BERESCHIT RABBA

mit

kritischem Apparat und Kommentar

von

J. Theodor

Mit Subvention der Alliance Isr. Univ. in Paris, der Zunz-Stiftung, der Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums in Berlin und der Königswarter'schen Stiftung in Frankfurt a. M.

Parascha I–XLVII

BERLIN

1912

מדרש

בראשית רבא

צרוף ומזוקק שבעתים על פי כתבי יד ובראשם כ״י ישן נושן בבריטיש מוזעאום בלונדון אשר שמתיו לפנים הספר ועפ״י דפוסי המדרש הראשונים ונוסחאות הערוך ופי׳ המיוחס לרש״י ז״ל וילקוט שמעוני וילקוט המכירי

עם מראה מקומות וחילופי נוסחאות

ופירוש

מנחת יהודה

מאתי

יהודה טהעאדאר

פרשה א—מז

ברלין תער״ב

בדפוס צבי הירש איטצקאווסקי

לוח הסימנים בחילופי נוסחאות.

ל = כ״י לונדון בבריטיש מוזעאום קובץ Add. 27169 ועל כ״י זה המעולה מכל כ״י יסדתי את טופס המדרש (ובח״נ לא נמצא סימנו כי אם במקומות אשר ברורתי לי ג״י אחרת).

ל' = הגהה בכ״ל בכתב אחר או גירסא מובאה בשם ס״א (ספר אחר) בגליון הכ״י או בגוף הספר.

ד = דפוסי המדרש עפ״י ד׳ ויניציאה ש״ה.

ד¹ = מדרש דפ״ר קונשטנטינא ער״ב.

פ = כ״י פארים קובץ 149.

ו = כ״י רומי קובץ 30 באוצר הספרים של הוואטיקאן (ועי׳ צד 25 וצד 50).

ח = (קיצור) ב״ר במדרש חכמים כ״י של ר״א עפשטיין בווינא.

א:
- א¹ = כ״י אקספרד קובץ 147 (רשימת נייבויער).
- א² = כ״י אקספרד קובץ 2335 (ועי׳ צד 38).

ג = כ״י שטוטטגארט קובץ אריענט׳ 32 (ועי׳ צד 169)

כ = כ״י מינכען קובץ 97 (ועי׳ צד 50).

נ = כ״י לונדון קובץ 16406 (כ״י משובש, והשתמשתי בו רק בפ״א ופ״ב ומעט במקומות אחרים).

ת = כ״י תימני של ר׳ אלחנן אדלר בלונדון (ועי׳ צד 328)

ז = דפים אחדים מהגניזה באלקאהרה שהובאו לאקספרד (ועי׳ צד 309).

ב = גירסאות כ״י בגליון מדרש אב״א ויניציאה שכ״ז באוצר הספרים אשר לבית מדרש הרבנים בברעסלוי.

ע = ערוך הוצאת קאהוט.

ע° = ג׳ ס״א בערוך או ג׳ בכ״י ודפוסי ערוך שהביא בעל ערוך הש׳ בהערותיו.

ר:
- ר¹ = פירוש בראשית רבא כ״י של האחים טריעסטי בפאדובה.
- ר² = פי׳ הנ״ל ומיוחס לרש״י במדרש כ״י אקספרד קו׳ 147.

ר³ = פירוש הנ״ל שמעורבב עם פי׳ שני (ש) על ב״ר ושניהם נדפסו בשם פירש״י פעם ראשונ׳ במדרש אב״א ויניצ׳ שכ״ז.

ש = פירוש השני על ב״ר בפירש״י הנ״ל.

י = ילקוט שמעוני ד׳ וויניציאה שכ״ו. ד׳ פפד״א תס״ט.

י¹ = „ „ דפ״ר שאלוניקי ח״א רפ״ו, ח״ב רפ״א.

מ = ילקוט המכירי (ישעיה ד׳ ברלין תרנ״ג, תהלים ד׳ ברדיטשוב תר״ס, משלי ד׳ ירושלם תרס״ב (ועי׳ צד 67) וכס׳ הלקוטים ח״ו, תרי עשר כ״י בריטיש מוזעאום קובץ Harl. 5704).

ל׳ = ליתא.

~ = סימן התיבה שלפני הוספה או שלאחריה.

האותיות בגליון התיצון (כמו **א** בצד 1) יורו על חילוקי הפרשיות במדרש ד׳ ווילנא, והמספרים בגליון הפנימי (כמו *2a* שם) על הדפים והעמודים במדרש ד׳ ויניציאה ש״ה, והמספרים בח״נ על מספר השורות; בכל מקום שגי׳ כ״ל מקויימת גם עפ״י כ״י אחרים ילקוט וכו׳ הצגתי בח״נ סימני ספרים אלו אצל גי׳ כ״ל שהסגרתי בחצי אריח כזה], ואם כל כ״י האחרים וילקוט וכו׳ מסכימים עם גי׳ כ״ל עשיתי בצד הגי׳ סימן מרובע קטן כזה ◻ ובמקום שגי׳ הדפוסים מסכמת עם גי׳ כ״ל לא הבאתי עוד ראיה לגי׳ זו ואף אם יש שינוים בכ״י אחרים וערוך וילקוט וכו׳ כי המפורסמות אינן צריכות ראיה, ואם הוכרחתי לנטות מכ״ל וברורתי הגי׳ עפ״י הדפוסי׳ או כ״י האחרים וערוך וילקוט וכו׳ עשיתי סימן כוכב קטן כזה * בצדה, והכפלתי את הסימן כזה ** אם כל כ״י האחרים וכו׳ יעידו נגד כ״ל, ואם הנחתי גי׳ כ״ל בפנים הצגתי גי׳ הדפוסים שהיא ג״כ גי׳ כל כ״י האחרים וכו׳ בלי שום סימן, והשינויים התמידיים שנמצאו בכ״ל כמו מלת א מ ר נעדרת במקום שהכם אומר בשם חכם (בסגנון הירושלמי) או מלת ש״ל מחוברת למלה שלאחריה מנעתי מלציין בח״נ. — ובמבוא הספר אשר אדפיס אי״ה עם מפתחות שונים בתשלום המחברת האחרונה אדבר בארוכה גם על תכונת כ״י שלפני ועל משפט מלאכתי ועבודתי בקודש.

מדרש

בראשית רבא

צרוף ומזוקק שבעתים על פי כתבי יד ובראשם כ״י ישן נושן טמון בבריטיש מוזעאום בלונדון אשר שמתיו לפנים הספר ועפ״י דפוסי המדרש הראשונים ונוסחאות הערוך ופי׳ המיוחס לרש״י ז״ל וילקוט שמעוני וילקוט המכירי

עם מראה מקומות וחילופי נוסחאות

ופירוש

מנחת יהודה

מאתי

יהודה טהעאדאר

נדפס בסיוע חברת כל ישראל חברים ומנהיגי הקרן הקיימת לכבוד ריט״ל צונץ ז״ל

ברלין תרס״ג

בדפוס צבי הירש איטצקאווסקי

פרשה א

2a א א) בראשית ברא אלהים וגו׳. ר׳ אושעיא פתח ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים א (משלי ח ל), אמון פידגוג, אמון מכוסה, אמון מוצנע, אית דא׳ אמון רבתה, אמון פידגוג היך מה דאת אמר כאשר ישא האומן את היונק (במדבר יא יב), אמון מכוסה היך מה דאת אמר האמונים עלי תולע (איכה ד ה), אמון מוצנע היך מה דאת אמר ויהי אומן את הדסה (אסתר ב ז), אמון רבתה היך מה דאת אמר התיטבי מנא אמון (נחום ג ח) ומתרגמינן האת טבא מאלכסנדריא רבתא

1 ילק׳ משלי רמז תתקמ״ב: 4 עי׳ איכה רבתי פ״ד ד׳ ה׳: 5 עי׳ ת״י נחום ג׳ ח׳ ירמיה מו כ״ה יחזקאל ל׳ י״ד ט״ו ט״ז, פסיקתא פ״ז (ס״ג ב׳), פסיקתא רבתי פי״ז (צ ז א׳) ופל״ג (קנ״ו ב׳), ילק׳ יחזקאל רמז שע״ט:

1 אושעיא] הושעיא רבה **ד**נ, אושעיא (אושעי׳ י, יהושע י׳) רבה **א**׳י | 2 פדגוג **ד**פי | ²איתן ואית **ד** דאמרין נ, דאמרי **ד**פא׳י (דאמר **ד**) | רבתא **ד**פא׳י, רבתי **ע** | כד א **פ**א׳י | 5 רבתא **ד**פא׳י | כמה התימא **ד**

פרשה א. בכי״ל נמצאו סימני הפרשיות עד פרשה ט״ז בסוף הפרשיות, ומפרשה י״ז והלאה בראש הפרשיות והסדרות בספר בראשית שאנו קוראין בשבתות לפי חלוקת התורה להשלימה בשנה אחת לא נסמנו בכל בכי״ל וכן לא נסמנו במדרש דפ״ר, ועי׳ במ״ח חלק ל״ט צד 481 ושם הארכתי בענין חלוקת הפרשיות בב״ר. ובראש הספר כתוב בכי״ל „אל נעריץ בסוד קדושים רבה תחזק ידי להתחיל ולגמור בראשית רבא דר׳ אושעיא“, ובכי״א א המאוחר כתוב בראשו „בעזרת אלהא רבא אתחיל לכתוב בראשית רבה חברו ר׳ אושעיא רבה הקדמה בראשית ברא׳ אלהים וכו׳“, ולפי דעת הכותב כ״י זה חמש הפתיחות הראשונות הן כעין הקדמה לכל המדרש, ולפני הפתיחה הששית כתוב בראשית ברא אלהים וגו׳ והארץ היתה תהו ובהו וגו׳, ובכ״י ו חסרות ג׳ פרשיות הראשונות, וכן כ״י א השני מקוטע וחסר בראשו ומתחיל ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא תניא בשם ר׳ יונתן ג׳ נכנסו לדין וכו׳ בסוף פרשה ד׳ באותו כ״י ולפנינו בפרשה ה׳: 1 בראשית ברא אלהים וגו׳. כ״ה בכי״ל: ר׳ אושעיא פתח. כ״ה בכי״ל וכן היה הגי׳ לפני בעל מדרש ב״ר המיוחס לר׳ משה הדרשן והוא העתיק פתיחה זו במדרשו ומתחיל ג״כ ר׳ אושעיא פתח (כן מובא בספר פוגיא פידעי צד 508), וכנראה היה גי׳ זו לפני הקדמונים שקראו את המדרש בשם בראשית דר׳ אושעיא (עי׳ הלכות גדולות ד״ו דף ל״ו ע״ה, פירוש ר״נ גאון כש״ס ווילנא שבת ל״ו ע״ב ק״ד ע״א, וספר השרשים לר׳ יונה אבן גנאח שהו״ל הה׳ באכער צד 115), או ברייתא דר׳ אושעיא (עי׳ מחזור ויטרי צד 514) או בראשית רבה דר׳ אושעיה (עי׳ תשובות רה״ג הנכפחות לאגרת רש״ג ד׳ מגנצא צד 67) והכותב כי״ל כתב שם זה על כפרו וביתר דיוק רבא ור׳ אושעיא באלף, וגם בפתיחת הרמב״ם לסדר טהרות בלשון ערבי שהו״ל הה׳ דירינבורג צד 26 שם המדרש בראשית דר׳ הושעיה ולא בראשית דר׳ הושעיה רבה כמו שהוא בדפוסי הש״ס, וכן מובא בראשית דר׳ הושעיא בפי׳ ספר יצירה לר״י הברצלוני צד 208, ושם צד 85 בבראשית רבא דר׳ הושעיה, וכ״ה בשו״ת ר׳ אברהם בן מימון בקבץ על יד ת״ד צד 63. ולפי הגי׳ הישנה בכי״ל ובכ״ר לרמ״ה בטלה דעת האומרים שנתפשט השם בראשית רבא או רבה בפי הקדמונים והאחרונים על שם התחלת המדרש ר׳ הושעיה רבה פתח (צונץ גד״פ צד 176 והנלוים אליו), וכמה זרות בהשערה זו שיקרא המדרש בשם אשר עיקר השם חסר מתוכו. ובילקוט רמז ב׳ הגי׳ ר׳ הושעיא רבה כד׳ פד״א, וכד׳ ליוורנו אושעיה רבה, ומה שנוסף בילקוט משלי ר׳ אושע׳ רבה כד הוה דריש במעשה בראשית פתח וכו׳ נ״ל שזהו מתקנן בעל הילקוט כמו „מילתיה דר׳ אושעיא רבה עביד פלוגא׳“ בילק׳ שמואל ר׳ קנ״ו ועי׳ מ״ש הה׳ ר״ש באבער בסוף מבוא למדרש זוטא, ובילק׳ משלי דפ״ר הגי׳ ר׳ יהושע רבה ועי׳ לקמן פ״ג סי׳ ד׳, ולקמן פ״ד סי׳ ג׳ איתא בכי״ל ר׳ יהושעיה ועי׳ מבה״י דף ע״ד א׳, ומ״ש שם ר׳ הושעיה וכו׳ ובבבלי ר׳ אושעיא ולפעמים גם בירושלמי (ועי׳ ש״ה ב) יש להוסיף שכן הוא גם בב״ר שהוא אגדת א״י ועי׳ איכה רבתי מ״ב דף ט׳ ב׳ והק׳ [illegible] ודף קצ״ג א׳: ואהיה אצלו אמון. דורש התחלה אמון בהוראות שונות, קרי ביה אומן[1] [illegible] וכו׳ ומביא ראיה לכל דרש ודרש עד שדורש בסופו ד״א אמון אומן[3] (בתנחומא בראשית סי׳ א׳ [illegible] אמון אלא אומן) התורה אומרת וכו׳, וזה עיקר הפתיחה ועי׳ מאמרי על הדרשות [illegible] ומפרשי המדרש מצאו בכל אלו הלשונות תוארים לתורה שהיא החכמה המדברת [illegible] בתר״י ב׳ בחוכמא ברא ועי׳ מ״ש החכם יעללינעק במ״ע ליטעראטור [illegible] ר׳ ברלין תרמ״ז סי׳ ט״ז וסי׳ רמ״ח: 2 פידגוג. כן כתוב בכי״ל לגבן [illegible] ופמ״א (מ״ב). וקריאתו בצרי[4]) ועי׳ קרויס לעהנווערטער ח״א צד 55: אית דא׳ [illegible] חלק ל״ז צד 452) ובד״ו משנת שב״ז (שם צד 171) הגי׳ דאמר: 3 האומן את היונק. וכן מתרגם [illegible] וב׳ ועי׳ בפי׳ ב״ר שבדפוס וערוך ע׳ פדגוג ותרג׳ ירו׳ ית ינקא מובא בפי׳ ב״ר בי״א ובי״ט ובערוך שם, ולפנינו [illegible] אחרת בשני התרגומים: 4 האמונים עלי תולע. באיכ״ר שם מלובשין כלי מלת, ולפי בפ״ב בבגדי משי הוא מפי׳ ב״ר ועי׳ ראב״ע שמות כ״ה ד׳: ויהי אומן. ופי׳ הכתוב לפי המדרש שמרדכי היה מצניע את אסתר ועי׳ במדרש פנים אחרים [illegible] דאגדתא שהו״ל הה׳ באבער צד 64 וילק׳ אסתר ר׳ תתרנ״ג, והוא שיטה הקלירי בקרובות לפורים את אסתר גל [illegible] לגואל: 5 האת טבא. וכן מובא ברד״ק נחום שם ובערוך ע׳ אמון, ולפנינו בת״י הא את: רבתא. וכן יכנו סופרים [illegible] חכמי המדרש אלכסנדריא הגדולה ועי׳ זקש ביטרעגע ח״א צד 56 וח״ב צד 113, ולפי הדרש שלפנינו [illegible] אלכסנדריא (וכ״ה בפסיקתא שם) ואמון משמעו רבתא ועי׳ במאור עינים פי״ב ערך מלין צד 193 ועמ״ת ר״ה א צד 31:

[1] אוּמָן. [2] אָמוֹן. [3] אוּמָּן. [4] παιδαγωγός.

דיתבא ביני נהרותא. [ד״א] אמון אומן התורה אומרת אני הייתי כלי אומנתו שלהקב״ה. בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין ואינו בונה אותה מדעת עצמו אלא מדעת אומן. והאומן אינו בונה אותה מדעתו אלא דיפתראות ופינקסות יש לו לידע היאך הוא עושה חדרים ופשפשים. כך היה הקב״ה מביט בתורה ובורא העולם. והתורה א׳ בראשית ברא אלהים ואין ראשית אלא תורה היך מה דאת אמר ייי קנני ראשית דרכו וגו׳ (משלי ח כב):

ב ר׳ הונא בשם בר קפרא פתח תאלמנה שפתי שקר וגו׳ (תהלים לא יט). אתפרכן אתחרשן אשתתקן. אתפרכן היך מה דאת אמר והנה אנחנו מאלמים אלומים (בראשית לז ז). אתחרשן היך מה דאת אמר או מי ישום אילם (שמות ד יא). אישתתקן כשמעו. הדוברות על צדיק

1 ילקוט רמז ג׳. ועי׳ תנחומא פ׳ נ בראשית סי׳ ה. תנחומא שם סי׳ א, פר׳ תליתי רבה פל״ח: 6 ילק׳ תהלים ר׳ תשע״ג, ילק׳ מכירי תהלים ל״א סי׳ כ ג. ימים הנראים פ״נ מזו נ׳:

1 בין] דא׳ | נהרותא א׳. ״ד״א] דא׳ (משלי) ד״ל | אמרה י | כלי ל״נ | אומנתו] פ אומנותו דא׳ני | 2 פלטין א׳ין| אינו] אינו דא׳. י אותו א׳י | אומן] פ האומן דני | 3 אותה] אותו (שם). ל׳ ני. דיפתראות] ע. דפת י. דפתריות א׳. דיפתראות ד׳(משלי) דפת חע. דפתריות ד׳ | ופינקסות] ד׳. ופינקסאות דעי. ופנקסיות א׳. ופנקסין ח | לידע] חעי. לידעת דא׳נ | ופשפשים] היאך (והיאך׳) הוא עושה פשפשין דפי. והיאך בונה עליות והיאך... פשפשין א׳ | 4 העולם] א׳. את ~ דפי | א] אמרה דרי. אומרת א׳ | אלהים] ~ כי ראשית ברא אלהים ל׳פתא׳י | כריא י. שני פא׳י(שם) | 6 ר׳ הונא...] עי׳ כמ״י | יתפרכן יתחרשן ישתתקן ד׳י | אתפרכן—אילם] אתפרכן (איתפ׳ א׳מ) כריא... אלומים אתחרשן (איתח׳ א׳) כריא.. אלם פא׳מ, יתפרכן כריא.. יתחרשן כריא.. אלם י, אתפרכן אתחרשן (יתפ׳ יתח׳ ד׳) היך מה דאת אמר או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי ייי. ואומר והנה אנחנו מאלמים אלומים בתוך השדה והנה קמה אלומתי ד | 8 ישתתקן ד׳י | כשמעו] פ. כששמעו דא׳נים | על — עתק] פא׳ים. ל״ד |

1 דיתבא ביני נהרותא. זה תרגום דפשא דקרא. וגם בת״י שם ביני כמו בכי״ל וערוך ג. וכאן כתוב רבתא ולעיל ב׳ פעמים אמון רבתה כדרכו של כי״ל להשתמש בה״א במקום אל״ף בסופי תיבות: ד״א אמון. כן הגהתי. אמן גם בב״ר לרמ״ה שם ליתא ד״א ועי׳ מ״ח חלק ל״מ צד 107 ובהערות רמא״ש במכילתא בא ריש פ״ג. וכאן מתחיל מאמר המגיד והוא עיקר הפתיחה כאשר העירותי. ובתנחומא מ״ב עבדי לה פתיחה וש״ה ואהיה אצלו אמון מהו אמון אומן וכו׳ היה הקב״ה מביט בתורה ובורא את העולם וכו׳ (עיי״ש הערה ל״ג שבס״י רוסי והוא הטעות מכל כ״י של התנחומא חסרים המלות. אמר ר׳ יהודה בר עילאי): אומנתו. וכן מובא בדקדוקי בד״ה ויאמר אלהים יהי אור וכו׳ וכן בספר שם צד 100 כאומן זה שעוסק באומנתו וכו׳ עיי״ש: בנוהג שבעולם. בב״ר לרמ״ה שם בנוהג העולם ועי׳ לפטה בפתיחת ר״ה בשם ב״ק: פלטין. בפנות מ׳ כי׳ רל״ה פלטרין וער״ג. ושם ובב״ר לרמ״ה נשמט כן אלא עד אלא: 3 דיפתראות ופינקסות. ידיעות של קלף[1] ולוחות[2] עם צורות הבנינים ושיעוריהם. והגהתי הגי׳ דישם כבי״ת כמו שהוא בכי״ל ובערוך ע׳ פנקס (ועי׳ ע׳ דפתר) וילקוט כאן וב״ח דפתריות ופנקסיות בפנות מ׳ שם. ועי׳ קרויס שם צד 1 וצד 41: לידע. וב״ה בפנות מ׳. ובב״ר לרמ״ה לידע וער״ג: ופשפשים. שערים קטנים. וב״ה בב״ר לרמ״ה חדרים ופשפשים וער״ג: כך היה הקב״ה מביט. כבר העירו החוקרים שכל המדרש הזה הוא רעיון פילוסופי מיוסד בספרי אפלטון ופילון וממקורם טבע גם המשל למלך ואומן ועי׳ מ״ש הה׳ יקלינעק שם. הה׳ זקס שם ח״א צד 14. הה׳ פריידענטהאל בס׳ העללענ׳ שטודיען ח״א צד 73. הה׳ יואל בס׳ בליקע אין די רעליגיאנסגעשיכטע ח״א צד 111 והה׳ באכער בספרו אגדת א׳ ח״א צד 107. 4 והתורה א׳ בב״ר לרמ״ה אום. ובפנות מ׳ אמרה וער״ג: ואין ראשית. עי׳ בהלכות גדולות ד׳ ברלין צד 8 ובפנות מ׳ שם. והגי׳ שציינתי בח״נ בראשית ברא וכו׳ כי ראשית ברא אלהים ואין וכו׳ איתא גם בב״ר לרמ״ה ובפנות מ׳ שם. ובילקוט כאן שינה קצת הל׳ ועי׳ ילק׳ משלי שם. ובתנחומא מ״ב מביים בסגנון הפתיחות שנאמר וכו׳ ראשית דרכו וגו׳ הוי בראשית ברא אלהים: 6 ר״ה בשם ב״ק פתח. בדפוסי המדרש בלבלו את הסדר והדפיסו כאן תחלה שתי פתיחות האחרונות דר״י הסבנין בשם ר״ל ודר׳ תנחומא (בד׳ ווילנא סי׳ ב׳ וג׳) ובאמצע הדרשות ששה דברים וכו׳ (שם סי׳ ד׳ ה׳ ט׳) אחרי בטורי אדמתך וכו׳ (עי׳ לקמן צד 7) הציגו פתיחה זו דר״ה בשם ב״ק והפתיחות דר״ב ב׳ ודר׳ יצחק (סי׳ ה׳ ו׳ ז׳). ובכי״ל הסדר נכון, כאשר הדפסתי בפנים. וב״ה בכי״פ וכי״נ וכי״א א׳, וכבר העירותי שכי״ו וכי״א ב׳ מקוטעים בראשם. ובכי״מ חסר מן פרשה א׳ עד סוף המשל למלך שהיה נשוי וכו׳ (לקמן צד 6) ולכן נעדרו שם הג׳ פתיחות שהן האחרונות בדפוס ונדפסו שלא כסדרם. וגם ר׳ אברהם כן אשר כתב בהקדמתו לב״ר שהו״ל עם פירושו אור השכל ועם פירוש ב״ר המיוחס לרש״י שראה שרש״י ז״ל היה לו סדר אחר בתחלת המדרש הזה במקצת מאמרים שהם מתוספים ואינם מסודרים כסדר ספרינו וגם מצאתי ברבה כתיבת יד ישן כסדר רש״י ז״ל והוא תפס ג״כ הסדר ההוא לפי שלאחר העיון נראה שהסדר האמיתי הוא סדר של רש״י ז״ל, והוא הסדר שלפנינו עפ״י כי״ל ושאר כ״י, אך לצאת ידי כולם הדפיס ג׳ פתיחות הנ״ל עוד הפעם כאשר שינו מקומם בדפוסים שקדמוהו (ובדפוסים אחרונים סירסו גם פי׳ המיוחס לרש״י לג׳ פתיחות אלו) ועי׳ גם מ״ש הה׳ לערנער בספרו על ב״ר צד 17: תאלמנה. בירוש׳ שם רב אמר תאלמנה וכו׳ ושם בשינויים שונים כל המאמר עד אל יהי לו וכו׳ ובהמשך האגדות שם ר׳ יוחנן נשייא שאל לר׳ שמואל בר נחמן וכו׳ א״ל ר׳ לעשר זכך לא היה הורש כן אלא למלך שבנה פלטין וכו׳, ורק הדרש בסוף הפתיחה הוא לר״ה בשם ב״ק ולכן נקראת כולה על שמו. וכן העניין בפתיחות דר״ם ודר׳ תנחומא והרבה פתיחות אחרות במדרש: אתפרכן. עכה״נ עי׳ הילקוט ומדרש דפ״ר יתפרכן יתחרשן וכו׳. וכ״ה במדרש ר׳ שאלוניקי (ושם בטעות יתכפרן) וכן הגיה בא״א. ונראה שהיא גי׳ מתוקנת. וכ״ה בירוש׳ יתחרשן יתפרכן ישתתקן בלשון עתיד, אך הגי׳ אתפרכן וכו׳ כמו שהיא בכי״ל ובד״ו איתא ג״כ בכי״פ וכי״נ וערוך ע׳ אלם וע׳ פרך. וכ״ה בכי״א ובפי׳ ב״ר כי״א וכי״מ איתפרכן וכו׳: 7 מאלמים אלומים. וכן מתרג׳ בת״י א׳ ב׳ מפרכין פירוכין. ובדפוסי המדרש יש כאן מרכוביא בלשונות ובמקראות, ובד׳ שאלוני׳ הגיה רי״ג יתחרשן המד״א או מי ישום אלם או חרש יתפרכן המד״א והנה אנחנו מאלמים אלומים ישתתקן וכו׳. וכן מחק הא״א בגי׳ ד״ו אתפרכן לפני אתחרשן, ומחק ואומר והגיה יתפרכן כד״א. ובגליון מדרש אב״א מוגה בשם כ״א כבכי״ל: 8 כשמעו. וכ״ה בירוש׳ שם:

[1]) διφθέρα. [2]) πίναξ.

עתק (תהלים שם שם) על צדיק חי עולמים דברים שהעתיק מבריותיו בגאוה (שם שם) אתמהא. בשביל להתגאות ולאמר אני דורש במעשה בראשית ובוז (שם שם) אתמהא. מביה על כבודי אתמהא דאמר ר' יוסי ביר' חנינא כל המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא בכבוד הקב"ה על אחת כמה וכמה אתמהא. ומה כת' אחריו מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (שם לא כ) רב אמר אל יהי לו במה רב טובך. בנוהג העולם מלך בשר ודם בונה פלטין במקום רביבין והאשפה והסריות. כל מי שיבוא לומר פלטין זו בנויה במקום רביבין והאשפה והסריות אינו פוגם אתמהא כך כל מי שהוא בא לומר העולם הזה נברא מתוך תהו ובהו והושך אינו פוגם אתמהא. ר' הונא בשם בר קפרא אילולי הדבר כת' אי אפשר לאומרו ברא אלהים את השמים ואת הארץ מן הן. מן והארץ היתה תהו וגו':

ר' יהודה בר סימון פתח והוא גלי עמיקתא ומסתרתא (דניאל ב כב), עמיקתא זו גיהנם דכת' ולא ידע כי רפאים שם בעמקי שאול וגו' (משלי ט יח), ומסתרתא זו גן עדן דכת' ולמחסה ולמסתור וגו' (ישעיה ד ו). ד"א והוא גלי עמיקתא אילו מעשי הרשעים דכת' הוי המעמיקים מיי לסתיר עצה (שם כט טו) ידע מה בחשוכה (דניאל שם שם), אילו מעשי הרשעים דכת' והיה במחשך מעשיהם (ישעיה שם שם), ונהורא עימיה שרי (דניאל שם שם), אילו מעשי' שלצדיקים שנ' אור זרוע לצדיק וגו' (תהלים צז יא). אמר ר' אבא סרנגיא ונהורא עימיה

5 פי' ירושלמי פס, חגיגה פ"ז ל': 10 ילק' דניאל ר' תתרס"ם, וע' סדר עולם פ"ל, קפ"ר פ"ז: 15 ע' לוכה רבתי פ"ב פ' כי נסק (ל' ס"ז):

1 על] הדוברות ~ א'ם העולמים דא'ם' דברים) א'ם ל' ד | מבריותיו] פא'ם בבריותיו ד | 2 לאמר נ מ ולומר דא'י 3 ביר] בר פ', בר דא' | בקלון] בקרונו של נ' | בכבודו של הקב"ה פ' . . . של מקום ד. בקלונו של הכ"ה א'ם | 4 אתמהא ל' ד | מה א'י | רב אמר] ובאמ' פ, רבנן (רבנין) אמרי ד', רבנין אמרין מ, רבנן (או' נ) אומרים נר"ו, רב אמר עליה רבנן אמרי א', ליראיך ולא לבווים את מוראך הרב ד, ל' י | אל יהי לו] אל יהיו ד | 5 שבעולם דפא'ני | פלטרין פא' | האשפה ע', ובמקום האשפה ד, במקום . . . י, ובמקום האישפה נ | הסריות ע', ובמקום הסירויות פנ, . . . הסריות ד', במקום הסריות י | 6 שבא לומר פ. שהוא בא . . ד', שהוא אומר א' | ובמקום (במקום י) האשפה ובמקום (במקום י) הסריות די | אתמהא ל' ד | 7 מתהו א' | 8 שהדבר כתוב דא'ני, שהדברים כתובין פ | לאומרו] א'י, לאמרו ד, לאומרן פ | ברא] בראשית ~ דפא'ני | * מן הן מן פנ] מין הן מין ל, מן הן י, מנין הן ד | 10 עמיקתא] הוא גלי ~ דא' | 11 דכת'] ד, שנ' דא', ל' י (וכן בסמוך) | * בעמקי — וגו'] וגו' ל, בעמקי שאול קרואיה פא'י, ואומר העמיק הרחיב ד | 12 ולמסתור וגו'] ולמסתור פא'ני, ולמסתור מזרם וממטר ואומר תסתירם בסתר פניך ד | הוא גלי י, הוא גלה ד' | מעשיהם של רשעים דפא'י (וכן בסמוך) | 13 לסתיר עצה] פא', ומסתרתא ~ י, ומסתרתא אלו מעשיהם של רשעים שנאמ' ~ ד | בחשוכה] פ', בחשוכא דא' | 14 שרי] פא', שרא ד | מעשיהם א'י, יהן ד | 15 שנ'] דכתי' ד | אור] א'ני, ואורח צדיקים כאור נוגה ואומ' ~ ד | סרונגיא ד ר', כרוגניא א'ר², כרטוגיא ש

1 דברים שהעתיק מבריותיו. ענינו מעשה בראשית שהעלים מבני אדם. וכן מובא באור זרוע א"כ סי' מ א על צדיק עתק על צדיק חי עולמים דברים וכו' וכן שם מבזה על כבודי אתמהה, ובגי' הד' המשובשת הגיה הא"א עתק דברים שהעתיק מבריותיו: 2 מבזה על כבודי. וכן הדרש [illegible] שלא נברא העולם [illegible] שם אין הורשין וכו' [illegible] בקלונו אלא שכינה, ובכי' א א וילק מכבודי הגי' כן. 4 רב אמר. בכי"ל רב א', ובכי"פ נשתבש ובאמ' מן רב אמ', וכן מובא רב אמר באור זרוע שם, ובאשר העירותי רב היא בעל הדרשה [illegible] שם מה כתיב בתריה מה רב טובך וכו' אל יהי לו במה [illegible] ודוה בין [illegible] בראשית והובר עתק על הקב"ה אל יהי לו חלק במה רב טוב הצפון ליראים בעוה"ב, וע' בפי' ב"ר, אך שם ג' רבנן (ובכי"מ רבנין) אמרי או אומרים ועבת נ ובמ"כ, וכ"ה לקמן פצ"ד ובמוח אני שיש לי במה רב טובך, וכן הלשון בכי"ל לקמן פ"ו יעקב יש לו בעוה"ז ולעוה"ב. [illegible] הגיה לנכון אל יהי לו במה: 5 בנוהג העולם. וכן כגנון המדרש בכי"ל לקמן צד 6 ובפ"ד פ"ה פ"ז וסוף פי"ג [illegible] הגיה ושיבש, וכן לקמן פכ"ח ומלאו כל המדינה סריות: 7 נברא מתוך תהו ובהו וכו'. עי' למטה בפרשה זו שאלת הפילוסופוס לרבן גמליאל צייר גדול היה אלהיכם אלא מצא לו סממנים טובים שסייעוהו וכו' מה אינון וכו' תהו ובהו [illegible] במקום ביבין הוא אינו פוגם כך מי שהוא או' בתחלה היה העולם מים במים הרי זה פוגם, וכל האגדות אלו הן נגד שטת המינים שכפרו בבריאת העולם מאפס המוחלט, וכן השיב רבן גמליאל שם תיפח רוחיה דההוא גברא כולם כת' בהן בריאה, וחז"ל רמזו לדעות שונות מדעות המינים באמרם כל מי שהוא בא לומר העוה"ז נברא מתוך תהו ובהו וכו' או מי שהוא אומר בתחילה היה העולם מים במים, וע' מ"ש הח' גרעץ בס' גנאסטיציסמוס וכו' צד 32 וצד 34, והח' יואל שם צד 155 וצד 165: 8 הדבר כת'. וכ"ה בס' פוגיא צד 484: אי איפשר לאומרו. שמשמעות הכתוב לפי פשוטו שהשמים והארץ נבראו מן התהו ובהו וא"כ היה החומר הוילי קודם שנברא העולם: 10 והוא גלי. וכ"ה בכי"פ וכי"א א' ובדפוס וכן מובא בס' ע' ובא"ר שם. ובמקרא כתוב [illegible] כתיבת התיבה גלי ביו"ד (וכ"ה בילקוט רמז ג' וילק' דניאל שם) יש להעיר [illegible] ובתבו גלי ביו"ד במקום צרי שהוא נקרא כן, וכן [illegible] ובמקרא שם [illegible], וכן הוי ארץ ובמקרא כתוב הוא, וכן נמצאו דוגמאות הרבה שהביאו הקרי ולא הכתיב במדרשי הפסוקים (אם לא שנדרש

שרי וה מלך המשיח. אמר ר' יהודה בר' סימון מתחילת ברייתו של עולם הוא גלי עמיקתא וגו' דכת' בראשית ברא אלהים את השמים ולא פירש. איכן פירש להלן הנוטה כדוק שמים (ישעיה מ כב) ואת הארץ ולא פירש. איכן פירש להלן כי לשלג יאמר הוי ארץ וגו' (איוב לו ו). ויאמר אלהים יהי אור ולא פירש. איכן פירש להלן עוטה אור כשלמה (תהלים קד ב):

ו ר' יצחק פתח ראש דברך אמת וגו' (תהלים קיט קס). אמר ר' יצחק מתחילת ברייתו שלעולם ראש דברך אמת. בראשית ברא אלהים. ויי' אלהים אמת (ירמיה י י). לפיכך ולעולם כל משפטי צדקך (תהלים שם שם). שכל גזירה וגזירה שאתה גוזר על בריותיך הן מצדיקין עליהם את הדין ומקבלין אותו באמונה. ואין כל ברייה חלוקה לומר ב' רשויות נתנו את התורה. ב' רשויות בראו את העולם. וידברו אלהים אין כת' כאן אלא וידבר אלהים (שמות כ א). בראשית בראו אין כת' כאן אלא בראשית ברא:

ב ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתח כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת וגו' (תהלים קיא ו). מה טעם גילה הקב"ה לישראל מה שנברא ביום ראשון וביום ב' וג'. מפני אומות העולם שלא יהו מונים את ישראל ואומ' להם הלא אומה שלבזוזות אתם אתמהא. וישראל משיבין

1 ילקוט רמז ג', ילק' ישעיה ר' ש"י (תצ"ו). ילק' תהלים ר' תתמ"ג, ילק' איוב ר' תתקכ"ג, ילק' מכירי ישעיה ע' כ"ג: 3 פ"י יתרו' תנחו' פ"ג פיו ח. הגהות' מ"ג נרפסית פי' י"ח מקן סי' ס"ז. פדר"א פר"ג: 6 ילקוט רמז ג', ילק' ישעה ר' רצ"ח, ילק' מכירי תהלים קי"ט פי' פ ז: 9 לקמן פ"ח: 11 ילק' תהלים ר' תת"ט, ילק' מכירי פם קי"א פי' ע', ופי' הגהות' פ"ג נרפסית פם (פסקי' פי' ז). פגיות' תפסי' פי' י', במדי"ר פכ"ג פי' י"ג:

1 * שרי א'י] שר ל', שרא ד | המשיח] פא'ג'. ~ שנאמ' קומי אורי וגומ' בפסיקת' ד | * אמר דפג] ואי' ל | גלה ד | הב] פמ. ל' די | 2 * את השמים פל"ן וגו' לד | איכן] פ. והיכן דים | 3 היכן ד, והיכן פים | הוה פא', היא מ | * ארץ] ~ בצקת עפר למוצק ד | 4 היכן פ והיכן דמ | 6 בראשית] דכתיב ~ י | ברא אלהים] ~ ואין אלהים אלא אמת שנ' י | לפיכך] פמ ולפיכך] הא'ג', ל' די | 7 משפטי] פ. משפט דא'ים | מצדיקין דפא'. ~ יס ים | ר' * אותו דמ] אותה ל', אותן א'י | באמונה] באהבה א'י | כל ל' הא'ג | * חלוקה] יכולה ד | ב' — התורה] מ. שתי . . התורה פא'י, ל' ד | ב'] מ. שתי דפי | 9 את העולם] פים העולם ד, בראשית א' | וידברו — וידבר אלהים ל' י | בראשית] פהא'מ. ויאמרו אלהים אין כתיב כאן אלא ויאמר אלהים ~ ד, ויאמרו . . . אלא ויאמר ~ י | בראו] א'ים. ~ אלהים דפ | 10 בראשית] א', ל' ד | ברא] פים ~ אלהים דא' | 12 גילה] ~ להן ר', להם מ | ראשון] א'ים. הראשון דפ | וביום ב' וג'] ביום ב' י, וביום השני א', ומה שנברא ביום השני דפ | 13 יהו] א'רמ. יהיו די, | מונין דא'ר. מגנין י, מבזין ומונין פ | ואומרין להן ד, לומר י | של ל' מ | בזוזות] אר', בזוית מ, בזוזות ד, ביזות י' | אתמהא ל' ד |

הכתיב או התיבה לפי כתיבתה) כמו שמובא כאן ובס"ע ובפא"ר ונהורא ולא ונהירא. וכן לפנינו במדרש ונהורא וכו' זה מלך המשיח. אכן באיכ"ר שם הגי' ר' ביבי סנגוריא אמר נהירא שמו שנא' ונהורא וכו' נהירא כתיב. וכ"ה בפס' פיגיא צד 244 א"ר סנגיא וכו' זה מלך המשיח. ושם צד 416 מובא מאמר ארוך בשם ב"ר אור זרוע וכו' וכן הוא אומר כי עמך מקור חיים וגו' ומקורו בפסיקתא רבתי פ' קומי אורי (ועי' בישועות משיחו פי' א תר"פ צד ע"ע). וגם במוסף הרמב"ם שלפני המדפיסים הראשונים רמז כאן איזה מעתיק על פי' זו בפסי' ר' ופסיקתא איה מ' ובפסי' ר' הף קס ב ב') וכן ציין בפרשה זו. כדאיתה בברכות דארץ ישראל' (ועי' בפרישת יי קנגי' (עי' צד ל'). באגבי הר' מאיר (עי' צד 10) ולקמן בס"ה. ובולהו נמי איתנהו במדרש קהלת ובאגדתא דוקרא רבה' ומכל אלו הרמזים אין שם זכר בכל כ"י שראיתי, וכמה קולמסין נשתברו לפרש דברים כאלו שנתוספו על ידי המעתיקים או המדפיסים: מתחילת ברייתו וכו'. עמיקתא ומסתרתא שהיו בתחילת ברייתו של עולם שלא נתפרשו גלה אותן אחרי כן, וכן מפרש לנכון בפי' השני שבפני ב"ר הנדפס: 2 ולא פירש. בירושלמי שם דרש ר' יודה בר פזי בתחילה היה העולם וכו' חור ועשאו שלג וכו' חזר ועשאו ארץ כי לשלג וכו'. ובתנחומא מ"ב בראשית שם מהיכן נבראת (עי"ש הערה פ"ו) מגוש של שלג שנ' כי לשלג וגו' ושם בפי' מקין השמים הללו ברוק נבראו וכו' שנ' הנוטה כדוק וכו' והארץ משלג שנ' כי לשלג וכו', ובפדר"א שם שמים מאיזה מקום נבראו מאור לבושו של הקב"ה וכו' שנ' עוטה אור כשלמה וכו' הארץ מאיזה מקום נבראת משלג שתחת כסא הכבוד לקח וזרק על המים ונקפאו המים ונעשה עפר וכו' כי לשלג וכו': הוי ארץ. וכ"ה בד"ו ובילקוט בכל המקומות ובירושלמי ותנחומא מ"ב שם ועי' לקמן פי"ב סי' י"א ובמקרא כתוב הוא ארץ כאשר העירותי, ובדפוס נוסף עוד פסוק איוב ל"ח ול"ח ונצ"ל בצקת וכו' ועי' יומא נ"ד ב': 6 בראשית ברא וכו'. עי' גי' הילקוט (בראשית רמז ג') בח נ: 7 משפטי צדקך. וכ"ה בכ"י פ. ובמקרא כתוב משפט ובצ"ל וע"ת נ: 8 ב' רשויות נתנו את התורה. זה נשמט בדפוס. ושם הדיוק מפסוק וידבר אלהים שכתוב במתן תורה (ובאיזו פסוק הועתק המאמר בילק' פ' יתרו ע"ש) אין לו שום הבנה. וגם הדיוק ויאמרו אלהים וכו' מיותר וליתא גם בילק' יתרו. ונדחקו לפרשו שזהו מה שכתוב ויאמר אלהים יהי אור: בראו אין כת' כאן. עי' לקמן פ"ח בהמאמר שאלו המינים את ר' שמלאי וכו' ובהערותי למטה בפרשה זו צד 11 וכו' ש תה' יואל בספרו בילקוט וכו' ה"א צד 166: 12 מה טעם גילה. ברמב"ן ע"ה ת הגי' מה טעם גלה להם הקב"ה וכו' מה שנברא ביום הראשון ומה שנברא ביום שני וע"ה נ. ומעין פתיחה זו הדרש בתנחומא מ"ב ושם איתא א"ר יצחק לא היה צריך לכתוב את התורה אלא מהחדש וכו' ולמה כתב מבראשית להודיע כח גבורתו שנ' כח מעשיו וכו' ועי' בלקח טוב בראשית ב' ע"א: 13 של בזוות. וכ"ה בכי' א' ובפי' ב"ר כ"י מ' וכי' א' ופירוש של בזוות ושלל שהשבי ארץ בזוזה ועי' בפי' ב"ר שם בזוזה וכן מובא בא א. וברמב"ן הגי' של בזוזות, ועריפא גי' הדפוס בד"ו (וכ"ה בד' פירדא ובד' פפד"מ) של בזוזות. והוא לו"ר כמו לקוחות, משוחות (עירובין פ"ד פי' א) השוסות גרובות (ב"ק פ"ב מ"ה) דרובות (תרומה פ"ג מ"ד) ולקמן פ"ח הדרושות ע"ש. ובדפוסים אחרים שבשו והגיהו בוזזים. ועי' ברש"י ע"ה ת ריש בראשית. ולכאורה כוון אל הפתיחה שלפנינו ואף שפתח שם במאמר

להם ואתם הלא כזוזה היא בידכם הלא כפתרים היוצאים מכפתור השמידום וגו' (דברים ב כג). העולם ומלאו שלהקב"ה הוא. כשרצה נתנו לכם וכשרצה נטלו מכם ונתנו לנו הרא היא דכת' לתת להם נחלת גוים, כח מעשיו הגיד לעמו הגיד להם את הבראשית בראשית ברא אלהים וגו':

ג ר' תנחומא פתח כי גדול אתה ועושה נפלאות וגו' (תהלים פו י) אמר ר' תנחום בר' חייא הנוד הזה אם יהיה בו נקב כחררה שלמחט כל רוחו יוצאה ממנו. והאדם הזה עשוי מחילים ונקבים ואין רוחו יוצאה מהם, מי עשה כן אתה אלהים לבדך (שם שם): אימתי ניבראו המלאכים. ר' 2b יוחנן אמר בשני נבראו הדה דכת' המקרה במים עליותיו וגו' (שם קד ג) וכת' עושה מלאכיו רוחות (שם שם ד). ר' חנינא אמר בה' נבראו דכת' ועוף יעופף על הארץ (בראשית א כ) וכת' ובשתים יעופף (ישעיה ו ב). ר' לוליני בר טברי בשם ר' יצחק בין על דעתיה דר' חנינא ובין על דעתיה דר' יוחנן הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום. שלא תאמר מיכאל היה מותח בדרום וגבריאל בצפון והקב"ה ממדד באמצע אלא אני י"י עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי (שם מד כד) מי אתי כתיב מי היה שותף עימי בבריית העולם: בנוהג העולם מלך בשר ודם מתקלס במדינה וגדולי

3 ילקוט שם ר' תתל"ה. ילק' מכירי שם פ"ו סי' י"ב ישעיה מ"ד כ"ד: 7 לקמן סוף פ"ג, ילק' תהלים ר' תתל"ו ילק' ישעיה ר' שכ"ב (ח"ס), תנחומא מ"ב בלחשים סי' ה' וי"ג, שמות רבה פט"ו סי' כ"ב, מדרש תהלים מזמור כ"ד פ"ו וק"ה, פדר"א פ"ד:

1 להם] ואומ' להם פ, להם ואומרים להם נ, אותן ואומרין להן ד | ואתם ל' ימ | כפתורים פא"י, הכפתורים דמ 2 העולם] אלא שעולם י | ומלואו דפימ | הוא] פא', ל' דימ | נתנה א"י | נטלה א"י | ונתנה י | 3 גוים] ~ בשביל לתת להם נחלת גוים א' | כח — לעמו] פא', כח . . לעמו בשביל לתת להם נחלת גוים מ, הגיד ד | את ל' שמ | הבראשית] פתנ בראשית א"ש מעשה בראשית מ כל ההיות ד | 5 בר חייא] פ בר חייא א' ל' ד | 6 הנאד י ומה הנאד אם נקב א') יהיה] יש נימ, ל"א' | כחררה] פי', כחרירה נד', כחורה א', כחודה דמ | יוצא פא"ימ | הזה] ימ, זה פ, ל' ד הוא עשוי א', יש בו י | מחילים מחילים דפנ, מחילין מחילין מ, מחולין מחולין א' | 7 נקבים (ונקבים ד) נקבים יוצא פא"י | ממנו | °עשה] יעשה ד | °המלאכים], מלאכי' ד | 8 °בשני] בב' ד | נבראו] ימ(תהלי') ~ המלאכים דנמ(ישעי'). ל' פ | הה"ד | 9 בחמישי פתני(ישעי') | נבראו] י(ישעי') מ(תהלי'), ~ המלאכים ני(תהלים) מ(ישעי') מלאכים ד, ל' פ | 10 לוליינו י(ישעי'), לוליאני דא"י(תהלי') מ | טברין ד, טבריני י(ישעי'), טבראי א', טיבורים מ דעתו פ | 11 נבראו מ | הראשון ני(תהלים) | כלום ל' מ | תאמר] פ, יאמרו דא' י(ישעיה) מ, יהו אומרים ני(תהלי') בדרומו של רקיע דפא"מ. . . עולם י(ישעי') | בצפונו | 12 ממדד] סודר מ | באמצע] י(ישעי'), באמצעיתו א"י(תהלים) מ באמצעיתה ד | אני] נימ(תהלים), אנכי דא' | *נוטה — הארץ ל"א'] וגו' ל | 13 מי אתי כתיב] אל תיקרי מאתי אלא מי אתי א' | היה אתי שותף י | בברייתו (בבריתו א') של עולם א"ני. במעשה בראשית מ | בנוהג] ד א כי גדול אתה ועושה נפלאות ~ ד | של עולם נ, שבעולם דא"מ | גדולי י (ישעי'), ובני י(תהלי') |

א"ר יצחק וכו' שנוכע מתנחומא מ"כ שם וכן מובא בילקוט בא"ר קפ"ז בשם התנחומא ועי' באגה"א ח"ב צד ... אבן ביפ"ת כתב באגדת ר' תנחומא איתא ... עניינא בהאי ... א"ר יצחק לא היה צריך להתחיל וכו' שאם יאמרו א"ה לסטים אתם וכו' והביא שם כל המאמר שלפנינו ברש"י, ואח"כ כתב ובזה הלשון הביא' רש"י ז"ל וכו', וגם ברש"י תהלים קי"א מובא דרש זה בשם מדרש תנחומא ועי' בהערות רש"ב שם ובלקוטים בזכור לאברהם דף קפ"ב ב 1 להם וכו' ... ושם מובא בשיבוש הכפתורים ועח"נ: 3 לתת להם ... הגי' הח"ד כח מעשיו וכו' לתת להם נחלת גוים ... בשביל לתת להם ... נחלת גוים וצריך הגהה ועח"נ: את הבראשית. כח מעשה בראשית וזהו בראשית ברא וכו', וגי' זו את הבראשית איתא עוד בשלשה כ"י כאשר ציינתי ומובא ג"כ ברמב"ן, ונ"ל שהיא גי' העיקרית ואף שיש קצת זרות בסגנון הלשון שחיברו אל מלת בראשית ה' הידיעה, ובכ"ל נוסף ביני שיטי מעשה והוא פי' או הגהה עפ"י הגי' מעשה בראשית ועח"נ. וביפ"ת הביא ראיה לגי' הרמב"ן מפי' רש"י שכתב ז"ל כח מעשיו וכו' הגיד להם מעשה בראשית (ולפנינו בב"ר הנדפס איתא הגיד להם בראשית) עיי"ש: בראשית ברא וכו'. זה סיום הפתיחה, ולא כמו שהפרידו המאמרים במקצת דפוסים: 5 ר' תנחום בר' חייא. בשבלי הלקט ב' ע"א מובא ר' תנחומא בר חייא: 6 כחררה של מחט. כחור שלה שמכניסין בו החוט, וכ"ה שבת קכ"ג א' שניטל חררה ועי' פירש"י שם ובפסיקתא פ' שובה קס"ג ב', והגי' כחרירה מובא גם בא"א בשם ס"א, וכ"ה בפסיקתא פ' החדש מ"ו ב' פתח לי פתח כחרירה של מחט, וכלים פי"ג מ"ה מחט שניטל חרירה, ועי' בפי' הרמב"ם שם ובערוך ע' חרר בפי' השני והוא העיקר. ובשבלי הלקט מובא כחרירה של מחט ועי' בהערות רש"ב בפסיקתא שם ובתוספות בערוך השלם שם: מחילים ונקבים. בשבלי הלקט שם מחולים ונקבים ועח"נ. 7 אימתי ניבראו המלאכים. מאמר זה מובא לקמן בפ"ג ושם הוא סניף לדרשה על אתה אלהים לבדך שלא היה שותף עם הקב"ה בבריית העולם ועי' בפי' ב"ר ובילקוט תהלים מובא תחלה גוף הפתיחה ואח"כ מה שנתוסף בה והר"י ברצלוני הביא מאמר זה בפי' ספר יצירה צד 171 וכתב ודרשו רז"ל וכו' בבראשית רבה אמר ר' הושעיא אימתי נבראו המלאכים וכו' וכוונתו שר' הושעיא הוא מסדר המדרש ב"ר ועי' במדרש תהלים סוף מזמור כ"ו ובלקח טוב בראשית דף ב' ע"א: 8 בשני נבראו. וכ"ה בפי' ס' יצירה ועח"נ, ושם בשעת ר' יוסי אומר ולבין שם בין על דעתיה דר' יוחנן ובתנחומא מ"ב שם סי' י"ב בשני נבראו המלאכים שנ' יהי רקיע בתוך המים וכתוב אחר אומר המקרה במים עליותיו ומה כתיב אחריו עשה מלאכיו וגו': ר' חנינא אמר בה' ועוף יעופף מפורש בתנחומא מ"ב שם סימן א' שכן כתוב בחמישי ועוף וכו': 10 בר טברי. עי' הגירסאות בח"נ ובאגה"א ח"ב צד 210: 11 מותח בדרום. לקמן פ"ג הגי' גם בכ"ל בדרומו של רקיע, וכן שם באמצעיתו ועח"נ, ובפי' ס' יצירה שם ג' וגבריאל משמאלו והקב"ה ממדד באמצעיתו ועי' בפי' ב"ר שבדפוס ומ' תהלים מזמ' כ"ד ופ"ו: 12 אני ה'. וכ"ה לקמן פ"ג, ובמקרא כתוב אנכי וכצ"ל ועח"נ: 13 בנוהג העולם. עי' לעיל צד 3, ובדפוס הגי' משובשת ד"א כי גדול וכו' בנוהג וכו' ועח"נ וכבר העיר על זה בפי' מהרז"ו עי"ש, ובמדרש דפ"ר נוסף עוד לפני ד"א כי וכו' ,ביום ראשון

מדינה מקלסין עמו. למה שנושאין עמו במשאו. אבל הקב"ה אינו כן אלא הוא לבדו ברא עולמו הוא לבדו מתהדר בעולמו. אמר ר' תנחומא כי גדול אתה ועושה נפלאות. למה אתה אלהים לבדך אתה לבדך בראתה העולם בראשית ברא אלהים:

ד [בראשית ברא אלהים] ו' דברים קדמו לבריית עולם. יש מהם שנבראו ויש מהם שעלו במחשבה להבראות. התורה וכסא הכבוד נבראו. התורה דכת' ייי קנני ראשית (משלי ח כב) כסא כבוד דכת' נכון כסאך מאז וגו' (תהלים צג ב) האבות עלו במחשבה להבראות דכת' כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם (הושע ט י) ישראל עלו במחשבה דכת' זכור עדתך קנית קדם (תהלים עד ב) בית המקדש עלה במחשבה דכת' כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו (ירמיה יז יב) שמו של משיח עלה במחשבה דכת' לפני שמש ינון שמו (תהלים עב יז). ר' אהבה ברי זעירא אמר אף התשובה ההיד בטרם הרים וגו' (שם צ ב) מאותה השעה תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו (שם שם ג). אבל איני יודע אי זה קודם אם התורה לכסא כבוד אם כסא כבוד לתורה. אמר ר' אבא בר כהנא התורה קדמה לכסא הכבוד שנ' ייי קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז קדם לאיתי שכתוב בו נכון כסאך מאז וגו'. ר' הונא ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר' יצחק מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר. למלך שהיה נשוי למטרונה ולא היה לו ממנה בן פעם אחת נמצא המלך עובר בשוק. אמר טלו מילנין וקלמין וקנדילין אילו לבני והיו אומרים בן אין לו למה מבקש מילנין וקנדילין

4 ילק' ירמיה ר' רצח. ילק' משלי ר' תתקמג. ילק' המכירי תהלים ע"ד סי' ג. ספרי עקב סי' לז. פסחים נד א'. נדרים לט ב. פסיקתא פ"ג נפל פי' יט. תנחומא שם סי' יא. מדרש תהלים תמיד ע"ד ל נ. מדרש משלי ח ח. סדר א' ג. פתי"ר פל ח: 13 פר פח ר פי ה. בתיבר רבה פי"ד פי' יא: 16 ילקוט רמז ב':

1 המדינה דא'ים | למה] לך אתי ויושעי) במשאו דימ ~ של מלך א' | עולמו] פ את עולמו א'נמ את העולם ד, 2 מתהדר בעולמו] פ מתקלס בעולמו א'נמ(ישעיה) מתקלס בעולם הוא לבדו מתהדר בעולמו ד | 3 העולם את ~ דפא'מ בראשית אלהים דנא' | שנ ~ ל' ר ל | 4 ששה דא'נ | לבריית העולם ד, לברייתו של עולם נמ להבראות א'(וכן בסמוך) כבוד פ התורה] א'מ תורה ד | דכת] א', מניין שנ' ד | ראשית] ~ דרכו דפא' כבוד] פח הכבוד דא'מ דכת] א', מניין ~ ד האבות] פא'מ ~ וישראל ובית המקדש ושמו של משיח ד | להבראות] ~ האבות ד דכת] שנא א', מניין שנ' ד כבכורה אבותיכם] פ כענבים במדבר וגו' ד עלו במחשבה] ~ להבראות נ לבראות פ ל' ד דכת] פ שנא א', מניין שנ' ד | קנית קדם דנא'מ] וגו' ל | עלה במחשבה] פ ~ להבראות נמ ל' ד | שנא א', מניין שנ' ד(וכן בסמוך) | 9 שמו של משיח | עלה במחשבה] ~ להבראות נמ ל' ד | לפני שמש] א', יהי שמו לעולם וגו' ד | אהוה א', אחווה נ, אבהו פ חייא מ | 10 ההיד] פ שנ' דא' | מאותה נמ | שעה פמ | ותאמר שובו פ] וגו' ד, ל ל | 11 איזה ממה קודם ד, ל' פי | התורה] א'נ ~ קודם פ קדמה דימ | הכבוד אם] פא'מ ואם דני | הכבוד א'נ ~ קודם דפ | 12 קדמה] קדמא ל | קדם מאז ל' ימ] וגו' ל, ל' ד | קדם] קודם פא'מ קודם ד | 13 הונא] פנ הונא ד | ר' נ] ור' פד ל ל בר רב דנ | מחשבתן] מחשבתו ל | 14 למלך] משל ~ דפא' | למטרונה] פנ ~ אחת דא' כנים א | פעם אחת] לימים א' | 15 מילאנין ד' (וכן בסמוך) | וקלמסין ד', וקלמרין נ(?) | וקנדילין ע] וקנדלין ל, ל' דפא' | אלו א', ז דנ, ל' פע' | והיו] ~ הכל דפי | אומרים] ~ הכל א' | למה מבקש] והוא אומר טלו דפא' | וקנדילין] וקלמין וקנדילין אלו לבני א', וקלמין (וקלמרין י,

לא היה מלאך וכו' כראותה בכרכות הארץ ישראל. וכבר השמיטו הוספה זו כד"ו: 1 במשאו. בהנהגת המדינה. וגי' זו במשאו היא כמנגן היהודי ועי' ערוך ה"ג צד 166: 3 בראשית ברא אלהים. הוא סיום הפתיחה כמו שהעירותי בפתיחה הקודמת וכ"ה כד"ו משנת שם ז וכד פירדא וכן מוגה בכי"ל שנא בראשית וכו': 4 בראשית ברא אלהים. הוספתי וכ"ה כד פירדא, וכאן מתחיל בעל המדרש אחרי שסידר כל הפתיחות לפרשה זו לדרוש הפסוק בראשית ברא וכו'. ודורש כל תיבה ותיבה וגם אותיות התיבות ובפרט אות ב' שבבראשית. ודורש תחלה בראשית ברא שית ועי' כוס ת ובסדר רבה דבראשית בבתי מדרשות ח"א צד א', ולכן הביא המאמרים ו' דברים קדמו. מי שבונה צריך ו' דברים. פילוסופוס אחד שאל וכו'. ודרש אחר בראשית אל תיקרי בראשית אלא ברא שית, עיין סוכה מ"ט א: ו' דברים. וכן נמנו ששה דברים שעלו במחשבה וכו' קודם בריית העולם במדרש תהלים מהדורת באבער מזמור צ"ג ומפיק אבות ומעייל תשובה כדעת ר' אהבה ברי זעירא (ובבאור רפוסי מדרש תהלים מונו שבעה דברים ובתוכם גם גיהנם) ובברייתא בפסחים ונדרים שם ובפדר"א ובמ' משלי מהדורת באבער נמנו שבעה דברים שנבראו קודם שנברא העולם, ובתוכם התשובה וגם גן עדן וגיהנם במקום אבות וישראל, וכ"ה בפי' תהלים מ"ב מזמור צ' סי' י"ב ועי' לקמן פט"ו פ' ויטע וכו' גן בעדן מקדם את מנהר קודם לבריית העולם וכו'. ובכא"ר מהדורת רמא"ש וכן כד"ו מונה ו' דברים ומפיק אבות וישראל ומעייל גיהנם וגן עדן ועיי"ש הערה ל"ג ושם ריש פ"א כלומר שהכינו קודמין למעשה בראשית. ובמדרשי התנחומא נמנו שבעה דברים שקדמו לעולם כמו לפנינו בב"ר עם התשובה ושם ויש אומרים אף גן עדן וגיהנם. ובמדרש משלי בבאור רפוסים הגיהנם במספר שבעה והאבות לא נמנו. ועי' מה שכתב החו' פריידענטהאל שם צד 72 והח' גינצבערג בס' הרק ח"ב צד 343: 9 ר' אהבה וכו'. במ' תהלים מהדורת באבער מזמור צ' אמר ר' אבהו בר זעירא גדולה תשובה שקדמה לבריאת עולם ועי' ג' ומבחר הק' ס"ג א': 13 ר' ירמיה. בכי"ל ירמיה והגהתי וער"ג, והוא כמו אמר ר' הונא אמר ר' בשם ר"ש בר"י, ועי' מבח"י הק' פ"ז ב' והק' ע"ג ב': 14 של ישראל. בכא"ר שם צד 71 אמרתי לו הרבן של בני אדם שאומרים תורה קדומה לכל שנ' ה' קנני ראשית דרכו אבל הייתי אומר ישראל קדומים קודמין שנ' קדש ישראל לה' ראשית תבואתו: פעם אחת. במטוה מ פ' שי"ב ג' לימים נמצא ועי"ג: 15 טלו מילנין וכו'. מילנין ופי' דיו[1]) וקלמין פי' בערוך ע' כל י"ג קסת כמו

אתמהא. חזרו ואמרו המלך אסטרולוגוס הוא וצפה שעתיד להעמיד בן אתמהא כך אילולי צפה הקב"ה שאחר כ"ו דור עתידין ישראל לקבל התורה לא היה כותב בה צו את בני ישראל אתמהא: אמר ר' בניה העולם [ומלואו] לא נברא אלא בזכות תורה יי' בחכמה יסד ארץ (משלי ג יט). ר' ברכיה אומר בזכות משה וירא ראשית לו וגו' (דברים לג כא). רב הונא בשם רב מתני בזכות ג' דברים נברא העולם, בזכות חלה ומעשרות וביכורים שנ' בראשית וגו'. אין ראשית אלא חלה דכת' ראשית עריסותיכם (במדבר טו כ). ואין ראשית אלא מעשר דכת' ראשית דגנך (דברים יח ד). ואין ראשית אלא בכורים דכת' ראשית ביכורי אדמתך (שמות כג יט): ר' מנחם ור' יהושע בן לוי בשם ר' לוי מי שבונה צריך ו' דברים מים ועפר ועצים ואבנים וקנים וברזל. ואם תאמר עשיר הוא ואין צריך קנים, הרי הוא צריך קנה המדה דכת' וקנה המדה בידו (יחזקאל מ ג). התורה אותן ששה קדמה

2 עי' לקמן לד 9: 3 ילקוט שם. ועי' ויקרא רבה פל"ו סי' ד', פיר רבה פ' לאשו כשם (ה' י"א), תנחומא ת"ב בראשית סי' י', אותיות דר' עקיבא אות ב': 7 ילק' משלי ר' תתקמ"ג:

וקלמרין זו ד', וקלמרין זו ד') לבני דפי | 1 אתמהא ל' ד | איסטרולוגוס פג, אסטרולוגוס גדול ד, אסטרולוג גדול ע וצפה] אילולי שצפה פ ~ הניך דא'נ שעתיד] א' שהוא עתיד דפנ | להעמיד פ] להעמיד ממנה דנ להעמיד הימנה א' לעשות ל' בן] ~ לא היה אומר כך פ לא היה אומר [illegible] וקלמרין ד' וקלמרין אלו א') לבני דא' | אתמהא ל' ד | שצפה דפא' | ישראל עתידין ד, עתידין פ | התורה] את ~ דפ כה] בתורה דא' ~ פ צו ישראל] דבר אל בני ישראל צו ישראל פ צו. ישראל דבר אל בני (דבני ד') ישראל דא | אתמהא ל' דא' | 3 בניה] ברכיה א' ומלואו דפנ] ל' ל | התורה דפא' | שנא' י' דא' דכת'.. ל"פ | 4 אומר] ל' אמר דפ | משה] ~ נברא העולם פי | שנ' וירא דפא' | ר' הונא דפי | רב] פ, ר' די מתנה די מתנא פנ | ג] א' שלשה דפי 5 ומעשרות] ובזכות מעשרות דפא'נ . מעשר י | וביכורים] בזכות בכורים | שנ'] י, ומה טעם ד | ואין . . . חלה דא'י, חלה מנין פ | דכת'] א' שנ' ד, כד"א י | 6 ואין — מעשר] י. ואין.. מעשרות דא', מעשרות מנין פ | דכת'] פ, כד"א א'י, היך מה דאת אמר ד | 7 דכת'] שנא' דא', כד"א פי | ר' מנחם] פ, ר' פנחס א'נ, ל' ד | ור' יהושע] פא', ר' יהושע דני | בן] בריה דר' פא'ני | 8 מי שהוא בונה פ, זה שהוא דנא'י | ו'] א', ששה דפני | עצים פא', ל' י | קנים א', וקנים וסיד י | ואין] י, ואינו דפא' | 9 לקנים | לקנה (לקני ד) המדה דא'י, קנה למדה פ | דכת'] שנ' | וקנה — בידו] ובידו קנה המדה פי, ופתיל פשתים בידו וקנה המדה ד, וביד האיש קנה המדה א' | התורה] פא', והתורה י, כך התורה ד | * אותן — קדמה] אותו ששקדמה ל, קדמה אותן (אותם י) שש קדימות דני, קדמה שש קדימות א' |

קלמרין) [illegible] וקלמרין [illegible] בכורים ואין פ שנמצאת ג' זו במ"ס ועת"נ וכ"ה עוד בד' שאלוניקי, ושם מולאגין כמו בדפ"ה, ובא"א ציין שהגי' בערוך מלאגין, וקונדילין[2]) [illegible] ובא"א הביא לו [illegible] 1 אסטרולוגוס [illegible] ועי' לע"ק אצל קרויס צד 119. להעמיד בן. כן הגהתי עפ"י הגרסאות שציינתי בח"נ: 2 שאחר כ"ו דור. וכ"ה בכי"ל לקמן צד 9 וסוף פב א כ"ו דור וכו', ומפרש במדרש תהלים ק"ה סי' ג' עשרה דורות מאדם ועד נח [illegible] במנות מ שם, ולקמן בפרשה זו בכי"ל העולם מלא, ושם ג"כ לא נברא אלא בזכות תורה, ומשום שמביא האגדות ו' דברים קדמו וכו' מחשבתן של ישראל קדמה וכו' שצפה הקב"ה שעתידין ישראל לקבל את התורה מביא כאן מאמר זה העולם לא נברא אלא בזכות התורה דכתיב ה' בחכמה יסד, בשביל התורה שהיא החכמה יסד ארץ, ועי' מ"ש הח' גינצבערג שם צד 54[3], והסמיך המאמרים בזכות משה, בזכות חלה ומעשרות וכו' נברא העולם, ור"ב ור"ה בשם ר"מ דרשו בראשית ברא בשביל ראשית, בזכות משה בזכות ג' דברים שנקראו ראשית, ובוי"ר שם אמר ר' ברכיה שמים וארץ לא נבראו אלא בזכות ישראל דכתיב בראשית ברא וכו' ואין ראשית אלא ישראל שנאמר קדש ישראל לי"י ראשית תבואתה, אמר ר' אחא שמים וארץ לא נבראו אלא בזכות משה שנא' וירא ראשית לו, ובתנחומא מ"ב שם ובזכות מי בראו בזכות ישראל שנ' קדש ישראל וכו' ד"א בזכות התורה נבראו שמים שנ' ואשים דברי בפיך וכו', ובעל מדרש לקח טוב העתיק מאמרים אלו מתנחומא והוסיף כי התורה נקראת ראשית שנ' ה' קנני ראשית דרכו, ופסוק זה לא נמצא בב"ר ולא בתנחומא בדרש בזכות התורה נברא העולם, וכן מובא בפירש"י עה"ת הדרש בראשית ברא בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו, והדרש האחר ברש"י שם ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתה נובע מתנחומא או מוי"ר (והציון „ב"ר" בילקוט רמז ב' מוסב על משל להד מ, ועי' בתנחומא מ"ב בראשית סי' ג' וסי' י' ובהערות רש"ב שם ובלקוטים בזכות לאברהם שם). וגם הראב"ע בהקדמתו דרך ד' מביא „דרש בראשית בתורה שנ' י"י קנני ראשית דרכו", ובאותיות דר"ע מוסיף יראה לתורה וישראל ושם הלשון בראשית בשביל שלשה שנקראו ראשית ואלו הן תורה וישראל ויראה, תורה מנין שנ' ה' קנני וכו' ישראל מנין שנ' קדש ישראל וכו' יראה מנין שנ' ראשית חכמה יראת ה' וכ"ה בסדר רבה דבראשית [illegible] ומעשרות. ברמב"ן מובא בזכות מעשרות בזכות בכורים ועת"נ: 7 ור' יהושע בן לוי וכ"ה בדפוס ריב"ל ובילקוט [illegible] בשם ר' ל, ולדעתו גם הגי' ר' פנחס בח"נ (וכ"ה בכי"מ) עדיפא מגי' כי"ל וכי"פ, ועי' אגה"א ח"ב צד 425: 9 וקנה המדה בידו. נראה שמביא הפסוק ופירושו, ולשון הכתוב שם פתיל פשתים בידו וקנה המדה, ופי' וקנה המדה ג"כ

[1]) *χαλαμάριον*, Tintenfass. [2]) *χόνδυλος*, *χονδίλιον*, Schreibrohr, Feder. [3]) *ἀστρολόγος*.

ט מקדם ומאי ומעולם ומראש ומלקדמין תריין: פילוסופוס אחד שאל את רבן גמליאל אמר לו צייר גדול היה אלהיכם אלא מצא לו סממנים טובים שסייעוהו. אמר לו מה אינון. אמר ליה תהו ובהו וחשך ומים ורוח ותהומות. אמר ליה תיפח רוחיה דההוא גברא. כולם כת' בהם בריאה תהו ובהו עושה שלום ובורא רע (ישעיה מה ז') חשך יוצר אור ובורא חשך (שם שם) מים הללוהו שמי השמים [והמים אשר מעל השמים] יהללו את שם י' כי הוא צוה ונבראו (שם שם) רוח כי הנה יוצר הרים ובורא רוח (עמוס ד יג') תהומות באין תהומות חוללתי (משלי ח כד):

י [בראשית ברא אלהים] ר' יונה בשם ר' לוי למה נברא העולם בב', מה ב' זה סתום מצדדיו ופתוח מלפניו כך אין לך רשות לדרוש מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור. בר קפרא אמר כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום (דברים ד לב) למן היום שנבראו ימים את דורש ואין אתה דורש לפנים מיכן, מקצה השמים ועד קצה השמים (שם שם) אתה

1 ילק' תהלים ישעיה מה ז. תהלים קמח רמז ז: 6 ירוש' חגיגה פ"ב ה"א (ע"ז ג'). פסיקתא רבתי פכ"א (ק"ח ב'): 7 עי' תוספתא חגיגה פ"ב. חגיגה י"א ב':

1 ומלקדמין תריין] פ ומלקדמין תרין ד. ומקדמי תרין י, ~ בפרשת י"י קנני ד | פילוספוס נ. פילוסופא ט(ישעי') פיוסוס פ. פילוסופוס מ(ותהלים) | את] ~ ל | ליה ד | 2 היה] פא'מ. הוא ד | שמצא | לו] א'. ל דפמ | סממנין מ(ישעיה) סממנים דפ ~ן א'נמ(תהלים) שסייעוהו] מ שסייעו אותו דא'נ | אמר לו ומה אינון פנ. א ל ומה הן א'. ~ ד. אמר לו פ ~ ל ד ומים ~ ורוח א'נמ] ורוח ומים ד. ומים ל | ותהום מ | 3 כולהם דנ. בריאתן א' בכלם מ(ישעיה) בהם] בהו מ(משם) ל א' | 4 חשך חשך] פא'נ. אור יוצר אור ד | 5 כי הוא צוה] שמוה ד | 6 ובורא רוח] וגו' ל | חוללתי] וגו' ל | 7 בבי"ת א' | מה] פהא'. אלא ~ ד | 8 מכל צדדיו דפא' ~ לו דפ] לו נא'. ~ ל ~ ד רשות ל ~ לדרוש] הא'נר. לדרוש פ לומר ד | מה למעלה מה למטה א'. מה למטה מה למעלה דפ | ומה] פ מה דא' לאחור פהא'נ. ~ אלא מיום שנברא העולם ולהבא ד | 9 אמר לפניך דנ] ~ לפא' למן היום ~ ד | 10 ימים] פא'נר. ימים ראשונים ה. ~ ד | ואין] פה. ואי דא'ר | מקצה] פנ. ולמקצה דא'

מרז: ולא הגהתי כמו התפוס שרא יקשה הרי הוא צריך גם לפתיל פשתים. ועי' בפירש"י ורד"ק ביחזקאל שם שפתיל פשתים הוא לשורות קרקע וקנה המדה למוד בו את הבנין. ובכי"א מובא וביד האיש וכו' והוא פסוק ח שם: 1 ומלקדמין תריין. תרגו' מקדם מלקדמין (ועי' ת"א בראשית ב' ח' ועמ"ח ב צד 346) ומקדמי ארץ הן מלקדמין תריין. כן נ"ל לפרש הגי' שלפנינו ומלקדמין בכי"ל ובכי"פ ובפי' ב"ר כי"ט ובי"א. וכל אלו התיבות נאמרו במשלי ח' כ"ב וכ"ג בפרשת י"י קנני כאשר רשמו המדפיסים, והציון הזה אינו מגוף המדרש ואינו נמצא בשום כ"י שראיתי ועי' מה שהעירותי לעיל צד 1: פילוסופוס אחד. בפי' ב"ר כי"ט מפרש חכם (בכי"א חכם גדול) שבאומות [illegible] ועי' קרויס צד 416. והביא כאן מאמר זה משום דתהו ובהו וכו' ג"כ ששה דברים הן ועי' במ"י לעיל צד 3 וצד 6. וכל המאמר הועתק גם בילק' מכירי תרי עשר [illegible] ושם הגי' פליפוס כמו בכי"פ. וכן נמצא פליפוס [illegible] ועי' מדרש תהלים [illegible] וילקוט תהלים [illegible] סממנים. בכ"י סממנים ועי' [illegible] 3 ורוח. בכי"ל חסר והגהתי [illegible] וגם בכי"ל איתא רוח כי הנה וכו': ובורא רע. [illegible] 4 חשך. [illegible] חשך לאור [illegible] חשך יוצר אור וגו': 7 בראשית ברא. הדרש אות ב' בבראשית ומביא ג"כ האגדה על אותיות [illegible] ואגדות אלו על אות ב' [illegible] בירושלמי חגיגה ושם שינוים הרבה וגם בסדר אחר למאמרים, וכן נאספו בפסיקתא רבתי [illegible] ושם גם הדרש דר' אליעזר בר אבינא בשם ר' אחא: למה נברא. מובא באור זרוע [illegible] ושם הגי' אלא מה בית וכו' כך אין לך הדרש וכו' [illegible]: 8 בר קפרא אמר. בירוש' בגנון המאמר תני בר קפרא ולמן היום. אתיא דר' יודה בר פזי כהדא דבר קפרא [illegible] אלא על ר' יונה בשם [illegible] שהוא הדרש ג"כ הקרא שאל נא לימים ראשונים וכו' [illegible] קודם למעשה בראשית [illegible] למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ, יכול [illegible] ראשונים וכו' לומר דאסור לדרוש אם לא ביחיד [illegible] מתניתין בחגיגה [illegible] בר קפרא פליג עליה והוא תני ולמן היום דמה שכתוב ולמן היום אשר ברא [illegible] שאל נא לימים ראשונים וכו' למן היום שנבראו ימים (כאשר הגי' [illegible] לפנינו במדרש וכן מובא באור זרוע שם), ובכבר דמותר לדרוש במה שנברא בששת ימי בראשית. ואין אתה דורש לפנים מיכן מה שהיה קודם [illegible] אתיא דר' [illegible] כהדא דב"ק, דאוקמינן [illegible] דר' ישמעאל הורשין, [illegible] לעבודה, כלומר [illegible] יודה בר פזי יתיב דרש בתחילה היה העולם מים במים הדא אמרה [illegible] דר' ישמעאל. ולכן אתיא [illegible] כהדא דב"ק [illegible] ולמן היום דמותר לדרוש [illegible] ר' ישמעאל, [illegible] בפסיקתא רבתי [illegible] (בכי"ל [illegible]) [illegible] וגם ליתא בירושלמי ובפסיקתא רבתי. וכן נפרדו המאמרים [illegible] וגי' הדפוס [illegible] וכן הביא באור זרוע [illegible] והעתיק וקיצר דרש ר"י [illegible] בכי' ת' [illegible] ור"מ קירכנער בהערותיו למדרש [illegible] אך מה שכתב בהערה [illegible] שהדרש דב"ק בפסיקתא [illegible] בזה לא ירדתי לסוף דעתו, והלא עינינו רואות שדרש זה מחולק עם הדרש דר' יונה בשם ר' בא בירושלמי: 10 מקצה השמים. וכן מובא באור זרוע שם

חוקר ואין אתה חוקר לפנים מיכן. דרש ר' יודה בן פזי במעשה בראשית בהדה דבר קריא: למה בב' להודיעך שהן שני עולמים. ד"א למה נברא בב' שהוא לשון ברכה. ולמה לא בא' שהוא בלשון ארירה. ד"א למה לא בא' שלא ליתן פתחון פה למינים לומר היאך העולם יכול לעמוד והוא נברא בלשון ארירה. אלא אמר הקב"ה הריני בוראו בלשון ברכה והלווי שיעמוד. ד"א למה בב' מה ב' זה יש לו ב' עוקצים אחד למעלה ואחד לאחריו. אומרים לו מי בוראך. והוא מראה להם בעוקצו שלמעלה. אומר זה שלמעלה בראני. ומה שמו. והוא מראה להם בעוקצו שלאחריו ייי שמו: ר' לעזר בר אבינה בשם ר' אחא כ"ו דור היה קורא א' תיגר לפני הקב"ה. אמר לפניו רבונו שלעולם אני ראשון שלאותיות ולא בראתה עולמך בי אתמהא. אמר לו הקב"ה העולם ומלואו לא נברא אלא בזכות תורה. למחר אני בא ליתן תורתי בסיני ואין אני פותח אלא בך אנכי ייי אלהיך (שמות כ ב). בר חוטה

1 ילקוט כאן ג', ועי' תנחומא בראשית סי' ה', פס"ר פכ"א, אותיות דר"ע שם : 6 ילקוט שם, ילק' מכירי תהלים ק"ה סי' ז' פסיקתא כהנא שם, פסיקתא פי"ב (ק"ט א'), תנחומא מ"ב יתרו סי' ט"ז, פיר כהנא פ' כאלו כאן (ה' י"א), ועי' לעיל לד 7 ולקמן סוף פכ"א, פסחים קי"ח א' : 9 פסיקתא כהנא שם, פיר כהנא שם, ועי' לקמן פכ"א, חגיגה י"ב ב', אדר"נ פל"א, מדרש קהלת א' ס"ו וד' ג', תנחומא לך לך סי' י"א יתרו סי' ט', מדרש תהלים ל' סי' י"ב ק"ה סי' ג', פס"ר פ"כ פ"ו פי"ב פכ"ו :

1 °חוקר] דורש וחוקר ד | ואין] פה, ואי דא'ר | כהדא פנ, כהדין א'ר², בהדיה ד | למה] פנא'י, ~ נברא העולם ד נברא העולם ד | בבי"ת א'י | 2 עולמים] עי' העולם הזה והעולם הבא ד, עולמות העולם ... הבא נא'י נברא] נ, ל' דא'י | באל"ף דא'י, בראו בא' פ | שהוא] לפי ~ פא' | 3 **לומר] לאמר ל | והוא] פא'ני, שהוא ד 4 הריני] א'י, הרי אני דנ | בורא אותו דא'ני | והלואי ד, הלואי י | שיעמוד] א', יעמוד די | מה] אלא ~ דפא' ל' י | ב' זה ל' י | 5 לפי שיש לה י | שני דפא'י | *עוקצים] עקצים ל, עוקצין דפא'י | למעלה] פא'ני מלמעלה ד | *לאחריו ל°] למטה ל, מאחריו פא', מאחריה יש, מלאחריו נ, מאחוריו ח, מלמטה מאחריו ד, מלמטה מאחוריו י | * אומרים ד] אומר לי, ואומ' פ | לו] פ, לב' ד, לבי"ת א'י | בראך דפא', ~ בעולם י | * להם ין] להן פא', ל' לד | 6 שלמעלה] י, מלמעלה ד | ואומר ד, ~ להם י | * שלאחריו ל°דפני] שלמטה ל | ייי שמו] ואומר (הוא אומר פ) ייי שמו דפנ, ואומר להם ייי אחד ושמו אחד י | אליעזרי | 7 אבינא א'ים, חנינה דא', אבא נמ כ"ו] א'ים, עשרים וששה דפנ | דור] פ, דורות דא'נים | °היה] היתה ד | 7 אלף (א' פ, האלף ד) קורא | לפני] פא'ים, ~ כסאו של דנ | *אמר ין] או' ל, אמרה ד, ואומר מ | רבון העולמים נ, רבה"ע מ 8 ראש א' | לאותיות פ, כל האותיות א' | ולא] למה לא פ | אתמהא ל' ד | 8 **ומלואו] מלא ל | בזכות] בשביל א' | 9 התורה] פא'נמ, ~ שנ' ייי בחכמה יסד ארץ וגו' ד, שנ' . . ארץ י | בא — תורתי] בא . תורה ד, בא . . את התורה מ, בא . . תורה לבני פ, עתיד ליתנה י | ואין אני] א', ואיני דפי | °פותח] ~ תחלה ד | אנכי] א', שנ' ~ דפא'י | בר חוטא פ, בר חוניא א'י, בן דוסא נמ, ר' הושעיה ד |

פי' כ"ב מקצה וכו' אתה חוקר ואין אתה וכו', ובמקרא כתוב ולמקצה וכצ"ל ועח"נ: לפנים מיכן. בכי"ל נוסף ביני שיטי. והיינו דכת' בספר בן סירא במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור וכול' ותנן כל המסתכל בארבעה דברים רתוי לו כאלו לא כול' באין דורשין' ועי' לקמן פ"ח וכן שם התורה יודעת וכו' אבל אתה אין לך עסק לדרוש אלא מני שים אדם עלי ארץ וכו', ובריש פ"ט מתחלת הספר וכו' ועד כאן הסתר דבר וכו': 1 למה בב' להודיעך בירוש' ובפסי"ר מובא בהמשך האגדות הדרש דר' אבהו בשם ר' יוחנן בשתי אותיות נבראו שתי עולמות (בפסי' שני עולמים ועח"נ) העוה"ז והעוה"ב אחד בה"א ואחד ביו"ד וכו', ובגליון כי"ל נוסף „אחד נברא בה' ואחד בב' בי וכו' במס' מנחות", ולפנינו בב"ר דרש זה לקמן פי"ב ועי"ש: 5 ואחד לאחריו. עח"נ ובנראה מתוך הכתב הגיה בן כותב הכי"ל בעצמו וכן בסמוך שלאחריו, והיא הגי' המסכמת ג"כ עם הירושלמי והפסיקתא רבתי, ושם בפסי"ר הלשון מה בי"ת יש בו נקודה אחת מלמעלה ונקודה אחת מלאחוריו אומרים וכו' והוא מראה להן בנקודה שלמעלן וכו' והוא מראה להן בנקודה של אחריו ה' שמו, ובירוש' בנקודה של אחריו ואומר וכו', וכן מובא בס' ברוך שאמר (ד' ווארשא דף מ') בשם רבינו שמחה א"ר אושעיא למה התורה מתחלת בב' וכו' אחד למעלה ואחד מאחריה וכו' ומה שמו מראה להן בעוקצה של אחרי' ואומר וכו', וכן שם בשם האשרי ואחד מאחרי', ועוד שם דף כ"א ב' כדאמר בירושלמי דחגיגה (ונראה שכוון אל המאמר שלפנינו בב"ר) מפני מה יש לב' וכו' אחד למעלה ואחד לאחוריו וכו' ומה שמו מראה לה בעוקצה של אחריה וכו', ובאור זרוע שם סי' ט"ז מובא ואחד מאחריו וכו', והעוקצין הן התגין על הבי"ת כמו שכת' בס' ב"ש דף כ' ומובא בב"י טור א"ח סי' ל"ו) ויהיה לה עוקץ חד למעלה לצד ימין נוטה לצד א' ועקב עב למטה ומקל קטן למעלה לצד שמאל וכו', ופי' ואחד של אחריו העוקץ שלמעלה מלאחריו. ועי' בדי ירד"ל ובס' ב"ש דף מ' עוקץ מאחריה בראש ימין ואפשר שהיה לפני הכותב כי"ל גם גי' אחרת ואחד למטה ועוקץ זה הוא עקב העב למטה, ובדפוס וילקוט נתערבו שתי הגירסאות ועי' עוד במ"ע של התח' גייגער חלק י' צד 229 ושם מובא מאותיות דר"ע ויש לו נקודה מלמעלן ויש לו נקודה מלמטן מאחוריו: אומרים לו. כן הגהתי עפ"י גי' הדפוס, ובס' ב"ש שם אומרים לב' וכ"ה בירוש' ובפסי"ר וכן מובא באור זרוע, ובס' ב"ש דף כ"א אמר לב', ובב"י שם מובא אומר וכו' ועח"נ: בוראך. וכ"ה בס' ב"ש, ובירושלמי ובפסי"ר מי בראך ועח"נ: 6 ייי שמו. בירוש' שם ואומר ה' שמו אדון שמו. ובגי' הילקוט ייי אחד וכו' מפרש בפי' ב"ר שבדפוס מראה להם בעוקצו של אחריו ייי שמו כלומר מה לפני הבית א' שהוא אחד, וכן פי' בס' התרומה (עי' חי' רד"ל) ובס' ב"ש שם מראה לצד א' ר"ל אחד שמו: ר' לעזר בר אבינה. בפס"ר רבה שם ר' אליעזר בר אבונה בשם וכו' היה אל"ף קורא תגר וכו' נתתני בראש האותיות וכו' למחר אני נגלה ועתיד ליתן תורה לישראל ואני נותנך בראשן של דברות וכך אפתח התהלה שנ' אנכי וכו', ובפסי"ר ר' אליעזר בר' אבינא בשם וכו' אני ראשון של כל אותיות וכו' אמר לו הקב"ה צא כל העולם כולו שלך שכל העולם וכו' אלא בשביל תורה שנ' אם לא בריתי וכו' למחר אני עתיד ליתן וכו', ובפסיקתא שם ר' אחא אמר כ"ו דורות היה אל"ף קורא תגר וכו' לאמר שאני ראשון וכו' עיי"ש, ובתנחומא מ"ב שם א"ר אחא וכו' לומר שאני ראש וכו' ועח"נ: 9 בר חוטה.

יא אמר למה נקרא שמו אלף שהוא מסכים מאלף דבר צוה לאלף דור (תהלים קה ח). ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי מנצפ"ך הלכה למשה מסיני. ר' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא מה שהתקינו צופים מעשה היה ביום סגריר ולא נכנסו חכמים לבית הוועד והיו שם תינוקות אמרו בואו ונעסוק בצופים אמרו מה טעם כת' מם מם נון נון צדי צדי פה פה כף כף. ממאמר למאמר מנאמן לנאמן מצדיק לצדיק מפה לפה מכף לכף מכף ידו שלהקב"ה לכף ידו שלמשה. וסיימו אותן ועמדו חכמים גדולים בישראל. ויש אומרים ר' ליעזר ור' יהושע ור' עקי' היו. קראו עליהן גם במעלליו יתנכר נער וגו' (משלי כ יא):

יב [בראשית ברא אלהים] ר' יודן בשם אקילס לזה נאה לקרות אלוה. בנוהג שבעולם מלך בשר ודם מתקלס במדינה ועדיין לא בנה להם דימוסאות ועדיין לא נתן להם פרקטיאה. שמעון בן

ע' ירוש' מגילה פ"א ה"ט [illegible]. שבת ק"ד א'. מגילה ג' ב'. וע' תנחומא קרח סי' י"ב. במדבר רבה פי"ח סי' כ"א. פרק א' פ"א [illegible] [illegible] פסיקתא פ"ד (ל"ג ב') פסיקתא רבתי פ"ח (כ"ח ב'). תנחומא נשא סי' י"ז. במדבר רבה פי"ב סי' ה': [illegible] ילקוט רמז כ'. תנחומא [illegible] בראשית סי' ו'. תנחומא כי תשא סי' ט"ו. שמות רבה פט"ו סי' ד'. מדרש תהלים י"ח סי' כ"ב:

[illegible]

וכ"ה בספר [illegible] בר תימא. ושם שהוא מסכים מאלף דור ששני דבר צוה וכו'. ובספרי ר' בר הונא אמר מפני [illegible] [illegible] [illegible] אגדה א' ח"ג צד 661. ופירוש אחר בגי' הילקוט שהקב"ה מסכים ליתן וכו'. ודבר צוה לאלף דור זו התורה כמו שדרשו לקמן פכ"ח אלף דור עלו במחשבה להיבראות ובמה [illegible]: 2 מנצפ"ך. כפל האותיות. וע' פירש"י מגילה שם: [illegible] למשה מסיני. כ"ה הגי' הנכונה וכן מובא בירושלמי ושם ג' משם ר' מתיא בן חרש אמרו מנצפ"ך הלכה למשה מסיני. מהו מנצפ"ך ר' ירמיה בשם ר' שמואל רב יצחק מה שהתקינו לך הצופים ובבבלי מגילה שם איתא וא"ר ירמיה ואיתימא ר' חייא בר אבא מנצפ"ך צופים אמרום וכו'. [illegible] [illegible]

[illegible]

¹) δημόσια.

עזיי אומר וענותך תרבני (ש״ב כב ל״ו) בשר ודם מזכיר שמו ואחר כך שבחו פלן אגוסטלא פלן אנא פרוטאטא, אבל הקב״ה אינו כן, אלא משברא צרכי עולמו הזכיר שמו בראשית ברא ואחר כך 3a אלהים: תני ר׳ שמעון בן יוחי מנין שלא יאמר לייי עולה, לייי מנחה, לייי שלמים, אלא יאמר עולה לייי, מנחה לייי, שלמים לייי. תלמוד לומר קרבן לייי (ויקרא א ב), והרי דברים קל וחומר מה אם מי שהוא עתיד להקדיש אמרה תורה לא יחל שם שמים אלא על הקרבן, המחרפים והמגדפים והעובדים עבודה זרה על אחת כמה וכמה שימחו מן העולם:

[את השמים ואת הארץ] רבנין אמרין בשר ודם בונה בניין ובשעה שהבניין עולה בידו

3 ילקוט רמז ג׳, ספרא ויקרא פ״ב, ספרי האזינו פי׳ ל״ע, נדרים י׳ א׳, תנחומא מ״ב שם סי׳ ו׳: 7 ילקוט שם וילק׳ ישעיה כ׳ סע״ב (תקי״ב):

1 שבחו] קטיזמא שלו ל״ע | אגוסטלא] פעש, אגוסטולי ד, אגוסטא חברי | אנא] חנ, ל׳ דפע | 2 פרוטאטא] ע פראטאטא פד, פרטטא נרי | לאחר שברא פ | הזכיר] ע, אחר (ואחר ני) כך הזכיר א׳נ׳, אחר .. מזכיר ד 3 ** שלא] לא ל | יאמר] פ, ~ אדם דא׳י | יאמר] הי, ל׳ דא׳ | 4 תלמוד לומר ד] ת״ל פא׳י, תרומה לי״י ל | מה] פ, ומה דא׳י | אם ל׳ פי | 5 יחול | אלא על הקרבן] פיש, אלא להקרבן חנ, להקריב ד אלא להקריב (להקריבו י) קרבן א׳י | המחרפים] מי שאינו עתיד להקדיש כגון ~ י | והמגדפים דא׳ | 6 העולם] מן השמים ומן ~ א׳י | 7 רבנין] א׳י, רבנן ד | ובשעה] פ, בשעה דא׳י.

ג׳ עתיקתא היא ומובאת בערוך ערך פרבטאות בשם ס״א ולא פירש שם, והר״ר נפתלי בפירושו למדרש הרבות פי׳ פרקטיא בריבות (?), ובגליון כ״י ל׳ מפרש פרקטיאה כבוד וגי׳ ס״א פריבטאות פי׳ מתנות, והח׳ באכער כתב לי שצ״ל לא נתן להם פרוקופי[1]) כמו שהלשון לקמן פמ״ח אני נותן לו פרוקופי, וכ״ה לקמן בכי״ל סוף פצ״ו התחיל מחלק להן פרוקופאות ועי׳ ערוך ע׳ פרקופי והדוגמאות שם, ובפי׳ ב״ר שבדפוס ג׳ פרוכסיאות (ורי״ג ובעל א״א העידו שגי׳ רש״י פרדכסיאות, ועי׳ לקמן פ״ח בח״נ הגירסאות פרדכסיות פרדסכאות פירדסאות ערדכסאות), והגי׳ שציינתי בח״נ פריבאטיאות או פריבטאות[2]) פי׳ ג״כ מרחצאות וגם הן מרחצאות לצורך העם אבל לא לכל המון שרוחצים בלי שום מחיר או בכסף מעט ועי׳ קרויס שם ח״ב צד 488, וזה הענין לקמן פ״ח מהן אומרים דימוסיות ומהן אומרים פרבטיות ועיי״ש בח״נ, ובפי׳ ב״ר כי״א ג׳ פרוזבטיות כמו בכי״א א׳, וחילופי נוסחאות אלו נמצאו גם בדרש ותענוגות בני אדם פרובטייה בשיר ר׳ פ׳ הנה מטתו (ג׳ ז׳). ובקה״ר פ׳ כנסתי לי (ד׳ ח׳) דימוסיות ומרחצאות, ובבמד״ר פי״א סי׳ ג׳ פרזבטה, והרעיון בהמאמר שלפנינו איתא בפסי״ר שם מלך בו״ד וכו׳ מקלסין אותו וכו׳ ואח״כ עושה להם כל צורכיהם בונה להם דימוסיא עושה להם נחת רוח במדינה וכו׳, וכ״ה בבמד״ר פי״ב סי׳ ה׳, ושם ג׳ דימוסיאות, ובתנחומא נשא עיי״ש, ועיד בסגנון אחר בפסיקתא שם מלך בו״ד וכו׳ אמר להם למחר אני בונה לכם דימוסאות (עיי״ש הערה י״ד) למחר אני בונה לכם מרחצאות למחר אני מכניס לכם אמת המים וכו׳ וכ״ה בתנחומא מ״ב חקת סי׳ ה׳ וגם בוי״ר פכ״ו סי׳ א׳ ותנחומא חקת סי׳ ד׳ ושם ג׳ בונה לכם דימוסיאות ומרחצאות, ועי׳ עוד בע״ז פ״א מ״ז לפי גי׳ הערוך ע׳ דמוס ג׳, ומובא גם בתוספות ע״ז דף ט״ז ע״ב, ומכל אלו המקומות אין לדייק שדימוסיאות לחוד ומרחצאות לחוד או שניתיבו ומרחצאות במשנה ובמדרשים ישנים (ועי׳ זקש בייטרעגע ח״ב צד 146), אלא כמו שפירשו התוספות שם דימוסיאות לשון מרחצאות והענין אחד בין בשם אחד בין בשני שמות, והגהתי ועדיין לא נתן וכו׳ כמו שהיא גם בכי״ל ועדיין לא בנה וכו׳ ועח״נ ועמת״ל ע׳ אדיין ודל״א להח׳ דאלמאן צד 169: 1 בשר ודם מזכיר. במאמר זה ג׳ בו״ד ולא מלך בו״ד כמו שהגי׳ במדרשי התנחומא ומ׳ תהלים והשבחים אלו אגוסטלא[3]) ופרוטאטא[4]) הן שבחים לבני מלכים ושרים ולא למלך ועי׳ פירסט גלאססאר צד 36, וכתיבת אגוסטלא בלי וי״ו אחר האל״ף עי׳ במ״ה חלק מ״ד צד 565: ואחר כך שבחו. בערוך ע׳ אגוסטלא הוא גי׳ ספר אחר ועי׳ גם ע׳ קטיזמא, והגי׳ קטיזמא שלו[5]) ופי׳ מעשהו ופעלו, היתה גם לפני המדפיסים הראשונים והדפיסוה בטעות במאמר ר״י בשם אקילס ועבח״נ ובמדרש תהלים ובהי׳ רד״ל ובתנחומא מ״ב שם הערה ל״ב: 3 שלא יאמר. בספרא וספרי שלא יאמר אדם ועח״נ: אלא יאמר. וכ״ה בספרא, ובספרי ג׳ כגי׳ הדפוס ועח״נ: 4 תלמוד לומר. כן הגהתי עפ״י ד״א, וכ״ה ת״ל בילקוט וכי״פ וכי״א. וכתיבת התיבה בכי״ל במקומות אחרים תל׳ לו׳, ובטופס שלפני כותב כ״ל היה כתוב כאן ת״ל וטעה וקרא תרומה לי״י: 5 אלא על הקרבן. עח״נ, ובספרא ומה אם מי וכו׳ לא יזכיר שם שמים א״א על הקרבן על אחת כו״כ שאין מזכירים שם שמים לבטלה, ובספרי סגנון אחר לסיפא דברייתא ושם אמר המקום אל יחל שמי עליהם ועיי״ש: 6 שימחו מן העולם. בכי״ת נוסף כאן מאמר ארוך אמר ר׳ תנחומא שאלו המינים את ר׳ שמלאי וכו׳ ונמצא גם בתנחומא מ״ב בראשית סי׳ ז׳ בשינויים שונים, וגם שם מובא מאמר זה אחרי אר״ש יוחי (סי׳ ו׳) ולפני ר׳ ישמעאל שאל (סי׳ ח׳), וז״ל בכי״ת אמר ר׳ תנחומא שאלו וכו׳ כמה אלהות בראו את העולם אמ׳ להם אני ואתם נשאל לתורה אמרו לו והרי כתי׳ כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו אמ׳ להם קראו סוף הפסוק כי״י אלהינו בכל קוראנו אליו אלהים אין כת׳ אלא אליו, אמרו לו והרי כתי׳ כי אלהי׳ קדושים וכו׳ וכו׳ אמ׳ ר׳ אבא מהו קדושים שהוא קדוש בכל מיני קדושות וכו׳, ובתנחומא שם חסר השאלה והרי כתי׳ וכו׳ אלהים קרובים ועי׳ בירושלמי ברכות פ״ט י״ב ע״ד ודברים רבה פ״ב סי׳ י״ג ומדרשי תנחומא קדושים סי׳ ד׳, ולקמן פ״ח שאלו המינים את ר׳ שמלאי וכו׳ חזרו שאלו אותו מהו דכת׳ בראשית ברא אלהים וכו׳, ובספר פוגיא פידיי צד 550 מביא על פסוק בראשית ברא אלהים המאמר מב״ר לרמה״ד שאלו המינים וכו׳ אמרו לו הרי כתי׳ כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו אמרו הרי שתי ראשיות (צ״ל רשויות) וכו׳ (ועיי׳ במדרשי תנחומא קדושים שם) אמרו לו הרי כתי׳ וכו׳ כי אלהים קדושים וכו׳, אמרו לו הרי כתיב (ש״ב ז׳ כ״ג) ומי כעמך כישראל וכו׳ אשר הלכו אלהים לפדות (ע׳ סנהדרין ל״ח ע״ב) אמר להם וכו׳ לפדות להם אין כת׳ כאן אלא לפדות לו לעם ולשוב לו שם אמרו לו [עוד] הרי כתי׳ (ירמיה כ״ג ל״ו) והפכתם את דברי אלהים חיים וכו׳ אמר להם וכו׳ אדני צבאות אין כתיב כאן אלא י״י צבאות אלהינו וכולם ע״כ: 7 את השמים ואת הארץ. כן הוספתי, והוא מאמר בפ״ע והורש את ה״א

προκοπή, Auszeichnung, Geschenk. [2]) *πριουᾶτος*. [3]) *Αὐγουστάλιος*. [4]) *πρώτατος*. [5]) *κτίσμα*.

הוא מרחיב ועולה. ואם לאו הוא מרחיב מלמטה והוא מיצר מלמעלה. אבל הקב"ה אינו כן אלא את השמים שמים שעלו במחשבה. ואת הארץ הארץ שעלת במחשבה. ר' הונא בשם ר' ליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אפילו אותן שכתוב בהן כי הנני בורא שמים חדשים (ישעיה סה יז) כבר הם ברואים מששת ימי בראשית ההד"ד כי כאשר השמים החדשים (שם סו כב) חדשים אין כתוב כאן אלא החדשים:

יד (את השמים ואת הארץ) ר' ישמעאל שאל את ר' עקיבה אמר לו בשביל ששימשתה את נחום איש גם זו כ"ב שנה אכים רקים מיעוטים. אתים גמים ריבויים. הדן את דכתי' הכה מהו. אמר ליה אילו נאמר בראשית ברא אלהים שמים וארץ היינו אומרים אף שמים וארץ אלוהות. אמר לו כי לא דבר רק הוא מכם (דברים לב מז) ואם רק הוא מכם שאין אתם יודעים לדרוש. אלא את השמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות. ואת הארץ לרבות אילנות ודשאים וגן עדן:

[illegible] תנחומא ח' ג' שם סי' פ'. ילקוט רמז ג'. לקמן פכ"ב ופנ"ג, חגיגה יב ח', תנחומא מ"ב שם סי' ח' ועי' מפתיח ב"ג ג'. ירוש' ברכות פ"ט י"ד ג' סוטה פ"ה כ' ג', נכרתות דל"ג מזות תה ח' ונ'. ירוש' פאה פ"א ט"ז נ'. פניעית פ"א ל' ג' [illegible] פ"א נ' ד', סוטה פ"ד כ"ג ג'. כתובות פ"ח ל"ג נ' ועי' ספרי עקב פי' מ"ח:

1 הוא] פא"י. ל' ד | מלמטן פנ | והוא מיצר] ומיצר דא"י | מלמעלן פנ | אלא] את שמים ואת ארץ אין כתיב כאן ~ ל' ע' השמים י' | ואת הארץ לדפ"י ל' ל | הארץ] פ' ארץ ד. ל' (ישעיה) | שעלתה] ד"י. שעלתה דא"י (שם) | 3 אותן . . . החדשים וארץ החדשה א"י. שמים וארץ העתידים להבראות (שם) | 4 ברואים] ~ ועומדים א' . החדשים פ"ן ל' ל. החדשים וגו' עומדים לפני א'. החדשים והארץ החדשה דנ | חדשים אין . . . החדשים] פ כי כאשר שמים חדשים אין . . . החדשים י. והארץ חדשה אין כתיב כאן אלא החדשה ד. שמים חדשים וארץ חדשה אין כת' כאן אלא השמים החדשים והארץ החדשה נ' (שם). יעמדו לפני אין כתי' כאן אלא עומדים א' | 7 כ"ב] פא'. עשרים ושתים ד. שתים ועשרים נ | אכין ורקין מיעוטין דא"י | אתין וגמין ריבויין ד"י ~ הן א' | הדין] הכא | מהו] מה הוא ד | 8 ואריו דא"י] והארץ ל | הייתי אומר פ' | את ואריו] פא"י. השמים והארץ ד | אלוהות] פ. ~ הן דא"י | 9 שאין] פ. לפה ~ ד. לפי ~ י | אתם ד פא' . ההרה] פא'נב' ~ בשעה שאי אתם יגעים י. בשעה שאי . . יגעים בו כי הוא חייכם איפתי הוא חייכם בשעה שאתם יגעין בו ד | 10 כוכבים] ל' ד | ודשאים ודשאין ד | וגן עדן] פא'נכ"י. ~ רבי תנחומא בשם רבי הונא אמר ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה את אשר צוה אותו משה לא נאמר. אלא את כל אשר צוה י"י את משה. אפי' דברים שלא שמע מפי רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני. רבי הונייה בשם רבי אמר תורת אמת היתה בפיהו אלו דברים ששמע מפי רבו. ורבנן אמרי כי י"י יהיה בכסלך אפי' דברים שאתה כסיל בהן. ושמר רגלך מלכד. רבי דוסאי אמר מן ההוריה. ר' אבהו אמר מן העבירה רבי לוי אמר מן המזיקין. אמר ר' אבהומים אם נתת מכיסך צדקה הקב"ה הוא משמרך מן הפיסין ומן הזמיונות מן הטריגראות ומן הארנוניות ד

הודיעת בהשמים ובהארץ: 6 את השמים ואת הארץ. דורש כאן מלת את: ר' ישמעאל שאל. באותו הסגנון נמצאת שאלת ר' י' לר"ע לקמן פכ"ב על פ' קניתי איש את י"י, ובפנ"ג על פ' ויהי אלהים את הנער, ושם בשני המקומות א"ל אילו נאמר וכו' היה הדבר הקשה וכו' א"ל כי לא דבר רק וכו'. ולפי זה ר"ע משיב אלו נאמר בראשית וכו' היינו אומרים וכו' (וכ"ה בחגיגה שם תשובת ר"ע אילו נאמר שמים וארץ הייתי אומר שמים שמו של הקב"ה), ור' ישמעאל אמר לו כי לא דבר רק וכו'. ונמצא שר"י דורש כאן את לרבות ולא ר"ע שהיה דורש כל אתין שבתורה והדעת התו' גרינשן בספרו על קהלת צד 175 נשמט כאן שאלת ר"ע לר"י ואת מה דרש ביה. ועל זה השיב ר' ישמעאל אילו נאמר בראשית וכו' ור"ע אומר לו כי לא דבר רק וכו'. וסעד לדבריו יש להביא מתנחומא מ"ב ושם הגי' בכ"י רומי המעולה ר' ישמעאל שאל וכו' א"ל ר' עקיבא אמור שלך אמר ר' ישמעאל בראשית וכו' אלא את השמים ואת הארץ ישובו של מקרא הוא. א"ל ר' עקיבא כתיב כי לא דבר רק וכו' אילו נאמר שמים וארץ היינו אומרים שתי אלהות הן אלא את השמים ואת הארץ הם ומה שנברא עמהם ע"כ ובתשובת ר"ע שם חוברו יחד שתי הדרשות אשר לפנינו בשם ר"ע ור"י וכן מובא בלקח טוב א"ל ר"ע כי לא דבר רק וכו' ועי' מ"ש מהרז"ף ברה"מ צד 114 והתו' פעטשאווסקי בספרו על התנא ר' ישמעאל צד 78: 7 אכים וכו'. וכ"ה לקמן פכ"ב ופנ"ג ולישנא קטיעא היא. ובחגיגה שם הגי' הלשון א"ל אתה ששימשת את נחום וכו' כ"ב שנה שהיה דורש כל אתין שבתורה. ובירוש' ברכות שם נחמיה עמסוני שימש את ר' עקיבא עשרים ושתים שנה ולמדו אכים וגמים ריבויין אכין ורקין מיעוטין ועי' באגה"ת ח"א צד 68: הכה. כ"ה בכי"ל כמו שכתוב לעיל צד 1 רבתה וצד 9 כהדה ובסמוך אנה. אכה ועי' עמת"ל ח"א צד 466: 8 היינו אומרים וכו'. וזו היא התשובה גם לבטל דעות המינים ועי' ברה"מ צד 119 ובספרו של התו' יואל שם צד 169: כי לא דבר רק הוא מכם. עי' בספרי שם. ובכל המקומות שציינתי מהירושלמי מובא הדרש לסייע מאמרם שכל דבר שבית דין נותנין נפשם עליו סופו הוא מתקיים כמה שנאמר למשה מסיני. ועל זה קאמר התם ואתייא כיי דמר רבי מנא כי לא דבר רק הוא מכם ואם הוא רק מכם למה שאין אתם יגיעין בו כי הוא חייכם אימתי הוא חייכם בשעה שאתם יגיעין בו. ומשם באת התוספת בספרי הדפוס. ולקמן פכ"ב ופנ"ג גם בדפוס הגי' כמו כאן בכ"י. ובירר פאה שם גם מקור המאמרים ר' תנחומא בשם רב הונא ובצלאל בן אורי וכו' וכו' עד ומן הארנוניות. וכל אלו המאמרים אין להם שום שייכות להדרשות בב"ר כאן, וניתוספו ג"כ בדפוס (ועי' בירושלמי השינויים בשמות האומרים. ובאמר אחר השמים) אחר וגן עדן, ולא נמצאו בכל כ"י שראיתי ולא מובאו בילקוט. וגם בגליון מדרש אב"א

[את השמים ואת הארץ] בית שמיי אומ' השמים נבראו תחילה. בית הלל אומ' הארץ ט'
נבראת תחילה. על דעתיהון דבית שמיי למלך שעשה לו כסא ואחר כך האיפיפודין שלו דכת'
השמים כסאי והארץ הדום רגלי וגו' (ישעיה ס' א). על דעתיהון דבית הלל למלך שבנה פלטין
משבנה תחתית בונה העלית דכת' ביום עשות יי' אלהים ארץ ושמים (בראש' ב ד) אמר ר'
יהודה בר אלעאי הדה מסייעא לבית הלל לפנים הארץ יסדת ואחר כך ומעשי ידיך שמים ה
(תהלים קב כו). אמר ר' חנין ממקום שהמקרא מסייע לבית שמי משם דבית הלל מסלקין אותן
והארץ היתה (בראש' א ב) כבר היתה. ר' יוחנן משו' חכמים לבריאה שמים קדמו ולשכלול הארץ
קדמה. אמר ר' תנחומה אנה אמינ' טע'. לבריאה שמים קדמו בראשית ברא אלהים וגו'. ולשיכלול
הארץ קדמה ביום עשות יי' אלהים ארץ ושמים. אמר ר' שמעון תמיה אני היך נחלקו אבות

1 ילקוט רמז ג' וד', ילק' ישעיה רמז ס"ע סע"ח (סק"י תק"ט), ילק' מכירי ישעיה מ"ח י"ג, תהלים ק"ב סי' כ', ירוש' חגיגה פ"ב ע"ז ג', חגיגה י"ב א', תמיד ל"ב א', ויקרא רבה פל"ו, תנחומא מ"ב שם סי' י"ש, פדר"א פי"ח, מדרש שמואל פ"ה:

1 בית שמאי פ, בית שמאי ובית הלל ~ דא'נים | תהלה] ~ ואחר כך נבראת הארץ דא'ני(ישעיה). ואחר כך הארץ מ | ובית | 2 תהלה] ~ ואחר כך השמים דני(שם) מ, ואח כ נבראו השמים א' | על] פ, אלו (ואלו א') מביאין טעם לדבריהם ואלו מביאין טעם לדבריהם ~ דא'נמ, אלו ואלו מביאין טעם לדבריהם ~ י(שם) | דעתיה פא | דבית שמאי פ, ~ דאינון אמרין שמים נבראו תחלה י(שם), דאינון אמרין (דאמרי מ) השמים . . תהילה ואחר כך [נבראת נ] הארץ דא'נמ(תהלים) | למלך] נעי'מ, משל ~ דפא' | ואחר כך] ע, ומשעשאו עשה דפני, ובשעשאו עשה י(שם) | *האיפופודין] אפיפודין ע האיפופורין ל, איפופורין י(שם), אפיפורין פנר', איפיפורין ד, פורפירון מ | שלו ל' ע' | דכת'] כך פ, שנאמר כה אמר יי' י, כך כה אמר יי' ני(שם), כך אמר הקב"ה ד, כך עשה הקב"ה א' | 3 *הדום — וגו' ד] וגו' ל | על] פ ועל ד | דעתיה פ | דבית הלל] ~ דאינון אמרין (דאמרין') הארץ נבראת תחילה ני(שם), דאינון . . תהילה ואחר כך השמים דא' | למלך] פנים, משל ~ דא' | שבנה] ~ לעצמו ני | פלטרין פא' מ(תהלי') | 4 תחתית] התחתונים פי(שם), את . . דא'נים | בונה] אחר (ואחר נ) כך בנה דנ, אחר (ואחר פ)כך בונה פי | העליונים פ את . . דא'נים | דכת'] י(שם), שנ' פני, כך ד | 5 בר'] י (שם), בר דפא' | הדא ח, והדא י (שם), והא פ, אף דין קרא ד | מסייעא] חא'מ, . . לית פ, מסייע ד, . . ליה י(שם) | *ומעשה ידיך דפים] מעשה ידך ל | 6 מסיים ד | *לבית דפמ] דבית ל | *משם דפנמ] משום ל | דבית] פ, בית דא'ים | אותו דנ אותה פ | 7 כבר *היתה דפא'] כבר ל | משום א'י, בשם דמ | 8 אנא | אימר ח, אמרי ד, אמרית י(שם) טעמא דני(שם) | 9 ר' שמעון] ~ בן יוחאי די (שם) מ | תמה חא'י(שם)מ | היאך | אבות העולם] פ ~ בית שמאי ובית הלל דא'ים |

ציון (במ"ס אין זה' ועי' גם מ"ש הה' לערנער בספרו על ב"ר צד 111: 1 את השמים ואת הארץ. דורש למה הקדים הכתוב שמים לארץ, ומפסוק זה הביאו ב"ש טעם לדבריהם שהשמים נבראו תחלה. וכל הסוגיא עד אמר ר"א בר"ש וכו' בירושלמי חגיגה ושם נוסף עוד שמים בראשון כב"ש וכו' ארץ בשלישי כב"ש וכו' ארץ בראשון כב"ה שמים בשני כב"ה וכו' ועי' לקמן פי"ב. ובסוף הפרשה שם תפלוגתא אם מחשבה בלילה ומעשה ביום. וזה ליתא לפנינו בירושלמי שם במחלוקת שנחלקו ב"ש וב"ה בבריאת העולם. ועי' מ"ש הה' יואל שם צד 112: נבראו תחילה. וב"ה בתנחומא מ"ב שם ועת"נ: 2 על דעתיהון. בירוש' אילו מביאין טעם לדבריהן ואילו מביאין טעם לדבריהן מה טעמון דב"ש בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ למלך שעשה וכו', וראיה זו לדברי ב"ש מובאת גם בבבלי חגיגה ותנחומא מ"ב ופדר"א. ובמ"כ הגיה כן גם כאן אבל לא מצאתי סעד להגהתו בכ"י וילקוט: האיפופודין. כן הגהתי עפ"י הגי' אפיפודין[1]) בערוך דפ"ר וכ"י, ובבבלי חגיגה אדם עושה שרפרף ואח"כ עושה כסא, ועבת"נ שנשתבשה המלה בכל כ"י ובילקוט ובפי' ב"ר ובדפוסי המדרש, וכן הגי' ברי"ש בכל דפוסי ערוך חוץ מדפ"ר, וכנראה הוא שיבוש מימים קדמונים ונמצא גם בירוש' לפנינו שם וכלים פט"ז מ"א, וגם בפי' רה"ג ור"ש הגי' שם אפיפורין וכן המלה משובשת בוי"ר ובמדרש שמואל וילקוט מכירי ובמדרשי התנחומא קדושים אות א' ועי' עוד עמת"ר ח"א צד 4, ושבשתא כיון דעל על: 4 תחתית. תחתית הפלטין כלה"כ בתחתית ההר (שמות י"ט י"ז) תחתיות ארץ (ישעיה מ"ד כ"ג) ועי' כלים פי"ז מי"ז תחתית הצורפין, והעלית פי' והעליה ולא מצאתי הוגמתו ובירוש' ובוי"ר הגי' התחתונים וכו' העליונים וכו' ועת"נ: אמר ר"י בר' אלעאי. בירושלמי אמר ר"י בן פזי ודא מסייעה וכו'. ובוי"ר ג' כאן אמר ר' תנחומא ואנא אמרית טעמא לפנים וכו': 6 ממקום שהמקרא מסייע לב"ש. מבראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, ועי' בירושלמי ובוי"ר והי' הרד"ל, ובדפ"ר וד"ו הגי' מסיים, ובד' שאלוניקי מסייע נ"א מסיים. וכבר הגיהו בדפוסי' אחרים, והגהתי לבית שמי, ובוי"ר לדבית שמאי ועת"נ: מסלקין אותן. דוחין אותן, והגהתי משם ועת"נ, וכ"ה במ"ש משם דב"ה מסלקין אותם. ובירוש' ב"ה מסלקין לון: 7 כבר היתה. כן הגהתי וכ"ה בירושלמי ועת"נ: 8 לבריאה. בירוש' הגי' אם לבירייה וכו' ואם לשכלול הארץ קדמה אם לבירייא שמים קדמו בראשית וכו' ול"ג שם א"ר תנחומה וכו': ולשכלול. גמר ויתיו כמו שדרשו לקמן פ"ד שהשמים היו לחים ביום ראשון ובשני קרשו ועי' בפי' מהרז"ו: 8 אנה אמינ'. לרעי' פ' בכי"ל א"ר תנחומ' אנה אימ' טע', ובד"ו שם אנא אמרינ' טעמא, ובירוש' ברכות פ"ח י"ב ג' אנא אמרית טעמ' ועת"נ, ובכי"ל כתוב אנה וכן אבה בה"א ועי' לעיל צד 12, וכן איתא במסורה שהביא הה' בער דניאל ב' ח' כי אנה דארמית דדניאל ודעזרא כלהון כתיבין בה"א: 9 ביום עשות. עי' ברמב"ן עה"ת פ' ויעש אלהים את הרקיע לשון עשיה בכל מקום תיקון הדבר על מתכונתו: תמיה אני. תמיה התי"ו בשוא [illegible]

[1]) ὑποπόδιον, Schemel.

תשלם בדבר זה שלא נבראו אלא שניהם כאילםם ובסיפיה קורא אני אליהם יעמדו יחדו (ישעיה מח יג) אמר ר' אלעזר בר שמעון אם כדעת שאמר אבה למה מעמים הוא מקדים ארץ לשמים ושמים לארץ. אלא מלמד ששניהם שקולים זה כזה: בכל מקום הוא מקדים אברהם ליצחק ויצחק 3b
ליעקב ובמקום אחר אומר וזכרתי את בריתי יעקב וגו' (ויקרא כו מב) מגיד ששלשתן שקולין זה כזה: בכל מקום מקדים משה לאהרן ובמקום אחד אומר הוא אהרן ומשה (שמות ו כו) מגיד ששניהם שקולים. בכל מקום מקדים יהושע לכלב ובמקום אחד אומר בלתי כלב בן יפנה הקנזי ויהושע (במדבר לב יב) מגיד ששניהם שקולים: בכל מקום מקדים כיבוד אב לכיבוד אם ובמקום אחד אומר איש אמו ואביו (ויקרא יט ג) מגיד ששניהם שקולים זה כזה:

פרשה ב

א **א** ב) והארץ היתה תהו וגו'. ר' ברכיה פתח גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם

2 תוספתא סוף כריתות. מכילתא ר"פ בא. תנחומא בא סי' ה'. תנחומא מ"ב בראשית סי' י"ד: 7 עי' כריתות פ"ו מ"ט. פסיקתא רבתי ד"י (ד' ל' ב) ורש קדושים. מכילתא יתרו פס' דבחדש פ"ח: | 9 ילקוט רמז ד'. ילק' ירמיה רמז רע"ד. ילק' משלי רמז תתקנ"ט:

1 בדבר זה] פ על בריית (בריאת א'ים) שמים וארץ דא'נים | שלא — שניהם] אלא שניהם (ששניהם א') לא נבראו אלא פא'נים. אלא שאני אומר שניהם . . אלא ד | 'כאילםם] יהדיו נבראו כאילםם ל. כאלםם דפא'ים | יחדו] פמ יחדיו ד' | 2 כדעת שאמר אבא פ. כדעת אבא דא'י. לדעתיה דאבא ל' | הוא] י. שהוא ד' ל' פא' | ארץ — לארץ] ארץ לשמים ופעמים [שהוא מקדים ד] שמים לארץ ד', שמים לארץ וארץ לשמים א' י'(שם). שמים ופעמים מקדים ארץ פ | 3 ללמדך ל'. לומר פ | זה כזה נר'י' (שם). זה כזה דא'י. כאחת פ' הוא ל' פ | ויצחק ליעקב] ולעקב ד | 4 אחר פדא'י (וכן בסמוך) | 'אומר] א ל' (וכן בסמוך) הוא אומר דא'י. | וגו'] ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם י'(שם) | מגיד]נ, מלמד דפא'. אלא.. י'(שם) ' זה כזה נ'י'(שם). זה כזה דא'י. ל' פ | 5 מקדים] פ'. הוא ~ דא' | אומר] הוא ~ דא'י | מגיד] א', מלמד דפ אלא..י'(שם) | 6 שקולין (שקולים י') זה כזה דא'י | מקדים] פ'. הוא ~ די'(שם) | אומר] הוא ~ דא'י | בלתי] ד'פי (שם) זולתי א'י. כי אם ד | 'הקנזי ויהושע פ] וגו' ל'. ויהושע בן נון י'. הקנזי . . נון דא' י'(שם) | מגיד] מלמד פא'י | שקולין פ שקולי' זה כזה א'י ~ בכל מקום הוא מקדים תורין לבני יונה ובמקום אחר הוא אומר ובן יונה או תור לחטאת מגיד ששניהם שקולין זה כזה ד | מקדים] פ'. הוא ~ דא' | לכיבוד אם] לאב דפא'נ'. 8] אומר הוא ~ דא'י | ואביו] ~ תיראו דא'י | זה כזה] נ'. כאחת פ. זה כזה א'י. ~ אבל אמרו חכמים האב קודם לאם מפני שהוא ואמו חייבין בכבוד אביו. בכל מקום הוא מקדים בריית שמים לארץ ובמקום אחר הוא אומר ביום עשות יי אלהים ארץ ושמים מגיד ששניהם שקולין זה כזה ד || 9 גם] כת' ~ פ'

1 [illegible] בירוש' ובמ"ש ובפי' ר' כדעת אבא שאמר ועין נ': אבה. וב"ה בכי"ל לקמן פ"י ופ' א ועי' בא ר' הוצאת רמא"ש צד 140 וצד 171: ארץ לשמים. ביום עשות וגו', ובירוש' שם פעמי' שהוא מקדים שמי' לארץ פעמים שהוא מקדים ארץ וגו'. ובפי' ר' בכל מקום הוא מקדים שמים לארץ ובמקום אחר הוא אומר ביום עשות וגו'. ובתוספתא שם הגי' ר' שמעון אומר בכל מקום הקדים בריאת שמים וגו' במקום אחד הוא אומר ביום וגו', ולקמן סוף פ' ב' דרשו ביום עשות וגו' [illegible] את המלך וגו' תואיל והארץ וגו' עיי"ש: 3 זה כזה. וב"ה בכי' נ' ובילק' ישעי' דפ"ר בכל הענין ובפי' ר' ד"ו (ושם מוסיף שקולין שוין) ובאן בפי' ב' ר' כי"מ, וכן כגנון הלשון בכי"ל לקמן ר"ס פ' ג' ג' דברים שקולים זה כזה וגו' ועי' בח"נ שם ופי' שקול זה בזה שוה נשקל בזה והם שוים במשקל או בערך ודוגמתו במקרא לא תסלה בכתם אופיר (איוב כ"ח ט"ז). ובירוש' ותוספתא נ' כגי' הספרים זה כזה. ובתנחומא מ"ב בראשית סי' י"ט הגי' שקולין כאחת. ובמכילתא שם שתי הנוסחאות שקולין כאחד זה כזה. ובירושלמי שם הוא סוף כל האגדה מלמד ששניהן שקולים זה כזה. אבל בתוספתא שם מובאים גם המאמרים האחרים כמו לפנינו כאן ושם ג' בכל מקום הקדים אברהם לאבות. ובמקום אחד וגו' בכ"מ הקדים משה לאהרן וגו' בכ"מ הקדים כבוד אב לאם וגו' בכ"מ הקדים יהושע לכלב וגו', ובמכילתא כל הדרש בסגנון אחר ועיי"ש בהערות רמא"ש: 4 ובמקום אחד. וכן הגיהו [illegible] 6 ששניהם שקולים. וב"ה בתנחומא מ"ב שם סי' י"ד וכן הלשון במשנה כריתות ובספרא שם [illegible] לשון הכתוב במדבר ל"ב י"ב ושם כלב בן יפנה הקנזי ויהושע וגו'. ובפסוק כי אם [illegible] במדבר י"ד ל' ליתא הקנזי וגי' הדפוס משובשת ועי' תנחומא מ"ב שם הערה צ"ט: 7 שקולים. וב"ה בתנחומא מ"ב שם. ובדפוס נוסף כאן בכל מקום הוא מקדים תורין וגו' ובסמוך אבל אמרו חכמים וגו' והוספות אלו שמקורם במשנה כריתות שם ניתוספו בנוסחת הדפוס ממדרש וי"ר, ושם נסדר בטוב טעם המאמר בכל מקום מקדים אברהם לאבות וכאן וזכרתי וגו' בסוף הפתיחה לפרשה וזכרתי את בריתי יעקוב. וכמו כן הוסיפו כאן בנוסחת הדפוס עוד הוספה להוספה בסוף הפרשה בכל מקום הוא מקדים בריית שמים וגו'. ובאן הוא הכפלת דברים ממאמר ר"א בר"ש. וכל זה ליתא בכ"י ולא הובא בילקוט:

ישר פעלו (משלי כ יא). אמר ר' ברכיה עד היא סגה אפקת כוביה. מה שעתיד להתנבות עליה ראיתי את הארץ והנה תהו (ירמיה ד כג):

ב והארץ היתה תהו ר' אבהו ור' יהודה בר' סימון. ר' אבהו אמר למלך שקנה לו ב' עבדים שניהם באוני אחת ובטימי אחת. על אחד גזר שיהיה ניזון מטימיון ועל אחר גזר שיהיה יגע ואוכל. ישב לו תוהא ובוהא. אמר שנינו בטימי אחת זה ניזון מטימיון ואני ביגיעתי אתמהא. כך ישבה לה הארץ תוהא ובוהא אמרה העליונים והתחתונים נבראו בבת אחת. העליונים ניזונים מזיו השכינה והתחתונים אם אינם יגעים אינן אוכלים אתמהא. ר' יהודה בר' סימון אמר למלך שקנה לו ב' שפחות. שתיהן באוני ובטימי אחת. על אחת גזר שלא תזוז מפלטין ועל אחת גזר טרודין. ישבה לה אותה תוהא ובוהא, אמרה שנינו באוני ובטימי אחת. זו אינה זזה מפלטין ועלי גזר טרודין אתמהא. כך ישבה לה הארץ תוהא ובוהא. אמרה העליונים והתחתונים נבראו בבת אחת למה עליונים חיים והתחתונים מתים לפיכך והארץ היתה תהו וגו'. אמר ר' תנחומא לבן מלכים שהיה ישן על גבי עריסה והיתה מינקתו תוהא ובוהא, למה שהיתה יודעת שעתידה ליטול את שלה מתחת ידו. כך צפת הארץ שעתידה ליטול את שלה מתחת ידי האדם ארורה האדמה בעבורך וג' (בראשית ג יז) לפיכך והארץ תהו וגו':

ג והארץ היתה תהו וגו') ר' יודה בר' סימון פתר קרייה בדורות. והארץ היתה תהו זה אדם

3 ילקוט רמז ד': 6 עיין פסיקתא פ"ו (נ"ז א'), פסיקתא רבתי פט"ז, תנחומא פנחס סי' י"ב, במדבר ר' פכ"א סי' ט"ז שמות ר' פל"ב סי' ד', תמ"ז סי' ה': 15 ילקוט רמז ד':

1 היא] א', דהיא דפעי, שהיא ר¹ | אפקת] פא'ר² י, אפיקת דער¹ | כובייה דפר¹, כוביא ער²י(משלי) כובי ני(ירמיה), כובה י | מה] הוא י | שעתיד] שהנביא עתיד | להתנבאות פני, להנבאות ד | עליה] ~ בסוף | 2 תהו] פא', ~ ובהו די | 3 והארץ — תהו] י, ל' דפ | בר'] פ, בר דא' | **ר' אבהו] הר | ל—למלך] י¹ משל ~ דפא' | ב] שני | 4 אחד פי | אחד פר¹ | שיהיה] א' שיהא דפי | מטימיון] ח מטימין ל' מטמיון דפנרי, מטמיון של מלך א¹ | שיהא | 5 לו] הוא פ, אותו נ, לו אותו ד, לו אתו א', לו אותו שגזר עליו שיהא יגע ואוכל י | תוהה ובוהה א' | שנינו] ~ נקנינו ני | בטימי אחת] באוני אחת (אחד פנ א' א') ובטימי (אחד נ, א' א') אחת דפא'נ, בטימי אחת ובאוני אחד י | מטימיון] ח, מטמיון דפא'עי | ביגיעתי] ע אם איני יגע איני אוכל דא'ני | אתמהא] נח, ל' ד | °לה] ל' ד | 6 תוהה ובוהה א'ע | בבת אחת] כאחת י | 7 אתמהא] ה, ל' דפ | ר'] פא'י, ור' ד | למלך] י¹, משל ~ דפא' | לו ל' י | ב'] שתי 8 באוני] ~ אחת ד אחד ני ובטימי אחד פ | על האחת פא | שלא תזוז] שתהא ניזונת א' | מפלטין] פ האחת א' האחרת פ | טרודין] פא', טירודין ד | אותה] היא נ, אותה השפחה ד, נטרדת י, ל' פא' | 9 תוהה ובוהה א' (וכן בסמוך) | שתינו א'ני | באוני] י, ~ אחת דפ | אחד י | זו] על זו גזר א¹ | אינה זזה] ני, אינה יוצאת ווזה ד שהיא ניזונת א' | 10 אתמהא ל' ד | הארץ] ל' ל' | למה ל' דפא | העליונים והתחתונים דפא' י | 11 כבן] משל ~ א' | מלכים] א'ני, מלך דפ | **גבי] ל' ל | 12 מניקתו | שעתידה] פי, שהיא עתידה דא'נ (וכן בסמוך) | מתחת] מתוך י | ידו] פא'י, ידיו ד | צפת] פא'נ, צפתה די | 13 ידיו של אדם דני, ידו של . . פא' שני ארורה | 15 יהודה דפא'י | קרייה] פ, קריה נ, קריא די, קרא א¹ |

פרשה ב. 1 אפקת כוביה. הוציאה קוצים, תרגום הגני שך את דרכך בסירים (הושע ב ח) בכוביא ועי' ערוך ע' כב ב, ובכי"א א' נוסף פירושו בגוף הספר, מסל עד שהוא בוסר הוציאה קוצים מיד', וכן פי' המפרש בגליון ילקוט בראשית שם בעוד שהוד קטן עושה קוצי', וכן בגליון ילק' ירמיה ומשלי שם בעוד שהיא (שהית) רכה הוציאה קוצים (וליתא בילקוט דפ ר) וגם בגליון כי"ל מפרש בוסר פגה כוביה קוצים: להתנבות. עדה"כ מהתנבות ש"א י' ו: 3 ר' אבהו אמר. כן הגהתי ועה"נ: למלך שקנה. עי' במ"ח חלק ל"ג צד 117 מ"ש שם החו' באך בענין המשלים. ובאגה"א ח"ב צד 128: 4 באוני. פי' בכ"י מכירה ושטר מכירה) וכן נכתב בגליון ילק' בראשית שם פי' שטר מכר בכ"י (ובר פירוש תורין שם ליתא בילקוט דפ ר), ובכי פ נוסף בפנים פירושו „שטר כמו אונות ושטרות (וכן שם בטימי וכו' כמו דלית לה טימי, ועי' ערוך ע' און ד', וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י באוני שטר וכתב עוד שם ודומה לו מצאתי און לי שהיה אומר ירבעם מצאתי שטר אחד שבני ישראל עבדי הם מאבותי בדבתיב וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים ירבעם משבט יוסף היה ע"כ היה אומר שהם וכל אשר להם שלו הוא כדין עבד לאדוניו עבדא דמאן נכסי דמאן, ועי' בפי' ב"ר הנדפס ובפירש"י הושע י"ב ט' (ובמאמרי החו' עפשטיין בהחוקר משנת תרנ"א צד 33 וצד 131) ושם בפירש"י מובא באוני אחד ועה"נ: ובטימי. בל"י ערך וסבום דמים[2]), ומובא בערוך ע' טם ג': מטימיון. בגליון כי"ל מפרש לגנון בסמוך זה ניזון מטימיון אוצר[3]), וכן בפי' ב"ר כ"י אוצר המלך, ושם הגי' מטמיון, ועי' ערוך ע' טמיון, קרויס צד 265, פירסט צד 120: 5 תוהא ובוהא. לשון תהו ובהו, ולמטה בפרשה זו עומד ותוהא, ובגליון כי"ל מפרש במשל השני ישבה לה וכו' תוהא ובוהא בוכה ומיללת' וצריך לנקד בסמוך תוהא ובוהא (או תוהה ובוהה) בקמץ וכן שו' 9 ושו' 10 ועי' עמת ל' ע' תהא ובהוספות החו' פליישער שם ח"א צד 284: בטימי אחת. וכן מובא ברקנאטי שנינו בטימי אחת זה וכו' וכו' שם על אחד גזר שיהיה ניזון וכו' ועל אחד גזר שיהיה יגע וכו' ואני ביגיעתי אתמהא ועה"נ: ישבה לה מובא בערוך ע' תה ג': 12 ליטול את שלה מתחת ידו. עתידה לקבל עונשה בשבילו. וכן הלשון לקמן פ ד ועיה"ד

[1]) ὠνή. [2]) τιμή. [3]) ταμεῖον.

הראשון ללמה ולא כלום. ובהו זה קין שביקש להחזיר העולם לתהו ובהו. וחשך זה דור אנוש והיה במחשך מעשיהם (ישעיה כט טו). על פני תהום זה דור המבול ביום הזה נבקעו כל מעיינות תהום (בראשית ז יא). ורוח אלהים מרחפת על פני המים. ויעבר אלהים רוח על הארץ (שם ח א). אמר הקב"ה עד מתי יתנהג העולם באפילה יבוא האור ויאמר אלהים יהי אור זה אברהם העיר ממזרח צדק (ישעיה מא ב) ויקרא אלהים לאור יום זה יעקב. ולחשך קרא לילה זה עשו. ויהי ערב זה עשו. ויהי בקר זה יעקב. יום אחד שנתן לו הקב"ה יום [אחד ואי זה זה יום] הכיפורים:

ד ר' שמעון בן לקיש פתר קרייה במלכיות. והארץ היתה תהו זו בבל ראיתי את הארץ והנה תהו (ירמיה ד כג). ובהו זה מדי ויבהילו להביא את המן (אסתר ו יד). וחשך זו יון שהחשיכה עיני ישראל בגזרותיה שהיתה אומרת לישראל כתבו בקרן שור שאין להם חלק

6 לקמן פמ"ב (פת ב'). פסוק רבה פט"ו פי' כ ו: 6 לקמן פ ג: 7 פסיקתא רבתי פל"ג (קנ"ג ב'): 9 מגילת יחוס תב ונמים פרק מגילת תענית פ ג. לקמן פמ"ו פת ד. ויקרא רבה פי"ג פי' ה', פמ"ו פי' ס', שמות רבה פנ"א פי' ז', תנחומא בורים פי' י"א. מדרש תהלים נ"ג פי' ח. פדר"א פכ"ח:

1 ללמה] א'נע. ללמא ח שהיה ללמה ד פ' | וללא נ | העולם] פ. את ~ ד א'. כל ~ י | ורור] דורו של ד | 2 והיה] א'. פני ~ פ'. על פני ~ ד | ביום שנא' ~ ד פ א' | 3 תהום ד'] וגו' ל | ויעבר. פ א'. כד"א ~ י'. על פני ~ ד | 4 יתנהג העולם] יהיה (יהא ד) העולם מתנהג פ ד'. תהא דור זה נהגה א' | תבוא האורה ד נ. תבא אור פ תבוא (תבא י) אורה א' י | יהי אור] ~ ויהי אור פ א' נ | 5 כד"א א'. שנאמר י | ממזרח צדק] פ. ממזרח י. ממזרח.. יקראהו לרגלו א'. ממזרח צדק וגו' נ. ~ אל תקרא העיר אלא האיר ד | 6 ויהי בקר זה יעקב] פ א' נ'. ~ ויהי ערב ערבו של עשו ויהי בקר בקרו של יעקב ד | יום אחד] פ נ'. ~ שנא' והיה יום אחד הוא יודע לי"י לא יום ולא לילה וגו' ד א יום אחד ד | שנתן] זה יום שנתן א' | יום אחד] ח א'. ל' ד | 7 ואי זהו (אי זה א'. ואיזה יום פ) זה יום פ א' | קרייה] פ. קריה א'. ~ יאדי | זו] זה פ א' (וכן בסמוך) | בבל] מלכות בבל ד | 8 ראיתי] שנ' ~ פ ד א' | מדי פ נ. מלכות מדי ד. המן א' | ויבהילו] שנאמ' ~ פ א' | 9 יון פ א'. מלכות ~ ד | עיניהם של פ א' נ. יון של ד' | בגזירותיה] פ ח נ'. בגזירותיהן ד. יהם א' | אומרת] אמ' ל | לישראל] פ א'. להם ד. להן י. כתבו] ~ לכם ד | על קרן (שור פ) השור | להם פ להן י. לכם ד א' נ |

לימוד את שלו מתחת ידיהם וכד"ר פ א פי' ח נטלתי שלי מתחת ידיהן: 1 ללמה. שהיה ללמה לאפס ואין. וכן מתורגם תהו למה (למא) ש"א י"ב כ"א ישעיה מ' כ"ג מ"ב ד' מ"ט ד' נ"ט ד' תהלים ק"ז מ' איוב ו' י"ח כ"ו ז'. ועי' ערוך ע' למה וערוך השלם ח"א צד 410: 5 מי העיר ממזרח. לקמן פמ"ב (בדפוסים פמ"ג) דרשו כל הפסוק על אברהם ושם הגי' בכי"ל מי העיר ממזרח וגומ' הי עולמים שהיה מאיר לו וכו'. ובשמו"ר שם אברהם התחיל להאיר שנ' מי העיר וכו'. ובתנחומא אל תיקרי העיר אלא האיר כמו שהוסיפו פירושו בנוסחת הדפוס. והוא נגד מנין [illegible] אל תיקרי לקמן פ"ט בדרש וישמעו וישמיעו, וכן "קרי ביה" בדרש ברכה בריכה בפל"ט ובדרש כלבו בפמ"ה ובדרש עוד מי לך פה בפנ"ג ועי' מנחת שי בראשית א' ל' א' מלאכי ב' מ"ג. מגלה י"ח ע"א ומ"ח הלק ל"ז צד 206: 6 יום אחד. בכי"א א' נשמטו מלות אלו ואינו מובא אם נשמט שם גם התוספת שבדפוס ועי' לקמן סוף פ"ג. ושם הגי' בכ"י שנתן להם וכו' יום הדין ובכי"ל כתוב כאן. אחד ואי זה זה יום בימי שושי: 7 ריש"ל פתר קרייה. בפס"ר גרים לה פתמא ושם הרחבת הדברים בסוף המאמר עיי"ש: 8 והנה תהו. וירמיה ניבא על מלכות בבל שיהפוך את העולם לתהו וכו' ודורש בהו זו מדי ויבהילו וכו' לשון נופל על לשון ועי' בפס' מתוך ג. ובפס"ר הגי' זו מלכות בבל וכו': 9 וחשך זו יוון וכו'. בפס"ר זו מלכות יון שהיו גזירותיה קשות כתבו על קרן השור שאין לכם וכו'. ובמגילת תענית שם איתא שבימי מלכות יון היו מביאים וכו' ותולין אותן על פתחי בתי ע"ז שלהם וכו' וכותבין על מצחו של שור ועל מצחו של חמור שאין לבעליהן חלק באלהי ישראל וכו'. ועי' במדרש לחנוכה בביה"מ ח"ו צד 1 ושם מפרש וכל כך למה כדי שלא יאכלו ישראל בשר וכו'. ולקמן פמ"ד דרשו והנה אימה חשיכה גדולה וגו' אימה זו בבל דכת' וכו' חשיכה זו מדי שהחשיכה עיני ישראל בצום ובתענית. גדולה זו יוון וכו' ויש שמחליפין וכו' חשיכה זו יוון שהחשיך עיני ישראל בגזירותיה (כ"ה בכי"ל, ובכי"ם וכי"ו ודפוס הגי' גם שם שהחשיכה וכו' שהיתה אומרת לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם (בכי"ו אין להם) חלק באלהי ישראל), וכל המאמר שם נובע ממכילתא פ' יתרו ושם הגי' הראהו ארבע מלכיות וכו' חשכה זו מלכות מדי גדולה זו מלכות יון וכו' ויש מחליפין וכו' חשכה זו מלכות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בתענית וכו'. ובליישנא קמא הדרש בשם ר' ושם נ' חשכה זו מדי שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיה גדולה זו יון וכו'. ובליישנא בתרא הדרש בספר"א וג' שם חשכה זו מלכות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל מכל מצות שבתורה וכו' ועי' במדרש תהלים שם ובפסיקתא פרשת החדש ובתענית כ"ב שם. ולקמן פמ"ז דורש בשם ריב"ל והיה לארבעה ראשים אילו ד' מלכיות וכו' החקל זו יון שהיתה הדה וקלה בגזירותיה שהיתה אומרת לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם וכו'. ושתי האגדות שלפנינו בב"ר פמ"ז ופמ"ד מובאו בויק"ר פי"ג במאמר רשב"ג כל הנביאים ראו המלכיות בעיסוקן וכו' ושם בדרש והנה אימה וכו' חשיכה זו מדי שהחשיכה בגזירותיה את ישראל וכו' ויש אומרים וכו' חשיכה זו יון גדולה זו מדי וכו'. ושם בפמ"ו דורש בחרת זו יון שהיתה מבהרת (בכ"ו מבהלת) בגזירותיה על ישראל ואומ' להם כתבו על קרן השור וכו'. ובתנחומא תזריע שם בהרת זו מלכות יון שהיתה מבהרת על ישראל ואומרת כל מי שיש לו שור יחקק על קרן השור שאין לו חלק באלהי ישראל ואם לאו גוזרין עליו הריגה וכו'. ובענין גזרה זו רבו הפירושים ועי' בפמ"ע במכילתא שם ובאגדה א ח א צד 390. ובכגון זה איתא בירוש' חגיגה פ"ב ע"ז ד' יצא מנחם וכו' ושמונים זוג של תלמידי חכמים וכו' שהשחירו פניהם כשולי קדירה

באלהי ישראל. על פני תהום זו מלכות הרשעה הזו מה התהום הזה אין לו חקר כך מלכות הרשעה אין לה חקר. ורוח אלהים מרחפת זה רוחו שלמשיח היך מה דאת אמר ונחה עליו רוח יי' וגו' (ישעיה יא ב). באי זו זכות משמשת ובאה מרחפת על פני המים בזכות התשובה שנמשלה במים שפכי כמים לבך (איכה ב יט): ר' הגיי בשם ר' פדת ברית כרותה למים אפילו בשעת שרב רוחה שייפה: כבר היה שמעון בן זומא עומד ותוהא, עבר ר' יהושע שאל בשלומו פעם ופעמיים ולא השיבו, בשלישית השיבו בבהילות, אמר לו מה זו בן זומא מאיין הרגלים, אמר לו לא מאיין ר', אמר לו מעיד אני עלי שמים וארץ שאיני זז מיכאן עד שתודיעני מאיין הרגלים, אמר לו מסתכל הייתי במעשה בראשית ואין בין מים העליונים לתחתונים כב' וג' אצבעות ורוח אלהים מנשבת אין כתיב כאן אלא מרחפת כעוף

2 ילק' מכירי ישעיה י"א ב', ועי' לקמן ריש פ"ח: 4 ילקוט רמז ד', תוספתא חגיגה פ"ב, ירוש' חגיגה פ"ב ע"ז ה', חגיגה ט"ו א':

1 מלכות הרשעה הזו—לה חקר] מלכות הרשעה הזאת..תהום אין לו.. הרשעה הזאת..חקר א', מלכות הרשעה שאין לה חקר כתהום פ, מלכות.. כתהום הזה שאין לו חקר י, מלכות.. חקר כמו התהום מה התהום הזה אין לו חקר אף הרשעים כן ד | 2 זה] פימ, זו ד | משיח] פ', מלך המשיח דא'נמ | כד"א פא'מ | 3 באיזה פני | ממשמשת | תשובתי כמים דפ, למים א'ימ | שפכי] שנ' ~ | 4 הגי | ברית] ורוח אלהים מרחפת ~ י | אפילו] שאפילו ד, רוחא ע', רוהו פ, רוהיה א' | שייפה] פ, שייפא ע', שיפה ד', שיפא א'ר | כבר] פא'נ, וכבר די | שמעון] א', ר' ~ דפני | 5 עומד] יושב ד | ותוהה א' | שאל] פ, ושאל דא'י | בשלומו] בשלומו ל | ופעמיים] ושתים דפני, ושנית א' | שלישית א'י | 6 בבהילות דפי] בביהלות ל, בבהלות א'נר | ליה י | מה זו] פי, ל' דא'נ | מאין דפא'י | ליה י | לא מאיין ר'] נ, לא מאין ר' וי, מאין א', מעיין הייתי ד | ליה ד | עלי - וארץ] את השמים ואת הארץ נ | 7 מיכן נ, מכאן דא'י | מאין דא'י | ליה די | ואין] ולא היה די, וכאילו (וכאלו פא') לא היה לפא' | 8 לתחתונים] פ, למים התחתונים דנא'י | כב' וג'] א', אלא כב' וג' ל, שתים ושלש י, כשתים ושלש פ, אלא כשתים.. ד | ורוח] שנ' ~ י | אלהים] ~ מרחפת י | כתי' א'י | כעוף] ~ הזה לדפנ, זה א'י |

שאמרו להן כתבו על קרן השור שאין לכם וכו': 1 מלכות הרשעה. בפסי"ר מלכות אדום הרשעה: מה תהום. בפוגיא צד 645 מובא מה התהום וכו' כך מלכות הרשעה אין חקר למלכותו, ובדפוס נתערבו שתי גרסאות ועת"נ: 2 של משיח. וכן מובא כב' פוגיא שם וצד 822. וכן שם בשני המקומות משמשת ובאה וכו' שנמשלה במים וכו' (וכן סגנון הלשון שיר רבה פ' אחוז לנו (ב' ט"ו) אינו מושלן אלא באש וכו' אלא בדבר וכו' בארזים וכו' ולעיל סוף פ"א שקולים זה בזה וכו'), ועוד מובא שם צד 822 כל המאמר כנראה בשם ב"ר לרמ"ה וג' שם בסופו מלכות הרשעה של רומי וכו' משמשת ובאה מרחפת על פני המים כשתרחפו לבבכם כמים בתשובה כמה דאת אמ' שפכי וכו', ועדיפא ג' שאר ספרים ממשמשת ובאה, וב"ה בפי' ב"ר ומפרש שם מקרבת ובאה כדגרסינן עדין ממשמשין ובאין (עי' ב"ק ע"ה א' וירוש' פאה ריש פ"ח ובפי' מהרז"ף שם ועמת"ל ע' משמש). ובפסי"ר שם ג' זה מלך המשיח וכה"א ונחה וכו' רוח ה' ואימתי מרחפת על פני המים כשתשפכו כמים לבבכם וכו', ולקמן ריש פ"ח הגי' הנכונה דאמר רשב"ל ורוח וכו' זו רוחו של אדם הראשון עיי"ש: 4 ברית כרותה. דורש ורוח וכו' לפי פשוטו כמו ורוח נסע מאת י"י (במדבר י"א ל"א) יבוא קדים רוח י"י (הושע י"ג ט"ו), וכתוב מרחפת בלשון הוה לפי שברית כרת אלהים עם המים ושם להוק מבעי שאפילו בשעת שרב ושמש יהי הרוח שואף והולך על פני המים ועי' בפי' מהרז"ו: שייפה. בגליון כי"ל מפרש „נשף" ועי' ערוך ע' שף ט', והוא בלא"ר בינוני מפעל שף ונרדף עם שאף ונשף, וכאן כתוב רוחה שיפה בה"א גם בד"ו: כבר היה. וכן הלשון במכילתא יתרו מס' דבחדש פ"י כבר היה ר' אליעזר חולה וכו' ובספרי עקב פי' מ"א וכבר היה ר' טרפון וכו' ושם פי' מ"ג וכבר היה רבן גמליאל וכו', ולסיפור שלפנינו נמצאו שינוים הרבה בירוש' בתוספתא ובברייתא הגיגה שם, ובכלם ליתא הסגנון כבר היה שמעון ב"ז עומד וכו' אלא מתחיל בירושלמי שוב מעשה בי ר' יהושע שהיה מהלך בדרך ובן זומא בא כנגדו שאל בשלומו ולא השיבו, ובתוספתא מעשה בר"י שהיה מהלך באיסטרטא וב"ז בא כנגדו הגיע אצלו ולא שאל בשלומו, ובחגיגה שם ת"ר מעשה בר"י ב"ח שהיה עומד על גב מעלה בהר הבית וראהו ב"ז ולא עמד מלפניו, וגי' מדויקת לפנינו שמעון ב"ז שלא נסמך שקרא רבי וכן לעיל צד 10 שמעון בן עזיי אומר וכו' ועי' תוספתא סנהדרין פ"ג וברטנו' אבות פ"ד מ"א: 5 עומד ותוהא. כ"ה בכל כ"י וילקוט, וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י עומד ותוהא מתחשב בינו לבין עצמו: 6 בבהילות. בכי"ל איתא בביהלות, ועי' עמת"ר ע' ביהולתא וע' בהילו, והשב בהילות נעדר שם ובעמת"ל ובערוך השי', ובפי' ב"ר כ"י מפרש בבהלות בלשון בהלה: א"ל וכו' מאיין הרגלים. בשאר המקורות ג' א"ל מאיין ולאיין (מאין ולאין) בן זומא, וכן הלשון ירוש' סנהדרין פ"י כ"ט ב' וא"ל מאיין ולא איין (צ"ל ולאיין) גיחזי וכו' ועמ"ב, ובחגיגה שם פירש"י מאין תבא ואין לבך טרוד, וכן פירש כאן ביפ"ת מאין הרגלים מאין תבא ואנה פניך מועדות ללכת, וקשה שלפנינו בב"ר מסופר שהיה ב"ז עומד (או יושב) ותוהא, ובפי' ב"ר כ"י מפרש אמור לי רגל הדבר שאתה (בכי"מ מאין אתה) מחשב בו, ובפי' הנדפס רגליו של דבר ועקרו וכו', ועוד פירשו בדוחק מאין הרגלים פעמי מחשבותיך מאין באים, ואין דעתי נוחה בכל הפירושים וגם קשה לפרש מה שאמר ב"ז „לא מאיין ר'" וגי' זו עתיקתא בכי"ל וכן איתא בילקוט דפ"ר, וכן מובא גי' הילקוט בא"א, ואיפשר שהוא ר"ת לא מאין רגלים, אך גם ר"ג כתב בהגהותיו במדרש ד' שאלוניקי שגי' הילקוט א"ל לא מאין רבי, ובלי ספק היתה שאלה זו ידועה לסוד עמוק להדורשים במעשה בראשית, ור"י העיד עליו שמים וארץ שיודיעהו „מאין הרגלים", ובדפוסים הגיהו מסברא מעיין הייתי והוא פירוש שאינו מספיק, ובכי"פ ליתא כל זה ומתחיל א"ל מסתכל וכו', ובוודאי נשמט מטעות הכותב ולא משום שהיה לפניו הנוסחא בב"ר מסכמת לנוסחת הירוש' והבבלי והתוספ': 7 א"ל מסתכל. בירוש' א"ל וכו' ואין בין מים העליונים למים התחתונים אלא כמלא פות' טפח. ובתוספתא א"ל וכו' ואין בין וכו' אפילו טפח. ובחגיגה א"ל צופה הייתי בין מים וכו' ואין בין זה לזה אלא ג' אצבעות בלבד, ועי' ביפ"ת ותי' אגדות מהרש"א חגיגה שם ולקמן פ"ד צד 26 בדרש יהי רקיע וכו' ר"פ בשם ר' יהושיעה כהלל שבין הארץ לרקיע כך יש בין רקיע למים העליונים ושם צד 29 עוביו של רקיע וכו' ר' יהושע בר' נחמיה אמר כב' וג' אצבעות בן פזי אמר המים העליונים יתר על התחתונים וכו' עיי"ש: 8 מנשבת אב"כ. גם דיוק זה ליתא בשאר המקורות, אלא מסיק בירוש' נאמר כאן ריחוף

שעורת ופורחת בבנביו וכנפיו נוגעות ואין נוגעות. נהפך ר' יהושע ואמר לתלמידים הלך לו בן זומא. ולא שהו ימים קלים ובן זומא בעולם: ר' אבהו ור' חייא רבה ר' אבהו אמר מתחילת ברייתו שלעולם צפה הקב"ה מעשיהם שלצדיקים ומעשי הרשעים. והארץ היתה תהו אילו מעשי הרשעים. ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשי הצדיקים. אבל איני יודע באיזה מהם הוא חפץ אם במעשי אלו אם במעשי אלו. ממה דכת' וירא אלהים את האור כי טוב הוי מעשי הצדיקים חפץ ולא במעשי הרשעים. אמר ר' חייא רבה מתחילת בריית העולם צפה הקב"ה בית המקדש בנוי וחרב ובנוי. בראשית ברא אלהים הרי בנוי היך דאת אמר לנטוע שמים וליסוד ארץ (ישעיה נא טז) והארץ היתה תהו הרי חרב היך דאת אמר ראיתי את הארץ והנה תהו (ירמיה ד כג). ויאמר אלהים יהי אור בנוי ומשוכלל לעתיד לבוא היך מה דאת אמר קומי אורי כי בא אורך וכבוד יי' עליך זרח וגו' (ישעיה ס א):

פרשה ג

א א ג) ויאמר אלהים יהי אור. ר' יצחק פתח פתח דבריך יאיר וגו' (תהלים קיט קל) ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר האור נברא תחילה למלך שביקש לבנות פלאטין והיה אותו המקום

2 ילקוט שם. לקמן פ"ג עד 23: 6 ילקוט שם. ילק' ישעיה ר' ש"ס (ת ק). ילק' ירמיה ר' רע"ה. ילק' משלי תתקנ"ט. ילק' מכירי ישעיה ס ס, ועי' לקמן פר"ו פס ה ופ"ס. ספרי נכבה פי' ענ"ב. בפסיקתא זכית (קמ"ה א): || 11 ילקוט רמז ד'. ילק' תהלים ר' תתצ"ח ילק' מכירי תהלים קי"ט פי' ע ח. בשם רבה ריש פ ג. תנחומא מ"ג ויקהל סי' ז'. תנחומא שם סי' ו, ועי' פמיד ל"ג ח':

1 שהוא עורת ופורחת ל'ג. שהוא מרפרף דפ'. שהוא מרחף א' | בכנפיו] ~ על קנו א' | ואין] פ ואינן דא"י | נוגעות] ~ כדכתיב על גוזליו ירחף י | לתלמידיו דפ' | 2 שהו] היו בי | קלים] נ. מועטים דא"י בעולם] אינו ~ א' | 3 מעשיהן ו. במעשיהן דפ | צדיקים] רשעים א' | ומעשיהן של רשעים פחי (ובמעשיהם של צדיקים א'). ~ הה"ד יודע יי' דרך צדיקים וגו' ד | תהו] פ'. ~ ובהו דא' | אילו] זה י | מעשיהן של רשעים דפ' | 4 אלו] זה י | מעשיהן של צדיקים דפ | הוא ל' | במעשי] נ. במעשה דא' (אם—אלו—אלו ל' פ') הללו א' | אם דא'נ | 5 במעשה דא' הללו א' | ממה דכת] פ'. כיון דכתיב ד. כשהוא אומ' א' | במעשה הצדיקים פ במעשיה של צדיקים דא'ני | חפץ] הוא ~ פא'ני | ולא—הרשעים] ואינו חפץ במעשיה' של רשעים דא'ני. ל' פ 6 ר' חייא רבה אומר', אמר ר' . . בר אבא י(ירמיה) | ברייתו של עולם דפנים 7 אלהים] ~ את השמים וגו' פ | בנוי] הוא ~ א'ם | כד א פ' | 8 תהו] פא'. ~ ובהו דנמ (וכן בכמוך) | חרב] ~ הוא א'ם | 9 בנוי] פ'. הרי ~ דני (ירמי'). הרי הוא ~ א'י(ישעי') ם | וכבוד—וגו'] וגו' י. וכתי' כי הנה החשך יכסה ארץ א'. וכתי' כי . . ארץ וגו' ד || 12 ר'—נחמיה ל' פ | האור נברא] פ. האורה נבראת דא'ים למלך] וי"ם כמשל ~ דפא' | לבנות] לעשות א'י(תהלי') ם | פלטין | המקום] א'י(שם). מקום דפים

ונאמר להלן כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף מה ריחוף שני להלן נוגע ואינו נוגע אף ריחוף שני כאן נוגע וכו' ועי' בתוספתא. ובחגיגה מרחפת וכו' כיונה שמרחפת על בניה ואינה נוגעת: 1 הלך לו ב"ז. בכי"ם נוסף -שהוא מחשב במעשה בראשית יותר מדאי'. וכן מפרש בפי' ב"ר הנדפס הלך לו וכו' כלומר כבר נפגע לפי שיותר מדאי מחשב בדבר ובמאמרים בתוספתא שם והגירס' ור"ב בן זומא תוהה נפגע ובירוש' תנו' א"ר יהושע לתלמידיו הרי בן זומא מבחוץ. ובתוספתא אמ' להן ר"י וכו כבר ב"ז מבחוץ. ובחגיגה ט"ו א' א"ל ר"י עדיין ב"ז מבחוץ ועי' גם בד"ס. ובכלם נ' לתלמידיו ול"ג נהפך: 2 וב"ז בעולם. נפטר לעולמו ולשון נקיה הוא. כן מפרש בפי' ב"ר כי"ם. ובפירוש אחר שבפי' הנדפס מפרש אינו בעולם אלא שבגה המדרש. ובכי"א הגי' כן. ובירוש' מפיים ולא היו ימים קלים עד שנפטר ב"ז. ובתוספתא לא היו ימים מועטים עד שנסתלק ב"ז. ובחגיגה ליתא הסיום. וכל השינוים שציינתי מורים שהסיפור לפנינו בב"ר נובע ממקור אחר עתיק ולא שהב"ר כאן מרחיב סיפור הירושלמי ומבארו. ועי' במכת' נ"ב א' ובספרו של הר' ליעגער שם צד 70 ובאגדת ת"א צד 427 ועי' עוד כ"ש על סיפור זה הח' גריין בס' גנאסטיציסמוס וכו' צד 57 וצד 79, הח' יואל שם ח"א צד 163 והח' וויינשטיין בס' צור געניזיס דער אגאדא צד 199: ור' חייא רבה. ר' חייא בר אבא ועת"נ. אבן בפסיקתא שם איתא תני ר' חייא מתחלת וכו' צפה הקב"ה בהמ"ק וכו' בראשית ברא וכו' הרי בנוי וכו'. והדרש צפה הקב"ה מעשיהם וכו' והארץ וכו' ויאמר וכו' מובא לקמן פ"ג במאמר ר' ינאי ועי' אגה"א ח"א צד 42 וח"ב צד 190: 7 וליסוד ארץ. וס"ד ולאמר לציון עמי אתה. ובפסיקתא ל"ג הד"א לנטוע וכו' וכן ל"ג שם הד"א ראיתי וכו' המד"א קומי וכו', ולקמן פנ"ו הדרש באברהם שהראה לו הקב"ה בהמ"ק בנוי וחרב ובנוי וכו' יי' יראה הרי בנוי וכו' ולקמן פס"ה ביצחק שהראה לו וכו' ראה ריח בני הרי בנוי וכו' ולקמן פס"ט ביעקב שהראה לו וכו' מה נורא זה בנוי וכו' ועי' בספרי שם: 8 ראיתי את הארץ. עי' לעיל צד 16:

פרשה ג. 11 פתח דבריך וכו'. במדרשי תנחומא ושמ"ר השתמשו בפתיחה זו לפתיחה לפ' ויעש בצלאל את הארון, ונכלל שם שאל ר' שמעון בן יהוצדק וכו', והוא תחלת המאמר שלפנינו בסמוך צד 19, ובשם ר' ג' ר"י אמר האור ברא תחלה ואח"כ העולם משל למלך וכו' ובתנחומא הגי' ר"י אומר החושך ברא הקב"ה תחלה ואח"כ ברא את העולם ור"נ אומר העולם ברא ובו תחלה ואח"כ ברא את החשך ועי' בתנחומא ט"ב ישלחי תמיד שם היא אחד מעשרה דברים ששאל אלכסנדרוס מוקדון את זקני הנגב אם אור נברא תחילה או חשך: 12 לבנות פלטין.

אפל. מה עשה הדליק נרות ופנים לידע היאך קובע תימיליאוס כך האור נברא תחילה ר׳ נחמיה אמר העולם נברא תחילה. למלך שבנה פלטין ועיטרה בנרות. עד כאן דרש ר׳ יודן. אתא ר׳ פינחס ור׳ יהודה בר׳ סימון ר׳ חנין בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק פתח דבריך יאיר מפתח פומך לן הוה נהורא ויאמר אלהים יהי אור:

ר׳ ברכיה בשם ר׳ [יהודה בר׳] סימון פתח בדבר יי׳ שמים נעשו וברוח פיו וגו׳ ב
(תהלים לג ו) לא בעמל וביגיעה אלא בדבר [ויאמר אלהים יהי אור]:

ר׳ שמעון בן יוחי פתח שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב (משלי טו כג). ג
שמחה לאיש זה הקב״ה יי׳ איש מלחמה וגו׳ (שמות טו ג), במענה פיו. ויאמר אלהים יהי אור, ודבר בעתו מה טוב, וירא אלהים את האור כי טוב:

[ויאמר אלהים יהי אור וגו] ר׳ שמעון בר׳ יהוצדק שאליה לר׳ שמואל בר נחמן אמר לו ד

5 ילקוט רמז ד׳, לקמן פ״י פי״ב פכ״ז, ועי׳ מכילתא יתרו מס׳ דבחדש פ״ז: 7 ילק׳ משלי ר׳ תתקנ״ב: 10 ילקוט רמז ד׳, ילק׳ יחזקאל ר׳ שפ״ג, ילק׳ תהלים ר׳ תתס״ב, פסיקתא פכ״א (קמ״ה ב׳), ויקרא רבה פל״א סי׳ ז׳, שמות רבה פש״ו סי׳ כ״ב וכ״ש פ״נ, תנחומא מ״ב בראשית סי׳ י׳ ויקהל סי׳ ז׳, תנחומא ויקהל סי׳ ו׳, מדרש תהלים כ״ז סי׳ א׳ ק״ד סי׳ ד׳, פדר״א פ״ג:

1 ופנס ע, ופניכין ד׳, ופנכין דפא׳, ־יס חי׳(שם), ונכנס י | היכן פ | קובע] א׳, הוא ~ דפעי | *תימיליאוס] תימילאוס ל, תמיליוס ר׳, תמיליוס ע, תימליוכים ד, ־ין ר׳, תמיליוכין פה, תמליוכין י, תלמיוכין א׳ר׳מ, תלמוכין י (שם) | האורה נבראת דפא׳י׳ (שם) מ | ° ר׳] ור׳ ד | ° אומר] אמר ד | 2 העולם נברא] שמים וארץ נבראו י] תחילה ~ ואח״כ האורה א׳ | למלך] י׳מ, משל ~ דפא׳ | שבנה] שעשה מ | ועטרה | בנרות] פא׳מ, ~ ופנכין ד | יודן] יצחק מ | ור׳ יודן ור׳ כימון י (שם) | 3 ר׳ חנין] פ, ור׳ . . א׳מ, ור׳ הגון ד, ור׳ שמואל י (שם) | יצחק] י (שם), ~ פתח דמ, אמר י, דרשו פ | הוי לן י, הוה לן פי (שם) | נהורא] א׳מ, נהור דפי | 4 ויאמר] שנאמר ~ י (שם) | 5 * ר׳ — פתח דא׳] ר׳ ברכיה בשם ר׳ כימון פתח ל, ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודה ב״ר כימון פ, ר׳ יהודה בר כימון אמר י | 6 לא בעמל] פי, ר׳ יהודה בר כימון אמר ~ ד, א״ר ברכיה בשר׳ י ב״ס ~ א׳ | וביגיעה] ולא ביגיעה ברא הקב״ה את עולמו דפא׳י | אלא בדבר] אלא בדבר יי׳ פ, אלא . . יי׳ שמים נעשו א׳, אלא בדבר יי׳ וכבר שמים נעשו ד, ל׳ י׳ | *ויאמר . . אור] וכבר היה אור פ, אף הכא [ויאמר אלהים יהי א׳] והיה אור אין כתיב כאן אלא ויהי אור (אלא ויהי א׳) כבר היה דא׳ | 7 יוחי] פ יוחאי ד | *ודבר—טוב ד] וגו׳ ל | 8 יי׳] שנא׳ ~ דפי | ** במענה פיו] ל׳ ל | יהי אור] ~ וכתי׳ אור צדיקים ישמח א׳, ויהי אור כדכת׳ אור . . ישמח פ | 10 שמעון] יהושע י | בר׳] בן | שאליה] י׳, שאל דפא׳י (יהוק׳) | לר׳] את ר׳ א׳י (שם) | נחמני י | לו] פ, ליה די(שם) |

בעקידה שער ב׳ מובא לעשות פלטין ועת נ: 1 ופנים. וכ״ה פנס בלשון יחיד בערוך ערך תמליוס, והוא ל״י[1]), וכתיבת התיבה ביו״ד גם בדפ״ר ובכי״ל לקמן פס״ת אמ׳ המלך כבו הפניסים. וכן במדרש הגדול פ׳ בשלח (השלמת העה״ש צד 67) ועי׳ פסיקת׳ פ״ד ב׳ הערה פ״ג. והלשון נרות ופנכין איתא גם בשמ״ר שם ובאיכ״ר פתיחה כ״ג ובמדרש קהלת פ׳ וישב העפר (י״ב ז׳): תימיליאוס. כן הגהתי על פי גי׳ הערוך ופי׳ ב״ר הנדפס, ושם בדפ״ר הגי׳ תמיליוס יסוד ובלשון יון[2]) תמיליאוס יסוד, וכן מפרש היסוד בכי״ל ביני שיטי ובגליון ילקוט דפ״ר נסמן „פירוש אבן שתיה״ ובעקידה שם מובא איך קובע תלמיוסין והוא לפי גי׳ המשובשת שציינתי בת״נ, ובשמ״ר נשתבש ג״כ או שמבאר שם הגי׳ שלפנינו ע״י דימוסים שפי׳ בל״י[3]) בנין או נדבך של אבנים ועי׳ ערוך ומו״ע ע׳ דמוס א׳: ר״נ אומר העולם וכו׳. בעקידה מוסיף ואח״כ האורה ועת״נ: 2 ועיטרה בנרות. בשמ״ר ועטרו בנרות, ובעקידה שם מעטרו בנרות וגם שם ל״ג ופנסין: 3 פתח דבריך. כ״ה הגי׳ הנכונה והסר תיבת אמר בסגנון הירושלמי וסגנון ב״ר בכי״ל במקום שאומר חכם בשם חכם ועי׳ גם באגה״א ח״ג צד 241: 5 בשם ר׳ יהודה בר׳ סימון. כן הגהתי וכ״ה לקמן בכי״ל סוף פ״י ופי״ב סי׳ ב׳ ר׳ ברכיה בשם ריב״ס. ושם הלשון לא בעמל ולא ביגיע (ביגיעה) ברא הקב״ה את עולמו. ושם סוף סי׳ י׳ בדרש בהבראם (וכן שם ריש סי׳ י׳ בדרש דר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן) ובפכ״ז מוסיף בדבר י״י וכבר שמים נעשו ועת״נ. ומקור המאמר לפי׳ גי׳ כי״ל הוא הפתיחה שלפנינו לפ׳ ויאמר אלהים יהי אור וכו׳, והשלמתי פסוק זה לסיום הפתיחה בסגנון המדרש והורש בקיצור נמרץ ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור לא בעמל וכו׳ אלא בדבר ויהי אור וכבר היה אור. ואין צורך לדרש והיה אור אכ״ב שנדחקו לפרשו, ונ״ל גם מה שנוסף אף הכא בדפ׳ וכי״א הוא מפירוש איזה גליון, וכבר היה גי׳ זו במדרש לפני בעל עקידה עיי״ש: 7 יהי אור. לפי גי׳ כי״פ וכי״א הדרש [illegible] על האורה ועי׳ [illegible]: 10 ר״ש בר יהוצדק כל המאמר מובא בפסיקתא שם פ׳ קומי אורי, ובוי״ר שם פ׳ צו וכו׳ להעלות נר וכו׳ ובמ׳ תהלים ק״ד פ׳ הוד והדר לבשת וכו׳ ועי׳ השינוים שם. ובכולם הגי׳ ר׳ שמעון בן יהוצדק, וכ״ה בשמ״ר ותנחומא ויקהל ובית המדרש ח״ו צד ק״ד, אבל בתנחומא מ״ב בראשית שם ג׳ שאל ר׳ יונתן (כ״ה בכ״י רומי) בן אלעזר את ר׳ שמואל וכו׳, ובסגנון זה איתא לקמן פי״ב ר׳ יודן נשיאה שאל (בדפו׳ שאליה) לרשב״נ א״ל מפני ששמעתי וכו׳ בעל אגדה (הגדה) מהו כולו וכו׳, ובוי״ר שם כי׳ א׳ ואיכ״ר א׳ י״ג ר׳ אמי שאל את רשב״נ א״ל בשביל ששמעתי וכו׳ מהו וצדקתך וכו׳, ובאיכ״ר מ״ב ג׳ כי׳ מ״ד ר׳ חיננא בר פפא בעא קומי ר״ש וכו׳ בשביל וכו׳ מהו סבותה וכו׳ ועי׳ גם באגה״א ח״א צד 480: שאליה. בפסיקת׳ שלת ושאל, ובשאר המדרשים שאל וכן מובא בעקידה ושם גי׳ לר״ש בר נחמני וכ״ה בפסיקת׳ ובמ׳ תהלים, וכן נקרא תמיד בתלמוד בבלי ובקצת מקומות גם בירושלמי וכן בכי״ל לקמן

[1]) φανός, Leuchte, Fackel. [2]) θεμέλιος. [3]) δόμος.

מפני ששמעתי עליך שאתה בעל הגדה מאיכן נברא האור. אמר נתעטף הקב״ה בה כשלמה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו. אמר לו בלחש אמר לו מקרא מלא הוא עוטה אור כשלמה וגו׳ (תהלים קד ב) ואת אמרת בלחש אתמהא. אמר לו כשם ששמעתיה בלחישה כך אמרתיה לך בלחישה. אמר ר׳ ברכיה אילולי שדרשה ר׳ יצחק אי איפשר לאמרה. מקמיכן מה הוון אמרין. ר׳ ברכיה בשם ר׳ יצחק ממקום בית המקדש נברא האור הה״ד והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבודו (יחזקאל מג ב). אין כבודו אלא בית המקדש היך מה דאת אמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו (ירמיה יז יב): אמר ר׳ סימון ה׳ פעמים כת׳ אור כנגד חמשה ספרי תורתו. ויאמר אלהים יהי אור כנגד ספר בראשית שבו נתעסק הקב״ה וברא עולמו.

7 ילקוט רמז ד׳. ועי׳ לקמן פס״ד :

1 מפני עליך] בשביל ששמעתי עליך י (שם) שמעתי עליך פ בשביל א׳ הגדה] פת י (שם) אגדת דפא״י מהיכן | נבראת דפי (האור) האור ל. האורה דפא״י אמר לו פ . ליה ד. א ל א״י | נתעטף] מלמד שנתעטף דפא״י | הקב״ה בה] פ בה הב״ה ד. הקב״ה א״י כשמלה פ בשמלה י (שם) בשמלה י (תהלים) כשלמה לבנה י״. כשמלה לבנה יש׳ והבהיק י (תהלי) . 2 זיו הדרו] וזוהו א׳ | ואמר י. אמרה ד׳ (יחוק) ואמרת א׳ ליה י | בלחישה | 3 ואתה פהא׳ אמרת י (שם) אמר (ואת א׳) לי פא׳. אמרת לי ח בלחישה ששמעתי א׳ שקבלתי פ | אמרתי פ הכרתי א׳ . לך ד׳ פא״י | 4 אילמלא א׳ | ר׳ יצחק בר׳. י (יחזק) (תהלי׳) ~ ברכיה דפא׳ | איפשר] פר. אפשר בר׳ אי איפשר א׳. אי אפשרי (שם). לא איפשר י׳. לא היה אפשר ד | לאמרה בר׳. מימרינה י. לאומרה ל״דא׳. מירה בתמיהא פ | מקמיכן] י׳ יחזק). קומי י׳. מן קומי ר׳ מקמי דפ | הוו (אמרין) אמרי ד | 5 נבראת האורה דפי שם ׳ הה״ד] שנ׳ א׳י 6 והארץ מכבודו פא״י] וגו׳ ל | ואין כבודו | כבוד פ שנא׳ א״י. 7 מראשון מקדשנו פא״י] וגו׳ ל | חמשה פחי | כת] כתיב כת׳ פ) כאן דפא״י. אור] פ אורה דא״י. ל׳ ספרי תורתו] ה׳ חמשה פחי, חומשי תורה | את עולמו |

פי׳ ג פי׳ מ סמ״ו פ׳ ג׳ פי״ו סי״ ו ועיין ג ומכה״י קב ג א׳: 1 מפני ששמעתי. בפסיקתא: לפי ששמעתי, ובמו״ר בשביל וכו׳ וכ״ה בעקידה ועיין ג׳: מאיכן נברא. בשם ר׳ פ ג ג׳ מהיכן נבראת האורה ובעקידה מובא ביצד ברא הקב״ה את האורה והוא כגי׳ פ׳ תהלים ק״ד: אמר נתעטף וכו׳. וכ״ה בעקידה ובשמ״ר. ובמו״ר ושפ׳ ומי׳ תהלים א׳ ל׳ נתעטף ובמלים ל״ג מלמד שנתעטף ועיין ג׳: בה כשלמה. וכ״ה במו״ר ד״ו והראשון אינו מדויק לפי גי׳ בו׳ ל׳ שנראה אור במקום אורה ובית ה׳ מתקן מלת בה וג׳ כשלמה דאבתי לא אשמעינן מהיכן נבראת האורה ותוכו דאמר שנתעטף בה. וכן בעקידה ל״ג בה וגי׳ כשמלה וכן כתב בא״א מלת בה יתירה ועיין ג׳ וש״נ וגם בשם ר׳ הגי׳ נתעטף הקב״ה כשלמה וגם תהלים בטלית לבנה. ובספר באצילות לבנה ובמלים ל״ג בה. וגי׳ ל ריישב הגי׳ שלפנינו שפי׳ השאלה כאן מאיכן נברא האור כמו שהגי׳ במו״ר ובספר מהיכן אורה יצא (היתה אורה יוצאה) לעולם ולא ששאל על עיקר בריאת האור. ורש״ב ג השיבו נתעטף וכו׳ בה כלומר באורה שנבראת כבר. כשלמה והבהיק וכו׳ מסוף העולם ועד סופו. וכן המדרש בפי׳ תהלים מז ב ז וירא וכו׳ את האור כי טוב וכו׳ ריב״ם אמר הבריאה לעצמו (ועי׳ בפתיחה זו צד עצ) משל למלך וכו׳ א״ר אבין החזי נטלו הקב״ה ונתעטף בה כטלית והבהיק בו את עולמו הה״ד עוטה אור וכו׳ ועי׳ גם בפי׳ מהרז״ו ובעקרים מ״ב פ״ב מובא כל המאמר בשם ב״ר ועיין ש״ם ובילב״ג בראשית ובשם ר׳ ובמדרשי תנחומא ב׳ ויקהל גבלי המאמר כאשר העירותי בפתיחות פתח דבריך וכו׳ והובא שם לפי שמעת ר׳ שמואל נברא תהלה ואח״כ העולם והגי׳ בתנחומא מ״ב היאך ברא הקב״ה את העולם (וכ״ה שם בראשית סי׳ י׳) א״ל הקב״ה כשבקש לבראות את העולם נתעטף באורה וברא את עולמו שנ׳ עוטה אור כשלמה אח״כ נוטה שמים כיריעה וכו׳ אמר ר׳ למה״ד למלך וכו׳. ועי׳ בשם ר׳ פנ׳ ושם הרבה מעשים כתב משה בתורה כתובים וכו׳ אנו מוצאין מט״ב שמברא שמים וארץ ברא האור שנ׳ בראשית ברא וכו׳ ואח״כ ויאמר וכו׳ יהי אור והוד פרשו מאחר שברא אור ברא שמים שנ׳ עוטה וכו׳. ובפדר״א שם שמים וכו׳ נבראו מאור לבושו של הקב״ה שהוא לבוש לקח ממנו ופרש כשלמה וכו׳. ועי׳ ג׳ ריש מ׳ בגון (ובית מ׳ ח ב צד קנ) ומעין הדרש שנתעטף הקב״ה בה כשלמה וכו׳ נמצא גם בספרי פילון ויש טעם להשערה שהאגדה שלפנינו מיוסדה על שיטתו ופורת הפילוסופיה שלו ולכן אמרה רשב״ג בלחש ור׳ ברכיה התפלא איך אפשר לאומרה ועי׳ מ״ש החכם פרייד(ענטהאל) שם צד 71 והח׳ וויינשטיין צד 41: 2 בלחש. בעקידה ג׳ בלחישה כ״ה במדרשים ועיין ג׳: 3 ואת אמת. במו״ר ואת אמת לי. ובפסיקתא ואת אמרת לי ועיין ג׳. ובד״ו נשתבש אומרת לי: כשם ששמעתיה וכו׳. וכ״ה בפסיקתא ועי׳ ירוש׳ ביצה פ״א ה״א א׳. ובמו״ר ג׳ כשם שאמרוה וכו׳ כך אמרתי לך וכו׳. ובעקידה מובא כשם שקבלתי וכו׳ כך אמרתי וכו׳. ובמדרש תהלים כשם שקבלתי אותו וכו׳. ובתנחומא מ״ב בראשית כשם שקבלתי וכו׳ כך מסרתי לך וכו׳ ועיין ג׳: 4 שדרשה ר׳ יצחק. וכ״ה במו״ר ד״ו. וכן נמצא בגליון אב״א בשם ב״א וגם בילק׳ תהלים ויחזקאל ל״ג ברכיה כמו שציינתי. ובילקוט רמז ד׳ קטע ואלולי דרשה לא איפשר וכו׳ (כ״ה בדפ״ו) וכן איתא בפי׳ ב״ר הנדפס ובפי׳ א׳ (ובפי׳ מ נשתבש) אלולי (אלמלא) שדרשה ר׳ יצחק אפשר וכו׳ והפי׳ פירוש אלולי שדרשה ר׳ יצחק ברבים וכו׳. והגי׳ ברכיה איתא גם בפסיקתא. וכגנון אחר בתנחומא מ״ב בראשית וכו׳ תהלים: איפשר למימרה. בתמיה. וכן מפרש בפי׳ ב״ר הנדפס וגי׳ שם לממרינא. ובילקוט תהלים הס״ד נשתבש מימרנא והגי׳ מימרנא שהביא במ״כ וי״ד שם הוא שיבוש אחר שיבוש. וכן איתא שם בד״פ ר״א מיתמנה. ובפסיקתא הגי׳ לא אפשר למימר. ובמו״ר לא הוה איפשר לאמרה ועיין ג׳: מקמיכן. ב״ח בפי״ל בתיבה אחת. וכן בפסיקתא קומיכן ושם ג׳ מה הוון אמרין. ובמו״ר קמיי מן כן מה הוון אמרין: 6 והארץ האירה מכבודו. וכ״ה במו״ר ופסיקתא וכן שם מרום מראשון מקום מקדשנו וכן הנהתי ועיין ג׳: 7 א״ר סימון. מובא בפי׳ ר׳ בחיי עה״ת ושם הגי׳ ה׳ פעמים כתיב כאן אורה כנגד ה׳ חומשי תורה וכו׳ כנגד ואלה שמות שבו נגאלו ישראל ממצרים ויצאו מאפלה וכתיב בוה ולכל בני י׳ היה אור במושבותם וכו׳ כנגד ספר ויקרא שהוא מלא הלכות הרבה וכו׳ ספר במדבר שבו נבדלו ישראל בין יוצאי וכו׳ כנגד משנה תורה שהוא מלא מצות הרבה ועיין ג׳. וכן מובא בשינוים שונים במאמר ארוך שנוסף בתנחומא בי׳ פארמא קובץ 261 ונדפס במבוא לתנחומא מ״ב דף ע״ו ב׳ עיי״ש. ולקמן פס״ד ג׳ ויחפר את בארות המים וכו׳ א״ר רבנין אם כנגד ה׳ ספרי תורה וכו׳ ובד״ו שם כנגד חמשת ספרי וכו׳ ועי׳ בלוי צור איינלייטונג צד 14: ל׳ שבו נתעסק. שבו נזכר שנתעסק הקב״ה בבריאת העולם והתחיל בבריאת האור ויאמר וכו׳ יהי אור. וכן

ויהי אור כנגד ספר אלה שמות שבו יצאו ישראל ממצרים מאפילה לאורה, וירא אלהים את האור וגו' כנגד ספר ויקרא שהוא מלא הלכות [רבות], ויבדל אלהים בין האור כנגד ספר וידבר שהוא מבדיל בין יוצאי מצרים לבאי הארץ, ויקרא אלהים לאור כנגד ספר משנה תורה שמלא הלכות [רבות מתיבין ליה ולאו ספר ויקרא מלא הלכות רבות] אמר להם אף הוא שנה בו דבר ויקרא אלהים לאור יום ולא הוא אור ולא הוא יום אתמהא: תני אורה שנבראת בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה שהיא מכהה גלגל חמה בלילה אינה יכולה שלא נבראת להאיר בלילה אלא ביום, ואיכן היא, גנוזה לצדיקים לעתיד לבוא שנ' והיה אור הלבנה כאור החמה

5 ילקוט כאן ה', ילק' ישעיה ל' ס"ב (תל"ו), ועי' הגיגה י"ב א', לקמן פי"א פי"ב ופמ"ח ופ"ג, פסיקתא כהני פ"ה פמ"ג, פדל"ז פכ"ח:

1 ממצרים ל' | אלה] פ, ואלה דא'י | 2 וגו'] כי טוב | *רבות דפרי] הרבה א', ל' ל | האור] י, ~ ובין החשך דא' וידבר] במדבר סיני פ 3 לאור] ~ יום | שהוא מלא | 4 *רבות ל' דפי] הרבה א', מרובות ש, ל' ל | *מתיבין ליה ל'ין מתיבין חבריא ותבריא ר', ל' ל' בינייהו ר' מתיבין ליה חבריא ליה ביני ש ל' ל' | ולאו הלכות ל'ן ודלא מלא (שהוא מלא א') הלכות דא'רי, ל' ל | *רבות דפרי] הרבה א', ל' ל | שנה פברי | בו דבר] בו דברים ר', דבר הוא ב'ש, בו (שבועה) [שבועה] א', השבועה בה דבר פ | 5 לא | לא ר | תניא א' , *אורה שנבראת דא'י (ישעיה)] אור שנברא לפ'ש | 6 *יכולה] יכול ל | *מכהה דפ'ש'] מכהא ל | ^oהחמה] החמה ך | יכולה] ~ להאיר פ | נברא פ | להאיר—ביום] להאיר אלא ביום ד' (שם), אלא להאיר ביום פ', להאיר בלילה א' | 7 ואיכן] פה, והיכן דא'י | גנוזה] מתוקנת א', נגנזה והיא (ואיכן היא פ, והיכן היא ר') מתוקנת דפר', גנוזה ומתוקנת י, אלא גנוזה . . י(שם) |

בסמוך שבו יצאו וכו' בו נזכר שיצאו וכו', ואין לפרש שבו נתעסק וכו' עפ"י הדרש בריש פ"א כך היה הקב"ה מביט בתורה ובורא העולם, ששם נאמר בתורה בכלל שהיתה כלי אומנתו של הקב"ה ולא בספר בראשית בפרט ועי' ביפ"ת: 2 הלכות רבות, הוספתי רבות ועה"ג, וכ"ה בכי"ל לקמן פס"ד באר מים חיים כנגד ס' ויקרא שהוא מלא הלכות רבות, אכן כאן בכי"ל איתא גם בסמוך בגליון ולאו ספר ויקרא מלא הלכות, ובגוף הכ"י הגי' גם בסמוך כנגד משנה תורה שמלא הלכות, ופי' הדרש כאן גם בלי מלת רבות כת' וירא וכו' את האור וכו' כנגד ס' ויקרא שהוא מלא מתחילתו ועד סופו הלכות שהן מאירות עינים, וכן משנה תורה מלא הלכות אבל שאר הספרים יש בהם סיפורים רבים שלא מעניני המצות ועי' גם ביפ"ת, ובמאמר המוסף במבוא לתנחומא (שם ע' ז א') איתא כנגד ס' ויקרא שבו תורת כהנים שמאירה עיני לומדיה וכו' כנגד משנה תורה שבו עיקר מצות לכך קורא לאור יום: ס' וידבר. וכ"ה גם בד"ו ולקמן פד"ו ועי' כפרי פנחס פי' קמ"ב ירוש' מגילה פ"ג ע"ד א'. י' שהוא מבדיל, שהבדיל בין באי הארץ לאור באור החיים ובין יוצאי מצרים להושיבם במחשכים. יפ"ת: 1 שמלא הלכות, בכי"ל נוסף בגליון כנראה מיד כותב הכ"י „רבות מתיבין ליה ולאו ספר ויקרא מלא הלכות", ולמעלה נוסף עוד כנראה מיד סופר אחר „חבריא לר' סימון ולאו", ונ"ל שהן שתי נוסחאות וגי' הילקוט מסכמת להגי' שבררתי: מלא הלכות רבות. הוספתי גם כאן רבות ועה"ג ולעיל שו' 2, ופי' השאלה והלא כבר אמר בספר ויקרא שהוא מלא הלכות רבות, ומשני ספר משנה תורה מלא הלכות רבות וגם שונה דברים שנאמרו בשאר הספרים ולכן תולה בו הפסוק ויקרא וכו' לאור יום שאף היא שנה בו דבר שכפל אור ויום ולא הוא אור וכו' בתמיה וזה סיום המאמר, ועי' עוד בה"נ הגי' שונה בו דברים והפי' שבועה בכי"פ וכי"א ועי' חולין ס"ג ב', ובברייתא תני אורה וכו' מתחיל דבור בפ"ע והוא דרש על ויאמר וכו' יהי אור ויהי אור ועמ"כ, וכן נפרדו המאמרים לנכון בד' ווארשא, אכן לפי פי' השני בפי' ב"ר הנדפס שכתב ומשיב תני אור וכו' משמע שס"ל שהמאמר שלאחריו מתחיל ויקרא וכו' ולא הוא וכו', וכן הפסיקו המאמרים בד' פירדא וד' ווילנא ועי' ביפ"ת ובחי' רד"ל, אבל קשה לפרש הברייתא ליישב מה שפריך ולא הוא אור וכו', וגם היא בנגד סדר המקראות שהוא דורש, ובילקוט הרס סדר המאמרים והעתיק ויקרא אלהים לאור וכו' תני אורה וכו' אצל הדרש על ויקרא וכו' אין הקב"ה מיחד שמו וכו': ה' תני אורה שנבראת, מובא ברמב"ן עה"ת פ' יהי מאורות וכתב שם ואם תוכל לדעת כוונתם וכו' תדע סוד האור הראשון והגניזה וההבדלה שאמר הבדילו לו וכו' עיי"ש, ובחגיגה שם גרסינן ואור ביום ראשון איברי והכתיב ויתן אותם וכו' ויהי ערב וכו' יום רביעי בדר' אלעזר דא"ר אלעזר אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו כיון שנסתכל הקב"ה בדור המבול וכו' עמד וגנזו וכו' לצדיקים לע"ל וכו' כתנאי אור שברא הקב"ה ביום ראשון וכו' דברי ר' יעקב וחכ"א הן הן מאורות שנבראו ביום א' ולא נתלו עד יום ד', ועי' בפסי"ר פמ"ו ויום ראשון של עולם נבראו המאורות ולא נתלו עד יום ד', ולפי שטת הברייתא שלפנינו דרשו בסמוך וכ"ה בירוש' ברכות פ"ח רי"ב"ס אמר הבדילו לו ורבנן אמרין הבדילו לצדיקים לע"ל, וכן פירשוה כאן גנוזה לצדיקים לע"ל, וכן דרשו לקמן פמ"א (פמ"ב) ויהי אור וכו' שלא זכה העולם להשתמש באותו האור, ועוד שם אמר ר' יודה אותה האורה שנבראת ביום ראשון היה אדם מביט בה מסוף העולם ועד סופו כיון
[illegible]
ובמדרשים שציינתי שם), ולא פירש מתי גנזה, וכאן מוכח שלא שמשה אותה האורה אלא עד יום ד' כרמפרש ואזיל שבעה אתמהא וכו' ולא ברביעי נבראו המאורות וכן בפסי"ר פ"ח (כ' ע"א) ויהי אור וכו' שאורו עתיד ליגנז מפני המאורות, ובתדא"ז פכ"א האור שברא הקב"ה ביום ראשון ושימש בו העולם שלשה ימים קודם שנבראו המאורות ביום רביעי וכיון שנבראו המאורות ביום הרביעי וכו' עמד הקב"ה וגנזו לאותו אור הראשון וכו', ופליג אהא דאמרינן לקמן פי"א פי"ב ופפ"ב שאותה האורה שמשה בע"ש ובשבת ועוד שם פי"א ופי"ב אע"פ שנתקלקלו המאורות מע"ש לא לקו עד מוצאי שבת, ועי' ביפ"ת ובפסי"ר פכ"ג הערה נ"א, ובריש"י עה"ת פ' יהי מאורות ובהשגת הרמב"ן שם, והגהתי כאן אורה שנבראת ועה"ג ובכי"ל מתחיל באור כאשר גורס אור מתחילת הפרשה ועד כאן ומסיים באורה שהשפיע להם הקב"ה, וכן גורס בכי"ל אינה יכולה שלא נבראת וכו' ואיכן היא גנוזה וכו', וכנראה אור ואורה רפיא בידי הסופרים
[illegible]
[illegible]
יקש שם ה"ב צד 14 והח' ווינשטיין שם צד 14: 6 שהיא מכהה גלגל החמה, וכ"ה ברמב"ן, וברקנאטי מפני שמכהה גלגל החמה ועה"ג: להאיר בלילה אלא ביום, ברמב"ן ורקנאטי הגי' להאיר אלא ביום ועה"ג: 7 ואיכן היא, ומשיב שגנוזה

ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים (ישעיה ל כו). שבעה אתמהא, לא שלשה הן אתמהא. ולא בר׳ נבראו המאורות אתמהא. אלא כאיניש דאמר כן וכן אנא מסקר לשבעת יומיה דמשתיתי. ר׳ נחמיה אומר אלו ז׳ ימי אבל של מתושלח שהשפיע להם הקב״ה אורה:

ד) וירא אלהים את האור ר׳ זעירא בריה דר׳ אבהו דרש בקיסרין מנין שאין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו, מן הכא וירא ויבדל. ר׳ יהודה בר׳ סימון אמר הבדילו לו. רבנן אמ׳ הבדילו לצדיקים לעתיד לבוא. למלך שהיה לו מנה יפה והפרישה לבנו. אמר ר׳ ברכיה כך דרשו שני גדולי עולם ר׳ יוחנן ור׳ שמעון בן לקיש ויבדל אבדלה ממש. למלך שהיו לו שני איסטרטיגין¹ אחד שליט ביום ואחד שליט בלילה. והיו שניהן מריינין זה עם זה, זה אומר אני אשלוט ביום וזה אומר אני שולט ביום. קרא המלך לראשון ואמר לו פלוני יום יהא תחומך ולשני אמר לו

3 עי׳ לקמן פל״ג. תוספתא סוטה פ״י. ירוש׳ מ״ק פ״ג ה״ג. סנהדרין ק״ח ב׳. אדר״נ פל״ב. מדרש תהלים כ״ו פי׳ ז
4 ילקוט רמז ד׳ וה׳. ירוש׳ ברכות פ״ח ה״ו ע״ב. 5 מדרש תהלים כ״ז פי׳ א׳. 6 ילק׳ איוב ר׳ תתקכ״ד ילק׳ מכירי ישעיה מ״ה ז

1 ואור — הימים] ד׳ (שם) וגו׳ כאור שבעת הימים ל׳. ל׳ ל׳ | שבעה אתמהא] שבעה פ׳ (שם). אתמהא שבעה ד׳. ל׳ א׳ | לא] פ ולא דא״י (שם) | הן ל׳ פ | 2 אתמהא ל׳ (וכן בסמוך) | ולא] פ׳. לא ל״א׳. והלא ד׳ | בר] א׳. ברביעי דפ׳ | נבראו] נתלו ישי | כאנש פ׳ | אסקר י׳ | יומיא דפ. יומי א״י | 3 דמישתותי דפ משתותי י(שם). דמשתיא א׳ | אומר] א׳ י(שם) אמר ד׳ | ז] א׳. שבעת דפ׳ (שם) | אבלו | משותלח] א׳. ~ הצדיק דפ׳ (שם) | 4 מהכא א״י, שנ׳ פ | לו] לעצמו א׳ | רבנן פ׳ | אמרין פ׳ | 6 למלך] פ״י. משל ~ ד | עולם] הדור פא׳ | 7 אבדלה] חע. הבדלה דפא״ימ | למלך] פע״ימ. משל ~ דא׳ | [illegible] פע | ב׳ א״ע | ¹איסטרטיגין דפר״] אסטרטיגין ע׳(איוב) איסטרטיגי ל. אצטרטיגין מ | 8 ביום בעירי | בלילה] [illegible] | מריגים חא״י (איוב). מריבין בי | אני אשלוט ביום] ע. אני שליט ביום פ. ביום אני שולט דמ . . . שלט י. . . השליט א׳ | 9 אני שולט ביום] ביום אני שולט ד״י(שם) מ. ביום אני שליט י. כמו [illegible] פ [illegible] א׳ [illegible] פ׳ | [illegible] פתא״י(שם) מ] [illegible] לד [illegible] | ולשני אמר [illegible] קרא [illegible] א׳ [illegible] מ [illegible] ד [illegible] פ ולשני אמר י(שם)

לצדיקים וכו׳. וברקנאטי ג׳ והיכן היא מתוקנת. וברמב״ן והיכן היא גנוזה והיכן היא מתוקנת ועיין ג׳. ובשם ר׳ ריש פל״ה איתא האור שברא הקב״ה ביום ראשון וכו׳ ולמי גנזו לצדיקים לע״ל וכו׳ והיכן גנזו בגן עדן וכו׳: 1 כאור שבעת הימים. שבעת ימי בראשית וכן הוריש בו״ר ריש פי״א ובסנהדרין ל״ח א׳ הצבה עמודיה שבעה אלו שבעת ימי בראשית: שבעה אתמהא. וב״ה ברמב״ן (ושם אתמהה בה״א ועי׳ באור זרוע א״ב סי׳ מ״ב. וכן כתיבת התיבה תרבה פעמים בפי״א א׳): 2 ולא בד׳ נבראו המאורות. ואז נגנז אור הראשון ולא שמש עוד. ובפי׳ השני שבפי׳ ב״ר הנדפס ג׳ ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת ימים אתמהא ולא ברביעי נתלו המאורות ומפרש והאיך אפשר לומר כאור שבעת הימים ימי בראשית והלא אע״פ שנבראו מאורות ביום ראשון לא שמשו אלא מיום רביעי והיה לו לומר כאור ארבעת הימים ע״כ. וזה נגד גי׳ כל הספרים ולא שלשה וכו׳ וכן מובא ג״כ ברמב״ן וברקנאטי (בילקוט רמז ה׳ העתיק שני והיה וכו׳ ואור החמה יהיה וגו׳ ולא ברביעי נתלו המאורות וכו׳. ואפשר שזו היא הגי׳ שהיתה לפני המפרש בפי׳ ב״ה, או שקטע כאן, ובילקוט ישעי׳ העתיק שבעה ולא שלשה הם ולא ברביעי נתלו וכו׳) וגם קשה לפרש דהברייתא איתא כתב״א בחגיגה שם: כאיניש דאמר. כאדם שאומר כך וכך אני מצניע שבעת ימי המשתה שלי ואין כוונתו שיספיק לכל שבעת הימים אלא למקצתם ועי׳ ברמב״ן שם: 3 ימי אבל. לקמן פל״ב הוריש ויהי לשבעת הימים שתלה הקב״ה ימי אבלו של מתושלח הצדיק כדי שיעשו תשובה וכו׳, וכן איתא אבלו וכו׳ הצדיק בתוספתא וירושלמי ואדר״נ ומד׳ תהלים שם ובסנהדרין שם ימי אבלות של מתושלח ועי׳ ד״ס. ומה שמובא בפי׳ השני שבפי׳ ב״ר הנדפס ומפרש בסדר עולם אלו שבעת הימים מה טיבן אלו שבעת ימי אבלו של מתושלח שעכבו את הפורענות וכשבר וכו׳ השפיע להם הקב״ה אורה וכו׳ כל זה ליתא לפנינו בס״ע ועי׳ במבוא להס״ע להר״ר ראטנער צד ל״ב. וראש המאמר מה טיבן וכו׳ שעכבו וכו׳ עי׳ בתוספ׳ ואדר״נ שם: 4 וירא אלהים. וכן מתחיל המאמר בד׳ פירדא וד׳ וואריא ולא כמו״כ שחובר הכתוב עם המאמר שלפניו ועי׳ גם בהערות ר״ב קירכהיים: ר׳ זעירא בריה דר׳ אבהו. בירושלמי ברכות הובא כל המאמר בפירוש המשנה אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו. ושם תני הדא ר׳ זעירא בריה דר׳ אבהו וירא אלהים את האור כי טוב ואחר כך ויבדל אלהים בין האור ובין החשך, ובנוסחת מהרש״ם (ר׳ מגנצא) ג׳ דרש וכו׳ בקיסרין וירא וכו׳ ואח״כ ויבדל: 5 הבדילו לו. מפירש בפי׳ התהלים (ושם הגי׳ הבדילו לעצמו וע״ח ג׳) משל למלך שראה מנה יפה אמר זה שלי הוא כך כשברא הקב״ה את עולמו וברא אור גדול אמר אין כל בריה יכולה להשתמש בה אלא אני וכן הוא אומר ונהורא עמיה שרא. ועוד שם א״ר אבין הלוי וכו׳ ועי׳ בהערותי לעיל צד ו׳ (ומאמר זה עד אלא אני מובא בפי׳ ב״ר ב״י, ואח״כ שם הפי׳ איסטרטיגין פקידים וכו׳, וברפ״ר נדפס קודם פירושי המאמרים ואור החמה יהיה וכו׳ ר׳ נחמיה אומר וכו׳ שניהפכו מפירוש השני, וכו׳ ונמצא מסורס כל הפירוש). ובירושלמי שם ג׳ בסדר אחר א״ר ברכיה כך דרשו שני גדולי עולם וכו׳ אבדלה והאי ר״י בר׳ סימון אמר הבדילו לו ורבנן אמרין וכו׳ לעתיד לבוא משלו משל ר׳ למלך שהיו לו שני איסטרטיגין וכו׳ והמשל למלך שהיה לו מנה יפה והפרישה לבנו ליתא שם, אבל בנוסחת מהרש״ם בסדר המאמרים כמו לפנינו בב״ר וגם שם המשל למלך שהיה לו מנה וכו׳ וכן ג׳ שם הבדלה ממש: 6 גדולי עולם. ברקנאטי ג׳ וירא אלהים את האור ובעקידה שער ג׳ מובא גדולי הדור וע״ח ג׳: 7 אבדלה ממש. כדמפרש ואזיל למלך וכו׳ כך הבדיל בין המריבין וקבע יום ולילה התוחמין לאור והחשך: איסטרטיגין. כן הגהתי וב״ה בירושלמי. והוא ל׳ י׳¹) ופי׳ כאן נציבים וכן תרגום ויפם הוד נציבים (ש״ב ה׳ ר׳) אסטרטיגין ועי׳ ערוך ע׳ אסטרטיגי וע׳ דיון: 8 אני אשלוט. בפי׳ אני שליט אשלוט ובלת שלוט נמחקה ע״י נקודות וע״ח ג׳. וברקנאטי ועקידה מובא זה אומר ביום אני שולט וזה אומר ביום אני שולט, ובירוש׳ הגי׳ זה אומר אני משמש ביום וזה וכו׳ אני משמש ביום: 9 יהא תחומך. כן הגהתי וב״ה בירושלמי. והגי׳ יום תהא איתא גם ברפ״ר וד״ו וברקנאטי ועקידה מובא לילה תהא וכו׳. ובילקוט איוב שם ג׳ יהא ואח״כ תהא ג׳ פעמים: ולשני אמר לו פלוני. הוספתי פלוני כמו שהגי׳ בכ״י ל׳ פלוני יום וכו׳ וכן בירוש׳ קרא

¹) στρατηγός, Statthalter.

פלוני לילה יהא תחומך, כך ויקרא אלהים לאור יום אמר לו יום יהא תחומך ולחשך קרא לילה אמר לו לילה יהא תחומך, אמר ר׳ יוחנן הוא שהקב״ה אומר לאיוב המימיך צוית בקר (איוב לח יב) אתמהא, אלא הידעתה שחר מקומו (שם שם) אתמהא, הודעתו אי זה הוא מקומו אתמהא, אמר ר׳ תנחומא אנה אימ׳ טע׳ יוצר אור ובורא חשך עושה שלום (ישעיה מה ז) משבראו עשה שלום ביניהן:

ה) ויקרא אלהים לאור יום אמר ר׳ אלעזר לעולם אין הקב״ה מייחד שמו על הרעה אלא על הטובה ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא אלהים לילה אין כתיב כאן אלא ולחשך קרא לילה:

[ויהי ערב ויהי בקר וגו׳] אמר ר׳ יהודה בר׳ סימון יהי ערב אין כתוב כאן אלא ויהי ערב ז מיכן שהיה סדר זמנים קודם לכאן, אמר ר׳ אבהו מיכן שהיה הקב״ה בורא עולמות ומחריבן עד שברא את אילו אמר דין הניין לי יתהון לא הניין לי, אמר ר׳ פינחס טעמיה דר׳ אבהו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (בראש׳ א לא) דין הניין לי יתהון לא הניין לי: אמר ר׳ ינייח ח מתחילת ברייתו העולם צפה הקב״ה מעשיהם שלצדיקים ומעשיהן שלרשעים והארץ היתה תהו אלו מעשי הרשעים, ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשי הצדיקים, וירא אלהים את האור כי טוב אילו מעשי הצדיקים, ויבדל אלהים בין האור ובין החשך בין מעשי הצדיקים ובין מעשי הרשעים ויקרא אלהים לאור יום אילו מעשי הצדיקים, ולחשך קרא לילה אילו מעשי הרשעים.

6 ילקוט כאן ה׳, איכה רבתי מ״ב פ׳ בלע (ג׳ ב׳), ועי׳ תנחומא מ״ב תזריע סי׳ י״ב, תנחומא שם סי׳ ט׳: 9 ילקוט שם: 10 לקמן פ״ט, מדרש קהלת פ׳ את הכל (ג׳ י״א), מדרש תהלים ל״ד סי׳ א׳: 12 עי׳ לעיל סוף פ״ב לד 18:

1 *פלוני די (שם)] פלני מ, ל׳ לפי | יהיה י, תהא י (שם) מ | כך—לילה יהא תחומך ל׳ פימ | לאור יום דא׳] לאור ל׳ י 2 צוית] צויתה ל | 3 אתמהא ל׳ אלא] י (שם) ל׳ דפא׳ימ, ידעתה ד ידעת פא׳ים, השחר י(שם) מ, אתמהא ל׳ | *הודעתו א׳י׳(שם)] הדעתו ל׳ הידעת ד, הודעתי מ, ידעתי פ | איזה מקומו פ, אי זה . . רי(שם). אי זו . . א׳, מקומו אי זה הוא ד | 4 תנחום א׳ | אנא | אמרינ׳ ד, אמרית י׳(שם) מ | טעמא | משבראו] פ, כשבראו י, משבראן ר²י(שם), מי שבראן מ, משבראם א׳, משנבראו ד | 5 ביניהן] פימ, יהם א׳רי(שם), ל׳ ד 6 מיחד | 7 ויקרא] שנ׳ ~ פ, דכתי׳ ~ א׳ | כתיב דא׳י | 9 יהי] והיה פש | כתיב דא׳י | 10 מיכן] פ, מיכאן ד׳ה מכאן דא׳, מגיד י | לכן | מיכן] פ, מיכאן ח, מכאן א׳, מלמד ד | שהיה הקב״ה] ח, שהקב״ה פא׳, שהיה ד בורא] בונה פחא׳ | **ומחריבן] ומחריבין ל | 11 יתהון] הנהון א׳ (וכן בסמוך) | טעמיה ד] טע ל׳ טעמא א׳ | ינאי | 13 ברייתו של עולם | 14 מעשיהן של רשעים ד (בכל המאמר) | מעשיהן של צדיקים ד (בכל המאמר | וירא — הצדיקים ל׳ ד | 15 ובין—הרשעים] למעשיהן (יהם פ) של רשעים דפ | 16 מעשיהם של צדיקים פא׳ (וכן בסמוך) | מעשיהם של רשעים פא׳ (וכן בסמוך) |

לשני ואמר לו פלוני וכו׳, וכ״ה בעקידה וקרא לשני וכו׳, וברקנאטי וכן לשני א״ל פלוני וכו׳ ועח״נ, ובכי״פ ויר״ש כאן ל״ג כלל פלוני: 2 צוית. יכ״ה במקרא ובכי״ל נשתבש עדרבי של כ״י זה להוסיף ה״א בסגנה ועי׳ מ״ח החק ... צד 207 וה׳ מ״ד צד 552: 3 הידעתה שחר. במקרא שם הכתיב ידעתה שחר והקרי ידעת השחר, והוסיף את ה השאלה משום שהפסיק הקרא ע״י אתמהא אלא. ותיבת אלא איתא גם בילק׳ איוב שם וקשה לפרשה: הודעתו. כן הגהתי ועח״נ, ודורש ידעת הודעתו וכמו שהוא פשוטו של מקרא לפי הקרי ידעת בפיעל, אלא שלא מצינו בכל כתבי קדש ידע בבנין פיעל להיות פועל יוצא וכן הדרש לקמן פ״ר סי׳ ד כי יודע כי הודיע ולקמן ריש פ״כ ב והאדם ידע הודיע ועי׳ מנחת שי מלאכי ב׳ ט״ו, ובירוש׳ הגי׳ ידעת השחר מקומו ידעת אי זה מקומו של אור ששת ימי בראשית איכן נגנז. ודורש שם השחר מקומו כמו מקום השחר. כלומר אור של מ״ב שהיה בשחריתו של עולם, אבל תימא דהא ר׳ יוחנן כך דרש ויבדל הבדלה ממש ולא איירי בגניזה ועי׳ ביפ״ת ובפי׳ מהרז״ף ירוש׳ שם: 4 אימ׳ טע׳. בירוש׳ אנא אמרית טעמא ועח״נ ולעיל במ״י צד 13: משבראו. לחשך עשה וכו׳, ויותר מחוור הגי׳ משבראן, ובילק׳ ד׳ ליוורנו הגי׳ כאן כשבראן ועח״נ, ובירוש׳ משיצא עושה שלום וכו׳ וצ״ל כגי׳ מהרש״ם משיצרן עשה וכו׳: 6 א״ר אלעזר. וכ״ה באיכ״ר בפתיחה לפ׳ בלע (עיי״ש הערה כ״א ומ׳) בדרש ולאלה אמר באזני (יחזקאל ט׳ ה׳), ובמדרש תנחומא שם איתא לא יגורך רע (תהלי׳ ה׳ ה׳) א״ר אלעזר בן פדת בשם ר׳ יוחנן אין שמו של הקב״ה נזכר על הרעה אלא על הטובה תדע לך שהוא כן וכו׳ שנאמר ויקרא אלהים לאור וכו׳ ועי׳ תוס׳ תענית ג׳ א׳ ד״ה ואילו, ודרש זה נמצא דוגמתו בספרי פילון כמ״ש הח׳ פריידענטהאל שם צד 70: 9 יהי ערב. עבח״נ הגי׳ והיה ומפרש בפי׳ שני שבפי׳ ב״ר הנדפס והיה ערב אכ״ב שיהא משמש להבא אלא ויהי לשעבר מלמד שהיה סדר זמנים וכו׳, ובעיקר דרש זה ושלאחריו עי׳ במ״נ ח״ב פ״ל ובהערות הח׳ מונק שם ובספרו של הח׳ פריידענטהאל צד 72: 10 מיכן שהיה הקב״ה. וכ״ה מכאן בדפוס לקמן ריש פ״ט אלא שכופל שם בורא עולמות ומחריבן, ושם נכלל המאמר בפתיחת ר׳ תנחומא את הכל עשה יפה בעתו ור״ת דורש הקרא בעונתו נברא העולם וכו׳, ומשם הועתק במ׳ קהלת ועי׳ במ׳ תהלים ושם הגי׳ מלמד שהיה וכו׳ וקטע והשמיט שם א״ר אבהו: בורא עולמות במ״נ ועקידה שם מיכן בונה וכו׳ ועח״נ, ובמ׳ קהלת הגי׳ בונה עולמות ומחריבן בורא עולמות ומחריבן, ובמ׳ קהלת שהו״ל ר״ש ב באדר״ש זוטא צד 97 הגי׳ רק בורא עולמות ומחריבן עיי״ש: ומחריבן. בכי״ל איתא ומחריבין ומוגה ומחריבן וכן לקמן פ״ט סי׳ ה׳ בילקוט דפ״ר ומורידין ובכי״ל לקמן פי״ג שמורידין ועי׳ האלמאן צד 300 וצד 303: ... מאד. מה שעשה עתה טוב מאד: דין הניין. עולם זה הנאה לי ואותן הראשונים לא היו הנאה לי, ... הניין: 13 מתחילת. כל הדרש עד ויאמר וכו׳ אלו מעשי הצדיקים איתא לעיל סוף פ״ב במאמר ר׳ אבהו, ומסיים שם אבל אינו יודע וכו׳ ממה דכת׳ וירא וכו׳ ועי׳ במ״י שם: 14 וירא אלהים. מכאן עד זה יום הדין הושלם בגליון כי״ל

ויהי ערב אילו מעשי הרשעים. ויהי בקר אילו מעשי הצדיקים. יום אחד שנתן להם הקב"ה יום
אחד [ואי זה זה] זה יום הדין. אמר ר' תנחום יום שנבראו בו דברים חדים שמים וארץ ואורה. אמר ר'
יוחנן שבו היה הקב"ה יחיד בעולמו. אתיא כר' יוחנן ולא כר' חנינא. ר' יוחנן אמר בשיני נבראו ח
המלאכים המקרה במים עליותיו וגו' (תהלים קד ג) [וכת' עושה מלאכיו רוחות (שם שם ד)].
ר' חנינא אמר בחמישי נבראו המלאכים ועוף יעופף על הארץ (בראשית א כ) וכת' ובשתים יעופף
(ישעיה ו ב). ר' לוליני בר טברי בשם ר' יצחק בין על דעתיה דר' חנינא בין על דעתיה דר' יוחנן
הכל מודים שלא נברא כלום ביום ראשון כלום שלא תאמר מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל
בצפונו והקב"ה ממדד באמצעיתו אלא אני יי' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי
ט (שם מד כד) מי אתי כת' מי היה שותף עמי [בבריית העולם]: אמר ר' שמואל בר אמי
מתחילת בריית העולם נתאוה הקב"ה לעשות לו שותפות בתחתונים. מה נמשך אם לענין
החשבון לא היה צריך למימר אלא אחד שנים שלשה או ראשון שיני שלישי. שמא אחד שיני
שלישי אתמהא. אימתי פרעה להן הקב"ה. בהקמת המשכן ויהי המקריב ביום הראשון וגו'
(במדבר ז יב) ראשון לבריית העולם אמר הקב"ה כאילו באותו היום בראתי עולמי. עשר עטרות

1 לעיל פ"ב עד 16: 2 ילקוט שם. עי' לקמן סוף פ"ח: 3 לעיל פ"א עד 5 ופ"ב: 9 פסיקתא רבתי פ"ז (כ"ז ג'). נמצא רבה פ"ב פי' ו', וכי' פסיקתא ת"ג נשא סי' כ"ז. תנחומא שם פי' ב ז לקמן פ"ט וכ"ג: 13 פס"ר ר"ס פרשה ששית. סדר עולם פ"ג. ספרי [illegible] שם במדבר שם. [illegible]:

2 ואי זה זה] ואי זה א', ל' ל | הדין] פ ח א' ב' | הכפירים ד | תנחום] פ ח. ~ בר ירמיה ד א' | יום] א'. יום אחד ח', ל' ד פ | שנבראו בו] א'. שבו נבראו ד פ ח' | דברים חדים] ח ב ר'. ארבעה (ד' א') דברים חדים ד א' | 3 שבו היה] יום שהיה א' | יחיד] א'. יחידי ד פ | בעולמו] ~ ולא היה אלא הוא פ. שלא היה בעולמו אלא הוא ד | כר' יוחנן] ~ דאמר בשני . . . דכתיב המקרה . . . רוחותיו | ולא] א'. ~ אתיא פ. אתייא ד | 'ר' יוחנן ד פ] ל' ל (ר' יוחנן – ר' חנינא אמר) דאמר א' | 4 המלאכים ד פ] מלאכים ל | הה ד ד פ וכת' – יהיות פ ד] ל' ל | 5 ועוף] שנ' ~ פ ד', דכתי' ~ א' | 6 לוליאני ד א' | נבראו ד, שיבוריים א' | 7 שלא נברא ביום הראשון כלום ד א'. שלא נבראו המלאכים ביום ראשון | 9 בצפונו ד | אני] ד', אנכי ד | בבריית העולם] בברייתו של עולם ד', ל' ל | ר' שמואל בר נחמני יש ישב | א' | 10 ברייתו של עולם ד פ' | לו] פ ד', לו בו ח ל' ד א' | א' פ | 11 לא–צריך] לא צריך קריה פ. לא הוי צריך קרא'. לא הוה קרא צריך א' שלישי ד' | 12 פרעי הא'. פרע ד פ ד' | בהקמת] יהון ~ ד פ | ויהי] פ. שנ' ~ ד א' | 13 לבריית של עולם ד' | היום] ר', יום ד א' | את עולמי ד פ א' | עשר] תני ~ ד פ ח. ותניא א' |

נבראת [illegible] כתב הכ"י. ובכ"י פ ובי"א המאמר מקוטע: 1 יום אחד שנתן. הדרש בן מדכתי' יום אחד ולא כת' יום ראשון ובן המאמרים א"ר תנחום וכו' א"ר יוחנן וכו' א"ר ש' בר אמי הן דרשות על יום אחד. בדכפירש למטה לא היה צריך למימר אלא אחד שנים וכו' או ראשון שני וכו' ועי' במכה"י י"ג ב' שזהו במנין הירושל' לומר אמר ר' [illegible] שבא להורות שזה ר' [illegible] על החכם הקודם לו: 2 ואי זה זה. כן הגהתי ועיין ג' ולעיל עד 16: יום הדין. לעיל שם הגי' בכ"י ל' יום הכפורים ועיין ג' ושם הדרש בפיתרא דריש פ': א"ר תנחום. הדרש שבתי יום אחד לפי שנבראו בו דברים חדים (התיבות בו דברים כתובות בכ"י ל' בגוי שיטין) שמים וארץ ואורה. וכן דרשו לקמן [illegible] בראשית היה הקב"ה בורא וכו' בראשון שמים וארץ ואורה ובכ"י ב"ר כי"ט נפרש דברים חדים שהן יחידים בעולם שאין עוד מהדר (ובכי' ב"ר כ"י א' נשתבשו הגי' דברים חדים שהם יחידים וכו'. ובנדפס איתא בדפ"ר ג"א דברים שהם חדי' שהם יחידי' וכו' ונשתבשו בדפוסים אחרים) ויהיה לפי' זה חדים הקבוץ מן חד. אבן קשה לפירושו שגם בריאות שאר ימים שמונה שם בפי"א יש בהן דברים שהן יחידים [illegible] ובפי' השני שבפי' ב"ר [illegible] שבו נבראו שמים חדשים וארץ ואורה ואפשר שפירוש חדים או חדין כמו חדתין ולפי הדרש בפ"א עד 12 אפילו אותן שכתוב בהן כי הגני בורא שמים חדשים וכו' ואורה היא הגנוזה לצדיקים לע"ל בדדרש לעיל והוא אור שנגנז בברכת יוצר ועי' בית תלמוד ה' א' עד 21 ואגה א' ה' ג' עד [illegible], ובמוגהות הספרים המשובשת [illegible] בן חדים חדים והוסיפו ארבעה למנינא ובמה פירושים נכתבו לפרש חדים האלו התלוים בטעות ובכ"י ל' כתוב עוד אחד ואורה [illegible]. שהן הדין. וג"ל שזה פירוש [illegible] ובכ"י פ איתא בגוף הספר שבו נבראו דברים שמזיקין הדין. והשאר חסר. ואולי הבין הכותב הדין שהוא ל' הרב החד וכמו שדרשו לקמן פט"ז החדה וכו' בגזירותיו. והדרש שגם המזיקין נבראו ביום א' ועי' לקמן פ"ז ותנחומא וישב סי' ד' והגי' המבוכה דברים חדים איתא עוד בכ"י מיכבקין: 3 ר' יוחנן אמר. כל המאמר מובא לעיל עד 6 בפתיחתא ר' תנחומא וע' ב"ת י"ב נעשה אדם: 4 וכתי' עושה וכו'. כן הוספתי וכ"ה לעיל שם ועיין ג' ובכ"י פ העתיק המאמר רק עד ועוף יעופף וכן קטע בכ"י א' מותח בדרומו של רקיע וכו' בדלעיל: 9 בבריית העולם. הוספתי כמו שהוא לעיל פ"א ועיין ג': א"ר שמואל בר אמי. הדרש שבכתוב כאן יום אחד רמז על האחדות שנתאוה הקב"ה מיום ראשון מתחילת בריית העולם לדור בתחתונים ולשכון ביניהם ולא נשלם התחברותו עם בריותיו עד יום הקמת המשכן וזהו שכתי' שם ויהי המקריב ביום הראשון לרמז על יום ראשון לבריית עולם כאלו באותו יום של הקמת המשכן ברא הקב"ה את עולמו. ובכ"י ר' ובמ"ר שם מביא דרש זה על ויהי המקריב וכו' וגי' שם א"ר ש' בר מתא (או בר מתא ובבמ"ר בר אבא) מהו ביום הראשון מן היום הראשון שברא הקב"ה את העולם נתאוה לדור עם בריותיו בתחתונים ראה מה כת' וכו' ויהי ערב וכו' יום ראשון אין כ' אלא יום אחד וכו' שעד הקב"ה יחידי בעולמו נתאווה לדור וכו' לא עשה כן [illegible] אלא כיון שהוקם המשכן והשרה בו וכו' אמר הקב"ה וכתב שביום הראשון (בבמ"ר ביום זה) נברא העולם וכו': 13 עשר עטרות. עשרה מיני כבוד ומעלה נטל אותו היום שבו הוקם המשכן והוא היה יום אחד בשבת כדאיתא בס"ע וכמו שדרש כאן ראשון לבריית עולם וזהו ראשון למעשה בראשית כמו שהגי' גם בת"כ ובשבת שם ובספרי', ובבמ"ר ג' ראשון לבריאת

נטל אתו היום, ראשון למעשה בראשית. ראשון למלכים ולנשיאים ולכהונה ולשכינה שנ׳ ועשו לי מקדש וגו׳ (שמות כה ח). ראשון לברכה ולעבודה ולאיסור הבמה ולשחיטה בצפון ולירידת אש שנ׳ **ותצא אש** וגו׳ (ויקרא ט כד):

פרשה ד

א ו) **ויאמר אלהים יהי רקיע** וגו׳ כת׳ המקרה במים עליותיו וגו׳ (תהלים קד ג) בנוהג העולם מלך בשר ודם בונה פלטין ומקרה באבנים ובעצים ובעפר. אבל הקב״ה לא קירה עולמו אלא במים שנ׳ המקרה במים וגו׳ ויאמר אלהים יהי רקיע וגו׳:

4 ילקוט כמז ה׳, ילק׳ תהלים כ׳ תתמ״ג, ילק׳ מכירי תהלים ק״ד סי׳ י״ז, מכילתא בשלח מס׳ דשירתא פ״ח, ועי׳ שמות רבה פט״ו סי׳ כ״ב:

1 אותו | ולנשיאים — ולשכינה] ראשון לנשיאים ראשון לכהונה ראשון לשכינה **דפא׳** | שנ׳—וגו׳ ל׳ **א׳**
2 ולעבודה—לירידת] ראשון לעבודה ראשון לאיסור הבמה (הבמות **פא׳**) ראשון לשחיטה בצפון ראשון לירידת **דפא׳**
אש] **פ**, האש **דא׳** | וגו׳] מלפני י״י וגו׳ **ד**, מלפני י״י ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים **פ**
4 כת׳ ל׳ **ן** | שבעולם | פלטין | פלטרין **דוי**, פלטרין **פא׳מ** | 5 באבנים ובעצים] בעצים ובאבנים **פוי**(תהלי׳) **מ**... באבנים ובעפר] ~ שמא במים **י** | *קירה **פהא׳ין**] קרה **לד** | עולמו] **י**(שם), העולם **פ**, את עולמו **דא׳ים**, את כולו **ן** | 6 שנ׳ המקרה—רקיע וגו׳] כדכתיב יהי רקיע בתוך המים **י**, שנאמר ויאמר אלהים יהי . . המים **י**(שם)

עולם (ועיי״ש מהו הראשון לבריאת עולם מלמד שאחד בשבת היה. ובפי׳ השני שבפי׳ ב״ר הנדפס מפרש ראשי למ״ב שיום א׳ בשבת היה ור״ת ניסן ובניסן נברא העולם ועי׳ ביפ״ת). ולפנינו בכי״ל ניבא הנאמר באי בדי לשון הצעה תני ועי׳ גם בפסי״ר ובמ״ה, ובפי׳ ב״ר כי״ט מפרש אותו היום של [הקמת] המשכן והיא היה אחד [illegible] ואותו היום אחד בניסן היה לאיסור הבמות קודם שהוקם המשכן הותרו הבמות משהוקם המשכן נאסרו הבמות [illegible] כתב ודבר זה שיבוש שהרי תקנת סופרים היה וכו׳, וביפה עינים שבת פ״ז ב׳ כתב וג׳ דיתכן עפ״י שיטת הירושלמי ר״ש ר״ה דיליף למלכים מקרא דהחודש הזה ועיי״ש. ובתו״כ ובפסי״ר ובמ״ר ג׳ ראשון לראשי חדשים כדאיתא ג״כ בס״ע וראש חדש ניסן היה, ועי׳ ת״י ויקרא ט׳ א׳ (וכן כתב גם יוסיפון לרומיים בקדמוניות ספ׳ ג׳ פ״ח סי׳ ד׳ כמו שהעיר ע״ז הר״ר ראטנער בס״ע שם). אבל בס״ע הגי׳ וכן שבת שם ראשון לחדשים וראשון לחדש לא מנה (ועי׳ ברבינו בחיי עה״ת ר״ש פ׳ שמיני שפירש ראשון לשעיר ראש חדש). ולפנינו בתו״כ ושבת שם גורס עוד לאכילת [illegible] לשחיטה בצפון, ובס״ע שלפנינו ל״ג עשר עטרות נטל אותו היום ושם מפיק מלכים ומעייל [illegible] ואכילת קדשים ולכן שם הענינים י״א במספר, ועי׳ שינוי הגרסאות בס״ע מהדורת הר״ר ראטנער, אבל בפירש״י סוטה ל״ח א׳ ד״ה קשיא היה כתב כדתניא בס״ע אותו היום נטל עשר עטרות וכן בפירש״י עה״ת ר״פ שמיני ונטל עשר עטרות השנויות בס״ע וע״ע פירש״י זבחים ק״א ב׳ ד״ה דשעיר. וכן מובא בפי׳ השני בפי׳ ב״ר הנדפס התניא בס״ע עשר עטרות נטל אותו היום וכן נרמז בתנחומא פקודי סי׳ י״א ואותו היום נטל עשרה עטרות כדאיתא בסדר עולם, ובבמ״ר דפ״ר וד״ו הגי׳ שנים עשר עטרות נטל אותו היום ומפיק מלכים ומעייל ראשי חדשים ואכילת קדשים ומוסיף עוד ראשון למחיצת מתנה שכינה, אך זה ענין אחד עם לאכילת קדשים ועי׳ בפירש״י שבת שם. ובתו״כ הגיה שם עשר עטרות וכו׳ והשמיט ראשון למחיצת מתנה שכינה וראשון לשחיטת צפון וכן הדפיסו אחריו וכד׳ שאלוניקי נשאר המספר י״ב עטרות ושתי העטרות נמחקו שם, ותמיהני מ״ש במ״כ שם ובכל מקום לא חשיב אלא עשר עטרות, ובבמ״ר שם סי׳ י׳ במאמר ר׳ פינחס בן יאיר מונה ו׳ דברים שנתחדשו באותו היום [illegible] (ובתוכם ראשון למחיצת מתנה שכינה ואכילת קדשים לא מנה) ועי׳ מדרש הדשא [illegible] צד 74, ובפסי״ר ל״ג עשר עטרות וכו׳ ומונה ט׳ דברים ועיי״ש בז׳ א, והפסוקים שהביא כאן לראיה לראשון לשכינה ולירידת אש מובאים ג״כ בבמ״ר סי׳ ו׳. ושם סי׳ י׳ איתא עוד ראשון לברכת כהנים שנ׳ וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם (ויקרא ט כ״ב) וכו׳ ראשון לאיסור הבמה דכתי׳ השמר לך פן תעלה עולתך וגו׳ (דברים י״ב י״ג) [illegible] ראשון לשכון שכינה בישראל (וכ״ה בתו״כ) שנ׳ ושכנתי בתוך בנ״י (ש״א ו׳ י״ג) וכו׳ לירידת האש שנ׳ ותצא וכו׳ [illegible] שם לא הובאו הפסוקים כלל, ובפי׳ השני בפי׳ ב״ר הנדפס משבש גם הגי׳ לשחיטת צפון, ור״ג הדפיס [illegible] לאכילת קדשים ועי׳ גם בא״א ומ״כ, אך גם בס״ע ובפסי״ר ובבמ״ר דפ״ר וד״ו איתא ראשון [illegible] תוספות שבת שם ד״ה ראשון שבך היה הגי׳ לפניהם גם בתו״כ, ובא״א הגיה עוד לברכת כהנים במקום לברכה [illegible] עפ״י הגי׳ בבמ״ר שם סי׳ ו׳ וסי׳ י׳, אך גם בס״ע הגי׳ לברכה, ובתו״כ ובשבת שם לברך את ישראל [illegible] פירש״י שבת שם לסדר עבודת צבור תמידי [illegible] גי׳ זרה ראשון לבריאת ישראל עיי״ש: 1 [illegible] וכן לקמן פס״ז פ׳ ולישמעאל שמעתיך איתא בכי״ר אתו ו׳ פעמים, ועי׳ במבוא להרכבות גד״ת [illegible] הילדעסהיימער צד 7 ובסדר אליהו הוצאת רמא״ש צד 130 ובמ״ה חלק מ״ד צד 362. ובכל [illegible] איתא ראשון בכל עטרה ועה״נ: 2 ולאיסור הבמה. וכ״ה הבמה בבמ״ר שם סי׳ י׳, ושם סי׳ [illegible] במה, ובתו״כ ושבת שם הבמות ועה״נ: 3 שנ׳ ותצא אש. בדפוסים נכתב כאן בטעות ויקרא י׳, ופסוק ב׳ שם נאמר במיתת בני אהרן ולא בירידת האש, ולנכון השרים הפסוק בכי״פ:

פרשה ד. בפרשה זו מתחיל כי״ו שנקוטע בראשו עד כאן: 6 בנוהג העולם. עי׳ לעיל צד 3, ונזכר הדרש במכילתא ושם ג׳ מדת בו״ד כשהוא מקרה מקרה בעצים ועפר והקב״ה מקרה עולמו במים שנ׳ המקרה [illegible]

ב [ויאמר אלהים יהי רקיע וגו'] רבנין אמ' לה בשם ר' חנינא, ר' פינחס ר' יעקב בר' בון
בשם ר' שמואל בר נחמן בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע בתוך המים גלדה טיפה האמצעית ונעשו
שמים התחתונים ושמי שמים העליונים, רב אמר לחים היו מעשים ובשיני קרשו יהי רקיע יחזק
הרקיע. ר' יהודה בר' סימון אמר יעשה מטלת לרקיע היך מה דאת אמר וירקעו את פחי הזהב
6 וגו' (שמות לט ג), אמר ר' חנינא יצאת האש מלמעלה וליחכה פני הרקיע. ר' יוחנן כשהיה מגיע
לפסוק ברוחו שמים שפרה (איוב כו יג) היה אומר יפה לימדני ר' חנינא. אמר ר' יודן בר' שמעון
יצאת האש מלמעלה ולהטה פני הרקיע. ר' ברכיה ר' יעקב בר' אבינא בשם ר' אבה בר כהנא בא
מעשה בראשית ללמד על מתן תורה ונמצא למד ממנה כקדוח איש המסים (ישעיה סד א) הימיסו.
ג אימתי יצאת האש בין העליונים לתחתונים לא במתן תורה אתמהא כך היה בברייתו של עולם. ר'
9 פינחס בשם ר' הושעיה כחלל שבין הארץ לרקיע כך יש בין רקיע למים העליונים יהי רקיע בתוך

1 ילק' תהלים פס: 2 ילקוט רמז ה': 3 לקמן לד 31. ירוש' ברכות פ"ח ה' ג': 6 ילקוט איוב רמ' תתקי"ד: 7 ילק' ישעיה רמז תס"ח (תקח), ועי' בריתא דל"ב מדות מדה י"ג. מכילת' יתרו פר' דבחדש פ"ד: 9 מדרש תהלים י"ט פי' ד': 10 ילקוט רמז ה':

1 רבנין] פ' (שם). רבנן ד. כל רבנן ד'וא' | אמרין דפו. אמרי הא' | חנינה פד'. חנניה ו. חנין א' | ר] פי' (שם). ור' דא' | ר] ו. ור' ד. בשם ר' י (שם) | בר ו | בון] ו. אבון דפ | 2 גילדה ר' | אמצעית י | 3 שמים] פי'. השמים דא' | השמים א'י | מעשים] מעשיהם ה. השמים פ. מעשיהם ביום ראשון ר'. הראשון הר'. נעשים שמים ביום . . ל'. שמים ביום ראשון י. שמים . . הראשון ו. ביום הראשון א' | נקרשו א' | יהי רקיע] רב אמר ~ ל'ו | יתחזק רקיע י | 4 מטלת] פו. מטלית ד. כמין מטלת ר'. . . מטלית ר' | הרקיע ו | בר א בא' | 6 חנניה ו | יצאת] וא'י. יצאה דפ | אש וחא'י | מלמעלן ו | פני] פי. את ~ דוא' | 6 לפסוק] ~ זה דפי. הוה ו | לפרנו פר פ | חנניה ו | 7 יצאה ד' | מלמעלן ד' | וליהטה ד | את פני ד'ו | הרקיע] פו. רקיע ד | ר' יעקב בר אבינא] פ. ר' יעקב ר' אבונה ו. ור' יעקב בר' חנינא א'. ור' אבינא י. ל' ד | אבא | 8 ללמד דפוא'י] ללמד ל | המסים פא'י] המסים לדו | הימיסו] המיסו ו. המסו ר. המסיו פי. ל' ד | 9 אש וא'י | ובין התחתונים י | היה] פ. היתה ד | 10 הושעיה ד'פו. יא ד. אושעיא א' | רקיע] ו. הרקיע דפא'

והשתמש כאן ברדש זה לפתיחת הפרשה שלפנינו והוסיף ויאמר אלהים יהי וגו' כבנגון הפתיחות הנכון לסיים בם ראשון של הפרשה שדורש בה. ובוודאי שזהו שכתו' בפרשה יהי רקיע בתוך המים, וכן הבין בעל הילקוט והשמיט שני המקרה וגו': 1 רבנין. ברמב"ן פ ויקרא וגו' לרקיע גי' כל רבנין אמרין לה בשם ר' חנניה בר פנחס ור' יעקב בר' אבין וער' ועיין ג' ולקמן פ"ח פי' ח וסוף פ"ט: 2 גלדה. בפי' ב"ר כ"ט (ושם ג' גילדה) מפרש לשון כפור כדמתרגמינן (שמות ט"ז י"ד) כגלידה (בבי"א כגלידא) על ארעא כלומר הקפיאה ועי' ערוך ל' ח"א צד 331. ובירוש' שם א"ר בון יהי וגו' יהי רקיע בתוך רב אמר וגו' יגלד הרקיע ועי' בסמוך: 3 רב אמר לחים היו. וכבר נבראו שמים ביום ראשון ועדיין לחים היו ובשני קרשו ועי' בסוף הפרשה וברש"י ע"ה ח, וכן כתב בפי' ב"ר כ"י והיינו דכתיב ביום ראשון ברא שמים ובשני כתיב ויעש אלהים את הרקיע מלמד שהיו לחין ביום ראשון וכו', ולעיל סוף פ"א נחלקו ב"ש וב"ה בבריאת שמים וארץ ועי"ש ולקמן פי' ב דרש ר' נחמיה איש כפר שיחין וכו' הארץ בראשון כב"ה וכו' רקיע בשני וכו', ובירוש' חגיגה פ"ב ע"ז ר' שמים בראשון כב"ש וכו' שמים בשני כב"ה וכו', ולקמן סוף פי"א במאמר ר' לוי בשם ר' חמא ב"ח בראשון שמים וכו' בשני רקיע וכו', ובפדר"א ריש פ"ד בשני ברא הקב"ה את הרקיע וכו' והלא השמים והארץ נבראו ביום ראשון שנ' בראשית ברא וכו' ואיזה רקיע ברא ביום שני ר' אליעזר אומר רקיע שעל ראשי ד' החיות וכו' והוא מבדיל בין מים למים שנ' וכו' יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים בין מים העליונים למים התחתונים, ועי' גם ברמב"ן שם: מעשים. וכ"ה בכי"ל בסוף הפרשה לחים היו מעשים. ושם נמחק מעשים עי' נקודות וצ"ל שהוא הגהת סופר אחר. ובעד לגי' זו גם הגי' מעשיהם בדפוס ובכ"ת ופי' ב"ר, ובאן נמחק בכי"ל הם"ם ומוגה נו"ן וגם נוסף שמים ביום הראשון כגי' שימי וכוון להגיה נעשים שמים וכו' ועי' לקמן פ"י פי' ה' מגודלים היו המעשים. וברמב"ן מובא בפסוק זה לחים היו שמים ביום הראשון וב"ה בירושלמי. ובמעין גנים איוב כ"ו י"א הגי' לחים היו ביום ראשון ועח"נ: יחזק הרקיע. דורש יהי רקיע יהי לו חיזוק וקיום, וברמב"ן מובא רב אמר יהי רקיע יחזק הרקיע וכ"ה בירוש' וכן מוגה בכי"ל ועח"נ, ועוד נוסף בגליון כי"ל יקרש הרקיע יגלד הרקיע יפתח הרקיע א"ר יהודה בן פזי [יע]שה כמין מטלת ברקיע' והוא הגהה עפ"י הירושלמי. ולפנינו הגי' ר"י בר' סימון אמר ועי' אגה"א ח"א צד 131 וח"ג צד 160: 4 מטלת לרקיע. ברמב"ן הביא יעשה מטלית הרקיע והוא פירש יהי רקיע שיהיה רקיע מתוח כאהל וכתב שמא לזה כוונו במאמר שלפנינו. וכן גי' כי"ו הרקיע והוא כי נכונה ובירוש' ג' יעשה כמין מטלי' הרקיע ועח"נ: 6 ברוחו שמים שפרה. ולמעלה כתוב שם עמודי שמים ירופפו. והוזה הוא האש שיצאת מלמעלה. ואפשר שר"ח סמיך ג"כ על הדרש שבברייתא דל"ב מדות ועי' בפי' ר"י קרא איוב שם: א"ר י' בר' שמעון. מאמר זה ושלאחריו בשם ראב"כ מקורן בברייתא זו מדה י"ב וז"ל מדבר שבא ללמד ונמצא למד כיצד כקדוח אש המסים וגו' עדיין לא שמענו במעשה בראשית שלהטה האש את פני הרקיע ובמתוא בא למתן תורה אמר לוא קרעת שמים ירדת וגו' (ישעיה ס"ג י"ט) כשם שעשית במעשה בראשית כך עשית במתן תורה בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע וכבר נבראו ביום ראשון אלא שלא היו מצוהצהות עד שבא האש מלמעלה וליהטה פני רקיע בא מע"ב ללמד על מ"ת ונמצא למד, וראב"כ דורש עפ"י מדה זו בא מע"ב וכו' שהקיש מ"ת שכתוב בו לוא קרעת שמים ירדת מפניך הרים נזלו למעשה בראשית כקדוח אש המסים וגו' ובה' בתריה בעשותך נוראות וזה מע"ב ועי' בפי' ב"ר שבדפוס) והורש המסים הימיסו כל י"י) ופי' חצי שהמצה האש בין העליונים לתחתונים ועדיין לא שמענו במע"ב שהמצה וכו' אלא במ"ת, שהמצה שכינה שהוא אש שירדה על הר סיני בין עליונים לתחתונים שלא נתנה רשות לתחתונים לעלות ולעליונים לירד כך במע"ב השמים שהוא אש חצה בין מים עליונים לתחתונים והיינו דכתיב מים תבעה אש' (פי' ב"ר כי"מ). וכוון לפ"ד ויהי מבדיל בין מים למים, ובכי"ל איתא ללמוד והגהתי ועח"נ ושם בגי' שימי נוסף חצי והוא פי' הימיסו ובגליון נוסף עוד אימיסו בלע"ז. וכן הדרש בירוש' מעשיות פ"א ה"ח ד' אחיזו המסו את לבבנו פלגון לבבינו: 9 ר' פינחס בשם ר' יהושעיה. עי'

[1]) ἥμισυ.

המים בינים ובינתיים. אמר ר' תנחומא אנא א' טע' אילו נאמר ויעש אלהים את הרקיע ויבדל
בין המים [וגו'] אשר על הרקיע הייתי אומר על גופו שלרקיע המים נתונים כשהוא אומר ובין
המים אשר מעל לרקיע הוי המים העליונים תלוים במאמר. אמר ר' אחא כהדין קנדילא ופירותיהן
אלו גשמים: כותי אחד שאל את ר' מאיר אמר לו אפשר המים העליונים תלוים במאמר. אמר לו הן. ד'
אמר לו הבא לי ארפכס. הביא לו ארפכס נתן עליה טס שלזהב ולא עמדו המים טס שלכסף ולא
עמדו. כיון שנתן אצבעו עמדו מים. אמר לו אצבעך אתה נותן אמר לו מה שאני בשר ודם אצבעי
מעמדת המים. אצבעו שלהקב"ה על אחת כמה וכמה. הוי המים העליונים תלוים במאמר. אמר לו
איפשר אותו שכת' הלא את השמים ואת הארץ אני מלא (ירמיה כג כד) היה מדבר עם משה
4b מבין שני בדי ארון. אמר לו הבא לי מראות גדולות. הביא לו. אמר לו ראה בוביא שלך. ראה אותה
גדולה. הבא לי מראות קטנות הביא לו. ראה שם בוביא שלך. ראה אותה קטנה. אמר לו אם שאתה

3 תענית י א': 4 ילקוט שם, ילק' תהלים ר' תתס"ט: 8 ילק' ירמיה ר' ש"ה, ילק' איוב ר' תתקכ"ג:

1 בינים פא'ר² | תנחום א' | אמרית א', אמרי ד', איטר ה | טעמא דהא' | 2 °כשהוא] וכשהוא ד | 3 הוי] הרי פ, הוי אומר א'י | במאמר תלויין פ | אחא] הונה פ. המא א' | כהדן ו | קנדלא ר, קנדילה ו | 4 גשמים] י הגשמים פוא'ר, מי גשמים דש | העליונין ו | הן תלויין פ | הין ד'ו | 5 ארפכס] ו'הנבעי', ארפקס ע'', (ארפכת ע'') אפרכס דוא'ע''רי (תהלים) | ארפכס] ו'הנב', אפרכס דוא'י (שם) | עליו עי | זהב — כסף] ברזל ושל זהב י(שם) המים] ע, מים דפוי | 6 עמדו] פ. ~ מים דוי, המים ע י(שם), | וכיון שנתן ו, כשנתן י, נתן פ | עליו אצבעו י, אצבעו עליו י(שם) | ועמדו פ | מים] המים א'עי(שם). ל' פ | אתה] וא'י, את ד | מה] א', מה אני ד, ומה אני פי, מה אם אני ו 7 מעמדת] מעמדת י (שם) | המים] י (שם). מים דפו, את המים א'י | הוי] ~ אומר וא'י | במאמר תלויין פ 8 אותו] מי ששי (ירמי') י(איוב) | שכתב א', שכתב בו י, שכתוב . . דושי (שם) | 9 בין י | שני ל' י | בדי] הכרובים בין בדי א' | ארון] פי, הארון דוא'י (שם) | הביא לו] ישי, והביא לו פע, הביא לו מראות גדולות וי(ירמיה), ל' דא' | בוביא] עי (שם) י (איוב), בוביה פ, בבואה דא'ר²י | שלך] עי, ~ בהן דפוא' 10 הבא] ע, אמר לו (ליה) ~ דפא'י | הביא לו] עי (איוב), והביא לו פ, הביא לו מראות קטנות ד ל' א'י (ירמי') | ראה] ע, אמר לו (ליה) ~ דפא'י | שם ל' | בוביא] עי (שם), בוביה פ, בבואה דא'י שלך] פעי, ~ בהן דא' | אותה] והיא פ | אם] ומה א'י, ומה אתה י (איוב), מה (ומה פ) אם אתה דפו

במ"י לעיל צד 1, ובמ' תהלים שם א"ר הושעיא כחלל שבין מים התחתונים לרקיע כך יש חלל בין מים העליונים לרקיע. א"ר פנחס וכו' מקרא מלא הוא שנ' ויעש וכו' ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר וכו' אשר על הרקיע אינו אומר אלא אשר מעל לרקיע שמים העליונים וכו' ומסיים שם וכי ר' הושעיא עלה לרקיע אלא על ידי שהיה יגע בחכמתה של תורה למד מתוכה כל מה שיש ברקיע, והסוגיא בירוש' ברכות שם דתני בשם ר' יודה עוביו של רקיע מהלך חמשים שנה וכו' כך עוביה של ארץ וכו' תני עין חיים מהלך חמש מאות שנה וכו' ורבנן אמרי כשני אבות הראשונים וכו' וכשם שבין האר' לרקיע מהלך חמש מאות שנה כך בין רקיע לרקיע וכו' ועוביו מהלך חמש מאות שנה ומה תמית מימר וכו' א"ר בון יהי רקיע בתוך המים יהי רקיע בתווך רב אמר לחים וכו' תני בשם ר' יהושע עוביו של רקיע כשתי אצבעיים מילתיה דר' חנינא פליגא וכו' תרקיע עמו וכו' מלמד שהן עשויין כטס וכו'. ובאן נפרדו המאמרים ע"י שאלות הכותי לר' מאיר והמאמר גשל הקב"ה כל מי בראשית וכו' הרקיע דומה וכו' ובסוף האגדות על יהי רקיע לקמן צד 29 מובא כעוביה של ארץ כך עוביו של רקיע וכו' ר"א בשם ר"ח כטס וכו' ר' י' בר"נ אמר כב' וג' אצבעות. והדרש מן הארץ ועד הרקיע מהלך ת"ק שנה ועובי הרקיע מהלך ת"ק שנה ומרקיע עד רקיע מהלך ת"ק שנה איתא לקמן פ"ו והדרש עין חיים מהלך ת"ק שנה לקמן פט"ו עיי"ש, וגם כאן דורש בתוך המים קרי בתווך¹) בינים ובינתיים מכוון באמצע וכן מפרש בפי' ב"ה, ומהרז"ו פירש בירושלמי שם בתווך וכו' באמצע בין המים העליונים לתחתונים ומן התחתונים שהם על הארץ עד הרקיע מהלך ת"ק שנה וכו' ובין המים התחתונים לעליונים מהלך אלף שנה והרקיע באמצע והמים העליונים נתונים ע"ג הרקיע, וקשה לפירושו דאינו משמע שהב"ר חולק על הירושלמי וכאן דריש כחלל וכו' כך יש בין רקיע למים העליונים ור"ת מביא ראיה שהם אינן נתונים על גופו של רקיע אלא תלוים במאמר ועי' כ"מ ופי' מהרש"ס: 1 אנא א' מע'. עת"נ ולעיל צד 13 וצד 23: 3 הוי המים העליונים. ברייתא בתענית שם מים העליונים במאמר הם תלוים ופירותיהן מי גשמים שנאמר מפרי מעשיך תשבע הארץ, ופירש"י שם במאמר הן תלוין אינן נחות על שום דבר אלא מכונסות ועומדות כמין בריכה ותלוות במאמרו של הקב"ה ופירותיהם וכו' משום לישנא דקרא נקיט הכי משום דכתיב מפרי וכו' כלומר מזיעת המים שאין נחסרין כלום וכו' ועי' ברש"י עה"ת, ובמ' תהלים שם שמים העליונים תלוים באויר ומזיע המים העליונים הגשמים יורדין, ומאמר ר' אחא כאן הוא מאמר מוכנר לפרש איך הם תלוים: קנדילא. כל"י נר²) ומפרש בפי' ב"ר הנדפס כהדין קנדילא שבתוך העששית הקבוע באמצע עששית ואינו נוגע בארבע דפנותיה אי נמי כנר זו שהשלהבת שלו עומד באויר, ופי' השני נראה עיקר. ובפי' ב"ר כ"י מפרש קנדלא (בכו"מ נקוד³) עששית שהנר בתוכה נתלית באמצעיתה ועי' לע"ע אצל קרויס צד 532: 5 ארפכס. עה"נ, ובכי"ו הוא גירסת נ"א ובערוך הגי' שציינתי בע' ארפכס (וגירסות האחרות שם בשם ס"א) ומפרשו בע' דופי כלי וכו' נקוב בקרקעיתו נקבין דקין ופיו צר ממלאין אותו מים וסותמין פיו וכל זמן שפיו סתום אין המים שבתוכו שותתין וכו' שבח הרוח מונע את המים וכו' ועי' בפי' ב"ר ובמו"ע ע' ארפכס. ור"מ קריגער בהערותיו בד' ספר"מ פירש הרפכס מל'⁴) ורגע עה"ע שם צד 600 לא הוברר עוד פתרון המלה: 7 אמר לו. בעקרים מאמר ג' פ"ט מובא שאל כותי אחד וכו' אפשר מי שכתוב עליו וכו' מבין שני בדי הארון וכו' ראה בבואה שלך וכו' ומה אתה שאתה בו"ד משנה עצמך לכמה גוונים בכל שעה שאתה רוצה מי שאמר והיה העולם עאכו"כ ועה"נ: 9 מראות גדולות. הרואה בהן [illegible] גדולות נדמה לו בוביא שלו יותר גדולה ממראה אותה [illegible] מגדילות מה שנראה בהן, ומראות קטנות מראות שקועות מקטינות מה שנראה בהן ועי' בפי' מהרז"ו: בוביא צורה, והוא כבגנון ירוש' נדרים פ"א ה"א ד' וראיתי את הבובייה שלי בתוך המים, ובבמ"ר פ"י סי' ד הבוביא. וכן

¹) בְּתָוֶךְ. ²) κανδῆλα. ³) קַנְדֵּלָא. ⁴) ἀρπάγιον. ⁵) Spiegel.

בשר ודם משנה עצמך בכל [מה] שתרצה. מי שאמר והיה העולם על אחת כמה וכמה אתמהא. הוי כשהוא רוצה הלא את השמים ואת הארץ אני מלא. וכשרוצה מדבר עם משה מבין בדי ארון. אמר ר׳ אגיא בר סוסיי פעמים שאין העולם ומלואו מחזיקים כבודו. פעמים שמדבר עם אדם מבין שערות ראשו הה״ד ויען יי׳ את איוב מן הסערה (איוב לח א) מבין שערות ראשו. אמר לו אשר פלג אלהים מלא מים (תהלים סה י) מששת ימי בראשית ולא חסר כלום אתמהא. אמר לו היכנס רחוץ ושקול עצמך עד שלא תיכנס ושקול עצמך משתיכנס. הלך ושקל עצמו. לא חסר כלום. אמר לו כל איתה הזיעה שיצאת לא ממך יצאת. אמר לו הין. ומה שאתה בשר ודם לא חסר מעינך כלום מעינו שלהקב״ה על אחת כמה וכמה הוי פלג אלהים מלא מים מששת ימי בראשית ולא חסר כלום. אמר ר׳ יוחנן נטל הקב״ה כל מי בראשית ונתן חציים ברקיע וחציים באוקינוס הה״ד פלג פלגא. הרקיע דומה לבריכה. ולמעלה מן הבריכה כיפה. ומחמת הבריכה כיפה מזעת. והיא מזעת טיפים עבות והן

2 כי׳ פסיקתא דר״כ פיס׳ ב (ש״ב ה) שמות רבה פ״ג פי׳ ג, ב״ב ע״ז ח. מ״ת ב״ב ג: 3 ילק׳ תהלים ר׳ תתצ״ט. ילק׳ תנחומא פי׳ ב ו״ע תהלים ס״ן. 10 ילקוט רמז ח. ועי׳ תענית ח׳ ב׳ ולקמן פי׳ ג:

1 משנה ל׳, אתה משנה ד פ״י | עצמך] י׳(איוב) פראך ל״, את פראך ב. את פראך י. את עצמך פ״י(ירמי׳) ~ לכמה עניינים א׳ לכל י׳ | ״ומה] ד ל | שאתה רוצה פ א׳ | ״העולם] ~ ברוך הוא ד | אתמהא] ג. ל ד | הוי ל פ א״י(שם) 2 ״אני ד פ א׳ שם)] ל ל | וכשהוא רוצה | מדבר] פ א״י(איוב). היה מדבר ד״י(ירמי׳) | בינן י(שם) | בדי] שני בדי ד פ״י(שם) שני הכרובים ~ א׳ | הארון | 3 ר׳ איגיא פ ר׳ אגינא ג, ר׳ אבינא ג, רבינא י(איוב). ר׳ חנינה ד א״י(ירמי׳), סוסיי] ג. סיסי נ׳(שם) איסי ד א׳ | ומלואו] כלו י(שם) | מחזיק י. מחזיקים א׳ | כבודו] אלהותו כבוד אלהותו ד, כבוד אלהינו פ א״י(ירמי׳). כבודו של . . . י(איוב) ופעמים פ א״י(שם) | שמדבר] י(שם). שהוא מדבר ד פ״י (אם אדם הוא מדבר א׳) | אדם] פ״י. האדם ד״י(שם) | ומבין א׳. מתוך י(ירמי׳) | 4 הה״ד — ראשו ל א׳ | הסערה] י. סערה ג, הסערה ד פ | שערות] ג. שערות ד פ | אמר לו] פ א״מ. ועוד שאלו ~ ד״י | 6 ולא] ואינו י | היכנס] תכנס למרחץ א״י. תכנס . . מ | רחוץ] פ ג. והרחץ י(תהלי׳). ורחוץ מ ורחוץ ד א׳. ~ עצמך י | 6 עד שלא תיכנס ל׳ וא׳מ ושקול עצמך משתכנס פ. ושקול . . לאחר שתכנס י. ומאחר שתכנס ד. משתיכנס ג. משתכנס א׳ ל׳ י(שם) מ | הלך (והלך פ) ושקל (עצמו] פ. כיון שיצא ושקל עצמו ד. הלך ועשה כן י. הלך ושקל עצמו כשיצא הלך ושקל עצמו י(שם). וקודם שנכנס הלך ורחץ וקדם ושקל עצמו א׳. נכנס למרחץ ושקל עצמו מ | ולא פ א״מ | 7 אותה ל׳ ויעה א׳י(שם) | שיצאה פ א׳. ל מ | יצאה פ א״י(שם) מ היתה י | הין] ג. הן ד פ״י | ומה] מ. מה א׳. אמר לו ומה ד״י . . ומה אם פ . . מה אם ג | ״שאתה א׳ | אתה ל, אתה שאתה ד״מ את שאת פ | מעינך] א״י. מעיינך ד פ״י. מעיינך י״(שם | מעיינו ד פ״י. מעיינו י(שם) | 8 הוי — כלום ל י׳ ימים ד פ א״מ] ל ל. ל מי] מ״ן פ א״י. מימי ד״י(שם) מ | ונתן] והא״מ. ונתנם ד פ״י | באוקינוס] י(שם). באוקיינוס ד״י. באוקיאנוס פ א״מ פלג] י. ~ אלהים מלא מים ד א״י(שם) מ | פלגא] פלגיה ג. ל י(שם) מ 10 ומחמת — מזעת ל י | ומחמת בריכה ג | והיא מזעת פ״י] והיא מזעת ל. ל ד א׳ | טיפין פ״י. טיפות ג. טפות א׳ |

יחיד וכמות פסו׳ ד ו׳ ע״ד בובית של אדם ובמנין הבבלי בכואה ועי׳ ג׳ וערכת ל׳ ח״א צד 189: 3 ר׳ אגיא בר סוסיי. כמבא ברוקת הרב הסדות ושם ג׳ א״ר אגניא בר סוסיא וכו׳ מחזיק אלהותו ופעמים שהוא מדבר בין שערות ראשו. ובכר הקמה בדרש על השגחה נ׳ א״ר יוסי בר רבי חנינא וכו׳ שאין העולם ומלואו מחזיקים כבוד אלהינו ופעמים ידבר עם האדם מבין שערות ראשו ובמעין גנים תני אמר רב אבינא בר כיסי פעמים שהוא מדבר עם האדם וכו׳ שנ׳ ויען וכו׳ הסערה ועי׳ ג׳, ובשמ״ר שם דא״ר עגניאל ב״ר ששון אמר הקב״ה וכו׳ וכשאני מבקש כבודי מלא כל העולם וכו׳ וכשבקשתי הברתי עם איוב מן הסער שנא׳ ויען וכו׳ מן סערה ובאשר אני מבקש מתוך הסנה, ועי׳ מכת״י ס״ד כ׳ אגדה א ה״ג צד 140 ואהבת ציון להר״ר ראפפער צד 167: 4 הה״ד ויען וכו׳. בכי״ל השלים סוף המאמר עד מבין שערות ראשו בינו שעשו כבראת מיד כותב הכ״י והוא מעיקר הדרש וכן איתא בדפוס וכי״פ וכי״ו ובילקוט כאן וילק׳ ירמיה וילק׳ איוב. ובכי״א חסר הסיום ולא הועתק ברוקח וכר הקמה. ואינו מוכח בבירור שנדרש בן בפי השני בפי ב״ר הנדפס שמפרש שהוא מדבר מבין שערות ראשו של אדם כלומר נגלה עליו ומצמצם שכינתו בפנים וליישנא דקרא נקט ויען וכו׳ את איוב מן הסערה מבין שערות ראשו, ובפי׳ ב״ר כ״י לא נמצא פירוש למאמר זה, ובשמו״ר ליתא הדרש. ובפסי״ר אגדות שונות ושם ג׳ העליונים והתחתונים אינם מחזיקים כבודו של הקב״ה וצמצם עצמו לתוך הסערה ויען ה׳ את איוב מן הסערה ד״א מבר שעיר ושעיר שבראשו היה הקב״ה משוה עמו ועי׳ ב״ב ונדה שם ומדרש חברות ותרות הוצא׳ רש״א ווערטהיימער כו׳ ד׳ ובפרושת כופרים צד 11: מן הסערה. באיוב שם הכתוב מנחסערה בתיבה אחת והקרי מן הסערה ושם מ״ו הכתוב מנסערה והקרי מן סערה ועי׳ ג׳ ושמ״ר ופסי״ר שם ומנחת שי איוב ל״ח א׳, והדרש סערה לשון שער וכן שמאדיות ובכ׳ ד׳ מהדרפים ונמצא גם במקרא שערה כמו סערה (נחום א׳ ג׳, איוב ט׳ י״ז). ובכי״ל כתוב כאן שערות ראשו וכן לקמן סוף פ״י כתוב הסערה ושם ג׳ בעריה יאיר ולקמן פי׳ ד׳ גם בדפוס תסובבני (ועי׳ איוב י׳ א). לקמן פי׳ ז׳ בפי׳ מתחתית כ׳ ועד כאן אין כח בממך כיון שנבראת נברא השטן וכו׳ (ועי׳ כא״י הוצ׳ רמא״ש צד 20), בכי״ל לקמן פ״ז ובנתו (ועי׳ איוב ב׳ י״ז) פס׳ ד ורע בעיפי (ועי׳ תהלים ק״ל ט כ״ב) ושם פי׳ ה׳ בדפוס משיפות כוד (ועי׳ ישעיה ל׳ ג׳ י״ב). וכן הרבה בתמורות שם שמאדיות ובכ׳ ד׳ לקמן ופי׳ ג׳ יכל שוה וכו׳ באדיו מסוחין וכו׳ ולקמן פסע״מ קטשטה ב׳ כלייש, ובתמורות שם שטות שם שמאדיות א׳ כמו ד׳ בכיס המפרשה שטים ממים שטים שאמים. פס א׳ ויגרש את האדם ויגרם הראה . . . כי ויש ספר ועי׳ במנחת שי עפנות א׳ י״ב מלאכי ב׳ ט״ו ובתערות ר״א בריליער ופריסת סופרים . . . התבר גראפמאמק וכו׳ צד 12 ובמבוא למד׳ חברות ויתרות לרש״י צד 6 ובמבוא להרבית גהורות ד׳ ברלין צד 7 ועי׳ גם כן ש׳ התה הארמאן צד 121 וצד 130: 5 מלא מים. משמע שמעיין הוא מלא: 9 פלג פלגא. כמו בגון (וביח מ״ח ב׳ צד 52 אמר רחם התפלגו רשבי הנאים ותעלו הציבב לספרה והציבב לממה ועי׳ ובר רבה דבראשית פי׳ י׳ ופי׳ י״ג: הרקיע דומה לבריכה. בתענית שם מאי פלג אלהים מלא מים תנא כמין קובה יש ברקיע שממנה גשמים יוצאין, ופירש״י שם פלג בריכה: 10 ומחמת הבריכה.

יורדין לתוך מים המלוחים ואין מתערבין, אמר ר' יונה אל תתמה הדן ירדנה עבר כימא דטבריא ולא מתערב ביה, מעשה נסים יש בדבר, אדם כובר הטים או תבן בככרה עד שלא ירדו שתים ושלוש אצבעות הן מתערבין, ואילו מהלך כמה שנים ואינן מתערבין, ר' יורן בר' שמעון אומר שהיא מורידן במידה כי ינרע נטפי מים (איוב לו כז) היך מה דאת אמר ונגרע מערכך (ויקרא כז יח): כעוביה שלארץ כך עוביו שלרקיע היושב על חוג הארץ (ישעיה מ כב) וחוג שמים יתהלך (איוב כב יד) חוג חוג לגזירה שוה, ר' אחא בשם ר' חננא א' כטס הזה, ר' יהושע בר' נחמיה אמר ככ' וג' אצבעות, בן פזי אמר המים העליונים יתר על התחתונים כל' כסיסטיאה בין מים למים למד תלתין רבנין אמ' מחצה למחצה:

1 עי' בבא בתרא ע"ד ב', בכורות נ"ה א', לקמן פצ"ו: 2 מדרש תהלים י"ח סי' ט"ז: 3 לקמן סוף פי"ג, ירוש' ברכות פ"ט י"ד א', תענית פ"א ס"ד ב', ויקרא רבה פט"ו סי' א': 4 ירוש' ברכות פ"א ב' ג':

1 ואינן דפוא', ולאי | ואל ואי' | הדן] ו, הדין דא' | ירדנא ל°דפא'י, יורדנוס ו | בימה דטבריה ו | 2 ניסין | אדון הטין ו | שלשי | 3 אלו א' | מהלך] ו, מהלכין (מהלכים י) ~ דא'י | ואינן] ו, ואין ד, ולאי | מתערבין] ~ כל טפה וטפה שהקב"ה מוריד לנו מגרע זו מזו כד"א כי יגרע נטפי מים וכתיב ונגרע מערכך י | מודדן א' | 4 *כי ו] שנ' כי דא', ואל ל | כי—מערכך] ומים תבן במדה י | היך—אמר] חכמה דתמר ו | 5 *עוביו פ] עובי ל, עוביה די | היושב] ו, שנ' ~ דפא'י | חוג] וכתי' ~ א'י | **יתהלך] מתהלך ל | °חוג] והוג ד | 6 *לגזירה ו] לגזרה דפי, גזיוה ל חננה ו, חנינא דא', הנינה פ | כטס] כטעס וד'י' | בן נחמני י | *אמר דו] אומר פי, א' ל | *ככ' וג' ל'] בג' ל, כשתים ושלש פ, בשתים ושלש די, שתים כשלש ו, שתים וג' א' | בן פזי] פ, ר' שמעון ~ ד, ר' יהודה ~ א'י' *אמר דוא'] אומר י, א' ל | 7 יתר] פ, יותר א, יתירין ד, יתרים י | כל'] א', כשלשים דפוי | כסיסטיות פ, כסיסטאות ד, בסיסטיאות א'י, ריות ו | למד ל' א'י | רבנין] א'י, רבנן דפו | אמרין די, אמרי פא' למחצה] פו, על מחצה דא'י |

ומחום הבריכה כיפת מזעת וכן הלשון מכשירין פ ב מ"ב הבריכה וכו' הבית מזיע מהמתה, ובמקצת דפוסים נשתבש ומהמת שהבריכה מזעת, וכ"ה במ' תהלים שהבאתי לעיל צד 27 ומזיע המים העליונים הגשמים יורדין, ובפי' ב"ר כ י מפרש לעיל ופירותיהן אלו גשמים ופירותיהן של אותן מים התלויים במאמר אלו הגשמים כמו שכתוב מפרי מעשיך וכו' מהמתו של רקיע שהוא של אש מזיען המים של מעלה מפין עבות ווורדות עד קרקוס הכפה (כ ה בכי א) להוך המים המלוחין בנימי אוקיאנוס ומשם העננים שואבים אותם וממתיקים בהם וכו' (ול ג שם ומפרש בפרקי ר"א כמו שנוסף בפי' הנדפס ועי' פדר א פ ג), ועפ"י דרש זה שלפנינו יסד הקליר בתפלת גשם יזם ואצר להיום פלג מלא מים וכו' למעל לרקיע עש כברכת מים לנטות עליה כפה מזעת מחמת מים להטיף ממנה מגרע נטפי מים להלך מהלך כמה בלי עירוב מים ועי' בהערות הח' קריגער במדרש ד' פפד נו: 1 לתוך מים המלוחין. עי' לקמן פי"ג סי' י': ולא מתערב ביה. עי' תבואות הארץ (פפד"מ תרי"ב) צד 25. ועי' ע' שעניקעל ביבעללעקסי' ע' ירדן: 2 כובר חטים. במדרש תהלים מזמור י"ח אמר ר' יוחנן מעשה נסים יש במים אדם נוטל כברה וחושר שתים ושלש אצבעות וכו' ולקמן פי"ג הושרין אותן כמין כברה וכו': 3 ואילו מהלך. כלומר יורדין מהלך כמה שנים וכן ג"כא במעיי' גנים, ובמ' תהלים שם ומהלך חמש מאות שנה הגשמים יורדים ואין טיפה מהן מתערבת, והיא ע"פ מאמר בירו' ברכות שהבאתי לעיל צד 27 ולקמן פ"ו מן הארץ עד הרקיע מהלך חמש מאות שנה ועי' למטה בסוף המאמר: ואינן מתערבין. עבח"ג גי' הילקוט ולא מתערבין כל טפה וכו' מגרע זו מזו כד"א כי יגרע וכו' וכתיב ונגרע וכו' ומורידין (כ"ה בדפ"ר) במדה שנא' ומים תכן במדה, וגם בפי' ב"ר שבדפוס כתב שטעות סופר הוא מה שכתוב כאן בב"ר כמוך לואלו מהלך כמה מילין ולא מתערבין ר' יודן בר שמעון אומר וכו' (והוא גורס שהוא מודדן במדה שנ' כי יגרע וכו' שמוגען זו מזו כמה דתימא ונגרע מערכך), ובפי' ב"ר כי"ט וכי"א מביא כאן המאמרים ר' יהודה ב"ר (בכי"א בר) [illegible] שמך מלכנו על כל טיפה וטיפה שאתה מוריד לנו (כ"ה בכי"א) שאתה מגרען זו מזו שנ' כי יגרע נטפי מים כד א ונגרע מערכך ר' יודן בר' ישמעאל אמר שהוא מורידין (בכי"א מודדן) במדה שנ' ומים תכן במדה (כ ה בכי יט ועי' ירוש' ברכות ותענית ומ' תהלים שם, ולפנינו נמצאו שני המאמרים אלו לקמן פי"ג סי' ט"ו בענין כיצד הוא צריך לברך על הגשמים, אך גם שם הגי' כמו לפנינו כאן שמורידין במדה כי יגרע נטפי מים היך מה דאת אמר ונגרע מערכך ועיי"ש במ"י, ובוי"ר שם ומים תכן במדה ר' יודן וכו' אפילו מים שיורדין מלמעלה לא נתנו אלא במדה. ומביא ג"כ לראיה הפסוקים כי יגרע וכו' ונגרע מערכך, ומפרש לפי גי' זו כי יגרע נטפי מים עפ"י הכתוב ונגרע מערכך שגורע נטפי מים ומצמצמן במדה ובערך ולכן ג"כ אינן מתערבין, ובמ"כ הגיה הגי' עפ"י הילקוט ורש"י וירושלמי, וכן הגיה בא"א ואין מתערבין שנ' כי יגרע נטפי מים מהו כי יגרע שהוא ממניען אלו מאלו כמ' דא ונגרע מערכך ריב"ש וכו' מורידן במדה שנ' ומים תכן במדה, ועי' גם ביפ"ת ובפי' מהרז"ו, אך קשה לשבש הספרים כאן ולקמן פי"ג ובוי"ר, והגי' מקוימת גם עפ"י כי"ל וכי"ו וכי"א וכן איתא במעין גנים (ובכי"פ נשמט המאמר בשגגת הסופר או המעתיק): 5 כך עוביו של רקיע. כן הגהתי ועח"ג. ובירושלמי ברכות שם תני בשם ר' יודה עוביו של רקיע מהלך חמשים שנה וכו' ובשם שעוביו של רקיע מהלך חמישים שנה כך עוביה של ארץ ועוביו של תהום מהלך חמשים שנה ומה טעם היושב על חוג הארץ וכתי' וחוג שמים יתהלך וכתיב בחוקו חוג על פני תהום חוג חוג לגזירה שוה ולרבנן שם עוביו של רקיע מהלך חמש מאות שנה: 6 לגזירה שוה. כן הגהתי וכ"ה בירו', וגם הגהתי וחוג שמים יתהלך ועח"ג: כטס הזה. בירו' שם מילתיה דר"ח פליגא דא"ר אחא בשם חנינא תרקיע עבו לשחקים חזקים כראי מוצק תרקיע מלמד שהן עשויין כטס וכו' עיי"ש. ובמ"כ פי' שלשון רקיע קדריש כד א וירקעו את פחי הזהב, ועי' לעיל צד 26 ובפי' ב"ר שבדפוס: כב' וג' אצבעות. עח"ג, ובירו' שם תני בשם ר' יהושע עוביו של רקיע כשתי אצבעיים, ובת"י כומביה תלת אצבעתא וכו', ובס"ר דבראשית סי' י' ואין בין מים העליונים להתחתונים אלא ג' אצבעות וכו' ועי' לעיל צד 17: בן פזי אמר. והולך על ר' יוחנן דאמר לעיל חציים ברקיע וכו' וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י: 7 כסיסטיאה. שם מדה מחזקת לוג כל'[1]), ועי' מ"ש הח' צוקערמאן בספרו על המדות צד 8, ובגליון כי"ל מפרש "היינו' ועי' מו ע: בין מים למים. דורש ויהי מבדיל בין מים ל' מים שלשים מדות מים,

[1]) ξέστης.

ז) ויעש אלהים את הרקיע זה אחד מן המקריות שהרעיש בן זומא את העולם ויעש אתמהא. הלא במאמר הן בדבר יי' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם (תהלים לג ו): למה אין כתיב בשיני כי טוב. ר' יוחנן ותני לה בשם ר' יוסי בר' חלפתא שבו נבראת גיהנם דכת' כי ערוך מאתמול תפתה (ישעיה ל לג) יום שיש בו אתמול ואין בו שלשום. ר' חנינא אמר שבו נבראת מחלוקת ויהי מבדיל בין מים למים. אמר ר' טביומי אם מחלוקת שהיא לתיקון העולם ולישובו אין כת' בה כי טוב. מחלוקת שהיא לערבובו על אחת כמה וכמה אתמהא. אמר ר' שמואל בר נחמן לפי שלא נגמרה מלאכת המים לפיכך כת' בשלישי שני פעמים כי טוב. אחד למלאכת המים ואחד למלאכת היום: מטרונה שאלה את ר' יוסי למה אין כת' בשיני כי טוב. אמר לה אף על פי כן חזר וכללן כולם בסוף שנ' וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (בראשית א לא). אמרה לו משל ששה בני אדם באין אצלך. ואתה נותן לכל אחד ואחד מנה ולאחד אין אתה נותן ותחזור ותתן לכולם מנה לא נמצא ביד כל אחד מנה ושתות אתמהא וביד אחד שתות אתמהא. חזר ואמר לה כההיא דאמר ר' שמואל בן נחמן לפי שלא נגמרה מלאכת המים לפיכך כת' בשלישי ב' פעמים כי טוב אחד למלאכת המים ואחד למלאכת היום: ר' לוי בשם ר' תנחום בר חנילאי כת' מגיד מראשית אחרית (ישעיה מו י) מתחלה בריית העולם צפה הקב"ה משה קרוי כי טוב ועתיד ליטול את שלו מתחת ידיהם לפיכך לא כת' בהם כי טוב: ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי למלך שהיה לו לגיון[1] קשה אמר המלך הואיל ולגיון זה קשה אל יכתב שמי עליו. כך אמר הקב"ה הואיל המים הללו בהם לקו דור אנוש ודור המבול ודור הפלגה לפיכך אל יכתב בהם כי טוב:

1 ילקוט רמז ה': 3 עי' לקמן פמ"ח וצ"ח, פסחים נ"ד א', במ"ר פט"ו סי' כ"ב, תנחומא ת"ב בראשית סי' י"ז, תנחומא חיי שרה סי' ג', פדר"א פ"ד, ילקוט ישעיה ר' ש"ג (תלי"ו): 8 ילקוט רמז ה', ועי' שמות רבה פ"ל סי' כ' ופ"י ח' סי' ג', ויקרא רבה פ"א, מדרש קהלת ב' מזמרים השנים (ו' ט'), סוטה י"ב א', תנחום כ"ג ג': 16 עי' לקמן פ"ה ופכ"ג וש"נ:

1 המקריות] ן. המקראות ד פ. המקומות א' | 2 הלא] וא'. והלא ד פ ר י | הן ל' וא"נ | בדבר ון] שנ' ~ פ א' ה. דכתיב ~ י. תני ~ ד. היא ~ ל | 3 כתיב ד י | ותני] פ. תני ד ו | נברא א' י | כי] ן. שנ' ~ ד פ ו | 4 אמר ד ו א']. אומר י. א ל נברא א' י מחלוקת ד פ] מחלקת ל. המחלוקת וא' | ויהי] פ. שנ' ~ ד י. 5 טב יומא ן. טבי ה | אם] ומה ו ה א' י. ומה אם פ שהיא ד וא'] שהוא ל י. לתיקון העולם] א'. לתקונו (לתיקונו ן) של עולם ד פ. לתקונו י. ולישובו של עולם א' י. כת] ל' ד | 6 מחלוקת] מחלקת ל | שהיא ד וא'] שהוא ל | לערבובו של עולם י | אתמהא] ן. ל' ד | בר נחמן] ן. בן נחמני ה. ל' ד פ | 7 שני — טוב] פ ו ה'. כי טוב שני פעמים ד א' | אחד ל' א' | ואחד ל' א' | למלאכת היום] פ ה'. ולמלאכת . . א'. למלאכתו של יום ד | 8 מטרונה (מטרונא ה') אחת שאלה ו ה א' י. שאלה מטרונה פ את ד | ר' יוסי] פ' ~ אמרה לו ד וא' | למה] מפני מה י. ל' ן | כולן ד פ ו | 9 משל] אמשול לך משל למה ד א' | לששה א' | 10 אדם ד פ א' י] אדן לו מנא] ן. מנה ד פ א' י (בכל המאמר) | אי א' נותן] א' י. ~ מנה ד פ. לו מנא ן | ואת (ואתה א' י) חוזר ונותן | 11 לא ל' פ' ביד כל] לכל א' | וביד האחד ד פ א' י | אתמהא] ן. ל' ד פ. ולא' א' | כההיא דאמר ד. כדאמ' א'. כי הכי ן | בר 12 ד ו | אחד] ן. אחת ד | 13 ואחד] ן. ואחת ד | תנחומא א' | בר חנילאי ל' פ א' | 14 ברייתו של עולם ד פ ו | כי] פ וא' ל' ד י | מתחת ידן א'. מעל ידי המים י | 15 כתב פ ו י כתי' ד | למלך] פ ו י. משל ~ ד | 16 והמים] כתב לקו] ן. לקו בהם ד. ילקו בהן י | דור—המבול] פ ן. דור . . דור המבול י. דור המבול ודור אנוש ד | דור י | בהן |

והבנין דרשי בין מים למים מחצה למחצה שמים העליונים שוים למים התחתונים וכדאמר ר"י חציים ברקיע וכו' פלג פלגא: 1 ויעש אתמהא. עי' ברמב"ן שהיתה השערתו של ב"ז על פסוק זה ולא על ויעש של יום הרביעי ושישי בפסוק ט"ז וש' כ"ה שבשם כתוב ויהי כן מיד תכף אחר האמירה לומר שנהיה כן מיד תכף אחר האמירה אבל כאן אחר ויאמר אלהים יהי רקיע כתוב ויעש וזו היא קושיתו (ובתרגום השבעים תרגמו ויהי כן בסוף פסוק ו' ולא ז', ועי' באגדת ת"א צד 425). וג' שם והלא במאמר בדבר וכו' והוא כגי' כי"ו. וגם לפי הגי' שנ' בדבר או דכתיב בדבר הוא סיום השאלה ואינו משיב על התמהון כמו שפירש בפי' ב"ר כי"ו ובן פי' הרמב"ן וכתב ואולי היה לו פי' נסתר לא רצה לגלות סודו וזה ענין הרעש, ולא כמו שפירש בידי משה לפי גי' הדפוס הוי בדבר וכו' שזהו התשובה על שאלת ב"ז, או כמו שפירש בפי' אחר בפי' ב"ר שבדפוס ששני דיבורים הן אחד עד את העולם, ואחד עד כל צבאם עיי"ש. וגם הגי' בכי"ל והוא בדבר וכו' משובשת, ובגליון מוגה שם מי לא כת' בדבר, ועי' עוד לקמן סוף פ"י: 4 נבראת מחלוקת. בפי' ר' בחיי מובא שבו נברא המחלוקת וכו' ומה וכו' לערבובו של עולם וכו' ועח"נ: 6 ר' שמואל בר נחמן. וכ"ה בסמוך גם בגי' הדפוס: 10 אדם. בכי"ל כתוב אדן וכ"ה בכי"ו כאן ולעיל צד 29 שו' 2 וכן איתא אדן בתוספתא ריש ברכות בכי"ו וזיען, ומלת מנא הנחתי בכתיבתה באל"ף כמו שהיא כאן בכי"ל וכי"ו בכל המאמר: 11 כההוא דאמר רשב"נ. בכי"פ קוטע חזר וא' לה כההיא דלמעלה: 14 קרוי כי טוב. בגמ' סוטה שם ותרא אותו כי טוב הוא תניא ר"מ אומר טוב שמו: ליטול את שלו. את עונש שלו ע"י מי מריבה, ועי' תנחומא חקת סי' י"א ולעיל צד 15. ובא"א הגיה מתחת ידי המים ועי' גי' הילקוט: 15 לפיכך. בכי"א דילג הסופר מכאן עד מתחלת בריתו של עולם לא היה קילוסו וכו' (עי' לקמן צד 33), וכבר היה מוסף כ"י שהעתיק מתוכו מקוטע בסוף פ"ד ותחילת פ"ה, ובריש פ"ו הציג סימן המספר פרשתא ה' וכן הולך ומונה במספר חסר אחד עד סב"א ויאמר וכו' הן האדם וכו': לגיון קשה. וכן הלשון לקמן פ"ה שלח המלך לגיון קשה ופי' בל"י ול' ר[1]) חיל אנשי מלחמה: 16 דור אנוש. במכילתא יתרו מס' דבחדש פ"ו בימי אנוש בן שת וכו' אז הוחל וכו' באותה שעה עלה אוקיאנוס והציף שלישו של עולם וכ"ה בספרי עקב פ' מ"ג ועי' לקמן פכ"ג, ובדפוסי הקדימו דור המבול לדור אנוש כאן ולקמן פ"ה סי' א' וסי' ו': 17 ודור הפלגה. לקמן פל"ח דורש ויפץ

[1]) λεγέων, legio.

ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים רב אמר אש ומים. ר' אבא בר כהנא מש' רב נטל ז הקב"ה אש ומים ופתכן זה בזה ומהן נעשו שמים: שמים כת' שהן שמים מעשיהם שלבריות אם זכה הגידו שמים צדקו (תהלים צז ו), ואם לאו יגלו שמים עוונו (איוב כ כז): שמים שהבריות משתוממים עליהן לאמר שלמה הן שלאש הן שלמים הן אתמהא. ר' פינחס בשם ר לוי היא אתא וקם עליה המקרה במים עליותיו (תהלים קד ג) הוי של מים הן: סמים מה סמים הללו מהן ירוקין מהן ארומים מהן שחורים מהן לבנים כך שמים פעמים ירוקין פעמים אדומים פעמים שחורים פעמים לבנים: ר' יצחק אמר שאמים טעון מים. לחלב שהיה נתון בקערה עד שלא תרד לתוכו טיפה אחת שלמסו הוא מרפרף. כיון שתרד לתוכו טיפה אחת שלמסו מיד הוא קיפה ועומד כך עמודי שמים ירופפו (איוב כו יא) ניתן בהם את המסו ויהי ערב ויהי בקר יום שני. אתיא כההיא דאמר רב לחים היו מעשים ובשיני קרשו:

פרשה ה

א ט) ויאמר אלהים יקוו המים כת' מגערתך ינוסון וגו' (תהלים קד ז) ויאמר אלהים יקוו המים וגו':

1 חגיגה י"ב א', במדבר רבה פי"ב סי' ד': 7 עי' לקמן פי"ה, ויקרא רבה פי"ד סי' ט': 9 לעיל לד 26: || 11 ילק' מכירי תהלים ל"ג סי' י"ב:

1 ומים] ~ ר' לוי אמר אש ומים ן, ר' לוי א' לשם מים פ | משום ד, בשם פו | 2 שמים כת'] שמים ן, ד א שמים כתי' ד | 3 יגידו ן | עונו | שמים] פות, ד"א ~ ד | 4 משתממין פו | של מים הן של אש הן ן, של מים של אש פ. 5 עליה] פו, עליו ד | כמים] שמים ~ פ | 6 ומהן אדומים ד | כך] ~ הון | *ירוקי—לבנים ן ח] שחורים פע' אדומים פע' ירוקין פע' לבנים ל, ירוקין כו' ד | 7 שאמים] שא מים ן, שמים שאמים ח, שמים שא מים דפ | *מים דו] מיד ל°, ל לפ | החלב] ן. משל ~ פד | מרפף ד | מרפרף] ן, כיון שירד (שהוא ירדת ן) לתוכו.. מסו ד ן נתן בו מסו פ | ירופפו] ~ עמדו שמים דפו | *ניתן דו] נותן ל, כשנתן פ | אתייא ד, ואתיא פ, ואתייה ן | כההיא דמר ן, כדאמ' ד 10 מעשים] מעשיהם ח, ביום הראשון פ, בראשון ד, שמים ביום הראשון ון | נקרשו ה || 11 כת'] הה"ד מ מגערתך] פו, מן גערתך דמ | ינוסון וגו'] ינוסון מן קול רעמך יחפזון מגערתך ינוסון פ | ויאמר — וגו'] ויאמר .. המים פו, ל' דמ |

עלה הים והציף מהם וכו' ועי' לקמן פ"ה: 1 אש ומים. דורש שמים נוטריקון, ובגי' שניתוספת בכי"פ צ"ל ששם מים כמו שהגי' בחגיגה שם מאי שמים א"ר יוסי בר חנינא ששם מים: נטל הקב"ה. בחגיגה שם במתניתא תנא אש ומים מלמד שהביאן הקב"ה וטרפן זה בזה ועשה מהן רקיע, ופי' ופתכן ועירבן וכ"ה לקמן פ"י נטל הקב"ה שתי פקיעות אחד של אש ואחר של שלג ופתכן זה בזה ומהן נברא העולם, ובפסיקתא פ' ויהי ביום כלת (ג ב') אש וברד פתיכין זה בזה. ובבמ"ר שם ששב שלום בין אש למים ופתכן זה בזה ועשה מהן רקיע שנ' ויקרא אלהים לרקיע שמים שהוא אש ומים ועי' מדרש כונן (ביה"מ ח"ב צד 24): 2 שמים כת'. וקרי ביה המ"ם בחירק שהן שמין מעשיהם וכו' לשון שומא, וכן הדרש בוי"ר פ"ט ושם כתוב דשיים אורחיה ועי' ביפ"ת ומנחת שי תהלים נ' כ"ג, ולנכון נעדר מלת החבור, ד"א" לפני הדרש השני והשלישי בכי"ל כמו לפני הדרש כמים גם בגי' הדפוסי' ועי' במ"י לעיל צד 2: 3 שהבריות משתוממים. דורש שמים לשון שמם כמו שומו שמים (ירמיה ב' י"ב): 4 הוא אתא. הכתוב בא והוכיח על זה שהן של מים ועי' פסיק' שם ג' א' וירוש' ר"ה פ"ב נ"ח א': 5 סמים. עי' במ"י לעיל צד 28 בד"ה מן הסערה: 6 פעמים ירוקין. הגהתי סדר התיבות בנמשל כמו במשל וכ"ה לנכון בכי"ו וכי"ת, ובדפוסי' קיטעו המאמר ועח"נ: 7 ר' יצחק אמר. דורש שמים באילו כתוב שאמים (ולנכון כתיבתו בתיבה אחת בכי"ל ועח"נ) ומפרשו טעון מים ר"ל ממי קבה"ה קרא הרקיע שטעון מים: 8 מסו. עור הקיבה שמעמידין בו החלב[2]), ומסו מלא"ר ועי' לעף אצל קרויס צד 345, ולקמן פי"ד הגי' לקערה שהיא מליאה חלב עד שלא נתן לתוכה מסו החלב רופף משינתן לתוכה מסו הרי החלב קופה ועומד הוא שאיוב אמר הלא כחלב וכו' וס"ד וכגבינה תקפיאני, ובכגנון זה העתיק בערוך ע' מסס עיי"ש, ובוי"ר שם משל לחלב שנתון בקערה אם נותן לתוכו מסו נקפא ועומד ואם לאו הולך רופף, וכאן קפה בה"א גם בד"ו, ועי' עמת"ל ח"ד צד 349: מרפרף. כמו לעיל צד 18 ומרפרף בכנפיו, ועיי"ש ערך רפף: עמודי שמים ירופפו. בתחלה היו מרופפים ומשעשה הרקיע ונתן בהם קיום ועמידה נגמרה בריאתם וזהו ויהי ערב וכו' יום שני כדדריש רב לעיל בריש פרקין, ומלת ירופפו כתובה בכי"ל בין שיטי, ול"ג עמדו שמים, ונדחקו לפרש גי' זו בדפוסי': 9 ניתן בהם. כן הגהתי ועח"נ ובכי"ל כתוב נותן ונקוד[3]): לחים היו מעשים. וכ"ה גם לעיל לפי כי"ל, וכאן בכי"ל נקוד על מעשים והוא הגהה למחוק התיבה ועח"נ וא"צ להגהה זו, וכן הגי' מעשיהם בכי"ח ולעיל גם בגי' הדפוס ובפי' ב"ר ואפשר שצריך להגיה כן בשני המקומות:

פרשה ה. כת' מגערתך. במקרא כתוב מן גערתך וכצ"ל ועח"נ, ומביא רק הפסוק שפותח בו והשאר קיטעא, ודרש הפתיחה כמו שפי' רש"י תהלים שם מן גערתך ינוסון כשאמרת יקוו המים ומאותו הקול יחפזון ונקוו אל מקום אשר יסדת להם, ובכי"פ הפתיחה ביתר שלימות מעט ונמצאו דוגמאות לפתיחה זו כמו לקמן ריש פע"ב, וכן הפתיחות מי יעלה וכו' כה אמר וכו' לקמן פפ"ב בנוסחת הדפוס וכן שם אשרי שאל וכו' ריש פצ"א:

1) Lab. 2) נותן

[ויקוו המים אל מקום אחד וגו'] ר' ברכיה בשם ר' אבא בר ימא יעשה מדה למים היך דאת אמר וקו ינטה על ירושלם (זכריה א טז). ר' אבא בר כהנא בשם ר' לוי יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בהם. למלך שבנה פלטין והושיב בתוכה דיורים אלמים והיו משכימים ושואלים בשלומו שלמלך ברמיזה ובאצבע ובמנולים אמר המלך מה הן שהן אלמים הרי הן משכימים ושואלים בשלומי ברמיזה ובאצבע ובמנולים אילו היו פיקחין אתמהא על אחת כמה וכמה אתמהא. הושיב המלך דיורים פקחים עמדו והחזיקו בפלטין. אמרו אין זו פלטין שלמלך. שלנו היא הפלטין. אמר המלך תחזור הפלטין לכמות שהיית. כך מתחילת בריית העולם לא היה קילוסו שלהקב"ה עולה אלא מן המים ה"ה מקולות מים רבים אדירים וגו' (תהלים צג ד) ומה היו אומרים אדיר במרום יי' (שם שם). אמר הקב"ה ומה אלו שאין להם לא פה ולא דיבור מקלסין אותי. לכשנברא בני אדם אתמהא על אחת כמה וכמה. עמד דור אנוש ומרד בו. דור המבול ומרד בו. דור הפלגה ומרד בו. אמר הקב"ה יפנו אילו ויעמדו ויבאו איתן ה"ה ויהי הגשם על הארץ וגו' (בראשית ז יב):

1 ילקוט רמז ז. ילק' זכריה רמז [illegible] לקמן פ' [illegible]: 5 ילק' תהלים ר' תתמ"ח [illegible] על תלה (ת' צ"ג):

1 יכא] אמי ד. ומינא ו. כהנא מ. בר א פ"מ | ירוש' ל. ירושלים דפ | [illegible] יקוו המים פ | יקוו לי ל"ים] אמר הקב"ה יקוו לי דפ. יקבלו ל. יקבו לי ו | 3 להם מ | למלך] פ"י משל ~ ד' בתוכו מ. בתוך י (תהלים). בה"י | דיורי] ל' ד | 4 בשלום המלך ע"מ | ברמז מ | ובמנולים ות. ובמנולין דע, ובמטולין י. יים מ | מה ובמנוולים] ומה אלו שהם (מה אם אלו שהן ו) אילמים הם (הרי הן ו) משכימין ושואלין .. ובמטולים ות, ומה אלו .. אלמים משכימים ושואלים .. ובמטולים מ, מה אילו שהן אלמין כך פ. ומה אלו שהן אלמים שואלים בשלום י. ומה אלו שאין להם פה ואמירה ודבור הרי הן משכימין ושואלין בשלומי י (שם) ל' ד | 5 אתמהא] ו. ל' דפי | אתמהא ל' פ' | הושיב המלך] פמ. הושיב בה (בתוכה ו) המלך דו. הושיב המלך לתוכה .. בתוכו י (שם) | 6 בפלטין] פלטין ל | פלטין זו דוים | הוא] פי. היא דום | הפלטין] פלטין ו. ל' דפים | 7 הפלטין] מ. פלטין דפי | לכמות] י. לכמו דמ. למה פוי (שם) | שהיית] פו. שהיתה דים בריית] של עולם | עולה ל' פא' | ה"ה] הדא הוא ו. הה"ד דפי | 9 ומה] פים. מה א', מה אם דו. ומה אם י (שם) | לא פה] לא אמירה פ. לא פה ולא אמירה דוא"ים | ולא דיבור ל' מ | מקלסין] מ. הם ~ י (שם). הרי הן ~ דוא"י. הרי אילו הן ~ פ | אותי דפוים] אותו לא' | לכשנבראו א', לכשאברא י. לכשיבואו מ בני וא"ים ל' פד | 10 אתמהא] ו. ל' דפי | אנוש] המבול ד | בו ל' מ | המבול] אנוש ד | דור — בו ל' פא"ים | 11 ויעמדו] שעמדו ו. ל' א"ים | הה"ד דפי | על — וגו' י] וגו' ל |

1 בר יכא. בני התפוס בר אמי. וכן בא בכגון הירושלמי ר' יסא במקום ר' אסי ועי' מבוא י דף ק' ע"א. יעב עי' בר"י: בר ומינא היא גי' נכונה ועי' ש דף ב ו ב' ועי' עוד מה שכתב הח' דאלמאן צד 71. ולקמן פב"ה העירבאית ר' אבא ר ביבא רב ביבי ר ביבא בר יסא רב ביבי בר יסא: יעשה מדה. דורש יקוו המים יעשה המים כר א וקו ינטה וכו' (וכן בירמיה ל"א ל"ח קו המדה. ביחזקאל מ ז ג' וקו בידו וימד וכו' ובאיוב ל"ח ה' מי שם ממדיה וכו' מי נטה עליה קו) שיהא להם מדה ושיעור, ושום תכן במדה ואמר להם עד פה תבוא [illegible] ירושלים. וב"ה גם בכי ל' לקמן פב"ה ועי' ג': 2 יקוו לי המים. כן מוגה בכי ל' וב"ה לקמן פב"ה [illegible] כי ו וכן שם גי' התפוס וכן הביא ר' בחיי, ובאיכ"ר ד ו (ושם ובשאר הספרים נשתרבב המאמר למטה [illegible] ועי' מ"ש ר"ש ב' שם הערה שם ג) אמר הקב"ה יקוו לי המים, וג"ל פי' יקוו לי וכו' מה שאני עתיד וכו' כמו שפי' במ"כ יהיו נקיים לי לצרכי לעתיד לדור אנוש ודור המבול ודור הפלגה. וזה גם טעם הגי' יקבלו המים בלומר לעשות מה שאני עתיד וכו', וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י יקוו לי המים יקומו לי תגאם מה שאני עתיד לעשות בהם בדור אנוש וכו'. וב"ה לקמן גי' הילקוט בדרש וישב הים וכו' לאיתנו לתנאו שהתנה הקב"ה עמו ובתיב יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בהם. וכוס ת. פי' יקוו לי המים לשון תקוה: 3 לעשות בהם. בדפוס שאלוניקי מוסיף ולהשטיף את כל העולם כלו במבול. וכן הביא ר' בחיי: המלך. באיכ"ר מ"ב שם א"ר יצחק בשם ר' תני משל למלך שבנה פלטין על גבי מיברין של מים והושיב בתוך דיורין וכו' ועי' ג': 4 ובמנולים. בכי ל' כתוב כאן ובמנולים בוי"ו אחת וכן ובמנולין בדפוס ובערוך הש' ע' מנוולין בפנים הערה, ובסמוך ובמטולים וכן בכי"ת וכי ו (בהעתק שלפני איתא ובמנוולים וגו' ר') וכן לקמן פב"ה בכי ל' ובכי ו ובדפוס. וכן גי' בפי' ב"ר כי ט מנולים ומפרש מודה הראש, ובפי' הנדפס הפ"ר מנוולין, וכן בפי' הישני שם, וגי' משובשת נזדמנה לרי"ג שכתב רש"י ז"ל גריס ובמטולין וכן הגיה הוא במדרש ד' שאלוניקי ובמטולין ועי' גב בא א, וכן נשתבש (בתמורת ט תחת נ) טן ובמנוולין ובמטולין בילקוט כאן ותהלים שם. וכן ובמטולים בילק' מכירי כמו שנשתבש בירוש' ברכות כ' ג' מפו מן גופו, שם פ"ד המטלות מן הטבלות, ושבושים רבים כעין זה, ובאיכ"ר מ"ב שם הגי' ובסודרין (ועי' בערוך שם). ושמעתי שהוראה אחת לשתיהן וגם בפי' הישני שבפי' ב"ר הנדפס מביא משם ראיה שמנוולין[1]) הוא סודר[2]) וכן הביא ר"מ קרויער בשם הח' יעקב ברנייס והח' לעווי. וגם הח' פליישער בסוף הגהותיו לעמ"ל ח"ג 151 מסכים לפי זה. אבל הח' לעוו כתב לי שאין הוראה זו למ"ר שציינתי, ולדעתו מנולים פי' כאן רומח[3]) וכוונת המאמר שהדיורים האלמים שהושיב המלך בפלטין ישפשו ידיהם ורומחיהם לקראתו וזהו שלומם: מה הן שהן אלמים. בדפוסים נשמט עד אלו היו פקחי' ואיתא לנכון לקמן פב"ה: 7 לא היה קילוסו. באיכ"ר מ"ב שם כך העולם מתחלה לא היה אלא מים והיה קילוסו של הקב"ה עולה מהם הה"ד וכו': 9 לכשנברא בני אדם. לקמן פכ"ח בכי ל' לכשאברא אדם ועי' ג. וכגון אחר באיכ"ר מ"ב שם: 10 דור אנוש. עי' לעיל צד 30 ומ"ש שם. ולקמן פכ"ח הגי' נכונה גם בדפוסי', וכן לנכון באיכ"ר שם דור אנוש וכו' דור המבול וכו' וליג שם דור הפלגה וכן לא הובא בס' בחיי ועי' ג: 11 יפנו אילו ויעמדו. לקמן פכ"ח לי ג ויעמדו ועי' ג: ויבאו איתן. איתן המים, ורי"ג הגיה שם יפנו אלו ויאבדו ויבואו המים במקומן הה"ד וכו', ובא א

[1] [illegible] [2] [illegible]. Tasche. Schweisstuch. [3] [illegible]. Speer.

ר' יודן ור' ברכיה א' כל העולם מים במים ואת אמ' למקום אחד אתמהא משל עשר נודות נפוחות ימניחות ב
בטרקלין[1] צרך המלך למקומן, מה היא עושה להן מתירן ומוציא רוחן וצולקן בזוית כך הרך הקב"ה כל מי
בראשית וצלקן באוקינוס ה"ה הן יעצר במים ויבשו וישלחם ויהפכו ארץ (איוב יב טו), ואומר
ודורך על במותי ים (שם ט ח). אמר ר' לוי המים היו אומרים אילו לאלו נלך ונעשה קיליפסין[2] ג
שלהקב"ה ה"ה נשאו נהרות וגו' (תהלים צג ג) אמרין להן[3] נייל. אמר ישאו נהרות רובים (שם שם) ה

1 ילקוט רמז ו; ילק תהלים [illegible]
[illegible]
4 ילק' תהלים שם: [illegible]

1 ר' יודן] ~ בשם ר' לוי דפ, בשם ר' יודן בר לוי וו (שם), בש"ר ריב"ל א' | ר' פוי (שם) | ברכיה] ~ בשם
ר' יודן פי (שם), בשם ר' יודן ב"ר (בר ן) שמעון [illegible]
[illegible]

מוגה ויבאו המים במקומן, ור' בחיי הביא יפנו אלו ויעמדו המים במקומן ובמ"כ פירש ויבאו אותן שיושבו בהן
מקודם וכן הוסיפו במקצת הספרים [illegible]
[illegible]

1) τρικλίνιον 2) κέλευσις. 3) להן [illegible]

ר' לוי אמר הדך הים. ר' אבא בר כהנא אמר לרוך פלן ולווי פלנית ר' הונא אמר להדך ימא, ר' יהושע בן חנניה אמר לדיכפא ים לריכפה ים. ר' אליעזר אומר קלטם הים היך ראת אמר הבאת עד גבכי ים (איוב לח טז) עד קלוטין דימא. רבנין אמרין דכים אנו קבלונו. מדוכבים אנו קבלונו. אמר ר' יהושע בר' נחמיה המים היו עולים הרים ויורדים תהומות עד שהגיעו לאוקינוס היה יעלו הרים 6) ירדו בקעות אל מקום זה יסדת להם (תהלים קד ח) אי זה מקום יסדת להם. זה אוקינוס. אמר ר' לוי יש מן הדרושות שהן דורשים כגון בן עזאי ובן זומא קולו שלהקב"ה נעשה מטטרון על המים היה קול יי' על המים (שם כט ג): אמר ר' ברכיה לא פרשו המים העליונים מן התחתונים אלא

4 ילק' מכירי תהלים ק ד פי כ"ט: 6) מדרש תהלים ק ד פי ח: 6) ילק' מכירי שם כ ט פי י ח: 7 ילק' תהלים שם ילק' תהל ר' תתקפ ו. ועי' פרק רבה דנהתמית פי י ז. תדרש כונן ריש תדרש עשרת הדברות:

1 הדך הים] א"ש. הרך הים הדך הים ו הדך ים הדך ים דפ' | לרוכה פלנית ו. לרוכתא פל פ לרוכתא פלונית ד. . . פלן יש. . . פלניא י | ולווית פל פ . . פלן יש. ולווית פלונית גלגלא פלנית ד. גלגל אווי (?) פלנית ו] | להדך ימא] א"י. ~ להדך ימא דו | ר] ~ יהודה ור' י | ב' בר (בן י) חנני' דוי | לדוכפה ים [illegible] בה ים ו. לדוכפא ים לדוכפא ים ב. לדיכפאים לריכפאים ד. לדוכפאים א'. לדוכפם ים י | אליעזר] י. אליעזר דא'. [illegible] ו | אומר] י. אמר דוא' | קלטם] וא"י. קלטן ד | 3 קליטין א'. קטלא י | רבנין] א"י. ~ן דו | אמרי א' | דכים אנו] ו. דכים הם א'. הוכים ד | קבלונו ל וא"י | מדוכבים] א"י. ~ין ו. מדוכנים ד | קבלינו י. קבלנו א' | 4 בר נחמן פם | המים] ~ הללו ם | תהומות] בקעות א"ם | 5 בקעות פא"ין תהומות לו | "אל ~ להם (ם] וגו' ל | איזה פו | אוקינוס] י. אוקיאנוס פא"ם. אוקיינוס ו. ~ דרש ר' אבהו אוקיינוס גבוה מכל העולם כולו וכל העולם כולו מימיו הם שותים ד | 6 הדרושות] ו. הדרשנים דפם. ~ין א' | כגון ו | ובן זומא] פוא"ם. ~ נעשה קולו של הקב"ה מטטרון למשה בשעה שאמ' לו עלה אל הר העברים ד | קולו ~ נעשה] פום. נעשה קולו של הקב"ה ד, שהב"ה נעשה א' | מיטטרון דא', מטטור ל', מיטטור ר. מיטטורין ו. מטטירין נ מטרון פ. מטרטון ם 7 פרשו פו. פירשו דא' | התחתוני מן העליוני ד (תהלי) |

יוקטן, ר' ק"ם יוקטן, ועפ"י כתיבת התיבה הוכים מובן יותר שדרשו כאן דכים (שאין לו רע במקרא) נוטריקון דוך ים. כר אמר הכי ומר הכי: 1 דרך הים. הורש דוך ים בהבלעת הרי"ש דרך ים. ואין צריך לבטל הלשון וכו' ה בספרי ר פתו רבים דרך ים: להדך פלן. ראב"ב דורש דוך ים מלא"ר דוך מקום (וכן איתא כהוך פלן ברכות י"ח ב' מ"ב ב' כ"ג א', להוך פלן כ"ב ע"ג ב' לפי גי' הערוך ע' הך ג') מקום ים ומפרשו להוך פלן ולווי פלנית כל גל וגל ילך למקום המיוחד לו, ובמד' תהלים שם להדך פלן להדך פלן, וצ"ל להך פלן. ושם בשאר דפוסים הגי' ר' הונא [illegible] ובדפוסי' נוסף עוד גלגלא פלנית והוא מיותר, וגם במדרש אבא צ"ע ציין [illegible] אין זה: להדך ימא. הורש דך ים זה הים (כמו שפי' בתרגום שבעזרא דך בצרי זה ודך בקמץ זאת. וכאן בה"א הרמיזה הדך כמו הדין הדא) הקב"ה אמר שילכו להדך ימא לזה הים לאוקינוס. וגם בדרש זה הלשון אינו כפול לפי הגי' שלפנינו: 2 לדיכפא ים וכו'. כ"ה בכי"ל בשתי תיבות ובלשון כפול פעם באל"ף ופעם בה"א. וג"ל שלשון אחד מיותר ועי' גי' כי"א וילקוט. וריב"ח דורש ג"כ דוכים [illegible] לדוכפא בחין אחד הדליות, ופתרון המלה לא הוברר עוד ונראה שפירושה כאן מקום מוכן לקבל מי הנהרות. וכמו שדרשו במדרשי תנחומא ריש חקת וכמ"ר שם בשעה שברא הקב"ה את העולם אמר לו לשר של ים פתח [illegible] והורק על במתי ארץ וכו' אמר לו הים רבש"ע אם כן יתערבו מימי המתוקין במלוחין א"ל לאו כל אחת ואחת יש לו אוצר בפני עצמו וכו' ואם תאמר שזה תיפה גדול שאין מתערבין מימיהן וכו' ומה וכו' הים הגדול על אחת כמה וכמה (ם ת"ם כ"ב שם). ועי' גם האגדות לקמן פ' ג' כי"ם ומדרש תהלים כל הנחלים (א' ד) וס' שלח להחך (י"א א'). ויהיה צ"ב כוונת הדרש כאן שאמר הקב"ה הנהרות ילכו לאוצר הים למקום שאין מימיהן מתערבין במי הים. ועי' אגדת ת"א צד 187. והותק לפרש דיכפא ים או דיכפאים בשיבוש הגירסאות כמו דכוסמני¹) בפס' ר' פ"ד שפי' בריכה ומקוה מים. וגם בגליון כי"ל מפרש דיכפה מקוה', ופי' זה אינו מתוור כאן, ובפי' ב"ר כי"ם מפרש לדוכבת ים למסילת הים לשון דוכוס²) ולגירסתו דוכפא שם מופשט לש' דוכוס (ותמיהת המעריך ע' הכסמן בטלה לפי הגירסאות להוכפ' ים לדוכפאים) ובמוב מעם אינו מפרש לדוכפא ים לשר הים וכמו שדרשו באגדה הנ"ל, שמשמעות הדרש כאן להן [illegible] וכן הביא רי"ג בשם רש"י (ושם גי' לדוכפאים לדוכפאים, ובא"א מובא לדוכפאים, ובא"א מובא לדוכפא ים). וביפ"ת כתב ורש"י ז"ל [illegible] אלא להלוך על ה"י ואמר הים קלט את מימי בראשית והן נשתקעו במעמקיו. וזש"ה הבאת עד נבכי ים ותרגם ר"א או שהיה מתורגם לפניו עד קלוטין דימא, ועי' גם לעי' אצל קרויס צד 545: 3 דכים אנו. רבנין דרשי דכים לש' דוך דכך, והכים לש' רבים הוא ולא נוטריקון, וקרי ביה דכים³) המים אמרו דכים ומדוכבים משוברים ומרוצצים אנו. וכן פי' מדוכנים בגי' הדפוס (ועי' עפת"ל ע' דוך א' דך דכן) ואמרו קבלונו למי הים או קבלנו להים ועת"ג, ובמד' תהלים שם בשאר דפוסים א"ר יהושע הכהן דכים מדוכבין אנו קבלונו. ול"ג שם ריב"ח אמר וכו' ר"א אומר וכו', ולעיל שם. ההרים דכים אני מדכאן ביסורין קשים. וגי' הדפוס דוכים קבלונו פי' ביפ"ת לש' דוכוס אמרו למי הים אתם השרים קבלונו. והגי' משובשת: 5 זה אוקינוס. בכל כ"י וילקוט ליתא כאן המאמר הנוסף בדפוסי' הדש ר' אבהו וכו' ועי' לקמן פס"ג ותענית ט' ב': 6 הדרושות. הדרשנים, ועי' במ"י לעיל צד 4, וכן ג' בפי' ב"ר כי"א דרושות ופירש דורשים, ובדפ"ר הדרשות הדרשנים. ובמד' תהלים צ"ג כי' ה' א"ר ברכיה בשם ר' עזאי וכו' ובפסי"ר ר' לוי אמר קולו וכו': נעשה מטטרון. ע"ח ג. ופי' מטטרון מטטור (או שניהם בי"ד) כאן מורה דרך והוא ל"י ול"ר⁴). וכמו בתהלים שם היה מטטור (מטטר) לפניהם, ובפסי"ר היה מטרטר להם, ועי' רמב"ן שמות י"ב י"ב ושם הביא בשם הילמדנו ראה תהלותי וכו' אי איכפת לך אני מטטרון שלך ואל תתמה שהרי אני עתיד לעשות מטטור וכו'. ומובא גם בערוך ע' מטטר ושם ג' אני מיטטור (מטטור) שלך וכו' ועי' עוד קרויס ח"א צד 250 וח"ב צד 331, ובדפוסים

¹) δεξαμενή ²) δούξ. ³) דַכִּים. ⁴) μητάτωρ, metator.

4d בבכי ה״ה מבכי נהרות חיבש (איוב כח יא). ר׳ תנחומ׳ מייתי לה מהכא עושה ארץ בכחו וגו׳ [לקול תתו המון מים וגו׳] (ירמיה י יב יג) ואין קול אלא בכי היך דאת אמר קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים (שם לא יד): אמר ר׳ יונתן תנאין היתנה הקב״ה עם הים שיקרע לפני ישראל ה״ה וישב הים לפנות בקר לאיתנו (שמות יד כז) לתנאו. אמר ר׳ ירמיה בן אלעזר לא עם הים בלבד התנה הקב״ה אלא עם כל שנברא בששת ימי בראשית ה״ה אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי (ישעיה מה יב) צויתי את הים שיקרע ואת השמים שישתקו לפני משה האזינו השמים וגו׳ (דברים לב א). צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע. צויתי את העורבים שיכלכלו את אליהו. צויתי את האור שלא יזיק לחנניה מישאל ועזריה. צויתי את האריות שלא יזיקו לדניאל. את השמים שיפתחו לפני יחזקאל. את הדג שיקיא את יונה: אמר ר׳ לעזר מתחילת בריית העולם גזר הקב״ה ; ואמר יקוו המים מתחת השמים וגו׳ למה הקורא למי הים (עמוס ה ח, ט ו) ב׳ פעמים אחד בדור אנוש ואחד בדור הפלגה והאלהים עשה (קהלת ג יד) כל מה שעשה בשביל שיראו מלפניו (שם שם). למדינה שמרדה במלך שלח המלך לגיון קשה והקיפה כדי שיראו אותו בני המדינה ויתיראו מפניו. כך למה כונס כנד מי הים נותן באוצרות תהומות (תהלים לג ז) בשביל וייראו מי״י

3 ילק׳ שמות ר׳ רל״ו ורל״ז, ילק׳ יהושע ר׳ כ״ח, ילק׳ מכירי ת״ע כ״ג, וצי׳ שמות רבה פכ״א סי׳ ו׳, מדרש כונן: 9 דברים רבה פ״י סי׳ ב׳, מדרש קהלת פ׳ ידעתי כי כל (ג׳ י״ד): 10 ילק׳ מכירי ת״ע כ״ג, לקמן פכ״ג, וצי׳ ירוש׳ שקלים פ ו ה׳ ב׳:

1 °בבכי] בבכיה ד | מהכא] מן הכא ד | 2 *לקול—וגו׳ ד] לקול.. מים בשמים א׳, ל׳ ל | 3 *נהי—תמרורים פ״י] [illegible] ליש׳ראל א׳ (וכן בסמוך) | 4 לפנות בקר ל׳ ד | לתנאו] י (יהושע). לתנאין שהתנה עמו ד, לתנאו לתנאי׳ שהתנה הקב״ה עמו ומ, אל תיקרי לאיתנו אלא לתנאו שהתנה הקב״ה עמו א׳, לתנאי שהתנה הקב״ה עמו פ, ~ וכתיב יקוו המים יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בהם י (שמות) | 5 כל מה שנברא מששת ימי וא״י (שמות), כל מעשה פ | וכל צבאם צויתי] פא׳ י ~ [illegible] | 6 את] [illegible] [illegible] | 7 יהושע] [illegible] | העורבים ל, לעורבים פ | 8 אליהו] ~ שנ׳ והעורבי׳ מביאים לו וגו׳ ד, שנ׳.. לו לחם י (יהושע), שנ׳.. לו לחם ובשר וגו׳ פ, שנ׳ והעורבים צויתי לכלכלך שם י (שמות) | תזיק | את חנניה א״י (יהושע) | ועזריה] ~ שנ׳ וריח נור לא עדת בהון א׳מ | לדניאל (את דניאל ד)] פ״י (שם). ~ שנ׳ אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני א׳, שנ׳... אריותא וכו׳ מ | את השמים] צויתי ~ דוא״י | 9 לפני] ו׳, לקול ד (ליחזקאל פא׳) יחזקאל] י (שמות), ~ שנ׳ נפתחו השמים ד פ, שנ׳.. השמים ואראה את מראות אלהים וא״י (יהושע) מ | את הדג] [illegible] | 10 [illegible] | 11 אנוש] פוא׳מ, המבול ד | ואחת ד | הפלגה] פוא׳מ, אנוש ד | והאלהים] פ׳, בשביל ~ ד ו, [illegible] | 12 [illegible] | המדינה מ, מלפניו אותן בני העיר א׳ | ויתיראו מלפניו ד, וייראו.. ו, ל׳ פא׳מ | 13 *כך דוא׳] כך הקב״ה למה פ, ל׳ ל | וייראו—כל אפסי ארץ] ו, וייראו. (יראו א׳).. כל הארץ דא׳, וייראו את י״י כל אפסי ארץ ממנו יגורו פ

נמצא לפני מאמר זה עוד נעשת קולו וכו׳ בשעה שאמר לו עלה וכו׳ וליתא בכל כ״י וילק׳ מכירי וכן ליתא במ׳ תהלים ופסי״ר וצ״ל שנוסף שם מפירוש השני בפי׳ ב״ר שפי׳ קולו של הקב״ה נעשה מיטיטור למשה מיטיטור מנהיג בשעה וכו׳, ועי׳ ספרי האזינו פי׳ של ח: 3 אמר ר׳ יונתן. וכן מובא במ״נ ח״ב פכ״ט, ושם שיהא נקרע וכו׳ לפנות בקר לאיתנו [illegible] תנאי שהתנה עמו [illegible]: [illegible] אמר לו משה לא כך אמרת שאין הים נעשית יבשה וכו׳ א״ל הקב״ה לא קראת מתחלה התורה מה כתיב ויאמר אלהים יקוו המים אני הוא שהתניתי עמו מתחלה שאני קורעו שנ׳ וישב וכו׳ לאיתנו לתנאו שהתניתי עמו וכו׳, ודורש לאיתנו אל תקרי לאיתנו אלא לתנאו, ובכי״א הגי׳ כן, ועי׳ במ״י לעיל צד 16, ובגי׳ הילקוט וכתיב יקוו וכו׳ מפרש לעיל צד 33 יקוו לי המים בפי׳ ב״ר ב׳ י׳: 5 עם כל שנברא. וכן מובא בדר״ק, ובמ״נ עם כל מה שנברא ועת״נ: אני ידי נטו. בשעה שאני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי, והגי׳ מידי נטו וכו׳ הוא פירוש נוסף וליתא גם במ״נ ובדר״ק שם ועי׳ גם במ״ב: 6 את הים שיקרע. וכ״ה במ״ג, ושם קיצר ולא הביא צויתי את השמים וכו׳ את השמש וכו׳ את העורבים וכו׳, ובדר״ק הגי׳ את הים שיקרע לפני משה, והשמים שם צויתי את השמים, וגם במ״נ ובדר״ק לא הובאו הפסוקים כלל, והפסוקים לראייה על האור ועל האריות הובאו רק בכי״א וילק׳ מכירי, והן הוספה מאוחרת [illegible]: 8 שלא יזיק. במ״נ ובדר״ק ג׳ שלא תזיק ועת״נ. 10 הקורא למי הים. וסוף הפסוק וישפכם על פני הארץ, [illegible] חזר וגזר שישפכו על הארץ, ומשני בשביל שייראו מלפניו. ובדר״ר ומ׳ קהלת מובא דרש זה על ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם וכו׳ והאלהים עשה שיראו מלפניו, ובמ׳ קהלת הגי׳ נאמר יקוו וכו׳ וכל כך למה והראה [illegible] ואפשר שדורש ותראה לשון יראה ועי׳ בתי׳ רד״ל: ב׳ פעמים. כתוב הקורא וכו׳ בעמוס כמו שציינתי ונבונה הגי׳ [illegible]. אחד בדור אנוש ואחד בדור הפלגה, וכ״ה בירושלמי שם כנגד שני פעמים שיצא אחד בדור אנוש [illegible] ועי׳ בפי׳ מהרז״ו ולעיל צד 20 וצד 33: 12 ויתיראו מפניו. וכ״ה בדר״ר לפי גי׳ הילק׳ יהושע שם. 13 בשביל וייראו. וכו׳, במקרא שם פסוק ח׳ ייראו מי״י כל הארץ ובצ״ל, ושם ס״ז ח׳ וייראו אותו כל אפסי ארץ, ובכ״י הישנים

ז כל אפסי ארץ וגו': בנוהג העולם אדם מפנה כלי מלא בריקם ושמא אתמהא כלי מלא בתוך מלא אתמהא. כך העולם כולו מים במים אתמהא ואת א' למקום אחר אתמהא. אלא מיכן שהחזיק מועט את המרובה. ודכוותה ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע (במדבר כ י) אמר ר' חנינא כמלוא פי כברה קטנה היה בה וכל ישראל עומדים שם אתמהא. אלא מיכן שמועט מחזיק את המרובה. ודכוותה קחו לכם מלא חפניכם (שמות ט ח) אמר ר' חנא וכי חפנו שלמשה מחזקת ח קמצים אתמהא. לא דמי ההוא דחפן להוא דקמיץ. ההוא דחפן תרי בההוא דקמיץ ונת' וזרקו משה (שם שם) נמצאת חופן משה אתמהא מחזקת שמונה קמצים אתמהא. אלא מיכן שהחזיק מועט את המרובה. ודכוותה אמר ר' יוסי ברי' חלפתא אורך החצר מאה באמה וגו' (שם כז יח) וכל ישראל עומדים שם אתמהא. אלא מיכן שמועט מחזיק את המרובה ודכוותה ויאמר יהושע אל בני ישראל גושו הנה וגו' (יהושע ג ט) ר' הונא אמר זקפן בין בדי ארון. ר' חמא אמר סמכן בין בדי ארון. רבנן

1 ילקוט רמז ז', ילק' יהושע רמז י"ז, ויקרא רבה פ"י פי' ט: 3 עי' תנחומא ת ג חקת פי' כ ע. תנחומא שם פי' ע. נתדבר רבה פי"ט פי' ט: 6 מי' בשמת פי"א פי' ה. תנחומא וארא פי' י"ד: 8 ילק' תכירי ישעיה כ ד ב': 9 עי' אגדת בראשית פי"ו:

1 שבעולם | ארן ו | בריקם] בתוך כלי ריקם פ. בתוך (לתוך י) כלי ריקן די | אתמהא שמא ו. ושמא דפי. מלא א' | לתוך א', תוך י (כאן) | מלא] כלי מלא | 2 אתמהא] ו. ל' דפא'י (וכן בסמוך) | כך] פוי. ל' ד ו כולו ל' פי (יהושע) | אומר דפא', אמרת די | למקום] ו. אל מקום ל' דא'רי. במקום פ | אלא ל' א'י (שם) | שהחזיק מועט פ. שהמועט מחזיק י. שמועט מחזיק י (שם) | 3 המרובה] ~ ובולהו נמי איתנהו במדרש קהלת ובאגדתא ויקרא רבה ד | ודכוותה י (שם). ודכוותיה ו. כיוצא בו א' (וכן בסמוך) | 'את הסלע פא'י) וגו' לו | 4 היתה י | בה] שם א'י (שם) ל' י | מיכן] מלמד פ | שמועט מחזיק] י (שם). שהמועט מחזיק י. שהחזיק ממועט פ. שהחזיק מועט ד | 5 ודכוותה] פ. ודכוותה די | חונה ו. הונא דא' | חופנו ו. חפניו א' | מחזקת] פ. היתה מחזקת ד. מחזיק י. מחזיקי א' | שמונה די. בשמונה פ | 6 אתמהא ל' פי | ההוא] דההוא י | תריי ו. תרין י (שם) | בההוא] ו. בהדין י (שם). בההוא דפי | 7 נמצא א'י (שם) | חופנו של ד, חפנו . . פ. חפניו . . א' | אתמהא ל' מחזיק י (שם). מחזי א' | בשמונה פ | אתמהא] ו. ל' דפי | שהחזיק מועט ו. שמועט מחזיק י (שם) | ל' ודכוותיה מ | 'בר' ד] בן פא', בירי ו. בר לם | 9 אתמהא ל' פי | שמועט מחזיק] א'י (שם). שהחזיק מועט דם. . . ממועט ו. ויאת ל' ל | 10 'הנה וגו' דו] וגו' ל | רב הונא א'מ | בדין שני ~ דפוי (שם) מ (וכן בסמוך) | ארון] פים הארון דו (וכן בסמוך) | חמא] פ. חמא ברבי חנינה ו. . . בר חנינא מ חמא ב ר סימון ר'. חמא ב"ם א', אחא בר חנינא די (שם) | סמכן] וי (שם). סמדן ד. צמדן א'ברם כדרן פ | רבנין א'י (שם) |

נתערבו הפסוקים, וכן משובש בדפוסים וייראו. וכבר כתבו התוספות מגילה ג' א' ד"ה וילן שדרך הש"ס הוא לקצר הפסוקים ולערבב יחד: 1 בנוהג העולם. עי' לעיל צד 3 ובמ"י שם, וכל המאמר מובא בוי"ר בדרש הכתוב ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד (ויקרא ח ג') ומתחיל שם אמר ר' אלעזר כל ישראל ששים ריבוא ואת אומר אל פתח וכו' אלא זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה דכוותה יקוו המים וכו' בנוהג שבעולם וכו'. ושם נסדרו הדרשות לפי סדר הפסוקים במקרא והביא הדרש ודכוותה ויקהילו וכו' אחר הדרש ודכוותה אורך החצר וכו', ובהוספת התפוס וכולהו נמי איתנהו וכו' רמז על וי"ר שם. ומ"ש במדרש קהלת כוונתו למאמר הקודם א"ר אלעזר מתחלה וכו' או להמאמר שלמטה עומדים צפופים וכו' ועי' במ"י לעיל צד 4: ושמא אתמהא וכו'. מסגנון המדרש בכ"ל להפריו במלת אתמהא, וכן בסמוך נמצאת חופן משה אתמהא וכו' שמונה קמצים אתמהא, ולעיל בס א צד 3 בגאוה אתמהא וכו' ובוז אתמהא מבזה על כבודי אתמהא, ולקמן פ"ו צד 43 וכי מן התולדות וכו' צעיר אתמהא וכו' מצעיר עסקין אתמהא על אחת כמה וכמה אתמהא: 2 למקום אחד. בכ"ל כתוב עוד הלכו ונמחק ואפשר שהוא הגהה מיד סופר אחר שהגיה אל מקום אחד ועי' לעיל צד 33: 3 את הקהל וכו'. כן השלמתי הפסוק וב"ה בוי"ר ועת"ג: אמר ר' חנינא. בוי"ר א"ר חנין כמין כברה היתה וכל ישראל עומד עליה אלא זה אחד וכו', ועי' שבת ל"ה א' ויראה כמין כברה בים וזו היא בארה של מרים, ודרש אחר במדרשי תנחומא ובמד"ר שם מלמד שכל אחד ואחד רואה את עצמו כאילו עומד על פני הסלע: 5 ר' חנא. צ"ל ר' הונא. וכן ירוש' סוטה פ"ז כ"א ד' ר' הנה צ"ל ר' הונה, ובוי"ר א"ר הונא, ושם אחד הוא הונא חונה הוניא הונא הונה ועת"ג ולעיל צד 6 ובמה"י ע"ג ב' ואגה א ח"ב צד 182 וח"ג צד 272: ח' קמצים. כמו שמפרש מי שחופן וממלא כל ידו נוטל פי שנים בההוא דקומץ, ומשה רק בידו אחת מה שלקח הוא ואהרן בשתי חפניהם הרי ארבע חפנים שהם שמונה קמצים, ועי' יומא מ"ז א' מלא קומצו כר' הופה שלש אצבעותיו על פיסת ידו וקומץ. וצ"ל שהגי' הנכונה כשמונה קמצים, ובוי"ר שם הדין דחפין תרין הדין דקמיץ ארבע הופנוי תמנייא קומצין נמצא חפנו של משה וכו', ועי"ע פירש"י שמות ט' ח': 7 אלא מיכן. בכי"פ קומץ אלא וכו' וכן בסמוך וכל ישראל עומדין שם אלא וכו': 8 וכל ישראל עומדים שם. כמ"ש ויקרא ה' ג' ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד: 10 זקפן. העמידן ועמדו זקופין, וסמכן אפשר שפי' העמידן שאחד נסמך על חבירו ועי' בהי' רש"ש, ובד"ו הגי' סמדן (ולא כסמכן) והוא כמו צמדן (וכן לעיל צד 38 הגירסאות וצלקן וסלקן) וכמו שדרשו בבמ"ר פ"כ פי' כ"ג ויצמד ישראל וכו' נכנסין צמידים צמידים זוגות כעוגין (כ"ה בד"ו) של צמד בקר, וגם בל"מ מ"ב מ"ב ב"ה הכבים צמדים, ועיד בבמ"ר שם ד"א כאדם צמיד במלאכתו (ופי' דבוק ומקושר) ויצמד כצמידים על ידיה, ועי' תנחומא מ"ב בלק פי' כ"ז וסנהדרין כ"ד א', ואינו מן הענין כאן לפרש צמדן קשרן, ובפי' ב"ר כ"י מפרש צמדן הושיבם כולם בין שני בדי הארון כל אחד ואחד עם בן גילו הזקן אצל חברו זקן שכמותו והבחור אצל הבחור כולם יושבין צמודין בריוח רבנן אמרין צמצמן בדוחק היו יושבים ומשמע להו נושו לשון יגוש עומדין צפופין מצומצמין, ורי"ג העיר גרסת רש"י ז"ל צמדן פי' ששם כל אחד ואחד אצל הראוי לו כמו צמד בקר, וכן מובא בא"א, ובוי"ר שם הגי' ר' חמא בר חנינה אמר שמכן בין שתי בדי הארון ורבא אמר צימצמן וכו', ובילקוט כאן קושע ד"א ציידן ד"א כמכן ד"א צמצמן:

אמ׳ ציּמצמן בין שני בדי ארון, אמר להם יהושע מזה תדעו כי אל חי בקרבכם (שם שם י) ואף בירושלם עומדים צפופים ומשתחוים רווחים, ר׳ שמואל בר׳ יונה בשם ר׳ אחא ארבע אמות לכל אחד ואחד. אמה מכל צד כדי שלא יהא אחד מהם שומע תפילת חבירו ואף לעתיד כן ביום ההוא יקראו לירושלם וגו׳ (ירמיה ג יז) ר׳ יוחנן סלק למישאל בשלמיה דר׳ חנינא אשכחיה יתיב דריש הדן פסוקא ביום ההוא יקראו לירושלם כסא י״י ונקוו אליה כל הגוים. [אמ׳ לו ר׳] וכי מחזקת היא אתמהא אמר ליה הקב״ה אומר לה האריכי הרחיבי קבלי אכלוסיך [שנ׳ הרחיבי מקום אהלך (ישעיה נד ב)]:

ה׳ ויקרא אלהים ליבשה ארץ למה ארץ שרצתה לעשות רצונו. רב נתן בשם ר׳ אחא ה [ר׳ ברכיה בשם ר׳ יצחק] אני אל שדי (בראשית יז א) אני שאמרתי לעולם דיי ולארץ דיי, שאילולי שאמרתי לשמים דיי ולארץ דיי עד עכשיו היו מתוחים והולכים:

2 אבות פ״ה מ״ה, יומא כ״א א׳, מדרש קהלת פ׳ כל הנחלים (א׳ ז׳) מדרש קהלת מ״ב שם (מדרש זוטא לד 88): 4 עי׳ פסיקתא רבתי פכ״א (ק״ג ב׳), פסיקתא פי״ב (ק״ח א׳), תנחומא מ״ב יתרו סי׳ י״ד, ספרי דברים סי׳ א׳, שיר רבה פ׳ עלקך (ז׳ ה׳): 7 ילקוט רמז ח׳: 8 לקמן פמ״ו, חגיגה י״ב א׳, תנחומא מ״ב בראשית סי׳ י״א לך לך סי׳ כ״ה מקץ סי׳ ע״ז, פדר״א פ ג:

1 אמרין **ד**ן, ־רי **פא׳** | יהושע] ~ לישראל **מ** | מזה תדעו] ממה שתחזיקו בין שני בדי ארון אתם יודעין **פ**, במה (ממה י) שהחזיקו (שהחזיק **א׳**) שני בדי הארון (ארון **ימ**) אתכם אתם יודעים **וא׳ימ**, ממה שהחזיקו שני . . אתם יודעין ששכינתו של הק״ב הוא ביניכם הה״ד ויאמר יהושע בזאת תדעון **ד** | ואף] **פי** (שם), אף **דוימ** 2 *בירושלם **דמ**] בירוש׳ **ל**, ירושלם כן **י**, בירושלם כן **ו** | עומדים] דתנן ~ **דפ**, כדתנן ~ **א׳מ**, דתניגן ~ **וי**, כדתנינן ~ **י** (שם) | בר יונה **ו**, בר׳ (בר **א׳**) חנא **דא׳**, בר חנה **מ** | 3 °ואחד] ל׳ **ד** | אמה] **וא׳מ**, ואמה **די**, ל׳ **פי** (שם) | אחד מהן **ימ**, אחד **פי** (שם), אדם **דא׳**, אדן מהן **ו** | תפלת חברו **ימ**, תפילתו של חבירו **ד** | אף **וא׳י** | לעתיד **פ**, לעתיד לבא **דוימ**, לעה״ב **א׳** | כן] **ו**, ~ שנ׳ **דפ** | ביום ההוא] **פ**, בעת ההיא **דוא׳י** (שם) **מ** 4 ר׳ יוחנן—פסוקא . . ל׳ **ימ** | סלק] **פו**, סליק **דא׳** | למשאל **דפא׳**, למשאול **ו** | בשלמיה] **א׳**, שלמיה **דפו** | יתיב דריש] **פ**, יתיב דריש **ו**, דיתיב ודריש **ד**, דדריש **א׳** | הדן פסוקא] **ו**, הדין . . **פא׳**, בהדין פסוק **ד** | 5 ביום ההוא] **פוד׳** בעת ההיא **דא׳** | *כסא—הגוים **פ**], כסא י״י **דוא׳**, וגו׳ **ל** | *אמר לו ר׳ **ל°דפו**] אמר ליה **מ**, ל׳ **ל** | היא] **פוי**, ~ ירושלם כסא ה׳ **ד** | אתמהא **ו**, ל׳ **דפי** | 6 °אומר] אמר **ד** | האריכי—אכלוסיך] **פ**, האריכי . . אוכלוסיך **די**, הרחיבי מקום אהלך אפתיי האריכי מיתרוך קבלי אכלוסיך למה כי ימין ושמואל תפרוצי **מ**, הרחיבי . . אהלך ויריעות משכנותיך וגו׳ כי . . תפרוצי וגו׳ **א׳** | *שנ׳—אהלך **ל**׳ין] ל׳ **ל**, שנ׳ . . אהלך וגו׳ כי ימין ושמאל תפרצי וגו׳ **פ** הרחיבי . . וגו׳ . . תפרוצי **י** (שם), הרחיבי . . ושמאול תפרוצי וגו׳ **ו**, הה״ד הרחיבי . . אהלך למה כי . . ושמאל תפרוצי וגו׳ **ד** | 7 למה] **ו**, **ה**, ~ נקרא שמה **דא׳** | שרצת **ו** | רצונו] רצון קונה | ר׳ נתן | 8 *ר׳ ברכיה—יצחק **ל**׳ין] ור׳ . . יצחק **דא׳**, ל׳ **ל** | אני] ~ הוא **וחי** | לעולם—דיין] לעולמי די **י**, לשמיים דיי ולארין דיי **ו**, לשמים ולארין די **דפ**, לעולמי די לשמים די ולארין די **ח**, לעולם די לשמים ולארין **א׳** | שאילולי—ולארין דיין] **ו**, אלמלי . . ולארין די **ה**׳ שאלמלא לא אמרתי די לשמים ולארין **א׳**, שאלמלא (שאלו לא **י**) כן **די**, אילולי דבר זה **פ** | 9 עד עכשיו מתוחין והולכין **פ**

מזה תדעו. עש״ה שם בזאת תדעון, וגם בשאר גירסאות שציינתי שינו לשון הכתוב אתם יודעין, וכולם לפרש באו ובגי׳ הדפוס בלבד נוסף עוד ששכינתו של הקב״ה ביניכם הה״ד וכו׳ ועי׳ בוי״ר: 2 ר׳ שמואל בר יונה. בוי״ר ד״ו ר״ש בר איניה ועח״נ ואגה״א ח״ג צד 111, ומהרז״ו כתב במנח״י קכ״ה ב׳ שעיקר השם אינא, ואיניא וינא מ״ס, ובמ׳ קהלת משובש ר״ש בר חונה, ושם ג׳ ארבע אמות ריוח בין כל אחד ואחד ואמה מכל צד כדי שלא וכו׳ של חבירו ויטעה ובמ׳ קהלת מ״ב הגי׳ ר״ש בר נחמני ועיי״ש, ובוי״ר ריוח ארבע אמות בין כל אחד ואחד אמה לכל צד כדי שלא יהא אחד מהן שומע קול חבירו מתפלל ועח״נ ופי׳ מהרז״ו: 3 ביום ההוא. במקרא שם בעת ההיא וכצ״ל וכן מובא לנכון הכתוב בוי״ר ופסי״ר שם, ונשתבש בכ״י הישנים כאן ובסמוך: 4 ר׳ יוחנן. בפסי״ר גרסינן ר׳ אליעזר בן עזריה ור׳ אליעזר המודעי הוי יתבי עסקין בהדין פסוק רבב אלהים וכו׳ מתיב ראב״ע וכו׳ א״ל חבירא הא כתיב בעת ההיא יקראו לירושלים וכו׳ אפשר לומר מחזקת היא ירושלים אלא הקב״ה אומר לה וכו׳, ובסגנון אחר בפסיקתא שם ראב״ע ור״א המודעי אחד אומר ומחזיק היה ההר וכו׳ והאחד אומר כישוב הקב״ה לירושלים וכו׳ ועי׳ גם בתנחומא מ״ב יתרו שם: אשכחיה יתיב. בוי״ר שם ואשכחיה דהוה עסיק בהדין פסוקא בעת ההיא יקראו לירושלם כסא י״י ונקוו אליה כל הגוים, וכן השלמתי כאן הפסוק ועח״נ: 5 אמר לו ר׳. בכי״ל נוסף כן בינוי שיטתי ועח״נ, ובוי״ר הגי׳ אמר לו ומחזקת היא אותן, וגי׳ הדפוס משובשת ועי׳ בפי׳ מהרז״ו: 6 אכלוסיך. המון (עם בל״י[1]), ובי״ה בפסי״ר הרחיבי וכו׳ אוכלוסיך, ובוי״ר ל״ג ליה, ובפסיקתא דורש כן על הר סיני א״ל הקב״ה האריך והרחב וקבל בני אדוניך: שנ׳ הרחיבי וכו׳. גם זה נוסף בגליון כי״ל, וכן הובאו הפסוקים בוי״ר א״ל המקרא אומר הרחיבי וכו׳ כי ימין ושמאל תפרוצי, ובכ״ז אפשר שסיום זה אינו מעיקר המאמר בב״ר, וכן ליתא בפסי״ר, ושם מסיים קבלי אוכלוסיך כדרך שאמר לסיני האריך אפתי (הרחיבי ת״י שם אפתי) קבלי מלאכי ועיי״ש: 7 שרצתה. דורש ארץ לשון רצון שרצתה לעשות רצון הקב״ה ובדדריש רב נתן בשם ר׳ אחא וכו׳: 8 ר׳ ברכיה בשם ר׳ יצחק. כן הגהתי ועח״נ, ולקמן פמ״ו הגי׳ בכי״ל ר׳ נתן בש״ר אחא ר׳ אחא בש״ר יצחק, ובדפוסי׳ שם ר׳ נתן ור׳ אחא ור׳ ברכיה בש״ר יצחק: לעולם דיי ולארץ דיי. לקמן פמ״ו ג׳ בכי״ל שאמרתי לעולם דיי, ולפי גי׳ זו וגי׳ הילקוט עולם היינו שמים וארץ, וכן משמע בתנחומא מ״ב לך לך ושם ג׳ אני אל שדי אמר ר׳ אבהו כיון שברא הקב״ה את עולמו ברא את השמים ואת הארץ ואמר להם שיהיו נמתחים והולכים שנ׳ וימתחם כאהל לשבת אילולי שאמר להם די היו נמתחים והולכים עד שיחיו המתים אמר לו הקב״ה לאברהם אני הוא שאמרתי לעולמי די וכו׳, ובחגיגה שם בשעה שברא הקב״ה את העולם היה מרחיב והולך וכו׳ עד שגער בו הקב״ה וכו׳ והיינו דאמר ר״ש לקיש מאי דכתיב אני אל שדי אני הוא שאמרתי לעולם די וכו׳, ובפדר״א שם שדי שאמר לשמים די ועח״נ כאן ופמ״ו: 9 מתוחים

[1]) ὄχλος.

ולמקוה המים קרא ימים והלא ים אחד הוא. מה ת״ל ולמקוה המים קרא ימים. אלא אינו דומה טעם דג העולה מעכו לעולה מצידן ומאספמיא:

ט יא) ויאמר אלהים תדשא הארץ וגו׳ תני בשם ר׳ נתן ג׳ נכנסו לדין ויצאו ד׳ מתחייבים. אדם וחוה ונחש [נכנסו לדין] ונתקלקלה הארץ עמהם ארורה האדמה (בראשית ג יז) שתהא מעלה לו דברים ארורים כגון יתושים ופרעושים וזבובים. ותעלה לו גמל. אמר ר׳ יצחק מגדלאה אף הוא יש בו הנאה. ולמה נתקלקלה. ר׳ יהודה בר׳ שלום אמר שעברה על הציווי שכן אמר הקב״ה תדשא הארץ וגו׳ [עץ פרי] מה הפרי נאכל אף העץ יהא נאכל. והיא לא עשת כן אלא ותוצא הארץ דשא עשב מזריע וגו׳ [ועץ עושה פרי] הפרי נאכל ואין העץ נאכל. ר׳ פינחס אומר הוסיפה על הציווי, סמכה

1 ילקוט שם. פסדר׳ עקב פי׳ ל ב : 3 ילקוט רמז ל״ג. ירוש׳ כלאים פ״א ה״ז ג : 4 לקמן פ״ב ב, ועי׳ פ״ י: 6 ילקוט רמז ח׳: 7 עי׳ פסקת בחוקתי פ ח:

ע׳ . . מותחים והולכים ן, ע׳ . . נמתחין והולכין א׳. עדיין היו שמים וארץ נמתחין והולכין י. עדין היו מותחי והולכים ח. היו מותחי׳ והולכין עד עכשיו ד | 1 והלא] א״ר יוסי בר (בן פא׳. ביר״ן) חלפתא ~ דפוא׳ | מה] א׳. ומה דפו | ולמקוה קרא] פו. ל׳ דא׳ | אינו פא׳. לא דו | 2 הדג ן | לעולה מצידון דו. ומצידן י. לטעם דג העולה מצידון א׳. ל׳ פ | ולעולה (לעולה פ׳) מאספמיא דפא׳. ולעולה מאספנייה ן | 3 תניא א שלשה פוח | ויצאו ארבעה וח. וד׳ יצאו ד | חייבין וא | 4 אדם] פוא׳. ואלו הן ~ ד | וחוה ונחש דפא] וחוה והנחש ן. נחש וחוה ל | נכנסו לדין] ל׳ ל | ונתקלקלה הארץ פו. ויצתה הארץ חייבת א | ארורה] ז. שנ׳ ~ ל׳ דפא | האדמה] ~ בעבורך דוא | 5 לו] ל׳ דוא ל׳ פ | ופרעושין וזבובין פו. וזבובין ופרעושין ד . ותעלה גמל] חא. ותעלה לך גמל פו. ל׳ ד | הוא] פוח. הן ד. אלו א | 6 בו] פוח. בהן דא | הנייה פוא. הנאה גדולה להספקה ח | נתקלקלה | ר׳ יהודה בר׳ שלום] ר׳ יהודה (יודה ן) בר׳ (בר א) שלום ור׳ פינחס ~ דוא׳ | שעברה] לפי ~ פ מפני ~ א | הציווי ן] הצווי דפו. הצווי ד׳. הצווי ל | אמר] א׳. ~ לה פוא׳׳ הקב״ה דוא׳] ~ ויאמר אלהים לפ | 7 עץ פרי פו] עץ פרי עושה פרי. ל׳ לד | נאכל] יהא ~ ה | יהא] ח. ל׳ דפוא׳ | עשת] פו. עשתה דא׳ | 8 ועץ עושה פרי ן] ל׳ לד. ואין העץ] פו. והעץ אינו דא׳. והעץ לא א׳ נאכל] ~ ואם עשת שמא לא יענש פ | אמר ד | הציווי דו] הצווי לד׳ | סמכה] שמחה ל׳. סברה א |

והולכים. וכ״ה לקמן פ״י בבי״ל מכוללים היו המעשים והיו מתוחים והולכים ועה״ג: 1 והלא ים אחד. בשאר כ״י ודפוסים הגי׳ א״ר יוסי בן (בר) חלפתא והלא וגו׳ ובספרי שם ר׳ יוסי המשולם אומר וכו׳ והרי ים אחד הוא שנ׳ יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד מה ת״ל ולמקוה המים קרא ימים מגיד שלא שוו טעם דג העולה מעכו לטעם דג העולה מצור ולא העולה מצור לעולה מאספמיא. ובילק׳ עקב ר׳ התג״ט ג׳ שלא שוו טעם דג העולה מעכו לטעם דג העולה מצידון ולא העולה מצידון לעולה מספמייאס. ועי׳ מקיאות פ״ה מ״ד לא נאמר ימים אלא שיש בו מיני ימים הרבה וכו׳: 2 העולה מעכו. בפירש״י עה״ת מובא העולה מן הים בעכו לדג העולה מן הים באספמיא ועי׳ בזכור לאברהם שם. ובכי״ל כתוב מצידן חסר וי״ו וכ״ה בילקוט וכן איתא בצידן בפסיקתא פכ״ב (קמ״ז א׳) ושיר רבה פ׳ גנולה (א ג׳). ובירוש׳ ברכות פ״ג ה״א ויוצא אחד הבו לצידן. ואספמיא הנזכרת כאן היא העיר פניס או פניאס[1] בצפונה של א״י (ועי׳ לקמן פס״ג) ויש אצלה ים והוא ים אספמיא (ב״ב ע״ד ב׳, ותפי׳ הגי׳ בילק תהלים ר׳ תתצ״ו ימה של פמיאס. ובמ׳ תהלים ב״ד סי׳ ו ימא דאספמיא. ובירו׳ כלאים פ״ט ל״ב ג׳ כתובות פי״ב ל״ה ב ימא דאספמיא) שנמנה בין שבעה ימים שמקיפין את א״י או שא״י יושבת עליהם. ועי׳ מ״ח הלק י״ז צד 376, קרויס צד 91 וצד 161, והדעת הגי׳ שי״ר ערך מלין צד 180 כיוונו הז״ל במקומות אלו לעיר אפמיא על שפת נהר אראנטיס והוה באבער כתב לי שמלשון המאמר שלפנינו משמע שאספמיא כאן היא אצל הים הגדול או קרוב לו כמו עכו וצידן ועי׳ גי׳ כי ו וגי׳ ע׳: 3 ויאמר אלהים תדשא. כאן מתחיל כי״ א ב ורוב נוסחאותיו מסבימות לכי״ א א׳ ואין ספק אצלי שנוסחתם נובעים ממשפט אחד ובכל מקום ששני הכ״י שווים זה לזה ציינתי שניהם בח״נ בסי׳ א. וגם בכי״ א ב נמנין הפרשיות שלאחר פרשה זו במספר ה׳, וכן שם מספר הפרשיות חסר אחד עד פכ״א ויאמר וכו׳ הן האדם וכו׳ ועי׳ בסי״ לעיל צד 000: תני בשם ר׳ נתן. בירושלמי מהופך סדר המאמרים וגרים שם ואם כן למה נתקללה הארץ ר׳ יודן בר שלו׳ אמר וכו׳ ר׳ פינחס וכו׳ על דעתיה וכו׳ שם באינש דאמר וכו׳ ומסיים שם ואתיא כיי ר׳ נתן ג׳ נכנסו לדין ויצאו מקוללין ארורה האדמה בעבורך (ול״ג שם שתהא מעלה לו וכו׳) וכבר כתב מהרז״ף בפמ״ה י״ נ״ב כ׳ שגי׳ הירושלמי קשה להולמה וגבון הסדר שלפנינו: 5 דברים ארורים. לקמן פ״י הוסב יתושים וכו׳ לדברים שנראים כאילו הן יתירים בעולם עיי״ש: ותעלה לו גמל. לקמן פ״כ הגי׳ בכי״ל ותעלה לך גמל ועה״ג, ומובא שם אף הוא יש בו הנייה שהוא מוכרו ונהנה מדמיו וכ״ה שם גם בדפוסי׳, וכאן השמיטו המלות ותעלה לו גמל ושבשו והגיהו אמר ר״י וכו׳ אף הן יש בהן כאילו יש הנאה ביתושים וכו׳ ועי׳ גם ביפ״ת ובפי׳ מהרז״ו. וקשה להבין מה טיבו של גמל כאן ואיך חשביהו בכלל דברים הארורים. ובפי׳ ב״ר (והגי׳ בכי״ט ג״ב ותעלה לו, ובנדפס ותעלה לך) כתב שמתריז לפני בני אדם ומפק לטורח אם הוא גמל או חיה אחרת, ויש שרו׳ הו עפ״י רש״י עה״ת פ׳ ארורה האדמה וכו׳ ותעלה לך נמלים. אך ברש״י שם מובא נמלים במקום יתושים, וגם לא יתכן לפי מה שמסיים אף הוא יש בו הנאה שהוא מוכרו ונהנה מדמיו ועי׳ עוד לקמן פ״כ ביד מ ומ״כ ופי׳ מהרז״ו. ובאור פירוש המאמר עפ״י משנת דר״א שם שנתקללה הארץ אחר בריאת העולם שתהא מעלה לו דברים ארורים כגון יתושים וכו׳ שהם מתהווים מעפר לצער את האדם. ומקשה ותעלה לו גמל שתעלה ג״כ בריה גדולה כגמל לצערו ולהזיקו (ובלשון הגמרא שבת ק״ז ב׳ ההורג כינה וכו׳ כהורג גמל וכו׳ עיי״ש ובסנהדרין ס״ז ב׳ בריה פחות מכשעורה וכו׳ אפילו כגמלא נמי וכו׳) ומשיב שבריה גדולה היה מוכרה ונהנה וכו׳ ולכן נתקללה האדמה שתעלה דברים שאין בהם שום הפץ: 6 נתקלקלה. בכי״ל מוגה כאן נתקללה כמו שהגי׳ בדפ׳ וילק׳ ושאר כ״י וירוש׳ ובסמוך גם בכי״ל, ולעיל איתא ונתקלקלה גם בד״ו: שעברה. בירושלמי עי״ שעברה על גזירותיו של הקב״ה תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע והיא לא עשתה אלא ותוצא הארץ וכו׳. והוספתי עץ פרי וכן בסמוך ועץ עושה פרי ועה״ג וילקוט ורש״י עה״ת: 7 סמכה. סמכה דעתה לעשות וכו׳, ורי״ג כתב שגי׳ הרז״ו ז״ל (ר״ל ר׳ נסים גיבאש

לעשות רצון בוראה. עין עושה פרי אפילו אילני סרק עשו פירות. על דעתיה דר' יהודה ניחא על דעתיה דר' פינחס למה נתקללה, אלא כאינש דאמר לייט ביזה דהכדן איינק:

יג) ויהי ערב ויהי בקר יום שלישי יום שנבראו בו גיבורים היך מה דאת אמר שלישים וקרואים רוכבי סוסים כולם (יחזקאל כג כג). כיון שנברא הברזל התחילו אילנות מרתתים. אמר להם מה לכם מרתתים עץ מכם אל יכנס בו ואין אחד מכם ניזוק:

פרשה ו

א ידי ויאמר אלהים יהי מאורות. ר' יוחנן פתח עשה ירח למועדים (תהלים קד יט) א
אמר ר' יוחנן לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד. אם כן למה נבראת לבנה, למועדים כדי לקדש בה ראשי חדשים ושנים. ר' שילא דכפר תמרתא משׁ' ר' יוחנן אף על פי כן שמש ידע

2 פסיקתא פ' זכור (כ"ג ב'), פסיקתא רבתי שם (מ"ח ב'), תנחומא מ"ב ותנחומא פ"א סי' ד': 3 ילקוט רמז ס', ועי' מדרש כונן: || 6 ילקוט רמז ח', ילק' מכירי תהלים ק"ד סי' כ"ג, פסיקתא פ' החודש (מ"א ב'), פסיקתא רבתי שם (ס"ו א') ועי' מדרש תהלים ק"ד סי' ע"ז, חולין ס' ב': 8 ירוש' ר"ה פ"ב נ"ח ב':

1 ועין א | אפילו ל' א | פירות] ~ באותה שעה א | לדעתיה פ, לדעת ה | ר"ח | יהודה] פ, ~ בר (ביר' ו, בר א²) שלום וא, בר' שמעון ד | לדעתיה פ, אלא על דעתיה ד, לדעת ח, ועל דעת ו | 2 ר' ח | נתקללה] ~ הארץ וא | כאנש פוי, כאיניש דא¹ | לייט ביזא דכן איינק (אוניק) ע, ליט בזה דהכדן אינק פ, ליט בזה דהכן ההדין יניק ו, לייטין ביזיא ההדין (ההכדין י¹) איינוק י, לייטין בזייה דהכדין איינק ח, יהון לייטין ביזיא דהדין יניק ד | 3 בר"א פאי | 4 וכיון וא¹ | ברזל י | מרתתין ו | אמר להם] ~ הקב"ה ו, הברזל א | מה אתם מרתתים א¹ | [illegible] ל רפוי | [illegible] דפוא [illegible] פ, למועדים] ~ שמש ידע מבואו פ | 7 בלבד] ~ מארת כת' פמ | אם—כדי] אבל הלבנה למה נבראת מ | 8 לקדש] לעבר מ, בה] פחאישמ, בחשבונה ד | ראשי—ושנים] שנים ולקבוע חדשים מ | שילא] פאמ, שילה ד | דכפר] איש דכפר פמ | משום פ, בשם דא | אף—כן] פאיש, אע"פ שעשה ירח למועדי' ד |

הודו של רו"ג) סברה, ובירוש' שמחה בציווה והוסיפה אילני סרק ועת"כ: 1 ניחא. שנתקללה לפי שעברה על הציווי, ובירוש' ג' על דעתיה דר' יודן בר שלום יפה נתקללה הארץ על דעתיה וכו': 2 לייט ביזה וכו'. ארור הדד שבזה היניק ועי' דל"א להח' דאלמאן צד 257 וצד 267, וכ"ה בירוש' בלשון יחיד ליט ביזא דכן איינק, וגי' הערוך עי' ע' בז א' ושם הערה א', ובפסי"ר שם הועתק או מן הדד שזה הניק, ובדפוסי' בלשון רבים יהון לייטין וכו' ארורים שדים שזה ינק, ובד"ו הגי' יניק ובדפ"ר יינקי, ובמ"כ הגיה מינק והדפיסו אחריו במ"ס מניק או מניקי, ובפסיקתא שם לייטין ביזיא דהכדין אוניק, ובתנחומא מ"ב לייטין בזייה דהדין יינקין ונוסף שם פי' ארורין שדים שהניקו בזה ועיי"ש הערה ל"ב ובתנחומא שם ורש"י עה"ת פ' ארורה האדמה, ולקמן סוף פצ"ח בנוסחת הדפוס דוריש ברכת שדים ורחם יתברכון דדיא דהכין אוניקו וכו'. והוראת מלת ביזא עי' בהוספות הח' פליישער בעמ"ת ח"א צד 419: 3 יום שלישי. וכן דוריש לעיל פ"ג צד 24 יום אחד ולקמן סוף פ"ט יום הששי, והיכא דאיכא למדרש דרשינן: גיבורים. בכי"פ נוסף בגוף הספר פי' אילנות גבוהים, ובמדרש כונן (ביה"מ ח"ב צד 25) איתא יום שלישי ברא כל עצים ואילנות וכו' כיון שראו ארזי לבנון ואילנות בשן וכל אילנות הגבוהים [illegible] בארץ מיד גבהו למעלה וגאו בעצמן אמר הקב"ה אני שונא גאון וגובה וכו' מיד ברא [illegible] הקב"ה [illegible] תכבו וכו' מכם יצא בית יד לגרזן שיקצוץ אתכם ואעשה אני כי אתם השלטו בו וכו' ועי' [illegible] שם צד 64): 4 אמר להם. הקב"ה אמר לאילנות ועי' גי' הילקוט וכן ג' שם אל יכנס בו: 5 עין מכם וכו'. [illegible] הוגמתו סנהדרין ל"ט ב' והיינו דאמרי אינשי מיניה וביה אבא ניזיל ביה נרגא, וכא"ר ריש פכ"ט שאין האילן [illegible] אלא בבן מינו, ובכי"ל כתוב עצמכם ומוגה בוני שישי [illegible] עין מכם:

פרשה ו. בכי"א א' וכ' פרשה ה' ועי' במ"י לעיל צד 30 וצד 35: 6 ר' יוחנן פתח. הפתיחה נקראת על שם ר"י ע"ש התחלתה אמר ר"י לא נברא וכו', ובשתי הפסיקתות היא פתיחה ראשונה לפ' החודש ושם ל"ג ר"י פתח: 7 גלגל חמה בלבד. וכן מובא במנורה"מ סי' קל"א, ובשתי הפסיקתות מוסף יהי מאורות מארת כתיב ועת"כ, וכן מפרש במ"כ שדייק כאן מדכתיב יהי מארת הסר המשמע מאור אחת, ובפי"ת כתב שאפשר שמדייק מדכתיב יהי מארת ול"ל יהיו אבל [illegible] לתחלת הפתיחה ראיה מפסוקי הפרשה שדורש בה, ובירו' תעניות פ"ד ס"ח ב' דרשו מארת כתיב לשון מארה שאנשי משמר היו מתענין ברביעי על התינוקות שלא תעלה אסכרה לתוך פיהם ועי' ברש"י עה"ת [illegible] לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד [illegible] מארת כתיב [illegible] נבראת [illegible] וכו' או שהעתיק רק סוף הפתיחה, ועי' למטה שגי' הילקוט מסכמת יותר לסגנון הפסיקתות והציון ב"ר ליתא בילקוט דפ"ר וג"ל שהעתיק כאן מן הפסיקתא כמו שהעתיק משם פתיחה זו בילק' תהלים ר' תתס"ב, ושם איתא הציון פסיקתא גם בדפ"ר, ובכי"ו קיטע עד ר' ברכיה בשם ר"ס לקמן (צד 41) והסופר רמז אל הפסיקתא ריש פ' החודש גרשה (?) דראשה דהחודש עד מטי ר' ברכיה בשם וכו', וכן מצאתי אות באות גם בכי"נ: 7 נבראת לבנה [illegible] לקדש בה [illegible] ראשי חדשים ושנים [illegible] שאין מונין ללבנה אלא א"כ שקעה חמה וצ"ל שהציון שם ב"ר ט"ס הוא וצ"ל פסיקתא, ועי' עוד הר"י א' וב' ופירש"י ותרג' תהלים שם [illegible] אמר ר"י לא היה העולם ראוי להשתמש אלא בשמש בלבד ולמה עשה הירח בשביל המועדים שנ' עשה ירח וכו', ובחולין שם אמרה ירח וכו' א"ל זיל לימנו בך ישראל ימים ושנים וכו' א"ל יומא נמי א"א דלא מנו ביה תקופתא דכתיב והיו לאותות וכו': 8 דכפר תמרתא. בפסי"ר איש כפר התמרתה ועת"כ: אף על פי כן. כ"ה הגי' הנכונה ועת"כ, ומפרש בפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס אע"פ

מבואו (שם שם) משמש ירע מבואו. אין מונים ללבנה אלא משתשקע החמה. יוסטא חברא משׁ' ר' ברכיה ויסעו מרעמסס [בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש] וגו' (במדבר לג ג) ואם ללבנה תמנה עד כדו לית ליה אלא תלת עשר מטמעיין. הוי אין מונין ללבנה אלא משתשקע החמה. ר' עזריה משׁ' ר' חנינא לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד. ואם כן למה נבראת לבנה. אלא צפה הקב"ה שאומות העולם עתידין לעשות אותן אלוהות. אמר הקב"ה מי שהן שניים מכחישין זה את זה

[1] עי' ויקרא רבה פל"ח פי' ט, תורת תהלים יוסף פי' י"ח:

1 מרעמסס א | יוסטא] פ יוסטי ד. מיש׳ם פ. משם א' בשם ד ר' ויסעו] כת׳ ~ פא', הרי הוא אומר ד | בחדש וגו' וגו'] ל | יום י׳ ד | ?? את (אתה ד) מונה דפא' | כדו] פא'ער. כדון דיש | ליה] פ. לה דא'ע. בה ר | אלא ל' א' תלת עשר] ר', י"ג ע, ארבע עשרה דפ. ארבעה עשר ריש'. מ"ו א' | מטמועין דפעיש. משוקעין א"ר | משתשקע] משקיעת פ | 1 בשם | חנינא] פא. יונה ד | ואם] פ. אם דא' | צפה] חר. שצפה פא. מלמד.. ד | 1 שאומות עתידין] פ'. שעתידין אומות העולם דא' | לעשות אותן פה] לעשותן ד', לעשות ל | מ שהן ח. מה משהן פ. מה אם א'. מה אם מי שהן ד | שנים ד. שניהם משוקעין א | מכחישין] הא. ומכחישין דפ

שעשה ירח למועדים שמש ידע מבואו אין מונין בה אלא מתשמש ידע מבואו משתשקע (כ"ה בדפ ר), וג"ל שני הדפוסים היא הגהה ע"פ י פירוש זה. ובפסיקתא (עיי"ש הערה ו) הגי' א"ע פ כן שמש ידע מבואו מכאן שאין מונין ללבנה וכו'. ובמ' התהלים א ר' שילא מכפר תמרתא בשם ר' י א"ע ב אין מונין ללבנה אלא משקיעת החמה ובירוש שם ר' שילה דכפר תמרתה בשם ר' [יוחנן] עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו משמש ידע מבואו עשה ירח למועדים ועי' ר"ה בבלי כ"ה א: | אלא משתשקע החמה. שאין מונין מימולד הלבנה וגם אין מתחילים למנות עד שתהא נראית בעליל כמו שהוא וכו'. ובשבלי הלקט שם כתב זו הוא תשובת השואל מאחר שכל חשבונינו ע"פ י הלבנה למה אין מחשבין מעת לעת למולדתה אלא שאנו מחשבין היום משקיעת החמה וכו' והימים הולכין אחר זריחת החמה ושקיעתה וכו': | מטמועין. שקיעות החמה, וכן ת' י דרך מבוא השמש (דברים י"א ל') מטמעא דשמשא ולקמן בכו"ל פס ג עם מטמעי שימשא בערובת שבתא, ועי' ערוך ע' טמע, וגם שם הגי' אלא י"ג מטמועין, והיא הגי' האמיתית, ולא ארבע עשרה או ארבעה עשר כמו שהגי' גם בשתי הפסיקתות, דהראיה שהביא מפסוק ויסעו וגו' הוא כמו שמפרש בפי' ב"ר דקים לן ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים יום ה' היה (עי' מכילתא בשלח פס ב' פ א ומס' ד פ א. שבת פ ז ב', סדר א פ ט) ומולדו היה ביום ד' אחר חצות (תנחומא נ ב בא סי' י', ילק בא ר' קצ"א, ועי' פסיקתא שם ג"ד ב', פסי"ר שם ע"ה א'), וגמירי כל חודש שנולד מששׁ שעות ולמעלה אין בה בעין לראותו (תנחומא ט ב פסיקתא ופסי"ר שם ועי' ר"ה כ ב') ואותו מולד ניסן כיון שנולד לאחר חצות ביום ד' לא נראה בעליל עד ליל ששי (ועי' גם במ ב ואם ללבנה את מונה, והוא מליל ו'. לא תמצא עד יום ה' שבו יצאו ישראל ממצרים אלא תלת עשר מטמועין, שהרי בתחילת ליל ה' נשלמו רק י"ג ימים שלמים והיה אותו יום ה' י"ד ניסן ואיך קורא אותו הכתוב ט"ו לחודש (וכ"ה במ' התהלים שם א"ר ברכיה בחמשה עשר יום וכו' אין בו אלא ארבעה עשר והוא אומר בחמשה עשר). מזה אנו למדין שאנו מונין משתשקע החמה ביום ד' שבו היה מולד, והיה ר"ח ביום ה', והשקיעה הראשונה שאנו חושבין יום ה' בערב, והשקיעה הי"ד שבה נשלמו י"ד ימים לחודש היתה ליל ה' שבו יצאו והוא ט"ו לחדש ניסן, וכן מוכח גמי בירושלמי שגי' כו"ל וערוך היא הגי' הישרה הגרסינן שם א"ר ברכיה כתיב ויסעו וכו' כד ימשע בלילי מועדא (בשקיעת החמה בליל פסח) ארבע עשר מטמועין אית בה הוי משקיעת החמה את מונה ללבנה ע"כ, ובמוגיין בב"ר דקס"ד ללבנה את מונה ולא משקיעת החמה אי אפשר לומר שאית בה עד כדון ג"כ ארבע עשרה מטמועין, וגם בפי' ב"ר כי ט ג' עד כדו לית בה אלא תלת עשר משוקעין (ושם בסוף המאמר משוקעין לשון שקיעת החמה ל"א מטמועין מתורגם בתרגום ירושלמי ויהי השמש באה והוה שמשא מטמע, והגי' משוקעין איתא גם בכי"א ב', ובפסי"ר משוקעות, ובפסיקת' משוקעת), אך מסיק שם כמו בפי' ב"ר שבדפוס לפיכך אם אתה מונה ללבנה משנראית לא תמצא מר"ח וכו' אלא י"ד שקיעות וכתיב בחמשה עשר יום וכו', ונראה שמ"ש נפל בסוף הבריו, ובפי' ב"ר כי"מ וכי"א מתחיל פירוש הפרשה עד כדו וכו' משוקעין דקים לן ניסן וכו' ול"ג בברייתא דשמואל ירחינאה (ועי' בכתבי צונץ ח"ג צד 245) וכן ל"ג שם וגם בסדר עולם מפורש שאותו חמשה עשר שנסעו מרעמסס יום ה' היה וכו' (וכם ע"ש לפנינו פ"ה איתא בי"ד יום בו שחטו ישראל את פסחיהן וכו' ויום חמישי היה וכו' ממחרת הפסח ערב שבת היה נסעו מרעמסס וכו' וכן שבת פ"ח א' ת"ש דתניא בס"ע בחמשה עשר יצאו ואותו היום ע"ש היה ועי' לקח טוב שמות י"ד ג' ט ז א' וכ"ג, ועם פי' ב"ר הנדפס מכמונים הרבה מן הראשונים שהביאו בשם ס"ע שביום ה' יצאו ישראל ממצרים ועי' במבוא לס"ע להר"ר ראטנער צד 116 וצד 140 וגם ע' שהו"ל פ"ה הערה י', והוא הוה דעתו שגירסא מוטעת נזדמנה להם, והגי' הישרה היא שלפנינו בס"ע, ואולם העיר שבב' שינוי' שבו שם הסר המאמר ת"ש דתניא בס"ע וכו' ועי' ד"ס וגם בעין יעקב שבת שם חסר כל המאמר. ועוד הע' שבמכי' ב"י הגי' בס"ע שם בי"ד בו שחטו וכו' ויום רביעי היה וכו', ובו"ה בילק' שמות ר' קנ"ב, והה מארכס כתב לי שגי' זו מקיימת ג"כ עפ"י כ"י אחרים, ובסמוך הגי' שם בס"ע ד' קונטטנטינא ולמחרת יום ד' ויסעו בני ישראל וכו' ויום חמישי היה, וכן בכי"א ולמחרת וכו' נסעו מרעמסס ויום חמישי היה, ועוד בשני כ"י ולמחר נסעו וכו' ביום חמישי ובהמשך הפרשה שם הגי' בד' קונשט' וא"בעת כ"י ויום רביעי היה והוא היה י"ט אחרון של פסח ועי' גם בילקוט שמות שם) וכן ליתא בפי' ב"ר כי"מ וכי"א מה שנוסף בפי' הנדפס וקשיא לי הא מנא לן וכו' והא לא קושיא וכו' ומה שמובא שם בסוף המאמר והוא שייסד הפייט (ר"ל הקלירי בקרובה לפ' החודש) קץ מולדו הל' וכו' ועי' בשבלי הלקט שם ובפסי"ר שם הערה ד', ובעל עמח"ר העיר בע' מטמעא על גי' הערוך ופירשה לכוון ובעטח"ל ח"ג צד 91 נדחק לפרש כגי' הדפוסים, ומהרז"ו פי' אם ללבנה אתה מונה תיכף ממולדה עד כדון לית בה אלא ארבעה עשר משוקעות בתמיה והרי יש כבר בה חמשה עשר משוקעות, ולא משמע כן מלשון המדרש ואהיכא קאי דמקשי ואם וכו' לית לה אלא י"ד בתמיה, ואם כפירוש זה לא היה נעדר כאן מלת אתמהא כמנהג המדרש, ובירושלמי שם גריס עוד א"ר סימון והיו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד ר"ש בן לקיש אמר החדש עד שיהו כולו מן החדש וכו': | גלגל חמה בלבד. בשתי הפסיקתות מוסיף גם כאן יהי מאורות מארת כת', ושם הגי' אם בשעה שהם שנים והם מכחישי וכו' וכן העתיק בילקוט: [5] מי שהן. וכן כתוב בכי"ו לקמן פי"ב מי שהוא מונה וכו', ריש פכ"ה מי שהקב"ה הופך וכו'. פל"ט מי שנטה אהל שרה, פנ"ה מי שהקב"ה מתהא וכו', ובתנחומא ט"ב בראשית סי' ד' מי שמוכיר וכו', ועי' לעיל צד 5 מי אתי:

אומות העולם עושין אותן אלוהות. אילו היה אחד אתמהא על אחת כמה וכמה אתמהא ר' ברכיה בשם ר' סימון שניהם נכראו להאיר שנ' והיו למאורות וגו':

והיו לאותות אילו שבתות, ולמועדים אלו ג' רגלים, ולימים אלו ראשי חדשים. ושנים זה קידוש שנים:

טז) [ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים] לך יום אף לך לילה וגו' (תהלים עד טז) ב
לך היום מקלס לך הלילה מקלס, מה היום ברשותך אף הלילה ברשותך. בשעה שאתה עושה לנו נסים ביום לך יום ובשעה שאתה עושה לנו נסים בלילה אף לך לילה. בשעה שאתה עושה לני נסים ביום אנו אומרים לפניך שירה ביום, בשעה שאתה עושה לני נסים בלילה אנו אומרים לפניך שירה בלילה, עשיתה לנו נסים ביום ואמרנו לפניך שירה ביום ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום וגו' (שופטים ה א), עשיתה לנו נסים בלילה ואמרנו לפניך שירה בלילה השיר יהיה לכם כליל התקדש חג (ישעיה ל כט), לך נאה לומר שירה ביום ובלילה, למה שאתה הכינות מאור ושמש (תהלים שם שם) ואתה עשית את שני המאורות הגדולים: ר' תנחום ר' פינחס בשם ר' ג

5 ילק' שופטים ר' מ"ז, ילק' ישעיה ר' ס"ג (תל"ו), ילק' מכירי תהלים ע"ד סי' י"ב: 7 מדרש תהלים י"ט סי' ח': 12 ילקוט רמז ח', ילק' מכירי ישעיה ס' ח', ועי' חולין ס' ב', שבועות ט' ח', פדר"א פ"ו ופנ"א:

1 ואומות א[1], אע"פ כן אומות א[2] | היה] פי, היו ד, היה שוקע א | אתמהא ל' | אתמהא ל' | 2 והיו למאורות [ברקיע השמים ן, וכתי' א] ויתן אותם אלהים ברקיע השמים דפוא | השבתות ן | ג'] א, שלש ד, שלשה פן *ושנים פוחא] ולשנים לד | 4 זו א[2] | השנים ח | 6 היום] יום א[2]י (ישעיה) | לך] י, ולך דוא, אף פ לילה א[2]י (שם) | מקלסת אי | היום] הלילה וי (שופטים) מ | הלילה] היום וי (שם) מ | בשעה—לך לילה ל' מ | 7 לנו] עמנו פ | בשעה י (שם) | לנו] עמנו פ | 8 לנו] עמנו א[1] | אני אומר א[1]מ | לך מ | שירה ביום] ~ הה"ד ותשר . . י (שופטים), שנ' ותשר . . י (ישעיה) | ובשעה דפוא | לנו] עמנו א[1] | אני אומר א[1]מ | לך מ | 9 שירה בלילה] ~ הה"ד השיר . . י (שופטים), שנ' השיר . . י (ישעיה) | עשיתה—לפניך] עשית . . אמרנו לך מ, נס ביום פ | ותשר] שנ' ~ פאמ, הדה היא ~ ן | *וברק—וגו' ד] וגו' ל | 10 *עשיתה—לפניך] שעשתה—לפניך ל, עשית (כשעשית א[2] וכשעשית א[1]) . . לפניך דוא, עשית . . אמרנו לך מ, נס בלילה פ | השיר] שנ' ~ אמ, דכת' ~ פ, הדה היא ~ ן 11 **התקדש] התחדש ל | ובלילה] מ, ובליל פ, לך נאה לומר שירה בלילה ד, ולך נאה . . וי (שופטים) למה ל' מ | 12 המאורות הגדולים (המאורות ד)] ~ שנ' ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים פ, שנ' ויעש . . הגדולים וגו' דמ, ויעש . . הגדולים א[2], ויעש . . הגדולים את המאור הגדול וגו' ן | ר' תנחום] ר' יודן בשם ר' תנחום פ, ר' יודן בשם ר' תנחום בר' (בר מ) חייא דמ, . . ביר' חייה ן, ר' יודן בש"ר תנחום בש"ר חייא א[2] | ר' פינחס] פן, ור' . . דאמ |

2 שנ' והיו למאורות. והיו משמע שניהם יהיו למאורות, וס"ד להאיר על הארץ, ונראה שזהו סיום הפתיחה ולכן ל"ג בכי"ל הפסוק ויתן אותם וכו' שנוסף בדפוסי' ושאר כ"י ובפסיקתות, ואח"כ מתחיל דבור בפ"ע ודורש לאותות ולמועדים וכו', ובשתי הפסיקתות חברו עוד דרש זה אל הפתיחה וסיימו שם שיהיו או"ה מונין לחמה וישראל ללבנה החדש הזה לכם (כ"ה לנכון בפסי"ר) כדי להסמיך הפתיחה לפ' החדש הזה וכו', ויתכן שגם מסדר ב"ר לקח פתיחה זו מן הדרשות על הפרשיות שהיו לפניו, וממקור אחד שאבו הוא ומסדר הפסיקתא הישנה: 3 אילו שבתות. בשתי הפסיקתות ג' אלו השבתות דכת' (שנאמר) כי אות היא וכו' (ועי' עירובין צ"ו א' ובפירש"י שם ד"ה מי, ובילקוט העתיק דכת' ביני ובין וכו') ולמועדים אלו ימים טובים (ובילק' מוסיף דכת' אלה מועדי י"י ואחר ראשי חדשים מוסיף דכת' עד חדש ימים) ושנים אלו ראשי השנים: 5 ויעש אלהים וגו'. כן הוספתי, ומביא כאן כל המאמר לך יום וכו' משום שמסיים בו ואתה עשית את שני המאורות הגדולים, ונמצאו עוד בב"ר מאמרים כסגנון הפתיחות כמו בפי"ט כת' והמה כאדם עברו ברית וכו' עיי"ש, בפכ"ב כת' חרב פתחו רשעים וכו' ובפ"מ בכי"ל פ' ויגגע וכו' צדיק כתמר יפרח וכו' ועי' מ"ה חלק ל"ט צד 483: 7 בשעה שאתה עושה. בילק' שופטים וישעיה הובאו בדרש זה הפסוקים ותשר וכו' השיר וכו והדרש עשית לנו וכו' לא הועתק שם, ובמ' תהלים שם איתא זש"ה לך יום וכו' ר' יודן אומר בשם ר' יהודה בר [מה] שאמר דוד בספרו כנגדו וכו' וכנגד כל העתים אמרו אמר לפניו וכו' עשית לנו נסים בלילה ואמרנו שירה בלילה שנ' יומם יצוה וכו' ובלילה שירה וכו' ואומר השיר יהיה לכם וכו' עשית לנו נסים ביום וכו' שנ' למנצח וגו' ביום הציל ה' אותו: 11 מאור ושמש. מאור בלילה ושמש ביום, מפי' ב"ר: 12 את שני המאורות הגדולים בכי"ל ל"ג כאן שנ' ויעש אלהים וכו' והוא הנכון, ולפי גי' כ"ו וכ"א נראה שהמקרא מוסב למטה וכ"ה בילקוט רמז ח' ובילק' מכירי ישעיה ס', אבל בילק' מכירי תהלים שם הוא ג"כ סיום המאמר: ר' תנחום וכו' בשם ר' סימון במנוה"מ סי' קל"א ר' יודן בשם ר' תנחום בר חייא ור"פ בשר"ס מאחר שהיה קוראם גדולים הוא חוזר ופוגעם את המאור הקטן אלא על ידי וכו' ועת"נ, ומחוור כגי' כי"ל כי ר' תנחום היה תלמידו של ר"ס ור"ס הוא בעל האגדה שלפנינו שנמצאה בסגנון אחר בחולין שם ר' שמעון בן פזי ור"ש ב"פ ור' סימון שם אחד הוא ועי' לעיל צד 26 במ"י ד"ה יהזק ובאגה"א ח"ב צד 438 וצד 464) רמי כתיב ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים וכתיב את המאור הגדול ואת המאור הקטן אמרה ירח לפני הקב"ה וכו' אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד אמר לה לכי ומעטי את עצמך אמרה לפניו וכו', ועוד סגנון אחר להאגדה בפדר"א פ"ו ושם גרים לה סתמא ברביעי חבר שני מאורות הגדולים לא זה גדול מזה ולא זה גדול מזה ושוין בגבהם ובתארם ובאורן שנ' ויעש וכו' נכנס תחרות ביניהם זה אומר לזה אני גדול ממך וזה אומר לזה אני גדול ממך וכו' מה עשה הקב"ה הגדיל את האחד והקטין את האחד שנ' את המאור הגדול וכו' ואת המאור הקטן וכו', ושם פנ"א ר' זכריה אומר אחר ראש חדש מה כתי' ושעיר עזים אחד וכו' כשברא הקב"ה עולמו ברא שני מאורות גדולים וכו' הגדיל אחד והקטין אחד והקשה הירח את ערפו שלא לעשות רצון בוראו שלא להיות קטן לפיכך ישראל מקריבין שעיר חטאת וכו' ועי"ע מדרש כונן בביה"מ:

סימן מאחר שהוא קורא אותן גדולים אתמהא היא הוא ופוגם אתמהא את המאור הגדול וגו׳
[ואת המאור הקטן] אתמהא. אלא על ידי שנכנס בתחום חבירו. אמר ר׳ פינחס בכל הקרבנות כת׳
ושעיר עזים אחד חטאת ובראש חודש כת׳ ושעיר עזים אחד לחטאת ליי׳ (במדבר כח טו).
אמר הקב״ה אני הוא שגרמתי לו להיכנס בתחום חבירו. ומה אם זה שנכנס ברשות כך פגמו הכתוב,
הנכנס שלא ברשות אתמהא על אחת כמה וכמה אתמהא: ר׳ לוי בשם ר׳ יוסי ברי לעיי דרך ארץ [illegible]
היא ישראל הגדול מונה לגדול והקטן מונה לקטן עשו מונה לחמה שהיא גדולה ויעקב ללבנה שהיא
קטנה. אמר רב נחמן הא סימן טב. עשו מונה לחמה שהיא גדולה ומה החמה הזו שולטת ביום ואינה
שולטת בלילה כך עשו יש לו בעולם הזה ואין לו לעולם הבא יעקב מונה ללבנה שהיא קטנה ומה
הלבנה הזו שולטת בלילה וביום כך יעקב יש לו בעולם הזה ולעולם הבא. ר׳ נחמן אמר חורי. ר׳

6) ילקוט רמז ח׳, ילק׳ ישעיה ר פ״ט (ת״ק) ילק מכירי שם. פסיקתא שם (נ״ד א׳). פסיקתא רבתי פט (ע״ח א׳)
תנחומא פ״ב נח פי׳ ב. ועי׳ שוח״ט רבה פ״ו פי׳ כ״ו:

1 ומאחר א׳׳ | שהוא קורא א שקורא (שקרא י) אותן פי | אתמהא] ו. ל׳ דפאים (וכן בסמוך) | הוא
ל׳ פאי | ופוגם] ומ. ופוגם ואומ ה. . שנא׳ א׳, ופוגם אותם ד. . רכתי׳ א׳, וקורא י | וגו] לממשלת
היום דפו, ל׳ אמ | 2 ואת — הקטן אמ) ואת . . הקטן פ, ואת . . הקטן לממשלת הלילה ד. ל׳ ל | אתמהא
ל׳ פאים | בתחומו (לתחומו מ) של חבירו | הקרבנות] קרבנות ל | 3 ושעיר] אמ. שעיר דפוי | לחטאת אימ,
חטאת ושעיר חטאת אחד ו | ובראש החדש ו. ובשעיר ר״ח א׳ | ושעיר] ו. שעיר דפא | לחטאת] חטאת ד |
4 אני] פוהא. הביאו כפרה עלי [על מ] שמיעטתי את הירח שאני דמ | הוא ל׳ פי | גרמתי י | ליכנס אי | בתחומו
של חבירו | מה . . זה על ידי שנכנס ברשות בתחומו של חברו כך פגמו מ. לפי פגמו א | הכתוב] הקב״ה אימ |
5 מי שנכנס מ | אתמהא] ו. ל׳ דפאים | אתמהא ל׳ | בר א | אילעאי ו. אלעאי דאמ. אליעזר פ | הוא
ל׳ פא | 6 שהוא גדול א׳מ. שהגדול פ. הגדול י | והקטן א׳ וקטן מ. וקטון א׳ | מונה ל׳ פא | לקטון א
שהיא גדולה — שהיא גדולה ל׳ מ | ויעקב — שהיא גדולה ל׳ י | ללבנה] מונה ~ דפו | 7 ר״ו | הא — טב] ח.
והוא . . טב ד. והא (והיא א) סימן טוב לישראל וא. סימן טב הוא לישראל פ | שהיא גדולה ל׳ פא | ומה —
הזו] ח. ומה חמה הזו פ. מה . . זו י. מה החמה (חמה ד) הזאת וד. מה החמה י (ושעי). מה חמה אמ |
שהיא שולטת א׳מ | ואינה שולטת] ולא י (שם) | 8 כך] אף אי (שם) מ | יש לו] פח. יש לו חלק דואימ.
שולט י (שם) | ואין לו] פח. ואין לו חלק דואימ. ואינו שולט י (שם) | 8 לעולם] בעולם ד | ויעקב אימ
שהיא קטנה ל׳ אמ | מה הלבנה הזו דימ, מה . . הזאת וא׳, מה לבנה זו א׳, ומה הלבנה י (שם) | 9 ביום
ובלילה והאימ | כך] אף אי (שם) מ | יעקב] ישראל אימ | יש לו] ח. יש לו חלק דפוי. יש להם . . אמ.
שולט י (שם) | ובעולם הבא וימ. ויש לו בעולם . . ח | ר׳ נחמן — חורי ל׳ דפא׳ | רב דפא׳ |

ח ב צד 26: 1 גדולים אתמהא. עי׳ מ״ש לעיל צד 36: ופוגם. ול״ג אותם. וגי׳ הדפוס וכי א א׳ משובשת
ובית ח הגיה ופוגם את הא: 2 שנכנס בתחום חבירו. שהלבנה שולטת בלילה וביום כדאמרינן לקמן, ובחולין שם
אמר ליה לכי ומשול ביום ובלילה וכן בסמוך אמר הקב״ה אני הוא שגרמתי וכו׳. ובית ח פי׳ דנפקא ליה מויתן
אותם אלהים וגו׳ ולמשול ביום ובלילה וכו׳: בכל הקרבנות. שבפרשת פינחס במדבר כ״ט ה ט״ז י״ט כ״ה
כתוב ושעיר עזים אחד חטאת ושם כ ט י״א שעיר עזים אחד חטאת ושם כ״ח כ ב וב ט כ ב כ״ח ל״א ל ד ל׳ ה
ושעיר חטאת אחד (ועי׳ גי׳ כי ו), ושם כ ח ל׳ שעיר עזים אחד ובכולם לא נאמר ליי׳, ובילק׳ מכירי ציין המו״ל
בטעות במדבר ז ט״ז והוא בפרשת הנשיאים ושם בכל הפרשה כת׳ שעיר עזים אחד לחטאת ועת״ג והגהתי בכל
הקרבנות כגי׳ שאר הספרים וכ״ה במנוה״מ שם: 3 ובראש חדש כת׳. בחולין שם מסיים תהיה דלא קא מיתבא דעתה
אמר הקב״ה הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח והיינו דאמר ר״ש בן לקיש מה נשתנה שעיר של ראש חדש
שנאמר בו ליה אמר הקב״ה שעיר זה יהא כפרה על שמיעטתי את הירח, ומשם נוסף בדפוסים ובילק׳ מכירי
המאוחר הביאו כפרה וכו׳ וליתא בכל כ״י ובילקוט ולא הובא במנוה״מ שם. וגדולי המפרשים נלאו להסביר המאמר
הזה והמדרש ששעיר ר״ח יהא חטאת ליי׳ ועי׳ מ״ש התי׳ באק במ״ה חלק כ״ט צד 268: 5 בשם ר׳ יוסי בר
לעיי. וכ״ה בפסי׳ ר ובפסיקתא בכי א המעולה (עי׳ ש הערה ר א), בש״ר יוסי ברי אלעאי וכן מובא במנוה״מ וקשה
להגיה בכל הספרים כש״ר יהודה בר׳ אילעאי עפ״י גירסת הילקוט בא ר׳ קצ א כמו שהוה דעתו התי׳ באבער
באגדת ח״ב צד 203, ועי׳ עוד פסי׳ר פט״ו (ק״ז ב׳), ובתנחומא מ ב שם ג׳ א ר אבין הלוי מנהגו של עולם
הוא שהוא הגדול וכו׳ והקטן לקטן, ובמנוה״מ שגדול מונה לגדול וקטן לקטן ועת״ג: 6 עשו מונה. בפסי׳ ר
עשו שהוא גדול מונה לחמה ויעקב שהוא קטן מונה ללבנה. ובפסיקתא הילכך עשו שהוא גדול מונה לחמה שהוא
מאור גדול ויעקב שהוא קטן מונה ללבנה שהוא מאור קטן, ובתנחומא מ״ב עשו שהוא וכו׳ שני בנה הגדול מונה
לחמה שהוא גדול שנ׳ את המאור הגדול יעקב שנקרא קטן שנ׳ בנה הקטן מונה לקטן ללבנה שנ׳ ואת המאור
הקטן הוי המדרש הזה ושם הוא כיוב המאמר: 7 הא סימן. במנוה״מ מובא והוא סימן טוב לישראל עשו מונה
לחמה מה החמה שהיא שולטת וכו׳ אף עשו יש לו חלק וכו׳ ויעקב מונה ללבנה מה לבנה הזאת שולטת ביום
ובלילה אף ישראל יש להם חלק וכו׳ ועת״ג ומ״י לעיל צד 3 ד״ה רב אמר. ובפסיקתא (וגם שם הגי׳ בכי א אמר
רב נחמן ועי׳ ש הערה ר ב) והיא (בפסי׳ ר והוא) סימן טוב מה גדול שליט ביום ולא בלילה כך עשו הרשע שליט
[illegible] הקטן שליט ביום ובלילה אף יעקב שליט וכו׳, ועי׳ ש הערה ר״ד ובפסי׳ ר. ובשמ״ר שם
אמר הקב״ה סוד הלבנה לישראל שיהו הם מונים בה וכו׳ מה החמה אינה אלא ביום כך אין מושלים אלא
בעוה״ז וכו׳ ובשם שהלבנה נראית ביום ובלילה כך ישראל מושלים בעוה״ז ובעוה״ב וכו׳. ועי׳ תוספות ר״ה כ׳
ע״ב ד״ה חצות, שבך סהרה בתחילת לילתה יוצאת ביום ונראית בתחילת הלילה וכו׳ וכל מה שהיא מחסרת מן
הלילה היא משלמת מן היום וכו׳: 9 רב נחמן אמר חורי. אמר עוד שיטה אחרת ועי׳ ירוש׳ ברכות פ״ט י״ג
א׳ ולקמן ר״פ פ״ב פי״ד פי׳ ד׳, וי״ר פ״ב, וכ״ה בפסי״ר, וליתא בפסיקתא ועת״ג, ובכ״י ו קצר הסופר גם כאן

נחמן אמר כל זמן שאורו שלגדול קיים אין אירו שלקטן מתפרסם. שקע אירו שלגדול מתפרסם אירו שלקטן. כך כל זמן שאורו שלעשו קיים אין אורו שליעקב מתפרסם. שקע אירו שלעשו מתפרסם אירו שליעקב הה״ד קומי אורי וגו׳ (ישעיה ס א):

ואת הכוכבים אמר ר׳ אחא למלך שהיה לו ב׳ אפיטרופים אחד שלט בעיר ואחד במדינה ד אמר המלך הואיל ומיעט עצמו זה להיות שולט בעיר גוזר אני עליו בשעה שיוצא תהא בולי ודימוס יוצאין עמו וכשעה שנכנס תהא בולי ודימוס נכנסין עמו. כך אמר הקב״ה הואיל והלבנה הזו מיעטה עצמה להיות שולטת בלילה גוזר אני עליה בשעה שיוצאה יהיו הכוכבים יוצאין עימה וכשנכנסת יהיו הכוכבים נכנסין עמה. ודכוותה ושם אחיו יקטן (בראשית י כה) אמר ר׳ אחא למה נקרא שמו יקטן שהיה מקטין עצמו. מה זכה. זכה להעמיד י״ג משפחות. מה אם הקטן כך. גדול שממעט עסקיו אתמהא על אחת כמה וכמה אתמהא. ודכותה וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר (שם מח יד) אמר ר׳ הוניא וכי מן התולדות אין אני יודעין שהוא צעיר אתמהא. אלא

4 ילקוט רמז ע׳: 8 לקמן פל״ז: 11 עיי׳ פסיקתא רבתי סוף פ״ג:

1 כל — קיים] כל . . של גדול מבהיק א[2], כל . . מבהיק בעולם י, עד שלא שקע אורו של גדול י (שם) מפורסם י | נתפרסם אורו . . א[2]י, אורו של קטן מתפרסם מ | 2 קיים] מבהיק בעולם א[2]י | נתפרסם אורו של יעקב י, אורו של יעקב מתפרסם מ | 3 וגו׳] כי בא אורך מ, כי בא אורך כי הנה החשך יכסה ארץ וגו׳ ד. כי . . אורך וגו׳ כי . . החשך וגו׳ י, וגו׳ וכת׳ כי הנה . . ארץ וגו׳ ל[0], וגו׳ כי הנה . . ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח י״י וכבודו עליך יראה פ, וערפל לאומים . . יראה י (שם) | 4 למלך] פוי[1], משל ~ דא | שהיה] וה, שהיו דפאי | ב׳] י, שני דוא | אפוטרופים ד, אפטרופי׳ פו, אפוטרופסים ה, אפטרופסי׳ א, אפטרופורין י שליט פוא, שולט ד | ואחד] ~ שליט פואי, שולט ד | 5 עצמו זה ששולט פ, זה עצמו ו, זה את עצמו א[1]י להיות — בעיר] שאינו שליט (שולט א[1]) אלא במדינה א, ל׳ פ | גוזרני עי | שיוצא] ע, שהוא יוצא דפוי *תהא דפעי] יהא א[2], שיהא א[1], ל׳ ל | בולי ודימוס] פהא[2]עי, כל אובלוסא ד | 6 יוצאין] פעי, יוצא א, יוצאה ד | שהוא נכנס פהא[1]י, שיהא . . דא[2] | יהא א | נכנסת דוי, נכנס פא | ולבנה י | הזו ל׳ פאי מעטת א[2] | 7 את עצמה א[1]י | גוזרני י | שהיא יוצאה דפוי, . . יוצאת א | יהיו] והא, יהו פי, שיהיו ד *הכוכבים דפוא[2]] כוכבים ל, כבבים י | עמה | ובשעה שהיא נכנסת דואי | יהו כבבים י | 8 *ודכוותה ד] ודכוותא ל, ודכותה פ, ודכוותיה ן, וביוצא בו א[2], כיוצא בו א[1] | אמר ר׳ אחא ל׳ וא | *למה נקרא — יקטן דפ] למה שמו יקטן ל, ל׳ ואי | 9 עצמו] פ, את עסקיו דוא[1], את עצמו ואת עסקיו י | מה זכה] לכך פ לפיכך א | י״ג] אי, שלש עשרה דפו | משפחות] פואי, ~ גדולות דר[1] | מה — כך] ומה אם הקטן לפי שמקטין עצמו כך פ, ומה אם הקטן על ידי שהיה מקטין את עסקיו ן, ומה אם יקטן על . . עסקיו כך ד ל׳ א | שממעט] שמקטין פי, שהוא מקטין דא | את עסקיו דפי, עצמו א[1] את עצמו א[2] | 10 אתמהא ל׳ דפאי ודכותה] פ, ודכוותה ד, ודכוותיה וי, כיוצא בו א | *וישת — הצעיר דפאי] וגו׳ ל | 11 הונא פ נחוניא א | אין — יודעין] לא נדע א[2] | צעיר] פוא, הצעיר די | אתמהא ל׳ |

ורמז אל הפסיקתא פ׳ התחדש ,שאר קומעה דכבת (?) החדש קומי אורי כי בא אורך׳ וכ״ה גם כאן בכי נ. ועי׳ לעיל צד 39, ובכי״א א׳ וב׳ הסר מכאן עד סוף המאמר (ובכי״א ב נוסף בגליון) וכן לא הועתק במנות מ כמו שנמצא גם במקומות אחרים נוסחת ב״ר שהיתה לפני בעל מנות״מ מסכמת לנוסחת כי״א: 1 שאורו של גדול קיים. בשתי הפסיקתות כל זמן שאורו של גדול מבהיק בעולם אין אורו של קטן (בפסי״ר של קטון) מתפרסם שקע וכו׳ נתפרסם אורו של קטן כך וכו׳ של עשו (בפסי״ר של עשו הרשע) מבהיק בעולם אין אורו של יעקב מפורסם שקע וכו׳ נתפרסם (בפסי״ר מתפרסם) אורו של יעקב שנ׳ קומי אורי כי בא אורך וגו׳ ועת״נ: 4 שהיה לו. וכ״ה לפי כגנון המדרש בכי״ל לקמן פ״י והיה בה ב׳ דיוסקוסים, בפי״ב שהיה לה פתחים הרבה וכו׳ אילו היה לי ג׳ עינים וכו׳, ובסוף פי״ב למלך שהיה לו כוסות, בפי״ד שאילו היה לבהמה שני יצרים, בפ״ל למלך שהיה לו שני בנים, וגם בנוסחת הדפוס לקמן פ״ח שהיה לו ב׳ סנקליטים וכו׳ ובפמ״ט שהיה לו שלשה אוהבים וכו׳: אפיטרופים. פקידים וממונים על נכסי המלכות[1]): 5 בולי ודימוס. הזקנים[2]) והעם[3]), ובערוך הביא הגי׳ שלפנינו בערך כל ב׳ (וכתב פי׳ היילות הן, וכן הועתק בגליון ילקוט שם בדפ״ר) וע׳ דמס ב׳ ועיי״ש במו״ע, ובפי׳ ב״ר כי״ט הביא כאן המאמר ר׳ אבהו ור׳ אליעזר שאלו את ר׳ אליעזר עד היכן כבוד אב ואם אמר להם ולי אתם שואלים צאו ושאלו לדמה בן נתינה ראש פטורבולי היה וכו׳ והיתה משברת(?) לעיני כל בולי שלו בפסיקתא רבתי במדרש עשרת הדברות (עי׳ פסי״ר פ׳ כ״ג קכ״ג ב׳ וירוש׳ פיאה מ״ו ג׳, וקידושין פ״א ס״א ב׳) וראיה היא לבולי ודימוס בולי עשירים דימוס שורות של שרים ע״כ, ומעט מזה העתיק בפי׳ הנדפס בשם ס״א, ובפירושו התליף דימוס שלפנינו עם דימוס[4]) שהוראתו שורה כמו דימוס של אבנים שבת ק״ב ב׳ ועי׳ קרויס ע׳ דימוס ד׳: 8 ודכוותה. עת״נ ולעיל פ״ה צד 36: למה נקרא שמו. הוספתי נקרא וכ״ה לקמן פל״ז גם בכי״ל ושם ל״ג אמר ר׳ אחא ועת״נ: 9 מקטין עצמו: לקמן פל״ז בכי״ל עסקיו ובילקוט כאן ובדפוסים שם הובאו שתי הנוסחאות: י״ג משפחות. שהיו לו י״ג בנים המנוין שם בקרא ויקטן ילד וכו׳ עד כל אלה בני יקטן, ולקמן פל״ז ל״ג גם בדפוס [illegible] בס״ג פ״א והוליד י״ג משפחות: מה אם הקטן. יקטן היה קטן מפלג אחיו, וכן גי׳ הדפוס לקמן שם הקטן וכו׳ [illegible] במ״כ, ולישנא קטיעה כאן לפי גי׳ כי״ל מה אם הקטן כך גדול וכו׳ וכן בסוף המאמר גדול שהוא מצעיר [illegible] ואולי צ״ל כאן כמו שהוא בכי״ל לקמן פל״ז ומה אם הקטן על שהקטין עסקיו כך וכו׳ ומה הצעיר שהיה מצעיר עסקיו גדול וכו׳ ועת״נ: 8 ר׳ הוניא. לקמן פל״ז בכי״ל ר׳ הונא, וכן כאן בכי״פ, ובכי״א א׳ וב׳ ר׳ נחוניא ושינויי

[1]) ἐπίτροπος, Verwalter. [2]) βουλή, Rat, Ratsversammlung. [3]) δῆμος. [4]) δόμος.

צעיר שהיה מצעיר עצמו [מה זכה] זכה לבכורה, גדול שהוא מצעיר עסקיו אתמהא על אחת כמה וכמה אתמהא:

ה יז) ויתן אותם אלהים ברקיע השמים אמר ר' יונתן ג' דברים נתנו מתנה לעולם ואילו הן תורה ומאורות וגשמים, תורה מניין ויתן אל משה וגו' (שמות לא יח), ומאורות מניין ויתן אותם אלהים וגו', הגשמים מניין ונתתי גשמיכם וגו' (ויקרא כו ד), ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימון (אומר) אף השלום שנ' ונתתי שלום (שם שם), ר' יהושע בר' נחמיה אומר אף הישועה ותתן לי מגן ישעך (ש"ב כב לו, תהלים יח לו), ר' תנחומ' אומר אף ארץ ישראל ויתן להם ארצות גוים וגו' (תהלים קה מד). ויש אומרים אף הנקמה שנ' ונתתי נקמתי באדום וגו' (יחזקאל כה יד), רבנין אמר' אף הרחמים ויתן אותם לרחמים (תהלים קו מו), ר' יצחק בר מריון אמר אף הפרשת הים הגדול כה אמר יי' הנותן בים דרך (ישעיה מג טז), מעצרת עד החג, ובמים עזים נתיבה (שם שם) מן החג עד חנוכה, ר' כהן אחוי דר' חייא בר אבא הוה מפרש בימא אמר ליה לאחוי צלי עלי, אמר ליה מה נצלי עלך. הן דאת קטר לולבך קטור רגלך,

5 ילקוט כאן י', ילק' שמואל כ קס"ג, ילק' מכירי ישעיה מ"ג ע"ז תהלים קי"ח סי' כ"ג, שמות רבה פג ח סי' ב', ויקרא רבה פל"ה סי' ה', מדרש תהלים י"ח סי' כ"ח: 9 ילק' מכירי ישעיה שם, ירוש' מגלה פ"ג ה' ג', מדרש קהלת ז' עם ללוח (נ' כ'). מדרש קהלת ת"נ שם (מדרש זיטא גר 101). מדרש תהלים ק"ד סי' כ"ג: 10 ילק' ישעיה ר' סי' ז (תנ"ה):

1 צעיר] מה הוא הצעיר ד, ל' פואי | שהוא מצעיר א², שהיה מקטין א' | עצמו] את עסקיו | ²מה זכה דפ] ומה זכה ן, לפיכך י, ל' ל | גדול] א, ומה אם הצעיר מצעיר את עסקיו כך הגדול פ, ומה.. הצעיר על ידי שהיה מצעיר את עסקיו זכה לבכורה (גדול ו) הגדול דו | שמצעיר פ, שהוא מקטין א | עסקיו] פ, את עסקיו דוא², את עצמו א' | אתמהא] ן, ל' דפא | 2 אתמהא ל' ופא | 3 יונתן] פא, יוחנן דו', יודן מ | ג' א, שלשה דפו | דברים ל' פ | 4 התורה והמאורות והגשמים דאים | התורה | ויתן] ן, שנ' ~ דים, דכת' ~ פא | מאורות פ, המאורות דואים | 5 ויתן] וי, שנ' ~ דמ, דכת' ~ פ | הגשמים] אים, גשמים דפ | ונתתי] וי, שנ' ~ דמ, דכת' ~ פ | גשמיכם וגו'] מטר ארצכם מ (תהלים) | 6 בי רבי ן, בר א | אומר ל' פוי | בי רבי ן, בר אי | נחמני י, הנינא א | אומר] י, אמר דא | 7 ותתן] שנ' ~ | תנחום פא' | אומר] י, אמר דו | 8 ויתן] שנ' ~ | הנקמה] פואים (ישעי'), ~ באדום דמ (תהלים) | נקמתי] את ~ מ (תהלים) | 9 רבנין] אים, רבנן דפו | אמרין וי, אמרי דפמ | ויתן] שנ' ~ | 10 פרישת א | ים אמ | הגדול ל' ח | שנ' כה דוימ | דרך] א, ~ וגו' ד, ובמים עזים נתיבה פוי | מעצרת] א, נותן בים דרך ~ פ, רבנין אמרי (רבנן אמרין כה אמר ה' ן, רבין אמר י) הנותן בים דרך ~ דוימ, | ועד | הג א' | 11 **ובמים] במים ל | מהחג מ | עד] י, ועד דפואמ | חנוכה] אימ, החנוכה דוא² | ר'] רב פ | כהן] פאני, כוהן ן, נתן מ, נתן כהן ד | אחוי] וא'מ, אחוה דפא²י | **חייא] אחיה ל | בר אבא] בר בא ן, ל' פי | הוה פריש מ, כד הוה . . י | 12 בימא דפוימ, . . רבא א', רבה א' | לאחוה פ | נצלי] אצלי מ | הן] אן י, מן ר' | קאטר ד | קטר פי | ריגלך ו |

שם אחר הן ועי' לעיל צד 36, והגהתי מה זכה כמו שהלשון לעיל גם בכי"ל. ובפסי"ר שם איתא והוא הצעיר שהיה ממעט את עצמו אבל מנשה היה יוצא וכו' עיי"ש: 3 אמר ר' יונתן, וכ"ה בשמו"ר ובוי"ר ועת"נ ולעיל פ"ה צד 35 ולמטה בפרשה זו אמר ר' יונתן נראין וכו' ובת"נ שם, ובמ' תהלים גריס לה פתמא ועיי"ש הערה קצ"א, ובילק' רמז י' קטע כל המאמר וציינתי בת"נ מילק' שמואל: ג' דברים. בוי"ר שלשה נתנו וכו' ועת"נ: 5 ר' עזריה בשם ריב"ס. בשמו"ר בשם ר' שמעון ובוי"ר בשם ר' שמעון בן לקיש ובמ' התלים ר' זעירא בשם רשב"ל, ובכי"ם ובי"ו וילק' ליתא מלת אומר וכ"ה לנכון לפי סגנון המדרש: 8 אף הנקמה. בוי"ר אף נקמתן של אדום, ושם המאמרים בסדר אחר עיי"ש, ובמ' תהלים ג' ורבנן אמרי אף הנקמה, ול"ג שם רבנין אמר' אף הרחמים וכו' וכן ל"ג שם המאמרים אף א"י וכו' אף הפרשת וכו': ונתתי נקמתי. כ"ה בכל כ"י ובדפוס ובילק' שמואל ובמ' תהלים מ"ב, ובמקרא כתוב את נקמתי וכן מובא בוי"ר: 10 אף הפרשת הים. בוי"ר ד"ו אף פרישת הים הגדול דכת' בית כה וכו' דרך כיון שאדם יורד לתוכו מיד מת, ובירושלמי שם א"ר לוי בשלשה מקומות השטן מצוי וכו' והמפרש בים הגדול א"ר יצחק בר מריון אילולי דכתיב כה אמר וכו' דרך כיון שהיה אדם יורד לתוכו היה מת: מעצרת עד החג. וכ"ה בכי"א א' וב' מעצרת וכו', אבל בירושלמי שם תני' ורבנין אמרין הנותן בים דרך מן העצרת וכו' ועת"נ. ובפי' כי"ר כי"ם מפרש הנותן בים דרך מעצרת ועד החג שאין רוחות מנשבות בצער ובמים עזים נתיבה בשאר נהרות שאין בהם סכנה כל כך מהחג ועד חנוכה ולהכי נקט דרך בים ונתיב במים עזים לפי שהים צלולה וכו' ואין איש שיכול לעיין ולראות קרקעיתה וכו' ולפיכך היודע דרך שהוא רוצה לילך יכנס בספינה וכו' אבל במים עזים בשאר נהרות שיכול הספן לראות קרקעית הנהר וכו' ורואה נתיב הנחל גובהו ועומקו לפיכך יתכן דרך בים ונתיב במים עזים ועי' בפי' הנדפס שבי"ר ירושלמי שם, ופירוש אחר בים ת' עיי"ש: 11 ר' כהן. וכ"ה בירושלמי ר' כהן אחוי דר' חייא בר בא וכו', ובמדרש קהלת מ"ב הגי' רב כהן אחויה דר' חייא בר אבא. (ושם המאמר עד לא תסמוך על צלותא, ומשם הועתק בילק' קהלת ר תתקפה) ובמ' קהלת ד"ו ר' כהן בר אחוי וכו', ובדפוסי' אחרים הגיהו שם ר' נתן כהן אחוי וכו', ועמ"ב שם, וכן הגי' המשובשת כאן בד"ו, ומשובשת יותר בד' ווילנא ר' נתן בר אהוה וכו' ועת"נ ואגה"א ח"ב צד 178: דר' חייא. כן הגהתי וכ"ה בשאר ספרים ובירושלמי ומ' קהלת, ובכי"ל דר' אחיה ועי' מועד קטן כ' ב' דר' חייא לחוד ור' אחיה לחוד: הוה מפרש. בירוש' הוה פריש אתא בעי מיפרוש מן חגא לחנוכתא, ובמ' קהלת מ"ב הגי' הוה מפרש בים הגדול ועת"נ: 12 צלי עלי. התפלל עלי: הן דאת וכו'. היכן שאתה קושר לולבך בימי החג קשור רגלך והמנע מלפרש בים ואם תכנס לבתב"נ ותשמע מתפללין על המטר לא תסמוך על תפלתי ועי' בפי' כי"ר שבדפוס, ובכי"ם מפרש מן דאת וכו' כשתקשור לולב ביום השמיני של חג לאחר מצותו כדי להצניעו קשור גם רגלך מלעבור את הים שאותו יום מתפללין הצבור משיב הרוח ושואלין מטר ולפיכך אל תסמוך על

אין עלת לכנישתא ושמעת מצליין דמטרא לא תסתמך על צלותי, ר׳ יהושע בר תנחום ברי׳
חייא דכפר חנין הוה באסיא בעא דיפרוש. אמרת ליה מטרונה באלין יומיא פרשין אתמהא,
איתחמי ליה אבוי בחילמא ברי בלא קבורה גם קבורה לא היתה לו (קהלת ו ג) אתמהא,
לא שמע ליה לא למילי דרין ולא למילי דדין והיא הוות ליה: איכן הן גלגל חמה ולבנה ו
נתונים, ברקיע השיני שנ׳ ויתן אותם אלהים ברקיע השמים, ר׳ פינחס בשם ר׳ אבהו
מקרא מלא הוא ואנשי כנסת הגדולה פרשוהו אתה הוא יי׳ לבדך אתה עשית את
השמים שמי השמים וכל צבאם וגו׳ (נחמיה ט ו) והיכן כל צבאם נתונים, ברקיע השני שהוא
למעלה מן השמים. מן הארץ עד הרקיע מהלך חמש מאות שנה ועובי הרקיע מהלך חמש מאית שנה 5c

4 ילקוט כאן י׳, ילק׳ מלאכי כ׳ תקל״ג, ילק׳ מכירי תהלים י״ט סי׳ י״ד, פסיקתא פכ״ט (קפ״ו א׳), מדרש קהלת מ״ב פ׳ וזרח השמש (מדרש זוטא לד 86), חגיגה י״ב ב׳: 8 ילק׳ מלאכי שם, ירוש׳ ברכות פ״א ה׳ ג׳, פ״ט י״ג א׳, מדרש תהלים ד׳ סי׳ ג׳, פסחים צ״ד ב׳, חגיגה י״ג א׳, תנחומא מ״ב תרומה סי׳ ח׳, תנחומא שם סי׳ ט׳ אגדת בה״ש לד 13 (מדרש זוטא לד 12), סדר אליהו רבה פ״ב, ועי׳ לעיל פ״ד לד 29:

1 אין] אם פ, אי א²מ | עלת] פאי, עללת ו, עיילת דמ | לבי כנישתא | *ושמעת פימ] ושמעתון דוא, ושמעין ל | מצליו ו, מצלין א², מצלון א¹, מצלוי מ, דמצלוי י | דמטרא] פו, על מטרא די במטרא א²מ, במיטרא א¹ | תסמוך | בריה דר׳ תנחום דפוא׳, בשם ר׳ . . מ | בי רבי ו, בר רבי י, בר מ | 2 אגין ו, חנון ד, אגון פ, אגוז אמ | באסייה ו, בעסיא אמ | בעה ו, בעי י דפריש אימ, דפרש מבין חגה להנוכתה פ | אמרה פאימ | מטרונה] פוא, ינא ד, ההיא מטרוניתא י באילין יומיא פוי, ביומיא אילין אמ | ᵒפרשין] פרשי ד | 3 איתחמי] פ, אתחזי דו, איתחזי א¹ימ | אבוה פי בחילמא] ו, בהלמא דפאמ, בחילמיה י | ברי] אמר ליה ~ לᵒדפוימ | בלאו י, דלא פוא¹מ | שני׳ גם דפ וגם י, שני׳ וגם אמ | אתמהא] ו, ל׳ ד | 4 לא] י, ולא דפואמ | ליה] י, ל׳ דפואמ | *למילי די] למילה ל, למלוי וא, למילוי מ | *דרין דפאי], דירן ל, דדן ו | למלוי וא, למילוי מ | דדן ו | והיא] פרי׳, וכן דואימ | הות דפרי¹, הוה א | איכן] פו, היכן דאימ | הן] פו, הוא א¹, ל׳ דא²י | 5 השיני] השמים פאי | 6 פירשוהו י, פירשו אותו דמ, פרשו פא | *יי׳ דפו] ל׳ ל | *אתה — וגו׳ ד] וגו ל 7 והיכן] ח, היכן מ, . . הם י, ואיכן הם פ, . . הן ו, היכן הוא ד | וכל מ | נתונים ל׳ חמ | ברקיע השני ל׳ א | שהוא] ברקיע שהוא לᵒואמ, שהוא הרקיע י¹ (מלאכי) | 8 השמים] הרקיע א | מן הארץ] א ומן . . ד, מהארץ א¹מ, ומהארץ ו, מן הרקיע י | ועד הרקיע דומ, . . לרקיע א, . . לשמי׳ י | ת״ק א¹, ועוביו של רקיע דוא²י, ועביו . . א¹מ | ת״ק דאימ |

תפלתי כי נדחית היא מפני תפלת רבים, ופי׳ גליון בכי״א כ׳ במקום שאתה אוגד את הלולב אל תכנס בדרך מכוכות ואילך, ובמ׳ קהלת ג׳ הן דאת וכו׳ קטר אלפך ואין עללת לבי כנשתא ושמעת קלא דצבורא מצליין דמיטרא לא תיסתמך על וכו׳, ובמ׳ קהל׳ מ״ב הן דאת וכו׳ קטור אילפך וכיון דאת עליל לבי וכו׳ ואת שמע דצלן על מיטרא לא תסמוך וכו׳. וגם ביהודה יעלה מובא קטור אילפך. ובירוש׳ שם א״ל אין דצלית עלך (אמת שאתפלל עליך) אלא אין חמיתינון לציבור מצליין למיטרא לא תתרחץ על צלותי הא דאת קטיר לולבך קטור רגלך, ושם נסדרו המאמרים בסדר אחר: 1 אין עלת. אם תכנס, ואין כמו אם ועי׳ מבה״י ב׳ א׳, ועלת מפעל עלל ועיילת מבנין הכבד: ושמעת. כן הגהתי והגי׳ דמטרא מקוימת גם עפ״י כי״פ וכי״ו ומד׳ קהלת ד״ו, והגי׳ במטרא מפרש בגליון כי״א ב׳ פי׳ אשמורת הבקר מזמ׳ שמתחילי׳ להשכים לתפלה שכבר החרף אל תכנס לדרך על סמך תפלה, ועי׳ עמת״ל ח״ג צד 93: מצליין. עח״נ ודל״א להח׳ דאלמאן צד 281 וצד 291: 2 דכפר הגין. במ׳ קהלת דכפר אגון, ובירוש׳ ר׳ יוסה בריה דר׳ תנחום דכפר אגין, וכן בנוסחת הדפוס לקמן פ״ק אזיל וכו׳ לר׳ תנחום בר חייא דכפר אגין ועח״נ: בעא דיפרוש. רצה לפרש בים, ובירוש׳ בעי מיפרו׳ מן חגא ועד חנוכת׳, וכן במ׳ קהלת בעא דיפרוש בין הגא להנוכה ועח״נ: אמרת ליה. במ׳ קהלת אמרה ליה ההיא מטרוניתא, ובירוש׳ תמתיה חדא מטרונה אמרה וכו׳: באלין יומיא וכו׳. וכי באלו הימים מפרשים בים, ובירוש׳ כדון מפרשין, ובמ׳ קהלת מוסיף ולא שמע למילהא: 3 איתחמי ליה. נראה לו אביו בחלום והזהירו שלא יעבור בים ואם יעבור יטבע ולא תהיה לו קבורה, ובמ׳ קהלת ואיתחמיה לי׳ אבוהי בחילמא אמ׳ ברי דלא קבורה וגם וכו׳, ובירוש׳ איתחמי ליה אבוי וגם וכו׳ ול״ג שם אמר ליה ברי וכו׳, ובכי״ל נוסף אמ׳ ליה בגליון ועח״נ: גם קבורה. וכ״ה בכי״פ ודפוסי׳, ובמקרא כתוב וגם וכצ״ל, והגי׳ שנאמר וכו׳ משובשת ועמ״כ: 4 לא שמע וכו׳. לא שמע לא לדברי המטרונה ולא לדברי אביו והיה לו כן שנטבע בים, והגהתי למילי, ובמ׳ קהל׳ ג׳ ולא שמע לא למילוי דרין ולא למילוי דדין וכן הות ליה ועח״נ, ובירוש׳ מסיים ולא שמע לא לדין ולא לדין ואזל בימא: 7 ברקיע השני. בחגיגה שם א״ר יהודה שני רקיעים הן וכו׳ ר״ל אמר שבעה ואלו הן וילון רקיע שחקים וכו׳ רקיע שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות קבועין שנ׳ ויתן אותם וכו׳ (ובאדר״נ פל״ז ר״מ אומר שבע רקיעין וכו׳ ועי׳ עוד פסיקתא פכ״ג קנ״ד ב׳, וי״ר פכ״ט סי׳ י״א, דברים רבה פ״ב סי׳ ל״ב, תנחומא מ״ב תרומה סי׳ ח׳, מ׳ תהלים צ״ב סי׳ ב׳ קי״ד סי׳ ב׳, פדר״א פי״ח, ברייתא דשמואל פ״ז, ספר יצירה פ״ד מי״ב, סדר רבה דבראשית סי׳ ל״ד וסי׳ ל״ז מדרש כונן בביה״מ ח״ב צד 37, מדרש עשרת הדברות בביה״מ ח״א צד 63, ואגה״ת ח״ב צד 65), ובמ׳ קהל׳ מ״ב שם ג׳ והיכן גלגל חמה ולבנה נתונים ר׳ אלעזר בר׳ ירמיה אומר ברקיע השני שנ׳ ויתן וכו׳ וצ״ל ר׳ ירמיה בן אלעזר כמו שהועתק בילק׳ קהלת ר׳ תתקס״ז, ובפסיקתא פכ״ט שם הגי׳ ר׳ ינאי ור׳ חנינא אמרי ברקיע השני נתנם הקב״ה שנ׳ ויתן וכו׳ בשמים אין כתיב כאן אלא ברקיע השמים וכו׳ ברקיע שהוא למעלה מן השמים א״ר אבהו מקרא מלא הוא שלא נתנו הקב״ה אלא ברקיע דכתיב אתה הוא וכו׳ את השמים וכל צבאם אין כתיב כאן אלא השמים שמי השמים וכל צבאם וגו׳ היכן צבאו של הקב״ה נתון הוי אומר בשמי השמים וכו׳ ועי׳ במ״נ ח״ב פ״ט ות״ג סוף פי״ד ובמאור עינים פי״א ד׳ ווילנא צד 166: 8 מן הארץ. אינו דבור בפ״ע אלא הושב כמה הוא גבוה גלגל חמה, וכן מפרש בפי׳ ב״ר כי״ט עתה צא וראה חמה ולבנה נתונים ברקיע השני שלמעלה מן השמים שאנו

ושרקיע עד רקיע מהלך ת"ק שנה. ראה מה הוא גבוה, ותני באחד בתקופת תמוז אין צל לכל בריה רכתי' ואין נסתר מחמתו (תהלים יט ז). גלגל חמה יש לו נושתק מה טעמיה לשמש שם אהל בהם (שם שם ה). ובריכה שלמים לפניו, בשעה שיוצא הקב"ה מתיש את כוחו במים שלא יצא וישרוף את העולם אבל לעתיד [לבוא] הקב"ה מערטלו מנרתקו ומלהטו מה טע' ולהט אותם היום הבא (מלאכי ג יט). ר' ינאי ור' שמעון בן לקיש אמ' אין גיהנם אלא יום שמלהט את הרשעים מה טע' כי

מדרש קהלת א חמה המשה (א' ה'), פסיקתא שם. ועי' תנחומא מ"ג תצוה סי' ו', תנחומא שם סי' ח', מדרש תהלים י"ט סי' י"ח ופי' י"ג. נדרים ח ב', ע"ז ג' ב': לקמן פכ"ו. ילקוט שם ועי' ילק' ישעיה ר"ס ג (תל"ו), אגדת בראשית ב ב:

1 ומהרקיע א | ועד רקיע ח, עד (ועד ו) הרקיע ד"ו, לרקיע א, ועד . . מ | חמש מאות פו | מה] כמה הוא ל' י | ותני] פ, תני ו, ותנן ד, תניא אמ, תאנא י | בריה דפאימ] בריה ו בריא ל | 2 דכתי' שנאמ' אמ | לה י | נושתיק ב, נשתק פ, נואשתיק ר', נרתיק דא', נרתק ואימ | מה טעם וי, שנ' דאמ | 3 בשעה שהוא יוצא דפומ, ובשעת יציאתה י | את] פו, ל' דאימ | כוחו] ו, כחו דפא, כחה י | 4 ולבוא ע] לבא דפוימ, ל' ל | מנושתקו] ע, מנשתיקו ע', מנשתקו פע', ומשתקו ו, מנרתיקו דמ, מנרתקו ד"י, ל' א | ומלהטו] ומלהט בו את הרשעים | מה טע] ו, שנ' דפאימ | 5 ר' ינאי — כתנור ובו' ל' ואי | וריש לקיש פ, ור' שמעון ד | אמ'] פ, תרויהון אמרין ד | גהינם דפ | שהוא מלהט דפ | טעם דפ |

ימים ומן הארץ ועד הרקיע וכו' בוא וראה כמה גובה החמה, ובירוש' ברכות פ"א ה"א שם הקב"ה נראה רחוק ואין קרוב ממנו דאמר לוי מהארץ ועד לרקיע מהלך ה' מאות שנה ומרקיע לרקי' מהלך ת"ק שנה ועביו של רקיע ת"ק שנה וכן לכל רקיע ורקיע ועי' מ' תהלים ד' סי' ג', וכ"ה בפסחים שם וחגיגה י"ג א' מן הארץ עד לרקיע מהלך חמש מאות שנה ועביו של רקיע מהלך ה' מאות שנה וכו' ועי' במדרשי תנחומא תרומה שם. ובירוש' ברכות פ"א שם פליגי ר' יודה ורבנן לר"י עוביו של רקיע מהלך חמשים שנה ולרבנן בשם שבין הארץ לרקיע מהלך ת"ק שנה כך בין רקיע לרקיע ת"ק שנה ועוביו מהלך ת"ק שנה ועי' במ"י לעיל צד 27, ובפסיקתא פב"ט המאמר מקומע את מוצא בין הרקיע ועד רקיע מהלך חמש מאות שנה, ובאגדת שה"ש הוצאת הח' שעכטער שם ר' מאיר או' מה גלגל החמה ת"ק שנה וכו' ועיי"ש צד 66, ובפא"ר שם אמרו חכמים גלגל חמה מהלך חמש מאות שנה, ואגדות אחרות לעיל פ"ד צד 26 ר' פינחס בשם ר' יהושעיה כחלל שבין הארץ לרקיע כך יש בין רקיע למים העליונים וכו'. שם צד 27 בעביה של ארץ כך עוביו של רקיע וכו'. ר"א בשם ר"ח א' כמם הזה ריב"נ אמר כב' וג' אצבעות והולקין ג"ב על השטה שלפנינו: 1 ותני באחד. וגם זה מופת כמה הוא גבוה, וכן נדרש במ' תהלים י"ט סי' י"ג מקצה השמים מוצאו שבאחד בתקופת תמוז וכו': 2 גלגל חמה. במ' קהלת שם תני בשם ר' נתן גלגל וכו': נושתק. כמו' כמו נרתיק (ומלת נושתק נתפרשה בהוראתה ולא בכתיבתה ועי' לעיל אצל קרויס צד 366). וכ"ה בסמך בכי"ל ובערוך ע' נשתק מערטלו מנושתקו (ובשני כ"י הערוך איתא מנשתיקו ומנשתקו) ושם העתק מפי' ר"ח יומא מ"ד ב', ובתוספות ישנים שם גי' ר"ח חמה יש לה נשתק שנ' לשמש וכו' מערטלה חמה מנשתקה, וכן הובא המאמר בתשוה"ג מהדורת ר"ש ווערטהיימער סי' מ"ז וז"ל וששאלתם בכל יום לא היה לה נאושתיק והיום היה לה נאושתיק (יומא שם. ולפנינו הגי' ניאשתיק, וכי"מ שם ניאושתיק, ובערוך שם נושתק ועי"ע ע' נרתק ובת"י נשתק, ובתוספתא יומא פ"ג נשתיק ובירוש' יומא מ"א ד' נרתיק) כך פירוש נושתיק כפי' ערי שמכסין בו את המחתה כגון תיק וכגון נרתק וכן מפורש בב"ר גלגל יש לו נושתיק שנ' לשמש וכו' אבל לעתיד לבא הקב"ה מערטלו מנושתיקו וכן אמרו וכו' ומוציא חמה מנרתיקו ללמדך שנרתיק ונושתיק אחד הן עכ"ל, והמבין בתורת האדם שער הגמול ג' במאמר שלפנינו בב"ר גלגל חמה יש לו נרתק וכו' מערטלו ומלהט בו את הרשעים מה טעם ולהט וכו', ובפסיקתא שם אי' ונשתיק יש לו כשם שכתב ושמש וכו' והוא ניתן בתוך נשתיקו וכו' (עיי"ש הערה י'). ובמ' קהלת ג' ויש לו נרתק, ובנדרים וע"ז שם מוציא חמה מנרתיקה, ובמדרשי תנחומא תמורה תיק בנרתק או נשתק ושם הפגנין בתנה פ"ב א"ר יהודה בר אלעאי השמש הזה נתון בתוך תיקו (צ"ל תיקו ועיי"ש הערה כ"ט וכ"ה בתנחומא) שנ' לשמש וכו' ובתקופת תמוז יוצא מתוך תיקו (צ"ל תיקו) לבשל בו את הפירות ואין העולם יכול לעמוד בו וכו', ועי' עוד בפס' והזהיר פ' תצוה ק' ע"א, ובמ' תהלים שם סי' י"א א"ר פנחס בשם ר' אבא השמש נתון בתוך התיק[2]) וכו' ושם סי' י"ג את מוצא שהוא נתון בנרתיק ונתון בגלגל, ועי' עוד מדרש הלל בבתה"מ ח"ה צד 59 ובריתא דמעשה בראשית במילואים לס' רב פעלים צד 50: 3 ובריכה של מים לפניו. וכ"ה במ' קהלת, ובמ' תהלים שם סי' י"ג ובריכה של מים שעל גבי הרקיע עוברת תחתיו והוא מכסר חמתו במים אשר מעל לרקיע, ובפסיקתא ליתא, ולעיל צד 28 אמרו הרקיע דומה לבריכה ולמעלה מן הבריכה כיפה ומחמת הבריכה כיפה מזעת, ובאגה"ת ח"ב צד 453 העיר על מ"ש הח' גאלדציהער על אגדה זו: בשעה שיוצא. במ' קהלת ובשעה שהוא רוצה לצאת הוא מסולהב והקב"ה מתיש כחו במים כדי שלא וכו', ובפסיקתא והוא יוצא מהלך אלף וחמש מאות שנה (ומכוון לפי הדרש שלפנינו מן הארץ עד הרקיע וכו') עד שהוא מתיש את כחו ואינו מזיק לבריות: 4 אבל לעתיד לבוא. הוספתי לבוא, וכ"ה בסמך ובערוך, ובפסיקתא אבל לעתיד לבא מה הקב"ה עושה גולה השמים הללו וכו' ומוציאו מתוך נשתיקו והוא יוצא על תקופתו ופורע מן הרשעים שנ' כי הנה היום וכו', ובמ' תהלים שם סי' י"ג ומה עושה הקב"ה ליום הדין מוציא החמה ושולף אותה מנרתיקה ומביאה לרקיע השני ודן בה את הרשעים והוא שורפן שנ' כי הנה היום וכו': מערטלו. מוציאו ערום מתיקו כדי שיהא לוהט בכל כחו. וכן לקמן פי"ט וידעו כי עירומים הם וגו' אפילו מצוה אחת שהיתה בידן נתערטלו ממנה, ובמ' קהלת נשתבש מערטלו ומהשתקו מנרתקו (ועי' גי' כי"ו) וצ"ל מנשתקו ונוסף פירושו או גי' אחרת מנרתקו ועיי"ש בחי' רד"ל: ומלהטו. את העולם. ובגליון כי"ל ציין ס"א ומלהט בו את הרשעים, והוא כגי' שאר הספרים, ובמ' קהלת גי' ומלהט אותו ברשעים שנ' כי הנה היום וכו': היום הבא. ורישא דקרא והיו כל זדים וכל עושה רשעה וכו' ויום הוא השמש (ועי' בפי' מהרד"ו) וכ"ה בכל הענין אין גיהנם אלא יום שמלהט וכו' לא יום ולא גיהנם וכו' היום והגשמים וכו' ולכן נסדרו אגדות אלו בין המאמרים על גלגל חמה. וכן בתנחומא תצוה שם היום הזה נתון בתוך תיקו וכו': 5 אין גיהנם. לעתיד לבא, וכ"ה לקמן פכ"ו בגי' הדפוס ר' ינאי ור' שמעון בן לקיש תרויהון אמרין אין גהינם לעתיד לבא וכו', ובכי"ו וכי"א א' וב' וילק' מלאכי ל"ג מאמר זה, ובכי"א ב' נוסף בגליון ר' יוחנן ורשב"ל תרויהו וכו', ובילק' ישעיה שם העתיק ר' פנחס אומר יום הוא שמלהט וכו', ובמ' תהלים

[1]) ναρθήκιον, Scheide, Behältnis. [2]) θήκη.

הנה יום בא בוער כתנור וגו' (שם שם). רבנין אמ' יש גיהנם שנ' **אשר אור לו בציון וגו'** (ישעיה לא ט) ר' יהודה בר אלעיי לא יום ולא גיהנם אלא אש היא שיוצאה מגופו שלרשע ומלהטתו מה טע **תהרו חשש תלדו קש רוחכם אש תאכלכם** (שם לג יא). ר' יהושע בר כון אמר **יגידו שמים צדקו** (תהלים נ ו) לעתיד לבוא שמים מתנים צדקה שעשה הקב"ה עם עולמו שלא נתנם ברקיע הראשון, שאילו הוא נתנם ברקיע [הראשון] לא היתה בריה יכולה לעמוד מאש היום: אמר ר' לוי ג' דברים קולן הולך מסוף העולם ועד סופו והבריות אינן שומעין, ואילו הן היום והגשמים והנפש בשעה שיוצאת. היום [מניין] אמר ר' יהודה בר' לעיי את סביר שהוא שף ברקיע ואינו אלא כמסר הזה שהוא נוסר בעץ, הגשמים מניין אמר ר' לוי כת' **תהום אל תהום קורא לקול וגו'** (שם מב ח),

1 עירובין י"ט א': 5 ילק' תהלים ר' תשמ"ג, ילק' מכירי תהלים מ"ב סי' י"ד, שמות רבה פ"ה סי' ט', מדרש שמואל פ"ט סי' ב', מדרש קהלת מ"ב פ' תלת הכמה. ועי' יומא כ' ב', פדר"א פל"ד:

1 רבנין] **א**, רבנן **ד**וי[1], ורבנין **פ** | אמרין **פוא**[2]י, אמרי **דא**[1] | יש] אף **א** | גהינם **דפו**, גיהנם לעתיד לבא י | 2 בר] **פ**, בר **דא**, בי רבי **ו** | אלעאי **דא**, אילעאי **פו** | לא] אמר ~ **וא**, אומר ~ **די** גיהנם] י, גהינם **דפ** | *היא **פו**] הוא **לא**, ל' **די** | *שיוצאה] שהיא יוצאה **ד**, . . . יוצאת **פ**, שיוצאת **א**[1] יוצאת **א**[2], שיוצא **ל**, שהוא (שהיא **ו**) יוצא **וי** | מגופו של רשע] וי, מגופן של רשעים **דא** | ומלהטתו] **פוי** ומלהטתן **א** ומלהטת אותן **ד** | 3 ומה טעם **ו** מאי טעמיה הכתיב **ד** שנ **פאי**, תהרו תאכלכם **ד**, וגו לו בר] **פ**, ביר' **ו**, בר **דא** | כון] **ו**, אבין **פא**, אבון **ד** | יגידו] **פוהאי**, ויגידו **די** (מלאכי) | 4 לבא **דפי** מתנים] מכירין **א**[2], שואלין **א**[1] | צדקו של הב"ה שעשה **א** | עולמו] בריותיו **פ** | 5 שאילו] שאם **פי** (שם) הוא ל' | *הראשון **דוא**]² ראשון **הי** (שם), ל' **לפ** | לא היתה] אין כל **הא** | *בריה **דפהאי**] ברייה **ו** בריא **ל** | מאשו של יום **דפואי** (שם), מפנו אשו . . י | 6 ג'] **ד**'**אים**, שלשה **דפו** | דברים ל' י והבריות] ~ בינתיים **ו**, בנתים **דאים**, נתונין בנתים **פ** | ואינן **פוא**[2], ואינם **דם**, ואין **א**[1]י | שומעין] מרגישין **פואים**, ייס **ד**, יות **ה** | 7 בשעה ל' **אים** | שהיא יוצא **ו**, כשהיא יוצאה י, שהיא (כשהיא **א**[2]**מ**) יוצאה מן הגוף **דפא**[2]**מ** | *מניין **ו**] מנין **דפי**, מ"ל **א**, מנ"ל **מ**, ל' **ל** | דא"ר **א**[2] | יודא **ו**, יהושע **פ** בר' לעיי] בר' אילעאי **ו**, בר אלעאי **א**[1]**ים**, ב"ר . . **א**[2], ל' **דפ** | אתה **הי** | ששף י | כמסור **ו**, כמסמר **א**[2], כנסר י, 8 זה י | שמנסר י | את העצים **פ** | והגשמים **א**, רין **ו**, גשמים **פ** | מניין] מ"ל **א**[1], מנלן **א**[2], מנ"ל **מ** | אמר ר' לוי ל' **אי** | כת'] דכת' **פ**, שנא' **א**, ל' **דוים** | *לקול וגו' **דפ**] לקול צנוריך **א**[1]**ים**, וגו' **לו** |

סדר אחר למאמרים וג' שם רבנן אמרי יש וכו' ר' ינאי ורשב"ל אמרי תרווייהו אין גיהנם לעתיד לבא אלא השמש הזה מלהט וכו' את מוצא שהוא נתון וכו' ובפסיקתא המאמר מקוטע ועיי"ש הערה ו'. והמאמר איתא ג"כ בפ' רחג הסוכות בביה מ ח ו צד [illegible] ר' ינאי ור"ש לקיש וכו' אין גיהנם לעתיד לבא אלא שהרשעים נדונים באותו היום של חמה וכו'. ובמ' קהלת שם ר' ינאי ור' ישמעאל תרוויהון אמרין אין וכו' אלא שמש היא יוצאה צדיקים נתוני ממנה מנין שנ' וזרחה לכם יראי שמי וכו' ורשעים נדונין בה וכו' ובנדרים ח' ע"ב מובא הדרש רק בשם ר"ש ב"ל עיי"ש: 1 יום בא. וכ"ה בכי"פ ודפוסי' ונדרים שם ובמקרא כתוב היום ובצ"ל וכ"ה במדרשים שהעתקתי. רבנין אמ'. במ' תהלים שם רבנן אמרי יש גיהנם לעתיד לבא ועה"ג ובפסיקתא וחכמים אומרים יש וכו' וכו' בביה מ ח ו שם וחכמים אמרו וכו': אשר אור לו. בעירובין שם ותנא דבי ר' ישמעאל אשר אור לו בציון זו גיהנם ותנור לו בירושלים זו פתחה של גיהנם: 2 לא יום. בכי"ל נעדר כאן מלת אמר ועי' במ"י לקמן פ"ז בד"ה ר' ירמיה כהנא שאל: היא שיוצאה. כן הגהתי וכ"ה בכי"ד לקמן פכ"ו שיוצאה ושם איתא גם בכי' הדפוס מגופו של רשע ועה"ג: 3 ר' יהושע בר' כון. במ' תהלים שם איתא אמר ר' יהושע בן לוי הקב"ה צדקה עשה עם כל באי עולם שלא נתנו ברקיע הראשון שאלמלא נתנו ברקיע הראשון לא היה כל בריה תחתיו ובפסיקתא צדקה גדולה עשה הקב"ה בעוה"ז שלא נתן את השמש בשמים שאנו רואים עיי"ש: יגידו שמים. במקרא כתוב ויגידו ובצ"ל ועה"ג: 4 מתנים. מספרים: 6 אמר ר' לוי. במ"ש העתיק כל המאמר מב"ר בכינוי תאנא (ועי' במ"י לעיל צד 1) עד ואתון יתבין הכא ולא ידעין וג' א"ר לוי שלשה קולן הולך וכו' והבריות בנתים ואינן מרגישין. ובשמו"ר א"ר לוי שלשה קולות הולכות מסוף וכו' והבריות בינתיים אינן שומעות כלום ועה"ג ובמ' קהלת מ"ב שלשה קולות יוצאין מסוף וכו' ועד סופו ואלו הן וכו' ובסגנון הברייתא ביומא שם ת"ר שלש קולות הולכין מסוף וכו' ועד סופו ואלו הן גלגל חמה וקול המונה של רומי וקול נשמה בשעה שיוצאה מן הגוף וי"א אף וכו' ובפדר"א מונה ששה דברים עיי"ש: 7 בשעה שיוצאת. וכ"ה במ"ש והנפש בשעה שהיא יוצאת ובשמו"ר והנפש בשעה שיוצאה מן הגוף ובמ' קהלת מ"ב והנשמה בשעה שיוצאה מן הגוף ועה"ג: היום מניין. הוספתי מניין וכ"ה בשמו"ר ומ"ש מנין וליתא במ' קהלת מ"ב ועה"ג: שהוא שף ברקיע. פי' בסוף ת"ר לא מתגלגל על שפי הרקיע ואינו אלא שנכנס בגוף הרקיע והולך אותו בהלוכו בתוכו כמסר המוסר בעץ. וזה לפי שיטת חכמי ישראל בברייתא פסחים צ"ד ב' שגלגל קבוע ומזלות חוזרין ועי' במ"כ ח"ב פ"ח ושם הזכיר הרמב"ם גם דעת הפילוסופים על תנועות הגלגלים שמשמיעים קולות נוראים עצומים מאד וכיעת פיטאגורים בכח תאמין שיש להם קולות ערבים נערכים עם גודלם בערך נגוני המוסיקא[1]) וכתב שזה ג"כ דעת חז"ל אשר יתארו גודל קול השמש בעת מרוצתו בכל יום בגלגל, וכוון למאמר זה שלפנינו ובברייתא יומא שם: כמסר. מגירה ובמקרא (ישעיה י' ט"ו) המשור בשיר שמאלית ועי' גי' כ"ו ו' ובמ"ש ג' את כבור שהיום הזה שף עם הרקיע ואינו אלא ניכר ברקיע כמסר הזה ובמ' קהלת מ"ב מה את כבור שהיום הזה שף ברקיע ואינו וכו' כמסר הזה שהוא ניסר בעץ ובשמו"ר זה הגלגל שהוא שף ברקיע אינו אלא כמסמר הזה שהוא נתון בעץ. ובגמרא יומא שם מובא מאמר ר' לוי מפני מה אין קולו של אדם נשמע ביום וכו' מפני גלגל חמה שמנסר ברקיע כחרש המנסר בארזים ועי' מ"ש [illegible] ת"א צד [illegible] פעררעס עטימאלאגישע שטודיען צד [illegible] וריבכ [illegible] אינפיעלמיט [illegible] צד [illegible] ר' תהום אל תהום וכו'. במ' קהלת מ"ב מוסיף כאן המאמר א"ר לוי המים העליונים זכרים וכו' ועי' לקמן פי"ג ובשמו"ר בשנה

1) Sphärenharmonie.

והנפש מניין, דלמא ר' שמואל אחוי דר' פינחס בר חמא הוי עני דמך בצפירי והוון חבריא יתיבין גביה. אתת מילה ושרון דחכין. אמר להון כמה נפשיה דאחוה דההוא נכרא עני מקצצה ארזין ומקצצה אילנין ואתון יתיבין הכא ולא ידעין: כיצד גלגל חמה ולבנה שוקעים, ר' יהודה ברי לעיי ורבנן. ר' יהודה אומר מאחורי כיפה ולמעלה. ורבנן אמרין מאחורי כיפה ולמטה. אמר ר' יונתן נראין דברי ר' יהודה ברי לעיי דאמר מאחורי כיפה ולמעלן בימות החמה שכל העולם חם והמעיינות צונין. מלהון דרבנן דאמרין מאחירי כיפה ולמטה בימות הגשמים שכל העולם צונן והמעיינות פושרים. אמר ר' שמעון בן יוחי אין אנו יודעין אם פורחים

3) מדרש קהלת ה״ב פס (מדרש זוטא ננ 87), פסחים ל״ד נ':

1 והנפש] הנפש בשעה שהיא יוצא ן. והנפש . . יוצאה פ והנפש (הנפש א') בשעה שהיא יוצאה (יוצאת א') מן הגוף דא'מ. והנפש כשהיא יוצאה (כשיוצאה י) מן הגוף א'י | מנ׳ ל׳ מ | דלמא] פי'. דלמה ות״ר', ר דאמ | כרבי ד | אחוה פא' | בר חמא] ד'וא'. ב״ר . . ד. ל' פ | עני] עניא פ. ל' דואים (וכן בפסוק) | דמך] פי'. דמיך דאמ | בצפורין ו | והוו א'מ | חבריה ד. חברין מ | 2 יתבין פואמ (ויתבי חברייה י) | אתא א'ר'י | מלה ן. מילא א'. מילתא ד | ושרון] ואמ. ושארון י. ושרין ד | דחכין] ד'. דחכין יש. גחכין ד. ־ין פר'. גחכון א. גחתין מ. גברין י | לון ו | כמה] פואר'מ. כמא דנחא ד | נפשא א' | דאחוה] פור'י. דאחוי א. ל' ד | 3 מקצצה] ור'. ־צא דפאים | ומקצצה] ן. ־צא דפמ. ומעקרא ר' | אילנין] פואר'מ. אילני ד | יתיבין] ן. יתבין א'מ. גחכון פ. יתבין (דחכין ד') גחכין ד | הכא] פואמ. ל' ד' | כיצד] פוא. ויתן אותם אלהים ברקיע השמים ~ ד | גלגל ל' פוא | שוקעין] פוא. ~ ברקיע ד | 4 יודה ן | בר] פ. בי רבי ן. בר דא | אלעאי | ר' יהודה אומר] פ. ר' . . בר אלעאי אמ א. ר' יודה ברי אילעאי אמ' ן. רבנן אמרין ד | 4 כיפה] הכיפה ד (בכל הענין) | ולמעלן ואי. ולמטה ד | רבנן אמרין ן. ורבנן (רבנין א'. ורבני' א') אמרי פא. ור' יהודה בר אלעאי אמר ד | 5 ולמטה] ולמעלה ד | יונתן] פא. יוחנן ד | בר' לעיי] בר אלעאי דא'. ל' פא' | דאמר] א'. דהוא אמר ד. דהוא אר א' (דאמר ולמעלן ל' פ) | ולמעלה א | 6 כל פ | העולם] פו. ~ כולו דא'. כלו א' | ״חם א] חמה ל. רותח דפו | והמעיינות] פוא'. ומעיינות ד | צונין] פ. צונים ן. צוננין ד. צונן א | מלהון] פ. מילהון א. ומלהון ד. מליהון ו | דרבנן | ״דאמרין ד] דאינון אמרין וא'. ל' ל (דאמרין — ולמטה ל' פ) | 7 הגשמין ו | שכל ל' פ | העולם] פוא'. ~ כולו דא' | והמעיינות וא'. ומעיינות דפ | פושרין | יוחי] פ. יוחאי ד | פורחין פ. . הן דוא'. הם א'

יש אילן שפרשיו וכו' ועי' לקמן שם בסוף הפרשה: 1 דלמא. מעשה וסיפור בל״י[1]) ועי' פערלעס ביצאנטינישע צייטש. ה״ב צד 571 ולעיל אצל קרויס צד 214. וכן נמצא בבבלי דלמא (דילמא דלמה) לפני הסיפורים לקמן פל״ה פמ״ו פי' ד פס״ב פי' ב' ופי' ה' פע״ז ופע״ט ובמקומות הרבה בירושלמי ומדרשים אחרים ועי' מבח י' י״ב וערוך הש ה״ג צד 70, וכן איתא דלמא בהוראת סיפור בגי' הדפוס לקמן פמ״ו סי' ח' עיי״ש ופע״ח סי' ג' ולקח טוב בראשית י״ז ה', ושם מ״א י״ג מובא דלמה מב״ר פס״ט ונוסף פירושו מעשה, ובפי' ב״ר כי״ט נקוד דלמה וכתב בכל המדרשים שתראה דלמה מעשה שהיה ועי' בפי' הנדפס, וליתא במ״ש, ובקיצור ב״ר בכי״ח העתיק ״ ״ מלת דלמה והסיפור עצמו השמיט, והראיה מסיפור זה שהנפש קולה הולך וכו' בשעה שיוצאת אינה ממאמרו של ר' לוי שהוא היה קודם בזמן לר' שמואל ואחיו רפב״ח, וכבר העיר ע״ז באגה״א ח״ב צד 427, ובמ' קהל' מ״ב מובא כאן מאמר אחר הנשמה בשעה שהיא יוצאת מן הגוף מניין בר קפרא אמר עשה את שאינו רואה רואה וכו'. והמאמר איתא גם במ״ש: דמך. נפטר, ובמ״ש שם תני' הוה [דמיך] בסכני וסלקין חבריא מבקרא יתיה: 2 יתיבין. בינוני פעיל ועי' דאלמאן צד 229: אתת מילה וכו'. במ״ש להם אתת מילה וגחכון ועח״ג ועמת״ל ע' דחך וע' גחך, ובא״א הגיה ג״כ דחכין, ובפי' השני שבפי' ב״ר בדפוס מפרש בא להם דבר של שחוק והתחילו מצחקין, אבל בפי' כ״א שם ובכ״ה בכי״ט נשמע קול ביניהם והרכינו עצמן מאימת הקול, ושם ג' גחכון ופירושו מובן יותר לפי הגי' גחנון בכי״א א' וב': אמר להון וכו'. ר' פינחס להבירויו, והוא הרגיש שאחיו מת ונפשו בשעה שיוצאת שוברת ארזים ואילנות לקולה והם לא הבינו. ובגי' הדפוס המשובשת הגיה כבר במ״כ כמה נפשיה דאחוה דההוא וכו' וכן הדפיסו אחריו, ובמ״ש ג' אמר קליה דנפשיה דאחוי דההוא גברא מתברא ארזין ומעקרא אילנין ואתון יתבין הכא ולא ידעין, ובכי' ל כתוב מקצצה אדין ומקצצה אילין ומוגה לנכון שם ארזין ואילנין, וביומא שם מסיים ובעי רבנן רחמי אנשמה בשעה שיוצאה מן הגוף ובטלוה: 3 כיצד גלגל וכו'. מובא במאור עינים שם צד 159 וג' היכן חמה ולבנה שוקעים ועה״ג, ומפרש שם מאמר זה וכן סיפא דברייתא בפסחים שם חכמי ישראל אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע לפי דעת חז״ל שהארץ שטוחה ושאין כפת השמים מקפת תחתיה ובהערב השמש יכנס בעובי הרקיע כלפי אחוריו עיי״ש ובים״ת שהאריך בפירוש אלו המאמרים, ובמ' קהל' מ״ב ג' והיכן גלגל חמה ולבנה שוקעין ר' יהודה וכו' חד אמר וכו' וחד אמר וכו', ומשם הועתק בילק' קהלת ר' תתקס״ז: 5 אמר ר' יונתן. במ״ע שם א״ר יוחנן נראין דברי ר' יהודה בימות החמה וכו' ומליהון דרבנן בימות הגשמים ועה״ג ולעיל צד 44 במ״י ד״ה א״ר יונתן, ובמ' קהל' מ״ב שם א״ר יונתן בן גוריון (בילקוט שם א״ר יוחנן) נראין דברי ר״י וכו' דאמר מאחורי כיפה ולמעלה וכו' שכל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין ומילהון דרבנן דאינון אמרין וכו' ועה״ג. ובפסחים שם איתא אמר רבי ונראין דבריהן מדברינו שביום מעיינות צוננין ובלילה רותחין תניא ר' נתן אומר בימות החמה חמה מהלכת בגובה של רקיע לפיכך כל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין בימות הגשמים חמה מהלכת בשיפולי רקיע לפיכך כל העולם כולו צונן ומעיינות רותחין: 6 חם. כן הנהתי ועה״ג: צונין. כמו צוננין וכ״ה לקמן סוף פי״ב, ובירוש' שבת פ״כ י״ז ג' בפושרין וכו' בצוננין וכו' ועי' עמת״ל ע' צנן: 7 אם פורחים באויר. בלא גלגל, ועי' הומבאלדט קוסמוס ח״ב צד 382:

[1]) δρᾶμα

באויר, אם שפין הם ברקיע, אם מהלכין הם כדרכן, דבר קשה למאוד ואי אפשר לבריה לעמוד עליו:

יח) ולמשול ביום וגו׳ אמר ר׳ חלפאי אם לעניין המאירות והלא כבר נאמר את המאור הגדול לממשלת וגו׳ מה ת״ל ולמשול ביום ובלילה אלא אילו הצדיקין שהן שליטין במה שנברא להאיר [ביום ובמה שנברא להאיר] בלילה הה״ד וידם השמש וירח עמד וגו׳ [הלא היא כתובה על ספר הישר] (יהושע י יג), מאי ספר הישר, ר׳ חלפי מייתי לה מהכא ולמשול ביום ובלילה, ר׳ חנין בשם ר׳ שמואל בר יצחק מייתי לה מסופא דסיפרא ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו [וזרעו יהיה מלא הגוים] (בראשית מח יט), אפשר כן אתמהא אלא זה יהושע שהוא עומד ממנו שהוא מעמיד חמה ולבנה ששולטים מסוף העולם ועד סופו. ר׳ חנין בשם ר׳ שמואל מייתי לה מסיפא דאוריתא בכור שורו הדר לו וגו׳ [ינגח יחדיו אפסי ארץ] (דברים לג יז), אפשר כן אתמהא, אלא זה יהושע שהוא עומד ממנו שמעמיד חמה ולבנה ששולטין מסוף העולם ועד סופו. אמר ר׳ שמעון בן יוחאי ספר משנה תורה היה סיגנם ליהושע. בשעה שנגלה עליו הקב״ה מצאו יושב

3 ילקוט רמז י׳ י״ח, ילק׳ יהושע רמז כ״ב: 5 עי׳ ע״ז כ״ה א׳:

1 בעב האויר א[1], בעבי . . א[2] | אם] פו, ואם ד | הם] א[1], הן וא[2], ל׳ דפ | אם מהלכין כדרכן ו, ואם מהלכין הן כדרכן ד, אם . . בדרך פ, אם מהלכין א | דבר] פוא, הדבר ד | קשה] ~ לי א | למאד פ, למאד מאד ו, מאד דא[2], מאד מאד א[1] | אי איפשר לבריה א[2], אי . . לכל בריה א[1], ואי אפשר לבריות ד אין בריא יכולה פ | 3 חלפאי] פא, חלפיי ו, חולפי ח, אילפא ד | ם והלא] הלא ד | 4 ומה | הצדיקים דפואי, צדיקים י (יהושע) | שליטין] פוא[2], יום א[1], שולטין ד, יום י | *במה — בלילה ל׳ דוי (שם)] במה . . להאיר ביום ובלילה י, במה שנברא להאיר בלילה לא, למשול כמאורות יום ולילה פ | 5 וגו׳] פ, עד יקום גוי אויביו דא, ל׳ י | *הלא — הישר דאי] על — הישר פ, ל׳ ל | 6 מאי] איזה פ, אי זהו ח, היידן הוא ו | ספר הישר] פונ, ~ ספר (זה ספר א) אברהם יצחק ויעקב ואמאי (ומאי א[1]) קרי ליה ספר הישר דכתי׳ תמות נפשי מות ישרים דא, ספר אברהם . . ויעקב שנקראו ישרים ח | חלפיי ו, חילפיי י (שם), חלפאי פא, חלפתא ד | אייתי י (שם), א׳ פ | לה] ואי (שם), ליה די, ל׳ פ | מהכא] פאי, מן הכא דו | 7 חנן י (שם) | בר יצחק] בר רבי יצחק ו, ברבי . . י, בר רב . . פא[2]י (שם), ל׳ ד | אייתי א[2] | *לה דפואי (שם)] ליה י, ל׳ ל | מסופיה פא[1], מן סופיה ו, מסיפא די (שם), מסיפיה י | דספרא | 8 *וזרעו — הגוים א[2]ין] ל׳ לדפו | אפשר] פי, איפשר אי (שם) ואפשר ד | אתמהא ל׳ דפאי | שעומד י (שם), שעמד פאי | 9 שהעמיד א | חמה ולבנה] י, גלגל ~ דפואי (שם) שהם שולטי׳ דא[1], שהן שולטין א[2]י, שהם שליטים י (שם) | ר׳ שמואל] ~ בר רבי יצחק ו, בר רב . . דא[2] | 10 ליה י | מן סיפא ו, מסיפיה י, מסופא א | דאוריתא] ואי (שם), דאורייתא די | *וגו׳ — ארץ] וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח . . ארץ י, וגו׳ לו, ל׳ ד | 11 אתמהא] ו, ל׳ דאי | זהו י | שעומד א[2]י (שם) | שהוא מעמיד דו, שהוא העמיד א[1], שהוא עתיד להעמיד א[2] | חמה ולבנה] א[2], גלגל ~ דוא[1] | שהן שולטין דוא[2] | 12 םאמר] דאמר ד | יוחי חי (שם) | *סיגנם ע] סגנם פ, סיגנון ד, סגנון י, סיגנס לש, סגנם א[2]ע[0], שיגנם ו, שגנם י[1] (שם), סגינור ר[3] | *ליהושע דפי] להושע ל, של יהושע ואע |

1 אם שפין. כמו שאמר ר׳ יהודה לע״ל את כבור שהוא שף ברקיע: אם מהלכין וכו׳. ואינן שפין, ובמ׳ קהל׳ מ״ב שם הגי׳ אמר רשב״י אין אנו יודעין אם באויר הן פורחין אם שואפין הם ברקיע אין בריה יכולה לעמוד עליהן; ועי׳ ילקוט קהלת שם: 3 ר׳ חילפאי. בגי׳ הדפוס אילפא הוא מסגנון הבבלי ועי׳ מכה״י פ״ג ע״ב: אם לעניין המאורות. שנבראו למשול ביום ובלילה הלא כבר נאמר לע״ל ויעש וכו׳ את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה וא״כ מה ת״ל ולמשול ביום וכו׳ אלא קרא לדרשא אתא אילו הצדיקים וכו׳: 5 להאיר ביום ובמה וכו׳. כן הגהתי כמו שמוגה גם בגליון כי״ל, וגי׳ הספר במה שנברא להאיר בלילה איתא גם בכי״א א׳ וב׳ וקשה לפרשה, ובפי׳ ב״ר שבדפוס ג׳ במה שנברא להאיר ביום ובלילה אלו חמה ולבנה וגו׳ ועת״נ, ובכי״ט חסר הפירוש בסוף הפרשה ונמחק ברוב הפרשה בכי״א: הלא היא וכו׳. כן הוספתי, ובדפוסי׳ וכי״א א׳ וב׳ מובא כל הפסוק בשלימות: 6 מאי ספר הישר. כלומר מאי רמז זה, היכן מצינו נרמז בספר הישר על יהושע וספר הישר לר׳ חלפאי ולר״ח בשר״ש במאמרו הראשון הוא ספר בראשית, ולר״ח בשר״ש במאמרו השני הוא ספר משנה תורה וכמו שנחלקו אמוראי במס׳ ע״ז, ושם גרסינן וידום וכו׳ הלא היא כתובה וכו׳ מאי ספר הישר א״ר חייא בר אבא א״ר יוחנן זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים שנ׳ תמות נפשי מות ישרים והיכא רמיזא וזרעו יהיה מלא הגוים, ועוד שם בסוגיא ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר מאי ספר הישר א״ר חייא בר אבא א״ר יוחנן זה ספר אברהם וכו׳ שנקראו ישרים דכתיב בהו תמות נפשי וכו׳ ר״א אומר זה ספר משנה תורה ואמאי קרו ליה ספר הישר דכתיב ועשית הישר והטוב וכו׳ והיכא רמיזא ידיו רב לו וכו׳ עיי״ש, ומסוגיא זו באו ההוספות בגי׳ הדפוס וכי״א א׳ וב׳ ובגי׳ כי״ת ועת״נ (ולא הוסיפו במאמר ר״ח בשר״ש השני זה ספר משנה תורה וכו׳) וכל זה ליתא בכ״י הישנים כי״ל כי״פ וכי״ו וכן ליתא בכי״נ ועי׳ גם בפי׳ ב״ר שבדפוס: ולמשול וכו׳. וכדדריש אילו הצדיקין וכו׳: 7 מסופא דסיפרא. מסוף ספר בראשית, ועת״נ ועמת״ל ע׳ סופא ועי׳ סיפא: 9 שהוא מעמיד. בנוסחת הדפוס לקמן פצ״ז הגי׳ שהוא מדמים גלגל חמה ולבנה וכו׳ (בכי״ל וכ״י אחרים נמצא סדר ויחי מפ׳ צ״ז עד סוף המדרש בנוסחת שיטה חדשה ועי׳ מ״ש במ״ח חלק ל״ט צד 489): 10 ינגח יחדיו וכו׳. כן הוספתי ועת״נ ופי׳ ב״ר שבדפוס: 12 היה סיגנם. כן הגהתי עפ״י גי׳ הערוך ע׳ סגנם וכי״פ סיגנם במ״ב וכן אי׳ סיגנם בירוש׳ סוטה פ״ח ה״ב ב׳ ופי׳ נס ודגל בל״ר[1]) כמו סיגנון וסגנון בל״י[2]) ופלא שכתובת התיבה בכמ״ך כמו בכי״ל אי׳ גם בפי׳ השני שבפי׳ ב״ר

[1]) signum. [2]) σίγνον.

וספר משנה תורה בידו. אמר לו חזק יהושע אמץ יהושע לא ימוש ספר התורה הזה וגו' (יהושע א ח). נטלו והראה לו גלגל חמה. אמר לו כשם שלא דממתי מזה כך אתה דום מלפני מיד וידם השמש וגו'. אמר ר' יצחק עבדא כישא לא זבינית כבסיה דאבא את אתמהא. לא כך ראה אותך אבא בחלום 5a הנה השמש והירח וגו' (בראשית לז ט) אתמהא מיד וידם השמש וגו':

פרשה ז

א(5) א כ) ויאמר אלהים ישרצו המים וגו' כת' אין כמוך באלהים יי' ואין כמעשיך (תהלים פו ח) בנוהג העולם מלך בשר ודם צר צורה ביבשה. אבל הקב"ה צר צורות במים שנ' ויאמר אלהים ישרצו המים:

ב [ישרצו המים וגו'] יעקב איש כפר נבוריה הורה בצור דגים טעונים שחיטה, שמע ר' חגי

2 כף' תנחומא ס נ תהלי כי ייה, תנחומא שם פי ט': 7 לקמן פצ"ד: | 6 ילקוט רמז י"ח, ילק' תהלים ר' תתליא, ובי' הילכות גדולות תמכת' ובירקה פ"ח, תנחומא ת"נ הורים פי נ', תנחומא שם פי נ', מדרש תהלים י"ח פי כ"ו פ"ו פי נ', מדרש משלי פ ה כי ר: 8 ילקוט רמז י"ח, פסיקתא ב' זרה (ל"ה נ'), פסיקתא רבתי שם (פ"ח ח'), תנחומא ס נ חקת כי כ"ו, תנחומא שם פי ו', במדבר רבה פי"ט פי נ'. מדרש קהלת ב' כל זה נסיתי (ז' כ"ג):

1 ואמץ פא | יהושע ל' פ | 2 והראה לו גלגל] ח, והראהו גלגל אי, והראה אותו גלגל פ.. אותו לגלגל דו | חמה] ~ הלבנה י | דממתי] א"י, דוממתי ד, דמם פ | מזה] ~ פי פ | כך] אף דפי, ואף א | אתה דומם י | וגו'] וירח עמד די | 3 עבדא] פ, אמר ליה ~ ד, אמר לו ~ י (שם). א"ל יהושע לגלגל חמה ~ א | לא] פאי, לאו ד | *זבינית — את אתמהא] וזבינת אתמהא.. את אתמהא ל, וזבינת כבסא דאבא את פ'(שם), וזבינ' כבסא.. את י', זבינ' דאבא את ד, זבנית (זבינית א') יתך בכספא א | לא כך אבא ראה אותך א, לא כך ראך פ | 4 הנה] פי, והנה ד, שנא'.. א | אתמהא ל' | 6 שבעולם | מלך ל' פ | צר — ביבשה] אינו יכול לצור צורה במים פ, צר צורה ביבשה שמא יוכל לצור אותה במים י | צורות] ח, צורה דפאבי | במים] בתוך המים א | 7 המים] פאי, ~ שרץ נפש חיה דכ | 8 נבוריה] די, ריא פב, נבוראי ד, נבורי י', עכו נבוריא א | שטעונים א' | רב פ | חגאי כ |

דס ר (וכן העיר בא"א שנ' רש"י סנגס) ובבי א ב' וכי ו וילק' יהושע (ובשניהם בשין שמאלית בראש התיבה) ועי' גם בערוך השי שם הערה ב' (ובא א כתב שני' הערוך סנגס) ובשם ר פס ה פי ג' הגי' בד ו סינני' (ולא סנגוס), ובגליון כי ל פי' קופנגי[1]): 1 חזק יהושע אמץ יהושע. עשה"כ שם א' ו' ז' וגו' חזק ואמץ ודורש מדכתיב ספר התורה הזה משמע שהיה בידו. ולא פירש כאן הדרש שהיה ספר משנה תורה ועי' ספרי שופטים פי' ק"ס ותוי' הד"ל: 2 נטלו. יהושע לספר משנה תורה והראהו לגלגל חמה בשעה שאמר שמש בגבעון דום ואמר לו כשם שלא דממתי מזה שהגיתי בו יומם ולילה כך אתה וגו'. ועי' במדרשי תנחומא שם: כשם שלא. בכי"ו חסר מכאן עד ויאמר אלהים תדשא הארץ וגו' ר' מנחם בר' יוסי מתיא וגו' בריש פ"ז: 3 עבדא כישא. אמר לו עבד רע לא מקנת כספו של אבי אתה בתמיה ועי' ידי משה, ולקמן פפ"ד בכי ל הגי' אמר ר"י עבדא וגו' לא זבינת כבסא דאבא את, ובדפוס שם אמר ר"י אמר יהושע לשמש עבדא וגו' לאו זבינת יתך בכספיה דאבא את, ובנוסחת הדפוס פצ"ו אמר ר"י עבדא וגו' לאו זבינית דאבא את ועת נ:

פרשה ז. בכי"א א' וב' פרש ו. ומפרשה זו ואילך הואלתי לציין (בסי' ב) גם הגירסאות מכ"י מינכען קוכין 97 משנת קי"ה ואף שהוא משובש מאד ועי' מ"ש התי' פערלעס במ"ח חלק כ"א צד 262, ובינותי בכ"י זה וראיתי שהוא נובע ממוסס מהמן וגירסאותיו שלא נשתבשו ע"י הסופר ראויות להיות לציון לגי' כ"י האחרים, והגי' מפרשה א' עד פ"ו בכי"ב אציין בסוף הספר: 6 בנוהג העולם. וכן בכי ל לקמן צד 52 בנוהג העולם מלך בו"ד כמה ועי' לעיל צד 3: מלך בו"ד צר וגו'. במכילתא שם פ' נורא תהלות איתא גם הדרש מדת בו"ד אינו יכול לצור צורה במים אבל הקב"ה צר צורה במים הלא כחלב תתיכני, ובמ"ש שם פ' ואין צור כאלהינו בו"ד אינו יכול לצור וגו' והקב"ה צר צורה במים ויאמר וגו' ישרצו המים, ובתנחומא מ"כ שם בשר ודם (בתנחומא מלך בו"ו) צר צורה על הכותל שמא יכול לצור על המים הקב"ה צר את העובר וגו', ובמ' תהלים מזמ' י"ח ב כי מי וגו' ומי צור וגו' הצייר הזה אינו יכול לצייר צורה במים אבל הקב"ה צר צורה וגו' שנ' ישרצו וגו' ועי"ש מזמ' פ"ו ובח נ: צר צורות. לפי הגי' שלפנינו דורש צר צורות מדכת' ישרצו המים שרץ נפש חיה והן התנינים וכל נפש החיה אשר שרצו המים למיניהם: 8 יעקב איש כפר נבוריה. מביא כאן סיפור זה שדורש בו ישרצו המים וגו', והגמתו הסיפור שלאחריו הורה בצור מותר למול וגו', ובמדרשים שציינתי הובאו שני הסיפורים בפתיחה כל זה נסיתי בחכמה וגו' בדרש והרב חכמת שלמה וגו' וידבר וגו' ועל הדגים, ובכולם המאמרים בסגנון הפסיקתא בשינוים שונים. ול"ג בתחלת המאמר א"ל תא לקי א"ל בר נש דאמר וגו' (והגי' בפסיקתא אורי ר' יעקב וגו' על הדגים שטעונין שחיטה שלח ואתייה א"ל מנן הורית בן א"ל מן הדין קרא ישרצו וגו') וגם ל"ג א"ל רביע לך ואנא מודע לך. ובמקום ג' בכולם הכתוב הכיסך וגו' ול"ג רציף וגו', ובנוסחת הדפוס הוסיפו ושינו כאן ובפרט בסיפור השני ע"פ הפסיקתא ומדרשים האחרים, ובירוש' יבמות שם הי"ו כי שיש לו בן מכל מקום וגו' הון ממי שיש לו בן השפחה ומן הנכרית מובא רק הסיפור השני, וכן באותה סוגיא בירוש' קידושין שם, ועי' מבה"י ערך יעקב איש כ"נ, ובמ' קהלת פ מוב לפני וגו' (ז כ"ו) איתא ר' איבי דקיסרין פתר קרייה במינות וגו' וחוטא זה יעקב איש כ"נ וגו' ועי' בהמגיד שנת י"ד צד 245 מ"ש שם הר"ר ישראל לעוו ובאגה"א ח"ג צד 711, ובפסיקתא צ"ל ע"פ כ"א אורי ר"י

[1]) קֻפנגִי (confanon, gonfanon, gonfalone, Fahne).

אמר ליה תא לקי. אמר ליה בר נש דאמר מילה דאוריתא לקי אתמהא. אמר ליה מניין היא אוריתא
אמר ליה דכת' ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף וגו' מה העוף טעון שחיטה אף הדגים טעונין
שחיטה. אמר ליה לא הורית טבות. אמר ליה ומן הן את מידע לי. אמר ליה רביע לך ואנא מידע
לך. אמר ליה כת' הצאן ובקר ישחט להם וגו' [אם את כל דגי הים יאסף] (במדבר יא כב)
ישחט אין כת' כאן אלא יאסף]. אמר ליה רציף ליה דהיא טבא בגלעה: יעקב איש כפר נבוריה
הורה בצור מותר למול בנה שלנכריה בשבת. שמע רב חגאי אמר ליה איתא לקי. אמר ליה מן מה
מילי אוריה לקי אתמהא ומהו אוריא. אמר ליה דכת' ויתילדו על משפחותם לבית אבותם (שם א יח)

4 עי' חולין כ"ז ב': 5 ילק' נחלת חלק פ"ט, ירוש' יבמות פ"ב (ד' ח'), ירוש' קידושין פ"ג (ס"ד ד'):

1 אמר ליה] א'ב, שלח ליה ד, ל' א²י | תא] איתא א'בי, אייתי א² | נש] אבי, אינש ד | מלה פ, מילא אב, מלתא ד מילי ש [illegible] דאוריתא] פאבי דאורייתא ש מן אורייתא ד [illegible] אתמהא [illegible] מניין היא] ומנן היא ש [illegible] ומהו מילי [illegible] דאוריתא א'בי, דאוריתא דפש | 2 דכת'] מן הדא ~ ד | *שרץ — וגו' ל'] שרץ.. ועוף יעופף על הארץ דא¹, שרץ.. ועוף ל | העוף] [illegible] דפבי [illegible] טבות] [illegible] דפ [illegible] ומה ל [illegible] מנין דא [illegible] פאי [illegible] ד | אמר ליה כת] כתיב ל, דכתיב דפא | וגו] ומצא להם די | * אם — אלא יאסף ל'פ] אם.. יאסף להם [ומצא להם ד] ישחט.. אלא יאסף די, אם.. יאסף להם ישחט להם אין.. אלא יאסף א¹ [illegible] אמר ליה] פב [illegible] א' אמר ד [illegible] רציף] פ [illegible] א'בי [illegible] ד [illegible] ליה ל' רציף דפאי [illegible] א'ב [illegible] פאי [illegible] בגלעה] בקרישה ל' דאורפנא דפאי | נבוריא פא'ב נבוראי ד, עכו נבוריא א² | 6 של נכרית] ~ בן ישראל א², שבא עליה ישראל י | רב] פ, רבי די, ר' אב חגי דפאב.. ואיקפד י | אמר ליה] פא'בי, שלח ליה ד, ל' א² | איתא] א'י, תא דפ, אייתי א² ואילקיאו יתיה א² | ליה] פא'ב ל' די | מן מה] בר נש (ברנש א) דאמר [illegible] מילי דאוריתא [illegible] מילא [illegible] א'ב מילי דאורייתא א² מיה.. פ מלתא.. ד [illegible] א | אתמהא [illegible] ומהו אוריה] אמר ליה ומן היא אורייתא ד ומן הן דאורייתא פ, א"ל ומהו (מנ"ל א²) דאוריתא א'.. ומה הן הורית י | אמר ליה ל' אבי דכת'] פאבי ל' ד | *לבית אבותם ל'פאב] וגו ל' לבית אבותם משפחת אב קרויה משפחה י לבית משפחה משפחת אם אינה קרויה משפחה ד |

איש כפר נבוריא (או נבורין) בצור ועיי"ש הערה צ"ט: 1 תא לקי. א"ל בא וקבל מלקות משום שהורה שלא כהלכה, ומפעל אתא הציווי תא ואיתא ועיי"נ דהלמאן צד 296: מילה דאורייתא. דבר תורה. [illegible]
[illegible]
[illegible] גרעץ בקורות היהודים חלק ה' צד 219 וצד 435 והח' יעללינעק בקו' תרי"ג צד 40) ועי' גם [illegible] ובדפוס נוסף עוד תבוט הבמך והוא מסגנון הפסיקתא ומדרשים שציינתי וכ"ה בירושלמי [illegible]
[illegible]
[illegible] אבותם. בדפוסים וילק' עזרא ג' עוד משפחת אב קרויה וכו', וזה הוספה עפ"י בבלי יבמות נ"ד ב' וב"ב קי"ט ב

אמר ליה לא הורית טבות. אמר ליה ומן הן את מידע לי. אמר ליה רביע לך ואנא מודע לך, אמר ליה כת' ועתה נכרות ברית לאלהינו להוציא כל נשים והנולד מהם וגו' (עזרא י ג). אמר לו ומן הקבלה אתה מלקני אתמהא. [אמר ליה וכתורה יעשה (שם שם)]. אמר ליה רצוף ריצפך דהיא טבא באולפנא:

ג ויעיף יעופף על הארץ בנוהג העולם מלך בשר ודם בונה פלטין ומשרה דיורים בעליונים ובתחתונים, שמא בחלל אתמהא. אבל הקב״ה משרה דיורים בחלל שנ' ועוף יעופף על וגו':

ד כא) ויברא אלהים את התנינים וגו' ר' פנחס משם ר' אידי תנינם כת' זה בהמות ולויתן שאין להם בן זוג. אמר ריש לקיש בהמות יש לו זוג ואין לו תאוה שנ' גידי פחדיו ישורגו (איוב מ יז): ר' הונא בשם רב מתני הצבוע זה מטיפה שללובן הוא. יש בו שס״ה מיני צבעונים.

5 ילקוט רמז י״ג, ילק' תהלים ר תתל״ח: 7 ילק' רמז י״ג, ועי' ב״ב ע״ד ב': 9 תנחומא מ״ג תזריע סי' ג', תנחומא שם סי' ג':

1 טבאית פב, טבית די, טבא א | ² ומן הן ל״פי] ומהן ל, ומנין ד, מנן א | ³רביע דפא] רבוע ל | לך ל' ד | ואנא מודע לך] פאני, ואנא . . לך אמר אם אתי בר עממיא לגבך ויאמר לך אנא בעי מתעבדא יהודאי על מנת למגזריה ביומא דשבתא או בצומא דכיפוריא מחללין אותן עליו והלא אין מחללין שבת ויום הכיפורים אלא על בנה של בת ישראל בלבד ד, ואת שמע אמ' ליה אין אתי . . עממין . . ואמ' לך . . למיגזריניה . . ביום צומא . . אותו עליו או אין מחללין אותו עליו אין מחללין עליו לא את השבת . . על בנה ב | ² אמר ליה כת'] פי, דכתי' א, אמר ליה ומניין לך מן הא דכתיב ד | ³נכרות] נכרית ד | ⁴כל נשים דפ] את כל הנשים ל, כל הנשים א | וגו'] בעצת יי' והחרדים במצות אלהינו וכתורה יעשה א | 3 ליה פי, ~ רבי ד | מן פאי | קבלה א | את מלקה לי פא | אתמהא ל' | ⁴ אמר - - יעשה ישי] ל' לפנא, אמר ליה והכתיב תמן וכתורה יעשה אמר ליה מאיזו תורה אמר ליה מן ההיא דאמר ר' יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחאי ולא תתחתן וגו' מפני מה כי יסיר את בנך מאחרי בנך הבא מישראלית קרוי בנך ואין בנך הבא מגויה קרוי בנך ד, אמר ליה וכתורה יעשה סוף הפסוק אמ' ליה ומהו וכתור' יעשה אמ' ליה דכת' בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך בנך הבא מן הגוי קרוי בנך ואין בנך הבא מן הגויה קרוי בנך אלא בנה דכתי' כי יסי' את בנך ל' | רצוף] פאי, הבוט חבטך דהיא טבא בקולמא ורצוף ד | 4 דהוא א | לאולפנא י, בקטלא לאולפנא א', לאולפנא בקטלא א² | 5 שבעולם | מלך ל' פ | פלטרין א' | משרה י | דיורין | בעליונין] ~ים דא²י, ל' פ | 6 בתחתונים פ | אתמהא ל' | משרה דיורים] את י (תהלים) | בחלל] בעליונים ובחלל פ | שנ'] פא, כדכתיב ד, ל' י (שם) | וגו'] הארץ על פני רקיע השמים א | 7 בשם | אידי] פחב, אחא דא' | 8 בן זוג פחב, זוגות י, זוג א | לה א' | זוג] פ, בן זוג דא'בי | אבל אין י | ישורגו | 9 ר'] פא, רב דב | ר' מתני ע, רב מתנא ד, רב מתנה פ | * הצבוע דפעי] הצבוע ל | הזה דפאעי (זה צבוע ב) | של לובן] של לו ולויתן ל' | יש] ע, ויש דפבי (יש לו . . החמה והוא . . לובן א) | בו] פעי, לו דאב | שס״ה] א'עי, שלש מאות וששים וחמשה דא'ב, ז' מאות וס״ה פ | מיני ל' דפאבע] ל' לי |

וליתא בכ״י וכן ליתא בירושלמי ובפסיקתא ושאר המדרשים ועי״ע בפי' ב״ר: 1 ואנא מודע לך. כל המאמר שנוסף כאן בדפוסים אמר אם אתי וכו' הוא הוספה מסגנון הפסיקתא ועי״ש ובמדרשים, ואיתא בקצת שינוי רק בכי ב (ושם חסר סוף המאמר וכן כל המאמר שלאחריו ועוף יעופף וכו') וליתא בשאר כ״י וילקוט, וכן לא מובא בפי' ב״ר וגם בירושלמי ליתא: 2 כל נשים. כן הגהתי וכ״ה במקרא, וגם בפס״ר ותנחומא נשתבש להוציא כל הנשים ועת״נ: 3 ומן הקבלה. נביאים וכתובים קרוים דברי קבלה ועי' ר״ה ז' א' ב״ק ב' ב' ופירש״י שם ועי״ע צונץ גד״ס צד 44, לעף גנזי שריפטען ח״א צד 309 ח״ה צד 46, בלוי צור איינלייטונג צד 24: אמר ליה וכתורה יעשה. כן השלמתי עפ״י פי' ב״ר וילקוט עזרא (ושם הועתק המאמר עד דהיא טבא לאולפנא מב״ר ולא מפסיקתא כאשר נסמן שם בדפוסי ילקוט בגליון בתחלת המאמר, וציון זה ליתא בילקוט דפ״ה, ובסוף הספר נסמן שם לנכון „פסיקתא" לפני המאמר מאיזה תורה מההיא דאמר ר' יוחנן משם רשב״י וכו', ובדפוסים אחרים נסמן בגליון בטעות „מכילתא"), והשיבו ר' תני מסוף הפסוק וכתורה יעשה שבנה של נכרית מישראל אינו קרוי בנך וכוון אל הדרש דלא תתחתן בם וכו' כי יסיר את בנך וכו', ודרש זה חסר כאן בב״ר ולא נמצא בכל כ״י וגם בילקוט ליתא במאמר שהעתיק מב״ר. ובדפוסי' נוסף כאן אמר ליה מאיזו תורה וכו' מסגנון הפסיקתא או עפ״י הירושלמי ועי' בפי' ב״ר, ונוסף בקצת סגנון אחר בגליון כ״ל וכן בגליון כ״ג וכ״א ב', ועי״ע בבלי יבמות י״ז א' כ״ג א' וקידושין ס״ח ב': רצוף וכו' באולפנא. עי' מה שהעירותי לעיל: 6 ועוף יעופף על וגו'. הדרש מס״ד על פני רקיע השמים ועת״נ: ולויתן. וכן לקמן פי״א בה' עופות ודגים ולויתן ועי״ע פי״ב סי' ה', וכ״ה בפדר״א פ״ט בה' השריץ מן המים לויתן וכו', ושם פי״א בששי הוציא מן הארץ בהמות שהוא רבוץ בהררי אלף וכו', וכאן הוא הדרש שבהמות נברא בחמישי, ואגדה זו נמצאה ג״כ בס' עזרא הרביעי משיורי הגנוזים ועי' במ״ח חלק מ״ג צד ועי: 5 שאין להם וכו'. משמע שסובר שנבראו בלי ב ז אבל בב״ב שם ג' אמר רב יהודה אמר רב כל מה שברא הקב״ה בעולמו זכר ונקבה בראם אף לויתן וכו' מה עשה הקב״ה סירס את הזכר והרג את הנקבה וכו' ואף בהמות בהררי אלף וכו' סירס הזכר וצינן הנקבה וכו', וכן דעתו דריש לקיש בהמות יש לו זוג ואין לו תאוה ועי' בת״י: ישורגו. מפרש בפי' ב״ר נעקרו ואין לו כח להוליד בהן, ובמקרא כתוב ישרגו ועי' במ״י לעיל צד 28: 9 הצבוע. כן הגהתי עפ״ג, ונראה שהדרש ואת כל נפש החיה זה צבוע, ומפי' ב״ר משמע שהיה הגי' כן לפניו, וכוונת הדרש שיש בצבוע[1]) מיני צבעונים מכל החיות כמה שדרשו בסמוך ואת כל עוף זה הטווס, ובמדרשי תנחומא שם מובא אגדה זו על הטווס שבו שלש מאות וששים וכו' מיני צבעונין והוא נוצר מטיפה אחת של לובן ולא תאמר בעוף וכו', וכן הביא בפי' ב״ר בשם ס״א (וליתא בכ״י שלפני) הצבוע עוף הוא מצובע בכמה מיני צבעונים ופסוק בירמיה העיט

[1]) Hyäne.

מניין ימות החמה: ר' ירמיה כהנא שאל לר' שמעון בן לקיש המרביע מחית הים
מהו, אמר ליה אף הן כת' בהן למיניהם, בהדא פרס בן לקיש מצרתיה ארכהנא.
אתיב כהנא והלא אף הדגים כת' בהם למיניהם. בהדא פרס כהנא מצרתיה על בן לקיש.
והיך עבידא, אמר ר' יונה יכיל אנא מקיים לה משום מנהיג, מביא שני דגים אחד אספרון

1 ירוש' כלאים פ"ח כ"ז ה', ועי' ב"ק נ"ה א':

1 מנין ד[1], כמנין דפאבעי | °החמה] השנה של חמה ד | ר' ירמיה] ~ אמ' ל° | שאליה י | **המרביע] המרבע ל | מחיו א' | 2 *הן כת' בהן פדי] הם כת' בהם א²ב, הן כת' ל, בהם כתוב א[1] | בהדא — ארכהנא] בהדא ... דכהנא ד, בהדא פריס . . אדכהנ' [ו]ציידיה ב, מעתה כלאים נוהג בהם אי, ר' אחא לא אמ' כן אלא ר' אחא (ר' אחא לא כן א' ר' אחא פ) בשם ר' שמעון בן לקיש (ריש לקיש פ) כל שכת' בהן למיניהן כלאים נוהג בהן ל°פ | 3 אתיב—למיניהם] איתיב .. בהן למיניהן ד, איתיב . . כתיב בהן למיניהם ב, והלא דגים כתיב בהן למינהו י, אתיב כהנא (ר' ירמיה לרב כהנה פ) והלא אף הדגים כת' בהם (והלא דגים כת' בהן פ) למיניהם טעתה כלאים נוהג בהן ל°פ. ל' א | בהדא] אמ' ר' יוסי בר (בר' פא²) בון בהדא ל°פא² (בהדא—על בן לקיש ל' בי) | כהנא] ירמיה א | מצודתיה א²ב | על בן] פא[1], לבן א². על רבי שמעון בן ד | לקיש] ~ וצדייה ל°פ וצד יתיה א | 4 והיך עבידא] ואיך . . י, והך עבידה פ, ל' ל' | *יכיל פבי] יכל ל, יכול דא² | אנא] אב, אני ד | **משום] מש' ל | אביא י | אחד — מוורון] ע, הד מיירן וחד אספרון ד, חד מרוון וחד אספיוון פ

צבוע וכו', וגם בילקוט העתיק ויעוף יעופף הצבוע הזה מטיפה וכו' והוא נגד סדר הפסוקים שדורש, ועי' גם ביפ"ת ובחי' רד"ל, וידוע אגדת חז"ל על הצבוע ב"ק ט"ז א' ועי' זקש בייטרעגע ח"א צד 164, ובכי"ל נמחקו במלת שללובן האותיות ב' ונ' ונוסף ולויתן וכוון להגיה מטיפה של לו ולויתן או מטיפה של לויתן וכן נכתב בגליון כי"א ב' נ"א לויתן ולפי גי' זו הדרש הצבוע וכו' הוא המשך המאמר שלפניו, והגי' זרה: 1 ר' ירמיה כהנא שאל. פי' ר' ירמיה אמר כהנא שאל, וכהנא הוא השואל וכן בהדא פרס וכו' אדכהנא אתיב כהנא וכו', והוא רב כהנא דבבלי תלמידו של רב ועי' מבה"י ק"ט ב' שנקרא בירושלמי בכל מקום כהנא (אכן בירוש' כלאים שם איתא התיב ר' כהנא), ובירוש' שם הגי' ר' ירמיה אמר כהנא שאל, ובסגנון המדרש ב"ר נעדר' לפעמים תיבת אמר כמאמרים אחרים כמו שחסר בכי"ל בכל המאמרים שאומר חכם בשם חכם וכ"ה לעיל צד 47 ר"י בר' אלעיי לא יום וכו', ולקמן פל"א ר' נתן אעין דקידרינון וכו' ועוד שם בר חוטה בפיקודיך אשית וכו', פל"ב ר' אלעזר בן עזריה מצינו וכו', פל"ג ר"י בר' הנינה לשם נחת וכו' (וכ"ה בדפוסים שם) ופל"ט בר קפרה כזה שמאחה וכו' (וכ"ה בערוך ע' אח) ועי' מ"ת חלק ל"ט צד 109, ולכן אין צ"ל ר' ירמיה אמר כמו שהגיה רי"ג בד' שאלוניקי וכמו שנוסף בגליון כי"ל, ותיבת אמר ליתא גם בד"ו וילקוט וכי"פ וכי"א א' וב' וכי"ב: מחית הים. כל מינים שבים קרי חית הים, כן מפרש בפי' ב"ר, ובא"א הגיה מחיות, ובירוש' הגי' בחיות הים: 2 כת' בהן למיניהם. כס"ד אשר שרצו המים וכו' כמו שכת' בחית היבשה, ובבבלי ב"ק נ"ה א' גריס בפשיטות א"ר ירמיה אמר ריש לקיש המרביע שני מינים שבים לוקה, וקאמר שם מאי טעמא אמר רב אדא וכו' אתיא למינהו למינהו מיבשה ועי' תוספות שם ד"ה למינהו: בהדא פרס וכו'. פרש עליו מצודתו ותפסו (ובגי' הדפוס הגיה במ"כ ע"ל כהנא), ובירושלמי ליתא ושם הגי' א"ל עוד הן כתיב בהן למיניהן ר' אחא לא אמר כן אלא הוה א"ר אחא בשם ריש לקיש כל שכתוב בו למיניהו כלאים נוהג בו התיב ר' כהנא וכו', וכן נדפס במ' ד' שאלוניקי אף הן וכו' למיניהם רבי אחא לא אמר וכו' כל הכתוב וכו' נוהג בו, וכתב רי"ג בהערותיו כל זה הגהתי מירושלמי דכלאים, וגם בכי"ל נמחק בהדא פרס בן לקיש וכו' וכתוב בינֵי שיטי ר' אחא לא אמר כן וכו' וכן מוגה בסמוך כסגנון הירושלמי ועה"ג (ואפשר שהוגה כן ג"כ עפ"י הירוש' ועי' לעיל צד 26 במ"י ד"ה יחזק הרקיע), וכן הגי' בשינוי קצת בכי"פ, וכבר כתב ביפ"ת בפי' המאמר מירושלמי שלא נחלקו ר' ירמיה ור' אחא אלא בסגנון המעשה דלר"י בעו מריש לקיש אחית הים ואחית הים משני ולר"א לא בעו מניה בהדיא אלא מדידיה קאמר כל שנאמר בו למינהו וכו' ותיובתא דכהנא היא גם לדברי ר"י, ולכן אין צריך להגיה כאן, והמאמר שלפנינו אינו נובע מהירושלמי, ומ"ש הר"ש בכלאים פ"א מ"ו שהסוגיא שנויה בב"ר בשיבוש כוונתו שלפי הירושלמי אין חילוק בין חית הים לדגים ועי' בסמוך ובפי' מהרז"ו: 3 והלא אף הדגים וכו'. אף הם בכלל אשר שרצו המים למיניהם ואיך אפשר להרביע דגים וא"כ כי היכי דלמיניהם לא אתא בדגים להרבעה ה"נ בחית הים, ובירושלמי הגי' הרי חיית הים הרי כתיב בהן למיניהן מעתה כלאים נוהג בהן, ופריך ג"כ מדגים כמו שמפרש בפי' ב"ר הנדפס בפי' מאמר הירושלמי שהביא כאן בדגים נמי ינהוג בהן כלאים ועי' עוד ביפ"ת, וכגי' הירוש' מוגה בכי"ל מעתה כלאים וכו' וכ"ה בכי"פ: בהדא פרס. בירוש' הגי' א"ר יוסי בי ר' בון הכא פרס כהנא מצודתיה על ריש לקיש וצדייה ועה"ג, וגם בפי' ב"ר כי"ט מובא אמר ר' יוסי בר' אבין בהדא פרס וכו' וצדייה: 4 והיך עבידא. ומקשה לריש לקיש היך יקיים למיניהם גם בדגים והיך יכול להרביעם, ובירוש' ל"ג לה וכן נמחק בכי"ל (ובמ"כ הגיה א"ר יונה וכו' והיך עבידא מביא שני וכו'). ומתרץ ר' יונה יכיל אנא וכו' משום מנהיג, ומשמע דבחית הים משכחת שפיר הרבעה וכן פרשו בתוספות ב"ק שם ד"ה המרביע וגי' אחרת בירוש' אמר ר' יונה יכיל אנא פתר לה משום מנהיג מייתי חוט וקטר באודניה דלכיסא ובאודניה דירוקא ואינון שייפין (בר"ש הגי' צייפין) דין עם דין ומזרעין ע"כ, ומפרש בפי' ב"ר דלכיסא וירוקא מיני דגים הן וכן מפרש בפני משה וכשקושר החוט באזניהם ומנהיגן ואינון שייפין זה עם זה ומזרעין הרי כלאים דהרבעה ע"י כלאים דהנהגה וחייב הוא על שניהן, ובמראה הפנים האריך להשוות הסוגיות ובסוף כתב דגם לגי' הירושלמי אין החיוב אלא משום מנהיג להוי' וכו' עיי"ש, וביפ"ת פי' ואינון שייפין וכו' ומזרעין שיקשרו בהם המחרישה שעל שפת הים והם ינהגו בתוך הים ויזרעו בחוץ ביבשה, ובפי' ב"ר גורס ומפרש אינן שייכין נמשכין אין עוברין ומזריעין משני מינין הן, והמאמר שלפנינו מביא שם כתוב בלשון אחר מייתי שני דגים חד וכו' אבל בהרבעת כלאים בחית הים לא אמרו שיהא אסור, וסוף המאמר אינו מוגה כלל בכי"ל, ומוכח כאן גם מגי' הילקוט ושאר כ"י שסוגיות שונות הן בב"ר ובירושלמי, ולכן הנחתי כל המאמר כסגנונו בכי"ל בגוף הספר ומסכים ג"כ לגי' הדפוסי': אחד אספרון. לבן בל"י[1]) ואחד מוורון[2]) חשוך שחור ועי' ערוך ע' איספרון (ובדפ"ר שם אי' ג"כ מוורון בשני ווי"ם), וכ"ה לפי הגירסאות אוכם והיור, וגי' זו מובא גם בפי' ב"ר שבדפוס (והוא מפירוש השני) מייתי וכו' הד אוכם וחד חיור, וכן לכיסא[3]) בירוש' פי' לבן ולדעת החו' לעף לכיסא שם דג בל"י[4]) וכן שיער שגם ירוקא בירוש' שם דג הוא[5]), וגי' ס"א בערוך שם וכן בכ"י

[1]) ἄσπρος. [2]) μαῦρος. [3]) λευκός. [4]) λεῦκος. [5]) ἱέραξ.

ואחד סנפיר וקשקשת בגופו וסימנין התנינן אסורין לחרוש ולמשוך ולהנהיג: ואת כל נפש החיה הרמשת וגו' [ואת כל עוף כנף] זה הטוס:

ה כד) ויאמר אלהים תוצא הארץ [נפש חיה] וגו' אמר ר' לעזר נפש חיה זה רוחו של אדם הראשון:

ו כה) ויעש אלהים את חית וגו' ר' הושעיה רבה אמר זה הנחש. אמר ר' חמא בר' הושעיה בנפשות הוא אומר ארבע אתמהא ובגופים ג' אתמהא. ר' אומר אלו המזיקים שברא הקב"ה את נפשותם ובא ליבראות גופן וקדש השבת ולא בראן. ללמדך דרך ארץ מן התורה שאם יהיה ביד אדם חפץ טוב או מרגלית טובה ערב שבת עם חשיכה אומרים לו השלך. שמי שאמר והיה העולם היה עסוק בבריית עולם וברא נשמתן ובא לבראות גופם וקדש השבת ולא בראם:

פרשה ח

א א כו) ויאמר אלהים נעשה אדם וגו'. ר' יוחנן פתח אחור וקדם צרתני וגו' (תהלים קלט ה)

1 כלאים פ"ח מ"ג: 2 ילקוט שם: 3 ילקוט שם. לקמן פ"ח: 5 ילקוט שם: 6 עי' לקמן סוף פי' ח, תנחומא מ"ג נרתכית פי' יח: 10 ילק' תהלים ר' תתמ"ז, ויקרא רבה פי' ד, תנחומא ת"נ תזריע סי' ג', תנחומא שם סי' ח, מדרש תהלים קל"ט סי' ה':

חד (א א¹) אוכם וחד (וא' א²) חיור ד¹א²שי, חד חיור וחד אוכם א¹, אחד חיוור (חיור) ואחד לבים ע | 1 וקיסין בגפי ד, וקטר בלסתיה דרין ובלסתיה דרין פ | וממשיכן] אבש, וממשיכה י, ומשיכן פ, וממשיכן בנהר או בים ואסור לעשות בן משום כלאים ד | דתנן ד | אסורין] א²בש, יש א¹, אסור פי, כלאים שאמרו הנוהג בהן אסורין ד | לחרוש] לחרוש ל | ולהנהיג] אבשי, ולנהיג פ, ולנהוג יהדיו ד | 2 הטואס א, טוס י | 3 *נפש — וגו'] נפש חיה י, וגו' לד | אלעזר | זו א¹ | רוחו של | 4 ** הראשון] ראשון ל (הראשון וכן הוא אומר ויהי האדם לנפש חיה י) | 5 וגו'] הארץ למינה דפ¹, הארץ למינה וגו ואת כל רמש האדמה למינהו א¹ | הושעיא ד, יהושע א | נחש פא | חמא] חייא פ | בר דפ, א"ר א | 6 ° הוא] ל' ד | ארבעה א¹ש | אתמהא ל' | ובגופין שלש ד¹. ובגופות (ג' א) שלש פא, ובגופים הוא אומר שלש י, ובגופין . . שלשה יש, כשנבראו הוא אומר חית הארץ למינה ואת הבהמה למינה ואת כל רמש האדמה ד | המזיקים] פחע, דאין ב, דאי א², המזיקין ש, השדים דא¹ב, שדים י | את ל' חא¹ | 7 נפשותם] חע, נשמתן דפאבי | גופן] פי, את ~ דא | השבת] היום פע | ולמדך פ, וליםדך א² | התורה] פחא¹כבי, השדים דא¹ | 8 או] אפילו פ | טובה] אבי, ל' דפ | השלך] ~ ממך ד, מידך פאבי | שמי—העולם] שהקב"ה פ | 9 עסק פי | *בבריית] בבריית ל, בברייתו של דפבי | נשמתן] א¹, את נשמתן ד, נשמות ב, נשמת המזיקים פ, נשמתן של מזיקים ח, . . של שדים י | לבראות] ח, לברוא פ, לבראת דא | גופן א¹ב, את . . דפא¹ (ובא . . גופם ל' י) | וקדשה ב | השבת] אבי, שבת דפ | בראן דפאב, ברא גופן י |

לבים א חיוור (חיור) ואחד לבים ומשמע שלבים פי' אוכם וקשה לפרשה: 1 וקיסין בגפי. גי' כי"ם קרובה קצת לגי' הירוש' ופי' בלסתיה בלחיו, ובחות תקב להיו (איוב מ' כ ו) תרגומו ליסתיה: לחרוש. הגהתי לחרוש כגי' כל הספרים וכ"ה במשנה שם. ובדפוסי' הוסיפו דתנן כלאים שאמרו וכו' ולהנהיג יהדיו וכן שם פי' נוסף וממשיכן בנהר וכו' ועת"נ: ואת כל נפש החיה. בדפוסי' נוסף במעות ש"ג' ואת כל וכו' אשר שרצו המים למיניהם כאילו הובא הפסוק לראיה למאמר שלפניו ונדחק לפרש בפי' מהרז"ו שהובא שלא במקומו ועי' גם בי"פ ת, אכן מלת ש"ג' ליתא בכ"י וכאן מתחיל דבור בפ"ע והדרש ס"ד ואת כל עוף וכו' זה הטוס¹) ומפרש בגליון כי"ל שיש בו גוונין כגוונין של כל העופות, וכן בפי' ב"ר כי"מ זה הטווס שכל גוונין שבעופות עליו הם כל עוף דריש, אבל בפי' הנדפס מובא [כל עוף כנף] למינהו לרבות את הטווס, ונראה שהוא מפרש גם דרש זה לענין כלאים כדאמרינן בירוש' שם תרנגול עם הטווס אע"פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה, וכן ב"ק שם תרנגול טווס וכו': 3 ויאמר אלהים תוצא וכו'. פסוק זה במקרא פ' פתוחה, ותימא שנכלל כאן פסוק זה ושלאחריו בפרשה ז, ופרשה ח' מתחלת בפ' ויאמר וכו' נעשה אדם וכו' שאינו לא פתוחה ולא סתומה ועי' תענית פ"ד מ"ג ולקמן ריש פי' ז ומ"ש במ"ת חלק ל"ד צד 366: רוח אדם הראשון. עי' לקמן צד 56 ובמדרשים שציינתי ריש פ"ח ורמב"ן פ' נעשה אדם ור' בחיי, ובסגנון התנחומא מפרש בפי' ב"ר שבדפוס זה רוחו וכו' דכתיב ביה ויהי האדם לנפש חיה, וכן נוסף פי' זה בגי' הילקוט: 5 זה הנחש. מעולה ומשובח מכל החיות כדכתיב והנחש היה ערום מכל חית השדה: 6 בנפשות הוא אומר ארבע. בפ' תוצא הארץ נפש כתיב חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ וכו': ובגופים ג'. כשנבראו כתיב ויעש אלהים את חית הארץ למינה ואת הבהמה למינה ואת כל רמש האדמה, וכ"ה עוד במדרש דפ"ר ובגופין שלש, וכן הגיה רי"ג ובגופין אומר שלש, ובד"ו ושאר דפוסים השמיטו ובגופין שלש והוסיפו פירושו ועת"נ ופי' ב"ר: המזיקים. וכן הביא ר' בחיי, וב"ח לקמן כו"ה פי' א גבבגי' הדפוס בו ברא וכו' ומזיקים, ופי' מזיקים שדים וכן נסמן בגליון כי"ל ועי' ערוך ע' מזיק ב', ובתנחומא מ"ב שם אי' ר' בנייא אמר אלו המזיקין שברא נפשותיהם עם שהוא בורא גופן קדש יום השבת והניחן ונשארו רוח בלא גוף וכו' ועי' לקמן שם במ"י: 7 וקדש השבת. בפי' ר' בחיי מובא קדש היום וכו' או מרגלית טובה וכו' השלך מידך ועת"נ: מן התורה. בגי' המשובשת שבדפוסי' הלקו' כבוד לשדים ללמוד דרך ארץ מהם:

פרשה ח. בכי"א א' וכ' פרש ז: 10 ר' יוחנן פתח אחור וכו'. בוי"ר מובא' כל הפתיחה בשינוים שונים ובפרט

¹) ταώς, Pfau.

אמר ר' יוחנן אם זכה אדם הוא אוכל שני עולמות שנ' אחור וקדם צרתני, אם לאו הוא בא ליתן דין וחשבון שנ' ותשת עלי כפיך (שם שם). אמר ר' ירמיה בן לעזר בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון אנדרוגינס בראו שנ' זכר ונקבה בראם (בראשית ה ב). אמר ר' שמואל בר נחמן בשעה שברא הקב"ה אדם הראשון דיפרוסופון בראו וניסרו ועשאו גביים לכאן וגביים לכאן, מתיבין ליה והא כת' ויקח אחת מצלעותיו (שם ב כא), אמר להם מן סטרוי היך מה דאת אמר ולצלע המשכן וגו' (שמות כו כ). ר' תנחומ' בשם ר' בניה ר' ברכיה בשם ר' לעזר גולם בראו והיה מוטל מסוף העולם ועד סופו ה"ה גולמי ראו עיניך (תהלים קלט טז). ר' יהושע בר נחמיה ר' יהודה בר' סימון בשם ר' לעזר מלא כל העולם בראו, ממזרח ועד מערב מניין שנ' אחור וקדם צרתני, מצפון לדרום מנין שנ' ולמקצה השמים ועד קצה השמים (דברים ד לב), ומניין אף

2 עי' ברכות ס"א א', עירובין י"ח א', אדר"נ פ"א: 5 לקמן פי"ז: 6 לקמן פכ"א ופכ"ד, ועי' חגיגה י"ב א', סנהדרין ל"ח ב', אדר"נ שם ונו"ב פ"ח, פסיקתא פכ"ב (ק"נ ב'), פסיק"ר ריש פכ"ג בשי"נ (קנ"ז ב'). שמות רבה פ"מ סי' ג', ויקרא רבה פי"ח סי' א', תנחומא מ"נ שמיני סי' י"ב. תנחומא שם סי' ח', מדרש תהלים ל"ב סי' ג', פדר"א פי"א:

1 זוכה י | אדם] ~ הראשון ד"א | הוא] פ, ל' דאבי | עולמות] ~ העולם הזה והעולם הבא פ | ואם | 2 הוא עתיד ליתן א, יתן פ | כפכה א², כפך פא¹ב, ~ בד"א כפך מעלי הרחק י | אליעזר | 3 אדם הראשון] האדם א² (וכן בסמוך) | אנדרוגינוס דא²בי (אנדרוגינוס — אדם הראשון ל' פא¹ | שנ'] פבי הה"ד ד | ר'] רב ע | 4 נחמני א² | אדם] ע, את ~ דב | דיו פרוסיפון ע, דיו פרצופין דש, דו פרצו' פי, דופרצופין א¹ | נבראו ה | גביים] ע, גבים ש, גב פי, גביי' (גבים א) גב דא | וגביים] ע, וגב דפא²י | 5 אתיבון ד, איתיבון א | והא כת'] פח, והכתי' ד | להון דא¹, להו חב | מן סטרוי] חא¹, מן סטרוהי פא², מתרין סטרוהי ד | כד א פאב | 6 המשכן] פ (המשכן השני א), ~ דמתרגמינן ולסטר משכנא ד | בנייה דפ | ר' ברכיה] פ, ורבי . . . ד | 7 מסוף] מראש פ | הה"ד דפי, דכתי' א, שנ' כ | גולמי] חי, גלמי דפא | בר'] פ, בר ד | יהודה כי | נחמני א² | ר'] ור' פדא | 8 בר דפא | העולם] ~ כלו כי | °ממזרח] מן המזרח ד | עד מערב י, למערב דפב, וממערב א | מניין ל' כי | 9 מנין ל' כי | °ולמקצה השמים דא¹ | מקצה .. פחא² מקצה הארץ לבי | השמים דפחא, הארץ לבי

במקומות האומרים לפ' אשה כי תזריע, והתחלתה הה"ד אחור וקדם א"ר יוחנן אם זכה אדם נוחל שני עולמות הזה והבא וכו' ושנו שם מאמר הסוגר כדי להסמיך הפתיחה לפרשה שדורש בה ועי' למטה, ובסגנון אחר להפתיחה במדרשי תנחומא, ובמ' תהלים הועתק כל המאמר ד"א אחור וקדם וכו' מילקוט תהלים שם ועי' בהערות רש"ב דף רמ"ד ב' רמ"ו א' רס"ג ב' רס"ה א' ובמבוא למ' תהלים סי' ג': 1 אם זכה אדם. בפי' ב"ר הנדפס מפרש או גורס אם זכה אדם הראשון היה אוכל שתי שלהבות העולם הזה והעולם הבא וכו' וכן כל אדם אם זכה יפה ואם לאו וכו' ועח"נ, ובפי' ב"ר כ"י מפרש אחור זה העה"ב וקדם זה העוה"ז שהוא קודם לעה"ב ועי' בספרי סוף וזאת הברכה ושמו"ר פמ"ה סי' ו': 2 כפיך. וכ"ה גם בד"ו וכן כתוב בכי"ל למטה ובפב"א, ובמקרא כתוב כפכה ועח"נ ולעיל במ"י צד 3. [illegible] [illegible] שאמר ר' [illegible] אמר ר' [illegible] בשעה שברא הקב"ה את [illegible] אנדרוגינוס בראו אמר ריש לקיש בשעה שנברא דו פרצופין נברא וניסרו ועשה לו שני גבין גבין לזכר וגבין לנקבה, ובמדרשי תנחומא שם ר' שמואל בר נחמני אמר מהו אחור וקדם דו פרצופין זכר ונקבה וכו', ובברכות שם דא"ר ירמיה בן אלעזר דו פרצופין ברא הקב"ה באדה"ר שנ' אחור וקדם וכו' [illegible] רב ושמואל — חד אמר פרצוף וחד אמר זנב בשלמא למ"ד פרצוף היינו דכתיב אחור וקדם וכו', ומלת אנדרוגינוס ל"י[1]) וכן דיפרוסופון ל"י[2]) ועי' ערוך ע' דיופרצוף, ופי' בעל שני פנים (ונכונה הגי' בתיבה אחת וכ"ה בשיר רבה ד"ו פ' כתפות דיפרוסופון), וכבר כתב הח' פריידענטהאל שם צד 69 שנמצאו דוגמאות לאלו האגדות בספרי אפלטון ופילון והביא שם מאמר אחד לאפלטון [illegible] 4 זכר ונקבה בראם. [illegible] שלא הביא כאן הפסוק זכר ונקבה ברא אותם (א' כ"ז) ועי' ביפ"ת ולמטה בפרשה זו (צד 64) במאמר זה הוא אחד מן הדברים וכו': 5 והא כת' ויקח וכו'. משמע שלקח צלע אחת מגוף האדם, ולא שבראו דיפרוסופון וניסרו, ומשני מצלעותיו פי' מן כסדרי [illegible] מן סטרוהי היך דאת אמר ולצלע המשכן השנית וכו' ועיי"ש בפירש"י וראב"ע ובמ"נ ח"ב פ"ל. ושם מובא מסטרוהי ועיי"ע ברייתא דל"ב מדות מדה י"ג: 6 ולצלע המשכן. וכן תרגומו שם ולסטר משכנא ובדפוס נוסף כן דמתרגמינן וכו', ולקמן פי"ז ל"ג ליה גם בדפוס וכן ליתא בוי"ר: ר' תנחומ' וכו'. בילקוט חסר בשם ר' בניה, ונשתבש שם בשם ר' ברכיה בשם ר' אליעזר וכן שם במאמר [illegible] ברכיה ור' חלבו ור' שמואל בר נחמן בשעה שברא הקב"ה אדה"ר מסוף העולם ועד סופו מלא כל העולם כולו בראו מן המזרח וכו' ונראה שנתערבו שם המאמרים, ובפסי"ר פכ"ג ר"ש בן לקיש בשם ר' אלעזר בן עזריה בשעה וכו' גולם בראו והיה מוטל וכו', ועי' אגה"א ח"ב צד 51: גולם בראו וכו'. וכ"ה לקמן פכ"ד, ועוד שם אמר ריב"ס עד שאדם מוטל גולם וכו' הראה לו דור ודור וכו', ובפי"ד א' ויפח באפיו מלמד שהעמידו גולם מן הארץ ועד הרקיע וזרק בו הנשמה וכו', ועד שלא נזרקה בו נשמה היה גולם כבלי שלא נגמרה מלאכתו ועי' ערוך ע' גלם ובסנהדרין שם א' שעה ראשונה הוצבר עפרו שנייה נעשה גולם וכו' רביעית נזרקה בו נשמה וכו' ועי' בשאר המדרשים שציינתי: 7 מוטל מסוף העולם וכו'. בחגיגה שם דאמר ר' אלעזר אדם הראשון מן הארץ עד לרקיע שנ' למן היום וכו' אמר רב יהודה אמר רב אדה"ר מסוף העולם ועד סופו היה שנ' למן היום וכו' [illegible] קצה השמים, ועי' גם מ"ש על אגדה זו הח' פריידענטהאל שם צד 70 והח' וויינשטיין שם [illegible] גורמי. כן כתוב בכי"ל בוי"ו ועח"נ ולעיל צד 33 במ"י ד"ה הוכים: 8 שנ' אחור וקדם. [illegible] ברכתי' קדמה מזרחה ואחור מערב לכנגדו, יפ"ת: ולמקצה השמים וכו'. כן הגהתי ועח"נ [illegible]

[1]) ἀνδρόγυνος. [2]) διπρόσωπος.

בחללו שלעולם ת"ל ותשת עלי כפיך ו[היך] מה דאת אמר כסך מעלי הרחק (איוב יג כא). אמר ר' לעזר אחור למעשה יום אחרון וקדם למעשה יום אחרון היא דעתיה דר' לעזר דאמר ר' לעזר תוצא הארץ נפש וגו' (בראש' א כד) זו רוחו שלאדם הראשון. ר' שמעון בן לקיש אמר אחור למעשה יום אחרון וקדם למעשה יום ראשון. היא דעתיה דר' שמעון בן לקיש דאמר ר' שמעון בן לקיש ורוח אלהים מרחפת (שם א ב) זו רוחו שלאדם הראשון היך דאת אמר ונחה עליו רוח ייי וגו' (ישעי' יא ב). אמר רב נחמן אחור לכל המעשים וקדם לעונשין. אמר ר' שמואל בר תנחום אף קילוסו אינו אלא באחרונה ה"ה הללויה הללו את ייי מן השמים כל עניינא עד חוק נתן ולא יעבור ואחר כך הללו את ייי מן הארץ וגו' ואחר כך מלכי ארץ וגו' (תהלים קמח א–יא). אמר ר' שמליי כשם שקילוסו אינו אלא אחר בהמה חיה ועוף כך בריותו אינו אלא אחר בהמה חיה ועוף. בתחילה ויאמר אלהים ישרצו המים וגו' ואחר כולם נעשה אדם וגו':

2 לעיל פ"ו לד 64: 8 ילקוט רמז ד': 6 ברכות ובילונין שם: 9 ילקוט רמז ייד:

1 בחללו] לחללו ד | ת"ל] שנא' דאבי, דכת' ם | כסך פבי, כפכה ל'דא | היך מה.. הרחק] כד"א.. הרחק דפאב, ל' בי | 2 יום אחרון] שי'. . . האחרון ב, יום ראשון כרי. יום הראשון ד, בראשית פא' אחרון] פא'בש, האחרון דא'ב, ראשון י | היא] בי, הוא דפא | דאמר ר' אלעזר ד, ל' פ,'בי | 3 זה פאביש | ד'. . . אמר] אמר ר'. . לקיש דאי | 4 אחרון] פאבי, האחרון ד | יום ראשון] פא', יום הראשון ד' בראשית א'בי | הוא דא | דאמר. . לקיש] ל' פבי | 5 זה פאבי | אדם הראשון] פא'בי, משיח א', מלך המשיח ד | היך מה. . אמר ד, הה"ד ם, כד"א א' | רוח ייי וגו'] רוח יי' פא, ~ אם זכה אדם אומרים לו אתה קדמת למלאכי השרת ואם לאו אומרים לו זבוב קדמך יתוש קדמך שלשול זה קדמך ד | 6 רב נחמן] ם, ר'. . ד, ר' סימון א | לכל מעשה בראשית יש | לעונשין] ם, יום א', לכל עונשין ד. . . העונשין א' | בר תנחום] ב, בר' תנחום פי, ל' ד | קילוסו] בקילוס ד | 7 אינו אבי, ~ בא ד | הה"ד דפ, שנא' א', הללויה] פא'ב, ל' די | השמים] ~ הללוהו כל מלאכיו הללוהו כל צבאיו ב | כל — יעבור ב] כל עניינא... יעבור ל, וגו' פא, וגו' ואומר כל הפרשה ד | 8 ואחר — וגו' ל' א | ואחר כך מלכי] א, ואומר כל הפרשה ואחר כך אומר מלכי ד | שמלאי דפאי | 9 אינו — אחר] חי (תהלים), אינו.. לאחר א, אינה.. אחר ד (וכן בסמוך) | *בתחילה] בתחילה ל, בתחלה אב, שבתחלה ם, מה מעמיה שנאמר ד | 10 ואחר כולם] ואחר כך ויאמר אלהים תוצא הארץ וגו' (הארץ נפש חיה למינה א') ואחר כך דא, ואחר ויאמר. . נפש חיה ואחר ם | נעשה] ויאמר אלהים ~ דפא |

ב"ר שבדפוס מובא גם רישא דקרא למן היום אשר ברא אלהים א"ד ב על הארץ ולמקצה השמים וגו' וב"ה בחגיגה שם, ובכי"ל אי' בשיבוש מקצה הארץ וכו', (ועי' דברים י"ג ט' כ"ח ס"ד) וב"ה בילק' ומד' תהלים. ובכי"ל נשתבש גם לקמן פכ"א ולמקצה הארץ ועד קצה הארץ: 1 בחללו של עולם. מן הארץ עד לרקיע, ובחגיגה שם אידי ואידי חד שיעורא הוא, ועי' בבאור ענינים באמרי בינה ריש פי"א איך יצוייר כי מן השמים לארץ יהי כשיעור אשר מן המזרח למערב: ותשת עלי כפיך. שהיה מגיע עד השמים וכפו של הקב"ה נתונה עליו, וכי"מ מפרש שהוריש כפך לשון כיפת פי' כיפת השמים היה על ראשו, והסגרתי תמ"ד א וכפך מעלי וכו' שקשה לפרש כאן וכבר העירותי שבילקוט ובוי"ר מובא הפסוק לעיל בריש הפתיחה. וגם בגליון מד' אב"א נכמן כאן בכ"מ אין זה. וכן ליתא בזה המאמר בכי"ל ובדפוסים לקמן פכ"א, ובחגיגה שם מסיים בשני המאמרים כיון שסרח הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו וכו' ותשת עלי כפכה: 2 אחור למעשה יום אחרון. בכי"ל כתוב אחר' על הגרד ועת"ג, ובפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס מפרש אחור למעשה יום אחרון שגופו נברא אחרון לכל מה שנברא ביום ששי וכו' וקדם למעשה יום אחרון שנפשו קדמה לכל מה שנברא ביום ששי כר' אלעזר דאמר תוצא הארץ נפש חיה זה רוחו וכו' זה נאמר בששי וכתיב אחריו בהמה ורמש וכו', וכן כתב באב"א שהג' האמיתית היא אחור למעשה יום אחרון וכן הדרש במדרש תנחומא פ' תזריע שם ר' אליעזר בן פדת אומר אחור למעשה יום ששי וקדם למעשה יום ששי כיצד ששה דברים ברא וכו' ביום הששי אלו הן נפש חיה וכו' ואדם וחוה ונפשו של אדם נבראת תחלה שנ' תוצא הארץ וכו' ואין נפש חיה אלא נפשו של אדם שנ' ויהי האדם לנפש חיה וכו' ואחור ליום הששי שהיה עסוק בו כל יום הששי הוי אחור וקדם צרתני וכו' ועי"ע בס"ב. ובנו' הדפוס הגי' גם בפי' ב"ר כי"מ ומפרש שם אחור למעשה יום ראשון שנברא אדם ביום ששי דהיינו לאחר כל מעשה בראשית שהתחיל הקב"ה מיום ראשון, ועי' הגי' אחור למעשה בראשית, וכן ג' בוי"ר אחור זה יום ראשון ורוח וכו' רוחו של אדם הראשון. כ"ה הגי' הנכונה ולכן אין לדייק עפ"י גי' הדפוס ששינו כן הגי' לפי שיטת האגדה המאוחרת שבמד' תהלים ועי' מ"ח חלק מ"ב צד 445, וב"ה בתנחומא מ"ב שם רשב"ל אומר אחור למעשה יום הששי וקדם למעשה יום הראשון מה טעם וכו' ורוח וכו' זו נפשו של אדם הראשון, ולעיל פ"ב פתר רשב"ל קרייה במלכיות ושם (צד 17) הוא דורש ורוח אלהים מרחפת זה רוחו של משיח. ובילקוט רמז ד' מביא דרש זה ועוד שם ד"א ורוח וכו' זה רוחו של אדה"ר דכתיב אחור וקדם צרתני אחור למעשה יום אחרון וקדם למעשה יום א, ובוון להדרש שלפנינו כאן, ובדפוסים הגי' כאן בגי' וי"ר זה רוחו של מלך המשיח ונדחקו לפרש גי' זו. וגם המאמר שנוסף כאן בדפוסי' אם זכה אדם וכו' נובע מוי"ר (ועי' סנהדרין ל"ח א') או שנוסף מפי' ב"ר הנדפס בד"ה אחור וכו' וקדם לעונשין ושם כתב ובוי"קרא מפורש אחור וקדם אם זכה וכו' וזה נמצא בוי"ר ד"ו בסוף המאמר הסמוך אחור לכל וכו' וקדם לכל העונשין ובמ"כ שם הגיה עפ"י גי' ב"ר וכן הדפיסו אחריו, והוספה זו ליתא גם בילקוט ושאר כ"י, (בכי' א"ב נוסף בגליון) וכן נעתק במדרש אב"א: 6 אמר רב נחמן. במד' תהלים א"ר סימון ועת"ג. ובילקוט תהלים ליתא לפנינו, ובוי"ר נתחלפו שמות האומרים וג' שם אמר ר' ישמעאל ב"ר תנחום אחור לכל המעשים וכו' ר' נחמן אומר קילוסו לא בא אלא באחרונה שנ' החיה וכל בהמה וכו' ואחר כך מלכי ארץ וכל לאומים: וקדם לעונשין. בפי' ב"ר כי"מ מפרש שהיה ראשון נצטווה בצווי שיש בו עונש כדכתי' ויצו ה' אלהים מכל עץ הגן וכו' כי ביום אכלך ממנו תמות. ובברכות שם אחור למעלה בראשית וקדם לפורענות וכו' איליטא פורענות דנחש וכו' אלא פורענות דמבול דכתיב וימח את היקום וכו' מאדם ועד בהמה ברישא אדם והדר בהמה: 7 מן השמים. מונה תהלת ברואי שמים ואח"כ ברואי ארץ עד שמגיע לאדם מלכי ארץ וכו' בחורים וכו' יהללו וכו' ועי' בפי' מהרז"ו: 9 כך בריותו.

ר' חמא בר' חנינא פתח הזאת ידעתה מני עד מני שים אדם עלי ארץ (איוב כ ד).
ב אמר ר' חמא בר' חנינא משל למדינה שהיתה מסתפקת מן החמרים. והיו אלו שואלים לאלו מה שיברון נעשה במדינה היום. שלששי היו שואלים שלחמישי. ושלה' שלד'. ושלד' שלג'. ושלג' שלב'. ושלב' שלא'. ושלא' למי היה להם לשאול. לא לבני המדינה אתמהא שהן עסקין בדימוסייה שלמדינה אתמהא. כך מעשה כל יום ויום היו שואלים אלו לאלו מה בריות ברא הקב"ה בכם היום. שלו' היו שואלים לה'. ושלה' לד'. ושלד' לג'. ושלג' לב'. ושלב' לא'. וא' למי היה שואל לא לתורה אתמהא שקדמה היא לברייתו שלעולם [אלפים שנה] הה"ד ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום (משלי ח ל) ויומו שלהקב"ה אלף שנים שנ' כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול (תהלים צ ד), הדא היא הזאת ידעתה מני עד התורה יודעת מה היה קודם ברייתו שלעולם אבל אתה אין לך

1 ילק' איוב ר' תתק"ז: 7 עי' לעיל לד 2 ולד 6, ספרי עקב פי' ל"ז, ויקרא רבה רים פי"ט, שיר רבה פ' ראשו כתם (ה' י"א), פסיקתא רבתי פ"מ (קס"ז א') תנחומא וישב סי' ד' מדרש תהלים צ' סי' י"ב, מדרש שמואל פ"ה: 8 לקמן פי' ט' ופכ"ב, במדבר רבה פ"ה סי' ד' ופי"ד סי' י"ב, תנחומא וילך סי' ב', סנהדרין צ"ז א', פדר"א פ"ג: 9 עי' ירוש' חגיגה פ"ב ע"ז ב':

1 ר' חמא בר חנינה ד, ר' הונא פ | ידעת | 2 אמר — חנינא ל' פ | משל ל' פבי[1] | **מסתפקת] מסתפקא ל החמרים] א[1]י, ־ין דפבש | והיו שואלים אלו לאלו די | 3 שברון דפאבי שברן ש | של ששי] אותם של יום ו א[1] | היו ל' אב | לשל חמישי פא[1]י לשל ה א[1] | ושל (של י) חמישי דפי של ה (חמישי א) שואלין א | לשל א[1] | ד] א[1] רביעי דא[1]י | ושל (של י) רביעי די של ד שואלין א[1] לשל א | ג] א[1] שלישי דא[1]י | ושל (של י) שלישי די של ג' שואלין א[1] | 4 לשל א[1] | ב] א[1] שני דא[1]י ושל (של י) שני די של שני שואלין א | לשל א[1] | ראשון דא[1] של א[1] ראשון למי היה לו לשאול ד למי הן.. פ למי שואלין אב יום י, אתמהא ל' | שהן] בע. שהם פא[1]י. שהיו דא[2] | בדימוסיה פ[1]. ־יא א[1]בע בדימוסה ד | 5 אתמהא ־ ך מעשה כל] אבי. כך כל מעשה פ אף כאן כל מעשה של כל ד | היום] פב ל' דא[1] | 6 של ששי פאב היו של ששי ד אותם של יום ו א[1] | היו ל' דפאב שואל א[2] | לחמשי ב לשל ה א[1]. לשל חמישי פא[1] של.. ד ושל ה] פ.. שואל א[1] שלחמשי שואלין ב | רביעי ב. לשל ד פא[1] לשל רביעי א ושל ד] פ.. שואל א[1]. שלרבעי שואלין ב | לשל ג פא[1] ושל ג] פ.. שואל א[1] שלשלישי שואלין ב לשני ב, לשל ב' פ. לשל שני א[1] | ושל ב] פ. ושל שני א[1]. שלשני שואלין ב לראשון א[1] לשל א פ, שלראשון ב | וא] ראשון א[2]. שלראשון ב. ושל ראשון פא[1]י | למי שואל א למי הם והיה להם ב לשאול פב למי היו שואלים י... ־ין ד, 7 אתמהא ל' | היא] פ ל' דא[1] | אלפים שנה י] דאמר רב שמואל בר רב יצחק (דא"ר שמו' בר נחמן פ דאמר ר' שמעון בן לקיש ד) שני אלפים שנה קדמה תורה (התורה ד) לברייתו (לבריותו דפ) של עולם ל' דפ. ל' לא דכתיב י | ואהיה שעשעים יום יום פא] וגו' ל' ד, 8 שנ] פא דכתיב די | בעיניך — אתמול ד] וגו' לפ בעיניך וגו' (כיום אתמול כי יעבור א[2]) דארשב"נ (דא"ר ש' בר נחמני א[2]) שני אלפים קדמה תורה לבריותו (לבריתו א[1]) של עולם א | 9 הה"ד פא[1]י, הוי ד | ידעת היה פא[1]י, ל' ד | ברייתו] פ, לבריותו די | אתה ל' א[1]י |

בו"ר מסיים הפתיחה לפ' תזריע כשם שיצירתו של אדם אחר בהמה וכו' כך תורתו אחר בהמה וכו' זה"ד זאת תורת הבהמה ואח"כ אשה כי תזריע, וכן הוסיף בילקוט כאן וכן תורתו בתחלה זאת תורת וכו' ילבכית אשה וכו' ובילק' תהלים מתחיל מאמר הסוגר כשם שקילוסו אינו אלא וכו' ומסיים כך תורתו וכו' שנ' זאת תורת וכו' ורבבית אשה וכו' וכן צ"ל במ' תהלים מ"ב ועיי"ש: 2 שהיתה מסתפקת. לוקחת כל סיפוקה מן החמרים שמביאין תבואה וצרכי העיר מן הכפרים, והגהתי מסתפקת כגי' שאר הספרים: 3 שיברון. מקח התבואה, וכן במקרא לשבר בר ובפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס ג' שכרן ומפרש מה שכר נתנו לחמרים: היו שואלים. בכי"ל איתא שואלים וגו' בכ"מ בסמוך שאלים אלו לאלו: ושל ד'. בכי"פ קטע וכן כולם עד לראשון, וכן בגי' הדפוסים בסמוך בנמ"ש מה בריות וכו' של ששי שואלין של חמישי וכו' עד לראשון וכן שם בכי' א ב חמישי שואל רשל רביעי וכן בו"ר: 4 בדימוסייה. בעסקי מדינה[1]) והמאמר מובא בערוך ע' דמס א': 6 היו שואלים לה' וכו'. לישנא קטיעא היא כדנו"ר ה' וכן בכל המאמר: וא' למי היה שואל. כלו' מעשה של יום א'. ועדיפא הגי' למי היו שואלים: 7 אלפים שנה. כן הגהתי עפ"י גי' הילקוט ועי' בפי' ספר יצירה לר"י ברצלוני צד 85 ובמעין גנים איוב כ' ד', ובגליון כי"ל נוסף כאן דאמר רב שמואל בר רב יצחק וכו' והוא הוספה מיד סופר אחר ועי' השינוים שציינתי בה"ג וכו' ר"ש וש"ה ראשו כתם פז וגו' ראשו זו תורה דכתי' ה' קנני ראשית דרכו דאמר ר' הונא בשם ריש לקיש שני אלפים וכו' שנ' ואהיה וכו' ויומו וכו' ומשם הועתק בשיר רבה ומ"ש, וכן איתא במ' תהלים שם סי' י"ב א"ר הונא אמר רשב"ל אלפים שנה וכו' ונדרש שם על החיות ועל התורה ועי"ש ושם סי' י"ז וכמה ימות המשיח ר' אליעזר אומר אלף שנים שנ' כי אלף וכו' ר' יהושע אומר אלפים שנה כימות וכו' ויומו וכו' ועי"ע בספר הבהיר ד' ווילנא ב' ע"א ומדרש עשרת הדברות בביה"מ ח"א צד 67 וריש ה"ג ד' ברלין וד' ווארשא: 9 הזאת ידעתה. בירוש' שם א"ר לוי כתי' כבוד אלהים הסתר דבר וכו' עד שלא נברא העולם כבוד מלכים חקור דבר משנברא העולם א"ר לוי כתיב הזאת ידעת מני עד אבל את מני שים אדם עלי ארץ ר' יונה בשם ר' בא כתי' כי שאל נא לימים ראשונים וכו' (ועי' גי' הילקוט). ושם קדמו המאמרים ר' לעזר בשם בר סירא וכו' רב אמר תאלמנה וכו' ועיי"ש כל הסוגיא ולעיל צד 2 וצד 8 ולקמן ריש פ"ט, ודורש ידעת יודעת (ודרכו של בו"ר להוסיף ה"א בנטבה ועי' לעיל צד 23) והזאת זו תורה, וכן הדרש ע"ז ב' ב' מי בכם יגיד זאת ואין זאת אלא תורה שנ' וזאת התורה וכו' וכן מנחות נ"ג ב' ויקבל זאת זו התורה דכתי' וזאת וכו' ועי' בפי' ב"ר

[1]) δημόσια.

עסק להרוש אלא שני ימים אדם עלי ארץ. ר' לעזר בשם בר סירה (אמר) בגדול ממך בל תדרוש 1
בחזק ממך בל תחקור במופלא ממך בל תדע [במכוסה ממך בל תשאל] במה שהורשיתה התבונן
אין לך עסק בנסתרות:

ג ויאמר אלהים נעשה אדם וגו' במי נמלך. ר' יהושע בן לוי אמר במלאכת שמים וארץ

1 ירוש' חגיגה פ"ב, תנחומא יי"ג ח. פרר רבה דנרלפית פי' כ ג, תורת כהן: 4 ילקוט רמז י"ג:

1 עסק] רשות פא'. ל' בי | ארץ] ~ וכן הוא אומר כי שאל נא לימים ראשונים למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ת"י. אלעזר דפבי'. אליעזר א' | בן סירא א' | בן סירא דפ. ר' סירא ב. ר' סירא י' | בל] פ. אל דחאבי | תדרוש] תדע יש | בל] אל תא'בי | בל] אל י' | במכוסה ממך בל (אל דא') תשאל פדא] במכוסה . . בל תגלה י'. במכוסה . . בל תחקור ב . . בל תדרוש יש. ל' לך' (בגדול . . במופלא . . במכוסה . . בחזק . . פ) | במה] במה ל' (במה התבונן ל' ד') | שהורשיתה פחב] שהורשית דא' שהרשית א'י. שהורשתה ל. שהורשת יש | התבונן] הרהר ב | 3 אין] ואין ד | עסק] לעסק ד' | בנסתרות דפחאבי] ~ במה שהורשתה ל. אלא במה שהורשתה התבונן ובמה הורשת ד' | 4 בן לוי] פ. בשם ר' לוי ד | שמים וארץ] פאעי. השמים והארץ דכ |

1 ר' לעזר בשם בר סירה. בירוש' שם ר' לעזר בשם בר סירא פליאה ממך מה תדע עמוקה משאול מה תחקור
[illegible]
כאן יש לך רשות לדבר מכאן ואילך אין לך רשות לדבר שכן כתוב בספר בן סירא במופלא ממך אל תדרוש
ובמכוסה ממך אל תחקור (ועי' בס' י' לעיל צד 9) במה שהורשית וכו' אין לך עסק וכו' (ועי' בד"ס הגי' ואין
לך חקר). וכן בספר רבה דבראשית שם עד כאן יש לך רשות לדבר וכו' לפיכך כתוב בספר בן סירא במופלא ממך
אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור וגו' ועי' שם (ובס' כונן בבית מ"ח ב צד 31 הועתק ע"כ יש לך וכו' כ"כ בספר בן סירא
במופלא ממך אל תחקור ובמכוסה ממך אל תדרוש ובמה שהורשת וכו'). וכן סגנון המאמר בחובות הלבבות שער
היחוד פ"י במופלא וגו' אל תדרוש ובמכוסה וגו' אל תחקור במה שהורשת וכו' ואין לך עסק וכו' (ובס' חובות
הלבבות הערבי פ"י פאריס הלשון כפי שכתב לי הח' באכער במפלא ממך אל תדרש במה שהורשית וכו' ואין לך
וכו'). וכן מובא בס"ג ח"א פל"ב (אבן בס"ג הערבי הוצ' מונק ח"א ל"ו א' הגי' במופלא ממך וכו' ובמכסה ממך
וכו' במה שהרשית דרוש ואין לך עסק בנפלאות, וכן מובא במדרש הגדול וכך שנו רבותינו במופלא וכו'
ובמכוסה וכו' במה שהרשיתה דרוש ואין לך עסק בנפלאות ועי' בס"ע האגגלי ח"ג צד 699, ובהעתקת ר"י אלחריזי הוצ'
פלאמבערג פ"א א' במופלא וכו' במכוסה וכו' במה שהרשת דרש אין לך עסק בנסתרו). ורס"ג הביא בהקדמת ספר הגלוי הוצ'
הח' הרכבי בזכרון לראשונים ח"ה צד קע"ח במפלא ממך אל תדרש במכוסה ממך אל תחקר באשר הרשיתה התבונן
[illegible]
צד 172. ובספר ב"ס שהיה ממון וגנוז בבהכ"נ של עזרא באלקאהרה במצרים לשון המאמר פלאות ממך אל
תדרוש ומכוסה ממך אל תחקור במה שהורשית התבונן ואין לך עסק בנסתרות ועי' הוצאת הח' שעכטער והח'
[illegible]
שתי לשונות בראש המאמר וכ"ה גם בתרגום היוני ג' כ"א (מהדורת טישענדארף) ובתרגום והסורסי, ורק לפנינו בב"ר
נמצאו ד' לשונות ועי' בפי' ב"ר (ובכי"ל נשמט במכוסה ממך בל תשאל וכן ליתא במדרש דפ"ו והשלמתי עפ"י גי' הדפוס
וכי"פ וכי"א א' וכו') וכן מובא ברמב"ן בסוף הקדמתו לפירושו עה"ת (וכתב שם יקתי מוסר מפי רבותינו הקדושים בגדול
[illegible]
[illegible]
מעיקר ספר ב"ס והמאמר נשאר לנו בשלימותו לפנינו בב"ר וכן דעת הח' לעווי שם צד 7, או שלשונות אלו בב"ר
הן הרחבת המליצה עפ"י נוסחאות ישנות שונות, ונוסחא אחת בגדול וכו' בחזק וכו' שהיא מסכמת יותר עם תרגום
היוני') וכן תרגום הסורסי דקשין מנך לא תבעא והתקיפן מנך לא תעקב. ונוסחא אחרת במופלא וכו' במכוסה וכו'
שהיא נ"כ נוסחת הבבלי ונוסחת רס"ג (ושלא להכפיל הלשונות שינו כאן בל תדע ובל תשאל, וגם בירוש' אי' מה
תדע, ועי' גם איוב י"א ח') והיא עדיפא מגי' ספר ב"ס העברי פלאות וכו' ומכוסה וכו', וגי' הירוש' פליאה וכו' היא
כלה כ"פ לפי התקרי תהלים קל"ט ו' פליאה דעת ממני וכו', והגי' ומכוסה ממך אל תחקור בלי בי"ת השימוש דומה לסגנון
הירוש' עמוקה וכו' מה תחקור (ובענין זה הוה דעתו הח' באכער בס"ע האגגלי חלק י"ב צד 287 שבראש המאמר
היו בזמן קדום שתי נוסחאות, האחת היא הנמצאת בשני התרגומים היוני והסורסי והשנית היא הנמצאת בתלמוד
[illegible]
בל תחקור . . בל תדע . . בל תשאל יסודן בשתי האזהרות שבירושלמי . מה תדע . . מה תחקור' רק שנכפלו
ואזהרות ארבע הן שהן שתים, ועוד שער שם שלשון תדע שנמצא בנוסחאות הוא טעות נתהוה מקיצור הכתיבה
תד' במקום . תדרוש'). ובסוף המאמר במה שהורשיתה וכו' מסכימות רוב הנוסחאות וכן התרגומים, ומעולה גי'
יש"ג באשר הרשיתה וכו' לא יש לך עסק וכו'. והגהתי במה כגי' הדפוס' ושאר כ"י ואף שאפשר גם לקיים
הגי' במה. וכן הגהתי שהורשיתה (אבן גם בפי' ב"ר ובס' כונן ובחובות הלבבות ומ"ג אי' שהורשת).
ומאמר זה שנמצא בספר ב"ס ובשני התרגומים ומובא על שם ב"ס בב"ר ותלמוד ירוש' ובבלי יחס רס"ג בפי' ספר
יצירה שם לר' אלעזר בן עיראי (או אלעזר בן עיראי), ובס' הגלוי מביא שבעה מאמרים מספר ב"ס ושלשה
מאמרים שהראשון מהם המאמר שלפנינו מביא מספר בן עירי והוא אלעזר בן עיראי, ואמר עליו שם צד ק"נ
שחבר ספר חכמה הדומה לספר קהלת וכו', וקשה לשער שרס"ג כוון לר' לעזר שאומר מאמר זה בשם ב"ס לפנינו
בב"ר ובירושלמי. ועי' באגה"א ח"ב צד 11 ומ"ש הח' הרכבי בזכרון לראשונים שם צד ר"ד והח' בלוי במ"ע
הצרפתי חלק ל"ה צד 28 והח' לעווי שם חלק מ"ב צד 270 והח' פערלעס במ"ע וויענער צייטשריפט פיר דיא קונדע
דעס מארגענלאנדעס חלק י"א צד 97: 2 במה שהורשיתה. במה שנתנה לך רשות ורשיון ועי' גר"ס צד 104, וכן
לקמן פ"ט ה' מתיבן הורשה לו וכו' אף אני וכו' ואם נותן לי רשות וכו': 4 במי נמלך. דורש מה שכתב נעשה
[illegible]
כותב התורה וכו' כיון שהגיע לפסוק ויאמר אלהים נעשה אדם וגו' אמר וכו' מה אתה נותן פתחון פה למינים וכו' הזרו ושאלו
אותו מהו דכת' וכו' נעשה אדם וכו', ואמות הכנסיה שלהם הביאו מפסוק זה ראיה על אמונת השילוש ועי' בס"ח חלק

χαλεπώτερά σου μὴ ζήτει καὶ ἰσχυρότερά σου μὴ ἐξέταζε [1]

נמלך, משל למלך שהיה לו שני סינקליטין ולא היה עושה דבר חוץ מדעתן, ר' שמואל בן נחמן אמר במעשה כל יום ויום נמלך, משל למלך שהיה לו סונקתידרון ולא היה עושה דבר חוץ מדעתו, ר' אמי אמר בליבו נמלך. משל למלך שבנה פלטין על ידי ארדכל ראה אותה ולא ערבה לו. על מי להתרעם לא על ארדכל אתמהא כך ויתעצב אל לבו (בראשית ו ו) אמר רב יאסי משל למלך שעשה לו סחורה על ידי סרסור והפסיד על מי להתרעם לא על הסרסור אתמהא כך ויתעצב אל לבו: אמר ר' ברכיה י"ד בשעה שבא הקב"ה לבראות אדם הראשון ראה צדיקים ורשעים עומדים ממנו. אמר אם אבראנו רשעים עומדים ממנו, לא אבראנו צדיקים היאך עומדים ממנו. מה עשה הקב"ה הפליג דרכן שלרשעים מכנגד פניו ושיתף בו מידת רחמים ובראו ה"ה כי יודע יי' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד (תהלים א ו) מהו תאבד איבדה מכנגד פניו ושיתף בו מידת רחמים ובראו, ר' חנינא לא אמר כן, אלא

3 לקמן סוף פכ"ז: 5 ילקוט שם, ילק' תהלים ר' תרי"ט, ילק' מכירי תהלים א' סי' מ"ח, פסיקתא רבתי פ"מ (קס"ו ג') מדרש תהלים א' סי' כ"ב:

1 משל ל' א²ב | שהיו אבע | שני] פאעי, ב' ד, ל' ח | *סינקליטין] סנקליטין א¹בער¹, סינ ד סינקליטון ל, סנקליטון י, סוגקליטין א², סנקלוטיקין ה, סונקליטיקין פ | ר' שמואל — מדעתו ל' א | בר דפי, בר ב נחמני י | 2 סונקתידרון] סינקתידרין ... סונקתדרין ל סונקתדרין ח סנקתדרין ד¹ סנהדרין י | דבר] ל' ל | *מדעתו דע] מדעתן לפבי | אבא א' | 3 בלבו | משל ל' א²ב | פלטרין א'ב | *ארדכל ד] הרדיכל ח, הרדיכל ד¹, הדרכל ל, אדריכל פא'בשי | אותם א | על מי] ~ לו ב, יש לו דפ, היה לו א'י להתרעם] לכעוס א¹ | 4 *ארדכל ד] הרדיכל ח, הרדיכל ד¹, הדרכל ל, האדריכל פא'י | כך] פי, הוי דאב אמר — לבו ל' אי | ר' אסי פד | משל ל' ע | לו ל' ע | 5 על מי] ע, ~ יש לו דפ | כך] פ, הוי ד ... שבא . לבראת ד' שברא הקב"ה אמ אדם הראשון] פמ את ~ דא' אדם ... עומדים] פח, ... יוצאים דאמ, ... (שם) | אמר — היאך — ממנו ל' א'י | אבראנו] אני בורא אותו דמ אברא אותו ב אברא אדם פ לבראתו הא'י (שם) | 7 רשעים] הרי ~ י (שם) מ עומדים] הב ... פי יוצאים דא²מ | לא אבראנו] ואם לא אבראנו פ, ואם (אם ב) לא אברא אותו דבמ, אם לא לבראתו א², ואם שלא . . י (שם) | צדיקים היאך] פ, היאך צדיקים דא²כי (שם) מ | עומדים] פהבי (שם) מ, יוצאים ד ... א² | דרכן] דעתן א² | 8 מנגד פימ | מדת רחמיו א¹, רחמיו א²בי (שם) | ה"ה — ובראו ל' א'י (שם) הה"ד דפבי דכתיב מ | 9 מהו תאבד] א'בם מה . . פ ל' די איבדה] חמ אבדה דפא'ב מנגד פ מדת רחמים] רחמיו א²מ |

... צד 19 וחלק מ"ג צד 61 ובחיזוק אמונה ח"א פ"י: 1 שהיה לו. וכן כסגנון הלשון לעיל צד 43 ... ועי' במ"י שם: סינקליטין. כן הגהתי, ולכבון פי' בגליון כי"ל יועצים¹) ועי' במח"ו צד 321. וכן הוראת ... ורבינו בחיי הביא שהיה לו סנקליטון ולא וכו' חוץ מ ד ע ת ו, ועי' זקש ביטרעגע ח"א צד 146: 2 סונקתידרון פי' ג"כ שר וויען למלך³) ועי' ערוך ע' סנקתדרון, ובגליון כי"ל מפרש כב וויושב בקתדרא, ומשמע כאן שסונקתדרון רק אחד למלך ובנמשל פי' שנמלך במעשה כל יום ויום לבדו, וכן לקמן ריש פע"ח אדריינוס וכו' אמר ליה סונקתדרון דידיה וכו' כמו שהגי' בערוך שם וכן מובא שם בוילמדנו וכו' א"ל סונקתדרון שלו וכו' ועי' תנחומא ... משפטים סי' ג', ובכי"ל משובש, וכן הגהתי לא היה עושה ד ב ר חוץ מ ד ע ת ו כמו שהוא גם בכי"ל ... במאמר רשב"נ, ובכי"א א' ל"ג כל המאמר במעשה כל יום וכו' וכן ליתא בכי"א ב' ונוסף שם בגליון ... רבינו בחיי ובעקידה שער ג' וגם שם לא הובא מאמר זה: 3 משל למלך. משל זה מובא לקמן פכ"ז במאמר ר' ב ר כ י ה על פ' ויתעצב אל לבו, ושם אי' בכי"ל א ר ד י כ ל (ב' פעמים) ובד"ו ובערוך ארדכל, והיא הגי' הנכונה והה"א בראש התיבה כמו בכי"ל איתא גם בדפ"ר ובי"ח כאן ופכ"ז, ובסמוך הה"א ברוב הנוסחאות ויש להגיה ... האדרכל או האדיכל וכן במאמר רב יאסי ע"י סרסור ... ע"י הסרסור ... ארדכל א' ארדיכל אומן וארכיטקטון וכן תרגום בני שלמה ובני חירם (מ"א ה' ל"ב) ארדיכלי שלמה וארדיכלי חירם ועי' ערוך ע' ארדכל ועמת"ל ח"א צד 283 בתוספות הה' פליישער, והגי' אדריכל מובא גם ברקנאטי וברבינו בחיי ועקדה שם ועי' עמת"ר ח"א צד 60: על מי להתרעם. וכן הביא רבינו בחיי, וכ"ה במאמר שלאחריו שם ובערוך ע' סרסור, וברקנאטי מובא על מי יש לו וכו', ובעקידה שם על מי היה לו להתכעס ועח"נ: 4 אמר רב יאסי, עי' במ"י לעיל צד 32 ד"ה בר ימא, ומאמר זה ליתא בילקוט ובכי"א א' וב', ור' בחיי גורס אמר ר' א מ י משל וכו' על ידי סרסור ו ל א ה ר ו י ח ב ה על מי וכו': 5 אמר ר' ברכיה. מובא באמונות ס"י ש ב וג' שם בשעה שברא וכו' את אדם הראשון ראה וכו' יוצאין ממנו אמר וכו' הרי רשעים ואם לא אברא אותו היאך צדיקים יוצאין וכו' ושתף בו רחמיו וכו' מהו תאבד וכו' ושתף בו רחמיו ובראו ועח"נ, ובמ' תהלים מ ב שם פ' כי יודע וכו' אמר ר' א ל י ק י ם איבד הקב"ה דרכן של רשעים מפני דרכן של צדיקים שלא ישעו בה (וכן הוסיף בילק' תהלים שם בסוף המאמר שהעתיק מב"ר איבד הב"ה דרך רשעים מן הצדיקים שלא וכו') אמר ר' ברכיה כשבא וכו' את האדם ראה וכו' מה עשה וכו' הפליג דעתן וכו' ושיתף מדת הדין (במ' תהלים הנדפס מבבר הגי' פילג דרכן וכו' ושיתף מדת רחמים ובראו הה"ד כ' יודע וכו' תאבד איבדה מכנגד פניו, ובסגנון אחר בפסי"ר שם א"ר ח נ י נ א כשבקש הקב"ה לבראת את עולמו היה מסתכל במעשי הרשעים וכו' מה עשה שיתף שניהם מדת הדין ומדת רחמים ... ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים וכן לאדם כשבא לבראותו וכו' מה עשה שיתף שני ... מדת ... רחמים וברא אותו שנ' וייצר ה' אלהים את האדם וכן מפרש כאן בפי' ב"ר כ"ט ושתף בו מדת רחמים ... וייצר ה' אלהים זו מדת רחמים אלהים זו מדת הדין וכו' ועי' בפי' ב"ר הנדפס ולקמן סוף פי"ב ... הרחיק דרכן מכנגד פניו והורש ת א ב ד בבנין הכבד, וכן במאמר ר"ח דורש כי י ו ד ע בהוראת ...

¹) σύγκλητος. ²) συγκλήτικος. ³) συγκάθεδρος.

בשעה שבא לבראות את אדם הראשון נמלך במלאכי השרת. אמר להם נעשה אדם. אמרו לו מה טיבו. אמר להם צדיקים עומדים ממנו הה"ד כי יודע יי' דרך צדיקים כי הודיע יי' דרך צדיקים למלאכי השרת. ודרך רשעים תאבד איבדה מהם. גילה להם שהצדיקים עומדים ממנו ולא גילה להם שהרשעים עומדים ממנו. שאילו גילה להם שהרשעים עומדים ממנו לא היתה מידת הדין נותנת לו שיברא. אמר ר' סימון בשעה שבא הקב"ה לבראות אדם הראשון נעשו מלאכי השרת כיתים וחבורות. מהם אומרים יברא. מהם אומרים אל יברא הה"ד חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו (שם פה יא). חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים. אמת אומר אל יברא שכולו שקר. צדק אומר יברא שעושה צדקות. שלום אומר אל יברא דכוליה קטט. מה עשה הקב"ה נטל אמת והשליכה לארץ. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבון העולמים מה את מבזה אלטיכסייה שלך. תעלה אמת מן הארץ הה"ד אמת מארץ תצמח (שם שם יב): כל רבנין אמ' לה בשם ר' חנינה. ר' פינחס ר' חלקיה בשם ר' סימון מאד היא אדם הה"ד וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (בראשית א לא) והנה טוב אדם. ר' הונא רבא דציפורי אמר עד שמלאכי השרת מדיינין אלו עם אלו. מתעסקים אלו עם אלו בראו הקב"ה. אמר להם מה אתם מועילים כבר נעשה אדם. ר' הונא בשם ר' איבו בדעת בראו, ו

1 עי' לקמן פי"ז. פסיקתא פב"נ (קנ"ג ב'), ויקרא רבה רים פכ"ט: 6 ילקוט רמז י"ג. ילק' תהלים ר' תתל"ד, ילק' מכירי שם ח פי' כ' ע"ש פי' י"ח, ועי' פנהדרין ל"ח ו': 10 לקמן סוף ס"ם: 12 ילקוט שם. ילק' מכירי שם ח' סי' כ': 13 ילק' תהלים ר' תרמ"ם:

1 שבא הקב"ה לבראת (לבראות את הב) אדם הראשון תא'כמ. שבא הקב"ה לברא אדם פ, שבא לבראותו ו, שברא הקב"ה את א"ה א' | אדם] פבי (שם) ~ בצלמנו כדמותינו ד | לו] לפניו אכמ | מה טיבו] י, אדם זה ~ דפאבי (שם) מ | 2 עומדים] יוצאים י(שם) | הה"ד | 3 תאבד] ~ (מה פ) מהו תאבד פאמ | איבדה] ד'חמ, אבדה דפב | גילה ולא] שלא אים | 4 הימנו | שאילו] הימנו ד | שאלולי י(שם), שאם מ | נותנת] ~ רשות א' | 5 לבראותו מ | שבא] שרצה א' | לבראות] חבע, לבראת דאי (תהלים). לברא פ | אדם הראשון] אי' (שם), את ~ דב, אדם פע | *מלאכי השרת דפא'בי] מלאכי שרת ל (וכן בסמוך), המלאכים י (שם) | כיתים כיתים ד, כתים כתים פחבי (שם), כתות כתות אים | וחבורות] ח, ~ חבורות דפאים, ל' י (שם) מ | 6 יברא] פחאי (שם), אל יברא ד | ומהם דפי (שם) | אל יברא פח, לא יברא אי (שם), יברא ד | הה"ד | *צדק — נשקו דפאבים] ל | 7 אמר ע | שהוא כ | חסד פ | אמת] עי, ואמת דפאבמ | אמר ע | אל] לא א | דכוליה חבי, שהוא אמ | שקר] עי, שקרים דב, מלא שקר פ, מלא שקרים אמ | שהוא עושה דפאים, שהוא מלא אי'(שם) מ | 8 ושלום פאבי(שם) מ | אל] לא א | דכולו פ, שכולו אי' | *קטט פחני'(שם)] קטיט ל, קטטה דשים, מלא קטטה א | האמת א'במ | והשליכה] פאעמ, השליכה מ, והשליכו די (שם) | לארץ] פבעי (שם). ~ הה"ד ותשלך אמת ארצה דא'ם | 9 רבונו של עולם פא'בי (שם) | מה] למה פ | את] פב, אתה דע | אלטיכסייא ע, אלטיכסיה פ, ־יא ר', אלטימוסיה ח, אלטימוסין ר', תכסיס אלטיכסייה ד, ת' אנטיכסין ד', ת' אלטוכסין א', ת' אלטמכין י(שם), טכסים אלטימיסין נמ, ט' לטימוסיא כ, ט' אלמוטיסון מ | הה"ד | 10 כל רבנין] פ, ורבנין מ, רבנין א, ־נן דכ | אמרין פא', ־רין דכ | ר' חנינה] ~ בר אידי דפאמ | ר'] פב, ור' דאמ | ר' חלקיה] פ, ור'.. דכ, בש ר'.. אמ | מאד — אדם] הוא מאד הוא אדם אמ, הוא... אדם הראשון כ, הוא אדם הוא מאד פ | הה"ד | והנה טוב אדם] זה אדם א'מ, אדם כמ | 12 ר' הונא רבה דצפורי י, ר' הונא דכן (צפרין א') צפורי אמ, ר' הונא רבה של ציפורין ד, רב הונא רבה פ | *מדיינין דאים] מדינין ל | זה עם זה י | מתעסקים — אלו] ומתעסקין... אלו דפ, ל' אבים | 13 מועילים] חנ, ־ין פ, מדיינין דא'ים | האדם ח, האדם בצלמנו א | רב הונא פ | ר' איבו דפאי (תהלים), רבי ים |

ביפ"ת ולעיל צד 23 בס"י ד"ה הודיעו: 1 נמלך במלאכי השרת. עי' ת"י ובפסיקתא שם אי' בשעה ראשונה וכו' בשנייה נמלך במה"ש, ובב"ר שם בשנייה נתייעץ עם מה"ש ועי' גם בשאר מדרשים שציינתי לעיל צד 55: 8 דכוליה קטט. בעקידה שער מ"ג מובא שהרי הוא עושה קטטה וכו' נטל האמת והשליכה לארץ שנ' ותשלך אמת ארצה ועה"ג ובערוך ערך אלטיכסייא לא העתיק המאמר בשלימות: 9 אלטיכסייה שלך. ובה"ה במדרש הגדול (עי' השלמת הערוך הש' צד כ"ו) מה אתה מבזה אלטיכסיה שלך, ובגליון כי"ל מפרש חותם אמת, וכן בפי' ב"ר כי"ט אלטיכסיא חותם הותמו של הקב"ה אמת (בנדפס דפ"ר ג' אלטיכסיא) וכן הרשון בפי' ב"ר כי"א אך הגי' שם אלטימוסין, ורי"ג בהערותיו למדרש ד' שאלוניקי כתב רש"י ז"ל גרי' אלטומוסיא (בא"א העתיק אלטימוסיא, וגי' זו השמיט בפי' הנדפס) ופי' חותם ומפרש אחר לא ידעתי מי הוא גריס אלטיכסייא (והוא גי' פי' ב"ר כי"ט) ופי' מרכבת תיקון כסאך עכ"ל, ובגליון המדרש ד' פירדא פי' עפ"י שני הפירושים חותם או תיקון כסא, ובעקידה שם מובא טכסים טמסין, ומכל ה"נ מוכח ששתי נוסחאות שונות באן בב"ר הגי' האחת שלפנינו בכי"ל ובערוך וכו', והגי' האחרת אלטימוסיה אלטימוסין וכו' ומהגי' שלפנינו נשתבשו הבסים שנתובים לשתי הנוסחאות, ובמלת אלטיכסייא מצאו כבר מ"י שפי' אמת[1]) ומחוור ג"כ לפי הענין, אך קשה לפרשה במלה מורכבת בהוראת אמת חשובה ויקרה: 10 כל רבנין. עי' לעיל צד 26, והמאמר עיקר מקומו לקמן פ"ט בין הדרשות והנה טוב מאד, ומפרש שם הוא מאד הוא אדם הינון אותיות דדין הינון אותיות דדין: 12 ר' הונא רבא דציפורי. עי' במבת"י ע"ד א' שנקרא ר"ה רבה או רובה להבדילו מן האמורא ר' הונא צפוראה, ועפ"י גי' הדפוסי' רבה של ציפורין פי' במ"כ הרב והאדון של עיר, וגי' זו משובשת ולא שהמאסף של הב"ר טעה: 13 כבר נעשה אדם. הורש נעשה בהוראת בנין נפעל: בדעת בראו. בישוב הדעת ולא במהירות בעוד שהמלאכים

[1]) ἀλήθεια.

משברא צרכי מזונותיו ואחר כך בראו. אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבון העו׳ מה אנוש כי
תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו (תהלים ח ה) הדא עקתא להן מברי, אמר להם אם כן צנה ואלפים
כולם (שם שם ח) למה נבראו, ציפור שמים ודגי הים (שם שם ט) למה נבראו, מגדל מלא כל
טוב ואין לו אורחים מה הנייה לבעליו שמלאו אותו, אמרו לפניו רבון העו׳ ייי אדונינו מה אדיר
ז שמך בכל הארץ (שם שם י) עבר מה דהני לך: ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי בנפשותן
שלצדיקים נמלך ה״ה המה היוצרים ויושבי נטעים וגדרה עם המלך במלאכתו ישבו שם
(דה״א ד כג), המה היוצרים על שם וייצר ייי אלהים את האדם וגו׳ (בראשית ב ז), ויושבי
נטעים על שם ויטע ייי אלהים וגו׳ (שם שם ח), וגדרה על שם אשר שמתי חול גבול לים
וגו׳ (ירמיה ה כב), עם המלך במלאכתו ישבו שם עם מלך מלכי המלכים הקב״ה ישבו נפשותן
ח שלצדיקים שבהן נמלך וברא העולם: ר׳ שמואל בר נחמן בשם ר׳ יונתן בשעה שהיה משה כותב 6c
התורה היה כותב מעשה כל יום ויום, כיון שהגיע לפסוק ויאמר אלהים נעשה אדם וגו׳ אמר
רבונו שלעולם מה אתה נותן פתחון פה למינים, אמר לו כתוב, הרוצה לטעות יטעה, אמר לו הקב״ה
משה האדם שאני בורא לא גדולים ולא קטנים אני מעמיד ממנו אתמהא, שאם יבוא הגדול ליטול רשות
מן הקטן ממנו הוא אומר מה אני ליטול רשות מן הקטן אתמהא, והן אומרים לו למד מבוראך שברא

1 עי׳ תוספתא סנהדרין פ״ח, סנהדרין ל״ח א׳: 5 ילקוט שם, ילק׳ דה״י תתרעא, מדרש רות פ״ב: 10 ילקוט שם:

1 משברא אבי (שם) מ, משנבראו פש, שברא די, ומשברא ח | צרכי] צורכי ד, ל׳ אבי(שם) מ | רבון העו׳] רבון העולם ד, . . העולמים מ, רבונו של עולם פי, ל׳ אבי (שם) | 2 הדין ר | *להן דפארים] להם לב למה י (שם) | מיברי ל°ר[1]י (שם), מבריא א[1], ייה מ, ייה א[2], מיבריא ר[2], אברי י, נבראת ש | 3 °מגדל] משל למלך שהיה לו ~ ד | כל ל׳ פי (שם) | 4 ואין בו אורחים א[2]כמ, ואין אורחים נכנסים א[1] | מאי א[1] הנאה א[2]י (שם) | לבעליו — אותו] לבעליו (לבעליה א[1], לבעלה א[2]) שמלאו אבי (שם), לבעליו פי, לבעלה מ יש למלך שמלאו ד | אמרו לפניו] מיד אמרו מ | רבון העו׳] רבון העולמים פב, רבונו של עולם דא[2], ל׳ א[1]ימ | 5 עבד] א[1]י, עביד דפא[2]בי(שם) מ | מאי א | דאהני א[1]ש | דסכנין] פאבי, ~בני ד °לוי] שמואל ד | 6 נמלך] ~ וברא את העולם י (דה״י) | הה״ד | *וגדרה — שם חא[1]] וגדרה . . שמה ד וגו׳ ל | 9 מלך] א[1]כי(שם), המלך פי, המלך מלך דא[2] | נפשותיהם כי (שם) | 10 נמלך] פאבי, ~ הקב״ה ד העולם י(שם), את העולם דאכי, עולמו פ | נחמני י | יונתן] יוסי פ | 11 התורה] י, את ~ דפאב | לפסוק] א[2]י לפסוק זה א[1]כ, . . הזה שנא׳ ד | אדם וגו׳] אדם פא[1]י, . . בצלמינו כדמותינו דא[2]ב | אמר] ~ לפניו דפא[1]בי 12 °רבונו של עולם] רבון העולם ד | למה אבי | למיני׳ אתמהא ד, לאפיקורוסי׳ ש | כתוב] משה כתוב וקבל שכר א[2] | והרוצה | 13 למשה א[1]י, . . משה א[2]כ | האדם | א[2]י, אדם הזה פ, האדם . . דא[1]כ | שאני בורא] פא[1]י, שבראתי ד | לא גדולים וקטנים ד, בכל יום ויום לא גדולים ולא קטנים א, גדולים וקטני׳ י | אתמהא ל׳ די שאם] ילמדו דרך ארץ ממנו ~ פ, ילמדנו דרך ארץ ~ א | יבוא] לא יבוא י | ממנו — אומרים לו] אמור לו י | 14 הוא] אינו א[1] | נוטל פאכ, צריך ליטול ד | הקטן] ~ ממני דפא[1] | אתמהא] כ, ל׳ דפא הן פ | למד] פ, למוד דאבי | שברא—שבא] שהוא ברא העליונים . . שבא פ, שהוא ברא את העליונים ואת התחתונים . . שבא דכ, שהוא ברא את העליונים וכיון שבא א[1], כיון שברא את העליונים ובא א[2], כיון שבא י

מדיינין ומתעסקין אלו עם אלו: 1 משברא צרכי מזונותיו. בששת ימי בראשית ובסוף ברא את האדם, ובכי״א ב נוסף כאן וכן הוא אומ׳ חכמות נשים בנתה ביתה זו התורה שנברא כל העולם בהכמתה הצבה עמודיה שבעה זה העולם שנברא בז׳ ימים טבחה טבחה מסכה יינה זה מעשה בראשית שלחה נערותיה תקרא זה אדם והוה, והוא הוספה עפ״י התוספתא וסנהדרין שם, ועי׳ עוד תוספות ברכות ס׳ ב׳ ד״ה אשר ובמבוא לתנחומא מ״ב מ״ה ע״ב: 2 הדא עקתא. הצרה הזאת למה נבראת, והגהתי להן, ובכי״ל כתוב להם מברי ונקוד[1]), ובגליון מוגה מיברי[2]), ופי׳ להן למה כמו בירוש׳ יבמות פי״ב י״ב ד׳ לאן ליך ועי׳ לעיל צד 33, ובילק׳ תהלים הגי׳ למה, ומברי או מיברי הוא בינוני מבנין אתפעל: עבד מה דהני לך. עשה מה שטוב בעיניך, ומלת עבד נקוד ג״כ בכי״ל[3]): 5 בשם ר׳ לוי. וכ״ה בשאר כ״י ובילק׳ בשני המקומות ובעקידה שער ג׳. וגי׳ הדפוס משובשת ועי׳ גם באגה״א ח״ב צד 391, ובכי״ת קיטע ר׳ לוי אמר וכן מובא בס׳ פוגיא צד 551 בשם ב״ר קטנה: בנפשותן של צדיקים. בפי׳ ס׳ יצירה לר״י ברצלוני צד 208 הביא בפי׳ וצר בהם נפש כל היצור וכו׳ ויש מי שמפרש ואומר כי בתחלה שברא המקום ב״ה הרוח ברא כל נפשות העתידין להיות עד סוף העולם וכמפרש בבראשית דר׳ הושעיא (עי׳ במ״י לעיל צד 1) בפ׳ נעשה אדם בנפשותיהן של צדיקים נמלך מכלל שכל הנפשות העתידות ליכנס בגופות בראן הבורא בתחלת ברייתו של עולם וכו׳ ועי׳ לקמן פכ״ה, וגם ברקנאטי מובא הגי׳ בנפשותיהם וכו׳ ובעקידה שם ג׳ הביא עם נפשותיהן וכו נמלך וברא את העולם ועת״ג, וכן אי׳ במדרש רות ד״א היוצרים אלו נפשותיהם וכו׳, ולכן אין לדקדק כלל בהגי׳ שלפנינו דקאמר נפשותן ולא נפשותיהן ולנכון כתב ביפ״ת שכן דרך הלשון עיי״ש: 6 וגדרה עם המלך וכו׳. כן השלמתי הפסוק ועת״ג: 8 גבול לים. כמו גדר לים, והוא ממעשה בראשית וממלאכת הבורא: 9 עם מלך. במ׳ רות שם עם מלך וכו׳ ישבו שם נשמתם של צדיקים וכו׳ ועי׳ בפי׳ ספר יצירה שם (וצ״ל שם במלאכתו ישבו): 12 פתחון פה למינים. שימצאו במקרא זה סיוע לטעותם באמונתם באחרות ושילוש ובאמונת שתי רשויות: 13 לא גדולים וכו׳. בילק׳ הגי׳ גדולים וכו׳ בניחותא ול״ג אתמהא:

[1]) לְהֵם מְבְרֵי. [2]) מִיבְּרֵי. [3]) עֲבֵד.

העליונים והתחתונים וכיון שבא לבריאת האדם נמלך במלאכי השרת. אמר ר' ליה לית הכא מלכו. אלא למלך שהיה מטייל פתח פלטין וראה בולרין אחת מושלכת. אמר מה נעשה בה. מהן אומרים
5 דימוסיות ומהן אומרים פריבטיות. אמר המלך אדריינטים אני עושה אותה מי מעכב: שאלו המינים את ר' שמלאי כמה אלוהות בראו את העולם. אמר להם אני ואתם נשאל לימים ראשונים הה"ד כי
6 שאל נא לימים ראשונים וגו' (דברים ד לב) בראו אלהים אדם אין כתוב כן אלא ברא אלהים (שם שם). חזרו שאלו אתו מהו דכת' בראשית ברא אלהים וגו'. אמר להם בראשית בראו אלהים אין כתיב כן אלא ברא אלהים את השמים ואת הארץ. אמר ר' שמלאי בכל מקום שאתה מוצא

ה. ילקוט נח י"ד. ירוש' ברכות פ"ט ה"א ד', ועי' שמות רבה פכ"ט סי' א', דברים רבה פ"ב סי' י"ג, תנחומא ת"ג בראשית סי' ז וקדושים סי' ד', תנחומא קדושים סי' ד', מדרש תהלים נ' סי' א, סנהדרין ל"ח ע"ב:

1 לבריאת] הבי. לבריאת דא. לברא פ | אדם פי. את האדם דאב | נמלך] נמל עצה א | במלאכי א | השרת] פתח ל ר' ליה] ליה ל. ר' לוי דפא' | 2 למלך] פבעי. משל ~ דא | פתח] פ. בפתח דע. על פתח אבי | פלטין] עי. פלטין (פלאטין ד'. פלטרין א'ב) שלו דפאב | בולרין] פאבעי. בלורין דר'. בלרין ר'¹ | בה] בהם פב | אמרו ע | 3 דימוסיאות ישי. דימוסות ד'פא. דימוסאות ע | מהן עי | אמרו ע | פריבטיות פ. פריבטאות דע. פרדבאות א'יש. פרדבאות ד'. פרדבטיות י. פרדבטאות ב. עדרבטאות א² | אדריינטים] ע. אדריינטים פ. אנדרטין א'ר'י. אנדרטין ד'ר' | המינין שאלו פבי' | 4 שילאי א'. שילא א² | כמה] אמרו ~ פא | להם] ~ שנים א' ראשונים] בי. הראשונים דפא' | וגו] פ. אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם י. וכו' למן. . אדם א'. למן. . אדם ד | 5 בראו — אדם] בראו אלהים י. אשר בראו דפ. בראו א' | אין כתי' כאן דפי. לא נאמ' א' | ברא אלהים] י. אשר ברא דפ. ברא א | 6 ושאלו דפא | אותו | מהו] פא'. אמרו מהו א'. אמרו לו מהו דין ד | דכת' ל' א | וגו] את השמים פ. ל' דא | בראשית] פא. ל' ד | 7 אין כתיב כאן דא | אלהים — הארץ] אלהים דא'. ל' פא' | כל א'ב | שאתה מוצא] שיש פ |

1 אמר ר' ליה. בכי"ר כתוב א' ליה וגי' שאין להגיה אמר ר' לוי כגי' שאר הספרים אלא כמו שהגהתי אמר ר' ליה והוא ר' הילא שנזכר פעמים אין מספר בירושלמי ועי' מבה"י ע"ה ב', ונקרא ג"כ ר' אילא ר' לייא ר' ליא והוא לפי כתובת כי"ל ר' ליה בה"א, וגי' הספרים קשה שר"י דסכנין אמר לעיל בשם ר' לוי בנפשותן של צדיקים נמלך ועי' גם באגה"א ה"ב צד 410, ונכון א"ר ליה לית הכא מלכו אין כאן משמעות עצה, והוא חולק על הדרשנים שדרשו נעשה אדם שהקב"ה נמלך בלבו או במלאכת שמים וארץ או במלאכי השרת או בנפשותן של צדיקים אלא מפרש נ' עשה בפשוטו שכן דרך המלכים לדבר שהן גוזרים ואין מעכבם ובן לקמן פי"ז סי' ד' הגי' בכי"ל ר' אילא ור' אמי ובדפוסים ר' לוי וכו': 2 בולרין. גוש¹) של אבן וכן לקמן פכ"ח בולריות של זהב. והמאמר מובא בערוך ע' בלר ע' פרבטאות וע' אדריינטים: מהן אומרים דימוסיות וכו'. כלומר נקח אותה לבנין דימוסיות, ומהן אומרים נקח אותה לבנין פרבטיות ועי' לעיל צד 11 במ"י ושם הגהתי כי התיבה לפי' הר"ר נפתלי פרקטיא בריבות, וכנראה לקח פירושו מערוך ע' פרקמן והתיבה שהחליף פרקטיא עם פרקמן), ובפי' השני שבפי' כ"ר הנדפס ג' פרדבאות ומפרש מושבות לסבב חצר המלך, ובא"א כתב כ"א פרדכסאות ופי' מושבות וכו': 3 אדריינטים. בגליון כי"ל מפרש דמות שלי, והוא ל"י²) ופי' צלם וצורת אדם ועי' מ"כ ע' אדריינטים וקרויס צד 14: שאלו המינים. בירושלמי שם המינין שאלו (ובנוסחת מהרש"ם שאלו המינים) את ר' שמלאי וכו' א' להם ולי אתם שואלין לכו ושאלו את אדם הראשון שנ' כי שאל וכו' ראשונים וגומר אשר בראו אלהים אדם על הארץ אין כתיב כאן אלא למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ, ובד"ר שם כם כי מי גוי גדול וכו' איתא שאלו וכו' כמה רשויות בראו וכו' אמר להם אני ואתם נשאל לששת ימי בראשית אמרו לו מי כתיב בראשית ברא אלוה בראשית ברא אלהים כתיב אמר להן מי כתב בראו ברא כתב ומי כתב ויאמרו אלהים יהי רקיע יקוו המי' יהי מאורות ויאמר כתב כיון וכו', ובשמו"ר שם הה"ד השמע עם קול אלהים המינין שאלו וכו' א"ל אלוהות הרבה יש בעולם אמ' להם למה אמ' לו שהרי כת' השמע עם קול אלהי' אמ' להם שמא כתיב מדברים אלא מדבר וכו' ועי' בבית"מ ח"ה צד 68, ובתנחומא מ"כ בראשית שם שאלו המינין וכו' אמרו לו כמה אלוהות בראו את העולם אמר להם אני ואתם נשאל לתורה אמרו לו הרי כתיב כי אלהים קדושים וכו' ובסוף המאמר שם אמרו לו והכתיב בראשית ברא אלהים אמר להן בראו לא כתיב כאן אלא ברא, ושם פ' קדושים ראה מה כתיב כי אלהים קדושים הוא וכו' פסוק זה פתח הוא למינין שנראה כשתי רשויות שאלו המינין וכו' מהו כי וכו' אין אתם אומרים שהוא רשות אחד הרי שתי רשויות הן אמר להם שוטים שבעולם וכו' וכ"ה בתנחומא קדושים ועיי"ש, ובמ' תהלים שם שאלו וכו' מהו דכתיב אל אלהים ה' דבר אמר להן דברו ויקראו אין כתיב כאן אלא דבר ויקרא וכו'. והמאמר שלפנינו הובא פעמים שונות בס' פוגיא, שם 552 קיטע המאמר וכתב שהוא מב"ר קטנה, צד 293 הובא המאמר בשם ב"ר ובגליון נסמן שם מ' רבה קטנה, וצד 484 הובא תחלת המאמר בשם בראשית קטנה ואח"כ הביא שם המאמר בשם ב"ר לרמה"ד ומתחיל אני ואתם נשאל לתורה בראו אלהים את האדם אין כתוב כאן אלא ברא אלהים הוזו וכו', והמן משינוי זה בהתחלתו הועתק כל המאמר מב"ר שלפנינו, ושם צד 485 מאמר אחר בשם ב"ר לרמה"ד שאלו המינים את ר' שמלי ואמרו כמה אלוהות בראו את העולם אמר להם אני ואתם נשאל לתורה (נ"א לראשונים שהם תורה) אמרו לו הרי כתיב כי מי גוי גדול וכו' ועי' במ"י לעיל צד 11: 4 נשאל לימים ראשונים. וכ"ה בס' פוגיא צד 293 שאלו וכו' נשאל לימים ראשונים הה"ד כי שאל וכו' לימים ראשונים וגו'. והוספה מזויפת שם אמרו לו מהו דכתיב ויושע מחרב מפיהם ומיד חזק אביון אמר להם בראשית בראו אלהים אין כתיב כאן וכו': 6 חזרו שאלו אתו. בירוש' שם אמרו ליה והכתיב בראשית וכו' אמר להן וכי בראו כתיב אין כתיב אלא ברא. ועי' במ"י לעיל צד 25: 7 בכל מקום וכו'. בירוש' שם כל מקום שפרקו (צ"ל שפקרו וכ"ה בנוסחת מהרש"ם) המינין תשובתן בצידן, וכן שינה הגי' בילקוט, ולנכון שם בדפ"ר שפקרו המינין וכו', ובפוגיא צד 293 מובא בכל מקום שאתה מוצא שאלה למינים אתה מוצא רפואתה (וג"א בגליון שם תשובתה) בצדה, ושם צד 484 במאמר שהביא בשם ב"ר לרמה"ד בכל מקום וכו' תשובה (בגליון שם שאלה) למינים אתה מוצא רפואתה (בגליון תשובתה) בצדה ועה"נ, ובסנהדרין שם גרסינן א"ר יוחנן כ"מ שפקרו המינין (ועי' ד"ס)

¹) βωλάριον. ²) ἀνδριάς, άντος.

תשובה למינים אתה מוצא רפואתה בצידה, חזרו ושאלו אותו מהו דכת ויאמר אלהים נעשה אדם וגו', אמר להון קרון דבתריה ויבראו אלהים את האדם אין כת' אלא ויברא אלהים (בראשית א כז) כיון שיצאו אמרו לו תלמידיו לאילו דהיתה בקנה, לנו מה תשיב. אמר להם לשעבר אדם נברא מאדמה והוה נבראת מאדם, מיכן ואילך בצלמינו כדמותינו, לא איש בלא אשה ולא אשה בלא איש ולא שניהם בלא שכינה: אמר ר' הושעיה בשעה שברא הקב"ה ה׳ את אדם הראשון טעו בו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש. למה הדבר דומה למלך

3 לקמן פכ"ב: 5 ילקוט כאן כ"ג, ילק' ישעיה ב' רמ"ח (של"ד), ילק' מכירי ישעיה ב' כ"ב, מדרש קהלת פ' מה שהיה (ד' י'), קהלת מ"ב שם (מדרש זוטא לך 107), ועי' פדר"א פי"א:

1 תשובה] הניש פתהון פה דפא מהלוקת כ | רפואתה] פהניש תשובתה דא'. תשובתן א" | בצדן א" | מהו] פא'י, אמרו (ואמרו כ) לו מהו א"ב, אמרו . . מהו דין ד | 2 אדם וגו'] אדם א'י, אדם בצלמינו כדמותינו דפא"ב ' לון כ | קרון] פהא'ב"י קראין ד | דבתריה] כר'. דבתרא ח, מה דבתריה דא, מה דבתריה ויברא אלהים את האדם בצלמו י, מה . . ויברא . . האדם פ | ויבראו . . . האדם אין כתי' כאן אלא ויברא אלהים א' ויבראו . . אין כתי' כאן . . ויברא א" ויבראו . . האדם בצלמיהם לא נאמר (אין כתיב כאן כ') אלא ויברא אלהים (אלא ויברא כ') את האדם בצלמו דבי ויבראו אין כת כאן אלא ויברא בצלמיהם אין כת כאן אלא בצלמו פ | 3 תלמידיו] אב . . . לדפ רבי . לאילו פ] לאלו דא'י. אלו ל | בקנה] בקש פבי אתה משיב | לשעבר] בתחלה אבי | 4 מאדמה] פב, מן האדמה דא' | והוה] הוה ד | נבראת . אבי מיכאן ד', מכאן דפאי | ואילך] ואלך ל | 5 ואין שניהם א' | שכינה] פהאב, ~ חזרו ושאלו אותו אמרו לו מה דין דכתיב אל אלהים י"י אמר להם הם יודעים אין כתיב כאן אלא הוא יודע אמרו לו תלמידיו לאלו דחית בקנה לנו מה אתה משיב אמר להם שלשתן שם אלהים הן כאינש דאמר בסיליוס קיסר אגוסטוס קיסר חזרו ושאלו לו א"ל מה הוא דין דכתיב כי אלהים קדושים הוא אמר להן קדושים הנה אין כתוב אלא קדושים הוא ד | הושעיה] פד' . . א דאב אושעיה מ . . (ישעיה) | 6 בו ל אבימ לפניו . מ קדושה א למה — דומה] פ, משל דא'(שם), משל להד"ח, ל' כמ |

תשובתן בצידן נעשה אדם בצלמנו ויברא אלהים את האדם בצלמו הבה נרדה וכו' וירד וכו' כי שם נגלו וכו' לאל העונה וכו' כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים וכו' בכל קראנו אליו וכו' אשר הלכו אלהים לפדות לו וכו':
1 מהו דכת. וכ"ה בפוגיא צד 556 מהו דכתיב נעשה אדם בצלמנו אמר להם קרון דבתרית ויבראו אלהים את האדם אין כתוב כאן אלא ויברא אלהים. ושם צד 474 מהו דכתיב ויאמר וכו' נעשה אדם בצלמנו כדמותנו אמר להן חזרו וכו' אלא ויברא אלהים. וסגנון הירוש' שם וחזרו ושאלו אותו מה אהן דכתיב נעשה אדם בצלמינו כדמותינו אמר להן ויבראו אלהים את האדם בצלמם אין כתיב כאן אלא ויברא אלהים את האדם בצלמו ועי"ש. ובדר"י שם כיון שהגיעו לנעשה יום הששי היו שמחים אמרו לו הרי כתיב נעשה אדם בצלמינו אמר להן מי כתב ויבראו את האדם בצלמיהם אין כתיב כאן אלא ויברא את האדם בצלמו אמרו לו והא כתיב כי מי גוי גדול וכו' בכל קראנו אליו כתיב והכתיב ויאמר אלהים נעשה אדם וכו' הוא אחד מן הדברים ששינו הזקנים לתלמי המלך וכתבו לו אעשה אדם בצלם ובדמות כמו שמובא בכל המקורות שציינתי לקמן צד 64 (ולפי הגי' שבתנחומא מ"ב שמות שם שינו המקרא של אלהים ויברא אלהים את האדם בצלמו וכו') ופלא ששינוי זה נפקד במדרש כאן ועי' במ"י לעיל צד 10 ומ"ש מזה לב אינבער דען איינפלוס וכו' צד 24, ולפי הגי' שלפנינו בב"ר משמע קצת שהמינים שאלו רק מה שכת' נעשה אדם ולא דייקו לשון הפסוק בצלמנו כדמותנו ור' שמלאי הוצרך לפרשו בתשובתו לתלמידיו משום שדרש נעשה אדם ר' נפער:
3 כיון שיצאו וכו'. מאמר זה עד בלא שכינה השמיטו בפ' פוגיא בכל המקומות: לשעבר אדם נברא. דריש נעשה אדם כמו שדריש ר"ה לעיל (צד 60) כבר נעשה אדם ודריש בצלמנו כדמותנו שיהיו דרעי מיכן ואילך בצלמנו וכו', וכן מפרש בפי' ב"ר כי"ט הכי דריש קרא עכשו נעשה אדם מאדמה וחוה מאדם מכאן ואילך בצלמנו שלשתנו שותפין בוולד ועי' גם בי"פ ת. וכן הדריש לקמן פכ"ב קניתי איש את י"י לשעבר אדם נברא מאדמה וחוה מאדם מיכן ואילך בצלמינו וכו' לא איש וכו' ולא שניהם בלא שכינה ובירוש' הגי' לשעבר אדם נברא מן העפר וכו' מאדם ואילך בצלמינו וכו' א"א לאיש וכו' וא"א לאשה וכו' א"א לשניהן בלא שכינה ושם הובאו עוד ד' שאלות ששאלו המינים את ר' שמלאי וזה ל' שם וחזרו ושאלו אותו מה הדין דכתיב אל אלהים ה' אל אלהים ה' הוא יודע (יהושע כ"ב כ"ב) וכו' כאינש דאמר בסיליוס קיסר אגוסטוס חזרו ושאלו אותו מהו דכתיב אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ (ועי' גם תהלים שם) וכו' חזרו ושאלו אותו מהו דכתיב כי אלהים קדושים הוא וכו' א"ר יצחק קדוש בכל מיני קדושות וכו' (ועי' תנחומא מ"ב בראשית שם וקדושים שם וילק' יהושע ר' ל"ג) חזרו ושאלו אותו מהו אהן דכתיב כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו וכו' (ועי' ד"ר שם). ושם בכל אלו המאמרים אמרו לו תלמידיו רבי לאלו דחית בקנה וכו' ועי' אגה"א ח"א צד 556 ומירושלמי שם נוסף בדפוסים כל המאמר חזרו ושאלו וכו' מה דין דכתיב אל אלהים י"י וכו' ותחלת המאמר חזרו ושאלו וכו' מה הוא דין דכתיב כי אלהים קדושים הוא וליתא בכל כ"י שציינתי ולא הובא בילקוט כאן ובפי' ב"ר ולא הועתק בב"ר לרמה"ר שם. ובילק' יהושע ר' ל"א הועתק מירושלמי כמו שנמצא שם (ושם בדפ"ר המ' י"נ י"ם שאלו) ועי' גם בערוך ע' בסיליאוס: 6 את אדם הראשון. בצלמו ובפוגיא צד 556 הגי' כן בשעה שברא הקב"ה אדם הראשון בצ"למו וכן שם צד 474 בבית המאמר שהביא בשם ב"ר לרמה"ר בר בשעה שברא הקב"ה אדה"ר בצ"למו כד"מו"תו טעו בו וכו' ועי' בפי' ב"ר. ובפדר"א שם אי' מה עשה הקב"ה נפח בו ברוח נשמת פיו וזרק בו נשמה וכו' עמד על רגליו והיה מתואר בדמות אלהים ראו אותו הבריות ונתייראו כבוראן ובאו כלם להשתחוות לו וכו': לומר לפניו קדוש. וכן הלשון בשמו"ר ר"ו כסוף פכ"ב שרפים לא אמרו קדוש ובפוגיא צד 556 הגי' לומר לפניו קדוש קדוש קדוש י"י צבאות וכן שם צד 474 הה"ק י"י צבאות ועי' בסדר רבה דבראשית פ' י"ט ובמ' כונן בבית המ' ח"ב צד 26 ובמ' קהל' מ"ב הגי' לומר לפניו שירה: למה הדבר דומה וכו'. בני דרדר שם מובא המאמר בדרש ונודע אשר היא אדם והגי' שם משל למלך ואפרכוס ועי"ש. ובפוגיא צד 474 השמיטו מרת ואפרכוס וג' שם למה הדבר דומה שהיו הוא ואחד בקרוכין, ומכאן עד סופו הועתק המאמר שם כמו שהוא לפנינו בכוני כי"ל והיו בני המדינה מבקשים לומר למלך דומ' נ' ולא היו יודעין איזהו (בגליון שם נוסף המלך) מה עשה

ואפרכוס שהיו נתונין בקרוכין והיו בני המדינה מבקשים לומר למלך דומיני ולא היו יודעין אי זהו. מה עשה המלך דחפו והשליכו מן הקרוכין וידעו את המלך. כך בשעה שברא הקב"ה אדם הראשון טעו בו מלאכים. מה עשה הקב"ה הפיל עליו שינה וידעו הכל כי הוא אדם הה"ד חדלו לכם מן האדם וגו' (ישעיה ב כב):

יא 6 כז) זכר ונקבה בראם זה הוא אחד מן הדברים שכתבו לתלמי המלך זכר ונקוביו בראם: ר' יהושע בר' נחמיה בשם ר' חנגא בר יצחק ורבנן בשם ר' לעזר ברא בו ד' בריאות [מלמעלה וד']

מגילת תענית ונשמת בע"ר. ירוש' מגילה פ"א ע"א ד', מגילה ט' א', תנחומא ת"ב שמות סי' י"ט, תנחומא שם סי' כ"ג, תס' ספר תורה פ"א ה"ט, מס' סופרים פ"א ה"ט (ה"ח), ועי' לקמן ס"י פל"ח פמ"ח (פל"ח), שמות רבה פ"ה סי' ה': 6 ילקוט רמז י"ד, לקמן פי"ד, ועי' חגיגה פ"ו ח', תדב"א פל"ו, בריית' דל"ב מדות מדה ס"ו, פסיקתא רבתי פמ"ג (קמ"ט ע"ב), מדרש שמואל פ"ב:

1 ואפרכוס] אבערימ, ואיפרכוס דערי, והפרכוס פ | נתונין] פחאבמ, יוש י(שם), ל' דעי | בקרוכין האבישמ, בקרובין פי (שם) | מבקשין בני המדינה אב | למלך ל' עימ | דומיני] ע, דומינו דע. היממן ד'חאבנברי (שם) מ, הימינון פ, המנון י | איזהו דפ, איזה הוא י, אי זה הוא במ, אי זהו המלך א, אי זה .. י (שם) | 2 דחפו] נטלו ודחפו י | והשליכו] והוציאו | חוץ לקרוכין ד, .. לקרובין י' .. לקרונין חאמ | וידעו את המלך] וידעו הכל שהוא איפרכוס די, .. אפרכוס אבמ, .. הפרכוס פ | אדם הראשון] א"י (שם), את אדם .. דב, את האדם .. מ, אדם פ | 3 מלאכי השרת פ, ~ ובקשו לומר לפניו קדוש דבי (שם), ובקשו .. לפניו שירה א, ובקשו לומר שירה מ | שינה] פחאבימ, תרדמה דא' | כי הוא] שהוא | 4 וגו'] אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא דאבי (שם) מ | 5 הוא ל' דפאב | שכתבו] ששינו דפאבנ, ששנו א | לתלמי דפאב] לתלמי נ, לינאי ל | ונקבה אב | בראם] בראו ח | 6 בר'] פב, בר ד | חנינא ד, חנה פ, חמא א', תנא ב | רבנן ב, ורבנין א | אלעזר פ, אליעזר ד, אבו א', אלעזר בש"ר אבו א, .. בר אבו ב | ברא בו ל' אב | ד'] א', ארבע דפבי | בריאות] י, בריות דפאב | מלמעלה דא'] ל' פב, מלמטה א', ל' ל | וד'] א', וארבע פב, וארבעה דא', וארבע בריות ח, ל' ל |

דחפו והשליכו מן הקרוכים וידעו את המלך כך בשעת וכו' אדה"ר (ונוסף בצלמו וכו') טעו בו מלאכים מה עשה הקב"ה הפיל עליו שינה וידעו הכל כי הוא אדם הה"ד חדלו וכו': 1 ואפרכוס. שר מדינה בל"י[1], וכ"ה בערוך ע' אפרכוס וע' דומיני, ובע' קרכין אי' ואיפרכוס וערה"נ וכן הוראת והפרכוס בכ"מ ועי' קרויס צד 231 ועי"ע בו ע' הפרכוס וגלאסבאר להתי' פירסט צד 72: בקרוכין. מרכבה למלכים ושרים[2]) ועי' פירסט שם צד 209. וכן לקמן פ"צ בכי"ל רגלים שלא פסעו לעבירה יפסעו לקרוכין וירכב אותו במרכבת המשנה וגו'. וכ"ה בקרוכין גם בד"ו וד' פפד"מ וד' ווילנא (ובמקצת דפוסים נשתבש בקרונין) ובערוך בכל ג' הערכים. וכן מפרש בפי' ב"ר כי"ם קרוכין עגלות (וללא נכון פירשו בל' רבים). ובפי' אחר שבפי' ב"ר הנדפס מפרש קרונין מרכבה קוריקא[3]). וגם באו"א כתב וגי' רש"י ז"ל קרונין בנו"ן והכל שוה שהוא קרון, וכן הגי' במ' קהלת שהיו נתונין בקרונין וערה"נ והוא מל' ר"ן), והתיבות בקרוכין נמצא גם בירוש' תעניות פ"ב ס"ו א' ועי"ע פסיקתא קר"ג א' הערה ס"ו ותנחומא מ"ב ומפעי' פי' י'. ובמ' קהל' ט' ב אי' שהיו נתונים בספינה: לומר למלך דומיני. אדון[5]) ודרכם היה לקרוא אדון רק לפני המלך ועי' פירסט שם צד 95. והגי' הומיני אי' גם בב"ר לרמה"ד כמו שהעירותי וכ"ה בערוך ע' דומיני (ובערוך הש"ר אי' הומינו וערה"נ). ובמ' קהלת נשתבש דומינון, וברוב ספרים הגי' הימנון ופי' שירה[6]), וכן גורס ומפרש בפי' ב"ר כי"מ, וכן כתב באו"א שרש"י ז"ל גריס הימינון ופי' שיר ועי' בפי' ב"ר הנדפס (ובדפו"ר שם נוסף עוד כמין נחשב הוא להבל, ולא נתפרש לי). וכן במ' קהל' מ"ב ביקשו בני וכו' לומר הימנון, ובילק' מכירי הגי' ג"כ הימנון ושם נוסף אדון והוא פי' דומיני: 2 וידעו את המלך. וכ"ה בב"ר לרמה"ד שם, וגי' זו עדיפא מגי' הספרים וידעו הכל שהוא איפרכוס ועי' בית"ת. אכן גם במ' קהלת הגי' כן ושם סגנון המאמר דחפו והוציאו חוץ לקרונין וידעו וכו' כך וכו' טעו בו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש מה עשה וכו' הפיל עליו שינה וידעו שהוא אדם וערה"נ, ומסיים שם ואמר לו כי עפר אתה וכו'. ובמ' קהל' מ"ב הגי' נטלו והשליכו חוץ לקרונין וידעו הכל שהוא מלך כך וכו' ובקשו לומר לפניו קדוש מה וכו' הפיל עליו שינה וידעו שהוא וכו': 5 זכר ונקבה בראם. במקרא כתוב כאן ברא אתם ולקמן בראשית ה' ב' זכר ונקבה בראם, ומהמשך הפסוקים שלפנינו במדרש וכן מסדר השינוים במכילתא וירושלמי ומדרשי תנחומ' מוכח ששינו פסוק זה (א' כ"ז), אבל בבבלי חגיגה ומס' ספר תורה ומס' סופרים נמנה שינוי זה אחר השינוי ויכל ביום הששי (ויכל בששי) וא"כ הוא הפסוק לקמן ה' ב', וגם בסגנון השינוי פליגי וכמו שהוא לפנינו זכר ונקוביו בראם כ"ה במכילת' ובירושלמי ד' ויניציאה (בירוש' ד' זיטאמיר בשיבוש ונקביו). ובתנחומא כ"י רומי הגי' זכר ונקביו בראם, ובתנחומ' מ"ב זכר ונקבה בראם (ועיי"ש הערה צ"ו) וכ"ה כאן בכי"א א' וב' וכי"כ, ובבבלי מגילה ומס' ס"ת ומס' סופרים ותנחומא הגי' זכר ונקבה בראו, ובבבלי מוסיף להדיא ולא כתבו בראם (ועי' בד"ס), ובמאור עינים ד' ווילנא צד 130 מובא גי' ב"ר זכר ונקבה בראו וערה"נ. ולפי הנוסחא שלפנינו בב"ר ובמכילת' וירושלמי שינו בפסוק זה ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו זכר ונקוביו בראם שלא יטעו דצלם אלהים הוא זכר ונקבה (ועי' בק"ע ירוש' שם) או להוציא פשוטו של מקרא ממדרשי האגדה שנברא אדה"ר אנדרוגינוס או דיפרוסופון ועי' בריש הפרשה צד 55. ויתפרש הכתוב לפי שינוי זה שהפליא לעשות שברא את האדם נקבים נקבים וחלולים (ובראם שב על מלת ונקוביו) ואין רוחו יוצאה מהם ועי' לעיל פ"א צד 5 וברכות ס' ב'. וכן דרשו ב"ב ע"ה א' הכתוב מלאכת תפיך ונקביך בך ביום הבראך כוננו (יחזקאל כ"ח י"ג) א"ל הקב"ה וכו' בך נסתכלתי ובראתי נקבים נקבים באדם וכו', ומעם השינוי לפי הנוסחא זכר ונקבה בראו עי' בפירש"י מגילה שם, ובתרגום היוני שלפנינו ליתא כל השינוי, ועי"ע בס' פארשמודיען להמהרז"פ צד 28 וצד 32, ובהערות רמא"ש במכילת' שם ובהערות הח' יואל מיללער במ"ס שם: מן הדברים שכתבו. וכן הלשון במכילתא שם, ולקמן פ"י פל"ח ופמ"ח הגי' גם בכי"ל ששינו ועי' מ"ש מהרז"פ שם צד 31, ומ"ס בכי"ל לינאי המלך והגהתי: 6 ברא בו וכו'. דורש ריש הפסוק ויברא וכו' בצלמו בצלם אלהים ברא אותו שברא בו בריאות מלמעלה כבמלאכי

[1]) ἔπαρχος. [2]) καρροῦχα. [3]) carruca. [4]) carrum. [5]) domine. [6]) ὕμνος.

מלמטה, מלמעלה עומד כמלאכי השרת ומדבר כמלאכי השרת ומבין כמלאכי השרת ורואה כמלאכי השרת, ובהמה אינה רואה אתמהא, אלא זה מצרד. ד' מלמטה אוכל ושותה כבהמה, פרה ורבה כבהמה ומטיל גללים כבהמה ומת כבהמה. ר' תפדיי בשם ר' אהא העליונים נבראו בצלם ובדמות ואינן פרים ורבים. והתחתונים פרים ורבים ולא נבראו בצלם ובדמות. אמר הקב"ה הריני בוראו בצלם ובדמות מן העליונים, פרה ורבה מן התחתונים. ר' תפדיי בשם ר' אהא אמר הקב"ה אם בורא אני אותו מן העליונים הוא חי ואינו מת, ואם מן התחתונים הוא מת ואינו חי. אלא הריני בוראו מן העליונים ומן התחתונים. אם יחטא 6d ימות ואם לא יחטא יחיה: ורדו בדגת הים אמר ר' חנינא אם זכה ורדו ואם לא זכה ירדו. אמר יב ר' יעקב דכפר חנן את שהוא בצלמנו ובדמותינו ורדו. ואת שאינו בצלמנו ובדמותנו ירדו:

6 עי' ספרי האזינו פי' ש"ו:

1 מלמטה] ה, ־מן דפב, מלמטה בראו א¹, מלמעלה .. א² | מלמעלה] הא, מלמעלן פב (אוכל .. ומת כבהמה מלמעלן עומד .. ד) | **השרת] שרת ל (וכן בסמוך) | ומדבר] פהי, מדבר דאב | ומבין] פהי, מבין אב, יש בו דעה ד | 2 אלא] ~ מצדדת פניה י | וזה י | *מצדד הד¹] מצריך ל, מצדיד ד¹, מצדיד שאין עיניו הולכות לפניו א, אינו מצדד פניו י | וארבע א²כי, וארבעה פא¹ | מלמטה] הא, ־מן פבי 3 ומטיל גללים] וישן א² | תפריי א, תפרי פ, תפראי ד | 4 **והתחתונים] ותחתונים ל | בורא אותו דבי 5 ופרה פבי | תפדי י, תפרי פ, תפראי ד | אני בורא אבי | העליונים | הוא] הרי ~ א | *חי דאי] חיי ל, חיה פבה | 6 ואם] ואם בורא אני (אני בורא אי, בורא פ) אותו הפאי, ל' ד | הוא] הרי ~ א¹ *חי דא¹י] חיי ל, חיה פב, חייה ה | בורא אותו | חטא פהא, יחיה י | 7 לא יחטא] לאו א, ימות כי, מת ה ורדו] וירדו אכ | אמר ר' חנינא ל' א | ורדו] פש, רדו ד, ירדו אכר²י¹ | לא זכה] כיש, לאו דפארי | 8 דכפר חנין דכ, בר נתן א | את] כל אכ | בצלם ש | כדמותינו דכי, ובדמות ש | ירדו כ | ואת שאינו] פ, את .. דש, כל .. א, וכל .. כ, ושאינו י | בצלם ש | ובדמותינו] פ, כדמותינו דאי, ובדמות ש | ירדו] פאבי, ~ ר' יעקב דמן כפר חנין אמ' יבא צלמנו ודמותינו וירדה לשאינו דומ' לצלמנו כדמותינו ד

השרת, וסוף הפסוק זכר ונקבה וכו' שיש בו בריאות מלמטה ועי' בפי' ב"ר ואפשר שכוונו ג"כ אל השינוי או אל הדרש ונקוביו ומצאו בו נרמז ג"כ שהוא אוכל ומטיל גללים ומת, ולכן הקדימו למאמר זה המאמר זה הוא אחד וכו' ועי' בפי' רשב"ם ב"ב שם וביפ"ת, ולקמן פי"ד הובא מאמר זה ומאמרי ר' תפריי בשם ר"א בדרש וייצר שתי יצירות מן העליונים ומן התחתונים ועיי"ש, ובכי"ל נשמטו כאן המלות „מלמעלה וד'" והשלמתי: 1 מלמעלה עומד וכו'. בדפוסי' נהפך סדר הענינים שמונה תחילה הבריאות שלמטה ואח"כ הבריאות שלמעלה והוא כסגנון המדרש לקמן פי"ד ושם אי' גם בכי"ל כמלאכי השרת וכן הגהתי כאן בכל המאמר. ובברייתא חגיגה שם נשנה ששה דברים נאמרו בבני אדם וכו' שלשה כמלאכי השרת יש להם דעת (ועי' ד"ס) וכו' ומהלכין בקומה זקופה וכו ומספרים בלה"ק וכו' שלשה כבהמה אוכלין ושותין וכו' ופרין ורבין וכו' ומוציאין רעי כבהמה, ובאדר"נ הגי' שלשה כבהמה וכו' ג' כמה"ש יש בהן בינה וכו' ומהלכין וכו', ובפסי"ר שם מהו ה' צבאות אמר רבי יהודה בר' סימון אמרה חנה וכו' יש צבא למעלה יש צבא למטה הצבא של מעלה אינם אוכלים ולא שותים ולא פרים ורבים ורא כתיב אלא חיים לעולם והצבא שלמטה אוכלים ושותים ופרים ורבים ומתים וכו', ובברייתא דל"ב מדות שם אמרה חנה וכו' העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים והתחתונים פרים ורבים ומתים אם אני מן התחתונים וכו'. ובמ"ש שם ר ב אמר אמרה אם מהעליונים אני לא אמות ואם מן התחתונים אני אפרה וארבה וכו' ועי' עוד לקמן פי"ב סי' ז': 2 זה מצדד. בכי"ל נשתבש מצריך ולקמן שם אי' מצייד והגהתי ועת"נ ועמת"ל ע' צדה, ובפי' ב"ר כי"ט מפרש זה מצדד האדם מצדד פניו לאחוריו מה שאין בהמה עושה, ופי' אחר בפי' הנדפס לא מצדד ממש וכו' אלא וכו שהאדם אפילו כשהוא מביט לפניו יכול להסתכל לצדדין וכו' עיי"ש: 3 ר' תפריי. וכ"ה גי' הילקוט בסמוך ר' תפדי וכן מוגה במקצת דפוסים כאן ובסמוך ר' תפדאי, ושם האמורא זה נזכר רק במאמר זה כאן ולקמן פי"ד ועי' אגה"א ח"ג צד 159: בצלם ובדמות. של מעלה: 4 הריני בוראו. בפי' ב"ר כי"ט מפרש או שגורס כן כסגנון המאמר שלאחריו אמר הקב"ה אם אני בורא אותו מן העליונים לא יהא פרה ורבה ואם מן התחתונים לא יהא בצלם ודמות אלא כבהמה אלא הריני בורא אותו וכו': 5 ר' תפריי בש"ר אהא. דורש עוד שטה אחרת בענין זה ושתי השטות הן כפי המאמר בברייתא דל"ב מדות העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים וכו', ובספרי שם אי' ר' סימאי אומר כל הבריות שנבראו מן השמים וכו' וכל בריות שנבראו מן הארץ וכו' הוין מן האדם הזה שנפשו מן השמים וגופו מן הארץ לפיכך עשה אדם תורה ועשה רצון אביו שבשמים הרי הוא כבריות של מעלן שנא' אני אמרתי וכו' ובני עליון כלכם לא עשה תורה וכו' הרי הוא כבריות שלמטן שנאמר אכן כאדם תמותון: 7 ואם לא יחטא. לקמן פי"ד הגי' בכי"ל ואם מ ת יחיה וכ"ה כאן בכי"ת, ויש לפרש גי' זו וגי' הילקוט וכי"ב ואם ימות יחיה עפ"י מאמרם תמיד ל"ב א' מה יעביד איניש ויחיה וכו' ימית עצמו ופי' רבינו גרשום שם ימית א"ע על דברי תורה, ועוד שם מה יעביד וכו' וימות יחיה את עצמו, ולכל סגנון זה המאמר דומה הגי' שהביא הרד"ק בפי' נעשה אדם אם י ח י ה ימות ואם י מ ו ת יחיה ומפרש אם יחיה את עצמו בתענוגי הזמן תמות נפשו עם גופו ואם ממית עצמו מהתאות וכו' יחיה במות גופו חיי עד: ורדו בדגת הים. ורדו כתיב בפסוק שלאחריו ויברך אתם אלהים וכו' פרו ורבו וכו ורדו וכו' ובפסוק שלפניו כתוב ויאמר וכו' נעשה אדם וכו' ו י ר ד ו בדגת וכו', ומביא מאמר זה כאן כדי להסמיכו למאמרי ר' תפראי בשם ר"א משום שמסיים א"ר יעקב וכו' את שהוא בצלמינו ובדמותינו (או בצלם ודמות ועת"נ) ודורש ורדו לשון רדייה ווירדו לשון ירידה שהם ירדו מטה מטה אם לא זכו (או דורש י ר ד ו אחרים ירדו וימשלו בהם וכן מפרש בפי' ב"ר כ"ו ואם לאו ירדו אחרים שולטין בהם חיות ומזיקין ועי' בפי' הנדפס), וביפ"ת הגיה ו י ר ד ו בדגת וכו' אר"ח אם זכה י ר ד ו ואם לאו וכו' (ועי' בח"נ) ומביא ראיה להגהתו גם מפירש"י עה"ת שכתב בפ' וירדו בדגת וכו' יש בלשון הזה ל' רידוי ול' ירידה וכו', ועי"ע ברד"ק ושם הוסיף לכך אמר וירדו ולא אמר וימשול (וצ"ל וימשלו) וכו', ובכי"א א' וב' וכי"כ הגי' כן וירדו בדגת וכו' אם זכה ירדו, ובסוף המאמר נקוד בכי"א ב ואם לאו ירדו[1]) לשון נפעל, ובכי"א א' בפתח[2]), ונוסף פירושו בכי"א שהחיות פעמים מזיקות (בכי"א ב' שמזיקות) לאדם, ועי' גם בפי' מהרז"ו, וברד"ק גורס כן בסמוך כל שהוא בצלמינו וכו' ירדו וכו': 8 אמר ר"י דכפר חנן,

1) יֵרָדוּ. 2) יֵרַדוּ.

כח) ויברך אתם אלהים תמן תנינן בתולה נישאת ביום הרביעי ואלמנה ביום החמישי. למה לפי שכתוב בהן ברכה. והלא אין כת׳ ברכה אלא בה׳ וגו׳. בר קפרא אמר רביעי אור לחמישי וחמישי אור לששי: ר׳ לעזר בשם ר׳ יוסי בר זמרא וכבשוה וכבשה כת׳. האיש מצוה על פריה ורביה אבל לא האשה. ר׳ יוחנן בן ברוק׳ אומר אחד האיש ואחד האשה על שניהם הוא אומר ויברך אתם וגו׳ וכבשה כת׳ האיש כובש את אשתו שלא תצא לשוק שכל אשה היוצאה לשוק סופה להיכשל. מני לן מדינה דכת׳ ותצא דינה וגו׳ (בראשית ל״ד א), ר׳ יצחק בשם ר׳ חנינא (אמר) הלכה כר׳ יוחנן בן ברוק׳: אמר ר׳ אבהו נטל הקב״ה כוס ברכה ובירכן. אמר ר׳ יהודה בר׳ סימון

1 ילקוט רמז ט״ז: משנה כתובות פ״א מ״א: 2 ירוש׳ כתובות פ״א ה״א כ״ד ד׳ ועי׳ כתובות ה׳ א׳: 3 עי׳ יבמות פ״ו מ״ו, ירוש׳ יבמות פ״ו ה״ו ד׳, ירוש׳ תמורות פ״ד ה״ב נ׳, ירוש׳ מגילה פ״א ע׳ נ׳, יבמות ס״ה ב׳, בבא קמא ה׳ ח׳, ניסן מ״ב ב׳, קידושין ל״ה ה׳, בפסיקתא פב״ג (קפ״ז ה׳), תנחומא מ״ב נח פ׳ י״ח, תנחומא בם כי י״ב: 6 תנחומא מ״ב וישלח סי׳ י״ב, תנחומא בם פי׳ ה׳: 7 פדר״א פי״ב, אדר״נ פ״ד, נדרים ס״ה ה׳, עירובין י״ח ב׳:

1 אותם | ביום] פ, ליום דאבי | הרביעי] פי. רביעי דא² | ליום דאבי | החמישי] י. חמישי ד ~ שפעמים בשבת בתי דינים קבועים (דינין קבועין א׳) בעיירות א. שפעמיים .. דינין קבועין ב | 2 לפי ל׳ | שכתב א״י | בה׳ וגו׳] בחמישי ובששי ד, בחמישי לדגים ובששי לאדם פי. בר (בששי א׳) לאדם ובה׳ (ובחמישי א׳) לדגים א | רביעי – לששי] בתולה הנשאת ליום ד׳ מכניסין אותה ליל ה׳ להחר שיש בו ברכה וה׳ ק ד׳ אור לה׳ ה׳ אור לו א׳, בתולה נשאת ברביעי ליל חמישי נכנסין אותה להחר... רביעי אור לחמישי חמש אור לשש א² | 3 אלעזר | בר] ב, בן דפא | זימרא א | וכבשוה ל׳ א | מצוה] פ ... דאב | ... | ישה ל׳ | ... דפ ... א׳ | אומר] פ אמר דב | האיש דפא | איש ל׳ 5 וכבשה] פא², וכבשוה ~ ד | כת׳ ל׳ פא² | שהאיש א | את האשה א | היוצאה] היוצא ל, שיוצאה ד נ, שתצא פח | 6 מנלן א² | מדינה] ~ בת לאה א, בת יעקב פ | דכת׳] פ, שנאמ׳ דא | דינה וגו׳] לסוף וירא אותה שכם בן חמור פ, דינה ולבסוף נכשלה הת״ד וירא.. שכם וגו׳ ד, דינה בת לאה לסוף נכשלה וירא .. א | ר׳ יצחק] ר׳ ירמיה ור׳ אבהו ור׳ יצחק בר מריון ד | אמר ל׳ דא | 7 בן ברוקא א, ל׳ ד | ברכה] ~ של |

בכי״א א׳ לשון המאמר זה א״ר יעקב בר נתן כל שהוא חסר פי׳ בצלמנו בדמותנו כל שאינו בצלמנו כדמותנו ירדה, וכן השלם בגליון כי״א ב׳ בקצת שינוי, ובדפוסים נוסף עוד מאמר אחר דר״י דמן כפר חנין והוא מיותר וליתא בכי״ ולא הועתק בילקוט ובפי׳ ב״ר: 1 ביום הרביעי. וכן בסגנון המשנה בירושלמי ביום הרביעי וכו׳ ביום החמישי וכו׳, אבל במשנה בבבלי ובמשנה שבמשניות תני׳ ליום הרביעי וכו׳ ליום החמישי וכו׳ ועח״ג ותוספות רי״ד כתובות שם: 2 למה לפי שכתוב. בגמרא ירוש׳ שם ריש הל׳ א׳ בר קפרא אמר מפני שכתוב בם ברכה והלא אין כתיב ברכה אלא בחמישי וששי בלבד בחמישי בעופות ובדגים בששי באדם והוה א״ר יוסי מטמא דבר קפרא רביעי אור חמישי חמישי אור לששי וכו׳ ועח״ג (ועי״ע ביפ״מ שם ומבח״י ב׳ א׳ ההורות הראשונים ח״ב ס״ב א׳) ובבבלי שם ת״ש דתני בר קפרא בתולה נישאת ברביעי ונבעלת בחמישי הואיל ונאמרה בו ברכה לדגים אלמנה נישאת בה׳ ונבעלת בששי הואיל ונאמרו בו ברכה לאדם וכו׳, ובילקוט העתיק תחלה זה המאמר מכתובות שם ואח״כ המאמר שלפנינו בב״ר ומתחיל שם אית דמפקין בה אי לישנא תמן תנינן וכו׳ וזהו כסגנון בעל הילקוט ועי׳ במ״י לעיל צד 1: 3 ר׳ לעזר וכו׳. משנה יבמות סוף פ״ו האיש מצווה על פו״ר אבל לא האשה ריב״ק אומר על שניהם הוא אומר ויברך אתם וכו׳ פרו ורבו, ובסוגיא בירושלמי יבמות שם ר׳ לעזר בשם ר׳ יוסי בר זימרה טעמי׳ דהן תנייא (דאמר האיש מצווה וכו׳) פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה וכבשה כתיב מי דרכו לכבוש לכבוש האיש לא האשה (פי׳ לכבוש את הארץ וכן פי׳ כאן וכבשה כת׳ ועי׳ יפ״ת והנתבמא נח סי׳ י״ב ופירש״י קדושין שם, ובפי׳ ב״ר שבדפוס מפרש וכבשה האיש כובש את אשתו וכו׳ ועי׳ ברמב״ר יבמות פ״ו ואגדות מהרש״א יבמות ס״ה ע״ב) ר׳ ירמיה ר׳ אבהו ר׳ יצחק בר מריון בשם ר׳ חנינה הלכה כר׳ יוחנן בן ברוקה ר׳ יעקב בר אח׳ וכו׳ בשם ר׳ יודן נשיא אם תובעת להנשא הדין עמה וכו׳, והמאמר שלפנינו בב״ר נראה במקוטע ומבורב (וק״ק שלא נסדר בסגנון המאמר שלפניו פרו ורבו וכו׳ ובכשוה וכו׳ תמן תנינן האיש מצווה וכו׳), ולדברי ריב״ק שאומר אחד האיש וכו׳ הורש כאן וכבשה כת׳ האיש כובש את אשתו וכו׳ (ולא שבא הכתוב למעט אבל לא האשה), והדרש זה ליתא בירוש׳ שם, ובתנחומ׳ מ״ב וישלח מביים כן הילמדנו לפ׳ ותצא דינה וכו׳ וכבר נאמר וכו׳ רמז בתורה שלא תהא אשה מהלכת בשוק וכו׳ וכבשוה האיש כובש את האשה ואין האשה כובשת את האיש אבל אם הרבתה רגל וכו׳ סוף באה לידי קלקול וכו׳ וכך אתה מוצא בדינה בת יעקב וכו׳, וסגנון אחר בתנחומ׳ וישלח שם, ובתנחומ׳ מ״ב נח מובא המשנה בסי׳ י״ח ילמדנו וכו׳ מי הוא המצווה וכו׳ האיש מצווה וכו׳ ריב״ק אומר על שניהם הוא אומר ויברך אתם אלהים, ומוסיף שם לדברי ריב״ק אלא שהאיש מצווה יותר מן האשה. ובתנחומ׳ נח שם נוסף עוד בדברי ר״י ויאמר וכו׳ וכבשוה וכבשה כתיב האיש כובש את הארץ ואין האשה כובשת. וזה תוספה זהו (ועיי״ש בהערות רש״ב, והדברים צריכין תיקון במ״ש שהמאמר לפנינו האיש כובש וכו׳ הוא הוספה בב״ר ולקוח מן התנחומ׳ וישלח או שיהא נוסף מן הילקוט אל הב״ר). ובבבלי יבמות שם גרסי׳ א״ר אילעא משום ר׳ אלעזר בן שמעון אמר קרא וכבשוה איש דרכו לכבש וכו׳ אדרבה וכבשוה תרתי משמע אמר ר׳ נחמן בר יצחק וכבשה כתיב רב יוסף אמר מהכא וכו׳ פרה ורבה וכו׳ איתמר ר׳ יוחנן ור׳ יהושע בן לוי חד אמר הלכה כריב״ק וחד אמר אין הלכה כריב״ק וכו׳, ובילקוט ר״מ ז העתיק וקיטע סוגיא זו שבבבלי והוסיף באמצע המאמרים מתנחומ׳ מ״ב וישלח שם האיש כובש וכו׳ שאם הרבתה רגל באה וכו׳: 5 וכבשה כת׳. בכי״ב חסר מכאן עד למלך שעשה סעודה וכו׳ לקמן סוף פ״ב: 6 ר׳ יצחק. צ״ל עפ״י גי׳ הירוש׳ ר׳ ירמיה ר׳ אבהו ר׳ יצחק בר מריון בשם וכו׳ ועח״ג, ובכי״ל נמצא פעמים הרבה קצור בשמות האומרים ועי׳ מ״ח חלק ל״ט צד 110, ובכי״פ נשמט זה המאמר, ובכי״א א׳ וב׳ נוסף כאן מאמר ארוך מפרשה מ׳ (בכי״א א׳ מאמצע סי׳ ב׳ ובכי״א ב׳ מריש סי׳ ג׳ עד א״ר יהודה לגרמיה סוף סי׳ ג׳) שחסר שם בשני הכ״י, ונראה שבטופס שלפניהם היו הדפים מעורבבים כאן, ואח״כ מתחיל בשני הכ״י ור׳ יצחק בר מריון וכו׳: 7 ובירכן. בכי״פ נוסף כאן „שבע ברכות בפסוק ובאו חכמי׳ ותקנו מעין דוגמתן״, ובפדר״א שם אי׳ עשר חופות עשה הקב״ה לאדה״ר וכו׳ והיו המלאכים מתופפים בתופים וכו׳ והיו מלאכי השרת כמו שושבינים וכו׳ כך

מיכאל וגבריאל הם היו שושבינין שלאדם הראשון, אמר ר' שמלאי מצינו שהקב"ה מברך חתנים ומקשט כלות ומבקר חולים וקובר מתים ומברך ברכת אבלים. מברך חתנים דכת' ויברך אותם אלהים. מקשט כלות דכת' ויבן יי' אלהים את הצלע (בראשית ב כב). מבקר חולים וירא אליו יי' וגו' (שם יח א). קובר מתים ויקבר אתו בגי (דברים לד ו). ר' שמואל בר נחמן אמר אף מראה פנים לאבל דכת' וירא אלהים אל יעקב עוד [בבאו מפדן ארם] ויברך אתו (בראשית לה ט). מה ברכו, ברכת אבלים:

פרשה ט

א לא) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד [ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא פתח כבוד אלהים הסתר דבר וכבוד מלכים חקור דבר (משלי כה ב) ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא מתחלת הספר ועד כאן כבוד אלהים הסתר דבר. מיכן ואילך כבוד מלכים חקור

1 עי' סוטה י"ד א', מדרש קהלת פ' טוב ללכת (ז' ב'), תנחומא ת"ב וילך סי' א' וסי' ד', תנחומא שם סי' א', מדרש תהלים כ"ה סי' י"א, פדר"א פי"ז: 3 לקמן פי"ח וש"נ: 6 לקמן פפ"א וש"נ: || 7 ילק' משלי ר' תתקס"א, ילק' מכירי משלי כ"ה ב', ועי' ירוש' חגיגה פ"ב ע"ז ג':

1 לאדם הראשון א² | 2 ומקשט דפא | ומברך — אבלים] ומברך אבלים פה, ומנחם אבלים א, ל' ד | דכת'] אי, מנין ד, מנין דכתיב פ | 3 מקשט פהאי, ומקשט ד | דכת'] א. מניין ד, ל' י | הצלע] ~ בראה וקשטה א | וירא] י, דכתי' ~ פא, מניין שנאמר ~ ד | 4 ויקבר] י, דכתי' ~ פא, מניין ~ ד | אתו] פ, אותו דאי בגי] פא², בגיא דא¹י | נחמן] ~ בשם ר' יונתן דפא¹ | 5 דכת'] פ, הה"ד דא, ל' י | *בבאו (בבואו א) מפדן ארם פא] וגומ' ד, ל' ל | ויברך אותו פאי, ל' ד | 6 מה] פ, ~ ברכה דאי | ברכת] א¹, ר' יונתן אמר ~ ד, אמר ר' אחא בשם ר' יונתן ~ פא² | אבלים] ~ ברכו פאי | || 7 *בשם — חנינא אמ] בשם ר' חמא פ, ל' ד | *ר' לוי — חנינא י] ר'... חנינה אמר ד, אמר ר' לוי.. חנינא מ, ל' פא² | 8 *הספר ועד (עד מ) כאן דפאמ] ספר בראשית עד ויכלו י | *הסתר פאימ] הוא ~ ד | *מיכן ה] מכאן דאימ, מיכאן ד¹ | *כבוד — דבר דא¹י] וכבוד... דבר א²מ, ל' ד¹ח |

עמד וברך לאדם ולעזרו שנ' ויברך אותם וכו', ובאדר"נ שם שנתעסק בכלה שנ' ויבן וכו' וקשטה ככלה וכו' והביאה אצל אדם שנ' ויביאה וכו' פעם אחת נעשה הקב"ה שושבין לאדם מכאן ואילך וכו' ועיי"ש נוסחא ב' פ"ח, וכן בברכות שם שנעשה הקב"ה שושבין לאדה"ר, ובעירובין שם שעשה הקב"ה שושבינות לאדה"ר: 1 א"ר שמלאי. במ' קהלת שם כתיב ויעש וכו' כתנות עור וילבישם מצינו שהקב"ה גומל חסדים מקשט כלות מברך חתנים מבקר חולים קובר מתים מנחם אבלים מקשט כלות דכתיב ויבן וכו' ר' יוחנן אמר בנאה וקשטה והראה ר' וכו' (ועי' לקמן פי"ח) מברך חתנים שנ' ויברך וכו' מבקר חולים שנ' וירא וכו' קובר מתים דכת' ויקבור וכו'. ועיד שם במאמר שלפניו א"ר ברכיה גמילות חסד בתורה בראשה וכו' דכת' ויבן וכו' מלמד שקלעה וכו' ונעשה שושבין להם וכו' באמצעיתה דכת' וירא וכו' מלמד שביקרו ויברך אלהים את יצחק בנו (בראשית כ"ה י"א) זו ברכת אבלים בסופה שנ' ויקבור וכו', ובמ' תהלים מ"ב שם א"ר שמלאי מצינו שהקב"ה מקשט כלות ומזווגן אצל חתנים (במ' תהלים שנדפס מכבר ליתא ומזווגן וכו') ומבקר חולים וקובר מתים וכו' ועי' סוטה שם ומדרשי תנחומא וירא שם: 2 ומכשט כלות. וכ"ה בכי"ל בסמוך מכשט כלות בכ"ף בכתיבת תכשיט המורגלת. ובירוש' כתובות פ"ו ל' ד' תקשיטין נגזר מפעל קשט ועי' עמת"ל ע' תכשיט: ומברך ברכת אבלים. במנוה"מ כי' ר"ה מובא ומנחם אבלים כגי' כי"א א' וב' וכ"ה במ' קהלת, ובמ' תהלים ליתא ועה"נ: 3 את הצלע. במנוה"מ שם ויבן וכו' את הצלע בראה וקשטה והוא ג"כ כגי' כי"א א' וב', ולקמן ריש פי"ח ויבן וכו' ר' איבו ואמר לה בשם ר' בניה ותני לה בשם ר' שמעון בן יוחי קישטה ככלה והביאה לו וכו' ועיי"ש: 4 ר"ש בר נחמן אמר. לפי הגי' שלפנינו חסר כאן הראיה מברך ברכת אבלים מנין, וכן לפי גי' כי"פ וכי"ח וגי' כי"א א' וב', אבן במנוה"מ שם מובא מנחם אבלים דכתיב ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו ר"ש בר נחמני אמר מראה פנים וכו' ועי' סוטה שם, ובמ' קהלת במאמר ר' ברכיה שהעתקתי ויברך אלהים וכו' זו ברכת אבלים, ובמאמר שלאחריו שם אי' קובר מתים וכו' מנחם אבלים דכתיב ויקרא שמו אלון בכות (בראשית ל"ה ח') א"ר שמואל בר נחמן מהו אלון בכות עד שמשמר אבלה של דבורה וכו' ובעקב אומר ויברך (שם ל"ה ט') ברכת אבלים ברכו. והרכיב המאמר שלפנינו עם הדרש שנמצא לקמן סוף פפ"א ובמדרשים שציינתי שם: 6 מה ברכו וכו'. לקמן פפ"א ופפ"ב בכי"ל מה בירכו ר' אחא בשם ר' יונתן ברכת אבלים ועה"נ, ובמנוה"מ מובא מה ברכה ברכו א"ר חייא בשם ר' יונתן ברכת אבלים ברכו:

פרשה ט. בכי"א א' וב' פרשה ה', ומפרשה זו ואילך אציין בה"נ גם הגירסאות מילק' מכירי על משלי שהו"ל הח' גרינהוט (ירושלם תרס"ב), וגם אעיר בהערותי על הגירסאות שבמדרש הגדול על ספר בראשית שיצא עתה לאור כלול בהדרו ע"י הח' ריש"ז שעכטער (קנטאבריגיא תרס"ב). והרבו של בעל [illegible] ולסרס אותם וגם לשנות את סגנון לשונם כפי הנצרך לעניננו, ומקורות המאמרים לא [illegible] הקצר לרש"ש צד 13: 7 ר' לוי וכו'. בכי"ל נשמטה פתיחה זו והשלמתיה עפ"י [illegible] שם נמצא הדרש בסגנון אחר במאמר ר' לוי כתיב וכו' כבוד אלהים הסתר דבר עד שלא נברא העולם כבוד מלכים חקור דבר משנברא העולם, ועי' בפי' מהרז"ו ובמ"י לעיל צד 57 בד"ה הזאת ידעתה: 9 מתחלת הספר. [illegible] ששנה בילק' משלי הלשון מתחלת ספר בראשית וכו' שלא לטעות שר"ל מתחלת ספר משלי, ובילק' מכירי העתיק לנכון: כבוד אלהים וכו'. וכמו שדרשו לעיל צד 3 בגאוה וכו' בשביל להתגאות ולאמר אני הורס

דבר כבוד דברי תורה שנמשלו במלכים שני׳ כי מלכים ימלוכו (שם ח טו) לחקור דבר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד]:

ב ר׳ תנחומא פתח את הכל עשה יפה בעתו (קהלת ג יא) אמר ר׳ תנחומא בעונתו נברא העולם לא היה העולם ראוי להבראות קודם לכן. אמר ר׳ אבהו מיכן שהקב״ה בורא עולמות ומחריבן עד שברא את אלו אמר דן הניין לי יתהון לא הניין לי. אמר ר׳ פנחס טעמיה דר׳ אבהו וירא אלהים את כל אשר עשה וגו׳:

ג [וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד] ר׳ יוחנן ור׳ שמעון בן לקיש ר׳ יוחנן אמר מלך בשר ודם בונה פלטין מביט בעליונים [ראיה אחת ובתחתונים ראיה אחת אבל הקב״ה מביט בעליונים] ובתחתונים ראיה אחת. אמר ר׳ שמעון בן לקיש הנה טוב מאד זה העולם הזה והנה זה העולם הבא. העולם הזה והעולם הבא הביט בהם הקב״ה ראיה אחת: ר״ש לקיש בשם ר׳ לעזר בן עזריה אהה ייי אלהים הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ (ירמיה לב יז)

3 ילק׳ קהלת ר׳ תתקס״ח. מדרש קהלת ש׳ את הכל (נ׳ י״ח), מדרש קהלת פ״ג שם (מ׳ ווטא לר 97), ועי׳ מדרש תהלים ל״ד פי׳ ט: 4 ילקוט כאן ס״ז. לעיל פ״ג לר 23, ועי׳ שמות רבה פ״ל סי׳ ג׳: 7 ילק׳ שם. ועי׳ לקמן סוף פי״ב: 10 ילק׳ ירמיה ר׳ שי״ח.

1 כבוד — שנמשלו דפ] דברי תורה שנמשלו א, כבוד תורה שנמשלה יש | *במלכים יש | כמלכים ד״א] כמלכים דפ, למלכים יש | לחקור דפ] הקור חא״ש | *וירא — מאד פ] וירא ... עשה א, ד״א וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ד | 3 *תנחומא דפא׳] תנחומ׳ ל, תנחום א׳ | בעונתו] בעתו פאי | 4 ולא .. העולם ראוי א׳, ולא היה ראוי פא״שי׳ | ליבראות ד׳, להבראות הא״שי, לבראת א׳, לברא פ | מיכן] ח, מכאן דפאי | שהקב״ה בורא] פ, שהקב״ה היה בורא ד, שהקב״ה בורא י, שהקב״ה בונה א׳, שהיה הקב״ה בונה א״י (קהלת) | ומחריבן] ~ בורא עולמו׳ ומחריבן ד | 6 דין דפאי, אלין יש | *טעמיה דפ] טע׳ ל, טעמא א׳ | 6 וגו׳] והנה טוב [מאד דא׳] דין הניין לי יתהון לא הניין לי דפא׳ | 7 וירא — מאד] וירא .. עשה א, וירא אלהים וגו׳ פ, ד״א וירא.. מאד ד, ל׳ ל | ר׳ .. לקיש ל׳ דפ | 8 פלטין א | *ראייה — בעליונים ד] ראיה אחת אבל הקב״ה מביט ל׳, בראייה (בראיה א²) אחת ובתחתונים (בתחתונים א׳י) בראייה (בראיה א²), אחת אבל .. מביט בעליונים דא׳, ראייה .. ראיה אחת אבל הקב״ה אינו כן מביט בעליונים פ, ל׳ ל | 9 ובתחתונים | בראייה א׳י, ייה א² | ר״ל אמר א, ור״ש לקיש אמ׳ פ | הנה טוב מאד] והנה טוב פי, הנה טוב א | 10 והנה] והנה טוב מאד ד. מאד פא׳י, טוב מאד א² | העולם הזה — הקב״ה] העה״ז והעה״ב הביט הקב״ה א², על שניהם מביט פ, הביט בהן הקב״ה י, הביט הב״ה א׳ | ראייה ד, בראיה פא², ייה א׳י | ור״ש לקיש פ, ר׳ שמעון בן .. ד | 11 הארץ] ~ בכחך (בכוחך ד) הגדול ובזרועך הנטויה (החזקה פ) לא (ולא ד) יפלא ממך [כל דא] דבר דפא |

במעשה בראשית וכו׳ מבזה על כבודי וכו׳ ועי׳ במ״כ ח״ב פב״מ: 1 שנמשלו במלכים. כן ברורתי הגי׳ וב״ה לעיל צד 17 שנמשלה במים ועיי״ש במ״י: וירא אלהים וכו׳. זה סיום הפתיחה. מכאן ואילך משנברא העולם ראוים הדברים להורסם לפיכך גילה עתה הכתוב וירא וכו׳ והנה טוב מאד שכל מה שעשה טוב מאד הוא, ובדפוסים נוסף ד״א ד׳ לפני הפסוק באור נוסף הפתיחה שלאחריה ואינו מסגנוני המדרש ב״ר להציג הפסוק או פסוק הפתיחה שדורש בה בראש כל פתיחה ולא להבר פתיחות שונות ע״י תיבת ד״א ועי׳ מ״ח חלק ל״ט צד 107: 4 לא היה העולם. במ׳ קהלת שם הגי׳ אמר ר״ת בעונתו וכו׳ לא היה ראוי להבראות קודם לכן אלא לשעתו נברא וכו׳, וסגנון אחר במ׳ קהלת פ״ב שם בעונתו ברא האל את עולמו מלמד שלא היו ראויין להבראות וכו׳, ובמ׳ תהלים נוסף המאמר בקצת נוסחאות עיי״ש: מיכן שהקב״ה וכו׳. משמע מדכתיב יפה בעתו, ולעיל פ״ג מובא המאמר בדרש ויהי ערב וכו׳. וביפ״ת פי׳ ר׳ אבהו מילתא הוא דקאמר ולא ידעינן אהי קאי ומפרש ר״פ דאקרא וירא אלהים קאי, ובמ׳ קהלת פ״ב מסיים המאמר דין הניין לי ודין לא הניין לי, ולא העתיק אמר ר״פ טעמיה וכו׳, וכן ליתא במ׳ קהלת וג׳ שם א״ר אבהו מכאן שהיה הב״ה בונה עולמות ומחריבן בורא עולמות ומחריבן וכו׳ יתהון לא הניין לי ר׳ אליעזר אומר זה הפתח פתוח עד התהום שנ׳ וירא וכו׳ ועה״נ, ובמדרש הגדול עמוד 57 מובא א״ר אבהו מכאן שהיה הקב״ה בורא עולמות ומחריבן וכיון שברא זה אמר הנאיתי איתהון קדמאי לא הנויתי ר׳ פנחס וכו׳, ודרש זה דוגמתו בשמ״ר שם א״ר אבהו וכו׳ אלה פוסל את הראשונים וכו׳ אלה תולדות השמים והארץ וכו׳ ומה פסל שהיה בורא שמים וארץ והיה מסתכל בהם ולא היו ערבים אליו והיה מחזירן לתוהו ובוהו כיון שראה שמים וארץ אלו ערבו לפניו אמ׳ אלה תולדות וכו׳, אכן מאמר זה מקורו במאמר ר׳ אבהו לקמן פי״ב ושם הגי׳ כאן שנ׳ אלה פסל את הראשונים מה פסל תהו ובהו ועי׳ לעיל צד 3 וצד 8: ומחריבן. בילקוט ד׳ פפד״א אי׳ ומחריבין ועי׳ במ״י לעיל צד 23: 6 את כל אשר עשה וגו׳. ראה כל העולמות שברא ואמר על עולמו שעשה עכשיו והנה טוב מאד, ומסיים בפ׳ וירא אלהים וכו׳ כסגנון הפתיחות ולכן ל״ג כאן בכי״ל דין הניין לי וכו׳ כמו שנכפל בסוף המאמר לעיל פ״ג: 7 מביט בעליונים. בכי״ל דלג מן בעליונים עד בעליונים, וקצתו הושלם בגליון ועת״ג, ודורש וירא אלהים את כל אשר עשה הביט הכל העליונים והתחתונים בראייה אחת, וכן מפרש בפי׳ ב״ר כ״י והיינו דכתי׳ וירא וכו׳ שכל מה שעשה ראה בראיה אחת. ובכי״א ב׳ פירושו בסוף הספר דכת׳ וירא וכו׳ הכל בראיה אחת דכתי׳ וירא וכו׳ הכל בראיה אחת הכל בסקירה אחת, ובפירוש השני נוסף גם בכי״א א׳ וצ״ל בסקירה אחת ועי׳ בפי׳ ב״ר הנדפס, והגמתו הדרש לקמן פי״ב ר״י אמר מלך בו״ד בונה פלטין מי שהוא בונה וכו׳ אבל הקב״ה ברא את העליונים ואת התחתונים בריה אחת: 8 אמר ר״ש ב״ל. וכן סגנון הלשון לעיל צד 18 ר׳ אבהו ור׳ חייא רבה ר׳ אבהו אמר וכו׳ אמר ר׳ חייא וכו׳ ולא ר״ח אמר וכו׳, ולפי הגי׳ שלפנינו בכי״ל ובדפוסים דורש רשב״ל וי״ו של והנה וכו׳ הנה טוב מאד זה העוה״ז והנה טוב וכו׳ זה העוה״ב ובתי׳ וירא וכו׳ ראיה אחת לשניהם ועי׳ יבמות ס״ח ב׳ ובנ״ב, ולפי גי׳ הילקוט וכי״פ הוא דורש והנה טוב זה העוה״ז מאד זה העוה״ב וכן בכל הדרשות למטה בפרשה זו

מאותה השעה לא יפלא ממך כל דבר (שם שם). ר' חני בשם ר' יצחק ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש יי' וכל יצר מחשבות מבין (דה"א כח ט) קודם עד שלא נוצרה מחשבה בלבו שלאדם כבר היא גלויה לפניך. ר' יודן בשם ר' יצחק קודם עד שלא נוצר יצור כבר מחשבתו גלויה לפניך. אמר ר' יודן לגרמיה כי אין מילה בלשוני הן יי' ידע' וגו' (תהלים קלט ד) קודם שלא יאריש לשוני דיבור כבר הן יי' ידעתה כולה: ר' חמא בר' חנינא ור' יונתן, ר' חמא בר' חנינא אמר למלך שבנה פלטין ראה אותה וערבה לו. ד אמר פלטין פלטין הלווי תהי מעלה חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו. כך אמר 7a הקב"ה לעולמו עולמי עולמי הלווי תהי מעלה חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו. ר' יונתן אמר למלך שהשיא את בתו ועשה לה חופה ובית וסיידה וכיירה וציירה וראה איתה וערבה לו. אמר בתי בתי הלווי החופה הזו תהא מעלה חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו. כך אמר הקב"ה לעולמו עולמי עולמי הלווי תהא מעלה חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה

מדרש שמואל פ"ה סי' ה': 1 ילקוט דה"י כ' אלף פ', ילק' מכירי תהלים קל"ט סי' ד', ועי' אגדת בראשית פ"ב, ששם כנה פכ"א סי' ג': 6 ילקוט כתה ס"ז: 9 עי' לקמן סוף פ"י ושכ"מ:

1 מאותה שעה ד. מהנה מן הנה מאותה . . א, מהנה (מהו הנה י) אתה עשית את השמים ואת הארץ מאותה . . . פי (ירמיה), מוהנה אתה . . . הארץ באותה שעה ש | דבר] ~ שהכל הבית בראיה (מביט בראייה א²) אחת א | חגאי ו¹ (שם) | *את — מבין ל⁰] את . . . מחשבות י (שם), את . . בלבב שלם . . מבין א'י (דה"י), את . . בלב . . מבין אם תדרשנו ימצא לך ואם תעזבנו יניחך לעד ד, וגו' ל | 3 קודם שלא פש, עד שלא אים | נוצרה] נגמרה י (ירמיה) | המחשבה אים | בלב האדם א² | לפניו אים | 4 קודם שלא מ, עד שלא א'י (ירמיה) | יציר אי, יצר מ | לפניו פאים | אמר ר' יהודה לגרמיה דא, ר' יודן אמר . . שי, ר' יודן לגרמיה אמ' פמ | 5 ** יי] ל' ל | קודם שלא] פ. קודם עד שלא דא², עד שלא י (קודם שיאריש א'ים) | *יאריש דפא²י] יארוש ש, תדע ל | 6 ר' — יונתן] ר' . . בר . . יונתן דא, ל' פ | בר דפא | למלך] פא²י, משל ~ דא¹ | פלטרין א¹ | 7 פלטרין פלטרין א¹ | הלואי דאי, ולואי פ | תהא פחאי | מעלת אי | לפני בכל יום א², בעיני כל עת י, לפני הכל פ | בשעה זו פי, בזו השעה א | 8 הלוואי ד, הלואי פ, ולואי א | תהא דא | מעלת א | עת] יום א² | בשעה *הזו ד], בשעה הזה ל, . . זו פ, בזו השעה א | 9 שהיה משיא | **וכיידה וכיירה] וסידה וכירה ל | וציירה ל' פי | 10 אמר] פ, ~ לה די | הלואי דאי, ולואי פ | תהא (ותהא י) חופה (החופה פ) זו פאי, תהיה החופה הזאת ד | מעלת אי | כל א | זו פא |

ועי' גם ביפ"ת: 1 מאותה השעה. דורש הנה אתה עשית וכו' מהנה אתה עשית וכו' מכבר שעשית את השמים וכו' לא יפלא ממך וכו', והסמיך דרש זה לפ' וירא וכו' והנה וכו' שהכל הבית בראיה אחת ועח"נ, וכן הביא הדרשות על וכל יצר מחשבות מבין אף מחשבתו של אדם קודם שנוצרה בלבו ואפילו מחשבתו של יצור קודם שנוצר כבר גלויה לפניו, ובמ' שמואל שם פ' ואין צור כאלהינו קיטע מאמר זה וסירס המאמרים האחרים, ושם הגי' ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחי אומר אתה וכו' ר' ברכיה בשם ר' יצחק אמר ואתה שלמה וכו' קודם עד שלא נוצר יציר וכו' ר' יודן בשם ר' יצחק קודם שלא נוצרה מחשבה וכו' ר' יודן בשם ר' ירמיה כי אין מלה וכו', ונ"ל שהועתק בילק' דה"י מב"ר כאן: 3 קודם עד שלא. וכן סגנון הלשון לקמן ריש פט"ו ועח"נ, ומדרש זה שדרשו ר"ח ור"י בשם ר' יצחק נובע המאמר באג"ב שם כה אמר וכו' יעלו דברים על לבבך וחשבת וכו' אל תאמר מה שאתה חושב בלבך שאינו יודע וכו' אני ה' חוקר לב אני שבראתיו יודע אני מה הוא וכו' ולא תאמר משבראתי אותך אני יודע לבבך אלא עד שלא בראתי אותך אני יודע מה שאתה עתיד לחשב ומנין וכו' ואתה שלמה בני וכו' א"ר אחא מהו וכל יצר מחשבות מבין אלא עד שלא יצר הוא יודע מה שהוא עתיד לחשב בלבו משיברא וכו', ובשמ"ר שם אי' הדרש במאמר ר' אלעזר בן פדת וכל יצר וכו' עד שלא יצרה מחשבה שבלבו של אדם הוא מבין: גלויה לפניך. וכ"ה במ"ש, ובעין יוסף וחי' רש"ש הגיהו לפניו ועח"נ: 4 לגרמיה. בשם עצמו, וכן איתא ירוש' ברכות פ"ט י"ג א' ר' יודן אמר משמיה דידיה (ובאותו מאמר במ' תהלים ד' סי' ג' ר' יודן לגרמיה אמר) בסוף השיטין שאמר ר' יודן בשם ר' יצחק ועי' עמת"ל ע' גרמא ואגה"א ח"ג צד 242. ובמ' שמואל ל"ג לגרמיה, והמאמרים מן א"ר פנחס וכו' בסי' ב' עד כאן נשתרבבו בכי"א א' למעלה בפ"ח, וכן בכי"א ב' מריש סי' ג' עד כאן (ועי' לעיל צד 66) ושם נוסף בשני הכ"י בסוף המאמר מהנה מן הנה מאותה שעה לא יפלא וכו' ענין אחר וכל יצר מחשבות לבו קודם עד שלא נוצר יציר אתה עשית את השמים ואת הארץ מאותה שעה לא ממך כל דבר (ומאמר ר"י בשם ר' יצחק איתא ג"כ שם) ועי' בפי' ב"ר הנדפס: 5 קודם שלא יאריש. כן הגהתי עפ"י גי' שאר הספרים, וכן מובא בפי' ב"ר הנדפס יארוש ומפרש ידבר, ויהי נגזר הפעל אריש מל"מ וארשת שפתיו (תהלים כ"א ג') שאין לו דמיון ושפירשו לשון דיבור ועי' עירובין נ"ד א', וכן הדרש בשמ"ר שם אבל הקב"ה אינו כן עד שלא ידבר אדם הוא יודע מה בלבו, וגי' כי"ל קודם שלא תדע לשוני כתובה על הגרד ונ"ל שהוא פירוש גליון ואף שהדרש מחוור גם לפי גי' זו, ובכי"פ ג' קודם שלא יירש לשוני וכו' ועי"ע צונץ זינאג' פאעזיע צד 410 ועמת"ל ע' ארש: ידעתה כולה. כ"ה בכי"ד וכן במ"ש ועי' לעיל צד 23 במ"י ד"ה צוית: 6 ראה אותה וכו'. וכן דרשו רחב"ח ור"י בנמשל וירא אלהים וכו' ראה הקב"ה את עולמו והנה טוב מאד שערב לו והעלה חן לפניו ואמר הלווי תהי מעלה חן לפני בכל עת ועי' בפי' ב"ר: 9 וסיירה וכיירה. וכ"ה בכי"ל לקמן פ"י ופכ"ח סיידה וכיירה בשני יודי"ן וכן הגהתי וכ"ה באיכ"ר ד"ו פ' כלה (ד' י"א) וסיידה וכיירה וציירה, ובילק' דפ"ר אי' ג"כ וכיירה, ובד' פפד"א בשיבוש וכיידה, וכן במקומות שהביא בערוך ע' כייר נשתבש בנוסחאות ועיי"ש במו"ע ובעה"ש, ובפי' ב"ר הנדפס מפרש וכיירה שהקרה אותה בארזים המד"א וכו' בבית ארזים ומתרגמינן וכו' בכיור ארזייא וציירה בציורין נאין, ובערוך שם הביא פי' רגמ"ה לב"ב נ"ג ב' המוצא פלטורין וכו' וכד בהן סיוד אחד או כיור אחד וכו' סיוד בסיד כיור שצייר בו ציור וכו' ולפי פירוש זה ופי' רשב"ם ב"ב שם ופירש"י ע"ז מ"ז ב' ד"ה וסיידו יהיה כייר נרדף עם צייר, ובכי"פ וילקוט ל' ג' וציירה, וכן מוזכר בב"ב שם רק סיוד וכיור וכן הגי' ע"ז פ"ג מ"ז בית וכו' סיידו וכיירו, ובתוספתא ב"ב [illegible]

ה הו׳: בתורתו שלר׳ מאיר מצאו כתוב והנה טוב מאד והנה טוב מות. אמר ר׳ שמואל בר נחמן רכוב הייתי על כתיפו שלזקיני ועולה מעירי לכפר חנא דרך בית שאן ושמעתי את ר׳ שמעון בן ר׳ לעזר יושב ודורש בשם ר׳ מאיר והנה טוב מאד והנה טוב מות: ר׳ חמא ברי חנינא ור׳ יונתן ר׳ חמא ברי חנינא אמר ראוי היה אדם הראשון שלא יטעום טעם מות ולמה נקנסה בו מיתה. אלא צפה הקב״ה שנבוכדנצר וחירם עתידין לעשות עצמן אלוהות לפיכך נקנסה בו מיתה ההד״ד בעדן גן אלהים היית וגו׳ (יחזקאל כח יג) וכי בעדן היה חירם אתמהא. אלא אמר לו את הוא שגרמת לאותו שבעדן שימות. ר׳ חייא בר בריתיה דר׳ ברכיה משם ר׳ ברכיה את כרוב ממשח וגו׳ (שם שם יד). אמר לו את הוא שגרמת לאותו הרובה שימות. אמר לו ר׳ יונתן אם כן יגזור מיתה על הרשעים ואל יגזור על הצדיקים. אלא שלא יהו הרשעים עושים תשובה שלרמיות. שלא יהו אומרים כלום הצדיקים חיים אתמהא שלא יהו מגלגלין מצוות ומעשים טובים אתמהא אף אנו נגלגל מצוות ומעשים טובים.

1 ילקוט שם: 3 ילק׳ המכירי ישעיה פ א ז: 4 עי׳ נגד גמרת עי״ה ח׳: 8 ילקוט שם. ילק׳ איוב ר׳ תתקנ״ט:

1 בתורתו] בספר תורתו א׳ | והנה — מאד] הנה . . מאוד א׳, ל׳ פי | הנה א׳ר׳ | 2 מעירי] פ. מעירו ד, מעט א | הנה פא. חנן ד | בן אלעזר דפ | 3 והנה טוב מאוד] א׳, הנה . . מאד דא׳. ל׳ פ | והנה] א׳, הנה דפא׳ | ר׳ — יונתן] מ, ר׳ . . בר חנינה . . יונתן ד, ל׳ פא׳ | 4 ברי חנינא פמ] בר חנינא ד, ל׳ ל | מיתה | ולמה] ומפני מה אמ | נקנסה עליו המיתה מ | לפי שצפה מ | 5 שנבוכד נצר ד. שנבוכדנאצר (שנבוכד נצר א׳י.) מלך בבל פאימ | וחירם] ~ מלך צור פאי. מלך צר דמ | [illegible] פ | בו] עליו מ | 6 היית] היתה ל | בעדן] פמ. בעדן גן י. בגן עדן דא² | חירם ~ מלך [illegible] היה א׳, הקב״ה מ | את] פ. אתה דימ | הוא שגרמת] גרמת י | 7 שבעדן] א״ים. שבגן [illegible] מ | ר׳ חייא — דר׳ ברכיה] ר׳ חייא א, רבה בר בר חנה מ | משם ר׳ ברכיה ד, משום . . פ, בשם . . מ, בשם בר בר חנא ור׳ ברכיה א׳, בשם בר בר חנה ורב כהנא א׳ | 8 אמר לו] אמר לו [illegible] דפא | את] פ. אתה דמ | הרובה] כרוב דאמ | לו] פמ. ליה ד | יגזור על הרשעים שימותו פ | ואל (ולא אמ) יגזור מיתה על הצדיקים דאימ, ולא על הצדיקים פי (איוב) | 9 יהיו א | רמאות פא״ימ | שלא (ושלא דא, ולא מ) יהו (יהיו אמ) הרשעים אומרי׳ פדאמ, ואומרים י | 10 חיין פימ | אתמהא ל׳ | מצות | אלא] ~ בשביל י (שם) | אתמהא] א², יהה א׳, ל׳ דפי |

איתא אין מפייחין ואין מפיירין וכו׳ בית מפייתת ומפויירת וכו׳ ועי׳ ב״ב פ ב׳ ור״ם שם ואיב״ר מ״ב שם ועיין ע׳ גר׳ י׳, וסוף המאמר קמוע בכי״פ כך אמר הקב״ה וכו׳ וכן קיטע המאמרים בילקוט: 1 בתורתו של ר׳ מאיר. לפי הני׳ שלפנינו ובדפוסי׳ (וב״ה בכי״א א׳) וכמו שמובא ברמב״ן והנה טוב מאד והנה טוב מות (וכסגנון זה גם בירוש׳ תענית פ״א ה״ד א׳ בספרו של ר׳ מאיר מצאו כתוב משא דומה משא רומי) נוכל לפרש שר׳ מאיר כתב כן בדרשותיו או בגליון ספר תורה שלו דרך ביאור ודרש לשון נופל על לשון והנה טוב מות בקריאת יחס הסמיכות וכמו שאמר רשב״נ ושמעתי וכו׳ יושב ודורש בשם ר׳ מאיר והנה טוב מאד וכו׳, ורבו הפירושים בענין הדרש ועי׳ ברמב״ן ובמ״כ ח״ג פ״י, ויתכן שכוונתו במאמרם (עירובין י״ג ב׳) נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא וכו׳ או כמו שאמר ר׳ מאיר כי הוה מסיים ספרא דאיוב (ברכות י״ז א׳ ועי׳ ד״ס) סוף אדם למות וכו׳ אשרי וכו׳ ונפטר בשם טוב וכו׳ טוב שם וכו׳ ויום המות מיום הולדו. והוגמתו הדרש לקמן צד 72 והנה טוב מאד זה מלאך המות לפי שמפתיד האדם לשוב אל הדרך הטובה והישרה, ובמדרש הגדול עמוד 57 שינה המאמר ר״מ אומר אל תקרא טוב מאד אלא טוב מות ומפרשו אע״פ שהמות רע בעיני אדם טוב הוא לעולם שאלמלא נברא מות לא היה יכול לעמוד ולא היו הבריות חוזרין למוטב, ומלת מאד דרשו לשון מות גם בשם ר׳ פל״א כי׳ י׳ אם לגרשנו אתה רוצה הכה אותנו עד שנמות שנ׳ כי אם מאס וכו׳ קצפת עלינו עד מאד (ועי׳ במ״כ ויפ״ת ומנחת ש״י בראשית א׳ ל״א מ״ו ב״ג ובהערות ר״מ קירכהיים במדרש ר׳ פפר מ ודה״מ צד 157 וקורות היהודים להח׳ גרעטץ ח״ד צד 469 ודוד״ח ח״ב צד 150 ואגה״ת ח״ב צד 10 וצד 13), אבן הרד״ק העיד בפירושו עה״ת (בראשית א׳ ל״א) שזהו חילוף ספר עתיק יושן וז״ל שם ואני מצאתי כתוב דהות באוריי׳ דאישתביאת לרומי והיא היתה גניזא וכתיבא בכנישתא דאסוירוס והנה טוב מות עכ״ל ולא גלה לנו הרד״ק היכן מצא כתוב, ובנראה מצא מציאה זו ביסודו של רמה״ד אשר הרבה ממאמריו נאספו במדרש בראשית רבתי כ״י ושם נמצא מאמר נפלא וכו נמנו ל״ב חילופים שבתורה ומתחיל בספרו של ר׳ מאיר כתוב ויעשו לאב וכו׳ דין הוא מן מיליא דכתיבן באורייתא דנפקת מן ירושלם בשביתא ובליקת לרומי והות גניזא בכנישתא דאסוירוס וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד וכו׳ ועי׳ מ״ש ה״ה עפשטיין במ״ה חלק ל״ד צד 337 ובמאגאצין שנת 1885 צד 91 ובס׳ לחם חמודות וכו׳ שיצא לאור לכבוד הה׳ הוואלזאן בשנת תרנ״ט צד 42) ולפי זה אפשר שר׳ מאיר מצא חילוף זה במקצת ספרים וציינו בגליון ס״ת שלו או שהיה כתוב כן בס״ת שלו לפי גי׳ כי״פ וילקוט בתורתו וכו׳ מצאו כתוב והנה טוב מות, וכן מובא בס׳ פוגיא צד 755 בשם ב״ר וברד״ק שם (ומ״כ שם מצאנו וצ״ל מצאו), ווה הענין לקמן סוף פ״כ בתורתו של ר״מ כתוב כתנות אור ופצ״ד סי׳ מ׳ בנוסחת הדפוסי׳ בתורתו של ר״מ מצאו כתוב וכן דן הדפוס (בכי״ל ליתא כל סי׳ מ׳ בפצ״ד, ובכי״פ ובי״א א׳ ובי׳ ליתא גם סי׳ ח׳ ועי׳ במ״ה חלק ל״ה צד 523): 2 את ר״ש בן ר׳ לעזר. למטה בפרשה זו איתא גם בכי״ל ר׳ שמעון בן לעזר, וכן לקמן פי״ג סי׳ י״ג ריש פי״ט פ״כ סי׳ י״א ר״ש בן אלעזר בלא כנוי רבי ולקמן סוף פי״ג בד״ו א״ר אלעזר בר׳ שמעון ועי׳ מ״ש מהרז״ף בדה״מ צד (?): 5 שנבוכדנצר וחירם. בב״ב שם בעדן גן וכו׳ אמר לו הקב״ה לחירם מלך צור וכו׳ בך נסתכלתי וקנסתי מיתה על אדה״ר. וגם כאן הובאו הפסוקים רק על חירם, וכתיבת נבוכדנצר בשתי תיבות איתא בד״ו והדפוסים ישנים אחרים, וכן בדר לעיטר לקמן פמ״א (פמ״ב) ועי״ש: 8 לאותו הרובה שימות. וכן דרשו חגיגה י״ג ב׳ מאי כתוב וכו׳ כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא, ובסגנון הירושלמי סוטה פ״ח כ״ב ד׳ רובה שנשא וכו׳ ועי׳ בפי׳ ב״ר: 10 שהן מגלגלין. לשון קנין מל״ם מגלה (ועי׳ גם בהוספות הח׳ פליישער בעמת ל ח״ג צד 720) שהן קונין מצות ומע״ט, וכן למטה בפרשה זו (צד 72 וצד 73) כל מי שהוא מגלגל מצוות (מצות) ומע״ט וכו׳ ולקמן ריש פל״ט שעד שהוא קטן היה מגלגל מצות ומע״ט, ובפס״ד עמדתי וגלגלתי מצוות ומע״ט וכו׳ תאמר שאחד

נמצאת עשייתן שלא לשמה. ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש ר' יוחנן אמר מפני מה נגזרה מיתה על
הרשעים, אלא כל זמן שהרשעים חיים הם מכעיסים להקב"ה ה"ה הוגעתם יי' בדבריכם (מלאכי ב יז)
כיון שהם מתים הן פוסקין מלהכעיס להקב"ה ה"ה שם רשעים חדלו רוגז (איוב ג יז) שם רשעים
חדלו מלהכעיס להקב"ה, מפני מה נגזרה מיתה על הצדיקים, אלא כל זמן שהצדיקים חיים הם נלחמים
עם יצרם, כיון שהם מתים הן נגוחין והדא היא ושם ינוחו יגיעי כח (שם שם) דיינו שיגענו. ר'
שמעון בן לקיש אמר ליתן שכר לאלו בכפליים ולהפרע מאלו בכפליים, ליתן שכר לצדיקים
שלא היו ראוים לטעום טעם מיתה וקיבלו עליהם טעם מיתה לפיכך לכן בארצם משנה יירשו
(ישעיה סא ז), ולהפרע מהרשעים שלא היו ראוים למות הצדיקים ובשבילם קיבלו עליהם מיתה לפיכך
ומשנה שברון שברם (ירמיה יז יח): אמר ר' שמעון בן לעזר והנה טוב מאד והנה טוב ו
שינה, וכי יש שינה טובה מאד אתמהא, לא כן תנינן יין ושינה לרשעים הנייה להם והנייה לעולם
אתמהא, אלא יש אדם ישן קימאה הוא עומד ויגע בתורה הרבה: נחמן בשם ר' שמואל ז

1 ילק' איוב שם, ילק' מכירי ישעיה שם, ילק' מכירי ס"ע כ"י: 6 עי' חגיגה ט"ו א: 9 ילקוט כ' ע"ז: 10 סנהדרין פ"ח מ"ה: 11 מדרש קהלת ג' את הכל עשה (ג' י"א), מדרש תהלים ע' סי' א':

1 ונמצאת י (שם) מ | עשייתן] אים, עשייתה ד, עשוייה י (שם) | לשמן א²י | ** יוחנן] ל' ל | * נגזרה דאים] נגזר ל | מיתה] גזרה א'ר¹מ | 2 הרשעים] ~ שימותו מ (ישעיה) | **כל] שכל ל | שהרשעים] שהן מ (שם) | הה"ד | הוגעתם] פא¹י, ~ את דא² | בדבריכם] ~ לשון יגיעה א | 3 וכיון י | הה"ד פא¹, שנ' דמ | שם חדלו מלהכעיס דפאי, חדלו מלהרגיז מ (שם) | 4 ומפני פאים | * נגזרה דא¹ים] נגזר פא² | מיתה] גזרה ר¹מ (שם), גזר של מיתה מ (ת"ע) | שהצדיקים] שהן מ (ישעי') | 5 ביצרם א¹ | וכיון אים | נינוחין א²י, נחין ד, ־ים א¹, נוחין פ, ־ים מ | הה"ד דפאמ, שנא' י | **ינוחו] ל' ל | דיינו ואומרים ~ א | שיגענו] פאמ, מה ~ ד | ר' — אמר] מ (ישעי'), ור'.. אמר ד, אמר ריש לקיש י, אר"ל א | 6 שכר] ~ טוב י | **לאלו] אלו ל | בכפלים ד, כפלים פא²ים (שם) | וליפרע י | כפלים ים (שם) | שכר] ~ טוב י | 7 ראויים די, ראוין א² | לטעום] ליתן להם א | מיתה] ~ וקבורה א² | וקבלו | עליהם ל' י | לפיכך] שנאמר י | לכן ל' פא | *יירשו פאים] ירשו לד | 8 *מהרשעים פא¹] מן הרשעים דא²מ (שם), מרשעים ל, מאלו בכפלי' י | שלא היו [הצדיקים אים (שם), צדיקים ד] ראויים (־ין א²מ, ראוים י, ־ין פ) לטעום טעם מיתה דפאים (שם) | ובשבילם קיבלו] וקבלו פ (וגרמו להם למות י) | *עליהם א²מ] עליהן דפ, ל' ל | מיתה] טעם ~ מ (שם) | לפיכך] לכך כתיב י | 9 ° ומשנה — שברם] משנה שברון ירשו ד | אלעזר דפ | והנה] אי, הנה דפ | והנה טוב] פ, והנה טובה ד, טוב זו א¹, זוי | 10 יש] פהא, ל' די | טוב פה | והא תניין י | יין ושינה] שינה א | הנייה] פהא¹י, הנאה א², נאה ד | והנייה הי, הנייה א¹, והנאה פ, הנאה א², ונאה ד | לעולם] ~ שאין הוטאין לצדיקים רע להם ורע לעולם י, שאין (שהן א¹) חוטאין א | 11 אתמהא] א², יהה א¹, ל' ד | יש אדם] מתוך שאדם דפ, מתוך שהוא א²י | קמעה פ, קימעא דאי | הרבה ל' א | נחמן בריה דרב שמואל פ, רבי (רב א) נחמן בר שמואל (בריה דרב שמואל א², בריה דר"ש א¹) בר נחמן דא | בשם ר' שמואל] בשם רב שמואל בר נחמן דפ, ל' א |

עומד ומסגל מצוות ומע"ט, וכן בירו' ב"ב פ"ט י"ז א' מה שסיגל סיגל לעצמו, ובפסי"ר פ"א (ב' א') כל זהב שסיגל מימיו וכו', ועוד דוגמאות אחרות במעת"ל ח"ג צד 474 ובערוך השו' ח"ו צד 18, ובשניהם צ"ל מה שהביאו מב"ר סוף פ"ט כל מי שהוא מסגל במצות ומע"ט הרי מלאך חיים וכו' ועי' במ"י לקמן צד 72 בד"ה מי שהוא מסגל: 1 על הרשעים. כפי' ב"ר כ"ט מפרש מפני [מה] נגזרה גזרה על הרשעים לאו דוקא שדין הוא שתגזר עליהם מיתה אלא מפני שאמר בסוף ומפני מה נגזרה גזרה על הצדיקים התחיל לומר גזירת הרשעים ובפי' הנדפס הובא בשם ס"א ושם הגי' במעין גנים איוב ג' י"ז: 2 הוגעתם יי'. וכ"ה במקרא, וכן הגיהו במקצת דפוסים ועח"נ, ומפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס נ"ל שהוסיפו בכי"א א' וב' הוגעתם וכו' בדבריכם לשון יגיעה וכן בסמוך ואומרים דיינו שיגענו: 5 נגוחין. מבנין נפעל וכ"ה לקמן פ"א בכי"ל כשבת אנו נינוחין וסוף פי"ג א"ל נינוחו, ובירוש' ברכות סוף פ"ה מ' ד' במות אני שנינות וכו' ועי' עמת"ל ח"ג צד 356: ושם ינוחו. בכי"ל נשמט ינוחו והשלמתי, והדורש ס"ד ושם ינוחו וכו' על הצדיקים נוחי נפש שאומרים דיינו שיגענו כל ימי חיינו במה שנלחמו עם יצרנו ועמ"כ: 7 משנה יירשו. כ"ה במקרא וכן הגהתי ועח"נ, ומשנה זהו כפליים, ולעיל בקרא שם ואתם כהני יי' וכו' משרתי אלהינו וכו', ודורש בארצם בארץ החיים כמ"ש שם שמחת עולם תהיה להם: 8 שלא היו ראוים למות הצדיקים. צ"ל שלא היו הצדיקים ראויים למות: 9 ומשנה שברון שברם. כ"ה לנכון בכי"ל ושאר כ"י ובילק' איוב, והוא פסוק בירמיה שם, ונשתבש בד"ו משנה שברון ירשו, ובדפוסים אחרים שבשו בכפליים משנה שכר ירשו או משנה שכרן ירשו ועי' בפי' מהרד"ו ובהו' רש"ש ובהערות ר"מ קריגער במ' ד' פפד"מ. ולעיל בקרא שם הנה אומרים אלי איה דבר יי' וכו' יבשו רדפי וכו' הביא עליהם יום רעה, ובחגיגה שם שאל אחר את ר"מ וכו' מאי דכתיב גם את זה לעומת זה וכו' א"ל ר"ע רבך לא אמר כך אלא ברא צדיקים ברא רשעים וכו' זכה צדיק נטל חלקו וחלק חברו מגן עדן וכו' אמר רב משרשיא [illegible] גבי צדיקים כתיב לכן בארצם משנה יירשו גבי רשעים כתיב ומשנה שברון שברם: 10 הנייה להם. וכ"ה [illegible] שבירושלמי, אבל במשנה שבמשניות ובבבלי סנהדרין ע"א ב' איתא הנאה להן והנאה לעולם, וברש"י שם הנייה להם וכו' ומפרש שם שכל זמן ששותין וישנין אינן חוטאין ואין מריעין לבריות, ומקשה מסיפא דמתניתין לצדיקים רע להן ורע לעולם, ובילקוט גורס כן ועח"נ: 11 קימאה. וכן כתיבת המלה באל"ף וה"א בכי"ל לקמן [illegible] רפי קימאה, וכתיבה זו נמצאת ג"כ בסגנון הירושלמי וכן בכא"ר הוצ' רמא"ש צד 89 וצד 90 ובתשובה [illegible] הרכבי צד 136 ועח"נ ועמת"ל ח"ד צד 327: נחמן בשם ר' שמואל וכו'. בכי"ל קטע כאן שם הדורש ושם

הנה טוב מאד זה יצר טוב והנה טוב מאד זה יצר הרע, וכי יצר הרע טוב מאד היא אתמהא. אלא שאלולי יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד בנים, וכן שלמה אומר כי היא קנאת

ח איש מרעהו (קהלת ד ד): אמר ר' הונא הנה טוב מאד זו מידת טוב. והנה טוב מאד זו מידת ייסורין. וכי מידת ייסורין טובה מאד אתמהא, אלא שעל ידיה הבריות באים לחיי העולם הבא וכן שלמה אומר ודרך חיים תוכחות מוסר (משלי ו כג) אמור צא וראה איזו דרך מביאה את האדם לחיי העולם הבא

ט הוי אומר זו מידת ייסורין: אמר ר' זעירה הנה טוב מאד זו גן עדן והנה טוב מאד זו גיהנם, וכי גיהנם טובה מאד אתמהא אלא למלך שהיה לו פרדס והכניס לתוכו פועלים ובנה אוצר על פתחו אמר כל מי שהוא מתכשר במלאכת הפרדס יכנס לאוצר וכל מי שאינו מתכשר במלאכת הפרדס אל יכנס לאוצר. כך כל מי שהוא מסגל מצוות ומעשים טובים הרי גן עדן, וכל מי שאינו מסגל מצוות ומעשים טובים הרי גיהנם:

י אמר ר' שמואל בר רב יצחק הנה טוב מאד זה מלאך חיים. והנה טוב מאד זה מלאך המות. וכי

4 עי' מכילתא יתרו מס' דבחדש פ' י', ספרי ואתחנן פי' ל"ב, מנחות ה' ל"ו(?), שמות רבה פ"ל סי' ט', תנחומא בתוס סי' ז', מדרש תהלים צ"ד סי' ב': 6 סדר אליהו רבה פל ח:

1 והנה טוב מאד פ. והנה טוב י | והנה — מאד] מאד פחי | רע א² | *הרע דא'ין רע ל°א², ל' ל | מאד ל' א | הוא] א, ל' דפי | 2 שאילולי ד, אילולי פאי | ולא הוליד בנים] ולא . . בן ולא השיא את בתו ח, ולא הוליד [בן י] ולא נשא ונתן דפי, ולא . . בנים ולא נשא ולא נתן א | 3 וגו'] מרעהו | רב הונא א', ר' חנינה פ | הנה — [illegible] | זו מדת דאי, ל' ל | ייסורין] א². יסורין ד, הייסורין א' היסורין פ (וכן בסמוך) | 4 טוב ח | ידיה] ידי היסורין פ | באין הבריות א | וכן אמ' שלמה ע ה א² | 5 צא] בא א² | איזו] א', אי זו חא², איזה דפ | דרך] ~ התוכחת ח | מביא א, שמביאה ח | 6 זעירא דפא | הנה — מאד] והנה טוב חי, הנה טוב פא' | זה פאי | והנה — מאד] מאד פי | גיהנם] פ. גהינם דא', גיהינם א² (וכן בסמוך) | 7 טוב פחא' | *מאד דפחא] ל' ל | אלא] פחא, ל' ד | למלך] פאי, משל ~ דח | לתוכה א' | ואמר חא | 8 *מי דפא'ין ל' דא² | שהוא מתכשר א², שמתכשר פי | שאינו — לאוצר] שאינו מתכשר אל יכנס י | כך] ~ אמ' הב"ה א | 9 מצות | הרי — עדן] יכנס לגן עדן פאי | וכל — טובים] ואם לאו י | *מצוות] במצוות ל, מצות דא | *ומעשים דא] ובמעשים ל | הרי גיהנם] יכנס לגיהנם א', . . לגיהינם א² | 10 **שמואל] שמו' ל | בר רב] א², בר' פ, בר דא' | הנה — מאד] הנה טוב א, והנה טוב חי, טוב פ | החיים א'ר | והנה — מאד] מאד פא'י |

האומר בשמו ועה"נ, ובמ' קהלת שם הגי' נחמיה בריה דרבי דשמואל בר נחמן אמר, ובמ' תהלים רב בריה דשמואל בשם שמואל (וצ"ל רב נחמן), ולנכון נעדר כאן בכי"ל התואר רב או רבי, וכן בדפוסי' לקמן פ"י סי' ה' נחמן בריה דר' שמואל (בכי"ל בריה דשמואל) בר נחמן אמר אם זכה וכו', ושם פל"ב סי' א' נחמן בריה דר' שמואל בר נחמני (בכי"ל רב נחמן בר שמואל בר נחמן), ופל"ח סי' א' נחמן בריה דשמואל, וכן ירוש' שבת פ"א ג' ד' נחמן בריה דר"ש בר נחמני בשם ר"ש בר נחמני, וירוש' מגילה פ"א ע' ב' נחמן בריה דר"ש בר נחמן ועי' מבה"י ק"ז א' קכ"ו א': 1 הנה טוב מאד. במאמר זה ובמאמרים שלאחריו נדרש הכתוב לשני ענינים, ולפי הגי' שלפנינו ובדפוסים דרשו הנה טוב מאד לענין אחד ויתורא דוי"ו והנה טוב וכו' לענין אחר שנראה שהוא הפוכו, ולפי גי' הילקוט וכי"פ (ועי"ע בח"ג) דרשו והנה טוב לענין הראשון ומלת מאד לענין השני, וכן איתא במ' קהלת שם והנה טוב זה יצר טוב מאד זה יצר הרע (ושם נוסף בתחלת המאמר והנה טוב מאד והנה טוב אדם, ועי' לקמן צד 73) וכן הובא ברד"ק וברבינו בחיי, ועי' לעיל צד 68 במאמר ר"ש בן לקיש ובמ"י שם: אלא שאילולי וכו'. במ' קהלת שם אלא ללמדך שאילולי וכו' ולא הוליד בנים שכן שלמה אומר כי היא וכו'. וברד"ק הובא אלא שאילולי וכו' ולא הוליד ולא נשא ונתן וכן אמר שלמה וכו' ועה"נ, ובמ' תהלים מ"ב שם הגי' וירא וכו' והנה טוב מאד זה יצר הרע וכי יצר הרע נקרא טוב אלא ללמד שאלמלא יצר הרע לא היה אדם נושא אשה ולא הוליד מבנה בנים ולא היה העולם מתקיים ועי' בר' בחיי: 2 כי היא וכו'. בפי' ב"ר כ"י מפרש כי היא קנאת איש מרעהו זה יצר רע (הרע) שמקנא לאדם לעשות את כשרון המעשה לישא אשה ולבנות בית ולהוליד בנים ולישא וליתן, ועי' במ' תהלים מ"ב ל"ז כי' א' שאילולי הקנאה אין העולם עומד ואין אדם נושא אשה ואינו בונה בית וכו': 3 זו מידת וכו'. בכי"ל חסר מן מידת עד מידת, וג"ר שנשמט ע"י מ"ס והשלמתי, וכן איתא הדרש בשלימותו בדפוסים ובילק' וביו"ת וכי"א א' וב', וכן הובא ברד"ק, אמנם במטה"מ כי' ש"ב מובא רק אמר רב הונא והנה טוב מאד זו מדת יסורין, וג' שם אי זו דרך מביא את וכו', ובכי"א א' וב' נשמט מן וכן עד לחיי העוה"ב והתהלים שם בגלען, וברד"ק גורס רב הונא אמר והנה טוב זה מדת טוב מאד זה מדת יסורין וכי וכו' אלא שעל ידי יסורין וכו' צא וראה איזהו דרך מביאה וכו': 4 באים לחיי העוה"ב. במכילתא וספרי שם במאמר רשב"י חביבין יסורים וכו' העולם הבא מנין וכו' כי נר מצוה וכו' ודרך חיים תוכחות מוסר אמרת אי זה דרך שמביאה (בספרי איזהו הדרך שמביא) את האדם לחיי עוה"ב (לעוה"ב) הוי אומר אלו (זה) יסורין: 6 אמר ר' זעירה. ברד"ק מובא א"ר זעירא הנה טוב זה גן עדן מאד זה גהינם וכי וכו' טוב מאד וכו' משל למלך וכו' והכניס לתוכו וכו' ובנה אוצר וכו' כל מי שהוא מתכשר וכו' יכנס לאוצרו וכל מי וכו' אל יכנס לאוצרו כך כל מי וכו', וכן הגיהו במקצת הדפוסים יכנס לאוצרו וכו' אל יכנס לאוצרו וכו': 9 מי שהוא מסגל. וכ"ה לעיל צד 70 בכי"ל ושאר הספרים שהן מסגלין מצוות (מצוה) ומע"ט וכו' וכן במאמר ר"ש בר רב יצחק מי שהוא מסגל מצות ומע"ט וכו' וכל מי שאינו מסגל מצות ומע"ט ורק בסמוך במאמר זה איתא בכי"ל וכל מי שאינו מסגל במצוות ובמעשים טובים והגהתי גם שם מסגל מצוות ומע"ט ועה"נ, אבן ברד"ק מובא כל מי שהוא מסגל במצות ומע"ט הרי ג"ע וכל מי שאינו מסגל במצות ומע"ט הרי גהינם, וכן הגיהו במקצת דפוסים, ולא מצאתי סעד לסגנון זה, וגם אין לפרש מסגל במצוות ומע"ט ממיין במצות ומע"ט ועי' במ"י לעיל שם בד"ה שהן מסגלין: 10 אמר ר' שמואל. בכי"ל

מלאך המות טוב מאד. אלא למלך שעשה סעודה וזימן את האורחין והכנים לפניהם תמחוי מלא כל
טוב, אמר כל מי שאוכל ומברך את המלך יאכל ויערב לו, וכל מי שהוא אוכל ואינו מברך את
המלך יותז ראשו בסיף. כך כל מי שהוא מסגל מצות ומעשים טובים הרי מלאך חיים, וכל מי שאינו
מסגל מצות ומעשים טובים הרי מלאך המות: אמר ר' שמעון בר אבא הנה טוב מאד זו מידת יא
הטוב והנה טוב מאד זו מידת הפורענות, וכי מידת הפורענות טובה היא, אלא שקד איך להביאה: ז
ר' סימון בשם ר' שמעון בר אבא כל המידות בטלו, מידה כנגד מידה לא בטלה. ר' הונא בשם ר'
יוסי מתחילת ברייתו של עולם צפה הקב"ה שבמידה שאדם מודד בה מודדין לו לפיכך אמר הכתוב
והנה טוב מאד הנה טוב מידה: כל רבנין אמ' [לה בשם ר' חנינה, ר' פינחס ר' חלקיה] בשם ר' סימון יב
הוא מאד הוא אדם, הינון אותיות דדין הינון אותיות הי"ה וירא אלהים את כל אשר עשה
והנה טוב מאד והנה טוב אדם: אמר ר' שמעון בן לקיש הנה טוב מאד זה מלכות שמים. והנה יג
טוב מאד זה מלכות הארץ, וכי מלכות הארץ טובה מאד אתמהא, אלא שהיא תובעת דיקיות

5 איכה רבתי פ' נשקד (א' י"ד), סנהדרין ל"ט א': 6 סוטה ח' ב', ועי' סנהדרין ל' א', נדרים ל"ב א', איכה רבתי פתי' כ"א (כ"ב) והלכוע, תנחומא נח סי' י"ג ושלח סי' י"ד, שמות רבה פ"ט סי' י', במדבר רבה פ"י סי' ב', סדר אליהו רבה פ"ל: 7 סוטה פ"א מ"ז תוספתא סוטה פ"ג, ירוש' סוטה פ"א י"ז א', סוטה שם, סנהדרין ק' א', מגילה י"ב ב', מכילתא שם בשלח דשירה פ"ה מס' דעמלק פ"ב, ספרי בהעלתך פי' ק"ו, פסיקתא פ"י (פ"ג א'), פסיקתא רבתי פל"ט, שמות רבה פכ"ה סי' ו', במדבר רבה פ"ט סי' כ"ד, מדרש תהלים כ"ב סי' ב' פ"א סי' ב', סדר אליהו רבה פי"ג פ"ט פ"א פי"ח פי"ט פכ"ז, סדר אליהו זוטא פ"ח: 8 לעיל פ"ח לד 60: 10 ילק' ישעיה ר' פכ"ד (סס"ג), ילק' מכירי ישעיה מ"ה י"ג:

1 מאד] הוא א, מאד אתמהא ד | שעשה] ~ לו פ | סעודה—האורחין] סעודה לאורחים א[2] | להן א[1] | תמחויין (מלאים א[1]) מלאין אב | 2 ואמר י | שאוכל] פי, שהוא אוכל דאב | וכל—המלך] ואם לאו פ, ואם לא י | 3 יתיז א | את ראשו פאב | מי שמסגל פ | החיים אב | 4 ר"ש בר נחמני א[2], רשב"ן א[1] | הנה — מאד] הנה טוב א, והנה טוב חבי, טוב פ | 5 הטוב] טוב י, הדין הטוב פ | והנה — מאד] מאד פא[1]בי | פורענ' א[1]י | פורענות אב | היא] ~ מאד דאב | שקד] א[2]בר, ישקד פ, שקד השם ח, שקד על הרעה א[1], שוקד על הפורענות די | איך] היאך דפא[2]י, ל' א[1] | להביאה] ~ כדכת' וישקד יי' על הרעה וגו' פ | 6 ומדה א | כנגד מידה] במדה י | רב הונא פ | 7 יוסף א[2]ב | **לו] ל' ל | אמר הכתוב] פחא אמ' הקב"ה ב, אמרו חכמים ד | 8 והנה — מאד] והנה (הנה א[2]) טוב אב | הנה — מידה] טוב מדה פ, זו מדה טובה ד, זו מדת פורענות ח, זו מדת הטוב והנה (הנה א[2]) טוב מאד זו מדת פורענות א, זו.. הטוב מאד זו.. הפורענות כ | * כל] וכול ל, ל' דפאב | רבנין] פא, רבנן דכ | אמרין פא[2], ר' דא[1]כ | *לה — חלקיה] לה.. ר' חנינה (רנא דאב) בר אידי ר' (ורבי ד) פנחס ור' חלקיה פדאב, ל' ל | בשם ר' סימון] פאב, ל' ד | 9 הוא — אדם] מאד הוא אדם הראשון ב, ל' פ | הינון — דדין] הן אותיות דדין ואותיות דדין פ, הינון אתיא דדין אינון אתיא דדין כ, אתיא דדין אתיא דדין י[1], אתיא דדין הייגון אתיא דדין א[1], היגון אתיא דדין באתיא דדין א[1] | הה"ד | 10 *והנה טוב מאד ד] וגו' ל (הה"ד — מאד ל' פ) | והנה טוב אדם] זה אדם ד, מאד אדם פ, ל' אב | הנה מאד] טוב פ, הנה טוב י, והנה טוב כי (ישעיה) מ | זה] י, זו דאבי (שם) מ | והנה — מאד] מאד פבים | 11 זה] י, זו דפאבי (שם) מ | טוב י (שם), טובה היא א | תובעת] טובה על ע | דיקיו' י[1], דקיון דער[1] |

איתא ר' שמע' והגהתי, וכל המאמר עד הרי מלאך המות כתוב בכי"ל בגליון: 4 א"ר שמעון בן אבא. בכי"ל כתוב א ת א ובינו שיטי מוגה ב' ר"ל אבא, ובסמוך איתא בגוף הספר ר' סימון בש' ר' שמע' בר אבא: 5 אלא שקד. באיכ"ר שם נשקד שי"ן כתיב נשקד שקד הקב"ה איך להביא עלי את הרעה, ונדרש שם בשיטין שונות אמר אב אני מגלה אותן בתקופת טבת הרי הן לוקין בצנה וכו' עיי"ש, ובסנהדרין שם א"ר חסדא וכו' מאי דכתיב וישקד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו (דניאל ט' י"ד) וכו' צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים גלות צדקיהו וכו' עולא אמר שהקדים שתי שנים לונושנתם וכו' ועי' בשני הפירושים שבפי' ב"ר הנדפס והפי' ס"א שם שמעורבב בפירוש האחר הוא בפי' ב"ר כי"ט וכי"א ושם מתחיל המאמר שקד היאך להביאה וכן כת' בוידוי עזרא (כ"ה שם) וישקוד וכו' כי צדיק וכו' את מוצא ב' שנים גלו ישראל עד שלא הגיע וכו' ומסיים שם הוי וישקוד וכו' אפילו ברעות שהביא עלינו עשה צדקה עמנו ששקד להביאה קודם זמנה, ומדויק הגי' שלפנינו שקד וכו ועח"נ: 6 כל המידות בטלו. משנה סוטה שם במידה שאדם מודד בה מודדין לו ובגמ' שם אמר רב יוסף אף על גב דמידה בטילה במידה לא בטיל ופי' שם אע"ג דמידה בטילה שפסקו ארבע מיתות ב"ד, ובפי' המאמר שלפנינו מביא ביפ"ת כל המדות בטלו פירש"י מדות טובות שבהן נברא העולם ועיי"ש, ובפי' ב"ר הנדפס נשתבש כל המדות תשעה וארבעים מדות שבהן וכו' (ועל זה כתב ר' אברהם ווילנא בהקדמתו למ' אגדת בראשית כתומים מאד דבריו מי ידעתי ואמצאהו ואבוא עד תכונתו ועי' ברב פעלים מ"ד א') ומיפ"ת נראה שהיה כתוב בפי' ב"ר שלפני המדפיסים או הסופרים כל המדות מ"ט (ר"ת מדות טובות) שבהן נברא וכו' וטעו לפתר את הר"ת במספר תשעה וארבעים ועי' תוספתא עתיקתא שהו"ל הח' רח"ם הורוויץ ח"א צד 7: בשם ר' יוסי. ר' יוסי שר' הונא אומר בשמו הוא רב יוסף הבבלי ועי' מבה"י ק"ג א' ואגה"א ח"ג צד 275 וצד 300: של עולם. כ"ה בכי"ל באן בשני שיטין: 7 מודדין לו. בכי"ל נשמט מלת לו והגהתי: 8 טוב מידה. וכן הדרש ברכות פ"ט מ"ה בכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך, ובספרי ואתחנן פי' ל"ב בכל מאדך בכל מדה ומדה וכו' בין במדת הטוב בין במדת הפורענות ועי' בפי' מהרז"ו: כל רבנין אמ'. בכי"ל איתא וכול רבנין אמ' בשם ר' סימון ומלת וכול נר' שהיא נמחקה, והגהתי כמו שהגי' לעיל צד 60 ועח"נ ולעיל צד 26: 11 דיקיות של בריות. דין ומשפט שלהם, וכן מפרש לנכון בכי"ל בינו שיטי דקיות דין ועי' מו"ע ע' דקיו' [illegible]

יד שלבריות אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי (ישעיה מה יב): ויהי ערב ויהי בקר יום הששי אמר ר' יודן זו שעה יתירה שמוסיפין מחול על קודש ובה נגמרה מלאכת העולם. הששי אמר ר' סימון בא מיתש מעשה. עד כאן מונים מנינו שלעולם מכן ואילך מונין מניין אחר:

פרשה י

א ב א) ויכלו השמים וגו' לכל תכלה ראיתי קץ וגו' (תהלים קיט צו) לכל יש סיקוסים, השמים והארץ יש להם סיקוסים, חוץ מדבר אחד שאין לו סיקוסים, ואיזו זו זו התורה ארוכה מארץ מדה (איוב יא ט). דיא לכל תכלה ראיתי קץ זו מלאכת שמים שנ' ויכלו השמים וגו':

2 ילקוט רמז ט"ז, פסיקתא רבתי פכ"ג (קט"ו ח'): || 4 ילק' תהלים ר' תתע"ח, ילק' מכירי תהלים קי"ט סי' כ"ח, ופי' מיחנין כ"ח ח', פדר"א פי"ח:

1 אנכי] שנ' ~ דפאבי, דכתיב ~ י (שם)' | ״ואדם — בראתי) וגו' ל | 2 זו] זו היא א, ה' יתירה זו היא כ | יתירה] ראשונה בש | קדש דכ, הקודש י, הקדש פא | עולם פא' | הששי] פחב, בששי א, על כן כתיב הששי ד (דאמר רבי סימון על כן כתיב הששי י) | 3 בא — מעשה] באמיתש מעשרים פ, ברי מיתש בכל יום כ, מתחלת מעשים ח, מתחלת מעשה יש, ממעשה בראשית א', בר מרתא ד, ל' א'י | ועד כאן ח | מונין | מנינו] פ, למנינו דא, למניינו כד', מניין ח, לברייתו י | מכאן פאבי | מניין] כי, מנין פ, למנין דא | ״ אחר] אחר ל (~ שבועות ותדשים שמטות ויובלים כ) || 4 וגו'] פ, והארץ וכל צבאם דאב | לכלן כ, כתיב ~ דפאמ | וגו] א', רחבה מצותך מאד דפב | יש] ראיתי מ | סיקוסין אבימ, סקוסים ע | 5 השמים והארץ] אב, שמים וארץ דפי, השמים מ | ואי זו זו א'ב, ואי זה (ואיזה פ) זה פא' | ארוכה] כ, שנ' ~ דפאים | מדה] מ, ~ ורחבה מני ים דאבי | זה א' | השמים פ, שמים וארץ דאבמ |

דיקיות מן דיקי¹) כמו אמבטיות בירוש' שבת פ"ג ה"א ופסחים פ"ג כ"ט ד' מן אמבטי, וכן המגנון לקמן בכי"ל פמ"ה תבוע דיקי דידי, ולקמן פ"י הגי' לתבוע דיקיון²) שלו, ובילקוט דפ"ר ר' מ"ז הגי' דיקיו' והוא דיקיון ובטעות בד' פפד"א דיקוס וצ"ל בערכי המלין שהביאו מלה זו: 1 ואדם עליה בראתי. נ"ל שכוונת הדרש אל תיקרי ואדם אלא ואתם כמו לקמן פ"י קרי עליה ואתן אדם תחתיך ועיי"ש ובמ"י לעיל צד 16 בד"ה מי העיר מסורת. ומלכות הארץ זו מלכות הרומיים (ובד' ווילנא שינו הגי' כן) ורשב"ל הפליג בשבחה שהיא תובעת וכו' ועי' גם באגה"א ח"א צד 170: יום הששי. ולא כת' יום שני כמו שכ' יום שני יום שלישי וכו' ודורש ר"י הה"א שנתוספה בששי לרמז על שעה יתירה שמוסיפין וכו' ובה נגמרה וכו', ובפס"ר שם דורש ר' יודן כן ויום השביעי שבת לה' אלהיך זו שעה שמוסיפים מחול על הקודש שבו נגמרה מלאכתו של עולם, ושעה זו נמנה ליום הששי וליום השביעי וכן מפרש בפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס יום הששי ה"א יתירה להרבות שעה ראשונה (כן הגי' שם ועת"נ) אחרונה ליום ששי ראשונה לשבת, ועי' לקמן סוף פ"י ר' שאליה וכו' מהו ויכל אלהים ביום השביעי א"ל כזה וכו' אמר רשב"י בו"ד שאינו יודע לא רגעיו ולא עתיו וכו' הוא מוסיף מחול לקודש אבל הקב"ה וכו' נכנס בו כחוט השערה, ובכי"א כ' איתא עוד כאן אר"ל מלמד שהתנה הב"ה עם מעשה בראשית אם מקבלין את התורה מוטב ואם לאו אני אחזיר אתכם לתוהו ובוהו, והוא הוספה עפ"י שבת פ"ח א' (ועי' ד"ס) וע"ז ג' א' ועי' בפירש"י שם ובפירושי עה"ת ובתנחומא בראשית סי' א': 2 הששי. לפי הגי' שלפנינו בכי"ל וכן בכי"פ ובי"ח וכי"כ נ"ל שבאן מתחיל הדרש של ר' סימון, ובגי' הדפוסים מובא גם בדר"ק אמר ר' יודן וכו' זו וכו' מחול על הקדש ובה נגמרה מלאכת העולם על כן כתב הששי: 3 בא מיתש מעשה. בכי"ל כתיב ב"ה והה"א נמחק וכתוב עליו א' ר"ל ב"א, ומלת מיתש מפרש בינו שושי הו"ל ש"א, וגי' זו מקויימת גם עפ"י הגי' באמיתש בכי"פ וכן איתא מ"י ת"ש בכי"ב ומלת מ"ע ש"ה בפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס ובכי"א א' ממעשה. ונ"ל שר' סימון דורש ה' ש' ש' י לשון תשש וכן בדרז"ל תשש כחו, והשב מיתש הוא על משקל מכב (מ"א ו' כ"ט) מפעל סבב, מיתם מפעל תמם, מיעל מפעל עלל (ועי' ראלבאן צד 131), והורש יום הששי יום שבו בא מיתש מעשה בראשית כדמפרש ואזיל עד כאן מונים וכו', ודרש זה מפרש בפי' השני בפי' ב"ר הנדפס מיום ראשון ועד כאן מונין למנינו של עולם ויהי ערב ויהי בקר יום אחד יום שני וכו' מששי ואילך מונין למנין אחר בכך וכך להדש בכך וכך שנים, ובפי' ס"א ובי"ה בפי' ב"ר כי"ט ומכאן ואילך מונין שבועות והדשים שמיטין ויובלות (וכן נוסף בכי"כ) ועי' נ' במ"כ ויפ"ת ועוד צריך פירוש, והגי' מתחלת מעשה מתחלת מעשים ממעשה בראשית הן הגהות לגי' העיקרית הזרה, וגי' הדפוסי' משובשת מאד ואמורא ר' סימון בר מרתא לא נזכר בשום מקום: מניין אחר. לעיל צד 66 הערותי שבכי"ב חסר מסוף פ"ח עד וכי מלאך וכו' אלא למלך שעשה, וכאן בסוף הפרשה נוסף שם בזה"ל פיתחא קדמאה דהדין פרשה דכתבינן וירא אלהים את כל אשר עשה וכו' ר' לוי בשם ר' חמא ב"ר הנינא פתח כבוד אלהים וכו' ר' לוי אמ' מתחלת הספר עד כאן כבוד וכו' כבוד תורה שנמשלה כמלכים שנ' בי מלכים ימלוכו חקור דבר וירא אלהים את כל אשר עשה הדין הוא פיתחא קדמאה דוירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ובתריה ר' תנחומא פתח את הכל עשה יפה בעתו:

פרשה י'. בכי"א א' וב' פרש' ט': 4 לכל יש סיקוסים. מדה ושיעור³) וכן בוי"ר פי"ב סי' ד' לקרבנות נתתי סיקוסים וכו' שנ' ונסכיהם חצי ההין וכו' ועי' מו"ע ע' סקס, ובערוך שם קטע המאמר, ובכי"ל מפרש בינו שושי ק"ץ, ואפשר שדורש ויכלו ותכלה לשון וכל בשלים ועי' בראב"ע תהלים שם: 5 השמים והארץ. אפילו שמים וארץ יש להם סיקוסים שאמר הקב"ה לעולמו די (עי' לעיל צד 37), ומפרש תהלה שיש לכל תכלה קץ באורך ורוחב וגובה ועומק, ובמאמר הסוגר דורש שיש לכל תכלה קץ בזמן ופי' ויכלו השמים וכו' כפשוטו שנגמרה מלאכת השמים וכו', וכן בפדר"א שם שכל וממלאכה מפועל ומצווי לכך נאמר ויכלו השמים והארץ ועי' גם בפי' מהרז"ו: חוץ מדבר אחד. שאין למוד אותו וזו התורה, וס"ד רחבה

¹) δίκη. ²) δίκαιον. ³) σηκός (σήκωμα).

ב ר׳ חמא בר׳ חנינא פתח הנו סיגים מכסף וגו׳ (משלי כה ד) אמר ר׳ אליעזר לאמבטי שהיתה מלאה מים והיה בה ב׳ דיוסקוסים נאים, כל זמן שה׳א מלאה מים לא היתה מלאכת דייסקיסים נראת, כיון שפתקה וניער המים מתוכה נראת מלאכת דיוסקוסים. כך כל זמן שהיה תהו ובהו בעולם לא נראת מלאכת שמים וארץ, כיון שנעקר תהו ובהו מן העולם נראת מלאכת שמים ויצא לצרף כלי (שם שם) ונעשו כלים ויכלו השמים והארץ וגו׳:

ג [ויכלו השמים והארץ וגו] כאיצד ברא הקב״ה את עולמו. אמר ר׳ יוחנן נטל הקב״ה שתי פקיעות אחד שלאש ואחד שלשלג ופתכן זה בזה ומהן נברא העולם. ר׳ חנינא אמר ד׳ לד׳ רוחות. [ר׳ חמא אמר ו׳ ד׳ לד׳ רוחות] וא׳ למעלה וא׳ למטה: אדרינוס שחיק עצמית שאל לר׳ יהושע בר׳ חנינא אמר ליה כיצד ברא הקב״ה את עולמו. אמר ליה כההוא דאמר ר׳ חמא. אמר ליה איפשר כן אתמהא. הכניסו לתוך בית קטן אמר לו פשוט ידך למזרח ולמערב לצפון ולדרום. אמר לו כך מעשה

1 ילקוט כמ ע״ז, ילק׳ משלי כ׳ תתקס״ח, ילק׳ מכירי משלי כ״ה ד׳, ועי׳ במדבר רבה פ״ז סי׳ ס׳: 6 עי׳ חגיגה י״ב ס׳:

1 בר׳ הנינא] כ, בר הנינא א, . . חנינה פמ, ל׳ ד | וגו׳] ויצא לצרף כלי מ | אליעזר] ~ בן יעקב פא²כי (משלי),
בשם ר׳ יעקב ד | לאמבטי] פא²כעים, משל לאמבטי ד, . . לאנבטי א¹ | 2 שהיתה ל׳ מ | והיה] פכי,
והיו דאעמ | ב׳] שני דפאכימ, ל׳ ע | דיוסקוסים] ־ין כ, דיסקוסים העש, ־ין א², דיסקסים י, דיוסקיאות א¹
שהיא] שהיתה דאכימ | דיוסקופין א¹כ, דיסקוסים ח, ־ין א², דיסקסים י, ריסיקוסין י (שם) | 3 נראת] ד¹י¹,
נראית דפאכי¹ (שם) | שפתקה] פחא²כי (שם) מ, שפותקה י¹, שפתחה א¹, שפסקה ד | מים פ | °מתוכה]
שבתוכה ד | נראת] ד¹י¹, נראית דאכי (שם) מ | דיוסקוסין מ, דיוסקוסים ח, ־ין א², דיסקסים י,
ריסוקוסין י (שם) | שהיתה אי (שם) מ | תהו ובהו בעולם] פאימ, העולם תהו ובהו ד | 4 נראית דאי (שם) מ |
**מלאכת] ל׳ ל | וארין ל׳ א (לא היתה מלאכת . . וארין נראת י¹) | כיון] לאחר י, ל׳ פ | שנעקר] נינער פ | מן העולם]
ואמר יקוו המים כ | נראת] י¹, נראית דאכי (שם) מ | שמים] א, שמים וארין דכימ, העולם פ | 5 ונעשו] י,
נעשו דפאכי (שם) מ | ככלים יש, בכלים א | ויכלו] פ, הה״ד ~ דא², שנ׳ ~ כי (שם) מ, דכתי׳ ~ א¹
וגו׳] וכל צבאם דכי (שם), ל׳ אמ | 6 כיצד | שני א² | 7 פקעיות פכער, פקיעיות ד, בקעיות הא | אחד] הע,
אחת דפא¹כע, א׳ א² | *ואחד הע] ואח׳ ל, ואחת דפא¹כע, וא׳ א² | ופתכן] ונתנן כ | הנינא] אכ,
־ינה דפ | ארבע לארבע דפכ | רוחות] ~ השמים דפחאכ, העולם כ | 8 *ר׳ חמא ל¹] ~ בר׳ חנינא פכ,
בר . . א, בר חנינה ד, ל׳ ל | *אמר ל¹דפאכ] ל׳ ל | *ו׳ ד׳ לד׳ ל¹] שש ד׳ לד׳ פא², שש (ששה כ) ארבע
לארבע דכ, ל׳ ל | *רוחות ד] ~ השמים פחאכ, ל׳ ל | וא׳] א², ואחת דפא¹כ | למעלה] פחש,
למעלן אכ, מלמעלן ד | וא׳] א², ואחת דפא¹כ | למטה] פחש, למטן אכ, מלמטן ד | אדריטס] א²כ,
אדרייונוס דא¹ | שאל] פאכ, שאליה ד | בר׳] פ, בר ד, בן אכ | 9 חנניא כ, ־יה א | לו פכ
העולם כ | לו פ | כההיא פא | ר׳ חמא] ~ בר׳ חנינא פכ, בר . . ד | לו פכ | כך כ | 10 לתוך
בית] פ, לבית דאכ | ידיך פאכ | ולצפון פ | לו פכ | כך] פ, ~ היה דאכ |

מצותך מאד, ומפורש יותר באיוב ארוכה מארץ מדה וכו׳ ושם במקרא שלפניו גבהי שמים וכו׳, ובעירובין שם אמר רב חסדא דריש מרי בר מר מאי דכתיב לכל תכלה וכו׳ רחבה מצותך וכו׳ אמרו דוד ולא פירשו וכו׳ אמרו איוב ולא פירשו דכתיב ארוכה מארץ וכו׳ עיו״ש: 1 אמר ר׳ אליעזר. הוא ר״א בן יעקב ועת נ, וכמו בכי״ל כ״ה בדפוסים וכי״פ וכי״א ב׳ וכי״כ וילק׳ משלי ר׳ אליעזר, ורק בכי״א א׳ איתא ר׳ אלעזר ב״י ועי׳ בדה״מ צד 73 ואגה״ת ח״ב 283: לאמבטי. כלי מיוחד לרחיצת אדם וכלים¹) ועי׳ מו״ע ע׳ אמבטי וערוך ע׳ דסקס: 2 והית בה. עי׳ במ״י לעיל צד 43 בד״ה שהיה לו: דיוסקוסים. צורות בולטות²) ועי׳ זקש בייטרעגע ח״ב צד ק״ה, ואודות כתיבת התיבה ביו״ד וו״ו שהיא ג״כ בדפוסי׳ וכי״כ עי״ע קרוס ח״א צד 90: 3 כיון שפתקה. שפתח נקב האמבטי שבו המים יוצאים ועי׳ בפי׳ ב״ר ופי׳ שפתקה כמו שפתחה וכן ירושׁ׳ שבת פ״א ג׳ ד׳ פותקין אמת המים לגינה ובבבלי שבת י״ח א׳ פותקין מים וכו ופירש״י שם פותחין ועי׳ ד״ס, וכן ח״ג לקמן ריש פמ״ז היה פותק והיה פותח ובתוספתא ב״ק פ״ב הפותקין והפותחין: 5 ונעשו כלים. דורש ויכלו לשון כלי נעשו כלים³): 6 כאיצד. וכן איתא בבמד״ר ד״ו פ״ד סי׳ י״ד כ א י צ ד מסדירין לחם הפנים (וכתוב שם בשתי תיבות) ועוד שם כאי זה צד וכן כתיבת התיבה הרבה פעמים בס׳ אליהו רבה הוצ׳ רמא״ש ועי׳ עמת״ל ועה״ש ע׳ כיצד: שתי פקיעות. כדורים, וכן בהוראת כריכה⁴) לקמן ריש פי״ב פקעת של גמי ובב״ק קי״ט ב׳ שיורי פ ק י ע ו ת ובערוך ע׳ פקע ה׳ הביא שיורי פ ק ע י ו ת (ועי׳ בד״ס) ופי׳ קיבורא בארמית ועי׳ לעף פלאנצענגאמען צד 333, ובחגיגה שם איתא ואמר רב יהודה אמר רב בשעה שברא הקב״ה את העולם היה מרחיב והולך כשתי פקעיות של שתי עד שגער בו הקב״ה והעמידו וכו׳, ועי׳ האגדות לעיל צד 4 בראשית ברא וכו׳ ולא פירש וכו׳ איכן פירש להלן כי לשלג יאמר וכו׳, וצד 31 שמים וכו׳ אש ומים וכו׳ נטל הקב״ה אש ומים ופתכן זה בזה וכו׳ ומ״ש במ״י שם, וכבר העיר ביפ״ת שזכר כאן אש ושלג לבד שבהם נכללו כל צדדי הפנות היסודות ארבעתן וכו׳ ור׳ הנינא שאומר ד׳ פקיעות כוון לד׳ היסודות ועי׳ גם באגה״ת ח״א צד 177 ושם שער שר׳ חמא שאומר ו׳ פקיעות כוונתו לששה דברים שנאמרו בפ׳ והארץ היתה תהו ובהו וכו׳ וכלם כת׳ בהם בריאה ועי׳ לעיל צד 8: 7 אחד של אש ואחד וכו׳. וכ״ה בערוך ע׳ פתך, אבל בע׳ פקע אי׳ אחת של אש ואחת וכו׳ ועת״נ: 8 ר׳ חמא. בכי״ל חסר עד לד׳ רוחות והושלם בגליון ר׳ חמא א׳ ו׳ ד׳ לד׳ והוספתי רוחות ועי׳ נ: 9 כההוא דאמר ר׳ חמא. בברייתא יומא נ״ד ב׳ איתא ר׳ אליעזר אומר עולם מאמצעיתו נברא וכו׳ ר׳ יהושע אומר עולם מן הצדדין נברא שנאמר כי לשלג יאמר וכו׳ ועי״ע לקמן פי״ב סי׳ י״א, ומשמע שפליג כאן אברייתא שם לפי שמסיים ר׳ יהושע כך מעשה לפני הקב״ה וידיו כביכול פשוטות למזרח ולמערב וכו׳, וביפ״ת האריך לפרש שר

¹) ἐμβατή. ²) δίσκος. ³) כֵּלִים. ⁴) Knäuel.

ר' לפני הקבה. אמר ר' הושעיה רדש ר' אפס כאנטוכיה אין לשון ויכלו אלא לשון מכה וכליה. למלך שנכנס למדינה וקלסו אותו בני המדינה וערב לו קילוסן הרבה להם בריצה והרבה להם בהדיוכים, לאחר זמן הכעיסוהו ומיעט להם בריצה ומיעט להם בהדיוכים. כך יש מזל שגומר הילוכו לי"ב חודש כגון חמה, ויש מזל שגומר הילוכו לי"ב שנה והוא צדק ויש מזל שגומר הילוכו לל' יום והוא לבנה. ויש [מזל] שגומר [הילוכו] לל' שנה והוא שבתי. חוץ מן כוכב נוגה ומאדים שהן גומרין ...

1 ילקוט רמז כ"ו: 3 גריטה דמטל ש"ח:

1 הושעיה] פ, ייא ד, אושעיא א'כ, יהושע א' | אפס פ | באנטוכיא דאכ | לשון מכה ל' פ | וכליה]י, ולשון כלייה ד, לשון.. פא'כ | 2 למלך] פאכי, משל ~ ד | למדינה] פאכי, במדינה ד | וקלסוהו י | ערב פ, וערבה א | והרבה פח | בריצה] ד'אר, בריצה דפכע | והרבה] ע, הרבה ד, ומיעט ל"חאברי, ומיעט פ | 3 בהדיוכים] ח, יין דערי, בדיוכין ד', בהדיונים פ | לאחר זמן] חטאו לו פ | הכעיסו אותו דא, וכעס עליהן פ | מיעט פא | בריצה] ד'אי', בריצה דפ | ומיעט] והרבה ל"פחבישי | בדיוכין ד"י', בהדיונים פ | כך] פחאי, ~ עד שלא חטא אד' הראשון היו המזלות מהלכין דרך קצרה ובמהירות משחטא מהלכין דרך ארוכה ובמתינות ד | שהוא גומר הלוכו פי, שהלוכו גומר א | 4 לשנים עשר ח | כגון] זה י | חמה] ח, חמה וכוכב חמה פא', חמה (ולבנה) וכוכב חמה א', חמה וכך כוכב חמה ד', חמה וכן כוכב י, חמה וכוכב כ, כוכב חמה ד | ויש — צדק] א', ויש.. גומר.. צדק א' ויש.. שהוא גומר הילוכו.. צדק פ, ויש.. שגומר הלוכו לשתים עשרה שנה.. צדק דכ (ועי' במ"י), ויש.. שהוא גומר הילוכו לשנים עשר שנים.. צדק ח, ויש מזל לי"ב שנה והוא צדק י | ויש — לבנה] ויש.. שהוא גומר (שגומר כ) הלוכו (הילוכו ח) לשלשים יום והוא (והיא ד, כגון ח) לבנה דחכ, יש מזל לשלשים יום והוא לבנה י, לבנה לשלשים יום פ, ל' א | 5 ויש — שבתי] ויש שגומר לל'.. שבתי ל, ויש.. שהוא גומר (שגומר א) הלוכו לשלשים שנה הוא (שבתאי א'כ, שבתא א') שבתי דחאכ, ויש לשלשים שנה והוא שבתי י, שבתי לשלשים שנה פ | חוץ ל' פ | מן — נוגה] מכוכב ונוגה ח, מכוכב נוגה י, מנוגה א'כ, מנגה א', נגה פ | שהן גומרין הילוכן א'ין שהן.. הלוכן כ, שאין גומרין הילוכן לח, שאין.. הלוכן אלא ד, ל' פ |

תניא ור' חמא בשמת ר' יהושע אמרו. וצ"ל כאן לר"י בן חנניה ועיי נ: 2 הרבה להם בריצה. כן הגי' הנכונה בריצה כמו שהיא בכי"ל וגם בכי א א' וב' ובמדרש דפ"ר ובפי' ב"ר כי"ם וכי א וכן הביא כא א בפירש"י (ובפי' הנדפס נשתבש בריצה) וגם בילקוט דפ"ר הגי' בסוף המשל מיעט להם בריצה (ולא בריכה וכן שם בדיוכין ולא בריוקון), והמשל הושאל מבתי קרקסיאות שלהם ופי' כשקילסו בני המדינה את המלך וערב לו וכו' הרבה להם בריצה בשחוק מרוצת הסוסים שתיקן להם להנאתם והרבה להם (וכ"ה בערוך ע' הדיוך וגם גי' הדפוסי' הרבה להן) בהדיוכים¹) במרכבנין ולאחר זמן כשהכעיסוהו מיעט להם (וכן גי' הדפוסי') בהדיוכים וכך הוא סימן מכה וכלייה שאין כל המזלות מהלכים במהירות (כמו שהיו מהלכים מיום שנתלו המאורות עד שחטא אדם הראשון) יש מזל וכו' ור' פנחס בפ"ר תנן דציפורי מוסיף שגם בנות שוח עושות לשלש שנים ואותו היום שנבראו עשו פירות בן יומן ולעתיד לבוא ירפא הקב"ה אותה המכה וכלייה של עולם, ועי' מ"ש החי' ברילל במ"ע יאהרביכער ח"א צד 192 והח' פערלעס בס"ח חלק כ"א צד 122 (ובאגדה בענין כסא שלמה במ"ח שם צד 133 ובביהמ"ח ח"ה צד 37 איתא עגלה על שני הנשיאים עגלות אלו שני נשיאים היו מביאים מרכבה צבובה שעל שני עגלות לארבעה סוסים כדי לעשות איפודרומין למלך וכו' כמה איפודרומיות היה למלך בכל שנה וכו' י"ב וכו' האחד לא היו עושין אותם בסוסים אלא בתורים היו רצים האיפודרומין וכו' וכמה היה אורכו וכו' והיו שני מורים עשויים וכו' והיו סביבם רצים הסוסים והרצים שמונה פעמים ביום וכו', ועוד העיר החי' פערלעס שם צד 127 שגם בספרי היונים נמשלה הנהגת העגלות בשבע מרוצות להילוך המזלות. ועי"ע מדרש תהלים מזמור י"ז שני הנדיוסין רצין בהפרכוס וכו' וצ"ל בהפרכוס), ובכי"ל מוגה ביני שיטי הרבה להם וכו' ומיעט להם בהדיוכים לאחר זמן וכו' ומיעט להם וכו' והרבה להם בהדיוכים, והיא הגהה כפי הגי' שנמצאת ברוב ספרים כמו שציינתי וכן שינה הגוכחא רי"ג במדרש ד' שאלוניקי (מיעט להן בדיוכין וכו' והרבה להן בהדיוכין), וכן מוגה בא"א וכתב שכך גרים רש"י וזל"ש הרבה להם בריצה צוה להם לעשות שליחות מהר מיעט להם את הדרך בהדיוכין שנתן להם דרך קצרה שיעשו שליחות בנחת שלא ייגעו יותר מדאי וכשחטאו כעס עליהם ומיעט להם בריצה שלא ילכו מהר והרבה להם הדיוכין נתן להם דרך רחוקה כדי ליגעם יותר כך קודם שחטא אדם היה הילוכם [של מזלות] ודרכן קצרה משחטא נתן להם דרך ארוכה וצוה שילכו במתינות לכן יש מזל וכו' ועי' בפי' ב"ר הנדפס, ועפ"י גי' זו ופירושה נ"ל שנוסף בדפוסים עד שלא חטא אדם הראשון היו המזלות מהלכין דרך קצרה וכו' והוספה זו ליתא בכל כ"י ולא הועתק בילקוט, וכן מפרש בפי' ב"ר כי"מ עפ"י גי' זו ומיעט להם בהדיוכין וכו' שלא הניחם דרך ארוכה מפני המורח הדיוכין דרך כל יומי הוי ויכלו השמים והארץ שמיום שפרחה אדם לקו המזלות והרבה להם בהדיוכים וכן תנינן שקודם שנברא אדם היו המזלות גומרין הילוכן בריצה אחת ומבשלין הפירות ביום א' הילוך המזלות מתבשלין הפירות בנות שוח וכו' ומשפרחה אדם ולקו המזלות והרבה להם בהדיוכין ועל כן בא המכה על הפירות שגידולן הולך אחר המזלות, ואודות כתיבת הדיוכים בדל"ת עי' לעיל אצל קרויס ע' דיוקני: 3 לאחר זמן הכעיסוהו וכו'. וכן אירע לבני אנטוכיא שכעס עליהם הקיסר מרקוס אורליוס ומנע מהם כל מיני שחוק הריצה ועי' ציעגלער קעניגסגלייכניססע צד 43: יש מזל. כוכב משבעה כוכבי לכת, ומזל יקראו ג"כ לכוכב²) ועי' במ"נ ח"ב פ"י, וכן בסמוך במאמר ר' סימון שאין לו מזל ברקיע ולקמן פמ"ב (פס"ג) מזל צדק היה מאיר לו וכו' ובתוספת הדפוסים כאן כך עד שלא חטא וכו' היו המזלות מהלכין וכו', ובלשון מזל³) שנופל בי"ב מזלות הענין בשאלה שניתוספת בדפוסי' בסוף המאמר שנוגה מהלכת י"ב מזלות וכו' כל מזל וכו', וכן ברכות ל"ב ב' שנים עשר מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל וכו', ושם בברייתא שנדפסת בשם ברייתא דשמואל הקטן (ד' פפד"מ תרכ"ג, ועי' בכתבי צונץ ח"ג צד 244 ומ"ש החי' ר"א שווארץ בספרו דער יודישע קאלענדער צד 21) איתא שנים עשר מזלות ברא הקב"ה הסדירן ברקיע וכו' (ועי' פדר"א פ"ו) ושבעה

¹) ἡνίοχος, Wagenlenker. ²) Planet. ³) Sternbild.

הילוכן לארבע מאות ושמונים שנה. ר' פנחס בשם ר' חנן דציפורי תנינן בנות שוח שביעית שלהן שנייה שהן עושות לשלש שנים. ואותו היום עשו פירות בן יומן. אבל לעתיד לבוא הקב"ה מרפא אותה המכה שני' ומחין מכתו ירפא (ישעיה ל כו) **מכתו שלעולם ירפא: אמר ר' יהושע בן לוי ה**

1 שביעית פ"ה מ"א, ר"ה ט"ו ב', ילקוט שם, ילק' ישעיה ר' ש"ג (תל"ו) : 2 עי' [illegible] : 3 ילקוט שם :

1 לארבע — ושמונים] לית פ י. עד ארבע מאות ושמונים ח, עד ת"פ א[1]. עד ת' ופ א[2] | שנה] פהאבי + ובעי שאלה שנוגה מהלכת י"ב מזלות לעשרי' חדשים כל מזל כ"ה יום ומאדים חדש וחצי כל מזל מהלך י"ב בשנה ומחצה והיאך אומ' כן נוגה ומאדים אין גומרין הלוכן אלא (לפיה) [לית פ] שנה הדינא תמיהא לפיכך בעי שאלה ד 1 חנין אב, יוחנן ל"פ | דצפורין פב דצפרי א | תנינן] פ, תני דבי (ישעי'), תאני א[1] | שביעית שלהן שנייה] א[1]בי (שם), . . . שניה פא[2], שביעית . . . שנה שניה י[1], בשנה שנייה של שמיטה נוהג קדושת שביעית שלהן ד | 2 שהן עושות] פבי, שהן עושות (עושין א[1]) פירות א, לפי שעושו פירות ד | ואותו היום] וביום שנברא העולם י (שם) | בן] של פא[2]ברי | אבל לעתיד] ולעתיד י (שם) | אותה המכה] אב, אותה מכה דפ, אותן י (שם) | מכתו של] י, מחין ~ דפאב | ירפא לי ו |

שמשים וכו' שבתי צדק וכו' שבעה שמשין אלו שני המאורות וה' כוכבים לא באורו של זה אורו של זה וכו' ולא הילוכו של זה כהילוכו של זה וכו' חמה מהלך את המזל לשלשים יום וי"ח שעות גדולות ורביע נמצא גומר לי"ב מזלות לשס"ה ימים ורביע יום שהם הי"ב חדשי השנה לבנה מהלכת את המזל לב' ימים וג' שעות ושליש חסר מה שהוא נמצאת גומרת לי"ב מזלות לכ"ח יום שהות מ"ב שעות ליום (ועי' בהערות שבסוף הספר) שבתי מהלך את המזל לשני שנים ומחצה נמצא גומר לי"ב מזלות שלשים צדק גומר את המזל די"ב חדש נמצא גומר לי"ב מזלות לי"ב שנים מאדים מהלך את המזל ארבעים יום נמצא גומר את המזלות ת"פ ימים ופעמים שהוא עושה במזל ו' חדשים נוגה מהלך את המזל לכ"ה יום נמצא גומר את המזלות לשלש מאות יום ופעמים שהיא מתאחרת כוכב חמה אינו מתרחק מן החמה אלא מדת מזל אחד בין מלפניו בין מלאחריו וכו' והברייתא מסכמת עם המאמר שלפנינו בהילוכו של צדק ובהילוכו של שבתי ובהילוך אלו הכוכבים הרחוקים בכל שבעה כוכבי לכת מסכים חשבון חז"ל כאן גם עם חשבון התוכנים היונים הקדמונים ולפי מה שקבע בטלמיוס באלמגסטו ספר ט פ"ג (ד' פאריז צד 124) ובלוחותיו הנצמדים לפרק זה את מספר שברי מעלות הגלגל שהולכים חמשת הכוכבים במהלך האמצעי מידי יום ויום נמצא שצדק גומר הילוכו במשך 4330 יום 23 שעה ושבתי במשך 10749 יום 22 שעה בקירוב (כן כתב לי ידידי ר"י בנעט). וכל שנה לשס"ה ימים ורביע יום הוא י"א שנה שי"ג יום לצדק וכ"ט שנה קנ"ח יום לשבתי בקירוב, והוא נוטה רק באיזה ימים מחשבון המדויק בזמננו (לצדק 4332,58 יום ולשבתי 10759,22 יום. ואע"ג שמספר הימים האלה לפי חשבוננו הוא המהלך האמתי (סביב לשמש) תחת אשר חשבו הקדמונים לפי שיטתם למהלך הנראה (סביב לארץ) אעפ"כ אין הלוק בשלשת הכוכבים החיצונים שהם שבתי[1]) צדק[2]) ומאדים[3]) בין עת מהלכם האמתי לעת מהלכם הנראה מאחר שמסלותיהם מקיפות גם את השמש גם את הארץ וא"כ בלכתם סביב לשמש ילכו גם סביב לארץ משא"כ בכוכבים הפנימים והם נוגה[4]) וכוכב[5]) שמתכונת זמן מהלכם האמתי (לנוגה 224,70 יום ולכוכב 87,97 יום) משונה מזמן מהלכם הנראה (לשניהם שנה תמימה ועי' באלמגסטו שם) כי מאחר שמקומם בין השמש לארץ מסלת הארץ מקפת אותם עם השמש וא"כ באותו זמן עצמו שהארץ גומרת הלוכה סביב לשמש גומרת גם את הלוכה סביב לשני הכוכבים האלה וזהו שדרש ר' אפס יש מזל שגומר הלוכו לי"ב חדש כגון חמה (ולא אמר והוא חמה כמו שתמצא בשאר המזלות) ודקדק בלשונו כדי שיהיו גם נוגה וכוכב בכלל, ויש ספרים גורסין בהדיא כגון חמה וכוכב חמה כמו שציינתי בה"ג (וכוכב חמה הוא הנקרא לרוב כוכב סתם כידוע ועי' צונץ שם צד 243) והיא הוספה מאוחרת והמוסיף השמיט נוגה אפשר מפני שמצא בברייתא דשמואל הנ"ל זמן הלוכו שלש מאות יום. ונכונה הגי' שלפנינו (וכ"ה בכי"פ וכי"ת וכי"כ וילקוט) שנסדרו המזלות לפי המספר י"ב חודש נגד י"ב שנה וכן ל' יום נגד ל' שנה, ובדפוסי' מעורבב הסדר וג' תחלה ויש וכו' והיא לבנה ואח"כ ויש וכו' והוא צדק, וסוף המאמר הוין מן וכו' לארבע מאות ושמונים שנה משובש לפי כל הגירסאות ובכולם איתא המספר ת"פ שנה וגו"ל שאינו מעיקר הספר. ומי שהוסיף דברים אלו במדרש ראה שבמאמר שלפנינו חסרים ג' הכוכבים כוכב נוגה ומאדים (ועי' גי' כי"ת הוין מכוכב ונוגה וכו') ומלת כגון חמה לא דייק, והיינו הוא הוין מן וכו' וצ"ל בדבריו לארבע מאות ושמונים יום, ונקט גם בכוכב ונוגה מספר ימי הילוכו של מאדים שמצא בברייתא דשמואל שהעתקתי לעיל. והלשון הוין מן וכו' אין לפרש שזמן הילוכו מרובה עוד מהילוכו של שבתי שהוא ל' שנה. אלא שאינו בערך י"ב לי"ב או ל' לל' למזל אחר (ובכי"פ הגי' נוגה ומאדים לארבע מאות וכו' כמו שכגגון הלשון שם לבנה לשלשים יום שבתי לשלשים שנה. ובראש המאמר גם שם הגי' ויש מזל וכו' כגון וכו' ויש מזל וכו' והוא צדק, והגהתי בפנים רק שהן גומרין כמו שהגי' פכי א א' וכי"כ וילקוט. וגרס בכי"פ כאן רק נוגה ומאדים וכו' לפי שגי' שם בראש המאמר כגון חמה וכוכב חמה. וכן מטעם הגי' הוין מנוגה ומאדים וכו' ועי"ת גם גי' בעל השאלה שניתוספת בדפוסי' היה כאלו הגרסאות ולכן שאל רק שנוגה וכו' ומאדים וכו'. ואם היה לפניו הגי' הוין מן כוכב נוגה הבין שכוכב נוגה הוא נוגה ועי' שבת קנ"ו א' האי מאן דבכוכב נוגה וכו'. ובמדרש הגדול עמוד ל"ו איתא ויש מהן מי שגומר הילוכו לשלשים יום ויש מהן מי שגומר הילוכו לשנה ויש מהן מי שגומר הילוכו לשלשים שנה ויש מהן מי שגומר הילוכו ליתר מארבע ועשרים אלף שנים). ומאדים שהוא מהכוכבים החיצונים שמהלכים למעלה מן השמש (ועי' מ"נ ח"ב פ"ט) גומר הילוכו סביב לארץ לפי החשבון באלמגסטו שם במשך 686 יום [illegible] שעה (והחשבון זה נוטה רק באיזה שעות מחשבוננו) והחשבון של ת"פ ימים הנזכר כאן לפי הגהתי פירש לי ר"י בנעט ברוחב ידיעתו. ואביא דברי המפיצים אור גם על דברי הברייתא ועל המאמר שבמדרש הגדול הנ"ל בתוך הערות שבסוף הספר. וההוספה שבדפוסים ובעי שאלה וכו' לא נמצאת בכל כי"י שלפני ולא הועתקה בילקוט וכבר כתב באב"א זה נר' הגהה מבחוץ ועי' גם ביפ"ת. ובד"ו איתא אלא לסוף שנה וצ"ל אלא לת"פ שנה וכן הגיה בס"נ ובא"א מוגה אלא לסוף ת"פ שנה: 1 ר' חנן. בכי"ל מוגה ר' יוחנן ועי' אגה"א ח"ג צד 174: בנות שוח. מין תאנים לבנות ועי' בערוך ע' בנות שוח: שביעית שלהן שנייה שהן וכו'. וכ"ה במשנה שבמשניות ובירוש' שביעית, ובר"ה שם בנות שוח וכו' מפני שעושות לשלש השנים ועי' בר"ס, ופירש"י שם ד"ה מפני שעושות וכו' פירות הנגמרים בה בשביעית אין נגמרין עד שנה שניה של שמיטה ואנן בתר חנטה אזלינן וכו' ובגי' הדפוסים המשובשת מעורב פירוש המשנה: 3 אותה המכה שני' ומחין. בכי"ל כתוב אותה וכו':

[1]) Saturn. [2]) Jupiter. [3]) Mars. [4]) Venus. [5]) Mercur.

נתכללו שמים בחמה ובלבנה ובמזלות. נתכללה הארץ באילנות ודשאים ובגן עדן. ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי מכוללים היו המעשים והיו מתוחים והולכים:

וכל צבאם אמר ר' לעזר ג' צבאים הן, צבא לשמים ולארץ וצבא לתלמידים וצבא לייסורין, צבא לשמים ולארץ דכת' ויכלו השמים והארץ וכל צבאם. צבא לתלמידים כל ימי צבאי איחל עד בוא חליפתי (איוב יד יד) עד יקום חילופי. וצבא לייסורין הלא צבא לאנוש עלי ארץ (שם ז א), וכל צביונו של אדם אינו אלא עלי ארץ, ומה הנאה יש לו וכימי שכיר ימיו (שם שם). נחמן בריה דשמואל בר נחמן אם זכה צבא לו, ואם לאו צבא עליו. בנה בניין ועלה בידו צבא לו נפל ממני ימת צבא עליו, אכל פיתו והנייתו צבא לו. עמדה בתוך גרונו והנקתו צבא עליו. הרבה צבאין מינה הקב"ה לאדם ריוח לתבוע דיקיון שלו. הרבה זבובים ואריות ונחשים ושרפים ועקרבים. ולא עוד אלא כימי שכיר ימיו אתמהא: בר סירה אמר אלוה העלה סמים מן הארץ

3 ילקוט רמז ס"ז. ילק' איוב ר' תתק"ח. ילק' מכירי ישעיה מ"ה י"ג: 5 עי' ב"ב קט"ז ה': 6 ילק' איוב שם:

1 נתכללו ד"פהאברי. נשתכללו ד | ולבנה | ומזלות י. כוכבים ומזלות כ | נתכללה פ. ונתכללה ד"האבי ונשתכללה ך | ודשאים] פאי. ובדשאים דכ | ובגן] ב. וגן דפאי | 2 משוכללין יש | המעשים] השמים פ. שמים יש | מותחין והולכין דבי. נמתחין . . א'. הולכין ומותחין פ | 3 אלעזר | ג'] א"רי. שלשה דפא'כם | צבא — לייסורין ל' אי | צבא לתלמידים י (איוב). וצבא לבריות פ | צבא י (שם) | ליסורים ד | 4 צבא ל' י (שם) | דכת] פי (שם) ם. שנ' דאב | *והארץ וכל צבאם דפי] וגו' ל | צבא ל' י (שם) | לתלמידים] לבריות פ | כל] פי. דכת' ~ בי (שם) ם. שנא' ~ א. מנין שנ' ~ ד | 5 עד בוא — חילופי ל' אים | *יקום דפ] בוא יקום ל (עד יקום חילופי ל' ב) | צבא אבים. ל' י (שם) | הלא] פי. דכת' ~ י (שם) ם. מנין שנ' ד | 6 וכל] כל אב | ארץ] פ. הארץ דאבי | הנאה] א"ם. הנייה דפא'בי | *וכימי דפאבי] כימי לם | 7 ר' נחמן א'. ר' נחמיה י | דשמואל] ר'. דר' שמואל דר"י. דרב . . פאבם | בר נחמן ל' פאברים | אם] אמר ~ | אם לאו] לא זכה ם | 8 נפל] בנה בניין ונפל י | פתו | והנאתו אבים | 9 צבאים דפא | הוה] בעה"ז א' ל' פי | ואריות ונחשים] הרבה אריות הרבה נחשים | ושרפים ועקרבים] פ. הרבה שרפים הרבה עקרבים דאם. הרבה עקרבים י | 10 אתמהא ל' | *בר — אמר] בר סירה א' ל. בר סירא אמר דב. . . אומר ר'. בן סירא אמר י. . . אומ' פ. כתב בן סירא א. וכתב . . יש | *אלוה דפר'] אל א. ל' לשי | ממנין כי. סממנין אש |

שנ' בגי' שונ': 1 נכללו שמים וכו'. דורש ויכלו כפשוטו שנגמרו שמים וארץ בשלימותם שמים בחמה וכו' והארץ באילנות וכו' (ובמגמן זה הדרש לעיל צד 12 את השמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות ואת הארץ לרבות אילנות ודשאים וגן עדן ועח"נ) וכן סי' נתכללו לפי גי' רוב הספרים. ובפי' ב"ר כ"י מפרש נתכללו שמים ביום הששי נתעטרו ונתכללו שמים בחמה ולבנה וכו' לשון עטרה וכליל והיינו ויכלו כלומר נתעטרו, וכן לקמן ריש פל"ד כי יכתירו צדיקים יתכללון בי צדיקיא, ובשמ"ר פב"ם סי' ו' עטרתי כל מה שעשיתי שנ' ויכלו השמים והארץ וכו', וגם במדרש הפ"ר א' נתכללו וכו' ונתכללה וכו, ובד"ו נשתכללו וכו' ונשתכללה וכו' והוא מבנין נשתפעל, ונראה שפיטו הגי' עפ"י ת"א ואישתכללו שמיא וכו': 2 מכוללים היו. לדעת ר"ם בשם ריב"ל היו מעשה שמים וארץ מכוללים ביום שנבראו אבל היו מתוחים והולכים עד יום הששי וזהו שנ' ויכלו השמים והארץ וכו': המעשים וכו'. עח"נ לעיל צד 26 וצד 31: 3 ג' צבאים הן. נראה שפי' צבא במאמר ר"א זמן קצוב וכמו שמפרש ביפ"ת באחד מפירושיו על דרך הפשטנים שנ' אלו דברים נמשכים אל הזמן וכו' אם הדברים הטבעיים בשמים ובארץ כי לכל זמן ואם לתלמידים שצריכים זמן אל הלימוד השלם וכו' ואם ליסורין שקצובים לזמן וכו': 5 עד בוא חליפתי. עי' ב"ב שם אשר אין חליפות למו וכו' והד אמר כל שאינו מניח תלמיד: עד יקום חילופי. וכן מובא במעין גנים איוב ד א'. ובכי"א א' וב' וכי"כ וילקוט וילק' מכירי ליתא דרש זה: 6 וכל צביונו. בהגהה שבפי' ב"ר כ"י וכן בנדפס בשם ס"א מפרש האדם מתאוה לחיים אע"פ שכל ימיו בעמל ויסורין שנ' הלא צבא לאנוש עלי ארץ כי צביונו של אדם להיות חי על הארץ ומה יתרון לו בחיים וכימי שכיר ימיו בעמל ויגיעה ויסורין כפועל הזה, ומשמע שדרש זה הוא סיום המאמר של ר"א, אבל בפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס מפרש ד"א הלא צבא לשון צביון כל צביונו של אדם אינו על הארץ אבנה לי בית וכו', וכן מובא הגי' כל צביונו במעין גנים שם ועח"נ ועמת"ל ח"ד צד 164, ועיי"ע אגה"א ח"א צד 183: 7 אם זכה. בכי"ל נעדר כאן מלת אמר ועי' במ"י לעיל צד 53: צבא לו וכו'. דורש צבא לאנוש אם זכה לעזרו ואם לאו כנגדו, ועי' בפי' ב"ר למ"ד של אנוש משמשת על אנוש ומשמשת מאנוש וכו': בנה בניין. במעין גנים הגי' בנה בית ועלה בידו צבא לו ונפל עליו צבא עליו: 9 דיקיון שלו. עי' לעיל צד 74: 10 בר סירה אמר. מביא כאן בדרש ויכלו וכו' והארץ וכל צבאם מאמרים אלו מספר ב"ס (ל"ח ראש פסוק ד' ופסוק ז וראש פסוק ח') על תועלת הסמים שהעלה הקב"ה מן הארץ, והסמיך להן המאמרים אין כל עשב ועשב וכו' כימה מעדנת את הפירות וכו': אלוה העלה. בכי"ל איתא בין בר סירה א' ובין העלה מקום פנוי וגרוה, ונראה שהיה כתוב שם אלוה, ובילק' איוב ל"ג אלוה, וכן הובא בפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס וכתב בן סירא העלה סממני' (כ"ה בדפ"ר) מן הארץ בהם הרופא וכו', ועוד שם גי' אחרת ובספרי רבותינו שבבכך (ר"ל רומי, ועי' מאגאצין שנת 1887 צד 9) כתוב אלוה העלה סממנין מן הארץ בהן הרופא מרפא את המכה וכו', ובאמצע המאמר שם הוסיף ס"א בר סירא אמר וכל צבאם אלוה העלה סמים בהם הרופא מרפא את המכה, ובפי' ב"ר כ"ם בר סירא אומר וכל צבאם אלוה וכו' שמים וכו' ועח"נ, ובספר ב"ס העברי הוצ' הח' שעכטער והח' טאילור צד 17 והוצ' הח' לעווי ח"ב צד 196 (ועי' לעיל צד 58) לשון המאמר אל מארץ מוציא תרופות, וגי' גליון שם ברא שמים (בש"ן שמאלית), והגי' אל איתא גם בכי"א א' וב', ובי"כ נשתבש אם, ובגי' הגליון שם כ"ה בתרגום הסורי אלהא מן ארעא ברא סממנא, ומלת אלוה או אל מתורגם גם בתרגום היוני[1]:

[1] κύριος ἔκτισεν ἐκ γῆς φάρμακα.

בהם הרופא מרפא [את] המכה ורוקח את המרקחת: אמר ר' סימון אין כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדול ה"ה הידעת חוקות שמים אם תשים משטרו בארץ (שם לח לג). התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח (שם שם לא) ר' חננא בר פפא ור' סימון אמ' כימה מעדנת את הפירות וכסיל מושך בין קשר לקשר הה"ה התוציא מזרות בעיתו וגו' (שם שם לב). ר' תנחום בר' חייא ור' סימון מזל שהוא ממזר את הפירות: רבנן ז
אמ' אפילו דברים שאתה רואה כולן יתרין לברייתו שלעולם כגון פרעושים יתושין זבובים אף הן

3 עי' ברכות כ"ח ב', במדבר רבה פ"י סי' ח: 6 ילק' איוב שם, ויקרא רבה ריש פכ"ב, מדרש קהלת פ' ויתרון ארץ (ה' ח'), ועי' מדרש קהלת מ"נ שם (מדרש זוטא לד 104), שמות רבה פ' י', תנחומא מ"נ ותנחומא חקת סי' א' במדבר רבה פי"ח סי' כ"ב, סנה' ע"ז ב':

1 ובהם פ | ״את] ל' ל | ורוקח] ובהם (ובהן א²) הרוקח יוקח פאב. ובהם (ובהן א¹) הרוקח (רוקח י) מרקח דא'י | אין] ב' ~ לך דפא | כל ~ א | ועשב ~ מלמטה א | ש מכה דפ שמכה אב | גדול] פ, גדל דאב | הה"ד | *אם — בארץ] וגו ל. אם . . בארץ שוטרו ל' אם . . בארץ | וגו ד | שוטר ד' פאב אם . . בארץ וגו' לשו' שוטר ד | 3 *או — תפתח דפא²ב] וגו ל | 4 חננא] פ. חיננא ב חנינה ד. ינא א¹. חנין א' | או] אמר ד, אמ' א'ב, ל' א¹ | ה"ה] הה"ד דפ, ל' אב | 5 בעתו | וגו'] ועיש על בניה תנחם דפאב בר'] א²ב, בר דפא¹ | *ור' דא] א"ר ל | סימון] א'ב, ~ אמר ד, אמ' א² | רבנן] ב, רבנן דפאי | 6 אמרין פי. ־רי דאב | רואה] אומר ח | כלם ח כאילו הן ל' אותן א' אותן באילו (כאלו א'ב) הן פא'כב, אותם כאלו הם י | יתרין] א²י, ־ים ח, יתירים דפ, יתרון א'ב | לברייתו של עולם] הא'בי, לבריות פ. בעולם ד | יתושין פרעושים זבובים י יתושין ופרעושין (פרעושין א'ב) וזבובי פהאב, וביבין ופרעושין ויתושין ד |

1 בהם הרופא מרפא את המכה. בכי"ל ליתא מלת את והגהתי וכ"ה בשאר כ"י וילקוט ופי' ב"ר ובספר ב"ס העברי ב"ה ב"ה רופא יגיה מכאוב ובן תרגום הסורסי בהון אסיא מניח מן כאבא ובתרגום היוני¹) הפירוש פתיך זה לשני מאמרים ורפי זה כתב רופא פי' אלוה רופא ובן נהלק הפסוק בב"ס הוצ' חת ריעוי: ורוקח את המרקחת כ"ה ב"ל ומשמע שפי' הרופא מרפא וכו' והוא רוקח את וכו' וג"ל שצ"ל ורוקח רוקח את וכו' או ורוקח מרקח את וכו' (ועיי' נ) או ורוקח עושה וכו' כמו שהרישון בב"ס העברי ובן רוקח עושה מרקחת. וגם שב ר"ג כאן ובה"ב יכ"ה בתרגום הסורסי ואף בסמא מתקן בסמנא. ובתרג' היוני²) נראה שתרגמו ורוקח עושה בהם וכו' ובפי' ב"ר כי"ט נשתבש ומשם הרוקח המרקחת: 2 ואומר לו גדול. בכי"ל נקוד גדול בשוא וחולם ובמ"נ ח"ב פ"י מובא אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע וכו' ואומר לו גדל שנ' הידעת וכו' וביפ"ת הביא גירסת בעל ר"א (דרך אמונה) אין לך כל עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה מכה ואומר לו גדל מכה ואומר לו ביש וכתב שהגי' נראה משובשת עיי"ש: 3 משטרו בארץ. הורש משטרו שאין לו ריע במקרא לשון שוטר שמכה ורודה וכן מפרש בפ' ב"ר ב"י משטרו שוטר ול"ג שוטר וכן ל"ג במ"נ שם ובמעין גנים איוב ל"ח ל"ג וגם בפירוש ר"י קרא לאיוב שם (במ"ה חלק ז צד 1֊33) נראה של"ג לשון שוטר אלא שמפרש כן משטרו ושם הגי' אין כל עשב וכו': התקשר מעדנות וכו'. בפי' ב"ר כ"י מפרש מעדנות קישורין כמו אגג מעדנות אגג מקושר מזל כימה משמש בימי הסתו ומזל כסיל בימי הקיץ וכדגמרינן במס' ר"ה וכו' (ועי' בפי' הנדפס וכל המאמר שם עד סופו והראשון עיקר הוא מפי שסירב והעתיק בשם כ"א. ולנכון בפי' ב"ר כי"א וכן מצינו מקרא שבמשלי רב מהולל וכו') ובסיל מושך בין קשר לקשר שממשיך הפירות באמצעיתו בין הפטמא שלמעלה לזנבו של מטה (ב"ה בכי"א). ומשמע שמפרש מעדנת את הפירות ג"כ לשון קישור. וכן מפרש במעין גנים איוב ל"ח ל"א התקשר וכו' מעדנות קשרים וכו' ר"ל שהיא קשרת בצינתה כל מיני פירות נקשרים וקליפים שלא תיבש לחותה וכו' והביא שם מאמר זה ר' התקשר מעדנות וכו' כימה יש לה צנה גדולה ומקשרא לפירי וכסיל יש בו חמימות גדולה ומבשלת לפירי וכו' (ועי' בערוך ע' כסיל וברד"ק עמוס ה' ח' ובהערות בעל עה"ש שם) ואח"כ הביא המאמר שלפנינו וג' ר' חנינה אמר כימה וכו' ובסיל מושך וכו' ועי' ברכות שם אלמלא חמה של כסיל וכו' ואלמלא צנה של כימה וכו' ופירש"י שם כסיל שולט בימות החמה וכו' כימה שולט בימות הגשמים וכו' וכן הביא המאמר בפי' ר"י קרא לאיוב ל"ח ל"א (במ"ה שם צד 33) וגורס ר' חנינא ב"פ ור"ס אמרו כימה מעדנת וכו' ומפרשו כימה משמשת בימות הגשמים והעולם מצנן ומביתה את הרימה ואת התולעים שמשחיתים את הפירות ובסיל מושך וכו' כסיל משמש בימות החמה ועד שלא באו ימי החמה כל הפירי נקשר ביחד העוקץ אצל הגנן ובא מזל כסיל שהוא חם ומגדלן ומושך את הגיד בין הגנן לעוקץ וכו', ובפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס צ"ל בסיל מושך וכו' וכן קשרי השברים מגדלן החמה והגשם מעדנתן ועי' בפי"ת ובמאמר הה"ר א' עפשטיין על ר"י קרא והפירוש לב"ר המיוחס לרש"י בהחוקר שנת א' צד 33 ובפי' רי"ק לאיוב ט' ט' במ"ח חלק ה' צד 343 נמצא פי' על רב מהולל כל וכו' שהוא מסבים לפי' הראשון על פסוק זה שהובא כאן גם בפי' ב"ר כי"ט וכו"א ועי"ע בפירש"י משלי כ"ו י', ובמ"כ פי' מעדנת נותנת בהם טעם טוב לעדן אותן ואינו מהור הקרא התקשר מעדנות דריש כאן וכימה משמש בימי הסתו וכנראה פירש כן עפ"י מאמרם בבמ"ר שם שהכימה מבשלת את הפירות ונותנת בהם טעם טעם וצ"ע ועי' גם ברלב"ג איוב שם: ה"ה מזרות בעיתו. מזל כימה בימות הגשמים ומזל כסיל בימות החמה ומזרות היינו מזלות ובכי"א א' וב' וכי"ב ל"ג הה"ד ור"ת ב"ה ור"ס דרשו מזרות שבתוב כאן שהמזל נקרא מזר שהוא ממזר את הפירות כלו הוא גומר בישולן: רבנן אמ'. מכאן עד סוף הסימן הוא המשך הדרשות על ויכלו וכו' וכל צבאם שמורן בכלל ברייתו של עולם ובפורן הקב"ה עושה וכו'. ובוי"ר מובא מאמר זה וכל הסיפורים שנסדרו כאן בפתיחת ויתרון ארץ וכו' מלך לשדה וכו' בפ' איש איש מבית ישראל אשר ישחט וכו'. ושם קדמו הדרשות דר' יהודה ור' נחמיה על ויתרון ארץ וכו' ואח"כ ג' שם ורבנין אמרי ויתרון וכו' אפי' דברים שאתה רואן וכו' אף הן בכלל ברייתו של עולם דכתיב ויכלו השמים והארץ וכל צבאם מלך לשדה וכו' ר"א ויתרון ארץ אמר הקב"ה לנביאים אם אין אתם עושים שליחותי יש לי שלוחין (ב"ה בד"ו) א"ר אחא בבר הקב"ה עושה שליחותו אפי' על ידי נחש אפי' על ידי צפרדע וכו' ומתחיל שם במעשה מיטוס (ועי' הנוסחא שבדפוסי כאן) ושאר המעשיות שם בסדר שלפנינו, ובסוף ניתוספו שם עוד ה' סיפורים ר' שמעון הוה עסקן בדברים וכו' המרתא דר' ינאי וכו' עובדא הוה בתרין גברי וכו

¹) *ἐν αὐτοῖς ἐθεράπευσε καὶ ἦρε τὸν πόνον αὐτοῦ.* ²) *μυρεψὸς ἐν τούτοις ποιήσει μίγμα.*

בכלל בריית שלעולם. ובכל הקב״ה עושה שליחותו אפילו על ידי נחש ועקרב ויתוש וצפרדע: ר׳ אחא הוה משתעי הדן עובדא חד בר נש הוה קאים על גיף נהרה. חמא חדא עורדען טענא חדא עקרב ומגיזה יתיה נהרא. כיון דעבר שליחותיה אחזרתה לאתרה: ר׳ פנחס בשם ר׳ חנן עובדא הוה בחד גברא דהוה קאי למחצד בחדא בקעה. חמה חד עשבה ולקט יתיה ועבדיה כליל לרישיה. אתא חד חויי ימחיא וקטל יתיה. אתא חד גבר וקם מסתכל בההוא חויה ותמה מאן קטל ההוא חויה. אמר

ע׳ כי׳ מדרש ת״ח ח׳:

1 של עולם] חא׳י. ~ הן דא״ב | ואפילו פ | ועקרב] אפילו (ואפי׳ פ) על ידי עקרב פחבי, ועי׳ שרף ועקרב א׳, ל׳ ד | ויתוש וצפרדע] אפילו על ידי יתוש אפילו על ידי צפרדע דבי, ע״י צפרדע ע״י יתוש א², ע״י צפרדעים ע״י יתושים א׳, ל׳ פ | ר׳ אחא] ר׳ תנחומא (תנחום א׳) אמר לה בשם ר׳ מנחמא (חמא כ) ר׳ (ור׳ א׳) ברכיה בשם ר׳ חלבו ~ דאב, ר׳ תנחומא בשם ר׳ מנחמא ר׳.. בשם ר׳ חלבו י | 2 חדין דא״כע, חדא א׳, כדין ר | עובדא ל׳ ר | ברנש א | קאי א״כי | ״גיף א״כ] גף ל, כיף דא״עי | נהרא | חדא] פ, חד דאבערי | אורדען פ | טענא] א״ע, ״נת דב, טעינה א״ר², טען י, טען פרי | ״ פאבערי ״״ ד ״עקרבא ע | ומגיזא כע | יתיה] פא״בעי, יתה דא׳ | בנהרא א׳ | דעבר] ע דעברת דאב ״דא י | שליחותא א׳ | אחזרתא ד, אהדרתה ב, ״תא ע, יתיה א״י, הדרת א׳ | לאתרה] לאתרא א״כי׳ ״רית א², ל׳ ע | הנן דצפורי י, חנין דציפורין ד,.. דצפרי א׳,.. דצפורין א²ב | 4 גברא] א², גבר דא״כי | קאי] פאב, קאים די | למהצד] פרי, למיחצד ד, במחצד אב | בחדא] בהדא א״כי, ל׳ ר | בקעה] בקעת בית מרפא א״ב.. מרפה ד׳, בקעתא בית מרפא ד, בקעת (בבקעת ר) בית נמופא א״רי, בקעתא דנמופא פ | חמא | עשבא פא, עישבא י, עשב דב | לקיט יתיה ב, ולקט (ולקיט י) יתה א״י, ולקיטתיה פ | ״ ועבדיה ד] ועבדת ל, ועבד יתיה ב.. יתה י, ועבד פא׳ | ״כליל לרישיה] כלילא לראשיה ד | אתא] אבי, אולא ד | 6 חוין] ר׳, חיוה א² חיוא ד׳, חויא ד׳, חיואי א״כ | ומחא] ~ יתיה דאבי | חד גברא א², ההוא גברא א״כי | וקם לספקר דב, וקם ליה כקר א² | להתוא א² | חיויא ד, חויא א׳ | ותמה —] קטל] אמר (תמהני א²ב) תמה אני על (מן דב) מאן (דקטיל א) דקטל דאבי | להתוא א׳, הדין דא²בי | ״חויה] חויא כ, חויא דא׳, חיוה לדי |

עובדא הוה בחד גבר וכו׳ מעשה במוכה שחין וכו׳, ובמדרש קהלת פ׳ ויתרון ארין וכו׳ הועתקה כל הפתיחה כולה מ״ר עד לסיכך הקב״ה אומר למשה איש איש מבית ישראל וכו׳ (ובמ׳ קהלת מ״ב העתיק רק ד״א ויתרון וכו׳ ר׳ אחא אומר בכל עושה הקב״ה וכו׳ אפי׳ ע״י עקרב יתוש צפרדע טיטוס הרשע נכנס לקדשי הקדשים גטל שתי זונות בידו וכו׳ והשאר קיטע). ובשמ״ר השתמשו בפתיחה זו של וי״ר עד אפי׳ ע״י נחש אפי׳ ע״י עקרב ואפי׳ ע״י צפרדע לפתיחה לפ׳ בא אל פרעה וכו׳ הנה אנכי נוגף וכו׳ בצפרדעים (ולפנינו נשמטו בשמ״ר בתחלת הפתיחה הדרשות של ר״י ור״נ על ויתרון ארין וכו׳ וגרמו שם „וכל המדרש כמו שכתוב בויקרא רבה ובזאת חקת התורה״ ר״ל ובבמדבר רבה שם במאמר המתחיל יתברך שמו וכו׳ שמקומו בר״ש פ׳ חקת כמו במ׳ תנחומא ובמעות נספח בדפוסים לפ׳ קרח ועי׳ בפי׳ מהרז״ו במ״ר שם סי׳ כ״ב ובמבוא התנחומא לרש״ב ל״ט ע״ב), וסיגנון אחר להמעשיות במדרשי תנחומא ובבמ״ר, ורוב הסיפורים שם בלה״ק ושם הסדר מעשה בעקרב אחד וכו׳ ומעשה בקוצר וכו׳ ר׳ ינאי וכו׳ ר׳ אלעזר (ר׳ יצחק בן אלעזר) הוה מטייל בשוגיתא וכו׳ (ועי׳ תנחומא מ״ב שם הערה כ״א) מעשה בשני בני אדם וכו׳ מעשה באחד וכו׳ מעשה בשיחין וכו׳ טיטוס הרשע וכו׳, ונעדר שם הסיפור שלפנינו דר׳ אלעזר הות יתיב וכו׳ (ועי׳ למטה) ומסיפורים של וי״ר ר׳ שמעון הוה עסקן וכו׳ חמרתא וכו׳, ובלתי ספק נאספו הסיפורים גם במדרש ב״ר ובוי״ר מתוך קיבוצי מעשיות שהיו לפני מסדרי המדרשים בזמן קדום ועי׳ גם צונץ גד״ם צד 129. ואלו הקיבוצים שונים גרמו לכל שינוי הנוסחאות והגירסאות, ובכ״ים קיטע ושיבש מקצת הסיפורים וסדרן ג״כ בסדר אחר ר׳ ינאי וכו׳ ר׳ אלעזר היה יושב וכו׳ ר׳ אחא חמא וכו׳ ומגיזה יתיה נהרא וכו׳ ר׳ יצחק הוה מטייל קאי למחצד וכו׳ כליל לרישיה וכו׳ ר׳ יצחק הוה מטייל על שוגיתא וכו׳ טיטוס וכו׳: 2 הוה משתעי וכו׳. היה מספר זה המעשה, ובפי׳ ב״ר כ״י ג׳ כדין ומפרש כזה שאמרנו בכל עושה הקב״ה שליחותו אפי׳ ע״י נחש וכו׳, ובוי״ר הגי׳ ד״א ויתרון ארין עובדא הוה בחד גבר דהוה קאים על גב נהרא וחמא וכו׳, ובמ׳ קהלת ור׳ תנחומא ור׳ מנחמא הוו מתנו בהלין עובדיא (כ״ה בד״ו) עובדא הוה וכו׳, ובילק׳ קהלת ר׳ תתקע״ב ר׳ תנחומא ואמרי לה ר׳ מנחמא ור׳ ברכיה ור׳ חלבו ור׳ יוסי מתני עובדא הוה וכו׳ ועח״נ: הוה קאים וכו׳. היה עומד על שפת הנהר, והגהתי על גיף, והוא מסגנון הירושלמי ועי׳ עמת״ל ח״א צד 351 ודאלמאן צד 36, ובילק׳ קהלת שם דפ״ר אי׳ על גוף נהרא: חמא וכו׳. ראה צפרדע אחת שנשאה עקרב ומעבירתו את הנהר, ועורדען ל״נ, ובוי״ר הדא אורדען טענא חדא עקרב וכו׳, ובמ׳ קהלת חד אורדעא טעינה חד עקרב מגיזא יתיה וכו׳ ועח״נ ועמת״ר ע׳ עורדעניא ועמת״ל ע׳ אורדעא: 3 ומגיזה. בינוני אפעל מפעל גוז ועי׳ ערוך ע׳ גז ד׳: כיון דעבר. כיון שעשה העקרב שליחותו החזירתו הצפרדע למקומו. וגם בדפוסים הגי׳ אחזרתא לאתרה, ועדיפא גי׳ כ״א ב׳ אהדרתיה לאתריה, ובוי״ר הגי׳ אמר זו מוכנת לעשות שליחותא אגיזתה נהרא ואזלת ועבדת שליחותא והזרת יתה לאתרה ונשמע קול יללה בעיר פלוני נשכו עקרב ומת (ובילק׳ קהלת ל״נ ונשמע וכו׳) ועי׳ במ׳ קהלת. ובמ׳ תנחומא ובבמ״ר כגגון הסיפור א״ר חנן דציפורי מעשה בעקרב אחד שהלך לעשות שליחותו (של הקב״ה) בעבר הירדן וזימן לו הקב״ה (שם) צפרדע אחת ועבר עליה והלך אותו עקרב ועקץ אדם (את האדם) ומת, ודוגמתו הסיפור בנדרים שם שמואל חזית להתוא וכו׳ ועי׳ גם באגה״א ח״ג צד 160: ר׳ חנן. בוי״ר חנין דצפורי וכן במ׳ קהלת ר״ח דציפורין ובילק׳ קהלת ר׳ יוחנן דצפורי, ועי׳ לעיל צד 77: 4 למחצד. לקצור, ובוי״ר הגי׳ דהוה קאים וחצד, ובמ׳ קהלת דהות חציר, ובמ׳ תנחומא הגי׳ ומעשה בקוצר אחד שהיה עומד (מעמר) וקוצר וכו׳ עיי״ש: בחדא בקעה. בילק׳ קהלת הגי׳ בחדא בקעתא דבית נמופא ובוי״ר בהדא בקעת בית שופרי ובמ׳ קהלת בבקע׳ בית מופת וכ״ה בתנחומא מ״ב (ועיי״ש הערה מ״ז הגי׳ בית מופה) ובבמ״ר די״ו ועח״נ, ולקמן פע״ט בכי״ל במאמר ר״ש בן יוחי עשה מטון וכו׳ איתא עבר בהדה בקעתה דבית מופה, ובד״ו שם דבית נמופה ועי׳ נייבויער געאגראפיע צד 125 ועמת״ל ח״ג צד 382: ועבדיה וכו׳. ועשה אותו עטרה לראשו, והגהתי ועבדיה. ובמ׳ קהלת הגי׳ עבד ועח״נ: אתא חד חויי. בא נחש אחד והכה הוא את הנחש והמיתו, וכ״ה במ׳ קהלת אתא, וגי׳ הדפוסים ואולא משובשת, ובכי״ל נשמט ע״י שווי התיבות מכאן עד עביד כליל ברישיה, והשלמתי כמו שנוסף בגליון שם: 5 חד גבר. וכ״ה במ׳ קהלת, ובוי״ר הגי׳ חד חבר וכ״ה בתנחומא ובבמ״ר ועמ״כ: וקם מסתכל. להסתכל

ההוא נברא אנא קטלתיה, חמא ההוא עושבא עביד בליל ברישיה אמר מן קושטא את קטלתיה. אמר ליה יכיל את מרים הדן עשבא מן ראשך, אמר ליה אין, כיון דארים יתיה אמר ליה יכיל את למקרב בהדין חויה בחוטרך. אמר ליה אין, כיון דקרב ביה נשרו אבריו: ר' ינאי היה יושב ודורש בפתח עירו, ראה נחש מרתיע ובא והולך מזה הצד לזה הצד וחוזר והולך, אמר זה הולך לעשות שליחות, מיד נפלה הברה בעיר פלוני הכישו נחש ומת: [ר' אלעזר הוה יתיב מטייל בבית הכסא, אתא חד

7d רומאי וקדים יתיה ויתיב ליה, אמר לית הדין על מגן, מיד נפק חד חיוא ומחא יתיה וקטל יתיה, קרי עליה ואתן אדם תחתיך (ישעיה מג ד)]: ר' יצחק ברי אלעזר הוה מטייל על שוניתיה דימא דקיסרי,

5 עי' ירוש' סנה' פ"ו ה' ג', נרכום פ"ב ג':

1 קטלית יתיה דא[2]י | חמא] תלא אפיה וחמא א[1]ר[1], תלה אפוי וחמא ד (חמא—קטלתיה) ל' א[2]בי | ההוא] א[1], לההוא ד | עשבא א[1] | עבידא כלילא א[1] | ברישיה] א[1], לראשיה ד | קשוט א[1] | אנת א[1] | קטלתיה א[1]] קטלת יתיה ד, קטליה ל | אמר ליה] א"ל אין ~ א[1] | 2 יכיל את] את יכיל א[2]כ, את יכול י, לית את יכיל א[1] | הדין | עשבא] אי, עושבא ד, עסבא כ | מן רישך א, מרישך ב | יכיל את] י, את יכיל דאב | למקרב— בחוטרך] מרים הדין חויא (חיויא כ) בהדין חוטרא א[2]כי, קריב הכא ומרים הדין חיויא (חיוה ד[1]) בהדין חוטרא ד | 3 ביה] בההוא חויא י, לההוא . . א, לההוא חיואה ד | נשרו] כ, מיד ~ דאי | הוה יתיב י | ודורש] ושונה הא[2]כי | בפתח] בשער אבי | 4 **ובא] ל' ל | והולך—והולך] אזיל מן הן סטר והדר מן הן סטר פ, והוה מרדף מהדין סיטרא להדין סיטרא י, והוה מרדף (מרדיף א[1]. מרדיף יתיה כ) מן דין (הדין חא[1]) סיטרא והוה חזר מן דין סיטרא האב, והוה מרדף מן דין . . והוה חזר . . סיטרא ועוד הוה חזר מן דין סיטרא ד | הולך לעשות שליחותו דהאבי. מוכן לשליחות פ | 5 *נפלה הברה ד] נפלת הבריה אבי, נפל הבריא ל, נפק בת קלא פ | בעיר דאבי בקרתא פ. ל' ל | פלוני בן (בר א[1]) פלוני דאבי, איש פלני פ | נשכו נחש ומת דאבי, מת שנשכו נחש פ | *אלעזר דפאב] אליעזר י | *הוה—מטייל ד] הוה . . ומטייל י, היה יושב ומטייל פב, היה (הות א[1]) מטייל ויושב א | 6 *רומאי די] רומאה פאב | *וקדים א[1]בי] וקאי א[2], ותרכיה וקדים ד | *הדין אברי] דין ד, הדא פ | מיד ל' פ | *נפק—וקטל יתיה ד] אתא חויה . . יתיה י, נפל חויא (חיוי כ) וקטיל (ומחא יתיה וקטל כ) יתיה להוא רומאה א[1]ב, אתא דרקונא ושמטיה לכרתשיה ומית פ | *קרי א] וקרי בי, וקרא ד | 7 *עליה אבי] עליו ד, אנפשיה פ | *ואתן—תחתיך א[1]] ואתן אדם וגו' פ, ואתן . . תחתיך ואתן אדום תחתיך דא[2]כי | ברי אלעזר] בר . . ד, בן . . אבע, ל' פי | מטייל] פעי, קאים מטייל א, . . ומטייל ד | על *שוניתיה] על לשוניתיה ל, על שוניתא פ, בשוניתא ע, על משוניתא דאבי | דקיסרי] ע, ־רין ד, דקסרי פ, ־רין אי |

באותו הנחש. ולנכון כתוב כאן ח י ו י ה שהיא לפי כתיבת כי"ל כמו חוויא באל"ף הידיעה, וכן הגהתי בסמוך ותמה וכו' ההוא חויה, ובוי"ר ובמ' קהלת הגי' וקב לית סקר וכו' אמר תמה אנא על מאן דקטל הדא חוויא (הדין חיויא) ועח"נ, ובפי' ר"י קרא על איכה פ' נשקד עול וכו' (הוצאת רש"ב צד 10) הובא בשם ב"ר קם מ ס ק ד בההוא חוויא ומפרש שם נשקד ניבט: 1 חמא ההוא וכו'. ראה אותו העשב שעשוי עטרה בראשו, וכ"ה במ' קהלת חמא ההוא וכו', ובוי"ר הגי' תלא אפוי וחמא וכו' ועח"נ: מן קושטא את וכו'. וכי באמת אתה הרגת אותו וכ"ה בת"י במדבר כ"ב ל"ז מן קושטין, והגהתי קטלתיה, ובמ"כ הוסיף א " ל א י ן וכן הדפיסו אחריו, ובפי' ב"ר נדחק לפרש כדין הרגת לאותו נחש עיי"ש, ובוי"ר הגי' א"ל מן קושטא א נ א קטלית יתיה, ובמ' קהלת ל"ג ליה כלל ועי' בח"נ ובתנחומא ובמ"ר: אמר ליה יכיל וכו'. יכול אתה להרים עשב זה מעל ראשך וא"ל הן: 2 יכיל את למקרב וכו'. יכול אתה לקרב לזה הנחש במטך, וכן בסמוך הלשון כיון דקרב ביה, וגם בוי"ר ובמ' קהלת הגי' את יכיל ק ר ב (יכיל את קריב) הדין חויא (חיויא) בהדין חוטרא, ובתנחומא מ"ב א"ל את יכול מ ר י ם הדין חוויא וכו' ועח"נ, והגהתי גם כאן חויה, ובכי"ל חיוה: 3 נשרו אבריו. שכח העשב היה מצילו מארס של נחש קודם לכן, (מפי ב"ר כי"ט) ובתנחומא ובבמ"ר מסיים עבד הכי קרב לגביה לא הספיק ליגע בו עד שנשר איברים איברים: היה יושב וכו'. בוי"ר ובמ' קהלת סגנון המאמר ר"י הוה יתיב מתני על תרע (פיילי) קרתא וראה נחש אחד מרתיע ובא והוה מרדף ליה מן הדין סטרא והוא חזר מן הכא והוה חזר ליה מן הכא מן דין סיטרא (מרדיף ליה מן הדין סיטרא) אמר זה (זה ודאי) מוכן לעשות שליחותו ועח"נ, ובגי' ד"ו הגיה במ"כ והוה מרדף ליה וכו' ועוד הוה רדיף ליה מן הדין סטרא והוה חזר וכו' וכן הדפיסו אחריו, ובמ' תנחומא ובבמ"ר הגי' ר"י היה יושב ופושט (בתנחו' מ"ב ו ש ו פ ט ועיי"ש הערה י"ח) בפתח (בשער) עירו ראה נח ש מרתיע (מרתיח) ובא לעיר כד מוקמין ליה מהכא הוה אזיל להכא (כ"ה בתנחומא מ"ב ועי' בבמ"ר) אמר כמדומה אני שזה הולך לעשות שליחותו, והגהתי מרתיע ו ב א כגי' שאר הספרים וכן הלשון ירוש' ברכות פ"ה ה' א' אפילו נחש וכו' אבל אם היה מרתיע ובא וכו': 5 הברה. כן הגהתי, וכ"ה בוי"ר נפלה הברה, ובבמ"ר ד"ו נפל הברא, ובמ' קהלת נפל קול הברה, ושם ובמ' תנחומא איתא ב ע י ר וכן הוספתי ועח"נ, וכן הלשון ירוש' דמאי פ"א כ"ב א' נפלה הברה בעיר ועי' עמת"ל ח"א צד 449: פלוני. בכי"ל מטושטש ומוגה, ובמ' קהלת פלוני נשוך בנחש ומת, ובוי"ר איש פלוני נשכו נחש וכו', ובתנחו' ובבמ"ר פלוני בן (בר) פלוני נשכו וכו' ועח"נ: ר' אלעזר וכו'. סיפור זה ליתא בכי"ל ובאשר העירותי נעדר ג"כ במ' תנחו' ובמ"ר אכן איתא בכי"פ וכי"א א' וב' וכי"ב ובדפוס' וילק' איוב וכן פירשו בפי' ב"ר, וכן מובא בוי"ר ובמ' קהלת, ונמצא בסגנ' אחר בירוש' שבת ובבלי ברכות שם: יתיב מטייל. לשון נקי, לעשות צרכיו, ובוי"ר הגי' רק הוה מטייל, ובמ' קהלת הוה יתיב, ושם ג' חד רומי: 6 וקדים וכו'. ועדיפא הגי' בוי"ר ואקים יתיה, ובמ' קהלת ואקימיה ויתיב ליה, ובשניהם ל"ג ותרכיה: לית הדין וכו'. אין זה על חנם, ובוי"ר הדא לא על מגן ועח"נ: נפק חד חיוא. במ' קהלת מיד בא נחש ונשכו ומת, ובברכות שם אתא דרקונא שמטיה לכרכשיה ועי' גי' כי"פ וצ"ל שם לכרכשיה: קרי עליה וכו'. וכ"ה בוי"ר קרי עליה ואתן אדם תחתיך, ובירוש' שם וקרא עלוי ואתן אדם תחתיך וגו', ובמ' קהלת וקרא עליו הפסוק הזה ואתן אדם תחתיך ואתן אדום תחתיך ועח"נ, ובסגנון הבבלי שם קרי עליה ר"א ואתן אדם תחתיך אל תקרי אדם אלא אדום ועי' במ"י לעיל צד 16 וצד 74: 7 ר' יצחק ברי אלעזר. וכ"ה במ' קהלת ובבמ"ר, ובוי"ר ובתנחומא איתא ר' אלעזר וצ"ל שם ועי' ערוך ע' שנית: מטייל. כמשמעו: על שוניתיה דימא. כן הגהתי, ועי' ערוך שם בסוף

ראה שם קולית אחת והוה מצנע לה והיא מתגלגלה, מצנע לה ומתגלגלה, אמר מוכנת זו לעשות שליחותיה, עבר חד בילדר ונכשל בה ונפל ומת. אולין פשפשוניה ואשכחוניה שעין כתבין ביש׳ן על יהודאי דקיסרי: טיטוס הרשע כשנכנס בבית קודש הקוד׳

3 ספרי האזינו פי׳ שכ״ח. גיטין נ״ו ב׳. פסיקתא פכ״ו (קע ג א׳), ויקרא רבה שם (ילק׳ קהלת ר׳ תתקס״ג) וד״כ פי׳ פ׳, תנחומא ס״ג שם ואחרי מות סי׳ ס׳, תנחומא שם ואחרי מות סי׳ ד׳, במדבר רבה שם, סור״א פס״ם, אדר״נ נו״ב פ״ז ס״ם פ ס (נ׳ נ׳), מדרש תהלים קכ״א פי׳ נ׳:

1 והמא תמן י | הוה ע | ״ והיא] והות ד | מתגלגלה] כ״ש, ״לא דא׳ער״י, ״לת פא׳ | מצנע—ומתגלגלה ל׳ א׳כ׳ | והיא מתגלגלה ם . . מתגלגלת א׳, והות מתגלגלא ד | זו מוכנת פאב׳, זאת . . ד | 2 שליחותה דפא׳כ, ״תא א׳י | בילדר] ד׳, בלדר דפבעי, ״דר אר | ונפל ל׳ אב׳ | אולון] א׳, אולו ם, אולין א׳כ׳, אול ד | *פשפשונית ד] ופשפשונית אכי׳, פשפשותית ל׳, פשפשו יתיה ם | ואשכחוה ם | 3 דמעון ם | בישין ל׳ י | על הדין יהודאין י | דקיסרין דא׳, דקסרין פא׳כ׳ | טיטוס—ליטרין] טיטוס חירף וגידף כיון שעלה לרומי נכנס למרחץ וכיון שיצא הביאו לפניו כוס של יין לשתות נכנס יתוש בחוטמו עד שנעשה כגוזל ם, טיטוס הרשע נכנס לבית קדש הקדשים וחרב (והרבו דח) שלופה בידו וגירר (וגידר חב, וגדר א׳) את הפרוכת (הפרכת א׳ב, שתי הפרוכות ד) ונטל שתי זונות ובעלן [על גבי המזבח דחב] ויצאת (ויצאתה ח) חרבו מלאה דם אית דא׳ מדם הקדשים ואית דא׳ מדם [שעיר דח, שעירי א׳] של יום הכיפורים והירף (ותרף א) וגידף (וגדף א׳) ונטל כל כלי בית המקדש [ונטל את הפרכת א׳] ועשאן (ועשאה א׳) כמין (לתוך ח) גרגותני (גורגותני דב, גרגות א׳) אחת [והתחיל מחרף ומגדף כלפי מעלה ואומר לא דמי ההוא דעביד קרבא עם מלכא במדברא ונצח ליה לההוא דעביד קרבא עם מלכא בגו פלטין דידיה ונצח ליה ד] ונתנן בה וירד לו בספינה ושקעה הספינה בים (ונתנן . . ושקעה בתוך הספינה בים ב, וירד . . לספינה ושיקען בתוך הספינה בים ח, ירד לספינה ד) וכשהיה מפרש בים היה סער גדול בים (וכשהיה . . בים עמד סער . . בים א׳, וכשהיה . . עמד עליו סער . . בים ח, כיון שירד מתאיה שילא ביטא ד) אמר דומה אני (כמדומה אני א׳, דומה ח, דומה זה ד) שאין אלוה של אומה זו שולט (אלוה . . . אומה שליט ח, כחו של אלוה . . אומה זו ד) אלא במים דור המבול לא פרע מהם אלא במים דור הפלגה לא פרע מהם אלא במים פרעה וכל חילו לא פרע מהם אלא במים (דור המבול . . במים וכן דור הפלגה וכן פרעה וכל חילו ח, פרעה וכל חילו לא פרע מהן אלא במים דור הפלגה לא פרע מהן אלא במים א׳, דור אנוש לא . . במים דור המבול לא . . במים פרעה וכל

אהלות (פי״ח מ״ו) בים ובשונית וכו׳ אי זו היא שונית כל מקום שהים עולה מזעפו פי׳ משוניתא בארמיתו כו׳, והוא נורס כאן ובוי״ר בשוניתא, ולפנינו בוי״ר על הדא שוניתא ובתנחומא בשוניתא, ובפי׳ ב״ר מובא משוניתא ועת״נ ועמת ל׳ ע׳ שוניתא וע׳ משוניתא: 1 קולית. עצם של ירך[1]) ועי׳ ערוך ע׳ קלית, ובים״ת הער׳ שאע״פ שלא הזכירו רבנן אלא נחש [עקרב] יתוש וצפרדע מייתי הא דאפי׳ בדבר שאין בו רוח חיים הקב״ה עושה שליחותו וכ״ש בב״ח: והוה מצנע לה. והיה מצניע אותה שלא יכשלו בה בני אדם כדמפרש בפי׳ ב״ר כ״י והיא מתגלגלה מאליה, ובוי״ר הגי׳ וראה קולית אחת שהיתה מתגלגלת ובאה והוה מצנע לה והיא מתגלגלא אמר זו וכו׳, ובמ׳ קהלת ראה וכו׳ אחת מתגלגלת ובאה והוה וכו׳ מתגלגלת מצנע לה והיא מתגלגלת אמר זו וכו׳ ועת״נ. ובבמ״ר ובתנחומא מצא קולית (קליא) אחת מושלכת בדרך הוה מצנע לה מן הכא הדר משכח לה מן הכא (ועי׳ בתנחומא) אמר כמדומה אני שזו מתוקנת לעשות וכו׳: 2 שליחותיה. של הקב״ה, וכן אי׳ לעיל צד 80 בדפוסי׳ דעבדת שליחותיה, אכן עדיפא הגי׳ שליחותה, וכ״ה במ׳ קהלת ובתנחומא ובמ״ר, ובוי״ר הגי׳ שליחותא ועת״נ: בילדר. רץ וציר[2]), ועי׳ מ״ע ע׳ בלדר ועמ׳ שמודיען להתי׳ פערלעס צד 114, וכ״ה בל״ס בילדרא, ולקמן פע״ת אי׳ גם בכי״ל בלדר (ובא״א הער׳ שגי׳ ערוך בלדה בשני דלתי״ם ועת״נ וערוך הש׳ סוף ע׳ בלדר), ובוי״ר הגי׳ לבתר יומין עבר חד בולדר איתגלגלת בין רגליו ונכשל בה ונפל וכו׳, ובמ׳ קהלת לבתר וכו׳ חד בולדר מן מלכות׳ איתגלגלת ביני ריגלוהי ונכשל ונפל וכו׳, ועי״ע הגי׳ בולהאר בהערות ר״מ קריגער במדרש ד׳ פסד״ם, וכן איתא במדרש אסתר בפתיח׳ לפ״ג והבולדרין וכו׳ בולדארין וכו׳ ובמ׳ קהלת פ׳ בכל עת (מ׳ ח׳) בולדרים, ובתנחומא הגי׳ בתר יומין עבר בלדרים נכשל בה וכו׳, ובבמ״ר ד״ו נתחבש עבר ברדליה מן מלכותא נכשל בה וכו׳: פשפשוניה וכו׳. פשפשוהו בבגדיו ובכליו שהיה נושא כתבים רעים על היהודים של קיסרי, והגהתי פ ש פ ש ו נ י ה ואשכחוניה, ויש לקיים גם הגי׳ ואשכחוה ועי׳ דאלמאן צד 306, ובוי״ר הגי׳ אולין ופשפשוניה ואשכחון יתיה טעון וכו׳ (ועי׳ ילק׳ קהלת שם) ובמ׳ קהלת אזלון ופשפשוניה בפקיה ואשכחון יתיה מעון וכו׳, ובתנחומא ובבמ״ר בדקו אחריו מצאו (ומצאו) בידו כתבין בישין על יהודאין: 3 טיטוס הרשע. רבו נוסחאות סיפור זה בכ״י ובדפוסים ובמקורות שציינתי, ובספרי שם איתא ר׳ נחמיה אומר טיטוס בן אשתו של אספסיינוס נכנס לבית קדשי הקדשים וגידר את הפרוכת בסייף ואמר אם אלוה הוא יבא וימחה, ובגיטין שם במעשה טיטוס תניא א״ר פינחס בן ערובא אני הייתי בין גדולי רומי וכשמתו פצעו את מוחו ומצאו בו כצפור דרור משקל שני סלעים במתניתא תנא כגוזל בן שנה משקל שני ליטרין, ובברייתות כאלו טבע הסיפור שלפנינו בכי״ל, ובקיצור נמרץ הסיפור גם בכי״ם, וכן בפרד״א וז״ל שם טיטוס נכנס לבית קדשי הקדשים ואמר אין צר ואויב יכול לפני מה עשה הקב״ה שלח עליו יתוש אחד לתוך חוטמו והיה מהלך עד שהגיע למוח ונעשה אותו יתוש כמו גוזל בן יונה משקל שני ליטרין ע״כ, ועי׳ בפסקא אחרי מות בפסיקתא שם ובמדרשי תנחומא אחרי מות שם טיטוס הרשע נכנס לבית קודש הקדשים וגידר (וגירר) את הפרוכת וכו׳ (ובמ״ר פ״ב נוסף והרגו שלופה בידו גורר את הפרוכת ויצאתה חרבו מלאה דם), וגם בכי״א א׳ וב׳ וכי״ח וכי״ב הסיפור בלה״ק, אלא שנוסף א״ר אלעזר בר׳ יוסי אנא המיתיה ברומי וכו׳ (ומאמר זה לא הועתק בכי״ח וכן ליתא במדרשי תנחומא הקת ובבמ״ר), ושינויים שונים לנוסחא זו בדפוסי המדרש כאן ובוי״ר פכ״ב ובמ׳ קהלת, ושם ניתוספו מאמרים וקצתם ג״כ בלאר״מ כמו ואומר לא דמי ההוא דעבד קרבא עם מלכא וכו׳ כיון שירד מתאיה שילא בימא (וכבר הוגה בא״א מתא נחשולא וכ״ה בוי״ר ובמ׳ קהלת, ובמ״כ הגיה מהאיה נחשלא וכן הדפיסו אחריו, ובילק׳ קהלת אי׳ בא עליו נחשול של ים ועי׳ גיטין שם), ויתכן ששינו הסיפור בדפוסים עפ״י נוסחת וי״ר, ועוד כגנון אחר להסיפור במדרשי תנחומא הקת ובבמ״ר, וג׳ שם טיטוס הרשע נכנס וכו׳ כשהוא מחרף ומגדף עמד

[1]) χωλέα. [2]) βερηδάριος.

וגירר הפרוכת וחירף וגידף, בחזירתו נכנס לו יתוש אחד בחוטמו והיה נוקר מוחו וכשמת פצעו את מוחו ומצאו את מוחו כגוזל ומשקלו ב׳ ליטרין:

חילו לא.. במים ד) דומה שאין נפרע מאותו האיש אלא במים מיד רמז לים ועמד מזעפו (דומה ... רמז הקב״ה לים.. מזעפו א[2]. דומה שאינו פורע מאותו.. רמז לים.. מזעפו ח, אף אני כשהייתי בתוך ביתו וברשותו לא היה יכול לעמוד בי ועכשיו לכן קדמני סבור הוא שיהרגני במים ד) אמר לו הקב״ה רשע בן רשע אין לי בכל הבריות פחותה כמו היתוש הזה בו אני נפרע ממך (רשיעא בר רשיעא אין לי תש בכל בריותי אלא היתוש ... ממך א[2], רשיעא בר ... תש.. בריותי אלא.. הזה שאני נפרע ממך כ, הייך אין לי קל בבריותי אלא יתוש הזה ובו אני נפרע מאותו האיש ח, רשע חייך מבריה שהיא פחותה מכל הבריות שבראתי מששת ימי בראשית אני נפרע מאותו רשע מיד רמז הקב״ה לשרו של ים ועמד מזעפו ד) כיון שהגיע לרומי יצאו [כל גדולי רומי ד] לקראתו וקלסו אותו נקיטא ברברייא (וקלסו.. נקט ברברא א[2], וקלסו.. ואמרו נקיטא ברברבא כ, וקילוסו אותו נקיטה ברבריא ח, וקילסו אותו ד) כיון (וכיון ה) שעלה לרומי נכנס לבית המרחץ (למרחץ דה) כיון (וכיון חכ) שיצא (שנכנס א[2]) הביאו [לו הא[1]כ] פיילא פוטירון (פ׳ פוטירין ה, פיילין של דיפלא פוטירין א[2], פולין של דיפלא פוטרין א[1], שלפיילין שלפוטירין כ) של יין לשתות (לשתותו ד) נכנס (ונכנס אכ) יתוש בחוטמו (בתוך חוטמו ד) והיה נוקר במוחו (את מוחו ד) והולך עד שנעשה כגוזל (גדול כמו גוזל ד) של שני (שתי דכ) ליטרין (ליטרות א[1]כ, ליטראות ד) והיה מצווח (צווח א) ואומר (ואמ׳ א[2]) פצעו מוחו (את מוחו כ) של אותו האיש (הרשע א[2], רשע א[1]) וראו (ודעו דה) במה נפרע אלוה של יהודים (אלוה.. נפרע ח, אלהיהם.. נפרע ד) מאותו האיש [מיד קראו לרופאים דה] ופצעו מוחו (את

וגידר (בבמ״ר וגירר) את הפרוכת ונטל ספר תורה (והוציאה) והציעה והביא שתי זונות ועבר עליהם שלף את חרבו וקצץ את הספר (ספר התורה) נעשה נס והתחיל הדם מבצבץ ממנו התחיל משתבח לומר שעצמו הרג וכו׳ כיון שהגיע לים התחיל (היה) הים הולך וסוער אמר אלהיהם של אלו וכו׳ עמד פרעה וטבעו בים לסיסרא וכו׳ הרי היבשה בינו לביני (יעלה ליבשה) וכו׳ א״ל הקב״ה רשע בן רשע בן בנו של נמרוד הרשע (רשע בן רשע) בריה קלה פחותה (פחותה קלה) שבבריותי אני משלח בך לבערך מן העולם נכנס יתוש בחוטמו ומת במיתה משונה למה נקרא שמו בריה שפלה שמכנים ואינו מוציא, ובגיטין שם עיקר הסיפור ג״כ בלה״ק וקרוב לסגנון המדרשים טיטוס הרשע שחירף וגידף וכו׳, וקצתו מתאים להנוסחא שבדפוסי המדרש ובאיזה כ״י ובוי״ר (עיי״ש מה עשה נטל את הפרוכת ועשאו כמין גרגותני[1]) והביא כל כלים שבמקדש והניחן בהן והושיבן בספינה וכו׳ עמד עליו נחשול שבים וכו׳) וקצתו לנוסחת התנחומא (עיי״ש תפש זונה בידו ונכנס וכו׳ והציע ספר תורה ועבר עליה עבירה ונטל סייף וכו׳ ונעשה נס והיה דם מבצבץ ויוצא וכסבר הרג את עצמו וכו׳ אמר כמדומה אני שאלהיהם של אלו וכו׳ בא פרעה טבעו במים בא סיסרא וכו׳ יעלה ליבשה וכו׳ רשע בן רשע בן בנו של עשו הרשע בריה קלה יש לי וכו׳), ושם איתא בא יתוש ונכנס בחוטמו ונקר במוחו שבע שנים, ואח״כ בא שם המאמר בלאר״מ יומא חד הוה קא חליף אבבא דבי נפחא וכו׳ (ודוגמתו המאמר שנוסף בתנחומא עפ״י ד׳ מאנטובה ועי׳ בהערות ר״ש באבער הער׳ כ״ז) ובתר הכי גרסינן תניא א״ר פינחס וכו׳ במתניתא תנא כגוזל וכו׳ אמר אביי נקטינן פיו של נחשת וציפורניו של ברזל כי הוה קא מיית וכו׳, וממקורות שונים נסדרה כל הסוגיא שם (ועי׳ גם במאמר רמא״ש על אודות התלמוד אם יכול הוא להתרגם כל צרכו צד י׳), ולפנינו בכי״ל איתא כמו ששנוי בברייתא שם וכשמת פצעו את מוחו (וכן בתנחומא כ״י רומי כיון שמת פצעו וכו׳ ובכ״י אחר שם שלח בשביל כל הרופאים שבעולם להוציאו ולא יכלו וכו׳ ובמאמר שנוסף בתנחומא כיון שמת קרעו ראשו וכו׳), אבל לפי הנוסחא שבכי״א א׳ וב׳ וכי״כ היה מצווח ואומר פצעו את מוחו, ובכי״ת ובדפוסי׳ המדרש כאן ובוי״ר נוסף מיד קראו לרופאים ומשמע שבעודו חי הוציאוהו ועי׳ גם ביפ״ת, ומה שמסופר בנוסחא זו כיון שהגיע לרומי יצאו וכו׳ וקילסו אותו וכו׳ נכנס לבית המרחץ ל״ג גם בנוסחת התנחומא בפ׳ חקת וכן לא הוזכר בגיטין, ובאדר״נ נו״ב פ״ז כל הסיפור בהרחבת דברים ומעורבב מרוב הנוסחאות (ועי׳ נו״א פ״א), ולפני בעל פי׳ ב״ר היה הסיפור בנוסחא שבדפוסי המדרש ובוי״ר ובכ״י שציינתי, וכן הביא בערוך ע׳ נקט ב׳ בב״ר וכו׳ ובוי״ר וכו׳ כיון שהגיע לרומי יצאו לקראתו וקילסו אותו נקיטא ברברון והוא ל״י[2]) ופי׳ מנצח את הברברים, ובפי׳ ב״ר ג׳ נקיטא ברבריא בסגנון לאר״מ (וכסגנון זה איתא גם באיכ״ר מ״ב בפתיחה וזכור את בוראיך וכו׳ בשעה שירד נבוכדנצר וכו׳ והיו מקלסין לקראתו נקטה ברבריה וכו׳, ונשתבש בד״ו בוי״ר פכ״ב ובאיכ״ר ובמ׳ קהלת ובאדר״נ נו״ב שם ובכי״א ב׳ וכי״כ ונשמט בדפוסי המדרש כאן ועח״נ), ובערך פטר ה׳ ג״כ בציון ב״ר ווי״ר הכניסוהו למרחץ כיון שיצא מזגו לו פיילין פוטירין אחד כשהיה שותהו זימן לו הקב״ה יתוש באותו הכוס ונכנס בחוטמו וניקר במוחו ז׳ שנים (ואיני מכוון לפי הגירסאות שלפנינו בב״ר ובוי״ר פכ״ב ועי׳ גם במ׳ קהלת), ופי׳ פיילין (ועי׳ לעה אצל קרויס צד 444) או פיילא[3]) כאן מזרק יין ועי׳ מ״ח חלק מ״ב צד 105, וכן פוטירין[4]) גביע וכוס, והענין אחד בשני שמות ועי׳ במו״ע שם ועי׳ אספר ובמ״י לעיל צד 11, וכן תרג׳ ישעיה נ״א י״ז וכ״ב פיילי כסא, ובמ׳ קהלת הלשון משולש כוס פיילי פוטירין (ובוי״ר פכ״ב לפנינו הגי׳ מזגו לו כסא דחמרא), ובפי׳ ב״ר כי״ט וכי״א הגי׳ כאן ג״כ פיילי (פיילא) פוטירין, ומנהגם היה לשתות כוס יין בצאתם מן המרחץ כמו שאיתא לקמן פנ״א מנת כוסס וכו׳ כפיילי פיטרין לאחר המרחץ, ובפי׳ ב״ר כי״ט שם כפיילי פטרין ובערוך כפיילין של פוטירי ועח״נ, ונראה שדרשו שם כפל הלשון מנת כוסס במלות מכופלות, וכ״ה בירוש׳ פסחים פ״י ל״ז ג׳ בדרש מנת כוסס מהו מנת כוסס ושם הגי׳ ר׳ אבון אמר דיפלי פוטירין כדיפלי פוטירין אחר המרחץ, ובכי״ל הגי׳ בפנ״א כד יפלה פוטירין ומוגה, ובכי״פ כדי פלא פוטירין וכוונו לגי׳ הירושלמי ועי״ע באדר״נ נו״ב שם ובח״נ, ובכ״ז אינו נ״ל להגיה דיפלופיטירין[5]) כלומר כוס כפול והיינו כוס גדול, והמלה זרה ופירושה זה, כמו שאינו מן הענין להגיה כן גם לקמן פפ״ח בגי׳ הדפוסים שר המשקים זבוב נמצא בתוך פיילי פוטירין שלו, ובכי״ל ובערוך הגי׳ שם בפוטירין שלו, ובערוך ע׳ גרגתני העתיק רק בציון בוי״ר נטל הפרוכת ועשאו כמין גרגתני ונטל כל כלי בית המקדש והניחם שם, וכן בערך שת ג׳ בציון בוי״ר נתגוהו בקערה וכמה דהדין שיה הדין שית עד שעמד על עקרו ופרח (וגם בשני הערכים אלו הגי׳ משונות מגי׳ וי״ר שלפנינו פכ״ב), ובמדרש ד׳ שאלוניקי מוגה כאן ע״פ הערוך כל מה דהוה הדין שיה היה הדין שייר עד שעמד וכו׳ ובאדר״נ נו״ב שם ג״כ מה דהוה שהה (שייח) הוות נפשיה ועדא פרח יתושא וכו׳, ומאמר זה האחרון צריך עוד פירוש לכל הגירסאות:
1 וגירר הפרכות וכו׳. וכ״ה וגירר בכי״א ב׳ ובד״ו כאן ובוי״ר פכ״ב ובבמ״ר ובאדר״נ נו״ב שם בכי״ה, ובילק׳ קהלת שם בדפ״ר וגרר ועי׳ תנחומא מ״ב אחרי שם, ונ״ל שהגי׳ וגירר עדיפא מהגי׳ וגידר, ופי׳ כמו גירר עצמות אביו

[1]) γύργαθος, Korb. [2]) νικητὴς βαρβάρων. [3]) φιάλη. [4]) ποτήριον. [5]) διπλοποτήριον.

ח ב) ויכל אלהים ביום השביעי וגו' אמר ר' חנינא משבני ר' ישמעאל ברי יוסי אצל פונדקי [אחד] אמר כאן נתפלל אבא שלשבת בערב שבת ר' ירמיה ור' אמי ר' יוחנן מקשי כאן נתפלל אבא שלשבת בערב שבת אתמהא, ולא הוה צריך מקשי דהא חמרייה הוו סלקין מן ערב לציפורין ואמרין כבר שבת ר' חנינא בן דוסא בעירו. ואין בעית מקשייה על הדה קושייא דאמר ר' חנינא משבני ר' ישמעאל בר יוסי אצל פונדקי [אחד] אמר כאן נתפלל אבא שלאחר שבת בשבת. אמר ר' אמי אף על דא לא הוה צריך מקשי דהא ר' הוה יתיב דרש והוה אמר לאבדן אמוריה

1 ילקוט רמז ט"ז, ירוש' ברכות פ"ד ז' ג' תענית פ"ד ס"ו נ', פסיקתא רבתי פכ"ג (קי"ח ח'), ועי' ברכות כ"ז ב':

מידו אב) ומצאו בו יתדים (ומצאו יתדים א' א') ומצאו בו כ, והוציאוהו דח) כגוזל של שני ליטרין (שתי ליטרות א'כ, שני ליטריות ח, שתי ליטריות ד) אמר ר' אלעזר בר' (בר דא) יוסי אנא חמיתיה ברומי תרתין ליטרין (תרתי ליטרי א', תי ליטרא א') מן הכא (מהכא ד) וגולא מן הכא (מהכא ד) ותקל חד לקביל (לקבל א) חד ונטלו אותו ונתנו אותו לתוך (בתוך ד) קערה אחת (הקערה א') כל מה דהוה הדין שני הוה הדין שני (כל מאי דהוה דהדין שנין א') פרח יתהשא (יתהשה ד) פרחה (ופרח א) נשפתיה (נפשיה ד) דמיטוס (רשיעא כ) הרשע דתאב (אמר.. הרשע לי ח) | 1 חנינא] פאב, ינה ד | בר] פב, בר דא | אצל] אב, בא ~ דפ | 2 *פונדקי דא'כ] פנדקי א', פונדק ש, פונדקית פ, פיקרוני ל | *אחד דאבש] ל' לפ | אמר] ש, וא' פ, ואמר לי דא | נתפלל א'בי | אבא | ור' אמי] ור'.. אמי ל', ור' אחא אמרי ד, אמר אב | 3 נתפלל] א'ברי, התפלל דפא' | אבא | הוה] פאב, הוי י, לי ד | חמריא דפא, חמיא כר"י | הוו ל' פאבי | מן ערב] מע"ש א | 4 לצפרי א', לצפורי פא', לציפורין ד, ... י | 4 *ואמרין פבר"י] וא' ל, והוו אמרין ד | שבת] נתפלל פי, התפלל אב | °חנינא] חנינה ד | בעיר פא' | ואי בעית דא', ואיבעית א"י, אי בעית ר', איבעי' פ | מקשייא ד, מקשי פברי | על הדא קשיא דב, על הדין קשי' י, הדין (דין ר') קשי ר', הא אקשי פ | 5 חנינה ד | בר ד | *פונדקי ל'א'כ] פונדק דא', פונדקית פ, פיקדני ל | *אחד דאב] ל' לפ | ואמר כ, ואמר לי דפא | התפלל א'ר | אבא | אחר שבת] אחר (א' א"ין) בשבת אר"י, מוצאי שבת פ | 6 יוסי' | אוף דין י | *לא—מקשי פאבר] דלא.. מקשי ל, לא הוי.. למקשייא ד, לא תקשי י | הוי י | ודרש דפ, ודריש אברי | ואמר פאבי | לאבדן] כ, לאבא יודן דרי |

(פסחים נ"ז א' ותו"ס) כלומר גירר את הפרוכת והציע לעבור עליה עבירה (ושבעל את הזונות על גבי המזבח נמצא רק בדפוסי המדרש כאן ובכ"ח וכי"ב ובוי"ר פכ"ב ובמ' קהלת), ובנוסחת התנחומא שהעתקתי משמע ג"כ שכך פי' תירר (וגידר) את הפרוכת, והנס נעשה שמן ספר התורה שקצין בחרבו התחיל הדם מבצבץ. אכן בגיטין שם איתא נטל סייף וגידר את הפרוכת ונעשה נס וכו', והוא כפי גי' הספרי וגידר את הפרוכת בסייף ועי' אדר"נ נו"ב, ובספרי שם לא הוזכר הנס שהיה הדם מבצבץ ויוצא, ובנוסחת הספרים שציינתי בת"נ ובמ' קהלת מפרש אית דאמ' מדם הקדשים כלומר שנתלחלח הדם בפרוכת ונגעה בו חרבו ונעשית מלאה דם ואית דא' מדם שעיר וכו' ועי' בפי' ב"ר (ובילק' קהלת ג' מדם קדש הקדשים, וגי' אחרת גם כאן לפנינו בוי"ר פכ"ב ועוד נוסף שם והציע ס"ת תחתיהן, ואינו מעיקר המדרש וי"ר). ולפי נוסחא זו והגי' שבספרי ובגיטין שם פירשו גידר כמו גזר ועי' ערוך השלם ע' גדר ד' ועמת"ל ע' גדר וע' גדד, אכן אינו מוכח כלל מדוגמאות שהביאו. ולפי גי' הערוך צ"ל גודדין בתמרים וכן שיגדוד שלש גדידות, ולקמן פס"ט הגי' בכי"ל את גדוד האף והאף לא יגודדך, ובפסקא אחרי מות איתא רק וגידר (וגירר) את הפרוכת, ועי"ע מדרש תהלים שם יום שנכנס בן אחותו של טיטוס בבית וחרבו שלופה בידו והיה מוליך ומביא אותה עד שיצאת מלאה דם וכו', ולפנינו בכי"ל הגי' וגירר הפרכות, וצ"ל הפרוכת או שכוונו לשתי הפרוכות שהיו מבדילות בין הקדש ובין קדש הקדשים כדאיתא יומא פ"ה מ"א ועי' בית"ת ומ"כ, ומשקל ליטרין[1]) ידוע ועי' קרויס צד 313: 1 אמר ר' חנינא וכו'. מביא כאן מאמר זה אגב מאמר שלאחריו ר' שאליה לר"י בר' יוסי וכו' מהו ויכל וכו' או שבא לפרש ויכל וכו' ביום השביעי זו שעה יתירה שמוסיפין מחול על קודש ובה נגמרה מלאכת עולם כדדריש ר' יודן לעיל סוף פ"ט וכן הקדימו להתפלל בה שלשבת בערב שבת ועי' ביפ"ת, ובפסי"ר שם נסדר מאמר זה דר' יודן לפני המאמר א"ר חנינא פעם אחת משבני וכו' בדרש ויום השביעי שבת לה' אלהיך, ושם הובאו המאמרים עד דרבי מספק לאמוריה וכו' עד דיומא קיים ואח"כ ג' שם דבי ר' ינאי אומרים עלה על מיטתו וכו' כפי הסוגיא שבירושלמי: משבני. משך אותי, כלומר הוליכני: 2 פונדקי. בעל פונדק[2]), ופלא שמלה מורגלת כזו נשתבשה בכי"ל בשני המקומות, ובסמוך מוגה שם בינו שיטי לנכון, והוספתי מלת אחד וכ"ה בירוש' תעניות ובפסי"ר אצל פונדקי אחד ובירוש' ברכות אצל פונדוק אחד: התפלל. בירושלמי נתפלל וכ"ה בכי"ל בסמוך, והוא בנין נתפעל, ובפסי"ר ובירוש' ברכות ד' מגנזא הגי' התפלל ועת"ג: אבה. עי' לעיל צד 14: של שבת. בירוש' ובפסי"ר הגי' של לולי שבת: ר' ירמיה ור' אמי. בכי"ל נעדר כאן מלת אמרין ועי' במ"י לעיל צד 53, וכן כגנון הלשון בירוש' קידושין פ"ב ס"ב ד' ר' רדיפה ר' יונה ר' ירמיה שאל וכו', ור' יוחנן תמה איך אפשר שר' יוסי התפלל של שבת בערב שבת מבעוד יום, ומשני לא היה צריך להקשות דגם ר' חנינא בן דוסא עשה כן, וכגנון אחר בירוש' ברכות ובפסי"ר שם אמר ר' אמי (בפסי"ר ר' אחא ועת"ג) ר' יוחנן פליג ולא הוה צריך מפלגא על הדא (בפסי"ר ולא היה צריך לפתפלגה ועי' ירוש' תעניות) שכן מוסיפין מחול על הקודש ועוד דסלקון חומריא וכו', ובירוש' ד' מגנזא ובירוש' תעניות איתא ועוד דסלקין חמריא ועת"ג: 3 חמריה וכו'. מנהיגי החמורים היו עולים מערב לציפרין, וערב שם מקום כדאיתא שבת פט"ז מ"ז ופכ"ב מ"ג מעשה בא לפני רבן יוחנן בן זכאי בערב, וכ"ה בירוש' שם מן ערב לציפורין, אבל בפסי"ר הגי' מערב שבת לציפורי, וכן גורס או מפרש בפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס מערב שבת ועת"ג: 4 כבר שבת. התפלל של לולי שבת ואע"פ שהיה מבעוד יום כשהלכו החמרים מן ערב ללכת לצפורין, וכ"ה בירוש' שם כבר שבת, ובפסי"ר הגי' כבר התפלל ועת"ג: ואין בעית וכו'. ואם תרצה להקשות על זה יש להקשות דאמר וכו', ובירוש' ברכות הגי' ווידה אמרה דא דאמר ר' חנינא וכו' כאן נתפלל אבא של מוצאי שבת בשבת, ובפסי"ר נשתבש והיו אמרה הדא והסר שם דאמר ר"ח וכו' ואפילו אף וכו' ועי' מבה"י מ"ו א', ובז"א הגיה לנכון שם עפ"י הירושלמי, ובבבלי ברכות שינו כל אותו הסיפור ושם ג' א"ר זירא וכו' א"ר חנינא אמר רב (ועי' ד"ס) בצד עמוד זה התפלל ר' ישמעאל בר' יוסי של שבת בערב שבת כי אתא עולא אמר וכו' ולא ר"י בר' יוסי הוה וכו' ולא של שבת בערב שבת אלא של מוצאי שבת בשבת וכו': 6 אף על דא וכו'. ואף על זאת לא היה צריך להקשות

[1]) λίτρα. [2]) πάνδοχος.

אכריז קמי ציבורא יצלון דהולא עד יומא קאים. ועוד ר׳ חייא בר בא הוה יתיב דרש אמר לאמוריה
ט אכריז קומי ציבורא יצלון דהולא עד יומא קאים: ר׳ שאליה לר׳ ישמעאל בר׳ יוסי אמר לו שמעתה מאביך
מהו ויכל אלהים ביום השביעי אתמהא, אמר ליה כזה שהוא מכה בקורנס על הסדן, אגבהה
מבעוד יום והורידה משתחשך, אמר ר׳ שמעון בן יוחאי בשר ודם שאינו יודע לא רגעיו ולא עתיו
א ולא שעותיו הוא מוסיף מחול לקודש, אבל הקב״ה שיודע רגעיו ועתיו ושעותיו נכנס בו כחוט הסערה,
גניבה ורבנין גניבה אמר למלך שעשה לו חופה, סיידה וכיירה וציירה. ומה היה חופה הסירה, כלה
שתכנס לתוכה, כך מה היה העולם חסר שבת, רבנין אמ׳ למלך שעשה לו טבעת מה היתה חסירה
חותם, כך מה העולם חסר שבת: וזה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך [ויכל בששי וישבת
8a בשביעי]: תלמי המלך שאל הזקנים ברומי בכמה ימים ברא הקב״ה את עולמו, אמרו לו בו׳, אמר
להם ומאותה השעה גיהנם ניסוקת לרשעים אתמהא, אילו לעולם מיהו דיינו:
מלאכתו אתמהא, לא כן אמר ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודה בר׳ סימון לא בעמל ולא ביגיע ברא

2 ילק׳ סס, ועי׳ פסיקתא רבתי פמ״ו (קפ״ז ס׳): 6 לעיל פ״ט לד 69 ולקמן פכ״ח: 8 עי׳ לעיל פ״ח לד 64 וס״נ: 11 ילק׳ סס, לעיל פ״ג לד 19 וס״נ:

1 *אכריז פאבי] אכריוז דר, אמרין ל | קמי] ר[1], קומי דא[2], קמיה פר״י | ציבורא] ר[1], צבורא אבשי, דציבורא ד | דיומא קאים ר, דקאים יומא פ | ועוד—קאים] ועוד . . בר אבא . . ודריש והוה אמ׳ . . קמי . . קאים כ, ל׳ דפאי | 2 שייליה א, שאל פ | שמעת | 3 *השביעי דא[2]י] השביעי מלאכתו פ, וגו׳ ל | לו פ | שמכה י | על] אכ, ~ גבי דפי | סדן פ | אגבהה] פחא[1]י, הגביהה ד | 4 והדרא ש | לא—עתיו] א[2], לא רגעים ולא עתים פ, לא עתיו ולא רגעיו ד, עתיו ורגעיו ח | 5 שעות פ | על הקדש | שהוא יודע דאבי, יודע פ | רגעיו ועתותיו פ, עתיו ורגעיו האר | ושעותיו ל׳ פר | כחוט] אפי׳ ~ אכ | השערה | 6 גניבא ורבנין א, . . ורבנן ד, ל׳ פ | גניבה] כר, ״בא דא | למלך] א[2]י, משל ~ דפחא[1]כ | **שעשה] שהיה ל | *סיידה —וציירה א[2]כ] סיירה . . וציירה ל, וסיידה וכיירה (וכיורה י[1]) וציירה חי[1], סיירה וביירה פא[1], וציירה וכיירה ד | מה אי | היה] י[1], היתה דאכ, ל׳ פ | החופה ח | 7 תכנס פ | לתוכה] לחופה כ | העולם היה י, העולם א[2]ר | רבנן ד, ורבנין פא[1], ״נן כ | אמרין פכ, ״רי דא[1] | למלך] פכ, משל ~ דחא | 8 חותם] ~ שלה ל[1]חאכ | מה] א, ~ היה דפכ | ״ויכל בששי וישבת (וישבות האכ) בשביעי פחאכ] ויכל בשישי וישבת בשב ל[0], ויכל אלהים ביום הששי וישבות בשביעי ד, ל׳ לי | 9 הזקנים] את ~ | [0]את] ל׳ ד | בו׳] בששה א[1], לששה פ, . . ימים דכ | 10 שעה | אתמהא] א[2]כ, ״הה א, ל׳ פד (וכן בסמוך) | אילו—דיינו] אלו לעולם הוא מי הוא דיים א[1], אלו לעולם מי הוה א[2], אוי לעולם מדיניו ד, אוי לו לעולם מי הוא דיינו כ, ל׳ פ | 11 מכל מלאכתו י | כן] כך פ | ר׳ יהודה בר׳ סימון] פכ, רבי סימון ד | ביגיע] י, ביגע ד, ביגיעה פאכ |

דהא רבי היה יושב דורש והיה אומר להאמורא שלו שיכריז לפני הציבור שיתפללו תפלת חול של מוצאי שבת מבעוד יום של שבת עד דיומא וכו׳ בין כך שיתפללו יחשיך היום ויהיה לילה. כן מפרש בפי׳ ב״ר כ״י וכתב שם והטעם מפורש בהלכות גדולות, ועי׳ בה״ג ד׳ ברלין צד 29 וצד 45 ובתוספות ורא״ש בסוגיא דברכות שם וטור א״ח סי׳ רצ״ג, ובירוש׳ ל״ג אמר ר׳ אסי, והגי׳ בברכות שם ואפילו אף עלה לא הוה צריך מיפלגה דרבי מיפקד לאבדן אמוריה אכריז קומי ציבורא מאן דמצלי יצלי דרמשא עד יומא קאים, וכ״ה בפסי״ר לאבדן ועח״נ וערוך ע׳ אבדן ותוספות יבמות ק״ה ב׳, ויש לפקפק במ״ש במבה״י נ״ח ב׳ שכוונת התר׳ על הב״ר פ״י: 1 אכריז. כן הגהתי, וכ״ה גם בכי״ל בסמוך: ועוד ר׳ חייא וכו׳. וכ״ה בירוש׳ ברכות ותעניות ר׳ חייא בר ווה (ר׳ חייא בר׳ בא) מפקד לאמוריה אכריזו קומי ציבורא (אכריז קומיהון) מאן דמצלי יצלי דרמשא עד יומא (דיומא) קאים (קיים), ושני המאמרים אלו נשנו שם גם בראש הסוגיא ובסופה, ובפסי״ר ל״ג ליה כלל ועח״נ: 2 ר׳ שאליה וכו׳. בפסי״ר פמ״ו איתא ואף בשאילות שנשאלים לפני רבינו הקדוש כתב כך כי ששת ימים וכו׳ ויכל אלהים ביום השביעי וגו׳ וכי מלאכה עשה הקב״ה בשבת חס ושלום אלא וינח ביום השביעי וכו׳ אלא מהו ויכל אתה מוצא כשברא הקב״ה את עולמו היה בורא שלש בריות בכל יום וכו׳ ועי׳ לקמן פי״א צד 96 ואגה״ת ח״ב צד 475 3 מהו ויכל וכו׳. בכי״א א׳ וב׳ נוסף פירושו איפשר שהוא עושה בשביעי: בקורנס. פטיש[1]), וכן לשון המשנה שבת פי״ב מ״א המכה בקורנס על הסדן: אגבהה. בנין אפעל ועח״נ: 4 והורידה משתחשך. ומפרש ואזיל ארשב״י וכו׳ שהקב״ה יודע לצמצם את הרגעים כחוט השערה ונראה כאלו כלה ביום השביעי. וגניבה ורבנין דרשו שהעולם היה חסר עוד מנוחה באת שבת באת מנוחה וכלתה ונגמרה המלאכה ועי׳ בפירש״י עה״ת, ומשום שהכתוב לפי פשוטו קשה לפרשו שינו לתלמי המלך ויכל בששי: 5 הסערה. עי׳ לעיל צד 28 ובמ״י שם בד״ה מן הסערה: 6 שעשה לו וכו׳. עח״נ ולעיל צד 69 ובמ״י שם, וכ״ה לקמן פכ״ח סיידה וכיירה וציירה: 8 ויכל בששי וכו׳. כן הוספתי עפ״י שאר הכ״י וכ״ה בירוש׳ מגילה ובמס׳ ספר תורה ובמס׳ סופרים במקומות שציינתי לעיל פ״ח ויכל בששי וישבות בשביעי, ונראה שכן הגי׳ גם בגליון כי״ל (ושם מלת וישב כתובה בקצה הגליון ומקוטע) אבל במכילתא ובבבלי מגילה ובמדרשי התנחומא הגי׳ ויכל ביום הששי וישבות ביום השביעי, וכן אית השינוי לפנינו בתרגום היוני[2]), ובגוף הספר בכי״ל ובילקוט לא הובא הלשון ששינו וכן ל״ג בס׳ פוגיא צד 793 במאמר שהביא בשם ב״ר קטנה, וכן ליתא בכי״ל לקמן פמ״ח, ונמצא גם בכי״ל לעיל פ״ח ולקמן פל״ח, והשינויים נמנו עוד באדר״נ נו״ב פל״ז ושם נשמט השינוי בפסוק שלפנינו: 9 תלמי המלך וכו׳ ברומי. וכ״ה בכל כ״י, ואולי שגירא דלישנא עפ״י המאמר הקודם וצ״ל פילוסופוס אחד, וכן איתא לקמן פ״כ פילוסופוס אחד ביקש וכו׳ כיון שעלו הזקנים לרומי שאל (כ״ה בכי״ל ובכ״י אחרים) את רבן גמליאל וכו׳ ועי׳ שמו״ר פ״ל סי׳ מ׳ וע״ז נ״ד ב׳ ועי״ע בחי׳ רד״ל ובאגה״ת ח״א צד 84, והמין השואל התלוצץ ואמר שמא מאותה השעה גהינם נסוקת, וגר׳ שתשובת הזקנים היא אילו לעולם וכו׳ והגי׳ מקויימת גם עפ״י כ״א א׳ וב׳ וכי״ב וקשה לפרשה, וגי׳ הדפוסים גר׳ כעין הגהה: 11 מלאכתו. דורש מלאכתו שבסוף

[1]) κορύνη. [2]) καὶ συνετέλεσεν ὁ θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ . . καὶ κατέπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ κτλ.

הקב"ה את עולמו ואת אמ' מכל מלאכתו אתמהא, אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעמל, וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעמל, ומה נברא בו, שאנן ונחת ושלוה והשקט. ר' לוי בשם ר' יוסי בר נהוראי כל זמן שהיו ידי קוניהם ממשמשים בהם היו מותחים והולכים, כיון שנחו ידי קוניהם ניתן להם ניחה וינח לעולמו ביום השביעי (שמות כ יא): אמר ר' אבא בשר ודם בשעה שעושה איסטאטיבה אינו נותן דונאטיבה, ובשעה שנותן דונאטיבה אינו עושה איסטאטיבה, אבל הקב"ה עשה איסטאטיבה ונותן דונטיבה וישבת ויברך:

פרשה יא

ב ג) ויברך אלהים ברכת ייי היא תעשיר (משלי י כב) זו השבת ויברך אלהים וגו', ולא יוסיף עצב עמה (שם שם) זה האבל היך מה דאת אמר כי נעצב המלך על בנו (ש"ב יט ג):

1 כי' פנתופא מ"ג גראשית כי' י"ח: 6 תנחומא מ"ג וילמ סי' כ ג: | 7 ילקוט רמז מ"ז, ילקו' משלי ר' תתקמ"ו, ילק פכירי תהלים מ"ע כי' כ"ח, יתפ' גרכים מ"ג ה' נ' מ"ק מ"ג פ"ג ד': 8 עי' לקמן פכ"ז וגל"ג, תנחומא מ"ג ותנחומא שמיני סי' ח:

1 אמר א', אמרת א"ב, אומר ד פ | שמאבדין] פ אבי. שהן מאבדים ד | 2 שנברא ה אבי, שנברא כולו ד, כאלו נברא פ | בעמל] ~ ובגיע ח, ובגיע דפא', ויגיע י, ויגיעה א"ב | וליתן–בעמל] ב, וליתן.. שהן מקיימין.. שנברא כולו בעמל ויגיעה ד, וליתן.. שנברא בעמל ובגיע ח, ליתן.. שמקיימין.. כאלו נברא בעמל וביגיעה פ, ל' א י | בו] פ אבי, ~ בשבת ח, לאחר ששבת ד | שלאנן ח | 3 ונחת] ובטח א ב ר י | בר נהוראי] א"ב, ב"ר.. ד, ל' פ | 4 נמתחין י | קוניהם] פי, ~ מהן דאב | ניתן] מיד ~ א' | ניחה] ב, נייחה ד"ח, ניחא פ, נוחה א, נחה ד, הניה י' | וינח] דכת' ~ פ | 5 אבא] אחא פא | שהוא עושה | 'איסטאטיבה ר'] אי אסטאטיבה ל, אסטאטיבה ד (בכל המאמר), אסטאטיבא ב (בכל המאמר), איסטאטיבא פ (בכל המאמר), איסטאטיבה ד', איצטאטיבא א' ר', איסטטיבא א' ר' | דונאטיבה] ה ר', דונטיבא ד ב ר', דונא טיבא פ (בכל המאמר), דונא טבא ד'.. טובה א' (בכל המאמר) | ובשעה–איסט' ל' א'י | 'שנותן] שניתן ל, שהוא נותן דפא' | הונאטיבה] ח, דונטיבא דב (וכן בסמוך), דונה טיבא ד' (וכן בסמוך) | 6 איסטאטיבה] ח (וכן בסמוך) | עושה פאב, נתן ר | איסטאטיבא ר', איסטטיבא ר', אסטטיבא ע | ונותן] אב, ונתן דפער | דונאטיבה ח, הונטיבא ללגיונות ע | וישבות דא, שכך כתי'.. ב | 7 ויברך אלהים] ~ את יום השביעי פאי | ברכת] י, כתיב ~ דפאבם | תעשיר] פי, ~ ולא יוסיף עצב עמה ברכת יי היא תעשיר דא"ב | זו שבת פ, זה יום השבת י, זה שבת י (משלי) | וגו'] את יום השביעי דא'י (שם) | *היך ד] הך ל | 8 כין י, ל' דאב |

הפסוק וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה, ומשמע כביכול שהיתה יגיעה לפניו ושבת מכל עמלו, ומביא מאמר ר"ב בשם ריב"ס לא בעמל וכו' ופריך ואת אמ' מכל מלאכתו, וכן לקמן ריש פי"ב בפתיחה ואת כל אלה וכו' ר"ב בשם ריב"ס לא בעמל וכו' ואת אמ' ואת כל אלה ידי עשתה אתמהא, והמאמר מובא בס' הפרדס סי' ד' ח"ל שם בב"ר מצינו כתיב כי בו שבת מכל מלאכתו אתמהא לא כן א"ר ברכיה בשם ר' [יהודה] בר' סימון לא בעמל ולא ביגיעה ואת אמרת מכל מלאכתו אלא להפרע וכו' שמאבדין את העולם שנברא בעמל וביגיעה ומה נברא בו שאנן וב"ט ושלוה והשקט, וכתב שם ולכך אומר לשון זה במנחה בשבת בתפלה מנוחת שלום השקט ובטח ובתשובה שאף הדורש של ב"ר כשהוציא זה הלשון סמך על המקרא דכתיב וישב עמי בנוה שלום וכו'. ועי' במח"ו צד 109 ובשבלי הלקט כי' קכ"ו ובתניא סי' כ', ובכולם ל"ג וליתן שכר טוב לצדיקים וכו' ועח"נ: 1 אלא להפרע וכו'. כלשון המשנה אבות ריש פ"ה אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם וכו' וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין וכו'. ובתנחומא ס"ב שם אמר ריש לקיש כביכול דבר היה מפי הקב"ה בדבר ה' שמים נעשו וכתיב כי ברא אלא ליפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעמל ויגיעה וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בדבר ה' וכו' א"ר אחא דיבר הקב"ה לשמים שיבראו והיו נמתחין והולכין וכו' ועי' לעיל צד 37: 2 ומה נברא בו. בשבת לאחר ששבת ובכי"ח ובדפוסים נוסף פירושו ועי' בפי' ב"ה, וכן בשבלי הלקט ובתניא שם ומה נברא בו פי' בשבת, ובי"ת מפרש שדורש וישבות שעשה שביתה ר"ל שברא אחר כל מלאכתו שאנן ונחת ור' לוי בשם ר"י דורש וישבות שתשבית והניח לעולם וכן דורש וינח ביום השביעי בהוראת פועל יוצא הניח לעולמו ועי' במ"נ ח"א פס"ז ובאגה"א ח"ג צד 598 ולעיל צד 23 וצד 59, ובמכילתא יתרו מס' דבחדש פ"ז דרשו וינח ביום השביעי וכי יש לפניו יגיעה וכו' אלא כביכול הכתיב על עצמו וכו' אדם שנאמר בו וכו' על אחת כמה וכמה, ועי' בפסי"ר פכ"ג קי"ז א': 5 א"ר אבא וכו'. בשבלי הלקט שם בפי' מנוחה שלמה מובא בשם ב"ר מלך ב"ו כשהוא נותן אסטטיבא אינו נותן דונטיבא וכשהוא נותן וכו' אינו נותן וכו' אבל הקב"ה כשהוא נותן וכו' הוא נותן וכו' הה"ד ויברך ויקדש ועי' בתניא שם. ובתנחומא מ"ב שם א"ר אח"א מלך ב"ו כשהוא נותן דונאטיבא אינו נותן איסטאטיבא וכו' אבל הקב"ה נותן וכו' ונותן וכו' נתן שבת ונתן להם משנה וכו' ועח"נ, ובענין המשל עי' ציגלער קעניגס גלייכניססע צד 65: איסטאטיבה. מקום מעמד ומנוחה[1]) להיות בזמן שהם שוקטים ממלחמה ועי' מר"ע ע' אסטטיבא, ובנמשל פי' איסט' מנוחה, ובכי"ל כתוב כאן אי אסטאטיבה בשתי שורות, ובסמוך ב' פעמים איסטאטיבה: דונאטיבה. מתנות[2]) שמחלק המלך או שר הצבא להיילות בצאתם למלחמה, ובפי' ב"ר כ"י מפרש מתנה טובה, וכפי פי' זה הפרידו המלה הזרה לשתי מלות ועח"נ, והוגמאות למאמר עי' בערוך ע' דנטיב:

פרשה יא. בכי"א א' וב' פרשה י': 7 זו השבת. בירוש' שם זו ברכת שבת: 8 זה האבל. בירוש' שם זו אבילות, ושם שאין אבל בשבת ועי' בבלי מ"ק כ"ג ב', וכן דרשו לקמן סוף פכ"ז ובמדרשי תנחומא שם ויתעצב אל

[1]) statio, Standlager. [2]) donativa.

ויברך אלהים וגו' ר' ישמעאל אומר בירכו במן וקידשו במן, בירכו במן שבכל ימות השבת היה יורד עומר אחד ובערב שבת שני עמרים, וקידשו במן שלא היה יורד בשבת כל עיקר, ר' נתן אומר בירכו במן וקידשו בברכה, ר' יצחק [אמר] בירכו במן וקידשו במקושש: בירכו בעטיפה, רב הונא אמר צריך להחליף, ר' חייא בשם ר' יוחנן (אמר) צריך לערב, אבין בר חסדי אמר צריך לשלשל, ר' ירמיה ור' זעירה הוון מהלכין כחדא ואיסתלקת גולתיה דר' ירמיה ושילשלה ר' זעירה, הדא אמ' צריך לשלשל: ר' ליעזר אומר בירכו בנר ובי היה המעשה, פעם אחת הדלקתי את הנר

1 ילקוט כאן ס"ז, ילק' מכירי שם, מכילתא יתרו מס' דבחדש פ"ז, פסיקתא רבתי פכ"ג (קי"ז ב'): 3 עי' ירוש' פאה פ"ח כ"א ב', שבת קי"ג א' קי"ט א', פסיקתא רבתי שם (קט"ו ב'), מדרש רות ורבה פ' (ג' ב'), תנחומא בראשית סי' ב':

1 ויברך—וגו'] ויברך. . את יום השביעי וגומ' ד, ויקדש אותו אכמ | בירכו — וקידשו במן ל' פי | השבת] השבוע א[2]כי, השנה פא[1] | 2 היה יורד] יורד א, ל' י | °אחד] ל' ד | ובערב שבת] ובשבת א[1] | שני] ורד ~ א, היה יורד ~ כ | עמרים] א[1], עומרים דא[2]כי | וקידשו] ויקדש אותו קדשו פ | היה יורד] פא[2]כ, ירד דא[1]י | בשבת] בו י, ל' דפאכ (שבשבת עצמו לא היה יורד מ) | 3 וקידשו בברכה — במן ל' אכמ | *אמר דפ] ל' ל | ברכו בעטיפה פ, וברכו (ובירכו ד) . . דאכמ | ר' הונא פ, רב כהנא אכים | 4 להחליף] להעטיף א[1] | ר'—יוחנן] ר' חמא בשם ר' חנינא ך | אבא י | חסדאי דא[1]כים, רב חסדי א[2] | 5 זירא כ | הוו פאכמ | ואיסתלקא מ | *גולתיה דא[1]כרם] גילתיה ל, גולתא פ, עלתיה א[2] | 6 אמרה דכמ | אליעזר הי, אלעזר דפאכמ | ובי (בי פ) היה מעשה פחי, כהדא מעשה אכמ | נר בלילי (בערב י) שבת כי, בלילי שבת את הנר פ |

לבו (בראשית ו' ו') לענין אבלות, וגם בילקוט בשני המקומות ובילק' מכירי ולקמן בכי"ל שם ובתנחומא שם כי נעצב, ובמקרא כתוב נעצב המלך וכו', ואולי נשתבש מלה"כ ש"א כ' ל"ד כי נעצב אל דוד, ובירוש' מובא לנכון בשני המקומות נעצב המלך וכו': 1 ויברך אלהים וגו'. כל הפרשה מכאן עד סופה נכללה בפסי"ר פכ"ג וכל הדרשות והסיפורים הובאו שם בדרש הפסוק על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו, ועל השינויים בסגנון המאמרים וסידורם העיר גם רמא"ש בהערותיו המאירות עינים, אכן לא נהיר לי מ"ש בהערה צ"א שעיקר אלו המאמרים בפסי"ר ומשם הועתקו אל הב"ר: ר' ישמעאל אומר וכו'. במכילתא שם גרסינן על כן ברך וכו' ויקדשהו ברכו במן וקדשו במן דברי ר' ישמעאל ר' ע ק י ב א אומר ברכו במן וקדשו בברכה ר' יצחק אומר ברכו במן וקדשו במקושש ר' ש מ ע ו ן בן יוחאי אומר ברכו במן וקידשו במאורות ר' ש מ ע ו ן ב ן י ה ו ד ה א י ש כ פ ר ע כ ו א ו מ ר מ ש ו ם ר' ש מ ע ו ן ברכו במן וקדשו באור פניו של אדם ה ר א ש ו ן ע"כ. ועפ"י כל הדעות שם ברכו במן ופליגי בקדשו, ולפנינו בב"ר עיקר הדרשות לפי גי' כי"ל המדויקת על ו י ב ר ך אלהים ולכן גרים כאן ב ר כ ו באור פניו וכו' ב ר כ ו ב מ א ו ר ו ת וכו' ומוסיף על המכילתא ב י ר כ ו ב ע ט י פ ה וכו' ב י ר כ ו ב נ ר וכו' וכו' ובהמשך הפרשה ב י ר כ ו ב י צ י א ה וכו' ב ר כ ו ב מ ט ע מ י ם וכו', ועוד ניתוספו מאמרים לפרש ענין הברכה במן ובמאור פנים ובמאורות, ובפסי"ר כל הסוגיא בשינויים רבים בסגנון הב"ר: 2 שני עמרים. כל"מ ואספתי בעמרים (רות ב' ז') ובהגי' עומרים הוי"ו במקום קמץ חטף ועי' לעיל צד 33 במ"י ד"ה רוכים, ובפסי"ר שם תני דבי ר' ישמעאל ברכו במן וכו' שבכל יום עומר אחד ו ב ש ב ת שני עומרים וקדשו במן לא הבאיש ורמה לא הייתה בו, ובד"א הגיה שם ובערב שבת, ורמא"ש מפרש גי' פסי"ר עפ"י המאמר במכילתא מס' ד' דבשלח פ"ב והיה משנה וכו' בכל יום היה בו עומר אחד ובשבת שני עמרים ועיי"ש ובח"נ: 3 וקידשו בברכה. בפסי"ר שם ת נ י ר ב י ב ש ם ר' נ ת ן קדשו בברכה מכאן אמרו מקדשו על הכוס בכניסתו, ובמכילתא יתרו הגי' ר' עקיבא אומר וכו', ושם בדרש לקדשו לקדשו בבוכה מכאן אמרו מקדשין על היין וכו', ומאמר ר' יצחק בירכו וכו' וקדשו במקושש שנמצא ג"כ במכילתא ליתא בפסי"ר, ובמנוה"מ סי' קנ"ט הובא בשם ב"ר ר' נתן אומר ברכו במן וקדשו במקושש, והוא כגי' כי"א א' וב' וכי"כ וילק' מכירי, וכן שם הגי' ויברך וכו' ו י ק ד ש א ו ת ו וכו' שכל ימות ה ש ב ו ע י ו ר ד וכו', ובכל המאמר הגי' במנוה"מ מסכימות עם גי' ספרים אלו ועי' במ"י לעיל צד 43: במקושש. שלפי שהיה מקושש עצים ביום השבת היה נסקל, פי' ב"ר: ברכו בעטיפה. כ"ה לנכון בכי"ל וכי"פ בלי וי"ו החיבור וכן בסמוך ברכו באור פניו וכו' ברכו במאורות וכו' בירכו ביציאה וכו' ברכו במטעמים וכו', וכולן גרים להו לפנינו סתמא, ובירכו בעטיפה הוא דרש בפ"ע ואינו נמשך להמאמר שלפניו ועי' גם ביפ"ת, ובילקוט קטע וסירס המאמרים והעתיק ברכו בעטיפה וקדשו במקושש, ובפסי"ר הגי' ו ר ב י אומר קדשו בעטיפה אמר ר' ח נ י נ א צריך ל ה ת ע ט ף, ול"ג שם רב הונא אמר וכו', ובירוש' פאה שם איתא א"ר ח נ י נ א צריך אדם שיהיו לו שני עטופין אחד לחול ואחד לשבת וכו' אמר לון אעפ"כ צריכין אתם לשנות וכו' ועי' פסי"ר שם בדרש לקדשו במה את וכו' ובמדרש רות שם, ובבבלי שבת קי"ט א' ר' חנינא מיעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא וכו', ושם קי"ג א' אמר ר ב ה ו נ א אם יש לו להחליף יחליף ואם אין לו להחליף ישלשל בבגדיו ועי' בתנחומא שם ובשאילתות ריש פ' בראשית, ובמנוה"מ הובא ר ב כ ה נ א אמר צריך להחליף ועח"נ: 4 ר' חייא וכו'. במנוה"מ הובא בשם ר' י ו נ ת ן והוחלף עם ר' יוחנן ועי' לעיל צד 35 וצד 44, ובפסי"ר הגי' ר' א ב ה ו אמר: צריך לערב. מפרש בפי' ב"ר כי"ט די לו שיערב לו בגד אחד או שנים עם אותם של חול: אבין וכו'. וכ"ה בפסי"ר אבין בר חסדיי ועי' אגה"א ח"ג צד 538: צריך לשלש. מפרש בפי' ב"ר אם אין לו כלי נאה להחליף ישלשל חלוקו מכמות שהיה נוהג בחול ודיו לפי שנראה עכשיו שאינו עסוק במלאכה והיכירא היא מחול לשבת ועי' פירש"י בשבת שם: 5 הוון מהלכין וכו'. היו הולכים ביחד ונסתלקה טליתו של ר"י, והגהתי גולתיה ועי' ערוך השלם ח"א צד 311, ובמנוה"מ הובא גולתיה ע י ל י ת י ועח"נ, וג"ל שפי טליתו העליונה, ובל"מ שופטים א' ט"ו גלת עלית, ות"י מ"ב כ"ג י"ב עלית וכן יש לפרש לעיל צד 13 בוגה העלית: 6 בירכו בנר. במח"ו צד 143 מובא פי' המאמר שאין נר של שבת כבה מהרה כשם שכבה בחול, ובשבלי הלקט סי' נ"ט הועתק ר' א ל ע ז ר אומר ברכו וכו' ובי היה מעשה וכו' בליל שבת וכו' וכ"ה בתניא סי' י"ב, ובמנוה"מ שם ר' אלעזר אמר ברכו בנר כ ה ד א מ ע ש ה פעם וכו' הנר בליל שבת וכו' ומצאתי דלוק וכו' ועח"נ, ובפסי"ר שם הגי' בנו של ר' ירמיה אמר קדשו בנר ובי וכו' הדלקתי את הנר בלילי שבת והיה דולק עד מוצאי שבת ובמוצאי שבת מצאתי אותו מלא שמן ולא חסר כלום, ורמא"ש הגיה שם ר' אלעזר בנו של ר' ירמיה וכו', ובמח"ו הועתק מפסי"ר (כן צ"ל, והציון נשמט שם) ויקדש אותו במה קידשו תני בשם ר' נתן וכו' מיכן אמרו וכו' ר' א ל ע ז ר ב נ ו של ר' יוסף אר קדשו בנר ובי וכו' והיה דולק והולך עד מוצאי שבת וכו' מלא שמן ולא חסר וכו':

בלילי שבת ובאתי במוצאי שבת ומצאתיו דולק ולא חסר כלום: ברכו באור פניו שלאדם, לא דומה אור פניו שלאדם כל ימות השבת כשבת: ברכו במאורות, ר' שמעון בר יהודה אף על פי שנתקלקלו המאורות מערב שבת לא לקו עד מוצאי שבת. אתייה כרבנין ולא אתייה כר' אסי דאמר אדם הראשון לא לן בכבודו, מה טעם אדם ביקר בל ילין (תהלים מט יג). רבנין אמ' לן בכבודו מוצאי שבת נטל זיוו ממנו וטרדו מגן עדן ההיד משנה פניו ותשלחהו (איוב יד כ). [כיון ששקעה חמה בלילי שבת ביקש הקב"ה לגנוז את האורה וחלק כבוד לשבת ההיד ויברך אלהים את יום השביעי וגו' במה בירכו באורה]. כיון ששקעה חמה בלילי שבת המתינה האורה משמשת התחילו הכל מקלסין היה תחת כל השמים ישריהו (איוב לז ג) מפני מה ואורו על כנפות הארץ (שם שם).

1 תנחומא ת"נ גלפים סי' כ"ה: 2 לקמן פי"ב, ילק' תהלים ר' תתר"ח: 3 עי' לקמן פכ"א, סנהדרין ל"ח ב', אדר"נ פ"א (נ' ג'), פדר"א פי"ט: 6 לקמן סוף פב"ג: 7 ילק' תהלים ר' תתנ"ח. ילק' מכירי תהלים קל"ע סי' כ:

1 ובאתי- דולק] אב, ובאתי ומצאתי אותו במוצאי שבת דולק ד ובמוצאי שבת מצאתי אותו דולק י, במוצאי.. באתי ומצאתיו כשהוא דולק מ, והיה דולק עד מוצאי שבת פ | אדם] חאבים, ~ הראשון ב, קדשו באור פניו של אדם ד ברכו באור פניו פ) | ולא י, אינו פ . 2 השבת] השבוע א' | כשבת] כמו (כמית י) שהוא בשבת פי, כמו שהוא דומה בשבת דהאמ | ר' שמעון בן יהודה משום ר' שמעון י (תהלים), ר' .. בר (בר א², בן א'ב) איש כפר עכו (עכו ב ב) אומר משם (אמ' משום אב) ר' שמעון דאב, ר' שמ' (ישמעאל מ) משום ר' יהודה איש כפר עכו אמר פמ | שנתקלקלו] חארי (שם) מ, שנתקלקלו דפבי | 3 מאורות י (שם) | בערב י | °לא] אבל ~ ד | עד | אלא ~ פ | אתייה] חב, אתיא דפא'מ (וכן בסמוך) | כדרבנן ד | °כר'] כדר' ד | אסי] פח אמי דאבי (שם) מ, דאמר] פהא', ~ ר' אבי דא'בי (שם) מ | 4 בכבודו] י (שם), כבודו עמו דפהא"במ | מה טעם] דכת' פ | שנאמר י (שם) מ | אדם] פאבי (שם) מ] ואדם ד | בכבודו] כבודו עמו | מוצאי] פ, ומוצאי ד, ולמוצאי אבי (שם) מ | נטל ח, ניטל דפאי (שם) | זיוו ממנו] פהאי (שם)... הימנו מ, ממנו זיוו ד | ונטרד מ | °ותשלחהו דאבי (שם)] וישלחהו ל | °כיון—באורה ל' לח | °חמה פבי (שם) מ] החמה דא' | °בלילי דבי (שם)] בליל פמ | 6 °את — וגו'] וגו' פ, את יום השביעי אי (שם), את... ויקדש אותו ד | 7 °במה אמ] ל' פד | חמה] פאמ, החמה דחי (תהלים) | בליל מ | שבת] חאמ, השבת ד | המתינה] פא, התחילה דמ | משמשת] חאמ, משמשת פ, והיתה משמשת ד | הכל ל' ח | מקלסין] ~ להקב"ה אבי (שם) מ, אותו ח | הה"ד דפא | 8 ישרהו | הארץ] פהאבי (שם) מ, ~ אמר ר' יהודה ב"ר סימון אור שברא הקדוש ברוך הוא ביום הראשון אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו כיון שהסתכל הקדוש ברוך הוא באנשי דור המבול ובאנשי דור הפלגה שמעשיהן

1 ברכו באור פניו וכו'. לשון המכילתא במאמר זה ושלאחריו העתקתי לעיל, והמדרש חולק על המכילתא גם במה שמפרש לא דומה וכו' ושם איתא במאור פניו של אדם הראשון. ובפסי"ר הורכבו שני המאמרים למאמר אחד וז"ל ... ר' שמעון בן יהודה איש כפר עכו אמר משום ר' שמעון קדשו במאורות וברכו במאור פניו של אדם ואשתו, ... על אדה"ר מלמד שלא ניטל זיו אדם ממנו עד מוצאי שבת ובמוצאי שבת שינה וכו' משנה פניו ... ואתייא כרבנן וכו'. וכן בתנחומא מ"ב שם אמר ר"ש בן יהודה איש כפר עכו משום ר' שמעון בן יוחי ... זיו פניו של אדם הראשון ולא לקו המאורות עד שיצא השבת וכו', ועפ"י סגנון הפסי"ר הועתק המאמר במדרש הגדול עמוד 63 (והשמיט שם אריב"ס אותו אורה וכו'), ובמנורת המאור שם ג' במאמר שלפנינו ברכו באור פניו של אדם לא דומה וכו' כל ימות השבוע כמו שהוא דומה בשבת ועת"ג, ול"ג שם קדשו באור וכו' שנוסף בדפוסים כנר' עפ"י המכילתא. וגם בגליון מדרש אב"א ציין במ"ס אין זה: 2 ברכו במאורות. כדמפרש ואזיל ר"ש בר יהודה אעפ"י שנתקלקלו וכו', ולבאר ענין המאורות הביא המאמרים כיון ששקעה חמה בלילי שבת (בפסי"ר הגי' וכיון שהמא אדה"ר וכ"ה לקמן פי"ב בגי' הדפוסים) ביקש הקב"ה וכו' וחלק כבוד לשבת וכו' כיון וכו' המתינה האורה וכו' ר' לוי בשם בר נזירה ל"ו שעות וכו', ולקמן פי"ב חושב מאורות בין ו' דברים שנטלו מאדה"ר ומביא שם כל הסוגיא, ועי' הדרשות בענין גניזת האור לעיל צד 21 ובמ"י שם: ר' שמעון בר יהודה. וכ"ה בכי"ל לקמן פי"ב (ומלת אבר נעדרת ועי' במ"י לעיל צד 58) וכן נקרא פעמים הרבה במשנה ותוספתא ובמדרשי התנאים בלי שם מקומו, ובנוסח הגי' בתנחומא מ"ב שם כ"י רומי ובמ' הגדול שם איש כפר איבוס ועי' אגה"ת ח"א צד 98 וח"ב צד 393: נתקלקלו. לקמן פי"ב הגי' שנתקללו ועת"ג ומ"כ ולעיל צד 38, ובפסי"ר ל"ג אעפ"י שנתקלקלו המאורות וכו': 3 כר' אסי. וכ"ה בכי"ל פי"ב, ובגי' הדפוסים שם כר' יוסי וכ"ה בפסי"ר, ושניהם שם אחד ועי' מבה"י ק"א: 4 בכבודו. וכ"ה בפסי"ר ועת"ג ולקמן פי"ב: אדם. וכ"ה עוד בארבעה כ"י ובילק' וילק' מכירי ובפסי"ר ומה"ג ולקמן פי"ב ובסנהדרין ובאדר"נ שם, ובמקרא כתוב ואדם, ואולי נשתבש עפ"י פסוק כ"א תהלים שם אדם ביקר ולא יבין: לן בכבודו. וכבודו היינו מאורות, וכן צריך לפרש לפי שיטת המדרש נטל זיוו ממנו שנגנזה האורה ועי' במ"י לקמן פי"ב, אבל לפי גי' הפסי"ר שהבאתי זיוו הוא מאור פניו, ובמאמר זה הגי' שם במוצאי שבת ניטל כבודו ממנו וטרדו וכו' שנ' ויגרש את האדם, ואח"כ באו שם המאמרים אריב"ס אותו אורה וכו' ר"ל בשם בר נזירה וכו' וכיון שחטא וכו' כיון ששקעה החמה בלילי שב וכו' כיון ששקעה וכו' במוצאי שבת וכו', וכן נסדרו המאמרים לקמן פי"ב בדפוסי' וגם נוסף שם הפסוק ויגרש וכו', וכאן איתא בדפוסים אריב"ס אור שברא וכו' בסוף המאמר כיון ששקעה וכו' מפני מה ואורו על כנפות הארץ, וזה הוספה עפ"י סגנון הפסי"ר, וליתא בכי"ל ובכ"י אחרים כאן ובפי"ב ולא הובא בילקוט וגם בדפוסי' ליתא לקמן פפ"ב בתוך שאר מאמרי הסוגיא, ובירושלמי שהבאתי בסמוך א' ... אדם הראשון מביט בו מסוף העולם ועד סופו, ולפנינו נמצא המאמר לקמן פמ"א (פמ"ב) בדרש ויהי אור וכו' שלא זכה העולם להשתמש באותו האור אמר ר' יודה אותה האורה וכו' ועי' שמו"ר פל"ה וי"ר פי"א במד"ר פי"ג סי' ה' מדרש רות פתיחתא סי' ז' מדרש אסתר (פתיח' סי' י"א) תנחומא שמיני סי' ט' חגיגה י"ב א': 6 כיון ששקעה וכו'. השלמתי מאמר זה עפ"י גי' הדפוסים וכי"פ וכי"א א' וב' וכי כ וילקוט וילק' מכירי שם וכמו שהוא בכי"ל לקמן פי"ב ופפ"ב, אכן מדמסיים הה"ד ויברך וכו' במה בירכו וכו' משמע קצת שאין כאן מקומו העיקרי, וגם בכי"ח הועתק המאמר רק בפי"ב ופפ"ב וכאן ל"ג ליה: 7 המתינה. וכ"ה בפסי"ר: 8 ישרהו. דורש ישרהו

ר' לוי בשם בר נזירה ל"ו שעות שימשה אותה האורה י"ב שלערב שבת וי"ב שללילי שבת וי"ב שלשבת, כיון ששקעה החמה במוצאי שבת התחיל החשך ממשמש ובא, נתיירא אדם הראשון אך חשך ישופני (תהלים קלט יא) אתמהא, תאמר אותו [שכת' בו] הוא ישופך ראש וגו' (בראשית ג טו) בא להזדווג לי אתמהא, מה עשה לו הקב"ה זימן לו שני רעפים והקישן זה לזה ויצאת האור ובירך עליה ה"ה ולילה אור בעדני (תהלים שם שם) ולילה אור בעדני, כדשמואל דאמר שמואל מפני מה מברכים על הנר במוצאי שבת מפני שהיא תחלתברייתו. 86b

1 ירוש' ברכות פ"ח ה"ו ב', מדרש תהלים ל"ב סי' ד', פסיקתא רבתי פמ"ו: 2 עי' פ"ח ס' א', אדר"נ שם (ד' א'), פדר"א פ"כ: 4 עי' פסחים נ"ד א' : 6 עי' פסחים נ"ג ב':

מקולקלין עמד וגנזה והתקינה לצדיקים לעתיד לבא ומנין שגנזה שנאמר וימנע מרשעים אורם וזרוע רשעים תשבר ומנין שהתקינה לצדיקים לעתיד לבא שנא' ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום ד | 1 בר] בן פ, ר' דאב (שם) מ נזירא דפ, טירא כ | ל"ו] אימ, שלשים וששפחא²ב, לו' ד¹, לששה ד | אותה ל' פמ | אורה אבי | י"ב] ד¹פא¹י, שתים עשרה א²כ | וי"ב] ד¹פי, ושתים עשרה א²כ (וכן בסמוך) | ליל פ | 2 חמה פאבמ | משמש אי (שם) | נתיירא] מ, ונתיירא פ, ונתירא דחא | 3 אך] הה"ד אך מ, הה"ד ואומר אך אבי (שם), שנאמר ואומר אך ד (שמא עכשיו יבא אותו שנ' הוא ישופך ראש כד"א אך חשך ישופני בשבילי בא החשך הזה פ) | ישופני] ד¹אבי (שם), ~ ולילה אור בעדני ד (ועמ"כ) | אתמהא] אתמ' כ, ל' דאבי (שם) | תאמר] אבי (שם) אמר מ, ל' ד | *שכת' בו] שכתוב בו דאבי (שם), ל' ל | **הוא] ל' ל | 4 וגו'] ואתה תשופנו עקב ד, ל' אבי (שם) מ ליזדווג א² | לי] עמי א¹ | אתמהא ל' | עשה לו] פב, עשה דאימ | 5 בזה א²כימ | ויצאת האור] פ, ויצאה . . י, ויצא מהן (מהם מ) אור דמ, ויצא . . האור ע, ויצא האור מביניהן א, . . . מביניהם י (שם) | הה"ד | ולילה אור בעדני ל' | 6 כדשמואל] פ, אתיא כדשמואל מ, כשמואל י (שם), מה בירך עליה מאורי האש אתייא כשמואל ד | הנר] פחאבעימ, האור דע | שהוא פחאבימ | ברייתו] חאבעי, יתה דע, ברייתו (יתה מ) ונשתלה

לשון שירה, ובדפוסים הושלם הפסוק ישרהו ואורו על כנפות הארץ וכן במאמר ריב"ס וימנע מרשעים אורם וזרוע וכו' וזה ליתא בדפ"ר וכן ליתא לקמן פי"ב בדפוסים: 1 ר' לוי בשם בר נזירה. בירושלמי שם כל הסוגיא עד אף במוצאי יום הכיפורים וכו' שכבר שבת האור כל אותו היום, ושם שנויה בהלכה ו' בפלוגתא דב"ש וב"ה בברכת הנר, וקאמר שם האש אינו מתחדש וכו' האש והכלאים אעפ"י שלא נבראו מששת ימי בראשית וכו' הכלאים ובני צבעון וכו' הא"ש ר' לוי בשם ר' בזירה (וצ"ל בר נזירה, ובכ' מגנצא אי' ר' נזירא) שלשים ושש שעות שימשה אותה האורה שנבראת ביום הראשון שתים עשרה וכו' ושתים עשרה בשבת והיה אדם הראשון וכו' כיון שלא פסקה האורה התחיל כל העולם כולו משורר שנ' תחת וכו' למי שאורו על כנפות הארץ כיון שיצת שבת התחיל משמש החושך ובא וכו', ולקמן פפ"ב הובאה הסוגיא בדרש הפ' ואלה בני צבעון וכו' וג' שם תני האש והכלאים וכו' האש ר' לוי וכו' ל"ו שעות וכו' כיון ששקעה וכו' כיון ששקעה וכו', וכאן סירס המאמרים לפרש הענין שנתקלקלו המאורות ושבירכו באורה ועי' בפסי"ר שם פכ"ג הערה נ"ב, ובמ' תהלים שם אי' א"ר לוי בשם ר' זימרא ליום השבת ליום שלא שימשה עמו אפילה וכו' א"ר לוי בשם ר' נזירא שלשים ושש וכו' וצ"ל בשני המאמרים בשם בר נזירא ובירוש' מ"ק פ"ג ג' נשתבש בר טירא ועח"נ ואגה"א ח"ב צד 338: ל"ו שעות. בדפ"ר אי' לו' שעות ר"ל ל"ה, ומדפיסי ד"ו טעו וקראו לו"ו והדפיסו לששה שעות, וכבר הגיה בא"א, וכן היה לפניהם בדפ"ר י"ב של וכו' והדפיסו בשיבוש ג' פעמים שנים עשר, ובירו' ובפסי"ר לנכון שתים עשרה, ואותה האורה שנבראת ביום הראשון ושהמתינה בלילי שבת שמשה לאדה"ר ל"ו שעות רצופות כדמפרש ואזיל, אבל בימים הראשונים היה החשך מפסיק בלילות ועי' יפ"ת: שימשה וכו'. במ' תהלים שם בסגנון אחר שלשים ושש שעות היה יום השבת ערב שבת והלילה שהיה ושבת עצמה, ודרש אחר בברייתא ע"ז שם יום שנברא בו אדה"ר כיון ששקעה עליו חמה אמר אוי לי שבשביל שסרחתי עולם חשך בעדי וכו' כיון שעלה עמוד השחר אמר מנהגו של עולם הוא וכו' ועי' אדר"נ שם: 2 ממשמש. בפסי"ר הגי' מ ש מ ש ובא, וכן בירוש' כיון שיצת שבת התחיל משמש וכו' ועח"נ: 3 אך חשך וכו'. כאן נעדר' כסגנון כי"ל מלת שנ' או הה"ד, והגהתי אותו שכת' בו ישופך וכו' כמו שהוא בכי"ל לקמן פפ"ב, וכוון לס"ד ואתה תשופנו עקב כלומר ע"י החשך יבא הנחש וישופנו במסתרים ועי' יפ"ת, ולקמן פי"ב הגי' בדפוסים אמר שמא אותו שכתוב בו הוא ישופך וכו' בא להזדוג לי ואומר אך וכו' ישופני אתמהא, ובירוש' ואמר אלו הוא שכת' בו הוא ישופך וכו' שמא בא ונשכני ואמר אך חשך וכו', ובפסי"ר נוסף אמר אוי לי שמא נחש בא לנשכיני שמא אותו שכת' בו וכו' ועי' במדרש הגדול, ובמ' תהלים מ"ב שם וכיון שראה אדם מוצאי שבת וכו' התחיל החשך ממשמש ובא התחיל אדם מופח על פניו ואמר אוי לי שמא זה שאמר הקב"ה הוא ישופך וכו' הוא מביאו עכשיו שנ' ואומר אך וכו', ובמ' תהלים שנדפס מכבר איתא עוד והיה יושב ומהרהר בלבו שמא יבא הנחש שהטעה אותי בערב שבת וישופני עקב, וזה הוספה עפ"י פדר"א שם ועי' למטה: 4 עשה לו. וכ"ה בפסי"ר, ושם אמר ר' לוי זימן לו וכו' וכ"ה בירוש' אמר ר' לוי באותה השעה זמן לו וכו': רעפים. לבנים, ובמ' תהלים שם זימן לו שתי אבנים אחת של עופל ואחת של צלמות שנ' קץ שם לחשך וכו' אבן אופל וצלמות וגטל אדה"ר שתי האבנים והקישן זו לזו ויצא מהן אש והבדיל עליו וכו' לפיכך אנו מבדילין וכו', ובברייתא פסחים שם ר' יוסי אומר וכו' ובמוצאי שבת נתן הקב"ה דיעה באדה"ר מעין דוגמא של מעלה והביא שני אבנים וטחנן זו בזו ויצא מהן אור: 5 ויצאת האור. וכ"ה בגי' הדפוסים לקמן פי"ב, ולקמן פפ"ב ויצאה האור, ובירוש' ויצא מהן האור, ובכ"ז הגי' שם ובגי' הדפוס גם כאן ובערוך ע' רעף ובירך עליה וכו', וכן נשתבש בפסי"ר ויצתה האור מהן ובירך עליו וכו': אור בעדני ולילה אור וכו'. וכן נכפל הכתוב בכי"ל לקמן פפ"ב, ורחוק שיהיה ט"ס בשני המקומות ולכן נ"ל שהוא דרש אל תקרי (ועי' במ"י לעיל צד 16). ולפי המדרש פשוטו של מקרא ולילה אור בעדני אור לשון אופל ועי' תרגום ופירש"י תהלים שם וספר השרשים לר' יונה צד 17 וראב"ע שמות י"ד כ', ודורש כאן ולילה אור בעדני שהאיר לו ויצאת האור והח' באכער כתב לי שאולי כוונת הדרש אל תקרי אור אלא אויר ואויר הוא האש, ובדפוסים נוסף כאן מה בירך עליה וכו' ועי' בירושלמי שם, ולקמן פי"ב ופפ"ב ליתא גם בדפוסים: 6 כדשמואל. לקמן בכי"ל פפ"ב הגי' אתיה כדשמואל, ובפסי"ר ואתיא כשמואל ועח"נ, אבן בירוש' שם ג' שמואל אמר, ובמ' תהלים קיצע לפיכך אנו מבדילין על האור במוצאי שבת א"ר הונא וכו': שהיא תחילת ברייתו. וכ"ה בכי"ל לקמן פי"ב, ולקמן פפ"ב מברכין על האור מפני שהיא תחילת ברייתה, וכן בערוך ע' רעף מובא על הנר וכו' ברייתו ובע' ברך

רב הונא בשם רב ר' אבהו בשם ר' יותנן אף מוצאי יום הכיפורים מברכין עליו מפני
ג ששבת האור כל היום: בירכו ביציאה. ר' לוי בשם ר' יוסי בר' חנינא כל יום שיש בו חסרון כת'
בו ברכה ואינו חסר כלום. בחמישי נבראו עופות ודגים ובני אדם שוחטים עופות ואוכלים צדים
דגים ואוכלים וכת' בו ברכה ואינו חסר כלום. בשביעי מה אית לך למימר, ר' לוי בשם ר' חמא
ד בר' חנינא מפני היציאה. ר' לעזר בשם ר' יוסי מפני איסטניסים: ברכו במטעמים, רבנו עשה
סעודה לאנטונינוס בשבת. הביא לפניו תבשילים צונן. אכל מהם וערב לו. עשה לו סעודה בחול
הביא לפניו תבשילים רותחין. אמר לו אותן ערבו לי יותר מאלה. אמר לו תבל אחד הן חסירין.
אמר לו וכי הקילרין שלמלך חסר כלום אתמהא. אמר ליה שבת הן חסירין. אית לך שבת אתמהא:

ג ילקוט רמז ט"ז, פסיקתא רבתי פכ"ג (קי"ט א') : ד ילקוט שם. ועי' פסיקתא ר' פס (קי"ב ג'). פנח קי"ט א':

[לו מ] עמוד של אש להאיר לו ולשמרו מכל רע ושמח לבו ופשט ידיו לאור ואמר [ברוך פ] בורא מאורי האש ובשהרחיק ידיו מן האור (ובשהרחיק את ידיו מאור פ) אמר עכשיו אני יודע שנבדל הקדש (יום קדש פ) מחול למה שאין להבעיר אש (ביום השבת מ) בשבת פמ | 1 בשם רב] משם רב ד', ל' פאב | ור' אבהו ד, משם דר אבהו פ. בשם ר' אבהו אב | ובשם ר' יוחנן א' | במוצאי אבי | מברך פ | עליו ל' פע | 2 האור ל' ר"י | כל] ע', ~ אותו דחאב | בירכו ל' א | בהוצאה פאב | בר) פחא"ב, בן ד | חסרון] ~ כים א' | כתיב ד, כתב א', יש' י | 3 בה' ד | שוחטין | עופות ל' א"י | 4 וכת' ברכה ל' אב | כלום] פחי, ~ בששי נברא אדם ובני אדם מתים וכת' בו (וכתי' בהם א') ברכה ואינו חסר כלום אב, בששי (בו ד') נברא אדם ובהמה ובני אדם שוחטין בהמה ואוכלין (ויש ד) ובני אדם מתין (ויש ד) וכת' (וכתיב ד) בו ברכה ואינו חסר כלום ל' ד | בו ד' | מה] פ מאי דא' | 5 היציאה ד] היצאה ל, ההוצאה אב, הוצאה י. . . שצריך מבערב לצורך השבת פ | ר' ל' ל | אלעזר | יוסי] ~ בן זמרה א'. . . זמרא כ | איסטניסים דכ, אסטני פא', האיסטניסין י, האסתנוסים ע | רבנו (רבינו. ר' א') הקדוש חא"י | 6 והביא כ | לפניו] לו פ | צונן] פא', צונין דחא"ב, צוננין י | מהם ל' י | 7 והביא כ | לפניו] לו פא"ב | אותן] אותן תבשילין א', אתמול פ | מאלו | תבלין י | 8 הקילרין] ע', הקילורין ע, קלרין כ, יש קילרין א'. . . קלרין ד, יש לך קילרין פ | אתמהא] כ, ל' דפא | אתמהא ל' |

א' על האור וכו' ברייתה ועח"נ. ולנכון בפסי' ר מברכין על הנר וכו' בורא מאורי האש מפני שהיא תחילת ברייתה. ואש ל"נ. וכן בירוש' לפיכך מברכין על האש במוצאי שבתות שהיא תחילת ברייתה. ובכי"ם נוסף כאן המאמר שציינתי בח"נ והעתיק גם בילק' מכירי בשם ב"ר, וכן נוסף במ' תהלים שנדפס מכבר ומסיים שם ואמר ברוך המבדיל בין קדש לחול ועי' גם במ' תהלים מ"ב הערה מ"ז, ואחריו נוסף עוד בכי"פ "ר' מונא אומ' כיצד חייב אדם להבדיל בכוס של יין באור האש אומר בורא מאורי האש וכיון שהוא מרחיק ידיו מן האש אומר המבדיל בין קדש לחול ואם אין [לו] יין פושט ידיו לאור ומסתכל בצפרניו שהן לבנות מן הגוף ומברך בורא מאורי האש וכיון שמרחיק ידיו מברך המבדיל ואם אין לו אש פושט ידיו לאור כוכבים שהן של אש ומסתכל בצפרניו ומברך ואם נתקדרו תולה אבן מן הארץ ואומ' המבדיל ר' צדוק אומ' כל מי שאינו מבדיל במוצאי שבת ואינו שומע מן המבדילים אינו רואה סימן ברכה לעולם וכל מי שמבדיל או שומע מן המבדילים הקב"ה קורא לו קדוש ומעלתו ומצילו מצרת העמים שנאמ' והייתם לי קדושים" וכל התוספה מן ונשתלח לו עמוד אש וכו' מקורה בפדר"א פ"כ ועי' ש: 1 בשם רב וכו'. בירוש' ובפסי' ר ומ' תהלים מ"ב וכן בכי"ל לקמן פפ"ב אי' בשם ר' אבהו בשם ר' יוחנן, וכן הובא במת"ו צד 396 עיי"ש, וכבר כתב מהרז"ף שבירוש' צ"ל כמו שהגי' לפנינו. ועוד העיר שבבבלי פסחים לא נזכר רב. ובערוך ע' ברך א' קיטע רב הונה בשם ר' יותנן: 2 ששבת האור. בכי"ל נוסף האור ביני שימי בכתב הספר וב"ה בכי"ל לקמן פפ"ב, ובפסי"ר אי' ששבתה כל אותו היום. ובירוש' אף וכו' מברך עליה שכבר שבת האור כל אותו היום כלומ' ממלאכת עבירה ועי' פ"מ שם, ובפי' ב"ר כי"מ מפרש ששבת שלא נהנו לאורו. וכן ל"ג האור במת"ו שם: בירכו ביציאה. בהוצאת מאכל ומשתה וכדמסיים בשביעי וכו' ובירכו הקב"ה מפני היציאה שהיא מרובה ואינו חסר כלום. ובפסי"ר הלשון מטמגם ביציאת ואולי צ"ל ביציאות, וקיטע שם בכל המאמר שמות האומרים: 4 ואינו חסר כלום. גם בפסי' ר ליתא מה שנוסף כאן בגליון כי"ל (בכתב הספר) ובדפוסי' בששי נברא אדם ובהמה וכו'. ובאמת לא כתב ברכה בששי אלא באדם ועי' ביפ"ת ובהערות רמא"ש, ופירש"י בפ' ויברך אותם אלהים שכתוב בבריאת יום ה' ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש שעתיד לקללה לכך לא ברכן וכו', ובגי' שלפנינו המקויימת גם ע"פ כי"פ וכי"ת וילקוט ופסי"ר קשה כגנון הלשון כל יום שיש בו חסרון, ואפשר שצ"ל ע"פ י גי' כי"א א' וב' וכי"כ בששי נברא אדם ובני אדם מתים וכו': בשביעי וכו'. שלא נברא בו כלום וכת' בו ויברך אלהים את יום השביעי: 5 בשם ר' יוסי. הוא ר' יוסי בר (בן) זמרא, ור' לעזר אומר בשמו גם לעיל פ"ח (צד 66) ולקמן סוף פי"ג וריש פי"ח פי"ט פ"ב ועח"נ: מפני איסטניסים. אנשים מפונקים[1]) ודעתם קצה ובירכו שיהיו יכולים לענג את השבת, והמאמר שלאחריו ברכו במטעמים הוא דרש בפ"ע, וכ"ה בפסי"ר דבר אחר במטעמים, ולא כמו שפי' במ"כ וי"ם, ולפי פירושם נפרדו המאמרים בד' ווילנא בשיבוש ועי' גם באגה"א ח"א צד 111. ובערוך ע' אסתנים ג' האסתנוסים בהי"ו ועי' לעיל צד 2 במ"י ד"ה דיפברואות ומ"ש הח' לעאפאלד כהן במ"ח חלק מ"ד צד 564: במטעמים. שמאכלי שבת מעמם ערב. והביא הסיפור רבנו עשה וכו' (ובמנוה"מ שם ג' רבינו הקדוש ועח"נ), ובפסי' ר הסיפור בסגנון אחר ונשתרבב למטה בסוף הפרשה, וסדר המאמרים שם א"ר פנחס מעשה בחסיד אחד ברומי וכו' ר' ישמעאל בעא וכו' א"ר חייא בר אבא פעם אחת וכו' טורנוסרופוס הרשע שאל וכו' ר' פנחס בשם ר' הושעיא אע"פ שכתוב בו וכו' רבי עבד שירו לאנטונינוס וכו' ר' יותנן בשם ר' יוסי וכו' אברהם אבינו שאינו כתב בו שמירת שבת וכו'. והמאמר פילוסופוס שאל וכו' מובא שם קמ"ז ב' בדרש הפ' לא תעשה כל מלאכה וכו' וגרך אשר בשעריך: 6 צונן. במנוה"מ שם צוננין ועח"נ ולעיל צד 48: 8 הקילרין. בכי"ל נקוד[2]) והוא ל"י ופי' אוצר[3]), ובמנוה"מ הגי' קילורין, וכן מובא בפי' ב"ר כ"י ומפרש כל רבים אוצרות ועי' לעיל צד 64 במ"י ד"ה בברובין וקרויס ח"א צד 182: אית לך שבת. וכן בסיפור בבבלי שבת שם א"ל קיסר לר' יהושע בן חנניא מפני מה תבשיל של שבת וכו' א"ל תבלין אחד יש לנו ושבת שמו וכו' כל המשמר את השבת מועיל לו ושאינו משמר את השבת אינו מועיל

[1]) ἀσθενής. [2]) הַקִּילָרִין [3]) κελλάριον.

ר׳ ישמעאל ברי׳ יוסי שאל לר׳ אמר לו בני בבל בזכות מה חיים, אמר לו בזכות תורה, ובארץ ישראל, בזכות מעשרות, ואנשי חוץ לארץ, בזכות שהן מכבדים השבתות וימים טובים. אמר ר׳ חייא בר אבא פעם אחת זימנני אדם בלודקיא והביא לפנינו טרפיזין טעון בי״ו מוטות וכו מכל מה שנברא בו׳ ימי בראשית ותינוק אחד יושב באמצעיתו והיה מכריז ואומר לי״י הארץ ומלואה תבל ויושבי בה (תהלים כד א) למה שלא תגבה דעתו שלבעל הבית עליו, אמרתי לו בני מאיכן זכיתה לכל הכבוד הזה, אמר לי טבח הייתי וכל בהמה שהייתי רואה טובה הייתי מפרישה לשבת: אמר ר׳ תנחומ׳ עובדא הוה ברומי בערובת צומא רבה והוה תמן חד חייט ואזל דיזבון ליה חד נון, ואשתכח הוא וטליא דאפרכוס קיימין עלוי, הוה הדין מסיק ליה בטימי והדין מסיק ליה בטימי עד דמטא בי״ב דינרין

1 ילקוט שם, פסיקתא רבתי שם (קי״ט ב׳), שבת שם: 6 ילקוט שם, פסיקתא רבתי שם (קי״ט א׳):

1 *ברי א[2]כ] ר׳ ל, בר דא[1]י | °יוסי] יוסף ד | שאל] פח, שאיל א[1], שייליה דא[2]כ, שאליה י | אמר לו] ל׳ פאכי | חיים] זוכין חיים ל°, הם זוכין.. ש, הן (הם כ) חיים דא[1]כ, הן חיין פא[2], הם מתעשרין י | תורה] א[1]ש, התורה דפא[2]כי | *ובארץ ח] וארץ ל, שבארץ פ, ושבארץ אכ, ובני ארץ די | 2 °בזכות] ~ מה אמר ליה בזכות ד | המעשרות אכ, מעשר ש | ואנשי חוצה ד, ובני חוצה חי, ושבחוצה פאכ | מפני שמכבדין א[1], מפני שהן מכבדין א[2]כ, בזכות שהן.. דפ, בזכות י—השבתות] א[2], שבתות חכי, את השבתות דא[1], את השבת פ 3 *זימנני דח] זימנם ל | אדם] א[2]ע, ~ אחד דפא[1]כי | בלודיקיא ח, בלדקייה פ | *והביא לפנינו דע] והביא לפני חע.. לפניו לכ, והביאו פ... לפניו א[1].. לפנינו א[2] | ל׳ פ | טרפיזין] ע׳ דיסקוס ע, דיסקוס (דסק׳ כ, דוסק׳ ד[1], דיוסק׳ ד) אחד דהאכי[1], שולחן ע°, שולחן אחד של זהב פ | **טעון] טעין ל | בששה עשר פהא[2]כ | מוטות] ~ כסף א | כל פרי | בו] א[2], בששת דא[1]י, מששת פכ | 4 אחד ל׳ פי | יושב] פאכ, היה ~ די | והיה מכריז] ומכריז אכ | 5 למה] כל כך ~ דאי, וכל כך ~ פכ | שלא] א, כדי ~ דפחי | תגבה] פחר[1]י, תזוח דאכ של— הבית ל׳ ח | עליו ל׳ א[1]כ זכית דפי, באת אכ | 6 אמר לי] ~ ר׳ הא[1]כ | טבח] קצב י | שהיית—טובה] שהייתי.. שהי׳ יפה כ, יפה שהייתי רואה כל ימות השבת דפחא[2], יפה.. ימות השבוע י | לשבת (לכבוד שבת פ)] ~ ואמרתי לו (ואמרית ליה חכ, אמרית ליה א[2], ואמרית א[1]) לא (לאו א[1]) על מגן זכית דפהאכ ואמרתי לו ברוך המקום שזיכן לכך י | א״ר תנחום א[1], ר׳ תנחום א׳ פ | 7 ברומא א[2] | בערובת צומא רבא כ, בערובתא דצומא רבה י, בערב צומא.. פ, בערב יום הכפורים א[1] | והוי י, ואשתכח א[1]כ, ואישת׳ א[2] | חייט] ~ יהודאי כ | דיזבון] א, דיזבן ד, דזבין פ, מזבן י | ואשתכח] פא[1]כ, ואישת׳ א[2], אישתכח ד, ואשכח י האי טליא י, הוא ושלוח פ | 8 דאפרכוס] א[1], דאיפ׳ דפא[2]כר[1], דאפרכא י, דאיפרכא ר[2] | דקיימין אכ עלוי] י, עלויה פ, עילויה דא[2]כ, עליה א[1] | הוי הדין י, הך הוה פ | לה ר | והדין] והך הוה פ | דמטא] פאכ, דמטיא ד, דמטא נונא ר. זמנין דמטי י | לי״ב ר, י״ב ד[1], תריסר אכי, תרי עשר פ, שנים עשר ד | דנרין ד (בכל המאמר) |

לה, ובילק׳ הגי׳ גם כאן תבלין אחד, ונשתבש שם קירלין של מלך: 1 בזכות מה חיים. כלומר חיי עושר ועמ׳ ב וכן גי׳ הילק׳ מתעשרין (והציון ב״ר חסר שם), ובפסי״ר הלשון ר׳ ישמעאל בעא קומי רבי בני בבל בזכות מה חיים וכו׳ בזכות תורה בני ארץ ישראל בזכות מה הם חיים א״ל בזכות תרומות ומעשרות בני סוריא בזכות מה הם חיים א״ל בזכות שהם מכבדים את ימים טובים ושבתות ועח״נ, ובבבלי שבת הגי׳ בעא מיניה רבי מר״י בר׳ יוסי עשירים שבא״י במה הן זוכין א״ל בשביל שמעשרין שנ׳ עשר בשביל שתתעשר שבבבל במה וכו׳ בשביל שמכבדין את התורה ושבשאר ארצות במה וכו׳ בשביל שמכבדין את השבת דאמר ר״ח בר אבא וכו׳, והביא כאן הסיפורים במה היו גם העניים בח״ל מכבדים את השבתות וימים טובים כמו הטבח בלודקיא והחיט ברומי וזכו לכבוד ועושר ולודקיא[1]) היא עיר בסוריא ועי׳ קרויס צד 309: 3 והביא לפנינו. כן הגהתי וכ״ה בדפוסי׳ ובערוך ע׳ דסקס. ושם ע׳ טרפיז הגי׳ והביא לפני. ובפסי״ר איתא ג״כ והביא לפניו ורמא״ש הגיה והביאו וכ״ה שבת שם ועי׳ ד״ס ות״נ: טרפיזין. וכ״ה בערוך ע׳ טרפיז ופי׳ שלחן בל״י[2]), ובכי״פ הגי׳ כן ונוסף שם של זהב וכן בשבת שם שלחן של זהב, וגם דיסקוס או דיוסקוס (ועי׳ לעיל צד 75) פי׳ כאן ג״כ שלחן[3]) וכן מפרש בפי׳ ב״ר כי״א דיסקוס (ובכי״ט דיוסקוס) שלחן ועי׳ פירסט צד 28 וצד 103, ובערוך ע׳ דסקס הביא כל הגירסאות דיסקוס וכו׳ ס״א טרפיזין ס״א שלחן, ועוד הוראת המלה קערה ותמחוי כמו לקמן פל״ג בגו דסקוס דדהב, וכן נר׳ פי׳ דיסקוס כאן לפי גי׳ הפסי״ר תמחוי של כסף: טעון בי״ו מוטות. בשבת שם משוי ששה עשר בני אדם ושש עשרה שלשלאות של כסף קבועות בו וכו׳ ושם ובפסי״ר הסיפור בסגנון אחר: מכל מה שנברא. בפי׳ ב״ר כ״י מפרש לפי הגי׳ כל מה ובו היה מצוייר כל מה וכו׳: 5 למה שלא. בפסי״ר וכל כך למה שלא תגבה דעתו עליו ועח״נ, וסיפור זה היפוכו במעשה שהובא בפסיקתא פ״ו (נ״ט ב׳) בדרש ובטן רשעים תחסר אלו אומות העולם א״ר מאיר וכו׳ גוי אחד היה בעירנו ועשה סעודה לכל זקני העיר וזממני עמהם והביא לפנינו מכל מה שברא הקב״ה בששת ימי בראשית ולא היה שלחנו חסר אלא וכו׳ מה עשה נטל את הטבלה מלפנינו שהיתה יפה כששה ככרי זהב ושברה וכו׳ ועי׳ אגה״ת ח״ב צד 33: 6 אמר לי. בפסי״ר אמר לי רבי ועח״נ: טבח. בגי׳ הילקוט קצב הייתי וכן בסוף הסיפור ברוך המקום וכו׳ הוא מלשון הגמרא שם, ובפסי״ר מסיים אמרתי לא לחנם זכית לכל הכבוד הזה ועח״נ, וכן הביא בפי׳ ב״ר כי״ט לא על מגן ומפרש לא על חנם: אמר ר׳ תנחומ׳. בפסי״ר א״ר פנחס מעשה בחסיד וכו׳ שהיה מכבד את ימים טובים ואת שבתות חדא ערובא (פי׳ בערב שבת אחד) ואית דאמרין ערובא צומא רבה הוי סליק לשוקא, וכל הסיפור שם בסגנון אחר, ובטור א״ח סי׳ תר״ד מובא זה הסיפור עפ״י מדרש אחר ועיי״ש בב״י: 7 בערובת צומא רבה. בערב יוה״כ, ועי׳ תוס׳ כתובות ה׳ א׳ ד״ה אלא: ואזל דיזבון. והלך לקנות לו דג אחד ונמצא הוא ונערו של אפרכוס (ועי׳ לעיל צד 64) עומדים עליו והיה זה מעלהו בדמים[4]) וזה מעלהו בדמים עד

[1]) *Λαοδίκεια.* [2]) *τραπέζιον.* [3]) *δίσκος.* [4]) *τιμή*

נפשיה התיא היימא. בעונתה דאריסטון אמר אמרכוס לשליא למה לא אייתיתה נון, אמר ליה מרי מה
נכסיר מינך, כך וכך עבד לי חד יהודי, מה הוית בעי דניטי לך חד נון בי״ב דינרין אתמהא, אמר ליה
מן הוא, אמר ליה פלן יהודי, שלח ליה ואתייה. אמר יהודי חייט יאכול נון בי״ב דינרין, אמר ליה
מרי אית לן חד יום דמכפר לן כל חובי שתא ואנן מוקרין ליה אתמהא, הביא ראייה לדבריו
ה [6] שבקיה: טנוסרופוס הרשע שאל את ר׳ עקיבה אמר ליה מה יום מימים, אמר ליה מה גבר

[6] ילקוט שם. סנהדרין ס״ה ב. פסיקתא רבתי שם (קי״ט ב׳), תנחומא כי תשא כ״ לג, והזהיר ויקהל (קכ״ג א), ס׳ עשרת הדברות:

1 ונפשיה פא׳ב. ונפשת ד | בעונתא ד. בעונתית פ. באשונת ר׳. ־נא אר׳ | דאריסטון פברי | אמרכא א², אימרכא דא׳ב | אייתיתה ב. אתית פא. אתית לי ד | מארי א׳ | מה] לא אב | 2 נכסיר] פאב. לכסיר ד | מינך] לך אב | כך — יהודי] אזלית ולא (לא א) הוה תמן אלא חד נון ואישתכחית (ואשתכ׳ פב. ואשכחית א׳) אנא וחד יהודאי קיימין (דקיימין ב. קיימי פא׳) עלוית והות תהוא (והות הוא א², דהוה הוא ב, והוא הוה א׳) מסיק ליה בטימי ואנא מסיק ליה בטימי עד דמטא תרין עשר (י״ב פ. לתריסר א׳. בתריסר א׳. לתריסר ב) דינרין דפאב | בעית ע | דניתי פא׳בע. דנייתי דא². ראייתי י | חד נון] ע. נון דאברי. ל׳ פי | בי״ב] ע. בתרי עשר דפ. בתריסר אבי | 3 מאן פאבי | הוא] ~ יהודאי י | פלן יהודי] בר נש (ברנש א) פלן דפאב. בר נש פלוני י | שלח] שדר י | ליה] בתריה | ואתיה (ואזל א²) לגביה דפא. ואתיא קמיה י | אמר — יאכל] אמר ליה מאי חמית חייט יהודאי (יהודי א׳) אכיל אב. אמר . . חמיית . . דאכלת ד. אמר ליה מאי בן (כד?) חמית . . אכל פ. אמר כד חמיתון חד . . אכיל י׳ | בתרי עשר דפ. בתריסר אבי | 4 מרין] ~ הב לי רשו נשתעי קומך פ. מאי נכסור מינך י | דמכפר — שתא] כל חובין דאנן עבדין (דעבדינן א. דעבדי ב) כל (כולה א². כוליה א׳י. כל יומי דב) שתא הוא מכפר עלינן (עלן פי. לן אב) דפאבי | ואנן — ליה] וכד הות (הוא ב) אתי לית אנן צריכין ליקוריה אב. כד הוא . . ליקרית פ. וכד הוא . . ליקורי יתיה ד. וכד הוא . . אנו צריכים מוקיר יתיה י | אתמהא] ב. לי דפא׳ | הביא — שבקיה] אמ׳ מאחר שהביא . . שבקיה י׳. כיון שהביא לו ראיה . . שבקוניה א. א׳ כיון שהביא ראיה . . שבקו יתיה הלך לביתו וזימן בטעי זה הקב״ה אבן טובה בשברו שהיה מתפרנס ממנה עד יום מותו פ. אמר כיון שהבאת ראיה לדבריך הרי אתה פטור מה פרע לו הקב״ה הלך וקרע אותה וזימן לו בתוכה מרגלית טובה והיה מתפרנס הימנה כל ימיו ד | 5 טורנוסרופוס פה. טורנוס רופוס דאבי | הרשע ל׳ פ | ליה] לו פ. ר׳ ד | היום ב | מימים] פחבי. מימים דר | לו פ | ומה דפב. מאי י | גברא ח |

שהגיע מחיר הדג לי״ב דינרין¹). והמאמר הובא בשבלי הלקט סי׳ ש״ז (ובתניא סי׳ ע״ח) וג׳ שם ואישתכח תמן חד חייט וכו׳ דיזבון וכו׳ ואשתכח וכו׳ דקיימין עלויה (בתניא עלויה) הוה הדין וכו׳ עד דמטא תריסר (בתריסר) דינרין ועת״נ: 1 ונפשיה. ולקחו, וכ״ה בכי״ל לקמן פס״ז נסתיה לשליחא ובפע״ה נסתה וקראה ובפע״מ נסה תרגומין ועי׳ ערוך ע׳ נסתיה ועמת״ל ח״ג צד 402 ודאלמאן צד 287. ובשה״ל הגי׳ ונסביה: בעונתה דאריסטון. בשעת הסעודה²), וכן מפרש בפי׳ ב״ר כי״ם לפי הגי׳ באשונה דאריסטון, והובא שם תרגום ירושלמי ויהי בעת לחתה (בראשית ל״ח כ״ז) והות באשונה וכו׳. ולפנינו גי׳ אחרת בת״י שם ועי׳ עמת״ר ח״א צד 72, ובשה״ל נשתבש באבנא, ובתניא הגי׳ בעדנא: לא איתיתה. לא הבאת, וכן בסמוך דניטי לך. ולקמן בכי״ל פי״ג אייתי עניך, וכוק פס״ו דאייתית, וריש פ״ם אייתי קופד וכו׳ אייתי פיתה, פל״ח אייתי לי כולב, פס״ה דאיתי גורה ועי׳ עמת״ל ע׳ אתא ובשה״ל ג׳ לא אייתית: מרי מה נכסור וכו׳. מה אכחד מאדוני כך וכך היה המעשה, כן מפרש בפי׳ ב״ר כי״ם, וגר׳ שגורס כמו שהגי׳ לפנינו כך וכך וכו׳, ובשה״ל הובא מרי לא ניכסור לך אזלית ולא הוה תמן וכו׳ ואישתכחית וכו׳ קיימין וכו׳ והוה מסיק ליה בטימי עד דמטו (בתניא דמטא) לתריסר וכו׳ ועת״נ: 2 מה הוית בעי. מה היית רוצה שאביא לך דג וכו׳, וגי׳ הערוך ע׳ נון הוית בעית ועי׳ דאלמאן צד 205, ובשה״ל ג׳ דנייתי (בתניא דניתי נון) בתריסר וכו׳ ועת״נ: א״ל מן הוא וכו׳. א״ל מי הוא וא״ל נערו פלוני יהודי, ובשה״ל ג׳ א״ל מאן הוא א״ל בר נש פלן ועת״נ: 3 שלח ליה. לשליא ואתייה והביא את החייט לפניו, וכן אתית באפע״ל בגי׳ הספרים למה לא אתית (לי) נון, ועי׳ הגיגה ד׳ ב׳ ואתייה למשה, ובשה״ל ג׳ שלח בתריה ואתא (בתניא ואזל) לגביה א״ל מאי חמית חייט יהודאי אכיל נון בתריסר וכו׳ ועת״נ: א״ל מרי. בפסי״ר א״ל מרי יהיבנא לי רשות ואני נשתעייא קדמך וכו׳ ועי׳ גי׳ כי״פ: 4 אית לן וכו׳. יש לנו יום אחד שמכפר לנו כל עוונות השנה ואנו מכבדין אותו, ובשה״ל ג׳ אית לן חד יומא כל תובין דעבדינן כולא שתא הוא מכפר לן וכד הוא אתי לית אנן צריכין ליקוריה ועת״נ: 5 שבקיה. שילח אותו או שילהו אותו לפי הגי׳ שבקוניה, וכן הובא בשה״ל כיון שהביא ראיה לדבריו שבקוניה, וזה סוף המאמר שם ועת״נ, וגם בגליון מדרש אב״א ציין על מה שנוסף בדפוסים מה פרע לו וכו׳ ״במ״ם אין זה״, וגי׳ הדפוסי׳ מסכמת עם גי׳ הפסי״ר אמר ליה הואיל והבאת ראייה לדבריך הרי אתה פטור מה פרע לו הקב״ה זמן לו מתוכו אבן אחת טובה של מרגלית והיה מתפרנס הימנה כל ימיו ועי׳ גם הסיפור יוסף מוקיר שבי וכו׳ בגמרא שבת שם: טנוסרופוס הרשע. הוא טיניוס רופוס³) כמו שהגי׳ גם בירוש׳ ברכות פ״ט ה״ב ד״ב טונוס טרופוס (וצ״ל רופוס) וירוש׳ סוטה פ״ח ה״ג ג׳ טוניסטרופוס ועי׳ גרעץ קורות היהודים ח״ד צד 447 ומ״ח חלק ל״ג צד 39, אגה״ת ח״א צד 294, שירער געשיכטע ח״א וכו׳ צד 689 וקרויס צד 259, ועיי״ש שם ובח״נ הגי׳ טורנוסרופוס וטורנוס רופוס, והסיפור שלפנינו אי׳ בנוסח אחר בסנהדרין שם ועוד בנוסח אחר ובשינויים שונים בפסי״ר ובתנחומא כי תשא ובס׳ והזהיר ובשאילתות פ׳ בראשית. ועי׳ עוד בס׳ עשרת הדברות בביהמ״ד ח״א צד 75, ושאלות אחרות ששאל את ר״ע נמצאו בתנחומא תרומה סי׳ ג׳ ותזריע סי׳ ה׳ (תנחומא מ״ב שם סי׳ ז) וב״ב י׳ א׳, ובכי״א א׳ וכ׳ כל הסיפור מקומע עד סופו וז״ל שם טורנוס רופוס הרשע שאל את ר״ע כדבריך (בכי״א ב׳ א״ל כדבריך) שהקב״ה חפץ בכבודה (בכי״א א׳ בכבודו) של שבת אל יזעיף בה רוחות ואל יוריד (בכי״א א׳ אל ירד) בה גשמים ואל (בכי״א א׳ אל) יצמיח בה אדמה א״ל (בכי״א א׳ אמ׳) תיפח רוחיה דההוא גברא אמשול לך משל כזה שהוא מטלטל בחצר של ארבע (בכי״א ב׳ של ד׳) אמות ע״כ, והשמטה זו אינה מטעות המעתיקים כי המאמר מובא בנוסח זה גם במטה״מ סי׳ קנ״ה ועי׳ במ״י לעיל צד 87 בד״ה וקידשו בברכה: מה יום מימים. בפסי״ר הגי׳ היום וכ״ה במ׳ עשרת הדברות ובסנהדרין לפי גי׳ רש״י ועי׳

¹) δηνάριον. ²) ἄριστον. ³) Tineius (Tinius) Rufus.

בנוברין, אמר ליה מה אמרית לך ומה אמרת לי, אמר ליה אמרת לי מה שנה שבת מכל הימים אמרתי לך מה רופוס מכל גבריא, אמר לו שרצה המלך לכבדו, אף זה רצה הקב״ה לכבדו, מנין את מודע לי אמר ליה נהר סבטיינוס יוכיח שמושך אבנים כל השבוע ובשבת מניח. אמר ליה לנגדא את נגד לי, אתמהא אמר ליה והרי המעלה זכורו יוכיח שבכל הימים עולה ובשבת אינו עולה, אזל בדק באבוי. סלק כל

1 בגברין פ, מגוברין כ, מגברין חי¹, מן גוברינא ד | ליה] חב, לו פ, ל׳ ד | מאי ו | ומאי י | לו פ | מאי שנא שבת מכל יומיא פ, מה (מאי י¹) יום (היום כ) מימים (מיומים ד) מאי שנא יומא דשבתא (שבתא י) מכל (משאר ח) יומיא דחבי | אמרית פ, ואמרית דכ | לך] ~ אנא כ | 2 מה רופוס] מאי שנא רופוס פ, מה (ומאן ד) גבר (גברא ח) מגוברין (מגברין ה) מאי שנא טורנוס רופוס דח, מה גבר מן גוברין מאי.. מ׳ ר׳ מלכא כ, מאי שנא גבר מגוברין מאי שנא רופוס י | גבריא פח, ־ייא י, גוברין ד | לכבדני | אף זה רצה] אמר לו אף זו שרצה דהכ, אמר.. שרוצה י, אמר לו שבת נמי שרצה פ | הקב״ה] המלך פחבי | לכבדו] פ, לכבדה דהבי | מנין] אמר ליה (לו פ) מנן פכ... מנאן ד, .. מן (ומן י) הן חי | 3 נהר] י הרי ~ ד, האי ~ כ, ל׳ פ | סבטיון פחבי¹, סמבטיון ד שהוא מושך חי, שהוא מוליך כ | השבוע] ימות השבוע חב... השבת ד, .. החול י | מניח] כ, הוא נח ד, .. ניגוח חי | לו פ | נגד] בר׳¹ נגיד דר³י | 4 והרי] הרי י, ל׳ פב | המעלה בזכור י, מעלה בזכורו פ, המעלה את המת בזכורו ד, המעלה את המת כ | שבכל הימים עולה] שהוא עולה כל ימות השבת די¹ | אזל ובדק באבוה פ, וההוא גברא ליהוי בדק (ליבדוק כ) באבוה חד זמן צרך ובדק באבוה דב, וההוא.. לבדוק באבוי.. צריך.. באבוי י | וסלק כל יומי דשבתא ד, סליק.. שבתא כ, כל ימות השבת הוה סליק ליה י, כל יומיא אסקיה פ |

בד״ס, ומשמע לפי ג׳ זו שביום השבת שאל את ר״ע, וכן שם מי יימר דהאידנא שבתא, וכן איתא בדר״ק בראשית ב׳ ג׳ שאל טורנוסרופוס וכו׳ ביום השבת וכו׳ ואף שג׳ שם מה יום מימים, אבל בשאילתות הגי׳ מה יום וכו׳ מי יימר דהוא שבתא, ולפנינו איתא היום רק בכי״כ, ובס׳ והזהיר ג׳ להדיא מעשה בטורנוס רופוס שפגע בר׳ עקיבא בימות החול, והגי׳ מימים אי׳ גם במ׳ עשרת הדברות, ולפנינו בדפוסים מיומים וכ״ה בסנהדרין ובתנחו׳ (ד׳ שטעטטין) ובשאילתות ובס׳ והזהיר, והוא כמו מן יומין בפסי״ר ועי׳ באגה״ת שם צד 296, וכעין שאלה זו מה יום מימים ותשובתה אף זה רצה הקב״ה לכבדו איתא גם בספר בן סירא ל״ו (ל״ג) ז׳ ומ׳ ועי׳ גרעץ גנאסטיציסמוס וכו׳ צד 121 : 1 בגוברין. וכ״ה בס׳ פוגיא צד 792, ושם מה שבת מכל הימים וכו׳ מה רופוס מכל האנשים ועת״ג: 2 אף זה וכו׳ לכבדו. בסמוך הלשון לפנינו כל מי שאינו משמר השבת וכו׳ משמרה וכו׳, וכן שם אל ישב בה רוחות וכו׳, ולקמן צד 95 שבת אינה גדחת ושם בח״נ שבת לית ליה בן זוג ולית לה וכו׳, וגם בל״מ נמצא שבת בל״ז ול״נ, ועי׳ תוספות כתובות ה׳ א׳ ד״ה שמא, ובפוגיא שם ג׳ שראה המלך לכבדו אף זה היום רצה הב״ה לכבדו מנן את מודע וכו׳ : 3 נהר סבטיינוס. וכ״ה בפוגיא שם נהר סבטינוס וכן במהדורות שונות בספר אלדד הדני הוצ׳ ר״א עפשטיין, ועי׳ שם צד 27 ונקרא שמו אצלנו שבט ינוס (צ״ל שבטינוס, ואפשר שמלה זרה זו נתהוה הדרש שם שבט שנס מע״ז), ושם צד 49 ונקרא שמו שבט ינוס, ושם צד 6 ששמו סבטיון ואנו קוראין אותו סבטינו, ושם צד 57 הנחל שבטיון וכו׳ והגוים קוראים לנחל ההוא סבטינו, ולקמן בכי״ל פע״ג הגי׳ עשרת השבטים גלו לפנים מנהר סבטיון¹), וכ״ה לפנינו בכי״פ ובי״ח וכי״כ וילק׳ דפ״ר, ובדפוסים סמבטיון, ולקמן פע״ג בד״ו סנבטיון, ושמות אלו מורגלים בדרז״ל, והנהר נקרא כן מפני שביתתו בשבת ועי׳ גם ברמב״ן דברים ל״ב כ״ו, ויוסיפון לרומיים יספר מסבטיון במלחמות היהודים ספ׳ ז׳ פ״ה סי׳ א׳ ולדעתו הנהר בארץ פניקיא, והוא כותב להיפך מאגדת חז״ל שביום השבת יזרמו מימיו וששה ימים יבש מקורו, וגם חכמי האומות שמעו מסבטיון וכן כותב פליניוס שבכל שבת ושבת הנהר יחרב ועי׳ באגה״ת שם צד 297 ות״כ צד 563 ובהערות ר״א עפשטיין שם צד 13, וקרויס צד 369 ושם נרשם כל מה שנכתב בענין נהר סבטיון: כל השבוע ובשבת מניח. וכ״ה בפוגיא שם, ופי׳ שמושך וכו׳ ששוטף כל כך בחזקה שמושך אבנים במרוצתו ובשבת מניח האבנים שאינו מושכן, וכן הענין בפסי״ר שכל ימות החול הוא מושך ובשבת אינו מושך, ובתנחומא שבכל הימים הוא מושך אבנים וחול ובשבת נוח (בתנחו׳ דפ״ר ניגוח), ובס׳ והזהיר שכל ימות החול הוא רץ באבנים ובחול ובשבת ניגוח, ובשאילתות שהוא רץ כל הימים ובשבת הוא עומד, ובסנהדרין הלשון בקיצור א״ל נהר סבטיון יוכיח, ואגדה מאוחרת היא שסבטיון נהר של אבנים וחול הוא כמו שמסופר בס׳ אלדד הדני צד 5 והנהר גולל כל ששת ימי השבוע אבנים וחול בלי שום טיפת מים ובשבת נח ושם צד 60 והנהר מלא חול ואבנים בלי מים, וכן פירש״י בסנהדרין שם נהר אחד של אבנים, ובתנחומא ובס׳ והזהיר הובאה הראיה נהר שבטיון (כ״ה בתנחו׳ דפ״ר ועי׳ בהערות ר״א עפשטיין שם, ובוהזהיר סמבטיון) מעיד בסוף הסיפור עיי״ש : לנגדא וכו׳. וכ״ה בפוגיא שם את נגד ופי׳ נגד משך ועי׳ עמת״ר ח״ב צד 88, וכן מפרש בפי׳ ב״ר כי״ם לנגדא וכו׳, למשיכת דברים בעלמא אתה משכני, כלומר בדיחויים אתה מדחני שתביא ראיה מנהר סבטיון שלא ראיתי מעולם וכו׳, ובשאילתות א״ל אף בדבר הזה איני מאמינך שאיני יודע את מקומו, ובתנחומא שם א״ל אם אתה מבעי לי לדוחקא, ובפסי״ר א״ל את מובלי לרוח, ושם משמע שהשיב כך על הראיה ולא עוד שאוכלי המן מעידים עליו וכו׳, ובאמת ערבובי נוסחאות יש שם ועי׳ למטה: 4 המעלה זכורו. וכ״ה בפוגיא שם המעלה זכורו וכו׳ שבכל הימים עולה וכו׳ אזל בדק באבוי סליק וכו׳, ושם ובשבת לא סליק בתר שבת אסקי, והגהתי אסקיה ועת״ג, ובת״י ות״א (הוצ׳ ר״א ברלינער) מתורגם אוב או ידעני ויקרא כ׳ כ״ז בידין או זכורו, ות״י ב׳ דברים י״ח י״א ומסקי זכורין, ובתרגום הסורסי תרגמו בכל מקום אוב זכורא ועי׳ ערוך הש׳ ע׳ בידין, ובסנהדרין שם באותו הסיפור אי׳ בעל אוב יוכיח קברו של אביו יוכיח שאין מעלה עשן בשבת, ובברייתא שם בעל אוב וכו׳ המעלה בזכורו וכו׳ ועי׳ בתוספות שם ד״ה מעלה, והמאמר שלפנינו בהרחבת דברים בתנחומא שם ולא עוד אלא שהרי מעלי מת בזכורו מעידין עליו (וכן הסגנון בנוסחת התנחומא ולא עוד אלא אוכלי המן מעידין וכו׳ ולא עוד אלא נהר שבטיון מעיד וכו׳) שבכל ימות השבת עולה ובשבת אינו עולה ואם אין אתה מאמין צא ובדוק באביך וכו׳ אזל בחד בשבא וכו׳ א״ל מן דמיתת וכו׳ ובשבת אנו נוחין, ונוסף שם המאמר ובמוצאי השבת עד שהסדרים נשלמים וכו׳ מלאך שמו דומה וכו׳ מהו צלמות צאו למות שכבר שלמו הסדרים עיי״ש, וכ״ה בשינויים שונים בפסי״ר ובס׳ והזהיר, ובפסי״ר מובא המאמר גם בסגנון אחר באמצע הסיפור אמר ליה בעלי אוב יוכיחו וכו׳ עד ששלמו הסדרים, והסופר קיטעו לפי שכתוב שם למטה ולא עוד אלא שמעלה מת

¹) Σαββάτιον.

ימי ובשבתה לא סלק, בתר שבתא אסקיה. אמר ליה אבה מן דמייתת איתעברת יהודי אתמהא, מפני מה עלית כל ימות השבת ולא עליתה בשבת. אמר לו כל מי שאינו משמר השבת אצלכם ברצונו משמרה הבא על כרחו. אמר לו ומה עמל יש לכם שם, אמר לו כל ימות השבת אנו נדונין ובשבת אנו ניגוחין. חזר אל ר' עקיבה אמר לו אם כדבריך שהקב"ה כיבד את השבת אל ישב בה רוחות אל

4 יוריד בה גשמים, אמר ליה תיפח רוחיה דההוא גברא כוה שמטלטל ארבע אמות: פילוסופוס אחד שאל את ר' הושעיה אמר לו אם חביבה המילה מפני מה לא ניתנה לאדם הראשון, אמר לו אם כן מפני מה אותו האיש מגלח פאת ראשו ומניח זקנו, אמר לו מפני שגדל עמי בשטות, אמר לו אם כן

4 כי שמרה רבה ג"ל פי פ': 6 פסיקתא רבתי שם (קפ"ז נ'), ועי' לקמן פמ"ו. תנחומא ת"ג תזריע סי' ז', תנחומא שם סי' ה':

1 ובשבתא לא סליק ב, בשבתא לא סלק ד . . סליק פ, ולא סליק בשבתא י | **אסקיה] סלקית ל | אבה] אבא דפ, ל' בי | *מן . . יהודי] מן דמיתת איתעברת יהודי ד, מאן דמייתת אתעברת יהודאי י, מן דמייתה איתעביד[ת] יהודי ל, מן דמיתא איתעברת ירודאי ב, בקבר את נמר שבתא פ | מפני | בשבת] מפני . . כל ימי השבת ולא עלית בשבת ב, מפני . . כל ימות השבת ובשבת לא עלית ד, לי פי | 2 ליה דב, . . בני פ | השבת] י, את . . דב, לי פ | אצליכם פי | ברצונו לי פ | 3 משמר כאן פ, כאן משמרה י, כאן הוא משמרה ב, . . משמר אותה ד | על כרחו] ב, בעל כרחו די, לי פ | ומה] ובי לי"ד, ובי מה פבי | שם] כל ימות השבת ובשבת אתם ניגוחי י, שאתם עמלים כל . . נוחין ד, שאתם . . ניגוחין ב, שם שאתם . . מנוחין פ, שם שאתם עמלים . . אתם ניגוחין לי | 4 ניגוחין] ב, ים י, נוחין ד | אל] אצל דפחבי | מכבד את השבת ד, חפץ בכבודה (בכבודו א') של שבת פחאבי | ישב די, יושב פאב | את הרוחות חי | ואל יוריד פחא"בי, אל ירד דא' | 6 גשמים (מטר פ)] ~ אל יצמיח בה עשב ד, ואל (אל א') יצמיח (יצמח חב) בה אדמה פחאבי | רוחו י | כוה — אמות] כוה . . בארבע אמות לי, אמשול לך משל למה"ד כוה . . בארבע אמות י', אמשול (כדאמשל פ) לך משל כוה שהוא מטלטל (מטיל פ) בחצר של ארבע (ד' א') אמות חאבפ, אמשל לך משל לשנים שהיו דרין בחצר אחת אם אין זה נותן עירוב שמא מותרין לטלטל בחצר אבל אם היה אחד דר בחצר הרי הוא מותר בכל החצר כולה אף כאן הקב"ה לפי שאין רשות אחרת עמו וכל העולם כולו שלו מותר בכל העולם כולו ולא עוד אלא שהרי אוכלי המן מעידין עליו שבכל ימות השבת היה יורד ובשבת לא היה יורד ד | פוליפוס שאל פ, שאל פילוסוף אחד א | 6 הושעיא ב, אושעיא א², עקיבא א¹ | אמר לו לי פ | חביבה] ר', ~ היא דפאב | מפני מה] למה פאב | הראשון] ~ אלא שאינה חביבה פ | אם כן] פאב, לי ד | 7 אותו האיש] אתה אב | פאת ראשו] את ראשך אב, את הראש ר | ומניח] ואין (ואי א') אתה מגלח אב | את זקנך ב, . . וקנך א, הזקן ר, פאת וקנו פ, את פאת . . ד | עמי] אב, עמו דפ |

בזכורים הרי הם מעידים עליו וכו', ובנגון אחר גם למאמר זה בשאילתות עי"ש: 1 מן דמייתת וכו'. לאחר שאתה מת נתיית יהודי בתמיה, וכמו שהגהתי כ"ה גם בפוגיא שם מן דמייתת איתעבדת יהודי, ובתנחומא מן דמיתת אתעבידת יהודאי דאת נטר וכו' ובס' והזהיר מן מותא איתעבידתא יהודאי דאת נטר וכו' ובפסי"ר את נטר שבתות מן דמייתית וכו' ועת"נ: 3 על כרחו. בפסי"ר כאן הוא משמרה על כרחו כתיקנה, ובתנחו' ומשמרה בעל כרתו ועת"נ: ומה עמל יש לכם שם. וכ"ה בפוגיא, ובפסי"ר מה מלאכה יש אצליכם, ובתנחו' ומה וכו' אצלכם ביסות התהל, ול"ג שם שאתם עמלים וכו' ועת"נ: 4 ניגוחין. וכ"ה בפוגיא ובס' והזהיר, ובפסי"ר ניגוחים, ובתנחו' נוחין ועת"נ ולעיל צד 71: חזר אל ר"ע. וכ"ה בפוגיא, וממאמר זה שלפנינו נעשו שני מאמרים שונים בפסי"ר ובתנחו', ואחר ההוספה ובמוצאי שבת וכו' ג' בפסי"ר חזר אצלו א"ל מפני מה הוא עושה מלאכה א"ל בני אמשול לך משל למה"ד כוה שהוא מטלטל בחצר ארבע אמות, וכ"ה בתנחו' א"ל א"כ למה הקב"ה עושה בו מלאכה א"ל כוה שהוא מטלטל בחצר שלו ארבע אמות, ותשובה זו מסכמת עם הנוסחא שלפנינו בכי"ל ושאר כ"י ילקוט, וכ"ה בפוגיא כוה שמטלטל ארבע אמות, ועוד שם בפסי"ר באמצע הסיפור חזר אצלו ואמר לו אם רוצה שיהיו ישראל מכברים את השבת מפני מה הוא עושה מלאכה בשבת א"ל ומה מלאכה עושה א"ל משיב רוחות ומעלה ענגים ומוריד גשמים ומזיל טללים וכו' עיי"ש, וזה כנגון השאלה שלפנינו אלא שהרחיבות שם, ולשון התשובה שם א"ל יודע אני שאתה בקי בתורתן של עבריים לשנים שהם דרים ואם אין זה נותן עירוב וזה נותן עירוב שמא מותרים לטלטל אבל אחד שהיה דר בחצר הוא מטלטל בכל החצר כך לפי שבכל העולם כולו הוא של הקב"ה ואין לאחר רשות עמו לפיכך הוא מטלטל בכל עולמות, וכ"ה בתנחו' ובס' והזהיר ועיי"ש השינויים, ומוסיף שם ולא עוד אלא אוכלי המן מעידין שבכל ימות השבת היה יורד ובשבת לא היה יורד שנאמר וכו', ומכנגון תשובה זו באו שתי ההוספות בדפוסים לשנים שהיו דרין וכו' ולא עוד אלא שהרי אוכלי המן ועת"נ, וגם בפסי"ר איתא הראיה מאוכלי המן ונשתרבב' שם ממקומה, ובודאי נוסחאות שונות שנאספו בתנחומא ובפסי"ר, ובשני המדרשים הוסיפו עוד בסוף הסיפור א"ל והא כת' כי בו שבת מכל מלאכתו (בפסי"ר ביום השביעי שבת וינפש) ר' פנחס בשם ר' הושעיא (בתנחו' ר"פ בשם ר' יהושע אמר ועי' במ"י לעיל צד 1) אע"פ שכתוב בו כי בו שבת מכל מלאכתו הוי אומר ממלאכת עולמו שבת וכו', ומאמר זה הוא לפנינו בסוף הפרשה דרש בפ"ע על כי בו שבת מכל מלאכתו: כיבד את השבת. וכ"ה בפוגיא כבד השבת, וכן שם אל ישב בה וכו' אל יוריד בה גשמים, ומוסיף שם ואל יגדגד בו הים גליו, ובשמו"ר שם מעשה ברבן גמליאל וכו' ור' עקיבא שהלכו לרומי ודרשו שם וכו' היה שם מין אחד וכו' אמר להם וכו' אלהים אומר ועושה למה אינו משמר את השבת אמרו לו וכו' אין אדם רשאי לטלטל בתוך חצירו בשבת וכו' העליונים והתחתונים חצירו של הקב"ה וכו': 5 פילוסופוס אחד. בכ"ם פוליפוס ועי' לעיל צד 8: 6 את ר' הושעיה. בפסי"ר שאל את ר' בי, ושם עוד השאלות ששאלו עקילס הגר את ר' אליעזר ומטרונית את ר' יוסי בר רבי חלפתא אם חביבה מילה לפני הקב"ה מפני מה לא ניתנה בעשרת הדברות, ובתנחומא תזריע שם איתא ששאל טורנוסרופוס את ר' עקיבא אם הוא חפץ במילה למה אינו יוצא הולד מהול ממעי אמו, וכן מפרש במפ' ב"ר כאן מפני מה לא ניתנה לאדה"ר כלומר מפני מה לא נולד מהול, ולקמן פמ"ו דרשו שאברהם

יסמא אותו האיש עינו ויקטע את ידיו, אמר ליה ולאלין מלייה אתינן אתמהא, אמר ליה להוציאך
חלק אי אפשר אלא כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה כגון החרדל צריך למתק,
התורמוס צריך למתק החטים צריכים להיטחן, אפילו אדם צריך תיקון: ר' יוחנן בשם ר' יוסי אברהם ז
שאין כת' בו שמירת שבת ירש את העולם במידה שנ' קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה וגו'
(בראשית יג י"ז), אבל יעקב שכת' בו שמירת שבת ויחן את פני העיר (שם לג יח). נכנס עם דמדומי
חמה וקבע תחומין מבעוד יום וירש את העולם שלא במידה והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה
וקדמה וגו' (שם כח יד): ולמה בירכו ר' ברכיה אמר שאין לו בן זוג, חד בשבת תרייה, תלתה ארבעה, ח
חמשה ששה, שבת לית [לה] בן זוג, ר' שמואל בר נחמן אמר שאינו נדחה, יום טוב נדחה, יום
הכיפורים נדחה, שבת אינה נידחה, תני ר' שמעון בן יוחי אמרה שבת לפני הקב"ה רבון העולמים לכל
יש בן זוג, ולי אין בן זוג אתמהא. אמר לה הקב"ה כנסת ישראל היא בן זוגיך, וכיון שעמדו ישראל

2 עי' לקמן פמ"א (פמ"ב) וס"נ : 3 פסיקתא רבתי שם (ק"כ ב'), ועי' שם קי"ח ב' : 5 לקמן פע"ט : 7 ילקוט רמז ע"ז, פסיקתא רבתי שם (קי"ז ב') :

1 יסמא — עינו ל' ר | אותו האיש ל' דפאכ | את עינו א²כ, עיניו פ, את . . דא¹ | *ויקטע דפאכ] ויקטיע ל, יקטע ר | ידיו] ידיו וישבר את רגליו פ, ידיו (רגליו א¹כ, ראשו ר², הראש ר¹) וישבר את רגליו (רגלו ל°ר², הרגל ר¹, ידיו א¹כ) על ידי (מפני כ, לפי ר) שגדלו (שגדל ל°) עמו בשטות ל°דאכ | ולאלין] ר², ולאילין דכ, לאלין א¹, לאילין א¹ | מיליא דכ, מליא א | אתינא א¹ | 2 שנברא] שברא הב"ה בעולמו אכ חרדל פאכ | למתק] פאכ, למתוק ד | 3 התורמוס — למתק] תרמיס (טרמוס א²) . . למתק א, התורמוסים . . למתוק ד, ל' פכר | חטים א, חטה פ | צריכים ל' פ | להטחן ד, ליטחן ר, לטחון פאכ | ואפילו פ | תיקון] ~ הה"ד אשר ברא אלהים לעשות עשה אין כתי' כאן אלא לעשות לומר שהכל צריך תיקון א | ר' יוסי] ~ בר' (בר ד, בן אכ) חלפתא דפאכ | 4 **בו] ל' ל | *לארכה — וגו' ד] וגו' ל | 5 שכתוב דא²כע, שכתב א¹ | ביה ע | 6 וירש] ע, ירש דפאכ | העה"ז א¹ | ופרצת — וגו' פא²] וגו' לד | 7 ולמה] פי, למה א, ד"א למה ד, במה כר | ר' ברכיה אמר] ר' ברכיה ור' דוסתאי ור' שמואל בר נחמן ר' דוסתאי אומר ד ר' ברכיה א"ר דוסא ור"ש בר נחמן ר' ברכיה אמ"ר דוסטא א², ר' ברכיה א"ר דוסתאי ורשב"ן א¹, ר' ירמיה א"ר דוסתי ור' שמו' בר נחמן פ | שאין] לפי ~ אכר | בשבתא ח, בשבא דפאכי | תרייה] ה, תרי דפא¹כי, תרי בשבא א² | תלתא דכי, תלת פ, ותלתא א¹, . . בשבא א² | ארבעתא דא²י, ארבע פ 8 חמישתא דא², חמשתא כי | ששה] ערובתא דפא²כי, . . דשבתא הא¹ | שבתא דפא²כי, שובתא ר¹, ושבת ה | לית] אין ח | *לה דפכ] ליה אר²י, לו ה | בן] בר א¹כי, ל' פח | **נדחה] נדחי ל | *נדחה דאי] נדחי לה | ויום ח | 9 *נדחה דפחי] נדחי ל | ושבת ח | אינו פי | נדהית דא, נדחה פי | תאני א¹ *אמרה דאכ] א' ל, אמר י¹ | *רבון העולמים א²כ] רב' הע' ל, רבונו של עולם דפא¹י | °לכל] לכולן ד יש] ~ לו כ | 10 אתמהא ל' ד | לי' י¹ | כנסת ל' י | היא] תהיה א², יהיה א¹י | בן] בת א¹ | זוגך חא¹כי |

אמר לפני הקב"ה אם חביבה המילה למה לא ניתנה לאדה"ר, ובאגה"א ח"א צד 92 שיער שהפילוסופוס שנזכר כאן ששאל את ר' הושעיה היה ההגמון אוריגינס: 1 יסמא אותו האיש. וכ"ה בפסי"ר, ושם הגי' ויקטע ידיו וישבר את רגליו שגדלו עמו בשטות ועח"נ: ולאלין מלייה וכו'. ולדברים אלו באנו בתמיה, וכן אי' אלין בכי"ל לקמן ריש פ"פ וכ"ה ירוש' כתובות פי"ב ל"ה ב': 2 צריכין עשייה. בפסי"ר כל מה וכו' צריך תיקון החרדל צריך למתק התורמוס צריך למתק החיטין צריכים ליטחן, ולקמן פמ"א (פמ"ב) מובא בדרש כל מקום שנ' ויהי צרה וכו' והכת' ויהי ערב ויהי בקר יום שני וכו' אמר להם עוד אינה שמחה שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה כגון החרדל צריך למתק החיטין צריכין להיטחן, ול"ג שם בכי"ל התורמוסין צריכין לימתק ועח"נ, ותורמוס הוא מין קטניות מר[1]), ובתנחומא בראשית סי' ד' אמרו אין לך מר מן התורמוס ועי' לעף פלאנצעננאמען צד 394: 3 אפילו אדם צריך תיקון. שצריך למול, ומה שנוסף כאן בכי"א א' וב' הה"ד אשר ברא וכו' נר' שנובע מספ' ב"ר ושם איתא לנכון הה"ד וכו' אשר ברא ועשה אכ"כ וכו', ואפשר שהיה לפני בעל פי' ב"ר הגי' כן במדרש, וכן הדרש בסמוך במאמר ר' בניה: בשם ר' יוסי. בפסי"ר בשם ר"י בי רבי חלפתא ועח"נ, ושם אי' לפיכך ירש את הארץ במידה קום וכו' לארכה ולרחבה: 5 נכנס עם וכו'. וכן דרשו לקמן פע"ט ויחן נכנס עם דמדומי חמה וקבע (כ"ה בכי"ל) וכו' הדא אמרה ששמר אבינו יעקב שבת קודם שתנתן, והוראת דמדומי חמה עי' בהוספות הת' פליישער בעמת"ל ח"א צד 443: 6 וירש. וכ"ה בערוך ע' דמדום, ובפסי"ר לפיכך ירש את הארץ שלא וכו': 7 ולמה בירכו. את יום השביעי ומוסב על ויברך וכו' שדורש בפרשה זו בירכו במן בעטיפה בנר וכו': שאין לו בן זוג. בפסי"ר הוא דרש ראשון אמקרא על כן ברך וכו' ושם גרס לה סתמא שאין לו וכו' חד בשבא ותרי ושלישי ורביעי וחמישי וששי וכו', וזוג מל"י[2]): תרייה וכו'. עי' דאלמאן צד 93 וצד 98: 8 לית לה. הוספתי לה וכן הגהתי אמרה שבת כמו שגורס בל"ג שבת אינה נידחת וכו' אמר לה וכו' זוגיך וכו', ובפסי"ר הגי' שבת אין לו זוג וכו' שבת אינו נדחה ועי' לעיל צד 93 במי"ד ה' אף זה וכו': ר"ש בר נחמן. בפסי"ר ד"א יום טוב ויוה"כ נדחה וכו', והן תלוין בב"ד לדחותן ועי' ר"ה כ' א' ומ"ש בענין הדחיות ר"א שווארץ בספרו דער יודישע קאלענדער צד 54: 9 תני רשב"י. בפסי"ר גרים לה סתמא אמרה שבת לפני הקב"ה לכולן יש זוג ולי אין זוג אמר לה וכו' וכיון שעמדו על הר סיני וכו' הוי זכורים לאותו דבר שאמרתי וכו' היא בת זוגך שנאמר זכור וכו', ובפוגיא צד 793 העתיק המאמר בשם ב"ר קטנה תני וכו' אמרה שבת וכו' רבון העולמים לכל יש וכו', ובמנוה"מ סי' קנ"ט הובא תני וכו' אמרה שבת וכו' רבונו של עולם לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג אתמהא וכו' כנסת וכו' בת זוגך וכיון שעמדו על הר וכו' אמר להם היו זכורין לאותו דבר שאמרתי וכו' בת זוגך הה"ד זכור וכו', וכן ברקנאטי דפ"ר לכל יש וכו' ולי אין בן זוג וכו' כנסת וכו' תהא בת זוגך וכו' הוו זכורים

[1]) *θέρμος*, Lupine. [2]) *ζυγόν*.

לפני הר סיני אמר להם הקב"ה זכרו הדבר שאמרתי לשבת כנסת ישראל היא בן זוגיך זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ ח):

ט (כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא וגו') ר' לוי בשם ר' חמא ברי חנינא ג' בריות היה הקב"ה בורא בכל יום ויום, בראשון שמים וארץ ואורה, בשני רקיע וגיהנם ומלאכים, בשלישי אילנות ודשאים וגן עדן, ברביעי חמה ולבנה ומזלות, בה' עופות ודגים ולויתן, בו' אדם וחוה ורמש, אמר ר' פנחס בו' ברא שש אדם וחוה ורמש בהמה וחיה ומריאים. אמר ר' בניה אשר ברא אלהים ועשה אין כתיב כן אלא אשר ברא אלהים לעשות כל מה שהיה הקב"ה עתיד לבראות בשביעי הקדים וברא אותו בששי: ר' פנחס בשם ר' אושעיא אף על גב דאת אמר כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות, ממלאכת עולמו שבת, לא שבת ממלאכת הרשעים וממלאכת הצדיקים. אלא פועל עם אלו ופועל עם אלו. מראה לאלו מעין דוגמאטרין שלהם ולאילו

3 ילקוט שם. תנחומא פ"ג בראשית פי' י"ז. ועי' פסיקתא רבתי פמ"ו: 4 עי' לעיל פ"א לר 6 ולר 18, פ"ג לר 24. פ"ד לר 20 ולר 30, פ"ו לר 26 ולר 64 ופ"ג: 8 ילקוט שם, ילק' ירמיה ר' שליה, ילק' תהלים ר תשצ"ז, תנחומא כי תשא שם, פסיקתא רבתי פכ"ג (קי"ב ב') ופמ"ח (קצ"ד א'):

1 על הר א"בי, בהר פ | זכרו] היו (הוו י) זכורים לאותו פהאי | דבר א"בי, דבור א' | היא] יהיה א', ל' פא' | זוגך חאבי | זכור] חב, שנ' ~ ל"פי, הה"ד ~ א, הייגו דכור ~ ד | 3 *חמא דחאב] חנגא ל | בר דא | ג'] ד"א, שלש פחבי, שלשה דיש | 4 היה בורא הקב"ה פא"כ, ברא הקב"ה י | ביום ל' פאשי | בראשון] חא', בא' דא', בראשון ברא י | בשני] פחא, בב' ד, בשני ברא י | גיהנ' ורקיע י | ומלאכי השרת איש | בשלישי] פחא', בג' דא', בשלישי ברא י | 6 ברביעי] פח, בד' דא, ברביעי ברא י | ומזלות] וכוכבים יש, כוכבים ומזלות א | בה'] בחמישי פחי | בו'] בששי פחאי | ורמש] פהאבי, ורמשים דיש | 6 ר' פנחס א' פ, . . . אומר י | בו'] בששי פחע | ששה פ | אדם ברא ~ ע | בהמה] פע, ובהמה דאבי | ומריאים] וראמים אב | בניה] פ, חייה ד, ברכיה א"כ | אלהים ל' אב | 7 כתיב א' | כאן | אשר — אלהים ל' פי | כל ל' י | עתיד הב"ה א', עתיד א"בי | לבראת א, לברא פ | בשביעי] פ, בז' דא' ל' ח | 8 וברא] ועשה א | אותו ל' פאב | בששי] פחב, בו' דא' | אושעיא] אבי (ירמיה), הושעיה דפ | דאת אמר] דכתיב י (שם), דכת' בו פ | 9 אשר — לעשות ל' | לא — הצדיקים] ולא . . הצדיקים ע, ולא . . ולא ממלאכת הצדיקים פ, ולא שבת לא . . ולא ממלאכת . . ד, ולא ממלאכת הרשעים ולא ממלאכת הצדיקים אי (תהלים), ולא ממלאכת רשעים וצדיקי' י (ירמי'), ממלאכת הצדיקים והרשעים לא שבת י | 10 ופועל עם] חעאי, ועם דפ | מעין — שלהם ל' פא' | דגמטרין עי, דיגמטורי י (ירמי') דגמטורין א"י (תהלים), דוגמטירין ח, דוגמאגטורין ד (וכן בסמוך) | ולאילו] ומראה לאלו פא"י |

לאותו הדבר שאמרתי וכו' תהא בת זוגך וכו' ועח"נ. ובעקידה שער ד' הגי' לכל נתת בן זוג ולי לא נתת בן זוג וכו' על הר סיני וכו' היו זכורין לאותו דבר וכו', וכבר העיר הח' יואל שהרעיון לכל יש בן זוג נמצא דוגמתו בדעות הגנאסטיקער ועי' בספרו בליקקע אין דיא רעליגיאנסגעשיכטע ח"א צד 107 וצד 161: 3 בשם ר' חמא. כן הגהתי וכ"ה בתנחומא מ"ב שם ועי' אגה"א ח"א צד 448, ובספר"ר פמ"ו מובא רק התחלת המאמר ועי' במ"י לעיל צד 55 בד"ה ר' שאליה וכו': 4 שמים וארץ ואורה. וכ"ה לעיל צד 24 ובתנחומא מ"ב בראשית סי' א' אי' ר' יוחנן אמר שמים וארץ נבראו ביום ראשון ובשני ברא הקב"ה את הרקיע ואת המלאכים וכו' ועי' לעיל צד 13 וצד 26 ובמ"י שם בד"ה רב אמר להיום היו: וגיהנם. וכן דרשו לעיל צד 30 למה אין כתוב בשני כי טוב וכו' שבו נבראת גיהנם וכו', (ועי' במ"ח חלק מ"ג צד 18 מה שנמצא בענין שאלה זו בספרי אבות הכנסיה הנוצרית) ולקמן סוף פכ"א מקדם קודם ג"ע ניבראת גיהנם וכו': ומלאכים. לדעת ר' יוחנן לעיל צד 5 וצד 24, ובתנחומא מ"ב שם הגי' רקיע וגיהנם ומלאכי השרת ועח"נ: 5 אילנות וכו'. וכ"ה לקמן פי"ב במאמר דרש ר"נ איש שיחין כי ששת וכו' הארץ בראשון כב"ה ושהת ג' ימים וכו' והוציאה וכו' אילנות ודשאים וגן עדן ורקיע בשני וכו', ולקמן פט"ו מקדם וכו' קודם אדה"ר אדם נברא בששי ג"ע בשלישי ועי"ע לעיל צד 12 וצד 78, ובתנחומא מ"ב הגי' זרה בשלישי אילנות ודשאים ונהרות: חמה ולבנה ומזלות. וכ"ה לקמן פי"ב ושם בכ"א כ' וכוכבים, וכן בתנחומא מ"ב הגי' ברביעי חמה ולבנה וכוכבים ועח"נ: עופות ודגים ולויתן. וכ"ה לקמן פי"ב, ולעיל פ"ז צד 52 דרשו ויברא אלהים את התנינים שנאמר ביום ה' תנינם כת' זה בהמות ולויתן ועי"ש במ"י: ורמש. משמע שרמז כולל גם בהמה וחיה, ור' פנחס מונה בהמה וחיה בפני עצמן ומוסיף מריאים והן שש בריות שברא הקב"ה בששי. מהן ג' שהיו לבראות בששי וג' שהיו לבראות בשביעי וכדרש ר' בניה (ולא שר' בניה שהיה בדור ראשון של האמוראים בא לפרש דברי ר' פנחס ועי' מבה"י סי"ט א') אשר ברא וגו' לעשות כל מה שהיה הקב"ה עתיד לבראות בשביעי הקדים וכו', ולעיל סוף פ"ז נדרש בנפשות הוא אומר ארבע וכו' ובגופים ג' (ועי"ש במ"י) ר' אומר אלו המריאים שברא הקב"ה את נפשותם ובא ליבראות גופן וקדש השבת ולא בראן וכו', ועפ"י המאמרים אלו שלפנינו כאן ובפ"ז גרים בתנחומא מ"ב שם סי' י"ז ובששי היו לבראות ששה של י"ש ושבת אלו הן תוצא הארץ נפש חיה וכו' ואדם וחוה נגמרה מלאכת אדם וחוה ושל בהמה ומשנגמר את אלו ביקש לבראות את השאר וקדש השבת שנ' ויכלו השמים וכו' אשר ברא אלהים וגו' ד"א אשר ברא ועשה אכ"כ אלא לעשות שקדמה השבת ולא נגמרה מלאכתן ר' בנייא אמר אלו המזיקין שברא נפשותיהם עם שהוא בורא גופן קדש יום השבת וכו'. ואולי צ"ל שם ר' בנייא אמר אשר ברא וגו' ר"א (כלומר רבי אומר ועי' במ"ח חלק ל"ט צד 105) אלו המזיקין וכו', והמאמר שלפנינו בששי ברא שש הובא בערוך ע' מריא ב' ומפרש מריאים שידין ועי' בח"נ לעיל פ"ז, והגי' וראמים אפשר לפרש עפ"י מאמרם בגיטין ס"ח ב' ראם אלו השדים ועי' בהערות רש"ב שם: 8 ר' פנחס וכו'. במדרש הגדול עמוד 64 הועתק ר' חונא בשם ר' אחא אומ' ממלאכת עולמו שבת ולא שבת ממלאכת הצדיקים וממלאכת הרשעים וכו', ועי' בספר"ר פמ"א, ובספר"ר פכ"ג ובתנחומא כי תשא הגי' אבל לא שבת לא ממעשיהם של צדיקים ולא ממעשיהם של רשעים ועח"נ: 10 מעין דוגמאטרין. מעין ערכם ומהותם והוא

מעין דינמאטרין שלהן, ומני שסורענותן שלרשעים קרויה מלאכה שנ' פתח ייי את אוצרו ויוצא את כלי זעמו כי מלאכה היא לייי (ירמיה נ כה), ומני שמתן שכרן שלצדיקים קרויה מלאכה שנ' מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם (תהלים לא כ):

פרשה יב

ב ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם הן אלה קצות דרכיו ומה שמץ דבר
8d נשמע בו ורעם גבורותיו מי יתבונן (איוב כו יד) אמר ר' הונא כל מה שאת רואה קצות דרכיו שלהקב"ה הן הן אלה קצות דרכיו, ומה שמין דבר נשמע בו מה שמצון נשמע בו, ורעם גבורותיו מי יתבונן אמר ר' הונא הרעם הזה בשעה שהוא יוצא כתיקונו אין כל בריה יכולה לעמוד עליו, אין מתבונן אין כת' כאן אלא מי יתבונן הפיקחים יודעים רימזו והגיונו, אמר ר' הונא אם על סדרו שלרעם אי את יכול לעמוד על סדר העולם על אחת כמה וכמה אתמהא, אם יאמר לך אדם יכול אני לעמוד על סדר העולם, אמור לו כי מה האדם שיבא אחרי המלך (קהלת ב יב)

4 ילק' איוב כ' תתקי"ד: 9 מדרש קהלת פ' כי מה (ב' י"ב):

1 דיגמטורין **א**[1], דוגמא טרין **פ**, דוגמאטורין **ד**[1] | שפורענות הרשעים **ע**, שפורענותו של רשע **פ** | נקראת **י** | *את **דפאכי**) ל' **ל** | 2 לי"י] **חאכ**, ל' **ד** | °שמתן שכרן] ששכרן **ד** | קרוי **פי** (ירמי'), נקראת **י** || 4 הן] כתיב ~ **דפא** | 5 ומה—יתבונן] **פ**, וגומ' **דא**[2] | רב הונא **כ** (וכן בסמוך) | קצות] קוצי **א**[1] | 6 מה שמצון—בו] **פכ**, ל' **דאי** | 7 כתיקונו] בתיקונו **ע**, ל' **א** | 8 אין מתבונן] **כש**, מתבונן **ע**, נתבונן **דא**, יתבונן **י** | מי יתבונן] **פכעשי**, יתבונן **דא** | רמזו **ד**, רמזו **פאכ**, .. של דבר **שי** | הונא | 9 אם] ומה **פ** | אין] **אי**, אין **דפכ** | סדרו(סדר **ד**) של עולם **דפאכי** | אם] **א**[2]**כי**, ואם **דפ** | 10 סדרו (סדורו **ד**) של עולם **דפא**[2]**כי** | כי—המלך] **ש**, ל' **דפא**[2]**כרי** |

לי"י[1]) ועי' במ"ת חלק מ"ד צד 564, וכל המאמר הועתק בערוך ע' דגם, ובמדרש הגדול אי' דגימטרין[2]), ובפי' ב"ר כי"ט ג' דוגמטרין ובכי"א דגמטורין ומפרש שם דוגמא, ובתנחומא הגי' כן, וכ"ה בפסי"ר פכ"ג וג' שם אלא פועל עם אילו ואילו ומראה לאילו [ולאילו] מעין דוגמה שלהן ועת"ב: 1 ויוצא את כלי. כן הגהתי וכ"ה במקרא שם וכן מובא לנכון בתנחומא ובמה"ג, ובילק' ירמיה ותהלים הגי' כלי זעמו כמו בכי"ל וכ"ה בפסי"ר: שמתן שכרן. במה"ג אי' שמתן שכרן וכו' וכו' קרוי וכו', ובפסי"ר ובתנחומא הגי' שפעולתן של צדיקים קרויה וכו': 3 פעלת. לשון פעולה ומלאכה:

פרשה יב. בכי"א א' וב' פרש' י"א, ובכי"ת לא הועתקו שתי הפתיחות שלפנינו, ובמקומם הובאו המאמרים שנמצאו בתנחומא מ"ב בראשית סי' ט"ו וסי' ט"ז (ועי' במ"י לעיל צד 11 בד"ה שימחו), והגי' שם אלה תולדות השמים והארץ אמר ר' תנחום זש"ה י"י בחכמה יסד ארץ וגו' אתה מוצא בחכמה ברא הקב"ה את עולמו ביום הראשון ברא שמים וארץ נשתיירו עוד חמשה ימים וכו' הוי אומר י"י בחכמה יסד ארץ אלה תולדות השמים והארץ בהבראם מהו בהבראם אמ' ר' יוחנן בה' בראם ומה עסקו של ה"א וכו' כך כשברא הקב"ה את עולמו לא היה לפניו יגיעה שנ' לא יעף ולא יגע ד"א אמ' ר' תחליפא באברהם בזכותו של אברהם הן הן האותיות בהבראם בזכותו של אברהם בראתי את העולם ועי' במ"י לקמן צד 107: 4 קצות דרכיו. בגליון כי"א ב' נוסף כגי' כי"א א' א"ר הונא כל מה וכו' קוצי דרכיו וכו', ובכי"כ נתערבו שתי הנוסחאות קוצי קצות דרכיו, ופי' קוצי כמו בירוש' מגילה פ"ג ע"ד ב' אל תקוין בתוכחתו אל תעשה קוצים קוצים כלומר חתיכות חתיכות ועי' מס' סופרים פי"ב ה"א דברים רבה פ"ד סי' א' מד קהלת פ' אל תבהל מפניו (ח' ג') ועי"ע ערוך ע' קין ו', ובמאמר שלפנינו צ"ע שהדרש כל מה וכו' קצות דרכיו שלהקב"ה הן הוא פשוטו של מקרא, ואולי כונתו לדרוש הכתיב קצות דרכו ובדאיתא במדרש חסרות ויתרות הוצ' רש"א ווערטהיימער סי' כ"ז הן אלה קצות דרכיו דרכו כת' לפי שאפי' קצות דרך אחד מדרכיו של הקב"ה אין אדם יכול לעצור (וצ"ל לעמוד) עליה ועיי"ש בהערות רשא"ו ובפליטת סופרים צד 44: 6 מה שמצון נשמע בו. ביפ"ת העיד שכן הובא גם בנוסחת הרמ"ע (ר' מאיר עראמה בספרו מאיר איוב מענה י"ז) וכתב ואם ישנה לגרס' זו ה"פ מה גנות והדופי נמצ' בסדרו דדריש שמץ מגד לשמצה בקמיהם, ועי' גם ברש"י וראב"ע איוב שם. ולא מצאתי מלת שמצון במקום אחר, ובמדרש תר"י איתא ומה שמץ דבר נשמע בו שלא נשמע שמץ דבר מדרכיו של הקב"ה מעולם שאפי' אומות העולם מכבדין אותו וכו': 8 אין מתבונן אב"כ. שיהא נשמע אין שום אדם מתבונן אלא מי יתבונן כת' בדרך שאלה ומשמע שיש מי שיתבונן הפקחים וכו' והמה יתבוננו ויבינו רק רמזו והגיונו ועל עקרו אינם יכולים לעמוד בחכמתם, ועי' בפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס בראש הפרשה, והגי' שם כמו לפנינו בכי"ל אין מתבונן אב"כ וכו', אכן בא"א העיר שגי' רש"י ז"ל אין יתבונן אב"כ, וכן כתב רי"ג בהערותיו וכן מוגה בגליון מדרש אב"א, ועדיפא הגי' שלפנינו, וגי' הדפוסי' נדחקו לפרש מי נתבונן אב"כ כלומר הרעם מי אפשר שיהיה ניכר או נתבונן בלשון רבים מי נוכל להבין ועי' ביפ"ת, ובערוך ע' רעם לא העתיק סוף המאמר הפקחים וכו', ובמדרש הר"י הדרש ורעם גבורותיו מי יתבונן גבורותיו כת' שאין אדם יכול לעמוד על גבורה אחת מגבורותיו של הקב"ה וכו': ר' הונא. עי' לעיל צד 36 במ"י ד"ה ר' חנא, ובמעין גנים איוב שם הובא בטעות אמר רב הונא על סודו של רעם וכו': 9 אם יאמר לך. במ' קהלת הועתק' כל הפתיחה מכאן ועד סופה בשינוים שונים ובהוספת דברים בדרש הפ' כי מה האדם וכו', ושם הגי' אם יאמר וכו' על מששתיתו של עולם ועי' לקמן פע"ה שהיא נשתיתו ויסודו של עולם ועי' ע' במדרש הגדול עמוד 63, ושם הגי' בראש המאמר כי מה וכו כי מה האדם שיבוא לעמוד על מישפטו שלמלך מלכי המלכים ... אמור לו כי מה וכו'. במקרא כתוב שיבוא, ודורש המלך זה מלכו של עולם, ועל פסוק זה סובב המאמר עד את אשר כבר עשהו אב"כ וכו', וכן מובא הפסוק כי מה וכו' בפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס ומפרשו מי חשוב לעמוד על סוף דעת

[1]) *δειγματήριον*. [2]) דִּגְמַטְרִין

אחרי מלכי שלעולם מלך מלכי המלכים הקב״ה אתמהא. אמר רב נחמן לרחישת הקנים שלא היה אדם יכול להיכנס לתוכה שכל מי שהיה נכנס בתוכה היה טועה, מה עשה פיקח אחד, כיסח ונכנס כיסח ונכנס, נכנס דרך הכיסוח ויצא, התחילו הכל נכנסין ויוצאין דרך כיסוחו. ר׳ נחמן אמר תורי לפלטין גדולה שהיה בה פתחים הרבה שכל מי שהיה נכנס לתוכה היה טועה. מה עשה פיקח אחד נטל פקעת שלגמי וקשרה כנגד הפתח, התחילו הכל נכנסין ויוצאין דרך הפקעת. אמר ר׳ שמעון בן יוחי משל למלך בשר ודם שבנה פלטין והבריות נכנסין בתוכה ואומרים אילו היו העמודים גבוהים היתה נאה, אילו היו הכתלים גבוהים היתה נאה, אילו היתה תיקרה גבוהה היתה נאה. שמא יבוא אדם ויאמר אילו היה לי ג׳ עינים או ג׳ רגלים אתמהא, את אשר כבר עשהו אין כת׳ כאן אלא את אשר

1 ש״ר השירים רבה פ׳ א׳: א ספרי האזינו פי׳ ש״ו:

1 אחרי—הקב״ה] אחרי מלך מלכי המלכים הקב״ה כרוי׳. אחרי סדרו של ממ״ה את יכול לעמוד א׳. אחרי מלך בשר ודם אין את יכול לעמוד אחרי מלך מלכי המלכים הקב״ה על אחת כמה וכמה פ, אחרי .. ודם אי אתה .. המלכים ברוך הוא אתה יכול לעמוד ד | אתמהא ל׳ פ | °נחמן דפאי ל׳ ל | לרחישת] ע, משל לחישת ד, לחרישת פב, לחורשת שי׳, לחישת אר | הקנים] אבער, קנים ד, של קנים פ | שלא—יכול] אעי, שלא היה יכול אדם ד, שאין אדם יכול פש | 2 ליכנס פאבעשי | לתוכה] פאי, בתוכה דבעש | כל פ | שנכנס בי | בתוכה] ב, לתוכת דפאי | כיסח—ונכנס] כסח ונכנס א׳, ל׳ א׳ב | 3 נכנס] כיסח (כסח א׳) ונכנס אב | ויצא] ~ דרך הכיסות אבי, דרך (כיסוח ד׳) כסות ד | נכנסין] פא׳ב יוס י, מתכנסין ד | הכיסות פבי, כיסות ד׳, כסות ד | ר׳] פ, רב דאי | תורי] ~ אמ׳ א | לפלטין] פ, משל לפלטין דא׳י, .. לפלטרין א׳ | 4 שהיה] פ, שהיו דא׳כי | °בה] לה ד | וכל אבי | שנכנס פי | 5 פקעת אחת א, פקיעה ע | של גמי ~ אבי | וקשרה ע נגד י | הפתחים פ | התחילו ע, ונכנס ונכנס א) דרך הפקעת ~ פא, ונכנס (נכנס בי) .. הפקעת ויצא (ויוצא י) דרך הפקעת ~ דבי | 6 משל ל׳ פא׳כי׳ | °°שבנה] שבונה ל׳ | פלטרין א׳ב | והבריות | נכנסות כ | בתוכה] פ׳ לתוכה דאבי | גבוהים] גדולים א׳ | 7 אילו היו ל׳ פ | הכותלים פא׳ב | אילו—נאה] אי התקרה גבוה היתה נאה פ, ל׳ א | 8 היה] פי, היו דאב | לו א׳כי | ג׳] א, שלש דפבי (וכן בסמוך) | או] פ, אלו היה לי ד, ל׳ אבי | רגלים] ~ היה יפה לי דא׳בי׳, היה יפה א׳ | כבר] ~ עשהו י | אין כת׳] פב, לא נאמר ד |

הקב״ה זה ממ״ה, ובפי׳ ב״ר כ״מ וכי״א (והועתק בנדפס בשם ס״א) מפרש לפי הגי׳ אמור לו אחרי ממ״ה הקב״ה וכו׳ כלומר אין זו חכמתך שאתה יודע סדרו של עולם שאחרי הקב״ה אתה יודע שהוא הודיעך וכו׳ כמו שעשה הכל ולשון הפסוק הוא זה כי מה האדם וכו׳ ולקמן מוכיח שעל הפסוק הזה הוא עומד דמסיים למילתיה את אשר כבר וכו׳, ולפי גי׳ כ״מ דורש כפשוטו אחרי המלך אחרי מלך בו״ד אין את וכו׳, וכ״ה לפי גי׳ הדפוסים, ובגליון מדרש אב״א ציין על תיבות „אחרי מלך בו״ד אי אתה יכול לעמוד״ בכ״ס אין זה, ובמ׳ קהל׳ ד״ו הגי׳ אמור לו אחרי המלך אחרי ממ״ה הקב״ה אתה יכול לעמוד, ובמ״כ הגיה שם כגי׳ הדפוסים כאן וכן הדפיסו אחריו ושבשו אחרי המלך בו״ד אי אתה יכול לעמוד: 1 אמר רב נחמן. בכי״ל נשמט מלת נחמן והשלמתי, ובסמוך אי׳ בכי״ל ר׳ נחמן ועת״ג ולעיל צד 42 ואגה״א ה״ג צד 739, ולפנינו כאן ובמ׳ קהלת נראה שאין שייכות לשני המשלים למקרא שדורש ועי׳ גם ביפ״ת, ובפי׳ ב״ר כ״מ וכי״א מפרש אמר ר׳ (רב) נחמן סדרו של עולם שאין אדם יכול ליכנס לתוכו ולהבין העיקר כי אם אחרי הקב״ה דומה לחישת הקנים וכו׳, ובסוף הענין כתב שם מפורש בשיר השירים במדרש חזית ולשם הוא מביא שני משלים הללו על שלמה שעד שלא עמד שלמה לא היה אדם יכול לסבול דברי תורה כיון שעמד שלמה התחילו הכל סובלין דברי תורה (לפנינו בשה״ש ד״ו אי׳ לא היה וכו׳ להשכיל דבר תורה וכו׳ התחילו הכל סוברים תורה) כלומר למד שלמה מדבר לדבר וממשל למשל עד שעמד על דברי תורה ואגב שמספר למעלה פיקחין יודעין רמזו של דבר מייתי להאי. וג״ל שכל זה נוסף שם ונובע מפירוש אחר, ובפי׳ הנדפס הובא בו״ה לחורשת הקנים לחישת קנים (כ״ה בדפ״ר) שאין אדם וכו׳ ואח״כ העתיק פי׳ ס״א, ובשהש״ר שם נסמכו המשלים בפתיחתה ויותר שהיה קהלת חכם וגו׳ למאמרם ואזן דברי תורה וחקר דברי תורה וכו׳ וגי׳ שם רב נחמן תרתין רב נחמן אמר לפלטין גדולה וכו׳ רב נחמן לישנא הורי לחורשא של קנים וכו׳ כך שלמה, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש חישת הקנים הריות של קנים כדאמרי׳ ובני דן חושים שהיו גדלים כחשיות של קנים (בפי׳ ס״א בדפ״ר איתא כחושיות, ולפנינו בב״ב קמ״ג ב׳ כחושים וכו׳ ועי״ע שמו״ר פ״א סי׳ ח׳), וכהגי׳ שלפנינו ובערוך ע׳ רחש ג׳ גם הגי׳ בד״ו לרחישת וכו׳, וכ״ה תר״י א׳ נאחז בסבך (בראשית כ״ב י״ג) אחיד ברחישותא דאילנא (ועי׳ במר״ע ע׳ רחש ועמת״ר ע׳ רחישותא ועי״ע שם ע׳ הרישותא), ובמ״כ הגיה לחרישת כמו שהגי׳ במ׳ קהלת וכן הדפיסו אחריו ועי׳ עמת״ל ע׳ רחישה ועי׳ חישה וכו׳ שהה׳ פליישער בעמת״ר ח״א צד 425 והח׳ לעף פלאנצענגאמען צד 343: שלא היה. במ׳ קהלת ג׳ שאין אדם יכול להכנס לתוכה מה עשה וכו׳. וגם בשהש״ר ל״ג שכל מי וכו׳ היה טועה: 2 כיסח. מל״מ קוצים כסוחים (ישעיה ל״ג י״ב), וכאן כמו בל׳ המשנה בבנין הכבד כיסח וכ״ה בדפ״ר, ובשה״ש רבה שם ובא פקח אחד ונטל את המגל וכסח התחילו הכל נכנסין דרך הכסות ויוצאין, וכן הלשון לפנינו בכי״ל נכנס דרך הכיסוח ויצא, ובמ׳ קהלת הגי׳ כיסח ונכנס כיסח ונכנס דרך הכסות ויצא דרך וכו׳, והוא כגי׳ כי״א א׳: 3 אמר תורי. שיטה אחרת ועי׳ לעיל צד 42, וכבר העירו שמשל זה הוגמתו מה שסיפרו היונים בענין הלאבירינט ועי׳ זקס בייטרעגע ח״א צד 54: 4 שהיה בה. במ׳ קהלת שהיה לו וכו׳ וכל מי שנכנס וכו׳, ובשהש״ר שהיו בה וכו׳ וכל שהיה וכו׳ בתוכה היה טועה מדרך הפתח ועת״ג ולעיל צד 43 במ״י בר״ה שהיה לו: 5 פקעת. כריכה ועי׳ לעיל צד 75 וערוך ע׳ פקע ה׳, ובמ׳ קהלת היה שם פיקח אחד נכנס ונטל פקיעת גמי וקשרה נגד הפתח הכל נכנסין אצל הפקעת ויוצאין דרך וכו׳, ובשה״ש בא פקח אחד ונטל הפקעת ותלאה דרך הפתח היו הכל נכנסין וכו׳ ול״ג שם של גמי ועת״ג: 6 והבירות. וכן כתיבת התיבה בכי״ל לקמן פי״ג סי׳ ב׳ ד׳ וי״ב ועי׳ לעיל צד 13 במ״י בר״ה לבריאה, ובמ׳ קהל׳ הגי׳ משל להד למלך וכו׳ שבנה פלטין וכל העוברים ושבים נכנסי׳ לתוכו וכו׳ אלו היו עמודיה וכו׳ כותליה וכו׳ תקרתה וכו׳ שמא יבא איש ויאמר אילו היו לי שלשה ידים או שלשה עינים או שלשה אזנים או שלשה רגלים הייתי נאה ת״ל את אשר וכו׳, ובספרי שם בדרש תמים פעלו פעולתו שלימה על כל באי עולם וכו׳ ואין אחד מהם שיסתכל ויאמר אלו היה לי ג׳ עינים אלו היו לי ג׳ ידים אלו היו לי ג׳ רגלים אלו הייתי מהלך על ראשי וכו׳ כמה היה נאה וכו׳ ועי׳ במדרש הגדול שם: 8 את

כבר **עשוהו** (שם שם) כביכול מלך מלכי המלכים ברוך הוא ובית דינו ממנים על כל אבר ואבר משלך ומעמידך על תיכנך הוא עשך ויכוננך (דברים לב ו) אמר ר' לוי בר חייתה מלך בשר ודם בונה פלטין ואם נתן ביבה על פיתחה אינה נאה, מלך מלכי המלכים ברוך הוא ברא את האדם והיה ונתן ביבו על פיתחו והוא נאו והוא שבחו, אמר ר' יצחק בר מריון כת' אלה תולדות השמים וגו' בוראן משבחן ומי מגנן בוראן מקלסן ומי יתן בהן דופי אלא נאים ומשובחין הן אלה תולדות השמים וגו':

ואת כל אלה ידי עשתה וגו' (ישעיה סו ב) ר' ברכיה בשם ר' יהודה בר' סימון לא בעמל ב
ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו ואת אמ' ואת כל אלה ידי עשתה אתמהא, ר' יודן אמר בזכות

2 עי' סולין כ"ז ב': 4 ילקוט כמז י"ז, לקמן פס"ע: 7 ילק' ישעיה כ' סע"ס (סקי"ס): לעיל פ"ג לד 19, פ"י לד 85 לקמן לד 108 ולד 109 וכים פכ"ו: 8 ילקוט כמז י"ז, סמוס כנס פמ"ס קי' ג', פסיקפא רבתי פ"ג (י' ג') ובוף פ"ד:

1 מלך—המלכים ל' **א** | ברוך הוא] הקב"ה **פאבע**, ל' י | ממונין **ע**, ניממין **א¹כ**, נמנין **דפ**, נמנו **א²י** | 2 שלך **אבי** | והעמידך י | תבנך **פ**, מכונך **דאבי** | היתא **דכ**, המא **פי**, נחמן **א** | 3 פלטרין **כ** | ביבא **בי** | פתחו **א²י** | אינו **א²עי** | מלך—המלכים] ומלך . . **אב**, אבל . . מלך י, ל' **ע** | הקב"ה **דאבעי** | ◻את] ל' **ד** | הזה ל' **פאבעי** | 4 ביבא י | נאו] **א²ע**, נויו י, נאה **דפא¹כ** | שבחו] **פאב**, ~ אמר רבי יצחק בר מריון כתוב וייצר י"י אלהים את האדם מה ת"ל אשר יצר כביכול הב"ה מתגאה בעולמו ואומ' ראו ברייה שבראתי וצורה שצרתי **ד** | כת' ל' **א¹כ** | וגו'] והארץ בהבראם **דאכי** | 5 מי **פי** | מי **פי** | ◻יתן] נותן **ד** | נאים] **א¹כ**, ־אין **א²ר** . . . הן **די**, הם **פ** | הן] הם **אב**, ל' **פי** | 6 וגו'] **פ**, והארץ וגו' **א¹**, והארץ בהבראם **א²כ**, והארץ . . ביום עשות י"י אלהים ארץ ושמים רבי פנחס בשם ר' לוי בהבראם בה"א בראם **ד** | 7 וגו] **פר**, ויהיו כל אלה נאם י"י **א**, ויהיו . . ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי **ד** | ר' ברכיה—בר' סימון] **כ**, ר' ברכיה בש"ר יהודה ב"ס אמ' **א¹**, א"ר ברכיה בשם ר' יודן בר' סימון י (ישעיה), ר' ברכיה בשם ר' יהודה א' **פ**, ר' ברכיה בש"ר סימון **א²**, אמר ר' יהודה בשם רבי סימון **ד** | 8 ואת אמר י (שם), ואת אמרת **פר**, והימר **א**, שנאמר **דכ** | אתמהא] **א²**, יהה **א¹**, ל' **דפב** |

אשר. מובא במ"ג ח"ב פ"ו ושם הגי' את אשר כבר עשהו עשהו לא נאמר אלא וכו' ועח"נ: 1 עשוהו. לשון רבים: מלך מלכי המלכים. במ' קהלת ליתא וכן לא הובא במ"ג שם ועח"נ וערוך הש' ע' עש ב' הערה ד': ברוך הוא. כ"ה בכי"ל כאן ובסמוך ב"ה, וכאן גם בד"ו ברוך הוא: ממנים. כמו ממונין בגי' הערוך אבל צ"ל נימנים (ונשתבש מ בתמורת ני) וכ"ה נמנים במ' קהלת, ובמ"ג שם הגי' נמנו על כל אבר ואבר שבך ועח"נ: 2 על תיכנך. וכ"ה בכי"פ בכ"ף תכנך ועי' עמת"ר ע' תכן, ובמ"ג הגי' והושיבו אותו על כנו שנאמר הוא וכו', ובמ' קהלת אי' ומעמידך על תיקונך ואם תאמר שתי רשויות הן (פי' מדכתיב עשוהו) והלא כבר נאמר הוא עשך וכו', ובהולין שם דרשו הוא עשך ויכוננך מלמד שברא הקב"ה כוננות באדם וכו' ועי' ביפ"ת: 3 ואם נתן ביבה. ביב שלה ועח"נ: 4 ונתן ביבו על פתחו. נתן הוטמו למעלה מפיו, ובמ' קהלת מוסיף כן ואי זה זה בית חוטמו (במ' הגדול הועתק ואיזה זה הוטמו), ושם הגי' והוא נואו כלומ' נוי שלו, והוא כהגי' שלפנינו בבי"ל ובערוך ע' ביב נאו[1]), ובא"א הגיה כאן בד"ו נויו ועח"נ: א"ר יצחק בר מריון. המאמר האחר של ריב"מ שנוסף בדפוסים לפני מאמר זה ליתא בכל כ"י ולא הועתק בילקוט וכן ליתא לקמן פמ"ו גם בדפוסים, ונ"ל שהוא הוספה עפ"י מד' קהלת, ושם הגי' כתיב וייצר וכו' מה ת"ל אשר יצר ציור נאה כביכול מתגאה וכו' וצורה שציירתי: 5 ומי יתן. וכ"ה לקמן פמ"ו גם בדפוסים, ובמ' קהלת ד"ו נשתבש מיתן, ופלא שכתוב כן בתיבה אחת גם בכי"פ מייתן ובפי' ב"ר כי"מ וכי"א ומייתן: אלא נאים. בכי"ל כתוב אלה ומוגה אלא כמו בשאר הספרים וכ"ה לקמן פמ"ו גם בכי"ל, אבל במ' קהלת ד"ו איתא אלה הם נאים וכו': אלה תולדות השמים. בוראן משבחן ואומר אלה תולדות כמה הם נאים ומשובחים ועי' בפי' ב"ר שבדפוס, וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י בוראן משבחן כי כן דרך האומן כשעושה מלאכה נאה מראה אותה לעולם ואומר אלה עשיתי כלומר מלאכה כזאת עשיתי כך אמר הקב"ה אלה תולדות השמים והארץ שהיה מראה מלאכתו לשבח, ומכיים הפתיחה כבגנון הפתיחות בפסוק הפרשה שדורש בו, וכן כיום המאמר לקמן פמ"ו בדפוסים נאים ומשובחים הם אלה תולדות השמים, ובכי"ל מובא שם אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ועח"נ, ואפשר שמדייק מן בהבראם ביום עשות וכו' בוראן משבחן שבך תולדות השמים מעת שנבראו ביום עשות וכו' ועי' לקמן צד 100 וצד 112, ובדפוסים נוסף כאן ר' פנחס בש"ר לוי אמר בהבראם בה"א בראם, ונדחקו לפרש דרש זה שאין מקומו כאן אלא למטה בפרשה זו בדרשות על בהבראם, ושם אמרו צד 107 ר' אבהו בשם ר' יוחנן, ובמד' קהלת ד"ו מכיים ג"כ נאים ומשובחים הם שנאמר בהבראם בה"א בראם (ובמ"כ הגיה שם עפ"י גי' הדפוסים כאן וכן הדפיסו אחריו), ואין להוכיח משם שעיקר הגי' כגי' הדפוסים: 7 לא בעמל וכו'. אלא בדבר כמו שדרשה לעיל בפ"ג ועי' במ"י שם: 8 ואת אמ' ואת כל וכו'. וכן פריך לעיל סוף פ"י לא כן אמר ר' ברכיה בשם ריב"ס לא בעמל וכו' ואת אמ' מכל מלאכתו אתמהא, ובדפוסים נשתבש כל הענין ע"י הגי' שנאמר ואת כל אלה וכו' ובסוף הפתיחה וכתי' ויהיו כל אלה וכו', ובפי' ב"ר כ"י מפרש לעיל אלה תולדות וכו' כמה הם נאים ומשובחים ודכוותה ואת כל אלה ידי עשתה וגו' ר"ל שיש לפרש גם ואת אלה וכו' בוראן משבחן ולא שגורס כאן ודכוותה כן נ"ל ועמ"כ, ומשמע ואת כל אלה וכו' מוסב על המקרא שלפניו השמים כסאי והארץ הדם רגלי, והיאך הוא אומר ידי עשתה כאילו ברא הקב"ה את עולמו בעמל וביגיעה: 8 בזכות התורה וכו'. ודורש ואת כל אלה וכו' בזכות את כל אלה ידי עשתה בזכות התורה שכתוב בה אלה החוקים וכו' ולריב"נ בזכות השבטים שכת' בהם ואלה שמות וכו' היו כל אלה וזהו אלה תולדות השמים, ובפסי"ר סוף פ"ד דורש כן סוף הפסוק שלפניו אי זה בית אשר תבנו לי ובשביל מי נבנה ר' יהודה הלוי בר' שלום אומר וכו' בשביל את כל אלה ידי עשתה בשביל התורה אלה החוקים וכו' ור' יהושע הכהן בר' נחמיה בשביל השבטים וכו' ובילקוט רמז י"ז לא העתיק

[1]) נאו.

התורה אלה החקים [והמשפטים] והתורות (ויקרא כו מו). ר׳ יהושע בר׳ נחמיה אומר בזכות
השבטים ואלה שמות השבטים (יחזקאל מח א). ויהיו כל אלה נאם ייי (ישעיה שם שם). **אלה**
תולדות השמים:
ג [**אלה תולדות השמים וגו׳**] אמר ר׳ אבהו כל מקום שנ׳ אלה פוסל את הראשונים, ואלה
ד מוסיף על הראשונים. כאן שנ׳ אלה פסל את הראשונים, מה פסל, תהו ובהו: ר׳ יהודה ור׳ נחמיה
ר׳ יהודה אומר ויכלו השמים והארץ בזמנן וכל צבאם בזמנן. אמר ליה ר׳ נחמיה והא כת׳ אלה
תולדות השמים והארץ בהבראם, כי בהי בראם ביום שניבראו בו ביום הוציאו תולדות. אמר
ליה ר׳ יהודה והא כת׳ ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, יום ב׳, יום ג׳, יום ד׳, יום ה׳, יום ו׳.
אמר ליה ר׳ נחמיה כמלקטי תאנים היו כל אחד ואחד הופיע בזמנו. ר׳ ברכיה על הדה דר׳ נחמיה
ה ותוצא הארץ (בראשית א יב) דבר שהיה פקוד בידה: דרש ר׳ נחמיה איש שיחין כי ששת
ימים עשה ייי את השמים ואת הארץ [את הים וגו׳] (שמות כ יא). שלשה דברים הללו הן הן
עיקר בריית שלעולם ושהו משלשה שלשה ימים והוציאו משלש שלש תולדות. הארץ בראשון

4 ילקוט כאן, לקמן פ״ל, שמות רבה פ״א פי׳ ג׳ פ״ל פי׳ ג׳, במדבר רבה פ״ג פי׳ י׳, מדרש רות פ״ח, תנחומא מ״ב,
שמות פי׳ נ׳ משפטים פי׳ ג׳, תנחומא שמות פי׳ נ׳ משפטים פי׳ ג׳, ועי׳ מכילתא ריש פ׳ משפטים: 5 ילקוט כאן, תנחומא
ת״ב נולפנים פי׳ ח׳: 10 ילקוט כאן: 12 יומא׳ חגיגה פ״ב ע״ז ד׳, ועי׳ לעיל סוף פ״א לג 18 וסוף פ״ח לג 96 וע״ג:

1 *והמשפטים דפאבי ל׳ לשי (שם) | בר] א׳, בר דא׳י (שם) | נחמן א׳ | אמר א׳בי (שם) | 2 השבטים
ל׳ אבי (שם) | השבטים] שבטים כל אלה שבטי ישראל, בני ישראל פ, ל׳ דאבי (שם) | ויהיו] פאבי (שם), וכתי׳
~ ד | 3 השמים) ~ וגר ד, והארץ בהבראם כי (שם) | 5 **מוסיף] מוסף ל | כאן נא׳ פ, נאמר כאן י | ומה פאכ |
תהו ובהו ותחך פאברי, תוהו ובוהו והושך ד | ר—נחמיה ל׳ פ | 6 בזמנו י | לופ | והכתי פא²כי,
(וכן בפסוק) | 7 כי—בראם] כן בהבראם א׳, בהבראם י׳, ל׳ דפחא²כ | ביום שנבראו פחאבי׳, מלמד שבו ביום
נבראו ד | ביום ל׳ י | 8 ליה] י, לו דפ | *ר׳ יהודה פחאבי] ר׳ ברכיה ל, ל׳ ד | יום ב׳] א², יום שני דפא׳כ, שני י |
יום ג׳] א², יום שלישי דפא׳, שלישי י | יום רביעי הא׳, רביעי פי | יום חמישי א׳, חמישי פי |
יום הששי ח, יום ששי אב, ששי פי | 9 ליה] א׳, לו דפ | כמלקט פא׳ר² | °היו] הן ד |
וכל חב | הדא דפאב | דר׳ נחמיה] כ, ~ אמר דפ | 10 תוצא פ | הארץ] ~ דשא י | דבר]
דשא י | שהיה פקוד בידה] שהוא בידה פ, שהוא פקוד אצלה א | ר׳ ל׳ כ | שיחין] א²כ, כפר שיחין פ..
ביחין ד | 11 *את הים וגו׳] ואת הים פי, וגר ד, ל׳ ל | הן ל׳ אי | 12 **ושהו] ושהן ל | *משלשה
שלשה י] כג׳ ג׳ א³, שלשה משלשה ל, שלשה שלשה כ, שלשה דפ | משלש שלש א²י, שלש שלש כ,
שלש פ, ג׳ ד |

תחלת הפתיחה ומוסיף שם לפי הענין בזכות התורה נברא העולם: 1 החקים והמשפטים וכו׳. הוספתי והמשפטים
ועה״נ וכ״ה בפסי״ר שם. ואולי נשתבש הפסוק עפ״י שמות י״ח כ׳ את החקים ואת התורת: 2 ואלה שמות השבטים.
בילקוט דפוס פפד״א הגי׳ ואלה שמות שבטים, וכו׳ ווארשא נדפס השבטים ונסמן ג״כ שם יחזקאל מ״ח, ולבי נוקף
בגי׳ זו, ובילק׳ ד׳ ליוורנו הגי׳ ואלה שמות, ובילקוט מוסיף עוד כל אלה שבטי וכו׳ (בראשית מ״ט כ״ח), ופסוק זה מובא
בפסי״ר שם, ובשאר הספרים הגי׳ ואלה שמות או ואלה שמות בני ישראל (שמות א׳ א׳), וכ״ה בשמו״ר שם שאו
מרום עיניכם וראו מי ברא אלה בזכות מי נבראו אלה תולדות השמים והארץ וכו׳ בזכות אלה שמות בני ישראל
וכו׳: אלה תולדות השמים. זהו סוף הפתיחה, וכן מוכח מילק׳ ישעיה שם: 4 אמר ר׳ אבהו. בתנחומא מ״ב
שמות שם ובתנחומא משפטים שם הגי׳ אמר ר׳ אבהו בשם ר׳ יוסי בן זמרא, ובשאר המקורות שציינתי
הגי׳ כמו לפנינו א״ר אבהו (ובמד׳ רות שם נשתבש ר׳ אבא) ועי׳ באגדת״א ח״ב צד 118, והגהתי ואלה מוסיף
וכ״ה בכ״ל לקמן פ״ל: 5 מה פסל תהו וכו׳. וכן דורש לקמן פ״ל אלה תולדות נח וכו׳ מה פסל לדור המבול
שמו״ר פ״ל אלה תולדות יעקב פסל לאלופי עשו, במד״ר שם ויהיו אלה בני לוי וכו׳ פסל בכורי ישראל, בתנחומא
שמות אלה תולדות השמים וכו׳ פסל את הראשונים בתהו ובהו ובענין זה את פותר את כולם וכו׳
ובמשפטים שם כדעת הזו אתה פותר את כלם וכו׳: 7 כי בה׳ בראם. כ״ה בכ״ל וכ״ל שדורש בהבראם כבהבראם
כלומר אלה תולדות השמים וכו׳ כמו שהיו בהבראם ביום עשות וכו׳ ביום שנבראו בו ביום הוציאו תולדות, וכן
דרשו לקמן צד 110 בהבראם הקב״ה ברא העליונים ואת התחתונים בריה אחת, ור׳ יהודה דורש שמים וארץ בזמנן וכל
צבאם בזמנן שלא נבראו בריה אחת, ובכ״ל נקוד בהי בצרי, ומי שנקדו כוון להדרש בה״א בראם ועי׳ לקמן
צד 107: 9 כמלקטי תאנים היו. מפרש בפי׳ ב״ר כ״י דרך התאנים שהם נתגמין כולם ביחד כשאר פירות אבל
אין מתבשלין אלא זו אחר זו כך תולדות שמים וארץ בו ביום נבראו בו ביום הוציאו תולדות אבל גמר מלאכתן לא היה
אלא אלו בזמנן ואלו בזמנן: ר׳ ברכיה על הדה דר׳ נחמיה. וכן למטה צד 107 וצד 112 הסגנון בכ״ל ר׳ עזריה
על הדה וכו׳ בלי מלת אמר ועי׳ במ״י לעיל צד 53 וצד 84: 10 דבר שהיה פקוד בידה. במלחמות השם מאמר
ו׳ ח״ב פ״ה הובא דבר שהוא פקוד בידה ועה״נ, ודורש ותוצא הארץ וכו׳ הארץ הוציאה הדברים שכבר היו
נבראים והיו פקודים אצלה, וסגנון המאמר בתנחומא מ״ב שם ר׳ יהודה ור׳ נחמיה חולקין ר״י אומר לששת
ימים נברא העולם שכתוב במעשה כל יום יום ויהי כן הרי שיטתו של ר״י ור״נ אומר ביום הראשון נברא
כל העולם א״ל ר״י מהו שכתוב במעשה כל יום וכו׳ א״ר ברכיה בשיטתו של ר״נ ויאמר אלהים תוצא הארץ
אין לשון תוצא אלא בדבר שהיה מוכן מבראשית וכו׳, ודעות אלו של חז״ל נמצאו גם אצל אוריגינס ואפרם
הסורי ועי׳ הדור״ד ח״ג צד 125 ומ״ת חלק מ״ג צד 66: דרש ר״נ איש שיחין. וכן איתא בירוש׳ סוטה סוף פ״ב
י״ח ב׳ א״ר יוחנן העיד נחמיה איש שיחין את ר׳ עקיבה וכו׳ (ובבבלי סוטה י״ח ב׳ אי׳ נחוניא הוסף
שיחין) ובירוש׳ פאה סוף פ״ח ושקלים סוף פ״ה נחמיה איש שיחין פגע ביה ירושלמי אחד וכו׳, ובנוסח גי׳ כי״ב
דרש נחמיה וכו׳: 12 משלשה שלשה ימים. כן הגהתי עפ״י גי׳ הילקוט וכי״א ב׳ וכן הלשון כאן משלש שלש

9a כבית הילל ושהת ג׳ ימים ראשון ושיני ושלישי והוציאה ג׳ תולדות אילנות ודשאים וגן עדן, רקיע בשיני ושהא ג׳ ימים שיני שלישי ורביעי והוציא ג׳ תולדות חמה ולבנה ומזלות, ימים בשלישי ושהו ג׳ ימים שלישי רביעי וחמישי והוציאו ג׳ תולדות עופות ודגים ולויתן, ור׳ עזריה לא אמר כן, אלא ביום עשות יי׳ אלהים ארץ ושמים שני דברים הן הן עיקר ברייתו שלעולם ושהו ג׳ ימים ונגמרה מלאכתן ברביעי, שמים בראשון כבית שמי, ושהו ג׳ ימים ראשון שיני ושלישי, ונגמרה מלאכתן ברביעי, ומהו גמר מלאכתן, מאורות שהן תיכונו שלעולם שנ׳ ויתן אותם אלהים ברקיע השמים (בראשית א יז). הארץ בשלישי עיקר ברייתה שנ׳ ותוצא הארץ (שם שם יב) ותראה היבשה (שם שם ט), ושהת ג׳ ימים שלישי רביעי וחמישי, ונגמרה מלאכתה בששי, ומהו גמר מלאכתה, אדם אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי (ישעיה מה יב):

תולדות כל תולדות שנאמרו במקרא חסרין בר מן תרין אלה תולדות פרץ (רות ד יח)

10 ילקוט כאן רמז י״ח, ילק׳ רות ר׳ תר״ע, ילק׳ מכירי תה״ע כ״י, במות רבה פ״ל סי׳ ג׳, במדבר רבה פי״ג סי׳ י״ב, תנחומא ת״ב בראשית סי׳ י״ח, תנחומא שם סי׳ ו׳:

1 כבית] כדברי בית **פא**ב׳, כדבית **ר** | הלל | ושהתה **י** | שלשה **ד**[1]**פא**י | ושני **כ**. שני **דפי** | ג] **פ** שלש **דכי** | ראשון **י** | 2 ושהא] **פ**. ושהה **א**[2]**כ** | ג] **פ**. שלשה **דכי** | ג] **פי**. שלש **ד** | ומזלות] ובוכבים **א**[2] | חים **פא**[2]**י**. ומים **ד** | ושהה **א**[2]**י** | ג] **פי**. שלשה **ד** | 3 והוציאה **פא**[2]**י** | ג] **פי**. שלש **ד** ר׳ (עזריא **ד**) עזריה | 4 דברים] ~ הללו **פא**[2]**כ** | הן ל׳ **א**[2]**כי** | שהו **א**[2]**י** | ג] **פ**, שלשה **די**. מג ג׳ **א**[2]. משלשה שלשה **כ** | 5 שמאי **דא**[2]**כי** | ושהו] **א**[2]**כ**, שהו **ד** | שלשה **כ** | 6 שהן—השמים ל׳ | 7 בשלישי—היבשה] בג׳ ותוצא הארץ עיקר ברייתה **ד** בשלישי ותוצא הארץ דשא **י**. לא נעשית כלה עד יום שלישי שנא׳ תוצא הארץ דשא וגו׳ **פ**. לא נעשית כולה עד יום ג׳ שנא׳ ותוצא.. דשא **א**[2] | 8 ושהתה **י** | שלשה **כ** | 9 מלאכתה **דפכ**] מלאכתן **לא**[2]**י** | 9 מלאכתן **א**[2] | 10 תולדות] ~ השמים **פא** | כל] אמ׳ רבי שמואל בר נחמן ~ **ד** שנאמרו במקרא] שבמקרא **פחאכעי**, שבקריית **מ**, שנאמרו בתורה **ד** | חסר **פע** | מתרין **א**[1], מן תרין שמלאין **פ**, מן תרין דאינון מלאים **ח** | ואלה תולדות פרץ **כ**, אלה תולדות השמים **פ** |

תולדות. ובירוש׳ חגיגה שם הובא המאמר בסגנון כ״ש או׳ שמים נבראו תחילה אח״כ הארץ וב״ה אומרים הארץ נבראת תחילה ואח״כ השמים ועי׳ לעיל פרשה א ובמ״י שם. וסגנון המאמר בירושלמי (ושם ל״ג דר״ש ר״נ אי״ש שיהון וכו׳ וכן ליתא שם ור׳ עזריה לא אמר כן שמים בראשון כב״ש עשה ג׳ ימים ועשו תולדות ראשון ושני ושלישי ברביעי יהי מאורות. ים בשני כב״ש עשה ג׳ ימים ועשה תולדות שני ושלישי ורביעי בחמישי ישרצו המים. ארץ בשלישי כב״ש עשה ג׳ ימים ועשת תולדות שלישי ורביעי וחמישי בששי ותוצא (צ״ל תוצא ועי׳ בק״ע) הארץ. ארץ בראשון כב״ה עשה שני ימים ועשו תולדות ראשון ושני בשלישי תדשא הארץ. שמים בשני כב״ה עשו שני ימים ועשו תולדות שני ושלישי ברביעי יהי מאורות. ים בשלישי כב״ה עשה שני ימים ועשת תולדות שלישי ורביעי בחמישי ישרצו המים: 1 כבית הילל. במלחמות השם הגי׳ כדברי בית הלל ושהתה שלשת ימים וכו׳ ועח״כ: אילנות ודשאים וגן עדן וכו׳. וכ״ה לעיל צד 96 במאמר ר׳ לוי בשם ר׳ חמא ב״ח בשלישי אילנות ודשאים וג״ע ברביעי חמה ולבנה ומזלות בה׳ עופות ודגים ולויתן ועי׳ במ״י שם: 2 ושהא. וכ״ה בכי״ פ באל״ף ועי׳ עמת ל׳ ח״ד צד 511: ימים בשלישי. בכי״ ר נקוד כאן ימים[1]): 6 שהן היכרו של עולם. בכי״ ל כתוב תיכרו ונוסח בינו ששינו ר״ל תיכונו ומ״ל התיבה כמו ריבוני לעיל צד 79 ובשאר הספרים ליתא המאמר וקשה לפרשו: 7 הארץ בשלישי. כב״ש ובשיטתם מפרש ר״ע שבשלישי נבראת הארץ ואע״פ שמשמעות מקרא שגם הארץ נבראת ביום א עיקר ברייתה בשלישי שבת בו יקוו המים וכו׳ ותראה היבשה ואז היתה מוכשרת להוציא תולדות שנ׳ ותוצא הארץ ועח״כ: 10 כל תולדות. וכן תני פתמא כל תולדות וכו׳ בשאר כ״י ובילק׳ מכירי, ועי׳ גם בערוך ע׳ תולדות ובילקוט בשני המקומות ובהמשך האגדה שלפנינו צד 104 נסדר הדרש שדרש ר׳ ברכיה בשם ר׳ שמואל בר נחמן אע״פ שנאמרו הדברים על מליאתן כיון שחטא אדה״ר נתקלקלו ועוד אין חוזרין לתיקונן עד שיבוא בן פרץ וכו׳ (ואולי נוסף משם בדפוסים בראש המאמר כאן אמ׳ ר׳ שמואל בר נחמן) ובתנחומא מ״ב הגי׳ בראש המאמר ר׳ ברכיה ור׳ חלבו בשם ר׳ שמואל בר נחמן אמר כל תולדות וכו׳ וכן בתנחומא א״ר ברכיה ור״ח בשם רשב״נ כל וכו׳ ובשניהם גרים לקמן פתמא אבל לעת״ל (ולעתיד) הקב״ה מחזיר וכו׳ וסגנון אחר להמאמר במדרשי התנחומא שם (ועם סגנון זה מסכמת הנוסחא שבכי״ פ ועי׳ למטה) ומשם העתיק בלקח טוב בראשית ב ד וקומע והשמים מן קומתו מנין שנ׳ אתור וקדם וכו׳ עד קומתו מנין דכתיב ואולך אתכם קוממיות וכו׳ כמו שהעיר גם ר״ש באבער בתנחומא שם הערה קמ״ד ובמדרש הגדול עמוד 70 הובא המאמר בלשון תנו רבנן, ועיי״ש בהערות רש״ז שעכטער. ושם מפרש אלה תולדות וכו׳ שהן מלאים תולדות השמים לפי שהיא תולדות עולם על מליאתו ותולדות פרץ שהיא תולדות משפחה שריטה שממנה יוצא המלך המשיח שבימיו יתחדש העולם ויעמוד על מליאתו וכן במדרש חסרות ויתרות הוצא רש״א ווערטהיימער סי׳ נ״ו אלה תולדות השמים למה לפי שברא הקב״ה את עולמו במליאתו וכו׳ אלה תולדות פרץ למה מר לבשבא משיח בן פרץ יחזרו וכו׳. וזה מעם המאמר לקמן אע״פ שנאמרו הדברים על מליאתן וכו׳ וכאן תוא הדרש כל תולדות שהן חסרין ששה בנגד ששה וכו׳, ודרש אחר בשמו ר״ש שם אלה תולדות השמים והארץ מלא מפני שברא הקב״ה את עולמו ולא היה מלאך המות בעולם וכו׳ ועי׳ ש״ועי׳ ע״בישועות משיחו ח״ב עיון ג פ״י: שנאמרו במקרא וכו׳. בשמ״ר תני כל תולדות שבמקרא חסרים חוץ משנים אלה וכו׳ ואלה תולדות פרץ ובתנחומא מ״ב כל תולדות שבתורה חסרין חוץ משנים שהן מלאין אלה תולדות פרץ אלה תולדות השמים שניהן מלאים ובתנחומא כל תולדות שבתורה וכו׳ חוץ מזה ואחרון אלה תולדות פרץ שמלאין ועי׳ בלק״ט ובמ״ה הגדול כל תולדות שבמקרא חסר חוץ מאלה תולדות השמים ואלה וכו׳ שהן מלאים ובמדרש הוי״ כל תולדות חסר חוץ מן ב׳ מה אלה וכו׳ ואלה תולדות פרץ ובמסורה בראשית ב׳ ד נמסר תולדות ב׳ מלאים המלאים וכו׳ אלה תולדות השמים והארץ אלה תולדות פרץ וחד חסר דחסר ואלה תלדת ישמעאל וכו׳ כתיב תלדות וכו׳ ושאר אורייתא תולדת כתיב וכו׳ ועיי״ש ובמנחת שי ובמ״ו צד 66: אלה תולדות פרץ וכ״ה א ר ח ימים[1]).

והדן. ומה היגון הסירין ר' יודן בשם ר' אבון ששה כנגד ששה דברים שניטלו מאדם הראשון, ואלו הן זיוו וחייו וקומתו ופרי הארץ ופרי האילן ומאורות. זיוו מני משנה פניו ותשלחהו (איוב יד כ). חייו מני כי עפר אתה וגו' (בראשית ג יט). קומתו שני ויתחבא האדם וגו' (שם שם ח). אמר ר' אייבו קומתו נבעה ונעשת שלמאה אמה. פרי הארץ ופרי האילן מני ארורה האדמה וגו' (שם שם יז). מאורות ר' שמעון בר יהודה

4 פי' לקמן פי"ט. במדבר רבה פר' ב', שיר השירים רבה פ' הנה מטתו (ג' ז'), פסיקתא פ"ה (ה' ג') פי"ח (פי"ח ה'). פסיקתא רבתי פט"ו (ק"ס ג'), תנחומא ויגש ה', סנהדרין ל"ח ב': 5 לעיל פי"א לד 88 וסי"ג:

1 והדין] דהא'עי. והדן א'. ואלה תולדות פרץ פ | ומה] חברי (רות). מה א'וי. למה ע. ומפני מה ד | היגון] תר. איגון דא'עי | הסירין] דא'עי. ־יס תר' | אבון] דם. ראובן אבי (שם) מ | ששה] פח. ר' עי (שם). ששה דברים א. ל' די | כנגד ששה] כנגד ו' א'י (שם). מפני ששת י. ל' כ | נטלו ב | 2 ואלו הן] ל' י | זיו פניו פ | "וחייו] חייו ד | פרי א'י. ופירות א'בי (שם) מ | ופרי] פא'י. ופירות דא'בי (שם) מ | האילנות י'. הענן א'. האילן; וגן עדן פ | והמאורות י | זיו פניו פ | 3 "ותשלחהו] וישלחהו ל | וגו'] ואל עפר תשוב הא'בי (שם) | 4 ויתחבא—וגו'] אחור וקדם צרתני ותשת עלי וגו' פ. ויסת כל האדם י' | אמר—אמה ל' פ | 4 "אייבו] איבו ח. אבהו ל' דאם. יוחנן ל | קומתו נבעה] קומתו גבוהה היתה ח. . . היתה גבוהה א'ב. . . היתה גבוה א'ם. באותה השעה גועה קומתו של אדם הראשון ד | ונעשית דהא'ב | 5 "פרי—האילן] פאבי] פרי (פירות מ). . ופירות האילן חם. פירי. . ופירי האילן י (שם). פרי האילן ופרי הארץ ד. פרי האילן ל. . . ופרי הארץ ל' | מאורות] גן עדן מנין ויגרש את האדם מאורות מנין דכת' חשך השמש בצאתו וגו' פ (ועי' בפ"י) | ר' שמעון בן יהודה איש כפר עיבוס (עכוס כ. עכו א') משום ר' שמעון (אומ') אב'.

בדפוסים ובכ"ה וכי"א א' וכ' וערוך וילקוט ר' פ"ז, ובמקרא כתוב ו א ל ה. ובילק' רות שינה לפי הענין שם בר פרצין אלה תולדות השמים והארץ ודין: 1 ומה היגון וכו'. ולמה הם הסרים, וכן גורס ומפרש בפי' ב"ר כי"מ ועת"ג: ר' יודן בשם ר' אבון. בתנחומא מ"ב אמר ר' יהודה הלוי בר שלום והן ששה אמר ר' פנחס בשם ר' ראובן כנגד ששה דברים שחיסר את אדה"ר ואלו הן וכו'. ובתנחומא א"ר יודא הלוי בר שלום וא"ו זו כנגד ו' דברים שחיסר וכו'. ובבמ"ר הובא כל המאמר בדרש וקרבנו (במדבר ד י"ג) וגי' שם למה וא"ו יתירה ר' ביבי בשם ר' ראובן שיתה כנגד ו' דברים שניטלו מאדה"ר ועתידים לחזור על ידי בן נחשון הוא משיח אלו הן וכו'. וכן הגי' כאן בקצת ספרים בשם ר' ראובן ועי' גם באגה"א ח"ג צד 81 וצד 414 וצד 426: כנגד ששה. כן נוסף בכי"ל בין שיטי בכתב הספר ובכ"ה ששה כנגד ששה דברים בכי"פ ובי"ח. וערי"א גי' הערוך ו' כנגד ששה דברים כלומר ו' שאינון הסרים. ובמדרש תהי' הגי' ואותן שהסרין ו' למה כנגד ו' דברים שנחסר עולמו מבריאתו: 2 מאדם הראשון. בערוך שם העתיק מראש המאמר עד כאן ואח"כ הביא מסוף המאמר ואינן חוזרין להיקונן עד שיבא בן פרץ וכו': ואלו הן זיוו וכו'. וכן הועתק במ' הגדול זיוו של אדה"ר וחייו וקומתו ופרי הארץ ופרי האילן והמאורות, ובבמ"ר זיוו וחייו וקומתו ופירות הארץ ופירות האילן ומאורות (כמו שהוגה במ"כ). אבל בתנחומא מ"ב הגי' זיו פניו וקומתו וחייו ופירות הארץ וגן עדן (בתנחומא וגמ"ד מגן עדן) וחמה ולבנה, וכ"ה בכי"פ זיו פניו ומוסיף ג"כ וגן עדן (ופרי הארץ ופרי האילן מונה כאן בכי"פ לדבר אחד, אבן בסוף המאמר לקמן צד 105 ל"ג בכי"פ גן עדן). ולפנינו אי' בפסוק רבנין אמ' וכו' נוטל זיוו ממנו וטרדו מגן עדן וכו'. ובמדרש תהי' מונה קומתו של אדה"ר וחייו וזיוו ופרי הארץ וקלקול המאורות ועבודת האדמה (ובמדרש חסר ויתר בפליטת סופרים צד 37 נשתבש המאמר ועי' בהערות רשא"ו ובבתי מדרשות ח"ג דף ג'). ואגדות כאלו שלפנינו על קומתו של אדה"ר וזיוו ואותה האורה שהביט בה מסוף העולם ועד סופו (ועי' בח"ג כאן צד 103 ולעיל פי"א) ושנטלו ממנו כשחטא ונטרד מג"ע נמצאו גם בשירי הנגוזים שלהם כמו בספרא דאדם הראשון במהדורות שונות ועי' בהוצא' פרייסען צד 9 צד 31 צד 43 [illegible] 117 [illegible] לכל אלו האגדות בספריהם הוא מדרש [illegible] כמו שכתב גם התה' שירער בס"ע מתעאל' ליטעראטורי' שנת 1901 עמוד 172: ופרי הארץ ופרי האילן. שהיו הכל עושים פירות בן יומן כמו שדרשו לעיל צד 77. ובספרא בחוקותי פ"א וכן הוא אומר תדשא הארץ דשא עשב מלמד שבו ביום שזרעוה [illegible] עושה פרי [illegible] פרי עושה פרי [illegible] בו ביום [illegible] וכן נמצא בספרי אפרם הסורי ועי' גם התה' זיעגפריעד על פילון צד 140 ובמ"ת שם צד 73: 3 ותשלחהו. בכי"ל נשתבש כאן כמו לעיל צד 88 וישלחהו והגהתי. ובמדרש הגדול מפרש עד משנה וכו' מלמ' שנהפך זיוו חייו מנין שנ' כי עפר אתה ואל עפר תשוב מלמ' שנתקצרו ימיו, [illegible] 4 קומתו. שנברא מלא כל [illegible] ויתחבא וגו'. [illegible] מאחר שיוכל להתחבא [illegible] מכמות שהיה. ובמ' הגדול מדויק מס"ד ויתחבא האדם ואשתו בתוך עץ הגן מלמ' שנתקצרו קומתן עד שנתבאו בין האילנות, ובמדרשי התנחומא הובא הפסוק אחור וקדם צרתני וגו'. וכן הגי' בכי"פ, ובחגיגה שם וכיון שסרח הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו שנ' אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה: אמר ר' אייבו. בכי"ל אי' ר' יוחנן [illegible] ר' איבו בכי"ה ובדפוסי לקמן פי"ט ובפסיקתא פ"ה ושהש"ר ובמ"ר שם סי' ב', ולפעמים נתחלפו ר' אייבו ור' אבהו ועי' חולין קכ"ג א' ופירש"י שם והתוספ' מעה בין איבו לאבהו. ועי"ע במקומות שציין באגה"א ח"ג צד 64, [illegible] של מאה אמה. וכן בילק' רות שעשה קומתו של ק' אמה, ובמדרשי התנחומא ל"ג מאמר זה, וכן ליתא בכי"פ ולא הובא ג"כ במ' הגדול. ובבמ"ר שם סי' י"ב נשמט בדו מן ומאורות עד ארורה האדמה וכו' והושלם בדפוסים עפ"י הגהת בעל מ"כ שם: נבעה. כמו גוועה (במבטא אחד) לקמן פי"ט בכי"ל ובפסיקתא פ"ה בכי"א (ועיי"ש הערה נ"ד) ובפסי"ר פט"ו בד"פ (ועיי"ש הערה ב"ה), ובפנים בשתי הפסיקתות שם הגי' גרעה, וכ"ה לקמן פי"ט בדפוסים ובפסיקתא פ"א בכ"י כרמולי, ובפנים שם גרעה, ובבמ"ר שם סי' ב' בד"ו גוועה כמו שהגי' כאן בדפוסים (ובמ"כ הגיה שם גרעה וכן הדפיסו אחריו), ובפת"פ נשתבש בד"ו גובה קומתו ועת"ג (ובמ"כ הגיה שם נגרע גובה וכו'), ובכי"ל מוגה בין שיטי א כאלו [illegible] של מאה אמה. עי' לקמן צד 104 ר' יודן אמר מאה אמה ובכי' שם: 5 ר' שמעון בר יהודה וכו'. לעיל פי"א הובאה כל הסוגיא עד מפני ששבת כל היום בדרש ברכו

אף על פי שנתקללו מאורות מערב שבת אבל לא לקו עד מוצאי שבת. אתייה כדרבנן ולא אתייה כר' אסי דר' אסי אמר אדם הראשון לא לן כבודו עימו, ומה טעם אדם ביקר בל ילין (תהלים מט יג), רבנין אמ' לן כבודו עימו מוצאי שבת נוטל זיוו ממנו וטרדו מגן עדן הה"ד משנה פניו וגו' (איוב יד כ), כיון ששקעה חמה בלילי שבת ביקש הקב"ה לגנוז את האורה וחלק כבוד לשבת הה"ד ויברך אלהים את יום השביעי וגו' (בראשית ב ג) במה בירכו באורה, [כיון ששקעה חמה בלילי שבת המתינה האורה משמשת התחילו הכל מקלסין ה"ה תחת כל השמים ישריהו (איוב לז ג) מפני מה ואורו על כנפות הארץ (שם שם), ר' לוי בשם בר נזירה ל"ו שעות שימשה אותה האורה י"ב שלערב שבת וי"ב שללילי שבת וי"ב שלשבת, כיון ששקעה החמה במוצאי שבת התחיל החשך ממשמש ובא, נתיירא אדם הראשון אך חשך ישופני (תהלים קלט יא) אתמהא, תאמר אותו [שכת' בו] הוא ישופך ראש וגו' (בראשית ג טו) בא להזדווג לי אתמהא, מה עשה לו הקב"ה זימן לו שני רעפים והקישן זה לזה ויצאת האור ובירך עליה ה"ה ולילה אור בעדני (תהלים שם שם), כדשמואל דאמר שמואל מפני מה מברכים על הנר במוצאי שבת מפני שהיא תחלת ברייתו, רב הונא בשם רב ר' אבהו בשם ר' יוחנן אף מוצאי יום הכיפורים מברכין עליו מפני ששבת האור כל היום].

דר' שמעון ב"ר (ר' שמעון בן מ) יהודה איש כפר עכו (עינים מ) אמר (אומר מ) משום ר' מאיר דמ | 1 שנתקלקלו האב | מאורות] א, המאורות דחב | אבל] אכ, ל' דח | עד] אלא ~ ח | אתייה] הכ, אתיא דא | כרבנן | 2 אתייה] כ, אתיא דא | אסי] האב, יוסי ד | דאמ' ר' אסי אב, דאמר ר' יוסי ד, דאמ' ח | עמו | ומה טעם] ח, מאי טעמיה ד, שנ' אב | 3 לן — עימו] לן . . עמו האכ, ל' ד | ומוצאי ח, ובמוצאי אכ, במוצאי ד | נוטל] ח, ניטל דא | 4 הדא היא ד | משנה] אח, ויגרש את האדם וכתי' ~ ד | וגו'] ותשלחהו האכ, ~ אמר ר' יהודה ב"ר סימון אותה האורה שנברא בה העולם אדם הראשון עמד והביט בה מסוף העולם ועד סופו כיון שראה הקב"ה מעשי דור אנוש ומעשי דור המבול ומעשי דור הפלגה שהן מקולקלי' עמד וגנזו מהם שנא' וימנע מרשעים אורם ולמה גנזו אלא גנזו לצדיקים לעתיד לבא שנ' וירא אלהים את האור כי טוב ואין טוב אלא צדיקים שנא' אמרו לצדיק כי טוב ומנין שגנזו לצדיקים שנאמ' ואורח צדיקי' כאור נוגה וכיון שראה אור שהוא גנוז לצדיקים שמח שנא' ואור צדיקים ישמח ר' לוי בשם בר גזירא אמ' שלשים ושש שעות שמשה אותה האורה שתים עשרה של ערב שבת ושתים עשרה של לילי שבת ושתים עשרה של שבת ד | כיון—האורה] הא[2]כ, כיון . . בליל . . האורה א[1], כיון שחטא אדם הראשון בקש לגנזה ד | 6 במה] האב, ובמה ד | באורה] חאב, באור ד | *כיון—כל היום] וכיון . . בלילי שבת התחילה האורה ממשמשת התחילו . . מקלסין להב"ה תחת . . ישרהו מה טעם ואורו . . הארץ ר"ל בש"ר נזירא אמ' ל"ו . . אותה אורה . . כיון . . חמה במוצאי שבת . . ובא ואמ' אך . . ישופני תאמ' אותו שכתב הוא ישופך ראש בא . . . עשה הב"ה . . שנים רצופים . . זה בזה ויצתה מהן האורה ובירך . . הה"ד ולילה אור בעדני אתיא כדשמואל דאמ' . . מפני שתחלת ברייתו הוא רב הנא בש"ר אבהו ובש"ר יוחנן . . במוצאי . . ששבת היום כולו א[1], וכיון . . בלילי שבת התחילה האורה ממשמשת התחילו . . מקלסין להב"ה תחת . . ישרהו מה טעם ואורו . . הארץ וכו' כפרש"י עד מפני ששבת האור כל היום א[2], וכיון . . בלילי שבת התחילה האורה ממשמשת התחילו . . מקלסין להקב"ה שנ' תחת . . ישרהו מה טעם שנ' ואורו . . הארץ ר' לוי בר נירא שלשים ושש שעות . . אותה אורה שתים עשרה של . . ושתים עשרה של . . ושתים עשרה של . . כיון . . חמה במוצאי שבת התחיל ממשמש וכת' לעיל וכו' כ, וכיון ששקעה החמה בלילי שבת המתינה משמשת האורה וכו' כדלעיל אמור עד אמ' ר' יוחנן אף מוצאי יום הכיפורים מברכין עליו מפני ששבת האור כל אותו היום ח, כיון . . החמה בלילי השבת שמשה האורה התחילו מקלסין להקב"ה הה"ד תחת . . ישרהו מפני מה ואורו . . הארץ התחילה אותה האורה כל היום וכל הלילה כיון ששקעה חמה במוצאי

במאורות, ונשנה כאן בדרש שניטלו המאורות מאדה"ר, ובילקוט קיטע והעתיק כפירוש הענין מאורות לקו במוצאי שבת, ובילק' רות מאורות מנין אדם ביקר בל ילין, ובבי"ל קיטע מן כיון ששקעה חמה בלילי שבת המתינה האורה וכו' וכן קיטעו ברוב כ"י, ובכי"פ שהוא מכבים כאן עם מדרשי התנחומא חסר כל המאמר ר"ש בר יהודה וכו' ונמצאו במקומו „גן עדן מנין ויגרש את האדם מאורות מנין דכת' חשך השמש בצאתו וגו'", וכן בתנחומא מ"ב וגן עדן מנין שנ' ויגרש וכו' וחמה ולבנה מנין שנ' חשך השמש וכו' ועי' בתנחומא, ואח"כ מתחיל בכי"פ ועתיד הקב"ה להחזירן וכו' ובמדרשי התנחומא אבל לעוה"ב (ולעתיד) הקב"ה מחזיר וכו', וכן ליתא המאמר בבמ"ר, ושם הגי' מאורות וחפרה הלבנה ובושה החמה וגו' ומנין שגנזם דכתיב וימנע מרשעים אורם וגו' ומנין שעתיד לחזור לימות המשיח וכו', ובמ' הגדול העתיק המאורות מנין שנ' וכסית בכבותך שמים והקדרתי את כוכביהם ועתיד הקב"ה להחזירן לימות המלך המשיח, וכל הסוגיא פרשתי לעיל בפי"א ועיי"ש: 1 שנתקללו. לעיל פי"א שנתקלקלו ועח"נ: 2 דר' אסי אמר וכו'. לעיל פי"א הגי' דאמר אדה"ר לא לן בכבודו רבנין אמ' לן בכבודו: 4 משנה פניו. לעיל פי"א ל"ג גם בדפוסים ויגרש וכו' והוא הוספה עפ"י נוסחת התנחו' וגן עדן מנין שנ' ויגרש וכו', והמאמר אמר ר"י ב"ר סימון נוסף שם בדפוסי' אחר „מפני מה ואורו על כנפות הארץ", וכאן הרחיבו עוד ההוספה (וגם בא"א כתב שנראה שם הנוסחא יותר מכוונת), ועוד סדרו כאן המאמר א"ר לוי בשם ב"נ, ולעיל נסדר גם בדפוסי' כמו שהוא שם בכי"ל ושאר כ"י וכאן בכי"א א' וכי"ב ועי' במ"י לעיל צד 68 בד"ה לן בכבודו: כיון ששקעה חמה וכו' בקש הקב"ה. וכ"ה לעיל פי"א גם בדפוסים ועח"נ: 6 כיון ששקעה וכו' המתינה וכו'. הדפסתי כל

ר׳ ברכיה בשם ר׳ שמואל בר נחמן אף על פי שנאמרו הדברים על מליאתן כיון שחטא
אדם הראשון נתקלקלו. ועוד אין חוזרין לתיקונן עד שיבוא בן פרץ אלה תולדות פרץ
תולדות מלא ו׳. אילו הן זיוו חייו קומתו פרי הארץ ופרי האילן ומאורות זיוו מנין ואוהביו כצאת
השמש וגו׳ (שופטים ה לא). חייו מנ׳ כי כימי העץ ימי עמי (ישעיה סה כב). קומתו מנ׳ ואולך 96
6 אתכם קוממיות (ויקרא כו יג). תני ר׳ חייא בקומה זקופה ולא יריאים מכל בריה, ר׳ יודן אמר
מאה אמה, ר׳ שמעון אמר מאתים, ר׳ אלעזר בר׳ שמעון אמר שליש מאות אמה מני קוממיות,

6 סנהדרין ק׳ א׳, תנחומא עקב סי׳ ז׳:

שבת התחיל החשך ממשמש ובא באותה שעה נתירא אדם הראשון אמר שמא אותו שכתוב בו הוא .. ראש ואתה תשופנו עקב בא להזדווג לי ואומר אך. ישופני אתמהא מה עשה לו הקב״ה. שני רעפים .. לוה ויצאת האור.. הה״ד ולילה אור בעדני אתיא כהדא דתני ר׳ ישמעאל מפני מה .. על האור במוצאי שבת בורא מאורי האש מפני שהוא תחילתברייתו ר׳ הונא בשם ר׳ אבו בשם ר׳ יוחנן אמ׳ אף במוצאי ... ששבת באותו היו ד, אחר כך לן באורה שלשים ושש (צ״ל ו׳ שעות) שימשת אותה אורה וכולי שמואל אמ׳ מפני מה מברכין על הנר במוצאי שבת מפני שהיא תחילת ברייתו וכולי׳ בברכות ל | 1 בר נחמן] בם. בר רב נחמן א², ל׳ ד | שנאמרו] שנבראו א | הדברים א | וכיון] חם | 2 נתקלקלו ח | ועוד אין] י (רות), ועוד אינן דיב, ואינן ע, ועוד לא א | חזרו א | לתיקונן] לתקונן בי (שם), לתקונם ם | 3 תולדות מלא ו] מלא ויו ח, מלא וו י (שם), לפיכך מלא ע, מלא א, מלא [ואי״ו מ] בשביל ששת דברים שיחזרו דם | זיוו וחייו חאבי (שם) ם, חייו וזיוו ע | ואלו דאע | אלו חי (שם), קומתו חאבי (שם) ם | פרי] חע, ופרי אב, פירי י (שם), פירות ד | ופרי] אבע, ופירות דחי (שם) | והמאורות א | 4 עמי] חאבים, עמי ומעשה ידיהם יבלו וגו׳ ם, עמי תני רבי שמעון בן יוחאי אומר אין עץ אלא תורה הוך מה דאת אמר עץ חיים היא למחזיקים בה ד | ואולך—חייא] תני ר׳ חייא ואולך .. קוממיות ה | 5 לא ח, ואינן (שם) | יהודה פי | ᵃאמר דאבי] אומר פחי (שם), א׳ ל | 6 מאה] קומה ~ ם | ᵇאמה] ~ כאדם הראשון ד | שמעון] נחמיה פי | אומר חבי (שם) | מאתים] ~ אמה דחאבי, שני קוממיות מיות מאתים ם (ר׳ אליעזר—מאתים אמה ל׳ ם) | בר שמעון ל׳ י | ᵃאמר דא׳] אומר חבי, א׳ ל | אמה] אבי, ל׳ דח | מני קוממיות ל׳ |

המאמר עד מפני ששבת האור כל היום כמו שהוא בשלימות לעיל פ״א בכי״ל, וכ״ה כאן בשינוים שונים בכי״א א׳ ובדפוסי (והיבות „התחילה אותה האורה כל היום וכל הלילה״ שם מיותרין או נוסחת גליון במקום „שמשה תאורה״, ובא א מוגה התחילה אותה האורה מששמשת כל וכו׳, ובמ״כ הגיה האירה אותה האורה כל וכו׳ וכן הדפיסו אחריו), ומפוסו מובא בערוך ע׳ ברך א׳ מפני מה מברכין וכו׳ ששבת האור כל היום ונסמן שם בב״ר פ״א ופ״ב וכו׳), והמוסיפים קיטעיהו בכי״ל (ורמז שם וכול׳ בברכות ר״ל בברכות ירושלמי פ״ח) ובכי״א ב׳ (ורמז שם וכו׳ בפרש״י ר״ל בפרשה י׳ לפי מספר הפרשיות באותו כ״י) ובכי״ת וכ״כ: 1 ר׳ ברכיה בשם וכו׳. בכי״ם גורס כאן ועתיד הקב״ה להחזירן לכשיבא בן פרץ לפיכך מלא זה ו׳ בשביל ו׳ דברים שיחזרו בימיו זיוו מנין שנ׳ כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה׳, ופסוק זה מובא גם במדרשי תנחומא: שנאמרו הדברים וכו׳. בפי׳ ב״ר כ״י מפרש שנאמרו הדברים כל מעשה בראשית על מליאתן בשפע בלי חסרון כמו יושבות על מלאת (שה״ש ה׳ י״ב), ואולי תפס הלשון שנאמרו עפ״י מאמרם לקמן ריש פי״ז בעשרה מאמרות נברא העולם, וגם בדפ״ר ודו הגי׳ שנאמרו, ובמ״כ הגיה כמו שהוגה כבר בא״א שנבראו וכן הדפיסו אחריו (ובמ״כ הביא הגי׳ שנאמרו גם בשם בע״ק), וכן כגנון הלשון לקמן פי״ד עופר עלם על מליאתו נברא וכו׳ הוה על מליאתה נבראת, ובשהש״ר פ׳ צאינה וראינה (ג׳ י״א) במלך שלמה שברא ברייתו שלמות ברא חמה ולבנה על מלאתן וכו׳ ובבמ״ר פי״ב סי׳ ת׳ שברא ברייתו שלמים ברא חמה וכו׳ על מליאתן וכל מעשה בראשית בקומתם נבראו וכו׳, והגי׳ נבראו אי׳ כאן רק בכי״א א׳ וב׳ המאוחרים: 2 ועוד אין. וכ״ה בסוגיא צד 604 ועוד אין וכו׳ תולדות מלא, ובמדרש תרי הגי׳ לכשיבא משיח בן פרץ יחזרו אלו ו׳ דברים למקומן ועת״ג, ושם הובאו פסוקים אחרים לראיה קומה מנ׳ שנ׳ ילכו ומקומתיו וגו׳ חייו מנ׳ וכו׳ זיוו מנ׳ שנ׳ והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וגו׳ פרי הארץ מנ׳ שנ׳ יהי פיסת בר בארץ קלקול המאורות מנ׳ וכו׳ עבודת האדמה מנ׳ שנ׳ והאלפים והעירים וגו׳: 4 חייו מנ׳. מכאן עד סוף הענין מאורות וכו׳ והיה אור הלבנה וכו׳ גם בכי״ם הנוסחא כמו שלפנינו, וכ״ה כנגון המדרש בבמ״ר פי״ג סי׳ י״ב: ימי עמי. גם בסאר כ״י ובילקום בשני המקומות ובילק׳ מכירי ל״ג תני רשב״י אומר אין עץ וכו׳, וגם במדרשי התנחומא ליתא, ונראה שנתוספה בדפוסים מן במ״ר שם, ועי׳ מדרש קהלת פ׳ והארץ לעולם עומדת (א׳ ד׳), תענית ד׳ א׳, בפרי עקב פ״ב. ויר פ״ט ופל״ה. פדר״א פ״ב, כא״ר ריש פ״א: 5 תני ר׳. בספרא שם ואולך אתכם קוממיות ר״ש אומר מאתים אמה ר׳ יהודה מאה אמה כאדם הראשון אין לי אלא אנשים נשים מנין ת״ל בנותינו כזוית מחוטבות תבנית היכל ובמה היא תבנית היכל מאה אמה ד״א ואולך אתכם קוממיות בקומה זקופה ולא יהיו יראים מכל בריה, וברייתא זו מובאה כאן בשם תני ר׳ חייא ועי׳ בהערות ר״ש באבער בתנחומא שם ובפסיקתא קפ״ב ע״א ועי׳ ע״מ ש״ש המ״ל מלבים בהקדמתו לתו״כ ורמא״ש במבואו למכילתא צד מ״ה, ובמדרשי תנחומא בראשית שם ל״ג תני וכו׳ בקומה זקופה וכו׳ וגם שם בנגון אחר ר׳ יהודה אומר מאי קוממיות (כ״ה בתנחו׳ מ״ב) עתיד שיהיו כל אחד ואחד מישראל גבהו מאה אמה ר׳ שמעון בן יוחי אומר מאתים אמה שני קוממיות קום מאה מיות מאה הרי מאתים: 6 מאה אמה. בספרא שם פי׳ הראב״ד דאתבנית היכל קא סמיך, וכן בסנהדרין שם מאה אמה כנגד היכל וכותליו שנ׳ אשר בנינו וכו׳ ועי׳ פירש״י שם, ובתנחומא עקב נוסף ונאמר וההיכל מאה אמה ועי׳ בעין יוסף שם, ובפי׳ ב״ר כ״י הביא הברייתא דת״כ ומפרש מאה אמה כאדה״ר דכתיב ותשת עלי כפך כ״ף בגמטריא ק׳ ועי׳ ג״כ ברש״י סנהדרין שם ובד״ס חגיגה י״ב א׳, ובדפוסים נוסף כאן מאה אמה כאדם הראשון, והוא הוספה עפ״י הספרא וליתא בשאר הספרים, וק״ק שלפי המדרש היתה קומתו של אדה״ר מאה אמה אחרי שחטא כמו שדרש לעיל צד 102 קומתו גבעה וכו׳ וכאן מפיק שיחזרו הדברים לתיקונן ועי׳ ביפ״ת: מאתים. דורש קוממיות שתי קומות מיעוט רבים שנים וקומה מאה אמה, וכן בתנחומא בראשית כל קומה מאה קוממיות מאתים, או שפירושו כמו שהגי׳ בבמ״ר מאתים אמה קוממיות קומה של מיות כלומ׳ קומה של ב׳ מאות ועי׳ בפי׳ מהרז״ו, ובסנהדרין וב״ב שם הגי׳ ר׳ מאיר אומר מאתים אמה כשתי קומות של אדה״ר: שלש מאות אמה. דורש

קומה מאה אמה מיות מאתים אמה, ר' אבהו אמר תת"ק אמה, ר' ברכיה בשם ר' דוסא טעמיה דר' אבהו השקמה הזו עושה בארץ שש מאות שנה והוולד יוצא אמה גדומה ממעי אמו, צא וחשוב אמה ומחצה בכל שנה הרי תת"ק אמה, פרי הארץ ופרי האילן מניין כי זרע השלום הגפן תתן פריה וגו' (זכריה ח יב), מאורות מנ' והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים וגו' (ישעיה ל כו): לכל יש תולדות, שמים וארץ יש להם תולדות אלה תולדות השמים, מטר יש לו תולדות היש למטר אב (איוב לח כח), טל יש לו תולדות מי הוליד אגלי טל (שם שם), ר'

1 עי' פסיקתא כהנא פ"ח (ד' ס'), מדרש תהלים ל' סי' י"ז: 5 ילקוט כאן י"ח:

1 קומה] אב, קומ' ד[1]. קומ ד, קום חי, קוף י (שם) | אמה ל' דאבים, (וכן בסמוך) | תת"ק] י, תשע מאות דפאבי (שם) | *טעמיה ד] טעמא פב, טעמ' ל | 2 אבהו] פ, ~ מהכא כי כימי עץ ימי עמי דא, מהכא כימי.. עמי ב | °השקמה] כשקמה ד | הזאת א[1]י, זו י (שם) | עושה] פאים, שהיא עושה ד | בארץ] ~ ומתקיימת ועושה פירות א[2] | אמה גרומה ממעי אמו פע, גרדומה ממעי . . י[1], מאמו גרדומא י (שם), גרמומא ממעי אמו א[2], גרמומה. . אמו אמה וחצי א[1] גרמידא גרמידא ממעי אמו ב, ממעי אמו באמה גדומה ד, ממעי אמו אמה גדושה מ, ממעי אמו גרמידא ומחצה ר[1], גרמומה. . ממעי אמו גרמידא כחצה א[2] | **וחשוב] וחשב ל | 3 וחצי אר | שנה] ~ ושנה א[1] | תת"ק] אי, תשע מאות דפברי (שם) | פרי] פחאבי, פירי י (שם), פירות ד | ופרי] פאב, ופירי י (שם), ופירות דח | האילן] העץ א[1] | 4 וגו'] והארץ תתן [את ח] יבולה חאבי (שם), וגו' וכתב על הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתום פריו לחדשים יבכר כי מימיו מן המקדש יצא והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה פ | המאורות ימ | ואור—וגו'] וגו' דפ | 5 השמים] פי, ~ והארץ בהבראם דא[2]ב | °מטר] הרים יש להם תולדות בטרם הרים יולדו וגו' ~ ד | 6 תולדה פ | מי] או מי דפאב |

קוממיות בשתי תיבות קומה מאה ועוד מיות ב' מאות הרי ג' מאות, וכן מפרש בגליון הילקוט רמז י"ח (וללא נכון נפרד שם המאמר בשני סימנים) „פיר' כשתחלק קוממיות" (ובילקוט דפ"ר ליתא פירוש זה), ובבמ"ר הגי' שני קוממיות קו"ף מאה מיות מאתים ועח"נ, ובפי' ב"ר כי"ט מפרש שדריש קוממיות בגימטריא ק' קומה והמ"ם הראשונה היינו מאה ומיות היינו מאתים, ובמדרשי תנחומא ל"ג מאמר זה ושלאחריו: 1 ר' ברכיה וכו'. בפסי"ר שם איתא בדרש וכמה הם ימות המשיח וכו' ר' ברכיה בשם ר' דוסא הגדול אומר שש מאות שנה דכתיב כימי העץ ימי עמי איזה עץ הסדן העושה שש מאות שנה, ובמ' תהלים שם ובמה ימות וכו' ר' ברכיה ור' דוסא סבא אמרו (ועיי"ש בהערות רש"ב) שש מאות שנה שנ' כי כימי העץ וכו' והדין סדנא (ועיי"ש בהערה צ"א הגי' וגמירי דהיא סדנא) עביד בארעא שית מאה שנין, וסדן הוא סדן של שקמה, ובבמ"ר הגי' כן וסדן של שקמה עושה בארץ וכו' (ועי' בפירש"י ערכין י"ד א' דדרך שקמין לקוץ אותם כדי שיגדלו בעובי וכו' ולאחר קציצה קרי ליה סדן השקמה), ודורש כי כימי העץ העץ המתקיים ביותר והוא השקמה שהיא עושה כלו' קיימת בארץ ת"ר שנה ועי' לקמן סוף פי"ג, ולפי הגי' שלפנינו קא סמיך אמקרא כי כימי העץ וכו' שהובא לעיל, ועדיפא גי' הדפוסי' ועח"נ וכ"ה בילק' רות ר"ב בש"ר דוסא מהכא כימי העץ וכו' ובבמ"ר ר' הונא בשם ר' דוסא טעמיה דר' אבהו דכת' כי כימי העץ וכו': 2 אמה גרומה. וכ"ה גדומה בדל"ת בגי' הדפוסים, וכן בבמ"ר והולד הזה יוצא ממעי אמו אמה גדומה וכו', וכן הגי' לפנינו זבחים ס"ב ב' אורכן אמה וכו' באמה גדומה ופירש"י שם קצרה, ומשמע מפירושו שהיא פחותה עוד מאמה מצומצמת, וכן שקלים פ"ו הלכה ז' עוביין אמה באמה שוחקת וארכן באמה גדומה וכו' לפיכך לא היה שם אלא אמה גדומה (כ"ה בכל הדפוסים הישנים ובד' ווילנא ועי' בד"ס) וכ"ה בירוש' שקלים ד' זיטאמיר, ופי' בק"ע גדומה פחותה, וגם לפי הגי' אמה גרומה או גרדומה פירושה כן ועי' בעמת"ל ע' גדם ועי' גרדם וע' גרם, וגי' הערוך עי' ע' גרם ה' ומפרש שם גרומה כמו נותן לו גירומין (ב"ב פ"ח ב') פי' תוספת ועי' זבחים שם בתוספות ד"ה באמה גדומה ובשיטה מקובצת וכן טעם הגי' כאן אמה גדושה, ולכל אלו הגירסאות והפירושים קשה לפרש הדרש צא וחשוב אמה ומחצה בכל שנה ועי' ביפ"ת ובידי משה ד"ה באמה גדומה במדרש ד' פפד"א (ובד' ווילנא נשמט ביד"מ כל המאמר), אבל בפי' ב"ר כי"ט גורס ומפרש הולד יוצא ממעי אמו גרמידה ומחצה רוב ולדות גדלין במעי אמן אמה וחצי באמה שלו צא וחשוב לשש מאות שנה אמה וחצי בכל שנה הרי תשע מאות שנה ומהו כימי העץ ימי עמי וכו' ימי גידולן כימי העץ מה ימי העץ ו' מאות שנה אף ימי גידולן ו' מאות שנה ומצינו שיעור גידולן לשנה אחת שהוא במעי אמו גרמידה ומחצה באמה דידיה צא וחשוב וכו' ולא שיהיו גדלים בכל שנה אמה ומחצה אלא כשיעמדו בקומתן לתחיית המתים תהא קומתן ט' מאות אמה וכו', והגי' גרמידא איתא גם בכי"כ, ובפי' ס"א בפי' ב"ר הנדפס נשתבש אמה ומחצה, ולנכון איתא בפי' האחר שהובא קודם פי' ס"א ג"כ גרמידא ומחצה, ואותו הפירוש הקצר מובא גם בא"א בשם פירש"י וכן הובא בהערות רי"ג במדרש ד' שאלוניקי ובפי' ב"ר כי"א משמע שהתיבות גרמידא [ו]מחצה (והכתב מטושטש שם) הן פירוש גרמומה ועח"נ: 3 הגפן תתן פריה. בכי"פ נוסף וכתב על הנחל וכו' (יחזקאל מ"ז י"ב) והוא מנוסחת התנחומא. וצ"ל מן המקדש המה יוצאים ובמדרשי תנחומא אי' עוד וג"ע מנין שנ' ישובו יושבי בצלו וכו', ושם מסיים המאמר חמה ולבנה מנין שנ' והיה אור הלבנה וכו' שבעתים כאור שבעת הימים א"ר אחא בשם ר' חנינא מחין מכתו של עולם ירפא, ובתנחו' הגי' ואימתי ביום חבש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא מחין מכתו של עולם ירפא ועי' בהערות ר"ש באבער ולעיל צד 77, ובספרא ריש בחוקותי דרשו ונתנה הארץ יבולה לא כדרך שהי' עושה עכשיו אלא כדרך שעושה בימי אדה"ר ומנין שהארץ עתידה להיות נזרעת ועושה פירות בן יומה ת"ל זכר עשה לנפלאותיו וכו' ועץ השדה יתן פריו וכו' כדרך שעשתה בימי אדה"ר ומנין שהעץ עתיד להיות נטוע ועושה פירות בן יומה וכו': 5 לכל יש תולדות. תולדות יוצאות מהן, ולכן אמר הכתוב תולדות השמים ולא אמר בריאת השמים וכן מורה על התולדות לשון הכתוב היש למטר אב או מי הוליד אגלי טל, וגם מטר וטל יש להן תולדות והן צמחי האדמה (ועי' ביפ"ת ובפי' מהרז"ו), ומשמים וארץ נולדו כל הבריאות בכלל כדדריש בברייתא וכל מה שאתה רואה תולדות השמים וארץ הן (ואפשר שזה הוא המשך המאמר שלפנינו המתחיל לכל יש תולדות), ועי' למטה צד 109 המאמרים כל מה שיש בשמים ברייתו וכו' וכו' פירש הרד"ק אלה תולדות השמים וכו' אע"פ שהאל עשה הכל כמו שאמר ויברא ויעש הוא עשה אבל ע"י אמצעים

שמעון בן לקיש אמר אילו מרגליות שלמל: תני כל מי שיש לו תולדות מת ובלה ונברא ואינו בורא, וכל מי שאין לו תולדות אינו לא מת ולא בלה ובורא ואינו נברא, ר׳ עזריה בשם ר׳ כלפי ח לעילן הדבר אמור׳ וכל מה שאתה רואה תולדות השמים [והארץ] הן שנ׳ בראשית ברא אלהים וגו׳ (בראשית א א), בשיני ברא מן העליונים ויאמר אלהים יהי רקיע וגו׳ (שם שם ו), בשלישי ברא מן התחתונים ויאמר אלהים תדשא הארץ וגו׳ (שם שם יא), ברביעי ברא מן העליונים יהי מאורות (שם שם יד), בחמישי ברא מן התחתונים ישרצו המים (שם שם כ), בששי בא לבראות את האדם, אמר אם בורא אני אותו מן העליונים, עליונים רבים על התחתונים בריה אחת ואין שלום בעולם, ואם מן התחתונים גם כן, אלא הריני בוראו מן העליונים ומן התחתונים בשביל שלום הה״ד וייצר ײ׳ אלהים את האדם עפר מן האדמה, ויפח באפיו נשמת חיים (שם ב ז)

4 ויקרא רבה ט״ט פי׳ ט׳, תנחומא מ נ נדפסים פי׳ ט״ו: 7 עי׳ לעיל נד 68:

1 תני] מבי, תני׳ ד, ת״ר א | וכלה מארי | 2 תולדה י | אינו לא] אינו מאב, לא חי | ולא] ואינו מאב] | כלה מאי | בשם ר] ~ לוי א | **כלפי] כלפא ל | 3 למעלן] כ, מעלה דמארי׳ | אמור הדבר ר׳, אמורין הדברים י | שכל מה אב | השמים] מא׳, שמים דא׳בי | *והארץ מא׳] ארץ דא׳בי, ל׳ ל הן] ~ בראשון ברא שמים וארץ י, אר״ש בן חלפתא גדול השלום כשברא הב״ה את עולמו עשה שלום בין העליונים לתחתונים ביום ראשון ברא שמים מן העליונים וארץ מן התחתונים א׳ | 4 וגו׳] את השמים ואת הארץ דאב | בשני | *ברא דא] בראו לכ, ברא רקיע י, ל׳ מ | העליונים | 5 ברא] בראו כ, ל׳ מי (וכן בסמוך) | העליונים | יהי] מי, ויאמר אלהים ~ דאב | 6 **מן התחתונים] מתחתונים ל | ישרצו] מי, ויאמר אלהים ~ דאב | בששי | *לבראות דא] לבראת מא, לברות ל | את האדם] אב, את אדם ד, האדם י, אדם מ | 7 אני בורא | עליונים רבים] עכשיו העליונים . . ד, הרי עליוני׳ . . א׳, עכשיו רבים העליונים י | ואין] ואין שלום ביניהם ~ י | ל׳ בעולמי | ואם] מ, ואם אני בורא אותו ד, ל׳ אי | גם כן] עכשיו התחתונים רבי׳ (רבים התחתונים א, הם רבים י) על העליונים בריה (בירה א׳, בריא מ) אחת ואין שלום (בעולם ד) בעולמי דמאי | אלא ל׳ אב | הריני ל׳ כ | בורא אותו דמאי, אבראנו כ | בשביל שלום ל׳ אי | 9 *וייצר מי] ויצר לד | האדם] ~ וגו׳ ד, עפר מן . . נשמת חיים כ | עפר מן האדמה] מא, ~ מן התחתונים דבי |

והם השמים והארץ, ומביא שם המאמר שלפנינו ול״ג ג״כ הרים יש להם וכו׳ ואולי נוסף כן בדפוסים עפ״י גי׳ המשובשת לעיל צד 24 הרים שמים וארץ וכו׳ ועי׳ במ״י שם: 1 מרגליות של מל. מיפי מים מונחים על המל ונראין כמרגליות (פי׳ ב״ר כ״י), ומביא מאמר רשב״ל לפרש אגלי מים שאין לו ריע במקרא, ועי׳ חגיגה י״ב ב׳ מעון קדקד מן השמים מכון שבו אוצרות שלג וכו׳ ועליית אגלים וכו׳: מת ובלה. מל״מ והארץ כבגד תבלה (ישעיה נ״א ו) וכן לקמן פ״א (פמ״ב) שכל מה שנברא ביום ראשון עתידין להיבלות, ובמ׳ קהלת פ׳ דור הולך (א׳ ד) לפיכך הוא בולה, ובעקידה שער ב׳ הגי׳ תניא וכו׳ מת וכלה וכו׳ ואינו כלה וכו׳. וכן ברד״ק ואינו כלה ועח״נ: 2 כלפי למעלן הדבר אמור. שהקב״ה אין לו תולדות ובורא ואינו נברא, וכן מפרש בפי׳ ב״ר. ושם וברד״ק הגי׳ כלפי מעלה ועח״נ, ובבי״ל כתוב כלפא למעלן והגהתי כלפי למעלן וכן הובא במלחמות השם מאמר ו ח״ב פ״ז, וכ״ה כגנון הירושי׳ ברכות פ״ד ה׳ ב׳ מתפללן כלפי למעלן, והמאמר ר׳ עזריה בשם רבי הוא דבור בפ״ע וקאי על הברייתא ואין נ״ל לחברו עם המאמר שלאחריו וכל מה וכו׳ כמו שמפרש במ״כ. ובהוזק פירש שם כלפי מעלה הדבר אמור הפסוק של אלה תולדות מוסב אדלעיל (ר״ל על הפרשה שלפניו) לומר שכל מה שנברא וכל אשר אתה רואה תולדות שמים וארץ הן, ובתנחומא מ״כ שם כל הדרש בסגנון אחר ביום הראשון ברא שמים וארץ נשתיירו חמשה ימים ברא אחד מלמעלה ואחד מלמטה ברא בשני רקיע מלמעלן בשלישי יקוו המים מלמטן וכו׳ נשתייר יום הששי וכו׳ אמר הקב״ה אם אני בורא מלמעלן הארץ מתרגזת וכו׳, ושם יחסו הדרש לר׳ עזריה בשם ר״ש לקיש. ואין להגיה כאן עפ״י התנחומא ר׳ עזריה בשם ר׳ שמעון בן לקיש כלפי וכו׳ וכל מה וכו׳ (ועי׳ בהערות ר״ש באבער ובאגה״א ח״א צד 412), וכן הובא ברד״ק ובמלחמות השם ובעקידה שם ר׳ עזריה בשם רבי. ובסגנון שלפנינו הדרש גם בוי״ר פ״ט, אבן שם התחלת המאמר א״ר שמעון בן חלפתא גדול שלום שכשברא הקב״ה את עולמו עשה שלום בין העליונים לתחתונים ביום הראשון ברא מן העליונים ומן התחתונים הה״ד בראשית ברא וכו׳ בשני ברא מן העליונים וכו׳, ומסיים שם מה עשה בראו מן העליונים ומן התחתונים הה״ד וייצר וכו׳ מן האדמה מן התחתונים ויפח באפיו נשמת חיים מן העליונים. ובפי׳ ב״ר כ״י״מ הובא גם כאן אמר ר׳ שמעון בן חלפתא (ובפי׳ הנדפס נשמט) גדול שלום שכשברא הקב״ה את העולם וכו׳ ביום ראשון ברא [שמים מן עליונים וארץ מן התחתונים שנ׳ בראשית ברא וכו׳ בשני ברא (כ״ה בפי׳ ב״ר כ״א ונשמט בכי״מ)] מן העליונים שנ׳ יהי רקיע בשלישי מן התחתונים שנ׳ תדשא הארץ וכו׳, והעיר שם וכן כתוב בויקרא רבא, ואינו מוכח אם היתה הגי׳ כך לפניו בב״ר כגי׳ כ״א ב׳ או שכוונתו להגיה כן עפ״י הוי״ר (ועי׳ בפי׳ מהרז״ו), ואפשר שגם בכי״א ב׳ באה הוספה זו מפי׳ ב״ר, וכן נראה שנוסף בסוף המאמר בכי״א א׳ וב׳ מפי׳ ב״ר אפי׳ עליונים צריכי׳ שלום, וכאשר העירותי המאמר וכל מה שאתה וכו׳ (וכ״ה גם בד״ו. ובד׳ ווילנא נשתבש כל מה) הוא המשך הברייתא או המשך המאמר לכל יש תולדות, וגם מדפסים המאמר שלפנינו דאמר ר״ש לקיש המשל ופתח עמו וגו׳ מוכח שאין להגיה בתחלתו אר״ש בן חלפתא גדול שלום וכו׳ כמו שהגי׳ בוי״ר, וגם ברד״ק ובמלחמות השם (ושם הגי׳ בשני בראו וגו׳ בשלישי בראו וכו׳ ברביעי בראו וכו׳ ועח״נ) ובעקידה הובא כמו שהגי׳ לפנינו כל (שכל) מה שאתה רואה תולדות השמים והארץ הם (הן) שנ׳ בראשית ברא וכו׳: 3 שנ׳ בראשית וכו׳. ושמים וארץ כוללים כל הבריאה והם נבראו בראשון. ובשני ברא וכו׳ כדדרש אזיל, ואין צ״ל כגי׳ הילקוט, ובא״א הגיה ביום ראשון ברא מן העליוני׳ ומן התחתונים שנאמר וכו׳, והוא כגי׳ וי״ר, ובתיבת עליונים ביד״ד עי׳ גם לקמן צד 110: 6 לבראות. כן הגהתי ועח״נ ולעיל צד 60: 8 גם כן. כ״ה בבי״ל והוא לישנא קטיעא, ובוי״ר שם אם אני בורא אותו מן התחתונים הרי התחתונים רבים על העליונים בריה אחת מה עשה וכו׳ ועח״נ: 9 עפר מן האדמה. וזהו מן התחתונים, וכ״ה בכי״א א׳ וב׳ את האדם עפר מן האדמה ויפח וכו׳ מן העליונים.

מן העליונים, דאמר ריש לקיש המשל ופחד עמו וגו' (איוב כה ב): [בהבראם] אמר ר' יהושע ט
בן קרחה בהבראם באברהם, בזכות אברהם (שהיה עתיד להעמיד), ר' עזריה על הדה דר' יהושע בן
קרחה הה"ד אתה הוא יי' לבדך וכול' פרש' (נחמיה ט ו) כל האנקוס הזה בשביל מה, בשביל
אתה הוא יי' האלהים אשר בחרת באברם וגו' (שם שם ז) אמר ר' יודן הרים הגבוהים
(תהלים קד יח) היעלים אין כת' כאן אלא הרים הגבוהים ליעלים הרים גבוהים למה נבראו
בשביל יעלים, ואיילה זו תשה והיא מתייראה מן החיה ובשעה שמבקשת לשתות הקב"ה מכנים
בה רוח תזזית והיא מקרקשת בקרניה וחיה שומעת וברחת, סלעים מחסה לשפנים (שם שם)
הדין טפוא מגין תחות שקפה מפני העוף בשעה שהוא פורח שלא יאכלנו. ומה אם בשביל דבר טמא
ברא הקב"ה את עולמו, בשביל זכות אברהם על אחת כמה וכמה אתמהא: בהבראם ר' אבהו בשם י
ר' יוחנן בהא בראם, מה הא זה כל האותיות תופשין הלשון והא זה אינו תופס את הלשון

1 ספרי נשא פי' מ"ב, פסיקתא פ"א (ג' ס'), במדבר רבה פי"ב סי' ס', דברים רבה פ"א סי' י"ב, שיר השירים רבה פ
לאיוב (ג' י"ח), תנחומא מ"ב שם סי' י"ב, תנחומא וינש סי' ו: ילקוט שם ילק' תהלים ר' תתק ג ילק' מכירי תהלים ק"ד
סי' מ"ט, תנחומא מ"ב בראשית סי' ט ז לך לך סי' ד'. מדרש תהלים ק"ד סי' ט ו: 4 ילק' תהלים שם. מדרש שמואל פ"א סי' ג
9 ילקוט רמז י"ח, תנחומא מ"ב בראשית שם. מדרש תהלים פ"ב סי' ח', אותיות דר"ע אות ה. פדר"כ דבראשית סי' ג':

1 מן העליונים דאבי מעליונים ומתחתונים פ. וייצר מן התחתונין וי' בא נש הי מן העל' ל° | וגו'] עושה שלום
במרומיו פב. ~ המשל זה גבריאל ופחד זה מיכאל ד. אפי עליוני' צריכי שלום א | 2 בהבראם ר°אב] ל' לד | באברהם
ל' פמ | בזכות] אבים. בזכותו של דפ | שהיה—להעמיד ל' , עזריה] פ. ~ אמר דא¹מ מסייע א'
הדא | 3 הה"ד ל' | וכול' פרש'] אתה עשית וגו' וכל אשר בהם ד. אתה עשית את השמים ושמי השמים וכל צבאם פ
האנקוס] ר¹. האונקוס דש. האנקום א האונקים בי (תהלים) מ | בשביל מה ל' אבמ | 4 הרים—ליעלים] הרים
הגבוהים ליעלים היעלים אין כתיב כאן אלא ליעלים ע. בהרים הגבוהים [היעלים פ ליעלים דב] אין כת כאן אלא הרים
הגבוהים (אלא פ) ליעלים דפאבים | 5 גבוהים] ע. הגבוהים דאבמ ל' י | 6 יעלים פאע' היעלים דבמ | איילה
זו ע. יעלה זו א¹בים... זאת א². היעלה הזאת ר². מה יעלה זו ד | תשה] פא²בר¹ תשה היא י תיישה דא¹ע'ר²מ
תישה ב. תשש כהה ע | ומתייראה א² | ובשעה ל' ב | שמבקשת] ע. שהיא מבקשת דפאים ובשהיא.. ב
מכנים] מזמין א¹ | 7 רוח] א'עים. ~ של דפבא² | תזזית פ | ומקרקשת ע. והיא מקרקשת א' ומקשקשת י
והיה] פע. והחיה אבים. והיה ד | שומעת] ע ~ קולה דפאים | 8 טפוא] שפן פ | מגין] מיגין ד
שקפא פאבערי | *יאכלנו דפבעמ] לאכלינו ל. ימוש עליו ויאכלנו א | אם] פאבים ל' דע | 9 בשביל
ל' י | זכות] ע. זכותו של דפאבמ. בזכותו י | אברהם] אותו הצדיק ב | 10 בה"א א. בה י ב. בה דפ' | מה ה
זה י. ומה ה' זה ד. ומה ה א זו א, ל פ | שכל פ | תופשין] פ. תופסין ד. תופשות אב תופסות ר | הלשון] פ את
~ דאבר | וה' (וה א. וה י) פא²ב. וזה ד. וה"א זו א¹ | אינה אב | תופש פ תופסת ב תופשת א | את ל' פ |

וכוי' ר הגי' עפר מן האדמה מן התחתונים ועיין ג. ובתנחו' מ"ב שם כה עשה ברא אדם מלמטן ונשמה מלמעלן וכו': 1 המשל
ופחד עמו וגו'. וס"ד עושה שלום במרומיו. והקב"ה ברא את האדם מן העליונים ומן התחתונים בשביל שלום. ובספרי שם
גדול השלום שהיו עליונים צריכים לו שנ' המשל וכו' עושה שלום וכו'. ובוי"ר שם ריש פ"ט בר קפרא אמר תורי גדיר
שלום ומה אם העליונים שאין להם וכו' צריכין שלום הה"ד עושה שלום וכו'. ובפי' ב"ר כ"י"ט הביא כאן המשל ופחד עמו
במדרש תנחומא זה מיכאל וגבריאל עושה שלום במרומיו אפילו העליונים צריכים שלום וכו' ובויין אל תנחומא מ"ב
בראשית סי' י"ג ושם איתא ר' יעקב מן כפר חנה אומר וכו' המשל זה מיכאל ופחד זה גבריאל עושה שלום וכו' ובבמ"ר
שם א"ר יוחנן וכו' המשל זה מיכאל וכו' ועי' בשאר המקומות שציינתי. וגי' ל' שנמפי ב"ר נובעת התוספות שבדפוסי
(ונשתבש שם המשל זה גבריאל וכו' ועמ' כ) ובכי' א א וב: בהבראם. בתנחומא מ"ב שם סי' ט"ז ר"א בהבראם א"ר
תחליפא באברהם הן הן האותיות בהבראם בזכותו של אברהם ובמ' תהלים שם א"ר יודן לא ברא הקב"ה את עולמו
אלא בזכות אברהם וכו' בהבראם הן הן האותיות של אברהם. ואת"כ ג' שם א"ר יודן אם אתה תמה על זה ראה
מה כתיב הרים הגבהים ליעלים ומה אם הרים וכו': 3 האנקוס. טירח (מושא[1]): 4 הרים הגבוהים. בכי' ל' נשמט מן
הרים עד ליעלים והושלם בגליון בכתב הספר באותיות קטנות. והוריש הרים נבראו בשביל יעלים מדבתים ר' ועי' ר"ב
ולא היעלים. וכ"ה לפי גי' הערוך ע' הר והרים אינו מדויק. וגם כדו הרישון קשה בהרים הגבוהים ליעלים אב"ב
ובמ"כ הגיה בהרים וכו' היעלים וכן הדפיסו אחריו ועיין ג. ובמ' הגדול עמוד [illegible] הגי' הרים הגבוהים ליעלים אב"ב אלא
ליעלים הרים הגבהים בשביל יעלים אילה זו תשה וכו'. ובמדרש שמואל איתא א"ר יודן כתיב הרים הגבוהים ליעלים
וגו' ר' לוי בשם ר' שמעון בן לוי האילה הזו אבריה צפיפים והיא מתקשה לילד וכו' (ומשם נכפה מאמר זה בירו'
תהלים באמצע המאמר שלפנינו) ר' לוי בשם ריב"ל האילה הזו אבריה רשים והיא מבקשת מים וכו' מה הקב"ה
עושה וכו': 7 רוח תזזית. מכנים בה רוח של מהומה והיא מקרקשת וכו'. ובמה"ג תני מכנים בה רוח תזזית והיא
מקרקרת וכו'. ובמ"ש מכנים בה רוח תזזית מקשת בגריה ומקשת בקרניה ועי' רעש אצר קרקש ע' תזזית וערוך
ע' קרקש וע' קרקר וע' קיש: וחיה. וכ"ה במה"ג וחיה שומעת וברחת. ובמ"ש וחיה רעה שומעת וכו'. וגם
במ' הפ"ר איתא וחיה. ובד"ו נשתבש וחיה והגיהו וחיה וע' ב"ר מ' [illegible]: 8 הדין טפוא מגין מפרש
בפי' ב"ר כי"א אותו השפן מגין עצמו תחת השקפה וכו' שפן מתרגמי' טפוא נקיקי סלע מתרג' שקיפי כיפא (ועי'
ישעי' ז י"ט). ושם עוד י"א מגין תחת כיפא. והגי' מיגין בדפוסים מגנין אתפעל. ובפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס
מפרש שפן זה ישן תחת הסלע שמתיירא מן העוף בשעה שהוא ישן שלא ישוש עליו ויאכלנו. ומפי' זה באה
ההוספה בכי' א א וב. וכן פי' במ"כ מיגין ישן והחריש פער גין וגנן עם גני: 10 בהא בראם. בכי' ר' בהא
בהא בצירי. וכן בסמוך והא זה וכו' ולקמן צד 100 אם העוה ז נברא בהא: תופשין הלשון. יש להם הניה בקריאה
אבל הה"א אין לה הברה נורח היא להקרות (כן מפרש ב"ר כי"ט. אכן בפי' ב"ר כי"א הגי' יש להם הרבה
יגיעה בקריאה' וכו'), ובתנחומא מ"ב שם א"ר אבהו בשם ר"י בה"י בראם ומה עסקו של ה"י כאן

[1] ὄγκος.

כך לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו אלא בדבר יי' (תהלים לג ו) ובדבר יי' שמים נעשו (שם שם): ר' יודן נשיאה שאל לר' שמואל בר נחמן, אמר לו מפני ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה מהו סולו לרוכב בערבות ביה שמו (שם סח ה). אמר לו אין כל מקום ומקום שאין לו ממונה על ביה שלו. אגריקוס במדינה ממונה על ביה שלה, אגבה בסטס במדינה ממונה על ביה שלה, כך מי ממונה על בית שלעולמו, הקב"ה ביה שמו ביה שמו, אמר אוי דמובדין ולא משתכחין, שאלית לר' אלעזר ולא אמר כך, אלא כי ביה יי' צור עולמים (ישעיה כו ד) בישתי אותיות הללו ברא הקב"ה 96

1 לעיל גר וע' וש"נ: 2 ילק' תהלים ר' תשל"ד, ילק' מכירי תהלים ס"ח סי' ז. ירוש' חגיגה פ"ב ע"ז ג', מדרש תהלים קי"ד סי' ג', תנחומא כ"ש ג': 6 ילקוט רמז יי"ס. ילק' תהלים שם. ילק' מכירי שם. פסיקתא רבתי ובכ"ח (קי"ט א'):

1 כך לא.. ולא ביגיעה (ביגיעי, ביגע א¹) ברא.. עולמו דא²בי. כך ברא.. בלא עמל ובלא יגיעה פ | בדבר יי'] ~ שמים נעשו דא² | ובדבר ל' פא'י | 2 יודן] פאב, יהודה ים. ל' ד | נשיאה] פא'י, נשייא ד' הנשיא מ | שאל] פ. שאלית דא. שיילית בים | נחמני י | אמר לו] פ. אמר ד. ל' אבים | אגדה] א'מ' הגדה דפבי | מהו] אים. מאי (מהו) דכתיב דפ | 3 שאין לו] שאין אבי | ממונה] איש ~ ד | ביה] ד'א'ברמ. בייה כ (בכל המאמר). ביא א'י (בכל המאמר). בית דפ | 4 אגדיקוס ד'יש] אגריקוס לא'ע. אגריקוס דפ. אגניטוס י', אגבת ספס כ. בגספוס מ | ביה] ד'במ (וכן בסמוך). בית דפא'ע | שלה] ד'פ' שלו דאבעים | אגבה בספס] אגבא כספס ע', אגבאכספס ע, אגאבאספס ע°, אגבבספוס א', אגבבספוס א², אגבב ספוס ר¹, אגבספוס ר², אגוספוס ד, אגריקוס י. אגריקוס מ | שבמדינה א | בית ד | שלה] ד', שלו דא'בים | 5 ביה] בית דפ. ל' י | של עולם במ, עולמו של הקב"ה י | בית שמו] הוי.. פ. ל' מ | ביה שמו] על בית של עולמו ד. הקב"ה ביא (ביה מ) של עולמו א'ים. ל' פב | אמר] א"ל ד | ווי פי | משתכחין דפא'בים] משכחין ל | דשאלית א'מ. דשאילית ב | 6 כך] פ. כן דאבי | עולמים] עולמול | הללו] פחא'כי (שם) מ. ל' דא' |

אלא כל האותיות מוציא אדם מתוך פיו והוא קומץ את פיו כך ברא הקב"ה את עולמו בלי יגיעה שנ' לא ייעף ולא ייגע. ועפ"י אלו המאמרים פירש בלקח טוב בה"א בראם כלומר בלא יגיעה כי כל האותיות יש בהן יגיעה בקריאתן עקימת הפה וניענוע לשון ושפתים אבל ה' אין בה ניגוע כלל וכו'. ובמ' תהלים שם נכלל המאמר בדרש ביה ה' צור עולמים וכו' העוה"ז נברא בה"א שנ' וכו' בהבראם אל תקרי בהבראם אלא בה"א בראם וכו' ולמה נברא העוה"ז בה"א לומר לך מה ה"א כשאדם מוציאה מתוך פיו אין בה לא ריתוש שפתים ולא חריצת לשון כך בלא עמל וכו'. ובאותיות דר"ע שם אין ה"א אלא שמו של הקב"ה וכו' שבו נברא העולם כלו שנ' אלה תולדות וכו' בהבראם את בהבראם אלא בה"א בראם ומנין שאף שמים וארץ שעתיד להתחדש אין נבראים אלא בה"א וכו' מכאן אתה למד שלא היתה יגיעה מלפני הקב"ה לא במעשה בראשית של עוה"ז ולא במעשה אחרית של עוה"ב שלא בראו אלא וכו' בלבד בה"א וכו' שכל האותיות כשהאדם מוציאן מפיו הוא מרגיש הן בשפתיו ובלשונו וכו', וכן איתא בס"ר הבראשית שם באות אחת ברא הקב"ה את השמים וכו' בהבראם אל תקרי בהבראם אלא וכו' באות ה"י ברא שמים וארץ העוה"ז והעוה"ב וכו'. והוא נגד הדרש שלפנינו בסמוך העוה"ז נברא בה"א וכו' והעוה"ב נברא ביו"ד, וברד"ק שם הובא [illegible] ועמ"ש ל תו"ר צד 660 ולעיל צד 25: 1 בדבר יי' ובבר וכו'. וכן הלשון למטה במאמר ר"ב בשם ריב"ס גם בדפוסים ולקמן פב ז ובכי"ל ועי' לעיל צד 19 : 2 ר' יודן נשיאה. בירושלמי שם ר' יודן נשייא שאל לרשב"נ מהו דין דכתיב סולו וכו'. ובמ' תהלים קי"ד ר' יהודה הנשיא שאל את רשב"נ מהו שכתוב ביה שמו, ודרש אחר במנחות שם כדבעא מיניה ר' יהודה נשיאה מר' אמי מאי דכתיב בטחו וכו' כי ביה ה' צור עולמים א"ל כל התולה בטחונו וכו', ובד"ו נשמט השם יודן ובמ"כ הגיה ר' יודא נשיאה וכן הדפיסו אחריו: 3 על בית שלו. על הממשלה¹) שלו כמו שמפרש לנכון בליקוטין בסוף פי' ב"ר כי"פ ביה ממשלה ועי' לעפ' אצל קרויס צד 602. ובי"ה בירושלמי אין לך כל מקום ומקום שאינו ממונה על ביה שלו וכו' ובמ' תהלים אין לך וכו' שאין אדם גדול ממונה על בייא שלו ומי ממונה על בייא של עולמו כביכול הקב"ה וכו' (ושם ובירוש' ל"ג אגדיקוס וכו' אגבה בספס וכו'), וכן גורס ברמב"ן בראשית מ"ג כ' בהמאמר שלפנינו שאין לו ממונה על בייא שלו והוא פירש שם על בייא על הצעקה ועל העוות: 4 אגדיקוס. כן הגהתי עפ"י הגי' שבמדרש דפ"ר ובפי' ב"ר הנדפס ברפ"ר שהוראתה שר ממשלה בל"י²), ואף שהגי' אגריקוס שבכי"ל (ובכי"א א' וב') היא ג"כ גי' הערוך בע' אגריקוס והובאה ברמב"ן שם, וכבר כתב בעל כתר כהונה ע' אגדיקוס ספר מוטעה נזדמן לפני הגאון (בעל הערוך) כי הביא אותו בע' אגר' בר' וכו' והקורא לג' נרין (ר"ל אגדיקוס ועת"ג) לא עשה כהוגן וכו' והאמת והצדק כי הוא בד' ועינינו מושיע ורב וכו' ויאמנו דברי כי תשוב תראה (שהש"ר פ' אמרתי אעלה בתמר) מנין לרבות דוכסין ואגדיקין והגמונין וכו' (כ"ה ואגדיקין בד"ו שם, ובד' ווילנא נשתבש ואנדיקין) ועי' במאמר הח' פערלעס במ"ח חלק י"ז צד 258: על ביה שלה. של מדינה, והגי' שלו משובשת, ותימה שבכי"א ב' כתוב ד' פעמים במאמר זה עלביא בתיבה אחת, וכן ב' פעמים עלביה בילק' מכירי: אגבה בספס. לפי הענין ג"כ שם שר ממשלה, ולגי' זו שבכי"ל (ואפשר שגי' הספר בספס במ"ם) דומות הגירסאות ברוב הספרים, וגם רי"ג כתב שהערוך גריס אגבאבספס וכן הובא בא"א, ומכל אלו הגירסאות מוכח שלא פוק המדרש אל שם אוגוסטוס כמו שהגי' בדפוסים וגם לא למ"י³) שהביא הח' לעפ' שם צד 695, וברמב"ן שם ג' אגרוסים: 5 ביה שמו וכו'. קרי ביה בחירק ביה⁴) שמו העוז והממשלה שמו, ובירושלמי שם ביה שמו כי יה (וצ"ל כי יה) שמו, ובמ' תהלים שנאמר ביה שמו אתמהא אל תהי קורא ביה אלא ביא שמו ועי' במ"י לעיל צד 16 בד"ה כי העיר: אמר אוי דמובדין וכו'. במ' תהלים שם בהרחבת דברים אמר ר"י הנשיא לר"ש בר נחמני שאילית לחכימיא ואמרין לי חבל על דמובדין ולא משתכחין שאלית לר' אלעזר ולא אמר לי כן אלא בשתי אותיות ברא הקב"ה שתי עולמות שנ' כי ביה וכו' ב"ה בראם, ובירושלמי שם א"ל רבי לעזר רבך לא היה דרש כן אלא למלך שבנה פלטין במקום ביבים וכו' (ועי' במ"י לעיל צד 2 בד"ה האלמנה), ושם ג' במאמר שלפניו ר' אבהו בשם ר' יוחנן בשתי אותיות נבראו שתי עולמות העוה"ז והעוה"ב אחד בה"א ואחד ביו"ד מה טעמא כי ביה וכו' ואין אנו וכו' אלא כן מה דכתיב אלה תולדות וכו' בהבראם בה"א בראם הוי וכו' ועי' בפס"ר שם, ובמנחות שם מאי שנא דכתיב ביה ולא כתיב יה כדדרש ר' יהודה בר ר' אילעאי אלו שני עולמות וכו', ובירושלמי שם מלת רבך

¹) βία ²) ἔκδικος ³) σεβαστός. ⁴) בִּיָה.

את עולמו, אין אנו יודעין אם העולם הזה נברא בהא אם העולם הבא נברא ביוד, וממה דאמר ר' אבהו בשם
ר' יוחנן בהבראם בה' בראם הווי העולם הזה נברא בהא, ומה הא זה סתום מכל צדדיו ופתוח מלמטן
רמז שכל המתים יורדין לשאול, ועוקצו הזה שלמעלה רמז שהן עומדין לעלות, והחלון הזה שמן הצד
רמז לבעלי תשובה, והעולם הבא נברא ביוד, ומה יוד זה קומתו כפופה כך הן הרשעים קומתן כפופה
ופניהם מקדירות לעתיד לבא הה"ד ושח גבהות אדם וגו' (שם ב יז) מהו אומר והאלילים כליל י
יחלף (שם שם יח): בהבראם ר' ברכיה בשם ר' יהודה בר' סימון [לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את
עולמו אלא] בדבר יי' וכבר שמים נעשו, בהבראם בהא בראם, למלך שנזף בעבדו ועמד לו תמיה
כך עמודי שמים ירופפו [ויתמהו מגערתו] (איוב כו יא): ר' אליעזר ור' יהושע ר' אליעזר אומר יא
כל מה שיש בשמים בריתו מן השמים, כל מה שיש בארץ בריתו מן הארץ ומייתי לה מן הכא

6 לעיל לד 99: 7 ילקוט רמז י"ט: 8 ילק' ישעיה ר' סמ"ה (תצ"ד), ילק' מכירי ישעיה כ"ה י', מדרש קהלת פ' הכל הולך (ג' כ), מדרש קהלת מ"ב סס (מדרש זוטא לד 99), יומא כ"ד ב':

1 ואין פ אבי (שם) | בה א א²חימ, בה' דפ | אם העולם] א¹, ואם . . ח, והעולם דפא'י (שם) מ | נברא] האבמ ל' דפי | ביוד] פהאי (שם), ~ או אם העולם הזה נברא ביוד (העה"ז ביו"ד מ) והעולם הבא בה"א דמ | ממה י (שם) | 2 בשם] אמר אבי (שם) | הוי | בה"א בראו מ | מה חבמ | זה] זו כ, ל' פאמ | כתומה כמ, פתוח י (שם) | 3 צדדין חבמ | ופתוחה כמ | מלמטן] פכ, יטה דא'י | ועוקצו הזה של מעלה] פחא, ועוקץ . . י (שם), ועוקצו הזה מלמעלן (ילה) כמ, והעוקץ שלו מלמעלה ד | שהן עומדין] שהן (שהם א¹) עתידין פאבימ, שעתידים ד | 4 מן כי | **לבעלי] שלבעלי ל | ומה] פא², מה דבימ | הן ל' אימ | 5 מקדירות] משחירות י | לעתיד לבא] לעולם הבא | **ושח] וישח ל | האדם א¹כמ | ומהו אומ' פ, מהו אומ' אח"כ א, מהו . . בתר כן ל°כ, מה כתיב בתריה י (שם) | 6 ר' ברכיה—נעשו ל' פי¹ | *לא—אלא ל°כ] לא בעמל (בלא עמל ד) ולא ביגע חא² (ובלא יגע ד) ברא . . . אלא דחא², לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה אלא א², ל' ל | 7 וכבר] שמים נעשו וכבר א, ל' כ | בהבראם בהא בראם] בהא בראם ר², בהבראם האב, ל' דפי | למלך פבי¹, משל ~ דחא | תמה פחא | 8 **ויתמהו מגערתו] ל' ל ר'—יהושע ל' פ | **אומר] א' ל | כל—השמים] כל מה שיש בארץ בריתו מן הארץ ימ, כל . . הארץ ומייתי לה מהכא הללו את ה' מן הארץ [תנינים וכל תהומות א²] אכ | 9 כל—הארץ] וכל . . הארץ פ, וכל מה שיש (וכל שיש א²כ) בשמים בריתו מן השמים אבימ | ומייתי—הכא ל' א | ליה דפ | מהכא פבי |

נוספת ע"י שגירא דלישנא ועי' מבה"י קכ"ו א' ואגה"א ח"א צד 479, ומי יגלה עפר מעיניך רבי זכריה שכתבת שיש כאן בב"ר השתנות והוספה מידי אחרון אשר לא הבין תיבת ביה ושינה אותה לתיבת בית: 1 אם העולם הבא. כאן הלשון קטוע לפי גי' רוב הספרים ועת"ג, וכ"ה במ' תהלים שנדפס מכבר ואין אנו יודעין אם העוה"ז נברא בה' ואם העוה"ב נברא בי' ממה שנא' אלה וכו' בהבראם בה' בראם הרי וכו', ובירושלמי הגי' ואין אנו יודעין אי זה נברא בה"א ואי זה מהם נברא ביו"ד אלא וכו' ועי' בפסי"ר, ועם הגי' האחרת שציינתי בת"נ מסכים הלשון במנחות שם ואיני יודע אם העוה"ב ביו"ד והעוה"ז בה"י אם העוה"ז ביו"ד והעוה"ב בה"י, ושם סגנון הדרש וכשהוא אומר אלה וכו' בהבראם אל תקרי בהבראם אלא בה"י בראם הוי אומר וכו' ועי' במ"י לעיל צד 16: 2 ומה הא זה. בירוש' מה ה"א פתוח מלמטן רמז לכל באי עולם שהן יורדין לשאול מה ה"א יש לו נקודה מלמעלן משעה שהן יורדין הן עולין מה ה"א פתוח מכל צד כך פותח פתח לכל בעלי תשובה מה יו"ד כפוף כך יהיו כל באי עולם כפופין ונהפכו כל פנים לירקון כיון שראה דוד וכו' ועי"ע ירוש' מגילה פ"א ע"א ד' תורת הראשונים לא היה לא ה"א שלהם וכו' כתום, ובפסי"ר שם מה יו"ד נקודה אחת מלמטן רמז שכל המתים יורדים וכו' ונקודה אחת מלמעלן רמז שהם עתידין לעלות וכו' מה ה"א פתוח מכל צד רמז לבעלי תשובה שיש להם פתח פתוח יו"ד כפוף וכו' ונהפכו כל פנים וכו' ועיי"ש בהערות רמא"ש, ובמ' תהלים מ"ב ומה ה"א פתוחה מלמטה וסתומה מלמעלה כך העוה"ז כל מה שנברא בו יורד בקבר ואותה עקיצה שיש בה רמז לתחיית המתים והעוה"ב נברא ביו"ד מה עיסקו של יו"ד קומתו כפופה כך קומתן של רשעים עתידין להיות מכורכמות ווירקרוקות לעוה"ב שנ' ושח וכו' כיון שראה דוד וכו', ושם נתערבו הנוסחאות, ובמנחות שם ומפני מה נברא העוה"ז בה"י מפני שדומה לאכסדרה (פירש"י שפתוח מתחתיו) וכו' ומ"ט תליא כרעיה וכו' ומ"ט אית ליה תאגא וכו' ועי' מ"ש על תמונת אות ה"א בימי המדרש הג' שי"ר בתולדות ר"א הקליר הערה י' ור"א הרכבי בספרו אלטיודישע דענקמעלער צד 118 ובמ"ע מאגאצין ח"ו צד 122 ור"א ברלינער בספרו בייטרעגע צור העבר' גראממאטיק וכו' צד 19: 5 מקדירות. משחירות, ובילק' ר' י"ט ג' כן, והגהתי ושח כגי' שאר הספרים, ובכי"ל ט"ס וישח, אבל גבהות אדם הגי' גם בדפוסים ובילק' בשני המקומות ובכי"פ וכי"א ב', ובמקרא כתוב האדם, ואפשר שנשתבש כאן מלה בשם פסוק מ' וישח אדם ושם פסוק י"א עיני גבהות אדם: 6 בהבראם. דורש בהבראם בהא בראם בנזיפה ובגערה כאדם שגוער ואינו מוציא מלה רק צועק כאלו אות הא יוצא מגרונו משל למלך שנזף וכו' וכדדרש ר"ב בשם ריב"ס בדבר י"י וכו' וזהו ויתמהו מגערתו, ובפי' ב"ר כ"י מפרש בהא בראם בבהלה ובנזיפה בראם (ומפירוש זה נרשם בגליון כי"א ב' בה"א בראם פי' בבהלה ובנזיפה) שהיו מותחין והולכין כל שעה עד שנזפם הקב"ה בבהלה ועכבם משל למלך שנזף בעבדו שהיה הולך מלפניו יותר מדאי ועמד לו עכבו בנזיפתו תמיה נבהל מגערת אדוניו כך עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו של הקב"ה ע"כ, ועי' לעיל צד 87 ובמ"י שם, ובכי"כ נמצאה הוספה בגוף הספר בהבראם פי' בוהי בראם לשון תוהו ובוהו: 7 תמיה. בכי"ח איתא תמה ונקוד[1]) ועי' במ"י לעיל צד 13 בד"ה תמיה אני: 8 ר' אליעזר וכו'. במ' קהלת שם הועתק כל המאמר בשינוים שונים עד האומר להרס ולא יזרח, ובראש המאמר נסמן כאן בכי"ל בגוף הספר במדר"ש קוהל"ת שלתנאי"ן, ובמדרש קהלת מ"ב נשתנה הדרש ר"א ור"י חד אמר כל מה שבשמים ובארץ בריתו מן השמים ומייתי לה מן הדא שנ' הללו וגו' מן השמים

[1]) תְמָה.

הללו את יי' מן השמים וגו' (תהלים קמח א) הללו את יי' מן הארץ וגו' (שם שם ז), ר' יהושע אומר כל מה שבשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן השמים ומייתי לה מן הכא כי לשלג יאמר הוה ארץ וגו' (איוב לז ו), מה שלג אפעלפי שהווייתו בארץ (אבל) אין ברייתו אלא מן השמים כך כל מה שיש בשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן השמים, ר' הונא בשם ר' יוסף כל מה שיש בשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן הארץ, ההד כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים (ישעיה נה י) [מה הגשם] אפעל״פי שירידתו מן השמים אין ברייתו אלא מן הארץ [כך כל מה שיש בשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן הארץ]. ר' יודן מייתי לה מהכא הכל הולך אל מקום אחד הכל היה מן העפר וגו' (קהלת ג כ). ר' נחמן אמר אפילו גלגל חמה האומר לחרס ולא יזרח (איוב ט ז): ר' יוחנן ור״ש לקיש ר' יוחנן אמר מלך בשר ודם בונה פלטין מי שהוא בונה את התחתונים ואחר כך בונה את העליונים אבל הקב״ה ברא העליונים ואת התחתונים ברייה אחת. ר' שמעון בן לקיש אמר בשר

א ילק' ישעיה סם ר' ס״ד (ת״ג). ילק' מכירי שם ס נ ה'. ועי' מכילתא גבלת מס' ופירתא פ״ח, מדרש תהלים פ״ו פר נ' ולעיל לד 18 וגד 68:

1 ⁰הללו—השמים וגו' ל' א | הללו—הארץ וגו' ל' א ב | 2 ⁰⁰אומר] א' ל | מה שיש בשמים | אין—אלא] ברייתו ו | ⁰ומייתי דפאי] מייתי ל | ליה ח | מהכא דפאי | 3 הוה] פמ, הוא ח, הוי דאבי | ומה השלג פ | שהויתו פחבי | שברייתו מ | אבל ל' | אין ברייתו] אינו אבימ | ⁰מן השמים] בשמים ד | כך—השמים] כך כל מה שבשמים.. אינו אלא מן השמים ו, כך כל מה שיש בשמים ובארץ בריתו מן השמים מ | 4 רב הונא פמ | רב יוסף א'מ, ר' יוסי ח | 5 ⁰ברייתו] ברייתן ד | ⁰⁰מה הגשם] ל' ל | 6 שיורד א' | ⁰⁰אלא] ל' ל | ⁰כך—הארץ דא'בם] כך כל מה בשמים..הארץ ל', ל' לפאי | 7 מן הכא מ | ⁰⁰אחד] ל' ל | 8 ר' נחמן] פא', רב.. דא'בים | ר—לקיש ל' פ | ⁰⁰אמר דפא] א' ל | פלטרין ב | מי שהוא] פ, משהוא ד, כשהוא ו, כשהוא בונה אב | התחתון ח | ואחר כך] פאב, אחר כך די | בונה] הוא ~ ד | 10 העליון ח | ברא] בנה א', בונה פי | העליונים ואת התחתונים פ, את הע' ואת התח' דא'בם, עליונים ותחתונים א', את התחתונים והעליונים ו | בריאה א', בבת ו | ⁰אמר דאי] ל' ל | בשר ודם] פחאבעמ, מלך ~ די |

וגו' וחד אמר כל שבשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן הארץ, ובברייתא יומא שם תניא ר' אליעזר הגדול אומר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות וגו' תולדות שמים משמים נבראו תולדות הארץ מארץ נבראו וחכ״א אלו ואלו מציון נבראו וגו' ועי' ד״ס: 1 הללו וגו' מן השמים וגו'. בכי״א א' וב' ליתא פסוק זה ובשני כ״י אלו ובכי״ב ובילקוט ילק' מכירי מתוסף הסדר (ושם נשמט ומייתי עד ומייתי) ועת״ג, ובסדר שלפנינו מובא גם המאמר בלי הפסוקים במ״ג ח״ב ספ״ו, וראייתו כאן ממ״ש הללו וגו' מן השמים וגו' ומונה במזמור שם כל מלאכיו וגו' כל צבאיו וגו' שמש וירח וגו' כל כוכבי אור וגו' והורש מן השמים שברייתם מן השמים ואח״כ הללו וגו' מן הארץ ומונה ההרים וכל גבעות וגו' החיה וכל בהמה וגו' שברייתם מן הארץ. וכן במ' קהלת ר״א אומר כל מה שברא הקב״ה בשמים ברייתו מן השמים וכל מה שברא בארץ ברייתו מן הארץ מאי טעמא הללו וגו' מן השמים וגו' הללוהו כל מלאכיו וגו' עד הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות אש וברד שלג וקיטור וגו' עד סוף כל המזמור ור״י אומר כל מה שברא הקב״ה בשמים ובארץ ברייתו מן השמים: 2 הוה ארץ. וכ״ה במ' קהלת ד״ו, ובכי״ל נקוד[1]. ובמקרא כתוב הוא ארץ באל״ף אבל הוה גביר (בראשית כ״ז כ״ט) בה״א ועת״ג ולעיל צד 4 ובמנחת שי איוב שם: 3 אפעלפי. כן כתוב בכי״ל כאן ובסמוך ועוד במקומות אחרים (וכ״ה בס' תשובות דונש הוצ' שרעטער ועי' במבוא שם צד ל), וכן נמצא בכי״ל בתיבה אחת אפעלפיכן אפעלגב אחרכך ואחריכן ועי' לעיל צד 20 מקומיכן: 4 ר' הונא בשם ר' יוסף. עי' במ״י לעיל צד 78 בד״ה בשם ר' יוסי: 5 מה הגשם. כן השלמתי כמו שהגי' בכל הספרים, וכן הגהתי בסמוך כך כל מה שיש בשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן הארץ, אכן גם בכי״פ ובי״א ב' וילקוט ליתא סוף מאמר זה, ובאן ובמאמר שלפנינו חסר כאן הראיה שהשלג ברייתו מן השמים והגשם ברייתו מן הארץ ועוד צ״ע איך ילפינן משלג או מגשם כל מה שיש בשמים ובארץ ועי' בפי' מהרז״ו וביפ״ת שנדחק לפרשו, וגי' אחרת במ' קהלת השלג אעפ״י שכתוב כי לשלג יאמר הוא ארץ אין ברייתו אלא מן השמים שנא' כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וגו' ר' חייא בר יוסף אומר כל מה שבשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן הארץ הגשם אעפ״י (כן הגיה שם בם״כ, ובד״ו איתא ובתי' כי כאשר ירד וגו' הגשם אעפ״י) שכתוב בו כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים אין ברייתו אלא מן הארץ ומה טעם ואיד יעלה מן הארץ, וגו' שהמאמר משובש בכל הספרים וכן צריך הגהה במ' קהלת מ״ב ועיי״ש: 8 האומר לחרס. לחמה, ולכן תיארו בלשון חרס שהוא מן האדמה כמו חרס (פי' ב״ר כ״ס), וגם במ' קהלת הגי' ר' יודן מייתי לה מן הכא וגו' רבי נחמן אמר אפילו גלגל חמה לא נברא אלא מן הארץ וגו'. ובמ' קהלת מ״ב איתא רב נחמן אמר מהכא וגו' ר' יוסי אמר אפילו גלגל וגו', ובמאמר הקודם הגי' שם ר' מאיר אומר כל אשר בשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן הארץ שנ' ואד יעלה וגו': 9 מי שהוא. וכן כתוב לעיל צד 40 מי שהן ועי' במ״י שם: 10 העליונים. וכן כתיבת התיבה בי״ד לעיל 106: ברייה אחת. ודוגמתו מאמר ר' יוחנן לעיל פ״ב מלך ב״ו בונה פלטין מבים בעליונים וגו' אבל הקב״ה מבים וגו' ראייה אחת, ומשמע שפי' עליונים כאן כל מה שיש בשמים ותחתונים כל מה שיש בארץ, ודורש אלה תולדות וגו' בהבראם שתולדות שמים וארץ נבראו ביחד ברייה אחת והוא כשטת ר״נ לעיל צד 100 אלה תולדות השמים והארץ בהבראם וגו' ביום שנבראו בו ביום הוציאו תולדות וגו' כל אחד ואחד הופיע בזמנו, ובבריאת שמים וארץ נחלקו ב״ש וב״ה לעיל סוף פ״א ובמשל שלפנינו מביאים ב״ה טעם לדבריהם שהארץ נבראת תחילה ואח״כ השמים למלך שבנה פלטין משבנה תחתית בונה העליות (ועי' במ״י שם וצד 87) דכת' ביום וגו' ארץ ושמים, ועוד שם ר' יוחנן מש' חכמים לבריאה שמים קדמו ולשכלול הארץ קדמה וגו' א״ר שמעון וגו' שלא נבראו אלא שניהם וגו' יעמדו יחדו, ובמכילתא שם מדת ב״ו כשהוא בונה בונה התחתון ואחר כך העליון אבל הקב״ה בונה העליון ואח״כ בונה התחתון שנ' בראשית וגו' והוא כדעת ב״ש שהשמים נבראו תחילה ואח״כ הארץ וכן מפרש פילון בס' מלאכת השמים פ״ז בראשית ברא אלהים את השמים

[1]) הֹוֶה

ודם עושה ספינה בתחילה מביא קורות ואחר כך מביא חבלים ואחר כך מביא הוגנים ואחר כך מעמיד עליה מוטין, אבל הקב״ה ברא הן ומנהיגיהן הה״ד כה אמר יי׳ בורא השמים ונוטיהם (ישעי׳ מב ה) ונווטיהם כת׳: ר׳ יצחק ור׳ שמעון בן לקיש ר׳ יצחק אמר בשר ודם מותח אהל אננקי על ידי שהות יג הוא רפי קימאה, ברם הכא התרקיע עמו לשחקים (איוב לז יח), ואין תאמר שהן רפין תל׳ לו׳ חזקים (שם שם), ריש לקיש אמר בשר ודם מוסך בולס אננקי על ידי שהות הוא מעלה הלודה ברם

8 ילקוט כמז י״ס, ילק׳ ישעיה סס, יכוס׳ נככוס פ״א ג׳ נ׳:

1 עושה] בונה י | מביא] אבעי. הוא ~ ד (וכן בסמוך) | ״ואחר כך] ואחר ל (וכן בסמוך) | חבלים] ע ארזים ל״דפחאבים | הוגנין ע, הגנים כ, עוגנים ר״מ, עגנים ר׳, הוגים א | מעמיד] פ. הוא מעמיד ד מביא אבעים | 2 עליה] עליהם י׳, ל׳ א׳ע | המוטין ע, מוטים א״, מוטים י׳, מוטות א׳, נווטים דר״מ ״ין פח, הנווטין ל״ | ומנהיגיהן (״הם מ) כאחד עמ | אמר] פא׳בע. ~ האל דא׳מ | ״ונוטיהם] ונוטיהן ל | 3 ונווטיהם כת׳] ומוטיהם כתיב י׳, נטיהם.. פע. ל׳ א | ר׳ — לקיש ל׳ פא | בשר ודם] פאבעי מלך ~ די (ישעי׳) | מותח] פאבעי, בונה אהל ומותח ד | 4 רפה פע | קימאה] א״. ״עה ד ״עא פא׳י (שם), קמעא בי, כמעט ע | התרקיע] פא״י, תרקיע דא׳ע | ואם דפ, אם אבי (שם) | שהם רפים די 5 חזקים] ~ כראי מוצק דפא׳בעי | מוסך] פאבבעשי׳, מוצק ד, מושך י (שם) | בולס] א׳עד. בולסא א״ בלים דב, אהל י (שם) | הוא] פע, היא ד, ל׳ אבשי | ברם] אבל י (שם) |

שברא בתחלה את השמים ועי׳ גם בס׳ החו׳ זיעגפריעד על פילון צד 148: 1 ואחר כך. בכי ל׳ איתא בכל המאמר ואח״ר והגהתי כמו שהוא גם בכי ל׳ ואחר כך בונה וכו׳, ורק בל״מ נמצא אחר בהוראת אחר כך: חבלים. וכ״ה בערוך וע׳ הגן ד׳ ובמדרש הגדול עמוד 2, ובגליון כי ל׳ מוגה ארזים כגי׳ שאר הספרים: הוגנים. בגליון כי ל׳ מפרש עוגין שלפני׳ ועי׳ ב״ב פ״ה מ״א המוכר את הספינה מכר את התורן ואת הנס ואת העוגין ואת כל המנהיגין אותה וכ״ה במשנה שבגמרא ב״ב ע״ג א׳, אבל בערוך שם מובא ואת ההוגין (ס״א עגינין) וכ״ה במשנה שבירושלמי ובבבלי בגמרא שם עוגין תני ר׳ חייא אלו עוגינין שלה וכה״א וכו׳ הלהן תעגנה וכו׳ ופי׳ רגמ״ה שם ואת העוגין אלו שקורין אנקר״ש בלע״ז[1]) שמעמידין הספינה שלא תזוז לכאן ולכאן ועי׳ ערוך ע׳ עגן, וכן מפרש בפי׳ ב״ר כ״י כאן אנקרש ועי׳ לקמן ריש פפ״ג בפי׳ ב״ר הנדפס, ושם הגי׳ בכי״ל ג״כ והוגגים. וכן הובא במה״ג ואחר כך מביא הוגנין ועת״ג, ולדעת החו׳ פליישער בעמת״ל ח״א צד 557 הוגין או הוגן הוא מל״ו[2]): 2 מוטין. נ״ל שהוא מ״ל מוט וכ״ה לפי הגירסאות המוטין מוטים מוטות, וכן הובא במה״ג ואח״כ מעביר (וצ״ל מעמיד) את המוטין ומזכיר כאן מוטין עם תשמישי הספינה ולא הספנים, ופירוש מוטין כמו שמפרש בגמרא ב״ב שם מנהיגין אלו המשוטין וכה״א אלונים מבשן עשו משוטיך וכו׳, ומן מוטים המוטין נשתבש בילקוט דפ״ר מוטים ובשאר דפוסים המוטי. והגי׳ והנווטין נשתבשו (בתמורת נו במקום מ) מן מוטים מוטין המוטין: הן ומנהיגיהן. השמים והארץ וכל מה שברא הקב״ה להנהיג ולהעמיד את העולם נבראו בריה אחת, (ואין נ״ל לפרש כאן ומנהיגיהן המלאכים), ורשב״ל דורש ג״כ אלה תולדות וכו׳ בהבראם שנבראו ביחד ומוסיף ומנהיגיהן וראייתו מקרא בורא השמים ונוטיהם רוקע הארץ וכו׳ ונווטיהם כת׳ כלומר מלא וי״ו ונוטיהם וקרי ונווטיהם או שהיה צריך לומר ונוטם אי מקרא כפשוטו שנוטה אותם וכת׳ ונוטיהם לדרש ונווטיהם ומנהיגיהן, ומפרש לנכון בפי׳ כ״א בפי׳ ב״ר הנדפס נווטים[3]) ספנים שמנהיגים הספינה, (ובעל ערוגת הבשם מביא פי׳ זה נווטי מנהיג בספינה בשם ר׳ קלונימוס ועי׳ מאגאזין חלק י״ד צד 18) וענין המשל שמדמה העולם לספינה עי׳ ביפ״ת. ובמדרש הגדול הגי׳ ומנהיגיהן כאחד ועה״ג, ובערוגת הבשם הובא ברא הם ומנהיגיהם יחדיו ומפרש שם הככבים ומזלות מנהיגים הם שמים וארץ: כה אמר יי׳. במקרא כתוב האל יי׳ וכצ״ל ועת״נ: 3 מותח אהל. עשה״כ הנוטה כדק שמים וימתחם כאהל לשבת (ישעיה מ׳ כ״ב). ובירושלמי ברכות שם הגי׳ ר׳ יוחנן ורשב״ל ר׳ יוחנן אמר בנוהג שבעולם אדם מותח אוהל על ידי שהות רפה (בד׳ מגנצ׳ מותח אהל אנגקי ע״י שהות הוא רפה) ברם הכא וימתחם כאהל לשבת וכתיב חזקים (בד׳ מגנצ׳ חזקים בראי מוצק) רשב״ל אמר וכו׳ וקודם למאמר זה גרים בירושלמי שם מילתיה דר׳ חנינא פליגא (ועי׳ במ״י לעיל צד 27 וצד 29) דא״ר אחא בש״ר חנגא תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק תרקיע מלמד שהן עשויין כטס (בד׳ מגנצ׳ כטס היך מה דאת אמר וירקעו את פחי הזהב וגו׳) יכול שאינן בריאין ת״ל חזקים יכול שהם נתרפין ת״ל כראי מוצק בכל שעה ושעה נראין מוצקים, ובפי׳ ב״ר כ״י הועתק כאן בעירבוביא וגם נראה שהיתה גירסא אחרת לפניו וז״ל בכי״ט מלמד שהן עשויין כטס כד״א וירקעו את פחי הזהב וכו׳ יכול שהם רפים לא שמעתי ועל זאת יסד הפייט בלי מירס (ובפי׳ כ״א תורה) ורפיון נראין כנרתקון בברכות ירושלמי כל שעה ושעה נראין כשעת יציקתן ר׳ יוחנן וריש לקיש ר׳ יוחנן אמר בנוהג שבעולם [אדם מותח. וכ״ה בפי׳ ב״ר כ״א] אהל אנגקי על ידי שהות הוא רפי קימעא ברם הכא תרקיע עמו לשחקים ואם תאמר שהם רפים ת״ל חזקים ריש לקיש אמר וכו׳. וגי׳ הדפוסים בונה אהל ומותח אהל משובשת: אנגקי. בכי״ל מפרש בוני שישי בשורת. ובפי׳ ב״ר כ״י אנגקי צער כלומר ע״י צער ומורח גדול. וכן כתב בא״א פרש״י ז״ל מותח אוהל בצער, ויותר נכון לפרש שמלת אנגקי[4]) מוסב׳ למטה כלומר ההכרח על ידי שהות הוא רפי או בהכרח ע״י שהות הוא וכו׳ ועי׳ אגה״א ח״א צד 411: שהות. וכ״ה בירוש׳ שם וירוש׳ שבת פ״ט פ״ד כאן לשעה כאן לשהות, והוא לשון שהייה ועי׳ עמת״ל ע׳ שהות: 4 קימאה. עי׳ לעיל צד 71: התרקיע. במקרא כתוב תרקיע בהסרון ה״א התימה ועי׳ בראב״ע, ושם פסוק ט״ו וט״ז התדע. וג״ל שנוספה הה״א בסגנון המדרש לפרש הכתוב ועי׳ לעיל צד 23 הידעתה שהר מקומו. ומפרש ואזיל ואין תאמר שהן וכו׳ אבן בירוש׳ ברכות הגי׳ כמו שהעתקתי ברם הכא וימתחם כאהל לשבת: ואין תאמר. ואין כמו ואם. וכן לעיל צד 46 אין עלת: ת״ל לו׳ חזקים. כן הגי׳ המדויקת וכ״ה בפי׳ ב״ר כ״י, ובירוש׳ שם וכתיב חזקים. ור״י הורש חזקים וריש לקיש דורש כראי מוצק: 5 ריש לקיש. בירושלמי שם ר׳ שמעון בן לקיש אמר בנוהג שבעולם אדם נוסך בולס (בד׳ מגנצא בורים) ע״י שהות וכו׳. ומוסך עפ״י הגי׳ שלפנינו שנמצא רק כאן בענין יציקה והתכה הוא מ״ר מ׳ (כמו ישעיה י״ט י״ד) ונרדף עם נסך. והגי׳ מוסך בולס אי גם בפי׳ ב״ר הנדפס בדפ״ר וכן העידו רי״ג יבער א״א שכן גירסת רש״י ובפי׳ ב״ר כ״ט אדם מתיך נוסך בולס. ובכי״ל מפרש בוני שישי בולס[5]) ובוכית ועי׳ ערוך ע׳ בלס ב׳ (ושם מוסך בלוס ובסוף הערך לנכון בולס וכ״ה בע׳ אנגקי. ובע׳ מסך א׳ בשרש ע׳ בורים) ובפי׳ ב״ר כ״י

[1]) ancora, ancre. [2]) ὄγκινος, ὀγκῖνος. [3]) ναύτης. [4]) ἀνάγκη, ἀνάγκῃ. [5]) βῶλος.

הכא חזקים כראי מוצק (שם שם) נראים כמין תרקיה, ר' עזריה על הדה דר' שמעון בן לקיש כי בו שבת מכל מלאכתו אתמהא אלה תולדות השמים וגו' אתמהא, אלא יום יוצא יום נכנס שבת יוצאה שבת נכנסת חדש יוצא חדש נכנס שנה יוצאה שנה נכנסת כי בהבראם ביום עשות
יד ײ אלהים: בית שמי ובית הלל בית שמי אומרים מחשבה בלילה ומעשה ביום בית הלל אומרים מחשבה ומעשה ביום, אמר ר' שמעון בן יוחי תמה אני היאך נחלקו אבות העולם בית שמי ובית הלל על בריית שמים וארץ, אלא מחשבה בין ביום ובין בלילה ומעשה עם דימדומי חמה:
טו ײ אלהים למלך שהיה לו כוסות רקים אמר המלך אם אני נותן בהם חמין הן נבקעים, צונין הן מקריסין, מה עשה המלך ערב חמים בצונין ונתן בהם ועמדו, כך אמר הקב"ה אם בורא אני את

1 ילקוט רמז י"ט: 4 ילקוט שם: 7 ילקוט שם:

1 כמין תרקיא **דע**, . . תרקיהם **ד'**, . . תרקיתם **א'ב**, . . נרתקיתם **פ**, . . תרקרתן **א'**, בשעת יציקתם **ל'**, בבשעת יציקתן נראין כמין תרקיא י | עזריה] **פא'בר**, ~ אמר **דא'** | הדא | °בן לקיש **ל'ד**] ל' **ל** | 2 מלאכתו] ~ אשר ברא אלהים לעשות **ל'פא'ב** | אתמהא] **אב**, ל' **דפ** | אלה] מה כת' בתריה ~ **ל'** | וגו'] והארץ בהבראם **דפב** | אתמהא] **א'ב**, ל' **דפא'** | אלא] וכי מה ענין זה לזה ~ **ל'** | ויום נכנס **אבש** | 3 יוצאת **פא'ש** | ושבת **אבשי** | וחדש נכנס **אבי** | יוצאת **א'** | ושנה **אבי** | כבהבראם | בהבראם **פ**, בהבראם **א'בי** | 4 אלהים] **פ**, ~ ארץ ושמים **דא'ב** | בית—הלל] ל' **פ** | °אומרים] א' **ל**, אומר י | ובית **דא'** (בית הלל—ביום ל' **פב**) | °אומרים **ד**] א' **ל**, אומר י | 5 תמה אני] **א'**, תמיה אני **דפ**, תמהני **א'י** | היאך] **חבי**, איך **דפא** | בית—הלל] דבית. . הלל **ד**, ל' **פ** | 6 בריאת **א'** | ובין] **א'ב**, בין **דפא'י** | 7 למלך] משל ~ **חא'** | שהית **פ**, שהיו **דאבעי** | כוסות] שני ~ **ע** | רקים] רקין **א'** | המלך ל' **עי** | אם אתן **ע** | בהן **ע**, בתוכם **פ**, לתוכן **דאב** | הן] מיד הן **א'ב**, . . הם **א'**, ל' **ע** | נבקעין] **פא'בערי**, יום **ח**, מתבקעין **ד** | צונן **פא'עי**, אם אני נותן לתוכן צונן **ח** | 8 הן] מיד הן **א'**, . . הם **א'בי**, ל' **ע** | מקריסין] **פעש**, יום **ד**, מקרישים **חי**, נקרסין **ע'**, נקרשין **א'**, יום **א'ב** | ערב **ד'פחאב** | חמין **דפי**, צונין **א'** | בצונין] **כ**, בצונן **דפא'י**, בהותחין **א'** | ונתן בהם ל' **א'י** | כך הקב"ה אומר י | אם אני בורא **פאבי** |

מפרש בולס תיבות של מתכות, והוראתו תיבה או כדור הן של מתכת כמו שהענין כאן והן של זכוכית כמו ונעשה כמין בולוס של זכוכית במכילתא בשלח מס' ב' פ"ד לפי גי' הערוך ע' בלס (ולפנינו במכילתא הגי' כ ל י ם כמו שנשתבש כאן בדפוסי' ובירוש' שם ד"ו) ובמ' תהלים קל ו פי' ד ועי' גם לעיל צד 62 ועמת"ל ח"א צד 284: 1 כמין תרקיה. שריון, וכן יתום חגיגה פ"ב ע"ז ד' מלובשין תירקי והב. והורש תרקיע לשון נופל על לשון תרקיה'), וכתוב כאן בת"א כדרכו של ב"ל להשתמש בת"א במקום א' בסוף התיבות. והיראה אחרת לתרקיא²) תרגום שבו שמות כ"ח י"ם ל"ט י"ב (ועי' בערוך שם ובא"א. ולפנינו ת"א מרקיא). כן כתב לי החו' לעף, ובכ"ל מפרש ביני שיטי תרקיה יוהר וכן בערוך שם וי"א תרקיא הוא גוהר (יוהר) והוא ל' ערבי ופי' אבן יקרה. ובהגי' שלפנינו איתא גם בירושלמי ברכות ד' מגנצא ברם הכא כראי מוצק בכל שעה ושעה הן נראין כמין תרקיא. אבל בירושלמי ד"ו הגי' ברם הכא וכו' הן נראין כשע' יציקתן כמו שאי' שם במאמר ר' אחא בש"ר הנגא שם נראין מוצקים, וא"כ הגי' כשעת יציקתן היא תמורת הגי' כמין תרקיא, וכן נסמן בגליון בכ"ל כ"א בשעת (וצ"ל כשעת או כבשעת) יציקתם, ובילק' כאן ויש"יה נאספו שתי הנוסחאות נראין כבשעת יציקתן כמין תרקיא (כ"ה לנכון כמין תרקיא בילקוט ד"ו בשני המקומות). ובפי' ב"ר כ"ים ברם הכא כראי מוצק בכל וכו' נראין כפי יציקתם תריקתם ובפי' ב"ר כי"א כמין תריקתן יציקתן ועת"ג, ובפי' הנדפס בדפ"ר נראין כבשעת יציקת (וצ"ל יציקת'), ולפי כל אלו תוספות יש עוד לפתוח בהוראת כמין תרקיה ובגוף הספר נסמן כאן בכ"ל בברכות דא"רין יש"ר: כי בו וכו' אתמהא אלה וכו'. כלומר וכי מה ענין זה אצל זה אלא יום יוצא וכו' והן כבהבראם ביום עשות וכו' וזה הראיה שהביא ר"ע על הדה דרשב"ל שעומדים חזקים כראי מוצק, והתיבות ביום עשות וכו' הן סיום המאמר, וכן מוכח פירושו בירושלמי. ושם הגי' ר' עזריה אמר על הא דרשב"ל ויכולו השמים וכו' ויכל אלהים וכו' ויברך אלהים את יום השביעי מה כתיב בתריה אלה תולדות השמים וכי מה ענין זה אצל זה אלא יום נכנס ויום יוצא שבת נכנסת שבת יוצאת חדש נכנס חדש יוצא שנה נכנסת שנה יוצאה וכתיב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים, ושם לא בא שום דרש אחר על ביום עשות וכו', וגם בילקוט רמז י"ט הגי' אלא יום וכו' ושנה נכנסת בהבראם, אבל שם המאמר מקוטע ומסורס, והציג שם ביום עשות וכו' בראש המאמר בית שמאי אומר וכו'. וכן נסדרו המאמרים בטעות במקצת דפוסים ועיי"ש בפי' ב"ר, וההגהות שבכ"ל שהן מכתב אחר ביני שיטי נר' שניתוספו ע"פ י הירושלמי, ולפני כי בו שבת נוסף עוד בגליון ויכלו השמ' והא' וכול' ע"ד, וכוונתו שצריך להשלים כאן הפסוקים: 3 שבת יוצאה. שבוע: 4 בית שמי וכו'. דרש אחר על ביום עשות וכו', ובכ"ל מוגה כאן ביני שיטי ב"ר עשר י' אלהים א' הש': ומעשה ביום. דכתיב ביום עשות (פי' ב"ר כ"י), ומחשבה קדמה למעשה וכן דרך בני אדם שמחשבים בלילה ועושים ביום ועי' לעיל צ"ר את תולדות ובפרקי דר"א פ"ח. ואפשר שכוונת המאמר שגם שמים וארץ עלו במחשבה להיבראות קודם שנבראו כמו שנדרש לעיל פ"א צד 6 בענין הדברים שנמנו שם, ודוגמתו הרעיון בשיטת פילון במלאכת העולם פ"ז ופ"י שהקב"ה ברא תחלה שמים וארץ בעולם אור השכל ואח"כ ברא שמים וארץ הגשמיים ועי' זיגפריעד שם צד 233 ואגה"ת ח"א צד 17, ובכ"ל מוגה בלילה ביני שיטי וכן סוף המאמר בית הלל א' מחשבה ומעשה ביום ועי' גם בח"ג: 5 תמה אני. וכן סגנון מאמר רשב"י בפלוגתא דב"ש וב"ה לעיל צד 13 תמיה אני היך נחלקו אבות העולם וכו' ועיי"ש בח"ג. ועוד נחלקו ב"ש וב"ה לקמן פ"ד ב"ש א' לא כשם יצירתי בעוה"ז וכו': 6 ומעשה עם דימדומי חמה. בסמוך למעשה כתוב ויהי ערב (פי' ב"ר כ"י): 7 ײ אלהים. דורש ײ מדת רחמים אלהים מדת הדין, וכן לקמן פל"ג ופע"ג במאמר רשב"נ בכל מקום שנ' ײ מידת רחמים וכו' בכל מקום שנ' אלהים מידת הדין, ולקמן ריש פי"ג אמרו מזכיר שם מלא עולם מלא על מה שנ' כאן ײ אלהים ובכל מעשה בראשית לא נזכר אלא אלהים: שהיה לו. עי' בפי' לעיל צד 43 בד"ה שהיה לו: רקים. בערוך ע' קרס ג' ג"כ הגי' רקים, ובמדרש ר' פירא נסמן בגליון בע' גרי' רקים ועת"י: צונין. עי' בפי' לעיל צד 48 בד"ה צונין: 8 מקריסין. כמו מקרישין ועת"ג ובפי' לעיל צד 28, ופי' נתבוצצים, וכן לעיל צד 26 וצד 31 ובשינוי קרשו ולקמן פל"ג חמא חמן

¹) κωμάκια pl. — ²) ἱερακίας.

העולם במידת רחמים הוי חיטוייה סגין במידת הדין אין העולם מתקיים, אלא הריני בוראו במידת הדין ובמידת רחמים והלווי יעמוד ייי אלהים:

9d ארץ ושמים ללגיון שהמליך את המלך תחילה, אמר המלך הואיל וליגיון זה המליכני טז
תחילה הריני נותן לו פרוקופי שלא תזוז ממנו לעולם, כך אמר הקב״ה הואיל והארץ הזאת עשת ציביוני תחילה הריני נותן לה פרוקופי שלא תזוז ממנה לעולם ההד יסד ארץ על מכוניה בל תמוט וגו׳ (תהלים קד ה):

פרשה יג

ב ה) וכל שיח השדה הכא את אמר וכל שיח השדה ולהלן את אמר ויצמח ייי א

1 עי׳ פסיקתא רבתי פ״מ (קס״ז א׳) : 8 ילקוט שם. ילק׳ תהלים כ׳ תתס״ב, ילק׳ מכירי תהלים ק״ד סי׳ כ״ב, ועי׳ מדרש תהלים ל״ג סי׳ ב׳ || 7 ילק׳ רמז כ׳, ועי׳ חולין ס׳ ב׳ :

1 הרחמים א[1] | הוי] ה, הויא י, הוו דפ, הוון כ, והם א[1] | חטוייה פ, חטיוה ד[1], חטייה ה, חטיא י, חטיין א[1], חטאין כ | סגין] פה, סגיין א[1]ב, סגיאין י, ־אי׳ ד | ואם במדת ה | אין—מתקיים] לא קאי עלמא פ, היאך העולם יכול לעמוד דהאי, היאך יכול לעמד ב | הריני] אני פ | בורא אותו ד,הא[2]בי, בורא אותם א[1] | במדת. . הרחמים י, במדת רחמים ובמדת הדין ה | 2 והלוואי ה, והלוואי דא, ולואי פ, הלואי בי | ייי אלהים] הוי ייי אלהים פ, ל׳ דאכי | 3 *לליגיון] ליגיון ל, ללגיון פא[2]בי, משל . . דא[1]מ | והלגיון הזה י | *המליכני דאמ] הוא המליכני פ, המליכוני ל | 4 הריני] אני פ | פרוקופי] בר[2]י (תהלים). פרוקפי דר[1]מ, פרקופי א[2]י. פרוקונפי א[1] (וכן בסמוך), פרנקי פ (וכן בסמוך) | הזאת ל׳ פא[1]בע | עשת] פבע, עשתה דא[1]מ | 5 צביוני | **לה] לו ל | פרוקיפי] ע, פרוקפי דמ, פרקופי א[2] | 6 וגו׳] עולם ועד דכעמ ||
7 השדה] פהא[2]בי, ~ טרם וגו׳ א[1], טרם יהיה בארץ ד | את אומר פ, איתמ׳ אכ, אומר י, אמר ה | וכל ל׳ פ | השדה] ~ טרם יהיה בארץ א[1]בר[1] | את אומ׳ פ, איתמ׳ א[2], הוא אומר א[1]כי, אמר ה | ויצמח—וגו׳] תדשא (תוצא ר[2]) הארץ דשא ר, ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע ש, ותוצא . . דשא ויצמח ייי אלהים מן האדמה כל עץ נחמד א[2] |

עמודיא מכסיין בטפיטין בצינה שלא יקרשו ובשרב שלא יתבקעו: 1 חיטוייה סגין. החטאים רבים, וכן כתיבת המלה ביו״ד בכי״ל לקמן סוף פי״ח מאי זו חיטיה וריש פל״ח חטאת פימו מחיטייה שהוציאו מפיהם, ות״י במדבר י״ח מ׳ חטוותהון ועי׳ דאלמאן צד 154 : הריני בוראו וכו׳. וכן לקמן פכ״א פ׳ וישלחהו ייי אלהים כשבראו בראו במידת הדין ובמידת רחמים וכשטרדו טרדו במדת הדין ובמידת רחמים, ובפסי״ר שם מה עשה שיתף שניהם מדת הדין ומדת רחמים וברא את העולם שנאמר ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים ועי׳ לעיל צד 69, ובמדרש שיר השירים הוצאת הח׳ ר״א גרינהוט ל״ט ב׳ אמר הקב״ה אם אני בורא את העולם במדת הדין אינו יכול להתקיים ואם אני בוראו במדת הרחמים אינו יכול להתקיים הריני בוראו במה״ד ובמה״ר ההי״ד ביום עשות ה׳ אלהים וכו׳ : 2 והלווי יעמוד. וכן איתא בסגנון זה לעיל צד 9 אלא אמר הקב״ה הריני בוראו בלשון ברכה והלווי שיעמוד ועיי״ש וצד 69 בח״נ : ייי אלהים. הוא סיום המאמר כמו שמוכח מפסי״ר ומדרש שה״ש ומגי׳ כי״פ הוי ייי אלהים, ולקמן ריש פי״ד בפתיחה מלך במשפט יעמיד ארץ וכו׳ הוכיחו מקרא בראשית ברא אלהים שברא העולם בדין: 3 ארץ ושמים. דורש למה הוא מקדים ארץ לשמים, ובי״כ נוסף פירושו בגוף הספר „למה ארץ תחלה״, ולעיל סוף פ״א הביאו בית הלל מפסוק זה ראייה לדבריהם שהארץ נבראת תחלה ואח״כ השמים, ועוד שם א״ר תנחומה וכו׳ ולשיכלול הארץ קדמה ביום עשות וכו׳ א״ר אלעזר בר״ש וכו׳ למה פעמים הוא מקדים ארץ לשמים ושמים לארץ וכו׳ ששניהם שקולים זה כזה: ללגיון. כן הגהתי, ובילק׳ תהלים שם המאמר מכורס לגיון שהמליך את המלך תחלה דכתיב ביום עשות וכו׳ אמר המלך הואיל וליגיון זה וכו׳, ובמ׳ תהלים שם בדרש אף תכון תבל בל תמוט המשל בסגנון אחר אמר ר׳ איבו למלך שמלך תחילה עמד לגיון אחד אמר לו הימנון (ועי׳ לעיל צד 64) נתן לו המלך פרוקפו שאינה זזה ממנו לעולם כך כיון שמלך הקב״ה בעולמו אמרו המים תחילה הימנון שנאמר מקולות מים רבים אמר להם הקב״ה חייך שאני נותן לך פרוקפי שנ׳ יסד ארץ וכו׳ ועיי״ש בהערות ר״ש באבער, וענין המשל שאירע פעמים רבות שחיל אנשי המלחמה בחרו להם אחד משרי צבאות להיות לקיסר לרומיים והוא נתן לזה הלגיון שהמליך אותו תחלה פרוקופי[1]) כבוד ויקר מכל הלגיונות ועי׳ ציעגלער קעניגסגלייכניססע צד 73, ולנכון מפרש בכי״ל ביני שיטי פרוקופי כבוד, ובפי׳ ב״ר כ״י מתנה ועי׳ ערוך ע׳ פרקופי ולעיל צד 11 במ״י, ובכי״פ הגי׳ פרנקי ומפרש בגליון שם פרס: 4 עשת ציביוני תחילה. עשתה רצוני תחילה כמו שדרשו לעיל צד 37 ארץ שרצתה לעשות רצונו וצד 38 כמכה לעשות רצון בוראת עץ עושה פרי וכו׳ והארץ הוציאה תולדותיה אילנות ודשאים תחלה ביום השלישי קודם שנבראו חמה ולבנה ומזלות ועי׳ לעיל צד 96 ובפי׳ מהרז״ו, ובכי״כ נוסף כאן בגוף הספר לכך נקראת ארץ שרצת לעשות רצון קונה:

פרשה יג. בכי״א א׳ וב׳ פרש׳ י״ב, ופרשה זו אינה מתחלת בשום פתיחה וכמו כן פס״ו פי״ז פי״ח פכ״ה פל״ה פל״ז, וכולן הן פרשיות בפ״ע בכל כ״י (חוץ מקיצור ב״ר בכי״ת שנחלק רק לפי הסדרות), ולכן אין לדון שבל פרשה שאין פתיחה בהתחלתה היא המשך הפרשה שלפניה ועי׳ במ״ח חלק ל״ד צד 364 וחלק ל״ט צד 490: 7 וכל שיח השדה. הכא אמר הכתוב וכל שיח וכו׳ טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח ולהלן פסוק ט׳ ויצמח וכו׳ כל עץ נחמד וכו׳ בתוך הגן, ואעפ״י שכתוב כאן כי לא המטיר וכו׳ ואח״כ כתוב ואד יעלה וכו׳ ויטע ייי אלהים גן בעדן מקדם וכו׳ ויצמח וכו׳ כיוון למה שדרשו לקמן פט״ו מקדם וכו׳ קודם אדה״ר אדם נברא בששי ג״ע בשלישי ועי׳ לעיל צד 96 וצד 101 ולקמן סוף פכ״א (וגם לפי פשוטו פירוש הכתוב ויטע וכבר

[1]) προχοπή.

אלהים וגו' (בראשית ב ט) אתמהא, אמר ר' חנינא להלן לגן עדן וכן ליישובו של עולם. תני ר' חייא
ב אילו ואילו לא צימיתי עד שירדו עליהן גשמים: וכל שיח השדה כל האילנות כאילו מסיחין אלו
עם אלו, כל האילנות כאילו מסיחין עם הבריות. כל האילנות להצוותן שלבריות נבראו, מעשה באחד
שבצר את כרמו ולן בתוכו ונשבה הרוח ופגעתו. וכל שיחתן שלבריות אינן אלא על הארץ, עבדת
ארעא לא עבדת אתמהא. וכל תפילתן שלבריות אינן אלא על הארץ, מרי תעבד ארעא מרי תצלח
ארעא, כל תפילתן שלישראל אינן אלא על בית המקדש, מרי תבני בית מקדשא, ואימתי תבנה
בית המקדש:

1 אתמהא] אב, ל' דפ | חנינת ד, חנן ש, יוחנן א' | ובאן דפ', והכא א' | ליישובו פא' | תאני דא' |
2 צימיתי ת, צמחו דפאי | עד] אלא ~ פ | עליהן ל' פא' | כאילו ל' אב | מסיחין] פח, משיחין דאבי |
אלו עם אלו] זה לזה פ | 3 כאילו ל' אב | מסיחין] ח, משיחין דפאבי | להצוותן] פח, להציתן כ, להיציתן ב,
להניתן א', להגייתן י', להנאתן דא'ר' | באחד] באדם אחד א'בי | 4 ונשבה] ובאת דפאב, ובא חי | כל ל'
בריות דפאב, הבריות י | *אינן פא'בי] אינו ל, אינה דא' | עבדת—עבדת] עבדת.. עבדת ארעא פ, עברא..
עבדא י, (עבדת—הארץ ל' א') | 5 אתמהא] א'ב, ל' דפ | כל פחא'ב (וכל—תצלח ארעא ל' י) | תפלתן של
בריות דפא' | *אינן פא'ב] אינו ל, אינה ד | מארי א' | תעבד] חאבר', תעביד דפר' | מארי א' |
6 תפלתן דפאי, תפלה ח | ישראל] בריות ר | *אינן פא'ב] אינו לי, אינה דא' | **על] ל' ל |
יתבני דפח, אימת יתבני א'ב (מרי—מקדשא ל' ד'א') | בית המקדש א', מקדשא פ | ואימתי] מרי מתי ד,
מרי חא'ב, מרי אימתי פ, מארי אימת א' | תיבני א', יתבני דחא'ב | 7 המקדש] א', מקדשך פ,
מקדשא דחב |

נמע ועי' בראב"ע וברמב"ן שם), ומשני ר' חנינא להלן לג"ע כמשמעות הפסוק וכאן וכל שיח וכו' טרם יהיה
בארץ ליישובו של עולם בכל הארץ חוץ מג"ע, והא דלא פריך מותוצא הארץ דשא וכו' דכתיב ביום ג' מפרש
ביפ"ת משום דלהתשובת ר"ח מוקמי' לה בג"ע תפס הכא קרא דויצמח דמיירי בג"ע דהתשו' תהיה תשובתו יותר
קרובה עיי"ש, ובכי"כ איתא פירוש נוסף בגוף הספר להלן לגן עדן בלא עבודה ויגיעה וכן שדה ליישובו
של עולם, ובפי' ב"ר כ"י גורס ומפרש הכא את אמר וכל שיח השדה וכו' והיינו בששי אלמא דלא נבראו האילנות
והעשבים אלא ביום שנברא אדם כדמוכח קרא ואדם אין כלומר לצורך מה היו נבראים קודם יום ו' וכו' ולהלן ביום
ג' את אמ' תדשא (בפי' ב"ר כ"א תוצא וצ"ל ותוצא) הארץ דשא אלמא דנבראו בשלישי לגן עדן האילנות
והעשבים שבג"ע היו מיום ג' וכו', ובפי' ב"ר הנדפס מובא הפסוק ותוצא הארץ דשא וכו', ושתי הגירסאות בכי"א
ב' וכתוב שם בינו' ששי על ותוצא הארץ דשא „גרש"י", ובהד"ק בראשית א' ה' הביא המאמר בהגי' שלפנינו
עיי"ש, והרש אחר בחולין שם רב אסי רמי כתיב ותוצא הארץ דשא בתלת בשבתא וכתיב וכל שיח השדה טרם
יהיה בארץ במעלי שבתא מלמד שיצאו דשאים ועמדו על פתח קרקע עד שבא אדה"ר ובקש עליהם רחמים וירדו
גשמים וצמחו וכו' והוא כתני ר' חייא כאן: 2 לא צימיתי. וכ"ה בכי"ת צימתו בבנין פיעל כל"ם יחזקאל ט"ז ז',
והיו"ד השני בצימיתו היא במקום שוא ועי' מבהי"י י"ח ב' ומ"ח חלק ל"ז צד 209: כאילו מסיחין. וכל שיח
פירשו לפי המדרש וכל האילנות וכן תרגמו וכל אילני חקלא, והיה צריך לומר וכל עצי השדה ודורש שיח לשון
שיחה כל האילנות כאילו מסיחין (ועי' לעיל צד ... בפי' ב"ר ... ועי' לעי' פראנקענבערג צד ...)
אלו עם אלו וכו' כאילו מסיחין עם הבריות, וכן מפרש בפי' ב"ר כ"ח וכל שיח השדה וכל אילן לא נאמר
והכי דריש מיגות לשום סיחה, ושם מפרש בדוחק כאילו מסיחין עם הבריות שהאדם עובדן והם נותנין פירות
ובענין משא ומתן הוא ועי' בפי' ב"ר הנדפס, ומסתבר כפי' השני שם כאילו מסיחין עם הבריות כשהרוח מנשבת
ביניהם נשמע קול ביניהם והייט שיחתם, וגם מסיחין אלו עם אלו פירושו כן, וכן כתב ביפ"ת ולי ירי' שסיחתן היא
נשיבת הרוח אשר בתוך האילנות שמתנועעים ומשמיעים קול כאלו מסיחים זה עם זה ועם השומע וכראמ' לקמן פמ"ז אומרים
לאילני מאכל למה אין קולכם הולך וכו' ועוד העיר שם על ענין שיחת דקלים שמוזכר סוכה כ"ח א' וב"ב קל"ד א'
ועיי"ע מס' סופרים פט"ז ה"ט ובערוך הש' ע' סח א' ותורתן של ראשונים ח"א צד 63, ובכי"כ נוסף פירוש זר בגוף הספר
מסיחין אלו עם אלו וכו' משיחין עם הבריות „באותו זמן כמה דורות עד שלא בא ירובעל הלקו העצים עם האמר כל
מתלוקת שני ותאמר להם הגפן ותאמר הזית ותאמר התאנה אין אמירה בתורה אלא של אמת": 3 להצוותן. גי' זו מקויימת
גם עי' כי"ם וכי"ת ופירושו כמו כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה (ברכות ו' ב') האילנות נבראו לצוותא לבריות
כלומר לחברותא ולשיחה בין אדם לחברו ומעשה באחד שלן בכרם ונשבה הרוח באילנות ופגעתו, ובפי' ב"ר נדחק
בפירושו שמדייק כ"ד ואדם אין שתלה צמיחתן באדם ואע"פ שלהנאתן נבראו פעמים שנכשל בהם כההוא מעשה,
ובגליון כ"א ב' נסמן גרש"י להציתן והוא כגי' כי"ב וכן מובא בפי' ב"ר כ"א ל"א להציתן של בריות, ומפרש
שם והיינו להנאתן, ובילקוטין מבראשית רבא בסוף פי' ב"ר כ"ם הובא אית דגרסי כל האילנות להזיקן של
בריות נבראו וכן עיקר ולשון שיח כמו שוחי וכעסי (ש"א א' ט"ז) ועל אותו מעשה מביא מאותו שבצר את כרמו
וכו', ופירוש נוסף בכי"כ להציתן של בריות וכו' ומבשולן שיח שוחות שוחה ללכדני (ירמיה י"ח כ"ב, והכתיב שם
שיחה) שמצללים בהם רוחות רעות, ועיי"ע ביפ"ת שכתב ויראה דדריש וכל שיח השדה מלשון שד, ושם מפרש
ובאת הרוח פי' הרוח שהיה יושב בתוכו כענין הרוח שהיה על המעין בוי"ר פכ"ד סי' ג' ועיי"ש ומדרש תהלים
כ' סי' ד' ותנחומא קדושים סי' ט' ועפ"י המאמר שם אפשר שפי' ופגעתו כאן שנגלה לו אותו הרוח ועי' לקמן פ"כ
בן דמר רוחי ההקלא מבין וכו' מאן דאמ' היגון בישין וכו', ואם כוונו כאן לרוחא בישא משמע ופגעתו פי' שנפגע
ונשתטה ועי' לעיל צד 18 בפי' בדיה הלך לו ב"ז, ובגליון כ"י נסמן להגיתן במקום להצוותן ועליו כתוב י' כאילו
צ"ל להגייתן ועיי"ג ולעיל צד 71 וצד 78: 4 אינן אלא על הארץ. דורש וכל שיח השדה שכל שיחתם של בריות
הן בענייני השדה עבדת ארעא עשתה הארץ פירות או לא עשתה, והגהתי כאן ובסמוך אינן, ובמלת ביריות היו"ד ג"כ
במקום שוא, וכן איתא בביריות לקמן בפי' ד' ופי' י"ב ועי' לעיל צד 98: 5 וכל תפילתן וכו'. דורש השדה כמו במאמר הקודם
ודורש שיח כאן ובסמוך לשון תפילה הבריות מתפללין להקב"ה תעשה הארץ פירות ותצלח, וכן דרשו לקמן פ"ס ויצא
יצחק לשוח וכו' אין שיחה אלא תפילה תפילה לעני וכו' ולפני יי' ישפך שיחו וכו' ועיי"ש וברכות כ"ו ב', ובכי"ל כתוב
תפלתן ונוסף יו"ד בינו' ששי בדרכו של כי"ו זה לכתוב התיבות מלאות יודי"ן או ווי"ן: 6 על בית המקדש. דורש שדה

כי לא המטיר י״י אלהים על הארץ מזכיר שם מלא על עולם מלא, כך הוא מזכיר שם ג
מלא בירידת גשמים, אמר ר׳ שמעון בן יוהי ג׳ דברים שקולים זה בזה ואילו הן ארץ ואדם ומטר.
אמר ר׳ לוי בר חייתה ושלשתם מן שלשה אותיות ללמדך שאם אין ארץ אין מטר ואם אין מטר אין
ארץ ואם אין שניהם אין אדם: אמר ר׳ הושעיה קשה היא גבורת גשמים ששקולה כנגד כל מעשה ד
בראשית מה טע׳ עושה גדולות עד אין חקר (איוב ה ט) במה בנותן מטר על פני ארץ ושולח
מים על פני חוצות (שם שם י). ר׳ אחא מייתי לה מן הכא עושה ארץ בכוחו וגו׳ (ירמיה י יב)
לקול תתו המון מים בשמים וגו׳ (שם שם יג) ואין קול אלא גשמים היך מה דאת אמר תהום אל

1 ילקוט שם: 4 ילק׳ איוב כ׳ תתל״ט, ילק׳ מכירי תהלים פ״ה סי׳ ג׳, מדרש קהלת פ׳ כל הנחלים (ס׳ ז׳), ועי׳ תענית ב׳ א׳ ז׳ ב׳ ח׳ ב׳ ס׳ ג׳:

1 מזכיר שם מלא] שם מלא הזכיר י | כך] פ, א״ר חלפא (חילפא א[1], חלפאי ד, תילפי ה) כשם שהוא מזכיר (שמזכיר א) שם מלא על עולם מלא ~ ל[0]דחא, כשם שהזכיר . . עולם מלא ~ י | הוא ל׳ פאבי | 2 על ירידת י | ג׳] שלשה פחאב | בזה] פא[2]ב, כזה דא[1]חי | ואילו הן ל׳ אבי | אדם ארץ מטר י | 3 חייתא א[1]ב, חיתא פא[2], חייא ד | ושלשתן | מן שלשה] פה, מג׳ ד, מן ג׳ ג׳ א, משלש שלש י | *אותיות ל[0]דחאבי] אותות פ, איתים ל | 4 אושעיא אב, יהושע י | קשה] גדולה כ | גבורת] ירידת י | שהיא שקולה | 5 מה טעם אבים, מאי טעמיה ד, שנ׳ פ | עד אין] פא[1]בים, ואין ד | הקר] ים ~ וגו דא[1], נפלאות (ונפלאות א[2]ב) עד אין מספר פא[2]ב | במה] וכתיב בתריה י | בנותן] פאבמ, הנותן די | 6 אחא] נתן מ | מהכא | בכחו דפאי | וגו׳] א[1], מכין תבל בחכמתו דבים, מכין תבל ובתבונתו נטה שמים פ | 7 [0]לקול] מה כתי׳ בתריה ~ ד | גשמים] מטר מ |

זה ב״ה, וכן דרשו לקמן פכ״ב ויהי בהיותם בשדה אין שדה אלא בית המקדש המד״א ציון שדה תחרש ובפסחים פ״ח א׳ ולא כיצחק שכתוב בו שדה שנ׳ ויצא יצחק לשוח בשדה, ובפסי״ר פל״ט ומדרש תהלים פ״א סי׳ ב׳ אברהם קרא לבית המקדש הר וכו׳ ויצחק קרא אותו שדה שנ׳ ראה ריח בני כריח שדה ועי׳ גם בפי׳ ב״ר: 1 שם מלא. י״י אלהים: על עולם מלא. בפסוק שלפניו אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות י״י אלהים וכו׳ ועי׳ לעיל צד 112, וכך הוא מזכיר שם מלא כאן בירידת גשמים כי לא המטיר י״י אלהים וכו׳, וכן איתא עוד לקמן ריש פט״ו ויטע י״י אלהים גן וכו׳ למה הוא מזכיר שם מלא במטעת הזו וכו׳, וקשה שהרי בכל הפרשה נזכר שם מלא ביצירת אדם וייצר י״י אלהים וביצירת החיה ויצר י״י אלהים מן האדמה כל חית וכו׳ ובפ׳ ויבן י״י אלהים את הצלע וכו׳ ועי׳ ביפ״ת, ולנכון כתב גם שם שאין לפרש ג׳ דברים וכו׳ ארץ ואדם ומטר שבשלשתם נזכר שם מלא זה אחר זה ביום עשות וכו׳ כי לא המטיר וכו׳ וייצר י״י אלהים וכו׳ שהרי לא נזכר שם מלא על הארץ לבדה ועוד דבגן ובחיה נמי נזכר שם מלא: 2 זה בזה. וכ״ה סגנון הנכון וכן לעיל צד 14 שקולים זה כ ז ה ועיי״ש במ״י: 3 מן שלשה אותיות. כן הגהתי וכ״ה לעיל צד 73 הינון אותיות וכו׳ ועח״נ ומ״ש ר״א ברלינר בספרו בייטרעגע צור העבר׳ גראממאטיק וכו׳ צד 10, וגם במקרא אות ל״ז ול״נ, ובכי״ב לקמן פכ״ב א י ת י ם גמים וכו׳ הוא הקבוץ מן א ת ולעיל צד 12 ולקמן פנ״ב בכי״ל כתוב א ת י ם גמים. והדרש ושלשתם מן שלשה אותיות ללמדך וכו׳ צ״ע שהרי כמה דברים הם מג׳ ג׳ אותיות, ובכי״ל נוסף ביני שיטי אחרי המלות ושלשתם מן „פסוק אחד שנ׳ כי לא המטיר י״י אלהים על הארץ ואדם אין" (ועי׳ סגנון הלשון ושלשתן בפסוק אחד בירוש׳ תעניות פ״ג ס״ו ג׳ פ״ד ס״ח א׳ מגילה פ״ג ע״ד ב׳), ובמ״כ כתב ומצאתי שראוי להגיה כך ואם אין שניהם אין אדם ואם אין אדם אין שניהם שנ׳ כי לא המטיר וגו׳ ואדם אין: 4 א״ר הושעיה. במד׳ קהלת שם הסמיך מאמר זה למאמר ומהיכן הארץ שותה וכו׳ ר׳ אליעזר אומר וכו׳ ור׳ יהושע אומר ממים העליונים וכו׳ והעננ׳ מתגברין וכו׳ ואין טיפה נוגעת בחברתה וכו׳ ולמה קורא אותן שחקים וכו׳ ר׳ שמואל בר נחמן אמר כדקין הללו של בהמה ד א מ ר ר׳ י ה ו ש ע קשה יום י ר י ד ת גשמים שהיא שקולה כנגד כל מעשה בראשית ומה טעם עושה גדולות וכו׳, ומחלוקת ר״א ור״י הובאה גם בברייתא תענית ט׳ ב׳ ומסיים שם ואין בין טיפה לטיפה אלא כמלא נימא ללמדך שגדול יום הגשמים כיום שנבראו שמים וארץ שנאמר עושה גדולות וכו׳ וכתיב הנותן מטר וכו׳ וכתיב להלן הלא ידעת וכו׳ אלהי עולם ה׳ אין חקר לתבונתו, ואין להוכיח משם שצ״ל כאן אמר ר׳ י ה ו ש ע כמו שחוה דעתו רב״ז באכער באגה״א ח״א צד 99, וכל המאמר שבמד׳ קהלת עד כדקין הללו וכו׳ הוא לפנינו למטה צד 119 וצד 120, וגם המאמר דאמר ר׳ י ה ו ש ע קשה יום י ר י ד ת גשמים וכו׳ נובע מב״ר כאן ומסכים עם גי׳ הילקוט איוב שם, ונמצא לפעמים ר׳ יהושע במקום ר׳ הושעיה ועי׳ בח״נ ומ״י לעיל צד 1 ובח״נ צד 76 ועיי״ע באגה״א שם צד 98 וצד 108, ובתענית ז׳ ב׳ גרסינ׳ אמר רב א ו ש ע י א גדול יום הגשמים שאפי׳ ישועה פרה ורבה בו וכו׳ א״ר תנחום בר חנילאי אין הגשמים וכו׳ ועוד שם ב׳ א׳ מאי ג ב ו ר ו ת גשמים א״ר יוחנן מפני שיורדין בגבורה שנ׳ עושה גדולות וכו׳ וכתיב הנותן מטר וכו׳ מאי משמע וכו׳ אתיא חקר חקר מברייתו של עולם כתיב הכא עושה וכו׳ וכתיב התם הלא ידעת וכו׳ וכתיב מכין הרים בכחו נאזר בגבורה, וג״ל שעפ״י המאמרים שלפנינו והפסוקים שהובאו כאן הועתק במדרש הגדול עמוד 70 בפ׳ ואד יעלה וכו׳ ר׳ הושעיה אומ׳ מצינו בתורה בנביאים ובכתובים שירידת הגשמים שקולה כנגד מעשה בראשית בתורה מנ׳ דכת׳ אלה תולדות השמים והארץ וכת׳ ואד יעלה מן הארץ בנביאים מנין דכת׳ עושה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו ובתבונתו נטה שמים לקול תתו המון מים בשמים בכתובים מנין דכת׳ עושה גדולות ואין חקר ונפלאות עד אין מספר הנותן מטר על פני ארץ: 5 עד אין חקר. עח״נ, וכ״ה עד אין חקר תענית ט׳ ב׳, ושם ב׳ א׳ ובמ׳ קהלת ד״ו עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר, וכוונו לפסוק איוב ה׳ ט׳ ולפסוק שלאחריו הנותן מטר וכו׳, ובמקרא שם עשה גדלות ו א י ן ח ק ר נ פ ל א ו ת וכו׳, ובאיוב ט׳ י׳ עשה גדלות עד אין חקר ונפלאות וכו׳ ושם נמסר ב׳ פסוק׳ בסיפר׳ כמעין בהון וסי׳ קדמאה וכו׳ תניינא וכו׳ ועי׳ במנחת ש״י שם ה׳ ט׳ ובח״א מהרש״א ור״ס תענית ב׳ א׳ ובהגהות הגרי״ב שם וב׳ ב׳ ובמ״י לעיל צד 35 בד״ה בשביל וכו׳, ובגמ׳ שם בשני המקומות יליף אין חקר גז״ש מברייתו של עולם כמו שהעתקתי: בנותן מטר. אינו ט״ס אלא מסגנון המדרש במה בנותן, ובמ׳ קהלת שם הגי׳ במה הנותן ועח״נ: 6 בכוחו. וכן לעיל צד 46 מתיש את כוחו, ובכי״ל לקמן פ״ל שהיה כוחו יפה וכו׳ שכוחו רע, פל״ב אחת כוחה יפה ואחת כוחה רעה, פמ״ג מכות אותה הברכה, פמ״ד גדול כוח אברהם, ובירוש׳ ברכות פ״ט י״ג ג׳ שכוחו מלא וכו׳ ופסחים פ״ז ל״ד ד׳ שהורעת כוחו וכו׳ ייפיתה כוחו ועיי״ש בכל הסוגיא, ועיי״ע בח״נ לעיל צד 68 ובהקדמת רד״צ האפפמאנן

תהום קורא לקול צנוריך (תהלים מב ח). ר' יצחק [אמר] מרצה בקורבנות רצית ייי ארצך (שם פה ב). ר' סימון אמר מכנסת את הגליות שבתה שבות יעקב (שם שם). ר' יוחנן אמר אוספת העברה אספת כל עברתך (שם שם ד). ר' תנחום בר חנילאי אמר מכפרת על החטאים שני נשאת עון עמך וגו' (שם שם ג). ר' חייא בר אבא אמר שקולה כנגד תחיית המתים, ר' אבא בריה דר' חייא אמר אף חכמים קבעוה בתחיית המתים בזו יד ובזו יד בזו פתיחה ובזו פתיחה, בזו יד היתה עלי יד ייי (יחזקאל לז א). ובזו יד פותח את ידך (תהלים קמה טז). בזו פתיחה יפתח ייי לך (דברים כח יב). ובזו פתיחה הנני פותח את קברותיכם (יחזקאל שם יב). ר' יודן בשם ר' אלעזר בזו שירה ובזו שירה, בזו שירה ירונו יושבי סלע (ישעיה מב יא). ובזו שירה יתרועעו אף ישירו (תהלים סה יד). ר' חייא בר בא אמר גדולה מתחיית המתים שתחיית המתים לאדם וזו לאדם ולבהמה, שתחיית המתים לישראל וזו לישראל ולאומות: גוי אחד שאל את ר' יהושע אמר לו אתם יש לכם מועדות ולנו יש מועדות, בשעה שאתם שמחים אין אנו שמחים, ובשעה שאנו שמחים אין אתם

1 ילק' תהלים ר' תשי"ג: 4 ילק' תהלים שם, ילק' מכירי שם קפ"ה סי' י"ט, ועי' ברכות ל"ג א', תענית ז' א', ירוש' ברכות פ"ה ה"ב, דברים רבה פ' כי תבא (פ"ז סי' ו'): 8 עי' בפרי הלוחות סי' כל"ג: 10 דברים רבה שם (ס"י ז'), מדרש תהלים קי"ז סי' א':

1 ר' יצחק אמ' א'ב', . . אומ' א'⁰, א"ר יצחק ד' | מרצה] שהיא ~ ד' | בקרבנות פא'¹, בקרבנות דא'ים | ארצך] ולהלן הוא אומר יעלו לרצון על מזבחי ד | 2 ר' סימון] ר' יצחק בן פדיה ם | אומר א'ים | מכנסת] א', שהיא ~ א'ים, אף ~ דפ | שבת | שבית א'ב | ר' יוחנן] פ, ר' יוחנן בר מריה ד, . . . בן פדיה א'בי, ר' יודן בר פדיה א'³ | אומר ד' | אוספת] שהיא ~ דאבים. אף ~ פ | 3 העברה] את ~ | בן ב' | נהילאי א' | אומר י | מכפרת] א'ם. ומכפרת פא'בי, אף מכפרת ד | החטא א'³ | נשאת—עמך ל' א'³ | 4 וגו'] כסית כל חטאתם פ. כסית . . חטאתם סלה א'בי | ר' חייא— המתים ל' אבי | ושקולה דפ | ר' אבא ור' חייא בשם ר' אבא ד, ר' חייא בריה דר' חייא בר אבא פ, ר' חייא בר אבא א'ים, ר' חייא ב | 5 אמרו ד | החכמים פ | קבעוה] פ, קבעו אותה דאבים | 6 ידך] י, ידיך דפאב | לך] ~ את אוצרו הטוב פב | 7 הנני] ד'פא'², הנה אני דא'ב. אלעזר] ~ בר (אבינה ד) אבינא | 8 ירונו—סלע] הקיצו ורננו שוכני עפר ב | 9 ר' חייא בר אבא דפאב, ר' . . בר רבי י, ר' זירא ה | גדולה] בי, וגדולה דא, . . היא פ | שתחיית—לבהמה ל' י | 10 שתחיית] א', תחיית דפב | לישראל ולאומות העולם דפהאב, לאומות העולם ולישראל י | יהושע] ~ בן (קרחא ב) קרחה | אמר לו ל' חבי | 11 ולנו יש] ח, ואנו יש לנו דא' | ובשעה שאנו] ובשאנו י |

לילקוטי כתר לקוטי צד 4, וגם ברנ"אל י"א ר' כתוב ולא תעצר כוח. והוא מן החלופים שבין מערבאי ובין מדנחאי: 1 מרצה בקורבנות. צ"ע שלא נתפרש הדרש כאן, וגי' הדפוסי' ולהלן הוא אומר וכו' הוא פי' נוסף (והפסוק שהובא שם מעורבב מישעיה נ"ו ז' וס' ז') וליתא בכ"י ובילקוט וילק' מכירי, וגם ביפ"ת הקשה מאיזה טעם יהיו הגשמים מרצים שאינם מעשה אדם ואם הקב"ה יתן גשמים למה ירצו בקרבנות וכן מא"ז טעם מכנסת הגליות וכו' מיהו בפ"ק דתענית (ד' ב') א"ר תנחום בר חנילאי אין הגשמים יורדי' אלא א"כ נמחלו עונותיהם של ישראל והתם ע"כ ל"ק שהגשמים מכפרי' אלא שהן אות על הכפרה שאלמלא שנמחל מקודם לא ירדו להם גשמים וכו', ושם הובאו במאמר התב"ת שני הפסוקים שני' רצית ה' ארצך (ופירש"י שם במים) שבת שבות יעקב נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה, וכאן נדרשו עם הפסוק אספת וכו' במאמרים שונים, ובילק' מכירי נסדרו המאמרים לפי סדר הפסוקים עיי"ש, ובכ"יא א' צ"ל ג"כ ר"ת בר חנילאי ועי' בפה"ד ע' רב חנילאי בר אידי ובאגה"א ח"ג צד 627, ובכי"ל כתוב בקורבנות בו"ו וכן לקמן פמ"ז פל"ב ופל"ד ועי' לעיל צד 33 במ"י ד"ה דוכים, וגר' שעדיפא כאן הגי' בקרבנות: 2 מכנסת את הגליות. בתענית ח' ב' א"ר יוחנן גדול יום הגשמים כיום קבוץ גליות שנאמר שובה ה' את שבותנו כאפיקים בנגב ואין אפיקים אלא מטר שנאמר ויראו אפיקי ים: שבות. הקרי שם שבית והכתיב שבות ועת"ג: 4 שקולה כנגד וכו'. בברכות שם מזכירין גבורות גשמים מ"ט אמר רב יוסף מתוך ששקולה כתחיית המתים לפיכך קבעוה בתחיית המתים, ובירוש' שם כשם שתחיית המתים חיים לעולם כך ירידת גשמים וכו' ר' חייא בר אבא שמע לה מן הדא יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו נדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו, וס"ד ויבוא כגשם לנו וכו', ותבונה גי' כ"ל ר' אבא בריה דר' חייא אמר אף חכמים וכו' בזו יד וכו' ועי' במבה"י נ"ז א'. ומאמר זה ושלאחריו בזו שירה וכו' והמאמר שבירושלמי נאספו בד"ר בתוך הדרשות על פ' יפתח ה' לך וכו' ושם הגי' (בדפ"ר וד"ו נחלק המדרש ד"ר רק לפי הסדרות) רבנן אמרי גדולה ירידת גשמים שהיא שקולה כתחיית המתים מניין שנ' ויבוא כגשם לנו וכו' מה כתיב אחריו (כ"ה שם וצ"ל) יחיינו מיומים לפיכך קבעוה בתחיית המתים שהיא שקולה כנגדה וכו' ד"א גדולה היא ירידת גשמים ששקולה כתחיית המתים כיצד בזו כתיב יד ובזו כתי' יד בזו כתיב שירה וכו', ול"ג שם בזו כתיב פתיחה וכו' אכן הובאו הפסוקים לראיה בת"ה כתיב בפתחי את קברותיכם ובירידת גשמים כתיב יפתח וכו': 7 הנני פותח. במקרא כתוב הנה אני וכו' וכצ"ל ועת"ג: בשם ר' אלעזר. הוא ר"א בר אבינא, וכן בסמוך ר' יהושע הוא לפי הגי' בת"ג ר"י בר קרחה, ובכי"ל נמצאו פעמים רבות שמות האומרים בלי שמות אבותם ועי' בת"ג לעיל צד 24 צד 36 צד 39 צד 71 ובמ"ח חלק ל"ט צד 110: 8 ירונו יושבי סלע. וכן ת"י שם ישבחון מיתיא כד יפקון מבתי עלמיהון, ובספרי שם ומנין אף אבות ואמהות שנאמר ירונו וכו': יתרועעו וכו'. ולמעלה כתוב שם פקדת הארץ ותשקקיה וכו' תלמיה רוה וכו' ברביבים תמוגגנה וכו': 9 ר' חייא בר בא. משמע שלא פליג דידיה אדידיה דאמר לעיל שקולה כנגד תחיית המתים אבל בתענית שם איתא א"ר אבהו גדול יום הגשמים מתחיית המתים דאילו ת"ה לצדיקים ואילו גשמים בין לצדיקים בין לרשעים ופליגא דרב יוסף דאמר רב יוסף מתוך שהיא שקולה כת"ה קבעוה בת"ה: 10 גוי אחד וכו'. בד"ר שם מעשה בגוי א' ששאל את רבן יוחנן בן זכאי א"ל אנו יש לנו מועדות ואתם יש לכם מועדות אנו יש לנו קלנדא וכו' ואתם יש לכם פסח עצרת וסוכות אי זה יום שאנו ואתם שמחים וכו', ובסגנון אחר במדרש תהלים שם שאל פוליפוס אחד (ועי' בת"ג ומ"י לעיל צד 8 וצד 94) את ר' יהושע בן חנניה אי זה יום שכל העולם שווין וכו' וכשהגשמים יורדין הכל שמחין ומקלסין להקב"ה שנ' כל גוים אשר עשית וכו' כי גדול אתה ועושה נפלאות ואין

שמחים, ואימתי אנו ואתם שמחים, בירידת גשמים, מה טעם לבשו כרים הצאן (שם שם) מה כת אחריו הריעו ליי׳ כל הארץ (שם סו א) כהנים ולוים וישראלים אין כת׳ כאן אלא כל הארץ: אמר ר׳ יהושע בן לוי בשעה שהמטר יורד בהמה מבקשת תפקידה, מה טעם לבשו כרים הצאן וגו׳ לבשו דכרייה ענה, לשון נקי:

ואדם אין לעבד את האדמה ואדם אין לעבד את הבירות להקב״ה כאליהו, אתמהא ואדם אין לעבד להקב״ה, לא נברא האדם אלא לעמל, אם זכה עמל בתורה ואם לאו עמל בארץ, אשרי אדם שעמלו בתורה: המטיר יי׳ על הארץ אפילו אדם אין, ברית כרותה לארץ שנ׳ להמטיר
10a על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו (איוב לח כו):

2 עי׳ פסקה לאחרי מזה פי״ג, ב״ק ל״ס ל׳ וש״נ: 3 ילק׳ מכירי שם ס״ה סי׳ כ״ס: 5 ילקוט רמז כ׳, ועי׳ סנהדרין ל״ט ב׳:

1 אימתי פאב | שמחים] ~ אמ׳ לו ל°פ | בירידת הגשם א¹, למחר בירידת הגשמים א², למחר . . גשמים כ, ביום ירידת גשמים י, יש שאנו ואתם שמחים ואיזו זו ירידת גשמים ל° | מת טעם] א²י, ומה טעם דכת׳ פ, מאי טעמיה ד | לבשו—הצאן] א¹, לבשו . . הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו דפ, יתרועעו . . ישירו כ | 2 אחריו] בתריה פא² | ליי׳] לאלהים א²י | כל הארץ] פחא¹ב, ל׳ דא²י | ולוים] פב, לוים א², לויים דא¹י¹ | *וישראלים דא²י] וישראל א¹, ויש׳ ל | אין כתי׳ כאן חי, אין כתי׳ ד, לא נאמ׳ א, לא א׳ פ | כל הארץ] פחא²כי, הריעו ליי׳ ~ ד | 3 לוי] קרחה ם | מה טעם] א²כי, מאי טעמיה ד, שנ׳ פ | 4 דכרייא דכ, ־יא פא¹י, דיכריא א² | ענא דפא²י, עאנא א¹ | 5 לעבד] פב, לעבוד דא | אדם פא | לעבד] פ, להעביד דא | הבריות | כאליהו] ~ וכחוני (כחוני א) המעגל דא, אדם אין לעבד להקב״ה כחוני המעגל פ | אתמהא] א, ל׳ דפ | 6 לעבד] פ, לעבוד דא | להקב״ה] את האדמה ל׳דא ל׳ פ | האדם] אבי. אדם דפח | אם ל׳ אי | עמלו י, הוא עמל דפאב | ואם לאו] פחב, אם לא זכה ד, לא זכה אי | עמל] אב, הוא עמל דפה, עמלו י | בארץ] באדמה פ | 7 אשרי אדם] פ, אשריו לאדם דחאכ, אשרי י | שעמלו] פב, שהוא עמל דחא, שעומלו י | המטיר—הארץ] כי לא המטיר יי׳ אלהים על הארץ פ, כי . . על הארץ ואדם אין א, כי . . ואדם אין וגו׳ ד, כי . . אין לעבד כ | אפילו אדם אין] כבר, ואפי׳ אדם אין י¹, אלמלא אדם אין דפ, ל׳ א | לארץ] פא², ~ להמטיר עליה דא¹י | 8 *מדבר—בו אי] כדבר אין אדם בו פ, ועל המדבר ואין אדם בו ל, ואדם אין וגו׳ ד |

נפלאות אלא גשמים וכו׳ לכך נאמר הללו את ה׳ כל גוים: 1 לבשו כרים וכו׳. וס״ד יתרועעו אף ישירו שהובא לעיל ובזו שירה וכו׳: 2 הריעו ליי׳. וכ״ה בכי״פ וכי״ת וכי״א א׳ וכי״כ, ובדפוסי׳ גם בסמוך אלא הריעו ליי׳ כל הארץ, וכן בד״ר מה כתיב אחריו הריעו ליי׳ וכו׳ ונסמן שם גם בד״ו תלים ק׳, אבל מהדרש מה כת׳ אחריו מוכח שכוונו לתהלים ס״ו א׳, ושם כתוב במקרא הריעו לאלהים ולנכון במ׳ תהלים שם במאמר שלאחריו א״ר תנחום בר חייא גדולה ירידת גשמים ממתן תורה שמתן תורה שמחה לישראל וכו׳ מה כתיב בתריה הריעו לאלהים וכו׳: כהנים ולוים וכו׳. וכן דרשו בספרא אשר יעשה אותם האדם וכו׳ ועוד פסוקים אחרים כהנים ולויים וישראלים לא נאמר אלא וכו׳: 3 תפקידה. תשמישה, וכמ׳ תהלים שם וירידת גשמים שמחה לכל העולם לבהמה ולחיה ולעופות שנ׳ פקדת הארץ ותשוקקיה וכו׳ תן לה שוקה ד״א ותשוקקיה תן לה תאותה כענין שנאמר ואל אישך תשוקתך: 4 לבשו דכרייה ענה. וכן ת״י שם יעלון דכריה עלוי ענא ותרגום השבעים[1]) וגם אקילס תרגם כן[2]), ועי׳ ר״ה ח׳ א׳ י״א א׳, ובפי׳ ב״ר כי״ם מפרש לבשו כרים הצאן בשעה שמזדווג הזכר עם הנקבה לובש הזכר את הנקבה; 5 ואדם אין. נ״ל שצ״ל אדם אין כגי׳ כי״פ וכי״א א׳ וב׳, והוא רעיון מוסרי אדם אין בדורותינו לעבד את הבריות וכו׳, והסמיכו המאמר לפ׳ ואדם אין, ולפי הגי׳ שלפנינו דורש לעבד שבת׳ חסר וי״ו כמו לעבד בבנין הכבד כלומר לשעבד לב הבריות להקב״ה ועי׳ גם בפי׳ מהרז״ו ובמ״י לעיל צד 23 וצד 59: כאליהו. בהר הכרמל שהחזיר את ישראל לאביהם שבשמים והיו לו מסורות מפתחות של גשמים, כן מפרש בפי׳ ב״ר כי״ט, ועוד שם ואדם לעבוד מן (וצ״ל ואדם אין לעבד את) הבריות להקב״ה כחוני המעגל שהיה מתפלל על הגשמים ונענה ועח״נ ותענית י״ט א׳ כ״ג א׳: אתמהא ואדם אין וכו׳. בתמיה וכי אפשר לפרש ואדם אין לעבד לעבד להקב״ה והא כתיב את האדמה, ומשני לא נברא האדם וכו׳ ודרוש הכי ואדם אין לעבד להקב״ה ואם לאו את האדמה אם זכה עמל בתורה בעבודת הש״י ואם לאו עמל בארץ בעבודת האדמה, כן נ״ל לפרש המאמר לפי הגי׳ שלפנינו, וביני שיטי מוגה בכי״ל את האדמה והוא כגי׳ הדפוסי׳ ועח״נ, ודוגמתו המאמר בסנהדרין שם א״ר אלעזר כל אדם לעמל נברא שנ׳ כי אדם לעמל יולד איני יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה וכו׳ ועדיין איני יודע אם לעמל תורה וכו׳ הוי אומר לעמל תורה נברא ועי׳ גם בד״ס שם: 7 המטיר וכו׳ אפילו אדם אין. כ״ה בכי״ל, וג״ל שכוונת המדרש לפרש שבתחלה אמר כי לא המטיר וכו׳ ואדם אין וכו׳ ואח״כ אמר ואד יעלה מן הארץ והשקה וכו׳ (ועי׳ בראב״ע וברד״ק שרס״ג פירש ולא אד יעלה וכו׳) ודורש המטיר וכו׳ כלומר ממטיר יי׳ על הארץ אפי׳ אדם אין לפי שברית כרותה לארץ שנ׳ להמטיר על ארץ לא איש וכו׳. ועפ״י הדרש שלפנינו כתב בעל מעין גנים איוב שם „וכתיב ואדם אין לעבוד את האדמה ואיד יעלה מן הארץ, אפי׳ אדם אין ברית כרותה לארץ שיתן לה תפקידה הה״ד להמטיר על ארץ לא איש״, וגם בכי״כ הגי׳ אפילו אדם אין, וכן נסמן בגליון מ׳ אב״א בשם ס״א, וכן מפרש בפי׳ ב״ר כ״י כי לא המטיר יי׳ אלהים על הארץ משמע דין הוא שימטיר הקב״ה על הארץ אפילו אדם אין וכן מצינו בפסוק אחר שאפי׳ לא היה אדם ברית כרותה לארץ דינה להמטיר עליה ימטר (וצ״ל להמטיר) על ארץ לא איש ועי׳ בפי׳ הנדפס. אכן הסמיך הדרש לפ׳ כי לא המטיר וכו׳ (או שהי׳ הגי׳ כן לפניו ועח״נ) ולא דייק ואד יעלה וכו׳, ועל פירושו כתב לנכון במ״כ ופסוק כי לא המטיר קשה ליישבו, (ודבריו שם צריכין תיקון, שגי׳ פי׳ ב״ר אפילו אדם אין ולא אלמלא וכו׳), ולפי׳ גי׳ הדפוסי׳ אלמלא אדם ופירושה שאם לא היה נברא האדם לא היתה הברית כרותה לארץ שירד המטר עליה קשה ליישב הראייה שהביא מקרא להמטיר על ארץ לא איש וכו׳ ועי׳ גם ביפ״ת: ברית כרותה לארץ. להמטיר עליה, ובדפוסי׳ וכי״א א׳ וילקוט הגי׳ כן: 8 מדבר לא אדם בו. כן הגהתי ועח״נ,

[1]) *ἐνεδύσαντο οἱ κριοὶ τῶν προβάτων.* [2]) *ἐνδύσεται ἀμνοὺς* (s. *ἄρνας*) *ποίμνια.*

ט ו) [ואד יעלה מן הארץ וגו'] כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא (קהל' א ז) מעשה בר' אליעזר ור' יהושע שהיו מפרשים בים הגדול, נכנסה ספינתן למים שאינן מהלכין. אמר ר' אליעזר לר' יהושע לא באנו לכאן אלא לניסיון ומילאו משם מלא חבית מים. כיון שעלו לרומי אמר להם אדרייאנוס מימי אוקיינוס מה הן. אמרו לו מים בולעים מים. אמר להון והוון לי מלא לקנין מים והוו יהבין לגויה מים והיא בלעה להון. על דעתיה דר' אליעזר לשם הם שבים (שם שם) על דעתיה דר' יהושע לשם הם שבים ללכת (שם שם): כיצד הארץ שותה, ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן ר' יהודה אמר כהדין נילוס שמשקה וחוזר ומשקה. ר' נחמיה אמר כמין תובייה כהדין

1 ילק' קהלת ר' תתקסז, מדרש קהלת פ' כל הנחלים (א' ז'): 4 עי' נבורות ע א': 6 מדרש קהלת שם:

1 **אל] על ל | והים—מלא] וגו' דס | 2 מפרשים] י, ־ין פא', מפריישין דא'כ | בים] פא'כי, ליס דא' | נכנסה] ונכנסת ד | למים] ס', במים אב, לים למקום ד. | שאין פאבי, שאין המים ד | 3 הולכין י | לנסיון | ומילאו לסא מלאו דבי | מלא חבית] א' חבית א'ב חבית מראה ס'. . מלא ד | 4 אדריינוס פא'י . . קיסר א', אדריאנוס (אדרייגוס ד') שחיק עצמות ד | מימי] סבער, מי דאי | אוקייטוס] כ, אוקינוס דע, אוקיאנוס סאר' | מה] מי' | הן] סא'כ הם כ תיגון ד | לו] סאמ' ליה ד | לון אבע | והוון מים] והוון לי מלא לקנין (ליקונין, לקנין) מיא ע, והוון לי מנהון נסבו מלין מן הילין לקגיא ס, והוון לי מלון מינה לגינתא י, הבו (חמון ר') לי מלון מינה לגינתא ר, וחמון לי מלון מינה לקטתה (לקנותה?) א', והמון . . מינת לקנותא (נ"א לגנותא) א', הבו לי מנהון יהבון ליה מלא לקינייאתא ד | 5 והוון אי | *לגוות א] לגוה י, לגויה לסב, בגוות ד | מים] מיא ס, לי אבי | בלעא ס | לשם] אבר, שם ס', משם ד | שבים] סברי, שואבין ל', שאובי ד', שבים (שבין א') ללכת א | 6 ועל א'בי | לשם] שם אי, לי ס | הארץ] פאבע, היתה ~ ל'ד | 7 ורבנן סא' | אומר דפא | נילוסא ר' | דמשקה | ºותחוז] והדר ד | ºר] ור' ד | אומר פא'ע | תובית ע, תיביא ר', תוכייה ד, תוכייא כ, תיביא ר', טוביא א', תמקק ס | ºכהדין] דהדין ד |

כן טונה במקצת דפוסים: 1 ואד יעלה מן הארץ וגו'. במ' קהלת הועתקו המאמרים שלפנינו סי' ט' וסי' י' בדרש הפ' כל הנחלים וגו', ושם סדר המאמרים ומהיכן הארץ שותה וגו' כיצד הארץ שותה וגו' ובסוף הביא שם המאמר מעשה בר"א ור"י שדורש בו סוף הפסוק שם הם שבים ללכת, וכאן מסודר לנכון תחלה סיפור זה ואח"כ באו האגדות שהביא בהן ראיה מפסוק ואד יעלה, וכן נסדרו כאן המאמרים שבפי' י"א עד סי' ט"ו בדרש הפסוק ואד יעלה וגו': 2 שהיו מפרשים. כ"ה לנכון מפרשים בבנין פיעל ועת"נ: למים שאינן וגו'. במ' קהלת שם הגי' נכנסה הספינה למקום שהמים לא היו מהלכין ועת"נ, ובעין זה גם הסיפור במ' קהלת פ' שלח לחמך (י"א א') מעשה בספינה אחת גדולה מפרשת לים הגדול נשלה הרוח והוליכה למקום שאין בו מים מהלכין וגו' כיון שהגיע תנגנו לרומי תגון עובדא לר' אליעזר ור' יהושע וגו': 4 מה הן. מה טבעם: אמרו לו. בכי"ל ניתוסף ,אמרו לר' ביני שימי: מים בולעים מים ולפיכך לא ירבו המים שבאוקיינוס אע"פ שכל הנחלים הולכים אל הים. ובמ' קהלת פ' כל הנחלים הגי' כיון דאתון לרומי אמ' לון אדריאנוס מי אוקינוס מה הן אמרין ליה מים בולעים הן למים אמ' לון אפשר כל הנחלים שם ואינן מתמלאין אמרין ליה בולעין הן לכל מים שבעולם. ווידידי ראה"ת לעף העירני שלפי שיטת היונים והרומיי' הקדמונים בולעים מימי הים המלוחים לכל מים המתוקים שנותנין בתוכם ולכן הים איננו מלא שכל הנחלים ההולכים אל הים הם מים מתוקים ועי' קרעטשמער דיא פזיישע ערדקונדע וגו' צד 110, ואגדה זו שלפנינו דוגמתה בבכורות שם כי מטי לבי בליעי מלא כוזא דמיא וגו', ועי"ע במ"י לעיל צד 34 בד"ה לדיבכא ים וגו' ובאגה"ת ח"א צד 131: וחוון לי. והראו לי, והוא מבנין אפעל כמו ואחזון והאל"ף מובלע, והגי' ותמון כמו בירוש' כלאים פ"ט ל"ב ב' חמי לה לי וגו', ולפי הגי' שלפנינו בכי"ל ובערוך ע' לקן ב' לישנא קטיעה היא וצריך לפרש או להגיה מלון או יהבון ליה מלא וגו' ועת"נ, ובמ' קהלת שם ג' אמר לון איני מאמין לכם עד התתמון לי לכאן נסבון המים שלקחו ממי אוקינוס ומלון לוקניתא מים והוון יהבין בגויה מים והן בולעין להון: 5 לקנין. קערה קטנה[1]), והגהתי והוו יהבין לגווה נתנו לתוכה מים, כדמסיים והיא בלעה להון כלומר הלקנין עם המים הבולעים ממימי אוקיינוס שבה בלעה למים שנתנו לתוכה, ולקנין ל"נ כמו פלמין לעיל צד 2 וצד 32 ובולרין צד 62 ועי' גם קרויס ח"א צד 164: על דעתיה וגו'. בכי"ם נוסף פירושו בגוף הספר על דעתיה דר"א שאמ' למלאת מהן שם הן שבים על דעתיה דר"י שמתם הם שבים ללכת למקום אחד ולא שואבין הן לכך לא מילא הוא בתחלה, וכן מפרש המאמר בפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס על דעת דר"א שא"ל לר"י כיון שהגיעו למים בולעים למלאת משם לגין אחד שהיה יודע קודם לכן שהן בולעים כל מימי בראשית ומנין לו לר"א והלא לא היה שם קודם לכן אלא מקרא היה דורש וגו' אל המקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת ואותם המים הם בולעים אותם ור"י וגו' דורש משם הם שבים ללכת מצד אחד נכנסין ובצד אחר יוצאין, ובפי' ב"ר כ"י שהובא ג"כ בפי' הנדפס בשם ס"א נדחק לפרש על דעת דר"א דאמר לקמן בסמוך שהארץ ממימי אוקינוס היא שותה מפיק מעמא מלשם הם שבים שלאחר ששתו מהם ונתמתקו בהם שבים והוזרים לים אוקיאנוס ור"י מפיק טעמא מללכת, והוחק לפרש מאמר זה עפ"י שטת ר"א ור"י בהמאמר ומאיכן הארץ שותה וגו' גם לפי גי' הדפוסי' כאן משם הם שאובי' (כ"ה בד"ו, וכ"ה בדפ"ר שאובין) או הגי' שבמ' קהלת משם הם שואבין וסדר המאמרים שם ועי' ביפ"ת ומ"כ ופי' מהרז"ו, והגי' שבים מקויימת גם ע"י שאר כ"י וילקוט ופי' ב"ר, ורק בכי"ל מתה ביני שיטי שואבין, ומלשון פי' ב"ר כ"י מפיק טעמא מלשם וגו' מוכח שגורס ג"כ לשם הם שבים כמו שהגי' בכי"ל וכי"א א' וב' וכי"כ, ובמקרא כתוב שבים, אכן פירושו שמה הם שבים, וזהו לשם הם וגו' כסגנון לשון המשנה והמדרש: 6 כיצד הארץ שותה. וכ"ה במדרש קהלת ובמדרש הגדול, ושם עמוד 71 הועתק כל המאמר בלשון תנו רבנן כיצד הארץ וגו' ועי' במ"י לעיל צד 101, ומשמע שגם גי' זו פי' כיצד היתה הארץ שותה בדפוסים כך היתה וגו', ובמקום ר' נחמיה הגי' במ' קהלת ר' סימון: 7 כהדין נילוס. נהר מצרים[2]) שעולה על גדותיו ומשקה וחוזר ומשקה את כל הארץ, כן היה האד עולה והשקה את פני האדמה, וגם במ' קהלת הגי' חוזר ומשקה, ובגי' הדפוסי' הועתק במת"כ דמשקה והדר ומשקה: ר' נחמיה אמר. מסגנון המאמר כהדין

[1]) λεκάνιον. [2]) Νεῖλος.

קבריא דמרבה וקבר, ורבנין אמ' כמין תווי, נהר הוא בבבל ושמו תויי, כך היתה הארץ שותה מתחילה ואיד יעלה מן הארץ והשקה וגו', וחזר בו הקב"ה שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלה רב חנן דציפורין בשם ר' שמואל בר נחמני מפני ד' דברים חזר בו הקב"ה שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלן, מפני בעלי זרוע, ובשביל להריח טללים רעים, ושיהיה הגבוה שותה כנמוך, ושיהו הכל תולים עיניהם כלפי למעלה ההד"ד לשום שפלים למרום (איוב ה יא): ומאיכן הארץ שותה, ר' אליעזר ור' יהושע ר' אליעזר א' ממימי אוקיינוס דכת' ואיד יעלה מן הארץ והשקה וגו'. אמר ליה ר' יהושע מימי אוקיינוס לא מים מלוחין הן אתמהא, אמר לו מתמתקים הן בעבים דכת'

2 ילקוט נח כ': 3 ילק' איוב כ' תתל"ם, ירוש' תעניות פ"ג ה"ו ג': 5 ילקוט שם, ילק' קהלת שם, מדרש קהלת שם, תענית ס' ג', תנחומא מקץ סי' ס', מדרש תהלים י"ח סי' ט"ז:

1 קבריאל ל°ד¹פא¹ר²יש, דקבראל ר¹ | דמרבה וקובר א², דמרבה וקס ר³, דמשקה וקס א¹ר² | כמין] כהדין ש | תווי חא¹כער², טווי א² | נהר—תוויין] נהר . . תווי א¹ע, נהר . . תוי ח, נהר והוא בבבל ושמו תווי ב נהר בבל ושמו תווי ולמה קורין אותו תווי שהוא הוזר ומשקה אחת למ' שנה ד | °כך] וכך ד | היתה ל' פ | 2 מתחלתה ד | וחוזר א | תהא שותה פי, תשתה הארץ ה | מלמעלה] פהאי, ילן ד | 3 רב] פאכי (איוב), רבי ד | תנין אכ | דציפורין] א², ירי ד, דצפורי כי (שם), דצפרין פ, ירי א¹ | בר נחמני] חי (שם), בר נחמן דא², ל' פ | ד] ארבעה פהא¹כ | תהא שותה פ תשתה הארץ ח, | מלמעלה פהאי (שם), | מפני] משום אי (שם), בשביל כ | בעל א | להריח] להסיר | °רעים] הרעי' ד | ושיהיה] חא²כי (שם), ושיהא דא¹, ושיהו] פא¹כ, ושיהיו הא²י (שם), ויהיו י, ועוד שיהיו ד | 5 תולין הכל עיניהם פ, הכל עיניהם תלויין א¹, . . תלויין עיניהן א¹ | כלפי למעלה] כ, כלפי מעלה דפא²י, למעלה י (שם), לאביהם שבשמים א¹ | 6 ר'— יהושע] אכי (קהלת), ל' דפ | אומר | ממי א²י | אוקיינוס] כי, אוקינוס ח, אוקיאנוס דפאי (שם) | 7 אמר לו כ, אמר פא¹י (שם) | מימי] חא¹כי (שם) וכי מימי ד, והלא . . פ, והלא מי י | אוקינוס ח, אוקיאנוס פאי (שם) | לא] לאו אכ, ל' פי | מים ל' פא¹י | אתמהא ל' | מתמתקין] חי מתיקין] א כ יקי' ד, ממתיקים א¹ |

קבריא משמע שקבריא היה נהר ידוע להם כהדין נילוס ובכל זה לא עלה לפרש לאיזה נהר כוונו ואיך היה דרך שטיפתו שדרשו שם קבריא לשון נופל על לשון דמרבה וקבר. וכן לא נתפרש מה כמין תוביה [illegible] זה גם ורבנין אמ' כמין תווי ומשמע שפירושו כמו כמין תיבה ותווי אינו שם נהר והשקית קרובה שנשתבש כמין תוביה במאמר ר' י' מן המאמר שלאחריו וגו' העיקרות היתה ר"י אמר כהדין נילוס [illegible] אמר כהדין קבריא וכו' ורבנין אמ' כמין תווי וכן ר"ג בכת הגדול כמין תוביה במאמר ר"נ ושם הגי' ורבנן אמרי כמין תויא[1]) חוזר ומשקה אחת לארבעים שנה וסיום זה המאמר שם היא הוספה כמו שנוסף כאן בגי' הדפוס ולמה קורין אותו תווי שהוא חוזר ומשקה אחת למ' שנה והוספה זו ליתא בכי"ל ושאר כי"י (בכי"פ נשמט כל המאמר ורבנין אמ' וכו') ולא הועתק בערוך ע' תווי ולא הובאה בפי' ב"ר כי"ט וכי"א ובפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס כתב ע"ד ולא פירש לו על מה נקרא שמו תווי וכן ציין בגליון מדרש אב"א בכ"מ אין זה. והמאמר נהר הוא בבבל ושמו תווי ליתא בכי"א כ' ושם נכמן בגליון [illegible] נהר היא בבבל ושמו [illegible] וכן ר"ג בכת הגדול אכו הגי' כן בשינויים שונים גם בערוך והפוכי ושאר כ"י ובכ"ז נ"ל שהוא פירוש נוסף ואינו מגוף הספר ואולי היה פירוש גליון מוסב על כהדין קבריא. נהר הוא בבבל ונשתבש ונשתרבב למטה ובמ' קהלת נאספו כבר שתי התוספות ואי' שהגיה בכי"ר כאן בגי' הדפוס' עפ"י המדרש קהלת) ושם הגי' ר' סימון אומר כמין תיבה כהדין קבריאל דמרבי וקבר ורבנין אמרי כמין תווהא נהר הוא בבבל ושמו תווהא ולמה הוא קורא אותו תווהא שהוא חוזר ומשקה אחת לארבעים שנה ממנו היתה הארץ שותה מתחלה שנ' ואד וכו', ועי' עוד בספרי עקב פי' ר' נצרים שותה מן הנילוס ובבל מן הנהר [illegible] וכו': 3 רב חנן וכו'. במ' קהלת שם ר' שמואל בר נחמן בשם ר' חנינא דציפורי ואית דאמרי ר' חנן דצפורי בשם ר' שמואל בר נחמן בשביל ארבעה דברים חזר בו וכו' בשביל בעלי זרוע ובשביל להריח טללים רעים וכו' ובירוש' שם גריס לה סתמא מפני ארבעה דברים יורדין מלמעלן מפני בעלי זרוע ומפני טללים הרעים וכו' ובפי' ב"ר כ"י כ"פרש מפני בעלי זרוע שגוזלין איש לחבירו מים מבועין. ובמ' תהלים שם גרים ומפרש ר' שמעון בר נחמיה בשם ר' חנן דצפורין בשביל וכו' חוזר בו וכו' בשביל בעלי זרועות שלא ישנעו זה את זה מי הנהרות ובשביל שלא להריח טללים רעים שבאויר (ושם בפירק הגי' ג"כ ובשביל להריחו): 4 ושיהיה הגבוה. פירוש ושיהא העליון שותה וכו' ועי' ספרי שם ארץ ישראל שותה נמוך וגבוה: ושיהו הכל וכו' פירוש ושיהו הכל תולין עיניהם אל השמים ובמ' קהלת ושיהו הכל נושאין עיניהם שנ' לשום שפלים וכו' ובמ' תהלים ובשביל שיהו הכל נושאין עיניהן למרום וכו' ובפי' ב"ר כ"י מפרש הכל תולין עיניהם למרום לעשירים בעניים לחנן פני הצער בירידת מטר: 5 ר' אליעזר ור' יהושע. במ' קהלת ומהיכן הארץ שותה ר"א ור"י ר"א אומר ממי אוקינוס היא שותה דכת' ואד וכו' א"ל ר"י מימי אוקינוס לא מים מלוחין הן א"ל מתמתקין וכו' דכת' אשר יזלו וכו' איכן הם נעשים נוזלים וכו', ובבבלי תענית שם תניא ר"א אומר כל העולם כולו ממימי וכו' שנ' ואד וכו' א"ל ר"י והלא מימי אוקינוס מלוחין הן א"ל ממתקין (ועי' כד"ס הגי' מתמתקין הן) בעבים ובהמשך הסוגיא שם ועי' בד"ס) אמר מר ממתקין (מתמתקין) הן מנלות וכו' כתוב חשרת מים וכו' וכתוב חשכת מים וכו' וקרי ביה חכשרת ועיי"ש בפירש"י. ובכת הגדול עמוד [illegible] העתיק עפ"י המאמרים שלפנינו ובתענית שם ומרבה מאיכן הארץ היתה שותה ר"א אומר מן האדמה וכו' דכת' ואד וכו' א"ר ר"י והלא מי עוקיינוס מלוחין א"ר מתמתקין הן בעבים, דכת' אשר יזלו וכו' והיכן נעשים נוזלים וכו' עיי"ש ובמ' תהלים קיצר המאמר וצ"ל שם אמר ר' אליעזר אין הארץ שותה אלא וכו' ועי' גם בתנחומא שם: 7 דכת' אשר יזלו וכו'. מפרש בפי' ב"ר כ"י כל מים העוליים הם נוזלים כמו ומתקו נוזלים וכו' ועי' מכילתא בשירת הים השירתא פ"ו נצבו כמו נד וכו' יצאו להם מים מתוקים מתוך מלוחים שנ' ויוצא נוזלים מסלע ואין נוזלים אלא מים חיים וכו' וכן באדר"נ נוס' פ"ג ואין נוזלים אלא מתוקים וכו'

[1]) תווא.

אשר יזלו שחקים (איוב לו כח) ואיכן הן נעשים נוזלים, בשחקים, ר' יהושע א' ממים העליונים דכת' למטר השמים תשתה מים (דברים יא יא). והעננים מתגברים מן הארץ ועד לרקיע ומקבלים אותן כמפי הנוד דכת' יזוקו מטר לאידו (איוב שם כז), ומתשרין אותן כמין כברה ואין טיפה נוגעת בחבירתה דכת' חשרת מים עבי שחקים (ש"ב כב יב). למה קורא אותן שחקים, ר"ש לקיש אמר 6 שהן שוחקין את המים. ר' אבא בר כהנא אמר ברקים הללו של בהמה: ר' יוחנן ור"ש לקיש ר'
יא יוחנן אמ' אין עננים אלא מלמעלן וארו עם ענני שמיא (דניאל ז יג), ר"ש לקיש אמר אין עננים אלא מלמטן שנ' מעלה נשיאים מקצה הארץ (תהלים קלה ז), על דעתיה דר' יוחנן לאחד שכיבד את חבירו חבית שליין וקנקנה. ר"ש לקיש אמר לאחד שאמר לחבירו הלויני סאה אחת חיטים, אמר
יב לו הבא קופתך ובוא מדוד. כך הקב"ה א' לארץ איתי ענניך וקבלי מטר: חמישה שמות נקראו לו.

6 ילקוט כאן כ. ילק' תהלים ר תתפ"ג (מדרש תהלים קל"ה סי' ח), ילק' מכירי תהלים קל"ה סי' ט', ירוש' סוכה פ"ה ה"ג נ': ט ילקוט שם, ילק' תהלים שם (מדרש תהלים שם סי' נ'), ירוש' תענית פ"ג ה"ו נ':

1 ואיכן הן א'. . . הם ב. היכן הם ד' (שם). . . הן י. איכן פ. ומהיכן א' | נעשים] ה. — ן פ. ל' דאבי | נוזלים דפחב] — ן א"י. נזלים ל. גוזלים א' | יהושע] יוחנן י (שם) | אומר דפאי. אמר י (שם) | ממים] מן ד | העליונים | 2 והעננים] ותעבין י (שם) | ועד הרקיע דפי. ועולין עד לרקיע ופותחים (ופותחין אב) את פיהם (כנגד ב) כנאד אבי (שם) | 3 כמפי הנאד] כנוד כ. ל' אי (שם) | ותושרין | אותן] אותו בי. ל' י (שם) | כברה י | מפה אחת י | נוגעת י (שם) | 4 למה חאבי (שם) | קורא] י. הוא ~ דפאבי (שם) | 6 שהן דפבאי"ן] שהם אי' (שם). ל' ל | אמר] ד'אבר. ~ כהדין מסופא (מסופה פ) רבי שמואל ביר (בר פ) נחמן אמר דפ | ברקים] פאי. — ן דא'רי. כשדים ל. כדרין ד'. גומפים כדדים ב | ר' — לקיש ל' פ | 6 מלמעלן] א'. ~לה דפא'ים | אומר י | 7 מלמטן] א'. ~מה דפא'ים | 8 לחברו פ | בחבית ל'אבי | וקנקנה דפ] וקינקינה ל. וקנקנה (וקנקן א') עמה אבי (תהלים) | ר"ש לקיש אמר] אב. ר' שמעון אומר ד. על דעתיה דר"ש לקיש פ. ודעתיה. . י (שם), לר"ש לקיש י | הלויני] תן לי י | אחת פ] א' ל. ל' דאבי | של חטים דפא'ב. . . חטין י | ואמר י (שם) | 9 ובוא] א'. ובא דפא'כ. ל' י | ומדוד י. מדוד לך אב | הקב"ה אומר ד. אמר הקב"ה א'בי | אייתי דא'כי. הבא א' | ענניך פי | וקבלין] אבי. וקבל ד. וקביל פ | חמשה] פה. חמש כי. ה' דע | נקראו] יש אבי (תהלים) | לו] לענן א. לו לענן חב |

1 ר' יהושע א'. במ' קהלת ור"י אומר ממים העליונים היא שותה וכו' והעננים מתגברים עד לשמים ומקבלין אותן כמפי הנוד דכת' יזקו מטר וכו' ותושכין אותו ככברה ואין טיפה נוגעת וכו' דכת' חשכת מים וכו' ותהלים י"ח י"ב), ובתענית שם ר"י אומר כל העולם כולו ממים העליונים הוא שותה שנ' למטר וכו' תשתה מים אלא מה אני מקיים ואד יעלה מן הארץ מלמד שהעננים מתגברים ועולים לרקיע ופותחין פיהן כנוד (ועי' בה"ג גי' כי"א א' וב' וכי"ב וילק' קהלת) וכו' ומנוקבות הן ככברה ובאות ומחשרות מים וכו' שנ' חשרת מים וכו' ואין בין טיפה לטיפה כמלא נימא. ונראה שעפ"י שיטת ר"א ור"י מתורגם בת"י ועגן יקרא הוה נחית מתהות כורסי יקרא ומלי מיא מן אוקיינוס והדר סליק מן ארעא ומחית מטרא ומשקי וכו'. ועי' גם ברקנאטי פ' ואד וכו'. ובמ' הגדול שם טרם העבים מתגברין מן הארץ ועד הרקיע ומספגין אותן כמו פי הנוד הד"א יזוקו מטר לאידו והן תושרין אותו ככברה דכת' חשרת מים וכו', ובדפ"ר וד"ו נשתבש כאן כמספגי הנוד. וכבר הוגה במ"כ כמפי הנוד. ודרשו הכתוב יזוקו למטר וכו' לשון זיקא וכן תרגם נאדות היין (יהושע ט' י"ג) זיקין דחמר ועי' ערוך ע' זיקא ב'. ותושרין פי' כמו ירוש' מגילה פ"א ע"א ב' ואת חשר ביה קימרא. ובמ' תהלים שם אדם נוטל כברה וחושר וכו' ובאותו מאמר לעיל צד 29 אדם נוטל חטים וכו': העליונים. עי' לעיל צד 106 וצד 110 : 6 שהן שוחקין. כן הגהתי, ובמ' קהלת גריס לה כתמא ולמה קורא אותן שחקים שהם שוחקין וכו' ובמ' הגדול הגי' א"ר שמעון ולמה וכו' שהן שוחקין וכו': ברקים וכו'. כבני מעים של בהמה שהן שוחקין את המאכל. ובמ' תהלים כירס המאמרים ושם ג' אמר ר' אבא ברקין הללו של בהמה שהן שופין אלו באלו אמר ר' שמעון בן לקיש למה נקרא שמן שחקים שהן שוחקין אלו באלו, והמאמר אינו מקומו שם אלא לפני מסדר מ' תהלים היתה הגי' כמו שלפנינו בכי"ל וכ"ה גם במדרש הפ"ר ובכי"א א' וב' וכי"ב ובפי' ב"ר כי"ט וכי"א, וכן העתיק בילקוט שהן שוחקין את המים ר"א ברקין הללו וכו' (וקצע כדרכו לקצר בשמות הדורשים), אבן במ' קהלת ג' כגי' הדפוסים וכי"פ ור' אבא בר כהנא אמר כהדין כמוסא ר' שמואל בר נחמן אמר ברקין הללו וכו' וכן הועתק במ' הגדול וג' שם כהדין מסוס: ר' יוחנן וכו'. בירוש' שם נשנה בפי' המשנה וזה הכלל דבר שהוא מקבל טומאה וכו' וכל דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ מסככין בו. ובנגון המאמר שם א"ר יוחנן כתיב באספך וכו' ר' שמעון בן לקיש אמר ואיד יעלה מן הארץ א"ר תנחומא דין כדעתיה ודין כדעתיה ר' יוחנן דו אמר עננים מלמעלה היו דו יליף לה מאספך רשב"ל אמר עננים מלמטן היו דו יליף לה מעננים א"ר אבין וכו' ר' יוחנן דו מדמי לה כמשלח לחבירו חבית וקנקנה רשב"ל דו מדמי לה כהן דאמר לחבריה שלח קופתך וסב לך חיטין ועי' בבלי סוכה י"א ב'. ובתוספות שם י"ב א' בד"ה בפסולת הובא גם המאמר שלפנינו וג' שם על דעתיה דר"י לאחד שכיבד את חבירו בחבית של יין וקנקנים על דעתיה דר"ל לאחד וכו' תן לי כאה חיטין וכו' הבא לי קופתך ובא מדוד כך אמר הקב"ה לארץ אייתי ענני וקביל מיטרא ועת"ג. ובמ' תהלי' מזמור קל"ה הועתק מאמר זה ושלאחריו מילק' תהלים ועי' בהערות ר"ש באבער שם דף רמ"ו ע"א: 8 וקנקנה. כך נותן הקב"ה המטר עם העננים מן השמים: 9 אייתי וכו'. הביאי לי את העננים משלך ותקבלי את המטר, ואייתי בבי"ל במי"ת וכן לעיל צד 92 אייתיתה ועיי"ש במ"י: נקראו לו. לאד או לענן ועת"ג. וכן הנגון בסמוך במאמר רשב"ג ארבעה וכו' נקראו לה וכו' ולקמן פי"ד ה' שמות נקראו לה נפש וכו', ובמ' הגדול עמוד 69 הגי' חמשה שמות נקראו למטר אד ענן עב נשיא חזיז. ושם הועתק המאמר עם הפסוקים לראיה לכל שם המובאים לפנינו ובערוך ע' אד ב', ובירוש' שם חמשה שמות נקראו לו איד עב ענן נשיא חזיז איד מניין ואיד יעלה וכו' (ול"ג שם שהוא שובר וכו') עב שהוא מעב' את הרקיע הנה אנכי בא אליך בעב הענן ענן שהוא עושה את הבריות ענוים אילו לאילו (ול"ג עוד עם ענני וכו') נשיא שהוא עושה בעלי

עב אד ענן נשיא חזיז, עב שהוא מעבב את פני רקיע שנ׳ עבי שחקים (ש״ב כב יב), איד ואיד יעלה מן הארץ שהוא שובר לבעלי שערים, ענן שהוא עושה בריות ענוים אילו מאילו וכת׳ עם ענני שמיא (דניאל ז יג), נשיא מעלה נשיאים (תהלים קלה ז) שעושה נשיאים אילו עם אילו, חזיז ודרך לחזיז קולות (איוב כח כו) שעושה חזיונות ברקיע ומשרה רוח הקודש על הבריות הוך דאת אמר חזון ישעיה (ישעיה א א): אמר רבן שמעון בן גמליאל ארבעה שמות נקראו לה כנגד ד תקופותיה, ארץ תבל אדמה ארקא, ארץ כנגד תקופת ניסן שמאלצה את פירותיה, תבל כנגד תקופת תמוז שמתבלת פירותיה, אדמה כנגד תקופת תשרי שהארץ עשויה בולין בולין שלאדמה, ארקא

5 ילקוט רמז כ׳, אדר״נ נו״א פל״ז ונו״ב פמ״ג, פסיקתא דר״כ (קנ״ה א׳), ויקרא רבה פכ״ט סי׳ י״א, שיר השירים רבה פ׳ יפה את (ו׳ ד׳), מדרש אסתר פ׳ בימים ההם (א׳ ב׳), מדרש משלי פ״ח סי׳ ט׳: 7 עי׳ תנחומא ויצא סי׳ ט״ו:

1 עב—חזיז] עב אד (איד ב) . . נשיאים חזיז דב, עב ענן אד (איד א²) נשיא (נשיאים א²) חזיז א³י (שם), אד עב ענן נשיאים חזיז פ, א׳ ענן נשיא עב ח׳ י, א׳ ענן נשיא ח׳ עב ע, ענן איד נשיאים ח׳ עב א¹ | מעבב ח | את ל׳ פבי | פני ל׳ א²ר¹ | רקיע] פבי, הרקיע דאער, הקרקע י (שם) | שנ׳—שחקים] ע׳ ל׳ דפהאבי | ואיד—הארץ] ואד . . ע, ל׳ דפהאבי | 2 משבר ה | לבעלי] פהאבבעי, בעלי י (שם), אידן של בעלי ד | בריות] דפא²בע, הבריות א¹, את . . י | ענוים הי (שם), עננים ב | מאלו פח, לאלו דאבעי | וכת׳—שמיא] וכת׳ ארו עם . . ע, ל׳ דפהאבי | 3 נשיא] י, נשיאים דפאבעי (שם) | מעלה נשיאים] ע, ל׳ דפהאבי שעושה] י, שהוא עושה דפא | נשיאים] פ, הבריות (את הבריות די) נשיאים דא¹ר³י, נשואים ב, את הבריות נשואים ח, הבריות נשואין א¹ | עם אילו] על אלו דפהאבעי, מאלו ר | 4 ודרך—קולות] ע, ל׳ דפהאבי | שעושה] ערי, שהוא עושה דפא | חזיונות] חזיות ע, חזיות חזיות ל׳ | ומשרה] ח, משרי פ | הקודש ע] הקדש דפאי, קודש ל°, ל׳ ל | הבריות | 5 ישעיה] ישעיה בן אמוץ א¹ע, ישעיהו . . דפא²בי | ארבעה] פהא² ארבע כי, ד׳ דע | לה] פע, לארץ דא²כי, לה לארץ א¹ | ד] ארבע פב, ארבעה הא³י | 6 תקופות האבי | שמאלצה] שהיא מריצה | 7 שמתבלת] רי, שהיא מתבלת דפא׳כ | פירותיה] פבי, את ~ דא²ר | *בולין בולין דארי] בתוך בולין ל, בולין פב |

בתים כנשיאים מעלה נשיאים מקצה הארץ חזיז שהוא עושה את הרקיע חזיונות חזיונות י״י עושה חזיזים (ול״ג שם ומשרה רוח וכו׳): 1 עב שהוא וכו׳. בערוך ג׳ תחלה אד ואד יעלה וכו׳ ואח״כ עב שהוא וכו׳, וכ״ה במ׳ הגדול, ורק לפי הגי׳ שלפנינו בכי״ל ובדפוסי׳ ובכי״כ נדרשו כאן השמות כמו שנמנו, וק״ק למה לא הקדים אד לעב כמו שהגי׳ גם בירוש׳, ומעבב פי׳ מכסה ומשחיר כמו בל״מ יעיב (איכה ב׳ א׳), ועבב ועיב מגזירה אחת: 2 לבעלי שערים. מפקיעי שערים, וע״י האד יבא עליהם יום אידם שהוא מוזל את השער, ודורש אד לשון איד ושבר כמו שדורש ר׳ ברכיה לקמן צד 123 עלה שבר מן הארץ, וכן איתא במדרש חסרות ויתרות הוצ׳ רשא״ז סי׳ מ״ז ואד יעלה ואד כת׳ חסר י׳ דוגמת ואיד נכון לצלעו כשהענן עולה וממטיר שובר זרועות מפקיעי שערים, ובמה״ג ג״כ הגי׳ שהוא שובר לבעלי שערים: ענוים אילו מאילו. בגליון כי״ל מפרש כשגשמין ימי עננין יורדין, ומי שתברך (צ״ל שתתברך) לו תבואתו בתוך שדהו הוא נגבה ומי שאין ברכה בשדהו נעשה עניו ושפל רוח, ובא״א ציין גי׳ הערוך ענ יי ם, וכן הובא ביפ״ת, ובערוך הש׳ איתא ענוים, ובמה״ג הגי׳ עננים אלו מאלו דכת׳ עם ענני וכו׳, ובכי״כ נוסף בגוף הספר נ״א והם יענו את יזרעאל והגי׳ שם עננים אלו לאלו, וכ״ה בילקוט ד׳ ליוורנו, ומפרש שם בברית אברהם שבימי השובע הבריות עינם יפה לזה ואין קטט׳ ביניהם ולא עוות: 3 נשיאים אילו עם אילו. שהזול מצוי ואינם צריכין זה לזה, ובפי׳ ב״ר כ״י הגי׳ נשואים (בכי״א, ובכי״ט נשיאים) אלו מאלו ומפרש שם כשהמטר יורד יש שדה מתברכת ויש שדה שאינה מתברכת ואלו מתנשאין על אלו, ובמה״ג ג׳ שעושה נשיאים אלו מאלו, ובערוך לא הועתק המאמר בשלימות עיי״ש, ובכי״ל איתא עוד „מטר למטר השמים״, והוא שיבוש וליתא בשאר הספרים, ומטר אינו במנין של חמשה שמות: 4 חזיונות. מראות שונות ועי׳ לעיל צד 31 שמים פעמים ירוקין פעמים אדומים פעמים שחורים פעמים לבנים, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש מראות ירוקין ואדומים כמא דכתיב בהיר הוא בשחקים, ובמה״ג ג׳ שעושה חזוות ועיי״ש צד 780: חזון ישעיה. וכן גי׳ הערוך, ובמקרא כתוב ישעיהו וכ״ה במה״ג ומשרה רוח הקודש על הבריות המד״א חזון ישעיהו, וכתיבת בירויות ביו״ד עי׳ גם לעיל צד 114 וצד 117: 5 נקראו לה. לארץ ועח״נ, והדרש מוסב על הארץ בפ׳ ואד יעלה וכו׳, ובערוך ע׳ אדם העתיק רק התחלת המאמר: 6 ארץ תבל וכו׳. בפסיקתא ובוי״ר שם בהמאמר בהארצות (בארצות) השביעית הכיבה איתא ארץ אדמה ארקה גיה (גיא) ציה נשיה תבל (וכן אי׳ שבעה ארצות במ׳ תהלים צ״ב סי׳ ב׳, במ׳ משלי פ״ט א׳ ובספר יצירה פ״ד מי״ב) וז׳ שמות אלו נמנו גם בשהש״ר ומדרש אסתר (ומה שאמרו שם שש ארצות מבואר עפ״י המאמר שהועתק בפסיקתא פ״א הערה קל״ח), ובאדר״נ נו״א שם מונה ג״כ ז׳ שמות ושם מוסיף לד׳ שמות שלפנינו חרבה יבשה חלד, ושם בנו״ב דורש עשרה שמות נקראת ארץ ומוסיף עוד ראשית גיא שדה, ונוסחא זו מסכמת במספר ובשמות עם מדרש משלי פ״ח, והדרש כנגד תקופותיה נמצא רק כאן בב״ר: ארקא. בירמיה י׳ י״א: שמאלצה. נ״ל שהוא מל״מ ותאלצהו (שופטים ט״ז ט״ז) שאין לו ג״כ דמיון, ופי׳ דוחקת פירותיה שימהרו לגדל וכפי׳ גי׳ הספרים שהיא מריצה את פירותיה ודורש ארץ לשון אלץ, ובאדר״נ נו״ב שם ארץ על שם רצתה מלה״ד למלך שקרא וכו׳ ורץ אחד וכו׳, וכן יש לפרש לעיל צד 37 ארץ שרצתה וכו׳ שדורש ארץ לשון ריצה ועיי״ש בכ״י, ובמ׳ משלי איתא ארץ שבני אדם רצין בה: 7 שמתבלת. כמו שהתבלין מתבל את המאכל כך השמש והשרב מתבל את הפירות (פי׳ ב״ר כי״ט) ועי׳ כפרי עקב פי׳ ל״ז תבל זו א״י שהיא מתובלת בכל וכו׳ ד״א וכו׳ תבל ע״ש תבלין שבתוכה וכו׳, ובמ׳ משלי הגי׳ שהיא מתבלת בפירותיה: בולין בולין. כן הגהתי, ובכי״ל איתא בתוך בולין ומוגה בינו שיטי בולין, ופי׳ כאן התיבות[1] של אדמה ועי׳ לעיל צד 111 ובהוספות הח׳ פליישער בעמת״ל ח״א צד 284, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש בתקופת תמוז העולם חם והאדמה היא מתבקעת ומפרכת פירוכין פירוכין ובתקופת תשרי שיורד רוב המטר על הארץ מתקבצת ביחד ונעשית בולין בולין לפי שהמים מחברין את העפר וכו׳, ובאדר״נ שם אדמה שממנה נוצר אדם הראשון שנ׳ וייצר וכו׳ את

[1]) βῶλος.

; כנגד תקופת טבת ששורקת פירותיה: כמה גשמים יורדין ויהא בהן כדי רביעה. כמלוא כלי שלשלשה טפחים כדברי ר' מאיר. ר' יהודה א' בקטנה טפח ובבינונית טפחיים ובשביעה ג' טפחים. אמר ר' שמעון בן אלעזר אין לך טפח יורד מלמעלן שאין הארץ מעלה כנגדו טפחיים, מאי טע' תהום אל תהום קורא וגו' (תהלים מב ח). אמר ר' לוי המים העליונים זכרים והתחתונים נקבות והן אומרים אילו לאילו קבלונו, אתםברייתו שלהקב"ה ואנו שלוחיו, מיד הן מקבלין אותן הה"ד תפתח ארץ וגו' (ישעיה מה ח) כנקיבה זו שהיא פותחת לזכר, ויפרו ישע (שם שם) שפרים ורבים, וצדקה תצמיח יחד (אני ייי בראתיו) (שם שם) זו ירידת גשמים, אני ייי בראתיו לכך בראתיו

1 ילק' פנחס ישעיה ס"ת ח. ירוש' ברכות פ"ט י"ד ת'. ירוש' תעניות ד"ת ס"ד ג'. תוספתא תענית פ"א, תענית כ"ה ב': 4 ילק' ישעיה ר' מכ ד (מ"ג). מדרש קהלת מ"ג ב' תנת הטפט (מדרש זוטא נד 87). מדרש תהלים מ"ב פי' ה'. פדר"א פ"ה:

1 ששורקת] ששריקת ל. שהיא מורקת דפהא'ברי... מרקבת ל' | פירותיה] ה. את ~ דפברי | ויהא] האבר. יהיה דפ | רביעא א' | כמלא | כלי] פ. דלי ה. כלי מחרישה דא'... של מחרישה א'כמ | 2 מטפחים] טפח ל | כדברי] ר. דברי דפהאב | אומר | בקטנה] פה. בקשה ל' דאברמ | טפחיים] תא'. טפחים דפא'כ | ובשביעה] ובעבורה אבמ | ג'] שלשה האמ | 3 טפח] פא'ברמ] טפח' ל. טפח דא' | יורדת א' מלמעלה דאברמ | הארץ] התהום ר. התהום אבמ | מעלה] ר'. עולה דפאבר"מ | מכנגדו מ | טפחיים האבר'] טפחים לפא'ר'מ. טפחי ד | מה טעם דפא', ומה טעם א' | 4 וגו'] לקול צינוריך דא' | העליונים | והן אומרים] והם... א'. והן א' ל. ואומרים ה. ~ין א' | 5 קבלונו] קבלו אותנו דפ. ל' אבימ | ברייתו] פה. בריותיו דא'בי. בריות א' | של הקב"ה] המקום א' | ואנחנו א' | שלוחיו] דפאי שלוחין ל | מיד] קבלו (וקבלו א') אותנו ~ אבי | תפתח] יפתח ל | 6 זו] פמ. הואת א'י | פותחה מ | שהם פרים ורבים י. שהן פרין ורבין דפאבמ | 7 אני—בראתיו ל | זו—גשמים ל' פהאבים | לכך—בראתיו ל' א'י |

הארם עשר מן האדמה: 1 ששורקת. כן הגהתי ועח"ג ופי' עושה את הפירות ירוקין וכמושין, ובכי"ל נוסף בגוף הספר פ"א שהיא מרקבת פירותיה. ובאדר"נ שם איתא ארקא מנין שנ' כרנא תאמרון וכו' די שמיא וארקא לא עבדו, ובמ' משלי ארקא שברחה לפני הקב"ה בשעה שרצה ליתן לישראל את התורה על הר סיני, והורש ארקא מלשון ערק ועיי"ש בהערות ר"ש באבער (ושם מעות דפוס את ישראל התורה): כמה גשמים יורדין וכו'. כל המאמרים שלפנינו בפי' יו"ג פ"ו וי"ז נשנו בירוש' ברכות פ"ט על פיסקא דמתני' על הגשמים ועל בשורות טובות הוא אומר ברוך הטוב והמטיב, וסדר המאמרים שם וכי מה ראו לסמוך בשורות טובות לגשמים ר' ברכיה בשם ר' לוי על שם מים קרים וכו' שמועה טובה מארץ מרחק (ולפנינו הוא המאמר לקמן צד 123 כיצד הוא צריך לברך כהדא דתנינן על הגשמים ועל בשורות וכו' ר' ברכיה וכו'). ובכמה גשמים ירדו ויהא אדם צריך לברך וכו' בתחילה כדי רביעה וכו' (ועוד שם ר' יוסה בשם ר' זעירא להפסק תענית נאמרה וכו' א"ר תנחום וכו' לברכה נאמרה וכו') ר' יהודה בר יחזקאל אמר אבא מברך על ירידת גשמים יתגדל וכו' ר' יוסי בר יעקב סלק מבקרה וכו' הבין הוה ר' סימון מברך על ירידת גשמים ובכמה גשמים ירדו ויהא בהן כדי רביעה וכו' ואמר ר' לוי המים העליונים זכרים וכו' ולייסובו של עולם (ועוד שם ר' אתא ותני לה בשם רשב"ג ולמה נקרא שמה רביעה שהיא רובעת את הארץ ועי' בבלי תענית ו' ב' מאי לשון רביעה דבר שרובע את הקרקע וכו' מיטרא בעלה דארעא הוא) ר' חנינא בר יקא וכו' שורשי חיטה וכו' אין הארץ שותה אלא לפי תכומה וכו' לרגעים אשקנה א"ר זעירא תני תמן ראה זול בא לעולם וכו'. ובירוש' תעניות פ"א נשנית על המשנה בג' במרחשון שואלין את הגשמים וכו' כל הסוגיא מן כמה גשמים ירדו ויהא אדם צריך לברך וכו' עד לרגעים אשקנה וכו' אלא לפי היכומה, ולפנינו המאמרים מפורסים ולא נתפרש למה נקרא שמה רביעה. ולפי הסדר הנכון בירושלמי גרים תחלה וכמה גשמים ירדו ויהא אדם וכו' כדי רביעה וכו' ואח"כ מפרש כמה הוא כדי רביעה בהמאמר ובכמה גשמים ירדו ויהא בהן וכו'. ובירוש' ברכות ד' מגנצא הגי' תניא ובמה וכו' ועי' תוספתא שם כמה ירדו גשמים ויהא בהן וכו' (ובח"נ שם ג"כ הגירסא כדי רביעה): כמלוא כלי וכו'. וכ"ה בתוספת' כמלא הכלי (כלי) של שלשה טפחים, ובירוש' מלא כלי מחזיק ג' טפחים (אם הם ממלאין הכלי המחזיק ג' טפחים ועי' בפני משה), אבן בירוש' ברכות ד' מגנצא הגי' מלא כלי של מחרישה של ג' טפחים ועמח"נ, וכן גורס ומפרש בפי' ב"ר בי"ט כמלא כלי המחרישה של ג' טפחים שיורד עמוק בארץ ג' טפחים ועי' לקמן פל"א אפילו שלשה טפחים שמחרישה שולטת בארץ נמחו, ב"ב פ"ב מ"ב מעמיק שלשה טפחים כדי שלא יעכב את המחרישה וירוש' נזיר פ"ז נ"ה ד' מעמיק ג' כדי שלא תעלם המחרישה, ובפי' ב"ר כי"א איתא כמלא ב"ר"ך וכו' והוא כלשון הברייתא תענית כ"ה ב' עד מתי יהו הגשמים יורדין והצבור פוסקין מתעניתם כמלא ברך המחרישה ועיי"ש בפירש"י ובר"ח: 2 כדברי ר' מאיר. בירוש' תוספתא ובבלי הגי' דברי ר"מ ועח"נ: בקטנה. תגי' זרה והיא מקויימת גם עפ"י כי"פ ובר"ח, ובכי"ל מוגה בינו שיטי ש"ה ובוון לגי' בקשה ופי' בקרקע קשה אם ירדו הגשמים בתוכה טפח. ובשביעה פי' בקרקע שבעת מים רכה ומלוחלחת, ובברייתא שם ר' יהודה אומר (כ"ה גי' רי"ף ור"ח ורא"ש, ולפנינו שם והחכמים אומרים ועיי"ע ד"ס) בחרבה טפח בבינונית טפחיים בעבודה (פירש"י חרושה ועח"נ) שלשה טפחים, אבל בירוש' איתא ר"י אומר בתחילה טפח ובשנייה שני טפחים (בירוש' תעני' טפחיים) ובשלישית ג' טפחים, ופי' ברביעה ראשונה שנייה שלישית (ועי' בפ"מ וק"ע, אבן פי' מהרש"ס בירוש' ברכות בתחילה שלא נעבדה מרכות קושיה שנייה שהיא שנית לה בקושי שלישית שחרישה והיא עבודה), וכ"ה בתוספ' ראשונה טפח ושנייה טפחיים וכו' ועיי"ש איזהו זמנה של רביעה וירוש' תעניות ס"ד א' ובבלי תענית ו' א', ובד"ו איתא כבינונית טפחים ובמ"כ הגיה טפחיים (ובדפו"ר ליתא ובשבעה ג' טפחים) ומהרש"כ שם הביא גם המאמר שלפנינו וגי' בקשה וכו' ובעבודה וכו': 3 אין לך טפח. וכ"ה בירוש' ותוספתא, וכן בתענית כ"ה ב' אין לך טפח מלמעלה, והגי' טפה נשתבשת מן טפח: שאין הארץ מעלה. וכ"ה בירוש', ובתוספת' שאין הארץ פולטת כנגדו, ובתענית שם שאין תהום יוצא לקראתו ועח"נ, ובמ' הגדול עמו' 70 נשתבש אין לך תהום יורד מלמעלה שאין הארץ מעלה כנגדו טפחים מלמטה וכו': טפחיים. כן הגהתי, וכ"ה בתוספת' וירוש' תעניות, ובירוש' ברכות שני טפחים, ובבבלי תענית שלשה טפחים והא תניא טפחיים לא קשיא כאן בעבודה כאן בשאינה עבודה ועי' בד"ס: מאי טע'. מאי טעמא וכ"ה בירוש' ברכות, ובירוש' תעני' ומה טעם ועח"נ: 4 תהום אל תהום קורא. הרי שנים מלמטה ולקול צנוריך הוא הגשם של מעלה ועי' בפי' מהרז"ו ירוש' ברכות, ובתוספת' מביים שנ' תהום וכו' ולמה נקרא שמה רביעה שרובעת את הארץ: והן

10b לתיקון העולם ולייושבו: אמר ר' ברכיה עלה שבר מן הארץ מיד והשקה את כל פני האדמה, היא יד דעתיה דרי ברכיה דאמר ר' ברכיה יערף כמטר ליקחי (דברים לב ב) שברו בריות את ערפן מיד המטר יורד, ר' מנחמא בשם ר' אבין בארעא ברייתא קארן ליה עמא תבירא קדל שהן שוברין עורפן ומיד המטר יורד: כמה גשמים יורדים ויהא אדם צריך לברך, ר' יוסי בשם רב יהודה רבי יונה ורבי יהודה בשם ר' שמואל [בתחלה כדי רביעה ולבסוף כל שהן, ר' חייה בשם ר' יוחנן] בתחילה כדי רביעה ובסוף כדי שידהו פני הקרמיד, ר' ינייי בר ישמעאל בשם ריש לקיש בתחילה כדי רביעה ובסוף כדי שתשרה פי המגופה. והלא כמה גשמים יורדין ואין פי המגופה נשרית, אלא תהא נראית כאילו שרוייה: כיצד הוא צריך לברך, כהדא דתנינן על הגשמים ועל בשורות טובות הוא אומר ברוך

1 ילקוט כאן כ', ימש' תעניות פ"ב ס"ה ב': 3 סמוס כנה פמ"ב סי' ט': 4 ירוש' ברכות פ"ט י"ג ד', ירוש' תעניות פ"א ס"ד ס', ועי' תענית ו ב': 8 ברכות פ"ט מ"ב, ילק' משלי כ' תתקס"ח, לקמן פנ"ז:

1 לתקוני שלעולם דפחא[2]י. לתיקונו . . עולם בראתיו א[1], לתקונו מ | ולייושבו] חא[1]ב, ולישובו דא[2]י, ולישובו של עולם מ, ל' פ | אמר] ואד יעלה מן הארץ ~ ל°א[1] | עולה י | **והשקה] השקה ל | 2 לקחי | הבריות אבר את ל' אבי | 3 °המטר] מטר ד | ר' מנחמא—יורד ל' דב | קריין פ, קרון א, קרו ר | להון פא[2], לון א[1], להו ר תבירי פאר | כשהן א[2], כשהם א[1] | שוברי' את ערפן א[2], שוברים ערפם א[1] | 4 מיד אר | רב] רבי ד, ר' אב | ר' יונה אב, ורבי . . ד | ורבי יהודה ל' דאב | 5 *בתחלה—שהן ל°ב] בתחילה . . ובסוף אפי' כל שהן דח, בתחלה כדי רביעא ולבסוף כל שהוא א[2], ל' לא[1] | *ר'—יוחנן ל'] ר' חייא בשם ר' יוחנן דפע, . . בשם ר' יונתן ב, . . בש"ר חנינא א[2], ל' לא[1] | 6 רביעית ע | ובסוף] הע, ולבסוף דפאב | °כדי] עד ד שידיתו פא[1]ב, שידוחו א[2]ע, שידרו ל' | פני הקרמיד] פני הקרקע חב, את הקרקע אב, פני הקרימה ל' | ינאי דפב | בר' דפ | רביעית פ | 7 ולבסוף | *שתשרה דפאר] שתשרא ל | את פי המגופה א[1], מגופה פש | *והלא—המגופה ל°פאב, והלא . . מגופה ד, ויש מגופה ש, ל' ל | נשרת דא[2] | שתהא פא נראת דפ | 8 כאילו] כשהיא א | שרוייה דפא[1] . . במים א[2] | הוא ל' פהאב | הבשורות ה | הוא ל' פאבי |

אומרים. בילק' מכירי הגי' והם אומרין אלו לאלו אני שלוחו של הקב"ה ואתם בריותיו קבלו אותנו מיד וכו' ועת"נ, ובירוש' ליתא והן אומרים עד מקבלין אותן והגי' שם ותחתונים נקבות מה טעם תפתח וכו' כנקבה הזאת שהיא פותחת לפני הזכר ויפרו ישע זו פריה ורבייה וצדקה וכו' לתיקונו ולייושבו של עולם, וכגנון המאמר במ' קהלת מ"ב שם א"ר לוי כתיב תהום אל תהום קורא וגו' המים העליונים זכרים והתחתונים נקבות בשעה שהם יורדין אומרים אלו לאלו אתם מבריותיו של הקב"ה ואנו משלוחיו קבלו אותנו בסבר פנים יפות הה"ד תפתח וכו' ויפרו ישע שבו פרין ורבין ומביאין ישע לעולם וצדקה וכו' ועי' בענין מים העליונים והתחתונים לעיל צד 17 וצד 34, ואגדה זו שלפנינו שהמים העליונים זכרים והתחתונים נקבות נמצאת כבר בספר חנוך משיורי הגנוזים נ"ד ח' ועי' מ"ש במ"י לעיל צד 102 בד"ה ואלו הן זווג וכו': 1 עלה שבר. דורש ואד יעלה לשון שבר כמו שהערותי, וכן תרגום איד כמעט בכל המקומות תבר, ור' ברכיה אמר כן לטעמיה דאמר יערוף וכו' שברו בריות את ערפן וכו' ודורש יערוף לשון עורף, ובירוש' המאמר בתעניות פ"ב ושם הגי' אמר רשב"ל כתיב ואיד יעלה מן הארץ עלה שבר מלמטן מיד הגשמים יורדין א"ר ברכיה כתיב יערף כמטר לקחי כפו עורפן לתשובה מיד הגשמים יורדין ועי' אגה"א ח"א צד 390, וכתיבת עורפן בוי"ו גם לפנינו בסמוך ועי' במ"י לעיל צד 33 בד"ה דוכים: 3 ר' מנחמא וכו'. מאמר זה איתא גם בכי"פ (וחסר שם סוף המאמר וראש המאמר שלאחריו) ובכי"א א' ונוסף בגליון כי"א ב' ומובא בפי' ב"ר כי"ט וכי"א, ובירושלמי ליתא, ואודות ר' מנחמא ומאמריו בשם ר' אבין עי' אגה"א ח"ג צד 404 וצד 738: בארעא ברייתא. בחוץ לארץ, וכן בירוש' מ"ק פ"ג פ"א ג' ניפוק וכו' לארעא ברייתא, ובשמו"ר שם א"ר אבין עד עכשיו קורין את ישראל בחוצה לארץ האומה של קשה עורף: קארן. בינוני כמו בען בירוש' ע"ז פ"א ל"ט ב' ושם פ"ג מ"ב ג' בכן ועת"נ ודאלמאן צד 281 וצד 290: תבירא קדל. בכי"ל נקוד תבירא[1]) והוא הגהה לפי הגי' תבירי, ותרגום לנשברי לב (ישעי' ס"א א') לתבירי לבא ועורף תרגומו קדל, ובפי' ב"ר כ"י מפרש עם שובר (בכי"א שוברי) עורף ועי' מד' תהלים פ"ו סי' ד' בעיון ולא בעיין תבירי קדל: ורבי יהודה, וכ"ה בירוש' ברכות ר' יוסי בשם רב יהודה ור' יהודה בשם שמו וכו', ואמו"ר מהרז"ף הגיה שם ר' יונה ר' יהודה בשם וכו' פי' ר' יונה אמר דר' יהודה אמר בשם שמואל כלו' לא ר' יהודה אלא שמואל הוא בעל המאמר, וכן איתא בירוש' ברכות ד' מגנצא ר' יוסי בש' רב יהודה ר' יונה רב יהודה בשם שמואל ובירוש' תעני' ר' יוסה בשם רב יהודה ר' יונה רב יהודה בשם וכו' וכצ"ל כאן ר' יונה רבי (רב) יהודה בשם וכו', ובירוש' בשני המקומות ג' תחלה ר' חייא (חייה) בשם ר' יוחנן וכו' ר' ינאי (ינייי) בר (בי ר') ישמעאל בשם רשב"ל וכו' ואח"כ ר' יוסי (יוסה) בשם וכו': 5 בתחלה. בתחלת ירידת גשמים ולבסוף שכבר ירדו גשמים, ובפי' ב"ר מפרש לבסוף לרביעה שנייה ועי' בפי' מהרז"ו ובמפרשי הירושלמי, ובכי"ל נשמט מן בתחלה עד בתחילה והושלם שם בכתב אחר בגליון וביני שיטי: כל שהן. בירוש' ולבסוף אפי' כל שהוא ועת"נ: 6 פני הקרמיד. בכי"ל ביני שיטי מפרש לנכון פי' לבנים שמככין בהם בתים, והוא ל"י[2]), וגם בד"ו הגי' שידהו, ובירוש' תעני' הגי' ובסוף כדי שידוחו פני הקרמיד. ובירוש' ברכות כדי שיודהו פניה (פני הקרקע שהיא נמסית מן הגשמים ועי' בפני משה), אבן בד' מגנצא הגי' גם בברכות פני הקרמיד, וכן ג' הערוך ע' קרמיד בב"ר כאן ובירוש' ברכות ובכי"ל איתא בגוף הספר ס"א ובסוף כדי שירדו פני הקרימה ועי' עמת"ל ע' קרימה: 7 שתשרה. כן הגהתי והוא לשון גזיר שישרה פתו ביין (פסחים מ"ד ב'), וכ"ה בירוש' ברכות שתשרה: פי המגופה. בירוש' הגי' מגופה ופי מגופת חבית חרס וכאן הלשון פי מגופה קשה, ובעמת"ל ובערוך הש' פירשו מגופה חבית ואינו נ"ל. ובפי' ב"ר כי"ט מפרש פי מגופה אותה קרקע שעושון הימנה מגופה על פי חבית וכו' ועי' בפי' הנדפס ושם בפי' השני מגופה כתומה שעושין אותה מטיט וכו', וכן גורס שם ויש מגופה נשרית כמו שהגי' גם בירושלמי והלא כמה וכו', ואין פי המגופה נמחית שהיא חזקה, וממשני אלא תהא נראית וכו' דלא נמחית ממש אלא שירדו עליה גשמים כאילו היא נמחית, ובירוש' הגי' אלא רואין אותה כאילו היא שרויה ועי' בק"ע בירוש' תעניות 8 כהדא דתנינן וכו'. וכ"ה במשנה שבירושלמי שם, ובפיסקא שם י"ג ג' ובמשנה שבבבלי הגי' ועל בשורות טובות

[1]) תבִירָא. [2]) κεραμίς, ίδος.

הטוב והמטיב. ר' ברכיה בשם ר' לוי מייתי לה מהכא מים קרים על נפש עייפה ושמועה טובה מארץ מרחק (משלי כה כה) מה שמועה טובה ברוך הטוב והמטיב אף מים קרים הטוב והמטיב: ר' יהודה אמר הכין מברך יחזקאל אבא [יתברך] יתרומם יתגדל שמך על כל טיפה וטיפה שאתה מוריד לנו שאת מפניען אלו מאלו. ר' יודן בר' שמעון א' שמורידן במידה כי יגרע נטפי מים (איוב לו כז) היך מה דאת אמר ונגרע מערכך (ויקרא כז יח): ר' יוסי בר יעקב סלק מבקרה לר' יודן מגדלאה, שמע קליה מברך אלף אלפין וריבי ריבוון אנו צריכין להודות לשמך על כל טיפה וטיפה שאתה מוריד לנו שאתה משלם טובה לחייבין. אמר ליה כן היה ר' סימון מברך: אמר ר' זעירה תמן אמרין על הזול שבא לעולם ועל הנהר שהוא מספיק למדינה אומר ברוך הטוב והמטיב:
וישקה את כל ... אמר ר' אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרה הכל מתברך ... משא יתן מתברך והפרגמטיון

3 יחזקאל גרסת ב״ב י״ד ת'. יתפ' מפנות ב״ח פ״ב נ'. גרסת כ״ם נ'. תענית ו נ'. דברים רבה כי תבא (ב ז סי' ר'). מדרש תהלים י״ח סי' כ״ז: 4 לעיל צד 29, ויקרא רבה לג ו סי' ת': 9 ילקוט רמז כ. דברים רבה שם:

1 טיפה פא' | 2 ברוך ל' פאבי | 3 רב יהודה חב | אומר פא | כדין | **מברך] מברין ל | **יתברך] ל | שמך] ~ תגדול ח | 4 פאת פ | שאת מפניען] בר', שאתה מפניען חר', שממנו אתה זן דב', ושאתה מפניען אלו מאלו אתה זן א' | יודן] יהודה ד | בר ד | אמר דפ, אומר א | שהוא מורידן דפאב | **כי] פי ל | 5 מבקרה] פב, ־רא א, למבקרי ד | 6 יודן] יהודה ד | מגדלייה פ, ־יא א"ד' | אלפין פ] אלפי ד אלפים אב, אלפי ל | וריבי] פ, ורבי דב, ורובי א | רבבות פח, ... ברכות והודאות דאב | 7 שאת פא | שאת פא | טובה] גמולים טובים | לחייבין] ב, ־ים דפא | לו פ | כן היה פב, כן הוה דא', כך הוה א' | 8 זעירא דפא"ב, זירא א' | שבא] א', שהוא בא דפא"ב | לעולם] ~ ועל השבע שהוא בא לעולם ד | שהוא מספיק] ח, שהוא מספק פאב, שמספת ד | ** אומר] א' ל | 9 אלעזר] פאב, אליעזר ד | בן ברד | ויברא א', ובראדפב | *והפרגמטוטין ד'] הפרגמטוטים הא', הפרגמטטין ב, והפעוגריטין ל, והפרמטאיות פ |

אומר וכו', ובמשנה שבמשניות ועל הבשורות הטובות אומר וכו'. ובפי' העיר ר' ברכיה הוכי מייתי לה מקרא דמנ"ל דשמועה טובת הטוב והמטיב דליף מינה לגשמים ואי ממתני' קים ליה לבשורות הא נמי כההיא מתני' תני גשמים וקרא למ"ל. ובאשר העירותי סגנון המאמר בירוש' ברכות וכי מה ראו לסמוך בשורות טובות לגשמים ר' ברכיה בשם ר' לוי על שם מים קרים וכו'. וכן צריך לפרשו כאן וצ"ע. ולקמן פנ"ז הגי' בכ"ל מים קרים וכו' מה שמועה טובה ברוך הטוב והמטיב אף מים קרים וכו' וכמים וכו' כן שמועה טובה וכו' שעד שהוא עומד בהר המוריה וכו'. וגם בכי"פ ל"ג שם מה שנוסף בדפוסים תמן תנינן על הגשמים וכו' מה ראו לסמוך וכו' ר' ברכיה וכו' על שם מים קרים וכו'. והוא הוספה עפ"י הירושלמי. ובילק' משלי הועתק המאמר מב"ר כאן והציון שם פנ"ז ליתא בילקוט ד"ו: 3 ר' יהודה אמר. בכ"ל אף ר' יהודה והוא מים ונשתרבב מן אף מים קרים וכו'. וכן הגהתי מברך. ובירוש' ברכות תני ר' יהודה בר יחזקאל אמר אבא מברך על ירידת גשמים וכו' (בד' מגנצ' הגי' אמ' רב יהודה רב יחזקאל אבא מברך וכו') ובתענ' שם רב יהודה בר יחזקאל אמר הכין הוה יחזקאל אבא מברך על וכו': יתברך יתרומם וכו'. הוספתי יתברך ועה"ג. ובירוש' תעני' יתגדל יתקדש יתברך יתרומם (בירוש' ברכות יתקדש וית' וית') שמך מלכנו על כל טיפה וכו'. ובמנטן מאוחר בדברים רבים שם רב יהודה בר יחזקאל בשעה שהיה רואה את הגשמי' יורדי' היה מברך יתפאר ויתגדל ויתברך שמו של מי שאמר והיה העולם שהוא ממנה אלף אלפים וריבי רבבות של מלאכי' על כל טיפה וטיפה שיורדת למה מכאן ועד הרקיע מהלך ת"ק שנה והגשמים יורדין ואין טיפה מתערבת בחברתה ועי' לעיל צד 29 וצד 45 ובמ' תהלים שם. וכאן ובירוש' לא הקפו היך היו מברכים יתברך יתרומם וכו' או אלף אלפין וכו' נגד ברכת הטוב והמטיב שנשנת במשנה ועי' הסוגיא בבבלי ברכות ונוסחת הברכה שם ובתענית שם: 4 שאת מפניען. מפריד הטיפות אלו מאלו שלא יתערבו ועי' ב"ב ט"ז א' שאלמלי שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד מטשטשות את הארץ ואינה מוציאה פירות. וכ"ה בירוש' תעני' שאת מפניען זו מזו. ובירוש' ברכות נשתבש את שאת מפנימטן וכו' (ובד' מגנצא שם הגי' שממנה אתה זן אלו מאלו מהו כי יגרע נטפי שממנען זו מזו כד"א ונגרע וכו' ועה"נ) ובכ"ם שאת ממנו אן וצ"ל ממניען, כי יגרע וכו' ונגרע וכו'. בירוש' בשני המקומות הובאו פסוקים אלו לראיה למאמר הקודם שאת ממניען זו מזו והורים כי יגרע לשון גרעין ומניעה כמו ונגרע מערכך ואח"כ ג' שם א"ר יודן (בתעני' א"ר יודן אבוי דר' מתנה) ולא עוד אלא שהוא מורידן במידה שנ' ומים תיכן במידה. וזו הגי' הנכונה וכן מוגה בכ"ל בינ' שיטי אחרי מערכך "אמ' ר' יודן ולא עוד אלא שמורידן במדה שנ' ומים תיכן במד'" ותחלת המאמר ר' יודן בר' שמעון א' שמורידין במידה נמחק שם. וצ"ל שהוגה כן עפ"י גי' הירושלמי. וכמו שהגי' העיקרית בגוף הספר כן הגי' גם בשאר כ"י והפוס' וכן גי' המדרש לעיל צד 29 ר' יודן בר' שמעון אומר שהוא מורידן במידה כי יגרע וכו' המד"א ונגרע וכו' ועיי"ש בהג' ובמ"י בד"ה ואינן מתערבין: 5 סלק מבקרה. עלה לבקר לר' יודן שהיה חולה. ובירוש' הגי' סלק מבקרא (מבקרה) ר' יודן מגדליא (לר' מגדליא) עד דהוא (דהוה) תמן נחת מיטרא ושמע קליה (קליה שמע) אמר אלף אלפין וריבי ריבוון (אלף אלפים אנו) חייבין להודות לשמך מלכנו על כל טיפה וכו' שאת גומל טובה לחייבים. ובמ"ת שם א"ל הדא מנא (מנן) לך א"ל הכין הוה ר' סימון מברך על ירידת גשמים: 8 תמן אמרין. בירוש' ברכות שם בסוף הסוגיא א"ר זעירא תני תמן ראה זול בא לעולם וטובע בא לעולם נהר מספיק למדינה אומר ברוך הטוב וכו'. וכן פי' כאן תמן אמרין כלו' בבוגיא אחרת. ובמ"כ ותוי' הרש"ש נדחקו לפרש תמן אמרין בא"י או בבבל ועי' מבה"י י"ב ב': 9 ר' אלעזר. הוא ר' אלעזר בן פדת שאומר בשם ריב"ז, ובד"ר שם א"ר אליעזר בן יעקב בשעה שהגשמים יורדים אף משא ומתן מתברך שנ' לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידיך רבנן אמרי אף וכו', והגהתי בפנים כגי' הספרים והפרגמטוטין, וגם בפי' ב"ר בשני הכ"י ובנדפס הובא פרגמטוטין סוחרים[1]), אבן גי' כ"ל אינה קלה בעיני וקשה לשער שנשתבש כן והפרגמטוטין והפעוגריטין ואולי צ"ל והפומגריבין ופי' תולי רגלים בל"י[2]) וכן כתיבת התיבה בי"ר פ"ה סי' ד (לפי גי' הערוך ע' עלב)

מרווחים, ר' יוחנן בר לוי אמר אף מוכחשים מרווחים, ר' חייא בר אבא אמר אף החולים מרויחים, אבריהם רפים עליהם, אבימי מן חברייה הוה מבקר בישייה, כד הות רביעתה נחתה הוה אמר ליה ר' חייה בר בא מה הינון עבידין, הוה אמר ליה נינוחו, ר' א' אף אבן טובה מרגשת, רבנין אמ' אף הדגים מרגישין, אמר ר' פינחס עובדא הוה בהדה עכו וצידון חד נון ושמותיה ג' מאות ליטרין ותקלותיה ר' ליטרין, הוה תמן חד סב צייד אמר להון דלא נהתת רביעתה. וכיון דנחתת צדין חד נון ושמותיה ר' ליטרין ותקלותיה ואשכחותיה ש' ליטרין:

[פני האדמה] אמר ר' אלעזר בר' שמעון אין הארץ שותה אלא לפי חיסומה, אם כן מה יו

7 ילקוט שם, ילק' ישעיה כ' ס"ח (סל"ד), ירוש' נכסות ותעני' שם, ירוש' ע"ז פ"ג מ"נ ס', ועי' שמות רבה פ"ה סי' ט':

1 מרווחים] כ, מרויחים פחא[1], ־ין דא[2]י | בר לוי] בן לוי חב, בש"ר לוי א[2], ל' פ | מוכחשין ב, מוכי שחין דפאברי | מרויחין דפר, מתרווחין חא[1], מתרותין בא[2] | ־־חייא] אחייא ל | החולים] פחא[1] ־ין דא"ב 2 מתרווחים א[1], ־ין חב | אבריהן כ, איבריהם חר, ואבריהן י, ואיבריהן דפ | רפים] ח, ־ין דפברי | עליהן פי, עליהון כ (פי' איבריהון רפין עליהון א[1]) | **אבימי] אבוסיי ל | חברייא כ, ־יה דפ, ־יא אי | הוי י | *בישייה] בישייא כ, בישיא דפי,ביישיה ל | הות] א[2], הוות ד, הוה פא[1], הוי י | רביעתא דאב, רביעא פ | נחתא 3 הוי י | חייא בר אבא דפאב | אינון דפא[2]כי | עבדין פאבי | הוה] הוי י, ל' א | נגיהו ר[1]וי, ניגוהו ב | ר'] פ, ר' אבא דא[1]כ, ר' חייא א[2] | א'] אומר דפא[2], אמ' א[1] | טבא א[2] | 4 עובדה ד | הוי י | בהדא עכו דחי, בעכו פא[1], בחד צייד דעכו ר[2] | וצדון חר[2], וצדו דא, דצדו י, דצד ר[1] | חד ל' אר[1] | ושמותיה] ח, ושמו יתיה פאבי, . . יתה ד | תלת מאה פחאבי, ש' ד | 5 ליטרין] פח, למרין די, רימלין א[2]ב (בכל המאמר) ותקלו יתה ד, ותקולתיה ואשכחותיה ה, שקלו יתיה ואשכחו יתיה פ, ושקלו . . ואשכחוניה י, ושקלו . . ותקלוניה ואשכחוניה אב | ר'] מאתן דפחי, תלת מאה ד[1]א, תלת תרתי מאה כ | הוי י | צייד ל' י | נחתת] ח, נחתא א[1], נחת דפ | רביעתא פחאבי, רביעאתא ד | דנחת ד, דנחתת (דנחתא א[2]כי, דנחת פ) רביעתא חפאבי צדו א[1]י | 6 ושמותיה] ח, ושמו יתיה דפאי | ר'] מאתן דפחבי, מאתים א[2] | ותקולתיה ואשכחותיה ה, ותקלו יתה ואשכחוניה ד, שקלוה ואשכחו יתיה פ, ושקלוניה ואשכחו י, ותקלוניה ואשכחוניה כ, ואשכחוניה א[2] ש'] תלת מאה פחא[2]רי | 7 בר' שמעון ל' פ | חיסומה] אר, חיכומא י (ישעי'), חסומה דכע . . ולא כל צרכה פ |

דאסיה פמגריטוס ועי' קרויס צד 422 וצד 479, ובגי' כי"ל מוכחשים נסמן גם בגליון מדרש אב"א ס"א מוכחשין, ופי' כחושים ותשושים, ולפי גי' זו מונה והולך מענין אחר פומגריטין מוכחשים ושאר חולים וכולם מרווחים כלו' יש להם הרווחה והנחה ממכאוביהם בשעת ירידת גשמים. וכן הלשון לקמן פל"ט חולה רואיהו ומרוית, ובל"מ ורוח לשאול (ש"א ט"ז כ"ג), וכן נמנו יחד התשושין והפודגרין בילק' ש"ב ר' קס"א (ועי' מד' תהלים י"ח סי' כ'), ולפי שהתיבה זרה ונסמכה למשא ומתן נעשו מבעלי פודגרא פרגמטוטין בעלי מסחר, ואינו מענין אחד הפרגממוטין מרויחין כלו' לסחור ולהרויח והחולים מרויחין, וגם בד"ר שם לא נזכרו פרגמטוטין אצל משא ומתן, ובכי"ל נמחק במוכחשים סוף התיבה וכתוב עליו שחין והמגיה כוון להגי' מוכי שחין: 1 ר' יוחנן בר לוי. שם אמורא זה נמצא רק כאן במאמר שלפנינו ועי' אגה"א ח"ג צד 768: ר' חייא בר אבא. בכי"ל ר' אחייא וכו' והגהתי ועי' לעיל צד 44 בח"ג ובמ"ז בד"ה דר' חייא, וכן הגהתי בסמוך אבימי עפ"י גי' שאר הספרים, וגם בתוספות חולין י"ב ב' בד"ה דמן חבריא הגי' אבימי, והוראת מן חברייה עי' במאמר רב"ז באכער במ"ת חלק מ"ג צד 345: הוה מבקר בישייה. היה מבקר חולים: 3 עבידין, כן הגי' הישרה, והוא בינוני פעיל ועי' דאלמאן צד 229: נינוחו. יש להם הנחה מחליים, וכן ירוש' ברכות סוף פ"ה בטוח אני שנינוח בנו וכו' מחליו ועי' לעיל צד 71: מרגשת. מפרש בפי' ב"ר כי"ט משתנית ומתעלית מכמות שהיתה, ושם בכי"א מפרש אף הדגים מרגישין משתמנין ומתעבין: 4 עובדא הוה. בד"ר שם הועתק כבר הסיפור ללה"ק, ושם כגנון המאמר רבנן אמרי אף הדגים מתברכי' אמרו רבותינו מעשה שתפשו דג א' בעכו עד שלא ירדה הרביעה והיו שמין אותו שלש מאות ליטרין ולא מצאו בו אלא ר' אמ' להן זקן אחד אילו ירדה הרביעה היו מוצאין בו יותר משירדה הרביעה תפשו דג אחד והיו שמין אותו ר' ליטרין ומצאו בו ש' הרי אף הדגים מתברכי': ושמותיה. וכן ותקלותיה ואשכחותיה עם הכנוי תיה, ובהגי' ותקלוניה ואשכוניה עם הכנוי ניה ועי' שלעזינגער דאס אראמ' ווערבום צד 64 וצד 74: 5 ליטרין. הגי' ריטלין איתא גם בכי"א א' ב' פעמים, ובראש המאמר רטלין (וסוף המאמר חסר שם), וריטלין כמו ליטרין[4]) בחילוף האותיות. וכן בירוש' כתובות פ"ה ל' ב' וארבע ריטלין נותן לה ועי' קרויס צד 578: 7 פני האדמה. מביא כאן מאמר ראב"ש לדרוש והשקה את כל פני האדמה שאין הארץ שותה אלא לפי חיכומה כלומר שפתה מלמעלה בלבד מלשון משיחסום ויקנב כלים פמ"ז, ופריך אם כן מה יעשה שרשי שקמה ושרשי חרוב שהן יורדין בעומק ומאין להן רטיבות (ועי' ב"ב פ"ב מ"א מרחיקין את האילן מן הבור וכו' ובחרוב ובשקמה חמשים אמה וכו' ולעיל צד 105 השקמה הזו עושה בארץ שש מאות שנה) ועוד ר"ח בר עיקה וכו' שרשי חיטה וכו' שרשי תאנה רכים בוקעין בצור, ובשני א"ר לוי אחת לשלשים יום תהום עולה וכו', ובירוש' ברכות ג' תחלה ר' חנינא וכו' שורשי חיטה וכו' שורשי תאינה רכים בוקעין בצור ואח"כ ג' שם תני ר' ישמעאל בן אלעזר אומר אין הארץ שותה אלא לפי חיסומה אם כן וכו שורשי חרוב מה יעשו שורשי שקמה (בד' מגנצא תני רשב"א אומר וכו', ובירוש' תעניות וע"ז תני ר"ש בן אלעזר אומר מלמד שאין הארץ וכו', ושם המאמר מסורס) א"ר חנינא אחת לשלשים יום וכו', והתוספה בכי"פ לפי חסומה ולא כל צרכה וכן התוספות שם ובדפוסי' ושרשי שקמה ששרשיה' עד תהום אלא כל אחד ואחד לפי צרכו וכו' א"ר לוי כן (כך) הוא כדקא אמ' לפי חסומ' נחרוב ושקמה אח' לשלשים יום וכו' גובעות מפי' ב"ר ועי' בפי' הנדפס שהוא מסכים כאן עם פי' ב"ר כ"י ועי"ע בפי' מהרז"ו, ובשמו"ר שם איתא תהום אל תהום קורא וכו' כיצד יש אילן ששרשיו יורדין עשרים אמה ויש שלשים ויש חמשים ויש שאינן יורדין אלא שלשה טפחים והגשמים למעלה אם אין משקין אותן אלא שלשה טפחים אותן של ג' אמה הן מתים וכו' אלא זה

[1] λειμα.

יעשו שרשי שקמה ושרשי חרוב, ר' חנינה בר עיקה ר' ברכיה בשם ר' יהודה שרשי חטה בוקעין בארץ נ' אמה, שרשי תאנה רכים בוקעין בצור. אמר ר' לוי אחת לשלשים יום תהום עולה ומשקה אותה מה טעם אני יי' נוצרה לרגעים אשקנה (ישעיה כז ג) : אמר ר' יהושע בן לוי בשעה שהמטר יורד הוא עושה פנים לארמה:

פרשה יד

א ב ז) וייצר יי אלהים וגו' מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה (משלי כט ד) מלך זה מלך מלכי המלכים הקב"ה. במשפט יעמיד ארץ שברא העולם בדין בראשית ברא אלהים (בראשית א א). ואיש תרומות יהרסנה זה אדם הראשון שהיה גמר חלתו שלעולם ונקראת חלה תרומה ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה (במדבר טו כ). אמר ר' יוסי בן קצרתה כאשה הזו שהיא משקשקת עיסתה במים ומגבהת חלתה מבינתיים כך בתחילה ואיד יעלה מן הארץ ואחר כך וייצר יי' אלהים את האדם עפר מן האדמה:

6 ילקוט רמז כ', ילקוט משלי ר' תתקס"ג, ילק' מכירי משלי כ"ט ד', שמות רבה פ"ל סי' י"ג, תנחומא ת"נ משפטים סי' ג', פסיקתא רבתי פ"מ (קס"ז א'): 6 סדר"נ ס"ג פמ"נ: 7 לקמן סוף פי"ז, ירוש' שבת פ"ב ה' ג', תנחומא ת"נ ותנחומא נח סי' א', תנחומא ת"נ מצורע סי' י"ז: 8 פסיקתא פ"ו ג':

1 שקמה] חרוב | שרשי כי, מה (ומה א) יעשו שרשי אי (שם) | חרוב] שקמה ד'אבי'... ששרשיהם (ששרשיהן פ) עד תהום אלא כל א' וא' (אחד ואחד פ) לפי צרכו דפ | חנין א' | בר (בר' א') עיקא אב, בר' עיוקה ד, בר עוקבא פ | ר' ברכיה] א'ב, ורבי .. ד | שורשי ד' | חטין י | 2 נ'] חמשים פאבי | שרשי תאנה] פ, .. תאינה ד, שרשי גפנים ותאנים אבי, גפנים ותאנים י (שם) | רכים ל' | ר' לוי] דא'בי (שם), ~ כך (כן פ) הוא כדקא אמר (אמרת פ) לפי המטא (המטה פ) והרוב ושקמה דפ | אחת] פאב, אחד דרוי' | 3 אותם א | מה טעם] פא'ב, מאי טעמא ד | ר' .. לוי אמר אב | 4 הוא ל' א'כי | לארמה] ~ שנ' והשקה את כל פני הארמה ח | 5 מלך] כתי' ~ דפאבם | ואיש—יהרסנה] פא'ב, וגו' דא' | 6 העולם] פ, את ~ דא'בי (משלי), את עולמו א' | 7 שהוא אבים | וחלה נקראת ם | 8 קצרתה] א'בי (שם), קצרתא די | 9 הזו] חי, זו פע, הזאת דא'בי (שם) | שמשקשקת ע, שהיא מקשקשת פחי, שמקשקשת אי (שם) | חלה י (שם) | מבינתיים] ע, מבנתים דפאי | 10 הארץ] פאב, ~ והשקה ע, וגו' ל"ד |

תהום העליון קורא לתחתון וכו' עד שהעליון יורד ומשקה של שלשה טפחים התחתון עולה ומשקה אותן של ג' אמה וכו'. ובמ' הגדול עמו' 71 הועתק המאמר שלפנינו בסגנון אחר עיי"ש: 1 ר"ח בר עיקה וכו'. בירוש' ברכות הגי' ר' חנינא בר יקא (בד' מגנצ' בר איקא) ובירוש' תעני' ר' חנניה בריקה (וצ"ל בר יקה, ולא ברוקה כמו שהגיה בסבתי' פ"ז ב') ובע"ז ר' חנינה בר יסא, ובכל המקומות ל"ג ר' ברכיה: 3 אמר ריב"ל. מאמר זה ליתא בירוש', והוא דרש אחר על פני הארמה בשעה שהמטר וכו' עושה פנים לאדמה, ומפרש בפי' ב"ר שגדלים הזרעים והירקות ונעשו פנים לקרקע:

פרשה יד. בכי"א א' וב' פרש' י"ג: 6 שברא העולם וכו'. בשמו"ר שם מלך במשפט וכו' שברא את עולמו בדין שנ' בראשית וכו' ברא יי לא נאמר אלא אלהים ויאמר יי יהי רקיע אינו אומר אלא אלהים וכן כולהון וכו' (ועי' באדר"נ שם בעשרה דברים נברא וכו' בדין מנין שנ' בראשית ברא אלהים ולעיל צד 113 ובמ"י לעיל צד 10 בד"ה בראשית ברא וכו') ואיש תרומות וגו' זה אדם מה דרכה של אשה בשעה שהיא מבקשת להפריש חלה מגבלת את הקמח ואח"כ נוטלת חלה כך עשה האלהים גבל את העולם ואח"כ נטל אדם שנ' ואד וכו' ואח"כ וייצר וכו'. ובתנחומא מ"ב משפטים שם מלך במשפט וכו' זה הקב"ה ואיש תרומות זה אדה"ר שהופרש בתרומה אמר ר"י בן קצרתה מנין וכו' שנ' ואד וכו' ואח"כ וייצר וכו' כבהנת הזו הנותנת מים בתוך עיסתה ואח"כ נוטלת חלה הוי אומר איש תרומות יהרסנה שעשו' הקב"ה מזה אמר ימיה לא תאכל ועבר על הציווי מה גרם ארורה האדמה וכו' הוי יהרסנה, ובמדרש הגדול עמו' 71 כורס ושינה המאמר להד"ר לאשה שמשקשקת עיסתה במים ומגבהת וכו' כך בתחלה ואד ואח"כ וייצר וכו' את האדם שהוא תרומתו שלעולם ועליו נאמר ואיש תרומות יהרסנה וכו' ומסיף פירושו היה ראוי להעמיד לו העולם בחכמתו והוא הרסו באולתו בשעה שאכל מן העץ ועבר על דברי יוצרו: 7 אדם הראשון. בירוש' שבת שם נשנה על מתני' על שאינן זהירות בנדה ובחלה וכו' אדה"ר חלה מהורה לעולם היה דכת' וייצר וכו' עפר מן האדמה ותייא כיי דמר ר' יוסי בר קצרתה כיון שהאשה מקשקשת עיסתה במים היא מגבהת חלתה וגרמה לו חוה מיתה וכו' ועי' לקמן סוף פי"ז, ובתנחומא מ"ב נח שם ומצות חלה למה לפי שאדם היה חלתו של עולם ובאתה חוה וטמאתהו אמר הקב"ה תנתן לה מצות חלה שיתכפר לה על חלתו של עולם שטמאתו ומנין שהיה אדם חלתו של עולם כך שנו רבותינו כיון שהאשה נותנת מים בעיסה היא מגבהת חלתה כך וכו' אמר ר"י בן קצרתא כיון שנתן הקב"ה מים על האדמה מיד הגביה חלתו אדם מן האדמה וכו' ואד יעלה וכו' מיד וייצר וכו' ועי' בתנחו' מ"ב פ' מצורע ושם הגי' זה אדה"ר שהיה חלתו של עולם דאמר ר"י בן קצרתה כשם שהאשה מקשקשת עיסתה במים ואח"כ נוטלת חלה כך וכו', ובתנחו' נח הגי' דא"ר יוסי בן דוסמקא (צ"א קצרתא) כשם שהאשה מקשקשת וכו' ואח"כ היא מגבהת חלתה כך עשה הקב"ה לאדה"ר דכת' ואד יעלה מן הארץ והשקה ואח"כ וייצר וכו' וכן הובא מקשקשת בפי' ב"ר כי"מ ובי"א ומפרש שם לשון מנקשת ושיך הלשון ללישת עיסה ועה"ג וערוך ע' שק ג' ועמה"ל ע' שקשק וע' קשקש: 7 ונקראת חלה תרומה. עי' מגילה שם כולהו איקרו תרומה גבי חלה כתיב ראשית עריסותיכם וכו', ובפסי"ר שם דרשו וייצר ה' אלהים את האדם שיתף וכו' מדת הדין ומדת רחמים וברא אותו ועי' לעיל צד 59 וצד 311 :

וייצר שתי יצירות לאדם ולחוה. יצירה לתשעה ויצירה לשבעה. רב הונא אמר נוצר לשבעה ונולד לתשעה חי, לשמונה אינה חי, נוצר לתשעה ונולד לשבעה אינו חי. קל וחומר לשמונה. בעון קומי 10c ר׳ אבהו מנין שהנוצר לשבעה חי, אמר להון מדידכון אנא ממטי לכון ויטא איפטה איטה אכטו:

1 ילקוט כאן כ׳: לקמן פ״כ, ירוש׳ יבמות פ״ד ה׳ ד׳, תנחומא מ״ג במדבר סי׳ כ״ח, תנחומא שם סי׳ י״ח במדבר רבה פ״ד סי׳ נ׳:

1 *וייצר לידאי] לי ל | שתי] פאכי, ב׳ ד[1], שני ד | לאדם ולחוה] פ, יצירה לאדם יצירה (ויצירה ד) לחוה דחאי, אחת לאדם ואחת לחוה כ | לתשעה] ח לשבעה דפא[2]כ. וכו׳ דיאי יצירה פחאכי לשבעה] ח לתשעה דפא[2]כ, לט׳ דיאי | ר׳ הונא א[2] | לשבעה ונולד—חי *לשמונה (לשמונה ל) אינו חי] [illegible] אינו חי י. לשבעה (לז׳ ד[1]) ונולד לשמונה (לח׳ ד) ולתשעה (או לתשעה ד או לט׳ ד[1]) חי דפ [illegible] לט׳ א[1] לשבעה [ונולד לשמונה] חי [illegible] לתשעה א[2] לשבעה ונולד לשמונה חיי כל שכן לתשעה ל[1] [illegible] ונולד *לשבעה (ולתשעה ל) אינו חי קל וחומר לשמונה] לט׳ ונולד לז׳ אינו חי [illegible] לתשעה (לט׳ ד[1]) ונולד לשמונה (לח׳ ד[1]) אינו חי קל וחומר לשבעה ד, [. .] לשמונה אינו חי קל וחומר לשבעה פ, לט׳ ונולד לח׳ אינו חי נוצר לט׳ ונולד לז׳ מהו א״ל איתא חמי אם לח׳ (לשמונה א[1]) אינו חי [illegible] (לשבעה א[1]) [illegible] א [illegible] ונולד לשמונה אינו חי נוצר לט׳ ונולד לז׳ [illegible] לשמונה אינו חי כל שכן לשבע ל[1] | קומי] פאכ קומוי ע. קמי י. [illegible] ד | ר׳] דרבי ד | שהנוצר] שהנולד כ | [illegible] דיאי | להון] [illegible] אכי [illegible] איפטא פאי. אפסא דכע | איטא דפאכע[1] איטי[1] (תיטא ע) אוכטו דפע [illegible] אכי [illegible] אי״ר

1 וייצר. בכי״ל נוסף וייצר ביוד שני וכן יצירה ב׳ פעמים וכוון אל הגי׳ יצירה לאדם יצירה לחוה [illegible] ודורש במאמר זה ובמאמרים שלאחריו מ״ש כאן בבריאת האדם וייצר בשני יודין ולמטה פסוק י״ט כתוב ויצר [illegible] וכו׳ ביו״ד אחד ועי׳ לקמן צד [illegible] 1 [illegible] שתי יצירות וצד [illegible] 12 [illegible] ויצירה לעולם הבא: יצירה לתשעה וכו׳. דרש אחר על וייצר וכו׳ ולא קאי על בריאת אדה״ר אלא דורש וייצר וכו׳ שתי יצירות לאדם לתשעה ולשבעה שיהא הולד של קיימא אם נוצר לתשעה או לשבעה חדשים [illegible] מניין שתי יצירות ר׳ זעירא בשם ר׳ הונא וייצר יצירה לשבעה ויצירה לתשעה [illegible] שינה סגנון המאמר וייצר מרמז שייצר לו שתי לידות אחת לשבעה ואחת לתשעה: נוצר לשבעה [illegible] הולד שיהא נולד לשבעה חדשים וכן נוצר לתשעה שיהא נולד לתשעה חדשים [illegible] ונולד לשבעה לתשעה. לשבעה או לתשעה. וגי׳ זו העיקרית בגוף הספר [illegible]

[illegible]

ג וייצר שתי יצירות מן העליונים ומן התחתונים, ר' יהושע בשם ר' חנינה ורבנן בשם ר' אליעזר
ברא בו ד' בריות מלמעלן וארבע מלמטן. מלמטן אוכל ושותה כבהמה פרה ורבה כבהמה
מטיל גללים כבהמה ומת כבהמה, מלמעלן עומד כמלאכי השרת ומדבר ומבין ורואה כמלאכי
השרת, ובהמה אינה רואה אתמהא, אלא זה מצדד. [ר' תפדיי בשם ר' אחא העליונים נבראו בצלם
ובדמות ואינן פרים ורבים, והתחתונים פרים ורבים ולא נבראו בצלם ובדמות. אמר הקב"ה הריני בורא
בצלם ובדמות מן העליונים, פרה ורבה מן התחתונים], ר' תפדיי בשם ר' אחא אמר הקב"ה אם אני
בוראו מן העליונים הוא חי ואינו מת, מן התחתונים הוא מת ואינו חי, אלא הריני בוראו מן
ד העליונים ומן התחתונים אם חטא ימות ואם מת יחיה: וייצר שתי יצירות יצר טוב ויצר רע, שאילו
היה לבהמה שני יצרים כיון שהיתה רואה סכין ביד אדם לשוחטה היתה מושחרת ומתה, והרי אדם
יש לו שני יצרים, אמר ר' הונא בר אידי יוצר רוח אדם בקרבו (זכריה יב א) צרורה בקרבו,
ה שאילו אינה כן כיון שהיתה הצרה באה עליו היה שומטה ומשליכה ממנו: וייצר ב' יצירות, יצירה

1 ילקוט שם. לעיל צד 64 ופ"כ: 8 ילקוט רמז כ', ילק' זכריה ר' תתקע"ח, ועי' ברכות ס"א א': 10 דברים רבה נצבים (צ"ם סי' ג'), מדרש קהלת ז' אין אדם (ס' ח'): 11 ילקוט רמז כ', תנחומא מ"ב תזריע סי' ג', תנחומא שם סי' א':

אונבמן ע' | 1 מן העליונים] יצירה מן העליונים יצירה א², מן העליונים פחא'בי, יצירת מן התחתונים ד | ומן התחתונים] י, יצירה (ויצירה ח) מן התחתונים פחא'ב, ומן התחתונים יצירה א², ויצירת מן העליוני ד | יהושע] ~ בר (בר' כ) נחמיה דא'ב | חנינה] חנינא בר (בר' כ) יצחק דא²ב | 2 ארבע בריות כ, ארבע פ | מלמעלה פא' | וארבע] פ, וד' ד, וד' (וארבע כ) בריות אב | מלמטה פא' | מלמטן] א², ימטה א', ל' דפב | 3 מלמעלן] א²ב, ילה דא' | מדבר ד, מדבר (ומדבר כ) כמלאכי השרת אב | מבין (ומבין כ) כמלאכי השרת אב | 4 אתמהה (יהא כ) ובהמה אינה רואה א'ב | זה ל' א | *מצדד דאב] מצייד ל | *ר' תפ' — התחתונים] ל' לא' | תפדיי כ] תפדיי דא² | 5 בורא אותו דכ | 6 ופרה כ | *תפדיי כ] תפדיי לדא' | 7 בורא אותו כ | העליונים | הוא] הרי ~ כ | הוא] הרי ~ כ | בורא אותו א' | מן העליונים .. התחתונים א'ב, מאלו ומאלו ד | 8 מת] כ, לאו ל'ד, לא חטא א', לא יחטא א² | שני (ב' דא'ר¹) יצרים | אחד יצר כ | טוב] הרע פ | ואחד יצר כ | הרע כי, טוב פ | 9 היה] פחא'בי, היו דא² | כבהמה חאבי | שהיתה] שהיא פ | את הסכין י (זכרי') | האדם י (שם), מבת אב | לשוחטה] פאבי, לשחוט אותה ח, לשחטה ד | מושחרת] פ. משחרת חא'ברי, מפחדת דא' | ומתה] ~ מידי (שם) | 10 חנינא דחא, חוננא כ | יוצר] ויוצר ד | צרורה] פחאב. נשמתו של אדם ~ י, מלמד שנפשו של אדם ד | 11 שאילו אינה] שאלולי י, שאלמלא פא'בי (שם), אלמלא דא² | היה] היתה פי (שם) | ממנו ל' | ב'] שתי פחא²בי | יצירה ל' י |

במדרש ר' עקיבא שם"ח הביא גי' הירוש' היומא אוכמין היומא (צ"ל אימא) אבמא ועי' קרויס צד 598, ולפנינו נשתבש כל המאמר בירוש', ובתנח' מ"ב א' זומא איפמא אימא אקמו ובכמ"ר ד"ו זומא וכו' אימא אכמו: 1 ר' יהושע. כל המאמר לעיל פ"ח צד 64 ועי' השינוים שם ומ"ש בח"נ ובמ"י, ובכ"י העתיק רק ראש המאמר עד אוכל ושותה כבהמה וכו', וכן קיטע בילקוט ושותה כבהמה וכו' כדלעיל, ובכ"י א' ב' קיטע באמצע המאמר ר' תפדיי בש"ר אחא וכו' ואינו פרין ורבין וכו' בפרש"ד עד ואם לא יחטא יחיה, ורמז לפ"ז לפי מספר הפרשיות באותו כ"י: 4 מצדד. כן הגהתי ועה"ב ולעיל צד 65: ר' תפדיי וכו'. מאמר זה ליתא בכי"ל וכי"א א' ואיתא בשלימותו בדפוסי' ובכי"ב, והשלמתיו כמו שהוא לעיל שם: 6 ר' תפדיי. כן הגהתי עפ"י כי"ב ועי' לעיל שם ובמ"י בד"ה ר' תפדיי (בצ"ל שם ובד"ה ר"ת בשם ר' אחא, ובמ"י בשני המקומות טעות הדפוס שם ר' תפריי): 8 שתי יצירות. וכן ת"י וברא ה' אלהים ית אדם בתרין יצרין, ובברכות שם דרש רב נחמן בר רב חסדא מאי דכתיב וייצר וכו' בשני יודי"ן (ועי' בר"ש) שני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר רע וכו' אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה וייצר לית לה יצרה והא קא חזינן דמזקא ונשכא וכו' אלא וכו' אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי אי נמי וכו' דו פרצופין ברא הקב"ה באדה"ר וכו' ועי' לעיל צד 55, ובהדרש שלפנינו משמע וייצר שתי יצירות וכו' שהאדם מרגיש טוב ורע לו ובהמה אינה מרגשת בין טוב לרע שאילו היה וכו' ועיי"ע לעיל צד 43 ובמ"י שם בד"ה שהיה לו: 9 מושחרת. פי' מפחדת ומבוהלת כמו שהגי' בדפוסי' וכי"א א', וכן בל"ס שחר הוראתו פחד ועיי"ע נעלדעקע מאנד' גראממאטיק צד 127, ובפי' ב"ר כ"י מפרש משחרת מקדמת וממיתה עצמה מרוב צער (בפי' ב"ר כ"י א מרוב פחד). ובכ"י אחד בבריטיש מוזעאום (קובץ ארינטל 1389) הובא כל המאמר וג' שם כיון שרואה הסכין ביד איש להרגה היא מקדמת ובורחת, והגי' מפחדת אי' גם בילק' זכריה בדפ"ר ודיו: והרי אדם וכו'. בכ"ס נוסף פירושו ואינו מת כשהצרה באה עליו, ובפי' ב"ר כ"י מפרש ופריך והרי אדם שיש בו ב' יצרים ואינו ממית עצמו כשרואה שונאו שבא עליו להרגו ומתרץ א"ר יעקב (וכ"ה בפי' ב"ר כ"א) וכו' צרורה בקרבו שאין לו רשות להשמיטה, וצ"ל שהיתה הגי' לפניו ר' יעקב בר אידי, וכ"ה בכ"י הנ"ל א"ר יעקב בר אידי וכו' צרורה בקרבו שאלמלא כן כיון שצרה באה עליו וכו' ומשליכה: 10 יוצר רוח. וכ"ה בכל כ"י ובילק' בשני המקומות וגם במדרש דפ"ר, ובמקרא כתוב ויצר, והדרש יוצר רוח ל' צרר ברא רוח האדם צרורה וקשורה בקרבו, ובילק' זכריה איתא פירוש נוסף ולפי שהיא צרורה אינו יכול להשמיטה אבל בהמה יצר אחד יש לה (ושם כירס המאמר להתחיל בקרא דזכריה), ובילק' הגי' בשני המקומות נשמתו של אדם צרורה וכו', ובמ' קהלת איתא בדרש הפ' אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח וכו' ורבנין אמרי אין אדם שליט ברוח עצמו לכלותה ממנו א"ר חנינה כתיב ויוצר רוח אדם בקרבו צר רוחו של אדם בגופו שאילולי כן כיון שהיתה הצרה באה עליו היה נוטלה ומשליכה מקרבו, ובד"ר שם (בדפ"ר הדין מחוברים סדר אתם נצבים וסדר וילך לסדר אחד) ד"א ר' אליעזר בן יעקב אומר אין אדם שליט בנפשו לכלות אותה למה שבללה הקב"ה בכל הגוף שאילו בללה הקב"ה באבר אחד כשהיה מגיע לאדם צרה היה חותך אותו אבר ומת לפיכך בכל הגוף כדי שלא יהא יכול לכלותה:

בעולם הזה יצירה לעולם הבא: בית שמי ובית הלל בית שמי אומרים לא כשם שיצירתו בעולם הזה יצירתו לעולם הבא, בעולם הזה מתחיל בעור ובבשר וגומר בגידים ובעצמות, אבל לעתיד לבוא מתחיל בגידים ובעצמות וגומר בעור ובבשר שכך הוא אומר במיתי יחזקאל ראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה (יחזקאל לז ח), אמר ר׳ יונתן אין למידין ממיתי יחזקאל׳ ולמה היו מיתי יחזקאל דומין לזה שנכנס למרחץ מה שהוא פושט ראשון הוא לובש אחרון, בית הלל אומרים כשם שיצירתו בעולם הזה כך יצירתו לעולם הבא, בעולם הזה מתחיל בעור ובבשר וגומר בגידים ועצמות כך אף לעתיד לבוא מתחיל בעור ובבשר וגומר בגידים ועצמות שכן איוב אומר הלא כחלב תתיכני (איוב י י), התכתני אינו אומר והקפאתני אינו אומר אלא תתיכני והקפיאני, עור ובשר הלבשתני אין כת׳ כאן אלא תלבישני (שם י יא) ובעצמות וגידים סוככתני אין כת׳ כאן אלא תסוככני (שם שם), לקערה שהיא מליאה חלב עד שלא נתן לתוכה מסו החלב רופף משנתן לתוכה מסו הרי החלב קופה ועומד הוא שאיוב אמר הלא כחלב תתיכני וגו׳ עור ובשר וגו׳ חיים וחסד עשית עמדי וגו׳ (שם י יב):

1 ילק׳ יחזקאל ר׳ שע״ז, ויקרא רבה פי״ד סי׳ ט׳: 10 לעיל לד 31:

1 ויצירה ל׳ י | בעולם א׳, ובעולם י | בית—הלל ל׳ פ | *אומרים דא[1]] א׳ ל, אומר י | כשם] כמו ח | 2 יצירתו] אבי, כך ~ ד | **לעולם הבא] בעולם הבא ל | מתחיל] יצירתו ח | ועצמות אבי | לבא | מתחילין א | 3 ועצמות אבי | שכך] שכן פחא[1]כי, וכן א[2] | **אומר] אמ׳ ל | וראיתי אי | 4 עלה] ~ וגו׳ פ, ויקרם עליהם עור א[2]י | יוחנן פי | למידין] מביאין ראיה אבי | למה פח | 5 שנכנס] פ, שהוא נכנס דאבי | במרחץ אבי | הוא לובש] לובש חב | וב״ה א[2]י | *אומרים דין] א׳ ל | 6 לעולם] פחא[1]כי, בעולם דא[2] | ועצמות] א, ובעצמות דפב | כך ל׳ א[2] | אף ל׳ פחא[1] | 7 *לבוא] לבי ל, לבא דפא[2] | מתחיל — ועצמות ל׳ פ | ועצמות] א, ובעצמות ד | *אומר דפ] א׳ ל, הוא אומר אבי | תתיכני] ~ ובגבינה תקפיאני אבי | 8 התכתני — תתיכני *ותקפיאני (ותקפאיני ל)] התכתני והקפאתני אינו אומ׳ אלא תתיכני ותקפיאני פ, התכתני אין כתי׳ כאן אלא תתיכני הקפאתני (ובגבינה הקפיתני ד, וכגבנה הקפאתני ב) אין כתי׳ כאן אלא (אלא וכגבנה ב) תקפיאני דאב, התכתני אין כתי׳ כאן הקפאתני אין כתי׳ כאן י, אינו אומ׳ אלא תתיכני וכגבינה תקפיאני אינו אומ׳ אלא תקפיאני ח | הלבשני—תלבישני] הלבשתני אין כתי׳ כאן י, תלבישני אינו אומ׳ אלא תלבישני ח | 9 *ובעצמות ב] ועצמות לא[2]י, עצמות ד | *סוככתני—תסוככני] ד, סיכבתני . . . לא[1], סככתני . . א[2]ב, סוככתני אין כתי׳ כאן אלא תתיכני תקפיאני תלבישני תסוככני י, תסוככני אינו אומ׳ אלא תסוככני אינו אומ׳ התיכני הקפיתני הלבשתני סוככתני ח | 10 לקערה—ובשר וגו׳ ל׳ פאב | לתוכה מסו] ע, מסו בתוכה ד | *רופף דע] רופיף ל | משנתן ע | הרי ל׳ ע | 11 שאמר איוב ע | וגו׳] וכגבינה תקפיאני ע׳ ל׳ ד | 12 וגו׳] ופקודתך שמרה רוחי דב |

1 ויצירה לעולם הבא. בתחיית המתים וכמו שנחלקו ב״ש וב״ה ביצירה זו, ובמד׳ תנחומא מ״ב שם אי׳ א״ר יוחנן כתיב בו שתי יצירות שני יודי״ן וייצר ת׳ אלהים את האדם יצירה אחת בעוה״ז ואחת לעוה״ב אבל הבהמת והחיה והעוף כתיב בהן יצירה אחת ויצר וכו׳ מן האדמה כל חית השדה וכו׳: 2 לעולם הבא. הגהתי ל ע ו ל ם כמו שהגי׳ בשאר ספרים וכן בכי״ל בסמוך ב״ה אומרים וכו׳ כך יצירתו לעולם הבא, וכל המאמר גם בוי״ר פ׳ תזריע ושם הגי׳ ב״ש וב״ה בית שמאי אומרים לא כשם שיצירת הולד בעוה״ז כך צורתו (כ״ה בדפ״ר ובד״ו וצ״ל יצירתו) לעוה״ב בעוה״ז מתחיל וכו׳ וגומר בגידים ועצמות אבל לעתיד לבא וכו׳ שכן כתיב במיתי יחזקאל וראיתי וכו׳ א״ר ח י י א ב ר א ב א אין פ ר ש ת י ח ז ק א ל ר א י ה למה מיתי יחזקאל דומין למי שנכנס למרחץ זה שפשט אחרון לבש ראשון בית הלל אומרים כשם שיצירתו של אדם בעוה״ז כך יצירתו בעוה״ב בעוה״ז מתחיל וכו׳ וגומר בגידים ועצמות ולעתיד לבא כמו כן שכן איוב אומר וכו׳ תתיכני התכתני אינו אומר אלא תתיכני וכגבנה תקפיאני הקפיאתני אינו אומר אלא תקפיאני עור ובשר תלבישני הלבשתני אינו אומר אלא תלבישני ובעצמות וגידים סוככתני אינו אומ׳ אלא תסוככני הוי חיים וחסד עשית עמדי, ונ״ל ששינה שם הגי׳ בתחלת המאמר כשם ש י צ י ר ת ה ו ל ד לפי שקדמו שם המאמר תנא צורת הולד כיצד וכו׳ אבן גם שם פי׳ כך יצירתו לעוה״ב יצירתו של אדם בתחיית המתים כמו שהגי׳ שם בדברי ב״ה כשם שיצירתו של אדם וכמו שפי׳ יצירתו לעוה״ב בהמאמר שלפנינו, וכן הבין פירושו הרמב״ן בשער הגמול והוכיח מזה המאמר שעוה״ב בכל מקום אינו עולם הנשמות ותשכר המגיע להם מיד אחרי המיתה אלא עולם הוא שעתיד הקב״ה לחדשו לאחר ימות המשיח ותחיית המתים, אבל בליקוטין מב״ר בסוף פי׳ ב״ר כי״ט מפרש המאמר שבוי״ר ב״ש אומרים לא כשם יצירת הולד בעוה״ז כך יצירתו לעוה״ב שבעוה״ז ולד במעי אמו מתחיל בבשר וכו׳ אבל לעתיד לבא מתחיל יצירת הולד במעי אמו בגידים ועצמות וכו׳ שכך כתוב במתי יחזקאל וראיתי וכו׳ והרי זו יצירתו של עוה״ב אמר ר׳ חייא בר אבא אין מתי יחזקאל ראית לולד במעי אמו לעולם הבא לפי שמתי יחזקאל דומין וכו׳, ועי״ע בוי״ר שם בסוף הפרשה, ולפי פירושו כתב בעל הליקוטין על המאמר שלפנינו „הלכה זו כתובה בשיבוש בבראשית רבא ומצאתיה בהלכתה בויקרא רבא״: 3 ראיתי והנה. במקרא כתיב ו ר א י ת י, ונ״ל שהוא כעין עיטור סופרים במדרש שהעתיקו לפי הענין ראיתי ולעיל י ו צ ר רוח בלי ויו, ואין צריך להגיה במדרש או לשבש במקרא: 8 התכתני אינו אומר. בלשון עבר אלא התיכני בלשון עתיד, ובכי״ל וכי״פ לישנא קלילא הוא והקפאתני אינו אומר וכו׳ ותקפיאני וכוונתו וכגבנה הקפאתני אינו אומר אלא תתיכני וכגבנה תקפיאני: 9 תסוככני. כ״ה בכל הספרים כאן וגם בוי״ר, ובמקרא כתוב תשככני ועי׳ לעיל צד 28 בס״י בד״ה מן הסערה, ובכי״פ חסר סוף המאמר מן עור ובשר וכו׳, וכן ל״ג בכי״א א׳ וילק׳ יחזקאל מן לקערה שהיא וכו׳, וכן ליתא בכי״א ב׳ וכי״כ אלא שמסיים שם חיים וחסד וכו׳, והמאמר לקערה שהיא וכו׳ הועתק בערוך ע׳ מסס, ובוי״ר שם הובא בתמאמר אם של אשה מלא דם עומד וממנו יוצא למקור נדתה וברצונו של הקב״ה הולכת טפה של לבנות ונופלת לתוכו מיד הולד נוצר משל לחלב שנתון בקערה וכו׳ ועי׳ לעיל

את האדם בזכותו של אברהם, אמר ר' לוי כת' האדם הגדול בענקים (יהושע יד טו) אדם זה אברהם. ולמה קורא אותו אדם גדול שהיה ראוי להיבראות קודם אדם הראישון. אלא אמר הקב"ה שמא יקלקל ואין מי שיתקן. הרי אני בורא את האדם תחילה שאם יקלקל יבוא אברהם ויתקן תחתיו. אמר ר' אבא בר כהנא בנוהג שבעולם אדם שיש לו שמעת קוריים. איכן הוא נותנה לא באימצע טריקלין אתמהא כדי שתיסבול קורות שלפניה ושלאחריה. כך למה ברא הקב"ה את אברהם באמצע דורות כדי שיסבול דורות שלפניו ושלאחריו. אמר ר' לוי מכניסין את המתוקנת לביתה של מקולקלת ואין מכניסין את המקולקלת לביתה שלמתוקנת:

עפר אמר ר' יהודה בר' סימון עושר עלם על מליאתו נברא, אמר ר' אלעזר בר' שמעון אף חוה על מליאתה ניבראת. אמר ר' יוחנן אדם וחוה כבן עשרים שנה נבראו. רב הונא אמר עפר זכר

1 ילקוט רמז כ', ילק' יהושע ר' כ ג, מדרש קהלת פ' את הכל (ג' י"ח). ועי' מדרש שוף פ' אחרי מות. ירוש' מנס מפרש פ"ז נ', תפ' מוספים מס"ז כ"י מב א ח"ט, מסיקתא פכ"ג (קנ ד ט'), ויקרא רבה פכ"ט סי' ס', שמות רבה פכ"ח סי' א', במדבר רבה פי"ג סי' ג', מדרש תהלים כ"ב סי' י"ט ע"ש סי' ג': 4 מדרש קהלת מ"ב פ' את הכל (מדרש זוטא צד 97), מדרש תהלים ל"ד סי' א': 8 ילקוט רמז כ': 9 במדבר רבה פי"ג סי' מ', שיר השירים רבה פ' לאיתם (נ' י"א):

1 בזכות אברהם א' | אמר—כת') א"ר לוי דחאב, דכתי' ס' | בענקים] ~ א"ר וי' לוי ס', א"ר וי' (יהושע) | אדם לי' | 2 למה י' | קורא אותו] נקרא ב', קראו ס | אדם גדול] האדם הגדול א', גדול דפ' (שם) | שהיה] מפני ~ א' | ראוי] לוי | להבראות דפ', ליבראות א' | אדם סאבי, לאדם ד | 3 יתקלקל א' | שיתקן] ס, שיבא לתקן תחתיו ד... ויתקן תחתיו ה... תחתיו ויתקן א... ויתקן אחריו י... אחריו ויתקן כי (שם) | הריני ס, אלא הרי אני ד, אמר הקב"ה הרי אני י (שם), אלא אמר.. הריני אב, | **שאם] שמא ל | 4 בנוהג שבעולם לי' סהאבי (שם) | שיש] סאבי, יש דח | שמעת קוריים] סח, שמעת קורים י' (שם)... קורות י'.. קורה אב, קורה שמעת ד | באמצע | טרקלין דח, פלטין י, חבית אבי (שם) | 5 אתמהא] סאב, לי ד | שתסבול | קורה י (שם) | ושלאחריה] סבי, וקורות שלאחריה דא | כך הקב"ה ברא אברהם ס, כך אברהם נתנו הקב"ה אבי (שם), נברא י | דורות] ס', הדורות דאבי (שם) | 6 ושלאחריו] כי, ודורות של אחריו דחאי (שם) | 7 את המקולקלת] מקולקלת לביתה של המקולקלת ואין מכניסין מקולקלת י | 8 עפר] ~ מן האדמה ס | אמר לי' | בר דסא' | סימון] ~ אומר ד, א' ס, אמ' אב | **עושר] אומן ל | עלם] י', עולם ל"דסאבר', עילום ר' | *בר' ס] בר ד, אמר ל | 9 נבראת דס' | כבן] סח, כבני דאבי | רב] סא', רבי ד, ר' א"ב | זכר] זה עפר זכר ס |

צד 31 ובמ"י שם בר"ה מכו: 1 בזכותו של אברהם. וכן נדרש לעיל צד 107 בהבראם וכו' בזכות אברהם ולקמן סט ו צד 187 וישב שם את האדם בזכותו של אברהם, ודורש את האדם בשביל האדם המצויין, והדרש האדם הגדול בענקים וכו' עי' בספרא ובירוש' ובשאר המקומות שציינתי, ואגדה זו נמצאה ג"כ אצל הירונימוס ועי' הדו"ד ח"ג צד 128, ובהתוספה במס' סופרים פכ"א הדרש לענין גובה קומתו של אברהם, ולקמן ס' מ"ב (ס"ג) ר' לוי ור' אלעזר בשם ר' יוסי [בן זמרא] פסיעותיו של אברהם היו ג' מילין וכו', ובילק' יהושע ערבב מאמר זה עם המאמר שלפנינו, ובמ' קהלת שם תובא כל המאמר בדרש הפ' את הכל עשה יפה בעתו ושם הגי' ר' בון אמר בה תרתי שמי ר' בון אמר היה ראוי אברהם להבראות קודם אדה"ר אלא אמר הקב"ה אם אברא תחלה את אברהם וכו' ר' בון אמר תורי כת' האדם הגדול בענקים הוא ראוי היה אברהם וכו' ולמה קורא גדול וכו' אלא אמר הקב"ה אם אני בורא אותו תחלה שאם יקלקל אין מי יבא אחריו ויתקן אלא הרי אני וכו' ואם יקלקל יבא אברהם ויתקן אחריו אמר ר' אבא בר כהנא יש מושלין מש"ל למה"ד לאחד שהית לו שפע וכו' אמר ר' לוי מכניסין וכו'. ובמ' קהלת מ"ב שם גם את העולם א"ר יהודה בר' סימון ראוי היה אברהם אבינו להבראות קודם אדה"ר אלא אמר הקב"ה אם אני בורא את אברהם תחלת אם יקלקלו הדורות מי יבא ויתקן אלא וכו' אם יקלקל יבא אברהם ויתקן, ובמ' תהלים ל"ד כ"י א' אמר ר' סימון ראוי היה אברהם וכו': 4 שמעת קוריים. צמד קורות כתוברות בשיפוע זו כנגד זו ונוהן רב לשאת את התקרה ועי' לעף גראפישע רעקוויזיטען ח"א צד 218, וקוריים הוא ריבוי זוגי כמו משפרייב מן מספרת ועי' כלים פמ"ז מ"ח, ובמ' קהלת ד"ו הגי' לאחד שהיה לו שפע קוריים (צ"ל ג"כ קוריים) בתוך דירתו וביתו איכן הוא נותנת לא באמצע הטרקלי' כדי שתהיה סובלת קורות שלפניה וקורות שלאחריה כך מפני מה ברא וכו' באמצע כדי שיסבול הדורות שלפניו והדורות הבאים אחריו: באימצע טריקלין. כ"ה בכ"ל. והיו"ד במלת באימצע היא במקום סגול כמו בסמוך במלת כיליו וכן כתיבת עיליונים לעיל פעמים שונות ועי' במ"ת חלק ל"ו צד 209, וטריקלין עי' לעיל צד 38: 6 מכניסין את וכו'. כי שיש לו אשה מקולקלת מכניס אשה הגונה לביתה כדי שתראה מעשים טובים של המתוקנת ותלך אחריה אבל אין מכניסין את המקולקלת וכו', ובמ' קהלת ד"ו הגי' מכניסין את המתוקנות לביתם של מקולקלות ואין מכניסין מקולקלות לביתם של מתוקנות: 8 עפר. דורש עפר שהוא מיותר בקרא שהית צריך לו לאמר וייצר וכו' את האדם מן האדמה ולריב"ס קרי ביה עופר[1]) עלם על מליאתו בעצם תומו ושלימותו נברא אדה"ר (ועי' לעיל צד 104 ובמ"י שם כד ה שנאמרו הדברים וכו') ולר"א ב"ש אף חוה וכו' ולר"י כבן עשרים שנה נבראו. ועל אגדות אלו רמז גם הירונימוס ועי' במ"ת חלק מ"ג צד 73, ואגדה אחרת בסמוך ויפח וכו' מלמד שהעמידו גולם מן הארץ ועד הרקיע ועי' גם לעיל צד 55 וצד 102 ובמ"י שם בר"ה ואלו הן זיוו וכו'. ולדרש עפר עופר כיוונו גם בהמאמר שהובא בערוך ע' עפר ב' בילמדנו מי מנה עפר יעקב כי מנה עפרים שיש בהן שהגיעו לעונת אשה וכו' ופי' שם בחורים, ובס' אליהו רבה פכ"א (הוצ' רמא"ש צד 116) מי מנה עפר וכו' במה עפרים יש בהן בישראל שאין עסוקין בדברי זיין וכו', ובמגנון אחר בילק' בלק ר' תשס"ו כמה עפרין יש בהן בישראל ועוסקין בדברי תורה שנ' או לעופר האילים ועי' בילק' שם ר' תשס"ו ר"א א"ר מי יוכל למנות שברן של בחורי ישראל כענין שנ' שני שדיך כשני עפרים: 9 כבן עשרים. וכן סגנון הלשון לעיל צד 77 עשו פירות בן יומן, ובשה"ש ובבמ"ר שם הגי' בר קפרא אב אדם וחוה כבן עשרים (בבמ"ר כבני כ') שנה נבראו: רב הונא אמר. דורש עפר מן האדמה עפר שהוא לשון

[1]) עֹפֶר.

ואדמה נקיבה, היוצר הזה מביא עפר זכר ואדמה נקבה כדי שיהא כילין בריא: מעשה באחד מגדולי ציפורי שמת בנו, אית דאמ' מיניי הוה ואית דאמ' מיניי הוה יתיב גביה, סלק ר' יוסי בר' חלפתא למחמיה ליה אפין, המתיה יתיב שחיק, אמר ליה למה את שחיק, אמר ליה אנן רחיצין במרי שמיא דאת חמי לאפויי לעלמא דאתי, אמר ליה לא מיסתייה לההוא גברא עקתיה אלא דאתית מעקא ליה, אית חספין מדבקין, לא כך כת' ככלי יוצר תנפצם (תהלים ב ט) אתמהא, אמר ליה כלי חרס 10d בירייתו מן המים והכשירו באור, כלי זכוכית ברייתו מן האור והכשירו באור, זה נשבר ויש לו תקנה וזה נשבר ואין לו תקנה אתמהא, אמר לו על ידי שהוא עשוי בנפיחה, אמר לו לא ישמעו אזניך מה שפיך אומר, ומה אם זה שהוא עשוי בנפיחתו שלבשר ודם יש לו תקנה, בנפיחתו שלהקב"ה על אחת כמה וכמה, אמר ר' יצחק ככלי חרש תנפצם אין כת' אלא ככלי יוצר שלא הוצקו יכולין להזור:

1 ילק' תהלים ר' תרכ"ח, מדרש תהלים ב' סי' י"א, ועי' סנהדרין צ' ב':

1 ואדמה] אכ, אדמה ד, מן האדמה י | הזה] הוא י | שיהא] פאכי, שיהיו ד | כליו דפא'כ, כלו ו, הכלי א[2] | °בריא] בריאין ד | מעשה באחד] אחד פאכי | מגדולי צפורי פא'כ. . . צפרי א[1], בציפורי ד | 2 מת פאכי | דאמרין ר, ־רי פא'כי[1], דאמר א[2] | מינאי דא[2], מינאיי פ | ואית—הוה] ואית דאמרי (דאמרי' ר) מינאי הוה א[2]רי[1], ואית דאמרי פ, ל' דא[1] | סליק אכ | בר'] פ, בר דפ, בן אי | 3 למחמי דא'ר, למיחמי י, למחזי א[2]כ | ‥אפין] אפיה ל | חמיתיה א'ר[2]י | יתיב ושחיק דאכי | ‥אמר ליה אנן פי[1]] א"ל . . דא[1], אנן לא[2]כ | על מרי י | 4 דאת חמוי י, דאתחמי דפא | אפוי אי | מסתייה דפר[1]י, ־יא א[3], מיסתייא א'ר[2] | מעקא] פאכ, מעאקא ד, מעיקא י, ומעקת ר | 5 חרס] פאכ, חרש די | 6 ברייתו דפכי | באור] מן האור אכ | מן תאור] באור א'כי | 7 עשוי א, שנעשה פ | לא ל' | 8 שפיך מדבר אכי, שאתה מוציא בפיך פ | מה פ | עם ל' אכי | שהוא עשוי] אכ, שעשוי דפי | בנפיחת בשר י | 9 ככלי—אלא] ככלי חרס תנפצם (ככלי חרס י) אין כת' כאן אלא דפי. ל' אכ | יוצר] פי, ~ תנפצם דאכ | שלא] פי, כלי יוצר ~ דאכ | הוסקו ל°פא'רי | יכולין הן דא'כי, ויכולין הן פ |

זכר ואדמה שהוא ל"נ שהיתה יצירתו של אדם כמו שהיוצר מביא עפר זכר וכו' (בכי"ל חסר מן היוצר עד נקבה והושלם בין שיטי), ובפי' ב"ר כי"מ מפרש מיני עפרות הן שקורין עפר זכר ועפר נקבה, ובפי' ב"ר כי"א מוסיף שקורין עפר זכר חול הגס ועפר נקבה חול הדק ועי' בפי' הנדפס: 1 כיליו בריא. בכי"ל נקוד כיליו[1]) וכן כליו בריא בלשון יחיד בכי"ם ובי"א א' וכי"כ, וכן הביא רבינו בחיי רב הונא אמר וכו' כדי שיהיה כלו בריא, ורק בדפוסים הגי' בל"ר כליו בריאין: מעשה באחד. כל המאמר הובא בעקידה שער ו' ושם הגי' אחד מגדולי צפורי מת בנו אית דאמרי מינאת הוה ואית דאמרי מינאה הוה יתיב גביה סליק וכו' למיחזי ליה אפין חמתיה יתיב ושחיק וכו' אמר ליה אנן וכו' דאתחמי ליה לעלמא וכו' א"ל וכו' דאתית מעקא ליה אית וכו' מתדבקין לא כן וכו' ותכשרו מן האור כלי זכוכית ברייתו מן האור וכו' ע"י שעשוי וכו' א"ל ישמעו אזניך מה שפיך מדבר ומה זה שהוא עשוי וכו' על אחת כו"כ ועתי"נ, ובמ' תהלים מ"ב שם הגי' אחד מגדולי צפורי מת לו בנו (ובמ' תהלים שנדפס מכבר מעשה היה באחד וכו' שמת בנו) ואית דאמרי (דאמר) מינאי הוה סליק ר' יוסי למיהמיה (למיהמי) ליה חמי יתית ושחיק וכו' א"ל אנן חזינן (רחיצין) וכו' דאת חמי ליה וכו' א"ל וכו אלא אף את אתא לאעקה (אתי לאעקא) ליה א"ל וכו' מתדבקין (מדבקין) וכו' ועי"ע בילק' מכירי תהלים ב' סי' כ"ו, ובדפוסים ובכי"א א' נשמט ואית דאמ' מינאי הות, ועל פי גי' הדפוסי' הגיהו ושבשו הגי' בילקום יהושע, ולנכון הגי' בילק' דפ"ר: 3 למחמיה ליה אפין. להראות לו פניו לנחמו, והגי' למחמיה מדויקת ועי' דאלמאן צד 281, והגהתי אפין כגי' שאר הספרים: חמתיה וכו'. המין שמת לו בנו או המין שהיה יושב אצלו ראה את ר"י שהיה יושב ושוחק: א"ל אנן רחיצין וכו'. אנחנו בוטחים באדון העולם שאתה רואה את פניו בעוה"ב, והגהתי אמר ליה אנן וכו', ורחיצין בינוני פעיל בהוראת פעל כמו עבידין לעיל צד 125: 4 מיסתייה וכו'. אמר לו המין וכי לא די לו צרתו (או על עצמו אמר וכי לא די לי צרתי) אלא שבאת לצער אותו בדבריך וכי יש חרשי אדמה שישובו ויתדבקו לכלי מאחר שנשבר ואם ימות גבר היחיה לא כך כת' וכו', ומדבקין בנין אתפעל והתי"ו מובלע, וגם בדפ"ר ובד"ו הגי' מדבקין ובמ"כ הגיה מתדבקין וכן הדפיסו אחריו: 6 בירייתו. עי' לעיל צד 114 ובמ"י שם בד"ה אינן אלא וכו': מן המים. מטיט וחומר: זה נשבר ויש לו וכו'. כלי זכוכית נשבר ויש לו תקנה שיכולין להשליכו לתוך האש ולעשותו כלי חדש ואף אדם נמשל לכלי זכוכית ואין לו תקנה בתמית: 8 בנפיחתו של הקב"ה. דכתיב ויפח באפיו נשמת חיים, ודוגמתו המאמר בסנהדרין שם א"ל קיסר (ועי' בד"ס) לרבן גמליאל אמריתו דשכבי חיי הא הוו עפרא ועפרא מי קא חיי אמרה ליה ברתיה שבקית ואנא מהדנא ליה שני יוצרים יש בעירנו אחד יוצר מן המים ואחד יוצר מן הטיט איזה מהן משובח וכו' דבי ר' ישמעאל תנא ק"ו מכלי זכוכית מה כלי זכוכית שעמלן ברוח בשר ודם נשברו יש להן תקנה בשר ודם שברוחו של הקב"ה עאכ"ו: 9 ככלי יוצר שלא הוצקו. ואף אם נמשל האדם לכלי חרס כוונת הקרא לכלי יוצר שלא הוסקו ויש לו תקנה, וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י א"ר יצחק מן הפסוק עצמו שאמר המין היה יכול ר' יוסי להשיבו תשובה נצחת ככלי חרס שהוסקו תנפצם אין כתיב כאן אלא ככלי יוצר תנפצם ככלי יוצר שלא הוסקו יכולין הם לחזור ולעשות כלי שאין נקרא כלי חרס אלא לאחר שהוסק ונעשה חרשי אדמת אבל עד שלא הוסק כתיב כחומר ביד היוצר. וסגנון אחר לסוף המאמר במ' תהלים א"ל ר' יוסי ככלי יוצר עד שלא הוסק אין קיומו ברור ואם נשבר יש לו תקנה שיכול לכותשו ולעשותו כלי אחר אבל אם הוסק קיומו ברור ואם נשבר אין לו תקנה אבל כלי זכוכית עד שלא הוסק קיומו ברור ואם נשבר אין לו רפואה משהוסק אין קיומו ברור (במ' תהלים שנדפס מכבר הגי' אבל כלי זכוכית משהוסק קיומו ברור) ואם נשבר יש לו רפואה א"ל על ידי שנעשה בנפיחה יש לו רפואה א"ל השמע לאזניך מה שאתה מוצא מפיך (ועי' בת"נ גי' כי"ם) מה כלי זכוכית על ידי שנעשה בנפיחה ע"י בשר ודם אם נשבר יש לו רפואה אדם שנעשה בנפיחתו של הקב"ה שנ' ויפח באפיו נשמת חיים על אחת כמה וכמה א"ר יצחק כלי חרס אין כתיב כאן אלא כלי יוצר (כלי יוצר אין כתיב כאן אלא ככלי יוצר) עד שלא הוסק שהן יכולין (יכולין

1) כִּילִיו.

ח מן האדמה ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' שמואל הזקן ממקום כפרתו נברא היך מה דאת אמר מזבח אדמה תעשה לי (שמות כ כד) אמר הקב"ה הריני בוראו ממקום כפרתו והלווי יעמוד:

ויפח באפיו מלמד שהעמידו גולם מן הארץ ועד הרקיע וזרק בו הנשמה: לפי שבעולם הזה בנפיחה אבל לעתיד לבוא בנתינה ונתתי רוחי בכם וחייתם (יחזקאל לז יד):

ט [נשמת חיים] ה' שמות נקראו לה, נפש נשמה חיה רוח יחידה, נפש זה הדם כי הדם הוא הנפש (דברים יב כג). רוח שהיא עולה ויורדת מי יודע רוח בני האדם וגו' (קהלת ג כא).

1 ילקוט רמז כ. יחס' תיג פ"ו נ"ץ ב'. פדר"א פי"א פי"ב וש"נ. תנחומא פקודי סי' ג'. מדרש תהלים נ"ב סי' ו', סדר אליהו זוטא פ"ב. סנהדרין ל"ח ע"א: 3 ילקוט שם. פדר"א פי"ח. ועי' לעיל לד 55 וש"נ: 5 ילקוט שם. ילק' קהלת ר' תתקס"ט, ודברים רבה ותנחומא (פ"ב סי' ל"ז):

1 הזקן] פ. בר (בר' כ) נחמן דא'ב. . נחמני א' | 2 הריני] אני א | בוראו] פ. בורא אותו ד. עושה אותו א' | והלואי ד, ולואי ב, הלואי א'י, הלואי פא'. | 3 עד א'ר'י | לרקיע א'ר'י | לזרוק א | נשמה פ'. את הנשמה דאב | 4 בנפיחה] האברי. ~ לפיכך מת ד | 'לבוא] לבא רי. ל' דפ. (לעת"ל א') | בנתינה א | 5 ה] ד'אע'י. חמשה דפב | לה נפש] לנפש א' | נשמה — יחידה] פע. רוח נשמה יחידה חיה ד, רוח נשמה חיה יחידה תי (קהלת). רוח חיה יחידה נשמה א. רוח חיה נשמת יחידה ב | 6 וגו'] העולה ע. העולה היא למעלה דא'בי. העולה.. למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ א' |

הן) לחזור. ובמאמר שלפנינו תגי' שלא הוצקו גם בכי"א ב' ובדפ"ר ובד"ו (ובכי"ב הצקו). ובמ"כ הגיה כלשון המורגל הוסקו וכן הדפיסו אחריו ועי' מ"מ לעיל צד 83 בכ"י בד"ה ונזלקו: 1 בשם ר"ש הזקן. עי' מבה"י קכ"ד ב' ערך ר' שמואל א'. ובירוש' שם נ' א"ר יודן בן פזי מלא תרווד אחד נטל הב"ה ממקום המזבח וברא בו אדה"ר אמר הלואי יברא ממקום המזבח ותהא לו עמידה הה"ד וייצר וגו' עפר מן האדמה וכתיב מזבח אדמה וכו' מה אדמה שנ' להלן מזבח אף כאן מזבח. ובבא"ז שם ויש אומרים ממקום שניטל עפרו של אדה"ר שם נבנה מזבח שנ' וייצר וגו' ואומר מזבח אדמה וגו' מיכן אמרו כל זמן שבית המקדש קיים מזבח שבו הוא כפרה לישראל וכו'. וגם כאן כוונתם ממקום כפרתו נברא שהוא בהמ"ק ועי' רמב"ם הל' בית הבחירה פ"ב ומאור עינים ד' ווילנא צד 169, וכן איתא בפדר"א ריש פי"ב שבראו ממקום טהור וקדוש ומאיזה מקום לקחו ממקום בית המקדש וכו'. ושם פ"כ גורש ויצא מג"ע וישב לו בהר המוריה ששער ג"ע סמוך להר המוריה משם לקחו ולשם החזירו במקום שנלקח שנ' ויקח וגו' מאיזה מקום לקחו ממקום ב"ה וכו'. ואגדה אחרת שם פי"א התחיל לקבץ את עפרו של אדה"ר מארבע כנפות הארץ אדום שחור וכו' ולמה כנס את עפרו מארבע פנות העולם וכו' ללמדך שבכל מקום שילך אדם ובא קצו להפטר מן העולם משם היא עפר גופו ולשם הוא חוזר וכו' וגבל את עפרו של אדה"ר ובמקום טהור היה בטבור הארץ היה וגו' (ועי' תנחומא קדושים סי' י', יומא נ"ד ב'), וכן מתורגם בת"י ודבר עפרא מאתר בית מקדשא ומארבעת רוחי עלמא וכו' ועיי"ע ת"י פ' ויקח וכו' וינחהו בגן עדן, ובסנהדרין שם איתא אדה"ר גופו מבבל וראשו מא"י ואבריו משאר ארצות וכו', וגרי' שדרשו גם מ"ש מן האדמה בה"א הידיעה שהיה העפר מן האדמה המעולה והו ממקום כפרתו המד"א מזבח אדמה וכו', וכן מפרש המאמר במדרש הגדול עמוד 78 מן האדמה מן הבחור שבאדמה בראו מן המעולה שבאדמה וכו' מסלתה של אדמה וכו' ממקום עבודה וכו' ממקום כפרו בראו ואיזה זה הר המוריה ממקום המזבח בראו כת' עפר וגו' וכת' מזבח אדמה וגו' ומסיים שם וכיון שעמד על רגליו בנה המזבח באותו מקום והקריב עליו פר לעולה שנ' ותיטב לה' משור פר מקרין וכו' ועי' לקמן פל"ד פ' ויבן נח וכו' ובפדר"א פל"א, והדרש שלפנינו הוגמתו מ"ש פילון במלאכת העולם פמ"ז שהעפר שממנו נוצר אדה"ר היה הטוב והטהור והמסגל מכל האדמה ועי' גם במאמר החי' גינצבערג בס"ה הלק מ"ג צד 67: 3 שהעמידו גולם וכו'. שלא נוצר גופו ונשמתו יחד, וכן נדרש בפדר"א פי"א ורקמו ותקנו וגוף ונשמה לא היתה בו מה עשה הקב"ה נפח בו ברוח נשמת פיו וזרק בו נשמה שנ' ויפח באפיו נשמת חיים ועמד אדם על רגליו וכו' ועי' לעיל צד 55 ובמ"י שם בד"ה גולם בראו וכו', ובמאמר ריב"ס לקמן פכ"ד עד שאדם מוטל גולם וכו' הראהו לו דור דור וכו' יש לפרש עד שהיה גופו מוטל גולם הראה לרוחו דור וכו'. ועיי"ע לעיל צד 54 תוצא הארץ וכו' א"ר לעזר נפש חיה זה רוח אדה"ר וצד 56 וקדם למעשה יום אחרון היא דעתיה דר' לעזר וכו' רשב"ל אמר וכו' וקדם למעשה יום ראשון היא דעתיה דרשב"ל דאמר וכו' ורוח אלהים מרחפת זו רוחו של אדה"ר וכו', ולקמן פל"ד ועוד שאלו מאימתי נשמה ניתנת באדם וכו': לפי שבעוה"ז. דרש אחר על מ"ש ויפח וכו', ובכר כתב ביפ"ת ויש רוצים לקשר המאמר עם הדברים הקודמים ויגעים לבטלה, ובפי' ב"ר כ"י מפרש לפי שבעוה"ז בנפיחה לפיכך מת אבל לעתיד לבא שתנתן במתנה הוא חי לעולם דכתי' ונתתי רוחי וגו', ומשם ניתוספת לפיכך מת בגי' הדפוסים: 5 נקראו לה. וכן בגנון המאמר לעיל צד 120 חמשה שמות נקראו לו עב וכו' וצד 121 ארבעה שמות נקראו לה וכו' ארץ וכו', ועי' במ"ה הגדול ע' 74, והנפש אחת וה' שמות נקראו לה והם הוכחים על ענינים או כחות שונים שבנפש ובהדיא דרשו יחידה שהיא יחידה בגוף, אבל מן הדרשות בפסוק במאמרי ריב"ז ורבנן רוחו כבר היא בידו וכו' אלא בשעה שאדם ישן נשמה מחממת את הגוף וכו' ובויק"ר פל"ב סי' ב' א"ר אבין בשעה שאדם הזה ישן הגוף אומר לנשמה לנפש וכו' משמע שרוח ונפש ונשמה נפרדות זו מזו ועי' ברמב"ן וברבינו בחיי לפסוק זה ובפ"ת, ועי' עוד הגיגה י"ב ב' ורוחות ונשמות ובפירש"י שם, והמאמר שלפנינו הוא מעקרי מאמרי חז"ל בענין ידיעת הנפש, ובחמשה שמות שנזכרו כאן השתמש גם רס"ג באמונות ודעות מאמר ו' (הוצאת סלוצקי צד 98) והוא פירשם באופן אחר, וכן יסד הקלירי בקרובות הנהוגות אצלנו ביום ב' של פסח זמן כפור בעד נפש נקובת חמשה נפש רוח חיה נשמה יחידה מחמשה (ועי"ע בהערות שבסוף הספר), ובד"ר הגי' א"ר סימון חמשה שמות נקראו לנפש ואלו הן רוח נפש נשמה חיה יחידה, ועניני השמות לא נתפרשו שם: 6 שהיא עולה ויורדת. גר' שפי' רוח בני אדם שהיא עולה ורוח הבהמה שהיא יורדת שנ' מי יודע וכו', ורוח ונפש נאמרו גם בנפש חיה שבשאר בעלי חיים וכן פי' הרמב"ן פ' נעשה אדם כאמר ר' אליעזר שהזכרתי נפש חיה זו רוחו של אדה"ר כי יצירת האדם ברוחו הוא הנפש אשר בדם נעשה כן הארץ כמאמר החיה והבהמה וכו', ובפ' קהלת פ' מי יודע וכו' איתא מטרונא שאלה לר' יוסי בן חלפתא וכו' מהו דין דכתיב וכו' העולה היא למעלה אמר לה אלו נשמותיהן של צדיקים שהם נתונות באוצר וכו' ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ אמר לה אלו נשמותיהן של רשעים שהם יורדות לגיהנם למטה וכו', ובפי' ב"ר כ"י מפרש שהיא עולה ויורדת כשאדם ישן הרוח עולה מן הגוף ומשוטטת בעולם ועל זאת חולם האדם חלומותיו ממה שהרוח רואה ושוטטת בעולם ויורדת בגוף:

נשמה זה האופה, הוא דברייתא אמרין האופיתיה טבא, היה שכל האיברים מתים והיא חיה בגוף, יהידה שכל האיברים משנים שנים והיא יחידה בגוף: הה״ד אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו וגו (איוב ל״ד י״ד) ר׳ יהושע בר׳ נחמיה ורבנין ר׳ יהושע בר׳ נחמיה אמר אם ישים אלהים לבו לאדם הזה, רוחו כבר היא בידו, ונשמתו אליו יאסף בגופו, כבר הגווע כל אדם. אלא בשעה שאדם ישן נשמה מחממת את הגוף שלא ישום וימות. רבנין אמרין אם ישים אלהים אליו לבו לאדם הזה, רוחו כבר הוא בידו, ונשמתו אליו יאסוף למעלן, כבר הגווע כל אדם יחד, אלא בשעה שאדם ישן נשמה מחממת את הדם שלא יצון וימית. ר׳ ביסני ר׳ אחא ר׳ יוחנן בשם ר׳ מאיר הנשמה הזו

1 עי׳ ויקרא רבה פ״ד סי׳ ח׳: 2 עי׳ ספרי האזינו פי׳ ש״ו, תנחומא מ״ב אלה סי׳ כ״ו, תנחומא שם סי׳ י״ד, במדבר רבה פי״ז סי׳ ג׳: 3 ילק׳ קהלת ר׳ תתקס״ט: 7 ילקוט כאן כ׳, ילק׳ קהלת שם, ילק׳ מכירי תהלים ק״ג סי׳ י״ט, ועי׳ נרכום י׳ ח׳:

1 זה] פ, זו דא¹כעדי, היא י (שם) | האופה] האופי א¹, האפי א², האף פ, האופיתא חברי | הוא] אר¹, היא ח, ל׳ דפבעי | ברייתא פבי | אומרין ע | האופיתא דהכבע¹י (שם), ״ייתא ע, הא אופיתא ר, זו אופיתא י, אופיתא א¹, אופיאתא א², האופיתא ע⁰ | יהיה טבא כ | חייה ד | האיברין פ, | מתין פ, מתים בגוף י (שם) | 2 האיברין ע | שנים שנים י, . . בגוף ע | בגוף ל׳ אע | 3 וגו׳] אליו יאסוף דאב | ר׳— ורבנין ל׳ פא | בר׳] כ, ד | *נחמיה דכ] נחמ׳ ל | בר׳] א²ב, בר דפא¹ | *נחמיה דפב] נחמ׳ ל, נחמן א¹ | אמר ל׳ א²ב | אלהים] אליו אי | לאדם] פ, על האדם דר, באדם אב | 4 הוא פאבי | *ונשמתו אבי] רוחו ונשמתו ל שנאמר ונשמתו ד | יאסף] פ יאסיף דאבי | הגויע פ יגוע דאברי | האדם ד אדם יחד פא²בי, בשר יחד א¹ | 5 ישום] פ, ינשום אר²י, יצמנן דב | אומרים ד | אלהים ל׳ אב | אליו] אב, ל׳ דפ | באדם א | 6 **ונשמתו] נשמתו ל | למעלה פ | הגוע פ, יגוע דאבר | אדם] בשר אר | 7 את הדם] פב, את הדם עליו א¹י, הגוף ד | יצון] פא¹, יצמנן דא²ברי | ס ויומות] ~ הה״ד נר י״י נשמת אדם ד | ביסני] א, ביסנא מ | ר׳ אחא] פ, ור׳.. דאבמ | ר׳ יוחנן] פ, ור׳.. דא²במ | הזאת א |

1 נשמה זה האופה. וכ״ה האופה בדפ״ר ובד״ו ובמ׳ הגדול שם ובערוך ע׳ נפש א׳ (בערוך דפ״ר הגי׳ ג״כ האופה, ורק נשתבש שם דברייתא אומרין האופיתא טבא), ובכי״ל כתוב בינו שיטי כמו נושים וכן טעם הדרש שדורש נשמה כפשוטו לשון נשם נשימה שאדם נושם וזה פי׳ האופה או הופא בל״ס וכמו שהבריות אומרים האופיתיה טבא נשימתו טובה ועי׳ במאמר ר״ד זימאנזון במ״ה חלק מ״ה צד 361, (וצ״ל שמלת נשימה אינה מסגנון הירוש׳ וב״ר וכן בסמוך הגי׳ לפנינו על כל נשמה ונשמה שאדם נושם ולא על כל נשימה וכו׳ ולכן אמרו כאן זה האופה ולא זו הנשימה, וכן בד״ר שם הגי׳ בדפ״ר ובד״ו ובכל נפשך בכל נפש ונפש שברא כך א״ר מאיר על כל נשמה ונשמה שאדם מעלה חייב לקלס את יוצרו וכו׳, ובאותו מאמר שגורס בבבלי מגילה ט״ו ב׳ צריך לממרינהו בנשימה אחת הגי׳ בירוש׳ מגילה פ״ג ע״ד ב׳ צריך לאומרן בנפיחה אחת), ובכי״פ חסר סוף המאמר ואיתא שם ברייתא אמרין אין אדם יכול לעמוד על אופי של אדמה, והוא פי׳ נוסף ועי׳ בפי׳ ב״ר ובערוך ע׳ אפי ב׳ ובמקומות שהובאו שם, וכן נדרש בשמו״ר פ״מ סי׳ ג׳ איפה היית ביסדי ארץ (איוב ל״ח ד׳) אמר ריש״ל א״ל הקב״ה איוב אמור לי האיפה שלך באי זה מקום היתה תלויה בראשו או במצחו וכו׳ אם יודע אתה באיזה מקום היתה איפתך וכו׳ ועיי״ש בפי׳ מהרז״ו, ובתנחומא כי תשא סי׳ י״ב איפה היית וכו׳ ארשב״ל איפה כתיב א״ל היכן היתה איפה שלך באדה״ר תלויה וכו׳: חיה. ויהי האדם לנפש חיה, וגו׳ שדרשו חיה שהיא היה חיי עד, וביפ״ת פי׳ והיא חיה בגוף והיא לבדה חיה בגוף שאין בכל הגוף חי זולתה, וכן בוי״ר פ״ד הנפש הזאת אינה ישינה בגוף והקב״ה אין לפניו שינה וכו׳ ובד״ר שם הקב״ה אין לפניו שינה והנפש אינה ישינה וכו׳, והשערה זרה במאמר הת׳ גינצבערג במ״ח חלק כ״ג צד 64 שכוונו לאותה שיטה הנמצאת ג״כ אצל אפראטעס שהנשמה יש לה כחות נפרדים ובמות האדם ישאר אחד מהם בגוף וחי ואינו מרגיש ואחד עולה למעלה לקבל שכר ועונש: 2 יחידה. תהלים כ״ב כ״א הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי, ושם ל״ה י״ז השיבה נפשי משאיהם מכפירים יחידתי, וכן דרשו בספרי שם את יחידך וכו׳ זו נפש שנקראת יחידה שני הצילה וכו׳, ובוי״ר שם הנפש הזאת יחידה בגוף והקב״ה יחיד בעולמו וכו׳ ועי׳ בד״ר שם: משנים שנים. עינים אזנים ידים ורגלים: הה״ד אם ישים וכו׳. הוא מאמר בפ״ע ודורש נשמת חיים עפ״י דרשות ריב״נ ורבנין על פסוק אם ישים וכו׳ אלא בשעה שאדם ישן נשמה מחממת וכו׳ וכן הדרש בשם ר״מ הנשמה הזו וכו׳ ושואבת לו חיים מלמעלן ועי׳ ביפ״ת ושם העיר לנכון שיש אגדות רבות במדרש זה שהתחלתן כלשון הזה, ובילק׳ קהלת הפרידו המאמר בשיבוש כאלו הה״ד אם ישים וכו׳ הוא סוף המאמר שלפנינו ובטעות נכמן שם עוד הפעם רמז תתקס״ט, וכן מביים בקיצור ב״ר בבי״ת היינו דכתי׳ אם ישים וכו׳ ונשמתו אליו יאסוף ומאמרי ריב״נ ורבנין לא העתיק כלל: 3 ר׳ יהושע ב״ר נחמיה. בכי״א ב׳ וכי״כ נעדרת תיבת אמר ועי׳ במ״ו לעיל צד 53 וצד 100, וריב״נ דורש הכתוב אם ישים וכו׳ והכתוב שלאחריו יגוע כל בשר יחד ואדם על עפר וכו׳ אם ישים כלו׳ אלהים אליו לבו כלו׳ לאדם הזה לשפוט אותו רוחו כבר הוא בידו ונשמתו אליו יאסוף כלו׳ אל האדם אם היה מאספה ומקבצה בגופו של אדם במקום אחד שלא תתפשט בכל האברים כבר הגווע (והוא לשון הפעל) כל אדם אלא בשעה שאדם ישן וכו׳, וכן דרש הכתוב לדעת רבנין אלא שהן דורשים ונשמתו אליו יאסוף למעלן כלו׳ אם יקח לו הקב״ה את נשמת האדם, ויאסוף פי׳ כמו וי״י יאספני (תהלים כ״ז י׳) ויאספהו אליו (ש״א י״ד נ״ב), והמאמר הובא במעין גנים איוב ל״ד י״ד והגי׳ שם ר׳ יהושע וכו׳ אם ישים אלהים לבו אל האדם הזה וכו׳ כבר היא בידו ונשמתו וכו׳ כבר יגוע כל אדם יחד וכו׳ שלא ישום וימות ורבנן אמרי אם ישים אליו לבו וכו׳ כבר הוא בידו וכו׳ כבר יגוע וכו׳ נשמה מחממת את האדם שלא יצטנן וימות ועת״נ: 4 כבר היא בידו. ובסמוך כבר הוא בידו, וכ״ה בדפ״ר ובד״ו ובמ״ג, ובפי׳ ב״ר מפרש כבר היא בידו מבערב ועי׳ מדרש תהלים כ״ה סי׳ ב׳ אליך ה׳ נפשי אשא זש״ה בידך אפקיד רוחי וכו׳ וכשהוא ישן הוא יגע ומשלים נפשו ונפקדת ביד הקב״ה ולשחרית היא חוזרת לגופו בריאה חדשה וכו׳: ונשמתו. בדפוסים מיותר שנאמר וכבר מוגה בא״א ובמ״כ: 5 מחממת את הגוף. ומתפשטת בכל אבריו שלא ישוב וימות, וישום לשון שמם, ובפי׳ ב״ר כי״א מפרש שלא ינשום וימות מן תפרח נשמתו מן הגוף באותן נשימות שהוא מנשם כשהוא ישן ועת״נ: 7 שלא יצון. לשון צנן, וכ״ה בבנין הקל בירוש׳ פסחים פ״ד ל״א ב׳ שלא תיצן: הנשמה הזו. בשבלי הלקט סי׳ ב׳ הובא הנשמה הזו ממלא את כל

ממלאה את הגוף ונשמה שאדם ישן היא עולה ושואבת לו חיים מלמעלן. ר' לוי בשם ר' חנינה חזרת עליה, על כל נשמה ונשימה שאדם נושם צריך לקלס להקב"ה מה טעם כל הנשמה תהלל יה (תהלים קנ ו) על כל נשימה ונשמה:

ז ויהי האדם לנפש חיה יהודה בר' אמר מלמד שעשה לו עוקין כחיה, חזר והעבירו ממנו מפני כבודו, רב הונא אמר עשאו עבד מהורר בפני עצמו דאין לא לעי לא נגים, הוא דעתיה דרב הונא דאמר רב הונא נתנני יי' בידי לא אוכל קום (איכה א יד) כי ידי לא אוכל קום, לעיין ביממא ובליליא ולא ממי: ר' שמואל חתניה דר' חנינה חבריהון דרבנן כאן הוא עושה נשמה נפ"ש, ולהלן הוא עושה נשמה חיה. מנין ליתן את האמור כאן להלן ואת האמור להלן כאן, תלמוד לומר חיים חיים לגזירה שוה:

צ ילקוט תהלים ר' תתפ"ט: 4 ילקוט רמז כ': 6 איכה רבתי פ' נפנני (פ' י"ד), מדרש קהלת פ' ובנלספי לת החיים (ב' י"ז): 7 ילקוט שם. לקמן סוף פל"ג:

1 ממלאה דחא"ים] ממלא לא"ב, מלא פ | את כל הגוף דפא"כי, כל הגוף א"ם | שהאדם מ, שהוא י | מלמעלה פחם, למעלה י | חנינא | 2 חזרת עליה] חוזרת עליה ח, חוזרת עליו ל"ר, חוזרת ועולה פ, חוזרת א, ל' די (תהלים) מ | על] פהאבמ, ועל די | נשמה ונשמה] פא', נשימה ונשימה חא"כי (שם) מ, נשימה י | שאדם—ונשמה ל' א | ומה טעם כי, מה טעם דכת' פ, מאי טעמא ד, שנאמר י (שם) | 3 על — ונשמה] ח, על כל נשמה פ, על כל נשימה ונשימה ל"כמ, על כל נשימה י, כל הנשימה תהלל יה ד, ל' י (שם) | 4 יהודה בר] יהודה ברבי פ', ר' יהודה ד, יהודה (ר' יהודה א²) בר אמי אב | חזר] פ, וחזר דאב, ל' י | והעבירו] ולקחו ד | 5 ר' הונא פב | מהורר] מהורר ד"כ, מכורן א"ר, מכודן א"בר"י | דאין] פ, ואי דאעי | הוא אב | דרב הונא פאב] דר' הנינה ל... חנינא ד | 6 דאמר רב הונא] דאמר ד, דכת' פי, ל' אב | כי ידי—קום ל' | לעיין] ע, לעי פר, לעי באוריתא דאב... באורייתא י | 7 ביממא ובליליא] אבע, בליליא וביממא די | ולא] לא ד | ממי] ~ רבנין אמרין מהו לנפש חיה שהעבירו לעצמו כבהמה לאדוניה א² | חבריהון א'] דרבנין א] דרבנן דב, דרבנא ל, דרבנאי פ | 8 ומנין א |

הגוף וכו' ועת"ג, ובמי"ר שם הנפש הזו ממלא את הגוף והקב"ה ממלא את עולמו וכו' תבא הנפש שהיא ממלאה את הגוף ותשבח להקב"ה וכו', ובדי"ר שם הקב"ה וכו' והנפש הזו ממלאה את הגוף, ובברכות שם מה הקב"ה מלא כל העולם אף נפשה מלאה את כל הגוף וכו': 2 חזרת עלייה. כ"ה בכי"ל, ובגליון שם ס"א חוזרת עליו, וגם בכי"ת איתא עליה, והלשון חזרת עלייה כמו חוזרת וכו' וכן חוזרת דקל (סוטה ד' א') חוזרת ממון לא חוזרת דברים (ירוש' שבועות פ"ז ל"ו ד') ועי' ערוך' ע' חזירה, ופי' חוזרת עלייה שאין הנשמה עולה עלייה אחת כלך פעם אחת אלא היא חוזרת ועולה על כל נשימה ונשימה, ובכי"ם הגי' כן הוזרת ועולה, ובכי"א א' וב' הוזרת על כל נשמה ונשמה (נשימה ונשיבה) ול"ג שם שאדם נושם עד סוף המאמר, וגי' גליון כי"ל היא כגי' פי' ב"ר כי"ט וכי"א וספרים שם חוזרת עליו מלמעלה למטה לתוך גופו וכו' שאלמלא כן שחוזרת מיד היה מת: 4 יהודה בר. וכ"ה בכי"ם ברבי, ובכי"ל לקמן פי"ח זאת הפעם וכו' יהודה בר' אמר בתחלה בראה וכו' ופכ"ב יהודה בר' אמר על תוה הראשונה וכו' ופכ"ו יהודה בר' אמר אחראי לא ילפון מקדמאי וכו', והוא יהודה בר' חייה שלא היה נסמך ועי' מבה"י צ"א א' ואגה"א ח"א צד 48: עוקין. זנב: 6 עשאו עבד. דורש ויהי האדם לנפש וכו' נשתעבד לנפש חיה כלומר להחיות את נפשו ועי' תענית כ"ב ב' דכת' ויהי האדם לנפש חיה נשמה שנתתי בך התייה, והגי' עבד מהורר איתא גם בד"ו. ואם הוראתו עבד משוחרר קשה הלשון בפני עצמו, ואפשר שצריך לפרש דאין לא לעי לא נגים אם אינו יגע ועמל אינו אוכל (ועי' עמת"ל ע' נגם), ואם יגע ויעמול ישיג מזונותיו וזה דעתיה דרב הונא דאמר לעיין ביממא ובליליא, ולגי' מהורר דומה קצת בסכבא הגי' מכורן בכי"ם וספרים בפי' ב"ר פי"ב ובי"א עבד הנמכר לצמיתות (ובפי' הנדפס נשתבש ס"א מכודן עבד הנמכר וכו'), ובאיכ"ר מ"ב איתא עבד מכרן לעצמו, ושם בד"ו עבד מכודן בפני עצמו. ובמ' קהלת מכודן עבד בפני עצמו ועת"ג, וכן הגיהו בא"א ובמ"כ מכודן, ומ"ש במ"כ פי' הערוך משועבד כוון לערוך ע' כרן, ושם הביא שאן שפחות מכודנות (וי"ר פט"ז איכ"ר פ' כורו טמא פסיקתא סוף פי"ז) אבל ל"ג מכודן בב"ר כאן: דרב הונא. בכי"ל איתא הוא דעתיה דר' חנינה דאמ' רב הונא וכו' ואחד משני שמות האלה הוא מ"ס והגהתי דרב הונא כמו שהגי' גם בכי"ם ובי"א א' וב' וכי"ב וכן מוגה בא"א, וכן הדפיס רי"ג בד' שאלוניקי דר' הונא, וכ"ה באיכ"ר מ"ב היא דעתיה דרב הונא דאמר נתנני וכו', ובד"ו שם והיא דעתיה דרבי הונא דאמר רבי הונא וכו' (ובמ"כ הגיה שם עפ"י הגי' שלפניו בב"ר היא דעתיה דר' חנינא דאמר ר' חנינא וכן הדפיסו אחריו) ובמ' קהלת ד"ו על דעתיה דרבי הונא דאמר רבי הונא, ותונא והונא שם אחד הוא ועי' לעיל צד 97 ובמ"י לעיל צד 36, ואולי נשתבש מר"ח ר' חנינא בכי"ל ובד"ו: 6 כי ידי. כ"ה בכי"ל והגי' לעיין איתא גם בערוך ע' לען וצ"ל שהורש בידי קרי ביה בי ידי כלו' ידי הן עמדי יגעות ביום ובלילה ולא מצא להן, ובאיכ"ר ד"ו הגי' נתנני וכו' בידי לא אוכל קום בידו לא אוכל קום אלא לעי ביממא ובליליא ולא אוכל קום, ובמ"כ הגיה שם בידי כלו' קרי ביה בידי בקמין בידי עצמי ועי' גם בפי' מהרז"ו, ובאיכ"ר מ"ב הגי' נתנני וכו' לא אוכל קום לעי ביממא ובליליא ולא קאים, ובמ' קהלת מכיים דאין לא לעי ביממא לא קאים בליליא, והגי' לעי באוריתא משובשת ובבר ציין בא"א באוריתא יתר' ושצ"ל ולא ממי וג"ל שניתוסף כאן עפ"י הלשון המורגל כמו לקמן פי"ז דסף לית ולא לעי באוריתא וסוף פל"ד הוה יתיב לעי באוריתא ותרגום איוב ה' ז' אדם לעמל יולד למילעי באוריתא ועיי"ע ערוך השל' ע' לעי, ובפי' ב"ר מפרש דאי לא לעי וכו' אם אינו נלאה במזונותיו אינו אוכל כך אם אינו עוסק בתורה כל ימיו אינו אוכל חיי העוה"ב וכו', ומ"ש עוד שם מהו לנפש חיה שהעבידו לעצמו כבהמה לאדוניה וחיה בכלל בהמה וכו' הוא פירוש אחר או שהיתה הגי' לפניו כמו בכי"א ב': 7 חברהון דרבנין. כן הגהתי וכן נקרא ר"ח בירוש' במקומות הרבה חברהון (חבריהון, חברון) דרבנין (דרבנן) ועי' במבה"י ע' ר' חנניה א' ואגה"א ח"ג צד 550: כאן הוא עושה. ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה, ולהלן כל אשר נשמת רוח חיים באפיו וכו' (בראשית ז כ"ב), ובאותו הפסוק מובא ג"כ דרש זה לקמן סוף פל"ב והגי' שם בכי"ל מנין ליתן שלוה בזה ושלוה בזה תל' לו' וכו':

פרשה טו

ב ח) ויטע יי׳ אלהים גן בעדן דבית ינאי אמ׳ למה הוא מזכיר שם מלא במטעת הזו, שמתחילת בריותה היא צריכה כיוון, קודם עד שלא נוצרה ממעי אמה אדם צריך לכוון את רוחותיה: **ההיד ישבעו עצי יי׳ ארזי לבנון אשר נטע** (תהלים קד טז) אמר ר׳ חנינה כקרני הגבים היו ועקרן הקב״ה ושתלן בתוך גן עדן ההיד ישבעו עצי יי׳ וגו׳, אמר ר׳ חנינה ישבעו חייהן ישבעו מימיהן ישבעו מטעתן, אמר ר׳ יוחנן לא היה העולם ראוי לישתמש בארזים, ארזים למה נבראו בשביל בית המקדש ההיד ישבעו עצי יי׳ ארזי לבנון, לבנון היך דאת אמר ההר הטוב הזה והלבנון (דברים ג כה): ר׳ שמואל בר נחמן בשם ר׳ יונתן א

1 ילק׳ כאן כ׳, ילק׳ מכירי ישעיה כ״ח ג׳ : 3 ילק׳ תהלים כ׳ תתס״נ : 5 מדרש תהלים ק״ד סי׳ י״ג : ילק׳ מכירי ישעיה מ״ס י״ס, שמות רבה פל״ה סי׳ ס׳, ועי׳ לקמן פס״ז : 7 מכילתא בשלח מס׳ דעמלק פ״ב, ספרי פנחס פי׳ קל״ד דברים פי׳ ו׳ ולפסקן פי׳ כ״ס, יומא ל״ט ב׳, גיטין נ״ו ב׳, איכה רבתי פ׳ היו צריה (א׳ ה׳), ויקרא רבה פ״א סי׳ ב׳, אדר״נ נו״ס פ״ד נו״ב פ״ז:

1 בעדן] פם, ~ מקדם דאבי | דבית] דבית ר׳ ם, דבי ר׳ דם, ר׳ אב | ינאי | הוא ל׳ י | *במטעת פא׳כי] כמטעת ל, בנטיעת דם | 2 זו י, זאת ם, הגן דאבם | * כיוון א׳רים] כיון פ, כוון ד | קודם ל׳ אבם | עד ל׳ י | נוצרה] יצא י | אדם צריך] היא צריכה ם | 3 לכוון י | 4 היו] ~ עיקרן ם | *ועקרן הקב״ה דים] ועוקרין . . ל, ועיקרן . . ר׳, והקב״ה עקרן ם, ועקרן א׳, עוקרן א׳ | ושותלן א׳ | בגן עדן פאברי (תהלים) ם | הה״ד] ם. ל׳ דאבים | 5 חייהן] פא׳ם, יהם דא׳י, ימיהן ר | מימיהן] פאר׳ם, יהם די | ישבעו] שבעין י | יוחנן] חנינא אים | 6 להשתמש | ארזים ל׳ | ולמה נבראו אים, שלא נבראו אלא ד | °בשביל] לצורך ד | 7 לבנון] ואין לבנון אלא בית המקדש ד, ל׳ פאים | נחמני א׳ |

פרשה טו. בכי״א א׳ וב׳ פרשה י״ד ועי׳ גם מ״ש לעיל צד 113 ריש פי״ג: 1 דבית ינאי. וכ״ה בירוש׳ ברכות פ״ט י״ד א׳ דבית ינאי אמר וכו׳ רבי בשם דבית ינאי וכו׳ (ובירוש׳ ד׳ מגנצא הגי׳ ר׳ יהודה בן פזי בש״ר ינאי, ועי׳ לקמן סוף פע״ב), ושם פ״ו י׳ ב׳ דבית ר׳ ינאי עבדין וכו׳ וירוש׳ עירובין פ״ה כ״ה א׳ דבי ר׳ ינאי אמרו וכו׳ ושמעון מדבית ר׳ ינאי וכו׳ ועח״נ ומכה״י קי״ג ב׳: שם מלא. יי׳ אלהים ועי׳ לעיל צד 115 במטעת הזו. בנטיעה הזו כלו׳ בנטיעת הגן ועח״נ, וכן בסמוך ישבעו מטעתן ולקמן ריש פ״ל למטעת כרמים ובשהש״ר פ׳ כתפות (ב׳ ג׳) כמטעת של כרם: 2 צריכה כיוון. ולכך הזכיר שם מלא על מטעת זו כביכול שהיתה כוונה גדולה לפני הקב״ה (פי׳ כ״ר): קודם עד שלא. וכן כגנון הלשון לקמן צד 137 קודם עד שלא עמדתי וכו׳ ולעיל צד 69 קודם עד שלא נוצרה וכו׳: נוצרה. המטעת, ומפרש בפי׳ כ״ר ולכך אמר קודם עד וכו׳ ממעי אמה וכו׳ לפי שיש נטיעות הרבה שהן מגרעיניהן כמו גרעיני תמרה ושאר מינין הרבה (כ״ה בכי״ט) ופירות שלהן הוא אני׳ כדאמרינן מטלטל לה אגב אמן (כ״ה בפי׳ כ״ר כי״א, ובנדפס נשתבש כל המאמר) ועי׳ במ״כ ושבת קמ״ג א׳ 3 את רוחותיה. שצריך לכוון עד איזה מקום תשלח שרשיה ותתפשט ועי׳ ביפ״ת: ההיד ישבעו. זה מאמר בפ״ע ובא לפרש ויטע וכו׳ שכתוב כאן עפ״י הכתוב ישבעו עצי וכו׳ אשר נטע ודריש ר״ח כקרני הגבים היו בתחלה ועקרן הקב״ה ושתלן בתוך ג״ע, ובעצי ג״ע הכתוב מדבר ולפיכך קראם עצי יי׳ ההיד ישבעו עצי יי׳ וגו׳ (כב פירש״י תהלים שם עצי יי׳ בגן עדן), והמאמר אינו נמשך לפניו כמו שמפרש ברוחק בפי׳ ב״ר ההיד ישבעו עצי וכו׳ שכיוון הקב״ה את מקומן ולפיכך הצליחו וגדלו, אלא כמו שמפרש בפי׳ השני שבפי׳ ב״ר הנדפס ויטע וכו׳ נטיעות שכבר היו ברואים וכו׳ נטלן ממקום ברייתן ושתלן בג״ע לכך נאמר ויטע ה׳ היה לו לומר ויברא אלא נטלן וכו׳, וכן פי׳ הרקנאטי ויטע לא אמר ויצמח אלא ויטע וכו׳ הנוטע צריך נטיעה זהו שאמרו רז״ל בב״ר ההיד ישבעו וכו׳ א״ר חנינא וכו׳ ושתלן בג״ע, וננד דרש זה כתב הרמב״ן ואין טעם ויטע שהביא האילנות ממקום אחר ונטען שם וכו׳, והמאמרים ישבעו חייהן וכו׳ לא היה העולם ראוי לישתמש בארזים וכו׳ הובאו כאן בדרך אגב בדרש הפ׳ ישבעו וכו׳ ארזי לבנון וכו׳: 4 ועקרן. בכי״ל כתוב ועוקרין ונקוד[1]) ועי׳ במ״י לעיל צד 23 בד״ה ומהריבן: 5 אמר ר׳ חנינה. המאמר הובא ברמב״ן וברבינו בחיי וברקנאטי, ומאמר זה ושלאחריו נסדרו במ׳ תהלים בפ׳ ישבעו עצי וכו׳ והגי׳ שם ישבעו מימיהם ישבעו ימיהם ישבעו ממעתן וכן הגי׳ בפי׳ ב״ר ימיהן ומפרש שם שיהיו אורך ימים וכו׳ שכן מצינו שביעה בימים כדכת׳ זקן ושבע ימים וכו׳ ישבעו מימיהם וכו׳ שיהיו שבעים מים כל צרכם וכו׳ שמצינו כמו כן שביעה במים כדכת׳ ארץ לא שבעה מים (משלי ל׳ ט״ז) וכו׳ ישבעו ממעתן כלומר כל נטיעה שיהיו נטעין מהן יהיו כמותן וכו׳ שכן בפסוק עצמו יש שביעה בנטיעה ישבעו עצי וכו׳ אשר נטע: א״ר יוחנן. וכן כגנון הדרש לקמן פט״ז א״ר שמעון בן לקיש לא היה העולם ראוי לישתמש בזהב זהב למה נברא בשביל בהמ״ק וזהב הארץ ההיא טוב המד״א ההר הטוב הזה וכו׳, ובשמו״ר שם הגי׳ א״ר חנינא לא היה העולם ראוי להשתמש בארזים אלא לא נבראו אלא בשביל המשכן ובשביל בהמ״ק שני ישבעו וכו׳ ואין לבנון אלא בהמ״ק וכו׳ ההר הטוב הזה והלבנון, וכן במ׳ תהלים שם א״ר חנינא לא היו ארזים צריכים (במ׳ תהלים שנדפס מכבר הגי׳ ראוי להבראות ולמה נבראו וכו׳ ועח״נ, ובאגח״ת ח״א צד 23 שיער שבעל הדרש לבנון זה בית המקדש ... ובאי. ועי״ע ת״א ותרי״י דברים ג׳ כ״ה: 7 ר׳ שמואל בר נחמן וכו׳. וכ״ה בשמו״ר שם אמר רשב״נ בשם ר׳ יונתן ושם איתא רק ראש המאמר כ״ד מיני וכו׳ ואין לך משובח מכולן אלא שבעה שנ׳ אתן וכו׳ ועץ שמן, ובירוש׳ כתובות שם גרים לה כתמא ארבעה ועשרים מיני ארזים הן ומכולן לא פירש הכתוב אלא שבע בלבד ההיד אתן במדבר ארז שיט׳ וכו׳ ותאשור יחדיו ברוש ברתא תדהר אדרא ותאשור פיקסינה הוסיפו עליהן אלונים ... אלונים בלוטים ערמונים דולבי אלמוגים אלוים, וכר״ה שם איתא אמר רב יהודה ד׳ מיני ארזים הן ...

[1]) וְעוֹקְרִין.

כ"ד מיני ארזים הן ואין לך משובח מכולם אלא שבעה ההיד אתן במדבר ארז שיטה והדס ועץ שמן אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדיו (ישעיה מא יט). ר' אמר שלשה, ברוש ברותה, תדהר אדרה, תאשור פיקסים, למה קורא אותו תאשור, רבנין אמ' שהוא מאושר מכולן. הוסיפו עליהם עוד שלשה, אלונין ערמונין אלמונין, אלונין בלוטין, ערמונין דולבי, אלמגים אלווס:

6 ב ח גן בעדן ר' יהודה א' גן גדול מעדן דכת' ויקנאו בו כל עצי עדן אשר בגן אלהים (יחזקאל לא ט) ואומר בעדן גן אלהים היית (שם כח יג). ר' יוסי א' עדן גדולה מגן שנ' ויטע יי' אלהים גן בעדן וגו', והכת' ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, על דעתיה דר' יוסי

1 יחזי כתובות קיב ע"ז ליט ד, ר"ה כ"ג ס', סוכה ל"ז ח, תענית כ"ח כ', נ"ג ב' ג', תנחומא ת"נ תרומה ס"י ס', תנחומא שם כ"י כ', והזהיר תרומה (ע"ש ח'): 6 ילקוט רמז כ', ילק' יחזקאל ר' בע"ח, ילק' מכירי ישעיה כ"ח ג': 8 עי' יחזי נבכות כ"ח ב' נ', תענית י' ח', פסחים נ"ד ה', פיר הסירים רנה ב לחת הי"ח (ר ס):

1 כ ד] ד"א, ארבעה ועשרים דפ, עשרים וארבעה במ | ואין לך] ואין א"מ, ואינם א', ל"ב | משובח] פ, משובחים ד', אין אמ, ומשובחין כ | מכולם ל' א' | אלא ל' כ | שבעה] ז' ד"פא' | *והדס — יחדיו ל"] הדס ועץ שמן ואתן בערבה . . ותאשור כ, וגו' לד | 2 ר] ר' יוחנן פ, ר' אחא דאמ (ר' — שלשה ל' כ) | שלשה] פא', ג' דא' | ברותה] ברתא פמ, ברותה א, רתא כ | 3 אדרא | פקסינון דא', אין מ, פקסונין ע, פקינון כ | למה] ע, ולמה דפאבמ | קורא אותו] נקרא שמו פעמ | רבנין אמ'] רבנין אמרין א' . . . אמרי מ, רבנן אמרין כ . . . אמרי א, ל' דפע | מכולן] מכל מיני ארזים ע | הוסיפו] תאנא ~ מ | 4 שלשה] א"כ, ג' דא' | אלוני ד', ~ים דאב | ערמונין] א', ~ים א"כ, ארמוני ד', ~ים ד, | אלמוגי ד', ~ים דאב | אלונין] ד', ~ים דאבע | בלוטים א"בע | ערמונים א, ארמוני ד' ~ים ד | דולבין א', ~ים א', דילבין ד | אלווס] דלווס כ, דולבוס א', דולוס א' | 6 ר' יהודה] ר' יהודה ור' יוסי ~ דאי (יחזקאל) מ | אומר דפבמ, אמר א"י | ויקנאו בו] ד"א"בי, ויקנאוהו דפא"מ | אשר — אלהים] אבמ, אשר בגן י', ל' ד | 6 היית] א"ימ, ל' ד | אומר | גדול פבי (שם) מ | 7 והא כתי' די (שם) | *את הגן] וגו' ל | *על דעתיה דר' יוסי ל"כבי] על . . דר' יהודה לדפמ, ל' אי (שם) |

רב עשרה מיני ארזים הם שני אתן וכו' ותאשור יחדיו ארז ארזא וכו' ברוש ברתא תדהר שאגא תאשור שורבינא תני שבעה הוי כי אתא רב דימי אמר הוסיפו עליהם אלונים אלמונים אלונין ארונים בוטמי אלמונים בלוטי וכו איכא דאמרי ארונים ערמונים אלמוגין וכו' ערמונים דולבי וכו'. ובמדרשי תנחומא א"ר שמואל בר נחמני (נחמן) כ"ד מיני ארזים הין ומכולם לא נבחר אלא ז' שנאמר אתן וכו' ותאשור יחדו ברוש אלשין (ארשין) תדהר וכו' עיי"ש: 1 מיני ארזים. כלו' מיני אילנות אשר עליהן לא יבולו ועי' וקש בייטרעגע ח"א צד 181 ועיי' פראנקענבאמען צד 69: אלא שבעה. שפירשן הכתוב מכולן, והשלמתי הפסוק כמו שמוגה בכי"ל, וכן מובא הפסוק בשלימות בירוש' שם ובבבלי ר"ה ובמדרשי תנחומא: ר' שלשה. המנוים בסוף הפסוק אשים בערבה ברוש תדהר וכו'. והפירון הכתוב בן השאר לפי שהן משובחים עוד כן הד' הראשונים והאחרון מאושר מכולן וגם הן נמנו לבדם בקרא כבוד הלבנון אליך יבא ברוש תדהר ותאשור יחדו לפאר מקום מקדשי (ישעיה ס יג) ועי' י"פ ת, ובכי"ל נשמט שם האומר ועת"ג, ובירוש' ובמדרשי תנחומא ל"ג ר' אמר שלשה. וכן ליתא בירוש' הדרש למה קורא אותו תאשור רבנין אמ' וכו', ובמ' תנחומא הגי' שהוא מאושר מכל מיני ארזים. ואפשר שבערוך ע' פקסן העתיק כן ע"פי התנחומא: ברוש ברותה. וכ"ה בדפ"ר וכד"ו. ונכונה גם הגי' ברותה[1]. וכן במקרא ברותים (שה"ש א' י"ז) ועי' לעי' שם צד 82, ותדהר אדרה (אדרא) לא נתפרש ועיי"ש צד 41: 3 פיקסים. ל"י[2]) וכן פקסינון[3]) ועיי"ש צד 63, ובגי' כי"כ איתא גם בירוש' יומא פ"ג מ"א א' פקסינין: 4 ערמונין. כ"ה בכי"ל, ובירושלמי ערמונים, וגם בכי"א א' וב' וכי"כ ערמוני בעי ן, וכן ערמון במקרא. ובדפוסים ארמוני בשתי הפעמים: בלוטין. וכן מתירגם בתרי"ב האלון (בראשית ל"ה ח) בלוטא[4]) ותרג' אלונים (יחזקאל כ ז ו) בלוטין ועי' ערוך ע' אלווס ולעי' שם ע' בלוטא צד 72: דולבי. וכ"ה הדלבי[5]) בירוש' וד"ה שם ועי' ג ולעי' שם ע' דולבא צד 107, ולקמן סוף פע"ג בכי"ל מפרש מקל לבנה לח לוז וערמון הוסרא תור רמוב ודלוז ודלוב ועיי"ש: אלווס. וכ"ה אלווס בדפ"ר וכד"ו ובערוך ע' אלווס. ובירוש' שם אלוניס[6]) ובצ"ל כאן כי הוא לשון רבים כמו אלמוגים וכל הקודמים ועי' לעי' שם צד 295 ואצל קרויס צד 51: 5 אשר בגן וכו'. הרי שעדן היה בגן וכן משמע מקרא בעדן גן אלהים היית בעדן של גן והגן גדול מעדן. ובדפ"ר וד"ו חסר סוף הפסוק הראשון אשר בגן האלהים. אך גם שם איתא ואומר בעדן גן אלהים. ובכי"כ כתב ה"ג כל עצי עדן אשר בגן אלהים (כ"ה בס"כ במדרש ד' קראקא שמ"ז"ח) וכוונתו להשלים הפסוק הראשון, והמדפיסים הוסיפו אחריו אשר בגן אלהים והשמיטו ואומר בעדן גן וכו' ולא הרגישו למה שמקשה בסמוך והא ר' יהודה יש לו שני מקראות ועי' גם בפי' מהרז"ו, וכמו בכי"ל איתא גם בדפ"ר ובכי"א ב' וכי"ב ובילק' בשני המקומות ויקנאו בו, ובכי"א א' וב' וכי"כ וילק' מכירי ג"כ אשר בגן אלהים, ובמקרא כתוב ויקנאהו כל עצי עדן אשר בגן האלהים ובצ"ל, וכן הובא לנכון בדר"ק לס' ויטע, ושם הועתק כל המאמר שלפנינו: 7 והכת' ונהר יוצא מעדן. ומשמע שיוצא הוין לעדן ומשקה את הגן וקשיא לר' יוסי דאמר עדן גדולה מגן וגן בתוכה, ומשני על דעתיה דר' יוסי תמצית וכו' כלומר ונהר יוצא וכו' פירושו תמצית עדן שותה הגן שבתוכה כמו שתמצית בית כור תרקב שותה שהמים המוצצים מבית כור יש בהם כדי שתיה לתרקב והוא אחד מששים בכור שהכור מחזיק ל' סאין וכל סאה ו' קבין ותרקב הוא ג' קבין (ועי' בפי' ב"ר וערוך ע' תרקב) וכן הגן אחד מששים לעדן כמו שאיתא בירושלמי שם תני עין היים אחד מששים לגן הגן אחד מששים לעדן ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן תמצית כור תרקב שותה וכו', ועל דעתיה דר' יהודה כפיגי שהיא נתונה בגינה ומשקה את כל הגינה כך ונהר יוצא מעדן שבתוך הגן ומשקה את כל הגן שהוא גדול מעדן, ובקרא ויטע וכו' אפשר שדורש ר' יהודה גן בעדן גן עם עדן שבתוכו, וגי' עתיקתא משובשת היא בכי"ל ובדפ"ר וד"ו וכי"ם וילק' מכירי על דעתיה דר' יהודה תמצית (כתמצית) וכו' ובסמוך גם בכי"א א' ובילק' יחזקאל על דעתיה דר' יוסי כפיגי (כפיגה) וכו', ובכי"ל מוגה מיני שיבי ע"י אותיות ב' וא' שצריך להחליף השמות וכן הגהתי, וכבר הגיהו כן בא"א ובאב"א וביפ"ת ובפ"כ וכן הדפיסו אחריו, ובגי' האבותית הובא גם בדר"ק ע"ד דר' יוסי מתמצית וכו' ע"ד דר' יהודה כפיגי הזה

1) Cypresse. 2) *πύξος*, Buchsbaum. 3) *πύξινον*. 4) Eiche. 5) Platane. 6) *ἀλόη*, Aloëholz.

תמצית בית כור שותה תרקב, על דעתיה דר׳ יהודה כפיגי שהיא נתונה בגינה ומשקה את כל הגינה. והא ר׳ יהודה יש לו שני מקריות, ור׳ יוסי אין לו אלא מקרא אחד, אמר ר׳ חנן דציפורי האיר הקב״ה עיניו שלר׳ יוסי ומצא לו מקרא אחר מכריע על גביו, ואי זה זה וישם מדבריה כעדן וערבתה כגן ייי (ישעיה נא ג):

ג מקדם אמר ר׳ שמואל בר נחמני את סבור קודם לבריית העולם, ואינו אלא קודם אדם הראשון, אדם נברא בששי, גן עדן בשלישי הה״ד ואלהים מלכי מקדם פועל ישועות בקרב הארץ (תהלים עד יב). פעלה טבה שהתקין לי הקב״ה שכרי קודם עד שלא עמדתי לפעול:

ד וישם שם ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ר׳ יהודה א׳ עילה אותו היך מה דאת אמר שום תשים עליך מלך (דברים יז טו). ר׳ נחמיה א׳ פיתה אותו, למלך שעשה סעודה והזמין אורחים:

את האדם בזכותו של אברהם, הה״ד אתה ידעתה שבתי וקומי בנתה לריעי מרחוק (תהלים קלט ב) שבתי בתוך גן עדן, וקומי פירופי מתוכה, בנתה לרעי מרחוק באי זו זכות יעצתה

5 ילקוט רמז כ׳, ילק׳ תהלים ר׳ תת״י, ילק׳ מכירי תהלים ע״ד סי׳ י׳. ועי׳ לעיל צד 6 צד 12 צד 78 צד 96 צד 101 ולקמן סוף פכ״ח: 8 ילקוט רמז כ׳, לקמן פט״ז: 10 לעיל צד 130 וש״נ, ילקוט שם, ילק׳ תהלים ר׳ תתצ״ז, ילק׳ מכירי ישעיה מ״ו י״א תהלים קל״ט סי׳ ח׳:

1 תמצית] פי. מתמצית דאבברי (שם) מ | ועי׳ פ דעת ר׳ א׳ (שם) מ ׳ יהודה ליבברי) ייכי לדפא׳ י (שם) מ לפיגי ע, כפיגי הזו כ, כפיגה זו א¹, . . הזאת מ, מעין פ | נתונה—הגינה] משקה את כל הגינה והיא נתונה בגינה מ | כל ל׳ כע | 2 מקראות | *אחד דפכימ] אחת לא | חנן] מ, חנין דפא, חנינא י (שם), יוחנן ב רצפרי א²מ | 3 אחד] א²י (שם). אחר דכי, ל׳ פמ | על גביו ל׳ ימ | ואי זה זה זה א׳, ואיזה זה א¹ב ואיזה מ, איזה פ | 5 נחמני] חא²י (תהלים), נחמן דפב | לבריית העולם] פ, לברייתו של עולם דאי (שם), ברייתו . . כימ | *ואינו דאבימ] ואינה ל | אדם] פי, לאדם ד, לברייתו של אדם אבי (שם) מ | 6 וגן פחאימ | עדן] ~ נברא ימ | *מקדם ל°דאי] בקדש לפ | 7 פעלא אבר²מ, פועלא ר¹. הא פועלא י | *טבה פ] טבא דאברמ, טובה ל, טובא ו¹ | שהתקין לי] פ, . . לו ד, שהעמיד לי אברי, . . לו מ | הקב״ה לי׳ י קודם] האב, ל׳ דרי | 8 אומר דפא¹י, אמ׳ א²כ | עילה אותו] עילויה אב, עילויא ר² | 9 *עליך דאבי] ל׳ ל | אומר א¹י. אמר דא²כ | למלך] משל ~ ח | וזימן פאב | אורחים] פה, אורח אבי, . . כך הזמין הקב״ה ד | 10 ° האדם] אדם ד | בזכות אברהם פחא¹ | ידעת | בנת כימ (ישעי) | לרעי 11 בנת כי (תהלים) מ | באי זה א, באיזה פכי | 11 יעצת |

שהיא נתונה תוך הגינה ומשקה וכו׳, ובעקידה שער ז׳ העתיק והכתיב ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן מתמצית בית כור (והוא כגי׳ כי״א א׳ וכ׳ וילק׳ יחזקאל) תשתה תרקב על דעת ר׳ יהודה כפיגה זו וכו׳, ובגליון כי ל מפרש לנכון כפיגי¹) מעיין, ובכי״פ המיר הגי׳ בפירושה, ובפי׳ כ״ר כי״ט ובנדפס בדפ״ר הביא תרגום ירושלמי עינות מים (שמות ט״ו כ״ז) פיגין (פגין) דמיין וכ״ה בערוך ע׳ פג ב׳, ולפנינו גי׳ אחרת שם: 1 תמצית. בשהש״ר שם תני תמצית כור תרקב שותה וכו׳ ועולם אחד מששים בעדן ועדן אין לה שיעור וכו׳, ובתענית שם אריב״ל כל העולם כולו מתמצית ג״ע הוא שותה שנ׳ ונהר יוצא מעדן וגו׳ תנא מ ת מ צ י ת בית כור שותה תרקב ת״ר וכו׳ ועולם אחד מששים בגן וגן אחד מס׳ לעדן וכו׳ וי״א גיהנם אין לה שיעור וי״א עדן אין לה שיעור: 2 מקריות. וכ״ה לעיל צד 30 והוא כסגנון הירושלמי ועת״נ ועמת״ל ע׳ מקרא. והגהתי אין לו אלא מקרא א ח ד וכו׳, והגי׳ ומצא לו מקרא אחר איתא גם ברד״ק ובעקידה: 3 וישם מדברה וכו׳. מפרש בפי׳ ב״ר מדבר גדול ממקום ערבה ולפיכך השוה הכתוב מדבר לעדן וערבה לגן גדול לגדול וקטן לקטן: 5 את סבור קודם וכו׳. כמו שנדרש באגדות שציינתי במ״י לעיל צד 6 וכמו שמתורגם בתר״י קדם בריית עולם, ואנקלוס תרגם מקדם מלקדמין וכן תרגם אקילס²) וכן כתב גם הירונימוס בפרושיו, ובשיטת רשב״ג נדרש לעיל צד 96 וצד 101 וכן איתא לקמן סוף פכ״א וג״ע בשלישי, וכן נמצא כבר בס׳ היובלים פ״ב וכן כתב אפרם הסורי ועי׳ דדו״ד ח״ג צד 128 ומ״ח חלק מ״ג צד 120: קודם אדה״ר. ומקדם מוסב אמקרא שלפניו וייצר ייי אלהים את האדם ועי׳ יפ״ת: 6 מלכי מקדם וכו׳. בכי״ל וכי״פ נשתבש מלכי בקדש עפ״י תהלים ס״ח כ״ה וכבר מוגה בכי״ל בינו שיטי, ודורש מקדם שנמשך למטה מקדם פועל ישועות בקרב הארץ בזמן שהיתה כבר הארץ ולא קודם ברייתה: 7 פעלה טבה. הגהתי טבה (לפי כתיבת כי״ל בה״א בסופי תיבות) וכן לקמן בכי״ל סוף פל״ט תמן קריין לפעלה טבה וכו׳, ובירוש׳ שבת פ״ט י״א ד׳ לפעלה טבא, ובדפ״ר ובד״ו איתא פעלה טבא שהתקין לו וכו׳ ומוגה בא״א שהתקין לי, ובמ״כ הגיה ראו פועלא טבא שהתקין לי, וכן נדפס בד׳ קראקא שמ״ז ח׳, ובדפוסי׳ אחרים השמיטו לי: 8 וישם שם. וכן דרשו ר״י ור״נ לקמן פט״ז ו י ק ח וכו׳ את האדם ר׳ יהודה א׳ עילה אותו וכו׳ ר׳ נחמיה א׳ פיתה אותו וכו׳: עילה אותו. לשון עילוי ורוממות המד״א שום תשים וכו׳: 9 פיתה אותו. מל״ם פתיתני ייי (ירמיה כ׳ ז׳) הקב״ה פיתה אותו שיאכל מכל טוב שהכין לו בג״ע למלך שעשה וכו׳, וכן מאמרם לעיל צד 61 מגדל מלא כל טוב ואין לו אורחים מה הנייה לבעליו וכו׳ וצד 73 למלך שעשה סעודה וזימן את האורחין וכו׳. ורעיון זה עם משלו נמצא כבר אצל פילון במלאכת העולם פכ״ה, ועל הדוגמאות אצל גרעגאר בניפא ואמברוזיוס העיר הת׳ כהן בספרי פילון ח״א צד 26 ובמבוא שם צד 91, ובדפוסים גרעו והוסיפו וחברו המאמר עם המאמר שלאחריו כך הזמין הקב״ה את אדם ועי׳ גם בחי׳ הרד״ל: 10 את האדם. וכן דרשו לעיל צד 130 וייצר וכו׳ את האדם בזכותו של אברהם ועיי״ש במ״י: אתה ידעתה. כ״ה בכי״ל ועי׳ לעיל צד 23 במ״י בד״ה צוית, ולעיל ריש פ״ח דרשו פסוק אחור וקדם צרתני וכו׳ שבאותו מזמור ג״כ על אדה״ר, ובמדרש תהלים מזמור קל״ט שהוא כן האורית [illegible] הספר איתא ר׳ יהודה אומר המזמור הזה אדה״ר אמרו ועי׳ מ״ש שם ר״ש באבער בהערה ח׳. 11 [illegible] דורש בנתה יעצתה, ואפשר שכוון למה שאמרו לעיל פ״ח שנמלך בלבו או במלאכי השרת [illegible]

¹) πηγή. ²) ἀπὸ ἀρχῆθεν.

לבראותי. בזכות אותו שבא מרחוק הה״ד קורא ממזרח עיט מארץ מרחק איש עצתי (ישעיה מו יא): ה וישם שם [את האדם אשר יצר] היך מה דאת אמר ויהי שם עד היום הזה (דה״ב ח ט). אמר ר׳ לוי בר זכריה ובלבד ביצירה זו: אמר ר׳ יצחק בר מריון כת׳ אלה תולדות השמים וגו׳ (בראשית ב ד) בוראן משבחן ומי מגנן, בוראן מקלסן ומי יהן בהן דופי. אלא נאים ומשובחים הם אלה תולדות השמים והארץ בהבראם:

ז ט) ויצמח יי׳ אלהים מן האדמה וגו׳ ועץ החיים וגו׳] תני עץ שהוא פוסה על פני כל החיים, אמר ר׳ יהודה בר אילעאי עץ חיים מהלך חמש מאות שנה וכל מי בראשית מתפלגין תחתיו, ר׳ יוחן בשם ר׳ יהודה בר׳ אילעאי לא סוף דבר נופו מהלך חמש מאות שנה אלא אפילו כורתו מהלך ת״ק שנה:

3 לעיל צד 99: 6 ילקוט רמז כ׳, יחסי׳ נרשם פ״א ב׳ ג׳, סיר הסידים רנח פ׳ פסס פ״ל (ר פ), לגדת פסים פ׳ מסבני (ה׳ ד), פורת פהלים ה׳ פי׳ ייפ, פדר תליהו רנה פ״ג:

1 לבראתי ל׳ חיש׳ ושם] לבראתי א׳ ים ושם] הבראתו א׳ב רבראני ל׳ פמ (ישעיה) לבראני ד | שהוא בא ד | מזרח] האים (ישעיה) עצתי דפמ (תהלים) | 3 בר זכריה] כן פ ל דאכ אמר בהבראם ל פ | יוחן ד] והארץ בהבראם א׳ב ל ל | 4 אלא ל א׳ב | והארץ בהבראם] והארץ כ ד | 6 תני דהא״ן] תאני א׳ תני ל, תניא כ | פוסה] פושת ע, פוסת ח, מהלך י, ל׳ אב | 7 דא״ר פ | בר] א׳ב, בר דפ | אלעאי | ת״ק חאי | מימי פא׳ | תחתיו] מתחתיו ד | 8 בר] א׳ב, בר דפ | אלעאי | דבר ל׳ פב | נופו פ | חמש מאות] פב ת״ק דא | כורתו] חי, קורתו ל׳ דפאב | 9 חמש מאות פא׳ב |

לבראות את אדה״ר, ואולי דורש בנתה לשון בנה כמו שדורש לקמן ריש פי״ח ויבן לשון בינה, ודורש לר״ע׳ מרחוק בשביל רע׳ מרחוק: 1 לבראותי. כן הוגה בכי״ל ונוסף בגוף הספר ס״א יעצתה לבראני בזכות אותו שבא מרחוק: קורא ממזרח. וכן נדרש לעיל צד 16 מי העיר ממזרח צדק על אברהם: עצתי. כ״ת הקרי, והכתיב עצתו ועח״כ ולעיל צד 3 בפ״י בר״ה והיא גלי: 2 וישם שם. מביא מאמר זה כאן ולא הקדימו לדרש את האדם בזכותו וכו׳ לפי שסוף הדרש אר״ל וכו׳ מוסב על סוף הפסוק את האדם אשר יצר ועי׳ יפ״ת: ויהי שם. כ״ת בדה״ב שם, ובמ״א ח׳ ח׳ כתוב ויהיו שם וכו׳, וממקרא זה דרשו ביומא נ״ג ב׳ ארון במקומו נגנז (ובגמרא שם מותיב וכל היכא דכתיב עד היום הזה לעולם הוא וכו׳ וקאי בתיובתא). וכאן דורש גר״ש שם שם וישם את האדם שם בג״ע להיות שם לעולם, וע״ז מוסיף ר״ל ב״ז ובלבד ביצירה זו אם היה נשאר ביצירתו כאשר יצר הקב״ה את האדם ולא חטא: 3 ר׳ לוי בר זכריה. וכן שם הדורש לקמן פע״ג אסף אלהים וכו׳ א״ר לוי בר זכריה עד שלא תלד האשה הסירחון נתלה בה וכו׳ ועי׳ אגה״א ח״ג צד 770: א״ר יצחק בר מריון. מאמר זה מקורו לעיל צד 99 בדרש אלה תולדות השמים וגו׳ והובא כאן לדרוש את האדם אשר יצר כביכול הקב״ה מתגאה בעולמו ואמר ראו בריה שבראתי וצורה שצרתי כמו שאיתא במאמר שנוסף לעיל שם בדפוסי׳ א״ר יצחק בר מריון כת׳ וייצר יי׳ אלהים את האדם מה ת״ל אשר יצר וכו׳, ומפני שלא הובא מאמר ריב״מ בפנמן זה כאן מוכח ג״כ שהוא אינו מעיקר ב״ר ועיי״ש במ״י, והמאמר שלפנינו ליתא בכי״פ, ובכי״א ב׳ הושלם בגליון: 6 עץ שהוא פוסה. שהוא מתפשט, ופושה כל״ם פשה ובערוך ע׳ פס ח׳ הגי׳ פושה, ובמ׳ תהלים שם איתא והיה כעץ שתול וש״ה עץ חיים היא למחזיקים בה וכו׳ למה נמשלה תורה לעץ חיים וכו׳ מה עץ חיים פורש (צ״ל פורש כמו שהגי׳ במ׳ תהלים שנדפס מכבר) לכל באי עולם בג״ע כך תורה פרושה לכל החיים ומביאן לחיי העוה״ב תנא עץ חיים מהלך וכו׳ וכל מימי בראשית מתפלגין תחתיו (וסוף המאמר תנא וכו׳ הוא הוספה במ׳ תהלים מהדורת רש״ב). ובירוש׳ שם תני עץ חיי׳ מהלך חמש מאות שנה אמר ר׳ יודה ב״ר אלעאי לא סוף דבר נופו (צ״ל נופו) אלא אפילו כורתו וכל פילוג מי בראשית מתפלגין מתחתיו ופה מעם והיה כעץ שתול על פלגי מים תני עץ חיים אחד מששים לגן וכו׳ ובשהש״ר שם תני עץ חיים מהלך וכו׳ וכל מימי בראשית מתפלגין ויוצאין מתחתיו ר׳ יהודה בר׳ אלעאי אמר לא סוף דבר נופו אלא וכו׳ מהלך חמש מאות שנה תני תמצית וכו׳ וארכו של עולם ת״ק שנה וכו׳ ורחבו מהלך ת״ק שנה וכו׳ ועולם אחד בששים מעדן וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 136, ומשמע שכן פירוש המאמר שלפנינו עץ שהוא פוסה על פני כל החיים שהוא מתפשט על כל העולם שבו החיים והוא מהלך ת״ק שנה כמו עץ החיים ועי״ע בי״פ ת ובמ״י לעיל צד 27 וצד 46, וכן נדרש בפרק גן החיים (בביהמ״ד ח״ה צד 47) מדת עץ החיים כמדת כל הישוב וכו׳. ובמסכת גן עדן (הנדפס׳ עם ברייתא דשמואל פפד״מ תרכ״ג) ס״א איתא ועץ החיים באמצע ונופו מכסה על כל גן עדן (וכל ס״א הועתק בילקוט רמז כ׳ ונסמן בראשו בדפ״ר פג״ע), ובאגדת שה״ש הוצ׳ רש״ז שעכטער צד 13 (והוא במדרש זוטא צד 12) נדרש כשם שגלגל חמה נתון באמצע הרקיע כך עץ חיים נתון באמצע גן עדן וכו׳ אחרים או׳ עץ החיים מכוון כנגד גלגל חמה מהלך שנה ר׳ מאיר אר׳ מה גלגל החמה ת״ק שנ׳ אף עץ החיים ת״ק שנה וכל פילוגת מי בראשית יוצאין מתחתיו שנ׳ והיה כעץ שתול וכו׳ ועיי״ש צד 55, ובמ׳ הגדול עמוד 76 הובא כך עץ החיים עומד באמצע ג״ע וכמה הוא עביו ר׳ מאיר אומר ארבע מאות שנה מהלך עץ החיים ר׳ יהודה אומר מהלך שבע מאות שנה עץ החיים אחרים אומ׳ מהלך חמש מאות שנה עץ החיים ומכוון כנגד גלגל חמה מה גלגל חמה מהלך ת״ק שנה כך הוא מהלך חמש מאות שנה וכל פילוג מימי בראשית אינן יוצאין אלא מתחתיו שנ׳ והיה כעץ שתול וכו׳, וכן בפא״ר שם כשם שגלגל חמה מהלך חמש מאות שנה כך עץ החיים מהלך חמש מאות שנה ועי׳ גם בתר״י א׳, ובמ׳ כונן (בביהמ״ד ח״ב צד 26) איתא ועץ החיים בתוך הגן והוא גבוה ת״ק שנה וכו׳ ושעור הגן אלף שנים וכו׳, וברד״ק העתיק המאמר שלפנינו א״ר יהודה בר אילעי עץ החיים וכו׳ וכתב עליו ומה טוב הדבר למבינים: 8 לא סוף דבר. לא בלבד, וכן בנגון המדרש לקמן פל״ח לא סוף דבר משיב רעה תחת טובה אלא אפילו רעה תחת רעה וכו׳ ועי׳ עמת״ל ע׳ סוף: נופו. ברד״ק ג׳ לא סוף דבר גופו אלא אפילו קורתו ועי׳ בי״פ ברכות שם שגם בעל מגלה עמוקות גורס כן, ובמ׳ פוגיא צד 566 הביא בשם ב״ר לרמה״ד ולא סוף נופו מהלך ת״ק שנה אלא אפילו קורתו וכו׳, ובמ״נ ח״ב פ״ל העתיק לא סוף נופו אלא קורתו מהלך וכו׳, והגי׳ כורתו איתא גם בירוש׳ (וג״א בפירוש הקצר שם קורתו). ובשהש״ר ד״ו נשתבש פירתו ועח״כ וערוך השי׳ ע׳ כורה, ובילק׳ רמז כ׳ הגי׳ בדפ״ר ובד״ו ג״כ כורתו

ז [ועין הדעת וגו'] מה היה אותו האילן שאכלו ממנו אדם וחוה, ר' מאיר א' חטים היו, כד לא הוי כבר נשא דיעה אינון אמ' לא אכל ההוא גברא פיתא דח'טין מן יומוי: רב שמואל בר רב יצחק בעא קמיה ר' זעירא אמר ליה איפשר חיטים היו, אמר לו הין, אמר ליה והא כת' עץ, אמר ליה מתמרות היו כארזי לבנון: אמר ר' יעקב בר אחא איתפלגון ר' נחמיה ורבנין, ר' נחמיה אמר המוציא לחם מן הארץ שכבר הוציא, ורבנין אמ' מוציא שעתיד להוציא יהי פיסת בר בארץ בראש הרים וגו' (תהלים עב טז). לפת תרין אמורין [ר' חננא בר יצחק ור' שמואל בר אמי] חד אמר לפת לא פת

1 ילקוט רמז כ"ט, ברכות מ' א', סנהדרין ע' א', פסיקתא פ"כ (קמ"ב א'), פסיקתא רבתי פמ"ג (קע"ה א'): 4 ילק' מכירי תהלים ע"ב סי' ל', ירוש' ברכות פ"ו ה' א', ברכות ל"ח א', מדרש תהלים ק"ד סי' י"א: 5 עי' שבת ל' ב', כתובות קי"א ב': 6 תנחומא עקב סי' ז':

1 אילן פא[2]ב | שאכלו] פא[1]ב, שאכל דה' אומר | לא הוין] דלא י | ...כד] כד ל | 2 בברנש (בבר נש ב) דיעה דא[2]ב, בר נש דיעה י, ברנש בן דעת א[1] | אינון ל' א | ° גברא] אינשא ד | דחטין אבי, דחיטי ד | מיומוי א[2]ב | רב שמואל] א[2], ר' . . פדב | בר יצחק פא[1] | 3 קמיה] פ, קמי ד, קומי אב | זירא א[1] | חטין הוו א[1]ב, דחיטין הוו פ | ליה פ | הן פא[1]ב | והכתי' | 4 הלבנון פא[1]ב | נחמיא דא[2]מ נחמן א[1] (וכן בסמוך) | המוציא] פאברמ הוציא ד | 5 הוציא] פ, ~ לחם מן הארץ דאב | מוציא] פ, מוציא לחם מן הארץ אברמ, המוציא . . ד שעתיד להוציא] פר, שהוא עתיד להוציא לחם מן הארץ דאבמ | 6 תרין] פליגין בה ~ ב | אמורין] ב, אימוראי א, אמוראין מ, . . פליגי ד | *ר' חננא — אמי דפ] ר' חנינא . . אמי א, ל' לם |

ובד' פד"א נשתבש צורתו, ובמ' הגדול מסיים המאמר תנא לא כוף דבר נופו אלא כרתו מהלך ת"ק שנה ועי' בהערות רשז"ש שם וצד 780: 1 מה היה אותו האילן וכו'. ברייתא בברכות שם אילן שאכל ממנו אדה"ר ר' מאיר אומר גפן היה שאין לך דבר שמביא יללה על האדם אלא יין שנ' וישת מן היין וישכר ר' נחמיה אומר תאנה היתה שבדבר שנתקלקלו בו נתקנו שנ' ויתפרו עלה תאנה ר' יהודה אומר חטה היתה שאין התינוק יודע לקרות אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן ועי' בד"ס וסנהדרין שם, וכל הסוגיא שלפנינו עד סוף הפרשה נסדרה ג"כ בפסיקתא פ"כ והגי' שם ומה היה אותו אילן שאכל ממנו אדה"ר ר' מאיר אומר חיטין היו ר"י בר אלעאי (עיי"ש הערה כ"ו) אומר ענבים היו ר' אבא דעכו אמר אתרוג היה ר' יוסי אמר תאנים היו וכולם מביאים טעם לדבריהם טעמא דר"מ דאמר חיטין היו בנוהג שבעולם אדם שאין בו דעת הבריות אומרים חכים הוא דין דלא אכל פיתא דחיטין מן אמי (וצ"ל יומוי) ר' זעירא בעא קומוי ר' שמואל בר רב יצחק כתיב בו עץ ואת אמרת חיטין היו א"ל מתמרת היה ועולות כארזי לבנון והיו משירות את זרען לארץ (בכ"י כרמולי נוסף שם הה"ד ירעש כלבנון פריו, וכן כתב בא"א כאן שצ"ל עוד כאן והיו משירות פירותיהן לארץ הה"ד ירעש כלבנון וכו') וטעמא דר"י בר אילעאי וכו' ענבימו ענבי ראש וכו' אותן האשכלות שהביאו מרורות לעולם וכו', ושם לא נסדרו המאמרים א"ר יעקב בר אחא איתפלגון וכו' לפת תרין אמורין וכו', ומאמרים אלו הובאו כאן לנכון בהמשך הדרש דאותו אילן חטים היו, ובפסי"ר שם הובא ג"כ לפי השיטה שלפנינו ובפסיקתא ר"מ אומר חיטים היו ר' יוסי אומר תאנה היה ר"י בר' אילעאי אומר ענבים היו ר' אבא דמן עכו אומר אתרוג היה וכו', ובב"ר לרמה"ד בפוגיא שם קיטע המאמר שלפנינו וג' שם מה היה וכו' שאכלו ממנו וכו' ר' מאיר אמר חטים היו ר' אלעי אמ' ענבים היו שנ' ענבימו וכו' מרירות לעולם א"ר אבא אתרוג וכו', ובמ' הגדול עמוד 76 הועתק המאמר עפ"י הפסיקתא: 4 מתמרות היו. עולות למעלה, וכן לקמן פמ"ה הקיצאונים (הקוצים) הללו וכו' מתמרין ועולין, ובכתובות קי"א ב' הדרש עתידה חטה שתתמר כדקל ועולה וכו': א"ר יעקב וכו'. נשנה בירוש' ברכות שם על פסקא דמתני' שעל הפת הוא אומר המוציא וכו' וג'. שם ר"י בר אחא אמר איתפלגון רב נחמן (וצ"ל ר' נחמיה, וכ"ה בד' מגנצא) ורבנן רב נחמן (וצ"ל ר' נחמיה) אמר המוציא לחם מן הארץ ורבנן אמרי מוציא לחם מן הארץ וכו' וכ"ה בכי"ל ובשאר הספרים שציינתי ר"נ אמר המוציא וכו' ורבנ' אמ' מוציא, ובדפ"ר וד"ו נשתבש ר' נחמיא אמר הוציא וכו' ורבנ' אמ' המוציא וכו', כבר הגיהו בא"א ובאב"א ובמ"כ ויפ"ת לנכון ר"נ אמר המוציא וכו' ורבנן אמ' מוציא וכו', וכ"ה בסמוך ר' ירמיה בריך וכו' המוציא וכו' כר' נחמיה וכו', ומוחלפת השיטה בבבלי ברכות שם ת"ר מה הוא אומר המוציא לחם מן הארץ ר' נחמיה אומר מוציא וכו', ובמ' תהלים הובא המאמר בדרש הפ' להוציא לחם מן הארץ, וסגנון המאמר שם ר"י בר אחא ר' נחמיה ורבנין ר"נ אומר ראה לשון שהתקינו חכמים המוציא שהוא הוציא (כ"ה בילק' תהלים ר' תתס"ב) לחם מן הארץ ורבנין אמרין מוציא (כ"ה בילק' שם) שהוא עתיד להוציא שנ' יהי פיסת וכו': 5 שכבר הוציא. וכדאמר ר"מ חטים היו ר"ל לחם ממש ועי' ביפ"ת, ובפי' ב"ר כ"י מפרש המוציא משמע שלעבר שכבר הוציא שקודם שנברא האדם היה הלחם יוצא מן הארץ עשוי מגמר כיון שבא אדם ופרת נתקלקלה הארץ ולא הוציאה כי אם חמין (כ"ה בפי' ב"ר כי"א, וכן נוסף בגליון כי"א ב' פי' שהוציא כבר קודם שנברא אדם יצא לחם מן הארץ וכשברת וכו'), ורבנין אמ' מוציא דמוציא משמע לעתיד ומברך על העתיד שהוא עתיד להוציא לחם מן הארץ שנ' יהי פיסת וכו' וכן דרשו בשבת וכתובות שם עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת שנ' יהי פיסת בר בארץ, ובבבלי ברכות שם מסיק במוציא כולי עלמא לא פליגי דאפיק משמע וכו' (ופרש"י שם שהוציא כבר וכו' דלשעבר בעינן שהרי כבר הוציא הלחם הזה מן הארץ שהוא בא ליהנות ממנה) כי פליגי בהמוציא רבנן סברי המוציא דאפיק משמע וכו' ור' נחמיה כבר המוציא דמפיק משמע (שעתיד להוציא) שנ' המוציא אתכם וכו', וכפי הדרש שלפנינו שהבינוני מוציא משמע ל' עתיד דרשו גם לקמן כוף פמ"ד אשר הוא גואלם אין כת' אלא אשר גאלם וכו'. כי פודה וכו' אין כת' אלא כי פדה וכו' וכוונו שהיה משמע אשר הוא גואלם שעתיד לגאלם ופודה שעתיד לפדות ועי"ע ברלינר בייטרעגע צור העבר' גראממאטיק וכו צד 46: 6 לפת תרין אמורין. נחלקו למה נקראה שמה לפת חד אמר לפת לא פת היית הלפת לא היתה למזון קודם שחטא אדה"ר מפני שהארץ הוציאה גלוסקאות וכו' נחמיה שאמר המוציא וכו' שכבר הוציא ואחרנה אמר לפת לא פת היא עתידה להיות משום שהארץ תוציא גלוסקאות לעתיד וכרבנין דאמ' מוציא שעתיד להוציא, ובירוש' סגנון המאמר אתייא אילין פלוגוותא כאינון פלוגוותא לפת ר' חיננא בר יצחק ור' שמואל בר איבי חד אמר לפת לא פת היתה והרנא אמר לפת לא פת היא עתידה להיות יהי פיסת וכו', ושם ל"ג במאמר הקודם שכבר הוציא בדברי ר"נ וכן ל"ג שעתיד להוציא יהי פיסת וכו' בדברי רבנין ובא לפרש שנחלקו ר"נ ורבנין בברכת הלחם כמו שנחלקו רחב"י ורשב"א בדרש לפת לא פת ועיי"ש בפי' מהרד"ף, ובתנחומא עקב שם איתא א"ר חייא בר יעקב יש מקומות שקורין

הית, ואחרנה אמר לא פת היא עתידה להיות. ר׳ ירמיה בריך קמיה ר׳ זירא המוציא לחם מן הארץ וקלסיה, כר׳ נחמיה אתמהא, אלא שלא לערב את האותיות. מעתה המן הארץ שלא לערב את האותיות: ר׳ יהודה בר׳ אילעאי אמר ענבים היו שני ענבימו ענבי רוש אשכלות מרורות למו (דברים לב לב) אותן האשכולות הביאו מרורות לעולם, ר׳ אבא דעכו אמר אתרוג היה ההד״ד ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וגו׳ (בראשית ג ו) אמרתה צא וראה אי זהו אילן עיצו נאכל כפיריו, ואין את מוצא אלא אתרוג, ר׳ יוסי א׳ תאנים היו, לא דבר מדבר הוא למד ודבר מעניינו, לבן מלכים שקילקל עם אחת משפחותיו, כיון ששמע המלך טרדו והוציאו חוץ לפלטין והיה מחזר על פתחיהן שלשפחות ולא היו מקבלות אותו, אבל אותה שקילקלה עימו פתחה דלתיה וקבלתו, כך בשעה שאכל אדם הראשון מאותו האילן טרדו והוציאו חוץ לגן עדן והיה מחזר על כל האילנות ולא היו מקבלין אותו, ומה היו אומרין לו, אמר ר׳ ברכיה הא גנבא דגנב דעתיה דברייה דגנב דעתיה דבריה ההד״ד אל תבואני רגל גאוה (תהלים לו יב) רגל שנתגאת על בוראה ויד רשעים אל

3 לקמן פי״ט, ויקרא רבה פי״ג סי׳ ח, במדבר רבה פי״י סי׳ ב׳ ופי׳ ח׳, מדרש אסתר פ״ה ועי׳ ספרי האזינו פי׳ פב״ג : 4 לקמן פ״כ : 6 פסיקתא אחור פס״ז, ירוש׳ סוכה פ״ג כ״ג ד׳, סוכה ל״ה ח׳, פסיקתא זוטרתא (קמ״ב ג׳), ויקרא רבה פ״ל סי׳ ח׳ : 6 ילק׳ מכירי תהלים ל״ו סי׳ י״ט : 9 ילק׳ תהלים ר׳ תשכ״ז : 10 לקמן פי״ט :

1 היית] פ, היתה ד, הות א², הות א׳ב | והרגא פא², וחרינא מ, וחורנה ד, וחורינא כ | אמר] פ, ~ לפת דאבמ | פתיא מ | *בריך דפאב, ברי׳ ל׳, בעא ל | קמיה] א, קמיד, קומיה פ, קומי כרי | ר׳] פא׳כרי, דר׳ דא² | וזירא כרי | 2 כר׳] מה ~ אב | שלא] כרי ~ א | לערבב א׳ר² | **האותיות] האותות ל | מעתה] פ, אלא ~ אר¹, מעתה — האותיות ל׳ דב | *המן] המנה ל, היכנה פ, לחם מן אר׳ | לערבב א | 3 *האותיות פא] האותות ל | בר׳] כ, בר דא | אלעאי | רוש א׳, ראש דפא²כי | 4 אשכלות האבי | דמן עכו פאבי | **היה] ל׳ ל | 5 אמרת | איזהו דפ, אי זה א׳ב, איזה י | עצו נאכל פח, שעצו . . דא׳ב, שהעץ . . י, נאכל עץ א² | 6 כפריו | אין אתה . . אלא א׳כי, זה פ | אומר דפאי, אמ׳ כ | לא — מעניינו] דבר למד (הלמד מ) מעניינו דפמ, . . מעניינו א², למד דבר מעניינו א׳, למד (מעניינו כ) מעניינו כי | 7 לבן] פאבים, משל ~ ד | שקלקל | באחת י | משפחותיו פאבימ, מן השפחות ד | וביון א׳ | מחזיר פבי | 8 על] ~ כל א | 9 מאותו אילן אבים, מפרי האילן י (תהלים) | *טרדו והוציאו ל׳פא] טרדו והוציאו ל, טרדו הקב״ה והוציאו דים, טרדוהו והוציאוהו י (שם) | מחזיר ר׳י | 10 מקבלות מ | מה אבים | אומרין] א, ~ יום דים | הא גנבא] גנבא גנבא ה | דגניב מ | **דברייה] דבורייה ל | דגנב — דבריה ל׳ | 11 **תבואני] תבואנו ל | שנתגאה א׳מ | אל תנידני ל׳ ד |

לפת ליפתותא פיכתא שנ׳ יהי פסת בר בארץ וגו׳ ר׳ הנינא בר פפא ור׳ שמואל בר מניינא אחד היה אומר הלפת לא פת היתה והאחד אומר לא היתה פת אלא עתידה לעשות פת שנ׳ יהי פסת וכו׳, והשלמתי שמות האומרים כאן עפ״י כי׳ הדפוסי׳ וכי״מ וכי א א׳ וב׳ והירוש׳, וכן הובא ר׳ הנינא ור׳ שמואל בפי׳ ב״ר הנדפס, והלשון תרין אמורין הוא כבנגון הירוש׳ ועי׳ עמת״ל ע׳ אמורא : 2 כר׳ נחמיה אתמהא. שבק רבנן ועבד כר״נ, ומשני אלא שלא לערב את האותיות לא משום הכי קלסיה דס״ל כר״נ דאמר המוציא שסבר הוציא אלא שלא לערב וכו׳ שאלו אמר [illegible] הפת הוא אומר המוציא ועי׳ ביפ״ת. ופריך מעתה המן הארץ שלא יערב וכו׳ א״כ יברך מוציא לחם המן הארץ שלא לערב מ״ם דלחם עם מ״ם דמן, וכן כל המאמר בירוש׳ שם ר׳ ירמיה בריך קומי ר׳ זעירא המוציא וכו׳ וקלסיה מה כר׳ נחמיה שלא לערב ראשי אותיות מעתה המן הארץ שלא לערב ראשי אותיות, ובפי׳ ב״ר כי״מ גורס ומפרש כאן אלא מעתה דטעמא משום שלא לערב אותיות להם מן הכי נמי אי אפשר לומר אם לא יחסוף אחת מהן אלא שמע מינה לא מצינו (צ״ל מפני) מעיב זה קלסו והדרא אתקפתא לדוכתא ואין תשובה בדבר ועי׳ במפרשי הירושלמי ובתוספות ברכות ל״ח ב׳ בד״ה והלכתא המוציא ובמתת יה לר״מ שמראשון, ובבבלי ברכות איתא משתבחין ליה רבנן לר׳ זירא את בר רב זביד וכו׳ דאדם גדול הוא ובקי בברכות וכו׳ פתח ואמר מוציא וכו׳ עיי״ש. ובדפוסי׳ וכי״כ נשמט כאן מעתה המן הארץ וכו׳ שנמצא גם בהירוש׳ (ועי׳ בפי׳ מהרז״ף בד״ה אתייא אילין) ואיתא בכי״ל ובכי״פ וכי״א א׳ וב׳ ועת״נ, והגהתי עפ״י הירוש׳ המן הארץ וכן הגהתי ב׳ פעמים האותיות (בירוש׳ מגילה פ״א ע״א ד׳ נמצא ג״כ ג׳ פעמים אותות בהוראת אותיות דאלפא ביתא וצ״ל אותיות כמו שאיתא שם בפסוק ב׳ פעמים אותיות) וב״ה לעיל צד 73 : 3 ענבים היו. וכן איתא לקמן פי״ט ותקח מפריו ותאכל א״ר אייבו סחטה ענבים ונתנה לו ועי׳ בוי״ר ומד׳ אסתר שם, ובבמ״ר שם סי׳ ב׳ ואותו אילן יין היה, ושם סי׳ ח׳ מה תנחש על ידי שהפית לחוה לשתות יין וכו׳, ובפדר״א פכ״ג דרשו מצא נח גפן שגורשה ויצאה מגן ע״ע ואשכלותיה עמה וכו׳, ואגדות אלו נמצא כבר בספרים שונים משיורי הגנוזים ובס׳ חנוך פל״ב איתא שעין הדעת דומה לחרוב ופירותיו כענבים ועי׳ במאמר הח׳ גינצבערג במ״ח חלק מ״ג צד 122 וצד 149 : 5 כי טוב העץ וכו׳. בפסיקתא פ״ב שם מעמא דר׳ אבא וכו׳ שנ׳ ותאכל מן העץ עץ שהוא נאכל כפריו ואיזה זה אתרוג (עיי״ש הערה ל״א), וכן הדרש בפס״א שם פרי עץ את שטעם עצו דומה לפירוו זה אתרוג ועי׳ ירוש׳ ובבלי סוכה שם. ובכי״ל אי׳ לפירוו ומוגה כפירוו : 6 ר׳ יוסי. בפסיקתא שם מעמא דר׳ יוסי דאמר תאנים היו ויתפרו עלה תאנה וכו׳ ר״י דסכנין בש״ר לוי דבר למד מעניינו למלך שהיה לו בן והיה לו שפחות הרבה וכו׳ עיי״ש. (ואין צורך להגיה גם כאן ר״י דסכנין בשר״ל), וכן לקמן פי״ט ויתפרו עלה תאנה א״ר שמעון בן יוחי עלה שהביא תואנה לעולם : לא דבר מדבר וכו׳. הלשון זרה ולא מצאתי כגנון זה למדת דבר הלמד מענינו, ופי׳ לא דבר וכו׳ כ״ל כמו דבר שאינו מתפרש במקומו בברייתא דל״ב מדות מדה י״ז וצ״ל כאן ולמד (או והדבר למד) מעניינו : 7 לבן מלכים. הובא בתוספות סנהדרין ע׳ ב׳ בד״ה בה נתקנו והגי׳ שם משל לבן מלך שקלקל עם אחת משפחותיו וכו׳ והוציאו חוץ לפלטרין שלו והיה מחזר על הפתחים של שפחותיו וכו׳ : 8 דלתיה. מל״ם דלתים : על כל האילנות. לכסות את עצמו מעלין שלהם, פי׳ ב״ר כ״י : 10 היו אומרין לו. וכן הדרש לקמן פי״ט וישמעו וישמעו שמעו קולן של אילנות א׳ הא גנבא דגנב דעתיה דברייה

תנידני (שם שם) לא תיסב מיני עלה. אכל התאינה על ידי שאכל מפירותיה פתחה דלתיה וקיבלתו ההיד ויתפרו עלה תאנה וגו׳: ומה הייתה אותה התאנה, ר׳ אבין אמר ברת שבע דאייטיית 11b שבעתי יומיא דאבלי לעלמא ר׳ יהושע דסיכנין בשם ר׳ לוי (אמר) ברת עלי דאמטיית אליתא ובכיתא לעלמא: ר׳ עזריה ר׳ יודה ברי סימון בשם ר׳ יהושע בן לוי חס ושלום לא גילה הקב״ה אותו אילן לאדם ולא עתיד לגלותו, ראה מה כת׳ ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה אותה והרגת את האשה ואת הבהמה (ויקרא כ טז) אם אדם חטא בהמה מה חטאת, אלא שלא תהא הבהמה

4 פסיקתא כנמי כס, תנחומא מ״ב ויכא סי׳ ל״ב, תנחומא שם סי׳ י״ד: 5 סנהדרין פ״ז מ״ד, ספרא קדושים פ״י, בחמוס פ״ס, פסיקתא פ״ט (ע״ה נ׳), ויקרא רבה סכ״ז סי׳ ג׳, תנחומא מ״ב אמור סי׳ י״א, תנחומא שם סי׳ ס׳, תנחומא בלק סי׳ פ׳, במדבר רבה פ״כ סי׳ י״ד:

1 לא] לא תגדגד בי ~ ל° | תסב ל°א¹כי | מיני] פי (שם), מני ל°דהאכי, ממני מ | עלה] טרפין י, טרבין ל° | התאנה האכים, תאנה דפ | °על ידי] ל׳ ד | מפירותיה] מינה י (שם) | 2 ומה] ע, מה דפאעי | היתה תאנה א²עי | ברת] בנות ר² | דאייטיאת ע, דאיטיית ע°, דאייתיאת ע°, דאמטיית דפאכעד²י, ־יות ל° 3 שבעת דפא¹כע. ז ר | יומיא] פא²ע, יומי דא¹כי, ימי ר | דאבלי] פא²ע דאבלא א¹כעי. אבלא ד אבלות ר | לעולם א¹ | ר׳ יהושע — לעלמא ל׳ כי | לוי] פא²ע, אליעזר ד | ברת עלאי פ. . . אלי ל°ע, . . אליתא ד, תאנה ר | דאייטיאת ע | אליתא ובכיתא] ע, אליתא דפ, אילייא א², אנינות ר | 4 ר׳ יודה פ, ור׳ יהודה ד | בר דפ | האילן הא¹ | 5 לאדם] לשום אדם א¹, לאיש חכ, לשום איש א², ל׳ י | ולא] ואינו פ | לגלות אותו ח | לרבעה — הבהמה] חאכ, וגו׳ ד | 6 ואם אדם חטא א, וכי פ | חטאה א¹י | שלא] כדי ~ פ | הבהמה] האכ, בהמה דפי |

זהו הגנב שגנב דעת בוראו שעבר על ציווי של הקב״ה, והגהתי גם כאן דבריה, ואפשר שצ״ל דבורייה ועי׳ עמת״ל ת״א צד 265, וגם בפסיקתא הגי׳ כמו שאיתא כאן רק בכי״ל הא גנבא דגנב דעתיה דברייה דגנב דעתיה דמריה, ושם ג׳ הה״ד אל תבואני רגל גאוה אותו הרגל שפשטה בגאיה אל תביאני: 1 לא תיסב מיני עלה. לא תקח ממני עלה, והוריש תנדגני לשון נדנוד, ובפסיקתא הגי׳ ויד רשעים אל תנידני לא תנדנד אותי ביד ולא תיסב מיני טרפין נמצאת אתה אומר אותו האילן שנתן לו פירות נתן לו עלין הה״ד ויתפרו וכו׳, ובכי״ל נמצאו שתי הגי׳ בגוף הספר לא תיסב מיני עלה (ונקוד בצרי) ס״א לא תנדנד בי לא תסב מני טרבין, ומפרש ביני שיטי עלין (וכתיבת טרבין בבי״ת כמו הבקר לפי מבטא הירושלמי ועי׳ מבה״י ח׳ א׳ והדוגמאות בערוך הש׳ ע׳ בקר ב׳), וכן תרג׳ ויתפרו עלה תאנה טרפי תנין, ובדפ״ר וד״ו נשמט אל תנידני, ובאדר״נ פ״א דרשו פסוק זה על הנחש כיון שראהו אותו אילן היה צוח עליו ואמר לו רשע רשע אל תיגע בי שנ׳ אל תבואני וכו׳ ויד רשעים וכו׳ ועי׳ בפדר״א פי״ג וילק׳ מכירי ל״ו סי׳ כ׳: 2 ומה הייתה וכו׳. בפסיקתא לפי כ״י פארמא הגי׳ ר׳ לוי אמר ברת אלי דהיא אתיאת אליתא ובכיתא לעלמא ר׳ אבין אמר ברת שבע דהיא אתיאת שבעה ימי אבלא לעלמא. ובערוך ע׳ ברת שבע העתיק המאמר שלפנינו (ואף שנכמן שם בראשו בב״ר וכו׳ ובפסיקתא וכו׳ אין להוכיח שלפני בעל הערוך היה המאמר בסגנון אחד בשני המדרשים וכן הענין בערכים אחרים שהעתיק שם מאמר ממקורות שונות וסגנון המאמר מסכים רק עם מקור אחד) וג׳ שם ר׳ אבין אמר ברת שבע דאייטיאת שבעת יומיא דאבלא וכו׳ ר׳ יהושע בשם ר׳ לוי אמר ברת אלי דאייטיאת אליתא ובכיתא וכו׳ (ובערוך הש׳ גר׳ שטעות הדפוס בסוף המאמר דאיתיאת כמו שהגיה ושיבש שם בראש המאמר ועי׳ עמת״ל ע׳ אטא וע׳ אליתא ולעיל צד 92 במ״י בד״ה לא אייטיתה) ובע׳ בנות שוח (בנות שבע) העתיק רק מאמר ר׳ אבין וג׳ שם ברת שבע דאמטיית (דאיטיית, דאייתיאת) שבעת יומיא דאבלי וכו׳, ולפנינו בכי״ל הגי׳ שבעתי ועי׳ עמת״ר ע׳ שבע ב׳ ודאלמאן צד 98, ובכי״ל גי׳ הספר ברת שבע דאייטיית וכו׳ ונכמן בגליון ס״א דאמטיות, ר״י דסיכנין וכו׳ ברת עלי דאמטיית וכו׳ ונכמן בגליון ס״א אלי כגי׳ הערוך והפסיקתא, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש ברת שבע (כ״ה בכי״ט. ובכי״א בנות שבע) בנות שוח ועי׳ לעיל צד 77, וכן משמע בערוך ועי׳ תוספתא נדרים פ״ה ופי׳ ר״ש דמאי פ״א מ״א, ושם הביא דאמרינן בב״ר גבי עין שאכל אדה״ר דקרי ליה בנות שוח לפי שגרמו שוחה לאדם ואיכא דקרי ליה בנות שבע שגרמו ז׳ ימי אבילות ועי׳ תוספות ר״ה ט״ו ב׳ ע״ז י״ד א׳ בכורות ח׳ א׳ ד״ה בנות שוח ושבועות י״ב ב׳ בד״ה כבנות וכו׳ ולא מצאתי גי׳ זו בכ״י, וכאן דרשו ברת שבע דאיטיית וכו׳ שהביאה ע״י מיתה שנגזרה לאדם ז׳ ימי אבילות לעולם וברת עלי שהביאה מספד ובכי לעולם, ותרג׳ קינה איליא, ושמות מיני התאנים ברת שבע וברת עלי (אלי) לפי הוראתם לא נתפרשו ועי׳ לעף פלאנצענגאמען צד 392, ובפי׳ ב״ר כ״י גורס במאמר האחרון תאנה דאמטיית אנינות לעלמא ומפרש תאנה דריש לשון אנינות, וכן נכמן בגליון כי״א ב׳ גרס״י דאמטיית אנינות וכו׳: 4 ר׳ עזריה וכו׳. בפסיקתא פ״כ שם ר׳ ברכיה ור׳ סימאי (ע״ש הערה ל״ו) בשם ריב״ל אותו אילן שאכל אדה״ר לא גילה אותו הקב״ה ולא עתיד וכו׳ אמר הקב״ה כתיב והרגת את האשה ואת הבהמה אם אדם חטא בהמה מה חטאה אלא לפי שבאת לאדם תקלה על ידה לפיכך אמר הקב״ה תסקל ד״א שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויאמרו זו היא בהמה שניסקל איש פלוני על ידה, והוא כלשון המשנה סנהדרין שם אם אדם חטא וכו׳, ובפסיקתא פ״ט שם בפתיחה ולא יהי עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון איתא תמן תנינן והרגת וכו׳ אם אשה חטאת (כוי״ר שם אם אדם חטא) בהמה מה חטאת אלא לפי וכו׳ אמר הכתוב תסקל שלא תהא וכו׳ ויאמרו זו היא (כוי״ר זו בהמה) שנסקל פלוני על ידיה (כוי״ר ידה), ובתנחומא מ״ב אמור הגי׳ אם אשה וכו׳ ד״א שלא תהא וכו׳ ויאמרו זו היא שנהרגה אשה פלונית על ידה, ובתנחומא בלק שם ד״א שלא תהא וכו׳ ויאמרו זו הבהמה שנהרגה אשה פלונית וכו׳ ועח״נ וד״ס סנהדרין נ״ד א׳, ובאריכות הדרש אם אדם חטא וכו׳ בספרא שם פ והרגת וכו׳, וכבר העיר ביפ״ת אמאי נקט קרא ואשה אשר תקרב וכו׳ ולא מייתי קרא שלפניו ואיש אשר יתן וכו׳ ואת הבהמה תהרגו, ופסוק זה הובא בפסי״ר, ושם כל המאמר בילמדנו וכו׳ איזה היא ההוגייה וכו׳ וג׳ שם אמר הקב״ה וכו׳ כביכול אני כשבראתי עולמי לא בקשתי להונות לברייה ולא פירכמתי מה האילן שאכל אדה״ר הימנו ומת כה היה וכו׳ ר׳ עזריה וריב״ס אמרו בשם ריב״ל לא גילה אותו ולא תגלה אותו למה שלא יהו אומרים האילן הזה הביא מות לעולם וכה״א ואת הבהמה תהרגו אם האשה חטאה בהמה מה חטאה אלא וכו׳ ואומרים זו היא שנסקלה פלונית על ידה וכו׳ ועיי״ש בהערות רמא״ש:

עשרה בשוק ואמרו על ידי הבהמה הזו נסקל פלוני, ואם על כבוד תולדותיו כך חס הקב״ה. על כבודו על אחת כמה וכמה אתמהא:

פרשה טז

א ב י) ונהר יוצא מעדן. ר׳ פינחס פתח תתקפהו לנצח וגו׳ (איוב יד כ) תוקף שנתן הקב״ה לאדם הראשון לנצח לעולם היה. ויהלוך (שם שם) כיון שהניח דעתו שלהקב״ה והלך לו אחר דעתו שלנחש משנה פניו ותשלחהו (שם שם). ר׳ סימון אמר עימו עצה וגבורה (שם יב יג) בשעה שהיה מושלם לבוראו ארבעה ראשי נהרות היה מותק בגינוסית אחת ואילו הן ארבעה ראשי נהרות ונהר יוצא מעדן וגו׳:

ב יא) שם האחד פישון שהוא מגדל פשתן ומימיו מהלכין בשופי:

הוא הסובב את כל ארץ החוילה עדיין לא עמד חוילה ואת אמר הוא הסובב אתמהא. אלא מגיד מראשית אחרית (ישעיה מו י):

אשר שם הזהב זהב וודוי:

3 ילק׳ איוב ר׳ פסקיו, לקמן פכ״ח: 6 ילקוט ר׳ כ״ח: 8 ילקוט שם: 9 ילקוט שם, ילק׳ מכירי ישעיה מ״ו י׳: 11 ילקוט ר׳ כ״ח, יוחסי יומא פ״ד ס״ח ד, יומא מ״ד ב׳, במוס רבה פל״ה סי׳ ל׳, במדבר רבה, פיי״ג סי׳ ו׳ שה״ש רבה פ׳ עמודיו (ג׳ י׳):

1 עשרה] פ. עשרה דהאבי | על ידי בהמה זו נסקל פלוני פ. זו היא [הבהמה ד] שנסקל [איש א] פלוני על (ידה א׳) ידיה דא, זו היא [הבהמה ח, בהמה י] שנסקלת (שנסקלת י) פלונית (פלנית כ) על ידה חבי | תולדותיו] בריותיו א״ב | כך ל׳ | 2 כבוד עצמו י | אתמהא ל׳ פאב ‖ 3 מעדן] פא, ~ להשקות את הגן וגו׳ ד | וגו׳] ויהלוך משנה פניו (וישלחהו ד׳) ותשלחהו ד | 4 לעולם היה] לעולם הזה פא | כיון] בשעה אבי | לו] פ. ל׳ דאבי | 5 ותשלחהו] וישלחהו דאבי וישלחהו לפ | עמו | עצה] ד׳פאב. הכמה ד | 6 ארבעה] פח. ד׳ דאע. ארבע כי | מותח ד׳חאב | ארבעת] ח. ד׳ ד׳א. ארבע דב | 8 שמגדל פ | ושמימיו חי, ושם מימיו א. ר׳ אומר שמימיו ל׳ע | 9 עדין פמ | עמד] פ היתה דאי. הות מ | אמר] א׳מ אומ׳ ד. אמרת פ | הוא הסובב] את כל ארץ החוילה אבמ | 10 אלא ל׳ | 11 וודוין א׳, וודאי ל׳, ודאי דפא״כי |

1 על כבוד תולדותיו. של אדה״ר. על כבודו על כבוד אדם עצמו עאכו״כ, ובפסיקתא מסיים אמר הקב״ה אם על כבוד בניי (ת״ל בניו) חסתי דין הוא שנחוס על כבודו:

פרשה טז. בכ״א א׳ וב׳ פרשה מ״ו: 3 תתקפהו לנצח וכו׳. לקמן פס״א השתמשו בדרש זה לפתיחה לפ׳ ויאמר וכו׳ הן האדם וכו׳ ועיי״ש: 4 לעולם היה. היה ראוי להיות לו לעולם. ומפרש אותו תוקף בשעה שהיה מושלם לבוראו וכו׳: 5 ותשלחהו. בכ״ל איתא וישלחהו כמו לעיל צד 88 וצד 102 ועיי״ש בח״נ והגהתי, ואפשר שאינו מ״ס אלא שמוסב ע״י הדורש מנוכח לנסתר וישלחהו הקב״ה שילחו, אכן לקמן פס״א גם בכ״ל ותשלחהו: עצה וגבורה. וכ״ה בדפ״ר ובכי״פ וכי״א א׳ וב׳ וכי״כ, ובמקרא כתוב עמו חכמה וגבורה ובצ״ל, ונשתבש מסוף הפסוק שם לו עצה ותבונה, ועוד נמצא עצה וגבורה בס״ב י״ח כ׳ ובישעיה י״א ב׳ ל״ו ה׳ ועי׳ בס״י לעיל צד 36 ברי״ה בשביל ויראו וכו׳ וצד 115 וצד 137 ובמבוא לס״ע לר״ב ראטנער צד 101: 6 היה מותק. ברוב כחו היה מותח ד׳ ראשי נהרות שיורמו מימיהם ואולי כוונו לקרא איוב י״ב מ״ו הן יעצר במים וכו׳ וישלחם וכו׳ כמו שהעיר ע״ז בחי׳ הרד״ל, וכן הוראת מתק בל״ס ועי׳ יאסטראוו צד 1255, וכן איתא לעיל צד 75 כיון שמתקה וכו׳ ועיי״ש בס״י. וכן הלשון לקמן סוף פנ״א אבל אתת מפתק נהרות שלהן וכו׳, והמאמר הועתק בערוך ע׳ מגרף עיי״ש, ובכ״ל אי׳ במגרופות ומוגה: 8 שהוא מגדל פשתן. דורש פישון לשון פשתן, ודרש אחר פישון בחילוף האותיות לשון שופי שמימיו מהלכין בשופי בנחת, ולמטה בפרשה זו באגדת אילו ד׳ מלכיות כנגד ד׳ ראשים נדרש שם האחד פישון זו בבל על שם ופשו פרשיו וכו׳, וברש״י עה״ת מפרש פישון הוא נילוס נהר מצרים ועל שם שמימיו מתברכין ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון כמו ופשו פרשיו ד״א פישון שהוא מגדל פשתן; והביא שם ראיה מקרא שנאמר (ישעיה י״ט ט) ובושו עובדי פשתים. ופישון הוא נילוס תרגמו השברונים בהעתקתם וגם רב סעדיה גאון ועי׳ בראב״ע לפסוק זה ובלקוטים לזכור לאברהם, ובכ״ל הוגה בינֵי שיטי ר׳ א״ר שמימיו וכו׳ וכן גי׳ הערוך בע׳ פישון וגם במ׳ הגדול עמוד 77 הועתק רב אמר מימיו מהלכין וכו׳, ונ״ל שהיה כתיב ד״א שמימיו וכו׳ ונשתבש ר״א והשלימו ר׳ אומר או רב אמר ועי׳ במ״ת חלק ל״ם צד 107 ובמ״י לעיל צד 96 ברי״ה ורמש: 9 לא עמד. וכן הלשון גם בסמוך לא עמד כוש וכו׳ לא עמד אשור וכו׳ ועח״נ: 10 מגיד מראשית. וכתב המקרא על שם העתיד ועי׳ ברש״י עה״ת, ובכ״ל נוסף כאן בינֵי שיטי ר׳ א׳ תורה התומה ניתנה ועי׳ גיטין ס׳ א׳: 11 זהב וודוי. כ״ה בכ״ל בגוף הספר, ובגליון נסמן ס״א וודאי ופי׳ זהב ממש כפשוטו של מקרא ולא כמו שנדרש למטה בפרשה זו במאמר ר״ת בשם ריב״ל עתיד הקב״ה וכו׳ אשר שם הזהב אילו דברי תורת וכו׳, וק״ק שלא קאמר כאן ג״כ הבדלח ואבן השהם ודאי משום שנדרש שם הבדלח ואבן השהם מקרא ומשנה וכו׳, וכן איתא בסגנון זה לקמן פ׳ כ״א (מ״ב) כוש שהיה כושי וודיי ופמ״ה פרא אדם וודיי ועי׳ במשען כים צד 41 ובס׳ דיע ילמעסטע מערכינאלאגיע לרב״ז באכער צד 48. ובפי׳ ב״ר כתב הזהב משמע זהב טוב ובתון דלא כתי׳ אשר שם זהב וכו׳ ומלת הזאי לא פירש ועי׳ גם בס״כ. ובירוש׳ שם איתא שבעה זהבים הן זהב טוב זהב סגור זהב מופז וכו׳ זהב טוב כמשמעו וזהב הארץ ההיא טוב א״ר יצחק מיבוי וכו׳ ועי׳ בבאר המדרשים שציינתי, ובבבלי שם גרסינן שבעה זהבים הן זהב וזהב טוב וזהב אופיר וכו׳ זהב וזהב טוב דכתיב וזהב הארץ ההיא טוב וכו׳ ופירש״י שם.

יב) וזהב הארץ ההיא טוב אמר ר' יצחק טובוי דהוא בביתיה, טובוי דהוא בלוויתיה, אמר ר' אבהו טובה גדולה חלק הקב"ה לעולמו, אדם פורט זהב אחד והוא מוציא ממנו כמה יציאות, אמר ר' שמעון בן לקיש לא היה העולם ראוי לישתמש בזהב, זהב למה נברא בשביל בית המקדש וזהב הארץ ההיא טוב היך מה דאת אמר ההר הטוב הזה והלבנון (דברים ג כה):

שם הבדלח ואבן השהם אמר ר' אייבו את סבור כבדולה הזה שלפטמים ת"ל יגיד עליו ריעו (מקנה אף על עולה) (איוב לו לג), מה זה אבן טובה אף זה אבן טובה:

יג) ושם הנהר השני גיחון וגו' עדיין לא עמד כוש ואת אמר הוא הסובב את כל ארץ ג כוש אתמהא, אלא מגיד מראשית אחרית (ישעיה מו י):

יד) ושם הנהר השלישי חדקל שהוא חד בקולו:

הוא ההלך קדמת אשור עדיין לא עמד אשור ואת אמר הוא ההלך קדמת אשור, אלא מגיד מראשית אחרית (שם שם):

1 שם : 3 מדרש תהלים ק"ד סי' י"ג : 4 לעיל לד 135 וש"נ : 5 ילקוט שם : 7 ילקוט שם, ילק' מכירי שם : 9 ברכות נ"ט ב' : 10 ילק' מכירי שם, ועי' כתובות י' ב' :

1 טובו ר"י¹ | דהוה פ | בביתא חאר"י | טובו ר"י | דהוה פ | בלוויתיה] ר¹. בלוותיה פ. בלוויתי ד. בלווייתא חא¹. בלוויתא א²ר"י | 2 לעולם פב | זהב] פ. זהוב דבאי | מוציא כמה יציאות (הוצאות א¹) ממנו אב | 3 להשתמש בזהב דפא¹בי. לזהב א² | זהב למה] ולמה | 5 איבו דפ. אבהו א¹ב | סבור את ב . . אתה א | *כבדולה דבי] כבדולה ל. הבדולה א². בדולח פא¹ | הזה] הוא פ. ל' י | ת"ל] ח. ל' דפאבי | ויגיד י | 6 ריעו אר | מקנה —עולה ל' | מה] פחרי. ועינו כעין (הבדלח א²) הבדולח ~ דא²כ, כעין הבדולח ~ א¹ | זו ר | באבן אכ | באבן אב | 7 עדין לא הות כוש מ, ועדין כוש לא עמד פ | ואת — כוש] ואת אמר (אמרת א¹, והוא אומר ד) את כל ארץ כוש דאבם, אתה אומר כן ח, ל' פי | 8 *אלא דאבים] ל' לפ | 9 ושם — קולו ל' אי | * בקולו ל"דפבר] קולו ל. וקל ב | 10 הוא—אחרית ל' אי | ההולך דפב | עדין מ. ועדיין ד. ועדין פ | עמד] הות מ | ואת—אשור] ואת אמר קדמת אשור מ, ואתה אומר כן ח, ל' ד |

מכלל דאיכא זהב סתמא: 1 וזהב הארץ ההיא. במקרא כתוב ההוא ונקרא בחירק ועי' מ"ש לעיל צד 3 בס"י בר"ה והוא גלי, והיכא דאיכא למדרש דרשינן כמו לקמן פפ"ה היא מוצאת וכו' היא והוא צריכין לצאת: טובוי וכו'. אשריו לאדם שהוא (כלו' הזהב) בביתו ואשריו שהוא בלויתו שמלוה אותו על הדרך, וביהודה יעלה העתיק טבוהי דהוא בביתיה טובותי דהוא בלוויתיה, ובירוש' שם טיבוי דו בבייתיה טובוי דו בלווייתיה, ובשהש"ר טובוי דהוא בביתה טובוי דהיא בת (כלו' שהוא לן) בלוייתה, ובבמ"ר ד"ו טובוי דהוא בביתיה טובי דהוא בלוייתיה, ובשמו"ר סירס סדר המאמרים שלפנינו וג' שם א"ר אבהו טובה גדולה וכו' לעולמו בזהב יש אדם פורט זהוב אחד והוא מוציא ממנו כמה יציאות שנ' וזהב הארץ ההיא טוב מהו טוב טוביה דהוא וכו' טוביה דהוא בלווייתיה אמר רשב"ל לא היה העולם ראוי להשתמש בזהב ולמה נברא בשביל המשכן ובשביל בית המקדש כמה דאת אמר ההר הטוב הזה והלבנון וכו' ועוד שם א"ר חנינא לא היה העולם ראוי להשתמש בארזים וכו', ובמ' תהלים שם א"ר חנינא לא היו ארזים וכו' אמר ריש לקיש לא היה זהב צריך להבראות ולמה נברא בשביל כבוד המקום לבית המקדש שנ' כל הזהב וכו' וכן הוא אומר וזהב הארץ וכו' ואין טוב אלא בית המקדש שנ' ההר הטוב הזה וכו' ועי' לעיל צד 135 ובמ"י שם בד"ה א"ר יוחנן: 5 של פטמים. מפטמי קטרת, וכן בירוש' שם הפטמין שבירושלם וכו' ובירוש' סוטה פ"ח כ"ב ג' כדרך שהפטמין עושין וכו', ובדולת של פטמים פי' במר"ע ע' בדלת בדליון¹) מין שרף הנוטף מעץ ידועה בארץ מזרח וכו' וכתב שם ומתרגמי המקרא בל"י ורומי תרגמו שם הבדלח בדליון ואמר ר' איבו שהוא טעות ועי' גזעניוס ע' בדלח: יגיד עליו ריעו. דכתיב בתריה ואבן השהם וכו', וכן מפרש בפי' ב"ר. (ולשון הכתוב הוא יגיד עליו וכו' ועינינו כמו הבירו מוכיח עליו ועי' מד' קהלת א' י). וגם בכי"פ וכי' ח וילקוט ל"ג ועינו כעין הבדולח. וגי' זו משובשת. ואיך יגיד עליו רעו זה ועי"ע בספרי בהעלתך פי' פ"ח, אכן גם במ' פטירת משה בביה"מ ח"ו צד 74 הגי' שם הבדלה ואבן השהם יכול כבדלת של פטמים דכתיב ועינו כעין הבדלח יגיד עליו רעו ואבן השהם מה שהם אבן טובה דכת' אבני שהם אף בדלח אבן טובה, והסגרתי סוף לפסוק מקנה אף וכו' שהוא יתר וליתא בשאר הספרים: 8 אלא מגיד. הוספתי אלא כמו שהוא לעיל במאמר עדיין לא עמד חוילה וכו' ובסמוך במאמר עדיין לא עמד אשור וכו', ובכי"פ ל"ג אלא גם לעיל, ובסמוך איתא שם ועדין לא עמד אשור, והשאר נשמט: 9 חד בקולו. דורש חדקל נוטריקון חד קול שהוא הולך ורועש בקול ועמ"כ ובפי' ב"ר מפרש חד הוא בקולו קולני הוא משאר נהרות (כ"ה בכי"ט ובפי' ב"ר בדפ"ר ועי' עמ"ל ע' קולן וע' קילוני), וכן בסמוך במאמר ר"י דסיכנין בשר"ל אם להדקל למה קולך הולך, ובמ"כ הביא שרש"י עה"ת גורס חד וקל, וכן גי' ס"א בגליון מדרש אב"א, ומשמע לפי גי' זו פי' הדרש הוא חד וקל במרוצו, ורבו הדעות שגם הוראת חדקל שהוא קל כחץ ועי' זיעגפריעד־סטאדע וגזעניוס ע' חדקל, בערלינער בייטרעגע צור געאגראפיע וכו' צד 28. ועי"ע שענקעל ביבעללעקסי' (במאמר התה געדעקע) ח"ה צד 537, ולפנינו בפירש"י חדקל שמימיו חדין וקלין פרת וכו' (ועי' בזכור לאברהם), ומקור פי' זה בברכות נ"ט ב' מאי חדקל אמר רב אשי שמימיו חדין וקלין מאי פרת וכו' האי דחריפי בני מחוזא משום דשתו מיא דדגלת וכו' ושם פירש"י חדין חריפין מיא וקלין לשקול במאזנים ומובים לשתות שאין מכבדין את הגוף, ובמדרש דפ"ר ודו איתא ג"כ חדקל שהוא חד בקולו הוא ההולך וכו' ועדיין לא עמד אשור אלא מגיד וכו' והנהר הרביעי הוא פרת רב אמר פרת אותינבי' וכו', ובד' קרקא משנת שמ"ז ת' שנדפס שורה על שורה (ולא דף על דף) עפ"י ד"ו נשמטו שתי שורות שלימות מן מלת בקולו עד רב אמר, וכן נדפס בשיבוש הדקל שהוא חד פרת אותינבין וכו' בדפוסים שונים ישנים וחדשים כמו ד' אמשט' ת"א ד' פפד"א תנ"ב ותס"ה ד' שטעטין וד' ווילנא ועי' בתי' רש"ש, ולנכון נדפס בד' ווארשא תרל"ה, ופלא שנשמטו בכי"א א' וב' ולא הועתקו בילקוט המאמרים ושם הנהר השלישי וכו' הוא ההולך וכו': 10 אלא מגיד. בכתובות שם ומי כתב קרא לעתיד אין דכתיב ושם וכו' ההולך קדמת אשור

¹) βδέλλιον.

והנהר הרביעי הוא פרת רב אמר פרת אוותינטין שלנהרות, ר׳ חנינה בר אינור ר׳ יהושע דסיכנין בשם ר׳ לוי אובל אוותינטין שלנהרות. והכת׳ ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא הדקל (דניאל י ד). אלא לפי שדניאל ראה שני חלומות אחד באובל ואחד בחדקל וחדקל נראה גדול מאובל לפיכך הוא קורא אותו גדול. והלא בבריותו שלעולם אינו קורא אותו גדול ולמה הוא קורא אותו גדול. כיון שעלה והקיף את ארץ ישראל דכת׳ בה כי מי גוי גדול אשר לו אלהים

1 ילק׳ שם. בכורות נ״ה ע׳: 2 ילק׳ דניאל ר׳ תתרס״ו: 6 ספרי דברים פי׳ ו׳. שבועות מ״ז ב׳:

1 אמ׳ רב א׳ב, רב נחמן א״ם | אוותנטיין ת, רשון י, מן ב, אתון א׳ (ר²) | של] ~ ד״י | נהרות] ~ דכת׳ עד הנהר הגדול נהר פרת ס׳ | חנינה א׳ב | בר אינור] בר גוליר א², בר גולית א¹, בר גולייר ב, אמ׳ גולירי ש, א גולידו ם, בר אמי ד | ר׳ יהושע] ם ב בשם ~ ד א׳ | 2 אוותנטיין ת, רשון ב, אותנטן ם, אתון א׳, אוותן ר², אובל ל׳ ודניאל׳ (הוא נהר ד״י ושם) | אלא ל״פ ש ם א ב׳ | אחד בחדקל] ד׳ אחד בחדקל ואחד באובל׳ ד ם א ב׳ נראה] ם א׳ ב ר׳, נראית לו ת, ל׳ ד | הוא] היה ב, ל׳ א י׳ | והלא] ם ח, והלא הוא ד, ולמה א, ומפני מה ר | בבריותו ד ם ח ר³ (בבריאת העולם א׳) | אינו—אותו] אינו קורא לפרת א׳...נהר פרת ר, לא נקרא פרת א׳ | ולמה—גדול] ולמה קורא אותו גדול ם, ואת אמר הנהר הגדול נהר פרת א², ל׳ ד ח א׳ | 6 כיון ח א ב ר] כאן ל, לפי ס׳, אלא ד | שעלה] ~ פרת י | ארץ] ם ר, כל ~ ד ח א ב׳ | בה] ם, ביה אשי, ל׳ ד |

ותנא רב יוסף אסור זו פליקא ופי הואי אלא דעתידא ועיי״ש בתוספות בד״ה ותנא: 1 הוא פרת. הנהר הירוע ולא הוצרך הכתוב לפרשו כשאר הנהרות שהוא הסובב וכו׳ או ההולך וכו׳. ומביא כאן מאמרו של רב פרת אוותינטין¹) של נהרות כלו׳ הגדול והחזק מכולן. וכן מובא פירושו מדמקשת והכת׳ ואני וכו׳ הנהר הגדול הוא חדקל וכו׳ והלא בבריותו של עולם אינו קורא אותו גדול וכו׳. ולפי גי׳ הילקוט וכי״ם מביא כאן עוד ראייה מקרא הכתוב עד הנהר הגדול נהר פרת (בראשית ט״ו י״ח דברים א׳ ז׳, וביהושע א׳ ד׳ ועד הנהר הגדול וכו׳) וכן הגיה בא״א כפי גי׳ הילקוט ועיי״ש. ואפשר שנכלל בפי׳ אוותינטין וכו׳ שהוא הנהר העיקרי של כל הנהרות וכדאיתא בבכורות שם וברותא דמיא פרת וכו׳ הנודר ממימי פרת אסור בכל מימות שבעולם וכו׳ דאמר רב יהודה אמר רב כל הנהרות למטה משלשה נהרות וג׳ נהרות למטה מפרת וכו׳ והא כתיב והנהר הרביעי הוא פרת וכו׳ הוא פרת דמעיקרא ועיי״ש בפירש״י והא כת׳ והנהר הרביעי דבתר כולהו חשיב להו וכו׳ הוא פרת דמעיקרא הוא פרת הנזכר למעלה ונהר יוצא מעדן וגו׳ שהשלשה נפרדין ממנו ועיי״ע תוספות שם בד״ה הוא פרת. ובכי״ם כתוב פי׳ אוותינטין בגוף הספר פרת גדול וחזק של נהרות. ובפי׳ ב״ר כי״א גורס ומפרש אתון (וצ״ל אוותן) של נהרות גדול וחזק שבכל הנהרות אוותן לשון איתן וחזק וכו׳ והכתי׳ ואני הייתי וכו׳ ואת אמרת פרת אוותן של נהרות וכו׳ וכו׳ בפי׳ ב״ר כי״ם אלא שגורס שם איותנתן ועי׳ בפי׳ הנדפס ולעיל אצל קרויס ע׳ אוותן: ר׳ חנינה בר אינור. עת״נ וקשה לברר הגי׳, ובמדומני שגם ר׳ חנינה בר אמי כמו שהגי׳ בדפוסים לא נזכר במקום אחר, וכגי׳ כי״א ב׳ מפרש בפי׳ ב״ר כי״א גולד שם חכם. ובפי׳ השני שבפי׳ ב״ר הנדפס הגי׳ רבי חנינא אמ׳ גולירי רבי לוי אמר אובל אוותינטין וכו׳, ולפי גי׳ זו חולק ר״ח על רב ולדעתו פרת הפחות והקטן של נהרות וגולירי פי׳ כמו לקטן עפ״נ ולא בגלייר ועיר²). ואין להוכיח ג״כ אם נשתבש׳ מן הגי׳ אמ׳ גולירי הגי׳ בר גולייר בכי״ב והגי׳ א׳ גולידו בכי״ם או שנשתבש אמ׳ גולירי מן בר גולייר וגולייר שם חכם, וכל הגי׳ זרה וכל המאמר קשה ונדחקו המפרשים בפירושו דלכאורה משמע שאובל במאמר שלפנינו הוא המוזכר בדניאל ח׳ ב׳ ואראה בחזון ויהי בראתי ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה וכו׳ ואני הייתי על אובל אולי, ושם פסוק ג׳ ופסוק ו׳ עומד לפני האבל (ולפי המדרש אובל שם הנהר ולא אולי כפשוטו של מקרא ועי׳ שם פסוק ט״ז) וכדמסיק לפי שראה דניאל שני חלומות אחד באובל וכו׳ וגם משמע שמקשה בין למ״ד פרת אוותינטין ובין למ״ד אובל אוותינטין והכת׳ ואני הייתי וכו׳ ומתרץ לפי שחדקל גדול מאובל קורא אותו גדול לגביה אובל אבל פרת גדול מכל הנהרות, ולמ״ד אובל גדול לא משני מידי, והוחק לפרש לפי הגי׳ שלפנינו שחדקל נראה גדול מאובל ואינו גדול (ודוחק יותר הפירוש במ״כ מראה החזון שהיה על חדקל היתה גדולה מהמראה שהיתה על נהר אובל לפיכך קראוהו גדול אבל לעולם אובל גדול משניהם וכו׳. ובפי׳ נזה״ק שהובא בביאור מהרי״פ לא השגית לגי׳ הילקוט בדניאל ועיי״ש), וגם קשה שלא מקשה למ״ד אובל גדול ממקראות עד הנהר הגדול נהר פרת, ותמיהני היאך אמרו אובל אוותינטין של נהרות אם כוונו לנהר אובל או אולי³) המוזכר בדניאל שם ונהר זה ההולך בסביבות שושן הבירה אינו כלל מן הנהרות הגדולים ועי׳ גם במאמר הח׳ נעלדעקע בביבעלעקסי׳ הנ״ל ח״ה צד 676, ובמ״כ העיר על הברייתא בבכורות נ״ה ב׳ תניא ר׳ מאיר אמר יובל שמו שני והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולמה נקרא שמו פרת וכו׳, ובחי׳ הרד״ל העיר עוד על מאמרם בספרי עקב פי׳ ל״ח מצרים שותה מן הנילוס ובבל שותה מן הנהר יובל, ולדעתו צ״ל כאן יובל ומפוס שבספק נזכר אובל מעו המעתיקים ג״כ כאן, אבל מלשון המדרש שלפנינו משמע שאובל נהר אחר ולא נהר פרת, ובברייתא אחרת בפסיקתא פ״ו נ״ח א׳ (פסי״ר פט״ז, וי״ר סוף פכ״ב) תני רשב״י נהר יוצא מעדן ושמו יובל וכו׳ והורש הקרא בפרשה שלפנינו כמו שהגי׳ בבמד״ר פכ״א סי׳ י״ח תני רשב״י ונהר יוצא מעדן וכו׳ ובתנחומא פנחס סי׳ י״ב תני וכו׳ ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ושמו יובל שנ׳ ועל יובל ישלח שרשיו, וגו׳ שלדרש זה כיון ר״ח וכו׳ בשם ר׳ לוי והמאמר נוסף בסוגית המדרש, ועיקר הסוגיא רב אמר פרת אוותינטין של נהרות והכת׳ ואני הייתי וכו׳ והלא בבריותו וכו׳ רב אמר להיה כיה וכו׳: 4 בבריותו של עולם. בפסוק זה שמדבר מן הנהרות אינו קורא לפרת גדול ולמה הוא קורא אותו בפסוקים שהזכרתי הנהר הגדול נהר פרת ומתרץ כיון שעלה וכו׳ ובאלו הפסוקים נאמר שפרת יהיה גבול ארץ ישראל והכתוב קורא גדול מפני הסיבותו מיכן מכל וכו׳ שעד כאן לא קראו הכתוב גדול ואעפ״י שהוא גדול בעצמו, וכן מפרש בפי׳ ב״ר כ״י ומה נשתנה שבבריית העולם לא קראו גדול והכא את אמ׳ עד הנהר הגדול נהר פרת ומשני כיון שעלה והקיף וכו׳ שפרת מקיף את א״י מצד צפון וישראל נקרא גוי גדול כי מי גוי גדול וכו׳, ונכונה הגי׳ ולמה הוא קורא וכו׳ כיון שעלה וכו׳, ולפי גי׳ הדפוסי׳ אלא שעלה וכו׳ מפרש ביפ״ת אינו גדול ומה שנקרא שם גדול לפי שהקיף את א״י וכו׳, ואינו נ״ל לפרש כן לפי הסוגיא שלפנינו שבא לסתור דעתו של רב דאמר פרת אוותינטין וכו׳ וגם דוחק הוא לפרש והלא וכו׳ אינו קורא להחקל גדול וכו׳ כיון שעלה הדקל וכו׳, ולהדיא דורש בספרי דברים פי׳ ו׳ עד הנהר הגדול נהר פרת שהובו והוקפו כנגד ארץ ישראל משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק וכו׳ וכן בשבועות שם

¹) αὐθέντης. ²) γαλιάριος. ³) Euläus.

ונגו' והבריה ד ז). מיכן משל הדיוט עבד מלך כמלך ודבוק לשהין וישחון לך: רב אמר לחייה בריה בני לובי בארץ ישראל. אמר לו הן, אמר ליה עבית נהרה בני, שמואל אמר עד מקום שהנהר מהלך שם היא ארץ ישראל, אי זו זו זו תרביקנה: ר' יודן ור' הונה ר' יודן אמר הוא פרת והוא כבר, פרת שפרה ורבה עד שעוברים אותו בספינה, פרת שמימיו פרין ורבין, פרת שמפריד והולך עד

2 עי' ירוש' יבמות פ"א ג' ב', ירוש' קידושין פ"ד ס"ה ד', קידושין ע"א ב': 3 ילקוט ר' כ"ב: 4 פסחי' שם, ברכות נ"ט ב', בכורות נ"ה ב':

1 מיכן] מכאן פ, ומיכן ח, ל' דאכשי | הדיוט] אכע, ~ אומ' דפ, אומר ו, אומרין ש | *עבד מלך כמלך ע] עבד דמלך כמלך ל, עבד מלך מלך פהא¹כשי, עבדא דמלכא מלכא ד | דבוק חע, ודבק א¹, הדבק ר¹שי | לשחון א¹כער², לשיתן ר¹, לשחוור א²שי | *וישחון דחעש] ישחון אב, ודשחין לפ, ויסגדון י | *לחייה כ] לחיה ל, לחייא דפאר | 2 בני לובי] בני לביי פ, לובי ל°, לבוי (?) ב, בנה לי בית דר, בני (בנא א²) לי ביתא א | הן] כ, להן פ, להיכן ד, עד היכן א | עברת] פאבער, אעברת ד | נהרא דפאבר, נהר ע | בני] פא¹בש, ואני ע, בנה דר | הולך אע | 3 ואי זו זו זו ד, ואי זו זו א², ואיזו זו פע, איזה זה זה ר², ואי זה זה ר¹ | *תרביקנה פ] תרבי קנה ל, תרביקנא ע°, תרבקנה ד, ־קנא ע, תרביקני ש, תרבוקנה ד'ב ורב פ | הונא | *הוא דהארי] היא לפב | *והוא ד] הוא הארי והיא לפ. היא כ | כבר] פהאבי. נהר ~ דר | 4 שהוא פרה הארי | *אותו] אותה פ, בו י | בספינה] פאברי, בספינות ד | פרת] כבר א | שמפריד] בש, שהוא מפריד ח, שמפרה דפ, שהוא מפרה כ, שהוא מפיים ו, שמכביר א |

עד הנהר הגדול וכו', אכן שם משמע שפרת הוא קטן ורק על שם א"י נקרא גדול ועי' בפירש"י שם וברש"י עה"ת דברים א' ז' ובהוספות בכורות נ"ה ב' בד"ה הוא פרת דמעיקרא, ורב תנא הוא ופליג, ובסילוק לפ' שקלים יסד הקלירי וגיחון מכפיל ששים כמדת פרת והפרת תקפו כנגד שני הנהרות וכו' וצ"ע, וכתיבת בירייתו ביו"ד גם לעיל צד 131 ועיי"ש במ"י: 1 עבד מלך וכו' וישחון לך. כן הגהתי ועת"נ, ופי' ודבוק לשחין וכו' כמו שמפרש בפי' ב"ר כי"א דבוק עצמך לשהוב (בכי"ט לשרב) והוא יתחמם לך לשון חמימות כמו וחום בכשבים דמתרגמינן שחום באומרייא (בכי"ט שחון באמריא), וכן משמע פי' הערוך בע' שחן א' וכן גורס ומפרש בפירוש רבנו הלל בספרי שם הדבק לשחון וישחון לך כלומר הדבק לחמימות ויתחמם לך ועיי"ש בהערות רמא"ש, ולפי פי' זה המשל ודבוק ושחון וכו' הוא כעין המשל בשבועות שם שמעון בן טרפון אומר קרב לגבי דהינא ואידהן (ועי' עמת"ר ע' דהין) ואח"ב ג' שם דבי רבי ישמעאל תנא עבד מלך כמלך (וגי' אחרת גם שם עבד מלך מלך ועי' בד"ס), וכפי הגי' שבכי"א ב' ובפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס ובילקוט נוסף במדרש ד' שאלוניקי נ"א לשחוור ופי' הממונה על עבודת המלך, וכן ציין בא"א וב"א יש לשחוור והוא שר, ועי' גם במ"כ ופירש"י שהביא שם הדבק לשר וקצין וכו' וישחון לך ישתחוו לפניך הבריות כד"א שחי וגעבורה, וכן הגי' לפנינו בספרי שם הדבק לשחוור וישתחוו לך וגי' הילקוט כאן ויסגדון, ועוד איתא לפנינו בב"ב מ"ז ב' ממטי ליה וכו' לשחוור, וגי' אחרת שם לשהואן ועי' בד"ס ובתשוה"ג הוצ' הרכבי צד 166 וצד 369 ובס' השטרות צד 17 וצד 21 ובערוך ע' שחר ג', והפי' שחין לשון חמימות הוא העיקר וכן כתב לי ידידי רא"ח לעף שאינו מן הענין שיאמרו הדבק לשר אחרי שאמרו עבד מלך וכו', ומלת שחוור הוא לשון פרסי וקשה לשער שהשתמשו במלה זו במדרש התנאים וכאן בב"ר שהוא אגדת א"י ועי"ע פערלעס עטימ' שטודיען צד 134: 2 בני לובי. כ"ה בכי"ל ונקוד שם בני לובי[1]) בארץ יש' אמ' לו הן[2]) אמ' ליה עברת נהרה בני[3]), ומוגה בגוף הספר בני ליבי[4]), ובגליון כי"ל נכמן ס"א רב אמ' לחיה בר' לובי[5]) בארץ יש' אמ' לו הן[6]) אמ' ליה עב' נה' בני, וגי' הפנים מקוימת גם עפ"י גי' כי"פ בני לביי, ורב אמר לחייה בנו שבני לובי או לביי הם בארץ ישראל כלומר שהם נחשבים עוד לגולה שבבבל ועל שאלתו היכן הם דרים (ועי' לעיל צד 33 להן ניזיל) אמר לו עברת נהרא בני[7]) שהוא במזרחו של הדקל (ועי' גרעטץ קורות היהודים ח"ד מהדורא ב' צד 272). ושמואל אמר עד המקום וכו' תרבקינה והוא לעיל בפרת לצד צפון, ורב ושמואל אמרו כן לענין יוחסין וכמו שאיתא בירוש' קידושין שם ר' יוסה בי ר' בון בשם רב נחמן בבל ליוחסין עד נהר יזק (בירוש' יבמות עד נהר זרוק) ר' יוסי בי רבי בון אמר רב ושמואל חד אמר עד נהר יזק (ושם הגי' זרוק) וחד אמר עד נהר יואני (ושם הגי' עד נהר וואני) אמר רב יהודה בין הנהרות כגולה ליוחסין, ובבבלי קידושין שם אמר רב פפא סבא משמיה דרב בבל בריאה (פירש"י מיוחסת ונקיה) וכו' עד היכן היא בבל (פירש"י ליוחס) רב אמר עד נהר עזק ושמואל עד נהר יואני (ובערוך ע' ואני גורס בקידושין שם ולפנינו בב"ר נהר ואני) לעיל בדיגלת עד היכא רב אמר וכו' ושמואל אמר וכו' לתחתית בדיגלת עד היכא וכו' לעיל בפרת עד היכא רב אמר עד אקרא דתולבקני ושמואל אמר עד גישרא דבי פרת וכו', ומכל המחלוקות שבין רב ושמואל בארכה וברחבה של בבל נסדר כאן רק המאמר שלפנינו וגם מוחלפת השיטה כאן שרב אמר וכו' עברת נהר בני ושמואל אמר עד וכו' תרביקנה, והגי' ש"ר בערך מלין צד 191 כתב שכוונו לעיר[8]) המובאה מפתלמיוס שהיא על זרוע אחת של נהר פרת, אך העיר הזאת אינה כל כך בצפונה של בבל כמו שמשמע בקידושין שם לעיל בפרת וכו' ועי' ברלינער בייטרעגע צור געאגראפיע צד 19, וכפי גי' הדפוסים גורס ומפרש בפי' ב"ר כ"י רב אמר וכו' בנה לי בית בא"י שרצוני לדור בה א"ל באיזה מקום אבננו א"ל עברת נהרא בנה משתעבור נהר פרת בנה אותו משם והלאה בכל מקום שתרצה שמאחר שתעבור את הנהר תכנס מיד לארץ, והוא פי' זר שלא יגביל לו המקום שיבנה שם הבית, ולא כוון לנהר פרת אלא לנהרא בני או נהר ואני, ועי"י הגי' בני לובי נפל כל בנין הבית, ועוד צע"ג אם בני לובי הם לבאי שמוזכרים במ"ק י"א א' ולפי גי' הערוך בע' לבא גם בקידושין ע"ב א', והעיר לבא[9]) שהזכירו הקדמונים (ועי' ברלינער שם צד 67 וערוך השלם שם) היא על יד הדקל ומהלך יום מנציבין[10]) ואינה קרובה לנהר ואני: 3 תרביקנה. כן הגהתי ועת"נ ועי' ערוך השלם ע' תרבקנא: והוא כבר. נהר כבר האמור במראות יחזקאל: 4 שפרה ורבה. הולך ומתפשט עד שנעשה נהר גדול שעוברים אותו בספינה, וגם בספרי שם איתא דרש זה והדרש פרת שמפריד וכו' שנסדרו כאן במאמר ר' יודן וכן שם האגדה שהובאה כאן בשם ר' לוי, והגי' שם ד"א נהר פרת שמפרה והולך עד שכלה מגריפה לגרפו ד"א נהר פרת שפרה ורבה עד שעוברים אותו בספינות הרי כל הנהרות אומרים וכו', והדרש פרת שמימיו פרין ורבין כלומר שמשקין את הארץ בשופי הוא כלשון הברייתא בבכורות שם תניא מאיר אומר וכו' ולמה נקרא שמו פרת שמימיו פרים ורבים ועי' אגה"א ח"ג צד 240, וכבר כתב פילון ברמזי התורה ח"א פכ"ג שפרת הוא לשון פרה ורבה: שמפריד והולך וכו'. כלומר

[1]) בְּנֵי לוּבִי. [2]) הֵן. [3]) בְּנֵי. [4]) בְּנֵי לִיבִי. [5]) לוּבִי. [6]) הֵן. [7]) Nahrawan. [8]) Thelbencane. [9]) Liba. [10]) Nisibis.

שכלה במגריפה, [כבר שמימיו כלין], כבר שפירותיו נסים ואינן יורדין בכברה: ר' הונא [אמר] פרת בפני עצמו וכבר בפני עצמו: ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמרו לפרת למה אין קולך הולך, אמר להם מעשיי מודיעים אותי, אדם נוטע בי נטיעה והיא עושה לשלשים יום, וזרע בי ירק והוא עושה לג' ימים, אמרו לחדקל למה קולך הולך, אמר להם הלוואי נשמע קולי ונראה, אמרו לאילני מאכל למה אין קולכם הולך, אמרו להם אין אנו צריכין פירותינו מעידין עלינו, אמרו לאילני סרק למה קולכם הולך, אמרו להם הלווי נשמיע קולינו ונראה, אמר רב הונא לא משם הטעם הזה אלא אילני מאכל על ידי שהן כבידים בפירותיהם לפיכך אין קולן הולך אבל אילני סרק על ידי שהן קלין בפירותיהם לפיכך קולן הולך ההיד וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני רוח (ישעיה ז ב): אמר ליה ר' 110
תנחומא בשם ר' יהושע בן לוי עתיד הקב"ה להשקות כוס תרעלה לאומות העולם ממקום שהדין יוצא

ש ילקוט שם, ילק' ישעיה ר' רמ"ז (ס"ס), ילק' מכירי ישעיה ז' כ', פסדי שם, מדרש תהלים פ' לט יסך (י' י"ח): א ילקוט ר' כ"ג, ילק' מכירי תהלים יס כ' נ נ, ויקרא רבה פ' ג פי ה:

1 שכלה] שהוא כלה ומתקן אותו י', שהוא א | כמגרפה א | כבר — כלין ל' דבא"ר] כבר — קלין י, ל' לפ | כבר] עד י | רב י | אמר דאבי] ל' ל | פרת] כבר ד | וכבר] פ, כבר אי, פרת ד | אמרו] אמ' ל, אומרים די (ישעי), יין חם, אומ' פ | למה] מפני מה מ | אמר להם] הוא אומ א, והוא משיב ח | מעשיי פחי, איני צריך ~ דאבי (שם) מ | 3 מודיעים אותי] מוכיחים עלי י (שם) | והיא דפמ] והוא לאי"ב, הוא י | עולה י | ל' ד'א' | זורעין בי זריעה י | והוא האבמ] הוא י (שם), והיא לדפ, ל' י | עושה פחי (שם), עומד ד'אבמ, עומדת ד, עולה י | לשלשה הא'בי (שם) מ | 4 אמרו] אמ' ל, אומרים די, יין א', אומ' פא', ואמרין מ אמר להם י (שם) .. להן א', אומר י, אמ' הא' | הלוואי] ח, הלואי דאימ, ולואי פ | נשמע קולי] פא'ב, נשמע .. הח, אשמיע .. י, וישמע א' .., גם כי קולי הולך שיהא נשמע י (שם), שקולי נשתמע מ | אמרו] אמ ל, אומרים די, יין הא'מ, אומ' פא' | למה] מפני מה מ | 5 הולך] נשמע י | אומרי (יין א') להם א, אומרים י (שם), יין מ | אמרו] אמ' ל, אומרים די, יין חא'מ, אומ' פא' | למה] מפני מה מ | 6 אומרים להם א', אומרי י (שם), יין מ, אומ א' | הלוואי ה, הלוואי דא'ימ, ולואי א' | נשמע קולינו א'בט, גם כי נשמיע קולנו שנשמע י (שם) | לא משום הטעם הזה דאב, לא משם הוא זה מ, לא מן הטעם הוא זה י, לא מטעם הזה י (שם) | 7 שכבדין י | אבל ל' א'בימ | שקלין י, שהם רקים וקלים י (שם) | לפיכך] פחבים, ל' דא' | אמר ליה] פב, א ל א, אמר ד | ר' תנחומא] ר' מנחמא א', ר' תנחומא ר' (ור' מ) מנחמא א'בם | 9 התרעלה הא'ימ | העולם] פהאמ, ל' די | מקום כ | שהדין] שהעדן אבמ |

מסיר והולך להשקות את הגנות והפרדסים והשדות עד שכלה מתוך שמגרפין אותו במגריפה אילך ואילך להשקותן, כן מפרש ר"ה בספרי שם וגי' שהותה הגי' לפניו גם בספרי שממס ר"ד והולך. וכן גורס שם עד שכלה במגריפה, ובגי' הילקוט הגיה בא"א עד שכלה ומתקן אותו במגריפה וכ"ה במדרש ר' שאלוניקי נ"א ומתקין אותו במגרפ' כבר שמימיו קלין וכו', וכן סגנון הלשון לעיל צד 142 היה מתק במגרופית אחת וכו': 1 כבר שמימיו כלין. שנוזלין בכל אמת המים ומוסקין ואיבדין בשדות ובגנות, וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י כבר שמימיו כלין לגמרי ובני אדם אומרים כבר היה נהר (בכי"א וכשאדם רואהו אומ' כבר היה וכו', ובכי"ם מוסיף עוד ופרת לשון אוכלא דאיפרת), ובבי"ל הושלם מאמר זה, בוני שיטי בכתב אחת, וכן ליתא בכי"פ, ועוד דורש כבר לשון כברה שפירותיו גסים כלו' גרעיני הזרעים הם גדולים ואינן יורדין וכו', ובילקוט חיבר שני המאמרים למאמר אחד וגי' שם כבר שמימיו קלין עד שפירותיו גסין ואינן וכו' ועי' גם בא"א: 2 אמרו לפרת. הנהרות אמרו לפרת, וכן בסמוך אמרו לאילני וכו' כלו' האילנות אמרו, ובכי"ל כתוב אמ' לפרת וכו' אמ' לחדקל וכו' אמ' לאילני וכו' והשלמתי אמרו, ובספרי שם הגי' הרי כל הנהרות אומרים לפרת מפני מה אין אתה משמיע קולך כדרך שקולינו הולך למרחוק אמר להם מעשי מוכיחים עלי זורעים עלי זריעה עולה לג' ימים נוטעים בי נטיעה עולה לג' ימים הרי [illegible] ושם הנהר השלישי חדקל אומ' לחדקל מפני מה קולך נשמע אמ' להם הלוואי נשתמע בין הנהרות אומ' לפרת למה לית לך קלא משתמע כמה דקלן משתמע אומ' להן מעשי מוכיחין עלי אדם זורע בי זריעת ירק עולה לשלשה ימים נוטע בי נטיעה עולה לשלשים יום ועי' גם במאמר הח' באק במ"ת חלק כ"ה צד 128, ובגי' הדפוסים הלשון מטושטש אומרים לפרת וכו' אמר וכו' ועה"ג, ובתוספות בכורות שם ג' אומרים לפרת מפני מה אין וכו' והוא אומר פירותי מעידין עלי אומרים להדקל מפני מה קולך וכו' והוא אומר הלואי וכו': 4 נשמע קולי. הלואי יהא נשמע קולי ועי' גי' הילקוט בישעיה שם, ובדפ"ר וד"ו וכ"ח הגי' כאן נשמיע קולי ונראה ובסמוך גם בכי"ל וכי"א ב' וילקוט נשמיע קולינו ונראה, ובגי' הילקוט בישעיה מפרש הלואי גם כי נשמיע קולינו שנשמע ונראה, ונ"ל שהגי' רפיא נשמע ונשמיע ושצ"ל כאן נשמע קולי ואראה[1]) ובסמוך נשמע קולינו ונראה[2]), ובתוספות שם ג' אשמיע קולי ואראה וכן הגיה בא"א, ובפי' הגי' שלפנינו מפרש בפי' ב"ר כ"י למה קולך אינו הולך אינו נשמע בחוזק כשאר הנהרות הלואי נשמע קולי ונראה לעולם שאני חשוב, ועוד כתב שם על מאמרים אלו משלות הן על ת"ח שתורתו ומעשיו מודיעין שבחו ואין צריך להלל עצמו ולהתגאות (כ"ה בפי' ב"ר כי"א, ובכי"ם ולהתגאות): 8 אמר ליה. וכ"ה בשאר כ"י שציינתי וסגנון הלשון זה, וקשה לפרש אמר ליה לרב הונא שהיה רבו של ר' תנחומא ועי' אגה"א ח"ג צד 466, ונ"ל שצ"ל ר' [illegible] ושם נפרדה כל האגדה במאמר ר' שמואל בר נחמן כל הנביאים ראו המלכיות בעיסוקן וכו' ועי' גם בח"ג ולעיל צד 80 בח"ג ובמי: 9 להשקות כוס תרעלה. וכן סגנון הדרש במאמר ריב"ל לקמן פפ"ח כנגד ד' כוסות של תרעלה שהקב"ה משקה את אומות העולם, ובווי"ר הגי' עתיד הקב"ה להשקות כוס התרעלה לאומות העולם לעתיד לבא הה"ד ונהר וכו' מעדן מקום שהדין יוצא ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים אלו ד' נהרות שם האחד וכו' זה בבל וכו' ועה"ג, והורש

[1]) וְנֵרָאֶה. [2]) וְנֵרָאֶה.

מה טעם ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן אילו ד׳ מלכיות כנגד ד׳ ראשים, שם האחד פישון זו בבל על שם ופשו פרשיו (חבקוק א ח). על [שם] ננסא קורטא קטוע פושכא, הוא הסובב את כל ארץ החוילה שעלה והקיף את כל ארץ ישראל דכת׳ בה הוהילי לאלהים כי עוד אודנו (תהלים מב ו), אשר שם הזהב אילו דברי תורה שהן נחמדים מזהב ומפז רב, וזהב הארץ ההיא טוב מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל ולא הכמה כחכמת ארץ ישראל. שם הבדלה ואבן השהם מקרא ומשנה ותלמוד ותוספת ואגדה. ושם הנהר השני גיהון זו מדי שהיה המן שף עינים כנחש על שם על גחונך תלך ועפר תאכל כל ימי חייך (בראשית ג יד), הוא הסובב את כל ארץ כוש על שם המולך מהודו ועד כוש (אסתר א א), ושם הנהר השלישי חדקל זו יוון שהיתה חדה וקלה בגזירותיה שהיתה אומרת לישראל כתבו על קרן שור שאין לכם

2 ילקוט דניאל ר׳ תתרס״ב: 6 ויקרא רבה סוף פט״ו, מדרש תהלים פ״ח: 9 לעיל לד 16 וש״נ:

1 מה טעם] פי, מאי טעמא ד, שני אכמ | ונהר — הגן] א׳כ, ונהר יוצא מעדן י, ונהר . . מעדן להשקות וגו׳ א[2], ונהר . . להשקות את הגן וגו׳ ה, ונהר . . הגן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים מ, ונהר . . והיה לד׳ נהרי׳ אין כתוב כאן אלא לד׳ ראשי׳ ד | ד׳] ארבע כ | ארבעה פהכ (כנגד — ראשים ל׳ מ) | 2 זה רימ | *על שם] על ל, ל׳ פהאכרי[1]מ | °ננסא] ל׳ ד | קורטא] פא[2]כרמ, קרטא א[1]ע, ל׳ די[1] | קטוע] פר[3], קטיע] א[2]כערי[1]מ, קיטוע ה, ל׳ ד | פושכא] פאער, פושקא כי (דניאל) מ, פוסקא י[1], ל׳ ד | 3 בה] פמ, ביה דאכר, בהו י | 4 שנאמר הנחמדים מ | 5 ולא] ואין האכמ | 6 ומשנה] פהאכ, משנה די | תלמוד כי ותוספות פ, תוספות א[1], ותוספתא דה, תוספתא א[2]כי | ואגדות א[1], ואגדתא חא[2]כ | זה חי | 7 עינים] עמה דהאר, ל׳ כי | ועפר — חייך ל׳ | הוא — ועד כוש] י, ל׳ דפהאכ | °ושם — השלישי] ל׳ ד | 8 זה ח | יון | חדה וקלה] פאבי, קלה וחדה ד | בגזרה י | השור |

מעדן קרי ביה מדין: 1 ופשו פרשיו. הכתוב מדבר בבבל כי הנני מקים את הכשדים הגוי המר וכו׳ איום ונורא הוא וכו׳ וקלו מנמרים סוסיו וכו׳ ופשו פרשיו, ודורש פישון לשון ו פ ש ו, ודרש אחר (ועי׳ במ״י לעיל צד 2 בד״ה ד״א אמון) על שם ננסא וכו׳ פ ו ש כ א כלומר על שם נבוכדנצר שהיה ננס[1]) קטן קצר טפח וכן מפרש בפי׳ ב״ר כי״ט וכי״א ננסא וכו׳ אותו נבוכדנאצר .נבוכד נצר) מלך בכל ננוס היה קורטא בלעז קטן קטיע מקוטע פושכא זרת ארכו וזרת רחבו טפח סביב (שמות כ״ה כ״ה) מתרגמי׳ רומיה פושכא (ובפי׳ ב״ר הנדפס איתא המאמר במקומו ופירושו מסורס בסוף הפרשה), ובערוך ע׳ קרט ג׳ גורס מאמר זה גם בוי״ר, ובדפוסי המדרש נשמט המאמר כאן ובוי״ר וכן השמיטו המאמר בשאר דפוסי ילקוט ברמז כ״ב ואיתא לנכון בדפ״ר, ורבינו בחיי העתיק פישון זה מלך בבל על שם שכתוב ופשו פרשיו הוא הסובב וכו׳, ובשב ב״ר הובא המאמר גם במח״ו צד 320, וגורס ומפרש שם ננוס קורטא וקצר קטיע פושקא גובהו לא היה אלא טפח בלבד, וכן איתא שם ננסא הוא נבוכד נצר ועיי״ש צד 337, והאגדה שנבוכדנצר ננס היה נסמכה במדרשים על פסוקים שונים, וכן הועתק מאמר זה בילק׳ דניאל בדרש הפ׳ ושפל אנשים יקים עליה (דניאל ד׳ י״ד) וג׳ שם ד״א זה נבוכד נאצר ננסא קטיע (כ״ה בדפ״ר) פושקא, ובתנחומא תרומה סי׳ ד׳ דרשו הנה עפלה לא ישרה נפשו בו (חבקוק ב׳ ד׳) זה נבוכדנצר וכו׳ והיה מביט בעצמו ומתבייש בפני הבריות ואומר אני מלך ולא ישרה נפשו בו למה שהיה קטן כבד (בד׳ ווין הגי׳ וכבד) לכך נקרא שמו נבוכדנצר ועי׳ תנחומא מ״ב שם סי׳ ג׳, ובסדר אליהו רבה פל״א איתא אמרו עליו על נבוכדנצר הרשע אדם קצר בקומה היה כשהיה הולך ממדינה למדינה נקבצו כל בני העיר וכו׳ היו משחקין זה עם זה ואמרו הזה ימלוך וכו׳ שנאמר ראיך אליך ישגיחו וגו׳ (ישעיה י״ד ט״ז), ובפסיקתא פי״ג (קי״ב א׳) נקרא נבוכדנצר ננסא דבבל, וכן בפסי״ר פל״א (קמ״ד א׳) אמר להם נבוכדנצר וכו׳ מסתכלים אילו באילו וכו׳ הננס הזה (והועתק בילק׳ תהלים ר׳ התפ״ד ומשם הועתק במ׳ תהלים מזמור קל״ז שהוא מן המזמורים שניתוספו בסוף המדרש, ועי׳ מ״ש פערלעס במ״ח חלק ל״ז צד 357 ועיי״ע ברילל יאהרביכער ח״ב צד 210, קרויס צד 364, והגהתי על ש ם ננסא וכו׳ עפ״י גי׳ הערוך שם: 3 שעלה והקיף. בוי״ר הגי׳ הוא הסובב וכו׳ זה נבוכדנצר הרשע שעלה והקיף את כל ארץ ישר׳ שמייחלת להקב״ה הה״ד הוהילי לאלהים אשר וכו׳ אלו דברי תורה שנאמר הנחמדים מזהב ומפז רב (תהלים י״ט י״א) וזהב וכו׳ ואין חכמה וכו׳ שם הבדולח וכו׳ מקרא משנה תלמוד הלכות ואגדות, ורבינו בחיי העתיק אלו דברי תורה שנאמר הנחמדים וכו׳ ואין חכמה וכו׳ שם וכו׳ ואבן השהם שם מקרא משנה ותלמוד הלכות תוספתות והגדות ועח״נ ואגה״ת ח״א צד 486, והמאמר שלפנינו הועתק במדרש פטירת משה בביה״מ ח״ו צד 74 בזה״ל ארד״ל בב״ר שם האחד וכו׳ הוא הסובב את כל ארץ החוילה וכו א״ר יהושע בן לוי חוילה זו ארץ ישראל ולמה נקרא שמה חוילה מפני שמיחלת להקב״ה שנ׳ הוחילי וכו׳ אשר שם הזהב זו תורה שנ׳ וזהב הארץ ההיא טוב א״ר י ו ח נ ן מכאן שאין תורה כתורת א״י ואין חכמה כחכמת א״י שם הבדלח וכו׳ שם תלמוד תורה והגדות תקופות וגמטריאות, והדרש אשר שם הזהב אילו דברי תורה וכו׳ ולא חכמה וכו׳ עי׳ דוגמתו במ״ש פילון ברמזי התורה ח״א פכ״ה: 6 גיחון. דורש גיחון לשון גחון זו מדי שהיה המן וכו׳ על שם על גחונך וכו׳ ובפירוש מאמרם שהיה המן שף עינים כנחש לפי׳ הגי׳ שלפנינו בכי״ל כתב לי ידידי רא״ח לעף הנחש מוציא לשונו המתפצלת בפתע פתאום כברק ומלחך ומשפשף בה על כל סביביו וגם את ראשו ועיניו כי בה נטמן חוש המישוש ועיני הנחש אינן מתנועעות ונראות כקבועות ועליהן עולה עור דק המכסה אותן תמיד כי אין להם עפעפים והוא הולך ומתעבה עד שהוא חוזר לדקותו בעת שהנחש מפשיט עורו ומחדשו וכוונו במאמרם שמלכות מדי לא היתה כל כך רשעה אלא המן שפשף בלשונו עד שנעשו עיניה רכות, ובגי׳ הספרים הגיה ביפ״ת שף ע׳ מ א ומפרש שף מענין תשופנו עקב שהיה מכה את עם ישראל בלשונו כנחש ולפי שהיה בימי מדי קרי למדי גיחון וכו׳, וכן איתא בד״ו במדרש אסתר שם בפתיחה כאשר ינום וכו׳ ונשכו הנחש זה המן שהיה שף עמא כנחש וכו ובפי׳ ב״ר מפרש שף עמה שנתחבר עם אחשורוש לפורענותן של ישראל וכו׳ ועל זה ייכד הפייט גחון גת מבין עכסים (בקרובות לפ׳ זכור), וגי׳ אחרת בוי״ר גיחון זה מדי שהעמידה את המן הרשע שמשך עיסה כנחש על שום על גחונך תלך הוא הסובב וכו׳ שנ׳ מהודו וכו׳, ושם סוף פט״ו בדפ״ר וד״ו כפתת זו מדי שהעמידה המן הרשע שסך עושה כנחש על שום על גחונך וכו׳ וצ״ע: 7 שהיתה חדה וקלה. בוי״ר פי״ג הגי׳ שהיא הדה וקלה בגזירותיה

[1]) νάννος.

קרן מבני ישראל. [הוא ההולך קדמת אשור] אמר ר' יהודה בר הונא כנגד מלכות יון למלכות הרשעה הזאת בגאוסים ובפנוקטין ובלשון. ר' הונא בשם ר' אחא כל המלכיות נקראו לשם אשור על שם שהן מתעשרות מישראל. אמר ר' יוסי בר' יהודה כל המלכיות נקראו לשם נינוה על שם שהן מתנאות מישראל, אמר ר' יוסי בר' חלפתא כל המלכיות נקראו לשם מצרים על שם שמצירות לישראל. והנהר הרביעי הוא פרת זו אדום פרת שהפירה והיצירה לעולמי, פרת שפרה ורבה מברכתו של זקן, פרת שאני עתיד להפר לה בסוף, פרת לשם פוסה פורה דרכתי לבדי וגו' (ישעיה סג ג):

ה ט׳) ויקח יי׳ אלהים את האדם וגו ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה א' עילה אותו היך מה דאת אמר ולקחום עמים וגו' (ישעיה יד ב). ר' נחמיה א' פיתה אותו היך מה דאת אמר קחו עימכם דברים (הושע יד ג):

1 ילקוט מכירי פ״ב כ״ו: 7 ילקוט ר' כ״ג, ועי' לעיל לד 137, מתחלת מ״ג נתקתי פי' ה', מנוספת מם פי' ג':

1 הוא — אשור א'] קדמת אשור יש. ל' לד פב | רב הונא א' ב', ר' הונה ח, ר' יוחנן מ | בשלשה פ ח ב ם | יון | 2 הרשעה הזאת] ד' הא' ב ע, הרשעה הזו א', הרשעה ד פ, אדום מ | בגאוסים] ח, בגאוטים ב, בגיוסין ע, בגיוטים פ, יון ד' א' ר מ, בגסוסין ד | ובפנוקטין] ש, ובפניקטין כ ע, ובפנטיקין פ, ובפנוטקין ח, ובפינקסין ד', ובפנקסין ר מ | המלכיות ד פ א' ב מ] מלכיות ל א', המלכים י | שנקראו] א' | לשם] פ א', על שם ד ב, בשביל מ | שמתעשרות י, שהיו מתעשרות מ | אמר — מישראל ל' פ | בר' יהודה] בר' חנינא א' ב, בר חנני ד | מלכיות א' י | שנקראו א' | לשם] א'. על שם ד ב מ | 4 שמתנאות י, שהיו מתנאות מ | ר' — חלפתא] רב יהודה פ | מלכיות פ א' | שנקראו א' | לשם] פ א' ב י, על שם ד א' מ | שמצירות] פ, שהן מצירות א' י, שהם (מצרים ד') מצרות ד, שהיו מצירות ב מ | 5 והן] ח, זו ד פ א, הוא (זה י) מלכות ב י | אדום (רביעית י)] ~ פרת שהפירה והיצירה לבניו ל', שהפירה והצירה (שהפרה והצרה א') לבניו א' ב י | פרת ל' י | שהפירה והצירה ד ה ב ר י, שהפרה (והצירה א') והצירה א' | לעולמי ל' | לעולמו פ] לעולם ל', לעולם ח א ב י, לבניו ד ד | שפרות ורבות א | 6 פרת — בסוף ל' פ | להפר — בסוף] ח ב ר י, ליפרע (להפרע א') לה בסוף א, להפרע לה ד | לשם] פ ח י, על שם ד א ב | פורה] לשם ~ ל | 7 האדם] ~ ויניחהו בגן עדן א ב י | אומר | ל' אומר פ א', אמר ד |

על ישראל ואומר להם כתבו על קרן השור שאין לישראל חלק וכו' ועי' במ״י לעיל צד 16 בד״ה ותשך זו יוון וכו': 1 הוא ההולך וכו'. כן השלמתי כמו שהגי' בכ״יא א' וב', וכ״ה בילקוט ובמ״ר אלא שנשמט שם עיקר הדרש מן דברים קדמת וכו', וכן איתא בפי' ב״ר הנדפס קדמת אשור א״ר הונא וכו'. והמאמר נמשך להדרש שלפניו החקל זו יוון והדרש הוא ההולך קדמת אשור מלכות יון קדמה במעלות שונות לאשור למלכות הרשעה הזאת, וקרי למלכות רומי אשור כמו שמפרש לנכון בפ״ת, וכן מעם המאמרים כל המלכיות נקראו לשם אשור וכו' לשם נינוה וכו' בלומר לשם רומי ועיי' גרעטץ קורות היהודים ח״ד מהדו' ב' צד 463, ובמדרש דס״ר איתא ג״כ למלכות הרשעה הזאת. ובדין השמיטו מלת הזאת מחמת הצענזור והניחו מקומה פנוי: 2 בגאוסים וכו'. גי' זו מקויימת גם עפ״י כי״ח וכ״ב וגי' הערוך בע' גוסין ועי' פנקס, ופי' בגאוסי' בהתיכלות[1]) שהיו להתהלה ולתפארת למלכות יון ובהבניתם בני הרומיים את היכליהם. וצע״ג שגם פנוקטין או פניקטין לפי גי' כי״ב וערוך שם גר' הוראתו אבריות או אכסדראות כמו שמשמע ממאמרם בוי״ר פ״א היו אומות העולם שומעים קול הדיבור ונתרזים מתוך פניקטיהן וכו' (כ״ה בדפ״ר וד״ו, ובפתח״ר פ' כתפות איתא מתוך פניקטיהון, וכן יסד הפייטן ביוצר ליום א' של פסח מלמל פנקסי נתרזים, ובלקוטים מן ספר המליצה לר' שלמה בן ר' שמואל שהו״ל רב״ז באבער צד 41 הובא פנקסין) ותרגי' תהלים כ״ח ל' מפניקטיהון לך ייתון מלכייא וכו' ועי' ערוך ע' פנקס, ובאן משמע שגאוסים ופנוקטין הן דברים שונים ולא בנינים שונים. ובמד״ע מפרש גוסין חכמת הנהגת הספינות[2]) ועי' במ״ח חלק ל״ז צד 12 ובמי״ע האנגלי חלק כ״ו צד 358 ועי״ע קרויס צד 355 (ובכ״פ הגי' ובפנימקין, ובהמחקר ח״ב צד 79 הועתק בטעות ובפנקימין, וכן הובא בערוך הש' ח״ו צד ש״ע״א), והגי' בגימוסי' פי' בחוקות[3]), ובפנקסין[4]) יש לפרש בכתב ומכתב וכן כאן ובפנקסין ובלשון עפ״י מאמרם בגיטין פ' א' מאי מלכות שאינה הוגנת רומי (כ״ה בערוך ע' לשון א') וכו' דאין להם לא כתב ולא לשון וכו' ובגיטין י' א' בזוי אתה מאד שאין להן לא כתב ולא לשון ועי' ברולל יאהרביכער ח״א צד 156 (ובמדרש אסתר כוף פ״ד איתא בד״ו ד״א אמר להון לשון רומי כלשון יון, ובמ״כ הגיה בחרו להם וכו' בורגני אחד אמר בהון להון לשון רומי מלשון יוני ובתב שהי״ג בירושלמי ועי' ירוש' מגילה פ״א ע״א ב' וגי' וכן הדפיסו אחריו בד' קראקא שמ״ח, ורבים וכן שלמים לא השגיחו על זה שפנגון המאמר במ' אסתר בשאר דפוסים הוא הגהה בעל מ״כ), ופי' נפלא בפי' ב״ר כ״י בפ׳נקסין בשבורות שהכל משאם ומתנם והלואתם שעושין ביניהם מתבין בשטר. ובפי' השני שבפי' ב״ר בדפ״ר הנדפס ג' ובפנוקטין כמו שהגי' לפנינו: ר' הונא בשם ר' אחא. בוי״ר פי״ג הגי' א״ר הונא כל המלכיות נקראו על שם אשור שהיו מאשרין עצמן מישראל א״ר יוסי ב״ר חנינא כל המלכיות נקראו על שם מצרים שהיו מצירין לישראל ועה״ג, ובפי' ב״ר כ״י כתב הא דכתיב בספרים ר' הונא בשם ר' אחא כל מלכות נקראת וכו' שיבוש הוא וכן פירושו כל אותן מלכיות שנקראו [באותו] מקום שהם לשם אשור לא נקראו כך אלא על שם שהם מתעשרות מישראל וכן כל מלכיות שנקראו לשם נינוה בלשון הזה מצאתי דבר זה בויקרא רבא וכו' ועי' בפי' הנדפס: 5 פרת שהפירה וכו'. הדרש פרת לשון הפרה שהפירה וכו' לעולמו, וגי' אחרת בדפוסים ובפי' ב״ר כ״י שהפירה וכו' לבניו וכן מוגה בכי״ל בגי' שוטי וגם בגליון כי״א ב' נוסף שהפרה והצרה לבניו, ושתי הנוסחאות בכי״א א' ובכ״ב ובילקוט, ורבינו בחיי העתיק הוא פרת זו מלכות אדום שהפרה והצרה לבניו פרת על שם פוסה פורה דרכתי לבדי, ובמי״ר הגי' הוא אדום שפרת ורבת בתפלתו של זקן ד״א שפרת ורבת והצרה לעולמו של ישראל ד״א שפרת ורבת והצרה לבנו ד״א שפרת ורבת והצרה לביתו ד״א פרת על שם פוסה שני פורה דרכתי וכו': 6 מברכתו של זקן. עשה״כ בראשית כ״ז א' ויהי כי זקן יצחק וכו' וברכתו הנה משמני הארץ וכו' ועל חרבך תחיה וכו': להפר לה בסוף. לעתיד לבא ישבת זכרם, כן מפרש בפי' ב״ר לפי הגי' שלפנינו: פורה דרכתי. ומדבר באדום מי זה בא מאדום וכו': 7 ר' יהודה ור' נחמיה. וכן נחלקו לעיל צד 137 בדרש הפ' ויסב שם את האדם: עילה אותו. מפרש בפי' ב״ר דלא כתי' ויולך יי׳ אלהים אלא ויקח לשון עילוי

[illegible]

ויניחהו [בגן עדן] ר׳ יודן ור׳ ברכיה ר׳ יודן אמר היניחו והינן עליו ועידנו מכל אילני גן עדן, [ר׳ ברכיה אמר להניחו ולהגן עליו ולעדנו מכל אילני גן עדן]: ויניחהו נתן לו מצות שבת היך מה דאת אמר וינח ביום השביעי (שמות כ יא), לעובדה, ששת ימים תעבד (שם שם ט), ולשומרה, שמור את יום השבת (דברים ה יב), ד״א לעובדה ולשמרה אילו הקורבנות תעבדון את האלהים (שמות ג יב) תשמרו להקריב לי (במדבר כח ב):

טז) ויצו יי׳ אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל ר׳ לוי א׳ ציוהו על שש מצות, ויצו על עבודה זרה היך דאת אמר כי הואיל הלך אחרי צו (הושע ה יא), יי׳ על

1 ילקוט שם: 2 פדר״א פ״כ, מדרש תהלים ל״ב סי׳ ו׳: 3 עי׳ בספרי עקב פי׳ מ״א, אדר״נ נו״ב פכ״א: 6 לקמן פכ״ד סכ״ו פל״ד, סנהדרין נ״ו א׳, ע״ז ס״ד ב׳, תוספתא ע״ז פ״ח (ט״ע), סדר עולם פ״ה, פסיקתא פי״ב (ק׳ ב׳), שמות רבה פ״ל סי׳ ט׳, במדבר רבה פי״ד סי׳ י״ב, דברים רבה דברים (פ״א סי׳ כ״א) ולתחנן (פ״ב סי׳ כ״ה), שיר השירים רבה פ יבקני (א׳ ב׳), מדרש קהלת פ׳ את הכל (ג׳ י״א), מדרש תהלים א׳ סי׳ י׳ וסי׳ י״ב ג׳ סי׳ ה׳, מדרש משלי פל״א, תנחומא מ״ב יסרו סי׳ ג׳, תנחומא שם סי׳ ג׳, והזהיר יתרו (ל״ג א׳):

1 * ויניחהו דפחב] וינחהו ל, ל׳ אי | *בגן עדן פ] ל׳ לדהאבי | ר׳ — ברכיה] ר׳ יודן ור׳ נחמיה ב, ל׳ פא יהודה פ | אומ׳ פהאי | הניחו פ, הניח לו דהאבי | והגין דהאבי | ועידנו] הא¹, ועדנו דא²בי | 2 *ר׳ — עדן ד] ר׳ ברכיה (נחמיה פב) אמר (או׳ פח) להניח לו (להניח פ) ולהגן . . עדן פחב, ל׳ לאי | 3 לעובדה] הא², לעבדה דפא¹בי | 4 ולשומרה] הא¹, ולשמרה דפא²בי | ד״א] רבנן אמ׳ ח | לעובדה] הא², לעבדה דפא¹בי | ולשמרה] ולשומרה א¹, ל׳ ח | אילו ל׳ ח | הקרבנות | 5 תשמרו] פא¹, וכתוב ~ דב, ואומ׳ ~ א², ולשומרה ~ ח | 6 לאמר — תאכל דהא¹] וגו׳ ל, ל׳ פא² | אמר דא²ב | 7 שש] שבע ב | על] זו פהא¹ | על] זו הא² |

כד א ולקחום עמים (ישעי׳ י״ד ב׳) דמשמע נמי לשון עילוי, ובתנחומא מ״ב פ׳ בחקתי שם דרשו נתאוה הקב״ה וכו׳ שכך הוא אומר לאדה״ר אם זכית כשם שאני מלך על העליונים כך אני עושה אותך מלך על התחתונים שנ׳ ויקח ה׳ אלהים את האדם ואין לשון ויקח אלא לשון עילוי כשם שאת אומר ותוקח האשה בית פרעה וכה״א ותלקח אסתר וכו׳, ובתנחומא מ״ב צו סי׳ י״ב וסי׳ י״ד ותנחומא שם סי׳ ט׳ וסי׳ י׳ קח את אהרן וכו׳ קום אתה וגדלו בלקיחה וכו׳ ד״א קח את אהרן וכו׳ פתה אותו בדברים וכו׳ אין קח אלא לשון פיתוי וכו׳, ובספרא צו מכילתא דמילואים פ״א קח את אהרן וכו׳ בכמה מקומות נאמ׳ וכו׳ לקיחה בבני אדם וכו׳ וכי מפשיל היה בני אדם לאחריו אלא אמר לו הקב״ה קחם בדברים וכו׳, ובמ׳ הגדול עמוד 77 העתיק ויקח וכו׳ מלמ׳ שעילהו למעלה מן הכל ועי׳ במ״ג ח״ב פ״ל. 2 ר׳ ברכיה אמר וכו׳. השלמתי מאמר זה עפ״י גי׳ הדפוסים וכי״ה משום שמתחיל גם בכי״ל ר׳ יודן ור׳ ברכיה וכו׳, ובירורתי הגי׳ להניחו כמו שהגי׳ בכי״ל ר׳ יודן אמר היניחו, והמאמר ליתא גם בילקוט וכי״א א׳ וב׳ והמפרשים נדחקו בפירושו: מצות שבת. בפדר״א שם ויקח וכו׳ מאיזה מקום לקחו ממקום ב״ה שנ׳ לעבוד את האדמה אשר לקח משם ר׳ יהודה אומר הקב״ה שמר שבת ראשון ואדם שמר אותו תחלה בתחתונים וכו׳ ועי׳ במ׳ תהלים שם ולקמן סוף פכ״ב. ובפדר״א פי״ב איתא ויקח וכו׳ ויניחהו בגן עדן וכו׳ ומה עבודה היה בתוך הגן שאמר לעבדה ולשמרה שמא תאמר יש מלאכה בג״ע שיזמור לכרמים ולחרש ולשדד את האדמה וכו׳ והלא כל האילנות נצמחין מאליהן שמא תאמר יש מלאכה בג״ע להשקות את הגן והלא נהר מושך ויוצא מעדן וכו׳ ומהו לעבדה ולשמרה אלא לעסוק בדברי תורה ולשמור את דרך עץ החיים וכו׳ (ועי׳ בילקוט ר׳ כ״ב ושם הגי׳ ולשמור מצותיה, ובפי׳ רבינו בחיי הגי׳ ולשמור כל המצות), וכן נדרש בספרי עקב שם שאין פי׳ לעבדה כאן עבודה ממש, ושם ג׳ ויקח וכו׳ לעבדה ולשמרה וכי מה עבודה לשעבר ומה שמירה לשעבר הא למדת לעבדה זה תלמוד ולשמרה אילו מצות וכשם שעבודת מזבח קרויה עבודה כך תלמוד קרויה עבודה וכו׳ וכן תר״י א׳ וב׳ לעבדה וכו׳ למהוי פלח באורייתא ולמנטר פקודהא (ולמטור), ובאדר״נ שם לעבדה וכו׳ וכי עבודה היה צריך או שמירה וכו׳ אלא לעמוד על דברו וכו׳, ואגדה זו מוזכרת גם בספר חנוך (הוצ׳ בונוויטש) וכן השתמשו בה חכמי הנוצרים תיאופיל מאנטוכיא ואפרם הסורי ועי׳ הדר״ד ח״ג צד 124 ומ״ח חלק מ״ג צד 121. ובהדרש ד״א לעבדה וכו׳ אילו הקורבנות אפשר שכוונו למאמרם לקמן פל״ד שאדה״ר הקריב על מזבח הגדול שבירושלם ועי״ע פכ״ב ואדר״נ נו״א פ״א ותנחומא מ״ב צו סי׳ א׳ בלק סי׳ ט״ז ובמד״ר פ״ד סי׳ ה׳ וע״ז ח׳ א׳ ובנ״ש ובמ״י לעיל צד 132, ובפי׳ ר׳ בחיי הועתק לעבדה ולשמרה זו שבת לעבדה שנ׳ ששת וכו׳ לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות לעבדה דכת׳ תעבדון וכו׳ ולשמרה דכת׳ תשמרו להקריב וכו׳, וכתיבת לעיבדה ולשומרה בוי״ו וכן הקורבנות עי׳ במ״י לעיל צד 33 בד״ה דוכים: 6 על שש מצות וכו׳. וס״ל שעל אבר מן החי לא נצטווה אדה״ר כדאיתא לקמן פל״ד סי׳ י״ג אך בשר בנפשו דמו וגו׳ ר׳ יוסי בר׳ אבין משו׳ ר׳ יוחנן אדה״ר שלא הותר בשר לבשר תאוה לא הוזהר על אבר מן החי אבל בני נח וכו׳ הוזהרו על אבר מן החי ועי׳ סנהדרין נ״ט ב׳ (ומ״ש במ״כ כדאיתא בירושלמי דע״ז פ׳ השוכר ר׳ יוסי בר בון בשם רב אדה״ר שלא הותר לו וכו׳ ובד״ה על הגזל וכו׳ ועי׳ בירוש׳ דע״ז פ׳ השוכר דנפקא ליה וכו׳ ובד״ה רבנן פתרין וכו׳ בירוש׳ גרס חברייה וכו׳ כל זה ליתא לפנינו בירוש׳ שם ועי׳ גם במ״כ בשתש״ר שם ובמהרש״א כנהדרין נ״ט א׳ ועי״ע בהערות רד״ב ראטנער לסע״ר פ״ה ובמתת יה לר״מ שטראשון ה׳ ע״א, וגו״ל שבמאמר ר״י דכפר הגן יש לדייק רמוז על אבר מן החי ולא צוהו) וכ״ה בפסיקתא שם בפתיחת ר׳ יודן בר סימון רבות בנות וכו׳ (לפי הגי׳ הנכונה שבכי״א ובילק׳ ד׳ פפד״א משלי ר׳ תתקס״ד) אדם הראשון נצטווה על שש מצות ואלו הן ע״ז ועל ברכת השם ועל הדינים ועל שפיכות דמים ועל ג״ע ועל הגזל וכולם בפסוק אחד דכתיב ויצו וכו׳ ויצו זו ע״ז כמד״א כי הואיל וכו׳ ה׳ זו ברכת השם כמד״א ונוקב וכו׳ אלהים אלו הדיינים כמד״א אלהים לא תקלל וכו׳ נח נצטווה על אבר מן החי שנ׳ אך בשר בנפשו וכו׳ אברהם על המילה וכו׳ (ומשם הועתק במ׳ משלי פל״א פ׳ רבות בנות וכו׳ אדה״ר נצטווה על שש מצות נח על אבמה״ח אברהם וכו׳ ועי׳ בהערות ר״ש באבער), וכן בד״ר ואתחנן כך שנו חכמים על ששה דברים נצטוה אדם הראשון על ע״ז ועל חלול השם ועל הדיני׳ וכו׳, ובשתש״ר שם ר׳ אלעזר אומ׳ וכו׳ אדה״ר נצטווה על שבע מצות הה״ד ויצו וכו׳ וצ״ל שש מצות כמו שהולך ומונה ויצו זו ע״ז המד״א כי הואיל וכו׳ ה׳ זו קללת השם שנ׳ ונוקב וכו׳ נח ניתוספה לו אבמה״ח וכו׳ אברהם וכו׳, ובמ׳ תהלים א׳ סי׳ י׳ בדרש אשרי האיש וכו׳ מדבר באדה״ר וכו׳ כי אם בתורת ה׳ חפצו אמר ר׳ לוי אלו שש מצות שנתן הקב״ה לאדה״ר שנ׳ ויצו ה׳ אלהים על האדם ואינו מונה המצות בפרוטרוט כמו שנמנו כאן, וכן לקמן פכ״ד סי׳ ה׳ במאמר ריב״ב ראוי היה אדה״ר שתינתן

ברכת השם היך דאת אמר ונוקב שם ייי (ויקרא כד טז). **אלהים** אילו הדיינין **אלהים לא תקלל** (שמות כב כז). **על האדם** זו שפיכות דמים שופך דם האדם (בראשית ט ו). **לאמר** על גילוי עריות לאמר הן ישלח איש את אשתו (ירמיה ג א). **מכל עץ הגן אכל תאכל** ציוהו על הגזל. רבנין פתרין לה בכל עניינא ויצו ייי אלהים אמר לו מה אני אלוה שינהוג בי כאלוה שלא יקללני. גילוי עריות מנין ודבק באשתו (בראשית ב כד) ולא באשת חבירו ולא בזכור ולא בבהמה. **מכל עץ הגן אכל**

5 לקמן פ״ח. סנהדרין נ״ח א׳:

1 אלהים] אלהים נגב בערת אל ~ ב | 2 על גילוי] א׳. זו (זה ד) גילוי דפתב | 3 אכל תאכל] א, אכל ד, ל׳ פב | ציוהו על הגזל] ולא כן הגזל אכל תאכל רמזו על הגזל ב | 4 פתרין] אמרין ב, אמרי ופתרין ח, אמרי פתרי א׳ | 4 לה] פהא׳ב, ליה ד, ל׳ א׳ | בכל] פחר, כל דאב | עניינא א׳, ענה פח, עניגא ד׳, ענה ד | ״אלהים] ~ והמן אני דיין אני להפרע ד | אמר לו] פח, אלהים אמר לו ד, ל׳ דאב | ״מה — יקללני] מה . . בו כאלוה . . יקללנו ל, מה . . נהוג בי . . יקללנו פ, מה אני אלוה אני נהוג בי . . תקללני ח, אלקים נהוג בי . . תקללני כמה דכתי׳ אלקים לא תקלל ד״א א״ל אני אלוה שינהוג בי כאלוה שלא יקללני ד׳, אלהים אני נהוג בי . . תקללני כמה דכתיב אלהים לא תקלל ד, אלהים אני (אני י׳ אלהים א׳, אני ב) אל תמירני (תמירוני ב) אלהים אני (אני אלהים א׳) אל תקללני (תקללוני ב) יהא (אלהים אני יהא א״ב) מוראי עליך אב | 6 ולא בזכור] ודבק באשתו ולא בזכר א׳ | מכל — הגן] אב, ל׳ דפ |

תורה על ידו וכו׳ אמר הקב״ה וכו׳ שש מצות ציויתיו וכו׳ (ועי׳ במ׳ קהלת שם), ובבמ״ר שם זה אדה״ר וכו׳ לפי שניתן לו שש מצות וכו׳, ובפסדר״כ שם נתן לאדם שש מצות הוסיף לנח אחת וכו׳. ושש מצות אלו שילוף מקרא ויצו וכו׳ שנצטוה אדה״ר עליהן ואבר מן החי שניתוסף לנח הן שבע מצות שאמרו חז״ל שבני נח נצטוו עליהן (ועי׳ גם ברבינו בחיי לפסוק ויצו וכו׳ וברמב״ם הלכות מלכים ריש פ״ט) כמו שנשנה לקמן פל״ד סי׳ ח׳ על שבעה דברים נצטוו בני נח על עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים ועל קללת השם ועל הדין ועל הגזל ועל אבר מן החי. ועוד שם דעות שונות שנצטוו אף על הדם מן החי וכו׳ אף על הכלאים וכו׳ אף על הכשפים וכו׳ אף על הסירוס וכו׳, וכל המאמר שם מסכים עם הברייתא השנויה בסנהדרין נ״ו א׳ שבע מצות נצטוו בני נח דינין וברכת השם ע״ז ג״ע וש״ד וגזל וכו׳ ועי׳ תוספתא שם. ובגמרא מפרש שם מנהמ״ אמר ר׳ יוחנן דאמר קרא ויצו וכו׳ ויצו אלו הדינין וכה״א כי ידעתיו למען אשר יצוה וכו׳ ה׳ זו ברכת השם וכה״א ונוקב וכו׳ אלהים זו ע״ז וכה״א לא יהיה לך וכו׳ על האדם זו שפיכות דמים וכה״א שופך וכו׳ לאמר זו גילוי עריות וכה״א לאמר וכו׳ מכל עץ הגן ולא גזל אכל תאכל ולא אבמה״ח כי אתא ר׳ יצחק תני איפכא ויצו זו ע״ז אלהים זו דינין בשלמא אלהים זו דינין דכתיב ונקרב בעל הבית אל האלהים אלא ויצו זו ע״ז מאי משמע רב חסדא ורב יצחק וכו׳ חד אמר וכו׳ וחד אמר עשוק אפרים וכו׳ כי הואיל הלך וכו׳, וכמו שמפרש ר׳ יוחנן ברייתא זו כן הלשון בס׳ ע״שם (הוצ׳ מארכס) בדרש שם שם לו חוק ומשפט וכו׳ שם ניתנו לישראל י׳ מצות ז׳ מצות שנצטוו בני נח ואלו הם וכו׳ ויצו וכו׳ ויצו אלו הדינין וכה״א כי ידעתיו וכו׳ ה׳ זה ברכת השם וכו׳ אלהים זו ע״ז וכה״א לא יהיה לך וכו׳ ומסיים שם הוסיפו עליהם ישראל הדינין ושבת וכיבוד אב ואם. ובפי׳ שהגי׳ ר׳ יצחק ויצו זו ע״ז וכו׳ ובפירוש ות״א שם כי הואיל וכו׳ נמנו ונדרשו השש מצות שנצטווה אדה״ר כאן במאמר ר׳ לוי ובפסיקתא במאמר ריב״ס (וילפי׳ אלהים אילו הדיינין מקרא אלהים לא תקלל) וכן בדר״ר פ״ב ושהש״ר (ושם היבא הפסוק עד האלהים יבא וכו׳), ועוד שם בסוגיא דסנהדרין התנא דבני מנשה שבע מצות נצטוו בני נח ע״ז וג״ע וש״ד גזל ואבמה״ח סירוס וכלאים ר׳ יהודה אומר אדם הראשון לא נצטוה אלא על ע״ז בלבד שנ׳ ויצו וכו׳ ר׳ יהודה בן בתירה אומר אף על ברכת השם ויש אומרים אף על הדינים, ובברייתא בע״ז שם איזהו גר תושב וכו׳ ותכ״א כל שקיבל עליו שבע מצות שקבלו עליהם בני נח, ולקמן ריש פכ״ו נדרש אשרי האיש זה נח וכו׳ כי אם בתורת וכו׳ אילו שבע מצות שנצטוה ועי׳ במ׳ תהלים א׳ סי׳ י״ב, ובדב״ר פ״א איתא א״ר לוי כשנצטוו בני נח לא נצטוו אלא על שבעה דברים ואין השבת מהן וכו׳ (ובדאיתא בס״ע ולית ליה הדרש דלעיל וניחהו נתן לו מצות שבת), ומ״ש בערוך ע׳ שבע א׳ בריש ד׳ מיתות בגמ׳ המנהק ובב״ר פי״ו ויצו וכו׳ על האדם לאמר צוהו על שבע מצות וכו׳ נ״ל שהלשון אינו מדויק וכיון להברייתא בסנהדרין שם שבע מצות נצטוו ב״נ ולמאמר ר׳ לוי כאן ציוהו על שש מצות. אמנם גם בדקנאטי העתיק בשם ב״ר א״ר לוי צוהו על שבעה מצות ויצו זו ע״ז וכו׳ ומסיים שם מכל עץ הגן על הגזל אכול תאכל ולא אבר מן החי וצע״ג. ועוד איתא בתנחומא מ״ב יתרו לאדם נתת לו ו׳ מצות לנח ולבניו נתת ז׳ מצות ועיי״ש בהערות, ובמ׳ הגדול עמוד ר״ל עי״ש והעתיק עפ״י המדרשים וגמרא סנהדרין שם ת״ר ששה דברים נצטווה אדה״ר מנה״מ א״ר יוחנן דאמר קרא ויצו וכו׳ ויצו אלו הדינין וכו׳ מכל עץ הגן ולא גזל ונח נצטווה על אבמה״ח דכת׳ אבל תאכל ולא אבמה״ח, ואח״כ העתיק שם כל הברייתא דסנהדרין ת״ר שבע מצות נצטוו בני נח וכו׳ וצ״ע ועיי״ש גם בהערות רש״ז שעכטער, וכן אינו מדויק מ״ש בלקח טוב לפסוק זה א״ר יוחנן שבעה מצות נצטוה אדה״ר ויצו אלו הדיינים וכו׳ אבל תאכל ולא אבמה״ח וכו׳. ועוד דרשו חז״ל הפ׳ וישקלו וכו׳ שלשים כסף (זכריה י״א י״ב) לענין של״שים מצות שקבלו עליהם בני נח או שעתידין ב״נ לקבל עליהן ועי׳ חולין צ״ב א׳ וירוש׳ ע״ז פ״ב מ׳ ג׳ ולקמן פצ״ח סי׳ ט׳ בנוסחת הדפוסים, והמצות שנמנו כאן במאמר ר׳ לוי הן מצות שהדעת נוטה להן ושקבלו עליהן כל בני אדם כענין שדרשו בספרא כוף פ׳ אחרי מות את משפטי תעשו (ויקרא י״ח ד׳) אלה הדברים הכתובים בתורה שאלו לא נכתבו בדין היה לכתבן כגון הגזלות והעריות וע״א וקללת השם ושפיכת דמים שאילו לא נכתבו בדין היה לכתבן וכו׳, וביומא ס״ז ב׳ ואלו הן ע״ז וגלוי עריות ושפיכות דמים וגזל וברכת השם וכו׳ ועיי״ע בלקח טוב שם. ובכוזרי סוף מאמר ג׳ כתב כאשר שמו פסוק ויצו ה׳ אלהים וכו׳ סימן לשבע מצות שנצטוו בני נח וכו׳ כמה הרחק בין אלו הענינים ובין הפסוק הזה אך אצל העם קבלה ששבע מצות האלה סומכין אותה בפסוק הזה וכו׳ ועי׳ גם אגה״א ח״ב צד 316, שירער געשיכטע ח״ג צד 128 ומ״ע הצרפתי חלק מ״ז צד 32: 3 על הגזל. בסנהדרין נ״ו ב׳ פירש״י מכל עץ הגן ולא גזל מדאיצטריך למישרי ליה והתפקיר לו עצי הגן ש״מ שאינו מופקר לו נאסר לו, וכן הביא במ״כ בשם הירוש׳ דנפקא ליה דיוקא וכו׳ מעץ הגן אכל תאכל שאסור ליהנות במה שלא הורשה: רבנין פתרין לה. נ״ל שהמאמר קטוע לפנינו ופירושו רבנין דרשי בכל הענין (כלומר בענין המצות שנצטווה אדה״ר) הפסוק ויצו וכו׳ אמר לו מה אני אלוה וכו׳ וגילוי עריות למדו מפסוק ודבק באשתו ועה״נ וסנהדרין שם כמאן אזלא הא דאמר רב יהודה אמר רב אלהים אני לא תקללוני אלהים אני לא תמירוני אלהים

תאכל אמר ר' יעקב דכפר חנן מתי יעשה אוכל מתי כשר באכילה, משישחט, רמז׳ על אבר מן החי:
יז) ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל [וגו׳ מות תמות] מיתה לאדם מיתה לחוה מיתה לתולדותיו:

פרשה יז

ב יח) ויאמר י״י אלהים לא טוב היות האדם לבדו תנינן בעשרה מאמרות נברא א
העולם ואילו הן בראשית ברא אלהים (בראשית א א), ורוח אלהים מרחפת (שם שם ב). ויאמר אלהים יהי אור (שם שם ג), ויאמר אלהים יהי רקיע (שם שם ו), ויאמר אלהים יקוו המים (שם שם ט), ויאמר אלהים תדשא הארץ (שם שם יא), ויאמר אלהים יהי מאורות (שם שם יד), ויאמר אלהים ישרצו המים (שם שם כ), ויאמר אלהים תוצא הארץ (שם שם כד), ויאמר אלהים נעשה אדם (שם שם כו), מנחם בר׳ יוסי מוציא ורוח אלהים מרחפת על פני המים ומביא ויאמר אלהים לא טוב היות האדם לבדו, אמר ר׳ יעקב בר קירשאי מאמר ניתן לרוח בפני עצמה:

לא טוב תני כל שאין לו אשה שרוי בלא טובה בלא עזר בלא שמחה בלא ברכה בלא ב
כפרה, בלא טובה לא טוב היות האדם לבדו, בלא עזר אעשה לו עזר כנגדו, בלא שמחה 11d

3 ילקוט ר׳ כ״ג: || 4 ילקוט שם, אבות פ״ה מ״א, ר״ה ל״ב א׳, מגילה כ״א ב׳, אדר״נ נו״א פל״א נו״ב פל״ו, פדר״א פ״ג: 12 ילקוט ר׳ כ״ג, יבמות ס״ב ב׳, מדרש קהלת פ׳ כלה חיים (ט׳ ט׳), מדרש תהלים נ״ט סי׳ ב׳:

1 תאכל] זו על אבר מן החי פ | תנן] פא¹, תנין דא²ב | * מתי — כשר ל°] מתי עשה. . כשר ל, מתי יעשה אוכל ויתכשר הב, אימתי יעשה אוכל משתיכשר פ, מתי יעשה ויתכשר א, מתי יתכשר ד | לאכילה | משישחט] פח, משתשחט דא | רמזו—החי ל׳ פ | 2 ומעץ הדעת וגו׳ מות תמות פ, מות תמות ד | ומיתה לחוה א¹ | מיתה לתולדותיו] א²ב, מיתה לתולדותיהן ח, מיתה לו ולתולדותיו א, . . לו מיתה לתולדותיו דפי || 4 * תנינן דפהא²כ] תנינא ל. תניא א¹ | ° בעשרה] בי׳ ד | 5 ° ברא אלהים] פא¹ב, ל׳ ד | 9 מנחם] ר׳ ~ פוהא¹כ | ° בר׳] בר ד | 10 בר] וא¹ב, בן די | קורשאי דוא¹י. קרשאי כ | 11 עצמו בי (אמר — עצמה ל׳ פ) | 12 ° תני] ~ ר׳ יעקב ד | כל] ~ מי פוחא¹כי | טוב פוחא¹כ | בלא כפרה בלא ברכה כ | 13 *טובה ד] טוב לפוהא¹כ |

אני יהא מוראי עליכם כמאן כיש אומרים, ושם נ״ח א׳ דתניא על כן יעזב וכו׳ ודבק ולא בזכר באשתו ולא באשת חבירו והיו לבשר אחד מי שנעשים בשר אחד יצאו בהמה והיה וכו׳ וכן לקמן פי״ח ומנין שהן מוזהרין על גילוי עריות שנ׳ ודבק באשתו ולא באשת חבירו ולא בזכור ולא בבהמה, ובמנ״ב העיר שבירוש׳ גרס הברייה שמעון כולהון מן קריין סגיין כו׳ ופי׳ מצוות שנצטוו עליהם אדה״ר ובני נח למדו אותם מהרבה פסוקים לא בלבד מכתוב זה ומפרשה זו וכדמפרש התם באורך וכן י״ל כאן וכו׳ שכל סוגיא דהכא איתא התם ולמדים מן השוון אע״ג דלא מייתי הכא כל הני דמייתי התם, וכאשר העירותי ליתא כל זה לפנינו בירושלמי וחבל על דאבד, ובבי״ל ושאר כ״י ליתא הדרש שנוסף בדפוסים י״י אלהים רחמן אני דיין אני להפרע, והוסיפו כן עפ״י מאמרם בכל מקום שנ׳ י״י מידת רחמים וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 112. ורמזו על אבר וכו׳ מפרש בפי׳ ב״ר כ״י אפשר לומר תאכל מהו אכול תאכל בתחלה עשהו אוכל ואח״כ תאכל, ונר׳ שגורס ג״כ מתי יעשה וכו׳, ובסנהדרין נ״ו ב׳ פרש״י אכל תאכל העומד לאכילה ולא תאכל אבמה״ח דבהמה בחייה אינה עומדת לאכילה וכו׳, ובס״ע הוצ׳ מארכס ג״כ הגי׳ אכל תאכל זה אבר מן החי ול״ג שנ׳ אך בשר בנפשו וכו׳: 2 מיתה לאדם וכו׳. דורש רבוי הלשון מות תמות:

פרשה יז. בכי״א א׳ פרש׳ י״ו וכן בכי״א ב׳, ובכ״י זה ליתא מפרשה זו אלא תחלתה תנינן בעשרה מאמרות והסר שם עד נבדקין בת שתים עשרה שנה ויום א׳ גדריה קיימין וכו׳ ברוש פי״ח שלפנינו, ומן ויאמר אלהים תדשא וכו׳ אציין גם ח״ג של כי״ו שחסר מן דמנותי מזה וכו׳ סוף פ״ו ועד כאן ועי׳ במ״י לעיל צד 50 בד״ה כשם שלא: 4 תנינן. כן הגהתי, וגי׳ כי״ל תנינא אינה מסגנון המדרש: 5 ואילו הן וכו׳. בר״ה שם ג׳ הני עשרה מלכיות כנגד מי וכו׳ ר׳ יוחנן אמר כנגד וכו׳ עשרה מאמרות שבהן נברא העולם הי ניהו ויאמר (ויאמר) דבראשית ט׳ הוו בראשית נמי מאמר הוא דכתיב בדבר ה׳ שמים נעשו, ותשעה ויאמר דבראשית לא נמנו שם בפרוטרוט וכן במגילה שם, ומבראשית עד ויכלו נמצאו ה׳ פסוקים אלו ויאמר אלהים וכו׳ המנוים כאן, ואינו מונה פסוק כ״ח ויברך וכו׳ ויאמר להם אלהים פרו ורבו וכו׳ (ופסוק כ״ב ויברך וכו׳ לאמר פרו ורבו וכו׳) ופסוק כ״ט ויאמר אלהים הנה נתתי לכם וכו׳ שלא נברא דבר במאמרים אלו ועי׳ ביפ״ת, ובפדר״א מונה ויאמר אלהים יהי אור וכו׳ עד ויאמר אלהים נעשה אדם, ועוד שם ויאמר אלהים הנה נתתי לכם ויאמר אלהים לא טוב היות וכו׳ וכ״ה באדר״נ נו״ב פל״ו אלא שמקדים שם ויאמר דהנה נתתי לויאמר דנעשה אדם, ומסיים שם ר׳ ירמיה הוה מקיים ויברא אלהים את התנינים [וגורע] לא טוב היות ועיי״ש בהערות רשז״ש שבעל מגן אבות כתב ובאדר״נ לא מנה בראשית מאמר והשלים העשרה בויאמר להם פרו ורבו וכו׳ ועי״ע בעקידה שער ג׳ ובביאור הרד״ל לפדר״א שם, ודרש אחר באדר״נ נו״א סוף פ״א מניין לאדם שנברא בשתי ידיו שנ׳ ידיך עשוני וכו׳ מניין למקדש וכו׳ ובכתובות ה׳ א׳ במעשה שמים וארץ כתיב אף ידי יסדה וכו׳ ועי׳ במ״ח חלק מ״ג צד 63 על האגדה שנמצאה אצל אבות הכנסיה שלהם שאדם לבדו נברא בידיו וכל העולם נברא במאמר: 10 לרוח. ורוח אלהים מרחפת: 11 תני כל וכו׳. וכ״ה בשאר כ״י וילקוט תני כל מי וכו׳ ול״ג תני ר׳ יעקב, וכן הועתק ברקנאטי תאני כל מי וכו׳ שרוי בלא טובה וכו׳ בלא ברכה שנ׳ להניח וכו׳ בלא כפרה שנ׳ וכפר וכו׳ (וללא צורך נדחק ביפ״ת לפרש סירוס המאמרים שבגי׳ הדפוסים), ול״ג שם ר׳ סימון וכו׳ אף בלא שלום וכו׳ ועח״ג, ובסגנון שלפנינו כל המאמר גם במ׳ קהלת שם וכל מי שאין לו אשה שרוי בלא

ושמחת אתה וביתך (דברים יד כו). בלא ברכה להניח ברכה אל ביתך (יחזקאל מד ל). בלא כפרה וכפר בעדו ובעד ביתו (ויקרא טז יא). ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי (אמר) אף בלא שלום שנ' וביתך שלום (ש"א כה ו). ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי (אמר) אף בלא חיים דכת' ראה חיים עם אשה אשר אהבתה (קהלת ט ט). ר' חייה בר גומדי אמר אף אינו אדם שלם ויברך אתם ויקרא את שמם אדם (בראשית ה ב). ויש אומ' אף ממעט את הדמות כי בצלם אלהים עשה את האדם (שם ט ו) מה כת' אחריו ואתם פרו ורבו (שם שם ז):

ג אעשה לו עזר כנגדו אם זכה עזר ואם לאו כנגדו: אמר ר' יהושע בר נחמי' אם זכה כאשתו שלחנניה בן חכינאי ואם לאו כאשתו שלר' יוסי הגלילי, ר' יוסי הגלילי הוה ליה איתה בישא והוות ברתה דאחתיה והוות מבזה עליו, אמ' ליה תלמידוי (שיבקה, אמ' ליה) ר' שבק הדה אתתה

6 לקמן פל"ד וש"נ: 7 ילק' ר' כ"ג, ינחום ס"ג ח', פדר"א פי"ב: 8 ויקהל רבה פל"ד סי' י"ד (ילק' נהל ר' תכס"ח, ילק' ישעיה ר' תרנ), יהוס' כתובות פי"ב ל"ד ב':

1 בלא ברכה.. בלא כפרה..] ח, בלא כפרה.. בלא ברכה.. דא', בלא כפרה [דכת פ] וכפר בעדו ובעד ביתו פו | 2 אף ל' א' | 3 וביתך שלום] ואתה שלום ~ דפא'ב (ר' סימון — וביתך שלום ל' ו) | אף ל' וא' 4 אהבת | חייא | גמדי ד, גומדי פו, גמרי ב, גרמיי ד' | 5 אדם] ~ שניהם כאחד קרוים אדם ד | 4 'אומ' דפ] א' ל, אומר ו, אומרי' ב | 6 מה כת' אחריו] מה.. בתריה פ, ובמיך ליה א'ב | 7 לאו] לא זכה ו | נחמיה דפ, ר' נחמיה ו, נחמן א' | 8 של] ר'י, ~ ר' דפוחב | חנניה] ו, ~יא ח, הנינה ד, ~נא פברי'ו' | בן] בר ד | ר' יוסי הות ליה ד | איתה] אנתתא ד | 9 והות ד | והות ד | מבזה עליו] בזיה ליה קודם תלמידוי ד | אמרין דע | ליה] ע, ל' ד | שיבקה — שבק] שבקה ד, שבק ע | הדא ע, להדא ד | אביתא ע, אנתיתא (אינתתא ד') בישא ד |

טוב בלא עזר וכו' בלא טוב מנין לא טוב וכו' בלא ברכה מנין להניח וכו' בלא כפרה מנין וכפר וכו'. ושם ר' יהושע בן לוי אומר אף בלא חיים שנ' ראה וכו' אשר אהבת. בלא שלום שנ' ואתה שלום וביתך וכו' ר' חייא בר גמדא אמר אף אינו וכו' שנ' ויברך אותם ויקרא את שמם אדם בזמן ששניהם כאחד הם אדם אין שניהם כאחד אין קרוין אדם ויש אומרים אף ממעט בדמות שנ' כי בצלם וכו', ובמ' תהלים מ"ב שם אמרו רבותינו כל מי שאין לו אשה שרוי בלא ברכה [בלא חיים בלא עזר בלא שמחה בלא טובה בלא שלום בלא ברכה] שנ' ויברך אותם אלהים אותם בזמן שהם שנים בלא חיים מובים שנ' וכו' בלא שמחה שנ' ושמח באשת נעוריך בלא עזר שנ' אעשה וכו' בלא טובה שנ' מצא אשה מצא טוב בלא שלום שנ' וידעת כי שלום אהלך ואין אהל אלא אשה וכו' ויש אומרים אף שרוי בלא תורה וכו' (וגי' אחרת במ' תהלים שנדפס מכבר ועיי"ש). וביבמות ס"ב ב' א"ר תנחום א"ר חנילאי כ', אדם שאין לו אשה שרוי בלא שמחה בלא טובה בלא ברכה בלא שמחה דכתיב ושמחת וכו' בלא ברכה דכתיב להניח וכו' בלא טובה דכתיב לא טוב היות האדם לבדו במערבא אמרי בלא תורה בלא חומה וכו' רבא בר עולא אמר בלא שלום דכתיב וידעת כי שלום אהלך וכו'. ושם ס"ג א' א"ר אלעזר כל אדם שאין לו אשה אינו אדם שנ' זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם: 1 אתה וביתך. ובית זו אשה כמו שדרשו ביומא פ"א מ"א ובפר בעדו ובעד ביתו זו אשתו ובן שבת קי"ח א' א"ר יוסי מימי לא קריתי וכו' אלא לאשתי ביתי: 4 ויקרא את שמם אדם. בפרש בגי' הדפוסים שניהם כאחד קרוים אדם, וזה פירוש נוסף כאן וליתא בבל כ"י: 5 ויש אומ' וכו'. לקמן סוף פל"ד דרש ר' אלעזר בן עזריה כל שבטל מפריה ורביה ממעט הדמות מה טעם כי בצלם אלהים וכו' וכת' אחריו ואתם פרו ורבו דרש בן עזאי כל מי שבטל וכו' כאילו שופך דמים וממעט הדמות וכו' ועיי"ש במ"י: 7 אם זכה. בפנים צד 658 העתיק אם לא זכה עזר אם זכה כנגדו, וביבמות שם ג' וא"ר אלעזר מאי דכתיב אעשה לו וכו' זכה עזרתו לא זכה כנגדו ואיכא דאמרי ר"א רמי כתיב כנגדו וקרינן כניגדו זכה כנגדו לא זכה מנגדתו וכו', ובפדר"א שם ר' יהודה אומר אל תקרי כנגדו אלא לנגדו אם זכה תהיה לו עזר ואם לאו לנגדו להלחם וכו', ובמ' הגדול עמוד 79 העתיק אם זכה היא נעשה לו עזר ואם לאו עומדת היא כנגדו ומכלתו: 8 כאשתו של חנניה וכו'. דאזל יתיב תרי סרי שני בבי רב וכו' כדאיתא בכתובות ס"ב ב', ומדויקת הגי' חנניה בן חכינאי שלא נכפך ועי' סנהדרין י"ז ב' כלאים פ"ד מ"ח מכות פ"ג מ"ט ותוספתא ברכות פ"ד ועי' ע' במ"י לעיל צד 17 בד"ה כבר היה: ר' יוסי הגלילי וכו'. סיפור זה איתא לפנינו בשתי נוסחאות אחת ארוכה ואחת קצרה, וגו"א היא ג"כ נוסחת הדפוסים כאן ובוי"ר פל"ד (והובא שם בדרש ד"א ומבשרך לא תתעלם וכו' זו גרושתו, וכן העתיק מנוסחא זו בערוך ע' אביתא ע' תפי ע' פרגיות ע' פס ד ועי' שק ד' בשם ב"ר ובשם וי"ר ובע' פנמר א' ועי' הגל בשם ב"ר, ועם נו"ב (אופן אחר וכו') מסכים הסיפור בכ"ם וכ"ו (ושם הועתק רק תחילתו ועי' למטה) וכי"ת וכ"א א' וכי"ב ובילקוט ובפי' ב"ר כ"ם וכ"א ובמה שהעתיק בערוך ע' הגל בשם ס"א, ולכן ציינתי לנו"א החילופים שבדפוסי המדרש ובערוך, ולנו"ב החילופים שבשאר הספרים, ומוי"ר הועתק כל המאמר בילק' בהר וילק' ישעיה ושינוים רבים שם. ובב"ר כאן נובעות מנו"ב הנוסחאות שבדפוסי המדרש והות צירה (ציירה) בידיה וכו' כיון דהות מטיא וכו' ארגים בה יום קדמוי וכו' אמר ליה למה את מחי לה וכו'. וגם בכי"ל נתערבו קצת נוסחאות שונות, ובמנגנון אחר הסיפור בירוש' כתובות איתתיה דר' יוסי הגלילי הוות מעיקה ליה מגין סליק וכו': הוה ליה. וב"ה בויר ובילק' בהר וישעיה ועי' במ"י לעיל צד 43 בד"ה שתיה לו: איתה בישא. אשה רעה והיתה בת אחותו ובוי"ר הגי' איתתא בישא, ול"ג שם והוות ברתה דאחתיה, ואיתתא הוא איתה (איתא) עם א' הידיעה ועי' עמת"ל ח"א צד 184 והאלמאן צד 159: 9 מבזה עליו. בדפוסים הגי' עריפא והות בזיא ליה וכו', ובוי"ר והות מבזייא ליה קדם תלמידוי, ולפנינו והוות מבזה עליו הוא כלשון נו"ב. וכן נ"ל שנוסף כאן עפ"י נו"ב אמ' ליה וכו' אמ' ליה ר' שבק הדה וכו' ולשון אחר מיותר וצ"ל אמ' ליה תלמידוהי ר' שבק הדה אתתה מינך דלית ובו כלומר גרש האשה הזאת המבעטת ומצערת אותך שאינה עושה כפי כבודך ועי' ערוך ע' אביתא, ולדעת רא"ה לע' אביתא כמו מעביתא מן עבי. ובוי"ר הגי' אמ' ליה תלמידוי רבי שבק הדא איתתא מינך דלית היא עבדא ליקרך, ובילק' בהר שיבקא דלית היא יקירך, ובילק' ישעיה רבי שבקה דלית היא דיקרך, ונוסחאות שונות הן, ובירוש' הגי' סליק ר' [illegible] לעזר בן עזריה לגביה א"ל רבי שיבקה דלי' היא דאיקרך א"ל פורנא רב עלי א"ל אנא יהיב לך פרני' ושבקה יהב ליה פרנה ושבקה אזלת ונסיבת וכו', ומהרזי"ף

מינך דלית היא עבדה ליקרך, אמר להון פרנה רב עליי ולית בי משבק לה, חד זמן הוו יתבין פשטין
הוא ור' אלעזר בן עזריה מן דהסלון אמר ליה משנה ר' ואנן סלקין לביתיה, אמר ליה אין, מן דסלקון
אמכת לאפה ונפקת לה, צפה בההיא קדירה על תפייה אמר לה אית בהדא קידרא כלום, אמ' ליה
אית בה פרפרין אזל גליתה ואשכח בגווה פרגיין, ידע ר' אלעזר בן עזריה מה היא שמע, יתבון
להדא אכלין אמר ליה ר' לא אמרת פרפרין והא אשכחינן בגווה פרגיין אמר ליה מעשה נסים היא,
מן דהסלון (מן אכלון) אמר לו ר' שבק הדא אתתה מינך דלית היא עבדה ליקרך, אמר ליה ר' פרנה 6
רב עליי ולית בי משבק לה, אמר ליה אנן פסין פרנה לישבקה מינך, עבדון ליה כן פסין ליה פרנה
ושבקותה מיניה ואסבון יתיה לאיתה אוחרי טבא מינה, גרמון חוביה דההיא איתתה ואזלת ואינסבת

[illegible]

[illegible]

1) φερνή. 2) בשכונתה.

לפנטירה דקרתה. לבתר יומין אתון ייסורין עלוי והוות תגלה נגירה ליה בכל קירתה והוות אזלת בכל שכוניה. וכד הוות מטייה שכונתיה דר׳ יוסי הגלילי הוות חזרה לאחריה. מן מה דהוה ההוא גוברא חכם קירתה אמר לה למה לית את מובלה לן לשכונתיה דר׳ יוסי הגלילי דאנה שמיע ההוא עביד מצווה. אמ׳ ליה משבקתיה אנא ולית בי חמייה סבר אפוי. חד זמן אתון קריין בשכונתיה דר׳ יוסי הגלילי. שרי חבט עלה והוות קלהין מתבזיין בכל קירתה. אריק ר׳ יוסי הגלילי וחמאתון מתבזיין בגו שקקיה. נסאתון ויהב יתהון בחד ביתא מן דידיה והווה מפרנס יתהון כל ימי חייהון [illegible] שום ומבשרך לא תתעלם (ישעיה נח ז): אוסין אחיר מדיא עובדיא ר׳ יוסי הגלילי הוה גסיב לברתה דאחתיה והוות מבזה עלוי א׳ ליה תלמידיו שבקה. אמר לית לי מה ניתן לה פרנה. אמ׳ ליה אנן יהבין פורנה. יהבון ליה ושבקה. נסבת לסרטיוטא דקירתא,

7 ילקוט רמז כרג:

1 לפנטירא ע. לפנטרין ד. לסרטיוטא ל¹ | ¹דקרתה] לקירתה ל. דקרתא ד״ע | אתו ע | יסורין ד״ע | עלוי] ע. עליה ואיתעביד ד | והות ד״ע | תגלת נגירה ¹ ליה (לה ל) בכל קירתה] תגלת נגירה לה בכל קרתא ע. ציירה (ציירה ד¹) בזירה ומחזרא ליה על שקקיא דקרתא ד | והוות — שכונתיה] כיון דהות מטיא בשקקיה ד | 2 הוות חזרה] הוה קיימא (קיימא ד¹) לה וחזרה ד | לאחוריה ד | מה ל׳ ד | גברא חכים קרתא ד | 3 לית את] את לא ד | ¹מיובלה] ¹מיוובלה ל. מובלת ד | ליה ד | דאנא שמיע ד | דההוא ד | 4 מצות ד | ¹ ליה ד] לה ל | ¹ משבקתיה ד] מישבק׳ ד¹. שבקתה ל | דליחמי ד | אפוהי ד | אתא ד | ¹קריין ד] קריין ל | ¹ בשכונתיה ד] בשכונתה ל | 5 הגלילי ל׳ ד | שרי חבט] ארגיש בה יום קדמוי ויום תניין ושרי מחיד ¹עלה] עליה ל. לה ד. והות] ואזיל ד | והוון מתבזיין ד | קרתא ד. אריק] ד¹. אזיק ד | הגלילי] לקלהון ד | וחמיתן ד | וחמהון ד. חמתיין ע | 6 ¹שקקיה] שקייה ל. שקקי ע. שוקא ד | נסאתון] אמר ליה למה את מחי לה א׳ל כל יום ויום היא מובדה פרנסתיה דהדין שקקיה מיני כיון דשמע ר׳ יוסי כן נסבתון ד | ¹ ביתא ד] בית ל | ¹דידיה ד] דידה ל | והוה ד | יומי ד | 7 שם ד | 8 לברתה] פ״ר¹, יתא הא״ר² | והות פו. והיתה חי | עליו] פ״רי. עלוי כ. יתיה ו | אמרין וכ. ־ין הא״י. אמרו פ | לו פ | תלמידיו] פח. תלמידוי וא״י | שיבקה ו | אמר] ה. ־ להון פה. לון א״כ | מה] פ. מן הן וחא״כרי | ליתן י | 9 פרנה] ו. פורנה פא״כי. ־נא חר | אמרון ו. ־ין כי. אמרו הא״ | יהבין לך ח. יהבינן פי . . . לך א״ . . . לה כ | פורנה] פורנה (־נא ח) ושבקה פהא״כי | יהבון ¹ליה (לה ל) ושבקה] יהבון ליה פורנא (יהבין לה פורנה כ) ושבקה חכ. ל׳ פא״י | נסבת] פ. אזלת (ואזלת י) ונסבת ח. אזלת ואיתנסיבת כ . . . ואנסיבת א״ | לסרדיוטא פ. לפנטירא א״כי. לפנטירא ר². לסטרכא ח. לסטרכא ר¹ |

ב״ר אתנסיבת לפנטירא וכו׳. ובוי״ר הגי׳ גרמין תובא וכו׳ ואתנסיבת לפנתירא דקרתא. ובילקוט בשני המקומות גרמין תובייא (תובין) דההיא איתתה (איתתא) דדבק אזלת ונסבת (ונסיבת) לפנטירא וכו׳. ובירוש׳ שם נשתבש אזלת ונסיבת לם פ ו ר א דקרתא, ובגליון כי״ל נכתב פ״א לסרטיוטא והוא כגי׳ נר״ב ועי׳ למטה בחי״נ: 1 לבתר יומין [illegible]
הפתחים והיתה הולכת בכל השכונות וכיון שהגיעה לשכונת ריה״ג היתה חוזרת לאחורה, ובוי״ר ג׳ לבתר וכו׳ עלוי ואתעביד ההוא גברא כגי נהר והות אתתא נגידה ליה בכל קרתא והות אזלא בכל שכוניא ובשכונתיה וכו׳ לא הות אזלא. ובילק׳ בהר בתר יומין נפלין (בד״ו נפלון) עלוי יסורין ואיתעבד כגי נהורא והות איתתא (איתתי׳) נגידא ליה בכל שכוניה וכו׳ לא הות מובלא ליה. ובילק׳ ישעיה בתר וכו׳ והוות תגלה נגידא ליה בכל וכו׳ ובשכונית וכו׳ לא נגדא ליה. ובירוש׳ שם הסגנון איתגתת מן ניכסוי ואיתעביד כבגיא נהורא והוות מחזרא ליה על כל קרתא ומדברא ליה: 2 מן מה וכו׳. לפי שהכיר אותו האיש את העיר אמר לה למה אין את מולכת אותנו לשכונת ריה״ג ואני שמעתי שהוא עושה צדקה ואמרה לו גרושתו אני ואין ביכולתי לראות פניו. ובוי״ר ג׳ הוה ההיא גברא חכם קרתא וכו׳ את מובילה לי וכו׳ דאנא שמיע דהוא עביד מצוון וכו׳ משבקתיה אנא ולית בי חמא אפוי. ובילק׳ בהר הגי׳ ההוא וכו׳ מן דחכים וכו׳ מובלת לי וכו׳ דאנא שמע דעביד מצוון סגיאין וכו׳ ולית לי מחמי סבר אפוי. ובילק׳ ישעיה למה לא נגרת וכו׳ מצוון סגיאן וכו׳: 4 חד זמן וכו׳. פעם אחת באו בשכונת ריה״ג והם קוראים על הפתחים התחיל להכותה קולם נשמע עד שהיו מתבזים בכל העיר הביט ריה״ג וראם מתבזים בשווקים לקחם והושיב אותם בבית אחד מבתיו והיה מפרנס אותם כל ימי חייהם על שום וכו׳. ובוי״ר בדפ״ר ודו הגי׳ אתון חד זמן וקרון וכו׳ חבט עלה והוות וכו׳ אזיק וכו׳ והמתון וכו׳ בגו שוקא נסיבתון ויהב יתהון בחד ביתא מן דידיה והיה מפרנס וכו׳ משום וכו׳. ובילק׳ בהר וישעיה ג׳ חד זמן מטון (מטין) להחוא שכונתא שרי חבט עלה והוון מתבזון (מתבזיין) בשוקא אודיק (ובילק׳ ד״ו אוריק) וכו׳ והמתתון (והמתון) ויתבינון בחד ביתי (בגו בית חד) מן דידיה והוה זיין להון (להו) כל יומייא דהוה חיין (דהוו בחייה) על שום (שם) דכתיב ומבשרך וכו׳. ובירוש׳ הסגנון חד זמן חזרתיה על כל קרתא ולא איתתיהב ליה כלום אמר לה לית הכא שכונה חורין אמרה ליה אית הכא שכונה דמשבקי ולית בחיילי עייל לה לתמן שרי חביט לה עבר ריה״ג ושמע קלין מתבזיי בשוקא נסבון ויהבון בגו חד ביתא מן דידיה והוה מסיק לון מזונין כל יומין דהוון בחיין על שם ומבשרך לא תתעלם זו גרושתו. ומסיים שם אפי׳ כן אציתון קלוי בליליא ושמעין קלה אמרה לא הוה טב דייה צערה לבר מן גופה ולא לגו גופה. והגי׳ והוות קלהון מתבזיין איתא גם בוי״ר והלשון מטומגם, ונכונה הגי׳ אדיק (וכ״ה כאן בדפ״ר, ובד״ו נשתבש אוריק. ובמ״כ הגיה כאן ובוי״ר אודיק) והוא בנין אפעל מפעל דוק דיק ובן תרי״ב ב׳ ויסקף (שמות י״ד כ״ד) ואדיק ועי׳ ערוך ע׳ אדק ב׳ דק ג׳ ועמת״ר ועמת״ל ע׳ דוק דיק, ובמ׳ והמאתון ובמ׳ נסאתון (מפעל נסא ועי׳ במ״י לעיל צד 92 בד״ה ונסתיה) הכנוי תון, ובגי׳ הירוש׳ ולפנינו בנר״ב נסבון ויהבון הכנוי ון ועי׳ שרעזינגער שם צד 64 צד 71 וצד 77. דאלמאן צד 300 וצד 318: 8 מה ניתן לה. בהגי׳ ם ן ה ן איתא גם לעיל צד 51 וצד 52 ובן הן את וכו׳ ועיי״ש בחי״נ: 9 אמ׳ ליה. בכי״ו קמע כאן הסופר אמרון ליה כולי׳
[illegible]
ובן הציון בערוך ע׳ אסותא ובמק״ר בכי יסוק אחיך בס ם אשרי משכיל אל דל ובעי׳ פרגיות בויק״ר פ׳ אשרי בסופה ועיי״ש בכי״י לעיל צד 39 בד״ה גלגל וכו׳: לסרטיוטא וכו׳. פי׳ כאן ג״כ לשוטר²) העיר כמו לעיל לפנטירה

¹) στρατιώτης.

בסופה איתייסר והוות צירה בידיה ומחזרה ליה על שקקיה דקרתא. כיון דהוות מטיא בשקקיה דר' יוסי הגלילי הות קימה לה, ארגש בה יום קדמי ויום תניין ושרי מחי לה. נחת ר' יוסי הגלילי לקלון, אמר ליה למה את מחי לה, אמר ליה כל יום היא מובדה פרנסתיה דהדין שקקה מיני, כיון דשמע ר' יוסי הגלילי כן נסבון ויהבון בחד אתר והיה מפרנס להין מן דידיה על שם ומבשרך לא תתעלם (ישעיה נח ז):

ד יט) וייצר יי' אלהים מן האדמה כל חית השדה בעון קומי ר' יוחנן בן זכיי כבר כת' תוצא הארץ נפש חיה למינה (בראשית א כד) ומה תלמוד לומר וייצר יי' אלהים מן האדמה, אמר להן להלן לבירוא וכאן לכינוש היך מה דאת אמר כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה (דברים כ יט): אמר ר' אחא בשעה שבא הקב"ה לבראות את אדם הראשון נימלך במלאכי השרת אמר להם נעשה אדם (בראשית א כו), אמרו לו אדם זה מה טיבו, אמר להן חכמתו מרובה משלכם, מה עשה הקב"ה הביא לפניהם בהמה וחיה ועופות, אמר להן זה מה שמו, ולא היו

6 ילקוט כ' כ"ג, מדרש תהלים ח' סי' ב', ועי' נדה כ"ג ב': 9 ילקוט שם, ילק' דה"י תתקע"ג, פסיקתא פ' פרה (ל"ד א'), פסיקתא רבתי שם (ב"ט ב'), תנחומא מ"ב חקת סי' י"ב, תנחומא שם סי' ו', במדבר רבה פי"ט סי' ג', מדרש קהלת פ' כל זה נסיתי (ז' כ"ג), פדר"א פי"ג, אדר"נ נו"ב פ"ח:

1 בסופה] פבר[2], בכופא חא'ר[1], בכיפא ע°| איתייסר] ר[1], אתייסר הא[1]בע°ר[2]. [א]תייסר ו[1] | והוות] פ, והות ה והוה א'בע° | צירה] א[1], ציירה הבע°ר[1]ו, ידא ר[2], ציידה פ, ידא ע | בידיה] פע°, בידה הא'ברי | ומחזרא ליה כע°ו, ומחזרה פהא[1] | שקקיה] פהא'בר, שקקיא ע, שוקיה ו[1] | דהוות] פ, דהות הא'ר'ו | מטא ו בשקקיה] פהבר[2], לשקקיה א[1], לשוקיה ו[1], בשקקה ר[1] | 2 הות] פהו, הוה א'בר | קימה] פ, קימא א'ר[2], קימ' ר[1], קימא כו, קיימת ח | * לה א'ר] ליה לפה, לה והזרה לאחורה ו | ארגש] פהרו[2], ארגיש א'בר[1], מן דהוה. . ו | בה] ~ ההוא גברא פ | קדמי] פ, קמי ח, קמיי ו, קמאיי כ, קמא א[1] | ויום] פבו, יום הא[1] תניין] פבו, תיניין יום תליתאי ה | שרי ו | הגלילי] כו, ל' הא[1] | לקלון] הא'ר, לקלוון ל°, לקלהון ו | 3 כל יום] א'ב, כל יומי ח, יומא ו[1] | מובדה] הא'ב, ידא רו | * פרנסתיה הא'בו] פרנכתי ר, פרנסיה ל | שקקה] חר[2], יקא בר[1], שקקיה א[1] שוקא ו[1] | 4 נסתהון פהבר[1], נסביהון א'ר[2]ו[1] | ויהבון] הא'ר[2], ויהב יתהון ו | אתר] פהא'בר, ביתא ו | להון] פה, לון א'ו | מן דידיה] פהא'ב, ~ כל יומי חייהון ו 6 ויצר כ (וייצר — השדה ל' פ) | ר'] פא[1], רבן דבר | כבר] הא'ו, ל' דפוב | 7 *תוצא (ותוצא ל)] ויאמר אלהים תוצא | 7 ויצר כ | 8 להון פא[1] | לבריה פוה, לבריאה דא'בו | * לכינוש] לכינוש חכמה ל, לכיניש ו, לכיבוש ו, לכבוש דפא'ב | כי — לתפשה] כי. . עיר פו, כו. . רבים דא'ב | 9 בשעה שביקש ו בשעה שאמר ו, כשבא פ | לבראות] בו, לבראת דפא'ו (דה"ו) | את — הראשון] ו, לאדם הראשון א'ו (שם), את האדם דפו | נמלך | 10 שרת ו | להן] כ, להם דפוא[1] | 11 מה — הקב"ה ל' | בהמה—ועופות] ו (שם) בהמה. . ועוף ו, את הבהמה ואת החיה ואת (העופות ו) העוף דו, הבהמה והחיה והעוף א', בהמות וחיות ועופות כ | להן] וכ, להם דפא[1] | זה — שמו] מה שמן א' | לא ו (שם) |

דקרתה, וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י ומוכיח יהודי היה: 1 בסופה וכו'. לסוף נתייסר כלו' נתעוור: והוות צירה בידית. והיתה נקשרה בידו כלו' אוחזת בידו ומחזרה ליה וכו', ובפי' ב"ר כ"י גורס ומפרש הוה ציירה (בפי' ב"ר כ"י צייר) בידה היתה מוליכתו ומחזרתו על שקקיה דקרתא בשווקים של עיר אחר מזונותיו: 2 הות קימה לה. היתה עומדת, והגהתי לה ועח"נ: ארגש בה. הרגיש בה הבעל שהיא עושה כן יום ראשון ויום שני ואח"כ התחיל להכות אותה וירד ריה"ג לקולם ואמר להאיש למה אתה מכה אותה והוא א"ל כל יום ויום היא מאבדת פרנסת שוק זה ממני ועי' עמת"ל ע' שקק, ואודות ח"נ ארגש וארגיש עי' דאלמאן צד 206: 4 בחד אתר. במקום אחד: 5 וייצר. כ"ה בבי"ל וכי"ו ובי"א כ' ובמדרש דפ"ר ור"ו ובילקוט ובסמוך גם בכי"פ, ובמקרא כתוב ויצר ובצ"ל ועי' במ"י לעיל צד 127 בר"ה וייצר ובנ"ש, ואפשר שכתבו וייצר בשני יודיין כקריאתו בחירק ועי' במ"י לעיל צד 3 בד"ה והוא גלי: בעון קומי וכו'. שאלו לפני ריב"ז, ולפנינו הגי' ר' יוחנן ב"ז ועי' בדה"מ צד 65, ומ"ש שם שבכל נוסחאות המשנה והברייתא איתא רבי יוחנן ב"ז ולא רבן צע"ג. ובמ' תהלים הגי' אמר ר' אחא והלא כבר נאמר ויעש אלהים את חית הארץ ומה ת"ל ויצר וכו' (ועי' בפי' מהרד"ו שגם כאן עיקר הקושיא מפ' ויעש וכו שכתוב אחר ויאמר אלהים תוצא הארץ וכו'), ושם נכלל הדרש במאמר ה' אדונינו מה אדיר וכו' אמר ר' ב"י מצינו בשלשה מקומות שהיו מלאכים מדיינין כנגד הקב"ה באדם במתן תורה ובמשכן באדם כשבקש הקב"ה לבראות את האדם נמלך במלאכים ואמר להם נעשה אדם אמרו לו מה אנוש כי תזכרנו אמר להם מחר תראו חכמתו כיון שבראו מה עשה הקב"ה כינס כל חיה ובהמה ועוף לפני מלאכי השרת התחיל שואל להם מה שמו של זה ולא היו יודעין וכו' העביר כל מין ומין לפני אדם שנ' ויצר ה' אלהים וכו': 8 וכאן לכינוש. לכינוס, שכנס כל חית השדה והביאן לפני אדה"ר וכמו שכתוב בפסוק זה ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וכו', ובכי"ו הגי' לכינוש ומתאים למלת לבירוא בסגנון לאר"מ ועי' עמת"ר ע' כניש, והורש ויצר ויאסף, וגם הרד"ק בס' השרשים ע' יצר כתב יש מפרשים ויצר יי' אלהים כמו ויאסף, והביא ראיה מקרא כי תצור וכו' ופי' לפי המדרש כי תאסף מחנה אל עיר (ואינו מדייק כי תצור וכו' לתפשה ועח"נ). וכן איתא במ' תהלים להלן כתיב ויעש וכאן כתיב ויצר לשון כינוס כענין שנ' כי תצור אל עיר ועיי"ש בהערות ר"ש באבער, ובגי' הספרים לכיבוש פירש"י בהוס' ובדברי אגדה יצירה זו לשון רדוי וכבוש כמו כי תצור אל עיר שכבשן תחת ידו של אדם, ועדיפא הגי' שלפנינו ובמ' תהלים שדורש הפסוק בענין כינוס בהמה חיה ועוף וכן הדרש א"ר אחא בשעה שבא וכו', ובכי"ל איתא כאן לכינוש חכמה היך מה דאת אמר וכו' והחוק לפרש לכינוס שבו הראה חכמתו של אדה"ר, ואפשר שנשתבש חכמה מן היך מה, והגי' לכינוש מקויימת עפ"י כי"ו ומ' תהלים ולכן אי אפשר להגיה לכיבוש: 9 בשעה שבא. בסגנון

יודעין, וזה מה שמו. ולא היו יודעין. העבירם לפני אדם אמר לו זה מה שמו, שור, וזה מה שמו, גמל, וזה מה שמו, חמור, וזה מה שמו, סוס, ההיד ויקרא האדם שמות לכל הבהמה וגו', אמר לו ואתה מה שמך, אמר לו אני נאה להיקראות אדם שנבראתי מן האדמה, ואני מה שמי, אמר לו לך נאה להיקראות ייי, שאתה אדון לכל בריותיך, אמר ר' חייא אני ייי הוא שמי (ישעיה מב ח) הוא שמי שקרא לי אדם הראשון. חזר והעבירן לפניו זוגות זוגות, אמר לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג ולאדם לא מצא עזר כנגדו אתמהא. ולמה לא בראה לו תחילה, אלא צפה הקב"ה שהוא עתיד לקרות עליה תיגר לפיכך לא בראה לו עד שתבעה בפיו, כיון שתבעה בפיו מיד ויפל ייי אלהים תרדמה על האדם ויישן:

126

ה כא) ויפל ייי אלהים תרדמה ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי תחילת מפולת שינה, דמך ליה ולא לעי באוריתא ולא עביד עיבידתא, רב אמר שלש תרדימות הן, תרדימת שינה ותרדימת נבואה ותרדימת מרמטה, תרדימת שינה ויפל ייי אלהים תרדמה על האדם ויישן, תרדימת נבואה ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם (בראשית טו יב), תרדימת מרמטה אין רואה [ואין יודע] ואין מקיץ כי כלם ישינים כי תרדימת ייי נפלה עליהם (ש"א כו יב), רבנין אמ' אף תרדימה שלשטות דכת' כי נסך ייי עליכם רוח תרדמה וגו' (ישעיה כט י), ר' חנינא בר יצחק

6 כי' תהר"ג פס: 9 ילקוט ר' כ"ג, לקמן פט ד: 10 ילק' מחו"ל ר' קל"ט:

1 וזה — יודעין] ו. וזה — יודעים ח. ל' דפא'בי | העבירם] י (שם). והן דפבי. העבירם א' | אמר — שמו] א"ל מה שמם א', וקרא להן פ | שור] וזה שור פו. אמר זה שור דא'ב. א"ל זה.. י (שם). א"ל זה שמו שור י | וזה — סוס] וזה (וזה ד) חמור וזה (וזה ד') סוס וזה (וזה ד) גמל דוא'בי. וזה חמור פ | ההיד — וגו' ל' | אמר לו] הא'בי. ל' דפו | 3 ואת] כ. ואתה דפא'י | אני] לי וא' | להיקראות] ח. להקראות י. להקרות ובי (שם) להקרא ד. לקרות א' | 4 להקראות ד'י. להקרות ובי (שם). לקרא פ. לקרות א' | ואת הוא] שאתה דפובי | בריותיך ל' פוהא'בי | חייא] פ. אתא דוהא'בי (שם) | אני] אמר הקב"ה ~ פא'בי | 5 הוא שמי שקראני י (שם). זה שמי שקרא לי פ. שקרא לי א'בי | זוגות זוגות] פוא'בי. זוגות ד | אין] פבי. ~ לי דו | 6 בתחלה י | עתיד לקרות] עתיד לקרא פ. כמפו לקרות י. קורא ו | 7 תיגר] פובי. תגר דא' | לפיכך לא] ולא א'ב. לא י | לו] ~ תחלה א'ב | כיון — בפיו] פוה. כיון שתבעה ד. ל' א'בי | 8 * על — ויישן] על.. ויישן ל. וגו' ד. ל' פוא'ב | 9 מפולת] ו. מפלות ד'י מפלת פא'ב. מפלה ד | 10 לא י | באורייתא כ | ולא] דמך (דמיך פ) ליה ולא פא'ב. דמך ליה לא י | עבד כר | עבידתא פ. עיבידה ו. עבידא י. עובדא א'בר | רבנין אמרי פ | 11 * מרמטה ח] מרמטה לפ. מרטימה ד. ימא ר'. מורטימה ו. דורמיטה ד'. דורמיטא א'בר'י (שמואל) * ויישן] ויישן לד | 12 * מרמטה ל'חי] מרמטה לפ. מרמטא ע. מרמיטה ד. דורמיטה ד'ו. דורמיטא א'בי (שם) | 13 * ואין יודע דפוא'ין] ל' לע | 14 ייי עליהם] פי.. עליכם דוא'י (שם) | חיננא דב. חנינא ו. חנין א'. אחא פ | בר יצחק ל' פ |

זה גם המאמר לעיל צד 60 בשעה שבא לבראות את אדה"ר נמלך במה"ש וכו' עד אמרו לו מה טיבו ועיי"ש בח"נ, ובפנים צד 155 העתיק בשם ב"ר (וצ"ל שטעה בגנון המאמרים) כבר כתיב וכו' ומה ת"ל ויצר א"ר אחא הביא הקב"ה לפני מלאכי השרת את הבהמות ואת החיות ואת העוף אמר להם וכו' שור וזה חמור וזה סוס ואמר מה שמך אני אדם שנבראתי וכו' ואני מה שמי ייי שאתה אדון לכל חוזר והעבירן וכו'. והמאמר שלפנינו עד הוא שמי שקרא לי אדה"ר נמצא גם בפסיקתא בדר"כ ויחכם מכל האדם זה אדה"ר בפתיחתה לפ' פרה כל זה נסיתי בחכמה וכו', והתני שם ומה היתה חכמתו את מוצא בשעה שביקש הקב"ה לבראות את האדם נמלך וכו' ואמר להם נעשה וכו' אמרו לפניו מה אנוש וכו' אמר להם אדם זה שאני רוצה לבראות בעולמי תהא חכמתו מרובה משלכם מה עשה כנס כל בהמה חיה ועוף והעבירן לפניהם אמר להם מה שמותם של אלו ולא היו יודעין כיון שברא אדה"ר וכו' והעבירן לפניו א"ל מה שמותם של אלו אמר לזה נאה לקרותו שור ולזה נאה לקרותו סוס ולזה גמל ולזה נשר ולזה ארי וכן כלם ההיד ויקרא אדם שמות לכל הבהמה א"ל ואתה מה שמך א"ל אדם וכו' אני מה שמי א"ל אדני לפי שאתה אדון על בריותיך דא"ר אחא אני ה' הוא שמי שקרא לי אדה"ר, ומסיים שם הוא שמי שהתנתי ביני לבין אומות העולם, ובסגנון זה המאמר בפ' פרה שנסדרה בפס"ר ובמדרשי תנחומא ובבמ"ר ובפתיחתה כל זה נסיתי וכו' בפ' קהלת: 2 אמר לו ואת וכו'. במ' תהלים שם א"ל הקב"ה ואתה מה שמך א"ל לי נאה וכו' א"ל אני מה שמי א"ל אתה נאה להקרא אדני שאתה אדון לכל לכך נאמר אני ה' וכו' הוא שמי שקרא לי וכו': 5 ולי אין בן זוג. וקרא ותמה ולאדם לא מצא וכו': 6 לא בראה בו תחילה. כמו שעשה לשאר בריות שבראן זכר ונקבה, פי' ב"ר כ"י: 7 לקרות עליה תיגר. שאמר האשה אשר נתתה עמדי וכו', ובפנים שם הוסיף בן שני האשה וכו' ובסגנון זה לעיל צד 9 במאמר ראב"א בשם ר' אחא היה קורא א' תיגר וכו': 8 ויישן. בכי"ל כתוב כאן ובסמוך גם בדפי"ר וד"ו ויישן והגהתי: 9 תחילת מפולת וכו'. מפלתו של אדם מתחלת לבוא עליו ע"י שינה ועצלות דמך ליה וכו', מתוך שהוא ישן אינו עמל בתורה ואינו עוסק במלאכה ועי' במ"י לעיל צד 134 בד"ה בי ידי, ודייק ויפל וכו' ויישן, ומלת מפולת כסגנון יהוש' ברכות רי"ש פ"ה ה"ד בפי' לת של מהריבוז התם וכו': 10 מרמטה. ל"י) ועי' ברילל יאהרביכער ח"ז צד 59, ופי' כאן שינה עמוקה ונוראה שאדם ישן ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ, ובכי"ל מפרש ביני שיטי מרמו אבן, וביהודה יעלה ג' מרמוטא ומפרש מין חיה שישנה מרובה בלע"ז, ופי' זה הביא בתי' הרש"ש בשם שער השמים ועי' גם בעמת"ל ח"ג צד 315 ובערוך ע' מרמטא: 12 אין רואה. וכ"ה כאן בשאר הספרים. ובמקרא כתוב ואין רואה וכו' ועי' מ"ש במ"י לעיל צד 129 בד"ה ראיתי והגה: 14 כי נסך וכו'. במקרא כתוב כי נסך עליכם ייי רוח וכו' ונשתבש בכל

אמר שלש נובלות הן, נובלת מיתה שינה, נובלת נבואה חלום, נובלת העולם הבא שבת. ר' אבין מוסיף עוד תרתין, נובלת אורה שלמעלה גלגל חמה, נובלת חכמה שלמעלן תורה :

ויקח אחת מצלעותיו ר' שמואל בר נחמני אמר מן סיטרוי היך דאת אמר ולצלע המשכן ו השנית לפאת צפון (שמות כו כ), ושמואל אמר עילעא אחת מבין שתי צלעות נטל, תחתיה אין כת' כאן אלא ויסגר בשר תחתנה: אמר ר' חננא בריה דרב אדא מתחילת הספר ועד כאן אין כת' סמך כיון שנבראת נברא הסטן עימה, ואם יאמר לך אדם הוא הסובב (בראשית ב יא יג) אמור לו בנהרות הכתוב מדבר: ויסגר בשר תחתנה אמר ר' חננא בר יצחק עשה לו נוה לתחתיתו כדי שלא יהא מתבזה כבהמה, רבין יניי ור' יני חד אמר עשה לו מנעול ואפיפודין כבוש עליו כדי שלא יהא מצטער בשעה שיושב, וחרנה אמר עשה לו כסתות, ר' אילא ור' אמי חד אמר עשה לו קבורה וחד אמר

1 עי' ברכות נ"ז ב': 3 לעיל צד 55: 4 ילקוט רמז כ"ג: 7 ילקוט שם, מדרש קהלת פ' ומותר האדם (ג' י"ט), מדרש קהלת מ"ב שם (מדרש זוטא צד 99):

1 *שלש דוכי] שלשה לפ, ג' ד'א' | *נובלות ל°דחרי] תבלים ל, נובלין פ, נבלות וא'כ | *נובלת דפ] תבלת ל, נבלת וכ, נובלות י | *נובלת ד] תבלת ל, ונובלת פ, נבלת וכ, נובלות י (וכן בסמוך) | 2 שלמעלן וא' שלמעלן] וא'כ, של מעלה דפי, של מעלת ח | 3 נחמן דכ | מן סיטרוי] ה, מן סטרוהי דא'כ, מסטרויי ו | 4 אחת] פוח, חדא ד, ל' א'כ | שתי] תרין כ, תרי א' | צלעות] ו, צלעותיו ד, עילעוהי הא'י | 5 ויסגר בשר] פ, ל' דוחא'י | חיננא כ, חנינא דוחא' | אידי ד, אחא פוא', אבא כ | **הספר] ספר ל עד וא'כ | 6 שנבראת] ~ האשה כ, חוה י | הסטן] ו, סטן פחכי, שטן ד | עימה ל' אי | אם כי | הסובב] ~ את כל ארץ החוילה וא'כי | °אמור] האמר ד | 7 ויסגר — תחתנה] תחתנה י, ל' דפוא'כ | חננא] פו, היננא דכ °לו] הקב"ה ד | נוה] כי', נוי דפר', נואי ו | 8 רבין — יני] ר' ינאי ור' יני פ, ר' ייניי ור'.. (?) ו, ר' יוני ור' א', ר' ינאי ור' אמי כ, ר' אמי ור' ינאי ד | מנעל א'כ | ואפיפודין] ע, ־רין דפא', ואפירין י' עליה ע | יהא מצטער] וא'כעי, יצטער דר | 9 בשעה שיושב] פע, בשעה שהוא יושב וא'כי, כשהוא יושב ד | וחרנה] פ, וחרינא א', וחורינא כ, ואחרנה ד, ־נא ו | אילא] אלי כ, אלי' ו, אליעזר ס, לוי ד, אמי א' | אמי] אלי א' |

הספרים : 1 שלש נובלות. מל"מ כנבל עלה מגפן וכנבלת מתאנה (ישעיה ל"ד ד'), וכן נובלות בברכות פ"ז מ"ג ופי' פירות שנשרו מן האילן קודם שנתבשלו כל צרכן, וכאן בדרך השאילה דברים קטנים וקלים שנאצלין מעקרן כמו שתפרי הנושר הוא דבר מועט בהיקש אל הנשאר באילן ועי' ביפ"ת, ובברכות נ"ז ב' נמנו חמשה דברים שהן אחד מששים אש וכו' דבש וכו' שבת אחד מששים לעוה"ב שינה אחד מששים למיתה חלום אחד מששים לנבואה, והגהתי שלש נובלות וכן נובלת בכל המאמר ועח"נ, וכן איתא בכי"פ לקמן פמ"ד שלש נובלות הן נובלת מיתה וכו', וכן הובא ברקנאטי פ' ויאמר אלהים יהי מאורות וגו' נובלת אורה שלמעלה גלגל חמה נובלת חכמה שלמעל' תורה, וביהודה יעלה גורס שלש נובלות הן נובלת העוה"ב שבת נובלות מיתה שינה וכו' עיי"ש, ופלא שבכי"ל כתוב שלשה תבלים (ובגליון שם אי' נובלות) הן תבלת מיתה וכו' וכן תבלת בכל המאמר, וקשה לפרש תבלים ותבלת מלשון בלל כלו' שיש בשינה מעט ממיתה וכן כולם (ולקמן פמ"ד כי' ו"ז נשמט מאמר זה בכי"ל): 2 אורה שלמעלה. אור הגנוז ועי' לעיל צד 21 ובמ"י שם בד"ה תני אורה וכו': חכמה שלמעלן. מפרש ברקנאטי שם הוא חכמת אלהים הנרמזת במלת בראשית ונובלת שלה היא תורה שבכתב, וביפ"ת פי' חכמה של מעלה חכמת העליונים והשכלותיהם: 3 מן סיטרוי. מצדדיו, וס"ל אדה"ר דיפרוסופון בראו וניסרו וכו' ועי' לעיל צד 55 ובמ"י שם: 4 עילעא אחת. תרגום צלע עילעא, וכן ת"א ונסיב חדא מעילעוהי (ובתר"י א' מוסיף היא עילעא תליסרית דמן סטר ימינא), ולפי הגי' שלפנינו תרגם כאן רק מלת צלע לפרש הכתוב, ומדייק תחתיה אכ"כ אלא ויסגר וכו' תחתנה בכנוי לשון רבים (לפי הדרש) שסגר בשר תחת שתי צלעות במקום הצלע שלקח מביניהן: 5 א"ר חננא וכו'. בלקח טוב הגי' א"ר חנינא בריה דרב אבא ועח"נ: 6 נברא הסטן. יצר הרע, וכתיבת סטן בסמ"ך עי' במ"י לעיל צד 28 בד"ה מן הסערה, ובא"א הגיה כיון שנבראת חוה ועח"נ: בנהרות וכו'. ואינו מדבר בבריאת האדם: 7 נוה לתחתיתו. דורש תחתנה תהת נה שעשה לו נוי להתחתיתו שאינו נפנה מן הצד כבהמה אלא מלמטה כדי שלא יהא מתבזה, ונוה כמו נאה, ובמ' קהלת הגי' רבי נחמן בר' יצחק אמר עשה לו נוי וכו'. ובמ' קהלת מ"ב ליתא שם האומר והגי' שם ומותר האדם מן הבהמה וכו' שעשה לו הקב"ה שלא יתבזה כבהמה וכו' (ומשם הועתק כל המאמר בילק' קהלת ר' תתקס"ט, ובטעות נסמן שם בצדו ב"ר): 8 רבין יניי ור' יני וכו'. במ' קהלת הגי' ר' ינאי ור' יודן חד אמר עשה לו מנעול וכו' ר' לוי ור' אמי חד אמר עשה לו קבורה וכו', ובמ' קהלת מ"ב ג' ר' אילא ור' אמי חד אמר עשה לו אפיפורין וכו' ר' יוחנן ור' ינאי חד אמר עשה לו תכריכין וכו' ועח"נ, וקשה לברר שמות האומרים, ולפי הגי' שלפנינו משמע רבין אמר שנחלקו יניי ור' יני חד אמר וכו' ועוד אמר שנחלקו ר' אילא (ועי' במ"י לעיל צד 62 בד"ה אמר ר' ליה) ור' אמי חד אמר וכו', וקשה לקיים גי' זו ולפרש שכוונו כאן לר' ינאי זעירא ולר' ינאי בי ר' ישמעאל ועי' מבה"י ק"ד א', ושר' אבין או רבין אומר בשם ר' אילא נמצא פעמים רבות ועי' מבה"י ע"ה ב' ואגה"א ח"ג צד 401 ועי"ע שם ח"ב צד 159: מנעול וכו'. דורש ויסגר שעשה לו מנעול שבית נקובתו סגור בבשר ודורש בשר תחתנה ואפיפודין כבוש עליו כלו' עצמות העגבות שעולין מזה ומזה ע"ג הנקב כדי שלא יצטער בשעה שיושב וחרנה אמר עשה לו כסתות כלו' בשר העגבות שמונח תחתיו כמו כר וכסת ועמ"כ, ואפיפודין פי' שרפרף ועי' לעיל צד 13 ובערוך ע' אפיפודין, ובמ' קהלת בד"ו הגי' מנעול ואפופודין כפוי עליו שלא יהא מתבזה כבהמה וחד אמר עשה לו כסתות לתחתיתו שלא יהא מצטער בשעת ישיבתו, ובמ' קהלת מ"ב אפיפורין פרוסה על רגליו וחד אמר עשה לו כסות (ובילק' קהלת מוסיף שלא ישב ויצטער): 9 חד אמר וכו'. ודרשו ויסגר בשר התחתנה שהגוף נסגר תחתיו כלו' בארון ח"א בקבורה וח"א בתכריכין, ובמ' קהלת מ"ב נהפך סדר המאמרים ח"א עשה לו תכריכין וח"א עשה לו קבורה, ובמ' קהלת נשתבש חד אמר עשה לו קבורה וחד אמר עשה לו ארון וחד אמר עשה לו ארון ותכריכין, ושם מיותר וח"א עשה לו ארון ועיי"ש

ו עשה לו תכריכין: מטרונה שאלה את ר' יוסי אמרה לו למה בגניבה, אמר לה משל אם הפקיד
אדם אצלך אונקיה אחת של כסף בחשיי והחזיר לו ליטרה של כסף בפרהסיא זו גניבה, אמרה לו ולמה
במטמוניות, אמר לה בתחילה בראה לו וראה אותה מליאה רירים ודם והפליגה ממנו חזר ובראה לו פעם
שנייה, אמרה לו מוספת אני על דבריך, אמורה הייתי להינשא לאחי אמה ועל ידי שגדלתי עימו בבית
ז התכעירתי בעיניו והלך ונשא אישה אחרת ואינה נאה כמותי: מעשה בחסיד אחד שהיה נשואי לחסידה
אחת ולא העמידו בנים זה מזה, אמרו אין אנו מועילין להקב"ה כלום, עמדו וגרשו זה את זה, הלך
זה ונשא רשעה אחת ועשתה אותו רשע, הלכה זו וניסאת לרשע ועשתה אותו צדיק, הוי שהכל מן
ח האשה: שאלו את ר' יהושע מפני מה האיש יוצא פניו למטה והאישה יוצאה פניה למעלה, אמר

1 ילקוט שם, ושיר פתרון ל"ס ס', תנח"ב ת"ב ב"מ: 3 לקמן פ"ח: 4 נדה ל"א ב', אדר"נ נו"ב פ"ט: סוטה י"א
ב', סמוס רבה פ"א סי' י"ד:

1 מטרונה] פוב, ינא ח', מטרונה אחת דא' | לר' יוסי ו, את ר' יוסי הגלילי א' | אמרה לו לי' פוא'בי | גניבה הא'ר,
גנבה ו | ילה דפוא') לו ל | 2 אצלך] לידך ד | אונקיה] פח, יא דוי, אונקי כ, אוקיא א' | אתת] פוהא',
לי דכי | בחשיי] ו, בחשאי דא'י, לי חב | ותחזיר ח] ותחזירה ל, והחזרת דא'י, ואת מחזרת רי |
ליטרא | כסף] והא'בר, זהב די | ולמה] וכי, למה דפא' | 3 במטמוניות] פוא'בריי, ויות דרי, ויס ח
בראה] בוראה ל | וראה — ודם] וראה אותה רירים ודם ל, וראה.. מלאה רירין ודם דפ, וראה אותה ד'תי,
ונתכאירה (ונתכעירה א') כפניו וא' | 4 שנייה] כי ד | להנשא | אימה ו, אמא כי | שנתגדלתי פא' |
עמו | 5 התכעירתי פח, נתכערתי א'י | הלך פ | ונשא] פח, ~ לו דוא'י | אשה לי פח | כמותי]
כמוני ד | מעשה] ומנגר בשר תחתנה האיש מסור ביד האשה בין טוב בין רע ~ פ | נשואי] ח, נשוי דפוא'כי |
6 עמדו] הלכו פ, הלך י | וגרשו — זה] וגירשה י | והלך הוא ח | 7 לרשעה חא'י | אחת לי פ |
ועשת וכ | אותו] אתו ל | הלכה זו] פ... זאת ד, והלכה זו י,... היא ח, לי וא'כ | וזו נשאת וא' |
לרשע] פי, ~ אחד דוא' | ועשת וכ | הרי ח, הוי או' כ | איש י | 8 ופניו פוא'כרי | ואשה פא'י
יוצאה הוא'בי] יוצא ל, יוצא' ד', יוצאת ד | ופניה וא'בי |

בחי' הרד"ל: 1 למה בגניבה. שהפיל עליו תרדמה ולקח אחת מצלעותיו: 2 אונקיה. משקל קטן[1]) וי"ב אונקיות הן
ליטרה אחת, ואודות הגי' אונקי ואוקיא עי' קרויס צד 22: זו גניבה. בתמיה, וכן החזיר הקב"ה לאדם כפלי
כפלים, לקח צלע ממנו בחשאי והעמיד לפניו את האשה בפרהסיא[2]): ולמה במטמוניות. ולמה ברא הקב"ה את
האשה כשהיה האדם ישן ולא כשהוא ער ורואה אותה בשעת הבריאה: 3 וראה אותה. ולא ערבה לו והפליגה
ממנו וחזר ובראה וכו'. וכן איתא לקמן פי"ח בדרש ויאמר האדם זאת הפעם וכו' ר' יהודה בר' אמר בתחלה
בראה לו וראה אותה מליאה רירין ודם והפליגת ממנו וחזר ובראה וכו', והגהתי גם כאן מליאה רירים וכו'
ועה"ג. ומשמע פי' והפליגה ממנו שבשביל יצירה זו והזר ובראה לו פעם שנייה ועי"ע לקמן פכ"ב
האגדות על חוה הראשונה: 4 מוספת אני וכו'. כי היה המעשה שרק ע"י שנתגדלתי עם איש אחד והייתי רגילה
אצלו נתכערתי בעיניו וכל שכן אדה"ר שלא ערבה לו האשה שראה אותה מליאה רירים ודם ונמאסה בעיניו, והגי' לאחי אמה
וכו' איתא גם בדפ"ר וה"ו והיא כבנגון הירושלמי מגילה פ"א ע"ב ב' אם לא ראיתי את שמעון אחי אימא וכו', ואמורה לשון
ייעוד מיועדת הייתי וכן בל"ט האמרת היום וכו' האמירך וכו' (דברים כ"ו י"ז י"ח) ועי' לע"פ גנזי שריפשטין ח"א צד 244 וח"ג
צד 277, והסיפור שלפנינו הוגמתו בסנהדרין שם א"ל קיסר (ועי' בד"ס) לרבן גמליאל אלהיכם גנב הוא דכתיב ויפל ה'
אלהים תרדמה על האדם וכו' אמרה ליה ברתיה וכו' ליסטין באו עלינו הלילה ונטלו ממנו קיתון של כסף והניחו לנו
קיתון של זהב וכו' ולא יפה היה לו לאדה"ר שנטלו ממנו צלע אחת ונתנו לו שפחה לשמשו אמר לה וכו' אלא לשקליה
בהדיא אמרה ליה אייתו לי אומצא דבישרא וכו' ואדה"ר נמי אי הוה שקילה בהדיא הוה מאיסה ליה וכו', ובאדר"נ
שם שאלה זו שאלה מטרונה אחת את ר' יהושע א"ל רבי והלא מתחלת בריאתו של עולם גניבה היתה וכו' א"ל
וכו' מלה"ד לאחד שנטל ליטרא אחת של בשר וכו' והיה בה עצם ואמר לטבח הא לך עצם זה ותן לי בשר תחתיו
וכו' כן וכו' אדה"ר נטל ממנו עצם ונתן לו בשר תחתיו וכו' ולא עוד אלא כל זמן שאדם רואה תינוקת מלאה דם
לא במהרה הוא נושא אותה וכו' ולא עוד אלא כל זמן שהאשה מתגדלת עם האיש לא במהרה הוא נושא אותה
וכו' אמרה לו רבי פייסתני אף אני נתגדלתי עם בן אחי אבא ובשביל שנתגדלתי עמו לא רצה וכו' ונשא אשה
אחרת כעירה ממני ועיי"ש בהערות רש"ש: 5 מעשה בחסיד וכו'. לפי התוספה שבכי"ם מביא סיפור זה לראיה
שהאיש מסור ביד האשה והורס ויסגר בשר תחתנה לשון לא תסגיר עבד וכו' שהסגיר בשר כל איש תחת יד
האשה ועי' גם בי"ת: שהיה נשואי. ובי"ת גם בכי"ח ומשקלו מורכב מפעלי ל"א ול"ה, וכמו כן איתא בתוספתא
יבמות פי"ה נשאוי: 7 ועשתה אותו רשע. בכי"ל כתוב כאן אתו והגהתי אותו כמו בפסוק ועי' צד 25 ובמ"י שם:
8 שאלו את ר"י. כל המאמר עד סוף הפרשה הובא כאן בדרש הפ' ויקח אחת מצלעותיו משום שהענין התשובה
על השאלות הראשונות הוא שחוה נבראת מן הצלע, וכאן נמנו י"א שאלות ששאלו את ר' יהושע, ובנדה שם
איתא שאלו תלמידיו את ר' דוסתאי ברבי ינאי מפני מה איש מחזר על אשה ואין אשה וכו' משל לאדם שאבד
לו אבידה מי מחזר על מי בעל אבידה מחזיר על אבידתו (ועי' קידושין ב' ב' התניא ר"ש אומר מפני מה אמרה
תורה כי יקח איש אשה וכו' מפני שדרכו של איש להזר על אשה ואין דרכה של אשה וכו' משל לאדם שאבדה
לו אבידה וכו') ומפני מה איש פניו למטה (פירש"י בשעת תשמיש) ואשה פניה למעלה כלפי האיש זה ממקום
שנברא הו ממקום שנבראת ומפני מה האיש מקבל פיוס ואין האשה וכו' זה ממקום שנברא וכו' מפני מה אשה
קולה ערב ואין איש קולו וכו' זה ממקום שנברא וכו', ובאדר"נ שם פ"ט נסדרו כל השאלות שלפנינו בשינוים שונים
בסדר המאמרים ובגנונם: האיש יוצא וכו'. מפרש בפי' ב"ר כ"י איש יוצא ממעי אמו ופניו למטה מביט למקום
בריותו האדמה אשר לוקח משם והאשה מבטת למקום בריותה לאיש שנבראת הימנו וכו', וכן איתא בשמו"ר שם
אם בן הוא וכו' א"ר תנוי' כיון גדול מפר להם אם פניו למטה דעו שהוא זכר שמביט באמו בארץ שממנה נברא

[1]) οὐγκία. [2]) παρρησία.

להם האיש מביט למקום ברייתו והאשה למקום ברייתה. ומפני מה האשה צריכה להתבסם והאיש אינו צריך להתבסם, אמר להם אדם נברא מאדמה והאדמה אינה מסרחת לעולם. אבל חוה נבראת מעצם, משל אם תניח בשר ג' ימים בלא מלח מסריח הוא מיד, ומפני מה האישה קולה הולך ולא האיש, אמר להם משל אם תמלא קדירה בשר אין קולה הולך, כיון שתתן בתוכה עצם אחד מיד קולה הולך, ומפני מה האיש נוח להתפתות ולא האשה, אמר להם אדם נברא מאדמה, כיון שאת נותן עליה טיפה שלמים מיד היא שותה אותה, וחוה נבראת מעצם אפילו את שורה אותו כמה ימים במים אינו נשרה, ומפני מה האיש תובע באשה ואין האשה תובעת באיש, אמר להן משל למה הדבר דומה לאחד שאיבד אבידה והוא מבקש אבידתו ואבידתו אינה מבקשתו. מפני מה האיש מפקיד זרע באשה ואין האשה מפקדת באיש זרע, אמר להן לאחד שהיה בידו פיקדון ומבקש אדם נאמן שיפקידנו אצלו. מפני מה האיש יוצא וראשו מגולה והאשה יוצאה וראשה מכוסה, אמר להם לאחד שעבר עבירה והוא מתבייש מבני אדם לפיכך היא יוצאה מכוסה. מפני מה הן מהלכות אצל המת תחילה, אמר להן על ידי שגרמו מיתה לעולם לפיכך מהלכות הן אצל המת תחילה ואחריו כל

8 לקמן פל"ד וס"ג: 11 ירוש' סנהדרין פ"ב ה' ג', סנהדרין כ' א':

1 להן ו | ברייתו] שנברא ו, והאשה] פי ווג', והאשה מבטת דא'בר | מפני ו | להתבסם דפיא'] ליתבסם ל' ליתבשם י | והאיש אין צריך] וא'בי, ואין האיש צריך ד ולא האיש פ 2 להתבסם] להתבשם י ~ פ | להן ו והאדמה אינה] ואינה פו | לעולם ~ פי | אבל חוה] וחוה 3 בשר] ~ למה הדבר דומה ה (וכו' בכמו) | ג' ימים] ד'י, שלשה ימים דוא'ב ~ פ | מיד הוא מסריח דוא'ב מיד מסריח הי מסריח פ | מפני בי אשה י | ולא * האיש דפ] ולא האיש ל והאיש אין קולו הולך א'בי ואין האיש קולו (קולו שלאיש ו) הולך וה 4 את הקדירה י | וכיון וא'בי | שאתה (ושאת בי) נותן והא'בי | לתוכה | אחד] פי ~ הא'בי 5 ומפני] פוהא' מפני דבי | ולא האשה] פ ואין האשה נוחה להתפתות דוהא'בשי | מן האדמה א'ב וכיון דא' | 6 עליה] לתוכה וא'בי | טיפה מים ו טיפה (ושפה ב) אחת של מים חבי | שותה * אותה] שותה אתה ל, נשרית לדהא'י, נשורת ב נישורת ו נשרת ושותה אותה פ | אפילו] ואפילו ד | ימים] פעמים י | 7 נישור וא'י, נשור ב | מפני ובי | את האיש פב | להן ו להם דא'בי | משל ~ דומה ~ פו 8 שאיבד] ד'ו, שאבד דפהא'בי | הוא פובי | ואבידתו * אינה ד'ו] ואבידתו אינו ל ואין אבידתו פ | ומפני פא' 9 באיש זרע] זרע באיש | להם דוא'י | לאחד] אמשול לכם משל ~ ל'הא' | שהיה] שיש ו | פיקדון] פקדון דפהא' מבקש י. ומבקש לו ח | נאמן ל'דפוא'ד'ן ~ להבר' | 10 * שיפקידנו דפוא'ד] שיפקידנו ל' שיפקדנו חבי מפני] ובי. ומפני דפא' | וראשו] ראשו ד | יוצאה וראשה חבי ראשה ד. ~ פא' | להן ד | לאחד] משל ~ א' 11 *מבני דפי] מפני ל. מפני בני ח היא ל | * יוצאה] יוצא ל | מכוסה] ח וראשה ~ דפא'בי | מפני] בי ומפני דפוא' | הולכות וא'ב | 12 אמר להן] אמר להם ד, ל' פוא'בי | על ידי שגרמה פ מפני שהן גרמו א', לפי שהן הביאו י | לפיכך — תחילה] לפיכך הן מהלכות אצל המת תחלה דב לפיכך הן מהלכות תחילה (הולכות תחלה א') אצל המת וא', ל' פי | ואחריו — וימשוך ל' פי |

וכשהוא פניו למעלה היא נקבה שמבטת בבריותה בצלע שנ' ויקח אחת מצלעותיו ובפסקתא שם פ"ח וכו' בן פניו למטה בת פניה למעלה ויש להשיב על אגדה זו ועי' בעין יפה וברקת שם מפרש המאמר האשה הופכת בדרך ומדברת עם אדם ופניה כלפי האיש והאיש פניו כלפי האדמה וגו' ובאדר"נ תני מפני מה האשה מסתכלת באיש והאיש מסתכל באדמה אלא שהאשה מסתכלת בברייתה והאיש מסתכל בברייתו: 1 צריכה להתבסם וכו' באדר"נ האשה מתקשטת ואין האיש מתקשט וכו' שהאשה נבראת מן האיש וכו' מה הבשר הזה אם אין את נותן בו תבלין כל צרכו הוא מבאיש כך היא האשה אם אינה מתקשטת מבאשת והאדמה אינה מבאשת כך הוא האיש: 3 אם תניח בשר וכו'. וכן המשל בשאלות ששאל אנטונינוס את רבינו הקדוש פר"ד שים בשר בלא מלח ג' ימים הרא יסריח: קולה הולך. קולה צלול והולך למרחוק יותר מקול האיש ועי' ברקת שם ובאדר"נ תני מפני מה האשה קולה הולך וכו' משל וכו' לקדירה שהיא מלאה בשר ואין בני אדם יודעים מה בתוכה ואם היה בה עצם קולו הולך ובני אדם יודעים מה שבתוכה וכו': 5 נוח להתפתות. מפויס ובאדר"נ תני עצם מעצמו מפני מה האשה קשה להתפיים והאיש נוח להתפיים אלא שהאשה נבראת מן העצם וכו' מה עצם אפילו אתה נותנו בתוך המים וכו' מה אדמה כיון שאתה נותן עליה טיפה של מים והיא נשרת כך הוא האיש: 6 שותה אותה. בכי"ר כתוב שותה אתה (וצ"ל אותה) ומוגה בכי"י נשרית וכו' שנחלפות שונות הן ושתיהן בגי' כי פ נשרת ושותה אותה ועי' גי' כי"ר כמו שהאדמה שותה מיד טיפה של מים כך האיש מתקבל מיד דבר פיוס: 7 האיש תובע וכו'. וכ"ה באדר"נ והוא בקיי' תשארת בגיה שם מפני מה איש מחזר על אשה וכו'. 9 ומבקש אדם נאמן בכי"ר כתוב נ א מן; בכי"י כתב הסופר וכן הגהתי ועי' ג' ונעם השארת שהאשה ג"כ תפקיד זרע באיש כדי שתהא גופו נהנה בזרעה כמו שהיא נהנית ומשני שהאשה היא נאמנת כי שומרת זרעו ותחזיר לו זרעו ממש והוא הולד ולא תמירנו אבל האיש אינו נאמן שהאיש מוציא זרעו מנשים ועי' ביפ"ת ובאדר"נ תני מפני מה האיש נותן בזו אשה ואין האשה נותנת בזו איש משום שהוא בידו פקדון והיה מבקש אדם להפקידו: 10 וראשה מכוסה באדר"נ מפני מה האשה מכסה את ראשה וכו' משל לאדם שעבר עבירה ומתבייש מן הבריות שקלקלה כך קלקלה חוה וגרמה לבנותיה שיכסו את ראשיהן: 11 אצל המת תחילה בירוש' שם איתא אית תנוי תני הנשים מהלכות תחילה והאנשים אחריהם ואית תני אנשים תחילה והנשים אחריהם מאן דאמר הנשים תחילה שהן גרמו מיתה לעולם ובריתא בבבלי סנהדרין שם מקום שנהגו נשים לצאת אחר המטה יוצאות לפני המטה יוצאות. ר' יהודה אומר לעולם נשים לפני המטה יוצאות וכו'. ומביא כאן ראיה מקרא ואחריו כל אדם ימשוך שכתוב אחר וילא ינקבות

אדם ישופך (איוב כא לג). ומפני מה ניתן לה מצות נידה, על ידי ששפכה דמו שלאדם הראשון לפיכך ניתן לה מצות נידה. מפני מה ניתן לה מצות חלה אמר להן מפני שקילקלה את אדם הראשון שהיה חלתו שלעולם לפיכך ניתן לה מצות חלה. ומפני מה ניתן לה מצות נר שלשבת, אמר להן על ידי שכיבת נשמתו שלאדם הראשון לפיכך ניתן לה מצות נר שבת:

פרשה יח

א׳ ב כב ויבן יי׳ אלהים את הצלע וגו׳ ר׳ אלעזר בשם ר׳ יוסי בן זימרא ניתן בה בינה יתר מן האיש דתנינן תמן בת אחת עשרה שנה ויום אחד נדריה נבדקין, בת י״ב שנה ויום אחד נדריה קיימין ונבדקין כל י״ב. בן י״ב שנה ויום אחד נדריו נבדקין, בן י״ג שנה ויום אחד נדריו קיימין ונבדקין כל י״ג שנה. ר׳ ירמיה בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק אית דמחלפין, דרכה שלאשה להיות

1 ירוש׳ שבת פ״ב ה״ו נ׳, תנחומא ת״ב נח ס״י ל׳ מצורע סי׳ י״ז, תנחומא נח סי׳ א׳ מצורע סי׳ ט׳: 3 לעיל צד 126: 6 נדה מ״ה נ׳:

1 מפני י | להם ואב | ** מצות] במצות ל | נידה – חלה] נידה (נדה ב) ומצות חלה וב | על ידי] מפני א׳, יפי י. אמר להם לפי ח | דמו הראשון] דם אדם פ | 2 לפיכך – נידה ל׳ פי | מפנין] מפני י, ומפני דפאי | אמר להן] וב, ל׳ דפי | מפני] ג, על ידי דפאבי | לאדם ב, לו לאדם א׳, אדם וי | 3 שהוא פי | חלתו] פ, נפר – דוהא׳בי | לפיכך – חלה ל׳ פי | להם ב | מפני י | להם ב | נר שבת דוא׳בי, הדלקת נר בשבת ח | אמר להן] אמר להם הא׳, ל׳ פבי | 4 שכיבת] והב, שכבת י, שכיבתה ד, שכבתה א׳, נשמת אדם פ, נרו (נר ב) של אדם הראשון ואב, נשמתו של אדם שקרוי נר יי נשמת אדם י | לפיכך—שבת ל׳ י | נתן ו | נר] הדלקת נר ח | 5 זימרא] יא׳, זמרא דפב | בת בינה] בינה באשה וב, בה בינה באשה א׳ | 6 דתנן פ, דתניא א׳ | תמן ל׳ | בת] תינוקת ל׳ | אחת עשרה] י״א הא׳ | י״ב] ד׳חא׳, שתים עשרה דוא׳ | שנה] והא, ל׳ ד | 7 ונבדקין — י״ב ל׳ ח | י״ב] שתים עשרה דו | בן] ה, ובן פוא׳, אבל לזכר בן ד, תינוק ל׳ | י״ב] ד׳ח, שתים עשרה פו, שנים עשרה ד | שנה ל׳ וא׳ | ובן א׳ | י״ג] ד׳הא׳, שלש עשרה דא׳ | שנה ויום אחד] ח, שנה ויום א׳ א, ל׳ ד | 8 ונבדקין — שנה ל׳ ח | י״ג] ד׳א, שלש עשרה דב | שנה] א׳ב, ל׳ דא׳ | בר — יצחק] בר ר׳ יצחק ו, בר יצחק א׳, ל׳ פ | * דמחלפין דהא׳] דמחלפון ל | ** דרכה] דירכה ל |

ובל׳ וכו׳ ובמנו לפ״ד ולפנינו אין מספר שדרשו נשים הולכות לפניו אין מספר כמו שהובא בפי׳ ב״ר בשם הירושלמי ועי׳ ביפ״ת שגם הרמ״ע כתב במעינה י״ג (עי׳ במ״י לעיל צד 97) שלפניו אין מספר אלו הנשים, ובאדר״נ הגי׳ מפני מה הנשים יוצאות בתחלה לפני המטה מה הן אומרות אנו גרמנו לכל באי עולם שיבאו לכאן: 1 ומפני מה ניתן לה וכו׳. בירוש׳ שבת שם על שאינן זהירות בנדה וכו׳ אדה״ר דמו של עולם דכתיב ואיד יעלה מן הארץ וגרמה לו חוה מיתה לפיכך מסרו מצות נדה לאשה ובחלה אדה״ר חלה טהורה לעולם היה וכו׳ (ועי׳ במ״י לעיל צד 126) וגרמה לו וכו׳ לפיכך מסרו מצות חלה לאשה ובהדלקת הנר אדה״ר נרו של עולם היה שנ׳ נר אלהים נשמת אדם וגרמה לו וכו׳ לפיכך מסרו מצות הנר לאשה. ובתנחומא מ״ב נח ולמה נצטוו הנשים על המצות הללו וכו׳ שאדם היה תחלת בריותו של עולם ובא (וצ״ל ובאתה) חוה ושפכה דמו על ששמע לה שנ׳ כי עפר אתה וכו׳ אמר הקב״ה תנתן לה מצות דם הנדה שיתכפר לה על אותו הדם ששפכה ומצות חלה למה וכו׳ ומצות הנר לפי שהיה אדם נרו וכו׳ ובאתה חוה וכבתה אותו אמר הקב״ה ינתן לה מצות הנר כדי שיתכפר לה על הנר שכבתה וכו׳, ושם גם מצורע ולמה נמסרו לאשה אמר הקב״ה היא כבתה נרו של עולם וכו׳ לפיכך תשמור מצות נר וכו׳ היא טימאה חלתו של עולם זה אדה״ר וכו׳ היא שפכה דמו של אדה״ר והיא מתחייבת שתשפך דמה שנ׳ שופך דם האדם וכו׳ תשמור נדתה שיתכפר לה וכו׳ ועי״ע תנחומא נח שם. ובאדר״נ הגי׳ מפני מה מסרו מצות נדה לאשה ולא מסרו אותה לאיש אלא שהיה אדה״ר דמו של הקב״ה באת חוה ושפכתו לפיכך מסרו וכו׳ כדי שיתכפר על הדם ששפכה מפני מה מסרו מצות חלה לאשה ולא לאיש אלא שהיה וכו׳ חלתו של הקב״ה טהורה וטמאתו לפיכך מסרו וכו׳ כדי שיתכפר על החלה שטמאתו מפני מה מסרו מצות הנר לאשה ולא לאיש אלא שהיה אדה״ר נרו של הקב״ה היה מאיר לכל באי עולם וכיבתו לפיכך מסרו וכו׳ כדי שיתכפר על הנר שכיבתה, ועוד שם כגנון אחר אדם דמו של עולם היה וכו׳ ועי׳ בהערות רשד״ם:

פרשה יח. בכ״א א׳ פרש׳ י״ז, ובכ״א כ׳ חסר ראש הפרשה ומתחיל במלות נבדקין בת שתים עשרה ויום א׳ נדריה קיימין וכו׳ ועי׳ מ״מ לעיל ריש פי״ז: 5 ניתן בה בינה יותר וכו׳. דורש ויבן לשון בינה, ומביא ראיה ממשנה נדה שם בת י״א שנה וכו׳ בן י״ב שנה וכו׳ הרי האשה קודמת לאיש שנה אחת להבין לשם מי נדרה, ובגמרא שם גרסינן ת״ר אלו דברי רבי ר״ש בן אלעזר אומר דברים האמורים בתנוקת בתנוק אמורים דברים האמורים בתנוק בתנוקת אמורים אמר רב חסדא מ״ט דרבי דכתיב ויבן וכו׳ מלמד שנתן הקב״ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש ואידך ההוא מיבעי ליה לכדריש לקיש דאמר ר״ל משום ר״ש בן מנסיא ויבן וכו׳ את הצלע אשר לקח וכו׳ ויביאה אל האדם מלמד שקלעה הקב״ה לחוה והביאה אצל אדה״ר שכן בכרכי הים קורין לקלעיתא בנייתא ור״ש בן אלעזר מ״ט א״ר שמואל בר רב יצחק מתוך שהתינוק מצוי בבית רבו נכנסת בו ערמומית תחילה. וכן פירוש כאן ר׳ ירמיה בשם ר׳ שמואל וכו׳ אית דמחלפין כלומר דבן י״א שנה ויום אחד נדריו נבדקין וכו׳ בת י״ב שנה ויום אחד נדריה נבדקין וכו׳ לפי שהאיש ממהר לבא לכלל בינה דרכה של אשה וכו׳ ודרכו של איש וכו׳ ולמד בינה מבני אדם והדרש ויבן כ״ל כהר איבו וכו׳ קישטה ככלה וכו׳ ועי׳ במ״כ ויפ״ת, והגי׳ שלפנינו מסכמת עם סגנון המשנה אלא שאיתא שם ונבדקין כל שלש עשרה, ובדפוסים שינו הלשון אבל לזכר בן וכו׳ ונשתבש שם בן י״ג נדריו קיימין, ובשיטות הקדיקו לשון המשנה בכ״ש וכ״ג, וגם קיטע בכ״ש ובן שתים עשרה שנה ויום אחד נדריו וכו׳, ובן בכ״ו

יושבת בתוך ביתה ודרכו שלא״ש להיות יוצא לשוק ולמד בינה מבני אדם, ר׳ איבו ואמ׳ לה בשם ר׳ בניה ותני לה בשם ר׳ שמעון בן יוחי קישטה ככלה והביאה לו, אית אתרין אמרין לקלעיתא בנייתא, אמר ר׳ חמא בר׳ חנינא מה את סבור שמתחת חרוב אחד או מתחת שקמה אחת הביאה לו אלא משקישטה בכ״ד תכשיטין ואחר כך הביאה לו ההד״ בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתיך אודם פטדה ויהלום תרשיש [שהם וישפה ספיר] נופך וברקת וזהב מלאכת תופיך ונקביך בך ביום הבראך כוננו (יחזקאל כח יג). רבנין ור׳ שמעון בן לקיש רבנין אמ׳ עשר ור׳ שמעון בן לקיש אמר י״א, [ר׳ חמא בר׳ חנינא אמר י״ג]. ר׳ חמא בר׳ חנינא ור׳ שמעון בן

1 ירוש׳ שבת פ״י ה״ב ג׳, שבת ל״ד ב׳, נדרים ס״ה א׳, עירובין י״ח א׳, נדה מה, לעיל לד 67, תנחומא מ״ב וירא סי׳ א׳ ובפ׳ ד׳ חיי שרה סי׳ ג, תנחומא וירא סי׳ א׳, מדרש קהלת ס׳ סוף ללכת (ז׳ ב׳), מדרש תהלים כ״ה סי׳ י״א, אדר״נ נו״א פ״ד ט״ב פ״ט, כלה רבתי פ״א : 3 ילקוט ר׳ כ״ד, תנחומא מ״ב חיי שרה שם כי תשא סי׳ י״ט, תנחומא כי תשא סי׳ ט ז, פיוט רבה פמ״א סי׳ ה׳, שיר השירים רבה פ׳ נפת (ד׳ י״א): 4 בבריתא דל״ב מדות מדה י״ז, ב״ב ע״ה א׳, ויקרא רבה פ״כ סי׳ ב׳, פסיקתא פ׳ פרה (ל״ז א׳) ועי׳ שם פ׳ אחרי מ״ת (ק״ע ב׳), פסיקתא רבתי פ׳ פרה (ס״ג א), תנחומא מ״ב חיי שרה סי׳ ג׳ אחרי מ״ת סי׳ ג׳ מקץ סי׳ י״ז, תנחומא אחרי מות סי׳ ג׳, מ״רש קהלת ס׳ מי כהחכם (ח׳ א׳), אדר״נ סוף פי״ב:

1 ודרכו—להיות] תא, דרכו.. דכ, והאיש פ | 2 בניה] פ, בנייה ד, בנאהן | והוא תני | ולומד א²ב | והביאה] פי, ואח״כ הביאה דואב | לו] אצלו ח | אמרין] דקריין דא², ירין ב, ירן א¹, דאמרינן דקריין ן | °לקלעיתא] לקלעהא ד | 3 בנייתה ן, בניתא א¹ב | בר׳] ד¹כ, בר דוא | מה ל׳ | שתחת ן | מתחת] א¹בי, תחת ן, ל׳ דא² | 4 קשטה א³, משקישט לה ן | עשרים וארבעה ן | תכשיטין] וכ, מיני תכשיטין דא²י.. קישוטין א¹, .. קישוטין ר² | °ואחר] אחר ד | לו] ~ לאדם א | *כל—כוננו] כל.. מסוכתך אודם פטדה וגו׳ ד, כל.. מסוכתך א¹ב, ל׳ פו | 6 *רבנין—לקיש] רבנן.. לקיש ד, רבנן וריש לקיש וכ, רבנין ור״ל א¹, ר׳ שמעון בן לקיש ורבנין ל, ל׳ פא² | °עשר] י׳ ד | 7 וריש לקיש פוכ, ור״ל א¹, ריש לקיש ר¹, ור׳ שמעון ד | אחד עשר פר³, חד כרי א³, חד כר א¹ | *ר׳ חמא — י״ג] ר׳ חמא בר חנינא אמר י״ג ך, ר׳ חמא בר.. תלת כרי א², ר׳ חמא א׳ שלש עשרה פ, ר׳ לוי בשם ר׳ חמא בר׳ חנינא אמ׳ י״ג ל°, ל׳ לדוא¹ב | *חמא דואבר¹] חננא לפ | בר׳] ד¹כ, בר דפוא¹ |

ובן שתים עשרה ויום אחד נדריו נבדקין כ ו ל׳: 1 ר׳ איבו וכו׳. בירוש׳ שם הובא לראיה למאמר ר׳ אבהו בשם ר׳ יוסי ב״ח הגודלת חייבת משום בונה וג׳ שם ואתיא כההיא דאמר ר׳ י ו ח נ ן ב ש ם ר׳ ב נ י י ה באתרין צווחין לקלעיתא בנייתא, ובבבלי שבת שם א״ר אבהו וכו׳ גודלת וכו׳ משום בונה וכי דרך בנין בכך אין כדדרש ר׳ ש מ ע ו ן ב ן מ נ ס י א ויבן ה׳ אלהים את הצלע מלמד שקילעה הקב״ה לחוה והביאה אצל אדם שכן בכרכי הים קורין לקלעיתא בניתא, וכן בברכות ועירובין שם למ״ד פרצוף מאי ויבן לכדר״ש ב״מ דדרש וכו׳ ויבן וכו׳ מלמד שקלעה וכו׳ שכן וכו׳ לקלעיתא בנייתא, ובנדה שם דאמר ר י ש ל ק י ש משום ר״ש ב״מ ויבן וכו׳ ועי׳ בהערה הקודמת, ולעיל צד 67 איתא א״ר ש מ ל א י מצינו שהקב״ה וכו׳ מבשם כלות דכת׳ ויבן י״י אלהים את הצלע, וכן במ׳ תהלים שם א״ר שמלאי מצינו וכו׳ שנ׳ ויבן וכו׳ מלמד שקילעה הקב״ה את חוה וכו׳ שכן בכרכי הים קירין וכו׳, וגם בתנחומא מ״ב וירא סי׳ א׳ איתא א״ר ש מ ל א י מבקש אתה לידע וכו׳ קישט את הכלה שנ׳ ויבן וכו׳ (ובתנחומא וירא סי׳ א׳ נוסף עוד שכן בכרכי הים קורין לכלה בונה). ושם סי׳ ד׳ קישטה והביאה לאדם שנ׳ ויבן וכו׳ מהו ויבן א״ר א ב ה ו בערביא קורין לגדילתא בנייתא וכו׳ ועיי״ש חיי שרה סי׳ ב׳, ובמ׳ קהלת שם א״ר ב ר כ י ה וכו׳ ויבן וכו׳ מלמד שקילעה וכו׳ שכן בכרכי וכו׳ לקלעיתא בנאיתא. ועוד שם מצינו שתקב״ה וכו׳ מקשט כלות דכת׳ ויבן וכו׳ ר׳ י ו ח נ ן אמר בנאה וקשטה והראה לו, ובאדר״נ נו״א שם הובא הדרש כהמאמר שוב מעשה בר׳ י ה ו ד ה ב ר א ל ע א י שהיה יושב ושונה וכו׳ וג׳ שם אמר להם וכו׳ מצינו בהקב״ה שנתעסק בכלה שנ׳ ויבן וכו׳ שכן קורין בכרכי הים לכלה בנאיתה מכאן שתקנה הקב״ה לחוה וקשטה ככלה והביאה אצל אדם וכו׳ ועיי״ש נו״ב פ״ח ובמדרש הגדול עמוד 82 ובהערות רשו״ש ועיי״ע באגה״ת ח״ב צד 108: 2 אמרין לקלעיתא וכו׳. קורין בנין לקליעת שער, ובתנחומא וירא שם נשתבש קורין לכלה וכן באדר״נ, אבן גם בפי׳ ב״ר כ״י מפרש לקלעיתא לכלה שהיא מקושטת ומקולעת: 3 א״ר חמא בר׳ חנינא. במ׳ קהלת שם הגי׳ א״ר א ב ה ו שמא תאמר מתוך חרוב אחד או מתוך שקמה אחת הראה לו אלא מאחר שקשטה בכ״ד מיני תכשיטין ואח״כ הראה לו שנ׳ ויביאה אל האדם. ובתנחומא מ״ב חיי שרה שם א״ר אבהו בערביא קורין וכו אתה סבור שמא הביאה לו תחת זית או תחת תאנה אמרו רבותינו שלש עשרה חופות עשה הקב״ה לאדם וחוה שנ׳ בעדן גן וכו׳ א״ר ל ו י ב ש ם ר׳ ח מ א ב ר׳ ח נ י נ א עשר הקב״ה לחוה בעשרים וארבעה תכשיטין ולא עוד אלא שאחז בידה והוליכה אצל אדם וכו׳, וכ״ד תכשיטין הן האמורים בספר ישעיה ביום ההוא יסיר י״י את תפארת העכסים והשביסים וכו׳ (ושם ג׳ י״ח—כ״א נמנו כ״א תכשיטין, ושלשה מוזכרים בפסוק כ״ד שם ועי׳ אגה״א ח״א צד 364). וכן הדרש בשם ריש לקיש בתנחומא מ״ב כי תשא שם פ׳ ויתן אל משה כ כ ל ת ו וגו מה הכלה הזאת מתקשטת בעשרים וארבעה תכשיטין וכו׳ (בתנחומא ובשמו״ר שם הגי׳ מיני תכשיטין ועת״צ׳ ובשהש״ר פ׳ נפת תטפנה שפתותיך כלה מה כלה זו מתקשטת וכו׳ ואם חסרה תיסור דבר אחד מהן אינה כלום וכו׳, ור׳ חמא ב״ח מביא ראיה מפסוק בעדן גן וכו׳ שדרשיהו לענין החופות שעשה הקב״ה לאדה״ר, ומשם ילין ג״כ שקישט את חוה ככלה הנכנסת לחופה, וז״ל הברייתא דל״ב מדות מדה י״ז מדבר שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במקום אחר כיצד ויטע ה׳ אלהים גן בעדן ויצמח ה׳ אלהים וגו׳ שמענו שהקב״ה נטע לאדה״ר בג״ע כל עץ וכל מיני מגדים אבל לא מצינו שברא לו הקב״ה חופות של זהב ואבנים טובות ומרגליות והיכן שמענו בשעה שנאמר לחירם מלך צור בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך ועי׳ גם לעיל צד 70, ובדרש זה הפסוק נסדרו כאן גם דעות חז״ל במספר החופות ומעשיהן: 7 ר׳ חמא בר׳ חנינא אמר י״ג. כן הגהתי עפ״י כ״ים וכי״א כ׳ ופי׳ ב״ר כ״ט וכי״א ועי׳ גם בידי״מ ובפי׳ מהרד״ו, וג״ל לדעת רחב״ח ניתוספה לפלוגתא דרבנין ורשב״ל, ולכן לא הגהתי בתחלת המאמר רבנין ורשב״ל ורחב״ח, וגם בב״ב שם רק שתי שטות במספר החופות וגרסינן שם א״ר חמא ב״ח עשר חופות עשה הקב״ה לאדה״ר בג״ע שנ׳ בעדן גן וכו׳ מר זוטרא אמר אחת עשרה שנ׳ כל אבן יקרה, וכמו שהגהתי יש ג׳ דעות כאן ומפורש ג״כ מ״ש כאן רחב״ח ורשב״ל תרויהון וכו׳, והמאמר מסכים בעיקר הדברים

לקיש תריהון אמרין כלל ופרט עשה את הכלל מוספת לפרט והכל בכלל. כל אבן יקרה
מסוכתיך כלל, אדם פטדה וגו׳ פרט, הכל בכלל כל אבן יקרה מסוכתך. ר׳ לוי ור׳ סימון חד
אמר תשע ותרנא אמר עשר. מאן דאמר עשר כרבנין, ומאן דאמר תשע הדין זהב דהכא לית הוא
חופה אתמהא. ר׳ אחא בר חנינא אמר עשה בתלים שלזהב ותיקריות שלאבנים טובות ומרגליות. ר׳
ב 6אלעזר בר כרסנא בשם ר׳ אחא אפילו קורקוסים שלזהב עשה לו: ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי
ויבן כת׳ התבונן מאיכן לברותה, אמר לא נברא אותה מראש שלא תהא מוקרת ראשה, ולא מן

6 לקמן פ״ב, ילקוט ר׳ כ״ו, ילק׳ ישעיה ר׳ רפ״ח (ס״ ח), ילק׳ מכירי ישעיה ג׳ ס״ז, ועי׳ לקמן פפ״ס, דברים רבה כי
כלה (פ״ע כי ״פ), תנחומא פ״ג ופלפ כי ״ח, הנחומא ויפש פי׳ ד:

1 תרוויהון ד׳, תריהון ו, תרויהו א׳ב, תרוייהו א׳ | ועשה את הכלל א׳, נעשה כלל ר | מוסף ור׳, מוסיף אבר׳ | על הפרט ואבר | והכל בכלל ל׳ ר | 2 מסוכתך) ~. מאן דאמ׳ להון ייג יעביד להון תלתא דאמ׳ עשר ולא עביד חד מיניהו ל׳ | ״ור דוא] בר׳ ל, בר פ | 3 תשע] עשר ואב | ותורנה ב, וחד דוא | עשר] תשע וא׳ב, בי א׳ | זהב] פאבר׳, דהב ד, דהבא ו | דהכא ל׳ ו | ״הוא דוא״ר] להו לא׳ר׳ | 4 אתמהא] פו, ל׳ דאב | בר׳ חנינא ב | עשה] ~ לו א׳ב, לה ר | בותלים א׳, יות א׳ | ותקריות פו, ובתי קריות ד, וקתדראות ר, וקתירראות י | 5 כרסנא] פו, סנה ב, ביסנא ד, בינא א | קרקוסים ו, קורקסין ר׳, קורקסים ר׳, יין ב, קורדקיסין א׳ | 6 מהיכן פוחאי, מאין ד | לברותה] ובר׳, לבראותה פחי, לבראתה דא״י (ישעיה) | אמר ל׳ י | לא נברא] פו. לא אברא דחאבים, איני בורא י (שם) | מן הראש | מוקרת דר׳, מיוקרת א׳ר׳, מוקרה פ (וכן בסמוך), מוקפת וכם (וכן בסמוך), מקולת חי (שם), מקלת ל׳, קלתי | ראשי (שם) | לא דו |

ולא בסגנונו עם הפסיקתא פ׳ פרה (ועם המדרשים האחרים שנסדרה בתוכם פסקא דפרה ופסקא דאחרי מות ועם מדרש קהלת שהועתקה בתוכו הפתיחה מי כתחכם מפסקא דפרה). ולשון המאמר שם ר׳ לוי בשם ר׳ חמא בר חנינא שלש עשרה חופות קשר לו הקב״ה לאדה״ר דכתיב בעדן גן וכו׳ כל אבן יקרה מסוכתך ר״ל אחת עשרה ורבנן אמרי עשר ולא פליגי מ״ד שלש עשרה עביד כל אבן יקרה מסוכתך תלת ומ״ד אחת עשרה עביד לתון חדא ומ״ד עשר לא עביד חד מנהון (וצ״ל שתמניה בכי״ל תגיה כן עפ״י הפסיקתא והגיה בסיכום ולא שהיתה לפניו גי׳ אחרת בב״ר כאן ועח״ג). ולפי הסגנון שלפנינו צריך לפרש רבנין דאמרין עשר פ״ל כל אבן יקרה כלל אדם פטדה וגו׳ פרט ואין בכלל אלא מה שבפרט. ורהב״ת ורשב״ל תרויהון אמרין כלל ופרט עשה את הכלל מוספת לפרט ולר״ת ב״ם נעשה הכלל כל אבן יקרה מוסיף ג׳ חופות ולרשב״י מוסיף חופה אחת. וצע״ג היאך נחלקו אמוראי על הברייתא דר׳ ישמעאל בריש תו״כ, ושם שנינו כלל ופרט אין בכלל בר פרט וכלל נעשה כלל מוסף על הפרט. והוחק לפרש שדרשו כן כאלו כתוב כל אבן יקרה מסוכתך אחר אדם פטדה וכו׳. וגם קשה הלשון והכל בכלל ועי׳ במפרשי המדרש: 3 הדין זהב. אדם וכו׳ וברקת וזהב. ובב״ב שם א״ר יוחנן וגרוע שבכולן זהב דקא חשיב ליה לבסוף: 4 אתמהא. וכ״ה בכי״ם ובי״ו. ומלה זו כאן איננה מלת התימה אלא מלת הפלאה ועי׳ לעיל צד 3 צד 36 וצד 44: עשה בתלים וכו׳. בפי׳ ב״ר כ״י גורס ומפרש עשה לה בתלים וכו׳ וקתדראות והיינו ויבן: ר׳ אלעזר בר כרסנא. עי׳ מבח״י ע׳ ר׳ שמעון בר כרסנא, ובפי׳ השני שבפי׳ ב״ר הנדפס מפרש כרסנ׳ זהב בל״י קורין לזהב כרוסנא עושה מלאכת זהב. וגר׳ שלפני בעל פי׳ זה היתה הגי׳ ג״ב בר כרסנא: 6 קורקוסים. קרקים בל״י [1]: ר׳ יהושע דסכנין וכו׳. לקמן פ״פ עשו מאמר זה פתיחה לפ׳ ותצא דינה וגו׳ והסופרים קיצעוה וז״ל בכי״ל ר׳ יהושע בן לוי (וצ״ל בשם ר׳ לוי) פתח ותפרעו כל עצתי ה״ה ויבן ה״א את הצלע ויבן כת׳ התבונן מאיכן לברותה לא אברא אותה מן הראש שלא תהא מיקלת ראש וכולי הוא כתוב בעיניינו. ובסגנון אחר הפתיחה בתנחומא ס״ב וישלח שם וש״ה ותפרעו כל עצתי וכו׳ מדבר בחוה כשבקש הקב״ה לבראותה אמר הקב״ה אם אני בורא אותה מן הראש של אדם רוחה גסה עליה מעיניו סוקרנית מפיו תהא דברנית מידיו תהא גנבת מרגליו תהא פרסנית אמר הקב״ה כל העצה הזאת נטלתי עד שלא בראתי אותה ולא יצאתי מהם אמרתי אם בורא אני אותה מראשו וכו׳. ועוד סגנון אחר למאמר בתנחומא וישב שם בא וראה כשבקש הקב״ה לברוא את חוה היה מחשב מאיזה מקום לבראותה אמר אם אברא אותה מן הראש תהיה רוחה גסה מן העין תהיה סקרנית מן הפה תהיה פטפטנית מן האזן תהיה צייצנית מן הידים תהיה גונבת מן הרגלים תהיה פרגנית מה עשה הקב״ה בראה מן הצלע ממקום צנוע כדי שתהיה צנועה יושבת בבית שנ׳ ויקח אחת מצלעותיו וכו׳ עיי״ש. ומאמר זה דוגמתו לקמן פמ״ה ורבנין אמ׳ ארבע מידות נאמרו בנשים גרגרניות צייתניות עצלניות קנאות וכו׳ ר׳ יהושע בר נחמיה אמר אף איטטמניות ודברניות וכו׳ ר׳ לוי אמר אף גנבות ופרכניות וכו׳. ובדב״ר חוברו שני המאמרים והגי׳ שם והדבר מרים וכו׳ ר׳ לוי אמר ארבע מדות בנשים ואלו הן גרגרניות וצוותניות וכו׳ רבנן אמרי עוד שתים איטטטיניות ופטפטות וכו׳ דא והדבר מרים א״ר יהושע דסיכנין כשבא הקב״ה לבראת את חוה מן האדם היה מתבונן וכו׳ שנ׳ ויבן וכו׳ לא אברא אותה מן העין שלא תהא עינה רמה ולא מן האזן שלא תהא צוותנית ולא מן הפה וכו׳ ולא מן היד שלא תהא גונבת ולא מן הרגל שלא תהא פרדניתא מהיכן אברא אותה מן אבר הצנוע שיש בו מן הירך ואעפ״כ לא הועיל כלום וכל מה שנתנון הקב״ה שלא יהא בה כולהן בבשיות שבהן וכו׳. והמאמר שלפנינו הועתק במנוה״מ סי׳ ק״ע וג׳ שם ר״י דסכנין בשר״ל וכו׳ מהיכן נבראת אמר לא אברא וכו׳ שלא תהא מוקפת וכו׳ סקרנית וכו׳ צייתנית וכו׳ דברנית וכו׳ קנאית וכו׳ ממשמשנית וכו׳ יצאנית וכו׳ שאפילו כשהוא ערום וכו׳ היה אומר אשה צנועה ואעפ״כ וכו׳ לא בראתיה וכו׳, ובכ׳ פוגיא צד 558 העתיק ויבן כת׳ מהיכן לברותה וכו׳ מיקרת וכו׳ סוקרנית וכו׳ ציצנית וכו׳ קנאנית וכו׳ ממשמשנית וכו׳ פורכנית וכו׳ ועה נ: 6 ויבן כת׳. ולא כת׳ ויבנה וקרי ביה ויבן הויו״ד בקמץ התבונן וכו׳. וכן הדרש לקמן פל״ד ויבן נח מזבח לי״י ויבן כת׳ נתבונן וכו׳. ולעיל בריש הפרשה דרשו ויבן לשון הפעיל שנתן הקב״ה בינה יתירה באשה ועי׳ גם ביפ״ת ובבתי כהונה: מוקרת. וכ״ה בסמוך גם בדפ״ר וד״ו, ומשמע שפי׳ כמו מוקפת וכמו שהביא בסמוך ראיה מפ׳ ותלכנה

[1]) κρίκος.

העין שלא תהא סוקרנית, ולא מן האוזן שלא תהא ציתנית, ולא מן הפה שלא תהא דברנית, ולא
מן הלב שלא תהא קינתנית, ולא מן היד שלא תהא משמשנית, ולא מן הרגל שלא תהא פורכנית
אלא ממקום צנוע באדם אפילו בשעה שאדם עומד ערום אותו מקום מכוסה, ועל כל אבר ואבר
שהיה בורא היה אומר לה אשה צנועה אשה צנועה, אפעלפיכן ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא
אביתם (משלי א כה), לא בראתי אותה מן הראש והרי היא מוקרת ראשה ותלכנה נטויות
גרון (ישעיה ג טז), ולא מן העין והרי היא סוקרנית ומסקרות עינים (שם שם), ולא מן האוזן והרי
היא ציתנית ושרה שומעת פתח האהל (בראשית יח י), ולא מן הלב והרי היא קונתנית ותקנא
רחל (שם ל א), ולא מן היד והרי היא ממשמשנית ותגנוב רחל את התרפים (שם לא יט) ולא מן
הרגל והרי היא פרסנית ותצא דינה (שם לד א): רב חסדא אמר בינה בה מגורות יותר מן האיש, ג
רחבה מלמטה וצרה מלמעלה כדי שתהא מקבלת עוברים:

ויביאה אל האדם אמר ר׳ אבין טובוי לקוריה דמלכא שושביניה:

כג) ויאמר האדם זאת הפעם וגו׳ יהודה בר׳ אמר בתחלה בראה לו וראה אותה מליאה ד

9 ברכות ס״א א׳, עירובין י״ח א׳: 11 ילקוט ר׳ כ״ד, תנחומא מ״ב חיי שרה סי׳ ג׳: 12 ילקוט שם, לעיל צד 158:

1 סוקרנית] חע (וכן בסמוך), סקרנית דפאבי (וכן בסמוך) | ° צייצנית] צותנית ד | 2 קונתנית] א² (וכן בסמוך), קונתונית ד¹ (וכן בסמוך), קנתנית דחי¹ (וכן בסמוך), קנאתנת ן (וכן בסמוך), קנאית כם (וכן בסמוך), קנתרנית פ (וכן בסמוך) | ** שלא] מפני ~ ל | משמשנית] י, משמשנת ן (וכן בסמוך), ממשמשנית דפחבי (שם) מ, ממשמשת א | פורכנית] חי. פרכנית דאבערי (שם), פרסנת ן (וכן בסמוך), פורדנית פ (וכן בסמוך), פרדנית ע°, נפקנית ע°, פרשדנית מ (וכן בסמוך) | 3 מן המקום י (שם) | צנוע] פא¹ים, שהוא צנוע דוא²כ, הצנוע י (שם) | בכל האדם י (שם) | שאפילו בשעה שהוא [עומד י] ערום וא²כי (שם) מ, ואפילו הוא ערום י | מקום] אבים, המקום דפוי (שם) | 4 שהיה] שהוא א¹כי | בורא] י, ~ בה דפואב | לה] לאשה מ, ל׳ פי (שם) | אשה צנועה ל׳ א¹י | ואעפ״כ פאבימ | 5 בראתיה ן | והרי היא ל׳ י | מוקפת א², מקילת י (שם), מקלת ח, ומקלת י | ראש י (שם) | 6 ומשקרות וא²מ | 7 ציצנית] כם, צייצנית פוחאעי, צותנית ד | ולא מן הלב] ולא מן הפה והרי היא דברנית שנ׳ ותדבר מרים, ~ י (שם) | קנתנית ע | 8 משמשנית חי | 9 פורכנית ד¹חי | בינה] ד¹ו, בנה דפחבר | לה אב | 10 מלמטה] פהאב, ־טן דו | מלמעלה] פחאב, ־לן דו | שתקבל כ | עוברין פח, את העוברים וא¹ | 11 טובוי] ד¹אי. טובויי ן, טובוהי ר, טבוי דע, טב פ, טבות ש | לקורייה ן, ־ייא ד¹, לקריה דע, ־ייה א², ־יא א¹, לקרתא ר | דמלכה ן | שושבינה פבר², ־נא א¹ | 12 יהודה] וא, ר׳ ~ דפחב | בר׳] וכ, בר ר׳ ד, בר (בר׳ א²) אמי א |

נטוויות גרון, ועוד צ״ע, ובא״א הגיה בשתי הפעמים מ ק ל ת ועת״נ: 1 סוקרנית. מבטת ועיניה משוטטות בכל וסקר לשון ראיה כמו נסקרין בסקירה אחת (ר״ה י״ח א׳) ובלא״ר לעיל צד 80 בח״נ וקס למסקר, וכן פי׳ ומסקרות עינים שהובא בסמוך (במקרא כתוב ו מ ש ק ר ו ת ועח״נ ולעיל צד 28 במ״י בד״ה מן הסערה), ובפסיקתא פי״ז (קל״ב א׳) ובאיכ״ר פ׳ סורו טמא ובוי״ר ריש פט״ז דרשו ומשקרות עינים שהיו סוקרות (משקרות) עיניהן בסיקרא. וסוקרנית בוי״ו כמו קונתנית פורסנית וכן בכי״פ פורדנית ועי׳ דאלמאן צד 65 ועי״ע צונץ זינאג׳ פאעזיע צד 403 ולע״ף אצל קרויס צד 357, ובערוך ע׳ סקר ב׳ הועתק מראש המאמר ומסופו: צייתנית. מבקשת לשמוע כל דבר, ובדפ״ר ודי״ו הגי׳ כאן ובסמוך צותנית ובדב״ר שם צוותנית ועי׳ עמת״ל ע׳ צית צות: 2 קונתנית. לשון קנאה והאל״ף מובלע ועח״נ, ולקמן פמ״ה איתא בדפ״ר קנאות וקנאיות ובדב״ר שם הגי׳ בד״ו קנאיות ועי׳ ערוך הש׳ ע׳ קנתנית: משמשנית. וכן גי׳ הדפוסי׳ לקמן פע״ד שהיא משמשנית, ובסמוך הגי׳ בכי״ל ממשמשנית ועח״נ ועמת״ל ח״ג צד 286: פורכנית. בפי׳ ב״ר מפרש לנכון פרכנית הלכנית, וגי׳ כ״א בערוך ע׳ פרס ב׳ פרדנית נפקנית, וגי׳ הדפוסי׳ לקמן פמ״ה יוצאניות ותצא דינה, וכן בתנחומא וישלח סי׳ ז׳ מה לאה יוצאנית, ושם סוף סי׳ ה׳ איתא פדרנית, וכן שם וישב סי׳ ו ג׳ פעמים פדרנית וצ״ל פרדנית והוראתו כמו פרסנית, ופעל פרד נרדף עם פרס ועי׳ גם לע״ף שם צד 422: 4 אפעלפיכן. וכן כתיבת התיבה כאן בכי״ו ועי׳ במ״י לעיל צד 110: 6 ולא מן האוזן וכו׳. בילק׳ ישעיה איתא עוד ולא מן הפה והרי היא דברנית שנ׳ ותדבר מרים, וכן נוסף בילקוט ר׳ כ״ד בסוף הענין, ועי׳ גם בדב״ר ובתנחומא מ״ב פ׳ וישלח שם, ומאמר זה חסר כאן בדפוסי׳ ובכל כ״י: 9 רב חסדא אמר. בברכות שם איתא ויבן אמר רב חסדא ואמרי לה במתניתא תנא מלמד שבנאה הקב״ה לחוה כבנין אוצר מה אוצר זה קצר מלמעלה ורחב מלמטה כדי לקבל את הפירות אף אשה קצרה מלמעלה ורחבה מלמטה כדי לקבל את הולד ועי׳ בד״ס ועירובין שם: בינה בה. וכ״ה בדפ״ר וכי״ו, ונ״ל שהוא בנין הכבד, וכן סוטה ל״ד ב׳ שהיתה מבונה וכו׳ מ״ב ב׳ שמבונה מכל מום, ושם ועי׳ עמת״ל ח״א צד 242, אכן בדרש בנות ירושלם בשמו״ר פכ״ג סי׳ י׳ בונות ירושלם זו סנהדרי גדולה וכו׳ שהן יושבין ומבנין אותה פי׳ מבנין לשון בינה וכן הגי׳ בשהש״ר ד״ו אל תקרי בנות ירושלים אלא ב י נ ו ת ירושלם וכו׳ שיושבין ו מ ב י נ י ן אותן בכל שאלה ומשפט, וכמ׳ הגדול עמוד 84 עירבב במאמר ר״י דסכין בשם ר׳ לוי מאמר אחר בנה בה משלש פלטיות ששלשה חדשים הראשונים הולד במדור התחתון וכו׳ (ועי׳ נדה ל״א א׳), ומתחיל שם ויבן וכו׳ ב ב י נ ה ב ר א ה, ואח״כ גורס שם ורבנן אמרי ויבן וכו׳ בבינה בראה אמר הקב״ה מהיכן אברא לחוה וכו׳, ושינה שם כל סגנון המאמר: 11 א״ר אבין. בתנחומא מ״ב חיי שרה שם הועתק א״ר אבין הלוי ברבי אשרי עירוני שכך ראה המלך אוחז בידה ומוליכה לו לבית שנ׳ ויביאה אל האדם ועי׳ ערוך ע׳ קריה ועי״ע במ״ע הצרפתי חלק מ׳ צד 168, ובמ׳ הגדול עמ׳ 82 טובוי לקריא דמלכה שושבינה (ושם צד 781 דמלכא שושביניה), וביהודה יעלה ג׳ טבוי לקריה וכו׳ ועח״נ, ולעיל צד 67 איתא שמיכאל וגבריאל היו שושבינין של אדה״ר ועי׳ מ״ש במ״י שם: 12 יהודה בר׳. עי׳ לעיל צד 134, ובאגדה זו בתחלה בראה וכו׳ השיב ר׳ יוסי על שאלת המטרונה ולמה במטמוניות כדאיתא לעיל צד 168, ויהודה בר׳ דורשה מקרא זאת הפעם וכו׳ שאמר אדה״ר עתה היא עצם מעצמי ואינה רידין והם כמו שנבראת בתחלה ועי׳

וירין ודם והפליגה ממנו וחזר ובראה לו פעם שנייה היא דהוא אמר זאת הפעם עצם מעצמי, זו היא שלאותה הפעם. זו היא שהיא עתידה לקיש עלי כזוג ולומר היאך מה דאת אמר פעמון זהב (שמות כח לד). זו היא שהיתה מפעמתני כל הלילה. כולהן אתמהן: בעון קומי ריש לקיש מפני מה (אין) כל החלומות אינם מיגעין את האדם וזו מיגעת את האדם, אמר להם שמתחילת ברייתה איננה אלא בחלום:

עצם מעצמי ובשר מבשרי אמר ר תנחומה נשא אדם אשה מקרובותיו עליו הוא אומר עצם מעצמי ובשר מבשרי:

120,ג לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה וגו׳ מיכן אתה למד שניתנה התורה בלשון הקודש, ר׳ פינחס ור׳ חלקיה בשם ר׳ סימון כשם שניתנה בלשון הקודש כך נברא העולם בלשון הקודש,

6 ילקוט שם: 8 ילקוט שם. לקמן פל״א:

1 דם וירין ח | חזר פ | היא דאמ׳ כ, הדה הי דהוא אמר ן, הדא הוא דאמר י, הה״ד דם, שנא׳ א׳ | עצם מעצמי] חאכ. י׳ דפו | 2 ״זו] ואת ד | ״זו] ואת ד | זו (וזו ן) היא שעתידה וחאכ. זאת היא.. ד, ר״א שעתידה י | לקיש] ח. להקיש דפואבי, לקשקש ר | כזוג האיבדי, כזג ן | ולומר] פ. ל׳ דואבי | 3 ואת י | שהיתה מפעמתני דוחאכ] שהיתה מפעמתו פ. שמפעמתני לידי. שהיתה מפעמתינו ל | הלילה] ~. כמה היא והפעם רוחו לי | כולהן אתמהן פ] כולהין אתמהון ל. כולה דאירי. כולו וכ. לי חא״י | 4 כל.. אינן פ. אין כל החלומות דוא, כל החלומות כ, החלומות רי | מייגעין וי | מייגעת וי | ביאתה י | 5 בחלום] פוי. ~ שני דאכ | 6 אשה] אחת י | הנחום א׳ | 7 ובשר מבשרי] וחאי. לי דאכ | 8 אתה למד] ע. לי דפוחאבדי | תורה אבעריי | שנתנה ע׳, שנתנה (שניתנה דא׳) תורה דואכ... התורה פ | כן ע |

נם ביפ״ת. ולעיל פירשתי והפליגה ממנו שביטל הקב״ה יצירה זו. וחזר ובראה לו פעם שניית יצרה לו עוד הפעם שלא תהיה מליאה רירין ודם ונמאסת בעיניו. ואין נ״ל לפרש המאמר שחזר וברא לו אשה אחרת והאשה שנבראת בתחלה הרחיק ממנו אבן נשארת בקיומה והיא חוה הראשונה שאמר יהודה בר׳ לקמן פכ״ב קין והבל היו מדיינין עליה עיי״ש, והראב״ע לפסוק זה רמז ודבר לילית דריש. ואולי כוון להאגדה שבאלפאביתא דבן סירא (הוצאת רמש״ש כ״ג א) וז״ל וכשברא הקב״ה אדה״ר יחיד אמר לא טוב היות האדם לבדו ברא לו אשה מן האדמה כמוהו וקראה לילית מיד התחילו מתגרין זה בזה אמרה היא איני שוכבת למטה וכו׳ שנינו שוין לפי ששנינו מאדמה ולא היו שומעין זה לזה כיון שראתה לילית אמרה שם המפורש ופרחה באויר העולם עמד אדם בתפלה לפני קונו ואמר רבש״ע אשה שנתת לי ברחה ממני מיד שגר הקב״ה וכו׳ וקבלה על עצמה שימותו מבניה מאה בכל יום לפיכך בכל יום מתים מאה מן השדים וכו׳. ואגדה מאוחרת היא. ולקמן פ״כ דורש ר׳ סימון שחוה היתה אימן של כל החיים כלו׳ אפילו אמן של השדים. ומביא שם מאמר ר״ס כל מאה ושלשים שנה שפירש אדם מחוה היו רוחות זכרים מתחממים ממנה והיא יולדת רוחות נקיבות מתחממות מאדם ומולידות וכו׳ וכן לקמן פכ״ד ד״א אילו תולדות אין הראשונים תולדות מה הן רוחות דא״ר סימון כל ק״ל שנה וכו׳ ועי״ע תנחומא מ״ב בראשית סי׳ כ״ו, והשמיטו מאמר ר׳ ירמיה בן אלעזר בעירובין י״ח ב׳ כל אותן השנים שהיה אדה״ר בנידוי הוליד רוחין ושידין ולילין וכו׳ ועיי״ש ובסנהדרין ק״ט א׳. ושם פירש לילין מין שדים ולא אותם שהוליד אדם מלילית ואין זכר להדרש שהיתה לילית אשתו הראשונה של אדה״ר או שהיתה אשתו אחר שחטא ונטרד מג״ע, ודרש אחר על זאת הפעם וכו׳ ביבמות ס״ג א׳ מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו עד שבא על חוה: 1 היא דהוא אמר. וכן הועתק בכ פ״ג״א צד 959. ובמדויקת הגי׳ זאת הפעם עצם מעצמי: 2 זו היא. נ״ל שבאן מתחיל דבור בפ״ע זו היא של אותה וכו׳ זו היא שהיא עתידה וכו׳ זו היא שהיתה וכו׳ (ודרש זה נסמך לדרש שלפניו בלי מלות דבר אחר ועי׳ גי׳ הילקוט ועי״ע מ״ה חלק ל״ט צד 107), ודורש הפעם גם לשון פעמון שהוראתו זוג בלשון משנה ועוד לשון פעם כמו ותפעם רוחו. והגי׳ כזוג איתא גם בדפ״ר וד״ו וכי״א ב׳, ובפי׳ ב״ר מפרש לקשקש (כן הגי׳ שם) עלי וכו׳ לנצות עמי בדברים (והגי׳ לומר איתא גם בכי״פ וצי״נ), ואפשר שכוונו למה שאמרו רבנין לקמן פי״ט ופ״כ התחילה מיללת עליו בקולה, וכן דרשו פעם לשון פעמון בירוש׳ סוטה פ״א י״ז ב׳ בדרש ותחל רוח ה׳ לפעמו (שופטים י״ג כ״ה) בשעה שהיתה רוח הקודש שורה עליו היו שערותיו מקישות כזוג וקולן הולך וכו׳ ועי׳ וי״ר פ״ח, ובבבלי סוטה ט׳ ב׳ ותחל וכו׳ מלמד שהיתה שכינה מקשקשת לפניו כזוג כתיב הכא לפעמו וכו׳ וכתיב התם פעמון וכו׳. ויותר קשה לפרש המאמר שהיתה מפעמתני כל הלילה וכו׳ (והגהתי כגי׳ רוב הספרים), והוזקק לפרש עפ״י פי׳ אבא שהכוונה שחוה ראשונה היתה מתקוטטת עמו והיתה מכה אותו בשעת תשמיש וכו׳ וכמו כן הותק לחבר מאמר זה עם שלאחריו כמו שפי׳ במ״כ עיי״ש, ובימ״ת הגיה שתהיה מפעמתני, וכפי׳ ב״ר וילקוט הגי׳ שמפעמתני וכן הוגה בכי״ל בהגהה אחר הגהה, וכפי שהוסיף המסדר כולהן אתמהן (כן הגהתי עפ״י כי״פ) כל המאמרים האלה אתמהות הן כלו׳ בלשון תימה נאמרים (ואתמהן הוא לשון רבים מאתמהא כדרך לשון ארמית, ומכאן ראיה שאתמהא שם ולא פועל, כן כתב לי ידידי רב״ז באכער). ושטה אחרת לבעל לקח טוב שמפרש עפ״י המאמרים שלפנינו ד״א זאת הפעם כלומר זאת האשה הפעם המפעמתו כמו ותחל רוח ה׳ לפעמו וכו׳ והוא לשון ניעור כמו פעמון זהב ורמון שהאשה מפעמת את האיש לכל עבודה ועבודה: 4 אינם מיגעין. בכי״ל נתערבו שתי נוסחאות אין וכו׳ אינם ועיה״נ. ובא״א מחק מלת אין בגי׳ הדפוס׳, וזהו כגי׳ הילקוט ופי׳ ב״ר, ושם מפרש המאמר החלומות מיגעין וכו׳ כד״א והתתני בחלומות (איוב ד׳ י״ד) וזו מיגעת את האדם בשעת תשמיש איננה אלא בחלום שבשעת שינה נבראת כדכתי׳ ויפל יי׳ אלהים תרדמה וגו׳, ובדפוס׳ ובכיי מאוחרים נשתבש ש״נ׳ עצם מעצמי וכו׳, ומלות אלו הן התחלת המאמר א״ר תנחומה נשא וכו׳ ועי׳ גם ביפ״ת: 7 ובשר מבשרי. בכי״ל נוסף וכ׳ מכ׳ בוני שומי כנראה בכתב הספר: 8 שניתנה התורה בלה״ק. ולא הועתקה מלשון אחרת שרק בלה״ק אפשר לומר לזאת יקרא אשה כי מאיש וכו׳, ולקמן פל״א דרשו כן מקרא ויעש משה נחש נחושת, וכן הובא שם המאמר ר׳ פינחס וכו׳ בשם ר״ס כשם וכו׳. ובמו שהגי׳ לפנינו הועתק גם בערוך ע׳ אנתרופי ובמדרש הגדול עמוד 85 מכאן (מיכן) אתה למד וכו׳ ובערוך משמע שגורס כן גם לקמן פל״א. ובכי״ל הגי׳ שם כגי׳ הדפוסי׳ מיכן שניתנה תורה וכו׳ כשם שנתנה תורה וכו׳: 9 כך נברא העולם. כלו׳ כך השתמשו בלה״ק מימי קדם מעת בריאת העולם משום שבלה״ק בלבד יתכן

שמעת מימיך אומר גיני גיניה, איתא איתתא, אנתרופי אנתרופייא, גברא גבריתא, אלא איש ואשה, למה שהלשון הזה נופל על הלשון הזה:

כד) על כן יעזב איש את אביו ואת אמו תני גר שנתגייר והיה נשואי לאחותו בין מן האב בין מן האם יוציא כדברי ר' מאיר, וחכמים אומרים מן האם יוציא ומן האב יקיים שאין אב לגוי, אתיבון ליה והכת' וגם אמנה אחותי בת אבי וגו' (בראשית כ יב) אמר להון בשיטתן השיבן. אמר ר' חנן ופשטו לן על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו הסמיך לאביו והסמיך לאמו, איתיב

3 ילקוט כ' כ"ה, ירוש' יבמות פי"א י"ב ט', יבמות ל"ט ט', סנהדרין כ"ח ט': 5 לקמן פנ"ב:

1 * אומר ו] אומ' ד, או' פ, א' ל, ל' אע | גוני וע | גיניא אעי, גינייא ד, גוניה ו | איתא איתתא] ע, ל' דפואבי | אינתרופי ע, אנטרופי כ | אנתרופיא די, יואה ו, איגתרופא א, איגתרופיאה ע, אנטרופיא כ | גבר י, גברה ו | גברתה ו | 2 הזה ל' א1 | הזה ל' א'ע | 3 נשוי | ובין ו | 4 האם] ~ לאחר מתן תורה אב, בין קודם מתן תורה בין לאחר מתן תורה י | כדברי] פי, דברי דואב | מן | אבות א'ר | 5 איתיבון א'בר2וי, התיבון ו | ליה ל' ואב | והכת'] י, והא כת' דפ, ל' ואב | וגו'] היא אך לא בת אמי א1 | אמר להון פ, אמר להן ד, אמרו לו וא2ב | כשיטתן וא', בשטתן י, בשטותן ל0 | השיבן] וא'י, ~ אתיב להון (אתיבו להון א2, התיבון כ) על בן יע' איש את אביו ואת אמו ל0א2ב, אתיב להון ר' מאיר על כן.. אמו דר, משיב להון ר' מאיר על כן יעזב איש וגו' פ | 6 חנין ו, יוחנן דא | לן] לו ו, ליה דאר1וי, לה פ | הסמיך] פוא1, את הסמוך כר, והסמיך ד, הסמוך לו א2 | מאביו א2 | * והסמוך לאמו דר1] וסמוך (הסמוך א1, ואת הסמוך כר2) לאמו פא1בר2, ואמו ל, והסמוך לו מאמו א3 | אתיב דוב, התיב א2 |

שיקרא אשה על שם איש, ומביא ראיה מלשון יוני ולשון ארמי וכי שמעת מימיך שאמר איש בלשונות אלו במלות דומות גיני וכו' שיהיו קורין בל"י לאיש גיני ולאשה גיניא ובלא"ר לאיש איתא ולאשה איתתא או שיהיו קורין בל"י לאיש אנתרופי ולאשה אנטרופיא ובלא"ר לאיש גברא ולאשה גברתא, אלא קורין בל"י רק לאשה גיני[1]) ולאיש אנתרופי[2]) ובלא"ר לאשה איתתא ולאיש גברא (ועי' במ"ע יאהרביכער להתי' ברילל ח"א צד 234 שהמעתיק כימאכוס בידה לו מלה זרה[3]) להעתיק בתוב זה גם בל"י לשון נופל על לשון), וכפי שפרשתי נכונה הגי' שמוזכר בה גם איתא ואיתתא, ובכי"ל כתוב איתא ואיתתא בינו שיטי בכתב הספר וב"ה בערוך שם ונוסף בגליון בכי"א ב', וגם במת"ג הועתק (ונקוד שם) שמעת מימיך גיני גינייה אתא[1]) אלתא אנתרופי אנתרופיא[3]) גברא גוברתא אלא איש וכו' ועיי"ש צד 781, ומלת אומר ל"ג גם בערוך ובכי"א א' וב', ובעקידה שער ח' העתיק שמעת מימיך אומר יב גיני גיניא אנטרופי אנטרופא גבר גברתא אלא איש וכו' ובמאור עינים פנ"ג ד' ווילנא צד 453 שמעת מימיך גיני גיניאה אנטרופי אנטרופיאה גברא גברתא אלא וכו' ועיי"ש ובח"נ: 3 תני גר שנתגייר. סוגיא זו נשנית גם בירוש' יבמות וז"ל שם גר שנתגייר והיה נשוי אשה ובתה וכו' גר אחותו בין מאב בין מאם יוציא דברי ר"מ ר' יודה או' אחותו מאם יוציא מאב יקיים אחות אמו יוציא אחות אביו יקיים דברי ר"מ ר' יודה או' אחות אמו מאמה יוציא אחות אמו מאביה יקיים וכו' גוי אחותו בין מאב בין מן אם יוציא דברי ר"מ ר' יודה אומר אחותו מאם יוציא אחותו מאביו יקיים אחות אמו יוציא וכו' א"ר חנון פשט הוא לן על דברי ר"מ על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו בסמוך לו מאביו בסמוך לו מאמו ר' בבי מעתה אחות אביו אסורה שהיא סמוכה לאביו וכו' התיב ר' שמעון בריה דר' איבו והכתיב ויקח עמרם את יוכבד דודתו לו לאשה מעתה אפילו כבני נח לא היו ישראל נוהגין א"ר הילא בסמוך לו מאביו בסמוך לו מאמו מתיבין לר"מ והכתיב וגם אמנה אחותי בת אבי היא אך לא בת אמי וכו', וכפי גי' העיקרית בכי"ל בגוף הספר המקויימת ג"כ עפ"י כי"ו וכי"א א' וילקוט דפ"ר דלא גרסינן אתיב להון וכו' קודם המאמר א"ר חנן ופשטו וכו' מסכמת הסוגיא שלפנינו בב"ר עם הירושלמי שם אלא שנסדר כאן רק בבא דגר שנתגייר והיה נשוי לאחותו ושינויים שונים כאן בסגנון וסדר המאמרים ושמות האומרים, וקסבר ר"מ בן נח אסור באחותו בין מן האב בין מן האם וכדמפרש ר' חנן ופשטו לן אליבא דר"מ הקרא על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו הסמיך לאביו והסמיך לאמו (כן הגהתי ועח"נ) כלו' אשה הסמוכה לאביו ואשה הסמוכה לאמו והיינו אחותו מאביו ואחותו מאמו (ועי' בק"ע בירושלמי שם) וגר שנתגייר אעפ"י שהוא כקטן שנולד עכשיו בלא אב ואם וקרובים דמי ואין עליו קורבה מקודם לכן מיהו רבנן הוא דגזור עליה בכל האסורות לו בגיותו משום שלא יאמרו באין מקדושה חמורה לקדושה קלה (ועי' פירש"י סנהדרין שם ד"ה שהורתו) והלכך אף גר אחותו בין מן האב ובין מן האם יוציא לדברי ר"מ ורבנן סברי דבן נח אינו אסור אלא באחותו מן האם שאין אב לגוי כלו' אין להם קורבה מצד האב וכן גר אחותו מן האם יוציא ומן האב יקיים דהכא ליכא למיחש שמא יאמרו וכו', ובברייתא בבבלי סנהדרין ויבמות שם לא נחלקו ר"מ וחכמים על גר שהיתה הורתו שלא בקדושה וכו' שאחותו מן האם יוציא מן האב יקיים ומשמע שהך ברייתא פליגא על הירושלמי וב"ר כאן ועי' ביפ"ת ופני משה ותוספות יבמות שם ד"ה נשא אחותו, וכתיבת התיבה נשאוי עי' במ"י לעיל צד 168 בד"ה שהיה נשואי, וכגנון הלשון כדברי ר"מ עי' גם לעיל צד 122: 5 וגם אמנה אחותי בת אבי וכו', הרי משמע שאחותו מן האב מותרת לבן נח וגר שנתגייר יקיימה ואינה אסורה רק אחותו מן האם כדכתיב אך לא בת אמי וקשיא לר"מ דאמר בין מן האב בין מן האם יוציא, ומשני בשיטתן השיבן וכדמפרש בפי' ב"ר כ"י כמנהגן שהיו נוהגין מצרים (כ"ה בכי"ט וכי"א וצ"ל שהוא ט"ס) השיבן אברהם שהם היו נוהגים ליקח אחותו מן האב ולכך היה אומר להם שהוא נשא אחותו מן האב להטעימן דבריו שאמר להם אחותי היא כדי שלא יהא שקרן בעיניהם אבל לא היה כן שבודאי לא היתה אחותו לא מן האב ולא מן האם (אלא בת אחיו), וכן פי' ביפ"ת השיב להם ר"מ בשיטתן השיבן שהן היו נוהגים לישא אחותו מן האב ולא מן הדין דמדינא כלהו אסירי וכו', ואפשר שלפי זה כוון המגיה בכי"ל בשטותן השיבן, ולקמן פנ"ב הגי' בכי"ל כן וגם נוסף שם בגוף הספר שבת אב מותרת להן ובת אם אסורה לפיכך [השיבן] כמנהגן, וכן העתיק בערוך ע' אח א' מב"ר פנ"ב כשיטתן השיבן שבת אב וכו' ובת אם אינה מותרת לפיכך וכו' וצ"ל שהוא פי' נוסף, וכאן אי אפשר לפרש כן דהא לפי שטת הירושלמי וב"ר קסבר ר"מ בן נח אסור באחותו בין מן האב בין מן האם ועי' ע' סנהדרין נ"ח ב' ופירש"י בראשית כ' י"ב, ובירושלמי משני אמר להן ר"מ משם ראייה לא ותהי לי לאשה: 6 א"ר חנן ופשטו לן וכו'. על דברי ר"מ בדפריטית ובהאיתא

[1]) γυνή. [2]) ἄνθρωπος. [3]) ἀνδρίς. [1]) גִּינִי גִּינְיָה אִתָּא. [3]) אַנְתְרוֹפִּי אַנְתְרוֹפְּיָא.

ר' אבהו והכת' ויקח עמרם את יוכבד דודתו לו לאשה (שמות ו כ), אמר ר' שמעון כריה דר' אבין אלא מעתה אפילו כבני נח לא היו ישראל נוהגין קודם למתן תורה אתמהא, אמר ר' אילא ופשטו לן על כן יעזב איש את אביו ואת אמו הסמוך לו מאביו והסמוך לו מאמו:

[ודבק באשתו וגו'] ר' אבהו בשם ר' יוחנן בני נח על הנשואות חייבין, על הארוסות פטורין, ר' יונה בשם שמואל זונה שהיא עומדת בשוק ובאו עליה שנים הראשון פטור והשיני חייב משום והיא בעולת בעל (בראשית כ ג), ניתכון הראשון לקנותה בבעילה, הדא אמרה בעילה בבני נח קונה שלא כדת, ומנין שאין להם גירושין, ר' יהודה בר' סימון ר' חנן בשם ר' יוחנן או שאין להם גירושין או ששניהם מגרשין זה את זה, אמר ר' יוחנן אשתו מגרשתו ונותנת לו דיסורין, תני

4 ילקוט שם, ירוש' קידושין פ"א נ"ח ג':

1 והכת] והא כתיב פ. ל' אכ | דר' אבין] דר' אבהו ד, דר' אבוהו פ, דר' וא'כ | 2 אלא] פ. ל' דואכ | למתן] ו. מתן דפאכי | ° אילא] אלא ל°. אלי לו, אילאי א', עלי חכ, עליו א', לוי ד | 3 לן] לו פו, ליה דא'רי | סמוך לו י. הסמוך ר | לאביו ר | והסמוך לו מאמו] פוחאכ, הסמוך לו. . דיש, ומאמו י | 4 על] ו, הל דפאכי | 6 ר' שמואל | שהיא] שהיתה ח | 6 והיא] ו, ל' דפאכ | ונתכוון פח, וכי נתכון ד, ובנתכון וא', ובמתכוון א', ואפילו נתכוון י | בבעילה] ~ אתמהא פ | בעילת בני כ, בבעילה דבני א' | 7 ומנין — גירושין ל' י | ור' חנין דוא'כ | או] ו, אר א', אומר כ, אמ' ד, ל' י | ואין י | 8 שניהן י | °° מגרשין] מגרשין ל | דיסורין] אכ, דוסירין דע, דוסירין פ, דיוסרין ר', דוסירין ר', דוסרן ר'שי, ריסורין ד'ו |

בהדיא בירושלמי, ואותיב ר' אבהו אי טעמא דר"מ דהוא מפרש את אביו וכו' הסמוך לאביו וכו' א"כ אף אחות אביו תהא אסורה לו שגם היא סמוכה לאביו והכת' ויקח עמרם את יוכבד דודתו וכו' שהיתה אחות קהת אביו וכן הברי ריב בירושלמי, אחות אמו יוציא אחות אביו יקיים ומשני א"ר אילא ופשטו לן וכו' והכתוב לא בא לאסור הסמוך לאביו וכו' אלא הסמוך לו מאביו והסמוך לו מאמו והיינו אחותו מן האב ואחותו מן האם אבל אחות אביו ואחות אמו מדאורייתא שריין שאינן סמוכין לו אלא לאביו והא דקאמר ר"מ אחות אמו היינו מדרבנן ועי' בק"ע, ובירוש' הגי' גם במאמר ר' חנן בסמוך לו מאביו וכו' וג' שעדיפא הגי' שלפנינו בב"ר, ובכי"ל נוסף כאן בכתב אחר אתיב להון על כן יע' איש את אביו ואת אמו א"ר חנן וכו' והוא הגהה כגי' הדפוסי' אתיב להון ר' מאיר על כן יעזב וכו' וכ"ה בפי' ב"ר כי"ם וכי"א. ולפי גי' זו צריכין אנו לפרש ופשטו לן על דברי חכמים או פשטו ליה חכמים לר"מ על כן וכו' וזהו נגד הירושלמי, ובמאמר ר' לוי (כגי' הדפוסי') נדחקו לפרש שמשני שיוכבד היתה אחות אביו מן האב ולא מן האם ועי' ביפ"ת ובמ"כ ובסוגיא דסנהדרין שם, וקשה לייסב כן לשון המדרש הסמוך לו מאביו הסמוך לו מאמו: 2 א"ר אילא. בכי"ל כתיב אלי ומוגה אלא [1]) והגהתי אילא וכ"ה גם בכי"ל לעיל צד 167, ואפשר שצ"ל אילי ועי' מבה"י ע"ה ב': 4 ודבק באשתו וגו'. כן הוספתי, וכל הסוגיא נסדרה כאן משום שדורש בפסקה ומנין שהן מוזהרין וכו' שנ' ודבק באשתו ולא באשת חבירו וכו' והיו לבשר אחד למקום ששניהם עושין וכו', והיא שנויה בירוש' ריש קידושין בסדר אחר ובשינויים רבים, ובפי' ב"ר כ"י העיר כאן על כלל גדול מכללי המדרש שכן דרך הספר הזה הולך ומפרש המקרא שהוא עומד בו ודורש בו בשני דפין ואינו מזכיר כי אם ראש תיבת המקרא והולך ודורשו על פני כולו סתם אבל צריך שיפקח הצופה את עיניו ויתפוש בידו משום לאחוז תיבת המקרא שהדורש עומד בה להשען עליה המדרש אף כאן אתה מוצא שעל המקרא הזה ודבק באשתו הוא עומד וכו' והאריך שם לפרש שנדרש פסוק זה בכל המאמרים שבראש הסוגיא, ואינו משמע כן בירושלמי, ושם סוגיא דתלמודא הרי למדנו שהאשה נקנית בג' דרכים וכו' עד כדון בישראל בגוים ר' אבהו בשם ר' אלעזר כתיב הנך מת על האשה אשר לקחת והיא בעולת בעל על הבעולות הן חייבין אינן חייבין על הארוסות מילתיה דר' אלעזר אמרה והוא שנתכוון לקנותה מילתיה דשמואל אמרה אפי' לא נתכוון לקנותה דמר ר' יונה בשם שמואל זונה עומדת בחלון באו עלי' שנים הראשון אינו נהרג והשני נהרג על ידיו וכי נתכוון הראשון לקנותה איש מה תלמוד לומר איש איש אלא להביא את הגוים שבאו על עריות האומות שידונו כדיני האומות וכו' ר' לעזר בשם ר' חנינה מנין שבני נח וכו' מוזהרין וכו' ת"ל ודבק באשתו וכו' הרי למדנו גוים אין להם קידושין מהו שיהא להן גירושין ר' יוד' בן פזי ר' חנין בשם ר' הונה רובה דציפורין או שאין להם גירושין או ששניהם מגרשין זה את זה ר' יוחנן דצפרין ר' אחא ר' חיננא בשם ר' שמואל בר נחמן כי שנא שלח וגו' עד את יי' אלהי ישראל בישראל נתתי גירושין לא נתתי גירושין באומות העולם ר' חנניה בשם ר' פינחס כל הפרשה כתיב יי צבאות וכאן כתיב אלהי ישראל ללמדך שלא ייחד הקב"ה שמו בגירושין אלא בישראל לבד מילתיה דר' חייה רבה אמרה גוים אין להם גירושין דתני ר' חייה בן גוי שגירש את אשתו והלכה וניסאת לאחר וגירשה ואחר כך נתגיירו שתיהן אני (צ"ל איני) קורא עליה לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה ותני כן מעשה בא לפני ר' והכשיר ע"כ, ועל פי הירושלמי צריכין אנו לפרש כאן דר' אבהו בשם ר' יוחנן (כמו שהגי' בב"ר) יליף על הנשואות חייבין על הארוסות פטורין מדכתיב והיא בעולת בעל ומכאן למדנו גוים אין להם קידושין כישראל (והפסוק מסורס כאן במאמר ר' יונה בשם שמואל, והוראת מאמר זה כמו בירושלמי מילתיה דשמואל אמרה וכו' דמר ר' יונה וכו', ופי' ונתכוון הראשון וכו' בתמיה, ונעדר כאן מילתיה דר' אלעזר דאמר והוא שנתכוון לקנותה, והדא אמרה וכו' קונה שלא כדת מפרש בפי' ב"ר כ"י שלא נתכוון לקנותה בבעילה שבא עליה בזנות אפילו הכי קונה שבדת ישראל אין בעילה קונה אם לא נתכוון לקנות אותה בבעילה). ובעי' ומנין שאין להם גירושין כישראל ומפרש הבעיא ר' יהודה בר' סימון וכו' בשם ר' יוחנן או שאין להם גירושין כלל או ששניהם מגרשין וכו' ואפילו האשה מגרשת את האיש ור' יוחנן משמיה דידיה מפרש שאשתו מגרשתו ונותנת לו דיפורין (בפי' ב"ר כ"י מפרש ב' כתובות, וגי' שונות שם בכי"ם ובכי"א ובפי' הנדפס בדפ"ר ועת"ג, ובפי' השני שמעורבב בו גורס ומפרש דופרן דיו פורנא [2]) כתובה מוכפלת ועי' במו"ע ע' דפר וקרויס צד 192 וצי"ע, ובא"א הגיה דיפורין, ומחק התיבות ומנין שאין להם גירושין ועוד הגיה בדברי ריב"ס ואין להם וכו' או שניהם מגרשין וכו' והוא הגהה עפ"י הילקוט שקטע בהעתקתו, ובירושלמי ל"ג כלל אמר ר' יוחנן אשתו וכו', וגר' שעדיפא ג"כ גי' הירושלמי בשם ר' הונה רובה וכו', ור' יהודה בן סימון הוא ר' יהודה בן פזי ועי'

[1]) אִלָא. [2]) διφερνή.

ר׳ חייה גוי שגירש את אשתו והלכה ונישאת לאחר והלכו שניהם וניתגיירו איני קורא עליו לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה וגו׳ (דברים כד ד), ר׳ אחא בשם ר׳ חננא בר פפא בכל ספר מלאכי כת׳ יי׳ צבאות וכן כת׳ אלהי ישראל שנ׳ כי שנא שלח אמר [יי׳] אלהי ישראל (מלאכי ב טז) אלא כביכול לא יהול שמו על הגירושין אלא לישראל בלבד. אמר ר׳ חנן בשעה שעלה נחמיה מן הגולה נתפחמו פני הנשים מן השמש והניחו אותן והלכו ונשאו להם נשים נכריות. והיו מקיפות המזבח ובוכות. הוא שמלאכי אומר וזאת שנית תעשו (שם שם יג) שנייה לשיטים אתמהא. כסות דמעה את מזבח יי׳ בכי ואנקה (שם שם) אמר הקב״ה מן קביל מהם בכי ואנקה משנולתה וחמסתה ונטלתה יופיה ממנה את משלחה אתמהא. ומנין שהן מוזהרין על גילוי עריות כישראל שנ׳ ודבק באשתו ולא באשת חבירו, לא בזכור ולא בבהמה, ר׳ שמואל ור׳ אבהו ר׳ לעזר בשם ר׳ חנניה בן נח שבא על אשתו שלא כדרכה חייב מיתה. אמר ר׳ איסי כל איסור שכתוב בבני נח אינו לא בעשה ולא בלא תעשה, והיך עבידה, ודבק באשתו והיו לבשר אחד למקום ששניהם עושין בשר אחד:

2 ילק׳ מלאכי ר׳ תקפ״ט, ילק׳ מכירי ת״ע כ״י: 8 לעיל לד 160, סנהדרין נ״ח ב׳: 9 ילקוט ר׳ כ״ה, סנהדרין נ״ח ב׳:

1 לאחר ל׳ אכר | והלכו ל׳ אב | ונתגיירו שניהם א׳ב | 2 אחא] יוחנן י | חננא] פו, חיננא כ, חנינ׳ דאר | בר פפא ׳ פואברימ | וכאן דפאי | י׳ אלהי ישראל א׳מ | י׳י דאדרימ] ׳ לפב | 4 אלא] פאבי ר דו | כביכול י | *יהול דפאבר²ימ] יוחל ל, יחל ר¹, ייחד וש | שמי בימ | ° על הגירושין] ל׳ ד | לישראל] פ, על ישראל דר² על ידי ישראל ר¹, אלהי ישראל ואבימ | חנן] חמ, חנין דפוא¹, יוחנן בי, אחא א² | שעלה נחמיה] ע, שעלו ישראל דהשימ... בימי עזרא ואב | 5 פני נשותיהן י, פניהם של נשים והאבשמ | מן השמש] מפני החמה י | והלכו—להם] פת, והלכו להם ונשאו ד, והלכו ונשאו ן, ונשאו אבעשי | והיו נשי ישראל מקיפות י, והיו מקיפות בנות ישראל א²ב | 6 *אומר דעי] א׳ ל, אומ׳ (אמר ח) להם פוה | אתמהא] ואבר, ל׳ ד | 7 אמר הקב״ה ל׳ א | מן] והב, מאן דע, מאן יקבל מנכון מנחה פ (מן—ואנקה ל׳ אי) | קבל וע | מבכי ן | 8 ונטלתה] וגוזלת ימ | יופיה בעי | את] ואנה אתה י | ** כישראל] כ׳ ל | 9 לא] ולא דפא², ודבק באשתו ולא הא¹כ | בזכר א | בר אבהו א | ר׳ אליעזר וא², ור׳.. דפב | חנניה] פ, חנינה ד, ינא אב חננה ן | 10 אסי דפוא¹כ, יוסי א² | שהוא כתוב ואב, שהוא בתורה פ, שהוא י | ° אינו] ל׳ ד | לא— ולא בלא תעשה] ן, לא.. ולא תעשה י, לא עשה ולא לא-תעשה א²כ, אלא עשה ולא תעשה א¹, אלא לא תעשה ולא בלא תעשה ח, לא בעשה ולא בלא תעשה אלא במיתה ד, לא עשה ולא לא תעשה אלא מיתה כ | 11 היך רי, והיך פ, היאך הא | * עבידה] עבידא דא׳ר, עביד ח, עבירה לו, ־רא א² | במקום וי | עושים א׳ב, ־שין א², ־שי׳ ר³ |

במ״י לעיל צד 26) וגם ר׳ חייה תני גוי שגירש וכו׳ ומדבריו שמענו שאין להם גירושין ומשני ר׳ אחא בשם ר׳ חננא בר פפא בכל ספר מלאכי כתיב וכו׳ ובאן אצל שנא שלח כת׳ אלהי ישראל כביכול לא יוחל שמו על הגירושין אלא לישראל בלבד ונתמעטו בני נח מתורת גירושין או שאין להם גירושין או ששניהם מגרשין וכו׳. ושמות האומרים בירוש׳ קידושין בדרש כי שנא וכו׳ נר׳ שצריכין הגהה ועי׳ באגה״א ח״ב צד 524, ומה שהביא במ״כ בד״ה אלא על ישראל מפרש׳ בירושלמי במס׳ ע״ז פרק השוכר גירושי ישראל נקראו גירוש׳ ולא של גוי ליתא לפנינו בירושלמי שם ועי׳ מ״ש במ״י לעיל צד 149 בד״ה על שש וכו׳, ואעתיק עוד הפירושים שנמצאו בליקוטין מבראשית רבא בסוף פי׳ ב״ר כי״ם וז״ל כי שנא שלח וכו׳ מי ששונא את אשתו יגרשנה וישלחנה ולמי אמר הקב״ה כך לישראל שבכל הפרשה לא הוזכר אלהי ישראל אלא בפסוק זה בלבד אבל בני נח אין להם גירושין מפי ר׳ קלונימוס לא יחל שמי על הגירושין אלא על ישראל בלבד ולא ידוה לבי אם יגרש איש את אשתו אלא על ישראל בלבד שעליהם אני מתעצב אם יגרש איש את אשתו מאחר שנזדווגו יחד אבל צויתי להם בשביל שלא תהיה ביניהם שנאה ואיבה שיגרשנה וישלחנה אם יש שנאה ביניהם אבל בבני נח לא יחל שמי ולא ידוה לבי על הגירושין שאיני חושש לא בשנאתם ולא באהבתם ולהם לא צויתי גירושין מפי ר׳ ע נ ן (ועי׳ בשבלי הלקט סי׳ רצ״ב ובמאגאצין חלק י״ד צד 12 ובקורות היהודים ברומי להח׳ פאגעלשטיין והח׳ ריעגער ח״א צד 355) ועי״ע גיטין צ׳ ב׳ ובריייתא דל״ב מדות מדה ט״ז: 4 א״ר חנן. מאמר זה ליתא בירוש׳ קידושין ואינו מעיקר הסוגיא, והמאמר הועתק בערוך ע׳ פחם ועי׳ מן ב׳ ובשני הערכים הגי׳ כמו בכי״ל בשעה שעלה (כשעלה) נחמיה: 5 נתפחמו. הושחרו. וכן לקמן צד 170 אם מתפחמים הם וכו׳: נשים נכריות. כמסופר בעזרא פ״ט ופ״י ובנחמיה פי״ג, ומלאכי התנבא באותו הדור: והיו וכו׳. נשיהם הראשונות שהניחו אותן היו מקיפות המזבח וכו׳, וכן איתא בערוך ע׳ פחם המזבח ובשאר ספרים הגי׳ את המזבח, ובידי״מ הביא מדרש אגדה דלהכי היו מקיפין את המזבח באמרם תבדוק אותנו כסוטות כדכתיב ואת העפר יקח מקרקע המזבח ועי׳ גם בפי׳ ב״ר וביפ״ת: 6 שנייה לשיטים. פעם שנייה לאותו חטא שעשו בשטים שדבקו בנשים נכריות כדכתיב ויחל העם לזנות אל בנות מואב (במדבר כ״ה א׳): 7 מן קביל מהם בכי וכו׳. הלשון קשה, ואולי צ״ל מן (מאן) יקביל ודורש בכי ואנקה כל׳ שאלה כלו׳ אחר שכסו את מזבח יי׳ דמעות נשותיהם מי יקבל מהם קול בכיים ואנקתם ובפי׳ השני שבפי׳ ב״ר הנדפס מפרש כסות דמעה וכו׳ בכי ואנקה מאין עוד פנות אל המנחה וגו׳ אמר הקב״ה מי יקבל מכם מנחה או זבח בבכי ואנקה שאתם גורמים לנשיכם בכיה ועי׳ בא״א ומ״כ, ובפי׳ זה נוסף בכי״ם מאן יקבל מנכון מנחה, ותימא שכתבו מן קביל בלא״ר במאמר שכולו בלה״ק, ובכי״א א׳ וב׳ וילקוט מלאכי ל״ג לה וכן משמע מפי׳ ב״ר כ״י וצ״ע: 8 ומנין שהן מוזהרין וכו׳. כל המאמר בירוש׳ קידושין בסגנון אחר וז״ל ר׳ לעזר בשם ר׳ חנינא מנין שבני נח מוזהרין על עריות כישראל ת״ל ודבק באשתו ולא בזכר ולא בבהמה ר׳ שמואל ר׳ אבהו ר׳ לעזר בשם ר׳ חנינה בן נח שבא על אשתו שלא כדרכה נהרג מה טעם ודבק באשתו והיו לבשר אחד ממקום ששניהן עושין בשר אחד, וכן צ״ל לפרש כאן והיך עבידה מהיכן נלמד מה טעם, והמאמר המוסגר כאן א״ר איסי כל איסור וכו׳ ליתא בירושלמי, ובמקומו איתא שם מאמר אחר ר׳ יוסי בעא הערייה בזכר

כה) ויהיו שניהם ערומים וגו' אמר ר' לעזר שלשה הן שלא המתינו בשלוותן שש שעות, אילו הן אדם הראשון וישראל וסיסרא. אדם הראשון ולא יתבוששו לא באו שש שעות, ישראל וירא העם כי בושש משה (שמות לב א) באו שש שעות. סיסרא מדוע בושש רכבו לבוא (שופטים ה כח) בכל יום היה למוד לבוא בגי שעות בדי שעות, היום באו שש שעות ולא בא אתמהא: ולא יתבוששו, והנחש היה ערום, לא הוה צורך קרייה למימר אלא ויעש יי' אלהים לאדם ולאשתו וגו' (בראשית ג כא), אמר ר' יהושע בן קרחה להודיעך מאי זו חטיה קפץ עליהם אותו הרשע, מתוך שראם מתעסקין בדרך הארץ ונתאוה

1 ילקוט שם. ילק' שופטים ר' נ"ז: 3 שמות פ פ מ', תנחומא מ ג כי תשא סי' י"ג, תנחומא שם סי' י"ט. שמות רבה שם מ' סי' ז', תנחומא מ"ג בהעלתך סי' כ ד, תנחומא שם סי' י"ד, במדבר רבה שם סי' כ ח: 6 ילקוט ר' כ ה, לקמן פג ה:

1 הן] היו ן | 2 ואילו פו, ואלו דאב | 2 הראשון] ל' ד | הראשון] והאי, ל' דם | 3 שעות] ~ והוא בשלותו דפחאב, בשלותן ן, והם בשלוותן י (שופטים) | 3 באו] פוהאכי (שם), כי באו די | שעות] ~ ולא בא משה | 4 לבא דא | בכל — למוד] רגיל הוא פ | בגי] אי, בשלש דפוחי | שעות ל' י | בארבע דוהכ, או בדי א', או בארבע פא', וארבע י, ובארבע י (שם) | שעות ל' פא' | 5 היום] ועכשיו דפחכ, ועכשיו י, עכשו ואי, עכשיו א' (שם) | באו שש] בושש ~ פ | 5 שעות ל' פי | אתמהא ל' | ולא יתבוששו] ואבי', נאמר ~ ח, הוי ~ ד, ל' פ | היה צריך | 6 קרייה למימר] ר', קריה . . ה, קרא לומר ד, . . למימר פר', למימר קרייה ן, לומר קרייה כ, . . קריה א² | אלא ל' ר | וגו'] כתנות עור וילבישם פוכרי | 7 להודיענו ח | מאיזו ה, מאי זה אכ, מאיזה י | חיטיא ן, חטייה ד, חטא האברי | עליו י | רשע אבי | שראה אותן דפוב, . . אותם י | ארץ | נתאות פא', נתאווה י |

וכו' בבהמה מה היא וכו' עד כדון בישראל גוים א"ר כנא לא כינה ודבק באשתו ולא באשת חבירו כל שהיא והכוותה לא בזכר ולא בבהמה אפי' כל שהוא, ועפ"י הירושלמי צ"ל כאן ר' שמואל ר' אבהו וכו' ר"ל ר' שמואל אומר בשם ר' אבהו שאמר בשם ר' לעזר ור' חנינה הוא בעל המאמר ועי' סבה"י מ ז ב' וג"ד א'. ונראה שר' שמואל הוא ר' שמואל ב' (שם קכ"ה א'), ובמאמר ר"א כל איסור וכו' נוסף בדפוסי' פירושו לא בעשה ולא בלא תעשה אלא כ מ י ת ה. ובא"א מתק תיבות אלו ועת נ ועי"ע סנהדרין נ"ז א' אזהרה שלהן זו היא מיתתן, ולעיל צד 160 במאמר ר' לוי ציוהו על שש מצות וכו' נדרש ל א מ ר על גילוי עריות, ושם רבנין פתרין וכו' ג"ע מנין ודבק באשתו ולא באשת חבירו וכו', ובברייתא סנהדרין נ"ח א' ר"ע אומר אביו אשת אביו וכו' ודבק ו"א בזכר באשתו ולא באשת חבירו והיו לבשר אחד כי שנעשין בשר אחד יצאו בהמה וחיה שאין נעשין בשר אחד, ושם נ"ח ב' א"ר אלעזר א"ר חנינא בן נח שבא על אשתו שלא כדרכה חייב שנ' ודבק ולא שלא כדרכה וכו': 1 שלא המתינו וכו'. וכן תרי"א ולא אמתינו ביקריהון, והדרש יתבוששו כמו בוש"ש לשון המתנה ושניהם נוטריקון באו שש כלומר שעות. ובדרש שאדה"ר לא היה בשלוותו שש שעות אפשר שכוונה השעות משעה שנזדווגה לו חוה ועי' בפי' מהרז"ו ומ"ש בסמוך בד"ה מתעסקין בדרך הארץ, והותק לפרש עפ"י שטת הפסיקתא שהזכרתי שם לא היה בשלוותו בג"ע שש שעות כי אם חמש שעות לפי החשבון בשמינית הכניסו לג"ע וכו' בשתים עשרה יצא וכו': 3 ישראל. לא המתינו בשלוותן שש שעות באותו היום שראה העם כי בושש משה, ובשבת שם איתא א"ר יהושע בן לוי מאי דכתיב וירא העם וכו' אל תקרי בושש אלא באו שש בשעה שעלה משה למרום אמר להן לישראל לסוף ארבעים יום בתחלת שש אני בא לסוף מ' יום בא שטן ועירבב את העולם וכו' ועי' תנחומא כ ב כי תשא ושמו"ר שם: 5 ולא יתבוששו והנחש וכו'. הסמיך כאן פרשת והנחש היה ערום וכו' ולא היה צריך קרא לומר אלא ויעש וכו' כתנות עור וילבישם אחרי שאמר ויהיו שניהם ערומים וכו', ומשמע שס"ל שהקב"ה עשה להם כתנות עור קודם שחטאו וכן נר' מעם האגדות לקמן סוף פ"כ כתנות אור אילו בגדי אדה"ר וכו' הלקים כציפורן ונאים כמרגלית וכו' ועיי"ש בפי' מהרז"ו, וכן מתורגם בתרי"א א' פ' ותפקחנה וכו' וידעו ארום ערטלאין אינון דאיתערטלו מן לבוש טופרא דאיתבריאו ביה וכו' וכן איתא בפדר"א פי"ד מה היה לבושו של אדה"ר עור של צפורן וענן כבוד מכוסה עליו כיון שאכל מפירות האילן נפשט עור צפורן מעליו וראה עצמו ערום ונסתלק ענן הכבוד מעליו וכו', וכן במדרש אבכיר פ' הן האדם (הובא בילקוט ר' ל ד) מה כתיב למעלה ויעש יי' אלהים לאדם וכו' מלמד שעשה לו הקב"ה בגדי כהונה כענין שנ' והנה האיש לבוש הבדים וכו' למלך שחיבב עבדו ועשה לו מוניק של זהב כרת נטלו ממנו ונתן עליו כבלין כך עשה לו הקב"ה בגדי כהונה וכשעבר העבירה נטלן ממנו ונתן עליו [עלי תאנה] שנ' ויתפרו עלי תאנה וכו' ועי' גם ביפ"ת סוף פט"ו, ובדפוסי' נשתבש הו"י ולא יתבוששו וכן כתוב בטעות בכי"ו ולא יתבוששו בסוף המאמר הקודם, ואינו אלא התחלת זה המאמר וכן איתא לקמן פפ"ה והכוונה ולא יתבוששו והנחש היה ערום לא היה צריך קריה למימר וכו': 7 מאי זו חטיה. מאיזה חטא ועי' עמת"ל ח"ב צד 39, ולקמן פפ"ה הגי' בכי"ל מאי זו חטיא וכו' מתוך שראה אותם מתעסקין בדרך הארץ וכו', ובדפוסי' שם מאי זו חטא וכו' ועת"נ, וברש"י עה"ת בראשית ג' א' מפרש עפ"י המאמר שלפנינו מה ענין זה לכאן וכו' אלא למדך מאיזו ע"צ ה קפץ הנחש עליהם ראה אותן ערומים ועוסקים בתשמיש לעין כל וכו': מתעסקין בדרך הארץ. וכן לקמן צד 171 ואיכן היה אדם וכו' נתעסק בדרך ארץ ויישן לו, ודעת הד"ל שאדם ידע את אשתו קודם שאכל מעץ הדעת ועי' רש"י בראשית ד' א' וכן איתא בסנהדרין ל"ח ב' שתים עשרה שעות הוי היום שעה ראשונה הוצבר עפרו וכו' שביעית נזדווגה לו חוה שמינית עלו למטה שנים וירדו ארבעה תשיעית נצטוה שלא לאכול מן האילן עשירית סרח אחת עשרה נידון שתים עשרה נטרד והלך לו וכו', ועי"ע אדר"נ נרא פ"א ופדר"א פ"א, ואגדה זו בשינויים שונים נ"ב בפסיקתא פכ"ג (ק נ ב') ושם לא הוזכר שבו ביום נזדווגה לו חוה והגי' שם בשמינית הכניסו לג"ע וכו' בשתים עשרה יצא וכו' וכ"ה במדרשים שהשתמשו באגדה זו שבפסיקתא (וי"ר ריש פכ"ט פסי"ר פמ"ו תנחומא מ"ב בראשית סי' כ"ה שמיני סי' י"ג תנחומא שמיני סי' ח' ומדרש תהלים צ"ב סי' ג' ועי' גם באדר"נ נו"ב סוף פ"א). ובס' היובלים סוף פ"ג איתא שאדם לא ידע את אשתו עד אחר היובל הראשון, ומורי הכנסיה שלהם הכניסו לטמה זו שלא היו אדם וחוה מתעסקין בדרך הארץ קודם שאכלו מעץ הדעת ונתגרשו מג"ע ועי' במאמר הה' גינצבערג במ"ח חלק מ"ג צד 222 ועי"ע שם צד 150 אודות דעות שונות בספריהם בענין החשבון השעות שהמתינו אדם וחוה בג"ע: ונתאוה לה. וכן לקמן פ"כ ארור אתה וכו' אתה ביקשתה להרוג את אדם ולישא אשתו ואיבה אשית וכו', ובתוספתא סוטה פ"ד וכן מצינו בנחש שנתן עינו להרוג וכו' ולישא את

לה, אמר ר' יעקב דכפר חנן שלא להפסיק בפרשתו שלנחש:

פרשה יט

ג א) והנחש היה ערום כי ברוב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב (קהלת א יח) א על ידי שאדם מרבה עליו חכמה הוא מרבה עליו כעס, ועל ידי שהוא מוסיף עליו דעת הוא מוסיף עליו 19d מכאוב, אמר שלמה על ידי שהרביתי עלי חכמה הרביתי עלי כעס ועל ידי שהוספתי עלי דעת הוספתי עלי מכאוב (ועל ידי שהרביתי בדעת הרביתי ביסורין). שמעת מימיך אומר חמור זה יוצא חמה עליה

2 ילק' קה"ת ר' תתקס"ז, מדר"ש קהלת ג' כי נכנ (א' י"ח), מדרש שמואל פ"ז:

1 להם א' | ** יעקב] ל' ל | חנן] פור², חנין דא'כר¹ || 2 כי] ו, כתיב ~ ל'⁰ דפאגב | ברב פו
** ויוסיף] מוסיף ל | ** יוסיף] מוסיף ל | 3 עליו ~ פג | הוא ~ פואב' | עליו ~ פ | שהוספתי | עליו] ;
ל' דא²גבי | הוא ל' אי | עליו ל' וא²בי | 4 עלין] ל' אגב (שהוספתי חכמה הרביתי להכעים י) | עלי] ל' אגב |
עלי] ל' אר, ל' וגב | דעת] חכמה ר | 5 עלין ל' אר | ועל ידי — ביסורין ל' | שמעת] ראית י
* אומר דוא'בער] א' ל, אומרים ג, ל' א²י | זה ל' י | יוצא] ~ לשוק פ, לדרך א'י, על הדרך וא²ב
חמה עליה] פגע, חמה עליו ו, צינה עליו חמה עליו דר, חמה עליו צנה עליו א, חמה י |

חוה וכו' ועי' סוטה ט' ב' ואדר"נ נו"א פ א, ואגדה אחרת שבא עליה באמת כמו שאמרו בשבת קמ"ו א' וביב"ש בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא וכו' ושם פירש"י כשנתן לה עצה לאכול בא עליה דכתיב הנחש השיאני לשון נשואין ועי' גם פרש"י סוטה שם ד"ה נחש הקדמוני, ובפדר"א פכ"א (כמו שהועתק בילק' בראשית ר' ל"ה) איתא בא עליה רוכב הנחש ועברה את קין ואח"כ בעלה אדם ועברה את הבל וכו', ורוכב הנחש היינו סמאל ועיי"ש פי' ג ובמ"י לקמן צד 1 [illegible]
ועי' ע במאמר [illegible] ג צד [illegible] ועיין [illegible] ולקמן פפ"ה הגי' בכי"ל [illegible]
וכן [illegible] והנחש וכו' ונתאוה להם ועיי"ש בזכור לאברהם: 1 שלא להפסיק בפרשתו של נחש ובקריאה שהביא [illegible] הפסוק [illegible] אלהים וכו' שם בסוף הפרשה [illegible] אבל הפסוק שקראו שם ויקרא האדם שם אשתו חוה וכו' הוא [illegible] כמו [illegible] א"ר יעקב בר [illegible] דכפר
וכו' כמו שהוא בשאר הספרים (תוין [illegible]) וכ"ה לקמן פפ"ה ושם הגי' בכי"ל שלא להפסיק בפרשת נחש:

פרשה יט. בכי"א [illegible] יח [illegible] גם [illegible] באוצר ספרי המדינה בעיר שטוטטגארט (קובץ אריענט' 32) אשר נודע לי מציאותו ע"י ידידי ר"א פריימאן, ואציין (בסי' ג) מפרשה זו ואילך גם הגי' של כ"י זה, והגי' שבפרשה א' עד י"ח אשלים בסוף הספר: 3 כי ברוב חכמה וכו'. כל הפתיחה הועתקה במדרש קהל' לפסוק זה. ובסופה נוסף עוד שם המאמר יש שהרבו חכמה לטובתן ויש שהרבו חכמה לרעתן, וכו' ומשם הועתק [illegible] במדרש שמואל פ ז. והסגנון כמו קהלת [illegible] שאדם מרבה בחכמה מרבה בכעס [illegible]
מרבה בדעת מרבה ביסורין אמר שלמה ע"י שהרבתי בחכמה הרבתי בכעס וע"י שהרבתי בדעת הרבתי ביסורין רב אמר ת"ח אין צריך התראה אמר ר' שמואל בר נחמן בבלי (כ"ה בד"ו ועה"ג) פשתן וכו' אם נתפחמו אחד מהן בכמה דמין הוא [illegible] פשתן הגסין הבאין מארבל אם פחמו אחד [illegible] לשנים שנכנסו לחנות
אחד אכל פת קיבר וקטנית ואחד אכל פת נקייה ובשר שמן ושתה יין ישן ומיני אגרטון ויצא הולה דין אבל מולין [illegible] ואיתנזק [illegible] עליו [illegible]
מצויין בבני אדם תני ר' ישמעאל וכו' תני בשם ר' מאיר וכו', ולפני בעל מד' קהלת היה סגנון זה גם בב"ר וממנו [illegible] המאמר הנוסף בכי"ל [illegible] שהרביתי בדעת וכו' [illegible] באין [illegible] בכי"ל [illegible]
בשם ס"א לשנים שנכנסו לחנות וכו' (ומאמר זה הוא במקום המאמרים שמעת מימיך וכו' והיכן הם וכו' בנוהג שבעולם וכו' ואח"כ סדר המאמרים לפי הס"א כמו במד' קהלת), וכן כאותו הסגנון הגי' שבילקוט ראית מימיך וגי' הערוך בע' ארבל אם פחמו אחד מהן וכו [illegible]
במ"ש מה הוא ומה הן דמיו) וגי' ס"א בערוך שם כלי פשתן הגסין הבאין מארבל, ועפ"י גי' ס"א שבכי"ל צ"ל כמו קהלת אחד אכל פת קיבר וקטנית [ושתה [illegible] ויצא בריא] ואחד אכל וכו' ועי' גם [illegible] ובמדרש הגדול עמוד 95 פ' ארור וכו' מכל הבהמה הועתק בסגנון קרוב לסגנון מד' קהלת אבל כהסדר שלפנינו בזה"ל וש"ה כי ברוב וכו' כל מה שאדם מרבה בחכמה וכו' מרבה במכאובים שמעת מימיך אומרין חמור זה עועית[1] עלו בו גמל זה אבאבית[2] באת עליו הוי אין יסורין מצויין אלא בבני וכו' רבנן אמרין אין ת"ח וכו' א"ר שמעון בן יוחאי בנוהג שבעולם כלי פשתן [illegible] אם נתפחם [illegible] אחד [illegible]
וכלי פשתן הגסין הבאין מארבל אם נתפחם אחד מהן מהוא ומה הן דמיו האני ר' ישמעאל וכו' שהגיה לשני בני אדם שנכנסו [illegible] פת נקייה ובשר שמן ויין ישן [illegible] ויצא [illegible]
פת קיבר ויין רע וקטניות אכל ויצא בריא אמר ר' מאיר וכו': 5 חמור זה. שאין בו דעת להרגיש ולשמור [illegible] נזק אין בו ייסורין ומכאובים: חמה עליה וכו'. חום וקור שבחולי קדחת, והמה[3] פי' כמו חלצתו חמה שבת [illegible]
ובלא"ר חמתא ועי' עמה"ל ח"ב צד 69, ואבבית[4]) הוא מל' קבביתא בל"ס (כן כתב לי ידידי [illegible] ולא [illegible]
בספרו של קרוים) ועיקר המאמר היה חמתא עליה אבביתא עליה והועתק ללה"ק חמה ואבבית ומלת עליה נשארה [illegible]
[illegible] אבבית [illegible]
אבבית [illegible] חמה עליה אבבית עליה [illegible] צינה עליו [illegible]
(בראשית ה' כ"ב) חמה ואבבית ס"א ועועית (ובד"ו הגי' שם רמה הכאבית, ובכי"ל נשתבש ועיי"ש בת"נ) וכן פג ג חמה ועבעבית (וכ"ה שם בדפ"ר, ובד"ו חמה ואבאבית, ובכי"ל נשתבש ועבבנית ועיי"ש בת"נ), ומהמשך המאמר שם מלמד שהכניסה לו עין רעה ונכנסה בו חמה וכו' תדע לך שכן דכת' ויכלו המים מן החמת שכן דרך החולה להיות שותה בכל שעה וכו' משמע ג"כ שכוונו לחולי קדחת, ובדפ"ר וד"ו הגי' כאן צינה עליו חמה עליו הכבי' (ר"ל

1) עֲוִעִית 2) אַבָאבִית (l. אַבָבִית). 3) Fieberhitze. 4) Schüttelfrost, Fieberschauer.

אבבית עליה. והיכן הם ייסורין מצויין אלא על בני אדם. ר' א' אין תלמיד חכם צריך התראה, אמר ר' יוחנן בכלי פשתן הדקים הבאין מבית שאן אם מתפחמים הם קימאה הם אבדים, אבל כלי פשתן הארבלין כמה הן וכמה דמיהן, תני ר' ישמעאל לפום גמלא שיחנא, בנוהג שבעולם שני בני אדם נכנסין לקפילין חד אמר אייתי קופד צלי ופיתה נקייה וחמר טב ותרנה אמר אייתי פיתה ותרדין, דין אכל ומתנזק ודן אכל ולא מתנזק הוי עליכי רבה ועל אותרן לית היא רבה, תני בשם ר' מאיר לפי שהיתה גדולתו שלנחש היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל:

1 סנהדרין ס' ב' מ"ח ס' ע"ב ב', מכות ו' ב' ט' ב': 3 ספרי עקב פי' קל"ה, סוטה י"ג ב', כתובות ס"ז א' קי"ד א', קהלת רבתי פ"ב: 6 ילקו' ר' כ"ה:

1 אבבית] א"ע, אבאבית א', אבא בית ו"ש, אבאבית נ, חחבית ר', חחבי' ד, חבבית (?) ר², חבאבית ר³, אבהבית פ, והרבית י | עליה] פוגע, עליו א', באה עליו ד | היכן הם י, והיכן א"ע, ואין ר | ייסורין] ור², יסורין דע, הייסורין א', היסורין פ | אלא] ור, הלא פ, ל' דאנבעי | בבני א²בי, אצל בני א"ר² | אדם] ~ הה"ד כי רעת האדם רבה עליו א² | ר' א'] רב אמר דוא'נכר"י, רב א' פ | אין תלמיד חכם] חבר אין י | התרייה פו | 2 * בכלי דפוא'נע] בכלי לא"י | הם] ובי, הן פאנ, ל' דע | קימעא דפאנער², ־יעה ו | אבדין פא, אבודים ל"ד', ־ין ור', אובדין ע', אבידים נ ־ין כ — 3 פשתן] ~ הנסין ע° — הארבלין] י, ־ים וא'ר', ־יין ד', ־ים א'נב, הארבליים ע', ־יין פ, הבאין מארבל ע° | כמה — דמיהן] מה הם מה דמיהם ו, אם פיחתו אחד מהן ומהן דמיו ע, כמה . . רמיהן לשנים שנכנסו להנות אחד אכל פת קבר וקטנית ושתה צונן ויצא בריא ואחד אכל פת נקייה ובשר שמן ושתה יין ישן ויצא חולה דין אכל מילין קלילין ומתנזק ודין אכל מילין ברין ולא מתנזק כך ראית מימיך א' חמור עבבית עליו או גמל עבבית עליו איכן הן הייסורין בבני אדם ל° | **שיחנא] שחנא ל | 4 לקפילין פונב, לקפולא א' | אייתי בעי, איתי פא², אייטו ו, אייתו ד, אייתי לי א' | קופד פא'בר | ופיתה] ב, ופתה פ, ופיתא דא², ופת וא'י | ותרנה] פ, ותרינא א'בי, ואחרינא נ, ותד דוא² | אייטו] ו, אייתי דפא²נבי, אייתי לי א' | 5 פיתה] ו, פתה פ, פיתא דא'ב, פת א' | *ותרדין דא'נבי] ותרדיק א², ומרדין ל, ושרידין ו | ודין | ומתנזק וב | עליכי] נ, עליבי פו, על חד ל"ב, על דין דא | רבה] פא², רבא א', רבי ו נ, היא רבה ד, הוא רבי ב | אחרן פוא'גב, דין א' | הוא אנב | רבא א', רבי ב | 6 * שהיתה פוהגב] שהיא ל, ל' דאערי | נחש] ~ רבה פ | היתה] וא'נבעי, כך היתה ח, היה דא"ר, ל' פ | מפלתו] ~ רבה פ |

חבבית (ועת"ג) באה עליו. ובבר העיר בעל כתר כהונה שגי' זו משובשת וגי' הערוך מדוייקת (ועי' מ"ח חלק י"ז צד 267), ובדפוסים הרשום נשתבש יותר כמה חבבים באה עליו: 1 אלא על בני אדם. בכי"א ב' נוסף עוד ואין ייסורין מצויין אלא וכו' הה"ד כי רעת וכו', והוא פירוש נובע מפי' ב"ר: ר"א אין ת"ח צריך וכו'. ומוסיף עליו מבאוב ע"י שהוא מוסיף דעת, ולפי כתיבת כי"ל ר' א' הוא ר"ת רבי אמר או אומר ולא ר ב אמר (ועי' גם במבה"י קמ"ב ב'). ובשאר הספרים שציינתי הגי' כן רב אמר וכן הגיה במ"כ במ' קהלת (ובד"ו נשתבש שם רב עם) וב"ה במ' שמואל בדפוסי', אבן בכי' שם הגי' ורבנין אמרין (ועיי"ש בהערות ר"ש באבער), ובברייתא כנהדרין ומכות שם איתא ר' יוסי בר' יהודה אומר חבר אין צריך התראה לפי שלא ניתנה התראה אלא להבחין בין שוגג למזיד: 2 בכלי פשתן הדקים וכו'. אם נשחרו מעט נשחת מראיהם ויופים והפסדן מרובה אבל כלי פשתן הגסין הבאים מארבל גם אם מתפחמים מה בכך כמה הם וכמה דמיהם שנקנים בדמים מועטים, וריש המאמר הועתק בערוך ע' פחם וכופו בע' ארבל וגורס שם הארבליים (וגי' ס"א בערוך העתקתי לעיל) ועי' במר"ע שם ובערוך הש' ע' ארבל ובערך מלין צד 191 וגייבויער געאגראפיע צד 219, והנמשל בכל המאמרים שבפתיחה זו שכל מי שהוא נעלה על חברו בחכמתו או בשלימותו או בכחו או בטבעו הוא נתפס יותר מחברו וכך הנחש לפי גדולתו היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל, ולקמן סוף פ"ב הגי' הנכונה ג"ב א"ר יוחנן בכלי פשתן הדקים וכו': קימאה. עי' לעיל צד 71 וצד 111: 3 לפום גמלא וכו'. מפרש בפי' ב"ר כ"י לפי הגמל נותנין עליו משאוי כך לפי חכמתו של אדם מרבין עליו רעה שיחנא משאוי ולא נשא אותם הארץ לשבת וכו' (בראשית י"ג ו') בתרגום ירושלמי ולא אשהינת יתהון ע"כ, ולפנינו גי' אחרת בתר"י וצ"ע ועיי' ערוך ע' שהן ב', ובספרי שם בדרש ויתעבר ה' בי וגו' רב לך שאין מניחים את הצדיקים לבוא לידי עבירה המורה מכאן היה ר' ישמעאל אומר מ"ש ל ה ד י ו ט לפום גמלא וכו', ובסוטה שם ג"כ בדרש רב לך וכו' וכל כך למה תנא דבי ר' ישמעאל לפום גמלא וכו' (פירש"י שם לפי כח הגמל מרבין במשאו אף כאן לפי צדקתו מדקדק אחריו), ובכתובות ס"ז א' כ ד א מ ר י א י נ ש י לפום וכו' ועי"ע שם קי"ד א', ובכל המקומות איתא ש י ח נ א וב"ה כאן בשאר הספרים (חוץ מכי"א ב') וכן הגהתי ועי"ע גר"ש צד 102: 4 לקפילין. חנות[1]) שמוכרין שם בשר להם ויין כמו שמפרש קפלין בפי' ב"ר ועת"ג וערוך ע' קפל ד': חד אמר וכו'. אחד אמר הבא תתיכת[2]) בשר צלי ופת נקייה ויין טוב והשני אמר הביא פת קיבר ותרדין[3]) זה אוכל וניזוק וזה אוכל ואינו ניזוק, ובתיבת אייטי בכי"ה כמו אייתיתיה לעיל צד 92 ועיי"ש במ"י ועיי"ע לעף פלאנצענגאמען צד 273 וערוך ע' קפד א' וקרויס צד 516, ובדפ"ר וד"ו הגי' ג ב קופד, ושם נשתבש אייתו: 5 הוי עליכי וכו'. על אחד רבה רעת האדם ועל השני אינה רבה, והגי' עליכי מקויימת גם עפ"י כי"פ וכי"ו וכי"ג, והמלה זרה: 6 לפי שהיתה וכו'. וכן העתיק בפוגיא צד 565 בשם ב"ר לרמה"ד לפי שהיתה וכו' וכן הגהתי ועת"ג, ווה סיום הפתיחה וע"כ הועתק בילק' קהלת, וכן מובה במדרש קהלת, והגי' שם לפי שהיתה חכמתו של נחש יותר כך היתה מכתו לפי חכמתו שנ' והנחש היה ערום מכל וכו' לפיכך הוא ארור מכל הבהמה ומכל חית השדה, ובמ' שמואל לפי מה שהיתה ערמתו של נחש כך היתה מכתו לפי שכתוב והנחש וכו' עיי"ש, וכן במד' הגדול לפני (וצ"ל לפי) ערמתו של נחש היתה מפלתו לפי שכת' כי ערום מכל וכו', אבן בערוך ע' דקרטים חיבר מאמר זה עם שלאחריו, ובלקח טוב

1) καπήλιον, καπηλεῖον. 2) κοπάδιον. 3) Garten-Mangold, Beisskohl.

(א) והנחש היה ערום מכל חית וגו | ר' הושעיא רבה אמר דיקרטס היה עומד כקנה ורגלים יש לו, ר' ירמיה בן אלעזר אמר אפיקורוס [היה], ר' שמעון בן אלעזר אמר כגמל היה, טובה גדולה חסר העולם שאילולי כן היה אדם משלח פרגמטיא בידו והיה הולך ובא:

ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים לא תאכל מכל עץ הגן אמר ר' חנינא בר כהן סנסן ארבעה הן פתחו באף אבדו באף, ואילו הן נחש ושר האופים ועדת קרח והמן. נחש ויאמר הנחש אל האשה אף כי אמר אלהים, שר האופים אף אני בחלומי (בראשית מ טז) עדת קרח אף לא אל ארץ (במדבר טז יד), המן אף לא הביאה אסתר המלכה (אסתר ה יב):

ב) ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ וגו' ואיכן היה אדם באותה השיחה, אבא חלפון בר

1 ילקוט שם: 2 סנהדרין כ"ט ב', אדר"נ פ"א: 4 ילקוט כ' כ"ו, ילק' אסתר כ' תתנ"ו, לקמן פצ"ט, מדרש אסתר ואגדת אסתר פ' אף לא (ה' י"ב): 8 ילקוט כ' כ"ו:

1 הושעיה וג. אושעיא א ר' היה ע ר' | דיקרטיס] ע' דיקרטס ד' דיקרטיס שם פג' וקינה ב' בקנה] בקומה ד' | ורגלים] ~ כאדם א' | ש' יש] פוגב היה ר היודעי | אפיקורס פ' היה דפאגכרין | לי אומר פ א' | היה] הוה א'גבי היה הנחש | 3 העולם] הנחש וגב. נחש א | שאילמלי ן, שאלמלא דפארי ** אדם משלח] משליח ל | ובא] ~ אליו ן | 4 חננא] חנ, חיננא ב, חנינא דוא[2] (אסתר), חנין א[1]. חייא פ | בר] פוגבי (שם). בן דא | 5 כנכן] פפאי (שם) | הן ל' פואבי | פתחו] פוחב שפתחו דאגי ואבדו | הנחש אגב | 8 האדם וג אדם הראשון חי | השיחה] פ. השעה וג שעה דהאבי | חלפון] חלפו פ. חילפיי וג, חלפי חא[2], חלפא א[1], ל' ד |

העתיק לפי גדולתו היה וכו': 1 דיקרטס. נ"ל שפירושו מעולה ונפלא[1]) מכל החיות וכמו שדורש ר' הושעי' לעיל צד 64 ויעש אלהים את חית הארץ וכו' זה הנחש ועיי' ש' בכי"י [illegible] ומפרש דיקרטס היה ממונה על החיות כרומי קירין לממונה (בפי' ב"ר כי"א לממונה על החיות) דיקרטס עומד וזקוף בקנה ורגלים כאדם היה [illegible] ומפי' זה נובע הגי' זקוף בכי"ב המאורר או שהוא פי' לפי הענין ואין לפרש בן דיקרטס שהוראתה זקוף בתוספי האותיות[2]) וכמו שמפרש במו"ע ע' הקרטס ובמ"כ פי' ראשו זקוף וארוך על כל החיות ועוד פירושים שונים וזרים למלת דיקרטיס שנמצאה רק כאן בב"ר עי' קרויס צד 212, ומה שאמר ר' הושעיא היה עומד כקנה וכו' דוגמתו לקמן פ"כ במאמר ר' איבו ור' הושעיא בשם ר' חייא רבה אמר לו הקב"ה אני עשיתיך שתהא מלך על כל בהמה וחיה ואתה לא ביקשתה וכו' אני עשיתיך שתהלך קוממיות כאדם וכו' וכן בתוספתא סוטה פ"ד אמ' לו המקום אני אמרתי תהיה מלך על כל בהמה וחיה וכו' אני אמרתי תילך בקומה זקופה וכו' וכן בשינויים שונים בסוטה ט' ב' ואדר"נ נו"א פ"א ועי' לקמן שם במו"י. ואפשר שדורש ערום עומד כקנה מלשון נערמו מים נצבו וכו' (שמות ט"ו ח'): ורגלים יש לו בשעה שאמר לו הקב"ה על גחונך תלך ירדו מלאכי שרת וקצצו ידיו ורגליו וכו' כדאיתא לקמן פ"כ: 2 אפיקורוס היה ועיי' [illegible] חכמתו שהיפך וריגן דברים על בוראו ואמר לא מות תמותון ועי' לקמן ריש פ"כ ובאגדות שרפנינו כאן [illegible] בפרשת נחש לא הוזכר כלל שהנחש הקדמוני הוא השטן או שהשטן הסיתו (ועי' בראב"ע לפסוק זה ועיי"ש הביא גם דעת ר"ס גאון שהנחש לא דבר רק מלאך דבר בשבילו) ועל האגדה שבפדר"א פי"ג כתב הרד"ל שהיא מהנסתרות וז"ל האגדה שם הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה וכו' מה אדם ותדעהו וכו' אמרו אם אין אנו באים בעצה על אדם שיחטא לפני בוראו אין אנו יכולין בו והיה סמאל שר הגדול שבשמים וכו' לקח את חבת שלו וירד וראה כל הבריות שברא הקב"ה ולא מצא חכם להרע כנחש שנ' והנחש היה ערום וכו' והיה דמותו כמין גמל ועלה ורכב עליו והיתה התורה צווחת וכו' רבון העולמים תשחק לסוס ולרוכבו מילה ד' וכו' כך הנחש כל מעשין שעשה וכל דבריו שדבר לא דבר ולא עשה אלא מדעתו של סמאל וכו' ועי' שם הלכה האשה ונגעה באילן וראתה מלאך המות שבא כנגדה וכו' (וכן איתא בתרגו"י א"כ פ"ג ויתרא האשה וכו' ודמית אתתא ית סמאל מלאך מותא וכו') ושם פי"ד והפיל את סמאל ואת חבת שלו ממקום קדושתן מן השמים וקיצץ רגליו של נחש וארור וכו'. וכבר נמצא רמז לאגדה שבפדר"א במה שכתוב בס' חכמת שלמה ב' כ"ד ע"י קנאת השטן בא המות לעולם ובזקנאתי לפסוק זה העתיק מספר הזוהר והנחש ר' יצחק אמר דא יצר הרע ר' יהודה אומר נחש ודאי אתו לקמיה דר"ש אמר לון ודאי כולא חד וסמאל איתחזי על נחש וכו' ועוד שם והנחש וכו' דא יצר הרע דא מלאך המות בגין דאיהו מלאך המות גרים מותא לכל עלמא וכו' ובספרי האפוקריפין ומורי הנכנסות שלהם תפסו בשטה זו שהנחש הוא השטן (ונקרא נחש הקדמוני בחזיון י"ב ט' כ' ב') ועי' דיללמאנן דיא גענעזיס (מהדורא ג') צד 81 ועיי"ע במו"ד חלק מ"ג צד 150: 3 [illegible] שאילולי כן. שנתקלל היה האדם משלח פרגמטיא[3]) בידו לכל מקום ואין נוזק מעמו מרוב איכותו ונמאמר דוגמתו בברייתא בסנהדרין שם ר"ש בן מנסיא אומר חבל על שמש גדול שאבד מן העולם שאלמלא לא נתקלל נחש כל אחד ואחד מישראל היו מזדמנין לו שני נחשים טובים אחד משגרו לצפון ואחד משגרו לדרום להביא לו וכו' ועי' באדר"נ נו"א שם, ובנו"ב שם רבי אומר אילו לא נתקלל הנחש וכו' ר' שמעון בן אלעזר אומר אילו לא נתקלל הנחש תיקון גדול היה לו לעולם שהיה אדם קונה לו ב' נחשים ומדריכן אחד לצפון ואחד וכו'. 4 א"ר חנינא בר כנסן. לקמן פפ"ח הגי' בכי"ל א"ר חונא בר' כימון ד' הם שפתחו באף וכו' והמאמר הובא שם בשלימותו. ובדפוסי' הגי' שם א"ר חמא ד' הם שפתחו באף ואבדו באף ושאר קיטעא, ובמ' אסתר גרים ליה פתמא ארבעה הם וכו', ובאגדת אסתר שהו"ל ר"ש באבער הועתק המאמר מב"ר כאן בלשון תנו רבנן וגי' שם ארבעה פתחו באף ונלקו באף וכו': 5 פתחו באף שנאמר בהן א"ף בתחלת דבריו [illegible] ואבדו באף נאבדו בחרון אפו של הקב"ה ובדפ"ר [illegible] ואבדו [illegible] וכן בדפוסי' אחרים: 8 באותה השיחה של הנחש עם חוה, ובפוגיא שם נתערבו שתי הנוסחאות באותה שעה הסיחה: אבא חלפון וכו'. בדפוסי' נקטע שם האמורא, ולנכון שם לקמן פפ"ב דאמר אבא חלפוי בן קורייה האומה יתרה נולדה וכו', ובכי"ל הגי' שם אבא חלפו בר קורייה, ובלקח טוב הועתק כאן אבא בר חילפא בר קורייא (וג' שם באותה השעה) ועת"נ ואגה"א ח"ג

[1]) διάκριτος [2]) διρέκτος [3]) πραγματεία.

בר קרחה אמר נתעסק בדרך ארץ וישן לו. רבנין אמרין נטלו וחיזרו בכל העולם כולו ואמר לו כן בית נטע כן בית זרע ההיד ארץ אשר לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם (ירמיה ב ו) לא ישב אדם הראשון שם:

ג—ו) ומפרי העץ אשר בתוך הגן וגו' אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת (משלי ל ו), תני ר' חייא שלא תעשה את הגדר יותר מן העיקר שלא יפול ויקצץ את הנטיעות, כך אמר הקב"ה כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ב יז) והיא לא אמרה כן אלא אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו. כיון שראה אותה שעברת נטלה ודחפה עליו, אמר לה הא מיתת, מה הדא דמיתת במקרבתה כן לא במיכליה אלא כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו: אמר ר' תנחומא השאלה הזו שאלוני באנטוכיא, אמרתי להם כי יודעים אלהים אין כת' כאן אלא כי יודע אלהים: ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי התחיל אומר דילטוריה לבוראו, אמר מאילן הזה אכל וברא

2 עי' נדרים ל"ח ח: 4 ילקוט כאן, ילק' מכירי משלי ל' ר, ועי' סנהדרין כ"ט א', אדר"נ פ"א, אדר"נ פ' ג: 8 עי' לע"ל צד 62: 10 ילקוט ר כ"ז, מדרש תהלים פ' ע', תנחומא תי"ב מטרע סי' ז', תנחומא בראשית סי' ח' כוזרע פי' פ' כנגע פי' ג, דברים רבה פוצצים (צ"ח קי' י'), שמות רבה פ"ג סי' י"ג:

1 בן ג | קורחה] א', ייח ד ב, י"א ג, קרייא ו | ° ארץ] הארץ ד | וישן] והלך לו ~ חג | ותיזרו] וג, וחזרו פ, והחזירו דאבי | על כל ואי | כולו ל' פי | ואמר] פ.הא', אמר דגב | 2 בית ל' חג | וכאן ח | ארץ אשר] פבי, ארץ וא'ג, בארץ דא' | אדם — אדם ד | אדם] פ.גי, אדם ד | 6 את ל' הבמ | יתר פבי"ש | מן] על | את ל' דם | הנטיעה ובי (משלי) | ""כך] כן ל | 6 והיא — אלא] ועמדה ותעידה עדות שקר י, והיא.. אלא עמדה והעידה.. שקר ג, והיא.. אלא.. עקר ואמרה האבי (משלי) מ | אמר] כן ~ אב, כי ~ חגמ, אף כי ~ ד | 7 לא — ממנו ל' ד | שעברת פחג, שכובה י, עוברת לפני העץ דא, עוברת וי (שם) | ° הא מיתת פ] הא מיתי ל, הא מיית וב, הא לא (דלא ד') מיתת די (שם) מ, תמית הג, חזי א², ל' א'רי | ° ונבמה פ, כשם א'ר | דמיכת] דמכה י, מכה הגר, מהי וב, מיתת דפא'י (שם) מ, מייתית א' | ° במקרביה דב], במקרבתיה פא'ר', בכיקרבתיה א', במקרובתיה חג, במי י (שם), במקריבתיה ל', במקל דביתה ל, במקל ו | כך פאגי (שם) מ, אף י | לא] י, ~ מתית ד, מיתת י (שם), תימות פ, תמות א, תמית ב, מכה דג, מהי וב | ° במיכליה (שם)] במכליה דוהאגבי, במיכלה פמ, במיכלה ל' | 9 תנחום א | השאילה ו, שאלה פאב, שאילה ג | זו פאגב | שאלו אותי גב, שאלו פו, שאלתי א | באנטוכיה פ, אנשי אנטוכיא אותי ו | ואמרתי פ | ° כאן] ל' ד | 10 ° אלהים] ~ כי ביום אכלכם ד | לומר ג | דילטוריא וי, דלטוריה פ, י"א דא'בע, דילטורא א'ר', דילטרית ד' | לבוראו] ע, על בוראו ל' דפיאגבי | אמר לה פא'ג, אמר להם ב, א"ל י | זה פאגבי | כשברא פ |

צד 668: 1 נתעסק בדרך ארץ. ונתייגע וישן לו ועי' לעיל צד 168: כן בית נטע וכו'. כאן מקום ראוי לנטיעה וכאן מקום ראוי לזריעה, וכן במ' קהלת פ' טוב מלא (ד' ו) כמה בית זרע יש בה כמה בית נטע יש בה וכו', ואגדה זו דוגמתה בברכות שם מיתא דר' יוסי בר' חנינא דאמר מאי דכתיב בארץ אשר לא עבר בה איש ולא ישב וכו' וכי מאחר דלא עבר היאך ישב אלא לומר לך כל ארץ שגזר עליה אדה"ר לישוב נתישבה וכל ארץ שלא גזר עליה אדה"ר לא נתישבה, ותימא שהספק נשתבש גם שם וכן כאן בכי"ל וילקוט ושאר כ"י חוץ מכי"א ב' המאוחר, ובמקרא כתוב בארץ לא עבר בה וכו' ובצ"ל, ובדפו"ר וד"ו נשתבש כאן בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדה"ר שם, וכבר הגיה בם כ וכן הדפיסו לפי הגהתו: 4 הה"ד אל תוסף וכו'. בסנהדרין שם אמר חזקיה מניין שכל המוסיף גורע שנ' אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו. ובאדר"נ שם נו"א איתא שאדה"ר עשה סייג לדבריו וג' שם איזה סייג וכו' לא רצה אדה"ר לומר לחוה כדרך שא"ל הקב"ה אלא כך אמר ומפרי וכו' ולא תגעו בו וכו' באותה שעה היה נחש הרשע נוטל עצה בלבו אמר וכו' אלך ואכשיל את חוה הלך וישב אצלה והרבה שיחה עמה אמר לה אם לנגיעה את אומרת צוה עלינו הקב"ה הריני נוגע בו ואיני מת אף את אם תגעי בו אי את מתה מה עשה הנחש הרשע וכו' עמד ונגע באילן בידיו וברגליו והרתיעו עד שנשרו פירותיו לארץ ויש אומרים לא נגע בו כל עיקר אלא כיון שראתו אותו אילן היה צווח עליו וא"ל רשע רשע אל תגע בי שנ' אל תבואני וכו' ויד רשעים אל תנדני וכו' (ועי' לעיל צד 141) ושוב אמר לה אם לאכילה את אומרת וכו' הריני אוכל ממנו ואיני מת ואף את וכו' ועי' בנו"ב שם, וכן איתא בפדר"א פי"ג הלך הנחש ונגע באילן צווח ואמר רשע וכו' הלך הנחש ואמר לאשה הריני נגעתי באילן ולא מתי אף אתה וכו' הלכה האשה ונגעה באילן וכו', ולפי האגדה שלפנינו לא נגע הנחש באילן אלא נטל את חוה ודחפה עליו: 7 שעברת. שכובה, וגר' שני' זו היתה גם לפני בעל ב"ר כ"י שמפרש ונמצאת בדאית: הא מיתת. בלשון התול אמר לה הנה מתה את, ותרגום הנה הא, וכשם שלא מתה את בנגיעתו כך לא תמותי באכילתו אם תאכלי ממנו, ואפשר שדורש לא מות תמותון לא מות ולא תמותון ועי' ביפ"ת, ורבו הגירסאות בזה המאמר, ובכי"ל כתוב בגוף הספר הא מיתי כמה דלא דמיכת במקל דביתה כן לא במיכלה, וגם בכי"ו הגי' במקל, ובפוגיא שם הובא בשם ב"ר לרמח"ד אמר לה הא מיתי כמא דלא במקרבתיה כן לא במיכליה, והגהתי הא מיתת עפ"י כי"פ, ועוד הגהתי במקרביה וכו' במיכליה ועה"ג, ועי' ע' דאלמאן צד 314, ותרגום ולא תגעו בו ולא תקרבון ביה, ובפי' ב"ר כ"י גורס ומפרש אמר לה כשם דלא כבה וכו' כשם שלא גלקית בנגיעתו כך לא תלקי אם תאכלי ממנו, ובפירש"י עה"ת מפרש עפ"י המאמר שלפנינו דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה, ובלקח טוב אמר לה הנחש הלא תראי כי כשם שנגעת בו ולא מתת כך אם תאכלי וכו' ועי' גם בפירש"י סנהדרין שם בד"ה ולא תגעו בו: 8 אלא כי וכו' ביום אכלכם. ובהדרים ר"י דסכנין בשר"ל מאילן הזה אכל וכו': 9 א"ר תנחומא. מאמר מוסגר כאן, ועוין השאלה דכתיב כי יודע אלהים וכו' והייתם כאלהים יודעי טוב ורע, ומשמע לשון רבים אלוהות הרבה, והוא אמר להם כי יודעים אב"ב אלא כי יודע, ומ"ש יודעי טוב ורע שב על והייתם ועי' בפי' ב"ר וביפ"ת ולעיל צד 62 ובמ"י שם בד"ה שאלו המינים: 10 התחיל אומר דילטוריה. לשון הרע ורכילות [1]) על

[1]) delatura.

את העולם והוא א' לכם לא תאכלו ממנו שלא תבראו עולמות אחרים, וכל אינש ואינש סני בר אומנותיה. ר' יהודה בר' סימון אמר כל מה שנברא אחר חבירו שליט בחבירו. שמים בראשון ורקיע בשיני אינו סובלן אתמהא. רקיע בשיני ודשאים בשלישי אינן מפסיקין את מימיו אתמהא. דשאים בשלישי ומאורות ברביעי, מאורות ברביעי ועופות בחמישי. אמר ר' יהודה בר סימון זיז עוף טהור בשעה שפורח מכהא גלגל חמה. ואתם נבראתם אחר הכל לשלוט בכל קידמו ואיכלו עד שלא יברא עולמות אחרים וכן שולטין בכם הה"ד ותרא האשה כי טוב וגו' [ראת דבריו שלנחש]:

4 ויקרא רבה סוף פכ"ב, ועי' פסיקתא פ' אם קרבני (נ"ח א'), פסיקתא רבתי פט (ק"ט א'), תנחומא פנחס סי' י"ג, במדבר רבה פכ"א סי' י"ח, ב"ב ע"ג ב':

1 את] פיחאגי ל' דב | והוא] לכם פ | א' אמר דאי אמר פא"גב | שלא] כדי ~ פ | אחרים דפיאגב] אחרות לי | וכל] כ הכל דפיאגי, אינש ואינש] אינש פיבג, אינשי אינן א' | 2 אומנותיה פה | בר] אמר ~ יא"ב | מה] פיאבי ל דג | שליט] הרי הוא ~ א' | 3 מיבחו] ~ רקיע ל מפסיקין דיאגב מפסקין י אתמהא] וג ל ד דכתיב ארץ לא שבעה מים פ | ברביעי] יאגבי ~ אינן מבשלין פירותיהן ל' אינן.. פירותיו ד שמייבשין את הזרעים פ | מאורות ברביעי] וכו' י' ר' אב | בחמישי] ~ וזה מכהה גלגל חמה ב | בר] די | * זיז — טהור] זיז.. טהור ל' זיז (זיו ג) עוף טהור הוא דג זיז שדי עוף.. הוא י' עוף (אחר ו) טהור יש וזיז שמו ואב | 5 ובשעה פג | שהוא פורח | מכהא] וב, מכהה א', הוא מכהה פג, מכסה ד | יברא ברא ל | 6 שליטין ג, ישלטו פ | * ראת — נחש פוג] ראתה.. דאי, ראה.. ל"ב, ל' ל |

בוראו (והגי' לבוראו איתא גם בערוך ע' דלמור) מאילן הזה אבל וברא וכו' ולא אמר לכם לא תאכלו ממנו שלא תמותו אלא שלא תבראו עולמות אחרים וכל אינש וכו'. וגם בתרגום א מתירגם ויאמר הנחש וכו' כיון היא שעתא אמר דווא דרשי על בריה ואמר לאתתא לא ממת תמותון כרם כל אומנא סני בר אומנותיה ותמאמר היא המשך האגדה כיון שראה אותה וכו' וכן הועתק ע"פ המאמרים שלפנינו בפי' התלים שם בדרש אשרי האיש וכו' מדבר באדה"ר אמר אדה"ר אשריי שלא הלכתי בעצתו של נחש וכו'. ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר לשון הרע על בוראו אמר הנחש להוה רמה אין אתם אוכלים מן העץ וכו' מה עשה הנחש נגע את הוה והדפה על האילן ולא מתה וכו' אמר לה הנחש מן העץ הזה אבל בוראנו וברא את העולם וכל אשר בו ואם אתם אוכלים ממנו יכולים אתם לבראות עולם כמותו שנ' והייתם כאלהים אלא כל אומן שונא בר אומנותיה וכו'. וכו' המשך האגדה בפדר"א שם ומפרי העץ וכו' מתוך הבריה מצא פתח להכנס בו אמר לה אין צווי זה אלא עין רעה שבשעה שאתם אוכלין ממנו תהיו כאלהים מה הוא עושה בורא עולמות ומחריב עולמות כך אתם יכולין לברוא עולמות וכו' הלך הנחש ונגע וכו'. ובתנחומא מ"ב מצורע שם הובא המאמר בדרש זאת תהיה תורת המצורע וכו' שהמספר לשון הרע הנגעים באין עליו וכו' וגו' שם וכן אתה מוצא בנחש הקדמוני על שאמר לשון הרע על בוראו לפיכך נצטרע ומה אמר א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי (בצ"ל ועי' ש בהערות ר"ש באבער) כי יודע וכו' ביום אכלכם ממנו אמר לה כל אומן שונא את חבירו וכשבקש לבראות את עולמו מן האילן הזה אכל וברא את עולמו אף אתם אכלו ממנו ואתם יכולין לבראות כמותו וכו'. וכן בדב"ר שם ומה היה הלשון הרע א"ר יהושע דסכנין בש"ל הנחש הראשון היה מסית כבני אדם כיון שלא היו אדם והיה מבקשין לאכול מאותו האילן התחיל אומר לשון הרע על בוראו אמר להן מן האילן הזה אכל הבורא וברא את עולמו וצוה אתכם שלא תאכלו ממנו ותבראו עולם אחר ומה עשה לו הקב"ה קצץ רגליו וכו' ועי' בשמו"ר שם תפש משה מעשה הנחש שהוציא לה"ר על בוראו שנ' כי יודע וכו'. ובתנחומא תזריע שם איתא כך שנו רבותינו וכו' על המסית זה הנחש שהסית את האשה ואמר לה כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו וכו' והייתם כאלהים וכו' תהיו כמותו מה הוא בורא עולמות אף אתם תבראו עולמות כמוהו שכל אומן שונא אומני כמותו וכו'. ובתנחומא בראשית שם רבנן אמרי רשה זה שהביא מיתה על אדה"ר שעמד נחש ואמר לאדם ולחוה כי ידע וכו' שמן האילן הזה אכל כשברא את עולמו וכל אומן שונא בני אומנתו וכו'. ובפסיקתא שם הועתק המשל דכל אינש שנא בני אומנותיה והובא גם המאמר דרבנן ריש פל"ב בדרש כי צדיק ה' וכו' אין לך אדם אותם בן אומנתו תחכם איתם בן אומנתו וכו' (וכן בכי תהלים נ"ב י"א פי ו' הגי' כי צדיק וכו' כל אומן שונא בני אומנתו וכו' ובמי תהלים הנדפס מבכר בר אינש סני בר אומנותיה ובו' ובכתובת אומנתו באלו המאמרים כן הגי' כאן בכי פ וכי' ~ אומנתיה וכן לעיל צד ~ כדי אומנתו ועי' מדרש אגדה שהי' ר"ש באבער לפ' כי יודע ואגה"א ח"ב צד [illegible]: כל מה שנברא וכו'. וכן אמר הגרש להוה כל מה וכו' שמים בראשון וכו' ועופות בחמישי ואתם נבראתם וכו' ובכי ו וכי"א ב וכ"ב הגי' כו' א"ר ל"ה כל מה וכו': שמים בראשון ורקיע וכו'. עי' לעיל צד [illegible] בכי ר"ה רב אמר רחים וכו' וצד [illegible] בכי ר"ה ברקיע השני וצד [illegible] וצד [illegible] מפסיקין את מימיו. שמקבלין אותם ומפסיקין את קילוחם. והגי' מפסקין מימי יפרשו ובכי"ב גורם להגית אינו מפסקן ולפרש הרקיע מפסיק מים לדשאים ועי' גם כ"פ ח: | ומאורות ברביעי. ועל ידי כח השמש מתבשלין התבואות והדשאים כדכתיב וממגד תבואות שמש וכו' מפרש כב כר כי וגר' שגם לפני המפרש לא היתה הגי' במדרש אינן מבשלין פירותיו וגי' זו היא פירוש נוסף ובכי כי גי' כ"ם שמייבשין את הזרעים ובכי ר' המיות גלגל חמה בכתב אחר אינן מבשלין פירותיהן ועוד נוסף מאורות כד ועופות כה ובגיה הספר איתא אחר מאורות ברביעי ועופות בחמישי ונמחק ע"י נקודות ומוחין כאן כמו שהגהתי יכהמפרש עופות שהן מכהין גלגל חמה כמו הזיז ובן הגי' בכי"ו וכי"ג דשאים בשלישי ומאורות ברביעי מאורות ברביעי ועופות בחמישי ובכי"א א וב וכי"ב הגי' דשאים בשלישי ומאורות ברביעי ועופות בחמישי: זיז עוף טהור. וזיז שדי בתהלים נ' י"א וב"ה בויק"ר פכ"ב ושם נדרש תחת מה שאמרתי לא תתכתי דר וכו' אסור עופות וזיז וזיז עוף טהור הוא תח ר' ירקתו כל עוף הרים וזיז שדי עמדי אמר ר' יכם בשעה שהוא פורש את כנפיו מכהה גלגל חמה הה"ד המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן ואיכ תם כר' וע' ענשי ר"א כו ויקרא גרע שמו זיז שיש בו כמה מיני טעם מזה ומזה ובמאמר שנסבם שם מפסקא את קרבני דרבני איתא א"ר מאיר בפסיקתא שם התוא ציפרא דקאים עד קרצוליה במיא ורישיה ברקיע וכו' אמר רב אשי התוא זיז שדי הוא וכו' ועיי' בכורות נ"ז ב': 5 מכהא. וב"ה בכי"ל לעיל צד 21 והגהתי שם מכהה, וראיתי אחרי רואי כי בכי"ל כתוב גם כאן

ה (כי טוב העץ למאכל וגו׳) ר׳ אלעזר בשם ר׳ יוסי בן זימרה ג׳ דברים נאמרו בעץ טוב למאכל ויפה לעינים ומוסיף חכמה, ושלשתן נאמרו בפסוק אחד ותרא האשה כי טוב העץ למאכל מיכן שהוא טוב למאכל, וכי תאוה הוא לעינים מיכן שהוא יפה לעינים, ונחמד העץ להשכיל מיכן שמוסיף חכמה היך דאת אמר משכיל לאיתן האזרחי (תהלים פט א):

ותקח מפריו ותאכל אמר ר׳ אייבו סחטה ענבים ונתנה לו, ר׳ שמלאי אמר ביישוב בת עלה אמרה לו מה את סבור שאני מיתה ותיה אתית נבראת לך אין כל חדש תחת השמש (קהלת א ט)· או שמא אני מיתה ואת יושב לך היטלים לא תהו בראה לשבת יצרה (ישעיה מה יח)· רבנין אמ׳ התחילה מיללת עליו בקולה, וגם ריבוי האכילה את הבהמה ואת החיה ואת העופות, הכל שמעו לה ואכלו חוץ מעוף אחד ושמו חול ההי״ד ואמר עם קיני אגוע וכחול ארבה ימים (איוב כט יח), דבית ר׳ ינייי ור׳ יודן ברי שמעון דבי ר׳ יניי אמ׳ אלף שנים הוא חי, בסוף אלף איש

1 ילקוט ר׳ כ״ו. לקמן פס ה. מדרש קהלת פי׳ גנגות המונה (ה׳ י׳): 6 ילקוט פס: לקמן פ כ: 8 עי׳ דגרים רנה (לפה פ״ד פי׳ ה׳): ילקוט פס. ילק׳ איוב ר׳ תתקי״ו, מדרש שמואל פי״ג, ועי׳ סנהדרין ק״ח ב׳:

1 כי — וגו׳] כי . . למאכל ו, ותרא האשה כי טוב וא², ותרא . . טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים נ, ל׳ ד | ר׳ אלעזר בשם] פ ואגב, ל׳ ד | ⁰בן] בר ד | ג׳] א״י, שלשה דפונ | בעץ] בעץ הדעת ו, באותו אילן דנ, בו חא, בפרי פ | 2 ⁰ויפה] יפה ד | העץ למאכל] אגב, ל׳ ד | 3 מיכן — למאכל] פ ותנ, מכאן שהוא טוב ד, ל׳ אב | 4 היך מה דאת דו | לאיתן] להימן וב | 6 אייבו] ו, איבו דאגב, אבהו פ | ביישוב] ו, בישוב פגב, בישוב הדעת ד, ל׳ חאי | 6 * בת עלה] בתעלה לוא׳ב, כתעלה ג, בתחלה א², באת עליו דפ, ״ חי | שאני] שאם [אני] ח | מיתה] וג, מתה דפחא | הוה . . לך ח, ונבראת לך הוה אחרת ע | 7 או שמא] מה את (אתה י) סבור ואגבי | שאני ואני | מיתה וג | לך ל׳ אי | ״ היטלים] המלים ע, איטלים א׳ר², אטלים בי, היטלים ל, הטלים דפ, אטלים ד׳ | 8 מיללת] וחא, מיללת דפגבי | עליו ל׳ חג | גם | ריבוי] ~ הוא פ | העוף חא² | 9 ואכלו] פוחגע, ל׳ דאבי | ששמו פ | ואמר—אגוע ל׳ דבעי | 10 * דבית — ור׳ — שמעון] דבי . . ור׳ . . שמעון ג, דבית ר׳ יני ור׳ . . בר שמעון ו, דבי ר׳ ינאי ור׳ יודה בר׳ שמעון ב, דבי . . ור׳ יודן בר׳ סימון י (איוב), דבית שני ר׳ יניי ר׳ יודן בר׳ שמעון ל, ל׳ דפ | דבי ר׳ יניי] ג, דבי ר׳ ינאי דבי (שם), דבית ר׳ ייני ו, דבית ינאי פ. | ⁰שנים] שנה ד | הוא ל׳ פח | בסוף] פו, ובסוף ד, לסוף א׳גב, ולסוף י (שם) | אלף] י (שם), ~ שנים פוחגב, שנה דא׳ |

ולקמן פס״ה סי׳ י׳ מבתא: 1 ר׳ אלעזר וכו׳. לקמן פס״ה סי׳ י״ג נסדר המאמר בדרש ועשה לי וכו׳ ומסיים שם וכן יצחק אמר ועשה לי מטעמים וגו׳ א״ל בתחילה הייתי נהנה מן הראייה עכשיו וכו׳ מן הטעם, וכן שלמה אומר ברבות הטובה רבו אוכליה וכו׳ ושם הועתק במ׳ קהלת לפסוק זה. ובכי״ ל נשלם מיכן שהוא טוב למאכל ביני שיטי בכתב הספר וכן מיכן שהוא יפה לעינים. ולקמן פס״ה כתוב כן בגוף הספר. ושם הגי׳ בכי״ל כמ׳ דא׳ אמ׳ משכיל להימן האזרחי (תהלים פ״ח א) ועי׳ גם בת״כ: 6 סחטה ענבים. וכן לעיל צד 140 ר״י בר׳ אילעאי אמר ענבים היו וכו׳, ובפי׳ ב״ר כי״א מפריו ותקח פריו לא נאמר אלא מפריו מכה שהוציא מן הפרי סחטה ענבים ונתנה לו נאמר כאן ותקח מפריו ונאמר להלן ואקח את הענבים ואשחט (בראשית מ׳ י״א). ובכי״ם הגי׳ א״ר אבהו ועי׳ במ״י לעיל צד 102: ר׳ שמלאי אמר ביישוב וכו׳. ביישוב הדעת באה עליו ולא שהתחילה מיללת עליו בקולה כדאמ׳ רבנין, והגהתי בת עלה בשתי תיבות וכתגי׳ באת עליו, ובת כמו באת ועלה צריך לנקד בצרי ועי׳ במ״י לעיל צד 153 בד״ה ונפקת לה, וצע״ג שבכי״ל ושלשה כ״י אחרים כתוב בתעלה בתיבה אחת ועה״נ. ואולי פי׳ בעלילה בעלילות דברים, ובפי׳ ב״ר כי״א גורס ומפרש בתעלה ביישוב דעת ובערמה באת עליו עד שאכל עמה מתוך שהוכיחתו בדברים (בפי׳ ב״ר כי״ם מתחיל הדיבור ביישוב דעת ובמרמה באת וכו׳). וכל המאמר עד רבנין אמ׳ וכו׳ נכפל לקמן פ״כ לפ׳ ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ושם הגי׳ בכי״ל וכ״ו ביישוב (בישוב) בת עדה אמרה לו וכו׳, ובכי״א א׳ בתעלה אמ׳ וכו׳, וכן בכי״א ב׳ ושם פי׳ גליון במרמה. ובפי׳ ב״ר כי״א שם בתעלה ביישוב דעת באתה עלייה כו׳, ובכי״ם ודפוסי׳ גם שם הגי׳ בישוב (ביישוב הדעת) באת עליו: 6 ותוה אחרת וכו׳. לקמן פ״כ הגי׳ בכי״ל ונבראת לך חוה אחרת, וכן הועתק בערוך ע׳ הטלם ומשמע שגורס כן בשני המקומות, ובכי״ל נשמט כאן מלת לך ואיתא בשאר הספרים: אין כל חדש. במקרא כתוב ואין והשתמשו במקרא ליופי המליצה: 7 היטלים. כן הגהתי בסמ״ך וכ״ה לקמן פ״כ, ובערוך שם פי׳ הטלם יחידי ובמוסף בהר בלע״ז¹) ועי׳ גם קרויס צד 225, ובפי׳ ב״ר כי״א מפרש איטלים בטל בלא פריה ורביה: 8 מיללת עליו בקולה. לקמן פ״כ מסיים הה״ד ולאדם וכו׳ לדברי אשתך אכ״כ אלא לקול אשתך, וכאן המאמר מחובר עם המאמר שלאחריו וגם ריבוי וכו׳ וכן הועתק בסוגיא צד 566 מב״ר לרמה״ד אמרו רבותינו התחילה האשה מיללה על הנחש (ב״ה שם) וגם רבוי האכילה את הבהמה וכו׳ וכן הגי׳ במ׳ שמואל וגם רבוי וכו׳, ודורש ותתן גם לאישה וכו׳ שהאכילה גם את הבהמה ואת החיה וכו׳ ועי׳ לעיל צד 12 אתים גמים ריבויים: 9 ושמו חול. בסנהדרין שם שם העוף אורשינא (ועי׳ בפירש״י ור״ח) ובגונן אחר להאגדה שם, ובמ׳ שמואל הגי׳ ושמו חול הה״ד ואומר וכו׳ וכחול ארבה ימים כחול כתיב, וכוונתו כחול כתיב בשורק, וכן כתב הרד״ק בס׳ השרשים שורש חול וראיתי בספר מדויק ירושלמי וכחול ארבה ימים בשורק לנהרדאי ובחולם למערבאי, ובמסורה נמסר וכחול ב׳ בקריא ובתרי לישני וכו׳ וכחול ארבה ימים וכו׳ שם העוף וכו׳ ועי׳ במנחת ש״י איוב שם ובהערות ר״ש באבער למ׳ שמואל שם, ובילק׳ איוב שם בד״ו נכתב בגליון (ושמו חול) פי׳ הוא הנקרא פיניצי²) בלעז, ועל מקור האגדה והתפשטותה גם זולת אומתנו עי׳ דיללמאנן בפירושו על איוב ושענקעל ביבעללעקסי׳ ח״ד צד 560 ועיי״ע מ״ה חלק מ״ג צד 219: 10 דבית ר׳ יניי וכו׳. עי׳ לעיל צד 135, ובמ׳ שמואל הגי׳ דבית ר׳ ינאי ור׳ יהודה בר רבי שמעון דבית ר׳ ינאי אמרי אלף שנים הוא וכו׳ לאחר אלף האור יוצא מקנו ומאכלתו ונשתייר בו כביצה וחוזר ומגדל אברים והוא חיה [וריב״ל אומר אלף שנה וכו׳ ולבסוף אלף שנה גופו כלה וכנפיו מתמרטין ומשתייר וכו׳ והוא חיה], ובערוך ע׳ חל ג׳ המאמר מקוטע ומעורב ובלקח טוב, ובמעין גנים איוב שם הובא ג״כ המאמר וג׳ שם והכל

¹) ἀτελής. ²) fenice, Phönix.

יוצאה מקינו ושורפתו [ומשתייר בו כביצה והוזר ומגדל איברים והיין], ר' יורן בר' שמעון א' אלף שנים הוא חי, בסוף אלף גופו כלה וכנפיו מתמרטטים ומשתייר בו כביצה והוזר ומגדל איברים והיי: 13a

ז) ותפקחנה עיני שניהם וכי סומין היו אתמהא, ר' יודן בשם ר' יוחנן בן זכיי ר' ברכייהו בשם ר' עקיבה לעירוני שהיה עובר לפני חנות הזגג והיתה לפניו קופה מליאה כוסות ודייטרוטין והפשיל במקלו ושברן, עמד ותפשו, אמר ליה ידענא דלית אנה מהני מינך כלום, אלא בוא אראך כמה טובה איבדתה, כך הראה להן כמה דורות איבדו: ו

וידעו כי עירומים הם וגו' אפילו מצוה אחת שהיתה בידן ניתערטלו ממנה:

ויתפרו עלה תאינה אמר ר' שמעון בן יוחי עלה שהביא תואנה לעולם: אמר ר' יצחק קלקלת עובדיך סב חוט חייט:

ויעשו להם חגורות אמר ר' אבא בר כהנא אין כת' הגורה אלא חגורות הגור הגורי הגורות

1 ילקוט רמז כ"ז: 7 ילקוט שם: 8 ילקוט שם: 10 ילקוט שם:

1 יוצאה אש י (שם) | מתוך קנו פוגבי | ** ושורפתו] ושורפו ל | * ומשתייר — והיין] ומשתייר (ומשייר ד) בו.. ותוזר (והוא חוזר י).. איברי' (אברים פו) והי דפוי, והוא משתייר.. ותוזר (והוא חוזר ג).. איברים והיי חג, ומשתייר.. אברים והיה כי (שם), ונשתייר בו כביצה.. איברים והיה א', ל' ל | כימון אי (שם) | אימר דפ, אמר גבי 2 הוא ל' דפ | בסוף] פוגעי, לסוף דאב, ולסוף י (שם) | אלף] ~ שנים | ** כלה] בלה ל | מתמרטים ועי, ־ין דפאגב | ונשתייר א' | והוא חוזר פוגי | * והיי ג] והי פו, והיה אבי (שם), ל' די, והיי ההיד וכהול ירבה ימים ל | 3 אתמהא] גב, ל' ד | ר'] פוב, רבן דג | ר' ברכיהו ו, ר' ברכיה גב, ור'.. דפא | 4 לעירוני] ועי, משל ~ דפאג, משל לעורוני ח | הנות הזגג] ע, הנותו של זגג דפא²גבי, הזגג ו | והיתה] ובע, והיה דפא²י | ודייטרוטין דע] ודייטרוטין ל, ודיטרוטין א', ודרוטרוטין וגב, ודיטורין י¹ | 5 הפשיל במקל ע, והפשיל מקלו י | ושיברן דא' | ועמד פא² | ותפסו י | ידע אנא | אנה] ו, אנא דפגבי | מיהני ו * מינך פוהא²גי] מימך ל, ממך דא¹ | ואראך חאב, ואראה לך דפוג | 6 טובות ואבי | הראה לו ו הראה לו הב"ה א | * איבדו דוג] אבדו לפחי, אבד א¹ | 7 ממנה] פואגבי, הימנה דח | 8 ** עלה] עלי ל | שהביאה ע | 9 עובדיך] פג, עובדך דואי | הייט] פוגרי, וחייט דאב | 10 אין — הגורה] הגורה (הגור אב, הגורי וי) אין כתיב כאן דפואבי, ל' ג | אלא הגורות ל' ג | הגור] ואגבע, ל' ד |

שמעו לה ואכלו וכו' ששמו חול וכו' דבי ר' ינאי אמרי זה העוף חי אלף שנים ובסוף יוצאה אש מקנו ושורפתו וכו', ומאמר ר"י בר' שמעון לא הועתק שם, ובמ' הגדול עמוד 89 שינה לשון המאמר והגי' שם בסוף אלף שנים גופו בולה וכו', ובמבוא התנחומא לרש"ב ע"ח א' הועתק ממאמר נוסף בתנחומא כ"י פארמא (עיי"ש ע"ו ב') בזה ל' דבי ר' ינאי אמרי אלף שנים חי ולבסוף אלף עובר באש ונתחדש בשרו ונוצתו ומתמעט וכו' והוזר לילדותו וגדל מדי יום ביום עד אלף וחוזר לקדמותו ובן כל ימות עולם ואינו טועם טעם מיתה, והשלמתי במאמר דבי ר' ינאי ומשתייר בו וכו' כמו בפסוק ועח"נ, ומתמרטטים בנין התפעלל ועי' עמת"ל ח"ג צד 250, וח"נ חי חיי היה עי' גם לעיל צד 65 וצד 127: 4 לעירוני. בן עיר קטנה ואיש מסכן, ובכי"ה הגי' לעורוני¹), וכן איתא בבראשית רבתי וכי סומים היו א"ר חנינא לעור²) שעבר על חנותו של זגג וכו' (ועי' מקדמוניות לר"א עפשטיין צד 100) וגם בכ"י פארמא הנ"ל הועתק משל לסומא שהיה עובר לפני וכו' (וכגנון המאמר שם והיו לפניו שורות שורות של כלים נאים נטל הסומא מקלו והפשילו לאחוריו ושיבר את הכלים תפשו הזגג א"ל לא אתה יודע שאיני נפנה ממך בא וראה כמה כלים נאים איבדת כך הראה להם הקב"ה כמה דורות איבדו ועי' מבוא התנחומא ע"ח ב', וצ"ל שם שאיני נהנה ממך), ואפשר שצ"ל כאן, ומלשון המשל והפשיל במקלו וכו' משמע שבסומא מדבר ופי' אראך אודיעך ועיי"ע במ"ע הצרפתי חלק מ"א צד 222: הזגג. אומן עושה כלי זכוכית, וכ"ה לקמן פנ"ה לזגג שהיה בידו קופה מליאה כוסות וכו', ופי' דייטרוטין כלי זכוכית הרותים מגוש של זכוכית ונראים כמעשה רשת³) ועי' מר"ע ע' דייטרוט וקרויס צד 199: 5 ידענא וכו'. יודע אני שאין אני משתלם ממך מאומה, ומהני כמו מתהני, והגהתי מינך ועח"נ ולעיל צד 13 במ"י ד"ה אנה וכו': 7 נתערטלו ממנה. נתפשטו ונשארו עירומים בלא מצוה, ותרגום ערומים ערטילאין, וכן נדרש בפדר"א פי"ד כי עירום אנכי מצווי: 8 ויתפרו עלה. בכי"ל כתוב עלי והגהתי עלה וכ"ה בשאר כ"י ובדפוסי' וילקוט וכן כתוב במקרא לפנינו ועיי"ע במנחת שי: שהביא תואנה לעולם. שעל ידו בקש הנחש ומצא תואנה להסית את האשה ולגרום מיתה לעולם, ובמדרש אגדה הוצ' ר"ש באבער מפרש עפ"י המאמר שלפנינו ולכך קרא שמה אדם תאנה כי על ידה בקש הקב"ה ומצא בו תואנה לגזור עליהם מיתה, ותואנה מל"מ כי תאנה הוא מבקש (שופטים י"ד ד') ועי' גם בדר"ק פ' ויתפרו וכו', ובמ"כ פי' תואנה יללה ובכי (ונראה שמפרש תואנה לשון תאניה) וכן איתא לעיל סוף פט"ו דאמטיית אליתא ובכיתא לעלמא ועיי"ש כל הענין, ובמ' הגדול עמוד 90 הועתק שהביא תאונה⁴) לעולם ובמה"ג כי"ק נ"ב מל' לא אכלתי ממנו באוני ועי' ערוך הש' ע' תאן: 9 קלקלת עובדיך. קלקלת מעשיך קח חוט ותפור, ובכ"י פארמא (מבוא לתנח' ע"ט א') גורס ומפרש אמר ר' לוי סב חוט חייט משל הדיוט כלומר כל שעה החוט תלוי בצוארו של חייט, ובפי' ב"ר כ"י מפרש סב חוט וכו' קח מחט ותפור כלו' לא תהנה מן העולם אלא ביגיעה ועמל שאלמלא לא חטא לא היה צריך לזאת שהרי הכל נבראו לשמשו, וכן נוסף בכי"ם שלא תהנה לעולם אלא ביגיעה: 10 אלא הגורות. והורס לפי גי' הדפוסי' הגורה הגורי הגורות כלו' מינים שונים של מלבושין, וכן גורס ומפרש בלקח טוב ויעשו הגורות הגורי הגורות מיני לבושין רבים הצריכין לאיש ולאשה, אבן הגי' הגור הגורי וכו' שבכי"ל איתא גם בכ"י שציינתי, וכן בערוך ע' אסטבין (עי' בעמת"ל ח"א צד 119, ובערוך הש' נשטט) ועי' צלצל והלשון קשה, ויש לפרשו בדוחק אב"כ הגורה וגם אב"כ הגור או הגורי אלא הגורות, או שניתוסף הגור להגורי עפ"י הגי' הגור אב"כ והגי' הגורי אב"כ ועח"נ, וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י ויעש להם הגורות היה לו לומר הגור או הגורי (כ"ה בכי"א, ובכי"ט הגורים, ובנדפס הגורה) מה ת"ל הגורות מלמד שעשו מינים הרבה, ומשמע שאינו גורס הגורה אב"כ וכן ליתא בכי"ג, ואין לדייק ולפרש הגור

¹) לְעָרוֹנִי. ²) לְעִוֵּר. ³) διάτρητα. ⁴) תאוֹנָה.

[illegible]

ז ח) וישמעו את קול יי אלהים מתהלך בגן לרוח היום אמר ר' חלפיי שמענו שיש הילוך לקול. הילוך לאש לא שמענו, והיכן שמענו להלן ותיהלך איש (שמות ט כג): אמר ר' אבא בר כהנא מהלך אין כת' כאן אלא מתהלך מקפץ ועולה. עיקר שכינה בתחתונים הייתה, כיון שחטא אדם הראשון ניסתלקה לרקיע הראשון. חטא קין עלה לרקיע השיני, חטא דור אנוש עלה לשלישי, חטא דור המבול לרביעי. דור הפלגה לחמישי, סדומיים לששי, מצריים בימי אברהם לשביעי, וכנגדן עמדו ז צדיקין אברהם יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה והורידו אותה לארץ.

3 ילקוט שם. ילקו' מכירי תהלים ל ו פי' ל"ד. 4 פסיקתא פ א (ז א'), שיר השירים רבה פ' באתי לגני (ה' א'), תנחומא פ ג נשא פי' כ"ד. תנחומא פקודי פי' ו נשא פי' פ"ז פסיקתא רבתי פ"ה (י ו ני י"ח ג) פסדו (ס"ת ג'). במדבר רבה פ"ג פי' ו פי"ג פי' ג'. 6 ילקו' תהלים רי' תתל"ג. ועי' לעיל לד 42, תנחומא מ"נ נתקתי פי' ה'. פנתותא שם פי' ג':

1 איסטבין] כ. איסטיכון ו. אסטכון ג"י'. איסטכון דע. אסטבון ד'. אצטבן יש. איסטיבון [illegible]

צלצלין ע. צלצלין י'. צילצלין ע'. צילצלין ד'. צלצלין א'רע. צילצלין וכ צרצרין ע | קולסין] ע [illegible]

יאי א'מ. חלפין ד | שמענו] מנין פג | לקיל] כ'. ~ שני וישמעו את קול . . דגמ. וישמע את . . פוא' | 3 לא — להלן] י. לא — ואיכן שמענו'. לא שמענו כאן והיכן שמענו א'מ. שני דפ | ותהלך | 4 בתחתונין ו | הוה וא'גב. הות מ | וכיון גב | 5 ~ הראשון] לי ל | נסתלקה אי. נסתלקה שכינה דפ'גבי (תהלים) מ | עמד קין וחטאי | עלה] נסתלקה דפוא'ימ. נסתלקה (ונסת' ג) שכינה כג | השני וגב. הב' ד. שני פא'י | חטא] חטאי א'מ (וכן בסמוך). לי דפוגב (וכן בסמוך). עמד י | עלה] נסתלקה א'ימ. לי דפוגב | 6 לשלישי] פוחג. לג' ד. לרקיע השלישי כ. נסתלקה לרקיע שלישי א'י' | לרביעי] פוחג. לד' דא'. לרקיע הרביעי כ. נסתלקה לרקיע רביעי א'י' | חטאו דור הפלגה א'מ | לחמישי] פוג. לה' דא'. לרקיע החמישי כ. נסתלקה לרקיע חמישי א'י' | חטאו הסדומיים א' . . סדומיים מ | לששי] פוחג. לו' דא'. נסתלקה לרקיע ששי א'י' | מצריים] א'גבי. ים פ. ומצריים ן. ומצרי' ד. חטאו מצרים א'מ | בימי אברהם לי א'י | 7 לשביעי] פוחג. לשבעי כ. לז' ד. נסתלקה לרקיע שביעי א'י' | שבעה פוחא'ג | צדיקים | אברהם אמ. ואלו (ואילו גב. אילו ן) הן ~ דפוגב. והורידו אותה לארץ ~ י. והורידו שכינה לארץ ואלו הן ~ י (שם) | יעקב] חגבמ. ויעקב דוא' | ומשה אגבי | והורידו — לארץ לי |

תגורי הגורות שלשה לשונות הן וכנגדם דרשו איסטבון וכו' ג' מינים שהרי יש כאן עוד הלשון הגורה וביפ"ת כתב התגורות מרבה ג' דאלו כתב הגור ה"ל חד הגורה ב' הגורות ג', ואינו מתיישב לפי' גי' המדרש. ובמ' הגדול שם הגי' תגור תגורי תגורין: 1 איסטבין. כתונת[1]), ובתרי"ב מתירגם כאן הגורות איצטלוון או איסטלוון כפי שהובא בפי' ב"ר כי"מ, וגי' הערוך עי' בע' אסטבין ובערוך השי' ע' גל ו', ושם ברפ"ע הגי' אסטרון, ובשני הערכים הגי' בערוך הש' גולין ובשרפ"ע גליונים וגולין, ופי' גולין מעילים וכן לקמן פ"ו בסרבליהון (דניאל ג' כ"א) וכו' ר' יודן אמר בגליהון, ובפי' ב"ר מפרש גולין גלימא ועי' ברולל מראבמען וכו' צד 66 צד 63 וצד 78 וקרויס צד 50: צולין. וכ"ה בערוך ע' קלס (ושאר גי' הערוך ע' בערוך הש' ע' אסטבין וע' צלצל) והלמ"ד מובלע, ופי' אזור כמו סוטה כ' א' היא הגירה לו בצלצול וכו' ושבת ס"ב ב' ותחת חגורה נקפה מקום שהיו הגורות בצילצול נעשה נקפים וכו' ועי' עמת"ל ח"ד צד 195 (ועיי"ע שם צד 215 ג"כ ח"ג צוצלא ציצלא צולצלא צילצלא): קולוסין. כובעים[2]) וכן הרגום וכובע נחשת (שם א י"ז ה) וקולס דנחש. ובירוש' קידושין פ"ב ס"ב ד' דמטמרה לה תחות [illegible] ובפי' ב"ר וגם בדפ"ר וד"ו הגי' סבכין, וכן במ' הגדול שם צלצולין קולסין סבכין. ופי' סבך או סבכה כל"מ שבך שבכה וכן סבך בתוספתא כלים ב"ב ריש פ"ו (בציל שם). ובכלים פכ"ד מ"ז שלש סבכות הן של ילדה וכו' של זקנה וכו' ושל יוצאת להוין וכו'. ובשבת נ"ז ב' בסבכה המוזהבת ועי' ערוך ע' סבכה. וגי' משובשת בדפוסים אחרונים סכנין, ואין להגיה סבנין מליי: 2 שיש הילוך לקול. ומתהלך מוסב אל קול ולא אל יי אלהים וראב"ע דורש כן מתהלך לענין עליית השכינה. וברמב"ן העתיק א"ר חילפי וכו' הלוך לקול שנ' וישמעו את קול וכו' ועת"נ. ובמ' הגדול עמ' 91 מפרש הקול הוא שמתהלך כד"א קולה כנחש ילך (ירמי' מ"ו כ"ב) ועי' בראב"ע: 4 אלא מתהלך. פעם אחר פעם מקפץ ועולה ממקום למקום מרקיע לרקיע עיקר שכינה וכו' ועי' גם מ"ש ר"א ברלינער בספ"ו ביטרעגע צור העבר' גראממאטיק צד 53. ואגדה זו דז עליות וז ירידות השכינה נסדרה בפסיקתא פ' ויהי ביום כלת וכו' בפתיחה באתי לגני וכו' והובאה בהמשך מאמר ר' תנחום התניה דר' אלעזר בן אבינא בשם ר' שמעון בן יוסנה באתי לגן אב"כ אלא באתי לגני לגנוני במקום שהיא עיקרה מתחילה, והגי' שם עיקר שכינה בתחתונים הי' הה"ד וישמעו את קול ה' אלהים וגו' אראב"כ מהלך וכו' אלא מתהלך מקפץ וסליק (ונסמך שם הדרש ויתחבא וכו' א"ר איבו באותה שעה גרעה קומתו של אדה"ר וכו' ועי' למטה כי' ה') א"ר יצחק כתיב צדיקים ירשו ארץ וגו' והרשעים היכן הן פורחין וכו' אלא מהו וישכנו לעד עליה ישכינו שכינה בארץ עיקר שכינה מתחלה בתחתונים היתה וכיון שחטא אדה"ר נסתלקה לרקיע הראשון עמד דור אנוש וחטאו וכו' דור המבול וחטאו וכו' דור הפלגה וכו' מצרים בימי אברהם וכו' הסדומיים וכו' מצרים בימי משה וכו' (ול"ג שם עמד קין וכו') וכנגדן עמדו ז' צדיקים והורידו אותה לארץ עמד אברהם אבינו וזכה והורידה מן הששי לשביעי וכו' עמד משה וזכה והורידה לארץ לכך נאמר ויהי ביום כלת משה וגו'. וכל מאמרי זו הפתיחה הועתקו בשהש"ר פ' באתי לגני ושם הגי' א"ר מנחם התניה וכו' בשם ר' שמעון בר' יוסנה באתי לגן אב"כ וכו' למקום שהיה עיקרו מתחלה ועיקר שכינה לא בתחתונים היתה הה"ד וישמעו וגו' א"ר אבא מהלך אב"כ וכו' מקפץ וסליק חטא אדה"ר נסתלקה השכינה לרקיע הראשון חטא קין וכו' חטא דור המגדול וכו' חטאו אנשי סדום וכו' חטאו המצריים בימי אברהם נסתלקה לרקיע השביעי כנגדן עמדו צדיקים שבעה והורידוה לארץ ישראל זכה אברהם הורידה משביעי

[1]) στίχιον. [2]) κῶνος.

אברהם משביעי לשישי, יצחק הוריד מששי לחמישי, יעקב הוריד מחמישי לרביעי, לוי הוריד מרביעי לשלישי, קהת הוריד משלישי לשיני, עמרם הוריד משיני לראשון. משה הורידה למטה. אמר ר' יצחק כת' וצדיקים ירשו ארץ וישכנו לעד עליה (תהלים לז כט) ורשעים מה יעשו, פורחין באויר אתמהא, אלא שהרשעים לא השכינו שכינה לארץ: אמר ר' ברכיה וישמעו וישמיעו, שמעו קולן שלאילנות אומרים הא גנבא דגנב דעתיה דברייה. אמר ר' חנינא בר פפא וישמעו וישמיעו שמעו קולן שלמלאכי השרת אומרים ייי אלהים הולך לאותן שבגן אתמהא, ר' לוי ור' יצחק

4 ילקוט ר' כ"ז, לעיל צד 140 : 6 פסיקתא רבתי פ"ט (קס"ז א'):

1 ° אברהם] עמד ~ ד | הורידה (הורידו וב) מן השביעי לששי פוהא'גב . מן הז' לו' א²מ, והורידה לו' ד | ° יצחק] עמד ~ ד | הורידה (הורידו ו) מן הששי לחמישי וה, הורידה לחמישי פ, והורידה מן הו' לה' ד מן הששי לחמישי א'ג, מן הו' לה' מ, מן ששי לחמשי כ, מו' לה' א² | ° יעקב] עמד ~ ד | הורידו מן החמישי לרביעי ו, הורידה לרביעי ח, והורידה מן הה' לד' ד, מהה' לד' מ, מחמישי (מן חמישי ג) לרביעי א'ג, מחמשי לרבעי כ, מה' לד' א², לרביעי פ | ° לוי] עמד ~ ד | הורידה (הורידו ו) לשלישי וה, והורידה מן הד' לג' ד מן הד' לג' מ, מרביעי (מן הרביעי ג) לשלישי א'ג, מרבעי לשלשי כ, מד' לג' א², לשלישי פ | 2 ° קהת] עמד ~ ד הורידה (הורידו ו) לשני וח, והורידה מן הג' לב' ד, מן הג' לב' מ, משלישי (מן השלישי ג) לשני א'ג, מן השלישי לשני כ, לשני פ | ° עמרם] עמד ~ ד | הורידה (הורידו ו) לראשון וה, והורידה מן הב' לא' ד, מן הב' לא' מ, משני (מן השני גב) לראשון א'גב, מב' לא' א², לראשון פ | משה] פוהאמ, עמד ~ דגבר הורידה] חאג, הוריד מ, הורידו ו, והורידה דכר¹, ל' פ | למטה] אג, לארץ ה, מן הראשון (מראשון ר²) למטה פגר², מלמעלה למטה ד, [מ]למעלן למטן ו | 3 כת' ל' פוב | וצדיקים] ד'פא, צדיקים דוגבי יירשו מ | * וישכנו לעד עליה ואגבמ] וגו' לדי | וכי רשעים אמ | יעשו] עושין ו¹ ל' פוגבי (שם) | 4 אתמהא] פ, ל' דואגב | הרשעים לא השכינו ד, שלא ישכינו אגב, צדיקים ישכינו ו¹ | בארץ | אמר ר' ברכיה] פוהא'גב ל' דא² | וישמעו וישמיעו] אג, וישמעו אל תקרי וישמעו אלא וישמיעו ד, וישמעו פוח | 5 * אומרים ח'] אומ' פב, א' ל, שהיו אומרי' ד, דאמרי א | אמר ר' חנגא (חנינא כ, חנין א¹) בר פפא] פואגב, ד"א ד | וישמעו וישמיעו] וא'גב וישמעו ח, ל' ד | 6 מלאכי השרת] מלאכי' ד | הלך פחאג | לאותו פוחאגב | אתמהא] וגב, ל' ד |

לששי עמד יצחק וכו' עמד משה והורידה לארץ א"ר יצחק הה"ד צדיקים ירשו ארץ וישכנו לעד עליה הרשעים מה עשו תלויין באויר כי לא השכינו שכינה לארץ אבל הצדיקים השכינו שכינה לארץ וכו', וכמו כן כדר המאמרים בבמ"ר פי"ג סי' ב' ושם הגי' א"ר ישמעאל ב"ר יוסי באתי לגן אב"כ וכו' א"ר חמא בר כהנא מהלך אב"כ וכו' מקפץ ועולה (ונכלל שם כמו בפיסקתא הדרש מהו ויתחבא האדם ואשתו א"ר איבו באותה שעה גזעה קומתו של אדה"ר וכו') כיון שחטא אדם וכו' חטא קין וכו' חטאו המצריים נסתלקה לרקיע השביעי וכנגדן עמדו ז' צדיקים והורידו את השכינה מן העליונים לתחתונים וכו' אברהם הורידה וכו' יצחק הורידה וכו' משה הורידה מן העליונים לתחתונים א"ר יצחק וצדיקים וכו' הרשעים במה ישכנו באויר אלא הרשעים סלקו השכינה מן הארץ אבל הצדיקים וכו', ולפי סגנון המאמרים בתנחומא מ"ב נשא בעל האגדה דעליות וירידות השכינה רשב"י הוא ושם ג' ד"ה ויהי ביום כלות משה רבי אומר כל מקום שנאמר ויהי דבר חדש הוא ור' שמעון בן יוחי אומר כל מקום שהוא אומר ויהי דבר שהיה ופסק להרבה ימים וחזר להיות לכמות שהיה וש"ה באתי לגני וגו' בשעה שברא הקב"ה העולם התאוה שיהא לו דירה בתחתונים כשם שיש לו בעליונים קרא את אדם וצוהו וכו' ועבר על ציוויו וכו' מיד סילק הקב"ה שכינתו לרקיע [הראשון] מנין שנ' וישמעו את קול וכו' עמד קין והרג את הבל מיד סילק שכינתו מרקיע הראשון לרקיע השני עמדו דור אנוש וכו' עמדו הסדומיים וכו' עמדו הפלשתים והכעיסו להקב"ה מיד סילק שכינתו מרקיע הששי לשביעי אמר הקב"ה שבעה רקיעים בראתי ועד עכשיו יש לרשעים לעמוד מה עשה הקב"ה קיפל כל דורות הרשעים והעמיד לאברהם אבינו כיון שעמד וכו' ועשה מעשים טובים מיד ירד הקב"ה מרקיע השביעי לששי עמד יצחק ופשט צווארו על גבי המזבח וירד מרקיע הששי לחמישי וכו' עמד משה והוריד את השכינה אימתי כשהוקם המשכן אמר הקב"ה באתי לגני לדבר שהייתי מתאוה לי וזה הוא ויהי ביום כלות וכו' מכאן א"ר שמעון בן יוחאי אין ויהי אלא לדבר שהיה ונפסק להרבה ימים וחזר לכמות שהיה ע"כ ועי' ש בהערות ר"ש באבער שהמאמר בשלימותו גם בתנחומא נשא בדפוסים הראשונים אבן ג' שם רב אומר כל מקום וכו' וש"ד באתי לגני וכו' א"ר שמואל ב"ר נחמן בשעה שברא וכו' כיון שהעמיד אברהם סיגל מע"ט וכו' עמד משה והורידה לארץ שנ' וירד ה' על הר סיני וכתיב באתי לגני אחותי כלה אימתי כשהוקם המשכן, וקרוב לסגנון מדרשי התנחומא המאמר בפסי"ר פ' ויהי ביום וכו' (י"ח ב') ול"ג שם וש"ה באתי לגני וגו' בשעה שברא וכו' והגי' שם רב אמר וכו' ורשב"י אומר מאי ויהי דבר שהיה ופסק וחזר להיות כמו שהיה שכן אתה מוצא מתחלת ברייתו של עולם הייתה שכינה בתחתונים כמה שכתוב וישמעו את קול וכו' חטא אדה"ר וכו' עמד קין והרג וכו' ומסיים שם אשריהם הצדיקים שהם משכינים השכינה בארץ שכן כתיב כי ישרים ישכנו ארץ (משלי ב' כ"א) בא משה והורידה למטה כמה שכתב ויכס הענן את האהל וכו' ועי' בבמ"ר פי"ב סי' ו' (והדרש באתי לגני איתא בפסי"ר שם י"ז ב' והגי' שם א"ר שמעון בר יוסני באתי לגן אב"כ אלא לגני וכו' לאותו הגן שנסתלקתי הימנה כמה שכתב מתהלך בגן ועי' ש בהערות רמא ש הערה נ"ד וע"א). וגם בתנחומא פקודי ג' א"ר שמעון עיקר שכינה בתחתונים היתה שנ' וישמעו את קול וכו' ושם הגי' בא אדם וחטא וכו' עמדו אמרפל וחבריו נסתלקה מן ששי לשביעי עמד אברהם וסגל מע"ט נמשכה השכינה מן שביעי לששי יצחק משכה מן ששי לחמישי וכו' משה ביום שהוקם המשכן וכו' וש"ה כי ישרים ישכנו ארץ ישכינו השכינה בארץ: 3 וצדיקים ירשו. במקרא כתוב צדיקים יירשו ועת"ג, ובכל הספרים (חוץ מילק המכירי) איתא כאן ירשו וגם בפסיקתא ושהש"ר ד"ו הגי' צדיקים ירשו, והשלמתי וישכנו לעד עליה וכ"ה בשהש"ר והדרש וישכנו קרי ביה וישכינו הצדיקים ישכינו שכינה לארץ אבל הרשעים לא השכינו וכו' והגי' לארץ כמו בשהש"ר שם, והדרש וישכנו וישכינו כמו בסמוך וישמעו וישמיעו ועי' במ"י לעיל צד 16 בד"ה מי העיד וכו': 4 א"ר ברכיה וישמעו וכו'. ולא פירש הכתוב ענין הקול והדרש ר"ב שזהו קול האילנות שהיו משמיעים את קולן ואומרים הא גנבא וכו' ועי' גם לעיל צד 140 ובמ"י שם בד"ה היו אומרין לו. ולפי האגדות שלפנינו מלת קול אינה נסמכת לה"י אלהים, ואפשר שר' ברכיה דורש המשך הכתוב האילנות השמיעו קולן הא גנבא וכו' ה"י אלהים הולך לאותן שבגן כלו' לבא עליהם במשפט וכדדריש רהב"ס, ואתמהא כאן מלת הפלאה ועי' לעיל צד 162: 6 ר' לוי ור' יצחק.

ר' לוי אמר מת אותו שבגן, ר' יצחק אמר מתהלך לו אתמהא. אמר להן הקב"ה לרוח היום לריוח היום, הרי אני מרויח לו את היום. כך אמרתי לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ב יז), אין אתם יודעים אם יום אחד משלי אם יום אחד משלכם. אלא הריני נותן לו יום אחד משלי שהוא אלף שנה והוא חי תשע מאות ול' שנה ומניח שבעים לבניו ההד"ר ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו' (תהלים צ י): לרוח היום רב אמר לרוח מזרחית דנו לרוח היום לרוח שהיא עולה עם היום, זבדי בן לוי אמר לרוח מערבית דנו לרוח היום לרוח שהיא שוקעת עם היום, על דעתיה דרב הקשה עליו כל שהיום עולה הוא מרתיח ועל דעתיה רובדי ריתה עליו כל שהיום שוקע הוא צונן:

ויתחבא האדם ואשתו אמר ר' אייבו נוועה קומתו ונעשת שלק' אמה:

בתוך עץ הגן אמר ר' לוי רמז להילדותיו שיהיו נתונין בארונות שלעץ:

ט) ויקרא יי' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה איך הוה לך. אתמול לדעתי ועכשו לדעתו שלנחש, אתמול מסוף העולם ועד סופו ועכשיו בתוך עץ הגן: ר' אבהו בשם ר' יוסי בר'

4 לעיל צד 67 וש"נ: 7 עי' לקמן פכ"ח: 8 ילקוט שם. לעיל צד 102 וש"נ: 9 ילקוט שם: 10 ילקוט ר' כ"ח: 11 ילקוט ר' כ"ז, ילק' תהלים ר' תקכ"ג, פסיקתא פס"ז (קי"ט ח'), איכה רבתי פתיח' ד' (ד'):

1 מתהלך] פאנכ, מת הלך ד, מת והלך ח | 2 מרויח] מהיה ד | 3 ואין אתם פ, אי..ני.ואינם ה | אחד ל' פא | משלי] ~ שהוא אלף שנים ח | ואם ח, או פי | אחד ל' פא | משלהם ה | אחד ל' א | 4 שנה] א, שנים דפונבי | חיי נ, חייה ו | תשע מאות ושלשים פוהא נב, מ' מאות ול' ד, תתק"ל א'י | שנים א' | ומניח] ~ לבניו וה | ע' דא'י. שבעים שנה ח, ע' שנה א' | לבניו ל' וח | 5 דנו] דנן י, ל' וכ | לרוח היום] פו, ל' דהאבי | לרוח ל' פ | * שהיא דפג] שהוא לוהאר'י | 6 ** זבדי] זכרי ל | בר ר' | דנו] דנן י, ל' ו | לרוח היום] פוג, ל' דהאי | לרוח ל' פ | * שהיא שוקעת דפני] שהוא .. ל, ששוקעת וא, שהוא שוקע חר | 7 על א' | * רובדי עין] דוכדי ל, רובדי (דזבדיי ו) בן לוי דפוא'כ | * ריתה ל'דער'] יתא ר, ריתח לפוי, רתה א', היקל נ' | צונן | עליה ע | 8 אייבו] וג, איבו דפא | נוועה] ו, גרעה דחא'גרי' גגרעה א', גרע יש | קומתו א'יש | ונעשת] פוא'גב, יית ח, יה דא' | של ל' י | מאה | 9 שיהו וא'י | * נתונין פבי] יים א'נ, נותנין דא', נותנין ל | 10 * ויאמר—איכה ל'פואכ] וגו' ל, ל' ד | הוה לך] פי. הות (הוות ג) לך ונכ, הוית דא' | בדעתי א' | ועכשו] פב, ישיו דא'ני | 11 בדעת של נחש א' | * ועכשיו דא'גי] ועכשו פכ, עכשיו ל | ר' אבהו] פוי, א"ר אבהו ד, ר' יוסי אנב | ° ר' יוסי] ל' ד | בר] פבי, בר ואג, ר' ד |

תרווייהו דרשו ג"כ וישמעו שמעו קולן של מלה"ש וחד אמר שהיו אומרים יי' אלהים מתהלך וכו' רבש"ע מת הולך בגן מת אותו שבגן שהוא הולך למות וחד אמר שהיו אומרים רבש"ע מתהלך בתמיה עדיין הוא מתהלך בג"ע בחיים ואתה אמרת כי ביום אכלך ממנו מות תמות ואמר להן הקב"ה למלאכים לרוח היום אני נותן לו ריוח יום אחד כך אמרתי לו וכו'. ומהמאמרים שלפנינו נובע המאמר בפסי"ר פ"מ ולא עוד אלא כיון שאכל היו המלאכים משמיעים קולם לפני הקב"ה שנ' וישמעו וכו' ומה היו אומרים רבש"ע מת והלך לו אותו שבגן שנ' מתהלך בגן לא כך גזרת עליו כי ביום אכלך ממנו וכו' אמר להם הקב"ה שמא פירשתי לו אם יום משלי אם יום משלו יום משלי אני נותן לו לרוח היום אני נותן לו תשע מאות ושלשים ומניח לבניו שבעים שנה וכו' ועוד שם ובמידה החמים כיצד שיתף עם מדת הדין שלא פירש לו אם יום משלו ואם יום של הקב"ה שהוא אלף שנים כי אלף שנים בעיניך ביום אתמול וכו' ועי' לעיל צד 67 ובמקומות שציינתי שם, ודרש זה כי ביום אכלך ממנו וכו' הוא יומו של הקב"ה שהוא אלף שנים נמצא כבר בס' היובלים סוף פ"ד, ומות תמות מתורגם בתר"י א' תהי חייב קטול וסימאכוס תרגם תהיה בן מות[1]) ובוודאי שאין פי' הכתוב מות תמות מיד ועי' גם ברמב"ן בראשית ב' י"ז: 3 אין אתם וכו'. בכי"ל כתוב אין אתם יודעים אם יום אחד משלי שהוא אלף וכו' ומוגה ביני שיטי בכתב ישן: 4 אלף שנה. ובד"ה בדפוסים לקמן ריש פב ב: והוא חי. בכי"ו הגי' והוא הייה וכן בפסי"ר שם והוא היה ועה"נ לעיל צד 65 וצד 176: 5 שהיא עולה עם היום. עם השמש וכן שהיא שוקעת עם היום עם השמש ועי' לעיל צד 46 במ"י ד"ה יום הבא, וקצת קשה שהלשון אינו מדויק שהיל"ל לרוח שהיום עולה בה ובסמוך לרוח שהיום שוקע בה ועי"ע בפירש"י עה"ת: 6 זבדי בן לוי. בכי"ל נשתבש השם כאן ובסמוך ועי' גם בערוך השם ע' רת ב' הערה ב', והגהתי זבדי ע"פ שאר הספרים חוץ מכי"ו שנשתבש בו כאן זבריי (או שהוא טעות המעתיק) ובסמוך הגי' שם דזבדיי בן לוי, ובכי"ל לקמן פס"ב זבדי ב"ל ופע"ד גם זבדיי ב"ל, ובפי' ב"ר כי"א הגי' זבדי בר לוי ועי' מבה"י ע"ו ב': 7 הקשה עליו וכו'. התמיה עליו את דינו כשם שכל שהיום עולה הוא מרתיח ועל דעתיה דזבדי ב"ל ריתה עליו כשם שכל היום שוקע הוא צונן, ולא פירשו כאן מה הקשה עליו ומה ריתה עליו ועי' בפי' ב"ר, ומשמע שפי' ריתה עליו היקל עליו וכן הגי' בהגהת בכי"ג, ובכי"ל כתוב ריתח והוגה ריתה וכן כתוב והוגה בכי"ל לקמן פכ"א סי' ד', ושם סי' ה' הגי' ריתה. ובכי"פ שם בשני המקומות ריתה, והגי' ריתה היא ג"כ גי' הערוך בע' רת ב' ומביא שם גם מאמר הספרא (שמיני פרק א' משנה ב') הנותרים וכו' ראויים היו לישרף אלא שריתה הכתוב לאהרן ומפרש ריתה עליה הניח לו כדאמרינן רתוי לו פי' נוח לו וכו' ועיי"ש בערוך השם, וכן גורס הראב"ד בספרא אלא שריתה הכתוב ומביא המאמר שלפנינו וגורס רתה עליו ופי' הניח לו כמעט כמו רתוי לו וכו' וכתב ואיני יודע לו שורש דבר דמה ענין רתוי למנוחה, ורש"י בחגיגה י"א ב' מפרש רתוי לו לשון רחמנות כלו' מרוחם הוא וכו' והביא ג"כ דוגמתו בת"כ לפי גי' הנ"ל, וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י ריתא (בנדפס הגי' ריתה) עליו ריחם עליו וגורס בספרא אלא שריתא (שריתה) עליו (בכ"י עליהם) הכתוב, ולפניו שם הגי' שריחם המקום לאהרן, ועי' פערלעס עטימ' שטודיען צד 46 ועמת"ל ח"ד צד 477 ובהוספות שם צד 489, ותגי' ריתה היא גם כאן הגי' העיקרית: 8 א"ר אייבו. עי' לעיל צד 102 ובמ"י שם ועי"ע במבוא התנחומא לר"ש באבער ע"ח ב': 9 בתוך עץ הגן. הל"ל בתוך הגן ובת' בתוך עץ וכו' רמז לתולדותיו וכו': 10 איך הוה לך. דורש איכה לשון איכה איך כמו בפסוק איכה כת': 11 מסוף העולם וכו'. כדאיתא לעיל צד 55 ועכשיו ויתחבא וכו' בתוך עץ הגן ועי' במ"י לעיל צד 102 בד"ה שנ' ויתחבא: ר' אבהו וכו'. כל המאמר שלפנינו

[1]) θνητὸς ἔσῃ.

חנינה כתי׳ ובמה כאדם עברו ברית וגו׳ (הושע ו ז) המה כאדם כאדם הראשון מה אדם הראשון הכנסתיו לגן עדן וציויתיו ועבר על ציווי ודנתי אותו בשילוחים ובגירושין וקוננתי עליו איכה. הכנסתיו לגן עדן דכתי׳ ויקח ייי אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן (בראשית ב טו), וציויתיו ויצו ייי אלהים וגו (שם שם טז), ועבר על ציווי המן העץ אשר ציויתיך (שם ג יא) ודנתי אותו בשילוחים וישלחהו ייי אלהים מגן עדן (שם שם כג), [ודנתי אותו בגירושין ויגרש את האדם (שם שם כד),] קוננתי עליו איכה ויאמר לו איכה איכה כת׳, אף בניו הכנסתים לארץ ישראל וציויתים ועברו על ציווי ודנתים בשילוחים ובגירושין וקוננתי עליהם איכה. הכנסתים לארץ ישראל ואביא אתכם אל 13b ארץ הכרמל (ירמיה ב ז), ציויתים ואתה תצוה את בני ישראל (שמות כז כ) צו את בני ישראל (ויקרא כד ב), עברו על ציווי וכל ישראל עברו על תורתך (דניאל ט יא). דנתים בשילוחים שלח מעל פני ויצאו (ירמיה טו א), בגירושין מביתי אגרשם (הושע ט טו), וקוננתי עליהם איכה איכה ישבה בדד (איכה א א):

י יא) ויאמר את קולך שמעתי. ויאמר מי הגיד לך אמר ר׳ לוי לשואלת חמין שנכנסה

12 ילקוט ר׳ כ״ס, לדר״כ נו״ל ונו״ב פ״ח, פדר״א פי״ג:

1 חנין א[1] | כתי׳] כתוב ד, ל׳ פואגבי | והמה כאדם כאדה״ר ב, המה כאדה״ר ד, והמה כאדה״ר ג, כאדה״ר פוא׳י (הושע מה] אמר הקב״ה י | 2 לגן] בי, לתוך הפואג | * ציווי אבי] ציוויי ל, ־ווי ד | ודנתיו י | בשלוחי׳ ובגרושין ד, בשילוחים (בשלוחין ב) ודנתי אותו (בגרושין ח) בגירושין חגב, בגירושין ובשילוחין י | 3 לגן] י, לתוך גן דא׳גב | * בגן עדן דואגב] וגו׳ ל | 4 * על ציווי וא׳ב], על צווי י (שם), .. ציווי י[1] .. הציווי ד, בציוויי ל ודנתיו י | * בשילוחים וג] ־ין א[2]י, בשלוחין דא׳ב, בשילוחים ובגירושין ל | 5 * ודנתי אותו (דנתי אותו ל[0]ד, ודנתיו י) בגירושין (בגרושי׳ ד) ויגרש (דכתי׳ ויגרש ד, שנ׳ .. גב) את האדם ל[0]דוגבי] ל׳ לא[2] | 6 וקוננתי ואגבי | בניו] ~ כן ח | ישראל ל׳ האגב | צויתים ח | * על ציווי א[2]ב] על ציווי ו, .. הציווי ד, בציוויי ל | 7 ודנתים] פ, דנתי (ודנתי ו) אותם דוח, ודנתי אותן גב | ובגירושין] ודנתי (אותן ג) אותם (בגרושין ה) בגירושין והג | ישראל ל׳ הגבי (שם) | 8 וציויתים וא[1], וצוויתים י | ואתה תצוה—צו—ישראל] ואתה תצוה את בני ישראל דפוהאגבי (שם), צו את בני ישראל י | 9 ועברו האי | * על ציווי א[1]ב] על צווי ח .. ציווי דוגי, בציוויי ל | על תורתך] וב, תורתך א׳גי, תורתיך ד, את תורתי פ | דנתים] פ, דנתי (ודנתי א[1]) אותם דגא׳י (שם), דנתי (ודנתי ב) אותן וב | 10 בגירושין] א[1], ובגירושין פ, דנתי (ודנתי גב) אותם (אותן וגב) בגירושין וגבי (שם), דנתי .. בגרושי׳ ד | וקוננתי] ואגב, קוננתי דפ איכה] באיכה פ, ל׳ וגבי | 12 ויאמר — שמעתי] ויאמר .. שמעתי וכו׳ פ, ויאמר .. שמעתי בגו׳ ר ד משל לשואלת פ, לאשת עם הארץ שואלת א[2] | חמין] ו, שאור פ, הומין דא׳בי, חמין א[2] |

הוא בפסיקתא שם פתיחה א׳ לפ׳ איכה היתה לזונה (ועי׳ במפתח לתשובות הגאונים צד 38) ונסדרה באיכ״ר בתוך פתיחתא דחכימי בראש המדרש ובכ״ז אין להוכיח גם מסגנון המאמר והתחלתו כת׳ והמה וכו׳ שהיה בעיקרו פתיחה לדרשה אחרת ומסדר הב״ר סדרו כאן משום שנדרש בו קוננתי עליו איכה ויאמר לו איכה וכו׳ ועי׳ במ׳ לעיל צד 41 בר״ה ויעש וכו׳ ובפסיקתא הגי׳ ג״כ ר׳ אבהו בש״ר יוסי ב״ר חנינא פתח וכו׳, ובאיכ״ר קיטע ר׳ אבהו פתח וכו׳, והפתיחה הועתקה כנראה מהפסיקתא במ׳ הגדול עמוד 92 ושם הגי׳ ר׳ אבהו בשם ר׳ יוסי בר חנא פתח בהך פיסוקא והמה כאדם וכו׳. בפסיקתא ואיכ״ר מ״ב הגי׳ והמה כאדם זה אדה״ר אמר הקב״ה אדה״ר הכנסתיו לג״ע וכו׳ ודנתיו בגירושין ודנתיו בשילוחין (באיכ״ר ד״ו ודנתי אותו בגרושין ושילוחין) וקוננתי וכו׳ ועי׳ גי׳ הילקוט: 4 על ציווי. כן הגהתי כאן ובסמוך וכ״ה באיכ״ר על צווי ובפסיקתא על ציווי: 5 ודנתי אותו בגירושין. בכי״ל ליתא והוגה בגליון בכתב אחר דנתי וכו׳ ועת״ג, ובפסיקת׳ ואיכ״ר הגי׳ ודנתיו בגירושין ויגרש (שנ׳ ויגרש) וכו׳ ודנתיו בשילוחין וישלחהו (שנ׳ וישלחהו) וכו׳ וכן בפסיקתא בסמוך ודנתי אותם בגירושין ודנתי אותם בשלוחין: 6 איכה כת׳. וקרי בית איכה[1]): אף בניו וכו׳. באיכ״ר הגי׳ אף בניו הכנסתי אותם לא״י שנ׳ ואביא אתכם וכו׳, וכן דלג בילק׳ כאן וילק׳ הושע מן הכנסתים עד הכנסתים: 8 ואתה תצוה. בכי״ל נוסף עוד צו את בני ישראל (ויקרא כ״ד ועוד בבמדבר בכמה מקומות). ובפסיקתא ואיכ״ר הובא רק הפסוק צו את וכו׳ וכ״ה בילקוט כאן: 9 על תורתך. במקרא כתוב עברו את תורתך וכצ״ל, והפסוק נשתבש בכל הספרים ועת״ג וכן נשתבש במת״ג על תורתך ובפסיקתא על בריתך, ולנכון באיכ״ר את תורתך: בשילוחים וכו׳. בכי״ל ט״ס כאן בשילוחים ובגירושין שלח וכו׳, ובפסיקתא ואיכ״ר הגי׳ ודנתי אותם בגירושין וכו׳ ודנתי אותם בשילוחין וכו׳ וכ״ה בילקוט, והציון ב״ר חסר בילקוט ואין להוכיח מכל השינויים שציינתי שהמאמר הועתק בילק׳ בראשית מן הפסיקתא או איכ״ר ובילק׳ הושע מן ב״ר אלא שהיו לפני המלקט קובצים שונים מן ב״ר ובאותו הקובץ שהועתק ממנו בילק׳ כאן היה סגנון המאמר דומה לסגנוני בפסיקת׳ ואיכ״ר: 12 לשואלת וכו׳. משל זה דוגמתו באדר״נ נו״ב פ״א ושם הגי׳ ר׳ כ י אומר למה היתה חוה דומה באותה שעה למלך שנשא אשה והשליטה על הכסף ועל הזהב ועל כל מה שיש לו ואמר הרי כל שלי בידך חוץ מן החבית הזו שהיא מלאה עקרבים נכנסה אצלה זקנה אחת כגון אלו ששואלות חומץ אמרה לה מה המלך נוהג עמך אמרה לה יפה המלך נוהג עמי שהשליטני על הכסף וכו׳ אמרה לה הלא כל תכשיטין שלו נתון בתוכה אלא שהוא מבקש לישא אשה אחרת וכו׳ שלחה ידה ופתחה החבית ונשכוה העקרבים ומתה, ומסיים שם המלך זה אדה״ר האשה זו חוה שואל חומץ זה הנחש שנ׳ והנחש היה ערום וכו׳, ובסגנון זה המשל גם בפדר״א [illegible] כתמא משל למלך שנשא וכו׳ ושם הגי׳ והשליטה בכל מה שיש לו באבנים טובות ומרגליות וכו׳ נכנס [illegible] אחד כגון שואל ממנה חומץ וכו׳ אמר לה והלא כל קומיא (וצ״ל [illegible] ועי׳ ילקוט ר׳ כ״ה וכו׳ [illegible] של מלך הרי היא בחבית זו אלא שהוא מבקש וכו׳ [מה עשתה הישישה ידה התחילו מנשכות אותה כיון שבא בעלה שמע קול צוותת וכו׳ ועי׳ ילקוט שם] כך המלך זה אדם וכו׳ שואל הומין זה הנחש. ושואל ממנה חומין מפרש שם הרד״ל שדרך העניים בימיהם היה לשאול מעט חומין לטבול פתן, והעיר על הדרש באדר״נ פ״ב בתוספ׳

[1]) אֵיכָה.

אצל אשת חבר, אמרה לה מה בעליך עושה עימך, אמרה לה כל טוב הוא עושה עימי חוץ מחבית זו
שהיא מליאה נחשים ועקרבים שאינו משלישני עליה, אמרה לה כל קוזמידין שלו בתוכה הם והוא
מבקש לישא אשה אחרת וליתנם לה, מה עשת, הושיטה ידה בתוכה, התחילו מנשכות אותה, כיון
שבא בעלה שמע קולה צווחת, אמר לה שמא באותה חבית נגעת. כך המן העץ אשר ציויתיך
6 אתמהא:

יא יב) ויאמר האדם האשה אשר נתת עמדי וגו׳ ארבעה הם שהקיש הקב״ה על קנקנן
ומצאן קדירה שלמימי רגלים, אילו הן אדם וקין ובלעם הרשע ויחזקיהו, אדם ויאמר האדם, קין
ויאמר יי׳ אל קין (בראשית ד ט). בלעם הרשע מי האנשים האלה (במדבר כב ט). יחזקיהו מה

6 ילקוט שם. ילק׳ מלכים ר׳ רמ״ה. במדבר רבה פ״כ סי׳ ו, אדר״נ נו״ב פמ״ה: 7 עי׳ עיין ה׳ נ׳:

1 אשת חבר] ו, אשתו של חבר דפואבר | עושה] עשה ל | עימך] ו, עיך ל׳גב, עמיך ד׳, עמך די | טובה ו | הוא ל׳ פאב | עשה א | עמי | שהיא מליאה דוגן שהיא מלאה פי, מלאה א, שהוא מלא ל | שאינו] שאינן ל | משלישני] משלשתני ל | עליה דוגבי] עליו ל, בה א | אמר ע | קוזמידין] ג, ־דין פואבר׳י, ־קין דר׳, קוזמין ע׳ | שלי ע | בתוכה פואגבי] בתוכו לע, שם ד | הם] הוא ד, ל׳ פואגכעי | והוא מבקש] ומבקש ד | 3 וליתנם] וע, וליתן אותם אגב... אותן ד... אותו פ... אותה י | עשת] פואגב׳ עשתה דא׳ | הושיטה] הכניסה אגב | בתוכה פ] בתוכו ל, לתוכה דואגבי | והתחילו א׳י | נושכים א׳, מנשכי׳ א׳, נחשים מנשכים י | וכיון פ | 4 צווחת] פאגב, מצוותת דוי | באותה דואבי] באותו לפג | החבית י | נגעת] ~ בו י | כך] ואגב, ~ אמר הקב״ה לאדם הראשון ד, אמ׳ לה הקב״ה פ | המן] מן ל | ציויתיך וא׳י... וגו׳ דפא׳... לבלתי אכל ממנו אכלת גב | 6 אתמהא] וגב, ל׳ ד |
6 ארבעה] פוהא׳ג, ד׳ דא׳ | שהקישן א | קנקנן דפואי] קנקנם הג, קנקינן ל | 7 ומצא א | קדירה] ג, קדרה פ, עביט י, קנקן ואי (מלכים), קנקנין ד, קרודום ח | מי א | ואילו וגב, ואלו דא (אילו הם ל׳ פ) | קין וי (שם) | בלעם י (שם) | הרשע] וגב, ל׳ דפאי (שם) | והזקיהו דפאגב, ־יה ו, חזקיהו י (שם) | ויאמר האדם האשה דג... תאשה וגו׳ ו... האשה אשר נתת עמדי כי, ויאמר לו איכה ויאמר האדם האשה אשר נתת פ | 8 ויאמר יי׳ אל קין (לקין א׳) אי הבל אחיך אג, ויאמר... אחיך וגו׳ פ, ויאמר... לקין... הבל וגו׳ ויאמר לא ידעתי ד, ויאמר... אל קין... אחיך ויאמר לא ידעתי השומר אחי אנכי ב, ויאמר... ויאמר השומר אחי ו, ויאמר לא... אנכי י (שם), לא... אנכי י | הרשע ל׳ אי | האלה] ~ עמך וגו׳ א׳, עמך ויאמר וגו׳ פ, עמך ויאמר בלעם אל האלהים ד, עמך... אל האלהים בלק בן צפור ו, עמך — צפור וגו׳ א², ויאמר — צפור גב, עמך ויאמר בלק בן צפור י, עמך... צפור מלך מואב שלח אלי י (שם) | חזקיהו דפואבי, חזקיה ג | מה אמרו האנשים האלה וגו׳ ד, מה...

כל בלא חומץ ובלא מלח זו היא קללה שמקללין בה בני אדם אל יהא לך חומץ ומלח בתוך ביתך, אכן בכי׳ ל
ובי״ו הגי׳ כאן לשואלת חמין, וכן בכי״ג נכמן בגליון חומץ וי״ג חמין, ובכי״פ הגי׳ שאור, ובפי׳ ב״ר כ״י גורס
ומפרש לשואלת חומץ שנכנסה אצל אשתו של חבר[1]) שלותם נחשים ומכניסן בלחישה בכל כלי שהוא רוצה ועוד
למהתי לשואלת חמין מים חמין ללוש עיסתה אלא שהדעת נוטה לשואלת חמין שבשם שכל האוכל הבוסר הקהינה שניו
כמו כן איש בעונו ימות וכו׳ ועי׳ בפי׳ הנדפס, והגי׳ חמין איתא בכי״א ב׳ (והכותב טעה בפי׳ אשת חבר וגו׳ שהוסיף
מדעתו לא״שת ע״ם הארץ שואלת) ובגליון נכמן שם ג״א חומץ, ובנגון אחר המשל באדר״נ נו״א פ״א ומתחי׳
שם ר׳ שמעון בן יוחאי אומר אמשול לך משל למה אדה״ר דומה לאחד שהיה לו אשה בתוך ביתו מה
עשה אותו האיש הלך והביא את החבית והניח בה תאנים במנין ואגוזים במנין וצד את העקרב ונתנו על פי החבית
והקיפה בצמיד פתיל והניחה בקרן זוית וכו׳ ועי׳ המזכיר חלק י״ד צד פ״ה: 2 שהיא מליאה. בכי״ל הגי׳ שהוא
מלא וכן בל״ז בכל המאמר עליו בתוכה באותו והגהתי, ותימא שגם בערוך ע׳ קוס הגי׳ כל וכו׳ בתוכו ובכי״פ
וכי״ג באותו חבית: קוזמידין. תכשיטין[2]) ועי׳ עמת״ל ח״ד צד 259, וכן בירוש׳ יבמות פ״ג י״ג ג׳ ומלבשין לה
קוזמידין וירוש׳ נדרים פ״ד ל״ת ג׳ אילין קוזמידייא (ועי׳ מר״ע ע׳ קוזמריא והערות ותיקונים לערוך הש׳ צד 72),
וברוב ספרים הגי׳ קוזמירין, ובערוך שם גורס כל קוזמין[3]) וכו׳ (כ״ה בדפ״ע, ובעל עה״ש הגיה קוזמירין) ומפרש
תכשיטים ועדיים בל״י קוזמירין, ובערוך דפ״א הגי׳ גם בפי׳ קוזמין ועי׳ ע׳ גנן, וכן משמע עיקר גירסתו מדמוסיף
ובברייתא דר׳ אליעזר פ״ג, ושם הגי׳ לפי הילקוט ומ׳ הגדול קוזמין, וכ״ה באדר״נ נו״ב שם בכי״ה, והשתמשו כאן
במלת קוזמידין בהוראת לשון רבים ועי׳ קרויס ח״א צד 182 ולעיל במ״ו צד 90: 6 שהקיש וכו׳. שבא לנכותם בשאלות
(ובנגון הלשון כמו לקמן פל״ב היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים שאינו מספיק לקיש וכו׳) ומצאם קדירה
וכו׳ (וכמו שדרשו בפסיקתא פב״ת קס״ג א׳ אם כלי אין הפין בו וכו׳ ככלי של מימי רגלים, ובאותו הדרש בויי״ר
פ״י סי׳ ה׳ הגי׳ בדפוסים בכדין של וכו׳ ובערוך ע׳ כרוז כי כרוז של וכו׳), והמאמר שלפנינו הועתק באגור לר׳
שמואל גאמע (בעטרת צבי צד 44) והגי׳ שם ארבעה הקיש הקב״ה וכו׳ ומצאן קרודס (בכ״י קאמברידש קרודם)
טנפא אחרת קרת של מימי רגלים אדם קין בלעם חזקיהו וכו׳, וגם בכי״ת הגי׳ קרודוס, ובהגי׳ קרת איתא בכי״ל
לקמן סוף פ״ו קרתין בספר הנגיה, ובדפוסים שם הגי׳ קדרים ובערוך ע׳ קרז קרוזים ועי׳ קרויס צד 296, והדרש
בנגון אחר ובהרחבת דברים בבמ״ר פ״כ ושם הגי׳ וירא בלק כיון שבא שלוחיו אצל בלעם וכו׳ א״ר אבא בר
כהנא זה אחד משלשה בני אדם שבדקן הב״ה ומצא קרון של מי וכו׳ קין וחזקיה ובלעם וכו׳, ואינו מונה שם
אדה״ר, ועוד בנגון אחר באדר״נ נו״ב שם ד׳ שנו ברואה אלו הן אדם וקין בלעם וחזקיה אדם שנה ברואה וכו׳,
ובדפי״ר כתוב כאן שהקיש וכד״ו נשתבש שהוקיש, וכבר הוגה במ״כ: 7 ויחזקיהו. וכן בכי״ל בסמוך יחזקיהו ועי׳ גיזעניוס
ע׳ חזקיה: אדם ויאמר וכו׳. ובדמפ״ש בלקח טוב נמצא בפי׳ מובה כי לא די שניתן לו עזר כנגדו אלא מתרעם ואומר
האשה אשר נתת וכו׳, ובע״ז שם בני כפיי מובה דכתיב האשה אשר נתת וכו׳: 8 ויאמר יי׳ אל קין. וס״ד
ויאמר לא וכו׳ וכן לא הובאו לפי הגי׳ שלפנינו הפסוקים ויאמר בלעם וכו׳ ויאמר חזקיהו וכו׳ (ובמ״ב שם כתוב

[1]) חָבֵר. [2]) κοσμίδιον. [3]) κόσμιον.

אמרו האנשים וגו׳ (מ״ב כ יד) אבל יחזקאל נמצא בקי מכולם בן אדם התחיינה העצמות
האלה וגו׳ (יחזקאל לז ג) אמר ר׳ חננא בר פפא לציפור שהיתה נתונה ביד צייד, פגע באחד אמר
לו זו מה חיה או מתה אתמהא, אמר ליה אין בעית חיה אין בעית מתה כך התחיינה העצמות
האלה ואומר יי׳ אלהים אתה ידעת: ההי״ד אדברה ולא איראנו כי לא כן אנכי עמדי׃ יב
(איוב ט לה) אמר איוב איני כמותו שאמר האשה אשר נתת עמדי וגו׳, הוא שמע לדברי אשתו,
אני לא שמעתי מאשתי: אמר ר׳ אבא בר כהנא אשתו שלאיוב דינה הייתה דאמר לה כדבר אחת
הנבלות תדברי (איוב ב י) גם את הטוב נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל (שם שם)
אתמהא, אמר ר׳ אבא אקבל אין כת׳ כאן אלא נקבל נאים בטוב ולא נאים ברע אתמהא, בכל זאת
לא חטא איוב בשפתיו (שם שם) אמר ר׳ אבא בשפתיו לא חטא, בלבו חטא: אמר ר׳ אבא ואבלתי

4 ילק׳ איוב כ׳ סתקי״ד, אגדת בראשית פ״ט: 6 לקמן פנ״ז, ירוש׳ סוטה פ״ה כ׳ ג׳, ב״ב פ״ו ב׳: 9 ב״ב ט״ז א׳:
9 ילקוט כ׳ כ״ם:

האלה ויאמר מארץ רחוקה ג, מה.. האלה ויאמר חזקיהו מארץ רחוקה באו אלי מבבל כ, מה אמרו לך האנשים
[illegible]

[illegible]
נ״ז ב׳, ולפי הדרש מתורגם גם באיוב שם בכל דא לא חב איוב בספוותוי ברם ברעיונה הרהר במלין:

אין כת' כאן אלא ואוכל אכלית ואוכל. אמר ר' שמעון בן לקיש אדם הראשון לא נטרד מגן עדן עד שתרף וגידף ההיד ויקו לעשות ענבים ויעש באושים (ישעיה ה ב):

יג) ותאמר האשה הנחש השיאני ואוכל גירני חייבני הטעני. גירני היך דאת אמר לא ישיא אויב בו (תהלים פט כג). חייבני היך דאת אמר כי תשה ברעך (דברים כד י). הטעני היך דאת אמר אל ישיא אתכם חזקיהו (דה״ב לב טו):

פרשה כ

א ג יד) ויאמר יי׳ אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור וגו׳ איש לשון בל יכון בארץ איש חמס רע יצודנו למדחפות (תהלים קמ יב) אמר ר׳ לוי לעתיד לבוא הקב״ה נוטל את אומות העולם ומורידם לגיהנם. אומר להם למה הייתם קונסים את בני ואומרים לו מהם ובהם היו מספרים לשון הרע. הקב״ה נוטל אילו ואילו ומורידם לגיהנם. ד״א איש לשון (בל יכון בארץ) זה הנחש שאמר לשון הרע על בוראו בל יכון בארץ, על גחונך תלך. איש חמס רע יצודנו למדחפה אין כת׳ ארא למדחפות אדם נתקלל וחוה נתקללה ונחש נתקלל ויאמר יי׳ אלהים אל הנחש וגו׳:

ב איש תהפוכות ישלח מדון ונרגן מפריד אלוף (משלי טז כח) איש תהפוכות] זה הנחש שהיפך דברים על בוראו, ונרגן שרינן דברים על בוראו לא מות תמותון (בראשית ג ד). מפריד אלוף שהפריד אלופו שלעולם, [וכיון שהפריד אלופו שלעולם] נתקלל ויאמר יי׳ אלהים אל הנחש וגו׳:

1 ילקוט שם. ילק׳ מכירי ישעיה ה׳ ג׳. תנחומא ס״ב נרלפים סי׳ כ״ה, פסיקתא רבתי פ״ז (כ״ז ג׳). נתדבר רבה פ״נ סי׳ ג׳: 8 ילקוט שם: ‖ 6 ילק׳ תהלים כ׳ תתצ״ח, ילק׳ מכירי תהלים ק״מ סי׳ י׳: 12 ילק׳ תהלים שם ילק׳ משלי ר׳ תתקנ״ו:

1 ** כאן (כן ו) אלא] ל׳ ל | אכלית * ואוכל וגן], אכלית ואכל ל, אכלית ואוכלית א²שי, . . ואוכלת ר, אכלתי ואוכל דב | לא נטרד אדם הראשון י | * מגן עדן דאריו:] מתוך גן עדן פוגב, מן העדן ל | 2 שתירף פאגב | 3 הטעני] פוהאגב, והטעני די | התשיא פות | 4 ** הטעני] היטעני ל ‖ 6 ** אלהים] ל׳ לכ | איש] כת׳ ~ פם | 7 לעתיד לבא . . ומוסרים י, עתיד הקב״ה להוריד אומות העולם פ | * 8 אומר כ] א״ל, ואומר דפאי | * ואומרים] וא׳ ל, ואומרי א¹, והם אומרים גים, והן אומ׳ דפ | ובהם ל׳ פוכ | היו] הן ואכ | 9 מספרים] באים (באין פא²) ואומ׳ דפואגים | ° הרע] ~ איש על חבירו ד | והקב״ה | כל — בארץ ל׳ | ** 10 הרע] רע ל | יצודנו] ה, ~ למדחפות דואגי | 11 כת׳] ו ~ כאן דפהאגי | ויאמר] שנ׳ ~ א׳גבם | 12 * ונרגן מפריד—תהפוכות א¹] ונרגן יפריד . . תהפוכות דגב, ל׳ לוי | 13 על בוראו] ~ ואמר מאילן זה אכל וברא את העולם י (משלי) | לא] פוא²גבי, ואמר ~ ד, שנא׳ ~ א¹ | מפריד] א¹, יפריד דפוא²גבי | 14 * וכיון — עולם ל°ו] כיון . . עולם פ, ומיד די, ~ אגבר, ל׳ ל | ויאמר] שנ׳ ~ פאגב | ** אלהים] ל׳ ל |

1 אלא ואוכל. היא נתנה לי מן העץ ואוכל. ודורש ואכלתי אכ״כ שהוא משמע לשעבר אלא ואוכל וקרי ביה הוי״ו בשוא ואוכל לשון עתיד אכלית ואוכל אכלתי ועוד אוכל. ולפי הגי׳ אכלית ואוכלית דורש ואוכל לשון אפעל כלו׳ האכלתי (ועי׳ תה״י א׳ שמות ט״ז ל״ב) וכמו שגורס ומפרש בפי׳ ב״ר כ״י אכלית ואוכלת (בפי׳ הנדפס ואוכלית) אכלתי והאכלתי לבהמה לחיה ולעופות ועי׳ לעיל צד 174 וגם ריבוי האכילה את הבהמה ואת החיה וכו׳ ולקמן צד 192 צויתיך להזהיר את הבהמה ואת החיה וכו׳ ולא דייך וכו׳ אלא שנתת להם ואכלו. וגם בכ״י נ׳ נסמן בגליון לבהמה ולחיה ולעופות אלא שגורס שם אכלית ואוכל. ולשתי הגירסאות והלשונות חרף וגידף אדה״ר באמרו ואוכל ובראמר רשב״ל אדה״ר לא נטרד וכו׳. ובתנחומא ס״ב הובא מאמר רשב״ל בפ׳ וישכן וכו׳ את הכרובים והגי׳ שם לא יצא אדם מג״ע עד שחרף וגידף נאמר כאן כרובים ונאמר בסנחריב וכו׳ יושב הכרובים וכו׳ וכן בפסי״ר שם [illegible] שיצא אדם מן הגן [illegible] נאמר כאן כרובים וכו׳ ונאמר בסנחריב וכו׳ [illegible] [illegible] ויקו לעשות ענבים וכו׳ כרם זה אדה״ר [illegible] [illegible] מסובח ויעזקהו ויסקלהו שם מצות נצמות ויטעהו שורק שיעשו מע״ט וכו׳ ולא עשה אלא ויעש באושים שחרף וגדף: 3 גירני וכו׳. דורש השיאני בהוראות שונות לשון גירוי הד״א לא ישיא אויב בו ופי׳ לא יגרהו עליו ולשון חוב חייבני שאהיה חייב הד״א כי תשה ברעך והוא חייב לך ולשון הטעה הד״א אל ישיא אתכם וכו׳, והדרש והשיאני לשון תשמיש ונשואין עי׳ בפי׳ לעיל צד 169. וכן מפרש במדרש אגדה הוצ׳ ר״ש באבער מהו השיאני מלמד שבא נחש על חוה והטיל בה זוהמא:

פרשה כ. בכי״א א׳ וב׳ פרש׳ י״ט: 8 ואומרים לו. בפי׳ ב״ר כ״י גורס ומפרש והם אומרין להקב״ה לפי שהן באין ואומרין לשון הרע איש על חבירו לפיכך גזלנו להם מכונם נוטל הקב״ה אלו ואלו הגוים והישראלים, ונר׳ שמפי׳ זה נובעה ההוספה שבדפוסי׳ איש על חבירו: 10 שאמר לשון הרע וכו׳. כמו שאיתא לעיל צד 172 כמאמר ר׳ י׳ דסכנין בשם ר׳ לוי התחיל אומר דילטוריה לבוראו אמר מאילן הזה אכל וברא את העולם וכו׳ ועי״ש בפי׳: בל יכון בארץ. שהיה הולך בקומה זקופה ונתקלל על גחונך תלך ועי׳ לקמן צד 186: 11 אלא למדחפות. למדחפות הרבה אדם נתקלל וחוה נתקללה וכו׳: ויאמר וכו׳. זה סיום הפתיחה ועה״נ: 12 ונרגן מפריד וכו׳. כן הוספתי ועה״נ. ובדפ״ר וד״ו איתא יפריד וכ״ה בכ״ג וכי״כ ובמקצת ברוב הספרים, ולנכון בסמוך בכי״ל מפריד כמו שהוא במקרא: 13 שהיפך דברים וכו׳. שאמר כי יודע וכו׳, ובילק׳ משלי נוסף ואמר מאילן זה אכל וברא וכו׳ ועי׳ בפתיחה הקודמת: שרינן דברים. שהתרעם על הקב״ה ואמר לא מות תמותון: 14 שהפריד אלופו של עולם. מפרש בפי׳ ב״ר כ״י שסילק שכינה לרקיע הראשון ועי׳ לעיל צד 176 ועי״ע בהי׳ הרד״ל, והדרש ונרגן שריגן דברים כמו בתנחומא ס״ב שלח סי׳ כ׳ דברי נרגן כמתלהמים דברים שרגנו אחר הקב״ה וכו׳ וכ״ה בבמ״ר פט״ז סי׳ כ׳: וכיון שהפריד וכו׳. כן הושלם בכי״ל ביני שיטי בכתב ישן, וגם כאן מסיים הפתיחה בפ׳ ויאמר וכו׳

[ויאמר יי׳ אלהים אל הנחש וגו׳] עם אדם נשא ונתן, עם חוה נשא ונתן, ועם נחש לא
נשא ונתן, אלא אמר הקב״ה נחש זה רשע בעל תשובות הוא, אם אני אומר לו הוא אומר לי אתה
צויתם ואני ציויתים למה הניחו ציווייך והלכו אחרי ציוויי, אלא קפץ עליו ופוסקו ויאמר יי׳ אלהים
אל הנחש וגו׳: תני ר׳ חייא בגדולה מתחילין מן הגדול ובקלקלה מן הקטן. בגדולה [מתחילין מן ג
הגדול] ויאמר משה אל אהרן ואל אלעזר וגו׳ (ויקרא י ו), ובקלקלה מן הקטן ויאמר יי׳
אלהים אל הנחש כי עשית ואת ארור אתה, ואל האשה אמר הרבה וגו׳, ולאדם אמר כי 13c
שמעת לקול אשתך, מלמד שנתקלל נחש [ונתקללה חוה] ואחר כך נתקלל אדם: הכל משמשין
פנים כנגד עורף חוץ משלשה שמשמשין פנים כנגד פנים מפני שהשכינה דיברה עימהם, ואילו הן
אדם ונחש ודג, אדם מנין ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך, ונחש מנין ויאמר יי׳ אלהים

1 תנחומא מ״ב תזריע סי׳ י״א, תנחומא שם סי׳ ט׳, סנהדרין כ״ט א׳: 4 ספרא שמיני, ברכות ס״א א׳, תענית ט״ו ב׳:
7 ילקוט כאן ל׳, ילק׳ מכירי פ״ע כ״י, בכורות ח׳ א׳:

1 ועם] עם וא, אבל עם פ | הנחש פאג | 2 אלא ל׳ פוא | הנחש הרשע הזה א, נחש זה רשע הוא וחג | הוא] ואבר, ל׳ דפחג | אם] פאבר, ואם דג | אני אומר] א1גב, אומר אני ד | לו] אגב ~ עכשיו ד, למה עשית פ | יאמר חג | לי ל׳ חא1 | 3 צוית (צויתה גבר1, צויתה ו) אותם | צויתי (צוויתי וג) אותם | למה] מפני מה | ציווייך] א2ב, צווייך א1, צוויך חג, צוויך דפ | והלכו] פחאגבר2 ~ להם ד, להן ו | אחר] פוחא1גב, אחרי דא2 | ציוויי] וחא, צווי דב | ופסק לו פוחאגב, . . את דינו ד | ויאמר] שנ׳ ~ פאגב | * אלהים דפוב] ל׳ ל | 4 בקלקלה א, ובקללה גב (ובקלקלה — הגדול ל׳ פ) | מן] ו, מתחילין ~ דאגב | הקטן] ואגב, הקטן ד | * מתחילין מן הגדול דוא2ב] מן הגדול א1, ל׳ ל | 5 ויאמר] וידבר ו וגו׳] ואל איתמר דא2, . . . בניו ו, . . . בניו ראשיכם פ, . . . בניו הנותרים א1, ולאיתמר בניו הנותרים ב | בקלקלה א, ובקללה פ, בקללה וב | מן] ו, מתחילין ~ דפאב | 6 * אלהים דאגב] ל׳ לפו | ואל] אל א2, אחר כן . . ח | ולאדם] אחר כך (כן ח) ולאדם פח | 7 שנתקלל] ו, שמתחילה (שמתחלה דפ, שבתחלה א) נתקלל ל׳ דפאג | * ונתקללה חוה ל׳ ח] ונתקללה האשה ו, ואחר כך חוה פא, ואח״כ נתקללה חוה ד, ל׳ ל ואחר כך אדם פא, ונתקלל אדם ו | 8 כנגד] אצל א2 | העורף ח | חוץ] ד׳ וחאגים, חוץ מב׳ (משנים פ) שמשמשין (שמשתמשין פ) אחור כנגד אחור גמל [וכלב ד] וחוץ דפ | משלשה] פוחגים, מג׳ דא1 | שמשמשין — פנים ל׳ ד1ו | ששכינה פו, השכינה א2ם (שעמהם דבר הקב״ה י) | * דיברה ו] דיבר ל, דברה דפא1, נדברה ח, מדברת ג, שדברה א2ם | 9 נחש וה | מנין] ג, שנא׳ דפי, ל׳ ואם | ונחש] א1, נחש דפוא2גים * מנין ג] מנ׳ ל, ל׳ דפואים |

ועח״נ, והוספתי מלת אלהים שנשמטה בכי״ל בריש הפרשה פעמים שונות: 1 עם אדם נשא ונתן. בדברים קודם שקללו שאמר לו מי הגיד לך וכו׳ וכן עם חוה שאמר לה מה זאת עשית ועי׳ בתנחומא מ״ב תזריע שם בדרש כי לא אל חפץ רשע אתה וכו׳ שאין הקב״ה חפץ לחייב בריה וכו׳ התחיל מסיח מי (בתנחומא שם התחיל מסיח עמו שנא׳ מי) הגיד לך וגו׳ ויאמר האדם האשה וגו׳ הניח מאדם התחיל (בתנחומא הניח אדם והתחיל) מסיח עם האשה שנ׳ ויאמר ה׳ אלהים לאשה וגו אבל כשבא אצל הנחש לא הסיח עמו אלא מיד נתן לו איפופסין שנ׳ ויאמר ה׳ אלהים אל הנחש כי עשית וכו׳: 2 אם אני אומר לו. וכ״ה בפי׳ ב״ר כי״ט (ובפי׳ ב״ר כי״א אם אומר אני) ומפרש שם אם אני אומר לו למה עשית זאת הוא משיבני אתה צויתה וכו׳ אלא קפץ עליו ופסק לו את דינו, וכן פי׳ ופוסקו לפי הגי׳ שלפנינו ועח״נ, וגר׳ שמפי׳ ב״ר נובע׳ הגי׳ למה עשית בכי״פ והגי׳ ופסק לו את דינו בדפוסים ועי׳ גם בלקח טוב, ובסנהדרין שם איתא מניין שאין טוענין למסית מנחש הקדמוני דא״ר שמלאי הרבה טענות היה לו לנחש לטעון ולא טען ומפני מה לא טען לו הקב״ה לפי שלא טען הוא מאי הוה ליה למימר דברי הרב ודברי התלמוד דברי מי שומעין וכו׳: 4 תני ר׳ חייא. בספרא שם (במכילתא דמילואים פרשה ב׳ משנה ל״ט) ועי׳ לעיל צד 104 וכמ״י שם ועי״ע בחי׳ הרד״ל לוי״ר פ״א סי׳ י״א ובמבוא למדרשי ההלכה לרד״צ האפפמאנן צד 22) ובמקרא כתוב בויקרא י׳ ו׳ ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר בניו ראשיכם אל תפרעו וכו׳, ושם י׳ י״ב וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים קחו את המנחה וכו׳, והמאמר נסדר בספרא לפ׳ ויקרא י׳ ו׳, אכן גם שם איתא ויאמר וכו׳ ואל אלעזר ואל איתמר בניו, וכ״ה כאן בכי״ל ודפוסי׳ ויאמר וכו ואל אלעזר וכו׳, ורק בכי״ו הגי׳ וידבר וכו׳ (ובספרא שמיני פרק א׳ משנה א׳ נשתבש הפסוק ויקרא י׳ י״ב ויאמר משה וכו׳), ויש כאן ערבובי הפסוקים ועח״נ ולעיל צד 35 וצד 112, וכגנון המאמר בספרא ויאמר משה וכו׳ בניו רבי אומר בגדולה מתחילין מן הגדול ובקלקלה מתחילין מן הקטן מנין שנ׳ ויאמר ה׳ (ונשמט גם שם מלת אלהים) אל הנחש כי עשית זאת וגו׳ ואיבה אשית בינך ובין האשה ואל האשה אמר וגו׳ בתחלה נתקלל נחש ואחר כך נתקללה חוה ואחר כך נתקלל אדם, ובברכות ותענית שם לא הובאו הפסוקים מפרשתו של נחש והגי׳ שם והתניא (והתנן) רבי אומר בגדולה וכו׳ ובקללה מתחילין מן הקטן בגדולה מתחילין וכו׳ דכתיב ויאמר משה וכו׳ ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים קחו וגו׳ (שנ׳ ויאמר וכו׳ ואל איתמר) בקללה (ובקללה) מתחילין מן הקטן בתחלה (דאמר מר בתחילה) נתקלל נחש ולבסוף (ואח״כ) נתקללה חוה ולבסוף (ואח כ) נתקלל אדם ועי׳ בד״ס לשני המקומות, ובלקח טוב הועתק תני ר׳ חייא בגדולה מתחילין מן הגדול שנ׳ ויאמר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו בקללה מתחילין מן הקטן שבתחלה נתקלל הנחש ולבסוף חוה ולבסוף האדם, ובמאמר הנוסף בתנחומא כ״י פארמא (מבוא התנחומא ע״ת ב׳) תני ר׳ חייא בגדולה מתחילים מן הגדול שנ׳ ויאמר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר ובקללה מן הקטן שנ׳ ויאמר אל הנחש: 6 ואל האשה. וכ״ה בכי״ו וכי״א א׳ וכי״ג וכי״ב ובדפוסי׳ ובספרא, ובמקרא כתוב אל האשה: 7 הכל משמשין. בבכורות ד׳ ב׳ גרסינן ת״ר דג טמא משריץ דג טהור מטיל ביצים וכו׳ ושם ח׳ א׳ כל שתשמישו ביום וכו׳ כל שתשמישו ועיבורו שוה יולדים ומגדלים זה מזה הכל משמשים פנים כנגד עורף חוץ משלשה שמשמשין פנים כנגד פנים ואלו הן דג ואדם ונחש וכו׳ ש

ד אל הנחש, דג מנין ויאמר ייי לדג ויקא את יונה (יונה ב יא): אמר ר' הושעיא כל מה שעשיתה בשביל זו. כל פעולה שלך לא בשביל זו: ר' יהודה ברי סימון (אמר) בשם ר' הושעיא מתחילת הספר ועד כאן שבעים ואחת אזכרות, מגיד שנידון בסנהדרין שלימה:

[ארור אתה וגו'] ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אירוו בצרעת, הלין סלעייה דביה צרען אינון: אמר ר' אלעזר ראית מימיך מאחר שאדם מכה את חבירו במקל חוזר ומכהו ברצועה כך ארור אתה מכל הבהמה לא כל שכן מכל חיית השדה אתמהא. תני בהמה גסה טהורה יולדת לט'

1 ילקוט שם: 3 מדרש הגדול ס"י, במדבר רבה פי"ד סי' י"ג: 4 ילקוט שם, תנחומא מ"ב מטרע סי' ז', תנחומא שם סי' ג', שמות רבה פ"ג סי' י"ג: 6 בכורות ח' א':

1 מנין] מנ' ל, דבת' פ. ל' דו א"מ | הושעיא] אושעיא א, יהושע ב | כל מה] כי עשית זאת ~ ואבי | 2 זו] ואת ואגברי | פעולה] פעולה ל (פעלתך) | זו] ואת ר"י. . . אתמהא א', אתמהה א' | בר דפו | אמר ל' דפוגב | אושעיא א | 3 ספר וג | ואחד וג | שלימה] גדולה ה | 4 אירוו] וא'ר', אררו דבר"ו | סלעייה] ו. סלעיא דפאברי, ~ יעין ג | דביה] פוגבד, רביה די | צרען א'גי, צרעת א'כ | 5 אינון ו. הן א' | חוזר] פאר, הוא ~ דובי | ומכה אותו | 6 לא] והגי, ל' דפא'בי | חית | אתמהא] וגב, ל' ד | לט] פא"י, לתשעה דוהא'ג |

תני תהתא כי אתא רב דימי אמרי במערבא הואיל ודיברה עמהם שכינה תנא גמל אחור כנגד אחור, ובפי הגי' הגבונה מפנים המאמר שלפנינו עם הברייתא ונכלל הטעם מפני שהשכינה דיברה וכו' כדאמרי במערבא, ול"ג חוץ מפנים שמשמשין וכו', וכן ל"ג בחזקוני (והגי' שם מפני שהשכינה מדברת ועח"ג) ובכי"ם ודי"ו נוסף כן באמצע המאמר (וליתא ברפ"ר), ובתוספתא שם תנא וכו' נמנה רק הגמל. ועי' אריסטו בתולדות בעלי חיים ספר ה' פ"ב וסיד ועי' לעווזאהן צאאלאגיע וכו' צד 8 וגם מה שהעיר על שמתם שנחש ודג משתמשין פנים כנגד פנים: 1 כל מה שעשיתה. דורש כי עשית זאת כל מה שעשית תאותך ומזימתך היתה זאת כלו' האשה הזאת וכדאמר ר' הושעיא בשם ר' חייא רבה לקמן צד 187 אתה ביקשתה להרוג את אדם ולישא אשתו וכו' וכן לעיל צד 168 מתוך שראם וכו' ונתאוה לה, ובא א ובמ"ב הגיהו כי עשית זאת א"ר הושעיא וכו' וכן הדפיסו עפ"י הם ב, ועדיפה מהגהת זו הגי' כי עשית זאת כל מה וכו' ועח"נ: 2 לא בשביל זו. בתמיה: 3 שבעים ואחת אזכרות. שמות של הקב"ה, ומבראשית עד אשר ברא אלהים לעשות נמצא השם אלהים ל"ג פעמים, ועוד ד' פעמים בס' והנחש היה וכו' ומפרי העץ וכו' כי יודע וכו' והייתם וכו', ומאלה תולדות השמים וכו' עד כאן בס' ויאמר וכו' אל הנחש מוביר ייז פעמים שם מלא ייי אלהים וכל אחד שתי אזכרות ועי' אגה"א ח"א צד 97, ובכי"ל כתוב שבעים אזכרות ומלת אחת הושלמה בין שיטי בכתב ישן כמו שהגי' בכל הספרים ע"א אזכרות, ובמ' הדשא שם הורס שבעים שקל (במדבר ז' י"ג) למה וכו' לפי שמתחלת הספר עד ועפר תאכל ע' פסוקים וכן מתחלת ספר בראשית עד על גחונך תלך ע' שמות וכן בבמ"ר שם ד"א למה שבעים כנגד מראש ספר בראשית עד קללת נחש שבעים פסוקים וכו' ד"א כנגד שבעים שמות הקדושים כן ספר בראשית עד פרשתו של נחש, אכן שם בבמ"ר מוסיף ומפרש ואם תאמר יש בו אחד יותר והייתם כאלהים אינו קודש: בסנהדרין שלימה. סנהדרין גדולה שהיתה של שבעים ואחד: 4 הלין סלעייה וכו'. אותן התברבורות שבו העגולות כמו סלעים צרעת הן, וצרעת בלא"ר צרעא (צירעא) והקבוץ צרען, ובתנחומא מ"ב שם הובא המאמר בדרש זאת תהיה תורת המצורע והגי' שם וכן אתה מוצא בנחש הקדמוני על שאמר לשון הרע על בוראו לפיכך נצטרע וכו' א"ל הקב"ה את ספרת לה"ר סופך ללקות שנ' ויאמר ה' [אלהים] אל הנחש וגו' במה אירוו בצרעת ואין ארירה אלא צרעת שנ' כי צרעת ממארת הוא א"ר סנא דשאב בשם ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי (כצ"ל ועיי"ש בהערות ר"ש באבער) הפלעין שהן על הנחש הוא צרעתו וכו', ובשמו"ר שם א"ל מה הנחש כשהלשין הכתי אותו בצרעת שנ' ארור אתה מכל הבהמה וגו' צרעת ממארת א"ר אלעזר הלין פולעין דביה צרען אינון וכו', ובמדרש דפ"ר וד"ו הגי' כאן הלין סלעיא רביה וכו' וכבר הגיה בא"א דביה: 6 כך ארור אתה וכו'. בבכורות שם ג' ת"ר תרנגולת לעשרים ואחד יום וכנגדה באילן לוז כלב לחמשים יום וכנגדו וכו' חתול לחמשים ושנים יום וכו' חזיר לששים יום וכו' וכל מיני שרצים ששה חדשים וכו' בהמה דקה טהורה לחמשה חדשים וכו' בהמה גסה טמאה לשנים עשר חדש וכו' טהורה לתשעה חדשים וכו' הזאב והארי והדוב והנמר והברדלס והפיל והקוף והקיפוף לשלש שנים וכו' אפעה לשבעים שנה וכו' נחש לשבע שנים והאותו רשע לא מצינו חבר וכו' מנא הני מילי אמר רב יהודה אמר רב וממו בה משום דר' יהושע בן חנניא שנ' ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה אם מבהמה נתקללה מחיה לא כל שכן אלא לומר לך כשם שנתקללה הבהמה מחיה אחד לשבע ומאי ניהו חמור מחתול וכו' ולפנינו הדרש למטה כשם שהבהמה ארורה וכו', ושם פירש"י אם מבהמה נתקלל וכו' שפחותה יותר מן חיה שהרי עז ה' חדשים וחתול נ"ב יום וכו', וכאן ק"ק לפרש כך ארור אתה וכו' לענין זמן עיבורן שהרי ר' אלעזר אקרא קאי ולא קאי אברייתא ועדיין לא שמענו משך זמן עיבורן של בהמות וחיות, ואפשר לפרש אם נתארר מבהמה שהיא ברשותו של אדם לא כל שכן שנתארר מחיה שהיא הפקירת ואינה ברשותו ועי' במד' אגדה הוצ' ר"ש באבער ובהי' רש"ש, אכן בפי' ב"ר מפרש הקושיא לענין צער עיבור ולפי פירושו פריך ר"א ראית מימיך וכו' שיש חית השדה שיולדת לששה חדשים כגון הצבי והשועל ובהמה שיולדת לי"ב חדש וצערה גדול משל חיה (ומסתבר כפירש"י שם דפריך מעז והתול דבהמה דקה טהורה מאהרת מחיה דקה טמאה כגון החתול וכלב ועיי"ש בפי' רגמ"ה), ומתרץ תני בהמה גסה טהורה וכו' עד הארי והדוב והנמר והפיל וכו' נמצאת חיה יולדת לשלש שנים ובהמה וזמן עיבורה רק י"ב חדש ונתארר תחלה מבהמה גסה טמאה השוהת יותר מכל הבהמות ואח"כ מכל חית השדה כגון הארי והדוב וכו'. ואפעה ג"כ נחש[1]) כמו בלי"מ (ואין לפרש אפעה כאן צבוע ועי' עמת"ל ח"א צד 136 ובהוספות הח' פלייששער שם צד 281), ובסוגיא דבכורות לא משני הכי דשם הקשו מנא הני מילי דנחש עיבורו שבע שנים ועי' גם שם בפירש"י והא ל"ל דהאי מכל חיה היינו ארי או אפעה וכו'. ובמד' הגדול עמר' 95 הועתק בעירבוביא עפ"י הברייתא שלפנינו ובבכורות תאני בהמה גסה טהורה יולדת לתשעה חדשים בהמה גסה טמאה יולדת לשנים עשר חדש בהמה דקה טהורה יולדת לחמשה חדשים וכו' הצבי והשועל וכו' הזאב והארי והדוב והנמר והבורדלס הפיל והקוף והקיפוף לשלש שנים והנחש לשבע שנים ואפעה לשבעים שנה ועח"נ, ושם הגי' והנמייה[2]) לששים יום. והגי' והקיפוף[3]) איתא גם בכי"ה כמו בבכורות. וכן הגי' והקפוף בדר"ק שהעתיק הברייתא מב"ר לפ' ארור אתה עיי"ש. ובמאמר הנוסף

[1]) Otter. [2]) Marder. [3]) Meerkatze.

חרשים, בהמה גסה טמאה לי״ב חרש, בהמה דקה טהורה לה׳ חרשים והכלב לחמשים יום, והחתול לנ״ב יום, והחזיר לס׳ יום, והנמיה לע׳ יום, הצבי והשועל לו׳ חרשים, ושאר כל השרצים לו׳ חרשים, הארי והדוב הנמר והפיל והקוף והקופד לג׳ שנים, והנחש לז׳ שנים, והאפעה לע׳ שנה: פילוסופוס אחד ביקש לידע לכמה הנחש מוליד, כיון שראה אותם מתעסקים זה בזה נטלן ונתנן בחבית והיה מספק להם מזונות עד שילדו, כיון שעלו הזקנים לרומי שאלם לכמה הנחש מוליד, נתכרכמו פני רבן גמליאל ולא יכול להשיבו, פגע בו ר׳ יהושע ופניו חוליינות, אמר לו מה פניך חוליינות, אמר לו שאילה נשאלתי ולא יכולתי להשיבה, ומה היא, לכמה נחש מוליד, אמר לו לז׳ שנים, אמר לו מן הן, אמר לו הכלב בחייה מוליד לנ׳ יום וכת׳ ארור אתה מכל הבהמה ומכל

4 בכורות ח׳ ב׳:

1 טמאה] ח, ~ יולדת דפאגבי | לשנים עשר וחא[1]גב | חדש] והגב, חדשים דפאי | טהורה] פה ~ יולדת דואגבי | להמשה וחא[1]גב | הכלב י | לנ׳ פי | החתול י | 2 לנ״ב] פא[1]י, לחמשים ושנים דא[2]גב | יום] פואג, ל׳ דבי | החזיר י | לס׳] פי, לששים דואגב | יום ל׳ א | והנמיה] חא[2], ייה דפב, ייא ו, הנמייה י, והנמר א[1]ג | לע׳] ד[1]א[1]י, לשבעים דוא[2]גב | יום ל׳ א | הצבי ל׳ אי | השועל י לששה וחאגב | לו׳] א[2]י, לששה דפא[1]גב | 3 הארי] אי, והארי דפוגב | והנמר | והקופר פ, והקיפוד דואבי, והקיפוף ח | לג׳] י, לשלש דפוא[2]גב | לז׳] י, לשבע דפוא[1]גב | ואפעה פ | לע׳] י, לשבעים דפואגב | **שנה] שנים ל | 4 פלוסופוס ר[2], פלוסוף ו[1], פילוסוף חא[2], פלופוס ד[1] | בכמה ואגב (נחש לכמה י) | אותם] ~ שהם ח | עסוקי׳ י, מזדווגין ב | בזה] עם זה | נטלן] תפשן ו | 5 בחבית אחת א, בתיבה ה מספק] פוג, מספיק דאבי | שאלם] שאל (שאלו ד, ראה י) את רבן (לרבן ו) גמליאל ל׳ דפוהאגבי | לכמה] אמ׳ ליה (א״ל ד[1]ג, אמר לו ו, אמרו לו ה, אמר י) לכמה דוהגבי, אמ׳ לו (ליה א[1]) בכמה אב, א׳ לו לכמה ימים פ | מוליד] א[1] ~ ולא יכול (היה יכול פ) להשיבו דפוגבי, ולא . . להשיבם ה | 6 נתכרכמו . . גמליאל] ע, ונתכרכמו (נתכרכמו י, ונתקדרו א[1], נתקדרו א[2]) פניו דפהאגבי | ולא — להשיבו] ע, ל׳ דפוהאגבי | ופניו] ראה (וראה חא[1]) פניו פהאגב | חולניות ד[1]פוהא[2]גר[2], חלניות ד | מה] למה | 7 הולניות פוהאגי, חלניות ד | שאילה] ו, שאלה פ, שאלה (שאילה ג) אחת דאגבי | נשאלה לי א[2] ומה היא] א[1], אמר לו מה (ומה פגב) היא דפוגבי | לכמה] אמר לו לכמה דובי, א״ל בכמה א, א׳ לו לכמה ימים פ | הנחש פואבי (הנחש לכמה ג) | הוא מוליד ג | לז׳] י, לשבע דפוגב | 8 **שנים] שנה ל מנין פהאי, מנא לך ד | בחיה פה, כחיה גר[1], חיה (כחייה ו, והיה א) טמאה דואי | מוליד] פוהאר[1]י, ומוליד ד, והוא מוליד ג | לנ׳] א[2]ר[1]י, לחמשים דפוגבר[2] | וכת׳] פהגר, ובהמה (והבהמה וא[1]ב) טמאה יולדת (מוליד א[1]) לי״ב (לשנים עשר א[1]ב) חדש (חדשים ו) ~ דואבי ||

בתנחומא כ״י פארמא (מבוא התנחומא ע״ת ב׳) הועתק בזה״ל תני ר׳ חייא עיבורה של בהמה גסה טהורה תשעה חדשים והטמאה שנים עשר חודש ובדקה הטהורה חמשה חדשים הכלב חמשים יום החתול נ״ב יום החזיר ס׳ יום וכו׳ הצבי והשועל ששה חדשים ושאר וכו׳ הארי והנמר והדוב והפיל הקוף והקיפוד שלש שנים הנחש לשבע שנים האפעה לשבעים שנה וכו׳ ועיי״ש בהערות ר״ש באבער. ולפנינו הגי׳ בכי״ל והקופד[1]) וברוב הספרים והקיפוד כמו בל״מ (וגם במה״ג כי״ק הגי׳ והקיפוד), ובכי״פ נשתבש והקופר ועי׳ ערוך השי׳ ע׳ קפד ג׳ וע׳ קיפוף. ודעות חז״ל בברייתא כאן ובבכורות יש לפרש עפ״י שטת הקדמונים וכמו שכתב אריסטו בתולדות בעלי חיים ספר ו׳ פכ״ב שהסוסה זמן עיבורה י״א חדש ויולדת לי״ב ושם פכ״ז הפיל יש אומרים לי״ח חדש ויש אומרים לג׳ שנים ועי׳ גם מ״ש שם ספר ה׳ פי״ד ועיי״ע לעוויזאהן שם צד 10, ורבו הפילוסופים ובעלי חכמת הטבע אחריו ואחר דורות חז״ל שבקשו לידע לכמה כל בהמה וחיה יולדת וראו אותן יותר מהקדמונים מתעסקים זה עם זה ועי׳ הזמנים אצל לאנדאים פיזיאלאגיע מהדורא י׳ צד 1127 תרנגולת לכ״א יום קופד לז׳ שבועות חתול ונמיה לח׳ שבועות כלב ושועל לט׳ שבועות זאב לי׳ שבועות ארי לי״ד שבועות חזיר לי״ז שבועות עז לכ״ב שבועות כבש לכ״א שבועות דוב וקופים קטנים לל׳ שבועות צבי לל״ו עד מ׳ שבועות סוס וגמל לי״ג חדש פיל לכ״א חדש: 4 פילוסופים אחד. סיפור זה דוגמתו בבכורות שם א״ל קיסר לר׳ יהושע בן חנניה נחש לכמה מיעבר ומוליד א״ל לשב שני והא סבי דבי אתונא ארבעינהו ואוליד לתלת הנהו מעיברי הוו מעיקרא ד׳ שנין וכו׳ ועי׳ גרעץ דיא פראזעליטען צד 28 ואגה״ת ח״א (מהדורא ב׳) צד 79 וצד 166, ובדפ״ר הגי׳ פלופוס ועי׳ לעיל צד 8 וצד 94: 5 שאלם לכמה. הפילוסופוס שאל את הזקנים ונתכרכמו פני רבן גמליאל פניו נשתנו ככרכום מפני הבושה שהיה בראשם ולא יכול להשיבו. ובכי״ל נמחקה המ״ם שבשאלם ונוסף בין שיטי בכתב ישן את רבן גמלי׳ והוא הגהה לפי הגי׳ שאל את ר״ג (ולעיל צד 85 במ״י צ״ל כן מוגה בכי״ל וכ״ה בכ״י האחרים) ובגי׳ העיקרית שבכי״ל הועתק ג״כ בספר הזכרון לר״א בקראם הלוי (ליוורנו תר״ה) ג׳ ע״ב שאלם לכמה הנחש מוליד נתכרכמו פני רבן גמליאל ולא יכול להשיבו פגע בו וכו׳ ומה היא לכמה וכו׳ אמר לו מן הן וכו׳ וגם בערוך ע׳ כרם ה׳ הועתק לפי גי׳ זו נתכרכמו פני ר״ג ולא יכול להשיבו ובמ׳ הגדול עמוד 96 העתיק מעשה בלוטס (וצ״ל שצ״ל בכלוטס ועי׳ במ״י לקמן צד 191) אחד שביקש לידע וכו׳ וכיון וכו׳ שאל את ר״ג לכמה נחש מוליד ולא יכול וכו׳ פניך הולניות וכו׳ אמר לו מה היא אמר לו לכמה וכו׳ אמר לו מן הין וכו׳ ועח״ב: 6 חוליינות. וכן בכי״ל לקמן פס״ג הבתיה וכו׳ ופניו חוליינות א״ל למה פני׳ חוליינות וכו׳: 8 הכלב בחייה. הכלב בחיות לנ׳ יום כדתני והכלב לחמשים וכו׳ וס״ל כלב מין חיה ועי׳ כלאים פ״ח מ״ו תוספתא שם פ״ה ביצה כ״ה ב׳ ג׳ ותוספות בכורות ה׳ א׳ ד״ה ומאי ניגהו וכו׳, וכתי׳ ארור אתה וכו׳ כשם שהבהמה דהיינו בהמה גסה טמאה יולדת לי״ב חדש ארורה מן הכלב שבעה שבשנה יש ז׳ פעמים נ׳ כך נחש ארור מן הבהמה שהוא מוליד לז׳ שנים, ודורש הכתוב ארור אתה מכל הבהמה כשם שהיא ארורה מכל חית וכו׳ ועי׳ גם בלקח טוב, ונכונה הגי׳ הכלב בחיה, ובס׳ הזכרון ג אמר לו חתול בחיה מוליד לנ״ב יום וכתי׳ מכל הבהמה וכו׳, ובמה״ג שם כלב כחיה מוליד לחמשים יום וכתי׳ ארור אתה מכל הבהמה וכו׳.

[1]) Igel.

חית השדה, כשם שהבהמה ארורה מן החיה שבעה כך נחש ארור מן הבהמה שבעה, כפתי רמשה סלק אמר ליה. התחיל מטיח ראשו בכותל. אמר כל מה שעמלתי לו' שנים בא זה והושיטה לי בקנה אתמהא:

ה על גחונך תלך בשעה שאמר לו הקב"ה על גחונך תלך ירדו מלאכי השרת וקצצו ידיו ורגליו והיה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו. בא נחש ללמד על מפלתה שלבבל ונמצא למד הימנה קולה כנחש ילך (ירמיה מו כב): ר' יודן ור' הונא חד מנהון אמר את גרמתה לבריותי שיהו מהלכים גחונים על מיתותם אף את על גחונך תלך: אמר ר' אליעזר אף קללתו שלהקב"ה יש בה ברכה, אילולי שאמר לו הקב"ה על גחונך תלך היאך היא בורח לכותל וניצול. לחור וניצול:

ועפר תאכל אמר ר' חילפי לא עפר מכל צר אלא בוקע ויורד עד שמגיע לסלע או לבתולה ושומט גידים שלאדמה ואוכל: אמר ר' לוי לעתיד לבוא הכל מתרפאין חוץ מנחש וגבעוני, נחש

4 ילקוט ר' ל"ח. נרייתא דל"ב מדות מדה י"ג, מדרש קהלת ד' הס יסך (י' י"ח): אדר"נ נו"ג פס"ב, פדר"א פי"ד: 9 ילקוט שם. ועי' אדר"נ שם: 10 ילקוט שם, ילק' ישעיה ר' ססי"ג (תק"ס), ילק' יחזקאל ר' שד"נ, מדרש תהלים ח' סי' י', לקח טוב, תנחומא מ"ג וישב סי' ס תשרע סי' ז', תנחומא וישב סי' ח' תלורע סי' ג', תנדם גלפסיה פע"ס (פע"ח):

1 כשם] וכשם ד | הנחש ו | כפתי רמשא ד ד"י, לכפני.. פוא | 2 סליק פאב, הלך ו | אמר] פו, ואמר דאברי להטיח י, מכה ו | בכותל] פוא'רי, לכותל דא'גב | שעמלתי] ~ ויגעתי פונבי | לשבע פונב, בו א', שבע די | שנים] שנה ל | והושיט פ | 3 בקנה] פואגב, ~ אחד די | אתמהא] וגב, ל' ד | 4 תלך] ל' ל | השרת דפאגבי] שרת לו | 6 בבל] פוחאגבברי, מצרים ד די | 6 הימנה י, ממנה דפואגב | הונא] חנינאל | לבריותי די, לבריות וב, לבריות פא'ג | 7 שיהו] גבי, שיהיו דפות, שהם א | הולכים חא | גיחוניהם ו | כך אף אתה ו | תלך] ~ ואחרון אומר (והורינא אמ' ב) את גרמת לבירותיו (לבריותיו ב) שיהיו מיעיהן (שיהו מיעיהם ב) על מיתיהן כך אף אתה (אף את ב) על גחנך (גחונך ב) תלך וב | 8 ברכה] ~ אמר ד | אילו ו, אלו א'ב | היאך] ~ זה א' | הוא] היה | בורח] קודח והותר א' | וניצול] ד'והני, וניצל דא, ל' פ | לחור] ולחור פ, ל' י | וניצול] ד'פוהגב' וניצל ד, ל' א' | חילפי] ה, חלפיי וג, חילפאי דא', חלפאי פא' | או לבתולה] פוחא'גבי, ל' דא' | 10 גידי י | של אדמה] אדמה י, ל' ואגבר | מן הנחש א'י | נחש מנין ני (ישעיה). הנחש מנין א |

ובדפוסים וילקוט וכי"ו וכו' נוסף פי' המאמר ובהמה טמאה יולדת וכו' ועח"נ, וגם הרד"ק גורס או מפרש הכלב כחיה טמאה מוליד לחמשים יום ובהמה גסה טמאה לשנים עשר חדש וכתוב ארור אתה וכו' כשם שהבהמה ארורה מן החיה שבע וכו'. וכפי הגי' הכלב כחיה נדחק בפי' ב"ר לפרש דקים ליה דאיכא חיה שיולדת לג' יום, ובבכורות שם ג' עוד איכא כשם שנתקללה חיה מבהמה אחת לשלש ומאי ניהו ארי מחמור וכו' ואימא כשם שנתקללה בהמה מחיה אחד לשלש ומאי ניהו עז מחתול וכו' עיי"ש. והדרש שהנחש מוליד לז' שנים עי' גם באדר"נ נו"ב פמ"ב: 1 כפתי רמשה. לעת ערב הלך רבן גמליאל ואמר להפילוסופוס מה ששמע מר' יהושע והתחיל הפילוסופוס להכות ראשו בכותל אמר וכו', וכ"ה גם בדפוסים לקמן פס"ה סי' מ"ז כל פתי רמשא ופע"ח סי' י"ב בפתי רמשא ובכי"ל פס"ה הגי' כל אפתי וכו' ועי' ערוך ע' פתי ועי' אפתי: 2 והושיטה לי בקנה. בלי עמל ויגיעה, וכן הלשון לקמן פ"ע במאמר עקילס הגר נכנס וכו' עיי"ש. וגם בס' הזכרון הגי' התחיל מטיח וכו' בכותל אמר כל מה שעמלתי לשבע שנים וכו' בקנה אתמהא, ובמח"ג ג' כל מה שיגעתי ועמלתי בו בשבע שנים וכו', והגהתי כאן ולעיל לז' שנים כמשפט הלשון וכמו שהגי' בשאר הספרים ועח"נ: 4 בשעה שאמר. מאמר זה מקורו בברייתא דל"ב מדות ושם הגי' מדבר שבא ללמד ונמצא למד כקדות אש וכו' (ועי' במ"י לעיל צד 26) כיוצא בו קולה כנחש ילך ולא שמענו בנחש שקולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכשבא למפלתן של מצרים הוא אומר קולה כנחש ילך כשם שהולך קולו של נחש כך הולך קולה של מצרים מלמד שבשעה שאמר הקב"ה לנחש על גחונך תלך ירדו מלאכי השרת וקצצו את רגליו וידיו והיה קולו וכו' בא נחש ללמד על מפלתן של מצרים ונמצא למד, והכתוב קולה כנחש וכו' נאמר בנבואת ירמיה על מצרים, וצע"ג שכאן בכי"ל ובשאר כ"י של ב"ר הגי' למפלתה של בבל וכן בפי' ב"ר שבדפוס משבא למפלתה של בבל הוא אומר קולה וכו', ורק בדפוסי' המדרש וילקוט הגי' של מצרים וכן בפי' ב"ר כי"ם וכי"א משבא למפלתה של מצרים וכו'. ובמדרש קהלת בעל המאמר ר' שמעון בן לקיש ושם הגי' בשעה שאמר הב"ה לנחש על גחונך תלך ירדו מלאכי השרת וקצצו ידיו ורגליו והלך קולו וכו' בא נחש ולמד על מפלתה של אדום שנ' קולה וכו'. והגהתי מלאכי השרת ועח"נ כאן ולעיל צד 60 וצד 155: וקצצו וכו'. וכן באדר"נ שם עשרה על הנחש האחת שנסתם פיו השנייה שנתקצצו ידיו ורגליו וכו'. ובפדר"א שם והביא שלשתן וגזר עליהם גזר דין וכו' וקצץ רגליו של נחש ואררו וכו' ופקד עליו שיהא מפשיט את עורו פעם אחת לשבע שנים וכו' ועי' גם בתרי"א לפסוק זה ולעיל צד 171 ורגלים יש לו, והדרש שנתקצצו רגליו נמצא דוגמתו גם אצל אפראטעס ועי' במ"ח הלק מ"ג צד 163: 7 גחונים. בפוסים: אף את וכו' תלך. גר' שחסר כאן מאמר שלם ועי' גי' כי"ו וכי"ב וצ"ע: 8 היאך הוא בורח. בפי' ב"ר כי"א מפרש היאך קודח והותר לכותל וניצל מבני אדם שימיתוהו אם ימצאוהו חוץ לחור, וג"ל שפי' זה טבע הגי' קודח והותר בכי"א א': 9 מכל צר. בכל ענין שיהא אוכל כל עפר וכן הלשון לקמן סי' ז' יכול מסשלה מכל צד: או לבתולה. לקרקע בתולה, וכ"ה באהלות פט"ז מ"ד הבודק בודק אמה על אמה וכו' עד שהוא מגיע לסלע או לבתולה, ובתוספתא שביעית פ"ג שלש בתולות הן וכו' בתולת אדמה שלא נעבדה מימיה וכו' ונדה ח' ב' בתולת קרקע כל זמן שלא נעבדה וירוש' נדה פ"א ה"ב א' בתולת הארץ כל שלא נהרין בה מימיה ועי' ערוך ע' בתולה, וכן הובא ברד"ק לפסוק זה א"ר חלפאי וכו' עד שהוא מגיע לסלע או לבתולה ושומט גידין ואוכל ול"ג שם של אדמה, וגם בפי' ב"ר כ"י ל"ג של אדמה ומפרש שם ושומט גידין גידי אדמה ואוכל שיש בקרקע מיני אדמה כמין גידין וכו'. ובאדר"נ שם בכ"ה איתא א"ר ר' חילפאי אפילו אוכל פטומין וכו' הם נעשים בפיו עפר שנ' ונחש עפר לחמו, והוגמתו הדרש ביומא ע"ה א' ונחש עפר לחמו ר' אמי ור' אסי חד אמר אפילו אוכל כל מעדני עולם טועם בהם טעם עפר והד אמר אפילו אוכל כל מעדני עולם אין דעתו מיושבת עליו עד שיאכל עפר, ובתנחומא מ"ב מצורע סי' ד א"ר הלבו אפילו אוכל כל מעדני עולם אין טועמן אלא עפר וכו': 10 א"ר לוי. וכ"ה במדרש תהלים שם בדרש על כן לא יקומו רשעים וכו' א"ר לוי הכל מתרפאין לעתיד לבא חוץ מן הנחש והגבעונים

ונחש עפר לחמו (ישעיה סה כה). גבעוני והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל (יחזקאל מח יט), ויעבדוהו כל שבטי ישראל: ר׳ איסי ור׳ הושעיא בשם ר׳ חייא רבה אמ׳ ארבע, אמר לו הקב״ה אני עשיתיך שתהא מלך על כל בהמה וחיה ואתה לא ביקשתה ארור אתה וגו. אני עשיתיך שתהלך קוממיות כאדם ואתה לא ביקשתה על גחונך תלך. אני עשיתיך שתאכל מאכלות כאדם ולא ביקשתה ועפר תאכל. אתה ביקשתה להרוג את אדם ולישא אשתו ואיבה אשית בינך ובין האשה, הוי מה שביקש לא ניתן לו ומה שבידו נוטל ממנו, וכן מצינו בקין וקרח ובלעם ודואג וגיחזי

1 עי׳ יומא׳ קידושין פ״ד ס״ה ב׳, במדבר רבה פ״ט סי׳ ד׳, מדרש שמואל פכ״ח סי׳ ז׳: 2 ילק׳ ישעיה שם, תוספתא סוטה פ״ד, סוטה ט׳ ב׳, אדר״נ נו״א פ״א:

1 ם לחמו] ~ לא ירעו ולא ישחיתו וגומ׳ ד | גבעוני מנין גי (שם), הגבעוני מנין א² | * העיר דא¹גבי] ל״ל | כל ד¹ | 2 ויעבדוהו—ישראל] כל שבטי ישראל פ, יעבידוהו כתי׳ א, ל׳ דבי | ר׳ אסי ור׳ הושעיה דפג, . . ור׳ חנינא א², . . ור׳ חנין א¹, ר׳ אמי ור׳ חנינא ן, ר׳ ור׳ חנינא כ, ור׳ יוסי בר׳ חנינא י | חייא רבה] פאגב, חייה . . ן, אחא ד, ירמיה בר אבא י | אמ׳ ארבע] אמרו (אמרין ג, אמרי בר, אמר ן) ארבע פוגבר, אמרי ארבע קללות נתן לו א², ד׳ קללות . . א¹, אמ׳ ארבע לקה ח, ל׳ די | 3 שתהא] פוחא¹גבי, ל׳ דא¹ | כל — וחיה] א²בי, הבהמה ועל [כל פ] החיה דפוג | ארור — וגו׳] פ, ארור אתה מכל הבהמה אגי, . . ומכל חית השדה וחב, ל׳ ד | 4 שתהלך] כ, שתהא מהלך דפוא¹גי, . . הולך הא² | קוממיות כאדם] בקומה זקופה כאיש ן | ולא בקשת י | שתאכל] ח, שתהא אוכל דפובי, שתהא מאכלך א | מאכל אדם א², . . מלכים א¹ | 5 ולא בקשת י, ואתה לא בקשתה וכ, . . בקשת דפא | ועפר תאכל] פא, ~ כל ימי חייך דוגבי | אדם] ואי, האדם דפגב | אשתו] את חוה | ואיבה] אי, חייך ~ דפוגב | 6 הוי] ~ אומר ח | * ניתן דפאגב] נתן לוי | ומה] ~ שהיה פא | נוטל] פח, ניטל דגב, נטל ן, נטלו א | הימנו י | וכן את מוצא י | וקרח] אגי, ובקרח דפוח | ובלעם] ובבלעם פחב, ל׳ וא | ודואג פא²גי, ובדואג דוח, ודואג האדומי א¹ | וגיחזי—ואבשלום] וגחזי ואחיתופל ואבשלום כ, וג׳ ואבש׳ ואחי׳ א¹. ואחי׳ וגיחזי (וגחזי פ׳) ואבש׳ דפי, וגחזי ואחיתופל א², וגיחזי ובאבשלום ן |

וכו׳, ולקמן ריש פצ״ה זש״ה זאב וטלה ירעו וכו׳ בוא וראה שכל מה שהכה הקב״ה בעוה״ז הוא מרפא אותו לעתיד לבוא העיורים מתרפאים וכו׳ הפסחין מתרפאין וכו׳ האילמים וכו׳ הכל מתרפאין וכו׳ ואהרכך החיות מתרפאות שנ׳ זאב וטלה ירעו כאחד וכו׳ ומי שהביא המכה על הכל אינו מתרפא שנ׳ ונחש עפר לחמו שהוא הוריד הכל לעפר (וכל האגדה גם במדרשי תנחומא ויגש שם ועי׳ מה שאכתוב בס״ד לקמן פצ״ה), וכן בתנחומא מ״ב מצורע שם ולא עוד אלא כל בעלי מומין מתרפאין לעוה״ב והנחש אינו מתרפא שנ׳ ארור אתה מהו מכל הבהמה מכל שהכל מתרפאין והוא אינו מתרפא בני אדם מתרפאין וכו׳ אבל הנחש אין לו רפואה וכו׳ א״ר חלבו וכו׳ ואף לעתיד לבא כן ונחש עפר לחמו שאינו מתרפא לעולם שהוא הוריד את הבריות לעפר ומי גרם לו על ידי שאמר לשון הרע וכו׳ ועי׳ בתנחומא ובאג״ב שם: 1 גבעוני וכו׳. בירושלמי שם ג׳ בא דוד וריתקן שנ׳ והגבעונים לא מבני ישראל המה וכו׳ אף עזרא ריתקן וכו׳ אף לעתיד לבוא הב״ה מרתקן דכתיב והעובד את העיר יאבדוהו (כ״ה בירושל׳ ד״ו וכן גורס ביפ״מ ועי׳ גם בפירוש הקצר לירושלמי שם), וכן הועתק במד׳ שמואל שלפנינו אף לע״ל וכו׳ והעובד את העיר יאבדוהו וגו (ועיי״ש בהערות ר״ש באבער אות ז׳), ומהגי׳ שבבמ״ר שם אף לע״ל וכו׳ שנ׳ והעבד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל יאבדוהו מכל שבטי ישראל וכו׳ משמע שכוונו לדרש אל תקרי יעבדוהו אלא יאבדוהו כלר מלבוא בקהל וכמו שמפרש בפי״מ (ועי׳ במ״י לעיל צד 16 ובמבה״י י״ח א׳), וכן במדרש תהלים מ״ב שם במאמר ר׳ לוי הגי׳ ג״כ גבעוני שנ׳ והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל יאבדוהו. אכן במאמר הנוסף שם שלש מתנות טובות וכו׳ הגי׳ ואף הקב״ה מרתקן לע״ל שנ׳ והעובד העיר יעבדוהו יאבדוהו כ״ת י״ב שהעובדים הם הגבעונים וכו׳, וכ״ה ויאבדוהו כתיב במד׳ תהלים הנדפס מכבר שם ומזמור י״ז ועי׳ גם במנחת שי יחזקאל מ״ח י״ט, ובכי״ג נוסף בגליון אל תיקרי יעבדוהו אלא יעבידוהו, והוא כמו שמפרש בפי׳ ב״ר כ״י א״ת יעבדוהו אלא יעבידוהו מכל שבטי ישראל והכי משמע קרא אותו עבד שהיה קודם לכן עובד העיר עדיין לע״ל ישתעבדו בו כל שבטי ישראל ויהיה שמשם בבתחלה (וביפ״ת העיר על מה שכתב רש״י א״ת יעבדוהו וכו׳ שאין ספק שלא מדעתו כתב זה אלא מצאו באיזה מדרש) ולפי פי׳ זה משמע נמי שדורש מכל שבטי כמו כל שבטי, ואולי ג״כ הוא כוונת הגי׳ שלפנינו ויעבדוהו כל שבטי וכו׳ (וצ״ל ויעבידוהו) וכן בכי״פ כל שבטי וכו׳, והגי׳ שבכי״א א׳ וב׳ יעבידוהו כ״ת י״ב משובשת: 2 אמ׳ ארבע. ארבע שיטין, ועי׳ ירוש׳ ברכות פ״ט י״ג א׳ ר׳ יודן וכו׳ אמר בת ארבע שיטין, ובתוספתא שם גרסינן כשם שאסורה לבעל כך אסורה לבועל מפני שנתנה עיניה במי שאין ראוי לה מה שביקשה לא ניתן לה ומה שבידה נוטל ממה וכן מצינו (בח״נ שם אתה מוצא) בנחש שנתן עינו (בנחש הקדמוני שהיה ערום מכל הבהמה וכו׳ בקש) להרוג את אדם ולישא את חוה אמר לו המקום אני אמרתי תהיה מלך על כל בהמה וחיה עכשיו (עכשו שלא רצית) ארור אתה וכו׳ אני אמרתי תילך בקומה זקופה (בקומה זקופה תלך כאדם) עכשיו (עכשו שלא רצית) על גחונך וכו׳ אני אמרתי שתאכל מעדנים כאדם עכשיו ועפר (שתאכל מאכל אדם ותשתה משתאו של אדם עכשו שלא רצית ועפר) וכו׳ אתה אמרת אהרוג את אדם ואשא את חוה עכשיו ואיבה אשית נמצאתה אומר בנחש מה (אומר מה) שביקש לא ניתן לו ומה שבידו נוטל ממנו וכן מצינו (אתה מוצא) בקין וקרח ובלעם ודואג ואחיתופל וגחזי ואבשלום ואדניה ועוזיה שנתנו עיניהם במה שאין ראוי להם מה שביקשו לא ניתן להם ומה שבידן נוטל מהן, ובברייתא בסוטה שם וכן מצינו בנחש הקדמוני שנתן עיניו במה שאינו ראוי לו מה שביקש לא נתנו לו ומה שבידו נטלוהו אמר הקב״ה אני אמרתי יהא מלך על כל וכו׳ ועכשיו ארור הוא וכו׳ יהלך בקומה זקופה עכשיו על גחונו ילך וכו׳ יהא מאכלו מאכל אדם עכשיו עפר יאכל הוא אמר אהרוג וכו׳ עכשיו איבה אשית וכן מצינו בקין וקרח וכו׳ ואדוניהו ועוזיהו והמן וכו׳ ומה שבידם נטלו מהם, ובאדר״נ שם מה חשב נחש הרשע באותה שעה אלך ואהרוג את אדם ואשא את אשתו ואהיה מלך על כל העולם כולו ואלך בקומה זקופה ואוכל כל מעדני עולם א״ל אתה אמרת אהרוג וכו׳ לפיכך איבה וכו׳ אתה אמרת אהיה מלך וכו׳ לפיכך ארור וכו׳ אתה אמרת אלך וכו׳ לפיכך על גחונך וכו׳ אתה אמרת אוכל וכו׳ לפיכך עפר תאכל וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 168 וצד 171: 6 וכן מצינו בקין וכו׳. בסוטה שם פירש״י קין

ואחיתופל ואבשלום ואדניהו ועוזיהו והמן, מה שביקשו לא ניתן להם ומה שבידן ניטל מהם:

טז) אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך וגו׳ ר׳ יהודה ברי סימון ר׳ יוחנן בשם ר׳ אלעזר ברי סימון מעולם לא נזקק הקב״ה להשיח עם אשה אלא עם אותה צדקת, אף היא על ידי עילא, ר׳ אבא בר כהנא בשם ר׳ בירִיי כמה כירכורין כירכר בשביל להשיח עימה ויאמר לא כי צחקת (בראשית יח טו), והא כת׳ ותקרא שם ייי הדובר אליה וגומ׳ (שם טז יג). ר׳ יהושע בר נחמ׳ בשם ר׳ אידי על ידי מלאך, [והכת׳ ויאמר ייי לה (שם כה כג), ר׳ לוי בשם ר׳ חמא ברי חנינא (אמר) על ידי מלאך.] ר׳ לעזר בשם ר׳ יוסי בן זימרא (אמר) על ידי שם:

הרבה ארבה עצבונך והרונך ר׳ אבא בר זוטרא בשם שמואל כל שהוא הרב״ה ארבה

2 לקמן פמ״ה פמ״ח פס״ג, ירוש׳ סוטה ריש פ״ז כ״א ג׳, מדרש תהלים מ׳ סי׳ ז׳: 8 ילקוט ר׳ ל״ט, ירוש׳ יבמות פ״ד ו׳ ס׳, ירוש׳ נדה פ״א מ״ג ח׳, נדה ל״ח ח׳:

1 ואדוניהו ועוזיהו אג״ב, ואדוניה ועוזיה י׳, ובאדוניהו ובעוזיהו ד׳, ובאדניהו ובעוזיהו ו | ובהמן ד | נתן וכ״י | שבידן] ו. ״דם דפאגי | נוטל פח. נטל ו, נטלו א׳ | ט״ ואל פוא׳ | הרבה—וגו׳ ל׳ א | ר׳ יוחנן] ו. ור׳.. דפאגב | 3 ״אלעזר] אליעזר | ברי סימון] ג״ב, בר.. דו, ל׳ פ | ״אשה] האשה ד | צדקת] פא׳ב, הצדקת דוא׳ג | ״ אף] ואף ד | 4 עילא] א, עילה דפגב | ״ ביריי פוע״] בירי א׳ע, בריי א׳כע׳. בירִיי ל, בירי ע׳, יצחק ד | כרכר ״״ אגב | בשביל] ב״י אר״ ע | 6 והכת׳ | בר] פוא׳ב, בר ר׳ד | 6 נחמיה דפגב, ״י א ו, נחמני א׳ | ״ והכת׳ -- מלאך ל״] והכת׳.. לה [שני ״ים כבמנך פא] .. בשם ר׳ חמא בר חנינא (ר׳ אחא בר חנינא א׳, ר׳ חמא פ) אמר.. מלאך דפוא, ל׳ לג | 7 בן] וג״ב, בר ד | זמרא פב, ״רה ו | 8 ״ עצבונך] עיצבונך ל(עצבונך והרונך ל׳ פ) | זוטרא] פוא׳גב, כהנא ד | ר׳ שמואל | כל שהוא ל׳ וא׳גי | הרב״ה ארבה] הרבה ארבה דפ, בהרבה ח, ל׳ א׳גי |

נתן עיניו בתאומה יתירה שנולדה עם הבל ששתי תאומות נולדו עמו וכו׳ (ועי׳ לקמן פכ״ב) קרח על הכהונה ובלעם בממונו של בלק לקלל את ישראל ונהרג במדין וכו׳ דואג אביר הרועים וגדול שבתלמידים היה ונתקנא בדוד וכו׳ ואחיתופל נתן עינו במלוכה וכו׳ גחזי בממונו של נעמן ונצטרע ואדוניה באבישג ונהרג ועוזיה בכהונה והצרעת זרחה על מצחו וכו׳: 3 בשם ר״א בר׳ סימון. ר׳ אלעזר בר׳ שמעון כמו שהגי׳ בכי״ל לקמן פמ״ה פמ״ח ופס״ג, ובזה המאמר שנסדר כאן לפ׳ אל האשה אמר וכו׳ חסר עיקר הקושיא מאותו הפסוק, ואיתא לנכון בירוש׳ סוטה, ושם הגי׳ ר׳ יוחנן בשם ר׳ לעזר בי ר״ש לא מצינו שדיבר המקום עם אשה אלא עם שרה בלבד והא כתיב אל האשה אמר הרבה ארבה וגו׳ א״ר יעקב דכפר חנין על ידי התורגמן והא כתיב ויאמר יי להי שני גוים בבטנך א״ר בא בר כהנא הדיבור נפלה לה א״ר בירי כמ׳ כירכורי כירכורים הקב״ה מתאוה לשמוע שיחתן של צדקניות ויאמר לא כי צחקת, ובמגון שלפנינו נסדר המאמר גם לקמן סוף פמ״ה לפ׳ ותקרא שם יי׳ הדובר אליה וגו׳ הנאמר אצל הגר. וסוף פמ״ח לפ׳ ויאמר לא כי צחקת (ושם מקוטע המאמר בכי״ל) הנאמר אצל שרה, ופס״ג לפ׳ ויאמר יי׳ לה וגו׳ הנאמר אצל רבקה, ובכולם פי׳ עם אותה צדקת (הצדקת) עם שרה, ובמ׳ תהלים ט״ב הובא הדרש בהמשך המאמר א״ר לוי כתיב ויאמר ה׳ לה וכו׳ מיסטורין אני מגלה לך וכו׳ והגי׳ שם ר׳ יהושע בשם ר׳ אליעזר אמר מעולם וכו׳ אף היא על ידי עילא א״ר אלעזר בשם ר׳ יוסי אף היא על ידי שם בן נח שנ׳ ותלך לדרוש את ה׳ וכו׳: 4 על ידי עילא. סבה ועלילה מפני שהיא כחשה לאמר לא צחקתי, ומלת עילא באל״ף בכי״ל גם לקמן פמ״ה ופס״ג, וכ״ה בירוש׳ פיאה פ״א ט״ז א׳ עילא היו מבקשין וכו׳: ר׳ בירִיי. כן הגהתי בירִיי בכי״ת, וכ״ה בירוש׳ שם ובכי״ל לקמן פס״ג בירִי, ובפמ״ה נשתבש ג״כ כיריי וכן בערוך ע׳ כרכר בשדפ״ע כירי ועת״ג ומבה״י פ״ט א׳: כמה כרכורין וכו׳. מל״ם מכרכר בכל עז (ש״ב ו׳ י״ד) כלו׳ כמה השתדלות הראת הקב״ה בשביל להשיח עמה: 6 והכת׳ ויאמר. מכאן עד על ידי מלאך הושלם בגליון כי״ל בכתב ישן וכן הגהתי ועת״ג, ובכי״ל ליתא גם לקמן פס״ג ועי״ע בפמ״ה ופמ״ח: 7 על ידי שם. בא״א הגיה שם בן נח, וכן הגי׳ לקמן פמ״ח, ופס״ג בדפוסי׳: 8 ר׳ אבא בר זוטרא. וכ״ה בירוש׳ יבמות, וסוגיא דתלמודא שם היבמה לא תחלוץ וכו׳ עד כמה הכרת העובר סומכוס אומר משום ר״מ עד ג׳ חדשים וכו׳ ר׳ זעורא ר׳ בא בר זוטרא א״ר חנינה בשם ר׳ חייה רבה אפילו רובו של ראשון ורובו של אחרון והאמצעי שלם ר׳ אבי אמר תשעים יום שלימין שמואל אמר הן עיבוריהן אתא עובדה קומי רבנן התמן דלא ידעין אם שלש׳ עשר מן הראשון ושבע עשר מן האחרון או י״ז מן האחרון ושלש עשר מן הראשון והמשה שלימין באמצע וכו׳ אמר לון רב נחמן בר יעקב בהדין עובדא אתא קומי רבה בר בא ואכשרו אבא בר ווא פליג על שמואל בריה אמר רבא שנייא היא הכרת העובר שנייה היא לידתו הכרת העובר לחדשים שלימין ולידתו לחדשי׳ מקוטעין תמן תנינן ובמה היא קישויה ר״מ אומר וכו׳ ר׳ יודה אומר דייה חדשה וכו׳ ר׳ יוסה בשם ר׳ ווא זאת אומרת שהאשה יולדת לחדשי׳ מקוטעין דלכן ניתני שלשים יום ר׳ יוסה בי ר׳ בון בשם ר׳ ווא זאת אומרת שהאשה יולדת לחדשים שלימין דתנינן דייה הודש׳ וכו׳ ר׳ ברכיה בשם שמואל לעולם אין האשה יולדת וכו׳ א״ל ר׳ מנא מנן שמע ר׳ הדא מילתה א״ל מן ר׳ בא וכו׳ תמן הוא אמר שנייא היא הכרת עובר וכו׳ והכא אמר הכין ר׳ אבא בר זוטרא בשם שמואל כל שהוא בת״י רבה באל״ף רבא (כלו׳ כל שהוא הרבה ארבה כמו שהגי׳ לפנינו בב״ר וכן בירוש׳ נדה כל שהוא בהרב׳ הרי הוא בארבה, ועי׳ ביפ״מ ובפני משה, ודלא כק״ע ועי״ע במתת יה ר׳ ע״א) רב חייה בר אשי הוה יתיב קומי דרב וכו׳, וכל הסוגיא גם בירוש׳ נדה עיי״ש, ובבבלי נדה שם ג׳ ר׳ יהודה אמר דיה וכו׳ תניא ר׳ יהודה אומר משום ר׳ טרפון דיה חדשה יש בדבר להקל ולהחמיר וכו׳ אמר רב אדא בר אהבה ש״מ קסבר רבי יהודה שיפורא גרים איני והא אמר שמואל אין אשה מתעברת ויולדת אלא למאתים ושבעים ושנים יום או למאתים ושבעים ואחד יום או למאתים ושבעים ושלשה הוא דאמר כחסידים הראשונים וכו׳ אמר מר זוטרא מאי טעמייהו וכו׳ דכתיב ויתן ה׳ לה הריון הריון בגמטריא מאתן ושבעים והוו אמר מר זוטרא אפי׳ למ״ד יולדת לתשעה אינה יולדת למקוטעים יולדת לשבעה יולדת למקוטעים וכו׳, ולפנינו בב״ר נסמך מאמר ר׳ אבא בר זוטרא בשם שמואל לפ׳ הרבה ארבה לדרשו כל שהוא במנין הרב״ה עליו אמר הכתוב ארבה שיהיה ופירוש כלו׳ הנולד לשבעה שהוא רו״ב יום במעי אמו דהיינו שבעה חדשים שלמים הוא חיי (כן הגהתי כמו בסמוך חיי או שצ״ל חייה ועי׳ לעיל צד 175 וצד 178) ועי׳ גם במ״ב, ור׳ ברכיה וכו׳ בשם שמואל אומר האשה היולדת לתשעה אינה יולדת אלא לרע״א יום וכו׳ דהיינו ט׳ חדשים

כל שהוא מאתים ושנים עשר יום חיי: ר' הונא אמר נוצר לתשעה ונולד לשבעה חיי, לשמנה אינו חיי, נוצר לשבעה ונולד לתשעה אינו חיי קל וחומר לשמנה. בעון קומי ר' אבהו מנין שהנולד לשבעה חיי, אמר להון מדידכון אנה ממטי לכון ושא איפטא הישה אוקטון: ר' ברכיה ר' ביבא משם שמואל לעולם אין האשה יולדת אלא או לרע"א יום או לרע"ב או לרע"ג. לתשעה הן ועיבוריהן. חייא בר אדא הוה יתיב קומי רב, הוה מסבר ליה ולא סבר, אמר ליה למה לית את סבר, אמר ליה דהא חמרתי בעייא למילד ואני מתיירא שמא תיצן ותמות. אמר לו מה אכפת לך פעמים שהיא פוחתת פעמים שמוספת, פוחתת אין פוחתת מימות הלבנה, מוספת אין מוספת על ימות החמה, אמר ליה

1 לעיל פ' י"ד לד 127 וש"נ:

1 מאתים — עשר] פוחגבר, במאתים . . עשר די, בק"ק י"ב א' | * חיי פח] חייא ל, חי דואני | רב הונא חא' | נוצר לתשעה] נוצר לט אי . לשבעה פב | ונולד לשבעה] פחגב . . לז די | חיין] פח חי דג חי וכל שכן לתשעה כ | לשמנה אינו חיין] פח, לח (לשמנה ג) אינו חי דג, ל' כ | שנוצר ג נוצר אינו חיי ר פ | לשבעה ונולד לתשעה] חג לז ונולד לט ד, לשבעה לתשעה ונולד לשמנה כ | אינו חיין] ח אינו חי דגב | ק"ו וחומר] פחגב, ק"ו ד | לשמנה דחג, לשבעה כ | קומי ר'] פגב קומיה דר' ד | לשבעה] פגב לז ד | חי | יהו ו | מדידכון] גב מן דידכון ד | אנא | איפטא] גב, אפטא דפ' איכטא ל, היטא פ. איטה ד איטא וגב | אוקטון] וכ, אוקטא ג, אוכטון ד', אוכטו ד | ר' ביבא] פ, ר' איבא ג, ר' אבא וב, ור' . . א'. ל' ד | משם] פ, בשם הואגב | שמואל] חג ר' שמואל דפואב | אשה וא ארא] פואגי ל' דב או ל' אי | לרע"א] וי למאתים ושבעים ואחד דפאגב | יום ר' למאתים ושבעים ושנים פא"ג | למאתים ושבעים ושלשה פא"ג. לרע"ג יום א' לרע"ג ימים ח | לתשעה] פוחב לט ד או לט י. ולט חדשים א תשעה ג | * ועיבוריהן דאר"ן] מעיבוריהן פחב, יהון ו, עבוריהן ג, ועובדיהן חיין ל | ** חייא] לי ל | קומי רב] ו [illegible] קמיה דרב דפא'. | סבר] ~ מסבר ליה ולא סבר וב | אמר *ליה דפוא'] א"ל אגי, אמר ל | אמאי ב, ולמאי א | לית] אי דיא'גב | * אמר ליה פוא"ר] א"ל דא'גי. ל' לב | בעיא | מתיירא] א'גי, מתירא דפוא'ר | שלא וגכרי | תיצון דו, תצון כ, תצנן א', תצטנן א'גרי | ליה פב | ומה דפגבי, מאי א | איכפת | פעמים שהיא] אמר לו ~ ד | 7 פעמים] פוא'גי, ופעמים דא'ב | שהיא מוספת | פוחתת] כשפוחתת וא, ל' פרי | אין] גרי, אינה דפואב | מוספת] כשמוספת וא' וכשמוספת א'ב ל' פרי | אין] ג אינה דואב, ואין רי, ואינה פ |

שלמים (ודלא כמאן דאמר יולדת לתשעה יולדת למקוטעין ודלא כמ"ד שפעמים העובר שוהה יותר כרבה תוספאה ביבמות פ' ב' ועי' ביפ"מ ויפ"ת) וא"כ ס"ל לשמואל בין יולדת לשבעה ובין יולדת לתשעה אינה יולדת למקוטעין, והדרש הרב"ה ארכה ליתא בבבלי, ומה שאמר מר זוטרא שם אפי' למ"ד וכו' אינו מחוור לפי הירושלמי והב"ר, וגם ברד"ק מפרש כל שהוא חרבה ארבה כל שהוא במאתים ושנים עשר יום היא חי וזהו נולד לשבעה ואמרו על נולד לתשעה אין האשה יולדת אלא לרע"א או לרע"ב או לרע"ג. וכאן הובאו גם המאמרים ר' הונא אמר וכו' בעון קומי ר' אבהו מנין שהנולד לשבעה חיי וכו' שנסדרו לעיל פי"ד בדרש וייצר וכו' ועיי"ש במ"י, ושם העירותי ג"כ על הגי' הזרה במאמר ר' הונא כאן בפב. ורק גי' כי"ב נקל להגיה נוצר לשבעה ונולד (לשבעה) [לשמנה] חי וכל שכן לתשעה נוצר (לשבעה) לתשעה ונולד לשמנה אינו חי קל וחומר לשבעה. ובבבלי קיטע רב הונא אמר נוצר לט' וכו' וכן בכי"א ב' נוצר לט' וכו' בפרשת י"ג (ורפנינו פי' ד) ובילקוט נוצר לתשעה ונולד לז' וכו' כרלעיל, ובבי' פ' וכי' ו המאמר ג"כ אינו בשלימותו ועי' במאמר הה' פרייס במ"ע ציטשריפט פיר געבורטסהילפע וכו' חלק כ"ג מחברת ג' [illegible] עד 47: 1 אלא או וכו'. לפי קליטת הזרע וכפירש"י בנדה שם או למאתים ושבעים ואחד דהוו להו ט' חדשים שלמים של שלשים וביום ראשון של עשירי יולדת או לרע"ב כלומר אם לא קלטה הזרע ביום ראשון קלטה בשני ומיום קליטתו הוי התחלת העיבור או לרע"ג שאם לא קלטה בשני קלטה בשלישי אבל אם לא קלטה בשלישי שוב אינו קולט דקי"ל עד שלישי הוי ראוי להוריע מכאן ואילך מסריח וכו'. ומשמע שזה גם טעם הגי' מעיבוריהן כלו' מהתחלת עיבוריהן. ובמ"כ מפרש כן גם לפי הגי' ועיבוריהן ובירוש' יבמות הגי' לעולם וכו' יולדת או למאתיים ושבעים ואחד או למאתים ושבעים ושנים או למאתים ושבעים ושלשה או למאתים ושבעים וארבעה ועיי"ש במראה הפנים ובשירי קרבן. ובירוש' נדה הגי' אלא לרע"א וכו' או לרע"ד, ובשני המקומות ר"ג במאמר ר' ברכיה בשם שמואל תשעה הן וכו' אלא בראש הסוגיא איתא שם כמין שהעתקתי עד כמה הכרת העובר וכו' עד ג' חדשי וכו' אפילו הוכו של ראשון וכו' ר' אסי אמר תשעים יום שלימין שמואל אמר הן עיבוריהן (כ"ה בירוש' יבמות. ובירוש' נדה הגי' הן ועיבוריהן) ועיי"ש במפרשי הירושלמי, וצע"ג לפי הנוסחא שלפנינו, ובפי' ב"ר כי"א מפרש או למאתים ושבעים ושלשה כמנין ט' חדשים הן ועיבוריהן או למאתים ושבעים ואחד כמנין הריון בגימטריא ויפי' כן עפ"י בבלי נדה שהעתקתי ועי' גם בבמ"ר פ"ח ס"כ ... ומביאים שם הן ועיבוריהן לא שמעתי ובפי' הנדפס נשתבש או לרע"ג כמנין תשעה חדשים הן ועיבוריהן כמנין הריון וכו' ועי' גם במ"כ שכתב ומצאתי בשם רש"י וכו' ולא עמדתי על דעתו: הוה מסבר. היה מסביר לו להבין טעם הלימוד ולא הבין א"ל למה לית וכו' א"ר נושים שהחמורה שלי יוצאה לילד ואני מתיירא שמא תצטנן וכו' (ועי' לעיל צד 130 שלא יצנן וימות וכה"ג שם) ועל כן לבי טרוד א"ל רב מה אכפת לך שפעמים היא פוחתת אין פוחתת מימות הלבנה וכו' וחמורה זו עדיין לא היו שנ"ד יום לעיבורה כי נר' פירוש המאמר לפי הירושלמי, ושם והגי' בשני המקומות רב (רבי) חייה בר אשי הוה יתיב קומי דרב (רבו) חמיתיה מבעית (מיבעית) א"ל מהו כן א"ל חמרתי מעברי והיא בעייא (בעייא) מילד ואנא בעי מערבתה עד דלא תצני ודרא תצטנן) א"ל איכה (איכתי) עלה עליה הזכר א"ל ביום פלן וחשב אמר ליה בעייא (בעייא) ריא עד כדון ותני כן ...

והכת' הידעת עת לדת יעלי סלע, תספור ירחים תמלאנה (איוב לט א ב). אמר ליה כאן בדקה וכן בגסה, אמר ליה והא בקירת שלאנטונינוס הייתה רובעת והרביעו ממנה בקורת שלר' ויש מהם שילדו עכשיו ויש מהם שילדו לאחר זמן, אמר ליה להלן בטהורה וכאן בטמאה:

עצבונך זה צער שלעיבור, והרונך זה צער העידוי, בעצב זה צער הנפלים, תלדי זה צער לידה, בנים זה צער גידול בנים. אמר ר' אלעזר בר' שמעון נוח לו לאדם לגדל ליגיון שלזיתים בגליל ולא לגדל תינוק אחד בארץ ישראל:

ז ואל אישך תשוקתך, ד' תשוקות הן אין תשוקה שלאשה אלא על אישה ואל אישך תשוקתך, אין שוקו שליצר הרע אלא על קין וחביריו ואליך תשוקתו (בראשית ד ז), אין שוקין שלגשמים

5 ילקוט שם, פירוש הפיוטים ק' נ'. סדר נ פ"ח ש ח. שו"ח פ"ד: 7 ילקוט ר' ל"ג, ילק' שיר השירים ר' תתקצ"ג. שיר השירים רבה ז' אני לדודי (ז' י"א). מדרש שיר השירים שם, ועי' תנחומא שם (מדרש זוטא צד 88):

1 הא כתיב פ | ** יעלי] יעלה ל | כאן] להלן | וכן] ו. וכאן דפאני | והרי פואגב, והלא י | 2 בקורת עי', בקרת פא' | היתה | בקורת] פואגבר, בקרות דעי' | ויש—שילדו] והולידו מהן ו | 3 * מהם דא'] מהן פא'גבי, לי לו | שהולידו ו | להלן] התם נ | 4 עצבונך] עצבונך והרונך ~ ו | צער העיבור | 5 הלידה | ** לו] לי ל | שיגדל אגב | ליגיון אחד חאכ', לגיון . . דפאני | משל י | זתים פאנכרי | 6 ואל יגדל אב | 7 ד'] דיא'ע', ארבעת פוחא', ארבע דבי' | שוקין פע, תשוקות דוחאבי | שוקה של] פע, תשוקתה של דחי, תשוקת ואבי (שה"ש) | האשה ובי (שם) | על אישה] י, לאישה דפ, על בעלה ע. לבעלה וחאבי (שם) | ** ואין אי | שוקו של] פגע, תשוקתו של דחאי, תשוקת וא'בי (שם) | לקין א' | * וחביריו חאגב] וחבריו פוע, וחבירו לד | ואין אכי | שוקן של] פונע, תשוקתן של דחא'בי, תשוקת א' |

לו רב הידעת וכו' יעלי סלע וכו' תספור ירחים בדקה כתיב ובדקה אי אפשר למיקם אפילו בחדשיהן וכאן בגסה תמורה וגסה אין פותחת וכו' ופריך חייא ב"א והא בקורת וכו' והרביעו ממנה פרים על פרות מן בקורת של רבי ויש מהן שילדו וכו' אלמא אפילו בגסה פעמים פותחת או מוספת ימים הרבה והשיב רב להלן בטהורה בבקורת בפרים ופרות אפשר כן וכאן בטמאה בתמורה שאין פותחת סימות הלבנה וכו'. ואין לפרש כאן א"ל ותכת' וכו' תספור ירחים תמלאנה שמלאות חדשיהן הרי שיש עת קבוע לבהמות וחיות ואינן פותחות ומוספות כלל דא"כ מאי פריך חייא ב"א שתמורתו לא הגיע זמנה ולמה לא סבר. אמנם בירושלמי משמע כן מעם הקושיא והכת' הידעת וכו' ושם נסדרו המאמרים בסדר אחר והגי' שם מילתיה דר' יהושע בן לוי פליגא דאמר ר"י ב"ל בקורת ששל מלכות עיברה (בירוש' נדה בקורת של אנטוגינוס היתה עובר) והרביעו של בית ר' ממנא (ממנה) שוורים ויש מהן שילדו עכשיו ויש מהן שילדו לאחר זמן כאן בבהמה טהורה כאן בבהמה טמאה והא כתיב הידעת עת לדת יעלי סלע וגו' תספור ירחים תמלאנה וידעת עת לדתנה הידע' עת לדת חיה טהורה (א"ל הי' טהור) כבהמה טמאה ועי' ביש"ת וכיש"ם ובתוספות בכורות כ"א א בד"ה תנא קמא, ולפני בעל פי' ב"ר כ"י היתה גי' אחרת בירוש' נדה ומעתיק וספרים בזה"ל ובמסכת נדה ירושלמי כתוב כך אמר ליה להלן בגסה וכאן בדקה אמר ליה חיה טהורה כבהמה טמאה מה זו אינה פותחת ואינה מוספת אף חיה טהורה מדקתני חיה טהורה כבהמה טמאה מה זו אינה פותחת ואינה מוספת ש"מ בהמה טמאה אינה פותחת ואינה מוספת אמר ליה והרי בקורת של אנטונינוס וכו' וכאן בגסה וגסה פותחת ומוספת אמר ליה להלן בטהורה כגון בקורת פרים ופרות מודינא לך שפותחת ומוספת וכאן בטמאה דאינה פותחת ומוספת ולכך מתירא אני כן המרתי. וברד"ק העתיק המאמר שלפנינו וג' שם חייא בר אדא הוה יתיב קמיה דרב הוה מסביר ליה ולא סבר א"ל אמאי אי את סבר א"ל דחמרתי וכו' שמא תיצן וכו' ומה איכפת לך פעמים שהיא מוספת פעמים שהיא פותחת כשפותחת אינה וכו' וכשהיא מוספת אינה מוספת וכו' ועת"ג. והגי' בקורת כמו בשתי הפעמים בכי"ל ובכי"ו וכי"א ב' וכי"ג איתא גם בפי' ב"ר כי"ם וכי"א ובירוש' שם וכן בירוש' פסחים פ"ד ל"א ב' אין מרביעין את הבהמה במועד אבל מוליכין אותה לבקורת ר' יודה אומר המורה שהיא תובעת זכר מרביעין אותה שלא תיצן ושאר כל הבהמה מוליכין אותה לבקורת וכו' ובתוספתא מ"ק פ"ב אבל מורידין אותה לביקורת ר' יהודה אומר וכו' ושאר וכו' מורידין אותה לביקורת וכו' (וח"נ שם לבקרות), ובבבלי מ"ק י"ב א' איתא מכניסין אותן לבקרות, ובערוך ע' בקר הגי' במאמר שלפנינו בערוך הש' בקרות ובשדה"צ בקורת, ובמדרש דפ"ר וד"ו הגי' בקורת של ר' וכו' בקרות של וכו' ואין נ"ל להגיה בירוש' ובב"ר כאן בקרות: 4 צער של עיבור. בשעה שהיא קולטת ומתעברת. והרונך זה צער העידוי צער התריון וכן ת"א והרונך ועידוייכי ותרגום ותן יי' לה הריון (רות ד' י"ג) עידוי, בעצב זה צער הנפלים צער המפלת נפלים תלדי זה צער וכו' ודורש הכתוב כסדר הוייתן באשה, ובלקח טוב הגי' צער העיבור וכו' צער הלידה, וכן ברד"ק צער הלידה ועת"נ, ובעירובין שם הרבה ארבה אלו שני טפי דמים אחת דם נדה ואחת דם בתולים עצבונך זה צער גידול בנים והרונך זה צער העיבור בעצב תלדי בנים כמשמעו וכו' ועי' אדר"נ ופדר"א שם ותר"י א': 5 לגדל ליגיון וכו'. מספר רב של זיתים בגליל שארץ שמנה ומגדלת זיתים היא ולא לגדל תינוק אחד בא"י שמתפרנסים שם בצער ובדוחק ועי' נייבויער געאגראפיע צד 180, ובמ"כ הגיה עפ"י הילקוט כמ"ש ל זיתים וכן הדפיסו אחריו, ולפי הגהתו ופירושו לפרנס חיל אחד בגליל וכו' קשה הלשון לגדל וכו', ובכל הספרים חוץ מילקוט הגי' ש"ל וכן עיקר, וכתיבת זיתים כמו בל"ם איתא בכי"ל וכי"ו והדפוס' ועי' ליעף פלאנצעננאמען צד 136: 7 שוקים. כמו תשוקה בל"ם בפסוקים שנדרשו כאן ועי' ערוך ע' שק ב' וצונץ זינאג' פאעזיע צד 392, וכן הועתק בסדר הגדול עמר 98 ארבעה שוקין הן אין שוקה וכו', ובשהש"ר שם הגי' אני להדי וכו' ג' שוקין הן אין שוקן של ישר' אלא באביהם שבשמים שנ' אני לדודי ועלי תשוקתו אין שוקה של אשה אלא בבעלה שנאמ' ואל אישך וכו' אין שוקו של יצר הרע אלא בקין וחבורתו שנא' ואליך תשוקתו ר' יהושע בשם רבי אחא אין שוקן של גשמים אלא בארץ שנ' פקדת הארץ ותשוקקיה רבת תעשרנה אם זכיתם תעשירנה וכו' ד"א ועלי תשוקתו תשים אנו אע"פ שאנו תשים אנו מצפים ומקוים לישועתו של הקב"ה בכל יום ויום ומיחדים ואומרים שמע ישראל וכו', וכן מסיים בכי"ל ומיחדים וכו' שני פעמים וכו' ואומרים וכו', ותשים אנו וכו' הוא דרש אחר לפי' ועלי תשוקתו, ונעדר סימן החיבור ד"א לפי הגי' שלפנינו ועת"נ ולעיל צד 164 במ"י ד"ה זו היא, ודורש תשוקתו נוטריקון תש וקו ואע"פ שאנו תשים כלו' תשי כח אנו מקוים וכו' (ועי' גם לעיל צד 84 דבים אנו), ושתי גירסאות כאן, הגי' אנו מקוים לישועתו וכו' כמו

אלא על הארץ פקדת הארץ ותשוקקיה (תהלים סה י), ואין שוקו שלהקב"ה אלא על ישראל ועלי תשוקתו (שה"ש ז יא), תשים אנו ואפעלפי שאנו תשים (לו) אנו מקוים לישועתו שלהקב"ה ומיחדים שמו שלהקב"ה שני פעמים בכל יום ואומרים שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד (דברים ו ד). ד"א ואל אישך תשוקתך בשעה שהאשה יושבת על המשבר אומרת איני נזקקת לביתי עוד מעתה והקב"ה אומר לה תשובי לתשוקתך תשובי לתשוקת אישך. ר' ברכיה ר' סימון בשם ר' שמעון בן יוחי לפי שריפרפה בליבה לפיכך תביא קרבנה מרופרף ולקחה שתי תורים או שני בני יונה (ויקרא יב ח):

והיא ימשל בך אמר ר' יוסי הגלילי יכול ממשלה מכל צד תלמוד לומר לא יחבל ריחים ורכב (דברים כד ו), מעשה באשה אחת משלבית טורינוס שהיתה נשואה ללסטס אחד, כיון שבא אצל חכמים הוציא לפניהם מנורה שלזהב ונר שלחרס על גבה לקיים מה שני' ואל אישך תשוקתך:

יז) ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ר' שמלאי אמר ביישוב בת עדה אמרה לו מה את סבור שאני מתה ונבראת לך חוה אחרת אין כל חדש תחת השמש (קהלת א ט), או שאני מתה ואת יושב לך היטלים לא תהו בראה לשבת יצרה (ישעיה מה יח) ורבנין אמ' התחילה מיללת עליו בקולה הה"ד ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך לדברי אשתך אין כת' כאן אלא לקול אשתך:

4 ילקוט רי' ל"ג, נדה ל"א ב': 7 ילקוט שם: 10 לעיל לד 174: 11 ילקוט שם:

1 ואין אגבי | שוקו של] פוגע תשוקתו של החבי תשוקת א | 2 תשוקתו] פובי (שם) ~ ד א תשוקתו דאר תשים אנו] תשים א. ל גרי (שם) | אע"פ שאנו תשים אדי (שם) אע"פ שתשים אנו ג ואפילו שאנו תשים ד אע"פ תשים וב. ואם על פי כן פ | יחו] ל ד | לישועתו—אחד] לישועתו . . שמו בכל יום ד י פואגברי (שם) | 4 המשבר] ~ היא ** אומרת] א ל | איני—עוד] עוד איני נזקקת לביתו | איני . . לבעלי עוד ל'. איני . . עוד לבעלי פ. עוד איני . . לבעלי דאגי | 5 ** אומר] א ל | תשובי — לתשוקת] תשוב תשוקת י' | ר' סימון] וג ור' . . דפ 6 שרפרפו ד | לפיכך] ואמרה איני נזקקת לביתי עוד ~ ע | קרבנה] והאגבער"י. קרבן דפרי | ולקחה — יונה] חג. ולקחה שתי תורים פואעי ב' תורים ב' בני יונה ד | 7 ימשל] פגב. ימשול הואי | ורא פ יחבל וג] יחבול דאברי תחבל לפ | ריחים ורכב] בגד אלמנה פ | 8 של בית פ. משל א' של א' | טורינוס] ר'. טורינוס פוא'. טוריונוס י. טברינוס דער' | ללסטס] ללסטים ד. ללוסטס ובי'. ללסטים ר. לליסטס ג. לסטים פא. ללוטס ע | אחד ~ י | כיון] וגברי. והיה בעלה מצערה שמעו חכמים ובאו אצלה (אצלו פ) להוכיחו ~ דפ. והיה . . מצערה כיון ששמעו חכמים [בדבר א'] באו אצלו ~ א | שבא אצל] וג. שבאת אצל ב. שבא הדבר (הבר י) לפני ר'. שבאה לפני ד שבאו פא | חכמים ~ א | 9 הוציא] וב. הוציאה דפאגרי | 10 ביישוב] בישוב פי. ביישוב הרעת ד, ~ הא | בת עדה] ו בתעלה א באת עליו דפ ~ ח | 11 מיתה] (מתה — או ~ פב) וחוה אחרת נבראת לך דוג | או] מה את (ומה אתה ח) סבור דוח | שאני] שאם ח | מיתה ~ | 12 הטליס ד איטליס דוח הטלים פ. הוטליס ו אטליס ג | מיללת] אב. מיילת דפגי | 13 ** בקולה] בקללה ל |

שתגי בדפוסי ובגי שהש"ר אנו מצפים וכו' וגי' שאר הספרים לו אנו נקוים. ובכי"ל נתערבו שתי הגירסאות והסגרתי מלת לו ובמדרש שה"ש היצ ר"א גירנתום הגי' שרש תשוקות הן תשוקה האשה אל בעלה וכו' תשוקת היצר הרע אל האדם וכו' תשוקת הקב"ה לישראל וכו' ד"א ועלי תשוקתו אע"פ [שתשים אנו] מפני השנאה וכו' ועלי היה משתוקק וכו' ועי' לעיל צד 117 במ"י ד"ה תפקידה: 4 איני נזקקת וכו'. וב"ה בערוך ע' רפרף אלא שמסורס שם במאמר שלאחריו לפי שריפרפת בלבה ואמרה איני נזקקת לביתי עוד לפיכך תביא קרבנה וכו' ...

1) λῶταξ. 2) βουλευτής.

ותאכל מן העץ הדא מסייעא לההיא דאמר ר׳ אבא דעכו אתרוג היה:

אשר צויתיך צויתיך להזהיר את הבהמה ואת החיה ואת העופות ולא דייך שלא הזהרתה אותם אלא שנתתה להם ואכלו:

ארורה האדמה בעבורך שתהא מעלה לך דברים ארורים כגון יתושים ופרעושים וזבובים, ותעלה לך גמל, אמר ר׳ יצחק מגדלאה אף הוא יש בו הנייה שהוא מוכרו ונהנה מדמיו:

ט בעצבון תאכלנה אמר ר׳ איסי קשה היא פרנסה כפלים כלידה. כלידה כת׳ בעצב תלדי בנים בפרנסה כת׳ בעצבון תאכלנה. ר׳ אלעזר ור׳ שמואל בר נחמן ר׳ אלעזר אומר הקיש גאולה לפרנסה ופרנסה לגאולה מה גאולה פלאים אף פרנסה פלאים. מה פרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום. ר׳ שמואל בר נחמן וגדולה מן הגאולה שהגאולה על ידי מלאך ופרנסה על ידי הקב״ה. גאולה על ידי מלאך המלאך הגואל אותי מכל רע (בראשית מח טז), פרנסה על ידי הקב״ה פותח את ידך

1 לעיל צד 140: 2 ילקוט שם: 3 ילקוט שם, לעיל צד 38: 5 ילקוט שם, ילק׳ מכירי תהלים קמ״ה סי׳ כ׳, פסחים קי״ח א׳: 7 ילקוט ר׳ קכ״ז, פסיקתא רבתי פל״ג (קנ״ב א׳), מדרש תהלים ס׳ סי׳ ג׳ פ״ט סי׳ ג׳: 10 עי׳ ילק׳ תהלים ר׳ תתפ״ג (מדרש תהלים קל״ו סי׳ ט׳):

1 הדא כההיא א² | אבהו וא¹ | דמן עכו איש | 2 צויתיך ל׳ | להזהיר] פותאגבי. לאמר ~ ר. לאמר מהו לאמר ~ ד | על [כל א¹] בהמה א, על הבהמה ב | והחיה פ, וחית א², חיה א¹, ועל החיה ב | ואת העוף ר, והעופות פ, ועופות א², ועוף א¹, ועל העופות ב | ³ ולא] לא ד | 4 ** לך] לו ל | יתוש א¹י¹ | פרעושין י | 5 לך] לו והא²גבי | גמל פא¹ | מגדלאה] פוכ, ייא ג, ל׳ דא | הוא ל׳ ו | ⁵ יש] ~ לו ד | הנייה] פוכ, הנאה דהא²ג׳, טובה והנאה א¹ | הוא מוכרו ונהנה הוא ו, שנהנה א¹ | *מדמיו דפהאי] מדמו לוג | 6 אסי דוהגב, יוסי א²מ, אבא פ | היא ל׳ אמ | * פרנסה דהאגמ] הפרנסה פי, פרוסה לו | ** כפלים] ל׳ ל | בלידה פו | 7 בפרוסה] ו, בפרנסה גב, ובפרנסה דפאם | בן ו | אומר] בי, אמר דואגם | 8 לגאולה] פותאגבי, ~ שנאמר ויפרקנו מצרינו ובמוך (ובמוך מ) ליה נותן לחם לכל בשר דמ | ומה פרנסה ג | אף] כך פ | 9 בן ו | נחמן] פב, ~ אמר דואגים | גדולה ים, אף גדולה אג | מלאך] שליח אגבמ | ופרנסה] וא²גב, והפרנסה דא¹ (ופרנסה—מלאך ל׳ פימ) | הגאולה א | 10 ופרנסה פמ | פותח—רצון] האלהים הרועה אותי פר |

כאן מקויימת גם עפ״י הגי׳ המשובשות כאן בכי ג׳ כישוב כתערה אמ׳ לו וכו׳ ובכי״כ כי שובבת ערה (וצ״ל כישוב בת עדה) אמרה לו וכו׳, ובכי״א א׳ קימט כאן ר׳ שמלאי אמר בתעלה אמ׳ וכו׳ ורכי״א ב׳ בתעלה א״ל וכו׳ לעיל, ובפי׳ ב״ר כי״א קטע המאמר ופירושי וכתב בתעלה ביישוב דעת באתה עלייה בו׳ כדפירשי לעיל ובפי׳ ב״ר כי״מ ביישוב דעת באת עליו כו׳ כדפרישית לעיל: 1 אתרוג היה. שעצו נאכל כפריו ועי׳ לעיל צד 140: 2 צויתיך להזהיר. נראה שדורש מלת לאמר וכמו שגורס ומפרש בפי׳ ב״ר כ״י אשר צויתיך לאמר להזהיר את הבהמה ואת החיה וכו׳ שלא יאכלו מן הפרי שלמי היה לו לומר כי אם לאלו והלא לא היה בעולם אלא הוא, ובגי׳ הדפוסי׳ איתא בלקח טוב ותאכל מן העץ אשר צויתיך לאמר לא תאכל מהו לאמר וכו׳, ובכי״ל ושאר כ״י וילקוט ל״ג לאמר, ובכל שאר הספרים ל״ג צויתיך שתי פעמים: 3 שנתתה להם. כדדריש לעיל צד 174 וגם ריבוי האכילה את הבהמה ואת החיה ואת העופות: 4 שתהא מעלה לך. הגהתי לך כגי׳ שאר הספרים הנכונה כאן בדרש ארורה וכו׳ בעבורך, וכן הובא בלק״ט וברד״ק ובמדרש אגדה הוצאת ר״ש באבער: כגון יתושים וכו׳. וכ״ה לעיל פ״ה צד 38 ועיי״ש במ״י ועיי״ע לקמן ר״פ פנ״ד גם אויביו לרבות כל מזיקי ביתו כגון יתושים ופרעושים וזבובים, וברד״ק העתיק דברים ארורים כגון יבחושין ופרעושין וזבובין, ובלק״ט מפרש לפי הענין דברים רעים כגון יתושים וצרעין וזבובין ופרעושין: 5 ותעלה לך וכו׳. כלו׳ ויאמר ותעלה לך גמל, וביד״מ כתב זה המאמר שאלתי לגדולי ארץ ואין משיב לי וכו׳ ועי׳ מ״ש במ״י לעיל שם, וראיתי להוסיף כאן פירוש אחר מספיק שמצאתי לאותו המאמר בס״ה בליקוטין מב״ר שבסוף ס׳ ב״ר כ״ים ודל ותעלה לו גמל לכך הוא מקיש גמל לפי שמצינו ששנינו בדוכתא אחריתי ארבעה שנאין יש לו לאדם בתוך ביתו יתוש ופרעוש וזבוב וגמל לכך מקשי בעל המדרש ותעלה לו גמל שגם הוא שנוי (וצ״ל שנאוי) הוא שמתריו למרחוק ומלכלך את הבריות ומשני אף הוא יש בו הנאה מעורו לעשות מעורו שמוהין לכסות כשאו מפני המטר ולכך לא חשיב ליה בכל השלשה ע״כ (וסוף המאמר שהוא מוכרו וכו׳ ל״ג לעיל גם בכי״ל ושאר כ״י), ואגדת זו ארבעה שנאין וכו׳ דוגמתה המאמר בפירקא דרבינו הקדוש בבא דארבעה סי׳ י״ט (בשלשה ספרים נפתחים שהו״ל ר״ש שענבלום דף כ״ג א׳) ארבעה אויבי אדם עכשוב זבוב גמל ונחש ועי׳ גם לקמן ר״פ פנ״ד הדרש גם אויביו וכו׳ ר׳ שמואל בר נחמן אמר זה הנחש: 6 אמר ר׳ איסי. וכן איתא ר׳ איסי בסמוך סי׳ י׳ ולעיל צד 167 וצד 187, ושם אחד הוא איסי אסי יאסי יוסי ועת״ג ולעיל צד 59 ומבה״י ק׳ א׳, ובלק״ט העתיק אמר רב אסי קשה היא פרנסה כן הלידה וכו׳, ולקמן פצ״ז בנוסחת הדפוסים נכפל כל המאמר והגי׳ שם א״ר יוסי בר חלפתא קשה היא הפרנסה כפלים בלידה בלידה כתיב וכו׳ ר״א ורשב״נ וכו׳ מה גאולה כפלים אף פרנסה כפלים וכו׳ וסוף המאמר נשתנה שם כסגנון הלשון בפסחים ריב״ל אמר קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף לגזור וכו׳ וכתיב תמן נותן לחם וכו׳, ובילקוט ויחי ר׳ קכ״ז הועתק ר׳ אלעזר אומר הקיש גאולה לפרנסה ופרנסה לגאולה וכו׳ ריב״ל אמר גדולה מקריעת ים סוף וכו׳ מב״ר כאן פ״כ ולא מפצ״ז כמו שנסמן בטעות בילקוט ד״ו ושאר דפוסים, ובילק׳ דפ״ר ליתא ציון זה (ובעל הילקוט לא העתיק כלל מב״ר פרשת ויחי עפ״י נוסחת הדפוסים אלא מנוסחת שיטה החדשה ועי׳ גם במ״י לעיל צד 49 בד״ה שהוא מעמיד), והגהתי במאמר שלפנינו כאן ובסמוך פרנסה ואף שהגי׳ פרוסה מקויימת גם ע״י כ״ו ופסי״ר פל״ג, ושם בגנון המאמרים כשם שיציאת מצרים במסות באותות וכו׳ כך הפרוסה אמר ריב״ל תדע לך שכן למדתי מן הלל הגדול שהוא אומר לגוזר ים סוף וכו׳ ויוצא ישראל מתוכם נותן לחם לכל בשר הקיש פרוסה לקריעת ים סוף וליציאת מצרים שהיא שקולה כנגד שתיהם וכו׳ אמר ר׳ שמואל בר נחמן רצונך לידע מה כחה של פרוסה זו שאדם נותן לתוך פיו שהיא קשה יותר מן הגאולה מניין אתה מוצא בשעה שיוסף מקריב את בניו לפני אביו שיברכם תלה את הגאולה במלאך המלאך הגואל וכו׳ אבל כשבא לפרוסה מה הוא אומר האלהים הרועה אותי וכו׳, ובפסחים שם ג׳

ומשביע לכל חי רצון (תהלים קמה טז), ר' יהושע בן לוי א' מקריעת ים סוף לגוזר ים סוף לגזרים וגו' (שם קלו יג) נותן לחם לכל בשר וגו' (שם שם כה):

יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך קוץ זו קינרס ודרדר זו עכבית [ויש שמחליפין קוץ זו עכבית ודרדר זו קינרס שהיא עשויה דרים דרים]: ואכלת את עשב השדה ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה א' אילו זכיתה היתה מעלה לך מכל אילני גן עדן, עכשיו שלא זכיתה וקוץ ודרדר תצמיח לך וגו', ר' נחמיה אמר אילו זכיתה היית נוטל עשבים מגן עדן וטועם בהם כל מעדנים

8 ילקוט ר' ל"ג:

1 אמר דואגבי, אומ' פ | מקריעת] ב, גדולה . . דחגרי, יותר . . א, גדולה יותר מקריעת מ, בקריעת ו, גדולה כקריעת פ | 2 נותן] פוהאגב [illegible]

[illegible]

א"ר יוחנן: קשין מזונותיו של אדם כפלים כיולדה דאילו ביולדה כתיב בעצב ובמזונות כתיב בעצבון [illegible]

[illegible]

1) κινάρα, Artischocke. 2) Kardone.

שבעולם. עכשיו שלא נהיה ואכלת את עשב השדה. אמר ר' יצחק על ההורות הללו הוא אומר ואכלת את עשב השדה שאדם משליף משדהו ואוכלה עד שהיא עשב. כיון ששמע אדם הראשון כך הזיעו פניו אמר מה אני נקשר לאבוס כבהמה. אמר לו הקב"ה הואיל והזיעו פניך תאכל לחם. אמר ר' איסי נוח היה לו לעמוד על קללתו הראשונה:

בזעת אפך תאכל לחם אמר ר' אבהו זה אחד מששה דברים שהן סימן יפה לחולה ואילו הן עיטוש וזיעה שינה וחלום וקירי. עיטוש עטישותיו תהל אור (איוב מא י), זיעה בזעת אפך תאכל לחם, שינה ישנתי אז ינוח לי (איוב ג יג), חלום ותחלימני והחייני (ישעיה לח טז), קירי יראה זרע יאריך ימים (שם נג י). רבנין דקיסרי אמי אף הילוך מיעים כדרך הארץ מה טעם מהר צועה להפתח ולא ימות (שם נא יד). ר' חגי בשם ר' יצחק בלבד בל יחסר לחמו (שם שם):

עד שובך אל האדמה וכי ממנה לקחת] אמר לו קומץ עפר שלאדמה שנבראתה ממנו לא גזולה בידך:

כי עפר אתה ואל עפר וגו' אמר ר' שמעון בן יוחי מיכן רמז לתחיית המתים מן התורה כי עפר אתה ואל עפר תלך אינו אומר אלא תשוב:

2 מי ספתים קי"ח ס', אדר"נ נו"א פ"א, סדר אליהו רבה סוף פל"א: 5 ברכות נ"ז ב', פסיקתא פ' אנכי (קי"ח א'), פסיקתא רבתי שם (קכ"ג ס'): 10 ילקוט ר' ל"ג: 12 ילקוט שם, סדר אליהו רבה שם:

1 עכשיו אב, ועכשיו ח | 2 משליף] מששים ואב | שדהו גרי, את שדהו ח, על שדהו דפואב | שהיא] ו, שהוא דפאגרי | 3 כך] פחא, כן דגי, ל' וב | הזיעו] השחירו וא, היומשחירין כ | מה אני] הרי אני א', הריני א' | קשור ואב | ** כבהמה] כבהמה ל | והזיעו] והשחירו ואב | 4 איסי] ו, אסי א'גב, יוסי א', לוי ד | נח א'ר' | היה ל' אגרי | לו] ~ לאדם א'בי | לעמוד] אילו עמד וגי, אם עמד א'ר' . . יעמוד א', אם (אלו) היה עומד דכ | בקללתו | ... פחא'גב . . . אסיר א' ... ל' ... יהג ... פ ... א'ב | ... וא | זיעה ועיטוש א'ב . . עיטוש וה ... א' ... והא'ב ... דפג ... חא | וקרי דפונב קרי חא | עיטוש—אור] זיעה מנ' [שנא' א'] בזעת (כזיעת ב) אפך תאכל לחם אב, זיעה מנ' בזיעת אפך תאכל ו | זיעה—לחם] עיטוש (עטוש א') מנ' [שנא' א'] עטישותיו . . אור ואב | בזיעת דג | 8 קרי | כדרך] ואר', בדרך דא'גב | ארץ אגבר | מאי ג | טעם] ו, מעמיה ד, מעמאה, טעמי ג | 9 מיהר ד | * ולא ימות א'] וגו' לדא', ל' וגב | ובלבד | בל] לא ו, שלא חאגבר' | 10 * כי — לקחת וגב] כי ממנה וגו' ד, ל' לפארי | של אדמה ל' אב | 11 גזולה היא פחי, גזל הוא אב, גדולה ל' . . . היא ג | 13 תלך] תשוב פ | אינו אומר] פ, לא נאמר די, אין כתו' (כת' ג) כן וג, אין כתי' (כתוב ר', כת' כ) כאן אבר | אלא] ~ ואל עפר וגבר' |

וטעם בהם טעם כל מעדנים שבעולם עכשיו וכו' ואכלת את עשב השדה, והגהתי היית וכו' בהם ועח"נ: 1 על ההורות הללו. שהיו חיי צער בלחץ ודוחק בא"י בימי ר"י ופתר קרא ואכלת את עשב וכו' שאדם שולף מחוסר לחם השבליט משדהו בעוד שהם ירוקים ועי' באגה"א ח"ב צד 211, וכן בפסיקתא פכ"ח ובוי"ר פ"ל פנה אל תפלת הערער וכו' ר' יצחק פתר קריא בדורות הללו וכו', ומשליף פל"ם שקדמת שלף יבש (תהלים קכ"ט ו') ובהפעיל בב"מ פ"ט א' דקא משליף קטיני מביני אליסי, וגכונה גי' כי"ל משדהו. ובמד' הגדול עמו' 101 הגי' שהוא משליף על שדהו ואוכלה עד שהיא עשב ועח"נ, ושם הועתק כיון ששמע אדה"ר כך וכו' אמר מה אני מבקש לאבוס את הבהמה א"ל הקב"ה הואיל וכו', והמאמרים שלפנינו דוגמתם בפסחים שם א"ר יהושע בן לוי בשעה שאמר הקב"ה לאדם וקוץ ודרדר תצמיח לך זלגו עיניו דמעות אמר לפניו רבש"ע אני וחמורי נאכל באבוס אחד כיון שאמר לו בזעת אפך תאכל לחם נתקררה דעתו אמר ר"ש בן לקיש אשרינו אם עמדנו בראשונה ועדיין לא פלטינן מינה דקא אכלינן עיסבי דדברא ועי' בד"ס, ובאדר"נ שם כיון ששמע אדה"ר שאמר לו הקב"ה ואכלת את עשב השדה מיד נזדעזעו אבריו אמר לפניו וכו' אני ובהמתי נאכל באבוס אחד אמר לו הקב"ה הואיל ונזדעזעו אבריך בזיעת אפיך תאכל לחם וכו' וכן בסא"ר וקוץ ודרדר וכו' כיון שאמר לו הקב"ה לאדה"ר כך נזדעזעו איבריו אמר לו הואיל וכו': 4 א"ר איסי. וכ"ה לע"ל צד 192, ובלקח טוב גורס ומפרש אמר רב אשי נוח היה אם הי' עומד בקללתו שלא יהא מורח אחר הלחם: 5 בזיעת אפך. במקרא כתוב אפיך ועי' במנחת שי ולקמן צד 199: אמר ר' אבהו. בברכות שם ג' ששה דברים סימן יפה לחולה אלו הן עטוש זיעה שלשול קרי ושינה וחלום עטוש דכתיב עטישותיו וכו' זיעה דכתיב בזעת וכו' שלשול דכתיב מהר צועה להפתח ולא ימות לשחת קרי דכתיב יראה זרע וכו', ובפנים שלפנינו הובא המאמר בפסיקתא שם בדרש מהר צועה וכו' אבן הגי' שם א"ר אבהו זה אחד מששה דברים שהן וכו' ואלו הן עיטוש זיעה קרי שינה חלום הילוך מעיים בדרך ארץ עיטוש מנין וכו' הילוך מעיים בדרך ארץ מניין מהר צועה להפתח ולא ימות לשחת (ול"ג שם רבנין דקיסרי אמ' וכו') א"ר חגי (ובכ"י פארמא הגי' א"ר יצחק) ובלבד שלא יחסר לחמו, ובפס"ר שם וסימן בחולה כיון שנפנה אינו מת מיהר צועה וכו' ד"א א"ר חגי בשם ר' חמא בר אבא אימתי אינו מת כשאינו חסר לחמו אבל אם היה פתוח וחסר לחמו הרי הוא מת וכו': 6 וקירי. כ"ה בכי"ל וכן בסמוך קירי ועי' מ"ש במ"י לע"ל צד 130 בד"ה באומצע וכו': 7 תאכל לחם. ולא תמות: ותחלימני. פי' לפי הדרש ותגרום שאהיה חולם חלום, וכן בבנין הפעיל במקרא הלמתיכם אשר אתם מחלמים (ירמיה כ"ט ח') ועיי"ש ברד"ק: 8 הילוך מיעים. שלשול ובהאיתא בברכות שם ומוסיף כאן כדרך הארץ כלו' שאין לו שלשול יותר מדאי כמו שמפרש בפי' ב"ר לפי הגי' כדרך וכו', וכן מעם הגי' כ ד ר ך הארץ כדרך כל בני אדם: 9 בל יחסר. שלא יחסר לחמו, ובמקרא כתוב בסוף הפסוק שם ו ל א יחסר וכו' ודורשו ר"ח בשר"י בלבד שלא יחסר וכו' וזה טעם הגי' ב ל שבכי"ל ובדפוסי' וברוב ספרים ובפסיקתא הגי' כן ובלבד ש ל א וכו', ובפי' ב"ר כי"ם מפרש שלא יחסר לחמו שיוכל לאכול וכן פי' בי"ת ובלבד בל יחסר וכו' והוק' בשלא יחסר לחמו הוא שהילוך מעי' יפה אבל אם כל אוכל תתעב נפשו אדרבא זה יקרב קצו וכו' וכן משמע פי' המאמר בפס"ר אימתי אינו וכו': 10 כי ממנה לקחת. כן השלמתי הפסוק ועח"נ וכן כתב בפי' ב"ר קומץ עפר וכו' אמטנת לוקחת קאי ועי' האגדות שהעתקתי במ"י לע"ל צד 132 בד"ה בשם ר"ש הזקן: 13 אלא תשוב. שמשמע שאעפ"י שתלך אל עפר תשוב (פי' ב"ר), ודרש אחר בלקח טוב מיכן רמז לתח"ה

כ) ויקרא האדם שם אשתו חוה נתנה כחוויתה ומצתתה כחויה, חיווה לה כמה הויות יא איבדה, אמר ר' אחא חוויה חוויך ואת חוויה דאדם:

כי היא היתה אם כל חי ר' שמעון בן אלעזר א' עם כל חי, תני העשיר עולה עמו העני אינה יורדת עימו, ר' סימון אמר אם כל חי אימן שלכל החיים דאמר ר' סימון כל מאה ושלשים שנה שפירש אדם מחוה היו רוחות הזכרים מתחממים ממנה והיא יולדת, רוחות נקיבות מתחממות

1 ילקוט שם : 2 לקמן פכ"ב 205 : 3 ילקוט שם: ירוש' כתובות פ"ה ל' ח', כתובות מ"ח א' ס"א ח' : 4 ילקוט שם, ילק שמואל כ' קמ"ו, לקמן פכ"ד, ועי' עירובין י"ח ב', פנחסא ע"ב בלאטות סי' כ"ו :

1 נתנה] פואב. ניתנה (נתנה חג') לו דהגרי | כחוויתה ו. כחויתה פ לחוויתה ל [illegible] יתו דישי | ומציותתה ו ומצצתה פג. [illegible] חבש [illegible] א | חויה פ. [illegible] דא'. כחויא א'רי כחוויתה כ | [illegible] ד"א הוה הווה ד | [illegible] לה] ~ אדם הראשון ד | 2 איבדה] פוהא'ג אבדת [illegible] | אבא ר [illegible] חויא פא'רי, חוויא דא'רי. חויא וכ [illegible] | חוויך] א' [illegible] דפרי. [illegible] וא'כרי | [illegible] פא'רי חוויה ו. [illegible] א'כרי | 3 אלעזר] יוחי גר', יוחאי ר' (ר' שמעון — א [illegible]) | אמר [illegible] 4 עמו | אמן א'כי. אמם ח | [illegible] של] [illegible] ל | החיים פג | שכל פהג | [illegible] | [illegible] הוה מאדם דפאגבי. . . מן אדם ו | היו הרוחות הזכרים פ רוחות הזכרים היו א'בי [illegible] | ממנה] בה וי | יולדת] א'. ~ מהם דפג מהן וכי | רוחות] וא ורוחות דפגבי | הנקבות פיא | מתחממות] היו ~ א'כי (שם) |

שכבר אמר שובך מה ת"ל תשוב אלא לתחיית המתים: 1 כחוויתה וכו'. גי' זו מקויימת גם עפ"י [illegible] חוה לישן חוי חוה ולישן חויא נתנה לאדם כחויתה כאשה תהוה לו דעת והיא היתה צייתנית כהנחש שאמר [illegible] אף כי אמר אלהים וכו'. ומלת חוויתה (חויתא) היא שם נגזר מפעל חוי שהוראתו בתרגומים [illegible] הגיד וכן בל"ע יחוה דעת (תהלים י"ט ג') אחוה דעי (איוב ל"ב י"ז) והכוונה ומצתתה [illegible] ולא חוור ומצתת וכו' וכן בירוש' סוטה ריש פ"ט [illegible] לא שתהא חוור ומצותת [illegible] 121 ועמ"ל ח"ד צד 225: חיווה לה. הדרש אחר שקרא לה אדה"ר חוה לשון [illegible] הויות איבדה שגרמה מיתה לעולם ועי' לעיל צד 177 [illegible] לעיל צד 190 בד"ה שוקים: 2 אמר ר' אחא. וכ"ה גם [illegible] וכן הרפיבו אחריו ועי' כמ"י לעיל צד 24 בד"ה יום אחד וכו' [illegible] הנחש היה נחש שלך והשיאך ואת היית נחש של אדם שעל ידך חטא. וכן איתא לקמן ריש פכ"ב א"ר אחא [illegible] חוויך ואת וכו': 3 עם כל חי. כלו קרי ביה עם כל חי (ועי' כמ"י לעיל צד 16) שהאשה תראה חיים עם בעלה בעשרו, והוי הוא העשיר ועני חשיב כמת. ומביא הברייתא העשיר עולה עמו וכו' ומפרש כפי' [illegible] וכו' שאם קנה שפחות זו היא בטלה מאותן שבעה מלאכות שמנו חכמים שהאשה חייבת לבעלה (כתובות פ"ה מ"ה) ואינו יכול לומר לה והלא לא הכנסת עמך שום שפחה וכו' [illegible] עם כל חי [illegible] בן העני אינה יורדת עמי שאם הכניסה לו כמה שפחות והעני ומכרן וכו' ויושבת האשה בקתדרא [illegible] שאינה יורדת עמו דכתיב עם כל חי עם ההוות ולא עם המיתה ואין לך מיתה גדולה מעני ע"כ. ונראה שנפרש כי עפ"י ירוש' כתובות פ"ה ושם ג' הכניסה א"ר שמואל בר רב יצחק לא [illegible] הכניסה אלא אפילו היא [illegible] דתני אשתו עולה עמו אבל לא יורדת עמו ועי' ביפ"ת ושם העתיק מפירוש שאם הכניסה [illegible] שפחות בטלה היא וכו' ואם לא הכניסה לה שפחות והעשיר לא יכול לומר לה וכו' [illegible] הגי' שם דאם הכניסה לו ארבעה שפחות עד שבעה וכו') ובבבלי כתובות [illegible] אומר להניק והיא אומרת שלא להניק וכו' היא אורחא והוא לאו אורחיה [illegible] וכו' ופשיטנא ליה מהא עולה עמו ואינה יורדת עמו אמר רב הונא מאי קראה והיא בעולת בעל בעליותו של בעל ולא בירידתו של בעל רבי אלעזר אמר מהכא כי היא היתה אם כל חי לחיים ניתנה ולא לצער ניתנה (והדרש עם כל חי לא הוזכר שם) ועי' כתובות מ"ח א': 4 של כל החיים. אפילו של הרוחות [illegible] לקמן סוף פל"א ומכל החי מכל בשר וגו' א"ר הושעיא אפילו רוחות נכנסין עם נח אל התיבה [illegible] וכו' מאותן שנברא להם נפשות ולא נברא להם גופין ועי' לעיל צד 61 [illegible] היתה אמן של הרוחות שילדה מאותן רוחות הזכרים המתחממים ממנה [illegible] רוחות נקיבות מתחממות מאדם ומולידות ועי' גם ביפ"ת ואותן הרוחות הזכרים [illegible] תולדות המזיקים שנבראו ביום ו' כשקדש השבת כדאיתא לעיל שם [illegible] ומזיקים. והשדים פרין ורבין כבני אדם ועי' חגיגה ט"ז א' [illegible] מאה וכו' היו רוחות הזכרים וכו' והיא יולדת רוחות נקיבות שמתחממות מאדם ומולידות וכו' [illegible] הרוחות וכולן בנוי דאדם קדמאה ולקמן פכ"ד נסדר המאמר דא"ר סימון וכו' [illegible] אין הראשונים תולדות מה הן רוחות וכו'. ובתנחומא [illegible] הדרש אם כל חי אימן של כל החיים [illegible] הזכרים מתחממים ממנה והגי' שם א"ר סימון מאה ושלשים שנה נפרש אדם מחוה אשתו כיון שהרג [illegible] מה אני מוליד בנים וכו' מה היה עושה א"ר סימון רוחות נקבות באות אצלו ומתחממות ממנו [illegible] וכו' אשר בהעוותו וכו' מאי בשבט אנשים [illegible] ובנגעי בני אדם [illegible] להודיעך שכל ק"ל שנה שפירש אדם מחוה היו הרוחות באות אצלו ומתחממות ממנו [illegible] ג' וא"ר ירמיה בן אלעזר כל אותן השנים שהיה אדה"ר בנידוי הוליד רוחין ושידין ולילין [illegible] ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו מכלל דעד האידנא לאו בצלמו אוליד מתיבי היה ר' מאיר אומר אדה"ר [illegible] היה כיון שראה שנקנסה מיתה על ידו ישב בתענית וכו' ופירש מן האשה מאה ושלשים שנה וכו' [illegible] בשכבת זרע דהוא לאונסיה וכו' ועי' כמ"י לעיל צד 164. ונכונה הגי' [illegible] צד 474 במאמר המובא בשם ב"ר [illegible] והיא יולדת וכו' [illegible] פירשתה מחוה הרי ק"ל שנה וכו'. והגהתי אימן של כל וכו'. [illegible] הגדול עמ' 101 גורס א' מפרש אם כל חי שהיא אמו שלכל בני אדם החיים ועי' [illegible]:

מאדם ומולידות ההיד אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם (ש"ב ז יד) בנוי דאדם קדמאה, מאן דאמר רוחי דביתה מבין דרבון עימיה מאן דאמר דהינון בישין דחכמין יצריה, מן דמר רוחי דחקלא טבין דלא רבון עמיה מאן דאמר דהינון בישין דלא חכמין יצריה:

יב כא) ויעש יי' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב כותנות אור אילו בגדי אדם הראשון שדומין לפנס, רחבים מלמטן וצרים מלמעלן. יצחק רבייה אמר חלקים כציפורן ונאים כמרגליות. אמר ר' יוחנן כבלי פשתן הדקים הבאין מבית שאן

4 ילקוט ר' ל"ד: 6 תנחומא מ"ג פס פי' כ"ד: לעיל לד 170:

1 ומולידות משנו פב, מלידות . . ד, מולדות . . וחאר"י, והיו יולדות . . י (שם) | בהעוותו] ואר"י, בהעיתו דפג | 2 בנוהי פא"ג | ** קדמאה] דקדמית ל | רוחוי] ר', רוחוהי פואגבר, רוחי די | דביתה] ו, דביתא דפאגברי | דרבון] פ, דרבין דואגרי | עימיה] פוא"ג, עמיה דא"בי | ומאן דאמר כ, ומן . . ג, ומ"ד א"י (שם) | דהינון] וגב, דאינון פאי, אינון די (שם) | 3 מאן דאמר דפגי, מ"ד א | רוחוי ד, רוחוהי פאגר, רוחי י | טבין] בישין ל' | דלא רבין עמיה] דלא רבין עימיה ג, דלא חכמין יצריה אבי | ומאן דאמר ג, ומ"ד א' | דהינון] ג, דאינון דא"בי | בישין] טבין ל° | דלא — יצריה] ג, דחכמין יצריה ד, דלא רבין (עימיה א²) עמיה אבי | 4 בספ' תורתו א² | 5 כתנות | עור א | בגדיו של י, כתנות של א"ג | שהם (שהן פוג) רומין דפוג, . . רומים א', שהיו רומין י | * לפנס פואר"ין] לפנס ל, לפנס גברי, לפינס ד | מלמטן] וגב, ־מטה דפארי | מלמעלן] וגב, ־לה דפארי | 6 יצחק] ר' ~ ר' | רבייה] פו, רביא דאגבר | חלקים] וחגכ, ־ין פישי, חלקים היו דא | כמרגליות פא | ⁶ יוחנן] יצחק ד |

1 בהעותו. במקרא כתוב בהעותו והכפילו הוי"ו לסימן שהיא מרגשת במבטא וכן לעיל צד 31 עוונו וצד 124 עיפה ועי' במ"י לעיל צד 3 בדיה והוא גלי: 2 בנוי דאדם קדמאה. בני בניו של אדה"ר, והגהתי קדמאה וכן לקמן פל"ח גם בכי"ל אשר בנו בני האדם וכו' בנוי דאדם קדמאה: מאן דאמר רוחוי. מאמר זה נר' שהובא כאן בדרך אגב, ובעל נבחר מפנינים העיר דאיתא בספר הזוהר כדר אחרי דאינון רוחין דאולידו מאדם הוו מזיקין דעלמא ושריין בפתחי דביתא ובבראי, ווהו דפליגי הכא יש מי שאומר הרוחות המצויים בבית הם טובים לאדם מפני שמתגדלין עמו ונהנים משלו ויש מי שאומר שהם רעים לו מפני שמכירין יצרו הרע ומזיקין לו ומאן דאמר רוחוי דחקלא רוחות המצויים בשדה וכו' ועי' המעשיות במדרשים שציינתי במ"י לעיל צד 114 ובתנחומא מ"ב בראשית סי' כ"ז: דרבון עימיה. שנתגדלו עמו או שמתגדלין עמו לפי הגי' דרבין שבשאר הספרים חוץ מכי"ל וכי"פ, ואפשר שגם דרבון הוא בינוני (ועי' דאלמאן צד 229, שלעזינגער דאס אראמ' ווערבום צד 83) וכ"ה דלא רבון בסמוך בכי"ל ובדפ"ר וד"ו, ולקמן בכ"ד הגי' בדפוסי' רוחי דביתא טבין דרבו וכו' ובכי"ו רוחויי דחקלא טבין דלא רבון וכו': 3 מן דמר וכו'. בד"ו ודפ"ר הגי' מאן דאמר רוחוי (רוחויי) דחקלא טבין דלא רבון עמיה מאן דאמר דאינו בישין דחכמין יצריה ועיי"ש גם בפכ"ד, ובמ"כ הגיה כאן עפ"י הילקוט וכן הדפיסו אחריו טבין דלא חכמין יצריה ומ"ד דאינון בישין דלא רבין עמיה (ועוד סירס רוחין דחקלא מאן דאמר), וכ"ה גם בכי"א א' וב' וכן מגה בגליון מהרש אב"א בשם ס"א, ובכי"ל הוגה בכתב אחר במקום טבין ס"א בישין ובמקום בישין ס"א טבין, וכן הגיה במ"כ לקמן פכ"ד ושתי גרסאות אלו מסכימות זו עם זו, ובכי"ו וילק' שמואל ליתא המאמר השני, ובכי"ל נכפל בטעות המאמר הראשון: בתורתו של ר' מאיר. עי' לעיל צד 70 ובמ"י שם, ונראה שגם כתנות אור היתה מן החילופים שהיו נמצאים בס"ת שהיה גנוז בבהכ"נ דאסוירוס ועי' במאמרי ר"א עפשטיין במ"ת חלק ל"ד צד 348 ובס' לחם המדות צד 49 (ולפנינו בכי"ל כתוב כותנות בוי"ו במקום קמץ חטף ועי' במ"י לעיל צד 33 בד"ה דוכים), ומפרש כאן כתנות אור אילו בגדי אדה"ר שדומין לפנס כלו' לעששית¹) שהנר בתוכה ובותליה מאירים כך הבהיקו בגדי אדה"ר מזיו ההוד ועטה אור כשלמה ועי' פי' הרמב"ם שהובא במ"כ ועיי"ע פריידענטהאל העללעני' שטודיען ח"א צד 75 והילדמאנן לפסוק זה וספרי דאדה"ר הוצ' פריישען צד 52. ויצחק רבייה מפרש כתנות אור שהיו חלקים כציפורן ונאים ומזהירים כמרגלית ועי' במ"י לעיל צד 168 בדיה ולא וכו', ושם העירותי ג"כ שלפי המדרש משמע שהפסוק ויעש וכו' נאמר קודם שחטא אדה"ר, וברקנאטי העתיק מספר הזוהר לבתר אלביש לון קודשא ב"ה בלבושא דמשכא איתהני מניה (פי' כלבוש שהעור נהנה ממנו) הה"ד כתנות עור ברישא כתנות אור דהוו משמשין ביה עלאין וכו', ובמד' הגדול עמוד 102 מפרש כל הפרשה הזאת היתה ביום ששי קודם שתיכנס השבת אבל משנכנסה השבת אין כל חדש תחת השמש ועי' באגדות שציינתי במ"י לעיל שם בדיה מתעסקין בדרך הארץ ועי' גם בספרי וזאת הברכה פי' שנ"ה כי שם וכו' זה קבר של משה וכו' וזה אחד מן הדברים שנבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הם וכו' וי"א אף בגדו של אדה"ר וי"א הכתונות וכו', והגהתי לפנס ועת"ג, ומ"ש רחבים מלמטן וכו' פי' כתבנית הפנס שהוא רחב מלמטה וצר מלמעלה, ובמאמר הנוסף בתנחומא כ"י פארמא (מבוא התנחומא ע"ח ב') טרס ומפרש כתנות עור כתנות אור והיא מאותיות המתחלפות זו בזו שהיו דומין לפנס פי' נר מאירין כעששיות וכו' וכמרגליות דהלקין כצפורן והן בגדי החמודות שבאו לידי עשו ע"כ ועי' תרי"י א' בראשית כ"ז מ"ו ופדר"א פכ"ד ולקמן פס"ג סי' י"ג ופס"ה סי' מ"ז ועי' למטה בד"ה וכתם היו: 6 א"ר יוחנן. וכ"ה בשאר כ"י, ובדפוסים נשתבש ועי' גם לעיל צד 170, ור' יוחנן דורש כתנות עור שדבקים לעור ור' אלעזר והאמוראים האחרים דורשים כתנות עור שבאין מעור, וכן הפלוגתא בסוטה י"ד א' כתנות עור רב ושמואל חד אמר דבר הבא מן העור (פירש"י של צמר הוא) וחד אמר דבר שהעור נהנה ממנו (של פשתן שאדם לובש כמוך לבשרו), ובתרי"י א' מתורגם ועבד וכו' לבושין דיקר מן משך חויא דאשלח מניה על משך בשריהון חלף שופריהון דאישתלחו וכו' וכן איתא בפדר"א פ"כ ר' אליעזר אומר מן העור שהפשיט הנחש עשה הקב"ה כתנות כבוד לאדם ולעזרו וכו', ודרש זה לא הוזכר כאן בב"ר, ולמאמר א"ר יוחנן וכו' שדבקים לעור נסמן בגליון כי"ל „בתנה' אדם אינו מרגיש", וכ"ה בתנחומא מ"ב בראשית סי' כ"ד ושם המאמר משובש ר' מאיר ור' יוחנן אומרים כבגדים הדקים הבאים מבית שאן שהן דבוקים על בשרו של אדם ואינו מרגיש ר' שמואל בר נחמני אמר לפיטמו ר' יהושע בן לוי אמר ליגגון ר' יוסי ב"ר חנינא אמר סיפטין ר' אבהו אמר היה ר' יצחק אומר חלקין כצפרין ונאין כמרגלית ר"ש לקיש אמר כמעשה השמים ובשהיתה העבודה בבכורות היו מקריבין בהן וכו' ועיי"ש בהערות ר"ש באבער:

¹) φανός.

כתנות עור שרבקים לעור, ר' אלעזר א' איגיאה, ר' יהושע א' לגא, ר' יוסי ברי חני אמר סיסרנון, ריש לקיש גלאקסינון ובהם היו בכורות משתמשין, ר' שמואל בר נחמן צמר גמלים וצמר ארנבים היו כתנות עור שבאין מעור: אמר ר' לוי לימדתך התורה דרך ארץ לפום חילך אכול ופרה מן מה דאת לבוש ויתיר מן מה דאת שרי, לפום הילך אכול מכל עץ הגן אכל תאכל (בראשית ב טז), פרה מן מה דאת לביש ויעש יי' אלהים כתנות עור וילבישם, ויתיר מן מה דאת שרי שהרי שנים היו והיו שרויים בכל העולם:

3 פספים קי"ד ס', חולין פ"ד ב':

1 שרבקים] ע, שהן דבקין פחבש, שהן (שהם א'ר[1]) דבוקים דא'ר[1], . . דבוקין וגיר[2] | בעור ג | אמר דפוע אומ' א[1] | איגיאה (איגיה פו, ־ייה ד[1], אגיא גב, אגיהו א[2])] פע ~ ר' איבו (אייבו ו) אמר (אגגייה ד'א[2], אגגיה כ, אגגיה וג) אגגייה דוא[2]גב | יהושע] פא[2]גבע ~ בן לוי דו | אמר | לגא] פיבע, לגה א, לגאי ד | ברי דבע] בר לפג, בן ו | חנינא דפוא, ינה גע | אומ' א[1] | 2 סיסרנון] גע, סיסרטון ד, רטון וב, רטא א[1], סיסמרא ד[1] | ריש לקיש אומר ע, . . אמר כ, ר' שמעון בן לקיש ו, . . אמר דג | גלאקסינון] גע, גלקסינון א[1], גלא קסינון דפע[0], אגלאקסינון ו | הבכורות פוי | משמשין וי | נחמן] ~ אמר | צמר גמלים וצמר ארנבת פ, . . ארנבים וצמר גמלים כ, . . הארנבים וגמלים ו | 3 כתנות עור] פוהא'כי ~ כתנות דא[2]ג | הבאין פ, שהן באין דוהא[2], שהיו (באין י) באים א'גי | התורה] פו, תורה דאגבי | לפס ו | הילך ו | 4 ופרה] ד'ג, פרא פ, ופרא דואבר מסה אר, מן ו | דאת] דאית לך פ | לבוש] פוגב, לביש דאר[2] | ויותר א'ר | מן מה] וג, ממה דאר * לפום דאג] לפם ל, לפס ו | הילך ו | 5 פרא ור[3], ופרה ד'ג, ופרא דאברי | ממה אר, מן ו | לבוש וגב * וילבישם א[2]גב] וילבשם ל | * ויתיר דוא] ויתר פג, ויותר ד[1]ר[2]י, ל' ל | מן מה] ו, ממה דפאגר[2]י 6 שהרי] ~ כמה י | היו] ו, ל' דפאברי | והיו] ו, היו א[2]ב, הוו די, ל' פר | שרויים] ר[2], ־יין א[2], שרוים וכר[1], ־יון דפי | העולם] פואגב, ~ כולו ד, כלו י |

1 איגיאה. מעורות עזים[1]), ובכי"ל וכי"פ ל"ג עוד ר' איבו אמר אגגייה, וכן לא הועתק בערוך ע' איגיאה, ובמו"ע הגיה אגגינה, ופי' עור כבש, ובפי' ב"ר הגי' אגגיא ובכי"ט אגגייה ועת"ג: לגא. מעורות ארנבים[2]): 2 סיסרנון. לבוש של עור בעוד הצמר עליו[3]) ועי' מו"ע ע' ססרנון: ריש לקיש. בכי"ל נעדר כאן ובסמוך מלת אמר ועי' במ"י לעיל צד 193: גלאקסינון. בכי"ל נכתב בגליון „כמעשה שמים" וגר' שהוא פי' עפ"י גי' התנחומא מ"ב שהעתקתי שגלאקסינון תואר לצבע שהוא כמעשה שמים וכמו שכתוב כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים וכו' (שמות כ ד י'), ואמרו בדרש הכתוב שתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לאבן ספיר וכו' (חולין פ"ט א'), ואין להגיה גם כאן ריש לקיש אמר כמעשה שמים (ועי' בהערות רש"ב בתנחומא שם), וכן אין נ"ל להגיה גלאקטינון[4]) שהוראתו לבן כמו חלב אעפ"י הגי' שלפנינו בירוש' שבת פ"ב ד' ד', ושם איתא ועורות התשים וכו' ר' יהודה אומר מייטון לשם ציבעו נקרא ור' נחמיה אמר גלקטינון וכו', ובמדר' קהלת פ' מה שהיה (א' ט') הגי' ר"נ אומר גלטינון ועי' וקש ביטרעגע ח"א צד 131 אגה"ת ח"ב, והח' ר"ש קרויס כתב לי שריש לקיש כוון לצמר קראקסינון[5]) ועי' מ"ש מארקוואר בספרו על חיי הרומיים מהדורא ב' צד 478, ובחרו כאן מלות זרות איגיאה לגא וכו' לציין מיני עורות ידועים לכל בלה"ק כדרך בעלי האגדה להשתמש בתיבות זרות ועי' לעיל אצל קרויס צד 620: ובהם היו. בכתנות עור שעשה הקב"ה לאדם ולאשתו היו בכורות משתמשין, ועי' לקמן פס"ג כי' י"ג, ומפרש עפ"י מאמרם בבמ"ר פ"ד כי' ח' ושם ג' קח את הלוים וגו' אמרו רבותינו למה צוה הקב"ה לפדות בכורי ישראל בלוים שבתחלה היו הבכורות משמשין עד שלא עמד שבט לוי כמה ששנו וכו' עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות ומשהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים (זבחים פי"ד מ"ד ועי' לקמן פס"ג) והדע לך וכו' כול מתחלת בריתו של עולם אדה"ר היה בכורו של עולם וכיון שקירב קרבנו שנ' ותיטב לי"י משור פר וכו' לבש בגדי כהונה גדולה שנ' ויעש וכו' לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם בגדי שבח היו והיו הבכורות משתמשין בהם כיון שמת אדם מסרן לשת שת מסרן למתושלח וכו משותלח מסרן לנח וכו' מת נח ומסרן לשם וכו' מת שם ומסרם לאברהם כו' מפני שהיה צדיק נמסרה לו הבכורה וקירב וכו' מת אברהם ומסרה ליצחק עמד יצחק ומסרה ליעקב וכי יעקב בכור היה אלא שאת מוצא שנטלה יעקב מן עשו וכו' כיון שלקה יעקב את הבכורה התחיל מקריב וכו' וכן בשעה שהקריב משה בסיני הבכורות הן הקריבו שנ' וישלח את נערי בני ישראל וגו' מהו נערי הבחורין שבבכורות ויעלו עולות הא למדת שלא היה אדם מקריב אלא הבכורות וכו', והמאמר שם נובע מתנחומא מ"ב תולדות כי' י"ב ושם הגי' מהו כתנות עור בגדי כהונה גדולה שהלבישן הקב"ה וכו' ועוד שנו רבותינו וכו' לכך הלביש הקב"ה לאדם בגדי כהונה גדולה שהיה בכורו של עולם בא נח ומסרן לשם ושם מסרן לאברהם ואברהם מסרן ליצחק ויצחק מסרן לעשו שהיה בכורו ועשו היה רואה את נשיו עובדות ע"ז והפקידן אצל אמו כשעמד יעקב ולקח הבכורה מן עשו אמרה רבקה וכו' בדין הוא שילבש הבגדים הללו שנ' ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות וכו' ועי' גם באגדת בראשית פמ"ג (פמ"ב) ובמאמר שהעתקתי במ"י לעיל צד 168 ממדרש אבכיר, וכן הדרש בירוש' מגילה פ א ע"ב כ' ותקח רבקה וכו' מהו החמודות שהיה משמש בכהונה גדולה: 4 לפום חילך. לפי חילך, לפי יכולתך וממונך תוציא הוצאות לאכילתך ופחות ממה שאתה בערכך תוציא למלבושך ויותר ממה שאתה בערכך תוציא לעשות לך דירתך, ובפסחים שם אמרו פחות ממיכלך וממשתיך ותוסיף על דירתך, ובחולין שם לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו וילבש ויתכסה במה שיש לו ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו וכו', ופרה (פרא) פי' פחות כמו בירוש' עירובין פ"ב כ' ב' המשא אלפין פרא מאת ועי' גם במ"ע הצרפתי חלק ל' צד 154: 5 ויעש וכו' כתנות עור. ולא עשה להם מלבושים חשובים יותר לפי ערכם:

[1]) αἴγεια (pl.). [2]) λαγώς. [3]) σίσυρνον. [4]) γαλάκτινον. [5]) κοραξικόν, coracinum, * κοράξινον, circassische Wolle.

פרשה כא

א ג כב) ויאמר ייי אלהים הן האדם היה כאחד ממנו כתי׳ ואשמע אחד קדוש מדבר ויאמר אחד קדוש לפלמוני המדבר וגו׳ (דניאל ח יג) אחד זה הקב״ה ייי אלהינו ייי אחד (דברים ו ד). קדוש שהכל אומרים לפניו קדוש, מדבר גוזר גזירות קשות על בריותיו וקוץ ודרדר תצמיח לך (בראשית ג יח). ויאמר אחד קדוש לפלמוני המדבר ר׳ הונא אמר לפלניה, תרגם עקילס לפניני דיבר. זה אדם הראשון שהיתה מחיצתו לפנים ממלאכי השרת. עד מתי החזון התמיד (דניאל שם שם) גזירה שנגזרה לאדם הראשון לעולם היית אתמהא. והפשע שומם (שם שם) כך יהיה פשעו שומם עליו בקבר, תת קודש וצבא מרמס (שם שם) כך יהיה הוא ותולדותיו עשויים דייש לפני מלאך המות אתמהא. ויאמר אלי עד ערב בוקר אלפים ושלוש מאות ונצדק קודש (שם שם יד) ר׳ עזריה ר׳ יונתן בן חגי משי׳ ר׳ יצחק בכל מקום שיש ערב אין בקר וכל מקום שיש בקר אין ערב, אלא לכשיעשה בוקרן שלאומות העולם ערב וערבן שלישראל בקר באותה

1 ילק׳ דניאל ר׳ תתרס ו, תנחומא מ״ב בראשית סי׳ כ״ג:

1 כתי׳ ל׳ וגב | ואשמע] פוגברי, ואשמעה דאר²י | 2 * לפלמוני — וגו׳ ד] וגו׳ ל, לפלמוני המדבר עד מתי החזון התמיד והפשע שומם תת וגו׳ פ, לפלמוני . . תת וקודש וצבא מרמס וג | אחד] ואשמע אחד דפוגברי׳י, ואשמעה . . א׳ר² | יי׳] א׳, שמע ישראל ~ דפוגבי | 3 שהכל] פאגבי, כי הכל ד | קדוש] קו׳ק פו | גוזר] פוגרי, שגוזר א, גזר ד | גזירותיו אב | קשות ל׳ פאגברי | 4 הונא ו, הוניא ג, חנא פ | * לפלניה] כי פלניא ל, בפלוניא פ, לפלנייה ד, ייא ו, ייא א²גבי | 5 * לפנימי] לפני מי ל, לפני פ | דיבר] ו, מדבר פ, ל׳ דאגברי | לפנים] מלמעלן ו | 6 שנגזרה ל׳ פאגבי | לאדם] פואגי, על אדם דב | היית] ו, היתה דפאגבי | 7 קודש] ו, קדש י, וקודש פג, וקדש דאבר | 8 דייש] ואר², דיש פגרי׳, מרמס ד | אתמהא] וגב, ל׳ ד | 9 ר׳ יונתן] ו, ור׳ . . דפא²ג, ר׳ יונתן צדיקי | בן חגי] וא², בן חגיי גב, בר חגי א׳י, ל׳ ד | משום פ, בשם דואגבי | כל ו | בקר אין ערב י | ובכל אגב | 10 ערב אין בקר י | כשיעשה אי | בוקרן] פי, בקרן דאגב |

פרשה כא. בכ״א ובי״ב פרש׳ כ׳, ובכי״ת נוסף כאן בראש הפרשה המאמר אמ׳ ר׳ יהודה בשעה הראשונה עלה במחשבה לבראות האדם בשנייה נמלך במלאכי השרת ואמר נעשה אדם בשלישית כינס עפרו ברביעית גיבלו בחמישית ריקמו בששית העמידו גולם בשביעית נפח בו נשמת רוח חיים בשמינית הכניסו לגן עדן בתשיעית צוהו אותו בעשירית חטא באחת עשר דנו אותו בשתים עשר גרשוהו שנ׳ ויגרש את האדם ע״כ ועי׳ בתנחומא מ״ב בראשית סי׳ כ״ה ובשאר המקומות שציינתי לעיל צד 168 במ״י ד״ה מתעסקין וכו׳ ועיי״ע מ״ש במ״י בריש פי״ב: 1 ואשמע. במקרא כתוב ואשמעה ועיה״ג: 3 לפניו קדוש. וכן איתא לעיל צד 68 ועיי״ש גם במ״י: וקוץ ודרדר. כמו שגזר על אדה״ר וקוץ וכו׳, והורש מדבר לשון קשה ועי׳ מכות י״א א׳: 4 לפלניה. כן הגהתי, ור׳ הונא מפרש פלן כפשוטו של מקרא לפלוני (ובלא״ר לפלנית כמו לעיל צד 31 לדוך פלן ולזווי פלנית), ועקילס תרגם לפלמוני בהוראת פנימי ולא כתוב כאן איך תרגם בל״י (ואפשר שמפרש פלמוני כמו פנימוני בחילוף האותיות למ״ד ונו״ן, וכן פלימו מ״ר א׳ ופנימון בבמ״ר פ״ב כי׳ י׳ שם אחד), ולפי תרגומו דרשו לפלמוני לפנימי זה אדה״ר, והוצרכו ג״כ לסרס המקרא ולדרשו ויאמר אחד קדוש המדבר לפלמוני כלו׳ על אדה״ר עד מתי וכו׳ וזה טעם הגי׳ לפנימי דיבר וכן הובא בפוגיא צד 566 בשם ב״ר לרמת״ד תרגם עקילס לפנימי דבר וכו׳ שנגזרה לאדה״ר וכו׳ עשוים דייש וכו׳ (וגם כיפ״ת פי׳ שהורש המקרא מסורס ועיי״ש), ומשמע לפי הדרש שאחד קדוש המדבר לפלמוני הוא מלאך ולא הקב״ה כמו שדרשו ראש הפסוק, ופי׳ הפסוק שלאחריו ויאמר אלי וכו׳ הוא הקב״ה שאמר באותה שעה אני מצדיקו וכו׳, ואין צ״ל לפרש גם לפי הגי׳ ויאמר וכו׳ לפלמוני המדבר וכו׳ לפנימי זה אדה״ר וכו׳ שהקב״ה אמר לאדה״ר שהיה מדבר וצווח לפני הקב״ה עד מתי וכו׳ שא״כ היל״ל גזירה שנגזרה עלי וכו׳ כך יהיה פשעי וכו׳ ועי׳ בפי׳ ב״ר שהאריך בפי׳ המאמר הקשה, ובכי״ל כתוב לפני מי בשתי תיבות ושתי שורות והגהתי, ובכגנון אחר הדרש על אדה״ר בתנחומא מ״ב בראשית סי׳ כ״ג והגי׳ שם ד״א ואשמעה אחד קדוש מדבר וגו׳ א״ל כל גזירות הרעות של מי הן א״ל של אדה״ר עד מתי החזון וכו׳ את משיבו כן הגזירות שכתיב בו כי עפר אתה וכו׳ תת קדש וצבא מרמס אלו בניו של אדה״ר שנגזרה עליהם מיתה וכו׳ עד ערב בקר עד שיבא בקרו של עוה״ב וכשנגזרה וכו׳. ודרש זה קדמו שם דרש אחר ואשמעה וכו׳ לפלמוני המדבר מהו פלמוני ר׳ יוחנן אמר זה מיכאל שהוא עומד לפנים ר׳ חנינא אמר זה גבריאל המדבר בישראל שהיה אומר עד מתי החזון התמיד עד מתי הנבואה מבתלקת מישראל והפשע שומם זה בית המקדש וכו׳ תת וקדש אין קודש אלא ישראל וכו׳ וצבא מרמס עד מתי הן מרמס לאומות העולם ויאמר אלי עד ערב בקר וכו׳ עד שיעשה ערבן של ישראל בקר באותה שעה ונצדק קדש, ובפי׳ ב״ר העתיק כאן מאמר זה מתנחומא עד לאומות העולם וכו׳ וגורס שם (בכי״ט ובפי׳ הנדפס בדפ״ר) עד מתי החזון וכו׳ הצרות שהן הואין בכל יום מבתלקות בישראל: 6 לעולם היית. הלעולם תהיה בתמיה, וכן כך יהיה פשעו וכו׳ בתמיה: 7 תת קודש. מקרא כתוב וקדש והוי״ו יתירה: עשויים דייש. מרמס, וכ״ה לקמן סוף פ״מ (פמ״א) ומה עפר וכו׳ דייש כך בניך עשויים דייש וכו׳, וגם בדפוסי הגי׳ שם דייש ועיי״ע בפס״מ: 10 וערבן של ישראל בקר. לעתיד

שעה ונצדק קודש באותה שעה אני מצדיקו מאותה הגזירה ויאמר יי׳ אלהים הן האדם היה כאחד ממנו הוי כאחד ממנו:

ב על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב (משלי כד ל) אמר ר׳ הונא ברבי שקנה שדה וכרם וקרוי איש ואדם ונקרא עצל מה הנייה לו, אלא על שדה איש עצל עברתי זה אדם הראשון, ועל כרם אדם חסר לב זו חוה. אמר ר׳ הונא הוכן מצינו שנקראת חוה אדם כתפארת אדם לשבת בית (ישעיה מד יג), והנה עלה כולו קמשונים (משלי שם לא) וקוץ ודרדר (בראשית ג יח), כסו פניו חרולים (משלי שם שם) בזעת אפך (בראשית שם יט), וגדר אבניו נהרסה (משלי שם שם) וישלחהו יי׳ אלהים מגן עדן (בראשית ג כג), כיון ששילחו התחיל מקונן עליו ואומר הן האדם היה כאחד ממנו:

ג אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע (איוב כ ו) עד מטי ענניה, אמר ר׳ יהושע בר חנינה ר׳ יהודה ברי׳ סימון בשם ר׳ אלעזר מלא כל העולם בראו, מן המזרח למערב מני אחור וקדם צרתני (תהלים קלט ה), מן הצפון לדרום מנ׳ ולמקצה השמים ועד קצה השמים (דברים ד לב), מני אף בחללו שלעולם תלמוד לומר ותשת עלי כפיך (תהלים שם), כגללו לנצח יאבד (איוב שם ז) על שגילל מצוה קלה נטרד מגן עדן, רואיו יאמרו איו (שם שם)

8 ילק׳ משלי כ׳ תתקס״ח, ילק׳ מכירי משלי כ״ד ל׳, הנהומא מ״ב בס סי׳ כ״ב: 10 ילק׳ איוב כ׳ תתק״ז: לעיל ריש פ״ח ופ״כ, לקמן פכ״ד:

1 השעה ו ג | באותה שעה ל׳ אגבי (אני מצדיקו באותה שעה פ) | הגזירה] ו ג, הגזרה פ א², גזירה א¹ ב י, גזרה ד | ויאמר] א, שנ׳ ~ פ באותה (השע ו) שעה ~ ל ד ו ג ב | 2 הוי כאחד ממנו] פ ו ג ~ ד א ב | כתיב ~ ה א מ | * ועל — לב ד ו ג ב] וגו ל ל׳ פ א | ר׳ הונה ח, רב הונא י | 4 וכרם] פ, וקנה כרם ד ו א² ג ב י מ וקריו] ח ג, קרוי ד פ ב י, נקרא א מ | ואדם] פ, וקרוי אדם ד ה ג ב י ונקרא . . א מ | ונקרא י, ונקרא ו, התנייה ה | יש לו פ א י מ | * ועל ד ו א ג י] על ל פ | זה כ י | 5 ר׳ הונא ח, רב הונא ע | היכן] שכן ו, ל׳ א מ | חוה שנקראת מ, שנקראת אשה ע | 6 ודרדר] פ ו, ~ תצמיח לך ד א ב י מ | 7 אפך] פ ו ב, ~ תאכל להם ד א ג י מ | 8 אלהים ל׳ ד | כיון ששלחו ד פ א, כששילחו ו | 9 * ואומר פ ב] וא ל, ל׳ ד ה א | הן] פ ויאמר ושנאמר ויאמר א¹) יי׳ אלהים ~ ד ו ה א ב | כאחד ממנו (וגו פ)] פ ה ~ הוה והווה ב) כאחד (כחד ד) ממנו ל ד ו א ג ב | 10 * וראשו — יגיע ל ד פ ג ב] וגו ל | עד] פ ו ב, אם יעלה לשמים שיאו רומיה (לרומא ג ב, רומה א) וראשו לעב יגיע ~ ד א ג ב | דמטי ו | ענניא א² עננו ובר׳ י | בר] ו ג, בר׳ ד בן א ב | 11 חנניה א ג ב | ר׳] ו ג ב ר׳ ד א אליעזר] ו א ב, לעזר ג, אליעזר ד | * כל] את כל ל | העולם] פ ב ~ כלו ד ו א כולו ג, מפיתו א ג ב | 12 מצפון א ג ב מקצה א * השמים ד ו א ב] הארץ ל ג (וכן בסמוך) | 13 מנ] ו א ג ב ומנין ד | * בחללו ד א] כחללו ל פ ו ג ב | כפיך] פ, כפך ג ב, כפכה ד ו א¹ | 14 על שגלגל ו, גלל א | קלה] אחת פ | ונטרד א¹ | מתוך גן עדן ג, מן העולם ו

לבא ומספר השנים לא דרשו כאן: 2 הוי כאחד ממנו. לשון ציווי והורש הוה הוה[1]) באותה שעה ונצדק וכו׳ אני מצדיקו מאותה הגזירה וזש״ה ויאמר וכו׳ היה כאחד ממנו הקב״ה אומר לו תהי כאחד ממנו, ובכמה בפתיחתה אם יעלה וכו׳ דורש ומפרש התחיל מקונן וכו׳ היה כאחד ממנו הוה כאחד וכו׳ לשון עבר היה כאחד ממנו ואינו עוד ולמה חטא, ובתנחומא מ״ב שם מקיים לשנגזרה עליו מיתה וגזירות רעות התחיל עליו הקב״ה מקונן הן האדם, ובסגנון זה סיים שאר הפתיחות שלפנינו בפרשה אבל בפתיחה זו שדורש ונצדק וכו׳ אני מצדיקו וכו׳ אינו מן הענין לסיים התחיל מקונן עליו וכו׳: 4 מה הנייה לו. שקרוי איש ואדם והיה צריך לומר על שדה עצל עברתי ועל כרם חסר לב אלא על שדה איש זה אדה״ר וכו׳ ועי׳ ביפ״ת ועיב והדרש מפרש עפ״י סגנון התנחומא מ״ב בראשית כי׳ כ״ב על שדה איש עצל וכו׳ זה אדם שהיה עצל מלעשות תשובה ועל כרם אדם חסר לב זה חוה שששמעה לדברי נחש והנה עלה כלו קמשונים שמלאו כל העולם פורענות כסו פניו חרולים שנ׳ וקוץ ודרדר וגדר אבניו נהרסה שפרץ גדרו של עולם כיון שנגזרו עליו גזירות רעות התחיל מקונן הן האדם ועי״ע כפרי עקב פי׳ מ״ח: 6 כתפארת אדם וכו׳. בערוך ע׳ אדם מוסיף ומתרגמינן כתשבחתא דאתתא דיתבא בביתא (ולפנינו בתרגום שם הגי׳ כתושבחת אתתא למיתב וכו׳) ובמדרש הגדול שאלינקי הגיה וכו׳ כן עפ״י הערוך כתפארת אדם וכו׳ ומתרגמי׳ וכו׳: 9 היה כאחד ממנו. ואינו עוד כאחד ממנו, ובבי״ל ובי״ם ובי״ת ליג כאן הוה כאחד (כחד) ממנו וגי׳ זו נ״ל שלא היתה ג״כ לפני בעל פי׳ ב״ר כי שמפרש התחיל מקונן עליו ואומר הן האדם כאומר הן היה חשוב כאחד ממנו קודם שחטא ולמה נכשל בעון: 10 עד מטי עננה. משמע שהובא כאן אותו הענין דפרש וראשו לעב וכו׳ (ואולי צ״ל מטי עד) וכן לפי גי׳ הדפוסים מתורגם שיאו רומיה כלו׳ גבהו ולפנינו מתורגם בתרג׳ איוב שם אין [illegible] ורישיה לעננא ימטי אבל הגי׳ רומיה איתא רק בדפוסים ובגי׳ כ״י גירס׳ גם בפי׳ ב״ר כי״א ובנדפס לרומא וכן הוא במדרש אחר ב״ר פס״ו אם יעלה וכו׳ וראשו לעב יגיע שיאו לרומא לעב לעננא וכו׳, ובמדרש אסתר פ׳ אחר הדברים (ג׳ א׳) אם יעלה לשמים שיאו לרומא וראשו לעב יגיע לעננה, ולפי גי׳ זו דורש לשמים לרומא ובפי׳ ב״ר מפרש לרומא לא לשמים ממש כי אם עד מקום גבוה. ואינו משמעות הדרש כי שהוא דורש הפסוק על אדה״ר (ובילק׳ איוב שם העתיק כן לפי הענין אם יעלה וכו׳ זה אדה״ר) שבראו מלא כל העולם המזרח וכו׳ ואף בחללו של עולם דהיינו מן הארץ עד השמים ממש, ולפנינו בכי״ל וכן בכי״ם וכי״ו וכו׳ אין בכל לרומא או רומיה וכו׳ עיקר ועי׳ ר׳ יהושע בר נחמיה כמו לעיל ריש פ״ח ולקמן פכ״ד. וכן משובש בכל הספרים, ובכי״ל הושלם בשם ר׳ אליעזר כמו שהוא בכתב ישן, וכל המאמר א״ר יהושע ב״ח וכו׳ עד לעיל ובמ״י שם, והגהתי גם כאן ולמקצה השמים ועד קצה השמים, וכן הגהתי בחללו, ובתיבת תיבת כפי׳

[1]) הָיָה.

הן הוא אדם, כיון שהשירדו התחיל מקונן עליו ואומר הן האדם היה כאחד ממנו הוה כאחד ממנו:

תתקפהו לנצח ויהלוך וגו׳ (איוב יד כ) תוקף שנתן הקב״ה לאדם הראשון לנצח לעולם היה, ויהלוך כיון שהגיח דעתו שלהקב״ה והלך לו אחר דעתו שלנחש משנה פניו ותשלחהו (שם שם), כיון ששילחו התחיל מקונן עליו הן האדם וגו׳:

[הן האדם וגו] דרש ר׳ פפיים הן האדם היה כאחד ממנו כאחד ממלאכי השרת, אמר לו ר׳ עקיבה דייך פפיים, אמר לו מה את מקיים ממנו, אמר לו שנתן הקב״ה מלפניו שתי דרכים חיים ומות ובירר לו דרך אחרת. ר׳ יהודה בר׳ סימון אמר כיחידו שלעולם שמע ישראל ייי

לעיל ריש פי״ז עד 142: 6 ילקוט ר׳ ל״ד, מכילתא בשלח מסכת׳ ב׳ פ״ו (שמות י״ד כ״ט). מכילתא דרשב״י שם, ש״ר השירים רבה פ׳ לפסוק׳ (א׳ ט׳), פסיקתא רבתי הוספה פ״א (קנ״ב א):

1 הוא אדם] גבר, הוא האדם ד, הויא אדם ן, האדם פ | שירדו | ² ואומר דוג] וא׳ ל, ל׳ אב | 2 הוה—ממנו] ג, הוות.. ממנו ן, ל׳ דא | 3 ויהלוך] אב, ויהלך דוג | וגו] משנה פניו (וישלחהו ן) ותשלחהו דג, ל׳ ואב | שנתן] ~ לו א | ⁰ לאדם] באדם ד | לעולם היה] היה א, לעיה ו פ | 4 ויהלוך] פאב, ויהלך וג, ל׳ ד | שהגית — והלך] שהלך פ לו] גב, דפוא | ** אחר] אצל ל | 5 ששילחו] ו, ששלחו דפאג | עליו] הא, ~ ואומר דו, ואמ׳ גב האדם וגו] האדם אב, האדם היה כאחד ממנו דת, .. הן הוא כאחד ממנו ן | 6 פפיים] חנריו, פפיס דפוא״ב, פפוס א׳, פפוס ר׳ | ** כאחד ממנו] וגו׳ ל | כאחד ל׳ א״ב | ** השרת] שרת ל | 7 פפיים] ני, פפיס דפוא״ב, פפוס א׳ | ומה ן | ממנו] פ, הן האדם היה כאחד ממנו דוגב | אמר לו] אלאי | שנתן] אנבי, שנתן לו ד, נתן פ | ⁰ הקב״ה] המקום ד | מלפניו] פ, לפניו דאגבי | שתי] פג, שני דא״בי | 8 חיים ומות] פ, של חיים ושל מות א, דרך החיים ודרך המות דגב, ועזב דרך החיים י | ובירר] פא״ב, ובירר דאי | דרך אחרת] דרך המות בי, אחת פ | בר] גב, בר דפ, (ר׳ סימון א) |

לפי קריאתה, ובמקרא כתוב כ פ כ ה ועי׳ במ״י לעיל צד 3 בד״ה והוא גלי: 1 הן הוא אדם. דורש הן לא״ר איה כמו לעיל צד 33 להן ניזיל ועד 61 ומן הן וכן מפרש בפי׳ ב״ר כ״י לאן הוא אדם: 3 התקפהו וכו׳. עי׳ לעיל ריש פט״ז ובמ״י שם, והגהתי אחר דעתו של נחש כגי׳ שאר הספרים וכ״ה לעיל שם גם בכי׳ ל: 6 כאחד ממלאכי השרת. מפרש בפסי״ר שם כשברא הקב״ה את האדם ברא אותו שהוא חי וקיים כמלאכי השרת ויאמר וכו׳ הן האדם היה כאחד ממנו כשם שמה״ש אינם מתים אף הוא לא יטעום טעם מיתה ועי׳ למטה בד״ה כיחידו של עולם, והמאמר שלפנינו נסדר במכילתא שם בתוך המאמרים שנחלקו ר״פ ור׳ עקיבה בדרש הפסוקים שה״ש א׳ ט׳ איוב כ״ג י״ג בראשית ג׳ כ״ב תהלים ק״ו כ׳, ובכולם אומר ר״ע לר״פ דייך וכו׳, ושם הגי׳ דרש ר׳ פפוס הן האדם וכו׳ כאחד ממלאכי השרת א״ר עקיבא דייך פפוס א״ל פפוס ומה אתה מקיים הן האדם היה כאחד ממנו אלא הקב״ה נותן לפניו שני דרכים אחד של מות ואחד של חיים ובחר לו דרך המות. ובמכילתא דרשב״י (מלוקטת מתוך מדרש הגדול ע״י רד״צ האפפמאנן) הגי׳ דרש ר׳ פפיוס הן האדם וכו׳ כאחד ממה״ש אמר לו ר׳ עקיבה דייך פפיוס מה אתה מקיים הן האדם היה כאחד מלמד שנתן הקב״ה לפניו שני דרכים דרך חיים ודרך מות ובחר לו הוא דרך המות. וגי׳ אחרת בשהש״ר שם דרש ר׳ פפיס הן האדם וכו׳ כיחידו של עולם א״ל ר׳ עקיבא דייך פפיס א״ל מה את מקיים היה כאחד ממנו א״ל כאחד ממלאכי השרת וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא מלמד שנתן לפניו הקב״ה שני דרכים דרך החיים ודרך המות ובירר לו דרך המות והניח לו דרך החיים ועי׳ גם בח״נ, ולפי הגי׳ ש.פנינו ובמכילתא מפרש ר״פ כאחד כפשוטו שהוא לשון רבים והורים כאחד ממה״ש ומשמע לפי הדרש שלהם אמר הקב״ה הן האדם וכו׳ וכן מתורגם בתר״י א׳ ואמר וכו׳ למלאכיא די משמשין קדמוי וכו׳ ועי׳ גם לעיל צד 60 בדרש ויאמר וכו׳ נעשה אדם וכו׳ נמלך במלאכי השרת, ור״ע מפרש ממנו לשון יחיד נסתר ומוסב על האדם והורים כאחד ממנו שהיה בעל דעה אחת מעצמו שנתן הקב״ה מלפניו שתי דרכים וברר לו דרך אחרת (כלו׳ שאינה הדרך שהקב״ה רצה להוליכו, ובפי׳ ב״ר כ״מ מפרש שהניח דרך החיים וברר לו דרך אחרת שכנגדה היא דרך המות ועי׳ גם גי׳ כ״פ וגי׳ הילקוט), כמו שהורים ר״ע כאחד ממנו גם מאמרו באבות פ״ג מט״ו והרשות נתונה, והרד״ק גורס בב״ר כאן דרש ר׳ פפוס כאחד ממנו כאחד ממה״ש וכו׳ דייך פפוס אלא מה אני מקיים כאחד ממנו שנתן לו הקב״ה לפניו שני דרכים דרך החיים ודרך האחרת הניח החיים ובחר לו דרך אחרת וכו׳ וכתב שם ודעת המתרגם כדעת ר׳ עקיבא שתרגם הוה יהודאי בעלמא למידע טב וביש, ולפנינו בת״א הגי׳ הוה יהידי בעלמא מיניה למידע וכו׳ ומשמע שהרכיב דעות שונות ותרגם הות יהודי בעלמא לפי הדרש כיחידו של עולם וכמו שמפורש בתר״י א׳ הוה יחידיי בארעא היכמא דאנא יחידי בשמי מרומא, ועוד תרגם ממנו לדעת וכו׳ מיניה למידע וכו׳ והוא קצת כדעת ר״ע או פירושו כמו שמתורגם בתר״י א׳ ממנו לדעת וכו׳ ועתידין לסוקום מניה דיזעין לםפרשא וכו׳ ועי׳ גם בתר״י ב׳, ועל שינוי הקריה אצל הבבליים בין ממנו בהוראת לשון רבים לממנו בהוראת לשון יחיד יורה הדרש סוטה ל״ה א׳ כי חזק הוא ממנו (במדבר י״ג ל״א) אל תקרי ממנו כביכול וכו׳ ועי׳ מ״ש ר״א ברלינער בספרו ביטרעגע צור העברי׳ גראממאטיק צד 27 ועיי׳ אגה״ת ח״א צד 318: 7 אמר לו שנתן. בכי״ו חסר מכאן עד לקמן ריש פכ״ד והבל על האבד: 8 כיחידו של עולם. בפסי״ר שם בפ׳ שור או כשב איתא בפתיחת ר׳ תנחומא זו הוא שנאמרה וכו׳ מה שהיה כבר הוא וכו׳ כשברא הקב״ה וכו׳ אבל ר׳ יהודה בר׳ סימון דרש דעת קשה היא הן האדם היה כאחד ממנו כיחידו של עולם שהוא חי וקיים לעולמים וכבר הקב״ה להשליטו בעולמו ולעשותו מלך על כל בריותיו אמר הקב״ה אני מלך בעליונים ואדם מלך בתחתונים מה עשה הקב״ה הכניסו לג״ע וכו׳ כיון שלא עמד בציווין מיד נגזר עליו מיתה ובאי עולם תמהים לומר אפשר אלו לא חטא שהיה קיים לעולמים אפשר שאין אדם מת עלילות הביא הקב״ה והקב״ה אמר וכו׳ אליהו שמשמר ציווי איננו חי לעולם מה שהיה כבר הוא וכו׳, ובפסיקתא בפ׳ שור או כשב (עיי׳ו א׳) ג׳ מה שהיה וכו׳ ר׳ יהודה ור׳ נחמיה וכו׳ ר׳ יהודה אומר אם יאמר לך אדם שאילו לא חטא אדה״ר ואכל מאותו העץ היה חי וקיים לעולם אמור לו אתה כבר היה אליהו שלא חטא היא חי וקיים לעולם וכו׳ (ועי׳ וי״ר פכ״ז סי׳ ד׳ תנחומא מ״ב אמור סי׳ י״ב תנחומא שם ס׳ ט׳ מדרש קהלת פ׳ מה שהיה וכו׳ ומד׳ קהלת מ״ב שם), ווה טעם

אלהינו יי׳ אחד (דברים ו ד), רבנין אמ׳ כגבריאל ואיש אחד בתוכם לבוש בדים (יחזקאל ט ב) כהדין קמצה דלבושיה מיניה וביה, ריש לקיש אמר כיונה ויהי האחד מפיל הקורה (מ״ב ו ה) מה זה בורח אף זה בורח, מה זה לא לן כבודו עמו אף זה לא לן כבודו עמו. ר׳ ברכיה בשם ר׳ חנינא (אמר) כאליהו, מה זה לא טעם טעם מיתה אף זה לא היה ראוי לטעום טעם מיתה, דעתיה דר׳ ברכיה בשם ר׳ חנן כל זמן שהיה אדם היה אחד כיון שנטלה ממנו צלעתו לדעת טוב ורע:

ו [ועתה פן ישלח ידו אמר ר׳ אבא בר כהנא מלמד שפתח לו הקב״ה פתח שלתשובה], ועתה אין ועתה אלא תשובה היך את אמר ועתה ישראל מה יי׳ אלהיך שואל מעמך וגו׳ (דברים י יב), פן אין פן אלא לא, אמר הקב״ה ישלח ידו ואכל גם מעין החיים אתמהא. ואם 11c אוכל הוא חי לעולם, לפיכך וישלחהו יי׳ אלהים מגן עדן כיון ששלחו התחיל מקונן הן האדם:

ז כג) וישלחהו יי׳ אלהים מגן עדן ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ר׳ יהודה א׳ שולח מגן עדן בעולם הזה ובעולם הבא, ר׳ נחמיה א׳ שולח מגן עדן בעולם הזה, ובעולם הבא לא שולח, על

2 ילק׳ מכירי ס״ע כ״י: 6 ילקוט כ׳ ל״ד, לקמן פל״ח וצמ״ט, מכילתא בשלח מסכת׳ דשירתא פ״ח, פסיקתא רבתי פ״ז (כ״ו ב׳), במדבר רבה פי״ב סי׳ ג׳, מדרש תהלים ק׳ סי׳ ג׳: 10 ילקוט שם, מדרש תהלים כ׳ סכע״ס, ילק׳ מכירי תהלים י״ז סי׳ ל״ב:

1 בתוכם ל׳ כרי׳ | בדים] בדים פג, הבדים דא׳כי | 2 קמצה] פגכ, ־צא דארי | * דלבושיה דפגר] דלבושים ל, בלבושיה כ, בלבושה א׳ | ויהי—הקורה] פ, ויהי האחד (אחד ג׳[1], איש אחד א׳כ, איש א[2]) מפיל (את הקורה א[2]מ) הקורה אגבי׳מ, ל׳ ד | 3 ° בורח] ~ משליחותו של מקום שנא׳ ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני יי׳ ד | ° בורח] ~ מלקיים צווי המקום ד | כבודו עמו] פאגבי, בכבודו דר | כבודו עמו] בכבודו ר | 4 חנינה א[2]ג, חנניה כ | ° מיתה] מות ד | ° מיתה] מות ד | דעתיה] היא ~ דאגב, הוא ~ פ | 5 בשם ר׳ חנן] בשם ר׳ (בר א[2]) חנין דאמ׳ דא, בשם ר׳ חנין דאמ׳ ר׳ ברכיה בשם ר׳ חנין גב, דא״ר ברכיה בשם ר׳ חנין פ | אדם] ~ יחידי פ | אחד] פאגב, כאחד דרי | שניטלה צלעתו ממנו א | 6 * ועתה — של תשובה ד] ועתה אמר . . פתח [של גב] תשובה פגב, אמר . . של תשובה שנ׳ ועתה פן ישלח ידו א, ל׳ ל | 7 ועתה אין ועתה] אין ועתה ג, ואין ועתה א, ואין עתה פב | 8 פן] פח, והוא (הוא גר[2]) אמ׳ ~ ל°גר[2], והוא (הוא א[2]כר[1]) אומ׳ ~ דא[2]כר[1] | אין] פהא, ואין דגכר׳ | לא] הג, לאו דפאבר[1] | ואם אכל אגב . . . יאכל פ | 9 הוא ל׳ פא | והי פ כיון — האדם ל׳ פא׳כ | מקונן] ~ ואמר ח, עליו ואמר דג | האדם] ~ היה כאחד ממנו דח | 10 * יי׳ אלהים ד] ל׳ ל | אמר דג, אומר פאבים | שולח] פ, שילחו ד[1], שלחו ד, שלוח א׳גכרי (תהלים) מ, שלוח היה א[2], שילות י | 11 ובעולם הבא] פא[2]ים, ולעוה״ב א[1], ושלחו (ושלוח כ) מגן עדן לעולם (בעולם כ) הבא דכ, ולא שלוח . . לעולם הבא י (שם) | נחמיא א[2], נחמן י | אמר דא[2], אומר פא׳כים | שילחו ד[1], שלחו ד, שלוח אבי (שם) מ, שילוח י (בעולם הזה שולח פ) | ובעולם — לא שולח] פ, ולא שלוח מגן עדן לעולם הבא כ, ולא שילות בעולם הבא י, ולא לעולם הבא דא[2], אבל לא . . מ, ולא בעה״ב א[1], ובעולם הבא י (שם) |

הדרש דר׳ ברכיה בשם ר׳ חנינא כאליהו מה זה לא טעם מיתה אף זה וכו׳: 1 ואיש אחד בתוכם. פסוק ביחזקאל שם, ונכונה הגי׳ שלפנינו לבוש בדים, ובמקצת דפוסים השמיטו מלת בתוכם וציינו בטעות דניאל י׳: 2 כהדין קמצה. חגב שמלובש כולו בכנפיו, ודורש דלבושיה מיניה וביה מדכתיב לבוש בדים ואב״ב לובש בדים ועי׳ במ״י לעיל צד 168 בד״ה ולא יתבוששו וכו׳: ויהי האחד וכו׳. וכן הובא הפסוק בכי״פ ובשיבוש מעט גם בשאר כ״י ובילקוט דפ״ר ובילק׳ מכירי ת״ע כ״י, ועפ״י הילקוט דפ״ר כנראה הגיה ג״כ בא״א כיונה צ״ל עד שנאמר ויהי א׳ מפיל הקורה. ובעל מ״כ הביא הגהתו וכתב ובקשתי ולא מצאתי בשום מדרש גם בפירושי המפרשים לא מצאתי שאותו האחד היה יונה ואם קבלה היא נקבל, ועתה עינינו רואות שכאן בב״ר נדרש הפ׳ ויהי האחד וכו׳ שאותו האחד היה יונה, וכן דרשו בס״ע פי״ח ואלישע הנביא קרא לאחד מבני הנביאים (מ״ב ט׳ א׳) שיונה בן אמתי היה: 3 מה זה בורח. מפרש בפי׳ ב״ר כ״י משליחותו של מקום דכתיב ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ד׳ אף זה אדה״ר בורח מלקייב מצות המקום שנצטווה לו (ומפירוש זה נובעה ההוספה כאן בדפוסי׳) ומה זה לא לן בכבודו דכתיב שבין לילה היה ובין לילה אבד אף זה לא לן בכבודו שנאמר אדם ביקר בל ילין עכ״ל ועי׳ לעיל צד 88 ובה״נ שם: 4 דעתיה וכו׳. לפי גי׳ הדפוסי׳ היא דעתיה דר׳ ברכיה בש״ר חנין דאמר כל זמן וכו׳ היה כאחד וכו׳ משמע שבא להתאים הדרש דר׳ ברכיה בש״ר חנינא עם הדרש דר׳ ברכיה בש״ר חנן (חנין) דאמר כל זמן וכו׳ ובסגנון הלשון לעיל צד 134 הוא דעתיה דרב הונא דאמר וכו׳ ועי׳ במפרשי המדרש שנדחקו בפי׳ המאמר והוצרכו ג״כ לפרש דר׳ חנין היינו ר׳ חנינא או שצ״ל חנין במקום חנינא, אכן בכל הספרים הגי׳ במאמר הקודם ר׳ חנינ׳ (חנניה), ובמאמר זה הגי׳ היה אחד בכי״ל ושאר כ״י שציינתי וכן הועתק ברד״ק כל זמן וכו׳ היה אחד וכיון שניטלה ממנו צלעתו מיד לדעת וכו׳ (ושם הגי׳ ר׳ ברכיה בש״ר יוחנן), ולכן נ״ל שהגי׳ שלפנינו בכי״ל דעתיה דר׳ ברכיה בש״ר חנן כל זמן וכו׳ היא העיקרית ושני מאמרים שונים הם, ור״ב בש״ר חנן דורש הן האדם היה כאחד כל זמן שהיה אדם היה יציר אחד הוא אחד ולבו אחד (ועי׳ גם בפדר״א פי״ב עד שהיה לבדו נקרא שמו אדם וכו׳), ודורש ממנו לדעת וכו׳ כיון שנטלה ממנו צלעתו מיד לדעת טוב ורע ובמאמרם לעיל צד 157 כיון שנבראת נברא השטן עימה: 6 ועתה פן וכו׳. בן השלמתי עד פתח של תשובה ועח״נ, ודורש הפסוק כירוגין הקב״ה אמר ועתה ואין ועתה אלא תשובה וכו׳ ואדה״ר אמר פן ואין פן אלא לא כלו׳ לא אעשה תשובה ואמר הקב״ה ישלח ידו וכו׳ ואם אוכל וכו׳ (ובמקרא כתוב ולקח גם מעין החיים ודורש הכתוב לפי ענינו), ובזה הסגנון גם הדרש לקמן פל״ח לפ׳ ועתה לא יבצר מהם וכו׳ ועתה אמר ראב״כ מלמד שפתח להם הקב״ה פתח של תשובה ועתה אין עתה וכו׳ והן א׳ לא אמר הקב״ה יבצר מהם כל אשר יזמו וכו׳. וכבר נדרש במכילתא שם ויאמר יי׳ הן עם אחד וכו׳ וזה החלם לעשות ועתה וגו׳ ואין עתה אלא תשובה שנאמר ועתה ישראל וכו׳, וגם לקמן פמ״ט בדרש ארדה נא ואראה איתא אמר ראב״כ מלמד שפתח להם הקב״ה פתח של תשובה, והמאמר שלפנינו נסדר בפסי״ר שם בדרש גאות אדם תשפילנו

דעתיה דר׳ יהודה הקשה עליו ועל דעתיה דר׳ נחמיה ריתה עליו. אמר ר׳ הונא איתפלגון ר׳ אדא בר אחווה ורב המנונא, חד אמר כר׳ יהודה ותינה אמר כר׳ נחמיה, ודא מסייעא ליה לר׳ נחמיה אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך (תהלים יז טו) לכשיקיץ אותו שניברא בדמותך אשבעה ובצדק אחזה פניך באותה שעה אני מצדקו מאותה גזירה באותה שעה ויאמר ייי אלהים הן האדם וגו׳: אמר ר׳ יהושע בן לוי כשבראו בראו במידת הדין ובמידת רחמים וכשטררו טרדו במידת הדין ובמידת רחמים הן האדם הא אדם לא יכולתה לעמוד בצוויייך אפילו שעה אחת אתמהא: דריש יהודה בן פדיה מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולתה לעמוד בציוויך אפילו שעה אחת, והרי בניך ממתינין לערלה ג׳ שנים שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל (ויקרא יט כג). אמר ר׳ הונא בר שמע בר קפרה כן אמר יפה דרשתה יהודה בן אחותי:

כד׳ ויגרש את האדם ר׳ יוחנן אמר כבת כהן שנתגרשה ואינה יכולה לחזור. ר׳ שמעון

6 ילקוט ר׳ ליד: 7 ויקרא רבה פכ״ה, תנחומא מ״ב שמיני סי׳ י״ג, תנחומא שם סי׳ ט׳:

1 על א² | נחמיא א² | ° ריתה ל׳ דא²גב] ריתא א³, ריתה לפמ | 2 אחווא ד¹, אחוא ג, אחית פ, אהבא דא²ב, אהבה מ | ור׳ א | ° בר] כדר׳ ד | ותינה] פ, ואחרינא ג, ותורינא ג, והד דאמ | ° כר׳] כדר׳ ד | ודא מסייעא] פא¹גי, והא . . כמ, והא מסייע ד | ליה] א¹ב, ל׳ דפא²גי | נחמיא א², נחמן י, יהודה י (שם) | 3 כשיקיץ כ (לכשיקיץ— פניך ל׳ אמ) | שנברא | כתמונתך י | 4 אשבעה ובצדק — פניך] באותה (אותה גב) שעה אני בצדק . . פניך דפגב, ל׳ י | מאותה אב, אותה י | מצדקו] פג, מצדיקו דאבים | הגזירה א²גב, הגזרה מ | באותה — האדם וגו׳] באותה . . האדם היה כאחד ממנו גב, באותה שעה הן האדם . . ממנו ד, ל׳ פא | 5 אמר] ויאמר ייי אלהים הן האדם ~ פא | הדין] רחמים י | רחמים] פא²כ, הרחמים דא¹ג, הדין י | 6 הרחמים כ | יכיל א, יכול י לעמוד] למיקם א¹ | בציווך פג, בצוויך כ, בצווייך ד, בציוויו א | אפילו ל׳ פאגב | 7 ר׳ יהודה | בר ר² | פדייה דא¹ר² | בציוויך א², בצוויך כ | אפילו ל׳ אגב | 8 ג׳] שלש פא¹גב | שלש — יאכל ל׳ פ | 9 כך א³ | הרש א³ | אחותי] ~ כי תבואו (תבאו אב²) אל הארץ (ונטעתם וגו׳ א²) כל עץ מאכל אגב, שלש שנים יהיה לכם ערלים פ | 10 ר׳ יוחנן] פ, ר׳ יוחנן ור׳ שמעון לקיש ~ דאג | כבת] כאשת ח | שנתגרשת א |

זה היה אדה״ר שעבר על ציווי של הקב״ה וכו׳, והגי׳ שם ביקש הקב״ה שיעשה תשובה ופתח לו פתח ולא ביקש אדם שנאמר וכו׳ ועתה פן ישלח ידו וגו׳ אראב״כ מהו ועתה אלא שאמר לו הקב״ה אפילו עכשיו עשה תשובה ואני מקבלך אמר אדם אי אפשי וכו׳ ועי׳ בבמ״ר שם, ובמדרש תהלים שם נסדר המאמר בדרש מכסת פשעיו לא יצליח וכו׳ זה אדה״ר וכו׳ וגי׳ שם אראב״כ היה הקב״ה אומר לו עשה תשובה והוא אומר פן ואין ועתה אלא לשון תשובה שני ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וכו׳, והדרש אין פן אלא לא הוא כהכלל בעירובין צ״ו א׳ ובנ״ש כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא בלא תעשה. ועי׳ ע׳ תנחומא מ״ב תזריע סי׳ י״א (תנחומא שם סי׳ ט׳) התחיל מפיח עמו שמא יעשה תשובה שנ׳ ויקרא ה׳ אלהים וכו׳ אין ה׳ אלא מדת הרחמים וכו׳, ובכי״ל נכתבו כאן התיבות מן ישראל מה וכו׳ עד מעין התיים וכן במאמר הפסוק וישלחהו עד ור׳ נחמיה בכתב ישן בינ׳ שיטי וקצתם בריית כמו ואכל ג׳ ט׳ ה׳: 1 ריתה עליו. בכי״ל כתוב גם כאן ריתח והוגה ר י ת ה והיא הגי׳ הנכונה ועי׳ לעיל צד 178 ובמ״י שם: ר׳ אדא בר אחווה. בד״ו ובי״א כ׳ ובי״ב הגי׳ ר״א בר אהבא והוא שם אחר ועי׳ מבח״י פ״א ע״ב: 8 אני בצדק וכו׳. מפרש הפסוק ודורשו אמר דוד לכשיקיץ אדה״ר שנברא בדמותך אשבעה ואחזה פניך בצדק שאתה מצדקו באותה שעה מאותה גזירה ועל אותה השעה נאמר ויאמר וכו׳ הן האדם וכו׳ שנעשה כאחד ממנו כמו שהיה קודם שחטא, והלשון א נ י מ צ ד ק ו קשה וגו׳ שמכיים המאמר בסגנון הלשון שמכיים לעיל צד 199 הפתיחה הראשונה בפרשה זו ונצדק קודש באותה שעה אני מצדיקו וכו׳ ועי׳ גם בים״ת ובפי׳ מהרד״ו, ובפזגיא צד 671 העתיק מב״ר א״ר נחמיה שולח מג״ע בעוה״ז ובעוה״ב לא שולח ודא מסייע לר״נ אני וכו׳ בהקיץ תמונתך בזאת השעה אני מצדקו מאותה הגזרה אמר דוד להקב״ה ובאותה שעה כשיקיץ אותו כשהוא בדמותך אשבעה ובצדק אחזה פניך, ושם צד 677 הביא בשם בראשית קטנה א״ר נחמיה שולח וכו׳ ובעוה״ב לא שולח ודא וכו׳ בהקיץ תמונתך א מ ר ה ק ב ״ ה באותה שעה אני מצדיקו וכו׳ לכשיקיץ אותו שהוא וכו׳, ובמאמר הנוסף בתנחומא כ״י פארמא (מבוא התנחומא ע״מ א׳) שינה סגנון הדרש והעתיק וישלחהו וכו׳ א״ר נחמיה גרשהו מעוה״ז אבל לא לעוה״ב וזה שאמר דוד אשבעה בהקיץ תמונתך אותו שנברא בדמותך הוא אדם בצדק אחזה פניך אותו שתצדיק מאותה גזירה, ובהיפך מהגי׳ שלפנינו ובשאר הספרים נערם בילק׳ תהלים שם ר׳ יהודה אומר וישלחהו וכו׳ שלוח מג״ע בעוה״ז ולא שלוח מג״ע בעוה״ב ר׳ נחמיה אומר שלוח מג״ע בעוה״ז ובעוה״ב ודא מסייע לר׳ יהודת אני בצדק וכו׳: 5 אמר ריב״ל. דורש ייי אלהים שכתוב בפסוק זה ובשלפניו ייי זו מדת רחמים אלהים זו מדת הדין כשטרדו טרדו וכו׳ כמו שבראו במדת הדין ובמדת רחמים ועי׳ לעיל צד 59 וסוף פי״ב ובמ״י שם, ובלשון רתמנות אמר הקב״ה לאדה״ר הן האדם הא אדם לא יכולת לעמוד וכו׳ ואתמהא מדת הפלאה, והדרש כשטרדו וכו׳ נמצא דוגמתו אצל פילון במלאכת העולם (ספרי פילון ח״א הוצ׳ כהן צד 59): 7 יהודה בן פדיה. וכ״ה לקמן פצ״ד בכי״ל ובדפוסי׳ יהודה בן פדיה (פדייה) בן אחותו של בן הקפר, ולקמן פכ״ו הגי׳ בכי״ל בר פדיה ועי׳ מבח״י ע׳ ע״ב, והמאמר נסדר גם בוי״ר שם בסוף הפתיחה הראשונה לפ׳ וכי תבאו אל הארץ וכו׳ והגי׳ שם דרש ר׳ יהודה בן פזי (וצ״ל פדיה) מי יגלה עפר וכו׳ על צווייך שעה אחת והרי בניך ממתינין לערלה ג׳ שנים אמ׳ רב הונא כד שמע בר קפרא כן אמר יפה דרש ר׳ יהודה בן אחותי הה״ד וכי תבואו אל הארץ ונטעתם וכו׳, ובסגנון אחר בתנחומא מ״ב שמיני אמר ר׳ יהודה בן פדייה מי יגלה וכו׳ שלא יכולת לעמוד בנסיונך אפילו שעה אחת והרי בניך משמרין כל המצות שניתנו להם ועומדין בהם וכו׳ עיי״ש, ובאותו הלשון אמר ר׳ יהושע מי יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי (סוטה פ״ה מ״ב ומ״ה) ועי׳ אגה״ת ח״א צד 160: 10 ויגרש וכו׳. ר״י ור״שב״ל דרשו ויגרש לשון גירושין וכן נדרש בסדר אליהו רבה ריש פ״א ויגרש את האדם מלמד שנתן לו הקב״ה גירושין כאשה ועי׳ ע׳ בילקוט ר׳ ליד בשם מדרש אבכיר כיון שחטא נתן לו גט שנ׳ וישלחהו ואין שילוח אלא גט וכו׳, ור״י אמר כבת כהן כלו׳ כאשת כהן שנתגרשה שאינה יכולה עוד לחזור לבעלה דכהן אסור אפילו בגרושתו ור״שב״ל אמר כבת ישראל כלו׳ כאשת ישראל שנתגרשה שיכולה לחזור, ואורחא דמילתא נקט דדרך אשת כהן שהיא בת כהן ואשת ישראל בת

בן לקיש אמר כבת ישראל שיכולה לחזור. על דעתיה דר׳ יוחנן הקשה עליו ועל דעתיה דר׳ שמעון בן לקיש ריתה עליו: ויגרש את האדם ויגרש, הראה לו חרבן בית המקדש ויגרס בחצץ (איכה ג טז). ר׳ לוליני בר טיברי בשם ר׳ יצחק למגרשה שלעדן טרדו והושיב עליו שומרים שישמרוהו הה״ד ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר (ישעיה ה ו):

ט מקדם רב אמר בכל מקום רוח מזרחית קולטת. אדם הראשון ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן, קין ויצא קין מלפני יי׳ וישב בארץ נוד קדמת עדן (בראשית ד טז), רוצח אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש (דברים ד מא): ר״א מקדם קודם לגן עדן נבראו מלאכים הה״ד היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה (יחזקאל י כ) ואת להט החרב על שם משרתיו אש לוהט (תהלים קד ד), המתהפכת שמתהפכים פעמים אנשים פעמים נשים פעמים רוחות פעמים מלאכים: ר״א מקדם קודם גן עדן ניבראת גיהינם. גיהינם ניבראת בשיני וגן עדן בשלישי, ואת להט החרב על שם

2 ילקוט שם: ילק׳ מכירי ישעיה ה׳ ו׳, תנחומא מ״ב בהעלותך סי׳ כ״ה: 5 ילקוט שם: 7 פדר״א פליגו כנה ריש פ״ח: 10 פסום כנה פכ״ה סי׳ ג׳: 11 תנחומא מ״ב בהעלותך סי׳ כ״ה:

1 כבת] כאשת ח | שיכולה לחזור] פ ויכולה .. א׳ שנתגרשה והיא יכולה (ויכולה ח) לחזור ה ג ר׳ שנתגרשה ב א׳ | על — ריתה עליו ל׳ א ב | ועל] פ ג על ד | דר׳ — לקיש] ג׳ דריש לקיש פ דר׳ שמעון ד 2 ריתה פ ויגרש] ד״א ~ ד | את האדם] א ג ב ל׳ ד פ ח ו | ויגרס] פ ל׳ ה ה א ג ב י ם הורה פ י ם | 3 לוליאני ד פ א׳ ב ם לוריאני א׳ | טברי ג ב טיבורים א ם | של גן עדן ר ו | שומרין ו 4 שישמרין אותו ד א ג ב י ם, שישמרוהו פ | [illegible] עדן ר] וגו׳ ל | 6 קין ד א ג ב י] וקין ח, ל׳ ל פ | וישב—עדן ד ג] וגו׳ ל | רוצח] פ א ג ב י הרוצח ד, ורוצח ח ד׳ שלש] ג׳ ד | ר״א] ר׳ אחא אומר ר׳[1] . . . אמ ר׳[2] | מקדם] וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ח | קודם] מקודם ח, ל׳ פ א ב י | [illegible] מלאכים] פ מלכים ל, המלאכים ד׳ הכרובים ר, ל׳ ה א׳ ג | ההיה | 9 ואת ד א ג ב י] את לפה | משרתיו] ומשרתיו ד | 10 שמתהפכים] פ שהם (שהן ע ר׳[1]) מתהפכין ד ג ע ר י, מתהפכים א׳ ב | פעמים] ~ שהם א׳[2] | ופעמים א׳[1] ופעמים הם א׳[1] ופעמים א׳[2] ופעמים א | ר״א] רב אמ א | 11 קודם] פ ה א׳ ג מקודם ד ל׳ א׳ ב י | גן עדן] פ לגן עדן ה ה א ג ב י נברא י | גיהנם ד ג׳ גהינם פ ה א׳ | גיהנם ד ג׳ גהינם ה א׳ | ניבראת] נבראת פ ג א׳[1], נברא י, ל׳ ד ח

ישראל שהמוחזקים דבקים במינם כמו שכתב ביפ״ת. ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש ר״י אמר כאשת כהן שנתגרשה ואינה יכולה לחזור שוב אל הכהן משום דכתיב גרושה מאישה לא יקחו כך אדה״ר נתגרש אף מן העוה״ב ריש לקיש אמר כאשת ישראל שנתגרשה ויכולה לחזור וכו׳ כך אדה״ר יכול לחזור לעתיד לבא. ואינו מובן אם גירס או מפרש כאשת כהן וכו׳ כאשת ישראל וכו׳, ובכי״ ח הגי׳ בן נגב כא״א הגיה כן: [illegible]

[illegible]

וליחט אותם היום הבא (מלאכי ג יט), המתהפכת שמתהפכת על אדם ומלהטתו מראשו ועד רגליו, אמר אדם מי יציל את בניי מאש לוהטת זו, ר' הונא בשם ר' אבא חרב מילה עשה לך חרבות צורים (יהושע ה ב), רבנין אמ' חרב תורה וחרב פיפיות בידם (תהלים קמט ו), כיון שראה אדם שבניו עתידין לירד בגיהנם מיעט עצמו מפריה ורביה, וכיון שראה שאחר כ"ו דור ישראל עתידין לקבל התורה ניזקק להעמיד תולדות והאדם ידע את חוה אשתו:

פרשה כב

א ד א) והאדם ידע את חוה אשתו זכור רחמיך ייי וחסדיך כי מעולם המה (תהלים כה ו) אמר ר' יהושע בר נחמיה שבהם התנהגת עם אדם הראשון שכך אמרת לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ב יז) ואילולא לא נתתה לו יום אחד משלך שהוא אלף שנים היאך הוא נזקק להעמיד תולדות והאדם ידע וגו':

ב [והאדם ידע וגו'] ר' הונא ור' יעקב בשם ר' אבא לא שימש בריה קודם לאדם הראשון

4 לעיל צד 7 וצד 9 וש"נ: 6 מדרש תהלים כ"ה סי' ח', תנחומא מ"ג תצוי סי' ח', תנחומא שם סי' י"ח, במדבר רבה פי' י"ג: 8 לעיל צד 67 וצד 178 וש"נ: 9 ילקוט ר' ל"ה:

1 שמתהפכת] פ, שהיא מתהפכת דגבי | אדם] א'ג, האדם דפא²כי | רגליו] פ, ~ ומרגליו ועד ראשו דחאגבי | 2 יציל] פא², מציל דחא'גבי | את בני ד, בני כ, אדם א | הוו א² | מילה] זו ~ פ | 3 תורה] זו ~ פ | וכיון אגבי | אדם] אדם הראשון ח, ל' א | 4 לאבד י, לירד דפחגא | בגיהנם י, לגיהנם פג, לגהינם דאב | מפריה ורביה דפאבי | שלאחר א², ישראל אחר כ | כ"ו] א²י, עשרים וששה דפגב | דורות דפא²כי | ישראל עתידין] פג, עתידין ישראל ד, עתידין בניו א²י, עתידין כ | 5 את התורה א²גב | נזקק | 6 והאדם—אשתו ל' א | זכור] כת' ~ פ, כת' ~ א | כי — המה (וגו' א')] פא', ~ לא מן הדין אלא כי מעולם המה דגר | 7 נחמיא ד, נחמן א' (אריב"ל א²) | התנהגת] פ, נהגת ל', ניהגת ד, נתנהג א | אמר א | 8 * מות תמות דאגב] וגו' ל | ואילולא] ר², ואילולי דפגר', ואלולי כ, אלולא א', אלולי א² | לא ל' | נתת ג, שנתת דפ, שנתן א | לו] ~ הב"ה א² | משלו א | 9 שנים] שנה ד | הוא] א², היה דפא'גב | נזקק] יכול אגבב | והאדם] שנ' ~ פאגב | 10 יעקב] ~ בר (בר אר²) אבין דאר, בר' (בר ג) בון פג | אבא] ~ בר כהנא | שימש] פח, שימשה ג, שמשה דאבי | ברייה] ג, בריה דאברי | אדם א' |

בד"ה ו' דברים. ובהגי' שלפנינו הועתק בפוגיא שם שמתהפכת וכו' ומהלטתו מראשו ועד רגליו אמר אדם וכו'. ובמד' הגדול עמוד 105 הגי' ד"א להט החרב וכו' שהיא מתהפכת וכו' מראשו ועד רגליו ומרגליו ועד ראשו אמר אדם חי מציל וכו' ועה"ג, ובתנחומא מ"ב שם נדרש ואת להט החרב המתהפכת זו גיהנם המתהפכת מחמין לצונן ומצונן לחמין על הרשעים חזקיה בריה דר' חייא אמר והיכן משלימין את נפשותיהן בצונן שנ' תשלג בצלמון ומי ינצל מדינה של גיהנם מי שעוסק בתורה ואת להט החרב אין חרב אלא תורה שנ' וחרב פיפיות בידם וכו', והדרש דוגמתו מ"ש פילון בספרו על הכרובים (ספרי פילון ת"א הוצ' כהן צד 177) שלהט החרב הוא רמז לשכל אלהי: 4 עתידין לובד. וב"ה בפוגיא עתידין לובד בגיהנם, ושם נוסף מיעט עצמו מפריה ורביה מאה ושלשים שנה וכיון וכו', וכן איתא לקמן פכ"ג אמ' ליה וכו' כלום פירשתה מחוה הרי ק"ל שנה אלא שלא תעמיד ממנה זרע וכו' כיון ששמע כן נזקק להעמיד תולדות מיד וידע אדם עוד (בראשית ד' כ"ה) וכו', וגם כאן משמע שידע אדם את חוה כבר ורק מיעט עצמו מפו"ר כיון שראה שבניו עתידין וכו' וקשה שהסמיך כאן הדרש לפ' והאדם ידע וכו', ועי' ריש פכ"ב ועיי"ע לעיל צד 195 כל מאה ושלשים שנה שפירש אדם מחוה היו רוחות וכו' ובמ"י שם בד"ה של כל החיים: שאחר כ"ו דור. וב"ה לעיל צד 7 וצד 9 כ"ו דור ובפוגיא שם וכיון וכו' שאחר עשרים וכו' דור ישראל עתידין וכו':

פרשה כב. בכ"י א' וב' אין כאן התחלת פרשה, ובכ"י א' חוברה כל פרשה זו עם שלפניה ופרשה שלאחריה נסמנת במספר כ"א, ובכ"י ב' מתחלת פכ"א למטה סי' מ' בזו הפרשה, ופרשה שלאחריה (לפנינו פכ"ג) נסמנת שם במספר כ"ב: 6 זכור וכו'. במדרש תהלים שם הגי' זכור וכו' והכדיך וגו' א"ר יהושע בן לוי הכרים (במ' תהלים שנדפס מכבר הגי' חסידות וב"ה בילק' מכירי תהלים) שהנהגת (שנהגת) עם אדה"ר שכך אמרת כי ביום אכלך ממנו מות תמות ואלולי (ואילולי) שנתת לו יום אחד משלך שהוא אלף שנה שנ' כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול היאך (שהוא אלף שנה היאך) היה נזקק להעמיד תולדות הוי כי מעולם המה מימות אדה"ר, וגם שם ל"ג לא מן הדין וכו', וגי' זו גם בפי' ב"ר כ"י ומפרש לא מן הדין לא מאותן רחמים שעושה עכשיו הוא אומר זכור אלא כי מעולם המה מאותן הנעשין ונגמרין (כ"ה בפי' ב"ר כ"א) מעולם לאדה"ר שכך אמרת לו וכו', ובילק' תהלים ר' תשי"ב גר' שהועתק מספר תהלים וג' שם זכור וכו' והכדיך לא מן הדין אלא כי מעולם המה א"ר הושעיא בר נחמיא התנהג הכרים שהתנהגת (כ"ה בילק' ד"ו) בהם עם אדה"ר שכך וכו' שהוא אלף שנים היאך הוא (בד"ו הוה) יכול להעמיד תולדות שנ' והאדם ידע וכו' ועה"ג, ובסגנון אחר הדרש בתנחומא מ"ב שם זכור וכו' אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אילולי רחמיך שקידמו לאדה"ר לא היה לו עמידה שאמרת לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות ולא עשית כן אלא התנאתו מג"ע וכו' ולמה נתגרש וכו' והיה צריך למות מיד אלא שריחמת עליו וגירשתו וכו': 8 ואילולא. עי' עמת"ל ח"א צד 62, ובענין הדרש עי' למטה בד"ה ג' פלאים: 9 והאדם ידע. זה כיום הפתיחה ועה"נ: 10 לא שימש בריה. עם זוגו בתשמיש קודם אדה"ר, והדרש והאדם ידע שהוא היה הראשון שידע את אשתו, ודייק מדכתיב והאדם בה"א הידיעה ואב"ב ואדם ידע כמו שכתוב למטה בפרשה וידע אדם עוד וכו', והדרש ג"כ ידע בהוראת פועל יוצא הודיע דרך ארץ וכו', ועי' במ"י לעיל צד 69 (ומלת ידע קודם הודיע הושלמה בכ"י בינו שיטי בכתב ישן כמו שהוא בשאר הספרים חוץ מכ"פ), ובהגי' שלפנינו גורס ומפרש בלקח טוב והאדם ידע וכו' כה ת"ל והאדם ללמוד שלא שימש בריה קודם אדה"ר ידע

אדם ידע אין כת' כאן אלא והאדם, ידע הודיע דרך ארץ לכל, ידע מאי זו דרך שליווה נישלה, ידע מה עבדת ליה חוויה, אמר ר' אחא חויה חוויך ואת חוויה דאדם:

14d ותהר ותלד את קין אמר ר' אלעזר בן עזריה ג' פלאים נעשו באותו היום, בו ביום נבראו בו ביום שימשו בו ביום הוציאו תולדות, אמר ר' יהושע בן קרחה עלו למטה שנים וירדו שבעה, קין ותאומתו הבל ושתי תאומותיו:

2 לעיל לד 195 : 3 ילקוט שם, לקמן סוף פכ״ד, ועי' סנהדרין ל״ח ב', אדר״נ נו״א פ״א, פדר״א פי״א : 5 עי' לקמן פס״א, פסקא קודשים פסק י', ירוש' יבמות פי״א י״א ד', ירוש' סנהדרין פ״ה כ״ג ג' ופ״ט כ״ו ד', יבמות ס״ב א', סנהדרין נ״ח ב', אדר״נ נו״א פ״א, פדר״א פכ״א :

1 אדם ידע] פ, וידע ד, והוא ידע אגכרי | ידע ל' פ | ידע] פא, ד״א והאדם ידע ידע ד, ד״א ידע רי, לידע גב מאיזו פג, מאי זה א'כ, מאיזה י | דרך] פ, ל' אבגרי | שלווה ג, שלוה דפא²כר¹, שיליא א¹, שליה ר²י¹, נישלה] ג, נשלה דאכרי¹, נישלח(?) פ | 2 * ידע דפר¹] הידע ל, הודע גש, הודיע י, הוה הודע א²,. . . הודיע א¹, עבדא ר, עבד א¹ | * ליה דפא²גברי] לה לא¹ | הויא פר², היוויא ר¹, היויא אגבי, הוה ד | ר' אחא] ~ כך אמ' לה ג | חויא ג | היויא דא²גכ, הוויא א¹ | חוויך] פ, הויך א², חיויך דגכ | ואת] ~ הוית ג | חויא פא, היויא דגכ | * דאדם דגב] האדם לפ, דאדם הראשון א | 3 שלשה א'ג, שלש חכ | באותו יום גי, בו ביום א | 4 שימשו] א'גי, שמשו דא²כ | 5 * ותאומתו אגכרי] ותואמתו לדפ | ° הבל] והבל ד * ושתי דפאגכר¹] ושני לר² | תאומותיו] אגכרי, תואמותיו דפ

שהודיע דרך ארץ לכל ועי' הגי' וידע אב״כ והוא ידע אב״כ ועי״ע באגה״א ה״ב צד 490 : 1 ידע מאי זו וכו'. דרש אחר (בלי סימן ההיבור ד״א ועה״נ ובמ״י לעיל צד 203 בד״ה ויגרש) והאדם ידע וכו' ידע הבין ונדרש למעלה ולמטה כמו שהעיר בפי״ת נדרש למעלה ויגרש את האדם וישכן וכו' לשמור את דרך עץ החיים והאדם ידע וכו' הבין ושם על לבו מאי זו דרך שלוה נשלה כלו' הוטמט (ושליווה בכי״ל הוא תואר כמו זכריה ד' ז' יושבת ושלוה והה״א ד' מ' ושקטת ושלוה, ונשלה עי' עמת״ל ע' שלה, ובילק' דפ״ר ג״כ הגי' נשלה ובד״ו הוגה נגלה), ונדרש למטה ידע את חוה אשתו הבין מה עבדת ליה ודורש הוה לשון חוויא וכדאמר ר' אחא חיויה חוויך וכו' ועי' לעיל צד 195, ובכי״ל כתוב הידע מה עבדת לה ונקוד בצרי (ועי' במ״י לעיל צד 153) והגהתי, ואפשר שצ״ל הודע כלו' נודע לו: 3 ג' פלאים וכו'. לקמן סוף פכ״ד מביא סיוע מן ביום ברא אלהים אדם שנסמך לתולדות אדם, וכשיטת ראב״ע גם האגדה בסנהדרין ל״ח ב' שהעתקתי גם במ״י לעיל צד 168 שתים עשרי שעות הוי היום שעה ראשונה הוצבר עפרו וכו' שביעית נזדווגה לו חוה שמינית עלו למטה שנים וירדו ארבעה (ופליגא על האגדה שלפנינו במאמר ריב״ק עלו וכו' וירדו שבעה ועי' תוספות שם בד״ה וירדו ארבעה) תשיעית נצטוה וכו' עשירית סרח וכו', ובשינוי מעט בסדר הענינים בפדר״א פי״א שביעית נזדווגה לו חוה שמינית נצטוו וכו' תשיעית עלו למטה שנים וירדו ארבעה עשירית הכניסו לג״ע וכו' ובאדר״נ נו״א פ״א שמינית נזדווגה לו חוה תשיעית הכניסו לג״ע וכו', ומשמע שפי' וירדו ארבעה אדם וחוה וקין והבל (וכן מפרש הרא״ם ודלא כפי' התוספות כנהדרין שם וירדו ארבעה אדם וחוה וקין ותיומתו וכו' ועי' ביפ״ת), וגם במאמר ראב״ע משמע בו ביום הוציאו תולדות קין והבל, וכבר העירותי במ״י לעיל שם שבאותה האגדה בכגנון הפסיקתא ובמדרשים שהשתמשו בה לא הוזכר שבו ביום נזדווגה לו חוה, וכן הדרש בריש הפרשה כאן ואילולא לא נתתה לו יום אחד משלך שהוא אלף שנים היאך הוא נזקק וכו' שנ' והאדם ידע וכו', אכן גם לעיל צד 168 איתא במאמר ריב״ק שראם מתעסקין בדרך הארץ וכו' וס״ל שאדם ידע את חוה בו ביום קודם שאכל מעץ הדעת, וכן בפירש״י עה״ת והאדם ידע כבר קודם הענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מג״ע וכן ההריון והלידה וכו': 5 קין ותאומתו וכו'. כדמפרש בפי' ב״ר בקין כתיב ריבוי אחד דכתי' ותהר ותלד את קין לרבות תאומה אחת אבל בהבל כתי' שני ריבויין דכתי' ותוסף ללדת את אחיו את הבל לרבות שתי תאומות שנולדו עמו וכן ברש״י עה״ת את קין וכו' ג' אתים ריבויים הם מלמד שתאומה נולדה עם קין ועם הבל נולדו שתים וכו', ולמטה בפי' ג' מביא סיוע להא דאמר ריב״ק עלו למטה וכו' שנולדו מהריון אחד מדכתי' ותוסף ללדת תוספת ללידה ולא תוספת לעיבור, וכן משמע במאמר ר' הונא למטה כי' ד' תאומה יתירה נולדה עם הבל וכו' שעם קין נולדה תאומה אחת ועם הבל שתי תאומות. ולקמן פס״א במאמר ר״ש לקיש בשם בר קפרא תוספתו של הקב״ה מרובה על העיקר קין עיקר והבל על ידי שהוא לשון תוספת נולד הוא ושתי תאומותיו, ושטה אחרת במאמרי חז״ל במקומות אחרים בענין אגדה זו שגם עם הבל נולדה רק תאומה אחת וכן איתא ביבמות שם ר' נתן אומר ב״ש אומרים שני זכרים ושתי נקבות וכו' אמר רב הונא מאי טעמא דר״נ אליבא דב״ש דכתיב ותוסף ללדת את אחיו את הבל הבל ואחותו קין ואחותו וכו', ובירוש' יבמות שם חסד הוא וכו' קין נשא את אחותו הבל נשא את אחותו חסד הוא חסד שעשיתי עם הראשונים שיבנה העולם מהן אמרתי עולם חסד יבנה ועי' גם ירוש' כנהדרין פ״ה ופ״ט שם (ובכפרא שם משנה י״א הגי' חסד הוא ושמא תאמר קין נשא את אחותו ת״ל חסד הוא והעולם מתחילתו לא נברא אלא בחסד שנ' כי אמרתי עולם וכו' ולא הוזכר שם שגם הבל נשא אחותו ומשמע שס״ל שרק בת אחת נולדה עם קין והבל, וכן משמע מהא דגרסינן בסנהדרין נ״ח ב' מפני מה לא נשא אדם את בתו כדי שישא קין את אחותו שנ' עולם חסד יבנה וכו' אמר רב הונא כותי מותר בבתו וא״ת מפני מה לא נשא אדם וכו' ועי' גם ביפ״ת, וצ״ע שרב הונא הוא האומר בבלי יבמות שם מאי טעמא וכו' הבל ואחותו קין ואחותו, ובתר״י א' מתורגם ואוסיפת למילד וכו' ית תיומתיה וית הבל ומשמע שהיתה תאומתו של קין), וכ״ה בפדר״א פכ״א ר' מיאשא אומר נולד קין ותאומתו עמו נולד הבל ותאומתו עמו (וצ״ל כמו שהועתק במד' הגדול עמו 106 נולד קין ותאומתו אשתו עמו ונולד הבל ותאומתו אשתו עמו ועי' גם בילקוט ר' ל״ה) א״ל ר' ישמעאל (במה״נ הגי' שמעון ועי' גם ילק' תהלים ר' תת״פ) והלא כבר נאמר ואיש אשר יקח את אחותו וכו' א״ל מתוך הדברים האלה הדע שלא היו נשים אחרות בעולם שישאו להן והתירן ועל זה נאמר כי אמרתי עולם וכו', ועוד שם ר' יוסי אומר קין והבל תאומים היו שנ' ותהר ותלד את קין בההיא שעתא אוסיפת למילד שנ' ותוסף ללדת וכו' ועי״ע במד' הגדול שם, ובאדר״נ שם במאמר המתחיל בו ביום נוצר וכו' ג' בו ביום עלו למטה שנים וירדו ארבעה ר' יהודה בן בתירה אומר בו ביום עלו למטה שנים וירדו ששה (כן גי' הספרים הנכונה, ולא כמו שהגיה רש״ש שב״ע ה עפ״י כי״ע וב״ר כאן), ובמד' הגדול שם הועתק מאמר זה בזה״ל תאנא בו ביום וכו' ר״י ב״ב או' בו ביום וכו' וירדו ששה קין ואחותו הבל ואחותו קין וקנונתו[1]) הבל ולובדאו[2]), וגי' אחרת שם קין וקונותו[3]). ומלות אלו הזרות נ״ל שהן שמות האחיות של

[1]) וְקַנּוּנְתּוֹ. [2]) וְלוּבְדָאוֹ. [3]) וְקוֹנוֹתוֹ.

ותאמר קניתי איש וגו׳ אמר ר׳ יצחק חמת לה איתה בנין היא אמרה הא קנה בעלי בידיי:

ואת יי׳) ר׳ ישמעאל שאל את ר׳ עקיבי אמר לו בשביל ששימשתה את נחום איש גם זו כ״ב שנה אכים ורקים מיעוטים, איתים גמים ריבויין, את דכת׳ הכא מהו, אמר ליה אילו נאמר קניתי איש יי׳ היה הדבר קשה אלא את יי׳, אמר ליה כי לא דבר רק הוא מכם (דברים לב מז) ואם רק הוא מכם שאין אתם יודעין לדורשו, אלא את יי׳ לשעבר אדם נברא מאדמה והוה מן אדם, מיכן ואילך בצלמינו כדמותינו (בראשית א כו) לא איש בלא אשה, לא אשה בלא איש, ולא שניהם בלא שכינה:

ג ב׳ ותוסף ללדת וגו׳ הדא מסייעא להדהיא דאמר ר׳ יהושע בן קרחה עלו למטה שנים וירדו שבעה ותוסף ללדת תוספת ללידה ולא תוספת לעיבור:

ויהי הבל רועה צאן וקין היה עובד אדמה שלשה היו להוטים אחר אדמה ולא נמצא בהם תוחלת, קין ונח ועוזיהו, קין היה עובד אדמה, נח איש האדמה (בראשית ט כ), עוזיהו כי אוהב אדמה היה (דה״ב כו י):

1 ילקוט ר׳ ל״ה: 3 ילקוט פס. למיל לר 12 וש״נ: 6 לעיל לר 63: 9 ילקוט פס: 11 ילקוט פס, לקמן פל״ו:

1 ° אמר ר׳ יצחק] ל׳ ד | ° לה ל׳דאגבי] ליה פר. לי ל | ° איתה פ] אתה ל. אתתא ר״י, איתתא א׳גר, ... היא פא׳גבר ... ה ל ... ר״י ... ד | קנה — קנה] קנה א׳ קנא ב קני ג קניתי (?) קנה פ. קנין דא׳רי | 2 בידי | 3 בשביל] אתה פ | שמשת פ | 4 כ״ב שנה] י. עשרים ושתים שנה דפגב. כ״ב שנה והיה דורש ח. שהיה דורש א | אכים רקים ח. אכין ורקין דפאכ | מיעוטין פא. מעוטים ח. ריין כ | אתים גמים ח. אתין וגמין דפאכ | ריבויים חג. ריבוים ד. רבויין פאכ (אתין גמין ריבויין אכין ורקין מיעוטין י) | את] הדין ~ י. האי ~ דפחאג | דכת׳—מהו] דכתי׳.. מאי א. דהכא מאי דריש ביה ח | ליה ל׳ דכ | אמר כ | 5 קשה] ~ לומר א | אלא] עכשיו א. עכשיו כ | ואם—מכם] ~ הוא רק י | 6 יודעים אותו א | לדרוש | והוה] ~ נבראת | מן אדם] ג. מאדם דפאכי | 7 לא] ואין א׳ | ולא דא׳גבי. ואין א׳ | ולא] ואין א׳ | 9 וגו׳] את אחיו את הבל דאגב. ל׳ פ | הדא — ללדת ל׳ פ | להדהיא — קרח] א׳ג, להדהיא דר׳.. קרחה ח. לר׳.. קרחה דאמר ד | °° למטה] ל׳ ל | 10 ותוסף] מניין ~ ל׳ב. מנין ~ ג | °° ללידה] ללדה ל | לעיבור] ~, תא״ר יהושע עלו למטה וכו׳ פ | 11 ° וקין — אדמה דפאגב] וגו׳ ל | ג׳ א׳י | היו] י. הן א. שהיו ר, שהן כ. הן (הם ח) שהיו דפחג | ° אדמה] האדמה ד | 12 בהם] הגר׳, בהן פא׳י. בם ד. להם א׳ר׳ להן כ | ° תוחלת] תועלת ד | קין — ועוזיהו] ואלו הם (הן א׳) קין — ועוזיהו חא׳. ואלו הן — ועזיהו פא׳י אילו הן . . ועזיה ג. ואלו הן ד | איש] ויחל נח איש | 13 כי] אכרים וכורמים בהרים ובכרמל ~ דפא׳גב |

קין והבל. והגמתם נמצאו באגדות ישנות בשירי הגנוזים כמו שמסופר בספרי דאדה״ר הוצ׳ פרייסען צד 24 שחוה ילדה את קין ובת אחת ושמה קינ א ן ואח״כ ילדה את הבל ובת אחת ושמה אימא ואח״כ ילדה את שת ובת אחת ושמה אבהירא (ושם צד 33 איתא בהיות קין בן שלשים שנה נולד הבל ואחותו ומקין שלשים שנה ילדה חוה עוד בן ובת), ובס׳ המורי הנקרא מערת גוא (הוצ׳ בעצאלד) צד 34 ותמן חכם אדם לחוא אתתה ובטנת וילדת לקאין ו ל ל ב ו ד א תתה עמה וכו׳ ותוב וילדת להביל בטנת ולקליםת תתה עמה וכו׳, אבן אצל בר עבריא מוזכר שלבודא היתה אחות הבל ושם אחות קין קלימיא, ובס׳ דברי הימים לירחמאל שהו״ל ר״מ גאסטער צד 54 ובשלשלת הקבלה שם אחות קין ואשתו קלמנה ועי׳ במאמר הח׳ גינצבערג במ״ח חלק מ״ג צד 226 ובמאמרי הח׳ מארמארשטיין והח׳ ר״ש פאזנאנסקי במ״ע ציימשריפט פיר אלטעסט וויסענשאפט חלק כ״ה צד 141 וצד 340, ועי׳ ע בר בהלול 1689, ובס׳ היובלים פ״ד כתוב ובשבוע השלישי ליובל השני ילדה את קין וברביעי ילדה את הבל ובחמישי ילדה את און[1]) בתו ובתחלת היובל השלישי הרג קין את הבל וכו׳ ויתאבלו אדם ואשתו על הבל ארבעה שבעים ובשנה הרביעית לשבוע החמישי וכו׳ ידע אדם את אשתו ותלד לו בן ותקרא שמו שת וכו׳ ובשבוע הששי הוליד את עצורה[2]) בתו ויקח קין את און אחותו לו לאשה ותלד לו את חנוך מקין יובל הרביעי וכו׳ ובשבוע החמישי ליובל החמישי לקח לו שת את עצורה אחותו לאשה ותלד לו בשנה הרביעית את אנוש וכו׳, ועוד אגדה אחרת בפדר״א שם בא עליה רוכב הנחש ועברה את קין ואח״כ בעלה אדם ועברה את הבל שנ׳ והאדם ידע את חוה אשתו מהו ידע שהיתה מעוברת וראתה דמותו שלא היה מן התחתונים אלא מן העליונים והביטה ואמרה קניתי איש את יי׳, וכן הדרש בתר״י א׳ ואדם ידע את חוה אתתיה דהוה חמידת למלאכא ואעדיעת וילדת ית קין ואמרת קניתי לגברא ית מלאכא דיי׳ (כלו׳ עם סמאל) ואוסיפת למילד מן בעלה אדם וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 169: 1 א״ר יצחק. דורש והאדם ידע וכו׳ ותאמר קניתי איש וכו׳ איש מוסב על האדם כלו׳ קניתי איש ע״י קין חמת לה וכו׳ הא קנה[3]) וכו׳ כשהאשה רואה שיש לה בנים היא אומרת הנה קנוי בעלי בידי, ובכי״ל כתוב חמת לי (והגהה לה) איתה בנין[4]) ה׳ כ״א והיא אמ׳ וכו׳, והגהתי חמת לה איתה וכו׳ היא וכו׳ ועת״נ וכן לעיל צד 152 הוה ליה איתה וכו׳ וצד 153 לאיתה אוהרי וכו׳ ובכי״ל גם שם לאתה: 7 ולא שניהם וכו׳. דורש קניתי איש את יי׳ עם יי׳ עם השכינה, וכן דורש ר׳ שמלאי לעיל צד 63 נעשה אדם בצלמינו כדמותינו לשעבר וכו׳ מיכן ואילך וכו׳ ועיי״ש במ״י לשון הירושלמי ברכות פ״ט, ובלקח טוב ג׳ והוה נ ב ר א ת מן אדם וכן הגי׳ לעיל גם בכי״ל: 11 ולא נמצא בהם תוחלת. ובי״ה לקמן פל״ו גם בדפ״ר, ולמטה בכי׳ ר גם בדיו שתי פעמים וראה שאין בו תוחלת. ובאן הגי׳ ת ו ח ל ת גם בלק״ט ובפי׳ ב״ר כי״א (וגם בפי׳ הנדפס בדפ״ר) ומפרש שם כלו׳ לא היה להם הנייה לבסוף קין הרג את אחיו נח נשתכר עוזיה נצטרע ועי׳ער על הכהונה, ובעקידה שער י״א גורס שלשה הם שהיו

[1]) aeth. 'āwān. [2]) aeth. 'azūrā. [3]) קָנֶה. [4]) אִתָּה בְּנֵין

ד ג) ויהי מקץ ימים ר׳ אליעזר ור׳ יהושע ר׳ אליעזר א׳ בתשרי נברא העולם, ר׳ יהושע א׳ בניסן, מאן דאמר בתשרי עשה הבל קיים מן החג ועד חנוכה, מאן דאמר בניסן עשה הבל קיים מן הפסח ועד עצרת, בין כדברי אילו ובין כדברי אילו הכל מודים שלא עשה הבל בעולם יותר מני׳ יום :

ה ויבא קין מפרי האדמה וגו׳ מן הפסולת, משל לאריס רע שהיה אוכל את הבכורות[5] ומכבד למלך את הסיפות :

ד) והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלבהן ר׳ אליעזר ור׳ יוסי ברי חנינא ר׳ אליעזר א׳ הקריבו בני נח שלמים, ר׳ יוסי ברי חנינא אמר עולות הקריבו, איתיב ר׳ אליעזר לר׳ יוסי

1 ילקוט שס, רלש הסנה י׳ ב׳, ועי׳ לקמן סוף פל״ג, פסיקתא כיש פכ״ג, ויקרא רבה כיש פכ״ט, פדר״א כיש פ״ח : 5 ילקוט שס : 7 ילקוט כ׳ ל״ו, ירוש׳ מגילה פ״א ע״ב ב׳, זבחים קס״ז א׳, לקמן פל״ד, ויקרא רבה פ״ט סי׳ ו׳, במדבר רבה פי״ג סי׳ ב׳, שיר השירים רבה פ׳ עורי לצון (ד׳ ט״ז), פסיקתא רבתי פ״ה (ט״ז ב׳) :

1 אומר חא, אמר דג | ור׳ א | אומר פחא, אמר דג | 2 בניסן] פ ~ נברא העולם דאג | בתשרי] ~ נברא העולם | קיים ו׳[1] | חנוכה] פא, החנוכה דגי | ומאן פח | בניסן] ~ נברא העולם | 3 קיום ו׳[1] | מפסח א עצרת] פא, העצרת דגכי | בין] הכל (מודין ג) מודים ~ אגכ | כדברי זה א | לדברי אלו ד, . . זה י, בדברי אילו פ, . . זה ג, דברי אלו ח | ובין] בין דהא׳גכי, ל׳ פ | כדברי זה א׳, לדברי אלו ד, . . . זה י, בדברי זה ג, דברי אלו ח, ודברי אילו פ | הכל מודים] מודים כלם ח, ל׳ אגכי | לא אגכי | 4 יותר] אלא אגר, אלא פחות כ | מחמשים דכי, חמשים אגר[2], ג ר׳[1] מישבעים פ | 5 משל] פהעי, ר׳ דא׳גכ | שהיא כ | הביכורות ע 6 ומכבד] ומביא פהא׳גכר | את ל׳ י | הסיפות] פחאגכר, הסייפות דער[3], בסייפות י | 7 * מבכורות— ומחלבהן א[2]כ] מבכורות—ומחלביהן דפ, וגו׳ ל | בר׳] א[2]כ, בר דא׳ג | 8 אמר דאגי, אומר ר | שלמים הקריבו בני נח י | ר׳] פג, ור׳ דאי | ברי חנינא ל׳ ד | אומר ר[1] | עולות הקריבו] ~ ושלמים לא הקריבו ג | איתיב] פ, אתיב דא, התיב ג |

להוטים אחר האדמה ולא נמצא להם תועלת וכו׳ : 1 ר״א ור״י. ברייתא בר״ה שם ר׳ אליעזר אומר בתשרי נברא העולם בתשרי נולדו אבות וכו׳ ר׳ יהושע אומר בניסן נברא העולם בניסן נולדו אבות וכו׳, והדרש שלפנינו מאן דאמר וכו׳ אינו נתפרש כאן במקומו וכל המאמר קשה לפרשו, ור׳ בחיי בפי׳ עה״ת מפרש שבין לדברי ר״א ובין לדברי ר״י הביאו קין והבל מנחתם ביום חמשים לבריאת עולם וזה טעם שנצטוינו בתורה להקריב מנחה ביום העצרת כנגד קין והבל שהקריבו מנחה ביום חמשים, וביפ״ת כתב מקץ ימים משמע בסוף זמן והיינו בחנוכה שאז הזמן משתנה ונכנס עקר הסתיו כדאיתא לעיל צד 44 ובמים עזים נתיבה מן החג עד חנוכה וכיון דאז הוה ענין קרבנן בודאי אז מיד נהרג וכו׳ ולמ״ד בניסן נברא העולם יהיה מקץ ימים בעצרת שאז כיף האביב ומאז משתנה הזמן ומתחיל הכנסת הקיץ ואז התחלת קציר שעורים וכו׳, ואפשר שדורש מ״ד וכו׳ מן החג ועד חנוכה שמחנוכה ואילך אינו זמן הבאת בכורים ומ״ד וכו׳ מן הפסח ועד העצרת שקודם לעצרת אין מביאין בכורים כדתנן בבכורים פ״א מ״ו מעצרת ועד החג מביא וקורא מן החג ועד חנוכה מביא ואינו קורא ועי׳ כספרי כי תבא פי׳ רצ״ז ופסחים ל״ו ב׳ ובפירש״י שם ועי״ע בחיי הרד״ל, ולפי האגדות שלפנינו בו ביום נבראו וכו׳ בו ביום הוציאו תולדות וכו׳ משמע שדורש שלדברי ר״א נברא האדם ונולדו קין והבל בר״ה (ועי׳ גם בפסיקתא ריש פכ״ג ובוי״ר ריש פכ״ט) ולדברי ר״י בר״ח ניסן, ומ״ש כאן מ״ד וכו׳ עשה הבל קיים כלו׳ היה שוהה בעולם מן החג וכו׳ ומ״ד וכו׳ מן הפסח וכו׳ נדחק ליישב ביפ״ת שמא י״ל דאיידי דבעי למימר חנוכה ועצרת שהם זמנים מסויימים נקט נמי חג ופסח ועוד צע״ג מ״ש הכל מודים שלא עשה בעולם יותר מחמשים יום וקשה ג״כ לפי שאר הגירסאות שציינתי ועי׳ גם בפי׳ מהרז״ו, ובפדר״א פכ״א איתא הגיע ליל י״ט של פסח א״ל אדם לבניו בליל זה עתידין ישראל להקריב קרבנות פסחים הקריבו גם אתם לפני בוראכם, וכן מתורגם בתר״י א׳ והוה מסוף יומיא בארבסר בניסן, ובתנחומא בראשית סי׳ ט׳ דרשו ויהי מקץ ימים וכו׳ יש מקץ שעה ויש שנתים ויש ימים ויש ארבעים שנה אחז״ל בני ארבעים שנה היו קין והבל, והלשון כאן כדברי אילו אינו מדוקדק ועדיפא הגי׳ כדברי זה : 5 מן הפסולת. דייק מדכת׳ מפרי האדמה ולא כת׳ מראשית פרי האדמה ועי׳ בלקח טוב ובפי׳ ר׳ בחיי, וכן מפרש פילון חטאו של קין בספרו על קרבן הבל וקין (ספרי פילון ה״א הוצ׳ כהן צד 228) וכתב שקין חטא כפליים שהביא מנחתו מקץ ימים ולא הביאה קודם ושלא הביא ביכורים מראשית פרי האדמה, וביפ״ת העתיק לשון הרא״ם על מ״ש רש״י ויש אגדה שאומרת זרע פשתן היה דאיתא בב״ר מראשית פרי האדמה לא נאמר אלא מפרי האדמה ממותר מאכלו והכמים אר מן הפסולת ומן הגרוע שבזרעים ומה היה זרע פשתן וכו׳ והעיר שנוסחא אחרת נזדמנה לו ועי׳ גם בתוספות ב״מ כ״ח א׳ בד״ה הא בכובא וכו׳, והדרש נמצא בתנחומא בראשית סי׳ ט׳ ויבא קין מפרי האדמה מהו מן מותר מאכלו ורבנן אמרי זרע פשתן היה והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו וכו׳ לפיכך נאסר צמר ופשתן שנ׳ לא תלבש שעטנז וגו׳ ואמר הקב״ה אינו דין שיתערב מנחת החוטא עם מנחת הזכאי וכו׳, וכן בפדר״א פכ״א הביא קין מותר מאכלו קליות זרע פשתן והביא הבל מבכורות צאנו וכו׳ כבשים שלא נגזזו לצמר ונתעב מנחת קין ונרצית מנחת הבל וכו׳ ר׳ יהושע בן קרחה אומר אמר הקב״ה אל יתערבו מנחת קין והבל לעולם שמא הו״ש אפילו (כ״ה בד״ו שס״ח) בארג בגד שנ׳ לא תלבש וכו׳ ועיי״ש בביאור הרד״ל ובערוך ע׳ כלאים ובמד׳ הגדול עמו׳ 107, וכמו כן מתורגם בתר״י א׳ ואייתי קין מאיבא דארעא מדרע כיתנא וכו׳ : הבכורות. תאנים אביבות והן מטעמים כמו שכתוב כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הראה אותה בעודה בכפו יבלענה (ישעיה כ״ח ד׳), ושם והושע ט׳ י׳ ומיכה ז׳ א׳ נקוד בכורה בחירק ובפ׳ תאנים טובות מאד כתאני הבכרות (ירמיה כ״ד ב׳) נקוד הבכרות בפתח, ואולי יש לנקד כאן בפתח, והסיפות פי׳ אפילות שמתבשלות לבסוף והן רעות, וכן בתרומות פ״ד מ״ו בשלשה פרקים משערין את הכלכלה בבכורות ובסיפות ובאמצע הקיץ וכו׳ ובתוספתא דמאי פ״א הבכורות והסייפות וכו׳ ובתוספתא עוקצין פ״ג פגי הסיפות מטמאין וכו׳ ועי׳ ערוך ע׳ בכור וע׳ סף ה׳, ובפי׳ ר׳ בחיי הגי׳ משל לעבד שאוכל וכו׳ ומשגר למלך את הסייפות, ובלקח טוב ומכבד למלך בסייפות, ועיקר הוראת אריס עובד אדמה ועי׳ בהוספות התו׳ פליישער בעמת״ל ח״א צד 283 : 8 שלמים. וכל שכן עולות, וריב״ח אמר עולות הקריבו שכולן כליל אבל לא שלמים שחלבן קרב לגבוה והבשר נאכל לבעלים והטעם אפשר לפי שלא היו בני נח ראויים

ברי חנינא והכת׳ ומחלבהן מדבר שחלבו קרב, מה עבד ליה ר׳ יוסי ברי חנינא, מן שמיניהון, אתיב ר׳ אלעזר [לר׳ יוסי ברי חנינא] והא כת׳ וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים (שמות כד ה), מה עבד ליה ר׳ יוסי ברי חנינא, שלימים בעורן בלא הפשט וניתוח, אתיב ר׳ לעזר לר׳ יוסי ברי חנינא והכת׳ ויקח יתרו חתן משה עלה וזבחים (שם יח יב), מה עבד ליה ר׳ יוסי ברי חנינא, כמאן דאמר לאחר מתן תורה בא יתרו, אמר ר׳ הונא איתפלגון ר׳ ינאי ור׳ חייה רבה, ר׳ ינאי אמר קודם מתן תורה בא יתרו, ר׳ חייה רבה אמר אחר מתן תורה בא יתרו, אמר ר׳ חנינא ולא פליגי מאן דאמר קודם מתן תורה בא [יתרו] הקריבו בני נח שלמים, מאן דאמר לאחר מתן תורה בא יתרו עולות הקריבו, והא מסייעא ליה לר׳ יוסי ברי חנינא עורי צפון (שה״ש ד טז) זו העולה שהיתה נשחטת בצפון, מה הוא עורי דבר שהיה ישן ומתעורר, ובואי תימן (שם שם) אילו שלמים שהיו נשחטים בדרום ומהו בואי דבר שלחידוש, ר׳ יהושע דסכנין בשם

1) עי׳ מכילתא ריש פ׳ יתרו, מכילתא דרשב״י שם, ע״ז כ״ד א : 2) סדר עולם פ״ה, שיר השירים רבה פ׳ ישקני (א׳ ג׳):

1 בר דא | חנינה ד | ומחלביהן י. והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלבהן א׳גב, והבל . . ומחלביהן דא׳ מדבר] דבר ד | מה עביד ר. מאי עביד פ | ברי חנינא ל׳ ד | משמניהון י, משמניהן פ, מן שמנהון ר׳, עבד ליה מן שמיניהן ד, מן שמיניהן (שמניהון א׳) עבד ליה א | 2 איתיב פא׳, התיב גבר׳, מתיב י | לר׳ יוסי ברי (בר א׳) חנינא א׳ב] לר׳ יוסי דפג, ל׳ ל | והכת׳ פאג | 3 עביד פבר׳ | בר ד | שלימים] ג, ־ין ב, שלמים דפאר, ־מין י | בעורן] פאגר, ל׳ די | 4 התיב אגב, מתיב י | אלעזר דאג | ברי חנינא ל׳ ד | והכת׳] אגב, והא כתיב דפ | וזבחים פא׳] וזבחים לאלהים דא׳גב, וגר ל | 5 עביד פ | ליה] לה ד | בר ד | אחר פ | 6 ינאי ג, ינאי דפב (וכן בסמוך) | חייא דגב | רבא ג, בר אבא ב | ר׳ חייא גב, ור׳ . . ד | רבא גב | לאחר גב | 7 יתרו] גב, ל׳ ד | פליגין ג | יתרו נ°] ל׳ לדא׳ | מאן] פא׳, ומאן דא׳ | לאחר] פאגב, אחר ד | יתרו] גב, ל׳ דא׳ | ודא ד, הדא פג | בר דא׳ | 9 זה פבי | עולה פר | שנשחטת ג, שנשחטה ר׳, הנשחטת א׳, שהיתה שחיטתה פ | מהו דגר, ומהו י, ולמא א | 10 שהן נשחטין גי, . . נשחטים פ | בואי] גאי, באי פב, ובואי ד |

שיהנו מהקרבן שקצתו נקרב לגבוה ועי׳ ביפ״ת: 1 שחלבו קרב. וזהו שלמים: מן שמיניהון, מן השמנים והמובחרים שבהן ולעולם עולות היו, ופמ״ש ומחלבהן כפשוטו של מקרא, וכן ת״א ומשמיניהן ותר״י א׳ ומפטימהון: 3 ויזבחו זבחים שלמים. הרי שהקריבו גם שלמים (ובבה״ל השלם ויע׳ ער ויז זב׳ שלמ׳ בני ששי בכתב ישן), וכל הפרשה בסוף משפטים נאמרה קודם מתן תורה ועי׳ ברש״י שמות כ״ד א׳ ומכילתא מס׳ דבחדש פ״ג שבת פ״ח א׳ חגיגה ו׳ א׳, וכל הבאים קודם מ״ת קרי להו בני נח כדמפרש בפי׳ ב״ר כ״י ועי׳ גם ברש״י זבחים קט״ז א׳ בד״ה זבחים ועולות, ומתרץ שלמים קרי ביה שלימים עולות היו שלימים בעורן בלא הפשט וניתוח שאין הפשט וניתוח בעולה אלא מאהל מועד ואילך כדאיתא בירושלמי שם הכל קרב בבמה וכו׳ והכל קרב עולה ואין מעונין הפשט וניתוח ועי׳ זבחים קט״ו ב׳ וחגיגה ו׳ ב׳: 4 וזבחים. והיינו שלמים: 7 ולא פליגי. בענין זה אלא משום דמאן דאמר קודם מ״ת וכו׳ ס״ל הקריבו בני נח שלמים ומ״ד לאחר מ״ת וכו׳ ס״ל הקריבו עולות, וכן מפרש בפי׳ ב״ר לא פליגי בביאת יתרו כלל דתרוויהו מספקא להו אי קודם מ״ת בא ואי לאחר מ״ת בא אלא בהקרבת בני נח פליגי וכו׳, ובירושלמי ובשהש״ר פ׳ עורי צפון ובבמ״ר ובפסי״ר שם ליג׳ לה וצ״ע, ופלוגתא דתנאי במכילתא ריש פ׳ יתרו מה שמועה שמע ובא מלחמת עמלק שמע ובא שהיא כתובה בצדו דברי ר׳ יהושע ר׳ אלעזר המודעי אומר מתן תורה שמע ובא שבשעה שנתנה תורה לישראל זעו כל מלכי האדמה וכו׳ ר׳ אליעזר אומר קריעת ים סוף שמע ובא וכו׳: 9 שהיתה נשחטת בצפון. כדכתיב ושחט אותו על ירך המזבח צפונה (ויקרא א׳ י״א) ובואי תימן אלו שלמים שהיו נשחטים בדרום כלו׳ אף בדרום ששחיטתן בכל מקום בעזרה ועי׳ זבחים נ״ה א׳, וכן איתא במ״ע פ״ז (הוצ׳ ראבנער) ועל אותו יום (שהוקם המשכן) הוא אומר עורי צפון וכו׳ עורי צפון זה עולה הנשחטת בצפון ובואי תימן אלו שלמים הנשחטין בדרום וכו׳, ובשהש״ר פ׳ ישקני וכו׳ איכן נאמרה וכו׳ ר׳ מאיר אומר באהל מועד נאמרה ומייתי לה מן הדא קרייא וכו׳ עורי צפון זו העולה הנשחטת בצפון ובאי תימן אלו שלמים שנשחטין וכו׳ רבנין אמרין בבית עולמים ומייתין לה וכו׳ אף אינון מהאי קרא עורי צפון זו העולה וכו׳ ועי׳ בבמ״ר שם. ובסוף המאמר הגי׳ כאן זאת תורת זבח וכו׳ בכל הספרים וכ״ה בירושלמי ובוי״ר ובבמ״ר ובפסי״ר שם והוא כעין עיטור סופרים ועי׳ במ״י לעיל צד 129 בד״ה ראיתי והנה, ובמקרא כתוב וזאת תורת וכו׳, והגי׳ אשר הקריבו וכו׳ יקריבו איתא גם בדפוסי׳ ושאר כ״י (חוץ מכ״ב) ופי׳ ב״ר וילקוט ובוי״ר ובשהש״ר פ׳ עורי צפון, וצ״ל כמו שהגי׳ בירושלמי שם אשר הקריב אב״כ אלא אשר יקריב, וכ״ה בבמ״ר דפ״ר ודי״ו, ובפסי״ר הגי׳ אשר הקריבום לה׳ אב״כ אלא אשר יקריב וכו׳, וכל הסוגיא שנויה בירושלמי שם הלכה י״ג ושם ג׳ אין בין במה גדולה לבמה קטנה וכו׳ הכל קרב בבמת בהמה חיה ועופות וכו׳ טהורים אבל לא טמאים והכל קרב עולה וכו׳ ר׳ לעזר ור׳ יוסי בן חנינה ר׳ לעזר אמר שלמים הקריבו בני נח ריב״ח אמר עולות הקריבו בני נח התיב ר׳ לעזר לריב״ח והכתיב והבל הביא גם הוא וכו׳ ומחלבהן מה עבד לה ריב״ח מן שמיניהון התיב ר׳ לעזר לריב״ח והא כתיב וישלח וכו׳ ויעלו עולות וגו׳ מה עבד לה ריב״ח שלימין בעטן בלא הפשט ובלא ניתוח התיב ר׳ לעזר לריב״ח והכתיב ויקח יתרו וכו׳ עולה וזבחים לאלהים מה עביד לה ר״י בר חנינא כמאן דאמר לאחר מ״ת בא יתרו ר׳ הונה אמר אתפלגון יהודה בי רבי (והוא יהודה בי ר׳ חייא ועי׳ אגה״א ח״א צד 50 ובמ״י לעיל צד 134 בד״ה יהודה בר׳) ור׳ ינאי חד אמר קודם למ״ת בא יתרו וחורנה אמר לאחר מ״ת בא יתרו ולא ידעין מאן אמר דא ומאן אמר דא נשמעינה מן הדא וישמע יתרו וכו׳ מה שמע חזקיה אמר קריעת ים סוף שמע ר׳ יהושע אמר קריעת י״ס שמע ר׳ לוי אמר מלחמת עמלק שמע יהודה בי רבי אמר מתן תורה שמע הוי דו אמר לאחר מ״ת בא יתרו ר׳ בא ור׳ חייה בשם ר׳ יוחנן והא מסייעה לר׳ יוסי בן חנינה עורי צפון ובואי תימן עורי צפון זה העולה שנשחטת בצפון מהו עורי דבר שהיה ישן ונתעורר ובואי תימן אלו השלמים שהן נשחטין בדרום מהו בואי דבר שהוא של חידוש מה עבד לה ר׳ יוסי בר חנינה (וצ״ל ר׳ לעזר) לכשיתעוררו הגליות שהן נתונות בצפון ויבואו ויבנו ב״ה שהוא נתון בדרום דר׳ פפי ר׳ אבא בריה דר׳ יהושע דסיכנין בשם ר׳ לוי אף דין קרייה מסייע לריב״ח זאת תורת העלה וכו׳ כד הוא אתי וגבי שלמים אמר זאת תורת זבח השלמים אשר

ר' לוי אף הדין קרייא מסייע ליה לרי יוסי ברי חנינא זאת תורת העולה היא העולה (ויקרא ו ב) שהיו בני נח מקריבים, כד היא אתייה לשלמים זאת תורת זבח השלמים (שם ז יא) אשר הקריבו אין כת' כאן אלא אשר יקריבו (שם שם) מיכן ולבא :

וישע יי' אל הבל ואל מנחתו נפיים ממנו : ו

ה) ואל קין ואל מנחתו לא שעה לא נפיים ממנו :

[ויחר לקין מאד] ויפלו פניו שנעשו כאוד :

ו ז) ויאמר יי' אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך הלא אם תיטיב שאת ברכה,

4 ילקוט ר' ל"ו: 5 ילקוט שם: 6 ילקוט שם: 7 ילקוט שם, קצרי כלה פי' כ"ד:

1 אף הדין] י, לי דפאבג | קריא פי, קריה גב, קרא דא | * מסייע דאי] מסעייא לפגב | * ברי גב] בר לדא | 2 מקריבין בני נח פ | וכד רי, כד פג (כד — לשלמים לי א) | היא אתיא פגבר, אתי ד, הוא מטי י | לגבי שלמים י | זאת] מה כתי' שם ~ ג | 3 יקריב לי"י ב | ולהבא די, ואילך פאגר | 4 נפייס] פה, ניפייס ג, נתפייס דארי | הימנו י, עמו ר² | 5 נפייס] פחב, ניפייס ג, נתפייס דאי | הימנו י | 6 * ויחר—מאד דפאגבי] לי לח | נעשו ד, נעשה פהאגברי | כאור דהגבר³י¹, כעור פאר², כאודים ל¹ | 7 תטיב דא²גבי (וכן בסמוך) | ברכה] ד¹הגבי, ~ כד"א וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם דפא |

הקריב וכו' יקריב מיכן ולהבא, ועי' בבבלי זבחים ושם הגי' דאיתמר בני ר' חייא ור' יהושע בן לוי חד אמר יתרו קודם מ"ת היה וחד אמר יתרו אחר מ"ת היה וכו' כתנאי וישמע יתרו כהן מדין מה שמועה שמע ובא ונתגייר ר' יהושע אומר מלחמת עמלק שמע וכו', ובסגנון שלפנינו נסדרה הסוגיה לקמן פל"ד לפי' וירח יי' את ריח וכו' (ומקוטע' בכי"ל וכי"פ וכי"א א'), וכן בוי"ר פ"ט וזאת תורת זבח השלמים וכו' ושם ג' איפלגו ר' חייא בר אבא ור' ינאי חד אמר לאחר מ"ת נתגייר יתרו וחד אמר קודם מ"ת נתגייר יתרו א"ר הונא ולא פליגי וכו' ודא מסייע ליה לריב"ח עורי צפון וכו' ובואי תימן זו תודה וכו' דבר שהוא הידוש ואף קריא מסייעא וכו' זאת תורת העולה וכו' וכדו דאתו שלמים וכו' אשר יקריבו ליי' מכאן ולהבא, ושם איתא עוד מה מקיים ר"א לקרייה דריב"ח עורי צפון לכשיתעוררו הגליות הנתונות בצפון יבאו ויחנו בדרום וכו' א"ר יוסי בשם ר' בנימין בר לוי לפי שבעוה"ז בזמן שרות דרומית מנשבת וכו' א"ר יוחנן למדתך תורה דרך ארץ שאין החתן נכנס לחופה וכו' הה"ד יבוא דודי וכו' ואח"כ באתי לגני אחותי כלה, וכל אלו המאמרים עד א"ר יוחנן וכו' בשינויים שונים גם בשהש"ר פ' עורי צפון וכו' ושם ג' שלמים בגופן בלא הפשט וכו' מותיב ר"א כתיב ויקח יתרו עולה וזבחים עולה לשם עולה ושלמים לשם שלמים דא מה עבד לה ר' יוסי אמר לך פליגי בה תרי אמוראי חד אמר לאחר מ"ת וכו' ואחרינא אמר קודם מ"ת בא יתרו מ"ד קודם וכו' ודא מסייעא וכו' ר' אבא בר כהנא ור' חיננא בר פפא ור' יהושע בשם ר' לוי אמרי אף הדין קרא וכו' וכד הוי מטי גבי שלמים אמר וזאת תורת וכו' אשר יקריבו מכאן ולהבא מה מקיים ר"א קרא דין עורי וכו' ועי"ע בבמ"ר פי"ג ושם ג' רב אמר אתפלגו' ר"א וריב"ח חד אמר וכו' ואחרינא וכו' א"ר חמא בר חנינא מ"ד קודם למ"ת בא יתרו כמ"ד שלמים הקריבו וכו', ועוד בסגנון אחר הסוגיא בפסי"ר שם בפתיחה עורי צפון וכו' והגי' שם ר' אלעזר בן פדת אמר הקריבו בני נח שלמים וכו' השיב ריב"ח אמר לו והרי כתב ויקח יתרו וכו' אמר לו כמאן דאמר לאחר מ"ת בא יתרו ר' ינאי אמר לאחר מתן תורה בא ר' חייא הגדול אמר קודם מתן תורה אמר לו ר"א הרי כתב וישלח וכו' אמר לו אין למדין מן התורה שחידוש דבר היה על פי שעה חזקיה בי ר' חייא ויזבחו זבח שלמים בעורותיהן הקריבו את העולות ולא הפשיטום ולא ניתחום וכו' ועיי"ש בהערות רמא"ש: 4 נפיים ממנו. נתפייס ממנו, והגי' נפיים מקויימת גם עפ"י כ"י האחרים שציינתי והתי"ו מובלע, ובעקידה שער ויא הגי' נתפייס ועת"ג, ונראה שפי' נפיים ממנו וכו' שהיה נחת רוח להקב"ה מהבל ומקרבנו ולא היה לו נחת רוח מקין וממנחתו, וכן ת"א והות רעוא קדם יי' בהבל ובקורבניה ובקין ובקורבניה לא הות רעוא וכו', ודורש וישע כפשוטו לשון שעה פנה, ואפשר שכוון להוציא מן הדרש שהוזכר ברש"י עה"ת וישע ירדה אש וליחכה מנחתו וכן בלקח טוב וישע וכו' שירדה אש מן השמים ואכלה מנחתו וכו' ועי' גם בספר הישר ריש פ' בראשית, וכן איתא באגדת שה"ש צד 40 (מדרש זוטא צד 35) דודי ירד לגנו ביום שירדה האש לקרבנו של הבל ולקרבנו של נח וכו' ועי' גם בספרא מכילתא דמילואים פרשה ב' משנה ל"א לפי' ותצא אש וכו', ועפ"י אגדה זו תרגם כבר תיאודוטיון וישע ויטרוף[1]), ונמצאת גם אצל הירונימוס ואפראטעס ואפרם הסורי ועי' בס' פארשטודיען וכו' למהרד"ף צד 183 ובמ"ח חלק מ"ג צד 228: 6 שנעשו כאוד. השחירו כאוד, ודורש ויחר לשון הבערה כמו והעצמות יחרו (יחזקאל כ"ד י') ועצמותי כמוקד נחרו (תהלים ק"ב ד'), וכן הדרש סוטה ל"ה א' ויחר לדוד וכו' א"ר אלעזר שנשתנו פניו כחררה אלא מעתה כל היכא דכתיב ויחר הכי נמי התם כתיב אף הכא לא כתיב אף וכו' ועי' גם בבמ"ר פ"ד סי' כ', וכן דורש ויחר לשון הבערה לפי הגי' כאור כלו' כמו אור ועי' גם בפי' ב"ר ובמ"כ, וכ"ה בלקח טוב נעשה כאור, ואגדה ישנה בספרי דאדה"ר הוצ' פריישען צד 34 הברד הכה על פני קין והוא בוער כאש ונעשה מפוחם, אבל אין לפרש כאור כעור ומכוער ואף שנמצא כאור גם באל"ף בהוראה זו כמו בכי"ל לקמן פ"ט כאודים ושחורים (בדפוסי' כעורים) ובפמ"ה היא מיתכארת (בדפוסי' מתכערת) ועיי"ע עמת"ל ע' כאר, והגי' נעשה כעור משובשת, והגהה בכי"ל כאודים ועוד הוגה ביני שיטי ע' במקום אל"ף: 7 הלא אם תיטיב שאת. במקרא כתוב הלוא וכו' וכאן כתוב בכל הספרים הלא, והגהתי גם בסמוך תיטיב בשני יודי"ן ועי' במנחת שי, ופסוק זה הוא מן המקראות בתורה שאין להם הכרע כדאיתא במכילתא מס' דעמלק פ"א איסי בן יהודה אומר חמשה דברים יש בתורה שאין להם הכרע שאת ארור מחר משוקדים וקם שאת הלא אם תיטיב שאת או שאת ואם לא תיטיב וכו' ועי' לקמן פ"פ (ושם הגי' בכי"ל נ"כ חמשה מקראות בתורה שאין להם וכו') ירוש' ע"ז פ"ב מ"א ג' יומא נ"ב א' תנחומא בשלח סי' כ"ו שהש"ר פ' כי טובים דודיך וכו' אדר"נ נו"ב פמ"ד ברייתא דמלאכת המשכן פ"י והזהיר תצוה (צ"ד א'), ודורש כאן שאת לפניו ולאחריו (ועי' תוספות יומא נ"ב ב' בד"ה שאת), לפניו אם תיטיב שאת ברכה ולאחריו שאת ואם לא תיטיב שאת קללה וכן איתא בספרי שם ברכה וקללה הברכה אשר תשמעון והקללה אם לא תשמעון כיוצא בו אתה אומר הלא אם תטיב שאת ברכה ואם לא תטיב שאת קללה וכו', וגם

[1]) ἐνεπύρισεν.

ואם לא תיטיב שאת קללה, ד״א הלא אם תיטיב אני מוחל לך ואם לאו חטאו שלאותו האיש גרוש ומגרש, ר׳ ברכיה בשם ר׳ שמעון לדוד מזמור אשרי נשוי פשע כסוי חטאה (תהלים לב א) אשרי אדם שהיא גבוה מפשעיו ולא פשעו גבוה ממנו:

לפתח חטאת רובץ חטאת אין כת׳ כאן אלא רובץ, בתחילה היא תש כנקבה ואחר כך הוא מתגבר כזכר. אמר ר׳ עקיבה בתחילה נעשה כחוט שלכוביא ובסוף נעשה כקלע זו שלספינה ההיד הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה (ישעיה ה יח). אמר ר׳ יצחק בתחילה הוא נעשה אכסניי ואחרכך אורח ואחרכך בעל הבית ההיד ויבא הלך לאיש העשיר (ש״ב יב ד) רגל דמהלכה, ויחמל לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לאורח הבא לו (שם שם) הרי אורח, ויעשה לאיש הבא אליו (שם שם) הרי בעל הבית: אמר ר׳ תנחום בר מריון אית כלבין ברומי

4 ילקוט שם: 5 סוכה נ״ב א, סנהדרין צ״ט ב׳: 6 סוכה נ״ב ב׳: 9 ילקוט שם, ילק׳ תהלים ר׳ תת״ם:

1 ° תיטיב פא׳] תטיב ל | קללה] ד׳האגבי. ~ דכתי׳ והשיאו אותם עון אשמה דפ | ° ד״א] ר׳ אומר ד | הלא ל׳ | ° תיטיב פא׳] תיטב ל | לך] ~. על עונותיך דפי, על כל עונותיך אגבר | לאו] לא תיטיב א׳, לא תטיב ב | 2 האיש] ריש א | ° גרוש ומגרש י] גרוש ומגורש אגר׳, גרוש ומוגרש ל, גרוש ומגורש דפב | בשם ר׳ שמעון] בשם ר׳ שמעון (שמואל א׳) בר אמי דא׳גב, ל׳ פ | מזמור] משכיל א׳ | 3 אשרי אדם] א׳, אשריו לאדם דפגברי | גבוה] גדול א, נשאוי ש | מפשעיו] דפאגבי, על פשעיו ריש | גבוה] גדול א, נשאוי יש | ממנו] עליו יש | 4 רובצת] פחא׳ חטאת ~ דב | רובץ] פחאדי, חטאת ~ דגב | היא ל׳ פא | ואחר כך] ולבסוף אגב | 5 הוא ל׳ פא | כזכר] כגבור א | ° בתחילה ג] בתחלה דפאב, כתחילה ל | נעשה] פאב, הוא נעשה חנ, דומה ד | ° כחוט] להוט ד | כוביא] ב, טוביא ד׳פאגר, ריה ח, כוכיא כ, עכביש ד | ובסוף] ח, ולבסוף דאגב, ואחר כך פ | נעשה ° פאגב | זו] א״ג ~ ד ~ פהא״ב | ° בחבלי ~ חטאה א״גב] בחבלי . . ובעבותות . . חטאה ד וגו׳ ל | ° בתחילה פ] בתחלה דאב, מתחלה נ, כתחילה ל | 7 הוא ל׳ פאב | אכסניי] נ, אכסנאי פחא, אכסני כ, ל׳ ד | ואחר כך] פהאגב, ל׳ ד | אורח] הוא נעשה ~ חנ | בעל] פא, נעשה ~ חנ, הוא נעשה ~ כ, דהג | ויבא — דמהלכה] ויבא הילך רגל דמהלכה פ, ויבא הלך לאיש העשיר הרי אכסנאי א, ויבא . . לאיש העשיר חנב, ל׳ ד | 9 ויעשה] ויקח את כבשת האיש הרש ויעשה דפג |

במדרש דפ״ר ל״ג הפסוקים לראיה שניתוספו בד״ו ברכה כד״א וישא אהרן וכו׳ קללה דכתי׳ והשיאו וכו׳ ועת״ג, וכן לא הועתקו בלק״ט וברד״ק: 1 ד״א הלא וכו׳. וכ״ה בשאר כ״י ובילקוט ד״א אם וכו׳, ובמדרש דפ״ר וד״ו איתא ר׳ אומר (ונשתבש ר״א כן ד״א ועי׳ במ״י לע״ל צד 96), ודורש ג״כ בדרש זה שאת לפניו ולאחריו לפניו אם תיטיב אני מוחל לך (וכן הועתק בפוגיא דף 657, וברד״ק הגי׳ אני מוחל לך על כל עוונותיך ועת״ג) ושאת לשון מחילה כמו נושא עון וכו׳ גדול עוני מנשוא וכו׳, ולאחריו ואם לאו חטאו של אותו האיש גרוש ומוגרש וכדמפרש בפי׳ ב״ר שיפלא כאתו ושאת לשון פאה, והגהתי גדוש ומוגדש עפ״י גי׳ הילקוט וכן הועתק בפוגיא שם גדוש וברד״ק גדוש ומגדש כמו שהגי׳ בכי״א א׳ וב׳ ובכי״ג ופי׳ ב״ר כי״ט, ובדפ״ר וד״ו הגי׳ גרוש ומגורש, וביפ״ת הגיה גדוש ומגדש וכן הוגה במ״כ וכן הדפיסו אחריו, ומ״ש ות״ג הערוך וכן בא״א שגי׳ הערוך בדלית לא מצאתי בערוך, ואולי כוונו לע׳ גדש, ושם הועתק שהיו המים נגדשין ועולין (סוטה ל״ד א׳) כל המדות שהיו במקדש היו נגדשות (מנחות פ״ט ב״ח) ופי׳ שם תוספת שעולה למעלה מן המדה כמו גדיש וכן נסמן בילקוט דפ״ר בגליון למאמר שלפנינו בערוך פי׳ תוספת עולה וכו׳, ומביא כאן מאמר ר׳ ברכיה בשר״ש לדוד וכו׳ אשרי אדם וכו׳ ולא פשעו גבוה ממנו וזה גדוש ומוגדש, וגם יש לדרוש כן אם תיטיב שאת תהיה אתה נשוי על פשעך ואם לא תיטיב שאת פשעך נשוי עליך ועי׳ בפי׳ ב״ר (ובכי״ל וכי״א א׳ וכי״ג וכי״כ ובדפ״ר וד״ו הגי׳ לדוד מזמור ובמקרא כתוב לדוד משכיל ובצ״ל), ולפרש גרוש ומוגרש (ומגורש) שיהיה נע ונד בארץ קשה שאין שאת לשון גירושין, והמאמר לפתח חטאת וכו׳ הוא דיבור בפ״ע, וכן הועתק בכי״ת מאמר זה ולא הועתק המאמר ד״א הלא וכו׳ ועי׳ גם בילקוט ובבתי כתונה, ומשובשת הגי׳ שנאמר לפתח חטאת וכו׳ בדפוסים ושאר כ״י, ועיד דרש אחר במד׳ הגדול עמו׳ 107 הלא אם תיטיב מוטב ואם לאו שאת אם לא תיטיב ואין שאת אלא צרעת שנ׳ ולשאת ולספחת וכו׳:

4 אלא רובץ. בלשון זכר, והורש חטאת בתחילה הוא תש כנקבה ורובץ שמתגבר אח״כ כזכר: 5 כחוט של כוכיא. וכן נסמן בשם כ״א בגליון מדרש אב״א, וכ״ה בדרש בסוכה וסנהדרין שם לפי גי׳ הערוך ע׳ ככיא אמר ר׳ אמי יצר הרע דומה לחוט של כוכיא, ולפנינו הגי׳ בסוכה א״ר אסי יצה״ר בתחילה דומה לחוט של כוכיא ולבסוף דומה כעבותות העגלה שנ׳ הוי מושכי העון וכו׳ ובסנהדרין א״ר אסי וכו׳ לחוט של כוביא ולבסוף דומה לעבות העגלה וכו׳, ובערוך פי׳ הכלי שמשליך האורג בנפש המסכת עליו הערב כרוך[1]) נקרא כוכיא, ופי׳ זה הועתק מפי׳ ר״ח בסוכה, ושם איתא דומה לחוט של כוביא פי׳ הכלי וכו׳ ועליו הערב וכו׳ נקרא בוביא, והגי׳ כוכיא איתא בסוכה שם גם בכי״מ ועי׳ בד״ס שם וסנהדרין שם ובערוך השי׳ שם, וברוב הספרים כאן הגי׳ כוביא ופי׳ עכביש כמו שהגי׳ בד״ו, ובמקרא קורי עכביש יארגו (ישעיה נ״ט ה׳), ובכי״ל נשתבש כאן ובסמוך כתחילה והגהתי:

7 נעשה אכסניי. וכ״ה בשאר כ״י וכן הועתק בקובץ אריענט׳ 1389 בבריטיש מוזיאום בתחלה יצר הרע הוא נעשה כאכסנאי וכו׳ וכן בפוגיא שם נעשה אכסני אח״כ ארח ואח״כ בעל הבית, וגם לפני בעל פי׳ ב״ר כ״י היתה גי׳ זו ושם מפרש המאמר בתחלה נעש׳ אכסנאי (בפי׳ ב״ר כי״א הוא נעשה אכסני) המתאכסן בבית לפי שעה[2]) ולבסוף נעשה אורח המתעכב בבית הרש או הרשים ויבא הלך על יצר הרע נאמר פסוק זה היינו איש המתהלך לדרכו ואינו מתעכב בבית אושפיזו כי אם לינה אחת, וכן נר׳ פי׳ רגל דמהלכה בכי״ל ובכי״פ המתהלך לדרכו, ובסוכה שם איתא אמר רבא בתחילה קראו הלך ולבסוף קראו אורח ולבסוף קראו איש שנ׳ ויבא הלך וכו׳ ופירש״י שם הלך עובר דרך עליו ואינו מתאכסן עמו, וכתיבת אחרכך בתיבה אחת עי׳ במ״י לע״ל צד 110: 9 אית כלבין. יש כלבים ברומי שיודעין למצוא התבולות לפתות את האדם כלב הולך ויושב לפני חנות שמוכרין בו פת ועושה

[1]) Weberschiffchen. [2]) ξένος.

ידעין למשדלה, אזיל ויתיב ליה קומי פרטירה ועביד גרמיה מתנמנם ומרי פרטירה מתנמנם והוא שמיט עיגולה ארעא ועד דהומיה מצמיתונן הוא משתכח ספי עיגולה ומהלך ביה: אמר ר׳ אבא בר יודן לליסטים שפוף שהיה יושב בפרשת דרכים, כל דעבר הוא אמר הב מה דעלך, עבר פיקח אחד וראה שאין בו תוחלת התחיל מכתתו, כך כמה דורות איבד יצר הרע, דור אנוש ודור המבול ודור הפלגה, כיון שעמד אברהם וראה שאין בו תוחלת התחיל מכתתו הה״ד וכתותי מפניו צריו וגו׳ (תהלים פט כד): אמר ר׳ אמי אין יצר הרע מהלך לצדדים אלא באמצע פלטיא, ובשעה שרואה אדם

2 ילקוט שם, ילק׳ תהלים שם, ילק׳ מכירי תהלים פ״ע סי׳ ל״ז: 6 ילק׳ משלי ר׳ תתקס״ח, ילק׳ מכירי תהלים שם, ילק׳ מכירי משלי כ״ו י״ב:

1 ידעין] אכעריי, דידעין דפ | למשדלה] פ, ־לא א²י (תהלים), למישדלה כ, ־לא א¹ר², למשתדלא דר¹ו, למשדרא ע | אזל אבי (שם) | יתיב ע | ליה פ] לה ל ר דאגבעדי | קומי] ע קמי דפא¹גר גבי א¹י | *פרטירה] פרטירא ע, פרטרה ל, ־רא כ, פלטירה פ, ־רא דר¹י (שם), פלטרה ג, ־ראי | ** ועביד] ועבד ל | ומארי פ | פרטירא ע, פרטרה כ, פלטירא דג, פלטרא י | 2 עיגולא דגשי, אגולה פ, אגלה ב, איגוליה א | ארעא] גב, ארעיה פ, אארעא דא, לארעא ש, דארעא י | דהומיה מצמתונין ע, הומה (הוגיה?) מצמתתין ג, דהוגיה מצמתתין כ, דהוגיה מצמיתין לון ד, הוגא מצמית לון ד¹, דרהיטא מצמתתין פ, ריהוגיה מצתתק א², . . מנתתק א¹, דאינון מצמתין ש, דאילון מצמתין י | הוה א² | משכח בעיש | כפין] ד¹פיש, כפו ד, טפי אגבי, ל ע | עיגולא דפעי, עגולא גיש, איגולה כ, ־לא א², אגולא א¹ | דמהלך א² | * ביה דאגעש] בה לפבי, ליה י (שם) | בר יודן] פהא²גבי (שם) מ, ל דר¹ | 3 * לליסטים] לליסטס ע, ־טים לפ, ־טס גב, ללסטים י¹ (שם), לליסטים (־טים מ) אחד א²מ, משל לליסטים ח, . . לליסטים אחד א¹, היצר הזה דומה (ללסטי ד¹) ללסטים ד, היצר . . ללסטם י | על פרשת י (שם) | כל] פהאגברי (שם) מ, כל מן ד. כל מאן י | דעבר] דהוה עבר בה י, דאזיל י (שם) | הוא אמר] ח, הוא אומר פ. הוה אמר די (שם), הוא (הוה אר) אמר (אומ׳ ב) ליה אגברמ, א״לי | הב] הב לי א, ל ה | עליך ח | 4 בו תוחלת] חג, תוחלת בו א²מ, בו תועלת פי (שם), תועלת בו א¹, בו תוחלת לגזול לו כלום די | התחיל מכתתו] וכתתו אמ | כך] הה״ד וכתותי מפניו צריו ~ א, הה״ד . . צריו ומשנאיו אגוף ~ גב | ודור המבול ודור הפלגה] פאמ, דור . . דור הפלגה הגבי, ודור הפלגה ודור המבול ד | 5 וכיון אמ | שעמד] שבא י (שם) | אברהם] פי (שם) ~ אבינו דאגברימ תועלת י (שם) | 6 * שרואה אדם חע] שהוא רואה אדם דפא¹גבימ (משלי), . . את האדם מ (תהלים), שאדם רואה ל |

עצמו כמתנמנם ובעל החנות מתנמנם והוא שומט ככר לחם התחתון (ועי׳ עמת״ר ע׳ ארע ג׳) ועד שהרואים אותו מקבצים אותם כלו׳ הככרות נמצא הוא חוטף את הככר ומהלך בו, וכוונת המאמר מפרש ביפ״ת שכמו כן לפתח חטאת רובץ עושה עצמו כרובץ ויָשן ואינו עושה לו כלום עד שהאדם מתיאש מלרדוף אותו להכניעו ופתע פתאום מכניסו בחטא מת ועד שבא האדם להתעורר כבר נפל בחטא, והגהתי ויתיב ל י ה ובסוף המאמר ומהלך ב י ה, ובכי״ל כתוב בה ונקוד בצרי ועי׳ במ״י לעיל צד 153 בד״ה ונפקת לה, וכן הגהתי קומי פ ר ט י ר ה כמו בסמוך ומרי פרטירה והוא ל״י¹), וגם בערוך ע׳ פרט י׳ הגי׳ ב׳ פעמים פרטירא: 2 עיגולה. וכן בתר״י א׳ שמות כ״ט כ״ג ועגול דלחים ושם מ׳ ד׳ שית עגולין בסידרא, וכן הוראת עיגול עיגולא בסגנון הירושלמי ועי׳ עמת״ל ח״ג צד 617, ולקמן פמ״ט הגי׳ בכי״ל וחד איגול דפיתא וכן כאן בח״ג אגולה וכו׳ באל״ף וצ״ע: דהומיה מצמתונן. מאספים ומקבצים אותם ועי׳ עמת״ל ע׳ צמת והומיה כמו חמייא (כן כתב לי ידידי רא״ת לעף) וכתוב בסופו בה״א לפי הכתיבה המורגלת בכי״ל, ועם גי׳ זו מסכמת גי׳ הערוך בע׳ צמת, ורבו הגירסאות לתקן גי׳ זו העיקרית ועח״נ: הוא משתכח ספי. וכ״ה בכי״פ ובמדרש דפ״ר, וספי הוא בינוני (וסגנון הלשון כמו תר״י א׳ דברים ל״ד ח׳ השתכחו אבלין), והוראת ספי כאן חטף אחז, ובד״ו נדפס משתכ׳ ונשתבש בדפוסי׳ חדשים משתכר. ובפי׳ ב״ר כי״א מפרש ועד שבני אדם מתכנסין לגזול לו את הפת באותו בלבול שהן עושין מוצא הכלב מן הפת יותר ונוטל והולך לו, ומשמע שהיה הגי׳ לפניו הוא מ ש כ ח ס פ י ועח״נ, ובפי׳ ב״ר כי״ט הלשון ובעוד שהם מתכנסין לגזול וכו׳ הכלב אוכל הככר והולך לו (ומה שכתב במ״כ ורש״י ז״ל גרס משתכר ופי׳ אוכל הראשון במהרה ונוטף עוד ותופס אחר בין שניו והולך וכו׳ ליתא לא בפי׳ ב״ר הנדפס ולא בכ״י שלפני, וכן מה שהביא מערוך ע׳ צמת פי׳ נמצא שהוא אוכל וכו׳ ליתא בערוך שלפנינו: ר׳ אבא בר יודן. וכ״ה בשאר כ״י המדרש (הוץ מכי״א א׳ שנשתבש בו א״ר יודן) ובילק׳ תהלים ובילק׳ מכירי שם, ולפי׳ גי׳ הדפוסים א״ר אבא שער באגה״א ח״ב צד 509 שבעל המאמר הוא ר׳ אבא בר כהנא וצריך תיקון: 3 לליסטים שפוף. משל לגזלן כפוף ושפל ברך שאין בו כח להרע שהיה יושב וכו׳ ולכל מי שעבר הוא אמר תן לי מה שעליך ועבר חכם אחד וראה שאין בו כח ויכולת והתחיל להכות את הגזלן וכן הוא יצה״ר שהוא לפתח רובץ כמה דורות איבד וכו׳ כיון שעמד אברהם וכו׳, ומלת שפוף מורגלת בב״ר וכן איתא לקמן פכ״ה (ופ״מ ופס״ד) לא באו כולם בימי בני אדם שפיפים אלא בימי בני אדם גיבורים וכו׳, ובפס״ה והיו רגליהן שפופות בארץ וכו׳, ובגי׳ הדפוסים לקמן פ״ס דווים ושפופין היו וכו׳ ועי׳ ערוך ע׳ שף ז׳, ובפי׳ ב״ר כי״ט מפרש ה י צ ר ה ז ה ד ו מ ה לליסטים שפוף וכו׳ שאין בו תוחלת ל ג ז ו ל ל ו כ ל ו ם התחיל וכו׳ וכפי פירושו נוסף כן בדפוסי׳ וילקוט כאן: 4 ודור המבול ודור הפלגה. בגי׳ הדפוסי׳ הוקדם דור הפלגה לדור המבול ועי׳ גם בח״נ לעיל צד 30 וצד 32: 5 וראה שאין בו תוחלת. מלות אלו הושלמו בכי״ל ביני שיטי בכתב ישן, והלשון מ כ ת ת ו במשל ובנמשל כל״מ וכתותי מפניו וכו׳ שפותר באברהם, ובילק׳ תהלים הסמיך המאמר לפ׳ וכתותי מפניו וכו׳ והוסיף לפי הדרש זה אברהם, ובפזגיא צד 687 העתיק מב״ר (ובלי ספק כוון לב״ר לרמה״ד) כמה דורות איבד יה״ר כמה גבורין הפיל דור אנוש דור המבול ודור הפלגה שמשון דוד ושלמה כיון שיבא משיח בן דוד יהל לכתתו הה״ד וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף ואמונתי ותסדי עמו ובשמי תרום קרנו ושמתי בים ידו: 6 לצדדים. שאין בני אדם מצויים שם אלא באמצע הרחוב²): שרואה אדם. כן הגהתי וכ״ה בערוך ע׳ תל ג׳, וגם שם הגי׳ מ ש מ ש בעיניו, והוספתי מתלה בעקבו, ובערוך שם מכורס מתלה בעקבו מתקן בשערו, ולמלה

¹) πραιτώριον ²) πλατεῖα.

משמש בעיניו מתקן בשערו [מתלה בעקבו] אומר הדין דידי מה טעם ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו (משלי כו יב). אמר ר' אבין כל מי שמפנק את יצרו בנערותו סופו להיות מנון עליו בזקנותו מה טעם מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון (שם כט כא): ר' חנינא אמר אם בא יצרך להשחיקך רומיהו בדברי תורה יצר סמוך תצור (ישעיה כו ג). ואם עשיתה כן אני מעלה עליך כילו בראת את השלום תצור שלום (שם שם) אין כת' תנצור אלא תצור, ואם תאמר שאינו ברשותך תלמוד לומר כי בך בטוח (שם שם), וכבר כתבתי לך בתורה ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו. ר' סימון אמר אם בא יצרך להשחיקך שמחהו בתורה יצר סמוך. ואם עשית כן מעלה

2 ילק' משלי שם. ילק' משלי ר' תתקס"ג, ילק' מכירי תהלי כ"ב כ"ח, סוכה נ"ב ב': 3 ילק' ישעיה ר' רל"ו (תכ"ג) סוכה שם. קידושין ל' ב':

1 משמש] פע, ממשמש דהאים, ממשמש בו גב, משמש ל' | ומתקן אם (תהלים) | * מתלה בעקבו פהער'] מתלה בעקיבו ג, מתלא בעקבו ר'... בעקיבו ד, מתלה בעקביו אבי, ומתלה בעקיבו ם (תהלים), ל' ל | * אומר אם] הוא אומר דפחגבי, א' ל, אמר ע | הדין | דילי ע | מה טעם] כי, מאי (מה ג) טעמיה דג, שנא' אם | 2 * תקוה—ממנו ל'דאגבי] וגו' לם, תקוה . . ממנו ובתי לב כסיל בשמאלו פ | אבון חב, אבי בר אבין א' | שהוא מפנק חגי, שמתקן אם, שהוא מתקן כ | עליו מנון פ, בותה עליו האגבים | 3 מאי טעמיה ד, מאי טעמא חי, שנ' פאבם | מנון] ~ שכן דבי ר' חייא (אחא א'ם) קורין לסהרא (לסהרא א') מנון באלפא ביתא (בגימטריא א'ם) דאטבח אם | ר' חנינא (חיננא א', חננא פא', חנינא כ) בר פפא דפאב, ר' חננא בר פפא ור' סימון ר' חננא בר פפא גי | 4 להשחיקך] גב, להשחיקך דפהא'ר'י, להשחיקך א' | רמהו ד', רמהיהו פב, רמחהו אר', דחהו דר', שמחהו חג, כמכהו י | תורה] ~ אם עשית כן מעלה אני עליך כאלו בראת את השלום ד | תצור] פח, תצר ג, תצור שלום ד... שלום שלום א' | ואם—אלא תצור ל' ד' | עשית כן מעלה אני | 5 כילו] כאילו חג, כאלו דפאבי | תצור—תנצור—תצור] תנצור שלום אין כתי' כאן אלא תצור שלום ח, תנצור.. אין כת' כאן אלא תצור שלום שלום פ, שלום אב"כ אלא תצור שלום כ, שלום.. אלא תצר שלום שלום ג, שלום (תצור שלום') אב"כ אלא שלום שלום דאי | 6 תלמוד—וכבר] כבר ר | כתבתי] א'ר', הכתבתי דפהא'גבי | עליך י | **בתורה] ל'ל | *ואתה—בו דר] וגו' ל | 7 ר' סימון.. ל' פ | להשחיקך] כ, להשחיקך דאגי, בדברי תורה דאגבי | סמוך] ג, ~ תצור שלום ד, תצור שלום שלום אב | אם א'ב (ואם—שלום וגו' ל' ד') |

משמש נוסף בגליון כ"ל, בכתב יבן „כ"א משמשם" דרש מלשון חכלילות עינים, שמשמשין דעיניין", וגי' זו מקיימת עפ"י מדרש הגדול עמוד 109 ושם הועתק תניא אין יצר רע מהלך לצדדין אלא באמצע פלטיא[1]) ובשעה שרואה אדם ממממם[2]) בעיניו מתלה[3]) בעקיבו אמ' הדין דילי הוא, ובמרע"ו פי' מתלה בעקבו מגביה עצמו ואינו נוגע בעקבו לארץ, ואחרון נמלך בעל עמת"ל שמפרש מתלא לשון אתפעל, ובפי' ב"ר כ"י מפרש מגביה גופו, וגכון פי' מ"כ תולה עקבו למעלה דרך גאוה לילך עקב בצד אגודל: 1 הדן דידי. זה שלי: ראית איש וכו'. דורש ותקוה לכסיל ממנו תקותו של יצה"ר ממנו וכמו שמפורש בפי' ב"ר כ"י ראית איש חכם בעיניו שסבור בלבו שהוא חכם ומיפה את עצמו בגאוה תקוה לכסיל ממנו תקותו של יצה"ר לשלוט עליו: 2 א"ר אבין. בילק' משלי ר' תתקס"א איתא א"ר אבא א"ר אבין כל מי שמפנק את יצרו וכו', אבן שם ר' תתקס"ב ג"כ הגי' א"ר אבין כל מי שהוא מפנק וכו' ועה"ג: להיות מנון עליו. וכן גי' הדפוסי' וגי' הערוך ע' מנון וממשמע שפי' מנון שליט אדון וכן דורש ואחריתו יהיה מנון ועי' משלי שם בפי' רש"י ורלב"ג, וברוב כ"י ובילק' משלי בשני המקומות ובילק' מכירי הגי' להיות סותת עליו, והדרש דוגמתו המאמר בסוכה שם א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן יצה"ר מסיתו לאדם בעוה"ז ומעיד עליו לעוה"ב שנ' מפנק מנוער עבדו (פירש"י יצה"ר הוא עבדו של אדם שאם רצה הרי הוא מסור בידו שנאמר ואתה תמשל בו) ואחריתו יהיה מנון שכן באטב"ח של ר' חייא קורין לסהדה מנון (ועיי"ש פירש"י), ובכי"מ הגי' שם שכן באטבח דבי ר' אחא בר חנינא קורין וכו', ובמגהמ"ט כי' כ"ה גורס שם א"ר יוחנן יצה"ר וכו' שכן באים ב"ת קורין לסטן סהדה דבי ר' אחא ב"ר חנינא אמרי שכן בערביא קורין למנון סהדה ועי' ערוך שם ועי' אטב"ח וילק' משלי ר' תתקס"ב ודיס סוכה שם (ועי"ע עמת"ל ח"ג צד 162 ובהוספות הת' פלייש"ר שם צד 312), ובזה המאמר שכן וכו' איתא בסגנון אחר ובח"ג דבי ר' חייא דבי ר' אחא קורין וכו' גם כאן בב"ר לפי גי' כ"י א' וב' וילק' מכירי: 4 להשחיקך. להביאך לידי שחוק וקלות ראש, ובתיבת התיבה בסמיך במקום שי"ן שמאלית ועי' בפי' לק"ל צד 28 בר"ה מן הסערה, וכן הגי' בפוגיא שם להשחיקך: רומיהו. כ"ה בכי"ל ונ"ל שהוא מפעל רמם או שצ"ל רמיהו לשון רמה בים (שמות ט"ו א') רומי קשת (תהלים ע"ח ט'), ובפוגיא שם הגי' רומתיהו, והוראה אחת להגי' רומיהו רמהו רמהיהו (רמחהו) ועי' גזעניוס ע' רמח וע' רמם ב', ודורש תחלה תצור לשון צרר תצררהו ותתגבר בו כלהמתה של תורה, ובמדרש הגדול עמוד 110 גורס ומפרש ר' חנינא בר פאפא ור' סימון ר' חנינא בר פפא אומ' אם בא יצרך להשחיקך רמחיהו בדברי תורה שנא' יצר סמוך ואין סמוך אלא תורה שנ' סמוכים לעד לעולם אם עשית וכו', והדרש כדתנא דבי ר' ישמעאל בסוכה וקידושין שם אם (בני אם) פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נימוח אם (ואם) ברזל הוא מתפוצץ וכו', ועוד דורש תצור שלום תצור לשון יצירה ואם עשיתה כן וכו' בראת את השלום תצור שלום אין כת' תנצור אלא תצור, וכן הגי' בפוגיא שם, ובמה"ג תנצור אין כתי' אלא תצור ואם תאמר וכו' (ושלום שלום אינו מדייק ר"ח, ומשובשת הגי' שלום אב"כ אלא שלום שלום, ובמדרש דפ"ר הגי' רמהו בדברי תורה אם עשית כן מעלה אני עליך כאלו בראת את השלום שנ' יצר סמוך תצור שלום ואם תאמר וכו' ושם ל"ג אחר תציר שלום עד הפעם ואם עשית כן וכו' כמו שניתוסף בד"ו), ובפי' ב"ר גורס ומפרש אם בא יצרך להשחיקך להלעיג עליך ולהכשילך רמחהו הדדהו (כ"ה בדפ"ר בפי' כ"א) והמיתהו בדברי תורה יצר סמוך אם יצר הרע סמוך וקרוב עמך (כ"ה בפי' ב"ר כ"א) תצור שלום תקרא בתורה ותעלה עליך כאלו וכו', ופירושו אינו מכוון לפי הגי' שלפנינו יצר סמוך תצור: 5 כילו. כמו כאילו והאל"ף מובלע, ובתיבה זו מורגלת בירושלמי ונמצא גם שם כילו אצל כאילו ועי' עמת"ל ח"ב צד 319: 7 שמחהו בתורה. וזו

[1]) פַלְטֵיָא. [2]) מְמַמְמֵם. [3]) מְתַלָּה.

אני עליך כאילו בראת ב׳ עולמות שלום אין כת׳ אלא שלום שלום וגו׳ (שם שם).

ח) ויאמר קין אל הבל אחיו וגו׳ על מה היו הדינין אמורים, אמרו בוא ונחלק העולם, אחד נטל את הקרקעות ואחד [נטל] המיטלטלין, דין אמר ארעא דאת קאים דידי היא ודין אמר מה דאת לביש דידי הוא, דין אמר חלוש ודין אמר פרוח, מתוך כן ויקם קין אל הבל וגו׳, ר׳ יהושע דסיכנין בשם ר׳ לוי שניהן נטלו את הקרקעות ושניהם נטלו המיטלטלין, ועל מה היו אותן הדינין, זה אמר בתחומי בית המקדש ניבנה וזה אמר בתחומי ויהי בהיותם בשדה, אין שדה אלא בית המקדש היך מה דאת אמר ציון שדה תחרש (מיכה ג יב), מתוך כן ויקם קין וגו׳, יהודה ברי אמר על חוה הראשונה היו הדינין, אמר ר׳ איבו חוה ראשונה חזרה לעפרה,

2 ילקוט ר׳ ל״ח, ילק׳ מכירי ס״ע כ״ו, סנהדרין נרלפית קי׳ ע׳ מנחמים סי׳ י״ג, במות כנה פל״ט סי׳ י״ן: 8 עי׳ לעיל לד 163:

1 שני דאגבי | שלום אין כת] תצור שלום אין כת כאן דאג | שלום שלום וגו] שלום שלום וכבר כתבתי לך בתורה ואליך תשוקתו וגו א׳ תצר (תצור ב) שלום שלום וכבר הכתבתי . . תשוקתו גב שלום שלום ואם תאמר שאינו ברשותך כבר הכתבתי בתורה . . תשוקתו וגו ד׳ שלום . . שאינו ברשותך ת״ל כי בך בטוח וכבר הכתבתי לך בתורה ואליך תשוקתו א׳ | 2 הדינין אמורים] הדיינין אמורים ל מדיינין פהא׳גבי ~ יים דא׳. מדייני ד׳ | בוא] פה. באו י. בואו דא׳ג. באו א׳במ | ונחלק | את העולם . את ל׳ פג | 3 הקרקעות] קרקעות ל | נטל] ל | מטלטלין פי. את המטלטלין דאגב | ארעא] וארעא ל | קאים] אב קאי (קאים י) עליה פי. קאים עליה ד | היא] פה ל׳ דאי | 4 לבוש גב דילי ג | היא פה] היא ל ר׳ דאי | חלוש] ע הלוין דפאברי | והן ד׳ | פרוח] ד׳פגע, פרח דאברי | כן] גע כך דפאבי | 5 הקרקע אמ | שניהם אמ מטלטלים פ. את המטלטלין דאגב | ועל — הדינין] ועל מה היו מדיינין דפגבי ~ א | 6 זה] א׳גבי. אלא זה ד, דין א׳ | אמר] א. אומר דגבי | בית המקדש נבנה] נבנה (יבנה י) בית המקדש א׳מ ודין א׳ אמר] א אומר דפגבי | בתחומי] א׳. בתחומי יבנה י. . . בית המקדש נבנה דפגב . . נבנה בית המקדש א׳מ ואין | 7 תחרש] ~ ויש אומ׳ על עסקי אשתו כו׳ א ואם בשדה מצאה צעקה הנערה פ | מתוך] פא׳ג ומתוך דא׳ב | כן] ג כך דפאב | ר׳ יהודה בר אגב ר׳ יהודה פי | ל אומר פבי | ראשונה פי | היו] היו ל | הדינין] מדיינין (ריב א׳) | ר׳ איבו אמר פ׳ אמ׳ ר׳ אבהו בי (אמר — הדינין ל׳ א׳) | ראשונה] פ ראשונה דגברי |

[illegible] גדולה ממדת רוגיתו כו׳ וכו׳ ואם עשית כן וכו׳ כאילו בראת ב׳ עולמות שלום בעוה״ז ושלום בעוה״ב. ומיטשע [illegible] סימן הורס יצר כמוך לשון שמחה שמח את היצר ועי׳ בפי׳ מהרז״ו ובאגדת א״ח ב צד 111 ובמדר׳ הגדול הני׳ ר׳ סימון אם בא יצרך להשתוקק שמחוהו (ושם בכת״י א׳ שמריה) בדברי תורה שנא׳ יצר סמוך אם עשית וכו׳ שלום שלום בנגד שני עולמות ושמא תאמר אינו ברשותך ת״ל כי בך בטוח וכבר הכתבתי לך בתורה ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו [illegible]

[illegible]

1) ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς·

ועל מה היו הדינין, אמר ר' הונא תאומה יתירה נולדה עם הבל, זה א' אני נוטלה וזה אומר אני נוטלה,
ה זה א' אני נוטלה שאני בכור וזה א' אני נוטלה שנולדה עימי: ויקם קין וגו' אמר ר' יוחנן הבל היה גיבור מקין שאין תלמוד לומר ויקם אלא מלמד שהיה תחתיו נתון. אמר לו שנינו בעולם מה את הולך ואומר לאבא, נתמלא עליו רחמים, מיד עמד עליו והרגו. מן תמן אינון אמ' טב לביש לא תעבד וביש לא ממי לך: במה הרגו, ר' שמעון א' בקנה הרגו וילד לחבורתי (בראשית ד כג) דבר שעושה חבורה. רבנין אמ' באבן הרגו כי איש הרגתי לפצעי (שם שם) דבר שעושה פצעים. ר' עזריה ור' יונתן בשם ר' יצחק נתבונן קין מאיכן שחט אביו את הפר ותיטב לייי משור

1 לעיל צד 206 וש"נ: 4 ויקרא רבה פכ"ב פי' ד', מדרש קהלת ב' ויתרון לארץ (ה' ח'), תנחומא ת"ב ותנחומא חקת פי' ח. מתהגר רבה פ"ח פי' כ"ג: 6 ילק' מכירי תהלים ס"ט סי' כ"ג, סנהדרין ל"ז ע', תנחומא בראשית שם, בזכ"מ פכ"א:

1 הדינין] מדיינין דפכי. אותן מדיינין ג | הונא ג, הונה ח, אבא פ | על תאומה יתירה שנולדה עם הבל י. עמ' . הבל היו מדייני' א | זה—וזה—וזה] זה | 2 אומר דפאכי, אמ' ג | אומר | עמי | ויקם] אג, ומתוך כך ~ די, מיד ~ פ, שנ' ~ ב | 3 שאין] ואין ל | נתון תחתיו | 4 ותאמר פ | נתמלא] מיד ~ חא | מיד ל' א | מן תמן הינון אמרין גב, מן דתמן אמרי א', והיינו דאמרי אינשי פ | תעבד] א'ר', תעביד דפא'כר'י | 5 וביש דא פא, וביש(תא) כ, וביש ד | מטי] יטמי ד | במה] פחאב, ויהרגהו ~ די | ר' שמעון] ח, רבן שמעון בן גמליאל דפב, רשב"ג אים | אומר פחכי, אמר דא' | 6 שהוא עושה פאכים | שהוא עושה | 7 יונתן] ~ בר תני דפאם, בר (בר' ב) חניי גב | נתבונן] מתבונן ל | את הפר] פח, אותו הפר די, מן הצואר אבם, את הצואר ג | ותיטב] שנאמר בו ~ ד |

לשמת המאמר מסדר"א פכ"א, וקשה לפרש מאמר יהודה בר' כאן עפ"י מאמרו לעיל צד 168 שהאשה שבראה לו בתחלה וראה אותה מליאה רירין ודם היא היתה חוה הראשונה שעליה היו מדיינין קין והבל. וגם הלשון חזרה לעפרה במאמר ר' איננו מוכיח שלא כוונו לאותה היצירה, ומכנגון שני המאמרים שלפנינו משמע שאגדת חוה ראשונה היתה אגדה מפשטת, וגם אגוסטינוס מזכיר אגדת חז"ל שנבראו לאדה"ר שתי נשים ועי' בס' ח חלק ט"ג צד 226, ובפי' ב"ר כ"י מפרש על חוה הראשונה שנבראת תחלה עם אדם כדכתיב זכר ונקבה בראם, ובס"כ כתב המדרש הזה סבור שחוה הראשונה מיום שאכל אדם מן העץ נלקחה ממנו ולא חזרה עוד והקב"ה ברא לו חוה אחרת ותו"ע, וגם בדפ"ר והיו הגי' כאן יהודה בר', ונשתבש כבר ברד"ק שגורס יהודה בר אמי אמר על חוה הראשונה היו מדיינין: 1 ועל מה היו וכו'. סתמא דמדרש הוא, ומשני א"ר הונא וכו'. וכהגי' שלפנינו ובדפוסים גורס גם ברד"ק א"ר איבו חוה וכו' ועל מה היו מדיינין א"ר הונא וכו'. ואין צריך להפך שמות האומרים כמו שהגיה באגה"א ח"ג צד 66: תאומה יתירה וכו'. עי' לעיל צד 206 ובמ"י שם בד"ה קין ותאומתו וכו'. ובפדר"א פכ"א איתא ר' צדוק אומר נכנסה קנאה ושנאה גדולה בלבו של קין על שנרצית מנחתו של הבל ולא עוד אלא שהיתה אשתו תאומתו יפה בנשים אמר אני אהרוג את הבל אחי ואקח את אשתו שנ' ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה ואין בשדה אלא האשה שנמשלה כשדה שנ' כי האדם עץ השדה וכו' (ובמד' הגדול עמ' 111 קיצר והעתיק בזה"ל ר' צדוק אומ' תומה שלהבל היתה נאה ביותר וחמדה קין ועליה נפלה קטטה ביניהן דכתיב ויהי בהיותם בשדה ואין שדה אלא אשה שנמשלה בשדה), והמאמר דוגמתו בס' טערת גוא צד 34 (בהמשך המאמר שהעתקתי במ"י לעיל 206) וכד רבו מליא אמר אדם להוא נסב לה קאין לקלימת הי דאתילדת עם הביל והביל נסב ללבודא הי דאתילדת עם קאין ואמר קאין להוא אמה אנא שקל אנא לחתי והביל נסב לחתה מטל דלבודא שפירא הות וכד שמע אדם מלא הלין אתבאש לה טב ואמר עבר פוקדנא הוא הנא דתסב חתך דאתילדת עמך וכו' והות דכר סלקין וכו' לריש טורא אתעלל בה כמנא בקאין דנקטול להביל אחוהי מטל לבודא ומטל דאשתלי קורבנא ולא אתקבל קדם אלהא וקורבנא דהביל אתקבל ותוב אוסף חסמה קאין על הביל אחוהי וכד נחתו לפקעתא קם קאין על הבל אחוהי וקטלו ביצולפתא דכאפא דטרנא ומהדא קבל גזר דינא דמותא וכו' ועיי"ע גרינבוים נייע בייטרעגע צור זעמיטישען זאגענקונדע צד 70: 2 הבל היה וכו'. בתנחומא בראשית שם ונצח והבל אל קין (במה"ג שם הגי' לקין) ונפל תחתיו וכשראה קין כך התחיל צווח אחי אל תעשה בי רעה ורחם עליו והניחו ועמד והרגו שנאמר ויקם קין מכלל שנפל, כיון שהרגו אמר אברח מפני אבי ואמי שאין מבקשין אותו אלא ממני שאין אחר בעולם אלא אני והוא מיד נגלה עליו הקב"ה וכו' א"ל אי הבל אחיך א"ל ווי לו שריחם עליך ולא הרגך כשנפלת תחתיו ואת עמדת והרגת אותו וכו', וכן איתא בספרי דאדה"ר הוצ' פריישען צד 34 שהיה הבל גבור מקין, ולאגדה זו כוון גם פילון בספרו ממהלך אברהם (ספרי פילון ח"ב הוצ' ווענדלאנד צד 282) באמרו שקין נצח את הבל בערמה יותר מבגבורה: 4 מן תמן וכו'. מאותו המעשה אומרים הבריות טוב לאיש רע אל תעשה ורעה לא תאונה אליך, ובזוה"ר שם בסיפור עובדא הוה בחד גבר וכו' (ועי' במ"י לעיל צד 80) כגנון המאמר הוא דברייתא אמרי טב לביש עבדת ביש עבדת טב לביש לא תעביד וביש לא מטי לך, ובמד' קהלת שם הדא דברייתא אמרין טב לביש לא תעביד וביש לא יטמי לך וטב לביש אין עבדת ביש עבדת, ובתנחומא מ"ב ובבמ"ר שם מתלא אמר (אמרין) טב לביש לא תעביד וביש (בישא) לא מטי לך, ובתנחומא חקת שם מתלא אמר בן סירא טב וכו' וביש לא יטמי לך ועי' בספר בן סירא י"ב ג' ד' ה': 5 במה הרגו. בסנהדרין פ"ד מ"ה אינו אומר דם אחיך אלא דמי אחיך וכו' ובגמרא שם אמר רב יהודה בריה דר' חייא מלמד שעשה קין בהבל אחיו חבורות חבורות פציעות פציעות שלא היה יודע מהיכן נשמה יוצאה עד שהגיע לצוארו וכו' ועי' ד"ס שם וילקוט ר' ל"ה, ובתנחומא בראשית שם והיאך הרגו עשה לו פציעות פציעות חבורות חבורות באבן בידיו וברגליו שלא היה יודע מהיכן נשמתו יוצאת עד שהגיע לצוארו, ובפדר"א שם לקח אבן וטבע במצחו והרגו שנ' ויקם קין וכו' ויהרגהו, ובי"ה בתריי א' וטבע אבנא בפצחיה וקטליה, וכן איתא בספרי דאדה"ר הוצ' פריישען צד 35 ששבר מצחו באבן, ובספרא דאדה"ר הוצ' דילמאן צד 72 מסופר בספור ארוך שקין פיתה את הבל שילך עמו השדה ומרמה בפיו דבר עם אחיו ופתאום הכהו במטה מכות מכות עד אשר נפל לארץ והבל התחנן לו שלא ימיתהו במטה ואם יבקש להרגו יקח אבן מאבנים הגדולות ויכהו בפעם אחת וכן עשה קין האכזרי ויקח אבן גדולה ויכהו בה על ראשו וינפץ את מוחו (ועיי"ע שם צד 139 הערה נ"ב והערה נ"ז), והאגדה שבאבן הרגו נמצאת כבר בס' היובלים ד' ל"א, ולקמן פכ"ג צד 224 הדרש תובל קין וכו' זה תובל עבירתו של קין קין הרג ולא היה לו במה להרוג וכו': וילד לחבורתי. וכנגד קין אמר למך לנשיו כן כמו שנדרש לקמן שם אמר להן כי איש הרגתי לפצעי שיבואו לי פצעים בשבילו וילד לחבורתי שיבואו עלי חבורות אתמהא קין הרג וכו': 7 את הפר. פר שהקריב אדה"ר ועי' במ"י לעיל צד 132

15b/ פר (תהלים כב לב) ומשם הרגו [ממקום הצואר] וממקום הסימנין: ר' יהושע בשם ר' לוי כת' חרב פתחו ט
רשעים (שם לז יד) זה קין, להפיל עני ואביון (שם שם) זה הבל, חרבם תבוא בלבם (שם שם טו) נע ונד תהיה בארץ:

ט י) ויאמר יי' אל קין אי הבל וגו' לאיפרכוס שהיה מהלך באמצע פלטיה, מצא הרוג אחד ואחד עומד עליו, אמר לו מי הרג זה, אמר ליה אנא בעי לך ואת בעי לי, אמר ליה לא אמרת כלום: לאחד שניכנס לגינה וליקט תותין ואכל, והיה בעל הגינה רץ אחריו, אמר ליה מה בידך, אמר לו ולא כלום, והרי ידיך מלוכלכות, כך קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה: לאחד

1 תנחומא פ"ב ותנחומא לך לך סי' ז': 4 ילקוט ר' ל"ס:

1 ומשם ל' ת | * ממקום הצואר דפחאגבמ] מן הצואר י, ל' ל | וממקום] אבמ, ממקום חג, מקום די, ל' פ | הסימנין] אגב (והסימנין פ), ~ ומי קברו אמר ר' אלעזר בן פדת עופות השמים וחיות טהורות קברוהו ונתן להן הקב"ה שכרן שתי (לשתי י) ברכות שמברכין עליהם (עליהן י) אחת לשחיטה ואח' לכיסוי (לכסוי י) הרם די | יהושע] כ, ~ דסכנין דפאי, דסיכנין ג | כת'] פתח א[2], ל' פא'ב | חרב] פאב, חרב פתחו רשעים וגו' ~ די | 2 רשעים] כ, ~ ודרכו קשתם ל[0]דפאגי | ואביון] א', ~ לטבוח ישרי דרך ל'דא[2]גבי | 4 וגו'] אחיך אב, אחיך וגו' די, אחיך ויאמר לא ידעתי השומר אחי אנכי פ, אן הוא השומ' אח' אנ' ל[0] | * לאיפרכוס] איפרכוס ל, משל לאיפרכוס ד, . . לאפרכוס פי, לנקרא פטרס ל"ג, משל . . . א[1], לנקרא בטרס א[2], לנקרא פטרס ב, לנקר אפטרס כ, לנקרפטרים ר[1], לנקר פטרים ר[3], לנקרי פטירס ר[2] | פלטיא פגי, פלטין אב | הרוג אחד] פא'גי, אחד הרוג א[2]כ, הרוג ד | 5 עליו] על גביו | הרג זה] הרגו | אמר ליה] א"ל מה י | אנא בעי לה (ליה אג) גבך ואת בעי לה (ליה אג) גבי דאג, את בעי ליה גביו (גבי י, גבאי ר[2]) ואנא בעי ליה גבך ל[0]ר[2]י | אמרו ליה א[2], אמרו לו ר | 6 לאחד] פא[2]גב, משל ~ דהא[1], אלא משל ~ י | ולקט י, ולקח כ, ואכל א | ואכל ל' א | 7 ולא] אין בידי | והרי] פ, אמר לו והרי ד, א"ל והלא אגבי | כך] פהאגב, ~ אמר לו קין להקב"ה השומר אחי אנכי אמר לו הקב"ה הא רשע די | לאחד] פא[2]גבע, משל ~ דהא[1]י |

צד 149 וצד 197: 1 וממקום הסימנין. בכל כ"י ל"ג מה שנוסף בדפוסי' וילקוט ומי קברו א"ר אלעזר בן פדת עופות השמים וחיות טהורות וכו' (ובד"ו דף ט"ו ריש ע"ב נשתרבבה שורה שלמה למטה אחר המלות פתחו רשעים ודרכו, וכבר הוגה בא"א, ונדפס לנכון בדפ"ר), והוספה זו דוגמתה המאמר בתנחומא בראשית סי' י' בשעה שהרג קין את הבל היה מושלך ולא היה יודע קין מה לעשות זימן לו הקב"ה שני עופות טהורים והרג אחד מהן את חבירו וחפר בידיו וקברו וממנו למד קין והפר וקבר את הבל לפיכך זכו העופות לכסות את דמן, ואגדת אחרת בפדר"א פכ"א הכלב שהיה משמר צאנו של הבל הוא היה שומרו מחית השדה ומעוף השמים והיו אדם ועזרו יושבים ובוכים ומתאבלים עליו ולא היו יודעים מה לעשות להבל שלא היו נהוגים בקבורה בא עורב אחד שמת לו אחד מחביריו לקח אותו וחפר בארץ וטמנו לעיניהם אמר אדם כעורב אני עושה מיד לקח נבלתו של הבל וחפר בארץ וטמנו ושלם הקב"ה שכר טוב לעורבים וכו', ושם במאמר ר' יוחנן הגי' כפי שהועתק בילקוט ר' ל"ת לא היה יודע קין שנסתרות [גלויות] לפני הקב"ה ולקח נבלתו של הבל וטמנה בשדה וכו' ועיי"ש גם בביאור הרד"ל, ועוד אגדה אחרת בשיורי הגנוזים דומה לאלו המאמרים עי' במ"ה חלק מ"ג צד 295: ר' יהושע וכו'. בכי"א ב' מתחלת כאן פכ"א (ועי' לעיל צד 204) בזה"ל ויאמר יי' אל קין אי הבל אחיך ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתח הרב פתחו וכו', ואולי הטעם להתחלת פרשה כאן באותו כ"י משום שמאמר ר"י דסכנין בשר"ל דומה בסגנונו לסגנון הפתיחות ועי' במ"י לעיל צד 41 וצד 179, ופתיחה לר' יהושע (בן סכנין) בשם ר' לוי על פסוק חרב פתחו וכו' נמצאת לקמן פמ"א (פמ"ב) לפ' ויהי בימי אמרפל וכו' ודורש שם הפסוק כמו שדרשו ליעזר (אליעזר בן הורקנוס) חרב פתחו רשעים וכו' זה אמרפל וכו', ובפתיחת ר' תנחומא בר אבא לפ' ויהי בימי וכו' במדרשי תנחומא פ' לך לך שם השתמש במאמר ר' לוי שלפנינו, והגי' שם במ"ת מ"ב חרב פתחו וכו' מהו חרב פתחו רשעים זה קין שעד עכשיו לא היה הורג בעולם ובא קין ופתח בהריגה וכו' א"ל הקב"ה רשע בחרב פתחת בעולם וכו' להפיל עני ואביון זה הבל א"ל הקב"ה אתה פתחת חרב בעולם תבא החרב בלבו של אותו האיש וכו', ובתנחומא שם חרב פתחו רשעים זה קין שפתח בהריגת הבל אחיו קודם שנהרג אדם בעולם חרבם תבא בלבם זה למך שהרגו וכו': 4 לאיפרכוס. עי' לעיל צד 64, ובכי"ל נוסף ביני שיטי אן הוא כלו' איה הוא (ולהוציא מן הדרש שהעתקתי אי הבל וכו' ווי לו שריחם עליך וכו') וכן בתרגומים אן הבל וכו', ועוד מוגה השומ' אח' אנ' לנקרא פטרס, וגי' זו מקויימת עפ"י כי"ג וכי"א א' ועפ"י הגירסאות המשובשות שציינתי ונר' שהוא תואר לאיש ממונה שמספקת על עסקי המתים[1]: 5 אנא בעי לך. אני שואל אותך על הבל ואתה שואל אותי ואין שמירתו עלי וכן אמר קין השומר אחי אנכי, ובכי"ל כתוב אנס ומוגה אנא, ובגליון נוסף ס"א את בעי ליה גביו (וצ"ל גביי) ואנא וכו' ופי' אני מבקשו מעמך ואתה מבקשו ממני ועח"נ: אמר ליה. האיפרכוס אמר לו לא אמרת כלום בתשובתך והרי אתה עומד עליו ובדפ"ר וד"ו הגי' הנכונה אמר ליה, ובכי"ל איתא אמ' ליה (כמו שכתוב שם תמיד אמ' במקום אמר אמרו), ובפי' ב"ר כ"י גורס ומפרש אמרו לו חביריו לר' יהושע דסכנין (ומשמע שחבר המאמר כת' חרב פתחו וכו' עם המאמר זה ויאמר יי' לקין וכו' כמו שאיתא בכי"א ב') לא אמרת כלום כלו' לא לדבר זה שאמרת נמשל ההוא מעשה של קין אלא לאחד שנכנס וכו' ועי' גם במ"כ, והנכון כמו שפי' מהרז"ו שלשה משלים כאן המשל של האיפרכוס שמבין כאלו ראה בעיניו וזה שייך למ"ש השומר אחי אנכי והמשל השני שייך למ"ש דמי אחיך וכו' והרי ידיך מלוכלכות וניכר שאתה הרגתו והמשל השלישי שייך למ"ש צועקים אלי כמו שהגדי מפעה, ואגדה אחרת בתנחומא בראשית סי' ט' כיון שאמר לו הקב"ה אי הבל אחיך אמר לו לא ידעתי השומר אחי אנכי אתה הוא שומר את כל הבריות ואתה מבקשו מידי משל למה"ד לגנב שגנב כלים בלילה ולא נתפש לבקר תפשו השוער א"ל למה גנבת את הכלים א"ל אני גנב ולא הנחתי אומנתי אבל אתה אומנתך בשער לשמור למה הנחת אומנתך ועכשיו אתה אומר לי כך ואף קין כך אמר אני הרגתי אותו בראת בי יצה"ר וכו': 6 תותין. מפרש בפי ב"ר כ"י מורש בלעז[2]) ועי' ערוך ע' תת א' ולעף פלאנצענגאמען צד 395: 7 והרי ידיך וכו'. הלשון ממועט והכר אמר לו וכן בסמוך ולא כלום וכן בסגנון כי"ל לעיל צד 51 ומהו אוריא, וצד 93 מנין את כר, וצד 185 ומה היא לכמה נחש מוליד ועיי"ש בת"נ: 8 כך קול וכו'. וב"ה כאן ובסמוך בשאר כ"י, ונוסף פי' המשל בדפוסי'

[1]) νεκρο . . (?). [2]) mûres, Maulbeere.

שנכנס לפרעה וחטף גדי והשילו אחריו. ובעל הפרעה רץ אחריו. אמר לו מה בידך, ולא כלום, אמר לו והרי פעה אחריך כך קול דמי אחיך צועקים אלי: ר׳ יודן ור׳ הונא ורבנין ר׳ יודן אמר דם אחיך אין כת׳ אלא דמי דמו ודם זרעו, ר׳ הונא אמר אם לא את דם נבות ואת דם בניו אין כת׳ כאן אלא דמי (מ״ב ט כו) דמו ודם זרעו, רבנין אמ׳ וימת ברם יהוידע אין כת׳ כאן אלא בדמי (דה״ב כד כה) [דמו ודם זרעו]: אמר ר׳ שמעון בן יוחי קשה הדבר לאומרו ואי איפשר לפה לפרשו, לשני אתליטין שהיו עומדין ומתגוששין לפני המלך אילו רצה המלך פירשן, לא רצה לפרשן חזק אחד על חבירו והרגו, והיה צווח ואמר יבעי דיני קדם מלכא כך קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה׃ לעלות למעלה לא היתה יכולה שעדיין לא עלתה שם נשמה ולמטה לא היתה יכולה שעדיין לא נקבר שם אדם והיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים:

3 סנהדרין פ״ד מ״ה, לגד נג ה פל״ח: סנהדרין פ״ח נ״: 9 סנהדרין פ״ד מ״ה:

1 לפרעה] לפרינה פא׳, בפרינה א׳, (שנכנס לפרעה ל׳ ע) | שחטף ע | גדי] פאע, ~ אחד דגבי | לאחוריו | בעל] פ, והיה בעל דאגבי, בעל ע | הפרעה] הפרינה פאב | ואמר ע | ומה פ | ולא] ע, א׳ לו לא פ, אמר לו אין בידי דא׳גבי | 2 אמר ~ אחריך] התחיל גועה פ | והרי] אע, והרי הוא דגב, הרי הוא ר, והלא היא י, והלא אתה ח | פועה א | לאחריך ג | כך] ~ אמר הקב״ה לקין ד | הונא] ג, הונא דא׳ב | אמר] אגבי, אומר ד | 3 כת] ~ כאן | דמי] ~ אחיך | זרעיותיו דפחגבי, זרעותיו ל, זרעותי א | ר׳ הונא — זרעו ל׳ פאג | אם לא ל׳ ד | דם נבות] בי, דמי נבות ~ ד | ואת דם בניו] י, ודם בניו ד, ל׳ ב | 4 דמי] את דמי נבות ב. . . ואת דמי בניו די | זרעיותיו דבי | וימת] ~ יואש ג | יהוידע] בן יהוידע פגי | 5 בדמי] א, ~ יהודע ד, יהוידע הכהן ב, בן יהוידע י, בני יהוידע הכהן ג | דמו — זרעו] דמו ודם זרעיותיו דגבי, זרעותיו א׳, זרעותיי א׳, ל׳ ל | לאמרו בי, לומ׳ א | ואי אפשר לפה דפ, ואפשר לפה ג, ואיפשר (ואפשר ב, ואי אפשר א׳) פה אב | 6 לשני] פא׳גבעי׳, לב׳ ד, משל לשני א׳ | איתליטין ר, אתליטין י | ומתגששין] א׳גבער, ריס א׳, ומתגוששין פי, ריס ד, רי ד׳, ומתגגשין ע׳ | רצה המלך] היה רוצה המלך (לפורשן א׳) לפרשן א | פירשן דגע] פרשן בי, היה פורשן א. . מפרישן פ, פירשו ל, פישרן ד׳ | לא] אלא ~ פ | רצה] פגב, ~ המלך דאעי | 7 לפרשן דא׳בי] לפורשן א׳, לפרשו ל, לפשרן ד׳ | חזק] פא׳גבע, נתחזק די, עמד א׳ | והרגו] הרגו י, ונצחו והרגו ע, ל׳ אג | צווח] ע, מצווח דא׳גבי | ואמר] א׳ע, ואומר דפא׳גבי | יבעי] פג, איבעי ע, מאן יבעי די, ל׳ א | דינא פ | 8 למעלן א׳ג | לא היתה] אינה א | שעדיין לא עלה] פ. . לא עלתה ד, לפי שלא עלת (עלתה א׳) עדיין אג, שהרי עדיין לא עלתה י | לשם נשמה דפגי, נשמה לשם אב | ולמטה] פי, ולמטן דג, למטה אב | 9 יכולה] אגב, ~ לירד פ, לעמוד די | לפי שעדיין א | אדם] ~ והוה א׳ב

כך אמר וכו׳: 2 פעה. צועק, ובל״ם בולדה אפעה (ישעיה מ״ב י״ד) ועי׳ ערוך ע׳ פע א׳, ובמד׳ הגדול עמ׳ 112 הועתק לפה״ד לאחד שחטף גדי והשילו אחריו ופעה רץ בעל וכו׳: 3 ור׳ הונא. ובפסוק גם בבי״ל ר׳ הונא ועי׳ במ״י לעיל צד 86 בד״ה ר׳ הנא: 4 דמו ודם זרעו. בבי״ל הושלם דמו בכתב ישן בינו שיטי והגה זרעיותיו במקום זרעו, ומאמר ר׳ יודן מקורו במשנה סנהדרין שם דיני נפשות דמו ודם זרעיותיו תלוין בו עד סוף העולם שכן מצינו בקין שהרג את אחיו שנ׳ דמי אחיך צועקים אינו אומר דם אחיך אלא דמי אחיך דמו ודם זרעיותיו (ובמשנה שבירושלמי הגי׳ עד סוף כל הדורות שכן מצינו בקין כשהרג את הבל נאמר בו קול דמי אחיך וכו׳, וגם שם הגי׳ זרעיותיו בשתי הפעמים ובמשנה שבבבלי איתא זרעיותיו ועי׳ בד״ס ויל׳קוט ר׳ ל״ח ובת ג), ובאדר״נ שם שכן מצינו שהרג את הבל אחיו שנאמר קול דמי וכו׳ דם אחד שפך דמים רבים נאמר אלא מלמד שדם בניו ובני בניו וכל תולדותיו עד סוף כל הדורות שעתידין לצאת ממנו כולם היו עומדין וצועקין לפני הקב״ה וכו׳ ועי״ש בהערות רשז״ש, וגם בת״א מתורגם קל דם זרעין דעתידין למיפק מן אחיך קבלין קדמי וכו׳ ובתר״י כ׳ קל אדמיהון דאוכלוסין צדיקיא דהוון עתידין למיקם מן הבל אחיך: 4 אלא דמי. את דמי נבות ואת דמי בניו דמו ודם כל תולדותיו שהיו עתידין לצאת ממנו ולא לבד דמו ודם בניו שהרג, ועי׳ בסנהדרין מ״ח ב׳ אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו וכו׳ ורבנן ההוא בנים הראוין לצאת ממנו: וימת ברם יהוידע וכו׳. במקרא שם כתוב ובלכתם כו׳ התקשרו עליו עבדיו בדמי בני יהוידע הכהן ויהרגהו על מטתו וימת וכו׳, ושם פסוק כ׳ וכ״א ורוח אלהים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמד מעל לעם וכו׳ ויקשרו עליו וירגמהו אבן במצות המלך וכו׳, ופי׳ רד״ק שם בדמי בן יהוידע וכו׳ אולי כשהרגו זכריהו הרגו ג״כ שאר בני יהוידע וכו׳ ועבת״נ הגי׳ בן יהוידע והגי׳ בני יהוידע, והפסוק משובש כאן בכל הספרים: 5 אמר רשב״י. הדרש צועקים אלי עולי וקשה הדבר לאומרו ואי איפשר לפה לפרשו שהכתוב נאמר כלפי מעלה (וכן מנגון הלשון במאמר רשב״י לעיל צד 49 דבר קשה למאוד וכו׳) ומביא המשל לשני אתליטין[1] וכו׳, והמשל הושאל מהתאבקות האתליטין בבתי קרקסיאות שהיו עומדין ומתגששין מתאבקין זה עם זה לפני המלך אם רצה המלך רמז ופירשן ואם לא רצה לפרשן נצח אחד את חבירו והוא צווח וצועק שיבעו יבקשו דיני לפני המלך שלא חס עליו ולקחן, ע״ז המשל להתרוצים (לאתליטים) שעומד ומתגשש עם בנו של מלך וכו׳ ועי״ש וערוך ע׳ אתליטין, ויבעי בנין אתפעל, ובענין המשלים עי׳ ציגלער קעניגסגלייכניססע צד 312, ובדרש בתנחומא בראשית שם הגי׳ בן צועקים אלי צועקים עלי (ובמד׳ הגדול עמ׳ 112 הועתק אל תקרא אלי אלא עלי), והמשל שם לשנים שעשו מריבה הרג אחד מהן את חבירו היה ביניהם שליש (במה״ג שלישי) ולא הפריש ביניהם על מי הכל משיהן לא על השליש (השלישי) לכך כתוב צועקים אלי וכו׳. דיבור בפ״ע והדרש קול דמי וכו׳ מן האדמה שלא היתה נשמתו של הבל יכולה לעלות למעלה שעדיין וכו׳ ולמטה לא היתה יכולה לירד שעדיין וכו׳ ומסיים בלשון הדרש במשנה סנהדרין שם ד״א דמי אחיך שהיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים (כלך לפי שהיה דמו

[1] ἀθλητής.

יא) ועתה ארור אתה אמר ר׳ שמעון בן גמליאל בשלשה מקומות דיברו הכתובין בלשון ממועט ועתה ארור אתה, ואם בריאה יברא יי׳ (במדבר טז ל), ואנכי פציתי פי אל יי׳ (שופטים יא לה):

יב) כי תעבד את האדמה לא תסף תת כחה לך ר׳ אלעזר אמר לך אינה נותנת, לאחר נותנת, ר׳ יוסי ברי׳ חנינה אמר לא לך ולא לאחר, ודכוותה זרע רב תוציא השדה (דברים כח לח) ר׳ יהודה א׳ זורע סאה ומכנים סאה, אמר ר׳ נחמיה אם כן פרנסה מנין, אלא הראויה לעשות עשרים עושה עשר, הראויה לעשות עשר עושה חמש: כי תעבד את האדמה לא תסף תת כחה לך כוחה אינה נותנת לך, כוהך נותנת לך:

יג יד) ויאמר קין אל יי׳ גדול עוני מנשוא לעליונים ולתחתונים אתה סובל, לפשעי לא יא

1 ילקוט כ׳ ל״ח: 4 ילקוט שם: 10 ילקוט שם, תנחומא מ״ב בראשית סי׳ כ״ה, תנחומא שם סי׳ ט׳, דברים רבה פ״ח ס׳ נצבים:

1 ר׳] פ, רבן דגב (רשב״ג אי) | בג׳ די׳אי | דבר פ | הכתובים די, כתובים אגב, הכת׳ פ | 2 ממועט] פהגבר², מועט דארי׳ו | * אל יי׳ פא׳] את . . לגב, ליי׳ דא² | 4 תעבד] א׳ב, תעבוד דהא²י | * לא — לך] לא תוסף . . לך פבי, לא תוסף . . כחה ד, וגו׳ ל | ר׳ אלעזר] ר׳ אלעזר ור׳ יוסי בר׳ (בר א׳י) חנינא ~ דאי | אומר ה | 5 ולאחר י, לאחרים א | בר דאי, בן ב | אומר ה | לאחרים א | ודכוותה] א׳י, ודכותה דפא², ודכותיה ב | 6 ר׳ יהודה] ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ~ דאי (נחמיא א²) | אומר | ר׳ נחמיה אומר פהא¹, ר׳ נחמיא אמ׳ א², אמר ר׳ נחמן י | 7 עשרים] כ׳ א׳ר¹ | עשר] פח, ששה עשר דא², י״ו א׳ר׳ו | והראויה דפא | עשרה ב, י״ו א | חמשה ב, ה׳ א¹ | כי] הא׳ב, ד״א ~ ד | תעבד] א׳ב, תעבוד דה | 8 תוסף | כוחה] פהג, כחה דאב | כוהך] ה, כחך דאגב | היא נותנת האגב (אבל נותנת היא כבוחך פ) | לך] א², ~ כל כוחך (כחך ג) אינה נותנת לך מקצת כוהך (כחך ג) היא נותנת לך חג, כל כחך . . לך נותנת היא לך מקצת כחך ד, ד״א כל כחך אינה נותנת לו אבל נותנת היא לו מקצת כחך פ | 9 לעליונים ולתחתונים | ולפשעי דחגבי, ולעוני פ, ולי א | אין אתה (אין את פ, אי אתה י, אי את ג) סובל דפהאגבי |

מתפזר על העצים וכו׳ לכך נאמר דמי): 1 הכתובין. כ״ה בכי״ל וכן לעיל צד 49 הצדיקין וצד 176 צדיקין, וממועט כסגנון ירוש׳ יומא פ״ב מ׳ א׳ כל ששמעו מרובה ושמועו ממועט וכו׳ תפשת את הממועט תפשתה ובירוש׳ בתובות פ״ג כ״ז ד בושת הגדול מרובה ונזקו ממועט בוש הקטן ממועט וכו׳. ובאן משמע פי׳ בלשון ממיעט בלשון קצר ומקומע, וכן מפרש בפי׳ ב״ר ממועט (מועט) לשון קצר שאמר ארור אתה ולא פי׳ במה נתקלל (וגר׳ שלפי הדרש פי׳ ארור אתה מן האדמה ארור אתה יותר מן האדמה) אם בריאה יברא ה׳ לשון קצר ולא פי׳ אם נברא לה פה וכו׳ (ועי׳ נדרים ל״ט ב׳ אם בריאה יברא ה׳ אם בריאה גיהנם מוטב תהיה אם לאו יברא ה׳ איני והא תניא שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם אלו הן תורה ותשובה גן עדן וגיהנם וכו׳ ועי׳ גם במ״י לעיל צד 6, וכן בבמ״ר פי״ח סי׳ י״ב אם בראת פה לארץ הרי יפה ואם לאו יברא י״י וכו׳) פציתי פי בנדר והיה היוצא וכו׳ והוא לא פירש אלא קצר הדבר, ובפי׳ מהרז״ו הקשה שיש הרבה כתובים במקרא שדברו בלשון קצר ושיער שכוונת המדרש מ״ש כאן אשר פצתה את פיה וכו׳ ובבמדבר שם ופצתה האדמה את פיה וכו׳ ולשון מועט הוא שהשתמש הכתוב בלשון פצה במקום פתח ויתכן שיש לגרוס תחת הפסוק ואנכי פציתי וכו׳ הפסוק אשר פצתה הארץ את פיה (דברים י״א ו) ועי׳ גם במתת יה ו ב׳ ובאגה״ת ח״ב צד 331, והמהרז״ו מסיים וקשה מאד לשנות הגירסא בלא ראיה ממקומות אחרים, ועינינו רואות שבכל כ״י ובדפוסי׳ ובפי׳ ב״ר וילקוט הובא הפסוק ואנכי פציתי וכו׳, ולפי הגי׳ שלפנינו ובדפוסי׳ ועתה ארור אתה ואם בריאה יברא י״י (וכ״ה בילקוט ובכי״א א׳ וב׳ וכי״ג וכי״ב, ובכולם ל״ג וגו׳ אחר ארור אתה ואחר יברא י״י) לא משמע כלל שרשב״ג כוון ללשון פציית פה שנאמר אצל ארמה, אכן מאמרו דיבר ג״כ בלשון ממועט ומקומע וקשה לפרשו, ובכי״ל נשתבש ואנכי פציתי פי את י״י ותגהתי ועח״ג: 4 לא תסף תת וכו׳. השלמתי הפסוק כמו שהוא גם בכי״ל בסמוך, וכתיבת תעבד תסף חסר וי״ו כמו במקרא, ובדרש כוחה אינה נותנת וכו׳ מלא וי״ו כמו לעיל צד 115 עושה ארין בכוחו ועיי״ש במ״י, ור״א מדייק לא תסף תת כחה לך, ובסמוך מדייק כ ח ה לך: 6 פרנסה מנין. ממה יתפרנסו הבריות אם לא יאספו אלא מה שהוציאו: 7 עושה עשר. כן הגי׳ הנכונה בכי״ל וכי״פ וכי״ח וגם בעל נזה״ק כתב שמצא כן בספרים ישנים, וביפ״ת העיר שבפירש״י בחומש כתב לא תוסף תת כחה הראויה לעשות עשרים כור עושה עשר וגר׳ דהוה גריס במדרש עשר וכו׳, וברש״י עה״ת שלפנינו ליתא וצ״ע: כי תעבד וכו׳. דרש אחר בלי סימן ד״א, וכן בסמוך גדול עוני משל אבה וכו׳ ועח״ג ובמ״י לעיל צד 205 בד״ה ידע מאי זו וכו׳. והדרש כל כוחך אינה נותנת לך וכו׳ ליתא בכי״ל, ומגרסאות שונות שבדרש זה משמע ג״כ שאינו מעיקר הספר: 9 לעליונים. וכן לקמן צד 220 דעת העליונים ועי׳ במ״י לעיל צד 130 בד״ה באימצע וכו׳, והדרש תחלה גדול עוני מנשוא לשון תימה לעליונים וכו׳ לפשעי לא תסבול בתמיה ועי׳ גם בסנהדרין ק״א ב׳ שלשה באו בעלילה וכו׳ קין דכתיב גדול עוני מנשוא אמר לפניו רבש״ע כלום גדול עוני מששים ריבוא שעתידין לחטוא לפניך ואתה סולח להם וכו׳, ודרש אחר גדול עוני וכו׳ בניהותא גדול עוני מנשוא אותו אמר קין גדול עוני מעון אבא אבא על מצוה קלה וכו׳ זו שהיא וכו׳ על אכר״כ וכו׳, ולפי דרש זה הודה קין שחטא (וכמו שמסיים זה המאמר בכי״ג על אכר״כ גדול עוני מנשוא הרי אני מודה לפניך מחול לי), ועם לשון זה מסכים המאמר בסוף הפרשה אמר לו עשיתי תשובה וכו׳ וכן בפסיקתא פ׳ שובה ובוי״ר פ״י ומנין שעשה תשובה ויאמר (שנאמר ויאמר) קין אל ה׳ גדול עוני מנשוא, ובד״ר מיד עמד ונתודה לפני הקב״ה גדול עוני מנשוא אמר לפניו רבש״ע כל העולם אתה סובל ולעוני אי אתה סובל כתבת נושא עון וכו׳ סלח לעוני שהוא גדול וכו׳ ועי״ע פסי״ר ריש פמ״ז ופדר״א פכ״א ובראב״ע וברמב״ן לפסוק זה, וכגנון המאמרים בתנחומא מ״ב שם אמר הקב״ה מה עשית קול דמי וכו׳ כיון ששמע קין התחיל עשות תשובה של רמאות שנ׳ ויאמר קין אל ה׳ גדול עוני וכו׳ אמר לפניו רבש״ע אתה טוען העליונים והתחתונים ואין אתה יכול לטעון עוני ד״א אמר לפניו רבש״ע אתה נקראת מי אל כמוך נושא עון וכו׳ וגדול עוני מנשוא א״ל הקב״ה עשית תשובה הייך שאני מבטל ממך גזירה אחת וכו׳, וכן במאמר הנוסף בתנחומא כ״י פארמא (מבוא התנחומא ע״מ א׳) גדול עוני

תסבול: גדול עוני משלאבה, אבה על מצוה קלה עבר ונטרד מגן עדן, זו שהיא עבירה חמורה שפיכות דמים על אחת כמה וכמה גדול עוני: הן גרשתה אתמול גרשתה את אבה ועכשיו את מגרשיני, אמנון אמ׳ אומנין את צואר על מה הן גרשת אותי היום שמא מפניך אסתר וגו׳:

יב טו) ויאמר לו יי׳ לכן כל הורג קין וגו׳ ר׳ יהודה א׳ נתכנסו [בהמה וחיה ועוף לתבוע] דיקון שלהבל אמר לו הקב״ה לך אני אומר כל הורג קין וגו׳ ר׳ נחמיה א׳ לא כדינן שלרוצחנין דין קין, קין הרג ולא היה לו ממי ללמוד, מיכן ואילך כל הורג יהרג:

4 ילקוט שם. הד׳ תוספה׳ נכלפיות פי׳ ס׳:

1 גדול] פתא׳גב, ד״א ~ דא׳רי | מפלן על של א | אבא | אבה] א ל אבין א | עבר על מצוה קלה׳ | מגן] פא׳, מתוך גן דגב | וזו היא א | 2 על — וכמה ל׳ א׳ | גדול עוני] ~ מנשוא ל״א׳ב׳ . . הרי אני מודה לפניך מתול לי ג, ל׳ פי | ³ הן גרשתה ל״] מהן גרשתה ל, הן גרשת ד, הן גרשת אותי גבי, ל׳ פ (הן — על מה ל׳ א׳) | גרשת | אבא דפבי, אבא מגן עדן ג | 3 מגרשיני] ג, מגרשני דפבי | אמנון — על מה] מונון מונון את צואר עלמא פ, ל׳ דגבי | ³ היום דפא׳גב] ל׳ ל | ⁴˙ שמא] שמה ל | וגו׳] והייתי נע וגו׳ פ . . . באר׳ן גב׳ . . . באר׳ן וגו׳ ד | 4 ⁴˙ הורג] הרג ל (וכן בסמוך) | ר׳ יהודה] ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ~ דא׳גבי | אומר | נתכנסו] ~ כל אג | ⁵ בהמה — לתבוע ל״דתא׳] בהמה חיה . . גברי, ל׳ ל | 5 ⁵ דיקון ל״] הקיון אגב, דקיונו ר׳, דקיון ל, דיוקנו ח, דין פ, דמו דר׳ישי | לו] פ, להם חאר, להן דבישי, ל׳ ג | הקב״ה | לך] פ, לכם תרי, לכן ל״דאגבר׳ישי | אני אומר ל׳ יש | הורג קין וגו׳ (קין ח . . . יהרג דפאגבר, . . להרג יהיה י׳) פאגבר, ~ אמ׳ ר׳ לוי בא נחש הקדמוני לתבוע דיקון (דיוקנו ח, דינו די) של הבל אמ׳ לו (אמר ח) הקב״ה לך (לכן ד) אני אומר כל הורג קין (קין יהרג דת, להרג יהיה י׳) ל״דהי | נחמיא א׳ | אמר דא׳, אומ׳ פא׳ב | לא] לא כן ~ ל״ב | רצחנין פאג, רוצחים חב | 6 דינו של | ללמד א׳גב, ילמד א׳ | ⁶ הורג פח] הרג ל, הורג קין דאגברי |

ונו׳ אמר קין לפני הקב״ה אתה נושא עליונים אתה נושא תחתונים אתה הוא שנקראת נושא עון ולי אין אתה נושא וכו׳ ד״א גדול עוני וכו׳ בגיהותא כלומר גדול עוני שאיני יכול לנשאו וכו׳, ובתנחומא שם א׳ ל׳ כל העולם כלו אתה סובל ועוני אינך יכול לסבול גדול עוני מנשוא א״ל הואיל ועשית תשובה וכו׳, וגו׳ שהמאמר מקוטע שם. ובכי״ל כתוב משלאבה אבה בת״א והוגה בינו שיטי בשתי הפעמים א במקום ה, וכן בפסוק בכי״ל גרשתה את אבה ועי׳ גם לעיל צד 14 צד 81 וצד 91: 2 הן גרשתה. בכי״ל כתוב מ הן ותמ״ם נמחק והוגה בכתב מאוחר בינו שיטי מ נ ש׳ ר״ל גדול עוני מנשוא הן וכו׳, ובדרש זה דורש מ״ם בלשון עבר הן גרשת אתמול גרשת את אבא ומ״ם אותי היום ועכשיו את מגרשני, ואפשר שדרשו הן גרשת על אדה״ר שכתוב בו הן האדם וכו׳ ויגרש את האדם וכו׳ ועי׳ בפי׳ מהרז״ו: 3 אמנון אמר וכו׳ על מה. כ״ה בכי״ל, והגי׳ זרה, ועדיפא גי׳ כי״פ אתמול וכו׳ מונון מונון את צואר עלמא הן גרשת אותי היום וכו׳ וצ״ל (כמו שכתב לי ידידי רא״ח לעת בשם פרופ׳ פרנקעל) מונוטונון¹) את כלו׳ קין אמר לפני הקב״ה כן אתה ודרכך תמיד צור עולמים אתמול גרשת וכו׳ ואין בידיהך רק לגרש את הבריות, וצואר כמו צייר וכן קאים וקיים מאית ומיית ועוד בפגנון הירושלמי דאיר דאין (דאלמאן צד 266) ועי׳ גם לעיל צד 8 צייר גדול היה אלהיכם וצד 108 ביה יי צור עולמים בשתי אותיות הללו ברא הקב״ה את עולמו, ואפשר שעפ״י הגי׳ העיקרית כאן הועתק במאמר הנוסף בתנחומא כ״י פארמא שם אתמול גירשת את אבא וכו׳ ועכשיו אתה מגרשני ואמרו הוחזק הוא גרשך שמא מפניך אסתר וכו׳ וצ״ל שם ויאמרו הוחזק הוא גרשן, וכן הלשון הוחזק בפרק בגיטין י״ד א׳, ובסוף המאמר דורש ומפניך אסתר שמא מפניך אסתר וכן ת״א ובן קדמך לית איפשר לאיטמרא ותר״י א׳ האפשר דאטמר, וברד״ק הגי׳ אתמול גירשת את אבא והיום גירשת אותי שמא מפניך אסתר אתמהא: 4 לכן כל הורג קין וכו׳. והלא אין בעולם אלא הוא ואדם ומי יהרגנו (פי׳ ב״ר כ״י). והורש ר׳ י׳ נתכנסו בהמה וחיה וכו׳ לתבוע דיקון כלו׳ דינו של הבל (וכן לעיל צד 78 להתבוע דיקון וכו׳) והקב״ה אמר לקין לכן לך אני אומר כל הורג וכו׳ והחיות המורפות לא יהרגוך, וכבר כתב יוסיפון להוסיפוס בקדמוניות ספר א׳ פ״ב סי׳ א׳ שקין היה מתירא מפני החיות, ולדעת ר׳ נחמיה לא אמר הקב״ה לקין כל הרג וכו׳ נגד החיות אלא אמר לו לכן לא כן לא כדינן של רוצחנין וכו׳, ובכי״ל נוסף לא כן בינו שיטי, וכן מתורגם לכן לא כן אצל השבעים²) ותיאודוטיון וסימאכוס, וכ״ה בתרגום הסורי והרומי, והגי׳ במאמר ר״י אמר לו וכו׳ לך אני אומר וכו׳ מקויימת גם עפ״י כי״ם, ואין להגיה עפ״י הגירסאות שציינתי אמר להם (להן) הקב״ה כלו׳ לבהמה וחיה וכו׳ לכן כלו׳ לכם אני אומר כל הורג וכו׳, ודוחק לפרש ויאמר לו י״י ויאמר עליו יי׳ ובלה״כ אמרי לי אחי הוא (בראשית כ׳ י״ג), וביפ״ת פי׳ כן לפי גי׳ הדפוסים אמר להן לכן אני אומר, ובגי׳ זו הוגה לך בכי״ל על גרן בינו שיטי, ובגליון היכיצי הוסלם ,,בהמה וחיה ועוף לתבוע דיקון״, ובגליון השמאלי נוסף המאמר אמ׳ ר׳ לוי וכו׳, ואינו מעיקר הספר וכן ליתא בכי״פ וכי״א א׳ וב׳ וכי״ג וכי״ב ואינו מפורש בפי׳ ב״ר, אכן גם בעירך ע׳ דקיון הועתק מזה המאמר בא נחש הקדמוני לתבוע דקיון של הבל, ומ״מ מאמר מאוחר הוא וניתוסף במאמרי התנאים ר״י ור״נ (והתואר נחש הקדמוני גם בסוטה ט׳ ב׳ ועי׳ תוספתא סוטה פ״ד וה״נ שם ובסנהדרין כ״ט א׳ ובדר״נ שם ובתנחומא מ״ב מצורע סי׳ ד ותנחומא שם סי׳ ב׳, ונחש הראשון בדב״ר פ״ה וכן באדר״נ נו״א פ א בקצת ספרים ועי׳ במ״י לעיל צד 171 צד 173 וצד 187), ומאמר ר׳ יהודה דוגמתו בתנחומא בראשית שם ויצא קין וכו׳ כשיצא כל מקום שהיה הולך היתה הארץ מזדעזעת מתחתיו והיו חיות ובהמות מזדעזעות ואומרות מהו זה אומרות זו לזו קין הרג את הבל אחיו וכו׳ והן אומרות נלך אצלו ונאכלנו והיו מתכנסות ובאות אצלו וכו׳: 5 של רוצחנין. וכן בפסוק לרוצחנין בוי״ו במשקל פועלן כמו לעיל צד 163 סוקרנית קונתנית פורסנית ועיי״ש בפי״, ובפי׳ ב״ר מפרש ולא היה לו לקין ללמוד הדין מכאן ואילך פירש לו הקב״ה את הדין ואמר כל הורג יהרג, וכיוב ספרים הגי׳ גם במאמר ר״י כל הורג קין יהרג, ולפי המדרש דבר הכתוב בלשון קצר, ומ״ש שבעתים יוקם אינו נסמך למעלה אלא ענין בפני עצמו ופירושו שיהא נתלה לו שבעה דורות כמו שדרשו לקמן פכ״ג סי׳ ד׳ כי שבעתים יוקם קין הרג ונתלה לו וכו׳ ועי׳ בפירש״י עה״ת, ובתנחומא שם סי׳ י״א נדרש ויאמר

¹) μονότονος, eintönig. ²) οὐχ οὕτως.

וישם ייי לקין אות ר' יהודה א' הוריח לו גלגל חמה, אמר לו ר' נחמיה לאותו רשע היה מוריח גלגל חמה, אלא צרעת הוריח לו כמ' דאת אמר והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקול האות וגו' (שמות ד ח), רב אמר כלב מסר לו, אבא יוסי אמר קרן הצמיח לו, רב אמר עשאו אות לרוצחנין, ר' הנין אמר עשאו אות לבעלי תשובה, ר' לוי בשם ר' שמעון בן לקיש תליו 15c
בריפון ובא מבול ושטפו וימח את כל היקום וגו' (בראשית ז כג):

1 ילקוט כאן: 3 מכילתא בא פי' י' ובפ' יח: 4 לקמן פל"ג, בתנחומא כנה פל ח פי' יו מדרש קהלת ז לפ יולד ו כ'), מדרש קהלת מ"ב כאן (מדרש זוטא לד 106):

1 ר' יהודה] ר' יהודה ור' נחמיה (נחמיה א') ~ דאגבי | אומר פא'גבי. אמר דא' | לו] פגב. ל' ד' | הרשע ג ב | היה מורית לו הקב"ה ד', מוריה ג. הוריח פא'ב | 2 אלא] ~ מלמד | שהוריח לו הצרעת ד. . . במצחו ה שהוריח לו (בו פ) את הצרעת פאגבי | 3 והיה — וגו'] והיה. . האות פא'. והיה. . לך וגו' לא'. והיה. . לך גב והאמינו לקול האות האחרון י | 3 רב] ר' (רב ב) אבא פאגב | יוסי] ~ בן קיסרי ד בן קיתרי ד'. בן קתרי ג ב. בן קסרי א. בן קינדי פ | לו] ~ במצחו ה | 4 לרוצחנין] א' רצחנין ד' רצי ד'. לרצחנין פא'בר. ריב ג ר' | הנין ה. יוחנן ג | 5 תליו] תלאו דפאגרי. קליו ל. הלון תלא לו כ | 6 בריפון] הבי' בדיפון ג. ברפיון דא'ר. ברקפין א'. בריקפיון פ | היקום וגו'] פ. היקום הא ב. היקום אשר על פני האדמה א'ג. . . כד"א ויקם קין וגו' ד |

לו ה וכו א"ל ארבע משפחות עתידות לצאת ממך ובטלת מן העולם כך תפתח הארץ את פיה ותבלע לך ארבע משפחות אלו הן חנוך עירד ומחויאל ומתושאל. וברד"ק גורס לא כדינו של רוצחים וכו' וכתב ואפשר ג"כ כי שוגג היה כי האבן או ההוכה לו שהכהו בה לא חשב שימות באותה מכה כי עדיין לא ראה איש הרוג וכו' ליפיכך הנוהו דין הורג בשגגה שהוא הגלות וא"ל נע ונד תהיה וכו'. וכן בתנחומא ישן בי' ט א"ר קין רבש"ע לא ידעתי ולא ראיתי איש הרוג מימי וכי הייתי יודע שאני מכהו באבן והוא מת וכו' ועי' גם בפס"ת ובפי' מהרז"ו. וברד"ק העתיק עוד מב"ר נע שיהיה נע ממקום שהיה שם ונד שלא תהיה לו ישיבה בשום מקום וכו' וליתא לפנינו בב"ר: 1 הוריח לו וכו'. הוריש לקין בשביל קין הוריח בשבילו גלגל חמה כדי שידעו הכל שהיה הקב"ה את דינו ולא רצה להרגו. ואות כתיב ג"כ במעלות השמש במ"ב כ' ט (ישעיה ל"ח ז) ועי' גם באגדת ת"ב צד 244. ותנאי ואמוראי פליגי בענין האות שלא גלה הכתוב: 2 צרעת הוריח לו. בב"ח מכיס במצחו ובלח"ב והצרעת זרחה במצחו (דה"ב כ"ו יט). והוריש אות זה צרעת כד"א והיה וכו' וסוף הפסוק והאמינו לקול אות האחרון והוא שהיתה ידו של משה מצורעת כשלג. ובעקידה שער י"א הגי' א"ל ר"נ וכי לאותו רשע הוריה גלגל וכו' אלא הוריה עליו את הצרעת וכו': 3 רב אמר כלב וכו'. וכ"ה גם בדפוסי' ובכ"ח ועדיפא גי' שאר כ"י ר' אבא אמר וכו'. ורב אמר עשאו אות לרוצחנין. וכן גורס הרמב"ן ר' אבא אמר כלב מסר לו ומפרש מפני שהיה פחדו מן החיות מסר לו אחד מהן שהלך לפניו וכו'. וגם בעקידה שם הגי' ר' אבא ועי' ע' בפס"ת: אבא יוסי. וכ"ה בעקידה שם ובכ"ח מוסיף גם כאן קרן הצמיח לו במצחו. ובתנחומא שם פי' י' איתא יש אומרים שבת נעל בפניו כמ"ש ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כשם שלמד שבת זכות על אדה"ר כך למד על קין וי"ש אומרים קרן קבע במצחו ושם כי י"א וכיצד נהרג קין וכו' ראה אותו תינוק מרחוק הרוג וקרן במצחו וכו', ובפדר"א פכ"א איתא מה עשה הקב"ה נטל אות אחת מכ"ב אותיות שבתורה וכתב על זרועו של קין שלא יהרג שנ' וישם ייי לקין אות וכו' (ועי' ש בביאור הרד"ל). ובתרגו' א' ורשם ייי על אפי דקין אתא מן שמא רבא ויקירא וכו'. ועל פי אלו האגדות העתיק במדרש הגדול עמו' 115 וישם וכו' יש אומרין שבת עמדה לפניו וניצל וכו' ויש אומ' צרעת זרחה במצחו וכו' ויש אומרין קרן קבע במצחו ויש אומ' לקח הקב"ה אות מאותיות שמו וכתבו בפניו שכל חיה שתראה אותו בורחת ממנו ועי' במדרש אגדה הוצ' ר"ש באבער. וגם בספרי דאדה"ר הוצ' פריישטן צד 13 מפרש וישם ייי לקין אות שצמחה קרן במצחו והיה כל מוצאו קרא בקול הנה קין בא הורג אחיו ושם נמנת אות זה בתוך ז' גזירות שנגזרו על קין ועי' הדו"ש שדרשו שבעתים יוקם ועי' ע' שם צד ... ומ"ת חלק מ"ג צד ...: 4 אות לרוצחנין. שיראו בענשו ויזהרו מן הרציחה ור"ח אמר עשאו אות לבעלי תשובה שידעו כמה היא גדולה כח התשובה. וכ"ל שכיון עשה תשובה. ורב ור"ח שניהם דרשו וישם ייי לקין אות עשה את קין לאות: תליו בריפון. לא גזר עליו שיהרג מיד אלא הניחו בנע ונד עד שבא המבול ושטפו שנ' וימח את כל היקום וגו' והוריש היקום זה קין (ובפי' ב"ר כ"א וכו' מפרש וימח וכו' היקום יקומני (קומני) כד"א ויקם קין, וגר' שמפורש זה נוסף בדפוסי' כד"א ויקם וכו'. וליתא בכי"ל ושאר כ"י) והמאמר הובא לקמן פל"ב בדרש ומחיתי את כל היקום וכו'. והגי' שם בכי"ל ר' ברכיה וכו' ר' אבין אמר יקומני ר' לוי משם ריש לקיש תלוו בריפיון ובא המבול ושטפו וימח את כל היקום ועי"ש (ושם ד"ג גם בדפוסים כד"א ויקם וכו'), ובכ"ל נשתבש כאן קליו (ובגליון נכתב קין תלוי) והגהתי תליו. והוראת תליו (תלאו) כמו בעניינים תלוין ועומדין וכו' (ר"ה ט"ז ב) ועי' החכמות הוא תורה וכו' (יומא פ"ה ב"ח). ובפנים הלשון תליו בריפון כמו בירוש' סנהדרין פ"ו ה"ג ויתגב יהושע ביום ההוא חוטבי עצים וכו' שתליין יהושע בריפון אמר אני לא מרחקן ולא מקרבן וכו' (ובירוש' קידושין פ"ד ה"א בי' נשתבש תליין וכו' ברופן ובגי' כ"א בגליון כי"ל פל"ב בריפון ועי"ש) ובשמו"ר פי"ב סי' ז' ותנחומא וארא סי' ט"ז ויחדלו הקולות והברד וממטר וכו' תלאן ברפיון וכו' ולקמן פצ"ח סי' ד' במסורת הדפוס' איני לא מרחקך ולא מקרבך אלא הרי אני תולה אותך ברפיון וכו'. ובמדרש שלפנינו נדרש במ"ר קהלת שם אם יוליד איש מאה זה קין שהוליד מאה בנים ושנים רבות יהיה שחיה שנים הרבה ורב שהיו ימי שנינו שלא שבע וכו' וגם קבורה לא היתה לו שהיה תלוי ברפיון ובא המבול ושטפו דכת' וימח מהו היקום קומיא (כ"ה בדפ"ר ודי"ו) ובכ"ר שמואל אמר היקום זה קין שנשטפו וכו' ובמגילה אחר קצת בשמו"ר פל"א סי' י"ז ושם הגי' ושנים רבות יהיה שחיה כמו שחיה אדם ורב שהיו ימי שנינו שהיה ימים עד ימי אבות השבטי' שנים (והיינו מבריאת אדם עד המבול ועי"ש בהרד"ל) ונפשו לא תשבע וכו' ורפיון (ועי' צונץ ויגאג פאציא צד 116) לשון רפה רוח. ובמכילתא רפיון ידים (ירמיה מ"ז ג) ובכי"ל במדרש ברפיון ביני שיני באו"ר והוא כפי העירך בע רפן (ושם הועתק ברשין המאמר בפל"ב רפי גי' הערוך) וגם בתנחומא מ"ב וארא סי' כ"ב איתא נתרת באו"ר באותו הדרש שהעתקתי משמו"ר ותנחומא וארא שהגי' שם תלאן ברפיון ובפי' ב"ר כי"ט וכ"א וכן בנדפס הגי' ג"כ תלאו ברפיון ברי"ש ומפרש רפיון לשון מלקות כדאמרי' בתו"כ וקדשתו ואם לא רצה רפנו (בנדפס דפנו) הכהן, ושם בפל"ב בכ"י ובנדפס בדפ"ר ברפיון וכו' וקדשתו וכו' דפנו (הופנו)

יג טו) ויצא קין וגו' מאיכן יצא, ר' איבו אמר השיל דברים לאחוריו ויצא כגונב דעת העליונים, ר' ברכיה בשם ר' אלעזר (אמר) יצא כמפרים כמרמא בבוראו, ר' חנגא בר יצחק אמר יצא שמח כמה דתימר יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות ד יד). פגע בו אדם אמר לו מה נעשה בדינך, אמר לו עשיתי תשובה ונפשרתי. התחיל אדם מטפיח על פניו כך היא כח התשובה ולא הייתי יודע, מיד עמד ואמר מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לייי (תהלים צב א ב):

1 ילקוט כאן. פסיקתא פ' שובה (קס"ח), ויקרא רבה פ"י סי' ד': 2 מדרש תהלים ק' סי' ג', תנחומא תי"נ ובראשית פי' כ"ה: 5 מדרש קהלת פ' הבל הבלים (ח' ג'), פדר"א פ"י"ט, מדרש תהלים ל"ב סי' ג' וסי' ז', סדר"ר אמ"ו (קצ"ו ס'):

1 תנו] מלפני ייי | ר' איבו] ר' יודן בשם ~ דפאגב | * לאחוריו דפא'גבי] לאחורין ל | כגונב] פחי, גונב אבר, גונב גונב נ. בגונב ד | 2 העליונים פאג, העליונות ל"י, העליונה דהרי, עליון ר"י | אליעזר] ~ בר שמעון דפאגב | יצא ל' פא'ג | כמפרים א'ב, כמפיים פחב, כמערים י | כמרמה בבוראו נע, ובמרמה.. די, במרמת בוראו חאב | ר' חנגא (חנינא א'ב, ינה פ)] ר' (רב פא') הונא (הונא ג, חמא ד) בשם ~ דפאגב | בר] פאב, כר' דג | 3 * יוצא (יצא ל)] וגם הנה הוא ~ פחא'ב, הנה הוא ~ די | אדם] פ, ~ הראשון דהאגבי | אמר לו] ~ בני ג | 4 ונפשרתי] ה, ופשרתי א'בי, ופרשתי דפגרי, ונתפשרתי א' | אדם] ~ הראשון דאגבי, ל' פח | מטפח דהאגבי, מופח פ | לפניו ח, פניו ג | כך] אמר ~ דפא'גב, ואמר ~ א'י | הוא גב, היא גדולה א | כח התשובה] פא, כחה של תשובה ד, כח של.. גי, כח של.. גדול ב | 5 ולא] י, ואני לא דפאגב | עמד] א, ~ אדם הראשון דהגבי | מזמור — לייי (מזמור טוב להודות לייי פ, מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לייי ולזמר לשמך עליון ח, מזמור.. השבת דאב, מזמר ג)] ה, ~ א"ר לוי המזמ' הזה אדם הראשון אמרו מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לי"י ג, ואמ' ר' לוי המזמור.. להודות לי"י ולזמר לשמך עליון פ, דאר"ל המזמור.. שיר וגו' טוב.. עליון א', דא"ר לוי המזמור.. שיר ליום השבת א', דאמר ר' לוי המזמור.. השבת טוב להודות לי"י ב, אמר ר' לוי המזמור הזה אדם הראשון אמר ונשתכח מדורו ובא משה וחדשו על שמו מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לייי וגו' ד, א"ר לוי המזמור.. אמרו ונשתכח.. להודות י |

ועי' גם במ"כ במדר' קהלת שם, וכן הגי' דפנו לפנינו בתר"כ אמור פרק א' וביבמות פ"ח ב', ולפי הגי' המשובשת בדופן הועתק ומפורש במדר' קהלת מ"כ שם אם יוליד וכו' זה קין וכו' שהיה תלוי באותה דופן של אותה תיבה ובא מבול ושטפו וכו', והאגדה שקין נשטף במבול נמצאת כבר בצואת בנימין פ"ז בשיורי הגנוזים (הוצ' קויטצש צד 501) ועי' במ"י לקמן פכ"ג סי' ד' האגדות שקין נהרג ע"י למך והאגדה שנקטל באבני ביתו שנפל עליו: 2 מאיכן יצא. שאי אפשר לפרש כפשוטו שיצא מלפני ייי, ודרשו ר' איבו ור' ברכיה בשם ר"א שיצא חנף מן הדין וברוחו רמיה ולא הרהר תשובה בדעתו, חד אמר השליך דבריו של הקב"ה אחרי גוו כאדם שמשליך כליו לאחוריו ויצא כגונב דעת העליונים שאמר גדול עוני מנשוא, וחד אמר יצא כמפרים וכמרמא וכו', ור"ח בר יצחק ס"ל שעשה תשובה יצא שמח וכו' פגע בו אדם וכו' א"ל עשיתי תשובה ופישרתי כלך את הדין התחיל וכו' ועי' הגירסאות בח ג, ורובם מסכימות עם הגי' באותו המאמר שנסדר גם בפסיקתא ובוי"ר, ובפסיקתא הגי' מהו ויצא ר' יודן בש"ר אייבו יצא כמפשיל דברים לאחוריו וכגונב דעת העליונה ר' ברכיה בש"ר אלעזר בר שמעון יצא כמפיים וכמרמה בבוראו ור' הונא בש"ר הנינא בר פפא יצא כמין שמח כמד"א והנה הוא יוצא וכו' עם כשהוא יוצא פגע בו אדם הראשון א"ל וכו' ופישרתי (ובשני כ"י הגי' שם ופירשתי) באותה שעה התחיל אדם הראשון מופח על פניו ואומר כך הוא כחה של תשובה ולא הייתי יודע וכו', ובוי"ר הגי' מהיכן יצא ר' יודן בשם וכו' הפשיל בגדיו לאחוריו ויצא כגונב וכו' העליונה ר' ברכיה בשם אלעאי (וצ"ל אליעזר) בר שמעי אמר יצא כמפיים ובמרמה וכו' ר' הונא בשם ר' חנגא בר יצחק אמר יצא שמח וכו' כיון שיצא פגע בו וכו' ופירשתי כיון ששמע אדה"ר כך התחיל מופח וכו' אמר לו כך היא כחה וכו' (וכן סגנון הדרש בוי"ר פל"ב ויצא בן אשה ישראלית מהיכן יצא, ושם דרשו יצא מעולמו וכו' מפרשה של מעלן יצא וכו), ובמדר' תהלים שם בדרש מכסה פשעיו וכו' איתא ומודה ועוזב ירוחם זה קין שנ' ויצא וכו' א"ר הונא בש"ר הנינא בר יצחק מלמד שיצא שמח שנ' ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב פגע בו וכו' ונתפשרתי אמר לו וכך הוא התשובה גדולה טוב להודות לה', ובסגנון אחר בתנחומא מ"כ שם עד שהוא יוצא פגע בו וכו' א"ל וכו' אמר אילולי שהודיתי כבר הייתי אבוד מן העולם באותה שעה אמר אדה"ר טוב להודות לה', ובמדר' הגדול עמו' 116 הועתק בסגנון הפסיקתא מהו ויצא וכו' יצא כמפשיל וכו' וכגונב וכו' כמין שמח וכו', אבן הגי' שם כמפרים וכמרמה[1]) וכו' ופירשתי וכו' ונשתכח שם ר' הונא בשם ר' הנינא בר פפא בר יצחק, ובכי"ל קימע שמות האומרים בשם ר' איבו ובשם ר"ח בר יצחק, והגי' ר' הונא בשם ר"ח וכו' איתא גם בעקידה שם, ובמנוה"מ כי' רפ"ד נשתבש רב הונא בשם רב נתמן בר יצחק, ובדפ"ר וד"ו נשתבש בגונב דעת העליונה וכבר הוגה בא"א כגונב, וגם ברש"י עה"ת הועתק כגונב דעת העליונה, ובמדר' אגדה הוצ' ר"ש באבער דעת עליונה וע"ע כגנון הלשון בהנחומא מ"ב שם בקש לגנוב דעת של מעלה, והגי' כמפרים איתא גם בדפוסים ובערוך ע' מפרים ובמה"ג והוראתה כמו כמערים, וכן בל"ס אתפרכ כמו אתכמן לשון ערמה. (כן כתב לי ידידי ראי"ח לעק), ואין צ"ל עפ"י גי' הילקוט, והגי' כמערים בוי"ר היא הגהת בעל מ"כ שהעיר שם הי"ג בילקוט פרשת בראשית יצא כמערים ובמרמה והכי מוכח וכו' (כ"ה במדרש ר' קראקא א'), ובתיבת כמרמא בכי"ל באל"ף כמו לעיל עד 30 מנא וצד 101 שהא, ובדפ"ר וד"ו הגי' כאן ופרשתי ובוי"ר ופירשתי, ובמ"כ הגיה בשני המקומות ונתפשרתי וכן הדפיסו אחריו וכן איתא בעקידה, ובמנוה"מ שם הגי' ופשרתי, וכן העיר ביפ"ת ואית דגרסי ופשרתי: 5 ואמר מזמור שיר וכו'. וכן סיום המאמר בכי"ת עמד וכו' ואמר מזמור שיר וכו' טוב וכו' ולזמר לשמך עליון, ובשאר כ"י נוסף אמר (ואמר, דאמר) ר' לוי המזמור הזה אדה"ר אמרו מזמור שיר וכו' ועה"ג, וכן מסיים בפסיקתא באותה שעה אמר טוב להודות לה' א"ר לוי המזמור הזה אדה"ר אמרו מזמור שיר ליום השבת (אבן בכ"י פארמא ל"ג א"ר לוי וכו' ועיי"ש בהערות ר"ש באבער), וכן בוי"ר באותה שעה אמר אדה"ר מזמור שיר וכו' א"ר לוי המזמור הזה אדה"ר אמרו ועי' גם במד' קהלת שם,

1) כְּמַפְרִים וְכִמְרַמָּה.

פרשה כג

א ד יז) [וידע קין את אשתו וגו'] קרבם בתימו לעולם וגו' (תהלים מט יב) ר' יודן ור'
פינחס ר' יודן אמר מה סבורין הרשעים שקרבם בתימו לעולם משכנותם לדור ודור (שם שם)
וקראו בשמותם עלי אדמות (שם שם) טיבריה לשם טיביריוס אלכסנדריא לשם אלכסנדרוס
אנטוכיא לשם אנטיוכוס, אמר ר' פינחס קרבם בתימו לעולם למחר בתיהם נעשים קבריהם,

1 ילק' תהלים ר' תתנ"ח, ילק' מכירי תהלים מ"ט סי' כ', ועי' מדרש תהלים ס' סי' ח':

1 * וידע — וגו' ד] וידע אדם עוד את אשתו ותהר ותלד את חנוך וגו' א1, ויהי בונה עיר פ, ל' לגב | קרבם] כת' ~ פא1 | וגו'] משכנותם לדור ודור א2כ, משכנותם . . ודור קראו בשמותם עלי אדמות ג | 2 סבורים א'י, סברין פ | * משכנותם (משכנתם ל) לדור ודור פגכמ] ומשכנותם . . י, וגו' דא | קראו 3 ** בשמותם] בשמתם ל (וכן בסמוך) | טבריה דא', ייא פא'גכי מ | לשם] אגימ, על שם דב (וכן בסמוך) * טיביריוס ר1] טבריוס מ, טיביריאוס ד, טבירוס ר2, טיבורים ל, טבורים ג, טיברים א1, טברים א2כי, ייס ד1 | * אלכסנדריא פגימ] אלכסנדריאה דכ, אלכסנדיא ל, אליכסנדריא א1, אליכסנדריא א' | אליכסנדרוס ר1, אלכסנדרוס א'ר2, אליכסנדרוס א2 | 4 ° אנטוכיא] אנטוכיאה ד | אנטיוכס גכי | א"ר פנחס ג, ר' (ור' ד)

ובמנוה"מ שם סיום המאמר שהועתק מב"ר כמו לפנינו מיד עמד ואמר מזמור שיר וכו' ואח"כ הובא בשם הפסיקתא א"ר לוי וכו' אדה"ר אמרו (ונוסף שם מלמד שהקב"ה מקבל את השבים ואומר שובו אלי), ומה שנוסף כאן בדפוסים ובילקוט (והציון שם תנחומא מוסב על המאמר שלאחריו ועי' במ"י לקמן צד 224) ונשתבח מדורו ובא משה והרשו על שמו ליתא בכי"ל ושאר כ"י וגר' שהוסיפו כן עפ"י פדר"א פי"ט (ועי' גם מ"ש ר"מ לערנער בספרו על ב"ר צד 113) ושם האגדה בשבע שעות ביום בערב שבת נכנס אדה"ר בג"ע וכו' ובין השמשות בע"ש גורש ויצא וכו' בא יום השבת ונעשה סניגור לאדה"ר וכו' ובזכות יום השבת ניצל אדם מדינה של גהינם וראה אדם כחה של שבת וכו' התחיל משורר ומזמר ליום השבת וכו' רבי ישמעאל אומר המזמור הזה אדם הראשון אמרו ונשכח בכל הדורות עד שבא משה וחדשו שנ' מזמור שיר וכו' טוב להודות לה' אדה"ר אמר כי ילמדו כל הדורות שכל מי שיודה פשעיו ועוזב ניצל וכו', ובמד' תהלים צ"ב סי' ג' ובשביל השבת ניצול אדם וכו' כיון שראה אדם כחה של שבת בא אדם לומר לשבת הימנון וכו' (עיי"ש בהערות רש"ב אות ל"ח ונ"ז), ובפסי"ר בפסקא המאוחרת פמ"ו איתא ולפיכך ניצל אדה"ר מדין בזכות השבת שפייסה בעבורו ולפיכך אמר אדה"ר אותו מזמור בלשון שירה וכו' ובא משה והתחילו בראשי אותיות שמו מזמור שיר ליום השבת וכו', וכבר העיר ביפ"ת על מאמרם בב"ב י"ד ב' דוד כתב ספר תהלים ע"י עשרה זקנים ע"י אדה"ר וכו' וע"י משה וכו' ועי' במד' תהלי' א' סי' ו' ובנ"ש ועי"ע פסיקתא פ' וזאת הברכה (קצ"ח א') ומדרש תהלים צ' סי' ג' אחד עשר מזמורים אמר משה וכו', ועוד איתא בפדר"א פ"כ באחד בשבת נכנס אדם במי גיחון העליון עד שהגיעו המים עד צוארו ונתענה שבעה שבתות ימים וכו' אמר אדם לפני הקב"ה רבון כל העולמים העבר נא חטאתי מעלי וקבל את תשובתי וילמדו כל הדורות שיש תשובה ואתה מקבל תשובת שבים וכו', ובברייתא בע"ז ח' א' לפי שראה אדה"ר יום שמתמעט והולך אמר אוי לי שמא בשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי וכו' עמד וישב ח' ימים בתענית וכו' (ועי' גם במ"ח חלק מ"ג צד 158 וצד 217 אודות האגדות בענין תשובתו של אדה"ר שנמצאו בספרי דאדה"ר בשיורי הגנוזים), ולפי הדרש שלפנינו הכיר אדה"ר כח התשובה כשפגע בקין ואמר לו עשיתי תשובה וכו', ועל אותה השעה שנטרד מג"ע נדרש לעיל צד 201 שפתח לו הקב"ה פתח של תשובה וכו' אין פן אלא לא וכו', וכן במאמר שהעתקתי במ"י שם ממדרשי תנחומא כיון שלא עשה תשובה טרדו מג"ע, ולעיל צד 199 איש עצל וכו' זה אדה"ר (שהיה עצל מלעשות תשובה), ושטה אחרת לעיל צד 198 לכשיעשה בוקרן וכו' וצד 202 לכשיקיין אותו שניברא בדמותך וכו':

פרשה כג. בכי"א א' פרש' כ"א ובכי"א ב' פרש' כ"ב ועי' מ"ש במ"י לעיל צד 204 ריש פכ"ב וצד 215 בד"ה ר' יהושע וכו', ותימה שבכי"ל וכי"ג וכי"כ מתחלת הפרשה קרבם בתימו וכו' ואינו מסגנון המדרש להתחיל הפרשיות בפסוקי הפתיחות, ואולי לא היה כאן ריש פרשה בחלוקת הפרשיות העיקרית ודרש הפסוק כסגנון הפתיחות ועי' ג"כ במ"י שם צד 215, והשלמתי כגי' הדפוסי' וידע קין וכו', ועם גי' כי"פ מסכמת הגי' בילקוט כאן ר' ל"ח ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך זש"ה קראו וכו': 2 שקרבם בתימו. ר' יודן דורש הכתוב בלשון תימה האם קרבם בתימו וכו' מה חושבין הרשעים שקרבם בתימו כלו' שבקרב בתיהם יהיו לעולם ומשכנותם יהיו לדור ודור וקראו כלו' ולכן קראו בשמותם עלי אדמות כמו שקראו טיבריה לשם הקיסר טיביריוס[1]) אלכסנדריא לשם אלכסנדרוס[2]) מקדון (ועי' לקמן פל"ג) אנטוכיא לשם אנטיוכוס[3]), ואין לפרש שר' יודן דורש קרבם בתימו מחשבתם היא שבתימו יהיו לעולם דא"כ הל"ל מה סבורין הרשעים שבתימו לעולם וכו' וקשה להגיה כן נגד גי' כל הספרים שקרבם בתימו ועי' גם ביפ"ת ובאגה"א ח"ג צד 260, וכהדרש שלפנינו בשמותם עלי אדמות דרשו בהרחבת דברים במד' תהלים שם האויב תמו חרבות לנצח האויב תמו חרבותיהם קיימין לנצח כגון קוסטנטינוס בנה קוסטנטינא פילוס בנה פוליא אנטיוכס בנה אנטוכיא רומילוס בנה רומי אלכסנדרוס בנה אלכסנדריא סלייקוס בנה סליקיא סקילוס בנה סקילייא וכו' ועיי"ש בהערות ר"ש באבער ובערך מלין צד 148, ור' פינחס מפרש הכתוב בניחותא ופותרו בדור המבול ודורש קרבם קרי בי קברם (ועי' גם במדרש תהלים מ"ט סי' ג', וכן מתורגם בתרג' שם בבית קבורתהון ישרון לעלם ולא יקומון ממשכניהון לדרי דריא) למחר בתיהם נעשים קבריהם שהמים

[1]) Τιβέριος. [2]) Ἀλέξανδρος. [3]) Ἀντίοχος.

משכנותם לדור דור שאינן לא חיים ולא נידונין, ולא עוד אלא שקראו בשמותם עלי ארמות ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך:

ב יח) ויולד לחנוך את עירד ועירד ילד את מחוייאל וגו׳ אמר ר׳ יהושע בן לוי כלהון לשון מרדות הן, עירד עורדן אני מן העולם, מחויאל מוחן אני מן העולם, מתושאל מתישן אני מן העולם, מה לי ללמך ולהולדותיו:

יט) ויקח לו למך שתי נשים וגו׳ ר׳ עזריה בשם ר׳ יודה כך היו אנשי דור המבול עושין, היה אחד מהן לוקח ב׳ נשים אחת לפרייה ורביה ואחת לתשמיש, זו שלפריה ורביה היתה יושבת כאלמנה בחייה, ושלתשמיש היה משקה כוס עיקרים שלא תלד והיתה יושבת לפניו

3 ילקוט ר׳ ל״ח, לקמן כוף פכ״ד ופכ״ו: 5 ילקוט שם, ילק׳ איוב ר׳ תתקי״, יוסי׳ יבמות פ״ו ז׳ ג׳:

שנהם אמר דפאבים | 1 ** לדור ודור] לדר ודר ל | ** לא] ל׳ ל | ** שקראו] שקרא ל | 2 ויהי] הוי ~ פ, שנאמר ~ י | ** בונה] בנה ל | * ויקרא — חנוך דאגבים] וגו׳ ל | 3 ויולד — וגו׳] ויולד . . עירד וגו׳ דהי, ל׳ אגב | כלהון] פ, כולהון דהגברי, כלן א | 4 ** מן העולם] ל׳ ל | מחוייאל פהאי | 6 מה] לבך ~ ל״י | 6 וגו׳] שם האחת עדה ושם השנית צלה דגב | ר׳] איגב, אמר ר׳ די | יהודה בר (בר׳ ג׳) סימון דגי | 7 היה ל׳ א׳ | * מהן דגי] מהם הא׳, ל׳ ל | לוקח] ~ לו דהאי (אחד מהם היה לוקח י (איוב), היה לוקח אחד מהן כ) | ב׳ נשים] ע, שתי נשים האגבי, שתי ד | לפריה ורביה | של פריה ע, שהיתה לפריה דהגי, שהיתה יושבת לפריה פאב | ורביה | 8 היתה יושבת] יושבת י (שם), ל׳ פ | כאלמנה] אע, כאלו (כאילו הג) אלמנה דהגבי (שם), כאלו היא אלמנה י | בחייה] בזויה א | ושל תשמיש] ע, וזו (זו י) שהיתה (שהיא פ) לתשמיש דפהגבי, וזו שהיתה יושבת לתשמיש א | היה ל׳ ג | משקה] ~ אותה האגי | עקרין פגע״, עקרין חי (שם), של עקרין אע. . . עקרי׳ ד׳. . . עקרית ד | ותיא פ | יושבת ל׳ ח | לפניו] ע, אצלו דפאגבי, בחיקו י (שם) |

יקפסו איתם ואת בתיהם יחד ויתהפכו להם הבתים לקברים והן משכנותם לדור ודור לפי שלא יקומו רשעים במשפט ואינם חיים לעוה״ב ולא נידונין כדתנינן בפ׳ חלק מ״ג דור המבול אין להם חלק לעוה״ב ואין עומדין בדין וכו׳ ובברייתא בסנהדרין שם ק״ח א׳ לא חיין ולא נדונין וכו׳ (ועי׳ לקמן פכ״ו סי׳ ו׳ ופכ״ח סי׳ ט׳ ופל״ב סי׳ א׳ ובנ״ס ובפי׳ יפ״ת ומהרז״ו) ולא די שאינן עומדין בתחה״מ אלא שקראו בשמותם וכו׳ ויהיו לחרפות ולדראון עולם וכן קין שהיה בונה עיר ויקרא וכו׳, וכמו שפותר ר״ש קרבם בתימו וכו׳ בדור המבול כן דרשו בסמוך כך היו אנשי דור המבול עושין וכו׳ ולקמן צד 224 אמרו לו למחר מבול בא וכו׳ ועי׳ בפדר״א פכ״ב ר׳ ישמעאל אומר משת עלו וגתיחסו כל הבריות וכל דורות הצדיקים ומקין עלו וגתיחסו כל הדורות הרשעים הפושעים והמורדים שמרדו במקום וכו׳ ר׳ מאיר אומר גלוי בשר ערוה היו הולכין דורות של קין וכו׳, ובשיורי הגנוזים הפליגו ברשעת בני קין ובצדקת בני שת ועי׳ במערת גוא צד 40 ובספרא דאדה״ר הוצ׳ דיללמאנן צד 84 וצד 93 ובהוצ׳ פרייסען צד 37 וצד 43, ובגנון הלשון בתיהם נעשים קבריהם כמו בתפלתו של כהן גדול ביוה״כ ובתענית כ״ב ב׳ שלא יהא בתיהם קבריהם, ובתיבת טיברית בירד כגנון הירושלמי ועי׳ עמת״ל ח״ב צד 140, ובשם אנטוכיא[1]) היו״ד מובלעת ועי׳ קרויס ח״א צד 93, ונגד כתיבה המלאה בכי״ל גם בפסוקי תנ״ך כתוב כאן משכנתם בשמתם (ב׳ פעמים) לדר ודר בנה והגהתי משכנותם בשמותם וכו׳ כגי׳ שאר הספרים: 3 את מחוייאל. כ״ה כאן בכי״ל בשני יודי״ן, ובפסוק איתא מחויאל גם בדפוסי׳ וכי״א ב׳ וכי״ג וכי״ב ובערוך ע׳ ערוד ב׳ ובלקח טוב, ובמקרא כתוב את מחויאל ומחייאל ועי׳ ברד״ק ובמ״ש: 4 לשון מרדות. לשון רדייה וכלייה וכן לקמן סוף פ״ג רודה אני אותם: 5 עורדן וכו׳. מגרשן וכו׳ ועי׳ עמת״ל ח״ג צד 696 (ובכי״ל נשמט כאן מן העולם ואיתא לנכון גם בכי״ל לקמן פכ״ד ופכ״ו) מוחן וכו׳ מוחה אותם וכלה״כ אמחה את האדם וכו׳ מתישן וכו׳ עושה אותם יגיעי כח, ודורש למך לשון טמריקון מה לי וכו׳, ובכי״ל נוסף ביני שיטי למך כגי׳ הילקוט ואינו מעיקר הספר וכן ליתא בדפ״ר וד״ו ושאר כי״, וכן הגי׳ בפי׳ ב״ר מה לי וכו׳ ומפרש למך דריש, והדרש עורדן וכו׳ פי׳ אותו והגלוים עמו ומתויאל מוחן וכו׳ שימח׳ האל ועי׳ ביפ״ת, ובמדרש אגדה הוצ׳ ר״ש באבער הגי׳ עירד עורדו וכו׳ מחויאל מוחה אני אותו וכו׳ מתישו וכו׳ למך למה לי לו ולדורותיו, ובמד׳ הגדול עמר 117 מפרש מאי עירד שעירדן[2]) וכו׳ מתויאל מוהלן[3]) מתושאל מתישן[4]), ובכי״ק הגי׳ שם מחויאל מיהלן: 6 כך היו וכו׳. בערוך ע׳ המרוד מתחיל המאמר אנשי דור המבול היו לוקחי׳ ב׳ נשים וכו׳ וכ״ה במד׳ הגדול עמוד 117 תאנא אנשי דור המבול היו לוקחין וכו׳ ומשמע שהועתק שם מב״ר, והגי׳ שם כמו לפנינו ובערוך זו של וכו׳ ושל תשמיש וכו׳ יושבת לפניו כזונה וכו׳ שהוא כן וכו׳ דיעדי מינה וכו׳ שתהא יושבת וכו׳ וגורס כאלמנה בחיי בעלה.וכו׳ משקה אותה כוס עיקרין וכו׳ לקח לו שתי נשים עדה וצלה וכו׳, ובלקח טוב גורס ומפרש ר׳ עזריה בשם ר׳ יהודה בשם ר׳ סימון אמר כך אנשי וכו׳ היו עושין אחד מהם לוקח שתי וכו׳ ואחת לתשמיש המטה היא שהיתה לפו״ר היתה יושבת כאילו אלמנה בחייה ואותה שהיתה לתשמיש המטה היה משקה אותה כוס עקרין וכו׳ והיתה יושבת אצלו כזונה מקושטת הה״ד רועה וכו׳, ובמעין גנים איוב כ״ד כ״א הועתק ומפורש ר״ע בש״ר יהודה בר׳ סימון אמר כך היו וכו׳ עושין כל אחד מהם לוקח שתי נשים וכו׳ ואחת לתשמיש המטה זאת שהיתה לפו״ר היתה יושבת כאלו היא אלמנה בחיי בעלה וזו שהיתה לתשמיש היה משקה כוס העיקרין כדי שלא תתעבר והיתה יושבת אצלו כזונה הה״ד רועה עקרה כלומר זו שהיתה עקרה היה רועה ומטיב ומאכילה מעדנים ומרחיצה ומקשטה כדי שתהא נאה והאשה העוברת לבנים מלבישה בגדים מלוכלכין ומכרמטמין בגדי אלמנה וכו׳ ועי׳ בפירש״י עה״ת לפסוק זה ובאיוב שם, ובעקידה שער י״א הגי׳ אחד מהם לוקח שתי נשים וכו׳ זו שהיא לפו״ר היא יושבת כאלמנה בזויה וזו שהיא לתשמיש הוא משקה אותה כוס של עקרין וכו׳ והיתה יושבת ומתקשטת כזונה וכו׳, ובדפוסי׳ הדשים נוסף נ״א בחיי בעלה וליתא בדפ״ר וד״ו ובכי״ שלפנינו, ובד׳ פיורדא הוגה כאלו אלמנה בזויה אבן ביפ״ת שם שיער שצ״ל בחיים, וגר׳ שצ״ל בחייו, והגהתי אחד מהן לוקח ועה״ג, וכתיבת פירייה וכו׳ כמו בירייתו לעיל צד 131: 8 כוס עיקרים. וכ״ה וכוס עיקרים בלי מלת של בשבת פי״ד מ״ג, ובמשנה שבירושלמי שם וכוס העיקרין, ובבבלי שבת ק״ט ב׳ וכוס

1) Ἀντιόχεια. 2) שֵׁעִירְדָן. 3) מוֹהֲלָן. 4) מְתִישָׁן.

כוונה הה"ד רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב (איוב כד כא). תדע לך שהוא כן שהרי היימרוד שבהן, זה למך, לקח לו ב' נשים עדה דיעדי מינה צלה שתהא יושבת בצילו:

כ) ותלד עדה את יבל הוא היה אבי יושב אהל ומקנה לשעבר היו מקנין להקב"ה בטימנונית חזרו להיות מקנים אתו בפרהסיא הה"ד סמל הקנאה המקנה (יחזקאל ח ג):

כא) ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תופש כינור ועוגב עדרבלין וכרבלין:

3 ילקוט ר' ל"ח, איכה רבתי פתיחה כ"ג (כ"ב): 5 ילקוט שם:

1 כוונה] ע, מקוששת ~ ל"דא'גכי (מקוששת אצלו ח) | ** לא ייטיב] ייטיב ל | שהוא כן] חעי, שכן הוא פא[2], שכן דא'גב | שהרי ל' אב | 2 המרוד ע, המדור (המרוד?) פ, הירוד ח, הברור דארי, המובחר גב, שהמובכ כ | זה] אגע, היה דכי, והוא ח (זה למך ל' פ) | לקח] ע, ולקח דאגב, הלך (והלך י) ולקח פחי | ° לו] ל' ד | ב'] ע, שתי דפאגכי | נשים] ~ עדה וצלה ע, שם האחת פח, הה"ד ויקח לו למך שתי נשים שם האחת דא'גכי | דיעדי מינה] פע, דעדה מינה די, דעי מינה ח, ל' א'גבי (שם) | צלה] ע, ושם השנית ~ דפחא'גכי | שתהא] גע, שהיתה דפחא[2]כי. שהיא א' | בצילו] אצלו אב | [3] יבל] א'. יובל דפא'גב | הוא — * יושב (ישב ל) — ומקנה] פגב, וגו' ד | מקנים ג, מקנאין פא[2] | 4 * בטימנונית] בטמנונית ג, בטמוננית ל, בטמניות כ, בטמוניות פ, בטמטוניות דאר, בטמונים י | חזרו להיות] ועכשיו הם ג, . . . היו כ, עכשיו א[1]. עכשו א[2] | מקנים] ג, ־ין דכי, מקנאין פא | אותו | המקנה] פגבר, המקנא א'י, המקנא בביאה א[2], ל' ד | 5 עדרבלון פ, הדרבלין ר[3], עדרכלין א[2], אדרכילין כ, הדרכלים ר[1], הדריכלין ד[1], עדרבלין עש, ערדכלין ג, עדרכילין א[1]. אדרכלין י, אדריכלין ד | * וכרבלין גבע] וכרבלין לע'. וכרבלון פ. וכרדבלין י. וכורבלין ד וכרכרין א'

עיקרין ועיי"ש ק"י א' ובד"ס, וכן בתוספתא יבמות פ"ח (הוצ' רמ"ש צוקערמאנדל) האיש אינו רשאי לשתות כוס עיקרין שלא יוליד והאשה רשאה לשתות כוס עיקרין שלא תלד וכו', וגם בערוך דפ"ר שם הגי' כיס עיקרין (וצ"ל ששיבוש הוא בערוך הש' כוס של וכו') ופי' כוס עיקרים כמו שמפרש בפירש"י שבת שם משקה שמתשין לתוכו עיקרי ירקות ובשמים וכו' ועי' גם בתוספות הה' פליישער בעמת"ל ח"ג צד 730. ובענין הדרש עי' גם לקמן ריש פ"ל תקולל חלקתם בארץ מי שפרע מדור המבול וכו' לא יפנה דרך כרמים שלא היתה כוונתן למטעת כרמים אבל נח וכו', ובירוש' יבמות שם א"ר יודה בן פזי (ועי' במ"י לעיל צד 26 בד"ה יחזק הרקיע) כתיב בין שורותם יצהירו ולא יפנה דרך כרמים שלא היתה בעילתו לשום בנים א"ר סימון כתיב וכו' הזנו ולא יפרוצו שלא היתה בעילתן לשם בנים כתי' ויקח לו למך שתי נשים עדה שהיה מתעדן בגופה צילה שהוא יושב בצילה של בנים: 2 היימרוד שבהן. בכי"פ הגי' לפי ההעתק שלפני המדור, ובהמחקר ח"ב צד 109 המרוד כגי' הערוך, ובמד' הגדול הגי' הימדור[1]) ושם בכי"ק הימדור[2]) ובכי"א המדור, וכל אילו הגירסאות זרות כהגי' שלפנינו וגי' הערוך שהובא בע' המרוד (ולא בע' מרד), ופי' לפי הענין הברור המובחר כמו שהגי' בספרים אחרים. ובפי' ב"ר גורס הברור ומפרש המובחר, ואין טעם להגיה הירוד כלו' הפחות והנבזה מכולם או לפרש המרוד שהיה המרוד מכל העניים המרודים: לקח לו וכו'. עדה דיעדי מנה שיסור ממנה ולא יתעלם עמה באהבים ולקח צלה שתהא יושבת בצלו לתענוג בלבד, וכן מפרש בפירש"י עה"ת עפ"י האגדה שלפנינו עדה היא של פריה ורביה על שם שמגונה עליו ומוסרת מאצלו (וגר' שגורס מניה) עדה תרגום של סורה צלה היא של תשמיש על שם שיושבת תמיד בצלו. וכן פירשו וצלה גם היא ילדה אע"פ שהיא היתה של תשמיש והשקה אותה כוס עיקרים ועי' בלק"ט וביפ"ת. ובפי' ב"ר כ"י מפרש עדה מוסרת מעליו (ובפי' הנדפס שהיתה עדויה מעליו) תרג' ויכר ואעדי צלה וכו' לשון אחר עדה לצורך עדוי הריון (בכי ט לשון עידוי) ותהר מתרגמינן ואדיית. אבן לפי כגנון הירושלמי שהעתקתי היתה עדה של תשמיש וצלה של פו"ר ועי' גם בפני משה, והגי' דיעדי מינה צלה שתהא וכו' איתא גם במדר' הגדול, ובלק"ט הגי' שהעדה מינה, וגם במדרש דפ"ר וד"ו וילקוט ד"ו הגי' מינה: 3 לשעבר היו וכו'. דורש יושב אהל ומקנה שכתוב כאן כמו המקנה שכתוב ביחזקאל לשון קנאה (ושם פסוק ה סמל הקנאה הזה בבאה ועת"נ) וכלה"כ דברים ל"ב ט"ז יקנאהו בזרים וכו' ושם כ"א הם קנאוני בלא אל וכו' ותהלים ע"ח נ"ח ובפסיליהם יקניאוהו) ולהתאים הדרש עם מלת ומקנה שדורש כתבו גם מקנין (מקנים) במקום מקנאין (ועת"נ) לשעבר היו מקנין מכעיסין להקב"ה באהל בסתר ואביהם היה יבל יושב אהל ומקנה חזרו להיות מכעיסין אותו בפרהסיא והעמידו בבית המקדש סמל הקנאה המקנה. והדרש הוגמתו באיכ"ר שם בארוכות הי' מגיעי בית בבית וכו' עד אפס מקום מי גרם למקום ליחרב על שלא הניחו מקום שלא עבדו ע"ז בתחילה היו עובדין אותו במטמוניות הה"ד ויאמר אלי וכו' עושים בחושך איש בחדרי משכיתו וגו' וכיון שלא מיחו בידם חזרו להיות עושין אחר הדלת וכו' וכיון שלא מיחו בידן חזרו להיות עושין על הגגות וכו' בגנות וכו' בראשי ההרים וכו' בשדות וכו' בראשי הדרכים וכו' ברחובות וכו' בעיירות וכו' בחוצות וכו' עד אימתי עד שהכניסוה לבית קדשי הקדשים שנאמר סמל הקנאה הזה בביאה וכו' ועי' גם בבמ"ר פ"ט סי' מ"ט ובד"ר ואתחנן סי' כ', ובפי' ב"ר הובאה כאן אגדה בזה"ל בברייתא דר' יוסי מ"ט מדות (כ"ה בפי' ב"ר כי"א, ובנדפס בברייתא דר' יוסי דל"ב מדות, ובכי"ט בברייתא דר' יוסי) אבי יושב אהל ומקנה שהיו מקנין בסתר חזרו להכעיס, (בכי"א להיות מכעיסין אותו) בגלוי ומשמיעי' את קולם שנאמר אבי כל תופש כנור ועוגב חזרו להיות מתבלין בכל כעס שנאמ' תובל קין ואחות תובל קין שחזרו לתבל בזנות כד"א תבל עשו, ואגדה זו הועתקה גם בילקוט ר' מ"ז סוף פרש' בראשית ומקורה לא נסמן שם ומתחלת אנוש בן שת בימיו התחילו הבריות להכעיס ליוצרן בע"ז והיא היה הדור השלישי והכעיסו בג' עבירות שנאמר אבי ישב אהל ומקנה מקנה בסתר חזרו להכעיס בגלוי וכו' ונוסף שם חזרו להיות עושין צלמים וקוראין אותם בשם בוראם וכו' ועי"ע שם סוף המאמר (ובפי' ב"ר הנדפס בדפ"ר הובא גם בפס"ג ובברייתא דר' יוסי דמאי טעמא [וצ"ל דמ"ט] מדות מפרש הזון עובדיה וכו' ועוד שם ובפס"ע דר' יוסי מפורש וכו' ועי' גם במ"י לעיל צד 73 ובמבוא לס' הלקוטים ח"ב), וכן הביא גם רש"י עה"ת ומדרש אגדה בונת בתים לע"ז כד"א סמל הקנאה והמקנה וכן אחיו תופש כנור ועוגב לזמר לע"ז וכוון גם לאגדה זו שהזכרתי, ובכי"א א' וב' ובילקוט ר' ל"ת הגי' המקנא באל"ף ועי' גם ביפ"ת וברד"ק ובמ"ש יחזקאל שם, והגהתי יושב אהל כסגנון המדרש וכ"ה בכ"פ וכי"ג וכי"כ וברש"י, והגהתי את ותו חסר ו"ו ועי' לעיל צד 25 וצד 67, וכן הגהתי בטימנונית ועת"נ וצ"ע ולעיל צד 158 איתא בפרהסיא וכו' בטמטונית וכו' גם לקמן פנ"ב סי' ה' ופע"ד סי' ד', ותימה שבדפ"ר וד"ו וברוב כ"י כתוב כאן יובל בוי"ו: 5 עדרבלין[3]) וכרבלין[4]). תופשי הדרולים ומחללים בחלילים.

[1]) הִימְדור. [2]) הִימָּדור. [3]) ὑδραύλης, Orgelspieler. [4]) χοραύλης.

כב) וצילה גם היא ילדה את תובל קין לוטש כל חרש נחשת וברזל וגו׳ ר׳ יהושע בשם ר׳ לוי זה תיבל עבירתו שלקין, קין הרג ולא היה לו במה להרוג אבל זה לוטש כל חרש וגו׳ :

ואחות תובל קין נעמה אמר ר׳ אבא בר כהנא נעמה אשת נח הייתה, ולמה נקראת נעמה שמעשיה נעימים, רבנין אמ׳ נעמה אחרת היית שהיתה מנעמת בתוף לעבודה זרה :

ד כג–כה) ויאמר למך לנשיו וגו׳ ר׳ יוסי כרי הנינה אמר תבען לתשמיש, אמרו לו למחר מבול בא, נהיה סרות ורבות למאירה, אמר להן כי איש הרגתי לפצעי שיבואו לי פצעים בשבילו

1 ילקוט שם : 4 ילקוט שם : 6 ילקוט שם. פנחומא נגלפים סי׳ י״א :

1 לוטש — וגו׳ לי׳ | ר׳ יהושע] ~ רפנין דפאב, רסיכנין ג | תיבל] תנ, תבל דפ, תובל ד׳כרי׳י, תובל עשה אר׳ | עברתו פי׳, עיברתו נ, עבירתו א׳, עבודתו ר | קין] זה אב | ולא] אבל לא א | לו] יודע א׳ | 4 הרים] פנ, הורים דאב | 4 אבא בר כהנא] חייא בר אבא א | אשת] אב, אשתו של דפתני | היתה | נקראת] היו קורין אותה דהא׳ני, קורין אותה פב, קורא אותה א׳ | 6 שהיו מעשיה דהגבי. שהיו כל מעשיה א׳ | נאים ונעימים הא׳ני, נעימים ונאים פב | היתה | שהיתה מנעמת] ולמה היו קורין (היו קוראים י, קורין פב) אותה נעמה ~ דפתנבי | 6 בר) בר ד | לו לי י | 7 מבול] י, המבול דפאנבי | בא] א׳י, ~ נשמע לך ד, ונשמע. . פתנב | ונהיה דפי׳, ונהא אגר׳י. להיות ב | למאירה] פ, למארה דא׳ברי, לבהלה א׳ | ׳ להן דפתנב] להם לא | וכי א׳נ | לי] עלי |

וכן איתא לקמן פ״נ בדרש ויהי כמצחק בעיני התניו וכו׳, ובירוש׳ סוכה פ״ה נ״ה ג׳ רשב״ל אמר עוגב זה אדרבלס תני וכו׳ לא היה אדרבלי׳ וכו׳ ועי׳ תוספתא ערכין פ״א, והמלות הזרות נשתבשו בספרים וברובם מלת ערדבלין ושיבושיה בע״ן ועי׳ גם הגי׳ באלף ובה״א, ובבי״ל הגי׳ כאן עדרבלין וכרבלין והגהתי וכרבלין ולקמן פ״נ בבי״ל אדרכלין וכרבלון (וצ״ל אדרבלין וכרבלין) במדינה ומדינה נהפכת, וגם בערוך ע׳ ערדבלין הקדים ר״ש לדל״ת וגורס ערדבלין וכרבלין וכן גורס בע׳ הידרוליס (שנשתבש ג״כ במקום הדרוליס) במאמר שלפנינו ובפ״נ גורס אדרבלין וכרבלין (ובשני הערכים גם הגי׳ וכרבלין ועי׳ בהערות בעל ערוך השי׳, ואולי נשתרבב המעות מל״ם כרבל בדניאל ג׳ כ״א וכ״ז) ועיי״ע קרויס צד 224 ותד 295. וגם במד׳ הגדול עמו׳ 118 נשתבשו המלות ועיי״ש : 1 לוטש כל הרש. וכ״ה בפסוק גם בכי״פ ובי״נ וילקוט ד״ו. ובמקרא כתוב לטש כל חרש. ונראה שכתבו כן בדיוק ועי׳ גם בלק״ט שמפרש וצלה וכו׳ ולא הועיל למך במעשיו ויצא ממנו לוטש כל חרש נחשת וכלי המלחמה. וכן מפרש הרד״ק וחרש שם כמו ובחרשת אבן אלא שזה משקל אחר והוא בפלס שורק וכו׳ ועי׳ גם ברש״י עה״ת. ור״י בשר״ל דורש תובל קין לשון תבלין זה תיבל עבירתו של קין קין הרג ולא היה לו במה וכו׳ ועי׳ לעיל צד 214 ובמ״י שם בד״ה במה הרגו. ומלשון פירש״י עה״ת תיבל והתקין אומנתו של קין וכו׳ משמע שהיה גורס עבידתו ועח״נ : 4 ולמה נקראת. ברמב״ן הגי׳ ולמה היה קורין אותה נעמה שהיו מעשיה נאים ונעימים, וכן ברד״ק שהיו וכו׳ נאים ונעימים ועח״נ, ובעקידה שם הגי׳ א״ר ח י י א ב ר א ב א נעמה אשתו של נח היתה ועח״נ, ושם אחר לאשת נח בס׳ היובלים סוף פ״ד, ושם מסופר ביובל החמשה עשרים לקח לו נח אשה ושמה אמצרה¹) בת רקיעאל בת אחות אביו לו לאשה בשנה הראשונה בשבוע החמשי ובשנה השלישית בו ילדה לו את שם ובשנה החמישית ילדה לו את חם ובשנה הראשונה לשבוע הששי ילדה לו את יפת : 6 נעמה אחרת היית. לא נעמה שמעשיה נעימים אלא נעמה שהיתה מנעמת בתוף לע״ז (והגי׳ ה י י ת כמו לעיל צד 198 לעולם היית ולעיל 113 עשת), וכן בתר״י א׳ היא הות מרת קינין וזמרין, ובשטה זו גם האגדה בברייתא דמ״ט מדות שהעתקתי והאגדה שהביא הרמב״ן שהיא האשה היפה היא מאד שטמנה מעו בני האלהים והיא הנרמזת בפסוק ויראו בני האלהים את בנות האדם כמו שמוזכר בפרקי ר״א וכו׳, וכן בטדר׳ הגדול שם ואחות תובל קין נעמה לפי שהיתה נאה ביותר עד שטעו בה מלאכי השרת וכו׳ ועיי״ש בהערות רשד״ש (ולפנינו בפדר״א פכ״ב רבי אומר ראו המלאכים שנפלו ממקום קדושתן מן השמים את בנות קין מהלכות גלויות בשר ערוה ומכחלות עיניהן כזונות ותעו אחריהן ולקחו מהן נשים שנ׳ ויראו וכו׳), וכן האגדות במדרש רות ובספר הזוהר שהעתיק ברקנאטי איר נחמיה וכו׳ היתה נעמה בההוא זמן וכל העולם טועין אחריה רבי שלום אמר אבן של שדים היתה וכו׳ אדם מאה ותלתין שנין שימש ברוחין נקבין עד דאתת נעמה ומנו שפירו דילה טעו בני האלהים אבתרה עזיא ועזא״ל וכו׳, והרמב״ן כתב עוד ואחרים אמרו כי היתה אשת שמדון אם אשמדאי וכו׳ וכן הובא ברקנאטי ועי׳ גם מ״ש הח׳ גרינבוים בספרו נייע בייטרעגע וכו׳ צד 73 אודות האגדות על בנות קין בשירי הנגוזים ובספרים אחרים מספריהם שהזכיר שם, ובעל מדרש אגדה הוצ׳ רש״ב הרכיב אגדות שונות ובתב הד״ל אמרו נעמה שהנעימה בתוף מעשיה שבקשו מלה״ש לתעות אחריה וברחה מפניהם ועיי״ע האגדה בענין שמחזי ועזאל שהעתקה בילקוט ר׳ מ״ד : 6 למחר מבול בא וכו׳. מפרש ביפ״ת שידעו שלד דורות הקב״ה מכרית זרעו של קין כדכתיב כי שבעתים יוקם קין ועתה כבר הוא דור שביעי קין חנוך עירד מחויאל מתושאל למך יבל יובל וכו׳ וכתב עוד ואיבא לבידק איך לא נתקיימה הגזירה שהרי המבול לא בא עד ימי נח שהיה כמה דורות אחר זה שהרי ענין זה היה קודם לידת שת שע״י זה נזקק אדם להולידו וכו׳ וא״כ נמצא כשנולד שת כבר הוליד למך שביעי לקין וכו׳, והעתו שיש לומר שלא היתה הגזירה מחוייבת לדור ז אלא שהקב״ה האריך לקין עד דור ז שעד הזמן ההוא לא יאבדו אבל מהזמן ההוא ואילך מוכנים לאבוד וכו׳ והביא ג״כ דעת הרא״ם שכתב בסוף פ׳ בראשית שבשעלה אקיינוס ושטף דור אנוש הציף ג״כ את בני קין ואז נתק׳ גזירה זו וכו׳ ועי׳ גם לקמן פכ״ד סי׳ ו, ולפי האגדה שלפנינו אמר למך לנשיו בלשון תימה וכי איש הרגתי וכו׳ וילד וכו׳ כמו שהרג קין את הבל שהיה איש למעשים וילד לשנים (כהדריש ר׳ יוחנן) כי שבעתים יוקם וכו׳ אם קין הרג ונתלה לו זמן שבעה דורות אני שלא הרגתי אינו דין וכו׳, והמשך המאמר אמר להן תא נזיל וכו׳ והוכנרו כאן המאמרים ר׳ אומר וכו׳ ר׳ יעקב בר אידי וכו׳, והדרש שבעתים יוקם קין לענין ז׳ דורות עי׳ גם בתרגומים ועיי״ע לעיל צד 219 תליו בריפון ובא מבול ושטפו, וגם ברש״י עה״ת כתב שלפי המדרש ב״ר לא הרג למך כלום, ושטה אחרת במדרש תנחומא, והאגדה שהעתיק רש״י בפירושו בשם ר׳ תנחומא היא באותו כגנון שהועתק ג״כ בילקוט ר׳ ל״ח מתנחומא וז״ל שם שמען קולי לפי שהיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין שהיה למך סומא ותובל קין ראה (ברש״י מושכו וראה) את קין

¹) aeth. ʿemzārā, ʾemzarā.

וילד לחבורתי שיבואו עלי חבורות אתמהא, קין הרג ונתלה לו שבעה דורות, אני שלא הרגתי אינו דין שיתלה לי שבעים ושבעה, ר' א' הרי זה קל וחומר שלחשך אם כן מאיכן הקב"ה מגבה שטר חובו: ר' יעקב בר אידי בעה קומי ר' יוחנן אם איש למה ילד, אם ילד למה איש, אמר ליה איש לעברים וילד לשנים, אמר להן תא נזיל גבי אדם, אזלון אמר להם עשו שלכם שהקב"ה עושה את שלו, אמ' ליה אסיה אסיה אסי חוגרתך, כלום פירשתה מהוה הרי ק"ל שנה אלא שלא 15d תעמיד ממנה זרע אתמהא, כיון ששמע כן נזקק להעמיד תולדות מיד וידע אדם עוד, ניתוסף לו ה

5 עי' לעיל לד 195 וש"נ: 6 ילקוט ר' ל"ט, פסיקתא פ' כסודש (מ"ג ג'), פסיקתא רבתי שם (ס"ז ג'):

1 חבורות] פא[2], ~ בשבילו דחא[1]גכי | שהרג פר | נתלה פר, ונתלוי | ד א'ר[1] | ° אני] ואני ד 2 אינו בדין פגכ, בדין א[2]ר | שיתלוי | שבעים ושבעה (עי"ז א[2]י) דורות אגבי | ר'] ד'פאכ, רבי דג | אומר דפאבי, אמ"ג | הרי זה] זהופ | של שטות ח | *הקב"ה מגבה] שהקב"ה..ל, הקב"ה גובה פהי, גובה הקב"ה ד, היה הב"ה גובה א[2]ג, הב"ה היה גובה א[1] | 3 בעה] כ, בעא דפחאג | קומי ר'] פאגב, קמיה דר"ד | ואם ילד 4 לעבדים] לעברים כ, לעונשין לעברים ג, לעבירות א, לעוברים פ, לאברים ל'חי, לאיברים ד | אמר להן] פגב, .. להון ח, .. להם ד, אמרי א[2] | איתא גבי | ניזול י, ונזיל ח, ונזיל אב, ונזיל ג | לגבי פח, קמי א[2] | אזלון (אזלו פ, אזלין אי)] ~ לגבי (גבי א[1], קמי א[2], לגב הג) אדם דפהאגי | להן פכ, להון א[2] | עשו] פהא[2]י, ~ אתם דא'ג, אתן כ | את שלכם פחגי, .. שלכן כ, מה שלכם א[2] | שהרי הקב"ה י, והקב"ה דפהאגכ | 5 יעשה פחאגכ | אמרו פכ, אמרון ג, ־רין דחר, ־רי א[2] | אסיא אסיא פחא[1]גכר[2]י, אסיא דא'ער[1] | חוגרתך] אר[2], חיגרתך דפחגר[1], חיגרתיך ע, הגירתיך י[1], הגרתך כ | פירשתה] ג, פירשת חעי, פרשת דפאכ | ** מהוה] מהווה ל | הרי ל' חי | מאה ושלשים פחא'גכ | שנים י | אלא ל' ה שלא] הע, כדי ~ דפאגכי | 6 תעמיד] תוליד י | ממנה ל' פע | זרע] ע, בן דפהאגכי | בן ל' אב | להעמיד תולדות] לה הוציא תולדות א[1], לה ועשה (לעשה א[2], עשר ג) תולדות א[2]כג, לאשתו דו | מיד] שני פ, הה"ד א[2], ל' דא'גכ | עוד וגו' פ, עוד את אשתו א'גי, את אשתו ד | ניתוסף] ד[1]אגכ, נתוסף דפי |

ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהן והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן וכי איש אשר הרגתי (ברש"י וכי וכו' לפצעי הוא נהרג) וכי פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג הלא שוגג הייתי קין שהרג מזיד נתלה לז' דורות אני שהרגתי שוגג לא כל שכן (ברש"י נתלה לו עד שבעה דורות אני וכו' לא כל שכן שיתלה לי שביעיות הרבה), וכסגנון אחר להאגדה בתנחומא בראשית סי' י"א ועיי"ש ובמדר' הגדול עמ' 118 ועי"ע במדרש אגדה הוצ' ר"ש באבער, ואגדה זו הזכירוה ג"כ אפרם הסורי והירונימוס וסופרים אחרים ונמצאת באריכות בסגנון דומה לסגנון התנחומא שם גם בספרא דאדה"ר הוצ' דיללמאנן צד 85 ובמערת גזא צד 48 וז"ל שם וביומי אנוש בשנת תשעמאא ועשרין דילה קטלה למך סמיא לקאין קטולא בגו עבא דנוד והבנא הוא קטלה כד מסתמיך הוא למך על טליא זעורא בריה הוה טליא מתרין הוא לדרעה לוקבל צידא דחזא ושמע קלה דקאין כד מתהפך ומהלך בגו עבא מטל דלא משכח הוא קאין למקם ולמשלא בחדא דוכא ולמך סמיא סבר לה דחיותא הי דשגשא בגו עבא ואקים דרעה ואתקן ומתח קשתה ושדא לוקבל דוכתא הי ומחיהי לקאין בית עינוהי ונפל ומית הוא למך סבר דצידא מחא ואמר לטליא הלך דנחזא צידא דמחינן וכד אזלו וחזו אמר לה טליא הוא דמסתמך הוא עלוהי אהו מרי קאין קטלת ואניף אידוהי וטרף לחדדא ומחיהי לטליא וקטלה וכו' ועי"ע גרינבוים שם צד 71 ומ"ח חלק מ"ג צד 230 וצד 294, וגם בפי' ב"ר כ"י העיר על האגדה שבמדרש תנחומא ומפרש גם במאמר שלפנינו בב"ר ונחיה (ונהא) פרות ורבות למארה כי עד שבעה דורות יוקם קין וכו' למארה לקללה אתמהא קין שהרג במזיד נתלה לו המאו שבעה דורות אני שלא הרגתי אלא בשוגג בדין שיתלה לי שבעים ושבעה כי איש הרגתי לפצעי במזיד בקין שהרגו להבל במזיד שאפצע וילד לחבורתי וכי ילד הרגתי במזיד כקין שיבואו עלי חבורות בשבילו אם הרגתי אני איש וילד בשוגג הרגתים וכו' ועי' גם בפי' הנדפס ואין נ"ל כן כתיבת המדרש שיחסר כאן עיקר המעשה, ובעקידה שם גורס כן קין הרג מזיד ונתלה לו שבעה דורות אני שלא הרגתי מזיד אינו דין שיתלה לי ע"ז דורות וכו' מהיכן היה גובה שטר חובו, אבן הדרש בסמוך מחטייה של הבל נהרג קין משמע קצת כאגדת התנחומא, ודרש אחר בס' היובלים סוף פ"ד ומקץ היובל התשעה עשר בשבוע השביעי בשנה הששית בו מת אדם וכו' ומקץ היובל הזה הומת קין אחריו בשנה ההיא ביתו נפל עליו וימת בתוך ביתו ויומת ע"י אבניו כי באבן המית את הבל ובאבן הומת גם הוא על פי משפט צדק, וכסגנון הלשון נהיה פרות ורבות וכו' גם לקמן פל"ד סי' ו אמר אצא ואהא פרה ורבה למאירה: 2 קל ותומר של חושך. שאין בו ממש וכדמפרש בפי' ב"ר כ"י אם כן שימתין הקב"ה עד שבעים ושבעה דורות לגבות את חובו כמו כן יאמרו האחרים הבאים אחר למך ומהיכן יגבה הקב"ה שטר חובו. וברש"י עה"ת איתא קל ותומר של שטות ועת"ג, אבן ברש"י כ"י הגי' ג"כ של חשך, ובמתנ"כ הגי' ג"כ העיר על ירוש' סנהדרין ריש פ' חלק כ"ז ד' כי דבר ה' בזה וכו' כניין אפילו כפר במקרא אחד בתרגום אחד בקל ותומר אחד וכו' בקל ותומר אחד כי שבעתים יקם קין וגו: 4 לעברים. למעשים והוא במשקל ארמי[1]), וכן גי' הרד"ק איש לעובדין, וגם בקהלת ט' א' פי' ועבדיהם ומעשיהם, והגי' בעי"ן מקויימת גם עפ"י גי' כל הכ"י חוץ מכי"ח, ובכי"ל הוגה מלת עברים ע"י א' שכתוב בכתב מאוחר בינו שיטי, ובגליון מוגה ל' ר (לפי דעתי?) לאיברים והוא כגי' הדפוסי' וילקוט וכ"ה בלק"ט איש לאברים ומפורש ברש"י עה"ת איש בקומה: 5 אסיא וכו'. רופא רופא רפא צלעתך כלו' קשט עצמך התחלה ואח"כ קשט אחרים, והשם חוגרתא כמו הגירותא בל"ס, ותרג' או פסח (ויקרא כ"א י"ח) או הגיר. ובלק"ט הגי' אסיא אסיא את אסי חגרתך, ובתנחומא שם אסיא אסי הגרתך, ובמת"ג במאמר שהועתק מתנחומא אסיא אסי ית חיגרתך[2]) ובערוך הובא בע' אס א' ושם המשל גם במאמר שהעתיק מילמדנו עיי"ש, והוגמאות למשל זה עי' אצל גרינבוים שם צד 44: 6 מיד וידע וכו'. זה סיום הדרש כיון ששמע כן נזקק וכו' וכ"ה לפי הגי' שנ' וידע וכו' הה"ד וידע וכו', ומלת מיד הושלמה בכי"ל בכתב ישן וכן הושלמו המלות על תאותו בינו שיטי, והורש וידע אדם עוד

[1]) לְעֻבָדִים. [2]) אָסְיָא אַסֵּי יָת חִיגַרְתָּךְ

תאוה על תאותו. לשעבר אם לא היה רואה לא היה מתאוה. עכשיו בין רואה ובין שאינו רואה מתאוה. ר' אבא בר יודן בשם ר' אחא ובר' לספריטי שהן יודעין נוקרים את בתיהם ובאים מיד:

ותקרא את שמו שת כי שת לי אלהים זרע אחר וגו' ר' תנחומ' בשם שמואל כווית אותו זרע שקם ממקום אחר, אי זה הוא זה מלך המשיח:

תחת הבל כי הרגו קין. מחטייה שלהבל נהרג קין. לב' אילנות שהיו סמוכין זה לזה, סברה רוח אחד מהם ונפל על חבירו וסברו כך תחת הבל כי הרגו קין:

5 ילקוט שם, ילק' דה"י ר' תלף כ"ג, לקחן סגולה, מדרש רות ב ח, מדרש רות ח ג פ' ויהי ניתך (מדרש זוטא צד 55):
6 ילקוט ר' ל"ט:

1 רואה] אדם ~ פ. עכשיו פא | בין | *שאינו דפגב] שאין ל, אינו האי | 2 מתאוה] פגי, הוא ~ ד | **למפריטין] לספרים ל | שהן] שהן פא'גב, שהם א'ר | ונוקרים א'ר², יון א' | לבתיהן י | 3 שת] ~ לאמר ע, ותאמר פ | * כי וגו' די] כי.. אחר א'גע, וגו' ל | תנחום א' | שמואל] פחג, ר' ~ דא'בעי | כווית] ע', כווית ג, כמות(?) פ. ל' דהאברי | 4 אותו] פגע'רי (דהי"), נסתכלה (נסתכל ח) אותו דחי, נסתכל באותו יש, רמז לאותו א, מאותו ב | שקם] ע', שהוא קם פחא'גברי', שהוקם ר², שהוא בא ד | איזהו ע', ואי זה די (שם), ואיזה פבי, ואי זה (ואיזה ג) זה א'ג | 5 מחטייא י, מחטא אב, מחט ח, מי חטיו פ | לב'] ע, לשני דא'גבי, משל לשני פא' | שהן סמוכין זה לזה י, הסמוכין ע | 6 * סברה דגער'] סבר א'ר², פרכה י, פרחה א², שברה ב, עמדה ל, עברה פ | הרוח א'ר² | * אחד ר'] את אחד דגב, אחת לעי, את אחת ר², ועל אחד א', ל' פ | מהם ל' פע | ונפל] ~ אחד פ | * וסברו ד] וסברה לע, ונסברו ג, וסרבו שניהם א², ופירכו י, ונעקרו א', וסברו ב | קין] ~ מחטיה (מחטייה פג, ייא י, מחט אב) של הבל נהרג קין דפאגבי |

ניתוספה לו תאוה וכו', וכן ברש"י עה"ת מיד וידע אדם וגו' ומהו עוד ללמד שנתוספה לו תאוה על תאותו, ובלק"ט מיד וידע אדם וכו' מה ת"ל עוד שניתוספה לו וכו', ושם הגי' בין רואה ובין לא רואה וכו', ובתנחומא ט"ב בראשית סי' כ ו במאמר שהעתקתי במ"י לעיל צד 196 א"ר סימון מאה ושלשים שנה נפרש אדם מחוה אשתו כיון שנהרג הבל אמר אדם מה אני מוליד בנים והם הולכים למאירה מה היה עושה וכו' ומסיים שם מה עשה הקב"ה נתן תאותה של חוה בלבו של אדם ושימש עמה וילדה שת שנ' ויחי אדם מאה ושלשים שנה ויולד בדמותו וכו', והדרש שלפנינו עוד ניתוספה לו וכו' והמאמר שלאחריו נסמכו בפסיקתא שם למאמר ר' חיננא בר פפא אמר כל נפלאות ומחשבות שחשבת כדי שיהיה אדם נזקק לביתו הה"ד וידע אדם עוד את אשתו, והגי' שם מהו עוד שניתוספה לו וכו' לשעבר אם לא היה אדם רואה אשה לא היה מתאוה ועכשיו בין רואה בין אינו רואה מתאוה ר' אבא בר יודן בשם וכו' רמז לפרגמטטין (וצ"ל לפרגמטטין וכ"ה בפסי"ר שם) ולמפרישי ימים שיהיו נזכרים ובאים במהרה לבתיהם:
3 ותקרא את שמו שת. בערוך ע' כווית נוספה מלת לאמר ובכי"פ ותאמר, וגר' שהוסיפו כן לפרש לה"ב כי שת לי וכו' וכן מתורגם בת"א וקרת ית שמיה שת ארי אמרת יהב לי וכו' ובתרי"י א' ארום אמרת וכו' ועי' גם ברד"ק, ור' תנחומא בשם וכו' מדייק מ"ש זרע אחר ואב"ב זרע והורש רמז לאותו זרע שקם ממקום אחר כלומר מרות המואבית אי זה הוא וכו', ולקמן פנ"א נסדר המאמר בדרש וגהיה מאבינו זרע והגי' שם בכ"ל ר' תנחומ' מש' שמואל ונהיה מאבינו כן אין כת' אלא זרע אותו זרע שהוא בא ממקום אחר ואי זה זה מלך המשיח, ובערוך גורס גם שם א"ר תנחומא בשם ר' שמואל כוזית בן אכ"ב וכו' (ובראש הערך כוית איתא בדפ"ר וד' פיזרו וד' באזיל ותקרא את שמו שת לאמר וכו' כווית אותו זרע שקם ממקום אחר איזהו זה מלך המשיח, ובעל ערוך הש' לא העיר על זה), והדרש שלפנינו נסדר במדרש רות שם אחר פתיחת ר' יצחק אז אמרתי הנה באתי וכו' במגלת ספר וכו' ישי דוד בספר ויאמר ה' קום משחהו וכו' והגי' שם בדפ"ר וד"ו ר' חוניא אומר כתיב כי שת לי אלהים זרע אחר זרע הבא ממקום אחר ואי זה זה זה מלך המשיח, ובמדרש רות מ"ב שם איתא מן הזרע אשר יתן ה' לך מן הנערה הזאת א"ר תנחומא משום ר' יוסי בן פזי ונהיה מאבינו זרע אותו זרע שהוא בא ממקום אחר זה מלך וכו', ובאלו המאמרים שבב"ר ובמדרש רות מצאו הנוצרים ראיה שנתנבא על משיחם שלא יהיה מזרע איש אלא נולד מזרע אחר ועי' מ"ש הנוצר רייטונד מארטיני בספרו פוגיא צד 758, ומדבריו שאב גם המספק יהושע לורקי והוכיח שמלך המשיח לא היה מזרע אנושי ומטבע בני אדם ונגד זה המספר כתב הרב אברבנאל בישועות משיחו ת"ב עיון ג' ריש פ"ה בוהל כי תוקף המאמר כך הוא ותקרא את שמו שת כי שת לי אלהים זרע אחר ר' תנחומא בשם ר' שמואל הסתכל באותו זרע שהוא קם ממקום אחר ואיזה זה מלך המשיח שבא מרות המואבית שהיא מזרע אחר ומפני כן בשבא לדרוש אחרי כן פסוק ונהיה מאבינו קיצר בדרשה והכוונה בשניהם אחד והוא מה שפירשו שיצא מלך המשיח מרות המואבית שבאת הכרעה תות זרע אחר אשר לא מבני ישראל היא ואמנם מה עניו זה ריש הוא שראה הקב"ה בענין הבל וקין והסתיר פניו מהם ובשעלה במחשבתו מעלת מלך המשיח העתיד להיות רצה שיוליד אדם את שת שממנו הושת העולם ולא יחרב וכן דרשו בבנות לוט שלא היה הקב"ה מספיק בידם לעשות הפועל המגונה ההוא אלא שהביט שיהיה מלך המשיח עתיד להולד מרות המואביה שזהו זרע אחר ונכרי מבני ישראל ע"כ ועי' ע בספר חסידים ד' ברלין צד 461 ושם איתא הרמז ונהי"ה מאבינ"ו זר"ע בגימטריא זיה מלך המשי"ח, ובפוגיא שם הועתקו בשם ב"ר קטנה המאמרים שלפנינו כאן ובפנ"א ומתהילים א"ר תנחומא אותו זרע שקם וכו' א"ר תנחומא ונהיה וכו' ושם צד 354 ג"כ בשם ב"ר קטנה א"ר תנחומא ונהיה וכו' ובשם ב"ר לרמה"ד א"ר תנחומא בשם ר' שמואל אותו זרע שהוא קם וכו' ועוד שם בשם מדרש רות ורם הוליד את עמינדב ר' נחוניא ור' יעקב בר אבין אומרין כתיב כי שת לי וכו' ועי' גם בישועות משיחו שם (ותומה מ"ש האברבנאל שלא מצא מאמר זה במדרש רות, ומ"ש אבל הוא בב"ר זוטא פכ"ג עי' גר"ש צד 290, והמאמר שבב"ר פנ"א מתחיל שם ר' תנחומא בשם ר"ש ב"ג), וכן נשמטה מלת כוזית בדפוסים וברוב כ"י, ובערוך פי' כינוי שם הוא וצע"ג, ובשהש"ר פ' שיטתי כהותם (ח' ו) נמצא שם אמורא ר' כימון בן קוזית, ועיי"ע בם ע' לר"א גייגער חלק ו' צד 222:
5 מחטייא וכו'. מחטא שנעשה בהבל נהרג קין, והורש כי הרגו קין שהוא מיותר קרי ביה כי הרוגו קין או מעם תחת הבל כי הבל הרגו כלו' את קין כי הבל הרגו כלו' את קין ובלה"ב והראתו את הילד (שמות ב' ו) ויישנו את מעמו (ש"א כ"א י"ד) והביא המשל לב' אילנות שהיו כמוכין זה לזה וכו' שע"י שנפל אחד על חבירו שנשען עליו נעקרו שניהם ובשל עוזר ונפל עזור, ובנמשל הרוח שסברה וכו' הרוח הוא החטא כלו' החטא שחטא קין על הבל והוא

כו. ולשת גם הוא יולד בן ויקרא את שמו אנוש כעין קימי אבא כהן [בר דלא] אדם שת אנוש ושתק, אמר להם עד כאן בדמות וצלם, מכאן ואילך קינטורין: ארבעה דברים נשתנו בימי אנוש, ההרים נעשו טרשים התחיל המת מרחיש ונעשו פניהם כקיפות ונעשו חולין למזיקים. אמר ר' יצחק הן הן שגרמו לעצמן ליעשות חולין למזיקים מה בין הגהין לצלמה להגהין לבר נש: אז הוחל לקרא בשם יי': אמר ר' סימון בג' מקומות נאמר כלשון הזה לשון מרד אז הוחל לקרא בשם יי', ויהי כי החל האדם (בראשית ו א), הוא החל להיות גיבור בארץ (שם י ח), אתיבון והא כת' וזה החילם לעשות (שם יא ו), אמר להם קופיח על ראשו שלנמרוד ואו' זה המרידן, אמר ר' לוי לאשה שאמרה לבעלה ראיתי בחלום שאת מגרשני, אמר לה למה בחלום

1 ילקוט שם, ילק' דה"י כ' חלף ע"ב, לקמן לד 235: 5 ילקוט כ' ל"ט, לקמן פכ"ו:

1 * ויקרא — אנוש א'י] והקרא.. אנוש דגכ, ותקרא פ, וגר' ל | * בר דלא דכי' (דה"י)] ברדלא אגרי, בר דליא פ, ל' ל | 2 בצלם ובדמות | ואילך] פהאגכי' (שם), ~ נתקלקלו הדורות ונבראו די | קינטורים גכ, קנטורין א'ר³, קנטורין עבדין א¹, קנתורין ר¹. קינן קנטורים פ, . . קינטרין ה, . . קנטרין י' (שם), קנטרין קינן קנטורין י | * ארבעה פהא'גכ], ד' דא², ארבעים ל | 3 אנוש] ~ בן שת | טרשין א'ר²י, טרישים פ | התחיל] ה, והתחיל דפאגכי | המות פ | מסריח י (שם) | כקופין אי | * חולין פהגכי] הולים לד, (וכן בסמוך) | 4 הם הם פה | גרמו פחי | להעשות פ, להיות דגכי | מה] אמרו ~ ג°, ומי גרם להן שהיו אומרים ~ י | ** דגחין] דגחיך ל | לצלמא | * לדגחין א²] לבין דגחין גכ, ובין.. פ, למאן (למן ה) דגחין דהי, לגחין א'ר, לדגחיך ל | לברנש א'ר², לבר אינש ג, . . אנש כ | 5 סימון] יצחק ח | בג'], בשלשה פהא'גכ בלשון פאי, הלשון כ, לשון ג | מרדות פהאגכ | 6 גבור | 7 אתיבון ליה ג, איתיבון די, . . ליה א¹ | והכת' אגכי | החלם | קופח פהא¹כר², קיפח די, קפחו א², טפח ג | ואומר פהא¹, ואמר דגכי | 8 המרידן] פג, שהמרידן א'ר², המרידן עלי די | לאשה] משל ~ פא¹ | בחלומי פאגכי | למה] פר, ולמה דאגכי ;

החטא שהרג גם את קין, והגהתי פכרה וכו' אחד וכו' ופכרו ועי' בח"נ, ותימה שגם בערוך ע' פכר ב' הגי' פכרה רוח אחת ונפל וכו' ופכרה וכו', ואחת במקום אחד איתא גם בילקוט ובפי' ב"ר שבדפוס, ופכר נרדף עם פגר והוראתו בפיעל הרס עקר ועי' עמת"ל ע' פגר ועי' פכר וכן מתורג' בתר"י א' עקרו שור (בראשית מ"ט ו) פכרו וכו' ולקמן פפ"ו סי' ג' אמ' פכרון ניביה, ובפי' ב"ר כ"י הביא ערו ערו עד היסוד בה (תהלים קל"ז ז) מתרגמינן פכרו פכרו, ולפנינו נוסחא אחרת בתרג' תהלים שם ועי"ע איכ"ר מ"ב פ"ה א' וערוך שם: 1 בר דלא. כן השלמתי ועח"נ, וכ"ה גם בכי"ל לקמן פכ"ד אבה כהן בר דלא ובפע"ו ר' אבא הכהן בר דלא ובפצ"ג בן דלייה ועי' מבה"י ג"ז א' ע' א' ואגה"ת ח"ב צד 549: 2 ושתק. שהפסיק כאן במקרא ולא פירש סדר התולדות שאחרי אנוש אלא מתחיל ענין בפ"ע זה ספר תולדות אדם, וכן מפרש ביפ"ת, וכגנון הלשון כמו לקמן צד 239 אילו נאמ' ויתהלך וכו' ושתק, ואין נר' לפרש שעיקר הדרש על הפסוק דה"א א' א' אדם שת אנוש ששם הולך ומונה בפסוקים שלאחריו קינן מהללאל וכו' חנוך מתושלח וכו', אכן בפי' ב"ר כ"י מפרש כן התחיל עזרא להשוב אדם שת אנוש ושתק (ומ"ש התחיל עזרא הוא כששת הברייתא בב"ב ט"ו א' עזרא כתב ספרו ויחס של דברי הימים): עד כאן. עד ימי אנוש נבראו בדמות וצלם (כ"ה בכי"ל בדמות וצלם וכלה"כ בראשית ה' ג' ויהי אדם וכו' ויולד בדמותו כצלמו, ובשאר הספרים הגי' בצלם ובדמות) מכאן ואילך מקינן ואילך נשתנו בדמותן ונבראו קינטורין[1] מין אנשים בלי תרבות כאותם שספרו עליהם במשלי היונים שהיו מחציים ולמעלה אנשים ומחציים ולמטה סוסים ועי' במו"ע ע' קינטורין, ודוגמתו הדרש בסמוך ונעשו פניהם כקופות, ודורש קינן קינטורין, וכן טעם הגי' קינן קנטורי', וכן הועתק מפכ"ד בערוך ע' קנתר קינן קנתורין (כ"ה שם בתי"ו) וברמב"ן בראשית ו' ד' קינן קנטרינן, ובפי' ב"ר כ"י מפרש עד אנוש נבראו בצלם ובדמותו של הקב"ה מכאן ואילך נתקלקלו הדורות ונבראו קנתורין נשתנו (בפי' ב"ר כי"א ונבראו קינטורין כנגד רצונו עשויין ונשתנו) בדמותן ולא נבראו בצלם אלהים ממש וכן נוסף בדפוס' ובילקוט כאן נתקלקלו הדורות ונבראו, וגם ברד"ק גורס עד כאן בצלם ובדמות מכאן ואילך נתקלקלו וכו' ונבראו קינטורין: 3 טרשים. סלעים ועי' עמת"ל ח"ב צד 199: מרחיש. מבריח ומרחיש רמה ותולעה: כקופות. כקופין, וכן הרבוי קופות במדרש קהלת פ' כי יש דברים הרבה (ו' י"א) ובמ' קהלת מ"ב שם (מדרש זוטא צד 107) מגדלי קופות, ובחזקוני העתיק כקופין ועח"נ: חולין למזיקים. שהדלו להיות זרע קדש ונעשו הולין והפקר למזיקים ששלטו בהם, ודורש אז הוחל שנעשו חולים וגם בדפ"ר וה"ו הגי' הולים ובא"א הגיה הולין ועח"נ, ובפי' ב"ר כ"י מפרש הולין למזיקין מופקרין אבנדוניר בלע"ז: 4 מה בין וכו'. שהיו אומרים מה בין המשתחוה לצלם ובין המשתחוה לאדם וע"י זה הוחלו ונעשו חולין למזיקים, ובכי"ל נשתבש דגהיך לדגהיך והגהתי: 5 אז הוחל וכו'. זה כיום הדרש וכן מובא מכי"ל לקמן צד 235 שקטע שם אדם שת אנוש וכולי עד אז הוחל לקר' בש' י' ועי"ש בח"נ: לשון מרד. שמרדו בהקב"ה, ודורש אז הוחל לקרא בשם י"י שהיו מכנים לע"ז שלהם בשמו של הקב"ה כדמפרש בפי' ב"ר כ"ט ובדאמר ר' אחא אתם עשיתם ע"ז וכו' וכדאיתא במדרשים שהעתקתי בסמוך, וכן מתורגם בתר"י א' יו"א ית שמיה אנוש הוא דרא דביומוהי שריאו למטעי ועבדו להון טעון ומכנין לטעוותהון בשום מימרא די"י, ואגדה זו הוזכרה גם אצל הירונימוס ועי' מ"ח חלק מ"ג צד 299, וברש"י עה"ת כתב אז הוחל (לשון חולין) לקרא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשותן ע"ז ולקרותן אלהות, ונעלם לי מקור האגדה בסגנון זה, ובת"א תרגם אז הוחל וכו' בכן ביומוהי הלו בני אנשא מלצלאה בשמא די"י. ונוסחא אחרת בכן שריאו בני אנשא לצלאה עי' בת"א הוצ' ר"א ברלינער ח"ב צד 3 ועי"ע ברד"ק לפסוק זה (ושם נר' שנשמטה נוסחא אחת ונוסחת תי"י הועתקה שם בזה"ל ביומוהי הא שרו בני אינשא למפלח פולחנא נוכראה ולמכניא יתהון בשם מימרא די"י): 7 והא כת' וזה וכו'. וא"כ נאמר כלשון זה בד' מקומות: קופיח וכו'. הקב"ה מכה על ראשו של נמרוד ואומר זה המרידן, וענין אחד כתוב זה ומ"ש הוא החל וכו', ודורש החילם גרם שהחילו, ולקמן פכ"ו הגי' בכי"ל קופח וכו' וא' זה המרידן עליו וכן הועתק מפכ"ו בערוך ע' קפח בשם פ"ע, ובערוך הש' המרידן עלי, והרא"ב

[1]) *Κένταυροι*

הא בעלילות. אמר ר' אחא אתם עשיתם עבודה זרה וקראתם לשמכם אף אני אקרא למי הים לשמי ואכלה אותן הרשעים מן העולם. דרש ר' אבהו אוקיינוס גבוה מכל העולם. אמר ליה ר' אלעזר בן מנחם ולא מקרא מלא הוא הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ וגו' (עמוס ה ח, ט ו) אתמהא כזה ששופך מלמעלה למטה. שני פעמים כת' הקורא למי הים כנגד ב' פעמים שעלה הים והציף את העולם, ועד איכן עלה בראשונה ועד איכן עלה בשנייה, ר' יודן ור' אבהו ור' אלעזר בשם ר' חנינה

1 מכילתא יתרו מס' דבחדש פ"ו, כספרי עקב פי' מ"ג, תנחומא מ"ג נח סי' כ"ד, תנחומא נח סי' י"ח יתרו סי' ט"ז, מדרש תהלים פ' פ"ח סי' ג': 3 ילקוט שם, ילק' עמוס ר' תקמ"ג, ילק' איוב ר' תתקכ"ד, ילק' תהלים ר' ע"ב ועי' לעיל צד 110: 4 יהוש' שקלים פ"ו ה"ב, לעיל צד 36 ועי' לקמן צד 240:

1 הא * בעלילות פ] הא לך בעלילות ד. הא בעליות ל. ותלא בברור י. יהא בברור בר². הא (יהא ר²) בפרהסיא ר. הא נוכך כ. ל' ד"א | אתם] אמר הקב"ה ~ ג' | עשיתם עבודת — לשמכם] פג. עשיתם עצמכם (עצמיכם א) ע"ז .. לשמכם דא. לשמכם לע"ז ר | קורא פ | לשמי למי הים ר. היום לשמי א | לאותן י | 2 הרשעים] האנשים דנבי. אנשים פא | אוקינוס נבמ. אוקיאנוס דפאדי | גבוה] ~ למי הים כ | ליה] י (עמוס). ל' דפאבי | אלעזר] יהודה י (איוב) | בר' כ. בר פי (שם) | 3 ולא] פ. והלא דאנבי | * וישפכם — וגו'] וישפכם פאנבי (עמוס, איוב). וישפכם על פני הארץ יי' שמו די. וגו' ל | 4 ששופך] א². שהוא שופך דפא'נבי | מלמעלה למטה] פאמ. מלמעלן למטן דנבי | שתי א'. ב' ד"י | הים] ~ הקורא למי הים נ | ב'] ד"י. שני דפא'נבי (איוב). שתי א' | העולם] ~ בדור אנוש ובדור הפלגה י (שם, שם) | 5 עד א | ועד היכן בשנייה נ. והיכן בשנייה י (שם, שם). ובשניה פ |

ועתיק א"ר סימון בג' מקומות נאמר בלשון הזה וכלן לשון מרד וכו' א"ל קופח אני על ראשו וכו' ואומר זה המרידן ועת"ג כאן ובפכ"ו: 1 הא בעלילות. בפועל ומלים בעלילה. ור' לוי דורש וזה החלם לעשות וזה החלום כלו' מה שאמרו פן נפוץ על פני כל הארץ יהא נעשה בפועל, והגהתי הא בעלילות עפ"י ג' כ"ם ודפוסי' אבן בהפ"ר ל"ג הא לך בעלילות, ובכ"י ל' הגי' הא בעליות וכן משמע הגי' בערוך ע' על ז ועיי"ש: אתם עשיתם ע"ז. וכ"ה בכ"ם וכ"ג וילקוט, והלשון לשמכם קשה, וגם הגי' אתם עשיתם עצמכם ע"ז וקראתם לשמכם קשה לפרשה ועי' במ"כ ובפי' מהרז"ו, ובמדרש תהלים שם הובא המאמר בדרש שוכבי קבר כמו חללים אלו דור המבול והגי' שם א"ר אחא אמר הקב"ה הם קראו לע"ז בשמי אף אני קורא לאוקיינוס בשמי והוא פורע להם בשמי שנ' הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו, וגם כאן כוונו בדרש אף אני אקרא וכו' לזה הפסוק ונסמכו המאמרים דרש ר' אבהו וכו' א"ל ר"א בן מנחם ולא מקרא מלא הוא הקורא וכו', ומקור הדרש במכילתא ובספרי, ובמכילתא שם איתא אלהים אחרים וכי אלוהות הן וכו' ר' יוסי אומר אלהים אחרים למה נאמר שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר אלו נקראו בשמו כבר היה בהם צורך והרי נקראו בשמו ואין בהם צורך ואימתי נקראו בשמו בימי אנוש בן שת שנ' אז הוחל לקרוא בשם יי' באותה שעה עלה אוקיאנוס והציף שלישו של עולם אמר להם המקום אתם עשיתם מעשה חדש וקראתם עצמכם אף אני אעשה מעשה חדש ואקרא עצמי שנ' הקורא למי הים, וכן בספרי ושם הגי' אתם עשיתם מעשה חדש וקראתם על שמי אף אני וכו' ואקרא על שמי שנ' הקורא וכו', ובתנחומא יתרו שם למה קראן אלהים ר' יוסי אומר כדי שלא ליתן וכו' אתם עשיתם מעשה חדש וקראתם עצמכם בשמי ואף אני וכו' ואקרא עצמי בשמי וכן הוא אומר הקורא למי הים וישפכם על פני כל הארץ ה' שמו, ובתנחומא נח שם עמדו דור אנוש קראו שמו של הקב"ה לע"ז שנ' אז הוחל וכו' והקב"ה קרא ים אוקיינוס והציף שלישו של עולם שנ' הקורא וכו', ובתנחומא מ"ג שם עמדו דורו של אנוש וקראו ע"ז וכו' מה עשה הקב"ה קרא לים ושטפן שנ' הקורא וכו': 2 דרש ר' אבהו. וכן לעיל צד 84 בתוספת הדפוסים, ובמד' תהלים שם דרש ר' אבהו אוקיינוס וכו' אמר ר' אלעזר בשם ר' מנחם (וצ"ל אמר לו ר"א בר' מנחם כמו שהוא במד' תהלים הנדפס מכבר) לאו קרא הוא וישפכם על פני הארץ אין אדם שופך אלא מלמעלה למטה וכו', והשלמתי הפסוק וישפכם וכו' ועת"ג: 4 שני פעמים כת'. בעמוס בשני המקומות שציינתי, והמאמרים שלפנינו נסדרו בירוש' שקלים בדרש הפ' ויאמר אלי המים האלה וכו' (יחזקאל מ"ז ח') ושם ג' אל הגלילה הקדמונה זה ים של כמכו וירדו אל הערבה זה ים של טיבריא ובאו הימה זה ים המלח אל הימה המוצאים זה הים הגדול (ועי' בתוספתא סוכה פ"ג, וגם שם הגי' אל הערבה ובמקרא כתוב על) ולמה נקרא שמו מוצאים כנגד שני פעמים שיצא אחד בדור אנוש ואחד בדור הפלגה ר' לעזר בשם ר' חנינה בראשונה יצא עד קלבריאה ובשנייה יצא עד כיפי ברבריאה ר' אחא בשם ר' חנינה בראשונה יצא עד כיפי ברברייאה ובשנייה יצאו עד עכו עד יפו עד פה תבוא ולא תוסיף ועד עכו תבוא ולא תוסיף ופה ישית בגאון גליך עד יפו אשית גאון גליך, ושם נעדר שטת ר' יודן וכו' בש"ר חנינה בראשונה עלה עד עכו ועד יפו ובשנייה וכו' עד קפי ברבריא ולבאורה נר' שמה זו זרה שהרי ברבריא[1] מדינה צפונית מערבית של אפריקי וקרובה יותר לאוקיינוס מעכו ויפו שהם בגבולי ארץ ישראל, אכן בירושלמי פי' הים הגדול הים התיכון כמו שמוכח מהמדרש שם וכמו שהוראתו במקרא וכאן משמע פי' שעלה הים הוא אוקיינוס וכמו שדרש ר' אבהו אוקיינוס גבוה מכל העולם (ועי' גם בערך כלין צד 189 ובמ"ח הלק י"ז צד 338 וצד 344) ויתכן שר' יודן ור' אבהו וכו' בש"ר חנינה כוונו לים הגדול ור' הונא ור' אחא בש"ר חנינה כוונו לאוקיינוס ועירבובי דעות יש כאן ובירושלמי (ועי' בת"ג שבכ"א א' וב' וילק' מבירו הגי' במאמר ר' יודן וכו' בש"ר חנינה בראשונה עלה עד עכו ובשנייה [עלה] עד יפו, ושם ובכ"ב ובילק' עמוס ואיוב ל"ג ובשנייה עלה עד קפי ברבריא וכן ל"ג שם ר' הונא ור' אחא בש"ר חנינה בראשונה וכו' בשנייה וכו'), ופי' כנגד ב' פעמים שעלה הים וכו' בדור אנוש ובדור הפלגה כדאיתא בירושלמי ולעיל צד 35, ובפי' ב"ר כתב כנגד וכו' מפרש בירושלמי וכו' אחד בדור אנוש שהציף שליש העולם (ועי' בהערה הקודמת) ואחד בדור הפלגה שהציף חציו (וצ"ע ועי' לקמן פל"ח סי' י') וכו' ובשטיפת המבול לא איירי כלל, וכן טעה בילק' עמוס ואיוב שם בדור אנוש ובדור הפלגה (כ"ה בילקוט ד"ו בשני המקומות, ובילק' ד' פפד"א נשתבש באיוב שם בדור אנוש ובדור המבול), והדרש אחר לקמן צד 240 שני פעמים כת' הקורא וכו' כנגד ב' פעמים שהיו המים עולים ומציפים אותם בקבריהם אחד בשחרית ואחד בערבית, והגי' שני פעמים כת' איתא גם בכ"ם וכ"א ב' וכ"ג וכ"ב וילק' איוב, וכן בסמוך שם, ורק בכ"א א' הגי' שתי וגם במקרא נמצא פעם בל"ז בשופטים מ"ז כ"ח ובכתוב בש"ב כ"ג ה':

[1]) Βαρβαρία.

בראשונה עלה עד עכו ועד יפו ובשנייה עלה עד קפי ברבריא, ר' הונא ור' אחא בשם ר' חנינה בראשונה עד קפי ברבריא ובשנייה עד עכו ויפו הה"ד ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף וגו' (איוב לח יא) עד פה תבוא עד עכה ופה ישית (שם שם) עד יפה, ר' אלעזר בראשונה עד קלבריא ובשנייה עד קפי ברברייא :

פרשה כד

ה א) זה ספר וגו' הוי המעמיקים מיי' לסתיר עצה וגו' (ישעיה כט טו) אמר ר' לוי[5] א לארכון טיקטונון שבנה המדינה חדרים וכיבים ומערות, לאחר ימים היה גביי והיו בני המדינה נטמנים כפניו באותם החדרים והמערות, אמר להם אני הוא שבניתי כל אילו החדרים והמערות ומפני מה

5 ילק' ישעיה כ' ס"ג (פל"ו), מדרש תהלים מ"ב י"ד סי' ל', תנחומא מ"ב נשא סי' מ', תנחומא שם סי' ה', במדבר רבה פ"ט סי' ל' :

1 ** בראשונה] בראשנה ל | עד יפו ועד עכו ר1י (איוב), עד עכו ובשנייה [עלה א2] עד יפו אמ | ובשנייה — ר' הונא — ויפו ל' אכי (שם. שם) מ | עלה ל' פר1 | קפי] פ, כפי די, כיפי ר1 | ברבריא] י, יואה ד, ברביריאה ר1 | הונא] פ, חננה ד, חנניה י | 2 עד] עלה ~ פי | קפי] פ, כפי די, כיפי ש | ברברייא פ, ברבריאה די | ועד יפו דפישי | וגו'] ופה ישית (אשית פב) בגאון גליך דפאגבי, ופה אשית וגו' י (עמוס), ופה אשית י (איוב) | 3 עד פה — ופה * ישית (עשית ל) עד יפה] עד פה תבא ולא תוסיף עד עכו תבוא (תבא י) ולא תוסיף ופה ישית בגאון גליך (ופה ישית י) ביפו ישית בגאון גליך די, ביפו אשית גאון (בגאון כמ) גליך פא1בי (שם, שם) מ, עד יפו תבא וביפו תשית בגאון גליך ר1, ל' א2ג | ר' אלעזר בשם ר' חנינא דשי, ר' חנינא ור' אלעזר בר יוסי פ, ר' חנינא (חנגיא מ) ור' אלעזר בר' (בש"ר א1) יוסי בשם ר' חנינא אמ, ר' חוניא ר' (בשם ר' כ) אלעזר בר' יוסי ר' אלעזר בשם ר' (בר ג) חנינא גב | **בראשונה] בראשנה ל | עד] א2, עלה ~ דא1גברים | קלבריא] מ, ־יה פ, ־יאה דרי, קלוריא גב, קלורסיא א1 | 4 עד] פאגרמ, עלה ~ דכי | * קפי פג] כפי דא2כי, כיפי רמ, ל' ל | ברברייא] פאר2, ־יא כ, ־יה ג, ־יאה די, ברבאריא מ, ברביריאה ר3 || 5 זה ספר ג, . . תולדות פ, . . תולדות אדם דא1כ, ספר תולדות וא2 | הוי] וג, כת' ~ פאכ, ר' הושעיה רבה פתח ~ ד | וגו'] פא1, והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואינו ומי יודעינו ד, ל' וא2כ | אמר ר' לוי] פאגבי, ל' דו | 6 לארכון מקטונים ע, לארכין טיקטונים פ, לארכיטקטונס ג, לארכיטקנוס א1, לארכיטוקטוס ר3, לארקיטקטוס ר, לארכיטקטונס ו, לארבוטוקטוס ד, לארביקטוס י1 | המדינה] ע, את ~ דפואגבי | וכיבים] וכובין פ | **לאחר] אחר ל | היה] נעשה | גביי] ו, גבאי דפאבר, גבאי טימיון י1 |, מטמינין דא2גב, ־ים וא1, . . עצמם י | 7 בתוך החדרים ובמערות כ, בתוך החדרים ובתוך המערות דפא2גי . . ובתוך הכיבים א1, בחדרים ובכיבים ובמערות ו | אמר להם] ~ שוטים וא1כ, שוטים שבעולם א2י | אני הוא] הלא אני פ, מפני אתם מטמינים והלא אני הוא י | כל — והמערות] את המערות ד, המדינה וההדרים והמערות פ, המדינה ואת החדרים ואת הכיבים ואת המערות י, את המדינה ובניתי (ואני הוא שבניתי אב) את החדרים והכיבים (והכיבין א1) והמערות ואכ, את המדינה ואני הוא שבניתי את החדרים ואת המערות ואני הוא שבניתי את המטמוניות ג | ומפני מה] מפני מה וא1כ, מפני פ, ל' גי |

1 עד קפי. מלת קפי הושלמה כאן בכי"ל בכתב ישן ביני שיטי, וכן איתא קפי כאן ובסמוך גם בכי"פ ובסוף הענין גם בכי"ג, וכן כיפה מראה ד' אמשטרדם שקלים שם ב' פעמים עד קפי ברבריאה ועי' גם בפני משה, ות ג קופא וכיפה גם בתוספתא עירובין פ"ז (פ"ה), ולעיל צד 80 איתא בכי"ל גף במקום כיף, ועדיפא הגי' כפי כיפי : 2 עד עכה וכו'. וכן הדרש לפי גי' הדפוסי' וילקוט כאן ובירושלמי, ודורש עד פה עד עכה (עכו) ופה עד יפה, והדרש עד פה עד עכה (עכו) קשה שאין זה לשון נופל על לשון ועי' אגה"א ח"א צד 23, ובכי"פ וכי"א א' וכי"ב ובילק' עמוס ואיוב ובילק' מכירי הגי' רק ביפו אשית, וגי' ישרה גם בפי' ב"ר כי"ט עד יפו תבא וביפו תשית, ובמקרא כתוב ופא ישית (ופא בא' במקום ה' ועי' במ"י לעיל צד 3 בד"ה והוא גלי), ותימה שבכי"פ וכי"ב ובילק' עמוס ואיוב הובא ופה אשית, ובכי"ל נשתבש עשית והגהתי : 3 ר' אלעזר. לפי גי' הדפוסי' וילקוט כאן ר' אלעזר בשם ר' הנינא, וקשה שלפי הסוגיא שלפנינו דעת ר' אלעזר בשר"ח בראשונה עלה עד עכו וכו' ועי' בח"נ הגי' ר' אלעזר בר' יוסי : 4 קלבריא. מדינה הנודעה באיטליא הדרומית[1] :

פרשה כד. בכי"א א' פכ"ב ובכי"א ב' פכ"ג, ומכאן ואילך אציין גם השינויים שבכי"ו ועי' במ"י לעיל צד 200 בד"ה אמר לו וכו' : 5 זה ספר וגו'. וכן נסמן בערוך ע' קטן ה' ועי' ברגל פי' ב"ה (כ"ד) זה ספר: הוי המעמיקים. לפי גי' הדפוסי' בעל הפתיחה הוא ר' הושעיה רבה ול"ג שם במשל אמר ר' לוי, ולא נמצא סעד לגי' זו בשום כ"י, וכן איתא אמר ר' לוי במדרש תהלים שם במאמר שנובע מהפתיחה שלפנינו וגי' שם הרשעים אמרו בלבם וכו' כביכול אין הקב"ה יודע מה בלבנו אמר להם הקב"ה ממני אתם מטמינים והלא כתיב הוי המעמיקים וכו' אתם סבורים שאני כמותכם שאתם מדמים הצורה ליוצרה נטיעה לנוטעה וכו' אמר ר' לוי למה"ד לארכיטון (ועיי"ש בהערות ר"ש באבער) שבנה מדינה ועשה בה מטמוניות ומחבואות וחדרים ולבסוף נעשה שלטון בא ליתפס את הליסטין שבעיר והיו בורחין וממטינין עצמן בתוך אותן המחבואות אמר להם שוטים מלפני אתם מטמינין ואני הוא שבניתי את המדינה וכו' כך אמר הקב"ה לרשעים שוטים מפני מה אתם מטמינים וכו', והמשל הובא עוד בגנון אחר במדרשי תנחומא ובבמ"ר נשא ושם גריס ליה כתמא: 6 לארכון טיקטונון. ראש האומנים והבונים[2]), וב"ה בשתי תיבות בערוך ע' קטן ה' ונשתבש בשאר ספרים ובמדרשים ועי' בתנחומא מ"ב שם הערה נ"ה, ובכג"ר שב הגי' בדפ"ר לארכי טקטון: גביי. גובה מס המלך, ופי' היה גביי נעשה כמו שהגי' בשאר הספרים:

[1]) Καλαβρία. [2]) ἄρχων τεχτόνων.

אתם נשמנים כך הוי המעמיקים וגו' אתמהא והיה במחשך מעשיהם וגו' (שם שם), הפככם אם כחומר היוצר יחשב (שם שם טו) פרמים צורה ליוצרה נטיעה לנוטעה כי יאמר מעשה לעושהו לא עשני וגו'. הלא עוד מעט מוער ושב לבנון לכרמל (שם שם יז) לבית מלכות, והכרמל ליער יחשב (שם שם) לתירשין דבני נש, ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר (שם שם יח) ספר תולדות שלאדם זה ספר תולדות אדם:

ב גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו (תהלים קלט טז) ר' יהושע ברי נחמיה ר' יהודה ברי סימון בשם ר' אלעזר בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון [מלא כל העולם בראו, ממזרח ועד מערב מניין שנ' אחור וקדם צרתני (שם שם ה), מצפון לדרום מנין שני ולמקצה השמים ועד קצה השמים (דברים ד לב). ומניין אף בחללו שלעולם ת"ל ותשת עלי כפיך (תהלים שם שם) ר' תנחומ' בשם ר' בניה ר' ברכיה בשם ר' אלעזר] גולם בראו והיה מוטל מסוף העולם ועד

2 לקמן ריש פכ"ז ופ"נ. ונכים כנה ונכרים (פ"ח פר ג'): 6 לעיל לד 55 ולד 199 ופ"נ:

1 אתם נשמנים] אתם ממטינין פ' . . ממטינים כ, אתם ממטינים עמכם ד, . . ממטינים (־ין א²) מפני א, ל' ני | אתמהא] ו, ל' דפאגב | 2 ** יחשב] וגו' ל | פרמים] ואג"כ, ־ין דפא"י | את הצורה י | כי יאמר] היאמר ד'פואג | 3 וגו'] ויצר אמר (אומר ד) ליוצרו לא הבין דג, ל' ואבי' | ** מלכות] מלכותו ל | 4 לתירשין] ואג"ב², ־יי ד', ־ים דפ', להרשים ר' | דבר נר | נש] ור'. איניש דאג, אנש בר², אנשא פ | 5 ספר — של אדם] פ. ספר תולדות אדם ו, תולדות של אדם נ, תולדות אדם כ, תולדות א', ל' דא"י | 6 גלמי] פוג, כתי' ~ א, ד"א זה ספר תולדות אדם כתי' ~ ד | * ועל — כולם (כלם נ) יכתבו נב] ועל . . כולם (כלם פ) . . ימים יוצרו (יצרו פ) ולא אחד בהם דפ, וגו' ל | בר | ור' דואגב | 7 בר'] ב, בר דואג | בשעה שברא] כשברא פ | את ל' פאג | * מלא — אלעזר] ל' ל | העולם] וכ, ~ כולו דא"י, כלו הא²גר² | ל ממזרח ועד מערב] ממזרח למערב דוה, ל' אגב | מצפון] ואב, מן הצפון ה, ומצפון דג | מקצה ד'האגב | 9 השמים] הארץ ב (וכן בסמוך) | בחללו כ | ת"ל] שנ' ואב | כפך חא²כ, כפכה דוא' | 10 בניה] ואג"ב, בנייה ד | ר' ברכיה] ונב, ור' . . דא |

2 פרמים צורה. מפרש בפי' ב"ר כ"י פרמין אתם צורת ליוצרה רוצים אתם לחשוב עין של מעלה כעין של מטה ויצר אמר ליוצרו לא הבין סבורים אתם לסתור מעשיכם מלפני הקב"ה שהוא יוצר הכל הלא מעט מוער אם תחזרו בתשובה ושב לבנון וגו' להרשים דבר נש (להורשין דבר אנש) ירבו בני אדם כעצי היער וגו' ועי' עמת"ל ועמת"ר ע' הורשא ובס"י לעיל צד ?, ובפרש"י ישעיה שם גורם ומפרש הורשין דבר אינש ישוב ערים ובני אדם רצוף וממלא כיער הזה שהוא מלא עצים ובתרג' שם וכרמלא קרוין סגיאין יתיב. ובכגנון שלפנינו דרשו בדב"ר שם דמית הוית אהיה כמוך (תהלים נ' כ"א) דמיתם את הצורה ליוצרה ואת הנטיעה למי שנטעה וכו' ועי' לקמן ריש פכ"ז א"ר יודן גדול כוחן של נביאים שמדמין את הצורה ליוצרה וכו' ומ"ש בס"י שם: 5 ספר תולדות של אדם. וכ"ה בכ"י ועה"נ, ושמעו שפי ספר שכתובים בו כל תולדות ודורות אדם ומרומז בפ' זה ספר וכו', ובפי' ב"ר כ"י מפרש ושמעו ביום וכו' אותן שלא שמעו לשמע אזן הם יראו בספר ויתגלה להם ספרו של אדם ספר בראשית כדגרסינן בבבא בתרא (כ"ה בפי' ב"ר בשני כ"י ובנדפס ועי' גם בס"ב, ואיתא בב"מ פ"ה ב') לדידי חזי לי ספרא דאדם הראשון מלא כל העולם וכו' ועי' בס"י לקמן צד 238 בר"ה לעולם וכו: 6 ועל ספרך וכו'. כן השלמתי ועה"נ, והורים בסוף הפתיחה גלמי וגו' ועל ספרך כולם יכתבו גולמה שראו עיניך כבר הם כתובים על ספרך זה ספרו של אדם הוי זה ספר תולדות וכו': 7 מלא כל העולם בראו. בכ"ל חסר מכאן עד גולם בראו וכו' והשלמתי המאמר כמו שהוא לעיל צד 55, ושם גורס תחלה ר' תנחומ' בשם ר' בניה וכו' בשם ר' לעזר וכו' ואח"כ ר' יהושע ב"נ וכו' בשם ר' לעזר וכו', וכאן סירס המאמרים כדי להסמיך מאמר ריב"ס עד שאדם מוטל גולם וכו' למאמר גולם בראו וכו' ההי"ד וכו', והגהתי בשורה 10 ר' תנחומ וכו' בשם ר' אלעזר כמו שאיתא בשורה 7 בש' ר' אלעזר בכ"ל ולעיל צד 199 [illegible] ובכ"פ קיטע בשברא הקב"ה אדם [illegible] ובמאמר הראה לו דור דור וכו' רבו הנוסחאות בה"נ כאן וכן הנוסחאות והשינויים בשם האומר בשאר ספרים שציינתי, ובכי"ע שם (הוצ' ראסנער) כנגון הדרש זה ספר תולדות האדם מלמד שהראהו הקב"ה לאדה"ר דור דור ומנהיגיו דור דור ונביאיו דור דור והורשיו דור דור והכמיו דור דור ופרנסיו דור דור ושופטיו חכמי דור דור נביאי דור דור צדיקי דור דור מספר שמותיהן מנין ימותיהן חשבון שעותיהן סכום פסיעותיהן שנ' כי אתה צעדי תספור וגו' ואומר וגו' ואומר גלמי ראו עיניך וגו' ואומר ולי מה יקרו וגו' (ובכי"א הגי' שם מלמד שהראה לו הקב"ה לאדה"ר כל התולדות העתידות לצאת ממנו והראהו הקב"ה דור דור והורשיו וכו' והכמיו וכו' ופרנסיו וכו' ושופטיו וכו' דור דור וגבוריו דור דור וצדיקיו, ובכ"י אחר הגי' שם מלמד שהראה וכו' כל תולדות העתידות וכו' דור דור והורשיו וכו' ושופטיו צדיקי דור דור רשעי דור דור), ובאדר"נ נו"א שם מלמד שהראהו הקב"ה כל הדורות שעתידין לצאת ממנו וכו' ויש אומרים לא הראהו אלא צדיקים בלבד וכו' ר' יהושע בן קרחה אומר הרי הוא אומר גלמי ראו וכו' ועל ספרך כולם יכתבו מלמד שהראהו הקב"ה לאדה"ר דור דור והורשיו וכו' ופרנסיו וכו' ומנהיגיו וכו' וגבוריו וכו' ופושעיו וכו' וחסידיו בדור פלוני עתיד להיות מלך פלוני עתיד להיות חכם פלוני (ובשני כ"י הגי' שם היה ר' יהושע אומר ועי' ש בהערות רש"ש), ובנו"ב שם וכן הוא אומר אחור וקדם וכו' מלמד כשברא הקב"ה את אדה"ר היה מוטל גולם מסוף העולם ועד סופו שנ' גלמי וכו' יכול שלא ראיתם עד שתשימנו גולם שנ' ועל ספרך וכו' איזה ספר זה ספרו של אדם הראשון שנ' זה ספר תולדות וכו' ועי"ע מדרש הגדול עמ' 122, ובפסי"ר שם בפ' תליתאה דעשרת הדברות (לפ' זכור את יום השבת וכו') איתא גלמי וכו' ועל ספרך וכו' ר"ש בן לקיש בשם רבי אלעזר בן עזריה בשעה שברא הקב"ה את אדה"ר גולם בראו והיה מוטל מסוף העולם ועד סופו והיה הקב"ה מעביר לפניו דור דור וצדיקיו וכו' והורשיו וכו' ורשעיו וכו' ומנהיגיו ואמר לו גולם מה ראו עיניך ת"ל ועל ספרך כולם יכתבו איזה זה ספרו של אדם הראשון זה ספר תולדות וכו', ובסנהדרין שם דאמר ר"ש לקיש

סופו ההיד גלמי ראו עיניך, אמר ר' יודה בר' סימון עד שאדם מוטל גולם לפני מי שאמר והיה העולם הראה לו דור דור וחכמיו דור דור ושופטיו וסופריו ודורשיו ומנהיגיו אמר לו גלמי ראו עיניך גולמה שראו עיניך כבר הם כתובים על ספרו שלאדם זה ספר תולדות אדם:

בר קפרא פתח ימחו מספר חיים וגו' (תהלים סט כט) מספר תולדות שלמטן ועם צדיקים אל יכתבו (שם שם) מספר תולדות שלמעלה, תני בר קפרא בכל מקום שנ' הי צדיק

1 ילקוט כאן מ', סדר עולם פ"ל, סנהדרין ל"ח ב' ע"ז ה' א', אדר"נ נו"א פל"א נו"ב פ"ח, פסיקתא רבתי ריש פכ"ג, תנחומא ת"ב ברכתים סי' כ"ח כ"ע ל"ג אחור סי' ד' תנחומא כי תשא סי' י"ב לטבר סי' ג, ויקרא רבה פכ"ו סי' ז', במש רבה פ"ט סי' ב' וסי' ג', מדרש תהלים קל"ט סי' ו', מדרש שמואל פכ"ד סי' ו', סדר אליהו זוטא פ"ו: 1 ילק' מכירי תהלים פ"ע סי' י"ט:

1 אמר] ועל ספרך כולם יכתבו ~ ב | בר] בי פג בר הוא ב | שאדם] חב ~ הראשון דפ א"ג | מוטל] כמוטל פ ל' י | מי ~ העולם] הקב"ה פ | עד דור ~ ומנהיגיו] דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו דור דור וסופריו דור דור ושמשיו דור דור ופרנסיו דור דור ומנהיגיו ח, דור דור ודורשיו.. וחכמיו.. וסופריו.. ושמשיו.. ומנהיגיו פ, דור דור וחכמיו.. וסופריו.. ודורשיו.. ושמשיו.. ומנהיגיו ג, דור דור והכמיו.. ופרנסיו.. ודורשיו.. ושמשיו.. ומנהיגיו ן, דור דור וחכמיו.. ופרנסיו.. וסופריו.. ודורשיו.. ושמשיו כ, דור דור ודורשיו.. וחכמיו.. וסופריו.. ומנהיגיו ד, דור דור ודורשיו.. ומנהיגיו.. ופרנסיו.. ושמשיו א', דור דור וחכמיו.. וסופריו.. ופרנסיו.. ומנהיגיו י | אמר לו] פותב. שנא דא | גלמי הבי | גולמה] פ | כבר דהאב | וכבר לפני | הן כתובין י | אדם] פוח ~ הראשון דאב | זה] ואי, היי ~ ד, שנ' ~ פא | ועם צדיקים אל יכתבו דא | מספר] ימחו מספר חיים ~ דא | שלמטן] פב של מטה הדמ מטה א' | מספר] זה ספר אמ | תולדות] ~ ל, של מעלה דמ שלמעלה] וב, של מעלן דפג, מעלה א | תני] תאני ד | כל אכמ | צדיק] ~ הוא מ |

מאי דכתיב זה ספר תולדות אדם מלמד שהראהו הקב"ה דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו כיון שהגיע לדורו של ר"ע שמח בתורתו וכו' ובע"ז שם והאמר ר"ל מאי דכתיב וכו' [illegible]

[illegible]

א נ"ז א' נדרש הפסוק לענין ג' ספרים שנפתחין בר"ה ועי' גם ביפ"ת, ובפי' ב"ר מפרש מספר תולדות של מטה הכתובים להיים ועם צדיקים וכו' מספר תולדות של מעלה הכתובים בפרגוד שעתידין לבא בעולם וכו':

שלח חי (בראשית יא יד) ארפכשד חי (שם שם יב), ד"א ימחו מספר חיים וגו' מספר חיים מספר תולדות אדם [זה ספר תולדות אדם]:

ד כי לא לעולם אריב (ישעיה נז טז) עם אדם הראשון ולא לנצח אקצוף (שם שם) עם תולדותיו, כי רוח מלפני יעטוף (שם שם) אמר ר' הונא הרוח הזו בשעה שיוצאה לעולם הקב"ה מכשלה בהרים ומשברה בגבעות ואומר לה הזהרי שלא תזיקי לבריות מה טעם כי רוח מלפני יעטוף מה יעטוף משלהי ליה היך ראת אמר בהתעטף עלי נפשי את ייי זכרתי (יונה ב ח), אמר ר' הונא ג' רוחות על שיצאו בלא משקל היה העולם חרב ואילו הן א' בימי יונה וא' בימי איוב

ט ילק' תהלים ר' רמ"ס, ילק' מכירי ישעיה רז ס ז, ימס' נכסות ס"ס יינ ג', ויקרא רבה פט"ו פי' ה', מדרש קהלת פ' ...לך על וחם (ח' ר). מדרש קהלת מ ג (מדרש זוטא לד 87):

1 "שלח] ארפכשד ד | "ארפכשד] שלח ד | וגר מספר חיים ל' | מספר תולדות] פאמ, ~ של לידג | ג' • זה—אדם ל"ואגב] ל' לדם | 3 "כי] ד"א זה ספר תולדות אדם כתי' ~ ד | אריב] ~ ולא לנצח אקצוף כי לא לעולם אריב א' | 4 • יעטוף דפועים] יעטף לג (וכן בסמוך) | רב פע | הונא | הרוח הזו בשעה שיוצאת ע, הרוח הזה בשעה שהוא יוצא דפו, בשעה שהרוח יוצא א"י, בשעה שהוא יוצא א'גבמ | לעולם] פוי, בשלם אגבעמ, ... את העולם ד | "הקב"ה] והקב"ה ד | 5 מכשלה] ע', מכשלו פ מרשלה ע', מרשלו די, כשלהון, מכשלו גב, משברו, ומשברה] ע, ומשברו דפוגבי, ומכשלו אמ | לה הזהרי שלא תזיקי] ע, לו הזהר (הזהר בך א', השמר לך מ) שלא תזיק דפוא"גבים | לבריות ע, את הבריות א', . . . בריותי דים, . . . בריותי א', . . . בריותי וג, בריותי פכ | מה טעם] פבעי, ומה . . ו, מה טעמ' ג, מאי טעמיה ד, שנא' אמ | 6 מה "יעטוף ע], מה יעטף לג, מהו יעטוף ים, מה הוא . . ד, ל' אב | ליה ל' א"עים | נפשי] רוחי וי | את . . וזכרתי ל' פואבים | 7 אמר] וכל כך למה בשביל ונשמות אני עשיתי ~ י | רב פ | שלש פי, שלשה וגבמ | על] ~ ידי דפואגים, ל' כ | יצאו כ, שלא יצאו א' | שלא במשקל דפוא"גבים, במשקל א' | היה] כבר היה פואגמ, כמעט שהיה י, כמעט שלא היה כ | חרב] א"י, ~ בהם דפוא', בהן גבמ | א'] ד"א', אחד דפוא"גבים | וא'] ד"א, ואחד דפוגבים (וכן בסמוך) |

1 שלח חי וכו'. וכ"ה בשאר כ"י בילק' מכירי, ובדפוסי' הגי' כסדר הפסוקים שם וארפכשד חי וכו' ושלח חי כו', ובי"ק מדייק מדכתיב הי אצל שלח וארפכשד ולא כתיב ויחי שלח וכו' ויחי ארפכשד וכו' כמו שכתוב שם בדורות האחרים, ואין כוונתו לדייק ששם ועבר לא היו צריקים מדכתיב ויהי שם וכו' ויחי עבר וכו' ועי' ביפ"ת: 4 אמר ר' הונא. ובסמוך א"ר הונא ועי' לעיל צד 216, ודורש תחלה כי רוח מלפני וכו' לענין הרוח בשעה שיוצאה וכו' ונסמך המאמר ג' רוחות וכו' ובמאמר הסוגר פותר כי רוח וכו' במלך המשיח, והמאמרים שלפנינו נסדרו בירוש' ברכות פ"ט בפ' על הרוחות מהו אומר וכו' ושם הגי' אמר ר' יהושע בן חנניה בשעה שהרוח יוצא לעולם הקב"ה מ ש ב ר ו ו מ כ ש ל ו בהרים ומשברו (בד' מגנצא איתא ומרשלו) בגבעות ואומר לו תן דעתך שלא תזיק בריותי (לבריותי) מה טעם כי רוח מלפני יעטוף משלהי ליה כמה דאת אמר בהתעטף עלי רוחי כל (וכל) כך למה ר' חונא (הונא) בשם ר' אחא ונשמות אני עשיתי בשביל נשמות שעשיתי אמר ר' הונא בשלשה מקומות יצא הרוח שלא במשקל (במשקלו) וביקש להחריב את כל העולם כולו אחת (אחד) בימי יונה ואחת בימי אליהו ואחת בימי איוב בימי יונה וה' הטיל רוח גדולה בימי איוב והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר וגו' בימי אליהו מניין והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים אמר ר' יודן בר שלום נימר אותו של איוב בשבילו היה ושל יונה בשבילו היה אין לך אלא של אליהו שהיה קוסמיקון (שהיה קוזמיקון אלא של אליהו) והנה ה' עובר וגו' ואח"כ רעש ואחר הרעש אש לא באש ה' ע"כ, ובסדר זה גם המאמרים במדרש קהלת והגי' שם א"ר יהושע בן חנניה הרוח הזה בשעה שהוא יוצא בעולם הקב"ה מחשלו בהרים ומשברו בגבעות ואומר לו תן דעתך וכו' ומה טעם כי רוח מלפני יעטוף משלהי ליה וכו' בהתעטף עלי רוחי כל כך למה בשביל ונשמות אני עשיתי א"ר הונא בג' מקומות יצא הרוח שלא במשקל ובקשה להחריב את העולם כולו על יושביו אחת בימי איוב וכו' אמר ר' יהודה בר שלום אותו הרוח שהיה בימי איוב לא היה בעולם אלא בשביל אותו הבית בלבד ואותו של יונה לא היה בעולם אלא בשביל אותה ספינה בלבד ואין לך קוזמיקון אלא אותו של אליהו שנ' צא ועמדת בהר לפני ה' וגו' ומסיים שם במאמר שלפנינו בסוף הפתיחה בזה"ל ר' חייא בר תנחום ואמרי לה בשם ר' יוחנן לעולם אין מלך המשיח בא עד שיעמדו כל הנשמות שעלו במחשבה להבראות ואלו הן הנשמות האמורות בספרו של אדם הראשון שנאמר זה ספר תולדות אדם, ובמדר' קהלת מ"ב הגי' א"ר יודה בר נחמן הרוח בשעה שהוא יוצא וכו' משברו בהרים ומרשלו בגבעות וכו' מהו יעטוף משלהי ליה כד"א בהתעטף עלי נפשי וכל כך למה משום דכתיב ונשמות וכו' בשביל נשמות שעשיתי א"ר יהודה בן לוי בשלשה מקומות יצא הרוח וכו' וביקש להחריב את כל העולם כולו ואלו הן אחד בימי יונה ואחד בימי אליהו ואחד בימי איוב, ובויי"ר שם בפתיחה לעשות לרוח משקל וכו' לפ' אדם כי יהיה וכו' נסדרו המאמרים בסדר אחר וג' שם אמר ר' הונא בג' מקומות יצתה רוח וכבר היה לה להחריב את העולם ואלו הן אחד בימי איוב וכו' א"ר יודה בר' שלום היא אותה של איוב היא אותה של יונה היא אותה של אליהו וכו' ואין לך גדולה בהם אלא אותה של אליהו הה"ד ויאמר צא ועמדת בהר אמר ר' תנחום בר חייא ואמ' לה בשם רבנן אין מלך המשיח בא עד שיכלו כל הנפשות שעלו במחשבה להבראות ואלו הן האמורות בספרו של אדם הראשון הה"ד זה ספר תולדות אדם אמר ר' יהושע בר' חנינא בשעה שהרוח יוצא מלפני הקב"ה משברו בהרים ומרשלו בגבעות ואומר לו הוי זהיר לא תזיק לבריותי שנ' כי רוח מלפני יעטוף ונשמות וכו' בשביל נשמות שאני עשיתי, ובמאמר הראשון הרוח הזו וכו' רוח לשון נקבה לפי הגי' שלפנינו ובערוך ע' עטף ד', וכן בויי"ר במאמר ר"ה בג' מקומות יצתה רוח וכו' וכן לרוב בל"ם, ובמ"א שם בל"ב ול"ז ורוח גדולה וחזק מפרק וכו', והגי' מכשלה איתא גם בערוך שם בשם הס"ע, ובערוך הש' מרשלה, וידידי רא"ח לעף כתב לי שיש לגרוס בכל המקומות מרשלה (מרשלו) ברי"ש כי שרש רשל אין לו פיעל ושרש רשל בל"ם מסכים עם הוראת המלה במאמר שלפנינו, ופי' משלהי ליה מיגעו ומחלישו וע' עטת"ל ע' שלהי, ולפי הגי' בהתעטף עלי רוחי שאיתא גם בירושלמי ובמ' קהלת הפיר הדו הובא כאן הפסוק תהלים קמ"ב ד', וגי' הילקוט וכל כך למה וכו' מסכמת עם הגי' שבמ' קהלת ובוי"ר

ואי בימי אליהו, אמר ר׳ יודן שליונה על אותה ספינה היה שני וי״י הטיל רוח גדולה אל הים וגו׳ (שם א ד), שלאיוב על אותו הבית שני [והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר] ויגע בארבע פינות הבית (איוב א יט), אין לך קוזמיקון בהן אלא שלאליהו שני והנה י״י עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים (מ״א יט יא), ר׳ תנחום ואמי לה בשם רבנין לעולם אין מלך המשיח בא עד שיבראו כל הנפשות שעלו במחשבה להיבראות מה טעם ונשמות אני עשיתי (ישעיה שם שם) בשביל נשמות אני עשיתי [ואלו הן הנשמות האמורות בספרו של אדם זה ספר תולדות אדם]:

1 פדר״א פ״י, (תנחומא ויקרא ק״י מ׳): 5 יבמות ס״ב א׳ ס״ג ב׳, ע״ז ה׳ א׳, נדה י״ג ב׳:

1 יודן] ~ בר (בר׳ פ וכם) ישמעאל דפוגבי, ברישי״מ א׳[1] | ספינה] ים, הספינה דפואגב | היתה ב | גדולה] סערה פוי | על גבי | 2 על אותו הבית] כם, על אותו בית י, . . הבית (בית פ) היה דפוא׳ג | ** והנה — המדבר] ל׳ ל | * ויגע — הבית] ויסב . . הבית ל, ויגע . . פנות הבית פגי, ל׳ דואב | 3 אין] וע, ואין דפאגבים | קזמיקון י, קוזמיקון י, קוזמיקון א[1], קזמיקיון א[2], גדול ב | בהן] פגעם, בהם אב, שבכלם י, שבעולם ן, ל׳ ד | והנה — עובר] והנה פב, ל׳ גי | * ורוח — סלעים דוין] רוח . . 4 סלעים פגב, וגו׳ ל | תנחום (תנחומא פ) בר (בר׳ג) חייא דפואג | ואמרי דפא[2]כמ ל׳ ליה ד | 5 מלך המשיח] בן דוד ר | עד] אלא ~ פ | שנבראו א[2]ג, שיכלו ר | הנפשות] הנשמות דפוגר[1], נשמות ם, הנפשות (נשמות א[2], הנשמות ר[2]) שבגוף אר[2] | להיבראות] ג, להבראות דור[1], ליבראות אבר[2]ם, לבראות פ | מה טעם — נשמות אני עשיתי] מה טעמ׳ . . עשיתי ג, שנא׳ (מה טעם ר[1]) כי רוח מלפני יעטוף ונשמות (שנא׳ ונשמות א[2]ם) אני עשיתי בשביל נשמות שעשיתי אר[1]מ, מה טעם ונשמות בשביל נשמות אני עשיתי ן, מה טעם ונשמות אני עשיתי פב, מה טעם כי רוח . . ונשמות אני עשיתי ר[2], ל׳ ד | 6 * ואלו — תולדות אדם] ואלו — של אדם ד, ל׳ לפואגבם |

ועי׳ גי׳ הירושלמי, ולפנינו הדרש בסוף הפתיחה במאמר ר׳ תנחום מה טעם ונשמות וכו׳: 1 וי״י הטיל וכו׳. וס״ד והאניה חשבה להשבר, ומפרש בפי׳ ב״ר אי אפשר שלא היו בים אניות הרבה אבל לא הטיל בהם רוח סערה אלא על אותה הספינה של יונה בלבד דלא כתיב והאניות חשבו להשבר, וכן איתא בפדר״א שם פרשו מהלך יום אחד ועמד עליהם רוח סערה בים מימינם ומשמאלם ודרך כל האניות עוברות ושבות בשלום בשתיקות הים והאניה שירד בה יונה היתה בצרה גדולה שנ׳ והאניה חשבה להשבר (וכ״ה בתנחומא ויקרא במאמר שניתוסף מפדר״א ועיי״ש), ובמעין גנים איוב שם העתיק עפ״י המאמרים שלפנינו אמר רב הונא שלשה רוחות על ידי שלא יצאו במשקל כבר היה העולם חרב בהם ואלו הן אחד בימי יונה וכו׳ ואחד בימי אליהו של יונה על אותה ספינה היה וכו׳ ואין גדול שבהם אלא של אליהו שנ׳ ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ועח״נ, ונשמט שם אמר ר׳ יודן וגר׳ שהגי׳ הנכונה ר׳ יודן בר שלום כמו שאיתא בירושלמי ובוי״ר ובמ׳ קהלת: 3 קוזמיקון. הולך וסוער על כל העולם[1]) ועי׳ במו״ע ע׳ קוזמיקון: 4 לעולם וכו׳. לעוה״ב אין מלך וכו׳, וכהגי׳ שלפנינו העתיק בפגיא צד 441 ר׳ תנחום ואמי לה בשם וכו׳ בשביל נשמות אני עשיתי ושם צד 493 הועתק מב״ר לרמח״ד ר׳ תנחומא בשם רבנין וכו׳ נשמות עשיתי וג״ה בשאר כ״י מה טעם (שנא׳) וכו׳ וכן איתא בפי׳ ב״ר כ״י ומפרש שם מה טעם כי רוח מלפני יעטוף ונשמות וכו׳ שעדיין לא נבראו רוח של משיח יעטוף מלבא יעטוף לשון עכבה כמו והיו העטופים ללבן, וגם לעיל צד 17 נדרש ורוח אלהים וכו׳ זה רוחו של משיח, ובגי׳ הדפוסי׳ חסר טעם הדרש ונשמות וכו׳ ומסיים שם ואלו הן הנשמות וכו׳, וגי׳ זו מסכמת עם הגי׳ שבוי״ר ובמד׳ קהלת שהעתקתי, ובכי״ל ושאר כ״י חסר סיום הנכון לפתיחה, ובלתי זה הסיום לא נמצא שום שייכות בגוף הפתיחה לפסוק הפרשה שדורש בו (כמו שהענין בפתיחות מחוברות בסופן הפסוקים שנדרשו בפרשה כמו לעיל צד 2 צד 4 צד 68 צד 86 וצד 170) ולכן הגהתי עפ״י הגי׳ שבאלו שני המדרשים ובדפוסי׳ כאן ואלו הן הנשמות וכו׳ זה ספר וכו׳, אבן גם בתשוה״ג הועתק המאמר עם הסיום ואלו הן וכו׳ מוי״ר ולא מב״ר כאן ועי׳ למטה, וכגנון אחר להאגדה זו במאמר רב אסי ביבמות, ושם הלשון אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף שנ׳ כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי (כ״ה שם ס״ג ב׳, ושם ס״ב א׳ הגי׳ כל נשמות, ובע״ז ובנדה שם איתא ר׳ יוסי ועי׳ במ״י לעיל צד 192), ופירוש זה המאמר עי׳ ברש״י יבמות ס״ג ב׳ וע״ז שם ובערוך ע׳ גף ו׳, ובחגיגה י״ב ב׳ איתא ר״ל אמר שבעה וכו׳ וילון רקיע וכו׳ (ועי׳ במ״י לעיל צד 45) ערבות שבו צדק ומשפט וכו׳ ונשמתן של צדיקים ורוחות ונשמות שעתיד להבראות וכו׳, ובמד׳ קהלה פ׳ מי יודע (ג׳ כ״א) תני וכו׳ שנשמותיהן של צדיקים הן נתונות באוצר וכו׳ מטרונה שאלה לר׳ יוסי בר׳ חלפותה וכו׳ אמר לה אלו נשמותיהן של צדיקים שהם נתונות באוצר וכו׳ (וכן איתא בס׳ עזרא הרביעי ובס׳ חזון ברוך בשיורי הגנוזים שנשמותיהן של צדיקים נתונות באוצרות ועי׳ במ״ח חלק מ״ג צד 65 ועי״ע מ״ש החו׳ פריידענטהאל בס׳ העללעני׳ שטודיען ח״א צד 72 והחו׳ יואל בס׳ בליקקע וכו׳ ח״א צד 118) ולכן אין נר׳ לפרש עד שיכלו נשמות שבגוף עד שיכלו לבא בגופות האנשים כל הנשמות שנבראו כמו שכתב הרב אברבנאל בישועות משיחו ח״ב עיון א׳ פ״ה (ועי׳ גם באגה״א ח״ב צד 172), ושם הביא ג״כ המאמר שלפנינו (וגורס א״ר תנחומא בר׳ ישמעאל וכו׳ עד שנבראו וכו׳ מה טעם ונשמות אני עשיתי) וכתב ובל הטעה לחשוב שהיתה כוונת ר׳ תנחומא שלא היו הנשמות נבראות מששת ימי בראשית אלא שעלו במחשבה להבראות בהולד הגופות וכו׳, אכן לפי סגנון המאמר כאן ובוי״ר ובמ׳ קהלת משמע שזה פירושו באמת וכן מפרש בפי׳ ב״ר כ״י שהעתקתי הנשמות וכו׳ שעדיין לא נבראו, ומארבע פתיחות הראשונות שבפרשה זו משמע שדרשו זה ספר תולדות אדם שבפ׳ זה וכן בפ׳ ושמעו וכו׳ דברי ספר ובפ׳ ועל ספרך וכו׳ ובפ׳ ימחו מספר וכו׳ מרומז ספר עתיק יומין שקראו ספר תולדות אדם (של אדם) ספרו של אדם או ספרו של אדה״ר (ועי׳ גם במאמרים שהעתקתי במ״י לעיל צד 230 וצד 231 מאדר״נ נר״ב ומפסי״ר ובתנחומא מ״ב ומשמו״ר), וידוע המאמר בב״מ פ״ה ב׳ לדידי חזי לי סיפרא דאדם הראשון וכתיב ביה שמואל ירחינאה חכים יתקרי וכו׳ רבי ור׳ נתן סוף משנה רב אשי ורבינא סוף הוראה, וכבר איתא בתשוה״ג (הוצ׳ רא״א הרכבי צד 103 ועי׳ בהערות שם צד 361) ודשאלי׳ ספרו שלאדם הראשון מאי אית ביה אנחנא לא חזי לנא מעולם ולא שכיחא השתא כל עיקר ומעולם לא דבר שנוי היה אלא מהוייא מילתא דאית ביה פירוש הדורות והכמיהן מדקא׳ ליה ישמעאל (כ״ה שם) ירחינאה לרבי לדילי חזי לי ספרו שלאדם הראשון ומפרש ביה הכי ר׳ ור׳ נתן וכו׳ אשי ואבינא

[1]) *κοσμικόν.*

ה אז ראה ויספרה וגו' (איוב כח כז) רבנין אמ' כל דבר ודבר שהיה הקב"ה אומר למשה היה אי' ב' פעמים בלבו ואחר כך א' למשה מה טעם אז ראה ויספרה חד, הכינה וגם חקרה (שם שם) חד, ואחרכך ויאמר לאדם (שם שם כח) זה משה, ר' אחא אמר ארבעה אז ראה חד, ויספרה חד, הכינה חד, וגם חקרה חד, ואחרכך ויאמר לאדם [זה משה], אמר ר' יודה ראוי היה אדם הראשון שתינתן תורה על ידו מה טעם זה ספר תולדות אדם, אמר הקב"ה יציר כפיי ואיני נותן לו, הוד ואמר שש מצוות ציויתיו ולא עמד בהם ואיך אתן לו תרי"ג [מצות רמ"ח מצות עשה ושס"ה

1 ילק' איוב ר' תתקצ"ו, תנחומא מ"ב ויקהל סי' ה', תנחומא שם סי' ד', שמות רבה פ' מ סי' א': 4 ילק' רמז מ', ילק' תהל' פט, מדרש קהלת פ' את הכל (ג' י"א): 6 לעיל צד 140 וש נ:

1 אז] ד"א זה ספר תולדות כתיב ~ ד | וגו] הכינה וגם חקרה פ"אנב. ל"ד | רבנין (רבן דו)] רבנין (רבן דו) ור' אחא ~ דפ"אגי | 2 אומר פ, אומרו דאנב | שני | אומר פ, אומרו ב, היה אומרו דוא"ג, .. אומ' ד"א' | מה טעם] פוי, ומה .. ב, ומאי טעמיה ד, .. טעמ' ג, שנא' א | חד] ד"א"גבי, ל' דפוא' | 3 חד ל' פ | ר'] פוגי, ור' ד (ר' אחא — זה משה ל' אב) | ארבעה] פוג, ר' ד, ד' פעמים י | אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ד' וי' | 4 * זה משה דפוג] ל' ל | ר' יהודה (יודה י, יודן וב) בר' (בר וא) סימון דפ"אגבי (איוב) | 5 שתנתן | מה טעם] וב, ומה טעם רי, מה טעמ' ג, מאי טעמיה ד, .. טעמא חי (שם), שנא פא | כפיי] וב, כפי דארי.. הוא ג' (שם) | ואין אני גר, ואני י (שם) | נותן] פ"אגבר, נותנה די | 6 לו] ~ תורה ב | הוד] פוחאגברי (שם), ~ הקב"ה די | ואמר] ~ ומה עכשיו ד | שש] שתי נר', ב' ר' מצות | ציויתיו] נתתי לו | עמד] פ, ולא היה יכול לעמוד דהאי (שם), ולא יכול לעמוד וגב | והיאך דאגברי (שם), היאך פוח | אני נותן | תרי"ג * מצות ד] ל' פוחאגברי (שם) | * רמ"ח דפחא"רי (שם)] מאתים וארבעים (ושמונה ו) ושמנה וגב, מאתים ומ"ח א' | * ושס"ה דחארי (שם)] ושלש מאות וששים (וחמשה ב) וחמש וגב |

כמו תורה ובהגדת דויקרא דר' תנחומא תניא באשה כי תזריע ר' תנחום בר חייא ואמ' לה בשם רבנן אין מלך משיח בא עד שיבראו כל נשמות שעלו במחשבה להיבראות ואלו הן האמורין בספרו שלאדם הראשון זה ספר תולדות אדם, וגי' שבגוף הגאון שענין והוכן ספרו של אדה"ר הוא חיבור כעין סדר עולם שהיו מתחילים תמיד מאדה"ר וכו כתוב גם ר' ור' נתן וכו' כמו שהעיר ר"י מיללער להשובות גמו"מ סי' קל"א (ושם התשובה מיוחסת להרה"ג), וכ"ה פי' בדרך דרש שספרו של אדה"ר הוא תכונת המערכה השמימית ושמואל דאמר נהירין לי שבילי דרקיעא וכו' אמר לדידי הוי לי וכו', ואולי יש להוכיח ג"כ מתמיהת ר"ש לקיש בע"ז שם וכי ספר היה לו לאדה"ר שגם בהויות האמוראים הטילו ספק במציאות הספר, והשערה הזוקה היא שחז"ל כוונו לספרו של אדה"ר שהיה עיקר הספר לספרות שונות שנמצאו בשם זה בשיורי הגנזים, ובר"מבן הביא בשם רש"ג שנמסרו חכמים אחר להבירו הכרח פנים והיו שרמזין מקצתן אמורין בספר פסוק זה ספר תולדות אדם ומקצתן בסדר פסוק של אחריו זכר ונקבה בראם וכו' ועי' בתשוה"ג דפ' ליק סי' כ"ט, ובפדר"א פ"ח איתא ומנין שהוא שנים והדשים וכו' ועיבורין הוו לפני הקב"ה והיה מעבר את השנה ואח"כ מסרן לאדה"ר בג"ע שנ' זה ספר תולדות אדם מנין עולם לכל תולדות בני אדם אדם מסר לחנוך וכו' וחנוך מסר לנח וכו' ועי' גם בריש ספר רזיאל ובמ"י לקמן צד ר"נ: 1 רבנין אמ' וכו'. בתנחומא מ"ב שם הגי' אז ראה וכו' ר' אחא ורבותינו רבותינו אומרים שתי פעמים היה אומר הדיבור בינו לבין עצמו ואח"כ אומר לישראל שנ' אז ראה ויספרה הרי אחד הכינה וכו' הרי שנים ואח"כ ויאמר לאדם ור' אחא אמר ד' פעמים שנ' ראה ויספרה הכינה וגם חקרה הרי ד' פעמים וכ"ה בתנחומא ויקהל ועיי"ש, ובבנין אחר בשמו"ר שם אז ראה ויספרה אמרי רבנן צריך אדם להיות גומל משוי (כ"ה בדפו"ר ודי"ו) לומר פרקו או אגדתו וכו' א"ר אחא מן האלהים אתה למד כשבקש לומר תורה לישראל אמרה ד' פעמים בינו לבין עצמו עד שלא אמרה לישראל שנ' אז ראה וכו' וגם חקרה ואח"כ ויאמר לאדם וכו' ועי' גם בתנחומא יתרו סי' ט"ו, ובענין נגיס איוב שם הועתק ורז"ל אמרו כל דיבור ודיבור שהיה הקב"ה אומר למשה היה אומר שני פעמים בינו לבין עצמו ואח"כ אמרו למשה וכו' אז ראה וכו' ואח"כ הכינה וכו' הרי שנים ואח"כ ויאמר לאדם זה משה ור' אחא אמר ד' פעמים אז ראה הד ויספרה הד וכו' ואח"כ ויאמר לאדם זה משה וכו', וכן השלמתי זה משה כאן במאמר ר' אחא ועת"ג: 5 ואיני נותן לו. בתמיה: 6 שש מצוות. עי' לעיל צד 149 ומ"ש במ"י שם, ובכי"ג הגי' שתי מצות וכ"ה בפי' ב"ר כ"י ומפרש שם מצות עשה ומצות לא תעשה דכתיב ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכול תאכל הרי מצות עשה ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו הרי מצות לא תעשה וכו' ופתרון המקרא כך הוא אז ראה ויספרה הכינה ליתן אותה לברואיו לאדה"ר הוד ואמר הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה (איוב שם כ"ח) אלו ב' מצות נתתי לו הן זו מצות עשה וסור [מרע] זו מצות לא תעשה ולא עמד בהם וכו' למי אני נותן לבניו והיינו זה ספר תולדות וכו', ובפתיחה זו מדייק מ"ש זה ספר תולדות אדם וכו' זה ספר אדם, וריב"ס ורי' דכפר חנן דריש' באיוב שם ויאמר לאדם וכו' קרי ביה לא אדם ועי' גי' כ"ם וכי"ו צד 235 שו' 1 וכו' 4, ובכי"ל נשמט בגוף הספר אחרי מלת תרי"ג כל הענין עד יצריה (לקמן צד 236) והושלם כנראה בכתב הספר בגליון של מעלה וקצתו נפסד בכריכת הכי' וקצתו מטושטש והשלמתי עפ"י גי' הדפוסי' ושאר הספרים מן מצות רמ"ח וכו' עד ראוי ומן י"ב שבטים וכו' עד ואיני ועת"ג, וביררתי הגי' לאדם איני נותן ולמי אני נותן לבניו כמו שהוא למטה, והגי' דכפר חנן כמו שהואגם לעיל צד 65 צד 151 וצד 169 והגי' מנין זה שהיא מעיקר הדרש, ונ"ל שבסוף הפתיחה מיותר מנין זה ד' וכו' וליתא בכי"ו, וכמו שתגהתי כספים ג"כ עם מדרש קהלת, ושם הגי' א"ר יהודה בר' סימון ראוי היה אדה"ר שתנתן התורה על ידו שנ' זה ספר וכו' אמר וכו' אדם יציר כפי ואיני נותן לו תורה דיהוי לעי' בה חזר ואמר ומה אם שש מצות נתנו לו ולא היה יכול לעמוד בהן ושמתן אילו נתתי לו שש מאות ושלש עשרה מצות רמ"ח וכו' ושס"ה וכו' על אחת כמה וכמה (וכן קטע בילקוט רמז מ' שש מצות נתתי לו תרי"ג מצות אעכ"ו) לכך כתיב ויאמר לאדם לא אדם לאדם איני נותנן ולמי אני נותנן לבניו א"ר יעקב דכפר חנן וכו' שנים עשר שבטים דכתיב זה ספר תולדות אדם ד' שבעה ה' חמשה שנים עשר שבטים הרי מנין ז"ה תולדות אדם אמר הקב"ה אדם יציר כפי ואיני נותן לו שנים עשר שבטים הוד ואמר ומה שני בנים נתנו ועמד אחד מהן והרג לאחיו אילו נתתי לו שנים עשר בנים על אחת כמה וכמה לכך

מצות לא תעשה, ויאמר לאדם לאדם איני נותן, ולמי אני נותן לבניו זה ספר תולדות אדם, אמר ר' יעקב דכפר חנן ראוי] היה אדם הראשון שיעמדו ממנו [י״ב שבטים מה טעם זה ספר אדם מנין זה, אמר הקב״ה יציר כפיי ואיני] נותן לו, הזר ואמר שני בנים נתתי לו ועמד אחד והרג את חבירו והיאך אני נותן לו י״ב, ויאמר לאדם לאדם איני נותן, ולמי אני נותן לבניו זה ספר תולדות אדם (מנין זה ז' שבעה ה' חמשה הא י״ב) :

[זה ספר תולדות אדם] אילו תולדות, [אין הראשונים תולדות], מה הן אלהות אתמהא, בעון קימי אבה כהן בר דלא אדם שת אנוש [ושתק. אמר להם עד כאן בדמות וצלם, מיכן ואילך קינטורין: ארבעה דברים נשתנו בימי אנוש ההרים נעשו טרשים התחיל המת מרחיש ונעשו פניהם כקופות ונעשו חולין למזיקים. אמר ר' יצחק הן הן שגרמו לעצמן ליעשות חולין למזיקן מה בין דגחין לצלמה לדגחין לבר נש אז הוחל לקרא בשם ייי (בראשית ד כו)]: ד״א אילו תולדות, אין

2 ילקוט כמ ע': 6 ילקוט שם: 7 לעיל לד 227:

1 * לאדם אני[1]] לא (לו ו) אדם פו, ל' דח | * לאדם איני נותן פו], לאדם איני נותנן ב', . . אין אני נותנם ג, אינן נתנין ו[1], לא לאדם אני נותן א', . . אני נותנן דח, . . אני נותנה י (שב) | * ולמי — לבניו] ולמי (למי ר) אני נותן (נותנן ג) לבניו גר, נותנן אני לבניו וב', לבניו אני נותן א, אלא לבניו אני נותנן ח, אלא לבניו פ, כי אם לבניו ד | * זה פ'אגבי (שב)] שנ' ~ די [illegible] הגין ו] הגין דפאגב | י״ב שבטים דא'י] שנים עשר . . פוא'גב, שבטים שנים עשר ח | * מה טעם כי] מאי טעמיה ד, . . טעמא ח, . . טעמ' ג, שנ' פא] ל' ו | 3 * מנין זה וי] ז' שבעה ה' חמשה פ, ל' דהאגב | 4 * אמר — יציר כפיי (כפי פהא) ואיני פוהא] אמר . . כפיי ואין (כפי ואי ג) אני גב, ל' די | נותן לו] פואגב, נותנם לו ח, ל' די | הזר ואמר] וחא'גב, הזר הקב״ה ואמר י, אמר הקב״ה ד | [2]שני] ב' ד | אחד מהן על חבירו והרגו י | 4 היאך פ | אתן ג | שנים עשר פוח, שנים עשר (י״ב א[2]) שבטים אגב | לאדם] לא אדם פו | לאדם * איני (אני ל) נותן] לאדם אין אני נותן ב, . . אי אני נותנן ג, לא לאדם אני נותן א, . . אני נותנן די, . . אני נותנם ח, לאחר אני נותן ו | ולמי — לבניו] ו, למי . . לבניו פ, לבניו אני נותן א[1], . . אני נותנן ב, . . אני נותנם ח, ולבניו אני נותנן ג, אלא לבניו דא[2]י | זה] וח, שנ' ~ דאגבי | 5 מנין — הא י״ב] מניין . . הרי י״ב ד, מנין . . הרי תרי עשר גב, כמנין . . הם שנים עשר ח, מנין זה תריסר י, ז״ן שבעה ה״א חמשה הרי שנים עשר א[1], ז״ן ז' ה״א ה' הרי י״ב א[2], ל' ו | 6 * זה — אדם] ד״א ~ ד, זה ספר תולדות י, אלה תולדות אדם ח, אלא תולדות גב, ל' לוא | אלו הן א[2], אלה א[1] | * אין — תולדות] אין הראשונים ו ואין . . תולדות דפהאגבר, ואין הראשונים תולדות י, ל' ל | מה] ג ומה דפוראבי | הוי י, אלוהות פהא'גרי | אתמהא ל | 7 קימי] פאי קמי דגר[2], ל' וכ | אבה] אבא דפאגבי | בר דלא] די'ו, אבא דפאגבי | בר דלא] ד'א'ב, ברדלא דא[2]ר, בר דליא פג, בן דליה ו | * ושתק — בשם ייי] ושתק אמר להם (להן ב) . . בצלם ובדמות (דמות ב) מיכן (מכאן ב) . . קינון קינטורים (קינן קונטרנין ב) . . בימי אנוש (מימות אנוש בן שת ב) . . והתחיל (התחיל ב) . . פניהן (פניהם ב) כקופות . . חולין למזיקין . . לעשות (להיות ב) חולין למזיקין . . לבין דגחין לצלמא . . לבר איניש (אנש ב) אז . . בשם ייי גב ושתק אמר להן עד כן בצלם ובדמות מכן . . קינן קינטרנים . . מימות אנוש בן שת . [illegible] עד אז . . בשם ה' ו, ושתק אמ' לון עד כאן בצלם ובדמות מכאן ואילך קנטורין א[2], ושתק אמר להם . . בצלם וכו' כדכתיב לעיל ד, ושתק וכו' כדלעיל עד אז . . בשם ייי ח, ושתק וגו' כדלעיל א[1], ושתק וכו' פ. וכו ול' ע״ד אז הוחל לקר' בש' י' ל | 10 ד״א] ~ אלה ג (ד״א — יצרלה ל' פאב) | אין] ו, ואין דחי |

כתיב ויאמר לאדם לא אדם איני נותנן לאדם ולמי אני נותנן ליעקב הצדיק וכו', ובסגנון מעורבב הועתק המאמר הראשון במד' הגדול עמו' 121 א״ר יהודה ביר' סימון ראוי היה וכו' שתינתן תורה על ידו אמר הקב״ה יציר כפי ואיני נותן תורה על ידו הזר ואמר מה אם שש מצות שנתתי לו לא היה יכול לעמוד בהן מאתים שמנה וארבעים מצות עשה וכו' לא תעשה על אחת כמה וכמה, ומסיים שם הדא היא ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה איני נותנה אלא לתולדותיו שנ' זה ספר וכו' זה ספר התורה לתולדות אדם: 6 אין הראשונים תולדות. כך השיטתי [illegible] סגנון הדרש במאמר שלאחריו ד״א אילו וכו' (ושניהם הושלמו בגליון כי״ל כמו שהעירותי) ובמאמר אלה תולדות וכו' אין הראשונים תולדות, ופריך מה הן אלהות בתמיה, ומשני כדאיתא לעיל בפכ״ג לפ' ולשת גם הוא וכו ויקרא את שמו אנוש בעון קומי וכו' שהראשונים עד אנוש היו בדמות וצלם ומקינן ואילך נתקלקלו הדורות. וזה ספר תולדות וכו' שדרשו אילו תולדות מוסב על הדורות מקינן ואילך שלא הוזכרו במקרא בסוף פרשה של מעלה, ועיד דרשו זה ספר וכו' ד״א אילו תולדות לפסול את הראשונים מה הן רוחות כלו' אותן שנולדו כל ק״ל שנה שפירש אדם מחוה וכדאמר ר' סימון והובא לעיל פ״כ לפ' כי היא היתה וכו', ועיד דרש אחר אלה תולדות אין הראשונים תולדות למה שהם כלים במים כלו' תולדותיו של [illegible] לעיל פכ״ג לפ' ויולד לחנוך את עירד וכו' כלהון לשון מרדות וכו', והסופרים קיטעו מאמרים אלו שנסדרו כבר לעיל ועח״נ, והשלמתי המאמרים כמו שיסד' לעיל בפכ״ג ופ״כ, והמאמר בעון קומי וכו' איתא בשלימותו כאן בבי״ג ובי״ב והמאמר דאמר ר' סימון [illegible] ובי״ו ובי״ג, וכן הועתק מב״ר כאן בערוך ע' קנתר עד כאן בצלם ובדמות מכאן ואילך קינן קנתורין וברא[illegible] ו' ד' זה ספר וכו' ואין הראשונים תולדות ומה הן אלוהות בעון קמי אבא כהן ברדלא אדם שת וכו' [illegible] באן בצלם ובדמות מכאן ואילך קינן קנטרנין ועי' במ״י לעיל צד 227. [illegible] ברדלא וכו', ובילק' דה״י ר' אלף ע״ב הועתק המאמר מב״ר פכ״ג כד ה ולשת גם הוא יולד בן [illegible] שם זה ספר תולדות אדם אלו תולדות ואין הראשונות תולדות ומה הן אלוהות, ובפדר״א פכ״ב נדרש ויחי אדם וכו' ויולד בדמותו כצלמו מכאן אתה למד שלא היה קין מזרעו ולא מדמותו ולא מצלמו של אדם ולא מעשיו

הראשונים תולדות, מה הן רוחות דאמר ר' סימון כל ק"ל שנה [שפי' אדם מחוה היו רוחות זכרים מתחממים ממנה והיא יולדת. ורוחות נקיבות מתחממות מאדם ומולידות הה"ד אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם (ש"ב ז יד) בנוי דאדם קדמאה. מאן דאמר רוחי דביתה שבין דרבון עימיה מאן דאמר דהינון בישין דהתכמון יצריה. מן דמר הוהוי דהקלא שבין דלא רבון עמיה מאן דאמר דהינון בישין דלא תכמין יצריה]: אלה תולדות אדם. אין הראשונים תולדות למה שהם כלים בכים. דאמר ר' יהושע בן לוי כל השמות הללו לשון מרדות הן עירד עורדן אני מן העולם. [מחייאל מוחן אני מן העולם, מתושאל מתישן אני מן העולם מה לי ללמך ולתולדותיו]: ר' תנחום בשם [ר' אלעזר ר' מנחמה בשם] רב כל אומניות אדם הראשון לימדם מה טעם וחרשים המה מאדם (ישעיה מד יא) מאדם הראשון, רב אמר אפילו סירגול הספר אדם הראשון לימד זה ספר וסירגלו:

ביום ברא אלהים אדם. הרא מסייעא לההיא דאמר ר' לעזר שלשה פלאים נעשו באותו היום, בו ביום נבראו ושימשו והוציאו תולדות: בן עזאי א' זה ספר תולדות אדם כלל גדול

1 לעיל צד 196 וש"נ: 6 לעיל צד 222, לקמן סוף פכ"ו: 8 ילק' מכירי ישעיה מ"ד י"א: 11 ילקוט שם: לעיל צד 206: 12 בספרא קדושים פרק ד' מ"ב, ירוש' פ"ט נדרים מ"א ג', לקח"ט (?) פכ"ו:

1 הראשונות י | ° מה הן] מהן ל, ומה הן דוחג, אלא י | שכל חי | מאה ושלשים וחג | ° שפירש — יצריה] שפירשה (שפירשה וג) חוה מאדם היו רוחות הזכרים מתחממין ממנה והיו מולידים ממנה (והיא יולדת מהן (וג) ורוחות (רוחות ו) נקיבות היו מתחממים (הנקבות מתחממות וג) מאדם ומולידים (ומולידות ג, ויולדות ו) ממנו הה"ד .. בהעותו (בהעותו ו) .. בניו (בנוהי ג) דאדם קדמאה מאן .. דרוחי דביתא מבין דרבו עמיה ומאן דאמר דאינון בישין דהתכמין יצריה (מאן .. דרוחי דביתא מבין דרבין עימיה ומאן .. דאינון .. יצריה ג, ל' ו) מאן .. מן ו, ומאן ג) דאמר דרוחי (רוחיי ו, דרוחוהי ג) דהקלא מבין דלא רבין (רבון ו) עמיה (עימיה ג) ומאן (ומן ו) דאמר דאינון (דהינון וג) בישין דהתכימין (דהתכמין ג, דתכמון ו) יצריה דוג, שפירשה חוה מאדם היו רוחות הזכרים מתחממין מאדם כאמור לעיל וכו' ח, שפירש מחוה וכו' י, וכולי' עד דהתכמון יצריה ל | 5 אלה] א"ר, אילו ג, אלו י, ד"א אלה כ, רב אחא אילו ו (אלה — ולתולדותיו ל' פ) | אדם ל' | אין] ו, ואין דהאגכרי | הראשונות ג' | 6 למה] ומה הן ו | שהיו א"ר | כלים] וחברי', יון דא"ג | לבכן] לבכו | ° עירד עורדן] עירד עורדן דוא | ** אני] ל' ל | ° 7 מחויאל — ולתולדותיו] מחויאל מוחן אני מן העולם כולי' מה לי ללמך ולתולדותיו ו, מחויאל (מחוייאל כ) מוחה אני אותן (מוחן אני כ) מן העולם מה .. ולתולדותיו גב, וכו' מה .. ולתולדותיו ד, וכולי' ל, ל"א | 8 תנחום א | ° ר' אליעזר דפואגכם] ל' ל | ° ר' מנחמה (מנחם ג, מנחמא כ) בשם וגכ] ור' מנחם (מנחמא א"מ) בשם דא"מ, ור' מנחמא פ, ל' ל | רב] ר' ג, רבנין אם, רבנן כ | אומניות] פוהגכם, האומניות דא', אומניות (אומנות י) שבעולם א"י | לימדם] א', למדם דכ, למדן א"מ, לימד ו, למד פהג (למד אדם הראשון י) | מה טעם] כי, מאי טעמיה ד, .. טעמא ג, שנ' האם | 8 ° רב אמר] רבנן אמרי ד | סירגול (סירגולו ח) סירגוד וכ, סרגול א"מ, של ספר דפוהא"כים סירגול הספר ע | ° לימד] פו לימדו חג' לימדו ד, לימדו אעמ | זה ° א' | וסירגולו] י, הוא וסירגולו דוח .. וסרגולו פא"גם זה סרגולו א' | 11 הרא מסייעא] מסייע א | אלעזר פא', אלעזר בן עזריה דוא"גכ | שלשה] פוהא"גכ, ג' ד"א"י, שלש ד | באותו יום י, בו ביום א | 12 בו ביום שימשו וג, .. שמשו דא | בו ביום הוציאו דואג | בן] זה ספר תולדות ~ ו | עזאי וג | אומר דפהאכי, אמ' ג | זה — אדם ל' ו | כלל] פהאגכי, זה ~ ד |

דומין למעשה הבל אחיו עד שנולד שת שהיה מזרעו ודמותו ומעשיו דומין למעשה הבל אחיו שנאמר ויולד בדמותו כצלמו ר' ישמעאל אומר משת עלו ונתיחסו כל הבריות וכל דורות הצדיקים וכו' ועי' במ"י לעיל צד 206 וצד 222 ועיי' בתרגומים לפ' ויחי אדם וכו' ולאגדה מה הן רוחות אפשר שכוון ג"כ פירון במה שכתב שהראשונים קודם אנוש היו דור מעורבב ועי' זיגפריעד צד 152: 5 דלא תכמין יצריה. כ"ה לעיל צד 196, ומלשון שקיטע הכותב בכ"י עד דהתכמון יצריה משמע שהיתה כן הגי' לפניו כאן בסוף כל המאמר וכמו שהגי' בדפו"ר וד"ו מאן דאמר דרוחי דהקלא מבין דלא רבין עמיה ומאן דאמר דאינון בישין דהתכימין יצריה, ובגליון מדרש אבא הוגה גם כאן בשם כ"א כיד דרוחי דהקלא מבין דלא חכימין יצריה ומאן דאמר דאינון בישין דלא רבין עמיה, ובמ"כ הגיה כאן דרוחין דהקלא בישין דלא רבין וכו' ומאן דאמר דאינון מבין דלא חכימין וכו' וכן הדפיסו אחריו ועי' במ"י לעיל שם בריה כן דמר וכו': 6 שהן כלים בכים. מפרש בפי' ב"ר כ"י בזרעו של קין הוא אומר שכלה בדור אנוש ובדור המבול שלא נשאר מהם אחד בעולם אבל מאלו תולדות נשאר נח ונבנה העולם ממנו: 8 בשם ר' אלעזר וכו'. כן השלמתי ועה"נ, ובכ"י נשתבש ר' הגרוסא בשם ר' אלעזר ור' מנחמא, ונשמט שם בשם רב. ובכ"ית קיטע ר' מנחמה אומר בשם רב והשמיט ר' תנחום וכו': אדם הראשון. בכ"ל הושלם הראשון כאן ובפסוק בוני שומי כמו שהוא בשאר הספרים וגנוגה הגי' לימדם ודורש וחרשים המה וכו' ואומנין הם מאדה"ר שלימדם כל אומניות: 9 סירגל. שרטוט ועי' לעה"ע אצל קרויס צד 412, ודורש זה ספר וסירגלו שאינו שלם בלי שרטוט ועי' ירוש' מגילה פ"א ה"א א' נאמר כאן דברי שלום ואמת ונאמר להלן אמת וכו' הרי היא כאמיתה של תורה מה זו צריכה שירטוט אף זו צריכה שירטוט וכו', וגי' הערוך ע' בע' סרגל: 11 דאמר ר' לעזר. עי' מ"ש במ"י לעיל צד 205, ובכ"ם וילקוט קיטעו גם במאמר זה בו ביום נבראו וכו': 12 בן עזאי וכו'. מאמרים אלו הנשנים ועומדים ברובו של מדרש נסדרים כאן לפ' זה ספר וכו' ביום וכו' בדמות אלהים עשה אתו, ועיקרם בתוספתא קדושים ושם הגי' ואהבת לרעך כמוך ר' עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה בן עזאי

בתורה, ר׳ עקיבה א׳ ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט יח) כלל גדול ממנו, שלא תאמר הואיל וניתבזיתי יתבזה חבירי, אמר ר׳ תנחומ׳ אם עשית כן דע למי אתה מבזה בדמות אלהים עשה אתו:

1 בתורה ל׳ **ח** | ר׳ עקיבה — ממנו ל׳ **ח** | אומר **דפואבי**, אמ׳ **ג** | כלל] **פואגברי**, זה ~ **ד** | ממנו] **פו**, בתורה **דאגברי** | שלא] ר׳ עקיבא אומ׳ ואהבת לבריך כמוך כלל גדול בתורה ~ **י** | 2 חבירי] ~ עמי הואיל ונתקללתי יתקלל עמי חבירי **דו**, עמי . . ונתקללתי יתקלל (ונתקלקלתי יתקלקל **ח**) חברי (הבירי **אג**) עמי **פהאגבי** | אותו |

אומר זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול מזה, וכ״ה בירוש׳ נדרים שם, וכאן כירסו המאמרים להסמיך מאמר ב״ע לפסוק שדורש בו ועי׳ זה שינו ג״כ ערך הכללים וכתבו במאמר ר׳ עקיבה ואהבת וכו׳ כלל גדול ממנו (וכן הגי׳ ממנו בפוגיא צד 622 במאמר שהועתק מב״ר, וגם שם ל״ג הואיל ונתקללתי וכו׳ ועת״נ), ולפי גי׳ העיקרית אמר ר׳ עקיבה ואהבת וכו׳ כלל גדול בתורה וב״ע אמר זה ספר וכו׳ כלל גדול ממנו וכמו שמפרש כאן במאמר ב״ע שלא תאמר הואיל וכו׳ (ואינו מוסב על מאמר ר״ע) א״ר תנחומ׳ אם עשית כן וכו׳ ולכן יזהר אדם בכבוד חברו ועי׳ גם בפירוש הראב״ד בספרא שם בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אותו זה כלל גדול מזה פי׳ שאלו מן הפסוק הראשון לא שמענו אלא כמוך הרי שנתבזה הוא או נתקלל הוא וכו׳ יתבזה חברו עמו ויתקלל עמו וכו׳ לכך נאמר בדמות אלהים עשה אותו את מי אתה מבזה וכו׳ דמות דיוקנו של מקום וע״ע בתוספות עה״ת לפ׳ זה ספר וכו׳, וברקנאטי הועתק לפסוק זה בציון ב״ר ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה אמר לו בן עזאי זה ספר תולדות אדם בדמות אלהים עשה אותו זה כלל גדול מזה שלא תאמר הואיל ונתקללתי יתקלל חברי עמי אמר ר״ת אם עשית כן וכו׳ וכן שם בפ׳ קדושים ובב״ר אמרו רז״ל ואהבת וכו׳ זה כלל גדול וכו׳ אמר לו ב״ע בדמות אלהים עשה אותו זה כלל גדול מזה שלא תאמר הואיל ונתבזיתי וכו׳ הואיל ונתקללתי וכו׳ אמר ר״ת וכו׳ וצ״ע אם היה הגי׳ כן לפניו בב״ר כאן, ורר״ג העיר במדרש ד׳ שאלוניקי על גי׳ הסמ״ק לאהוב את חבירו אמר ר׳ עקיבא כלל גדול בתורה ואהבת לרעך כמוך בן עזאי אמר גדול ממנו כי בצלם אלהים עשה וגו׳, ובספרא וירושלמי ל״ג במאמר ב״ע שלא תאמר וכו׳ ויש לפרשו בעיון מדע שיסוד לאהבת אדם לחברו הוא שתורתנו הקדושה היא ספר לכל תולדות אדם ואב אחד לכלנו וכל בני אדם ברא הקב״ה בדמותו ובצלמו וישתדלו כלם להדבק במדותיו וכל אחד יאהב את חברו כעצמו ויסייעהו לבוא לידי קרושת מצות ומע״ט וינצל מעבירות שבין אדם למקום ובין אדם לחברו (ועי׳ לאצארוס עטהיק וכו׳ צד 148 ואגה״ת ח״א צד 417), וכן נוסף פירוש בכי״א ב׳ בגוף הספר כלו׳ הואיל והבריאה היתה אחת והכל באין מאדם אחד הוי כלל (כ״ה שם) כגוף מחולק כמה איברים וכשם שהגוף מסתייע אבר מחבירו כן כל בני אדם צריכין ליסתייע אחד מחבירו הואיל וכולם באין מגוף אחד הוי כלל גדול זה ספר מואהבת לרעך כמוך שלא תאמר וכו׳, וכללו של ר׳ עקיבה ואהבת לרעך וכו׳ אחד הוא בהוראתו עם מאמר המפורסם שאמרו הלל בסגנון השלילה דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושה הוא וכו׳ (שבת ל״א א׳), וכן הרגילו לפרש כמו שמפרש בפי׳ ב״ר כאן ואהבת לרעך כמוך כלל גדול בתורה דעלך סני לחברך לא תעביד ובפי׳ הראב״ד שם ואהבת לרעך וכו׳ ר׳ עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה דעלך סני וכו׳ ובלקח טוב פ׳ קדושים ואהבת לרעך כמוך מכאן אמרו הלל הזקן דעלך כאני וכו׳, וכן כתב בדרשות התורה לר׳ שם טוב ן׳ שם טוב פ׳ דברים (ד״ו ש״ז ס״ג ע״א) כמו שעשה הלל לגוי האומר למדני תורה על רגל אחד ואמ׳ לו ואהבת לרעך כמוך כי בזה כלל התור׳ אשר בין אדם לחבירו וכו׳ ובעין זה הסיפור בשבת שם שוב מעשה וכו׳ בא לפני הלל וכו׳ איתא באדר״נ נו״ב שם מעשה באחד שבא לר׳ עקיבא א״ל רבי למדני כל התורה כולה כאחת א״ל וכו׳ בני הוא כללה של תורה מה דאת סני לגרמך לחברך לא תעביד הלך לו אצל חביריו וכו׳ אמר להם כך למדני ר״ע מה דאת סני לגרמך וכו׳ (ועי׳ גרעץ קורות היהודים ח״ג מהדורא ה׳ צד 207 וצד 283. לעק געד שריפטען ח״א צד 46 ותי״ח צד 39 ואגה״ת שם צד 4, ושם נכמנו הדוגמאות להמאמר דעלך סני אצל פילון ובס׳ טוביה, וכן הדוגמאות להכלל ואהבת לרעך וכו׳ בספרי האונגליונים, וידוע שבלוקס פ״י ומתאי פכ״ב הוזכר הכלל ואהבת לרעך וכו׳ אצל הכלל ואהבת את י״י אלהיך וכו׳ ובמרקוס פי״ב אצל הכלל שמע ישראל וכו׳ ואהבת את וכו׳. ועי׳ מ״ש ר״מ גידעמאנן במ״ת חלק ל״ז צד 158 וידידי ר״י עשעלבאכער בספרו דאס יודענטום וכו׳ צד 31 וצד 75), ובדרשות רש״ם ן׳ ש״ט שם איתא עוד והנה אז״ל אי זו מצוה א׳ שכל המצות תלויות בה א׳ מהחכמים אומ׳ ואהבת לרעך כמוך וחכם אחר אומ׳ שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד וחכם אחר אומ׳ זה ספר תולדות אדם וגו׳ (ומפרשו והרצון כי האחד אומ׳ כי בקיום ואהבת לרעך יקיים כל התורה והאח׳ אומ׳ כי בקבלת עול שמים יקבל כל מה שצוה הקב״ה והא׳ אומר כי אם יבין האדם שהוא פועל האל וכי בצורתו נברא לא יוכל לעשות שום רע וכו׳ ואשר נברא בצלם אלהים ובדמותו ראוי שיעשה בתבניתו או יהיה הנראה בזה וכו׳), ומסגנון המאמר נראה שלא הועתק מלה במלה וקשה לשער שרש״ם ן׳ ש״ט כלל בתוך מאמרי חז״ל מאמר אחר אשר אינו נובע בסגנונו ממקור ישראל, ובפי״מ לירוש׳ נדרים שם העתיק זה המאמר וכתב עליו ואני לא מצאתי האגדה בשום מקום כלשון ההוא ואם ישנו וכו׳ (ועי׳ גם ביד״ם), ושם העיר ג״כ על המאמר בתהלה לדוד (לר׳ דוד מיסיר ליאון, קושטאנדינא של״ז) ח״א פל״ו (כ״ב ע״א) אמרו ז״ל זה ספר תולדות אדם בן עזאי אומר כלל גדול הוא בתורה ר׳ עקיבא אומר ואהבת לרעך כלל גדול יותר רבי תנחומא אומ׳ זה ס׳ תלדות אדם בצלם אלהים ברא אותו כלל גדול בתורה וכו׳ וכתב עליו ולא אאמין במצי׳ אגד׳ בלשון זה גם פירושו עליה דברי הבאי, ומאמר זר כתוב בשם מדרש הביא בעל עין יעקב בהקדמתו והוא בעצמו כתב עליו ובקשתיהו ולא מצאתיהו בכל שתא סדרי וזה נסחו בן זומא אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא שמע ישראל וגו׳ בן ננס אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא ואהבת לרעך כמוך שמעון בן פזי אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא את הכבש אחד תעשה בבקר וגו׳ עמד רבי פלוני על רגליו ואמר הלכה כבן פזי דכתיב ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן וגו׳, וביפ״מ שם העתיק גם מאמר זה מהקדמת עין יעקב והעיר על פירושו שם וכתב ולא אאמין שהנוכחא הזו מחז״ל שאין לה הבנה לפי הפשט ופי׳ הנד׳ הלציי אלא א׳ מן התלמידים המציאו להתגדר בפי׳ הלציי הזה ועי׳ גם ביפ״ת בב״ר כאן, והמאמר הזר הועתק גם במדרש פליאה (ווארשא תרנ״ה) סי׳ ס״ז, ומאותו המאמר והמאמר שלפנינו בב״ר מעורבב המאמר שהוצג באהל יששכר (אלטונא תקס״ז) בראש הספר בשם מדרש רבה זה ספר תולדות אדם בן עזאי אומר זה כלל גדול בתורה בן זומא אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא שמע ישראל בן ננס אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא ואהבת לרעך כמוך, וגדולי הדור שהסכימו על ספר אהל יששכר לא העירו שבסגנון זה לא נמצא המאמר במדרש רבה ועי׳ גם במ״ע ליטעראטור־בלאטט שנת כ׳ כי׳ כ״ב ופי׳ כ״ו ופי׳ כ״ח ובמ״ע אריענט׳ ליטעראטור־ציימונג שנת מ׳ סי׳ י׳ עמ׳ 646, ובילקוט דפ״ר וד״ו הוכפל כאן מאמר ר״ע והגי׳ במאמר השני ואהבת לבריך (בד״ו לחבריך) כלל גדול וכו׳ וצ״ע, וכתיבת אתו כמו בכמוך ריש פכ״ה ועי׳ לעיל צד 26 ובמ״י שם:

פרשה כח

א ה כד) ויתהלך חנוך את האלהים וגו' אמר ר' חמא בר' הושעיא אינו נכתב בתוך טומוסן שלצדיקים אלא בטומוסן שלרשעים, ר' איבו חנוך חנף היה פעמים צדיק פעמים רשע אמר הקב"ה עד שהוא צדיק אסלקנו, אמר ר' איבו בראש השנה דנו בשעה שדן כל העולם: המינים

1 ילקוט ר' ת ג, ילק' דה"י ר' תלף נ"ב:

וגו'] א', ואיננו תי (דה"י), ואיננו כי לקח אותו אלהים דג, ל' וא' | בר] פ', בר דאגישי (שם) | הושעית ו, אושעיא א'ישי (שם), הונא א' | 2 טומוסן] ו, טימוכן דפהר"י, טמיכן ג, טימוסין כ, ניתוסין א', נתוסין א' | צדיקין ו | אלא] אבל נכתב הוא ח | בתוך טומוס ו,..טימוכן ו,.. טמוכן דהני,.. טמוסן פ,.. טימוסין כ, .. ניתוסין א',.. נתוסין א' | אמר ר' איבו דאב,.. ר' אייבו ו, ר' איבו (אייבו ח) אמר פחני | חנוך ל"י (שם) | חנף היה] היה חנף י, אדם חנף היה אבי (שם), ל' ו | פעם ב | הוא צדיק ו, היה צדיק א' | פעם | הוא רשע ו | 3 צדיק] בצדקו דפוהאגבי, בצדקתו י (שם) | אמר — בראש] ובראש פח | שהוא דן | את כל העולם כלו הא'... כולו ג, את העולם כולו א'ב, כל (את כל ו) באי העולם דן, כל.. עולם פי |

פרשה כח. [illegible] (עד סוף הספר) דלג על פסוקי התולדות עד ויתהלך חנוך וכו' ומכאן עד ויקרא את שמו נח וכו', וכן מדלג לקמן פר"ת על הפסוקים אלה תולדת שם וכו' עד ואלה תולדת תרח וכו' ובפ' פ"ב על הפסוקים בני רחל וכו' עד ואהליבמה יהדה וכו' והפסוקים ואלה תולדות עשו אבי אדום וכו' (ושם נדרש רק הפ' ותמנע היתה וכו') והפסוקים אלה בני שעיר וכו' (ולפ' ואלה בני צבעון וכו' נסדרה שם בכי"ל רק הסוגיא שהזכרתי במ"י לעיל צד 89), והיכא דליכא למדרש לא דרש ולכן דלג ג"כ לקמן בפ"ס על הפסוקים שנכפלו בפרשתו של אליעזר ועי' מ"ש במ"ת חלק ל"ד צד 164: 1 אינו נכתב. דורש ויתהלך חנוך וכו' ואיננו כי לקח אתו וכו' ואיננו אינו נכתב בתוך ספר יחסם¹) של צדיקים אלא וכו' ור' איבו דורש חנוך חנף היה וכו' ואמר הקב"ה עד שהוא צדיק אסלקנו וטעם הכתוב ויתהלך וכו' בעוד שהתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אותו קודם זמנו טרם יבא לידי רשע, במדרש קהלת פ את הכל ראיתי (ז ט ו) איתא שאלו את שמואל הקטן מהו דכתיב יש צדיק אובד בצדקו אמר להם גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהצדיק עתיד לבא לידי מיטב אמר הקב"ה עד שהוא בצדקו אסלקנו שנ' יש צדיק אובד בצדקו וכו' ואפשר שסתר קרא בחנוך, וגם נר' שעל חנוך נאמרו הפסוקים בחכמת שלמה ד' י' י"א אשר לפניו התהלך את האלהים מצא חן ובעבור ששכן בין רשעים לוקח מארץ לשמים לוקח לבל תשנא דעתו ברע ולא המשול מרמה בנפשו ועי' ווינשטיין צור גנעזיס וכו' צד 14 וצד 206, ובאן דרשו לגנאי אינו נכתב וכו' חנף היה וכו', וכן נסדרו כאן רק עוד שני מאמרים לבטל דעת המינים בהסתלקות חנוך (וכמו שכתוב באגרת אל העברים פי"א ה' באמונה לוקח חנוך בל יראה מות וכו' ועי' שירער געשיכטע וכו' ח"ג מהדורא ג' צד 263) ודעת חז"ל כאן שאנו כוצאים מיתה לחנוך, ועפ"י שטה זו תרגם גם אנקלוס ואיננו וכו' וליתוהי ארי אמית יתיה י"י (בית שם הנו' הנכונה ועי' מ"ש מהרז"ף בס' איבער דען אינקלוס וכו' צד 44 ור"א ברלינער בתרגום אנקלוס ח"ב צד 168), וכן בתרי"י כ' והא לית הוא ארום אתנגיד במימר מן קדם יי', ובלתי אלו המאמרים המעטים שלפנינו לא נמצא שמץ דבר כאן לרמז על כל האגדות שנתפשטו בזמן קדום על חיי חנוך ואפטו בספרים חיצונים ובתוכם ספר נפלא ברוב חזיונות ונקרא על שם חנוך בשיורי הגנוזים, וכן נמצא מעט מזער במדרשים ישנים שדרשו לשבח כמו בפסיקתא פכ"ג (קנ"ה א') בדורות השביעי חביב אדם שת אנוש קינן מהללאל ירד חנוך ויתהלך חנוך וכו' ועי' בויי"ר פכ"ט סי' י"א, ועם דעת חז"ל שלפנינו מסכים גם פילון בשטתו שחנוך לא היה צדיק גמור אלא ידוע ונחם על רעתו (ועי' מ"ש מהרז"ף שם צד 45 והח' זיגפריעד בספרו על פילון צד 152), ולשבח נדרש בספר בן סירא העברי (הוצ' הח' שטראק) מ"ד מ"ז חנוך נמצא תמים והתהלך עם יי ונלקח אות דעת לדור ודור, ושם מ"ט י"ד מעט נוצר על הארץ כחנוך וגם הוא נלקח פנים (ועי' בב"ס הוצ' הח' לעוי ה"א צד לה ובמבוא שם צד 39), וכבר נר' מסגנון העתקת השבעים²) שכוונו לאגדה עתיקתא שחנוך לא מת והכתוב מדבר בעליית חנוך, ובס' היובלים שהשתמש בס' חנוך מסופר בפ"ד הוא היה הראשון מבני אדם הילודים על הארץ אשר למד את הכתב ואת הדעת ואת החכמה ויכתוב את אותות השמים לסדר חדשיהם בספר למען ידעו בני אדם את עת השנים לסדרי חדש וחדש במספרם ויכתוב בראשונה עדות ויתן לבני אדם עדות על משפחות האדמה ויגד את שבועי היובלים ויודיע את ימי השנים ויערוך את החדשים ויגד את שבתות השנה כאשר הראינו לו לדעת ואת שכבר היה ואת אשר בוא יבוא באחרית הימים ראה בחלומו את אשר יקרא את בני האדם לדורותיהם עד יום המשפט את הכל ראה והבין וכתב בספר לעדות וישם אותו לעדות על הארץ לכל בני האדם לדורותיהם וכו' ויהי בקרב מלאכי אלהים ששה יובלים ויראיהו את כל אשר על הארץ ובשמים ממשלת השמש ויכתוב הכל בספר וכו' ולקח מתוך בני האדם ונביא אותו אל גן עדן לכבוד ולתפארת והנה כותב פה בספר את משפט הדין ואת העונש על העולם וכל רעת בני האדם ובעבורו הביא את המבול על כל ארץ עדן כי הושם שם לאות ולמען יעיד בכל בני אדם להזכיר את כל מעללי הדורות עד יום המשפט וכו' (ובס' היובלים שם המקור העיקרי למ"ש במדרש אגדה הוצ' ר"ש באבער לפ' ויתהלך חנוך את האלהים עם המלאכים הלך שלש מאות שנה בגן עדן היה עמם ולמד מהם עיבור ותקופות ומזלות וחכמות רבות, ושלש מאות שנה היינו ששה יובלים, ובפדר"א פ"ח איתא אדם מסר לחנוך ונכנס בסוד העבור ועיבר את השנה שנ' ויתהלך חנוך את האלהים

[1] [illegible] [2] [illegible]

שאלו את ר' אבהו אמרו לו אין אנו מוצאים מיתה לחנוך, אמר להם למה, אמרו לו נאמ' כאן לקיחה ונאמ' באליהו לקיחה, אמר להם אם לקיחה אתם דורשים נאמ' כאן לקיחה ונאמ' ביחזקאל הנני לוקח את מחמד וגו' (יחזקאל כד טז), אמר ר' תנחומא יפה השיבם: מטרונא שאלה את ר' יוסי אין אנו מוצאים מיתה בחנוך, אמר לה אילו נאמ' ויתהלך חנוך את האלהים ושתק הייתי אומר כדבריך, כשהוא אומר ואיננו כי לקח אתו וגו' איננו בעולם כי לקח אתו אלהים:

כט) ויקרא את שמו נח וגו' ר' יוחנן א' לא השם הוא המדרש ולא המדרש הוא ב
השם, לא הוה צריך קריא למימר אלא זה יניחנו או נחמן זה ינחמינו, שמא נח זה ינחמנו, אלא

6 ילקוט שם, ילק' דה"י שם, תנחומא בראשית סי' י"א:

1 שאלו המינין[1] | את ר'] פחאגבי, לר' דו | אמרו לו ל' פוי | לא מצינו א[2] | נאמר וחגבי (שם), נאמרה ד | 2 קיחה א[2]ב | ונאמר דוכי (שם), ל' פ—באליהו לקיחה] להלן כי היום י"י לוקח (לקח ד) את אדונך (אדניך ו) מעל (ראשיך ד) ראשך דחוא[2], להלן (ולהלן פ) לקיחה (קיחה א'ב) כי (שנא' כי א[1]. מה שנ' כי ג) היום .. פא'גבי (שם) | לקיחה] פי (שם), ללקיחה דוא'גבי, מלקיחה א[2] | דורשים (־ין א[2]) אותו א, דנין י | נאמר דפוא'כי, | קיחה אב | ונאמר וא'כ | ביחזקאל] להלן דפואי, להלן לקיחה גי (שם), .. קיחה כ 3 לוקח] ד'פוחאבי, לוקח ממך דגי (שם) | וגו'] עיניך דא, .. במגפה פוגבי | תנחום פחאי | השיבן ר' אבהו | מטרונה פוגבי, .. אחת א[1] | את ר'] לר' וא[1] | 4 אין] פחאגבי, אמרה לו ~ דו | * אנו מוצאים דוי (שם)] אנו מוצאין פגב, . רואין א, מצאים ל, אדם מוצא י | לחנוך פאבי (שם) | האלהים] ~ ואיננו ב, ואיניגו ג 5 וכשהוא וגי, אלא כשהוא פ | * ואיננו דוחא'י] איננו פ, ל' לג | כי — וגו'] כי לקח אותו אלהים דוחאגי, ל' פ | ° איננו] ואיננו ד | בעולם] וחאגי, ~ הזה דפ | אותו | 6 * וגו' פ] לאמר דא'ג, לאמר זה ינחמנו י, ל' לא[2]ב | ר' יוחנן] פ, ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש (ריש לקיש וכ) ~ דואגב | * א' פ] אמר דואגב, ל' ל | לא — השם] אגבי, לא .. ולא המדרש השם פ, לא המדרש הוא השם ולא השם הוא המדרש ד 7 היה וכי (שם) | קריא * למימר ד'י] קרייה למימר פ, קרא .. דגב, למימר קרא וא[1], קריא ל, למימר א[2]ב | אלא] ~ נח דפוי, או נח אבי (שם) | ינחמנו | שמא — ינחמנו] ו, שמא נח ינחמנו פ, שמא זה נח זה ינחמנו י (שם), ל' דאגבי |

וגו' ויתהלך חנוך בדרכי מנין העולם שמסר אלהים לאדם וכו' ועי' במ"י לעיל צד 234, וכן מ"ש במ' אגדה ויהי ירד ולמה נקרא שמו ירד שבימיו ירדו המלאכים והיו מלמדים הבריות היאך יעבדו להקב"ה גם זה נובע מס' היובלים פ"ד מ"ו, ועל האגדה שחנוך היה אבי חכמת האסטרולוגיא עי' פריידענטהאל העללעני' שטודיען ח"א צד 88 ושירער שם צד 204 וצד 359), ודעות אלו נכנסו גם בספרי חז"ל המאוחרים, וכן איתא במס' דרך ארץ זוטא פ"א ט' נכנסו בחייהם בג"ע ואלו הן חנוך בן ירד ואליהו ומשיח ואליעזר וכו' ועי' ילקוט ר' מ"ב וילק' יחזקאל ר' שס"ז (ועי"ע במ"ח חלק ל' צד 413) ובילק' יחזקאל שם בציון מדרש אחר שלשה עשר שלא טעמו טעם מיתה אלו הם חנוך ואליעזר וכו' ועי' בפרקי רבינו הקדוש בס' הלקוטים ח"ג צד פ"ג, ובמד' הגדול עמוד 123 תאנא שלשה עלו ושימשו במרום ואלו הן חנוך משה ואליהו חנוך דכת' כי לקח אתו אלהים וכו'. אבן מסיים שם ולא אלו בלבד אלא כל הצדיקים עולין ומשמשין במרום וכו' ועי' גם הסיפור הארוך על חיי חנוך והסתלקותו בספר הישר (שנדפס בשם חיי חנוך גם בביהמ"ד ח"ד צד 129), ובתר"י א' מתורגם ואיננו וכו' והא ליתוהי עם דיירי ארעא ארום אתנגיד וסליק לרקיע במימר מן קדם יי וקרא שמיה מיטטרון ספרא רבא, ובשטה זו שחנוך הוא מטטרון תפסו בעלי הקבלה בספרים המיוחסים לר' עקיבא ולר' ישמעאל ועי' באותיות דר"ע ד' פיעטרקוב צד 23 וצד 25 (בביהמ"ד ח"ב צד 114 וח"ג צד 16 ועי"ע שם ח"ו צד 58) ובפרט בספר היכלות הנקרא ג"כ ספר חנוך (ועי' בביהמ"ד ח"ה צד 170 ובמבוא שם סי' כ"ד ובענציקלאפעדיא ח"א 676) שמתחיל ויתהלך חנוך את האלהים וכו' אמר ר' ישמעאל כשעליתי למרום להסתכל בצפיית המרכבה וכו' מיד זימן לי מטטרון עבדו מלאך שר הפנים וכו', ושם בפ"ג (בדפ' פיעטרקוב, ובביהמ"ד שם צד 171) אמר ר' ישמעאל אמרתי למטטרון מפני מה אתה נקרא בשם קונך בשבעים שמות ואתה גדול מכל השרים וכו' ומפני מה קורין אותך בשמי מרומים נער השיב ואמר לי מפני שאני חנוך בן ירד וכו' (ועי' ברקנאטי לפ' ויתהלך חנוך וכו', וגם המאמרים שהועתקו שם ממדרש רות ומספר הזוהר ועי"ע בבמ"ר פי"ב סי' י"ב ובתוספות יבמות ט"ז ב' ודילין כ' א' בד"ה פסוק זה ובר' ובתשב"ם ב"ב קכ"א ב' בד"ה קיפלו וכו'), ולאגדות כאילו באותיות דר"ע ובס' היכלות כוון בעל מדרש אגדה שמפרש ואיננו וכו' לפי שהיה צדיק הקב"ה לקחו מבני אדם ועשה אותו מלאך והוא מטטרון ומחלוקת בין ר' עקיבא וחביריו בדבר זה (ועיי"ש בהערות רש"ב), ועפ"י המאמרים שלפנינו מפרש שם והחכמים אומרים חנוך היה פעם צדיק ופעם רשע אמר הקב"ה עד שהוא בצדקו אסלקנו וכו' כלומר אמיתנו שנ' הנני לוקח את מחמד עיניך במגפה, וכן הגי' לפנינו הנני לוקח וכו', ובמקרא כתוב הנני לוקח ממך וכצ"ל, וכן הועתק בלקח טוב, ושם גרס ולקיחה באליהו כי היום ה' לוקח את אדוניך וכו' אם לקיחה אתם דורשים וכו' ועה"נ, ובמאמר ר' אייבו הראשון נעדר לפנינו מלת אמר ועי' לעיל צד 197, וכגנון הלשון בתשובת ר"י למטרונא אילו נאמר וכו' ושתק כמו לעיל צד 227 אדם שת אנוש ושתק, ואולי כוון ר"י ג"כ לבטל דעת המינים באמרו בברייתא סוכה ה' א' מעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלו משה ואליהו למרום וכו', ובגמרא שם פריך והכתיב ומשה עלה וכו' והכתיב ויעל אליהו בסערה וכו' ומשני שם למטה בעשרה ועי' גם באגה"ת ח"ב צד 185: 6 לא השם הוא המדרש. כמו שמפרש בקרא זה ינחמנו, וכאן מלת מדרש בהוראתו הישנה פירוש ומדרש השמות ועי' צונץ גד"ס צד 170, והדרש אלא בשעה שברא וכו' כיון שעמד נח וכו' ולכן אמר הכתוב נח זה ינחמנו שגרם להם מנוחה ונתנחמו מצרתם ועי' בפי' ב"ר ועי"ע בראב"ע וברד"ק ומ"ש ר"א ברלינער בס' בייטרעגע צור העבר' גראממאטיק צד 32, ובפי' ב"ר מפרש והתלם היה נשמע להורש כלו' כל מלאכות שהיו רוצים לעשות המלאכה היתה מכוונת מאליה למה שהיא עשויה מדעת האומן וכו', ופירוש זה עדיף להגי' שלפנינו הדלת היתה נשמעת להרש ועה"נ, אבן מתוכן המאמר נר' שהגי' התלם (והתלם) וכו' היא גי' העיקרית, ובהגי' המרידן עליו מפרש בלק"ט וכיון שחטא המרידן הקב"ה על בני אדם, ופי' אף ניחה שנ' כאן ניחת שור שהיו השוורים והבהמות נשמעות להורש בלא צער, ובתנחומא שם איתא ויקרא את שמו וכו'

בשעה שברא הקב"ה את אדם השליטו על הכל, הפרה היתה נשמעת לחורש הדלת היתה נשמעת לחרש, כיון שחטא המרידן עליו, הפרה לא נשמעת לחורש ולא הדלת לחרש, כיון שעמד נח ניגותו, נאמ' כאן ניחה ונאמ' להלן למען ינוח שורך וחמורך (שמות כג י"ב) מה ניחה שני להלן ניחת שור אף ניחה שנ' כאן ניחת שור, ר"ש לקיש א' לא השם המדרש ולא המדרש השם לא היה צריך קריא למימר אלא זה יניחנו או נחמן זה ינחמינו, אלא עד שלא עמד נח היו המים עולים ומציפים אותם בתוך קבריהם, שני פעמים כת' הקורא למי הים (עמוס ה ח, ט ו) כנגד ב' פעמים שהיו המים עולים ומציפים אותם בקבריהם אחד בשחרית ואחד בערבית ההיד כמו חללים שכבי קבר (תהלים פח ו) שוכבי שלהם חללים היו, כיון שעמד נח נינוחו, נאמ' כאן ניחה ונאמ' להלן ניחה יבא שלום ינוחו (ישעיה נז ב) מה להלן ניחת קבר אף הכא ניחת קבר, ר' לעזר אמר לשם קרבנו נקרא וירח יי' את ריח הניחוח (בראשית ח כא), ר' יוסי ברי חנינא אמר לשם נחת התיבה ותנח התיבה (שם שם ד), אמר ר' יוחנן לא שימשו מולות כל י"ב חדש, אמר ליה ר' יונתן

4 ילק' מכירי ת"ג כ', ילק' מכירי תהלים פ"ח סי' ז': 6 עי' לעיל לד 228: 7 מדרש תהלים פ"ב פ"ח סי' ג':
9 לקמן צ"ג: 11 לקמן פל ג ופל"ד:

1 שבא הקב"ה לבראות גב, . . לבראת א, שרצה . . לבראת י (שם) | את ל' פאב | אדם] ~ הראשון דואבי |
כל א' | היתה ל' פא'ב | נשמעת לו י | לחרוש פו | הדלת] פ, והדלת ג, התלם וי, והתלם דא²כרי (שם),
ותלם א' | הייתה נשמעת ג, היתה פ, היה נשמע וא²ר'י, נשמע דא'כי (שם) | 2 לחרש] פג, להורש דר,
ליהרש ואבי | כיון שחטא] פוא'גבי (שם), כיון שחטא אדם ד, ביום שחט' י, בא דור אנוש וחטאו א² | המרידן
עליו] וגב, המרידם . . י (שם), המרידו . . פי מרדו . . ד, המרידן עליו הב"ה א', ל' א² | לא היתה דואגבי (שם),
אינה פ | נשמעת י (שם) | לחרוש פב | ולא — לחרש] והדלת לא היתה נשמעת לחרש ג, וכן הדלת פ,
והתלם לא היה נשמע לתורש ד, והתלם . . ליהרש אב, התלם . . לחרש ו, והתלם לא היתה נשמעת
ליהרש י (שם) | וכיון ג | 3 ניגותו] פוגי (שם), נחו ד, נחמו א, נחמן י | ° נאמ'] ומנא לן ~ ד |
ניחה] פואגב, נייחה ד, נייחא י | להלן] ~ ניחה פוא²ב, ניחא ג, נייחא י (שם) | מה ניחה שנאמר . .
אף ניחה שנאמר כן . . שור ו, מה ניחה האמורה . . אף כאן ניחת שור פ, מה נייחה (נייחא י) שנ' . . נייחת
. . אף נייחה (נייחא י) שנ' (האמורה י) כאן נייחת שור די, מה להלן ניחת שור אף כאן ניחת שור אב, מה
להלן ניחת שורים אף כאן י (שם) | 4 אמר דוא²גבי, אומ' א' | כן השם גב | הוא המדרש | מן המדרש גכ |
הוא השם | לא היה] במ (תהלים), לא הוה ואג, ולא הוה ד | 5 * קריא למימר] קרא למימר דואמ . . לומר כ,
למימר גב, ל' ל | זה] זה נח ל°, נח זה א², או נח ו, או נח זה דא'גבמ | * נחמן זה דאגב] זה נחמן ל, נחמן ו |
ינחמנו | אלא] שבא נח (נח זה נ) ינחמנו ~ וג | המים מצפים אותם עולים י (שם) | 6 בקבריהן י, מקבריהם ב |
שני — הים] שני פעמים דכתיב . . הים י, שני . . דכת' . . הים וישפכם על פני הארץ ו, דכת' (שנא' א²) הקורא
למי הים | וישפכם א'מ (ת"ע), וישפכם הקורא למי הים ב] שני פעמים אבמ (שם) | ב] א', שני דוא²גבמ (שם) |
7 בתוך קבריהם דואב, לתוך קבריהן ג, מקבריהם ב | אחד] פי, אחת דואגב | שחרית פ | ואחד] פי,
ואחת דוא'גב | ערבית פ, במנחה א² | שכבי] א²ב, שוכבי דוא'ימ (תהלים), שוכני פר² | 8 שוכבי] ו,
שוכבים דא'בימ (שם), ~ין א², שוכני פ, שוכנים ג | וכיון גכי | ניגותו] אגבי (שם), נחו דפמ (שם) |
נאמר וכי | ניחה] ואגב, נייחה די | 9 ניחה] וא'גב, נייחה ד, נייחא י (שם). ל' א²י | יבא] אבי,
יבוא דו | ינוחו] ו, ~ על משכבותם דפאגבי | מה להלן] אב, מה נייחה (ניחה פוג) האמור (שנ' ג, האמורה פי)
להלן דפוגי | ניחת קבר] פואגב, נייחת קבר די, בקבר י (שם) | אף כאן פאבי (שם), אף נייחה (ניחה וג)
האמורה (שנ' ג, האמ' ו) כאן דוגי | ניחת קבר] פוא²גב, נייחת קבר די, בקבר י (שם) | אלעזר דואגב,
אליעזר י | אומר וא²י (שם) | 10 בר אי (שם), בן ו | אומר פי | על שם י | נחת] נייחת ו, ל' י (שם) |
התיבה] ~ נקרא | 11 * מולות ל°וג] המולות דפא²בר, ל' ל | כל] גברי', ~ אותן דפוא | י"ב] א²ר¹,
שנים עשר דפוא'גב | * יונתן ל°דואג] יוחנן לב (ר' יונתן אומר פ) |

מנין היה יודע לומר זה ינחמנו וכו' וכי נביא היה אר"ש בן יהוצדק למודין היו שבשעה שא"ל הקב"ה לאדם ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה וכו' אמר אדם רבש"ע עד מתי א"ל עד שיולד אדם מהול כיון שנולד נח מהול מיד ידע לכך ואמר ודאי זה ינחמנו וגו' ומהו ממעשינו ומעצבון ידינו קודם שנולד נח וכו' היו זורעין חטים וקוצרים קוצים והדרדים כיון שנולד נח חזר העולם לישובו וכו' ולא עוד אלא עד שלא נולד נח עושין מלאכה בידיהם לכך כתיב ומעצבון ידינו נולד נח התקין להם מחרשות ומגלות וקרדומות וכל כלי מלאכה ועי' גם המאמר שהועתק בילקוט סוף ר' מ"ב בשם מדרש אבכיר. והרא"ם הרכיב המאמר שלפנינו בב"ר עם המאמר שבתנחומא ונורב בסופו ולא עוד אלא עד שלא נולד זה לא היו הבהמות נעבדים הפום לא היה נרכב השור לא היה תורש החמור לא היה נטען והיו עושים מלאכה בידיהם וכשנולד זה התקין להם מחרשות ומולגות וקרדומות וכו' ושעבד להם כל בהמה וחיה כו': 8 שוכבי שלהם וכו'. שאפילו אחר מיתתן לא היו נוחים אלא צפים במים כחללים המבועים בים ועי' ביפ"ת, והגי' שוכבי מקויימת גם ע"י כ"י, ובמד' התהלים מ"ב שם איתא כמו חללים שוכני קבר ר' חלבו אמר שוכני קבר כמו חללים אלו דור המבול וכו': נינוחו. עי' לעיל צד 125: 9 יבא שלום. במקרא כתוב יבוא ועת"ג: לשם קרבנו נקרא. שהוא עתיד להקריב, ונח לשון ניחוח, ועם דרש זה מסכים מה שכתב אפרם הסורי ואתנבי למך על ברה ואמר דהוא נביא; ב"ר קורבנה דמרעא אלהא מן עבדן וכו' ועי' במ"ה חלק מ"ג צד 302: 11 לא שימשו וכו'. אלא נתו בחילופן,

שימשו ולא היה ניכר רישומן, ר' ליעזר א' לא ישבתו (שם שם כב) לא שבתו לעולם, ר' יהושע א' לא ישבתו מכן ששבתו:

ג מן האדמה אשר אררה ייי עשרה רעבון באו לעולם, א' בימי אדם הראשון ארורה האדמה בעבורך (שם ג יז), א' בימי למך מן האדמה אשר אררה ייי, א' בימי אברהם [ויהי רעב בארץ] (שם יב י), א' בימי יצחק [ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון] (שם כו א), וא' בימי יעקב [כי זה שנתים הרעב] (שם מה ו), א' בימי שפט השופטים [ויהי בימי שפט השופטים ויהי רעב בארץ] (רות א א), א' בימי דוד [ויהי רעב בימי דוד] (ש"ב כא א), א' בימי אליהו [חי ייי אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר] (מ"א יז א), א' בימי אלישע [ויהי רעב גדול בשומרון] (מ"ב ו כה), וא' שהוא מתגלגל בעולם, וא' לעתיד [לבוא] לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ייי (עמוס ח י"א), ר' הונא [ור' ירמיה]

3 ילקוט ר' מ"ג, ילק' שמואל ר' קנ"ג, ילק' מכירי ת"ע כ"י, לקמן פ"מ ופס"ד, מדרש רות פ"א, מדרש שמואל פכ"ח:

1 אלא שלא היה רישומן ניכר | ר' אליעז' פ. ר' אליעזר (אלעזר ו) ור' יהושע ר' אליעזר אגכ, לא ישבותו ר' אליעזר ור' . . . ד | אומר דפאגכ | ישבתו] א^{1}, ישבותו דפא^{2}גכ | ^{0}לא] מכאן שלא ד | לעולם ל' | 2 אומר דפאכ, אמר ג | ישבתו] פא^{1}ג, ישבותו דא^{2}כ | 3 * רעבון פחא^{1}גי (שמואל) מ] ריעבון ו, רעב ל, פעמים רעב כ, שני רעבון ד, מיני רעבון י, רעבונין א^{2} | בא א^{2}כ | א'] א^{2}, אחד דפוא^{1}גי, אחת כ | הראשון ל' פ | 4 ** בעבורך] ל' ל | וא' א^{2}, ואחד דפגי, אחד ו, ואחת כ (בכל המאמר) | אברהם] ~ אבינו כ | * ויהי — בארץ די] שנ' ויהי . . בארץ פ, ויהי . . בארץ וירד אברם ו, שנ' ויהי . . אברם מצרימה א^{2}כי (שם) | 5 * ויהי — הראשון פגי] שנ' ויהי . . הראשון דאכ, ויהי . . הראשון אשר היה בימי אברם ו, שנ' ויהי רע' בא' מל' הר' א' ה' בי' אבר' ל^{0} | * 6 כי — הרעב וי] שנ' כי . . הרעב דאגי (שם), כי זה שני הרעב וגו' ל^{0} | שפט] ד^{1}ג, שפוט דפואכי | השפטים ג | * ויהי — בארץ] שנ' ויהי . . שפוט השופטים ויהי רעב בארץ ד, ויהי בי' שפ' הש' וגו' ל^{0}, ויהי רעב בארץ פא^{2}י | 7 * ויהי — דוד י (שם)] שנ' ויהי . . דוד פאגב, ויהי וגו' ל^{1}, ויהי (שנ' ויהי ד) רעב . . דוד ג' (שלש ו) שנים דוי | * חי — ומטר] חי (שנ' חי כ) ייי אשר . . ומטר וכ, שנ' חי ייי אלהי ישר' אשר . . השנים האלה ג, חי ייי אשר עמד' וגו' ל^{1}, אם (שנ' אם פ) יהיה . . ומטר פי, שנ' חי ייי אלהי ישראל אשר (ייי אשר א^{1}) עמדתי . . ומטר כי אם לפי דברי דא^{1}מ | 9 * ויהי — בשומרון פוי] שנ' ויהי . . בשומרון דאגכ | וא'] א^{2}, ואחד דפוא^{1}גי, ואחת כ | שהיה מתגלגל א^{1}כ, שמגלגל מ | בעולם] פ, ובא לעולם דואגכי (שם) מ, ובא י | וא'] א^{1}, ואחד דפוגי, ואחת כ | * לבוא ג] לבא דפוא^{1}כים, ל' ל | 10 * לשמוע דכי] לשמע ל | דבר דכי | * ור' ירמיה דפואגכי (שם)] ל' ל |

ואולי הובא מאמר זה כאן לדרוש שנקרא נח ע"ש שנחו המזלות, ור"י בעצמו דורש שנקרא נח ע"ש ניחת שור, ובפי' ב"ר מפרש לא שמשו וכו' אותן י"ב חדש שנידונו בהם דור המבול לא האיר בהם השמש כהלכתו ולא שמשו המזלות כהלכתן ולאחר י"ב חדש חזרו למשפטן הראשון ואזה ינחמנו סמיך וכו', ופלוגתא דר"י ור' יונתן כפלוגתא דר' אליעזר ור' יהושע ועי' גם לקמן פל"ג ופל"ד, ומלת מזלות הושלמה בכי"ל בגיני שיטי, ובגוף הספר כתוב שם אמ' ליה ר' יוחנן והוגה לנכון ר' יונתן: 3 עשרה רעבון. כל הסוגיא נסדרה גם לקמן פס"ד לפ' ויהי רעב בארץ (בראשית כ"ו א'), ובכי"ל שם קיטע הסופר ע"י שהיה שאול גרופית של שקמה גלגלו הקב"ה [והביאו] בימי דוד כולי עד אמ' ר"ש איממי בזמן וכו', ולקמן פ"מ לפ' ויהי רעב בארץ (שם י"ב י') הושמטה כולה בכי"ל, ובדפוסי' ושאר כ"י מקוטעה שם, וכאן חסרים בכי"ל בגוף הספר רוב הפסוקים שהובאו לראית לכל רעב והושלמו בגיני שיטי בכתב אחר, והגהתי עפ"י גי' שאר הספרים, ובכי"ל כתוב כאן עשרה רעב והגהתי רעבון ועח"נ, וכן הגי' גם בכי"ל בפס"ד ובמ' רות פ"א ובמ' שמואל פכ"ח ועי"ע ברש"י יחזקאל י"ד י"ד, והלשון עשרה רעבון כמו בל"מ עשרה לחם (מ"א י"ד ג') ודוגמאותיו, ושלא לצורך הגיהו כאן עשרה פעמים רעב או שני רעבון או מיני רעבון או רעבונין, ובכי"ו הגי' גם בפ"מ ריעבון, וכן איתא בכי"ל לקמן סוף פמ"א (פמ"ב) בכבשן האש ובריעבון וכו' ובפס"ד לריעבון ולמלחמה וכו' וריש פפ"ת כריעבון, והיו"ד במקום צרי כמשקל דראון הריון ערבון ואעפ"י שכתיבת רעבון במקרא בשוא, ורבו התיבות במשקל פעלון במקרא ובדרז"ל ועי' גם צונץ זיגאג' פאעזיא צד 397, וכל הסוגיא הועתקה גם במד' רות לפ' ויהי רעב בארץ (רות א' א'), והגי' שם עשרה רעבון באו לעולם אחד בימי אדה"ר אחד בימי למך ואחד בימי אברהם ואחד בימי יצחק ואחד בימי יעקב ואחד בימי אליהו ואחד בימי אלישע ואחד בימי דוד ואחד בימי שפט השופטים ואחד שמגלגל ובא לעולם (ול"ג שם ואחד לעתיד לבא) אחד בימי אדה"ר שנ' ארורה האדמה בעבורך ואחד בימי למך שנ' מן האדמה וכו' ואחד שמגלגל ובא לעולם דכתיב והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם וכו', ועוד הסוגיא בכי שמואל בדרש ויהי רעב בימי דוד וכו', ושם הגי' עשרה רעבון באו לעולם אחד בימי אדם ארורה האדמה וכו' (וכן הובאו שם כל הפסוקים האחרים בלי מלת שנאמר) אחד שהוא מתגלגל ובא לעולם אחד לעתיד לבא לא רעב ללחם וכו' לשמוע את דברי ה' רעב שבא בימי אליהו וכו' רעב שבא בימי אלישע וכו' עד היות ראש חמור בשמנים כסף רב הונא ורב ירמיה בשם רב שמואל בר רב יצחק וכו' אלא בימי בני אדם גבורים, ושאר המאמרים שלפנינו לא הועתקו שם: 9 שהוא מתגלגל וכו'. והוא הרעבון העשירי, ואחד לע"ל אינו ממנין העשרה, וכן הגי' גם בד"ר וד"ו וד' קראקא א' כאן ואחד שהוא מתגלגל ובא לעולם ואחד לעתיד לבא ובפס"ד ואחד שהוא וכו' ואחד לעתיד, ובמ"כ כתב כאן ובפס"ד וה"ג ובא לעולם לעתיד וכוון להגיה ואחד שהוא מתגלגל ובא לעולם לעתיד וכו' כדי שיהיו נמנים רק עשרה רעבון, וכן נדפס כאן במדרש ד' אמשטרדם ת"א, אבן בד' פפר"א תס"ה וד' ווילנא הגיהו כאן כשיטת וא' בימי אלישע שנ' ויהי וכו' בשומרון שהוא מתגלגל ובא לעולם ואחד לעתיד לבא וכו' ועי' גם בחי' הרד"ל והרש"ש, והגהתי כאן וא' לעתיד לבוא וכו' ר' הונא ור' ירמיה בש"ר שמואל בר רב יצחק וכ"ה בכי"ל לקמן פס"ד ועח"נ, ובמדרש רות הגי' ר' הונא בשם ר' שמואל, ובכי"א א' וב' וילק' מכירי שם נשתבש בש"ר

בשם ר' שמואל בר רב יצחק עיקר אותנטייה שלו לא היה בימי דוד ולא היה ראוי לבא אלא בימי שאול, אלא על ידי שהיה שאול גרופית שלשקמה נילגלו הקב"ה והביאו בימי דוד, שילה חמא ויהגה משתלמה אתמהא. אמר ר' חייה לזגג שהיה בידו קופה מליאה כוסות ודייטרוטין, בשעה שהיה מבקש לתלות הקופה היה מביא יתד ותוקעה ותולה עצמו בה ואחר כך תולה קופתו, לפיכך לא באו כלם בימי בני אדם שפופים אלא בימי [בני] אדם גיבורים שיכולים לעמוד בהם, ר' ברכיה הוה קרי עליהון נותן ליעף כח (ישעיה מ כט). ר' ברכיה בשם ר' חלבו ב' באו בימי אברהם, ר' הונא בשם ר' אחא א' בימי למך וא' בימי אברהם, רעב שבא בימי אליהו שלבצורת היה שנה עברה

2 ימי' כ"ו פ"ג פ' ג': 7 ילק' משלי פס:

1 *רב דפג"ב] ר ו. ל' ל | *אותנטייה] אותנטיוה ל, אוותינטיא וגעי, ־יואה ד', אוותנטיא ר', אוותנטיאה ד | לא היה] לא היית ראוי להיות ד, לא היה אלא פואכי (שם) מ, היה י | *ולא — לבא פאגב"י] ולא . . לבוא ו, לא . . לבא ל, ל ד | ע"י על ידי דפ'] עד ידי ל, על ע, ל' ואבי (שם) מ | כגרופית א' | *' שקמה] קמה ל | גלגל י (שם), וגלגל מ, ולא יכול לעמוד בו פלפלו י | *שילה וג"ב] שילא רי (שם) מ, שלום ל, מתלא אמרין שילה י . . שלו ד, והיינו דאמרי אינשי שילא א | *חמא דר"ימ] חמייה פ, חמיה ג, חמיא ר', חמי וא, חיים ל | 3 ויהגה] פ, רוהגא אג"רים, ויהגא ד | משתלמא א'נרי, משלמה וב, ־מא א'מ | אמר — חייה] אמר ר' חייא ע . . חייא רבה דפ . . חייה רבה ו . . חייא רבא ג, ל' א'כי (שם) מ | לזגג] וא'גבעמ, משל ~ דפא'י | שהיתה וגב"מ | לפניו קופה אב, ידוי (שם) | *ודייטרוטין] ודייטרוטין דע] ודיטרוטין ל, ודיטרוטין פוג, ודייאטריטון ד"י | היוטרוטין א'רמ, והיוטריוטין א' | ובשעה ג | 4 שהוא י | מבקש] חפץ ע | הקופה] ער', קופתו ר"י, את קופתו דפואגב | הוא י | ותוקעה] פואגים, ותקעה ד | ותולה עצמו] ע, ותולה א', ונתלה דוא'גברי (שם). ונתלה הוא י | בה] ~ תהלה י | תולה] פא'ע, היה ~ דא'גב, הוא ~ וי | קופתו] עי, את ~ דפואגבי (שם) מ | לכך אמ | 5 לא באו כולן וב"ע . . כלם א'י (שם) . . כלן א'מ, כולם (כלן י) לא באו פגי, לא באו ד | בני ל פאג | *בני דוגבעי] ל לפא | *שיכולים] שיכולם ל, שיכולין מ, שהן יכולין דפוגי, שהיו . . א | 6 הוה ל אי (שם) | *קרי דפוגב"י] קרו ל, צווח י (שם), צווח (צוח מ) קרא אמ | ב'] שנים | באו ל א | 7 הונה ג, הגא ו, חמא פ | א'] א, אחד דפוג, אחת כ | וא'] א, ואחד דפוג, ואחת כ | שבא] שהיה א | של] רעב ~ היתה י | שהא ר' | *עברה א'ב] עברא ר"י, עברת א', עברה לדפוגב (וכן בסמוך) |

יצחק, ובדפוסי' לקמן פס"ד נשתבש ר' שמואל בר נחמן אמר, ונכונה הגי' שלפנינו את ד ב ר י וכו': 1 עיקר וכו'. עיקרו ועצמו[1]) של אותו הרעב שבא בימי דוד לא היה ראוי לבא בימיו אלא בימי שאול כדכתיב שם ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים וכו' (וכגגון הלשון כמו בשהש"ר א' א' במאמר ר' שמואל בר נחמן על השמות שנקראו לשלמה עיקר אוותנטייה שלהן ידידיה קהלת וכו' ועי' גם במ' קהלת א' א' ובבמ"ר פי"ד פ' ד'), וברוב ספרים הגי' לא היה אלא בימי דוד וכ"ה לקמן פ"ס בבייו וכי"ג וכי"ב, ואפשר שפי' שלא בא בתקפו ובחזקו אלא בימי דוד, וכן מפרש בפי' ב"ר חוזק של רעב ועי' לעיל צד 144 אוותינטין של נהרות, ומ"ש במ"כ פירש"י והערוך ממשלה והוזק ליתא בערוך ע' אוותינטיא, ולקמן פס"ד הגי' בכי"ל עיקר אוותנטייא שלו לא היה ראוי אלא בימי שאול אלא על ידי שהיה שאול וכו', ובדפוסי' בפ"מ לא היתה אלא בימי דוד ולא היה ראוי וכו', ובמד' שמואל הגי' עיקר אות נמיה (וצ"ל אותנטיה) שלו לא היה ראוי להיות אלא בימי שאול אלא ע"י וכו', ובמד' רות בדפ"ר וד"ו עיקר אותו נמייה שלהם היה ראוי לבא בימי שאול ולא היה ראוי לבא בימי דוד וע"ל ידי שהיה שאול גרופית של שקמה ולא יכול לעמוד בו גלגלו הקב"ה והביאו אצל דוד שהיה (כ"ה בדפ"ר) גרופית של זית והיה יכול לעמוד בו (והמשילו שאול לענף של שקמה שהוא רך וקל להשבר ודוד לענף של זית שהוא קשה), והדרש שהיה שאול גרופית של שקמה גם בירוש' ע"ז וע"י"ש, ובתנחומא מ"ב בחקתי סי' ז' דרשו גבר רש זה יפתח שהיה רש בתורה גרופית של שקמה היה וכו', ובילקוט דפ"ר ר' מ"ג נוסף בפנים פי' ענף וי"א נטיעה קטנה ועי' גם בערוך ע' גרפית, ובילקוט ד"ו הציגו פי' ענף בגליון והשאירו בפנים וי"א נטיעה קטנה ועי' מ"ש במ"ח חלק ל"ט צד 484. וגי' הילקוט שם ולא יכול לעמוד בו נר' שניתוספ' עפ"י מדר' רות: 2 שילה חמא וכו'. בכי"ל כתוב שלום חיים (ומוגה מ' בינו שיפי) והגהתי, ואמרו כאן במתלא על שאול שילה (שילא) חמא וכו' משום שהשם שילא (שאילא) לשון נופל על לשון עם שאול ועי' פרענקעל לעהנווערטער צד 21, ובדפוסי' הגי' לקמן פ"ס שלו חמייה ויוהגה משתלמה ובפס"ד שילא חמיא ויוהגא משתלמא (ול"ג גם שם בשני המקומות מתלא אמרין), ובאגה"א ח"ג צד 43 העיר שכתוב כאן משתלמה בינוני ל"ג ויוהגה שם אשה, ובמ' רות דפ"ר וד"ו נשתבש מתלא אמר, חטייא ומהגא משתלמא ובמ' שמואל שלו דוטייה רותנה משתלמה, והוראת המשל כאן שאול חטא ודוד פרע החטא בתימיה (פי' ב"ר כ"י) ומשני א"ר חייה לזגג וכו', והמשל דוגמתו לקמן פ"ס שבב נסב ומובגיי קטע, ופסחים קי"ג ב' טוביה חטא וזיגוד מינגד ועי' מכות י"א א' הכא אמרינן טוביה חטא וזיגוד מנגיד התם אמרי שכם נסיב ומבגאי גזיר וע"י"ע ערוך ע' מבגאי: 3 דייטרוטין. עי' לעיל צד 175, ובמ' רות הגי' ר' חייא רבא ב ש ם ר' ש מ ע ו ן ב ן א ל ע ז ר לזגג שהיתה בידו קופה מלאה כוסות דיוטריטון וכיון שהיה מבקש לתלות קופתו היה מביא יתד ותוקעה ואחר כך תולה קופתו כך כולם לא באו בבני אדם שפופין אלא בבני אדם גבורים ועי' בערוך ע' דייטרוט וע' שף ד' ובמ"י לעיל צד 211 בד"ה לליכמים שפוף: 6 ב' באו בימי אברהם, מפרש בפי' ב"ר כ"י דכתיב מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם מכלל דהוו שני, ובפי"ת מפרש יותר מדכתיב מלבד וכו' אלמא אחריתי נמי הואי בימי אברהם דקרי לאחד ראשון דאי ראשון לגבי רעב שבימי יצחק ראשון למ"ל לא הל"ל אלא מלבד הרעב אשר היה בימי אברהם וכו' ור' הונא בש"ר אחא דורש מלבד הרעב הראשון א' בימי למך וא' בימי אברהם, ובפי"ת האריך בפי' המאמר ומסיים ושמא י"ל דגברא גמירי די' שני רעבון הוו וכו', ובמ' רות הגי' ר' ברכיה בשם ר' חלבו שנים באו בימי אדם הראשון, ולכמון הגיהו שם במ"כ ובפי' מהרז"ו בימי אברהם ודלא כא"א שהעיר כאן ע"ל גי' מדרש רות וכתב וכן נר' האמת וע"י"ע באגה"א שם צד 59, והמאמר ר' הונא בשם ר' אחא וכו' הושלם בכי"ל בינו שיטי: 7 של בצורת. כל"ס ובשנת בצרת לא ידאג (ירמיה י"ז ח'), ובאבות פ"ה מ"ח רעב של בצורת באה מקצתן

[1]) αὐθεντία.

שנה לא עבדה, רעב שבא בימי אלישע שלמהומה היה עד היות ראש חמור וגו' (מ״ב ו כה), רעב שבא בימי השופטים ר' הונא בשם ר' דוסא מ״ב סאין היו ונעשו מ״א, והא תני לא יצא אדם בחוצה לארץ אלא אם היה סאתים שלחיטים הולכות בסלע, אמר ר' שמעון אימתי בזמן שאין מוצא ליקח אבל אם מוצא ליקח אפילו סאה בסלע לא יצא בחוצה לארץ:

פרשה כו

ה לב) ויהי נח בן חמש מאות וגו' אשרי האיש אשר לא הלך וגו' (תהלים א א) אשרי האיש זה נח, אשר לא הלך בעצת רשעים ר' יודה ור' נחמיה ר' יודה אמר

2 תוספתא ע״ז פ״ד (פ״ה), ב״ב נ״א א' : || 5 מדרש תהלים מ״ב א' סי' י״ב :

1 שהא ך | רעב שהיה בימי א, של פ | של] א, רעב ~ דפוכי | היתה א²י | וגו'] בשמונים כסף דואכ | רעב שבא בימין] וג, רעב שהיה בימי דאבי, ושל פ | 2 השופטים] שפוט ~ דואבי, שפט פג | הונה ג | מ״ב] א'י, ארבעים ושתים דפוא²גב | סאה פאגבי | מ״א] אי, ארבעים ואחת דפוגב | והא * תני ד] והא ל, והתני פואג, והתנן כי | בחוצה] כ, לחוצה דוג, לחוץ פ, חוצה אי | 3 אם כן | היה] פו, היו דאבי, ל״ג | של ל׳ פא | שאין] א, שאינו דפוגבי | 4 * אם אכ] אם היה דפוג, בזמן י, ל״ל | שמוצא י | בחוצה לארץ] גכ, לחוצה . . ד, לחוץ . . פ, חוצה . . י, חוץ . . ו, ל' א || 5 אשרי] וג, כתיב ~ דפאכ | 6 אשר — רשעים] כ, ~ ובדרך חטאים לא עמד דו, ל' א | יהודה | נחמיה] סימון א² | יהודה | אומר |

רעבים ומקצתן שבעים. ובתענית פ״ג מ״א וכן שפסקו גשמים בין גשם לגשם וכו' מפני שהיא מכת בצורת, ובגמרא שם י״ט א' מפרש מאי מכת בצורת וכו' מכה המביאה לידי בצורת, והגהתי עֲבֵדָה וכו' לא עֲבֵדָה ועח״נ, ולקמן פס״ד הגי' בדפוסי' עבדא וכו' לא עבדא, ובמ' רות עבדת וכו' לא עבדת, ובמ' שמואל עבדה וכו' לא עבדה, וכן הגיהו כאן בא״א ויד״מ וכן נדפס בד' ווארשא ור' ווילנא, ופי' עבדה עשתה פירות כמו לעיל צד 114 עבדת ארעא לא עבדת וכו': 1 של מהומה. מפרש בפי' ב״ר כ״י לקמן פס״ד אוכלים ולא שבעים, וכן בפי' השני שבפי' ב״ר כאן ושל מהומה אכול ולא לשבעה. ובאבות שם פירש״י רעב של מהומה רעב כבד של מהומה כלומר אוכלין ואינן שבעין כדכתיב ואכלתם ולא תשבעו זה רעב של מהומה וכו' ועי' ספרא בחוקותי פרק ו' מ״ב: 2 ר' הונא וכו'. כל המאמר קשה לפרשו, ובפי' ב״ר כ״י מפרש בדוחק מ״ב סאה היו לוקחים בסלע קודם לכן וכשבא הרעב נפחת סאה משער ממכר ולא יותר וכו', וביפ״ת נדחק לפרש מ״ב סאה חטין היו נמכרים בַּמָנֶה והוקר השער ונעשו מ״א לבד וכו' אבל אין לפרש מ״ב סאין בסלע כי זה הפלגה וכו' ודע שהמנה הוא ק' דינרים והם כ״ה סלעים וכו' נמצא שאפילו כשהיו מ״ב סאין במנה לא היו סאתים בסלע אלא יותר ביוקר וכו', ובעל זרע אברהם כתב בפי' למדרש רות שם בד״ה ר' הונא בשם ר' דוסא וכו' המדרש הזה לא רישא סיפא ולא סיפא רישא וכולה מקשה וכו' ועוד שהוא דרך גוזמא שיהא מ״ב סאה בשקל וכו' ושמעתי וכו' שיש כאן ט״ס והמדפיס טעה שהיה כתוב לפניו כך מב' סאות היו ונעשה מא' פי' מב' סאות ב' סאות היו בעד שקל ונעשו מא' פי' שנתייקר שסאה אחד היה בעד שקל וטעה המדפיס וסבר דה״פ מ״ב סאות היו בשקל ונעשה מ״א פי' מ״א סאות על כן הדפיס ארבעים ושתים סאות וכו', ויותר נקל להגיה כן בהגי' שלפנינו מב' תחת מ״ב וכן מא' תחת מ״א, ופי' מב' סאין בסלע היו חיטים ונעשו מא', (ותימה שנשתבשו' הגי' בספרים כאן ובמ' רות ועיי״ש), וסאתים בסלע הוא כפול משער הנהוג שהוא ד' סאין בסלע ועי' פאה פ״ח מ״ז עירובין פ״ח מ״ב כלים פי״ז מי״א תענית י״ט ב' ועי״ע בחי' הרש״ש, ומשמע שמביא לראייה והא תני לא יצא וכו' (ובתוספתא שם הגי' לא יצא אדם בחוצה לארץ אלא אם כן הולכין חיטין סאתים וכו') שאם היה סאתים הולכות בסלע סימן קללה הוא ורשות לאדם לצאת לח״ל ומחיר היותר גדול שהוזכר משעת רעבון הוא סאה בסלע, ובמדרש רות הגי' והא תני לא יצאו לחוצה לארץ אלא אם כן היו סאתים לקוחות בשקל אמר רבן שמעון בן גמליאל אימתי בזמן שאינו מוצא ליקח אבל מוצא וכו' אפילו סאה בשקל לא יצאו ישראל חוצה לארץ והא תני בשעת הדבר בשעת מלחמה כנוס הרגל ובשעת רעבון פזר הרגל ולמה נענש אלימלך על ידי שהפיל לבן של ישראל עליהם לבוליטון שהיה שרוי במדינה וכו', ולפי הגי' שם קושיא היא והא תני לא יצאו וכו' והא תני בשעת וכו' ולמה נענש וכו' ומשני ע״י שהפיל וכו', וכאן סיום המאמר גם בדפ״ר וד״ו אפילו וכו' לא יצא לחוצה לארץ וכן מסיים בדפוסי' בפ״מ לא יצא לח״ל ובבי״ל לקמן פס״ד לא יצא חוץ לארץ, ובדפ״ר וד״ו שם נוסף עוד ולמה יצא אלימלך לחוצה לארץ ונענש שמת הוא ובניו, ובמ״כ הגיה שם לכך נענש וכו', ובפי' ב״ר כ״י מפרש כאן אימתי הוא יוצא חוץ לארץ ישראל בזמן שאינו מוצא ליקח אפילו סאתים בסלע אבל בזמן שמוצא ליקח אפילו וכו' לא יצא וכו' ומסיים אבל (בפי' הנדפס ואילו) אלימלך יצא ולפיכך נענש, ועפ״י פירושו הגיה במ״כ לא יצא לח״ל ואילו אלימלך וכו' וכן הדפיסו אחריו כאן, ובתוספתא שם ג' אמר ר' שמע' במה דברים אמו' בזמן וכו' אבל בזמן שמוצא ליקח אפילו סאה בסלע לא יצא וכן היה ר' שמעון אומ' אלימלך היה מגדולי הדור וכו' ועל שיצא לחוצה לארץ מת הוא ובניו ברעב וכו' ועי' גם בב״ב שם:

פרשה כו. בכי״א א' פכ״ד ובכי״א ב' פכ״ה, ובכי״ו לא נסמן מספר הפרשה בבירור, ופרשה שלאחריה נסמנת שם במספר כ״ו: 5 אשרי האיש וכו'. כל הפתיחה הועתקה במד' תהלים שם ד״א אשרי האיש מדבר בנח דכתיב נח איש צדיק (ועיי״ש סי' ט' ד״א אשרי וכו' מדבר באדה״ר וכו' וסי' י״ג ד״א אשרי וכו' זה אברהם וכו' וסי' י״ד ד״א אשרי וכו' זה שבטו של לוי וכו') והגי' שם אשר לא הלך בעצת רשעים בשלשה דורות בדור אנוש וכו' בדור הפלגה על דעתיה דר' יהודה דהוא אמר בעצת וכו' כי אם וכו' ובתורתו יהגה שהגה דבר וכו' יותר מן הטמאים אלא שהוא רוצה להקריב לו מהן קרבנות (ועיי״ש בהערה ק״ג) מיד וכו' והיה כעץ שתול שתלו הקב״ה בתיבה דאמר ר' לוי שנים עשר חדשים היתה התיבה עומדת במים כספינה העומדת

בנ׳ דורות. בדור אנוש ובדור המבול ובדור הפלגה. ר׳ נחמיה א׳ בדור אנוש קטן היה, על דעתיה דר׳ יהודה דאמר בעצת רשעים זה דור אנוש ובדרך חטאים לא עמד (שם שם) זה דור המבול ובמושב ליצים לא ישב (שם שם) זה דור הפלגה, כי אם בתורת ייי חפצו (שם שם ב) אילו שבע מצות שנצטוו. ובתורתו יהגה (שם שם) שהגה דבר מתוך דבר אמר מה טעם ריבה הקב״ה בטהורים יותר מטמאים לא שהוא רוצה להקריב לו מהם מיד ויקח מכל הבהמה הטהורה וגו׳ (בראשית ח כ), והיה כעץ שתול על פלגי מים וגו׳ (תהלים שם ג) ששתלו הקב״ה בתיבה, אשר פריו יתן בעתו (שם שם) זה שם, ועלהו לא יבול (שם שם) זה חם, וכל אשר יעשה יצליח (שם שם) זה יפת ויולד נח (שלשה בנים) את שם את חם ואת יפת:

ב שתולים בבית ייי בחצרות אלהינו יפריחו (תהלים צב יד) שתולים בבית ייי זה נח ששתלו הקב״ה בתיבה, בחצרות אלהינו יפריחו ויולד נח וגו׳. עוד ינובון בשיבה (שם שם טו) זה נח, דשנים ורעננים יהיו (שם שם) ויולד נח את שם את חם ואת יפת:

[ויהי נח בן חמש מאות שנה וגו׳] אמר ר׳ יודן כל דורו מוליד לק׳ שנה ולר׳ וזה מוליד לת״ק שנה. אלא אמר הקב״ה אם רשעים הן אין רצוני שיאבדו במים, אם צדיקים הם אטריח עליו

3 לעיל צד 149 וש״נ: 4 לקמן פל״ד: 9 ילק׳ תהלים ר׳ תתמ״ה, ילק׳ מכירי שם ל״ג בי׳ מ״נ: 12 ילקוט ר׳ מ״נ ילק׳ תהלים שם, מדרש תהלים שם, תנחומא מ״נ בראשית סי׳ ל״ט:

1 בג׳] א, בשלשה דפונב | בדור נר | בדור נר | ר׳ נחמיה א׳] ר׳ נחמיה (סימן א^{2}) אומר (אמר וא^{2}) בדור המבול ובדור הפלגה דוא^{2}, ור׳ נחמיה אומ׳ בשני דורות פ׳ ל׳ א׳גב | בדור] אבל ~ | קטן היה] פוא, היה קטן דגב | ועל וג | 2 דאמר] דהוא אמר וגב, אומ׳ א^{1}, ל׳ א^{2} | בעצת] אשרי האיש אשר לא הלך ~ דואגב | 3 לצים | הפלגה] ~ על דעתיה דר׳ נחמיה דהוא אמ׳ בב׳ דורות אמ׳ הא׳ א׳ ל׳ ה׳ ב׳ ר׳ זה דור המבול וכו׳ ח׳ ל׳ ש׳ ו׳ ל׳ ל׳ י׳ זה דור הפלגה ל׳ | שבע] ד א^{1} | 4 שנצטוו ן | יהגה] פ, ~ יומם ולילה דאגב | שהגה דברים פ | יותר פ | 5 מטמאים א^{1}, מן הטמאים נב | לא שרוצה א^{2}. כדי פ | לו] ואגב, ל׳ דפ | מהם] פונב, מהן קרבן דא | וגו׳] ומכל עוף הטהור ויעל עולות ן | 8 * את שם את (ואת וג) חם ואת יפת דוא׳גב] וגו׳ פ, ל׳ לא^{2} | 9 שתולים] וב. כתיב ~ ד (שתולים — יפריחו ל׳ פא) | 10 ששתלו — בתיבה ל׳ אם | יפריחו] ~ זה נח פא^{1} | וגו׳] את שם את (ואת ו) חם את (ואת ום) יפת דום. שלשה פ, ג׳ בנים ו, שלשה בנים את שם את חם ואת יפת כ | בשיבה] פואים, ~ דשנים ורעננים יהיו עוד ינובון בשיבה דג | 11 * את — יפת כ] את שם ואת . . יפת ל, שלשה (ג׳ ו) בנים פני, ל׳ דואם | 12 כל] מה טעם ~ דוהאגבי, מפני מה ~ פ | דורות א^{2} | היה מוליד א^{1}, מולידים ו (שם), מולידות א^{2} | לק׳ שנה] א^{1}, למאה שנה וב, . . . שנים דא^{2}ג, לק׳ ו (שם), למאה פחי | ולר׳] ולמאתים חי, ולמאתים שנה דפא^{2}, לק״ק . . א^{1}, למאתים . . וגב, ל׳ ו (שם) | וזה הוליד א^{1}, והוא מוליד ו | 13 לת״ק] א^{1}, לחמש מאות דפוהא^{2}גב | שנה ל׳ פוב | ואם | אטריח עליו] יטרח ו (שם) |

בלמ״ן, ובסוף הדרש שם אשר פריו יתן בעתו זה שם וכו׳: 1 בג׳ דורות. הכתוב מדבר: ר׳ נחמיה א׳ בדור וכו׳. ולכן אין לדרוש שדבר הכתוב גם בדור אנוש, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש ר׳ נחמיה אומר בשני דורות הכתוב מדבר דור המבול ודור הפלגה, וגורס כגי׳ כ״ם: 2 דאמר. וכ״ה בדפוסי׳, ובכ״ו וכ״ג וכ״כ ובמ׳ תהלים דהוא אמר, ובכולם הלשון מקוטע, ובפי׳ ב״ר כ״ם מפרש ע״ד דר״י דאמר בג׳ דורות וכו׳. ואפשר שצ״ל בן ועיי״ע גי׳ כ״א א׳ וכ״א ב׳: זה דור אנוש. עי׳ לעיל צד 227: 3 דור הפלגה. לצים היו שאמרו דברי חדים כדאיתא לקמן פל״ח סי׳ ו׳, ושם סי׳ ז׳ וימצאו וכו׳ אם ללצים הוא יליץ, ובגליון כ״ל נוסף כאן על דעתיה דר׳ נחמיה דהוא אמר בב׳ דורות וכו׳ זה דור המבול וכו׳ וליתא בגוף הספר ובשאר הספרים. ובמד׳ תהלים לא הוזכרה כלל דעתיה דר״נ: שבע מצות שנצטוו. שניתוסף לו אבר מן החי ועי׳ במ״י לעיל צד 149 בד״ה על שם מצות וכו׳: 4 אמר מה טעם וכו׳. לקמן פל״ד דורש ויבן נח מזבח וכו׳ ויבן כת׳ נתבונן אמר מה טעם ריבה הקב״ה בטהורים וכו׳, וגם שם הגי׳ בכ״ל לא שרוצה להקריב לו מהם מיד ויקח וכו׳: 6 ששתלו הקב״ה בתיבה. כדאמר ר׳ לוי במדרי תהלים שם שנים עשר חדשים וכו׳ ועיי״ש בהערות ר״ש באבער ולקמן פל״ב סי׳ מ׳: אשר פריו וכו׳. מפרש בפי׳ ב״ר כ״י אשר פריו יתן בעתו זה שם שהיה משובח מכולם פרי נאה ועלהו לא יבול שאעפ״י שלא היה צדיק כשם לא היה בעלה נבל שראה זרע מקוים וכל אשר יעשה יצליח זה יפת שהצליח במלכות יותר מכולם שנאמר יפת אלהים ליפת ועיי״ע ביפ״ת: 8 שלשה בנים. כ״ה בכל הספרים, וצ״ל שתיבות אלו מיותרות, ואינו מסיים בפסוק בראשית ה׳ י׳ אלא בסוף הפסוק שדורש בו, וכן סיום הפתיחה שלאחריה, ושם משובשת הגי׳ בכ״ם וכ״ג וילקוט. ובפי׳ ג׳ משובש בדפוסי׳ ובכ״ם וב״א א׳ וב׳: 12 ויהי נח וכו׳. כן הוספתי, ובמדר׳ תהלים נסדרו המאמרים בסגנון וסדר אחר בדרש אשר פריו יתן בעתו והגי׳ שם א״ר יודן כל בני גילו היו מולידים בני חמשים בני ששים בני שבעים (ובמ׳ תהלים הנדפס מכבר הגי׳ בני חמשים שנה בני שבעים ושמונים) והוא בן חמש מאות שנה שנ׳ ויהי נח וכו׳ ר׳ חייא בשם ר׳ אחא (אבא) אמר כבש הקב״ה מעיינו שלא יוליד שלא יהיה לו בן של מאה שנה בדור המבול ויאבד עמהם לפי שבית דין של מעלה אין עונשין אלא כן מאה שנה ואילך וכו׳ א״ר שמעון בן יוחי (לקיש) עתיד הקב״ה לעקרה (עתידה להזור לעיקרה, וכן הובא בפי׳ ב״ר כ״ם) ליבות המשיח שנ׳ הנער (כי הנער) בן מאה שנה ימות וכו׳ ר״א למה כבש הקב״ה מעיינו שלא יוליד וירבה זרעו ויאבדו עם דור המבול וכו׳ ואם תאמר שיהיו צדיקים היה צריך לעשות תיבות הרבה לכך כבש וכו׳, ודרש אחר בתנחומא מ״ב שם ויהי נח וכו׳ בא וראה כל הרשעים שלפני נח היו מולידים בן שבעים ובן שמונים שנה ובן מאה ונח בן חמש מאות שנה הוליד ולמה כן נסתכל נח בבני אדם שהן עתידין עוברין ומכעיסין להקב״ה ואמר למה לי להזקק לפריה ורביה לכך לא הוליד עד חמש מאה שנה

ויעשה תיבות הרבה, וכבש הקב"ה על מעינו והוליד לת"ק שנה, ר' נחמיה בשם ר' אליעזר בנו שלר' יוסי הגלילי אפילו יפת שהוא גדול לכשיבוא המבול אינו בן ק' שנה ראוי לעונשים: אמר ר' חנינא אין מיתה לעתיד לבוא אלא בבני נח בלבד, ר' יהושע בן לוי אמר לא בישראל ולא באומות ומחה ייי אלהים דמעה מעל כל פנים (ישעיה כה ח). מה עבד ליה ר' חנינא, מעל כל פנים 16d שלישראל, והא כת' כי הנער בן מאה שנים ימות (שם סה כ) ודא מסייעא לר' חנינא, מה עבד ליה ר' יהושע, ראוי ליכלל עונשים, והא כת' כצאן לשאול שתו מות ירעם (תהלים מט טו) ודא מסייעא לר' חנינא, מה עבד ליה ר' יהושע, לפי שבעולם הזה פרעה בשעתו סיסרא בשעתו אבל לעתיד לבוא עושה מלאך המות סטטיונר שלהם הה"ד וירדו בם ישרים לבקר וצורם לבלות שאול מזבול לו (שם שם) מלמד ששאול כלה וגופן אינו כלה, וכל כך למה מזבול לו על ששלחו ידיהם בזבול הה"ד בנה בניתי בית זבול לך וגו' (מ"א ח יג):

את שם את חם ואת יפת והלא יפת הוא הגדול, אלא בתחלה אתה דורש ג

2 לקמן פל"ז, סנהדרין ס"ט ב': ילק' ישעיה ר' תל"ה (סכ"ח), פסחים ס"ח א', סנהדרין צ"א ב': 9 ר"ה י"ז א', תוספתא סנהדרין פי"ג: 11 ילקוט ר' מ"ג, ילק' דה"י ר' אלף ע"ג:

1 ויעשה] ג'. ויעשה לו דפוחכ. לעשית א' | וכבש] פוא'גבי. כבש הי (שם). וכיבש ד'. וכיבשן ד | על] פוהגבי. את א'י (שם). ל' ד | מעינו] פי (שם). מעיינו דוהא'גבי | לת"ק] הא'י. לחמש מאות דפיגב | ר' נחמיא א' ר' נחמן א', רב נחמן י (שם) | אליעזר] והגכי (שם). אלעזר דא | 2 גדול] פוא'גכי. הגדול דא'י (שם) | אין י | ק'] פי (שם). מאה דוחאגכי' | שנה ל' הא' | ראוי] שיהא ראוי י (שם). ל' י | לעונשין פוכי. . . שני' כי הנער בן מאה שנה ימות ח | 3 חנינא] יוחנן י, יצחק פ | באומות] א'. ~ העולם דפוא'גבי | 4 ומאי י | עביד א'י | לה ן | חנינא] יצחק פ | מעל] פו. מעל כל פנים ~ דאבי | כל פנים של ישראל י, פניהם של . . דפוא', פני ישראל א' | 5 והא כת'] כ. והכתיב דפואי | ודא] והא וכ (ודא — חנינא ל' פ) לר'] וי. ליה לר' דאכ | ומה י | עביד א' | 6 ר' יהושע] פ ~ בן לוי דואכי | לכלל (ראוי — ר' יהושע ל' וכ) | והכת' פג | ירעם] פגי. ~ וירדו בם ישרים דא' | 7 לר'] י. ליה לר' דא' (ודא — לר' חנינא ל' פ) | ומה י | עביד א' | יהושע] פ ~ בן לוי דא'גי | פרעה] ~ גידון ג | בשעתו] בשעתן ד | סיסרא] ~ גידון ~ ג | בשעתו] בשעתן ד | אבל] גר. כנחריב בשעתו ~ פואכי. כנחריב בשעתן ~ ד | 8 עושה] ע' הקב"ה ~ דפואגבי | למלאך וי | * סטטיונר] סטטיונר דפכע. אסטטיונר ל'. אסטטיונר ג'. מטטור ר | 9 כלה] פא'גב כלה דוא'י' | אינו] לא י | * כלה פא'גב] בלה לדוא'י' | מזבול לו] וא'גב. ל' דפא'י | על] ~ ידי גבי | 11 את שם] וגבי. ויולד נח שלשה (ג' א') בנים ~ דא. ויולד נח שלשה וגו' פ | ** את חם] ואת חם ל |

ואחר כן אמר וכי ימות אותו האיש בלא בנים והקב"ה צוה לאדם על פו"ר וכו' ואני מת בלא בנים מה עשה נח נזקק לפו"ר לאחר חמש מאות שנה שנ' ויהי נח וכו', וזה הדרש דוגמתו האגדה אצל אפרהם כד חזא דאתהלם לה דרא דשית עם דבית קאין וכו' פס ברעינה דאנתתא לא נסב ובניא לא נולד וכו' הידין בשנת המשמאא נסב נות אנתתא כן בנת שית וכו' דנתקים מנהון עלמא וכו' ועי' במ"ח חלק מ"ג צד 303, והגי' כאן כל דורו כמו בני גילו במדר' תהלים, וכ"ה כל דורו מוליד גם בדפ"ר וד"ו' ובילק' תהלים ד"ו כל דורו מולידי', וכן העתיק בלק"ט כל דורו למאה שנה ומאתים שנה וכו', ומספר השנים כאן ובמ' תהלים ובתנחומא מ"ב צ"ע ולא משמע שכוונו לדורות מאדם ועד נח ועי' גם בפי' מהרז"ו, והגי' כל דורות מולידות איתא רק בכי"א ב', אכן גם ברש"י עה"ת העתיק א"ר יודן מה טעם כל הדורות הולידו לק' שנה וזה להמש מאות וכו', ושם הגי' כבש את מעיינו, ובלק"ט ורד"ק הגי' מעיינו ועח"נ, ולשון נקי הוא כבש הקב"ה על מעיינו של נח שלא יוליד: 2 שהוא גדול. וכן בסמוך והלא יפת הוא הגדול וכו' ולקמן פל"ז ולשם יולד גם הוא וגו' אחי יפת הגדול אין אנו יודעין אם שם הגדול אם יפת הגדול מן מה דכתי' אלה תולדות שם שם בן מאת שנה וגו' שנתים אחר המבול הוי יפת הוא הגדול ועיי"ש וע"ע ברד"ק שכתב ואעפ"י שחז"ל אמרו כך יש לתמוה איך כתב בכל מקום שזכר שלשתן שם חם ויפת דמשמע כי שם היה הגדול וכו', וגם בלק"ט וברד"ק הגי' אפילו יפת שהוא (שהיה) גדול ועח"נ: 3 א"ר חנינא וכו'. מביא כאן מאמרים אלו משום הדרש כי הנער בן מאה וכו' (וס"ד והחוטא בן מאה שנה יקלל) ראוי לכלל עונשים. ובשטת ר"ח איתא בפסחים וסנהדרין שם עולא רמי כתיב בלע המות לנצח וכתיב כי הנער וכו' לא קשיא כאן בישראל כאן באומות העולם: 4 ומחה וכו'. שלא יבכה איש על מתו לפי שלא תהיה מיתה בעולם (פי' ב"ר כ"י): 6 מות ירעם. אלבא דיש מיתה לע"ל וקשיא לריב"ל. ומשני לפי שבעוה"ז פרעה נידון בשעתו סיסרא נידון בשעתו אבל לע"ל הקב"ה עושה למלאך המות סטטיונר[1]) שלהם ממונה ועומד על המשמר עליהם שיהיו נידונים לעולם הה"ד וירדו בם ישרים לבקר והיינו לע"ל (ועי' לעיל צד 198) הדורש וצורם לבלות שאול צורתם של רשעים תבלה את השאול ששאול כלה וגופן אינו כלה ועי' בפירש"י תהלים שם, ובברייתא בר"ה שם דרשו אבל המינין והמסורות והאפיקורסים וכו' יורדין לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות וכו' גיהנם כלה והן אינן כלין שנ' וצורם לבלות וכו' וכל כך למה מפני ששלחו ידיהם בזבול שנ' מזבול לו ואין זבול אלא בית המקדש שנ' בנה בניתי וכו' ועי' תוספתא שם, והגי' סנחריב בשעתו ליתא גם בכי"ג ובפי' ב"ר, והגי' עושה מלאך המות וכו' איתא גם בערוך ע' סטטיונר, ושם הועתק גם מילמדנו פ' שלח לך פ' עד אנה אמר הקב"ה אם יבא מלאך המות ויאמר לי על הנס בראת אותי בעו"ה אני אינו לו איסטטיונר בראתי אותך על אה"ה אבל על בני אין אתה שולט ונאמר בסגנון אחר קצת בתנחומא מ"ב הוספה יפ שלח כי א ובבמד"ר פט"ז פי' כ"ר ושם הגי' בראתי אותך שתהא מסכל באומות העולם ועי"ע בשמו"ר פמ"א סי' ד' ושם הגי' על כל אומה שבעולם השלטתי אותך, ובסגנון הערוך הגי' בשמו"ר פנ"א סי' ח' אמר הקב"ה אם יבא וכו' אני אומר לו סטטיונר בראתיך על [illegible] 11 הוא הגדול. עי' מ"ש לעיל בד"ה שהוא גדול: אלא בתחלה וכו'. שהכתוב מקדימו משום [illegible] תדרוש מעמים אחרים שנולד וכו' ועי' בפי' ב"ר, ובסנהדרין ס"ט ב' דורש אלא דרך חכמתן קא חשיב להו:

[1]) στατιωνάριος.

שהוא צדיק ושנולד מהול ושייחד הקב״ה שמו עליו ושאברהם עומד ממנו וששימש בכהונה גדולה ושנבנה בית המקדש בתחומו. בר חושה אמר ששנין אותיותיו תלה הקב״ה להורות מן המבול ועד הפלגה ש״מ שנה:

ד ו א׳ ויהי כי החל האדם אמר ר׳ סימון בג׳ מקומות נאמר בלשון הזה לשון מרד אז הוחל לקרא בשם יי׳ (בראשית ד כו), ויהי כי החל האדם, הוא החל להיות גיבור בארץ (שם י ח), אתיבון ותכתי והוה החלם לעשות (שם יא ו) אמר להם קיפח על ראשו שלנמרוד ואו׳ זה המריקן עלי:

לרוב על פני האדמה מלמד שהיו שופכין זרען על העצים ועל האבנים ולפי שהיו ששטופים בזנות לפיכך הרבה להן הקב״ה בנקיבות הת״ד ויהי כי החל וגו׳ ובנות יולדו להם: ר׳ שמעון בר׳ ילדה אשתו נקבה חמתיה ר׳ חייא רבא אמר ליה התחיל הקב״ה לברכך. אמר ליה מן הן. אמר ליה דכת׳ ויהי כי החל האדם לרוב וגו׳. עלה אצל אביו אמר ליה שימחך הבבלי. אמר ליה כן וכן אמר לי. אמר ליה אפעלפיכן צריך ליין וצורך לחומץ צורך ליין יותר מן החומץ. צורך

1 לקמן פנ״ו, מדרש תהלים פ״ו סי׳ נ׳: אדר״נ נו״ס ב״ג, מדרש תהלים ס׳ קי׳ ז׳: 2 סדר עולם ס״א: 4 לעיל לד 227: 8 ילקוט כ׳ מ״נ: 9 ב״ב קמ״א ב׳:

1 שהוא] פוהא׳גבי, שהיה דא² | ושנולד] חגברי, ונולד א׳, ושנולד כשהוא פ, ונולד כשהוא דא² | והקב״ה מיחד ר. ומייחד הק׳ ג | ואברהם י | עומד] פחא׳גב, יוצא י, עתיד לצאת דא², נולד י (דהיי) | * וששימש והא׳גב] ששימש לפ, ששמש דא² | 2 בר חושה] וג, בר חופא פח. . . תומיא א׳. . . חמיא כי (שם), שמעון בר חומה דא² | שמנין דפאבי (שם), שמניין וח | * אותיותיו דפאגבי] אותותיו לו | מן דור המבול גי | עד כי | 3 דור הפלגה גי | ש״מ] הא׳י (שם) ש״ם י, שלש מאות וארבעים דפוא׳גב | שנים י (שם) | 4 בג׳] א׳, בשלשה דפוגב | כלשון] וג, בלשון דפא׳ב | בלשון פ, ובולן לשון ו | 5 גבור | 6 אתיבון] וח, איתיבון א׳ב, אתיבון (התיבון ג) ליה דג | קופח] הגע, קיפח ד, קפח א׳, קפחו א², טופח ו | ואומר וב, ואמר הא׳גע, ואמר לו ד | 7 * עלי דוע] עליו להע׳, ל׳ אגב | 8 * האדמה דפאגב] כל הארץ ל | מלמד] פואגבי, ל׳ ד | זרעם פא׳גב, את. . דוי | 9 בזנות] בזמה פח | לפיכך] לכך פ, ל׳ וי | ריבת י | הקב״ה] פוא׳בי, ל׳ דא׳גר | נקבות א׳ב | ויהי — וגו׳] פ, ויהי כי החל האדם דא², ויהי. . האדם לרוב וגו׳ א׳, ויהי. . לרוב על פני (הארץ ו) האדמה וג, ל׳ חבי | ובנות * יולדו להם דהא²ג] ובנות ילדו (יולדו י) להן לי, ובנות יולדו ו, ל׳ פא׳ | 10 בר׳] ד״ו, ברבי פי, בר׳ אמי ד, בר אמי א², ל׳ א׳גב | ילדה] ~ לו א׳י | ** חמתיה] המתה ל | חייא רבא] כ, חייא רבה פאגי, חייה רבה ד, הייה ו | מברכך פגב | מן הן] י, מנין פג, מניין כ, מנא לך הא דא² | 11 וגו׳] על פני האדמה (הארץ ו) ובנות יולדו להם וג, ל׳ פב | 12 כך וכך וב | יותר] פא׳גי, יתר דוא² | מלהומין י |

1 שהוא צדיק. וכן לקמן פנ״ו שם אדם צדיק, ובמ׳ תהלים ע״ו סי׳ ג׳ שם הצדיק: ושנולד מהול. במד׳ תהלים מ׳ סי׳ ז׳ מונה ש״ם בתוך י״ג שנולדו מהולים ומליף שם ש״ם מד׳ אלה תולדות שם שם (בראשית י״א י׳) שכל מי שנכפל שמו נולד מהול שם שם וכו׳, ובאדר״נ שם נמנו בשינוים שונים ג״כ י״ג שיצאו מהולים ומליף שם אף שם יצא מהול שנ׳ ומלכי צדק מלך שלם (ועיי״ש בהערות ושנ״ט) והוריש מלך שלם מלך שהוא שלם. וכן גי׳ משמעות הדרש לקמן פמ״ג מלך שלם ר׳ יצחק הבבלי אמר שנולד מהול, והאגדה שמלכי צדק הוא שם גם לקמן פנ״ו אברהם קרא אותו יראה וכו׳ שם קרא אותו שלם ומלכי צדק מלך שלם אמר הקב״ה וכו׳ הריני קוראו כמו שקראו אותו שניהם ירושלם יראה שלם וכו׳ ובמ׳ תהלים ע״ו סי׳ ג׳ ויהי בשלם סוכו וכו׳ את מוצא שנקרא בית המקדש שלם שנ׳ ומלכי צדק מלך שלם והוא שם בן נח שנ׳ והוא כהן לאל עליון וכתיב יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם שיכן באהלו מכלל שהיה משמשו כדמתרגמינן והוא כהן לאל עליון והוא משמש קדם אל עילאה הוי זה שם ואברהם קרא לבהמ״ק יראה וכו׳ מה עשה הקב״ה שיתף מה שקראו שניהם וכו׳ ועי׳ גם נדרים ל״ב ב׳ פדר״א פכ״ז ותר״י א׳ וב׳ בראשית י״ד י״ח, ועפ״י מאמרים אלו מפרש גם מה שדרשו כאן וששימש בכהונה גדולה (ועיי״ע במ״י לעיל צד 197 בד״ה ובהם היו) ושנבנה בהמ״ק בתחומו בשלם דהיינו ירושלם, ובתנחומא נח סי׳ ה׳ נמנו שבעה מהולים ושם אינו במנין, ובתנחומא מ״ב נח סי׳ ו׳ איתא תמים היה שנולד מהול עשרה בני אדם נולדו מהולים, ולא נמנו בפרוטרוט ועיי״ש בהערות ר״ש באבער: ושייחד וכו׳. גר׳ שיליף כדכתיב ברוך ה׳ אלהי שם (בראשית ט׳ כ״ו) ועי׳ ביפ״ת: וששימש. כן הגהתי ועת״ג וכן הגיה ביפ״ת: 2 מן המבול וכו׳. כס״ע שם, ולפי חשבון הכתובים בבראשית י״א היו מלידת ארפכשד שנתים אחר המבול עד מות פלג של״ח שנה והארץ נפלגה בסוף ימיו של פלג (כדאיתא ג״כ בס״ע שם) הרי ש״מ שנה מן המבול ועד הפלגה כמנין אותיותיו של שם, ובכ״ל ובי״ו כתוב אותותיו והגהתי ועי׳ גם לעיל צד 140: 4 אמר ר׳ סימון וכו׳. כל המאמר לעיל צד 227 ועיי״ש במ״י, ובסוף המאמר הועתק בערוך ע׳ קפח, ובכי״פ קטע בלשון מרד אז הוחל וגו׳: 8 על העצים וכו׳. על פני האדמה דריש כדמפרש בפי׳ ב״ר: 9 ר׳ שמעון בר׳. וכ״ה גם בדפ״ר, ובד״ו נשתבש ר׳ שמעון בר׳ אמי (ועי׳ גם במ״י לעיל צד 214), ובנגנון אחר הסיפור בב״ב שם ר׳ שמעון ברבי אתילידא ליה ברתא הוה קא חלש דעתיה א״ל אבוה רביה באה לעולם א״ל בר קפרא תנחומין של הבל ניחמך אבוך דתניא אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות אלא אשרי למי שבניו זכרים אוי לו למי שבניו נקבות אי אפשר לעולם בלא בסם ובלא בורסי אשרי מי שאומנתו בוסמי אוי למי שאומנתו בורסי, והגהתי חמתיה, וכ״ה בשאר הספרים (חוץ מכי״א א׳ שכתוב בו חמיתיה) ובסמוך הגהתי הוא אומר לה וכו׳ ועי׳ גם במ״י לעיל צד 153 בד״ה ונפקת לה: מן הן. וכן לעיל צד 51 ומן הן את מודע וכו׳: 11 לרוב וגו׳. וס״ד ובנות יולדו להם ועי׳ גם בב״ב שם ויהי כי החל האדם לרוב וכו׳ ר׳ יוחנן אמר רביה באה לעולם וכו׳: הבבלי. ר״ה שעלה מבבל ועי׳ סוכה כ׳ א׳ עלו ר׳ חייא ובניו וכו׳ וכריתות ח׳ א׳ א״ל בר קפרא מה בבלי אומר וכו׳: 12 אפעלפיכן. וכ״ה בכי״ו ועי׳ לעיל צד 163:

לחיטים וצורך לשעורים צורך לחיטים יותר משעורים, משארם משיא את כתו ומוציא יציאותיו היא אומר לה לא יהא לך מחורי להכה: רבן גמליאל אסיב ברתיה, אמרה ליה אבא צלי עלי, אמר לה לא יהא לך מחורי להכה, ילדה בן זכר אמרה ליה אבא צלי עלי, אמר לה לא שלי ווי מן פומך, אמרה לו אבה שתי שמחות שבאו לי את מקללני, אמר לה תרתיהון צלוון, מן גו דאת הוויה שלם בביתיך לא הוי לך מחורי להכה ומגו דהוי בריך קיים לא שלי ווי מפומיך, ווי דלא אכל ברי ווי דלא אשתי ווי דלא אזל לכנשתא:

ב) ויראו בני האלהים וגו׳ ר׳ שמעון בן יוחי קרי להון בני דייניה, ר׳ שמעון בן יוחי ה
מקלל לכל מן דקרי להון בני אלהיא, אמר ר׳ שמעון בן יוחי כל פרצה שאינה מגדולים
אינה פרצה, ר׳ עזריה בשם ר׳ לוי כומריה גנבין אלהיא בנמימי או למן מקרב:

7 ילקוט סס:

1 לחמין די | לשעורין א^{2}י | יתר פ | משעורים] ג, כן (השעורי׳ ד) השעורים דפוכ, מן השעורין א^{2}י, מלשעורים א^1 | את לי פ | יצואותיו] פאגכ, את . . י, יציאתיו ד | 2 ** אומר] אמ׳ ל | ** לה] ליה ל | יהא] פוא^{1}גכי, יהי דא^{2}ר | לך] א^{1}גכר^2, ליך דוא^{2}ר^{1}י | מחזרי] כר^2, מחזורי דא^{2}ר^1, מחזרו וי, מחזור פא^1 | להכא דפא^{2}גכי, הכה ו, הכא א^1 | אסב וג, אנסיב פ | 3 יהא] פוכי, יהי דא^2 | לך] כי, ליך דוא^{2}ג | * מחורי כ] למחזרי ל, מהזורי דפא^2, מחזרו וי, מחזור ג | להכה] ו, להכא דפא^{2}גבי | שלי] פוא^{1}כר^2, ישלי דגי, ישלה ר^1 | וי פ (וכן בסמוך) | מן פומך כ, מפומיך פו, מפומך דאגרי | 4 ליה פא^{1}גכ | אבא | בשתי י | אלי כ | ואת כ, ואתה פא^1 | תרויהון פכ, תרתין א^1 | צליין גכר, צלוון (צליין י) איגון א^{1}י | מגו פא^{1}גכ, מיגו י | דאת הוויא (הויא י, הוי ג) שלם דא^{2}גי, . . הויה לשלם ו . . . הווי שלמא כ, . . שלכה פ, דאית שלמא א^1 | 5 בביתך גכי, בביתא א^1 | הוי] פגכי, יהוי ו, יהי דא^2 | לך] וכי, ליך דפא^{2}ג | מחזרי כ, מחזרו וי, מחזור א^1 | להכא | ומגו] פא^1, ומן גו דוא^{2}גכי | שלי] פוא^{1}גכר, ישלה ד | * מפומיך דפג] מפומך לא, מן פומך וי, מן פומך כ | ** ווי] ואי ל | אכל] פוא^{1}י, אכילגכ, שתי דא^2 | 6 אשתי בריכ, אישתי . . וא^1, שתי . . ג, שתה . . פ, אכל . . דא^2 | אזל] ג, אזיל א^1, אזל ברי וי, אזיל . . דא^{2}כ | לבי כנשתא א^2, . . בנישתא דא^{1}גכ, בבית כנשתא פ | 7 קרין] פוהא^{1}ר, קרא דא^{2}גכ | להו פש | דייניא הא^{2}ג, דייא ד, דינייא א^{1}כ, דיינא פר | 8 מקיל א^{1}כ | למן ג, למאן א^1, מאן ש | ** דקרי (דקרא כ)] דקרו ל | להו א^1 | אלהיא] וא^{1}גכ, דייא דהא^{2}י, אלהא פ | אמר] תני | מן הגדולים (הגדולין ו) | 9 ר׳ — לוי] פוא^{1}גכש, ל׳ דא^2 כומריא פא^{1}גער^2, דייה ו, דייא דא^{2}ר^{1}י גנבין] פכעריי, גגבון ו, גנבו דא^2 | אלהין יש | בנמומי ג, בנמיכיי ו׳ כמנמומי כ, בגמימי ע, מן (מאן א^1) מומי לא^1, מאן (מן ר^2) מומי ביה דא^{2}רי | או ל׳ א^{1}ר | למן] ו, למאן פגכש, מאן דא^{2}ר^{1}י, ומאן א^{1}ר^2 | מקריב כ, . . לדין א^1, מקרב ביה ר |

1 יציאותיו. הוצאותיו וכן לעיל צד 90 בירכו ביציאה וצד 143 כמה יציאות: 2 מחורי להכה. חורה לכאן כלר שלא תשובי לבית אביך, ודוגמתו במ״ק ט׳ ב׳ תיפוק ולא תעייל, ומשקל מחורי (מחזורי) עי׳ דאלמאן צד 144: אסיב ברתיה. השיא את בתו ואמרה לו אבי התפלל עלי: 3 לא שלי וכו׳. לא יפסוק אוי מפיך ועי׳ עמת״ר ח״ב צד 481 ע׳ שלה, וכל המאמר לפי הגי׳ שלפנינו בלשון בינוני לא שלי וכו׳ דאת הוויה וכו׳ לא הוי וכו׳ לא שלי וכו׳ ועח״נ: 4 תרתיהון צלוון וכו׳. שתיהן תפלות הן מתוך שתהיה בשלום בביתך לא יהיה לך חורה לכאן ומתוך שיהיה בניך קיים לא יפסוק ווי מפיך ווי שלא אכל בני ווי שלא שתה ווי שלא הלך לבית הכנסת, והגי׳ צלוון איתא גם בדפ״ר וד״ו ודפוסי׳ אחרים והוא הרבוי לצלו ועי׳ דאלמאן צד 155, ובמקצת דפוסי׳ נשתבש צלוונן וצ״ל גם בעמת״ר ועמת״ל ע׳ צלו ובערוך הש׳ ע׳ צל ד׳, והגי׳ שלם איתא גם בדפוסי׳ ובכ״א ב׳ וכי״ג וילקוט, והוא שם ולא תואר וכן בל״ס וביתך שלום (ש״א כ״ה ו) ותרגומו וביתך שלם, בתיהם שלום (איוב כ״א ט) ותרג׳ בתיהון שלם ועי׳ מ״ש החי׳ דיללמאנן לפ׳ וידעת כי שלום אהלך (שם ה׳ כ״ד). ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש דמגו דהוי שלום בביתך עם בעלך לא תהורי אלי וכו׳ וכן הגי׳ בכי א א׳ דאית שלמא ועח״נ: 6 אשתי. שתה. והאל״ף נוסף ועי׳ דאלמאן צד 282: 7 קרי להון וכו׳. מפרש בני האלהים בני השופטים והשרים (ועי׳ בפירש״י עה״ת) וכן מתורגם בת״א ובתר״י א׳ כאן ובפסוק ד׳ בני רברביא, ורשב״י מקלל לכל מי שתרגם הפסוק כצורתו בני אלהיא, ונראה שכעס על שטת האומרים שבני אלהים אלו המלאכים שקלקלו עם בנות האדם, ושטה זו היתה מופשטת בימים עתיקים ועי׳ בס׳ חנוך פ״ו עד פ״ט ובס׳ היובלים פ״ה ובצואת ראובן פ״ה בשיורי הגנוזים (הוצ׳ קויטצש צד 462) ובקדמוניות ליוסיפון ספר א׳ פ״ג סי׳ א׳ וכן מתורגם מלאכי האלהים באיזה כ״י בתרגום השבעים (ועי״ע מ״ש מהרד״ף בספרו פארשטודיען צד 67 ובס׳ איבער דיען איינפלוס וכו׳ צד 46 ומ״ש החי׳ דיללמאנן לפ׳ ויראו וכו׳ והח׳ גינצבערג במ״ח חלק מ״ג צד 409), ובשטה זו גם האגדה בפדר״א פכ״ב ראו המלאכים שנפלו ממקום קדושתן את בנות קין וכו׳ שנ׳ ויראו בני האלהים את בנות האדם וגו׳ והאגדה בענין שמחזי ועזאל בילקוט ר׳ מ״ד ועי׳ במ״י לעיל צד 224 ובס׳ חנוך שם ויומא ס״ז ב׳ נדה ס״א א׳ תר״י א׳ לפ׳ הנפילים היו וכו׳ ומדרש פטירת משה בביה״מ ח״א צד 129 ודב״ר סוף פ׳ וזאת הברכה ומאמרי הזוהר שהועתקו ברקנאטי לפ׳ ויראו וכו׳ והמאמר מב״ר לרמה״ד בפוגיא צד 937 וביה״מ ח״ה צד 172 ומבוא לביה״מ ח״ד סי׳ ג׳ ועי״ע מ״ש החי׳ גרינבוים בספר נייע בייטרעגע וכו׳ צד 74 ובס׳ געזאממעלטע אויפזעטצע וכו׳ צד 59 (ובילקוט שם נסמן למקור האגדה בד״ו ודפוסי׳ אחרים מדרש אבכיר, אכן בדפ״ר איתא רק הציון מדרש), וכמו שפירש רשב״י כאן בני האלהים כן מאמרו במכילתא ובמכילתא דרשב״י לפ׳ ויסע מלאך האלהים (שמות י״ד י״ט) אין אלהים בכל מקום אלא דיין, וגי׳ כי״א א׳ וכי״כ רשב״י מקיל וכו׳ כסגנון ירוש׳ ביכורים פ״ג ס״ה ד׳ ר׳ מני מיקיל לאילין דמיתמניי בכסף ובמד׳ שמואל פ״ז הוה מקיל וכו׳: 8 כל פרצה וכו׳. שהרי כאן גדולים שבהם התחילו בעבירה כדכתי׳ ויבאו בני אלהים וכו׳ לפיכך הותרה לכולן ועי׳ בפי׳ ב״ר, ובמאמר שלאחריו נשמט בדפוסי׳ שם האומר ר׳ עזריה וכו׳, ועפ״י גי׳ זו המשובשת פירשו המאמרים כאילו המשל שהוא בלא״ר כומריא וכו׳ הוא סוף המאמר של רשב״י: 9 בנמימי.

ולמה הוא קורא אותן בני אלהים, ר' חנינא ור"ש לקיש אמ' שהירבו ימים בלא צער ובלא יסורין, ר' הונא בשם ר' יוסי כדי לעמוד על התקופות ועל החשבונות, רבנין אמ' כדי שייטלו שלהם ושלדורות הבאים אחריהם:

כי טובות הנה אמר יודן טבת כת' משהיו מטיבים אתה לבעלה היה גדול נכנס ובועלה תחילה ההיד כי טבת הנה אילו הבתולות, ויקחו להם נשים אילו נשואות, מכל אשר בחרו זה זכור ובהמה: ר' הונא בשם ר' יוסף דור המבול לא נמחו מן העולם עד שכתבו גמומסיות לזכור ולבהמה, אמר ר' שמלאי בכל מקום שאתה מוצא זנות אנדרומוסיה באה לעולם והורגת את היפים ואת

4 ילקוט שם: 5 תנחומא מ"ב בראשית סי' ל"ג: 6 ויקרא רבה פכ"ג סי' ט', תנחומא מ"ב בראשית שם וסי' כ"ח: 7 ירוש' סוטה פ"א ה"ה ח', נתמנב רבה פ"ט סי' ל"ג, תנחומא בראשית סי' י"ב:

1 הוא] וגבי, ל' דפא | אלהים פוא'ב, האלהים דא'גי | חנינא] יוחנן פ | אם] תרויהון (תרוויהון נ, תרויהו כ) אמרין דאגב, תריהון אמ' ן | שהרבו | 2 ייסורין פואב | הונא] פא'בר, הונא ן, הונה נ, חנא דא' | יוסף פוג | לעמוד] לעסוק נ | החשבונות] המזלות ועל החשבונות א'ב | שיטלו | את שלהן י, של דורם ר | 3 הבאין אחריהן י, האחרונין ן | 4 מטייבין ח | אותה והגע, אשה דאבי | היה ל' י | גדול שבהן נ, הגדול מהן י | נכנס תחילה ובועלה ח, נכנס ובועלה פ | 5 טובות פוהא'גבעי | הבתולות] הפנויות י | נשים] ~ מכל אשר בחרו דא' | הנשואות ע, נשי אנשים דוהא'גי . . האנשים א' | 6 זכר א'גבע | רב הונא ע, ר' הונה וג | וסי פו | נמחו] פוא'געי, נימוחו דא' | גמומסיות ן, גממוסיות א', גממסיות ע, גמוסיר ד', גימוסיות ר², גמסיות ע° גממסיות פבי, גמוסיקון ע° | לזכר א'גב | 7 ** ולבהמה] ובהמה ל | כל ע | ** מוצא] ל' ל | אנדרומוסיא ר, אנדרוססיה נ, ־יא ח, ־יאה ע, אדרוסיסיא ן, אנדרומוסין א', אנדרומסיון כ, אנדלומוסייאה א², אנדרולומוסייאה ד, אנדרולמוסיא י¹, אנדרולמסיא פ | כא א'בע | לעולם ל' וי | והורג עי | את—הרעים] פוחגבע, יפים ורעים א'

ב"ה בכי"ל ונמחק ומוגה בינו שיטי מן כומי, ולהגי' העיקרית בכי"ל דומות הגי' בכי"ג וכי"ו וכי"ב ובערוך ע' כמר ב'. ואפשר שצ"ל ב מ ן מ ו מ י ופי' המשל הכומרים גונבין את הפסילים במי ישבע האדם או למי יקריב קרבנות והפיצה כן הגדולים מכומריהם: 1 ולמה הוא קורא. דרש אחר לפרש בני האלהים ואינו נסמך למעלה, ור"ח ור"ש לקיש אמרין שהרבו ימים בלא צער וכו' ולכן נקראו בני האלהים בהצלחתן ובשלוותן ור' הונא וכו' ורבנין מפרשין למה הרבו ימים, ובילקוט השמיט שמות האומרים וחבר המאמרים שהרבו וכו' ובלא יסורין וכל כך למה כדי לעמוד וכו', ובא"א ובמ"כ הגיהו כן עפ"י לשון הילקוט, וברד"ק הגי' ר"ח ור"ל תרוויהון אמרין וכו' וכן בלקח טוב תרוויהו אמרו וכו' ועת"נ: 2 בשם ר' יוסי. ובסמוך ר"ה בשם ר' יוסף ועי' במ"י לעיל צד 78, והגי' ר' חנא כמו לעיל צד 36: כדי לעמוד. שצריך אורך ימים לעיין בחלופי מצבי כוכבי השמים ומקריהם ונסיונות רבות להביא כופתי הדברים וכו' כן פירש ביפ"ת, ובפי' ב"ר כ"י מפרש ר"ה אמר לפיכך ניתן להם אריכות ימים כדי לעמוד על התקופות ועל המזלות שיהיו בקיאין בהם ויספרו אותן לדורות הבאים אחריהם שיש מזל שגומר הלוכו לד' מאות שנה כדאמרי' לעיל (צד 77 ועיי"ש) וקיימן הקב"ה עד גמר הילוכו כדי שיהיו רואין אותו מתחלתו עד גמר הלוכו ויהיו בקיאין בו וילמדו הדבר לדורות וכו' ועוד שם ד"א לכך נקראו בני האלהים הזכיר שמו עליהם כדי שיעמדו על התקופות, ורבנין אמ' כדי שיטלו וכו' ומפרש שם לכך הרבו ימים בלא צער ובלא יסורין שאלמלא היו מתיסרין היה מתכפר עליהם אבל הגדים הקב"ה מאתם מפני שהיו עתידין לקבל פורענותן ופורענות דורות הבאים שלקו נגד כל הדורות הבאים אחריהם, והלשון שיטלו שלהם וכו' כמו לעיל צד 16 שעתידה ליטול את שלה וכו', וברד"ק גורס ומפרש ר' הונא בש"ר יוסי אמר הרבו ימים כדי לעסוק על התקופות ועל החשבונות ועל המזלות וכן הגי' בעקידה שער י"א על התקופות וכו' ועל המזלות ועת"נ: 4 טבת כת'. לשון יחידה וגם לשון הטבה ודורש ר"י משהיו מטיבין אותה כלו' כל אחת מהן לבעלה היה גדול נכנס וגו' וההיד כי טבת הנה וכו' וטעם הכתוב כמו שדורש כי טבת הנה אלו הבתולות ויקחו להם נשים אילו נשואות וכו', והיבור המאמרים כאן עיי טלת ההיד מטושטש קצת, והמאמר השני גריס ליה כתם בתנחומא מ"ב בראשית שם, והגי' שם ויראו וכו' את בנות האדם אלו הבתולות כי טבת הנה אלו הפנויות ויקחו להם נשים אלו נשי אנשים מכל אשר בחרו אף על הזכר ועל בהמה, והגי' משהיו מטיבין א ו ת ה איתא גם בערוך ע' טב א' ובלקח טוב ובמדר' הגדול, וכן גורס ומפרש בפירש"י עה"ת כשהיו מטיבין אותה מקושטת ליכנס לחופה היה וכו' וברד"ק שהיו מטייבין ומקשטין אותה שהכניסה לחופה וכו', ובכי"ל כתוב א ת ה כמו שכתוב א ת ו הרבה פעמים ועי' לעיל צד 237 וצד 239, ור"י דורש טבת חסר כת' כמו שדורש לקמן פל"ד מנעריו כת' ופל"ה לדרת כת' ופמ"ט חללה היא לך, וכן כדייק בפל"ד הוצא כת' היצא קרי, וטבת חסר כת' גריס גב בלקוטי מדרשים בביהמ"ט ח"ה צד 156 באגדה המתחלת טובת כתיב נערה בתולה צדקת היתה ובשירתו בני האלהים א"ל תשמעי לנו וכו' ועיי"ש ובמבוא לביהמ"ט שם סי' כ"א: 6 ויקחו להם נשים. ובי"ה בערוך וילקוט ושאר כ"י (חוץ מכי"א ב') ועי' גם בהי' הרד"ל. ובלק"ט הגי' ויקחו להם נשים אלו נשי אנשים ועת"נ, וברד"ק ג' אלו נשואי אישים וצ"ע: 6 עד שכתבו גמומסיות. שמרי נשואין לזכר וכו' כמו לנשים שהיה להם דבר זה כהיתר, והגי' גמומסיות איתא גם בד"ו ובכי"א ב' ובי"ג ובפי' ב"ר כ"ם ובערוך ע' גמס בשרפ"ע ועי' ערוך הש' שם, ועדיפא הגי' גמוסיות[1]) והוראתה כמו גמיקון בפסיקתא פ"ה (נ"ב ב') ולא כתב להן לא גמיקון וכו', והמ"י נשתבשה במדרשים ועי' קרויס צד 178, והגי' ר"ה בשם ר' יוסף איתא גם בדפ"ר וד"ו, ובמקצת דפוסי' נשמטו מלת יוסף, ובוי"ר שם נסדרו המאמרים שלפנינו בסדר אחר קצת והגי' שם רב הונא בשם ר' יוסי אמר דור וכו' לא נמחו מן העולם אלא על ידי שכתבו גומסיות לזכר ולנקבה, ובתנחומא מ"ב בראשית סי' ל"ג הגי' אמר ר' הונא בשם ר' א י ד י לא נתחתם גזר דינם של דור המבול עד שכתבו וכו' ועיי"ש סי' כ"א ובאגד"א ח"ג צד 298: 7 אנדרומוסיית. מכת אבדון של אנשים, ועוד לא נתברר לאיזה מ"י כוונו ועי' קרויס צד 65 ובהוספות רא"ת לעה צד 598, ובערוך הש' איתא אנדרומוסיא בראש הערך ובפנים אנדרומסיאה, ובוי"ר שם הגי' בדפ"ר א"ר שמלאי כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרולמוסיא בא לעולם והורגת טובים ורעים, ובד"ו שם אדרולמוסיא בא וכו' ועת"נ, ובירושלמי שם א"ר שמלאי בכל מקום שאתה מוצא זנות את מוצא אנדרולמסיה באה לעולם ועי' בבמ"ר שם, ובתנחומא בראשית שם איתא שנו רבותינו בעון זנות אנדרלמוסיא באה לעולם וכפה הטובים

[1]) γάμος = γαμικόν.

הרעים, ר' עזריה ר' יודה בר' סימון בשם ר' יהושע על הכל הקב"ה מאריך אפו חוץ מן הזנות מה טעמ' ויראו בני האלהים וגו' וכת' בתריה ויאמר ייי אמחה וגו' (בראשית ו ז). ר' יהושע בן לוי (א') בשם בר פדיה כל אותו הלילה היה לוט מבקש רחמים על סדומיים והיו מקבלין ממנו, כיון שאמרו הוציאם אלינו ונדעה אותם (שם יט ה) לתשמיש אמרו עד מי לך פה (שם שם יב) עד כאן היה לך ללמד סניגורייה, מיכן ואילך אין לך רשות:

ג) ויאמר ייי לא ידון רוחי וגו' אמר ר' ישמעאל איני נותן רוחי בהם בשעה שאני נותן ו

1 תנחומא מ"ב וירא סי' י"ד, תנחומא וירא סי' ט': 2 ילקוט ר' מ"ד, לקמן ס"כ: 6 ילק' ר' מ"ד, סנהדרין פ"י מ"ג, סדר עולם רים פ"ד, תוספתא סנהדרין פי"ג, ירוש' סנהדרין פ"י כ"ט ב', סנהדרין ק"ח א', פדר"א נר"א פל"ב, תנחומא מ"ב נצבים סי' ט':

הטובים והרעים י, טובים ורעים דא[2] | ר' יהודה ג, ר' יודן ו, ור' יהודה דפאכ | יהושע] ~ בן לוי | מאריך הקב"ה ו, מאריך ג, הוא מאריך א | מזנות חא[2]גב | 2 מה טעם פאבי, מאי טעמיה ד, מאי טעמ' ג | וכת'] פי. ומה כת' ד. מה כת' וחאגכ | 3 ° בן] בר ד | בר] ו, ר' פא[1]גב, ל' דא[2] | אותו] פואגב. אותה די | לילה א[1] | מבקש לוט א[1] | סדומיים] וחג, הסדומיים דאכי, אותן סדומים פ | ממנו] ו, מידו דפאגבי | 4 שאמרו] פא[1]י, ~ לו דוא[2]גב | לתשמיש] ~ מיד י | אמרו] ~ לו | עוד | פה] פאבי, ~ עוד מי לך פה ל°, עוד מי לך פה חג, מי לך פה פומא ר, מה פה ו, חתן ד | 5 עד — לך] ~ רשות פוחא[1]גי, ל' דא[2] | ללמד סניגוריא י, ללמד עליהם (עליהן פ) סניגוריא פוחא[1]גב. ללמד סניגוריא עליהם דא[2] | רשות] פי. ללמד עליהם סניגוריא דא[2]ב. רשות ללמד . . סניגוריא ואג | 6 וגו'] באדם דא, באדם לעולם כי | אמר] מאי לא ידון רוחי באדם ~ א[1], איני נותן רוחי בהם באדם ~ ג | ישמעאל] פ, ב"ר (בר ד) יוסי דאגב, שמעון בר' יוסי ו | איני] אמר הקב"ה איני כ, אם אני א[1] | בהם רוחי כר[2] . . רוח ר[1], רוח בכם ג, רוחי א[1] |

והרעים ועי' גם לקמן פל"ב סי' ח': 1 ר' עזריה וכו'. בוי"ר שם הגי' ר' עזריה בשם ריב"ס ור' יהושע בן לוי בשם בר קפרא מצינו שעל הכל הקב"ה מאריך רוחו חוץ מן הזנות בלבד ואית ליה קריין סגיין שנ' ויהי כי החל האדם ויראו בני האלהים את בנות האדם וירא י"י כי רבה רעת האדם ויאמר י"י אמחה את האדם, ובתנחומא בראשית שם ור' עזריה אומר הכל הקב"ה מוותר חוץ מן הזימה ראה עד שלא נצטוו עליה מה כתיב ויראו בני וכו' מה כתיב אחריו וינחם ויאמר ה' אמחה וכו' וכן בסדומים וכו', ובתנחומא מ"ב וירא שם ריב"ל אמר משום בר קפרא על הכל הקב"ה מכפר חוץ מזנות שנ' לא ינקה כל הנוגע בה א"ר יהושע בר נחמיה אף הסדומים לפי שפרצו בזנות וכו' ועי' בתנחומא וירא ושם הגי' על הכל הקב"ה מוותר וכו': 4 עד מי לך וכו'. דורש עד כתיב קרי ביה עד בפתח ופה קרי ביה פה בפתח קמן עד כאן היה לך פתחון פה ללמד סניגוריה[1]) כלו' להמליץ בעדם מכאן ואילך וכו', ולקמן פ"נ הגי' בכי"ל ריב"ל בשם ר' פדיה (ועי' במ"י לעיל צד 202 ובמבה"י קכ"א א') כל אותו וכו' והיו מקבלים מידו כיון וכו' אמרו לו עוד מי לך פה עד כאן היה לך רשות ללמד עליהם סניגוריא מיכן ואילך אין לך רשות ללמד עליהם סניגורייא, ובדפוסי' שם ריב"ל בשם ר' פדיה וכו' והיו מקבלין ממנו כיון וכו' עוד מי לך פה קרי ביה עוד מי לך פה עד כאן היה לך רשות ללמד וכו' מיכן ואילך אין לך רשות ללמד וכו' ועח"נ, ובא"א הגיה כן גם כאן כגי' הדפוסי', ובוי"ר שם הגי' סדומים ריב"ל בשם בר קפרא אמר כל אותה הלילה היה לוט עומד ומדבר עליהם סניגוריא כיון שבאו ואמרו לו איה האנשים ונדעה אותם בתשמיש מיד ויאמרו האנשים אל לוט עוד מי לך פה עד כאן היה לך פתחון פה ללמד עליהן סניגוריא אלא חתן ובניך ובנותיך כי משחיתים אנחנו וכו': 6 איני נותן רוחי בהם. שלא יעמדו בתחה"מ, ודורש ל ע ו ל ם לעוה"ב בשעה וכו', והדרש לא י ד ו ן שאין לו רע במקרא לא נתברר כאן בדברי ר"י, ובפי' ב"ר כ"י מפרש איני נותן וכו' והיינו לא ידון לשון נדנה וכן שיער ביפ"ת שיהיה פי' לא ידון כדר' הונא בשם ר"א בסמוך, ולא משמע כן, ונ"ל שר' ישמעאל דורש לא ידון לשון נדן ונדן כמו נתן וכן במקרא ואת נתת את נדניך (יחזקאל ט"ז ל"ג) ועי' עמת"ל ע' נדוניא וגעזעניוס מהדורא י"ג ע' נדן ב', ור"ה בשר"א דורש ידון לשון נדן נרתק כמו במקרא וישב חרבו אל נדנה (דה"א כ"א כ"ז) ונדן כינוי לגוף שבו הרוח גם בדניאל ז' ט"ו אתכרית רוחי אנה דניאל בגו נדנה. ור"י בר' אילעיי דורש ידון לשון דין, ושניהם דרשו רוחי באדם רוחי ששמתי בהם והיינו רוחן רוחות הללו, וכן דרשו שאר התנאים במאמרים שלפנינו ידון לשון דין, ובשלש אלו ההוראות נדרש הפסוק גם בירוש' חלק, ובמשנה שם ג' דור המבול אין להן חלק לעוה"ב ואין עומדין בדין שנ' לא ידון וכו' לעולם, ובפסקא דתלמודא שם ואינן רואין לעתי' לבוא מה טעמא וימח וכו' תני ר' נחמיה אומר ממשמע שנ' לא ידון רוחי באדם לעולם ר' יהודה אומר לא ידון לו רוחי שאיני נותן רוחי בהם בשעה שאני נותן רוחי בבני אדם ר"ש אומר לא ידון לו רוחי שאיני נותן רוחי בהם בשעה שאני נותן מתן שכרן של צדיקי' אחרים אומרים לא ידון לו רוחי שאיני מחזירה לנדנה (וגר' שר"י דורש רוחי באדם נמשך למעלה לא ידון לו רוחי ונמשך למטה רוחי באדם לעולם בשעה שאני וכו' ור"ש מדייק לעולם, ואולי צ"ל ר' ישמעאל ועי' גם באגה"ת ח"ב צד 411), ובמשנה שבמשניות (ועי' ד"ס) ובבבלי סנהדרין הגי' דור המבול וכו' ואין עומדין בדין שנ' לא ידון רוחי באדם לעולם לא דין ולא רוח. ובס"ע שם איתא המבול היה וכו' והורו אינן חיין לעוה"ב ואינן נידונין שנ' לא ידון וכו' לעולם, ובתוספתא סנהדרין שם דור המבול אין להם וכו' ואינן חיין לעוה"ב שנ' וימח וכו' ר' יהודה בן בתירא אומ' ויאמר י"י לא ידון רוחי באדם לעולם לא ידון ולא רוחי בהם לעולם דבר אחר ויאמר י"י לא ידון אמר המקום אני (וצ"ל איני) מחזיר להם רוחם לנדנה ר' מנחם בר' יוסי אומ' לא ידון אמר המקום איני דן בשעה שאני משלם שכר טוב לצדיקים אבל רוחן של רשעים קשה להן יותר מן הכל שנ' רוחם אש תאכלם (רוחכם אש תאכלכם) וכו' ועי' לשון הברייתא בבבלי סנהדרין שם ועיי"ע במדר' הגדול עמ' 129, ובאדר"נ שם נסדרו דרשות התנאים על פסוק שלפנינו בסגנון הרי הוא אומר לא ידון וכו'. ובמשנה אחרת שם הדרש ר' אלעזר בן פרטא אומר הה"א לא ידון רוחי וכו' אמר הקב"ה איני דן אותן עד שאכפול להם שכרן שנ' יבלו בטוב ימיהם וכו', ופלוגתא דאמוראי בתנחומא מ"ב שם אמר ר"ל אמר הקב"ה איני בורא עוד נפש לאדם שנ' לא ידון רוחי באדם ר' יוחנן אמר מהו לא ידון כשיעלו נשמותיהם אצלי איני מחזירן להם כענין שנ' ויאמר ה' למלאך וישב חרבו אל נדנה. ובלקח טוב ג' א"ר ישמעאל ב"ר יוסי איני נותן רוחי בשעה שאני נותן

[1]) *συνηγορία.*

מתן שכר לצדיקים [ולרשעים]. ר' ינאי ור"ש לקיש [אמ'] אין גיהנם אלא יום הוא שמלהט את הרשעים 1
מה טע' ולהט אתם היום (מלאכי ג יט). רבנין אמ' יש גיהנם נאם יי' אשר אור לו בציון וגו' (ישעיה לא ט). ר' יהודה ברי אילעיי אמר לא יום ולא גיהנם אלא אש היא שיוצאה מגוף הרשע ומלהטתו מה טע' תהרו חשש תלדו קש רוחכם אש תאכלכם (שם לג יא). אמר ר' יודה ברי אילעיי עוד אין הרותות הללו נידונות לפני לעולם. ר' הונא בשם ר' אחא בשעה שאחזיר רוח לנדנה איני מחזיר רוחן לנדניהן. אמר ר' חייא בר אבא איני ממלא רוחי בהם בשעה שאני ממלא רוחי באדם לפי שבעולם הזה היא נבוקת באחת מאיבריה אבל לעתיד היא נבוקת בכל הגוף ההיד ואת רוחי אתן בקרבכם (יחזקאל לו כז). אמר ר' יודן בן בתירה עוד איני דן בדין הזה לעולם. ר' הונא

1 לעיל צד 46 וצ"נ: 6 ילק' שם, ילק' יחזקאל ר' שמ"ח: 8 ילקוט ר' תי"ד:

שכר לצדיקים] ו. שכרן של צדיקים ד'פגכי. . . . לעתיד לבא א'. . . . לעתיד לבא שנאמ' ואת רוחי אתן בקרבכם דא² | ראמ' ל | ינאי וג | * אמ'] אמר פ. תרויהון (תריהון ו) אמרין דונ. . . אמרי אב. ל' ל | גיהנם פונ. גהינם (גיהינם א') לעתיד לבא דאב | הוא ל' א'כ | שהוא מלהט גב | 2 מה טע'] ו. מה טעמי ג. מאי טעמה ד'. שנ' א'כ | כי הנה יום [בא ד'] בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושה רשעה לקש וליהט אותם היום הבא דא² כי הנה היום בוער. . רישעה וגו' ו. כי הנה היום (יום כ) בא בוער כתנור פגב | גיהנם פוג. גהינם ד (וכן בסמוך). גיהינם של אש א' | וגו'] ותנור לו בירושלם דא. ותנור. . בירושלים גב | 3 בר'] פא'גב. בר דוא' | אלעיי וג. אלעאי דפא²כ (וכן בסמוך) | אש *היא דאג] אש הוא לב. עת היא פו | שיוצאה] א'ג. שהיא יוצאת ד. שתהי יוצאת א². שיוצא כ. שאש (שהאש ו) יוצא פו | מגופו של רשע דואג. . . של אדם רשע פ. מגופן שלרשעים כב | 4 ומלהטתן כב | * רוחכם—תאכלכם דא'כ] רוחכם. . תאכלם פא². וגו' ל | יהודה | * בר' פא²גכ] בר לדו | 5 עוד] ד'וא'גב. מהו לא ידון רוחי ~ ד. ל' פערי | הרוחות] הדורות ואברי | הללו ל' ע | נידונין גר². ~ים ר' | * לעולם דאגבער²] בעולם ל. העולם פור'י | רב הונא פ | * שאחזיר ל'וא'כע] שאני מחזיר דא'גרי. שהחזיר ל. שהוא מחזיר פ | רוח] וגבער. הרוח דא². רוחן י | לנדניהן י | 6 אין אני א'גבר². איני פ | * רוחי דפא'גע'] ~ה לבר' | * לנדניהן דפגבער'] לנדיניהן ו. לנדיתן ל. ~הם ר'. הון א'. ר' י | 7 היא] פוגבערי (יחזקאל). הרוח היא דא²י | מבוקת ו. נבדקת גבי (שם) | באחת] פא'גבער². באחד דור²י. בא' א' | * מאיבריה ל'א'ער²] מאבריה בר'י (שם). מאיבריו דא². מאבריו ד'י. מאבר ו. מעברה לג. מעבריה פ | לעתיד] ע. ~ לבא דפאגבי. לבא ו | * נבוקת דפאעי] מבוקת ו. נבדקת לגבי (שם) | 8 בר ו | עוד ל' פ | ** איני] אני ל | בדין] פוכי. כדין א'גר. את הדין דא² | זה א'כ | לעולם] לעתיד לבא פ |

מתן שכר לצדיקים. ובתד"ק אמר ר' ישמעאל ב"ר יוסי אמר הקב"ה איני נותן רוחי בשעה וכו' מתן שכרן של צדיקים ועת"נ. ומה שנוסף בדין שנ' ואת רוחי וכו' ליתא גם בדפ"ר ואיתא עוד רק בכי"א ב'. ובכי"ל כתוב אינו נותן וכו' ונקוד בחירק ולמטה במאמר ר"ה בשר"א כתוב אני מחזיר ונקוד בצרי וחירק להגיה א י נ י. ובמאמר ר"י יהן ב"כ כתוב עוד אני דן והגהתי ג"כ איני: 1 ר' ינאי ור"ש לקיש אמ'. כן הגהתי ובתד"ק הגי' ר' ינאי ור"ש כ"ל תרויהון אמרין אין גהינם לעתיד לבא אלא וכו' ועת"נ. והמאמרים הובאו כאן בדרך אגב לפרש מה דין הרשעים לעתיד בשעה שהקב"ה נותן מתן שכר לצדיקים. ובפי' ב"ר כ"י מפרש אין גיהנם לעתיד לבא והיינו לא ידון רוחי באדם לעולם לא ידון בדינין של גיהנם רוחי ששמתי באדם לעוה"ב לא ידון לשון דין וצ"ע שהרי אמרו יום הוא שמלהט את הרשעים וא"כ נדונין וע"ע בפס"ת: 5 עוד אין הרוחות וכו'. שאינן לא חיין ולא נדונין כשיטת המשנה והס"ע וכמו שדרש ר"י בן בתירא בברייתא שם וע' גם לעיל צד 222, ולפנינו דרש אחר לר"י בן בתירה עוד איני דן וכו'. והגהתי ל ע ו ל ם כמו שהגי' גם בדפ"ר וד"ו, ובמקצת דפוסי' נשתבש לפני העולם מפני העולם (וע' בידי"מ ובחי' הרד"ל). ובתד"ק גורס אמר ר"י ב"ר אילעי לא ידון רוחי אין הדורות (הרוחות) הללו נדונות לפני לעולם ועת"נ: 6 איני מחזיר. כהדרש בירושלמי אחרים אומרים וכו' ובתוספתא דבר אחר וכו' איני מחזיר וכו'. ובתנחומא כ"כ שם ר' יוחנן אמר וכו', ובילקוט השמט שם האומר וקטע ד"א בשעה וכו' וכן קטע בערוך ע' דן א' ואין נ"ל שהיה לפני בעל הערוך גם בב"ר כאן הגי' ד"א בשעה וכו': לנדניהן. כן הגהתי, אכן גם בתד"ק הגי' ר"ה בשר"א אמר לא ידון בשעה שאני מחזיר הרוח לנדנה אין אני מחזיר רוחות אלו ל נ ד י ה ם ועת"נ, ואולי נדה שם נרדף עם נדן גם בהוראת נרתק כמו שנמצא במקרא ביחזקאל שם נדן ונדה בהוראת מתנה ואתנן: איני ממלא. התב"א מפרש ג"כ ידון לשון נדן והדרש איני ממלא רוחי בהם לעוה"ב כמו שממלאין את החרב בנדנה לפי שבעוה"ז וכו' ולעתיד הנשמה נפרות בכל הגוף אבל דור המבול לא ימלא הקב"ה את רוחו בהם. ובכי"ל כתוב פעם א' נבוקת ופעם ב' נבדקת והגהתי, וכן בדפוסי' ובכי"פ וכי"א א' וב' וילקוט כאן ובמדר' הגדול עמר 125 הגי' ב' פעמים נבוקת וכ"ה בערוך ע' בזק ופי' שם לשון פיזור כמו לקמן ריש פ"נ כזה שבוזק נפת וכו' ובעירובין פי' מ"ד בוזקין מלח וכו' וכן מפרש בפי' ב"ר נבוקת מפוזרת וכן הוראת בזק בל"ס: 7 באחת מאיבריה. בכי"ל כתוב באחת מ ע ב ר ה והוגה כנר' בכתב הספר מ א י ב ר י ה, אכן הגי' באחת מעברה מקויימת גם ע"י כי"ג וכי"פ, ובפי' ב"ר כי"פ גורס מאבריה ומפרש מצד אחד, ופי' זה מסכים עם הגי' מעברה מעבריה, וגם בהגי' באחת מאיבריה (מאבריה) בהגהת כי"ל ובערוך שם ובפי' ב"ר הנדפס בדפ"ר ובכי"א א' וכי"כ (ועוד איתא מאבריה בילק' יחזקאל) צריך לפקפק שהל"ל באחד מאיבריו (מאבריו), וגי' זו איתא רק בדפוסי' ובילקוט כאן ובמדר' הגדול (ובכי"א ב' בא' מאיבריו), וגם גוף המאמר קשה שהוא נגד מאמרי חז"ל שהנשמה ממלאה את הגוף וע' לעיל צד 134 ובמ"י שם (ובמאמר שהועתק מב"ר שם בתנחומא כ"י פארמא במבוא התנחומא ע"ה א' נוסף עוד והדע כי הנשמה מפוזרת בכל האברים שאילו דרה באבר אחד מיד פורחת ממנו) ולעיל צד 128 ובמ"י שם בד"ה יוצר רוח, וגם כאן לא נתפרש באיזה מאיבריו של אדם הרוח היא נבוקת, ואינו נר' שהתב"א כאן למ"ש ביצירת האדם ויפח באפיו נשמת חיים וצ"ע, ובילק' יחזקאל מסיים אבל לעתיד לבא היא נבדקת בכל הגוף בעוה"ז ויפח באפיו וכו' אבל לעתיד לבא בנשימה ואת רוחי אתן בקרבכם, ונר' שהרכיב המאמר שלפנינו עם המאמר בב"ר פי"ד לעיל צד 182 : 8 בדין הזה. שיבא עוד מבול על דורות העולם אחרי דור המבול,

בשם ר' יוסף לא אוסיף (בראשית ח כא) לא אוסיף (שם שם) לסגי לסגי, רבנין אמ' לא אוסיף לבני נח לא אוסיף לדורות, אני אמרתי שתהא רוחי דנה בהם והם לא ביקשו הריני משגמן ביסורין, אני אמרתי שתהא רוחי דנה בהם והם לא ביקשו הריני משגמן אילו באילו דאמר ר' אלעזר אין לך מתחייב באדם אלא אדם כיוצא בו, ר' נתן א' אפילו כלב או זאב, ר' הונא בר גוריון אמר אפילו מקל או רצועה ההיד כי את עול סובלו וגו' [החיתות כיום מדין] (ישעיה ט ג), אמר ר' אחא אף אילני סרק עתידין ליתן דין וחשבון, רבנין מתיין לה מהכא כי האדם עץ השדה (דברים כ יט) מה אדם נותן דין וחשבון אף עצים נותנין דין וחשבון, אמר ר' יהושע בר נחמיה אין דנין רוחן בעצמן שבשר ודם הם אלא הריני מביא להם מיעוט שנים שקצפתי עליהם בעולם הזה ואחרכך אני משגמן בייסורים, אמר ר' איבו מי גרם להם שימרדו בי לא על שלא שיגמתי אותם בייסורין

1 לקמן פל"ד : 3 מדרש קהלת פ' את כל זה (ס' ס'), מדרש קהלת פ"ג שם (מדרש עשת לד 118) :

1 רב יוסף ד', ר' יוסי ואכ | לסגי לסגי] פוא[1]ר[2], לסגי ליסגי ד', ליסגי ליסגי א[2]ר[1], לסגו לסגו ג | 2 אני — ביסורין ל' ד'א'כ | דנה] חוגה ו | משגשן גש | 3 בייסורין דפוא[2]י | דנה] הוגה ו | ביקשו] ו, בקשו ד[1]פא[1]גבי, כחשו דא[2] | מגשמן ד[1], משגשן ג | 4 מתחייב באדם] פוא[1]גב, שמתחייב באדם י, שהוא מתחייב באדם הזה דא[2] | אומר דפוא[2]כי, אמר א[1]ג | אפילו כלב אפילו (ואפילו פר[2]) זאב פוא[1]גבר, אפילו זאב וכלב דא[2] | הונא] ו, חמא ג | גוריון] פוא[2]כ, גריון דג | 5 או] אפילו דואגבר[1]י, ואפילו פר[2] | וגו' * החיתת — מדין] וגו' ל, החיתות כיום מדין ו, ואת מטה שכמו שבט הנוגש בו החתת כיום מדין ג, החיתות (ואת מטה שכמו וגו' א[1], ואת מטה שכמו שבט . . בו החתות ד, ואת . . החיתות כ, ואת . . הכיתות י, ואת . . בו פ) כיום מדין כיום הדין ל[0]דפא[1]כי | 6 מתיין לה] וג, מייתין (מייתי כ) לה פכ, אמרי דא[2] | מהכא] גב, מן הכא דפוא[2] | 7 אדם] פוכ, האדם דא[2]גי | אף] כך פ | העצים פוא[2]גבי, עץ השדה א[1] | נותן א[1] (נותנין — וחשבון ל' פ) | בר' וג, בן א[2] | אין] ואגבר, אינן דפ, איני י | דן י | 8 להם] פא[2]גב, להן וא[1], עליהם ד, עליהן י | ** מיעוט] מעוט ל | שקצפתי] ד[1]וא[1]גכ, שקצבתי ל[0]דפא[2]רי | עליהם] להם א[2]ר, להן י | 9 משגשן גר | בייסורין פאבי, ביסורים ד, ־ין וג | איבו] וע, איבו דפאגב | שמרדו ו | לא ל' פ | על] פע[0], ~ ידי דואגברי | שלא שיגשתי ו, ששיגמתי ע[0]ר[2] | בייסורין] ואבי, ביסורין פגע, ־ים ד |

וכן מתורגם בתרי"י א' לא יתדנון כל דריא בישיא דעתידין למיקם בסדר דיניא דדרא דמבולא וכו' ובתרי"י ב' לא יתדינון דריא דעתידין למיקם מן בתר דרא דמבולא וכו'. והובאו כאן המאמרים שנדרשו לקמן פל"ד לפ' ויאמר ה"ו אל לבו לא אסף לקלל עוד את האדמה וכו' ולא אסף עוד להכות את כל חי וכו' : 1 לסגי לסגי. די די כלך שבפל לא אוסיף שדי בגזרה זו ולא יוסיף עוד ודרך הלשון לכפול בזה (יפ"ת), ולסגי משקלו כמו להוי לצלי ועי' דאלמאן צד 212 ואגה"א ח"ג צד 300 : 2 אני אמרתי. כאן מתחיל דרש אחר וכתמא דמדרש הוא, ודורש לא ידון וכו' בשגם הוא בשר אני אמרתי שתהא רוחי דנה כלו' מושלת בהם ומנהגת אותם והם לא ביקשו בשגם בשר הריני משגמן ביסורין, ועוד דורש אני אמרתי וכו' משגמן אילו באילו, ובערוך ע' שגם מפרש משגמן ביסורין כאן ולמטה במאמר ר' איבו שלא שיגמתי אותם וכו' ענין קישור ועיגוד כמו כלים פכ"ב מ"י הנסרין שבמרחץ ששיגמן, וא"כ פי' משגמן וכו' מקשרן ביסורין כלו' מייסרן ביסורין ובד"א מקשרן אילו באילו שיבאו לידי קטטה וחטא ובדאר"א אין לך מתחייב וכו', ובכלים שם פי' הרמב"ם ששיגמן כמו ששעמן ועיי"ש, וידידי רא"ה ליפ כתב לי שיש לפרש משגמן ביסורין פל"ס שגם עושה אותם מתעסקין ביסורין ומשגמן אילו באילו מסיתם זה בזה, ובכי"ג הגי' כאן ב' פעמים משגשן וכן גורס ומפרש בפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס הריני משגשן כמו ושגשינון שיגוש רב (וכן נסמן בגליון כי"א ב' גרש"י משגשן), אבן לשון הפירוש בפי' ב"ר כ"י אני אמרתי וכו' מי יהא דן בהם ייסורין דכתיב בשגם הוא בשר בשגם (בפי' ב"ר כי"א בשגוש יסורין) אני מייסרן והמם מהומה גדולה (דברים ז' כ"ג) מתרגמינן ושגשינון שיגוש רב ועי"ע בח"ב למטה במאמר ריב"נ אין דנין וכו', וגם בלק"ט מפרש ד"א בשגם שיגשם ביסורין, ובכי"ו הגי' כאן ב' פעמים שתהא רוחי חונה בהם, וידוע שגם בתרגום השבעים תרגמו לא ידון כמו לא ידור[1]) וכן הלשון בס' היובלים ה' ח' לא ישאר רוחי בבני אדם לעולם, ובכי"ל כתוב אני אמרתי וכו' ביסורין אמ' ר' אלעזר וכו' וביני שיטי נוסף כנראה בכתב הספר אני אמרתי וכו' אילו באילו דאמ', ובמדרש דפ"ר ובכי"א א' ובכי"ב ליתא המאמר הראשון, ובמדרש ד' שאלוניקי הורכבו שני המאמרים יחד אני אמרתי וכו' הריני משגמן אלו באלו ביסורין : 4 אלא אדם כיוצא בו. אבל לא בהמה וחיה שאינן מתחייבין ע"י אדם ודינו אינו נתבע מהן, ור"נ אומר אפילו כלב וזאב מתחייבין ע"י אדם וכו', ובמדרש קהלת שם נדרש עת אשר שלט האדם באדם לרע לו עת היא לרע לו לשולט ועת היא לרע לו לנשלט ואח"כ הובאו שם המאמרים בזה"ל אמר ר' אלעזר אין לך שהוא מתחייב על ידי אדם זה אלא אדם כיוצא בו שנ' עת אשר שלט האדם ר' יונתן אמר ואפילו במקל ואפילו ברצועה מתחייבין על ידי אדם זה שנ' כי את עול סבלו וגו' כיום מדין כיום הדין אמר ר' חמא בר גוריון אפילו זאב אפילו אילני סרק עתידין ליתן דין וחשבון ורבנין וכו' (וגר' שהגי' משובשת שם ועי' בילק' מכירי ישעיה ט' ג'), ובמדרש קהלת מ"ב איתא עת אשר וכו' לרע לו אין אדם מתחייב ע"י אדם זה אלא אדם כיוצא בו א"ר אחא אפילו מקל אפילו רצועה מתחייבין לידי אדם שנ' שופך דם האדם וגו', ובכי"ל ובי"ו ובי"ג ל"ג כיום הדין, וכן משמע שגם בפי' ב"ר ל"ג כיום הדין שמפרש שם הה"ד כי את עול וכו' ואת מטה וכו' החתית כיום מדין כלומר החתות רבית ושברת וזהו דין פרעון המטה וכו' : 6 מתיין. וכ"ה בכי"ו ובי"ג ולמטה צד 253 גם בכי"פ, וכן בת"כ לעיל צד 92 אתית בבנין אפעל כן אתא : 7 אין דנין. כ"ה בכל הספרים אין (אינן) דנין הוין מילקוט שגר' איני דן, ופי' המאמר כמו שמפרש בלקח טוב אר"י בן נחמי' לא דנו רוחן בעצמן לדעת שבשר ודם הם לעזוב דרך רשע וכו' בשגם הוא בשר לא ידעו להשיב בדעתן שגם הם בשר וכו', וכן הדרש באדר"נ שם ר' עקיבא אומר (ועיי"ש בהערות רשז"ש) הרי הוא אומר לא ידון רוחי באדם לעולם אמר הקב"ה הם לא דנו בעצמן שהן בשר ודם (ומביים שם אלא הגיסו את רוחן כלפי מעלה ויאמרו לאל סור ממנו וכו), והגי' שקצפתי איתא גם בדפ"ר ובכ"י שציינתי וגר'

[1] καταμείνῃ

אתמהא. הדלת הזה מי מעמידו שגמיו. אמר ר' אלעזר בכל מקום שאין דין יש דין. רב ביבי בריה דר' אמי בשיטת ר' לעזר לא ידון רוחי. אמר ר' מאיר הן לא עשו מידת הדין למטן אף אני איני עושה מידת הדין למעלה ההד הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה (איוב ד כא) בלא חכמת התורה. מבקר לערב יכתו מבלי משים לנצח יאבדו (שם שם כ) אין משים אלא דין היך דאת אמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (שמות כא א). אמר ר' יוסי הגלילי עוד אינו דן מידת הדין כנגד מידת רחמים. ר' א' ויאמר דור המבול ייי לא ידון רוחי. אמר ר' עקיבה על מה נאץ רשע אלהים אמר בלבו לא תדרוש (תהלים י יג) לית דין ולית דיין אית דין ואית דיין.

1 ותרים כנה מוספים (פ"ת סי' ה'), תנחומא ע"ב משפטים סי' ד', תנחומא שם סי' ח', מדרש תהלים ע"ב סי' ג': 4 לקמן פל"ח:

1 אתמהא] וא'גערי, ל' דפא'כ | הזה דא' | מעמידה ד' אליעזר] פא'י אליעזר דוא'גב | בר א'כ | ליש דין] יש דין ד | ר' ביבי פא'גב | 2 בשיטת] בשם פ | ר' לעזר] אלעזר פא' לעזר ל' אליעזר דוא'גביש | למטן] וג למטה ד'פא'בי | אף — איני] אני בישי | 3 איני עושה יש. עושה עמהן ו. . . להן י | למעלן וא'ב | ישותו — בחכמה דוא'גבי] וגו ל | 5 אין] וא'ב ואין דפא'גי | אינו] פו. אינו דא'גבר. אני א' | דין] דנו ד | 6 כנגד מידת] כמידת ו. כנגד י | הרחמים וא'גב | ר' א'] ר' (רבי א') אומר ד'פחאגב. ד"א ל, לין | ויאמר] וביזבו ואמרו ו | ייי] פוהגב. ייי דא | רוחי] א' ל' דפוחא'גב | 7 אלהים — תדרוש דפא'גו אלהים ו, אלים וגו' א', וגו' ל | אית] פוא'גכ, אבל ~ דא' | דיינא א' |

שדורש והיו ימיו מאה ועשרים שנה הריני מביא להם מיעוט שנים כלך ממעט להם את השנים לפי שקצפתי עליהם בעוה"ז ודורש בשגם ואח"כ משגמן וכו'. ועדיפא הגי' שקצבתי, ובפי' מהרזו מפרש לפי הגי' אינן דנין אינם חושבים וכו' שהם בשר ודם שסופם למות על שחיו שנים רבות מלא כל טוב בלא יסורים וכו' וע"כ והיו ימיו ק"כ שנה ולא יותר וכו' בשגם שסיגמם וכו' ועי' גם בידי"ס. ובאופן אחר מפרש בפי' ב"ר כ"י אין דנין רוחן בעצמן כלך בפני עצמן בשגם הוא בשר כלך מפני שגם הבשר חטא עם הרוח לפיכך איני דן הרוח בפני עצמו אלא שניהם כאחד לאחר שאני ממלא להן מיעוט שנים שקצבת להם בעוה"ז מיד אני משגשן ביסורין כמי המבול ובא"א הגה איני דנן, ובמ"כ הגיה עפ"י גי' הילקוט איני דן וכן הדפיסו במקצת דפוסי': 1 שגמיו. צירי הדלת, ודמיון המשל הדלת תסוב על ציריה והן מעמידין אותה שתהיה נצבה וכן צריך האדם ליסורין להעמידו על כנו, ותיבת שדלת כאן כל"ז. והגי' הזה איתא גם בשאר כ"י (חוץ מכי א ב) ובערוך ע' שגם ובפי' ב"ר וילקוט. ובכולם כמו בדפוסי' מי מעמידו שגמיו, ובדפ"ר הגי' מעמידה שגמיו, ובמד' הגדול שם איתא את תאמי הדלת הזה מי מעמידה שוגמין שבה, וכן הגי' לפנינו בכלים פי"ו מ"ו או בשוגמין, ובערוך שם ג' או בשגמין, ובערוך הש' הגי' לא עד שלא שיגמתי וצ"ל לא על שלא. ומעות הדפוס שם מי גמר להן וצ"ל מי גרם: אמר ר' אלעזר. בכי"ל הגי' כאן ר' אלעזר ובסמוך בשיטת ר' ליעזר והגהתי ליעזר, אכן בכ"י שציינתי הגי' בשני המקומות ר' אליעזר וב"ה כדפ"ר וד"ו ושאר דפוסים (וכד ווילנא בשניהם ר' אליעזר, ובילקוט הגי' כאן ר' אליעזר ובסמוך בילק' ד"ו בשיטת ר' אליעזר וכד פפד"א ר' אלעזר). ופי' המאמר בכל מקום שאין דין למטה יש דין למעלה, ומפרש בדב"ר שם ר' אליעזר אומר במקום שיש דין אין דין ובמקום שאין דין יש דין ומהו כן אלא א"ר אליעזר אם נעשה הדין למטה אין הדין נעשה למעלה ואם לא נעשה הדין למטה הדין נעשה למעלה, וכן במדרש תהלים שם א"ר אליעזר כל מקום שאין דין יש דין וכל מקום שיש דין אין דין כיצד בזמן שבית דין עושין דין מלמטה אין הדין בשמים ובזמן שאין דין למטה יש דין בשמים והקב"ה יושב עליהם בדין וגובה מהן וכו', ובתנחומא מ"ב שם ר' אלעזר אמר (בתנחומא ר' אליעזר אומר) אם יש דין למטה אין דין למעלה אם אין דין למטה יש דין למטה (וצ"ל אם אין דין למטה יש דין למעלה ועי' בתנחומא) כיצד אם יעשו התחתונים דין (את הדין מלמטה) אין דין למעלה (אין הדין נעשה מלמעלן) לכך אמר הקב"ה שמרו את המשפט וכו', ועפ"י אלו המאמרים ות"נ כאן יש לספק אם הגי' הנכונה ר' אלעזר או ר' אליעזר, ובתנחומא מ"ב הוקדם המאמר דור המבול לא אבדו מן העולם אלא שעברו על המשפט אמר ר' אלעזר בן פדת מה כתיב בם מבקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו הוי ואלה המשפטים, ומשמע שזהו הדרש שהובא כאן בסוף מאמר ר"מ, אכן בתנחומא שם הגי' דור המבול וכו' אלא על שעברו וכו' מה כתיב בהם מבקר וכו' דבר אחר דור המבול על שלא עשו את המשפט כתיב בהם לא ידון רוחי באדם לעולם ועי' גם בשמו"ר פ"ל סי' י"ג: 2 בשיטת ר' לעזר. לפי הכלל שאמר ר' אלעזר בכל מקום וכו' דורש רב ביבי הפ' לא ידון וכו' ודורשו לא ידון בשביל שהם לא עשו דין למטה רוחי באדם אני עושה אותו למעלה, והמאמר א"ר מאיר וכו' הוא דבור בפ"ע וצריך לפרשו בדוחק הן לא עשו וכו' אף אני איני עושה מדת הדין למעלה בתמיה, ויהיה מסכים עם הדרש דרב ביבי בשיטת ר"א, ובילקוט הגי' אני עושה וכן הוגה בא"א וכן נכמן בגליון מדרש אב"א בשם ס"א, ובמעין גנים איוב שם הגי' א"ר מאיר הם וכו' אני אעשה וכו' ועי' גם בפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס בד"ה רב ביבי וכו' (וכמאמר ר"מ כאן איתא באדר"נ שם רבי אומר הרי הוא אומר לא ידון אמר הקב"ה הם לא הושיבו סנהדרין בארץ אני מושיב להם סנהדרין במרום, וגי' אחרת שם אף אני לא אושיב להם וכו'), ואפשר שהכל מאמר אחד רב ביבי וכו' בשיטת וכו' לא ידון רוחי אמר ר' מאיר וכו' ורב ביבי דורש כן לא ידון בשם ר"מ ועי' באגה"א ח"ב צד 20, וביפ"ת שיער ג"כ לחבר המאמרים ולפרש אף אני איני וכו' בלשון בתמיה, אכן דחה פירוש זה והעיר על המאמר לקמן פל"א סי' ה' שמסיים כמו מאמר ר"מ כאן ההי"ד הלא נסע וכו' וא"כ יהיה פירושו הן לא עשו כשורת הדין למטה אף אני איני עושה כשורת הדין למעלה, ואולי דורש לא ידון וכו' לא ידון ולא רוחי וצע"ג: 5 עוד אינו דן וכו'. לשון המאמר קשה וגר' שדורש לא ידון רוחי רוחו של הקב"ה שמשתף מידת הדין ומידת רחמים וממה כלפי חסד לא ידון דור המבול לכבוש מדת הדין לפני מדת רחמים, ובסגנון אחר המאמר באדר"נ שם ר' יוסי הגלילי אומר הא"א לא ידון אמר הקב"ה אינו מבוה (וגי' אחרת שם איני דן) יצר הרע על יצר הטוב אימתי עד שלא נחתם גזר דינם אבל נחתם גזר דינם שניהם שוין בעבירה, וקשה ג"כ לפרשו: 6 ר' א'. בכי"ל נשתבש ד"א ועי' בפי' לעיל צד 210 בד"ה ד"א הלא וכו'. ודורש ויאמר ייי לא ידון וכו' ויאמר דור המבול אמר ייי לא ידון רוחי וכדאמר ר"ע על מה נאץ רשע וכו' אמר בלבו וכו' לית דין וכו' לית דין ולית דיין אבל אית דין ואית דיין (ועי' בפסיקתא דר"כ פ' העומר ובויק"ר ריש פכ"ח ובמד' קהלת פ' מה יתרון וכו' הותרה רצועה לית דין ולית דיין), ובאדר"נ שם

אמר ר' חננא בר פפא אפילו נח שנשתייר מהם לא שהיה כדיי אלא צפה הקב"ה שמשה עתיד לעמוד ממנו בשגם ומשה הישבן הר הוא. רבנין מייתין לה מן הכא והיו ימיו מאה ועשרים שנה:

ד' הנפילים היו בארץ שבעה שמות נקראו להם נפילים אימים רפאים גיבורים ומזומים ז ענקים עוים, אימים שאימתן נופלת על הכל, רפאים שכל מי שרואה אותן נרפה כשעוה. גיבורים ר' אבא בשם ר' יוחנן מוח קוליתו שלאחד מהן היתה י"ח אמה, ומזומים אמר ר' יוסי בר' חנינא · מנדיסמון מיגיסטי מלחמה, ענקים רבנין אמ' שהיו מרובין ענקים על גבי ענקים, ר' אחא אמר שהיו

1 עי' לקמן סוף פכ"ח: 2 חולין קל"ט ב': 3 ילקוט רמז מ"ז: 5 דברים רבה פ' דברים (פ"א סי' כ"ד), פנחומא מ"כ הוספה לפ' דברים סי' ז':

1 חננא] פוהג, חיננא א1, הנינא דא2כ | היה ואב | כדיי] כדיין א2ג, כידיי ו, כדי ד1חב, כדאי דא1י צפה] וא1כ, שצפה דפא2גי | 2 בשגם ומשה] בשגם פוג, בשגם הוא ה, שנא' בשגם הוא בשר א1, שנ' בשגם זה משה דא2י | חשבוניה דדין משה ה, דהושבניה (חושבניה וא1, הוא חושבניה ג, הוא חשבוניה פ) דדין הוא (והוא פג) חושבניה (חשבוניה פ) דדין דפואגי | מייתי דא2כי, מתיין פוג | ** לה] ל | מן *הכא ה] מהכא דפוא2גבי, מהדא א1, מן ל | מאה ועשרים שנה] ג, מאה ועשרים פ, מאה ועשרים שנה ומשה היה מאה ועשרים ו, מאה ועשרים (ק"כ ד1י) שנה ומשה היה מאה ועשרים (ק"כ י) שנה דא2י, מאה . . שנה ומשה בן (וימי משה היו א1, ומשה כך היו שניו כ) מאה ועשרים (ק"כ א1) שנה הא1כ | 3 שבעה] ד1והא1גבי, ז' דפא2 | נפילים ל' | ** רפאים] ל' ל | גבורים | 4 עוים (עווים דא2י)] ~ נפילים | שאימתן — הכל] שכל מי שרואה (שרואה פוא2י, שהיה רואה ה) אותן (אותם הי) אימתן נופלת (אימתם נופלת ה, היתה אימתן נופלת דא2, נופלת אימתן ו) עליו דפוהא2י | שרואה] פוא2, שראה די, שהיה רואה ה | * אותן דפו] אותם הא2י, ל' ל | נרפה] רפה מהן ו, לבו רפה פ, היה לבו רפה דהאי | כשעוה] ל' ה | גבורים | 5 אבא] ~ בר כהנא | מוח] שהיה ~ ו | קולייתו ר3 | היתה] היה פ, היתה נמדדת דאגבי, היתה נמדדה ה, נמדדת ו, ל' ע | שמונה (שמנה ג) עשרה והג, שמונה (שמנה כ) עשר פב, י"ב ד1י | בר'] בר פא2כ, בר רבי ו, בר דא1י | 6 מנדיסמון] מנדיסמין ה, בר מנדסמין וג, מנדסמין ד1י, מנדרסמין פ, מגריסימון כ, ־ין א1, מנטרוסין דא2 | * מיגיסטי] מיגיניטי ל, מגיסטי דפוא2גר2י, מגוסטי הא1כ | רבנין (רבנן דפא2י)] רבנן (רבנין וג) ור' אחא ~ דוא2גי | אמרו די | מרובין] פג, ־ים וה, מרבין א1כ, ־ים דא2י | גבי] בני ו | ענקים] ~ פי' תכשיטין דא12י |

איתא ר' מאיר אומר הה"א לא ידון אומר הקב"ה אמר הדור ההוא לא ידין ה' אין דיין בעולם נטש המקום את העולם: 2 בשגם ומשה וכו'. בשגם בגימטריא שמ"ה כמו משה. ורבנין מייתין לה מן והיו ימיו וכו' וכך היו ימי חיי משה. והגי' שבכי"ל מקויימת גם ע"י כי"ג וכי"פ וגם מת"כ משמע שפירוש הדרש אינו מעיקר הספר, וכן הדרש בחולין שם משה מן התורה מנין בשגם הוא בשר, ובפירש"י שם מפרשו עפ"י שני הטעמים שלפנינו: 3 שבעה שמות וכו'. נפילים וגבורים בפסוק שלפנינו, ובדברים ב' י' י"א האמים לפנים ישבו בה עם גדול ורב ורם כענקים רפאים יחשבו אף הם כענקים והמואבים יקראו להם אמים (ובת"א מתורג' שם עם רב וסגי ותקיף כגבריא גבריא מתחשבין אף אינון כגבריא וכו', וכן מתורג' בת"א כאן הנפלים והגבורים גבריא), ושם ב' כ' כ"א ארץ רפאים וכו' רפאים ישבו בה לפנים והעמנים יקראו להם זמזמים עם גדול ורב ורם כענקים וכו', ושם ב' כ"ג והעוים היושבים וכו' ושם ג' י"א כי רק עוג וכו' נשאר מיתר הרפאים וכו' ועי"ע שם א' כ"ח מ' ב' בראשית י"ד ה' ט"ו כ' במדבר י"ג כ"ב כ"ח יהושע י"א כ"א כ"ב י"ב ד' י"ג ג' י"ב וברמב"ן דברים ב' כ"ג, ולקמן פליא נדרש בדור המבול גם הפ' הרפאים יחוללו מתחת מים וכו' (איוב כ"ו ה') ועיי"ש: 4 נרפה כשעוה. בלקח טוב הגי' שכל הרואה אותן לבו רפה, וברמב"ן שם שכל מי שרואה אותם לבו רפה כשעוה ועת"ג, ובאותו סגנון גם בכי"ל לקמן פמ"ד בשעה שאמר יצחק ליעקב גשה נא וכו' נשפכו מים על שוקיו ורפה לבו כשעוה ובפס"ה ורפא לבו וכו': 5 קוליתו. עצם הירך שהוא חלול ומלא מוח הרבה ועי' ערוך ע' קלית ולעיל צד 82, ומוח שבקוליתו של אחד מהן היה כמדת ירכו י"ח אמה, ובתנחומא מ"ב דברים שם איתא א"ר יוחנן קולייתו של סיחון היה בה שמונה עשרה אמות, ובדב"ר שם באגדות על עוג א"ר יוחנן אורך רגליו היו י"ח אמות, ובנדה כ"ד ב' תניא אבא שאול אומר ואיתימא ר' יוחנן וכו' פעם אחת רצתי אחר צבי ונכנסתי בקולית של מת ורצתי אחריו שלש פרסאות וכו וקולית לא כלתה וכו' אמרו לי של עוג מלך הבשן היתה (ועי"ע ברכות נ"ד א' ודב"ר סוף פי"א, וכן הפליגו בס' חנוך פ"ז שהגבורים שילדו בנות האדם מן הנפילים היה גבהם שלשת אלפים אמה), ושם כ"א א' בדרש ויבא הפליט וכו' וא"ר יוחנן זה עוג שפלט מדור המבול (ועי' פדר"א פכ"ג ותר"י א' בראשית י"ד י"ג ודברים ג' י"א), ושם עוד האגדה כיחון ועוד אחי הוו דאמר מר סיחון ועוג בני אחיה בר שמחזאי הוו ועי' במ"י לעיל צד 247: 6 מיגיסטי מלחמה. הגדולים[1]) מכל מלומדי מלחמה, ובכי"ל כתוב מגיניטי והגהתי, ומנדיסמון ושאר הגי' שבת"כ קשה לפרש ורבים וכן שלמים נלאו למצוא פתרון המלה הזרה. ומפי' ב"ר נר' שלא גרס לה כלל ומפרש רק מגיסטי מלחמה, וכן נשמטה במדרש ר' שאלוניקי, ולפי הענין משמע שריב"ח דורש ומזומים לשון זמם שהיו בעלי כח וגבורה וכל זממם הפיקו וכן נר' טעם הפירוש בלק"ט ומזומים שכל מה שמזוממים עושין: שהיו מרובין. גי' זו מקויימת גם ע"י כי"פ וכי"ו ועוד שני כ"י ואם פירוש ענקים כאן תכשיטין אפשר שדרשו ענקים שהיו מקושטין בתכשיטין הרבה (וכגנון הלשון מרובין ענקים כמו מרובה בגדים) וכן מסופר בס' חנוך פ"ח שהנפילים למדו להשתמש בצמידים ובתכשיטין ובסגולת אבנים יקרות, וההוספה פי' תכשיטין ליתא בכל כ"י (הוץ מכי"א ב') ונובעת מפי' ב"ר כ"י שמפרש שהיו מרבי' ענקים תכשיטין על גבי תכשיטין כמו וענקים לגרגרותיך (משלי א' ט') וצ"ע, ור' אחא דורש ענקים שהיו בעלי קומה מאוד מגיעים בצוארם עד גלגל חמה ואומרים כלפי מעלה הורידי לנו גשמים, והפעל עונקים כאן נגזר מהשם ענק בהוראת צואר, וכן בתנחומא מ"ב שלח שם ילידי הענק שהיו ענקים את החמה, ובתנחומא שם שהיה עונק את החמה, ובבמ"ר שם שהיה עונק את השמש, וביומא י"ע: שם ילידי הענק שמעניקין החמה (חמה) בקומתן, וכן הועתק בלק"ט. ובפי' ב"ר כ"מ גורס ומפרש שהיו עונקים פני גלגל החמה שהיו עושים תכשיטים בדמות גלגל החמה לפי שהיו משתחוים לה והיו אומרים לשמים ראו מה

[1]) μέγιστοι

עוקים נלגל חמה ואומרים הורידו לנו גשמים. עוים שהוציאו את העולם והוצרו מן העולם וגרמו לעולם שיצור היך דאת אמר עוה עוה עוה אשימנה (יחזקאל כא לב), אמר ר' לעזר ברי שמעון שהיו בקיים בעפרות כנחש, בגלילא צווחין לחויה עויה. נפילים שהיפילו את העולם ונפלו מן העולם ושמלאו את העולם נפלים מן הזנות שלהם:

וגם אחרי כן יהודה בר' אמר אחראי לא ילפין מקדמאי דור המבול מדור אנוש דור הפלגה מדור המבול:

וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם אמר ר' ברכיה היתה אשה יוצאה לשוק ורואה בחור מתאוה לו היתה הולכת ומשמשת מטתה והיתה מעמדת בחור כיוצא בו:

אנשי השם אמר ר' אחא בני נבל גם בני בלי שם (איוב ל ח) ואת א' אנשי השם אלא שהשימו את העולם והושמו מן העולם וגרמו שישום העולם, ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמ'

1 יחזק' י' ס', פוטה ל"ר ג', תנחומא מ"ב בלם פי' י"ט, תנחומא שם ז', במדבר רבה פ"ז סי' י"ח: עי' חולין ס' ב': 3 כי' בנה ב' ה' ח': תנחומא מ"ב נרלשית סי' מ': 5 ילקוט שם, לקמן פל"ח: 6 ילקוט שם, תנחומא מ"ב שם: 9 ילקוט שם, ילק' איוב ר' תתקי"ס:

גלגל] פני ~ פוהא'גבר | * חמה דפואגבר"ין] החמה ר', ל' לח | הורידו] והגר, הורד דפאבי | עוים דא"י | שהוציאו] וג, שהצדו כער, שצדו דא"י | לעולם כ | והוצרו] ע, ושהוצדו דוא'גרי, ונצודו כ | וגרמו] ע, ושגרמו דפ'א'גבי | 2 אלעזר | בר'] גבי, בר רבי ו, בר דפא' | שמעון] צדוק פ | 3 בקיים] ו, בקיאים דערי, ייו ד'פא'גבר"י | כנחש] פוהא'בער, כנחשים דא"י | בגלילא דחאגבעי, שכן בגלילא פ | צווחין] א'גי, ייה ה, צוחין דובע, קורין פא' | לחויה] ו, ייא דפחאעי, לחוויא ג, לנחש כ | עויה] וח, ייא פא'ב, עווה ג, ייא ע, עווא ד'י, איויא דא' | ונפלו] ו, ושנפלו דפחא'גבי | 4 ושמילאו ו, ושהפילו ג, הפילו ח | כל העולם כלו פ | נפלים] נפילים פ, חללים ו, ל' חגב | מן * הזנות פוהגב] מן הזונות ל, מזנות א', בזנות דא"י | 5 בר'] פוח, בר ר' ד, בר (בר' כ, בר רבי א') אמי אב | אחראי] בתראי י | ילפין והגר', ילפי א'בר"י | מקדמאי] ר"י, מן קדמאי וא'גברי, מן קדמי דא"ר, מן קמאי פח | דור המבול] ד'פוהא'גבי, ~ לא לקחו מוסר דא' | * מדור — המבול פוא'] מדור . . ודור הפלגה . . המבול דא'גבי, ודור אנוש ודור הפלגה ל | 7 * וגם — יבאו (יבואו דא') — האדם דא'כין] וגם . . יבואו בני האלהים וגו' א', וגם . . יבאו וגו' פ, ל' ל | 8 יוצאת א'ב | לשוק] פוג, בשוק דאבי | ורואה] פ, והיתה רואה דואגב | מתאוה] פו, ומתאוה דאגב | לה פ | היתה] ג, והיתה דפואבי | הולכת ומשמשת] משמשת ו | 9 * אנשי השם דא"ין] ל' לפוא'גכ | אומר פ, אמר ג, אמרה דא"י (איוב), אומרת ו' | * השם דוא'כין] שם לפא'ג | 10 והושמו] פגי (שם), שהושמו דואבי | וגרמו] י (שם), ושגרמו דפואגבי | לעולם שישום | נחמן דוא'גבי, נחמני י (שם) |

עסינו לכבודכם הורידו לנו גשמים, והפירוש שהביא במ"כ בשם פירש"י בחומש ליתא לפנינו בריש"י עה"ת: 1 שהוצדו את העולם וכו'. דורש עוים כמו עוה עוה וכו' ביחזקאל שם לשון שממה, וכגנון המאמר והוראתו כמו בסמוך שהשימו את העולם והושמו וכו' וגרמו וכו' ועי' ערוך ע' צד ג' ועמת"ר ע' צדי וכן במקרא נצדו עריהם (צפניה ג' ו'), וגם בערוך ע' עוים ובהתוספה לפי' רשב"ם דברים ב' כ"ג הגי' שהצדו וכו' והוצדו וכו' וגרמו וכו', ובברייתא בחולין שם האגדות ולמה נקרא שמן עוים שעוו (כ"ה בערוך שם) את מקומן ד"א עוים שאיוו (גי' הערוך שקיוו ועי' בהתוספה ברשב"ם שם) לאלהות הרבה ד"א שכל הרואה אותם אוחזתו עוית, ופי' שעוו את וכו' ג"כ שהשימו כל"ם נתיבותי עוה (איכה ג' ט) וכן מפרש בלק"ט שהצדו וכו' שהעוו את העולם: 3 בקיים בעפרות. אי זה מקום נביעה ואי זה מקום זריעה כנחש היודע להרית אי זה עפר יפה לאכלו (פי' ב"ר כ"י) ועי' במ"י לעיל צד 186, ודורש עוים לשון חויה נחש שכן בגלילא קורין להויה וכו'. וברמב"ן שם הגי' בקיאין וכו' כנחש בגלילא צוחין לחוויא עויא וכו' ועי"ש הדוגמאות בחילופי חי"ת ועיין, ובהתוספה ברשב"ם שם הגי' בקיאין וכו' כנחש בגלילה צווחין לחויא עויא ועה"ג. והדרש דוגמתו בשבת שם אר"ש בר נחמני א"ר יונתן מאי דכתיב אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ וכו' שהיו בקיאין בישובה של ארץ שהיו אומרים מלא קנה זה לזית מלא קנה זה לגפנים וכו' והורי שמריחים את הארץ וחוי אמר רב פפא שהיו טועמין את הארץ כחויא ועיי"ש בד"ס: שהיפילו וכו'. בלק"ט העתיק רק שנפלו מן העולם ושמלאו את העולם נפלים בזנותן, ובתנחומא מ"ב שם אמר להם הקב"ה לעצמיכם אתם עושים רעה שאתם נפלים מן העולם שני' הנפלים היו וכו' למה נקרא שמם נפילים שהפילו את העולם, וסוף המאמר הושלם בכי"ל מוני שיטי ושמלאו וכו' מן הזונות שלהם והגהתי מן הזנות: 5 יהודה בר'. עי' לעיל צד 134, וכבר נשתבש בר' קראקא א' יהודה בר רבי אמי אחראי וכו'. ודורש וגם אחרי כן וגם הדורות שהם אחרי כן היו כמותם אחראי וכו', והגהתי דור המבול מדור אנוש דור הפלגה מדור המבול כמו שהגי' גם בכי"ל לקמן פל"ח, וכן טרס ומפרש בלק"ט יהודה ברבי אומר אחרונים לא למדו מן הראשונים דור המבול מדור אנוש וכו'. ומה שנוסף כאן בדין דור המבול לא לקחו מוסר ליתא גם בדפ"ר ושאר כ"י (חוץ מכי"א ב') ופי' ב"ר וילקוט: 7 אמר ר' ברכיה. בתנחומא מ"ב שם כגנון הדרש וגם אחרי כן וגו' וילדו להם אמר ר' ברכיה אין כתיב וילדו מהם אלא וילדו להם אלא מלמד שהיתה אשה רואה אחד מהם ומיד מתייחמת כנגדו ויולדת כיוצא בו אמר יחזקאל האשה המנאפת וגו' וכן העתיק בפי' ב"ר במדרש ר' תנחומא מפרש וילדו מהם אב"ב אלא וכו' ומתיחמת (כ"ה בכי"ם) כנגדו ויולדת, ומשמע שצריך לפרש בתנחומא כיוצא בו אמר יחזקאל וכו' ועי' בהערות ר"ש באבער שם. אכן בפירש"י עה"ת מפרש אשר יבאו היו יולדות ענקים כמותם וגו' שפירש כן עפ"י המאמר שלפנינו והיתה מעמדת בחור כיוצא בו, והפסוק שביחזקאל נדרש בתנחומא מ"ב נשא סי' י"ג אמרו רבותינו אשה שהיא מתייחדת עם בעלה והוא משמש עמה והיא נותנת עיניה באחר בשעת תשמיש אין לה ניאוף גדול מזה שנ' האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים וכי יש אשה שמנאפת תחת בעלה אלא זו שפוגעה באיש אחר (כצ"ל) ונותנת עיניה בו והיא משמשת עם בעלה ולבה עליו ועי' בתנחומא נשא סי' ז' ובבמ"ר פ"ט סי' ל"ד וביפ"ת כאן: 9 בני נבל וכו'. ונאמר כנגד דור המבול ועי' במעין גנים איוב שם, ודורש ר' אחא אנשי שם לשון שממה שהשימו את העולם וכו':

אנשים שנתפרשו שמותן מלמעלה דאמר ר' יהושע בן לוי כל השמות הללו לשון מרדות הן עירד עורדן אני מן העולם, [מחויאל מוחן אני מן העולם, מתושאל מתישן אני מן העולם, מה לי ללמך ולתולדותיו]: אמר ר' יוחנן המה הגיבורים אשר מעולם אנשי השם ומי פירש מעשיהם אנשי השם אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי, ר' א' אילו לא בא איוב אלא לפרוט לנו מעשה דור המבול דיו, אמר ר' חנן אילו לא בא אליהו אלא לפרוט לנו מעשה ירידת גשמים דיו דאמר ר' יוחנן כל אורה שנאמ' באליהו אינה אלא ירידת גשמים, ר' הושעיה רבה אמר אינה אלא במתן תורה, אמר ר' אחא קשה המחלוקת כדור המבול נאמ' כאן אנשי השם ונאמ' להלן נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם (במדבר טז ב):

פרשה כז

ו ה) וירא יי' כי רבה וגו' כי יש אדם שעמלו בחכמה וגו' (קהלת ב כא) אמר ר' יודן א

1 לעיל צד 222 וצד 236, תנחומא מ"ב שם: 4 תנחומא מ"ב נח סי' כ"ו, תנחומא שם סי' י"ח: ‖ 9 ילק' מכירי משלי ב' י"ס, מדרש קהלת פ' כי יש (ב' כ"א), תנחומא מ"ב בראשית סי' ל"ד, פסיקתא רבתי הוספה פ"ב (קצ"ז ב'): פסיקתא פ' פרה (ל"ו ס'), פסיקתא רבתי פ' פרה (ס"ח ב'), תנחומא חקת סי' ו', במדבר רבה פי"ט סי' ד', מדרש קהלת פ' מי כהחכם (פ' ס'), מדרש קהלת מ"ב שם (מדרש זוטא צד 117), מדרש תהלים מ"ב ח סי' ד', ועי' לעיל צד 230 וש"נ:

1 שנתפסו י (שם) | מלמעלה] פא[1]גי (שם), למעלה כר, ־לן דוא[2]י | ** 2 עורדן אני] אנו עורדן ל | * מחויאל (מחוייאל כ) מוחן—ולתולדותיו דכי (שם)] מחויאל מחוייאל א[1]) מוחן . . מתייישן אני (שהתייישן א[1]) מן . . ולתולדותיו א, מתושאל מתישן . . ולתולדותיו י[1], מה . . ולתולדותיו ן, וכו לי ל | 3 אנשי השם] וגו' א[1], לי ן | מי א[1]די (שם) | פורש] פוגר, פירש דאכי | את מעשיהם ג | 4 אנשי * השם פוא[1]גברי (שם)] אנשי שם ל, לי דא[2]י | רבי א[2]י | אומר | אילולי לא פ, אלולי לא י (שם), לא א[1]כ | איוב] פוא[1]גי (שם), ~ לעולם דא[2]י | לפרוט] פו, לפרש ד, לפרש א, לפרוש גבי (שם) | 5 מעשיהם של פ | דור המבול] פוא[1]גבי (שם), המבול דא[2]י | דיו] דיי ן, דיינו א[2], ל' א[1]כ | חנין דפאגכי, יוחנן ן | ואילו ג, ואלו י (שם), אילולי פ | אליהוא ל[0]א[01]י (שם) | לפרוט] ון, לפר ד[1], לפרש דאי, לפרוש כי (שם), ללמד פ | [0] גשמים] הגשמים ד | דיי ון, די כי (שם), דייט א[2] | 6 אמר פוכ | שנאמר ור[1]י, שנאמרה א[1]גבר[2] | באליהוא ל'א[1]י (שם) | אינו גי (שם) | ירידת] א[1], בירידת דפוא[2]גבי | אינו ג | 7 תורה] פואגבי (שם), ~ כד"א כי נר מצוה ותורה אור די | ר' אחא] פ, ~ בשם ר' יהושע בן לוי דואגכי | קשה] ~ היא | מחלוקת פגכ | * השם דפוגבי] שם לא | נשיאי עדה] ד[1]חגי, לי דפאכ | 8 שם] פוחאגכ, ~ מה אנשי שם שנ' להלן מחלוקת אף אנשי השם שנ' כאן מחלוקת די ‖ 9 וגו'] רעת האדם דפוא[1], וגו' ל | כי] ון, כתי' ~ דפאכם | וגו'] ובדעת ובכשרון דפוא[2]גכם, . . ובכשרון וגו' א[1] | יוחנן ג |

1 שנתפרשו שמותן וכו'. תולדותיו של קין עירד וכו' ועי' במ"י לעיל צד 222, ומאמר ר' יהושע ב"ל מקוטע בכי"ל כמו לעיל צד 236 וגם בכי"פ קיטע כאן עירד וכו', ובילק' איוב איתא בדפ"ר דאריב"ל כל וכו', ובד"ו וד' ספר"א נשתבש דאמר ר' יוסי בן לוי. ובתנחומא מ"ב שם סגנון המאמר המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם אנשים שנתפרשו שמותן למעלה שמיחה הקב"ה שמותן מן העולם מתושאל שנתשו אל, ועוד שם אנשי השם שהיו קשים ומורדים בהקב"ה וכו': 3 ומי פורט וכו'. ומי מפרש מעשיהם של אלו הגבורים אשר היו מעולם כלו' בדור המבול א נ ש י ה ש ם אליפז וכו' וכמו שאומר רבי אילו לא בא איוב אלא לפרט וכו', וכן פתרו כאן הפ' בני נבל וכו' בדור המבול ולעיל צד 223 הפ' רועה עקרה וכו' וצד 137 הפ' הלא נסע יתרם בם וכו' ועיי"ע פסוקי איוב שנדרשו לענין דור המבול לקמן פכ"ז פכ"ח פ"ל פל"א ופל"ו, והמאמר דוגמתו בתנחומא מ"ב נח שם אתה מוצא מעשה דור המבול נתפרשו (בתנחומא שם נתפרשו מעשיהם) ומעשה דור הפלגה לא נתפרשו (לא נתפרשו מעשיהם) מעשה דור המבול פרשו איוב (דור המבול בא איוב ופרשן) שנ' גבולות ישיגו וכו' שהיו נכנסין זה בגבולו של זה וכו' עדר גזלו וכו' שהיו גוזלים זה צאנו של זה חמור יתומים ינהגו כשהיו רואין חמור ביד יתום מיד היו נוטלין אותו ממנו יחבלו שור אלמנה אלמנה שמת בעלה והניח לה שור אחד וכו' מיד היו נוטלין אותו ממנה ערום ילינו מבלי לבוש כיון שראו בני אדם וכו' היו מפשיטין את בגדיהם ומהלכין ערומים וכו': 5 לא בא אליהו. אליהוא בן ברכאל הבוזי, וגם במקרא איתא א ל י ה ו באיוב ל"ב ד' ל"ה א', ובכי"ל נוסף כאן ובסמוך בין שיטי א' וכוונתו להגיה אליהוא באליהוא וכן הוגה כאן בכי"א א', ובסמוך שם בגוף הספר באליהוא וכן בילק' איוב אליהוא באליהוא, ובילקוט כאן ובשאר הספרים אליהו באליהו וכ"ה גם במדרש דפ"ר וד"ו, וכן בפי' ב"ר בדפ"ר כל אורה שנאמרה באליהו, ובד' ווילנא נשתבש גם במ"כ: 6 שנאמ' באליהו. עי' איוב ל"ו ל' ל"ב, ל"ז ג' י"א כ"ו כ"א, ל"ח י"ט כ"ד: 7 במתן תורה. בפי' ב"ר כ"י מפרש כד"א כי נר מצוה ותורה אור, ובדפוסי' וילקוט כאן הוסיפו כן בלשון המדרש: אמר ר' אחא. בלק"ט גורס ומפרש רב אחא בשם ר' יהושע בן לוי קשה הוא מחלוקת של קרח כדור המבול כתיב הכא אנשי השם וכתיב בקרח קרואי מועד אנשי שם:

פרשה כז. בכי"א א' פכ"ה ובכי"א ב' וכי"ו פכ"ו ועי' מ"ש לעיל צד 243 ריש פכ"ו: 9 כי יש אדם וכו'. דורש אדם זה הקב"ה וקהלת קוראו אדם כמו שאמר ר' יודן גדול כוחן של נביאים שמדמין וכו' שנאמר ואשמע את קול וכו' (ובמקרא כתוב ואשמע קול, והפסוק נשתבש ברוב הספרים עפ"י דניאל י' ט' ויחזקאל א' כ"ח וב' ב' ועת"ג) ודניאל מדמה קו' של הקב"ה לקולו של אדם וריב"ס אמר יש לנו פסוק אחר מבורר יותר מזה ועל דמות וכו' ודימו גם דמותו של הקב"ה לדמות אדם, ובמד' הגדול צד 131 הגי' כן וירא ה' וכו' וש"ה כי יש וכו' כי יש אדם ז ה ה ק ב " ה אמ' ר' יודן גדול וכו' שמדמין צורה וכו' ואשמע קול וכו' אמ' ר' יהודה ב"ר סימון אית קרא דמחוור מניה ועל דמות וכו' בחכמה וכו', ובמד' קהלת פ' כי יש וכו' הגי' כי יש אדם שעמלו בחכמה וגו' אמר ר' יודן ב ר ב י ס י מ ו ן גדול וכו'

גדול כוחן של נביאים שמדמין את הצורה ליוצרה ואשמע את קול אדם בין אולי (דניאל ח טז), אמר
ר׳ יודן [בר׳ סימון] אית לן קרייא אוחרן דמתווד יתר מן דין ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם
וגו׳ (יחזקאל א כו). בחכמה, ייי בחכמה יסד ארץ (משלי ג יט), ובדעת (קהלת שם שם) בדעתו
תהומות נבקעו (משלי שם כ), ובכשרון (קהלת שם שם) ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודה [בר׳ סימון] לא
בעמל ולא ביגיע ברא הקב״ה את עולמו אלא בדבר ייי (תהלים ל״ג ו) וכבר שמים נעשו (שם שם),
ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו (קהלת שם שם) זה דור המבול, גם זה הבל ורעה רבה (שם שם)
ב ויראה ייי כי רבה [רעת האדם], כי כל ימיו מכאובים וגו׳ (שם שם כג) שהיו מכאיבים להקב״ה:

1 לעיל צד 19 צד 86 צד 99 צד 108 וצד 109: 7 מדרש קהלת מ״ב פ׳ כי כל (מדרש זוטא צד 95):

1 כוחן] וג, כחן דפאכ | שמדמין] ו, ־ים ד, שהן (שהם ר׳) מדמין פא׳גרם | את הצורה] פוא׳נכם, [illegible] ר, [illegible] דא | [illegible] ואשמע] ואשמיע ל | את קול] ד׳נכם קול דפא | בין אולי] מדבר גב, מדבר אלי ו | 2 יודן] ו, יהודה דפאגכ | * בר סימון גכם] בר סימון דפוא, ל׳ ל | קריא פא׳, קרית ד, קרא וא׳גם | אחרן א׳כ, אחרין ג, אחרינא פ | דמתור ו | יותר א׳כם | מדין א׳ם, מן הדין א׳ | בחכמה] ואכם, שעמלו ~ דאג׳כ | 4 * בר סימון וגכ] בר סימון דפאם, ל׳ ל | 5 ביגע וג, ביגיעה דפאכם | העולם פכם | בדבר — וכבר] גב, בדבר ייי פו, בדבר ייי שמים נעשו בדבר ייי וכבר דאם | 6 ** בו] בה ל | * ורעה רבה דפאגכ] ורע ו, וגו׳ ל | 7 * רעת האדם פו] רעת האדם בארץ דאגכ, ל׳ ל | כי — וגו׳] כי.. מכאובים ו, כי (כי כל ימיו מכאובים וכעס ענינו גם בלילה לא שכב לבו גם זה הבל כי ג כי כל.. הבל הוא כי כ, כתיב כי כל.. ענינו.. לבו כי א׳, ד״א ויראה ייי כי רבה רעת האדם בארץ כתי׳ כי כל.. וגם בלילה.. הבל הוא כי דא׳) כל ימיו מכאובים זה דור אנוש ודור המבול דפאגכ |

שמדמין את הצורה ליוצרה הה״ד ואשמע קול וכו׳ ואמר ר׳ יודן ברבי סימון אית קרייה תורן דהוא מתוור יתיר מן דין וכו׳. ובילק׳ קהלת ר׳ תתקס״ת הגי׳ אמר ר׳ יודן גדול וכו׳ (ולדעת ר״ש באבער הועתק המאמר בילקוט שם מב״ר כאן ועי׳ בהערות למדרש זוטא צד 95 ובמבוא שם צד 9 וצד 17). ובתנחומא מ״ב בראשית שם הפתיחה נ״ב לפ׳ וירא ה׳ כי רבה וכו׳ ומתחלת שם זש״ה כי יש אדם שעמלו וגו׳ מדבר בהקב״ה ומנין שנקרא אדם שנ׳ דמות כמראה אדם וכו׳ שעמלו בחכמה שנ׳ ה׳ בחכמה יסד ארץ ובדעת מנין שנ׳ בדעתו תהומות וכו׳, ובפסי״ר בהוספה שם הפתיחה לפ׳ ויהי בחצי הלילה והגי׳ שם זש״ה כי יש אדם וכו׳ זה הקב״ה ה׳ בחכמה וכו׳ ובדעת בדעתו וכו׳. ובפתיחה מי כהחכם וכו׳ לפ׳ פרה בפסיקתא ובפסי״ר (ובתנחומא חקת ובבמ״ר פי״ט) ובמדר׳ קהלת פ׳ מי כהחכם וכו׳ ובמדר׳ קהלת מ״ב שם דרשו בשטה הראשונה מי כהחכם זה הקב״ה שכתוב בו ה׳ בחכמה יסד ארץ (במדרשי קהלת הגי׳ דכתיב בית הכם לבב ואמיץ כח) ומי יודע וכו׳ חכמת אדם תאיר פניו א״ר יודן (כן הגי׳ הנכונה בפסיקתא בכ״א ועיי״ש בהערות רש״ב, וכ״ה בפסי״ר ובתנחומא ובבמ״ר ובמדר׳ קהלת מ״ב, ובמדר׳ קהלת שם א״ר שמעון) גדול כחן של נביאים שמדמים דמות גבורה של מעלה לדמות אדם (בתנחומא ובבמ״ר הגי׳ שמדמי׳ דמות וכו׳ לצורת אדם, ובמדר׳ קהלת מ״ב שמדמין את הצורה ליוצרה, ובמדר׳ קהלת שהן מדמין את הצורה ליוצרה, וכן הועתק בילק׳ קהלת ר׳ תתקע״ז מפסיקתא שהן מדמין הצורה ליוצרה) שנ׳ ואשמע קול (במדר׳ קהלת מ״ב את קול) וכו׳ א״ר יודה בירבי סימון אית קרא חורן למתוור יתיר מן הדין שנ׳ ועל דמות הכסא וכו׳ (כ״ה בפסיקתא בכ״א, ובפסי״ר א״ר יודן בר סימון אית קראי אחורי מתוור יותר מן הדין ועל וכו׳, ובמדר׳ קהלת א״ר יודן אית לן קרייה דנהיר מיניה דכתיב ועל וכו׳. ובתנחומא ובבמ״ר ור׳ יהודה ב״ס אמר מהכא ועל וכו׳, ובמדר׳ קהלת מ״ב וכתיב על וכו׳ ונוסף שם שהוא מדמה להם בדמיונות הרבה שנ׳ וביד הנביאים אדמה), והמאמר גדול כוחן וכו׳ נובע ממאמר חזקיה בר חייא שנסדר במדר׳ תהלים שם אשריהם הנביאים (הצדיקים) שהן מדמין את הצורה ליוצרה ואת הנטיעה לנוטעה בד״א כי שמש ומגן ה׳ אלהים וכן הוא אומר אריה שאג וכו׳ וכתיב וכו׳ וקולו בקול מים רבים וכו׳ אלא משמיעין את האוזן מה שיכולה לשמוע ומראין את העין מה שיכולה לראות ועי׳ מכילתא ומכילתא דרשב״י לפ׳ ויעל עשנו וכו׳ (שמות י״ט י״ח), והגהתי אמר ר׳ יודן בר׳ סימון אית לן וכו׳ עפ״י גי׳ הדפוסי׳ ושאר הספרים והגי׳ שבפתיחה מי כהחכם וכו׳ ברוב המדרשים, ובעל המאמר גדול כוחן וכו׳ גר׳ שאינו האמורא ר׳ יוחן הנודע שהוא היה תלמידו של ריב״ס ועי׳ באגה״א ח״ג צד 191, ולעיל צד 230 דרשו לגנאי המשכם וכו׳ מדמים צורת ליוצרה נטיעה לנוטעה וכו׳ ועיי״ש גם במ״י: 4 ובכשרון. בתנחומא מ״ב בראשית שם ובכשרון שהיו המעשים (ועי׳ לעיל צד 26) מתכשרין מעצמן, וכן מעם הדרש כאן ומביא מאמר ריב״ס לא בעמל וכו׳. והוספתי בר׳ סימון וכ״ה במדרש קהלת פ׳ כי יש וכו׳ ובכשרון ר׳ ברכיה בשם ר״י בר׳ סימון לא בעמל וכו׳, ובמה״ג נשתבש ר׳ ברכיה ור׳ סימון בשם ר׳ לוי, ושם גורס ומפרש לא בעמל ולא ביגיעה וכו׳ את העולם אלא במאמר שנ׳ בדבר וכו׳, ובפסי״ר בהוספה שם הגי׳ ובכשרון א״ר ברכיה בשם ר׳ יהודה בן פזי בדבר וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל שם, ולשון הדרש אלא בדבר ייי וכבר שמים נעשו כמו לעיל צד 108 וצד 109: 6 זה דור המבול. במה״ג זה דור אנוש ודור המבול וכ״ה במדר׳ קהלת שם, ובתנחומא מ״ב שם ולאדם שלא עמל בו אלו הבריות: 7 כי כל ימיו מכאובים וגו׳. בכי״ל וכי״ו ל״ג כאן זה דור אנוש ודור המבול, ודורש בהמשך הפתיחה כי יש אדם וכו׳ עד הפ׳ כי כל ימיו וכו׳ שהיו מכאיבים וכו׳ גם בלילה וכו׳ מן העבירות (ועי׳ הפתיחות על ב׳ פסוקים ויותר לעיל צד 198 צד 199 צד 229 צד 234 וצד 243) ומסיים בפסוק שדורש בו ומנין אף ביום דכת׳ רק רע וכו׳ (עי׳ גם סיומי הפתיחות לעיל צד 3 צד 41 וצד 222), וכן דורש וגומר באותה הפתיחה בתנחומא מ״ב שם כי כל ימיו וכו׳ שהיו מכאובים לפני הקב״ה במעשיהם הרעים וכעס וכו׳ שהיו מכעיסין לפני הקב״ה גם בלילה וכו׳ שהיו עושים מעשים רעים בלילה ומנין שאפילו ביום שנ׳ רק רע כל היום. ושאר הדרשות שנמצאו בדפוסי׳ ובכ״י שציינתי מן ד״א גם בלילה וכו׳ עד הה״ד ויהי בחצי הלילה גם בזה הבל הוא וירא יי׳ כי רבה וכו׳ ליתא בכי״ל בגוף הספר ונוספו בגליון שם בכתב ישן בנר׳ מיד סופר אחר ובכי״ו ליתא כלל, וכפי׳ גי׳ הדפוסי׳ וכי״א א׳ וב׳ מתחלת כאן פתיחה אחרת כתי׳ כי כל ימיו וכו׳ וכן משמע שבכי״פ וכי״ג וכי״כ כאן התחלת הפתיחה כי כל וכו׳ בלי מלת כתיב, ואותה הפתיחה כוללת ג׳ שטות כי כל וכו׳ זה דור אנוש הדור המבול וכו׳ ד״א כי כל וכו׳ אלו הסדומים וכו׳ ד״א כי כל וכו׳ אלו המצרים וכו׳ ובסוף כל שטה דורש ובלילה לא שכב לבו זה הקב״ה מלהביא עליהם וכו׳ (ונר׳ שבשטה ב׳ נשמט דרש אחד על ובלילה לא שכב וכו׳), ואי אפשר שפתיחה זו באותו הסידור עיקרה כאן בב״ר שלפי סגנון הפתיחות היה לו

במעשיהם [הרעים], וכעס עינייננו (שם שם) שהיו מכעיסין להקב״ה [במעשיהם הרעים], גם בלילה לא שכב לבו (שם שם) מן העבירות, ומנין אף ביום דכת׳ רק רע כל היום:

[וירא יי׳ כי רבה] ר׳ חנגא אמר רבה והולכת, ר׳ ברכיה (אמר) בשם ר׳ יוחנן שמענו בדור המבול שנידונו במים והסדומיים באש, מנ׳ ליתן את האמור כאן להלן ושאמ׳ להלן כאן תלמיד לומר רבה רבה לגזירה שוה:

רק רע כל היום משהיתה חמה זורחת עד שתשקע לא היה בהם תוחלת הה״ד לאור יקום רוצח וגו׳ (איוב כד יד), והא כת׳ חתר בחשך בתים (שם שם טז), למה שיומם חיתמו למו (שם שם), מה היה עושה, היה מביא אפופוליסמון ושף באבן ובא בלילה והותרה, כדדרש ר׳ חנינא בציפורי איתעבד בה תלת מאה חותרן, מה הוון ציפוראי עברין בתוכה: 17c

3 ילקוט ר׳ מ״ז, לקמן פמ״ט: 6 ילקוט שם: 7 ילק׳ איוב ר׳ תתק״ס, ימפ׳ מעשר שני פ״ה ה״ה ד׳, סנהדרין ק״ט א׳:

1 במעשים פ | * הרעים דואגב] רעים פ, ל׳ ל | עינייננו] ו, עניינו ג, ענינו דא[2] | * במעשיהם הרעים א׳ג] במעשיהן . . דוא[2], ל׳ ל (וכעס — הרעים ל׳ פב) | * גם דפאגב] וגם לו | 2 שאף ו | דכת׳] שנ׳ וא[1], ת״ל דא[2]גב | רק] א[1], וכל (כל דוא[2]) יצר מחשבות לבו ~ דוא[2]גב | היום] ו, ~ ד״א גם בלילה לא שכב לבו זה הקב״ה (של הק ל[0]) מלהביא (שהמתין מלהביא א[1]) עליה׳ פורענות (פורענות ל׳ פא[2]) ביום ופורענות ופורענויות פא | בלילה דכת׳ (הה״ד א[1]) וימח את כל היקום [וגו׳ א[1], אשר על פני האדמה כ) ד״א כי כל ימיו מכאובים אלו (אילו ל[0]ג) הסדומים (הסדומיים א׳ג, סדומיים דא[2]) שהיו מכאיבים (שהכאיבו ל[0]) להקב״ה במעשיהם הרעים וכעס ענינו (עניינו פא׳כ) שהיו מכעיסי׳ (שהכעיסו ל[0]) להקב״ה במעשיהם (במעשים א[1]) הרעים גם בלילה לא שכב לבו זה הקב״ה (של הק׳ ל[0]) מלהביא עליה׳ פורענות (פורעניות פא[2]כ) ביום ופורענות בלילה (ופורעניות בלילה א[2], ובלילה פ) הה״ד וי״י המטיר על סדום [ועל עמורה גפרית וגו׳ א[1], . . גפרית ואש כ] ד״א כי כל ימיו מכאובים אלו (אילו ל[0]פג) המצרים שהיו מכאיבים להקב״ה במעשיהם הרעים וכעס עניינו שהיו מכעיסים להקב״ה במעשיהם הרעים (המצריים . . וכע׳ עינ׳ . . להק׳ במעש׳ ל[0], המצריים . . במעשים רעים וכעס עניינו . . להב״ה וכו׳ א[1], המצריים . . מכאיבים להקב״ה במעשיהם הרעים א[2]כ, המצריים וכו׳ פ) גם בלילה לא שכב לבו מאחר שהיה בן ישראל גומר את מלאכתו היה אומר לו עדור לי שתי עדריות בקע לי שתי בקעיות (מאחר . . גומר מלאכתו . . ובקע . . בקעיות גכ, מאחר שהיה יש׳ גומר היה א׳ לו . . עדריות בקע . . ב׳ בקעיות ל[0], מאחר שהיה בן ישראל גומר מלאכתו היה המצרי אומ׳ עדר . . ובקע . . שתי בקעיות פ, ל׳ א[1]) ד״א גם בלילה לא שכב לבו זה הקב״ה מלהביא עליה׳ פורענות ביום ופורענות בלילה (מלהביא . . פורעניות . . ופורענות בלילה א[2], מלהביא . . פורענות ביום ובלילה א[1], ל׳ פ) הה״ד ויהי בחצי הלילה גם זה הכל הוא (זה הכל פא[2] . . ורעה רבה א[1]) וירא י׳ כי רבה . . ל׳ דפאגב 3 חנינה פג, ־נא וא[1]כ, חניג׳ ד[1] | אמ׳ ל׳ וכ | 4 והסדומים כ | באש] פ, שנידונו ~ א׳ג׳, שנדונו ~ דא[2]כ | ושאמ׳] ואת האמור דאגכי (ליתן את האמור של זה כזה ושל זה כזה פ) | 6 רק] וכל יצר מחשבות לבו ~ | ועד (עד א׳כ) שהיתה שוקעת דפואגכי | היה] ו, היתה דפאגכי | 7 וגו׳] ו, יקטל עני ואביון וגו׳ פ, יקטול (יקטל כ) עני אביון ובלילה יהיה כגנב דגב, ובלילה . . כגנב י | חתמו פאגכי | 8 היה עושה] פוגבש, היו עושים דא[2], . . עושין א[1], היו אנשי דור המבול עושים י | היה מביא] וגעשי, מביא פר, היו מביאים א[2] . . מביאין דא[1] | אפופולוסמון כ, ־פולסימון א[2], ־פולסמון ר[1], ־פוליסימון דע, ־פלסמון פש, ־בלוסמון ו, ־בלסמון ג, אפרסמון ד׳א׳י | ושף באבן] ומפקידים (־ין א[1]) אצל בעל (בעלי א[1]) הממון ומניחין אותו (אותן א[1]) בבית (גנזיהן א[1]) גנזיהם ד׳א[1], ל׳ פו | ובא — והותרה] געי, ובאים בלילה ומריחים והותרים דא[2], ובאים . . ומריחין והותרין א[1], ל׳ פו | כדדרש — חותרן] כי דרש ר׳ חנינה בציפורין . . חתרן ג, כך דרש׳ . . בציפורי איתעבוד בה . . חתרי׳ ש, כך דרש ר׳ חנינא בצפורי אתעביד בהו . . חתרין י, כך דרש . . בצפורן אתעביד ההוא ליליא תלת . . חותרין א[2], כך דדרשה . . בציפורין . . אתעביד ההוא ליליא תלת מאה ד, כדרשה (וכשדרשה א) ר׳ חנינא (יוסי א[1]) בציפורין (־רי א[1]) אחתרן ההוא ליליא תלת מאה מחת ראתא (מחתרתא א[1]) בציפורי ד[1]א[1]. ל׳ פו | 9 מה — בתוכה] הוה להון אפופולסימון מה הוה ציפוראי עבדין אתמהא א[2], יתהון הוה . . אפופילסימון מה . . עבדין בתמיה ד, יתהון הוה . . אפובלסמון מה הוון ציפורין עבדין בתים ג, יתהון הוה אפופלסמון דצפוראי מה הוו עבדין חתר בחשך בתים י, מה הוו ציפוראי עבדין כתיהון פ, מה הוון ציפוראי ו, ל׳ ד[1]א[1] |

להמסדר לסיים ד״א כי כל ימיו וכו׳ זה דור אנוש ודור המבול וכו׳ ולא להציג שיטה זו בראש הפתיחה, ואפשר שמקורה באיזו פסקא ויהי בחצי הלילה ומשם נסדרה במדר׳ קהלת וניתוספת בזמן קדום גם בב״ר כאן, וכבר היתה לפני בעל פי׳ ב״ר כ״י ועי׳ גם בפי׳ ב״ר שבדפוס, וכן הועתק בכי״ת נאמר כי כל ימיו וכו׳ זה דור אנוש ודור המבול שהיו מכאיבין וכו׳ ד״א גם בלילה לא שכב לבו של הקב״ה וכו׳ וימח את היקום, ובפ׳ ויהי בחצי הלילה בהוספה בפסי״ר שם נדרש בפתיחה כי יש אדם וכו׳ ג״כ הפ׳ כי כל ימיו וכו׳ ועיי״ש כגגון הדרש לזה הפסוק, ובמדרש קהלת מ״ב שם איתא כי כל וכו׳ זה דור המבול וכעס וכו׳ שהכעיסו וכו׳ במעשיהם הרעים דכתיב כי יצר מחשבות לבו רק רע כל היום גם בלילה לא שכב לבו זה הקב״ה מלהביא עליהם וכו׳ הה״ד וימח את כל היקום: 3 וירא יי׳ כי רבה. כן הושלם בכי״ל בינו שיטי: 4 והסדומיים באש. דכתיב וי״י המטיר על סדום וכו׳ גפרית ואש וכו׳: ת״ל רבה רבה. כאן וירא יי׳ וכו׳ ולהלן זעקת סדום ועמורה כי רבה וכו׳, ולאותו הפסוק נסדר המאמר גם לקמן פמ״ט: 6 לאור יקום רוצח וגו׳. כן הגי׳ הנכונה, ופריך והא כת׳ חתר בחשך וכו׳ וא״כ גם בלילה ואת אמרת ביום, ומשני למה שיומם חתמו למו והורש הכתוב חתר בחשך וכו׳ יומם וכו׳ שביום חתמו למו

ו) וינחם יי' כי עשה וגו' ר' יהודה א' תהות היתה לפני שבראתי אותו מלמטה שאילו ד
בראתיו מלמעלה לא היה מורד בי, ר' נחמיה אמר מנוחם אני שבראתיו מלמטן שאילו בראתיו מלמעלן כשם שהמריד את התחתונים כך המריד את העליונים, אמר ר' אייבו תהות היתה לפני שבראתי בו יצר הרע שאילולי בראתי בו יצר הרע לא היה מורד בי, אמר ר' לוי מנוחם אני שעשיתיו מן הארץ:

ויתעצב אל לבו אמר ר' ברכיה למלך שבנה פלטין על ידי ארדיכל ראה אותה ולא ערבה לו, על מי לו להתרעם לא על ארדיכל ויתעצב אל לבו: גוי אחד שאל את ר' יהושע בן קרחה

1 ילקוט ר' מ"ז, מנחמת מ"נ נח פי' ד': 4 עי' סנהדרין ק"ח א': 6 לעיל צד 59: 6 ילקוט שם:

1 וגו'] את האדם בארץ דא'נב | ר' יהודה] פא', ר' יהודה ור' נחמי' ~ דוא'נב | אומר פוחא'ג, אמר דא'ב | תהות] ד'פחא'כרי"י (וכן בסמוך), תוהות ג (וכן בסמוך), תווהות דא' | היה ג | שלא בראתי א' | מלמטה] חרי, ־טן דפוא'נב, למטה יש, למעלת א' | 2 בראתי אותו | מלמעלה] פא'כרי, ־לן דונ, למעלה א'ש | אומר פוחא'ני | מנוחם] פוחא'נר, מתנחם די | שבראתי אותו | מלמטן] וג, ־טה דפרי"י, למטה א'ש | בראתי אותו | 3 מלמעלן] פוג, ־לה די, למעלה א'ש | שהמריד] כ, ~ בי דפואנשי | התחתונין ו | היה ממריד פכ, . . בי דואנשי | העליונין ו | איבו אנכר, אבהו פ | תוהות דא'ר' | היה א'נ | לפני] בלפני נ'רי | 4 שאילולי] וח שאילולי שאלולי י שאלולא א' יאל' דא'ני, שאלו לא א', שאלמלא כ | שבראתי וחב | ** לוי] לי ל | מנוחם] פוא'נב, מתנחם דא"י | 5 שעשיתיו] פ, שעשיתי אותו דואנבי | בארץ ו, ניתן (נתון ש) בארץ פא'נש, וניתן בארץ דא"י | 6 למלך] פונבע, משל ~ דא | פלטורין ו, פלטרין א'כ | ארדיכל] נ, ארדכל דע, הרדיכל ד'ח, אדריכל פא'ב, אדרכיל ו | ראה אותה לי פוא' | 7 לו] כ, יש לו דפא', היה לו נ, לי והא'ע | להתרעם] א'נבע, מתרעם וח, להתכעס דא' | לא לי ע | על] פואנע, ~ ידי דכ | ארדיכל] ו, ארדכל דע, הרדיכל ח, אדריכל כ, האדריכל פא', הדירכל די | ויתעצב] פו, כך ~ דחא'נכ, לכך נאמ' ~ א' | לבו] פ, ~ אמר ר' אמי (איסי ו, אמי א') למלך (משל למלך דחא') שעשה סחורה על ידי סרסור (סירסור ד) והפסיד על מי יש לו (על מי היה לו ח, על מי לו כ, על מי ו) להתרעם (מתרעם ו) לא על הסרסור (הסירסור ד) כך ויתעצב אל לבו דוחא'כ |

(כדמפרש בפי' ב"ר כ"י) עושים הותם וסימן באיזה מקום יחתרו בלילה, וכך היה עושה אותו שחתר בבתים היה מביא אפופוליסמון[1]) ושף באבן ובא בלילה ומריח והותרה כלר את האבן ונכנס בבית, ובדרדש ר"ת דרש זה בציפורי נעשו בה ג' מאות חתירות שהגנבים שמעו מה שהיו אנשי דור המבול עושים ולמדו דעת להתור בתים יחתרו ועשו כמו כן ועי' בפי' ב"ר, וסוף המאמר מה הוון וכו' נר' שהוא מקוטע ועי' ירוש' כתובות פ"א כ"ה ד' דחנה של ציפורין וכו' תובה שבציפורין וכו', וכן משובש סוף המאמר ברוב הספרים, ובדפ"ר וכי"א א' ל"ג ליה כלל, וכן ל"ג בירוש' מעשר שני ושם איתא כיי דא' ר' חנינה חתר בחושך בתים יומם חתמו למו וכו' מיומם חתמו למו כך היו אנשי דור המבול עושין היו רושמין באפובלסמון ובאין וגונבין בלילה כך דרשה ר' חנינא בציפורין איתעביד תלת מאה תתירן בתים, ובבבלי סנהדרין שם ג' דריש רבא מאי דכתיב חתר בחשך בתים יומם חתמו למו וכו' מלמד שהיו נותנים עיניהם בבעלי ממון ומפקידים אצלו אפרסמון ומניחים אותו בבית גנזיהם לערב באים ומחתרין איתו כבלב וכו' ובאים והותרים שם ומשרין איתו נמשי וכו' דרש ר' יוסי בציפורי אחתרין ההיא ליליא תלת מאה מחתרתא בציפורי אתו וקא מצערי ליה אמרו ליה יהבית אורחית לגנבי אמר להו מי הוה ידענא דאתו גנבי וכו' ועי' ברי"ס ובערוך ע' אפרסמון, והגי' שבדפ"ר ובכי"א א' ומפקידי' אצל וכו' אחתרן ההוא ליליא וכו' טבעת כסנהדרין שם: 1 תהות היתה. ר"י דורש וינחם לשון חרטה והקב"ה אמר תהות היתה לפני שעשיתי את האדם בארץ שבראתי אותו מלמטה שאילו וכו', וגם בתרי"ב מתורגם והוה תהי וכו' ועי' בערוך ע' תה ב' ובעמ"ח ע' תהות ועי' תווהות (ובכי"ל כתוב כאן ובסמוך בשיבוש תקות ומוגה ה בינו שיטי), ור"נ דורש וינחם לשון נחמה מנוחם אני וכו' וכן חולקין ר' אייבו ור"ל בדרש וינחם, וגם במקרא נחם לשון חרטה ולשון נחמה, ופי' מלמטה למטה בארץ ומלמעלה למעלה בשמים, ובפי' ב"ר שבדפוס גורס ומפרש שבראתי את האדם למטה שאלו בראתי אותו למעלה כשם שאין עליונים מורדים בי כך לא היה מורד בי וכו' ועח"נ, ובסגנון אחר המאמר בתנחומא כ"ב שם וינחם וכו' ר"י ור"נ חולקין ר"י אומר כביכול תהה הקב"ה על שעשה את האדם אמר הקב"ה אילו בראתי אותו בשמים לא היה חוטא כשם שאין המלאכים חוטאין לפיכך וינחם ה' בשביל מה כי עשה את האדם בארץ שאילו היה בשמים לא היה חוטא ור"נ אמר מהו וינחם לשון נחומים וכו' אמר הקב"ה נחמתי שעשיתי את האדם בארץ שאילו בראתי אותו בשמים והשריתי אותו אצל המלאכים היה ממרידן כשם שמרד בתחתונים וכו', ולהמאמר שלפנינו כוון בלקח טוב ר"י ור"נ נחלקו בברייתא (ועי' במ"י לעיל צד 1), ושם גורס ומפרש ר"י אומר ניחום היה שלא היה בריית האדם מלמעלה אלא בארץ וכו' ור"נ אמר נחת רוח היה לפניו כי עשיתי את האדם בארץ שאילולי בראתי אותו מלמעלה כשם שמרד בי בתחתונים היה ממריד בי את העליונים וכו' ועי"ע במד' הגדול עמוד 132: 4 שבראתי בו יצר הרע. בפי' ב"ר שבדפוס מפרש את האדם לרבות יצר הרע שנברא עמו, ואפשר שר' אייבו כוון לס"ד הדורש אל לבו אל לבו של אדם וכן בתנחומא כ"ב שם א"ר אבהו לא נתאבל אלא על לבו של אדם וכו' אני הוא שנתתי שאור רע בעיסה וכו' הוי אומר ויתעצב אל לבו וכו': אמר ר' לוי. בכי"ל נשמט מלת לוי והשלמתי, והדרש נר' מקוטע לפי הגי' שלפנינו שעשיתיו מן הארץ ולפי גי' כי"ו שעשיתי אותו בארץ, ולפי גי' שאר הספרים משמע שדורש בארץ נתון בארץ, ובפי' ב"ר שבדפוס מפרש ומסיים שעשיתי אותו נתון בארץ שמת ונקבר שאלמלא כן היה מורד בי ועי' סנהדרין ק"ח א' וינחם וכו' כי אתא רב דימי אמר אמר הקב"ה יפה עשיתי שהתקנתי להם קברות בארץ וכו', ובלקח גורס ומפרש א"ר לוי מנחם אני שעשיתי אותם בתוך הארץ כראוי לו וכו' ועי"ע מאמר ר' לוי לעיל צד 178 בדרש בתוך עץ הגן: 6 למלך שבנה. המשל נכדר לעיל צד 59 במאמר ר' אבי בליבו נמלך ועיי"ש במ"י, וגם בכי"ם ובמה"ג שם הובא רק זה המשל, והגי' במה"ג למה"ד למלך שבנה וכו' על

[1] ὀποβάλσαμον, Balsam.

אמר לו (אם) אין אתם אומרים שהקב"ה רואה את הנולד, אמר לו הין, והכתי' ויתעצב אל לבו, אמר ליה נולד לך בן זכר מימיך, אמר לו הין, ומה עשית, אמר לו שמחתי ושימחתי את הכל, אמר לו ולא הייתה יודע שסופו למות, אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלה אבלה, אמר ליה כך מעשה לפני הקב"ה דאמר ר' יהושע בן לוי ז' ימים נתאבל הקב"ה על עולמו קודם שיביא המבול שנ' ויתעצב ולהלן הוא אומר כי נעצב המלך על בנו (ש"ב יט ג):

פרשה כח

ו ז) ויאמר יי' אמחה את האדם וגו' לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה וידכאו א (איוב לד כה) ר' חנינה שאל לר' יונתן מהו דכתי' לכן יכיר מעבדיהם [וגו'], אמר לו מי־שהקב"ה

4 לקמן פל"ב, ועי' ירוש' מ"ק פ"ג ה"ב ג', תנחומא מ"ב נח כס, תנחומא מ"ב ותנחומא שמיני סי' ט': 5 עי' לעיל צד 86: ‖ 6 ילק' איוב כ' תתקי"ב, מדרש תהלים פי"ט:

1 אם ל' | אי גי | הן פאגב (וכן בסמוך) | והכת'] פו, והא כתי' דא²י, אמ' לו והכתי' הא¹גב | 2 לו | ומה] פ, אמר לו ומה וגבי, . . מה דא | ** ושימחתי (ושמחתי דגר²) את הכל] ל' ל | 3 לא א'גב | היתה וא¹, היית דפא²גבי | ליה ד | הדותה הדותה וג, חדוותא הדוותא א², חדוה הדוה י, הדוא הדוא כ | ובשעת פא¹ | אבלה אבלה] וג, אבלא אבלא דפאבי | לו פוגב | 4 * מעשה דפוהאגב] היה מעשה י, ל' ל | ז'] ד¹א², שבעת פוגי, שבעה דא¹ב | קודם] עד ח, קודם עד וכ | שהביא פא¹, שלא הביא חגבי, שלא יבא ד, . . יבוא א², שלא יחריב ו | המבול] י, מבול (המבול כ, את המבול א¹) לעולם דפהאגב, לעולמו ו | 5 שנ'] א¹, דכ' פ, מה טעם חי, מאי טעמא כ, . . טעמיה ד | ויתעצב אל לבו ולהלן — אומר] ואין (אין ו) עציבה (עצב א²) אלא אבילות (אבלות די, אבל וא²) היך כה דאת אמר (כד"א פא²י, הי"ה ו, כמה התימר כ, הכמדתימר ג) נעצב (כי נעצב ד¹פוגבי) המלך דפוהא²גבי | ° על] אל ד ‖ 6 לכן] כת' ~ פא | 7 אמר ר' (חנינה ג) חנינא א'גבי | שאל] ו, שאליה דפא², אחר שאליה גי, מין אחד שייליה א¹, גוי אחד שאליה כ | מאי י, אמר ליה (אמ' לו פ, א"ל א²ג) מהו דפא²גב, . . מאי ו | * וגו' דא²] והפך לילה וידכאו וגר, והפך לילה י, ל' לפב | אמר לו] פוגר, ~ אין (לעולם אין א¹בי) הקב"ה פורע (נפרע דאבע) מן האומות (האומה כעי, הרשעים דא) עד שהוא קורא (מוציא א¹) אנאלגין (אנלגין ע, אגאליגין דא¹, אגליגין א², אולוגין י, אגליתן כ) שלה מלמעלה (שלהן מלמעלן דא², שלהם מלמעלה א¹, שלה כ) ואחר כך הוא פורע מכנה הה"ד לכן יכיר מעב' והפך לילה וידכ' (ואח"כ נפרע ממנה . . הה"ד . . מעבדיהם ע, ואח"כ הוא פורע מהן דא¹, ואח"כ . . מהם א²כ, ואח"כ . . עמהם י) ל' דאבעי | משהקב"ה |

ידי אדריכל ראה אותה וכו' על מי לו להתרעם על וכו', ואדריכל נקוד שם¹), והמאמר הועתק בערוך ע' ארדכל ועי' גם ברקנאטי, ובספרים שציינתי ג' עוד אמר ר' אבי משל למלך שעשה כתורה וכו' ועת"ג ולעיל שם, וכן הביא ר' בחיי שני המשלים וגורס א"ר אמי משל למלך שבנה פלטרין על יד אדריכל ולא ערבה לו על מי להתרעם לא על וכו', ובכי"א א' ליתא מאמר זה השני בגוף הספר והושלם בגליון: 2 ושימחתי את הכל. כן השלמתי כמו שהגי' בשאר הספרים. וכן הובא ברש"י עה"ת ובלק"ט וברד"ק, ובפי' ב"ר כ"י מפרש ושימחתי (ושמחתי) את הכל במאכל ובמשתה: 3 בשעת וכו'. וכן ברש"י עה"ת בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא, וברד"ק הגי' בשעת חדוא חדוא ובשעת אבלא וכו', ובלק"ט הועתק בשעת שמחה שמחה בשעת עצב עצב, והשלמתי כך מ ע ש ה לפני הקב"ה כמו שהגי' גם ברד"ק ועת"ג: 4 דאמר ר' יהושע בן לוי. לקמן פל"ב בדרש ויהי לשבעת הימים וכו', ובכי"ל גם שם כגנון המאמר ז' ימים וכו' קודם שיביא המבול וכו' ויתעצב ולהלן אומר כי נעצב המלך וכו', והגי' כי נעצב איתא כאן ברוב הספרים וכן הובא ברד"ק וכ"ה לעיל צד 86 בדרש ולא יוכיח עצב עמה זה האבל וכו' ועיי"ש במ"י, ובירוש' מ"ק שם איתא כשם ששימר הקב"ה על עולמו שבעה וכו' ומניין ששימר וכו' ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ וכו' ועי' גם לקמן פ"ק בנוסחת הדפוסי', ובתנחומא מ"ב שמיני שם שכך שימר הקב"ה שבעת ימי אבילות עד שלא הביא את המבול ומנין שנתאבל שנ' וינחם וכו' אין ויתעצב אלא אבל (בתנחומא שם הגי' ואין עציבה אלא אבל ועת"ג) שכן בדוד הוא אומר ותהי התשועה לאבל וכו' כי נעצב המלך וכו' באותה שעה שימר הקב"ה שבעת ימי האבל וכו' שנ' ויהי לשבעת וכו', ובתנחומא מ"ב נח שם מאמר ר' אחא ב"ר חנינא כיון שראה הקב"ה שעולמו חרב כביכול היה מתאבל עליו ומתעצב כד"א נעצב המלך וכו' הוי אומר ויתעצב אל לבו, ות"ג קודם וכו' עד וכו' עי' גם לעיל צד 69:

פרשה כח. בכי"א א' פכ"ז ובכי"א ב' וכי"ו פכ"ז: 1 מי שהקב"ה וכו'. לפי הגי' שלפנינו נר' שעיקר שאלת ר"ח לר' יונתן הוא מ"ש והפך לילה והמקרא קצר והורש ר"י משהקב"ה הופך יומם ללילה והפקומן וכו', וכן ל"ג בפי' ב"ר כ"י אין הקב"ה וכו' וגורס ומפרש שם אמר לו משהקב"ה רואה במעשיהם המקולקלים הופך יום ללילה ו ה ק ש י מ ן לפורענות התקינן ואח"כ פורע מהם כך בתחלה ראה מעשיהם דכתיב וירא יי' כי רבה רעת האדם ואח"כ קסמן לפורענות דכתיב וינחם יי' כי עשה את האדם בארץ ואח"כ נפרע מהם דכתיב ויאמר יי' אמחה והפך לילה כלומר הפך יומם ללילה שלא שימשו המזלות כל י"ב חדש (ועי' לעיל צד 240), ומשמע ששתי נוסחאות כאן, הגי' האחת שלפנינו בכי"ל בגוף הספר וכן בכי"ם וכי"ו וכי"ג ובפי' ב"ר וכ"ה במעין גנים איוב ל"ד כ"ה ועיי"ש, וגי' האחרת שבכי"א א' ובכי"כ א"ל אין (לעולם אין) הקב"ה וכו' עד שהוא וכו', ובכי"ל הושלם כן בכתב אחר בינו שיטי ובגליון, ובדפוסי' וילק' איוב הורכבו שתי הנוסחאות (ובכי"א ב' נוסף בגליון שהקב"ה הופך את יום

¹) אַרְדִּיכַל.

הוסף יומם ללילה והשקיטן לפורענות ואחרכך הוא פורע מהן כך בתחילה וירא יי כי רבה וגו׳ ואחרכך וינחם יי׳ ואחרכך ויאמר יי׳ אמחה את האדם:

ב [ויאמר יי׳ אמחה את האדם] ר׳ ברכיה בשם ר׳ ביבא [יקוו המים (בראשית א ט)] יעשה מידה למים היך מה דאת אמר וקו ינטה על ירושלם (זכריה א טז), ר׳ אבא בר כהנא בשם ר׳ לוי יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בם, למלך שבנה פלטין והושיב בה דיורים אלמים והיו משכימים ושואלים בשלום המלך ברמיזה ובאצבע ובמנוולים. אמר המלך ומה אילו שהן אילמים משכימים ושואלים בשלומי ברמיזה אילו היו פקחים על אחת כמה וכמה. הושיב בה פקחים עמדו והחזיקו בפלטין ומרדו ואמרו זו פלטין שלנו היא. אמר המלך תחזור הפלטין כשהיית, כך מתחילה לא היה קילוסו שלהקב״ה עולה אלא מן המים היה מקולות מים רבים אדירים משברי ים (תהלים צ״ג ד). מה היו אומרים אדיר במרום יי׳ (שם שם), אמר הקב״ה מה אילו שאין להן לא פה ולא אמירה כך לכשאברא אדם על אחת כמה וכמה. עמד דור אנוש ומרד, דור המבול ודור הפלגה ומרדו, אמר הקב״ה יפנו אילו [ויבאו אותן] ה״ה ויאמר יי׳ אמחה וגו׳ [מהן סבורין נסטריות

8 לעיל צד 32 וש״נ: 12 ילקוט ר מ״ז:

1 יומם] פג, את יום ד, יום ר, ימים י, ל׳ ו | * ללילה דפורין] ולילה לג | השקיטן ו, והקשיטן נרי׳, והקשינן ד׳ | הוא ל׳ ר | מהם דרי (מי שהקב״ה — מהן ל׳ א׳ב) | 2 ואחרכך וינחם יי׳ ל׳ גי | 3 רב ביבי דא², רב ביבי בר ייסא ן, ר׳ ביבא בר יסא פג . . בר יוסא כ, ר׳ אבא א¹ | * יקוו המים דא²גב] יקוו א¹, ל׳ לד׳פ | 4 ירושלים פב | ** 5 בם] ל׳ ל | למלך] פוגב, משל ~ דא | פלטרין א¹ | בה] בתוכה פא¹, לתוכה נ | 6 בשלום המלך] נע, בשלומו של מלך דפואב | ובאצבע] ובאמצע וג, ל׳ א²ב | ובמנוולים] ובמנולין ע, ובמניולין פ, ובמטלים נב, וכו׳ ד¹, ל׳ א² | ומה] אם ן, מה אם פב, ומה אם נ, מה הם דא² | 7 הם משכימין ן, הרי הן משכימין נב | ברמיזה] א², ברמיזה ובאצבע ד, ברמיזה ובאמצע ובמנוולים ן, . . ובאמצע ובמטלים נ ברמיזה ובמטלים כ, ל׳ פ | הושיב לתוכו נ, הושיב המלך א¹, הושיב בה (בתוכה פ) המלך פב, . . המלך בתוכה דוא² | פקחים] א¹, דיורים פקחים ד, . . פקחין א², דיורין פקחין פוב | 8 בפלטין] ~ של מלך א¹ | ומרדו ל׳ | ואמרו — הוא] אמ׳ שלנו היא פלטין ן, אמרו אין פלטין זו (אלו כ) של מלך שלנו (הוא נב) היא דפא²גב, ל׳ א¹ | פלטין פג, היא פלטין ן | * כשהיית] כשהיה ל, לכמות שהיתה פ . . . שהיה כ, לכמו שהיית ן, . . שהייתה דג, כמו שהיתה א², למי שהיתה א¹ | 9 ** המים] הים ל | 10 * מה היו כ] כמו היו לא¹, מה הן א², ומה הן דפג (מה — יי׳ ל׳ ד¹ן) | מה] אם פ, מה אם ן, ומה אם נ | לא ל׳ ן | פה] פנגב, אמירה דוא² | 11 ולא אמירה] פ, ולא (דבור ד) דיבור דוא², ולא אמירה ולא (דבור כ) דיבור נב | כך] הרי הן מקלסין אותי | לכשאברא] פו, לכשנברא דא²ג, לכשנבראו כ | בני אדם פוגב | ומרד] ן, ~ בו דפא²גב | המבול] ~ ומרד ן, ומרד בו דפא²ג | דור הפלגה ומרד בו דפוא²גב | 12 ויבאו (ויבואו דא²) אותן דפא²ב] ויבאו אלו נ, ויבואו אילו ן, ל׳ ל | וגו׳] את האדם אשר בראתי דאנב | * מהן — צריך] ל׳ ל | * מהן ל׳ון] מה הן פהא²י, מה הם דא²ב | * נסטריות ל׳א²נ] גיסטריות הר¹, גיסתריות ר², גסטריאות ש, חיילר גסטריר ד¹ (אריות גסטריות ד), חיילות גיסטריות י, עליות וגסטריות פ, עליות וגיסטריות א¹, אהליות וקסוסטריות ן |

ללילה והקשיטן לפורענו׳ וכו׳), והגי׳ אין הקב״ה נפרע וכו׳ איתא גם בערוך ע׳ אולוגלגין ובמד׳ הגדול עמד 132, ושם ג׳ ר׳ יודן אומר אין הקב״ה פורע מן האומה עד שהוא קורא אנאלגין שלה כלמעלה ואח״כ פורע מכנה הה״ד לכן יכיר וכו׳ וידכאו, וצ״ל אילוגין¹) ועי׳ במוסף שם ועי׳ זקש בייטרעגע ח״ב צד 181 פירסט גלאסאר צד 44 קרויס צד 33 ציונגלער קעניגסגלייכניססע צד 109, ושם נסמנו גם הדוגמאות לזה המאמר, ובכגון אחר הדרש במדרש שמואל שם לכן יכיר א״ר הונא לעולם אין הקב״ה נפרע מאומה עד שיפרע משרה שלמעלן הה״ד והיה ביום ההוא יפקוד וכו׳ כך בתחלה ויראו בני האלהים את בנות האדם ואח״כ וירא ה׳ כי רבה וכו׳ ואח״כ ויאמר ה׳ אמחה וכו׳. והגי׳ והשקיטן איתא גם בכי״פ ובד״ו ופירש ביפ״ת והשקיטן לפורענות שיהיו שקטים ונוחים לקבל הפורענות וכו׳, ועדיפא הגי׳ והקשיטן וכן הגיה במ״כ עפ״י פי׳ ב״ר וכן הדפיסו אחריו באגדת א ה א צד 85, ובמעין גנים נשתבש והסקיען, ובתיבת מי שהקב״ה כמו לעיל צד 110 מי שהוא ולעיל צד 40 מי שהן ועי״ש במ״י, ות״נ שאל שאליה שיליה עי׳ גם לעיל צד 19 וצד 75 וצד 108: 3 ר׳ ברכיה בשם וכו׳. כל המאמר נסדר לעיל צד 32 בדרש יקוו המים וכו והוספתי כאן לפרש הענין ר׳ ברכיה וכו׳ יקוו המים כמו שהגי׳ בד״ו ובכי״א ב׳ ובי״נ וכי״כ ועת״ג. ולעיל שם סיום המאמר יפנו אילו וכו׳ הה״ד ויהי הגשם וכו׳, ובאן מסיים בדרש הפסוק שדורש בפרשה זו יפנו אילו וכו׳ הה״ד ויאמר יי׳ אמחה וגו׳ יבוא המים ויכחה וכו׳, ושינויים שונים בסגנון המאמר כאן ועי׳ לעיל שם גם בת״נ ובמ״י, וכתיבת ירושלם איתא כאן גם בכי״ו וכי״א א׳ וב׳, וכן בדפ״ר והיו כאן ולעיל (ושם צ״ל טעות הדפוס שבת״נ ובמ״י): 10 שאין להן לא פה. בכי״ל הושלמה מלת לא בידי שיני, ובכי״א א׳ קיטע ושינה לשון המאמר אמ׳ הב״ה מה אלו שהם אלמים כך בני אדם שהם פקחים עאכ״ו כיון שמרדו בו אמ׳ אמחה את האדם אשר בראתי מה הן סבורין וכו: 12 אמחה וגו׳. והמהוי ע״י המים כדמסיק א״ר ברכיה כתוב בראתיב וכו׳ כי ממהא את העפר כים וכו׳ ועי׳ גם בפירש״י עה״ת, ובתנחומא מ״ב נח שם מפרש יותר מהו אמחה אברות אשמיד וכו׳ אכ״ב אלא אמחה א״ר ברכיה העליונים כים במים והתחתונים עפר ואפר ומה עשן של מים יורדין על העפר וממחין אמר הקב״ה הואיל ומרדו בי העפר הריני מוריד עליו מים וממחה אותו שנ׳ ויאמר ה׳ אמחה, ומביא תחלה דרש אחר כאן מהן סבורין וכו׳ הלא בדבר בראתי את העולם וכו׳ ובאמר ר׳ ברכיה בשם ריב״ם לעיל צד 256 ובנ״ש לא בעמל וכו׳ ברא הקב״ה את עולמו אלא בדבר יי׳ וכו׳, ובפי׳ ב״ר

¹) ἐλόγιον, Anklageprotokoll.

אני צריך] הלא כדבר בראתי את העולם דבר אני מוצא ומבלה אותן, אמר ר' ברכיה כלום בראתים אלא
מן העפר מי ממחא את העפר מים יבוא המים וימחה את העפר: ר' לוי בשם ר' יוחנן [אפילו ג
איסטרובילין שלריחים נמחה, ר' יהודה בר' סימון אמר] אפילו עפרו שלאדם הראשון נמחה. הדרשה
ר' יהודה ולא קביל ציבורא, אמר ר' יוחנן בשם ר' שמעון [בן יהוצדק] אפילו ניין שירה שממנו
17d הקב"ה מינין את האדם לעתיד לבוא נמחה: אדריינוס שחוק עצמות שאל לר' יהושע בן חנני' מאיכן

1 תנחומא מ"ב נח סי' ד': 2 ילקוט שם, לקמן פ"ל, ויקרא רבה פל"א סי' י', שיר השירים רבה פ' הנך יפה (ד' ס'): 3 תנחומא מ"ב בראשית סי' כ"ה: 5 ויקרא רבה פי"ח סי' א', מדרש קהלת פ' גם מגנה (י"ב ה'):

1 * אני צריך] לי ן | והלא ל[0]גי, אמר הקב"ה ן | בדבור . . העולם ל[0], בדבר יי' שמים נעשו פ | ודבר ח | מוצא] וחש, מוציא דפואגכשי, ומבלה אותם ח, ומבלה אותן (אותם פי) מן העולם דפואגכשי, ומבלה את העולם ב | בראתי אותו | 2 מי — מים] מי ממחה . . המים דא, מי . . הלא (לא י) המים פגי, ומי . . אלא המים ח, ממחני את העפר על המים ן" | יבוא — העפר] ויאמר יי' אמחה את האדם דא[2]י, אמחה את האדם פו, אמחה . . אשר בראתי א[1]גב | יוחנן ן | * אפילו — אמר] ל' ל | 3 * איסטרובילין] איסטרולובין ל[0], אסטרובילין ד אצטרובילין ד[1], אסטרובילי ע, איסטרובולין ר[1], אצטרובולין י, איסטרובלין פו, איצט' א[1]ר[3], אצט' א[2] | * ריחים פא[2]ג] ריחיים ן, רחים דא[1]ב | נימחו א[2], נימוחו א[1]ב | יודה ג | * בר' ל[0]גבי] בר דפא | *סימון] ג, ~ בשם (משם ן, משום פ) ר' יוחנן דפואבי | דרשה] כ, כדדרשה דא[1], כדדריש א[2], וכדרשה פגר[1], וכדדרשה ר[2], וכן דרשה ן | 4 ר' יהודה (יודה ן) בר' (בר וא[1]ר[3]) סימון (בציבורה ן, בצבורא א[1]בר[3]) בציבורא פוא[1]גבר[3], ר' יהודה בציפורי בצבורא דא[2] | ולא קביל עלוי (ולא קיבלו עליה ג) ציבורא פג, לא קביל (לא קבלו כ) עליה צבורא א[1]ב, לא קבילו (ולא קבלו א[2]) מיניה דא[2], ואווש עליה ציבורה ן | * בן יהוצדק דפוהא[2]גבי] בן יהודה א[1], ל' ל | ניין] פ, נין חגי, לוז דואברי | שורה] ח, שיורה ן, שדרה י, השדרה פ, של שדרה דאברי | שממנו] נמחה ר' יוחנן דידיה אמ' אפי' לוז של שדרה ~ א[1] | 5 מנין דפחגבי[1], מציץ אר[1], מקיין ן | אדריינוס] וג, ~יגוס ד[1]פא[1]בי, ~יאנוס דא[2], אנדרינוס ח | שחוק] וג, שחיק דפאבי | לר'] פו, את ר' דחאגבי | חנינה דפ, ~נא א[2], חנניה וגבי, ~יא א[1] | מהיכן חי, אמר לו מאיכן פו, . . מהיכן דאגב |

כ"י מפריש אוציא דבר והיינו אשר בראתי עשיתי לא נאמר אלא בראתי דמשמע בלא שום יגיעה בראתיו, ובכי"ל כתוב אמחה וגו' הלא בדבר וכו' והושלם ביני שיטי בכתב אחר מהן סבורין גסטריות אני צריך וכן הגהתי שהוא מעיקר הדרש, ופי' גסטריות[1]) מחנות, ובפי' ב"ר כי"ט מפרש חיילות וכן נוסף בדפ"ר וילקוט (ובד"ו נשתבש אריות), ובכי"פ נוסף להגי' עליות וגסטריות הפירוש כלי מלחמה, ולגי' כי"ו אהליות וקסטריות נמצאו דוגמאות הרבה במדרשים ועי' ערוך הש' ע' גסטר ב' ולע"ק אצל קרויס צד 595, וכתיבת מהן כמו מהו מהיא ועי' עמת"ל ח"ג צד 36 ועיי"ע מהן שם צד 40, ומוצא במקום מוציא כלים מוצא רוח (תהלים קל"ה ז'), וממחא באלף כמו לעיל צד 220 כמרמא ועיי"ש במ"י, וכן לקמן פ"ל בכי"ל אפילו איסטרובילין שלריחים נימחא במים: 2 ר' לוי בשם ר"י. בכי"ל דלג מן אפילו עד אפילו והושלם בגליון בכתב אחר א' אפילו איסטרולובין וכו' נמחה ר' יהו' בר' סימון א' והגהתי ועת"נ, והשמטתי אמר הראשון כסגנון כי"ל וכן ליתא אמר בכי"ו, והמאמרים נסמכו לדרש יבוא המים וימחה את העפר חד אמר אפילו איסטרובילין[2]) של ריחים שהוא של אבן וקבוע בארץ נמחה ולקמן פ"ל נדרש מפי' אבנים שחקו מים. וחד אמר אפילו עפרו של אדה"ר שהיה בקבר נמחה והורש אמחה את האדם אשר בראתי זה אדה"ר, והד אמר אפילו ניין שורה שהוא קשה מאד ואינו נשרף ונטחן ואינו נבקע כשמכין עליו בפטיש נמחה במי המבול. ולקמן פ"ל מפרש בפי' ב"ר כ"י אפילו איצטרובולין (בכי"א אצטרובלי") ריחים התחתונה שהיא קשה מן העליונה וכאן כביא פי' רב האי איסטרובולין (אצטרובלין) רחים ההתחונה (ועי' בפי' רח"ג זבים פ"ד מ"ב), והאבן התחתונה שברחים היתה בימים קדמונים בולטת באמצעיתה[3]) ואפשר שנקראת משום כן איסטרובילין, ואולי כוונו כמו שהעירני ידידי רא"ח לע"ק לאותן הרחים שהיו בארצות איטליא ובהן היתה האבן התחתונה מוצבת וקבועה באדמה וראשה כמין קונא[4]) ועליה סובבת האבן העליונה שנקראת קלת[5]) בב"ב פ"ד מ"ג ותוספתא ב"ב פ"א ירוש' ב"ב פ"ב י"ג ב' בבלי ב"ב כ' ב' ועי' גם מ"ש הח' שווארץ בס' דיא טעכניא אונד אינדוסטריא וכו' ח"ב צד 122 ורד"ץ האפפמאנן בהערותיו לב"ב פ"ד (בהעתקתו האשכנזית) ובספר שנתי לחברת יודיש-ליטעראריש געזעללשאפט (פפד"מ תרס"ד) צד 279 ועי"ע בערוך הש' ע' אסטרוביל א' ועי' קלת ג', והגי' נמחה איתא גם בדפוסי' וכי"פ וכי"ו וכי"ג ובערוך ע' אסטרוביל ובפי' ב"ר וילקוט, וא"כ איסטרובילין לשון יחיד, אכן בוי"ר שם הגי' א"ר יוחנן אפילו אסטרובלין של רחים נמחו במים ובשהש"ר שם בדפ"ר וד"ו אפילו אצטרובולין וכו' נמחו במים ועי' גם בח"נ כאן ולקמן פ"ל: 3 ר' יהודה בר' סימון וכו'. בתנחומא מ"ב בראשית שם א"ר סימון אפילו אדם הראשון נמחה במים: 4 ניין שורה. כ"ה בכי"ל וכן הגהתי בסמוך מניין שורה וכ"ה ניין נין במקום לוז כאן ובסמוך בכי"פ וכי"ת וכי"ג, וכן הועתק ממאמר הסמוך בערוך ע' נין א' אמר לו מנין שדרה וכו', ובילקוט נאספו שתי הגי' אפילו לוז של שדרה אפילו נין שדרה, ובסמוך הגי' בילקוט ד"ו א"ל מנין שדרה, ושורה נרדף עם שדרה ועי' בערוך ע' שדר ד' וע' שור ב', וניין שורה או לוז הוא הוליא קטנה שבסוף י"ח הוליות שבשדרה ונקרא נין לפי הדרש שממנו הקב"ה מינין את האדם לע"ל ולוז משום שהוא דומה לשקד לפי האגדה (ועי' במאמר הח' הירמל שהועתק אצל לע"ק פלאנצענגאמען כי' ש"ם), ולוז פתרונו שקד גם בל"מ (בראשית ל' ל"ז) וכן מפרש ופקדים לקמן פצ"א כפי גי' הערוך בע' לוז ב' ומשת דלווים ועי' לקמן שם ועיי"ע סוף פס"ט ופפ"א למה נקרא שמה לוז וכו', ובמדרש קהלת ד"ו שם איתא ויאנץ השקד ר' לוי אמר זה לוז של שורה, ובוי"ר שם נשתבש ויגין השקד אילן קרסולות ויסתבל התגב זה לוז של שדרה וצ"ל, ובשני המדרשים נסמך לדרש זה גם הסיפור שלפנינו, והגי' בוי"ר אדריינוס שחיק וכו' שאל את ר"י בן חנניא אמר לו מהיכן הקב"ה מציץ את האדם לעת"ל א"ל מלוז של שדרה א"ל מן הן את מודע לי אייתי יתיה קומוי נתנו במים ולא נמחה טחנו וכו' נתנו באש וכו' נתנו על הסדן התחיל מקיש עליו בפטיש נחלק וכו' הפטיש ולא הועיל ממנו כלום ועת"נ, ובמדרש קהלת ד"ו אדריאנוס שחיק עצמות מחיק שמיה שאל

[1]) *κάστρον.* [2]) *στρόβιλος.* [3]) konvex. [4]) Kegel. [5]) = catillus.

הקב״ה מינין את האדם לעתיד לבוא. אמר ליה מניין שורה, אמר ליה מנין אתה יודע, אמר ליה איתיתיה לידי ואני מודע לך. השליכו לאור ולא נשרף, נתנו במים ולא נמחה, טחנו בריחים ולא נטחן, נתנו על הסדן והכהו בפטיש נחלק הסדן ונבקע הפטיש והוא לא חסר:

ד אמחה [את האדם אשר בראתי] אני ממחה על בריותיי ואין בריותי ממחים על ידי. אמר ר׳ אלעזר למלך שהיו לו אוצרות בלוסים והיו בני המדינה מליזים אחר המלך לומר עינו שלמלך רעה, מה עשה המלך, פתח להם את המאושרים שבהן ומלאו כל המדינה פריות, התחילו גורסים ומשליכים לאור, כך אילו היו החשובים שבהן אדם אחד מאלף מצאתי (קהלת ז כח) כהדה דתנינן אלפא לִיין כך עשו, אמחה את האדם אשר בראתי: אלף דור עלו במחשבה להיבראות

4 ילקוט שם. ילק׳ מכירי תהלים קי״ח פי׳ ח׳: 8 ילק׳ תהלים רי תתס״ג, לעיל לד 9, חגיגה י״ג ב׳, תדר״נ נד״ת פל״ח. מדרש קהלת ב׳ משנה (ח׳ כ״ו) וד ושו״ט תשנימם (ד׳ ג׳). תנחומא לך לך סי׳ י״א יתרו סי׳ ט׳, מדרש תהלים פ״ב ג׳ פי׳ י״ב קי״ח פי׳ ג׳, סדר אליהו רבה פי״ב פ״ו פי׳ ב פב ו:

1 מניין דפחא'גבי', מנין ע, מציין א', מהרס ו | *מניין פג] מינין ל. מנין חעי. כלוז דואכ | שורה] ח. פיוזה ו, שרה ג', השרה פ, שרה שלו ע, של שרה דאב | מנין — יודע] מהן את מודע לי ו | איתיה חגי', אתייה א'ב, אייתי יתיה פ | לידיי ו | ואני] א', ואנא דפחא'גב, אנא ו | מודיע חא' | לך] ~ אתיית הא'ב, אייתה ליה ו | השליכו — נטחן] השליכו.. ברחים (ברחיים חג, בריחיים א') .. נטחן פחא'ג, השליכוה (השליכו ב) באור... בריחיים (ברחיים ב) .. נטחן וב, השליכו לאור לא נשרף במים.. ברחים.. נטחן י, טחנו ברחים (בריחים א') ולא נטחן שרפו באש ולא נשרף נתנו במים ולא נמחה דא' | 3 על] ~ גבי הא'גב | סדן א' | והכהו] ע, והכה עליו פוחא'גב, והתחיל מכה עליו דא' | והוא לא חסר] פוא'גבי, הוא (והוא לא ח) חסר כלום דחא' | 4 אני אמחה י, אמחה אני ר | על] את נרי | ידיי ו | 6 למלך] פונכערם, משל ~ דא | שהיה פב | בלוסים כ, יין ר', בלא מים ו, בלועים מ | בני אדם א'כמ | מליזים א'ב, מליזין מ | אחר] א'ב, אחרי דפוא'געם | *לומר וא'כמ] לממר ל, לאמר דא'ג, כלומר ע | עינו] פוא'גכבעם, מוט דא' | 6 של מלך ל' פא'כמ | רעה] צרה וא'כמ | מה — המלך ל' א'כמ | את] פוא'גבעם, ל' דא' | ומילאו ו, מלאו א'כמ | כל] ער, את כל דפואגבמ | התחילו.. לאור ד'פ, התחילו היו גורסין (לאור ב) לאור א'כמ | 7 כך היו אילו החשובי׳ שבהם ד', כך אלו החשובין (שבהם מ) שבהן כמ, כך אלו (אילו נ) החשובים (שבהן נ) שבהם פג, כך אילו החסידים (?) שבהן ו, כך היו אלו (כך אלו א') החשובי׳ (יין א'. המאושרים ב) שבהם (שבהן ב) כך הגרועים (החשובין ב) שבהם על אחת כמה וכמה דא'ב, ואמרו (אמרו ר) החשובין (החשובים ר') שבהם כך הגרועים (הגרועים שבהם ר) על אחת כמה וכמה א'ר | כהדה] וא', כהדא דא'גכמ, כמה פ | 8 התנינן] התנן ד | מכמם ונטהה אלפא לסולת ר | דורות מ | להבראות פוא'גר״ים, להבראת ד, ליבראות א'ר', ליבראת ד', לבראות כ |

את וכו׳ א״ל מהיכן אדם מפיין לעיל מלוז של שורה א״ל הראני מה עשה הביא לוז אחד של שורה נתנו במים ולא נמחה באור ולא נשרף בריחי׳ ולא נטחן נתנו על הסדן והכה עליו וכו׳ ולא הועיל כלום, ובערוך ע׳ לוז ג׳ העתיק בנגון זה מן המאמר שבוי״ר וג׳ מהיכן אדם מניין וכו׳ ועי״ע ע׳ כרן ב׳, ומינין הוא בינוני מפעל נצין, וכתיבתו בכ׳ ל כמו מיצן מיקל (ירוש׳ שבת ו׳ ד׳ ונדרים ל״ז ג׳), והגי׳ איתיתיה איתא גם בדפוסי׳ ובכי״א ב׳ ועי׳ דאלמאן צד 276 וצד 325: 4 אני ממחה על וכו׳. הורש אמחה לשון מחאה אני מוחה על בריותי והבריות אינן יכולין למחות על ידי להלעיז עלי לפי שדעתם קצרה והנסתרות אינן גלויות לפניהם ומביא המשל למלך שהיו לו וכו׳ והיו בני המדינה מליזים אחריו, ובנגון הלשון כמו על שלשה מיחו בידם וכו׳ (פסחים פ״ד מ״ח) ואין ממחין ביד הפרנסים על כך (תוספתא שקלים סוף פ״א), ובפי׳ ב״ר כי״ם גורס ומפרש אמחה אני את בריותי ואין בריותי ממחין על ידי את האדם. וגם בילקוט הגי׳ אני אמחה את בריותי ובכי״ג אני ממחה את בריותיי, ואולי מתחיל דבור בפ״ע א״ר אלעזר וכו׳ ומוסב על אשר בראתי, וכן הגיה בא״א ד״א אמחה את האדם אמר ר׳ אלעזר וכו׳: 5 שהיו לו. בכי״ם ובכי״כ הגי׳ שהיה לו וכן הלשון לעיל צד 43 שהיה לו ב׳ אפיטרופים ועיי״ש במ״י, והגי׳ אוצרות בלוסים איתא גם בדפוסי׳ ושאר כ״י (חוץ מכ״ו וכי״כ) ובי״ה בלוסין בערוך ע׳ בלס א׳, ובפי׳ ב״ר הנדפס הגי׳ בלוסין, אבן כל המאמר שמתחיל שם כ״א למלך וכו׳ הוא בפי׳ ב״ר כי״ם וכי״א ובשניהם הגי׳ בלוסין, ונר׳ שהיא גי׳ העיקרית בב״ר כאן ופי׳ כמו בעיסה בלוסה (שבת ק״ו ב׳) ופירש״י שם בלוסה מעורבת וכו׳ וכן כאן אוצרות בלוסים מעורבים מאושרים וגרועים ועי׳ גם בפי׳ רשב״ם ב״ב נ״ח א׳ בד״ה לאוצר בלוס, ובתוספות ב״ם קי״ג ב׳ בד״ה בלמא הועתק ג״כ מב״ר כאן אוצרות בלוסין, ובתוספות גטין ס״ז א׳ בד״ה בלוס הובא משל למלך שהיו אוצרותיו בלוסים והתומין ומעורבין, ושתי תיבות האחרונות הן פירוש נוסף לפי הענין ועי״ע בערוך ע׳ אוצר ב׳ ובד״ס ב״ב שם ובאגה״א ח״ב צד 65: מליזים. מליזים אחר המלך לומר וכו׳ כבמורים הן שהצניע דבר החשוב ועי׳ עמת״ל ע׳ לוז א׳: 6 את המאושרים שבהם. המאושרים שבאוצרות, ובא״א הגיה ג״כ את המאושרים ועח״נ: פריות. וכן לעיל צד 3 במקום וכו׳ והאשפה והפירות: 7 התחילו גורסים וכו׳. ומכ״ש שהגרועים שבאוצרות היו ממלאין כל המדינה פריות אם פתחם המלך, וכן בנמשל אילו הדורות שברא הקב״ה היו החשובים מכל הדורות שעלו במחשבה להבראות וכדמפרש בפי׳ ב״ר כ״י וזהו א״ש ר בראתי אילו שבראתי שהם מאושרים מאותם שעלו במחשבה (וכן הדרש לקמן סוף פ״צ ופתח יוסף את כל אשר בהם את המאושרים שבהם ועי׳ גם בפי׳ מהרז״ו) והורש אדם אחד זה נח באלף מהחשובים ואלף לשון מעולה כהדא דתנינן במנחות שם קרותים והמולים (ועי׳ ערוך הש׳ ע׳ המלים) אלפא[1] ליין כלו׳ הראשון והמעולה כמו דאלפא שהיא הראשונה לאותיות כל״י (ועוד במנחות שם מ״א מכמם וכו׳ אלפא לסלת, ושם מ״ג הקוטה אלפא לשמן) ואם החשובין שבהן כך עשו שהשחיתו את דרכם על הארץ ומכ״ש שכך היו עושים הגרועין שבדורות שעלו במחשבה וכו׳ כדמסיק אלף דור עלו וכו׳ וכמה נמחו כלו׳ שלא נבראו, וכל המאמר

[1]) ἄλφα.

וכמה נמחו מהם, ר' הונא בשם ר' אליעזר בנו שלר' יוסי הגלילי תתקע"ד מה טעם דבר צוה לאלף דור (תהלים קה ח) זו התורה, ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן התקים מה טעם דבר צוה לאלף דור זו המילה:

[מעל פני האדמה] אמר ר' אבא בר כהנא נעשה בעשרת השבטים מה שלא נעשה בדור המבול, כת' בדור המבול וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום (בראשית ו ה) ובעשרת השבטים הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם (מיכה ב א) הרי בלילה, ומנין אף ביום תלמוד לומר באור הבוקר יעשוה (שם שם), אותן לא נשתיירה מהן פליטה ואילו נשתיירה מהם פליטה. לא נשתיירה

4 ילק' יחזקאל כ' שנ"ג, ילק' מיכה כ' תקנ"ט, ילק' מכירי ס"ע כ"י, שיר השירים רבה פ' משכני (א' ד'):

1 נמחו] פונכר[2]י, נימוחו דא[2], נמוחו מ | הונא ן, יוחנן ר | תשע מאות ושבעים וארבעה פונ, תתקע"ד דורות רי, תשע מאות ושבעים וארבע דורות כ, ט' מאות ושבעים וארבע (וע' וד' ד[1], וע"ד א[2]) דורות דא[2] | מה טעם] רי, מאי (מה ג) טעמיה דג, שנ' פכמ | 2 זה א[2], ואי זה זה י | תורה י | בשם] פונכרי, משום דא[2] | בן ן, בר רב ר[1] | נחמני י | התקי"ף רי, ט' מאות ופ' ד[1], ט' מאות ושמונים דא[2], תשע מאות (ושמנים כ) ושמונים פונכ | מה טעם] פוי, מאי טעמיה ד, שנ' כ | **דבר] ל' ל | 3 ואי זו זו א[1]כ | מילה כי | 4 בעשרת] בי' א[2]י (מיכה), לי' ד[1] | 5 בדור המבול כת' פואגי (שם) מ | ובי' א[2], ואלו בעשרת כ | השבטים] ~ כת' | 6 הרי] פוא[1]גכים, ~ זו ד, זה א[2] | ביום מנין א[1]י (שם) מ | 7 לאור פוא[1]גכים | *יעשוה דפא[1]ים] יעשה לוא[2] | ואותם א[1], ומאותן מ | נשתיירה] פוג, נשתייר דאבי (מיכה) מ, נשתיירו י (יחזקאל) | מהן] בהם י, ל' מ | *נשתיירה פונכ, נשתירה ל, נשתייר דאי (מיכה) מ, נשתיירו י (יחזק') | מהם ל' י (יחזק') | פליטה] פוא[1]כמ, פלטה גי (מיכה), ל' דא[2]י (יחזק') | *לא נשתיירה כ] לא נשתירה ל. לא נשתייר פי (מיכה), לא נשתיירה מהם א[1], ולא נשתיירו י (יחזק'), ל' דוא[3] |

שלפנינו הוא בלשון קצר, ובפי' ב"ר כ"י גורס ומפרש התחילו בני המדינה גורפין ליאור אמרו החסוכים (כ"ה בפי' ב"ר כ"מ) שבהם כך הגרועים שבהם עאב"ו (ועי' גם גי' כי"א א') כך המאושרים אחד מאלף וכו' כך עשו הגרועין עאב"ו, ובמדרש דפ"ר ובכי"ב וילק' המכירי הגי' דומה להגי' שלפנינו, ובד"ו ובכי"א ב' הגי' כך היו אלו (כך אלו) החשובי' שבהם כך הגרועים שבהם עאב"ו אדם אחד וכו' בהדא וכו' כך עשו וכו', ובמ"כ הגיה כך אלו החשובי' שבהם כך עשו הגרועי' וכו' כהדא וכו' ליין אמחה וכו' וכן הדפיסו אחריו, ובא"א הגיה אלו החשובי' שבהם כך היו וכו', ולגי' ד"ו נסמן בגליון אב"א ס"א המאושרים שבהן כך החסוכין שבהם וכו', ועדיפא גי' זו הסוכין במקום גרועין מהגי' חסוכים במקום חשובים שמפרש בפי' ב"ר כ"י בדוחק ועי' גם בפי' ב"ר הנדפס: 2 זו התורה. שהיתה ראויה להנתן לסוף אלף דור ונתנה לכ"ו דור וא"כ נמחו תתקע"ד דורות ועי' לעיל צד 7 שאחר כ"ו דור וכו' וצד 9 כ"ו דור היה קורא א' תיגר וכו' שהוא מכבים מאלף דבר צוה וכו' ועיי"ש במ"מ ובמ"י, ור"ל בשם רשב"נ דורש דבר צוה וכו' זו המילה ונתנה לעשרים דורות וא"כ נמחו תתק"פ דורות, ובמד' קהלת נסדר המאמר לפ' מעות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות והגי' שם וכך הוא אומ' אלף דור עלו במחשבה להבראות כמה נמחו מהם תשע מאות וארבעה ושבעים דורות ומה טעם דבר וכו' ואי זה זה זו התורה ר"ל בשם רשב"נ תשע מאות ושמונים ומה טעם דבר וכו' זו היא מילה, ועוד שם לפ' וטוב משניהם את אשר עדן וכו' אלו אלף דור שעלו במחשבה וכו' וכמה נמחו וכו' ר' יונתן בשם ר"א בנו של ר"י הגלילי אומר תשע מאות ושבעים וארבעה דורות שנ' דבר צוה לאלף דור, ובמד' תהלים ק"ה סי' ג' איתא זכר לעולם בריתו דבר צוה וכו' אמר ר' חייא בר אבא לאלוף שבדור ולמעולה שבדור ומאי ניהו אברהם כמה דתנינן תקוע אלפא לשמן וכו' א"ר לוי בשם רשב"נ [תשע מאות ושמונים דור היה ראוי לעמוד שכולם נמחו בדור המבול שכך אמר הקב"ה שהוא עתיד ליתן את המילה אחר אלף דור ואת מוצא עשרה דורות מאדם ועד נח ועשרה דורות מנח עד אברהם ר"ת בשם ר"א בנו וכו' אומר דבר צוה וכו' אלף דור עלה במחשבה וכו' וכמה נמחו מהם] תשע מאות ושבעים וארבעה דורות מה שהיה ראוי לעמוד מהם נימחו בדור המבול שכן אמר הקב"ה לתת את התורה לאלף דור ואתה מוצא עשרה דורות מאדם ועד נח ועשרה מנח ועד אברהם ומאברהם עד משה ששה דורות הוי דבר צוה וכו' ואין דבר אלא תורה שנ' וידבר אלהים את כל הדברים האלה וכו' (במד' תהלים מ"ב הסר מן תשע עד תשע והוספתי עפ"י המדרש שנדפס מכבר), ושם צ' סי' י"ג ורמתם שנה יהיו אלו תשע מאות ושבעים וארבעה דורות שהיו קודם לבריאת עולם ונשמטו כהרף עין בשביל שהיו רעים. ובתנחומא לך לך שם אמר ר"ל בשם רשב"נ תשע מאות ושמונים דור קפל הקב"ה בשביל ליתן המילה לאברהם שנ' זכר לעולם בריתו דבר צוה וכו' והרי לא נתנה אלא לעשרים דור מאדם ועד נח עשרה וכו' ור' יוחנן בשם ר' יוסי הגלילי אומר תתקע"ד דור קפל הקב"ה בשביל ליתן תורה לדור המדבר על שהיו ישרים שנ' יצפון לישרים תושיה וכו' ועי' בתנחומא יתרו שם. ובסגנון אחר המאמר של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי באדר"נ שם תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם היתה תורה כתובה ומונחת בחיקו של הקב"ה ואומרת שירה עם מלאכי השרת וכו', ובחגיגה שם הדרש אשר קומטו ולא עת וכו' תניא אמר ר' שמעון החסיד אלו תשע מאות ושבעים וארבע דורות שקומטו להיבראות קודם שנברא העולם ולא נבראו עמד הקב"ה ושתלן בכל דור ודור והן הן עזי פנים שבדור ועיי"ע בבא"ר הוצ' רמא"ש צד 9 צד 33 צד 61 וצד 130 ובתרג' איוב כ"ב ט"ז לפי' הגי' שהובאה בעמת"ר ח"א 186: 3 נעשה בעשרת. בד"ו מ"ס עשרת וכבר הוגה בא"א ובמ"כ: 4 רק רע כל היום. לעיל צד 257 נדרש גם בדור המבול גם בלילה לא שבב לבו מן העבירות ומנין אף ביום דכתי' רק רע וכו' ושבות שונות הן ועי' ביפ"ת ובפי' מהרז"ו: 7 אותן לא וכו'. דור המבול לא נשתיירה מהן וכו' ואילו עשרת השבטים נשתיירה מהם וכו' ודורש הכתוב שביחזקאל שם והנה נותרה בה וכו' גם על י' השבטים וצ"ע, ובכי"ל דלג מן פליטה עד פליטה והושלם כנר' בכתב הספר בגליון ואילו וכו'. ושם כתוב נשתירה ב' פעמים והגהתי נשתיירה, והמאמרים שלפנינו נסדרו בסדר אחר גם בשהש"ר פ' משכני והגי' שם בדפ"ר וד"ו דא"ר ברביא בשם ר' אליעזר נעשה בעשרת השבטים וכו' בדור המבול כתי' רק רע וכו' ובעשרת השבטים כתיב הוי וכו' הרי זה בלילה בבקר מנין באור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם לא נותר מהם פליטה ומאלו נותר פליטה באי זה זכות ר' יצחק פתר לה לשבח רבי אמר בזכות והנה נותרה בה פלטה המוציאים אין כתיב כאן אלא המוצאים בזכות

אלא בזכות הצדיקים והצדיקות שעתידין לעמוד מהן ההיד והנה נותרה בה פליטה המוצאים בנים ובנות (יחזקאל יד כב) בזכות הצדיקים והצדקניות שעתידין לעמוד מהן: אמר ר' ברכיה נעשה בשבט יהודה ובנימין מה שלא נעשה בסדום, בסדום כת' וחטאתם כי כבדה מאד (בראשית יח כ) ובשבט יהודה ובנימן כת' עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד (יחזקאל ט ט), ומהם לא נשארה פליטה ואילו נשאר מהם פליטה, אלא אותה ההפוכה [כמו רגע] (איכה ד ו) לא פשטו ידיהם למצוות לא חלו בה ידים (שם שם). אמר ר' תנחומ' לא חלת יד ליד, אלו פשטו ידיהם למצוות ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות למו (שם שם י): אמר ר' חנן נעשה בכרכי הים מה שלא נעשה בדור המבול הוי יושבי חבל הים גוי כריתים (צפניה ב ה) שהוא ראוי כרת, ובאי זה זכות עומד, בזכות גוי אחד וירא שמים אחד שהקב"ה מקבל מידן:

2 ילק' יחזק' ר' שנח. איכה רבתי פ"ג פ' ונדל (ד' ו): 7 עי' איכה רבתי פ' ידי נשים (ד' י), סנהדרין ק"ד ע': ילק' צפניה ר' תקס"ז, ילק' משלי תתק"ע כ"י:

1 בזכות] בשביל י (מיכה) | והצדיקות] והצדקניות ב, ל' א'י (שם) | שעתידין] ובי (שם), שהן עתידין דפא, . . עתידות ג | 2 ובנות] וא'ג, ~ הנם (הנה א²) מוצאים בנים ובנות אין כתי' כאן אלא המוצאים בנים ובנות דא² | והצדיקות דוא'ג, והצדקניות והנביאים והנביאות א'ב | שעתידין] א', שהן עתידין ב, העתידים דא², שעתידות ו, שהן עתידות ג | ** מהן] בהן ל | 3 ובנימין דפגב, ובנימן וא, בסדום] י, בסדומיים דפאג, בסדומים ב (וכן בסמוך) | 4 ובנימן] וא', ובנימין פגב, ל' דא² | 5 ומהם לא נשארה] ואותן לא נשתייר מהם דפא², אותן (אותם י', ואותן ג) לא נשתיירה (מהם י) מהן וגי, ואותן לא . . בהם ב | פליטה] ~ אלא לוט ושתי בנותיו ב | * ואילו פוג] ואלו דא'בי, דיא ל | נשתייר דפא², נשתיירה ובי | מהם] בהם ב, ל' פו | פליטה ל' פו | אלא] לא נשתייר ~ פ | ** כמו רגע] ל' ל | לא] אותן ~ וא'גב | 6 למצות פג, במצות ד, במצות אברי | תנחום דא | היד ליד ו, ביד ליד פ, איד לאיד גב | ואילו ו, ואלו י | 7 למצוות] ו, למצות פא'ג, במצות א²ברי | היו] כל (וכל ובי) כך למה ~ דוא'גברי, וכל כך למה בשביל ~ א' | למו] א', ~ על שבר (בשבר גברי) בת עמי דיאגברי ... דפיא'גבע ... א'ם ... שהוא] ע ... שהוא דפואגברים | לכרת פגם, ליכרת א'ברי | ובאי זה] ר²י, ובאיזה פוא'עם, ובאי זו דר¹, ובאיזו א'ג | עומד] ע, עומדים גר², הן (הם ו) עומדין דפוא, הם עומדים ים | גר אחד גר², גוי אחד בארץ ו | וירא] פוא'גברם, ובזכות (בזכות א²) ירא דא' | שהקב"ה מקבל מידן] וג, שהקב"ה . . מידם פר, שהן מעמידין בכל שנה דא², שמעמידין בכל שנה ושנה ם, שהיו מעמידים (רין י) בכל שנה שהקב"ה מקבל (מידם י) מידן בי, שהיו מעמידין בכל שנה ושנה שהקב"ה מקבל בכל שנה מידם א', שעומד מהם שהקב"ה מקבל מידם ב |

הצדיקים והצדיקות הנביאים והנביאות שעמדו ממנו וכו' ועת"נ: 4 ובנימן. עי' מנחת שי דברים ל"ג י"ב: 5 ומהם לא נשארה. מסדומיים, ועדיפא הגי' אותן לא וכו' כבנגון הלשון במאמר הקודם: אותה ההפוכה. הוספתי כמו רגע כגי' שאר הספרים, ולהי"ב באיכה שם ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים, ודורש לא חלו וכו' לא פשטו ידיהם למצות ובדא"ר תנחומ' לא חלת יד ליד כלו' לא החזיקה יד עשיר את יד עני, ובכי"ל נוסף יד ליד בגליון כגי' בכתב הספר וכתוב שם איד ליד והאליף נמחק, ובכי"ג וכי"ב הגי' איד לאיד, ואידא יד בלא"ר ועי' עמת"ר ע' אידא והאלמאן צד 160, והגי' יד ליד איתא גם בדפוסי' וכי"א א' וב' ובפי' ב"ר: 6 אלו פשטו. שבט יהודה ובנימין פשטו ידיהם למצות כדכת' ידי נשים רחמניות וכו', והפסוק נדרש באיכ"ר ידי נשים וכו' ר' הונא בשם ר' יוסף אמר אמר הקב"ה בנותי לא הניחו אותי לפשוט ידי בעולמי הא כיצד היה בנה של שכנתה מת והיה לה גלוסקין אחד והיה לה לאוכלו היא ובעלה ובנה ולחיות עליו יום אחד והיה נוטלתו מפי בעלה ובנה והולכת ומברה לשכנתה ומנחמת אותה והעלה עליהם הכתוב כאילו בשלו בניהם כל כך למה היו לברות למו בשבר בת עמי (כ"ה באיכ"ר כ"ב ועיי"ש בהערות רש"ב ועי"ע בפי' ב"ר), ובסנהדרין שם איתא ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום וכי משא פנים יש בדבר וכו' א"ר יוחנן מדה יתירה היתה בירושלים שלא היתה בסדום דאילו בסדום כתיב הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ויד עני ואביון לא החזיקה וגו' ואילו בירושלים כתיב ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן ועיי"ש בפירש"י, וזה המאמר נעשה בשבט וכו' איתא גם באיכ"ר פ' ויגדל וכו', והגי' שם בכ"ב ר' יהושע ור' אחא בשם ר' נחמיה (וצ"ל ר"י בר' נחמיה בש"ר אחא כמו שהגי' באיכ"ר שנדפס מכבר) נעשה וכו' מה שלא נעשה בסדום בסדום כתיב וחטאתם וכו' וביהודה ובנימין כתיב ויאמר אלי עון בית וכו' א"ר תנחומא אית לן אוחרי ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים לא חלת יד ליד שלא פשטו ידיהן במצוות ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן (וביום המאמר נשתבש גם בדפ"ר וד"ו והוגה בכ"ב), וכ"ה בפתח"ר שם ר' יהושע בר נחמיה משום ר' אחא אמר נאמר בשבט וכו' ר' תנחומא אמר כתיב חורי אית לן ויגדל עון בת עמי, ושם ג' אמר ר' תנחומא לא חלת יד ליד אותן שלא פשטו ידיהן למצות אבל אלו פשטו ידיהם למצות ידי נשים רחמניות כל כך למה היו לברות למו על שבר וכו' ועת"נ, ובמקרא כתוב בשבר: 7 נעשה בכרכי הים. שהשחיתו את דרכם יותר מדור המבול ועדין היו עומדים, ועי' מ"ש ר"י פערלעס בס' עטימ' שמודיען צד 99 ובמיכצעללען צד 2 על כל הזמה והנבלה שעשו בכרכי הים ובפרט באנטוכיא ובעזה ביום אידם שנקרא מיומס והכתוב בצפניה מדבר בערי פלשתים וכנען כי עזה עזובה תהיה ואשקלון לשממה וכו' הוי יושבי חבל וכו' דבר יי' עליכם כנען ארץ פלשתים וכו' ועי' גם לקמן פל"ז פתרוסים וכסלוחים היו מעמידין אומליסין היו אלו מגנבין נשותיהן שלאילו ואילו מגנבין נשותיהן שלאילו מה יצא מהם פלשתים וכו': 9 שהוא ראוי כרת. וכן בת"י שם עמא דחייבין לאשתיצאה, וגם בתרגום הרומי מתורגם לפי זה הדרש: בזכות גוי אחד וירא וכו'. שעומדים גם בכרכי הים, ובכי"ג ובפי' ב"ר הנדפס הגי' בזכות גר אחד וירא וכו' ועי' מ"ש החכ' שירער געשיכטע ח"ג צד 123 על הגרים ויראי שמים שעמדו מאומות העולם, ושם צד 114 העיר על מה שאמר מתאי (כ"ג ט"ו) שהפרושים ישוטו בים וביבשה לעשות גר אחד ועיי"ע מ"ש ר"א יעללינעק במבוא לביה"מ ח"ה צד 46:

גוי כריתים פתר ליה לשבח היך דאת אמר כורת הברית:

[מאדם עד בהמה וגו'] ר' יודן אמר למלך שמסר בנו לפידגוג והוציאו לתרבות רעה, ו
כעס המלך על בנו והרגו, אמר המלך כלום הוציא בני לתרבות רעה אלא זה, בני אבד וזה קיים, לפיכך מאדם ועד בהמה וגו', ר' פינחס אמר למלך שהיה משיא בנו ועשה לו חופה, סיידה וכיירה וציירה, כעס המלך על בנו והרגו, נכנס בחופה התחיל לשבר בקנים ומכפיע בחיצאות ומקרע כיליות, אמר בני אבד ואילו קיימין לפיכך מאדם ועד בהמה ה"ה אסף אדם ובהמה וגו' (צפניה א ג), והמכשלות את הרשעים (שם שם) הם הכשילו את הרשעים דהוה צאיד עופא

2 ילקוט כ' מ"ז, ילק' מכירי ס"ע כ"י, ועי' לקמן פל"ט : 4 עי' סנהדרין ק"ס ס', לעיל לד 69 ולד 85 : 7 ילק' לנמים ר' סקפ"ז:

1 גוי כריתים] גוי כרתים פוא[1]גכי, ל' דא[2]רם | פתר] פוגבי, א"ר לוי ~ ל[0], ר' לוי פתר דא[3], ר' לוי הוה (פתיר ך[1]) פתר ך, ר' אבהו פתר א[1], ר' לוי בר חיננא פתר ם | ליה] רם, לה דפא[1]כעי. להם וג | לשבח] פוא[1]כעי, ~ גוי שכרת ברית דא[2], גוי שהוא כורת הברית ג, גוי כריתים גוי שהוא.. הברית ך, גוי כרתים גוי שכורת ברית ם | כורת הברית] פכמי, וכרת עמו הברית דא[2], כורתי בריתי עלי זבח א[1]ער, כורת הברית לימד תורה ו | 2 ר' יודן] ר' יודן ור' (פינחס ד[1]ו) פנחס ~ דפואגב למלך] פוגבים, משל ~ דא | שמסר] שנתן ם | בנו] אגים, את ~ דפוכ | לפידגוג] וג, לפדגוג דפאבים | 3 בני] פ, את ~ דואגבי | אבד] מת א[1] | וזה] פוגבי, והוא אם, הוא ד[1], הוא וזה ד | 4 ועד] ואגבי, עד ד (וכן בסמוך) | וגו'] י, עד רמש פו, . . ועד עוף השמים דג, אסף אדם ובהמה א[2] | למלך] פא[2]גכים, משל ~ דהא[1] | שהיה משיא (שהשיא א[1]) את בנו ועשה לו דא[1]גבי, שהיה עושה (שעשה ם) לבנו פם | וסיידה ח, סיירה א[1]ג, וסיירה פבי[1] | 5 וציירה ל' פ | והרגו] א[1]ם, ~ מה עשה דפא[2]כי, מה עשה המלך וג | לתוך החופה דפוא[2]גי, בתוך . . כ, לאותה חופה א[1]ם | והתחיל לשבר פני, היה משבר א[1]ם | בקנים] פחא[1]גכעם, את הקנים ו, בקנקנים י, את הקנקנים הא[2] | ומכפיע] פוע, ומפקיע דא[1]ם, ומבקיע י, ומבגיע הא[1]גבר[2] | בחייצאות י, בהציאות פוהא[1]ג | 6 כיליות ע[1], כילאות ע, בבולית ח, בבולייאות ם, בבליאות ו, בווליות ב, בוולאות ד[1]ר[3], בוולאות פא[1], בווילות ר[2], בכיליות ד[1]ר[1], בכיליאות כ | אמר] ~ המלך כלום עשיתי זו (עשיתי כל זה ג, עשיתיהו א[2], עשיתי כי) אלא בשביל (מפני י) בני דפוא[2]גבי, כלום עשיתי זה אלא בשביל בני א[1] | עכשו (עכשיו ם) שבני אבד א[1]ם | וזו קיימת דפוא[2]גכ, זו קיימת א[1]ם | בהמה] א[1], ~ וגו' פ, עד רמש ם, ועד עוף השמים ד, עד רמש ועד . . השמים ג | אסף — וגו'] אסף . . ובהמת אסף עוף וגו' ם, אסוף (אסף ג) אסף כל מעל פני האדמה נאם י"י אסוף (אסף ג) אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים דא[2]ג, אסף אסף כל . . האדמה כול' ו, אסוף אסף . . האדמה א[1] | 7 והמכשולות די (צפניה) | שהן מכשילין פ | דהוה צאיד] ו, דהוה צייד א[1] (שם) ם, כד הוה צייד דא[2]גר[2]י, כד הוה חד צייד ר[1], ציידא הוה צייד פ |

1 גוי כריתים פתר וכו'. גי' זו איתא גם בילקוט וכ"י שציינתי והוא דרש אחר לפרש גוי כרתים (ולא כל הפסוק הוי יושבי וכו') לשבח והלשון קצר ואפשר שפי' גוי וכו' את פתר ליה וכו', והגי' כורת הברית איתא גם בילקוט וילק' מכירי ת"ע וכ"ם וכי"כ, וליתא במקרא, וגר' שכוונו לפרש כאן גוי כרתים לשון כורת ברית שנקראו הפלשתים כרתים ע"ש הברית שכרתו אברהם ואבימלך מלך פלשתים כדכת' ויכרתו שניהם ברית (בראשית כ"א כ"ז) ועי' אגה"א ח"ב צד 378, והפ' וכרות עמו הברית וכו' אינו מן הענין, ויותר מכוון הפ' כורתי בריתי וכו' שהובא גם בערוך ע' כרת ב' ובפי' ב"ר כ"י והוא בתהלים מזמור נ' שמתחיל אל אלהים וכו' דבר ויקרא ארץ ממזרח שמש עד מבאו, ולגי' כי"ל פתר ליה נסמן בגליון א"ר לוי והוא הגהה עפ"י הגי' ר' לוי פתר וכו', וכ"ה בשהש"ר, ושם הגי' א"ר חנינ' נאמר בכרכי וכו' מה שלא נאמר בדור וכו' הוי וכו' גוי כרתים גוי שחייב כרת ובזכות מי נוצל בזכות ירא שמים אחד שמעמידין בכל שנה ושנה ר' לוי פתר ליה לשבח הוי יושבי וכו' גוי שכרת ברית המד"א וכרות עמו הברית: 3 וזה קיים. בתמיה, לפיכך מאדם וכו' ועד בהמה וכו' ועד עוף וכו' שהם הוציאו את האדם לתרבות רעה שהיו אוכלים בהמות שמנות ועופות שמנים ובעטו בהקב"ה וכדדריש בסוף המאמר שהוא שייך עוד לדברי ר"י הה"ד אסף אדם ובהמה וגו' והמכשלות וכו' הם הכשילו וכו' ועי' גם ביפ"ת, ובילק' מכירי גורס כן תחלה ר' פנחס אמר וכו' ואח"כ ר' יודן אמר למלך וכו' ומסיים בני אבד והוא קיים כך מאדם וכו' הה"ד אסף וכו' והמכשלות וכו', ובמקרא כתוב מאדם עד בהמה ועי' מנחת שי: 4 ר' פינחס אמר. דורש אמחה וכו' מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף וכו' שהן נבראו בשביל האדם ואם האדם כלה מה צורך באלו ועי' בפירש"י עה"ת, וכן הדרש בסנהדרין שם וימח את כל היקום אשר על פני האדמה אם אדם חטא בהמה מה חטאה תנא משום ר' יהושע בן קרחה משל לאדם שעשה חופה לבנו והתקין מכל מיני סעודה ליומים מת בנו עמד ובלבל ופזר את חופתו אמר כלום עשיתי אלא בשביל בני עכשיו שמת חופה למה לי אף הקב"ה אמר כלום בראתי בהמה וחיה אלא בשביל אדם עכשיו שאדם חוטא בהמה וחיה למה לי: סיידה וכו'. וכן הלשון לעיל צד 69 במאמר ר' יונתן למלך שהשיא את בתו ועשה לה חופה וכו' (ובמ"י שם צ"ל וסיידה) וצד 85 במאמר גניבה למלך שעשה לו וכו', ובלקח טוב הועתק אמר רב פנחס משל למלך שהשיא את בנו ועשה לו הופת סיידה וביירה כעס המלך וכו' והרגו מה עשה המלך נכנס לתוך ההופה ועח"נ: 5 לשבר בקנים. שמעמידין את החופה, וכ"ה בקנים בלק"ט, ובערוך המאמר בע' כפע: ומכפיע בחיצאות. להרוס את מחיצות החופה, ומלת מכפיע נר' שנמצא' רק כאן לפי הגי' שלפנינו בכי"ל וכ"ם וכ"ו וערוך, והוראת כפע כמו כפה כפא ועי' יאסטראוו צד 661 ועי"ע עמת"ל ע' חיין וע' חיצה וגעזעניוס־בוהל ע' חיץ, ובפי' ב"ר מפרש לפי הגי' ומבגיע הבגיע והשפיל המחיצות, ובלק"ט גורס ומבקיע במחיצות: ומקרע ביליות. הווילונות[1]) וכן בכי"ל לקמן פל"ו כדיין שמותחים בילה על פניו (ובאותו המאמר בוי"ר פ"ה שהוא מותח את הווילון), ובכתיבה המורגלת גם בכי"ל פנ"ב והוא תולה את הווילון, ובלק"ט הגי' ומקרע בכילות אמר המלך כלום עשיתי כל אלה אלא בשביל בני בני אבד ואילו קיימים ועח"נ, ובילק' דפ"ר נשתבש ומקרע במלאות ובדי"ו בפלאות: 7 דהוה צאיד וכו'. שהיה כל אחד מהם צד עוף ואמר לשף לך והשמן עצמך ואח"כ שוב אלי והשף

[1]) $\beta\tilde{\eta}\lambda o\nu$, velum.

ז ואמר ליה איזל אישתמן והוא, אזיל ומשתמן ואתי: אמר ר' אלעזר הלא נכחד קימנו (איוב כב כ) בתחילה
איבד הקב"ה את ממונם שלא יאמרו ממוננו הוא צריך, ויתרם אכלה אש (שם שם) שהיו רואים בולריות
שלזהב ניתכות באש: אמר ר' עקיבה הכל קראו תיגר על הכסף ועל הזהב שיצא עמהם ממצרים
וכסף היה לסינים וגו' (ישעיה א כב) וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל (הושע ב י). כספם
וזהבם עשו להם עצבים וגו' (שם ח ד) ר' הונא ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק למען 6
יכרת: אין כת' כאן אלא למען יכרת (שם שם) כאיניש דיאמר איפחוק שמיה דפלן דאפיק ברי לתרבות
ח בישא: ר' עזריה בשם ר' יהודה הכל קילקלו מעשיהם בדור המבול, הכלב עם הזאב תרנגול עם
הטווס היה כי השחית כל בשר וגו' (בראשית ו יב). ר' לוליני בר טיברי בשם ר' יצחק אף
ט הארץ זינת, הוו זרעין לה חטים ומפקא זונין, אלין זוניא מדריה דמבולא אינון: אמר ר' יוחנן

6 יומא סנהדרין פ"ח ל"ה ס': 7 ילקוט ר' מ"ז, תנחומא מ"ב נח סי' י"ח, תנחומא שם סי' י"ב, ועי' סנהדרין ק"ח א':

1 ואמר ליה] ואמר מן דאיתא ו... דאית נ, ואמר מאן דאייתי יש. מן דאיתייה (מן דאייתיה ר²) הוה אמר ליה ר | איזל — והא] אזיל אשתמן ואתי פ. איזיל ואשתמן ואתי א¹. אזיל ואשת' ואיתי מ. זיל ואשתמן (ואישתמן י) אתי דא"ר, איזיל ואשת' ואייתי יש. זיל אישתמן י (צפניה). ל' וג | אזיל ואישתמן יש. ואזיל ואשתמן מ. ואזל (אזל נ) ואישתמן וגי (שם), והוא (והוה ר) אזיל ומשתמן פר. והוא אזל ומשתמן דא² | ואייתי יש | הלא] אם לא פור | 2 יאמרו] י (שם). יהיו אומרים דא². יהו (אומר נ) אומרין א"נ | * ממוננו] ני (שם)] ממוממנו ל. ממוננו א¹. לממוננו דפוא² | בולריות] פונ. בלוריות כי (שם). בלריות דא"ר | 3 נתרות א² | 6 וגו] למען יכרת דוא"ע | תונה נ : ר] ו. ור' דפאגב | בר יצחק פא¹ | 6 כאנש ונבר². כאיניש דאע | דאמר דואגבר². דייםר ע | אפחוק אבר². איפחוק ו, יפחוק ע, יתפחיק ד, יפחר¹ | ** שמיה] שמאל | דפלניא א"ר | דאפיק ברי] פא"גבער. דאפקיה לברי ד | לתרבו נר² | 7 בישא] רעה פ | יהודה] ~ בר' סימון פגב, בר סימון דוחא | הכלב עם] ע, הכלב הלך אצל נ... הולך אצל חי... הולך אחר כ... היה הולך אצל דא², הלך כלב אצל א¹ | הזאב] הדוב פ | תרנגול] א"גבע, ותרגגול פ. התרנגול חי, והתרנגול דוא² | עם] ע, אצל פחא"י, הלך אצל נ, הולך אצל ו, הולך אחר כ, היה מהלך אצל דא² | 8 טווס י, הטוס ח, הכום א"כ | כל בשר וגו] כל בשר פ, כל בשר את דרכו ו, כל.. דרכו על הארץ הא"גבי, כל בשר השחית (כי השחית ד) כל אדם אין כתי' (כתי' כאן א²) אלא כי השחית כל בשר דא² | לוליני] ו, ייוני נ, לוליאני דא"ע | טיברי] ע, ידיי ו, טברי פגב. ידין דא², טיבוריס א¹ | כשם ו, כשום גב, בשם דפאע | 9 זינת] פוהגעי, זינתה דאר | הוון זרעין והג, הוו זרעין פא"כע | חטים] פ, חטין דאגבי, חיטין והע | ומפקא] ע, והיא מפקא דהא"כ, והיא מפקא פא"ני, והוות עבדא ו | אלין] יש, אילין דפוא"געדי, הני א¹ | זוניא] ע, זונייא יש, זונייא (ריא א¹), רבה והא¹, זונייא (ריא נר²) רבה דא"נר, זוניא רבי י | * מדריה דמבולא ע] מדרי מבולא ל, מן דרא (מדרא א"בר², מדרה נ) דמבולא דפואגבר²י, מן דרא דטופנא ר¹ | אינון ו |

הלך ונעשה קטן ואת כ שב אליו, והבינוני צאיר כמו צאיר בגי' כי"ם לעיל צד 218, והצווי איזל כמו בירוש' בתעבות פ"י ל"ג ד' ואיזל לך ועי' דאלמאן צד 246: 1 הלא נכחד. וכ"ה גם בדפ"ר ודי"ו ובכי"א א' וב' וכי"ג וכ"ב וילק' צפניה, ובמקרא כתוב אם לא נכחד וכצ"ל. ור"א דורש קימנו זה הממון כמאמרו בפסחים קי"ט א' ואת כל היקום אשר ברגליהם זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו. ודור המבול גם ממונם הכשילם שבטחו על חילם. ולדרש זה נסמך גם מאמר ר"ע הכל קראו תיגר וכו' לפי שהכסף והזהב מביאין תקלה לבני אדם ומוציאם לתרבות רעה: 2 בולריות. עי' לעיל צד 62 וצד 111 ובמ"י שם. ויתרם הוא רוב עושרם אכלה אש כמו שנדרש לעיל צד 257 רבת רבה לג"ש שדור המבול נידונו גם באש, והגי' ניתכות איתא גם בדפ"ר ודי"ו, ובמקצת דפוסים נשתבש נתרות. ובמעין נגזים איוב שם הועתק בתחלה אבד וכו' שלא יהו אומרים כממוננו הוא צריך ואחר כך ויתרם אכלה אש שהיו רואין בלורית של זהב נתכת באש: 3 הכל קראו. כל הנביאים קראו תיגר וכו', והפ' וכסף וכו' ובן למען וכו' הועתק בב"ל בימי שובי: 5 ר' הונא וכו'. בערוך ע' כרת ב' הקדים שמות האומרים, וכגון המאמר בירוש' סנהדרין שם הביא ר' שמואל בר רב יצחק כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרתון אין כתוב כאן אלא למען יכרת כאיניש דמר שחיק טימייה דפלן דאפיק בריה לעבדא בישא, ודרשו למען יכרתו אע"פ כלך עושי העצבים אלא למען יכרת כספם שבו הקללה תלויה: 7 הכל קילקלו וכו'. לפיכך נמחו מאדם עד בהמה וכו', והזאב והכלב כלאים זה בזה כדתנינן בכלאים פ"א מ"ו, וכן תרנגול עם הטווס אעפ"י שדומין זה לזה כדאיתא בירוש' כלאים פ"א ב"ז א' ועי' לעיל צד 54 ובערוך ע' טווס. ובמדרשי תנחומא שם גריס ליה כתמא והגי' בתנחומא מ"ב ולמה נאבדה הבהמה וכו' שאף הבהמה קלקלה מעשיה והיתה הולכת על מין שאינו שלה הסוס על החמור הארי על השור הנחש על הצב שנ' וכו' כי השחית כל בשר וכו' כל אדם אינו אומר אלא כל בשר אפילו הבהמה והחיה והעוף לפיכך נמחו עמהן, ובתנחומא שם ואף הבהמה קלקלו לפאינן מינן שנ' וכו' כי השחית כל אדם לא נאמר אלא כל בשר לפיכך וימח וכו' מאדם עד בהמה וכו'. והיוק זה שאיתא כאן בגי' הדפוס' וכי"א ב' ליתא בב"ל ושאר הספרים, ובסנהדרין שם איתא כי השחית וכו' א"ר יוחנן מלמד שהרביעו בהמה על חיה וחיה על בהמה והכל על אדם ואדם על הכל ועיי"ש בד"ס: 9 אף הארץ זינת. זנתה, הוו זרעין לה חטים והיא מוצאת זונין והן לדעת חז"ל מין חטים שהשחית את טבעו וכן בירוש' כלאים ריש פ"א מעתה יהו כלאים עם החטים א"ר יונה מין חטין הן אלא שהפירות מגונין כהדא דתני ולא תזנה הארץ מיכן שהפירות מגונין ועי' בספרא קדושים פרק ז', וכאן דרשו אלו הזונין שנמצאו עד בדור המבול הם, ובפי' ב"ר כ"י מפרש זונין נייליא (כ"ה בפי' ב"ר כ"יא. ובכי"ט נשתבש פילא) בלעז אילין זוניא וכו' אותם גרעינים שחורים המעורבים בחטים וכו' הן הן אותם זונייא שנשתיירו מדור המבול ולשם כך נקראו (בכי"א קורא אותן) זונייא שהזנתה הארץ והוציאה שלא כדרכה, ובפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס בדפ"ר מפרש אלין זונייא וכו' עדיין הן נשתיירו מדור המבול שעשתה כל הארץ זונין והיא כמו חטה דקה וארוכה וקורין אותה בלעז

תנן משפט דור המבול שנים עשר חדש. נטלו דינם יהיה להם חלק לעולם הבא, אמר ר' יוחנן כל טיפה וטיפה שהקב"ה מוציא עליהם מרתיחה בגיהינם ומוציאה ומורידה עליהם היה בעת יזורבו נצמתו (איוב ו יז) ורימתן לחלושנית היתה, גם אהבתם (קהלת ט ו) שהיו אוהבים לעבודה זרה, גם שנאתם (שם שם) שהיו שונאים להקב"ה ומקנאין אותו כבר אבדה וחלק אין להם עוד לעולם (שם שם) על דיברות כל אשר נעשה תחת השמש (שם שם):

[כי נחמתי וגו] אמר ר' אבא בר כהנא כי נחמתי כי עשיתים ונח אתמהא, אלא אפילו נח שנשאר מהם לא שהיה כדיי אלא שמצא חן ונח מצא חן בעיני יי':

1 עדיות פ"ב מ"י, סדר עולם פ"ד. [illegible]

[illegible]

[illegible]

פרשה כט

א ו ח. [ונח מצא חן בעיני ייי] ימלט אי נקי ונמלט בבור כפיך (איוב כב ל) אמר ר' חנינה אין תהיה אונקייה אחת ביד נח. אם כן למה נמלט אלא בבור כפיך. אתייה כההיא דאמר ר' אבא בר כהנא כי נחמתי כי עשיתים ונח [אלא אפילו נח שנשאר מהם לא שהיה כדיי אלא שמצא חן ונח] מצא חן בעיני ייי:

ב [2] ר' סימון פתח כה אמר ייי כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו (ישעיה סה ח). מעשה בחסיד שיצא לכרמו וראה עוללה אחת ובירך עליה. אמר כדיי זו עוללה שאברך עליה, כך כה אמר ייי כאשר ימצא התירוש וגו':

1 ילקוט ר' מ"ו, ילק' איוב ר' תתקכ"ו, תנחומא מ"ב נח סי' י"ד: 2 לעיל צד 267 וש"נ:

1 ונח — ייי דא'] ל' לפוא'גב | ימלט] פוא', כתיב ~ דא'כ | אינקי וגב | * ונמלט — כפיך דפא'גי (איוב) וגו' ל' ל' ע | 2 חנניה ו | אין תהייה] אין תהיה ע, אצתתיה (אינתתיה ?) פ אינתניא א', אינטניתא דא'ר', אינטנקיה ג, ענתיניה ל', עינתא כ, ל' ו | אונקיא דואנגבער', אוקיא פ | אחת ל' פ | ביד] ועי, היתה ~ דא'גי (שם), היה ~ פב | אלא ל' פי (שם) | אתייה] ו, אתייא דא', דיא פא'גבי (שם) | כההוא דר' אבא ו (שם) | * אלא — ונח] אפילו.. שנשתייר מהן.. שהיה כדיי אלא.. חן [שני ג] ונח וג, אפילו (אלא אפי' כ).. שנשתייר מהן (כתם א'כ) לא היה כדאי (כדי כ) אלא שמצא חן בעיני ייי (שמצא חן א'כ) שני ונח דאב, ל' ל' | 4 * בעיני ייי דאו'גכ] וגו' ל | 6 בחסיד] פא', ~ אחד דוא'ג | לכרמו] פ, ~ בשבת דאב ושבת וג | ושבת ובירך.. ואמר פ | כדיי] וגב, כדאי דא כדי פ | ' זו עוללה] זה עוללה ל. העוללה הזו ג... הזאת ו, היא העוללה הזו דפב... הזאת א' | 7 שאברך] א', שנברך דפוגב |

פרשה כט. בכי"א פכ"ז ובכי"א ב' וכי"ו פכ"ח, ובגליון כי"ל נסמן בכתב אחר אלה תולדות נח, ובגוף הספר הפרשה מקוטעת ועי' לפשה בריה ומצאת וכו' ותימה שגם בערוך ע' תתיה העתיק ימלט אי נקי א"ר חנינא וכו' בציון ברי"ש אלה תולדות נח, וגם בכי"ת נסדר המאמר א"ר סימון שהקב"ה עושת חסד וכו' בתחלת פ' אלה תולדות נח (והמאר לא הועתק שם מפכ"ט שלפנינו). ועוד תימה שבכי"ו נכלל רוב פל"א שלפנינו בזו הפרשה ימלט וכו', ובמ"ח חלק ל"ב צד 486 הוכחתי מציוני הפרשיות שבערוך שגם לפני בעל הערוך היו פרשיות אלו בערבוביא כמו בכי"ו, ושם חלק ל"ח צד 518 העירותי על שינוי כמות המדרש בס' בראשית ובשאר הסדרות ושערתי שהמדרש ב"ר מורכב משני מדרשים שונים ואולי גם זה הסבה לכל הזרות שבפ' ימלט אי נקי וכו' שממוצעת בין שני חלקי המדרש השונים בעיקרם כמו שנראה בעליל ממספר הפרשיות המרובה מתחלת הספר ועד כאן ובתוכם נמצאו הרבה פרשיות גם על פסוקים אחדים (פ"א פ"ב פ"ט פי"א פי"ב פי"ד פכ"ד פכ"ח פכ"ט על פסוק אחד, פי"ג פט"ו פכ"ז על שני פסוקים, פ"ג פ"ד פ"ח פכ"א על שלשה פסוקים), ומפ"ל והלאה נסדרו הפרשיות לרוב עפ"י פרשיות הפתוחות והסתומות שבמקרא וגם עפ"י סדרי התורה לבני מערבא דמסקי לדאורייתא בתלת שנין (מגילה כ"ט ב') ועי' מ"ש במ"ח חלק ל"ד צד 364 ועוד אדבר על זה בארוכה בס"ד במבוא הספר: 1 ימלט אי נקי. ר' חנינא דורש אי־נקי לשון אונקיא הקב"ה מילט את נח שהיה בידו אונקיא אחת של זכות, וקשה לפרש אין תהייה וכו' שדורש אי נקי אין אונקיא שלא היה בידו אף אונקיא אחת אלא פחות ממנה וכדמפרש בערוך שם אין תהיה אונקיא אחת ביד נח פחות מאונקיאה אחת היתה ביד נח מזכיות תהיה תחת כלומ' למטה מאונקיא ות' מובלעת (ועי"ע ביפ"ת ובעמ"ל ע' תתיה), ונכונת הגי' שבגליון כי"ל ענתיניה וכן הובא בערוך נ"א עינתניא או שצ"ל ענתונייה והוא תואר לר"ח ע"ש מקומו כמו ענתותי ובעל המאמר הוא ר"ח ענתוניה (ענתוניא, ענתונייא) המוזכר בירוש' פאה פ"א מ"ז ב' (סנהדרין ר"פ פ"י) תרומות פ"א מ"ב ב' ערלה פ"ב ס"ב ג' (ע"ז פ"ה מ"ה א') שבת פ"ז י' ב', ועוד בירוש' ברכות פ"ו י' ג' (ובר' מגנצא שם ר"ח ענתותיא) ועי' במערוך ע' תתיה ומבה"י פ"ז ב' ואגה"א ח"ג צד 222 ולעמ אצל קרויס צד 696, אבן מר"ח זה לא נמצאו כלל מאמרים בב"ר (ובנר' גם לא במדרשים אחרים) תם קשה להבר אין תתייה למלה אחת ולהגיה עיין במקום אל"ף וצ"ע, ובמ' הגדול עמר 136 הגי' ג"כ אמר ר' חנינה אין תתיה, וטרס ובספרים אונקיא אחת היתה ביד נח והיא הכריעתו לזכות וכו', ובכי"ו ובילקוט בשני המקומות ל"ג כלל אין תתיה, ובתנחומא מ"ב נח שם אי נקי וכו' שהיה נקי ולא נקי ר' חנינא ב"ר אחא (ובכי"א רומי שם ר' חנינא) אמר אונקיא של זכות היה בו וכו', ות"נ אונקיא ואוקיא עי' גם לעיל צד 158 ועיי"ש במ"י: 3 אלא אפילו וכו'. הגהתי עפ"י המאמר לעיל סוף פכ"ח ועפ"י שאר הספרים, ובכי"ל איתא רק כההיא דאמ' ר' אבא בר כהנא כי ניחמתי כי עשיתים ונח מצא חן וגו', וגם בכי"ם מקוטע כההיא וכו' כי נחמתי וכו': 6 שיצא לכרמו. וכ"ה בכי"ם, והגי' שיצא לכרמו בשבת קשה לפרשה ועי' ביפ"ת ובחי' הרד"ל: 7 כך כה אמר וכו'. ופותר קרא בנח, וכן בתרגום שם כדנן אמר ייי כמה דאשתכח נח זכאי בדרא דטופנא ואמרית דלא להבלותיה בדיל לקיימא עלמא מניה וכו', וגם בפירש"י ישעיה שם הביא ת"י כמה וכו' נח זכאי וכו' ובספרים כנראה עפ"י מדרש אגדה התירוש זה נח שהיה מתוק באשכול בדור המשוכל, ובפי' ב"ר כי"א העתיק כמא דאשתכח נח צדיקא בדרא דטופנא, ובכי"ב נוסף בגוף הספר ר' סימון פתח כה אמר וכו' כי ברכה וכו' ותרגמו כמה דמשתכח נח צדיקא בדרא דטופנא כך מצא הקב"ה נח איש צדיק ולא רצה להשחיתו הנגי משחיתם אבל אתה עשה לך תבת עצי גופר', והפתיחה מקוטעת לפנינו וביפ"ת פי' מעם הפתיחה שמ"ש ונח מצא חן בעיני ה' הוא שנמצא אצל דורו הנשחת כעוללה היחידה שהיא כדאית לברך עליה ואעפ"י שר' סימון עצמו אמר בסמוך נח מצא אבל הקב"ה לא מצא דהיינו שלא היה כדאי לגמרי מ"מ אמר שהוא כדאי לברך בבחינת דורו כעוללה שמצד היות כל השאר נפסדי' היא כדאי' לברך עליה דאל"כ לא היה מברך על עוללה אחת נבזה תבס וכן נח בבחינת דורו היה כעוללה שלא נשחת עמהם כדרכם וכו' ועיי"ש, ואין נ"ל להבר פתיחה זו עם

[ונח מצא חן וגו׳] אמר ר׳ סימון ג׳ מציאות מצא הקב״ה ומצאת את לבבו נאמן וגו׳ ג
(נחמיה ט ח) מצאתי דוד עבדי וגו׳ (תהלים פט כא) כענבים במדבר מצאתי ישראל (הושע ט י).
[התיבון חבריא לר׳ סימון והכת׳ ונח מצא חן בעיני ייי, אמר להן הוא מצא הקב״ה לא מצא,
אמר ר׳ סימון מצא חן במדבר (ירמיה לא א) בזכות דור המדבר]: [ר׳ הוניא ור׳ פנחס ר׳ חנן ור׳ ד
הושעיה לא מפרשין, ר׳ ברכיה אמר ר׳ יוחנן ור׳ שמעון בן לקיש ורבנין מפרשין, ר׳ יוחנן אמר
לאחד שהיה מהלך בדרך וראה אחד ודיבקו, עד היכן, עד שקשר עמו אהבה, כך נאמר כאן חן
ונאמר להלן וימצא יוסף חן (בראשית לט ג)׳ ר׳ שמעון בן לקיש אמר לאחד שהיה מהלך בדרך
וראה אחד וריבקו, עד איכן, עד שהשליטו, כך נאמר כאן חן ונאמר להלן ותהי אסתר נשאת
חן (אסתר ב טו), רבנן אמ׳ לאחד שהיה מהלך בדרך וראה אחד ודיבקו, עד היכן, עד שנתן לו את

1 ילקוט ר׳ מ״ז, ילק׳ הושע ר׳ תקכ״ה, ילק׳ תהלים ר׳ תת״ס, ילק׳ נחמיה ר׳ תתש״ס, ילק׳ מכירי תהלים פ״ט קי׳ ל״ד:
6 ילק׳ ר׳ מ״ז: 9 ילק׳ מכירי ת״ע כ״י:

1 שלש פא^{2}גכי (נחמיה), שלשה א^{1}י (הושע) | ומצאת] ג׳, שנ׳ ~ כ, אברהם דכתי׳ ~ דא^{2}, אברהם דוד וישראל (וישראל ודוד א^{1}) אברהם דכתיב (שנאמר מ) ~ א^{1}ם | 2 מצאתי] ג׳, דוד ~ מ, דוד דכתי׳ (שנאמ׳ א^{1}) ~ דפא | כענבים] נכי, ישראל ~ מ, ישראל דכתי׳ (שנאמ׳ א^{1}) ~ דא | ישראל] אבותיכם י | 3 * התיבון — המדבר] ל׳ ל | * התיבון ל^{0}ג] אתיבון ד, איתיבון א^{3}, מתיבין פבא^{1}י (הושע) מ | * חבריא ל^{0}פא^{1}כמ] חבריה דג, ייא י (שם) | * והכת׳ ל^{0}נכי] והא כתי׳ דפא^{2}, ל׳ א^{1}י (שם) | * ונח — יי׳ ל^{0}א^{1}גכ] ונח מצא חן דפא^{2}י | * להן ל^{0}דכ] להם א^{1}ג, להון א^{2}, לון י (שם) | נח מצא א^{1}, נח מצא חן פכ | והקב״ה פכי | 4 * אמר ר׳ סימון ל^{0}ונ] אמ׳ ליה (אמרו כ) לר׳ סימון א^{1}כ, והכתי׳ דפא^{2}, ל׳ י (שם) | * במדבר] ~ ומצאת את לבבו נאמן לפניך דא^{2} | * ר׳ הוניא — תולדות נח] ל׳ ל | * הוניא ל^{0}] חוניה ן, הונא דפא | * ר׳ חנן ל^{0}] ר׳ חנין פו׳ ור׳ הנין דאגכ | 5 הושעיא א^{2}כ, אושעיא א^{1} | לא מפרשי (מפרשין כ) לה א^{1}כ | * ר׳ ברכיה אמר ל^{0}פג] ר׳ (ור׳ כ) ברכיה וכ, ל׳ דא | ור׳ יוחנן וכ | * ורבנין ל^{0}א^{2}] ורבנן וכ, ל׳ דא^{1}גר | מפרשי א^{1} | 6 * לאחד] משל ~ א^{1} (וכן בסמוך) | שהיה בדרך רי, שהיה מהלך א^{1}, שהיה רץ מהלך במדבר ן | וראה אחד אר^{2}, רץ אחריו ן | * ודיבקו ל^{0}ד] ודבקו א^{1}כי, ודובקו ן (וכן בסמוך) | איכן פוכ | * כך] ל׳ וי | * כאן] כן פוג | 7 * להלן] ~ חן פא^{1} | * וימצא] שנא׳ ~ א^{1} | * חן] ~ בעיניו ד | * בדרך ל^{0}פוא^{1}גכ] ל׳ די | ראה ן (וכן בסמוך) | 8 * איכן ל^{0}פוכ] היכן דא^{1}י (עד איכן — ודיבקו עד היכן ל׳ ג) | * כך] ל׳ וי | * כאן] כן ו | * להלן] ~ חן פא^{1}כ (וכן בסמוך) | * ותהי] שנאמ׳ ~ א^{1} | 9 רבנין א, ורבנן פ | הולך מ | בדרך] במדבר כ | אחר א | * עד היכן] עד איכן ו, ל׳ פ | את ל׳ פא^{1}כים |

המאמר שלאחריה א״ר סימון ג׳ מציאות וכו׳ שהוא דבור בפ״ע כמו שמפרש לנכון בענין יוסף ועי״ע באגה״א ח״ב צד 465: 1 ומצאת וכו׳. וכ״ה בכי״ג ובילקוט בד׳ המקומות מצא הקב״ה ומצאת וכו׳ מצאתי וכו׳ כענבים וכו׳ ול״ג אברהם דכתי׳ וכו׳ דוד דכתי׳ וכו׳, ושיבוש הקרא כענבים במדבר מצאתי אבותיכם איתא בילקוט כאן וילק׳ הושע וילק׳ תהלים, ובכי״ו חסר מאמר ר׳ סימון עד הקב״ה לא מצא, וכאן נשתרבב בכי״ו מתחלת פל״א שלפנינו סוף סי׳ א׳ כההיא דאמר ר׳ אבא בר כהנא כי נחמתי וכו׳ עד סוף סי׳ י״א וע״י זה הפרשה ימלט וכו׳ ארוכה בכי״ו והפרשה ויאמר אלהים לנח קץ וכו׳ קצרה מאד. ובכי״פ נוסף אחר תיבות בזכות דור המדבר עוד המאמר והכת׳ חמס קם למטה רשע לא מהם ולא מהמהם ולא נה [בהם] לא מנהון ולא תמהותהון למה לא נת בהם לא הוה לבריא נחת לבורא נחת רוח מהם אבל להקב״ה לא הוה נחת רוח מהם לא נה בהם כי שיאמר להם ויחיה לא נת בהם כההוא דא״ר אבא בר כהנא וכו׳ ועי׳ לקמן ריש פל״א. ובכי״ל כתוב מאמר ר׳ סימון עד כענבים במדבר מצאתי ישׂ׳ וזה סיום הפרשה בגוף הספר, וסוף המאמר התיבון וכו׳ עד אמ׳ ר׳ סימון מצא חן במדבר בזכות דור המדבר הושלם בגליון כאן והמאמרים ר׳ הוניא ור׳ פנחס וכו׳ אמ׳ ר׳ אבהו מצינו וכו׳ הושלמו בכי״ל לקמן קרוב לריש פל״א ושתי ההשלמות כתובות בכתב דומה לכתב הספר ומראה הדיו דיהה: 4 בזכות דור המדבר. מקרא מפרש אגב גררא (פי׳ ב״ר כ״י), ובדפוסי׳ וכי״א ב נוסף בשיבוש ומצאת את לבבו נאמן לפניך וליתא בגליון כי״ל ושאר הספרים ועי׳ גם ביפ״ת ובפי׳ מהרז״ו. ורי״ג כתב בהגהותיו במדרש ד׳ שאלוניקי נ״ל דלא גרסי׳ ליה ושיער שצ״ל ונח מצא חן כלו שמתחיל כאן דבור בפ״ע בדרש ונח מצא וכו׳: 5 לא מפרשין. ר״ח ור׳ פנחס אמרי שר׳ חנן ור״ה לא מפרשין החן שמצא נח ור׳ ברכיה אמר ר״י ורשב״ל ורבנן מפרשין החן, וכן פי׳ באב״א לא מפרשין ענין החן הזה מהו ועי׳ גם מ״ש ר״מ לערנער בספרו על ב״ר צד 102, ובכגנון זה איתא לקמן פל״א כדרש צהר תעשה וכו׳ ר״ח ור״פ ר׳ חנן ור׳ הושעיא לא מפרשין ר׳ אבא בר כהנא ור׳ לוי מפרשין ראב״כ אמר הלון ר״ל אמר מרגלית וכו׳. ולפי הגי׳ שלפנינו ר׳ ברכיה אמר ר״י ורשב״ל ורבנין וכו׳ ועי׳ גם לקמן סוף פ״ל [illegible] צד [illegible]) אי אפשר לפרש שר״ח ור״פ הם האומרים בשם ר׳ חנן ור״ה והם האומרים בשם ר״י ורשב״ל ולא מפרשין איך דרשו ר׳ חנן ור״ה ומפרשין איך דרשו ר״י ורשב״ל ועי׳ בחי׳ רש״ש ובאגה״א ח״ב צד [illegible] ולפי גי׳ הדפוסי׳ הגי׳ ר׳ יוחנן ורשב״ל מפרשין (כ״ה בדפ״ר וד״ו, ובמ״כ הוסיף ורבנן וכן הדפיסו אחריו) אפשר שהמאמר רבנן אמרי לאחד וכו׳ עד שנתן לו את בתו נאמר וכו׳ הוא דרש שניתוסף לפלוגתא דר״י ורשב״ל, ובפי׳ ב״ר כ״י הגי׳ ג״כ ר״י וריש לקיש מפרשין ושם מפרש רק שני משלים זה ממשיל משל שהקב״ה אהבו עד שקשר עמו אהבה וזה אומר הקב״ה אהבו עד שנתן לו בתו ומשמע שגורס זה המשל השני בדברי ריש לקיש ול״ג המשל לאחד וכו׳ עד שהשליטו וכו׳ ול״ג ורבנן אמרו וכו׳, וכן הגי׳ בכי״ג ר׳ שמע׳ בן לקיש אמ׳ לאחד וכו׳ ודבקו עד שנתן לו את בתו וכו׳ ונאמר להלן ושפכתי וכו׳ וצ״ע: 6 וראה אחד. לפי הגי׳ וראה אחר מפרש בפי׳ ב״ר פגע באדם נכרי שלא היה מכירו: 9 שנתן לו את בתו. ובנמשל הוא רוח חן וחכמה שהיה יודע וכו׳ וכן המשילו בריש מדרש קהלת שאלתו של שלמה לבלווטוס וכו׳ אמר וכו׳ אני שואל בתו והכל יתנן לי וכו׳ כך וכו׳ אמר שלמה וכו׳ הריני שואל את החכמה והכל בכלל וכו׳ אמר לו הקב״ה וכו׳ החכמה והמדע נתון לך וכו׳ ועי׳ שהש״ר א׳ א׳ תנחומא

כתו, נאמר כאן חן ונאמר להלן ושפכתי על בית דוד ועל יושב ירושלם רוח חן (זכריה יב י), עד היכן, עד שהיה יודע אי זו בהמה ניזונת בשתי שעות ביום ואי זו חיה ניזונת בשליש שעות בלילה: אמר ר' אבהו מצינו שהקב"ה עושה חסד עם האחרונים בזכות הראשונים, ומנין שהקב"ה עושה חסד עם הראשונים בזכות האחרונים שנ' ונח מצא חן בזכות תולדותיו אלה תולדות נח]:

פרשה ל

א (ו ט) אלה תולדות נח כעבור סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם (משלי י כה) כעבור סופה ואין רשע זה דור המבול, וצדיק יסוד עולם זה נח אלה תולדות נח נח איש צדיק:

הפוך רשעים ואינם (שם יב ז) זה דור המבול, ובית צדיקים יעמד (שם שם) זה נח אלה תולדות נח:

בית רשעים ישמד (שם יד יא) זה דור המבול, ואהל ישרים יפריח (שם שם) זה נח אלה תולדות נח [illegible]

ב קל הוא על פני מים (איוב כד יח) נגזרה גזרה עליהם שיאבדו במים, תקולל חלקתם

2 כי סנהדרין קח ב', תנחומא ת"נ נח סי' ג', תנחומא שם סי' ג': 3 ילקוט שם. תנחומא נח שם: || 5 ילק' משלי [illegible]: 7 ילקוט שם ר' התקפ"ח, ובי' תנחומא פ"ב ותנחומא נלנים סי' ח': 9 ילקוט שם ר' תתקי"ג: 10 ילקוט ר' פ"ח, ילק' איוב ר' תתקי"ט, סנהדרין ק"ח א', סדר אליהו רבה פנ"ח:

1 * נאמר ל"ונים] כך ~ דפאב | * כאן] כן פונ | * ושפכתי] שנאמ' ~ א' | * יושב נ] יושבי דוא, יוש' ל' | * ירושלם דוא] ירושלים פג, ירוש' ל' | * חן ל"פ] ~ ותחנונים דואנבים | 2 ועד א'בם | איכן וב | * שהיה יודע ל'נמ] שיודע פ, שהיה יודע (שיודע י, שיהיה יודע א') להבחין דא'י, שהיה (שיהיה א') יודע לבחון א'ב, שהיה.. לבחון ו | * אי זו ל"ד'] איזו דוא'ני, בין א'ב | * בהמה ל"ראנבמ] חיה וי, ל' פ | ניזונית פא' | * בשתי שעות] ל' ו | * ואי זו ל"ד'ו] ואיזו דאני, ואיזו היא פ | * חיה ל"וי] ל' דפאנב | נוזנת ד, ניזונית פא' | בג' שעות ביום י, בלילה ואי זו היה ניזונת בשלש שעות בלילה ו | * אבהו ל'ג] סימון דפוהא'ב, סמון א' | שהקב"ה עשה ו, שהיה הקב"ה עושה נ | אחרנים ו | ראשנים וח | 4 שהקב"ה עשה ו, שעושה פח | 4 אחרונים ח | * שנ' ל"פא'נב] ל' דוא'י | * חן ל"פו] ~ בעיני ייי דאנבי | * בזכות ל'] באיזו (באי זו ד'ו, באי זה הא'י, ואיזו נ, ואיזה פ) זכות בזכות דפוהאנבי | * אלה—נח ד'א'ני] שנא' אלה.. תולדות נח א'י אלה תולדת.. ו, ואלה תולדות.. פב, אלה תולדות ל', ל' ד || 5 נח] פוא'ב, ~ נח איש צדיק תמים ד | כעבור ו, כת' כעבור א'נב, כת' בעבור פא', ההיד (בעבור ד') כעבור ד | בעבור ד'פוא' | 6 * ואין רשע דפא'נב] ל' לו (תצדיק — ואין רשע ל' א') | * אלה — צדיק] אלה תולדת.. צדיק ו, אלה תולדות נח ל"פא'נב, שנאמר אלה תולדות נח י, נח איש צדיק ל, ל' דא' | 7 ואינם] פא'נב, ~ ובית צדיקים יעמוד הפך רשעים ואינם דו | יעמד] פב, יעמוד דאני | 8 * אלה תולדות (תולדת ו) נח דפוא'ני] ההיד (דכתי' כ) אלה.. א'ב, אלה תולד' נח וגו' ל', ל' ל | 9 בית] פוא'נב, דיא אלה תולדות נח כתי' ~ דא' | ישמד] פא'ני, ישמיד ואהל (ואהל א') ישרים יפריח בית רשעים ישמיד דא' | ◦ ואהל] ואוהל ד | * אלה תולדות (תולדת ו) נח פונב] אל' תו' נח וג' ל, ל' לדא | 10 קל] פוא'נב, דיא אלה תולדות נח כתי' ~ דא' | מים] א', המים פ, מים (המים (ד'א') תקולל חלקתם בארץ לא יפנה דרך כרמים קל (חלקתם קל ו) הוא על פני (המים ד'א') מים דוא'נב | ◦ נגזרה] שנגזרה ד | * עליהם דפאב] עלינו ל, על דור המבול י (איוב), ל' ונ' | שנאבדו א', שיאבד ד | במים] ~ כדכ' וקל כן שמיא נפל פ |

חקת כי ר' פבי"ה פי"ד: 2 אי זו בהמה. בתנחומא נח שם ולקח נפשות חכם יש בהמה שהיא אוכלת בשעה אח' ביום ויש בשתים ויש בשלש ויש בשלים הלילה ויש באמצעי' וכו' ועי' בתנחומא מ"ב נח ובהערות ר"ש באבער שם, ובסנהדרין שם נער גדול היה לנו בתיבה בריה שדרכה להאכילה ביום האכלנוה ביום שדרכה להאכילה בלילה האכלנוה בלילה וכו': 3 אמר ר' אבהו. ובי"ה בתנחומא נח שם א"ר אבהו מצינו שהקב"ה עושה לאחרונים בזכות הראשונים ומנין שאין (וצ"ל שאף) לראשונים בזכות האחרונים שנ' ונח מצא וכו' ובאיזה זכות בזכות תולדותיו וכו' ועיי"ש. ובסוף הפרשה כאן נסמן בבי"א א הסלת סדר בראש. ובבי"ב סליק סידרא:

פרשה ל. בסקי"א פרשה פתוחה, ובבי"א ב' ובי"ו סנ"מ. ובבי"ם ובי"א א' נסמן בראש הפרשה סדר אלה תולדות נח (ומספר הפרשה חסר כאן בבי"א א' והפרשה שלאחריה נסמנת שם כמספר כ"ח וכן שם סימני הפרשיות במספר חסר נ' מהמספר שלפנינו עד פ' ויהי רעב בארץ וגו') וכן במדרש דיו הציון סדר תולדות נח, ולפנינו בבי"ל וכן בבי"ו ובמדרש הפי"ר לא נסמנו כלל ראשי הסדרות ועי' גם מ"ש לעיל ריש פ"א: 5 כעבור וכו'. בבי"ם ובי"ו הפי"ר איתא בעבור כבי' הפעמים וזה תימה: 7 הפוך רשעים. במדרשי תנחומא שם וזי"ה הפוך וכו' כל זמן שהקב"ה מסתכל במעשיהם של רשעים ומתהפך (ומיהפך) בהם אין להם תקומה הפך במעשיהם של דור המבול ולא היה להם תקומה וכו' ועיי"ש: 10 גזירה נגזרה. בפי' ב"ר כ"י מפרש קל הוא לשון גזרה וכן הוא אומר בדניאל (ד' כ"ח) קל מן שמיא נפל כלו בת קול ירדה מן השמים וגזרה, ובפי' זה נוסף בבי"ם כדכ' וקל מן שמיא נפל. אבן בסנהדרין שם איתא הד"ש ר' יוסי דמן קסרי מאי דכתיב קל הוא וכו' מלמד שהיה נח הצדיק מוכיח בהם ואומר להם עשו תשובה ואם לאו הקב"ה מביא עליכם את המבול ומקפה נבלתכם על המים כזיקין שנ' קל הוא על פני מים ולא עוד אלא שלוקחין מהם קללה לכל באי עולם שנ' תקולל חלקתם וכו', וכן בפא"ר שם אנשי מבול וכו' הקב"ה מציפן כזיקים על פני האדמה שנ' קל הוא וכו': תקולל חלקתם וכו'. שנשאר שמם

בארין (שם שם)׳ מי שפרע מדור המבול, כל כך למה לא יפנה דרך כרמים (שם שם) שלא היתה כוונתן למטעת כרמים, אבל נח לא היתה כוונתו אלא לפרות ולרבות בעולם אלה תולדות נח:

אלה אמר ר׳ אבהו בכל מקום שנ׳ אלה פסל את הראשונים, ואלה מוסיף על הראשונים, ג
כן שנאמ׳ אלה פסל את הראשונים, מה פסל, לדור המבול:

אלה תולדות נח נח אמר ר׳ אבא בר כהנא כל שניכפל שמו יש לו בעולם הזה ובעולם ד
הבא, אתיבון ליה והא כת׳ אלה תולדות תרח תרח (בראשית יא כז) יש לו בעולם הזה ובבא, אמר לון אף היא לא תברה דאמר ר׳ יודן בשם ר׳ אבא ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (שם טו טו) בישרו שיש לאביו חלק לעולם הבא תקבר בשיבה טובה (שם שם), בישרו שישמעאל עשה תשובה:

[אלה תולדות נח נח] אתמהא לא היה צריך קריא למימר אלה תולדות נח שם, אלא ה
ניחה לו ניחה לעולם, ניחה לאבות ניחה לבנים, ניחה לעליונים ולתחתונים, לעולם הזה ולעולם הבא:

אלה תולדות נח נח היה פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם (משלי יא ל) מהן ו

1 בבא מציעא פ״ד מ״ב: יבמות סוף ז׳ ב׳ : 3 ילקוט כ׳ מ״ז, לעיל לד 100 וש״נ: 5 ילקוט כ׳ מ״ז פ״ס, ילק׳ דה״י כ׳ תלף ע״ב, לקמן פל״ח, תנחומא מ״ב שמות סי׳ פ״ו, תנחומא שם סי׳ י״ם, במדב רבה פ״ב סי׳ ו׳, מדרש רות פ״ס: 8 לקמן פנ״ט, בבא בתרא ט״ז ב׳: 9 ילקוט שם, ילק׳ משלי כ׳ תתקת״ז, תנחומא מ״ב נח סי׳ ב׳ ג׳, תנחומא שם סי׳ ג׳:

1 מי שיפרע ו, כלומ׳ מי שפרע א[2], כדתנינן משפרע פ | מאנשי דור פא[1] | המבול] ~ וכו׳ פ, הוא יפרי כול׳ ו | ** למה] ל׳ ל | שלא] לא ני | 2 למטעת] פא[1]ני, אלא ~ דא[2] | לפרות] וא[1]י, להפרות ל[1]דפא[2]נבי (שם) | ולרבות] וא[2], ולהרבות ל[0]דפא[2]גבי | בעולם] בעולם ולהעמיד בנים ל[1]דואבי, ל׳ פי (שם) | אלה] וא[1]ג, שנ׳ ~ דפא[2]בי (שם) | תולדת ו | 3 אלה ל׳ פוא[1] | אבהו] פוהא[1]בי, ~ אלה דא[2] | כל א[1]ב | ** אלה] אילה ל | 4 כן] ו, כאן דפא[1]כי, וכאן ה | נאמר פהא[1] | מה פסל] וא[1]בי, ומה פסל ה, ל׳ דפ | לדור] ו, דור דחא[1], פסל לדור פי, . . דור כ | 5 כל] וא[1], ~ מי דפהא[2]בי | שנכפל (שנשנה כ) | יש לו] ~ חלק פואב | ובעולם] וא[1], ולעולם א[2], ויש לו בעולם הב, . . לעולם די | 6 איתיבון א, התיבון כ, מתיבין י | ליה ל׳ וא[1]י | והא כת׳] פ, והכתי׳ דואי | אלה תולדות] פא[1]כ, אלה תולדת ו, ואלה תולדות י, ל׳ דא[2] | יש] פהא[1]בי, אם כן ~ דא[2] | לו] חבי, ~ חלק דפוא | ובבא] ובעולם הבא וא[1], ולעולם הבא דא[2], ויש לו לעולם הבא חבי, ויש . . הבא אתמהא פ | אמ׳ להון פא[1]כ, א״ל דא[1], אמר ח | 7 אף הוא פב, אוף דא ו, היא ח | תברא פא[2]י, תבריה ו | אבא] ~ בר כהנא דפחאב | 8 בישרו] וי, בשרו דפא[1]ב (וכן בסמוך) | לעולם] פא[1]כי, בעולם דוא[2] | שישמעאל עשה תשובה כ, שעשה תשובה ישמעאל ו | 9 * אלה — נח ל[0]ואי] אלה תולדות נח דב, ל׳ לפ | היה] פ, הוה דוהאגברי | קריא] ה, קרייה פבר[1], ־יוא ור[2], קרא דאגי | אלה] וב, אלא ~ דפאגרי | 10 ניחה] א[1], נייחה דוא[2]י, ניחא ר[1] (בכל המאמר) | וניחה לעולם פגכ | וניחה לבנים גב (ניחה לאבות — לבנים ל׳ פ) | לעליונים דפאבי, ־ין ו, בעליונים ג | ניחה (נייחה דא[2]י, ניחא ר[1]) לתחתונים דאר[1]י, נייחה לתחתונין ו, וניחה לתחתונים פב, . . בתחתונים ג | ניחה (נייחה דוא[2]י) לעולם (בעולם דאגי) הזה ניחה (נייחה דוא[2]י, וניחה פגב) לעולם (בעולם א[1]ג) הבא דפואגבי | 11 נח נח] ו, נח נח איש צדיק י, נח דפחאגב | ולוקח — חכם] ג, ל׳ דפאי | מה הן דחאב, . . הם פי (משלי), מה ני |

לקללה בארץ שמקללין בהם מי שפרע וכו׳ וכלשון המשנה בב״מ שם אבל אמרו מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד להפרע ממי שאינו עומד בדבורו ועת״נ וד״ס לב״מ מ״ד א׳: 2 למטעת כרמים. ליטא אשה לשום בנים אבל נח היתה כוונתו לפו״ר, וכן הדרש בירוש׳ יבמות שם ולא יפנה דרך כרמים שלא היתה בעילת׳ לשום בנים וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 223, ומשובשת הגי׳ אלא למטעת וכו׳, ודרש אחר בסנהדרין שם לא יפנה דרך כרמים מלמד שהיו מפנים דרך כרמים וכו׳ ועיי״ש בד״ס: 3 א״ר אבהו. עי׳ לעיל פי״ב צד 100 ובמ״י שם: 6 אלה תולדות תרח. במקרא כתוב ואלה וכצ״ל ועת״נ, וכל המאמר נסדר לקמן פל״ח לפ׳ ואלה תולדות תרח תרח וגו׳ והגי׳ שם בכי״ל אמר ר׳ אבא כל מי שנכפל שמו יש לו בעוה״ז ובעוה״ב התיבון והכת׳ אלה תולדות תרח וכו׳ אתמהא אמר לון וכו׳ בשיבה טובה בישרו שישמעאל עושה תשובה בימיו, ומאמר זה ושלפניו שאיתא גם לעיל פי״ב שם נכררו גם במדרש רות פ״ח לפ׳ ואלה תולדות פרץ פרץ וכו׳ והסיפרים או המדפיסים קיטעום כזה״ל א״ר אבא כל מקום שנ׳ אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים וכו׳ כדאיתא בב״ר פי״ב עד בשרו שישמעאל עשה תשובה ע״כ, ובישועות משיחו ת״ב עיון ג׳ פ״ו הועתק משם גם המאמר כל תולדות שבמקרא חסרים ותולדת כתיב בר מתרין אלה תולדות השמים וכו׳ ואלה תולדות פרץ ועי׳ לעיל פי״ב צד 101 ולקח טוב על מגלת רות לזה הפסוק, ובתנחומא מ״ב שמות שם ג׳ ראב״כ אמר כל מי וכו׳ יש לו חלק בשני עולמות נח נח אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה שמואל שמואל והכתיב תרח תרח אמר להם אף תרח יש לו חלק בשני עולמות ולא מת אברהם אבינו עד שנתבשר שעשה תרח אביו תשובה וכו׳, וכ״ה בתנחומא שמות ושם הגי׳ כל מי שנכפל שמו היא בשני עולמות נח וכו׳ שמואל פרץ פרץ וכו׳, ובשמו״ר הועתק משם רק ראב״כ אמר כל מי וכו׳ הוא בשני עולמות, וכנגון הלשון יש לו בעולם וכו׳ כמו לעיל צד 42 ועי׳ במ״י לעיל צד 3 בר״ה רב אמר, ובמ׳ הגדול עמ׳ 140 הגי׳ אמר ראב״כ כל מי וכו׳ יש לו בעוה״ז ויש לו לעוה״ב וכו׳ ועת״נ, והדרש שעשה ישמעאל תשובה בימי אביו עי׳ גם לקמן פנ״ט בדרש וה׳ ברך את אברהם בכל ועי״ע בב״ב שם: 9 אתמהא וכו׳. וכי לא היה צריך וכו׳ למימר אלה וכו׳ תולדות נח שם חם ויפת בתמיה, והדרש אלה תולדות נח נח לשון מנוחה ניחה לו וכו׳ ועי׳ לעיל פכ״ה סי׳ ב׳: 10 ניחה לאבות. כדכתיב זה ינחמנו וכו׳ וניחה לבנים שהקים הקב״ה את בריתו אתו ועם זרעו אחריו שלא יהיה עוד מבול לשחת הארץ, ובמד׳ הגדול עמוד 140 ל״ג ניחה לאבות ניחה לבנים ועת״נ: ניחה לעליונים. מפרש בפי׳ ב״ר כ״י שבתחלה היו מקטרגים בכל יום ואומרי׳ יפה אמרו הראשונים מה אנוש כי תזכרנו וכיון שבא נח ניחותו מלקטרג, ובתיבת לעליונים כמו לעיל צד 217 ועיי״ש במ״י, ובמה״ג הגי׳ ניחה לעליונים וניחה לתחתונים ניחה בעוה״ז וניחה לעוה״ב: 11 ה״ה פרי צדיק וכו׳.

פירות הצדיק, חיים מצות ומעשים טובים. ולוקח נפשות חכם שזן ופירנס כל י״ב חדש בתיבה. אחר כל השבח הזה הן צדיק בארץ ישולם (משלי יא לא) בא לצאת ונשתלם אתמהא דאמר ר׳ הונא משום ר׳ ליעזר נח כשהיה יוצא מן התבה הכישו ארי ושיברו ולא היה כשר להקריב והקריב שם בנו תחתיו קל והומר אף כי רשע וחוטא (שם שם) זה דור המבול:

ז איש בכל מקום שנ׳ איש צדיק ממחה שכל ק״כ שנה היה נח נוטע ארזים וקוצצן אומ׳ לו למה כדין, אמר להון כן אמר לי מריה דעלמא דמייתי מבולא על עלמא, אמ׳ ליה אין אתי מבולא

ד (לקמן פל״ט, בפסיקתא פר״ת (קפ״ו ב׳), ויקרא רבה פ״כ סי׳ א׳, מדרש קהלת פ׳ הכל כאשר לכל (ט׳, ב׳), מדרש קהלת ז׳ ״כ שם (מדרש זוטא נר 111), תנחומא פ״ב נח סי׳ י״ד ותנחומא פר׳ א׳, תנחומא נח סי׳ ס׳ ותנחומא פר׳ ט׳: 6 ילקוט ר׳ נ״ח. סנהדרין קי״ח ע׳, תנחומא נח סי׳ ה׳, מדרש קהלת פ׳ מ״ב קסנה (ט׳ י״ד), מדרש קהלת פ״ב שם (מדרש זוטא נר 126):

1 פירות הצדיק] פירותיו של צדיק דפחאי (שם). . . של צדיקים נב. פירותיו י | חיים] פחא׳גבי (שם), ל׳ דא׳י | מצות דפא׳י, ובמצות ב, ובמצות א׳ג | שזן ל׳ ג | ופירנס] ות, ופרנס פא׳בי (שם). ומפרנס דא׳, שפירנס (ומפרנס י) כל הבריות גי | כל ל׳ גי | שנים עשר פוחא׳גב | 2 לצאת] ~ מן (התבת ו) תתיבת וג | ונשתלם] ~ אף כי רשע וחוטא כל שכן ם | רב הונא ו, ר׳ הונא א׳ | 3 משום דפא׳גי, משם ו, בשם א׳בי (שם) | אליעזר א׳. . . בנו של ר׳ יוסי הגלילי דפוא׳גבי | כשהוא | יצא י | הכישו וג, נשכו א׳ | הארי פי (שם) | לקרבן א׳. להקריב קרבן ו | 6 איש] ~ צדיק פוחא׳גב | בכל] פוחא׳ג, כל דא׳בי | ** שנ׳] שאמ׳ ל | ממחה] ג, ממחת תוא ו, מוכחת פחא׳רי, ומוכחת דא׳ | מאה ועשרים פוגב, אותן ק״כ א׳ | היה נוטע א׳גי | נוטע ו | אמרין דחאגי, ״ון ו | לון] ליה וחא׳גי, ל׳ דפא׳ | 6 דין ם | לון פוא׳, להן י | כדין ם, כך א׳י | ״ן פרא׳גי רוא | מריה] פוח מארי דא׳ מרי מארי א׳ג | עלמא א׳י | דמייתי] א׳ דהוא מייתי דפוחא׳גי | אמרין פא׳י ״ון וג, אמרו ח | ליה ל׳ א׳י | א׳י, אם ם | אתי] א׳בי, אתא פוג, איתי דא׳ | מבול ם |

וכן הדרש אלה תולדות נח וכו׳ שהיות נח איש צדיק ותולדותיו אלו מצות ומע״ט שעשה בצדקו ועי׳ בפירש״י עה״ת ובלק״ט. ובמדרשי תנחומא הדרש בפתיחה לפ׳ אלה תולדות וכו׳ והגי׳ בתנחומא מ״ב נח סי׳ ב׳ כך פתח ר׳ תנחומא בר אבא בבית המדרש כתיב פרי צדיק וכו׳ א״ר יהודה הלוי בר שלום בשעה שאדם צדיק מסתלק מן העולם בלא בנים הוא מיצר ובוכה אומר לו הקב״ה מפני מה אתה מיצר ובוכה מפני שלא העמדת פרי בנים בעוה״ז יש לך (וצ״ל לך) פרי יפה מהבנים וכו׳ זו תורה שעסקת בה לכך כתיב פרי צדיק וכו׳ ואין עץ חיים אלא תורה וכו׳ מי הוא זה זה נח (ובתנחומא שם הגי׳ התורה שכתוב בה פרי צדיק וכו׳ וכן תולדותיו של אדם אלו מעשיו הטובים וכן הוא אומר אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים וכו׳ ועיי״ש) אמרו רבותינו לא מת נח עד שראה את כל העולם כולו מיושב וכו׳ ועד שראה שבעים אומות וכו׳ ומבולם לא נזכר אלא צדקו שנ׳ אלה תולדות נח שם חם ויפת אע״כ אלא צדקו שנ׳ נח איש צדיק תדע לך שפסוק זה על נח הוא מדבר שכתיב בסופו ולוקח נפשות חכם זה היה נח שלקח נפשות והיה זן אותם ומאכילן וכו׳ אמרו רבותינו שנים עשר חדש שעשה נח בתבה לא טעם טעם שינה לא ביום ולא בלילה שהיה עסוק לזון את הנפשות שהיו עמו הוי אומר ולוקח נפשות זה נח, ואח״כ ג׳ שם בפ׳ ג׳ הן צדיק בארץ ישולם הן צדיק זה נח שנ׳ נח איש צדיק על ידי שהיה זריז בעשיית התבה מיד נשתלם שנ׳ הן צדיק בארץ ישולם ר׳ הונא אמר יצא מן התבה נגח בלבו שנ׳ וישאר אך נח וכו׳ לשון מיעוט הוא (ועי׳ לקמן סוף פל״ב ובריתא דל״ב מדות מדה ב׳) ר׳ יוחנן בשם ר׳ אליעזר בר׳ (בכ״י רומי שם בנו של ר׳) יוסי הגלילי אמר לא יצא נח מן התבה עד ששברו הארי אמרת רוח הקודש הצדיקים משתלמין הן צדיק בארץ ישולם אמר הקב״ה הצדיק לשעה הוא כעסו ומיד הוא מתרצה אבל דור המבול לא נשתייר בו אחד מהם וכו׳ מי גרם לנח שנשלם הצדק שהיה בידו נח איש צדיק, וגם בתנחומא מ״ב נח סי׳ י״ד הגי׳ ר׳ יוחנן אמר בשם ר״א בר׳ יוסי הגלילי פעם אחת שהה נח לזון את הארי והכישו הארי ויצא צולע שנ׳ וישאר אך נח א״ר הונא בשם ר׳ יוסי יצא נח מן התבה נגח מלבו וכו׳ ובתנחומא שם סי׳ ט׳ דא״ר יוחנן בשם ר״א וכו׳ שנ׳ וישאר אך נח אך שלא היה שלם ולא היה כשר להקריב והקריב שם בנו תחתיו ועליו נאמר הן צדיק בארץ ישולם רב הונא בש״ר יוסי אמר יצא נגח וכו׳, וכן בדרש הפ׳ הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק וכו׳ בוי״ר שם לצדיק זה נח וכו׳ א״ר יוחנן בשם ר״א בנו של ר״י הגלילי נח כשיצא מן התיבה הכישו הארי ושברו ולא היה כשר להקריב והקריב שם בנו תחתיו, ובמדרשי תנחומא ואתחנן שם ר׳ פנחס בשם ר׳ יוחנן בשם ר״א בנו של ר״י הגלילי וכו׳, ובמדרשי קהלת שם גרס ליה פתמא אמרו כשיצא מן התיבה הכישו ארי ושברו והיה צולע, ולקמן פל״ו הגי׳ ג״כ א״ר הונא בשם ר׳ אליעזר (ר׳ אליעזר בנו של ר״י הגלילי) נח כשיצא מן התבה בא ארי ושברו וכו׳ ועיי״ש, ובמאמר שלפנינו כתוב פתן בתיבה אחת כמו לעיל צד 260. ובנגון פירות הצדיק כמו שם המשיח לעיל צד 6 ודוגמאות הרבה בכ״ל, ולפי מה שדרשו ולא היה כשר להקריב צריך לפרש ויעל עולות וכו׳ על ידי שם ועי׳ ביפ״ת ולקמן פל״ד 6 איש. וכ״ה בדפוסי׳ וילקוט איש בכל (כל) מקום שנאמר איש וכו׳, והדרש דוגמתו בתנחומא מ״ב שלח סי׳ ה׳ (תנחומא שם סי׳ ד׳ ובמדר״ר פט״ז סי׳ ה׳) בכל מקום שנאמר אנשים צדיקים הם וכו׳, וכאן דורש א״ש צדיק ממחת ביד התוכאים שכל אותן ק״כ שנה שכתוב והיו ימיו מאה ועשרים שנה היה נח נוטע ארזים וקוצצן לעשות התיבה אומרים לו וכו׳, וכן מפרש בפי׳ ב״ר לפי הגי׳ צדיק מוכחת לשון זה תפסו חכמים כגזרת לא איתי ה׳ יבחא בידיה ואמר ליה מה עברת בדניאל (ד׳ ל״ב), וכן בסנהדרין שם קל הוא על וכו׳ מלמד שהיה נח הצדיק מוכיח בהם ואומר להם עשו תשובה וכו׳ (ועי׳ בפי׳ לעיל צד 270), ושם ק״ח ב׳ דרש רבא מאי דכתיב לפיד בוז וכו׳ מלמד שהיה נח הצדיק מוכיח אותם ואמר להם דברים שהם קשים כלפידים והיו בוזים אותו אמרו לו זקן תיבה זו למה אמר להם הקב״ה מביא עליכם את המבול וכו׳, ובתנחומא נח סי׳ ה׳ עשה לך תבת עצי גופר א״ר הונא בשם ר׳ יוסי ק״כ שנה היה מתרה הקב״ה בדור המבול שמא יעשו תשובה כיון שלא עשו וכו׳ עמד נח ועשה תשובה ונטע ארזים והיו אומרין לו ארזים אלו למה אמר להן הקב״ה מבקש להביא מבול לעולם ואמר לי לעשות תבה כדי שאמלט בה אני וביתי והיו משחקין ממנו ומלעיגין בדבריו וכו׳ לסוף ימים קוצץ והיה מנסרן וכו׳, והדרש שנטע ארזים לעשות התבה כמו שמפרש לקמן פל״א עשה לך תבת עצי גופר וכו׳ אין דקידריטן כלו׳ של מין ארז, והמבאות לאלו האגדות אצל אפרהם ואפרם הסורי וסופרים אחרים עי׳ בפ״ת חלק מ״ג צד 410 ועיי״ע בתרגומים לפ׳ והיו ימיו וכו׳: 6 דמייתי מבולא. שמביא מבול על העולם ואמרו לו אם יבא המבול לא יבא אלא על משפחתו

לא אתי אלא על בייתיה דאבוה דההוא גברא, היה לפיד בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל (איוב יב ה) אמר ר' אבא אמר הקב"ה כרוז אחד עמד לי בדור המבול זה נח, תמן אמ' כרוז ליה לפיד ליה, בוז שהיו מבזין עליו וקרו ליה ביזה סבא, לעשתות שאנן שהיו קשים כעשתית, נכון למועדי רגל שהיו מוכנים לשני שברים לשבר מלמעלה ולשבר מלמטן:

תמים בר הוטה אמר כל מי שני' בו תמים השלים שניו למידת שבוע: ו ה

היה אמר ר' יוחנן כל מי שני' בו היה הוא תחילתו והוא סופו, מתיבין ליה והכת' אחד

1 ילק' איוב כ' תתקי"ו: 5 ילקוט כ' מ"ח: 6 ילקוט כ' מ"ח מ"ט, ילק' אסתר כ' תתרנ"ג, מדרש אסתר ד"ו, תנחומא מ"ב שמות סי' י"ח, תנחומא בס סי' י"ג, שמות רבה פ"ב סי' ד':

1 לא אתא ון, הא לא אתא ח | בייתיה] ו, ביתיה דפהא[2]י, ביתא א'גכ | דאבוה] פחגב, דאבוהא ו, ל' דאי | גברא] וא'גב, ~ כיון שמת מתושלח אמ' (אמרי' ד[1], אמרו ח) ליה הא לא אתא (אתי דא[2]י) מבול (מבולא ההא[2]שי) אלא על בייתיה דאבוה (ביתיה דאבוה פח, ביתיה דא[2]י, ביתא יש) דההוא גברא ל' פדהא'שי * נכון — רגל דפוא[2]גב] וגר' ל | 2 אבא] ע, ~ בר כהנא דפואגבר[1]י | אמר הקב"ה] פוא'גבערי, ל' דא[2] | כרוז — לי] פואבע, כרוז אחת . . י, כרוז לי גר[1], כרוז ליה דר[3] | תמן] ואינון ו | כרוז ע | 3 **לפיד] לפוד ל | וקריין פי, וקורין א'כ | לו א[1] | ביזה] פ, ביזא כ, בוזה וג, בוזא א'ר[2]י, ביזיא דא[2]ר[1] | כעשתות של ברזל א[1], כעששית של ברזל ב | 4 שבר ו | מלמעלה] א[2]כ, ילן דוי, של מעלה א[1], מעלה פ, מלמטן גר[1] | ושבר וכ | מלמטה א[2]כ, של מטה א[1], מטה פ, מלמעלן גר | 5 תמים] ~ היה בדורותיו דא[2] | הוטה] ג, הוטא פ, חטייא דא[2] | * בו דפא'גבי] ל ל | ` שניו דפא'גבר] שנין ל, שנותיו י, עצמו ו | 6 הוא — סופו] והג'בי (אבתר) הוא תחלתו הוא סופו א[1], מתחלתו ועד סופו פ, מתחילתו (מתחלתו א[2], הוא מתחילתו י) ועד סופו הוא צדיק דא[2]י | מתיבין] חא'ג, ־בי י (שם), התיבון דא[2]י, אתיבון ו | והא כת' פי (שם) |

של אותו האיש, ובמעין גנים איוב י"ב הגי' אמרין ליה למה הדין אמר לון כך אמר לי הקב"ה דהוא מיתי מבולא על ארעא אמרי ליה מבולא אתיי על ביתיה דההוא גברא הה"ד לפיד בוז וכו', וגם שם ל"ג כיון שמת מתושלח וכו' ועת"נ, ובעין הוספה זו איתא בהמאמר במדר' קהלת שם ומצא בה איש מסכן וכו' זה נח וכו' ומלט הוא את העיר בחכמתו דהוה אמר להו ווי רקייא למחר מבולא אתי עבדון תתובא והוו אמרין ליה אן משרייא פורענותא בן בייתיה דההוא גברא משרייא כיון שמת מתושלח אמרין ליה לא מביתיה דההוא גברא משרייא פורענותא וכו', ובמד' קהלת מ"ב הועתק דהוה אמר להון חזרו בתשובה תדע כיון שמת מתושלח אמרו לו אם בא פורענות לא בא אלא לביתו תחלה הה"ד ויהי לשבעת הימים וגו' ועי' לקמן פל"ב סי' ד': 2 אמר ר' אבא. וכ"ה בערוך ע' לכד, ושם הגי' הנכונה כמו לפנינו אמר הקב"ה כרוז אחד עמד לי וכו', ובדפ"ר וד"ו נשתבש ועת"נ, וככר הוגה לנכון בא"א ובאב"א. ובמ"כ הגיה אמר ראב"כ כרוז אחד עמד לי וכן הדפיסו אחריו, ונח היה כרוז להקב"ה שהיה קורא ומוכיח לדור המבול עשו תשובה (וכרוז מל"ם בדניאל ג' ד' וה' כ"ט, והרבה בדרד"ל ועי' קרויס צד 296 ובהוספות רא"ח לעף שם וצד 609) וראב"כ מפרש לפיד לשון כרוז כמו שאומרים שם לפיד ליה כשרוצים לומר כרוז ליה כלו' הכרז לו ועוררהו, וידידי רא"ח לעף כתב לי שכוונו לל"ס לפט לבט שהוראתו עורר הוכח וכן מלבמנא בל"ס מעורר ומוכיח, ולבט בהוראת נגש עינה במכילתא בשלח מס' דעמלק פ"ב שאברהם לא לבטוהו ומשה לבטוהו וכו' וכן במכילתא לס' דברים ג' כ"ז (בלקוטי בתר לקוטי לרד"ין האפפמאנן צד 2) שאברהם לא ליבטוהו וכו', והשם בהוראה זו לקמן פנ"ב סי' ג' בדרש ואויל שפתים זה לוט וכו' ילבט הביא עליו לובטי ליבוטים (כ"ה בכי"ל) ועי' גם במ"ע לר"א גייגער ה"ד צד 19 וגעזעניוס-בוהל ע' לבט, ובכי"ל כתוב כרוז ליה לפודליה (בתיבה אחת) ונקוד[1]): 3 ביזה סבא. זקן בזוי, ובמעין גנים גורס ומפרש לפיד בוז וכו' אמר ראב"כ כרוז אחד עמד לי וכו' שהיו מבזין אותו בני דורו והוו קריין ליה ביזא סבא לעשתות שאנן שהיו קשין לשמוע תוכחות כעשתות, ובפי' ב"ר גורס או מפרש כעשתות של ברזל ועת"נ, ודורש למועדי רגל לשון רבים לשני שברים לשבר מלמעלה וכו' כדכתיב ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארובות השמים נפתחו, ובאופן אחר כל הדרש לפ' לפיד בוז וכו' בסנהדרין שם במאמר דרש רבא וכו' ושינוים שונים לזה המאמר עי' במעין גנים שם: 5 למידת שבוע. שבוע של שנים (ועי' סנהדרין פ"ה מ"א מכות פ"א מ"י), נח היה אחרי המבול ש"נ שנה והן ג' שבועות ואברהם שנאמר בו התהלך לפני והיה תמים כשנצטוה על המילה היה בן צ"ט שנה כשנימול ושני חייו היו קע"ה שנה הרי חיה ע"ז שנה אחר המילה עם שנת הצ"ט והן י"א שבועות וכן דוד שנאמר בו ואהי תמים עמו (תהלים י"ח כ"ד) חיה ע' שנה והן י' שבועות ועי' בפי' ב"ר ובפי' מהרז"ו: 6 הוא תחילתו וכו'. כן הגי' הנכונה וכ"ה במדרש אסתר, וקס"ד הוא תחילתו וכו' בצדקו ומתיבין אחד היה אברהם וכו' מעתה וכו' (והקושיא כדמפרש בפי' ב"ר והוא מתחלתו מוכר צלמים היה בבית תרח אביו) ואמר להן אף היא אינה פירכא, ומביא המאמר ר' יוחנן ור"ח וכו' בן מ"ח שנה הכיר אברהם וכו' (כלומר בן מ"ח שנה היה בהפלגה כדאיתא בס"ע פ"א ועי' פדר"א פכ"ד ועבר אברהם וכו' וראה אותם בונין את העיר וקללם בשם אלהיו ואמר בלע יי' פלג לשונם וכו') וא"כ ס"ל לר"י בן מ"ה היה אברהם כשהכיר את בוראו ולא היה צדיק מתחילתו ומה מקיים בו היה מותקן ומפרש ואזיל ה' י' ה' שני' באדם בנחש וכו', וגם במדרש דפ"ר ובכי"ו וכי"ת וכי"א א' ל"ג למאמר דר' לוי בשם ר"ש לקיש בן ג' שנים וכו' (וכן ל"ג בכי"כ, ושם נשתבש דר"ח ור"י תרויהון וכו' מאה ושמנה שנים וכו'), ובד"ו הגיהו כגי' כי"ם וכי"א ב' דהא ר' לוי וכו' ועי' גי' כי"ג וגי' הילקוט, וגם בפי' השני שבפי' ב"ר הנדפס הועתק ור' לוי בשם ר"ש לקיש אמר בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו שני' עקב אשר שמע אברהם בקולי מנין עק"ב, ולפי גי' זו מתרץ דס"ל כר"ש לקיש בן ג' שנים וכו' והיינו מקטנותו, ודוחק גדול שרי"י דורש כל כי שני' בו היה וכו' כשטת ר"ל והוא לשטתו דאמר בן מ"ח שנה וכו' מקיים בו היה מותקן וכו' ועוד קשה ובפרט לפי הגי' מתחילתו ועד סופו הוא צדיק מה מקיים ה' י' ה' שנאמר בנחש וקין, ובפי' מהרז"ו כתב במדרש אסתר מצאתי דר"י סובר בן ג' שנה ור"ל סובר בן מ"ח שנה וכאן בהכרח צריך הגהה, וטעות נפל בדבריו שהגי' שם דאמ' ר"ח ור"י תרויהון בן שלש שנים הכיר וכו' בוראו הה"ד עקב וכו' בקולו מנין עקב שמע אברהם בקול בוראו והוו שנותיו קע"ה מה מקיים בו וכו', ושטה אחרת לא הובאה שם והמאמר שם קטוע, ואי אפשר להגיה עפ"י הגי'

[1]) כרוז ליה לפודליה.

היה אברהם ויירש את הארץ (יחזקאל לג כד) מעתה הוא היה לאו הוא כוסי, אמר לון אף היא לא תברה. ר' יוחנן ור' חנינא תרויהון אמ' בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו ומה מקיים בו היה מתוקן להדריך פני כל העולם בתשובה. הן האדם היה (בראשית ג כב) מתוקן למיתה [נחש היה (שם ג א) מתוקן לפורענות] קין היה (שם ד ג) מתוקן לגלות. איוב היה (איוב א א) מתוקן לייסורין. נח היה מתוקן לנס. משה היה (שמות ג א) מתוקן לגאול. מרדכי היה (אסתר ב ה) מתוקן לגאולה: ר' לוי אמר כל מי שנאמ' בו היה רואה עולם חדש. אמר ר' שמואל בר נחמן והמשה הן, נח אתמול אבנים שחקו מים (איוב יד יט) דאמר ר' לוי משם ר' יוחנן אפילו איסטרובילין שלריחים נימחא במים והכא את אמר ויהיו בני נח היוצאים (בראשית ט יח) אתמהא אלא רואה עולם חדש. יוסף אתמול ענו בכבל רגלו (תהלים קה יח)

2 לקמן פרשה פ"ד ח', שיר השירים רבה פ' פסו (ה' ס"ז), פסיקתא רבתי פ"ח (ק"ה ח'). תנחומא ס"ב לך סי' ד' נבר פי' ג', בתנחומא לך לך פי' ג' נבר פי' ח': 6 לעיל צד 261 הע"ג:

1 היה (ויירש ג) — הארץ ל' ואי"כי | הוא כוסו] א"ר, והוא כוסו דפוא"גב (מעתה — כוסו ל' י) | לון] פג"ג, להון דא"כי (שם) | הוא וא"כי (שם) | תברא פא"י, תבריה ו | 2 ר' יוחנן — בוראו] ר' חנינה ור' יוחנן תריהון אמרין ארבעים ושמונה.. בוראו ו, דר' חנינה (חנינא חא') ור' יוחנן תרויהון אמ' (אמרי תרויהון ח) בן מ' וח' (ארבעים ושמונה ח, שלש א'). . בוראו ד"הא', דר' חנינה ור'. . תרויהון. . ארבעים ושמנה. . בוראו ור' לוי בשם ר' שמעון בן לקיש אמ' בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו שנ' עקב אשר שמע אברהם בקולי נ, דר' חנינא ור'. . תרויהון. . בן מ"ח. . בוראו ור' לוי בשם ר"ש לקיש אמר בן ג'. . בוראו שנ' עקב. . בקולי מנין עקב י (שם), דר'. . ור'. . תרויהו. . בן מ"ח. . בוראו ר"ש לקיש אמר בן ג' שנים שנ' עקב. . בקולי מנין עק"ב י, והא ר' לוי בשם ר"ש לקיש אמר בן שלש (ג' א²) הכיר. . את בוראו וכו' ר' חנינה (חנינא א²) ור'. . תרויהון אמרין בן ארבעים וח' (ושמונה פ). . בוראו דפא² | מקיים בו] הא'. . ביה ו, אני מקיים בו פב, אני מקיים דא²י | מתקן] ו, מתוקן חא"גבי, שהיה מתוקן דא², מתוקן היה פ | פני — העולם] פח, פני כל העולם כולו גכ, פני כל. . כלו וא', את כל. . כולו י. כל העולם כולו ד. כל העולם א² | 3 והן ה | שהיה ח | מותקן] וכ, מתוקן דפחא' (כבר המאמר) | * נחש — לפורענות] נחש (והנחש פ"ה) היה (ונתקן ו, מתקן ג) מתוקן (לפורענות פ) לפורענות דפוהאני, ל' ל | 4 * קין (וקין כ) — לגלות וגב] קין (וקין ח). . מתוקן לגלות דפחאי, ל' ל | *איוב — מותקן וגב] איוב (ואיוב ח). . מתוקן דפחא, ל' ל | ליסורין דגב | ונח ה | * לנס דפוא"גבי (ליכנס לתיבה א')] ~ נחש היה מותקן לפורענות ל | ומשה ח | 5 ומרדכי ח | ר' לוי] פ, ר' לוי ורבנן (ורבנין אג) ~ דואגב | 6 רואה] פוגב, ראה דהא²י (וכן בסמוך) | שמואל בר נחמן] פגב, . . בן נחמן ו, שמואל דא²י, אבא בר חנינא י (שם) | והמשה] פוהא', חמשה דא"גבי | * נח דפהאנכי] ל' לו | 7 ואמר וג | משום נ, בשם דא²י (בש' ר' יוחנן ל' פוכ) | איסטרובילין] וג, אצט' ד', איסטרובלין ח, אסט' פ, איצט' דא²', איצטרובלין ר"ו', אצטרובלין א"ר², איצטרבולת י¹ (שם) | נימחה א², נמחה דחגבי, נמחו פ', ניסותו א', נמחית י (שם) | והכה וג | ** את] דאת ל | 8 היוצאים] פג, ~ מן התיבה דוא"כי | אתמול] פוהא"גבי, ל' דא' |

שפבי' אסתר בתגי' שלפנינו ר"י ור"ח וכו' בן ג' שנים הכיר וכו' ומה מקיים בו היה מותקן וכו' (והגי' בכי"א א' משובשת, ושם כתוב בן שלשים שנה ומוגה שלש). ועוד גם לקמן פס"ד בדרש עקב אשר שמע וכו' איתא ר"ח ור' יוחנן וכו' בן מ"ח שנה וכו' ר' לוי בשם ר' שמעון בן לקיש בן ג' שנים מניין עקב וכו' וע"י גם לקמן פצ"ה (ולקמן פס"ו ובבמ"ר פי"ח פי' כ"א גריס לה כתמא), וכן איתא בשהש"ר ובפס"ר שם ר"ח ור"י וכו' בן מ"ח (ארבעים ושמונה) שנה וכו' ר' שמעון בן לקיש (ר"ש לקיש) אמר בן שלש שנים וכו' ולא יתכן להפך שמות האומרים בכל אלו המקומות, ובגי' המאמר בתנחומא מ"ב לך לך סי' ד' מהו כל ילדותך א"ר אחא א"ר חנינא בן שלש שנים הכיר וכו' יש לפקפק, ולנכון הגי' במדרשי תנחומא בהר שם אמר ר' שמעון בן לקיש בן ג' שנים וכו' ועיי"ש, וכבר העיר הרד"ל על מ"ש הרמב"ם בהלכות ע"כו"ם פ"א וכן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו ועיי"ע בהערות ומאי"ש לפס"ר שם ובהערות ר"ב באבער לתנחומא לך לך שם. ובסגנון אחר נסדרו הדרשות שלפנינו בתנחומא מ"ב שמות לפ' ומשה היה רועה ושם ג' מהו היה רועה א"ר יוחנן כל מי שנ' בו היה הוא היה בתחילתו והוא היה בסופו הוא היה בתחילתו כשר ובסופו כשר רבנין אמרין כל מי וכו' זן ופרנס אמרו לו והרי הנחש היה ערום אמר להן הוא היה מתוקן לפורענות אמרו לו והכתיב וקין היה עובד אדמה אמר להם אף הוא מתוקן לגלות אמרו לו והכתיב והיה כאשר נלכדה ירושלם וכו' ר' לוי אמר כל מי שנאמר בו היה ראה עולם חדש לפיכך ומשה היה רועה ע"כ. ובשמו"ר שם איתא עוד ביוסף כתיב ויוסף היה (שמות א' ה') מתוקן לפרנסה ועיי"ע הדרש במגילה י"א א' אברם הוא אברהם הוא בצדקו מתחילתו ועד סופו וכו' ובתנחומא מ"ב נח סי' א' אחד היה אברהם וכי שנים היו אלא אחד בצדקו וכן הקב"ה א"ל אברהם אברהם למה שתי פעמים אלא הוא אברהם צדיק מתחילתו עד סופו וכן יעקב יעקב וכו', והגי' וירש את הארץ איתא גם בדפוסי' וכי"א ב', ובמקרא כתוב ו י י ר ש וכצ"ל, והגי' מ ו ת ק ן במשקל מובחר מובהק מוחזק: 3 נחש היה וכו'. בכ"יל נשתרבב למטה וחסר שם קין היה וכו' עד איוב היה מותקן והגהתי עפ"י גי' שאר הספרים: 5 מרדכי היה וכו'. בפ' איש יהודי היה וכו', ולאותו הפסוק נסדרו המאמרים בבדרש אסתר. והגי' שם והנחש היה ערום מתוקן וכו' וקין היה וכו' מתוקן לגלות כד"א ויצא קין וכו' איש היה בארץ עוץ וכו' נח איש צדיק תמים היה היה מתוקן להכיר בוראו ומשה היה רועה היה מתוקן לגאולה מרדכי היה מתוקן לגאולה ר' לוי ורבנין ר' לוי אמר כל מי שנאמר בו היה רואה עולם חדש א"ר שמואל בר נחמן והמשה הן נח וכו' אפילו אצטרובולין של רחים ניסותו בסי המבול וכו' יוסף וכו' משה וכו' איוב וכו' מרדכי אתמול וילבש שק ואפר ולמחר יצא מלפני המלך בלבוש מלכות, ושם חסר כל המאמר רבנין אמ' וכו' זן ופירנס וכו': 7 אפילו איסטרובילין

ועכשיו ויוסף הוא השליט על הארץ (בראשית מב ו) אלא רואה עולם חדש, משה אתמול הוא בורח מפני פרעה ועכשיו משקעו בים אלא רואה עולם חדש, איוב אתמול ישפוך לארץ מררתו (איוב טז יג) ועכשיו ויוסף יי' את כל אשר לאיוב למשנה (שם מב י) אלא רואה עולם חדש, מרדכי אתמול היה מוכן לצליבה ועכשיו הוא צולב את צולבו אלא רואה עולם חדש, רבנין אמ' כל מי שנאמ' בו היה זן ופירנס, נח זן ופירנס [כל שנים עשר חדש שנ' ואתה קח לך מכל 18c מאכל (בראשית ו כא), יוסף זן ופירנס ויכלכל יוסף וגו' (שם מז יב)], משה זן ופירנס [כל מ' שנה במדבר, איוב זן ופירנס ואוכל פתי לבדי וגו' (איוב לא יז) שמא לא אכל יתום ממנה אתמהא], מרדכי זן ופירנס אתמהא, אמר ר' יודן פעם אחת חיזר על כל המניקות לא מצא לאסתר מינקת והיה מניקה הוא, ר' ברכיה ר' אבהו בשם ר' אלעזר בא לו הלב והיה מניקה, כדדרשה ר' אבהו נחך ציבורה, אמר לון ולא מתניתה היא ר' שמעון בן אלעזר א' חלב הזכר טהור:

ט בדורותיו ר' יודה ור' נחמיה ר' יודה אמר בדורותיו היה צדיק, אילו היה בדורו שלמשה
או בדורו שלשמואל לא היה צדיק, בשוק סמייה צווחין לעוירא סגי נהורא ולזעירא בירבי,
לאחר שהיה לו מיתף שליין, פתח הבית ראשונה ומצאה חומץ, שנייה [ומצאה חומץ,

8 עי' שבת נ"ג ב', מדרש תהלים מ"ז כ"ב סי' כ"ג: 10 מכשירין פ"ו מ"ז: 11 ילקוט ר' מ"ט, סנהדרין ק"ח א', תנחומא מ"ג נח סי' ו', תנחומא שם סי' ה':

1 ועכשיו פא' (בכל המאמר) | **ויוסף] יוסף ל | על הארץ] גבי. ל' דפוא | רואה] וגב, ראה הא'י (שם) פראה דא'י (וכן בכל המאמר) | הוא בורח] ח, היה בורח א', בורח דא²י, ברח פגבי (שם) | 2 משקעו] כי, הוא ~ דפואג בכים פי (שם) | אשפוך ד¹א'י | * מררתי פאכ] מרירתי די, מררתו לו | 4 **הוא] ל' ל | צולביו די | 5 ** בו] ל' ל | ומפרנס ג | ** נח] ~ היה ל | ופרנס כל הבריות ג | *כל] ל' ג | * שנים עשר ל'וא'גכ] י"ב דא²י | *חדש] ~ בתיבה י | * מכל מאכל פו] מכל . . אשר יאכל גבי (שם), מכל וגו' ל°, וגו' ד | 6 ויוסף פוג | *זן ופירנס ל°כי] . . ופרנס פג, ל' דוא | ומשה פ | ופירנס] כי, ופרנס ן, ופירנס (ופרנס ג) את (כל ג) ישראל דא²ג | *כל מ' י] כל ארבעים וכי (שם). מ' ל°ד¹, ארבעים דא²ג | * 7 זן ופירנס ל°כי] זן ופרנס ג, ל' דפוא | 8 מרדכי מה ונ, ומרדכי מה פ | זן ומפרנס י | אתמהא ל' | **יודן] יוחנן ל | חזר פחא²כי (שם) | המניקות כולן ו | ולא | לאסתר] ואבי, לאלתר ח, לאסתר לאלתר דפג | מניקה דפוחאגי | 9 והיה — הוא] והיה הוא מניקה י (שם), ל' וא | ר' ברכיה — מניקה ל' י | ר' אבהו] ונ, ור' . . דפאכ | מניקה הוא גב | כדדריש א², כך דרשה ונכ | ר' אבהו] א¹, ~ בציבורא דפא²גי, ־רה ן, בצבורא כי (שם) | 10 נחך] פ, נחיך כי, נחתך דא², נחון ד¹א'ר, וכן ן | ציבורה] ן, ־רא פג, צבורא א'כרי (שם), ציבורא לקליה דא²י | אמרון ו | לון] ג, להון דפאכי, ליה ן | ולאו פא'י | מתניתא | אומר דפוא²כי (שם), אמ' ג | 11 יהודה דאגכ, יודן ו | נחמיא א² | יהודה דפהאגבי, יודן ו | אומר פוהא'כי | אילו] פא²ג, ואילו ח, הא אילו וא¹, . . אלו דכ, הא י | היה ל' י | בדורו . . ובדורו של שמואל ג, בדורות משה ושמואל י | 12 סמייה] ו, סמיא פאגברי, ל' ד | צווחין פוג, קורין א² | לעוירא] פואברי, ־רה ג, לעווריא ד | סגי נהורא] פ, סגיא נהור ד¹, . . סמיא ד, סגיא נהור י¹, ברבי אנר², בריבי ר¹, בי רבי כ, בר רב ן | * ולזעירא בירבי] ולזעירא ברב פ, לאוירא בירבו ל, ל' דאגברי | 13 לאחר] פוא'גבע משל ~ דא'י | מיתף] פאגבעי. ~ אחד דו | ראשונה] פוא'גבי. אחת דא²ע | ומצאת גיש | חומץ] פא²עי, של ~ דוא'בש. של חומץ יין ג | שנייה *ומצאה חומץ] ב' ומצאה חומץ ע, שנייה . . של חומץ א'ב, שנייה כן דא², וכך (וכן י) שנייה פי, שנייה ל |

וכו'. עי' במ"י לעיל צד 261: 5 כל שנים עשר וכו'. בכי"ל כתוב בגוף הספר נח היה זן ופירנס משה זן ופירנס מרדכי זן וכו' ומה שנשמט הושלם בגליון והגהתי כל מ' שנה כסגנון כל שנים עשר חדש: 9 בא לו חלב. והיה מניקה תמיד ולא שחיזר פעם אחת על כל המניקות ולא מצא לאסתר מינקת והיה מניקה הוא לפי שעה כדדרש ר"י ועי' ביפ"ת (ובילקוט בשני המקומות לא הועתק מאמר ר' ברכיה וכו' בא לו וכו'), וגב בברייתא בשבת שם מסופר מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן לינק ולא היה לו שכר מניקה ונעשה לו נס ונפתחו לו דדין כשני דדי אשה והניק את בנו ועי' מ"ש בענין חלב הזכר התו' פרייס במ"ע צייטשריפט פיר גע-בורטסהילפע וכו' חלק נ"ג מחברת ג', ודרש אחר במדרש תהלים שם אשתו של מרדכי היתה מינקת את אסתר: כדדרשה ר' אבהו. בציבורא וכן לעיל צד 267 כדדרש ר' חנינא וצד 261 דרשה ר' יהודה ועי' גם שם ולעיל צד 20 בחי"נ: 10 נחך. צחק, ולפי הגי' נחון מפרש בפי' ב"ר כבשו פניהם בקרקע לפי שלא נראה הדבר בעיניהם ועי' לעיל צד 48 ושרון דחכין ובח"נ ומ"י שם: 12 בשוק סמייה. בשוק של סומין קורין לעור סגי נהורא ולקטן בירבי וכך היה נח נקרא צדיק בדורותיו, ובכי"ל נשתבש לעוירא וכו' לאוירא בירבו ובכי"ם איתא לעוירא וכו' ולזעירא ברב והגהתי, וברוב הספרים הגי' בשוק סמייה (סמיא) צווחין (צוחין) לעוירא ברבי (בריבי, בי רבי, בר רב) וכן גר' הגי' העיקרית ומפרש בפי' ב"ר כי בשוק של סומין קורין לאיש שאינו רואה כי אם קצת בריבי (ברבי) גדול וחשוב לפי שהוא רואה קצת והם אינם רואין כלום כך במקום שאין צדיקים קורין לאותו נח צדיק לפי שהוא צדיק קצת והם רשעים גמורים, ובדפ"ר נשתבש בשוק צווחין לעווריא סגיא נהור, ובד"ו הוגה בשיבוש בשוק צווחין וכו' סגיא נהור סמיא, ובמ"כ הגיה עפ"י גי' הילקוט בשוק סמיא וכו' לעוירא סגי נהור (אבן בילקוט דפ"ר וד"ו הגי' סגיא), ולנכון פי' ביפ"ת לגבי הסומים (כלו' הסומים לגברי) קורין סגי נהור לעור והוא מי שעיניו כהות או שיש לו עין אחת, ווידידי רא"ת לעק' הערוך שבערך סילין סורי־ערבי של אוידא מפרש עוירא דחדא עינא אית לה ואחריתא מיכרהא היא, ועוד שם ופורשנא דבית עוירא לסמיא (כלו' ההפרש בין עור לסומא) הנו עוירא כית כרגאית (בפרט) הו איתוהי דהדא עינה מסרהא כמיא דין תרתיהין עינוהי אזילן, ולשון המשל בירוש' פיאה סוף פ"ה לסמיא צווחין סגיא נהוריא ועי' שם כתובות פ"א כ"ה א': 13 שנייה ומצאה

שליש[ית] מצאה קופס, אמ' לו קופס הוא, אמר אית הכא טב מיניה. אמ' ליה לא, כך בדורותיו היה צדיק, ר' נחמיה אמר ומה אם בדורותיו היה צדיק, בדורו של משה על אחת כמה וכמה. לצלוחית של פליטון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בין הקברות וריחה נודף אילו היה חוץ לקברות כל שכן:

י את האלהים התהלך נח ר' יודה אמר למלך שהיה לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן, אמר לקטן הלוך עימי ולגדול הלוך לפניי. כך אברהם שהיה כוחו יפה התהלך לפני (בראשית יז א). נח שכוחו רע את האלהים התהלך נח. ר' נחמיה אמר לאוהבו של מלך שהיה משתקע במבואות אפילים [הציין] המלך וראה אותו משתקע אמר לו עד שאתה משתקע במבואות אפילים

4 ילק' ר' מ"ט ג, תנחומא פ"ג לך לך סי' כו:

1 *שליפית דא'גב] ג' ע, ושליפית י, וכן שליפית פ, ושליפית ומצאת של תומין רביעית ו, ל' ל | מצאה] פ ו, ומצאה דאבעי | קופס פא', תופס י, תופס ד' | אמ' — הוא ל' ג ב י | ליה דפוא' | קופס פא', תופס ד' | אמר להון דפא'גב ש. . לון ו, א"ל א'ע | אית] נעשי, ואית דפואב | מינה פשי | אמרו ג ב, אמרן ו | היה צדיק] ~ אילו היה וכו' ל', אילו (אלו כ, ואילו ח, הא אילו דא'גי) בדורו של משה או בדורו של שמואל (משה ושמואל י) לא היה צדיק דחאגבי, בדורו של שמואל לא היה צדיק פ | נחמיא א' | אומר פחי | ומה אם] מה אם י, אם הא'ג, ל' כ | בדורו ח | 2 ~ צדיק] ל' ד | בדורו] ו, אילו (אלו א'ב, הא אילו ח, אם ג) היה ~ דפחאגבי | משה] פ', ~ או בדורו של (או כשל ב) שמואל דוחאגב | על — וכמה] היה צדיק יותר ח | לצלוחית] פוגב, משל ~ דחאי | 3 פליטון בי, פפולסמון פ, פפוליסמון ח, פופליסימון א', אפופלסמון ג, אפרסמון דא' | מוקפת—פתיל ל' ב | בצמיד י | שמונחת ב, ונתונה א' | בבית הקברות פגי' במקום הטנופת ב | *וריחה פ] וריתו ל'. והיה (והיתה י) ריחה דוחאגי. במקום הטנופת ריחה ב | ואלו (ואילו פ, אילו ו, אם א') היה (היתה ו) חוץ לקברות דפוחא, אלו היתה . . לבית הקברות י, במקום הבושם ב | כל שכן] על אחת כמה וכמה חב . . . לבתולה (משל לבתולה א'י) שהיתה שרויה (שהיה ל') בשוק (בשוקן א') של זונות ולא יצא עליה שם רע [והא זו היתה בשוקן של זונות ולא יצא עליה שם רע א'] אילו (אלו א') היתה (היה ל') בשוק (בשוקן א') של כשירות (כשרות א'י) על אחת כמה, וכמה ל'א'י. . . לבתולה (משל לבתולה דא') שהיתה (שהייתה ד, שהיה ג) שרויה (שרוייה ד) בשוק (בשוקן וג) ולא יצא עליה שם רע (והיתה ביאה (?) ביותר ו) אילו היתה (הייתה ד) בשוקן של כשירות (כשרות פ) על אחת כמה וכמה ומת אם (כך אם וג, כך ומה אם א', כך פ) בדורותיו היה צדיק אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל (אילו היה בדורותיו של משה או של שמואל ו, בדורו של משה ובדורו של שמואל אילו היה ג, בדורו של משה פ) על אחת כמה וכמה דפוא'ג | 4 ר' יהודה ור' נחמיה (נחמיא א') ר' יהודה דאגב, ר' יודן ור' נחמיה ר' יודן ו | אמר] וא'. אומר דפחא'גי | למלך] פוא'בי, משל ~ דחא' | שהיה] א', שהיו דפוחא'גי | *שני] ב' ד | קטן | 5 ואמר י | לקטן דפאגרי, לו לקטן ב | הלוך] פ, הלך דוא'גי, בא והלך א' | עמי | ואמר (אמר וא'ב) לגדול דפואגב, ולגדול אמר י | הלך וי, בא והלך פ, בא והלך דאג | לפניי] וג, לפני דפאבי | כוחו] וגי, כחו דאב | התהלך] אמר לו ~ פוגב | לפני] ו, ~ והיה תמים דפחאגבי | 6 אבל נח | שכוחו] ו, שהיה כוחו י, שהיה כחו דפאגב | נחמיא א' | אומר פגבי | לאוהבו] וא'גבי, משל ~ דחא' | במבואות אפילים] ו, במבואות אפלים ב, במים א'רי, במים עכורים דא', במים הצואה ח | 7 הציין . . וראהו ו, המלך ראה אותו ח | *משתקע ל'] ל' | עד מתי אתה ב | *במבואות אפילים ו] במבואות אפלים ב, במבואות ל', במים במבואות אפלות ג, במים דהאישי |

תומין וכו'. כן הגהתי וכ"ה בערוך ע' קפס לאחד וכו' ב' ומצאה תומין וכו', וקופס מלים ואת פריה יקופס (יחזקאל יז ט) והוא יין שמתחיל להחמיץ וע' בפי' הר"ש מעשר שני פ"ד מ"ב: 1 אית הכא וכו'. בתמיה: כך וכו' היה צדיק, ואילו היה בדורו של משה וכו' לא היה צדיק, ובכי"ל נוסף ביני שיטי אילו היה וכולי ועח"נ. וגם המאמר שלאחריו כסיים בכי"ל בקיצור אילו היה חוץ וכו' כל שכן: 2 לצלוחית של פיליטון. של שמן או מרקחת מעלי נרד ובשמים אחרים¹) וע' בערוך השלם ע' פלייטון וקרויס צד 458, ושם גם הדוגמאות לכתיבת פיל' בירד, להגירסאות שבתי"ג ע' גם לע"ל צד 257 וע"ע לקמן פל"ט סי' ב', והמשל השני בדברי ר"נ לבתולה וכו' ליתא בכי"ל בגוף הספר (וניתוסף שם ביני שיטי בכתב אחר) וכן ל"ג בכי"ב ולא הועתק בכי"ח וגם ליתא דוגמתו בתנחומא ובסנהדרין שם, ובתנחומא הגי' ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר תמים היה בדור המבול ובדור הפלגה שאלו היה בדורו של אברהם אבינו לא מצא ידיו ורגליו משל לחבית של אפרסמון שהיתה מונחת במקום המטונף במקומה ריחה נודף שלא במקומה אין ריחה נודף וחד אמר תמים היה בדורותיו כ"ש בדורות אחרים משל לצלוחית של פלייטון שהיתה מונחת במקום הטנופת כ"ש אם היתה מונחת במקום הבושם, ובסנהדרין פליגי אמוראי בפלוגתא דתני תנאי וג' שם אלה תולדות וכו' א"ר יוחנן בדורותיו ולא בדורות אחרים ור"ש לקיש אמר בדורותיו כ"ש בדורות אחרים א"ר חנינא משל דר' יוחנן למה"ד לחבית של יין שהיה מונחת במרתף של חומץ במקומה ריחה נודף שלא במקומה וכו' א"ר אושעיא משל דר"ש לקיש למה"ד לצלוחית של פלייטון שהיתה מונחת במקום הטנופת במקומה ריחה נודף וכ"ש במקום הבושם, ועם כגנון זה מסבים גם המשל לצלוחית בגי' כי"ב ועח"נ, ואולי נטבע המשל השני לבתולה וכו' בתנחומא כי"ב ושם ג' בדורותיו יש דורשין לשבח ויש דורשין לגנאי צדיק בדורותיו ולא בדורות אחרים משל למה"ד אם יתן אדם סלע של כסף וכו' יש דורשין אותו לשבח כיצד לנערה שהיתה שרויה בשוק של זונות והיתה כשרה אלו היתה בשוק הכשרות עאכ"ו משל לחבית של אפרסמון שהיתה נתונה בקבר והיתה ריחה טוב אילו היתה בבית עאכ"ו וע"ע בסדר הגדול עמוד 141, והדרש לגנאי נמצא גם אצל הירונימוס וע' כ"ח חלק מ"ג צד 411: 4 שהיה לו. ע' לע"ל צד 43. וכתיבת כוחו מלא וי"ו כמו לע"ל צד 115 וע"ש בפי': 6 את האלהים. עם האלהים התהלך נח: 7 הציין המלך. בכי"ל דלג כן הציין עד הציין והושלם ביני שיטי

¹) φολιᾶτον, foliatum.

בא והלך עימי, אבל אב־הם למלך שהיה משתקע במבואות אפילים] הציץ אוהבו והתחיל מאיר לו דרך החלון, אמר לו עד שאתה מאיר לי דרך החלון בא והאיר לי בפניי, כך אמר הקב״ה לאברהם אבינו עד שאתה מאיר לי ממספוטמיה ומחברותיה בוא והאיר לפניי בארץ ישראל: הה״ד ויברך את יוסף ויאמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו וגו׳ (שם מח טו) ר׳ ברכיה אמר ר׳ יוחנן ור״ש לקיש ר׳ יוחנן אמר לרועה שהיה עומד ומביט בצאנו ר״ש לקיש לנשיא שמהלך וזקנים לפניו. על דעתיה דר׳ יוחנן אנו צריכים למקומו, על דעתיה דר״ש לקיש הוא צריך לכבודינו:

פרשה לא

ו יג) ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני וגו׳ החמס קם למטה רשע וגו׳ א
(יחזקאל ז יא) החמס קם אתמהא, חס ושלום אינו קם ואם קם למטה רשע להיותו שלרשע, לא

7 ילק׳ יחזקאל ר׳ שמ״ס, סנהדרין ק״ח א׳, תנחומא נח סי׳ ד׳:

1 *בא והלך ל°א׳כי] בוא והלך ות, הלך דא²ש | *עימי ל°] עמי וא¹, לפני (עמי דהא²י) הה״ד את האלהים התהלך נח דא²שי | *אבל אברהם ל°וא¹] ולמה אברהם (היה אברהם ה) דומה דהא²י | למלך — משתקע ל°] למלך שהיה משקע פ, למלך שמשקע ן, משל למלך שהיה משתקע א¹. לאוהבו של מלך שראה את המלך מהלך דא²י ראוהבו שראה את המלך ש | *אפילים ל°ן] אפלים פהא²שי, ־ין א¹, האפלים ד¹ | הציץ אוהבו ל׳ שי, התחיל ש יהיה פ לו] פוהא¹גבי, עליו דא² | דרך] מבין ן | חלון פא²כ | 2 אמר] פוהא¹גי, הציץ המלך וראה אותו ~ דא²ד החלון והא¹גשי, חלון דפא² . בוא זח | והאר וגו׳ לי] לך פב. ל׳ דוא²גשי לפניי ן. לפני דפא²גבשי אבינו ן י, ל׳ דפא²כ | 3 *ממספוטמיה] ממספוטמיא ג, ממוספוטמיה פ, ממיסופוטיטיא ן, מוסיפפוטמיי ל, מאספוטמיא א², מאספמיה ה, ־יא ר, מאספוטמיא (מאספמיא ד¹) שלי ד | והאר גח | לפני דהאג, לי פוי | 4 * ויאמר — וגו׳ דא²] וגו׳ ל | ר׳ ברכיה אמר] וא¹גב, ל׳ דפי | ר׳ — לקיש ל׳ פ | 5 לרועה] משל ~ א¹ | שהיה — ומביט] כי, שהוא . . ומביט דא², שהיה רועה ומביט א¹, שהיה מביט פר | ריש לקיש] וב, ~ אמר דפא²י | לנשיא] משל ~ א¹ | שהוא (שהיה י) מהלך דפואגבי | 6 למקומו] פג, לכבודו דואבש. לכבדו י | על] פבי. ועל דואג | * לכבודינו ל°דוג] לכבודנו אבר, לכבדנו פי, לכוונו ל ‖ 7 החמס] כת׳ ~ פא¹גב |

ובגליון והוא מעיקר הדרש: 1 בא והלך עימי. בדפ״ר ור״ו נשתבש הלך לפני ובמ״כ הגיה עפ״י גי׳ הילקוט הלך עמי וכן הדפיסו אחריו, אבן בילקוט הגי׳ בא והלך עמי וכן הוגה בא״א. ובדפוסי׳ ג׳ עוד כטעם הדרש הה״ד את האלהים התהלך נח ועת״נ: 3 ממספוטמיה. מארם נהרים, ובכי״ל נשתבש כאן ובר״ש פמ״ד ועיי״ש, ולנכון בכי״ל ר״ש פ״ס ממספוטמיה[1]) ומחברותיה וכן הגהתי, וכ״ה בר״ו לקמן פמ״ד ממספוטמיא כמו שהועתק בערוך ע׳ מספוטמיא מפמ״ד ופ״ס ועי׳ לעיל צד 16 ובמ״י שם בד״ה מי העיר ממזרח: והאיר לפניי. דורש התהלך לפני בארץ ישראל, וחז״ל נמשל למבואות אפילים והקב״ה כביכול היה משתקע בם כשלא הכירו בני אדם את בוראם ואור ד׳ עליהם לא זרח ואברהם התחיל מאיר לו דרך החלון שראו את האור כמו דרך סדק והבינו קצות דרכיו. ובתנחומא מ״ב לך לך כל הענין עד סוף הפרשה בסגנון אחר ושם הגי׳ כתיב בנח את האלהים התהלך נח וכתיב באברהם התהלך לפני מי שהוא קורא סבור שהיה נח גדול מאברהם ואינו כן ר׳ יוחנן ור״ש לקיש ר׳ יוחנן אמר משל למה״ד למלך שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן הקטן היה אוחז בו כדי שלא יפול והגדול היה הולך לפניו כך כתיב בנח את האלהים וכו׳ אבל אברהם שהיה יחידו של עולם והיה צדיק א״ל הקב״ה התהלך לפני והיה תמים אמר ר״ש לקיש משל למה״ד למלך שהיה לו אוהב והיה משוקע בטיט ואחז בידו והעלה אותו מן הטיט כך נח היה משוקע בטיט וכו׳ ואברהם למה היה דומה למלך שהיה מהלך בחשיכה בא אוהבו וראה אותו והאיר לו א״ל המלך עד שאתה מאיר לי בא והלך לפני כך בימי אברהם היו כל העולם רשעים והוא צדיק א״ל הקב״ה עד שאתה מאיר במזרח התהלך לפני: הה״ד ויברך וכו׳. דורש עוד דרך אגב הפ׳ האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו וכו׳, ובסימן הה״ד מתחיל דבור בפ״ע וכן נפרדו המאמרים במדרש עם פי׳ יפ״ת ועי׳ לעיל צד 133 (ובמ״י שם בד״ה הה״ד אם ישים וכו׳) צד 135 וצד 181, והמאמר נסדר גם לקמן פצ״ז בנוסחת הדפוסים (ועי׳ במ״י לעיל צד 192 בד״ה אמר ר׳ איבו) והגי׳ שם ר׳ ברכיה ואמרי לה בשם ר׳ יוחנן ור״ש לקיש ר״י אמר לרועה שהוא עומד ומביט וכו׳ ר״ש אמר לנשיא מהלך והזקנים לפניו על דעתיה דר״י אנו צריכין לכבודו וכו׳ ועי׳ גם לעיל צד 269. וסגנון המאמר בתנחומא מ״ב שם בנח כתיב את האלהים וכו׳ וכתיב באבות העולם האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו א״ר יוחנן למה היו האבות דומין לפני הקב״ה לרועה שהוא מהלך וצאנו מהלכת לפניו א״ל ר״ש לקיש עד עכשיו הצאן היו צריכין לרועה אלא וכו׳ לנשיא שהוא מהלך וזקניו מהלכין לפניו והזקנים מודיעין כבודו של נשיא כך היו אבות העולם הולכים לפניו שנ׳ אשר התהלכו וכו׳ הוי התהלך לפני והיה תמים: 6 צריכים למקומו. כ״ה בכי״ל וגי׳ זו מקויימת גם ע״י כי״פ כי״ג וגר׳ שדורש כמו הרועה שהיה עומד ומביט בצאנו ומראה להם שיאספו לפניו והוא ינהלם כך אנו צריכים למקומו של הקב״ה שנהיה קרובים אליו, והוא שומרנו. ועל הגי׳ אנו צריכים לכבודו קשה שאין המשל דומה לנמשל שאין שייך כבוד ברועה וצאנו ועי׳ גם בפי׳ אב״א:

פרשה לא. בכי״א א׳ פס״ח ובכי״א ב׳ וכי״ו פ״ל. ובמ״רא כאן פרשה כתובה: א אתמהא. וכי יש תקומה להחמס ואם אפשר שיקום החמס להיות מטה ביד רשע, ולכן מפרש ח״ו אינו קם ואם קם וכו׳ להיותו של רשע כלו׳ להיות לו שבט מטה ועי׳ בערוך ע׳ חמס, ודורש המשך הכתוב לא מהם וכו׳ ולא נה בהם שלא ישאר

[1]) Μεσοποταμία.

מהם [ולא מהמונם] ולא ממהם (שם שם) לא מנהון ולא מן ממונהון ולא מן המיתהון. למה לא נח בהם (שם שם) לא היה לבריות נחת רוח מהם ולא להקב״ה נחת רוח מהם. לא נה בהם לא היה מי שיאמר להם נחיה. לא נח בהם כההיא דאמר ר׳ אבא בר כהנא כי נחמתי כי עשיתים ונח (בראשית ו ז-ח) אפילו נח שנשתייר מהם לא היה כדיי אלא שמצא חן ונח מצא חן (שם שם). ולפי שהיו שטופין בגזל נמחו מן העולם שנ׳ ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני:

ב בין שורותם יצהירו וגו׳ (איוב כד יא) שהיו עושים בדדיות קטנות, יקבים דרכו ויצמאו (שם שם) ואפילו יקבים דרכו ויצמאו, אמר ר׳ אייבו למה יקבים דרכו ויצמאו לפי שהיה מארה מצויה בעמלו של רשע ולפי שהיו שטופים בגזל נמחו מן העולם ויאמר אלהים לנח וגו׳:

ג שנאו בשער מוכיח ודובר תמים יתעבו (עמוס ה י) דהוה אמר להון ריקים מניחים מי

5 לעיל צד 267 וש״נ: 6 ילק׳ איוב ר׳ תתקיח: 9 ילק׳ עמוס ר׳ תקמ״ד, ילק׳ מכירי ס״ע כ״י:

1 ולא מהמונם] ר א נ ב | ולא ממהם ~ לנב | מינהון: דא״נ ומן ממונהון] בממוניהון לוב בממוניהון א״רי ממוניהון ר׳, ממממם דא׳, מממוניהון י | ולא דפאנגבדין] ל׳ לדי | מן המתהון דנ] מן המיתהון ל, מן המיתתהון ב, מתמהיתון פ, מתמתתתון י ממתמתתהון ד׳ד | למה לאן ולא ר׳ | 2 נח] א״ר, נח דפא״גבי | היתה א״רי | לבריה פ״רי, לשום ברייה דא׳.. בריה ר׳, לבריות א״ר׳ | ולא להקב״ה — מהם ל׳ א״י | לא נה — לא היה] ר, ולא נח.. נ, לא נח.. א׳, ולא היה פ (לא — נחיה ל׳ דא״י) | 3 נחיה] פנ, נהיה א״כר, ניהייה ל׳ | לא נח בהם] ולא נח בהם א׳, ל׳ י | כדא׳ פ | 4 אלא] פנב, ל׳ דואי | לא היה] פוא״בי ל׳ | בגזל] פוא״גבב בזימה דא׳ | נמחו] פוא״גב, נימוחו דא״ב | 6 בין] כת׳ ~ א״ב | וגו׳] יקבים דרכו ויצמאו דפג | שהיו] בין שורותם יצהירו ~ דפג (שהיו — קטנות ל׳ וא״ב) | עושים] י, ״ין גע, עשין להן פ, עושים (״ין א׳) להם דא׳ | בדדיות] א״נ, בדידות ע, בדדיות דר, בריכות ו׳, כרכיות פ | 7 אפילו דפוא״גר (ואפילו — ויצמאו ל׳ א״בי) | אייבו] וג, איבו דא״בי | ולמה א׳, אפילו ו | לפי] אלא ו | שהיה] ג, שהיתה דפוא״בי, ל׳ א׳ | מארה] שמארה א׳ | בעמלו של רשע] בביתו של רשע פבי, בבית רשע נ, בהם ובעמלם ו | ולפי] ומפני ג, שהיו] שהיו שטופים א׳, שפשטו ידיהן ו | בגזל] פוא״גב, בזימה י, בזימה וגזל דא׳ | נמחו] פוא״ג, נימוחו דא״י, נמחו ב | מן העולם] ל׳ ל | ויאמר אלהים דא׳, ויאמר.. לנח פא׳, ויאמר.. לנח קץ כל בשר בא לפני ב, קץ כל בשר נ, שנאמר קץ.. בא לפני י | 9 שנאו] כת׳ ~ א״נ | מוכיח] ~ זה נח א״ם, זה נח שהיה מוכיחן ו | הוה אמ׳ נ, אומ׳ פ | להון פ, להם א״נ | רקייה ו, רקייא א״ם | מניחין אתם נ,.. אנו ו, אתם מניחין דפא״בם,.. מניחים א״וי | למי ר |

כלום מנחון וכו׳ למה לא נח בהם ובהדרים נה בגי׳ לשונות ולפי שהיו שטופין ב ג ז ל (וכן הגי׳ הנכונה) נמחו מן העולם שנ׳ ויאמר וכו׳ קץ כל בשר וכו׳ כי מלאה הארץ חמס מפניהם, וכן דרשו בסנהדרין שם ויאמר וכו׳ קץ כל בשר בא לפני א״ר יוחנן בא וראה כמה גדול כחה של חמס שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם עליהם גזר דינם עד שפשטו ידיהם בגזל שנ׳ כי מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם וכו׳ וכתיב החמס קם למטה רשע לא מהם ולא להמונם ולא ממהם ולא נה בהם א״ר אלעזר מלמד שזקף עצמו כמקל ועמד לפני הקב״ה ואמר לפניו רבש״ע לא מהם ולא מהמונם ולא ממהם (ופירש״י שם אין תועלת לא בהם ולא בהמונם ולא במשאם) וכו׳ ועיי״ע בשאילתות ריש פ׳ נח ובתנחומא נח שם: 1 ולא מהמונם. כן הוספתי עפ״י הספרים שציינתי וכ״ה במקרא, אבן בכ״יל וכ״ם וילק׳ יחזקאל ליג ולא מהמונם וכן ליתא ולא מהמונם בשתי הפעמים בסנהדרין שם בכ״ם ועי׳ בד״ס ותי״ע, ובכ״יל הוגה בגי׳ שיטי על ולא ממהם וג׳ תמורת ה ומכוון להגיה מהמונם ועוד נוסף בגי׳ שיטי לא ממהם על מן המיתהון, וכפי שהוספתי דורש ולא מהמונם ולא מן ממונהון וכן פי׳ המון ממון ועושר במקרא כמו אוהב כסף וכו׳ ומי אהב בהמון וכו׳ (קהלת ה׳ ט׳), והמהם שאין לו רע במקרא דורש לשון המה מהמהם מן המתהתון מהתמהון שעליהם כלו׳ מכל כבודם ויקרם שהיה להמהון בעיני הבריות: למה לא נח בהם. כ״ה בכ״יל וכ״ה בכ״יא א׳ ובפי׳ ב״ר כ״ים וכ״יא וכ״ה במקרא לפנינו ולא נה, ובדפ״ר וד״ו ורוב הספרים הגי׳ למה לא נ ח בהם וכן בסנהדרין שם בדפוסים הישנים וכתיב לא מהם וכו׳ ולא נח בהם, וגם לפנינו בסמוך לא נח בהם בכ״יא וכו׳ וכן בסנהדרין שם ואף על נה וכו׳ נכתב גזר דין שנ׳ ולא נח בהם. ושם בכ״ם הגי׳ קרי ביה ולא נח וכו׳ ועי׳ בד״ס ובמ״י לעיל צד 267, וה״א והי״ת נתחלפו בהברתם וגם היו דומין בכתיבתם (ועי׳ לעיל צד [illegible] ועיי״ע גורות דאלפביתין בעניקלאפעדיא ה״א צד [illegible]). וידוע הכלל לא מתמנין רבנן הרבין בין ה״א לחי״ת (ירוש׳ שבת פ״ז ה׳ ב׳ ועיי״ש וירוש׳ פאה פ״ז כ׳ ב׳ ומעשר שני פ״ה נ״ו א׳ ועיי״ע הדוגמאות במאור עינים פס״ה ד׳ ווילנא צד 356 ובתולדות הקליר להגי׳ שי״ר הערה י׳ ובמפעין מים צד 49, וכאן דרשו ולא נה בהם לשון נחת רוח ולשון נהיה (נהיה) ועוד דרשוהו על נח ולא נח בהם כלו׳ היה ראוי וכדאמר ראב״כ וכו׳, ואפשר שהיה הגי׳ לפניהם ביחזקאל ולא נ ח בהם ועי׳ מ״ש ר״א ברלינער בס׳ בייטרעגע צור העבר׳ גראממאטיק וכו׳ צד 20, ובכ״יל הושלם בגליון מן לא נח בהם לא היה מי שיאמר וכו׳ עד סוף המאמר, ולמלת נחיה נסמן עוד בגליון ניהייה, ולפי גי׳ זו או נהיה בכ״יא א׳ וכ״כ דורש נה לשון נהי וכן מפרש בפי׳ ב״ר כ״י ואם תאמר היה להקב״ה נחת רוח בהם ת״ל לא נה בהם לא היה איש (בכ״יא לא היה מי) שיאמר להם נהיה אין מי למעלה ולא למטה שיאמר נהי עליהם נהיה (בכ״יא נה) לשון נהי, ובדפוסי׳ וילקוט ובכ״יא ב׳ נשמט זה הדרש: 6 בין שורותם וכו׳. דורש יצהירו לשון יצהר שהיו עושין בדין קטנים בין שורות הזיתים לבתוש הזיתים כיד ולא המתינו להביאן לבית הבד ואעפ״כ לא היו רואין סימן ברכה לפי שהיה מארה מצויה בעמלם, ובדדיות לישנא קלילא, ובערוך ע׳ בדד הגי׳ ברידות ועי׳ במ״ה חלק ג׳ צד 728 : 8 בעמלו של רשע. במעין גנים איוב שם הגי׳ בבתיהם של רשעים ועי״ש: שטופים בגזל. כן הגי׳ הנכונה גם כאן וכ״ה במעין גנים וכן גי׳ כ״י שהביא בעל יפ״ת, ובכ״יל הושלמו כאן בגליון המאמרים ר׳ הונא ור׳ פנחס וכו׳ אמ׳ ר׳ אבהו מציצו וכו׳ ונסמן ד״ך מ״ה שבתריב למעלה ועי׳ לעיל צד 269 : 9 דהוה אמר להון. נח אמר כן לאנשי דור המבול שהיה מוכיחן ועה״ג ולעיל צד

שקולו שובר ארזים ומשתחוים לעץ יבש, ולפי שהיו שטופים בגזל נמחו [מן העולם ויאמר אלהים לנח וגו׳]:

18d מרוב עשוקים יזעיקו ישועו מזרוע רבים (איוב לה ט) [מרוב עשוקים יזעיקו] אילו הנעשקים, ישועו מזרוע רבים אילו העושקים, אילו רבים על אילו ואילו רבים על אילו עד שנחתם גזר דינם, [ולפי שהיו שטופים בגזל נמחו מן העולם ויאמר אלהים לנח וגו׳]: ד

[קץ כל בשר בא לפני] הגיע זמנם להקצץ, הגיע זמנם להיעשות בוסר, הגיע קץ קטיגוריה שלהם, כל כך למה כי מלאה הארץ חמס, אי זה הוא חמס ואי זה הוא גזל, אמר ר׳ חנינא חמס שוה פרוטה גזל פחות משווה פרוטה, וכך היו אנשי דור המבול עושים היה אחד מהם מוציא קופתו מליאה תורמוסין, בא זה ונוטל פחות משווה פרוטה ובא כל אחד ואחד נוטל פחות משווה פרוטה שלא יהא יכול להוציא ממנו בדין, אמר הקב״ה אתם עשיתם שלא כשורה אף אני אעשה עמכם שלא כשורה הה״ד הלא נסע יתרם בם [ימותו ולא בחכמה (איוב ד כא) בלא חכמת התורה. ה

3 ילק׳ איוב ר׳ תתקצ״ב: 6 ילק׳ ר׳ נ״ח: 8 ילק׳ איוב ר׳ תתנ״ט, ירוש׳ ב״מ פ״ד ה״ב: 11 לעיל לד 252:

1 ארזים] ~ ומשבר כלעים כ | ולפי ששטו ידיהן ו | * בגזל דואנכם, בזמה י, ל׳ ל | נמחו] פוא1גב, נימוחו דא2, נמותו י | **מן העולם] ל׳ ל | *ויאמר — וגו׳] ויאמר אלהים וגו׳ כ, ויאמר .. לנח א1, שנ׳ ויאמר .. לנח קץ כל בשר בא ד, שנ׳ ויאמר .. בא לפני י, שנ׳ ויאמר .. בא וכו׳ א2, שנ׳ קץ כל בשר פ, שנ׳ קץ .. בשר בא לפני ג, ל׳ ל | 3 מרוב] פוג, כת׳ ~ א1כ, ד״א קץ כל בשר כתי׳ ~ ד1א2 | **יזעיקו] יזעקו ל | ישועו — רבים ל׳ פוא1 | * מרוב יזעיקו דא2גי] ל׳ לפוא1 | ישועו — רבים] ר׳ אומ׳ א1 | 4 אילו — אילו] פו, אלו .. אלו ואלו .. אלו כ, אילו .. עם אילו ואילו .. עם אילו ג, אלו .. על אלו ואלו רבים י, אלו רדין על אלו ואלו רדין על אלו א1, אלו רבים על אלו ואלו רבים על אלו אלו בחימוס ממון ואלו רבים על אלו בחימוס דברים דא2 | שנחתם] פא1גכי, שנתחתם דא2 | 5 דין פ | * ולפי — בגזל דא2גכי] ולפי .. בזמה א1, ולפי ששטו ידיהן בגזל ו, ל׳ ל | * נמחו וא1ג] נימוחו דא2י, נמותו פכ, ל׳ ל | ** מן העולם] ל׳ ל | * ויאמר — וגו׳] ויאמר .. לנח קץ כל בשר וא1, ויאמר .. בשר בא לפני כ, שנ׳ ויאמר .. לפני ג, קץ כל בשר ד, קץ .. בשר בא לפני א2, שנ׳ קץ פ, שנ׳ קץ .. לפני י, ל׳ ל | 6 ליקצץ א1י | הגיע] בשר שהגיע א1, בשר הגיע כ | להיעשות] ו, להעשות פחגב, לעשות דא1רי | בוסר] פותי, כתה ל׳ דאגרי | קץ] פוחא1 ל׳ דא1גברי קטיגוריה] ח, י״א דפוא1גברי, י״ס א2 | 7 שלהם] פוחא1גב, שלהן י, שלהן (שלהם ד) לפני דא2ר וכל ב | חמס] פוחא1, ~ מפניהם דא2נכי | אי זהו א2, ואי זה הוא ד, ואיזה הוא פ, ואי זהו א1, ואיזהו ג | ואיזה הוא פ, ואי זהו וא2, ואיזהו א1ג | 8 שוה] פחבי, שווה ו, ששוה ד, אינו שוה א2, בפחות משוה ב | גזל] פוחא1גבי, וגזל דא2כ | פחות משווה] וג, פחות משוה פחבי, שאינו שוה ד, שוה א2, בשוה ב | מוצא י | 9 תורמוסין] חבי, י״ס א1, תרמוסין פ, י״ס א2 י״י ד1, תורמסין ג, תרמסין ו | בא — פרוטה] זה בא ונוטל .. משוות פרוטה ו, והיה (היה א1גי) זה בא ונוטל (ונטל ג) .. משוה פרוטה דאנכי, ל׳ פ | ובא — פרוטה] וזה בא ונוטל .. משוה (משווה ו) פרוטה דואנב, היו באין כל אחד ואחד ונוטלין פחות משוה פרוטה פ, ל׳ י | 10 שלא יהא] עד שאינו פ, עד מקום שאינו דאנכי, דבר שאינו ו | להוציא] וחנכי, להוציאו דפא2, נוטלו א1 | אמר] ו, ~ להם דפאנכי | כשורה] כדין א1 | אף אני] ואני א1 | עליכם י׳ (איוב), אתכם א1 | 11 ימותו — בחכמה ל׳ דפוא1נכי] וגו׳ ל | *בלא — התורה ל׳ דואנב] בלא חכמת תורה פ בחכמת תורה י

273 כרוז אחד עמד לי בדור המבול זה נח וכו׳, וסוף פתיחה זו ושלאחריה מקוטע בכי״ל והשלמתי: 4 אילו רבים וכו׳. גר׳ שדורש מרוב ורבים לשון מריבה וריב מרוב עשוקים וכו׳ הנעשקים יזעקו מריבתם וישועו מזרוע וכו׳ העושקים אנשי זרוע צועקים על טרפם ג״כ מריבים. ועניו המריבה כמו שנוסף בגי׳ הדפוסי׳ וכי״א ב׳ אלו רבים על אילו בחימוס וכו׳ כלו׳ הנעשקים רבים על העושקים על הממון שחומסים מהם והעושקים רבים על הנעשקים שמגדפים ומחרפים אותם, וכפירוש זה נוסף בכי״ל בינו שיטי בחימוס ממון בחימוס דברים, ובכי״א א׳ הגי׳ אלו רדין וכו׳ ונסמן בגליון שם שנ״א רבים: 6 להקצץ. דורש ק״ץ לשון קצין כל ב ש ר לשון בוסר וכן הדרש לקמן סוף פל״ד לב בשר לב בוסר ועיי״ש, ודורש עוד קץ וכו׳ בא לפני שמשמע שכבר בא הגיע קץ קטיגוריה[1] שלהם ומיד הנני משחיתם וכו׳, ולפי הגי׳ הגיע וכו׳ בתה הגיע קטיגוריא שלהם (שלהן) לפני מפרש בפי׳ ב״ר קץ הגיע זמנן להקצץ ב א הגיע זמנם לעשות בתה חורבה כמו ואשיתהו בתה (ישעיה ה׳ ו) ל פ נ י הגיע קטיגוריא שלהם לפני. ובלקח טוב גורס ומפרש הגיע זמנם לקוץ כמו שנ׳ וקצות את כפה וכו׳ בא לפני קטיגוריא שלהם שלא נמצא להם זכות וכו׳ (והגי׳ קטיגוריא איתא גם בדפ״ר וד״ו, ובד׳ קראקא א׳ איתא קטיגורי׳ ונשתבש במקצת דפוסים קטיגורים): 7 חמס שוה פרוטה וכו׳. וכ״ה בשאר כ״י שציינתי ובילקוט חמס ש״פ גזל פחות מש״פ וגם בדפ״ר וד״ו הגי׳ חמס ששוה פרוטה וגזל שאינו ש״פ, וכבר כתב בפי׳ אב״א שאם כן איך אמר אחר כך וכך היו עושים אנשי דור המבול וכו׳ שהרי הכתוב אמר כי מלאה הארץ חמס וגו׳ וחמס היינו שוה פרוטה וכו׳ ועיי״ש וב״ק ס״ב א׳ קי״ט א׳, וביפ״ת הגיה חמס פחות מש״פ גזל ש״פ והעיר שמצא כן גם בנסח׳ כ״י, והרא״ם העתיק גזל ש״פ חמס פחות מש״פ, ובמ״כ הגיה חמס שאינו שוה פרוטה וגזל ששוה פרוטה ואחריו הדפיסו חמס אינו ש״פ וגזל ששוה פרוטה: 8 וכך היו וכו׳. בירוש׳ שם ג׳ א״ר אחא כתיב כי מלאה הארץ חמס מפניהם ומה היה חמסן הוה בר נש נפיק מעין קופה מליא׳ תורמוסין והיו מתכוונין ונוטלין פחות משוה פרוטה דבר שאינו יוצא בדיינין וכו׳, והגי׳ שלפנינו בא זה וכו׳ ובא כל אחד וכו׳ מטושטשת קצת ועח״נ ותורמוסין עי׳ לעיל צד 95: 11 הלא נסע וכו׳. השלמתי המאמר כמו שהוא לעיל צד 252, ובכי״ל איתא רק הה״ד הלא נסע יתרם בם וגו׳

[1]) κατηγορία.

מבקר לערב יכתו מבלי משים לנצח יאבדו (שם שם כ) אין משים אלא דין היך דאת אמר

ו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (שמות כא א)]: ד"א כי מלאה הארץ חמס וגו' אמר ר' לוי חמס עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, עבודה זרה כי מלאה הארץ חמס וגו', גילוי עריות חמסי ושארי על בבל (ירמיה נא לה), שפיכות דמים מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי (יואל ד יט), חמס כשמועו:

ז הנני משחיתם את הארץ ר' הונא ור' ירמיה בשם רב כהנא אפילו שלשה טפחים שמחרישה שלשה בארץ נמחו. לבן מלכים שהיה לו [פידגוג כל זמן שהיה סורח היה הפידגוג שלו נרדה. לבן מלכים שהיה לו מניקה כל זמן שהיה סורח היתה מניקתו] נרדה. כך אמר הקב"ה [הנני משחיתם את הארץ] האנא מחבל להון ואֲרעא עימהון:

ח יד) עשה לך תבת וגו' אמר ר' איסי בארבעה מקומות נאמר כלשון הזה עשה לך,

5 ילקוט ר' רמ: 7 עי' לעיל צד 266: 10 ילקוט ר' רמ כ"ג, ילק' יחזקאל ר' ס"ו, ימוש' ר"פ פ"ג ר"ש ה':

1 *יכתו א'נב] יוכתו דפוא'י | *לנצח יאבדו] וגו' א' | *אין] ואין | *דין וא'כי] דיין דא², תורה פ, דברי תורה חג | *היך דאת אמר ו] היך מה.. דא², כד"א פב, שנ' א'י | 2 *לפניהם ל'דחא²י] וגו' א², ל' פוב | 3 חמס עבודה זרה חמס גילוי עריות חמס שפיכות דמים פוחנ, חמס זה עבודה זרה.. זה גילוי עריות.. זה שפיכות דמים דא' | עבודה זרה] פ, חמס ~ ותנבי, חמס זה ~ דאר², חמס זו ~ ר¹ | כי — וגו] כי מלאת.. חמס דוהאי, כי.. חמס מפניהם נבר, כי מלאו הארץ חמס וישובו להכעיסני ל°, נחמסו עקביך פ | גילוי עריות] פ, חמס ~ והא'נבי, חמס זה ~ א², חמס זו ~ ד | 4 חמסי — בבל] חמסי.. בבל וכת' איש איש אל כל שאר בשרו ל', חמסי עליך אנכי נתתי שפחתי בחיקך וגו' א' | שפיכות דמים] פ, חמס ~ והא'נבי, חמס זו ~ דא² | 5 *כשמועו] כשומעו ל, כמשמעו דוהאני | 6 והנני א'ני | כהנא] ~ בר (בן ו) מלכיה דוא², בר מלכיה נ, בר מלכיא פ, ב"מ א' | שלשה] והא'נב, ג' דפא'י | 7 שמחרישה] א', שהמחרישה דהא'נב, שהן להרישה ו, מחרישה י | שולטת בארץ ל' וי | נמחו] פוני, נמחה ח, נימוח א², נימוחה ד | לבן] פוא'כי, משל ~ דחא' | מלך פ | *פידגוג ל°נ] פדגוג דפוא²י | *הפידגוג ל°] הפדגוג א', פידגוג נ, פדגוג דפוא²י | 8 *לבן ל°פו] משל ~ א', ולבן דא²י, ומשל לבן ח | מלך פ | מניקת ו | *שהיה ל°פוא'ני] שהוא ד, שהולד א² | מניקת ו | נרדת דפוהא², נרדית ני | **הנני — הארץ] ל' ל | 9 הא אנא דפוהא'נבי ואנא א' | *מחבל יתהון ד] מחביל להון ל' מחבלהון פהא'נבי מחבל א² | *וארעא ל°] ומחבל ארעא פוהא'נבי, ומחבל לארעא ד, לארעא א², ל' ל | עמהון | 10 אסי חא'כ, יוסי נ, אמי י (יהושע) | בארבעה] והא'נ, בד' דא²י | *נאמר דא'ני] נאמרו ל, אמר ו | כלשון] ו, בלשון דפהאני, הלשון כ | הזה] זה ח, ל' כ | לך] פוא'נבי (שם), ל' דא² |

והושלם בינ"י שיטי בכתב ישן בלא חכמת התורה מבוק' לע' יוב' מב' מש' לנ' יא' ואין משים המד"א שנ' ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם: 3 כי מלאה וכו'. והפסוק נדרש ממקומו וכמו שמפרש בלקח טוב א"ר לוי חמס ע"ז חמס גילוי עריות וכו' ע"ז דכתיב כי מלאה הארץ חמס כפרו במי שהוא כל הארץ כבודו, ובכי"ל הוגה בינ"י שיטי ו על מלאה ונוסף עוד וישובו להכעיסני. ולפי הגהה זו כוונו לפ' ביחזקאל ח' י"ז כי מלאו את הארץ חמס וישובו וכו' וכן הגיהו בא"א וביפ"ת שנ' כי מלאו את הארץ חמס ובעל יפ"ת העיר וביחזקאל כתיב גבי ע"ז דכתי' אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והמה משתחוי' קדמה לשמש (שם שם ט"ז) וער' גם בחי' הרד"ל ופי' מהרז"ו. וקשה להגיה ג"' הספר שהיא ג"ב גי' הדפוס' ושאר כ"י (חוץ מכי"פ) וב"ה בפי' ב"ר כי"מ וכי"א ובלקי"ט ובילקוט, והפסוק שהובא בכי"פ הוא בירמיה י"ג כ"ב, ובמדרש אגדה הוצ' ר"ש באבער הדרש בסגנון אחר ותשחת הארץ לפני האלהים שהיו עובדי ע"ז כמו שנ' פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל ותמלא הארץ חמס שהיו גוזלנים שנ' גבולות ישיגו עדר גזלו וכו' ד"א חמס שהיו שופכים דמים שנ' מחמס בני יהודה וכו' ד"א גילוי עריות שנ' אשר אכלו שאר עמי וכו' וע"ע סנהדרין נ"ז א' דכתיב ותשחת הארץ וכו' ותנא דבי ר' ישמעאל בכל מקום שנ' השחתה אינו אלא דבר ערוה וע"ז וכו': 4 חמסי ושארי וכו'. בכי"ל נוסף בינ"י שיטי וכת' איש איש אל כל שאר וכו' וכן מפרש בלקי"ט ואין שאר אלא ערוה שנא' איש איש אל כל שאר בשרו וגו': 5 חמס כשמועו. ועוד חמס כמשמעו, והגהתי כשמועו וער' לעיל צד 2: 6 הנני משחיתם וכו'. וב"ה בדפוס' וכי"מ וכי"ו וכי"ת וכי"א ב' וכי"ב, ובמקרא כתוב והננ"י, ואולי כתוב כאן הננ"י כטעם הדרש הנני וכו' האנא מחבל וכו', ודרשו את הארץ כמו ואת הארץ או עם הארץ אפילו שלשה טפחים וכו' (וער' במ"י לעיל צד 122 בר"ה כמלוא כלי וכו') כך אמר הקב"ה וכו' וארעא עימהון, וכן מתורגם בתרגום היונ'[1] ואת הארץ, ובת"א ובתרי' א' והא אנא מחבילהון (מחבלהון) עם ארעא, ומלת וארעא הושלמה בכי"ל בינ"י שיטי, וברוב הספרים הגי' ומחבל ארעא (לארעא) עמהון וער' גם בראב"ע: רב כהנא. בלקח טוב הגי' רב הונא וכו' בשם רב כהנא ב"ר מלכיה אמר אפילו ג' טפחים שהמחרישה וכו' נמחה וע"ש, ובכי"ל הושלם מן פידגוג עד נרדה בכתיבות שונות, וברמב"ן העתיק לבן מלך שהיתה לו מניקה וכו' היתה מניקתו נרדת, וכן הובא ברקנאטי לבן מלך שהיתה לו וכו', ולפנינו בכל הספרים הגי' שהיה לו וכן בפסוק בפי' י"א והיה בידינו נרות וער' במ"י לעיל צד 43 בר"ה שהיה לו, וכתיבת האנא ע"י דאלמאן צד 192 ועפת"ר ת"א צד 191: 10 ר' איסי. בירושלמי שם כסגנון המאמר א"ר יסא (וער' לעיל צד 192 במ"י בר"ה אמר ר' איסי) בארבעה מקומות נאמר עשה לך בג' פירש ואחד לא פירש עשה לך תיבת עצי גופר עשה לך שתי חצוצרות כסף עשה לך הרבות צורי' עשה לך שרף לא פירש אמר משה עיקרה לא נחש הוא לפיכך ויעש משה נחש נחשת וכו', ובלקי"ט גורס ומפרש עשה לך וכו' אמר רב איסי בד' מקומות נאמר בלשון הזה שלשה פירש ורביעי לא פירש עשה לך תבת פירש עצי גופר עצי קדרוס עשה לך שתי חצוצרות פירש כסף

[1] ירוש' יומא ריש פ"ג [?]

כשלשה נתפרש ובאחד לא נתפרש, עשה לך תבת עצי גופר וגו' ר' נתן אעין דקידרינון, עשה לך חרבות צורים (יהושע ה ב) נתפרש גלבין דטינר, עשה לך שתי חצוצרות כסף (במדבר י ב) נתפרש, עשה לך שרף (שם כא ח) לא נתפרש, ר' יורן בשם ר' אסי ישמע חכם ויוסיף לקח (משלי א ו) זה משה, אמר אם אעשה אותו שלזהב או שלכסף אין הלשון הזה נופל [על הלשון הזה] אלא הריני עושהו שלנחשת שהלשון הזה נופל [על הלשון הזה] נחש הנחשת (במדבר שם ט), מיכן שניתנה תורה בלשון הקודש, ר' פינחס ורבי חוקיה מש' ר' סימון כשם שניתנה תורה בלשון קודש כך נברא העולם בלשון קודש, שמעת מימיך אומר גיני גינייה [איתא איתתא] אנתרופי אנתרופייה, [גברא גברתא], אלא איש ואשה, למה שהלשון הזה נופל על הלשון הזה:

קינים תעשה את התיבה קילין ומדורין, אמר ר' יצחק מה הקן הזה מטהר את המצורע ט
אף אותך תיבתך מטהרתך:

3 ילק' משלי כ' תתקכ"ט : 6 לעיל לד 164 : 9 ילקוט כ' נ"ג :

1 בשלשה] והגכי (שם), בג' דא2י, בשלשה מקומות פ, שלשה א1 | נתפרשו וא1 | ואחד א1 | ר' נתן] ר' נתן א' לוין, ר' נתן אומר ע, ר' נתן אמ' גכ, א"ר נתן דא2, נתפרש אמ' ר' נתן ה, נתפרש י (שם), ל' פא1 | אעין] פוהא1גכעי (שם), אעי י, תיבותא דאעין דא2 | דקדרינון דגערי1, דקדר ינון ו, דקדרינון הא2ש, דקרדונין א1ר2, דקדרוס י1, דקדרו' י (שם), דקתרוס פ | 2 דטינר] פוהנכר, דטינור ד, דטינורי א2, דטינרי א1י (שם), דטינרין י | 3 אסי] פא1כע, איסי ל0דו, יוסי חגי (שם), איבי א2 | ויוסיף] פי (שם) ויוסף דואגכעי | 4 משה] פוהא1גכי, ~ כיון שאמר הב"ה לו למשה עשה לך שרף ולא פי' ד, שאמר . . ולא פירש א2, כשנאמ' לו [עשה לך שרף] לא נתפרש ע | אעשה] ע, אני עושה דפאכי, עושה אני ות | זהב (כסף א1י (משלי))] א1ע, ~ אין הלשון הזה (זה הלשון ח) נופל על הלשון (ללשון ו) הזה וחגי, אין . . לשון זה דא2, אין . . הלשון י (משלי), אין הלשון נופל על הלשון פכ | או] א1ע, אם ח, אם אני עושה אותו י (יהושע, משלי), ל' דוא2גכ | כסף] זהב א1י (משלי) | *הזה ל' ח | *על—הזה א1גכעי (יהושע)] על לשון הזה דא2, ללשון הזה ו, על הלשון י (משלי), ל' ל | 5 אלא ל' כי (יהושע) | הרי אני דכ | עושה אותו | *שהלשון הזה א1] שלשון הזה ל, למה שהלשון הזה וחגכי, והלשון פ, לשון דא2. זה ע | *על – הזה והא1גכעי] על הלשון דפא2י (משלי), ל' ל | נחש] פע. ויעש משה ~ דוהאגכי | הנחשת] פ, נחשת והא1גכ. נחושת דא2 | 6 התורה ות | קדש י | חלקיה פ | בשם | *שניתנה דאג] שנתנה לפוי | תורה] התורה ו, ל' פי | 7 קדש ג, הקודש דו, הקדש פא1 | נברא העולם] פוא1גי, העולם נברא דא2 | קודש] ג, קדש פי, הקידש דוא' הקדש א1 | שמעת | *אומר י], אומ' פו, אר ג, אמ' ל. אומרי' דא2, ל' כ | גיני] פוא1גי, גוני דא2כ | גינייה] ו, -ייא א1, -יא פי1, גונייא דא2, -יא כ | *איתא איתתא] ל' | אנטרופי א1, אנדרופי כ | 8 אנתרופייא ו, -יה ד, -יא פא2ג, אנדרופיא כ, אנתרופא י1, אנטרופיתא א1 | *גברא גברתא דפואגכ] גבר גבריתא י, ל' ל | למה] לפי ג, ל' פוא1 | הזה ל' פ | 9 קנים דפא2י | מטהרת פהגכ, את המצורע] מצורע פכ | 10 אף] כך פ | אותך] אתה וא1, את חג, ל' דפא2ר1י | מטהרת אותך ח, מטהרת ומכפרת אותך א1 |

עשה לך חרבות פירש צורים וכו' : 1 דקידרינון. מין ארז, וגפר אין לו ריע במקרא ור' נתן מפרש כנר' עפ"י איזה תרגום עצי גפר אעין דקידרינון[1]) ולפי גי' הילקוט וכי"פ אעין (אעי) דקדרוס או דקתרוס[2]), וכבר העיר רי"ג במדרש ד' שאלוניקי שכן דרך המדרש הזה לפעמים לתרגם התיבה בלעז הידוע להם, ובר"ה כ"ג א' איתא ד' מיני ארזים הן ארז קתרוס וכו' קתרוס אמר רב אדרא וכו' (כ"ה בערוך ע' אדר, וגם שם ח"נ קדרוס וקתרוס ועי' בד"ס) ובסנהדרין ק"ח ב' (לפי גי' הערוך שם) עצי גפר מאי גפר רב אמר אדרא וכו', ולפנינו מתורגם תבת עצי גפר בת"א תיבותא דעאין דקדרוס (ובערוך שם ותרג' גפר קתרוס) ובתרי"א א' תיבותא דקיסין קדרונין ובתר"י ב' תיבותא דעאין דקדרינון (ובכי"פ שם הגי' גפר דקדרינון ועי' מ"ח חלק מ"א צד 840 ועי' גם בערוך ע' קדרון), וכן מתורגם בתרגום יוני[3]) שהביא הח' פיעלד ועי' אגה"ת ח"ב צד 445 ועי"ע פלאנצעננאמען ע' אדרא וע' ארזא, ועפ"י התרגומים ניתוסף מלת תיבותא בדפוסי' וכי"א ב' וליתא בשאר כ"י ובערוך ע' קדרון ובילקוט בשני המקומות, ובמדר' הגדול עמר 148 גורס ומפרש ר' נתן אומר אעין דקדרנין (ושם צד 786 דקדרנון) עץ שהוא שוהה במים ואינו מרקיב, ור' נתן דורש במכילתא גם ויורהו י"י עץ (שמות ט"ו כ"ה) זה עץ קתרוס (ובמכילתא דרשב"י הגי' ר' נתן בר יוסף אומר זה עץ של קרדים ונכתב בגליון שם פי' עצי גפר, ובתנחומא בשלח סי' כ"ד הגי' ר' יהושע בן קרחה אומר קרדנין וצ"ל קדרינון כמו שהובא בערוך שם, ובילקוט ר' נ"א הגי' בדפ"ר וד"ו אעי דקדרוס ונשתבש בד' ספד"א דקרדוס, ובילק' יהושע הגי' בדפ"ר דקדרו' ר"ל דקדרוס ונשתבש בד"ו וד' ספד"א דקדרות, ובכי"ל איתא בגוף הספר ר' נתן אעין וכו' וכן בסמוך בר חומה בפיקודיך וכו' ועי' במ"י לעיל צד 53 : 2 גלבין דטינר. התיכות של צור שהם חריפין כאיזמלין גלבין איזמלין טינר צור כמתרגמינן טינרא (פי' ב"ר כ"י) ועי' עמת"ר ע' גלב וע' טינר ובהוספת הח' פלייטער שם ח"א צד 427 וגעזעניוס-בוהל ע' גלב, ומשמע שנתפרש כאן חרבות צורים ג"כ עפ"י איזה תרגום ודוגמתו הביא הרד"ק בס' השרשים ע' גלב תרגום לזה הפסוק גלבים דצור, ובתרגום שלפנינו מתורגם אזמלין חריפין : 3 בשם ר' אסי. בדפ"ר וד"ו וד' קראקא א' איתא בשם ר' איסי, ובד' ספד"א תס"ה וד' שטעטין נשתבש בשם ר' איבי ובד' ווילנא בש"ר איבו, ובאלו הדפוסי' נדפס זה משה שאמר וכו' ועח"נ, ובערוך הש' ע' אנתרופי צ"ל כשנא' לו עשה לך שרף לא וכו' אם אעשה אותו וכו' הריני עושה אותו של וכו', וכתיבת יוסף בירד במקום פגל וכן בסמוך בסי' י"א תבלינה ובסי' י"ב הזכרינו ועי' במ"י לעיל צד 130 : 5 נחש הנחשת. במקרא שם ויעש משה נחש נחשת וכו' והבים אל נחש הנחשת וכו' ועח"נ : 6 מיכן שניתנה וכו'. עי' לעיל צד 164 ובח"נ ומ"י שם : ור' הזקיה. וכ"ה בדפוסי' ובכי"ו וכי"א א' וב' ובי"ג, ועדיפא גי' כי"פ ור' חלקיה, והוספתי איתא איתתא וכן גברא גברתא ועח"נ ולעיל שם : 9 קילין ומדורין. לשכות וחדרים וכן בסמוך בסי' י"א קילים קילא קילי[4]) ואולי

[1]) κέδρινον. [2]) κέδρος. [3]) ἐκ ξύλων κεδρίνων. [4]) κέλλα, κελλίον, Zelle.

וכפרת אתה מבית ומחוץ [בכפר] ולהלן הוא אומר ותחמרה בחמר ובזפת (שמות ב ג), אלא להלן על ידי שהיו המים תשים ותחמרה בחמר מפני המים ובזפת מפני הריח:

טו) וזה אשר תעשה אותה. אמר ר' יודן זה וזה עתיד אחד למוד באמתך ההיד ארך הבינין במידה הראשונה אמות ששים ורחב אמות עשרים (דה"ב ג ג), ולמה הוא קורא אותה תיבייקין, ר' הונא אמר שהיא מתביאית, ורבנין אמ' על שם תיבתו שלנח:

שלש מאות אמה וגו' בר תוטה בפיקודיך אשיחה (תהלים קיט טו) בחוקותיך אשתעשע (שם שם טז) ליפרתך תורה דרך ארץ שאם יעשה אדם ספינה שתהא עומדת בלמן יעשה רחבה אחד מששה וגובהה אחד מעשרה:

1 ילקוט ר' נ"ג, פסיקתא רבתי ח, בשנוי לשון ס"ל פ' כ"ח: 3 ילקוט שם: 6 ילקוט שם, ילק' תהלים ר' תתע"ו:

1 אותה | * בכפר הנכ"ן] בכופר דוא, ל' ל | ולהלן] פחא'בי. הכא את אמר וכפרת אותה וגו' ~ דא². הכא (הכה נ) את.. אותה (את' נ) מבית ומחוץ (בכ' נ) בכופר ונ ~ | הוא אומר] פחנ, את אמר דוא²י, נאמר א¹ | ** ובזפת] וגו' ל | 2 תשין י, רפין א' | בחמר] פא', בחמר ובזפת ~ דא'גי | מפני המים] מבפנים א', מפני הריח א'י | ובזפת] ~ מבחוץ א² | הריח] המים א'י | 3 אורך הבניין ד, אורך (ארך נ) הבנין פונעי, אורך האמות א², האך האמור א' | 4 במדה פנ | אמות—אמות עשרים ל' א' | עשרים] עשרה פ, ששים א² | ורוחב דפא'ב | הוא ל' פ | *קורא אותה פא'] קורא אותו לב... אותן ד, קורין אותה ר, ל' ע | 5 תביקין פנר, תבקיון ע, תוביקון א', תיבייקין ו, תביקין י, אמה תביקין דא' | *שהיא מתביאית ל'] שהיא מתובאית א'ר²,.. מתביאות ר², .. מתאיבין ב, שהוא מתביאית פ... מתיבאים ונ, שהיו מתיבאין ל³,.. מתביאות בה דא'י, שהוא מתיים ל | 6 וגו'] ארך התיבה וגו' י, אורך התיבה (ארך התבה ו) חמשים (נ' ד') אמה רחבה ושלשים אמה קומתה דוא², ל' פא' | בר תוטה (תוטא א') אמר פא'נ, בר תמיא.. דא'כי (תהלים), בר תוניא.. ד'י | *אשיחה פוהאנכי] אשיח לד | *בחוקותיך] דא'י] בחוקותיך (שם) בפקודיך לפחא'ב בפקודיך ונ | ** אשתעשע] אשתעשע ל | 7 לימדנו התורה פ | בלמן] וא'י, בלמין דפחא'נ, בנים י (שם) | 8 מששה] פוהא'נכי (שם), ~ בארכה דא²י | *וגובהה ונכ'] וגבהה דפאי (שם), וגבה לח | מעשרה] פוהא'נכי (שם), ~ בארכה דא²י |

מתורגי' כאן קנים עפ"י שני תרגומים וכן איתא לפנינו בת"א מדורין ובתרי"א קולין, ור' יצחק דורש מהמשפט הכתוב בלשון קנים לרמז מה הקן הזה מטהר וכו' כלו' קן צפור כדכתיב ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהורות וגו' (ויקרא י"ד ד) אף אותך תיבתך מטהרתך ועי' לעיל צד 267 אפילו נח וכו' לא שהיה כדי וכו' והדרש לגנאי לעיל צד 275 בדורותיו היה צדיק: 1 וכפרת אתה. וכן בסמוך ותולה אתה ועי' במ"י לעיל צד 248 בד"ה מבת כת': 2 ע"י שהיו המים. ימי היאור תשים היה די בחמר מצד אחד ובזפת מצד אחד ודורש ותחמרה בחמר כלו' מבפנים מפני המים ובזפת כלו' מבחוץ ולא מבפנים מפני הריח, וכן בסוטה שם תנא חמר מבפנים וזפת מבחוץ כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע (והטעם ע"י שהיו המים תשים לא הוזכר שם ועיי"ש גם בתוספות ד"ה בחמר), וברש"י עה"ת מפרש כנר' עפ"י המאמר שלפנינו ובסוטה בתיבתו של משה ע"י שהיו המים תשים (וגי' כ"י שם רפים וכן הועתק מפירש"י בי"ש ועח"נ) ד"ה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ ועוד שלא כדי שלא יריח אותו צדיק וכו', ובשמות שם זפת מבחוץ וטיט מבפנים כדי שלא וכו'. והגי' בחמר מפני המים ובזפת מפני הריח איתא גם בכ"מ וכ"ו וב"ח וכ"ג ובדפ"ר וד"ו (ובכ"י ב' החמר מפני וכו' והזפת מפני וכו'), ובא"א ומ"כ ויפ"ת תגיהו בחמר מפני הריח ובזפת מפני המים ועח"נ וכן הדפיסו אחרי בעל מ"כ, ובכ"י א' הגי' בחמר מבפנים ובזפת מבחוץ מפני הריח, והגי' שלפנינו היתה גם לפני בעל פי' ב"ר כ"י אלא שמפרש שם איפכא בחמר בחוץ מפני המים שלא יכנסו בתיבה ובזפת מבפנים מפני הריח שלא יריח אותו צדיק ריח החמר וכו' (כ"ה בפי' ב"ר כ"מ וכ"ה בפי' ב"ר כ"א ונדפס בדפ"ר בחמר בחוץ וכו' ובזפת מבפנים וכו' ריח החומר, ובר' ווילנא שינו בזפת בחוץ וכו' ובחמר מבפנים וכו' שלא יריח וכו' ריח הזפת), וזה פירוש זר, וכפר שאין לו ריע במקרא הוא מין זפת והחמר לפי הדרש תומר, ובתרגום היוני העתיקו כפר כאן והחמר בראשית י"א ג' וי"ד י' באותה מלה[1]) ובחמר ובזפת בשמות שם במלה אחת דומה לה בהוראתה[2]) וכן מתורגם כאן בת"א בכופרא ובתרי"א בחימרא, ועי' גם בס' השרשים לר' יונה צד 160 ותד 228 ובראב"ע כאן ובשמות שם: 3 זה וזה. זה אכ"ב אלא וזה לרמז עתיד אחד והוא שלמה למוד באמתך בבנין הבית והורש במדה הראשונה במדה שהיתה בתחלה והיא אמה של נח שמדד בה בעשיית התיבה, ובכלים פי"ז מי"ט החברה אמה של משה ושם כ"י אמת הבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה, ובפי' ב"ר הגי' הנכונה בכ"א שב' אמות היו במקדש אמה בת' טפחים ואמה בר טפחים וטפח וכו' ועי' מ"ש על ארך האמות גם על אמה תביקין הת' צוקקערמאנן בספרו על המדות צד 15 וצד 21 ועיי"ע זקס בייטרעגע ח"א צד 135: ארך הבינין וכו'. במקרא שם הארך אמות במדה הראשונה אמות ששים ורחב אמות עשרים, ותיבה שנשתבש הפסוק כמו בכ"ל גם בכ"ו וילקוט ובערוך ע' תבקיון ובדפ"ר וד"ו ובדפוסי' ישנים אחרים (ובמקצת הדפוס הגיהו שיטה עפ"י המקרא), ובכ"ג וכ"ם נשתבש אוך (אורך) הבנין כמדה וכו' אמות עשרים (עשרה) וכו', ובלקח טוב איך הבנין באמה הראשונה אמות עשרים, ואולי נשתבש הפסוק עפ"י יחזקאל מ"א מ"ו ומדד ארך הבנין וכו' ושם מ"א ד' וימד את ארכו עשרים אמה ורחב עשרים אמה וכו': 4 הוא קורא אותה. כן הגהתי ובכ"ל איתא אותו, ושם בגוף הספר הגי' ר' הונא אמ' שהוא מתיים ובגליון נסמן כ"א שהיו מתיבאין כ"א שהיא מתביאית, וגי' זו היא העיקרית שבוונו כאן לאמה שנקראת תיבייקין[3]) ופריך ולמה קורין אותה כן ומשני תחלה כפשוטו כדאמר ר' הונא שהיא מעיר תביאית[4]) במצרים ואח"כ מביא הדרש כדאמ' רבנין שנקראת תיבייקין על שם התיבה לשון נופל על לשון: 6 בפיקודיך אשיחה. וכ"ר ואביטה ארחתיך, ובכ"ל ובכל הספרים שציינתי נשתבש בפסוק שלאחריו בפיקודיך (בפקודיך) אשתעשע והגהתי, וכגגון הלשון לימדתך תורה וכו' גם לממה בסי' י"א ועי' לעיל צד 54 ותד 197 ולקמן פ"ס פ"ע ופע"ו ועיי"ע אגת א ח"ב צד 234: 7 שתהא עומדת בלמן. בתוך הים מקום מצב הספינות[5]) ושלא תהפך על צדה (והמלות שתהא עומדת בלמן הושלמו בכ"ל בין שיטי כנר' בכתב הספר) וכן לקמן פל"ב ויצאו את התבה וכו' כך היתה תיבתו של נח משוקעת במים כספינה שעומדת וכו' ועיי"ש: 7 אחד מששה.

[1]) ἄσφαλτος. [2]) ἀσφαλτοπίσσῃ. [3]) Θηβαϊκός. [4]) Θηβαΐς. [5]) λιμήν.

טז׳ צהר תעשה לתיבה ר׳ חוניא ור׳ פינחס ר׳ חנן ור׳ הושעיא לא מפרשין ר׳ אבא בר יא
כהנא ור׳ לוי מפרשין, ר׳ אבא בר כהנא אמר חלון ר׳ לוי אמר מרגלית: ר׳ פינחס מש ר׳ לוי כל 19a
י״ב חדש שהיה נח בתיבה לא צרך לאור החמה ביום ולא לאור הלבנה בלילה אלא מרגלית היתה לו
והיה תולה אתה, בשעה שהיא כהה היה יודע שהוא יום ובשעה שהיא מבהקת [היה] יודע שהוא
לילה: אמר ר׳ הונא עריקין הוינן מן קמיה גוגיתיה בהדא כביסא דטיבריא והיה בידינו נרות, בשעה
שכהים היינו יודעים שהוא יום ובשעה שמבהיקין היינו יודעים שהוא לילה:

ואל אמה תכלינה מלמעלה ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ר׳ יהודה א׳ ש״ל קילים היו בה,

1 ילקוט ר׳ נ״ג, סנהדרין ק״ח ב׳, פדר״א פכ״ג: 3 ירוש׳ פסחים פ״א כ״ז ס׳: 7 ילקוט ר׳ נ״ג נ״ד:

1 ** לתיבה] לתי ל | *חוניא ג] חוניה דוא², הונא פכ, חנינה ל | חנין | אושעיא א¹כ | 2 משום דח, בשם פואגכ | 3 שנים עשר פוא¹גב | שהיה נוח יושב ו | צרך] פו, צריך דא²ג, היה צריך כי, נצרך א¹, הוצרך ח | לאור] פ, לא ~ דואגבי | מרגלית אחת היה ח | 4 ותולה ו | אותה | בשעה] פוא¹ג, ובשעה דא²כ | שהיתה כהה פוי | שהיא] ג, שהיתה דואבי | מבהקת] מאירה פ | *היה דפוא²גבי] ל לא¹ | ¹שהוא דוהאגי] שהיא לפכ | ⁵ רב וא¹ | ²הונא] חונ ד¹ | עריקין א¹ר¹י, ממירין ו הוינא פא¹כער¹ מן קמיה ע, . . קומוי ע, . . קומי דוא², . . קמי פג, מקמי א¹רי | גוגיתיה] ע, גוגתיה וג, גנתייא פ, גינותא ע, גונדא דא²כר, גודיא י¹ | בהדא ו | בטיכא] ע, בטיתא א¹, בוטיתא פ, בטיטא ע, ־טה י¹, ביטיטא וג, בוטיטה דא², ־טא ר | דטיבריה ד, דטבירייא ו, דטבריא א¹גכר²י, ־יה פא²ער¹ | והיו ואג, והוו ע | בידיהון ע | 6 שכהין ע, שהן כהין ג, שהיו כהים דוא²כ, . . כהין פא¹י | שמבהיקין] ע, שהן מבהיקין ג, שהיו מבהיקין פא¹, . . מבהיקים דוא²כ | 7 תכלנה | ר׳—נחמיה ל׳ פ | אומר דפוא¹עי, אמר א²גכ | ש״ל] עי, שלש מאות ושלשים כ, ש״ס א¹, ג׳ מאות וס׳ ד, שלש מאות וששים וגרי, ג׳ מאות ומ׳ א² | *קילים גין] קילין דפאכערי, קולין וע°, קילוס ל |

בארכה ובן וגובהה אחד מעשרה בארכה כמו שהיתה התיבה ש׳ אמה ארכה נ׳ אמה רחבה ול׳ אמה קומתה, והגהתי וגובהה וכן ירוש׳ שבת פי״ט י״ז ב׳ רוב גובהה ועת״נ: 1 ר׳ חוניא. כן הגהתי וכ״ה לעיל צד 269 ועיי״ש במ״י: 2 ר׳ לוי אמר מרגלית. בפדר״א שם ר׳ מאיר אומר אבן אחת של מרגלית היתה תלויה בתיבה והיתה מאירה לכל הבריות שבתוכה כנר שהוא מאיר בתוך הבית וכשמש הזה שהוא מאיר בצהרים (כן הועתק המאמר מפדר״א בילקוט שם, ובדפוסי׳ הגי׳ ר׳ מנא אומר כיון שנכנסו כל הבריות וכו׳ ומרגלית אחת היתה וכו׳ כנר שהוא מאיר בגבורתו), ובתר״י א׳ מתורג׳ איזל לפישון וסב מתמן יורדא ותשויניה בתיבותא לאנהרא לכון (כ״ה בהוצ׳ גינסבורגער ועי׳ עמת״ר ע׳ יורדא) ובילקוט ריש ר׳ נ״ז ויסגר ה׳ בעדו סגר הקב״ה חמה ולבנה ולא היו מאירים כל י״ב חדש שני׳ האומר לחרס לא יזרח והיאך היה נח משמש זימן לו הקב״ה אבן טובה ונשתמש לאורה (והציון מדרש אבכיר שנוסף בגליון שם בד׳ פפד״א ליתא בילקוט דפ״ר וד״ו), ובסנהדרין שם איתא צהר תעשה לתיבה א״ר יוחנן אמר לו הקב״ה לנח קבע בה אבנים טובות ומרגליות כדי שיהיו מאירות לכם כצהרים: 4 שהיא מבהקת. מאירה וכן לעיל צד 20 והבהיק זיו הדרו, ובמד׳ הגדול עמ׳ 158 הועתק כל זמן שהיתה כהה וכו׳: 5 עריקין הוינן וכו׳. בורחים היינו מפני הגותיים, והגי׳ גוגיתיה¹) איתא גם בערוך ע׳ בטט ב׳ ושם ג׳ עריקין הוינא מן קמיה וכו׳ בהדא בטיטא דטבריה והוו בידיהון וכו׳ ופי׳ בטיטא מערה (ועיי״ש בערוך השי׳ הערה ב׳), ובע׳ גנת הגי׳ עריקין הוינן מן קומוי גינותא בהדא בטיסא²) דטבריה ועי׳ קרויס ע׳ גותיא וזקש בייטרעגע ח״א צד 185, ועריקין הוא בינוני פעיל כמו יתיבין לעיל צד 48 ועיי״ש במ״י, והגי׳ הוינא כסגנון ת״א ועי׳ דאלמאן צד 204 וצד 292, וסגנון והיה בידינו נרות עי׳ במ״י לעיל צד 280, והמאמרים שלפנינו בסגנון אחר בירוש׳ פסחים ושם ג׳ מיליהון דרבנין אמרין לא כמה דהוא מנהר בליליא הוא מנהר בייממא דאמר רב הונא כד הוינן ערקין באילין בוטיתא דסדרא רבא (כלו׳ במערות של בית המדרש הגדול דטבריה) היו מדליקין עלינו נירות בשעה שהיו כיהים היינו יודעים שהוא יום ובשעה שהיו מבהיקין היינו יודעין שהו׳ לילה ותניא כאי דמר ר׳ אחיוא בר זעירא נח בכניסתו לתיבה הכניס עמו אבנים טובות ומרגליות בשעה שהיו כיהות היה יודע שהוא יום ובשעה שהיו מבהיקות היה יודע שהוא לילה למה יש חיה אוכלת ביום ויש חיה אוכלת בלילה (ועי׳ במ״י לעיל צד 270) והא כתיב צוהר תעשה לתיבה כמאן דאמר לא שמשו המזלות בשנת המבול, והמאורע שסיפר ר׳ הונא היה בימי הצורר גאללוס ועי׳ גרעץ קורות היהודים ח״ד (מהדורא ב׳) צד 342 ואגה״א ח״ג צד 276: 7 ש״ל קילים. הגהתי קילים ועת״נ וכן בסמוך קילים היו בה, והגי׳ שלפנינו ש״ל קילי׳ היא גם גי׳ הערוך בע׳ קל ח׳ וכן בכי״ב שלש מאות ושלשים קילין, ובכי״פ כתוב שלש מאות וששים ובין ש״ן לש״ן נוסף ל׳ בעי׳ שוני ור״ל שלשים, וכמו שמפרש המאמר באריכות בערוך שם היו לדברי ר״י בתחתיים ושניים ד׳ שורות של ל׳ קילין על פני ארך התיבה ב׳ שורות חיצונות וב׳ שורות באמצע ובאלו האמצעיות אחורי הקילין מדובקים זה לזה וכל קיל י׳ אמות על י׳ אמות וב׳ פלטיות³) דרכים של ד׳ אמות רחב מהלכים מראש התיבה לסופה בין שתי שורות החיצונות ובין שתי שורות האמצעיות וב׳ אמות לצדדין אמה אחת מהלך לכל צד התיבה ובשלישים היו רק ג׳ שורות של ל׳ קילין בס״ה ש״ל קילין ולדברי ר׳ נחמיה היו בכל מדור ו׳ שורות של ג׳ קילין ב׳ שורות חיצונות וב׳ פעמים ב׳ שורות אמצעיות מדובקות לאחוריהן זו בזו וכל קיל ו׳ אמות על ו׳ אמות וג׳ פלטיות של ד׳ ד׳ וכו׳ פלטיא אחת בין השורות האמצעיות וב׳ פלטיות בין האמצעיות ובין החיצונות וב׳ אמות לצדדין בס״ה תת״ק קילין, ובילקוט העתיק תחילה המאמר עם גי׳ שאר הספרים בדברי ר״י שלש מאות וששים קילין (ולפי גי׳ זו היו לשיטת ר״י גם במדור העליון ק״כ קילין ועי׳ גם הציורים במ״כ) ובסוף הענין כתב ואית דאמרי ר׳ יהודה אומר ש״ל קילים היו בה בערוך מקיים גיר׳ ש״ל קילין (כ״ה בילקוט דפ״ר בפנים הספר ועי׳ מ״ת חלק ל״ח צד 436 ועי״ע במ״י לעיל צד 242) ומפרש „ד׳ קילין היו ברחבה ד׳ פעמים ל׳ יעלו ק״כ קילין תחתיים ק״כ ושניים ק״כ יעלו ר״מ שלישים העליונים לא היו אלא ג׳ שורות שהיה מצר ועולה ולא היה רוחב התיבה אלא מ׳ אמות וג׳ שורות עולות צ׳ ור״מ הנה ש״ל קילין לדברי ר׳ יהודה״ (ובפי׳ מהרז״ו לא דייק במ״ש שגי׳ הילקוט כאן כגי׳ הערוך וכן צריך תיקון

¹) Γότθος. ²) βέτης. ³) πλατεία.

קיליא עשר אמות על עשר וב' פלטיות שלארבע ארבע, קילא מיכן וקילא מיכן וב' אמות לצדדים. ר' נחמיה אמר תת"ק קילים היו בה, קיל שש אמות על שש אמות, וג' פלטיות שלארבע ארבע, קילין מיכן וקילין מיכן וב' אמות לצדדין, על דעתיה דר' יהודה ניחה על דעתיה דר' נחמיה לא ניחה כאמתה מלמטה כך אמתה מלמעלה ואל אמה תכלנה מלמעלה. ר' נחמיה אמר כמין קמרוטין היית והיה משקיף בה ועולה עד שהעמידה על אמה:

1 הקילא] ע, הקיל ג, קיל פא'ב, קול ו, כל קיל וקיל י, ל' דא' | עשר — עשר] וג, עשר על עשר אמות פ, עשר אמות על עשר אמות א'מי, י' אמות על י' אמות דא' | וב'] ע, ושתי דפואבר"י, ושני גר' | פלטיאות ר"י | ארבע ארבע] פונ, ד' ד' ע, ארבע אמות בי, ד' אמות דא' | קילא מכאן [וקילא מכאן] ע, קיל מיכן (מכאן א'בר, מיכאן ג) וקיל (מכאן א'בר, מיכאן ג) מיכן וא'גבר, וקילין מכאן וקילין מכאן י, קיל מיכן וקיל מיכן וקיל מיכן פ, קילין מיכן וקילין מיכן וקילין מיכן דא' | ושתי פונבר"י, ושני א'ר² | 2 ר' נחמיה] ר"מ ע | אומר פ'עדי | תת"ק] עי, ט' מאות דא'ר², תשע מאות פוא'כרי | קילין דפאברי, קולין ו | קיל פוא'בער] וקיל דא', כל קיל וקיל י, קילים ל | שש — אמות] פוא'כע, ו' אמות על ו' אמות דא', שש אמות על שש ארבע קילין באמצע י | ושלש פוכר"י | פלטיאות י | ארבע ארבע דפוא'ר"ין] ד' ד' ער², ארבע ארבע אב' ל, ארבע אמות כ | 3 קיל כאן וקיל מכאן ומכאן ר²י, וקיל מכאן א'בע, וקיל מיכאן (מיכן א², מכאן ר¹) וקיל (מכאן ר¹) מיכן דא'ר¹, וקיל . . מיכן וקילי מיכן ד¹, קיל מיכן קיל מיכן קיל מיכן פ, קיל מיכן וקיל מיכן קיל מיכן וקיל מיכן קיל מיכן ו | וב'] ער², ושתי דפואבר"י | ניחה] וג, ניחא פבעי, לא ניחא דאר | על] א', ועל דוא'גבי, לא ניחה] וג, לא ניחא דא'בי, ניחא ד'א'ר² | 4 כאמתה (כאמתא דא², כמו שאמתן ג)] ר' יהודה (יודא ו) ור' נחמיה (נחמיא א²) ר' יהודה (יודא ו) אומר (אמר וא'ב ~ דאגב, ר' יהודה אומר ~ י | מלמטן וא', שלמטה כ, שלמטן ג | אמתה] וא'בי ־תא דא', ־תן ג | מלמעלן וא', שלמעלה כ, של מעלן ג | אומר עי | 5 *קמרוטין חגר] קמרוטין פוכר"י, קמרוטון ד, קמרוטון ל, קמרון א | היית] וג, היתה דהאבר"י, היה לו פ | משקיף — ועולה] ח, משקיף (משקף וי) בה ועולה ומשקיף (משקיף גבי, משקף ו) בה ועולה דוא'גבי | על אמתה ח, על אמה ואל אמה תכלנה מלמעלה ו, על אמתה שני ואל . . מלמעלה א'גבי, . . שני ואל אמה וגו' ד (כמין קמרוטין היתה מלמעלה משל מטה היאך ואל אמה . . מלמעלה ע) |

במ"ש ובריש"י במדרש הביא ב' הגירסאות ופירושם. ושם מביא ומפרש בדברי ר"י רק הגי' שלש מאות וששים קילין היו בה וכו' והפירוש שם נשתבש בדפוסי' וגם בדפ"ר וצ"ל עפ"י פי' ב"ר כ"י, ובערוך צ"ל ר' נחמיה אומר במקום ר"מ אומר תת"ק קילין וכו' וכן מסיים שם ר' נחמיה אומר כמין קמרוטין היתה וכו', והמאמר עם פירושו הועתק במעט שינויים במדרש הגדול לפ' שלש מאות אמות וכו' ומתחיל כיצד עשה אותה ר' יהודה אומ' שלש מאות ושלשים קילין וכו', ולפני ר' נחמיה אומ' תשע מאות קילין וכו' נוסף שם ר' יהושע בן לוי אומ' שלש מאות וששים קיל ארבע שורות על ארבע שורות ואין בה מקום צר יעלו שלוש מאות וששים קיל וזו היא שטת ר' יהודה לפי הגי' האחרת בספרים עם פי' מקומע וציע"ג, ועוד אגדה אחרת בפדר"א פכ"ג וזה אשר תעשה אותה תאני ר' שמעיה באצבע הראהו הקב"ה לנח וא"ל כזה וכזה תעשה לתיבה מאה וחמשים קנים אורך ימינה של תיבה ומאה וחמשים אורך בצד שמאלה שלשים ושלשה קנים בצד רחבה בדפנותיה לפניה ושלשים ושלשה בדפנותיה לאחריה עשרה בתים בתוך וכו' וחמש אפנטיות בצד אורך ימינה של תיבה וחמש אפנטיות בצד אורך שמאלה וכו' וכן בינייע התחתונה וכן במעלה שנייה וכן במעלה שלישית וכו' ועי' גם בתרי"א א': 3 על דעתיה דר"י וכו'. וכ"ה ברוב הספרים ע"ד דר"י ניח' על (ועל) דעתיה דר"נ לא ניח', וגי' אחרת ע"ד דר"י לא ניחא וע"ד דר"נ ניחא ועוד גי' אחרת ע"ד דר"י לא ניחא וע"ד דר"נ לא ניחא, ולכל הגירסאות קשה מאד לפרש המאמר ומשמע שגם בערוך ג' כהגי' שלפנינו ע"ד דר"י ניחא ע"ד דר"נ לא ניחא וכו' (וגם ל"ג ר"י ור"נ ר"י אומר) וכתב שם והקשינו אליבא דר"י שהיה פוחת שורה בין השלישיים ניחא הא דכת' ואל אמה תכלנה מלמעלה ר' נחמיה אומר כמין וכו' (בערוך הפ' נשתבש מהא וצ"ל ניחא, וגם בראש המאמר צ"ל שם קילא מכאן וקילא מכאן כמו שהועתק לנכון גם ביפ"ת) ויש לפרש בדוחק כאמתה מלמטה וכו' באותה מדה שפוחת בדופני התיבה כלו' במדור העליון כך פוחת והולך מלמעלה ואל אמה תכלנה וע"ד דר"נ לא ניחא לפי שלשטתו לא היה המדור העליון מיצר ועולה אלא דפנות המדור היו שווים לשל התחתיים ושניים ומשני ר"נ אומר כמין קמרוטין [1]) וכו' כלו' כמין קובה והיה מתחיל לקמור אותה למעלה מכל דופני המדורות וכעין שפירש"י עה"ת כבויה משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה וכו', ובערוך מסיים ר"נ אומר כמין קמרוטין היתה מלמעלה משל מטה היאך ואל אמה תכלה מלמעלה וצ"ע ועי' גם בכ"ף קמר ב', וכן אינו מדויק מ"ש בילקוט בסוף גי' הערוך ופירושה לר"י ניחא כי גובה הקילין עד לגג ור"נ כמין קמרוטין היה משפע ויורד כגג המשופע, ובלשון אחר מסיים במד' הגדול עמר 160 ואקשינן אליבא דר"י שהיה פוחת וכו' ניחא דהא כת' ואל אמה תכלנה מלמעלה אלא לכן דאמ' כולה שוה מאי דכת' תחתיים ושלישים מלמד שלשתן שוה וצ"ע ג"כ. ובגהז"ק הגיה לפי שיטת הערוך אמר ר"נ כאמתא מלמטה כך אמתא מלמעלה ר"י אמר כמין קמרטין וכו' וכתב וכן מוגה בכ"י, ונעד להגהה זו מה שנטפק במה"ג עמר 149 כדברי ר' יהודה דאמ' כמין קמרה היתה, וזה ליתא בפי' הערוך ושם הגי' כמו לפנינו ובשאר הספרים ר' נחמיה אומר כמין וכו', ובכ"פ נתערבו גירסאות שונות על דעתיה דר' יהודה ניחא הא דכת' ואל אמה תכלנה מלמעלה על דעתיה דר' נחמיה כמין קמרוטין היה לו והיה משקיף בה ועולה ישקיף בה ויורד ומעמידה על אמתה ועל דעתיה דר' נחמיה כאמתה מלמטה כך אמתה מלמעלה ואל אמה וגו', ובפי' ב"ר מפרש ע"ד דר"י לא ניחא וע"ד דר"נ ניחא מאי דכת' ואל אמה וכו' דמשמעות הכתוב כדברי ר"נ כמין קמרוטין היתה וכו' ואינו נר' שלפי כנגון המדרש נמשך על דעתיה וכו' למעלה אפלוגתא דר"י ור"נ במספר הקילין ועי' ביפ"ת, ובלק"ט מפרש ואל אמה וכו' כמין צריף שמאה רחבה מלמטה עד מהורין ג' ומיכן ואילך קיצר הבנין עד שהעמידה לרוחב אמה למעלה כמין קמרוטין:

[1]) χαμαρωτόν.

ופתח התיבה בצדה תשים אמר ר' יצחק לימדתך התורה [דרך ארץ] מי שעושה טריקלין עשר על עשר יעשה פתחו מן הצד:

תחתיים שניים ושלישים תעשה תחתיים לזבלים ושניים לו ולבניו ולטהורים ושלישים לטמאים, ויש שמחליפים תחתיים לטמאים שניים לו ולבניו ולטהורים העיליונים לזבלים, כיצד היא עושה, אלא כמין קטרקטין היה לו והיה פוסקן מן הצד:

תעשה אף היא היתה מסייעת את עצמה:

יב יז) ואני הנני מסכים למלאכים שאמרו מה אנוש כי תזכרינו וגו' (תהלים ח ה):

הנני מביא את המבול מים מים היו וכיון שהיו יורדין על הארץ היו נעשין מבול:

יגוע יצמוק:

יח) והקימותי את בריתי וגו' ברית אתה צריך מפני הפירות שלא יעפשו ושלא ירקבו, [ברית אתה צריך] הגיבורים היו נותנין רגלם על התהום וסותמין אותו והיה בא ליכנס אל התיבה והיו

1 ילקוט ר' נ"ד: 3 ילקוט שם, סנהדרין ק"ח ב', ועי' פדר"א פכ"ג: 6 ילקוט שם: 7 ילקוט ר' נ"ה, ועי' לעיל לד 61, סנהדרין ל"ח ב', תנחומא מ"ב נשקתי סי' ו', תנחומא שם סי' ד', מדרש תהלים ח' סי' ז': 8 ילקוט שם: 9 ילקוט שם: 10 ילקוט שם: 11 ילק' איוב ר' תתקי"ג:

1 התורה] פו, תורה דאגבי | **דרך ארץ] ל' ל | שאם עושה גב, שאם עושת (עשה פי, יעשה וא) אדם דפאי | טרקלין | עשר על] יעשה ~ ו | 2 יעשה] פוח, יהא עושה די, הוא עושה א, יהא ג | 3 תחתיים— תעשה] תחתיים . . תעשיה ד, ל' פא | לזבל כ | ושניים] ג, שניים דפואכ, והשניים י | ולטהורין גי, לטהורים ד | והשלישים פ, והעליונים דאגבי, ־ין ו | 4 ויש שמחליפין פגע, . . שמחלפין י, . . נוחליפים דוכ, ואית דמחלפי א[1] | ושניים פא[1]גכ, והשניים י | ולטהורין ו | והעליונים דאגבי, ־ין ו, ושלישים פ | לזבלין ו הוא] ע, היה דפואגבי | 5 כמין ל' א[1] | קטרקין פא[2], קרקטון ד[1]כ, טרקטון ו, טרקלין א[1]י, טריקלין ג | היו א[1] | והיה ל' א[2] | פוסקו ו, פותחן י | 6 תעשיה דא[2] | היתה ל' פ | 7 מסכים] פוא[1]ג, הנני ~ דא[2]כי | *למלאכים] למלאכיו ל, לדברי מלאכים דא[2]י, . . המלאכים פ, . . המלאכין ו, . . מלאכי השרת חר, . . מלאכי שרת ג, לדברי מי א[1] | שאמרו] פוחבי, שהיו אומרין דא[2], שאמרו מלאכי שרת ג, שאמר א[1] | תזכרנו | 8 *מים דוחא[2]] מים על הארץ א[1]גכי, וגו' ל | כיון פ | על הארץ] פוגי, לארץ א[1], ל' דא[2] | היו נעשין] גי, . . נעשים דא, הן נעשין פ, נעשין ו | 9 יגוע] כל אשר בארץ ~ י, וכל אשר בארץ ~ ע, לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים מתחת השמים כל (וכל גב) אשר בארץ ~ וגב, לשחת כל בשר כל אשר בארץ ~ דא[2] 10 וגו'] אתך דואכי, . . ובאת אל הת' ג | הפירות] א[2], פירות שאתך ח, פירות (הפירות ד) שאתה (שאת פוא[1]ג) כונס דפוא[1]גבי | שלא — ירקבו] ח, שלא יעפשו (יעפישו א[1], יעפושו פ) ושלא (שלא פ) ירקבו (ירקיבו א[1]) ושלא (ישינו פ) ישנו פא[1]ב, שלא יעפשו שלא ירקיבו שלא ישונו ג, שלא ירקבו ושלא יתעפשו (שלא יעפשו ושלא ירקיבו י) ושלא ישתנו דא[2]י, שלא יעפשו ושלא יטנפו ו | 11 **ברית אתה (את פא[1]גב) צריך] ל' ל | היו — אותו] היו . . רגליהם . . אותו ע, היו . . רגליהן וסותמין את התהום ומניחין ידיהן על החלונות וסותמין אותן ו, היה אחד מהם (אחד מהן היה י, היה פג) נותן רגלו (את רגלו י) על התהום וסותמו (וסתמו ג) נותן (ונותן פגבי) ידו על (חלון י) החלון (וסותמו א[2]י, וסתמו ב, וסתמה ג) וכותמה דפא[2]גבי, היה אחד מהן נותן את ידו על החלון וסותמה נותן רגלו על התהום וסותמו א[1] | היה דא[2] | *אל התיבה] על התבה ל, לתיבה דפואגעי |

1 טריקלין. וכן כתיבת טריקלין [1]) בירו"ד בסגנון הירושלמי ועי' עמת"ל ח"ב צד 191, וטרקלין עשר על עשר כדאיתא בב"ב פ"ו מ"ד וגם הקילין לדברי ר"י עשר על עשר: 2 מן הצד. ולא באמצע, ודורש כן למדתך התורה וכו' בדרך אגב אעפ"י שטעם הכתוב בצדה תשים ולא מלמעלה כמו בספינות: 3 תחתיים לזבלים. בסנהדרין שם תחתיים וכו' תנא תחתיים לזבל אמצעיים לבהמה עליונים לאדם וכו' וישלח את היונה וכו' א"ר ירמיה מכאן שדירתן של עופות טהורים עם הצדיקים, ובלק"ט הועתק תניא וכו' אמצעיים לבהמה ולחיה עליונים לאדם ולעופות, ובפדר"א שם מדור כל בהמה וחיה ביציע התחתון מדור לכל העופות ביציע השניה מדור שקצים ורמשים ובני אדם ביציע השלישית וכו', ובכי"ל הושלם תחתיים לטמאים עד ולטהורים כנר' בכתב הספר בימי שיטי, וכתיבת עיליונים בירו"ד כמו לעיל פעמים שונות, ופריך ללישנא קמא תחתיים לזבלים וכו' כיצד הוא עושה ומשני כמין קטרקטין [2]) דלתות פתוחות מלמעלה למטה היו לו בעליונים בצדה של תיבה ובהן היה דוחק וגורף את הזבלים למטה ועי' גם בעמת"ל ע' פסס, והגי' כיצד הוא עושה איתא גם בערוך ע' פס י"ב ועי' קטרקטין, וגם בדפ"ר ור"ו ודפוסי' אחרים הגי' והיה פוסקן, ובמקצת דפוסי' נשמטה מלת והיה, וברד"ק הגי' כיצד היה עושה וכו' והיה פותחן מן הצד ועח"נ ולעיל צד 142 היה פותק במגרופית וכו' ובח"נ שם: 6 תעשה. קרי ביה תיעשה אף היא וכו' וכמו שדרשו מקשה תיעשה המנורה (שמות כ"ה ל"א) מעצמה תיעשה ועי' תנחומא מ"ב שמיני סי' י"א ובהעלתך סי' ד' ועי"ע מנחת שי שמות שם, ואולי דייקו כאן שכת' תעשה ואין כת' תעשנה כמו תבלנה: 7 שאמרו מה אנוש. לעיל צד 61 אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה וכו' מה אנוש וכו' ועי' גם ברמב"ן לפ' ואני הנני: 8 וכיון שהיו. בלק"ט הועתק כיון שיורדין לארץ נעשין מבול ועח"נ: 9 יצמוק. מל"מ שדים צמקים (הושע ט' י"ד) ודורש כל אשר בארץ יגוע יצמוק כלו ייבשו ויצטמקו וירדו במצולות כמו אבן ועי' ערוך ע' צמק ועי"ע ב"ב ט"ז ב' כל מיתה שיש בה גויעה זו היא מיתתן של צדיקים וכו' והא דור המבול וכו' גויעה ואסיפה קאמרינן: 10 ברית אתה צריך. דורש והקימותי את בריתי אתך ובאת אל התיבה וכו' ברית היה צריך כשבא ליכנס אל התיבה מפני הפירות ומפני הגבורים ואין זאת הברית רמז לקשת ועי' גם בראב"ע, ובמ' הגדול הביא כאן הדרש איזו ברית ר' אלעזר אומר זו ברית שמים וארץ שאינן בטילין וכו', והגי' ושלא ישנו איתא גם בפי' ב"ר ומפרש שלא תעובר צורתן ועי"ע ברש"י עה"ת: 11 הגיבורים

[1]) τρικλίνιον. [2]) καταρράκτης, Falltüre.

רגליו מתערסלות היה הרפאים יחוללו מתחת מים ושוכניהם (איוב כו ה) ושכיניהם, ארי היה בא לתיבה והיו שיניו קהות היה שאגת אריה וקול שחל ושיני כפירים ניתעו (שם ד י). אמר ר' חייא בר אבא [נגר] הייתה, אילולי בריתי שהייתה אתך הייתה יכול להיכנס אל התיבה אתמהא הית והקימותי את בריתי אתך אימתי כשהובאתה אל התיבה:

אתה ובניך וגו' ר' יהודה ברי סימון ור' חנן בשם ר' שמואל בר רב יצחק נח כיון שניכנס בתיבה נאסר לו פריה ורביה היה ובאת אל התיבה אתה ובניך לעצמך ואשתך ונשי בניך לעצמן, כיון שיצא התיר לו היה צא מן התיבה אתה ואשתך וגו' (בראשית ח טו). אמר ר' אבין בחסר ובכפן גלמוד (איוב ל ג) אם ראיתה חסרון בא לעולם וכפן בא לעולם גלמוד הוי רואה את אשתך כילו היא גלמודה, אמר ר' מונא כת' וליוסף יולד שני בנים (בראשית מא נ) אימתי בטרם תבוא שנת הרעב (שם שם):

1 ילק' פתג ר' התלז: 5 ילקוט ר' ניה, לקמן פל"ד, ירוש' תעניות פ"א ה"ו ד', סנהדרין ק"ח ב', תנחומא מ"ג נח פי' י"ז, תנחומא שם פי' י"א, פדר"א פכ"ג: 7 ילק' איוב ר' תתקי ז:

1 רגליו] ידיו פב, ידיו ורגליו א' | מתערסלות ד'פגבי', כתערכלות א'ר', מתערסלות וחוללות א'ר', מתערסלות במים ע | ושכיניהם] ב, ושכניהם פ, ל' דואגי | 2 בא] פ, ~ ליכנס דואגבי | לתוכה ג | ושיני.. ניתעו ד'] ושיני.. נתעו פוא', ושני.. נתעו גב, וגו' לא' | 3 בר אבא (ברבא ו)] ~ א' לו הקב"ה לנח נח פ, אמ' הקב"ה לנח א' | נגר דואגבר"י] ל' לפר' | הייתה] היתה ב, היית דואגר', הייתי ד'ו, ל' פר' | אילולי] פו, ואילולי דגי, אלולא א', ואלולא א' | שהייתה] ו, שהיית נ, שהיתה דפאכי | אתך] אותך ל | הייתה] ו, היית נ, לא היית דפא (יכול היית י) | ליכנס | לתיבה דפא, לתוכה ג | אתמהא] גב, ל' דפואי | 4 כשהובאתה] ו, כשהובאת פגב, כשבאת י, לכשנכנס דא' | 5 בר'] גב, בר דפואי | חנין | ר' שמואל] פוגב, רב.. די | בר רב] ד'פוגב, בר ר' ד, בר י | כיון שנכנס פוגבי, כשנכנס דהא | 6 בתיבה] א', לתיבה דוא', אל התיבה פגבי | לו ל' וא' | בפריה ו, על פריה א' | 7 וכיון הא' (כיון — וגו' ל' וגבי) | הותר לו א', התיר לו הקב"ה ה | וגו'] פא', ובניך ונשי בניך דא' | אבין] הא'גב, אבון דו, בון פ | 8 בחסר] פוא'גב. כתי' ~ דא', נאמ' ~ ה | ראית | הוי רואה] עשה ג | 9 כאילו דפוא'נ, כאלו א'בי | גלמודה (גלמוד ו)] פוהא'גבי (איוב). ~ שכן בברכי הים קורין לנדה גלמודה דא'י | מונא דפ] מינא לח, מונה גב, מני א', הונא א', יודן י (שם) | אימתי] חבי, ל' דפואגי (שם) | 10 הרעב] ~ כיון שיצא התירו הה"ה צא מן התבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך ו, כיון.. התיר לו הקב"ה הה"ד צא מן התיבה אתה ואשתך י |

וכו'. הוספתי ברית אתה צריך כגי' שאר הספרים, והגבורים הם הנפילים שנקראו גם גבורים ורפאים ועי' לעיל צד 253, ובתגי' שלפנינו כ"ה גם בערוך ע' ערסל ב' הגבורים היו נותנין וכו' וסותמין אותו והיה בא וכו' וצריך לפרש והיה כל אחד מהם בא וכו' ובטעם הגי' הגבורים היה אחד מהם נותן וכו' (ועי' לעיל צד 265 דהוה צאיד וכו'), וברוב הספרים נוסף ונותן ידו על החלון ופותחו או וסותמה והלון ל"ז ול"נ: 1 מתערסלות. נסבכות ונלכדות ועי' בהוספות התי' פליישער בעמח"ל תי"ג צד 731, ובערוך שם נוסף מתערסלות במים ובפי' הדרש רפאים יחוללו מתחת מים כלך חול והעדה אחותם ורגליהם מתערסלות במים, והגי' מתערסלות איתא גם בד"ו, ובדפ"ר ובילק' דפ"ר כאן ובילק' איוב שם הגי' מתערכלות ועח"ג ובמערוך ע' ערסל, ובמקצת דפוסי' מתערבלות וכ"ה בכ"א ב' ובפי' ב"ר כ"ים (אבן בפי' ב"ר כ"א ובנדפס בדפ"ר הגי' ג"כ מתערסלות), וידידי רא"ת לעק כתב לי שעיקר הגי' מתערקלות, ובלק"ט ספרים עפ"י המאמר שלפנינו ברית אתה צריך מפני הגבורים שלא יהרסו את התבה כדכתי' הרפאים יחוללו וכו' ושוכניהם אלו החיות האריות היו באין עליו ושיניהם קהות הנפילים באים וקרסוליהון מתעקלות, וכן משמע מעם הגי' שלפנינו המקויימת גם עפ"י כ"ב וכ"ים ושוכניהם (ושכניהם) ושכיניהם הרפאים והשכנים שלהם והן החיות הרעות ודורש והולך ארי היה בא וכו', וגי' אחרת בפירש"י יחזקאל י"ד י"ג ארי בא ליכנס והיו שיניו כהות דוב בא ליכנס והיו רגליו מתערסלות: 3 נגר הייתה. אמר הקב"ה לנח אומן ובנאי היית שעשית את התיבה ואילולי בריתי וכו' ועח"ג, והוספתי נגר עפ"י הספרים שציינתי, ובכ"ים ל"ג נגר היית, והרא"ם גורס ומפרש א"ר חנינא בר אבא ברית היתה לו ואלמלא אותה ברית שהיתה אתו לא היה יכול ליכנס לתיבה הה"ד והקימותי את בריתי אתך אימתי משתבא אל התיבה כאלו אמר והקימותי את בריתי אתך ואז ובאת אל התיבה תוכל לבא אל התיבה ולולא זה לא תוכל ואיזו זו ברית הפירות שלא יקבו וברית עצמו שלא יהרגוהו: 5 ר' יהודה ברי סימון וכו'. בכ"י הושלם ברי סימון ביני שיטי, וכל הענין גם לקמן פל"ד לפ' צא מן התבה אתה ואשתך וכו', ובכ"י נשמט שם, והמאמרים נסדרו גם בירוש' תעניות פ"א והגי' שם ר' יודה בר פזי (ועי' במ"י לעיל צד 26 וצד 166 וצד 223) ר' חנין בשם ר' שמואל בר רב יצחק נח בכניסתו לתיבה נאסרה לו תשמיש המיטה מה מעמא ובאת וכו' אתה ובניך ואשתך ונשי בניך אתך וביציאתו הותרה לו תשמיש המטה' מה טעמ' צא מן התיב' אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך וכו' א"ר אבון כתיב בחסר וכו' בשעה שאת רואה חסרון בא לעולם עשה אשתך גלמודה א"ר לוי כתיב וליוסף יולד וכו' אימתי בטרם תבוא שנת הרעב, ומה שאיתא עוד בדפוסי' וכי"א ב' וילקוט כאן שכן בברכי הים וכו' הוא הוספה עפ"י בבלי כתובות ס"ב א' ועי' גם ר"ה כ"ו א', ולקמן פל"ד ליתא גם בדפוסי' וכן לא הועתק במעין גנים איוב ל' ג' ועיי"ש, ובסנהדרין שם הדרש ומנלן דנאסרו דכתיב ובאת אל התיבה אתה ובניך וכו' וכתיב צא מן התיבה אתה ואשתך וכו' וא"ר יוחנן מיכן אמרו שנאסרו בתשמיש המטה (והגי' הנכונה שם וא"ר חנן ועי' בד"ס), והדרש וליוסף יולד וכו' עי' גם בתענית י"א א', ובנוסח אחר המאמרים במדרשי תנחומא נח ועיי"ש, ובפדר"א שם איתא ר' לוי אומר איש ובנה אומר כל הבאים אל התיבה הפריש זכרים מן הנקבות שנ' ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו הרי זכרים בצד אחד ונקבות בצד אחד וכשיצאו העמיד זכרים בצד נקבות שנ' צא מן התבה אתה ואשתך ובניך וכו' הרי איש ואשתו, והאגדה שנאסרו בתשמיש המיטה נמצאת גם אצל אוריגינס ואפרם הסורי ועי' מ"ח חלק מ"ג צד 416: 9 כילו. וכן לעיל צד 212 כילו בראת ועיי"ש במ"י: אמר ר' מונא. בכ"י הושלם מאמר זה בגר' בכתב הספר

יט) ומכל החי מכל בשר וגו׳ אמר ר׳ הושעיא אפילו רוחות נכנסין עם נח אל התיבה יג
ההיד ומכל החי מכל בשר מאותן שנברא להם נפשות ולא נברא להם גופין: ר׳ יהודה א׳ ראם
לא נכנס לתיבה אלא גוריו נכנסו, ר׳ נחמיה א׳ לא הוא ולא גוריו אלא קשרו נח בתיבה והיה מתלם
תלמיות כמן טביריה לכוסיתה היה התקשר רים בתלם עבותו אם ישדד עמקים אחריך (איוב לט י)
בימי ר׳ חייה ברווה עלה גור אחד לארץ ישראל ולא הניח אילן שלא עקרו ועשו תענית ונתפלל ר׳
חייא וגעת אמו מן המדבר וירד לקולה:

זכר ונקבה יהיו אם ראית זכר רץ אחר נקבה קבלהו, נקבה רצה אחר זכר אל תקבלהו:

כא) ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל ר׳ אבא בר כהנא אמר הכנים עימו דבילה, יד 19b
תני משום ר׳ נחמיה רוב מכנסו דבילה, אמר ר׳ אבא בר כהנא הכנים זמורות לפילים הצובה לצבאים
וכוכית לנעמיות, ר׳ לוי אמר זמורות לנטיעות יחירים לתאינים גרופיות לזיתים, [על דעתיה דר׳ אבא

1 ילקוט ר׳ כ״ד: 2 לעיל לד 54: ילקוט שם, ילק׳ איוב ר׳ תתקכ״ו, ועי׳ זבחים קי״ג ב׳: 7 ילקוט ר׳ כ״ה: 8 ילקוט שם, תנחומא ע״ב נח סי׳ ב׳ וסי׳ י״ד, תנחומא שם סי׳ ג׳ וסי׳ ט׳: 10 לקמן פל״ו:

1 **מכל בשר] ומכל . . ל | אושעיא א[1], ־יה פ | רוחות] ~ ושדים א׳ר | נכנסי׳ א[2], נכנסו דפוא׳גכי | עם נח ל׳ י | לתיבה א׳י | 2 *מכל בשר פא׳גכ] ומכל . . לח, ל׳ דוא[2]י | אותן י, מאותו ג | שנברא] פחא׳גכי, שנבראו דוא[2] | להם] בו ג | נברא] פחאגכ, נבראו דוי | להם] בו ג | ר׳ יהודה] פ, ר׳ יהודה ור׳ (נחמיא א[2]) נחמיה ~ דאגכי (איוב) | אומר דפא[2]י, אמר א׳כ | 3 בתיבה י, עמו דוא[2]כ, עם נח פג, . . לתיבה א[1], . . בתיבה י (שם) | אלא] אבל | נכנסו] ~ עמו כי (שם), עם נח פג | אמר דואגכ, אומר פי | אל התיבה פ | מתלם] פוא׳גכרי, מתלים דא׳, מטלטל י (שם) | 4 תלמיות] תלמיות ל | כמן] אכ, כמין דפוגרי | טביריא ר[1], טיבריה ד, טבריה ן, ־יא פאגכר[2]י | לכוסיתא דפוא[2]כרי, לכוסיתיה ג, לכוסייתא א[1] | התקשור ד | ראם ד׳אכ | 5 ברווה] ן, ברבא פ, בר אבא דא׳י, . . בדרום כ | עאל א[1] | גור] פוגכי, גורא דא[2] | בארץ וגכי | אילן] ~ עומד פגכי | שלא עקרו] עד שעקרו דפוא׳, ל׳ גכ | ועשו] ועמדו ועשו י (שם), עד שעמדו ועשו גכ | תעניות י (שם) | ונתפלל] פוגי, והתפלל דאכי (שם) | ר׳ חייה ברווה ן, ר׳ חייא בר אבא א[1] | 6 וגעת] ~ בו כ | 7 הנקבה א[1] | קבלה פ | ואם נקבה י | רצה] רצתה חא[1], ל׳ פוכ | הזכר א[1] | תקבלה פ | 8 מכל — יאכל] וא׳גכ, וגו׳ דא[2] | עמו | 9 משם ן, בשם פא[2] | נחמיה] חייא ג | מכניסו א[2]ר, מיכנסו פו | אמר — כהנא] פא׳ג, ר׳ אבא בר כהנא אמר דא[2]י, ר׳ אבא אמ׳ כ, אמ׳ ר׳ חננא בר פפא ן | הכנים] א׳ע, ~ עמו דפוחא[2]גכי | לפילין פוחא׳ערי | הצובה] ע, הצובות דפחאגי | 10 אמר] ~ הכנים עמו | ונטיעה י | יחורים א׳כ, ייחור ח | לתאינים] לתאנים דאגכע, לתאינה י, לתאנה ן, לתאונות ל | לזתים דא׳גכעי | על דעת חר[1] | ר׳ ח | *אבא בר כהנא] לוי ר[1] |

בגליון והגהתי ר׳ מונא, ובדפ״ר וד״ו ודפוסי׳ אחרים הגי׳ כאן ג״כ ר׳ מונא ולקמן פל״ד ר׳ הונא ועיי״ש בח״נ, ובמקצת דפוסי׳ כאן ר׳ הונא, ושם אחד הוא ר׳ מונא מונה מני ועי׳ גם במכה״י קי״ד ב׳ ואגה״א ח״ג צד 443: 2 שנברא להם נפשות. כמו שנדרש לעיל סוף פ״ז בנפשות הוא אומר ארבע וכו׳ ובגופים ג׳ וכו׳ ומדייק מדכת׳ ומכל החי מכל בשר ואב״כ רק מכל בשר כמו שכת׳ קץ כל בשר וכו׳ ויגוע כל בשר וכו׳, ואולי דורש את המקרא כאלו כתוב ומכל החי ומכל בשר, וכן כתוב בבי״ל ומכל בשר בב׳ הפעמים ועי׳ גם ברא״ם וביפ״ת: 3 לא נכנס לתיבה. מפני גובה קומתו, ובזבחים שם ג׳ בשלמא למ״ד לא ירד מבול לא״י היינו דקם רימא התם אלא למ״ד ירד רימא היכא קם א״ר ינאי גוריות הכניסו בתיבה והאמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי אורזילא דרימא בת יומא וכו׳ א״ר יוחנן ראשו הכניסו לתיבה והאמר מר וכו׳ אלא ראש חוטמו הכניסו לתיבה וכו׳ והא קמגיא תיבה אמר ר״ל קרניו קשרו בתיבה וכו׳ ועי׳ גם מדרש תהלים כ״ב סי׳ כ״ח: גוריו נכנסו. בלק״ט נשתבש ראה גוריו נכנסין, ונוסף שם וחרמש (וצ״ל והרמש) נדבקין בצדדין בצד התבה וחיו: מתלם תלמיות. שמשים את המים עי׳ פסיעותיו תלמים תלמים כתלמי מחרישה ותלמיותיו כמדת ים כנרת מן טבריה לעיר סוסיתה שהיא מעבר הים מזרחה ועי׳ שירער געשיכטע וכו׳ ח״ב צד 120 וכן לקמן פל״ב סי׳ ט׳ כך היתה התבה שטה על המים כעל שתי קורות כמין טבריה וכו׳, וכתיבת טבירה עי׳ קרויס צד 607 ועי״ע במ״י לעיל צד 222: 5 גור אחד. של ראם: ונתפלל. עי׳ לעיל צד 84: 6 וגעת. מל״ם אם יגעה שור על בלילו (איוב ו׳ ה׳): 8 הכנים עימו דבילה. שהכל אוכלין אותה וכדתני משום ר״נ רוב מכנסו כלו׳ רוב הכנסתו לתיבה היתה דבילה, והשם מכנס הוא מסגנון הירושלמי ועי׳ עמת״ל ע׳ מכנס, ובמד׳ הגדול הועתק ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ר״י אומ׳ כיון שנכנס נח לתיבה הכנים עמו זמורות לפילין לוף לעורבים זכוכית לנעמיות תרמוסין לעזים כרשנין לשוורים לכל אחד ואחד מאכלו שנ׳ מכל מאכל אשר יאכל ור״נ אומ׳ מאכל אחד הכנים עמו והיו הכל אוכלין ממנו ר׳ שמואל אומ׳ מעשה גם היה ההיד והיה לך ולהם לאכלה ומאי ניהו דבילה שמינה שהכל אוכלין אותה (ומקור המאמר צ״ע), ובתנחומא מ״ב נח סי׳ ב׳ איתא ומה היה מאכילן ר׳ עקיבא אומר דבילת היה מאכיל כולם בהמת ואדם וחיה ועוף כמה שנאמר והיה לך ולהם לאכלה ואיזהו דבר שבני אדם אוכלין ממנה והבהמה והחיה והעוף הוי אומר זו דבילה ורבנין אמרין לאו אלא כל מין ומין היה אוכל לפי שהיה למוד הגמל תבן והחמור שעורים הפיל עצי גפנים הנעמית זכוכית וכו׳, ושם סי׳ י״ד ר׳ אבא בר כהנא (ובכ״י רומי שם ר׳ עקיבא וכ״ה ר״ע בתנחומא שם סי׳ ט׳) אמר שבישתין לפילין וזכוכית לנעמיות הכנים בתבה וכו׳ ועי״ע בתוספתא שבת פי״ד (פט״ו) מטלטלין את ההצב מפני שהוא מאכל לצביים וכו׳ רשב״ג אומר וכו׳ שברי זכוכית מפני שהן מאכל לנעמיות א״ל ר׳ נתן א״כ יטלטלו חבילי זמורות מפני שהן מאכל לפילין וכו׳ ועי׳ שבת קכ״ח א׳ וירוש׳ שבת פי״ח ט״ז ג׳: 9 הצובה. וכ״ה בערוך ע׳ הצב ג׳ ועי׳ לע״ה פלאנצעננאמען צד 186: 10 זמורות לנטיעות. זמורות של גפן למטע כרמים ויחורים ענפי תאנים לנטיעת תאנים וגרופיות ענפי זיתים לנטיעת זיתים, וכן בכלל תוראת יחור וגרופית כמו גם לקמן פל״ו למה ויטע כרם לא היה לו ליטע וכו׳ לא יחור אחד ולא גרופית אחת וכו׳ (ונמצא בירוש׳ יבמות פט״ו ט״ו ד׳ יחור של זית ולע״ה צד 242 גרופית של שקמה

בר כהנא והית לך ולהם דבר שהוא לך ולהם. על דעתיה דר׳ לוי והית לך ולהם את עיקר והם טפילה] ואספת אליך אין אדם כונס דבר אלא אם צריך אתו:

כב) ויעש נח ככל אשר צוה אתו אלהים כן עשה זה שיכן לעשיית התיבה:

פרשה לב

ז א) ויאמר ייי לנח בא אתה וכל ביתך וגו׳ תאבד דברי כזב וגו׳ (תהלים ה ז) זה דואג ואחיתופל, דוברי כזב הן ודיבורן, ר׳ פינחס אמר הן ומדברותן, איש דמים ומרמה (שם שם) זה היתיר גילוי עריות ושפיכות דמים וזה היתיר גילוי עריות ושפיכות דמים, זה היתיר גילוי עריות ושפיכות דמים בא אל פילגשי אביך (ש״ב טז כא), זה היתיר גילוי עריות אמר רב נחמן בר שמואל

3 ילקוט שם: || 4 ילק׳ תהלים ר׳ תרל״ח, ילק׳ מכירי תהלים ה׳ סי׳ י״ח: 6 לקמן פל״ח:

1 °על דעתיה ל״ין] °ד א׳, ועל דעתיה דא״גב, ועל דעת הד׳ | ר״ח | °לוי] אבא ר׳ | °את ל°פוא״גב] אתה ד״אי | עקר ל״ר׳ | 2 °טפילה ר״ן] טפלה א״ר׳, טפילה (טפלה ח) לך דפוחג, טפילים (טפלים כי) לך א״בי, טפילן ל׳ | דבר ל״ן | אלא אם כן צריך לו א״ב, אלא.. כן היה צריך לו פחגי, אלא דבר הראוי לו ו, שאינו צריך לו דא² | 3 אתו] ו, אותו דא״גב | זה] עשה א², ל׳ פו | שכן פחגבר, שוכן כ, שיכן ד, שכנו א¹, שבנין י׳, שוכת ו, שיד א² || 4 תאבד] וג, כתי׳ ~ דפאב | ° דברי] וג, דוברי דפאבים | וגו׳] איש דמים ומרמה יתעב ייי דא״גב | זה דואג] ים, מדבר בדואג דפוא״גב | 5 ואחיתופל] ~ האבד הבר (דוב׳ ג) כזב זה דואג ואחיתופל וג | דוברי] האב׳ דב׳ וג | ודיבוריהן כ, ודוברן ב, וזכרם פ ומדברותן] פוגרם, ־תם א״י, ומדברותיהן דא״ב | 6 זה — וזה — דמים ל׳ י | התיר (וכן בסמוך) | זה — דמים] וי, זה.. עריות גם, זה אמ׳ א׳, ל׳ דפא״ב | 7 בוא ד״ו, שני׳ בא נבים, שני׳ באחיתופל (בא פא²) בוא דפא² | פלגשי א״בים | אביך] ד״וא״גבים, ~ ואבוא אל׳ והר.. ל°, ושפיכות דמים דכת׳ ואבא עליו (אליו פ) והוא יגע (ויגע פ) ורפה ידים והכיתי (וכתי׳ והכתי דא²) את המלך לבדו דפא² | זה — עריות] ב, וזה.. עריות ג, זה (וכן זה פ).. עריות ושפיכות דמים דפוא²י, וזה אמר בא דוד אל נוב עיר הכהנים א׳, ל׳ ם | אמר ל׳ | רב נחמן] ם, ר׳.. ג, נחמן דוא״ב, נחמיה פ׳, רב נחמית א׳ | בריה דר׳ (דרב גם) שמואל דפוא״גים, בריה דשמואל א׳ |

ועיי״ש בפי׳), ומה שהובא בתוספות ב״ק פ״א א׳ בד״ה חוץ וכו׳ ובערוך פי׳ וכו׳ וענפי הזית קרויין גרופיים כמו ... בתאנה ... בגפנים ... יש ... ליתא לפנינו בערוך ... ועיי״ש ... יהוד ועמ״ת ל׳ ... צד 237 ופלאנצענגאמען צד 390, והגהתי לתאינים וכ״ה גם בכי״ל לקמן פל״ו. ושם איתא אמר ר׳ אבא בר כהנא הכניס עמו זמורות לנטיעות וכו׳ וגר׳ שנתחלפו כאן שמות האומרים, וכן משמע מפי׳ ב״ר שמפרש על דעת דר׳ לוי (כ״ה בכי״מ ובפי׳ הנדפס) דאמר זמורות לנטיעות ועי׳ גם ביפ״ת ובחי׳ הרש״ש, ובכי״ל הושלם על דעתיה וכו׳ ביני שיטי והגהתי והם טפילה ועתי״ג: 8 זה שיכן. זה שכאן כלר׳ זה שכתוב כאן ויעש נח וכו׳ נאמר לענין עשיית התיבה וכן מפרש במפרש׳ עשית ויעש נח זה בנין התיבה. ובאותו סגנון איתא לקמן פל״ב סי׳ ה׳ לפ׳ ויעש נח ככל אשר צוהו וכו׳ זה שכן לכינוס בהמה חיה וכו׳ ולקמן פל״ד סי׳ י״ב זה שיכן (וכ״ה שם בדפוסי׳) בזכות הקרבנות לפ׳ ויברך אלהים וכו׳ פרו ורבו וכו׳ (בראשית ט׳ א׳, ושם ח׳ י״ז כת׳ ככר ופרו ורבו על הארץ) ובפל״ט סי׳ טו זו שיכן לכיבושת ארץ ישראל (וכ״ה שם בדפ״ר) לפ׳ ויבן שם מזבח וכו׳ (בראשית י״ב ז׳, ועוד ויבן שם מזבח וכו׳ שם י״ב ח׳ וי״ג י״ח והדרש לקמן סוף פל״ט נ׳ מזבחות בנה וכו׳), וכתיבת שיכן כמו לקמן פל״ח בכי״ל וזה שיכן כיסכו כן תמורה ועי׳ במ״ת חלק ל״ז צד 207 (ובפתח״ר בדרש עניך ברכות וכו׳ עניך אלו סנהדרין וכו׳ על שער בת רבים וכו׳ הגי׳ בדפ״ר וד״ו יהודה ברבי אמר פ״ן לנטות אחרי רבים, ובדפוסי׳ אחרים הדפיסו עפ״י הגהת בעל כ״כ שיכן לנטות, וגי׳ אחרת בילק׳ שה״ש ר׳ תתקצ״ב ועיי״ש):

פרשה לב. בכי״א א׳ פכ״ט ובכי״א ב׳ וכי״ו פל״א: 5 הן ודיבורן. דורש דוברי כזב שכתוב חסר וי״ו לפי קריאתו וכתיבתו דוברי כזב ודברי כזב הן ודיבורן, ור״פ דורש הן ומדברותן הנהגתם כלו׳ שאול ואבשלום שהלכו בעצת דואג ואחיתופל, ומדברות כמו מדברותא כלא״ר: 6 זה היתיר. אחיתופל התיר ג״ע וכו׳ שאמר לאבשלום בא אל וכו׳, ובכי״ל הושלם זה היתיר גיל׳ ער׳ וש׳ דמ׳ בא וכו׳ אביך זה היתיר גיל׳ ער׳ בכתב הספר ביני שיטי ועוד נוסף בדיו דיהה מלמעלה לצד הגליון ואבוא אל׳ והר (והשאר נחתך) וזה הוא הפסוק ואבוא עליו והוא יגע ורפה ידים (ש״ב י״ז ב׳) שאיתא לקמן פל״ח בכי״ל בגוף הספר, וכאן ליתא פסוק זה ברוב הספרים: 7 פילגשי. וכ״ה בדפוסי׳ ובכי״ם וכ״ו וכי״א ב׳ וכי״ג, ובמקרא כתוב כאן פלגשי, אכן ברוב הפעמים פילגש מלא יו״ד במקרא: זה היתיר. דואג התיר ג״ע וכדאמר רב נחמן וכו׳ הסיר קנעתו וכו׳, ולשון המאמר קצר ומפורש בתוספות שבכי״ם ובכי״א ב׳ וד״ו, ואילו ההוספות ליתנהו כאן גם בדפ״ר ולקמן פל״ח גם בכי״א ב׳ וד״ו הגי׳ נחמן בריה דשמואל אמר הסיר קונעתו ממנו ועשה אותו וכו׳ ואשתו מותרת (ובכי״ם קימע שם התיר קונעתו וכו׳), וכנגד הפירוש אמר לשאול וכו׳ עבד שאול ונתן מיכל אשת דוד על פיו לפלטי בן ליש וכו׳ מפרש בפי׳ ב״ר כ״י ודואג התיר ג״ע וש״ד שהתיר מ״רב להשיאה לעדריאל המחולתי (ועי׳ סנהדרין י״ט ב׳), ועוד שם וש״ד שאמר לשאול שדוד מורד במלכות וחייב מיתה ה תי ר קונעתו אשתו. ובכי״ו וכי״ג וכי״ב הגי׳ כאן נחמן (ר׳ נחמן) וכו׳ בר נחמן הסיר קונעתו וכו׳ ועיקר מלה אמר לפני שם האומר ואחריו (ועי׳ בפי׳ לעיל צד 53), ובגליון כי״ל מוגה או מפורש בדיו דיהה אמ׳

בר נחמן הסיר קונעתו ועשהו זיטיטוים וכמי שהוא מת דמו מותר ואשתו מותרת, יתעב ייי (תהלים שם שם) שאינן לא חיים ולא נידונין, ואני (שם שם ח) כאשר עשו כן עשיתי ומה ביני לבינן אלא שגמלתה עלי ואמרתה לי גם ייי העביר חטאתך לא תמות (ש"ב יב יג): מדבר בדור המבול תאבד [דוברי כזב] הן וריבורן, איש דמים, לאור יקום רוצח וגו' (איוב כד יד), [ומרמה, כי מלאה הארץ חמס (בראשית ו י"ג), יתעב ייי שאינן לא חיים ולא נידונין], ואני כאשר עשו כן עשיתי, מה ביני לבינם אלא שגמלתה עלי ואמרת לי בא אתה וכל ביתך אל התבה:

ב כי צדיק ייי צדקות אהב וגו' (תהלים יא ז) ר' תנחום' בשם ר' יודה ר' מנחמה בשם ר' לעזר אין לך אדם אוהב בן אומנתו, החכם אוהב בן אומנתו כגון ר' חייא דר' חייא ר' הושעיא דר' הושעיא, והקב"ה אוהב בן אומנתו כי צדיק ייי צדקות אהב, ישר יחזו פנימו (שם שם) זה נח ויאמר ייי לנח בא אתה וגו':

2 מדרש תהלים ה' קי' מ' ס': 5 לעיל לד 222: 7 ילק' תהלים ר' תרנ"ה, ועי' לעיל לד 173, מדרש תהלים י"א סי' ו':

1 נחמן] פוא'גמ, נחמני דא[2]י | הסיר] וגב, הסר עי[1], אמר הסיר ד[1]א[1], אמר התיר מ, אמ' ליה דואג לשאול הסיר ל[0], אמר לשאול וכי יש אישות לדוד הלא מורד במלכות הוא וחשוב כמת (ועכשו פא[2]) ועכשיו (הסר פ) התיר דפא[2] | קונעתי מפניו ד[1]. קובעתו פע", אשתו מ | ועשאו מ | ועשאו ע, ועשה אותו דפואגבים | זיטוטויים ד[1], זיטיוטים מ, זטוטים ר[2], זיטיטוס ע[0], זיטייטוס ע, זיטייטוס דא[2]ע[0], זטויטוס ע, זיטיוטוס ן, זיטיטיות ר[*], זיטוטיוס ר[1], ־יות ג, זיאטטווות י[1] | וכמו כי. כמו פוג, וכאלו דא[2], ומי א[1] | שהוא] פוא[1]גבעי. הוא דא[2], דמו] פא'גבעי, ודמו דא[2] | מותרת] ד[1]וא'גבימ, ~ עמד שאול ונתן מיכל אשת דוד על פיו לפלטי בן ליש ושפיכות דמים דכתי' ולא אבו עבדי שאול המלך לשלח (לשלות א[2]) יד בכהני (לפגוע בכהני פ) י"י אבל דואג הרגן שנ' ויסב (ויסב ד) דואג הארומי ויפגע (בכהנים וגו' פ) בכהני י' י דפא[2] | 2 ואני עשיתי כאשר עשו א[1] | מה פמ | 3 ולא וא'כי | מדבר] פוג, ד"א דוברי (דברי כ) כזב ~ דא[2]במ | *תאבד דוברי (דברי גב) כזב פוא'גבמ] תאבד ל, דוברי כזב י[1], ל' דא[2] | 4 ודיבורן] ב, ~ ר' פנחס אמ' הן ומדברותן פ, ר' . . אמ' הם ומדברותם א[1], ר' פנחס הן ומדברנן ן, הן ומדברותן ג, כזב ר' פינחס (פנחס א[2]) אמר הן ומדברותיהן דא[2] | דמים] ~ ומרמה א'גכי | וגו'] פ, יקטול (יקטל גב) עני ואביון ובלילה יהי כגנב דא[2]גב | *ומרמה — חמס פא[1]] ומרמה . . הארץ ן, ומרמה שנ' כי . . חמס מפניהם דא[2]גב, וכתיב כי . . חמס י, ל' ל | 5 *יתעב — לא חיים (חיין גב) ולא נידונין דואגבמ] יתעב . . שאינן לא וכו' פ, יתעב ה' אילו שלא חיין . . י, ל' ל | ואני עשיתי כאשר זמו א[1] | מה] פא[1], ומה דוא[2]גבים | 6 שגמלת עלי פוא'גבימ, שגמלתני טובה דא[2] | 7 כי] פוא'גב, ד"א בא אתה וגו' ~ א[2], ד"א בא . . וגו' כתיב ~ ד | וגו'] ישר יחזו פנימו דפגב, ל' וא | תנחום פא'י | בשם — לעזר ל' א | יהודה בר (בר' ד[1]גב) סימון דפוגב | מנחמה] ן, ־מא דגב, ־מי י, מנחם פ (ר' מנחמ' — לעזר ל' ד[1]) | 8 אלעזר בר' (בר ן) יוסי פוגבי, אליעזר בר יוסי ד | אומנתו] פ, אומנותו דואגי (וכן בסמוך) | החכם] ד[1], חכם ן, והחכם גי, אבל החכם דפ (החכם — אומנתו ל' א) | כגון — דר' הושעיא ל' ד[1] | דר' חייא] דבי רבי חייא ב, דר' הושעיא א[2], ור' אושעיא י[1], ל' א[1] | ר'] פוג, ור' דאי | דר' הושעיא] דבי רבי הושעיה ב, דר' חייא א[2]י, ל' א[1] | 9 בן] פוא'גי, את בן דא[2] | 10 אל נח דוא[2] |

ליה דואג לשאול וכן נקוד הסיר[1]) לפרש הסיר לשון ציווי, ומחוור לפרש הסיר לשון עבר דואג הסיר קונעתו של דוד ממנו ועשהו זיטוטווים[2]) כלו' מתבקש ליהרג וכמי שהוא מת דמו מותר וכו' (ולקמן פל"ח הגי' גם בד"ו וכמי שהוא), והגי' הסיר איתא גם בערוך ע' זיטייטוס, ובע' קנע הסר, והוראת קונעתו אשתו רעיתו תמתו ועי' בהוספות הח' פליישער בעמת"ל ח"א צד 562, וכן במדרש תהלים כ"ב סי' כ"ז קונייתך עומדת בחוץ ואתה יושב בפנים, ובילק' תהלים ר' תרפ"ז הגי' קונעתך וכן בערוך ע' זיטייטוס (ובילק' שם ר' תרל"א בד' וארשא הוגה המאמר שלפנינו עפ"י דפוסי המדרש): 2 שאינן לא חיים. וכן הדרש במדרש תהלים מזמור ה' שנאת כל פועלי און זה דואג ואחיתופל וכו' תאבד דוברי כזב שאינן לא חיין ולא עומדין בדין תמן תנינן שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעוה"ב ואלו הן דואג ואחיתופל וכו' ועי' סנהדרין פ"י מ"ב: ואני כאשר עשו וכו'. בפי' ב"ר כ"י הובא לזה המאמר פירוש מר' קלונימוס ואני וכו' וסמיך ואני ברב חסדך (תהלים שם ח') ומדסמיך ואני משמע עשיתי כמותך במעשה אוריה אלא בחסדך גמלתני ואמרת גם ייי העביר חטאתך פי' ואני ברב חסדך כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע בקשתי לפניך איש דמים ומרמה יתעב י"י מה ביני לבינם כמו שחטאו הם כך חטאתי אני במעשה בת שבע אשת אוריה אבל הם לא חזרו בתשובה לפניך ואני ברב חסדך אבא ביתך להתפלל ולהתוודות על עוני ע"כ: 3 מדבר בדור המבול. וכן ל"ג כאן ד"א בכי"פ וכי"ו וכי"ג, וכבר העירותי לעיל פעמים שונות על חיבור המאמרים בלי מלת ד"א: הן והיבורן. בכי"ל ל"ג כאן ר' פנחס אמר הן ומדברותן שאין כאן כן הענין וכן נסמן בגליון מדרש אב"א למלת כזב בגי' הדפוסי' ולמאמר ר' פינחס אמר וכו' במ"ס אין זה, וכן כתב ביפ"ת הן ודבורן כזב ל"ג וכו' ועיי"ש: 4 לאור יקום וכו'. וכן נדרש פסוק זה בדור המבול לעיל צד 257, והשלמתי ומרמה וכו' עד שאינן לא חיים ולא נידונין עפ"י גי' שאר הספרים ועי' במ"י לעיל צד 222 וצד 249: 5 ואני כאשר וכו'. גר' שדורש כאן ואני וכו' כן עשיתי וברב חסדך אבא ביתך זה התיבה בא אתה וכו' אל התבה ועי' בהי' רד"ל: 8 אין לך אדם אוהב וכו'. במדרש תהלים שם כי צדיק וכו' ר' יהודה בר' סימון אמר כל אומן שונא בני אומנתו אבל הקב"ה אינו כן אלא צדיק אוהב צדקות מהו ישר יחזו פנימו שבע כתות הן וכו' ועי' לעיל צד 173 ובמ"י שם: כגון ר' חייא. שהיה אוהב בני סיעתו וכן ר' הושעיא, ובמ"כ הגיה עפ"י גי' הילקוט כגון ר' חייא דר' הושעי' ור' הושעי' דר' חייא, ובא"א שיער שצ"ל כגון ר' חייא לר' אושעיא ור' אושעיא לר' חייא והעיר

[1]) הָסִיר. [2]) ζητητός.

ג ייי צדיק יבחן ורשע ואהב חמס שנאה נפשו (תה' יא ה) אמר ר' יונתן היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים שאינו מספיק לקיש עליו אחת עד ששיברו, כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים ייי צדיק יבחן. אמר ר' יוסי ברי' הגינה הפישתני הזה בשעה שיודע שהפשתן שלו יפה, כל שהוא כותשה היא משבחת ומשתמנת, ובשעה שהיא רעה אינו מספיק לקיש [עליה אחת] עד שנפקעת. כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים שנ' ייי צדיק יבחן. אמר ר' לעזר לבעל הבית שהיו לו ב' פרות אחת כוחה יפה ואחת כוחה רע, על מי נותן העול, על אותה שכוחה יפה. [כך אין הקב"ה מנסה אלא את הצדיקים ייי צדיק יבחן, ד"א ייי צדיק יבחן] זה נח [ויאמר ייי לנח בא אתה וכל ביתך אל התבה] כי אותך ראיתי צדיק וגו':

[כי אותך ראיתי צדיק וגו'] ר' אלעזר בן עזריה א' מצינו שאומרים מקצת שבח האדם

1 ילק' ישעיה ר' תע"ג (תנ ה), ילק' תהלים ר' תרנ"ד, ילק' מכירי תהלים י"א פי' י"ג, לקמן פל"ד ופנ"ה. ש"ה השירים רבה פ' דודי לי (ב' ט"ו), מדרש תהלים י"א פי' ד', תנחומא וישלח פי' כ', תנחומא ס"ב שמות פי' י' : 6 ילק' ישעיה שם : 9 ילקוט ר' נ"ה, ילק' תהלים ר' תס"ג, ילק' מכירי תהלים כ"ו פי' ג', פסקי' נתעלקך פי' קי"ג, עירובין י"ח ב' :

1 ייי] פוגב. בתי' ~ דא | יוחנן פא'י (ישעיה) | הזה] ~ כשהוא בודק את כבשונו י (שם). כשבודק את כבשנו י (תהלים), כשהוא בודק את הכלי במ | 2 מרועעים] פוג, מרועעים דהאים. רעים ב | לפי שאינו ח | להקיש וג'ם | עליו] פוהא'גבי', עליהם דא', עליהן מ | שישבירנו י (תהלים), שהוא שובר פוהא'ני (ישעי'), שהוא שוברם דא'. . שוברן מ | כך] והא'ג', אלא היפים הוא בודק ~ פ, אלא בודק קנקנים יפים אפי' מקיש עליהם כמה פעמים אינו נשבר ~ ב, אלא . . בקנקנים . . אינן נשברין ~ מ, והוא בודק קנקנים . . שאפילו . . אינם נשברים ~ י (תהלים), ומה הוא . . נשברי' ~ י (ישעי'), ובמי הוא . . בקנקנים . . שאפילו . . אפילו כמה . . נשברים ~ דא' | מנסה] בודק י (תהלי') | 3 הרשעים] ~ שאינן יכולי' לעמוד שני' והרשעים כים נגרש פבים | אלא] את כי הוא מנסה פבי (ישעי'), אלא את מי מנסה מ, את מי בודק י (תהלי') | את הצדיקים] הצדיקים פי (תהלים), לי א' | ייי — יבחן] פוהא'ג, ייי . . יבחן ובתי' (כתיב י) והאלהים נסה את אברהם דא'י (ישעי'), והאלהים . . אברהם לכך ה' . . יבחן מ, והאלהים . . אברהם בי (תהלים) | בר'] ג, בר פבי, בן דא' | הפשתני] בשעה] כל זמן ו | שיודע] י (תהלי'), שהוא יודע דפואגבי (ישעי') | 4 שפשתנו הא'גי (תהלים) | יפה] טובה ח | כל זמן שכותשה י (תהלים), כל זמן שהוא כותשה גבי (ישעי'), כותשה פ | והיא פ | משבחת] וא'גבי (תהלי'), משתבחת דפא'י (ישעי') | ומשתמנת] וכל שהוא מקיש עלית היא משתמנת פגי (תהלי'), וכל מה שהוא . . י (ישעי'), וכל זמן שהוא . . משתמנת דוא'ב | ובשעה] בשעה י, לי פ | שהיא] שהוא (ובשהוא פ) יודע שהפשתן שלו דפוא'גבי (ישעי'), שיודע שפשתנו א'י (תהלי'), שהוא יודע שפשתנו ח | 5 להקיש פוהגבי | *עליה אחת דוהא'גי] אפילו אחת פ, לי ל | שפוקעת י (תהלי'), שהיא פוקעת דפואגבי (ישעי') | מנסה] בוחן י (תהלי') | את הצדיקים לי א' | 6 אלעזר | לבעל הבית פוגי'] לבעל ל, משל לבעל הבית דא', משל לאדם מ | שהיה נ, שיש פ | שתי | *רע דפוא'גמ] רעה לי, תשה א' | על אי זו ו, למי נאה מ | נותן העול] א', נותן את העול ו נ, הוא נותן את העול דפא'י, להניח על מ | 7 על] פ, לא על דוהאגים | *אותה פוהא'גי] זאת דא', מים, לי ל | *כך — יבחן] כך אין הקב"ה וכו' פ, כך הקב"ה מנסה את הצדיקין ה' . . יבחן ו, כך הקב"ה מנסה . . הצדיקים שנ' ייי . . יבחן דא'ג, כך הקב"ה ייי . . יבחן א', לי ל | *ד"א — יבחן ומ] ייי . . יבחן דא', לי לא'ג | *ויאמר — התבה ו] ויאמר . . ביתך א', שנ' ויאמר . . התיבה גב, שנ' ויאמר . . לנח דא'ם | 9 ר' . . בן עזריה אומר פוגב, ר' אלעזר אמר א'ם, א"ר . . בן עזריה דא' | *שאומרים דאבים] שא' ל | שבחו של אדם |

נ"ב שכל זה אינו בדפוס קונסטאנטינה, ובהגי' שלפנינו כ"ה גם בד"ו וכ"ם וכ"ו וכ"ג ואין צ"ל. ורק בכ"א ב' הגי' כמו שהגהת בפ"כ: 1 ייי צדיק יבחן וכו'. הפתיחה נסדרה גם לקמן פל"ד ובפנ"ה לפ' ויהי אחר וכו' והאלהים נסה את אברהם, ובכ"ל מקובעה הפתיחה בפל"ד וכן מקוטע מאמר ריב"ח בפנ"ה, ובמאמר ר' יונתן הגי' שם היוצר וכו' קנקנים מרועעים (וכן איתא בירוש' תעניות פ"ג ס"ו ר' בתים וכו' מרועעים ועי' עמת"ל ע' רעע) שאינו וכו' להקיש עליהן אחת עד שהוא שוברם ומה בודק קנקנים ברורים שאפילו הוא מקיש עליהן וכו' (ובדפוסי' שם מתוסף סדר המאמרים הראשונים ונשתבש א"ר יונתן הפשתני וכו'), ובמנחת"ם כי' ש' הועתק מב"ר משל למה"ד ליוצר הזה כשהוא בודק כבשנו אינו בודק קנקנים מרועעים שאינו מספיק עליהן פעם אחד עד שהוא שוברו ובמי הוא בודק בקנקנים יפים שאפילו הקיש עליהם כמה פעמים אינן נשברין כך הקב"ה אינו מנסה את הרשעים שאינן יכולין לעמוד וכו' אלא את מי הוא מנסה את הצדיקים וכו' ועת"ג, ובסדר אחר ובנגון אחר קצת שלשה המאמרים גם בשהש"ר ועיי"ש (ושם הגי' א"ר יונתן היוצר הזה כשהוא בודק כבשנו וכו' ועת"ג), ובמדרש תהלים שם ה' צדיק יבחן למי הוא בוחן לצדיקים וכו' משל לאיכר שיש לו פרות הרבה למי הוא בוחן לשום העול להרוש וכו' א"ר יוסי בר' חנינא הפשתני הזה בזמן שהפשתן קשה אין מקיש עליו ביותר לפי שהוא פוקע אבל כשהפשתן יפה הוא מקיש עליו ביותר לפי שהוא משבח והולך כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים וכו' שנ' והרשעים כים נגרש ולמי הוא מנסה לצדיקים וכו', ובתנחומא ורא הפתיחה ה' צדיק וכו' לפ' והאלהים נסה והגי' שם א"ר יונה הפשתן הזה וכו' א"ר יהודה בר שלום היוצר הזה אינו מקיש על כלי וקנקן רעוע וכו' א"ר אליעזר לבעל הבית שיש לו שתי פרות וכו', ובתנחומא ס"ב שמות שם א"ר ינאי הפשתני הזה כשהוא כותש ורואה את הפשתן וכו': 6 כוחה יפה. וכן כתיבת כוחה כאן בכל הפעמים בדפ"ר וד"ו ובכ"ג, וכן לעיל צד 276 שהיה כוחו יפה וכו' שכוחו רע ועיי"ש במ"י, והגהתי ואחת כוחה רע וכ"ה גם בכ"ל לקמן פנ"ה, ובכ"ל נשמטו כאן תיבות אחרות והשלמתי וכן הוספתי כך אין הקב"ה וכו' ד"א וכו' ועת"ג: 9 ר' אלעזר וכו'. בספרי שם לפ' ויקרא אהרן ומרים וכו' מפני מה לא יצא משה עמהם שלא יהיו ישראל אומרים וכו' ד"א שאין אומרים שבחו של אדם בפניו ר"א בן עזריה אומר מצינו שאומר מקצת שבחו של אדם בפניו שכן מצינו בנח כי אותך ראיתי וכו' ושלא בפניו הוא אומר וכו' נח איש צדיק תמים

כפניו וכולו שלא בפניו שכן הוא אומר בנח כי אותך ראיתי צדיק וגו׳, ושלא בפניו אמר איש צדיק תמים וגו׳ (בראשית ו ט) ר׳ אליעזר בר׳ יוסי הגלילי אמר מצינו שאומרים מקצת שבחו שלמי שאמר והיה העולם שנ׳ אמרו לאלהים מה נורא מעשיך (תהלים סו ג), ואומר הודו לײ כי 19c
טוב כי לעולם חסדו (שם קיח א):

ב) מכל הבהמה הטהורה תקח לך וגו׳ ר׳ יודן בשם ר׳ יוחנן ר׳ ברכיה משׁ׳ ר׳ לעזר ר׳ יעקב משׁ׳ ר׳ יהושע מצינו שעיקם הקב״ה שלש תיבות כדי שלא להוציא דבר טומאה מפיו ומן הבהמה הטמאה אין כת׳ אלא אשר לא טהורה היא, אמר ר׳ יודן אף כשבא לומר סימני בהמה טמאה, בסימני טהורה פתח תחילה, את הגמל כי איננו מפריס אין כת׳ אלא כי מעלה גרה (ויקרא יא ד),

2 ילק׳ תהלים שם: 5 פסחים ג׳ א׳, פסיקתא ס׳ פרה (ל׳ ב׳), פסיקתא רבתי שם (ס״ז ב׳), ויקרא רבה פכ״ו סי׳ א׳, תנחומא מ״ב חקת סי׳ ו׳, תנחומא וישלח סי׳ ס׳ חקת סי׳ ד׳, במדבר רבה פי״ט סי׳ ב׳, מדרש תהלים א׳ סי׳ ג׳ י״ב סי׳ ד׳: 8 ילקוט ר׳ נ״ה:

1 שכן — בנח] מנין שכן הוא אומר מ | כי — וגו׳] כי . . צדיק לפני בדור הזה א[1]כם, כי . . לפני וה, איש צדיק תמים היה שלא בפניו דא[2], שלא בפניו מהו אומר נח איש . . היה י | ושלא — וגו׳] ושלא בפניו הוא אומר איש . . תמים ן, ושלא . . מהו אומר איש (נח איש פ) . . תמים היה פמ, ושלא (שלא כ) . . מהו אומר נח איש . . היה בדורותיו חב, ושלא בפניו צדיק . . בדורותיו א[1], וכתי׳ כי אותך ראיתי צדיק לפני בפניו דא[2], בפניו מהו אומר צדיק לפני בדור הזה י | 2 אליעזר וא[1]כם | בר׳ — הגלילי] בנו של ר׳ . . הגלילי דוהא[2]גכים, ל׳ פא[1] | אמר] א, אומר דפוהגכים | מה מצינו מ | *שאומרים דאכי] שא׳ ל, שאומר ן, ל׳ מ | של . . העולם] פהגב, של . . העולם בפניו דוא[2]ים, של הקב״ה בפניו א[1] | 3 ואומר] פהגכים, שלא בפניו אומר דא[2], ושלא בפניו וא[1] | 5 *ר׳ ברכיה פוגכ] ור׳ . . דא[2], בן ברכיה ל | בשם | אלעזר פגב, אליעזר דוא[2] | 6 ר׳] פג, ור׳ דא[2] | יעקב] ~ דכפר חנין דפא[2]גב, דכפר חנן ן | משום פגב, משם ן, בשם דא[2] | יהושע] ~ בן לוי | שהקב״ה עיקם א[1], . . עקם ג, שעיקם הכתוב פ | שלש] ג׳ א[1], שתים ושלש דפוא[2]ב, שתים שלש ג | תיבות] פא[1]ג, ~ בתורה דוא[2]ב | טומאה] מגונה ג | מפיו] פוא[1]כ, מתוך פיו דהא[2]ג | ומן] מכל (הה״ד מכל דא[2]) הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו ~ דוא[1]ג | 7 הטמאה] אשר היא טמאה ן, אשר טמאה היא חב, אשר טמאה א[1]ג | אין כת׳ (וכן ן) כאן | *היא דאגכ] ל׳ לפ | ר׳ יודן] א[1], ~ בר׳ (בי ר׳ כ, בר פ, בן ן) מנשה דפוא[2]כ | לומר] הא[1], ~ להם דפוא[2]גב | בהמה ל׳ וכ | *טמאה דפואג] טומאה כ, טמיאה ל[0] ל׳ ל | 8 בסימני — תחילה] לא פתח (פתח להם כ, פתח להן ג) אלא בסימני טהרה פהגב, לא פתח אלא . . טהורה ן, לא פתח להם אלא . . בהמה טהורה דא[2] | איננו] והא[1]ג, אינו פכ, לא דא[2]י | מפריס] ~ פרסה | אין כת׳ (כן וג) כאן | גרה] ~ הוא א[1]גכי |

וכו׳, ובעירובין שם וא״ר ירמיה בן אלעזר מקצת שבחו וכו׳ אומרים בפניו וכולו שלא בפניו וכו׳ דכתיב כי אותך וכו׳, ובמה״ג הועתק כי אתך ראיתי וכו׳ ולהלן הוא אומר צדיק תמים אלא אמר ר׳ אליעזר מכאן אתה למד שאומרין מקצת שבחו שלאדם בפניו ולא כל שבחו: 2 שלמי שאמר וכו׳. משמע ג״כ בפניו וכמו שהגי׳ בדפוסי׳ ובכ״י שציינתי ולמד מדכתיב בל׳ נוכח מה נורא מעשיך ובל׳ נסתר כי לעולם חסדו (וציינתי תהלים קי״ח א׳ והוא הודו וכו׳ שבהלל, ובד״ו נסמן תלים ק״ז, ובד׳ פפד״א והפוסי׳ אחרים תהלים קל״ו), אכן בכי״ל וכי״פ וכי״ח וכי״ג ל״ג במאמר זה בפניו ושלא בפניו, ובכפרי לא הובא הפ׳ הודו וכו׳ והגי׳ שם ר״א בנו של ר״י הגלילי אומר מצינו שאומרים מקצת שבחו של מי שאמר והיה העולם שנ׳ אמרו לאלהים מה נורא מעשיך אם אומר מקצת שבחו של מי שאמר והיה העולם ק״ו לב״ו: 6 מצינו שעיקם. סובב והולך ומוסיף שלש תיבות כדי וכו׳ שאב״ב ומן הבהמה הטמאה אלא ומן הבהמה אשר לא טהורה היא (והוספתי מלת היא) הרי ארבע תיבות במקום אחת ועיקם שלש תיבות כמו שהגי׳ הנכונה לפנינו ובכי״א א׳, ולפי גי׳ שאר הספרים שתים ושלש תיבות צריך לפרש שלש תיבות בפסוק זה ושתי תיבות בפ׳ מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה (ז׳ ח) ואין כת׳ שם ומן הבהמה הטמאה (ועי׳ ביפ״ת ובפי׳ מהרז״ו), ואותו הפסוק לא הובא כאן ולא נדרש בסמוך במקומו, אכן הגי׳ שתים ושלש תיבות איתא גם בפסקא פרה בדרש אמרות י״י אמרות טהורות בפסיקתא ובמדרשי תנחומא ובבמ״ר פ׳ חקת, והגי׳ בפסיקתא ר׳ יודן בש״ר יוחנן ור׳ ברכיה וכו׳ ור׳ יעקב דכפר חנין ואמרי לה בשם ריב״ל מצינו וכו׳ כדי וכו׳ מפיו הה״ד מן הבהמה אשר איננה טהורה (ובכי״א שם אשר לא טהורה) ולא אמר מן הבהמה הטמאה, ובתנחומא מ״ב פ׳ חקת (ועיי״ש הערה צ״ב) ובתנחומא שם ובבמ״ר בעל המאמר רק ר׳ יהושע בן לוי (וכ״ה בתנחומא וישלח ובמדרש תהלים י״ב סי׳ ד׳, ושם א׳ סי׳ ג׳ גריס ליה כתמא), ובתנחומא מ״ב שם הובא הפ׳ אשר לא טהורה היא, ובתנחומא חקת ומן וכו׳ אשר איננה טהורה (ועי׳ בתנחומא וישלח), ובבמ״ר נתערבו הפסוקים ועיי״ש, ובפסחים שם לשון המאמר דאמר ריב״ל לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם הכתוב שמנה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנ׳ מן וכו׳ ומן הבהמה אשר איננה טהורה (ועי׳ בד״ס), ובוי״ר שמות האומרים כמו בפסיקתא, אכן הגי׳ שם מצינו שעיקם הקב״ה ח׳ אותיות וכו׳ שנ׳ וכו׳ ומן הבהמה אשר איננה טהורה ובמקום אחר עקם שתים ושלש תיבות בתורה כדי שלא וכו׳ מתוך פיו הה״ד וכו׳ אשר טמאה היא אינו אומר אלא אשר לא טהורה היא, והורכב שם המאמר שלפנינו ובפסיקתא עם המאמר בפסחים שם, ובפסי״ר הגי׳ אמר ר׳ יוחנן עקם הקב״ה כמה מקראות וכו׳: 7 אמר ר׳ יודן. וכ״ה א״ר יודן במדרשי תנחומא ובבמ״ר וסגנון המאמר שם כשבא לפתוח בסימני בהמה טמאה לא פתח אלא בסימני טהרה (בבמ״ר טהורה), ובפסיקתא ובוי״ר הגי׳ א״ר יודן בן מנשה אף כשבא לפתוח להם וכו׳ לא פתח אלא בסימני טהרה (בוי״ר אלא בטהרה), וכ״ה א״ר יודן בר מנשה במד׳ תהלים א׳ סי׳ ג׳ ועת״ג, ובכי״ל נקוד טהורה[1]) להגיה טהרה, ובפסי״ר א״ר יהודה בי ר׳ מנשה אף בשעה שביקש הקב״ה ליתן למשה סימני בהמה והיה הטמאות והטהרות וכו׳ ושם כל המאמר בהוספת דברים: 8 כי איננו מפריס אין כת׳.

[1]) טְהוֹרָה.

את השפן כי מעלה גרה (שם שם ח). את הארנבת כי מעלת גרה (שם שם ו) את החזיר כי מפריס פרסה (שם שם ז):

ג׳ גם מעוף השמים שבעה שבעה אין תאמר שבעה מכל מין. אחד מהן אין לו זוג. אלא ז׳ זכרים וז׳ נקבות. לא שאני צריך אותם אלא לחיות זרע על פני כל הארץ:

ה׳ ד׳ כי לימים עוד שבעה וגו׳ אמר ר׳ שמעון בן יוחי הן עברו על התורה שניתנה לפ׳ יום לפיכך ארבעים יום וארבעים לילה. אמר ר׳ יוחנן הם קילקלו את הצורה שניתנה לפ׳ יום לפיכך ארבעים יום וארבעים לילה:

ומחיתי את כל היקום אשר עשיתי ר׳ ברכיה אמר קוֹמיה. ר׳ אבין אמר יקומנו. ר׳ לוי משׁ׳ ר״ש לקיש תלין בליסון ובא מבול ושטפו וימח את כל היקום (בראשית ז כג):

3 ילקוט שם: 5 ילקוט ר׳ נ״ו: 8 ילקוט שם: לעיל לד 210 וש״נ:

1 את — גרה] ואת (את פח) השפן כי איננו (אינו פ) מפריס פרסה אין כתי׳ כאן אלא כי מעלת (גרה הוא חג) גרה דפחא׳ג׳, את השפן א׳, ל׳ וכ | את — גרה] ואת (את כ) הארנבת כי איננה מפרסת (כי אינה מפרסת כ, כי מפרים ג) פרסה אין כתי׳ כאן אלא כי מעלת גרה היא חגב, ואת הארנבת כך א׳, וכן הארנבת פ, ל׳ דוא״י | (את — פרסה] ואת (את וחב) החזיר כי איננו מעלה גרה (כי.. גרה הוא ג, כי לא גרה יגר ו) אין כתי׳ כאן ו) אלא כי מפריס פרסה הוא דוחא׳ג׳ב, את החזיר כך א׳, וכן החזיר פ | 3 *שבעה שבעה דפא׳] שבעה שבעה זכר ונקבה ג, ול׳ ל | אין] אם היחא׳ג׳י אין א׳ פ | שבעה] פוח׳ג׳ב׳ י דא | אחד] וחא׳ג׳ב׳ נמצא ~ דא׳י | אין] וח, שאין דפאג׳בי | 4 ז׳] ד׳י, שבעה דפוחא׳ג׳ב׳, ל׳ א׳ | וז׳] י, ושבע ד״י, ושבעה דפוחא׳ג׳ב׳ ר׳ א׳ | נקבות א׳ | אותם] להם דואב יהו פני | *לחיות — הארץ] וא׳ג׳בי] להחיות.. הארץ דא׳, לתחיות ל | 6 וגו׳] אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום ו׳, אנכי.. יום וארבעים לילה חג׳ב, ל׳ דפא׳ | שניתנה] שעתידה שתנתן ו | לפ׳] ד״פי, לארבעים דוחאג׳ב | 6 יום] ~ וארבעים לילה ח, ל׳ א׳ | לפיכך] לכך פורענתן ח | אמר — לילה ל׳ כ | *ר׳ יוחנן א׳] ר׳ (רבן ג) יוחנן בן זכאי דג, ר׳.. בן זכיי ו, ריב״ז י, ר׳ יוחנן בן דהבאי פ, ר׳ נתמן (?) ל | *הצורה דפוחא׳ג׳] התורה ל | שניתנה] שנבראת פ | לארבעים פוחא׳ג | יום ל׳ א׳ | 7 ** לפיכך] ולפיכך ל | ארבעים] פורענתן ~ ח | 8 קוטייה ו, קוטי א׳ | ר׳ אבין] פואגב, רב אבון ד׳ | יקומנו] ג, יקוטינו ו, יקוטני פר׳, יקוטיני דאי, קוטני ר׳ | 9 משם ו, מטום ג, בשם דפא׳ב (ר׳ לוי ור״ש לקיש ד״י) | תלין] תלאו א׳ר, תליאון (?) ו, תלא ג, קין היה תלוי ד׳, זה קין היה תלוי דא׳, זה קין שהיה תלוי ל׳פכעי | בליסון וג, בריסון כי׳, בריסון דאער, בריסון ל׳פ |

תחלה אלא כי מעלה גרה הוא ואח״כ ופרסה איננו מפריס וכו׳, ובפסיקתא הגי׳ את הגמל כי מעלה וכו׳ ולא כתיב כי לא מפריס פרסה וכן ואת הארנבת כי לא מפרסת פרסה אב״כ אלא כי מעלת גרה היא וכן ואת החזיר כי לא מעלה גרה הוא אב״כ אלא כי מפריס פרסה, ובויק״ר את הגמל כי לא וכו׳ אב״כ אלא כי מעלה גרה את השפן כי לא וכו׳ אינו אומר אלא כי מעלה גרה וכן הארנבת וכן החזיר, ובתנחומא מ״ב פ׳ חקת את הגמל כי לא מפריס פרסה אב״כ אלא כי מעלה גרה הוא, ובתנחומא שם ובבמ״ר איתא עוד את (ואת) הארנבת כי לא וכו׳ אב״כ אלא כי מעלת וכו׳ את (ואת) החזיר כי לא מעלת גרה הוא אב״כ אלא כי מפריס וכו׳, ובמ׳ תהלים שם חסר ואת השפן וכו׳ ואת הארנבת וכו׳ ועת״ג ועיי״ע בהערות ר״ש באבער לפסיקתא הגירסאות של כי״א שם ובהערותיו לתנחומא הגי׳ של כי׳ רומי שם: 3 אין תאמר. אם תאמר ועת״ג ולעיל צד 46. ולפי שפנה הכתוב כאן שבעה שבעה זכר ונקבה ולא נאמר כאן כמו במקרא שלפניו שבעה שבעה איש ואשתו היה אפשר לפרש שבעה מכל מין ובהם זכרים ונקבות ודורש אם תאמר וכו׳ נמצא אחד שאין לו בן זוג אלא ז׳ זכרים וכו׳ לא שאני צריך אותם לקרבן אלא לחיות זרע וכו׳ ועי׳ גם ביפ״ת: 5 שניתנה לפ׳ יום. במדרש הגדול הועתק שעתידה לינתן בארבעים יום ובארבעים לילה ועת״ג: 6 אמר ר׳ יוחנן. מאמר זה הוגה בכי״ל וכתוב על גבי כתב אחר ושם האומר לא ניכר בברור ואפשר שכתוב שם אמר ר׳ נחמן, ובכי״ב חסר המאמר ובכי״א א׳ הושלם בגליון ר׳ יוחנן אמ׳ הם קלקלו את התורה שניתנה לפ׳ יום לפיכך וכו׳ וגם בכי״א ב׳ הגי׳ א״ר יוחנן וכן הועתק בלקח טוב (לפ׳ ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וכו׳) א״ר יוחנן לפי שהם קלקלו את הצורה שניתנה לארבעים יום וכו׳, וכן הגהתי את הצורה ופי׳ שניתנה לפ׳ יום שצורת הולד נגמרת לפ׳ יום ועי׳ ברכות ס׳ א׳ נדה פ״ג מ״ז. וענין הקלקול כמו שדרשו בתנחומא מ״ב נשא סי׳ ד (תנחומא שם סי׳ ד) קשה כח הנואף שהוא מרשל כח השכינה כיצד העובר שהוא מתעבר מן האיש הקב״ה צר צורתו לארבעים יום שכך שנו רבותינו לארבעים יום צורת העובר ניכר לאחר ארבעים יום הנואף בא עליה והקב״ה שמר ותוהא ואומר של מי אצור צורת האיש או צורת הנואף וכו׳ ועיי״ע במ״ר פ״ט סי׳ א׳ ויק״ר פכ״ג סי׳ י״ב, ובפירושי עה״ת כפרש עפ״י המאמר שלפנינו כי לימים עוד וכו׳ ארבעים יום כנגד יצירת הולד שקלקלו להפריות ליוצרם לצור צורת ממזרים, ובמדרש אגדה הוצ׳ ר״ש באבער ארבעים יום כנגד ארבעים יום של יצירת הולד שהיו הנשים מזנות תחת בעליהן והיו מקלקלין צורת הולד, ובמד׳ הגדול הועתק רבן יוחנן בן זכאי אומר שקלקלו בטיפה שנוצרה לארבעים יום וכו׳, ובענין זה המאמר האגדה אצל אפרם הסורי לארבעין יומין מתקבל ברנשא בברבעא דאמה ומשתרר ומצטלם בדמותה וכו׳ ועל דהנון חבלוה לאורחא דמולדא על הדא הו הלארבעין יומין הוא בארבעין יומין אתחבל ועי׳ מ״ח חלק כ״ג צד 413: 8 ומחיתי את כל היקום. מלת יקום לא נמצאה רק בפרשה כאן ובסמוך בפ׳ וימח וכו׳ (ועוד בדברים י״א ו), ור׳ ברכיה דורש יקום לשון קיום קוֹמיה[1] כלו׳ הבריות ומלת יקום כלל לכל הי שעל פני האדמה ועי׳ גם בראב״ע, ור׳ אבין דורש יקום יקומנו, וגר׳ שהוא לפי הגי׳ שלפנינו תואר לקין, ולדרש זה נסמך מאמר ר״ל בשם ר״ש לקיש תלין כלו׳ תלאו לקין וכו׳, וכן מפרש בפי׳ בי״ר כי״א וכי״ם יקומני (קומני) זה היה קין שקם על הבל אחיו והרגו דכתי׳ ויקם קין תלאו לאותו קין וכו׳, והגי׳ תלין (תלאו) מקויימת גם עפ״י כי״א א׳ וכי״ו וכי״ג, וכן משמע פירוש הענין גם לפי גי׳ דפ״ר קין היה תלוי וגי׳ ד״ו זה קין היה וכו׳, ובגליון כי״ל נכתב כ״א זה קין שהיה תלוי וכו׳ כמו שהגי׳ בכי״ם וכי״ב ובערוך ע׳ רסן ובילקוט וכן

[1]) קוֹמִיָא.

ה) ויעש נח ככל וגו' [זה שיכן לכינוס בהמה חיה ועוף]:

ו) ונח בן שש מאות שנה וגו' ר' יודה א' שנת המבול אינה עולה מן המיניין, אמר ליה ו
ר' נחמיה עולה היא בתקופות ובחשבונות:

ז) ויבא נח ובניו וגו' [מפני מי המבול] אמר ר' יוחנן מחוסר אמנה היה, אילולי הגיעו מים עד קרסוליו לא נכנס לתיבה:

י) ויהי לשבעת הימים [מלמד] שתלה [להם] הקב"ה שבעת ימי אבלו שלמתושלח הצדיק כדי ז
שיעשו תשובה ולא עשו, ד"א ויהי לשבעת הימים אמר ר' יהושע בן לוי ז' ימים נתאבל הקב"ה על עולמו קודם שיביא המבול מה טעם ויתעצב (בראשית ו ו) ולהלן אומר כי נעצב המלך על בנו (ש"ב יט ג):

1 ילקוט שם: 2 ילקוט שם, ירוש' ר"ה פ"א נ"ו ב': 4 ילקוט שם: 6 ילקוט שם, תוספתא סוטה פ"י, ירוש' מ"ק פ"ג פ"ג נ', סנהדרין ק"ח ב', אדר"נ נו"א פל"ב, מדרש תהלים כ"ו סי' ז' ועי' לעיל צד 22: 7 ילק' מכירי תהלים מ"ב סי' ס"ו, ועי' לעיל צד 259 וש"נ:

1 וגו'] ככל אשר צוהו י"י | *שיכן כ] שכן ל°פב, שיכין ד, שיכון ד'א[2], שוכן ותג, שייכן א[1], שכיון י | *לכינוס ל°ותי] לכנוס דא[2]ג, ליכנס פא[1] | 2 וגו'] והמבול היה מים וגו' דא[2]י, והמבול .. מים על הארץ וג, ל' פא'כ | ר' יהודה פ, ר' .. ור' נחמיה ר' יהודה דואגבי | אומר | מבול פוב | המניין וכי, המנין דפאג | 3 ר' נחמיה] ~ אעפ"י שאינה (שאין ו) עולה מן (המניין וכי) המנין דפואבי, אעפ"י שאינה .. במנין ג | אבל עולה ו | *היא דפוא[2]גכ] הוא ל, ל' א[1] | וחשבונות א'כרי | 4 מחוסר — היה] חג, נח מחוסר .. היה דא[2], מחוסר .. היה נח פוא[1] | אלולא א | שהגיעו | 5 מים] פוגי, המים דאב | לא] ~ היה פוחא'גבי | בתיבה א'י, אל התיבה כ | 6 הימים] וא'גי, ~ ומי המבול דפא[2] | *מלמד דפוא[2]גי] ל' לא[1] | *להם דפואג] להן י, ל' ל | שבעת] פוחא'ג, שבע י, ז' דא[2] | אבילות א[1], אבלות א[2] | למתושלח א'י, על מתושלח א[2] | 7 ז'] שבעת וחא'ג | 8 שהביא מ, שלא הביא חב, עד שלא הביא פגי, שיבא דא, שיבוא עליהם ו | המבול] פי, מבול (המבול ח) לעולם דחאגבמ | מה טעם] כי, מאי טעמי' ד[1], .. טעמא ד, ומה טעם ח | ויתעצב אל לבו | ולהלן — המלך] כר"א כי .. המלך א[1], ואין עציבה אלא אבילות (אבלו' ד, אבל דו'חגים) שנ' (היך מה דא' אמ' ו, כמדתמ' ג, כמה דאמ' כ, כר"א ים, היינו דכתי' ח) נעצב (כי נעצב ד'פוחכים) המלך דפוחא'גבים |

הועתק במד' הגדול זה וכו' שהיה וכו' (ושם הגי' ברפיון). ולפי גי' זו מאמר ר' לוי וכו' דרש אחר הוא ומחיתי וכו' זה קין שהיה וכו' (וק"ק מה שהובא ראייתו מפי' ויכח וכו' ועי' גם ביפ"ת) ובמאמר ר' אבין יש לפרש יקומיני יקומני מלי[1]) ארין נושבת, ובמדרש קהלת פ' אם יוליד וכו' לשון המאמר מהו היקום קיומיא (כ"ה בדפ"ר וד"ו, ובמ"כ הגיה קיומא וכן הדפיסו אחריו) ר' בון אמר אוקימיני (כ"ה בדפ"ר, ובד"ו אוקומיני) ר' אלעזר אומר היקום הוא הממון שמעמיד רגליו של בעליו ר' שמואל אמר היקום זה קין שנשטף וכו' (ובמ' קהלת מ"ב שם נשתבש ר' אבא אמר קיומיה אבא אוקימנא), ומאמר ר' אלעזר נר' שנוסף שם עפ"י מאמרו בפסחים קי"ט א' (ועי' גם לעיל צד 266), ואולי הוא פירוש נוסף לפרש מאמר ר' בון אוקימיני שדורש יקום לשון הקמה כמו שפי' ביפ"ת, ואפשר שגם זה טעם וכו' יקומנו יקומיני כאן (לפי הגי' זה קין וכו' שהיה וכו'), ומלת בליפון כמו בריפון לעיל צד 219 ועיי"ש במ"י: 1 זה שיכן. זה שכתוב כאן ויעש נח נאמר לענין כינוס בהמה וכו', ובכי"ל הושלם זה שכן עד ועוף בכתב אחר בין שיטי והגהתי שיכן, וברמב"ן גורס שיכין לכנוס בהמה וכו' ועת"ג ולעיל סוף פל"א: 2 אינה עולה מן המיניין. לשנותיו של נח שמשמעות הכתוב ונח בן שש מאות שנה וכו' שכבר מלאו לו ת"ר שנה כשהיה המבול מים על הארץ והמבול היה י"ב חדש (וע' ס"ע פ"ד ולקמן סוף פל"ג) וכתיב ויחי נח אחר המבול שלש מאות וחמשים שנה וכתיב ויהי כל ימי נח תשע מאות וחמשים שנה והיה לו לומר תשע מאות ונ"א שנה אלמא שאין שנת המבול עולה למנין שנותיו ועי' בפי' ב"ר וביפ"ת, ובירוש' ר"ה פ"א איתא ויהי באחת ושש מאות שנה וכו' ותני עלה שנת המבול אינה עולה מן המיניין ועיי"ש, ובענין הפלוגתא דר"י ור"נ עי' ס"ש הג' שי"ר בערך מלין צד 89, וכתיבת מיניין כמו לעיל צד 11 ביניין וצד 150 עינייני: 3 בתקופות וחשבונות. שמחשבין מבריאת העולם: 4 מפני מי המבול. כן הוספתי וכן הושלם בכי"ל בין שיטי ע"ד מפני מי המבול: 6 ימי אבלו של מתושלח. שהוציא שנותיו עד המבול שהרי הי קפ"ז שנה והוליד את למך ולמך חי קפ"ב שנה והוליד את נח נמצא שמתושלח היה בן שס"ט שנה כשנולד נח ובל ימי מתושלח תתקס"ט שנה כלו בשנת ת"ר לנח שהיא שנת המבול, ודורש ויהי לשבעת הימים (שבת' בה"א הידיעה) אלו ימי אבלו וכו' שתלה להם הקב"ה כדי שיעשו תשובה וכו', ובירושלמי שם ומניין ששימר הקב"ה על עולמו שבעה ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ וכו' איתדבעי מימר אילו שבעת ימי אבלו של מתושלח. ובסנהדרין שם ויהי לשבעת וכו' מה טיבם של שבעת הימים (אמר רב) אלו ימי אבלות (אבלו) של מתושלח [הצדיק] ללמדך שהספדן של צדיקים מעכבין את הפורענות לבא וכו' ועי' ד"ס, ובתוספתא שם בדרש בזמן שהצדיק בא לעולם טובה באה לעולם וכו' כשנפטר רעה באה לעולם וכו' אין לי אלא שתולין לצדיקים בחייהם מנין אף במיתתן שנ' ויהי לשבעת וכו' (ומה טיבן של שבעת הימים הללו) אילו שבעת ימי אבלו של מתושלח הצדיק שעיכבו את הפורענות מלבוא לעולם (לכך נאמר ויהי לשבעת הימים ד"א מה טיבן של שבעת ימים הללו מלמד שנתן להם המקום שבעת ימים לאחר גזרה שמא יעשו תשובה ולא עשו לכך נאמר ויהי לשבעת הימים) וכו' ועיי"ש בח"נ, ובאדר"נ שם ויש אומרים כל זמן שהיה מתושלח חי לא ירד מבול לעולם ובשמת משותלח עוד נתלה להם שבעת ימים לאחר מיתתו שנ' ויהי לשבעת וכו' מה טיבן וכו' אלו שבעת ימי אבלו וכו' שעיכבו את הפורעניות וכו' ד"א ויהי לשבעת הימים מלמד שקבע להם הקב"ה זמן לאחר מאה ועשרים שנה שמא יעשו תשובה ולא עשו וכו', ובמדרש תהלים שם ויהי לשבעת וכו' אמר ר' הושעיא מלמד שתלה להם הקב"ה שבעת ימי אבלו של מתושלח הצדיק שיעשו תשובה ולא עשו וכו' (ונר' שמסדר מדרש תהלים כוון אל המאמר שלפנינו בב"ר ועיי"ש בהערות ר"ש באבער ובמ"י לעיל צד 1), וגם בתר"י א' מתורגם ויהי לשבעת וכו' והוה לזמן שובעא יומין מן בתר דשלים איבליה דמתושלח וכו' ועי"ע לעיל צד 22 ובח"נ ובמ"י לעיל צד 273: 8 אמר ר' יהושע בן לוי. עי' לעיל צד 259 ובמ"י שם:

[1]) οἰκουμένη.

יא) [ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום וגו'] אמר ר' יוסי בן דורמסקית הם חטאו בגלגל העין שדומה למים אף הקב"ה לא פרע מהם אלא במים. אמר ר' לוי הם קלקלו סילונות שלהן אף הקב"ה שינה להם סדר העולם. דרך העולם המטר יורד והתהום עולה כרם הבא תהום אל תהום קורא (תהלים מב ח):

ח יג) בעצם היום הזה בא נח אמר ר' יוחנן אם נכנס נח לתיבה בלילה היו כל דורו אומרים לא היינו יודעים בו ואם היינו יודעים לא היינו מניחים אותו להיכנס, אלא בעצם היום הזה ודנשה ליה ימליל:

1 ילקוט כאן, ילק' תהלים ר' תשמ"ג, ילק' מכירי שם, תוספתא סוטה פ"ג, סנהדרין ק"ח א', מכילתא בשלח פס' דשירתא פ"ג, ספרי עקב פי' מ"ג, תנחומא בשלח סי' י"ב: 6 ילקוט ר' נ"ו, ועי' לקמן סוף פמ"ז, ספרי האזינו פי' של"ז:

1 בן] בר א' | ג' של עין ג' | שדומה] א'ים. שהוא דומה דפוא'גב | למים] ליס שנ' ויראו בני האלהים פ. למים שנ' ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו כם | אף המקום לא.. אלא ב. ויי' פרע פרע מהם א' | במים] ~ שהוא דומה לגלגל העין פבם | סילונים שלהן י (תהלים). סלוניהן א'. סדריהם א'ם | 3 אף הקב"ה] פוכים. אף המקום ד. והקב"ה א'. וי"י א' | להם] עליהם הי (שם). עליהן י | סדרו האכים. סידרו דוג. סידורו פ | של עולם | העולם] פב. הארץ דא. ארץ וג"י | יורד תחלה ם | ותהום כם | כרם הבא] פוחא'בי. כרם ג. דכת' ל'דא'. שנאמר רם | תהום -- קורא] וב. תהום.. קורא לקול צנוריך פחא'גי (שם). ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה י. תהום.. קורא (קורא לקול צנוריך דא'רם) כרם הבא ביום הזה נבקעו (כרם הבא נבקעו ר) כל מעינות תהום (תהום רבה דא'רם) ואחר כך וארובות השמים נפתחו ל'דא'רם | 6 אם] פוא'גבי. אמר הקב"ה ~ דא' | היה נכנס א', בא ח | נח] הוא פגב, ל' א' | לתוכה ג | היו] ו. יהיו פ. היה א'. עכשיו היו י... דא'ב... יהו ג. עכשיו ח | כל בני דורו אומרים ח. אומרים כל דורו י. אומ' כל דורו א' | 6 לא] פחא', כך (כן ג. כך וכך ו. בכך וכך י) לא דוא'גי | בו] ~ כשנכנס פ | ואם] ואלו דא'. אילו וג. אלו ב. שאילו פי | יודעים] ~ בו דפוא'גבי | להיכנס] וח. ליכנס דפוא'גבי. ל' א' | אלא] ~ א"ל הכנס א' | 7 ודנשה וחב. ורגישה גע. והרגשה י. והרגיש א'ר'. דרגיש דא'רי | ימליל] הע. ימלל דפואגברי |

1 שדומה למים. למקור מעינות אף הקב"ה וכו' אלא במים שהוא דומה לגלגל העין כלו' כי מעינות שנובעין ממקום קטן כמו עין ועתו"צ ובפירש"י סנהדרין שם. וטעם הם חטאו וכו' דכתיב ויראו בני האלהים את בנות האדם כדמפרש בפי' ב"ר כ"י, ובכ"ים תגי' כן שנ' ויראו וכו', והדרש נסדר לפי' ביום וכו' כל מעינות וכו' כמו שהוספתי. ובתוספתא שם ר"י בן דורמסקית א"מר הן לא נתגאו אלא בגלגל העין שדומה למים שנ' ויראו בני האלהים את בנות האדם אף הקב"ה לא נפרע מהם אלא במים (בגלגל מים שדומה לעין) שנ' ביום הזה נבקעו כל מעיינות תהום וכו' ועיי"ש בחז"ג. ובסנהדרין שם ר' יוסי [בן דורמסקית] אמר דור המבול לא נתגאו אלא בשביל גלגל העין שדומה למים (שנ' ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו) לפיכך דן אותן במים שדומה לגלגל העין שנ' נבקעו כל מעינות תהום וכו' ועין ד"ס. ובמגנון אחר המאמר במכילתא ובספרי שם ר' יוסי בן דורמסקית אומר הם נתנו עיניהם העליונים בתחתונה (עליונה ותחתונה) כדי לעשות תאותם והקב"ה פתח עליהם מעינות מלמעלה ומלמטה לאבדם (אף הקב"ה פתח להם מעינות עליונים ותחתונים כדי לאבדם) שנ' ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום וארובות השמים נפתחו ועי' גם בתנחומא בשלח שם: 2 קילקלו סילונות שלהן. ששפכו זרען על העצים ועל האבנים והיו שטופים בזמה והשחיתו דרכם בזכור ובבהמה ולא היתה כוונתן לנטיעת כרמים כדאיתא לעיל צד 246 צד 248 וצד 271 אף הקב"ה שינה להם וכו' דרך העולם המטר יורד וכו'. וכמו שהגי' בכ"יל בגוף הספר כרם הבא תהום אל תהום וכו' כ"ה גם בכ"ים ובי"ו וב"ח וכי"א א' ובי"כ וילק' תהלים ולא הואלתי להגיה גי' זו, אכן עדיפא הגי' כמו שהוגה בכ"יל דכת' תהום אל תהום וכו' כרם הבא ביום הזה נבקעו כל מעינות וכו' ואח"כ וארובות השמים וכו' וכ"ה גם בדפוסי' וכי"א ב' ובפי' ב"ר כ"י ובילק' מכירי ועח"ג, ומאמר ר' לוי כאן מפרש עפ"י מאמרו לעיל צד 122 המים העליונים זכרים והתחתונים נקבות והן אומרים אילו לאילו קבלונו וכו' (ועי' כגנון זה המאמר במ' קהלת מ"ב שהעתקתי במ"י לעיל צד 123, ועוד שם צד 122 הדרש אין לך טפח יורד מלמעלן וכו' כאי מ"ט תהום אל תהום וכו' וצד 115 ואין קול אלא גשמים המד"א תהום אל תהום קורא לקול צנוריך ועיי"ע פדר"א פכ"ג בעשרה במרחשון וכו' בי"ז בו ירדו מי המבול על הארץ שהן מים זכרים ועלו כן התהומות שהן מים נקבות וכו') ודרך העולם שהמים העליונים הזכרים יורדים תחלה והמים התחתונים הנקבות עולות כנגדם כרם הבא נבקעו כל מעינות תהום רבה תחלה ואח"כ וארובות השמים נפתחו (ולמ"ים במ"י שם בענין אגדה זו שהמים העליונים זכרים וכו' ועי"ע מ"ש התי' דאיבעס במ"ע פיר אכסירואלאגיא חלק י"ז צד 399): 6 אמר ר' יוחנן. בלק"ם גורס או מפרש אמר ר"י בעצומו של יום שלא יהא דורו אומרים וכו' ועי' גם בפירש"י יחזקאל י"ד י"ד וכן במד' אגדה הוצ' ר"ב באבער בעצומו של יום, ובמ' הגדול מפרש אין עצם אלא תקפו של יום, ובאותו הנגנון הדרש לקמן סוף פמ"ז לפ' בעצם היום הזה נמול אברהם וכו' א"ר ברכיה וכו' אילו כל אברהם בלילה עכשיו יהיו כל דורו וכו' אילו היינו יודעים לא היו מניחים אותו למול אלא בעצם וכו', והמשל בלא"ר קשה לפרש לפי הגי' דרגיש כי שמרגיש בו יבא ויאמר שאין הוראת רגש בבנין קל מרגיש, ובכ"יל יש לקרות כאן ודנשה או ורגשה ובפס"ז כתוב ודגשה וכו' ימליל והגנה ורגשה, וגם בפסהד"ר פ' עד שיפוח היום (ד' ו') הגי' בדפ"ר וד"ו והגשה לה ימלל, ובמ"כ הביא מפסיקתא דפרשה בשלח והגייסא ליה ימלל, ואולי צ"ל והגיסה (מפעל גשש) ופי' כי שנוגעה בו כלו' כי שנוגע בדבר יאמר או פי' גישה כמו גשה בל"ס שהוראתו גם חבל וימליל יצעק, והגי' שי"ר באגרותיו צד 65 דעתו ג"כ לקיים הגי' בדל"ת ומפרש הגש לשון דקירה וימליל מלשון כל המולו כרות בו אצל פספס (נדה נ"ח ב') והמשל כוונתו הראשונה כי שעוקצתו פרעוש או פספס ימליל את הדבר העוקץ או יחכך את בשרו ולכן ימליל בירוד בין שני הלבדין והכוונה השנית, כי שדוקר לו ענין זולתו ימלל וכו' ועיי"ש, ובערוך ע' רגש הגי' ורגישה ליה ימליל, והעתיק עוד שם הרגיש ליה צערא (יבמות קי"ז ב'), ובע' גש ב' הגי' דגיש ליה צערא, והמשל עוד בפס"ר פ התודש (ע"ח ב'). ובספרי האזינו שם לפ' וידבר ה' אל משה בעצם היום וכו' הדרש בשלשה מקומות נאמר בעצם היום הזה נאמר בנח וכו' לפי שהיו דורו אומרים כך וכך אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחים אותו ולא עוד אלא אנו נוטלים כשלים וקרדומות ומבקעים את התיבה אמר המקום הריני מכניסו לתיבה בחצי היום וכל מי שיש כח

יד) המה וכל החיה למינה וגו' הם עיקר והכל טפל:
כל צפור כל כנף אמר ר' לעזר פשט ר' אסי להברייה פרט למרטים ולקטעים שפסולין לקורבנות בני נח, אמר ר' אסי פרט לסרוחים ולמחוסרי אברים שפסולין בקורבנות בני נח:

טז) והבאים זכר ונקבה וגו' אמר ליה קיניגי אנה, אמר ליה אכפת לך, מובאים אין כת' אלא הבאים מאיליהן, אמר ר' יוחנן דרשו מעל ספר יי' וקראו (ישעיה לד טז) ומה אם להסגר בתיבה י"ב חדש היו באים מאיליהם, להיפטם מבשר גיבורים על אחת כמה וכמה ההיד בן אדם אמור לצפור כל כנף ולכל חית השדה הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זובח לכם זבח גדול על הרי ישראל ואכלתם בשר ושתיתם דם בשר גיבורים תאכלו וגו' (יחזקאל לט יז יח):

ויסגר יי' בעדו אמר ר' לוי למלך שקבע דרולומוסייה שלו במדינה, נטל אוהבו וחבשו
19d בבית הסהר ונתן סיפרגוס שלו עליו כך ויסגר יי' בעדו:

1 ילקוט שם: 2 ילקוט שם, ירוש' מגילה פ"א ע"ב ב', זבחים קט"ז א': 4 ילקוט שם: 5 זבחים שם, תנחומא נח סי' י"ב, פדר"א פכ"ג: 6 ילק' יחזקאל כי ש"ט:

1 הם] וחא[1]גב, הן י, המה דפא[2] | טפילה (להן ו) להם | 2 אלעזר | פשט] פוא[1]גכר[2], בשם דא[2]ר[1] | איסי וא[1]ר[2], יוסף ר[1] | לחברייה] ו, ייה דפא[2], ייא גכר | למרטים] פ, יין כ, למרוטים וחגר[3]י, יין ר[2], למורטים דא[2]ר[1] | ולקטעין כ, ולקטועים הר[1]י, יין ר[2], ולקיטעין ו | שפסולין] ר, שהן פסולין דוא[2]ג, שהם פסולים ה | 3 לקרבנות דפא[2]כר[2], בקורבנות ג, בקרבנות וחר[1] | אמר] פוחג, והבאים זכר ונקבה ~ דא[2] | איסי ו, יוסי ג | לסרוסים א[2] | ולמחסרי אבר פ | שהן פסולין פוגכי, שהם פסולים חא[1] | בקרבנות וחא[1]ג, לקרבנות כ, לקרבן דא[2] (לבני נח לקרבנות י) | 4 אמר ליה] חכ, אמ' לון, א"ל געי, אמ' ליה (א"ל א[2]) נח דא[2], אמר נח א[1] | *קיניגי] קניגי דא[2]כרי, קניגא ע, קיניגים ל, קניגון ח, וכי קיניגי ו, וכי קניגי פא[1] | אנא דוא[2]גבעי[1], אני פחא[1]ר[2]י | א"ל הב"ה א[1] | מה (מאי א[1]ר[2]) איכפת דפאכר, לא איכפת וחי, אי איכפת ע | כת'] ~ כאן פחא[1]גבעי, כן ו | 5 והבאים וגב | מאיליהן ע, מאיליהן באים א[1], מאיליהן הם (באים כ) באין וכ, מאיליהן היו באים דא[2], מאליהן היו באין פי | אמר ר' יוחנן] פוחא[1]גכ, ר'.. אמר ד | 6 שנים עשר וחגב | היו] הם וג | מאיליהן להכנס לתיבה א[1] | *להיפטם ג] להפטם דא[2]כי, להיפטר ל, להתפטם פ, לאכול א[1] | בן אדם] ד[1]פגכי, ~ כה אמר יי' אלהי' ד, ל' וא | 7 *אמור (אמר ל) לצפור — *ולכל (לכל ל) חית — ובאו *האספו (והאספו ל) מסביב — וגו'] אמור.. ולכל.. גיבורים תאכלו ודם נשיאי הארץ ואילים כרים פ, אמור.. ולכל.. ובאו האספו (ובואו והאספו ד).. תאכלו ודם.. הארץ תשתו אלים (ואלים ד[1]גבי) כרים ועתודים פרים מריאי (ועתודים מריאי ג, ועתודים י) בשן (כולם ד) כלם דגבי, בשר גיבורים תאכלו ו, אמור לעיט צפור כל כנף א | 10 *בעדו (בעדו וגו' ל)] ~ בקשו להפך התיבה והקיפוה אריות שלא יגעו בה פ, מלמד שבקשו להפוך את התיבה והקיפה הב"ה אריות שלא יגעו בה א[2] | למלך] משל ~ חא[1] (אמר — בעדו ל' א[2]ג) | ששלח א[1], שהיה לו ו, שהיה ה | דרולומוסיה ח, ייא דר, דרולומוסיא א[1]ער[3], דרולומסיא כ, דרולמסיא פ | [ס] נטל] ונטל ד | וחבשו] ~ ונתנו ע | 11 הסהר] ע, הסוהר ע, האסורים דוח, האיסורין כ, היסורין פ | ספרגוס דבער[1], איספרגוס ד[1]ר, אספרגוס ע, כיפרגים ח, ספריגים פ | בעדו] וא[1]כ, ~ בקשו להפוך התיבה והקיפוה אריות שלא יגעו בו ד, ושכחו רחם שהיו גוטלין בניהן וכובשין בהן את המעיינות שלא יציפו אותן הה"ד ורחמי רשעים אכזרי פ |

למחות יבוא וימחה וכו' ועיי"ש: 1 הם עיקר וכו'. בלק"ט הגי' המה עיקר והכל טפילה להם ועח"ג ולעיל צד 288: 2 למרטים וכו'. שנמרטו נוצותיהם או ראשי כנפיהם ולקטעים שנקטע אחד מאבריהם, ובירושלמי שם ג' הכל קרב בבמה בהמה וחיה ועופות וכו' תמימים וכו' תמימים אבל לא בעלי מומין מגיין א"ר ייסא (ועי' במ"י לעיל צד 280) פשט ר' לעזר לחברייא מכל החי מכל בשר שיהו שלימים באיבריהן מירטום פשט ר' לעזר כל צפור כל כנף פרט למירטום טהורים אבל לא טמאים מגיין וכו' ועי' במפרשי הירושלמי וביפ"ת בד"ה פרט למורטין ועי"ע זבחים שם, ובדפ"ר וד"ו הגי' למורטים ולקטעים, ובד' פפר"א נדפס למורטי' ולקטעי' ונשתבש במקצת דפוסים למורטיא ולקטעיא, ולפרוחים מפרש בפי' ב"ר יתירי אברים, וגי' משובשת או ט"ס בכי"א ב' לסרוסים וכן בילקוט פרט למרוטים ולקטועים ולסריסים ולמחוסרי אברים, ובלק"ט המאמר מקוטע והגי' שם ר' אלעזר בשם ר' אסי פרט לסרוחים ולמחוסר אברים הפסולים לקרבנות בני נח ועח"ג, וכתיבת קורבנות בוי"ו עי' גם לעיל צד 116: 4 קיניגי אנה. וכי צייד[1]) אני, ובכי"ל נשתבש והגהתי ועח"ג, וגי' הערוך קניגא בע' קנג, וכתיבת א נ ה כמו לעיל צד 13 ועיי"ש: אכפת לך. בתמיה: 5 אלא הבאים. וכן בזבחים שם ר' אבהו אמר אמר קרא והבאים זכר ונקבה הבאין מאיליהן, ובתנחומא שם ומאליהן באו שני' שנים שנים באו אל נח, ובפדר"א ויבא נח אין כתיב אלא ויבאו אל נח באו מאליהן ועיי"ש: 6 בן אדם. המלות כה אמר יי' אלהים נשמטו גם בדפ"ר והושלמו בד"ו ועח"ג, ובכי"א א' וב' הורכבו הפסוקים ביחזקאל שם ד' וי"ז: 10 דרולומוסייה. כמו אנדרומוסייה לעיל צד 248 ועיי"ש, ומלת שלו שאיתא בכל הספרים נר' מיותרת, ובערוך ע' דרלמוס הועתק למלך שקבע דרולמוסיא וכו' וחבשו בבית הסוהר ונתן אספרגוס וכו' ובע' ספרגוס וחבשו ונתנו בבית הסהר ונתן ספרגוס וכו' ופי' חותם[2]) ועי' גם לקמן פס"ט סי' ב', ובפדר"א שם הדרש כיון שנכנסו כל הבריות אל התיבה סגר וחתם הקב"ה בידו שער התיבה שנ' ויסגר וכו', ומה שנוסף בדפוסי' בקשו להפוך וכו' הוא דרש אחר לפ' ויסגר וכו' ובכי"פ נסדר בראש המאמר ובכי"א ב' הלשון ויסגור יי' בעדו מלמד שבקשו להפוך וכו' ועח"ג, וליתא בכי"ל וכן ל"ג בכי"ו וכי"א א' וכי"ב ולא הועתק בכי"ת, ונר' שהוא הוספה עפ"י הדרש בתנחומא ס"ב נח סי' י' (ותנחומא שם סי' ד) ורחמי רשעים אכזרי אלו דור המבול וכו'

[1]) *χυνηγός*. [2]) *σφραγίς*.

ט יז) וישאו את התבה וגו׳ ר׳ פינחס בש׳ ר׳ לוי כך היתה תיבתו שלנח משוקעת במים כפסינה שעומדת בלמן:

יח) ויגברו המים וגו׳ [ותלך התבה על פני המים] ר׳ פינחס בש׳ ר׳ לוי כך היתה התבה שטה על המים כעל שתי קורות כמן טבריה לסוסיתה:

י יט) והמים גברו וגו׳ [ויכסו כל ההרים הגבוהים] ר׳ יונתן סלק למיצלייה לירושלם, עבר בהדין פלאטנוס וחמתיה חד שמריי, אמר ליה להן את אזיל, אמר ליה למיצלייה בירושלם, אמר ליה לא טב לך מצלי בהדין טורא בריכא ולא בההיא קיקלתא. אמר ליה למה הוא בריך. אמר ליה דלא טף במוי דמבולא. נתעלמה הלכה מרי יונתן לשעה, אמר ליה חמריה ר׳ תרשני ואני משיבו.

1 ילקוט ר׳ רו. ועי׳ פדר״א פכ״ג: 3 ילקוט שם: 6 ילקוט ר׳ נ״ז, ונדרש וגה פ׳ עקב (פ״נ פי׳ ר), פי״ר השירים רבה ד׳ כתוב כמר (ד׳ נ׳), ועי׳ לקמן פצ״ח, ירוש׳ ע״ז פ״ה מ״ד ד׳:

1 וישאו — וגו׳] ויהי המבול ארבעים (ס׳ ד׳א׳) יום על הארץ דוא׳י, ויהי . . הארץ וירבו המים ותרם מעל הארץ ב, ותרם . . הארץ ר, ויגברו המים א׳ | בשם דפוא׳ב | 2 כפסינה] א׳ר, ~ הזו דפוא׳י, זו גב | שעומדת] א׳, העומדת ר, שהיא עומדת פוגבי, שהיא משוקעת ועומדת דא׳ | *בלמן (בר״ין) בלמין דפא׳, בלימן ל, בלמה ל׳, בנמל א׳ר׳ | 3 *פינחס ד׳] פנחס דאגב, ל׳ ל | משם ד, משום א׳, בשם גב | כך שטה התיבה א׳, כך היתה (הייתה נ) תיבתו של נח שטה על פני המים דפא׳גי | 4 על פני המים דאגי, במים פ | כמן טבריה ו . . טבריא פא׳בר׳, כמטבריה ד׳, כמטבריא י. כמין טבריא נ. כמין טבריה דא׳ | *לסוסיתה] לסוסיתא בר׳ו, לסוסיתה לנ, לסוסיתיה ו. לסוסתא דפ. לסוסיאתא א׳ר. לסוסיא ד׳ | 6 יוחנן פ. נתן א׳ | סליק פא׳ע, נפק ב | למצלייה דוא׳, למצליה א׳, ~ יא נ, למצלאה י׳, למצלי פ, לצלויי ב, מצליא ע | בירושלם דוא׳עי, בירושלים פא׳גב | 6 עבר] לוה נהליה חד עם דארעא ~ י | בהדין (בהדיה י) | *פלאטנוס א׳] פלאטנוס ל, פלטאנוס דונ, פלטנוס בער׳, פלטנוס א׳ | והמיתיה א׳ע, חמתיה פ | שמראי א׳, אשמראי ד׳ | להן] וגי׳, לאן פא׳ב, להיכן דא׳ | אזל וגב | למצלאה י׳, למצלי פ, למיסק למצלי דא׳, . . לצלויי ב, ליסוק למצליא נ, נסוק למצליה ו, סליק מצלייה ו, סליק מצלייה ו | בירושלים פא׳גב | 7 ולאו ב | *מצלי פואנ] מצלן ל, למיצלי ד, לצלויי ב | בהדין | בירכתא א׳, ברכה י | ביתה א׳, ביתא נ, בההיא ו׳, בביתא פ, בההוא ביתא דב | קיקלתה נ, קיקילתא ו, קילקלתא פב, קילקתא ד, קילקתא י, חריבתא א | ולמה ו, ובמה י | 8 לא א | *במוי דא] במיא גבי, בימי ל, מוי ו, ל׳ פ | *דמבולא דואגבי] מבולא לפ | הלכה] פוא׳גבי, ל׳ דא׳ר | מעיני ר׳ יונתן דוגבר׳י, מעינוי דר׳ נתן א, ממנו פ | לשעה] פואנרי, לשעה ולא השיבו ב, ולא השיבו לשעה ד | לו ד | חמריה] הבהמי ר | ר׳ ל׳ אב | תרשני] א׳גב, תרשיני דוי׳, הרשני א׳, הרשיני פ |

כיון שראו עצמן שהן אבודין היו מבקשין להפך את התבה מה עשה הקב״ה הקיף את התבה אריות והיו אוכלין אותן שנ׳ ומפטר וכו׳ פתו ומפטר כענין שנ׳ אלהא שלח וכו׳ וסגר פום אריותא, ומשם נוסף גם בכי״מ ושכחו רחם שהיו נוטלין בניהן וכו׳ ועיי״ש ובאגדת בראשית פ״ד ובילקוט ריש ר׳ נ״ז, ועפ״י אגדה זו מפרש בלק״ט ויסגור וכו׳ מפני הרשעים שהיו רוצים להפך התיבה והביא הקב״ה דובים ואריות וסיבבו את התיבה ולא יכלו ליגע בה, ובמ׳ אגדה הוצ׳ ר״ש באבער איתא שלח אריות ודובים ושאר חיות רעות הדורסים וכו׳ ועיי״ש ובמ׳ הגדול עמוד 158, ובפירושי יחזקאל יד יד הובא בשם ב״ר בשעה שנכנס לתיבה בקשו כל החיות ליכנס ולא הניחן הקב״ה דכתיב ומפטר וכו׳ אין ומפטר אלא כחיות כד״א ובגר פום וכו׳ ארי בא ליכנס וכו׳ ועי׳ לעיל צד 286 ובמ״י שם. וגם במכילתא בשלח מסכתא ב׳ פ״א לפי כגר עליהם וכו׳ הדרש כיון שראו ישראל וכו׳ זמן להם חיות רעות ולא היו מניחות אותם לעבור שנ׳ וסגר וכו׳ ואין סגירה אלא חיה רעה שנ׳ וכו׳ וסגר פום אריותא וכו׳ וכן במכילתא דרשב״י שם: 2 כפסינה וכו׳. בפי׳ ב״ר כ״י גורס ומפרש ותרם מעל הארץ כפסינה העומדת בלמן (כ״ה בכי״מ, ובפי׳ ב״ר כ״א ובנדפס בנמל) מקום שהספינות עומדות על שפת הנהר בלעז פורט דלא כתי׳ אלא ותרם מעל הארץ ולא כאני שיים התולכת בנהר. וכביל נשתבש בלימן והוגה בשיבוש בלמה והגהתי בלמן ועת״נ ולעיל צד 282: 4 כעל שתי קורות. שאינן מהלכות בבהירות (פי׳ ב״ר): כמן טבריה וכו׳. עי׳ לעיל צד 287, ולקמן סוף פל״ג איתא שהיתה התבה משוקעת במים י״א אמה: 5 סלק למיצלייה וכו׳. עלה להתפלל לירושלים עבר בזה פלאטנוס[1]) וראה אותו שומרוני אחד א״ל להיכן אתה הולך א״ל להתפלל בירושלם א״ל וכי לא טוב לך שתתפלל בהר הזה המבורך (כלו׳ הר גריזים) ולא באותה האשפה (כלו׳ בבהמ״ק) א״ל למה הוא מבורך א״ל שלא הוצף במי המבול נתעלמה וכו׳ בזו השעה א״ל מנהיג החמור רבי תן לי רשות ואני משיבו א״ל הן א״ל מנהיג החמור לשומרוני אם מההרים הגבוהים ההר הזה הא כתי׳ ויכסו וכו׳ ואם מן הנמוכים הוא לא השגיח עליו הכתוב לפרש שהוצף סיד וכו׳. ובשהש״ר הסיפור ג״כ בלא״ר והגי׳ שם ר׳ יונתן הוה סלק לצלויי בירושלם כיון דמטא גבי חד פלאטנוס פגע ביה חד כותי אמר ליה להן וכו׳ אמר ליה למצלי בירושלם אמר ליה ולא טב לך תיסוק ותצלי בהדין טורא בריכא ולא תצלי בההיא קיקלתא אמר ליה ולמה הוא בריך טורא הדין אמר ליה דלא טף במוי דמבולא הדא היא דבריתא אמרין ארעא דישראל לא טפת במוי דמבולא (ועי׳ לקמן פל״ג סי׳ ו) אתעלמת מלתא מן ר״י בההיא שעתא ולא אגיבוה (כ״ה בדפ״ר וד״ו) אמר ליה חמריה רבי תרשני ואני משיבו אמר ליה השיבהו אמר להתוא כותי הדין טורא מסה את עביד ליה אי מן טורא רמביא הא כת׳ ויכסו וכו׳ אי מן מכיכיא הא כת׳ חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים ויכסו ההרים בההיא עונה נשתתק אותו כותי ולא אשכח מה להשיב ולא אפגח ביה עילוי קריוה בההרים הנמוכים אם ההרים שהיו גבוהים מלמעלה כת׳ ויכסו כל ההרים קל וחומר לנמוכים וכו׳ ועיי״ש בשה״ש, ובדב״ר שם נסמך הסיפור למאמר ר׳ יונתן לא יהיה בך עקר ועקרה מן התשובה, והסיפור שם בענין אחר ובלה״ק מעשה בר׳ יונתן שהיה מהלך אצל ניפולין של כותיים והיה רוכב על החמור והבהב עמו נתלוה להם כותי אחד הגיעו אצל הר גריזים אמר אותו כותי לר״י רבי מה דין דהדין טורא קדיש א״ל ר״י

[1]) πλάτανος

[אמר ליה הין], אמר ליה אין מטוריא רמיא הוא הא כתי' ויכסו כל ההרים הגבוהים, ואין מסבייא הוא לא אשגח ביה קריא, מיד ירד ר' יונתן מן החמור והרכיבו ג' מילים וקרא עליה ג' מקראות לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך (דברים ז יד) אפילו בכהמין שבכם, כפלח הרימון רקתך (שה"ש ד ג) אפילו ריקנין שבכם מליאין תשובות כרימון הה"ד כל כלי יוצר עליך לא יצלח וגו' (ישעיה נד יז):

כ) חמש עשרה אמה וגו' ר' יהודה אומר חמש עשרה בהר וחמש עשרה בבקעה, ר' נחמיה א' חמש עשרה בהר אבל בבקעה אפילו כל שהוא:

6 ילקוט שם, יומא ע"ו ס':

1 *אמר ליה (לו ד) הין דו] אמר ליה (א' לו פ, א"ל ג) הן פגב, ל' לאי | אמר ליה] א"ל הדין טורא מה תעביד ליה י | אי י, אם ג | מטוריא] כ, מן טוריא פואגי, מן טורייא ד | הוא] את עביד (לה י) ליה כי | הכתי' וא[2]י | ואם גי, ואי כ | 2 מן מבייא דא[2], ממביכייא כ, מן מביכיא ן, . . כבביא ו[1], . . מביכא ג, מן טוריא מביכיא פ | הוא] את עביד ליה כ, . . עבד לה י | ביה] עליה י | קריא] א[1], ייה פ, קרא ן, קרייא (קרייה א[2]) ולא אחשביה כלום דא[2], קרא ולא חשבה לכלום י, קרייה ולא השיבו כלום כ | מיד] בההוא עונתא י | ירד לו דפואגב, נחת ליה י | יוחנן פ | מן] פוא[1], מעל דא[2]גבי | חמריה י[1] | וארכביה י | שלשה פוג | מילין | עליו | שלשה פוג | 3 קראין י, פסוקין ן | * ובבהמתך] וגו' ל | ואפילו פ | *בבהמין וי] בבהמיים כ, בכהמי דא[1], בבהימי ד[1], בביהמי ב, בבהמה לפ, בבהמות א[2]ג | שלכם פא[1]כ. שבך י | 4 אפילו] ן, ל' דפאגבי | רקנין שביך רצופין כ, ריקים שבכם ריצופים ן, הריקן שבכם רצוף פא[1]ג, הריקין שבכם (הרקנים שבך י) רצוף דא[2]י | **תשובות] מצוות ל | 5 יצלח וגו'] יצלח פוא[1]כי, יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי יי' וגו' דא[2] | 6 ר' יהודה] פ, ר' יהודה ור' נחמיה (נחמיא א[2]) ~ דואגב | אמר א[1]ג | חמש עשרה] ן, ט"ו י, חמש עשרה (ט"ו א[1]) אמה דפאג | וט"ו י, ט"ו א[1], וחמש עשרה (ט"ו פ) אמה פגב | 7 נחמיא א[2] | אומר פ', אמר דא[2]גב | ט"ו י, חמש עשרה (ט"ו פא[2]) אמה דפא[2]גב | אפילו] פב, ל' דוא[2]גי | שהוא] ן, שהן דפא[1]גבי |

למה הוא קדיש א"ל אותו הכותי שלא לקה במי המבול א"ל לא כך כת' בן אדם אמר לה ארץ לא מטוהרה היא לא גשמה ביום זעם א"ל ר"י א"כ היה לו להקב"ה לומר לנח לעלות לשם ולא לעשות תיבה א"ל לא עשה אלא לנכותו שתק ר"י א"ל הבהם תן לי רשות לומר לו דבר אחד א"ל אמור א"ל אותו הבהם אין ההר הזה תחת השמים א"ל אותו הכותי אלא חוץ לשמים וכו' ועיי"ש, ובסגנון שלפנינו גם תחלת הסיפור שנסדר לקמן פפ"א לפ' ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר וכו' ויטמן אתם יעקב תחת האלה אשר עם שכם ר' ישמעאל ב ר' יוסי סלק מצלייה בירושלם עבר בהדין פלטיים (וצ"ל פלטנוס) וחמתיה חד שמריי אמ' ליה לאן את אזל אמ' ליה למסק מצלייה בירושלם אמ' ליה ולא טב לך מצלי בהדין טורה בריכה ולא בייתה קיקלתה וכו' ומסיים שם לפי שאתם יודעים שעבודה זרה טמונה תחתיו ויטמן אתם יעקב לפיכך וכו'. וסיפור זה שבב"ר פפ"א איתא בסגנון אחר בירוש' ע"ז ושם הגי' ר' ישמעאל בי ר' יוסי אזל להדא גיפוליה וכו', ומב"ר שם משמע שהדין פלאטנוס הוא אילן שחשבו שטמן שם יעקב את אלהי הנכר, וכן העתיק סימאכוס אלה בהושע ד' י"ג ע"י מלה זו, ולדעת הח' שלאמטער בספרו פערקאנגטעם גריעכיש צד 75 כוונו בב"ר ושהש"ר לאילן ברתישת פלאטנין שנמצאו בסביבות באר יעקב אצל קברו של יוסף וחשבו שיעקב אבינו נטע פלאטנין אלו, ור' יונתן ור"י ברי יוסי כשעלו להתפלל לירושלם ועברו על אותו האילן עמדו תחת הר גריזים והשומרונים אמרו להם ולא טוב יותר לעלות להתפלל בהדין טורא, והענין אחד בכל הגירסאות שניפולין של כותיים או גיפוליה[1]) היא העיר שבם הקרובה להר גריזים וכן איתא בתנחומא מטעי סי' י"ג ובבמ"ר סוף פכ"ג ושכם בהר אפרים זה הוא נפולין, ובפסיקתא פ' איכה (קכ"א ב') קרתא חרתא קרתא מרבבתא ועי' בערוך ע' פלטנוס ובמעריך ע' נפל ובאגה"א ח"א צד 66 ושירער געשיכטע ח"א צד 650, והסיפור שהובא בתוספות זבחים קי"ג א' בד"ה לא ירד וכו' בשם ב"ר מסכים יותר עם סגנון הסיפור בדב"ר, אבן הגי' שם ר' ישמעאל בר' יוסי וצ"ע, ופי' קילקלתא בהבלעת הלמ"ד אשפה חורבה וכן ח"נ לקמן צד 302 קילקלתא קיקילתא ועי' עמת"ל ח"ד צד 301 וצד 321, ופי' בייתה (ביתה) באותה בהיא, ומגי' זו נשתבש בביתא בההוא ביתא, ונתעלמה הלכה כמו אתעלמת מלתא בשהש"ר, ובפי' ב"ר כי גורס נתעלמה מעיני ר"י לשעה וכתב שם ומה שכתוב בספרים נתעלמה הלכה שיבוש הוא ועח"נ: 2 מיד ירד וכו'. בילקוט גם מאמר זה בלא"ר בההוא עונתא נחת ליה ר"י מעל חמריה וארכביה ג' מילין וקרא עליו ג' קראין ברוך תהיה וכו' לא יהיה בך עקר וכו' והדין כל כלי וכו' והדין כפלח וכו' ועח"נ, וכן בשהש"ר שם בההיא ענתה וכו' תלתא מילין וקרא עליה תלתא קריין ברוך תהיה וכו' ולא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך אפי' בבהמין שבכם והדין כל כלי יוצר וגו' והדין כפלח הרמון רקתך ריקן שבישראל מלא תשובות כרמון מבעד לצמתך ואין צריך לומר על הצנועין והמצומתין שבכם (ועוד שם בכי השיטות שקדמו שם על שה"ש ד' א'—ד' בסגנון אחד התחיל וכו' משבחן כפלח הרמון רקתך הריקן שבכם רצוף ביזיב כרמון וכו' הריקן שבך רצוף הוא תורות כרמון וכו' רקנין שבכם רצופין מצוות ומעשים טובים כרמון וכו' הריקן שבך רצוף הוא תורות כרמון וכו' ומסיים בכל מקום ואין צריך לומר מבעד לצמתך על הצנועין וכו'), ובדב"ר שם מיד ירד ר"י מן החמור והרכיבו ארבעה מילין וקרא עליו הפסוק הזה וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי הוי לא יהיה בך עקר וכו' מהו ובבהמתך ובבהמין שלך, וכן הגהתי גם לפנינו בבהמין כלו' מנהיגי בהמות, ועוד הגהתי כגי' שאר הספרים תשובות ובכי"ל נשתבש מליאין מצוות כרימון ועי' עירובין י"ט א' ובג"ש, וגם בדפוסי' ושאר כ"י הגי' הה"ד (ה"ה) כל כלי וכו', ולנכון הגיהו במ"כ ובידי"מ והדין כל כלי וכו': 6 וחמש עשרה בבקעה. ומיא שורי שורי קמו ומעשה נסים היה, ור"נ דורש כפשוטו של מקרא חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים מעל כל ההרים הגבוהים אבל בבקעה אפילו כל שהוא כלו' כמו שהיה בכל מקום ומקום לפי עמקו, ועריפא הגי' כל שהן כלו' כל שהמים היו על הארץ, ודברי ר"נ כשטת ר' אלעזר המודעי ביומא שם חמש עשרה אמה וכו' וכי חמש עשרה בעמק חמש עשרה בשפלת חמש עשרה בהרים וכי מיא שורי שורי קיימי ועוד תיבה היכי כגיא אלא נבקעו כל מעינות תהום רבה עד דאשוו מיא בהדי טורי והדר חמש עשרה מלמעלה גברו המים וכו' ועי' בר"ש:

[1]) *Νεάπολις.*

כא כב) ויגוע כל בשר וגו' כל אשר נשמת רוח חיים וגו' ר' שמואל התניה דר' תניגה [חברתין דרבנין] כן הוא עושה נשמה רוח ולהלן נשמה נפש. מנין ליתן שלזה בזה ושלזה בזה תלמוד לומר חיים חיים לגזירה שוה:

מכל אשר בחרבה מתו פרט לדגים. ויש אומרים אף הן היו בכלל מאוספין אלא
6 שברתו לאוקיינוס:

כג) וימח את כל היקום וגו' וישאר אך נח אך מיעוט. אף הוא היה גונח דם מן הצינה:

פרשה לג

א ח א) ויזכר אלהים את נח וגו' צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע יי' (תהלים לו ז) ר' ישמעאל אומר הצדיקים שקיבלו את התורה שנתנה מהררי אל את עושה עמהם צדקה עד כהררי אל, אבל רשעים שלא קיבלו את התורה שנתנה מהררי אל

1 ילקוט פס, לעיל לד 184: 4 ילקוט פס, סנהדרין ק"ח ח', זבחים קי"ג ב': 6 ילקוט פס, גרייתא דל"ב מדות מדה ג', תנחומא פ"ב נח סי' נ' סי' י"ד, תנחומא נח סי' פ', ועי' לעיל לד 272: ‖ 7 ילק' תהלים ר' פסז ו הפב"ו, פסיקתא פ' סור פו כסג (פ"ג ס'), ויקרא רבה פכ"ז, תנחומא פ"ב נח סי' ח' אמור סי' ז'—פ', תנחומא אמור סי' ה' ו, מנחת נכתבים פ ר:

2 *חברתין דרבנין נ] חברתון דרבנן דפב, לי ל | כן] ו, כאן א'נב, אומר . . דפא' | נשמות א' | ולהלן] ~ הוא עושה נשמות א' | את של [זה] בזה ואת של זה בזה פ, את האמור כאן (כן ו) להלן ואת האמור להלן (כן ונ) כאן דוא'גב, את האמור של זה בזה ואת האמור של זה בזה א' | 4 פרט לדגים] ולא דגים ו | *אומרים דין אומ' ל | היו בכלל *מאוספין דא] היו . . מוספין נ, היו . . ממפין ל, בכלל מאוספין (מאוספים ר') רי, היו בכלל ח, בכלל היו וב. בכלל זה היו פ | 6 *שברתו דפוהאבי] ברתו ל, שברתו להם נ ' לאוקיינוס] נב, לאוקינוס ו, לאוקיאנוס פא', לים אוקיינוס ח, לים הגדול י, לים הגדול לאוקיינוס דא' | 6 וגו'] פ, לי דוא | אך מיעוט (מיעוט הוא ו)] ר' הונא (הונא נ) בשם ר' יוסי (יוסף ו, יוסף א'נ) ~ דפואנב | אף] פוחא'כע, שאף דא'י | היה לי פא'כע | מן] פואנע, מפני דחבי ‖ 7 צדקתך] ו, כת' ~ דפאנב | *משפטיך (משפטך ד, ומשפטיך ו) — יי' דונ] וגו' לא' | 8 ר' ישמעאל] ר' ישמעאל ור' עקיבא ~ | הצדיקים] פוא'גבי, בזכות ~ דא' | שנתנה דא'נ (וכן בסמוך) | 9 *את עושה דפא'] אתה . . וכי, את עושה לי ל, אתה עשית נ, תעשה א' | הרשעים פוכי | קיבלו — אל] קבלוה פ |

2 ר' שמואל וכו'. כבר נזכר לעיל צד 184 לפ' ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה, והגהתי גם כאן התניה דר' תניגה חברתין דרבנין ועיי"ש במ"י. ועוד לעיל 132 ה' שמות נקראו לה נפש נשמה חיה רוח וכו' ועי' במאמר יהודי ר"ס באר בנ"ר ח"ק נ"ט צד 10 | 4 פרט לדגים. כיבמים שם דאמר רב חסדא בדור המבול לא נגזרה גזרה על דגים שבים שנ' מכל אשר בחרבה מתו ולא דגים שבים ועי' גם בסנהדרין שם ובד"ס: בכלל מאוספין. שגם הן צוה הקב"ה לאספם אל התיבה להיות זרע אלא שברתו וכו', ונקט לשון אסיפה אצל דגים כלה"כ אם את כל דגי הים יאסף וכו' (במדבר י"א כ"ב), ובפי' ב"ר כפרש אף הם בכלל מאוספי' דכתיב אסף עוף השמים ודגי הים ועי' לעיל צד 265 ובקידושין י"ג א', וברמב"ן לפ' וימח וכו' גורס במאמר שלפנינו מכל אשר וכו' ולא דגים שבים ויש אומרים אף הן בכלל מאספים אלא שברתו לאוקינוס ועיי"ש, ובכי"ל איתא ממפין (ועי' שי"ש שם הגהה) והגהתי מאוספין ועה"נ: 6 אך מיעוט. שלא נשאר בשלימותו אף הוא וכו', ובערוך ע' גנח מפרש אף הוא גונח דם וכו' מוציא קול כעין שעול[1]) ומשליך דם ועי' לעף פלאנצענגאמען צד 203, ומקור המאמר בברייתא דל"ב מדות של ר' אליעזר בנו של ר"י הגלילי מדה ב' במיעוט וכו' המיעוט ג' לשונות אך רק וכו' אך למעט וכו' וישאר אך נח מה ת"ל אך מלמד שאף נח היה בתיבה גונח דם מפני הצינה (ובראש מדרש הגדול הועתק ממיעוט וכו' שאף נח היה גונח הצנה ועיי"ש גם עמו' 169 ועמו' 787), ולפנינו בכי"ל גרס ליה כתמא וכן לעיל צד 186 מאמר כתפי בשעה שאמר לו הקב"ה על נהונך תלך וכו' שמקורו ג"כ בברייתא זו ועיי"ש במ"י. ובדפוסי' ובכי' שציינתי תגי' ר' הונא (הונא) בשם ר' יוסי (יוסף) אך מיעוט וכו' ועי' מאמרי אמוראים אחרים שנובעים ג"כ מברייתא דל"ב מדות לעיל צד 26 וצד 161, ובאמרי ר"ה בשם ר' אליעזר בנו של ר"י הגלילי שאין מקורם בברייתא זו עי' לעיל צד 12 וצד 263 ולקמן פל"ב ופס"ה, ועי"ע לעיל צד 272 דאמר ר' הונא מש' ר' ליעזר (בשם ר' אליעזר בנו של ר"י הגלילי) נח בשתיה יוצא כן התבה הכישו ארי ושיברו וכו' ומ"ש במ"י שם. ובפירש"י עה"ת מפרש היה גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות, ורי"ג העיר במדרש ד' שאלוניקי שני מפירושו שנרכתו כן, וכן במדרש אגדה הוצ' ר"ש באבער מפרש גונח מפני טורח מאכל הבריות שהיה מאכיל וצ"ע:

פרשה לג. בכ"יא א' פ"ל ובכ"יא ב' ובכ"ו פל"ב, ובמקרא כאן ראש סדר לפי סדרי התורה ועי' במ"י לעיל ר"פ פכ"ט ובמ"ה חלק ל"ד צד 355 וצד 365: 7 צדקתך וכו'. פתיחה זו הארוכה נר' שעיקרה בדרשות על פ' שור או כשב שהיא פרשה מפרשיות המועדות, וכן נסדרה בשינויים הרבה לאותה הפרשה בפסיקתא ובוי"ר ובמדרשי תנחומא אמור, ובסיומה שם אדם ובהמה וכו' משפט אדם וביום השמיני ימול וכו' ומשפט בהמה ומיום השמיני ירצה וכו', ושם באמצע הפתיחה איתא השמה ד"א צדקתך וכו' צדקת שעשית עם נח וכו' ויזכור אלהים את נח וכו', ומאמר זה מקומו הנכון לפנינו בסוף הפתיחה, והתחלתה בפסיקתא כמו בב"ר כאן במאמרי ר"י ור"ע, ובמאמרים אחרים בוי"ר ובמדרשי תנחומא אמור, ועוד שם הדרש כרם המקרא וכו' והמאמרים כה ההרים הללו אין להם סוף וכו' כה התהום אין לו חקר וכו' לפני מאמר ר"י הצדיקים וכו', ובתנחומא פ"ב נח נסדרה הפתיחה בהשמטת

1) שעול, Husten.

אתה מדקדק עמהם עד תהום רבה, ר׳ עקיבה א׳ אחד אלו ואחד אילו מדקדק עמהם עד תהום רבה, מדקדק עם הצדיקים הונכה מהם מעוט מעשים רעים שעשו בעולם הזה כדי להשפיע להם שלווה ליתן להן שכר טוב לעולם הבא, משפיע שלווה לרשעים ונותן להם שכר מצוות קלות שעשו בעולם הזה כדי להיפרע מהם לעתיד לבוא: אמר ר׳ לוי משל את הצדיקים בדירתן ואת הרשעים בדירתן, את הצדיקים בדירתן במרעה טוב ארעה אותם ובהרי מרום ישראל יהיה נויהם (יחזקאל לד יד), את הרשעים בדירתן ביום רדתו שאלה האבלתי כסיתי עליו את תהום (שם לא טו). אמר ר׳ יהודה הובלתי כת׳ אין עושין כסוי לגיגית לא מכסף ולא מזהב אלא מן החרס מימינה, כך רשעים חשך גיהנם חשך תהום חשך, הובלתי רשעים לגיהנם וכיסיתי עליהם את תהום. חשך יכסה חשך: ר׳ יונתן בשם ר׳ יאשיה מסרס קרא צדקתך על משפטיך, כהררי אל על תהום רבה, מה הרים

4 ילקוט שם, ילק׳ יחזקאל ר׳ שע״ב, במדבר רבה ריש פ״ח: 6 תנחומא ס״ב בא סי׳ ב׳, תנחומא בא סי׳ ב׳ שמות רבה פי״ד סי׳ ב׳: 9 ילק׳ תהלים שם, מדרש תהלים ל״ו סי׳ ה׳:

1 אתה מדקדק] תדקדק א[1] | ר׳ עקיב׳ — רבה ל׳ אב | אומר | אחד אילו ואחד אילו וג, אילו ואילו דפ, אלו ואלו י | הקב״ה מדקדק עמהן פ | 2 הצדיקים מדקדק עמהם י | מיעוט | להשפיע — ליתן] להשפיע י, ליתן א[1] | שלוה דפא[2]גב, שלום ן | 3 וליתן פוג | בעולם הבא ן, לעתיד לבא פ, . . לבוא ג | ומשפיע פא[1]גב (לרשעים משפיע להם י) | שלוה (שלום ן) | 4 לעתיד לבוא] לעולם הבא א[1]י, בעולם הבא ן | לוי ל׳ ד[1] | *בדירתן דואי] בדורותן פ, בירידתן לג (וכן בסמוך) | 5 את הצדיקים] משל ~ ן | בדירתן דואכ] בדורותן פ, בירידתן ל, ברדתן ג (וכן בסמוך) , ובהרי - - נויהם דא[1]גב] וגו׳ ל | 6 ואת | שאולה , התהום ד[1]פאי | אמר ר׳ יהודה] ע, ר׳ יהודה אומר י (יחזקאל), ר׳ יהודה בר׳ אמר דב, . . אומר פא[2]י (תהלים), יהודה בר׳ אומ׳ ן | 7 כתוב פע | לא — מזהב] ע, לא של כסף ולא של זהב ולא של נחשת דפואג, לא . . . נחשת ולא של ברזל ולא של עופרת כי (תהלים), לא של זהב . . . עופרת י (יחזק׳) | מן החרס] ע, של חרס פא[1]כי, של חרש וג, חרס דא[2] | ממינה וא[1]גע, שהוא מינה פ, שהוא ממינו י (תהלים), למה שהיא מינו י (יחזק׳), שהוא ממנו כ, לאותה שהיא ממינה א[2], לאותם שהם מימינה ד[1], לאות׳ שהם ממינה ד | הרשעים א[1]י (יחזק׳) | 8 גיהנם פונכי, גהינם דא[1] | חשך — חשך] ותהום חשך י (תהלי׳) | הובלתי — תהום ל׳ י | לגיהנם חשך בחשך ן | כסיתי ג | עליו וא[1] | תהום] כ, התהום דפוא | חשך — חשך] חשך יכסה ארץ חשך שנא׳ כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכוסה א[1], יבא חשך ויכסה חשך שנ׳ כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומי׳ ועליך יזרח י״י וכבודו עליך יראה י (יחזק׳), יבא החשך ויכסה החשך כי הנה . . לאומים י (תהלים) | 9 יושיה ד[1]ן | **מסרס] מסייע ל | *על ד[1]וא[1]י] עד לדא[2]גב (וכן בסמוך) | הרים הללו] ההרים י (וכן בסמוך) |

דברים ובסגנון אחר קצת, ועוד ביתר קיצור באגדת בראשית לסדר ויזכור וכו׳: 4 אמר ר׳ לוי. וכ״ה בשאר כ״י ובד״ו ובילקוט בשני המקומות, ובפסיקתא ובוי״ר ובמדרשי תנחומא אמור ובבמ״ר הגי׳ ר׳ מ א י ר, ובתנחומא ס״ב נח גריס ליה כתמא: משל את הצדיקים וכו׳. בזה הפסוק צדקתך כהררי וכו׳ משפטיך תהום וכו׳, ובבי״ל איתא בכל המאמר בירידתן והגהתי ב ד י ר ת ן ועת״נ וכ״ה בשאר המדרשים: 7 הובלתי כת׳. כלו׳ כמו שכתוב האבלתי יש לקרות האל״ף בחולם לשון הוביל ולא לשון אבל ונדורש האבלתי כסתי וגו׳ את תהום הובלתי רשעים לגיהינם וכסיתי עליהם את תהום חשך וכו׳, ובפסיקתא הגי׳ ר׳ יהודה ברבי אמר הובלתי כתיב מנהגו של עולם אין עושין כסוי לגיגית לא של כסף וכו׳ ולא של נחשת ולא של ברזל ולא של בדיל ולא של עופרת אלא של חרס מפני שהוא מין במינו כך אמר הקב״ה גהינם חשך וכו׳ יבא חשך ויכסה חשך בחשך שנ׳ כי בהבל בא ובחשך ילך וכו׳ ועת״נ, ובוי״ר ל״ג הובלתי כת׳ והגי׳ שם ומשל הרשעים בדירתן שנ׳ ביום רדתו וכו׳ ר׳ יהודה בר׳ אמר משל אין עושין וכו׳ לא מכסף וזהב ולא משאר מתכות אלא מחרס מפני שהוא מין במינו כך אמר וכו׳ גהינם חשך דכתי׳ יהי דרכם חשך וחלקלקות ותהום חשך שנ׳ וחשך על פני תהום והרשעים חשך שנ׳ והיה במחשך מעשיהם יבא חשך ויכסה חשך שנ׳ כי בהבל בא וכו׳ ועי׳ בתנחומא אמור, ובתנחומא ס״ב נח׳ משל את הרשעים וכו׳ ביום רדתו וכו׳ ר׳ יהודה ב ר ח י י א אמר (כ״ה שם בכ״י רומי) במה מכסין את הגיגית ממינה שמא מכלי אחר של כסף או של זהב כך שאול חשכה והתהום המכסה עליה חשך והרשעים שבתוכה חשך שנ׳ והיה במחשך וכו׳ יבא חשך ויכסה חשך, ובבמ״ר שם ומשל וכו׳ ביום רדתו וכו׳ במה רשעים מתכסים כשהן יורדין לשאול בתהום ח ז ק י ה ב ר ׳ ח י י ה אמר הגיגית הזו במה מכסין אותה בכלי חרס ממהו בה כשם שהוא של חרס כך מכסה אותה בכלי חרס כך הן הרשעים וכו׳, ובתנחומא ס״ב בא שם ביום רדתו וכו׳ ר׳ יהודה אומר (ובתנחומא בא ר׳ יהודה בר ר׳ אמר, ובשמו״ר שם הובלתי כתי׳ ר׳ יהודה בר׳ אמר) במה הרשעים מתכסין וכו׳ חזקיה (בתנחומא שם חזקיה בן ר״י) אמר גיגית זו במה מכסין אותה בכלי חרש (בשמו״ר חרס) מינה וביה (ובה) כשם שהיא וכו׳, והגי׳ כמו לפנינו בבי״ל איתא גם בערוך ע׳ אבל ב׳ א״ר יהודה הובלתי כת׳ וכו׳ לא מכסף ולא מזהב אלא מן החרס וכו׳, ועדיפא הגי׳ יהודה בר׳ ועת״נ ולעיל צד 134 ובמ״י שם, ובדפ״ר איתא לאותם שהם וכו׳ ובד״ו וד׳ קראקא א׳ נדפס לאות׳, ותימה שספ׳ במ״כ לאות לסימן, ובמקצת דפוסי׳ הדפיסו בן לאות: 9 מסרס קרא. ודרשו צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה (והגהתי בשתי הפעמים ע׳ל ועת״נ, וכ״ה בשאר המדרשים) מה הרים הללו נכבשים על תהום וכו׳ כך הצדיקים נכבשים על פורענות וכו׳, וצריך כאן לסרס סדר המאמרים שנשתבש בכל כ״י ובדפוסים ובילקוט, ואחר זה המאמר נסדר דרש אחר על צדקתך כהררי אל וכו׳ מה הרים הללו אין להם סוף וכו׳ ומה הרים הללו נזרעים וכו׳ ומה תהום אין לו חקר וכו׳ ומה תהום הזה אינו נזרע וכו׳ (ולא הואלתי להגיה בפנים נגד גי׳ כל הספרים, והגהתי הצדיקים נכבשים על ה פ ו ר ע נ י ו ת שלא יצאו ויפרצו וכו׳ ועת״נ), ונכון סדר המאמרים בפסיקתא ר״י בשם ר׳ יאשיה (כ״ה שם בכי״א המעולה) מסרס קרא קרי צדקתך על משפטיך וכו׳ מה הרים הללו כובשין על התהום וכו׳ כך מעשיהם של צדיקים כובשין על הפורענות שלא תבא לעולם ד״א צדקתך כהררי אל מה הרים הללו אין להם סוף וכו׳ (ודרשות אחרות דר׳ יאשיה בדרך סרס המקרא ודרשהו עי׳ בספרי במדבר פי׳

הללו אין להן סוף כך הצדיקים אין להם סוף. ומה הרים הללו נכבשים על התהום שלא יעלה ויציף
את העולם כך הצדיקים נכבשים על הפורענות שלא יצאו וישרפו את העולם. ומה הרים הללו נזרעים
ועושים פירות כך מעשיהם שלצדיקים עושין פירות. ומה תהום אין לו חקר כך אין לפורענות
הרשעים חקר. ומה תהום הזה אינו נזרע ולא עושה פירות כך אין מעשי הרשעים עושין פירות שאםאלו
היו עושין פירות היו מחריבין את העולם: ר' יהושע בן לוי סלק לרומי חמא תמן עמודיא מכסיין
בטפיטין בצינה שלא יקרשו ובשרב שלא יתבקעו. ומהלך בשוקא חמא חד מסכן מכרך בחדא

1 כך] פא'גי. אף דא'. כך הם ו ב | להם ל' י | סוף] פוא', ~ למתן שכרן דא'גבי | ומה] וא'גבי, מת דפא' | כובשין ו', מכבשין ג | על התהום ו', לתהום דפאב | יעלה ויציף] יצוף י | 2 כך] פוא', כך הם דא'גב | הצדיקין ו | נכבשים] כובשין ו, מכבשין פג, ל' י | *הפורעניות] א'ג הפורענות דפא', פורענות לב, מעשיהם של רשעים י | שלא יצאו ותשרוף ו, שלא תבא לשרוף ב, שלא תבא פורענות לשרוף י | את ל' בי | כמה פ | ההרים האלו י | 3 מעשיהן של.. . גורעין ועושין י, מעשה צדיקים עושה א' | פירות] פו, ~ התיד (שנאמ' א'. דכתיב י) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו לא'בי, אמרו.. יאכלו ג, התיד כי.. טוב וגו' דא' | מה י | תהום] י, תהום זה דא', תהום הזה ו, התהום הזה פא' | אין לפורענותן (לפורעניות פ) של רשעים דפוא', פורענותם של רשעים (פורענות הרשעים י) אין לו א'י (אין חקר לפורענותן.. ג) | 4 חקר] פוא', ~ לעתיד לבא י, התיד אוי לרשע רע דא', אוי.. רע כי גמול ידיו יעשה לו ג | התהום פוא | זה ני | אינו] פא', לא דא'גי, אינו לא ו | ולא] ואינו פא' | אין *מעשי (מעשה ל) הרשעים] אין מעשיהן של רשעים דא', מעשיהם של.. . אין פ, מעשיהן של.. . אינן ו, הרשעים אינם א', רשעים אין י | שאם] י, שאילו דוא', שאלו א'ב, ואלו פ, אילו ג | 5 סלק] ו, סליק דפאגי, הלך כ | לרומא א'ב | חמא] חזא פעי | עמודיא] פא'בעי, ~יא ו, עמודיי ד', ~ים ד, ~ים א' | מכסיין] פא', מיכסיין ע, דמכסיין ו, מכסין כי, מכסן ד', מכוסין ג, ~ים א' | 6 בטיפיטין י, בטפיטין ד'א'ד' | ובשרב] ובחמה ו | ומהלך] פ, וכמהלך וא', וכי (וכד א') הוה מהלך דא', והיה (והוא כ) מהלך גכ, הלך י | וחמא גב | חד גבר מסכן א' | מכרך] פוא'גבי, מכריך ד, מכורך א' |

ס"ח סי' קי"ג ופי' קל"ג ובבריתא פוסה ל"ח א' ועיי"ע באגה"ת ח"ב צד 357), ובוי"ר גרס ל"ת מתמא צדקתך כהררי אל פרס המקרא ודרשהו צדקתך על משפטיך וכו' מה ההרים הללו כובשין על תהום וכו' כך הצדקה כובשת הפורענות שלא תבא לעולם צדקתך כהררי אל מה ההרים הללו אין להם וכו', וכן המאמר פתוי במדרשי תנחומא אמור, ושם הגי' כך מעשיהם של צדיקים מכבשין (כובשין) וכו' ועיי"ש, ובמדרש תהלים מ"ב שם הגי' ר' יאשיה הגדול אומר וכו' פרוש הכתוב צדקתך על משפטיך וכו' כשם שההרים כובשין על התהום וכו' כך הצדקות כובשות את העונות שלא יאבדו באי העולם ליום הדין וכו', ובתנחומא מ"ב נח הגי' א"ר שמעון בן יוחי כשם שההרים כובשין וכו' כך צדקה כובשת על מדת הדין ועל הפורענות וכו' צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה (ועיי"ש סדר המאמרים), וכן באג"ב צדקתך כהררי אל וכו' ר' שמעון בן יוחאי אומר פרס המקרא צדקתך על משפטיך וכו' היאך אלא סדר הקב"ה את כי תהום רבה וכו' לפיכך א"ר שמעון בן יוחי צדקתך על משפטיך וכו' ועיי"ש: 1 הצדיקים אין להם סוף. בוי"ר הגי' כך אין סוף למתן שכרן של צדיקים, ובפסיקתא ובמדרשי תנחומא אמור אין סוף למתן שכרן וכו' לעתיד לבא ועתי"נ: 3 עושין פירות. בפסיקתא ג' עוד שני אמרו צדיק כי פרי מעלליהם יאכלו ועי' בתי"נ ובוי"ר ובמדרשי תנחומא אמור ובתנחומא מ"ב נח: אין לפורענות וכו'. בפסיקתא כך אין חקר למדת פורענות של רשעים לעתיד לבא, ובוי"ר ובמדרשי תנחומא אמור כך אין חקר לפורענותן של רשעים לעתיד לבא ועתי"נ: 4 כך אין מעשי הרשעים וכו'. הגהתי ם ע"ש י ועתי"נ ולעיל צד 18, ובפסיקתא מסיים כך מעשיהם של רשעים אינם עושים פירות שנ' אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו, ולפני המאמר מה הרים הללו נזרעים וכו' איתא עוד שם המאמר ומה הרים הללו גלוים כך מעשיהם של צדיקים גלוים שנ' ייראוך עם שמש ולפני ירח וגו' ומתן שכרם של רשעים תהום רבה מה התהום הזה טמון כך מעשיהם של רשעים טמונים שנ' והיה במחשך מעשיהם, וכן נוסף בגליון כי"ל בסוף המאמר היו מחריבין וכו' התיד אוי לרשע רע וכו' צדקתך כהררי אל מה הרים הללו גלוים וכו' משפטיך תהום וכו' כך מעשיהן של רשעים טמונים התיד והיה במחשך מעשיהם, ואחר זה נוסף עוד בגליון כי"ל ד"א צדקתך וכו' אמר ר' יהודה בר סימון צדקה וכו' לא עשית אלא על הררי אל התיד ותנח וכו' שפטים שעשית עם דורו ודקדק' עמהם לא הבאת אלא מתהום רבה התיד ביום הזה נבקעו וכו' ולא עוד אלא כשנזכרת לא לבד וכו' אלא אותו וכל מי שהיה עמו בתיבה התיד ויזכור אלהים את נח וגו', והוא ג"כ הוספה עפ"י כגנון הפסיקתא בפסיקתא ובוי"ר ובמדרשי תנחומא אמור שנסדר שם זה המאמר לפני המאמר ר' יהושע בן לוי וכו', ובפתיחה שלפנינו הוא כמאמר הסוגר ריב"ם פתר קרייא בנח וכו' וכן השלמתיו במקומו כמו שנסדר לגבון בבאר כ"י ובדפוסי' ובילק' תהלים: 5 סלק לרומי. וכן לקמן פע"ח ריב"ל סלק לרומי כיון דאתא לעכו וכו' ועי' אגה"א ח"א צד 127: חמא תמן וכו'. ראה שם עמודים מכוסים ביריעות ברוקטות[1]) בצינה וכו' ומהלך בשוק ראה עני אחד מכורך במחצלת אחת ויש אומרים בחצי מרדעת של חמור על אותן העמודים קרא וכו' היכן שאתה נותן טובה אתה נותן בשפע על אותו העני קרא וכו' היכן שאתה מכה אתה מכה בעוצם כחך, ובסגנון הפסיקתא לשון המאמר ריב"ל סליק (בוי"ר כי סליק) לרומי וראה (ראה) שם עמודים (בתנחומא כ"ב אמור שני עמודים) של שיש מכורכין בקיטיות (בתנחומא כ"ב שם מכוסין בקיטאות, ובתנחומא שם מכורכים בקניות, ובוי"ר מכוסי' במיטיביאות) בשרב שלא יפקעו ובצינה שלא יקרשו וראה (ראה) שם עני אחד במחצלת של קנים כתתיו (בוי"ר ובמחצלת קנים תחתיו) ובמחצלת של קנים (בוי"ר ובמחצלת קנים) מעל גביו (על גביו) על העמודים קרא וכו' הן דאת יהיב (בוי"ר אן דאת וכו', ובפסיקתא אמר הן דאת יהב) את משפיע (בוי"ר ובתנחומא את משפע) ועל העני קרא וכו' הן (בוי"ר אן, ובפסיקתא אמר הן) דאת מחי את מדקדק ועי' בערוך ע' פטים וע' גיית וע' קטה ועמת"ל ע' גיי. ובתנחומא מ"ב נח הועתק כל המאמר ללהיק מעשה בריב"ל שעלה לרומי ונכנס בפלטין אחת וראה שם עמודים של שיש מכוסין בפטיבאות בשרב וכו' יצא משם ומצא עני אחד במחצלת קנים כתתיו ובמחצלת קנים על גביו וכו' בכל מקום שאתה נותן משפיעו וכו' ובכל מקום שאתה מכה

[1]) τάφρος.

מחצלא, ואית דאמ׳ פלגו מרדעא דחמר, על אותן העמודים קרא צדקתך כהררי אל הן דיהבת אשפעת, על אותו העני קרא משפטיך תהום רבה הן דמחיית גיית: אלכסנדרוס מקרון אזל גבי מלכא קצייה לאחורי צלמי שלחשך, נפק טעין ליה גרדומי דדהב בגו דיסקס דדהב, אמר ליה ולממונך אנא צריך, אמר ליה ולא הוה לך מה מיכול בארעך דאתית להכא, אמר ליה לא אתית

2 ירוש׳ בבא מציעא פ״ב ה׳ ג׳, תמיד ל״ב א׳, מדרש עשרת מלכים:

1 מחצלה וג, מחצלתא פ, מחצלת כ | דאמרין דג, ־רי פא[1]כי | פלגא דפואכי, בפלגא נ | מרדע׳ ד דחמר] ד׳פואכ, דחמרא ד, דחמור נ | על העמודים י, על אינון עמודייא ו | *הן דוא[1]גבי] הך פ, ל׳ לא[1] | דיהיבת י, דאת יהב ו | 2 אשבעת א | ועל אותו עני א[1], על העני עי, על ההוא עניא ו | דמחית א[1]ר[2] | גזיית ד׳ואר[2]. גזיה גר[3] | אלכסנדרוס פ. אלכסנדרון ו | מוקדון ע | ־גבי דפאגערי | 3 מלכו ו | קצייה] קצייא ו קציה ע, ־יא דא[2]גברי, ל׳ ד[1] | לבהר י | צלמי של חשך] פ. . של חושך ע, צלמי השך ר, הרי חשך א[2]י. . חושך ד, צלמי א[1], צלמי הרי חשך שלהשך ו, צלהרי חשך כ | נפק] פא[1]גבע, נפיק פע, נפקין ו, ושלח ליה נפק ליה דא[2] | טעין ליה] פוא[1]גע, מעון ליה י, מעון כ, והוא טעין דא[3] | גרדומי] ע, גידומי דא[2]ר[1], גרומי פע[0], גריטי נ, גרוזמי ע[0], גרוזמי א[1]בי[1], גרזמו ו | דיסקס] י, דיסקוס פוגער, דסקוס דא[2]ע | להון ו | 4 ולממונך] פא[1]גב, לממונך דא[2]י, ולממוניכון ו | אני א[1]כי | אמרון ו | מה דתיכול י, מיכול א[1], למיכל כ | *דאתית פא[1]] דאייתית ל, ואתית י, דאתית (דאתיית דא[2], אלא דאתית ג, ואתית כ) לך דוא[2]גב | הכא י, להדין דא[2], לידן א[1]גב, ליידן ו, לגבן פב | להון ו | *לא — למידע כ] לא אתית בעי למידע ל, לא. . אלא בעיי למידע ג, לא . . אלא בעית למידע פ, לא אתיית (אתית א[2]) אלא בעייא למידע דא[2], לא אתיתי אלא למידע י, לא איתבעי (לית אנא בעי א[1]) למידע אלא וא[1] |

אתה מדקדק, ובד״ו נשתבש עמודיים מעמודיי׳ בדפ״ר, ובמ״כ הגיה עמודים מכוסין ופי׳ שהיו מכוסי׳ במפיכין וכן הדפיסו בד׳ קראקא א׳, ולגי׳ כי״ל פלגו עי׳ גם בד״ס ב״ק מ״ו א׳ ובערוך ע׳ פלג, ומרדעת בדפוסים חדשים נשתבש מן מרדע׳, והגי׳ גזיית איתא גם בדפ״ר ומפרש בפי׳ ב״ר מכלה אותו: 2 אלכסנדרוס מקדון וכו׳. בירושלמי שם הסיפור בסגנון אחר אלכסנדרים מקדון סליק גבי מלכא קצייא חמ׳ ליה דהב מגין כסף מגין א״ל לא דהבך ולא כספך אנא צריך לא אתית אלא מיחמי פרוכסין דידכון היך אתון יהבין היך אתון דיינין וכו׳, ובסגנון הפסיקתא הורכב סיפור זה עם סיפור אחר והגי׳ בפסיקתא אלכסנדרון מוקדון אזל לגבי מלכא קצייא לאחורי הרי חשך אזל לחדא מדינתא דשמא קרטיגנא והות כולה דנשין ונפקין לקדמוי ואמרין ליה אי את עבד עמנא קרבא ונצחת לן וכו׳ כי נפק כתב על תרע פילי אנא אלכסנדרוס מוקדון שטיא הוינא עד דאתית לקרטיגנא מדינתא ואלפית עצה מנשיא אזל למדינתא אחריתי דשמא אפריקי ונפקין קדמוניה בחורין וצ״ל (בחזורין) דדהב ובריסונין דדהב וכו׳ אמר להון מה זה דהבא מתאכיל בארעיכון אמרין ליה ולא הוה לך כן בארעך דאתית לגבן אמר להון לא עותרכון אתיתי למיחמי דיניכון אתיתי למיחמי וכו׳ וכ״ה במעט שינוים בוי״ר ובמדרשי תנחומא אמור (ובתנחומא מ״ב נח חסר כל הסיפור) ועי׳ באגדה עשרה דברים שאל אלכסנדרוס מוקדון את זקני הנגב וכו׳ בתמיד שם אמר להן בעינא דאיזיל למדינת אפריקי אמרו ליה לא מצית אזלת דפסקי הרי חשך וכו׳ מטא להההוא מחוזא דכוליה נשי בעי למיעבד קרבא בהדייהו וכו׳ אמר להן אייתו לי נהמא אייתו ליה נהמא דדהבא אפתורא דדהבא אמר להו מי אכלי אינשי נהמא דדהבא אמרו ליה וכו׳ לא הוה לך באתרך נהמא למיכל דשקלית ואתית להכא כי נפיק ואתי כתב אבבא דמחוזא אנא אלכסנדרוס מוקדון וכו׳ עד דאתיתי למדינת אפריקי דנשיא ויליפת עצה מן נשיא וכו׳, ועוד שם בסוף האגדה תנא דבי אליהו גיהנם למעלה מן הרקיע וי״א לאחורי הרי חשך, ובמדרש עשרת מלכים (בבית עקד האגדות לרח״מ הורוויץ מחברת א׳ צד 44) איתא המלך השמיני זה אליכנדרוס מקדון שמלך מסוף העולם ועד סופו וכו׳ ולא עוד אלא שבקש לעלות לשמים וכו׳ ועשה לו מטה וקשר בה שני נשרים וכו׳ שראה כל היישוב לפניו כמטבעת ביד ולא עוד אלא שביקש לילך אל ארץ החושך ולידע מה שם ונכנס למדינה שכולה נשים וכולי עד אדם ובהמה תושיע י״י אדם בזכות בהמה תושיע ה׳, וביוסיפון פ״י כסופר ויבא עד הרי חשך ושם לא יאיר השמש לאור יומם ויתפון ללכת עד מקום בני יונדב בן רכב וקצת השבטים הדרים יחד אחרי הרי חשך וכו׳, ומגי׳ הדפוסי׳ וכי״א כ׳ וילק׳ תהלים שם ומפסיקתא ווי״ר ומדרשי תנחומא אמור מוכח שהוראת צלמי של חשך היא הרי חשך, וכן הגי׳ צלמי וכו׳ בכי״פ ובערוך ע׳ גרדם ג׳ צלמי של חושך, ובכי״ו נתערבו שתי הגירסאות, ובפי׳ ב״ר כי״ם וכי״א גורס צלמי חשך ומפרש הרי חשך, ואפשר שהוראת צלמי כמו צונם צונמא, ובחילוף למ״ד ונו״ן איתא בירוש׳ כלאים ריש פ״ז ל׳ ד׳ בהדין צלמא ועי׳ עמת״ל ח״ד צד 194 וצד 203, ולשון הסמיכות צלמי של חשך זרה וצ״ע, ורבו הדעות בענין הרי חשך ועי׳ בערך מלין צד 71 ובמאמר ר״א הרכבי במ״ע של גייגער חלק ה׳ צד 37 ובמ״ע הגת צד 65 ועי״ע במ״ח חלק י״ז צד 383 וחלק ל״ם צד 4 ועל הסיפורים מחיי אלכסנדר עי׳ במאמר הכולל בס׳ העברעאישע איבערזעטצונגען לרמש״ש סי׳ 540, ושם צד 896 הערת 276 ובהמזכיר חלק מ׳ צד 15 וצד 52 על הדוגמאות להסיפור שלפנינו ועי״ע בענציקלאפעדיא ח״א צד 343 ומ״ש באכער בספרו על ניצאמי צד 117 ולערנער בספרו על ב״ר צד 98 ופרענקעל במ״ע דמ״ג חלק מ״ה צד 329, ובספר אלכסנדרוס מוקדון בההלה למשה (שיצא לאור לכבוד רמש״ש) ח״ב צד 149 כתחיל הסיפור ויצא המלך משם מעבר להרי חשך על ידי מרגלית אחת אשר האירה לפניו ויצא המלך ההוא לקראתו ויכבדהו מאד ויעש לו ככל אשר אמר ויהי היום וישבו שני המלכים יחד וכתרם בראשם ויבאו שני אנשים לפני המלך וכו׳ ומסיים כסגנון המדרשים ויאמר לו וכי שמש ה׳ זורח במלכותיך ויאמר כן ויאמר לו וכי יש טללים במלכותיך ויאמר כן ויאמר וכי יש בהמה דקה וגסה במלכותיך ויאמר כן ויאמר לו המלך בזכות הבהמה אתם חיים וניזונים כעניין שני׳ אדם ובהמה תושיע י״י ועי׳ גם במדרש יונה בביה״ם ח״א צד 101, ובילק׳ יונה סוף ר׳ תק״נ קימע ואפילו מכר אדם לחבירו בית הורבה ומצא בה ממון וכו׳ כמעשה מלכא קציא, והשם קצייה לא נתפרש עוד בברור וני״ל שהוא שם המלך ולא שם מדינה, ולעף אצל קרויס צד 562 הגיה קצפיא ועיי״ש: 3 נפק מעין ליה וכו׳. יצא המלך נושא לו לחם של זהב בקערה של זהב (ועי׳ במ״י לעיל צד 91) א״ל וכי לממונך אני צריך א״ל וכי לא היה לך מה לאכול בארצך שבאת פה א״ל לא באתי אלא שרוצה אני לידע איך אתם דנין. וגם בערוך שם הגי׳ נפק וכו׳ גרדומי דדהב בגו דסקוס ופי׳ שם להם של זהב בתוך שלחן של זהב, ועוד שם ס״א גרומי (גרוזמי) דדהב, ובע׳ דסקס נפיק

אלא בעי למידע היך אתון דנין. מה יתיב גביה אתא חד בר נש קבל על חבריה אמר הדין גברא זבילי חרא קיקילתא ואשכחית בה סימתא, ההוא דזבן אמר קיקילתא זבנית, וההוא דזבין אמר קיקילתא וכל דבגווה זבינית. אמר לחד אית לך בר, אמר ליה הין. אמר לחד אית לך ברתא, אמר ליה הין, אמר אסיבו להון ויהא ממונא לתרויהון. התחיה יתיב תמיה, אמר ליה מה לא טבית דנית, אמר ליה הין, אמר ליה אילו הוה גביכון איך אתון דנינן. אמר ליה קטלין לתרויהו וסימא למלכא, אמר ליה נחת לכון מטרא, אמר ליה אין, שמשא דנח לכון, אמר ליה אין, אית גבכון בעיר דקיק,

1 היאך א'גבי | דיינין דפואגב. דיינא י | ומה דייתיב גביה פ, ומדיתיב גביה א'. יתיב גבייהו ו, יומה (יומא ב, יומא חד י) יתיב גביה גבי. יתיב גביה יומא חדא דא² | ברנש א² | עלי ג | 2 זבין ליג, זבן לי דפואבי | 'חרא הואבי) חרל. הדה ג, לי פ | קיקלתא די, קילקלתא דפא¹, קיקלא וא'כ (וכן בסמוך) | בה] ע, בגוה ד'פואג, בגויה ב | סימא וג | דזבן] דזבין דפא², לי גב | זבנית] פב, ~ סימתא לא זבנית י. . . זבינת דא¹, וסימא לא זבנית ג, סימא לא זבני ו | וההוא דזבין] פגב, ההוא דזבין ו, וההוא דזבן דא¹, וההוא י, ותורגא א¹ | 3 קיקילתא] ג, קיקלתא כי, קילקלתא דפא², קיקלא ו | וכל] א'גי, ומה דפוא¹ | דבגווה א², די בגווה א'י, בגוה פ, דגוה ג | זבינית] וג, זבנית דפא'כי | אמר ליה ו, א"ל מלכא א¹ | לחד] ~ מנהון פוגבי, מיניהו ד, מנייהו א² | בר] ~ דכר דפואגב, זכר י | הן פב, אין וא'י (וכן בספק) | אמר] וג, אמר ליה כי, א"ל א¹, ואמר דפא² | לחד] לאוחרנא דא², לאחרינא ב, לחרינא פ, לחורן ו, לחרין ג | ברתא] פא¹, ברת ו, ברתא נוקבא דא², ברת נקבה ג | 4 אמר] פ, ~ להון דא², לון ג, ליה ובי | אסיבו] אזלון אסבון ג, זילו ואנסיבו י, זיל (איזיל פ) אסיב דפא², איזל (זיל א¹) אסב וא¹, איזל ואיסב ב | להון] דין לדין דפא'גב, דא לדין וי | ויהא] וא¹, והוי דפגב, לי י | ממונא סליק י | לתריהון ו | 'התחיה ל"דפ] תמיהיה א¹, תמא יתיה י, תמא ג, תמה ב, לי ל | ''יתיב] לי ל | תמיה ל"פ] תמה דא', תמן וגב | 'מה לא ל"דפוא'גב] מה די, ולא י, לא א¹, לי ל | דנית טבות פ. . . טבאות ו, דאנית באבות ג, דיינית טב א². . . טבואת די. . . טב את ד, דאני (דייני י) טבות כי | 5 'אמר — הין ל"ג] אמר. . . אין דפוא²גבי, לי לא¹ | גביכון] פוב, גבכון דא², באתריכון א¹ | איך] א¹, היך דוא², היאך פגב, היכי י | אתון] הויתון דפואב, הויתו י | דיינין דפאגבי, דנין ו | לתרויהו] דין ודין דפואגי | וסימא למלכא] וממונא למלכותא א¹, ומלכותא נסבא (נסלה י) ממונא (דתרוויהון פג) דתרויהון דפוא'ג | 6 נחת — מטרא] נחית מטרא גביכון א¹, גביכון נחית מטרא ב, אית מטר נחית גביכון פ, אית בכון (גביכון ג, גבכון א², גביכין י) מטר (מיטרא י) נחית דא²גי | אין] וגי, הין דא², הן פא¹ | 'שמשא דנח] שמשמא מדנח ל, שמשא נח גביכון א¹, אית גביכון שמשא דנח ו, א' ליה אית גביכון (גבכון א²) שמשא (שמש פ) דנח פא², א"ל אית גבכון (גביכון ג) שמשא דנא דג. . . אית גביכון שמשא נחית י | 'אית וג] א"ל אית דפאבי, לי ל | גביכון פוא'ג, ־ין י (בעיר. . בארעכון ב) | בעירא י |

ובו' גרדומי דדהב בגו דיסקוס דדהב. וגבון פירושו לחם ובן נוסף בכי"ל ביני שיטי פי' לחם והוא לי¹) והובא בעי"ם של קואנגע כמו שכתב לי ידידי ר"ב אסר המכונה פעליקס פערלעס, וכן בתמיד שם נהמא דדהבא. ובוי"ר שם נפקין קדמוני' בחוורין דדהב וברמונין דדהב ובלחם דדהב (אבן בערוך ע' גרוס הועתק מוי"ר בגרוזמין דדהב ובלחם דדהב), ובתנחומא מ"ב אמור בריסונין וכו' ובלחם וכו', ובתנחומא שם בחזורין וכו' ורמונין וכו' ולחמא דדהב, והגי' גרזמי גרוזמי פי' בלי²) פיסות ועי' זקס בייטרעגע ח"א צד 56 ובהוספות הח' פלייטער בעפת"ל ח"א צד 487 : 1 מה יתיב וכו'. כשהיה יושב אצלו (וגי' שכי"ל מה דיתיב) בא אדם אחד קובל על חברו אמר זה האיש מכר לי חורבה ומצאתי בה מטמון זה שקנה אמר החורבה לבד קניתי וזה שמכר אמר החורבה וכל מה שבתוכה מכרתי אמר המלך לאחד מהם יש לך בן א"ל הן ואמר להשני (ובטופס הלבון בכי"ל אמר להד) יש לך בת א"ל הן אמר להם המלך השיאו אותם ויהא הממון לשניהם ראה את אלכסנדרוס יושב תוהה א"ל מה לא יפה דנתי א"ל הן א"ל אילו היה דין זה אצלכם איך הייתם אתם דנין א"ל היינו הורגין לשניהם והממון למלך א"ל וכי יורד לכם מטר א"ל הן וכי השמש זורח לכם א"ל הן א"ל יש אצלכם בהמות דקות א"ל הן א"ל תיפח רוחיה וכו' לא בזכותכם הוא אלא בזכות הבהמות דכת' אדם ובהמה וכו', ובכי"ל כתוב זבילי במקום זבין לי, וקיקילתא עי' גם לעיל צד 296, ופי' סימא מטמון ועי' ערוך ע' סם ב' ועפת"ר ע' סימא. ובהוייקת הגי' לפנינו בבנין קל ההוא דזבין וכו' זבנית ובבנין פעיל דזבין וכו' זבינית וב"ה בירוש' שם אהן דזבן הוה מר קיקילתא זבנית סימא לא זבנית אהן דזבין הוה מר קיקילתא וכל דאית בה זבינית וכו' (וצ"ע מה שכתב במ"ב ובירושלמי וכו' משמע שכל אחד היה חפץ ליקח האוצר. וכן מ"ש למטה בד"ה א"ל קטלין כו' ובירושלמי איתא שהמלך לא היה נוטל רק האוצר, ולפנינו איתא בירושלמי קטלין דין ודין וכו'), ובפסיקתא הד אמר חורבתה זבנית וכו' ואברי ליה מב סימתך דהורבתא זבנית וסימתא לא זבנית וחרינא אמר אנא כי זבינית וכו' חורבתה וכל מה דאית בה זבינית ליה וכו', ושינויים שונים בהמשך הסיפור בנגנון הירושלמי ובכגנון הפסיקתא ועיי"ש: 3 אית לך בר. וב"ה בתנחומא מ"ב אמור אית לך בר וכו' אית לך ברתא וכו' ובוי"ר אית לך ברא וכו' אית לך ברתא וכו', ובתנחומא אמור אית לך בר דכר וכו' אית לך ברת נוקבא, ובפסיקתא ביר דכר וכו' ברת נקבה, ובירושלמי אמר מלכא לחד מינייהו אית לך בר דכר וכו' אמר להבריה אית לך ברת נוקבה וכו' אמר לון אסבון דין לדין וסימא יהוי לתרויהון וכו' ועת"ג: 4 לא טבית דנית. וכן בפסיקתא לא דנתי טבית, ובוי"ר לא דנתי טבות, ובתנחומא אמור לא דאנית טבות, ובירושלמי לא דנית טבאות, ובתנחומא מ"ב אמור ולא דנית טב ועת"ג ולעיל צד 51 וצד 52, ובכי"ל נשמטו המלות חמתיה יתיב תמיה והמלות מה לא וכן אמר ליה הין והושלמו ביני שיטי בגרי בכתב אחר: 5 אילו הוה וכו'. בירושלמי א"ל אילו הוה הדין דינא גבכון היך הויתון דנין א"ל קטלין דין ודין וסימא עלת למלכא, ועוד ג' שם א"ל כל היכי אתון רחמין דהב כוגו עבד ליה אריסטון אפיק קומוי קופד דדהב תרנגולין דדהב א"ל דהב אנא אכיל א"ל תיפח רוחיה דההוא גברא דהב לית אתון אכלין ולמה אתון רחמין דהב סגין, ובילק' תהלים הועתק רק זה המאמר מירושלמי. ונכפן במעות שם ירושלמי דפ' אלו מציאות בתחילת הסיפור אלכסנדרוס וכו' וכן במעות שם הציון ויקרא רבה בראש הרמז תשכ"ז: 6 שמשא דנח. הגהתי ד נ ח

[1] [illegible] [2] [illegible]

אמר ליה אין, אמר ליה תיפח רוחיה דההוא גברא לא בזכותכון הוא אלא בזכות בעירא דכת' אדם ובהמה תושיע יי' אדם בזכות בהמה תושיע יי'. [ר' יהודה בר סימון פתר קרייא בנח אמר הקב"ה צדקה שעשיתי עם נח בתבה לא עשיתי עמו אלא על הררי אל' ותנח התבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום לחדש על הרי אררט (בראשית ח ד) משפטיך תהום רבה ייסורין שהבאתי על דורו לא הבאתי עליהם אלא מתהום רבה ביום הזה נבקעו כל מעיינות תהום רבה (שם ז יא), וכשזכרתי לו לא לבדו זכרתי אלא לו ולכל מה שיש עמו בתבה הה"ד ויזכר אלהים את נח ואת כל החיה וגו']:

ב עיר קטנה וגו' (קהלת ט יד) עיר קטנה זה העולם, ואנשים בה מעט (שם שם) זה דור המבול, ובא אליה מלך גדול וסבב אותה (שם שם) זה הקב"ה, ובנה עליה מצודים גדולים (שם שם) עקמן וכמנן, ומצא בה איש מסכן וחכם (שם שם טו) זה נח, ומלט הוא את העיר בחכמתו (שם שם) ויקח מכל הבהמה הטהורה וגו' (בראשית ח כ), ואדם לא זכר את האיש

8 ילק' קהלת ר' תתקע"ט, תנחומא ט"ב וינב סי' ה', מדרש קהלת ס' עיר קטנה (ס' י"ד), מדרש קהלת ט"ב שם (מדרש זוטא לד 125), אגדת בראשית פצ"ט (ע"ח): 11 עי' לעיל לד 244 ולקמן פל"ד, תנחומא ט"ב ויקהל סי' ח', תנחומא שם סי' ו', שמות רבה פ"ב, מדרש תהלים ה' סי' י"ב:

1 *דההוא גברא דפואגי] לי ל | דלא בזכותיכון ן | הוא] שמשא דנה ומטרא נחית עליכון י, נחית לכון מטרא ולא בזכותכון שמשא נח לכון א[1], נחית מטר (עליכון מטרא כ) ולא.. שמשא דנחא עליכון דא[2]כ, מטרא נחית עליכון ולא.. שמשא דנח עליכון נ, מטרא.. ולא.. דנח פ, מיטריא נחתי.. ולא בזכותיכון שמשא דנח עליכון ן | בזכות] א'י, בזכותא פוא[2]כ, בזכותיה דג | בעירא] א[1], דבעירא דפא[2]גבי,.. דקיקא ן | 2 *בר' גבי] בר דפוא | *פתר דפוהאכ] פתח גי | *קרייא דפוא'] קרייה כ, ייא חי, קרא א'ג | *שעשיתי דוהא[2]גבי] שעשית א[1], עשיתי פ | *עם נח] לנח א[1] | *בתבה פו] בתיבה דא[2]ג (וכן בסמוך) | *עשיתי עמו דפוא[2]ג] עשיתי חבי, עשית עמו א[1] | *על הררי פח] עד הררי ד, עם הררי גבי, כהררי א[1] | *ותנח וא[1]] שנ' ~ דפא[2]גבי | 4 *בשבעה — אררט פוגב] וגו' דא[2] | *ייסורין ד'והאבי] יסורין דפג | *שהבאתי] שהבאת א[1] | 5 *לא — עליהם דפוכ] לא.. עליהן א[2], לא הבאתי חג, לא הבאת א[1], הבאתי י | *אלא — רבה] עד תהום י | *ביום — מעיינות (מעינות א[1]) — רבה וא[1]] שנ' ביום.. מעיינות.. רבה גכ, שנ' נבקעו.. מעיינות.. רבה י, שנ' נבקעו וגו' דא[2] | 6 *וכשזכרתי לו] וכשזכרתי אותו כ, וכשזכרת א[1] | *לא — זכרתי פכ] לא.. נזכרתי וה, לא זכרתי לבדו ג, לא לו לבדו נזכרתי ד, לא לו.. הזכרתי א[2], לא זכרת א[1] | *לו ולכל] אותו וכל כ | *מה שיש פוהג] שיש דא[2], מה שהיה א'כ | *ויזכר — וגו'] ויזכור.. וגו' דא[2], ויזכר.. נח א[1], ויזכר.. נח וגו' פ, ויזכר.. ואת כל החיה ג, ויזכר.. החיה ואת כל הבהמה כ, ויזכר.. הבהמה אשר אתו בתבה ן | 8 עיר] פוא'גב, ד"א הה"ד ~ דא[2] | וגו'] ואנשים בה מעט וכ,.. ואנשים.. מעט ובא אליה מלך גדול דא[2], ואנשים.. גדול וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים ג | 9 **עליה] אליה ל | 10 עיקמן ר[2], עוקמן הר[1] | וכמן ר'י | חכם ן | הוא] פוא'גי, לי דא[2]כ | 11 ויקח — וגו'] ויקח.. הטהורה א'י, ויקח.. הטהורה ויעל עולות פ, ויקח.. הטהורה ומכל עוף הטהור ויעל עולות במזבח כ, ויעל.. במזבח דא[2], שנים שנים באו אל נח אל התבה זכר ונקבה ן | °ואדם] אדם ד |

והוא בינוני מפעל דנח או שצ"ל שמשא דנחא כמו שהגי' דנחא בירושלמי ובפסיקתא ובוי"ר, ותרג' ויזרח לו השמש (בראשית ל"ב ל"ב) ודנח ליה שמשא ועי' בח"כ ובעמת"ר ע' דנח, והלשון מבועט לפנינו שמשא וכו' ול"ג אמר ליה וכן אית גבכון ועי' במ"י לעיל צד 215 בד"ה והרי וכו': 1 לא בזכותכון הוא וכו'. בירושלמי מסיים תיפח רוחיה דההוא גברא לית אתון חיין אלא בזכות בעירא דקיקא דכתיב אדם ובהמה תושיע ה', ובפסיקתא ובוי"ר הגי' אמר ליה וכו' בזכות בעירא דקיקא שימשא דנהא עליכון ומיטרא נחית (דנחית) עליכון בזכות (אמטו) בעירא דקיקא אתון משתיזבין הה"ד אדם וכו' אדם בשביל (בזכות) בהמה תושיע וכו' ועת"ג: 2 ר' יהודה בר' סימון. בכי"ל חסר כאן כל המאמר הסוגר והשלמתיו עפ"י גי' הדפוסי' ושאר כ"י וילק' תהלים שם, וכבר העירותי לעיל צד 300 בד"ה כך אין וכו' שהמאמר הושלם בגליון כי"ל שלא במקומו עפ"י סגנון הפסיקתא, ועוד יותר מסכים עם זה הסגנון המאמר שהועתק בילקוט בסוף ר' ג"ז וש"ה צדקתך וכו' צדקה שעשית עם נח בתיבה כהררי אל וכו' משפטים שעשית עם דורו דקדקת עמהם עד תהום רבה וכו', ובמדרש הגדול הועתק ד"א צדקתך וכו' אמר ר' יהודה ביר' סימון צדקות שעשית עם נח בתבה כהררי אל וכו' מעשים שעשית עם דורו דקדקת עמהן עד תהום וכו' וצ"ע, ובסגנון אחר המאמר הסוגר בתנחומא ט"ב נח אריב"ס צדקה שעשית עם נח בתבה גרמה לו שתנח תבתו על ההרים וכו' משפטיך שעשית עם דור המבול וכו' ואחר הפורענות וכו' אימתי ויזכור אלהים וכו' ועי' גם באג"ב: 10 עקמן וכמנן. עקמומיות ומחבואות לשים ארב לעיר, ודורש מצודים לשון צדה ועי' ערוך ע' כמן ב' ועי' עקם ועמת"ר ע' כמנא, ובמדרש הגדול נקוד עקמן וכמנן [1]), ובמד' קהלת הגי' עיר קטנה וכו' זה העולם ואנשים וכו' זה דור אנוש ודור המבול ובא אליה מלך וכו' זה מלך מלכי המלכים הקב"ה ובנה עליה מצודים גדולים כמנן ועקמון, ובמ' קהלת ט"ב עיר קטנה וכו' מצודים גדולים אלו המינים והכופרים וצ"ע, ובתנחומא ט"ב שם עיר קטנה וכו' ובנה עליה מצודים גדולים שנ' והנני משחיתם את הארץ, ובאג"ב שם עיר קטנה זה דור המבול ואנשים בה מעט המה הגבורים וגו' ובא אליה מלך גדול זה מלכו של עולם ובנה וכו' מצודים גדולים אמחה את האדם וגו': מסכן וחכם. וכ"ה בכי"פ וכי"א א' וב' וכי"ג וכי"כ ובדפוסי' וילקוט ובמד' הגדול ובכל השמות לפסוק זה במדרש קהלת ובתנחומא ט"ב ואג"ב שם, וכ"ה וחכם בנדרים ל"ב ב' וכן מתורגם וחכם בתרגום היוני (בכ"י אלכסנדרי) ובתרג' הרומי וכן וחכים בתרגום קהלת ועי' בתנ"ך הוצ' גינצבורג והוצ' קיטטעל, ובמקרא כתוב מסכן חכם: 11 בחכמתו ויקח וכו'. וכמו שנדרש לקמן פל"ד סי' ט' ויבן נח מזבח ויבן כת' נתבונן מה מעט ריבה הקב"ה

[1]) עֲקָמָן וּכְמָנָן.

תמסכן תהוא (קהלת שם שם) אמר הקב"ה אין לית אתון מנהרין ליה אנא מנהר ליה ויזכר אלהים את נח וגו׳:

ג טוב יי׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו (תהלים קמה ט) אמר ר׳ יהושע בן לוי טוב יי׳ לכל ורחמיו על הכל שהן מעשיו. אמר ר׳ שמואל בר נחמן טוב יי׳ לכל ורחמיו על הכל שכן מדותיו הוא מרחם, ר׳ יהושע משמ׳ ר׳ לוי טוב יי׳ לכל ומרחמיו הוא נותן על הבריות, ר׳ אבא א׳ למחר ש׳נת בצורת באה והבריות מתרחמים אילו על אילו והקב"ה מתמלא עליהם רחמים: ביומוי דר׳ תנחומ׳ צרכון ישראל לתעניתא. אתון לגביה אמ׳ לו ר׳ גזור תעניתא. גזר תעניתא יום קדמיי ויום תניין ויום תליתיי ו'לא נחת מטרא. על ודרש להון אמר להם בניי איתמלו רחמי דין לדין והקב"ה מתמלא עליכם רחמים. אם כשהן מחלקין צדקה לעניים ראו אדם אחד נותן מעות לגרושתו. אתון לגביה אמ׳ ליה מה אנן יתבין הכא ועבירתא הכא. אמר להם מה ראיתם. אמ׳ לו ראינו אדם פלוני נותן מעות

3 ילק׳ תהלים ר׳ תתפ"ח, ילק׳ מכירי תהלים קמ"ה פי י"ח: 6 ילק׳ תהלים שם, ויקהלת רבה פל"ד סי י"ד:

1 אין — אתון] ע, לית אתון וכי, אתון לית ח, אתון לית (אין פ) אתון דפא׳ג, אתון ליתכון א׳ | נהרין ו, מדכרין א׳ | 3 אמר ר׳ יהושע . . . שהן מעשיו] ו, אריב"ל טוב יי לכל וגו׳ כל מעשיו שהן מעשיו א׳, אמר ר׳ לוי טוב יי לכל על הכל שהוא מעשיו דא׳, על הכל שהן מעשיו כ, שהן מעשיו ם, ל׳ גי | 4 ר׳ שמואל בר נחמן] נכ, ר׳ . . בר נחמני י, רשב"נ א׳ם, ר׳ שמואל דא׳, ר׳ ישמעאל ו | שכן] שהן ואכם, שהוא י, כל פ | הוא מרחם] פא׳גכרם, שהוא . . דוא׳, מרחם י | יהושע] פ, ~ דסכנין דוא׳כרם, דסיכני ג | בשם | 6 ורחמיו א׳ם, מרחמיו ר | שהוא נותן ר, נותן א׳ | על הבריות פוגכרם, לבריות א׳, לבריותיו דא׳, לכל הבריות י | ר׳ אבא א׳] ר׳ תנחום אומר א׳, ר׳ תנחומא ר׳ (ור׳ דא׳כם) אבא בר אבין (אבא בר אבון פ, אבא ור׳ אבין כם, אבין ו) בשם ר׳ (רב ד) אחא דפוא׳כם, ר׳ תנחומ׳ ור׳ אבא . . בשם ר׳ יוחנן ג, ר׳ תנחומא אמר ר׳ אבא ור׳ אבא בשם ר׳ אחא י | למחר] ראינו ו | 6 והבריות | מתרחמין | מרחמין כי, מרחמין פואג, ~ים ם, ~ין ד | אלו עם אלו א׳ם, אלו לאלו כ | ביומוהי פב, ביומי וי | תנחום א׳י | 7 צרכון] וא׳ג, צריכין דפא׳כי | לתעניתא] פוג, לתענית׳ ד׳, לתענית ד, תעניתא א, למטרא ל׳י, למיטרא כ | אתו א | אמרין דוג, ~רין כ, ~רו א׳, ואמרין פ | ליה | גזור] וא׳גי, גזר דפא׳כ | וגזר כי | יומא פי | קדמיי] ג, ~י ו, קדמאי דאכי, קמאי פ | ויום] א׳כ, יום דוא׳גי (וכן בסמוך) | תניין] פוגי, תיניין כ, ב׳ דא׳ | 8 תליתיי] וג, תליתאי פא׳כי, ג׳ דא׳ | נחית א׳כ, אתא י | על] פו, עאל דאכי | ודרש א׳ | להם] להון פא׳גכ | בניי] וג, בני דפאכי | איתמלו] פ, אתמלו א׳גכ, ~לון ו, התמלאו דא׳י | רחמי] פ, רחמים דוא׳גכי | דין לדין] אילו על אילו דפוא׳, אלו על אלו א׳כי, אילו לאילו ג | ימלא עליכם רחמים א׳, מרחם עליכם י | 9 עד שהן דפא׳, כשהן ו, וכשהן גכ, וכשהם י, אמ׳ שיהיו א׳ | לעניים] א׳גי, לעניותם דא׳כ, ~הן ו, ~הון פ | אדם אחד] איש אחד כ, איש י | שהוא נותן פ, שנתן ו | אתו וא׳ | אמ׳] כ, אמרו א׳, ואמרון ו, ~רו דא׳, ~רין פ | ליה] וא׳, ~ ר׳ דפגכי | 10 מה — יתבין] מה . . . יתיבין פוגכ, את יתיב י | ועבירתא] פ, ועיבידתא י׳, ועבירתא דוא׳ר, ~תה ג | להון א׳, להו כ | מה ראיתם] מהו כן י | איש פלוני פגכ, איש י, פלוני א׳ |

במהורים יותר מטמאים לא שרוצה להקריב לו כהם מיד ויקח מכל הבהמה הטהורה וגו׳ ונאמר בפסוק שלאחריו וירח יי׳ את ריח הניחוח ויאמר וכו׳ לא אסף לקלל עוד את האדמה וכו׳ וזהו שמלם את העולם בחכמתו ע״י שהקריב קרבנו. אכן בתנחומא פ״ב שם הגי׳ ומלט וכו׳ בחכמתו בא אתה וכל ביתך אל התבה וע״י גי׳ כ״ו וע״ע בי״ת. ובמדרש קהלת הגי׳ ומלט וכו׳ בחכמתו דהוה אמר להו ווי רקייא למחר מבולא אתי עבדון תתובא וכו׳ וע׳ במ״י לע״ל צד 273, ולע״ל צד 244 ובמדרש תהלים שם הדרש ובתורתו יהגה שהגה דבר מתוך דבר וכו׳ מיד ויקח מכל הבהמה הטהורה, ובמדרשי תנחומא ויקהל שם תן לחכם ויחכם עוד מדבר בנח וכו׳ וע״י״ש ובשמו״ר שם: 1 אין לית וכו׳. אם אתם אין זוכרים אותו אני זוכר אותו הה״ד ויזכר וכו׳, וכ״ה בערוך ע׳ נהר ד׳ אין לית אתון וכו׳ וע״י״ש, ובמד׳ הגדול הועתק אם לית אתון וכו׳, ובמ׳ קהלת הגי׳ ואדם לא זכר וכו׳ אמר להון הקב״ה אתון לא אדכרתוניה אנא מדכר ליה, ובמ׳ קהלת ס״ב הועתק אתם לא זכרתם אותו אני אזכור אותו, ובתנחומא מ״ב אמר הקב״ה אדם לא זכרו אבל אני זוכרו. ובאג״ב אדם לא זכר אני נוכר לו ויזכור וכו׳: 4 שהן מעשיו. ריב״ל מדייק שאב״כ טוב וגו׳ לכל ורחמיו על הכל ומפרש על כל מעשיו על הכל שהן מעשיו ובריותיו. ורשב״נ דורש ורחמיו על כל כמעשיו כלו׳ כמדותיו שכן מדותיו הוא מרחם, והגי׳ ש״כ ן איתא גם ברפ״ר וד״ו ובכ״ג ובפי׳ ב״ר כ״מ וכ״א, ובמ״כ הגיה שהן מדותיו וכן הדפיסו אחריו וע״י באגה״א ח״א צד 545, ור״ל דורש ורחמיו וכו׳ ורחמיו שרוים גם על כל בריותיו שהקב״ה נותן מרחמיו על הבריות שיהיו מתרחמים אלו על אלו, ומענין זה הדרש גם המאמר שלאחריו והסיפורים ביומוי וכו׳ רבנו הוה יתיב לע״י וכו׳: 6 ביומוי דר׳ תנחומ׳. ביומי ר״ת היו צריכין ישראל לתענית בשביל עצירת גשמים באו אצלו א״ל ר׳ גזור תענית גזר תענית יום ראשון ויום שני ויום שלישי ולא ירדו גשמים נכנס ר״ת לבהכ״נ ודרש להם א״ל בני התמלאו רחמים זה לזה והקב״ה וכו׳ בעוד שהן מחלקין צדקה לעניים ראו אדם אחד וכו׳ באו לר״ת א״ל מה אנו יושבים פה ומעשה כלו׳ עבירה כאן אמר להם וכו׳ שלח אחר האיש וגרושתו וצוה שיביאום לפניו אמר להאיש מפני מה וכו׳, ובו״ר נסדר סיפור זה עם הסיפור שקדמו שם ר׳ יוסי הגלילי הוה ליה איתתא בישא וכו׳ בדרש ד״א ומבשרך לא תתעלם וכו׳ זו גרושתו (וע״י לע״ל צד 152) ושם הסיפור בסגנון אחר ובהרחבת דברים, והגי׳ שם הוו צריכין ישראל למטרא, וכן הוגה בכ״ל ביומי סימי על כלת לתעניתא מטרא וע״ת״כ: 9 ראו אדם אחד וכו׳. והשדוהו בדבר עבירה, ובו״ר הגי׳ כן אי לאו דחשיד עלה לא יהיב לה וע״י״ש, והמלות מה אנן וכו׳ ועבידתא הכא וכן מלת ראיתם והמלות ראה אותה בצרה הושלכו

לגרושתו, שלה בתריהון אייתיתון אמר ליה מפני מה נתתה מעות לגרושתך, אמר לו ראיתיה בצרה
גדולה ומלאתי עליה רחמים, הגביה ר' תנחומה פניו למעלה ואמר רבון כל העולמים זה שאין לזו
עליו מזונות ראה אותה בצרה נתמלא רחמים עליה, אתה שכתוב בך רחום וחנון יי' (תהל' קמ' ח') ואנו 20b
בניך בני ידידיך בני אברהם יצחק ויעקב על אחת כמה וכמה שתימלא עלינו רחמים, מיד ירדו גשמים
ונתרווח העולם: רבנו הוה יתיב לעי באוריתא קומי כנישתא דבבלאי בציפורי, עבר חד עגל קומוי
למתנכסי' ושרי געי היך מימר שיזבי, אמר ליה מה אעביד לך לכך נוצרתה, והוש ר' את שינו י"ג
שנה, כל אותן י"ג שנה לא הפילה אשה בארץ ישראל ולא נצטערה יולדת, בתר יומין עבר חד
שרין קומי ברתיה ובעת מקטליה, אמר לה ברתי שבקיה דכת' ורחמיו על כל מעשיו: רבנו הוה

5 ילק' מכירי תהלים שם, ימוס' כלאים פ"ט ל"ב ס', ימוס' כמובות פי"ב ל"ד ד', בנה מליצא פ"ה ס':

1 בתריה פי | ואייתיגין (ואיתינון פ, ואיתיתון ד1ב, ואייתיתון ג, ואיתיהון א1, ואייתיי) לגו ציבורא דפואגבי | אמר ליה] ~ כה היא לך זו (היא לך כ) אמר לו גרושתי היא אמר (ליה כ) לו דוא2גבי, מה . . זו א' ליה . . היא פ, מה . . זו גרושתי היא א"ל א1 | מפני מה נתת (נתתה וג) לה מעות דפוא2גבי, למה נתת מעות לגרושתך א1 אמר לו] פא1י, אמר לו (ליה גב) ר' דוא2גב | ראיתיה] א1, ראיתי כי ראיתי כ) אותה דפוא2בי | בצרה ל' כ 2 גדולה] י, ל' דפואגב | ונתמלאתי פגי, והתמלאתי דאב | הגביה] י, באותה (אותה א1) שעה ~ דפאגב תנחום א1 | פניו] ידיו ג | למעלה] א1כי, כלפי מעלה דפא2ג | אמר ג | ריבון ג | כל ל' פא1גבי | זה] ומה ~ פ, מה (ומה גי) אם ~ דגבי | לזו עליו] פא1י, לה עליו דא2, לו על זו ג | 3 ונתמלא דפוא2גבי, והתמלא א1 עליה רחמים | ואתה ו, ואת פא1 | רחום — יי'] א1, חנון ורחום יי' פוגב, רחום וחנון י, חנון ורחום דא2 4 בניך] פוא1גבי, ל' דא2 | **בני] ל' ל | ידידיך] כחניך י | יצחק ויעקב] אוהביך כ | שתתמלא דפואגב, שתמלא י | 5 ונתרווח] וא1גבי, ונתרוה ד | רבינו | באורייתא פוא2ם קומי] ו קמי דפאגבם | בציפורין פא ג דרין ו, בצפורי ם, דרין דא2ב | *קומוי פ] קומי ל, קודמוי דא2, דוי ג, קדמוי ר2, דוי ו, קדמוהי א1בר1 6 *למתנכסי'] למתנכס ל, אזיל (אזל וא1ר2, אתא ם) למתנכסא דוא1ר2ם, אזיל (אזל א2ג) למתנכסה פא1גר1 געה פוא1 | היך מימר] פ, . . מימור ו, כמימר דא2גברם | שיזבי] וג, שזבי פא1ר, שיזבני דא2 | מה (ומה דא2) אני יכול (אנא יכיל גם, אני יכיל כ) למעבד (לעשות ו, לעמוד לעשות פ) לך דפוא2גבם, איני יכול להצילך א1 | ולכך ו, זיל לך (זיל ם) כי לכך בם | והש] א1גם, חש פב, וחשש דוא2ר1 | ר' ל' וא1 את שינו] פ, . . שנו גב, את שיניו דא2, . . שניו ר1, בשיניו ם, בשינו רבינו א1 | *י"ג שנה דאר1ם] שלש עשרה שנה פוג, ג' י' ל | 7 כל] אמר ר' יוסי בר' (בר אם) אבין ~ פואגבם, אמר . . בר אבון ~ ד | שלש עשרה פוגבר2 | שנה] ~ שהיה ר' חושש שנו ג, . . את שנו ר2, . . את שיניו ם, . . בשניו ר1, שהיה רבינו חושש בשנו א1, . . חושש ר' את שיניו דא2, שהיה חושש משינו פ | אשה] כ, עוברה דפא2רם, עברה וג, עוברה אשה א1 | 8 קומי] פו, קמי דאר, קמיה גב | מקטליה] כ, מקטליניה א1, מקטלוניה ג, מקטל יתיה ו, למקטליה ר, למיקטליה דפ | בתי פ | שבקיניה ו, שבקותיה ד1, שבקתיה ג | רבינו |

בכי"ל כג' בכתב הספר בדיו דיהה: 5 ונתרוות. וכן לע"ל צד 125 מרוויחים, ובווי"ר ד"ו הגי' ונתרווה ועה"נ: רבנו הוה יתיב וכו'. היה יושב ועוסק בתורה לפני בהכ"נ של הבבלאים בציפורי עבר עגל אחד לפניו להשחט והתחיל לגעות כאלו אמר הצילני א"ל מה אעשה לך לכך וכו' והיה חושש בשנו י"ג שנה כל אותן וכו' לא הפילה אשה וכו' לפי שהיסורין של צדיקים מגינים על הדור לאחר זמן כלו' הי"ג שנה עבר שרץ אחד לפני בתו ורצתה להמיתו אמר לה בתי הניחי אותו דכת' ורחמיו וכו', ובירוש' כלאים נסדרו הסיפורים בהמשך המאמרים ר' צווה ג' דברים בשעת פטירתו וכו' ציפריא אמרין מאן דאמר לן רבי דמך וכו' (וכל הסוגיא נשנית בשינויים קטנים גם בירוש' כתובות פי"ב) ושם איתא רבי הוה יתיב ליה בציפורין שבע עשרה שנין וקרא על גרמיה ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויחי יהודה בציפורין שבע עשרה שנה ומן גוביין (בכתובות ומן גוביהן פי' מתוכן) עבד תלת עשרה שנין חשש בשינוי א"ר יוסי בי ר' בון כל אותן שלש עשרה שנה לא מתת חיה בארץ ישראל ולא הפילה עוברת בא"י ולמה חש שיניי חד זמן עבר חמא חד עיגל מנכס געה ואמר ליה רבי שיזבי א"ל לכך נוצרת ובסופה איך אינשמת חמתון קטלין חד קן דעכברין אמר ארפונון ורחמיו על כל מעשיו כתיב, ומשמע שהספיר שלפנינו אינו נובע מהירושלמי ועי' במבה"י נ"א ב' ובספרו של ר"מ לערנער על ב"ר צד 80, והסיפור רבנו הוה ענוון וכו' הובא כאן לפרש איך נתרפא רבי, וכן מפרש או גורס בפי' ב"ר כ"י כיצד נתרפא ר' הוה ענוון (ענותן) כגי וכו', ואפשר שהיו הסיפורים נסדרים כן בקיבוצי מעשיות או עובדי דחסידי שהיו כנר' לפני מסדר הב"ר ועי' גם במ"י לע"ל צד 80, ובכי"ל איתא למתנכס והגהתי שצ"ל למתנכסא (למתנכסה) כמשפט המקור או שצ"ל מתנכס והוא בינוני, ושיזבי הוא מבנין שפעל, וכהגי' את שינו איתא גם למטה מה שינך וכו',]חבלות בארץ יש' עד יולדת וכן[מלת דכת' הושלמו בכי"ל בינו שיטי כנר' בכתב הספר, ובאגדת הבבלי בב"מ שם מסופר אמר רבי חביבין יסורין קבל עליה תליסר שני שית בצמירתא ושבע בצפרנא (בצפדינא) ואמרי לה וכו' ע"י מעשה באו מאי היא דההוא עגלא דהוו קא ממטו ליה לשחיטה אזל תליא לרישיה בכנפיה דרבי וקא בכי אמר ליה זיל לכך נוצרת וכו' וע"י מעשה הלכו יומא חד הוה קא כנשא אמתיה דרביה ביתא הות שדיא בני כרכושתא וקא כנשא להו אמר לה שבקינהו כתיב ורחמיו וכו' ועי' ערוך ע' צפדינא וע' כרכשתא: 8 הוה ענוון וכו'. היה עניו מאד והיה אומר כל מה שיאמר לי אדם אני עושה חוץ ממה שעשו בני בתירא לזקני להלל שירדו מגדולתן וכו' (ועי' גם בירוש' ובבלי פסחים ובב"מ שם) ואם יעלה רב הונא ריש גלותא לכאן אני אקום מפניו לכבדו לפי שהוא מיהודה כלו' מדוד ואני מן בנימין הוא מצד נשי הזכרים ואני וכו' א"ל ר"ח רבה וכו' נתכרכמו פניו של ר' שסבור שבא בחיים א"ל לר"ח בא וראה מי הפיל בר ... יצא ולא מצא שום אדם והבין שרבי כועס עליו ונהג בנפשו נזיפות וכו', ובכי"ל וכן בערוך ע' כרם ה' ... שראה שנתכרכמו וכו' וכן ל"ג בירושלמי, ולהגי' וידע דהוא נזוף ואין נזיפה וכו' עי' במ"ק ט"ז א', ובב"ש כ...

עגוון סגי יתיה. אמר כל מה דיימר לי בר נש אנא עבד חוץ ממה שעשו דבית בתירה לזקני שירדו מגדולתן והעלו אותי. ואין סליק רב הונא ריש גלותא להכא אנא קאים מקומוי דהוא מיהודה ואנא מבנימין. הוא מן דכרייא ואנא מנוקבתא. אמר ליה ר' חייא רובא והרי הוא בא. נתכרכמו פניו של ר'. אמר ליה ארונו בא. אמר ליה פוק חמי מן בעי לך ברא. נפק ולא אשכח בר נש ונהג בנפשיה נזיפותא ל' יום. אמר ר' יוסי כל איתן ל' יום דהוה נזיף אליף לרב בר אחתיה כל כללייא דאורייתא ואליף לון הילכתא דבבלאי. לסוף תלתין יומין אתא אליהו זכור לטוב בדמותיה דר' חייא רובה אצל רבנו ויהב ידיה על שיניה ואסיתיה. כיון ראתא ר' חייא לר' אמר ליה מה שינך עבד. אמר ליה

1 כי' יתוס' פסחים פ"ז ל"ג ס', פסחים פ"ו ס', ננא מליעא שם : 2 עי' לקמן פצ"ח, ירוש' תעניות פ"ד ס"ח ס', נ"ו ס', כתובות פי"ג נ', סנהדרין ק' ס', כוריות י"ס נ' :

1 עגוון] ואי'גר², עינוון כ, עגותן דא'ר¹, עגותן פ | *מה דפואגר²] לי לר' | דיימר] פא'כ, דיאמי דא², דאמר ו | ברנש אר², בר אנש ג | עבד] וא'גר², עביד דפא²כר¹ | דבית] וג, בני דפאר | בתירא ואבר¹ | לזקני] פוא¹, לזקיני דא¹ לזקנים ל'גב | 2 *איתו] איתי ל | הכא א'גבר¹ | קאים] א'ר, ~ ל דפא'גב | מקומוי] פ, מן קדמוי א'ר², מן קודמוהי דג, מן קדמוהי כ | דהוא] ר, למה ~ דפואגכ | מן יהודה | 3 מבנימין א'כ, מבנימן ר, מן בנימין דפ... בנימן א¹... דבנימין ג... דבנימן ו | הוא] א, והוא דפוגכר | מן דכריא פ, מן דוכרין ר², מן דכרייא (מן דכריא דג, .. דוכריא כר¹, .. דכרי ו, מדכריא א'ר¹) ויהודה ל' דואגבר | מן נוקבתא ור¹... נוקבאתא ד... נקיבתא ר¹ מנקבתא א, מן נקבתא פגב | רבה | הרי ו | בא] ע, עומד בחוץ דפואגב | נתכרכמו] נתחוורו א | *פניו של ר' ל' דפואגר] פניו של רבינו כ, פניו ש, פני רבי ע, פני ל | 4 אמר] ער², וכיון (כיון כש) שראה (שראו ג) שנתכרכמו (נתכרכמו ג) פניו ~ דפוגכש, כיון שראה שנתחוורו פניו ~ א², כשראה ר' חייא [שנתחוורו פניו של ר'] ~ א¹ | לו דפב, להון | ארונו בא] פ. ארונו הוא בא ע. ארונו הוא ואגכר. ארונו אמר ארונו הוא ד | חמי] פוא'גר², חזי דא²כר¹ | מאן פאכר, מה וג | דבעי פ | לברא | ברנש דאר² | ונהג — יום] וידע דהוא נזיף ר², וידע . . נזוף ואין נזיפה פחות (פחותה דא²) משלשים (מל' ד'א²) יום דפא²גכ, וידע דהוא נזיף . . פחות משלשים ו, וידע דהוה נזיף . . פחות כל יום א¹ | ר' יוסי בר (בר' ד) אבין דואגב . . . בר בון פ | שלשים פוא'גב | 5 דהוה נזיף] שהיה ר' חייה רבה (ר' חייה רובא ו, ר' חייא רבה פא²ג, ר' חייא א¹) נזוף (נזיף ו) מרבינו דפואג | כלליה וא², כללי א¹, כלילא פ | דאוריתא דא'כ | 6 ואליף — דבבלאי] ואילין (ואלין א¹) איטון (הינון וא¹) כללייא (כלליא גב, ~יה א², כללי וא¹, כלילא פ) דאורייתא (דאוריתא דא¹) הלכתא (אילין הלכתא פג, אלין . . א¹. אילין הילכתא ו . . הלכאתא כ) דבבלאי דפואגב | שלשים יום פ | זכור לטוב] ז"ל אכ | רבה | אצל] לגביה פא² | 7 רבינו | *ויהב דא¹] והב פגב. ל' ל | *על שיניה דא¹] על ההיא שינתא פגב . . שינתיה ו, עליה ל | ואסיתיה] ו, ואסי יתיה ג, ואסי יתה כ, ואסייתה פ, ואיתסי א¹, ואתסי ד | וכיון פ | חייא] פכר, חייא (חייה ו) רבה דוא'גש | לגבי (לגב ו, לגביה פ, אצל ר) רבינו דפוגכר, לגבי רבי' הקדוש א¹ | שינך עביד ע, עבדת ההיא שינך ד¹ . . . ההיא שינך ו . . . להיא שינך פ . . . להיא שינתא כ . . . בשינך א¹ . . בשינך דא¹, עבדא ההיא שינתך ש, ההיא שינתך מה היא עבדא ר² |

הגי' רבי הוה ענוון סגין וכו' אנא עביד חוץ ממה שעשו זקני בתירה לזקני דשרון גרמון מנשיאותיה ומגוניה אין סליק וכו' אנא מותיב ליה לעיל מיניי דהוא מן יהודה ואנא מבנימן דהוא מן דכריא ואנא מן נוקבתא חד זמן אעל (יע"ל ר' שאל) ר' חייא רובא לגביה א"ל הא רב הונא לבר נתכרכמו פניו של רבי א"ל אר' נו בא (בכתובות ארונו הוא) א"ל פוק וחמי מאן בעי לך לבר ונפק ולא אשכח בר נש וידע דהוא כעיס עלוי עבד דלא עליל לגביה תלתין יומין ועי' באגרת רש"ג הוצ' וואללערשטיין צד 16 וביומיה (דרבי) רב הונא קמא הוה ראש גלותא בבבל וכו' וביומוי דר' נח נפשיה דמפרשין רבנן דארץ ישראל דהוה ר' עניו ביותר והוי אומר וכו' ואי סליק רב הונא וכו' דהוא משבט יהודה וכו' והוא מן דכריא דבית יהודה וכו' חד זמן עייל וכו' וידע דכעיס עליה נהג נזיפותא בנפשיה תלתין יומי, ושמת הבי"ר כאן והירושלמי בכלאים וכתובות שם שהנשיאים באי"י היו מדוד רק מצד הנקבות אבל משבט בנימין מצד הזכרים לא החכרה בשאר מקומות שציינתי, ולקמן פצ"ז בכי"ל בברכת יעקב (ועי' במ"י לעיל צד 49 בד"ה שהוא מעמיד) נדרש לא יסור שבט מיהודה זה ראש גלות שבבבל שרודין את עם ישראל במקל ומחקק מבין רגליו אילו נשיאים של בית ר' שמלמדים תורה ברבים בארץ ישראל וכן בברייתא סנהדרין שם לא יסור שבט וכו' אלו ראשי גליות שבבבל שרודין את ישראל בשבט ומחוקק וכו' אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים ועי' בתוספות שם ד"ה דהכא שבט וכו' ובהוריות שם, ובירוש' תעניות שם איתא א"ר לוי מגלת יוחסין מצאו בירושלם וכתב בה הלל מן דדוד וכו' ר' חייה רבה מבני שפטיה בן אביטל (אשת דוד ועי' ש"ב ג' ד') וכו' וכן בתוספת הדפוסי' לקמן פצ"ח כי ת' נמנו ואמרו הלל משל מי א"ר לוי מגלת יוחסים מצאו וכו' הלל מדוד ר' חייא רבה מן דשפטיה וכו', ובכתובות שם יתיבו ועיינו במשפחות רבי אתי משפטיה וכו' ור' חייא אתי משמעי אחי דוד, ובשבת שם רבי דאתי מדוד וכו' ועי' בגאגאצין חלק י"א צד 5 ובמ"ע הצרפתי חלק ל"א צד 202 וחלק ל"ג צד 143 ושלשלת יוחסין של ראשי גליות שבבבל עי' בסדר עולם זוטא ועי' במ"ע יאהרביכער להח' בריל חלק ב' צד 90 וחלק י' צד 54 ושם צד 71 בענין הסיפור האחר שנסדר ג"כ בסוגיא דירוש' כלאים שם כד דמך רב הונא ריש גלותא אסקוניה להכא וכו' אמרין ניתיניה גבי ר' חייא רובה דהוא מן דידהו וכו' : 5 אליף וכו'. לימד את רב בן אחותו כל כללי התורה ולימדן ההלכות של הבבלאים, ובכי"ל כתוב אלא לרב וכו' אמי' לון וכו' והוגה כנר' בכתב הספר אליף לרב וכו' ואליף לון, ואולי צ"ל ואלין אטון הילכתא וכו', ובירוש' כלאים הגי' אמר ר' יוסי בר בון כל איטון תלתיי יומיא ילף רב מיניה כללא דאוריתא ובכתובות כל כללא דאוריתא, ובשני המקומות לא הזכירו כלל הילכתא דבבלאי: 7 ויהב ידיה וכו'. ונתן ידו על שינו וריפא אותו כיון וכו' א"ל וכו' א"ל משעה שנתת ידך על

מן שעתה דיהבת ידך עליה אינשמת, אמר ליה לית אנא ידע מהו, כיון דשמע ר׳ כן שרי נהיג ביה יקר ומעייל ליה מלגב, אמר ליה ר׳ ישמעאל ברי יוסי ולפנים ממני, אמר ליה חס ושלום לא יעשה כן בישראל, רבנו הוה מתני שבחיה דר׳ חייה רובה קומי ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, אמר ליה יומא חד חמיתיה ביבני ולא איתכנע מיקמיי, אמר ליה ולמה לא איתכנעת מקומיה, אמר ליה מיסתכל הייתי באגדה דתילים, כיון דשמע כן מסר ליה תרי תלמידין והוו עלין עימיה לאשונה דלא ישהי ויצער נפשיה: ד״א טוב יי׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו, ויזכר אלהים את נח וגו׳:

3 עי׳ קידושין ל״ג ס׳:

1 מן שעתא ד[1], מן ענתה ע, . . ענתא ע, . . עונתא דא[2]גכש, . . עונתה ו, מההיא (מההוא א[1]) ענתא א[1]ר[2] | דאת יהבת ר[2] | עליה] א[1], עלה פוגבער, עלוהי א[2], עילוה ד | אינשמת] ע, איתנשמת ובר[2], אתנשמת פגש איתנשימת דא[2], ואיתסי שיני א[1] | מהו] א[1], מה הוא דא[2]כ, מהו כן פג, מה הוא דן ו | ששמע פ | ר] א[1], ל׳ דפוא[2]גכר | כך פ | 2 יקר] פבר[2], יקרא דא[2], ביקר גר[1], באיקר ו, כבוד א[1] | ומעייל] ר, וקרב תלמידיא (יה ו, יי׳ ד, ים [2], יוהי א[1]) ~ דפואג, ומקרב תלמידא ~ כ | מלגב] ו, מלגאו דפאר[1], מלגיו גב, לגאו ר[2] | אמר ליה] פבר[1], . . לו ו, א״ל א[1]ג, אמר דא[2] | היימני ר | ליה] פוכ, לו ד | שלא יעשה כן כ, לא תהא כזאת א[1] | 3 רבינו | רובה] רבה דפוגבעש, ל׳ א[1] | קומי ר] וע, קמי ר׳ א[1], קמי דר׳ ד[1]גכש, קמיה דר׳ ד, לגביה ר׳ פ | יוסי] ע, ~ אמר ליה אדם גדול (גדול הוא פ) אדם קדוש דפא[2]ג, . . אדם גדול (גדול הוא ש) אדם קדוש הוא וש, . . אדם גדול וקדוש א[1], . . אדם . . וקדוש הוא כ | *אמר—חמיתיה ע] אמ׳ ליה יומא חמתי ל, חד זמן חמתיה א[2]. חד . . חמייה ג, זמן חמתיה כ, חד זמן חמתיה (חמא יתיה פ) בי בני (כיביני א[1], ביבנה פ) ולא איתכנע מיניה (ליה ד[1]) אמר ליה ההוא (אמ׳ ההוא א[1]) תלמידך דהות משתבח ביה (דהוות . . ו, דהוית משבח א[1]) חמיתי (חמיתיה א[1], חמתיה פ, חמת׳ ו) דוא[1], חד זמן חזיית בי בני ולא אתכנע מיניה א״ל הדין גברא דאת מתני שבחיה חמיתיה ש | 4 ביבני] ר[2], בי בני דא[2]עש, ביביני א[1], ביבנה פע[2] | אתכנע א[1]גבער[2] | מן קמיי ע, מן קדמיי ו, מנאי דא[2]ר[2], מינאי פש, מיני א[1], מניה ג | אמרי ע | למה ו | אתכנעת א[1]כער[2], איכנעת ו | מקומיה] מיניה דפואר[2], מן קומי ע, ל׳ גכש | אמר ליה] וא[1]גבע, ~ ר׳ חייא דא[2], ייתי עלאי דאין כחית ביה ש, ר׳ חייא ייתי עלי דאין חמיתי יתיה ר׳ ד[1] | מסתכל | הוית ע, הוויתי ו | 5 באגדה דתילים] ע, באגדת (תלים דא[2]) תילים דא[2]גש, בתילים הגדה פ, בתילים אגדה ו, בתלים א[1] | תרין תלמידין וא[1]גכער[2], תרין תלמידוי דא[2], שני תלמידים פ | והוו] פעכ, והוון דא[2]ג, דיהון ר, דהוין ש | עלין] וער, עיילין דפא[2]גש, עללין כ | עמיה פא[1]כער | לאשונא וא[1]ער[2] | *דלא] ולא ל׳ לישהי ש ישהי (ישהא ר[2]) יתירי ר | ותצער א[1]ר[1], ותצטער ד[1]ר[2] | 6 וגו׳] ואת כל החיה וג, . . ואת כל הבהמה כ, ל׳ פא[1] |

שיני נתרפאה א״ל אין אני יודע מהו זה. והגהתי ויהב וכו׳ על שיניה ועת״נ, ומגומגם הלשון מה שינך עבד וכו׳ עליה בל״ז ואינשמת בל״ג וגם בערוך ע׳ נשם הגי׳ מה שינך עביד וכו׳ אינשמת, ומלת שעתה לא נכתבה בברור בכי״ל ושתי אותיות הראשונות נדבקות בה זו לזו ואפשר גם לקרותה ע נ ת ה וכ״ה בערוך שם, ובערוך ען ר ענתא, ובסגנון אחר בירושלמי שם לסוף תלת עשרתי שניא ותלתתוי יומיא עאל אליהו לגביה כדמות ר׳ חייה רובה א״ל מה מרי עביד א״ל חד שיניי מעיקה לי א״ל המי לה לי וחמי לה ליה ויהב אצבעתיה עלה ואינשמת למחר עאל ר׳ חייה רובה לגביה א״ל מה עביד רבי האי שינך מה היא עבידה א״ל מן האי שעתא דיהב (בכתובות דיהבת) אצבעתך עלה אינשמת באותה שעה אמר אי לכם חיות שבארץ ישראל אי לכם עוברות שבארץ ישראל א״ל אנא לא הוינא: 1 כיון דשמע וכו׳. כיון ששמע רבי כן התחיל לנהוג בו כבוד והכניסו בבית המדרש מלפנים א״ל ר״י ברי יוסי ולפנים ממני בתמיה א״ל חס ושלום וכו׳ (ועי׳ גי׳ כי״א א׳ וכן בבבלי כתובות ק״ג ב׳ הו״ש לא תהא כזאת בישראל), והגי׳ קרב תלמידי׳ מחק ככר בא״א ועי׳ גם בידי משה, ובירושלמי הגי׳ כן ההיא שעתא הוה נהיג ביה ביקר (בכתובות שרי רבי עביד ליה יקר) כד הוה עליל לבית וועדא הוה אמר יכנס ר׳ חייא רובא לפנים א״ל ר׳ ישמעאל וכו׳ לפנים ממני א״ל חס ושלום אלא ר׳ חייה רובה לפנים ור״י בר יוסי לפני ולפנים, ולקמן סוף פצ״ו בנוסחת הדפוסי׳ נסדרו המאמרים בקיצור והועתקו ללה״ק ועיי״ש: 3 הוה מתני וכו׳. היה מספר שבחו של ר״ח לפני ר״י ברי יוסי (ולפי גי׳ רוב הספרים שבתו שהוא אדם גדול וקדוש, ובערוך ע׳ אשן ג׳ הגי׳ כמו לפנינו בכי״ל, וגם בירושלמי שם ל״ג א״ל אדם גדול וכו׳) א״ל ר״י ברי יוסי לרבי יום אחד ראיתיו ביבני[1]) בבית המרחץ ולא נכנע מפני כלו׳ לא עמד בפני א״ל רבי לר״ח ולמה לא נכנעת מפניו א״ל מסתכל הייתי כלו׳ הרהרתי באגדה דתילים ולא ראיתיו כיון ששמע רבי כן מסר ליה לר״ח שני תלמידים והיו נכנסין עמו וכו׳ שלא ישהה יחידי בעיוניו ותצטער נפשו ויבא לידי סכנה, ובערוך שם פי׳ לאשונא כמו באישון חשך כלו׳ בחדר של מרחץ ועי׳ גם הדוגמאות שהובאו בערוך הש׳ שם, ובפי׳ ב״ר כ״י גורס ומפרש דיהון עלין וכו׳ שיהיו נכנסין ויוצאין עמו בכל עת וכו׳ ויהי בעת לדתה בתרג׳ ירוש׳ והוה באשונה (באשונא) במילדה ועי׳ בס״י לעיל צד 92 ובערוך ע׳ אשן ב׳, ובירוש׳ כלאים וכתובות הגי׳ רבי הוה מתני שבחיה וכו׳ קומי ר״י בי רבי יוסי חד זמן חמי גו בני ולא איתכנע מן קומוי א״ל אהנו דאת מתני שבחיה א״ל מה עבד לך א״ל חמתי גו בני ולא איתכנע מן קומוי (וצ״ל קומיי) א״ל למה עבדת כן (חד זמן המתיה גובני ולא איתכנע מן קומוי א״ל למה עבדת כן) א״ל כמו יבא עלי יילעו עלי (א״ל ייתי עלי) דאין כחית לא ידעית בההיא שעתא אשגרית עיניי בכל ספר תילים אגדה מן ההיא שעתא מסר ליה שני (תרין) תלמידין דיהלכון עימיה בגין (גו) סכנתא, וכן גורס בפי׳ תשני שבפי׳ ב״ר ייתי וכו׳ דאין כחית ביה ומפרש כך וכך יבא עלי אם רהצתי עמו במרחץ ובפי׳ ב״ר כי״א גורס ומפרש א״ל ר׳ חייא לר׳ תיתי עלי אי חמית ביה אם ראיתיו, ובמדרש ד׳ שאלוניקי הגיה רי״ג עפ״י גי׳ רש״י א״ל ר׳ חייא ייתי עלי דאי חמיתי יתיה ועי׳ גי׳ דפ״ר, ובעין הסיפור שלפנינו איתא בקידושין שם ר׳ חייה הוה יתיב בי מסחותא וחליף ואזיל ר׳ שמעון בר רבי ולא קם מקמיה ואיקפד ואתא אמר ליה לאבוה שני חומשים שניתי לו בספר תהלים (פירש״י שני חמישיות של ספר שניתי לו מדרש אגדותיו) ולא עמד מפני ותו בר קפרא וכו׳ ואמר לו שמא בהן יושב ומהרהר וכו׳: 6 ד״א טוב וכו׳. זה כיום הפתיחה הארוכה טוב יי׳ לכל ורחמיו וכו׳ שנכללו או

[1]) βαλανεῖον.

[ויזכר אלהים את נח] אמר ר' שמואל בר נחמן אוי להם לרשעים שהופכין מידת רחמים למידת הדין, בכל מקום שנ' יי' מידת רחמים יי' יי' אל רחום וחנון (שמות לד ו) וכת' וירא יי' כי רבה רעת וגו' (בראשית ו ה) וינחם יי' כי עשה וגו' (שם שם ו) ויאמר יי' אמחה את האדם (שם שם ז), אשריהם הצדיקים שהופכין מידת הדין למידת רחמים, בכל מקום שנ' אלהים מידת הדין אלהים לא תקלל (שמות כב כז) עד האלהים יבא דבר שניהם (שם שם ח) וכת' וישמע אלהים את נאקתם ויזכר אלהים את בריתו (שם ב כד) ויזכר אלהים את רחל (בראשית ל כב) ויזכר אלהים את נח: מה זכרון נזכר לו שפירנס כל יב חדש בתיבה ויזכר אלהים את נח והדין נותן בזכות טהורים שהיו עמו בתיבה. ר' לעזר א' לשם קרבנו נקרא וירח יי' את ריח הניחוח (בראשית ח כא), ר' יוסי ברי' חנינה לשם נחת התיבה ותנח התיבה (שם שם ד), אמר ר' יוחנן לא שימשו מזלות כל יב חדש, [אמר ליה ר' יונתן שימשו ולא היה ניכר רישומן. ר' ליעזר א' לא ישבתו (שם שם כב) לא שבתו לעולם, ר' יהושע א' לא ישבתו מיכן ששבתו]:

ד ב] ויסכרו מעיינות תהום וגו' אמר ר' לעזר לרעה ביום הזה נבקעו כל מעיינות וגו' (שם ז יא) אבל לטובה ויסכרו מעיינות תהום ולא כל מעיינות חוץ מעיין טובה ואיבלועה ומערת פמיים:

1 ילקוט ר' רח, לקמן פס"ג: 2 עי' לעיל צד 112 וצד 202: 7 לעיל צד 276: 8 לעיל צד 210: 12 ילקוט שם, סנהד' ק"ח ח':

1 שהופכין] א'כ, יש י, שהן הופכין פו, שהם הופכים דא² | 2 זו מדת רחמים י | °וכת' ל°דפא²גבין] וכאן הפכו מדת רחמים למדת הדין דכתי' א', ל' לו | 4 ואשריהם חגב | שהופכין] א'כ, שהן הופכין פוגי, שהן הופכים ך | 5 הוא מדת הדין דא², זו מדת . . י | °וכת' ל°דפא²גי] ובצדיקים כתי' א', ל' לו | 6 °את — ויזכר ויזכור ל'] אלהים את בריתו ל' פוגב] את . . ויזכור . . בריתו וגו' דא' את נאקתם וגו' א' וגו' ל' | °ויזכר פוגב] ויזכור לדא' . רחל] ~ וגו' דא' וישמע אליה אלהים ג | 7 ויזכר] את כאן ~ פ | °זכרון פוחגב] זכרו ל' זכירה דא'י. זכר ג | °לו] נזכר ~ ד | שהוא פרנס ו, שזן ופירנס דן, . . ופרנס פחא'כי, שזן ופירנס אותם א² | כל יב] י, כל שנים עשר דאגב, יב פ | °ויזכר פוב] ויזכור לדא² (ויזכר — בתיבה ל' ג) | 8 והדין נותן ל' ד'י | בזכות טהורים] פוי, בזכות . . ב, בזכות הטהורים דא² | שהיו] פובי, שהכניס דא² | אלעזר וא'גב, אליעזר דפא² | אמר א' אומר דפא גב | לשם] נח ~ ו | נקרא] ~ נח ג | ברבי דפאג, בן ו | חנניה ו | לשם] אמר ~ וג | 10 אמר — חדש °אמר ליה — ששבתו] אמר ר' יוחנן (ר' יותנן אמר ב) לא שמשו — כל שנים עשר חדש אמר לו ר' יונתן (אמר ליה ב) שימשו (שמשו א'ב) אלא שלא (אבל לא ב) היה רישומן (רשומן ג) ניכר ר' אליעזר (אלעזר וגב) ור' יהושע ר' אליעזר (אלעזר וגב) אומר (אמר ו) לא ישבתו (ישבותו ב) לא שבתו ר' יהושע אמר (אומר א') לא ישבתו (לא ישבותו ב, . . כתי' א') מיכן (מכאן א'כ) ששבתו וא'גב, אמר . . כל יב חדש כולי' כדלעיל ל', ר' יוחנן אמ' לא שימשו כולות וכו' פ, ר' יהושע אומ' לא ישבותו מכלל ששבתו ד', ר' יהושע . . לא ישבותו (ישבתו א²) מכלל ששבתו אמ' ר' יוחנן לא שמשו מזלות כל שנים עשר (יב א²) חדש אמר לו ר' יונתן שמשו אלא שלא (שלא היה א²) רשומן (ניכר א²) נכר דא² | 12 אליעזר | 13 אבל ל' ו | ולא] ח, אבל לא דא²י, מעינות ירא א', מעיינות ומעינות ו) אבל לא וגב | °°כל] ל' ל | מעיין] ו ממעיין דפא²גבי ממעין חא' | תובה ו תיבה א'גי', תונה ח, מברי' ד', חמי מבריא ב, חמי מבריא תיבהוא פ | ואבלועה גי, בלועא פ, ואיבליעה ו, איבלמנה ח, ומי בלועי דגדר ב, ואבלוני' ד', ואבלונים א² | פאמיים י |

שנתוספו בה סיפורים שונים כמו בפתיחה הראשונה בזו הפרשה, ובמאמר הסוגר הקטן פותר קרייא טוב וגו' בנח שזכר הקב"ה את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר אתו בתיבה: 1 אוי להם וגו'. לקמן פע"ג נסדר כל המאמר לפ' ויזכר אלהים את רחל וגו'. ולהכלל בכל מקום שנ' וגו' עי' לעיל סוף פי"ב: 2 וכתב וירא יי' וגו'. הרי שנהפך השם שהוא מדת רחמים למה"ד ואשריהם הצדיקים וגו' בכל מקום וגו' וכת' וישמע אלהים וגו' הרי שנהפך השם שהוא כמה"ד למדת רחמים. והוספתי וכת' בכ' הפעמים כמו שהוגה בכי"ל וכ"ה לקמן פע"ג גם בכי"ל בסוף הספר, ובכי"ל כתוב כאן וישמע אלהים וגו' ויזכור אלהים את רחל ומוגה בהיפוך סדר הפסוקים ויזכור וגו' את רחל וישמע אליה וישמע אלהים את נאק' ויזכור אלהים את בריתו: 7 מה זכרון וגו'. שהיל"ל וירחם או ויפקוד, ומלשון זכירה משמע שהיתה לו זכירה וכן לקמן פנ"א בדרש ויזכר אלהים את אברהם מה זכירה נזכר לו וגו' ולקמן פע"ג ויזכר אלהים את רחל מה זכירה זכר לה וגו' ובבמ"ר פ"ש פי' כ"ד ויאמר יי' אלהים זכרני נא וגו' מה זכירה היתה לו אצל הקב"ה וגו', ודורש כאן ויזכר נזכר לו שפירנס כל יב חדש וגו' כדאיתא לעיל צד 275 (וללא צורך הגית בכי"ב שזן ופירנס אותם כל וגו') ודורש אלהים שהוא מדת הדין נותן כלך מסבים את נח וגו' בזכות טהורים שהיו עמו בתיבה והקריב מהן קרבן ועי' לעיל צד 285 שהיה הוא ובניו והטהורים במדור אחד וצד 303 הדרש ומלט הוא את העיר בחכמתו ויקח מכל הבהמה הטהורה וגו', ומביא מאמר ר' לעזר שנקרא נח לשם קרבנו וירח וגו' הניחוח, ובדרך אגב הובאו גם שאר המאמרים שנסדרו לעיל פכ"ה, והמלות ויזכור אלהים עד שהיו עמו בתיבה הושלמו בכי"ל בגליון כגר' בכתב הספר (וכן הושלמו בגליון בכי"א א', ובכי"ג נשמטו) ולקמן פע"ג איתא בכי"ל בסוף הספר והדין נותן שהכניסה וגו', וכן הושלם בכי"ל באותו הכתב ר' יוסי בר' חנינה וגו' אמ' ר' יוחנן לא שימשו מזלות כל יב חדש כולי' כדלעיל, והשלמתי גם סוף המאמר כמו שהוא לעיל שם ועת"ג, ובד"ו שבי"ז עם פי' אב"א איתא כאן רק ר' אליעזר אומר לשם קרבנו וגו' ר' יוסי בר' חנינא לשם נחת התיבה נקרא שנ' ותנח התיבה בחדש השביעי וגו' ועי' במ"י ובת"ג בסוף הפרשה ועי"ע במ"י לעיל צד 283 בד"ה עריקין וגו': 13 ולא כל מעיינות. בסנהדרין שם א"ר יוחנן שלשה נשתיירו מהם בלועה דגדר וחמי טבריא ועיניה (ועינא) רבתי דבירם ועי' ד"ס וילקוט שם ומדרש הגדול עמו' 162, ולפי' הגי' המעולה בכי"ל הן הן עיין טובה[1]) ואיבלועה

[1]) עיין טובה.

ד) ותנח התבה בחדש וגו׳ על הרי אררט על טורי קרדונייה:

ה ו) ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח את חלון וגו׳ הדא מסייעא למן דאמר חלון:

ז) וישלח את הערב היה שלח חשך ויחשיך (תהלים קה כח):

ויצא יצוא ושוב ר׳ יודן בשם ר׳ יודה בר׳ סימון התחיל משיבו תשובות, אמר לו 20c מכל עוף שיש כן לא תשלח אלא לי, אמר לו מה צורך לעולם לך, לאכילה לקרבן, ר׳ ברכיה בשם ר׳ אבא אמר לו הקב״ה קיבלו שעתיד העולם ליצרך לו, אמר לו אימתי, אמר לו עד יבשת המים מעל הארץ עתיד צדיק אחד לעמוד וליבש העולם ואני מצריכו להן ההיד והעורבים מביאים לו לחם ובשר וגו׳ (מ״א יז ו), ר׳ יודה אי׳ עיר היא בתחום ביישן ושמה ארבו.

2 ילקוט ר׳ נ״ס, ועי׳ לעיל לד 283 : 3 ילקוט שם, ועי׳ פדר״א פכ״ג: 4 ילקוט שם, ועי׳ סנהדרין ק״ח ב׳: 7 עי׳ לעיל לד 35, ויקרא רבה ריש פי״ט, תנחומא מ״ב מקעי סי׳ ר׳, תנחומא שם סי׳ ס׳, במדבר רבה פכ״ג סי׳ ס׳, מדרש משלי פ״ה, סנהדרין קי״ג א׳, חולין ה׳ א׳:

1 וגו׳ — אררט] השב׳ בשב׳ עשר יום לחדש על . . אררט ג, השביעי על . . אררט וכ, השביעי בשבעה עשר וגו׳ דא^{2} | קרדונייא דא^{2}, ייא חא^{1}, קורדונייה ו, קרדניא פגב | 2 *את חלון וגו׳] וגו׳ ל, את חלון התבה ג, את . . אשר עשה כ, ל׳ דפוא^{2} | מסייעתא י | למן] להדיא (לההוא א^{2}י, ההוא ד) דאמר ר׳ אבא בר כהנא דוא^{2}ג, לההוא דא״ר אבא פ, ליה דא״ר אבא א^{1}, להדיא דר׳ אבא בר כהנא דאמ׳ כ | 3 הערב | 4 ר׳ יודן בשם ל פוגב | יהודה פגב, יודן ו | 5 עוף] בהמה ועוף זובי, הבהמה ועוף פא^{1}ג, בהמה חיה ועוף דא^{2} | *כן] זו כאן דא^{1}גי, בכאן פ, הנה ל | אין (את י) אתה (את פג) משלח | לי] אותי ח | ומה צורך ו, צריך כ | לך] פוגב בך דא^{2}י | לאכילה לקרבן] וי^{1}, לאכילה ולקרבן פג, . . או לקרבן ה, לא לאכילה ולא (לא ד) לקרבן דוא^{2}כ | אבא] פ, ~ בר כהנא דזוא^{2}גב | 6 קיבלו] ו, קבלו דפהא^{2}גב, קבלהו י | ליצרך] פא^{1}גב, להצטרך דוא^{2} ליצטרך חי | לו] ממנו ה | 7 לעמוד ולייבש ו, ליבש פ | העולם] א^{1}, את ~ דזפוא^{2}גבי | להן] לו וח | 8 ר׳ יהודה פ, ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ר׳ יהודה דזואגב | אומר דפוהא, אמר גב | היא ל ח | ביישן] ח, ביסן פא^{1}גר^{2} בית שאן דא^{2}כרי | *ושמה דפחאכר] ושמו לוג | ארבו] וג, ערבו דאר, ערבי ח, עורבא פב |

במאמר ר׳ לעזר (אלעזר) כאן ועינא רבתי דבירם ובלועה דגדר במאמר ר״י בסנהדרין (כמו שכתב לי ידידי רא״ת לעף) ופי׳ עינא רבתי וכו׳ העין היותר גדולה וחזקה של בירם (ועי׳ בד״ס ריה כ״ג א׳ הגי׳ בירס) והיא בארא (באריס, בארו) בסביבות קלרהי[1]) במזרחו של ים המלח שהזכירו הסופרים הקדמונים, ועין טובה הוראתו ממש כמו קלרהי בל״י וכן מפרש ר׳ לעזר בירוש׳ מגילה פ״א ע״א ב׳ באבה סדמה ועמרה וכו׳ עד לשע עד קלרה ועי׳ לקמן פל״ז, ואיבלועה (אבלועה) שהוראתו כמו בלעתא בל״ס[2]) הוא בלועה דגדר[3]) במזרחית דרומית של ים כנרת (ובכי״פ צ״ל תיבה ואבלועא), ומעיינות קלרהי ואיבלועה דגדר הן מעיינות רותחים, וכנגדם חמי טבריה במערבו של ים כנרת ומעיינות שונים במערבו של ים המלח, וגר׳ שר״א הזכיר המעיינות שהן יותר עזים ולכן לא הזכיר חמי טבריה, והזכיר עוד מערת פמייס[4]) בצפון שמשם הירדן יוצא כדתניא בב״ב ע״ד ב׳ ובכורות נ״ה א׳ ועי׳ ראבינזאן פאלעסטינא ח״ב צד 455 וגייבויער צד 29 וצד 34 ומ״ת חלק כ״מ צד 487 וטקדמוניות לר״א עפשטיין צד 107 ואגה״א ח״ב צד 39 ולעף אצל קרויס צד 6 ושירער ח״א צד 413 וח״ב צד 122 וצד 169: 1 טורי קרדונייה. הרי מדינת קרדונייה[5]), ובת״א מתורג׳ על טורי קרדו ובתר״י א׳ על טורי דקרדון שום טורא חד קרדניא ושום טורה חד ארמניא וכו׳ ועי׳ בקדמוניות ליוסיפון לרומיים ספר א׳ פ״ג סי׳ ה׳ וסי׳ ו׳ ועי״ע דיללמאנן לס׳ בראשית (מהדורא ו) צד 147 וקרויס צד 563: 2 למן דאמר וכו׳. ראב״כ דמפרש לעיל צד 283 צהר תעשה וכו׳ חלון ועת״נ: 3 ה״ה שלח חשך וכו׳. שלח העורב ששחור כחשך תארו ויחשיך ולא נוגה לו שהעורב יצא יצוא ושוב ושליחותו נשארה מעל ובפדר״א שם האגדה שלח נח את העורב לידע מה בעולם הלך לו ומצא נבלת אדם בראשי ההרים וישב לו על מאכלו ולא השיב שליחותו לשולחיו שלח את היונה והשיבה שליחותה שנ׳ ותבא אליו היונה וכו׳ מכאן אמרו שולח דברים ביד ממא כשולח ביד כסיל ושולח דברים ביד טהור כשולח ביד ציר נאמן לשולחיו: 4 ויצא יצוא וכו׳. מכאן עד לקמן פל״ד ריש סי׳ ה׳ וכן לקמן לפ״ע פע״ב ופע״ד אציין (בכי׳ ז׳) גם הגירסאות מדפים אחדים של ב״ר שהיו טמונים וגנוזים בבהכ״נ של עזרא באלקאהרה במצרים (ועי׳ במ״י לעיל צד 58) ונאספו עתה בתוך גנזי אקספרד, והדפים מטושטשים מעט או הרבה, והח׳ קוילי מנהיג הבודליאנה כתב לי שאילו הדפים לפי כתיבתם לא יאוחרו מסוף מאה הי״א למספרם ולכן אקדים סימנם גם לסימן כי״פ שהוא משנת נ״א לאלף הששי: התחיל משיבו וכו׳. דורש ושוב לשון משיב תשובות א״ל מכל וכו׳ א״ל מה צורך וכו׳ לך לאכילה לקרבן בתמיה, ובלקים הגי׳ מה צורך לעולם בך לא לאכילה ולא לקרבן ועת״נ, ובסנהדרין ק״ח ב׳ הדרש וישלח את העורב אמר ר״ל תשובה ניצחת השיבו עורב לנח אמר לו וכו׳ רבך שונאני מן הטהורין שבעה מן הטמאים שנים ואתה שנאתני שאתה מניח ממין שבעה ושולח ממין שנים אם פוגע בי וכו׳ לא נמצא עולם חסר בריה אחת וכו׳, וכגוגה הגי׳ שלפנינו מכל עוף, וכבר כתב ביפ״ת על גי׳ הדפוסי׳ שלישנא קלילא היא שאין הטענה אלא בעופות שיוכלו ללכת ולשוב אם לא קלו המים: 7 ואני מצריכו להן. לעורבים הה״ד והעורבים מביאים וכו׳ וכדאמר ר״ג עורבים ממש, ובוי״ר שם שחורות כעורב וכו׳ דברי תורה צריכי׳ השחרה והערבה שנ׳ מי יכין לעורב צידו למוד מאליהו וכו׳ לא כבר זימנתי לו עורבים שנ׳ והעורבים מביאים וכו׳ מהיכן היו מביאים לו משולחנו של יהושפט וכו׳ ועי׳ במדרש שמואל שם, ובתנחומא מ״ב שם ומעוף השמים יחכמנו אמר הקב״ה לימדו מהעורבים שהיו מכלכלים את אליהו שנ׳ ואת העורבים צויתי לכלכלך וכו׳ מהיכן היו מביאים לו לחם ובשר וכו׳ מן שולחנו של יהושפט לפי שלא היו רוצים אותם עורבים ליכנס בביתו של אחאב להוציא משולחנו של אותו רשע כלום לאותו צדיק וכו׳ ועי׳ בתנחומא ובבמ״ר שם, אבן בסנהדרין קי״ג א׳ הדרש והעורבים מביאים לו וכו׳ מהיכא אמר רב יהודה אמר רב מבי טבחי דאחאב: 8 עיר היא וכו׳. ואנשי העיר נקראו עורבים, והגי׳ ארבו באל״ף איתא גם בכי״ו וכי״ג וצ״ע, ותחום בייסן היה מתפשט גם בעבר הירדן ומגיע עד תחום גדר (ועי׳ שירער ח״ב צד 137) ושם נחל אלערב ויותר קרוב לבישן נחל אחר ועל ידו המקום ערבאין[7])

[1]) Καλλιῤῥόη. [2]) vortex, Strudel. [3]) Gadara. [4]) Πανέας. [5]) Γορδυήνη, Korduene. [6]) W. el Arab. [7]) El Arbain.

ר׳ נחמיה א׳ ערבים ממש היו, ומאיכן מביאין לו, משלחן יהושפט: דרש ר׳ עקיבה מעשה דור המבול בגינזך ולא בכו, כיון שהזכיר מעשה עורב בכו, קרא זה הפסוק ישכחהו רחם מתקו רמה עוד לא יזכר ותשבר כעץ עולה (איוב כד כ) ישכחהו רחם הן שכחו רחמן מן הבריות אף הקב״ה שיכח רחמיו מהם, מתקו רמה שמיתק רימה מהם. עוד לא יזכר ותשבר כעץ עולה אמר ר׳ אייבו תיעקר אין כת׳ אלא תשבר כדבר שהוא נשבר ומעלה חילופים. ואי זה זה, זה דור הפלגה:

ח ט ויִשלח את היונה וגו׳ ולא מצאה היונה וגו׳ ר׳ יהודה בן נחמן בשם ר״ש לקיש אילו מצאה מנוח לא הותה חוזרת, ודכוותה היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח (איכה א ג) הא מצאה לא היו חוזרים. ודכוותה ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח (דברים כח סה) הא אילו מצאו לא היו חוזרים:

י יא) ויחל עוד שבעת ימים אחרים ר׳ יוסי ברי חנינה א׳ שלשת שבועים ימים:

1 ילק׳ תהלי׳ רמז תתקי״ז: 3 עי׳ תנחומא מ״ב נח סי׳ י׳, תנחומא שם סי׳ ז׳, מנחת בכלאים פ״ד: 7 ילקוט ר׳ רמ״ה, איכה רבתי פ׳ א׳ פ׳ ישבה (ס׳ ג׳): 11 ילקוט שם, סדר עולם פ״ד:

1 אומר פ ות, אמר ד א ב | היו ל׳ ח | מביאין] א׳, היו מביאין ד פ ו א׳ ג ב | משלחן] א׳, משלחנו (משלחט א׳ ב) של ד פ ו א׳ ג ב | מעשה של דור י | 2 בגנזק (בגניזך ד׳, בגינזק ונ׳) של מרי ד ו נ י | כיון] פ א׳ ב י, וכיון ד ו א׳ ג | שהזכיר] ~ להם ד | עורב] איוב | בכו] ונ ב י, מיד ~ ד ו פ א | וקרא (קרא ב י) עליהם ד פ א נ ב י, וקרא עליהן ו | הפסוק הזה פ ו א׳ ב, הפסוק נ, המקרא הזה ד א׳ ר, מקרא זה י | 3 רחמים י | 4 הבריות | שכח נ ב ר י | שמתק נ ר י | 5 אייבו] ז ו, איבו פ ש, אבהו ד א׳ י, אבין ב, לו נ | תיעקר] פ נ, תעקר ד ו א׳ ב י | כת׳ (כתיב ב י) כאן פ נ ב י, כתוב כן ו | כדבר] ככר הזה ש, ככר זה נ | שהוא נשבר] פ נ ב ש י, שנשבר ד ו א׳, ל׳ ז | ומעלה] ונ ב ב י ש י, שהוא מעל(ה) ז, ואינו (ואין פ) מעלה ד פ | חילופין פ ו א׳ ב, חלופין ד, חליפין ש י | איזה (ואיזה נ) זה זה ונ, ואי זה זה ז ב י, ואיזה זה פ | 7 ר׳ יהודה] פ ו א׳ ג ב, יהודה ד א׳ | בר נחמן כ, בר . . ד פ ו א ג | ר״ש לקיש] פ ו ב, ר׳ שמעון בן לקיש ז, ר׳ שמעון ד א׳ ג | 8 *אילו ד ז פ ו נ י] אלו א׳ ב, לא ל | מנוח ל׳ ו | ודכותה ז פ א׳, ודכוותיה נ | הא] אילו ד ז פ ו י, אלו ב, הא אם א׳ | 9 מצאה מנוח פ א׳ ב, מצאו מנוח ד ז ו י | לא היתה חוזרת ב | ודכותה ז א׳ ב (ודכוותה— אחרים ל׳ נ) | הא אם א׳, אלו ב י | 10 מצאו מנוח ד ז ו א׳ ב י | 11 ויחל] ז פ ו א נ, וייחל ד ב י | *שבעת ימים אחרים ז ו ה נ ב] שבעת ימים ד פ א י, וגו׳ ל | יוסה ז | ברי חנינה] בן חנינה ז, בר׳ (בר נ) חנינא פ ו נ ב, ל׳ ד א | אמר ד פ א׳ ב, אומ׳ א׳ | שלשת] ותגר׳, שלשה ז פ א׳ ב י, ג׳ ד א׳ | שבועות א׳ |

(ועי׳ בעדעקער פאלעסטינא מהדורה ה׳ צד 242) ואולי כוונו לזה המקום ודמו שנחל כרית הוא אחד מאלו הנחלים, ועיר זו שבתחום בייסן אינה העיר הידועה ערב אצל ציפורין שהוזכרה לעיל צד 84 ועי״ש במ״י ובירוש׳ שבת סוף פט״ז ועי״ע סירער שם צד צד 367: 1 עורבים ממש. וכן בחולין שם מאי עורבים אמר רבינא עורבים ממש וכו׳ ודלמא תרי גברי דהוי שמייהו עורבים מי לא כתיב ויהרגו את עורב בצור עורב וכו׳ ודלמא על שם מקומן וכו׳ א״כ עורביים מיבעי ליה: 2 בגינזך. עי׳ במדי[1], וכן בכי״ב בגנזך (ונשתבש שם שלמירו) ובדפ״ר בגנזיך בכ״ף ובירוש׳ ברכות פ״ב ה׳ ב׳ בניסין גנזכייה (ובד׳ מגנצא גינזכיא ופי׳ מהרש״ס גנזכיא שם מקומו גנזך) ועי׳ גם געזעניוס-בוהל ע׳ גנזך, ובכי״ם וכי״א א׳ וב׳ נשתבש שם העיר ובאילו כ״י איתא של מדי כמו בשאר הספרים, וגם בע״ז ל״ד א׳ ולי״ם א׳ מבוסר ר״ע איקלע לגינזק, וכן שם העיר גינזק במקומות אחרים בבבלי, ובשמחות פ״ב גנזק של מדי ועי׳ בערוך השלם ע׳ גנזק: מעשה עורב. כ״ה בכי״ל וכן הוגה בגליון כ״א ב׳ וגר׳ שהיא גי׳ מעולה ופי׳ מעשה עורב כעין האגדה שלפנינו וישלח את הערב ויצא יצוא וכו׳ התחיל ובו׳ קבלו שעתיד העולם ליצרך לו הה״ד והעורבים וכו׳ והעורבים שהם אכזרים וילדיהם אל אל ישועו יתעו לבלי אכל וכת׳ לבני ערב אשר יקראו (ועי׳ וי״ר ומדרש שמואל שם תנחומא ב ב עקב סי׳ ג׳ תנחומא שם סי׳ ב׳ פדר״א פכ״א ירוש׳ קידושין פ״א ס״א ג׳ עירובין כ״ב א׳ כתובות מ״ט ב׳ ב״ב ח׳ א׳) הם היו מכלכלים את אליהו ודור המבול שכחו רחמנותן מן הבריות וקרא עליהם ר״ע זה הפסוק ישכחהו וכו׳, ולפי גי׳ שאר הספרים מעשה איוב קשה מה ענין הספור לכאן והמפרשים נדחקו לפרשו: 3 שכחו רחמן. וכ״ה גם בדפ״ר וד״ו, ונכונה הגי׳ בדרש ר ח ם בהוראת רחמים, ובמ״כ הגיה רחמים, ובתנחומא מ״ב נח שם הדרש והמי רשעים אכזרי אלו דור המבול שהיו אכזרים וכו׳ בשעה שהעלה הקב״ה את התהום והיו רואים את המעינות עולות עליהם מה היו עושין היה להם בנים הרבה והיה כל אחד ואחד נוטל את בנו ונותנו על התהום וכו׳ שכן איוב אמר עליהם ישכחהו רחם וכו׳ עוד לא יזכר הרחם שלו שהיו בניו וכו׳ ועי׳ בתנחומא ובאג״ב שם ובפירש״י איוב כ״ד כ׳ ועי״ע לעיל צד 295 בחי״ג ובמ״י: 5 ר׳ אייבו. עחי״נ ולעיל צד 102 בחי״נ ומ״י: ומעלה חילופים. כן הגי׳ הנכונה ו מ ע ל ה ודור הפלגה הן חילופים של דור המבול: 7 ר׳ יהודה בן נחמן. באיכ״ר שם היא ישבה וכו׳ ר׳ יודן בר׳ נחמיה (וצ״ל בר׳ נחמן) בשם ר׳ שמעון בן לקיש אמר אילו מצאה מנוח לא היתה חוזרת ודכוותה (כ״ה בדפ״ר וד״ו) ולא מצאה היונה מנוח ודכוותה ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגליך, ובכי״ל הושלם ודכוותה ובגוים וכו׳ עד חוזרים בגליון בדיו דיהה כנר׳ בכתב הספר, ובכי״ם קיטע ודכוותה ובגוים ההם לא תרגיע וכו׳. ובכי״נ נשמט ודכוותה בגוים וכו׳: 11 שלשת שבועים ימים. דורש משמעות הכתוב ויחל עוד שבעת ימים אחרים מכלל שהוחיל כבר שבעת ימים בין עורב ליונה ושוב כתיב וייחל עוד שבעת ימים אחרים הרי שלשת שבועים ימים ועי׳ בפי׳ ב״ר ובלק״ט וברש״י עה״ת לפ׳ וישלח את היונה, וכן איתא בסי״ע שם (הוצ׳ מארכס) שהה ד׳ ימים וישלח את היונה מאתו וכו׳ שהה ז׳ ימים ויוסף שלח את היונה מן התבה וכו׳ ועי׳ לקמן צד 312 וכן מבוסר ביוסיפון לרומיים בקדמוניות ספר א׳ פ״ג סי׳ ה׳ שהוחיל ז׳ ימים בין עורב ליונה ועי״ש, והגי׳ שבועים ימים איתא בכל הספרים (חוץ מכי״א ב׳) ובלה״ב בדניאל י׳ ב׳ שלשה שבעים יום ושם י׳ ג׳ שלשת

ויוסף שלח את היונה. ותבא אליו היונה וגו' [טרף בפיה וגו'] מהו טרף קטיל היך דאת אמר טרף טרף יוסף (בראשית לז לג) אמר לה אילו שבקתנה אילן רב הוה מתעבד: מאיכן הביאתו, ר' אבא מישבוטוטין שבארץ ישראל הביאתו, ר' לוי אמר מהר המשחה הביאתו דלא טפת ארעא דישראל במבולה, הוא שהקב"ה א' ליחזקאל בן אדם אמ' לה את ארץ לא מטוהרה היא לא גושמה ביום זעם (יחזקאל כב כד), ר' בירייה אמר נפתחו לה שערי גן עדן והביאתו. אמר ר' אבהו אילו מגן עדן הביאתו לא היה לה להביא דבר משובח או קנמון או פפולוסמון, אלא רמז רמזה לו, אמרה לו נח מוטב מר מזה ולא מתוק מתחת ידך:

1 ילקוט שם, ויקרא רבה סוף פל"א, שיר השירים רבה ש' הנך יפה (ח' ט"ז, ד' ט'), זנסים קי"נ ט', מדרש אגדה פכ"ג: 2 ילק' יחזקאל ר' שס"נ: 5 עי' עירובין י"ח ב', סנהדרין ק"ח ב', מדרש משלי פל"א:

1 את היונה] ~ מן התבה זב | וגו'] לעת ערב ונב | *טרף — וגו' דא[2]] והנה עלה זית טרף ונ, והנה.. טרף בפיה פא'בי, וגו'] ל' ל | מהו] מה הוא ז, מה נ, ל' א[1] | *קטיל דזפואנברי] קטל לח.. ליה ל[0] | 2 טרף טרף] ני, טרוף טורף דזהא'ב | *שבקתנה ז] שביקתנה ל, שבקתינה ב, שבקתנא נ, שבקתה דפא, שבקתיה ו, לא קטלתיה י | הוה מתעבד] וא'נ, .. מתעביד דא[2], .. מתעבדה י, אתעבד ז | ומאיכן ב, ומהיכן פח | 3 הביאתו] ח'אנ, הביאה אותו דפוא[2]בי, הביאה לו י (יחזקאל), הביאה ז | ר' אבא אמר ע, ר' אבא בר כהנא ב, ר'.. כהנא (א' ז) אמר דזפואני (שם), ר' לוי אומר י | משבטוטין זוחנעי, משבטיטין פ, משבוטין ד[1], משבשוטין דא[2], משבטטין י[1] (שם), משטמוטין א'ר | של ארץ ב | הביאתו] הא'ע, הביאה אותו דזא[2]ני[1], הביאה ב, ל' פ | הביאתו] א'ע, הביאה אותו דזפא[2]נב (ר' לוי — הביאתו ל' י) | הדא אמרה דלא.. דישראל י (שם), היא דברייתא אמרין ארעא דישראל לא טפת י | 4 במבולא דזפאעי (שם), במיא דמבולא נבי, במוי.. ח | הוא] זפחא'נבע, והוא דא[2] | אמר זפחע, ומר דא'נב | בן — את] בן.. אמר.. את זנ, בן.. אמור.. את א'ב, אמר.. את ע, ל' דא[2] | 5 לא] וע, ולא דפאנבי | ר' ביריי] פוח, ר' ביבי ז,.. ביבי י, רב ביבי דא[2] | שערי גן עדן נפתחו לה י | והביאתו] א[1], והביאה אותו דזא[2]נ, והביאה ב, ומשם הביאה אותו פי | 6 אבהו ז הביאה אותו דזפא[2]נב | לא ל' ז | היה — משובח] ע, היה.. דבר מעולה זוח, היה.. להביא אלא דבר מעולה פ, היה להביא דבר מעולה י, היה לה דבר מעולה להביא א'נ, היתה מביאה דבר מעולה ד | או] כגון י | קינמון זונע | או ל' י | פפולסמון ע[0], פיפלסמון ז, פופוליסמון ח, אופופלסמון ו, אופבלסמון ע[0], פלסמון נ, אפרסמון פא'ב, פליימון ע, ובלסמון י | 7 אמרה לנח פ, א"ל מרי י, א"ל א[1] | מזה] מהקב"ה ו, מזה מן הקב"ה פ, מזה מתחת ידיו של הקב"ה י | מתחת] מתוך נ | ידך] חנ, ידיך דזפואבי |

שבעים יום, ובמקצת דפוסי' נרפס שבועות: 1 מהו טרף קטיל. דורש טרף שבולו קמוץ לשון פעול קטיל היך דאת אמר טרף וכו', והגהתי קטיל עפ"י גי' רוב הספרים וכן גורס ומפרש בפי' ב"ר כ"י מהו טרף קטיל ענף אחד שבור מן האילן, ולפי הגי' קטל או קטל ליה משמע שטעם הדרש טרף קטל לשון פעל ועי' ברש"י עה"ת ובראב"ע, ובווי"ר פל"א הגי' מהו טרף קטיל כד"א טרוף טורף וכו' א"ר ברכיה אלו לא קטלתיה אילן רב הוה מתעבדא (ועי' גי' הילקוט), ובשהש"ר א' מ"ו קטיל כמא דתימר טרוף וכו' א"ר ברכיה אילולי קטלתיניה (כ"ה בדפ"ר וד"ו) אילן רב הוה מתעביד, ושם ד' א' אילולי קטלתיניה וכו' הוה מתעבד: 3 מישבוטוטין. כ"ה בכי"ל, ובערוך ע' שבט ב' ר' אבא אמר משבטוטין וכו' הביאתו, ובמוי"ע שם כתב פי' שבטים ובנו"ג משבשוטין וענין אחד הוא עיי"ש שבש (וכן צ"ל בערוך הש'), ושם העיר תרג' ובגפן שלשה שריגים וכו' שבשין, והמאמר ר' לוי אמר מהר המשחה וכו' הועתק בערוך ע' גשם ג', ובפי' ב"ר כ"י גורס משמטוטין וכו' ומפרש שנשמט ענף אחד מארץ ישראל וצפה על פני המים ומצאה אותו, ובווי"ר שם הגי' ומהיכן הביאהו ר' אבא בר כהנא אמר מהר המשחה הביאהו ר' לוי אמר משבטוטי (כ"ה בד"ו ובדפ"ר משטמוטי) ארץ ישראל הביאהו הדא דאינון אמ' ארעא דישראל לא לקת במוי דמבולא הוא שהקב"ה אומר לה על ידי יחזקאל בן אדם וגו', ובשהש"ר בדפ"ר וד"ו א' מ"ו ומאיכן הביאה אותו ר' לוי אמר (ומאמר ראב"כ ליתא שם) משטמוטי וכו' הביאתו הדא היא דאמרינן בבריתא ארץ ישראל לא לקת במוי וכו' שנ' על יד יחזקאל בן אדם וכו' וכן שם ד' א' ר' לוי אמר משטמוטי וכו' הדא היא דאמרין בבריתא וכו' (ועי' במ"י לעיל צד 296 בד"ה פלק וכו'), וכן גי' הילקוט כאן ר' לוי אומר משבטוטין וכו' היא דברייתא אמרין ארעא דישראל לא טפת וכו', ובלק"ט מפרש ר' לוי אמר מארץ ישראל הביאה שלא נשטפה במבול וכו', וברמב"ן העתיק מב"ר ר' לוי אמר מהר המשחה הביאה אותו דלא טפת וכו' הוא שהקב"ה אמר ליחזקאל בן אדם וכו' ולא גושמה וכו' ועת"נ, ולפי זו השטה מתורגם בתרי"א א' והא טרפא דזיתא וכו' דנסבתיה מן טור מישחא וכו', וכן הובא במדרש הגדול מהיכא אתת ביה מהר המשחה מכאן דלא שפת ארעא דישראל במבולא. (ואגדות אילו נמצאה דוגמתם גם אצל אפרם הסורי ובכפרא דאדה"ר הוצ' דיללמאנן ובס' מערת גזא ועי' גרינבאום נייע בייטרעגע וכו' צד 80 וצד 81), ובזבחים שם פליגי ר' יוחנן וריש לקיש מר סבר ירד מבול לא"י ומר סבר לא ירד, ושם אמר ר"נ בר יצחק ושניהם מקרא אחד דרשו בן אדם אמר לה וכו' ועיי"ש, ובפדר"א שם ונמחו כל היקום וכו' חוץ מנח וכו' והוץ מעוג וכו' וחוץ מארץ ישראל שלא ירדו עליה גשמים שנ' בן אדם וכו' אלא נתגלגלו המים מכל הארצות ונכנסו לה: 5 ר' ביריי אמר. בלק"ט נשתבש ר' קיראי אמר נפתחו לה וכו', ובווי"ר שם הגי' ר' ברכיה אמר שערי גן עדן נפתחו לה ומשם הביאתו אמ' ליה ר' איבו אלו מג"ע הביאו לא היה לה דבר מגולה (כ"ה בדפ"ר וד"ו וצ"ל מעולה) יותר להביא כגון קנמון ובלסמון אלא וכו' ואמ' לו מרי נח מר מזה מתחת ידו של הקב"ה ולא מתוק מתחת ידיך (ועי' גי' הילקוט), ובשהש"ר בשתי המקומות ר' ברי אמר שערי וכו' ומשם הביאתו (הביאה אותו) א"ל ר' איבו אילו וכו' הביאה אותו לא היה לה להביא דבר מעולה כגון וכו' ובלסמון אלא רמז רמזה לנח ואמרה לו מרי נח מר מזה מתחת ידו וכו', ובסנהדרין שם והנה עלה זית וכו' א"ר אלעזר אמרה יונה לפני הקב"ה רבש"ע יהיו מזונותי מרורים כזית ומסורים בידך ואל יהיו מתוקים כדבש ומסורים ביד בשר ודם מאי משמע דהאי טרף לישנא דמזוני הוא דכתיב הטריפני לחם וכו' ועי' בעירובין שם, ובפדר"א שם ותבא אליו היונה וכו' והנה עלה זית וכו' ולמה עלה זית אלא אמרה היונה לפני הקב"ה

יב–יד) ויחל עוד שבעת ימים אחרים הדא מסייעא לההיא דאמר ר' יוסי בר' חנינה שבועים ימים שלשה וישלח את היונה ולא יספה וגו' ויהי באחת ושש מאות שנה [בראשון באחד לחדש] תנן משפט דור המבול י"ב חדש. כיצד בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השיני בשבעה עשר יום לחדש (בראשית ז יא) וכת' ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה (שם שם יב) זה שאר מרחשון וכסליו, ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום (שם שם כד) הרי טבת ושבט אדר וניסן ואייר. ותנח התבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום לחדש על הרי אררט (שם ח ד) זה סיון שהוא שביעי לירידת גשמים. לששה עשר יום חסרו

1 ילקוט ר נ ב: 3 עדות פ"נ פ"י, פוך כולם פ"ד, לעיל לג 267 וש"נ:

1 *שבעת — אחרים דוגב] וגו' ל | הדא מסייעת זו | להא דא | דמר ר' ז, דר א' | יוסת ז | בר] ונב. בר דפא. בן ז | 2 שלשת שבועים ימים והא'נ, ג' שבועים.. ד. ג' שבועות.. א'. ג' שבועים פ. שיש שבועין י | וגו] ולא יספה שוב אליו עוד דופא'גב | *בראשון — לחדש דוא'ב] ל' לא'י | 3 תנן] ע. תניין ל דופהא'גבי | י"ב] א'ע'. שנים עשר דווא'גב | כיצד] ע. הא כיצד דופואגבי | 4 *בשבעה — לחדש דפא'בער] בשבעה.. לחדש ביום הזה נבקעו ג. וגו' ל | 5 זה שאר] זפוגב. והשאר ע. זה דא'י | מרחשון] ז. מרחשון דופא'גבעי | וכסלו פ | על הארץ] ~ מקצה א'בע | 6 הרי] זה פ | שבט א'ב | ואדר זגי | ניסן א'ע | אייר א' | בשבעה — אררט ל' הא'י | 7 לירידת] ד'זוהא'גבעי. להפסקת דפא'ר | לששה עשר] זפ'הגב. ל"ו דא'י |

יבין כל העולמים יהיו מזונותי מרורין כזית זה ונתוני בידך ואל יהיו מתוקים ונתונים ביד בו"ד, ובמדרש משלי שם ותבא אליו היונה וגו' ואומרת אשרי אדם שמזונותיו מרורין כזית ומסורין בידו של הקב"ה ולא מתוקין כדבש ומסורין ביד בו"ד למה שהקב"ה זן ומפרנס לכל בריותיו וכו', וברמב"ן הועתק מב"ר כאן א"ר אבהו אלו מג"ע הביאה אותו לא היה לה להביא דבר מעולה או קנמון או אפרסמון אלא רמז רמזה לו נח מר מזה מתחת ידו של הקב"ה ולא מתוק מתחת ידך, ובערוך ע' אלייטון הגי' כמו לפנינו בכ"ל לא היה לה להביא דבר מ"ש ב ח, ושם שתי גירסאות או קנמון או אלייטון כ"א אפרסמון וע' גם בע' אפרסמון ולעיל צד 267 וצד 276 ולקמן פל"ד סי' ב ופלאנצענגאסען סי' נ"ג וסי' רצ"ב: 1 הדא מסייעא וכו'. חברתי מאמר זה עם שלאחריו שהכיוע לדברי ריב"ח היא שמה שכתוב ויחל עוד וכו' וישלח את היונה ולא יספה שוב אליו וכו' זה היה באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש וזה באחד בתשרי ומ"ט והמים היו וכו' עד החדש העשירי זה אב ומשנראו ראשי ההרים באחד באב, עד שחרבו המים באחד בתשרי ששים יום והן מ' יום שנתפרש ויהי מקץ ארבעים יום וכו' וישלח את העורב ושלשת שבועים ימים שהתחיל בשליחות היונה כדאמר ריב"ח, והולך ומפרש הכתובים כשטת ר' אליעזר בס"ע שם בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש זה מרחשון (וע' לעיל צד 207 ור"ה י"א ב' ושם י"ב א' ת"ר חכמי ישראל מונין למבול כר' אליעזר וכו' וע"ע ביוסיפון לרומיים שם פ' ג') תנן משפט דור המבול י"ב חדש (עדיות שם) כיצד בשנת שש מאות וגו' וכת' ויהי הגשם וכו' ארבעים יום וכו' זה שאר מרחשון וכסליו (כלו' שאר מרחשון מי"ז בו וכסליו עד כ"ז בו) ויגברו המים וכו' חמשים ומאת יום הרי טבת ושבט וכו' ואייר (וע' ברש"י עה"ת בר"ה מקצה חמשים ומאת וכו' התחילו לחסור והוא אחד בסיון כיצד בכ"ז בכסליו פסקו הגשמים הרי ג' מכסלו וכ"ט מטבת הרי ל"ב ושבט ואדר וניסן ואייר קי"ח הרי ק"נ, ובערוך ע' קל ח' ויהי הגשם וכו' ארבעים יום וכו' והשאר מרחשון וכסליו ויגברו וכו' חמשים ומאת יום הרי טבת ושבט אדר ניסן ואייר ואי אפשר להיות ה' חדשים שלמים זה בצד זה אלא מכ"ח בכסלו מיום השלמת מ' יום של גשמים היו ק"נ ימים) ותנח התבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום להדש וכו' זה סיון שהוא שביעי לירידת גשמים (וכ"ה לירידת ברוב כ"י האחרים ובערוך ... ב במדרש הפ"ר ומפרש בערוך מי"ז במרחשון עד י"ז בסיון שבעה חדשים מכוונין, והגי' להפסקת גשמים היא כשטת הס"ע, וכן ברש"י עה"ת בחדש השביעי סיון והוא שביעי להפסקה וכו' על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסקה שהרי לא כלו ארבעים יום של ירידת גשמים ומאה וחמשים של תגבורת המים עד אחד בסיון ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון) לששה עשר יום חסרו וכו' ובולהם לששים יום חסרו הה"ד והמים וכו' עד החדש העשירי זה אב וכו' (כלו בששים יום מא' בסיון עד א' באב חסרו המים שהיו גבוהין מ"ו אמה על כל ההרים וא"כ חסרו אמה לארבעת ימים והאמה בת ששה טפחים וטפח ומחצה בכל יום, ומא' בסיון עד י"ז בו חסרו רק ד' אמות ונחה התבה על הרי אררט בי"ז בסיון נמצאת אומר שהיתה משוקעת במים י"א אמה) ומא' באב עד א' בתשרי בשנת תר"א יהיו נח היו ששים יום והדא מסייעא להיא דאמר ריב"ח כדפרישית (ואולי צ"ל וכת' ויהי באחת וכו' ועת"ג, וגם בס"ע הובא הדרש הרבו המים וכו' בלי סימן ר"א). וכן בפירש"י עה"ת בעשירי וכו' זה אב וכו' והעשירי אי אפשר שנמנה אלא לירידה וכו' שהרי מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים שלח את העורב וכ"א יום הוחיל בשליחות היונה הרי ששים משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני אדמה, ובשינוי מעט בענין ג' שבועים יום בערוך בכ"י הערך שם ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח וכו' והמתין עוד שלשה שבועים בשילוח העורב ובשילות היונה נמצאו הרי ששים נשלמו אב ואלול ויגיע החשבון עד תשרי דכתיב ויהי באחת וכו' בראשון באחד לחדש זה ר"ה תשרי וכו', ובס"ע שם המבול היה כל י"ב חדש והורו אינם תיין לעוה"ב וכו' ר' יהושע אומר בחדש השני בי"ז יום לחדש זה אייר איפתי בזמן שכימה שוקעת וכו' ר' אליעזר אומר וכו' זה מרחשון איפתי בזמן שכימה עולה וכו', ובשטת ר"א שם כל הסוגיא ויהי הגשם על הארץ מ' יום עד כ"ז בכסלו ויגברו המים וכו' ק"נ יום ועד כתי ק"נ יום עד א' בסיון והמים היו עומדים ותוהים וכו' ויחסרו המים מקצה ק"נ יום והמים היו הלוך וחסר עד החדש העשירי וכו' והמים היו גבוהים מ"ו אמה כלו לס' יום אמה לד' ימים טפח ומחצה בכל יום ותנח התבה בחדש השביעי בי"ז יום זה הדש סיון כשאתה מתחיל למנות משעה שפסקו גשמים מלירד נמצאת תבה נוחה לי"ו יום הוי כמה היתה גבוה מן הארץ ד' אמות ומשוקעת בתוך המים י"א אמה ויהי מקץ מ' יום לקץ שהתחילו המים לחסור בי' בתמוז ויפתח נח את חלון וכו' וישלח את העורב שהה ד' ימים וישלח את היונה מאתו וכו' שהה ז' ימים וכו' שלח את היונה מן התבה וכו' שהה עוד ז' ימים אחרים וישלח וכו' ולא יספה שוב אליו עוד הלכה וישבה לה על ראשי ההרים בעשירי בא' לחדש נראו ראשי ההרים באב כשאתה מתחיל למנות משהתחילו גשמים לירד מאחד באב ועד א' בתשרי נבלעו המים ויהי בתר"א שנה בראשון באחד לחדש מקצת החדש ככלו וכו' (בס"ע מונה

אמה לארבעת ימים, טפח ומחצה בכל יום. נמצאת אומר שהיתה התבה משוקעת במים אחת עשרה אמה וכולהם לשישים יום חסרו הה״ד והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי (שם שם ה) זה אב שהוא עשירי לירידת גשמים. ד״א ויהי באחת ושש מאות שנה [בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ] נעשת כמטפח. ובחדש השני בשבעה ועשרים יום לחדש יבשה הארץ נעשית כגריד וזרעוה ולא צמחה. למה שהיה סימן קללה ואין סימן קללה הוה לברכה והמתינו עד שירדו גשמים וזרעו עליהם. ולא היה צריך קרייה למימר אלא בששה עשר יום לחדש יבשה הארץ ומה תלמוד לומר בעשרים ושבעה לחדש השיני יבשה הארץ. אלא אילו י״א יום שימות החמה יתרים על ימות הלבנה. אמר ר׳ שמעון בן גמליאל כל מי שהוא רוצה לידע שימות החמה יתירין על ימות הלבנה י״א יום יסרוט לו סרטה בכותל באחד בתקופת תמוז, ולשנה הבאה באותו
20a הזמן אין השמש מגעת לשם עד י״א יום, ומזה תדע שימות החמה יתרים על ימות הלבנה י״א יום:

1 טפח] זפוהא²גבעי, וטפח דא¹ | ונמצאת א⁷. נמצאת אתה זב אחת עשרה] פוהגב, י״א דאי | 2 אמה ל׳ גב | וכולם פח. וכולהן י. וכולהון ב | לס׳ א׳י. בששים ב | 3 ד״א] דכת׳ גע, וכתי׳ א², ל׳ י | שנה ל׳ דב | *בראשון — הארץ דגב] בראשון . . חרבו המים פו, ל׳ לא | 4 נעשת] פוא¹גבע. נעשית דזהרי כמטפח] פע, כמיטפח ח, כמו טפח זג, כמו טופח ן, כמין טפח ר¹, כמין טפיח דר², כמין טפות א¹, כמוקפי א² | 5 נעשת פוג | *כגריד דואגרי] כגריר פב. כגדיר ל, כגרגיר ד¹ | זרעוה א¹. וזרעו אותה פהגי, זרעו אותה דזוא²ב | צימחה דיפח | שהיו פו | סימן] מין פ, מימי ן | סימן] מימי ן | הווה ח, הוי דא², חוזר א׳ר, חוזרת גי, הווין ן | 6 שירדו] ~ להן ן | עליהם] פא¹, עליה וב, להם חג, ל׳ דא׳י | ולא היה] פוחב, לא הוה דא | קרייה] זב, י״א י, קרא דפואע (למימר קרא ג) | בששה עשר] פוהא׳גבע, בי״ו דא², י״ו י | יום ל׳ א׳י | להדש] פי לחדש השני דואגע, ל׳ ן | 7 בעשרים ושבעה] פוגע, בשבעה ועשרים דאב, בכ׳ וז ד¹, בכ״ז י | אלא ל׳ וכע | אחד עשר זפוא׳גב (וכן בסמוך) | 8 יתרים] פא׳ר, ־ין עי¹, יתירים דוא²גב | ר] רבן פוהגבי | כל מי שרוצה ן, הרוצה י | 9 יתירין] י¹, יתירים דוא²ג, יתרים פב | ישרוט י | לו ל׳ וכי | סריטה דא, סירטה פו, סירטא ב סריטה (שריטה י) אחת חגי | על הכותל פ | באחד] גב, באחד יום ן, באחת י, ל׳ דפא | שבתקופת ן | לשנה גב | 10 זמן פב | השמש] החמה ב, חמה י | אחד עשר זוגב | מזה אתה יודע ן, ומיכן (מכאן א³, מה א¹) אתה (את זא) יודע דזא, ואתה (ואת גב) יודע חגב | **החמה] חמה ל | יתרים] א¹, יתירים דוא²גב | אחד עשר זוא¹גב | יום] ~ א״ר יוחנן לא שמשו (שימשו זב) מזלות (המזלו׳ ד¹, מאורות ן) כל שנים עשר (י״ב ד¹) חדש (חודש ז) אמר לו (א׳ לה ז, א״ל ג, א׳ ד¹) יונתן (יוחנן ב) שמשו אלא שלא היה רישומן ניכר ר׳ אליעזר (ר׳ ליעזר ור׳ יהושע ר׳ ליעזר ז, ר׳ אליעזר . . ר׳ אליעזר וג, ר׳ אלעזר . . ר׳ אלעזר ב) אומ׳ לא ישבתו (ישבותו ד¹זב) לא שבתו ר׳ (ור׳ וג) יהושע (יהודה ב) אומ׳ לא ישבתו (ישבותו ד¹ב) מיכן (מכאן ב, מכלל ד¹) ששבתו ד¹זוגב, א״ר יוחנן לא שימשו מזלות וכו׳ כדאיתא לעיל עד מכן ששבתו פ, א״ר יוחנן לא שמשו מזלות וכו׳ כדלעיל א¹, אמ׳ ר׳ יוחנן לא שמשו מזלות כל שנים עשר חדש ח |

ג״כ שלשת שבועים ימים אבל מפרש ויהי מקץ ארבעים יום משהתחילו המים לחסור וזה מא׳ בסיון והוחיל כ״א יום בשליחות היונה עד א׳ באב, ובב״ר חולק על הס״ע ומונה הששים יום משנראו ראשי ההרים בא׳ באב עד א׳ בתשרי ועי׳ גם בתוספות עה״ת ובחזקוני ובידי משה ועי״ע בהערות רד״ב ראטנער לס״ע שם): 4 נעשת כמטפח. כמו מינא טופח על מנת להטפיח ועי׳ גם בא״א, וכן הגי׳ כמטפח בכי״ם ובערוך שם (ובערוך הש׳ צ״ל ובחדש השני וכו׳ יבשה הארץ נעשית כגריד לא היה צריך קרא למימר אלא בששה עשר יום לחדש השני יבשה הארץ ומה תלמוד לומר וכו׳ כמו שאיתא לנכון בשדפ״ע), ובפי׳ ב״ר גורס ומפרש נעשית כמין טפיח (טפח) כמו ועדיין משקה טופח עליהם (שבת י״ז א׳) שהיה כאלו הארץ שרויה במים עדיין, ושם נעשית כגריד כארץ יבשה שאינה צומחת זרעים וכו׳ לשון יובש ועי׳ ערוך ע׳ גרד ב׳ ועמתיל ע׳ גריד, ובמד׳ הגדול הועתק ונעשית כגריד וזרעו אותה וכו׳ למה שהיו מי המבול סימן קללה ואינן חלין לברכה המתינו עד שירדו גשמים וזרעו עליהן, ובס״ע שם חרבו המים מעל הארץ והמים העולים למעלה נגבה אותן הרוח והיורדין למטה נבלעו במקומן עדיין הארץ לחה ועשויה כ ם ק פ ה המתינו ולא זרעו עד שירדו להם גשמים מפני שמימי המבול של קללה היו ולא בכלל הקללה ברכה בחדש השני בכ״ז יום לחדש זה מרחשון יבשה הארץ יבשה ונעשית גריד: 6 אלא בששה עשר יום. שמשפט דור המבול שנים עשר חדש והתחיל בשנת ת״ר לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש, ובס״ע שם הרי י״ב חדש שלימין י״א יום יתירים מה מיבן מלמד שימות החמה יתירים על ימות הלבנה י״א יום (א״ר אלעזר והלא מתחלת ברייתו של עולם וכו ועיי״ש בח״נ) רבן שמעון בן גמליאל אומר הרוצה לידע שימי החמה יתירין על ימות הלבנה י״א יום ישרוט שריטה בכותל בתקופת תמוז ולשנה הבאה אין החמה מגעת שם עד י״א יום וכן אתה יודע שימות החמה יתירין על ימות הלבנה י״א יום: 9 בתקיפת תמוז. שאז יודע מקום השמש ואז השמש בהיר ויכון יפה מקומו בכותל ועי׳ בים״ת ועי״ע בפסי״ר פ״ו כ״ד ב׳ ובנ״ש, וסיום הפרשה כמו לפנינו כ״ה גם בדר״ו וכי״א ב׳, ובדפ״ר ושאר כ״י נוסף א״ר יוחנן וכו׳ ועח״נ וכן מפרש כאן בפי׳ ב״ר המאמרים א״ר יוחנן לא שמשו המזלות וכו׳ לא שבתו וכו׳ מכאן ששבתו ועיי״ש, ובד״ו שב״ז נוסף כאן א״ר יוחנן וכו׳ וכו׳ אמ׳ לו ר׳ יונתן וכו׳ ניכר ר׳ יהוש׳ אמ׳ לא ישבותו מכלל ששבתו ועי׳ לעיל צד 308 סוף סי׳ ג׳ ובמ״י שם:

פרשה לד

א ח ט׳ טו׳ וידבר אלהים אל נח וגו׳ צא מן התבה וגו׳ הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך בי יכתירו צדיקים כי תגמול עלי (תהלים קמב ח) הוציאה ממסגר נפשי זה נח שהיה סגור בתיבה י״ב חדש. להודות את שמך לתת הודייה לשמך (הנורא). בי יכתירו צדיקים יתכללון בי צדיקיא, כי תגמול עלי שגמלתה עלי ואמרת לי צא מן התבה:

ב ה׳ צדיק יבחן וגו׳ (שם יא ה) אמר ר׳ יונתן [היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים שאינו מספיק לקיש עליו אחת עד ששיברו. כך אין הקב״ה מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים ה׳ צדיק יבחן. אמר ר׳ יוסי בר׳ חנינה הפישתני הזה בשעה שיודע שהפשתן שלו יפה, כל שהוא כותשה היא משבחת ומשתמנת, ובשעה שהיא רעה אינו מספיק לקיש [עליה אחת] עד שנפקעת, כך אין הקב״ה מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים שנ׳ ה׳ צדיק יבחן. אמר ר׳ לעזר לבעל הבית שהיו לו בי פרות אחת כוחה יפה ואחת כוחה רע, על מי נותן העול, על אותה שכוחה יפה, [כך אין הקב״ה מנסה אלא את הצדיקים ה׳ צדיק יבחן. ד״א ה׳ צדיק יבחן]] זה נח צא מן התבה:

ג ר׳ יודן משׁ׳ ר׳ איבו פתח בפשע שפתים מוקש רשע (משלי יב יג) ממרד שמרדו דור המבול בהקב״ה באת להם תקלה, ויצא מצרה צדיק (שם שם) זה נח צא מן התבה:

1 ילק׳ תהלים ר׳ תתפ״ח, ילק׳ המכירי תהלים קמ״ב סי׳ ח׳, תנחומא מ״ב נח סי׳ י״ד וסי׳ י״ז, תנחומא שם סי׳ ט׳ וסי׳ י״ס, מדר״ת ס״ב: 6 לעיל לב (290 וש״נ): 12 ילק׳ משלי ר׳ תתקע״ס, תנחומא מ״ב נח סי׳ ט״ו, תנחומא שם סי׳ י׳, לנדם גלגלים פ״ה וע׳ לקמן סוף פס״ו:

1 הוציאה] כת׳ ~ הא׳גבם | 2 *נפשי דוא²גבי] ~ להודות את שמך ל | 3 מוסגר נ | שנים עשר זפוחא׳גב | ליתן וג | הודייה] זפא׳בי, הודיה דוא²גם | הנורא ל׳ | 4 יתכללו בי א׳, איתכללון . . וגב, אתכללון . . זפ, בי איתכלילו ח | צדיקייא ואי׳ר׳ו, ייה ז | שגמלת | 6 וגו׳] ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו דוא׳גב | יונתן ל׳פוא׳ | *היוצר — ד״א ה׳ צדיק יבחן] היוצר . . מרועעים (מרועעים דא²ב) שאינו מספיק להקיש עליו (מספיק . . עליה גב, מקיש עליהם דא²) אחת עד שהיא פוקעת ומה הוא (ומהוא ו, ומהו גב) בודק קנקנים יפים (ברורים גב, בריאים וברורים ו) שאפילו מקיש עליו (הוא מקיש עליו דא², מקיש הוא עליהם ו) כמת (כמה פעמים דא²) אינו נשבר (אינן נשברין ו) כך אין הקב״ה (הקב״ה אין ב) מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים (מנסה אלא את הצדיקים דוא²ב) ה׳ צדיק יבחן (שנ׳ ה׳ . . יבחן גב, ל׳ דא²) אמר ר׳ יוסי בר׳ חנינא (ר׳ . . בר חנינה נ, ר׳ . . בן חנינה ו, ר׳ יוסי דא²) הפשתני . . שהוא יודע . . כל (כל זמן גב) שהוא כותשה היא משבחת (מושבחת א², משתבחת ד) וכל (וכל זמן נ) שהוא מקיש עליה היא משתמנת ובשעה שהוא יודע שפשתנו (שהפשתן שלו ו) רעה (רע ב) אינו (אינו כותשו מפני שאינו ב) מספיק להקיש עליה (עלית אחת ו) עד שהיא פוקעת (עד . . פוקעת אינו כותשה ואינו מקיש עליה ו) כך אין הקב״ה מנסה אלא את הצדיקים שנ׳ ה׳ צדיק יבחן (שנ׳ . . יבחן ל׳ ו) אמר ר׳ אלעזר (ר׳ . . אמר דא²) לבעל (משל לבעל נ) הבית שהיו (שהיה נ) לו שתי (ב׳ ד) פרות . . כוחה (כחה דא², שכוחה ב) יפה (רעה ב) ואחת כוחה (כחה דא², שכוחה ב) רע (יפה ב) על מי (על אי זו ו) נותן (הוא נותן דוא²) העול (את העול וב) לא על אותה שכוחה (שכחה דא²) יפה כך אין הקב״ה (הקב״ה אינו ב) מנסה אלא הצדיקים (הצדיק דא²) ה׳ צדיק יבחן (שנ׳ ה׳ . . יבחן דא²גב) ד״א . . יבחן דוא׳גב, היוצר . . מרועעים וכו׳ והפשתני וכו׳ ר׳ אלע׳ אמ׳ לשתי פרות וכו׳ ד״א . . יבחן פ, היוצר הזה וכו׳ (וכו׳ א¹) כדלעיל ד״א . . יבחן ל״א¹, ל׳ ל | 12 משום פב, משם ו, בשם דואגי | איבו פאגבי | ינקש בי | רשע (רע פוא¹)] ~ ויצא מצרה צדיק דפוא²גב | מרד ח, מה שמרדו נ | 13 באתה ח׳, באה ב | *תקלה דזפוהא²גבי] קללה א¹, ל׳ ל |

פרשה לד. בכ״י א׳ פל״א ובכ״י ב׳ ובכ״י ו פל״ג (וכן בכ״י ז פרשתה ל״ג), ובמקרא כאן פרשה כתומה: יתכללון בי וגו׳. בשבילי יתפארו הצדיקים כאלו נתעטרו בעטרה, ויכתירו לשון כתר, וגר׳ שמפרש הכתוב עפ״י איזה תרגום, ולפנינו מתורגם אמטולתי יעבדון לך כליל דשבח וגו׳, ובתנחומא מ״ב שם סי׳ י״ד צא מן התבה וש״ה הוציאה ממסגר וגו׳ מדבר בנח כשהיה נח בתבה אמר נח לפני הקב״ה הוציאה ממסגר נפשי שהיה סגור שם א״ר לוי כל שנים עשר חדש שהיה נח בתבה לא טעם וגו׳ לכך אמר הוציאה ממסגר וגו׳ בי יכתירו צדיקים בי נטלים הצדיקים כתר בעולם שיהו אומרים מה אם נח שהיה צדיק ולא צדיק שלם כך עשה לו הקב״ה נסים וגו׳ עאכ״כ מי שהוא צדיק שלם וגו׳, ובתנחומא שם סי׳ ט׳ בי יכתירו צדיקים שבי נוטל הקב״ה כתר וגו׳, ובפדר״א שם ר׳ צדוק אומר שנים עשר חדש עשו כל הבריות בתיבה והיה נח עומד ומתפלל לפני הקב״ה וגו׳ הוציאני מן המסגר הזה כי עיפה נפשי וגו׳ ויכתירו לך כל הצדיקים כתר מלכות שהוצאתני מן המסגר הזה שנ׳ הוציאה וגו׳ בי יכתירו צדיקים כי תגמול עלי: 5 ה׳ צדיק יבחן וגו׳. בכי״ל איתא רק התחלת הפתיחה וסופה אמ׳ ר׳ יונתן זה נח צא מן התבה, וכל הפתיחה בשלימותה גם כאן בדפוסי׳ ובכ״ו וכ״א ב׳ וכ״ג וכ״ב וע״ח, ובינו שיטי כתוב בכי״ל אמ׳ ר׳ יוחנן היוצר הזה וכול׳ כדלעיל ד״א ה׳ צדי׳ יבחן, והשלמתי כמו לעיל צד 290: 11 זה נח. שהקב״ה בחן את נח כל זמן שהיה סגור בתיבה עד עת בא דברו צא מן התבה וע׳ בפי׳ מהרז״ו: 12 ר׳ יודן וגו׳. בתנחומא מ״ב שם וש״ה בפשע שפתים מוקש רשע וגו׳ מוקש רשע אלו דור המבול שחטאו בפיהם שנ׳ מה שדי כי נעבדנו

אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח (קהלת י ד) מדבר בנח, אמר נח כשם ד
שלא נכנסתי אל התיבה אלא ברשות כך איני יוצא אלא ברשות, אמר ר׳ יהודה בר׳ אילעאי אם
הייתי שם הייתי שוברה ויוצא אלא אמר נח ברשות נכנסתי וברשות אצא בא אל התיבה, ויבא
נח וגו׳, צא מן התיבה, ויצא נח וגו׳:

והחכמה תעז לחכם מעשרה שליטים (שם ז יט) זה נח, מעשרה דורות שמאדם ועד ה
נח מכולם לא דיברתי עם אחד אלא עמך וידבר אלהים אל נח לאמר:

לכל זמן ועת לכל חפץ וגו׳ (שם ג א) זמן היה לנח שיכנס לתיבה [בא אתה וכל ו
ביתך אל התבה (בראשית ז א)], וזמן היה לו לצאת ממנה צא מן התבה:

[צא מן התבה] לפרנס שיצא למקום והושיב אחר תחתיו כיון שבא אמר לו צא

1 ילקוט ר׳ נ״ח, ילק׳ קהלת ר׳ תתקע״ט, מדרש קהלת פ׳ אם רוח (י׳ ד׳), תנחומא פ״ב נח סי׳ ט״ו, תנחומא שם סי׳ י״, אגדת בראשית פ״ז: 5 ילק׳ קהלת ר׳ תתקע״ו, מדרש קהלת פ׳ החכמה (ז׳ י״ט), מדרש קהלת פ״ב שם (מדרש זוטא לד 115), ועי׳ לקמן פל״ט: 7 ילק׳ ישעיה ר׳ תל״ח (תצ״ו), פסיקתא פי״ב (ק״ג ב׳), מדרש קהלת פ׳ לכל זמן (ג׳ א׳), מדרש קהלת פ״ב שם (מדרש זוטא לד 96) ועי׳ לקמן פמ״ו: 9 ילקוט ר׳ נ״ח, ילק׳ ישעיה שם:

1 אם] פוגכ, ד״א צא מן התיבה כתי׳ ~ דא[2]י | 2 שלא — אל התיבה (התבה זוכ) אלא] ז׳א[1]כ, שלא .. בתיבה אלא דא[2], שלא נכנסתי אלא גי (קהלת), שנכנסתי לתבה י, שנכנסתי פ | איני יוצא] וגבי, אין אני .. דא[2] אין אני .. מן התבה ז, לא אצא פא[1] | אלא ברשות] ~ בא אל התיבה ויבא נח צא מן התיבה ויצא נח י (שם), שנ׳ בא אתה וכל ביתך אל התבה ואחר כך ויבא נח צא מן התבה ואחר כך ויבא (וצ״ל ויצא) נח פ | ר׳ יהודה בר׳ אילעאי] פ, ר׳ .. אלעאי כ, ר׳ .. אלעיי ו, ר׳ יודן בר אלעאי י (שם), ר׳ .. אלעזר ג, ר׳ יודה ביה .. לעזר ז, ר׳ יודן י (אמר ר׳ יהודה—אצא ל׳ דא[2] | אם] אילו פוגי[1], אלו כ | 3 שם הייתי ו | ויוצא] פ, ~ לי זוגבי | ברשות—אצא] כשם שלא נכנסתי אלא ברשות כך איני יוצא אלא ברשות י (שם), כשם .. איני יוצא ממנה אלא ברשות י, כשם שלא נכנסתי אל התבה (התיבה ג) אלא .. כך איני (אין אני ז) יוצא [מן התיבה ג] אלא ברשות זוג, כשם שנכנסתי ברשותך כך איני יוצא אלא ברשותך כ (אלא אמר — אצא ל׳ פ) | בא] הה״ד בא אתה וכל ביתך א[1] (בא — ויצא נח וגו׳ ל׳ פ) | ויבא — וגו׳] ויבא נח דא, ויבא נח ובניו וגכ | 5 והחכמה] פכי, החכמה זוא[1]ג, ד״א צא מן התיבה כתי׳ והחכמה א[2], ד״א .. כתי׳ החכמה ד | תעז] ג, תעוז דפואכי | מעשרה שליטים] מעשרה .. אשר היו בעיר החכמה (והחכמה כ) תעוז (תעז ג) לחכם דא[2]גכ, וגו׳ החכמה תעז .. ז, ל׳ פוא[1] | מעשרה (מי׳ דא[2]י)] מעשרה שליטים ~ דפאכי, מעשרה שליטים אשר היו בעיר ~ וג | שהיו מאדם ו | 6 מכולם] פוג, מכלם א[1]י, ומכולם דא[2] | דבר א[1] | עם אחד] א[1], ~ מהם דא[2]כ, מהן וג, ל׳ י | עמו א[1] | לאמר] א[1], ואל בניו פי, .. אתו לאמר וכ, ל׳ דא[2]ג | 7 לכל] פוא[1]גכ, ד״א כתי׳ ~ דא[2] | שיכנס] פא[1]גכ, שייכנס ו, ליכנס דא[2], לכנס י[1] | בתיבה ג, לתבה וזמן היה לו לצאת זמן היה לו להכנס ו | *בא — התבה ו] שנ׳ בא .. התיבה דפא[2]גי, שנ׳ .. ביתך ל[0], ל׳ ל | 8 לצאת] ו, שיצא דפאגכי | ממנה] הימנה י, ל׳ פו | 9 *צא—התבה] צא .. התבה אתה ו, ל׳ לדפאגב | לפרנס] פוא[2]גבי[1] (ישעיה), משל ~ דא[1]י | למקום] פגב, מן המקום דוא[2]י, ממקום א[1] | תחתיו] במקומו י (שם) |

הוי בפשע וכו׳ מוקש רשע וכתיב וימח את כל היקום וגו׳ ויצא מצרה צדיק זה נח שנאמר בו איש צדיק תמים וכו׳ צא מן התבה ועי׳ בתנחומא ובאג״ב, ושם איתא מוקש ר ע וכ״ה כאן בכי״פ וכי״ו וכי״א א׳, ומוקש רשע כמו בכי״ל איתא גם בדפוסי׳ וכי״א ב׳ וכי״ג וכ״ה בכי״ל לקמן סוף פס״ז, ובכי״כ ובילק׳ משלי נשתבש ינקש רשע, ובמקרא כתוב מוקש רע ובצ״ל, והמלות ממרד וכו׳ באת להם הושלמו בכי״ל בדיו דיהה כנר׳ בכתב הספר, והשלמתי מלת תקלה, וכן סגנון הלשון במאמר ר׳ יודן בשם ר׳ אייבו לקמן פס״ז בכי״ל בפשע וכו׳ ממרד שמרדו עשו וישמעאל בהקב״ה באת להם תקלה וכו׳, ובילק׳ משלי נוסף עפ״י גי׳ התנחומא ואג״ב ממרד שמרדו דור המבול בהקב״ה ויאמרו לאל סור ממנו באתה וכו׳: 1 מדבר בנח. וכן הסמה במדרש קהלת שם ד״א אם רוח המושל וכו׳ מדבר בנח נכנס אל התיבה ברשות ויצא ברשות נכנס ברשות מנין בא אתה וכל ביתך וכו׳ ויצא ברשות מנין צא מן התיבה וכו׳, והמאמר אמר ר״י בר׳ אילעאי לא הועתק שם וכן נשמט כאן בדפוסי׳ וכי״א ב׳, ואיתא בכי״ל ובכי״ז וכי״פ וכי״ו וכי״ג וכי״כ ובילקוט בשני המקומות ועח״נ, ובכי״א א׳ הושלם בגליון א״ר יודן בר אלעאי אלו וכו׳ ויוצא לי אלא אמ׳ נח כשם שלא נכנסתי אלא ברשות כך אין אני יוצא אלא ברשות. וסוף המאמר בא אל וכו׳ ויצא נח וגו׳ הושלם בכי״ל ביני שיטי בדיו דיהה כנר׳ בכתב הספר. ובסגנון אחר המאמר בתנחומא מ״ב שם בדרש אני פי מלך שמור וכו׳ וכיון שיבשה הארץ ונחה התבה וכו׳ אמרו לו בניו נצא לנו אמר להם חס ושלום ברשותו של הקב״ה נכנסנו וברשותו של הקב״ה נצא וכיון ששמע הקב״ה כך מיד נתן להם רשות שנ׳ וידבר אלהים אל נח צא מן התבה: 5 זה נח. לקמן פל״ט נדרש הפסוק על אברהם ובכי״ל גם שם הגי׳ והחכמה, וכן בנדרים ל״ב ב׳ בדרש והחכמה וכו׳ זו תשובה וכו׳ ובילק׳ קהלת שם והחכמה וכו׳ זה תשובה וכו׳ והחכמה וכו׳ זה נח וכו׳ והחכמה וכו׳ זה אברהם וכו׳ ועח״נ, ובמדרשי קהלת שם איתא בכל השטות החכמה וכ״ה במקרא: 6 עם אחד. וכ״ה בדפוסי׳ לקמן פל״ב לא דברתי עם אחד אלא עמך, ובכי״ל שם לא דברתי אלא עמך, ובמ׳ קהלת מעשרה שליטים וכו׳ מעשרה דורות שמאדם וכו׳ שמכולן לא נדבר אלא עמו, ובמ׳ קהלת מ״ב מעשרה שליטים אלו עשרה דורות שמאדם וכו׳ שמכולם לא דיבר הקב״ה אלא עם נח וכו׳: 7 זמן היה לנח. בפסיקתא שם בפתיחה לפ׳ בחדש השלישי לכל זמן וכו׳ זמן היה לו לאדה״ר שנכנס לגן עדן וכו׳ וזמן היה לו שיצא משם וכו׳ זמן היה לנח ולבניו לכנס אל התיבה בא אתה כו׳ אל התיבה וזמן היה לו שיצא צא וכו׳ זמן היה לאברהם שתנתן מילה על ידו וכו׳ ועי׳ לקמן פמ״ו. ובמדרש קהלת זמן היה לו לאדה״ר וכו׳ זמן היה לנח שיכנס לתיבה שנ׳ בא וכו וזמן היה לצאת שנ׳ צא וכו׳, ובמ׳ קהלת מ״ב זמן היה לו לנח שיכנס לתיבה וכו׳ זמן היה שיצא ממנה וכו ועח״נ, והפרדתי מפתיחה זו המאמר שלאחריו שהוא דבור בפ״ע ומתחיל גם בכי״ו צא מן התבה אתה לפרנס וכו׳: 9 שיצא למקום. למקום אחר, וכן הקב״ה כביכול הלך לו והושיב את נח תחתיו שיהא זן ומפרנס כל ייב

ממקומך ולא קיבל עליו לצאת. אמר אצא ואהא פרה ורבה למאירה. עד שנשבע לו הקב״ה שאינו מביא מבול לעולם עוד שנ׳ כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד וגו׳ (ישעיה נד ט) תפרה ותרבה:

ז [אתה ואשתך וגו׳ ר׳ יהודה בר׳ סימון ור׳ חנן בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק נח כיון שנכנס בתיבה נאסר לו פריה ורביה הה״ד ובאת אל התיבה אתה ובניך (בראשית ו יח) לעצמך ואשתך ונשי בניך (שם שם) לעצמן. כיון שיצא התיר לו הה״ד צא מן התיבה אתה ואשתך וגו׳. אמר ר׳ אבון בחסר ובכסף נלמוד (איוב ל ג) אם ראיתה חסרון בא לעולם וכסן בא לעולם נלמוד הוי רואה את אשתך כילו היא נלמודה. אמר ר׳ מנא כת׳ וליוסף יולד שני בנים (בראשית מא נ) איממי בטרם תבוא שנת הרעב (שם שם)]:

ח [יז] כל החיה אשר אתך מכל בשר וגו׳ היצא [אתך ושרצו] בארץ אמר ר׳ יודן הוצא כת׳ היצא קרי, ושרצו בארץ ולא בתיבה ופרו ורבו על הארץ ולא בתיבה:

יט) כל החיה כל הרמש וכל העוף כל רומש אמר ר׳ אייבו כל רומש מלא, למשפחתיהם פרט לכלאים פרט לסירוס: על שבעה דברים נצטוו בני נח על עבודה זרה וגילוי

1 עי׳ פסיקתא פ׳ נח סי׳ י״ז, תנחומא שם סי׳ י״ח: 4 לעיל צד 286 וש״נ: 10 ילקוט ר׳ רס: 12 ילקוט שם: 13 תוספתא עבודה זרה פ״ח (ד״ט), סנהדרין נ״ו ס׳, לעיל צד 149 וש״נ:

1 ממקומך (ממקומך צא מן התבה פב׳, למקומך . . התיבה א׳, מן מקומך [צא] מן התבה ו)] פוא׳כי׳ (שם) ~ לסופר (משל לסופר ד׳) שיצא למקום (למקום אחר דא׳, . . אחת י) והושיב אחר תחתיו כיון שבא אמר לו צא ממקומך צא (כך נח צא דא׳י) מן התיבה ל׳דא׳י, לסופר שיצא והושיב . . ממקומך צא מן התיבה נ | ואהיה י (שם), ונהא פ, ולא אהא ו | למאירה] פג, למארה דאכי, ל׳ ו | הקב״ה] א׳ג׳, המקום דפא׳כ, ל׳ י (שם) | 2 ״״שאינו] שאיני ל | עוד ל׳ | ״עוד וגו] עד וגו׳ ל, עוד על הארץ נכ, ל׳ ד | 3 תפרה ותרבה ל׳ | 4 ״אתה — וגו] אתה ואשתך ובניך ונשי בניך דוא, אתה . . בניך אתך פחנכ, ל׳ ל | ״ ר׳ יהודה בר׳ סימון — הרעב] ר׳ יהודה (יודן דוא׳) בר (בר וג) סימון ר׳ יוחנן בשם (ור׳ . . בשם א׳נ, בשם ו) ר׳ שמואל בר׳ (בר וג) יצחק . . שנכנס לתיבה (לתבה ו) נאסר לו פריה (נאסר בפריה ו) ורביה . . . לעצמך (לעצמכם נ) . . בניך לעצמן (לעצמם ד׳, לעצמה ד) וכיון . . התירו לו (התירו וא׳) הה״ד . . ואשתך (ואשתך ובניך ונשי בניך וג) אמר ר׳ אבין (אבון ו, אייבו ד, איבו א׳) . . אם ראית (ראיתה ו) חסרון (חוסר דא׳) בא . . לעולם (בא לעולם נ) . . כאילו היא (כאילו דנ, כאלו א׳) גלמודה . . ר׳ מנא (הונא ד״א) כת׳ . . בנים איממי בטרם (בנים בטרם ו) תבוא (תבא דא׳נ) שנת הרעב דוא׳נ, ר׳ יודן בר׳ . . ר׳ יונתן בשם . . בר רב יצחק . . שנכנס אל התבה נאסר לו . . אתה ובניך ואשתך ונשי בניך אתך אמ׳ ר׳ אבין . . ראית חסרון בא לעולם גלמוד . . כאלו היא . . ר׳ מנא . . שני בנים בטרם תבא שנת הרעב איממי נולדו לו בטרם תבא . . הרעב כ, ר׳ יודן בר . . ר׳ יונתן בשם . . בר יצחק אמ׳ כיון שנכנס נח לתיבה נאסר לו . . לעצמן . . אתה ואשתך וגו׳ פ, ר׳ יודן אמ׳ נח כיון שנכנס לתיבה נאסר לו פריה ורביה א׳, ל׳ ל | 10 כל] וא׳כי, וכל דפא׳נ | מכל — וגו] נ, מכל בשר בעוף ובבהמה ובכל הרמש הרמש על הארץ ו, וגו׳ דא׳, ל׳ א׳י | ״היצא — בארץ פ] היצא אתך נ, היצא בארץ ל, היצא אתך ושרצו בא׳ ופרו׳ ורבו׳ ע׳ הא׳ ו, ל׳ דא׳ | אמר ר׳ יודן] א״ר יונתן נ, ל׳ א׳ | 11 הייצא קרי ד׳ | ופרו — הארץ] וא׳נ, ופרו ורבו בארץ חי, ופרו בארץ ד | 12 כל הרמש] וג, וכל . . ד | וכל העוף] פוגכ, וגו׳ די | רומש] ~ על הארץ וכי | איבו פכ, זירא י | כל ל׳ | מלא כת׳ ו, מלא כתיב י | 13 למשפחתיהם] למשפחותיהם חאנכ, למשפחותיהם יצאו מן הת׳ רומש ו, ל׳ דפי | פרט לסירוס] למשפחותיהם פרט לסירוס דפחכ, . . פרט לכרים וארי | שבעה] פותנכ, ז׳ דא | ״״נצטוו] נכנסו ל | ע״ז ד׳פאנכ | וגלוי עריות פ, ועל גילוי (גלוי ד) עריות דונכ, ועל ג״ע ד׳א |

הרש בתיבה כיון שבא אמר לנח צא ממקומך צא מן התבה וע״ש. ולא קיבל עליו נח לצאת אמר אצא ואהא וכו׳, וכן בנוסח הלשון לעיל צד 224 נהיה פרות ורבות למאירה, ובכי״ל איתא בגוף הספר רק המשל לפרנס שיצא וכו׳ ובגליון נוסף עוד לסופר שיצא וכו׳ וזה המשל השני ליתא גם בכי״ם וכי״ו וכי״א א׳ וכי״ב וילק׳ ישעיה, ומפרשי המדרש נדחקו לפרש טעם שני המשלים, וסוף המאמר תפרה ותרבה בלו׳ א״ל תפרה וכו׳ ליתא בכל שאר הספרים, ובמדרש תנחומא מ״ב שם א״ל נח רבונו של עולם שמא אתה מביא מבול לעולם א״ל כך נשבעתי שאיני מביא עוד מבול וכו׳ ועיי״ש ובתנחומא שם: 4 ר׳ יהודה בר׳ סימון וכו׳. בכי״ל נשמט כאן כל המאמר, ומקומו בכי״ם וכי״א א׳ וכי״ב, ואיתא בשליכותו בדפוסי׳ וכי״ו וכי״א ב׳ וכי״ג, וכן הועתק בכי״ת ולנכון גם שם הגי׳ ואשתך ונשי בניך לעצמן וכו׳ א״ר אבון בחסר וכו׳ חסרון בא וכו׳ א״ר מנא וכו׳, והשלמתי המאמר כמו שהוא לעיל צד 286 ועיי״ש במ״י ועי״ע גרינבוים נייע בייטרעגע וכו׳ צד 85: 11 הוצא כת׳. בפירש״י עה״ת מפרש טעם הכתיב והקרי הוצא כתיב היצא קרי היצא אמור להם שיצאו הוצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה ועי׳ בראי״ם, ובפי׳ ב״ר מפרש היצא קרי עשה להם שיהיו פרים ורבים, וכן בריק ר׳ יודן לעיל צד 248 מבת כת׳ ועיי״ש במ״י, ואולי לא כוון ר״י כאן רק להעיר על הכתיב והקרי ואינו דורש כלום כמו שאומר ר׳ אייבו בסמוך כל רומש מלא ועי׳ גם בפי׳ מהרז״ו: ולא בתיבה. שאף כל החיה וכו׳ מכל בשר בעוף ובבהמה וכו׳ נאסרו בתשמיש בתיבה: 12 כל רומש מלא. ולעיל בפ׳ כל החיה אשר אתך וכו׳ ובכל הרמש הרמש על הארץ הרמש חסר, ונכונה הגי׳ למשפחותיהם פרט לכלאים וכמו שמפרש בפירש״י עה״ת למשפחותיהם קבלו עליהם על מנת לידבק במינן, ועוד הדרש פרט לסירוס שאינו עושה משפחה ועי׳ בפי׳ ב״ר, ובגי׳ הדפוסי׳ משמע שדרשו רומש מלא פרט לכלאים, ונדחקו לפרש המאמר ואין צ״ל רומש מלא פרט לסירוס למשפחותיהם פרט לכלאים. ואפשר שהיתה הגי׳ כן לפני בעל לק״ט שמפרש רומש מלא כולם תמימים למשפחותיהם פרט לכלאים: 13 על שבעה דברים. בתוספתא שם על שבע מצוות נצטוו בני נח על הדינין (הדיינין) ועל

עריות ושפיכות דמים ועל קללת השם ועל הדין ועל הגזל ועל אבר מן החי. ר' חנינה אמר אף על הדם מן החי, ר' לעזר אמר אף על הכלאים, ר' שמעון אמר אף על הכשפים, ר' יוחנן אמר אף על הסירוס, אמר ר' איסי על כל האמור בפרשה נצטוו בני נח לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש וגו' (דברים יח י):

21a **ב)** ויבן נח מזבח ליי' ויבן כת' נתבונן, אמר מה טעם ריבה הקב"ה בטהורים יותר מטמאים, ט לא שרוצה להקריב לו מהם, מיד ויקח מכל הבהמה הטהורה וגו':

[ויעל עולות במזבח] ר' אליעזר בן יעקב א' על מזבח הגדול שבירושלם ששם הקריב אדם הראשון ותיטב ליי' משור פר מקרין מפרים (תהלים סט לב):

5 ילקוט שם, ילק' מכירי תהלים ס"ט סי' כ"ג, לעיל צד 244 וצד 167, תנחומא מ"ב ויקהל סי' ח', תנחומא שם סי' ו', שמות רבה פ"נ, מדרש תהלים ל' סי' י"ב: 7 ילקוט שם, ילק' מכירי שם, פדר"א פכ"ג ופל"א, ע"ז ח' ס':

1 ושפיכות דמים] פ, ועל שפיכות . . דוא¹גכ, ועל ש"ד ד¹א² | ועל קללת] וחגב, וקללת פ, ועל ברכת דא | והדינין והגזל ואבר פ | ר' חנינה (חנינא א²ב, חנניא ג) בן גמליאל דפואגב | אימר פגב | 2 אליעזר פוגב אליעזר דהא | אומר | ר' שמעון בן יוחי דפג, . . יוחיי וכ, . . יוחאי א², רשב"י ד¹א¹ | אמר] כ, אומר דפוחאג | ר' יוחנן בן ברוקה פוחגב, . . בן ברוקא דא² | אמר] כ. אומר דפוחאג | 3 אסי דפואג יוסי חכ | על ל' ן | בפרשה — וגו'] בפרשה . . באש קוסם וגו' (באש וגו' וחבר חבר ושואל אוב וידע' ג, באש קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וחובר חבר . . וידעוני ודורש אל המתים כ) למה כי תועבת יי' (יי' אלהיך ג) כל (עושה אלה כל עושה עול כ) עשה אלה פגב, בפרשה . . באש למה כי תועבת יי' א¹, בפרשה . . ובתו וגו' וכתיב בתריה כי תועבת יי' כל עושה אלה דא², בפרשת מכשף נצטוו . . שנ' לא ימצא . . באש וגו' וחובר חבר ושואל אוב וידעוני וגו' למה כי . . עושה אלה ח, בפרשת לא ימצא . . ובתו עד כי . . עושה אלה נצטוו בני נח ן | 5 נתבונן אמר ל' דוא²] נתבונן ואמר ע, התבונן אמר ח. נתבונן ל. התבונן פ. נתבונן נח א¹. התבונן נח גבים | מה טעם] פוהא¹גבעי, מפני מה דא²מ | ריבה הקב"ה] חגבעים, ריבה המקום ן, . . הכתוב א¹, ריבה פ, צווני הקב"ה וריבה ד, צווני הב"ה לרבות א² | בטהורין ע, בטהורה י. | מן הטמאים דוחאגבם, . . הטמאין ע, . . הטמאה י | 6 לא שהוא רוצה . . מהם חא¹גב, לא שהוא . . מהן ן, למה שהוא . . מהם ם, אלא שרוצה מהן להקריב לו ע, אלא שהוא רוצה להקריב מהן י, אלא להקריב מהן קרבן דא² | מיד] שנא' ע, ל' ג | 7 *ויעל — במזבח] במזבח א¹, ל' לדפא¹ | אלעזר וא²כ | אומר דפוא²ג, אמר כ | במזבח א¹ | שבירושלים פא²גב, בירושלם א¹ | ושם גכם, שם פ |

עבודה זרה ועל קיללת השם ועל ג"ע ועל ש"ד ועל הגזל [ועל אבר מן החי] על הדינין כיצד וכו' על ע"ז ועל קיללת (ברכת) השם כיצד וכו' ר' חנניה בן גמליאל אומ' אף על הדם מן החי ר' חידקא אומ' אף על הסירוס ר' שמעון אומ' אף על הכשפים ר' יוסי אומ' כל האמור בפרשה בני נח מוזהרין עליה שנ' לא ימצא וכו' באש קסם קסמים מעו' ומנ ומכ' ותובר חבר ושואל אוב וידעני ודו' אל המת' כי תועבת יי' אלהיך כל עושה אלה ובגלל התוע' האל יי' מורישם מפניך (ועיי"ש בח"נ) איפשר שהכתוב ענש עד שלא יזהיר וכו' ר' אלעז' אומ' אף על הכלאים מותר לבן נח לזרוע וללבוש כלאים אסור להרביע ולהרכיב אילנות, ובסנהדרין שם ת"ר שבע מצות נצטוו בני נח דינין וברכת השם ע"ז ג"ע וש"ד וגזל ואבר מן החי ר' חנניא בן גמלא (חנינא בן גמליאל) אומר אף על הדם מן החי ר' חידקא אומר אף על הסירוס ר' שמעון אומר אף על הכישוף ר' יוסי אומר כל האמור בפרשת כישוף (מכשף) בן נח מוזהר עליו לא ימצא וכו' באש קוסם קסמים מעונן וכו' וידעוני ודורש אל המתים וגו' (כי תועבת ה' כל עושה אלה) ובגלל התועבות האלה ה' אלהיך מוריש אותם מפניך ולא ענש אלא אם כן הזהיר ר' אלעזר (אליעזר) אומר אף על הכלאים מותרין בני נח ללבוש כלאים ולזרוע וכו' ואין אסורין אלא בהרבעת בהמה וכו' (וע' בד"ס) מנה"מ א"ר יוחנן דאמר קרא ויצו ה' אלהים וכו' ויצו אלו הדינין וכו' ה' זו ברכת השם וכו' אלהים זו ע"ז וכו' על האדם זו שפיכות דמים וכו' לאמר זו גילוי עריות וכו' מכל עץ הגן ולא גזל אכל תאכל ולא אבר מן החי כי אתא ר' יצחק תני איפכא ויצו זו ע"ז אלהים זו דינין וכו', ועוד שם בסוגיא דתנא דבי מנשה שבע מצות נצטוו בני נח ע"ז וג"ע וש"ד גזל ואבר מן החי סירוס וכלאים וכו' ועי' לעיל צד 149 ובמ"י בד"ה על שש מצות וכו', ות"נ איכי אסי יוסי עי' לעיל צד 280 ובמ"י שם: 1 אף על דם מן החי. בסנהדרין נ"ט א' ת"ר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו זה אבר מן החי ר' חנינא בן גמליאל אומר אף הדם מן החי מ"ט דר' חנינא בן גמליאל קרי ביה בשר בנפשו לא תאכל דמו בנפשו לא תאכל וכו', ושם נ"ט ב' ר"ש אומר על הכישוף מ"ט דר"ש דכתיב מכשפה לא תחיה וכתיב כל שוכב עם בהמה וכו' ר"א אומר אף על הכלאים מנה"מ אמר שמואל דאמר קרא את חקתי תשמרו חוקים שחקקתי לך כבר בהמתך לא תרביע כלאים ושדך לא תזרע כלאים מה בהמתך בהרבעה אף שדך בהרכבה וכו', ולתנא דבי מנשה יליף שם נ"ז א' כירוס דכתיב שרצו בארץ ורבו בה וכו' כלאים דכתיב מהעוף למינהו וכו', והדרש למשפחותיהם פרט לכלאים פרט לכירוס ליתא שם: 5 ויבן כת' נתבונן. וכן הדרש לעיל צד 162 ויבן כת' התבונן וכו' ועיי"ש במ"י ועי"ע במנחת שי, ולעיל צד 244 ובתורתו יהגה שהגה דבר מתוך דבר אמר מה טעם ריבה בטהורים יותר מטמאים לא שהוא רוצה לו מהם מיד ויקח וכו' ולעיל צד 303 ומלט הוא את העיר בחכמתו ויקח וכו', ובתנחומא מ"ב ויקהל תן לחכם ויחכם עוד מדבר בנח כשעשה את התבה א"ל הקב"ה מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה וגו' כשיצא קירב מן הטהורה אמר לא ריבה הקב"ה בהמה טהורה אלא כדי שאקרב ממנה וכו' ובתנחומא שם מדבר בנח וכו' וכשיצא מן התיבה מה כתיב בו ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל עוף הטהור ויעל עולות במזבח מה שלא נצטווה אמר נח לא צוה לי הקב"ה להרבות מן הטהורות אלא כדי להקריב מהם עולות וקרבנות וכו', ובשמו"ר שם תן לחכם וכו' זה נח שאמר לו הקב"ה מכל הבהמה הטהורה וכו' וכשיצא מה כתיב ויבן נח מזבח ליי' מהו ויבן נתבונן ואמר מה טעם ריבה הקב"ה בטהורים יותר מן הטמאים לא שהוא רוצה להקריב לו מהן מיד ויקח וכו', ובערוך הועתק המאמר בע' בן א': 7 ששם הקריב אדה"ר. וכן בתרי"י א' ובנא נח מדבחא וכו' הוא מדבחא דבנא אדם בעידן דאיטרד מן גינתא דעדן ואקריב ע.וי

כא) וירח יי׳ את ריח הניחח [ר׳ אלעזר ור׳ יוסי בר׳ חנינא ר׳ אלעזר א׳ הקריבו בני נח שלמים, ר׳ יוסי בר חנינא אמר עולות הקריבו, איתיב ר׳ אלעזר לר׳ יוסי בר׳ חנינא והכתי׳ והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן (בראשית ד ד) מדבר שחלבו קרב, מה עבד ליה ר׳ יוסי בר׳ חנינא, מן שמיניהן, אתיב ר׳ אלעזר [לר׳ יוסי בר׳ חנינא] והא כת׳ וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים (שמות כד ה), מה עבד ליה ר׳ יוסי בר׳ חנינא, שלימים בעורן בלא הפשט וניתוח, אתיב ר׳ לעזר לר׳ יוסי בר חנינא והכת׳ ויקח יתרו חתן משה עלה וזבחים (שם יח יב), מה עבד ליה ר׳ יוסי בר׳ חנינא, כמאן דאמר לאחר מתן תורה בא יתרו, אמר ר׳ הונא איתפלגון ר׳ ייניי ור׳ חייה רבה, ר׳ ינייי אמר קודם מתן תורה בא יתרו, ר׳ חייא רבה אמר אחר מתן תורה בא יתרו, אמר ר׳ חנינא ולא פליגי מאן דאמר קודם מתן תורה בא [יתרו] הקריבו בני נח שלמים, מאן דאמר לאחר מתן תורה בא יתרו עולות הקריבו, והא מסייעא ליה לר׳ יוסי בר׳ חנינא עורי צפון (שה״ש ד טז) זו העולה שהיתה נשחטת בצפון, מה היא עורי דבר שהיה ישן ומתעורר, ובואי תימן (שם שם) אילו שלמים שהיו נשחטים בדרום ומהו בואי דבר שלהידוש, ר׳ יהושע דסיכנין בשם ר׳ לוי אף הדין קרייא מסייע ליה לר׳ יוסי בר׳ חנינא זאת תורת העולה

1 לעיל לד 207 וש״נ:

1 הניחוח דא^{2}ב | °ר׳ אלעזר — ולבא) ר׳ אלעזר (אליעזר דוא^{2}ב) ור׳ יוסי בר׳ חניני (ור׳ . . בר חנינא ב, ור׳ . . בן חנינה ן, ור׳ הנינא ד) ר׳ אלעזר (אליעזר דא^{2}ב) אמר (אומ׳ דא^2) הקריבו . . שלמים (שלמים הקריבו בני נח ן) ר׳ יוסי בר׳ חניני (ר׳ . . בר חנינא ד, ור׳ . . א^2, ר׳ . . בן חנינה ן, ר׳ יוסי ב) אמר (אומר ן) עולות . . איתיב (אתיב דוא^2, אותיב נ) ר׳ אלעזר (אליעזר ד) לר׳ יוסי בר׳ חניני (בר חניני דא^{2}ב, בן חנינת ן) והכת׳ (והא כתי׳ דא^2, כתיב ן, מה כת׳ ב) והבל . . ומחלבהן (ומחלביהן דא^2) מדבר . . ר׳ יוסי בר׳ חניני (ר׳ . . בן חנינה ן, ר׳ יוסי דא^2) מן שמיניתון (שמניהון א^{2}ב, שמינהון ונ) ר׳ אלעזר (איתיב ב) אתיב (אליעזר דא^2) לר׳ יוסי בר׳ חניני (בר . . דא^2, בן הנינא ן) והא כתי׳ (והכת׳ ונב) וישלח . . שלמים וגו׳ (שלמים לה׳ פרים ונב) מה . . ר׳ יוסי בר׳ חניני (ר׳ . . בן חנינה ן, ר׳ יוסי דא^2) שלימים (שלמים דוא^{2}ב) בעורן . . אתיב (איתיב ב, התיב נ) ר׳ לעזר (אלעזר וב, אליעזר דא^2) לר׳ יוסי בר׳ חניני (לר׳ . . בר חניני דא^2, לר׳ . . בן חנינה ן, לר׳ יוסי נ) ויקח . . וזבחים (והא כתי׳ ויקח . . חבחים דא^2, והכת׳ ויקח . . חבחים לאלהים ב) מה . . ר׳ יוסי בר׳ חניני (ר׳ . . בר . . ד, ר׳ . . בן חנינה ן, ר׳ יוסי א^2) כמאן (כמן ונ) דאמר . . איתפלגון (יתפלגון נב) ר׳ ייניי ור׳ חייה רבה (ר׳ ינאי ור׳ . . דא^2, ר׳ . . ור׳ חייא רבה נ, ר׳ חייא רבה ור׳ ינאי ב) ר׳ ינייי (ינאי דא^{2}ב) אמר (אומר דא^2) קודם מתן (למתן וב) תורת בא יתרו (בא דא^2) ר׳ חייה רבה (חייא רבה א^{2}ב, חייא רובה נ) אמר לאחר . . בא יתרו (בא דא^2) אמר ר׳ הנינא (חנינה דן) ולא (לא ב) פליגי (פליגין ונב) מאן (מן ונ) דאמר . . בא יתרו הקריבו בני נח שלמים (שלמים בני נח נ) כאן דאמ׳ (מן דאמר ונ, ומ״ד דא^2) לאחר (אחר דא^2) מתן . . יתרו עולות הקריבו (לא הקריבו שלמים בני נח נ, לא הקריבו בני נח שלמים ב) ודא (הדא ב) מסייעא (מסייעה ליה ן) לר׳ יוסי (להתיא לר׳ יוסי ב) בר׳ חניני (בר חנינא דא^{2}ב, בן חנינה ן) עורי (דכתי׳ עורי דא^2) צפון (צפון ובואי תימן עורי צפון דא^2) זו (זה א^{2}נב) העולה (עולה נ) שהיתה . . מהו (ומה הוא דא^2, ומהוא ן, ומהו ב) עורי דבר שהיה (שהוא ב) ישן ומתעורר (ונתעורר דוא^{2}נ) ובואי . . השלמים שהיו נשחטים (שהן נשחטין ונ) . . ומהו (ומה הוא דב, מהוא ן) בואי (בואי תימן ב, ובואי נ) דבר . . ר׳ יהושע דסיכנין (ר׳ . . דסכנין וב, ר׳ יהושע דא^2) בשם ר׳ לוי (משם . . ן, בשם . . אמר דא^2) קרא (קריא ן) מסייע (מסייע ליה דא^{2}ב) לר׳ יוסי בר׳ חנינא (בר חניני דא^{2}נ, בן חנינה ן) זאת . . שהיו בני נח מקריבים (שהקריבו בני נח נ) וכי (וכך היא נב, וכך הוא ן) אתיא (אתי ן) לשלמים זאת (כתי׳ זאת דא^2) תורת . . הקריבו (הקריב נ) אין כתי׳ כאן (אין כת׳ כן ן, אין כת׳ נ) אלא אשר יקריבו (אשר יקריב נ, יקריבו ן, עד שיקריב זבח ב) מיכן (מכאן ב) ולהבא דוא^{2}נב, ר׳ אליעזר ור׳ יוסי בר חנינא ר׳ אליעזר אומ׳ הקריבו . . שלמים ר׳ יוסי בר חנינא אמ׳ עולות הקריבו בני נח איתיביה ר׳ יוסי בר חנינא והא כתי׳ והבל הביא גם הוא מדבר שחלבו קרב מה עבד ליה אמ׳ ר׳ יוסי בר חנינא מן שמיניהון אתיב ר׳ יוסף והכתיב וישלח את נערי בני ישראל והכתי׳ והבל הביא גם הוא א^1, ר׳ אליעזר ור׳ יוסי בר חנינא

קרבנא ועלוי אקריבו קין והבל ית קרבניהון וכד נחתו מוי דטובענא איתצד ובנייה נח ונסב נח מכל בעירא דכיא כו׳ ואסיק ארבע עלוון וכו׳, ובפדר״א פכ״ג ישב נח ודרש בלבו ואמר הקב״ה הצילני ממי המבול וכו׳ ואיני חייב להקריב לפניו קרבן ועולות וכו׳ ובנה את המזבח הראשון שהקריב עליו עולות קין והבל והקריב עולות ארבע וכו׳, ושם פל״א הוא המזבח שהית אדה״ר מקריב בו מקודם הוא המזבח שהקריבו בו קין והבל הוא המזבח שהקריבו בו נח ובניו וכו׳, ובע״ז שם ת״ר יום שנברא בו אדה״ר כיון ששקעה עליו החמה וכו׳ כיון שעלה עמוד השחר אמר מנהגו של עולם הוא עמד והקריב שור שקרניו קודמין לפרסותיו שנ׳ ותיטב לה׳ משור פר מקרין מפריס ואמר רב יהודה אמר שמואל שור שהקריב אדה״ר קרן אחת היתה לו במצחו שנ׳ ותיטב וכו׳ מקרן כתיב ועי׳ במ״י לעיל צד 182 בד״ה בשם ר״ש הזקן וצד 149 בד״ה מצות שבת וצד 197 בד״ה ובהם היו וצד 214 בד״ה את הפר ומ״ע ויקרא רבה פ״ב סי׳ ז וסי׳ י (כא״ר פ״ו): 1 ר׳ אלעזר וכו׳. בכ״ל נמצא כאן רק ראש המאמר והדפסתיו כולו כמו שהוא לעיל צד 207, ושם פירשתי כל הענין, והגהתי כאן והכת׳ והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו וכו׳, והמאמר בשלימותו גם כאן בדפוסי׳ ובכ״ו וכ״א ב׳ וכ״ג וכ״ב ועה״נ, ובכל הספרים נסדר לפ׳ וירח וכו׳ ואולי הוכפל כאן לפסוק שלפניו ויעל עולות במזבח: 13 דסיכנין. וכצ״ל גם לעיל צד 208:

היא העולה (ויקרא ו ב) שהיו בני נח מקריבים, כד היא אתייה לשלמים זאת תורת זבח השלמים (שם ז יא) אשר הקריבו אין כת' כאן אלא אשר יקריבו (שם שם) מיכן ולבא]:

וירח יי' את ריח הניחח הריח ריחו של אברהם אבינו עולה מן כבשן האש, הריח ריח שלחנניה מישאל ועזריה עולין מכבשן האש, לאוהבו שלמלך שכיבדו דורון נאה, ביזייה דיסקוס נאה, עמד בנו ולא כיבדו, עמד בן בנו וכיבדו, אמר לו דמי דורון דידך לדורון דסבך, הריח ריח דורו שלשמד, רב שילום בשם ר' מנחמא בר רב זעירא למלך שהיה מבקש לבנות פלטין על הים ולא היה יודע איכן לבנותה, מצא צלוחית שלפיליטון והלך לריחה ובנה אותה עליה היה כי הוא על ימים יסדה וגו' (תהלים כד ב), מאי זה זכות, בזכות זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה (שם שם ו):

3 ילקוט כאן ס', ילק' תהלים ר' סתל"ז, ילק' מכירי תהלים כ"ד סי' י"ב, ועי' לקמן פל"ט וצמ"ד וס"נ: 5 ילק' תהלים שם, ילק' מכירי תהלים שם:

ר' אליעזר אמ' הקריבו בני נח שלמים ר' יוסי בר' חנינא אר' משמיניהון וכו' כדכת' לעיל פ, ר' לעזר ור' יוסי בר' חנינה ל | 3 *וירח — הניחח דוהא'ג] וירח . . הניחוח א²כם, ל' ל | *הריח דהא'גבים] הירית ו, ל' לפ | ריח של י (תהלים), ריח כ | מכבשן דוהאנבים | הריח] הא'גבי, הירית ו, וירח דא², וירח יי' פ | ריחן פוהא'י | 4 של ל' כ | עולה פגי (שם) | לאוהבו] פוא²גבעי¹ (שם), משל ~ דהא'י | שכיבדו] וג, שכבדו פהא'בים, שכיבדו ושלח לו דא² | בדורון חים | ביזייה] בזייה פ. ביזיאה ע, בזויה ג, כי זה כ, ל' דוהאים | דיסקוס] גבע, דסקוס דפא², דיסקון ד¹, בדיסקוס חי, בגוריסקוס א¹, בגוריסקוס מ בחדה דיסקוס ו | 5 עמד בנו] פוהא¹גכים, ועמד . . דא² | דמי] א'ר¹י, מה ~ דפוא²גר²מ | הריח] פהא'גכי¹ (שם), הירית ו, כך הריח י, וירח יי' הריח דא² | ריח דורו] ריח ר²י, ריחו ר¹, דורו פכי (שם) | 6 שלום דפוא²גכמי, שילא א¹ | בשם ר'] בריה דר' מ, ל' א¹ | מנחמא בר רב זעירא] גכ, מנחמה . . זעירא ו, מנחמא בר זעירא מ, מנחמה בר זעירה ד, נחמני י, אבא פ, ל' א¹ | למלך] פוא²בי'ם, משל ~ דהא' | לבנות] פוא'גבים. ~ לו דא² | פלטרין א'בים | בים א¹ | היו יודעים ו | 7 להיכן מ | לבנות א | מצא] א¹, ומצא דפא²גברים, ונתן ו | *פיליטון] פילייטון ל, ספולסמון דפע, פפוליכמון ח, פפילייסמון ל°, פלוסמון כ, בלסמון י¹, אפובלסמון וג, אפולסמון א², אפלסמון ר³, אבולסמון א'ר², אבלסמון ר¹, אפרסמון מ | *והלך דפהא²גברים] הולך ל, והולך א¹, והלכו ו, והריח ד¹ | לריחה] פוהא'גרי, וריחה דא², להריחה מ, ריחה ד¹ | ובנו ו | אותה ל' מי | וגו'] א, ועל נהרות יכוננה דכמ, ועל . . יכונניה פו | 8 מאי זה] א'כ, מאיזה פח, באי זה א², באיזה ימ, מאי זו ו, באי זו ד, באיזו ג | זה] פוא'גים, ל' דא² |

1 היא אתייה. ר"ל אוריתא: 3 הריח ריחו וכו'. דורש ריח הניחח ריח ש הניחח הריח ריחו של אברהם וכו' של חנניה וכו' ריח דורו של שמד שמסרו נפשם על קדושת השם והיו לריח ניחח כקרבן עולה וכליל. והאגדה המפורסמת שהושלך א"א לתוך כבשן האש וניצל נסמכה לקמן פמ"ד וברוב מאמרי חז"ל שאציין שם בס"ד לפ' ויאמר אליו אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים וגו', ולקמן פמ"א (פמ"ב) נדרש היא קדש הוא כת' הוא שקידש שמו של הקב"ה בכבשן האש ושם סי' ד' אמרפל שלשה שמות נקראו לו כוש וכו' נמרד וכו' אמרפל וכו' דאמר והפיל אברהם לכבשן וכו' וכל האגדה באריכות לקמן סוף פל"ח ועי"ש: 4 שכיבדו דורון וכו' שכיבדו במתנה[1]) נאה ומתנתו ביזיית וקערה נאה עמד בנו וכו' בן בנו וביבדו אמר לו המלך דומה המתנה שלך למתנת זקנך כך משעה שהושלך אברהם אבינו לכבשן האש לא מסר אדם את עצמו על יחוד השם לשריפה עד שבאו חנניה מישאל ועזריה אמר להם הקב"ה דבר זה דומה לאברהם זקנכם ועי' בפי' ב"ר, וגם בכי"פ הגי' שכבדו דורון נאה בזויה דסקוס נאה, ונשתבש בכי"ג וכי"כ (והלשון קצר ומפורש בהגי' שכבדו בדורון וכו' שכיבדו ושלח לו דורון וכו' בדיסקוס וכו' בגו דיסקוס וכו'), וקשה לפרש כאן ביזייה שדים (ועי' לעיל צד 39) או בשר שמן ואף שהוא מענין הנמשל וירח וכו' ריח הניחח, וכן העיר בעל המעריך על גי' הערוך לא נהירא לי כי אין דרך לכבד את המלך בכחל דמילתא זוטרתי היא לגביה ואין כבודו אלא קלוגו, ובערוך ע' בז א' גורס ומפרש לאוהבו שלמלך שכיבדו ביזיאה דיסקוס נאה עמד בנו ולא כבדו עמד בן בנו וכיבדו פי' דורון נאה הוא ביזיאה דסקוס נאה עמד בנו ולא כיבדו עמד בן בנו וכבדו פי' דורון נאה ביזיאת דסקוס נאה ויש מפרשין כיבדו שד של שמן (כ"ה בערוך דפ"ר ונכפל שם בטעות עמד בנו וכו', ובערוך הש' לאוהבו וכו' שכבדו ביזיאה דיסקוס נאה עמד בנו ולא כיבדו עמד בן בנו וכיבדו פי' דורון נאה ביזיאה דסקוס נאה וי"מ כיבדו שד של שמן) בשלחן נאה עטיניו מלאו חלב (איוב כ"א כ"ד) תרגי' ביזוהי איתמלאו חלבא לישנא אחרינא תדיוהי, ומשמע שבערוך ל"ג דורון נאה וכן העיר ר"יג במדרש ר' שאלוניקי ג"ע שכיבדו ביזיא' דסקוס נאה, וידידי ר"ש לאנדויער כתב לי שבמכלל יופי לר' שלמה ן' מלך (קונשטנטינא ש"ט) מפרש ונבזבת (דניאל ב' ו) דורון ומנחה ומביא שם ובב"ר וירח וכו' לאוהבו של מלך שכבדו בבזיא דסקי נאה פי' דורון נאה (ועי' געזעניוס תיסורוס צד 242), וא"כ אפשר שבהגי' דורון נאה ביזייה (בזייה) דורון ניתוסף דורון נאה שהוא פירוש ביזייה, אכן בכל הספרים חוץ מערוך איתא הגי' דורון וכו' בדורון וכו', וברוב הספרים ל"ג ביזייה וכן כתב במעריך ובג' ספרים כ"י לא גרסי מלת ביזיא גם ברבות של דפוס ובילקוט לא גרסינן לה וכו'. ולדעת ידידי ר"ת לעף ביזייה היא לשון איטלקי[2]) והוא פירוש נוסף למלת דיסקוס וצע"ג. ופי' הי"ם שבערוך הובא גם בגליון כי"ל וז"ל פירש כיבד המלך בשר השמן בשלחן נאה עטיניו מלאו חלב תרג' ביזוהי איתמלת חלבא, ובעין המשל שלפנינו איתא גם בוי"ר פ"ה משל לאוהבו של מלך שכבדו בדורון ובקלוסין נאה וכו' ועי' בענין המשלים ציעגלער קעניגסגלייכניססע צד 51: 5 דורו שלשמד. בימי בן כוזיבא, ולקמן פע"ז דרשו ויגע בכף ירכו נגע בצדיקים שעתידין לעמוד ממנו זה דור השמד ובפסיקתא פ"י (פ"ז א') לדוד אליך ה' נפשי אשא וכו' אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולמים תשוח נפשי על אילו שהן עתידין ליתן נפשם על קדוש השם ואיזה זה דור השמד וכו' א"ר חייא בר אבא אם יאמר לך אדם תן נפשך על קידוש השם אמור אני נותנה ובלבד שיתיז ראשי כיד לא כדורו של שמד שהיו נותנים כדוריות

[1]) δῶρον. [2]) vassojo, Schlüssel.

ויאמר ייי אל לבו הרשעים הן ברשות לבן אמר נבל בלבו (תהלים יד א) ויאמר עשו בלבו (בראשית כז מא) ויאמר ירבעם בלבו (מ״א יב כו) ויאמר המן בלבו (אסתר ו ו). אבל הצדיקים לבן ברשותן וחנה היא מדברת על לבה (ש״א א יג) ויאמר דוד אל לבו (שם כז א) וישם דניאל על לבו (דניאל א ח) ויאמר ייי אל לבו:

לא אוסף [וגו׳] לפני לפני. ורבנין אמ׳ לא אוסף לבני נח ולא אוסף לדורות:

כי יצר לב האדם רע] אמר ר׳ חייא רבה עלובה העיסה שנחתומה מעיד עליה שהיא רעה כי יצר לב האדם רע מנעוריו. אבה יוסי התרס א׳ עלוב סאור שמי שבירה אותו מעיד עליו שהוא רע כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו (תהלים קג יד). רבנין אמ׳ עלובה הממעת שמי שנטעה מעיד עליה שהיא רעה וייי צבאות הנוטע אותך דבר עליך רע (ירמיה יא יז): שאל אנטונינוס את רבינו מאמתי יצר הרע נתון באדם. אמר לו משעה שנוצר. אמר לו אם כן היה

1 ילקוט ר׳ פ״ס, ילק׳ שמואל ר׳ פ״ס, לקמן פס ז, מדרש לשמואל פ׳ וינוס כאן (ר ר), מדרש קהלת פ׳ כי גם התלום (ה׳ ג׳), ילק׳ תהלים ייד סי׳ ג׳: 5 ילקוט ר׳ פ״ס, לע״ל צד 250: 6 ילקוט שם, ילק׳ ירמיה ר׳ ר״ל, ילק׳ תהלים ר׳ תפר״ס, מדרש שוחר טוב תהלים ק״ג סי׳ כ״ה, מדרש תהלים ק״ג סי׳ י״ד, נמזכר רנה פי״ג סי׳ ד׳, ועי׳ תנחומא עקב סי׳ מ״ה, קיוושין ל׳ ג׳: 10 ילקוט ר׳ פ״ס, סנהדרין צ״ח ג׳:

4 וישם] פהא׳נבי, ויאמר דוא׳ | על] והא׳י, אל דפא׳ני (שמואל) | ויאמר] דומין לבוראן ~ י. דומים ... ~ י׳ וישם) | 5 לא ... וגו׳ | לא אוסף ל׳ לא אוסיף ד׳נרי, לא אוסיף לא אוסיף ההא׳. לא אוסיף ולא אוסיף ל׳ לא אוסיף לא אוסיף עוד כ, לא אוסיף לקלל לא אוסיף פ, לא אסיף לקל׳ עוד את האדמה רב הונא בשם ר׳ אחא לא אסף לא אסיף ו, הונא בש״ר אחא אמר הונא אמר לא אוסיף לא אוסיף א׳ | לפני לפני ג | אוסיף דפהאנבי (וכן בפסוק), אסף ו | לנח י | ולא] פהא׳, לא דוא׳נבי | אסיף ו | 6 כי — רע פי] ל׳ לדואגב | חייה ו | רבה ל׳ א׳ | עלובה] פוהא׳נכר׳י (ירמיה) מ. ~ היא דא׳ר׳י | עיסה פא׳ר׳י (שם) מ | שהנחתום פא׳מ | 7 אבה — התרס] התרס ג, ההרס (?) ו, אבא יוסי החורתי ד, אבא . . התורתי א׳, אבא יוסי ח, ר׳ יוסי פ, אחרים כמ | אומ׳ ד, אמר ו, אומרים מ | עלוב] פוהא׳נבר׳מ, עלוב הוא דא׳ר׳י (שם), עלובה י | סאור] סאור והנבי (תהלים), הסאור דפארים, ל׳ י (ירמי׳) | שמי שבירה (שמיבידה ל) אותו] שמי שבירו פ, שמי שברא אותו דא׳י, שמי שבורא אותו ל׳ונבי (שם, שם) מ | מעיד עליו] מודה א׳ | 8 עלובה] ~ היא י | הממעת] פוא׳נבים, הנטיעה דא׳ | 9 שמי שנטעה] שמשנטעה ל. שמי שנטעה וני (שם שם) מ | שהיא רעה] דפואבים] שהיא רע ל. רע י (תהלים) | 10 אנטונינוס שאל ו | את רבנו ח. . רבינו הקדוש א׳, את רבי ר׳, לר׳ ר׳ | מאימתי . . הרע פנב, אמר (ואמר ח) לו מאימתי (מאמתי ו, אמתי י) יצר הרע דוהא׳י, יצר הרע מאימתי ר׳, . . מאימת ר׳, א״ל יצר . . מאימת א׳ | ניתן פהא׳י, ניתן בו ו | באדם] י, ~ משיצא (משעה שיצא נר) ממעי אמו או עד שלא יצא ממעי אמו דוהאנר, א׳ לו משיצא . . או . . אמו פ | משעה שנוצר] עד שלא יצא ממעי אמו דוהא׳נרי | אם [כן] ע, לאו שאלו כן י, לאו (לא ג, כה א׳) שאילו היה נתון

של אש תחת בית שיחיהם וגו׳ ועי׳ שהש״ר פ׳ השבעתי אתכם ומדרש תהלים פ״ז סי׳ ד׳ וכ״ה סי׳ א׳ ואיכ״ר פ׳ בלע יי ולא חמל וגו׳ ועי״ע ערך מלין צד 25 וגרעץ קורות היהודים ח״ד (מהדורא ב׳) צד 464, ובילק׳ תהלים שם הגי׳ בדפ״ר ג״כ הריח דורו של שמד. ובד״ו שינו הגי׳ דורו של גזרה, ולדרש זה נסמך המאמר שלאחריו רב שילום בש״ר מנחמא וגו׳ והוא פותר זה דור דורשיו וגו׳ בדורו של שמד, ובהמשל למלך שהיה וגו׳ כתוב בכי״ל צלוחית של פילייטון ונוסף ביני שטי פ ם להגיה פפילייטון והגהתי פילייטון כמו לע״ל צד 276 לצלוחית שלפילייטון ועי׳ בתי״ג שם ולע״ל צד 257 וצד 311, ובערוך ע׳ פפולסמון הגי׳ צלוחית שלפפולסמון: 1 אמר נבל בלבו. כלומר נבל נתון בלבו שמסור בלבו לעשות בעל כרחו כל אשר יצונו לבו (פ׳ ב״ר כ״י), אבל בצדיקים כת׳ אל לבו על לבו ומשמע שהן מושלים על לבן, והמאמר נסדר גם לקמן פס״ז לפ׳ ויאמר עשו בלבו, ושם הגי׳ וישם דניאל על לבו דומין לבוראן ויאמר ייי אל לבו וגו׳ וכ״ה במדרש קהלת, ובמד׳ אסתר ודומין לבוראן, ובשני המקומות תובא ג״כ לנכון הפ׳ וישם דניאל על לבו, ותימה שנשתבש אל לבו גם בלקח טוב ועתי״ג, ותחלת המאמר הרשעים ברשות לבן איתא בתוספת דברים במדרש תהלים ועיי״ש: 5 לא אוסף. שתי פעמים כת׳ לא אסף לקלל עוד את האדמה וגו׳ ולא אסף עוד להכות את כל חי, וגו׳ ודורש לא אסף ולא אסף לפני לפני ורבנין אמ׳ וגו׳, ולע״ל צד 250 הגי׳ ר׳ הונא בשם ר׳ יוסף לא אוסיף לא אוסיף לפני לפני וגו׳ ועיי״ש במ״י, ובכי״ו הגי׳ כאן רב הונא בשם רב אחא לא אסף וגו׳ ועתי״ג: 6 אמר ר׳ חייא וגו׳. במדרש תהלים שנדפס מכבר מזמור ק״ג איתא כי הוא ידע יצרנו תני ר׳ חייא אוי לה לעיסה שהנחתום מעיד עליה שהיא רעה (ובזה הסגנון גם בבמ״ר שם אוי לה לעיסה שהנחתום וגו׳), ובמ׳ תהלים כ״ב הגי׳ אבא יוסי בן דוסתאי אומר כי הוא ידע יצרנו א״ר חייא אוי לה לאותה עיסה שהנחתום וגו׳ וגו׳ שהמאמר הראשון מקוטע שם והוא המאמר שלפנינו אבא יוסי החרס א׳ עלוב וגו׳ כי הוא ידע וגו׳, ובדפ״ר וד״ו הגי׳ כאן אבא יוסי ההורתי, ובד׳ פר״א ודפוסי׳ אחרים אבא יוסי התורתי, והגי׳ החרס מקויימת גם ע״פ כי״ג, (ועי׳ במבוא למדרש תנאים על ספר דברים שהו״ל רד״ץ האפפמאנן צד 7 ובמה״ד ע׳ אבא יוסי ההורם), ובכי״ם הגי׳ ר׳ יוסי, וכ״ה בפוגיא צד 579 במאמר שהועתק שם מב״ר לרמה״ד, ושם הגי׳ עלוב סאור שמי ברא אותו מעיד וגו׳ ורבנין אומרין עלובה הממעת שמי שנטעה וגו׳. וסאור בסמ״ך עי׳ גם בכל הדוגמאות בעמח״ל ח״ג צד 462 ועיי״ע בכי״י לע״ל צד ... בד ה׳כן הסעירה, ובכי״ל כתוב בגוף הספר שמיבידה אותו והגהתי שמי שבידה ובלשון המשנה מנחות פ״ה מ״א שאור בודה להן מתוכן וגו׳ וכן בספרא אמור פרק י״ג בודה להם וגו׳ ועי׳ בערוך ע׳ בד ר׳, ושאור הוא היצר הרע ובמאמרם ומי מעכב שאור שבעיסה וגו׳ (ברכות י״ז א׳), ולשון המאמר בספרי שם רע הוא יצר הרע שבראו מעיד עליו שנ׳ כי יצר לב האדם רע מנעוריו ועי׳ ברכות שם: 9 שמי שנטעה. בכי״ל נשתבש שמשנטעה והגהתי, ותי״ג ממעת ונטיעה עי׳ גם לע״ל צד 135: 10 שאל וגו׳. וכן הועתק בפוגיא שם שאל אנטונינוס את רבינו מאימתי יצר הרע נתון באדם אמר לו משעה שנוצר, וסוף המאמר בסגנון שלפנינו בערוך

חוטט בני מיעה ויוצא אלא משיצא, והורה לו רבי שהשווה לדעת המקרא כי יצר לב האדם רע מנעוריו, ר' יודן אמר מנעריו כת' משעה שניעור לעולם: ועוד שאלו מאמתי נשמה ניתנת באדם, אמר לו משיצא ממעי אמו, אמר לו שים בשר בלא מלח ג' ימים הלא יסריח, אלא משנפקד, והורה לו רבינו כי גם הפסוק מסייעו [כי כל עוד נשמתי בי] ורוח אלוה באפי (איוב כז ג) [ופקודתך שמרה רוחי (שם י יב)] מאמתי נתתה בי את הנשמה משפקדתני: 21b

כב) עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וגו' ר' יודן בשם ר' אחא מה סבורים בני נחיא

2 ירוש' ברכות פ"ג ו' ד': 6 ילקוט שם, תנחומא ע"ב ברלשים סי' ט', תנחומא שם סי' י"ב:

(שאלו נתון נ, שאילו היה נותן א) בו עד שהוא במעי אמו דאג, אילו היה ניתן בו.. אמו ח, לאו שאילו היה נתון בו עד שלא יצא ממעי אמו ר[1], לאו שאילו היה נתון במעי אמו פ, לאו שאילו ממעי אמו היה ניתן ו | 1 בני] ער, את בני דפוהאגבי | מעיה | אלא משיצא] ע, ל' דפוהאגברי | שהשווה] גי, שהשוה דפא[2]כע, שהשוה דעתו א'ר | כי] שנ' לפתח חטאת רובץ וכת' כי פ | 2 יודן] יוחנן ע | שניעור] ע' שהוא נעור וא'ג, שנגער פ, שהוא נגער דחא[2]כר, .. ניגער י | לעולם] פוהגבערי, לצאת ממעי אמו דא[2], לצאת מן העולם א[1] | שאלו] פרי, שאל אנטונינוס את (רבנו ח) רבינו דחא[2]גב, שאל.. את רבינו הקדוש א[1], שאל.. לרבינו ו, שאל.. לרבי ע | מאמתי נשמה] ע, מאימתי.. גב, אמר (ואמר ה) לו מאימתי.. דפהא[2], אמר לו.. הנשמה א[1], נשמה מאימתי ר, .. מאימת ו, אמתי י[1] | נתנת ו, ניתנה א, נתנה כ, נתונה פגר, נתנה נשמה י | 3 באדם] פע, ~ משיצא ממעי אמו או עד שלא יצא ממעי אמו דוהאבר[1], א"ל משיצא.. או.. אמו י, משעת פקידה או משעת יצירה ג | שים] ע, אם תניח א[1], לאו משל (אמשול לך משל וה) אם תניח דפוהא[2]גברי | בשר — ימים] ע, בשר ג' (שלשה פוהב) ימים בלא מלח דפוהאברי, שלשה ימים בשר בלא מלח ג | הלא יסריח] ע, מסריח ר[2], מיד מסריח ג, מיד הוא מסריח דפהאבי, אינו מסריח מיד .. מסריח ו | אלא משנפקד] ע, ל' דפוהאגברי | 4 לו ל' ו | רבי עי, ר' דפאגר, רבינו לדבריו ו כי גם זה הפסוק מסייעו ע, שהשוה לדעת המקרא פא'גב, שהשוה (ששוות ו) דעתו לדעת המקרא דוא[2]רי *כי כל — רוחי] כי כל עוד נשמתי בי ורוח אלוה באפי חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרת רוחי חר[2], כי .. ורוח.. באפי חיים וחסד עשית וגו' ופקודתך וגו' א[1], כי.. בי ורוח אלוה באפי ד[1]גב, ורוח.. באפי ופקודתך שמרה רוחי ע[0], ורוח אלוה באפי ל, חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך.. רוחי דא[2]עי, ופקודתך.. רוחי פ | 5 מאמתי] י[1], מאימתי דפאגער, ומאמתי ו | *נתתה בי — הנשמה] ונתתה את הנשמה ל, נתת בי את הנשמה דא[2], נתת הנשמה בי ע, נתנת בי הנשמה פו, נתנה (ניתנה י) נשמה בי גי, נשמה נתונה בי ר | משפקדתני] פהגבער[1], משהפקדתני דאר[2], משעה שפקדתני י, משעת פקידה ו | 6 אחא] והגב, אבא פ, שמואל דא[2]י |

ע' יצר אמר לו אם [כן] היה חוטט בני מעיה ויוצא אלא משיצא והורה לו וכו' מנעריו כתיב משעה שניעור לעולם, ונשתבש שם ר' יוחנן במקום ר' יודן, ומאמר ר' יודן איתא גם בירוש' ברכות ושם הגי' משעה שהוא נגער ויוצא לעולם, וכן הועתק ברד"ק אמר ר' יודן וכו' משעה שהוא נגער לעולם, ובלק"ט משעה שהוא נגער בעולם, וגם המאמר השני בסגנון שלפנינו בערוך ע' נשם מאמתי נשמה ניתנת באדם א"ל משיצא ממעי אמו אמר לו שים בשר בלא מלח ג' ימים הלא יסריח אלא משנפקד והורה לו וכו' כי גם זה הפסוק מסייעו ורוח אלוה באפי (כ"ה בשרפ"ע, ובערוך דפ"ר הגי' חיים וחסד עשית עמדי ועי' בערוך השי' שם) ופקודתך שמרה רוחי וכו' משפקדתני, ושני הפסוקים איוב כ"ז ב' וי' י"ב הובאו גם בכי"ת ובי"א א' ובפי' ב"ר כ"י, והפסוק הראשון כי כל וכו' הובא בכי"ג וכי"כ ובמדרש דפ"ר, ובד"ו נסמן בגליון איוב כ"ז אבן הודפס שם בפנים הפ' חיים וחסד וכו' וזה הפסוק הובא בכי"א ב' ובערוך בדפ"ר ובילקוט, ונראה שהסיוע מצירוף שני הפסוקים שבפסוק הראשון הוזכר נשמה ורוח ומפ' ופקודתך וכו' דרשו משפקדתני ועי' לעיל צד 132 ה' שמות נקראו לה נפש נשמה וכו' רוח וכו', ובסנהדרין נסמכו המאמרים שלפנינו בסגנון וסדר אחר לשני מאמרים אחרים שאמר אנטונינוס לרבי וגי' שם וא"ל וכו' נשמה מאימתי ניתנה באדם משעת פקידה או משעת יצירה א"ל משעת יצירה א"ל אפשר חתיכה של בשר עומדת שלשה ימים בלא מלח ואינה מסרחת אלא משעת פקידה אמר רבי דבר זה למדני אנטונינוס ומקרא מסייעו שנ' ופקודתך שמרה רוחי וא"ל אנטונינוס לרבי מאימתי יצה"ר שולט באדם משעת יצירה או משעת יציאה א"ל משעת יצירה א"ל א"כ בועט במעי אמו ויוצא אלא משעת יציאה אמר רבי דבר זה למדני אנטונינוס ומקרא מסייעו שנ' לפתח חטאת רובץ (ועי' בד"ס וילקוט ר' ל"ח), והפ' לפתח חטאת וכו' נוסף כאן בכי"פ וכן נובע מסנהדרין שם הגי' שבכי"ג מאימתי נשמה וכו' משעת פקידה או משעת יצירה והגי' בכי"ו בסוף המאמר השני משעת פקידה, ושם פירש"י משעת יצירה שנקרם כולו בבשר וגידין ועצמות (ועי' גם במ"ע לעיל צד 292 בד"ה אמר ר' יוחנן) פקידה משעה שהמלאך פוקד הטיפה ומביאה לפני המקום מה תהא עליה וכו' מיד נזרקה בו נשמה וחיות (ואין לפרש פקידה זו פקידת האיש דאיך ייחסהו להקב"ה ועי' ביפ"ת) וכו' וכי אפשר לחתיכה שתתקיים אפילו ג' ימים בלא מלח שאינה מסרחת וה"נ אילו לא היתה נשמה נתונה עד שעת יצירה היאך תתקיים הטיפה שלא תסריח במעיה וכיון שטיפה מסרחת שוב אינה מולדת, וביפ"ת הקשה על הגי' שבב"ר כאן א"ל משיצא ממעי אמו איך עלה על דעת ר' לומר משיצא ואיך יעמוד בשר בלא מלח ט' חדשים ועוד דקאמר והורה לו שהשוה דעתו לדעת המקרא משמע דלולי זה לא היה מודה לטענתו ועי"ק בלי טענת אנטונינוס עינינו הרואות שכל ט' חדשים הולד מגדל אברים ויש בו רוח החיוני והתפילות תוך זמן יוכיחו שהולד חי מרגיש, ולדעת בעל יפ"ת צ"ל כאן כמו בסנהדרין וכתב ושבוש הוא שנפל בספרים, ואעפ"י שהודה רבי שהנשמה ניתנת באדם משעת פקידה דעת חז"ל דכל זמן שלא יצא לאויר העולם לאו נפש הוא וניתן להרגו ולהציל את אמו כדתנן באהלות סוף פ"ז האשה שהיא מקשה לילד מחתכין את הולד במעיה ומוציאין אותו אברים אברים מפני שחייה קודמין לחייו יצא רובו אין נוגעין בו וכו' ועי' מ"ש החו' פרייס במ"ע צייטשריפט פיר געבורטסהילפע וכו' חלק נ"ג מחברת ג' על הדעות והחקירות בענין זו השאלה בספרי הפילוסופים והרופאים ובענין השאלה מאימתי יצה"ר נתון באדם אצל חכמי הנוצרים לשטתם שיצה"ר שולט באדם מתחייה של אדה"ר:

שבריתן כרותה עומדת לעד. אלא שכל זמן ששמים וארץ קיימין בריתן קיימת. ולכשיבוא אותו היום שנא' בו כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה (ישעיה נא ו) באותה שעה ותופר ביום ההוא (זכריה יא יא). אמר ר' אחא מי גרם להם שימרדו בי לא על ידי שזורעין ולא קוצרין יולדין ולא קוברין. מיכן ואילך זרע וקציר יולדין וקוברין קור וחום חמה ואבבית קיץ וחרף מקיין אני עליהם את העוף היך דאת אמר וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף (ישעיה יח ו). מעשה באחד מגדולי הדור שהיה תישש את ראשו ואית דאמ' ר' שמואל בן נחמן הוה אמר מה עבד לן דרא דמבולא, ד"א עוד כל ימי הארץ וגו' ר' הונא בשם ר' אחא מה סבורים בני נח שבריתן כרותה עומדת לעד, כך אמרתי להם עוד כל ימי הארץ, אלא כל זמן שהיום והלילה קיימין בריתן קיימת, ולכשיבוא אותו היום [שנא' בו והיה יום] אחד [הוא] יודע לייי לא יום ולא לילה (זכריה יד ז) באותה שעה ותופר ביום ההוא, אמר ר' יצחק מי גרם להם שימרדו בי לא על ידי שזורעין ולא קוצרין דאמר ר' יצחק אחת לם' שנה היו זורעים ומהלכים מסוף העולם ועד סופו לשעה קלה ומתלשים ארזי לבנון בהליכתן והיו אריות ונמרים חשובים עליהם כבליטתא שלבשרן. דא כיצד היה אויר להן כמן הפסח ועד העצרת: [רבן שמעון בן גמליאל משם ר' מאיר וכן היה ר'

6 ילק' מכירי ס"ב כ"ו: 12 תוספתא סוטה פ"ג ה"ט, נגד מליצת קיו כ', ועי' פדר"א פ"ח:

1 כתתה עמהן עומדין לעד פ | שכל] וא'גב, כל דפחא'י | ששמים וארץ] וחגברי, שהשמים והארץ דא' | *קיימין דפאגי] קיימים וחב, ל' ל | ולכשיבוא ו, כשיבא א'רי | יום פא'ר | 2 והארץ — תבלה דפוא'גב] וגו' לא' | אותה א'ג | השעה ו | ותופר] ~ בריתי חג, ברית י | 3 שמרדו י | שהן זורעין פגב, שהיו זורעין דא'י. . זורעים ו, שהן לא זורעין א' | ילדין ו, ולא יולדין א' | 4 קברין ו | זרע וקציר וקציר יולדין וקוברין א' | יולדין וקוברין ר' ו | *חמה] חמה ל' | ואבבית ע' | ועבעבית י' ועב עבית פ ועועית ע'. והבבית א'. הבאבית א'², הבאבית ד', ועצבות ו, ועוצבית ג, ועין עבות ל, ועו בבית ד' | מקיין פוא' | 5 *וכל בהמת — תחרף דא'גב] וכל בהמות . . תחרף פ, וכל חית הארץ . . תחרף י, וכל חית השדה . . תחרף ו, וגו' ל, ל' א'ר | 6 בן] ו, בר דא'ג, בר' פ, בר רב כ | היה אומר דואכ, אמר גי | מה] חמי ~ דא'גר, חמא ~ פ, חמון ~ וי | 7 עביד לן א', עבד לי ו | הונא ג | מה] אמר הב"ה ~ מ | 8 *שבריתן דפאגבי] שבריתם וח, שברייתן ל | עומדת] פחגב, ועומדת דא'ים, ומוספת ועומדת ו, עמם א' | **ימי] ל' ל | הארץ] פא'גב, ~ זרע וקציר וגו' ו | א'רא] תרי א' והרא כ ר וח | שנה פא'ג | *ולכשיבא] וג, ורכשיבא פ לכשיבא י, וכשיבוא דא'², וכשיבא כמ, כשיבא א' | **שנא' — יום] ל' ל | *הוא דפוא'גי] ל' לא'כ | 10 אותה שעה א', באותה השעה ו, מיד ג | ותופר] ~ בריתי ה, ברית י | שמרדו י | 11 ידי] פוא'גבי, ל' דא'² | שזורעין] א', שהן זורעין דפא'גב, שהיו זורעים וי | ואמר פב, אמר א'ג | לארבעים פוגב | 12 קלה ל' א'גב | ומתלשין ו | הלבנון כ | חשובים] דומין פ | עליהם] א'ג, עליהן וי, בעיניהם דא'², לפניהם כ, להם פ | כבליטתא של *בשרן (בשרו ל)] כבלטתא בבשרן י', כבלטי בשרם ו, כגימת בשרו ד', כגימה בבשרו א'², כשרצים פ, כככשים ג, ככלב כת ב. בכל ימות בעורן א' | 13 הא] עד כל ימי הארץ זר' וקצ' וק' וח' ~ ג | כאיצד פ | אויר להן] כ, אויר להם וא'ג, להם אויר פ . . אויר יפה דא'²ר'י | פסח פא'כ | עצרת פא'כ | *רבן — כתבו] ל' ל | *רבן פוגב] רבי ד, ר' ד' (ובב"ג א) | *משם ר' ו] אומר משם ר' ד', אומר (אמר כ) משום ר' א'גב, אימר בש"ר א'², א"ר פ |

1 שבריתן כרותה וכו'. מה שנאמר לא אסף לקלל וכו' ולא אסף להכות וכו' ובפרשה שלאחריה ואני הנני מקים את בריתי אתכם וכו' אלא עוד כל ימי הארץ וכו' שכל זמן ששמים וארץ קיימין בריתן קיימת וכו': 3 שזורעין ולא קוצרין. ומפרש יולדין ולא קוברין כלו' אינם קוברים את בניהם אלא באים בכלח אלי קבר ועי' ביפ"ת (וכן בתנחומא מ"ב שם מה שזרעת לא הקצר פתרונו מה שהולדת אין אתה קובר ובמ"ק מ' כ' תזרע ולא תקצר תוליד בנים ולא ימותו) מיכן ואילך זרע וקציר יולדין וקוברין קור וחום חמה ואבבית (כן הגהתי עפ"י גי' הערוך בע' אבבית ועח"ג ולעיל צד 169) קיץ וחרף מקיין אני וכו' משכין אני עליהם את העוף כל ימות הקיץ הר"א וקץ עליו וכו' וכל בהמת הארץ עליו תחרף כל ימות החרף, ובתנחומא מ"ב שם אמר ר' שמואל בר אמי למה היו מורדים שהיו רואים בנים ובני בנים ולא היו מתים אמר הקב"ה מכאן ואילך עוד כל ימי הארץ זרע וקציר שיהו מולידים וקוברים וקור וחום שלא היו יסורין באים עליהם מכאן ואילך היו מתייסרין באש ובשלג. ובתנחומא שם שהיו רואין לעצמן בנים ובני בנים חמשה וששה דורות ולא היו מתין אמר וכו' מכאן ואילך וכו' זרע וקציר שתהיו מולידין וקוברין וקר וחום שתהיו מתיסרין בשחפת ובקדחת וקיץ וחורף שתהיו מתקייצין ופניכם מתחרפין והיסורין אינן פוסקין ותהיו מצטערין, כשפניכם אי' אתם שוכחין יומם ולילה ותהיו נדונין באש ובשלג: 7 עוד כל ימי וכו'. ור"ה בשם ר"א מדייק כל ימי וכו' כל זמן שהיום והלילה וכו': 11 שזורעין ולא קוצרין. כמשמעו (ולא כמו שדורש ר' אחא זורעין ולא קוצרין יולדין ולא קוברין), ומעם המאמר שזורעין פעם אחת ולא צורך להם לקצור בכל שנה וכדאמר ר' יצחק אחת לם' שנה היו זורעים, וכן בתנחומא מ"ב שם א"ר יצחק למה היו מורדים שהיו זורעים שנה אחת והיה עושה תבואה (בתנחומא שם ועושין מזון) לארבעים שנה, וכאן מפליג ר"י בהצלחתם של דור המבול ומהלכים מסוף העולם ועד סופו בזמן מועט ומתלשין וכו' והיו אריות וכו' ועי' באגה"א ח"ב צד 239: 12 כבליטתא שלבשרן. כגנה בבשרן ועי' עמה"ר ע' בלטתא וע' קלמתא, והגהתי כש"רן, אבל גם בדפוסי' איתא בשרו ובכי"א ב' בבשרו, ומתגי' כבליטתא נשתבשו גם הגי' בכ"י ובי"א א': 13 הא כיצד. הוא דבור בפ"ע ואינו ההמשך למאמר של ר"י, וכן מוכח מגי' כ"ג עוד כל ימי וכו' הא כיצד וכו' ומפרש לנכון ביפ"ת הא כיצד היה להם אויר[1]) וכו' אקור וחום וקיץ וחורף דקרא קאי כלו' דהשתא גזר להיות כן לפי שמרדו בו שמתחלה לא הוה להו לא קור ולא חום ולא קיץ ולא חורף אלא הזמן היה וכו' כמו שהוא תמיד מהפסח ועד העצרת שהאויר יפה וממוזג ועי' גם בפי' ב"ר ובמד"ב: רבן שמעון בן גמליאל. כל המאמר ליתא בכ"ל ואיתא בדפוסי' ובאר כ"י של ב"ר והשלמתי עפ"י

1) d∡p.

דוסא אומר כדבריו חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע, חצי כסליו וטבת וחצי שבט חורף, חצי שבט ואדר וחצי ניסן קור, חצי ניסן ואייר וחצי סיון קציר, חצי סיון ותמוז וחצי אב קיץ, חצי אב ואלול וחצי תשרי חום, ר' יהודה מונה ממרחשון, ר' שמעון מתחיל מתשרי: אמר ר' יוחנן לא שימשו מזלות כל י"ב חדש, אמר ליה ר' יונתן שימשו ולא היה ניכר רישומן, ר' ליעזר א' לא ישבתו לא שבתו לעולם, ר' יהושע א' לא ישבתו מיכן ששבתו]:

ט א) ויברך אלהים את נח ואת בניו ויאמר להם פרו ורבו זה שיכן בזכות הקירבנות :יב

ב) ומוראכם וחיתכם וגו' מורא וחתית הורו ורדייה לא הורה, אמתי הורה, בימי שלמה כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו' (מ"א ה ד): תני ר' שמעון בן אלעזר א' תינוק בן יומו חי מחללין עליו את השבת, דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו את השבת. וכן היה ר' שמעון א'

3 לעיל צד 240 וצד 308 : 7 ילקוט ר' ס"א : 8 תוספתא שבת פי"ז (פי"ח), שבת קנ"א ב', מדרש קהלת פ' נכנוס הטובה (ט' י) :

1 *כדבריו דפוא[2]] כדבריו דר' שמעי' ג, כדברי ר' מאיר ור' שמעון א[1] | מרחשון כ | טבת ב *חורף דואגב] קור ה | 2 אדר כ | *קור דואב] תורף ה | אייר כ | תמוז כ | קיין ו | 3 אלול ב | מונה] היה מונה כ | *ממרחשון דפאב] ממרחשוון ו, מן מרחשון ג | *מתחיל דוא[2]ג] מונה א[1], היה מונה ב | *אמר ר' יוחנן — ששבתו] אמר . . לא שימשו (שמשו דא[2]) מזלות . . י"ב חדש (שנים עשר חדש ג, שנים עשר ו) א"ל ר' יונתן (ר' יונתן אומר וג) שימשו (שמשו דא[2]) אלא שלא היה רישומן (רשומן ד) ניכר ר' אליעזר (ר' אלעזר ד, ר"א א[2]) ור' יהושע ר' אליעזר (ר' אלעזר ד, ר"א א[2]) אומר לא ישבתו (ישבותו דא[2]) לא שבתו ר' (ור' ו) יהושע אומר לא ישבתו (ישבותו דוא[2]) מיכן (מכלל דא[2]) ששבתו דוא[2]ג, א"ר יוחנן לא שימשו מזלות וכו' כדלעיל א[1], שנים עשר חדש לא שימשו מזלות וכו' פ, ל' לכ | 6 *ויאמר — ורבו פ] ויאמר . . פרו רבו ומלאו את הארץ א[2]ג, פרו . . הארץ ד, וגו' ל, ל' חכ | זה שיכן] זה שכן פ, זה שוכן כ, זו שכן חג' ובירכן ו, ל' א[1] | הקרבנות | 7 וחתכם | וגו'] יהיה דוא[2]גב, ל' פא[1] | וחתית] ד'פבר[1], והיתית וי, וחתות דא[2], וחתת א'ר[2] | ורדיא ג, רדייה י | אמתי] ו אימתי פאגב, ואמתי י, ואימתי ד | 8 א'] אומר דוא[2], ל' פא'גב | יומו] יום אחד כ | 9 דוד] אבל ~ דא[2], אפילו (ואפילו ג) כדוד וגי | שמת גי השבת] י, ~ כל זמן שאדם חי מחללין עליו את השבת אבל אם מת (ואם מת ג, כל זמן שמת ו) אין מחללין עליו את השבת דוא[2]ג | שמעון] ~ בן אלעזר דחאגב, יוחי פ, יוחיי ו | אומר |

ספרים אלו, אכן גם בפי' ב"ר כי"ט וכי"א ובנדפס לא הוזכר זה המאמר כלל, ובילקוט ר' ס"א הועתק מב"מ פרק המקבל (כמו שנכמן שם), ויש לפקפק אם המאמר מעיקר הב"ר או שניתוסף עפ"י התוספתא והברייתא בב"מ שם, ובתוספתא הגי' ר' שמעון בן אלעזר אומר משום ר' מאיר וכן היה ר' דוסא אומ' כדבריו חצי תשרי מרחשון וכו' זרע חצי כסליו טבת וכו' חורף חצי שבט אדר וכו' קור חצי ניסן וכו' ר' יהודה היה מונה ממרחשון ר' שמעון היה מונה מתשרי, ובב"מ שם רשב"ג משום ר"מ אומר וכן היה רבי שמעון בן מנסיא אומר כדבריו חצי תשרי מרחשון וכו' זרע חצי כסליו טבת וכו' חורף חצי שבט אדר וכו' ר' יהודה מונה מתשרי ר"ש מונה ממרחשון ובילקוט שם וברד"ק הועתק ר' שמעון בן אלעזר וכו' וכן היה ר' דוסא וכו' ועי' גם בר ב ובדה"ם צד 201, ובלק"ט מתחיל המאמר ר' מאיר ור' שמעון אומרים וכו' ובסד' הגדול ר' דוסא אומר וכו' וגם שם הגי' חצי כסליו (כסלו) וכו' תורף חצי שבט וכו' קור, ועם גי' כי"ח שציינתי מסכמת הגי' שבפירש"י עה"ת חצי כסלו וטבת וחצי שבט קור וכו' ועיי"ש ובחזקוני ובראב"ם וביפ"ת, וכ"ה במדרש אגדה הוצ' ר"ש באבער חצי כסליו וכו' קור חצי שבט וכו' חורף (ושם נשתבש חצי כיון וכו' חום חצי אב וכו' קיץ), ופי' ר' יהודה מונה ממרחשון שאומר מרחשון וכסליו זרע טבת ושבט חורף ור"ש מתחיל מתשרי מתחיל למנות מתשרי שני חדשים לכל עת תשרי ומרחשון זרע כסלו וטבת תורף וכו' ועי' בפירש"י בב"מ שם: 3 אמר ר' יוחנן וכו'. גם מאמר זה ליתא בכי"ל וכן ליתא בכי"ב ולא הועתק בכי"ח ובילקוט, והמאמר מקוטע בכי"פ ובי"א א' ואיתא בשלימותו בדפוסי' ובכי"ו ובכי"א ב' ובכי"ג וכן הועתק כולו ברד"ק ועיי"ש והתחלתו בפי' ב"ר, והשלמתיו כמו לעיל צד 240 ועיי"ע לעיל צד 308 ובח"נ כוף פל"ג, ונ"ל שעיקר המאמר כאן בדרש לא ישבתו, וכן מפרש בפירש"י עה"ת עפ"י זה המאמר ויום ולילה לא ישבותו מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא ניכר בין יום ובין לילה: 6 זה שיכן. כבר כת' ופרו ורבו וכו' לעיל בפרשה (ח' י"ז) ודורש זה שכתוב כאן פרו ורבו נאמר לנח בזכות הקירבנות ועי' לעיל סוף פל"א, וכתיבת קורבנות בוי"ו כמו לעיל צד 116 וצד 149 וצד 295: 7 וחתית. וכ"ה בלק"ט ובלה"ב חתית ביחזקאל ל"ב כ"ג ועי' גם בעמת"ל ע' חתית, והגי' וחתות נר' משובשת: ורדייה. שנאמר אצל אדה"ר וירדו בדגת הים ובעוף השמים וכו' ובכל הארץ וכו': 8 תני וכו'. בתוספתא שם ר' שמעון בן אלעזר אומר הרוצה לעמין עיניו של מת וכו' וכן היה ר' שמעון בן אלעזר אומר אפילו קטן בן יומו מחללין עליו את השבת ואפילו דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו את השבת שכל זמן שהוא חי עוסק במצות לפיכך דוחין עליו את השבת וכן היה ר' שמעון בן אלעזר אומר קטן בן יומו אין משמרין אותו ואין משמרין אותו (ובח"נ שם הגי' רק אין משמרין אותו) לא מפני תולדין (מן החולדה) ולא מפני עכברים (מן העכברים) שהכלב רואה אותו ובורח נחש רואה אותו ובורח עוג מלך הבשן מת משמרין אותו מפני חולדין ומפני עכברים (מן הולדה ומן עכברים) שכל זמן שאדם חי מוראו מוטל על הבריות שנ' ומוראכם וחיתכם יהיה וכו' מת ניטל מוראו מן הבריות, ובשבת שם תניא רשב"ג אומר תינוק בן יומו חי וכו' דוד מלך ישראל מת אין וכו' ותניא ר' שמעון בן אלעזר אומר תינוק בן יומו חי אין צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים אבל עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים שנ' ומוראכם וחתכם יהיה כל זמן שאדם חי אימתו מוטלת על הבריות כיון שמת בטלה אימתו וכו', ודרשו וחתכם לשון היות ועי' ברש"י שם ובפירושו עה"ת, ובמדרש קהלת שם איתא שמעון בן אלעזר אומר אפילו בן יומו חי אין צריך שימור לא מן החולדה ולא מן העכברים ומן הנחשים הכלב רואה ובורח הנחש רואה ובורח אבל כשמת אפילו כעוג מלך הבשן צריך שימור מן החולדה ומן העכברים ומן הנחשים שכל זמן וכו' אימתו מוטלת על כל הבריות והחיות והרמשים שנ' ומוראכם וחתכם וכו' כיון שמת נטלה אימתו וצריך שימור והתינוק בן יומו חי מחללין עליו

תינוק בן יומו חי אין משמרין אותו מן העכברים ומן נחשים שלא ינקרו עיניו, ארי רואהו ובורח, נחש רואהו ובורח, עוג מלך הבשן מת משמרין אתו, שכל עת שאדם חי מוראו על הבריות, מת ניטלה אימתו מן הבריות הה״ד ומוראכם וחיתכם וגו׳:

ג ד) כל רמש אשר הוא חי וגו׳ אך בשר בנפשו דמו וגו׳ ר׳ יוסי בר׳ אבין משו׳ ר׳ יוחנן אדם הראשון שלא הותר לבשר תאוה לא הוזהר על אבר מן החי, אבל בני נח שהותרו לבשר תאוה הוזהרו על אבר מן החי:

ה) [ואך את דמכם לנפשותיכם] להביא את החונק עצמו. יכול כשאול ת״ל אך, יכול כחנניה מישאל ועזריה תלמוד לומר אך: מיד כל חיה אדרשינו אילו ארבע מלכיות, מיד האדם

4 ילקוט שם, סנהדרין נ״ט ע׳ ב׳, 7 ילקוט שם, נגה קמא נ״ח נ׳: 8 ילקוט שם:

1 יומו] יום אחד פב | אין צריך שימור י | מן התולדה ומן (הנחש א²) הנחשים א, מפני התולדה ומפני (הנחש ד) הנחשים דוהג, מפני תולדה ונחשים פ, מן הנחשים ומן התולדה י. מן התולדה ומן העכברי׳ מן הנחשים ומן העקרבים ב | את עיניו | רואהו] רואה אותו דונב | ⁰ובורח] בורח ד | 2 נחש — ובורח ל׳ י | ⁰רואהו פא] רואה אותו דוג, רואה ל | עוג] אבל ~ דא², ואפילו ~ פב, אבל כעוג י, אפילו (ואפילו ג) כעוג וא׳ג, מת אפילו כעוג ח | ששת הא׳י, ומת ג | אתו] אותו שלא ינקרו את עיניו י, אותו מן (מפני פוג) התולדה (תולדה פ) ומן העכברים (ומפני העכברים ד, ומפני הנחשים וג, מפני הנחשים ח, ונחשים פ, ומן העכברים ומן הנחשים ומן העקרבים ב) שלא ינקרו את עיניו דפוהאגב | כל זמן שאדם דוא׳גב, כל אדם א׳, אדם פ | הבריות | 3 ניטל (נוטל פ) מוראו דפואג | מן] על וג | הבריות | וחתכם | 4 בר] גב, בר דפוא² | אבין] פוגב, אבון ד, איבו א² | משו׳] ו, משום ב, בשם דא׳ג | 5 שלא הותר לו בשר פוח, שלא הותר בבשר י | 7 ⁰ואך — לנפשותיכם י] אך את דמכם ג, ואך.. לנפשותיכם אך פ, אך לדואב | את החונק את עצמו פא׳ | אך] ~ חלק ו | 8 מיד כל חיה] פוהא׳גבי, ~ זה המוסר את חברו להיות להרגו מיד איש אחיו זה השוכר את אחרים להרוג את חבירו דבר אחר (ד״א ד׳א׳) מיד כל חיה דא² | אדרשנו | ארבע] פוחגב, ד׳ דא |

את השבת דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו את השבת, וכה שנוסף בדפוסי׳ וכ״י שציינתי כל זמן שאדם חי מחללין וכו׳ ליתא גם בתוספתא ובשבת שם ובמד׳ קהלת, ובכ״מ וכי א א׳ נשתבש תני וכו׳ תינוק בן יומו מחללין עליו את השבת מת (בכ״מ ואם מת) אין מחללין וכו׳, ובמדרש הגדול הועתק מב״ר כאן ר׳ שמעון בן אלעזר אומ׳ תינוק בן יומו וכו׳ מפני תולדה ומפני נחשים שלא ינקרו וכו׳ ארי רואה אותו ובורח נחש רואה אותו ובורח ואפלו כעוג מלך הבשן שמת וכו׳ מפני הולדה ומפני נחשים שלא ינקרו וכו׳ הא כל זמן שאדם חי מוראו מוטל על הבריות מת ניטל מוראו מעל הבריות וכו׳ ועה״ג, וכתיבת ב י ר י ו ת בכ״ל כמו לעיל פעמים שונות, וכתיבת א ת ו עי׳ לעיל צד 237: 6 שלא הותר וכו׳. דכתיב הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו׳ ובשר לא כתיב ולפיכך לא הוצרך להזהיר על אבר מן החי ובאן כתי׳ כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל כירק עשב שהתרתי לאדה״ר נתתי לכם את כל (פי׳ ב״ר כ״י), ובסנהדרין נ״ט א׳ ת״ר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו זה אבר מן החי וכו׳ ושם נ״ט ב אמר רב יהודה אמר רב אדם הראשון לא הותר לו בשר לאכילה דכתיב לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ ולא חית הארץ לכם וכשבאו בני נח התיר להם שני כירק עשב נתתי לכם את כל יכול לא יהא אבר מן החי נוהג בו ת״ל אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו וכו׳ ועיי״ע שם נ״ז א׳ ולעיל צד 149 וצד 317 ובמ״י שם, וכן מתורגם בתרי״ו א׳ ברם בשרא דתליש מן חיותא היא בזמן דנפשיה ביה וכו׳, ועי׳ במ״ה חלק מ״ג צד 461 על השמות אצל אבות הכנסיה שלהם אם אדה״ר הותר לו בשר לאכילה: 7 ואך את דמכם לנפשותיכם להביא וכו׳. כן הגהתי וכ״ה בילקוט, וכן הועתק בלק״ט ורבינו בחיי ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש להביא החונק את עצמו, וכן הגיה במ״כ ואך את דמכם וגו׳ להביא וכו׳, וגם לפי הגי׳ אך להביא וכו׳ פירוש המאמר אעפ״י שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמה אך את דמכם אדרוש, וקשה הלשון אך להביא וגו׳ יכול וכו׳ ת״ל אך וכו׳, והורש ואך את דמכם ל נ פ ש ו ת י כ ם וכו׳ להביא החונק את עצמו כלו׳ המאבד נפשו לדעת, ומ״ש החונק אורחא דמילתא נקט דיותר נקל לאדם ליחנק מליהרג, וכן הבין בעל מדרש הגדול שהעתיק בעמו׳ 169 ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש זה ההורג עצמו לדעת יכול כשאול וכו׳, וכן כתב הרד״ק ולפ׳ אך את דמכם וכו׳ ורז״ל פירשו אם אדם יהרג עצמו שתהיה נפשו נענשת לעוה״ב ואמרו יכול כשאול וכו׳, והרמב״ן כתב ורבותינו דרשו בו הורג את עצמו את דמכם מנפשותיכם אדרוש וכו׳ ועי׳ גם ברמב״ם הלכות רוצח פ״ב ה״ג את דמכם לנפשותיכם אדרוש זה ההורג עצמו וכו׳ ועיי״ע בב״ק שם מאן תנא וכו׳ דאמר אין אדם רשאי לחבל בעצמו אילימא האי תנא הוא דתניא ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש רבי אלעזר אומר מיד נפשותיכם אדרש את דמכם והלכא קטלא שאני וכו׳, ובפירש״י עה״ת מפרש ואך את דמכם אף על פי שהתרתי לכם וכו׳ את דמכם אדרוש בהשופך דם עצמו לנפשותיכם אף החונק עצמו אע״פ שלא יצא ממנו דם ועי׳ ביפ״ת: יכול כשאול שהפיל עצמו על חרבו שלא יתעללו בו הפלשתים ת״ל אך יכול כחמריע שמסרו עצמן לכבשן האש ת״ל וכו׳, ובכ״ל כתוב יכול כשאול יכול כחנניה וכו׳ ועזריה אך והושלם ביני שיטי תלי׳ לו׳ אך וכן ת״ל לפני אך בסוף המאמר, והדרש איתא גם בברייתא שהועתקה בראש מדרש הגדול מש״ל ושלוש מדות וכו׳ ממיעוט כיצד וכו׳ אך רק וכו׳ אך למעט וכו׳ כיוצא בו ואך את דמכם וכו׳ אדרש יכול כשאול או כחנניה מישאל ועזריה ת״ל ואך: 8 אילו ארבע מלכיות. שנקראו חיות כדמפרש בלק״ט ורבינו בחיי ועי׳ דניאל ד׳ ג׳ וי״ז (וכתיבת אדרשינו בכ״ל בירוד במקום מטל ועי׳ במ״י לעיל צד 281), והדרש הראשון שנוסף בדפוסי׳ ובכ״א ב׳ מיד כל חיה זה המוסר את חברו וכו׳ מיד איש אחיו זה השוכר את אחרים וכו׳ ליתא בכ״ל ובשאר כ״י שציינתי ובילקוט וכן ליתא בלק״ט וברבינו בחיי ובמדרש הגדול עמו׳ 171 בהמאמר שהועתק מב״ר שלפנינו (ושם מפרש אלו מלכיות שנמשלו בחיות), ובמ׳ הגדול עמו׳ 169 הועתק בשינוי מרמב״ם הלכות רוצח פ״ב ה״ב וה״ג מיד כל חיה אדרשנו זה המוסר חברו לפני חיה לטרפו מיד האדם מיד איש אחיו זה השוכר אחרים להרוג את חבירו כל אחד משלשתן שופך דמים ועון הריגה בידו וחייב מיתה לשמים ואין בהם מיתת בית דין ובפירוש נאמר בשלשתן לשון דרישה הרי דינם מסור

אמר ר' לוי מיד האדם, מיד איש אחיו, הצילני נא מיד אחי מיד עשו (בראשית לב יב), אדרוש את נפש האדם אילו ישראל ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם (יחזקאל לד לא):

ו) שופך דם האדם וגו' אמר ר' חנינה כולהם בהלכות בני נח. בעד אחד בדיין אחד בלא התרייה על ידי שליח על ידי עוברים, [בעד אחד בדיין אחד שנ' שופך דם האדם באדם אחד דמו ישפך, בלא התראה שנ' שופך דם האדם באדם דמו ישפך, על ידי שליח שנ' שופך 1c
דם האדם באדם דמו ישפך על ידי אדם דמו ישפך, על ידי עוברים שנ' שופך דם האדם באדם דמו ישפך], ר' יודה בר סימון א' אף החונקו מפי עצמו שופך דם האדם באדם דמו

3 יעוי' קידושין פ"ק נ"ז ב', סנהדרין נ"ז ב':

1 אמר — מיד האדם] חגב, אמר . . מיד האדום ל°א[1], מיד האדום י, אמר . . מיד האדם ומיד הארייס (?) ן, ל' דפא[2] | אחיו] והא'גבי, ~ זה עשו דפא[2] | *מיד עשו] ומיד . . ל | 2 *ואתן] ואתם פו, אתם ל, ואתנה דא[2]גבי | 3 וגו'] באדם דמו ישפך דפוגב, באדם . . ישפך וגו' דא[2] | כלהם ג, כולהון ה, כלן א[1], כל פב | *בהלכות ל°דוא[1]] בהלכת ל, כהלכות א[2]ג, הלכות פב | בדיין אחד] ~ בלא עדים דוהאגב | בלא] והג, ובלא דאב | 4 התרייה] וג, התראה דאב | עוברים ל° | *בעד — ישפך ל°] בעד . . אחד שופך דם . . באדם אחד . . ישפך בלא עדים ובלא התראה שופך דם האדם דמו ישפך על ידי שליח שופך דם האדם על ידי אדם דמו ישפך על ידי עוברי' שופך דם האדם דא[2], בעד . . אחד שופך דם האדם באדם דמו ישפך בלא עדים בלא התרייה (התראה ח) שופך . . ישפך על ידי שליח שופך דם האדם על ידי אדם דמו ישפך על ידי עוברים שופך דם האדם באדם דמו ישפך וח, בעד . . בדין אחד שנ' שופך דם האדם באד' דמ' ישפ' על ידי שליח שופך דם האד' באד' דמו ישפ' על ידי אדם דמו ישפך על ידי עוברים שופך דם האד' באד' דמו ישפך ג, בעד . . בדיין אחד שופך דם האדם באדם דמו ישפך בלא עדים ובלא התראה שופך דם האדם אפילו על ידי שליח באדם על ידי אדם דמו ישפך על ידי עוברים שופך דם האדם בקרב האדם דמו ישפך פ, שופך דם האדם באדם דמו ישפך לא אמרו אלא ע"י שליח כת' שופך דם האדם ע"י שליח א[1], שופך דם האדם על ידי אדם באדם דמו ישפך ל | 7 ר' יהודה דפוא[2] (ר' יודה — ישפך ל' א'גב) | בר פ | אמר דפו | אף ל' פ | *החונקו דא[2]] החונק פ, החניקו ו, החוכרו ל | מפי עצמו] פו, ל' דא[2] | שופך — ישפך] ו, שופך דם האדם וגו' דא[2], שופך דם באדם עצמו פ |

לשמים ונ"ל שמרמב"ם שם ה"ג נובעת גם התוספה שבדפוסי', ור"מ שמראשון שידע רק נוסחת ב"ר שבדפוסי' הוה דעתו במתת יה מ' ב' שמקור הרמב"ם בב"ר כאן וכתב והכ"מ לא העירה מקורו מהמדרש הלז, ובלי ספק היתה הגי' לפני הכ"מ כהגי' שלפנינו בכי"ל ועוד ששה כ"י ובילקוט ובלק"ט וברבינו בחיי: 1 אמר ר' לוי מיד האדם. וכ"ה בכי"ח וכי"ג וכי"כ, ור' לוי דורש האדם האדום כלו' אדום ועי' לעיל צד 74 ואדם עליה בראתי וצד 81 קרי עליה ואתן אדם וכו', ובכי"ל נוסף ביני שיטי ו בכתב אחר להגיה האדום כמו שהגי' בכי"א א' אר"ל מיד האדום, ובמ' הגדול עמו' 171 הגי' א"ר לוי מיד האדם האדום, וגי' אחרת בלק"ט וברבינו בחיי ומיד (מיד) האדם אלו ישראל דכתיב (שנאמר) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם מיד איש אחיו אלו בני עשו דכתיב (שנאמר) הצילני נא וכו' אדרוש את נפש האדם לעתיד לבא, ובמ' הגדול הגי' כמו לפנינו אדרוש את נפש האדם אלו ישראל דכת' ואתן צאני וכו', והגהתי ג"ב ו א ת ן וכ"ה במקרא (ואין לו ריע), והגי' ואתנה נר' שנשתבשה עפ"י יחזקאל שם י"ז ואתנה צאני: 3 כולהם וכו'. כל הדינים הנכללים בזה הפסוק הן בהלכות בני נח, ובכי"ל כתוב בהלכת ומוגה בהלכות, וגם בדפ"ר וד"ו הגי' בהלכות: בעד אחד בדיין אחד. כן הגי' הנכונה בכי"ל, ומה שנוסף בדפוסי' ובכ"י שציינתי ב ל א ע ד י ם ליתא גם בירוש' קידושין ובבבלי סנהדרין נ"ז ב' ועי' בחי' הרד"ל ובפי' מהרד"ו, ואין לפרש בלא עדים בשהודה בעצמו דזהו מה שמוסיף ריב"ס מ פ י ע צ מ ו לפי הגי' שלפנינו ועי' גם ביפ"ת, ושם כתב ג"כ ואית דל"ג הבא בלא עדים ועיי"ש, ולשון הירושלמי שם איש מה תלמוד לומר איש איש אלא להביא את הגוים שבאו על עריות האומות שידונו כדיני האומות (ועי' במ"י לעיל צד 166) ואם באו על עריות ישראל שידונו אותם כדיני ישראל אמר ר' לעזר מבולם אין לך אלא ארוסת ישראל בלבד שאם בא על ארוסת ישראל חייב וכו' במה הוא מתחייב וכו' אין תימר בדיני ישראל בשני עדים ובעשרי' וג' דיינים ובהתרייה ובסקילה ואין תימר בדיניהן ב ע ד א ח ד ו ב ד י י ן א ח ד ו ש ל א ב ה ת ר י י ה ו ב ס י ף (כ"ה בירושלמי ד"ו) ר' יודה בר פזי מוסף ב ח ו נ ק ו מ פ נ י ע צ מ ו מה טעם כי דם באדם וכו', ובסנהדרין שם איתא אשכח ר' יעקב בר אחא דהוה כתיב ב ס פ ר א ג ד ת א ד ב י ר ב בן נח נהרג בדיין א' ובעד אחד שלא בהתראה מפי איש ולא מפי אשה ואפילו קרוב מ ש ו ם ר ב י י ש מ ע א ל א מ ר ו אף על העוברין מנה"מ אמר רב יהודה דאמר קרא אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש אפילו בדיין אחד מיד כל חיה אפילו שלא בהתראה אדרשנו ומיד האדם אפילו בעד אחד מיד איש ולא מיד אשה אחיו אפילו קרוב משום רבי ישמעאל וכו' מאי טעמיה דרבי ישמעאל דכתיב שופך דם האדם באדם דמו ישפך איזהו אדם שהוא באדם הוי אומר זה עובר שבמעי אמו ותנא קמא תנא דבי מנשה הוא דאמר כל מיתה האמורה לבני נח אינו אלא חנק ושדי ליה האי באדם אסיפיה דקרא ודרוש ביה הכי באדם דמו ישפך איזהו שפיכות דמים של אדם שהוא בגופו של אדם הוי אומר זה חנק וכו', ולמד זה מנה"מ וכו' אינו מסכים עם פירוש המאמר שלפנינו, ובכי"ל נוסף פירוש זה בגליון בדיו דיהה כנר' בכתב הספר וכתוב שם בעד א' בדיין אחד שנ' שופך דם האדם באדם אחד דמו [. . .] בלא התראה ש[. . .] דם הא בא דמו י[. . .] על ידי שליח [. . .] דמו ישו על ידי אדם דמו יש' על ידי עוברים שנ' שופך דם הא' בא' דמו ישפך (והגהתי קצת), ואולי פירוש זה אינו מעיקר המאמר. ובפי' ב"ר כ"י מפרש בדיין אחד ובעד אחד שנ' שופך דם האדם באדם דמו ישפך משמע ע"י דיין אחד והכי נמי משמע ע"י עד אחד ע"י שליח אע"פ שאין בדיני ישראל שליח לדבר עבירה שהשולח פטור והעושה חייב (ועי' קידושין מ"ג א') בהלכות בני נח אינו כך שהשולח להרוג את חבירו חייב דכתיב שופך וכו' ופי' שופך דם האדם ע"י אדם אחר דמו (בפי' ב"ר כי"א דמו של שולח) ישפך ע"י עוברין דכתיב דם האדם באדם וזהו עובר במעי אמו (ולמלת עוברים נסמן בגליון כ"י ס"א עובדים וצ"ע), ואינו מפרש בפי' ב"ר איך משמע שופך דם האדם וכו' בלא התראה, ונר' שדורש שופך דם וכו' מכל מקום, ולקמן פנ"ב כי' ה' יליף מפי' הנך מת על האשה וגו' מיכן שאין התרייה בבני נח וכן שם סי' ח' ואם אינך משיב וגו' מיכן שאין התראה בבני נח: 7 החונקו. כ"ה

ישפך. אמר ר' לוי הרי שהרג ולא נהרג אימתי הוא נהרג לכשיבוא אדם. שופך דם האדם באדם דמו ישפך. דריש ר' עקיבה כל מי ששופך דמים מעלה ע"ה כאילו מיעט הדמות מה טעם שופך דם האדם וג' מה טעם כי בצלם אלהים עשה את האדם. דריש ר' אלעזר בן עזריה כל מי שבטל מפריה ורביה כאילו ממעט הדמות מה טעם כי בצלם אלהים עשה את האדם וכת' אחריו ואתם פרו ורבו. דריש בן עזאי כל מי שבטל מפריה ורביה [כאילו שופך דמים] וממעט הדמות [מה טעם שופך דם האדם מפני מה כי בצלם אלהים עשה את האדם וכת' אחריו ואתם פרו ורבו]. אמר לו

1 דברים רבה ולקמן (ד"ב פ' כ"ה) : 2 תוספתא יבמות פ"ח, יבמות ס"ג ב', מכלתא יתרו מס' דבחדש פ"ח :

1 אדם] האדם א'. אותו אדם פ | שופך — האדם] ∼ הקב"ה פ | 2 דמו ל' ד | מי ל' פו | ששופך] א', שהוא שופך דוא"גב ישפך פ | ע"ה א' | מעלין עליו וחא"גב מעלים דא' ל פ | ממעט פא"גב הוא ממעט דא' שהוא ממעט ן | הדמות (דמות ל') את הדמות | מה טעם] וכ', ומה טעם ח, מאי (מה נ) טעמיה דנ, שנ' פ | 3 מה טעם] מפני מה דפוג"ב, לפי ה, ל, א' | עשה] ברא ד | מי דוחא"גב] ל' לפ | שמבטל א', שהוא מבטל דוהגב, המבטל פ | 4 מפרית ורביה פ, פריה.. דוחא"ג, בפרית.. ב | ממעט] מעלה עליו (מעלין עליו חגב, מעלים עליו ד'), מעלה עליו הכתוב ד) כאילו (כאלו ב, כילו נ, כאילו הוא דח) ממעט דפחגב, מעלין עליו כאילו מבטל ן | את הדמות | מה טעם] וכ', ומה טעם ח, מאי (מה נ) טעמיה דנ, מפני מה פ | וכתי' בתריה דא', ומה כת' (כתיב ח) אחריו חגב, וכת' פ, וסמיך ליה ן | 5 ורבו] פו, ∼ שרצו בארץ ורבו ד, שרצו.. ורבו בה גב | עזיי וג | שמבטל פג, שהוא מבטל דוא"ב | מפרית ורבית פ, פרייה ורבייה ן, פריה ורביה דהא"ב | כאילו — דמים ל'] כילו.. דמים נ, מעלה עליו (מעלין עליו חב, מעלים עליו ד"ו, מעלה עליו הכתוב דא') כאילו (כאלו ב, כאילו הוא ח) שופך דמים דפוהא"גב, ל' ל | וממעט] ומבטל ו | את הדמות | מה — ורבו] ל' ל | מה טעם פב] ומה טעם ו, מה טעם שנ' ח, מאי טעמיה ד, מ"ט א | שופך — האדם דוא] ∼ באדם דמו ישפך גב | 6 מפני מה דוהא"גב] ולמה אמרו א' | כי — האדם וגב] כי בצלם אלהים דא | וכת' אחריו] ומה (מה א') כת' אחריו דהא"גב, וכת' בתריה פ, מה כתי'.. א', וסמיך ליה ן | ואתם — ורבו דפ"אג] ∼ שרצו בארץ ורבו בה ב | אמרו א', אמרין פ | ליה ג |

בדפוסי וכי"א ב', ובכי"פ התונק, ובכי"ל נשתבש התוכרו וע"ח"ג, והגי' מפי עצמו איתא גם בכי"פ וכי"ו, ומאמר ר"י בר' סימון כאן הוא מאמר ר"י בר פזי בירושלמי (ועי' במ"י לעיל צד 166) ובעל קה"ע הגיה שם מוסיף בחנק ומפי עצמו כ"מ (הכתוב) שופך דם האדם באדם דמו ישפך ופי' אם נידון בדיני אומות נידון בחנק ומפי עצמו דקסבר כל מיתה האמורה לבני נח אינה אלא בחנק ומפי עצמו שאין צריך אפילו עד אחד וכו' ודריש ליה מדכתיב שופך דם האדם באדם וגו' שדי ליה האי באדם אסיפא דקרא וכו' ודריש ביה נמי באדם אפי' ע"פ האדם עצמו דמו ישפך וכו' וכן כאן נר' שצ"ל אף בחנק ומפי עצמו, ובכי"א א' וכי"ג וכי"ב ליתא כל המאמר: 1 לכשיבוא אדם. בדב"ר שם על ששה דברים נצטוה אדה"ר על ע"ז ועל חלול השם וכו' (ועי' במ"י לעיל צד 149) ועל כלן יש סליחה חוץ משפיכות דמים שנ' שופך דם האדם באדם דמו ישפך אמר ר' לוי והרי כמה בני אדם שהרגו ומתו על מטותיהן הסיבו אותו מתו באדם דמו ישפך כשיבאו כל בני אדם לעתיד לבא אותה שעה דמו ישפך, ודרשו באדם בא אדם, ובפי' ב"ר מפרש לכשיבא אדם לכשיבא יום הדין הקב"ה שהוא שופך דם האדם שנתן דם האדם בקרבו אז דמו ישפך, וכן בכי"ם שופך דם האדם הקב"ה באדם דמו וכו', ובתרי"י א' מתורגם ודישוד בלא סהדין מרי עלמא עתיד לאתפרעא מניה ליום דינא רבא וכו', ואולי פי' לכשיבוא אדם לכשיבוא אדה"ר וכמעט הדרש לעיל צד 202 אשבעה בתקין לבשיקין אותו שנברא בדמותך ועי' גם בפי' מהרז"ו: 2 כאילו מיעט הדמות. דמות הקב"ה שהאדם נברא בדמותו כי בצלם אלהים וכו', וכן הדרש במכילתא שם כתיב אנכי וכו' וכנגדו לא תרצח מגיד הכתוב שכל מי ששופך דם מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות המלך משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה והעמיד לו איקונות ועשה לו צלמים וטבע לו מטבעות לאחר זמן כפו לו איקונותיו שברו לו צלמיו ובטלו לו מטבעותיו ומיעטו בדמותו של מלך כך כל מי שהוא שופך דמים מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות המלך שנ' שופך דם וכו', ובתוספתא שם איתא ג"כ ר' עקיבא אומר כל השופך דמים הרי זה מבטל את הדמות שנ' שופך דם האדם באדם דמו ישפך, ושם איתא עוד בן עזאי אומר כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה מעלה עליו הכתוב כאילו ממעט את הדמות שנ' כי בצלם וכו' עשה את האדם ואתם פרו ורבו וע"י"ש בח"נ, וביבמות שם ב' ברייתות תניא ר' אליעזר אומר כל מי שאין עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים שנ' שופך דם האדם וכו' וכתיב בתריה (בשאלתות פ' נח הגי' וסמיך ליה) ואתם פרו ורבו ר' יעקב (בשאלתות ובע"י ובילקוט ר' ס"א הגי' הנכונה ר' עקיבא) אומר כאילו ממעט הדמות שנ' כי בצלם וכו' וכתיב בתריה (בילקוט הגי' ומה כתיב אחריו ובשאלתות וע"י וסמיך ליה) ואתם פרו וכו' בן עזאי אומר כאילו שופך דמים וממעט הדמות שנ' ואתם פרו ורבו וכו' תניא אידך ר' אליעזר אומר כל מי שאין עוסק בפו"ר וכו' שנ' שופך וכו' וסמיך ליה ואתם פרו וגו' ר' אלעזר בן עזריה אומר כאילו ממעט הדמות בן עזאי אומר וכו' ועי' באגה"ת ח"א צד 279, ובמדה"ג הועתק דרש ר' עקיבה כל מי שהוא מבטל פריה ורביה מעלין עליו כאלו שופך דמים שנ' שופך דם וכו' וסמיך ליה ואתם פרו ורבו (ויש כאן ערבובי גירסאות עפ"י המאמר שלפנינו והברייתות ביבמות) דרש ר' אלעזר בן עזריה כל מי שהוא מבטל פו"ר מעלין עליו כאלו ממעט בדמות שנ' כי בצלם וכו' וסמיך ליה פרו ורבו דרש בן עזאי כל מי שהוא בטל מפו"ר מעלין עליו כאלו שופך דמים וממעט בדמות שנ' שופך דם האדם וסמיך ליה ואתם פרו ורבו וע"ח"נ: 6 אמר לו וכו'. בתוספתא שם אמר לו ר' אלעזר (ר"א בן עזריה) נאין דברים כשהן יוצאין מפי עושיהם יש נאה דורש ונאה מקיים (יש וכו' ואין נאה מקיים נאה מקיים ואין נאה דורש) בן עזאי נאה דורש ואין וכו' אמר לו מה אעשה חשקה נפשי בתורה ויתקיים (יתקיים) העולם על ידי אחרים, וביבמות שם אמרו לו לבן עזאי יש נאה דורש ונאה מקיים נאה מקיים ואין נאה דורש ואתה נאה דורש ואין נאה מקיים אמר להן בן עזאי ומה אעשה שנפשי חשקה בתורה אפשר לעולם שיתקיים ע"י אחרים. ובמדה"ג הועתק אמ' לו ר"א בן עזריה מה זה בן עזאי נאה דורש ולא נאה מקיים אמר לו ומה אעשה וחשקה נפשי בתורה יתקיים העולם באחרים וע"ח"נ:

ר׳ אלעזר נאים דברים יוצאים מפי עושיהם, בן עזיי נאה דורש ואין נאה מקיים. אמר לו לפי שחפצה נפשי בתורה, איפשר לעולם להתקיים על ידי אחרים:

ט: ז. ואתם פרו ורבו [שרצו בארץ ורבו בה] אמר ר״ש לקיש ברית נחלק לאוירות. ר״ש בן לקיש הוה יתיב לעי באוריתא בהדה אלפים דטבריה, נפקין תרתין נשין מתמן אמרה חדא להבירתה בריך דאפקן מן הדין אוירא בישא. צווח להון מן הן אתין, אמ׳ ליה מן מוגה. אמר אנא חכם מן מוגה ולית בה אלא תרתין עומרן אמר ברוך שנתן חן מקום בעיני יושביו: חד תלמיד מן דר׳ איסי הוה יתיב קומוי הוה מסבר ליה ולא סבר. אמר ליה למה לית את סבר, אמר ליה דאנא גלי מן אתרי, אמר ליה מהידן את, אמר ליה מן גובת שמי, אמר ליה ומה הינון אויריה, אמר ליה כד מינוקא מתיליד תמן אנן גבלין ארמרמני וטישין מוחיה דלא יכלוניה

3 ילקוט ר׳ ס״ח, ילק׳ יחזקאל כ׳ סכ״ח: 6 עי׳ לקמן פל״ס:

1 ר׳ אלעזר] ר׳ (לר׳ פ) אלעזר בן עזריה דפוא[2]גב, ל׳ ו | נאים — עושיהם] ח, נאים הדברים (דברים דא[2]) היוצאים (יוצאין ג, שיוצאי׳ א[1]) מפי (עושיהן דא[2]ג) עושיהם דפאגב, יש נאה דורש ואין נאה מקיים ו | בן עזיי] ג, בן עזאי דפאב, אתה ו | ואין] וחג, ולא דפאב | אמר לו] גב, א״ל ד׳א[2], אמר ליה ד, אמר להם פו, אמ׳ א׳ | לפי שחפצה] פהא׳ב, לפי שחשקה ג, אני לפי שחשקה דא[2], ומה אעשה שחשקה ו | 2 איפשר שיתקיים העולם ו, יתקיים העולם ג, אבל יתקיים .. דא[2], אבל נתקיים .. א[1], אלא תתקיים פ | על ידי אחרים] פוג, באחרים דא[2], מאחרים חא[1] | 3 נחלק] פוהא׳גברי, נחלקה א[2], נחלקו ד | **לאוירות] לאווירות ל | 4 באוריתא וי | בהדה] ו, בהדא פא׳גי (יחזקאל), בהדא דא[2]י | אלפים] ר[3], אילפים ר[2], אלפום כ, אוליסים ו, אילמים די, יטם ר[1], יטים א[2], אילפס א[1], אלפסם י (שם) | *דטברוה דא[1]] דגוגריה ל, דטבריא פגבי, דטביריה ו׳ בטבריא י (שם) | נפקין] וא׳גבי, נפקון דא[2] | תרתיין ו, תרין פ | מתמן] א׳ג, מן תמן דפא[2]בי | להבירתה בי (שם), להברתא וג | 5 בריך מאן פ, בריך רחמנא י | דאפקין א[2], דאפקן גי (שם) | מהדין אוירה בישה ו, מאוירא בישא א | צווח] ~ ואמ׳ פ | *להון (להן ל)] ~ ואמר להון דוא[2]בי (שם), אמ׳ להון א[1], אמר לון גי | *מן הן דא[2]גי] מן הא פ, מה הן א׳כ, מה ל, מן ו | אנתון ג | אמרין | ליה ל׳ | מוגא א׳גי, מיוגי ב (וכן בסמוך) | אמר ר״ש לקיש י | אנא | חכים גי | מן ל׳ וא[1] | 6 *עומרן ו] עומרן לפ, עומדין כ, עמודין ל״דאר[2]י, ים ר[1]י (שם) | פתח ואמר ו | *ברוך דואגי] בריך ל, ברוך המקום פבי (שם) | מקום] פ, המקום י (שם), למקום דואגבי | בעיני] וא׳גב, על דפא[2]י | מן דר׳ אסי פובי, .. דר׳ יוסי דא[2], דר׳ יוסי י (שם), מר׳ יוסי א[1] | 7 קודמוי דא[2]י, קדמוי וא[1], קדמותי פג | *ליה פואגבי] לה ד, ל׳ ל | סבר] ~ ליה א[2]י (שם), מסבר ליה ולא סבר פוא׳ב | ולמה א[1], אמאי י (שם) | ל אסברת א[1] | 8 *דאנא] דאני ל | גלאי י (שם) | מן אתרי] י, מן אתריי וג, מן אתראי א׳כ, מאתראי דפא[1], מן אתרא י[1] (שם) | מהיכן פ, מהיכן אתר דא[2]י, מאן הוא הדין אתר א[1], מן הן גבי (שם) | שמי] פ, שמאי דא[2], שמו וא׳גב, שמה י (שם), ל׳ י | ומאן פ, ומן י (שם) | הינון] וא׳ג, אינון דפא[2]בי | אוירייה (אוירה ג) דהתם וג, אוירא (אוירה פ) דתמן דפאבי | 9 *כד ד׳פוגבי] כי ל, בר דא | מינוקא] א׳ב, ־קה ו, יינוקא דפא[2], ינוקא י | מתילד וגב, אתיליד י (שם) | תמן ל׳ | אנא א | גבלין אדמדמני] פוא[1], גבלין ליה .. ד, גבלין אדמדמניה ג, גבלין ארמרני ב, גבלין ליה ארמרמני א[2], גבלין י (שם), ל׳ י | ומייש׳ן וא׳גב, ומשין ע, ומושין דא[2], וממין י (שם), שייפין י | למוחיה א[1], ליה מוחיה פ | *יכלוניה דפא[2]גי] יכלין יתיה י (שם), יכלין כ, ליכלוניה ע, יכולתיה ל, יכולתה ו |

3 ברית נחלק לאוירות. לאויר כל מקום ומקום שחן מקום על יושביו וכהדין עובדא ר״ש לקיש הוה יתיב וכו׳ היה יושב ועוסק בתורה בזו אלפים של טבריה יצאו שתי נשים משם ואמרה האחת לחברתה ברוך שהוציאנו מן האויר הרע הזה קרא ר״ש לקיש ואמר להן מאין אתן אמרו לו ממקום מוגה אמר אני יודע מעט מן מוגה ואין שם אלא שני בתים לדור בהם כלו׳ מקום מצער הוא אמר ברוך שנתן וכו׳, וגר׳ שהוראת אלפים[1]) יער קטן, ועל ר״ש לקיש מסופר גם במדרש קהלת פ׳ מה יתרון (ג׳ ט׳) הוה לעי באוריתא כל צרכיה בהדא איליסים דטבריה (כ״ה בדפ״ר ודי״ו) וכו׳, ובמדרש רות בפתיחה לפ״ג איתא דליטא ר׳ חייא רבא ור׳ שמעון בן חלפתא הוו יתבין לעיין באוריתא בהדין בית מדרשא רבא דטבריא (ועי׳ במ״י לעיל צד 283) וכו׳ אמר וכו׳ אמר ליה אם כן אף אנא איזיל גבי מרי עבדתי וכו׳ נפק וצלי בהדה אילוסים דטבריא וכו׳, ובאותו הסיפור במדרש קהלת מ״ב פ׳ כנסתי (מדרש זוטא צד 93) נשתבש בהדי איליסים דגובריא (וכן נשתבש כאן בכי״ל דגובריה), ובירוש׳ שביעית סוף פ״ד איתא ר׳ חיי׳ בר בא מתעגל בהדא אליסים דטיבריא (כ״ה בירושלמי ד״ו), ובספי״ר פ״א (ג׳ ב׳) נשתבש ר׳ ברוקיא ור׳ אליעזר בן פדה הוו מטיילין באילפס וכו׳ ועח״נ ועיי׳ קרויס צד 67, וכתיבת אנה כמו לעיל צד 295, ובכי״ל איתא עומרן והגהתי עומרן עפ״י כי״ו, וידידי ר״ח לעף כתב לי שהוא כלש׳ סורי־ירושלמי עומרתא שפי׳ דירה, ואין מעם להגי׳ עמודין, וגם תרתין ל״נ, וק״ק הלשון אנה חכם מן מוגה, ובכי״ו וכי״א א׳ ליתא מלת מן: 6 חד תלמיד מן דר׳ איסי. מתלמידי דר׳ איסי (ועח״נ ולעיל צד 317) היה יושב לפניו והיה ר׳ איסי מסביר לו משנתו ולא הבין אמר ליה וכו׳ א״ל לפי שאני גולה ממקומי ואין דעתי מיושבת עלי א״ל מהיכן את וכו׳, ובזה הסגנון הסיפור לקמן פל״ת חד תלמיד מן דר׳ יוחנן הוה יתיב קומיה מסבר ליה ולא סבר וכו׳ גלי מאתרי א״ל מן הידן אתר את וכו׳ ועי׳ גם בח״נ לעיל צד 301 הגי׳ לידן ליידן: 8 אמר ליה ומה הינון וכו׳. א״ל ומה הן איכויות האויר שם א״ל כשנולד שם תינוק אנו גובלין אדמדמני וסכין את מוחו שלא יאכלוהו היתושים הנמצאים שם ע״י עיפוש האויר ואעפ״כ היה חן אותו מקום על התלמיד, ואדמדמני פי׳ בערוך ע׳ אדמדמני כממנין ועי׳ במעריך הוצ׳ יעללינעק ע׳ הדבדבניות ובפי׳ ב״ר מפרש אדמדמני כמו הדבדבניות וכו׳ והיינו ענבים שלא בשלו כל צרכן ועי׳ ע״ז ל״ט ב׳ והגי׳ בד״פ

[1]) ἄλσος. (?).

יוש'ר אמר ברוך שנתן חן מקום על יושביו. אף לעתיד כן והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר (יחזקאל לו כו) לב בוסר בחלקו שלחבירו:

פרשה לה

א (ט ח) ויאמר אלהים אל נח ואל בניו וגו' ואני הנני מקים את בריתי וגו' ר' יהודה לפי שעבר על הציווי לפיכך נתבזה. ר' נחמיה א' הוסיף על הציווי ונהג בקדושה לפיכך זכה הוא ובניו לדיבר ויאמר אלהים אל נח ואל בניו וגו':

ב (יב) ויאמר אלהים זאת אות הברית וגו' (לדורות עולם) אמר ר' יודן לדרת כת' פרט לשני דורות לדורו שלחזקיהו ולדורן שלאנשי כנסת הגדולה. ר' חזקיה מוציא דורן שלאנשי כנסת הגדולה ומביא דורו שלר' שמעון בן יוחי: אליהו זכור לטוב ור' יהושע [בן לוי] הוון יתבין תניין

1 יחזק' יומא פ"ד פ"ח ג', סוטה מ"ז ח': | 3 ילקוט ר' ס"ח: 6 ילקוט שם: 8 ילקוט שם, ירוש' ברכות פ"ט י"ג ד', כתובות פי"ב ג', פסיקתא פ"י (פ"ו ג'), מדרש תהלים מ"ב ל"ו פי' ח':

1 יתוסייה] ו, ייא א'י, יתוסיה א'ג, ייא פבעי' (שם). יתוסא ד | *ברוך דפאעי] בריך ל, ברוך המקום ונבי (שם) המקום י. למקום א'גב | על] פעי (שם), בעיני דוא'גבי | לעתיד] ~ לבא דפא'גבי. לבוא ו | 2 ונתתי — בשר] פואגבע, ונתתי לכם וגו' י, וגו' ד | *בוסר ל'פא'געי] ביסר ל, בוסר א' בשר ב, כוסר ד || 3 *ואל — וגו' ד] שר בניו אתו לאמר ונב ואל . אתו פא . וגו' לי | ר' יהודה] פ ר' יהודה ור' נחמיה (נחמיא א) ~ דואגבתי ו אומר דפואגי, אמר בת | הציוי ו, הצווי פבאר, ציווי חג, צוויו ש | ר'] פיא'גב, ור' דא'תי נחמיא א', נחמן פ | אומר פג, אמר דואבי | הציווי] חבת, הצווי דפאי, ציוויו וג | 5 לדיבור אר', לדבור י, לדבר בר² | *אל — וגו' ין] אל . . בניו אתו לאמר ו, אל . . בניו דא'ב, וגו' ל | 6 וגו'] אשר אני נותן ביני וביניכם ובין כל נפש חיה אשר אתכם נב, אשר . . וביניכם וגו' דא'י, ל' פוא' | *לדורות עולם פוהגב] לדרת עולם דת, ל' ל | דורו י | 7 חזקיה פוגב | *ולדורן והנת] ולדורו לדפא'ב, ולדור ע', והורן י | של ל' ע | דורו פב | הגדולה] ~ שלא עמדו אלא בזכות עצמן י | 8 זכור לטוב] הל אתי | *בן לוין] ל' ל | הוו א'בתרי | יתבין] יתיבין ג, ל' ר | תניין — שמועה] פו, תנין . . שמועה דא'ת, כחדא מכון חד שמועה ו' תניין (תנין ר') בהדא (בחדא ר) שמועה א'ר, תניין בחדא בשמועה ג, תרויהון כמנן (?) הדא שמעתא כ |

שם והדרמטניות וכן בירוש' שבת פ"א ד' א' וירוש' ביצה פ"ג ס"ב א' דמרמטניות שבכרם וצ"ע: 2 שנתן חן מקום וכו'. וכן הדרש בסוטה שם ויאמרו אנשי העיר אל אלישע הנה נא מושב העיר וכו' וכי מאחר דמים רעים וארץ משכלת אלא מה מובתה אמר ר' חנין חן מקום על יושביו ועיד שם אמר ר' יוחנן שלשה חינות הן חן מקום על יושביו חן אשה על בעלה חן מקח על מקחו ועי' ערוך ע' חן ג', ובירוש' יומא שם א"ר אבין אילמלא שנתן הקב"ה חן כל מקו' בעיני יושביו לא היתה ארץ ישר' מתחלקת לעולם ותני כן ג' חינין הן חן אשה בעיני בעלה חן מקום בעיני יושביו חן מקח בעיני לוקחיו ר' אבא בריה דר' פפי ר' יהושע דסיכנין בשם לוי אף לעתיד לבוא הקב"ה עושה כן ההי"ד ונתתי לכם לב חדש וגו' ונתתי לכם לב בשר וגו' שהוא בוסר בחלקו של חבירו. ובכי"ל איתא בוסר ... בוסר ובתמורת ... ועי' פמאלית ועי' במ"י לעיל צד 28) כלו' לב בוחה ואינו מתאוה את שאינו שלו אלא שמח בחלקו, ותרג' בזה בסר ועי' עמתי"ר ח"א ע' בסר ג' ושם צד 420 בתוספת הח' פליישר ועיי"ע הדוגמאות בעמת"ל ח"א צד 245. ובדפ"ר ודו איתא לב בוסר בחלקו וכו' וכבר הוגה בא"א ובמ"כ, ובמקצת דפוסי' נשמטי' מלת בחלקו:

פרשה לה. בכי"א א' פל"ב ובכ"א ב' וכי"ו פל"ד, ובמקרא כאן פרשה סתומה. ובעת נודע לי מציאות מדרש כ"י תימני אשר בא זה מקרוב לידי ידידי הח' אלחנן אדלר בלונדון והואלתי לציין (בסי' ת) גם הגי' של כ"י ז"ה מפרשה זו ואילך: 4 לפי שעבר וכו'. מפרש בפי' ב"ר כ"י לפי שעבר על הצווי שציוויתיו צא מן התיבה אתה ואשתך (ועי' לעיל צד 316) והזהרתיו על פריה ורביה דכתיב פרו ורבו על הארץ כשתצאו מן התיבה ותהיו על הארץ פרו ורבו והוא לא עשה כן אלא ויצא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו (ח' י"ח) והמתין לפשט עד שנטע כרם ושתה מיינו לפיכך נתבזה בתשמיש שאינו הגון וישכר ויתגל בתוך אהלו (ועי' לקמן פל"ו סי' ד' בו ביום נתבזה) ר' נחמיה אומר אין זה עובר על צווי ומשם ראיה שהוסיף על צווי ראשון שנצטווה בבואו אל התיבה שיהיו הוא ובניו לעצמן ואשתו ונשי בניו לעצמן ונהג בקדושה לסוף יצרו ולא למהר בתשמיש לפיכך זכה וכו': 5 לדיבר. וכ"ה בדפ"ר ודו ובכי"ם וכי"ו וכ"ח וכ"ג וכי"ת ועי' ר"ש מבילתא: 6 פרט לשני דורות. שלא הוצרך להראות הקשת בימיהם שצדיקים גמורים היו (פי' ב"ר כ"י), ובערוך ע' דור הועתק המאמר עם פירושו אמר ר' יודן וכו' ודרור אנשי כנסת הגדולה שהן צדיקים ואין צריכין אות ואין מתיראין מן המבול. ופי' הנוסח בילקוט צריך לפרש שלא עמדו בזכות הקשת אלא בזכות עצמן, וגרי' שר' יודן דורש לדרת כת' חסר שני ווין פרט לשני דורות וכו' ועמ"כ. אבן בפירש"י עה"ת מפרש (עפ"י מאמר ר"י ור' חזקיה) לדרת נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות וכו' כמו דורו של חזקיה מלך יהודה ודורו של רשב"י: 8 הוון יתבין וכו'. היו יושבין שונין ביחד והיו מגיעין להלכה אחת מאברה רשב"י (ובמקצת כפרים ל"ג ממון ועת"ג) ונתקשו בה אמרו הנה בעל ההלכה נלך ונשאלהו נכנס אליהו ז"ל אצלו אמר לו רשב"י מי עמך א"ל גדול הדור הוא ריב"ל א"ל רשב"י לאליהו נראתה הקשת בימיו אם נראתה (ול"ג בכי"ל א"ל הן וכ"ה בדפ"ר וכי"ו וכ"א א') אינו ראוי לראות את פני, והוספתי מלת ס ב ר עפ"י גי' שאר הספרים. ואין מבואר הלשון הא מהו וכו' ומ"ש במ"כ פירש"י קברו אשר הוא קבור שם אינגו רחוק מכאן ליתא בפירש"י

כחרא, מטון שמועה מדר׳ שמעון בן יוחי, אמ׳ הא מרה דשמעתא ניעול ונישאליה. עָל אליהו זכור לטוב גביה, אמר ליה מן עמך, אמר ליה גדול הדור הוא ר׳ יהושע בן לוי, אמר ליה נראתה הקשת בימיו, אם נראתה לית הוא כדיי למחמי סבר אפיי: [ר׳ חזקיה בשם ר׳ ירמיה כך אמר ר׳ שמעון בן יוחי בקעה בקעה אימלאי דינרי זהב ונתמלאת], ר׳ חזקיה בשם ר׳ ירמיה כך אמר ר׳ שמעון בן יוחי אין בעי אברהם מקרבה מגביה ועד גבי ואנא מקרב מגבי עד מלכא משיחה, ואין לא בעי יצטרף

3 תנחומא מ״ב פקודי סי׳ ז׳, שמות רבה פנ״ב סי׳ ג׳, והזהיר פקודי (ק״ל ל׳), מדרש תהלים מ״ב לי״ב סי׳ ס׳: 4 סוכה מ״ה ב׳, סנהדרין ל״ז ב׳:

1 מן דר׳ דפוא[2]כת, דר׳ א׳גי | אמרו ן, אמרין דגבי, ־רי פא | מרא כ | ניעול ל׳ א[2] | *ונישאליה ו] ונישאילוית ל, ונישייליה דתר[1], ונישיליה פ, ונשאליניה ד[1], ונשאליניה כי, ונשאילינה א[1], נישייליה א[3], נשאליניה ג | *על אליהו דפואג] עאל . . תי, אזל . . ר[1], לאליהו ל | זכור לטוב] ד״ל אתי | 2 לגביה דפואגת | מן] פוא[2]גר[1], מאן דא׳כתי | עימך דא[2], הוא הדין דעמך פ | גדול — לוי] וא[1] גדול הדור ר׳ . . לוי דא[2]כתי, ר׳ . . לוי הוא וגדול הדור הוא פ | נראית א[1], נראת גב | קשת פ | 3 בימיך א׳ת | אם] ד׳וא[1], א״ל אין ~ ג, אמר ליה (א״ל א[2]) הן אמר ~ דא[2], אמ׳ לו הן א׳ לו ~ פ | נראתה (נראית א׳ג, נראת א[2], נראה כ)] ~ הקשת (קשת פו) בימיו דפואגכת | כדיי] וג, כדי פב, כדאי דאתי | למיחמי גב | **סבר] ל׳ ל | אפיי] וג, אפאי דפא[2]תי, אפי א׳כ, אפוי ד[1] | *ר׳ חזקיה — ונתמלאת] ל׳ לא[1] | *בשם ר׳ ירמיה פו] ~ אמר דא[2]גכתי | *אמר — יוחי פג] אמר . . יוחאי דא[2], אמר ר׳ שמעון כ, הוה אמר ר׳ . . יוחאי י, הוה ר׳ . . בן יוחיי או׳ ן | 4 *אימלאי דא[2]] אתמלי פ, היטלאי ג, המלאי וכ, התמלאי תי | *ונתמלאת דפוגבת] ונתמלאה א[2]. והיא נתמלאת י | כך] פוגי. כן דא׳כת | 5 אין] וא׳גב. אי דא[2]תי, אם פ | למקרבה פוג, למקרביה דא׳תי | מן גביה | עד י | אנא וכ | מן גבי פואגי | ועד פוג **מלכא] ל׳ ל | משיחא פאגכי, דמשיחא ן, משיח ד, משיחנו ת | ואי י | יצרף וא[1] |

שבדפוס וכן ליתא בפי׳ ב״ר כ״י, ובמ״כ מפרש ג״כ על אליהו נכנס אל המערה של רשב״י (ועי׳ סנהדרין צ״ח א׳ ובד״ס), ובפסיקתא שם הגי׳ ר׳ חזקיה בשם ר׳ ירמיה אליהו ז״ל וריב״ל הוו יתבין פשטין מטון חדא שמועה מן שמיה דרשב״י עבר רשב״י אמרין הא אתא מרא דשמעתא ניקום וניש׳אל ליה קמון ושאילין ליה א״ל מה הוא דין דעמך א״ל ריב״ל הוא וגדול הדור הוא א״ל ונראתה הקשת בענן בימיו א״ל הן א״ל אם נראתה הקשת בימיו לית הוא כדאי למחמי סבר אפוי, ובפסיקתא נמצא מאמר זה בין המאמר ר׳ חזקיה בשם ר׳ ירמיה כך הוה רשב״י אומר [בקעה בקעה] אימלאי וכו׳ ובין שאר מאמרי ר״ח בשם ר״י כך היה רשב״י אומר וכו׳ ואלו המאמרים נסדרו שם בתוך הסיפור דלמא ר׳ יהודה בן גיורי וכו׳ (ועי׳ למטה צד 330) על קמא ודרש את קשתי נתתי בענן ארשב״י הא סימנא דעלמא (ובמד׳ הגדול עמו׳ 174 הועתק זה רשב״י דהוא סימניה דעלמא) על תניינא ודרש ונראתה הקשת בענן אמר רשב״י הא סימנא דעלמא, וסיפור זה שם בראש הסיפורים על רשב״י ור׳ אלעזר בנו שנסדרו בסוף פסקא ויהי בשלח, ובירוש׳ ברכות פ״ט נסדרו ג״כ מאמרי ר״ח בש״ר ירמיה כן הוה (כך היה) רשב״י אומר וכו׳ ובראשם המאמר ר׳ חזקיה בשם ר׳ ירמיה כל ימיו של ר׳ שמעון בן יוחי לא נראתה הקשת בענן, ובסגנון אחר הסיפור במדרש תהלים מ״ב שם מעשה בריב״ל שהיה אליהו זכור לטוב עוסק עמו בדברי תורה והיו עסוקין במדת רשב״י (ועיי״ש בהערות ר״ש באבער ובפתח דבר למכילתא דרשב״י שהו״ל הד״ן האפפמאנן צד 5) ונתקהה ריב״ל בדבר הלכה אמר לו אליהו מבקש אתה לשאול לרשב״י בא ואני מעמיד אותו לך מיד הלכו וקרא אליהו לרשב״י מיד ענה אותו אמר לו ריב״ל בא לשאול לך בהלכה ולא חפץ אמר לו אליהו כדאי הוא ריב״ל לראותך צדיק הוא אמר ליה אילו היה צדיק לא היה נראה הקשת בימיו שכל ימיו של רשב״י לא נראתה הקשת (ובמד׳ תהלים שנדפס מכבר מסיים ואעפ״כ כל ימיו של בן לוי לא נראתה הקשת), ובכתובות שם הובא ענין הקשת בסיפור ריב״ל וכו׳ כי הוה שכיב אמרו ליה למלאך המות זיל עביד ליה רעותיה וכו׳ כי מטא להתם וכו׳ מכריז אליהו קמיה פנו מקום לבר ליואי וכו׳ אזל אשכחיה לרשב״י דהוה יתיב על תלת עשר תכטקי פיזא א״ל את הוא בר ליואי א״ל הן נראתה קשת בימיך א״ל הן אם כן אי אתה בר ליואי, ומסיים שם ולא היא דלא הואי מידי אלא סבר לא אחזיק טיבותא לנפשאי ועי׳ גם במעשה דר׳ יהושע בן לוי (בביה״מ ח״ב צד 48) ועיי״ע באגה״ת ח״ב צד 75 ובאגה״א ח״א צד 187 וצד 190 : 3 ר׳ חזקיה וכו׳. מאמר זה הראשון ממאמרי ר״ח בשם ר״י בענין גדולתו של רשב״י ליתא בכי״ל ובכי״א א׳ ולא הועתק בכי״ת והשלמתיו עפ״י גי׳ הדפוסי׳ ושאר כ״י וילקוט, וכן בירושלמי שם ר״ח בשם ר״י כן הוה רשב״י אומר בקעה בקעה התמלאי דינרי זהב והיתה מתמלאה, ובפסיקתא שם ר״ח בשם ר״י כך הוה רשב״י וכו׳ אימלאי וכו׳ והיא נתמלאת ועח״נ, והמאמר מפורש ע״י הסיפור בתנחומא מ״ב פקודי שם מעשה בתלמיד אחד של ר׳ שמעון [בן יוחאי] שיצא לחוצה לארץ ובא עשיר והיו התלמידים רואין אותו והיו רוצין לצאת לחוצה לארץ ידע ר׳ שמעון והוציאם לבקעה שעל פני מרון עירו ונתפלל לפני הקב״ה ונתמלאת הבקעה דינרי זהב אמר להם מי שמבקש ליטול יטול אלא היו יודעים שכל מי שהוא נוטל עכשיו מתן חלקו של עוה״ב הוא נוטל וכו׳ ועי׳ בשמו״ר ובס׳ והזהיר שם, ובסגנון אחר במדרש תהלים שם א״ר יחזקיהו בשם ר׳ ירמיהו מעשה בתלמיד אחד של רשב״י דאזל להורנקי ואתא מעין כי אתא על גבי רשב״י והיו התלמידים רואין את הריוח שהרויח והיו מצירין על עצמן מה עשה ר׳ שמעון נסב לתלמידיו ונפק עמהון להדא בקעתא ואמר לבקעה בקעה התמלאי דינרי זהב ונתמלאת וכו׳ ועיי״ש בהערות ר״ש באבער: 5 אין בעי וכו׳. אם ירצה אברהם לקרב כלו׳ להציל מן הדין הדורות מזמנו ועד זמני אני אקרבם מזמני עד מלך המשיח ואם לא ירצה יצטרף אחיה השילוני עמי ואנו מקרבין כל הדורות מן אברהם עד מלך המשיח, ועוד אמר ר״ח בשם ר׳ ירמיה כן אמר רשב״י אין העולם חסר וכו׳ והגהתי משלשים וכן השלמתי אמצע המאמר המקוטע בכי״ל ועח״נ, ובירושלמי שם המאמר השני בסגנון אחר וסדר המאמרים שם ר״ח בשם ר״י כן הוה רשב״י אומר אני ראיתי בני עולם הבא ומעוטים הן אין תלתא אינון אנא וברי מנהון אין תרין אינון אנא וברי אינון ר״ח בשם ר״י כך היה רשב״י או׳ יקרב אברהם מן גבי׳ ועד גביי ואנא מיקרב מן גביי ועד סוף כל דרי ואין לא יצרף אחיה השילוני עמי ואנא מקרב כל עמא, ובפסיקתא נסדרו ג׳ מאמרים והגי׳ שם ר״ח בשם ר״י כך היה רשב״י אומר נשבע הקב״ה לאבינו אברהם שאין העולם פחות משלשים צדיקים כמוהו ומה טעמא ואברהם

אח״ה השילוני עימי ואנן מקרבין מן אברהם עד מלכא משיחא. ר׳ חזקיה בשם ר׳ ירמיה כן אמ׳ ר׳ שמעון בן יוחי אין העולם חסר משלשים צדיקים כאברהם. אין תלתין אינון אנא וברי תריין מנהון, אם עשרים אינון אנא וברי תריין [מנהון, אם עשרה אינון אנא וברי תריין מנהון, אם חמשה אינון אנא וברי תריין מנהון, אם תריין אינון אנא וברין] אינון, אם חד הוא אנא הוא:

יג) את קשתי נתתי בענן קישותי דבר שהוא מקש לי, אישר כן, אלא קשין דפרייה:

יד) והיה בענני ענן וגו׳ ר׳ יודן בשם ר׳ יהודה ברי סימון לאחר שבירו סולת רותח, ביקש ליתנו לבנו ונתנו לעבדו:

טו) והיתה הקשת בענן וגו׳ דלמה ר׳ יצחק ור׳ יונתן ור׳ יודן בר גיורי הלכו לשמוע

2 לקמן פ״ס ס, יתר׳ כבודה זרה ד״כ ט נ׳, תנחומא וירא סי׳ י״ג מקץ סי׳ ו׳, מדרש תהלים ה׳ סי׳ ה׳, חולין נ״ג ח׳: 4 ילקוט שם: 6 ילקוט שם: 8 ילקו׳ יהושע ר׳ ל״ח, פסיקתא שם, מועד קטן פ׳ ח׳, תנחומא בהעלותך סי׳ י״ג:

1 אחיה | עמי | °ואנן מקרבין דפואת] אנן מקריבין ל. ואנא מקרביה י | ועד פו | משיחנו ת | בר ואבי | 2 חסר] פותאינב. יכול לעמוד בפתות דאתי | °משלשים דוהגת] מלי דיאי. משלשה לפ. משלשים וחמשה ב. מלו א׳ | כאברהם (כאברהם אבינו דאתי)] ~ מה מעם ואברהם היה יהיה מנין יהייה תלתין י. שנאמ׳ אשרי כל חוכי לו א׳. שנאמר אשרי . . ל״ו בגימטריי תבי הוו ב | אין] ו. אי דאתי. אם פחגב. ואם א׳ | אינון ל׳ וג | ובני ב | תריין] וחג תרין דפאי. ל׳ א׳ב | 3 מהם ב | ואם דאגבי. ואין ו. ואי ת (אם עשרים. . ל׳ פ) | עשרים] ב. עשרין דואג. עשרין ת. כ׳ י | ובני ב | תריין] וחג. תרין א׳י. ל׳ דא׳בת | °מנהון — וברי] ל׳ ל | °אם] ואם דפואגבי. ואין ו. ואי ת (אם עשרה. . ל׳ א׳) | עשרא ת | °תריין וחג] תרין א׳ב. ל׳ דפת | °אם] ואם דפ׳. ואין ג (אם חמשה. . ל׳ ואבת) | 4 °תריין חג] ל׳ דפי | °אם] ואם דפא׳בי. ואין ג. ואי ת (אם תריין. . ל׳ וא׳) | °תריין ח] תרין דפא׳תי. תרי ב | אינון] חגב. הן דא׳. הם י. אינון הן פ | ואם דפאבתי. ואין וג | הוא ל׳ א׳ | אנא הדא כ | 5 קשותי נב. את קשיתי י | שהוא מקש] ו. . . מוקש דא׳בתי. . . מקיש פג. שהוקש א׳ | °קשין דואגברי] קשין ל. קישון פ | דפריה ג. דפוריה כ. דפירי דאתרי. דברייה פ. דביריייה ו | 6 וגו׳] על הארץ דחא׳גב. על הא׳ וגרא׳ הקש׳ בענן ו. ל׳ פא׳י | יהודה] פג. יודה ות. יודן דא׳ | בר] פוב. בר דא׳ג | לאחר] משל ~ חא׳ | שבירו] ב. שהיה בידו דפוהאגתרי | סלת ב. סולב חג. חלב ו. קולב א׳רי. קליב דת. קלוב א׳ | רותיה ו | 7 על בנו פואגבי. ביד בנו דתרי | לעבדו] ו. על עבדו פאנבי. ביד עבדו דתר | ~ בענן וגו׳] בענן א׳. בענן וראיתיה פ. . . לזכר ברית עולם נב. . . לזכור ברית עולם בין אלהים ובין כל נפש חיה בכל בשר אשר על הארץ ו. . . לזכור ברית עולם בין אלהים זו מדת הדין שלמעלה ובין כל נפש חיה וגו׳ דא׳. . . לזכור. . שלמעלה ובין. . . חיה זו מדת הדין שלמטה ת | דלמה] ו. דלמי י׳. דילמה ג. דילמא ב. ל׳ דפאת | ור׳ יונתן] פוגב. ור׳ יוחנן דאת. ל׳ י | בר גיורי] ו. בן גיורי נב. בר גזרי פ. בדגיורי י׳. גיורי דא׳ת. ל׳ א׳ | °°לשמוע] לשמע ל |

היו יהיה מנין יהיה י׳ עשרה ה׳ חמשה י׳ עשרה ה׳ חמשה הא תלתין (ועי׳ לקמן פמ״ט סי׳ ג׳ ירוש׳ ע״ז פ״ב ס׳ נ׳ תנחומא וירא סי׳ י״ג מקץ סי׳ ו׳ מדרש תהלים ה׳ סי׳ ה׳. וכן נוסף בילקוט כאן מה מעם ואברהם היה יהיה וכו׳) ר״ח בשם ר״י כך היה רשב״י אומר אני ראיתי בני עוה״ב והן מועטין ואם תלתין אינון אנא וברי מנהון ואם עשרה אינון אנא וברי מנהון ואם תרין אינון אנא וברי אינון ואם חד הוא אנא הוא ר׳ יחזקיה בשם ר״י כך היה רשב״י אומר יקרב אברהם מן גביה ועד גבי ואנא מקרב מן גבי עד דאתי משיחא מלכא ואין לא יצטרף עמי אחיה השילוני ואנן מקרבין כולא עלמא (ועי׳ כ״ע סוף פ״א). וכגנון המאמרים בבבלי סוכה שם ואמר חזקיה א״ר ירמיה משום רשב״י יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין מיום שנבראתי עד עתה ואילמלא אליעזר (אלעזר) בני עמי מיום שנברא העולם ועד עכשיו ואילמלא יותם בן עוזיהו עמנו מיום שנברא העולם עד סופו (ועי׳ כר״ם ובפי׳ רבינו חננאל שהועתק גם בערוך ע׳ פטר א׳) ואמר חזקיה א״ר ירמיה משום רשב״י ראיתי בני עלייה והן מועטין אם אלף הן אני ובני מהן אם מאה הם אני ובני מהן אם שנים הן אני ובני, ועוד שם אמר אביי לא פחות עלמא מתלתין ושיתא צדיקי דמקבלי אפי שכינה בכל יום שנ׳ אשרי כל חוכי לו ל״ו בגימטריא תלתין ושיתא הוו (ועפ״י מאמר זה שינו הגי׳ כאן בכ״א א׳ ובכ״י ב) ועי׳ עוד חולין שם: 5 קישותי. דורש את קשתי את קישותי וקישות לשון היקש והשואה ובדפוסים קישותי דבר שהוא מוקש לי כדכתי׳ כמראה הקשת אשר יהיה בענן וכו׳ (יחזקאל א׳ כ״ח), ובבה״ל כתוב מקש ונקוד[1]), ופריך אפשר כן שיהא הקשת דבר מוקש ומושוה להקב״ה ומתרץ שהקשת מוקש להקב״ה כמו קשין של הפירות לפירות (ועי׳ לעיל צד 167 שלש נובלות וכו׳ וגם קשין וקשת לשון נופל על לשון), והמאמר הקשה הובא ברמב״ן לפ׳ זאת אות הברית וכו׳ וכתב שם בסוף פירושו אבל יש לרבותינו בפרשה הזאת סוד נעלם אמרו בב״ר את קשתי נתתי בענן קשותי דבר שהוא מוקש לי וכו׳ אלא קשין דפריא וכו׳, וכן כתב רבינו בחיי והעיר מהשבותיך אל המאמר הנמצא במדרש רז״ל בכתוב הזה את קשתי וכו׳ וזה מאמרם קשתי דבר שהוא מוקש לי אפשר כן אלא קשין דפיריא ועי׳ גם בפי״ב: 6 סולת רותח. וכן הובא ברמב״ן שם, ומעם המשל קשה לפי גי׳ זו כמו לפי הגי׳ קולב רותח שפירושו קרדום רותח, ובנמשל דורש והיה בענני ענן להביא מבול על הבריות אשימנו על הארץ ולא על האדם ועי׳ בפי׳ ב״ר. וברמב״ן הגי׳ והיה בענני ענן ר׳ יודן בשם ר׳ יהודה בר׳ סימון אמר משל לאחר שבידו וכו׳ ובקש ליתנו על בנו ונתנו על עבדו ועתי״נ: 8 דלמה. מעשה ועי׳ לעיל צד 48, וכל הסיפור נסדר כאן משום שהובא בסופו (צד 333) והרנה דרש והיתה הקשת וכו׳ בין אלהים זו מדת הדין שלמעלה ובין כל נפש חיה וכו׳ על הארץ זו מדת הדין שלמטה וכו׳, ובשינוים נוסף כאן בדפוסי׳ ובכ״א ב׳ לפני הסיפור זה הדרש בין אלהים זו מדת הדין שלמעלה, ובכ״ת עוד ובין כל נפש חיה זו מדת הדין שלמטה. ובפי׳ ר״י קרא לס׳ יהושע שהו״ל הה׳ עפשטיין בספר שנתי להברה יודיש־ליטעראריש געזעללשאפט ה״ה צד 57 הועתק ר׳ יצחק ור׳ יוחנן ור׳ יודן בר

[1]) מקש.

פרשת תורה מר' שמעון בר יוחי, ואית דאמ' פרשת נסכים, נטלו ממנו רשות והמתינו שם עוד יום אחר, אמרו צריכים אנו ליטול ממנו רשות פעם שנייה, חד מנהון דרש ואמר להון כבר כת' ויברכם יהושע וישלחם וילכו לאהליהם (יהושע כב ו) מה תלמוד לומר וגם כי שלחם יהושע אל אהליהם ויברכם (שם שם ז), אלא בשעה שהיו ישראל מכבשים ומחלקים את הארץ היה שבט ראובן וגד עימהם ועשו שם י"ד שנה מכבשים ומחלקין את הארץ, לאחר י"ד שנה נטלו רשות מן יהושע ללכת לאהליהם ושהו שם עוד ימים אחרים וחזרו ונטלו ממנו רשות עוד פעם שנייה לכך נאמר וגם כי שלחם יהושע וגו', אמר ר' יודן שבט ראובן וגד היו בני פמליא[1] שליהשע וליוה אותן עד הירדן, כיון שראו שנתמעטה פמליא שלו חזרו וליווהו עד ביתו, הברכה האחרונה היתה גדולה מן הראשונה הה"ד ויאמר אליהם בנכסים רבים שובו וגו' (שם שם ח): ותרינה דריש כבר כת' ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך (מ"א ח סו) מה תלמוד לומר ביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם ויברכו את המלך (דה"ב ז י), אלא נטלו ממנו רשות,

5 עי' סדר עולם פ"ס, זבחים קי"ח ב', ערכין י"ב ב'

1 פרשת] ד'פוגבי, ל' דא[2]ת | מר'] מפי ר' פ | ואית] ד'פוא'גבי, אית דא[2]ת | נסכים] א[1] נסכי' ד', יין ו, הנסכים ג, יין ב. נסכים ואית דאמרי פרשת נדרים י. נדרים ואית.. נסכי' דא[2]ת | נטלו] ו ונטלו דאגבתי | ממנו רשות] א[1], הימנו רשות דא[2]ת, רשות ממנו ו, רשות גי | עוד ל' וב | 2 *ליטול] ליטל ל | *כבר דפואגבתי] ל' לע | 3 **וילכו] ל' ל | וגם] ע, גם דפוא'גי | 4 הארץ] ~ ארבע עשרה שנה פ | 5 שם] פוגבי, ל' דא[2]ת | ארבע עשרה וגב, כל ארבע עשרה פ | מכבשים – הארץ] מכבשים (מכבשין פי) ומחלקין (ומחלקים וי) את הארץ] פוגבי, ל' דא[2]ת | לאחר — שנה] א[1], לאחר — שנה] לאחר ארבע (ארבעה י) עשרה שנה פוגבי, ל' דא[2]ת | 6 עוד ל' פ | אחרים] פא[2]ב, אחרים דוא'גתי ל' ע | ממנו ל' פי | עוד ל' פו | שנית א[2] | 7 גם פוא'גבי | היו ל' דת | פמליא וג, פימליא ת עמליא א'ר[2] | וליווה איתן ו, וליוון א[1], ולוון א[2], ולוה עמהם י | 8 וכיון | פמליא] פא[2]גי. פמלייא וב, בני פמליא ד, בני פימליא ת, עמליא א'ר[2] | *וליווהו ו] וליווה ל, ולווהו א[1], וליוו אותו דפא[2]ת, ולוו אותו גבי | 9 אליהם] פג, אליהם לאמר כי, להם לאמר דואת | וגו'] אל אהליכם ובמקנה רב מאד בכסף ובזהב ובנחשת ובברזל (ובזה' וברכוש ובבהמה ו) ובשלמות הרבה מאד (ובשמלות הרבה מאד ב. ובשלמות הרבה דא[2]ת ובשלמות ו) חלקו (וחלקו ב) שלל אויביכם עם אחיכם דא[2]גבת. אל.. ובברזל וגו' פ, אל.. ובזהב י, לכם לאהליכם א[1] | ותרינא גר[2]י, ואתרינא פא'ב. ואוהרנא דא[2]תר[1] | כבר ל' פבי | 10 *כת' פוגת] כתיב דא[2], כתב א[1], ל' לבי | מה — לומר] ואחר כך כת' ג | ביום עשרים ושלשה] וי. ביום כ"ג ע. ביום שלשה ועשרים א[1]. בכ"ג א[2], בכ' וג' ד[1], בעשרים ושלשה דבת, ביום עשרי' וארבעה פ | 11 ויברכו — המלך ל' א'י | רשות ממנו פא'י |

גיורי הלכו לשמוע פרשת התורה מרשב"י ואיכא דאמרי פרשת הנסכים ונטלו רשות והמתינו עוד יום אחד אמרו אנו צריכין ליטול וכו' חד מינהון דרש ואמר להון כתיב ויברכם וכו' וילכו אל אהליהם מה ת"ל גם וכו' אלא בשעה וכו' ומחלקין את הארץ ארבע עשרה שנה באו הראובני והגדי ונטלו רשות מיהושע ללכת לאהליהם ושהו שם בארץ כנען עוד ימים אחדים וחזרו ונטלו עוד פעם שנייה רשות ממנו לכך נאמר גם כי וכו' ועה"ג. ובכי"ל נשמטה מלת וילכו והשלמתיה, ובכל כ"י ובדפוסי' וילקוט איתא לאהליהם. ובמקרא כתיב וילכו אל אהליהם ובערוך ע' שלח א' קיטע המאמר כתיב ויברכם יהושע וישלחם מה ת"ל וגם כי וכו' אל אהליהם אלא בתחלה נטלו רשות מיהושע וברכם ושהו עוד ימים וחזרו ונטלו רשות ממנו וכן ביום השמיני שלח וכו' מה ת"ל וכו' ובפסיקתא שם הגי' דלמא ר' יהודה בן גיורי ור' יצחק ורבנן (ועיי"ש הערה קל"ה) הלכו לשמוע פרשת נסכים מר"ש בן יוחאי וכשהיו שם ג' ימים אמרין צריכין אנו למיסב רשותא על קמא ודרש את קשתי נתתי בענן וכו' (ועי' במ"ר לעיל צד 329), ואחר המאמר ר' יחזקיה בשם ר"י כך היה וכו' יקרב אברהם וכו' איתא שם המאמר המקוטע על תליתאי ודרש ויאמר לכו מכרו את השמן ושלמי את נשיך וכו'. ובמ"ק שם ר' יונתן בן עסמיי ור' יהודה בן גרים (ועי' בד"ס ובתנחומא שם) תנו פרשת נדרים בי רשב"י איפטור מיניה באורתא לצפרא הדור וקא מפטרי מיניה אמר להו ולא איפטריתו מיני באורתא אמרו ליה למדתנו רבינו תלמיד שנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת שנ' ביום השמיני שלח את העם וכו' וכתיב וביום עשרים ושלשה לחדש שלח את העם אלא מכאן לתלמיד הנפטר מרבו וכו' א"ל לבריה בני אדם הללו אנשים של צורה הם זיל גביהון דליברכוך אזל אשכחינהו דקא רמו קראי אהדדי כתיב פלס מעגל רגליך וכו' וכתיב אורח חיים פן תפלס וכו' הדר יתבי וקא מיבעי להו כתיב יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה וכו' וכתיב כל חפצים לא ישוו בה וכו' כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים כאן במצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים וכו' ועי' בסוף הפרשה: 7 בני פמליא[1]) וכו'. בני ביתו ההולכים ויוצאים עמו, ובפי' ר"ק גורס ומפרש אמר ר' יודן שבט ראובן וכו' היו בני עמליה של יהושע עמליה לשון סבל ושורח הוא וליוה אותם וכו' וכיון שראה אותם שנתמעטה עמליה שלו פרשו לו גם הם וחזרו וליוו אותו עד ביתו וכו'. וכן הגי' בכי"א א' בני עמליא וכו' עמליא שלו וכו' וגם בפי' ב"ר כי א גורס בני עמליא של יהושע היו ומפרש בני עסק שלו היו עמלין לכבוש עמו הארץ ולוה אותם וכו' וכיון שראו שנתמעטה עמליא שלו שהיה לו להזור יחידי לביתו חזרו וליוו אותו עד ביתו שאין כבוד לו שיחזור יחידו לביתו וכו' (ובפי' ב"ר כ"י ובנדפס נשתבש בני פמליא וכו' בני עסק שלו שהיו עמלים עמו לכבוש את הארץ וכו' שנתמעטה פמליא שלה וכו'). ומפי' ב"ר זה נוסף בגליון כ"י א' בי נ"א בני עמליא פי' שהיו עמלים עמו לכבוש את הארץ: 9 ויאמר אליהם. וכ"ה בכ"ים וכי"ג ובפי' ר"ק, ובמקרא כתוב ויאמר אליהם לאמר וכצ"ל ועה"ג: כבר כת'. במלכים שם ביום השמיני וכו' ושמיני של חג הוא יום כ"ב של תשרי וכת' בדה"י ביום [illegible]

[1]) φαμιλία, familia.

המתינו ימים אחרים חזרו ונטלו ממנו רשות פעם שנייה לכך נאמר ביום עשרים ושלשה לחדש וגו׳. אמר ר׳ לוי כתוב כי חנוכת המזבח עשו שבעה ימים והחג שבעת ימים (שם שם ט) **ואין לך** שבעה לפני החג שאין בהם שבת ויום הכיפורים. ואותן שבעה ימים היו ישראל אוכלין ושותין ושמחים ומדליקים [נירות], ובסוף הזרו ונצטערו על הדבר. אמרו תאמר שיש בידינו עון שחיללנו את השבת ואכלנו ביום הכפורים. וכיון לפ״סן שרצה הקב״ה מעשיהם יצתה בת קול ואמרה להם כולכם בני העולם הבא. והברכה האחרונה [היתה] גדולה מן הראשונה וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב (מ״א שם שם) [אמר ר׳ יצחק שמחים שמצאו נשותיהם טהורות וטובי לב] **שעיברו זכרים. אמר ר׳ לוי יצתה בת קול ואמרה כולכם בני העולם הבא: והרגה דרש כבר כתוב ותלך מאתו** (מ״ב ד ח) **מה תלמוד לומר ותבא ותגד לאיש האלהים** (שם שם ז), **אלא ויעמד השמן** (שם שם ו) **שהוקיר ובאת לשאול לו אם תסבור ואם לאו, הברכה האחרונה היתה גדולה מן הראשונה ואת ובניך תחיי בנותר**

2 עי׳ מועד קטן שם. שבת ל׳ ח׳: 9 ילק׳ יהושע שם. ילק׳ מלכים סי׳ רכ״ח:

1 והמתינו שם **דוא׳**. והמתינו שם עוד **פא׳גתי**. . עוד לשם **א׳**, ועוד המתינו **ע** | ימים אחרים] **א׳**, ימים אחרים **דפגתי**, ימים **ע**, יום אחד **א׳**, ל׳ **ו** | חזרו] והזרו **דפואגת**, ל׳ **עי** | רשות ממנו **א׳ע**, רשות **פי** | שנית **א׳** | שלשה ועשרים **א׳**, כ׳ וג׳ **ד׳** | 2 וגו] **פ**. השביעי שלח את העם ויברכו את המלך **ו**, השביעי . . העם **ת**, הזה (הוד ד׳) שלח את העם **דא׳** | כת׳ **פגת**, כתי׳ **דוא** | ואין לך שבעה] **פוגב**, . . ז׳ **דא׳**, . . שבעת ימים **א׳**, שבעה ימים **ת** | להם **א׳**, להן **ג** | 3 שבעה **ת**, ז׳ **א׳** | הימים **פו** | 4 והדליקו **א׳** | ׳נירות **פואבת**] נירות **דג**, ל׳ **ל** | ולבסוף **וג** | ׳ונצטערו **דפאגבת**] ונצערו **ל**, ודאגו **ו** | את] **פוא׳גב**, ל׳ **דא׳ת** | 5 ואכלנו] ולא התענינו | את מעשיהם **א׳**, את מעשיהן **פג** | יצאת **ו** | להם ל׳ **וא׳** | כלכם **א׳ג** | בני] **פא׳גב**, כבני **דא׳ת**, מזומנין **ו** | לחיי העולם הבא **ו** | 6 הברכה **וי** | אחרונה **גבי** | ׳היתה **דפואתי**] ל׳ **לגב** | 7 ׳אמר ר׳ יצחק **דפואגת**] ל׳ **לב** | ׳שמחים שמצאו נשותיהם (נשותיהן **פ**, נשותיה׳ **ד**, את נשיהם **ג**) טהורות (בטהרה טהורות **ו**) וטובי לב ל׳**דפואגת**] ל׳ **לב** | שעיברו] **וא׳ג**, שעברו **פב**, שנתעברו **דא׳ת** | יצתה] **אבת**, יצאת **פו**, יצאה **ד** | 8 ואמרה] ~ להם **דפאגת**, להן **ב** | כלכם **א׳ג** | בני] **פא׳גבת**, כבני **דא׳**, מזומנים **ו** | לחיי העולם הבא **ו** | והרינא **וא׳גי**, ואהרינא **ב**, ואוהרנא **דא׳ת**, והד **פ** | כבר ל׳ **וב** | כת׳ **פוגבת**, כתי׳ **דאי** | ומה **ג** | 9 שהוקיר] **פגי**, שהוקר **ב**, שהוקיר השער **א׳**, שהוקר השמן **דא׳ת**, שחורה **ו** | לו] **פוא׳גבי**, ל׳ **דא׳ת** | 10 אם תסבור] ~ וגו׳ **דא׳** | ואם לאו] ואם לא תסבור **פו**, אם לא תסבור **דאגבתי** (מלכים) | או לא . . י (יהושע) | והברכה י (מלכים) | אחרונה **פי** | היתה ל׳ **ות** | ״גדולה] ל׳ **ל** | ״מן] בין **ל** |

עשרים ושלשה לחדש השביעי וכו׳. ובי״ת כתב דל״ג כ ב ר דהכא ל״ק ליה יתורא כדלעיל אלא רמי קראי אהדדי וע״ג, ובמ״כ הובא בכל כ״י (חוץ מכ״יא א׳) ובדפוסי׳ ובערוך שם גם בפסוק של דה״י ויברכו את המלך וליתא במקרא שם: 1 המתינו ימים אחרים. משמע שר״ל יום כ״ב וכ״ג, ובא״א הגיה דצ״ל והמתינו שם עוד ול״ג ימים אחרים. ובי״ת הגיה והמתינו שם יום אחד (ועי׳ גם בח ג) ומ״ש ימים אחרים מ״כ הוא שכתבוהו אגב שיטפא דלישנא דלעיל. ובגי׳ כ״ים המופעת כן גי׳ הרי״ף במ״ק דמ״ק בפסוק של דה״י וביום עשרים וארבעה לחדש השביעי וכו׳ ועי׳ בתי׳ הרש״ש וביו״ד פי׳ ומ״ב ובש״ך פ״ק ל״ג ומ״ז פ״ק מ׳ שם, וברד״ק מלכים שם מפרש הכתובים ע״פ מאמר רז״ל כי ביום השמיני נטלו רשות ממנו ולא נסעו אותו היום לפי שהיה חג וביום עשרים ושלשה לחדש הזרו ונטלו רשות ממנו והלכו לאהליהם ועי׳ גם ברד״ק בדה״י ובפירש״י שם: 2 כי חנוכת המזבח וכו׳. דורש הפסוק בדה״י שם שכתוב בו בפירוש שעשו תחלה חנוכת המזבח ז׳ ימים ואח״כ החג ז׳ ימים וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם וכו׳ ואין לך שבעה לפני החג וכו׳, והפסוק במ״א ח׳ ס״ה ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכו׳ שבעת ימים ושבעת ימים היה אפשר לפרש ששבעת ימי הנוכת המזבח היו אחר שבעת ימי סוכות וביום השמיני שלח וכו׳ יהיה פירושו שמיני לחנוכה ועי׳ ברד״ק במלכים שם, אבן במ״ק דרשו הפסוק ויעש שלמה וכו׳ וע״יש, ושם איתא א״ר פרנך א״ר יוחנן אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כלייה יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא מאי דרוש וכו׳: 6 והברכה האחרונה וכו׳. צ״ע שלא הוזכרה ברכה שנתברכו גם הם ושמחים וטובי לב כתוב בשני המקומות, ובי״ת כתב אע״ג דלא מפרש קרא שבירכם שלמה בעת פטירתם לא בראשונה ולא בב׳ הנה ממ״ש שלח את העם שמע׳ לה דאין דרך לשלח אלא בלשון ברכה שיאמר לכו לשלום ולברכה וכו׳ ומשמע ליה דהיותם שמחים וטובי לב היה מכח הברכה האחרונה ומכיון דברכה זו נתפרשה משמע דגדולה מהראשונה ואע״ג דשמחים וטובי לב כתר ב׳ השילוחים כתיב גר׳ דמדכתיב בשני (דה״א ז י׳) שלח את העם לאהליהם שמחים וטובי לב כלומר שבירכן שילכו לאהליהם שמחים אבל בא׳ (מ״א ח׳ ס״ו) דכתיב [שלח את העם ויברכו את המלך] וילכו לאהליהם הוא כיפור הכתוב מה שאירע להם אחר השלוח לא שהוא מכלל ברכת השלוח ומה שהוזכר קרא דוילכו לאהליהם נראה דהגהת איזה תלמיד טועה הוא שלא הבחין בפי׳ הכתוב והשב שאין הפי׳ אלא וילכו לאהליהם כאידך קרא ע״כ. אבן בכל הספרים כתוב כאן וילכו לאהליהם וכו׳, ובמ״ק שם איתא ומנלן דאהיל להו התגי התליפא ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב וכו׳ לאהליהם שהלכו ומצאו נשיהם בטהרה שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב שכל אחד ואחד נתעברה אשתו בבן זכר על כל הטובה שיצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא לדוד עבדו ולישראל עמו בשלמא לישראל עמו דאחיל להו עון יום הכפורים וכו׳, ובסגנון זה הועתק בילקוט יהושע וילכו לאהליהם שמצאו נשותיהם בטהרה שמחים שנהנו וכו׳. וכל המאמר שם ר׳ יצחק ור׳ יודן וכו׳ הועתק מב״ר כאן וכן איתא הציון ב״ר שם בראש המאמר בילקוט הפ״ר: 8 מה ת״ל ותבא וכו׳. וכי מה צורך היה לה לחזור ולהגיד לאלישע שנתקיימה נבואתו אלא ויעמוד השמן שהוקר השער של שמן ובאתה לשאול אם תמכרנו מיד אם לאו ותמתין עד שיהא יקר יותר ועי׳ בפי׳ ב״ר: 10 הברכה האחרונה. שנתברך הנותר כדי שתחיה היא ובניה לארך ימים ברכה זו היתה

(שם שם ז) עד שיחיו מתים: כיון שראה אותם שהן בני אדם שליישוב שילח עמהם זוג אחר שלתלמידי חכמים לידע מה דורשים בדרך, חד מנהון דרש כבר כתוב ויסע מלאך האלהים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם (שמות יד יט) מה תלמוד לומר ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם (שם שם), אלא אותה מידת הדין שהיתה מתוחה כנגד ישראל הפכה הקב״ה ומתחה על המצריים: וחרנה דרש והייתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם בין אלהים זו מידת הדין שלמעלה ובין כל נפש חיה בכל בשר אשר על הארץ זו מידת הדין שלמטה, מידת הדין שלמעלה קשה ומידת הדין שלמטן רפה: וחרנה דרש כתוב אחר א׳ וכל חפצים לא ישוו בה (משלי ח יא) וכתוב אחר א׳ וכל חפציך לא ישוו בה (שם ג טו), חפצים אילו מצוות ומעשים טובים, חפציך אילו אבנים טובות ומרגליות, ר׳ אחא בשם ר׳ תנחומ׳ בר חייה חפציי וחפציך לא ישוו בה אלא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וגו׳ (ירמיה ט כג):

1 ילק׳ יהושע שם: 3 ילק׳ יהושע שם, ילק׳ בשלח כ׳ רל״ז: 4 עי׳ מכילתא בשלח מס׳ ב׳ פ״ד (שמות י״ד י״ט), מכילתא דרשב״י שם: 5 ילקוט כ׳ ס״א, ילק׳ יהושע שם: 7 ילק׳ יהושע שם, ועי׳ ירוש׳ פאה פ״א ט״ו ד׳:

1 *שיחיו דואתי] שיהיו לפב | מתים] פא׳גב, המתים דוא²תי | כיון] א׳גי, וכיון דפא²בת | שראם א¹, שראה כ | שהיו פ | ישוב פגבי | שלח | עמם וא¹ | אחר] א׳ ד, ל׳ א¹ | 2 **תלמידי] תלמידים ל | מה] פגבי, ~ הם דוא, הן ת | וחד א² | °מנהון] מינהון ד | כבר ל׳ א²ב | כת׳ פוגבת, כתי׳ דא²י | 3 ההלך — מאחריהם ל׳ א¹ | 4 מפניהם — מאחריהם ל׳ א¹ | 5 ומתחה] ~ מצריהם א², ל׳ תי | כנגד המצריים וגר׳...המצרים דפבתי (בשלח)..מצרים א²י (יהושע), למצרים א¹ | וחרינא א׳גי (יהושע), ואחרינא א²כ, ואוחרנא דת, וחד פ | והיתה וג, כת׳ (כתי׳ דא) והיתה דפאבת, כבר כתיב.. י (שם) | אלהים] פגי (שם), ~ ובין כל נפש (נפש חיה ת, נפש חיה וגו׳ א²) בין אלהים דא²ת | זה י | 6 מעלן פוא׳ג | זה כי | 7 ממן וא¹ | מעלן ו | מידת.. של ו, ושל פבי (יהושע) | ממן] ו, ממה דפהאבתי | רפה] רבה ות | וחרינא א¹גי, ואחרינא כ, וחד פ.. מינהון ד,.. מנהון א²ת | אומר | 8 אחר דפוגבתע | 9 אומר | 9 מצוות] ד¹פוב, מצות דאגתערי | ר׳ תנחומא בר, ר׳ תנחום דוגת, ר׳ פנחס ור׳ תנחום פ | בר] פוגב, בר ר׳ ד, בי״ר ת (בשם — חייה ל׳ א) | 10 חפציי] פוג, חפצי דא²כת, חפצים (חפצי ר²) אלו תורת א׳ר | וחפציך] ~ אלו אבנים טובות ומרגליות א¹, אלו ממון ר | לא] [חפצי] וחפציך ~ א¹ | אלא] פוא׳גב, ל׳ דת | המתהלל השכל וגו׳ (המתהלל א²).. השכל וידע אותי פ, המתהלל.. וידוע אותי וגו׳ א¹י¹, המתהלל.. אותי כי אני י״י עושה חסד ת, המתהלל.. חסד וגו׳ כ, המתהלל.. חסד משפט גו׳ ד, המתהלל.. משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם י״י וג)] פואגב ~ ארטבן שלח לרבינו (את רבינו י) מרגלית (מרגליות ת) אטימטון אמר ליה שלח לי כלא טיבא דטבא דכוותיה (מלה טבא דטיבא כוותיה ת, מילא טבא י¹) שלח ליה חדא מזוזה שלח (שלח ואמר דת) ליה אנא שלחית לך מילא דלית (דלא ד) לה טימי ואת שלחת לי מילא דטבא חד פולר (פולד ת) אמר ליה חפצי וחפציך לא ישוו בה ולא עוד אלא שלחת לי (שלחת ד) מילא דאנא צריך מנטר לה ואנא שלחית לך מילא דאת דמיך והיא מנטרא לך שנאמר בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה (בעוה״ב ת) בשכבך תשמור עליך בשעת המיתה והקיצות היא תשיחך לעתיד (לבוא תי) לבא דתי |

גדולה מן הראשונה שאמר לה לכי שאלי לך כלים וכו׳ למען תוכל לשלם את הנושה, והגהתי עד שיחיו מתים וכן הובא בפירש״י מלכים שם עד שיחיו המתים ועת״ג ואין פירושו שיחיו עד תחה״מ אלא שאפילו יאריכו ימים עד תחה״מ יספיק שפע השמן לפרנסתם: 1 שליישוב. של יישוב הדעת ועי׳ לעיל צד 174 וצד 191: שילח עמהם. וכ״ה במדרש דפ״ר, וכד״ו ושאר הספרים איתא שלח: 3 מה ת״ל ויסע עמוד הענן. שאין לפ״ש שנכפל הענין ומלאך אלהים הוא עמוד הענן, ודורש ויסע מלאך האלהים וכו׳ אותה מדת הדין וכו׳ שבכל מקום שנאמר אלהים הוא מידת הדין ועי׳ לעיל צד 308, וכן איתא במכילתא שם שאל ר׳ נתן את רשב״י אתה מוצא מלאך י״י בכל מקום וכו׳ וכאן אומר ויסע מלאך האלהים א״ל אין אלהים בכל מקום אלא דיין מגיד הכתוב שהיו ישראל נתונים בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים ועי׳ בראב״ע וברמב״ן שמות שם: 6 זו מדת הדין שלמעלה. דורש ג״כ אלהים הוא מידת הדין, וטעם הדרש ובין כל נפש חיה וכו׳ זו מידת שלמטה קשה, וכן כתוב בופ״ת לא ידעתי מ״ט להקרא מדת הדין של מטה נפש חית כי לא נסיתי באלה, וגם הקשה למה הוצרך לדרשה זו ולא פרשו הכתוב שיהיה הקשת אות בין מה״ד לעולם לכשתבא מד״ה לקטרג וכמו שמפרש בפירש״י עה״ת עפ״י המדרש, ואולי דייקו ובין כל נפש חיה וכו׳ אשר על הארץ זו מה״ד שלמטה, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש טעם הדרש ללמדך שבכל זמן שמדת הדין נעשית למטה אף מדת הדין נעשית למעלה שאין העולם אבד במים ועי׳ לעיל צד 252 וצ״ע: 7 כתוב אחד וכו׳. בירושלמי שם ר׳ אבא אבוי דר׳ אבא בר מרי בשם ר׳ אחא כתוב אחד אומר וכל חפצים לא ישוו בה וכתוב אחד אומר וכל חפציך לא ישוו בה חפצים אילו אבנים טובות ומרגליות חפציך אילו דברי תורה (ובערוך ע׳ חפץ הועתק מירושלמי שם חפצים אלו אבנים טובות וכו׳ חפציך אלו מצות ומ״ט) דכתיב כי באלה חפצתי נאם ה׳, ולמאמר זה נסמך שם הספור ארטבן שלח לרבינו הקדוש חד מרגלי טבא אטימיטון א״ל שלח לי מילה דטבה דכוותה שלח ליה חד מזוזה אמר ליה מה אנא שלחית וכו׳ חד פולר א״ל חפציך וחפצי לא ישוו בה ולא עוד וכו׳ דאת דמך לך והיא מנטרה לך דכתיב בהתהלכך תנחה אותך, ובירושלמי נוסף סיפור זה בדפוסי׳ ונשתבש שם בדפ״ר וד״ו דטבא דברתיה וכבר הוגה בא״א ובמ״כ), וסוף המאמר בהתהלכך וכו׳ בעוה״ז בשכבך וכו׳ בשעת המיתה והקיצות וכו׳ לעתיד לבא כהדרש בסוטה כ״א א׳ ובמדרש מש״י ב׳ כי׳ י״א ו׳ סי׳ כ׳, ואיתא עוד בבי״ת וליתא בבי״ל ושאר כ״י ולא הוזכר גם בפי׳ ב״ר, וממ״ש שם חפצים (חפצי) אלו

פרשה לו

א (ט יח) ויהיו בני נח היוצאים וגו׳ והוא ישקיט ומי ירשיע וגו׳ (איוב לד כט) דרש ר׳ מאיר הוא ישקיט מעולמו ויסתר פנים (שם שם) מעולמו כדיין שמותחים וילון על פניו ואין יודע מה נעשה מבחוץ, אמרו לו דייך מאיר, אמר להון ומה דכתי׳ והוא ישקיט ומי ירשיע, אמרו לא נתנה שלוה לדור המבול ומה חייבין, ומה שלווה נתן להם. זרעם נכון לפניהם עמם וצאצאיהם לעיניהם (שם כא ח). ישלחו כצאן עויליהם וגו׳ (שם שם יא) ר׳ לוי אמר לשלשת ימים [היתה אשתו מעוברת ויולדת נאמר כאן נכון ונאמר להלן היו נכונים לשלשת ימים (שמות יט טו), מה נכון שנאמר להלן שלשת ימים אף נכון שנאמר כאן שלשת ימים]. רבנין אמ׳ ליום אחד שנאמר כאן נכון ונאמר להלן והיה נכון לבקר (שם לד ב) [מה נכון שנ׳ להלן יום אחד אף כאן יום אחד].

1 ילק׳ איוב רמז תתקי״ח, וקצת נח רמז נ״ח:

והוא] כת׳ ~ פאגכ | ירשיע תנ] ירשיע פו. . . ויסתר פנים ומי ישורנו וגו׳ א. . . ויסתר . . ישורנו ועל גוי ועל אדם יחד דא׳נכת | 2 הוא] פו. והוא דאגכתי | בעולמו וכ | ויסתר] פוא׳נכ, ויסתיר תי, יסתיר דא׳ | בעולמו כ, לעולמו א׳ | שמותחים] שהוא נותן ו | בילון וג, וילון י, כילה דפאכת | ואינו | 3 מבחוץ (כתוך תי)] פוא׳נכי, ~ כך אמרו דור המבול עבים סתר לו ולא יראה דא׳ת | לון וג, להם פ | ומהו] פגכי. ומהוא ו, ומה היא דא׳, ומאי א׳ | לא] ד׳וג, לו פ, לו לא כי, ל׳ דאת | 4 נתנה] ד׳כי, ניתנה ג, נתן דוא׳ת, כשנתן א׳ | שלוה | ומה חייבין] ד׳, ומה חייבן גכ, למה חייבן א׳, ומי בא וחייבן דא׳, ובא וחייבן ת, אלא להייבן י, ומפני מה חייבו ן | 5 ר׳ לוי] ד׳פ, ר׳ לוי ורבנין ~ ואי, . . ורבנן ~ דנכת | לשלשת] ונכ, לשלשה ת, לג׳ דאי | *היתה — ויולדת ל°פגכ] היתה אשתו (אשת א׳) מעוברת דא׳ת, היתה אשתו של אחד מהן (מהם י) מעוברת ויולדת וי, היו נשותיהם מעוברות ויולדות א׳ | 6 *נאמר ל°פא׳ני] שנא׳ דא׳כת | כן ו | *להלן ל׳דאכתי] ~ נכון פונ | והיו כ | *לשלשת ימים ל׳פנתי] יום השלישי כ, ג׳ דא | 7 *שנאמר דוא׳נ] האמור פא׳כ | *להלן] כאן פת | *שלשה ונכ] שלשת פא׳, לשלשת ד, לשלשה ת, לג׳ א׳ | *אף נכון שנאמר (כן ו) כאן דוא׳נ] אף . . האמור כאן כ, אף . . האמור (שנאמ׳ ת) להלן פת, אף כאן א׳ | *שלשת ונכ] שלשה פ, ג׳ א׳, לשלשת דא׳, לשלשה ת | ליום אחד] י, ליום אחד היתה אשה מעוברת ויולדת דא׳, ליום . . אשתו של אחד מהן מעוברת ויולדת נכ, היתה אשתו של . . מתעברת ליום אחד ויולדת ן, ליום א׳ היו נשותיהם מעוברות ויולדות א׳ | נאמר | 8 **נכון ל׳ ל | להלן] פני, ~ נכון דוא׳כת | והיה — לבקר ל׳ ות | *מה — להלן ל°דא׳נכת] מה . . האמור להלן וא׳, מה נכון להלן י | *יום אחד] ~ דכתיב והיה נכון לבקרו | *אף כאן דפא׳] אף כן ל°, אף נכון שנ׳ כאן נכת, אף נכון האמור כן ו |

תורה ותפציך אלו מכון (וכ״ה בכי׳ הנדפס בדפ״ר תפצי אלו תורה וכו׳) משמע שגורס כן בב״ר וע״ה ג. ובילק׳ משלי ר׳ תתקל״ד הועתק הכיפור מירושלמי (והגי׳ שם תפציך אלו אבנים טובות וכו׳ חפצים אלו ד״ת ועי׳ כיפה פראה פאת שם), ואפשר שהועתק מירושלמי גם בילק׳ יתרשע (ובדפ״ר שם הועתק המאמר כמ״ק אמר ליה לבריה וכר׳ בלשון ואית דאמרי, ואחרי המלות במצוה שאיסור איתא שם .וגו׳ כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וגו׳ ואח״כ נסדר שם ארבבן פלת וכו׳ עד לעתיד לבא ואח״כ אמרו ליה מה בעית וכו׳, ובילקוט ד״ו נוסף שם אמר המגיה שמעתי וכו׳):

פרשה לו. בכ״ל נשמט מספר הפרשה ולנכון נסמנת הפרשה שלאחריה במספר ל״ו ובכ״יא א׳ כאן פל״ג ובכ״יא ב׳ וכ״ו פל״ה, ובמקרא כאן פרשה פתוחה: 2 הוא ישקיט מעולמו. ר״מ דורש והוא ישקיט הוא שוקט או משקיט עצמו מעולמו ולא יקפיד על מעשי הרשעים וכן ויסתר פנים מעולמו כדיין הזה שמותחין וילון על פניו (ועת״כ ולעיל צד ...) ואין יודע וכו׳ אמרו לו דייך מאיר (וכן סגנון הלשון לעיל צד 209 דייך פפיים) והוי לפרש הכתוב כן אלא כתו הכת׳ והוא ישקיט ומי ירשיע כשנתן שקט ושלווה לרשעים והאריך אפיו להם מי ירשיעם לא נתנה שלווה לדור המבול בחמיה ומה חייבן ומה שלווה נתן להם זרעם נכון וכו׳ ויסתר פנים ומי ישורנו וכשהסתיר פניו מהם מי אמר לו לא עשית כשורה, והענין נפרד עי׳ המאמרים ר׳ לוי אמר וכו׳ רבנין אמ׳ וכו׳, ונכונה הגי׳ לפנינו ובכ״י שציינתי ובילק׳ איוב דל״ג בדברי ר״מ כך אמרו דור המבול וכו׳, ואולי הוא הוספה מויר, ושם הפתחנו בפתיחה זו לשמה הראשונה בפתיחה לפ׳ אם הכהן המשיח וכו׳ והגי׳ שם בדפ״ר ודין דרש ר״מ והוא ישקיט בעולמו וכו׳ כדיין הזה שהוא מותח את הוילון כפניו ואינו רואה מה נעשה מבחוץ כך אמרו דור המבול וכו׳ אמרו לו וכו׳ אלא והוא ישקיט וכו׳ נתן שלוה לדור המבול ומי בא וחייבן ולמה שלוה נתן להם וכו׳, ובמעין נגים איוב ל״ד הועתק כשנתן שלוה וכו׳ מי בא וחייבן ומה שלוה וכו׳ ועת״ג: 5 ר׳ לוי וכו׳. בכ״ל מקומץ ר׳ לוי אמר לשלשת ימים רבנין אמ׳ ליום אחד שנ׳ כאן וג׳ להלן והיה נכון לבקר, וביני שיטי הושלם בכתב אחר היתה אשתו מעוברת וילדת נא׳ כאן נכון וג׳ להלן היו נכונים לשל׳ ימים מה נכון שנ׳ להלן יום אחד אף כן יום אחד׳ והגהתי, והגי׳ היתה אשתו מעוברת וכו׳ איתא ברוב הספרים ופי׳ אשתו של אחד מהן כמו שהגי׳ בכ״ו וילקוט ועי׳ גם מ״ש בכ״י לעיל צד 265 בד״ה דהוה צאיד וכו׳ וצד 285 בד״ה הגיבורים וכו׳. ובמעין גנים איוב כ״א הועתק לשלשת ימים היתה האשה מתעברת וילדת נאמר כאן נכון ונאמר להלן היו נכונים לשלשת ימים, ובמ״ר שם הגי׳ ר׳ לוי ורבני׳ ר׳ לוי אמר לשלשת ימים היתה אשה מהן מתעברת (בדפ״ר מעוברת) ויולדת נאמר

וצאצאיהם לעיניהם שהיו רואים בנים לבניהם. ישלחו כצאן עויליהם אמר ר' לוי בערביא
צווחין למינוקא עוילא, וילדיהן ירקדון (איוב שם שם) כהלין שידיא היך דאת אמר ושעירים
ירקדו שם (ישעיה יג כא). כשהיתה אחת מהן יולדת ביום היתה אומרת לבנה צא והבא לי צור
לחתוך טיבורך, בלילה היתה אומרת לבנה צא והדלק לי נר לחתוך טיבורך. עובדא הוה בחדא איתה
דילידה בלילה, אמרה לברה איזל ארלק לי בוצינא דאקטע שרוך. נפק ואגע ביה שידה שימדון, ז
אמר ליה איזיל גליג לאימך דקרא תרנגלא ואילומני דקרא תרנגולא הוינא מחי יתך וקטל יתך. אמר
ליה זיל את גליג לאימך דלא קטעת אימה שורי. ואילו קטעת אימי שורי הוינא מחי יתך וקטלך

1 עי' לקמן כ"ט פס"ז :

1 בניהם ובני בניהם דואכתי, בניהן ובני בניהן פג | בערבייא ן, בערביה דא[2] | 2 צווחין] ואינת, צוהין דא[2]בי, קורין פע | למינוקא] וגע, לינוקא דפא[2]תי | עוילה דא[2] | וילדיהם גכתי | כהלין] וא[1] באילין דפא[2]גבי, כאלין ת | *שידיא ג] שיריא ל, שדיא דפא[2]תי, שידייה ן, שריה כ, שדין א[2] | 3 **ביום] בהן ל | *היתה אומרת דפוא[2]כתי] אומרת א[1], א' ל | 4 טיבורך] פוגב, טבורך דתי | בלילה] פותי, ובלילה גכ, בלילא ד | *היתה אומרת דוכתי] אומרת פ, אמ' ל | והדלק] פוגי, הדלק דא[2]ת | את הנר וא[1]תי | טיבורך] וא[1]גב, טבורך תי, טבורא דילך דא[2] | איתא וג, איתתא דא[1], אתתא כתי, אנתתא א[3] | 5 דילידת דוא[2]גכתי, דילדה א[1] | בליליא כ, בליליא וא[1]גתי | ואמ' ן | לבנה וגי | איזל] איזיל כ, זיל דאת, צא וי, לי ג | אדליק דאגת, ואדליק כ, והדלק וי | לי] וא[1]גבת, לי דא[2]י | את הנר ן | דנקטע דאגבתי, ונקטוע פ | שדרך פ, שורך דאגתי, טיבורך ן | ואגע] ופגע דואגבתי, פגע פ | שידה ן, שידא דפאגכתי | שמדון דא[2]ת, שמרון וגב, שומרון י, שרהן דרוחות א[1] | 6 אמר] אדמתעסקין דין עם דין קרא תרנוגלא ~ פ, הוה מתעסיק עמיה אדהכי קרא תרנגלא ~ כ | איזיל] כ, אזיל פוג, זיל דאתעי גליג] וא[1]ע, גלוג דא[2]גבתר[1]י | לאמך וא[1]בעי | דקרא תרנגלא] . . תרנגולא דפיא[2]עי . . . תורנגולא ת לי א[1]ב | ואילו מני ג, דאילו מני ן, ואלמלא דא[2]תע, ואלולי י, אלולא א[1], דאי לא כ | קרא כ | תרנוגלא] פב, תרנגולא דואתעי | מחי יתך] תע, מחייתך דוא[2]ג, מחינא יתך כ, מחי לך פ, לי א[1] | וקטל יתך] כ, וקטיל יתך פגתי, וקטליתך דא[2], וקטלך ע, וקטל לך ן, מקטלך א[1] | 7 איזל ג, אזיל ן | גליג] וא[1]ע, גלוג דא[2]גבת, וגלוג י | לאמך א[1]כ, לאימה (לאימא י) דאימך גי | קטעא י | אימא וגבתעי, אמא דא[2], שורי ע, שוריי ג, שוראי ת, (דלא—שורי לי א[1]) | ואלו ע, אילו ן, אלו א[1], דאלו כי, ואלמלא ת, דאלמלא א[2], דאילמלי ד | קטעת אמי שורי א[1]י, קטעת אימא . . ן. קטעת . . שרי כ, קטעת . . שוררי ע, דקטעתיה דא[2], קטעתיה ת | *מתי יתך א[2]תעי] מחינא יתך ל, מחייתך דו, מחיתך כ, לי א[1] | וקטלך] ע וקטליתך וכ, וקטיל יתך דתי, וקטל יתך ג, מקטלך א[1] |

כאן נכון ונאמר להלן היו נכונים וכו' מה נכון האמור להלן שלשת ימים אף נכון האמור כאן וכו' ורבנין אמ' ליום אחד היתה אשה מתעברת (בדפ"ר מעוברת) ויולדת נאמר כאן נכון ונאמר להלן והיה נכון וכו' מה נכון האמור להלן וכו' אף נכון האמור כאן יום אחד ועת"ג: 1 בנים לבניהם. כלה"כ וראה בנים לבניך (תהלים קכ"ח ו'), ובמעין גנים הועתק בניהם ובני בניהם וכ"ה בווי"ר ועת"ג: בערביא צווחין. בערוך ע' עול הגי' בערביא קורין למינוקא עוילא ועי' גם בח"ג לעיל צד 254 וצד 275, ור' לוי מפרש עויל שנמצא במקרא רק באיוב בפ' ישלחו וכו' ועוד שם מ"ז י"א ודט י"ח עפ"י הלשון שקורין בערביא לתינוק עוילא[1]), ובוי"ר שם הגי' ישלחו וכו' עויליהם יניקיהון א"ר לוי בערבייא קורין לינוקא עוילא, ולקמן ריש פפ"ז איתא וארא בפתאים וגו' אילו השבטים אמר ר' לוי בערביא צווחין למינוקא פתיא ועיי"ש. ודרכו של ר' לוי לפרש מלות הכתובים ע"י מלות ערביות בסגנון בערביא צווחין או בערביא קורין או לשון ערבי הוא ועי' ווי"ר פכ"ה סי' ה' איכ"ר לפ' סלה כל אבירי (א' ט"ו) ולפ' מה אעידך (ב' י"ג) שמו"ר פמ"ב סי' ד' תנחומא מ"ב תזריע סי' ח' (תנחומא שם סי' ו') ווי"ר פ"א סי' ג' תנחומא מ"ב תרומה סי' ד (תנחומא שם סי' ט) שהש"ר לפ' מבעד לצמתך (ד' ג') ועיי"ע לקמן פס"ג סי' ה' וסוף פע"ט ובאגי"ה ח"ב צד 303 ובמאמר הח' יהודא דיא ביבליש עקסעגעזע וכו' צד 4: 2 וילדיהן. וכ"ה בדפוסי' ובכי"פ וכי"ו וכי"א א' וב', ובמקרא כתוב וילדיהם, ודורש שמרקדים כאותן השדים הד"א ושעירים ירקדו וכו', וכן חדרש לקמן פס"ה הן עשו אחי איש שעיר וכו' גבר שידן כד"א ושעירים ירקדו וכו' ובווי"ר פכ"ב סי' ח' ולא יזבחו עוד זבחיהם לשעירים ואין שעירים אלו אלא שדים שנ' יזבחו לשדים ואין שדים אלו אלא שעירים שנ' ושעירים ירקדו שם: 3 היתה אומרת. כן הגהתי בשתי הפעמים ועת"ג, וכתיבת טיבורך ביו"ד עי' גם בעמת"ל ח"ב צד 139 ועיי"ע בח"ג לעיל צד 120 וקינקינה וצד 160 דירכה, ובווי"ר פ"ה הגי' הא כיצד כיון שהיתה אחת מהן וכו' היתה אומרת לבנה לך וכו' ואני חותכת את שורך וכשהיתה יולדת בלילה היתה אומרת וכו' לך והדליק לי את הנר ואני חותכת את שורך, ושור כל"ם לא כרת שרך (יחזקאל ט"ז ד') שררך אגן הסהר (שה"ש ד ג'), וכן בתרג' יחזקאל שם דלא אתפסק שוריה, ולפנינו בסמוך שררך שורי ובערוך ע' גלג שורי: 4 עובדא הוה. מעשה היה באשה אחת שילדה בלילה אמרה לבנה לך הדלק לי הנר שאחתוך טבורך יצא ופגע בו השד שימדון א"ל לך הודע לאמך שקרא התרנגול ואילולי שקרא התרנגול הכיתיך והרגתיך א"ל לך הודע לאמך שלא חתכת אמי את טבורי ואילו חתכה אמי את טבורי הכיתיך והרגתיך ה"ה בתיהם שלום וכו', והגי' א י ת ה כמו לעיל צד 152, והגי' דילידה כמו דילידא אימיה וכו' (מכות י"ז ב'), ולשונות הציווי איזיל איזל אזיל זיל עי' גם לעיל צד 266 ובח"ג שם ועיי"ע דאלמאן צד 246, ואגע בנין אפעל מן נגע וכן למטה בפי' ג' אגע ביה שידה שימדון ובמדרש קהלת (בדפ"ר וד"ו ובדפוסי' אחרים) פ' ידעתי כי כל (ג' י"ד) אגע ביה ר' יונתן וכו', ופי' גליג הודע וכן גלג כל"ס גילה וגליגה גלוי וידוע, ועוד נמצא גלגין בל' ירושלמי של נוצרין בהוראת שבת ועי' גם בערוך שם. ולהגי' תרנגלא הרנוגלא עי' בעמת"ר ח"ב צד 560 ועמת"ל ח"ד צד 672, והגי' ו א י ל ו מ נ י שהוראתה אילולי ומקויימת

[1]) عَيِّل ,عَيْل .(?) عويلا

ריח בתיהם שלום מפחד (איוב כא ט) מן המזיקים ולא שבט אלוה עליהם (שם שם) מן הייסורין, וכשהסתיר פניו מהם מי אמר לו לא עשיתה כשורה, ומה הסתיר פניו מהם, על גוי ועל אדם יחד (שם לד כט) על גוי זה דור המבול ועל אדם זה נח יחד שממנו הושתא העולם ויש לו להעמיד עולמו כאומה ויש לו להעמיד עולמו מאדם אחר ויהיו בני נח וגו׳:

ב ירוע כבירים לא חקר (איוב לד כד) הרעו אנשי דור המבול במעשיהם הרעים, לא חקר אין חקר למעשיהם הרעים, ויעמד אחרים תחתם (שם שם) אלו בני נח ויהיו בני נח וגו׳:

גם מיום אני הוא ואין מידי מציל (ישעיה מג יג) אין מידי מציל מאומות העולם, אפעל ומי ישיבנה (שם שם) כל פעולות ומחשבות שפעלתי עם דור המבול מי אמר לי לא עשיתה כשורה, אבל נח נכנס בשלום ויצא בשלום ויהיו בני נח וגו׳:

יח וחם הוא אבי כנען אבוי דפתתה:

יט) שלשה אלה בני נח ומאלה נפצה כל הארץ לרגה גרולה דנפצת עוברה ומלאת ארעא:

1 ילק׳ איוב ר׳ תתק״כ: 7 ילק׳ מכירי ישעיה מ״ג י״ג: 10 ילקוט ר׳ ס״ח, תנחומא מ״ב נח סי׳ י״ט:

2 יאמר פג | לא] פוא׳נ׳. שלא דא׳ת | עשית | מהם] פג׳, ~ שהביא עליהם מי המבול ההיד ומחה את כל היקום וגו׳ דא׳, שהביא . . ההיד . . היקום ת (ומה הסתיר . . מהם ל׳ וא׳ב) | 3 *על גוי זה] גוי, זה ל | הושתא] ד׳, הושתה וב, הושתת דא׳נתי, הושת א׳ | כאומה] נ, ~ שלימה דואבת, אחרת ל׳ | 4 ויש — מאדם] א׳גב, ויש . . עולם מאדם פ, ויש בו כוח להעמיד עולמו מאדם ן. ומאדם דא׳ת | 5 ירוע] כת׳ ~ פא׳ב | הרעו] פ, הריעו ד׳את, הירעו ן (הרעו — הרעים ל׳ א׳נבי) | *לא פו] ולא ל, ואין דא׳ת, (לא — הרעים ל׳ נבי) | 6 למעשיהם] פא׳, במעשיהם דוא׳ת | וגו׳] היוצאים מן התיבה ני, היוצאים מן התבה שם חם ויפת ן, שם וחם (חם א׳) ויפת דא׳ת | 7 אין — העולם] מאומות העולם דפא׳, מעברים ת, אין מידי [מציל] מאומה מאומות העולם ן, ל׳ א׳נבמ | 8 פעולות] ~ שפעלתי ת | ומחשבות ל׳ נבמ | שפעלתי] שחשבתי ת, שחשבתי ושפעלתי א׳ | עם] כימי כמ | יאמר א׳נ | עשית | 9 לשלום ן | לשלום וא׳ | *ויהיו — וגו׳] ויהיו . . נח (היוצאים ת) היצאים ות, ויהיו . . היוצאים וגו׳ דא׳, שני ויהיו בני נח מ, שני . . נח וגו׳ פ, שני . . נח היוצאים מן התיבה כ, ל׳ לא׳ | 10 אבוהי פהנכרי | דפתתה] ן, דפתתא דפגאבעדי | 11 לרגה] פונב, משל ~ א׳, למה הדבר דומה ~ דא׳, להיד ת | ונפצת פת | *עוברה דוא׳נת] עוברא א׳ב, עברתא פ, עובדה ל | 12 ומלת וא׳נת, ונתמלאת כ | כל ארעא ן |

גם עי׳ כ״ו וכי״ג זרה, וידידי רא״ח לנק׳ שיער שסוף המלה פני מ[ליו][1]) ובל׳ ירושלמי של נוצרין מ ן גם בהוראת ל א והיו״ד ניתוספה ע״פ מלת אלמלי, ובוי״ר הגי׳ עובדה הוה בחדא איתתא דילידת וכו׳ ואמרה לברת אזיל ואדליק וכו׳ ואנא קטע שורך אזל לסדלקא בוציגא ופגע ליה שידא שריהון דרוחתא עם דמתעסקין דין עם דין קרא תרנגולא א״ל אזיל גלוג לאמך ואמור לה אילולי דקרא תרנגולא הוינא קטל בך א״ל אזיל גלוג לאמא דאמך דלא קטעת אמי שורי דאי קטעת אמי שורי הוינא קטל לך לקיים מה שנ׳ בתיהם וכו׳ ועה״ג, ובערוך ע׳ שד ר׳ גר׳ שהועתק מוי״ר מרגפק ביה שידא אשמדון רבהון דרוחתא ועיי״ש, ושומרון שם אתר לאשמדאי והוא נגזר מן שמד ועי׳ גם בערך מלין צד 242 ובענציקלאפעדיא ח״ב צד 219, ואמר גליג לאימך דקרא תרנגלא וכו׳ משום שהרוחות אין להם יכולת להזיק אלא בלילה וכן בברייתא יומא כ״א א׳ היוצא לדרך קודם קריאת הגבר דמו בראשו וכו׳ ופירש״י שם מפני המזיקין: 2 ובשהסתיר פניו. זה סיום דרש הפ׳ והוא יסקים וכו׳ בדור המבול, ודורש ויסתר פנים ומי ישורנו כשהסתיר פניו מהם וגזר להשחיתם כולם מן הארץ כי יאמר לו לא עשית כשורה ומה הסתיר כלו׳ מה ראה להסתיר פניו מהם ולאבד עולם מלא ומשני על גוי ועל אדם יחד על גוי זה דור המבול וכו׳ דבר אחד הוא לפני הקב״ה להעמיד עולמו מאומה כדור המבול או מאדם אחד מנח לבדו ויהי בני נח היוצאים מן התיבה וכו׳, והמאמר מפרש כבר בוי״ר שם ובמה הסתיר פניו מהם הביא עליהם את המבול וימח את כל היקום וגו׳ על גוי ועל אדם יחד גוי זה דור המבול אדם זה נח יחד היה לו להעמיד את עולמו מאדם אחד יחד היה לו להעמיד את עולמו מאומה אחת, ובמעין גנים הועתק ומה הסתיר מהם שהביא עליהם את מי המבול, ובמו״ר באה ההוספה כמו שנ״ל בדפוסי׳ וכי׳ המאוחרים שהביא עליהם וכו׳ ההיד וימח וכו׳, ובכי״ל ליתא וכן ל״ג בכי״פ וכי״נ ובילקוט איוב, ובכי״ו ובי״א א׳ ובכי״ב ל״ג גם ומה הסתיר פניו מהם: 3 הושתא. כ״ה בכי״ל, ובינוי שיבי הוגה ת כב׳ להגיה הושתת, וערוסא הגי׳ הושתא (הושתת) וכן בירוש׳ יומא פ״ה מ״ב ג׳ אבן שתייה שממנה הושתת העולם, ובשהש״ר (בדפ״ר וה״ו) פ׳ עמודיו עשה כסף (ג׳ י׳) שתיה שממנה הושתה כל העולם, ובתיבת הושתא באלי״ף כמו לעיל צד 101 ושתא וצד 220 כמרמא וצד 261 ממחא: 7 אין מידי וכו׳. גר׳ שפי׳ המאמר אין בידי מציל שום אדם באומות העולם, ובכי״א א׳ ובי״נ ובכי״ב וילק׳ מכירי ל״ג כלל זה הדרש: 10 וחם הוא אבי כנען. ולא הוזכרו כאן בניו האחרים שנמנו לקמן בפ׳ ובני חם כוש וכו׳ וכן לא הוזכרו כאן בנים אצל שם ויפת, והורש אבי כנען אבוי דפתתא אבי הפחיתות והשפלות שעשה אותו המעשה, וכן בנוסחת הדפוסי׳ לקמן פצ״ם שמעון ולוי אחים אחים דפתתא וכו׳ ועי׳ בערוך ע׳ פתת ובעמת״ל ע׳ פתתא פתתא, ובתנחומא מ״ב שם איתא וחם הוא וכו׳ אמר ר׳ ברכיה חם הוא אבי כנען הוא אבי פרוח, ובלקח טוב מפרש וחם הוא וכו׳ והוא אבי של שפחות ועי׳ גם במ״ה חלק ס״ג צד 462: 11 דנפצת עוברה. שהריקה בצים ומלאה את הארץ, ותרג׳ ותע״ר כדה (בראשית כ״ד כ) ונפצת וכו׳ ובכתובות ע״ב א׳ שתהא מבלה ומערה וכו׳ שתמלא ונפצת ועי׳ עמת״ל וגעזעניוס־בוהל ע׳ נפץ, ועוברה כמו בע״ז מ׳ א׳ קירבי דגים ועוברן וכו׳ כסימני בצים כך סימני עוברי דגים וכו׳ (ועי׳ חולין ס״ג ב׳ וירוש׳ ע״ז פ״ב מ״ב א׳), וידידי רא״ח לנק׳ כתב לי שעיקר הוראת עוברה (עוברא)[2]) כמו בל״ס וברא אוברא, ובלקי״ט

[1]) μέν. [2]) ovaria.

ב) ויחל נח איש נתחלל ונעשה חולין, למה ויטע כרם, לא היה לו ליטע דבר אחד ג שלתקנה, לא יחור אחד ולא גרופית אחת אלא ויטע כרם, ומאיכן היה לו, אמר ר' אבא בר כהנא הכנים עמו זמורות לנטיעות יחורים לתאינים גרופיות לזתים הה"ד ואספת אליך (בראשית ו כא) אין אדם כונס דבר אלא אם כן היה צריך לו:

איש האדמה שלשה הם שהיו להוטים אחר האדמה ולא נמצא בהם תוחלת, ואילו הן קין נח ועוזיהו, קין היה עובד אדמה (שם ד ב) נח ויחל נח איש האדמה, עוזיהו אכרים וכורמים בהרים ובכרמל כי אוהב אדמה היה (דה"ב כו י): איש האדמה שעשה פנים לאדמה שבשבילו נתלה לה ארמה ושמילא פני ארמה, איש האדמה בורגר לשם בורגרותה: אמר ר' ברכיה חביב משה מנוח, נח משנקרא איש צדיק (בראשית ו ט) נקרא איש אדמה, אבל משה משנקרא איש 22b מצרי (שמות ב יט) נקרא איש האלהים (דברים לג א), מנוח דהוה סופיה אלום:

1 ילקוט שם, תנחומא מ"ב נח סי' כ', תנחומא שם סי' י"ג: 2 לעיל צד 287, תנחומא מ"ב שם, תנחומא שם סי' ס"ו, פדר"א פכ"ג: 4 לעיל צד 206, תנחומא שם סי' י"ג: 7 ילקוט שם, תנחומא מ"ב שם:

1 איש] איש האדמה דפוא2גת, .. ויטע כרם חב, ל' א'י | נתחולל ה | **חולין] חולים ל | דבר] אלא ~ ן | אחד] ג אחר דפאכתי, ל' ן | 2 של] שהוא של י | ייחור הא1, יחור זית ג, ייהור של זית י ולא] או ן | גירופית א2ת, גרופים י | אחת] תאנה י | מהיכן פח | 3 לנטיעות] א'כי, ונטיעות דפוא2גת יחורים] ג, ייחורים חכי, ~ין א1, ויחורים דא2ת, ויחורי פ | לתאנים וא'גב, לתאנה י, של תאנה דא2ת, תאנים פ | גרופיות] א'ג, וגרופיות ד, וגירופיות ת, וגרופית פן, גרופים י | לזתים] פהאבי, לזיתים דוג, שלזתים ת | 4 היה לו צורך פ, שהוא צורך לו ן | 5 שלשה] פוהא'גת] ג' דא2 | הם שהיו] היו פ | ◦ולא] לא ד | לחן ג | תוחלת] ד'פוחג, תועלת דאת | 6 ועזיהו פג, ועוזיה ת, עזיהו א1 | קין] ~ וקין וג, שנא' וקין א1, דכת' וקין ת | ויחל נח] פוג, ל' דא2ת | עזיהו פ, עוזיה ת | *וכורמים א2גת] כורמים לדו 7 **ובכרמל] ובכרם ל | האדמה] פגכתי, אדמה דוא2 | שבשבילו] פוא'גבי, ושבשבילו דא2ת | 8 נתלה לו ן, ניתלה ד1, נתחללה ל◦, נתחלחלה ל◦גר, נתלהלהה א2ת, נתלהלה דכ, נארדה פ | אדמה] ג, האדמה דפא2כתרי, לאדמה ל◦ | שמילא א2ג, שמלא כ | פני האדמה פ, פני כל אדמה ן, כל פני האדמה דאגכת, את כל .. י | *האדמה דאגכתי] אדמה לו | *בורגר וא2תערי] בורגר ל, ברגר א1, פורגר פ, לשם בורגר ד, לשום בורגר כ, ל' ג | לשם] לשון פר, ולשום כ, ל' א1 | בורגרותה] וג, בורגרותא ע, בורגרות' ד1, בורגרות דא2, ברגרות ת, בורגורותא ר3, בורגרותיה י, בורגיתא ר1, בורגתיה פ, ל' א1 | חביב היה פגכי, חכים א1 | 9 מנח | נקרא א1 | ונקרא א1 | האדמה פא'גבתי | נקרא א1 ונקרא א1 | 10 מנות — אלום] מנח .. סופיה [א]לום ן, מנח .. סופו אלום ג, מנח דהוא סופו שלום כ, נח הוה סופיה אלים א1, חביב נח דסופו אלה פ, דהוה סופיה אלהים י, ל' דא2ת |

הועתק משל לדגה וכו' דנפצת עוברה ומלאת כל ארעא ועח"נ: 1 ונעשה חולין. כן הגהתי, ובכי"ל כתוב חולים כמו לעיל צד 227 ונעשו חולים כדרכו של זה הכ"י לכתוב לרוב ים בסופי תיבות, ובתנחומא מ"ב שם הגי' ויחל נח איש האדמה מהו ויחל שנעשה חולין, ובתנחומא שם ויחל נח וכו' כיון שנזקק לאדמה נעשה הולין א"ר יהודה ב"ר שלום בתחלה איש צדיק תמים ועכשיו איש האדמה ויטע כרם משנטע כרם נקרא איש האדמה וכו': 3 זמורות לנטיעות. בכי"ל כתוב נטיעות וביני שיטי נוסף ל בדיו דיהה כנר' בכתב הספר, ובאותו הכתב הושלמו בגליון גם המלות לתאינים וכו' עד צריך לו ועי' לעיל צד 287 ובמ"י שם, ובתנחומא מ"ב שם ויטע כרם מהיכן היה לו אלא כן החרצנים שהכניס עמו לתבה נטל וזרע וכו' וכן בתנחומא שם ויטע וכו' מהיכן היו נטיעות מחרצנים שהכניס בתבה, ובפדר"א שם מצא נח גפן שגורשה ויצאה מג"ע ואשכלותיה עמה נטל מפירותיה ואכל וחמד אותה בלבו ונטע ממנה כרם בארץ בו ביום נשתגשגו פירותיה דכתיב ביום נטעך תשגשגי וכו' ועי' בילקוט שם: 5 שלשה הם וכו'. דורש תחלה איש האדמה לגנאי שהיה להוט אחר האדמה, והמאמר שלשה וכו' נסדר לעיל צד 206 לפ' וקין היה עובד אדמה, וכאן הושלם בכי"ל מן קין היה וכו' עד אוהב אדמה היה ביני שיטי בכתב הספר, והגהתי וכורמים ובתנחומא שם הגי' שלשה נזקקו לאדמה ונעשו חולין אלו הן קין נח ועוזיה קין דכתיב וקין היה וכו' מה כתיב נע ונד תהיה בארץ נח וכו', ובאמצע המאמר שם ויטע כרם ונתבזה וכו' אמרו חכמים בו ביום וכו' ארז"ל כשבא נח וכו', וכן באריכות שם המאמר בעוזיה כתיב וכו' ועיי"ש, ועוד דורש כאן לשבח איש האדמה שעשה פנים וכו' בורגר לשם וכו', וכעין זה הדרש איש האדמה נמצא גם בספרי פילון ועי' זיעגפריעד צד 162: 7 שעשה פנים לאדמה. כדמפרש שבשבילו נתלה לה אדמה ושמילא וכו', ובתנחומא מ"ב שם שבשבילו עמדה הארץ, ובת... שעשה פנים לאדמה שבשבילו נתיישבה האדמה ושמלא פני כל האדמה, ומשמע שגם הגי' שלפנינו ונתלה ... פי' עמדה נתיישבה ואולי הוא מלה"כ תולה ארץ וכו' (איוב כ"ו ז), ובגליון כי"ל גרשם ס"א נתחללה ... נתחלחלה ועח"נ: 8 בורגר וכו'. ועוד דורש איש האדמה עובד האדמה על שם עבודת האדמה שלו וכן פי' בערוך ע' ברגר איש האדמה בורגר וכו' נקרא איש האדמה על שם שעובד את האדמה, ונר' שמלת בורגר ל"י 1) וממלה זו נגזר בורגרותה (בורגרותא), ובדפ"ר וד"ו איתא לשם בורגר לשם וכו' והוגה כבר בא"א ובמ"כ, ובתנחומא מ"ב שם איתא ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי אמר גבר בן גבר, ובכ"י רומי שם הגי' גבר בר ... גם שם ברגר: מנוח. כן כתוב בכי"ל כאן ובכמוך מנוח כמו שכתוב בכי"ל פעמים שונות כות מלא ו"ו ועי' לעיל צד 115: 10 מנות דהוה וכו'. חביב משה מנח שהיה סופו אלום. והגי' מקויימת גם ע"י כ"י שציינתי ... לפני בעל פי' ב"ר שמפרש אלום חסר אבר, ונר' שכוון להדרש שנח היה סריס ועי' במ"י לקמן צד 341 ... אמר לכשאצא וכו', והמאמר ופירושו זר, וכן זרה גי' הילקוט אבל משה וכו' נקרא איש האלהים דהוה ...

1) *βουργάριος*.

ויטע כרם כשעה שהיה הולך ליטע כרם אגע ביה [שידה] שימרון, אמר ליה שותפי עמך אלא איזדהר דלא תיעול בחלקי, ואם עלת אנא חבל בך:

ד בא) וישת מן היין וישכר שתה שלא במירה ונשתכר ונתבזה, אמר ר׳ חייה בר בא בו ביום נטע בו ביום שתה בו ביום נתבזה: ויתגל בתוך אהלה ר׳ יודה ברי סימון ר׳ חנן בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק ויגל אין כת׳ אלא ויתגל גרם לו גלות לו ולדורות, עשרת השבטים לא גלו אלא בשביל יין ההי״ד הוי משכימי בבקר שכר ירדופו וגו׳ (ישעיה ה יא) שבט יהודה ובינימן לא גלו אלא בשביל היין ההי״ד וגם אלה ביין שגו (שם כח ז). בתוך אהלו אהלה כת׳ בתוך אהלה שלאשתו, אמר ר׳ הונא בשם ר׳ אליעזר נח כשיצא מן התבה הכישו ארי ושברו, ובא לשמש

1 ילקוט שם, תנחומא שם: 3 ילקוט שם, ילק׳ מכירי ישעיה ה׳ י״א: תנחומא מ״ב שם, תנחומא שם: 4 תנחומא מ״ג שם ופי׳ כ״ח, תדרש לפתר פ״ה: 8 לעיל לג 272 ופ״נ:

1 שהלך א׳ | כרם ל׳ כי | אגע] פגע פואגכי, אפגע דת | בו פא״ג | °שידה ונ] שרה פ, פידא דאבתי, ל׳ ל | שימרון] שמרון א׳, שמאדון י׳, שמרון וכ, שימרין פ, ל׳ א״ג | שותפי דאגכת, שותפי י׳, שתפי ו, התשתף פ | עמך] בהדך ו | 2 איזדהר] פואג׳כ, אזדהר גי, איזדהר (אזד׳ ת) בך דא״ת | תיעול] פואגכת, תעול די | בחלקי] פואג׳י, לחלקי דא׳כת | ואין א׳תי, דאין ו, אם ג | עלת] ~ בחלקי דפואגי | אני ג | חבל] פוגכי, חביל דא״ת, מזיק א׳ | לך א׳ת | 3 וישכר] גכ, וישכר ויתגל ו, ל׳ דפא׳תי | שתה] פוגכתי, וישת ~ דא׳ | בלא א׳גכתים | כא] ו, אבא דפא׳גכתם | 4 נטע ~ ובו ביום בצר ובו ביום דרך ה | ובו ה | ובו ה | אהלה] פום, אהלו דא׳גכתי | יהודה דפאגכתם, יודן ו | ר׳ סימון] פוגכ, בר סימון ם, אומר ד, אמ׳ א״ת | ר׳ חנן] ר׳ חנין דוא׳, ור׳ חנן ם, ור׳ חנין גכ, בשיר חנין ת, ל׳ פ | 5 ברי כ | רב ל׳ גכם | כת׳ (כתוב דם, כתיב א׳) כאן דפאכתים, כת׳ (כתוב ו) כן וג | לו ל׳ א׳ג׳י | לו ל׳ פוא׳תם | ולדורותיו פג, ולתולדותיו כת, ולכל הולדותיו ם | לא — אלא] גלו א׳ | בשביל היין ים, על יין ו, ביין א׳ | 6 הוי] פוהא׳גים, השותים במזרקי יין וכת׳ ~ דת, השותים . . יין ההי״ד ~ א׳ | °משכימי] משכימים ל | שכר — וגו׳ דא׳] וגו׳ ל, שכר ירדופו א׳תם . . ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם פוי | כל שבט א | ובנימן וא״י, ובנימין דפא׳גת | לא — אלא] גלו א | 7 בשביל יין גת, על היין ו, ביין א | וגם] פוהאגים, גם דבת | שגו (שגו וגו׳ פ. . ובשכר תעו דהא׳גתי)] ~ אלה וגם (גם פ) אלה פוה | 8 ר׳ הונא] רב הונא דו | אליעזר (אלעזר פו)] ~ בנו של ר׳ יוסי הגלילי דפוא׳גכת | נח כשהוא יוצא וג, כשיצא נח ע | °הכישו דפאגכתעי] הקישו ו, בא ל | הארי י | ובא] ~ לו י |

אלהים, ובדפוסי׳ ובכי״א כ׳ וביית השמיטו זה המאמר וצ״ע: 1 אגע ביה וכו׳. פגע בו השד שימרון (ועי׳ לעיל צד 336) א״ל שותפי עמך אלא הזהר שלא תכנס בחלקי ואם תכנס אני תובל בך, ובכי״ל איתא ש ו ם פ י והוגה עיי נקוד [1]) שתפי, ווידרי ראו״ת לעף כתב לי שיש לקרות שמפי בשין שמאלית (ועי׳ במ״י לעיל צד 328) והוראת שמף שמר אמנה כמו בל״ב כמף כרת ברית והשם כמפא ועי׳ פיינע שמים תיסורוס צד 2466 ובערך מלין סורי־ערבי של אוודא ע׳ כסף, ואפשר לקיים גם תנוי שותפי שתפי (כמו לעיל צד 305 שיזבי שזבי) כלו׳ שתפני שאהיה שותף עמך. ובתנחומא שם האגדה אר״ל כשבא נח ליטע כרם בא שטן ועמד לפניו א״ל מה אתה נוטע א״ל כרם א״ל מה טיבו א״ל פירותיו מתוקים בין לחים בין יבשים ועושין מהן יין המשמח לבבות וכו׳ א״ל שטן בא ונשתתף שנינו בכרם זה א״ל להיי מה עשה שטן הביא כבש והרגו תחת הגפן אח״כ הביא ארי והרגו ואח״כ הביא חזיר והרגו ואח״כ הביא קוף והרגו תחת הכרם והטיפו דמן באותו הכרם והשקוהו מדמיהן רמז לו וכו׳ ועיי״ש ובמדרש אגדה הוצ׳ ר״ש באבער ובמאמר שהועתק ממדרש אבכיר בילקוט שם ויטע כרם בא לקראתו השטן א״ל רצונך שנמענה יחדיו וכו׳: 3 אמר ר׳ חייה וכו׳. בתנחומא מ״ב שם א״ר חייא בר אבא בו ביום שנטעה בו ביום הפריחה בו ביום עשתה פרי בו ביום קטפה ובצרה ודרכה ושתה (ובכ״י רומי שם בו ביום בצרה בו ביום דרכה בו ביום שתה) שנ׳ וישת מן היין וישכר וכו׳, ובתנחומא שם אמרו חכמים בו ביום נטע בו ביום עשה פירות בו ביום בצר בו ביום דרך בו ביום שתה בו ביום נשתכר בו ביום נתגלה קלונו ועתי״נ: 5 אלא ויתגל. ודורש ויתגל לשון גלות ונאמר בבנין התפעל לרמז על גלויות הרבה וכן מעם הדרש בבמ״ר פי״ב סי׳ ג׳ בצל שדי יתלונן שלן ליגות הרבה ולעיל צד 176 מתהלך מקפץ ועולה ועיי״ש במ״י, ובתנחומא מ״ב שם סי׳ כ׳ כתיב אהלה א״ר יהודה ב״ר סימון בשם ר׳ הונא בשם ר׳ שמואל בר יצחק נתן גלות לעשרת השבטים שנ׳ שמרון אהלה, ושם סוף סי׳ כ״א והשבטים לא גלו אלא מתוך היין שנ׳ הוי משכימי בבקר וכו׳ השותים במזרקי יין ואף שבט יהודה ובנימין לא גלו אלא מתוך היין שנ׳ וגם אלה ביין שגו, ובמדרש אסתר דפ״ר וד״ו שם בדרש אל תרא יין כי יתאדם וכו׳ ובצפעוני יפריש וכו׳ מה צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין בין נח לבניו לעבדות ההי״ד וישת מן היין וכו׳ שמתוך כך אמר ארור כנען וכו׳ (ועי׳ ויי״ר פי״ב) ד״א וצפעוני וכו׳ מה צפעון זה וכו׳ כן הפריש היין בין עשרת השבטים לשבט יהודה לגלות ההי״ד הוי משכימי בבקר וכו׳ שמתוך כך לכן גלה עמי מבלי דעת ד״א ובצפעוני וכו׳ כך הפריש היין לשבט יהודה לשבט בנימן לגלות ההי״ד וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו א ל ה ו ג ם א ל ה ועתי״נ, ובתיבת בנימן וכו׳ עי׳ גם לעיל צד 264 ובמ״י צד 306: 7 בתוך אהלו וכו׳. וכ״ה גם בדפ״ר, ובד״ו נשתבש בתוך אהלה אהלו כתי׳ וכבר הוגה בא״א ובמ״כ אהלה כתיב, והורש אהלה אהלה של אשתו שע״י היין נתאוה לאשתו ובשכרותו לא השגיח שהוא כשיצא מן התבה הכישו ארי ושברו כדאמר ר׳ הונא בשם ר׳ אליעזר (ועי׳ לעיל צד 272) ולא היה ראוי להוליד ובא לשמש מטתו ונתפזר זרעו וכו׳, וכן הובאו המאמרים במדרש הגדול עמ׳ 175 אהלה כת׳ וקרי אהלו ולמה אלא שבא לשמש ונתפזר זרעו וכו׳ ובמדרש חסרות ויתרות הוצאת רש״א ווערטהיימער סי׳ קע״ו ויתגל בתוך אהלה ה״א כתיב ובא לשמש ונתפזר זרעו וכו׳ ועי׳ גם ביפ״ת, והגהתי הכישו ארי וכו׳ וכ״ה לעיל שם ובערוך ע׳ אהל ועתי״נ, ותנו׳ ונתפזר וכו׳ וג״ת ש״ה מפרש בפי׳ ב״ר נעשה תש והל״ט ועיי״נ לקמן סוף פל״ט ויט אהלו וכו׳ אהלה כת׳ וכו׳:

[1]) שָׁוּמְפִי

מיטתו ונתפזר זרעו ונתבזה: אמר ר' יוחנן לעולם לא תהי להוט אחר היין שכל פרשת היין כת' בה ווי ייד פעמים ההיד ויחל נח איש האדמה, ויטע כרם, [וישת מן היין, וישכר, ויתגל, וירא חם, ויגד לשני אחיו, ויקח שם ויפת, וישימו על שכם שניהם, וילכו אחורנית, ויכסו, ויקץ נח, וידע את אשר עשה לו, ויאמר ארור כנען]:

כב) וירא חם אבי כנען [וגו' ויגד לשני אחיו וגו] אמר לאהין אדם הראשון שנים בנים היו לו ועמד אחד והרג חבירו וזה יש לו שלשה ומבקש לעשותן ארבעה. אמר להון ויגד להון, אמר ר' יעקב בר זבדי מה טעם העבד יוצא בשן ועין, מהכא וירא ויגד:

כג) ויקח שם ויפת את השמלה אמר ר' יוחנן שם התחיל במצווה תחילה ובא יפת ; ונשמע לו לפיכך זכה שם לטלית ויפת לפימלא:

1 סנהדרין ע' ס', מדרש משלי פכ"ג: 6 תנחומא מ"ב שם סי' כ"ט, תנחומא שם: 8 ילקוט שם, תנחומא מ"ב שם, תנחומא שם סי' ק"ו:

1 את מיטתו ן | ונתפזר] ~ ממנו ג | ונבזה פ, ונתשה גר^{2} | לא] וא^{1}, אל דפא^{2}גבתי | *כת' בה ווי דפגבי] כת' ביה.. ל, כת' בה ווי"ן א^{2}ת, ווי כת' בה ן, כת' בה ח | 2 ארבע עשרה פעמים פת, ארבעה עשר.. וגבי, י"ד פעמים ווים ח | ויחל — האדמה] וג, ויחל נח דאת, ויחל י | ויטע — כרם] ויטע וכי | *וישת — ארור] כנען ל' ל *וישת — היין דוא^{2}גת] וישת פא^{1}כי | *וישכר ויתגל פוא^{1}כתי] וישכר ויתגל בתוך אהל' ג, ויתגל דא^{2} 3 *וירא חם דואת] וירא חם אבי כנען את ער' א' ג, וירא פכי | *ויגד לשני אחיו דוא^{2}ת] ויגד פא^{1}כי | *ויקח שם ויפת דפוא^{2}ת] ויקח.. את השמלה גב, ויקח י | *וישימו — שניהם דא^{2}גת] וישימו פא^{1}כי | *וילכו אחורנית דא^{2}ת] וילכו פא^{1}כי | 4 *ויכסו פוא^{1}כי] ויכסו את ערות אביהם ופניהם אחורנית וערוה אביהם דא^{2}, ויכסו.. וערות אביהם לא ראו ת | *ויקץ נח דא^{2}כת] ויקץ (וייקץ ג) נח מיינו וג, ויקץ פי, וייקץ א^{1} | *וידע — לו דא^{2}ת] וידע את ן.. אש' ע' לו ב' הק' ג, וידע פא^{1}כי | ויאמר ארור כנען פוגת] ויאמר.. כנען עבד עבדים וגו' דא^{2}, ויאמר א^{1}כי | 5 אמר] אמר להון (לון וא^{1}) ואגד (ואגיד דא^{2}ת, ויגד ח) להון (לון וא^{1}) ~ דפואגכתי | לאהין] להם דחא^{1}ת, להן א^{2}ג, להון פ, לון וי שנים] ב שני דפא^{1}גת, ב' א^{2} | 6 אחד] פוי, אחר מהם דכת,.. מהן א^{2}ג, קין א^{1} | את חבירו דוא^{2}ג,.. חברו פכי, את אחיו א^{1}ת | ג' א^{2}, שלשה בנים ת, בן שלישי א^{1} | ומבקש פוהא^{1}, והוא מבקש דא^{2}גבתי | לעשות א^{1}י, לעשות לו כ | ד' א^{2}, בן רביעי א^{1} | הרי אמר כ, הוי אמ' ג | לון וא^{1} | ויגד] פת, ואגד וא^{1}גכ, ואגיד דא^{2}ת | לון וא^{1} | 7 זביד ן | העבד] פוחא^{1}כי, עבד דא^{2}ת | מן הכא חג | ויגד] א^{2}כתי ~ אמר לו וכו' ד, אמר להון ואגד להון חג, אמר לון ואגד לון וא^{1}, א' להון ויגד.. שגרמו לו עבדות פ 8 במצוה | תחילה ל' א^{1}תי | 9 לפיכך] לכך א^{1} | *לטלית דאבתרי] לטלת לפ, למלכות ן, לטילת ג לפימוולא ח, לפלוגיא י, לפיוולא דגתר^{1}, לפוולא ל^{0}א^{2}, לפיולא ן, לוולא א^{1}ר^{2}, לשמלה פב |

1 שכל פרשת וכו'. בכי"ל הושלמו מלות אלו עד י"ד פעמ' ביני שיטי בדיו דיהה בכתב הספר, ושם חסר מן וישת וכו עד סוף המאמר השלמתי עפ"י גי' שאר הספרים, ובדפוסי' ובכי"א ב' הושמטה מלת וישכר, ובסנהדרין שם איתא דריש עיבר גלילאה י"ג ווי"ן נאמרו ביין ויחל נח איש האדמה ויטע כרם וישת מן היין וישכר וכו', ואינו מונה שם ויאמר ארור כנען, ובמדרש משלי מ"ב שם אמר ר' סימון בא וראה כמה קשה יין שעשרה ווי"ן נאמרו בו מתחלה ואלו הן ויחל נח ויטע כרם וכו' ומה שסיים שם ויאמר ארור כנען וכו' ליתא בשאר דפוסי' ועי' בילק' משלי ר תתקנ. 6 ויגד להון. דורש ויגד לשון המשכה כמו שהוראת נגד בלא"ר (ועי' לעיל צד 93 לנגדא את נגד ... בדברים שאמר להם, וכן מעם דרש הפ' ויגד משה את דברי העם וכו' ויגד משה דברים שמושכין לבו של אדם באגדה (שבת פ"ז א'), והגי' ויגד להון איתא כאן גם בכי"פ וכי"ת, ובשאר ספרים אגד אגיד, אבל אי' הוראת נגד בבנין אפעל משך וכן לא נמצא בהוראת סיפור דברים, ואין לגזור ג"כ השם הגדה מן אגד ועי' באגדת ... ח"א צד 473, ובשאר הספרים הגי' גם בראש המאמר אמר להון (לון) ויגד (ואגד ואגיד) וכו', ... שציינתי מסיים בסגנון זה גם מאמר ר"י בר זבדי ובדפ"ר וד"ו מקוטע אמר לו וכו' וזה מיותר: 7 מהכא וירא ויגד. ראה בעינו והגיד בפיו המתחך את הדבור וכיון שלקה באחד מהאיברים שחטא נפטר מקללתו ויצא לחירות (פי' ב"ר), והמאמר ביתר שלימות בתנחומא מ"ב שם אמר ר' יהודה בר שלום בשם ר' יעקב בר זבדי שאמר משום ר אבהו חם ראה בעיניו והגיד בפיו לפיכך אמר הקב"ה אם ילקה אחד מן העבדים בעינו או בשינו יצא לחרות שנ' וכי יכה איש את עין עבדו וגו' ועי' גם בתנחומא שם: 8 שם התחיל. בתנחומא מ"ב שם ויקח שם וכו' א"ר יוחנן ויקחו לא נאמר אלא ויקח שם נתחזק תחילה [במצוה] ואחר כך יפת לפיכך ויקח שם ויפת, ותנחומא שם המאמר כתמי מלמד ששם נתחזק תחלה במצות: 9 זכה שם לטלית. לטלית של ציצית ועי' גם לקמן פ"ע ... זו התורה וכו' שמלה זו טלית וכו' (ובכי"ל כתוב גם שם טלת ועח"ג) ויפת זכה לפימלא[1]), ובגליון כי"ל נכתב ס"א לפוולא ועי' גרעץ קורות היהודים ח"ד (מהדורא ב') צד 259, ובגוף הספר נמחק במלת לפימלא אות מ והוגה עליו אות ט כנ' להגית טיפלה ועח"ג, וכ"ה במדרש אגדה הוצ' ר"ש באבער לפיכך זכה שם לטלית ויפת לשמלה, ובתנחומא מ"ב שם שכרן נתן להם טלית לשם וליפת פיוולא, ובתנחומא שם מה פרע להם הקב"ה לשם פרע לו שכרו מצות תכלת תפילין שהיה מכסה בה וליפת נתן לו קבורה בארץ ישראל, ואולי מעם גי' זו כמה שדרשו בסמוך אמר הקב"ה ליפת אתה כסיתה וכו' ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר וכו' וכן בפירש"י עה"ת ויקח שם ויפת אין כתיב כאן ויקחו אלא ויקח למד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית ויפת זכו בניו לקבורה שנ' אתן לגוג וכו' וברבינו בחיי קבע להם הקב"ה שכרם מדה כנגד מדה ישראל

[1] φαινόλης, paenula, Mantel.

ויישמו על שכם שניהם וגו' מששמע שני' וילכו אחורנית אין אנו יודעים שערות אביהם לא ראו, אלא מלמד שנתנו ידיהם על פניהם והיו מהלכין לאחוריהן ונהגו בו כבוד כמורא אב על הבן. אמר הקב"ה לשם אתה כסיתה ערות אביך חייך שאני פורעה לך בארין גובריא אלך כפיתו בסרבליהון וגו' (דניאל ג כא). ר' יודן ור' הונא ר' יודן אמר בגוליהון, ר' הונא אמר במוקסייהון, אמר הקב"ה ליפת אתה כסיתה ערות אביך חייך שאני פורעה לך ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר בישראל וגו' (יחזקאל לט יא). אמר הקב"ה לחם אתה בזית ערות אביך חייך שאני פורעה לך כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת ערות מצרים (ישעיה כ ד):

כד) וייקץ נח מיינו פירקי יינו:

וידע את אשר עשה לו בנו הקטן בנו הפסול היך דאת אמר כי מזבח הנחשת אשר לפני יי' קטן מהכיל וגו' (מ"א ח סד):

כה) ויאמר ארור כנען וגו' חם חטא וכנען מתקלל אתמהא. ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה א' לפי שכתוב ויברך אלהים את נח ואת בניו (בראשית ט א) ואין קללה במקום ברכה

1 ילקוט שם: 3 ילק' יחזקאל ר' שמ"ט, ילק' דניאל ר' תתס"ה, תנחומא ת"נ שם, תנחומא שם: 4 פ"ר הפירוש נח ב' לפלפוי (ז' פ'), פירוש לספר ב' ותמהון (ת' י"ב): 9 ילקוט ר' פ"ח: 10 ילקוט שם: 12 ילקוט שם, תנחומא ת"נ שם, תנחומא שם, נתדגר רנה ד"י פי' ג':

1 אין אנו יודעים] ח, אין . . יודעין פא[1], איני יודע דוא[2]נבי | 3 אב] ונ, האב דפא[2]כתי | בון | כך אמר נ | ערות אביך] פהא[1], את . . י, ערותא דאבוך דא[2]כת, ערותה . . נ, עריתא . . (דניאל), ערייתא . . י (יחזקאל), עריתה . . ו | שאני פורע פהא[2]ת, שאפרע א[1] | להם י (יחזק), לבניך י | גבריא] ד'פותא[2]כי, גבריא דא[2]נת | 4 אלך] פ, אילך דוב, אליך א[1]י (יחזק), אילך י (דניאל), אילן א[2], אלין ני, אילין ח | בסרבליהון דפיא[2]נבת] סרבלתי ל | ר' — הונא ל' פ | בגולייהון י (יחזק), בגיליתיהון ו | רב הונא א[1]ע | במוקסיהון א[2]תער[2]י (שם), במוקסיהן ד, במוקיסהון ר[1], במוקייסהון פ, במוקיוסיהון נ, במוקסיהון ר[2], במוסקהון א[1], במוקיסמהון ד[1], מכסיהון ו | ערותא דאבוך א[2]בת, ערותה . . נ, ערייתא . . י (שם), עריתה . . ו | שאני פורעה דנ] אני . . לו, שאני פורע פהא[2]כתי, שאפרע א[1] | 6 מקום] וא[2]נבי, ל' דא[2]ת | וגו'] גיא העוברים גיא קדמת הים והוסמת היא את העוברים ו, גיא העוברים קדמת . . העוברים וקברו שם את גוג ואת כל המונו וקראו גיא המון גוג דא[2]נת, וגו' ובתי' בני יפת גומר ומגוג ח | ביוותה דא[2] | את ערות אביך ת, ערותא דאבוך כ, ערותה . . נ, עריתא . . י (דניאל), ערייתא . . י, עריתה . . ו | 7 שאני פורע הא[2]בי, שאפרע א[1] | ואת — מצרים דוא[2]נבתי] וגו' ל, ואת גלות כוש וגו' ובתי' ובני חם כוש ומצרים ח | 9 וייקץ פוא[2]נת | פירקי יינו] והי, פרקי מיינו א[1], נתפרק יינו ת, נתפרק יינו מעליו דא[2], ל' נב | 10 **הקטן] וגי' ל | קטון דא[2] | 12 חוטא] פוח, חטא דאגבתעי | מתקלל] פה, מקלל ו, נתקלל דאגבתעי | אתמהא ל' א[2]נכע | ר' — נחמיה ל' פ | 13 א'] אומר דפוא[2]נתי, אמר כ | ואין קללה] א[2]נע ~ הוה דו, הווה ד[1]פחי, הויא ת |

שקבלו את התורה שהם מבני שם וזכו למצות ציצית גוג ומגוג שהם מבני יפת עתידי' ליטות המטיה שיזכו לקבורה שיהיו כמובין ונקברי' גוג ומגוג מבני יפת שנ' בני יפת גומר ומגוג יזכו לקבורה שנ' אתן לגוג וגו', ובמדרש הגדול הועתק ומפרש ויקח שם וגו' ר' אליעזר בן פדת אומר בשכר שעשה שם שכיבד את אביו וגו' זכו בניו שתינתן להם מצוות ציצית שהיא הוד והדר בעוה"ז ולעוה"ב וצ"ע: 4 ר' יודן אמר בגוליהון. במעילים שלהם (ועי' לעיל צד 176 ובמ"י שם) ור' הונא אמר במוקסייהון[1]) במכנסים שלהם ועי' ברילל פראפעען וגו' צד 74 וגמעניטסבוהל ע' כרבל. והמאמר הועתק בערוך ע' גל ו' וע' מקס, ובשהש"ר שם בדפ"ר וד"ו נשתבש באדיין גבריא אילך וגו' ר' יודן ור' הונא ר' יודן אמר בגוליהון ור' הונא אמר בוקיסיהון, ובמדרש אסתר שם באדין גובריא אילך וגו' ר' יודן אמר בגוליהון ור' הונא אמר במוקירסיהון (וכבר הוגה בס"כ בשני המקומות): 6 אמר הקב"ה להם. בתנחומא מ"ב שם וכן עתיד הקב"ה לפרוע מבניו של חם ולבזותם על ידי מלך אשור שנ' כן ינהג וגו' מהו ערום ויחף שהיה מבזה אותן ומוליכן ערומים ויפת שכיבד את אביו מה פרע לו הקב"ה כשיבא גוג הקב"ה מאפילו ומכסה עליו שנ' והיה ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר ומה פרע לו הקב"ה לשם אלא בשעה שנכנסו בניו של אהרן להקריב נשרפו גופיהם ולא נשרפו בגדיהם למה שהם בניו של שם הרי צדיקים ומכן ברשעים בשעה שעלה סנחריב לירושלים וכל חיילותיו עמו נשרפו גופיהן ולא נשרפו בגדיהם למה שהן מבני בניו של שם שנ' בני שם עילם ואשור וגו' ועי' בתנחומא שם. ובילק' יחזק' שם נוסף אחר מלת במוקסיהון וכתיב ותחת כבודו יקד ולא כבודו ממש וכן בני אהרן וישאום בכתנותם. ובילק' דניאל שם וכן בניו של אהרן נשרפו גופן לא נשרפו בגדיהם שנ' וישאום בכתנותם וכן סנחריב ותחת כבודו יקד ועי' שבת קי"ג ב' ובלקח טוב לפ' ויקח שם וגו' ובהערות ר"ש באבער שם: 9 וייקץ. וכ"ה בדפוסי' וכ"ה וכי"א ב' וכ"ב וילקוט ולעיל צד 339 ברוב הספרים, ובספרא [illegible] ועי' פרקי יינו איתא גם בלק"ט [illegible] ספי פרקי שבק ליה: 10 בנו הקטן. והם לא היה הקטן בשנים ודורש הקטן הפסול הד"א כי מזבח הנחשת וגו' היה קטן מהכיל ועי' זבחים נ"ט ב', וצ"ע כ"ש במדרש הגדול בנו הקטן כבאן שחם הוא הקטן אלא שהקדימו כדי להרבות מפלתו וכן שם עשו 142 ויולד נח וגו' והניח חם באמצע והוא הקטן שנ' את אשר עשה לו בנו הקטן וגו', ובהדרש בנו הפסול מפורש הס' גם אצל פילון ועי' זיעגפריעד צד 164: 12 חם חוטא וגו'. בערוך הגי' חם חטא ובנען נתקלל וכ"ה בערוך ע' הם ה' וערי"ג, ובתגי' שלפנינו איתא בערוך שם כנען ראה והגיד לחם, ובערוך והגיד להם לפיכך

[1]) *μώκιον.*

לפיכך ויאמר ארור כנען וגו', ר' נחמיה א' כנען ראה והגיד להן לפיכך תולים את הקללה במקולקל: אמר ר' ברכיה הרבה נצטער נח בתיבה שלא היה לו בן קטן לשמשו, אמר לכשאצא אעמיד בן קטן שישמשני, כיון שעשה לו חם אותו המעשה אמר אתה מנעת אותי מלהעמיד בן קטן שישמשני לפיכך יהיה אותו האיש עבד לאחיו, ר' הונא בשם ר' יוסף אתה מנעתני מלהעמיד בן רביעי לפיכך אני מארר בן רביעי שלך, ר' הונא משם ר' יוסף אתה מנעתה אותי מלעשות דבר שהוא באפילה לפיכך יהיה זרעו כעור ומפוחם, אמר ר' חייא חם וכלב שמשו בתיבה לפיכך יצא חם מפוחם וכלב מפורסם בתשמישו, אמר ר' לוי לאחר שקבע מוניטן שלו בתוך אבלו שלמלך,

3 עי' סנהדרין ע' ס', פדר"א פכ"ג: 6 ירוש' תעניות פ"א ס"ד ד', סנהדרין ק"ח ב', תנחומא נח סי' י"ב:

1 לפיכך] לכך א' | אמר דאבתע, אומר פגי | להן] פ, להם דגע, לחם לאבת, ל' י | לכך א' | תולים] ב. תולין דפואגעי | את ל' אבתי | 2 במקולקל] גתי. במקלקל וע. במקולל פחא'ב. במקלל דא' | נצטער] א', צער ~ דפותחא'גבתי | לשמשו] שישמשנו | 3 אני מעמיד ח, אני מעמיד לי דפוא'גבתי | אותו] זה ב | המעשה] גב, מעשה דפאתי | אמר] ~ לו פא'גבי | מנעת אותי פת, מנעתה. דוא'ב, מנעתני א'ת, מנעת י | מלהעמיד] חת, ~ לי דפואגבי | 4 לכך א | יהא עבד אותו האיש ו, אותו האיש יהיה עבד ח | לאחיו] ~ שהן (שהם ח) עבדים לי דפחא'גבתי, שהן עובדין אותי ו, שעבדו לי א' | ר' הונא — שלך ל' וכ | רב יוסף ד | מנעתני] א'ע. מנעת (מנעתה דא') אותי דפהא'גת. מנעת י | *מלהעמיד ומלהעמיד לי פג. מלעמיד ל מלהוליד ע, מלעשות א') בן רביעי] פא'געי, מלעשות דבר שהוא באפילה דחא'ת | 5 לפיכך] לכך א, ל' ע | אני — שלך] א'ע, אני מארה (מאבד ג) בן . . שלך פג, בן רביעי שלך מקולל י, יהיה אותו האיש (כאור ה) כעור (ומפורסם א') ומפוחם דחא'ת | בשם | יוסי ב | אתה] אמר לו ~ דא', אמר לו נח לחם ת | מנעת אותי פותחתי, מנעתני א' | מלעשות — באפילה] פוא'גבי, מלהעמיד בן רביעי דא'ת | 6 לכך א | יהיה (יהא וי) אותו האיש (אותו ב) כעור (כאור פוג) ומפוחם פוגבי, תהא כעור כפחם א', אני מארר (מאבד ח) בן רביעי שלך דחא'ת | חייא (חייה ו) בר אבא דפואבת, חייא ברבא ג | כלב וחם ה | שימשו דפוא' | לכך א' | חם ל' י | 7 וכלב] ~ יצא י | לאחר] משל ~ חא' | שטבע ו | *מוניטן כ] טוגימון ל, מוניטון דפא'גתר'י, ־טין הער', ־טא ו אבלו] פותא'גבע, אהלו דא'תי |

תלה הקלקלה במקולקל, ובלק"ט והגיד להם לפיכך וכו' הקללה במקולל, ובכי"ל הוגה בינ שיטי לחם במקום להן, ובדפ"ר וד"ו ג"כ הגי' להם, ובמ"כ הגיה לחם וכן הדפיסו אחריו, ולשון המאמרים בתנחומא מ"ב שם ויאמר ארור כנען חם ראה כנען נתארר אמר ר"י אין הקללה שוכנת במקום ברכה וכו' ר"נ אומר כנען ראה והגיד לאביו חזרה קללה לעיקרה לפיכך נאמר ויאמר ארור כנען וכו' ועי' בתנחומא שם, וכשטת ר"י ור"נ גם פירושי זה הפסוק אצל מורי הכנסיה שלהם ועי' מ"ח חלק מ"ג צד 463: 2 אמר לכשאצא וכו'. אבל בתיבה היה אסור כפר"ר ועי' לעיל צד 286. ור' ברכיה כתם מה היה אותו המעשה שעשה חם, ובסנהדרין שם ג' רב ושמואל חד אמר סרסו וח"א רבעו מאן דאמר סרסו מתוך שקלקלו ברביעי קללו ברביעי וכו', וכן משמע כאן סרסו ממ"ש אמר אתה מנעת אותי וכו' וכן במאמר ר"ה בש"ר יוסף אתה מנעתני מלהעמיד בן רביעי וכו', ובתנחומא שם ורבותינו אמרו עד שהיה נח בתבה אמר בלבו הלואי שיהיו לבני אלו עבדים וכו' אלא כשאצא מכאן ־מה שאני מוליד אעשה אותן עבדים להם מיד א"ל אתה לא הנחת לי להוליד בן רביעי שיהא עבד לפיכך בן רביעי שאתה מוליד יהיה עבד ויאמר ארור כנען על דעתן דמ"ד שחם עמד וסרס את אביו ובתנחומא מ"ב ל"ג על דעתן וכו', ובבמ"ר שם והיית כשוכב וכו' זה נח ששכב בתיבה י"ב חדש וכו' ועל ששתה ונשתכר אירע בו פסול שנסתרס וכו', ובפדר"א שם שתה וכו' יין ונתגל בתוך האהל ונכנס כנען וראה את ערות אביו וקשר חוט בבריתו וסרסו ויצא והגיד לאחיו נכנס חם ומצא לערות אביו ולא שם על לבו מצות כבוד אב יצא והגיד לשני אחיו בשוק כמשחק באביו גערו בו אחיו ולקחו את הכסות עמהם והלכו להם אחורנית וכו', וכבר כתב תיאופיל מאנטוכיא שיש אומרים נח סריס היה ועי' במ"ח שם: 3 מנעת איתי, בכי"ל נשמט בגוף הספר מכאן עד מנעתני והושלם בגליון בדיו דיהה בכתב דומה לכתב הספר: 4 עבד לאחיו. בפי' ב"ר מפרש יהיה אותו האיש עבד (בפי' ב"ר כי"א עבד עבדים) לאחיו במקום שהם עבדים לי, ומדייק סוף הפ' עבד עבדים יהיה לאחיו ועת"נ: ר' הונא בשם ר' יוסף. עי' לעיל צד 73 וצד 248, וסדר המאמרים הנכון כמו לפנינו גם בכי"פ וכי"א א' וכי"ג ובילקוט, ולמאמר השני שמסיים לפיכך יהיה וכו' ומפוחם נסמך המאמר חם וכלב וכו' לפיכך יצא חם מפוחם וכו', ובערוך שם הועתק רק אתה מנעתני מלהוליד בן רביעי אני מארר וכו', והגי' אני מאבד איתא גם בפי' ב"ר כ"י, וכנען בן רביעי של חם כדכתיב ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען: 6 יהיה זרעו. זרעו של אותו האיש, ועדיפא גי' זו מהגי' יהיה אותו האיש כעור ומפוחם, ובכמוך יצא חם מפוחם מפורש בפי' ב"ר כי"א שהוליד בן שהיו בניו (וצ"ל פניו) מפוחמות דכתיב ובני חם כוש, וכן פירש"י סנהדרין ק"ח ב' חם לקה בעורו שיצא ממנו כוש וכן בערוך ע' קשר חם יצא ממנו כוש שלקה בעורו וע' גם לקמן פפ"ו איש מצרי גבר ערום וכו' בכל מקום גרמני מוכר כושי וכן כושי מוכר גרמני וכו', ולהגי' כאור ומפוחם עי' גם במ"י לעיל צד 209 (ושם מעות הדפוס כאודים ושחורים וצ"ל כאורים), ומפוחם כמו לעיל צד 167 נתפחמו פני וכו': אמר ר' חייא. בירושלמי שם נח בכניסתו לתיבה נאסרה לו תשמיש המטה וכו' וביציאתו הותרה לו וכו' (ועי' במ"י לעיל צד 276) א"ר חייה בר בא למשפחותיהם יצאו מן התיבה (בראשית ח' י"ט) ע"י ששימרו יחסיהן זכו להנצל מן התיבה תדע לך שהוא כן דתנינן חם כלב ועורב קילקלו מעשיהן חם יצא מפוחם כלב יצא מפורצם בתשמישו עורב יצא משונה מן הבריות, ובסנהדרין שם ת"ר שלשה שמשו בתיבה וכולם לקו כלב ועורב וחם כלב נקשר עורב רק (פירש"י רוקק זרע מפיו לפיה של נקבה) חם לקה בעורו, ובתנחומא שם וחם הוא אבי כנען זה אחד משלשה ששמשו בתבה וכו' חם וכלב ועורב ושלשתן לקו חם לקה בעורו כלב נקשר עורב מזריע מן הפה וכו', והמאמר שלפנינו חם וכלב וכו' הועתק בערוך ע' פחם: 7 לאחר שקבע וכו'. שטבע מטבע[1]) שלו כלו' בהותם צורתו בתוך אבלו[2]) של מלך בבית המלכות אמר המלך גוזר אני שיתפחמו פניו כלו' צורתו על המטבע וע"י כך יהיה פסול

[1]) μονῆτα, moneta. [2]) αὐλή.

אמר המלך גוזר אני שיהפכו פניו ויפסל מטבעו. כך חם וכלב ששימשו בתבה ונלקו: 226

ח [כז] ויאמר ברוך יי' אלהי שם וגו' יפת אלהים ליפת זה כורש שגזר שיבנה בית המקדש אפלטיכן וישכן באהלי שם אין שכינה שורה אלא באהלי שם. בר קפרא א' יהיו דברי תורה נאמרים בלשונו שליפת בתוך אהלי שם. ר' יודן אמר מיכן לתרגום היה ויקראו בספר תורת האלהים (נחמיה ח ח) [זה מקרא] מפורש (שם שם) זה תרגום [ושום שכל (שם שם) אילו הטעמים ויבינו במקרא (שם שם) אילו ראשי פסוקים], ר' חייא בר לוליני א' אילו תנאות, רבנין

1 ילקוט שם, יפת פ' כ', פסיקתא רבתי פל"ח (קס"ח): 2 יומא' מגילה פ"א ה"ח כ', מגילה ס' כ', דברים רבה ר"פ כ"ל דברים: 3 ירושלמי שם: יומא' מגילה פ"ד ה"ד ד', מגילה ג' א', נדרים ל"ז ב':

1 גוזרני י. גוזר אני עליו א'ג'ב | שיפחתו ו | ונלקו] לפיכך (לכך א') יצא חם מפוחם וכלב מפורסם בתשמישו דוהא'ג'ת, יצא (לפיכך יצא ב) . . מפורסם פב | 2 ויאמר — וגו'] ויאמר . . שם פ, ויאמר . . שם ויהי כנען א', ויאמר . . כנען . . עבד למו נ, אמר ר"ש לקיש אף משם ויפת עמדו עבדים ב, ויאמר . . עבד למו אמר ר"ש . . עבדים ו, ויאמר ברוך . . אר"ל אף יפת (וצ"ל שם) ויפת היו עבדים א', ויאמר . . שם אמר . . אף מיפת (משם ויפת ד) עמדו באהלי (באהלו של ת) שם דת, ל' י | °יפת — ליפת פ.ח.א.נ] יפת . . ליפת יפת אלהים ל, ויאמר ברוך יי' אלהי שם יפת . . ליפת ב, ויאמר . . שם ויהי כנען (כנען עבד למו ת) יפת . . ליפת דת, ויאמר . . כנען עבד למו יפת . . ליפת יפת אלהים ו | שגזר] י, שהוא גוזר דפוהא'ב, שהיה גוזר נ, ל' א' | שיבנה ו, שבנה א', לבנות כי | 3 ואינה כן ת | השכינה ו | אמר דפוא'כת, אומ' א' | 4 אמר ר' יוחן כ | לתרגום] פוהא'נב, ~ מן התורה דא'תי | ויקראו] ויקראו בספר תורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא ~ ח | 5 °תורת] בתורת ד | °האלהים דפוא'נכי] אלהים א'ת, וגו' ל | °זה (זו וא') מקרא פוחא'] זה תרגום דא'נבתי ~ ל | תרגום חני | °ושום [illegible] דחאתי] הטעמים דפוחאתי] הטעם . . הטעמים נ, ל' ל | 6 °°ויבינו במקרא] ל' ל | °אילו (אלו א'ב) ראשי פסוקים א'כ] אילו . . פסוקין ו, אלו (אילו ד'פ) . . הפסוקים דפהא'תי, אילו הפסוקין נ, ל' ל | חייא] פחנב, חייה ו, חונא ד', הונא דא'ת, יהודה א' | בר] פוגבת, בן דא' | °לוליני ד'ו, ~יוני נ, ~יואני דא', ~יואני אב, ~ינו ו, ~יואנו פ, מריני ל | אמר פוהא'נבת, אומר דא'י | תנאות] ההכרעות פ, הכרעות (ההכרעות ר') והתגאות חא'נר, ההכרעות והתגאות ב, הכרעות והאתגהתא ו, ההכרעות והראיות דא'תי |

מטבעו (ועי' ציגלער קעניגסגלייכניססע צד 19) וכן בנמשל חם ששמש בתיבה וצר צורתו וטבע מטבעו שלו בורעו שהוליד (ועי' בפי' לעיל 292 ובסנהדרין פ"ד מ"ה ומלך מלכי המלכים הקב"ה טבע כל אדם וכו') ונתקלל שיהא זרעו מפוחם ומפול, וכתגי' מוניטון איתא בב"ל גם לקמן פל"ט שיצא לו מוניטון וכו' שיצא להם מוניטון וכו', והגי' בתוך אבלו היא גם גי' הערוך בע' פנים, ובערוך הש' שבש והגיה אהלו עפ"י גי' הדפוסי' ועיי"ע שם הגי' היכלו שהוא פירוש אבלו בל"י: 2 ויאמר ברוך וכו'. בכי"ל וכ"ם וכי"א ב' וכי"ג ובילקוט ל"ג כאן מאמר ר"ש לקיש שקשה לפרשו לפי' הגי' אף משם ויפת עמדו עבדים ולפי' הגי' שבדפ"ר וד"ו אף משם ויפת עמדו באהלי שם, ובמ"כ ובי"ת הגיהו אף מיפת עמדו וכו', ובכ"ית המאוחר הגי' אף מיפת עמדו באהלו של שם. ואולי מוסב הדרש לפי' יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם וטעם הדרש ויפת ישכן וכו' וכמו שמתורגם בתרי"א יפת אלהים ליפת וכו' ישכר וכו' התוספה דיפת ויתגיירון בנוי וישרון במדרשא דשם וכו' ועי' גם במ"ח חלק מ"ג צד 466: 3 אפעלטיכן. עי' לעיל צד 163 וצד 146: אין שכינה וכו'. וכן הדרש ביומא שם במאמר ר' יוחנן יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם אף על גב דיפת אלהים ליפת אין השכינה שורה אלא באהלי שם, ועיד שם ופרסאי מנא לן דמיפת קאתו דכתיב בני יפת גומר וכו' ותירס וכו' ועי' לקמן ר"פ פל"ו, ובפסי"ר שם א"ר יצחק מפני מה לא שרתה שכינה בבית האחרון שבנו בני הגולה מפני שבנאו כורש מלך פרס שהוא מזרעו של יפת אבל בית הראשון שבנו בני ישראל בני בניו של שם שרתה בו שכינה שנ' יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם: בר קפרא וכו'. בירושלמי שם תני בר קפרא יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם שיהיו מדברין בלשונו של יפת באוהלו של שם. ובבבלי מגילה שם רשב"ג אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יוונית וכו' וא"ר יוחנן מ"ט דרשב"ג אמר קרא יפת אלהים ליפת וישכן וכו' דבריו של יפת יהיו באהלי שם ועי' בר"ס. ובדב"ר שם רבן גמליאל אומר אף הספרים וכו' ומה טעמו של רבן גמליאל שאומר מותר לכתוב ספר תורה יונית כך לימדו רבותינו אמר בר קפרה דכתיב יפת אלהים ליפת וישכון וכו' שיהיו דבריו של שם נאמרין בלשונותיו של יפת וכו': 4 מיכן לתרגום. ממ"ש ב"ק יהיו דברי תורה נאמרים בלשונו של יפת וכו מיכן לתרגום שמותר לתרגם ד"ת, ותרגום לאו דוקא תרגום ארמי, ובירושלמי שם (אחר המאמר עד לשון וכו' עד קלרה) ר' יודן בר שלום מיכן לתרגום ועי' אגה"א ה"ג צד 437, ומאמר אחר בירושלמי שם פ"ד מניין לתרגום ר' זעורא בשם רב חננאל ויקראו בספר תורת ה' זה המקרא מפורש זה תרגום ושום שכל אילו הטעמים ויבינו במקרא זה המסורת ויש אומרים אילו ההכריעים ויש אומר' אילו ראשי פסוקים, ובמגילה ג' א' ובנדרים שם אמר רב איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב מאי דכתיב ויקראו בספר תורת האלהים מפורש ושום שכל וכו' ויקראו בספר תורת האלהים זה מקרא מפורש זה תרגום ושום שכל אלו הפסוקין (הפסוקים) ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים (זה פיסוק טעמים) ואמרי לה אלו המסורת (המסורות). ובפי' הנ"ל המאמר מקוטע והשלמתיו עפ"י הגי' שבשאר כ"י של ב"ר ובדפוסי' וילקוט ועת"ג, ובכל כ"י וכן בילקוט ובמדרש הפ"ר איתא בספר תורת וב"ת בירושלמי ובבבלי בשני המקומות ובלק"ט, ובמקרא כתוב בספר בתורת האלהים (ובנחמיה ט' ג' ויקראו בספר תורת יי' אלהיהם) וכן הוגה בד"ו בתורת. ופי' ושום שכל אילו הטעמים להפסק הכתובים לפי טעם הענין וכן בחגיגה ו' ב' לפיסוק טעמים ובנדרים ל"ז א' שכר פיסוק טעמים ועי' במאמר ר"ן גרין במ"ח חלק ל"א צד 390, והגי' תנאות בב"ל משמע שהוראתה כהוראת הבריעים בירושלמי והכרעות בכ"ם. ושתי המלות בצירוף בגי' כ"ת וכ"א א' וכי"ג הכרעות והתנאות, וכן בפי' ב"ר כ"א וכ"ם הכריעות (ההכרעות) והתגאות (וגם בפי' ב"ר הנדפס בדפ"ר איתא והתנאות, ובד' ווילנא נשתבש והתגאות), וקשה לפרש מלת תנאות ובבר כתב בפי' ב"ר והתגאות לא נתפרש לי, וגם הגי' ההכרעות והראיות קשה לפרשה.

דקיסרי אם מיכן למסורות, ר' זירא ור' חננאל בשם רב אפילו אדם רגיל בתורה כעורא לא יקרא מפיו וכותב, והתני מעשה שהיה ר' מאיר באסיא ולא היה שם מגילת אסתר וקרא לה מפיו וכתבה, תמן אמ' שתי מגילות כתב, גנז הראשונה וקיים השנייה:

פרשה לז

י ב. בני יפת גמר ומגוג וגו' אמר ר' שמואל בר אמי אפריקי וגרמנייא ומדי ומקדוניא א איסיניא, ותירס ר' סימון אמר פרס, רבנין אמ' ותרקי:

1 ירוש' מגילה פ"ד פס: 2 תוספתא מגילה פ"ב, מגילה י"ח ב': || 4 ילקוט ר' ס"א, ירוש' מגילה פ"א ה"א ע', יומא י' א:

1 דקיסרין חג, דקסרי פא[1], ־יוֹ[דא[2]כת | למסורות] לסורות דפאי והגב, למסורת דפאי | זעירא דפואגתי | ור'] ר' ו, בשם ר' פב | **חנגאל] הננא ל | בשם רב] וא[1]גב, . . ר' ד[1]א[2]ת, . . רבי די, ל' פ | כעזרא] ~ הסופר ת | יהא קורא דפאת, יהיה קורא חגב | 2 והתני] פוכ, והא תני דא[2]י, והתניא א[1]ת, והא תניא ח | שהיה ר מאיר דוהאגבתי] שהיה ר' ל, בר' מאיר [שהיה] פ | באסיא] חא[2]גת, ייה וב, ייא דפי | מגילת אסתר] מגלה פא[1] | וקרא לה] גב, וקורא לה פא[1], וקראה ות, וקרא לו דא[2]תי | 3 הראשונה] אב, את ~ דפוהגתי | השנייה] א, את ~ דפהגבתי || 4 ב"ר פ | אפריקי] פוהאגבע, זו אפריקי ד[1]י, . . אפריקא דת | וגרמניא ד[1]פוחגבע[0]י, וגירמניא דת, וגרמביא ע, וגירמבי ע, וגרניא א[1] | מדי א | ומקידונייא פ, ומוקדוניא ה, מקדוניא א | מוקדוניא ת | 5 איסוניא] איסוניא איסונה ל[0], . . איסונא ו, . . ואיטוביה א[1], . . ואיטוביא א[2], ואיסוניא ח, איכניא ותוניא ד, . . ותוניא י, . . והוניא ת, איכתיא גב, ל' פ | תירס דוחאתי, ומשך ותירס ב | פרס] פוחא[1]גב, זו ~ דא[2]ת, זה ~ י | *ותרקי דפהגב] ותרקו ל, תרקי וע, ותורקי י, תורקי א[2], זו תרקי ת |

ופי' הכרעות הכרע המקראות לדעת היכן התיבות נוטות ועי' לקמן פ"פ המאמר חמשה מקראות בתורה שאין להם הכרע וכו' ועיי"ע במ"ח חלק ל"ט צד 433, ולגי' כי"ו הכרעות והאתנחתא עיי' גם במס' סופרים ריש פי"ג ובהערות ר"י מיללער צד 172: 1 ור' חנגאל. כן הגהתי עפ"י שאר הספרים, ובירושלמי שם ר' זעורה בשם רב חננאל אפילו רגיל תורה כעזרא לא יהא הוגה מפיו וקורא כמות שנאמר בברוך מפיו יקרא אלי כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו והא תני מעשה בר' מאיר שהיה באסייא ולא הי' שם מגילה כתובה עברית וכתבה מפיו וקרייה אין למידין משעת הדחק וי"א אומרים שתים כתב כתב את הראשונה מתוך פיו וכתב את השנייה מתוך הראשונה וגנז את הראשונה וקרא בשנייה, ובתוספתא שם ומעשה בר' מאיר שהלך לאסיא לעבר שנה ולא מצא שם מגילה כתובה עברית כתבה מפיו וקראה מתוכה וכו', ובמגילה י"ח ב' אמר רשב"א מעשה בר' מאיר שהלך לעבר שנה בעסיא ולא היה שם מגילה וכתבה מלבו וקראה, והוראת אסיא עי' לקמן צד 344:

פרשה לז. בכי"א א' פל"ד ובכי"א ב' וכי"ו פל"ו, ובמקרא פרשה פתוחה לפ' ואלה תולדת בני נח וכו': 4 אפריקי וגרמנייא. וכן בתר"י א' וב' בנוי דיפת וכו' ושום אפרכיותהון אפריקי וגרמניא (אבן בערוך ע' אפריקי איתא בני יפת וכו' תר"י ושום וכו' אפריקי וגירממי וכו' וכן בב"ר, ובע' גרממיא תר' ירו' בני יפת וכו' ושום וכו' אפריקי וגרממיא וכן בב"ר וכו' ס"א גרמניא) וכן בתרגום דה"י (ועיי הוצאת לאגארדע והוצ' ראהמער) דה"א א' ה' ושום וכו' אפריקי וגרמניא, ובלק"ט הועתק ובני יפת וכו' א"ר שמואל ב"ר אמי זו אפרוקייא (אפריקייה) וגרמנייא, וקשה לפרש אפריקי כאן שכוונו לאפריקא בכלל או לאפריקא הצפונית ולשער שחז"ל הלקו אפריקא אדמת בני חם לגומר בן יפת, וע"כ נראה עיקר שפי' אפריקי[1]) כאן פריגיא הקדמונית באסיא הקטנה והקדמונים חשבו יושבי פריגיא לאומה הקדומה מכל האומות ועי' ערך מלין צד 164 וצד 187 ובמאמר ר"צ גרעץ במ"ח חלק כ' צד 198 ובעמת"ל ח"א צד 160 ובערוך השי' ע' אפריקי ויאסטראוו צד 108, ומגוג מפורש כאן ובתרגומים גרמניא[2]), ובירושלמי המאמר סתמי ושם הגי' בני יפת גומר וכו' גומר גרממייה מגוג גותייא. ובבלי יומא שם גומר זה גרממיא מגוג זו קנדיא (ועי' בד"ס ובערוך ע' גרממיא) ובתרג' דה"י נוסחת כ"א גרמנייא גיתייא (ועי' במ"ע של גייגער חלק ח' צד 270), וכן כתב הירונימוס בפי' לבראשית שגוג ומגוג הם הגותיים, ולדעת גרעץ שם נשמט אפריקי בירושלמי ובבבלי וגרממייה וגותייא פירושים נרדפים להשם מגוג ועיי"ע במאמר הח' קרויס במ"ח חלק ל"ט צד 7: ומדי ומקדוניא. כלו' ומדי כמשמעו ויון ומקדוניא[3]) וכן מתורגם בתר"י ב' והועתק בלק"ט ומדי ומקדוניא ובערוך ע' מקדון יון מקדוניא. ובתר"י א' מתורגם ומדי ויון והמדיי ומקדוניא, ובתרג' דה"י וחמדאי (והמדאי) ומוקדוניא, ובירושלמי שם מדי כשמיעה יוון אווכוס, וביומא שם מדי זו מקדוניא יון כמשמעו (ולנכון הגי' בע"י ומדי כמשמעו יון זו מקדוניא) ובתרג' דה"י כ"א והמדן ואוביסוס ועי' גרעץ שם צד 199 וקרויס שם צד 9: 5 איסוניא. כ"ה בכי"ל, והיו"ד בסוף התיבה תלויה וכתובה בכתב הספר, ובינו שיטי נוסף איסונה בדיו דיהה והוא כגי' כי"ו איסוניא איסונא, ובכי"א א' וב' איתא איסוניא ואיטוביה (ואיטוביא), ובבולס איסוניא בלי וי"ו החבור, ובכי"ת איתא ואיסוניא, ובלק"ט הועתק ואוסינייא ואנטוכיא, ובדפוסי' וילקוט הגי' איכניא ותוניה (ותוניא), ובירושלמי הגי' תובל ותנייה[4]) משך מוסייא[5]), וביומא שם תובל זה בית אונייקי משך זו מוסיא. ובתר"י א' איתא ויתיניא ואוסיא (ובהוצ' גינצבורגער ומוסיא), ובתר"י ב ויתניא ואנסייא, ובתרג' דה"י ויתניא ואוסיא (ומוסייא), וכאשר ציינתי איתא מלת ותוניה (ותוניא) רק בדפוסי' וילקוט ונשתבש בכי"ת וליתא בכי"ל ושאר כ"י וגר' שהוסיפו מלת והוגי' בגי הדפוסי' וילקוט עפ"י הירושלמי והתרגומים וניתוספה שלא במקומה, וקשה לתגיה מוסיא במקום איסוניא או איכניא ולדעת גרעץ שם איכניא בדפוסי' הוא פירוש אחר לפי' ויון ומקדוניא, ופי' סוף הפסוק חסר כאן כמו שנעדרו במדרש הפירושים לכמה שמות ופסוקים שלמים שתירגמו בתרגומים: ותירס. בירושלמי שם תירס ר' סימון אמר פרס ורבנן אמרי ותרקא, וביומא שם תירס פליגי בה ר' סימאי ורבנן ואמרי לה ר' סימון ורבנן חד אמר זו בית תרייקי

[1]) *Φρυγία.* [2]) *Γερμανία.* [3]) *Μακεδονία.* [4]) *Βιθυνία.* [5]) *Μυσία.*

ג) ובני גמר אשכנז וריפת ותוגרמה אסיא וחדיב וגרמניא, ר׳ ברכיה אמר גרמנקיא:

ד) ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודודנים אלס וטרסים איטליא ורדניא: כתוב אחד א׳ דודנים וכתוב אחר א׳ ורודנים (דה״א א ו) ר׳ סימון א׳ דודנים שהן בני דודיהן שלישראל רודנים שבאין ורודין אותם. אמר ר׳ חנן כשעה שישראל נתונים בעלייה אינון אמ׳ להון בני דודכון ובשעה שהן בירידה באים ורודין אותם:

ב ו) ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען אמר ריש לקיש היינו סבורים שנתבלעה משפחתו שלפוט, בא יחזקאל ופירש כוש ופוט ולוד וכל הערב וגו׳ (יחזקאל ל ה):

1 ילקוט שם, ירוש׳ מגלה שם: 2 ילקוט שם, ירוש׳ מגלה שם: ילקוט שם, ילקוט דה״י ר׳ תלף ע״ג, ועי׳ ירוש׳ תענית פ״ד ה״ב ג׳, מדה״ג כנפי פ״ג ס׳ גלב (נ׳ ב׳), פנחומא יפנו קר ה׳: 6 ילקוט שם, ילק׳ דה״י שם:

1 *אשכנז וריפת ותוגרמה והכתי] . . ותוגרמ׳ ד׳, . . ותוגרמא דא׳, וגר ל | אסיא] סונב, אסייא דא׳תע, עסיא י | וחדיב ע, וחדייב ו | וחדיב ע, והדייב ע, והדייב האי, וחדיית ד, והדיית פ, וחדיין י, וחדא ו, וחדיא נ, ותרייית ת | וגרמניא] וא׳גע, וגרמנית ה, ייא פ, וגמניא דתי׳, וגומניא כ | גרמניקיא פ, ייא י, גירמניקייא דא׳ת, גרמנקיא ב, ייא ו, ייה ח | 2 *ותרשיש כתים ודודנים ח, ותרשיש דוא׳נבי, וגר׳ ל | *אלס וטרסוס ות] אלס וטרסוס ל, אליס וטרסוס ע, אלין וטרסוס כ, אלס והרסס א׳, אלטוטרוס דתי, וטרסוס נ | איטליא] כע, ייא תי, ייה דא׳, ייאה ע, אבליא ו, איטלליא פתג | ודרניא] ח, ורדניא ל׳, ודרניא פ, ודרדניא וגבע, ודרדנייא דא׳תי | כתוב אחד אומר דפוהגכתעי, כת׳ א׳ | 3 דודנים] א׳, דדנים ע, ודודנים דפוא׳גבתי | וכתוב אחד אומר דפוהגכתעי, וכתיב א׳ | רודנים א׳ע | ר׳ סימון] א׳ע, ר׳ סימן ור׳ חנין דא׳נכתי | אומר נעי, אמר דאכת | **דודנים] דדנים ל | 4 שבאין] ע, שבאים א׳, שהן באין פב, באים הוגתי, שהם באים י (דה״י) | *ורודין דפאנבעי] ורודים ותי (שם), ורואין ל | חנן] חי (שם), חנין דוגבתעי, חנינא א׳ (ור׳ חנין א׳ פ) | בשעה] בזמן ו | שישראל] שהן ע | אינון] הינון א׳, לי׳ כ | לון ו | 5 בני דודיכון א׳ע, בני דדכון פ, בני דודכון (דודיכון חי) אנן דהא׳כתי (שם) | 6 ובשעה] בזמן ו | שהן] ע, שהם א׳, שהן (שהם ד) נתונין ד׳נבי, שהם נתונים תי (שם) | באין א׳נבע, הם (הן ו) באים דוי (שם), הן באין פ׳ | ורודין אותן פגבע | 6 *ופוט וכנען דוא׳נבתי] וגר ל | 6 ובא נבי (שם) | וגו׳] וכוב (וכוש דה) ובני ארץ הברית אתם בחרב (יפולו דת) יפלו דפא׳ת |

(ועי׳ ברי״ם ובע״י) וחד אמר זו פרס תני רב יוסף תירס זו פרס, ובשמת רבנין ותירס ותרקי [1]) מתורגם גם בתרי״ו א׳ וב׳ (ועי׳ בערוך ע׳ תרקי), ובתרג׳ דה״י ותרקיא (והרקי), וכן מפרש כבר ביוסיפון לרומיים בקדמוניות א׳ו א׳ ועי׳ דיללמאנן מתהורא ר׳ צד 175, וכוונו לתרקי באסיא הקטנה ועי׳ קרויס שם צד 11: 1 אסיא וכו׳. אולי גם פירושים אלו ושאר פירושי השמות הכתובים שבפרשה זו נאמרו מרי״ש בר אמי ועי׳ אגה״א ח״ג צד 746, ומפרש אשכנז אסיא, וכן בירושלמי שם בני גומר אשכנז וכו׳ אסייא, ובתרי״ו ב׳ ובנוי וכו׳ ושום אפרכיותהון אסייא וכו׳ ובתרג׳ דה״א א׳ ו׳ ושום וכו׳ אסיא וכו׳, וכוונו לאסיא [2]) הכוללת לידיא ופריגיא הפרטית ועוד איזה ארצות באסיא הקטנה והיא קטנה ומצומצמת נגד פריגיא הקדמונית שחלקו לגומר אבי אשכנז ועי׳ בערך מלין צד 154 וקרויס שם צד 60. וריפת מפורש כאן חדיב [3]) כמו שהגי׳ לפנינו וכן בערוך ע׳ הדייב וריפת וכו׳ וחדייב וכו׳ (וכתיבת המלה בתי״ת כמו בר״ם ועי׳ בעמת״ל ח״ב צד 16 ובערוך השלם ע׳ הדייב ועי״ע במ״י לעיל צד 109 וצד 278). ובירושלמי נשתבש והדיית, ובתרי״ו ב׳ מתורגם במלה זהה ופרכון ובתרג׳ דה״י ופרכווי, ותימה שמפרש לפי הגי׳ שלפנינו גם ותוגרמה וגרמניא כמו שמפורש כבר וכנוג ובירושלמי ליתא פירוש זה, ור׳ ברכיה אמר גרמונקיא [4]) וגר׳ שכוון לגרמניקיא בקומגיני ועי׳ נייבויער געאגראפיא צד 423 והרווען היסטארישער אטלאס הוצ׳ אנדרע צד 13. ובירושלמי גריס כתמא ותוגרמ׳ וכו׳ גרמניקיה, ובפירוש תוגרמא גרמניא מתורגם בתרי״ו ב׳ וברבריאה ובתרג׳ דה״י וברבריא, וכן החברו לקמן פע״ה ביחד בני ברבריה ובני גרמניה (גרממיה) שאדומי׳ מתיראין כהן ועי׳ גם בתרג׳ יחזקאל כ״ז י״ד ול״ח ו׳: 2 אלס וכו׳. בכי״ל נשתבש אלס והגהתי אלס [5]) ועתי״ג, וגי׳ עדיפא ומכוונת יותר לפירוש אלישה הגי׳ אליס בערוך ע׳ אליס, וכוונו לאליס באסיא הקטנה, ופי׳ ותרשיש וטרסוס [6]) וכן מפורש כבר אלישה ותרשיש ביוסיפון לרומיים שם, ומתורגם לכבן בתרי״א א׳ אלס וטרסס ובתרג׳ דה״א א׳ ז׳ אלס וטרסוס, ובתרי״ו ב׳ נשתבש אלסטרסוס במלה אחת, ובירושלמי אלסטרסס ובדפוסי וילקוט ובי״ת אלסטורוס, ופירוש כתים איטליא [7]) וכן לפי גי׳ הערוך בע׳ איטלקי תרג׳ ירוש׳ כאן איטליא ותרג׳ יחזקאל כ״ז ו׳ מאי כתיים ממדינת איטליא ותרג׳ ירוש׳ במדבר כ״ד כ״ד וצים מיד כתים איטליא והיא רומי ועי׳ גם בערוך ע׳ אליס, ובתרג׳ דה״י איתא אטליון (איטליון). ובתרי״ו א׳ אכזיא ובתרג׳ דה״י כ״א אבזוויה, ובירושלמי אביה ועי׳ ערך מלין צד 3 וגרינין שם. ולפירוש ודדנים בבראשית מכוונת יותר הגי׳ ודרניא (כן גר׳ עיקר כתובת התיבה בכי״ל ודל״ת הראשון נראה גרוד ועשוי כרי״ש) וכן ודרניא בכ״ח ואולי כן גם גי׳ כ״ש, ובתרי״ו ב׳ ובתרג׳ דה״י בכ״א ודודניא וצי״ע ועי׳ גם דיללמאן צד 177, וברוב הספרים הגי׳ ודרדניא ודרדנייא ועי׳ גם בערוך שם, ויש בה משמעות דודנים ורודנים לפי חילופי הכתיבה כאן ובדה״י. וכן בירושלמי ודרדניה ובתרי״ו א׳ ובתרג׳ דה״י ודרדניא, וגר׳ שכוונו לדרדניא [8]) בארץ מיסיא ועי׳ בעמת״ל ח״א צד 423: 1 וכתוב אחד. כ״ה בכי״ל ועי׳ גם לעיל צד 333, ונשתבש בכי״ל שבאין ורואין וכו׳ והגהתי ורודין וכ״ה בערוך ע׳ דדנים. ובספר הגדול הועתק כת׳ הכא כתים ודדנים וכת׳ במקום אחר כתים ורודנים ר׳ סימון אומ׳ דודנים וכו׳ רודנים שבאין ורודין אותן אמ׳ רב חנן בשעה שהן נתונין וכו׳ אנון אמרין להון בני דודיכון ובשעה שהן בירידה וכו׳, ובלק״ט קיבץ ר׳ סימון אומר בני דודנים של ישראל היו ובאו ורודים בהם, וגר׳ שדרשו דודנים ורודנים על אומות העולם בכלל, ובירוש׳ תענית גרים הם מסא בערב וכו׳ אורחות דדנים (ישעיה כ״א י״ג) על הישמעאלים ההי״ד מסא בערב וכו׳ אלא אורחות דדנים כן אורחתון דבני דודיא עבדין ישמעאל שצמא לא לקראת צמא התיו מים וכו׳ ועיי״ש, ובאיכ״ר פ״ב שם באותו המאמר כן אורחתהון דדדנים למעבד כן לבני דודיהון וכו׳ ובתנחומא שם בזה אורחות דדנים דרכו של אחין לקבל בני דודיהם וכו׳: 6 משפחתו של פוט. שלא הוזכרו בפרשה בנים לפוט כמו שכתב׳

[1]) Θράκη. [2]) Ἀσία, Asia proconsularis. [3]) Adiabene. [4]) Germanicia. [5]) Αἰολίς. [6]) Ταρσός. [7]) Ἰταλία. [8]) Δαρδανία.

ח ט) וכוש ילד את נמרד ההיד שיגיון לדוד אשר שר לייי על דברי כוש בן ימיני (תהלים ז א) ר' יהושע ברי' נחמיה בשם ר' חננא בר יצחק כנגד בימה שלרשע אמרו, וכי כושי היה עשו אלא שעשה כמעשה נמרוד היה על כן יאמר כנמרד גבור ציד לפני יי׳ [נמרוד אין כתי' כאן] אלא כנמרוד מה זה צד את הביריות בפיהם אף זה צר את הביריות בפיהם לא גנבת מן גנב עמך לא קטלת מן קטל עמך:

הוא היה גבור וגו' חמשה הוא לרעה וחמשה הוא לטובה, [חמשה הוא לרעה] הוא ג היה גיבור ציד, הוא עשו אבי אדום (בראשית לו מג), הוא דתן ואבירם (במדבר כו ט), הוא המלך אחז (דה"ב כח כב), הוא אחשורוש (אסתר א א), וחמשה הוא לטובה אברם הוא אברהם (דה א א כז), הוא אהרן ומשה (שמות ו כו), הוא משה ואהרן (שם שם כז), הוא חזקיהו

1 ילק' מכירי תהלים ז' סי' ב': 3 ילקוט כ' ס"ח: 4 לקמן פס"ג, דנכיס רבה קזר דנכיס (פ"ח סי' י"ז), מדרש תם פתיפתא סי' ג': 6 ילקוט כ' ס"ג, ילק' לספר כ' סתנת"ה, מדרש לספר פ"ח, מדרש תהלים ס"נ ק"ה סי' ב', ועי' מגילה י"א ס':

1 שגיון | 2 בר'] פכ, בר דא²גתמ | חננא] וח, היננא כ, חנינה ד¹פג, חנינא א²תמ | בר] פגכתמ, בר' ו, בן דא² | בימה של ל' מ | אותו רשע ג, עשו הרשע ומ | אמרו] אמרו דוד ג, ל' כם | 3 היה פותא¹גכמ, הוה דא²ת | עשו הרשע מ | כנמרד] ו, כנמרוד פהג, נמרוד דא²תי | לפני יי' ל' פותכתי | *נמרוד — כאן פ] נמרד גיבור ציד אין כתב כן ו, אין כת' (כתוב ד, כתי' א²י) כאן דא²תי, ל' ל | 4 כנמרוד] פי, כנמרוד (כנמרד וג) גביר (גיבור ו) ציד דואג, כנמרוד . . ציד לפני יי כת, ל' ה | הבריות | בפיו א¹י, בפיהו א² | הבריות | בפיו פא¹, בפיהו א² | *גנבת פותי] גנבית לחאג, גניבת דכ | 5 מאן חאכתי | קטלית אג, קטליית ו | מאן הא¹כתי | 6 לרעה] פא¹ג, הם לרעה ו, יש לרעה ה, לטובה דא²כתי (אסתר) | וחמשה הוא לטובה] חג, וחמשה . . הם לטובה ו, וחמשה הוא לרעה דא²כתי (שם), ל' פא¹ | *חמשה הוא לרעה ג] יש חמשה . . לרעה ה, ל' לדפאכתי (שם) | 8 וחמשה הוא] חגת, חמשה הוא א¹, וחמשה (וה' א²) הם דא², וחמשה פ, ל' כי (שם) | אברם הוא אברהם] פוגאכתי, הוא אברהם הוא אברם ד | 9 משה ואהרן] אהרן ומשה כ | הוא אהרן ומשה] הוא משה ואהרן כ, ל' י | חזקיהו] פוא¹גי, חזקיה דא²כתי (שם) |

ובני כוש וכו' ומצרים ילד וכו' וכנען ילד וכו' והיינו כבורים שנתבלעה משפחתו בתוך שאר בני חם. ובב"ר כאן ובירוש' מגילה לא נתפרשו השמות בפסוק זה ובני חם וכו' ובפ' שלאחריו ובני כוש וכו' ועי' בתרי"א א' ובתרג' דה"י ועי"ע קרויס שם צד 55 ובמאמר ר"א עפשטיין במ"ע הצרפתי חלק כ"ד צד 88: 2 בימה שלרשע. כמא של משפט[1]) של עשו הרשע כלו' של מלכות אדום, וכן לקמן ריש פס"ה כך מלכות הרשעה הזו גוזלת וחומסת נראת כאילו מצעת בימה וכו', ומזמור זה דוד כנגד עשו הרשע אמרו וקראו כוש שעשה כמעשה נמרוד ונמרוד גם כוש שמו ועי' לקמן פמ"א (פמ"ב) שלשה שמות נקראו לו כוש וכו': 3 נמרוד אין כת' כאן. כן השלמתי ועח"ג, ודורש על כן יאמר כנמרוד וכו' שאומרים על אדם אחר שהוא כנמרוד גבור ציד והוא עשו שכת' בו איש יודע ציד, וכן מפרש בלק"ט על כן יאמר כנמרוד גבור ציד זה עשו שהיו אומרים עליו כנמרוד גבור ציד דכתיב ביה איש יודע ציד: 4 מה זה. מה נמרוד צד את הבריות בפיהם שנתפסו בדבריהם שאמר למי שנידון לפניו אמת לא גנבת אבל הגד נא מי היה עמך שהוא הגנב לא הרגת מי הרג עמך ומתוך כך היה מודה ונתפס בדבריו, וכן לקמן פס"ג ויהי עשו איש יודע ציד וגו' צד את הביריות בפיהם לא גנבת מן גנב עמך לא קטלת מן קטל וכו', ובד"ר שם באיש עושה מזימות זה עשו שדן את בני אדם בערמה כיצד הדיין הזה של מלכות דן את הרוצח והוא אומר למה הרגת והוא אומר לא הרגתיו והוא שואל אותו ואומר ובמה הרגת בסייף או ברומח או בסכין, ובמדרש רות שם הפכפך דרך איש וזר זה עשו הרשע שהוא מתהפך ובא על ישראל בגזירות גנבתון גנבנון קטלתון לא קטלנון לא גנבת מן גנב עמך לא קטלת כאן קטל עמך וכו' איש זה עשו הרשע שנ' ויהי עשו איש יודע ציד וכו': 9 הוא אהרן ומשה. בכי"ל הושלמו מלות אלו בינ י שיטי בדיו דיהה כנר' בכתב הספר וכן הגי' גם בדפוסי' ושאר כ"י, והקדימו הפסוק המאוחר הוא משה וכו' לפ הוא אהרן וכו' משום שמשה עיקר, וכגי' כי"כ הגי' גם בתרגום שני על מגלת אסתר א' א', אכן בילקוט כאן ובילק' אסתר ל"ג הוא אהרן ומשה, ובשני המקומות נוסף עוד דוד הוא הקטן (ש"א יז י"ד) אחר הוא עזרא עלה מבבל, וגם בלק"ט הועתק הוא אברהם הא משה ואהרן דוד הוא הקטן הוא חזקיהו המלך הוא עזרא וכו', ובמדרש אסתר נסדרו ג' הפסוקים ביחד והגי' שם הוא חמשה לטובה חמשה לרעה הוא היה גבור וכו' חמשה לטובת אברם הוא אברהם הוא משה ואהרן הוא אהרן ומשה ודוד הוא הקטן (ובילק' מכירי תהלים ק"ה סי' ה' לא הועתק ממדרש אסתר ודוד הוא וכו') הוא יחזקיהו הוא עזרא עלה וכו' וכן הגיה כאן ביפ"ת וכתב ותרתי הוא דגבי משה ואהרן כחד חשיבי ולא בא הכפל אלא לומר ששניהם שקולים זה בזה וכו', ובמדרש תהלים מ"ב שם הגי' הוא ה' אלהינו הוא פעמים לטובה ופעמים לרעה שנ' הוא היה גבור וכו' הוא עשו וכו' הוא דתן וכו' הוא המלך אחז הוא אחשורוש הרי אלו לרעה ומניין הוא לטובה הוא אברהם הוא משה ואהרן הוא עזרא וכו' והוא יחזקיהו סתם מי גיחון א"ר ברכיה בשם רבנן הקב"ה נמנה עם הצדיקים שנ' הוא ה' וכו', ובמדרש תהלים שנדפס מכבר איתא את מוצא חמשה הוא לרעה וחמשה הוא לטובה הוא היה גבור וכו' והוא לטובה הוא אברהם הוא משה ואהרן הוא עזרא וכו' הוא חזקיה סתם מי וכו' דוד הוא הקטן א"ר ברכיה וכו' הקב"ה נמנה וכו' (וממדרש תהלים הועתק בילק' תהלים ר' תתס"ג ומסורס שם חמשה הוא לטובה אברהם הוא וכו' וחמשה הוא לרעה הוא היה גבור כמו שמסורס בילקוט ר' ס"ב המאמר שהועתק מב"ר כאן, ובטעות נכפל ב"ר בילק' תהלים שם בגליון), ולשון המאמר במגילת שם הוא אחשורוש הוא ברשעו מתחילתו ועד סופו הוא עשו הוא ברשעו וכו' הוא דתן ואבירם הן ברשען וכו' הוא המלך אחז הוא ברשעו וכו' אברם הוא אברהם הוא בצדקו מתחילתו ועד סופו הוא אהרן ומשה הן בצדקן וכו' ודוד הוא הקטן הוא בקטנותו מתחילתו ועד סופו וכו' (ומשם נוסף בילק' אסתר שם הוא אחשורוש הוא ברשעו מתחילתו ועד סופו) ועי' בד"ס ועי"ע בספרי דאגדתא על מגלת אסתר שהו"ל ריש"ב צד ◌◌: הוא חזקיהו המלך. וכ"ה בכי"ו וכי"ג וילקוט כאן ובלק"ט, ובדפוסי' וכי"א ב' וכי"ב וכי"ת וילק' אסתר הוא חזקיה

[1]) βῆμα.

המלך (עי׳ דה״ב לב ל׳), הוא עזרא עלה (עזרא ז ו). ר׳ ברכיה משׁ׳ רבנין דתמן אית להון אף חד דהוא טב מכולהון הוא ייי אלהינו (תהלים קה ז) שמרת רחמיו לעולם:

ד (י) ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה הדס ונציבין וקטיספון. בארץ שנער זה בבל, שנער שמנוערת ממצוות לא תרומה ולא מעשרות ולא שביעית, שנער שמתים בתשניק בלא נר ומרחץ, [שנער] ששריה מתים נערים שנער ששריה מכיסים בתורה עד שהם נערים:

3 ילקוט ר׳ פ״ג, יומא י׳ א׳: ירוש׳ נרכות פ״ד ז׳ ג׳, איכה רבתי פתיחה כ״ד (כ״ג), מדרש קהלת פ׳ ויפג העצב (י״א ו׳)

1 המלך ל׳ פא׳ | עלה (עלה מבבל דוא׳גבתי)] ~ דוד הוא הקטן י׳ | בשם | רבנין דתמן] וג, רבנן . . פא׳, רבנין י׳ (שם), רבנן ב׳, ר׳ הנין דא׳ת | אית — חד] פ. אית להון (לון א׳) אוף חד א׳ג, אית לן אית . . ו, אית לך אית . . י׳ (שם), אף אית לן חד דא׳תי, אף חד חב | 2 דהוא טב] פוחא׳גי, טבא דת, הוא טבא א׳ | מכולהון] פוא׳בי, מכלהון י׳ (שם), מן כולהון דהא׳ת | 3 °וארך — וכלנה דהאגתי] וגו׳ ל׳ | °הדס ע] הדס ל, הדם חגבי, הרם פ, הרם ע׳, הרים ו, חרון דא, הרון ת | °וקטיספון דפא׳ע] וקטיספין לא׳, וקטספו ג, וקטוספא ב, ואיקיטוספון ו, וקטיפון י׳ | 4 זה] פחגב, וו דואתי | בבל] פוחא׳גבי, ~ למה נקרא שמה שנער אמר ר״ש לקיש ששם נגערו מיתי (מתי א׳ת) דור המבול ד״א דא׳ת | שמנוערת] ע, שהיא מנוערת דפוהאגבתי | מן (המצות ח) המצות | לא] ע, בלא דפוהאגבתי | ולא מעשרות] ע, ובלא מעשרות דוא׳גת, ובלא מעשר חי, ומעשרות א׳ב, ומעשר פ | ולא שביעית] ע, ובלא . . דוחא׳גתי, שביעית פא׳ב | שנער פוחא׳גע׳ ד״א ~ דא׳ת | שמתים] ו שמתין ע, שהן ושהם א׳ת) מתים דא׳תי, שהן מתין מתין פחג | בתשנוק וא׳גער | ובלא (בלא ח) מרחץ | °שנער פוחא׳גבעי] ל׳ ל, ד״א שנער דא׳ת | שנער] פואגבעי, ד״א ~ דת, ל׳ ח | 6 עד שהן] כשהן ע | נערים (קטנים א׳)] פוחא׳גבע, ~ ד״א ר׳ אמר (אומ׳ ת) שנער שהעמידה שונא וצר להקב״ה ואי זה (ואיזה ת) זה (נבוכד נצר ת) נבוכדנצר דת, ד״א שנער שהעמידה . . וצר (ועד א׳) . . ואי זה זה נבוכד נאצר א׳י |

המלך. ובכ״ם וכי״א א׳ הוא חזקיהו, והפסוק נשתבש בכל הגירסאות וגר׳ שכוונו לדה״ב ל״ב ל׳ והוא יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון העליון וכו׳ כמו שמוכח ממדרש תהלים, וגם שם הפסוק נשתבש. ועוד בדה״ב שם י״ב הלא הוא יחזקיהו הסיר את במותיו וכו׳ ועי׳ גם ביפ״ת: 1 אית להון. יש לחמשה הוא לטובה עוד אחד שהוא טוב מכולם הוא ייי וכו׳. ובמדרש אבתר תגי׳ ר׳ ברכיה בשם רבנן דתמן אית לן חד דטב מכולהון וכו׳ ועת״ג: 3 הדס וכו׳. ארך הדס[1]) ואכד ונציבין[2]) וכלנה וקטיספין[3]) ובכ״ל נשתבש הדס וכו׳ וקטיספין ובמ׳ הגדול הדם וכו׳ וקטספין, ובערוך ע׳ קטספון לנכון הגי׳ הדס ונציבין וקטיספון ועוד בע׳ נציבין אכד נציבין וכן מפירש ארך ואכד וכלנה אצל אפרים ותרגומים ועי׳ בכ״ת חלק ט״ג צד 168 ודיללמאנן צד 186 ובתר״י א׳ מתרגם בבל וארך וכו׳ בבל רבתי והדס ונציבין וקטיספין בארעא דפונטוס ובתרי״ב׳ בבל והדס ונציבין וקטיספו ועת״ג ובעמה״ר ע׳ הדס ב׳ וכלנה בפ׳ עברו כלנה (עמוס ו׳ ב׳) מפורש ג״כ קטיספון בויר״ר פ״ה סי׳ ג׳ ובבמ״ר פ״י סי׳ ג׳, אכן ביומא שם איתא ותהי ראשית ממלכתו בבל וכו׳ בבל כמשמעה ארך זה אוריכות ואכד זה בשכר (בד״ס גם הגי׳ כשכר) כלנה זה נופר ניפפי מן הארץ ההיא יצא אשור תני רב יוסף אשור זה סילק ויבן את נגוה וכו׳ ניגוה כמשמעו רחובות עיר זו פרת דמישן כלח זו פרת דבורסיף ואת רסן וכו׳ רסן זה אקטיספון וכו׳ ועי׳ במאמר ר״ד פיינבמוואנג במ״ח חלק ט״ב צד 162: 4 זה בבל. וכן מתורגם בארץ שנער בת״א ובתרי״ב׳ בארעא דבבל ולקמן פמ״א (פמ״ב) מלך שנער זו בבל, ובבל שם העיר ושם הארץ ועי׳ נייבויער צד 320 וצד 344, ודרשו שנער מפעל נער ש״נ ע״ר שמנוערת נתרוקנה ממצות לא תרומה ולא מעשרות ולא שביעית שאינן נוהגות אלא באיי (וכן הדרש בחגיגה י״ד א׳ ונתתי נערים וכו׳ אלו בני אדם שמנוערין מן המצות ובסוטה מ״ו ב׳ ונערים קטנים וכו׳ שמנוערים מן המצות), ועוד שנער לשון נער שמתים בתשניק בלא נר וכו׳ ובדמפרש בפי׳ ב״ר כ״י בתשניק חנק כאדם הנחנק מרוב הזוהמה וינער ייי (שמות י״ד כ״ז) תרגמו ושניק בלא נר כהדא דגרסינן במס׳ שבת מה יעשו אנשי בבל שאין להם שמן לא כך ולא כך (ועי׳ שבת כ״ו א׳) בלא מרחץ כהדא דתנינן באגדתא גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון מאז שכבת לא יעלה הכורת עלינו (ישעיה י״ד ח׳) מתחלה לא היו ארזים בבבל עד שעמד אותו רשע ועקרן מארץ ישראל ושתלן בבבל וכו׳ (ועי׳ איכ״ר א׳ ד׳) וכיון בפירושו שמחוסר עצים לא היה להם מרחץ בבבל ועי״ע שבת כ״ה ב׳ נשיתי טובה וכו׳ זו בית המרחץ, ודרשו עוד ש״נ ע״ר נוטריקון שר נער ששריה מתים נערים מכוסים בתורה עד שהם נערים ושריה ספרים בפי׳ ב״ר תלמידי חכמים שבה כי הא דגרסינן (ברכות ח׳ א׳) אמרו ליה לר׳ יוחנן איכא סבי בבבל תמה ואמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה כתיב. והדרשות שונות נסדרו לפנינו בלי מלת החבור ד״א וכ״ה בערוך ע׳ שנער ובשאר כ״י שציינתי ועי׳ גם במדרש הגדול עמ׳ 183, ולעיל צד 217 ובירוש׳ ברכות שם הגי׳ כתיב וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם אמר ר״ש לקיש למה נקרא שמה שנער ששם נגערו מיתי דור המבול ד״א שנער שהם מתים בתשנוק בלא נר בלא מרחץ ד״א שנער שהן מנוערין מן המצות בלא תרומה ולא מעשר ד״א שנער ששריה מתים נערים ד״א שנער שהעמידה שונא וצר להקב״ה ואי זה זה נבוכדנ׳ הרשע, וכ״ה באיכ״ר בסוף הפתיחה ומזכיר את בוראיך וכו׳ והגי׳ שם אמר ר״ש לקיש כתיב וימצאו וכו׳ למה נקראת שמה שנער וכו׳ ד״א שנער שהן מנוערין מכל המצות מצות תרומות ומעשרות ד״א שנער שהן מתין בתשנק וכו׳ ד״א שנער שהן מתין נערים ד״א שנער עיר ששריה נערים מ״ב ע״מ י״ם בתורה ד״א שנער שהעמידה שונא וצר וכו׳, ובמדרש קהלת שם הגי׳ אמר ר״ש לקיש כתיב וכו׳ ד״א שנער שמתו בתשניק וכו׳ ד״א שנער שהן מנוערי׳ מן המצות בלא תרומה ולא מעשרות שנער ששריה מתים נערים שנער שהעמידו שונא וצר ואי זה זה נבוכד נצר (ובמדרש קהלת י״ב א׳—ז׳ נסדרה הפתיחה וזכור את בוראיך וכו׳ שבאיכ״ר שם, ולפניה נסדרה כל הפתיחה וזכור וכו׳ שנמצאת בויר״ה לפ׳ דבר וכו׳ איש כי יהיה זב וכו׳ ומסיימת גם במ׳ קהלת לפיכך משה מזהיר לישראל איש כי יהיה זב מבשרו), ועפ״י הנוסחא שבירושלמי ואיכ״ר ומ׳ קהלת ניתוסף בדפוסי׳ וכי״א ב׳ וכי״ת המאוחרים המאמר למה

[1]) Edessa. [2]) Nisibis. [3]) Κτησιφῶν.

יא יב) מן הארץ ההיא יצא אשור מן העיצה ההיא יצא אשור, כיון שראם באים לחלק
על הקב״ה פינה מארצו, אמר לו הקב״ה אתה יצאת לך מארבע חייך שאני נותן לך ארבע ויבן את
נינוה ואת רחובות עיר ואת כלח ואת רסן: תלתסר: ולא עשה אלא כיון שבא ונשתתף
[עמהם] בחרבן בית המקדש אמר לו הקב״ה אתמול אפרוח ועכשיו ביצה, אתמול מפריח במצוות
[ומעשים טובים] עכשיו מכונן כביצה אתמהא, לפיכך היו זרוע לבני לוט סלה (תהלים פג ט) ללוט:
222 את רסן בין נינוה ובין כלח היא העיר הגדולה אין אנו יודעין אם רסן עיר הגדולה אם נינוה
היא הגדולה, מן מה דכתי׳ ונינוה היתה עיר גדולה (יונה ג ה) הוי נינוה היא הגדולה:
יג יד) ומצרים ילד וגו׳ אמר ר׳ אבא בר כהנא כל מוניטה שלמצרים אינן נפתחים ה

1 ילקוט שם, ילק׳ תהלים ר׳ תתל״ג, ילק׳ מכירי תהלים פ״ג סי׳ ז׳, פסיקתא רבתי פל״ג (קנ״ו א׳), מדרש תהלים ק״ח סי׳ י״ט: 6 ילקוט ר׳ ס״ג, ילק׳ מכירי ת״ע כ״י, יומא י׳ א׳: 8 ילקוט שם, ילק׳ דה״י ר׳ אלף ע״ג:

1 שראם] א^{1}, שראה אותן דפונכת, שראה י | שהן ו (שהם ה) באים וח, שהן באין י, שבאו מ | לחלוק | 2 פינה] פונ, פנה דאתי, פונה כ, עמד ופנה מ | ארצו ג | יצאתה דא^{2} | לך ל׳ כי (תהלים) מ | מד׳ א^{1}, מארצך ת | חייך ל׳ מ | אני פכמ | נותן] פוהא^{1}גבר^{3}י (שם) מ, פורעה ת, פורעה לך ונותן דא^{2}, פורע ונותן ר^{1} | ארבע] פוהגבר^{1}י (שם), ד׳ דא^{2}ימ, ארבעה א^{1}תר^{2} | 3 **עיר] ל׳ ל | תלתסר] תלתסן א^{1}מ, זו תלסר ע, ל׳ וי | ולא עשה] הנה אתה שמעת אשר עשו מלכי אשור לא עשה ן | אלא ל׳ גכמ | וכיון כ | 4 *עמהם דא^{1}תימ] עמהן פוא^{2}גב, ל׳ ל | בחורבן א^{2}גב | בית המקדש] הבית א^{1} | ועכשיו] וגבי (שם) מ ועכשו פה, עכשיו דא^{2}תי | במצות וא^{1}, מצות דפא^{2}גתרים, ל׳ כר^{3} | 5 *ומעשים טובים דפוהא^{1}גתרימ] ובמעשים טובים א^{1}, מעשים . . כר^{3}, ל׳ ל | ועכשיו כמ, ועכשו ח | אתמהא ל׳ פוכ | לפיכך היו] וזהו שנאמר גם אשור נלוה עמם היו ח | ללוט] הג, ללווט דא^{2}תי, ל׳ פוא^{1}כי (שם) מ | 6 ובין — הגדולה פכ] בין כלח וגו׳ דא^{2}, היא העיר הגדולה ן, וגו׳ ל | איני יודע מ, לא נדע א^{1} | עיר] היא העיר ומ, היא דפא^{2}גתי, ל׳ א^{1} | אם] גתימ, ואם דפוא^{2}, או א^{1} | 7 היא *הגדולה דא^{3}ג] היא גדולה ל, העיר הגדולה ן, היא העיר . . מ, הגדולה א^{1} | וממה דכת ג, מדכתי׳ פ, כשהוא (אלא כשהוא כ) אומר א^{1}כמ | גדולה] י, ~ לאלהים פא^{1}גכמ, . . מהלך שלשת (ג׳ דא^{2}) ימים דתא^{2}ת | *הוי דפוא^{1}גבתי] הוי אומ׳ חמ, הרי א^{1}, ל׳ ל | היא *הגדולה דא^{2}] היא הגדולה ל, העיר (עיר י) הגדולה פוגכי, היתה (היה ח) העיר הגדולה חמ הגדולה א^{1} | 8 וגו׳] את לודים א^{1}גי, . . וגו׳ דפא^{2} . . . ואת ענמים כתי (דה״י), . . . ואת ענמים ואת להבים ואת נפתוחים ן | אמר — כהנא] פוגכי (שם), ~ אמר ר׳ יהושע בן (קרחה ת) קרחא דא^{2}ת | מוניטה] פג, ימא דואכי (שם), ימון י | אינן נפתחים נפתחים] ג, אינן (אינם ר^{1}) נפתחים ר, אינו אלא פסולין י, אינה אלא בים י (שם), אינן אלא כוס (בים?) נפתוחים פ, אינן נפתחין ביום ההוא אריב״ק לודים לודים ענמים ענמיים להבים להביים כפתורים כפתוריים א^{1}, אינו אלא בים אמ׳ ר׳ יהושע בן לוי לודים לודים ענמים ענמים להבים להבים

נקרא שמה שנער אמר ר״ש לקיש וכו׳ (ועי׳ גם שבת קי״ג ב׳ וזבחים קי״ג ב׳) ושם ובילקוט המאמר ד״א שנער שהעמידה שונא וכו׳, ובדפ״ר וד״ו וב״ית נשתבש עוד ר׳ אמ׳ (אומ׳) מן ד״א ועי׳ במ״י לעיל צד 210 בד״ה ד״א הלא וכו׳ וצד 252 בד״ה ר׳ א׳, ומלת תשניק נמצאת כבר בספר בן סירא ל״א י״ט ועי׳ בעמת״ל ע׳ שניק וע׳ תשניק: 1 מן העיצה ההיא. מן העצה שיעצו בארץ ההיא כלו׳ מעצת דור הפלגה יצא אשור שהוא מבני שם כיון שראם שומעין לנמרוד למרוד על הקב״ה ולבנות המגדל פינה מארצו אמר לו הקב״ה אתה יצאת מארבע מבבל וארך ואכד וכלנה חייך אני נותן לך ארבע את נינוה ואת רחובות עיר וכו׳ ועי׳ בפירש״י עה״ת ותהלים פ״ג ט׳ ובמדרש אגדה הוצ׳ רש״ב ולעיל צד 246 קיפח על ראשו של נמרוד וכו׳ זה המרידן עלי ולקמן פמ״א (פמ״ב) נמרוד שהמריד את העולם ופסחים צ״ד ב׳ במאמר ריב״ז מה תשובה וכו׳ בן בנו של נמרוד שהמריד את כל העולם כולו עלי וכו׳ ופירש״י שם שהמריד השיא עצה לאנשי דור הפלגה לבנות מגדל וכו׳ וכן מפרש במדר׳ הגדול עפ״י המאמר שלפנינו מן הארץ ההיא יצא אשור עליו אמר דוד גם אשור נלוה עמם גם זה שהיה מסוגל מעשים טובים שפירש מעצת נמרוד שנ׳ מן הארץ ההיא וכו׳ אף הוא וכו׳ וע״ע במ״י לקמן פל״ח סי׳ ח׳ בד״ה מצרים אמר וכו׳, וגם בת״א גי׳ מ״א מן עיצה ההיא נפק אתוראה כלו׳ האשורי, וכן בתר״י ב׳ מן ארעא ההיא נפק אתורייה וכו׳. אבן בתר״י א׳ מתורגם מן ארעא ההיא נפק נמרוד ומלך באתור דלא בעא למהוי בעיטת דרא דפלוגתא ושבק ארבע קוריין אילין ויהב ליה ה׳ בגין כן אתרא ובנא ארבע קוריין אחרנין וכו׳, ובפסי״ר שם איתא הנה אשור ארז בלבנון וכו׳ ובין עבותים הייתה צמרתו וכו׳ משעה שנעשה כל העולם קליעה אחת להכעיס להקב״ה הניח עצתם ויצא לו כמה שכתב מן הארץ ההיא יצא אשור וגו׳ אמר ר׳ שמעון בן לקיש מן העצה ההיא יצא אשור וכו׳ ועי׳ גם במדרש תהלים שם: 3 תלתסר. וכ״ה בדפוסי׳ וכי״פ וכי״ת וכי״א ב׳ וכי״ג וכי״ת, ועדיפא הגי׳ בערוך ע׳ תלסר ואת רסן זו תלסר וכן מתורגם בתר״י א׳ תלסר ובתר״י ב׳ תלאסר וגו׳ שהוא השם תלשר בישעיה ל״ז י״ב ותלאשר במ״ב י״ט י״ב, ורחובות עיר וכלח לא נתפרש כאן ועי׳ בתרגומים, ובכי״ו ובילקוט בשני המקומות ליתא גם תלתסר שנראה כעין הוספה בתוך המאמר כיון שראם וכו׳: ולא עשה. לא עמד בצדקו אלא כיון שבא ונשתתף עמהם בחרבן ביה״מ כדכתיב בתהלים שם גם אשור נלוה עמם אמר לו הקב״ה אתמול אפרוח ועכשיו ביצה כלו׳ חזרה לכמות שהיית בתחלה אתמול מפרית וכו׳ עכשיו מכונן מקושר כביצה שהאפרוח מקושר בקליפתה (וכן במכשירין פ״ד מ״א ובתבל שהוא מכונן על צוארה) לפיכך היו זרוע לבני לוט וכו׳ ללוט 1) לקללה: 6 אין אנו וכו׳. בלק״ט הועתק איני יודע אם רסן היא גדולה אם נינוה כשהוא אומר ונינוה היתה עיר גדולה וכו׳, וביומא שם איני יודע אם נינוה העיר הגדולה אם רסן העיר הגדולה כשהוא אומר ונינוה וכו׳ עיר גדולה לאלהים מהלך שלשת ימים הוי אומר נינוה היא העיר הגדולה ועה״נ: 8 כל מוניטה. כל מטבע כלו׳ מופס שמות של מצרים, ובילקוט כאן הגי׳ מוניטון ועי׳ לעיל צד 341: אינן נפתחים נפתחים. כן הגי׳ העיקרית בגוף הספר בכי״ל וכ״ה בכי״ג, וכמו כן הגי׳ בפי׳ ב״ר כ״י

1) ללוט.

נפתחים, פתרוסים פרוצות כפלוחים פקיסס, אמר ר' אבא בר כהנא פתרוסים וכסלוחים היו מעמידין אופליסין, הה אילו מנגבין נשותיהם שאלו: ואלו מנגבין נשותיהן שאילו. מה יצא מהם, פלשתים וכפתורים, פלשתים גיבורים, כפתורים ננסין:

טו—יח) וכנען ילד את צידון וגו' את החיוי חלדון, את הערקי ארקס דליבנן, את הסיני אורתוסייה, את הארודי ארוד, את הצמרי חמץ, ולמה קורין אותו צמרי, שעושין בצמר, החמתי פיפניה:

יט) ויהי גבול הכנעני וגו' עד לשע עד קלרהי:

4 יתמ' מגילה ב"ח פ ס ג': 7 ירוש' מגילה שם. פסני ונרים פי ו':

נפתחים נפתחים ל'. אינה אלא ביה אמ' ר' יהושע בן קרחא לודים לוריים ענמים ענמיים להבים להביים נפתוחים נפתוחיים כ. אינו אלא ביה אמר ר'.. קרחת לוד ים ענם ים להב ים נפתוח ים ו. אינה אלא בים (אלא פסולים ת) לודים לודיים (לודי ים א') ענמיים (ענמים ד'א') ענמים כשמן להבים להבים נפתוחים נפתוחים דא'ת | 1 ואת פתרוסים וא' (פתרוסים — פקיסס ל' י) | פרוויטת] נ, פרוויטות ד, פרוויטיות ר, פרווטות ת, פריוטות פ, פרוות ו, פלוויטות א'. פסניטה כ | פקיסס דגבת, פקוסס פ, פקוסים א'ר', ־ פי א' | וכסלוחים דפוהעין וכסלח ל | 2 הופליסין דהא'ת, ־ים פג, הופלוסין כ, היפליסין ו, אמליסין י, המליסים ע, המלוסין י (שם), אופלסין ר', פופליסין א', פיפלסים ר' | היו] והיו הע, ל' א'כי (שם) | אלו מגבין ע, מנגבין אילו ו | מגבין ע | מה יצאו מהם כ, ומה יצאו מהן ו, מה יצא מהם ע'י (שם), מהם יצאו פ | 3 פלשתים וכפתורים] ע, פלשתים ואת כפתורים וגב, פלשתים כפתורים א', פרשתים י (שם), ל' דפא'תי | כפתורים] פתרוסים גנבים ~ י | ננסין] פגבי, ננסים דא'ע, ענסים ת | 4 וגו'] כבורו ואת היבוסי ואת האמרי ואת הגרגשי ו | את החוי פ, ואת.. דוא'גבת | חלדין א' | את] פוג, ואת דא'כת | הערקי] העירקי ל | ארקס] פוא'נ, ארקם דא'כת | ואת כ | 5 ארתוסייה דא'] ארתוסיה נ, ־ייא ת, ארתוסייה ל, אנתוסייה א', ־יא כ, אנתונבאי ו | ואת א'כ | הארודי] פוא'גבת, הארוודי דא' | ארוד] פא', ארווד דוא'ג | ואת כ | קורא כ, הוא קורא דפא'גת | אותו] פגב, אותה דוא'ת | צמרי דפא'גבת] את הצמרי ו, ל' ל | שהן עושין כ, שהן עשין ו, יהודה בר ר' (יהודה בר ג, ... ב"ר,.. בר אבא א', ר' יהודא פ) אמר (אומ' פת) שהןעושין דפא'גת | 6 החמתי] פ, את.. דא'גת, ואת.. וכ | פיפניא נתע', פיפיניא ע, פפוניא כ | 7 וגו' עד לשע] מצירון בואכה גררה עד עזה עד לשע ו, עד לשע פ, מצידון וגו' דא' | קלרהי] קלרה ד, קלרהי לפוגע, קלרה א'ת |

ובנדפס אינן (אינם) נפתחים ומפרש שם נפתחים דליברים בלע"ז אין בהם אחד שלא (מי שלא) תמצא בו מום פרוויטיות וכו' וכפתורים וכו' לכך הוא אומר אינם נפתחים אין בהם אחד (אחד בהם) ישר ופתוח. ובילקוט כאן הגי' אינו אלא פסולין ואולי פסולין פי' נפתחים. ובכ"ל וכ"ג ובפי' ב"ר ובילקוט כאן ובדהי"י וכן בכי"מ לי"ג לודים וכו' ענמים וכו' להבים וכו'. ועפ"י גי' אחרת תוגה בכ"ל בוני שיטי אינו אלא בים אמ' ר' יהושע בן לוי (וצ"ל בן קרח') לודים לודים ענמים ענמים להבים וכו' ועי' גי' כי"א א וכ"ו וכי"ב וכ"ו, וכגי' זו הועתק ומפרש בפירש"י לדה"א א' י"א א"ר אבא בר כהנא כל מוניגנא (וצ"ל מוניטא) של מצרים אינה אלא ביום (וצ"ל בים) א"ר יהושע בן קרחה בד"ה לודיים לודיים כתיב בשני יודין לומר לך לודיים לודי ים ענמי ים להבים להבי ים נפתוחים נפתוחי ים. ובלקים הועתק ומפרש אמר ראב"כ כל מוניטא וכו' אינו אלא ביו"ד מ"ם שכל ד' שמות הללו כופס כתוב י' מ' לודים שכל מה שילהו הושבע בים וכן כולם, וכדפוסי' וכי"א ב' וכי"ת נשתבש בגי' זו אמר ר' אבא בר כהנא אמר ר' יהושע בן קרחא כל מוניטא וכו' ונוסף ענמים כ"ש מ ן, וקשה להעמיד הגי' על מכונה ולפרשה, וכן קשה הדרש פתרוסים פרוויטת כפלוחים פקיסס, וגר' שמלות אלו אינן שמות של אומות אלא תוארים לגנאי וכדמפרש בפי' ב"ר בי"ר פרוויטות הם היו יודעים דבר מום בשם זה, ואולי הן לשונות של זמה וכדאמר ראב"כ פתרוסים וכסלוחים היו מעמידים אופליסין היו אילו מנגבין נשותיהן של אילו וכו' ועי' במ"י לעיל צד 264 בד"ה נעשה בכרכי הים, הודים מה יצא מהם כלו' בדרך זמה מדכתי' ואת פתרוסים ואת כסלוחים אשר יצאו משם פלשתים וכו' ולא דבר הכתוב בתולדותם כמו בשאר תולדות ומצרים ילד וכו' וכנען ילד וכו', ופי' אופליסין [1]) שווקים חנויות ועי' בערך מלין צד 250, וגר' שפרשו כפתורים ננסין[2]) לשון כפתור קצר ועגול ככפתור ועי' במ"כ, והמאמר השני של ראב"כ הועתק בערוך ע' כפתור, ועל דרך הפשט לא נתפרשו כאן בב"ר השמות בפ' ומצרים ילד וכו' ובפ' ואת פתרוסים וכו' ועי' בתרי"א א' ותרי"י ב' ותיג' דהי' לדה"א א' י"א י"ב: 4 חלדון. וב"ה בדפ"ר וד"ו ושאר כ"י חוץ מכי"א ב', ועוד לא נתפרש שם זה, ואת העֵרקי ארקס[3]) דליבנן עיר בצפונית מערבית של הר הלבנון (וגר' שהוא שם אחר עם ערקת לבנה בבכורות נ"ז ב'), ואת הסיני ארתוסיה[4]) עיר על חוף הים בפניקיא בדרומית של אשדת נהר אלייתירוס. ואת הארודי ארוד[5]) עיר הידועה בפניקיא, ואת הצמרי חמץ[6]) עיר על נהר אורונטים (ולבנון נקוד בכי"ב[7]), וכן שם העיר חמץ בל"ם). ואת החמתי פיפניה[8]) ג"כ על נהר אורונטים והיא חמת שהוכב שמה פיפניה ועי' בקדמוניות א' ו' ב' ושם מפרש גם ערקי וארודי כמו במאמר שלפנינו (ועיי' ערך מלין צד 231 ועמתי"ל וערוך השי' ע' ארקא ב' וע' ארתוסייה וע' ארוד וע' חמין ודיללמאנן צד 192 וצד 193 ודרוויזן היספא־ריפער אבלאב הוצ' אגדרע צד 13), ובכ"ל כתוב הערקי ביר"ד (ועי' במ"י לעיל צד 335 בד"ה היתה אומרת) ומלת ארקס לא נכתבה בברור ויש לקרותה גם ארקס כמו שאיתא בדפ"ר וד"ו ובכי"א ב' וכי"ב וכי"ת, והגהתי ארתוסיה וע"ב, וגי' הערוך פיפניא פיפניא ע' בע' פפניא, ובירוש' מגילה מפרש את הארודי רודוס את הצמרי חמץ את החמתי חמת. ובתרי"י א' וכן בתרג' דהי' לדה"א א' מ"ו מ"ז מתורגם ואת החוי וכו' וית חואי וית ערקאי (ערקאי) וית אנטוסאי וית לוטבאי (לוטבאי לטוסאי) וית חוטצאי וית אנטבוסאי (אנטוסאי אנטיוכאי), ובתרי"י ב' וית כריפולאי וית ערקאי וית כפרוסאי וית אנבריוכאי וית הוסצאי וית אנטוכיא ועי' בפ"ח הלק ל"ט צד 61 וחלק מ"ג צד 468: 5 עד קלרהי. כן הגהתי קלרהי[9]) בכי"ש וב"ה בדפ"ר וד"ו קלרה ובירושלמי שם עד לשע ר'

[1]) *καταλυσις.* [2]) *νάνος.* [3]) *Ἄρκαι, Ἄρκη,* Caesarea Libani. [4]) *Ὀρθωσία.* [5]) *Ἄραδος.* [6]) Hemesa. [7]) חֲמַץ. [8]) *Ἐπιφανία.* [9]) *Καλλιῤῥόη.*

כא) ולשם יולד גם הוא וגו אחי יפת הגדול אין אנו יודעין אם שם הגדול אם יפת הגדול, מן מה דכת' אלה תולדות שם שם בן מאת שנה וגו' שנתים אחר המבול (בראשית יא י) הוי יפת הוא הגדול:

כה) ולעבר יולד שני בנים שם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ ר' יוסי א' הראשונים על ידי שהיו מכירים יחסיהם היו מוציאים לשם המאורע, אבל אנו שאין אנו יודעין את יחסינו אנו מוציאין לשם אבותינו, רבן שמעון בן גמליאל א' הראשונים על ידי שהיו משתמשין ברוח הקודש היו מוציאין לשם המאורע אבל אנו שאין אנו משתמשין ברוח הקודש אנו מוציאין לשם אבותינו, אמר ר' יוסי ברי חלפתא נביא גדול היה עבר שהוציא לשם המאורע ההיד ולעבר יולד שני בנים וגו': ולמה נקרא שמו יקטן שהיה מקטין עסקיו, ומה זכה, זכה להעמיד י"ג משפחות, ומה אם הקטן על שהקטין עסקיו כך, גדול שמקטין עסקיו על אחת כמה וכמה, רבוותה וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר (בראשית מח יד) אמר ר' הונא

1 ילקוט ר' ס"ב, לעיל לד 245, סנהדרין ס"ט ב', במדבר רבה פ"ד ק"י ס' : 4 ילקוט שם, ילק' דה"י שם : 8 סדר עולם פ"א : 9 לעיל לד 43 :

1 וגו' — הגדול] אבי כל בני עבר אחי . . הגדול פגכת, אבי . . עבר וגו' דא², כול' ן | איני יודע ב | גדול כ, הוא הגדול דוא²גתי (וכן בסמוך) | ואם פן | 2 וממה דכת' ג, מדכת' פ, מהכא דכת' ן, כיון דכת' כ | וגו'] ויולד את ארפכשד דא²גת | 3 הוי אומ' ח, הרי ג | הוא ל' פוכ | 4 *שני — הארץ דא²גת] וגו' ל | ר' יוסי] ר' יוסי ורבן (ור' ד) שמעון בן גמליאל ~ דוב, ר' ורשב"ג ~ א²גתי (דה"י) | אומר דוא²גבי, אמ' ת 5 שהיו] שהן י, שלא היו י (שם) | יחסיהם] ן, את יחסיהן ג, . . . יוחסיהן פ, . . יחוסיהן ח, . . יהוסהן י, . . ייהוסיהם דא²ת, . . ייהוסיהן י (שם) | לשם] פוהגבי (שם) . שמן ~ דא²י. שמם ~ ת | *המאורע דפוהא²בתי] המורע ל | שאין אנו] שאנו י (שם) | יודעין] ת, מכירין דפתגי, ־ים א²ב | 6 יחסינו] ג, יוחסנו פ, יחוסנו י, ייהוסנו דא²תי (שם) | רבן — אבותינו ל' כי (שם) | רבי י | אומר | **הראשונים] הראשנים ל | משתמשין] פחא¹גתי. משמשין דא² | 7 **היו] אנו ל | לשם] שמם ~ ת | משמשין א¹ | 8 בן וא²גבת | שהיה מוצא ן, שמוציא א¹ | 9 למה . . יקטן א²בעי (שם), ולמה נקרא יקטן א¹, ושם אחיו יקטן פי | **מקטין] ל' ל | עסקיו] פע. את עסקיו וחגבי (שם). את עצמו ואת עסקיו דא²תי | ומה זכה ל' פח | שלש עשרה וג | 10 הקטן] יקטן ח | על שהקטין עסקיו] ע, שהוא מקטין . . דא², שהוא מקטין את . . ת, על ידי שהקטין (שהיה מקטין הג) את עסקיו פחג: ל' כי (שם) | כך] זכה להעמיד י"ג (שלש עשרה ג) משפחות פחג | המקטין ע, שהוא מקטין דפוחא²גת, שממעט ב, שהוא ממעט י (שם) | עסקיו] והתע, את ~ דפא²גי (שם) | רבוותה] ן, דכוותיה ג, דכותיה א¹, ודכוותה דא²י (שם), ודכותה פ, ודכותיה כת | 11 *וישת — הצעיר גבת] וישם על . . הצעיר דוא², וגו' ל | הונא] פא², חונא ג, חוניא דכת, חנינא י (שם), נחמיה א¹ |

לעזר אמר עד קלרה ועי' במ"י לעיל צד 309 ועיי"ע דיללמאנן צד 194, ובבי"ל וכי"פ וכי"ו וכי"ג ובערוך ע' קלרהי נשתבש עד לשע עד קלרהי ובכי"א ב' ובי"ת עד קלרה ובן בתר"י א' עד קלרהי (ובהוצ' גינסבורגער קלרהין) ובספרי שם עד לשע זו קלרה ובתר"י א' דברים א' ז' עד קלדוהי: 2 מן מה דכת' וכו'. בסנהדרין שם תדע וכו' דכתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת שם גדול מחם שנה וחם גדול מיפת שנה נמצא שם גדול מיפת שתי שנים וכתיב ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים על הארץ וכתיב ואלה תולדות שם שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול בן מאה שנה בר מאה ותרתין שנין הוה (ופירש"י שם הואיל והוא גדול מכולן נמצא שנולד בחמש מאות שנה לנח וכשירד המבול היה בן מאה שנה אלא ש"מ קטן מכולן הוה ובחמש מאות וב' שנים לאבוה אתילד) אלא דרך חכמתן קא חשיב להו וכו' אתון מהכא מתניתו ואנן מהכא מתנינן לה ולשם יולד גם הוא וכו' אחי יפת הגדול שבאחיו הוה וכו', ובבמ"ר שם וכי שם היה בכור והלא יפת היה בכור שנ' אחי יפת הגדול וכו' ועי' לעיל צד 245, ובתר"י א' אחוי דיפת רבה בדחלתא דיי', והפסוקים בני שם עילם וכו' ובני ארם עוץ וכו' לא נתפרשו כאן ובתר"י ועי' בתרג' לדה"א א' י"ז: 5 על ידי שהיו מכירים וכו'. ולא היו צריכים לקרא בניהם ע"ש אבותם היו מוציאים ר"ל שמן (ובדפוסי' וכי"א ב' ניסף וילקוט כאן שמן ועת"נ) לשם המאורע אבל אנו שאין וכו', ובילק' דה"י הגי' הראשונים ע"י שלא היו מכירין וכו' אבל אנו שאנו וכו', ויחסיהם וכן בסמוך יחסינו ובסוף הפרשה כגולה ליחסים כל"מ ספר היחס בנחמיה ז' ה' ועי' עמת"ל ע' יחס, וקשה שמאמר זה ר' יוסי אומר וכו' סותר למאמר שנסדר בסמוך ר"י בר' חלפתא אומר נביא גדול היה עבר שהוציא לשם המאורע וכו' ואולי צריך להפך כאן שמות האומרים רשב"ג אומר הראשונים ע"י שהיו מכירים וכו' ר"י אומר הראשונים ע"י שהיו משתמשין וכו' ועי' באגה"ת ח"ב צד 178 ובהערות רד"ב ראטנער לס"ע פ"א: 8 נביא גדול וכו'. מפורש בס"ע שם א"ר יוסי נביא גדול היה עבר שקרא שם בנו פלג ברוח הקודש שנ' כי בימיו נפלגה הארץ וגו' אם בתחילת ימיו והלא יקטן אחיו היה קטן ממנו והוליד י"ג משפחות ונתפלגו ואם באמצע ימיו והלא לא בא לסתום אלא לפרש הא אינו אומר כי בימיו נפלגה הארץ אלא בסוף ימיו (וב"ס הוצ' מארכס הגי' אם תאמר בתחלת ימיו וכו' והוליד משפחות וכו' ואם תאמר באמצע ימיו וכו' הא לא אמר הכתוב כי בימיו וכו') ועי' גם ברש"י עה"ת וכמ' הגדול: 9 ולמה נקרא שמו יקטן. מוסב על סוף הפסוק ושם אחיו יקטן, ובכי"פ הגי' כן ושם אחיו וכו' שהיה מקטין וכו', וכל המאמר לעיל צד 48 ועיי"ש, והועתק בערוך ע' יקטן, וי"ג המשפחות המנויות בקרא אלמודד וכו' הדורם וכו' עובל וכו' אופיר וכו' לא נתפרשו כאן ודרשו רק השם חצרמות מקום שהיה וכו', ובתר"י א' הדרש אלמודד דמשח ית ארעא באשלון וית שלף דשלף מוי דנהרוותא ועי' בתרג' דה"י לדה"א

וכי מן התולדות אין אנו יודעים שהוא הצעיר [אלא שהיה מצעיר עסקיו] ומה זכה. [זכה] לבכורה, ומה [אם] הצעיר שהיה מצעיר עסקיו כך, גדול שמצעיר עסקיו על אחת כמה וכמה:

ח כו) ויקטן ילד וגו' ואת חצרמות) ר' הונא אמר מקום שהיה שמו חצר מות שהן אוכלין כרישים ולובשים כלי פפיר ומצפים למיתה בכל יום, שמואל א' אפילו כלי פפיר אין להם:

ל) ויהי מושבם [ממשא] ר' לעזר בן פפוס אמר מישא מיתה, מדי חולה, עילם גוססת, חבל ימא תבילתא דבבל, צוצירה תבילתא דחבל ימא, ר' יהודה א' בין הנהרות כגולה ליחסים:

באכה ספרה מפ', הר הקדם טורי מרנחא:

3 ילקוט שם וילקו' דהי' שם: 5 ילקוט שם, ירוש' יבמות פ א ה' ג', ירוש' קידושין פ"ד ה"א ד', קידושין ע"א ב' ע"ב א':
7 ילקוט שם:

1 צעיר פגב | *אלא — עסקיו דא'] אלא . . את עסקיו י (שם), אלא . . מצער עסקיו כ, אלא שמצעיר . . פ, אלא שהיה מקטין עצמו ו, ל' לא'ג | *זכה דואנתי (שם)] ל' לפב | לבכורה] לגבורה א' | 2 *אם דפואנתי (שם)] ל' לב | שהיה — עסקיו] שהצעיר את עסקיו א', על ידי שהיה מצעיר את עסקיו דגת, על שהיה מצעיר עצמו ו, ל' א'בי (שם) | *כך א'כתי (שם)] זכה לבכורה דוג, זכת לגבורה א', ל' ל | הגדול י (שם) | *שמצעיר עסקיו א'] שמצער . . ל, שהוא מצעיר את עסקיו דוא', המקטין את . . ג, ל' כי (שם) | כמה] ~ ודכוותה ודוד הוא הקטן וכי מן התולדות אין אנו יודעים שהוא הקטן אלא שהיה מקטין את עסקיו ומה זכה זכה למלכות י (שם) | 3 וגו'] את אלמודד וגו' פ, את . . ואת שלף דוא'גכת | *ואת חצרמות א'ת] ואת חצרמות ואת ירח ו, ואת חצר מות דת, ואת חצר מות ואת (ורח גכ) ירח גבי (שם), חצר מות פ, ל' ל | רב הונא פו | שהיה שמו] ע, הוא ששמו דהא'כתי, ששמו פ | שהן] שהיו ו | 4 *פפיר ג] פפור פוחב, פפייר דא'ערי', פיפיר ר', פפים ל | שמואל] פוגב, ושמואל א'י, ר' שמואל דא'ת | אמר | פפיר] ג, פפור פהב, פפייר דא'י | 5 *ממשא דפואגבע] ממישא תי, ל' ל | ר' — פפוס] אלעזר בן פנחס דפוא'גכת | מישא] פוגתי, מישה דא'ר', משא בע, מישן א', משן ר' | מתה ע | עילם] וע, ~ גוסבי דא'ת, וגוסבי ג, וגסב א', וגוגבי י, וגוגביי פ | גוססת] פוני, גוססות דא', גוסס א', גוססת בבל בריאה ע | 6 *חבל דוא'גכתי] חביל פע, חבל ל | תבילתא] ע, תבלתא דפואתר, תיכלא כ, תבלא י | *דבבל דפואגברי] בבבל ע, ל' ל | צוציריה ג, צו צייר ד', צור צוריה פ, צור צרייה ו, צור ציירה י, צור צייר דא'ת | תבלתא פואנתי', יתה ד | *דחבל דואגכתי) דחביל פ, דתובל ל | אומר | בין] מישא ~ ו | ליחסים] ג, ליוחסים דא'ת, ליוחסין פוא'כי | 7 באכה ספרה ל' א'י | מפ'] פג, מפרי דת, ל' ואי | מרנחא] גת, מדינחא דפואכי |

א' כ': 3 ואת חצרמות. כן תוספתי, ולפנינו במקרא חצרמות כתיבה אחת וכן בדה"א א' כ' ועי' מנחת שי, ובתרגו' הוצ' גינצבורג איתא כאן חצר־מות וגכסן למדנחאי חצרמות חדא מלה כתי' וקי' ובדה"א שם חצרמות וגכסן כן הוא למערבאי למדנחאי הצר־מות תרין מלין, ודרשו חצרמות לשון חציר ולשון מות מקום שהיה שמו וכו' שהן אוכלים בעניותם כרישים[1]) ולובשים כלי פפיר[2]) שהוא ג"כ מין עשב ומצפים למיתה וכו' ועי' בערוך ע' פפייר וקרויס צד 451 ועיי"ש לעף גראסיש רעקוויזיטען ח"א צד 96, וממשמע שלא כוונו לחצרמות בערביא הדרומית במזרחה של תימן שהיתה ארץ שמינה ועי' דיללמאנן צד 199 וגייבויער צד 392: 5 ר' לעזר בן פפוס וכו'. המאמר נסדר כאן בפי' משא שהיא מישא[3]) או מישן בתחתית נהר הדקל (ועי' דרויזען שם צד 4 וגרעץ דאס קעניגרייך מעסענע צד 4 וצד 27), ובשאר הספרים הגי' אלעזר בן פנחס אמר וכו' (ובכ"יא ב' נשתבש ר' אלעזר ור' פנחס) ועי' בפסה"ד ר' אלעזר בן פפוס וע' ר' אלעזר בן פנחס, ויש לספקס בשתי הגירסאות, והמאמר מעורב ממאמרים שונים עפ"י דעות שונות בענין היחס של בני מישא, ובירוש' יבמות וקידושין איתא ר' יוסי (יונה) בי ר' בון וכו' בבל ליוחסין עד נהר וכו' (ועי' בפ"י לעיל צד 145) ר' יהודה אמר בין הנהרות כגולה ליוחסין (אמר רב יהודה וכו') ר' הונא ברוקא בשם ר' יהודה (אמר ר"ח וכו' בשם רב יהודה) בני מישא לא חשו להו (להם) אלא משום ספק חללות ובהנים ששם לא הקפידו על הגרושות תמן קריין למישא מתה למדי חולה עילם וגוובאי גוססות (תמן אמרין מישא וכו' מדוי חולה אילם וגבביי גיססות) חבל ימא תבילתא דבבל שגיו' עווגייא וגווכייא וצוצרייה תבילתא דחביל ימא (חבול ימא וכו' שנייא וגבביא וצרריא תבילתא וכו'). ובבבלי קידושין שם אמר רב פפא סבא משמיה דרב בבל בריאה מישון מיתה מדי חולה עילם גוססת ומה בין חולין לגוססין רוב חולין לחיים רוב גוססים למיתה (ובערוך ע' בר ה' מפרש בבל בריאה טולם מיוחסים מישן מיתה כלומ' כולם פסולין כממזורי ונתיני מדי חולי כלומ' רובן כשרים שרוב חולין לחיים עילם גוססת שרובן פסולין שרוב גוססים למיתה) עד היכן היא בבל וכו' אמר רמי בר אבא חביל ימא תבילתא דבבל (ופירש"י שם מבלילא ותפארתה של בבל ליוחסין ועי' בערוך ע' תבלת) שוניא וגוביא תבילתא דחביל ימא רבינא אמר אף ציצורא תניא נמי הכי תנן בן פנחס אומר חביל ימא תבילתא דבבל שוניא וגוביא וציצורא תבילתא דחביל ימא וכו' מאי חביל ימא אמר רב פפא זו פרת דבורסי וכו' אמר ר' חמא בר עוקבא אמר ר' יוסי בר' הנינא בין הנהרות הרי היא כגולה ליוחסין וכו' (ופירש"י כגולה פומבדיתא קרי גולה בראש השנה ועי' ר"ה כ"ג ב'). ושם ע"ב ב' דאמר רב חייא בר אבין אמר שמואל וכו' מישון לא חשו לה לא משום עבדות ולא משום ממזרות אלא כהנים שהיו בה לא הקפידו על הגרושות וכו' (ועי' גרעץ שם צד 29 וצד 31 וצד 38 וצד 41 ובערלינער בייטרעגע צור געאגראפיע צד 17 וצד 34 וצד 44), ובתגי' שלפנינו בכ"ל איתא גם בכיון ובערוך ע' משא עילם גוססת ועח"ג, ובערוך נוסף עוד בבל בריאה וגי' זו מסכמת עם הגי' בבבלי קידושין, ובפי' ב"ר כ"י מפרש תבלתא דבבל בבל בריאה שכולם מיוחסין ואין בהם פסול כדאמרינן לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסולת נקייה (קידושין ע"א ב'), שלא הניח בה פסול שהעלה כל הפסולין שבה כדתנינן עשרה יוחסין עלו מבבל כהנים לויים וכו', ובפי' הנדפס מסורס מאמר זה בראש הפרשה ועיי"ש: 7 מפר. עיר בערביא הדרומית[4]) ועי' געזעניוס תיסרוס צד 968 וגעלדעקע געשיכטע

[1]) Lauch. [2]) πάπυρος. [3]) Mesene. [4]) Taphar.

פרשה לח

יא א) ויהי כל הארץ שפה אחת וגו'. ר' לעזר בשם ר' יוסי בן זימרא פתח אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך והורידמו מגנינו ייי (תהלים נט יב) רבנין פתרין קריא בדואג ואחיתופל, אמר דוד אל תהרוג דואג ואחיתופל פן ישכחו עמי פן ישכחו הדורות הבאים אחריהם, הניעמו בחילך [טלטלמו] והורידמו הורידמו מגדולתן, ולנו יעשה מגינינו ייי, חטאת פימו דבר שפתימו (שם שם יג) זה התיר גילוי עריות ושפיכות דמים וזה התיר גילוי עריות ושפיכות דמים, זה התיר בוא אל פילגשי אביך (ש"ב טז כא) ואבוא עליו והוא יגע ורפה ידים (שם יז ב), וזה התיר נחמן בר שמואל א' הסיר קונעתו ועשהו זיטוטוות וכמי שהוא מת דמו מותר ואשתו מותרת, ר' לעזר משי' ר' יוסי בן זימרא פתר קריא בדור הפלגה, אמרו ישראל אל תהרג דור הפלגה פן ישכחו עמי פן ישכחו הדורות הבאים אחריהם, הניעמו בחילך טלטלמו, 23a[והורידמון] הורידמו מלמעלה למטה, ולנו יעשה מגננו ייי, חטאת פימו מחיטייה שהוציאו

1 ילק' תהלים ר' תשצ"ז, תנחומא מ"ב נח סי' כ"ג, תנחומא שם סי' י"ז: 5 לעיל צד 288:

1 ר' אלעזר בשם . . זימרא (זימרה ן) פתח וג, אלעזר בר' יוסי בר זימרא (בן זמרא ת) פתח דת, ר' אלעזר פתח א^{2}, פתח ר' אלעזר א^{2} | 2 והורידימו ד (וכן בסמוך) | מגיננו ייי ג, כי מרו בך דוכת | 3 קריא פוגי, ייוא את, ייה ד, קרא כ | ואחיתופל] פוא^{1}כתי, ובאחיתופל דא^{2}ג | תהרג פוגכ, תהרגם א^{1} | דואג ואחיתופל ל' א^{1} | פן — עמי ל' וכי | פן ישכחו] שמא ישכחו ן, ל' א^{1} | דורות פכתי, לדורות א^{1} | 4 *הניעמו דפוא^{1}גכ] הנעימו ל (וכן בסמוך) | *טלטלמו פא^{1}ג] טלטלימו דא^{2}תי, טלטלינון ן, ל' לכ עשה] פוגכי, מה יעשה דאת | מגיננו וגכ, מגננו דפאי | 5 *דבר שפתימו דפוא^{2}גכתי] חטאות גרמו א^{1}, ל' ל | *התיר דוא^{2}גת] היתר ל (וכן בסמוך) | גילוי ל' י | 6 זה *התיר (היתר ל)] ~ גילוי (גלוי ת) עריות ושפיכות דמים דוא^{2}גת | בא גכ | פלגשי ת | ואבוא—ידים ל' גכ | 7 וזה *התיר (היתר ל)] ~ גילוי (גלוי ד) עריות ושפיכות דמים דוא^{2}גכת | ר' נחמן ן, אמר רב נחמן א^{1}כ | *בר שמואל] כדשמואל ל, בריה דשמואל דא^{2}, בי"ר שמואל ת, בריה דר' (בריה דרב כ, בשם ר' ן) שמואל בר (בר' פ, בר רב כ) נחמן פוא^{1}גכ | א'] אמר דא^{2}גת, ל' וא^{1}כ | הסר כ, התיר פ | קונעתו] וא^{1}גכת, ~ ממנו דא^{2} | ועשה אותו דואגכת | זטוטיות א^{1}ג, זיטטיות כ, זוטיטיות ן, זיטיוטוס ת, זיטיוטוים דא^{2}, זיטטיוטוס ד^{1} כמו וא^{2}גכ, וכל מי ד^{1} | 8 אלעזר | משום ר' פ, בשם ר' דואתי, בר' גכ | *יוסי] יוסף ר' יוסי ל | בן זימרא] א^{2}, בן זימרה ן, . . זמרא כי, בר זימרא ד, . . זמרא ת, ל' פא^{1}ג | קריא] פוגי, ייה כת, קרא א^{1}, ל' דא^{2} | 9 תהרג] פוכ, תהרוג דאגתי | פן — עמי ל' פוא^{1}כי | דורות פוא^{1}כתי | הבאות י | בחילך] פא^{1}גכי, ~ והורידמו א^{1}ת, והורידמו ד | טלטלמו] א^{1}כ, טלטלימו דפא^{2}גי, טלטלינן ן | 10 *והורידמו הורידמו כ] הורידמו הורידמו פ, הורידמו לוי, והורידמו דא^{2}. . מגבכימו ג | מלמעלה למטה] פי, מלמעלן למטן דואגכתי | ולנו דפאגכתי] לנו לו | יעשה] פוגכי, מה יעשה דא^{2}ת | מגננו] פא^{1}י מגיננו א^{2}גכ, מגינינו דן | פימו] ~ דבר שפתימו כי | מחיטיה ן, מחטייה דפא^{2}ת, ייא כ, מחטא א^{1}גי |

דער פערזער צד 178 וצד 189. ובכי"ו וכי"א א' ל"ג מפר, ובכי"א ב' וילקוט ל"ג גם באבה כפרה, ולפי ת"א כפר אינו שם עיר ותרגם באבה כפרה וכו' ממי לספר כור מדינחא, ובתרי"א א' מתורגם מעלך לספרוואי טוור מדינחא:

פרשה לח. בכי"א א' פליה ובכי"א ב' וכי"ו פל"ז, ובמקרא כאן פרשה פתוחה: 2 והורידמו וכו'. בדפוסי' וכ"י שציינתי נשתבש סוף הפסוק עפ"י הפ' בתהלים ה' י"א האשימם וכו' הדיחמו כי מרו בך ועי' במ"י לעיל צד 35 בד"ה בשביל וכו', ותימה שכבר נדרש הפסוק בעירבוביא במדרשי תנחומא, וכנגון הפתיחה בתנחומא מ"ב שם וש"ה אל תהרגם וכו' כנגד מי אמר דוד המקרא הזה לא אמרו אלא כנגד דואג ואחיתופל אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אל תהרגם בהריגה שאתה הורג שאר בני אדם אלא הניעמו וכו' שיהיו מטולטלין בעולם והורידם מגדולתן למה כי מרו בך חטאת פימו וכו' שהיו תומאין בפיהם ועוד בשפתותיהן דואג אמר ראיתי את בן ישי בא נובה וגו' אחיתופל אמר לאבשלום בא אל פלגשי אביך וכו' ד"א לא אמרו אלא כנגד דור הפלגה אל תהרגם בהריגה שהרגת דור המבול אלא הניעמו בחילך טלטלם בעולם שנ' ויפץ ה' אותם חטאת פימו שחטאו בפיהם דבר שפתימו שחטאו בשפתותיהם לפיכך ילכדו בגאונם שנ' ויהי כל הארץ שפה אחת ועי' בתנחומא, ושם גם בסוף הפתיחה הדרש והורידמו על שאמרו הבה נבנה וכו' למה כי מרו בך, ולפנינו בעל הפתיחה ר' לעזר בשם ר"י בן זימרא והוא פתר קריא בדור הפלגה ועי' במ"י לעיל צד 2 בד"ה תאלמנה, והוספתי טלטלמו כמו שאיתא בסמוך גם בכי"ל: 4 ולנו יעשה. וכ"ה בסמוך ועח"ג: 5 זה התיר וכו'. כל המאמר לעיל צד 288 בפתיחה תאבד דברי כזב וגו', וכאן המאמר בלי שום הוספה גם בד"ו וכי"א ב'. ובכיים קימע זה התיר גילוי עריות ושפיכות דמים וזה התיר גילוי עריות וש"ד וכו' א"ר נחמ' בריה דר' שמואל בר' נחמ' התיר קונעתו וכו' ועי' מ"ש לעיל ושם בחי"ג גם גי' הערוך בע' זיטיוס ובע' קנע, ובכי"ל קצר כאן זה התיר בוא וכו' 'וזה התיר נחמן וכו' ונשתבש כדשמואל וכן בכל הפעמים היתר והגהתי: 10 מלמעלה וכו'. כן המגדל שבנו: מחיטייה. מפני החטא וכן לעיל צד 168 מאי זו חיטיה וכו' וצד

מעיהם. אמרין אחת לאלף ותרנ"ו שנה הרקיע מתמוטט, אלא בואו נעשה לנו סמוכות אחד מצפון ואחד מדרום ואחד ממערב וזה שיכן סומכו מן המזרח, דבר שמתמו. ויהי כל הארץ שפה אחת וגו':

ב ר' אבא בר כהנא פתח אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי וגו' (משלי כז כב) אמר ר' אבא בר כהנא כזה שכותש שעורים במלבן, סבור שמביאן למוטב, ועד הוא סליק ונחית לא תסור מעליו אולתו (שם שם). כך דור המבול מדור הפלגה שנתים אחר המבול (בראשית יא י) ויהי כל הארץ שפה אחת וגו':

ג ר' יוחנן פתח משיב רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו (משלי יז יג) אמר ר' יוחנן אם קיבלך חבירך בערשים וקיבלתו בבשר עד עכשיו מתבקש לו אצלך למה שהוא נטל עליך תחילה, אמר ר' שמעון בר אבא לא סוף דבר משיב רעה תחת טובה אלא אפילו רעה תחת רעה

1 ילקוט ר' קי"ג, ילק' תהלים שם, תנחומא מ"ב נח סי' כ"ד: 3 ילק' משלי ר' תתקס"א, ילק' מכירי משלי כ"ז כ"ב, תנחומא ס"ב נח שם, תנחומא שם סי' י"ח: 7 ילק' משלי ר' תתקנ"ו:

1 ואמרו י | אחת] פוגברי, אחד דא'תרי', א' א² | **לאלף] כאלף ל | ושש מאות והמשים ושש פוג | הרקיע] ~ הזה וא'גבי | בואו] בוא ן, בא פב, ל' א' | נעשה] א', ונעשה דפוא'גבתי | לנו] נכי (תהלים), לו פוא'י, ל' דא'ת | סמוכין] א', סומכות לרקיע ת | *אחד דפוא'גי] אחת לכת, א' א'י (שם) | מצפון] פ, מהצפון דוא'גת, מן הצפון א'כי | 2 *ואחד דפוא'גי] ואחת לכת, וא' א'י (שם) | מדרום] פ, מהדרום דוא'גת, מן הדרום א'כי | ואחד דפוא'י] ואחת לכת, וא' א', אחד ג, א' י (שם) | ממערב] פ, מהמערב דא'ת, מן המערב וא'כי, ממזרח ואחד מהמערב ג, מן המזרח וא' מן המערב י (שם) | שיכן] שכאן דא'י (שם), שכן י, שוכן וג, שמכאן ת, ל' פא' | סמכו] סומכו י, סומכן י (שם) | וגו'] ודברים אחרים דוא'גתי (שם), ל' פא'כ | 3 בר כהנא] פוגבם, ל' דא'ת | פתח] אמ' א² | *בתוך — וגו' פ] בתוך.. בעלי לא תסור מעליו אולתו דא'גת, וגו' ל' ר' כם | 4 שכותש] א' שהוא כותש דפא'גבתים שהוא נותן ו | שעורים] פוא'גבם, את השעורים דא'ת, שעורה י | מלבן] במדוכה ו | סבור גר¹ | שהוא (הוא ג) מביאן דא'גתי, שמביאין כ, שהוא מביאין ן, שיביאם א¹, שהוא מביאו פר"ם | למוטב] ואי'כרים, לידי מוטב דפא'תרי' | עד גר | 5 דהוא פ', שהוא ם | ונחית] ועד (עד גר) הוא (דהוא פ') נחית דפא'גבתרי | דור — מדור הפלגה] פא', מדור.. עד (ועד ן) דור הפלגה ובים, דור.. והדור הפלגה דא'ת, דור הפלגה מדור המבול ג | שנתים — המבול] שנתים היה שנתים.. המבול ן, אחר המבול א², שי"ב שנה י | וגו'] י, ודברים אחרים דא'גת, ל' פוא'כ | 7 יוחנן ו | פתח] אמר א | *תמוש דוגבת] ימוש ל | אמר ר' יוחנן] אמר ר' יונתן ן, ל' א | 8 קבלך פאנבי, קידמך ד, קדמך ת | בערשים] ~ תחלה י | וקיבלתו] ו, וקבלתו פא'גבי, קבליהו א', קדמנו ד, קדמתו ת | עד — אצלך] פג, עד עכשו הוא מתבקש.. אצלך א, עד עכשיו (עכשו י) הוא מתבקש אצלך כי, עד.. הוא מבקש לך אצלך ן, ל' דת | 9 בן אבא ן, ברבי פ | סוף דבר] תאמר כ | אפילו ל' י | רעה] ת, משיב רעה דפואנכי |

226 בתשיה שלהבל וכו': 1 לאלף ותרנ"ו שנה. מאדם ועד המבול אלף ותרנ"ו שנה כדאיתא בריש ס"ע ועי' גם לספה סי' ו, ובתנחומא מ"ב נח סי' כ"ד מה היו אומרים אחר אלף שנים (ויום אחד) ושש מאות והמשים ושש שנים מבול בא לעולם והשמים מתמוטטין והמים העליונים יפלו עלינו אלא באו ונעשה לנו פרגופין (כלו' מגדלים) שאם יפלו השמים יהיו מעמידין כתם וכו', וכאן הלשון בואו נעשה לנו סמוכות (ומלת לנו תלויה בכי"ל ועת"נ) בניגוד לספק הרקיע, וסמוכות ל"ז ועי' עמת"ל ח"ג צד 544, והגהתי אחד מצפון ואחד מדרום וכו', וגם בכי"ל וזה שיכן סומכו כלו' זה שבאן (ועי' בס"י לעיל צד 288) בארץ שנער במזרח ומ"ש ויהי בנסעם מקדם וכו' מפורש לספה סי' ד נסעו ממדנחה למדנחה וכו': 4 סבור שמביאן וכו'. וכן הגי' ברוב הספרים שהוא מביאן שיביאם כלו' השעורים, ועדיפא הגי' כסור שהוא מביאו כלו' את השוטה למוטב על ידי מכות (וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י וגם בפ"ת הגיה שהוא מביאו ואאויל קאי) ועד היא סליק ונחית וכו' בעוד שהעלי עולה ויורד לא תסור מעליו וכו' כך דור המבול מדור הפלגה רק שנתים כדכתיב אלה תולדות שם וכו' ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול (ואז התחיל דור הפלגה לבוא בעולם וכל הנולדים אחר המבול נקראו דור הפלגה וכולם היו בהפלגה שהיתה ש"ס שנה אחר המבול ועי' לעיל צד 246) ולא באו לידי מוטב אלא חטאו באולתם ומרדו בהקב"ה שנ' ויהי כל הארץ וכו', וכן כנגון הלשון בספק ובפי' מ' דור המבול מדור הפלגה וכו', ובכי"א ב' הגי' דור המבול ודור הפלגה אחר המבול, וכן חסר מלת שנתים במקצת הפוסים, ובילק' משלי הגי' כך מדור המבול עד דור הפלגה ש"ב שנה וגרי' שנ' ר' ש"ס שנה, ובמדרשי תנחומא השתמשו בזו הפתיחה במאמר המתחיל מה כתיב למעלה מן הענין אלה משפחות בני נח וכו' ובתנחומא מ"ב ג' שם אמר שלמה אם תכתוש וכו' מי שהוא מכה את האויל עם שהוא מעלה את השכם להיות שונה לו הוא שוכח את הראשון וכו' אפילו כן לא תסור מעליו אולתו ד"א אם תכתוש וכו' ח"נ בנו של ר' שמואל בר נחמן אמר למה הן דומין לצנצנת מלאה ועלו הגבים עלית הראשון ונפל וכו' ולא למד השני מן הראשון וכו' כך הרשעים בא הראשון עולה ומתגבר ונופל ואין השני למד מן הראשון כך עמדו דורו של אנוש וכו' מה עשה הקב"ה קרא לים ושטפן וכו' עמדו דור המבול והכעיסו להקב"ה וכו' ואבדו מן העולם ולא למדו כדור אנוש דור הפלגה לא למדו מדורות הראשונים הוי אם תכתוש את האויל וכו' בתוך הריפות בעלי זה דור הפלגה שהיו כותיאין דבר הירופין אחרי יהידו של עולם שנ' ויהי כל הארץ וכו' ועי' גם בתנחומא שם: 7 ר' יוחנן פתח. והפתיחה מסיימת במאמר ר' ברכיה פתר קרייה וכו' ואולי צ"ל ר' ברכיה פתח ועי' גם באגה"א ח"ג צד 387: 8 מתבקש לו וכו'. יש לו לבקש הוב שאצלך למה שהוא וכו', ובדפוסי' וכי"ת השמיטו מלות אלו עד עכשיו וכו' עד אצלך: 9 לא סוף דבר. לא בלבד, וכן לקמן פפ"ה לא סוף דבר ג' הדשים שלימים (כ"ה בכי"ל) ועי' לעיל צד 138: אלא אפילו וכו'. ומה שכתוב תחת טובה פי' במקום הטובה שיש בידו לעשות עמו, וכן מפרש ר' אלכסנדרי משיב רעה תחת טובה ומוסיף שאמרה תורה כי תראה חמור שנאך וכו' עזוב תעזוב עמו טובה ועליו הוא אומר משיב רעה וגו' לא תמוש וכו', ובפי' ב"ר כ"י ובנדפס גורס במאמר ר"א משיב רעה

לא תמוש רעה מביתו, אמר ר׳ אלכסנדרי משיב רעה תחת טובה שאמרה תורה כי תראה חמור שנאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו (שמות כג ה) עליו הוא אומר משיב רעה תחת טובה לא תמוש וגו׳, ר׳ ברכיה פתר קרייה בדורות הללו דור המבול מדור הפלגה [שנתים אחר המבול (בראשית יא י) ויהי כל הארץ שפה אחת וגו׳]:

ד ר׳ יהודה בר׳ פתח לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם (ישעיה מד יח) הנפילים היו בארץ (בראשית ו ד) יהודה בר׳ אמר אחראי לא ילפין מקדמאי אתמהא. דור המבול מדור אנוש דור הפלגה מדור המבול [שנתים אחר המבול (שם יא י) ויהי כל הארץ שפה אחת וגו׳]:

ה ר׳ עזריה פתח רפאנו את בבל ולא נרפאתה וגו׳ (ירמיה נא ט), רפאנו את בבל בדור אנוש, ולא נרפאתה בדור המבול, עזבוה ונלך איש לארצו (שם שם) ויהי כל הארץ שפה אחת וגו׳:

ו [ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים] ר׳ לעזר אמר ודברים אחדים מעשה

6 לעיל צד 254, מדרש תהלים ב׳ סי׳ ג׳: 9 עי׳ לקמן פל״ט: 11 ילקוט כ׳ ס״ב, תנחומא מ״ב נח סי׳ כ״ד וסי׳ כ״ו, תנחומא שם סי׳ י״ח:

1 לא תמוש — אמר — טובה ל׳ י | אלכסנדראי א׳ר[2] | טובה] רעה ר, רעה לא תמ׳ רע׳ מ׳ ל[1] | זה שאמרה א[1], והרי אמרה ל[0] | 2 רובץ — משאו ל׳ י | *וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו דא[2]גת] ות׳ מ׳ ע׳ ל׳ ע׳ ת׳ ע׳ ל[0], וחדלת מעזב לו פן, עזוב תעזוב עמו י, וגו׳ ל | עליו] לא עזב ~ ן | 3 טובה] רעה ל[1] | *לא תמוש וגו׳ דא[2]] לא תמוש רעה מביתו ל[0]ן, ל׳ ל (עליו הוא אומר.. ל׳ א[1]י) | פתר קרייא א[2], .. קריא וגי, אמ׳ א[1] | הללו] ~ הכתוב מדבר א[1] | דור — מדור הפלגה] פג, מדור.. עד דור הפלגה כי, דור .. ודור הפלגה דאת, מדור הפלגה ומדור המבול ן | 4 *שנתים אחר המבול פגבי] שנתיים.. ן, דכתיב שנתים.. דת, דכתי׳ אחר המבול א[2], ל׳ ל | *ויהי — וגו׳ פ] ויהי.. אחת ובי, ויהי (וכת׳ ויהי ת).. אחת ודברים אחדים דא[2]גת, ל׳ ל | 5 ר׳] פת, ל׳ דואג | *עיניהם — לבותם דפוא[1]גבת] וגו׳ ל | 6 הה״ד (ח״ה ן) הנפילים | בארץ] וכ׳, ~ בימים ההם דפאגת | ר׳ יהודה וכ | אומר דא[1]ת, אמ׳ ן | אחראי] פוא[1]גב ל׳ דא[1]ת | ילפין] וג, ילפי א[1]כ, ילפון פ, הוה להון למילף דא[2]ת | מן קדמאי וגכ, מקמאי א[1], מן קמאי דפא[2] | אתמהא ל׳ פ | 7 שנתים אחר המבול] שנתיים.. המבול ן, שנתים פ, דכתיב שנתים אחר המבול דת, דכתי׳ אחר המבול א[2], ל׳ לא[1]ג | *ויהי — וגו׳] ויהי כל וגו׳ פ, ויהי כל הארץ דוא, ויהי.. אחת כ, ויהי.. אחת ודברים אחדים גת | 9 פתח] אמ׳ א | רפאנו] רפאינו וג, רפינו כת, ריפינו פ | נרפתה כת | וגו׳] עזבוה ונלך איש לארצו ן, עזבוה.. איש לארצו (אל ארצו א[2]. אל ארצו לשלום דת) כי נגע אל השמים (שמים פ) משפטה (משפט פ) ונשא עד שחקים דפא[2]גת, ל כ | רפאנו ן, רפינו כת, ריפינו פ | 10 נרפתה דכת | עזבוה] ~ בדור הפלגה כ | *איש לארצו וא[1]ג] איש אל ארצו דא[2], איש לארצו לשלום ת, ל ל | *ויהי — וגו׳] ויהי — שפה וגו׳ ל, ויהי.. אחת דא[2], ויהי.. אחת ודברים אחדים ל[0]א[1]ג, זה דור הפלגה ויהי.. אחדים ן | 11 ר׳ אלעזר ור׳ יוחנן ר׳ אלעזר דפאגכת | אמר] א[1]כת, אומר דפא[2] | אחדים] פהא[1], ~ דבורים אחדים דא[2]ת, ודברים (דברים י) אחודים כי |

תחת רעה שאמרה תורה כי תראה חמור שנאך, וכתב שם ומ״ש הוא (עליו הוא) אומר משיב רעה תחת טובה טעות הוא (ובילק׳ משלי קטע המאמרים ועת״נ) וכן גי׳ ס״א בגליון כי״ל משיב רעה תחת [ר]עה לא תמ׳ ר׳ מ׳, אכן מסיים שם עליו הוא [אומר] משיב רעה ת׳ רעה (כ״ה שם) לא תמ׳ וכו׳, והגי׳ כמו לפנינו בכי״ל במאמר ר״א משיב רעה תחת טובה איתא גם בדפוסי׳ ושאר כ״י וכן גם בדפוסי׳ וכי״ם וכי״ו וכי״א ב׳ ובי״ת עליו הוא אומר וכו׳ ובכי״ג הוא אמ׳ וכו׳ ועי׳ גם במ״כ: 3 פתר קרייה. הכתוב משיב רעה וכו׳ בדורות הללו שהשפיעם הקב״ה טובה ומלטם מן המבול ודור המבול מדור הפלגה רק שנתים והם השיבו רעה תחת טובה ומרדו בהקב״ה שנ׳ ויהי כל הארץ וכו׳ ועי׳ במאמר ר׳ ברכיה למטה בפי׳ מ׳: 6 ר׳ יהודה בר׳. וכ״ה בכי״ם, ועדיפא הגי׳ יהודה בר׳ כמו בסמוך גם בכי״ל, אכן נמצא גם ר׳ יהודה בר׳ ועי׳ לעיל צד 299 ובמ״י שם, ומאמר יהודה בר׳ אחראי לא וכו׳ נסדר לעיל צד 254 לפ׳ הנפילים היו בארץ וכו׳ וגם אחרי כן ועיי״ש, ובמדרש תהלים שם איתא למה רגשו גוים זש״ה היושב על חוג הארץ ויושביה כחגבים למה הרשעים דומין לחגבים שהם נתונים בקלפי מפרכסין לעלות והן נופלין כך הרשעים ר׳ יהודה בר נחמני אמר אחר דור המבול כתיב ויהי כל הארץ שפה אחת וגו׳ ולא היה להם לאחרונים ללמוד מן הראשונים וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל פי׳ ב׳ במאמר שהעתקתי מתנחומא מ״ב: 7 מדור אנוש. עי׳ לעיל צד 80 וצד 228: 9 רפאנו וכו׳. וכ״ה רפאנו וכו׳ ולא נרפאתה גם בדפ״ר וד״ו, ובכי״ו וכי״ג רפאינו וכו׳ ולא נרפאתה ובכי״ם ריפינו וכו׳ ולא נרפאתה ועי״ע בח״נ ובמקרא שם: בדור אנוש. מפרש בפ׳ ב״ר שלא הציף אלא שלישו של עולם וכן נוסף בכי״ם שלא טבעו אלא שליש העולם ועי׳ במ״י לעיל צד 228: 11 ר׳ לעזר אמר. בדפוסי׳ וכ״י שציינתי הוצג בראש המאמר ר׳ אלעזר ור׳ יוחנן ר׳ אלעזר וכו׳, ובכל המאמר לא הוזכר שם ר׳ יוחנן, ורק בכי״א א׳ איתא למטה במקום ד״א ודברים אחדים וכו׳ ר׳ יוחנן אמר הדברים אחדים אחודים מה שביד זה וכו׳ וליתא בשאר הספרים, ובית״ת שער להגיה בתחלת המאמר ר׳ אלעזר וכו׳ לא נתפרש ור׳ יוחנן אמר ודברים אחדים שאמרו וכו׳, ולפי הגי׳ שלפנינו אין צ״ל כלל, והדרש ודברים אחדים שאמרו וכו׳ הוא דרש אחר בלי סימן ד״א ועי׳ לעיל צד 217 וצד 346, ועוד השיטות ד״א ודברים אחדים דברים אחודים וכו׳ ובסוף המאמר ד״א ודברים אחדים שאמרו דברים חדים וכו׳, ובירוש׳ מגילה פ״א ע״א ב׳ איתא כתיב ויהי כל הארץ וכו׳ ודברים אחדים ר׳ לעזר ור׳ יוחנן חד אמר שהיו מדברים בשבעים לשון וחורנה אמר שהיו מדברין בלשון יחידו של עולם בלשון הקודש (ועי׳ גם בתרי״א א׳ וב׳ ובתנחומא מ״ב נח סי׳ כ״ח ובתנחומא שם סי׳ י״ט), אכן בב״ר כאן לא הוזכר כלל זה המאמר: ודברים אחדים. דברים סגורים וסתומים מעשה דור המבול נתפרש ותמלא הארץ חמס

דור המבול נתפרש מעשה דור הפלגה לא נתפרש: ודברים אחרים שאמרו דברים על שני אחרים, על אחד היה אברהם (יחזקאל לג כד) ועל יי' אלהינו יי' אחד (דברים ו ד). אמרו אברהם זה פרדה עקרה הוא אינו מוליד. על יי' אלהינו יי' אחד לא כל ממנו לבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים. אלא בוא ונעשה לנו מגדל וניתן עבודה זרה בראשו וניתן חרב בידה ותהי נראת כאילו עושה עימו מלחמה: ד"א ודברים אחדים דברים אחודים מה שביד זה ביד זה, רבנין אמ' שפה אחת לאחד שהיה לו מרתף שליין, פתח חבית ראשונה ומצאה חומץ, שנייה מצאה חומץ, שלישית מצאה חומץ, אמר הא משמע דכולה בישה, אמר ר' לעזר אי זו קשה זה שא' למלך או

2 עי' לקמן פ"מ (פמ"ח): 4 עי' סנהדרין ק"ט א: 6 איכה רבתי פתיח' י"ג (י"ג): 7 ילקוט שם, ילק' הושע כי' פק"ב, תנחומא מ"ב נח סי' כ"ז:

1 ומעשה דור הפלגת חא' | ודברים אחרים ל' י | ואמרו י | דברים על שני אחרים] פא'נכי, על שני אחרים ח, דברים הדים דא'ת | 2 על אחד — ועל — אחד] י, [על] אחד . . אחד פ, על אחד . . ועל יי' אחד הא', על אחד . . ועל אחד אלהינו כ, על יי' אלהינו יי' אחד ועל אחד היה אברהם בארין דא'ת, על . . ה' אחד על אברהם אחד היה אברהם ו, על אחד היה אברהם נ | אמרו] על אחד אברהם ~ ח, על אברהם אבי' ~ א' | 3 ואינו מוליד ק'נ, שאינו . . ח, לא יוליד א' | על] פונ, ועל דתאת | יי' — אחד] פונ, יי' אלהינו דאת, יי' אחד ח | לא] ו, אמרו ~ דפאנכת | הכל ממנו פחנ, הכל היטנו וכ, כל היטנו דאתי | העליונים (העליונין ו) | 4 התחתונין ו | בואו פחא'תי, באו א'כ | וניתן] ותנכ, ונתן פי, ונעשה דאת | ותהי] ותהא חי, ל' וכ | *נראת א'ני] לראת ל, נראית פא'ת, נראה דח, ונראת וכ | 5 כילו עושה נ, כאילו היא עושה פ, כעושה כ | מלחמה עמו א' | ד"א] ר' יוחנן אמ' א' | דברים אחודים] הדברים אחודים דוא'כ, אחודים א', ודברים אוחדים ת, ל' פנ | ביד זה] א', ~ ומה שביד זה ביד זה ל'דפוא'נכת | 6 אחת] ~ שפה אחת ל° | לאחד] פוא'נכעי, משל ~ דא'ת | מצאה א' | ראשונה] אחת ע | חומץ] פא'נכעי, של ~ דוא'נת | שנייה — חומץ] א'י, שנית (שנייה כ) ומצאה . . פכ, שניה (שנייה א'ת) ומצאה של חומץ דא'נת, וכן כ' ע | 7 שלישית — חומץ] י, שלישית ומצאה . . כ, שלישית ומצאה של חומץ דא'נת, וכן שלישית פ, וכן ג' ע | אמר] פוא'נכעי, ל' דא'ת | האי ע, הרא פ | משמע ע, משמי ד'ונכ, משמו ע°, מיכתיא י | *דכולה דפוא'תער'] דכלה ל, דכולא א'נכר', דכוליה י | בישא | אליעזר דפא'נכתרי (הוש"ע). אליעזר א' | איזו א'ר', אי זו היא ח, אי זה כ, איזה תי (שם), איזה מהן י, דור הפלגה דור המבול למה הן דומין לשני בני אדם קשים אחד אומר למלך או אני או את בפלטין ואחד אומר לא אני ולא את בפלטין איזה משניהן ו | זה שא' — ולא את בפלטין ל' ו | זה] או זה ת, מי י (שם) | שאמר י (שם),

ויירא וכו' כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ (ועי' לעיל צד 266 וצד 280) אבל מעשה דור הפלגה לא נתפרש, והורים אחרים מלא"ר ובדמפרש כפי' ב"ר כ"י אחרים סגורים כמו ואת הדלת סגרו (בראשית י"ט י') מתרגמינן וית דשא אחדו (ובספר ערוגת הבשם לר' אברהם בן עזריאל הועתק זה המאמר וכתב שם אחודים בלשו' רבות' סגורי' דהכי אמ' בברי' רבי' ודברי' א ת ו ד י' מעשה דור המבול וכו' ופי' ר' ק ל ו נ י מ ו ס וז"ל אחודים סגורים כי מעשה דור המבול נתפרשו מעשיהם דכת' ותמלא הארץ חמס אבל מעשה דור הפלגה לא נתפרשו מעשיהם אלא הכל סגור ועי' במאמר ר"ד קויפמאנן במ"ח חלק ל"א צד 367 ובמאמר ר"א עפשטיין במאגאצין חלק י"ד צד 18 ובמ"י לעיל צד 111 צד 167 וצד 259), ובתנחומא מ"ב שם סי' כ"ז אתה מוצא מעשה דור המבול נתפרשו ומעשה דור הפלגה לא נתפרשו מעשה דור המבול פרשו איוב שנ' גבולות ישיגו וכו' שהיו נכנסין זה בגבולו של זה וכו' ועי' במ"י לעיל צד 255: 1 דברים על שני אחרים. על שנים שהם יחידים על אברהם שכת' בו אחד היה וכו' ועל יי' אלהינו וכו', ובהגי' הנכונה שלפנינו איתא גם בכ"ו על שני אחדים, וראש המאמר חסר שם, ומשובשת כאן הגי' שאמרו דברים הדים ועי' גם לעיל צד 24, ובתנחומא מ"ב שם סי' כ"ד ודברים אחדים דברים שהוציאו אחרי יחידו של עולם ד"א ודברים אחדים שהוציאו אחרי שני יחידי עולם אחרי הקב"ה דכתיב שמע ישראל ה' אלהינו וכו' ואחר אברהם שנ' אחד היה אברהם (ושם הדרש הראשון רק בכ"ר): 2 אמרו אברהם זה. שהית בן מ"ח שנה בהפלגה כדאיתא בס"ע ועי' במ"י לעיל צד 273 בדיה הוא תחילתו וכו', ובלשון הזה גם לקמן פ"מ ויהי ריב וכו' אמרו להם רועי' לוט כך אמר וכו' ואברהם פרדה עקרה הוא אינו מוליד: 3 לא כל ממנו. אין הכל תלוי ממנו כלו' מדעתו, ובגנון ירושלמי הוא ועי' במבה"י י"א ב' ועי"ע גיטין פ"ח מ"ח, ובכי"ל הם"ם הראשון מטושטש ואולי יש לקרות היטנו כמו למטה ועת"נ, ובתנחומא שם אמרו לא כל הימנו שיבור לו העליונים ויתן לנו התחתונים נעלה לרקיע ונכתו בקרדומות ונחלקו לשלש כתות אחת אומרת נעלה ונשב שם ואחת אומרת נעשה עמו מלחמה ואחת אומרת נלך ונעבוד שם עבודה זרה וכו' ועי' בסנהדרין שם: 4 וניתן וכו'. וכן בתר"י א' לפ' ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וכו' ונעביד לנא סגדו בריישיה וניתן הרבא בידיה ותהי עבדא לקבלה סדרי קרבא וכו' ועי' גם בתר"י ב', ובלה"כ הבת נבנה גם הגי' כאן ובפסוק בוא ונעשה וכו: 5 אחודים. אגודים באחדות מה שביד זה וכו' ובדמסיק אי זו קשה וכו' אבל אילו על ידי שהיו אוהבים זה לזה וכו': 7 הא משמע. הן משקים ומיושב הלב שהכל רע כך דור הפלגה היו כולם רעים זה לזה אבל היו אוהבים זה לזה, ובאיכ"ר שם בדרש חומץ על נתר איתא אמר ר' י ה ו ש ע לאחד שהיה לו מרתף של יין בדק חבית ראשונה ומצאה חומץ שנייה ומצאה חומץ שלישית ומצאה חומץ אמר הא מכתיא דכולה בישא, ובערוך הש' ע' מכתו הועתק מאיכ"ר שם האי מכתו דכולה בישא (ובילק' מכירי משלי כ"ה כ' אמר מכתייע דכולה וכו') ומב"ר כאן לאחד וכו' אמר האי משמע דכולה בישא ועי' גם בערוך ע' משמו, ובפדפ"ע הגי' במאמר שלפנינו האי מכתו וכו', אבן כאן בדרש שפה אחת נכונה רק הגי' משמע או משמו כמו שהגי' בכי"ל וכ"ם וכי"א ב' וכ"ת ובד"ו ובפי' ב"ר כי"ם, ויקיישא עוד הגי' משמי' ועת"נ, ורבנין דרשי שפה לשון שפי ופי' בבנין הכבד השקט ועי' ב"ם מ"ו א' אנא איקום ואשפי' (ופירש"י אשקיט) ושב על א' דמשמע נבטיה (שנכנסין שקטין אצלו) וגיטין נ"ב א' דילמא לא משפיין (לא יהו משוקטות אצלו), ואולי משמע כאן שב בהוראות שקט וישוב הדעת, ובכ"ם נוסף פירוש אחר שפה אחת כמו שופה יין לאחר וכו': או אני או את וכו'. וכן בנמשל כך דור הפלגה אמרו לא כל הימנו לבור לו את העליונים וכו' ובקשו

אני או את בפלטין, או זה שאמר לא אני ולא את בפלטין. זה שהוא א׳ או אני אי את. כך דור המבול אמרו מה שדי כי נעבדנו (איוב כא טו), דור הפלגה אמרו לא כל היכנו לבור לו את העיליונים וליתן לנו את התחתונים אלא בוא ונעשה לנו מגדל וניתן עבודה זרה [בראשו וניתן חרב בידה ותהי נראת כאילו עושה עימו מלחמה]. מהן לא נשארה פליטה ואלו נשארה מהם פליטה. אלא דור המבול על ידי שהיו שטופין בגזל [גבולות ישיגו עדר גזלו וירעו (שם כד ב)] לפיכך לא נשארה מהם פליטה, אבל אילו על ידי שהיו אוהבים זה לזה ויהי כל הארץ שפה אחת לפיכך נשאר מהם פליטה: ר׳ א גדול שלום שאפילו ישראל עובדים עבודה זרה ושלום ביניהן אמר הקב״ה [כביכול] איני שולט בהם שני חבור עצבים אפרים הנח לו (הושע ד יז), אבל אם חליק

6 אדר״נ נו״א פי״ב: 7 ספרי נשא פי׳ מ״ב, במדבר רבה פי״א סי׳ ז׳, תנחומא מ״ב צו סי׳ י׳, תנחומא בס סי׳ ז׳ ובובער סי׳ י״ט, דרך ארץ זוטא פ״ט:

שאומר דפא^{2}תר, שהוא אומר הא^{1}גי | 1 שאומר דא^{2}תרי (שם), שהוא אומר (שאומ׳ פ) למלך פחגי | לא אני] פחג, אני י, אני בפלטין דא^{2}תר | בפלטין] חגי, ל׳ דא^{2}תר | זה] ו, אמור זה פחג, הוי אומר זה י, בודאי זו קשה דא^{1}ת | שהוא אומר י, שאומר תי (שם), שאמר ו, שאומר (שהוא אומר חג) למלך דפחא^{1}ג | או אני או את (אתה ח) בפלטין פוחג, אני ולא את י, אני ולא את בפלטין י (שם), אני בפלטין ולא אתה דא^{2}ת | 2 נעבדנו] ובי, ~ וגו׳ א^{1}, ומה נועל כי נפגע בו דפא^{1}גתי (שם) | ודור ח | הכל תימנו ו, הכל ממנו פחג | לבור] פוחא^{1}גבי, שיבור דא^{2}ת | 3 העליונים (העליונין ו) | התחתונין ו | בואו דא^{1}גת, באו י (שם) | וניתן] וחגי (שם), ונעשה ת, ונשים דא^{2} | *בראשו — מלחמה] ל׳ ל | בראשה ו | *וניתן והגתי (שם)] ונתן דא^{2} | 4 בידה חרב ו | *ותהי נראת דא^{2}] ותהי נראית ת, ותהא נראית והי (שם), . . נראת ג | *כאילו (כאלו א^{2}) עושה דוא^{2}] כילו עושה ג, כאילו היא עושה ת, כעושה י (שם) | *עימו] עמו | אותן (הם ו) לא נשתיירה (נשתייר א^{1}כי) מהן (מהם ב) פליטה וא^{1}גכי, ואותן לא נשתיירה פליטה מהם ח, אותן של דור המבול לא נשתיירה (נשתייר א^{2}ת) מהם פליטה דא^{2}ת | ואלו] חא^{1}כי, ואילו פוג, ואילו (ואלו א^{2}ת) של דור הפלגה דא^{2}ת | *נשארה — פליטה] נשתיירה (נשתייר א^{2}ת) מהם (מהן וג) פליטה דוחא^{2}גב, נשתייר מהן א^{1}י, נשארו ל | 5 *גבולות — וירעו פחי] שני גבולות . . וירעו דא^{2}כתי (שם), כמו שכתב בהן גבולות . . וירעו א^{1}, ל׳ ל | לכך א^{1} | נשתיירה ח, נשתייר דפאכתי | 6 פלטה דא^{2} | שאוהבין פ | לזה] פוגי, את זה דאבת | 7 לכך א^{1} | נשתייר פאתי, נשתיירה דוחגב | *פליטה פוא^{1}גבתי] פלטה לדא^{2} | 7 ° ר] רבי ד | אומר שלום] א^{1}, השלום היא^{1}גב הוא השלום פת | יעבדו י | אמר הקב״ה] פב, אומר . . א^{1}, אמר המקום דוא^{2}ת, ל׳ י | 8 **כביכול] ל׳ ל אינו י | שולט] יכול לשלוט | *בהם גבי (שם)] בהן י, ביניהם ל, בו פ, בם שלום ביניהם א^{1}, בהם ושלום ביניהן ו, . . כיון שלום ביניהם דא^{2}ת, . . אחרי כי שלום ביניהם ח | אם — לבם] אבל משנחלקו (ומשנחלקו א^{1})

כביכול להדיחו מן השמים וליכנס בהפלטין שלו ולזה שאמר לא אני ולא את וכו׳ נמשל דור המבול שאמרו מה שדי וכו׳ גם הוא אינו בפלטין אין אל בשמים, ובפי׳ הגי׳ שלפנינו הועתק המאמר ומפורש במעין גנים איוב כ״א ט״ו א״ר אלעזר איזה הוא קשה זה שאומר למלך או אני או אתה בפלטין או זה שאמר לא אני ולא אתה בפלטין כך דור המבול אמרו מה שדי כי נעבדנו ודור הפלגה אמרו לא כל הימנו שיבור לו העליונים ולתת לנו התחתונים אלא בא ונעשה לנו מגדל וניתן ע״ז בראשו ונתן חרב בידה ותהי נראית כאילו היא עושה עמו מלחמה הא למדת שדור המבול אמרו לא אנו ולא הוא בפלטין ודור הפלגה אמרו או אנו או הוא דור המבול לא נשתיירה מהם פליטה אבל דור הפלגה לפי שהיו אוהבין זה את זה לפיכך נשתיירה מהם פליטה, ולשון המאמר בתנחומא מ״ב שם עד היכן חטאו דור המבול ויאמרו לאל סור ממנו אמרו דעתה של תורה אין אנו מבקשים אמרו מה שדי כי נעבדנו על מה אנחנו מתפללים לפניו למה היו דומין אנשי [דור] המבול ואנשי דור הפלגה למלך שהיה לו שני בנים אחד אומר לו איני יכול לעמוד בך ולא בבריותיך והשני אומר לו או אני או אתה כך אנשי דור המבול אמרו וכו׳ דור הפלגה אמרו או אני או הוא שנ׳ הבה נבנה לנו עיר אמרו לא הכל הימנו לבור לו וכו׳ באו ונתלה ונטול את העליונים והוא יטול את התחתונים, וכהגי׳ איזו קשה זה שאומר למלך או אני או אתה בפלטין או זה שאומר אני בפלטין ולא אתה גורס גם בפי׳ ב״ר כ״י ומפרש שם כך אמרו דור המבול מה שדי כי נעבדנו אנו נאותים ומתרצים שיהא הוא דר בעליונים אבל לא איכפת לנו באלהותו מה שדי כי נעבדנו ודור הפלגה רצו לבנות מגדל וראשו בשמים להוריד את הבורא למטה שלא תהא שכינה דרה בעליונים איזה מהן קשה וכו׳ דור המבול שלא עלתה בדעתם להזדווג נגד המקום או דור הפלגה שאמרו להוריד השכינה למטה הוי אומר זה דור הפלגה וכו׳, ובכי״ל חסר מן בראשו וכו׳ עד מלחמה והשלכתי כמו לעיל, ובכי״פ קיטע לא הכל ממנו לבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים וכו׳, ובכי״א א׳ ובילקוט ר׳ ס״ב לא כל הימנו לבור לו את העליונים וכו׳, וגם הוספתי גבולות ישיגו וכו׳ והגהתי ואלו נשארה מהם פליטה וכו׳ ועי׳ ת״נ ולעיל צד 263 וצד 264, ולסוף המאמר אבל אילו ע״י וכו׳ עי׳ גם באדר״נ שם אוהב את הבריות כיצד וכו׳ שכן מצינו באנשי דור הפלגה שמתוך שהיו אוהבין זה את זה לא רצה הקב״ה לאבדן מתוך העולם אלא פזרם בארבע רוחות העולם וכו׳: 7 גדול שלום וכו׳. בספרי שם ר אלעזר בנו של ר׳ אלעזר הקפר אומר גדול השלום שאפילו עובדי ע״ז ושלום ביניהם כביכול אין השטן נוגע בהם שנ׳ חבור עצבים וכו׳ אבל משנחלקו מה נאמר חלק לבם עתה יאשמו הא גדול השלום ושנוי מחלוקת וכו׳, וכן בבמ״ר שם ר׳ אלעזר בנו וכו׳ שאפילו עובדין ע״ז וכו׳ כביכול אמר הקב״ה אין השטן וכו׳ הא גדול שלום ושנואה מחלוקת וכו׳ ועח״נ (ובבמ״ר שם במאמרים על השלום איתא עוד פעמים [illegible] שלום), ובסגנון אחר בתנחומא מ״ב צו שם ר׳ אלעזר הקפר אומר גדול השלום שאפילו ישראל עובדין [illegible] חבורה אחת אין מדת הדין פוגעת בהם שנ׳ חבור עצבים אפרים הנח לו, ועי׳ גם בתנחומא צו, [illegible] מסיים ובשעה שהן חלוקין מדת הדין נוגעת בהם שנ׳ חלק לבם עתה יאשמו. ובדרך ארץ זוטא שם [illegible]

רבם מר נח חלק רבם עתה יאשמו ודברים ר״א ודברים אחרים שאמרו דברים חדים [אמרו אחת לאלף ותרנ״י שנה הרקיע מתמוטט. אלא בואו נעשה לנו סמוכות אחד מצפון ואחד מדרום ואחד ממערב וזה שיכן סומכו מן המזרח ההיד ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים]:

ב ויהי בנסעם מקדם נסעו ממדינחה למיתי למדינחה. אמר ר׳ לעזר בר׳ שמעון הסיעו עצמן מקדמונו שלעולם, אמרו אי איפשינו לא בו ולא באלהותו:

וימצאו בקעה ר׳ יהודה אמ׳ התכנסו כל אומות העולם לידע אי זו בקעה מחזקת להן ובסוף מצאו, אמר ר׳ נחמיה וימצאו אם ללצים הוא יליין (משלי ג לד):

וישבו שם אמר ר׳ יצחק בכל מקום שאת מוצא ישיבה השטן קופץ, אמר ר׳ חלבו בכל מקום שאת מוצא נחת רוח השטן מקטרג, אמר ר׳ לוי בכל מקום שאת מוצא אכילה ושתייה ארכיליסטים מקרטע:

1 מאמרות מ״ב נח פי׳ כ״ד, לעיל לד 352 : 4 ילקוט ר׳ ס״ג : 6 עי׳ לקמן ז״מ (פמ״ט) : 6 ילקוט שם ועי׳ ילק׳ משלי ר׳ תתקל״ט: 8 ילקוט ר׳ ס״ג, ספרי בלק פי׳ קל״ח, במ״ר רבה פמ״ח פי׳ ו׳: 9 ספרי עקב פי׳ מ״ג:

1 מה כת] מה הוא אומר דוחא׳ת, מהו אומר פא׳גבי | יאשמו] פחי. ~ גדול השלום ושנואה המחלוקת וג, הא גדול.. המחלוקת י (שם), הא למדת גדול הוא השלום.. המחלוקת ת, הא למדת (הוי אומ׳ א׳) גדול שלום (השלום א׳ב) ושנואה מחלוקת דאב | ר״א] ח, ל׳ פ, ודברים אחדים (ודברים אחודים ו, ודברים אחדים ודברים אחודים גב) מעשה דור המבול נתפרש מעשה (ומעשה ו, אבל מעשה דא׳ת) דור הפלגה לא נתפרש ~ דוא׳גבת | שנאמרו ג | *אמרו — מן המזרח] אמרו אחת לאלף (אחד לאלף ח, לאלף א׳) ותרנ״ו (ושש מאות וחמשים ושש וג, ושש.. ושישה כ) שנה (שנים כ) הרקיע מתמוטט (מתמטמט ג) בואו (אלא בואו חג,.. באו כ, .. בוא ו) ונעשה (ונעשה לו וחב,.. לנו ג) סמוכות אחד (אחת כת) מן הצפון (מהצפון ות, מצפון כ) ואחד (ואחת כת) מן הדרום (מהדרום ות מדרום כ) ואחד מן המערב (ואחת.. ת, ואחד מהמערב ח, ואחת ממערב כ, ל׳ וג) וזה שיכן (שכאן דא׳, שוכן וגב, שמכאן ת) סומכו מן המזרח דוא׳גבת, אמרו אחת לאלף ושש מאות וחמשים ושש שנה מתמוטטת אלא בואו ונעשה לנו סמוכות וכו׳ פ, אמרו אחד לאלף ותרנ״ו וכו׳ כדכת׳ לעיל ל׳ ל׳ ל | *ההיד ויהי — אחרים דא׳גב] היה ויהי.. אחת ו, ל׳ ל | 4 בנסעם ח | ממדנחה למדנחה] ממדנת למדנחא פ, ממדנת מדינחה ג, מן מדנת מדתנית (?) ו, ממדנחי כ, מן מדנחא ת, מן מדינחא דחא׳ר׳, מרוח מדינחא א׳, ל׳ י | למיתי] פוחנבר״י, למיזל דא׳תרי | למדינתא דחא׳בר׳, למדנחה ג, למדנחא פת, מדינחא י | אלעזר דוגבת (ר׳ אלעזר.. אומ׳ פ) | 6 מן קדמון ו | איפשינו] פוא׳י, אפשינו דגת איפשינו חא׳ אפשנו כ | ר׳ יהודה] פע, ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ~ דואגבת | אומ׳ דפואגעי אמ׳ כת | התכנסו וגי | כל — העולם] כולם י | לידע] פוחא׳גבעי לראות דא׳ת | אי זו] ח, איזו וא׳געי אי זה דא׳, איזה כת | מחזקתן א׳ | *להן ע] בהן ל, להם דפחא׳גבתי, אותן ו, ל׳ א׳ | 7 אמר ר׳ נחמיה] וגע, ר׳.. אמ׳ כת, ור׳.. אמר דא׳, ר׳.. אומ׳ פ | וימצאו] וימצאו בקעה כע, ל׳ א׳ | 8 ר׳ יצחק אמ׳ א׳ | בכל] וחא׳גב, כל דפא׳י | שאת מוצא] שיש א׳ב | השטן וכ | °קופץ] ~ ויפין ד | ר׳ חלבו אמ׳ א׳ | כל א׳גבתי | 9 שתמצא א׳ | השטן] וב, השטן דפאגתי | ר״ל אמ׳ א׳ | כל א׳גתעי | שתמצא א׳ | ושתיה פא׳תע | 10 *ארכיליסטים פע] ארכילסטים ע, ארכי ליסטים א׳, ארכילסטים ג, ארכי ליסטים ל, ארכו לסטים ו, השטן דא׳תי | *מקרטע א׳ער] מקרטיע ג, מקרטוע ל, מקטרג דפא׳תי |

שאפילו וכו׳ ויש שלום ביניהן כביכול אין שכינה יכולה לנגוע בהן שנ׳ חבור וכו׳ אם יש ביניהן מחלוקת מה נאמר בהן חלק לבם וכו׳ ועי׳ באגה״ת ח״ב צד 600 : 1 ר״א ודברים אחרים שאמרו וכו׳. וכ״ה בכי״ת, ובכי״ם דברים אחרים שאמרו וכו׳. והורש כאן בסוף המאמר אחרים לשון חדים שאמרו דברים חדים כחרב כלפי מעלה אחת לאלף וכו׳ (כן השלמתי כלשון המאמר לעיל צד 352, ובכי״ל נוסף בגליון בדיו דיהה כנו׳ בכתב הספר אמרו אחד לאלף ותרנ״ו וכו׳ כדכת׳ לעיל ועח״נ). וגי׳ משובשת כאן בדפוסי׳ וספרים אחרים ודברים וכו׳ מעשה דור המבול נתפרש וכו׳ ד״א וכו׳ ועי׳ גם בי״פ ת ובפי׳ מהרז״ו, ובתנחומא מ״ב שם ודברים אחדים דברים של חרופים היו מוציאין על הקב״ה אלא שלא פרשו הכתובים אלא רבותינו פרשו מקצתן מה היו אומרים אחד אלף שנים וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 352 בד״ה לאלף וכו׳ : 4 נסעו ממדנחה וכו׳. נסעו מקדם לקדם לבוא לארץ שנער שהיא ג״כ בקדם, וכן במאמר הקודם וזה שיכן סומכו מן המזרח, ועדיפא הגי׳ נסעו ממדנת מדינחה למיתי למדינחה כלו׳ נסעו מארץ שהיא יותר לרוח מזרחית לבוא למזרח, ואולי שתי גירסאות כאן, ובכי״ל הוגה ביני שיטי על מלת ממדנחה ם מ ד נ ח י, ור׳ אלעזר בר׳ שמעון דורש נסעו מקדם הסיעו עצמן מקדמונו של עולם אמרו אי איפשינו אין חפצנו לא בו ולא באלהותו ועי׳ בעמתי״ל ע׳ אפס איפס. וכן הדרש לקמן פ״מ (פמ״א) ויסע לוט מקדם הסיע עצמו מקדמונו של עולם אי איפשי וכו׳ : 6 מחזקת להן. הגהתי להן וכמו שהגי׳ בערוך ע׳ לין, ור״י מדייק מ״ש וימצאו ולא כת׳ ויפגעו בבקעה או ויבאו אל בקעה והורש וימצאו וכו׳ שבקשו בקעה אחת לפי חפצם התכנסו וכו׳ לידע אי זו בקעה מחזקת אותן ובסוף מצאו, ור״נ דורש וימצאו שרצו למצוא ומצאו אם ללצים וכו׳ וכמאמרם ביומא ל״ח ב׳ ובנ״ם אם ללצים הוא יליץ וכו׳ בא לטמא פותחין לו וכו׳ ובמכות י׳ ב׳ בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו וכו׳ מן הכתובים דכתיב אם ללצים הוא יליץ וכו׳, ובילקו׳ משלי ר׳ תתקל״ה נוסף לזה המאמר אם ללצים הוא יליץ זה דור הפלגה דכתיב וימצאו בקעה: 8 השטן קופץ. להביא תקלה על בני אדם, ובספרי בלק שם לפ׳ וישב ישראל בשטים וכו׳ הדרש אין ישיבה בכל מקום כי אם קלקלה שנ׳ וישב העם לאכל ושתה (במקרא ושתו) ואומר וישבו לאכול לחם, ובשמו״ר שם וישב העם לאכול ושתה ויקומו לצחק בע״ז כל מקום שאתה מוצא ישיבה אתה מוצא שם תקלה שכן מצינו בדור המגדל שנ׳ וימצאו בקעה וכו׳ וישבו שם ומה תקלה היה שם ויאמרו הבה נבנה לנו עיר וישבו לאכל לחם

ג) ויאמרו איש אל רעהו מי אמר למי, אמר ר' ברכיה מצרים אמר לכוש: ה
הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשריפה ונשרפה כת' עתידין אילין עמה משתרפה מגו עלמא:
ותהי להם הלבנה לאבן וגו' ר' הונא אמר מצלחה ביידון, אתי למיבני חדא והוא בני תרתין, אתי למישע חדא ושיע ארבע:

ד) ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל אמר ר' יודן מגדל בנו עיר לא בנו. אתיבון ליה והכת' וירד ייי לראות את העיר ואת המגדל (בראשית יא ה), אמר לון קרון דבתריה ויחדלו לבנות העיר (שם שם ח) ולא כת' מגדל, אמר ר' חייא בר אבא המגדל הזה שבנו

1 ילקוט שם, תנחומא מ"ב נח סי' כ"ה, תנחומא שם סי' י"ח: 2 ילקוט שם: 3 ילקוט שם: 5 ילקוט שם:
7 סנהדרין ק"ט ס', תנחומא מ"ב שם, תנחומא שם:

1 אמר — ברכיה] פוחגב, ר' ברכיה אמר דאת | כוש אמר למצרים י | 2 *ונשרפה לשריפה ל°א[2]ב] ונשרפת לשרפה דות, ונשרפה ג, וגו' ל | *ונשרפה כת' פוג] ונשרפה כתיב ל°א[1], כתב ל, כת' ב ל' דא[2]תי | אילין] אילין והא[2]י, אלין ג, אילן דת, אילו פ, אליך א[1] | עמה] פוב עמא דהא[1]גת, עממיא א[1]י משתרפא א[1]כר[2], משתרפין הג | מגו] פוא[2]כרי, מן גו דחא[2]נת (מן גו עלמא למשתרפא י) | 3 חונא ו מצלחה] פו, מצלחא א[1]גי, הוות מצלחה ד, הות מצלחא ת, הוות מצלחת א[2] | בידון דפא[2]ת, בידיהון ונבי אתי הוא ג, אתו להו כ | למבני פואג | והוא] פוא[1]גבי, הוא דא[2]ת | 4 תרתי בי, תרין ת | אתי] והחמר היה להם לחמר ~ ג | למישע] פוא[1]י, למישוע דנת, למישויע א[2] | חדא] י, תרתין דפאנת, תרתיין ו, תרתי כ | והוא שייע פוני, והוא משייע ת, .. מישייע ד, משויע א[2] | 5 עיר *ומגדל] עיר ומגדל וראשו בשמים וג, עיר וגו' ל, וגו' דא[2] | ועיר ח | איתיבון חאב, התיבון ני | 6 ליה ל' והא[1]גי | והכת'] והא כתי' פח, ל' וא[1]כ | *ואת המגדל דפואגי] ואת המגדל אשר בנו ת, .. ואת .. בנו בני האדם ב ל' ל | לון] וא[1]נת, להון דפא[1], להו כ | יתדבתריה ח | 7 העיר ולא כת' המגדל] העיר המגדל אין כת' כאן אלא העיר כ, העיר לבנות מגדל (המגדל ת) אין .. אלא לבנות העיר פת, המגדל (מגדל ח) אין כת' כאן (כן ו) אלא ויחדלו לבנות (אלא לבנות את י) העיר דוחא[2]ני | מגדל זה כ, מגדל א[1] |

וכתי' וימכרו את יוסף וכו', ור' חלבו תופס הלשון בכל מקום וכו' הסטן מקטרג (וכתיבת כמן בסמ"ך בשני המאמרים בכי"ו וכי"כ ועי' גם לעיל צד 167) ור' לוי בכל מקום וכו' ארכיליסטיס מקרטע ועי' לקמן ריש פפ"ד וישב יעקב וכו' בשעה שהצדיקים מבקשין לישב בשלוה בעוה"ז השטן (הסמן) בא ומקטרג וכו' ובסנהדרין ק"ו א' כל מקום שנאמר וישב אינו אלא לשון צער וכו' ועי"ע בתנחומא ריש פ' וישב ובסדר"א פמ"ז, ור' לוי דורש כאן וישבו זה אכילה ושתייה, וכן בספרי עקב שם שאין אדם מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה וכו' וכן אתה מוצא באנשי המגדל שלא מרדו בהקב"ה אלא מתוך שביעה שנ' ויהי כל הארץ שפה אחת וכו' וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם אין ישיבה האמורה כאן אלא אכילה ושתיה שנ' וישב העם לאכל ושתה ויקומו לצחק היא גרמה להם שאמרו הבה נבנה לנו עיר וכו' מה נאמר בהם ויפץ ה' אותם משם וכו', ובכי"ל איתא ארכי ליסטים מקרטע והגהתי וכ"ה בערוך ע' ארך ד' א"ר לוי כ"מ שאתה מוצא וכו ארכיליסטים[1]) מקרטע ופי' לנבון שר של ליסטים, ובע' קרטע א"ר לוי בכ"מ וכו' ארכילסטים מקרטע ופי' מקרטע ענין דילוג וכן גורס ומפרש בפי' ב"ר כ"י מקרטע מדלג ועי' בעמת"ל ע' קרטע ולקמן סוף פע"ד, ועוד לקמן פמ"ח ופע"ה ופע"ז לארכיליסטים וכו' כמו שהגי' הנכונה בערוך ע' ארך, וגירסא מאוחרת כאן במאמר ר' לוי השטן מקטרג וכן שינו לפרש המלות הזרות לקמן פ"נ אותו היום מינוהו ארכי דיינים במקום ארכי יודיקי, ושם לוט היה ארכי הדיינים במקום ארכיקריטים וע' מ"ש במ"ח חלק ל"ט צד 289, ועוד לקמן פנ"ח ארכיסטרטיגוס, ובמאמר ר"ל כאן הועתק בערוך שם גם מילמדנו אל תצר את מואב (דברים ב' ט') א"ר לוי בכ"מ שאתה מוצא אכילה ושתיה ארכילסטים מקרטע זה יצר הרע שהוא משגה את הבריות וכו':
1 מצרים אמר לכוש. וכן הועתק בלק"ט, ובילקוט הגי' כוש אמר למצרים, ובתנחומא שם ויאמרו איש אל רעהו כוש לפוט ופוט לכנען, ובתנחומא מ"ב שם ויאמרו וכו' מהו איש אל רעהו כוש למצרים [ומצרים לפוט] ופוט לכנען, ומשמע שכוונו לומר שבני חם היו תחלה בעצת דור הפלגה, וכאן לא הוזכר שנמרוד היה ראש לבוני המגדל ועי' במ"י לעיל צד 347 בר"ה מן העיצה וכו', וכן בחולין פ"ט א' נתתי גדולה לנמרוד אמר הבה נבנה לנו עיר וכו' ובע"ז נ"ג ב' נקרא המגדל בית נמרוד ועי' בפירש"י שם, ובפדר"א פי"א איתא עשרה מלכים מלכו מסוף העולם ועד סופו וכו' השני זה נמרוד שמשל מסוף העולם ועד סופו שהיו כל הבריות יראים מפני המבול ונמרוד היה עליהם מלך וכו' ושם פכ"ד הלכו לארץ שנער ומצאו ארץ גדולה ורחבת ידים וכולה מישור וישבו שם וכו' ר' עקיבא אומר השליכו מלכות שמים מעליהם והמליכו עליהם נמרוד עבד בן עבד וכו' ר' הנינא אומר נמרוד גבור כח היה וכו' ר' יהודה אומר הכתונת שעשה הקב"ה לאדם ולאשתו היתה עמם בתיבה וכשיצאו מן התיבה לקחה חם בן נח והוציאה עמו והנחילה לנמרוד ובשעה שהיה לובש אותה היו כל בהמה חיה ועוף באין ונופלין לפניו כסבורין שהוא מלך מכח גבורתו לפיכך המליכוהו עליהם וכו' אמר נמרוד לעמו באו נבנה לנו עיר גדולה ונשב שם בתוכה פן נפוץ על פני כל הארץ כראשונים וכו' ועבר אברהם בן תרח וראה אותם בונין את העיר וקלל בשם אלהיו ואמר בלע ייי פלג לשונם וכו', ובספר הישר פ' נח כל הסיפור באריכות, וככר נמצאה אגדה זו בקדמוניות ספר א' פ"ד שהתחילו לבנות את המגדל במרד של נמרוד ועי' גם בעער דאס לעבען אבראהאמס צד 7 וצד 105 וגרינבוים נייע בייטרעגע וכו' צד 96: 2 ונשרפה כת'. כן הגהתי ועח"נ, וגר' שדרשו ונשרפה כת' וקרי ביה ונשרפה הש"ן בקמ"ץ וכדאיתא בכמוך פי כסיל מחתה לו עתידין אילו האומות להשרף כלומ' להיות אבודים מן העולם ועי' בלק"ט ונשרפה לשרפה שיהן הכשילן ונשרפה לשרפה, ובפי' ב"ר מפרש משתרפה מגו עלמא כמו שורפה חיה (ע"ז ב' ה') כלו' עתידין להיות נבלעין מן העולם, ונכונה הגי' עמה עמא בכל הכ"י חוץ מכי"א ב', ובדפ"ר וד"ו אילן עמא, ומשתרפה הוא מקור, ובא"א הגיה לאין צורך כנר' עפ"י גי' הילקוט אילין עממיא ועי' גם במ"כ: 3 מצלחת וכו'. דורש ותהי להם הלבנה וכו' מעצמה היתה ומצלחת בידם בא לבנות אבן אחת במגדל והוא בונה שתים וכן והחמר היה להם לחומר בא לטוח אחת וטח ארבע, וכן מפרש בלק"ט ותהי להם הלבנה לאבן מעצמה היתה האבן נעשית וכו', וברוב הספרים הגי' למישע (למישוע) תרתין, ותרגום לחומר לשיע: 7 ולא כת' מגדל. ומ"ש וירד ייי לראות את העיר אפשר לפרש

[1]) ἀρχιληστής.

שלישו שקע ושלישו שרף ושלישו קיים. ואם תאמר שהוא קטן, ר' הונא בשם ר' אידי כל מי שעולה בראשו רואה דקלים שלפניו כאלין חגביא:

ונעשה לנו שם תנא דבי ר' ישמעאל אין שם אלא עבודה זרה:

פן נפוץ על פני כל הארץ אמר ר' שמעון בן חלפתא פי כסיל מחתה לו (משלי יח ז):

ט ה) וירד יי לראות וגו' אמר ר' שמעון בן יוחי זו אחת מעשר ירידות האמורות בתורה:

אשר בנו בני האדם אמר ר' ברכיה מה נאמר בני חמרייה בני גמלייה, אלא בנוי דארם

3 ילקוט ר פ"ג, מכילתא משפטים פ"כ, סנהדרין סג, תנחומא מ"ב סי' כ"ח: 4 ילקוט שם, מכילתא בשלח מס' דשירתא פ"ג, תנחומא מ"ב שם, תנחומא שם: 5 ילקוט שם. ועי' לקמן פמ"ט, מכילתא יתרו מס' דבחדש פ"ג, ספרי בהעלתך פי' צ"ג, אדר"נ מ"א פל"ד נו"ב פל"ז, פדר"א פי"ד וכ"ד: 6 ילקוט שם:

1 שליש כ | שקע] פוחאיני, נשרף דא'כת | שלישו וחנת. שליש כ | שרף] שקע דא'ת, קפא פחאיני. נבלע כ | שלישו וחנ. שליש כ | ואין ו | ש קטן] קטון ד | חונא נת | בשם] ואנב, משום דפת | 2 שעולה] פא'. שהוא עולה דוא'נכי | לראשו פוא'נכי. על ראשו דא'ת | 2 דקלין כ | כאלין חגבייא א'. כאילין חגביא חנ. . . חגבייא ן, כאילן חגבייא פ. כאילו (כאלו א'ת) חגבים דא'ת, כחגבים כ | 3 ""שם] גם ל | תנא — ישמעאל] תני ר' ישמעאל דפחא'תי, ר' ישמעאל אומ' א', תני ר' חייא נ, ל' ו | 4 ש בן] בר' ד | חלפתא דפא'כתי, "תה ו | 5 אמר — יוחי] תני ר' שמעון בן יוחי חנ, תני . . בן יוחיי ן, תני . . בן יוחאי פ, תני . . בר' חלפתא ד, תני רשב"ב חלפתא ת, אמ' ר' שמעון כ, ר"ש אומ' א', ל' א' | זה אחד כ | מעשרה י | ירידות] ~ שירד הקב"ה א'כ | 6 מה] פחנבר, ומה וא', וכי מה דא'תי | חמרייה] ו, "ייא פא', "יא חנבי, חמרי דא'ת | בני] פא'נברי, ובני ו, או בני דא'ת | גמלייא פ, גמליא דוהאנכתי | בנוהי פני |

אם בנו את העיר ואשר בנו מוסב רק על ואת המגדל: 1 שלישו שקע וכו'. בתנחומא שם א"ר חייא בר אבא מגדל שעשו שליש נשרף שליש נבלע שליש קיים כי שעולה לראשו רואה דקלים אשר ביריחו כחגבים, ובתנחומא מ"ב שם א"ר חייא בר אבא לשלשה חלקים נחלק המגדל שליש נבלע ושליש נפל ושליש עומד עד עכשיו מי שעולה לראשו רואה התמרים של יריחו כחגבים הללו, ולפנינו איתא לגבון רואה דקלים שלפניו, ובלק"ט שינה לשון המאמר א"ר אחא (וצ"ל חייא) בר אבא מגדל שלישותו נפל שלישותו נשקע בארץ שלישותו קיים ושמא תאמר אינו גבוה אדם עומד על גביו והדקלים נראו כחגבים, ובסנהדרין שם איתא א"ר יוחנן מגדל שליש נשרף שליש נבלע שליש קיים: 3 תנא דבי ר' ישמעאל. כ"ה בכ"ל, ויש לספקק בגי' זו שאינה מסגנון הירושלמי והמדרשים, והסגנון תני דבי ר' ישמעאל נמצא רק בירוש' שקלים סוף פ"ו ובשהש"ר פ' יונתי (ב' י"ד) ובפסי"ר פכ"ג (קי"ז ב') ועי' בדרכי המשנה צד 144 ובמבוא למדרשי הלכה לרד"צ האפפמאנן צד 19, ועדיפא הגי' תני ר' ישמעאל, ובכי"ג נוסף בגליון תני ר' חייא אין שם אלא וכו'. ובכי"א א' ג"כ בגליון ר' ישמעאל אומ' שם ע"ז, ובמכילתא משפטים שם ובשם אלהים אחרים לא תזכירו וכו' ר' נתן אומר הרי הוא אומר הבה נבנה לנו עיר [וגו' ונעשה לנו שם] נאמר להלן שם ונאמר כאן שם מה להלן ע"ז אף כאן ע"ז, ובסנהדרין שם א"ר ירמיה בר אלעזר נחלקו לג' כיתות אחת אומרת נעלה ונשב שם ואחת אומרת נעלה ונעבוד ע"ז ואחת אומרת נעלה ונעשה מלחמה וכו' תניא ר' נתן אומר כולם לשם ע"ז נתכוונו כתיב הכא נעשה לנו שם וכתיב התם ושם אלהים אחרים לא תזכירו מה להלן וכו', ובתנחומא מ"ב שם ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וכו' ונעשה לנו שם אמר ר' שמעון בן יוחי נטלו ע"ז ונתנוהו בראש המגדל וכו' ואין הלשון הזה אלא לשון ע"ז שנ' ושם אלהים אחרים לא תזכירו ועי' גם בלק"ט: 4 א"ר שמעון בן חלפתא. וכן ר"ש בן חלפתא בכ"ל לקמן פע"ט ופעמים רבות בירושלמי ועי' מבהיי קכ"ח ב', וכן ר' יוסי בר' חלפתא בכ"ל לקמן פנ"ז פס"ז ופפ"ה: פי כסיל וכו'. הם אמרו פן נפוץ והקב"ה הפיצם, וכן מפרש בלק"ט פן נפוץ וכן אמר שלמה פי אויל (וצ"ל כסיל) מחתה לו מגורת רשע היא תבואנו הם אמרו הבה נבנה וכו' והקב"ה הבה נרדה הם אמרו פן נפוץ והקב"ה הפיצם דכתיב ויפץ ה' אותם. והפ' מגורת רשע וכו' (משלי י כ"ד) ניתוסף ע"י המאמר בתנחומא מ"ב שם אמר להם הקב"ה אתם אומרים פן נפוץ אני מפיץ אתכם שנ' ויפץ ה' אותם לקים מה שנאמר מגורת רשע וכו', ובמכילתא בשלח שם וכן אתה מוצא באנשי מגדל שבמה שנתגאו לפניו בו נפרע מהם שנ' ויאמרו הבה נבנה לנו וכו' מה כתיב אחריו הבה נרדה וגו' ויפץ ה' אותם משם: 5 וירד וכו'. וכן נסדר לקמן פמ"ט לפ' ארדה נא ואראה תני ר' שמעון בן יוחי זו אחת מעשר ירידות האמורות בתורה, ובמכילתא יתרו שם לפ' ירד יי לעיני כל העם וכו' (שמות י"ט י"א) נסדר מאמר סתמי זה אחד מעשר ירידות שכתובות בתורה וכן מאמר סתמי בספרי בהעלתך שם לפ' וירדתי (במדבר י"א י"ז) זו אחת מעשר ירידות שכתובות בתורה, ובאדר"נ נו"א שם המאמר עשר ירידות ירדה שכינה על העולם (ולי"ג שם הכתובות בתורה) ושם מונה בפירושם רק תשע אחת בגן עדן שנ' וישמעו את קול אלהים מתהלך בגן (ועי' לעיל צד 176) ואחת בדור המגדל שנאמר וירד וכו' ואחת בסדום שנאמר ארדה נא וכו' ואחת במצרים שנ' וארד להצילו וכו' (שמות ג' ח') ואחת על הים שנ' ויט שמים וירד (ש"ב כ"ב י') ואחת בסיני שנ' וירד ה' על הר סיני (שמות י"ט כ') ואחת בעמוד הענן שנ' וירד ה' בענן (שם ל"ד ה' או במדבר י"א כ"ה) ואחת במקדש שנ' השער הזה וכו' כי ה' אלהי ישראל בא בו (יחזקאל מ"ד ב') ואחת שעתידה להיות בימי גוג ומגוג שנ' ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים (זכריה י"ד ד'), ובאדר"נ נו"ב שם מתחיל המאמר עשר ירידות בתורה וכו' ומוסיף שם ירידה במבול וכו' ומסיים ירידה בזקנים וכו' ועל כולם אחת בקבלה לעתיד לבוא שנ' הנה ה' יוצא ממקומו וירד וכו' (מיכה א' ג') ועי' בהערות רש"ז שעכטער לנו"א ונו"ב שם, ובפדר"א ריש פי"ד עשר ירידות ירד הקב"ה על הארץ ואלו הן אחת בג"ע ואחת בדור הפלגה ואחת בסדום ואחת בסנה ואחת בסיני ושתים בנקרת הצור ושתים באהל מועד ואחת לעתיד לבוא אחת בג"ע מניין שנ' וישמעו וכו' ושם סוף פכ"ד וירד יי לראות וכו' וזו ירידה שנייה וכו' ושם ריש פכ"ה ירידה שלישית שירד הקב"ה לסדום שנ' ארדה נא וכו' וריש פל"ט ירידה רביעית שירד למצרים שנ' אנכי ארד עמך מצרימה וכו' (וירידה זו לא הוזכרה בפי"ד) וריש פ"מ ירידה החמישית שירד לסנה שנ' וארד להצילו וכו' וריש פמ"א ירידה הששית שירד לסיני שנ' וירד יי על הר סיני וכו' וסוף פמ"ו וירד יי בענן וזו היא ירידה שביעית וסכך עליו הקב"ה בכף ידו וכו' שנ' וכו' ושכותיך בנקרת הצור וכו' (ואינו מפרש שתים בנקרת הצור) ובפנ"ד שהוא הפרק האחרון בפדר"א ירידה שמינית שירד הקב"ה באהל מועד שנ' וירד יי בעמוד הענן ויעמוד פתח האהל ויקרא אהרן ומרים וכו' (ומוכח שהמדרש פדר"א אינו נסדר בשלימותו ועי' צונץ גד"ם צד 273) ועי"ע במדרש הגדול עמוד 186 : 6 מה

קרמאה, מה אדם הראשון אחר כל השובה אשר עשיתי עמו אמר האשה אשר נתתה עמדי וגו׳ (בראשית ג יב) כך דור המבול מדור הפלגה שנתים אחר המבול (שם יא י) ויהי כל הארץ שפה אחת וגו׳:

ו) ויאמר יי׳ הן עם אחד וגו׳ ר׳ יהודה א׳ הואיל הן עם אחד ושפה אחת אם עושין תשובה אני מקבלן, ר׳ נחמיה אמר מי גרם להם שימרדו בי לא על ידי שהן עם אחד ושפה אחת:

ועתה אמר ר׳ אבה בר כהנא מלמד שפתח להם הקב״ה פתח שלתשובה ועתה אין עתה אלא תשובה שנ׳ ועתה ישראל מה יי׳ אלהיך שואל וגו׳ (דברים י יב), והן א׳ לא, אמר הקב״ה יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. הכרם הזה בשעה שאין עושה פי׳ות מה בעל״ו עושים לו, מגממים אותו:

ז) הבה נרדה זה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך הבה ארדה ואבלה שם שפתם: אמר ר׳ אבה משפתם אעשם נבלה, דוה חד אמר לחבריה אייתי לי מיא והוא מייתי ליה עפ״א,

4 ילקוט שם: 6 ילקוט שם, לעיל לד 201, לקמן סמ״ס, מכילתא בבלא מס׳ דפיסחא פ״ה, תנחומא ית״ב נח סי׳ כ״ח, תנחומא שם סי׳ י״ח: 10 עי׳ לעיל פ״ח לד 64 וש״נ: 11 ילקוט שם:

1 קדמיא ו | אשר עשיתי] ו, שעשיתי דפאגכתי | עמו] לו א[1] | 2 דור — אחר המבול] פא[2]גכ, דור הפלגה שנתים אחר המבול א[1], שנתים מדור המבול עד דור הפלגה ד, שנתים אחר המבול ת, מדור הפלגה ועד דור המבול ש״ס שנה י | 3 וגו׳] ודברים אחדים גב | 4 וגו׳] ושפה אחת פו, . . לבולם דא[2]כת | ר׳ יהודה] פ, ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ~ דואגכת | אומר דפוחאת, אמ׳ כ | והן עם פג, ועם והא׳ב | אחת] ~ הם ה, לכולם פוכ | עושין] גבי, עושים ח, עושין הן פא[2], . . הם ד, עושים הם ות, יעשו א[1] | 5 אני מקבלן] אקבלם א[1] | אומ׳ פ | להם לי י | לא לי י | 6 ועתה] חא[1], ועתה לא יבצר וגו׳ דא[2]י, ועתה . . יבצר מהם ועתה כ, לי פוג | אמר — ועתה לי א[1] | אבא | ועתה] וג, שנ׳ ועתה דפא[2]ת, לי כי | ואין עתה א[2], אין ועתה פוא[1]גבי, ואין ועתה דת | 7 אלא לשון תשובה א׳כי | וגו׳] מעסך כי אם ליראה דת אומ׳ פג, או׳ כ, אומרים תרי, ״ין א׳ר[2], אמרין דא[2] | לאו וא[1] | אמר הקב״ה] ~ להן הן דכתי׳ הן עם אחד ופותח להם פתח של תשובה דכתי׳ ועתה לא יבצר מהם והן אמרו לא חזר הב״ה ואמר מאחר שאמרו לא א[1] | 8 *הזה פואגכתרי] זה ל, הזו ד | בשעה] כל זמן ו | פרי א[2], פירא ד | עושה וא׳כ | 9 *מגממים ת] מגמגמים ל, ״ין פ, מגממין דא[2]גר׳י, גוממין ר[2], מגמם כ, מגמה א[1] | 10 מהדברים א׳ת | הבה ארדה — שפתם] חגת, הבה . . ואבלה א[2], הבה . . ואבלה ד, ארדה ואבלה פ, ל ד׳וא׳ב | 11 אמר] פג ונבלה שם שפתם אמר דא[2]ת, ונבלה . . שפתם א[1], הבה נרדה ונבלה שם שפתם אמר כ, הבה נרדה . . שפתם ו | ר׳ אבה] ר׳ אבא ע, . . בר כהנא דפא[2]גבתי, . . בר כהנא אמ׳ א[1], לי ו | אעשה פחאגכתע, אעשה עמהן י | נבלה] ~ דברי ר׳ אבא בר כהנא ו | חד *אמר] חד ואמר ל, אמר (אומר ח) חד חע, חד מנהון (מינהון ד) אמר דפאגכתי | אייתי — מוחיה לי דא[2]תע | אייתי פחג, איתי כ, אסמי א׳י | *מיא פחג] מיני ל, מייא א[1], מוי כ, מים י | והוה ח | מייתי פחגב, מסמי א׳י | *עפרא ח] עפר א׳גי, לי ל |

נאמר. בתמיה בני החמורים או בני הגמלים ומה הוצרך לומר בני תאדם אלא בני האדם בניו של אדה״ר ודוגמתו מה הוא אחר כל הטובה וכו׳ אמר האשה וכו׳ כך היו אלו כפויי טובה דור המבול מדור הפלגה רק שנתים והקב״ת הצילם והם מרדו בו ויהי כל הארץ וכו׳, ובגי׳ הילקוט גר׳ שצ״ל ש״ס שנה ועי׳ לעיל סוף סי׳ ב׳ וסי׳ ג׳ ועי״ע ברש״י עה״ת ובלק״ט, והדרש בני האדם בנוי דאדם קדמאה עי׳ גם לעיל צד 196 וצד 236: 4 הואיל הן עם אחד. ושלום ושלות ביניהם (כמ״ש לעיל צד 355 שהיו אוהבים זה לזה וכו׳ גדול שלום וכו׳) אם עושין תשובה אני מקבלן וכדאמר ראב״כ מלמד שפתח להם וכו׳, ור״נ דורש שאמר הקב״ה הן עם לחייבן מי גרם להם וכו׳: 6 ועתה וכו׳. וכן מאמר ראב״כ לעיל צד 201 בדרש ועתה פן ישלח וכו׳ וראב״כ דורש סירוגין גם הפסוק שלפנינו ועתה לא יבצר מהם וכו׳ הקב״ה אמר ו ע ת ה ואין עתה אלא תשובה וכו׳ והן אמרו ל א לא נעשה תשובה ואמר הקב״ה יבצר מהם וכו׳, וכבר נדרש במכילתא ויאמר יי׳ הן עם אחד וכו׳ וזה החלם לעשות ועתה וגו׳ ואין עתה אלא תשובה וכו׳ ועי׳ בפי׳ לעיל שם, ובתנחומא מ״ב שם ויאמר ה׳ הן עם אחד וכו׳ אע״פ שמרדו פשטתי להן ימיני ואמרתי להם עשו תשובה ואקבל אתכם כמה שנאמר ועתה ישראל וכו׳ והן אמרו לא יבצר מהן אפילו אותן האנשים גבצרים אינן עושין תשובה שנ׳ כבוצר על סלסלות, ובתנחומא שם הן עם אחד וכו׳ ועתה לא יבצר מהן מהו ועתה אע״פ שמרדו בו ובעטו ועשו מגדל פשט להם הקב״ה ימינו לעשות תשובה כמ״ש ועתה ישראל וכו׳ והן אומרים לא יבצר וכו׳ אפילו אותן וכו׳ אינן עושין תשובה שנ׳ כדאמר כבוצר וכו׳, וכן מעם הדרש כאן אמר הקב״ה יבצר וכו׳ יהי נעשה בהם כמו שעושים הבוצרים בכרם הכרם הזה וכו׳ מה בעליו עושים לו מגממים אותו כלו׳ כורתים השריגים הרעים, וכן בירוש׳ כלאים פ״ב כ״ז ד׳ גם כרמייא, ובכי״ל נשתבש מגמגמים והגהתי ועת״ג ועמת״ל ע׳ גמם: 10 הבה ארדה ואבלה וכו׳. וכ״ה במכילתא בא ובבבלי מגילה ובמס׳ סופרים ותנחומא שמות במקומות שציינתי לעיל פ״ח הבה א ר ד ה ו א ב ל ה שם שפתם, ובתנחומא מ״ב שמות הבה ארדה ואבלה, ובירוש׳ מגילה ובמס׳ ספר תורה ובאדר״נ נו״ב פל״ז הובא רק תחלת השינוי הבה ארדה, ובדפ״ר וכי״ו וכי״א א׳ וכי״כ ל״ג הלשון ששינו, ומעם השינוי שלא יאמרו הכתוב מורה על אלוהות הרבה ועי׳ לעיל צד 61 וצד 62, ובתרגום היוני שלפנינו לא נמצא זה השינוי הבה ארדה וכו׳ ועי׳ מ״ש במ״י לעיל צד 63 צד 64 וצד 85: 11 אמר ר׳ אבה. וכ״ה בערוך ע׳ כלב א״ר אבא ועי׳ לעיל צד 273 ובמ״י לעיל צד 116 בד״ה בשם ר׳ אלעזר (וכתיבת אבה כמו בכי׳ ש׳ ועי׳ גם לעיל צד 218 ובמ״י שם), וראב״כ דורש ונבלה שם שפתם נבלה לשון נבילה ושם לשון שים משפתם אעשה נבלה ע״י שפתם שלא ישמעו איש שפת רעהו אעשם נבלה שיתרגו זה את זה ומפרש הוה חד וכו׳ תיה אחד אומר לחברו הבא לי מים והוא מביא לו עפר ובעם אותו האומר ופצע את מוחו הבא לי קרדום ומביא לו מגריפת ופצע וכו׳.

הוה מחי ליה ומצע מותיה. אייתי לי כולב ומייתי ליה מגרופי [הוה מחי ליה ומצע מוחיה] ההיד משפתם איעשה נבלה:

ח) ויפץ ייי אותם ר׳ יודן אי׳ הלכו בני צור לצידון ובני צידון לצור. מצרים תופס את ארצו. אמר ר׳ נחמיה נתכנסו כל הארצות בראשי תורין והיתה כל אחת ואחת בולעת אנשי מקופה, רבנין אמ׳ ויצף עלה הים והציף מהם ל׳ משפחות. ר׳ פינחס משום ר׳ לוי אין לך צרה באה לאדם שאין לאחרים בה ריוח. איתן ל׳ משפחות מאיכן עמדו. מאברהם ייי מבני קטורה וי״ב מישמעאל. ואילין אינון תרתין אותרנייתא ויאמר ייי לה שני גוים בבטנך (בראשית כה כג):

יא ט) על כן קרא שמה בבל חד תלמיד מדר׳ יוחנן הוה יתיב קומיה. [הוה] מסבר ליה ולא סבר, אמר ליה מאי האי, אמר ליה דאנא גלי מאתרי, אמר ליה מן הירן אתר את,

8 ילקוט ר׳ ס״ג: 8 ילקוט שם, ועי׳ לעיל פל״ד לד 327:

1 הוה — ליה ל׳ א׳ | הוא מצע א׳ | את מותיה ב | אייתי] א׳ע, אייתי דפחא׳כת, אמטי י (אייתי — מותיה ל׳ ג) | כולב] פחבע, קולב דא׳תרי | ומייתי] א׳ע, והוא מייתי פחבי, והוא סיתי ו, והוא הוה יהיב דא׳ת | מגרפי פ, מגרפי ו, מגרופו ב | ׳הוה (והוה וח) מחי — מותיה דוחא׳תעי] הוה . . ליה מותיה פ, והוא מצע מותיה א׳, ל׳ ל | ההיד ל׳ א׳ | 2 משפתם] ונבלה שם שפתם ~ ת | אישה פחא׳גכת, נישה א׳ | 3 ר׳ יהודה פ, ר׳ יהודה (יודן ו) ור׳ נחמיה ר׳ (יודן ו) יהודה דאגב | אומר פחא׳תי, אמר דא׳ב | הלכו] חא׳, ~ להם דוא׳כתר, להן פגי | בני י | מצרים — ארצו] פ, ומצרים תופסת . . וב, מצרים תופסת לארצו דא׳, ל׳ ד׳י | 4 אמר ר׳ נחמיה] וא׳ג, ר׳ . . אמר דא׳כת, ר׳ . . אומר פ׳רי | נתכנסו] פוחא׳נבי, כל אחד ואחד תופס ארצו שהיה (שהיתה ת) תחלת שבתו שם ולשם הוא חוזר אלא מהו (מה הוא ת) ויפץ שנכנסו דא׳ת | תורין ונר׳ו׳, תורים ח, טורין כר׳, טורים פ, ההרים דא׳תר׳ | את אנשי ב | 5 ויצף] כ, ויפץ נ, ויפץ ויצף פ, אין ויפץ אלא ויצף דאת, ל׳ וי | עלה] פא׳, עליהם גב, הציף (היציף ו) עליהם דוא׳תר, ל׳ י | הים] את הים ו, ל׳ י | הציף י | מהם (מהן י) שלשים משפחות פוגבי, ל׳ משפחות מהם ד, ל׳ . . מהן א׳ | ר׳ — משו] ר׳ פנחס משום א׳, ר׳ . . בשם ו, ל׳ דא׳ת (ר׳ פינחס — משפחות ל׳ פגי) | כל צרה הבאה ו | על אדם וב, לעולם א׳ | שאין בה לאחרים כ | 6 רווחה א׳ | שלשים וא׳ | ייו] י, שש עשרה דפואגב | מבני קטורה] פוא׳גברי, משפירה דא׳ת | י״ב] תי י״ב כ ושתים עשרה דפ׳א׳ (מישמעאל י״ב א׳) | ואלין א׳תר | 7 אינון] פוגבר, ל׳ דא׳תי | אותרנייתא] אוחרנייאתא ת, יתה כ, אחרניתא פ, אחרנייתא ר׳, תורונייתא ד, חורנייתא א׳ר׳, תורניתא א׳ג, יתה ו, ל׳ י | 8 תלמיד] מן תלמידוהי ו | מן דר׳ דפא׳גת, מר׳ וא׳ב, דרבי י | קמיה כ, קדמוהי דא׳, קדמוהי וגת, קדמוי א׳ | ׳הוה וא׳כתי) והוה דפא׳, והוא ג, ל׳ ל | מסביר נ | 9 מאי האי] לכה (ולמה ב) לית את סבר וגבי, ולמה אין את . . א׳. מאי טעמא (מ״ט א׳ת) לית את סבר דא׳ת | ׳דאנא דפואגתי) דאני ל, ל׳ כ | גליי נ, גלאי פ, דגלאי כ | מן אתרי ו, מאתריי נ, מאתראי א׳, מן אתראי פ׳, מארעאי ב, מן ארעאי דא׳ | מן הרין אתר את פע, מן הידין אתר א׳, מן היידין (הידן נ) את וג,

ולפנינו שתי לשונות אייתי לי כולב וכו׳ אייתי לי מיא וכו׳ וב״ה בכ״ם וכ״ח וכ״א א׳ וכ״ב וילקוט, והגהתי מיא והוספתי עפרא ועה״נ, וגם בכ״ג איתא אייתי לי מיא וכו׳, ובדפוסי׳ וכ״א ב׳ וכ״ת הגי׳ רק אייתי לי קולב וכו׳ ובערוך שם אייתי לי כולב וכו׳ (ובערוך הש׳ נשתבש טובל ושם בע׳ מגרף ומייתי), ואייתי מייתי בפ״ת כמו אייתיה לעיל צד 92 ועיי״ש במ״י, וה״נ כולב וקולב כמו כורתו וקורתו לעיל צד 138, ותרג׳ ואת קרדמו (ש״א י״ג כ׳) וית כולביה ועי׳ ברד״ק שמואל שם ובעמת״ר ע׳ כולבא. וברד״ק שם הועתק מב״ר כאן ונבלת שם שפתם משפתם איעשה נבלה הות אמר חד לחבריה אייתי לי כולב חד ומייתי ליה מגרופי הוה מחי וכו׳. ובערוך ע׳ גרף א׳ הובא מהגדת ילמדנו ויהי כל הארץ שפה אחת הב לי אבן והוא נותן את המגרף, ומגרופי במאמר שלפנינו נמשקל מהזורי לעיל צד 247, ואגדה אחרת בפדר״א פכ״ד והיו רוצין לדבר איש את רעהו בלשון הקדש ולא היו מכירין איש לשון רעהו מה עשו לקח איש חרבו ונלחמו אלו עם אלו להשחית והצי העולם שם נפלו בחרב ומשם הפיצם ה׳ על פני כל הארץ שנ׳ ויפץ וכו׳: 1 ההיד משפתם וכו׳. בא״א הגיה ההיד ונבלת שם שפתם משפתם וכו׳ וכן הגי׳ בכ״ת ההיד ונבלה וכו׳ משפתם איעשה נבלה, וגי׳ הספרים ההיד משפתם איעשם (איעשה) נבלה צ״ע: 3 הלכו בני צור וכו׳. רי״ו ור״נ כ״ל שההפלגה היתה אחר שנפרדו הגוים בארץ אחר המבול ובאו כבר למושבותם בני צור לצור ובני צידון לצידון וכן שאר האומות ורי״ דורש שהפיצם הקב״ה והלכו בני צור לצידון וכו׳ ולא חזרו למקומם הראשון, ומ״ש מצרים תופס את ארצו קשה ול״ג בדפ״ר ובילקוט. ובמאמר ר״נ הגי׳ העיקרית בראשי תורין ופי׳ ראש תור קרן זוית מחודדת כמו בבלאים פ״ב מ״ו היה ראש תור השדה נכנס בתוך של שעורים וכו׳ ושם פ״ג מ״ג היה ראש תור ירק נכנס לתוך שדה וכו׳ ובירוש׳ עירובין פ״א י״ט ג׳ מהו ליתן להן ג׳ ראשי תורין וכו׳ ועי׳ בערוך ע׳ ראש ובעמת״ל ע׳ ראש וע׳ תור ובד״ב סוכה ד׳ א׳, ואם תמשוך חבל במדה מגבולי הארצות למקום ההפלגה אז יכנסו לשם כל הארצות בראשי תורין, ובאילו ראשי תורין היו עומדין כל האומות בשעת הפלגה והיתה כל ארץ וארץ בולעת אנשי מקופה שחזרו למקומם שתפסו כבר קודם ההפלגה, ואולי פי׳ בולעת בדרך נס שקפצה להם הארץ ועי׳ גם בפ״ת, ומתגי׳ תורין נשתבש טורין והועתק להרים, ולשון המאמר בדפוסים וכ״א ב׳ וכ״ת ר״נ אמר כל אחד ואחד תופס ארצו שהיה (שהיתה) תחלת שבתו שם ולשם הוא חוזר וכו׳ נובע מפירוש המאמר בפי׳ כ״ר ועיי״ש: 5 רבנין אמ׳ ויצף. ויפץ קרי ביה ויצף בהיפוך האותיות עלה הים והציף וכו׳ ועי׳ לעיל צד 30 וצד 35 וצד 228 ובמ״י שם בד״ה שני פעמים וכו׳, והגי׳ אין ויפץ אלא ויצף נובעת מפי׳ ב״ר כ״י, והדרש ל׳ משפחות לא נתפרש וכן כתב בפ״ת לא ידעתי מגליה שהיו במנין זה ועיי״ע בפי׳ מהרז״ו: 6 ייו מבני קטורה. המנויות בבראשית כ״ה ב׳—ד׳ ותלד לו את זמרן וכו׳ ויקשן ילד וכו׳ ובני מדין וכו׳ וי״ב מישמעאל שם י״ג—ט״ו בכור ישמעאל נביות וכו׳ ומשמע וכו׳ חדד וכו׳ ואלו שהיו האחרות החסרות לשלשים משפחות ויאמר ייי לה שני גוים וכו׳: 9 מאי האי. ב״ה בכ״ל, ועדיפא הגי׳ לכה לית את סבר ועי׳ לעיל צד 189 וצד 327: מן הירן

[אמר ליה] מן בורסיף, אמר ליה לא כן אלא בולסיף כי שם בלל ייי שפת:

כז) ואלה תולדות תרח תרח וגו׳ אמר ר׳ אבא כל מי שנכפל שמו יש לו בעולם הזה יב ובעולם הבא. התיבון והכת׳ אלה תולדות תרח תרח אתמהא, אמר לון אף היא לא תברה מאי דכת׳ ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (בראשית טו טו) בישרו שיש לאביו חלק לעולם הבא תקבר בשיבה טובה (שם שם) בישרו שישמעאל עושה תשובה בימיו:

כח) וימת הרן על פני תרח אביו אמר ר׳ חייא תרח עובד צלמים הוה. חד זמן נפק יג

1 עי׳ סנהדרין ק״ט ע״א: 2 לעיל צד 271 ופ״נ: 6 ילקוט שם, מדרש תהלים קי״ח סי׳ י״א, סדר אליהו רבה פ״ה, סדר אליהו זוטא פכ״ה:

מהיכן את י, מהיכא ארעא דידך דא²ת, מהו שמיה דההוא אתרא כ | 1 **אמר ליה] לי ל | מן בור סיף וא², מבורסיף פא¹, בור סיף כ | לא] ע, לא תאמר פוגי, לא תומר לי דא², לא תימא א¹כת | כן] כן בור סיף כ, לי א¹ | בולסיף] פע, בול סוף כ, מן בולסיף וא²נת, מן בולסוף ד, מן בול סוף ד¹, מבול סוף י | *שפת תע] שפת כל הארץ דפ¹אבי, וגו׳ ל | 2 אלה וא¹כ | אבא] ~ בר כהנא דפ¹אגבת | יש לו] והא¹גת, ~ חלק דפא¹כ | בעולם] חא¹גכת, לעולם דפוא² | 3 ובעולם] א¹, ולעולם דא²כ, ויש לו בעולם ג, .. לעולם חת, ויש לו חלק לעולם ו | אתיבון וח, איתיבון פג, אתיבון (איתיבון כ) ליה דכת | והכת׳] א¹גת, והא כת׳ דפח, לי וכ | ואלה ת | תרח] חב, ~ יש לו לעולם (בעולם א²) הזה ולעולם הבא פא², יש לו בעולם (לעולם ג) הזה ויש לו לעולם הבא דגת, יש לו חלק לעולם .. ויש לו חלק לעולם הבא ו | לון] ג, להון דת, להן פ | אף הוא ג, אוף דא ו | תברא פוא²כ | מאי דכת׳] דאמר ר׳ יודן משום (משם ו, בשם א²כ) ר׳ אבא בר כהנא דפוא²גבת | 4 **תקבר] לי ל | 5 עשה ו | בימיו לי | 6 *על — אביו דפוהא²גכת] וגו׳ ל, לי א¹ | אמר ר׳ חייא] ר׳ חייה בריה דר׳ אדא דמן יפו א׳ פ, ר׳ .. בריה דר׳ (דרב ד) אדא (אידא ת) דיפו דא²גת, ר׳ .. בריה דר׳ אבא אמ׳ כ, רבי הייה בריה דרבי אבא דרש ו, ר׳ יוחנן אמ׳ א¹ | עובד פסילים ו, עובד ע״ז פ, עבד צלמין ג, מוכר צלמים תי, מוכר צלמיא כ, עובד לצלמי׳ ומוכר א² | הוה] וחגכי, היה דפא | נפק לאתר] נפק לחד אתר י, .. לאתר חד כ, לי א¹ |

אתר את. מאיזה מקום אתה. ולעיל פל״ד איתא מהידן את ועיי״ש במ״י ודאלמאן צד 88. ובערוך ע׳ ברסיף הגי׳ א״ל מן הדין אתר את א״ל וכו׳ א״ל לא כן אלא וכו׳ כי שם בלל ה׳ שפת ועי׳ גם בע׳ חצצרת. ורו״י אמר לאותו תלמיד לא כן כלו׳ לא תאמר בורסיף אלא בולסיף ורמז לו שאינו סובר לפי שהוא מן בולסיף כי שם בלל וכו׳ שפת. וכן בסנהדרין שם (לפי גי׳ הערוך בע׳ ברסיף) א״ר יוחנן בבל ובורסיף סימן רע לתורה מאי בורסיף בור שפת (ולפנינו הגי׳ שם אמר רב יוסף בבל ובורסיף וכו׳ מאי בורסיף אמר ר׳ אסי בור שאפי ועי׳ בפירש״י שם ובד״ס ועיי״ע בהפלאה שבערכין), ועיר בורסיף¹) היתה סמוכה לעיר בבל, ובשבת ל״ו א׳ אמר רב אשי אף אנו נאמר בבל בורסיף בורסיף בבל. ובפירוש ר״ח גאון שבת ל״ו ב׳ הגי׳ בסנהדרין שם אמר רב יוסף בבל בורסיף סימן רע וכו׳ בור ספת וכתב שם ואדוננו האיי ז״ל אמר בבל בורסיף ובורסיף בבל וכו׳ הרי נודע כי בבל ובורסיף עיר אחת הן וכו׳ (ועי׳ גם ברלינער בייטרעגע צור געאגראפיע צד 26 ומ״ח חלק מ״ב צד 153) וכן הועתק שם המאמר שלפנינו בזה״ל ובבראשית דר׳ אושעיא חד תלמיד ר׳ יוחנן הות יתיב קדמוי הוה מסבר ליה וכו׳ אמר ליה כה דין לית את סבר אמר ליה דאנא גלי מאתראי אמר ליה מן הדין אתר את אמר ליה וכו׳ אמר ליה לא תאמר כן אלא בולסיף שנ׳ כי שם בלל וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 1 וצד 193 : 2 אמר ר׳ אבא. עי׳ לעיל צד 271 ובמ״י שם: 6 אמר ר׳ חייא. לפי גי׳ כי״ו וכי״כ הוא ר״ח בר אבא (ומעולה הגי׳ ר״ח וכו׳ דרש), ולפי גי׳ הדפוסי׳ וכי״ם וכי״א ב׳ וכי״ג וכי״ת הוא ר״ח בר אדא דיפו (ועי׳ אגה״א ח״ג צד 686), ובכי״ל הגי׳ רק א״ר חייא כמו בסי׳ י״ב א״ר אבא וכן בסי׳ י׳ ועיי״ש במ״י, וכן הגי׳ א״ר חייא בס׳ סוגיא צד 598, ושם הועתק כל הסיפור מב״ר לרמ״ה, והאגדה המפורסמת שהושלך א״א לכבשן האש וניצל עיקרה בדרש הפ׳ ויאמר אליו אני י״י אשר הוצאתיך מאור כשדים וגו׳ (ועי׳ במ״י לעיל צד 319), וכבר דרש ר׳ ליעזר בן יעקב שהיה מתלמידי ר׳ עקיבה מיכאל ירד והציל את אברהם מן הכבשן כדאיתא לקמן פמ״ד סי׳ י״ג לפ׳ ויאמר אליו וכו׳, ובב״ר השתמשו בזו האגדה פעמים רבות ועי׳ במ״ם למטה צד 364 למאמר כיון שירד וכו׳ וכן במדרשים שציינתי כאן ולאלו המקומות בב״ר ועיי״ע בתרי״א וב׳ בראשית כ״ו ז׳ ובתרג׳ ישעיה י׳ ל״ב ובתרג׳ דהי״ב כ״ח ג׳, וכן אגדה רווחת במדרשי חז״ל שהושלך לכבשן האש ע״י נמרוד הרשע ועי׳ לקמן פל״ט סי׳ ג׳ ופמ״א (פמ״ב) סי׳ ד׳ ובנ״ש, ובבבלי פסחים קי״ח א׳ בשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו לתוך כבשן האש אמר גבריאל לפני הקב״ה רבש״ע ארד ואצנן ואציל את הצדיק וכו׳ א״ל הקב״ה אני יחיד והוא יחיד וכו׳, ובעירובין נ״ג א׳ אמרפל רב ושמואל חד אמר נמרוד שמו ולמה נקרא שמו אמרפל שאמר והפיל לא״א בתוך כבשן האש וחד אמר אמרפל שמו ולמה נקרא שמו נמרוד שהמריד את כל העולם כולו עליו במלכותו (ועי׳ במ״י לעיל צד 347 וצד 357), ולקמן פמ״ד סי׳ ד האגדה מבוארת קצת בדרש ויחזק חרש את צורף וכו׳ זה אברהם שצרפו הקב״ה בכבשן האש מחליק פטיש את הולם פעם שהחליק פטישו והלם לכל באי עולם בפעם אחת אומר לדבק טוב הוא אילו אומות העולם שאומרים טוב לידבק באלוהו שלאברהם ולא בעבודה זרה שלנמרוד וכו׳ ובפל״ם סי׳ ח׳ עמך נדבות ביום חילך וגו׳ עמך הייתי בשעה שנידבתה לשמי לירד לכבשן האש ביום חילך בשעה שכנסתה לי כל אותן האוכלוסין וכו׳ לך טל ילדותיך לפי שהיה א״א מתפחד ואומר תאמר שיש בידי עון שהייתי עובד ע״ז כל השנים הללו וכו׳ ועיי״ש, ובאבות פ״ה מ״ג נשנה עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו (ועי׳ לקמן פנ״ו סי׳ י״א) ובאלו הנסיונות נמנה באדר״נ נו״א פל״ג ואחד באור כשדים וכן במדרש תהלים מ״ב י״ח סי׳ כ״ה אחת בכבשן האש (ועיי״ש צ״ה סי׳ ג׳ הערה ו׳) ובפדר״א פכ״ו נסיון הראשון כשנולד א״א בקשו כל גדולי המלכות להרגו ונחבא מתחת לארץ שלש עשרה שנה שלא ראה לא שמש ולא ירח לאחר י״ג שנה יצא מתחת לארץ מדבר בלשון הקדש מאס אשרים ושקץ את הפסילים ובטח בצל יוצרו וכו׳ נסיון השני נתנוהו בבית אסורים עשר שנים ג׳ בכותה וז׳ בקרדי וי״א ג׳ בקרדי וז׳ בכותה (ועי׳ ב״ב צ״א א׳ ובפירש״י שם) לאחר י׳ שנים שלחו והביאו אותו ונתנוהו בתוך כבשן האש והמלך הכבוד פשט יד

¹) Βόρσιππα.

לאתר הושיב אברהם מוכר תחתיו. הוה אתי בר נש בעי דיזבון. אמר ליה בר כמה שנין את. אמר ליה בר חמשין. אמר ליה ווי להוא גברא דאת בר חמשין ותסגוד לבר יומא. והוה מתבייש והולך לו. חד זמן אתת איתתא טעינא חד פינך דסלת אמ' ליה הא לך קרב קדמיהון. קם נסיב בוקלסה

1 פי' יותר נכונות ב ס י"ג ד' פוהרקן פ"ח ל' נ'. פיר הפירוש ונה ב מתמוני (נ' ה'):

1 והושיב י | אברהם] פגבי. לאברהם דאת | בר הוה ם | בר נש] פוהבי. ברנש א. בר איניש דת | בעי ב | דיזבון] פחג. דיזבן דא"ת. מזבן ליה י'. זבין ב. דיזבון מנתין ו | אמר] הא"י. הוה אמר פג. אמר הא"ת | אמר] הא'בתי. והוה אמר דוא"ג | 2 בר חמשין או שיתין ד. בר.. או בר שיתין פא'. בר.. שתין ח. בר חמשין בר שיתין ג. בר.. בר שתין וב. בר נ' בר ס' י. בר חמשין שנין או שתין ת. בר חמשין א' | אמר] הא'בי. והוה אמר דפוא'גת | ווי ו. ואי פג. אי ח | להווא] א'תי. ליה - דפוחא'גב | דאת] ההוא דיוא'גבי. דהוה דפא'ת | בר חמשין] בר שתין דוא'כת.. שיתין פג. בר כ' א'. בר נ' בר [illegible] | ובעי למסגד י'.. למיסגוד ח'.. למסגד דא'ת.. לסגוד פו.. ליסגוד ג.. לסגודי א' | לבר [illegible] פ"רא'ג. לדין בר יומיה כ. להדין דעביד יומא דין י | והוה] והגבת. והיה דא'. והוא ם. כיון דהוה אמר ליה בן הוה י. לי א' | מתבייש לי א' | והולך לו] והולך י. ואזיל ליה ח. הוה אזיל א' | 3 חד זמן] להד זמן ם. חד זימנה ו. לי א' | אתת דפוחגתעי] אתיא ב. אתאי ל | איתתא] ח. חדא איתתא דפא'ג.. איתתא תי.. איתא ו. ההוא אתתא ע | טעינא] א'בי. טנה ער'. טעונה חר'. טעינה לה ו. טעונה לה פג. טעינה (טעינא ת) בידה דא'ת | חד] הדא ד | דסלת] פאערי. דסולת דוגבתי | אמרה פוא"גי | ליה לי ו | הילך בי | קדמיהון] פחא'גבתי. קודמיהון דא'. קומיהון ו | נסב פוהגרי | בוקלסה] הג. בוקלסא י. בקלסה ע. בקלסא ב. בקולסא א'ר. בולקסה ם. בולקסא ד'. בקלתא ו. בוקלסא (בקולסא א") בידיה דא'ת |

יפינו והצילו וכו' שנ' ויאמר אליו וכו' ושם פנ"ב מופת ראשון מיום שנבראו שמים וארץ לא היה אדם ניצל מכבשן האש עד שבא א"א וניצל וראו כל מלכי הארץ ותמהו וכו' שנ' אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים ועיי"ע במדרש אגדה הוצ' רש"ב ריש לך לך. והאגדה דעשרה נסיונות נמצאה כבר בספר היובלים פי"ב ועיי"ש פי' ו, ושם פי"א ופי"ב כמוספר אברהם התחיל בילדותו להכיר תעתועי הארץ כי כולם זנו אחרי הפסילים וכו' ובהיותו בן כ' שבועים התפרד מאת אביו לבלתי השתחות כמותו לאלילים ויואל להתפלל לבורא הכל להצילהו משגיאת בני האדם ולבל יפול חבלו בפשע ורשע וכו' ויהי בשבוע הששי בשנה השביעית בו ויאמר אברהם אל תרח אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני ויאמר מה בצע ועזר לנו מכל האלילים אשר תעבדם ותשתחוה להם ורוח אין בקרבם והם אלמים ומהומת לב אל תעבדם עבדו את אלהי השמים המוריד גשם וטל על הארץ והעושה הכל על הארץ והכל ברא במאמרו ונפש כל חי על פניו ולמה תעבדון את אשר אין רוח בקרבם כי הם מעשי ידי אדם ועל שכמכם תשאו אותם ואין לכם עזר מהם ויבושו עושיהם ומהומת לב המה לעובדיהם ויאמר אליו אביו ידעתי בני גם אני אבל מה אעשה לעם אשר נתנוני לעבוד אותם אם אומר להם האמת והרגוני כי נפשם דבקה בם לעבדם ולברכם החרש בני פן ימיתוך ויגד את הדברים האלה לשני אחיו ויחר אפם בו וידום וכו' ויהי בשנת הששים לחיי אברהם היא השנה הרביעית לשבוע הרביעי ויקם אברהם בלילה וישרף את בית האלילים וכל אשר בו ולא נודע לאיש דבר ויקומו בלילה להציל את אלהיהם מתוך השרפה וימהר הרן להצילם ותלהט בו האש וישרף באש וימת באור כשדים על פני תרח אביו ויקברו אותו באור כשדים וכו', ואגדות ישנות שתרח היה עובד ע"ז ועושה צלמים למכרם, ובאילו האגדות השתמש גם בעל ספר חזיון אברהם הוצ' בנוויטש ועיי"ש פ"א עד פ"ח (וגם למ"ש כאן נסמך לטייא דמשפין וכו' נמצאו דוגמאות שם פ"ז בדברי אברהם לתרח אביו) וכפי מה שמסופר שם בסוף האגדה נפלה אש מן השמים ותשרוף את תרח ואת ביתו (ושם ובס' היובלים לא הוזכר שנמרוד השליך את אברהם לכבשן האש), ובאגדות ישנות נובע גם הסיפור שלפנינו ועי' גם בתרגו' א', ובסגנון אחר הסיפורים במדרש תהלים מ"ב קי"ח פ' י"א (ושם ג"כ הרן היה לבו חלוק וכו' אמרו לו של מי אתה אמר בלבבו אברהם גדול ממני אם ראיתיו שנצלח אומר אני של אברהם אני ואם לאו אומר אני שלכם אני כיון שנצלח אברהם אמר להם של אברהם אני מיד נטלוהו והשליכוהו לתוך כבשן האש לא הספיק לירד עד שהכיתו האש וכו) ובסא"ר פ"ה (ושם בית אביו של אברהם עובדי ע"ז היו עושין עבודות זרות ויוצאין ומוכרין בשוק יום אחד הגיע לאברהם למכור בא אחד וכו' א"ל בן כמה שנים אתה א"ל בן שלשים שנה א"ל אתה בן שלשים שנה ותעבוד לזה שעשיתי אותו היום נסתלק והלך לו שוב בא אחד וכו' א"ל בן כמה שנים אתה א"ל בן חמשים שנה וכו' נשמעו דבריו לנמרוד וכו) ובסא"ז פכ"ה (פרקי ר' אליעזר פ"ז בנספחים לסא"ז הוצ' רמא"ש) וכן סיפורים שונים זה מזה במדרש שהובא ברבינו בחיי פ' לך לך לפ' אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים (ומשם הועתק בבית"מ ח"ב צד 118) ובמעשה אברהם אבינו בבית"מ ח"א צד 25 ובמדרש דאברהם אבינו שם ח"ה צד 40 ובקובץ מדרשים קטנים להרב הורוויץ ח"א צד 43 ובספר הישר פ' נח ובמדרש הגדול עמוד 188 עמוד 195 ועמוד 231 ועיי"ע ברמב"ם הל' עכו"ם פ"א ה"ג ובסמ"ג ח"ג פכ"ם ובלקי"ט וברמב"ן ובמדרש אגדה הוצ' ר"ש באבער לפ' וימת הרן על פני תרח אביו והאגדה נתפשטה גם בספרי הנוצרים והישמעאלים ועי' בעער דאס לעבען אבראהמס צד 113 וגרינבוים נייע בייטרעגע וכו' צד 90 עד 100 ובוטוימש שם צד 41 עד צד 55 ובענציקלאפדיא ע' אברהם, והסיפור כאן בלא"ר כרוב הסיפורים בב"ר ומעורבב בו מעט בלה"ק, ובכי"ג גם בלא"ר עבד צלמין הוה (ובא"א ובים"ת הגיהו בגי' הדפוסי' מוכר צלמים, ובפוגיא הגי' עובד ומוכר צלמים ועי' גם בתנחומא לך לך סי' ב' אתה מוצא תרח אביו עושה צלמים היה ועובד אותן) ובכי"ת גם בלא"ר והוה מתבייש ואזיל ליה וכו' ולא שמעין אודנייך מה פומך אמר וכו' אמר ליה לית אנא נסגוד אלא לנורא הא נרמי יתיך לגויה וייתי אלוהך וכו', ואולי צ"ל נפק להד אתר או לאתר חד ועח"ג:

1 הוה אתי בר נש וכו'. בא איש אחד שרצה לקנות צלם א"ל אברהם בן כמה שנים אתה א"ל בן חמשים א"ל אוי לאותו איש שאתה בן חמשים ותשתחוה לבן יום אחד כלו' לצלם שנעשה היום והיה מתבייש והלך לו פעם אחת באה אשה נושאת קערה[1]) אחת של סלת אמרה לו הא לך הקרב לפניהם כלו' לפני הצלמים והוא קם ולקח מקל[2]) ושיברם ונתן זה המקל בידי הגדול שבהם כיון שבא אביו א"ל מה עשה להם כזה א"ל מה נכפור לך באה אשה אחת נושאת קערה אחת של סלת ואמרה לי הקרב לפניהם זה אמר אני אוכל ראשונה וזה אמר אני אוכל ראשונה קם זה הגדול שביניהם ולקח מקל ושיברם א"ל מה אתה מלעיג עלי וכי יודעין הן מאומה א"ל ולא ישמעו אוניך מפיך בתמיה כלו' ולא ישמעו מה שפיך אומר לקחו ומסרו לנמרוד וכו', ובפוגיא שם הגי' נפק לאתר הושיב אברהם וכו' אתי בר אנש בעי וכו' א"ל

[1]) πίναξ. [2]) βάκλον.

ותברהון ויהב ההוא בוקלסה בידוי דרבה דבהון. כיון דאתא אבוה אמר ליה מה עבד לדין כדין. אמר ליה מה נכסור לך אתת הדא איתתא טעינא חד פינך דסלת ואמרת לי קרב קדמיהון. דין אמר אנא אכיל קדמאי ודין אמר אנא אכיל קדמאי. קם הדין רבה נסיב בוקלסה ותברינון. [אמר ליה] מה את מפלה בי, ידעין אינון. אמר ליה ולא ישמעו אוניך מפיך. נסתיה ומסרתיה לנמרוד. אמר ליה נסגוד לנורא. אמר ליה נסגוד למייא דמטפין לנורא. אמר ליה ונסגוד למיא. אמר ליה נסגוד לעננייא דטעני מיא. אמר ליה ונסגוד לעננא. אמר ליה נסגוד לרוחא דמובלי עננא. [אמר ליה] ונסגוד לרוחא. אמר ליה נסגוד לבר נשא דסביל רוחא. אמר ליה מלין את משתעי לא נסגוד אלא לאור הריני משליכך

1 ותברהון] פחגע, ותברון ואיבי, ותברהון לכולהון פסיליא דת | יהב פגבי | ההוא] פוא1גבע, לי דהא2תי | בוקלסה] הגע", בוקלסא דתי, בקלסה ע0, בקלסא כ, בקולסה ע, בקולסא א2, בוקלסה פ, מקלתה ו | בידוי] ע, בידיה פחא1, בידה וי, בידא דא2ת, ביד ג | דרבא א2ת, ההוא רבא ג | דבהון] ע מנהון ו, דהוה מנהון א1, דהוה ביניהון דפחא1גתי | כיון דאתא] אתא כ | מה] פא1, מן דו, מאן חא2גבתי עביד חא1 | להון] לון ואי, לי פח | הכדין פוהא1ג | 2 ניכסור ג, איכסור כ, נכהד א1 | לך] מינך דפחאגבתי | הדא] ההיא פ | אתתא ת, איתא ו | טעינא] כ, יגה וחא2, טעונה ג, טעינא לה ד טעונה לה פ, טעינא בידה ת, . . לי י | חדא דא2 | דסלת] ואי, דסולה דפגבת | ואמרה ת, אמרה י | לי] פי, ~ הא לך דוחא2גת | קרב קדמיהון פוחגבי, קריב קודמיהון (קדמיהון ת) קריבת (קריבית ת) לקדמיהון דא2ת | דין] כ, הדין פ, דן הוה ו, הוה (והוה ה) דין דהא2גתי | 3 אכיל] פא1גי, איכול דהבת אכול ו, אוכל א2 (וכן בסמוך) | קדמיי וח, קודמוי י (וכן בסמוך) | והדין פא1ג, ודן הוה ו | רבה] ~ דביניהון וא1ג, דיבהון כ, דהוה ביניהון דפחא2תי | נסיב] א1ת, נסב דפא2גב, ונסב וחי | בוקלסא ת, בקלסא כ, בקולסא א, בולקסיה פ, מקלתה ו | ותברהון] פחב, ותברון ואי, ותברינון דת | **אמר ליה] לי ל | 4 מפלא גרי, מפלי כר2י, מבדה ת | וידעין | אנון דא2, הגון א1 | ולא לי פא1 | שמעין אודניך ה מפיך] מה שפיך (פיך ג, בפיך פ) אומר דפוא2גת, מה שפיך (פיך י) מדבר א1י, מה פומך אמר ח, מה שפתיך דוברות כ | נסתיה] ו, נסביה דפחאגבתי | ומסריה | לנמרוד] ~ מלכא ה | סגוד א1 | ה אמר ליה] פוהא1גבי, ~ אברהם דא2ת | נסגוד] פוא1גבתי, ונסגוד דחא2 | למייא] וא1, למיא דפא2גבתי | דמטייפן ו | לנורא] וכ, נורא דפאגתי | אמר ליה] פוהגבי, ~ נמרוד דא2ת | ונסגוד] וי, נסגוד דפא2גבת למייא ו | אמר ליה] ~ אברהם ת | *נסגוד פגבי] ונסגוד לח, אם כן נסגוד דא2ת | לעננייא דטעין פב, לעננא דטענין חג, לעננא דטעין דא2תי | 6 ונסגוד] פחגי, נסגוד דא2כת | לענניא כ, לעננא דטענין מיא ג, לענניא דטעין מיא פ | אמר ליה] פוהא2גבי, אמר ליה אם כן ת, אם כן ד | ונסגוד וה | דמובלין] דמבדרי ל0הגי, דמבדר דפוא2ת, דבדר כ | לעננא י, ענניא פ, לענניא כ | **אמר ליה] לי ל | ונסגוד] פוהגי, נסגוד דא2כת אמר ליה] ~ אם כן ת | 7 נסגוד] ואגבתי, ונסגוד דפח | נשא] פג, נשה ו, נש הבתי, אינשא דא2 (לברנש א1) | ליה] והא1גבתי, לי דפא2 | את משתעי לי פב, תשתעי א1 | לא — לאור] אני איני (א לי איני ג) משתחוה (משתחווה ו) אלא לאור דפוא2גתי, אמר ליה לית אנא נסגוד אלא לנורא ה | הריני — לון] הריני משליכך (הרי אני . . דוא2, ואשליכך א1) בתוכו (לתוכו וגי) ויבא (ויבוא וכ) אלוה (אלה פ) שאתה (שאת דפא1ג) משתחוה (משתחווה ו) לו דפואגבתי, הא גרמי יתיך לגויה וייתי אלוהך דאת סגיד ליה ה

בר כמה שנין אתה א"ל בר חמשין א"ל ווי לההוא גברא דאת בר חמשין ותסגוד לבר יומא והוה מתבייש וכו' חד זמן אתת איתתא טעינא לה חד פינך דסלת וכו' קרב קדמיהון קם נסיב בוקלסא ותבריהון ויהב ההוא בוקלסא בידוי דרבה דיבהון כיון וכו' א"ל מן עבד להון כדין א"ל מה נכסור לך וכו' הדא איתתא טעינא חד פינך דסלת ואמרת לי קרב קדמיהון דין אמר אנא אכיל קדמאי ודין אמר אנא אכיל קדמאי [illegible] ותברהון א"ל מה את מפלא בי וידעין אינון א"ל ישמעו אוניך מפיך נסביה ומסריה לנמרוד וכו' [illegible] כמו [illegible] ובזה המאמר הועתק בערוך ע' בקלס קם נסיב בקלסה ובערוך [illegible] ההוא בקילסה בוקלסה) בידוי דרבה וכו' ובע' פנך א' אתת ההיא אתתא טעינה חד פינך וכו' [illegible] מה את מפלה בי וידעין אינון ולגבין גם [illegible] מן עבד להון וכו' מה את מפלה בי [illegible] וכו' [illegible] אתי בר נש וכו' דוגמתו [illegible] שם בדרש ויהונתן בן גרשם בן מנשה נון תלויה וכו' זכה בן משה וכו' [illegible] והאריך כל אותן השנים וכו' על ידי שהיתה עינו צרה בע"ז כיצד הוה בר נש אתי למסגד ליה והוה אמר ליה בר כמה שנין את הוה א"ל בר ארבעין שנין או שתין או בר חמשין או שבעין וכו' והוה אמר ליה וכו' והדא ע"ז ליה היא עבידא אלא כחמשה או תרתי עשר שנין ואת בעי משבוק אלהך ומסגוד ליה וכו', ובזה הדרש בירוש' ברכות ובנהדרין שם ואייתי לי חד פינך דסולת וכו': 4 א"ל נסגוד לנורא. א"ל נמרוד נשתחוה לאש א"ל אברהם נשתחוה למים שמכבין את האש א"ל ונשתחוה וכו' א"ל נשתחוה לעננים שנושאין את המים א"ל ונשתחוה וכו' א"ל [illegible] לרוח שמוביל את הענן א"ל ונשתחוה וכו' א"ל נשתחוה לבן אדם שסובל את הרוח א"ל דברים רקים אתה [illegible] לא נשתחוה אלא לאש הריני משליכך וכו', ומטפין פי' מכבין וע' עמת"ל ע' מפי א', ולגי' כי"ל דמובלי [illegible] בגליון שם דמבדרי ופי' שמפזרין וכן בתרג' איוב ל"ז י"א ורוח מבדר ענן מטריה וע' עמת"ר ע' בדר, ובפיגיא שם הגי' ג"כ נסגוד לענני דטעני מיא א"ל ונסגוד לעננא וכו' נסגוד לרוחא דמבלי (וצ"ל דמובלי) עננא [illegible] לבר נשא דסביל וכו' א"ל מילין את משתעי לא נסגוד אלא לאור הריני משליכך בו ויבא אלהיך שאתה [illegible] לו ויצילך ממנו ועת"ג, ועדיפא תגי' לענניא ועננא, וקשה הלשון לרוחא דמובלי או לרוחא [illegible] גם בבי"ח ובי"ג וילקוט, ואולי צ"ל לרוחיא כמו שמשמע ממדרש הגדול עמו' 282, ושם המאמר בלה"ק ובהרחבת דברים רבנן אמרי וכו' אמר לו נמרוד מפני מה אין אתה משתחוה לאלהי א"ל ומי הוא אלהיך א"ל האש א"ל מצינו גדול

בו ויבוא אלהך שאתה משתחוה לו ויצילך ממנו. הוה תמן הרן קאים פליג אמר מה נפשך אם נצח אברם אנא אמר מן דאברם אנא ואם נצח נמרוד אמר אנא מנמרוד אנא. כיון שירד אברם לכבשן האש וניצל אמרו ליה מן דמן את. אמר ליה מן דאברם. נטלוהו והשליכוהו באש ונחמרו מעיו ויצא ומת על פני אביו ההי״ד וימת הרן על פני תרח אביו:

יד כמ ה׳ ויקח אברם ונחור להם נשים וגו׳ אברם היה גדול מנחור שנה. נחור גדול מהרן שנה. נמצא גדול ב׳ שנים. שנה שלעיבורה שלמלכה ושנה שלעיבורה שליסכה. הרן מוליד לשש

2 לעיל צד 319. לקמן פל״ט (פי׳ ג׳ סי׳ ח׳) פ״מ פמ״ט (סי׳ ג׳ סי׳ ד׳ סי׳ ז׳ סי׳ ח׳) פמ״ב פמ״ר (סי׳ ח׳ סי׳ ד׳ סי׳ ו כי׳ י״ג) פמ״ת פס״ג וס״ג, בשמ״ר רבה פכ״ג סי׳ ד׳ ספ״ד פי׳ ח׳, סיר השירים רבה פ לגור (ח׳ י״ג). תדב״א נח פל״ג, מדרש תהלים פי״ג יום פי׳ כ״ח (ג״ס פי׳ ג׳). פדר״א פכ״ו פנ״ג, מדרש ספרת הזנחת דינור ג׳: 6 לקמן פמ״ח, סדר עולם פ״ג, סנהדרין פ״ט ב׳: 6 ירוש׳ יבמות פי׳ י״א ב׳ קידושין פ״א ר״ס נ׳:

1 ויצילך ממנו] פא׳, ויציל אותך ממנו גבי, ויצילך הימנו דא״ת, ויציל אותו ממני ן, ויעיזיב יתך מיניה ח | הוה תמן הרן ופליג י, הוה תמן קאים הרן א׳ | מה נפשך] ~ אנא בהדי מן וינצח (דנצח?) ן | אם נצח אברהם דפאגבת, אין נצח . . ן, אי נצח . . כ, אי אברם נצח י | 2 אנא אמר] אנא אמינא פ, אנא איסר ח, לי ואיבי | מן דאברם אנא] י, מן דאברהם אנא דחא״גת, אנא מאברהם א׳, אנא מגביה ב, אנא בהדיה ן | ואם נצח נמרוד דפאג, ואין נצח . . ן, ואי נצח . . כ, ואי נמרוד נצח י | אמר אנא] אנא אמר דא״גת, אנא אמינא פ, אנא איסר ח, לי ואיבי | מנמרוד *אנא (אני ל)] דנמרוד אנא דא״, מן דנמרוד . . פחגת, מן נמרוד . . י, אנא מנמרוד א׳, אנא מגביה כ | שירד] שהושלך פ | אברהם דפאבתי, אברהם אבינו נ, אבינו אברהם ן | לתוך כבשן ן | 3 ונוצל] ח, וניצול דוא״נתי, ונצל פב | אמרין דא״ת, ״רי פא׳, אמרון ן, אמרו כ | מן דמן] ון, מן דמאן פחא״י, דמאן דא״ת | ליה] להון דא״ת, לון ן, לי פגב | מן דאברהם פוא״ג, מן . . אנא דת, דאברם אנא י | ונטלוהו והשליכוהו נ, השליכוהו א׳ | לאש ן, לאור דפאנגבתי | מעיין פ, בני מעיו דואנגבתי | מת י | 4 אביו] פובי, תרח אביו דא״גנת *הה״ד וימת — אביו ל״ואי״גבת] הה״ד . . תרח וגו׳ דא״, הה״ד וימת הרן וגו׳ פ, לי לי | 6 *וגו׳ דא״] לי לפוגב | אברהם היה גדול משרה עשר שנים א׳ | מן נחור ן | שנה] פוא״גב, ~ אחת דת, א׳ א׳ (וכן בסמוך) | ונחור | גדול] פ, היה גדול דואגת, לי כ | 6 גדול] פוא׳, נמצא הרן גדול מאברהם דא״ת | שתי פוא׳, שני דא״ת | לעיבורה | לעיבורה | לשש] פוא״גבת, ~ שנים דא״ |

מן האש המים שהן מכבין אותה א״ל אף למים אני משתחוים א״ל מצינו גדול מן המים אלו העבים שהם סובלין אותן א״ל אף לעבים אנו משתחוים א״ל מצינו גדול מן העבים אלו הרוחות שהן מפזרין אותן א״ל אף לרוחות אנו משתחוים א״ל מצינו גדול מן הרוחות זו (זה) האדם אמר לו מה אתה מתלוצץ במלכות אני איני משתחוה אלא לאש אם אין אתה משתחוה לאש הריני משליכך לתוכה ואם יש לך אלוה גדול ממנו יבוא ויצילך מיד נטלוהו והשליכוהו לאור וכו׳: 1 הוה תמן וכו׳. היה שם הרן עומד ולבו חלוק אמר מה נפשך אם נוצח אברם אני אומר משל אברם אני ואם נוצח נמרוד אומר אני מנמרוד אני כיון שירד וכו׳ אמר לו נמרוד להרן משל מי אתה א״ל משל אברם נטלוהו והשליכוהו וכו׳. ובפסיקתא פמ״ים כיון שירד וכו׳ נגצל א״ל נמרוד מן דמאן אנת א״ל מן דאברם נטלוהו וכו׳ באש ונחמרו מעיו ויצא ומת על פני אביו ועת״ג, והגי׳ ונצל כמו נוסל לעיל צד 103: 4 ההי״ד וימת הרן וכו׳. ופי״ד בארץ מולדתו באור כשדים, ודרשו על פני תרח אביו ע״י תרח אביו ועי׳ ברש״י עה״ת ושם מסיים השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים, ובכי״ל הוסלם בגליון כנר׳ בכתב הספר בדיו דיהה הה״ד וימת הר׳ עפ״ת׳ א׳, וכן איתא הה״ד וימת וכו׳ בדפוסי׳ ובכי״י שציינתי: 5 ויקח אברהם וכו׳. וס״ד שם אשת אברם שרי ושם אשת נחור מלכה בת הרן אבי מלכה ואבי יסכה ויסכה היא שרה ואברם היה גדול מנחור שנה ונחור גדול מהרן שנה כדכתיב ואלה תולדות תרח תרח הוליד את אברהם את נחור ואת הרן והרן הוליד וכו׳ הרי גדול אברם מהרן ב׳ שנים ואברם גדול משרה י׳ שנים כדכת׳ ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד (בראשית י״ז י״ז) נמצא גדול הרן משרה ח׳ שנים חשוב שנת עיבורה של מלכה ושנת עיבורה של יסכה הרי היתה הרן מוליד לשש כשהוליד את מלכה ואברם אינו מוליד בתמיה ומשני ותהי שרה עקרה וכו׳ ולכן לא היה אברם מוליד, וכל המאמר גם לקמן ריש פמ״ה ושם הגי׳ בכי״ל אברם היה גדול וכו׳ ונחור היה גדול וכו׳ גדול שתי שנים שנה לעיבורה וכו׳ שנה לעיבורה וכו׳, ולנכון שם הגי׳ בד״ו נמצא אברם גדול מהרן שתי שנים, ובדפ״ר וד״ו הגי׳ כאן משובשת ועה״ג וכבר הוגה בא״א ובמ״כ. ובס״ע שם (הוצ׳ מארכס) איתא כיוצא בו הרן הוליד את לוט כמה אברהם גדול משרה י׳ שנים ויאמר בלבו הלבן וכו׳ כמה אברהם גדול מנחור שנה וכמה נחור גדול מהרן שנה הגדיל הרן ו׳ שנים ונשא אשה הרי ח׳ שנה שנה אחת ללוט שנה אחת ליסכה שהיא שרה ולמה נקרה שמה יסכה שהכל סוכין ביפיה וכו׳ ד״א יסכה שסוכה ברוח הקדש בנבואה וכו׳ ועיי״ש בח״ג, ופי׳ המאמר גם שם אברהם גדול מנחור וכו׳ והרן גדול משרה ח׳ שנים והגדיל ו׳ שנים ונשא אשה והוליד לשש והרי ח׳ שנה כשנולדה שרה, ואולי צ״ל גם שם שנה אחת למלכה שנה אחת וכו׳ ועי׳ בהערות רד״ב ראטנער לס״ע ס״ב, וכן בירוש׳ יבמות וקידושין שם דהגי׳ אחז הוליד בן תשע והרן בן שש וכו׳, ובסנהדרין שם ודורות הראשונים מנלן דאוליד (שהולידו בני שמנה שנה) איליפא וכו׳ אלא מהכא אלה תולדות תרח תרח הוליד וכו׳ ואברהם גדול מנחור שנה וכו׳ וכתיב ויקח אברם ונחור להם נשים וגו׳ ואמר ר׳ יצחק יסכה זו שרה ולמה נקרא שמה יסכה שסוכה ברוח הקדש וכו׳ ד״א יסכה שהכל סכים ביופיה וכתיב ויפל וכו׳ ויאמר בלבו וגו׳ כמה קשיש אברהם משרה עשר שנין וקשיש מאבוה תרתין שנין אשתכח כי אולדה הרן לשרה בתמני אולידה כמאי דלמא אברהם זוטא דאחוה הוה ודרך חכמתן קא חשיב להו וכו׳ (ולא דייקו שם שהרן הוליד את מלכה תחלה, וכן לא חשבו שנות העיבור ועי׳ במהרש״א), ומאמר ר״י יסכה זו שרה וכו׳ גם במגילה י״ד א׳ וכן במדרש תהלים ק״ח כ״י י״א ויסכה היא שרה ועי׳ גם בתר״י א׳. ואגדה זו נמצאה כבר בקדמוניות א׳ ר״ה׳ וכן אצל הירונימוס, ובפי הדרש שהכל סוכין ביפיה כתב אפרם הסורי דמטול שופרת אתקרית אסכא ועי׳ בכ״ח חלק מ״ג צד 490 ועיי״ש בבאור עינים פי״ז על מאמרם ד״ל דורות הראשונים

ואברם אינו מוליד אתמהא ותהי שרי עקרה אין לה ולד: אמר ר' לוי בכל מקום שנאמר אין לה הוה לה, ותהי שרי עקרה אין לה הוה לה וי״י פקד את שרה (בראשית כא א), ויהי לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים (ש״א א ב) הוה לה ותלד שלשה בנים וגו' (שם ב כא), ציון היא דורש אין לה (ירמיה ל יז) והוה לה ובא לציון גואל ולשבי וגו' (ישעיה נט כ):

פרשה לט

יב א) ויאמר י״י אל אברם לך לך וגו'. ר' יצחק פתח שמעי בת וראי והטי אזנך א ושכחי עמך ובית אביך (תהלים מה יא). אמר ר' יצחק לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת, אמר תאמר שבירה היתה בלא מנהיג. הציץ בעל הבירה אמר לו אני הוא בעל הבירה. כך לפי שהיה אברהם אבינו אומר תאמר שהעולם בלי מנהיג. הציץ הקב״ה אמר לו אני הוא המנהיג ארון כל העולם, ויתאו המלך יפיך (שם שם יב) ליפותך בעולם, כי הוא אדניך והשתחוי לו (שם שם) ויאמר י״י אל אברם לך לך וגו':

1 ילקוט ר' ס״נ, ילק' שמואל ר' ע״ז, איכה רבתי פ' אין לה (א' ב'), פסיקתא פי״ח קל״ה א') פ כ (קמ א ב'), פסיקתא רבתי פל״ג (קמ״ח א'), תנחומא מ״ב נשא סי' י״ב, תנחומא שם סי' ז', במדבר רבה פ״ט סי' י': || 5 ילקוט ר' ס״ג, ילק' תהלים ר' תש״נ, ילק' מכירי תהלים מ״ה קי' כ', תנחומא מ״ב לך לך קי' ג', תנחומא שם סי' ג':

1 כל ונכי | הוי א²כ | 2 אין לה] פג, ~ ולד דוא²תי | והוה התי, והיה ג | ויהי לפנינה ילדים ל' פוחי | 3 הוה] פוא', והוה דחא²תי, והיה ג | ותלד ג' בנים י, ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות וני (שמואל), כי פקד י״י את חנה ותהר ותלד וגו' ד | 4 הוה פוא', והיה ג | גואל — וגו'] גואל ולשבי פשע ביעקב נאם י״י א¹, גואל וגו' א², גואל פוהגבי, . . רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי דת | 6 לאחד] פוא²נבי¹ (תהלים) ם, משל ~ דתי | וראה] ומצא ת | **בירה] בירא ל | 7 אמר] ~ להד שהיה מהלך א¹ | *שבירה] שבירא ל, שהבירה הזו דפכתים, . . זו וא²גי (שם), . . הזאת א¹ | היתה ל' בלי ג | הציץ] א², ~ עליו דפוא¹גכים | ואמר לו א², ואמר י | ואני הוא פ, אני א²תי | 8 לפי שהיה] היה א¹ | אברהם אבינו] אכם, אבינו אברהם דו, אברהם פגי (שם) | *אומר דפאגכתים] אמר לו שהעולם] ותי, ~ הזה דפאגכם | בלא | הציץ] א³, ~ עליו דפא²גבים | אמר לו] פגם, ואמר לו דוא² ואמר י | הוא ל' א²כי (שם) | מנהיג העולם כם, בעל העולם דפואגי, בעל הבירה י (שם) | 9 ויתאו — יפיך] פ, ויתאו המלך יפיך כי הוא אדוניך ~ דא²ת, ויתאו . . אדניך והשתחוי לו ~ וג, שכחי עמי ובית אביך לך לך מארצך וממולדתך וגו' ~ י (שם) | ליפותך] פוגבתי, ליפותיך דא² | כי — אדניך] פוג, כי . . אדוניך כי, ל' דא²ת | 10 ויאמר] פוגכי (שם), הוי ~ דא²תי |

היו מולידים בני שמנה שנים: 2 אין לה הוה לה. וכדמפרש במדרשי תנחומא ובבמ״ר שם לפ' וע״ד אין בה וכו' ותהי שרי אע״פ שאין לה עכשיו יש לה לאחר זמן שנ' וה' פקד את שרה וכו' ועיי״ש, ומאמר ר' לוי נסדר באיכ״ר לפ' אין לה מנחם ומסיים שם אף כן את אומר אין לה מנחם והוה לה שנ' אנכי אנכי הוא מנחמכם, ובפסיקתא פ' עניה סוערה לפ' לא נחמה ומסיים שם וכך רני עקרה לא ילדה והוה לה בנים ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה, ושם בפ' רני עקרה המאמר מקוטע, ובפסי״ר פ' ענייה ס״ערה מסיים וכן רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה הוי לה שנ' ואמרת בלבבך וכו', ובילק' שמואל ר' ע״ז נוסף מאיכ״ר הדרש אין לה מנחם וכו' ומפסיקתא הדרש רני עקרה וכו', ומה שנוסף כאן בדפוסי' וכי״ת רני עקרה לא ילדה וכו' הוא מיותר וליתא גם במדרש הגדול, ושם א״ר לוי כל מקום וכו' ועת״נ, ובכי״א א' נסמן בסוף הפרשה תחלת פרשת נח ובכי״ת תחלת פרשת תולדות נח ובכי״כ סליק סידרא ועיי במ״י לעיל סוף פכ״ט:

פרשה לט. בכי״א א' פל״ו ובכי״א ב' וכי״ו פל״ח, ובדפ״ר נכפל בטעות הדפוס פל״ח כמו בפרשה שלפניה ובמקרא כאן פרשה פתוחה, ובכי״א א' נסמן עוד פרשת לך לך ובדיו ובכי״ת סדר לך לך ועיי במ״י לעיל ריש פ״ל: 5 ר' יצחק פתח. כסגנון זו הפתיחה ר״י פתח וכו' אמר ר״י וכו' גם בסמוך ר' ברכיה פתח וכו' אמר ר״ב וכו' ועיי גם לעיל צד 4 צד 14 צד 67 צד 68 צד 142 וצד 352: 6 בירה אחת. בכי״ל בירא באל״ף וכן שבירא היתה וכו' ובסמוך גם בכי״ל בעל הבירה בב' הטעמים בה״א ועיי גם מנא לעיל צד 30 והושתא לעיל צד 336 ובמ״י שם ובירת אחת דולקת ונפרשת משל לעולם שראה אברהם בקלקולו בדור הפלגה ועיי באגה״א ח״ב צד 240, ובלק״ט גורס וכפרש א״ר יצחק למה אברהם אבינו דומה לאחד שהיה מהלך וכו' וראה בירה דולקת אמר שמא תאמר שהבירה הזאת בלא מנהיג הציץ עליו בעל הבירה ואמר אני בעל הבירה כך עברו עשרים דור מאדה״ר ועד אברם ובמה דורות מהם שקלקלו מעשיהם דור אנוש דור המבול דור הפלגה ומתוך דור הפלגה יצא אברהם (ועיי לעיל צד 364 ובמ״י שם בד״ה אמרו אברהם וכו') התחיל מהרהר בלבו ולאמר תאמר שהעולם בלא מנהיג הציץ עליו הקב״ה ואמר לו אני ראשון ואני אחרון אני אדון וכו', ובאופן אחר מפורש המשל בהסיפור על אברהם במדרש הגדול ריש לך לך ועיי״ש, ובמדרשי תנחומא ליתא לאחד שהיה וכו', ושם הורכבה פתיחה זו שלפנינו עם שלאחריה ולשון הפתיחה בתנחומא מ״ב וש״ה שמעי בת וכו' שמעי בת וראי זה אברהם ושכחי עמך ובית אביך זו ע״ז שנ' אומרים לעץ אבי אתה ויתאו המלך יפיך זה מלך מלכי המלכים הקב״ה ליפותך בעולם א״ר א ב י ן כי הוא אדוניך והשתחוי לו ולמה היה אברהם דומה לצלוחית של אפרסמון שהיא נתונה בבית הקברות ולא היה אדם יודע מהו ריחה מה עשה אחד נטלה וטלטלה ממקום למקום התחיל ריחה נודף בעולם כך היה אברהם דר בין עובדי ע״ז א״ל הקב״ה

ב ר' ברכיה פתח לריח שמניך טובים וגו' (שה"ש א ג) אמר ר' ברכיה למה היה אברהם דומה לצלוחית שלאפופלסימון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בזוית ולא היה ריחה נודף. כיון שנטלטלה נודף ריחה. כך אמר הקב"ה לאברהם [טלטל עצמך ממקום למקום ושמך מתגדל בעולם] לך לך וגו':

ג ר' ברכיה פתח אחות לנו קטנה (שה"ש ח ח) זה אברהם שאיחה לנו את כל העולם, בר קפרא כזה שמאחה את הקרע. קטנה שעד הוא קטן היה מסגל מצות ומעשים טובים. ושדים אין

1 ילקו"ש ר' פ"ג, ילק' כ"י הבירים ר' תתקצ"ח. תנחומא פ' ג בס, תנחומא שם. ש"ר השירים רבה פ' לריח (א ג):
1 ילקו"ש ר' פ"ג, ילק' כ"י הבירים ר' תתקל"ד. תנחומא פ"ג לך לך סי' ג'. תנחומא שם סי' ג', ש"ר השירים רבה פ' אחות (ח ח):

1 ר' ברכיה] סוגבי. ויאמר יי' אל אברם ~ דא'ת | וגו'] שמן תורק שמך דת | למה] משל ~ ח | היה ~ פוי | אברהם] פהא' (שה"ש). אברהם אבינו דגת. אבינו אברהם וע | פפולסמון פהע. אפופילסימון דא', אפופלסימון ת. בופלסמון ג. פלסמון י (שם). אפרסמון ד'בי. פליטון א' | המוקפת י | בקרן זוית י | כיון — ריחה] כיון שהיתה (שהיתה ד. שהתחילה ו) מיטלטלת (מטלטלת וי. מטולטלת פא'ב. מטולטלת ממקום למקום ת) היה ריחה נודף דפוא'כתי. ל' א'ג | 3 לאברהם] פי. ~ אבינו דואבתי (שם) | 3 טלטל—בעולם] ~ ל | לך — וגו'] שנ' לך לך מארצך פ. ויאמר יי אל אברם דאבת. ויאמר.. אברם לך לך ו. שנ' ויאמר .. לך לך מארצך ג | 4 פתח] אם אב | אחות] פא'עי. אחות לנו קטנה ושדים אין לה ~. וכת. אחות.. לה וגו' ~ דא'. אחות.. לה מה נעשה לאחותינו בי' שידו' בה ~ ג | אברהם] ~ אבינו כי (שה"ש) | לנו] וא'גי (שם). להקב"ה ה. לנו להקב"ה פ. ל' דא'תעי | את כל] ער. כל באי חא'. את כל באי דפוא'גבתי. לכל באי י (שם) | עולם (שם). העולם כולו ע | בר קפרא ע'... אמר דואבתעי. .. אומר ג... א פ | 5 שמאחה] א'עי (שם). שהוא מאחה דוא'גבתרי. שאיחה פ | מצות |

מה אתה יושב בתוך הרשעים צא מביניהם והודיע מעשיך הטובים בעולם שנ' לך לך. ובתנחומא שם וש"ה שמעי וכו' כי הוא אדוניך וכו' א"ר אבין משל לצלוחית של פליימון וכו': 3 טלטל עצמך וכו'. כן השלמתי עפ"י גי' שאר הספרים, ובלקו"ם הגי' א"ר ברכיה למה היה אברהם אבינו דומה לצלוחית של פליימון מוקפת וכו' ומונחת בקרן זווית וכו' כיון שהיתה מטולטלת היה ריחה נודף כך אמר לו הקב"ה לאברהם אבינו טלטל עצמך ממקום למקום ושמך מתגדל לכך נאמר לך לך. ובערוך ע' פפולסמן העתק ומפירש למה היה אברהם אבינו דומה לצלוחית של פפולסמון פי' בור אדם מתבסם בו וריחו נודף עליו מרחוק הרבה וכך היה אברהם שמעו הולך בכל הארצות מאביל ומשקה ומלוה ומהנה וכו' ועי' המשל לעיל צד 276 לצלוחית שלפילימון מוקפת וכו' ובת"ג ובמ"י שם ועי"ע צד 267 מביא אפופוליסמון וצד 311 או פפולוסמון וצד 319 מצא צלוחית שלפילייטון והלך לריחה וכו' ובת"ג שם. ובשהש"ר פ' לריח וכו' איתא ר' יוחנן פתר קרייה באברהם אבינו בשעה שאמר לו הב"ה לך לך מארצך וממולדתך למה היה דומה לצלוחית של פוליטון שהיתה מונחת בזוית אחת ולא היה וכו' בא אחד וטלטלה ממקומה והיה ריחה נודף אף כן אמר הב"ה לאברהם הרבה מעשים טובים יש לך הרבה מצות יש לך טלטל עצמך בעולם ושמך מתגדל בעולמי לך לך וכו': 1 שאיחה לנו וכו'. כך אמר הקב"ה למה"ש אחות לנו וכו' שאיחה לנו שחבר לפני את כל העולם שהיה אברהם מקרב המרוחקים והנפרדים ע"י דור הפלגה קטנה שעד הוא קטן היה מסגל מצות ומע"ט אעפ"י ושדים אין לה שדים לא הניקוהו לא מצות ולא מע"ט שראה בבית אביו מה נעשה וכו' ביום שידובר בה ביום שגזר נמרוד הרשע וכו' (ועי' לעיל 364) אם חומה וכו' אם מעמיד הוא דברים כחומה לדבר עליו ולא יחת מפניו יבנה עליה כלו יבנה ממנה וזרעו יכון לעד ואם דלת וכו' ואם דל הוא ממצות וממע"ט נצור עליה לוח ארז ומה הצורה הזו שבלוח אינה אלא לשעה כך איני מתקיים עליו אלא לשעה אני חומה וכו' אמר אברהם לפני הקב"ה רבון העולמים אני חומה וכו' ושדי כמגדלות גם בני שעתידים לעמוד ממני חנניה מישאל ועזריה ימסרו נפשם על קדושת השם (ועי' לעיל צד 319) אז הייתי וכו' שנכנס בשלום וכו'. ור"ב דורש אחות לשון איחוי וכדמפרש ב"ק שאברהם איחה את כל העולם כזה שמאחה את הקרע, ותרג' ועת לתפור (קהלת ג' ז) ועידן בחיר לאחאה בזיעה ובמ"ק כ"ו א ואלו קרעין שאין מתאחין וכו' ובספרי פ"ם סי' ד' אחותי שאיחה את ישראל להקב"ה ועשאן כאחין למקום וכו' ולקמן פס"ח אם מתאחות וכו', ובגי' כ"י ל' ב"ק כזה וכו' נעדרה מלת אמר וכ"ה בערוך ע' אח א' באיזה כ"י ודפוסי' ועי' במ"י לעיל צד 53, והדרש שעד הוא קטן וכו' כמ"ד בן ג' שנים הכיר את בוראו ועי' לקמן פס"ד ובמ"י לעיל צד 273, ובפי' כ"י כ"י מפרש ושדים אין לה אב לא למדו רב לא היה לו מהיכן היה למד תורה (ועי' לקמן פס"א, ולקמן פצ"ה ר' לוי אמר מעצמו היה למד תורה וכו' ובבמ"ר פי"ד סי' ב' שהכיר מעצמו להקב"ה ולא היה אדם שלימד אותו היאך להכיר את המקום וכו') אם חומה היא אם מעמיד דברים כנגד נמרוד כחומה שאדם הדן כנגד חברו ומשאן לעשות כרצונו הוא נעשה כחומה לנגדו כמו שנאמר ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומות נחשת, והגי' יבנה עליה איתא גם בדפוסי' וביי"א ב' וכי"ג, ובא"א ובמ"כ הגיה נבנה, ולא נתפרש כאן וכן לא נדרש כאן טירת הכסף. ופירוש נוסח בפי' פ' נבנה עליה טירת כסף אני אצילנו ככסף הניצול מן הכור (ועי' גם הדרש במדרש שה"ש הוצ' ר"א גרינהוט פ"ח אם חומה היא אם משימים עצמם כחומה לחצים נבנה עליה טירת כסף כשם שהכסף נכנס לאור ויוצא שלם ואינו חסר כך הם נכנסין למלכות ויוצאין שלמים וכו'), ופי' מתקיים עליו עומד עליו לשמרו וכן בשהש"ר פ' זאת קומתך (ז' ח') אמר לפני הקב"ה רבש"ע חנניה מישאל ועזריה מבקשים ליתן נפשם על קדושת שמך מתקיים את עליהן או לא וכו', וכגנון הפתיחה בתנחומא פ"ב שם ר' ברכיה הכהן פתח אחות לנו קטנה במה הכתוב מדבר באברהם כשהשליכו נמרוד לתוך כבשן האש עד עכשיו לא עשה לו הקב"ה נסים אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע הרי השליך נמרוד את אברהם לתוך כבשן האש ר' אליעזר הקפר אמר (ועי' במ"י לעיל צד 354) אחות לנו קטנה מדבר באדם שקורע ולא מאחה אברהם איחה את העולם לפני הקב"ה שעד עכשיו לא היה לו בנים לפיכך היה קורא אחות (וצ"ל קצת עפ"י הגי' שבתנחומא שם ר"ב פתח אחות וכו' במה הכתוב וכו' קטנה שעדיין לא עשה לו הקב"ה נסים ולמה נקרא אחות שאיחה את העולם וכו' ושדים אין לה שעדיין לא היו לו בנים) מה נעשה וכו' ביום וכו' ביום שאמר נמרוד להשליכו לתוך כבשן האש אמר הקב"ה למלאכי השרת אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף אם נותן נפשו על קדושת השם נבנה עליה טירת כסף (בתנחומא אם נותן נפשו כחומה זו שהיא עומדת בפני מלחמות הרבה ומסור עצמו על קדושת השם נבנה עליה טירת כסף אלו ישראל שקראם כנפי יונה נחפה בכסף) ואם דלת היא וכו' ואם דל הוא מליתן את נפשו על קדושת שמי (כלומר נפשו על קדושת השם) נצור עליה לוח ארז מה הצורה הזו

לה (שם שם) שדיים לא הניקוה, לא מצוות ולא מעשים טובים, מה נעשה לאחותינו ביום שידבר בה (שם שם) ביום שגזר נמרוד הרשע להורידו לכבשן האש, אם חומה היא נבנה עליה (שם שם ט) אם מעמיד הוא דברים כחומה יבנה עליה, ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז (שם שם) אם דל הוא ממצוות [וממעשים טובים] נצור עליה לוח ארז ומה הצורה הזו אינה אלא לשעה כך איני מתקיים עליו אלא לשעה, אמר לפניו רבון העולמים אני חומה (שם שם י) מעמיד דברים כחומה, ושדי כמגדלות (שם שם) בניי חנניה מישאל ועזריה, אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום שנכנס בשלום ויצא בשלום [ויאמר ייי אל אברם לך לך]:

והחכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים (קהלת ז יט) [זה אברהם], מעשרה דורות שמנח ד
עד אברהם מכולם לא דברתי אלא עמך ויאמר ייי אל אברם:

ה
[ר' עזריה פתח רפאנו את בבל ולא נרפאתה וגו' (ירמיה נא ט) רפאנו את בבל בדור

2 לעיל לד 364, לקמן פ"מ בס ס סי' ד' ופס"ג וס"כ, סנחומא תולדות סי' ד': 6 עי' לעיל לד 319: 8 ילקוט כ' ס ג ילק' קהלת כ' תתקע"ו, מדרש קהלת ב' החכמה (ז יט), מדרש קהלת מ ב שם (מדרש זוטא לד 115), ועי' לעיל לד 315: 10 ילק' ירמיה כ' שלי"ב, ועי' לעיל לד 353:

1 שדיים] ו. ל' דפא[1]גכתי (שם) | **הניקוהו] הניקוה ל | לא ל' כי (שם) | מצות | ולא מעשים] פוחא[1]גי (שם), ומעשים דכת | **מה] ומה ל | 2 שידובר | שגזר עליו דפא[2]גת, שגוזר עליו ו, שיגזור עליו א[1]י (שם) | הרשע ל' | ליוד דפוא[2]גתי (שם), שירד א[1]כ | לכבשן] פא[1]גכת, לתוך כבשן דוא[2]י (שם) | אש ו | 3 עליה] ~ וגו' פ, טירת כסף וגכתי שם) | *אם] ואם ל, היא] פחגי שם, ~ דוא[2], אדם ת | דבריו ח דבריו ת, נבנה פא[1]תי שם עליה] ~ טירת כסף א[1]י (שם), .. ~ אני אצילנו ככסף הניצול מן הכור פ | **היא] הוא ל | נצור — ארז] פגכתי (שם), נצור .. לוח ו, נצור עליה דא[2], ל' א[1] | 4 ואם פ | הוא ל' פא[1] | ממצות פוחא[1]גכ במצות דא[2]תי (שם) | *וממעשים טובים והג] ובמעשים .. א[2], ומעשים .. דפא[1]כת, ל' ל | מה פוי (שם) | הצורה הזאת א[1], הצורה פ, לוח זה י (שם) | אינו י (שם) | 5 אין אני דפא[2]גכת, אני אין א[1], אינו י (שם) מקיים א[1] | **עליו] עליה ל | רבונו של עולם פה | מעמיד] א[1]י (שם), אני מעמיד פג, מעמיד אני דא[2]כת | 6 דברים] פוחא[1]ג, דברי דא[2]ת, דברי תורה כי (שם) | כחומה ל' דא[2] | בניי] כ, בני א[1]י (שם), אילו בניי ו, זה ד[2]את, זה בניי ג, בני זה פ | **כמוצאת] כמוצא ל | 7 לשלום ו | לשלום ו | *ויאמר — לך דוא[2]] ויאמר .. לך מארצך וממולדתך ג, ל' ל | 8 והחכמה] ד[1]פא[1]י, החכמה דוחא[2]גכ | תעוז גי | מעשרה שליטים] כ, מעשרה .. אשר היו בעיר דא[2]ת, מעשרה שליטים החכמה תעוז ו, מעשרה שליטים אשר היו בעיר החכ' תע' ג, ל' פחא[1]י | *זה אברהם פוחא[1]גי] ל' לדא[2]כת | מעשרה] מעשרה שליטים ~ פוחא[1]י, מעשרה שליטים אשר היו בע' ~ ג | מנח א[1]כ, שמאברהם פ | 9 ועד | אברהם] נח פ | מכולם] פכ, מכלם חגי (קהלת) ומכולם וי, ומכלם דא[2], ומכולן ת, ל' א[1] | דברתי] י (שם), ~ עם אחד דא[2]ת, עם אחד מהם פחא[1]כ, עם .. מהן וגי | ויאמר] שנ' ~ פ, הה"ד ~ כ | אברם] פא[1]כת, ~ לך לך דוא[2]ג | 10 *ר' עזריה — לך] ל' לא[1]י | *רפאנו — וגו'] רפאנו (רפאינו ו, רפיאנו ד[1], רפינו ת) את .. נרפאתה (נרפאת ד[1], נרפת ד) עזבוה ונלך איש לארצו דוא[2]ת, רפאינו .. נרפאתה גי (ירמיה), ל' פ | *רפאנו פא[2]] רפאינו וגי (שם) רפינו דכתר | *בדור] זה דור ו |

שעל הלוח נוח להתמשמש כך הוא נוח ליאבד מן העולם ואינו משגיח עליו (מה צורה שבלוח ארז נוח להתמשמש כך אברהם איני משגיח עליו) אמר אברהם אני חומה אני נותן נפשי על קדושת שמך מיד נתן נפשו כיצד היה תרח אביו עובד ע"ז והיה פולח להן א"ל הקב"ה אלו עובדי ע"ז ואתה יושב ביניהם לך לך מארצך (אני חומה למסור נפשי על קדושת שמך ולא אני בלבד אלא ושדי כמגדלות בני בני חנניה מישאל ועזריה ודורו של חנניה בן תרדיון וחבריו שיתנו נפשם על קדושת שמך לפיכך אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום שיצא שלום מן הכבשן אתה מוצא תרח אביו עושה צלמים היה ועובד אותן א"ל הקב"ה לך לך מארצך וגו'), ובשהש"ר שימן שונות לפ' אחות לנו וכו' ושם לשון המאמרים ר' ברכיה פתר קרא באברהם אבינו אחות לנו וכו' זה אברהם שנ' אחד היה אברהם ויירש את הארץ ואיחה את כל באי העולם לפני הקב"ה בר קפרא אמר כאדם שהוא מאחה הקרע קטנה עד שהוא קטן היה עסוק במצות ומע"ט ושדים אין לה שעדיין לא בא לכלל מצות ומע"ט מה נעשה וכו' ביום שגזר נמרוד הרשע ואמר לירד לכבשן האש אם חומה וכו' אמר הקב"ה אם מעמיד הוא דברים כחומה נבנה עליה טירת כסף נצילו ונבנה אותו בעולם ואם דלת היא וכו' אם דל הוא במצות ומטלטל מעשיו כדלת נצור עליה לוח ארז מה צורה זו אינה מתקיימת אלא לשעה כך איני מתקיים עליו אלא לשעה אחת אני חומה אמר אברהם לפני הקב"ה אני חומה ואעמיד מע"ט כחומה ושדי כמגדלות שאני עתיד להעמיד כתים כתים וחבורות של צדיקים כיוצא בי בעולמך אז הייתי וכו' א"ל הקב"ה כשם שירדת לכבשן האש כך אני מוציאך בשלום הה"ד אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים וכו' ד"א אם חומה היא זה המר"ע אמר הקב"ה אם מעמידין הן המר"ע מעשיהם נבנה עליהם העולם ונצילם ואם דלת ואם מטלטלין הן מעשיהן כדלת זו נצור עליה וכו' אני חומה אמרו לפני הקב"ה אנו חומה ואנו מעמידין מצות ומע"ם כחומה ושדי כמגדלות אנו עתידין להעמיד בעולמך כתות של צדיקים כיוצא בנו אז הייתי וכו' ועי' גם במדרש הגדול עמו' 200 ושם הועתק אם מעמיד את דבריו כחומה נבנה עליה טירת כסף מה הכסף הזה נכנס לאור ואינו חסר כך אברהם נכנס לכבשן האש ויצא שלום וכו': 8 זה אברהם. כן הוספתי ועת"נ, ובמדרש קהלת מ"ב שם הגי' החכמה תעוז לחכם זה אברהם מעשרה שליטים אילו עשרה דורות שמנח ועד אברהם שעם כולם לא דיבר אלא עם אברהם הה"ד ויאמר ה' אל אברם, ובמדרש קהלת שם החכמה וכו' זה אברהם מעשרה שליטים מעשרה דורות מנח עד אברהם לא בחר הקב"ה יותר מכולן (כ"ה בדפ"ר ד"ו) ולא כרת עמהם ברית אלא עמו שנ' ביום ההוא כרת ה' את אברם וכו', ולעיל צד 316 נדרש הפסוק על נח ועיי"ש: 10 ר' עזריה פתח. כל הפתיחה ליתא בכי"ל ובכי"א א' וכן לא הועתקה בילקוט כאן, ואיתא

אנוש, ולא נרפאתה בדור המבול, עזובות (שם שם) בדור הפלגה, ונלך איש לארצו (שם שם)
ויאמר ייי אל אברם לך לך]:

ר' עזריה משׁ' ר' אחא פתח אהבת צדק ותשנא רשע וגו' (תהלים מה ח) [ר' עזריה בשם ר' אחא] פתר קרייה באבינו אברהם בשעה שעמד אבינו אברהם לבקש רחמים על סדומים מה כת' תמן חלילה לך מעשות וגו' (בראשית יח כה) אמר ר' אחא נשבעת שאין אתה מביא מבול לעולם, מה אתה מערים על השבועה אתמהא. מבול של מים אי אתה מביא אלא מבול שלאש. אם כן לא יצאת ידי השבועה, אמר ר' לוי השופט כל הארץ לא יעשה משפט (שם שם) אם עולם אתה מבקש אין דין ואם דין אין עולם, אתה תופש חבלה בתרין ראשוי. בעי עלמא ובעי דינא, ואם

8 ילקוט כ' סי"ג, ילק' תהלים ר' תס"ג, פסיקתא פ' נחמו (קכ"ה א), ויקרא רבה פ"י: ה לקמן פמ"ט, פסיקתא פ' תגר (קל"ט ב), ופר' כופס י"ח ה', זנחים קט"ו א': 8 פר' תנחומא פ"ג ולחתן סי' ר, תנחומא בם סי' ר, דברים רבה פרר כי פנת (צ ו פר' י'):

1 ° נרפאתה] נרפאת ג | ° בדור] זה דור ו | 2 ° ויאמר — לך דוא'] ויאמר . . לך מארצך ג' (שם), לך לך פ | 3 משׁ' ר' אחא] משם ר' אחא דא², משום . . ת, בשם . . וכ, ל' פא'ג | וגו] פ, על כן משחך אלהים (ייי ד) אלהיך שמן ששון (מחבירך ד, מחבירך ת) מחבריך דא'גכת | ° ר' — אחא] ר' עזריה בשם ר' אחא וג, ר' עזריא בשם ר' ברכיה י (תהלים), ר' עזריה דא'ת, ל' לא' | 4 ° פתר קרייה דכת] פתר קרייא א², . . קריא וג' (שם). פתח קריית ל, זה א' | באבינו וגתי, באברהם דפא'כי (שם), אברהם אבינו א' | שעמד אברהם אבינו לבקש א'ג, שעמד לבקש ת, שביקש אברהם אבינו כ, שבקש י | על סדומיים ג', על הסדומיים דפאכת, לסדומיים ו | ה תמן ל' י (שם) | ° מעשות וגו' פ] מעשות כדבר הזה וא'גכ, מעשות . . הזה וגו' י (שם), מעשות . . הזה להמית צדיק עם רשע וגו' א², מעשות . . רשע והיה וגו' ד, ל' ל | נשבעת] פ' (שם), נשבעת ואמרת דאגכת, נשבעתה ואמרתה ו | אין אני מביא נ, שלא תביא א', שלא להביא י (שם) | 6 לעולם ל' י (שם) | מה אתה מערים] י (שם), מה את . . כ, ומה את . . דפאג, ומערים את ו | אתמהא ל' פוכ | אי אתה מביא] ת, אי את . . ג, אין אתה . . דא²כ, אין את . . ד'פו, אינך . . י (שם), לא תביא א' | אלא . . אש] מבול (ומבול א') של אש אתה (את ד'א') מביא דואג, אבל מבול . . אתה מביא י (שם), אבל מבול . . תביא פ, אבל שלאש אתה מביא ת, אבל אתה מביא מבול שלאש כ | 7 שבועה פכי (שם), השבועה אתמהא א' | אמר ר' לוי ל' כי (שם) | 8 אם י (שם) | דין] ~ אתה (את פגת) מבקש דפוא²גכתי (שם), תבקש א' | אתה] ו, את פא'ג, מה את דכתי (שם), ומה אתה א² | ° תופש דפאת] תופס ו, תפוש לג, תפוס כ, תפיס י (שם) | ° חבלה דות] חבלא פא'גכי (שם), התבל א², עולם ל | ° בתרין דפוא²גכתי (שם)] בתרי א', בתרתין ל | ראשוי] ו, ראשין פא², רישין י (שם), רישי א'ג, ראשנים ד', ראשין ד | בעי] פוגכי (שם), את בעי דא'ת, בעית א' | עלמא] דינא פ | ובעית א' | דינא (עלמא פ)] פוא'גכי (שם), ~ כב לך הדא מיניהו ד, . . חדא מנייהו א², . . חד מינייהו ת | אם כי (שם), ואין ו |

בדפוסי' וכי"ם וכי"ו וכי"א ב' וכי"ג וכי"ב וכי"ת ובילק' ירמיה שם ובפורשת נ"ב בפי' ב"ר, והשלמתיה עפ"י גי' אלו הספרים ובנגון הפתיחה לעיל צד 353 ועיי"ש, ואולי היא אינה מעיקר הספר כאן: 3 ר' עזריה משׁ' ר' אחא פתר. כן הגהתי ועת ג, ובנגון הפתיחה כמו לעיל ריש פל"ת ר' לעזר בשם ריב"ז פתח וכו' ר' לעזר משׁ' ריב"ז פתר קריא וכו' ועי' גם לעיל צד 366 ובמ י שם בדיה ר' יצחק וכו', וכל הפתיחה מן אמר ר' אחא נשבעת וכו' עד סופה איתא גם לקמן פמ"ט לפ' חלילה לך וכו' (ולנכון שם הגי' גם בדפ"ר וד"ו אמר ר' אחא), ובפסיקתא פ' נחמו נסדרה הפתיחה שלפנינו לשיטה הראשונה בפתיחה אהבת וכו', ובנגונה שם אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחברך ר' עזריה בשם ר' אחא פתר קריא באברהם אבינו את מוצא עד שלא הביא הקב"ה מבול על סדומים אמר אברהם לפני הקב"ה רבון העולמים נשבעת שאין אתה מביא מבול לעולם ומה טעם כי מי נח זאת לי אמר נשבעתי מעבור מי נח מבול של מים אי אתה מביא שמא מבול של אש אתה מביא מה אתה מערים על השבועה חלילה לך מעשות כדבר הזה א"ר לוי השופט וכו' אם משפט את מבקש אין עולם ואם עולם את מבקש אין משפט מה אתה מיצור חבלא בתרי ראשין בעי עלמא ובעי דינא דקושטא אין לית את מוותר ציבחר לית עלמא יכיל קאים א"ל וכו' אהבת צדק לצדק את בריותי ותשנא רשע שסנאת להייבן על כן משחך וכו' שמן ששון מחברך מהו מחברך א"ל הקב"ה הייך מנח ועד אצלך לא דברתי עם אחד מהם אלא עמך אני מדבר תחילה הה"ד אחר הדברים האלה היה דבר ה' וכו' (ועי' גם בפ' אנכי שם), ועוד שם השיטה ר' עזריה בש"ר יודן ב"ר סימון פתר קריא בישעיה וכו' ובסיומת אבל את מתנבא נבואות כפולות עורי עורי וכו' נחמו נחמו וכו', ובוי"ר שם לפ' קח את אהרן וכו' ניתוספה לשתי שיטות אלו עוד השיטה ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא פתר קריא באהרן וכו', והפתיחה מתחלת שם וש"ה אהבת צדק ותשנא רשע וגו' ר' יודן בשם ר' עזריא פתר קריא באבינו אברהם (כ"ה בדפ"ר וד"ו) וכו' אמר לפניו רבש"ע נשבעת וכו' הה"ד כי מי נח וכו' והגי' שם מה אתה מערים על השבועה אם כן לא יצאת ידי שבועה הה"ד חלילה וכו' כדבר הזה אמר לפניו חלילה לך וכו' אם משפט את מבקש אין כאן עולם אם עולם את מבקש אין כאן משפט את בעי תפוס חבלא בתרין רישי בעית עולמך ובעית דינ' דקושטא אם אין את מתי' ציבחר לית עולמך יכול קאים אמר לו וכו' אהבת לצדק בריותו ושנאת מלחייבן על כן וכו' מהו מחבירך א"ל חייך שעשרה דורות מנח עד אצלך עם אחד מהם לא דברתי ועמך אני מדבר שנ' אחר הדברים האלה היה דבר ייי (ובמ"ב שינה הפסוק עפ"י הגי' שלפנינו שנ' ויאמר ייי אל אברהם וכו', וכן הדפיסו אחריו), ולמאמר ר' אחא נשבעת וכו' עי' גם בסוטה שם שכבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם שנ' כי מי נח זאת לי וגו' ובזבחים שם כבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם וכו' מבול של מים אינו מביא אבל מבול של אש מביא וכו': 8 אתה תופש וכו'. אתה תופש את החבל בשני ראשיו אתה מבקש את העולם ומבקש את הדין אם אינך מוותר מעט אין העולם קיים, ובכי"ל נשתבש כאן אתה תפוש עולם בתרתין וכו' והגהתי ועת"ג, ולקמן פמ"ט המשל כולו בלא"ר את תפיס וכו'

לית את מותרה ציבהר לית עלמא קאים, אמר לו הקב״ה אברהם אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחביריך מנח ועד אצלך עשרה דורות ומכולם לא דברתי אלא עמך ויאמר ײ אל אברם:

ומה כת׳ למעלה מן העניין וימת תרח בחרן (בראשית יא לב), ויאמר ײ אל אברם לך לך, אמר ר׳ יצחק אם לעניין החשבון ועד עכשיו מתבקש לו עוד ס״ה שנה, אלא בתחילה אתה דורש שהרשעים קרואים מתים בחייהם, לפי שהיה אברהם מפחד ואומר אצא ויהיו מחללים בי שם שמים ואומרים הניח אביו בזקנותו והלך, אמר לו הקב״ה לך אני פוטרך מכיבוד אב ואם ואיני פוטר אחר מכיבוד אב ואם, ולא עוד אלא שאני מקדים מיתתו ליציאתך, בתחילה וימת תרח בחרן ואחרכך ויאמר ײ אל אברם וגו׳:

ח [לך לך] ר׳ יהודה אמר לך לך שני פעמים, אחד מארם נהרים ואחד מארם נהור, ר׳ נחמיה

4 ילקוט ר׳ ס״ג: 6 עי׳ יבמות׳ נכבות פ״ב ד׳ ד׳, נבכות י״ה ב׳, מדרש קהלת פי׳ כי התיים (ע׳ ס׳): 10 ילקוט שם ילק׳ מכירי תהלים ק י כי׳ י ח:

1 מותרה] ג, מוותרה ו, מותר פ, מוותר א׳תי (שם). מותיר ד, מוותיר א[2], | צבהר י (שם) | קאים] א[1], יכיל קאים גבת, יכול קאים דוא[2].. קאי י (שם), יכיל למיקם פ | אהבת — רשע] אהבת צדק לצדק ברויתי (ברויתיו י) ושנאת מלחייבן פ׳, אהבת.. ברויתי ותשנא רשע שנאת מלחייבן י (שם) | *על — ששון גבתי] על כן משחך אלהים שמן ששון ו, וגו׳ לדא[2] | 2 מחבירין] י, מחבריך (מחביריך ת) מהו (מחביריך דה) מחבריך דא[2]גבת, כחבירך מהוא מחבירך ו | עד אצלך א[2], עד לך י (שם) | עשרה] וגבתי, י׳ ד | ומכולם] ומכלם גי (שם), ומכולן תי, ל׳ א[1] | ולא א[1] | דברתי] ~ עם אחד א[2]ת, עם אחד מהם ו, עם.. מהן דגבי, עמהם א׳י (שם) | 3 אברם] אתי (שם), ~ לך לך דוג | 4 ומה] ו, מה דפהא[2]כתי | ויאמר — לך] ויאמר.. אברם וא[1], ואחר כך ויאמר.. אברם י, ל׳ דפהא[2]ת | 5 ועד] עד וא׳ב, ל׳ י | עכשיו ל׳ י | עוד מתבקש לו י, מתבקש לו פ | ס ה] י, ששים וחמש דפואגב | שנה] פוא׳גבתי, שנים דא[2] | 6 קרואים] וה, ־ין פג, קרוים די, ־יים א׳כת, ־יין א[2] | אברהם] פב, אברהם אבינו דאגתי, אבינו אברהם ו | מתפחד פוהגבתי | ואהיה מהלל שם שמים א[1] | 7 *ואומרים] ואומרי׳ א[2], ואומ׳ ד[1]פא׳ת, ואמ׳ ל, ואמרים ל[0], ואומר דו, ויאמרו י | והלך לו לעת זקנותו דפ, והלך.. זקנתו ואגת, לעת זקנתו והלך לו י | לך] לך לך פא׳ב.. לך גי | פוטר וא׳גי | ואין אני דא[2]גבתי | ~ אחר] כ, לאחר דוא[2]גתי | 9 ויאמר — וגו׳] ויאמר.. אברם לך לך גבי, לך לך א[1] | 10 ר׳ יודה] פ, ר׳ יהודה (יודה ו) ור׳ נחמיה ר׳ (יהה) יהודה דוא[2]גתמ | אומר דפוא[2]תים | שתי תר[1] | אחת ר[1] | ואחת ר[1] | ר׳] פוגמ, ור׳ דא[2]ת |

(ושם ל״ג גם בדפוסי סב לך הדא מיניהו), ומשל זה איתא גם במאמר ר׳ שמלאי במדרשי תנחומא שם אמר לפניו וכו׳ אתה תופש את החבל בשני ראשים יאבד משה ואלף כמותו ואל יאבד אחד מישראל וכו׳ וכן במאמר ר׳ שמואל בר נחמני בדב״ר שם א״ל הקב״ה משה אין אתה יודע מה לעשות אתה רוצה לאחוז את החבל בשני ראשין וכו׳ ועי׳ באגה א ח״ב צד 368. והגי׳ ציבהר צבהר ברו״ש איתא כאן בכל הספרים כמו בפסיקתא בשני המקומות ובוי״ר שם וכן הועתק בערוך ע׳ צבהר (כמו שהגי׳ בכל כ״י ודפ״ע) מתרג׳ ישעיה כ ט י״ז ציבהר, ונכונה הגי׳ בכי״ ל לקמן פס״ט צ״ב חד, וכתיבת התבת ברו״ש ודלית בתרגומים ובירושלמי עי׳ בערוך השל׳ ע׳ צבהד ובעמת״ל ח״ד צד 163 ועיי״ע לעף פלאנצענגאמען צד 95: 4 ומה כת׳ למעלה וכו׳. בסגנון מה כת׳ למעלה מן העניין נמצאו מאמרים גם לקמן פס״ם פע״ה פפ״ד פצ״ג ועי״ע בח״נ פס״ב פפ״ה פפ״ז וכן מאמרים אחדים בפסיקתא ובוי״ר ועי׳ כ״ם בפ״ת חלק ב״ת צד 108 וחלק ל״ד צד 408 וחלק ל״ט צד 340, ורבו המאמרים בזה הסגנון במדרש תנחומא ועי׳ במבוא לר״ש באבער י״ג א׳. ובתיבת עניין בכי״ל כמו לעיל צד 11 ביניין וצד 150 עניינא וצד 293 המוניין: 5 עוד ס״ה שנה. בס״ע פ״א אברהם אבינו היה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן ע׳ שנה שנ׳ ויהי מקץ שלשים שנה וגו׳ חזר לחרן (כ״ה בהוצ׳ מארכס) ועשה שם חמש שנים שנ׳ ואברם בן חמש שנים ושבעים שנים בצאתו מחרן וכו׳, וכן בברייתא דל״ב מדות מדה ל״ב מוקדם ומאוחר שבפרשיות כיצד ויאמר ה׳ אליו קחה לי עגלה משולשת אימתי נאמרה פרשה זו אחר מלחמת המלכים והמעשה הזה היה קודם שיצא אברהם חמש שנים שנ׳ ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה וא״ר יוסי אי אתה מוצא חשבון זה אלא משבעים שנה לאברהם שנגזרה גזירה על ענין בין הבתרים הא למדת שגזירת ענין בין הבתרים היה ה׳ שנים קודם יציאת אברהם מחרן ונכתבה מאוחרת, ולפי שיטת המדרש כאן נאמר ויאמר ײ אל אברם וכו׳ ביציאתו הראשונה מחרן ותרח היה בן ע׳ שנה כשהוליד את אברהם וכן ק״מ שנה כשאמר הקב״ה אל אברהם לך לך וכו׳ ומתבקש לו לתרח עוד ס״ה שנה לשני חייו שהרי מת בחרן כשהיה בן ר״ה שנה, וכן מפורש בפי׳ ב״ר, ושם הגי׳ בכי״ם שמה שכתוב בן חמש ושבעים שנה זה היה ביציאה שניה מכל מקום בראשונה בן שבעים שנה היה וכו׳ ונראה בעיני לפרש שניה (ר״ל יציאה שניה, ובפי׳ הנדפס נשתבש לפרש דבר זה שנית) לפי שמפורש בערבוביא אם לענין החשבון עדיין מתבקש לו לתרח ס״ה שנה לחיות כיצד אברם יצא מחרן בראשונה בן שבעים שנה ובן שבעים שנה היה תרח כשהוליד את אברם ותניגן בסדר עולם וכו׳ נמצא כשיצא מיציאה ראשונה שלא היה [illegible] אלא בן מאה וארבעים שנה ועדיין צריך לתרח לחיות ס״ה שנה ומה שנאמר ואברם בן חמש שנים [illegible] בצאתו מחרן זה היה ביציאה שניה ועיי״ע בלק״ט ובהערות רד״ב ראטנער לס״ע שם: בתחילה אתה [illegible] כגנון הלשון לעיל צד 246, והדרש שהרשעים קרואים מתים בחייהם עי׳ גם בירוש׳ ובבלי ברכות ובמדרש [illegible] שם ועיי״ע על כל המאמר שלפנינו ברמב״ן לפ׳ וימת תרח וכו׳ וכו׳ ושם כתב ג״כ תמה הוא בעיני שסבר הדרש מפסוק ואתה תבוא אל אבותיך בשלום בשרו שיש לאביו חלק לעוה״ב (ועי׳ לעיל צד 361) ואולי כוונתם שעשה תשובה בשעת מיתה אבל ימיו היו כלם ברשע וכו׳: 7 לך אני פוטרך. בדייק לך השני, ובכי״ ג וילקוט הגי׳ הנכונה א״ל הקב״ה לך לך אני פוטר וכו׳: 10 שני פעמים. ודורש גם לך השני לשון הליכה, וברמב״ן הגי׳ אחת מארם

אמר לך לך שני פעמים. אחד מארם נהרים ומארם נחור ואחד שהפריחו מבין הבתרים והביאו לחרן: ההיד עמך נדבות ביום חילך וגו' (תהלים ק' ג) עמך הייתי בשעה שנידבתה לשמי לירד לכבשן האש. ביום חילך בשעה שכנסתה לי כל אותן האיכלוסין. בהררי קדש (שם שם) מהררו של עולם הקדשתיך. מרחם משחר (שם שם) מרחמו שלעולם שיחרתיך לי. לך טל ילדותיך (שם שם) לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר תאמר שיש בידי עון שהייתי עובד עבודה זרה כל השנים הללו אתמהא. אמר לו הקב"ה לך טל ילדותיך מה טל זה פורח אף עוונותיך פורחים. מה טל זה

2 ילק' תהלים ר' פתה ס. ילק' משלי שם. תנחומא מ"ג לך לך סי' ד': לעיל צד 364 וצד 367 וש"נ:

1 אומ' פותם | שתי ת | אחת כת | ואחת כת | שהפרידו ר' | מבין] מברית בין י | 2 וגו'] בהררי קודי מרחם משי לך טל ילדותך ו | בשעה] ו. ביום פגבים. בעת דא"ת. לי א' | שנדבתה ו. שנדבת פא"גבים. שנדבקת דת. כשנדבקת א' | 3 בשעה] וא"ג. ביום פבים. בעת דא"ת | *שכנסתה ו] שכנסת' ד'. שכנסת דפא"גים. שכנסתה ל. שכנסת א'. שהכנסת ת. שכנסו כ | לי כל אותן] פוא"ג. לי כל תם. כל אותן י. אותה (אית' ד') לי כל ד. אתה לי כל א' | האוכלוסין] ם. האוכלסין ו. ריס ג. האכלסין פ. אוכלוסי א'. האכלוסין וכל החיילות ת. החיילות והאוכלוסין א'. החילות (והאוכלסיי ד') והאוכלסים ד | בהררי פא"גב. מהדרי ת | בהררי י. מהררו פא"גבתר | 4 שחרתיך אבים | לי לי פוא"גכרים | ילדותך פוי | 5 אברהם אבינו אבתי. אברהם פםם | מתפחד ואומר] מתפחד ם. יוצא וירא א' | *תאמר דפוא"גבתים] לי לא' | שמא יש א'. שהיה כ | בידי] בי פובם | כל אותן השנים ב | 6 אתמהא] וא"ג. לי דפא"בת | ילדותך פוי | הטל הזה וים. טל א' | אף את ג | עוונותיך דפוא"ג. עונות ילדותיך ם... ילדותך כ | יהיו פורחין ג | כל זה] פגב. הטל הזה דא"תים. טל הזה ו. טל א' |

נהרים ואחת מארם נחור (ופעם ל ז ול"נ ועי' במ"ח חלק נ"ב צד 676), ומשמע שפי' ארם נחור ארם בסביבות עיר נחור וכן בפסוק במאמר ר' לוי בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור וכו' ולקמן פ"ם סי' ד' הילכנו בארם נהרים ובארם נחור וכו' ועי' ברא"ב. ושיטת ר"נ אחד מארם וכו' ואחד שהפריחו מבין הבתרים והביאו וכו' מפורשת עפ"י שיטת הס"ע שהעתקתי לעיל, וכן פרש"י בפי' ב"ר כי"א א' מארם נהרים ביציאה ראשונה ובא לו לארץ ישראל ואז דבר עמו בברית בין הבתרים וא' שהפריחו ובא לו לחרן, וכן בפי' ב"ר כי"ם בפעם ראשונה יצא אברהם מארם נהרים ובא לא"י ואז דבר הקב"ה עמו בברית וכו' ואחר כך הפריחו והביאו לחרן ונתעכב שם חמש שנים ואחר [כך] יצא משם שנית (ובפי' הנדפס נשתבש ואחד שהפרידו וכו'), ומלשון שהפריחו משמע שר"נ דורש שבדרך גם היה שקפצה לו הארץ ונמצא עובר בחרן ועי' ביפ"ת. וגר' שעפ"י הדרש לך לך שני פעמים מנו גם באדר"נ נו"א פל"ג בעשרה נסיונות שנתנסה א"א שנים בלך לך וכן במדרש תהלים שנדפס מכבר מזמור י"ח שנים כשאמר לו לך לך: 2 ההיד עמך וכו'. כאן מתחיל מאמר בס"ע ועי' לעיל צד 138 ובמ"י שם בד"ה הת"ד אם ישים וכו', והובא המאמר לפרש לך השני עפ"י הדרש לך טל ילדותיך וכו' (ועי' ביפ"ת) או לדרוש לך לך אני הייתי משחר כמו שמתחיל המאמר בתנחומא מ"ב שם ד"א לך לך אמר לו הקב"ה לך הייתי משחר דאמר ר' יהושע בן קרחה אמר דוד עמך נדבות וכו', והדרש עמך קרי ביה עימך, ובילק' תהלים נוסף לפי הענין עמך וכו' מדבר באברהם עמך הייתי וכו': בשעה שנידבתה וכו'. שנתנדבתה לשמי לירד לכבשן האש כמו שמסופר לעיל סוף פ"ל ח, ובדפ"ר ודי"ו הגי' בעת שנדבקת ובמ"כ הגיה שנדבת וכן הדפיסו אחריו, והגהתי ביום חילך בשעה שכנסתה לי כל אותן וכו', ובכי"ל נשתבש שנכנסתה, ובדפ"ר ודי"ו בעת שנכנסת' אות' (שכנסת אותה) לי כל וכו' ובא"א הגיה שכנסת לי כל אותם וכו' ובמ"כ שכנסת אתה לי וכו', ופי' אוכלוסין המון עם ועי' לעיל צד 37. ובדפוסי' וכי א ב' וכי"ת נוסף החילות (החיילות), ומשמע שכוונו בדרש בשעה שכנסתה לי כל אותן האוכלוסין שנכנסו תחת כנפי השכינה כיון שראו שירד אברהם לכבשן האש וניצל וכמו שנדרש לקמן פמ"ד איטר לדבק טוב הוא אילו אומות העולם שאומ' כובב לידבק באלוהו שלאברהם ולא בנ"ז שלנמרוד וכו' ועי' במ"י לעיל צד 361, וכן איתא במדרש הגדול עמו' 191 באותה שעה היו כל אומות העולם מתנדבין ומביאין בניהן ובנותיהן ומניחין בחיקו שלאברהם אבינו ואומרין לו אשריך אברהם למדינו מדרכיך שנ' נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם וכו' ועי' בביהמ"ד ח"ה צד 41 ושם ח"א צד 34 ובקובץ מדרשים ח"א צד 46 ובמא"ר פ"ה ובספר הישר פ' נח וכן פירש ביפ"ת ביום שכנסת וכו' הייגו נמי מיום שהושלך לכבשן שע"י שראו בניסו נתגיירו וכו', אבן בפי' ב"ר מפרש עפ"י התנחומא עמך הייתי בשעה שזיינת חיילותיך ונתנדבת להלחם עם המלכים, ובפי' ב"ר כי"ם עמך וכו' ונדבת להלחם עם האויבים הם החמשה מלכים ועי' בתנחומא מ"ב שם ובהערות רש"ב שם ובילק' מכירי תהלים ק"י סי' ט' ועי"ע בפירושי תהלים שם: 3 בהררי קדש. במקרא שם בהדרי קדש (ושם פ"ז א' יסודתו בהררי קדש) ונמסר במס"ג בהררי וכו' מן חד וחד חד דלי"ת וחד רי"ש ועי' במנחת שי, וכהגי' שלפנינו בכי"ל כ"ה גם בכי"ו וכי"א א' ובדפ"ר ודי"ו וילק' מכירי שם סי' י"א בהררי וכו' מהררו וכו', ובילק' תהלים שם בהררי וכו' בהררי של עולם (וראיית בעל כ"ם מב"ר כאן היא לפי הגי' בהדרי וכו' וכמו שהוגה במ"כ וביפ"ת) וגם בתנחומא מ"ב שם בשני כ"א ובילק' מכירי שם סי' ט' הגי' מהררי וכן נכמן בתנ"ך הוצ' גינצבורג כ"א מהררי ועיי"ש וכן נסחו סימאכוס והירונימוס ועי' [illegible] שמשם נתהוה העולם וכמאמרם אבן שתיה שממנה הושתת העולם (ועי' במ"י לעיל צד 336) או פי' מרחמו של עולם מעת שנברא העולם שיחרתיך לי וכמו שדרשו לעיל צד 107 בהבראם באברהם בזכות אברהם ועי' באב"א ובמ"כ, ובפי' ב"ר כ"י גורס ומפרש מהדרו של עולם זה מזרח שמשם זורח השמש מרחם משחר וכו' ממקום שהאורה יוצאה כעובר היוצא מרחם אמו ועי' לעיל צד 16 הדרש מי העיר ממזרח צדק, ובתנחומא מ"ב שם הדרש מקומץ, ושם בכ"י רומי א' הגי' בהררי קדש עד שהיה הרר (ובכ"י רומי ב' עד שהיה העולם אדר) מרחם משחר לך טל ילדותך, ובילק' מכירי שם סי' ט' הועתק מתנחומא בהררי קודש מרחם משחר עד שהיה העולם הרר לך הייתי משחר וצ"ע: 5 כל השנים הללו. משמע דאתיא כמ"ד בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו ועי' ביפ"ת ובמ"י לעיל צד 273 בד"ה הוא תהילתו וכו', ובתנחומא מ"ב שם הדרש מה טל ילדותך א"ר אחא א"ר חנינא בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו כנין שנ' עקב אשר שמע אברהם בקולי וכו' א"ל הקב"ה כל מעשים רעים שעשית באותן שלש שנים אני עושה אותן כטל הזה הוי טל ילדותך, ועוד שם ד"א לך לך בשבילך בראתי את העולם אמר

סימן ברכה לעולם אף אתה סימן ברכה לעולם: ה״ה ואומר מי יתן לי אבר כיונה אעופה
ואשכונה (שם נה ז), למה כיונה, ר׳ עזריה בשם ר׳ יודן ברי סימון לפי שכל העופות בשעה
שיגיעים הן נחים על גבי סלע או על גבי אילן, אבל היונה בשעה שיגיעה היא קופצת אחד מאגפיה
וסורחת באחר מאגפיה, הנה ארחיק נדוד (שם שם ח) נידגוד אחר נידגוד טילטול אחר טילטול,
אלין במדבר סלה (שם שם) מוטב ללון במדבריות שלארץ ישראל ולא בפלטיות שלחוצה לארץ,
ואם תאמר לא נהין ושמח למה לא יצא, שעדיין לא הורשה, אבל משהורשה וילך אברם כאשר
דבר אליו יי׳ וילך אתו לוט (בראשית יב ד): אמר ר׳ לוי בשעה שהיה אברהם מהלך בארם
נהרים ובארם נחור ראה אותם אוכלים ושותים ופוחזים, אמר הלוואי לא יהא חלקי בארץ הזאת, כיון
שהגיע לסולמה דצור ראה אותם עסוקים בנכוש בשעת הנכוש בעידור בשעת העידור אמר הלוואי
יהיה חלקי בארץ הזו, אמר לו הקב״ה לזרעך נתתי את הארץ הזאת (שם טו יח): אמר ר׳ לוי ט
שני פעמים כתיב לך לך, לך לך, ואין אנו יודעין אי זו חביבה או ראשונה או שנייה: אמר ר׳

1 ילק׳ תהלים כ׳ תשנ״ח: 7 ילקוט כ׳ ס״ב: 10 לקמן פנ״ה, תנחומא מ״ב לך לך סי׳ ד׳, תנחומא בס סי׳ ג׳:

1 אף — לעולם] ~ הה״ד ונברכו בך וגו׳ א[1], הה״ד . . בך ם | *אעופה ואשכונה דפא[2]גבת] וגו׳ א[1], ל׳ לע | 2 עזריא א׳י | יהודה ג | ברי סימון] וגב, בר סימון עי, ל׳ דפא[2]ת | בשעה שיגעין ע׳ . . שהם יגיעים ד׳ . . שהן יגעין פונכ, כשהן יגעי׳ א[1], . . יגעין י | 3 הן ל׳ כי | *נחים] נחים ל, נחין דא[2]תע, ניגוחים ו, ־ין פגי, ־י׳ א׳ | הסלע פא[1] | אילן (האילן פא[1])] ~ ונתפשין ע | היונה] פעי, ~ הזו דוא[2]גבת, הזאת א[1] | בשעה שיגעה ע׳ . . שהיא יגיעה וג׳ . . שהיא יגעה פ, כשהיא יגעה א׳י, בשעה שהיא פורחת ויגיעה דא[2]ת | היא קופצת] פא[2]גע, קופצת דתי, קופצת היא ו, היא קובצת א[1] | אחד] וג, אחת ע, באח׳ ד, באחת א[1]בתי, מאחת פ | 4 פורחת א[1] | באחת מאגפיה כ, באחרת פ, בשניה י, ובאחת מאגפיה נחת א[1], באחת והיא נצולת ואינה נתפשת ע | נידגוד אחר נידגוד] פו, נדגוד . . נדגוד א׳י, נדגוד דא[2]בת, ל׳ ג | *טילטול פוג] טלטול דאבתי, נידגוד ל | טלטול דאבתי | 5 ללין וא׳כי | שבארץ ג | ולא] תי, ~ ללון דא[2]גב, ללין פוא׳ | בפלטיות] פוא[1]ג, בפלטריות דבת, בפלטאריות י | שבהוצה לארץ ג, של ארץ העמים י | 6 אם כר[2] | לא נהין] שלא נהין פונב, שלא נהין אברהם דא[2]ת, נהין ער[2], שנהין א[1], אם נהין ר[1], נהין אברהם ד[1] | ושמח] פוא׳גבע, ~ על דיבור המקום דא[2], בדיבור ת | למה] ער[1], ולמה דפואגבתר[2] | שעדיין] פוא׳תע, שעדין דא[2]ב, אלא שעדיין ג | 7 לוי] ירמיה י | אבינו אברהם וגי, אברהם אבינו א׳כ | 8 וראה י | אותם] בני אדם י | הלואי דא[2]גתי, ולואי פ (וכן בפסוק) | יהיה ג | חלקי] פואגבי, לי חלק דת | כיון] פבתי, וכיון דואג | 9 לסולמה של צור דפוגבתי, בסולם צור א | וראה בני אדם י | עסוקים] עסוקין גב, עוסקים ת, ־ין א[2], ־י׳ א[1], ל׳ פ | בניכוש בשעת הניכוש (ניכוש י) בעידור (ובעידור כ) בשעת העידור דא[2]גבתי, בניכוש ועידור א[1], לנכש בשעת הנכוש ולעדר בשעת העידור ו, חורשין בשעת החרישה וזורעין בשעת הזריעה פ | 10 יהיה] ג, יהא דפוא[1]תי, יהי א[2] | לי חלק ת | הזאת | נתתי] ד[1]פא[1]גב, אתן דוא[2]תי | שתי ת | 11 לך — לך] וכ, לך לך דפאגתי | אין אנו יודעין י, ולא נדע א[1] | אי זו] כ, איזו דאתי, איזו היא פג, אי זה וח | חביב מהן ו | אם הראשונה הא׳י, הראשונה פ, אם השנייה דוא[2]ת, . . השניה גב | או השנייה פ, אם השנייה א[1],

ר׳ התליפא אמר הקב״ה בך הבטתי ובראתי את העולם שנ׳ אלה תולדות וכו׳ בהבראם מהו בהבראם באברהם בראם ועי׳ בס״י לעיל צד 107: 1 ה״ה ואומר וכו׳. גם זה מאמר בפ״ע ונסדר כאן לדרוש לך לך לדעתך וכרצונך שהיה שמח ותאב לא״י ולא יצא שעדיין לא הורשה, ובילק׳ תהלים נוסף גם כאן מי יתן וכו׳ מדבר באברהם, והשלמתי אעופה ואשכונה כטעם הדרש שהיונה תעוף גם בעת שתשכון שכל העופות וכו׳ אבל היונה בשעה שיגיעה היא קופצת ואינה פושטת אחד מאגפיה וכו׳, וקופצת כמו בל״ם ולא תקפץ את ידך (דברים ט״ו ז) ובמדרש קהלת פ׳ כאשר יצא (ה׳ י״ד) ידיו הן קפוצות וכו׳ הן פשוטות וכו׳ ועי׳ בעמת״ל ח״ד צד 355, וכן קופצת בהוראת פועל יוצא בגי׳ הערוך ע׳ יון היא קופצת אחת מאגפיה וכו׳ ונ״ל שפי׳ נוסף שם או ע״ג אילן ונתפשין וכו׳ וסורחת באחת והיא ניצולת ואינה נתפשת ואינה מעיקר הספר, ועי״ע בתוספות שבת מ״ט א׳ בד״ה כנפיה וכו׳: 6 לא נהין. כ״ה בכי״ל וכן בד״ו ובי״פ וכי״ו וכי״א ב׳ וכי״ג וכי״כ וכי״ת שלא נהין, אכן בדפ״ר ובערוך ע׳ נהין ב׳ ובפי׳ ב״ר כי״א הגי׳ נהין ובכי״א א׳ שנהין, ועל גי׳ הערוך העיר כבר ביפ״ת וכתב בד״ה וא״ת שלא נהין לפי גרס׳ זו משמע דנהין לשון דאגה אבל בערוך גרים וא״ת נהין ושמח ולפ״ז הוא לשון שמחה וכן גירסת ספרים אחרים עכ״ל, ווידידי רא״ת לעת כתב לי שנהין כמו נעין בל״ס והוראתו נתקוטט, ובפי׳ ב״ר כי״ט וכי״א מפרש ואם תאמר אם נהין (א״ת נהין) ושמח אברהם על דבור (בדבור) המקום למה (ולמה) לא יצא וכו׳, וכן נוסף בדפוסי׳ וכי״א ב׳ ועת״ג: 9 לסולמה דצור. הר גבוה על תוף הים בין צור ועכו ועי׳ גם במלחמות היהודים ב׳ י׳ ב׳ ושירער ה״א צד 235 ואנדרע האנדאטלאס (מהדורא א׳) צד 81, וכהגי׳ שלפנינו איתא בעירובין ס״ד ב׳ מעשה בר״ג וכו׳ והיה מהלך מעכו לכזיב וכו׳ כיון שהגיע לכזיב וכו׳ כיון שהגיע לסולמא דצור וכו׳, ובתוספתא פסחים פ״א (פ״ב) וירוש׳ ע״ז פ״א מ׳ א׳ איתא לסולמה של צור, ובוי״ר פל״ז לסולמי צור, ובשבת כ״ו א׳ מסולמות של צור (ובד״ס שם הגי׳ מסולמא דצור), ובכגנון לא״ר בירוש׳ ב״ק פ״ד ה״ב לא ממון לסולמיה דצור וכו׳ ועי׳ באגה״א ח״ב צד 341: בנכוש. תלישת עשבים ועידור כל״ם במעדר יעדרון (ישעיה ז׳ כ״ה) ובמ״ק ג׳ א׳ מנין לניכוש ולעידור וכו׳ ועי׳ פאגעלשטיין דיא לאנדווירטשאפט וכו׳ צד 37 וצד 65: 10 לזרעך נתתי. וכ״ה בדפ״ר וכ״י שציינתי, ופסוק זה נאמר בברית בין הבתרים ועי׳ במ״י לעיל צד 369, ובלק״ט נסדר המאמר להפסוק שבאותה הפרשה לזרעך אתן וכו׳ (י״ב ז׳), והגי׳ שם א״ר לוי בשעה שהיה אברהם אבינו מהלך וכו׳ וראה אותם אוכלים ושותים אמר וכו׳ כיון שהגיע לסולמה של צור וכו׳ אמר הלואי יהא חלקי בארץ הזאת וכו׳ לזרעך אתן וכו׳: 11 שני פעמים כת׳. כאן ובפרשת עקידה, ומאמר זה ושלאחריו נסדרו גם לקמן פנ״ה סי׳ ז׳ לפ׳ ויאמר קח נא את

[illegible] זו שכונתך, ומבית אביך זה בית אביך, אל [illegible] ולמה לא גילה לו, כדי לחבבה בעיניו וליתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה, [illegible] ויאמר קח נא את בנך (בראשית כב ב) אי זה בן, את [illegible] יחיד זה לאמו יחיד אשר אהבת (שם שם), זה אהבתי וזה אהבתי [illegible] ולמה לא גילה לו, כדי לחבבו בעיניו וליתן לו שכר [illegible] מי שהקב"ה מתהו ומתלה בעיני הצדיקים [illegible] אל הארץ אשר אראך, על אחד ההרים אשר אומר [illegible] אליה את הקריאה אשר אני דובר אליך (יונה ג ב). קום צא אל

[illegible] ילק' תהלי' רמז [illegible]:

[illegible]

[illegible] א' | [illegible] ומארצך]

[illegible] | לו] [illegible] ומתלה ו

[illegible] א' | [illegible] ה' הוא [illegible] | אי זה בן] אי

[illegible] | 4 אמר לו את

[illegible] זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו פ. אמר לו זה יחיד . . לאמו [illegible]

[illegible] זה אהבתי וזה אהבתי ר

[illegible] בטעיא זה וזה אהבתי פ. אמר לו ובי יש

[illegible] אל ואית תחומין ובטעיה ח, בטעיא ב. בטעים ת)

[illegible] אית לי תחומי בטעיא א' | 5 ולו [illegible]

[illegible] | 6 ר' הונא ג, רב הונא פ.

[illegible] ר' יוסי הגלילי [illegible], ר' יוסי מ, ר

[illegible] משהקב"ה מתהו [illegible] (שם) . . . מתהא מ,

[illegible] | ומתלא מ,

[illegible] של צדיקים [illegible] (שם), עיניהם של . . [illegible] | 7 אחד כך ו. אחר

[illegible] הוא נראה [illegible] | מעט] זכר ב | על] ודבותה [illegible]

[illegible] כל הקריאה [illegible] | אנכי (שם) | קום] ודבותה [illegible]

[illegible] וסדר המאמרים מתוסף שם לפי הענין, ושם בסוף הסימן גם המאמר דאמר ר' [illegible] אחד ההרים וכו', ובעל המאמר שני פעמים כת' לך לך וכו' הוא ר' לוי בר חיתה [illegible] לך לך אל ארץ המוריה הוי שנייה חביבה מן הראשונה, וכאן ליתא [illegible] אחרים שלפני. ובא א הגיה צ"ל עוד מכה [illegible] ובילקוט כאן, ובד' ווילנא הוסיפו כמה דכתיב אל וכו' [illegible] אמר אמר לו הקב"ה נסיון הראשון [illegible] אל ארץ המוריה, ובתנחומא שם ור' לוי אמר נסיון [illegible] הנסיון האחרון בלך לך אל ארץ וכו' (ועי' בענין דעשרה [illegible] שלך. כדינה') שלך וממולדתך וכו' ומבית אביך זה [illegible] והאי וארץ מולדתך (רות ב' י"א) והאי וארץ מולדתך זה [illegible] איפרכיא שלך וכו' ועי' בערוך ע' אפרכיא ובמדרש [illegible] מדינה אפרכיה וכו' וכ"ה במדרש אסתר פ"א, ובלק מ ג"ב [illegible] כלומר ודבותה דרש ויאמר קח נא וכו' ולמה [illegible] ובענין המאמר לקמן פנ"ה בכי"ל ויאמר קח נא את [illegible] זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו א"ל אשר [illegible] ודיבור הוא דעתיה דר"י דאמר [illegible] אל הארץ אשר אראך ולמה וכו' על כל פסיעה ופסיעה וכו', ובכי"ל נוסף [illegible] וגרי' שהוא כמ"ל ארמי ופי' כאן וכי [illegible] זה אהבתי וזה אהבתי (ובאותו הענין בספרי פ"ם תני' וכי [illegible] וכי יש גבול בטעים), והלשון ממועט [illegible] פעמים שונות ועי' במ"י צד 215 בד"ה והרי [illegible] ובתיבת מי שהקב"ה בשתי תיבות בכי"ל גם לקמן [illegible] צד 110 מי שהוא בונה וכו' ולמטה בכי' [illegible] ובכי' מין מי שנמה אהל וכו' [illegible] 185 [illegible] וצד 195 מי שרחמיו וכו', והגהתי [illegible] וכו' בעיני הצדיקים וכו' וגם בדפוסי' שם [illegible] תהלה דבר שהוא סלא ותלוי בעיני צדיקים ואחי"ב [illegible] צד 15 [illegible] וצד 17 עומד והוהא וכו': 8 אשר אני דובר. [illegible] אנכי רק בילק' יחזקאל שם, ובכי"ל גם לקמן פנ"ה אשר אני וכו', ולנכון

הבקעה ושם אדבר אותך (יחזקאל ג כב): ר' ברכיה בר' סימון בשם ר' נחמיה למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מראשו ועמד המלך שם והעמיד פמליא שלו שם ועשה ציבורים והביא מכברות וכבר הראשון ולא מצאה, ובשיני ולא מצאה, ובשלישי מצאה, אמרו מצא המלך מרגלית שלו, כך אמר הקב"ה [לאברהם מה צורך היה לי ליחס שם ארפכשד שלח עבר פלג רעו שרוג נחור תרח לא בשבילך ומצאת את לבבו נאמן לפניך (נחמיה ט ח), כך אמר הקב"ה] לדוד מה צורך היה לי לייחס פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בועז עובד ישי לא בשבילך מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו (תהלים פט כא):

ב) ואעשך לגוי גדול אמר לו ומנה לא העמדת שבעים אומות, אמר לו אותה אומה שנאמר בה כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים וגו' (דברים ד ז) אני מעמידה ממך: אמר ר' ברכיה אתנך ואשימך אין כת' אלא ואעשך מי שאני בוראך בריה חדשה את פרה ורבה: ר' לוי בר' [illegible]

1 ילקוט כ' ס ב, ילק' נחמיה כ' תתרע ח, מדרש רות ג ח, תנחומא וישב סי' ח: 9 ילקוט ר' ב ד, [illegible] סי' ג': 9 תנחומא מ"ב לך לך סי' ד' הי' פרה סי' ו':

1 בר' סימון] ג ב, ור' סימון פי (נחמיה), ר' סימון ו, ל דא"ת | למלך] משל ~ הא¹ | שהיה - ונפלה] שנפל א¹ | 2 מרגליות פ בת | מראשו] א¹, מעל ראשו דפא"בתי, מעל כתר שבראשו ו | ועמד - שם] פוא"גבי (שם), עמד המלך דא"ת, ל' י והעמיד המלך י | פמליא] ה, בפמליא ג', פמליא ז', פמליאדפאבי (שם), פימליאת | ³צוברים] צוברים ל, ריון ג, ציבורים א"בי, יין פ', צבורים דא"תי (שם) | ³ מכברות: וכבד פהגבת, . . כבד א¹ | הראשון] והגי (שם), את הראשון פבי. . הראשונה דא"ת הא א¹ | בשיני ד בשני דבי (שם), בשנייה ת, והשני וא"י, השני א²ג, וכיבד השני ה, וכן השני פ | ולא מצאה] והאגבתי (שם) לא מצאה די, ל"פ | ובשלישי] ד"ו, ובג' דא², בשלישי בי, וכיבד השלישי ה, והשלישי פ והג' א ובא השלישי ג | מצאה] ומצאה הגבי (שם) | המרגלית ה, מרגליות ת, המרגליות ב | 4 ⁴לאברהם -- לפניך פוג; לאברהם מה . . לייחס . . עבר רעו פלג שרוג ונחור . . לפניך ב, מה . . ליחס . . עבר פלג רעו שרוג נחור . . אלא בשבילך . . לפניך דא², מה . . לייחס . . ארפכשד עבר . . לא בשבילך הה ד ומצאת . . לפניך י, מה צורך לודי . . ארפכשד שלח עבר . . אלא בשבילך ההי"ד . . לפניך ת, לאברהם מה צורך היה לי ליחס שם ארפכשד שלח וגו' ל° | 5 *כך אמר הקב"ה ל°דפא²גתי] וכך אמר . . ו מה אמ' . . ב | לו להוד ה | צורך לי ת, צורך היה י (שם) | 6 ליהם דפוא²גתי | *הצרון דפואבתי] וחצרון לג | ⁶עמינדב — ישי פבי] עמינדב . . ישי דוד דואגת, וגו' ל | לא] אלא פת | 7 *קדשי דפוא²בת] קדשי ל | 8 לו] ~ אברהם א¹ | ומנה לא העמדת ממנו א¹ | ע' אומות א² | 9 בה] עליה ו | אני מעמידה] הגב, אני מעמיד דפוא²תי אעמידה א¹ | י 1 ואין כת (כן וג) כאן | *"אלא] ל ל | משאני דפוא²בתי, ממה שאני ג"ד, כשאני א¹ | בוראך] א¹ בורא אותך פהגבדי,

שם בכי"ל את הקריאה וכאן נשתבש את הקריאה הזאת ועת ב: 1 ר' ברכיה וכו'. מאמר זה הובא במדרש לך לך הייתי מצפה ובדאיתא בסוף מדרש רות, והגי' ר' ברכיה בר סימון בשם ר' נ איתא גם בכי"ג וכי"ב, ובמדרש רות ב' שהועתק בילק' מכירי תהלים פ"ט סי' ל"ו ר' ברכיה בר סימון ועי' בבה"ד ע' ר' ברכיה בר סימון וכו' (וזה הערך שם מס' היוחסין), ועדיפא הגי' ר' ברכיה ר' סימון, ולשון המאמר במד' רות שם בדפו"ר וד"ו ר' ברכיה ור' סימון משל [illegible]

(בילק' מכירי מה טיבו של מלך עומד כאן ומה טיבה של פמליא שלו עומדת כאן) האו אמרו נפלה מרגלית מעל ראשו מה עשה צבר את העפר והביא מכברות וכבר את העפר האחד ולא מצאה (בילק' מכירי מה עשה המלך גזר והביא כברות ומכבדות וכבר א' ולא מצא) והשני ולא מצאה והשלישי ומצאה אמרו מצא המלך את מרגליתו כך הקב"ה אמר לאברהם לך לך הייתי מצפה (בילק' מכירי לך הייתי מצפה לך הייתי מחכה) מה צורך היה לי לייחס שם ארפכשד שלח רם עבר פלג (וצ"ל שלח עבר פלג רעו שרוג) נחור תרח אלא בשבילך אברם הוא אברהם ומצאת את לבבו וכו' כך אמר הקב"ה לדוד מה צורך היה לי לייחס פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בועז עובד ישי לא בשבילך מצאתי דוד עבדי, ותי"ג פמליא פמליא ע' גם לעיל צד [illegible], ובכי"ל נשתבש ציבורים והעתקתי צוברים ועי' עמת"ל ע' צבר צובר ומכברות כאן ובמד' רות לשון כברה ושם וכבר הראשון המצבר הראשון ולא מצאה ובשני בצובר השני וכו' ובשלישי בצובר השלישי מצאה ובכי"ל הדג כן כך אמר הקב"ה ע"ד כך אמר הקב"ה והגה ביני שיטי בדיו דיהה בכתב דומה לכתב הספר לאברהם מה צורך היה לי ליחס שם ארפכשד ושלח וגו' כך אמר הקב"ה והגהתי והשלמתי השמטות כאן ובסמוך ועת"נ, ובמקוין אחר הנוסח בתנחומא וישב ועיי' ~ ל' אמר לו. אברהם להקב"ה ומנה לא העמדת וכו' והלא נבראו אומות ואתה אומר ואעשך לגוי גדול ונבר הם בתוארי א"ל הקב"ה אותה אומה וכו' אני מעמידה ממך כלו' מבותך תהיה אומה גדול ועוד שאין שמאר מיוחסים לגדולה לאברהם ועי' בפי' ב"ר ובפ"ת, ובתנחומא מ"ב לך לך סי' ד' ה' איתא א"ר פנחס הכהן בר חמא אמר להן הקב"ה אברהם לגוי גדול כשיצאו ישראל ממצרים ובאו לסיני וקבלו את התורה והכיר בהן משה ואמר הרי זהו כמה שהבטיח הקב"ה לזקן שנ' ומי גוי גדול ד"א ואעשך לגוי גדול מהו גדולתן של בניך בתורה שנ' חקים ומשפטים ונכון וגו', ובבמ"ר הועתק כב"ר כאן ומדרש תנחומא ועיי"ש, ובעניין מספר שבעים אומות ע' בבה"ד [illegible] ובהערות ר"ש באבער שם: 10 מי שאני בוראך וכו'. בכת"ר הס"ר וד"ו הגי' א"ר ברכיה וכו' [illegible] אותך בריה חדשה כשם שנאמר ויעש אלהים את הרקיע וכו', ובתנחומא מ"ב לך לך איתא אמר ברכיה הכהן בר' [illegible] ד"א אשבילך ואורך וכו' אל הארץ אשר אראך וכו' ואשימך אין כתיב כאן אלא ואעשך שאני בורא אותך בריה חדשה כמה שנאמר ויעש אלהים את הרקיע ויעש אלהים את שני המאורות, ושם הוי שרה [illegible] אלא ואעשך א"ר ברכיה הכהן בשם ר' חייא אביו שאמר בשם רב יהודה בר יחזקאל [illegible] אמר הקב"ה לאברהם אני בורא אותך בריה חדשה ומחדשך וכו'. ובפי' ב"ר מי נורם ומנהג [illegible] אותך בריה חדשה שאתה נטול אתה פרה ורבה ותהיה לגוי גדול ואין עשיה אלא בריה חדשה [illegible]

אחיתה ר' אבא שלש גדולות וארבע ברכות כתיב כן בישרו שהן שלשה אבות וארבע אימהות: אמר ר' ברכיה לפי שהדרך מגרמת לשלשה דברים ממעטת פרייה ורביה ממעטת את היציאה ואת השם. ממעטת פריה ורביה ואעשך לגוי גדול. ממעטת היציאה ואברכך. ממעטת את השם ואגדלה שמך, ולסוס דאמ' מבית לבית חלוק מאתר לאתר נפיש ברם את לא נפיש את חסר ולא ממון: ר' ברכיה בשם ר' חלבו שיצא לו מוניטין בעולם, ארבעה הם שיצא להם מוניטין בעולם, אברהם ואעשך וגו' יצא לו מוניטא, ומה היא זקן וזקינה מיכן בחור ובתולה מיכן, יהושע ויהי ייי את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ (יהושע ו כז) יצא לו מוניטא בעולם, ומה היא שור מיכן וראם מיכן על שם בכור שור הדר לו וקרני ראם וגו' (דברים לג יז). דוד ויצא שם דוד בכל

2 עי' מדרש תהלים כ"ג סי' ג': 5 ילקוט כאן, ילק' יהושע ר' י"ז, ב"ק צ"ז ב:

עושה אותך דא"ת | 1 חיתה פ, חייתה ו ג, יתא בת, חוייתא ד, חויית א' | ר' אבא] ר' אבא בריה דר' חייא ג, ר' אבא.. חייא אמ' ב, אבא.. חייה בר אבא ן, ור' אבא.. חייא בר אבא אמרו דא"ת, ר' חייא בר אבא א' פ | שלש] פוהגבר', ג' ד' א', שלשה דא"ת | גדולות ת | וארבע] פוגבתר"י, ור' ד' א', וארבעה דא' | שלשה] פוגתי, ג' א' ב, שלש דא' | ור' ד' א' ב | אמהות | 2 ברכיה] וא' גבר', חייא דא"ת | גורמת פור"י | לג' ב, שלשה ח | ממעטת] ממעטה ל | פריה ורבית | ממעטת] ה, וממעטת דפא"כתי, ומרבת ו | 4 את ל' י | הוצאה וג | ואת] פ, וממעטת את דוא"גבתי, ממעטת.. ח ; 3 ממעטה] על שממעטת ו | פריה | ואעשך] אמר ~ ח | ממעטת] מרבה ו | היציאה] א', את.. דפא"תי, את הוצאה וג | ואברכך] אמר ~ ח | ואגדלה] אמר ~ ח | 4 לסים י | דאמרין וג ב, דאמרי א', דאמרין (דאמרי ת') אינשי דא"תי | לא נפש חסר ב, לא נפש א' | ולא ממון] ~ את חסר וא"ב | 6 בשום ר' חלבו ב, בשם.. דפאגת, בשם ר' לוי בשם ר' חלבו ן | שיצא] ואגדלה שמך ~ וי | לו מוניטין פגבי, לו מוניטא ן, מוניטין שלו דא"ת | בעולם] ל' ל | ד' הן י | להם ל' ת | מוניטין דפא"גבי... שלהם ת, מוניטין א"ע, מוניטא ו | בעולם ל' ג | אברהם] אלו הם אברהם יהושע דוד ומרדכי ~ י (יהושע) | 6 וגו] לגוי גדול דפא"גבתי, לגוי גדול וגו' א', ואגדלה שמך ל", לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך י (שם) | מוניטין דפא"ת... בעולם ג (יצא לו.. ל' כי) | ומה היא] ומהו (ומהוא ו, מהו י) מוניטין (מוניטא ו) שלו דפוהא"גבתי | מיכן] מצד זה ו | ובחור וי (שם) | ובתולה] ובתורה י (שם) | מיכן] מצד זה ו | 7 יצא ת] יצא א', ל' כי (שם) | מוניטא בעולם] פו, מוניטין.. דהא"י, מוניטין שלו.. א', מוניטין גת, ל' כי (שם) | ומהו פת, מהו דא', ומהו מוניטין (מוניטין א', מוניטא ו) שלו והא"בי | ראם ה |

את הרקיע, ואולי פי' מפאני בוראך בירוה חדשה וכו' שהוא נוסף ה' על שמו אברם אין מוליד אבל אברהם מוליד ובמאמר ר' אבהו בפסוק הבט נא וכו' בתי זה וכו' הריני מוסיפי על שמך ואתה פרה ורבה, ובתיבת מי שאני בכ"יל עי' בס"י לעיל צד 372: 1 אחיתה. כ"ה בכ"יל אחיתה במקום חיתה וכן בכ"יל לעיל צד 44 אחיה וצד 125 אחייה במקום חייא ועי' גם באגה"ת ח"ב צד 620, ור' אבא הוא ר' אבא בריה דר' חייא בר אבא ועח"ג בס"י לעיל צד 116 בד"ה בשם ר' אלעזר, ור"ל בר חיתה הוא האומר בשם ר' אבא, ומ"ת א מ ר ליתא גם בכי"ו ובי"ג ועי' בס"י לעיל צד 366 בד"ה שאיתה וכו', ובבמ"ר הגי' ר' לוי בר חיתא ור' אבא בריה דר' חייא בר אבא אמ' שלשה גדולות וכו' בישר וכו' ומוסיף שם והלא גדולות אינו אלא שתים ואעשך גדולה היא דכת' ויי אשר עשה את משה, ובפי' ב"ר כ"י מפרש שלש גדולות ואעשך לגוי גדול אחת ואגדלה שמך שתים ואברהם היו יהיה לגוי גדול וכו' וארבע ברכות ואברכך אחת והיה ברכה שתים ואברכה מברכיך שלש ונברכו בך ארבע, ובלק"ט לפי' ואעשך וכו' נשתבח ר' זבריה בריה דר' חייא בר אבא וכו' אמר שלש גדולות וארבע וכו' ומפרש שם שלש גדולות ואעשך ואגדלה ומקללך אאור וכו', ובמדרש הגדול הגי' א"ר חייא בר אבא שלשה גידולין וארבע ברכות וכו': 2 מגרמת. וכ"ה גם בדפוסי' וכי"א א' וכי"ג וכי"ב וכי"ת ובפי' ב"ר כי"מ וכי"א ושם מפרש לפי שהדרך מגרמת וכו' אני נותן לך ברכות הללו ממעט' פרי' שאין דרך ארץ לשמש מטתו בדרך וממעטת את היציאה נכסיו וממעטת את השם שאין אדם יכול לקיים את המצות בדרך כמו שיכול לעשות בהיותו בביתו (בכי"א לעסוק במצות וכו' בדרך שאדם מיושב בביתו), ומחזור לפרש ממעטת את השם כמו שאיתא בשבת קמ"ה ב' דאמרי אינשי במתא שמאי בלא מתא תותבאי ועי' ברד"ל, ובפירש"י עהית גורם ומפרש לפי שהדרך גורמת וכו' ממעטת וכו' וממעטת את הממון וממעטת את השם לכך הוזקק לשלש ברכות הללו שהבטיחו על הבנים ועל הממון ועל השם ואברכך בממון, ובמדר' הגדול א"ר ברכיה לפי שהדרך מגרמת וכו' ממעטת בפו"ר ממעטת נפקא ביציאה ממעטת את השם לכך אמר לו ואעשך וכו', ובבמ"ר שם הגי' אמר ר"ב לפי שהדרך גורמת לאדם לשלשה דברים וכו' לכך נאמר לו ואעשך לגוי גדול שאין הדרך ממעטת לך פריה ורביה ואברכך שלא תמעט לך הדרך את היציאה ואגדלה שמך שלא תמעט לך את השם וכו' ועי"ע במדרש תהלים שם שלשה דברים הדרך עושה מבלה את הכסות ושוחקת את הגוף וממעטת את היציאה וכו', ובתיבת פירייה ורביה בכ"יל כמו לעיל צד 222: 4 מבית לבית וכו'. כשאדם יוצא מבית לבית אי אפשר שלא יאבד חלוק אחד מאתר לאתר נפש כשאדם יוצא ממקום למקום פעמים שמאבד נפש אחת מביתו ברוב טרחות הדרך (פי' ב"ר כ"י), ובבמ"ר הגי' אמרי אינשי במתלא מביתא לביתא חלוק מאתר לאתר נפש ברם את לא נפש חסר ולא ממון את חסר. ובמדר' הגדול העתיק דאמרי אינאשי מבית לבית חילוק ממון מאתר וכו' ברם הכא לא ממון את חסיר ולא נפש: 5 ר' ברכיה מש' ר' חלבו. דורש ואעשך וכו' ואגדלה שמך (ועי' גי' כי ו וילקוט) שיצא לו מוניטין בעולם שיתפשט מטבעו כדרך המלכים ומביא המאמר ארבעה הם וכו' אברהם ואעשך וגו' וכוונתו לס"ד ואגדלה שמך, וכן נוסף בגליון כ"יל כ א ואגדלה שמך, ובלק"ט ד"א ואגדלה שמך זו מוניטין שלו מטבע שלו וכו' ועי' גם בם ב, ובב"ק שם ת"ר איזהו מטבע של ירושלים וכו' ואיזהו מטבע שלאברהם אבינו זקן וזקינה מצד אחד ובחור ובתולה מצד אחר, ופירש"י שם בחור ובתולה יצחק ורבקה זקן וזקינה אברהם ושרה, ובתוספות שם כתבו בב"ר דריש ואגדלה שמך שיצא לו מוניטין בעולם ומהו מוניטין זקן וזקינה מכאן בחור ובתולה מכאן ועח"ג, ובסדר א' שם איתא מה המלך

הארצות (דה״א יד יז) ויצא לו מוניטא. ומה היא מקל ותרמל מיכן ומגדל מיכן על שם כמגדל דויד צוארך בנוי לתלפיות וגו' (שה״ש ד ד). מרדכי כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות (אסתר ט ד) יצא לו מוניטן. ומה היא שק ואפר מיכן ועטרת זהב מיכן: אמר ר' יצחק קובעך אני ברכה בשמונה עשרה אבל אין את יודע אם שלי קודמת אם שלך קודמת. אמר ר' אחא בשם ר' זעירא שלך קודמת לשלי מי שהן אומרים מגן אברהם ואחרכך אומרים מחיה המתים: ר' אבהו אמר עליה הבט נא השמים אין כת' אלא השמימה (בראשית טו ה) בהי זה בראתי את העולם, הריני מוסיפו על שמך ואתה פרה ורבה. אמר ר' יודן יהיו אותותיך מניין ואברכך. מה ואברכך מאתים וארבעים ושמונה אף אותותיך מאתים וארבעים ושמונה: אמר ר'

2 מדר״ת פ״ג, מדרש לפסוק פ' ומרדכי יצא (ח' ט״ו): 3 ילקוט כ' ס ד, פסקים קי ז ב', תנחומא מ״ב לך לך סי' ה', תנחומא פס סי' ד', במדבר רבה פס: 6 ילקוט פס, ילק' דה״י כ' אלף ע״ג: עי' לעיל לד 107 ולד 109: 7 תנחומא מ״ב קיי בנה סי' ד':

1 לו ל' ב | מוניטא] פ, מוניטון (מוניטא ן, מוניטון שלו ב) בעולם דוא2בתי (יצא . . ל' א1) | ומה היא] ומהוא (ומהוא ן, מהו ב, מה היה דא2) מוניטון (מוניטא ן) שלו דפוא2גבתי | ותרמל] פג, ותרמיל דוא2תי | 2 *ושמעו — המדינות דוא2גבתי] וגו' לא1 | 3 שיצא לו וגי (שם), יצא א1 | מוניטון דא2ת, מוניטא פ, מוניטון (מוניטא ן, מוניטון שלו ב, מוניטן שלו א1) בעולם ואי1גבי (שם) | ומה *היא (היה ל)] ומהו (ומהוא ן) מוניטון (מוניטן א1, מוניטא ו) שלו דואגבתי | אמר] ואברכך ~ פחב, ר״א ~ א1 | 4 יצחק] פ, יודן דוהא2בתי, אבהו א2 | קובע אני לך דפוהא2גבתי, אקבע לך א1 | *בשמונה עשרה דפוא2ן] בשמנה . . לגב, בי״ח א1, בי״ח ברכות ח | אין — יודע] לא תדע א1 | שלך ו | קודמת] ~ לשלך י | ואם ו, או פ | שלי ו | קודמת] ~ לשלי י | 5 אחא] פוח, אחוה א1ב, אחווה ד, אחווא ת, אחויה א2, אחיא ג | בשם ר'] בר' ב, בר וא1 | משהן פיגב, משהם ח, שהם א1, בשעה שהן ד, שבתחלה הם ת, משהוא י, בשעה שהוא א2 | *אומרים הא1ב] או' לג, אומ' דפ, אומר י | אלהי אברהם מגן אברהם א1 | ואחר כך] פגב, ואח״כ א1ת, אחר כך ד1, אחר כן ח, אח״כ א2, ל' ן | *אומרים ח] אמ' ל, הם או' ן, אומר י, ל' דפאגבת | 6 עליה] ג, על זה א1, ל' דפוהא2בתי | נא] ~ השמימה ות | השמים] פוהאבי, שמים דת, אין כת' (כן וג) כאן | בהי זה גיש, בה״א זה בי (דה״י), בה״א זו ח, בה״א א1י, בה' פ, אמר הב״ה בה״א א2, הוסיף הקב״ה בזה ת, הוסיף הקב״ה זה ד | 7 עולמי ש | מוסיפו] והא1גבשי (שם), מוסיפה פ, מוסיף ה״א דא2תי | יהיו] והגר2, יתו פבר2, והיו דאתר1, ל' י | אותותיך] פוג, אותיותיך דהאבתרי | מיניין] כמנין ר2, ל' פ | 8 ואברכך] גר2, ואברככה תי, אברכך וא1, אברככה לרהא2ר1, ואברכה ד, . . מאתים וארבעים ושמנה ב, ל' פ | *מה ואברכך גר2] מהו . . ל, מה אברכך וא1. מה אברככה הבר1, ל' דפא2ת | מאתים — ושמנה] מאתים . . ושמנה פ, מנין מאתים . . ושמנה ג, רמ״ח הא1בי, מנין רמ״ח ר2, . . רמ״ח איברים ר1 | *אף — ושמנה ן] אף . . ושמינה לג, אף אותיותיך רמ״ח חבי, . . מנין רמ״ח ר2, אף

מוניטה שלו הולכת בכל הארץ כך היה מרדכי מוניטה שלו הולכת בכל המדינות וכו' ומה היתה מוניטה שלו מרדכי מכאן ואסתר מכאן וכו' וכן במדרש אסתר שם ועי' לעווי געשיכטע דער יודישען מינצען צד 160, ובדפ״ר ודי״ו הגי' כאן בכל המאמר מוניטון ובכי״ו מוניטא ובכי״ם מוניטון ומוניטא, ובערוך ע' מנט הועתק ראש המאמר ארבעה הן שיצא להן מוניטין בעולם וכו' ועי' גם לעיל צד 341 וצד 347 ובת״נ שם, ובפי' ב״ר כ״י בי״א הובא בפירוש מוניטון (בכי״א מונישין) מטבע ומפרש בשוחר טוב סלעי ומצודתי מוניטון (מוניטין) כמו האומר סלע זו לצדקה ועי' במדרש תהלים מ״ב י״ח סי' ז': 1 מקל ותרמל. לרמז שהיה רועה בתחלה, ותרג' ויקח מקלו בידו וכו' ובילקוט (ש״א י״ז מ') ובתרמילוה ועי' גם מדרש תהלים כ״ג סי' ב' שאין וכו' כן הרועה שכל ימיו הוא הולך במקלו בתרמילו וכו': 3 אמר ר' יצחק. דורש ואברכך קובעך אני ברכה בש״ע אבל אין את יודע וכו' כלו' מהדרש ואברכך אינו מוכח אם אבות קודמת או גבורות ור״א בשם ר' זעירא גר' שדורש והיה ברכה שתהא ראש הברכות שלך קודמת לשלי וכו' וכ״ה בבמ״ר אמר ר' חייא בר זעירא והיה ברכה ברכתך קודמת לברכתי משהם אומרי' מגן אברהם אחר כך אומרים מחיה המתים, ושם נסדר תחלה המאמר מפסחים קי״ז ב' א״ר שמעון בן לקיש ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב יכול יהיו חותמין בכולן הלמוד לומר והיה ברכה בך חותמין ואומרים מגן אברהם (בפסחים שם בך חותמין ואין חותמין בכולן), ובתנחומא מ״ב שם המאמר בתמי והיה ברכה מהו והיה ברכה ברכתך קודמת לברכתי משהן אומרים מגן אברהם ואחר כך אומרים מחיה המתים וכן בתנחומא שם והיה ברכה מהו שברכתך קודמת וכו' ובתחלה אומרים מגן אברהם ואח״כ מחיה המתים, ובכי״פ ובי״ת ובי״ב הגי' ואברכך א״ר יצחק (יודן) קובע אני לך וכו', וכן איתא ואברכך בכי״ג בראש המאמר ושם נשמט שם האומר, ובכי״ל הוגה מלת ואברכך בין שיטי לפני מלת קובעך וגר' כאלו הוגה א״ר יצחק ואברכך קובעך וכו' ובגליון נסמן ס״א והיה ברכה, ובמאמר השני עדיפא הגי' א״ר אהא (אחוה אחווה) בר' זעירא ועת נ ולעיל צד 6 ולקמן פפ״ד סי' ט' ובי' י״ז ואגה״א ח״ג צד 656. ובתיבת מי שהן עי' בפי' לעיל צד 272: 6 ר' אבהו אמר עליה. כ״ה בכי״ל וכ״ה עליה בכי״ג ונשמט שם גם כאן שם האומר, ובכי״א א' ר' אבהו אמר על זה הבט נא וכו', וגר' כמו שמפרש בתי' הרד״ל שחסר כאן במדרש הדרש ואגדלה שמך הריני מוסיף ה' על שמך וכו'. ור' אבהו אמר על זה הדרש הבט נא השמים אין כת' וכו' הריני מוסיפו על שמך ואתה פרה ורבה ור' יודן אמר יהיו אותותיך וכו' וכן בתנחומא מ״ב חיי שרה שם ואגדלה שמך א״ר יהודה הלוי ב״ר שלום אמר הקב״ה לאברהם אני עושה שמך למנין אברים שבך מה אברים רמ״ח אף שמך רמ״ח וכו' וכן מפרש בפי' ס״א הנוסף בפירש״י עה״ת וזהו ואגדלה שמך הריני מוסיף אות על שמך וכו' ואברהם עולה רמ״ח כנגד איבריו של אדם, ולהדרש בהי זה בראתי את העולם עי' לעיל צד 107 בהבראם ר' אבהו בשם ר' יוחנן בהא בראם וכו': 7 אותותיך. וכן בכי״ל לעיל צד 110 האותות (ועיי״ש בפי') וצד 246 אותיותיו. ושם הגהתי האותיות

לו׳ לא: ישם אדם סיה מאברהם עד שנתברך ולא השיטה לו עד שנתברך. אברהם היה מתפלל לעקרות והן נפקדות, על החולים ומתרפאים. ר׳ הונא אמ׳ לא סוף דבר אברהם הולך אצל החולה אלא חולה רואהו ומרוית. אמר ר׳ חנינה אפילו ספינות שהיו מפרשות בים היו ניצולות בזכותו שלאברהם, ולא שליין נסך היו, אלא הלה מזיל חמרא, בכל מקום שיין גוים מצוי יין שלישראל נמכר בזול, אמר ר׳ יצחק אף לאיוב כן (איוב א י) מעשה ידיו ברכת, לא נטל אדם פרוטה מאיוב וצרך ליטול ממנו פעם שנית: והיה ברכה והיה בריכה, מה בריכה זו מטהרת את הטמאים אף את מקרב רחוקים: אמר ר׳ ברכיה כבר כתוב ואברכך מה תלמוד לומר והיה ברכה, אלא אמר לו עד כן הייתי זקוק לברך את עולמי, מיכן ואילך הרי הברכות מסורות לך. למן דהני לך למברכה ביך:

1 יבק ר ס״ד: 3 פי׳ ינמית פ״ג ה׳: ... פסחים קי״ג א׳, ב״ב ט״ו ב׳: 6 נחזיר ריה פס: 7 תנחומא יג ב לך פי׳ ה׳ נפת כי׳ י״ז, תנחומא לך לך פי׳ ד׳ נפת פי׳ ט׳, מדרש תהלים ח פי׳ ה׳, פסיקתא ב וזאת הברכה (קצ״ט א), תנחומא פ״ג ר וזאת הברכה כי׳ ח׳, תנחומא פס כי׳ ח׳:

איתותיך אברהם מאתים וכו׳ ושמונה י׳ (שם). אף אברהם רם ח א׳. בסגין ואברכה מברכיך פ. ל׳ דא״ת 1 השיטה] פוא״גבה, שסה דא״תי | לו] ~ אברהם ו | שנתברך] פא״גב, ~ מאברהם דא״תי אברהם פא״גב] כיצד ~ דא״י | היה מתפלל] נתפלל פ | 2 על עקרות א׳, על העקרות וגי | והן פוא״גב] והם לדת, והיו י | נפקדות] יולדות א״ב | על החולים] פא״ג, ועל . . דוא״תי. לחולים ב | והן מתרפאין פ. והם מרוחים וא׳, והם (והן ת) מרויחים א״בת, והם (והן ג) מרויחין ד״ג, והם מתרווחין י | ר׳ הונא] פאב, ר׳ הונא ג, רב הונא דותי | חולה פ | 3 חולה] פגב, החולה דוא״תי | רואהו] ת, רואה אותו דא״גי, היך ורואה אותו ב | ומרוית ג, ומרוות ו, והוא מרויח י, והיה . . א׳ | אפילו ל׳ י | שהיו] שהן ו, ל׳ א״ב, מפרישות א׳ | בים] פ, ~ הגדול דואגבתי | היו דפאגבי] הן ל, לא היו ת, ל׳ ו | ניצלות ו, נצלות ב, מוצלות פ | בזכות של ו, בזכות ב, אלא בזכיתו ת | 4 אברהם אבי׳ א׳ | אלא] דוא״גבי, אתמהא ~ דפא״ת | הלה] וגב, הלא דפאתרי | מזיל א״גב] ומזיל לדי׳ מוזיל ר, ומוזיל א׳, תוזיל ו, מחיל פ גוים] וא״ג, הגוים דא״ת, שלגוים ב, נסך י | יין ל׳ וא׳ | של ל׳ פג | 5 נמכר ל׳ ב | ואף י | כן עשה] וא״ג, עשה כן דפא״בתי | 6 וצרך] ו, וצריך פא״גב, ונצטרך דא״ת, והוצרך י | ליטול] ליטל ל | שנית] א׳, שניה דוא״גתי, אחרת ב | והיה בריכה חגב, קרי ביה בריכה דא״תי. ל׳ פא׳ | הבריכה הזו בי׳ 7 רחוקים] ה, את הרחוקים וא״ג רחוקים ומטהרם לאביהם שבשמים דא״תי, רחוקים ומכניס תחת (רחוקים תחת ב) כנפי השכינה פב | ואברכך] פוג, ואברכה דא׳, ואברככה א״תי | ומה גב | 8 כאן דפאגבי, כהן ת | את ל׳ פא״בי | א הרי ברכות וג, הרי כל הברכות א׳, הברכות פ | לך] ביך ב | 9 למן וג] למאן הא׳, ולמאן דת, למה לפ׳ | דהני] פ״ה, דחזי דא׳, דחאזי ת | 9 למברכה] פחג, למברכא דוא״תי, למברך א׳ | ביך] והא״גב, בריך דפא״תי |

איתותיו. וראיתי אחרי ראי שגם כאן כתוב אותותיך וכ״ה בכי פ. ובכ״יו וכי ג גם בסמוך אף אותותיך, והנחתי כאן זו הגי׳, ועי׳ געלדנער מאנד׳ גראממאטיק צד 16, ודורש מניין ואברכך כאילו כתוב ואברככה ואינו מונה וי״ו הפיכויים, וכן אברהם מנין אותותיו רמ״ח ועי׳ גם בת״נ, ובכי״כ נוסף הפירוש אברהם כך עולה בחשבון רמ״ח: 1 לא שבו. לשון שיטא וכן שם בכי ל בניקוד שיין ימנית. ומשמע שר״ל אמר שמיד בשעת פיסוק הדמים היתה הברכה שורה על הקונה או על המוכר, ובא״א כתב לשון רש״י ז״ל יא שם שדרכו של קונה בשעה שהוא קונה הוא שם את הדבר כמה הוא שוה ולא שמה לו עד שנתברך שכל מי שעושה עמו סחורה מתברך ממנו בין קונה בין מוכר לו, ועי׳ ב״ם ל״ה א׳ שמו לה ובו׳ שמו מינה ובו׳, ובפי׳ ב״ר כ״ים וכי א הגי׳ ולא השיטה כמו לפנינו: 2 לעקרות. וכ״ה גם בדפ״ד וד״ו ובכי פ וכי א א׳ ובי״כ, ולהגי׳ על (ועל) החולים והם מרווחים מרויחי׳ עי׳ גם לעיל צד 125: לא סוף דבר. לא בלבד ועי׳ לעיל צד 352: 3 אפילו כפינות וכו׳. המאמר דוגמתו במאמר ר׳ אליעזר ביבמות שם אפילו ספינות הבאות מגליא לאספמיא אינן מתברכות אלא בשביל ישראל, וממעת כרמים היתה קדושה בגליא והיו מוליכים יין מגליא לאספמיא (ועי׳ העקן קולטורפלאנצען מהדורא ו צד 77), ופריך הכא ולא של יין נסך היו בתמיה ומשני הלה מזיל חמרא וגו׳ כהמספרים בים״ת דמשל היה בפיהם שאפילו ההומין טוב שגורם זול ליין כי רבים ישתו מהחומין ולא יהיה היין כל כך ביוקר וכן הכא יין נסך יש בו תועלת שעי׳ שנמצא לגויים יהיה יין הכשר נמכר בזול ולכן היו ניצולות כפינות יין נסך בזכותו, ובכי״ל וברפ״ר וד״ו ובילקוט דפ״ר הגי׳ ומזיל וכן נכמן בגליון כי״א בי׳ ג״א הלא ומזיל והגהתי מזיל ועי׳ במ״ב, וקצת תיבה שמלת אתמהא ליתא כאן בכי ל אע״פ שדרכו של הכ״י להפריז בזו המלה: 5 מעשה ידיו וכו׳. וכן הדרש בכ״ב שם מאי מעשה ידיו ברכת א״ר שמואל בר רב יצחק כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך: 6 והיה בריכה. הדרש ברכה קרי ביה בריכה מה בריכה זו וכו׳, ובבמ״ר שם ד״א והיה ברכה והיה בריכה מה הבריכה הזו וכו׳ אף אתה מקרב רחוקים תחת כנפי השכינה, ובמדרש הגדול הועתק ד״א והיה ברכה מה בריכה זו וכו׳ כך אתה מקרב את הרחוקין וממהרן ועת״נ ובמ״י לעיל צד 16 בד״ה מי העיר וכו׳: 8 למן דהני לך. לפי שערב לך לברך ברך, ובתנחומא פ״ב לך לך שם מאמר ארוך ד״א והיה ברכה א״ל הקב״ה משעה שבראתי עולמי ועד עכשיו הייתי זקוק לברך בריותי שנ׳ ויברך אותם אלהים וברכתי לנח ולבניו שנ׳ ויברך אלהים את נח מכאן ואילך אתה עשוי על הברכה שנאמר והיה ברכה ולא עשה אלא כיון שעמד יצחק ובו משל למה״ד למלך בויד שהיה לו פרדס וכו׳ ועיי״ש, ובתנחומא פ״ב נשא שם, ובבמ״ר שם והיה ברכה כבר כתי׳ ואברכך מה ת״ל והיה ברכה אמר ר׳ א״ל ע״ז ר׳ אמר לו הקב״ה משבראתי עולמי ועד עכשיו הייתי זקוק לברך את בריותי שנ׳ ויברך אותם וכו׳ ואומר ויברך אלהים את נח וכו׳ אבל מכאן ואילך הרי הברכות מסורות לך למאן דהני לך למברכה ברוך וכו׳ משל למלך שהיה לו פרדס וכו׳, ובמדרש תהלים שם את מוצא שבתחילה היה מברך הקב״ה את עולמו שנ׳ ויברך אותם וכו׳ כיון שעמד נח וכו׳ עמד אברהם וברכו שנ׳ וה׳ ברך את אברהם בכל כחו והיה ברכה אמר

ג) ואברכה מברכך אמר ר' ירמיה בן אלעזר החמיר הקב"ה בכבוד הצדיק יותר מכבודו, יב
בכבודו כת' כי מכבדיי אכבד ובוזי יקלו (ש"א ב ל) על ידי אחרים, בכבוד הצדיק כת' [ואברכה מברכיך] ומקללך אאור אנא: תני אילו ברכות ששוחים בהם, ראשונה תחילה וסוף, מודים תחילה וסוף, ואם שוחה על כל ברכה וברכה מלמדים אותו שלא ישחה, ר' יצחק ברי' נחמן בשם ר' יהושע בן לוי כהן גדול תחילת כל ברכה והמלך תחילת כל ברכה וסוף כל ברכה. ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי מי שהיה כורע לא היה נוקף עד שהיה גומר כל תפילתו היה דכת' ויהי ככלות שלמה להתפלל אל יי' את כל התפילה והתחנה הזאת קם מלפני מזבח יי' מכרוע על ברכיו וגו' (מ"א ח נד), אי זו היא כריעה ואי זו היא בריכה, ר' חייא רבה הראה כריעה לפני ר' ונפסח ונתרפא, לוי בן סוסי הראה בריכה לפני ר' ונפסח ולא נתרפא:

ונברכו בך הגשמים והטללים בזכותך: היה ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה וגו' (אסתר ב כב), זה מהול וזה ערל והם עליו אתמהא, ר' יודה אמר מזקנים אתבונן וגו' (תהלים קיט ק)

1 ילקוט כ' ס"ה, ילק' שמואל כ' ע"ה, מדרש שמואל פ' ח: 3 תוספתא ברכות פ' א', ירוש' ברכות פ"א ה"ג, ברכות ל"ד א': 8 ירוש' סוכה פ"ה ה"ד, מגילה כ"ב ב', סוכה נ"ג א', תענית כ"ה א', מעשה פ"ו ב': 10 ילקוט כ' ס"ה: ילקוט שם, ילק' תהלים כ' תתע"ח, ילק' אסתר ר' תתרנ"ג, ילק' מכירי תהלים קי"ט סי' כ"ז:

1 ר' — בן אלעזר] פגבי (שמואל), ר' אלעזר בר' ירמיה ו, ר' ירמיה דא"ת, ר' אלעזר א' | בכבודו של צדיק דוהאגתי, על כבודו.. כי (שם). בכבוד הצדיקים פ מן כבודו ו | 2 מכבדיי] ו, מכבדי דפאגבתי ובוזיי ו | בכבודו של צדיק ואי' (שם). ובכבודו.. דא"גבת, ובכבודן של צדיקים פ | [ואברכה מברכיך] ל' ל | 3 אנה ו | תני] פ, תאני ג, תניא דא"ת, תמן תנינן א'. תנן התם ב | ששוחים] ו. ששוחין גב ששוחה א', שאדם שוחה דפא"ת | ראשונה] וגב, ראשנה פ, באבות דא"ת | ומודים וגב, ובמודים א' 4 ואם שוחה] פא', אם שוחה א', והשוחה דות, ואם בא לשחות ב | ישחה] פא'. לשוח הוא גת בר דאת, בן ו | 5 תחילת כל ברכה] ג, תחלת.. ברכה וברכה פ, תחלה על כל הברכות ו, תחלת כל ברכה שוחה דא"ת, היה שוחה תחלת כל הברכה א' | המלך ו תחלת כל.. ברכה פא'. תחילה וסוף על כל הברכות ו, בתחלת כל ברכה וסוף כל ברכה שוחה דא"ת, תחלה וסוף ב | 6 מי שהיה] פ, מלך.. ל'. המלך משהיה הואבת.. כשהיה ג | לא היה זוקף גב, שוב אינו זוקף פ | עד שהוא גומר ו, עד שגומר פ | כל הברכות של תפלה ו *ויהי ככלות דפאבת] וככלות לוג | 7 *אל — וגו ג] אל.. התפלה.. ברכיו וכפיו פרושות השמים א', אל.. השמימה ד, אל.. והתחנה וגו' א', אל יי וגו פ, וגו' ל | 8 איזו (ואי זו א'. ואיזו וגת) היא פוא'גת ואיזו דא' | ואיזו היא פוא'גת, ואיזו דא' | *בריכה דפואגת] ברכה לב | 9 ונתפסח א' | לוי בן סיסי א'.. בר סיסי וגב, ובר סיסי דא"ת | *בריכה ל'דפוא'ג] ברכה לב, כריעה ת | ונתפסח א'ב 10 הגשמים] פב, ~ בזכותך דואתי | והטללים] פוא'ב, הטללים דא"תי | בזכותך] ~ הן יורדין ב | 11 וגו' ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי ואי'גי | ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה דאגבתי (תהלים) מ.. ר' יודן ו אמר] וא'גבת, אומר דא"י | וגו'] כי פקודיך נצרתי דא"ת, ל' דפוא'גבי |

ר' נחמיה (ר' נחמן) שמסר לו את הברכה שאמר לו עד כאן הייתי זקוק לברך את עולמי מכאן ואילך הרי הם בית מסורות לך ולמאן דאהני לך לברכה בריך (למאן דאת יהיב ליה ברכה בריך) כיון שעמד יצחק וכו' משל למלך וכו' ועיי"ע כגנון המאמר בפתיחת ר' ברכיה בפסיקתא שם ובמדרשי תנחומא וזאת הברכה שם: 1 אמר ר' ירמיה. במדרש שמואל הגי' ר' ירמיה בשם רב שמואל בר רב יצחק החמיר הקב"ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו בכבודו של צדיק כתיב ואברכה מברכך וגו' בכבודו של הקב"ה כי מכבדי אכבד אני אכבדן ובוזי יקלו ע"י אחרים, ובירו' שמואל שם הגי' ר' ירמיה בשם ר' שמואל. ובמדרש הגדול העתיק ר' מנחמא בשם ר' שמואל בר יצחק בכבודו שלצדיק הוא אומר מקללך אאר אני בעצמי אבל בכבודו הוא אומר וכו'. ולסוף המאמר נוסף בגליון כי"ל וכן מצינו במקלל וכסכו כל העם את ידיהם וגו' וצ"ע: 3 תני. בתוספתא שם אילו ברכות ששוחין בהן ברכה ראשונה תחלה וסוף ובמודים תחלה וסוף והשוחה בכל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה. ובירוש' ברכות שם כל הסוגיא אלו ברכות (ובירוש' ברכות ד' מגנצא תני אלו ברכות) ששוחהין בהן בראשונ (בראשונ) תחלה וסוף ובמודים וכו' השוחה (והשוחה) על כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישוח ר' יצחק בר נחמן בשם ריב"ל כהן גדול שוחה על סוף (בסוף) כל ברכה וברכה המלך ראש (והמלך בראש) כל ברכה וברכה וסוף כל ברכה וברכה ר' סימון בשם ריב"ל המלך משהוא כורע אינו נוקף (זוקף) עד שהוא משלים כל תפילתו מ"ט ויהי ככלות וכו' מכרוע על ברכיו אי זו (אי זו היא) כריעה ואי זו (ואי זו היא) בריכה ר' חייא רבא הראה בריכה לפני ר' ונפסח ונתרפא ר' לוי בר סיסי הראה כריעה לפני רבי ונפסח ולא נתרפא, וצ"ל שם לפי הגי' שלפנינו ובבראיתא בירוש' סוכה פ"ה אי זו היא כריעה ואי זו היא בריכה ר' חייה רבה הראה בריעה וכו' לוי בר סיסי הראה בריכה וכו'. ובבבלי ברכות שם ת"ר אלו ברכות שאדם שוחה בהן באבות וכו' בהודאה וכו' ואם בא לשוח בסוף כל ברכה וברכה ובתחלת כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה א"ר ש בן פזי אמר ריב"ל משום בר קפרא הדיוט כמו שאמרנו כהן גדול בסוף כל ברכה וברכה והמלך תחלת וכו' וסוף כל ברכה וברכה א"ר יצחק בר נחמני לדידי מפרשא לי מיניה דריב"ל הדיוט וכו' כהן ... כל ברכה וברכה המלך כיון שכרע שוב אינו זוקף שנ' ויהי ככלות וכו' מכרוע על ברכיו ת"ר קידה על אפים וכו' כריעה על ברכים וכו' השתחואה זו פישוט ידים ורגלים וכו' ועי' שם. וכן במגילה ושם ת"ר קידה וכו' ועוד במגילה שם וכן בסוכה ותענית שם לוי אחוי קידה ואיטלע ובבבלי כאן ובירושלמי לא נתפרש אי זו היא כריעה ואי זו היא בריכה, וקידה דבבלי הוא בריכה כאן ובירושלמי ועי' בפי' מהרז"ו ויפ"ת ברכות שם ר' לוי בן סוסי. כ"ה בכי"ל ועי' במכבהי"י ק"י ב': 10 ה"ה ויודע וכו'. כאן מתחיל מאמר בפ"ע ועי' בפי' לעיל צד 10. בריה התיד עמך וכו': 11 זה מהול. מרדכי מהול ואחשורוש ערל וכי כה איכפת ליה אב בגתן ותרש שהרגו בו יד

אמר יעקב בירך את פרעה ויברך יעקב את פרעה (בראשית מז ז). יוסף לא גילה לו, דניאל לא גילה לנבוכדנצר, אף אני ויגד לאסתר המלכה. אמר ר' נחמיה אמר הקב"ה לאברהם ונברכו בך אין ליעתר עתירין אינון סינן, אלא לשאלה כשהן נכנסין לצרה הן שואלים לנו ואנו מגלים להם:

ד) וילך אברם כאשר דבר אליו יי' וילך אתו לוט ממל לו: יג

ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה היה ויהי אומן את הדסה (אסתר ב ז) רב אמר ו
בת ארבעים שנה היתה, שמואל אמר בת שמונים שנה היית. רבנין רתמן אמ' בת ע"ה שנה. ר'
ברכיה בשם רבנין אמר הקב"ה לאברהם אתה יצאת מבית אביך בן ע"ה חייך אף גואל שאני מעמיד
ממך בן ע"ה מנין הדס"ה:

ה) ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם וגו' [ואת יד
הנפש אשר עשו] ר' לעזר בשם ר' יוסי בן זימרא אם מתכנסים הם כל האומות ליבראות יתוש

4 ילקוט ר' פ ו: 6) ילקוט שם, ילק' אסתר ר' תתרנ ג. מדרש הגדה גוריון ומדרש פנים אחרים פ' ויהי אומן (ג' ז'): 9) ילקוט ר' פ"ו, לקח טוב פס"ד, כסדי ואתחנן סי' ל"ג, ירוש' סנהדרין פ"ז כ"ה ד', אדר"נ נו"א פי"ב נו"ב פכ"ו, סיפ השירים רבה פ' לרים (פ' נ'), פסיקתא רבתי פמ ג (קנ"א א'), תנחומא לך לך סי' י"ב:

1 בירך] לא ~ ר"ס | לא] וגי, ל' דפאבתם | לו] לו הלומו ב, לו את חלומו י (אסתר), לפרעה חלומו י | לא] פגי, ל' דאבתם | 2 לנבוכד נצר ת, לנבוכדנאצר מ, לנבוכד נאצר א², לו לנבוכדנאצר י (תהלים), לו לנבוכד נאצר ג, לנבוכד נצר את חלומו י | אני] פוא'גבי, אנא י (אסתר), אני כן דא²ת | ויגד] אגיד בי (שם), מגיד י (תהלים), אגיד לאסתר המלכה שנ' ויגד מ | אמר ר' נחמיה] פוא'גב, ור' נחמיה (נחמיא א') אמר דא²ת, ר' נחמיא אומר י | לאברהם] פי'.. אבינו דאגבת, לאבינו אברהם ו | ונברכו בך] ב, ~ וגו' פ, כל משפחות האדמה רי'.. ובזרעך דואג, .. ובזרעך ד'ת | 3 אי ת, אם ור"י | *ליעתר] לי עתר ל, לו עתר נ, לעתר ר', לעותר פ, לעותרא א'בי, לעתיד ר', לעתיד לבא ו, תיבר דלהוו (תאמ' ליהוו ת) עתירין דא²ת | *עתירין פא'גבי] עתירן ל, הרי עתירין דא²ת | אינון] פא'גבי, הינון ו, אנון דא²ת | לשאלה] לשאילה ד'ו, ד' י | כשנכנסין י | בצרה פ | הן ל' ג | שואלים] י, שואלין פא'ג, נשאלים דא²ת, נכנסין שואלין ו | ואני מגלה פ | 4 *וילך — לוט א'בי] וגו' לדפא²גב | לוט] פוא'גב, ולוט דא²ת, ל' י | מגלה ת | 5 *המש — שנה ת] חמש.. שנה בצאתו מחרן גב, חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן וא¹, שבעים וחמש וגו' ל, שבעים וחמש פ, שבעים וחמש (ע' וה' ד¹) שנים דא² | הדסה] ב, ~ היא אסתר דוא²ת, היא.. בת דודו פחא¹ג | 6 שנה] פוא'גב, ל' דא²תי (אסתר) | היתה דפאבתי (שם), היית ו | ושמואל | שנה ל' פת | היית] וג, היתה פא'בתי (שם), ל' דא² | דתמן] פוג, ל' דהא'בתי (שם) | ע"ה שנה] ע' וה' ד¹, שבעים וחמשה דא², חמש ושבעים שנה היתה ה, שבעין וחמש שנה היתה פ, שבעים וחמש.. היית ג, שבעים וארבעת מניין הדסה ב, שבעין וארבעה מנין.. י (שם) | 7 רבנין] פ, רבן ג, רבנן (רבנין א¹) דתמן דאבת, ר' נחמיה י (שם) | לאברהם אבינו גי (שם), לאבינו אברהם ו | מבית אביך] ~ מחרן י (שם) | ע"ה שנה א'י, שבעים וחמש ו, .. וחמש שנה פגב, .. וחמש שנים ת, שבעים וחמשה (ע"ה ד¹א²) שנים דא² | חייך אף — מעמיד] חייך גואל.. י, אף גואל.. ב, אף אני מעמיד גואל י (שם) | 8 בן] פבי (שם), יהיה בן דוא²גת, יהיה (תהיה י) בת א'י | ע"ה שנה א'בי, שבעים וחמש ג, .. וחמש שנה פ, .. וחמש שנים ת, שבעים וחמשת (ע"ה ד¹א²) שנים דא², חמש ושבעים שנה ו | מניין] כמנין הא², ל' י (שם) | הדס"ה] ~ בגימטריא א¹ | 9 ויקח — וגו'] ויקח.. רכושם אשר רכשו ג, ויקח.. לוט וגו' א¹, ויקח.. אשתו פגב, ל' דא²ת | *ואת — עשו ל'] ואת.. עשו בחרן דאבת, ל' לפוג | 10 אלעזר | בשם — בן] פוא'גב, בר דא²ת | אם] הנפש אשר עשו בחרן ~ ב | מתכנסין ה | הם] וג, ל' דפהאבתי | *האומות הב] אומות ל, אומות העולם פגי, .. שבעולם א¹, באי העולם דוא²ת | לבראות פה, לבראת די, לברות וגת, לברוא א², לברא א¹, ומבקשין לבראות ב | יתוש] פוהא'ב, אפילו ~ דא²גתי |

ולמה תם עליו (פי' ב"ר כ"י): 1 אמר יעקב בירך. אמר מרדכי יעקב בירך וכו' כלום יוסף לא גילה לו לפרעה את החלום כלום דניאל לא גילה לנבוכדנצר את החלום אף אני אעשה שנ' ויגד וכו' ור נ דורש אמר הקב"ה לאברהם ונברכו בך מה ענין הברכה שיהיו נתברכים כל משפחות האדמה באברהם ובזרעו אין לעתר אם לעושר הרי הם עשירים ממנו אלא לשאלה כשהן וכו הן שואלים לנו וכו', והגהתי אין ליעתר עתירין אינון וכו' ועה"נ, ובהגי' ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך מעורבב הפסוק שלפנינו עם הם והתברכו בזרעך כל גוי הארץ (בראשית כ"ב י"ח) או עם הפ' ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך (שם כ"ח י"ד), וכבר היה גי' זו לפני בעל לק"ט שהעתיק כל משפחות האדמה ובזרעך יעקב בירך וכו' ומסיים הוי וזרעך ועיי"ש בהערות ר"ש באבער: 8 מניין הדס"ה. כלו' הדס"ה ע"ד ועם התיבה ע"ה, והגי' שבעים (שבעין) וארבעה אינה מכוונת לפי הדרש אתה יצאת וכו' אף גואל וכו', ובמדרש אבא גוריון (בספרי דאגדתא על מגלת אסתר שהו"ל רש"ב) הגי' ויהי אומן וכו' רב אמר וכו' ושמואל אמר בת שב ע"ים היתה ורבנן אמרו (ורבנן דתמן אמרי) בת שבעים וחמש (ארבע ושבעים) שנים היתה ר' ברכיה בשם רבנן דתמן אמ' (ר' ברכיה בשם רבנן וכו', ר' ברכיה אמר) אמר הקב"ה וכו' מבית אביך כשהייתה בן ע"ה שנים חייך אף הגואל שעתיד לעמוד ממך על בנייך במדי לא תהא אלא בת ע"ה שנה מנין הדס"ה ועי' בהערות שם, ובמדרש פנים אחרים (בספרי דאגדתא צד 63) ויהי אומן את הדסה היא אסתר בת דודו מנין הדס"ה ע"ד שהיתה בת ע"ד וכו': 10 ר' לעזר וכו'. לקמן פפ"ד נסדר המאמר בדרש וישב יעקב בארץ מגורי וכו' אברהם גייר גיורים וכו' והגי' שם בכי"ל ויקח אברם את שרי אשתו וגו' ואת הנפש אשר עשו בחרן ר' אלעזר וכו' אם מתכנסים כל

אחד אין יכולין לזרוק בו נשמה ואת אמ׳ ואת הנפש אשר עשו, אלא אילו הגרים, ויאמר שגיירו, למה שעשו, אלא ללמדך שכל מי שמקרב את הגוי כילו בראו, ויאמר שעשה, למה שעשו, אמר ר׳ הוניה אברהם היה מגייר את האנשים ושרה את הנשים:

ו) ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם וגו׳ [והכנעני אז בארץ] עד עכשיו נתבקש להם זכות בארץ:

ז) וירא יי׳ אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח זו שיכן לבשורת ארץ ישראל:

ח) ויעתק משם ההרה מקדם לביתאל וגו׳ לשעבר היתה נקראת ביתאל ועכשיו נקראת

2 עי׳ סנהדרין ל״ט ב׳: 4 ילקוט ר׳ סי״ז, לקמן פ״מ (פמ״ח): 6 ילקוט שם: 8 ילקוט שם. ירוש׳ שנם פ״ב י״ח ד׳, ירוש׳ פ״ז ע״ז מ״ג ס׳:

1 אחד] ~ לזרוק בו את הנשמה ן, ולהטיל בו נשמה י | אינן דפואגבתי, אינם ח | יכולים ח | לזרוק — נשמה] לזרוק . . הנשמה ח, לזרוק . . את הנשמה ג, ל׳ וי | אמר א², אמרת גבי, אומר והא¹ | עשו] ~ בחרן פא¹גכת | הגרים] ~ שגיירו | ויאמר] ו, ונאמ׳ ג, נימ׳ א¹, האמר פ, והיה לו לומר ח, ואם כן דא²תי, אם כן כ | 2 למה] וא¹, אלא למה פ, למה (ולמה ח) אמר דהא¹כתי, למה נאמר ג | שעשו] פוגבי, אשר עשו א¹, עשו דא²ת | שמקרב] כי, שהוא מקרב דוא²גת | הגוי] והגי¹, הגר א¹ב, הנכרי ומגיירו דא²ת | כילו] ג, כאילו דן, כאלו את, מעלה עליו הכתוב (כאלו ב) כאילו כי | בראו] עשאו י | ונאמר א¹ג, והיה לו לומר ח, לימא י | שעשה] והא¹ג, אשר עשה דא²תי | למה] וא¹, ולמה גר¹, למה אמר התי, למה נאמר דא² | שעשו] הא¹ג, אשר עשו דא²תי | רב י | 3 הוניא והא¹ג, הונא ד, הונא פא²תי | **את] ל׳ ל | ושרה] פוג, ~ מגיירת דהא¹כתי | 4 מתבקש פר | 6 *ויאמר — מזבח] ויאמר . . הזאת וגב, ויאמר לזרעך וגו׳ דא, וגו׳ ל | זו שיכן—ישראל] ד¹ן, זו שכן . . ג, זה שיכן . . א¹, זה שכן . . פ, זה שיכן (שכן ר¹ו¹) לבשורת הארץ רו¹, שלא (לא א²) בנה מזבח אלא על בשורת ארץ ישראל דא²ת | 8 לבית אל | היתה ל׳ פע | בית אל | עכשיו ן | נקראת] פבער², היא ~ דואגתר¹י |

האומות אינם יכולין לבראות יתוש אחד שיטילו בו נשמה ואת אומר ואת הנפש אשר עשו בחרן אלא אילו הגרים ונאמר שגיירו למה שעשו אלא ללמדך וכו׳ שמקרב את הגר כאילו וכו׳ ונאמר שעשה ולמה שעשו אמר ר׳ הוניא אברהם היה מגייר האנשים ושרה הנשים, וראש המאמר הובא בירוש׳ סנהדרין שם ולא כן א״ר לעזר בשם ר׳ יוסי בר זימרי׳ אם מתכנסין הן כל באי העולם אינן יכולין לבראות יתוש אחד ולזרוק בו נשמה, ובספרי שם המאמר סתמי ד״א ואהבת וכו׳ אהבהו על כל הבריות כאברהם אביך כענין שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן והלא אם מתכנסים כל באי העולם לבראות יתוש אחד ולהכניס בו נשמה אינן יכולים לבראתו ומה ת״ל ואת הנפש אשר עשו בחרן אלא מלמד שהיה אברהם אבינו מגיירם ומכניסן תחת כנפי השכינה, וכן מאמר סתמי באדר״נ נו״א שם ומקרבן לתורה וכו׳ כדרך שהיה א״א מקפח את הבריות ומכניסן תחת כנפי השכינה ולא אברהם לבד עשה כן אלא אף שרה שנ׳ ויקח אברם וכו׳ והלא כל באי העולם אינם יכולין לבראות אפילו יתוש אחד ומה ת״ל ואת הנפש וכו׳ מלמד שהעלה עליהם הקב״ה כאלו עשו אותם. ובאדר״נ נו״ב שם ד״א כל המכנים בריה אחת תחת כנפי שמים מעלה עליו הכתוב כאילו בראה כאילו יצרה שנ׳ ואת הנפש וכו׳ וכי א״א ע״ה בראם או אברהם יצרם והלא אם יבואו כל הבריות שבעולם לבראות יתוש אחד אינם יכולים א״כ למה נאמר את הנפש וכו׳ ללמדך שהיה א״א ע״ה מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים וכו׳ אשר עשה אב״כ אלא אשר עשו מלמד ששניהם שקולים בזכות, ובשהש״ר שם ויקח אברם וכו׳ והלא אם מתכנסי׳ כל העולם לבראת יתוש אחד אינן יכולי׳ לבראתו אלא אלו הגרים שגיירו אברהם ושרה לכך נאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן א״ר הוניא אברהם היה מגייר האנשים ושרה הנשים וכה ת״ל אשר עשו בחרן מלמד שהיה א״א מכניסן לביתו ומאכילן ומשקן ומאהיבן ומקרבן ומגיירן ומכניסן תחת כנפי השכינה וכו׳ (ועי׳ לקמן פפ״ד בנוסחת הדפוסים), ובפסי״ר שם הגי׳ ואת הנפש אשר עשו בחרן וכי אברהם עשה נפשות א״ר אלעזר בן פדת בשם ר׳ יוסי בן זימרא אם יכנסו כל באי עולם לבראות אפילו יתוש אחד אינם יכולים ואתה אומר ואת הנפש וכו׳ וכי אברהם ושרה ברא נפשות (בפסי״ר ד׳ ווארשא וכי אברהם ברא נפשות או שרה) מהו שכתב ואת הנפש אלא שהיה אברהם מגייר אנשים ושרה מגיירת הנשים וכו׳, ובתנחומא לך לך שם איתא א״ר אלכסנדרי אלמלא נתכנסו כל הבריות לעשות יתוש אחד אינן יכולין לעשות ומהו הנפש אשר עשו שהיה מלמדן יראת שמים ומורה להן את התורה וכו׳ ועי׳ בסנהדרין שם ובמדרש הגדול עמו 203, ועפ״י אילו המאמרים מתורגם בת״א ואת הנפש וכו׳ וית נפשתא דשעבידו לאוריתא וכו׳ ובתר״י א׳ וית נפשתא די גיירו וכו׳ ובתר״י ב׳ וית נפשתא דגיירין (וצ״ל דגיירון), ובתיבת כי״ל ו בכי״ל כמו לעיל צד 212 וצד 256 ועיי״ש: 3 והכנעני אז בארץ. כן הוספתי, והדורש והכנעני וכו׳ עד עכשיו נתבקש להם זכות בארץ כי לא שלם עונם עד עכשיו להתגרש משם ועי׳ בפי׳ ב״ר, וכן לקמן פ״מ לפ׳ ויהי ריב וכו׳ אמר להם הקב״ה כך אמרתי לו לזרעך נתתי את הארץ הזאת אימתי לכשיעקרו ז׳ עממים מתוכה והכנעני והפריזי אז יושב בארץ וגו׳ עד עכשיו מתבקש להם זכות בארץ ובלק״ט הועתק לפ׳ שלאחריו וירא ה׳ אל אברם נתבקש לו זכות בארץ וצ״ע, ופירוש אחר לזה המאמר נר׳ בכה שמפרש במדרש הגדול ד״א ויעבר אברם בארץ לבקש להם זכות בארץ לידע איזה מקום שסיפ בניו לעשות בו זכות ומודה לשם עליו ואיזה מקום שסופן להוב בו ומבקש רחמים עליו: 6 זו שיכן. זו שנאמרה כאן ויבן שם וכו׳ לבשורת א״י נאמר׳ וכדאיתא בסמוך ג׳ מזבחות בנה וכו׳, ובלק״ט הגי׳ זה שיכן בזכות הארץ ובילקוט דפ״ר ור׳ זה שבן לבשורת הארץ וכן גורס בפי׳ ב״ר כ״י זה שיכן (שכן) לבשורת וכו׳ ומפרש שהמזבח הזה לא בנה כי אם לבשורת הארץ, ובעין פירוש זה הגי׳ בד״ו וכי״א כ׳ ובי״ת שלא בנה מזבח אלא וכו׳ ועת״נ ולעיל צד 222 ובנ״י שם בד״ה זה שיכן וצד 323 ובת״נ שם: 8 לשעבר היתה נקראת וכו׳. דורש מקדם בהוראת קודם בזמן (כמו בלים מקדם מימי עולם ודוגמאותיו) ויעתק משם וכו׳ מקדם לבית אל לעיר שהיתה נקראת מקדם לשעבר בית אל ועכשיו נקראת בית און וכמו שכתוב ביהושע ז׳ ב׳ וישלח יהושע אנשים מיריחו העי אשר עם בית און מקדם לבית אל וכו׳ ודורש גם זה הפסוק עם בית און שהיתה נקראת מקדם לשעבר בית אל (ועיי״נ הושע ד׳ ט״ו ה׳ ה׳ י׳ ה

בית און. אמר ר' אליעזר לא זכה להיקראות בן העמל הרי היא נקרא בן העמר, אמר ר' יצחק בר נחמן תמן קריין לעלה טבה עמלה ולהרהון שלמיטי רגלים עמרה :

ויט אהלה: אמר ר' חנינה אהלה כתי' מי שנטה אהל שרה אחר כך נטה אהלו :

טז ויבן שם מזבח לה' אמר ר' לעזר ג' מזבחות בנה אחד לבשורת ארץ ישראל ואחד לקניינה ואחד שלא יפלו בניו בעי העיר ויקרע יהושע שמלותיו ויפול על פניו ארצה לפני ארון ה'

ילקוט שם. | ילקוט שם. ועי' סנהדרין שם.

[illegible]

ועיין תה ה) ובירוש' שבת נדרש הפסוק שביהושע, ושם מגנון המאמרים (שנסמכו להמאמר צא תאמר לו צואת תאמר לו) ... רב תנחומה בשם רב הונא ... בית אל ועכשיו קורין אותו בית און ... [illegible]

עד הערב הוא וזקני ישראל ויעלו עפר על ראשם (יהושע ז ו), אמר ר' לעזר בן שמוע התחילו מזכירים זכות אברהם אבינו, אמר אנכי עפר ואפר (בראשית יח כז). כלום בנה לך אביהם מזבח בעי אלא שלא יפלו בניו שם אתמהא:

ויקרא בשם יי׳ צלו, ד״א ויקרא התחיל מגייר גיורים:

ט) ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה מחקה והולך כנגד בית המקדש:

פרשה מ

יב י) ויהי רעב בארץ וגו׳ הנה עין יי׳ אל יראיו וגו׳ (תהלים לג יח) זה אברהם כי א עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה (בראשית כב יב) למייחלים לחסדו (תהלים שם שם), תתן אמת

1 ילק׳ יהושע כ׳ יז: 4 ילקוט כ׳ ס״ז, ועי׳ סוטה י׳ ל׳: 5 ילקוט שם: 6 ילקוט כ׳ ס ז, ילק׳ תהלים כ תש ב, ילק׳ מכירי תהלים ל״ג פי׳ כ״ב:

1 אלעזר | בן שמוע ל׳ בי (שם) | 2 זכות] פ, זכותו של דואגבתי (שם), זכות אבות וזכותו של י אבינו ל׳ פג | אמר] שאמר דפא״י, שנאמר א׳גתי (שם), אמר יהושע לפני הקב״ה יזכר לנו זכותו שלאברהם אבינו שאמ׳ ב, ל׳ ו | אנכי] פ׳, ואנכי דואגתי (שם) | כלום] אמ׳ לפניו ~ ב. אמרו ~ י (שם) | לך] פוהא׳ג ל׳ דא²כתי | אביהם] פ, אברהם דוהא׳גתי (שם), אברהם אבי׳ א׳. ל׳ בי | 3 בעי ו | שלא] כדי ~ ב בשביל ~ י (שם) | שם] בעי (בעיי ו) | אתמהא] פוא׳ג, ל׳ דא²בת | 4 צלי חא׳גי, צלו ד״א שהקרא שמו של הקב״ה בפי כל בריא פ, מלמד שהקרא (שהקריא ד׳א׳בת) שמו . . כל (בריא ב) בריה דא²בת ויקרא] ~ בשם ה׳ ו | התחיל לגייר ד², על שגייר ב | גיורים] ו, גרים פהא׳גבד, גרים ולהכניסם (ומכניסן ת) תחת כנפי השכינה דת | 5 הלוך — ונגבה דוא׳גבתי] וגו׳ ל | והולך] ~ ומכוין דפגת, ומכוון וא׳י | 6 הנה] וגב, כתי׳ ~ דפאתם | וגו׳] למיחלים לחסדו דפא׳בת | זה] א׳ב, הנה עין יי׳ אל יראיו ~ דא²גת, יראיו ~ פ | אברהם] ~ אבינו א׳ב | 7 למיחלים | לחסדו] ~ זה אברהם י |

ובלק״ט הגי׳ ויקרע וכו׳ ויפול וכו׳ ויעלו עפר על ראשם מאי ויעלו עפר על ראשם א״ר אלעזר בן שמוע וכו׳ זכותו של אברהם אבינו שנאמר ואנכי עפר ואפר אמר כלום בנה לך אברהם אבינו מזבח וכו׳ שלא יפלו בניו בעי. ובמדרש הגדול א״ר אלעזר התחילו וכו׳ זכיתו של אברהם אבינו שבת בו ואנכי וכו׳ אמרו כלום בנה לך אברהם אבינו וכו׳ בניו בעי ועח״נ, ובכי״ל כתוב אנכי עפר וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 129 בד״ה ראיתי וכו׳: 4 צלו. תפלה וכן מתורגם בתרגום אונקלוס ובתר״י א ויקרא בשם וכו׳ וצלי בשמא דיי׳ ובהדרש ד״א ויקרא התחיל מגייר וכו׳ דורש ויקרא ויקריא בהוראת פועל יוצא ועי׳ במ״י לעיל צד 95 וכן נמצן בגליון כי״ל ויקרא¹) ועי׳ סוטה שם ויקרא שם בשם ה׳ אל עולם (בראשית כ״א ל״ג) אמר ר״ל לקיש אל תקרא ויקרא אלא ויקריא מלמד שהקריא אברהם אבינו לשמו של הקב״ה בפה כל עובר ושב. ובפי׳ כ ר כ״י מפרש התחיל מגייר גרים הקריא שמו בפי כל. ומפי׳ זה נר שנובע׳ הגי׳ שהקרא (שהקריא) שמו של הקב״ה בפי כל בריה (בריא) ובלק״ט מפרש התחיל לגייר גרים ולהקריאם שם ה׳ לייחד שם שמים בפיהם, וכהגי׳ צלו (צלין) ד״א ויקרא התחיל וכו׳ הגי׳ בלק מ כ״י פלארענץ ויקרא בשם ה׳ אין קריאה אלא תפלה וכה״א ויקראו אל האלהים בחזקה ד״א התחיל לגייר גרים. והגי׳ גיורים איתא לקמן פפ ד גם בדפוסי׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 378 ר׳ לעזר וכו׳ ועי״ע בעמת״ל ח א צד 327: 5 מחקה והולך. מכוון והולך, וכן מפרש בלק״ט ויסע וכו׳ הלוך ונסוע הנגבה כי היה מכוין והולך כנגד בית המקדש ומניין שבית המקדש נקרא נגב שנ׳ הטף אל דרום והנבא אל מקדשי (יחזקאל כ״א ב). ובמקרא שם שים פניך דרך תימנה והטף וכו׳ והנבא אל יער השדה נגב. ושם כ״א ג ואמרת ליער הנגב וכו׳ ושם כ א ז׳ שים פניך אל ירושלם והטף אל מקדשים וכו׳, ומחקה כמו בתו״כ ר״ש פ קדושים מפליא למלך ומה עליה להיות מחקה למלך ועי׳ ש. בפי׳ הראב״ד:

פרשה מ. בכי״א א׳ פל״ז ובכי א ב׳ וכי ו פל״ט וכן נמצן במדרש הפ״ר ועי׳ במ״י לעיל ריש פל״ט ובמקרא כאן פרשה פתוחה, ובכי ל וכי״ם נמשכת פרשה זו עד קום התהלך וכו׳ (י ג מ ז) וכו׳ תני הילך וכו׳ ולפ׳ ויהי בימי אמרפל מתחלת סמ א ולפ וישמע אברם סמ״ב ולפ ומלכי צדק (יד יח) סמ ג ולפ׳ אחר הדברים האלה סמ״ד, וכן היתה חלוקת הפרשיות גם לפני בעל הערוך שהרבו למנות הפרשיות (ערך י ז והלאה) במספר יתר אחד על מספרם והוא מציין בע׳ איקונין סקס סב ג׳ ראתן דטולמוס פר ה׳ מגלב קס א בולמוס פרן ה׳ פרצטק מג מאמרים מס מ לפי המספר שבכי״ל ובכי ם במספר סמ״א, ובע׳ קוז הלט בי הוא פרוסטיגמא פם ג׳ אסבי פרן ב שמאבר עמק א אליותרופולים פר ה׳ על בי קן ד עבר ג מאמרים מסמ א במספר סמ״ב, ובע׳ רק ה׳ מאמר מסמ״ב במספר סמ״ג (ועי׳ בערוך הש׳ שם הערה ג׳), ובע׳ מגנון מאמר מסמ ג במספר סמ ד. ולפ׳ ומלכי צדק מתחלת פרשה חדשה גם בכי״ז וכי א א וכי וכי ג וכי״ב ומאילו הכ י וכן בדפוסי׳ ובכי ת איתא התחלת פרשה לפ׳ ויגגע יי׳ את פרעה ועיי״ש ובילקוט הפ״ר נמצן לפ ויהי רעב וכו׳ הסימן ל״ט ולפ ויגגע וכו׳ מ ולפ ויהי בימי וכו׳ מ״א ולפ׳ וישמע וכו׳ מ״ב ולפ ומלכי צדק וכו׳ מ ג ומאילו התחלות בחלוקת הפרשיות נר׳ שנובע׳ העירבוביא בד״ו ובד׳ קראקא א וכו׳ שנכפל שם המספר ס מ לפ ויהי רעב וכו׳ ולפ ויגגע וכו׳ (ולכן ציין במ״ב סוף פל״ט בד״ה ואחד וכו׳ הפרשה ויגגע וכו׳ בשם ס מ הגיגא) והפ׳ ויהי בימי וכו׳ נסמן סמ״א והפ׳ וישמע וכו׳ סמ ב והפ׳ אחר הדברים וכו׳ סמ״ג והפ׳ ושרי אשת אברם וכו׳ סמ״ה ובפרשיות אילו נכונים כמני המספר במדרש הפ״ר סמ״א סמ״ב סמ״ג סמ״ד סמ ה ועי׳ בסית חלק ל״ט צד 151 ובמפתח לערוך הש צד 150: 7 למייחלים. וכן בפסוק תייפרינו בשני יודי״ן בכתיבת קנין מניין להורות שהיו״ד אינו בשקיבת הירק:

¹) ניקרא.

ליעקב חסד לאברהם (מיכה ז כ), להציל ממות נפשם (תהלים שם יט) ממיתתו שלנמרוד, ולחיותם ברעב (שם שם) ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם:

ב ר׳ פינחס בשם ר׳ חנן דציפורי פתח אשרי הגבר אשר תייסרינו יה (תהלים צד יב) ואם בא להקפיד ומתורתך הלמדינו (שם שם). מה כת׳ באברהם ואברכך ואגדלה שמך (בראשית יב ב) כיון שיצא קפץ עליו רעבון ולא הקפיד ולא קרא עליו תיגר אלא וירד אברם מצרימה וגו׳:

ר׳ יהושע בן לוי פתח טרף נתן ליריאיו יזכור לעולם בריתו (תהלים קיא ה) אמר ר׳ יהושע בן לוי טירוף נתן ליריאיו בעולם הזה, אבל לעתיד לבוא יזכור לעולם בריתו. מה כתי׳ באברהם ואברכך ואגדלה שמך (בראשית יב ב) כיון שיצא קפץ עליו רעבון ולא הקפיד ולא קרא תיגר אלא ויהי רעב בארץ וגו׳:

ג׳ י ויהי רעב בארץ וגו׳ עשרה רעבון באו לעולם, א׳ בימי אדם הראשון ארורה האדמה בעבורך (שם ג יז), א׳ בימי למך מן האדמה אשר אררה ייי (שם ה כט), א׳ בימי אברהם [ויהי רעב בארץ], א׳ בימי יצחק [ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון] (שם כו א), וא׳ בימי יעקב [כי זה שנתים הרעב] (שם מה ו), א׳ בימי שפט השופטים [ויהי בימי שפט השופטים ויהי רעב בארץ] (רות א א), א׳ בימי דוד [ויהי רעב בימי דוד] (ש״ב כא א), א׳ בימי אליהו [חי ה ייי אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל וממר] (מ״א יז א), א׳ בימי אלישע [ויהי רעב גדול בשומרון (מ״ב ו כה), וא׳ שהוא מתגלגל בעולם, וא׳ לעתיד [לבוא]

1 פי׳ לעיל צד 364 וצד 367 : 3 ילקוט ר פ״ח. לקמן פל״ג : 6 ילקוט שם, ילק׳ תהלים ר תת״ע, ילק׳ מכירי שם קי״ט פי׳ ו׳: 10 ילקוט ר פ״ח. לעיל צד 241 ופ״נ:

2 וירד — שם] ויר׳ אבר׳ מצ׳ וג׳ ג, וירד . . מצריטה כם, ל׳ דפא״תי | 3 ר׳] פוא״ג, ויהי רעב בארץ ~ דא״ת | חנן] ה, חנין דפואגת | דציפורי] דציפורין דוא״גת, מציפורי פ | תייסרנו די, תיסרנו פואגכת | 4 אם פהב | להקפיד] לייסורין לא קורא תיגר אלא ו | מתורתך פחת | תלמדנו | ״ואברכך פוא״ג] ואברכה לדא׳, ואברככה כתי | 5 וכיון י | ריעבון ו | ולא הקפיד — תיגר] ולא . . תגר א״כ, ולא . . קרא תגר עליו ה, ולא . . קרא תיגר ו, ולא . . קרא תגר א״י, ולא קרא תגר (תיגר ד״ת) ולא הקפיד דת | וגו׳] לגור שם התגבת, ל׳ פא״י | 6 יזכור — בריתו] יזכר . . בריתו ג, וגו׳ פ, ל׳ הוא״כתי | אמר — לוי] גי׳ (תהלים), ל׳ הוא״כתם | 7 טירוף — ליריאיו ל׳ וב | לעתיד לבוא] בעולם הבא כי (יזכור לעולם בריתו לעתיד לבא ו) | ״בריתו] ל׳ ד | 8 ואברכה ד, ואברככה בת | ריעבון ו | קרא] ~ עליו א׳ (ולא קרא . . ל׳ כם) | 9 תיגר] דיוגת, תגר דא׳ | וגו׳] וירד אברם מצריטה ת, וירד . . מצריטה לגור ו, וירד . . לגור שם דג | 10 ״ויהי רעב — בתוכה לארץ] עשרה רעבון . . לעולם אחד בימי אדם הראשון וכוליה עניינא עד ואחד לעתיד לבא לא רעב . . את דבר יי׳ כדלעיל מן האדמה אשר אררה כו׳ (עשרה רעבונות . . הראשון וכו׳ עניינא עד ואחד . . דבר יי כדלעיל מן האדמה אשר אררה י״י ת, עשרה ריעבון . . הראשון כוליה עניינא עד ואחד . . דב׳ ה׳ ו, עשרה רעבון . . הראשון כול׳ עיניינא עד ואחד . . דבר יי ג, י׳ רעבון באו לעולם כדלעיל מן האדמה אשר אררה י״י א²) ר׳ הונא (הונא ג) ור׳ ירמיה בשם . . בר רב (ר׳ דא׳) יצחק עקר אותגביאה (אותגביא ג) שלו לא היה (היתה) דא״ת) אלא בימי . . ראוי לבוא (לבא ד) אלא . . אלא על ידי שהיה (על שהיה ו, שהיה ג) שאול . . גילגלו (גלגלו דא״ת) הקב״ה . . דוד (דויד ו) שילה (שילו א², שלו דת) הבא (הבי ג, הבייה דא״ת) ויוהגה משתלמה אתמה (ויוהגה משתלמה לפיכך כלם באו אלא בימי אדם גבורים שהם יכולים לעמוד בהן ולא בימי בני אדם שפופים שאינן יכולים לעמוד בהם ד, ויוהגת משתלמא . . כולם באו בימי . . יכולין לעמוד בהם ולא באו בימי . . יכולין לעמוד בהם ת, ויוהג׳ משתלמא . . כולם לא באו אלא . . לעמוד בהן ולא בימי . . יכולין לעמוד בהן א², ויוהגי משלמה . . כולם לא באו בימי בני אדם שפופין אלא בידי בני אדם גיבורים שהן יכולין לעמד בהם ג) אמר ר׳ הייא (הייה ו) רבה לזגג (משל לזגג דא״ת) שהיה בידו (שהיה לו ו) קופה . . ודייטרופין (הדייטרוגמן ד¹, והדייטרוטין א״גת, ודיוטרוטין ו) ובשעה שהיה (שהוא ג) מבקש . . קופתו (את קופתו דוא״ג) מביא (היה מביא הוא״ת) יתד . . ונתלה בה ואחר כך תולה (היה תולה דא״ת, הוא תולה ג) את קופתו . . לא באו (לא באו כלום ו, כולן לא באו ג) בימי . . שפופים (שפופין ו, שפופין שאין יכולין לעמוד בהן ג) אלא בימי בני אדם גיבורים (גבורים דא״ת) שהן יכולים (שהן יכולין וג, שהם יכולין ת) לעמוד (לעמד ג) בהם (בהן וא²) ר׳ ברכיה . . נותן (הנותן ג) ליעף כח ר׳ ברכיה בשם ר׳ חלבו (בשם ר׳ הלבו

4 להקפיד. להרהר אחר מדותיו של הקב״ה: תלמדינו. וכן תייסרינו בירד במקום כגול וכן לעיל צד 324 אדרשינו ועיי״ש במ״י: 6 א״ר יהושע בן לוי. וכ״ה בכי״ג ועי׳ במ״י לעיל צד 365 בד״ה ר׳ יצחק וכו׳, וריב״ל דורש טרף וכו׳ טירוף נתן ליריאיו בעוה״ז כלו׳ נדנוד ובלבול כמו לעיל צד 137 טירופי וכו׳ ובספרי כי תצא פי׳ רצ״ו זכור וכו׳ בדרך בשעת טירופכם ובילקוט סוף כי תצא בשעת טירופכם, ובכי״פ קיטע זו הפתיחה כיון שיצא קפץ עליו רעבון ולא הקפיד וכו׳, וכן בילקוט כאן מה כתיב באברהם ואגדלה שמך וכו׳ וכיוצא כמו בפתיחה שלפניה: 10 ויהי רעב וכו׳. בכי׳ ל נשמט כאן כל המאמר והוא מקוטע בדפוסי׳ וילקוט ושאר כ״י (ובכי״ב הושלם בסופו ועה״ג) והדפסתי כל המאמר כמו שהוא בשלימותו לעיל פכ״ה ועיי״ש, ובראש המאמר הצגתי ויהי רעב

לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ייי (עמוס ח יא). ר' הונא [ור' ירמיה] בשם ר' שמואל בר רב יצחק עיקר אותנטייה שלו לא היה בימי דוד ולא היה ראוי לבא אלא בימי שאול, אלא על ידי שהיה שאול גרופית שלשקמה גילגלו הקב"ה והביאו בימי דוד, שילה חטא ויוחנה משתלמה אתמהא, אמר ר' חייה לזגג שהיה בידו קופה מליאה כוסות ודייטרוטין, בשעה שהיה מבקש לתלות הקופה היה מביא יתד ותוקעה ותולה עצמו בה ואחר כך תולה קופתו לפיכך לא באו כלם בימי בני אדם ששופים אלא בימי [בני] אדם גיבורים שיכולים לעמוד בהם, ר' ברכיה
24d הוה קרי עליהון נותן ליעף כח (ישעיה מ כט), ר' ברכיה בשם ר' חלבו ב' באו בימי אברהם, ר' הונא בשם ר' אחא א' בימי למך וא' בימי אברהם, רעב שבא בימי אליהו שלבצירת היה שנה עבדה שנה לא עבדה, רעב שבא בימי אלישע שלמהומה היה עד היות ראש חמור וגו (מ"ב ו כה), רעב
שבא בימי השופטים ר' הונא בשם ר' דוסא מ"ב סאין היו ונעשו מ"א. והא תני לא יצא אדם בחוצה 1
לארץ אלא אם היה סאתים שלחשים הולכות בסלע, אמר ר' שמעון אימתי בזמן שאין מוצא ליקח אבל אם מוצא ליקח אפילו סאה בסלע לא יצא בחוצה לארץ] :

ד יא—יג) ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה וגו' כל השנים הללו היא עמו ועכשיו הוא אומר לה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, אלא שעל ידי הדרך אדם מתבזה, ר' עזריא
משם ר' יודה בר' סימון הילכנו בארם נהרים ובארם נחור ולא מצינו אשה יפה כמותך, עכשיו שאנו 1

12 ילקוט כ' ס"ז:

אמ' א^{2}גת) שנים באו . . ר' הונא (חונא ג) בשם . . אחד (א' א^{2}) בימי למך ואחד (וא' ד^{1}א^{2}) בימי אברהם רעב שבא בימי (שבימי ת) אליהו רעב של בצורת היה שנה עבדה שנה לא עבדה (רעב של בצורת היה דא^{2}גת) רעב שבא (שהיה ג) בימי אלישע רעב של מהומה היה עד היות ראש חמור בשמונים כסף (רעב . . היה דא^{2}גת) רעב שבא בימי שפוט השופטים (רעב שבימי . . ת, בימי שפטים ג) ר' הונא (אחא ג) בשם ר' דוסא (כשם ר' דוסא א' ג) מ"ב (ארבעים ושתים וג, שנים וארבעים ת) סאין (סאים ו, סאה ג) היו ונעשו מ"א (ארבעים ואחת וג, אחד וארבעים ת) והא תני (והתני ג, ותני ו) לא . . לחוצה (לחוץ ו, בחוץ ג) לארץ אלא אם כן (אם כן היו וג) סאתים של חטים הולכות (יוצאת ג) בסלע אמר ר' שמעון (ר' שמעון בן יוחאי דא^{2}ת) אימתי (אמתי ו) בזמן שאינו . . אבל אם היה מוצא . . לא יצא לחוצה (חוצה ו, חוץ ג) לארץ דוא^{2}גת, עשרה רעבון באו לעולם וכו' ואחד לעתיד לבא שאינו רעב ללחם ואינו צמא . . את דבר י י ר' הונא ור' ירמיה בשם . . בר רב יצחק אוונייא שלו לא היה אלא בימי . . ראוי לבא אלא . . אלא על ידי שהיה . . גלגלו . . בימי דוד לפיכך כולם לא היו בימי בני אדם שפופים אלא בימי בני אדם גבורים שהן יכולים לעמד בהם אמ' ר' חייא רבה לזגג שהיה בידו קופה מלאה . . גרומרומין ובשעה שהיה . . את קופתו היה מביא . . ותולה בה ואחר כך היה תולה את קופתו לפיכך כלם לא באו . . שפופים אלא בימי . . גבורים ר' ברכיה . . הנותן ליעף . . בשם ר' חלבו אמ' שנתרפאו בימי אברהם ר הונא בשם ר' אחא אמר אחד . . ואחד . . רעב שהיה בימי אליהו רעב שלבצורת היתה רעב שבא בימי . . רעב שלמהומת היתה רעב שבא בימי שופטים ר' הונא בשם . . ארבעים ושתים שנה היו ונעשו ארבעים ואחת והתניא . . הוצה לארץ אלא אם כן היו סאתים חטים הולכות . . אמ' ר' שמעון אימתי . . אבל בזמן שמוצא . . לא יצא הוצה לארץ אחד בימי אדם הראשון ארורה האדמה בעבורך ואחד בימי למך מן האדמה אשר ארה י"י ואחד בימי אברהם שנ' ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה ואחד בימי יצחק שנ' ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם ואחד בימי דוד ויהי רעב בימי דוד שלש שנים ואחת בימי אליהו חי י"י אהר עמדתי לפניו ואחת בימי אלישע ויהי רעב בשומרון ואחד שהיה מתגלגל ובא לעולם שנה עובדת ושנה אינה עובדת רעב שהיה בימי אלישע רעב שלמהומה היתה עד היות ראש חמור בשמנים כסף ב, עשרה רעבון באו לעולם כ ד כ' בפרשת כ"ה פ, עשרה . . לעולם וכלם כתובין למעלה בפרשת בראשית ח, עשרה רעבון באו וכו' וכלהון בפרשת ויתהלך חנוך א^{1}, עשרה מיני רעבון וכו' י, ל' ל | 13 היא עמו] הא^{1}י, היתה עמו פב, הוא עמה דא^{2}ת | הוא ל' פי | 14 מתבזה] פוהא^{1}גברי, ~ וזו עמדה ביפיה דא^{2}, והיא עמדה ביופיה ת | עזריה פוא^{1}גב, ועירא דא^{2}ת | 15 משם ד, בשם פואגבת | ר' — סימון] פ, ר' יהודה ברי (בר א') סימון וא^{1}גב, ר' סימון דא^{2}ת | הילכנו] פו, הלכנו דהאגתי, הלכתי כ | מצאנו פא, מצאתי ב | יפה] פוהא^{1}גבי, נאה דא^{2}ת | ועכשיו י ועכשו פ | אנו י |

בארץ וגו': 13 ועכשיו הוא אומר וכו'. בתמיה. ומשני שע"י הדרך אדם מתבזה, והלשון קצר וגר' שצריך לפרש כמו שנוסף בדפוסי' וכי א ב' וזו עמדה ביפיה ובכי"ת והיא עמדה ביופיה, וכן מפרש עפ"י מאמר זה בפירש"י עה"ת ד"א מנהג העולם שע"י טורח הדרך אדם מתבזה וזאת עמדה ביופיה, ובלק"ט ג"כ הגי' רק אלא וכו' מתבזה; ומפרש שם שבכל זמן שהיתה יושבת היתה מכוסה בצעיף אחר שיצתה בדרך היתה מגולה לכך נאמר הנה נא ידעתי ועי"ע בפי' ב"ר: 15 הילכנו. אמר אברהם הילכנו בארם נהרים ובארם נחור (ועי' לעיל צד 370) ולא מצינו אשה יפה כמותך עכשיו שאנו נכנסים וכו' על אחת כמה וכמה והיה כי יראו אותך המצרים וכו' והרגו אותי וכו' ולכן אמרי נא אחותי את וכו', ועפ"י זה המאמר מפרש בפירש"י עה"ת ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע השעה שיש לדאוג על יפיך ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ומכוערים אחיהם

נכנסים למקום כאורים ושחורים אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך וגו׳: ר׳ פינחס בשם ר׳ ראובן שני בני אדם היו עיקר ועשו עצמן טפילה, אברהם וברק, ברק ותשלח ותקרא לברק וגו׳ (שופטים ד ו) ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי והלכתי ואם לא תלכי עמי לא אלך (שם שם ח), ר׳ יהודה א׳ אם תלכי עמי לקדש אלך עמך לחצור ואם לא תלכי עמי לקדש לא אלך עמך לחצור. ר׳ נחמיה א׳ אם תלכי עמי לשירה אלך עימך למלחמה ואם לא תלכי עימי לשירה לא אלך עימך למלחמה. ותאמר הלך אלך עימך אפס כי לא תהיה תפארתך (שם שם ט) אמר ר׳ ראובן לשון יוני הוא אפס, אמרה לו מה את סבור שתפארתה של שירה נמסרת לך לבדך אתמרא, ונעשה טפילה ותשר דבורה וברק בן אבינועם וגו׳ (שם ה א). אברהם היה עיקר ויקח אברם את שרי אשתו וגו׳ (בראשית יב ה) [ועשה עצמו טפילה אמרי נא אחותי את], ונעשה טפילה ולאברם היטיב בעבורה (שם שם טז):

יד) ויהי כבוא אברם מצרימה וגו׳ ושרה היכן היא, נתנה בתיבה ונעל בפניה, כיון דמטה מכסה אמ׳ ליה הב מכסה, אמר אנא יהיב. אמ׳ ליה מנין את טעין, אמר אנא יהיב דמנין, אמ׳ ליה מטכסין

1 ילקוט שם. ילק׳ שופטים ר׳ מ״ב: 7 בפסיקתא פי׳ ז (ק״ל ח׳). תוכה רגתי ב נכה תוכה (ל׳ נ׳). מדרש תהלים ת״נ מ״ז פי׳ נ׳ בתוה רנה שמ״ה פי׳ נ׳: 11 ילקוט ר׳ ב׳ ז׳, תנחומא ת״כ לך לך סי׳ ח׳. תנחומא שם פי׳ ה׳:

1 ״למקום דוהאגרתי] במקום ב׳, מקום ל׳, למצרים פ׳, ל׳ ל׳ | כאורים] וג׳, רין ר׳, כעורים דפאבתרי׳, רין ר׳. אנשים כעורים ה׳ | ושחורים] ~ לא כל שכן ג׳ | למען וגו׳] למען . . בעבורך והיתה נפשי בגללך ו׳, וג׳ דא׳ ר׳ פאגבתי׳ 2 ראובן] פואגבי (שופטים). אבון דת, אבין א׳ | שני] בי דיא׳ | עצמן] עיקר ב׳ טפילה ונעשו טפילה א׳, טפלה ונעשו טפלה י (שם) | וברק] ~ אברהם הא דאמרן ב׳, אברהם היה עיקר ויקח אברם את שרי אשתו ועשה עצמו טפלה שנ׳ אמרי נא אחותי את וכתיב ולאברם הטיב בעבורה י (שם); וגו׳] בן אבינועם וגו׳ ג׳ . . אבינועם מקדש נפתלי וגו׳ א׳, בן . . נפתלי ותאמר אליו הלא צוה יי׳ אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור ולקחת עמך י׳ אלפים וגו׳ ד׳, בן . . עשרת אלפים איש מבני נפתלי ומבני זבולן ו׳ | 3 ויאמר] וגו׳ ~ ב׳ | ״לא תלכי — אלך דא״ת] לא תלכי וגו׳ ל׳ | 4 ר׳ יהודה] ר׳ יהודה ור׳ נחמיה (נחמיא א׳) ~ דאגבת | אימר דאג׳, אבו״בת | עמי ל׳ דבת | אם א״ב | ״לא] ל׳ ל׳ | 5 נחמיא א׳ | אמר דאגבתי, אימר פ׳ | אם ב׳ | 7 ״לשון] לשוני ל׳ | יווני] וג׳, יוני דפאבת | הוא] פואגבי, היא דא״ת | הפס] א׳, אפס הפס וג׳, הפין פ׳, אפס דאגבת | שתפארת שירה י (שם) | לך לבדך נמסרת ת׳, לבדך נמסרה לך י (שם) | 8 אתמתא ל׳ פ׳ | היי אתה נעשית טפילה לה פ׳ | אברהם — בעבורה ל׳ בי (שם) | 9 ״ועשה — את ל״ה] עשה . . את דא׳, ועשה עצמו טפל . . את י׳, עשה . . טפילה (טפלה א׳) אמרי . . את למען ייטב לי בעבורך א׳ג׳, ל׳ הו | 10 טפילה] וג׳, טפלה א׳, טפילה לה דא״ת, טפל לה י | 11 וגו׳] ויראו המצרים דאגבת | ״היא פוא׳] הוא ל׳, היתה דהאגבתי | נתונה בתיבה את, בתיבה היתה נתונה ב׳ דמטה] ה׳, דמטא דפואגבתי | 12 מכסא פהגבי׳, למכסא דוא, למיכסא ת׳ | מכסא (מיכסא ג׳) | אמר יהיב ה׳ (וכן בסמוך) | יהיב] פהאגי׳, יהב ו׳, יהיב מכסא דא״ת | מנין] והת, מאנין דפאגי | אתה טעין ה׳ (וכן בסמוך) יהב ו׳ | דמנין] וה׳, דמאנין דפאגי, מכסא דמנין ת׳ | אמ׳ ליה] פוהגי, ~ דהב את טעין אמר אנא יהיב דמי (בן א׳) דהדב א״ר דא״ת | מטכסין י׳ |

של כוכים ולא הורגלו באשה יפה וכו׳. וברק מ׳ גורס ומפרש ר׳ עזרי׳ בשם ר׳ יהודה ב״ר סימון אמר הלבנו וכו׳ ולא מצינו אשה יפה כמותך אע״פ שהיו ישן לא נמצא כמותך ועכשיו שאנו נכנסין למקום כאורים ושחורים לא כל שכן לכך נאמר הנה נא ידעתי כי אשה יפה מראה את ועה״נ. ובלקוט מתחיל המאמר שלאחריו בפ׳ אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך ר׳ פנחס וכו ועיי׳ ש׳ ובי״ת, והגי׳ כאורים כמו בח״נ לעיל צד 341 כאור ומפורש ועיי׳ ש׳ כפ״נ: 2 ברק ותשלה וכו׳. ברק היה עיקר כדכת׳ ותשלה ותקרא לברק וכו׳ ותאמר אליו הלה צוה יי׳ אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור וכו׳ ועשה עצמו טפילה כדכת׳ ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי והלכתי וכו׳ ובדמפרשי ר׳ י׳ ור״נ ר״י אומר אם תלכי עמי לקדש ותהי ידך עמי להזעיק את זבולון ואת נפתלי קדשה אלך עמך לחצור כלו׳ למלחמה עם סיסרא שר צבא יבין אשר מלך בחצור (וביפ״ת כת׳ אולי מ״ס הוא שכתבו חצור במקום תבור) הרי עשה עצמו טפילה שתהיה היא עיקר למלחמה וכן לר״נ דאמר אם תלכי עמי לשירה אלך עמך למלחמה, ומפיק ונעשה טפילה מכל וכל אפילו לשירה כדכת׳ ותשר דבורה וברק וכו׳ ועיי׳ בפי׳ ב״ר: 7 הפס. כ״ה בכי״ ל׳ ועה״נ, ופי׳ הפס בל׳ י׳[1]) הדל עזוב, והה״א בראש המלה כמו במלת הדיוט הלפים ועיי׳ קרויס ח״א צד 19, ובפסיקתא נדרש כן האפס לנצח חסדו (תהלים ע״ז ט) והגי׳ שם א״ר ראובן לשון יוני הוא כמד״א אפיס וצ״ל כמו שהגי׳ באותו המאמר באיכ״ר ד״ו שם א״ר ראובן וכו׳ כמד״א ואמר אפס (עמוס ו׳ י׳), ובאיכ״ר ס״ב הגי׳ א״ר ראובן אין לשון אפס אלא לשון יוני המד״א ואמר וכו׳, ובלי שם האומר הדרש במדרש תהלים מ״ב שם האפס לנצח וכו׳ מהו האפס לשון יון עזוב אפס ובשמו״ר שם כרפ״ר ור״ו האפס לנצח וכו׳ לשון יוני אפס לכך נאמר וכו׳, ובמדרש תהלים מ״ב ב״ז כי׳ ה׳ דרשו כן גם ותפשתי ועזבתי שכן בלשון יון עזוב אותו אפיפמון ועיי׳ ג׳ ב״ב קי״א א׳ אפס זבריה, ובילקוט כאן ושופטים הושמט הדרש לשון יוני הוא וכו׳: 9 ועשה עצמו טפילה וכו׳. בכי״ל הוסיפו כן בגליון בכתב אחר וגי׳ ישרה היא ועה״נ: 11 נתונה בתיבה. אברהם נתנה בתיבה ונעל בפניה, ובלקוט הגי׳ ושרה היכן היתה נתונה וכו׳ ועת נ: כיון דמטה וכו׳. כיון שהגיע לבית המכס אמרו לו המוכסין תן את המכס אמר אני נותן אמרו לו כלים אתה נושא בתיבה אמר אני נותן מכס של כלים אמרו לו מטכסין[2]) בגדי משי אתה נושא אמר אני נותן מכס של בגדי משי אמרו לו מרגליות אתה נושא אמר להן אני נותן

[1]) ἀφές. [2]) μέταξα.

את טען, אמר אנא יהיב דמטכסין, אמ' ליה מרגלין את טען. אמר להו אנא יהיב דמרגלין, אמ' ליה לית איפשר עד דפתחת והמינן מה בגווה, וכיון שפתחה הבהיקה ארץ מצרים מאורה. ר' עזריה ור' יונתן משמ' ר' יצחק איקונין שלחוה נמסרת לראשי דורות, להלן כת' והנערה יפה עד מאד (מ"א א ד) מגעת עד איקונין שלחוה, ברם הכא כי יפה היא מאד מאיקונין שלחוה:

טו) ויראו אותה שרי פרעה ויהללו אותה ר' יוחנן אמר מתעלה והולכת, ההן אמר אנא יהב מאה דינרין ועלל עימה, וההן אמר אנא יהב דינרין מאתן ועלל עימה, אין לי אלא בעלייתן, בירידתן מניין תלמוד לומר ויקחו את ירמיהו (ירמיה לח ו) מעלים אתו, אין לי אלא בעולם הזה, לעתיד לבוא מניין תלמוד לומר ולקחום עמים והביאום אל מקומם (ישעיה יד ב):

טז) ולאברם היטיב וגו' ויצו עליו פרעה אנשים וגו' ר' פינחס משו' ר' הושעיה אמר ו

3 עי' סנהדרין ל"ט ב': 5 ילקוט שם, מדרש אגדה ס"ו: 9 ילקוט ר' ס"ט, ועי' תנחומא ע"ב לך לך סי' י"ב, תנחומא שם סי' ע':

1 אנא — דמטכסין] פהא¹גכתי, דמטכסין אנא יהיב דא² | ○אמ' ליה ל' ד | מרגליין פחגי, מרגלין דואכ | אמר להו] אמר להון ח, א"ל י, אמר דואגבת | יהבן ו, יהיב דפהאגבתי | דמרגליין פחגי, דמרגלין דוא¹כ | 2 לית] פוחא¹, לא דא²גבת, אי י | עד] אלא | פתחנא וכ, פתחנה ח, פתחינה י, פתחנא לתיבותה ג,¹פתח תיבה א¹ | והמינן] פוח, דחמינן י, ותזינן א¹, וחמית לן דא²ת | בגווה] וחא¹תי, בגוה דפא² | וכיון] והגב כיון דפאתי | ארץ] פיהא¹ג, כל ~ דא כתי | מאורה פהא¹גבי] מאירה ל מזיוה דא ת | ... גב ~ בר הגי דפא²תי | משום פגבת, משם דוא² | נמסרת] פחגע, נמסרו דא²כתי, היתה מסורה ו | דורות] ד¹וחגכעי, הדורות דפא²ת | כת'] הוא אומר י | 4 הכא] ~ כת' פ | מאד] א¹גי, ~ מאד דא²כת | 5 ההן] הדין פ, הדן ו, דין א¹כי, הד דא²ת | 6 יהב] ו, יהיב דפא²גבתי (וכן בסמוך) | דינרין מאה הגבי, דינרין ק' ו | ועלל] פוג, ועליל חא¹י, ואיעלל דא². ואיעול ת (וכן בסמוך) | וההן] והדין פגי, והדן ו, ודין א¹כ, וחד דא²ת | דינרין ר' ו, מאתן דינרין הגי, מאתים . . א¹, מאתן דפא²כת | 7 בעלייתן] פוא¹גבתי, בעליתן דא² | *ויקחו את ירמיהו וא¹ין] ויקחו . . ירמיה ל, ויקחו את ירמיה (ירמיהו ד¹) ויעלו אותו מן הבור ל°ד¹כ, ויקחו את ירמיה ויעלו אותו פ, וימשכו את ירמיהו (ירמיה א²ת) בחבלים (בחבל ת) ויעלו אותו מן הבור דא²ת | מעלים אתו] ו, מעלים (מעלין דא²ת) אותו דאגבתי, מעלים אותו בדמים פ | 8 **בעולם] לעולם ל | לעתיד לבוא] ו. . . לבא פא¹גב, בעולם (לעולם י) הבא דא²תי | 9 *היטיב פו] הטיב דאגב, היטב לת | וגו'] בעבורה פוכ, בעבורה וגו' חג, בעבורה ויהי לו צאן ובקר וגו' דא | וגו'] וישלחו אותו דא²ת | מש'] ו, בשם דפאגבת | הושעיה] פו, ריא גב, אושעיא א¹, הושעיה (אושעיא א²) רבה דא²,. . רבא ת |

מכס של מרגליות אמרו לו אי אפשר שתפטר עד שתפתח את התיבה ונראה מה שבתוכה וכיון שפתחה וכו', וכגנון הסיפור בתנחומא ט"ב שם כיון שהגיעו לפולי מצרים אמר אברהם לשרה בתי מקום של זנות הוא מצרים וכו' אלא ניתן אותך בתבה וננעול בפניך וכן עשה כיון שהגיעו לפולי מצרים אמרו לו המוכסין מה אתה טוען בתבה אמר להן פולין אמרו לו אינו אלא פלפלין תן לנו מכס של פלפלין אמר להן אני אתן אמרו לו אינו כן אלא התבה הזו מלאה זהובים אמר להן אני אתן לכם מכס של זהובים כיון שראו שכל מה שאומרים הוא מקבל עליו אמרו אילולי שיש בידו דבר מעולה לא היינו עולים לו לכך והוא מקבל באותה שעה אמרו לו אין אתה זז מכאן עד שתפתח את התבה והוא אמר להם עלי ליתן כל מה שאתם מבקשים ולא תפתחו את התבה ואע"פ כן עמדו עליו ופתחו את התבה שלא בטובתו ומצאו את שרה כיון שראו אותה אמרו כמות זה אין ראוי לשלוט עליה מיד נטלו והביאו אותה אל פרעה וכו', ובתנחומא שם כיון שהגיעו לפילי של מצרים ועמדו על היאור ראה אברהם אבינו בבואה של שרה באותו נהר כחמה זורחת וכו' אמר לה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את מכאן אתה למד שלא היה יודע אותה קודם לכן כדרך הנשים אמר לה מצרים שטופים בזנות וכו' אלא נותן אני אותך בתיבה ונועל בפניך שמתירא אני על עצמי והיה כי יראו אותך המצרים כיון שעשו כך בא לעבור נתקבצו המוכסין אמרו לו מה אתה טוען בתוך התבה אמר להן שעורין אמרו לו אינך אלא חטין אמר להם טלו מכס של חטין אמרו לו הן פלפלין אמר להן מכס של פלפלין אמרו לו אינן אלא זהובים כיון שדחקו עליו פתחו את התיבה וראו אותה כחמה זורחת אמרו לו אין דרך זו להשתמש בה הדיוט ויראו אותה שרי פרעה וכו' ועיי' במדרש הגדול ובמדרש אגדה הוצ' ר"ש באבער לפ' ויהי כבוא וכו', ובמרגלאון בכי"ל כמו מרגלאון בתרג' איכה ד' א': 2 ארץ מצרים. כדכתיב ויראו המצרים את האשה כי יפה היא מאד שהבהיקה ארץ מצרים כיפיה ואח"כ ויראו אותה שרי פרעה וכו': 3 איקונין של חוה. צורתה ודמותה[1]) נמסרת לראשי דורות ובה משערין יפיותן של נשים להלן באבישג כת' והנערה יפה עד מאד מגעת עד וכו' אבל כאן בשרה כת' כי יפה היא וכו' והדרש מאד ממאד מאיקונין וכו' וחוה נרמזה במלת מאד כמו שדרשו לעיל צד 60 מאד הוא אדם וצד 199 מצינו שנקראת חוה אדם, ואגדה אחרת בב"ב נ"ח א' שרה בפני חוה כקוף בפני אדם, וברייתא במגילה ט"ו א' ארבע נשים יפיפיות היו בעולם שרה ואביגיל רחב ואסתר ועיי"ש בתוספות בד"ה ארבע וכו', ובסנהדרין שם הדרש והנערה יפה עד מאד עדיין לא הגיעה לחצי יופי של שרה דכתיב עד מאד ולא מאד בכלל, וגבוגה הגי' איקונין וכו' נמסרת וב"ה בערוך ע' איקונין ועי' בט"י לעיל צד 118 בד"ה לקנין ועי"ע קרויס ח"א צד 182, ובלק"ט הגי' ר' עזריה ור' יונתן ב"ר הגי' בשם וכו' וכו' איקונין של חוה היתה נמסרת לראשי דורות ועת ג ולעיל צד 195 וצד 214: 5 ר' יוחנן אמר. דורש כ"ד ותקח האשה בית פרעה מתעלה והולכת (ועי' לעיל צד 148 ובט"י שם בד"ה עילה אותו) ההן אמר וכו' זה אומר אני אתן מאה דינרין ואכנס עמה לבית פרעה וזה אומר אני אתן מאתים דינרין ואכנס עמה, וכן דרשו במדרש אסתר שם ותלקח אסתר אל המלך אחשורוש מתעלה וכו' דין אמר אנא יהיב מאה דינרין ועליל עמה ודין אמר אנא יהיב תרתין מאוון ועליל עמה, חסרה גם הגי' בכי"ל ההן וכו' וההן וכו' ועי' עמתי"ל ה"א צד 478: 6 אין לי וכו'. שצדיקים מתעלים והולכים בעלייתן כשעולין לגדולה בירידתן כשפלותן מניין

[1]) εἰκόνιον.

הקב"ה לאבינו אברהם צא וכבש את הדרך לפני בניך. ואת מוצא כל מה שכתוב באבינו אברהם כתוב בבניו. באברהם כתי' ויהי רעב בארץ בישראל כתי' כי זה שנתים הרעב (בראשית מה ו), באברהם כתי' וירד אברם מצרימה בישראל כתי' וירדו אבותינו מצרימה (במדבר כ טו) באברהם כתי' לגור שם בישראל כתי' לגור בארץ באנו (בראשית מז ד), באברהם כתי' כי כבד הרעב בארץ בישראל כתי' והרעב כבד בארץ (שם מג א), באברהם כתי' ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה וגו' בישראל כתי' ופרעה הקריב (שמות יד י), באברהם כתי' והרגו אתי ואותך יחיו בישראל כתי' כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון (שם א כב), באברהם כתי' אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בישראל כתי' וייטב אלהים למילדות (שם שם כ), באברהם כתי' ויהי כבוא אברם מצרימה וגו' בישראל כתי' ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה (שם שם א), באברהם כתי' ואברהם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב בישראל כתי' ויוציאם בכסף וזהב וגו' (תהלים קה לז), באברהם כתי' ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו בישראל כתי' ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם (שמות יב לג). באברהם כתי' וילך למסעיו בישראל כתי' אלה מסעי בני ישראל וגו' (במדבר לג א):

א וינגע י"י את פרעה נגעים גדולים וגו' צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה (תהל' צב יג)

10 לקמן 890: 14 ילק' תהלים ר' תתמיט, נבייטא דל"ב מדות מדה כ ט, פענים כ"ס ח', ב"ר פ' ב', תנחומא מ"ב לך לך פי' ט', תנחומא בם פי' ה'. תנחומא מ"ב במדבר פי' י ז, תנחומא בם פי' ט"ו, מדרש תהלים מ"ב ל"ב סי' י"ח, במדבר רבה מ"ב פי' ט', פדר"א פי"ט:

1 לאבינו אברהם] ו, לאברהם אבינו דא³גת, לאברהם פא'כי | וכבש] פוא'גכ, וכבוש דא²תי | את] פג, ואתה חב, את דואת | באבינו אברהם] וג, באברהם אבינו א¹, באברהם דפא²כתי | 2 ובישראל א¹, בבניו פ | הרעב] פא, ~ בקרב הארץ דוגכתי | 3 **באברהם] באברם ל | מצריםה] פואכתי, ~ לגור ג, לגור שם ד | בישראל] גכי, ובישראל דואת, ובבניו פ | *מצרימה דפוא²גכתי] במצרי ל | ~ באברהם כתיב וירד אברם מצרימה בישראל כתי' וירדו אבותינו מצרים ד | **באברהם] באברם ל | (באברהם.. כבד בארץ לי' כי) | ה בארץ] א'גת, בארץ כנען דא², לי' פו | ובישראל ת, ובבניו פ | **באברהם] באברם ל | *ויהי — וגו'] ויהי.. לבוא (לבא ג) מצרימה וג, כאשר.. לבא מצרימה א¹, ויהי.. הקריב דא'כתי, אמרי נא אחתי א' וג' ל | 6 ובישראל תי | **ופרעה הקריב] וייטב אלהים למילדות ל | *באברהם פואכתי] באברם לד | *והרגו אתי — יחיו ו] והרגו אותי.. יחיו דפאגכתי, ויהי כאשר הק' לבוא מצ' וגו' ל | 7 בישראל] ואגכ, ובישראל דתי, ובבניו פ | *כל — תחיון י] כל.. היארה.. תחיון ו, כל.. היאורה תשליכון.. תחיון ג, כל.. תשליכוהו דאכת, כל.. הילוד וגו' פ, ופרעה הקריב ל | **באברהם] באברם ל | 8 *אמרי — לי א¹] אמרי נא אחתי.. לי ו, אמרי נא אחותי.. לי בעבורך גכתי, אמרי.. בעבורך וגו' דא², אמרי.. את פ, והרגו אתי ל | בישראל] וא'גכי, ובישראל דא²ת, ובבניו פ | **וייטב — למילדות] כל הבן הילוד ל | 9 *באברהם פואכתי] באברם לד | בישראל] ואגכ, ובישראל דתי, ובבניו פ | 10 *מצרימה דואגכתי] ~ לפ | *באברהם פאכתי] באברם לדו | *במקנה — ובזהב ג] במקנה בכסף ו, במקנה וגו' פי, במקנה דא², לי' לא'כ | בישראל] ואגכ, ובישראל דתי, ובבניו פ | 11 *וזהב דפואתי] ובזהב לגכ | *באברהם פוא²כתי] באברם לד | *ויצו — וישלחו וכ] ויצו.. וישלחו אותו ג, ויצו.. אנשים וגו' פ, ויצו.. פרעה וגו' ל, ויצו.. פרעה דת, וישלחו אותו י | 12 בישראל] וגכ, ובישראל דאתי, ובבניו פ | *על — לשלחם פו] על.. לשלחם מן הארץ גכת, על העם לשלחם ל⁰, על העם דא², לי' ל | *באברהם דפוא²כתי] באבר' ל | 13 בישראל] וא'גי ובישראל דפא'כת | 14 *גדולים דוגכת] גדלים ל. צדיק] פוג, כתי' ~ דאכת | *כארז — ישגה וגכת] וגו' לפא¹, לי' דא² |

ת"ל ויקחו את ירמיהו וס"ד וישליכו אותו אל הבור וכו' מעלים אותו בדמים כל אחד ואחד אומר כך וכך אתן להשליכהו אל הבור, ובכ"יל נוסף ביני שיטי ויעלו אותו מן הבור (ירמיה שם י"ג) והוא הגהה כגי' דפ"ר וכי"ב לפרש בעליתן, ובד"ו הובא גם תחלת הפסוק מירמיה שם וימשכו את ירמיהו בחבלים, והגי' שלפנינו היא עיקר, והגהתי ויקחו את ירמיהו וכ"ה במקרא ועה"ג, וכתיבת אתו בכ"יל וכן בסמוך והרגו אתי כמו לעיל פעמים שונות ועי' במ"י לעיל צד 25 בד"ה אתו היום: 8 באברהם כתי' וירד וכו'. בכ"יל כתוב באברם והוגה ביני שיטי וכן הגהתי כאן בכל המאמר באברהם, ובתחלת המאמר איתא גם בכ"יל באברהם כתי' ויהי רעב וכו', והמלות וירדו אבותינו וכו' עד לגור שם בישי' כתי' הושלמו בכ"יל ביני שיטי בדיו דיהה כגי' בכתב הספר, ואחר מלת באנו נוסף עוד בטעות בדפ"ר וד"ו באברהם כתי' וירד אברם מצרימה וכו' ועה"ג, וכבר הוגה לנכון בא"א ובמ"כ, והמאמר דוגמתו בתנחומא מ"ב לך לך סי' י"ב ועיי"ש ובתנחומא שם סי' ט', ובלק"ט מפרש עפ"י המאמר שלפנינו ואברם הימיב בעבורה כדרך שנא' באברהם נאמר בישראל באברהם כתיב ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה ובישראל כתיב כי כבד הרעב בארץ וירדו אבותינו מצרימה באברהם כתיב ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב ובישראל כתיב ויוציאם בכסף ובזהב ואין בשבטיו כושל: 5 ויהי כאשר הקריב וכו'. בכ"יל מסורס סדר המאמרים באברם כתי' אמרי נא וכו' באברם כתי' ויהי כאשר וכו' באברם כתי' והרגו אתי וכו' והגהתי עפ"י גי' שאר הספרים וכפי סדר הכתובים בזו הפרשה: 14 וינגע וכו'. בדפוסי' וכי"ג וכי"ב וכי"ת מתחלת כאן פס"א, ובכי"א א' פל"ת ובכי"א ב' וכי"ו פ"מ ועי' מ"ש לעיל צד 881 בריש הפרשה, ובמקרא אין כאן פרשה פתוחה או סתומה, ואולי הטעם

מה תמרה וארז אין בהם לא עוקמי ולא סיקוסים כך הצדיקים אין בהם לא עוקמי ולא סיקוסים, מה תמרה וארז צילן רחוק כך מתן שכרן שלצדיקים רחוק, מה תמרה וארז לִבן מכוון למעלה כך הם הצדיקים ליבן מכוון להקב״ה ההד עיני תמיד אל יי׳ כי הוא יוציא מרשת רגלי (שם כה טו), מה תמרה וארז יש להם תאוה כך הצדיקים יש להם תאוה, ומה היא תאוותן הקב״ה, אמר ר׳ תנחומא מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת באמתו ולא הות עבדה פירין עבר דקל אחד וראה אותה אמר אי ארכבה זו צופה מיריחו, כיון שהרכיבו אותה עשת פירות, או מה

1 תמרה] פוגע. תמרה זו א1. התמרה (התמר א2) הזו דא1. תמר ה. התמר ת | וארז] ת | עוקמי] פ עוקמין א1, עקומי כ, עקומים דא2תרי, עקום ר2, עומקי נ, עומקים ע°, ־ין ו, עימקי ע, שקמי ת סקוסים ג, סוקיוסין כי, פיקוסים ר2, פקוסים פ, פקוסין א1 | צדיקים א1כי | להם גב | עוקמי] פ, עוקמי א1 עקומי כ, עוקומין ו, עקומים דא2ת, עומקי ג, שקמי ת | 2 סקוסים ג, סוקיוסין כי, פיקוסים פ, פקוסין א1 ומה כ | תמר א2 | למרחוק ו, ארוך ורחוק א1 | כך צדיקים מתן שכרן כ | ארוך ורחוק א1, רחוק והיה עקב תשמעון ושמר יי׳ אלהיך ו | ומה וכ | תמרה] פוהא1גבתי, התמרה ד, תמר א2 | לבן 3 למעלה] פא1גבתי למעלן דוא2 | כך] אף ו | הם] וא1, ל׳ דפא2גבתי | הצדיקים] צדיקים ו | לבן | ... ~ למעלה ו | 4 ומה ן | תמר וארז א2, תמרה זו חג | יש לה חג | כך הצדיקים] פהאג, כך הם . . ו, אף צדיקים דת | ומהו (ומה היא ג) תאותן (תאותם א1) הקב״ה הא1ג, ומה הוא תאותן זה הקב״ה ן, ומה היא תאותן (תאותם ו) הקב״ה שנא׳ (דכתיב ו) קוה קויתי יי׳ דא2תי, להקב״ה פ | 5 תנחום א1 | באמתו] וג באמתו של אחד פ, בעומתה כ, בחמתן דאתרי | פרי ן | 6 דקל] ו, דקלי דאת, אדם פנבשי | אי ל׳ ארכבה] פא1, ארכיבה ן, ארכובה ש, הרכבה גבי, תמרה דא2ת | לזו ן | צופה] כובה אחת ן | שהרכיב אותה גי, שהרכיבה ן | עשתה א2תי | או] וא2גת, אי דפחא1כי |

להתחלת פרשה בדפוסי׳ ובאילו הכ״י משום שהמאמר צדיק כתמר וכו׳ דומה בסגנונו לסגנון הפתיחות ועי׳ במ״י לעיל צד 41 בד״ה ויעש וכו׳ וצד 215 בד״ה ר׳ יהושע וכו׳: 1 מה תמרה וכו׳. בברייתא דל״ב מדות שם מרבר שהוקש בשתי מדות וכו׳ צדיק כתמר יפרח יכול כשם שהתמר אין לו צל ואין עושין ממנו כלים כך הצדיקים ת״ל כארז מה ארז יש לו צל ועושין ממנו כלים אף הצדיקים יכול כארז שאין נותן פירות ת״ל כתמר נמצאת אתה אומר ככח היפה שבשתיהן, ובתענית שם דרש ר׳ חייא בר לולייני מאי דכתיב צדיק כתמר וכו׳ אם נאמר תמר למה נאמר ארז ואם נאמר ארז למה נאמר תמר אילו נאמר תמר ולא נאמר ארז הייתי אומר מה תמר אין גזעו מחליף אף צדיק ח״ו אין גזעו מחליף לכך נאמר ארז אילו נאמר ארז ולא נאמר תמר הייתי אומר מה ארז אין עושה פירות אף צדיק ח״ו אין עושה פירות לכך נאמר תמר ונאמר ארז וכו׳ ועי׳ גם בב״ב שם, ובתנחומא ס״ב לך לך שם כתיב צדיק כתמר וכו׳ פתח ר׳ תנחומא למה נמשלו הצדיקים בתמר וארז ולא באילן אחר אתה מוצא כל האילנות אין אדם יכול לומר מרחוק זה אילן פלוני למה שהן קצרין אבל התמר והארז ע״י שהן גבוהין בקומה הם נראין מרחוק וכו׳ ד״א למה נמשלו הצדיקים לתמר וארז אלא אתה מוצא רוב האילנות אעפ״י שהן נקצצין אם נוטלין נטף מהן ושותלין במקום אחר ומיד הן עולים אבל התמר והארז כיון שנקצצין מי יוכל להעמיד אחרים תחתיהן אלא לשנים הרבה וביגיע גדול כך אם אבד צדיק מן העולם מי יוכל להעמיד אחר תחתיו וכו׳ ועי׳ בתנחומא ר״פ ... ובמדרשי תנחומא במדבר שם פקוד את בני לוי וגו׳ וש״ה צדיק כתמר וכו׳ מה התמרה הזו עצה רחוק כך מתן שכרן של צדיקים רחוק מה התמרה הזו עושה תמרים ועושה נובלות וכו׳ מה התמרה הזו יש בהן נובלות שהן נכנסים לאוצר וכו׳ מה התמרה הזו אם נקצצה או נעקרה אין עולה תחתיה אחרת וכן הארז וכו׳ מה התמרה הזו עושה תמרים ועושה קיצים וכו׳ צדיק כתמר יפרח מדבר בשבטו של לוי וכו׳ ועי׳ בבמ״ר פ״ג ושם נוסח עפ״י תנחומא שלפנינו מה התמרה זו אין בה פסולת וכו׳ מה תמרה וארז כל מי שהוא עולה לראשם וכו׳ תדע לך שכן שרה וכו׳ ועוד שם הוספות עפ״י מדרש תהלים שם, ושם מתחיל המאמר צדיק כתמר יפרח אמר ר׳ יצחק בר אדא מה התמרה צילה רחוק ממנה כך צדיקים שכרן רחוק מהן עד לעוה״ב שנ׳ והיה עקב תשמעון וכת׳ שומר הברית וגו׳ ולשומרי מצותיו לאלף דור וכו׳ ועי׳ גם בח״נ, ועוד בסגנון אחר בפדר״א פי״ט ועיי״ש: עוקמי וכו׳. עקמומיות וכן הוראת סיקוסים והוא לי״1) כמו שכתב לי ידידי רא״ח לעף וענין אחד בשתי המלות, ובערוך הש׳ ע׳ סקס הגי׳ עימקי ובשדפ״ע עומקים, והגי׳ בערוך כ״י עוקמי עי׳ פלאנצענגאמען צד 113: 2 מה תמרה וארז ליבן וכו׳. במדרש תהלים ובבמ״ר שם הגי׳ ד״א מה התמרה הזו (תמרה זו) לבה מכוון למעלה כך ישראל לבם מכוון לאביהם שבשמים וכו׳, ובסוכה מ״ה ב׳ ר׳ לוי אומר כתמר מה תמר זה אין לו אלא לב אחד אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים וכו׳ ופירש״י שם אין לו אלא לב אחד כמין מוח יש בו וכו׳ ואין לו אלא בעין האמצעי הזקיף ועולה וגדל למעלה ולא בחריותיו ומכבדותיו ועי׳ בעוקצין פ״ג מ״ז ובפי׳ הרמב״ם שם בד״ה הקור ועי״ע פלאנצענגאמען צד 116: 4 מה תמרה וארז יש להם וכו׳. בכי״ת וכי״ג הגי׳ מה תמרה זו יש לה תאוה וכו׳ וכן במדרש תהלים שם ד״א מה התמרה הזו יש לה תאוה כך ישראל תאוותן להקב״ה וכו׳ ובבמ״ר שם בדפ״ר וד״ו ד״א מה תמרה זו יש לה תאוה כך צדיקים יש להם תאותם מהו תאותם הקב״ה שנ׳ נפשי אויתיך בלילה וכו׳, ותאותה של תמרה היא שמתאוה להיות מורכבת מדקל זכר העומד מרחוק וכדאמר ר״ת מעשה וכו׳ ועי׳ לעף גראפישע רעקווויזטען ח ג, צד 78, ובענין הרכבת דקלים עי׳ בערוך ע׳ נסן: 5 עומדת באמתו. וכ״ה בכי״ו וכי״ג ואמתו2) שם מקום בעבר הירדן כמו שכתב לי ג״כ ידידי רא״ח לעף ועי׳ שירער ח״א צד 279, ובכ״יל אפשר לקרות גם באמתן והוגה ח במקום א והוא הגי׳ בחמתן ועה״נ, והגי׳ דקל איתא גם בכי״ו והוראתו בקי במיב הדקלים ומשקלו כמו גנן וגג כפר והוגה ... נקוד3), וארכבה במשקל אפעלה כמו למטה צד 389 באכמחה ולעיל צד 22 אבדלה, ומלת אי מלה ... אי ארכבה זו תמרה זו שלא הורכבה צופה מיריחו מחכה להרביעה מדקל זכר בירירו שהיתה עיר התמרים, ואולי ... ארכבת זו וכו׳, ובמדרש תהלים מ״ב אמרו רבותינו מעשה בתמרה אחת שהיתה באמיתו והיו מרכיבין ... עושה פירות אמר להם דקלי אחד תמרה היא רואה מיריחו ומתאווה לה הלכו והביאו לה ממנה ... כל תאוותן וצפויין להקב״ה, ובילק׳ מכירי תהלים צ״ב סי׳ ל״ג הועתק ממדרש תהלים ... וכו׳ תמרה היא רואה ומריחה וכו׳, ובמד׳ תהלים הנדפס מכבר הגי׳ שהיתה בחמתן וכן ...

1) σκολίωσις. 2) 'Αμαθοῦς. 3) דְּקָל.

התמרה הזו אין עושין ממנה כלים כך הצדיקים אתמהא, תלמוד לומר כארז. אמר ר' הונא תמן
עבדין מינה מאנין. אי מה הארז אינו עושה פירות כך הצדיקים. תלמוד לומר צדיק כתמר יפרח
מה תמרה זו אין בה פסולת אלא תמרים לאכילה לולבים להלל חריות לסיכוך סיבים לחבלים
כנסיות לכבוד שפעת קורות לקרות בהם בתים כך ישראל אין בהם פסולת אלא מהם בעלי מקרא
מהם בעלי משנה מהם בעלי תלמוד מהם בעלי אגדה. ומה תמרה וארז כל מי שהוא עולה לראשן
ואין משמר את עצמו הוא נופל ומת כך כל מי שהוא בא להזדווג לישראל סוף שהוא נוטל את שלו
מתחת ידיהם. תדע לך שכן שרה על ידי שמשכה פרעה לילה אחד לקה הוא וביתו בנגעים ההד
ב ויגנע יי את פרעה וגו'. ר' שמעון בן לקיש בשם בר קפרא פרעה בראתן לקה. אמר ר' שמעון
בן גמליאל מצאני זקן אחד מגנה שחין בציפורין, אמר לי עשרים וארבעה מיני שחין הן ואין לך

6 ילקוט ר' פ' ע, ילק' תהלים שם: 8 ילקוט ר' ס"ט, ירוש' כתובות פ"ז ל"א ד', ויקרא רבה פט"ז: תוספתא כתובות פ"ז, כתובות ע"ז ב':

1 תמרה זו פוהא'ת, תמרת ו, התמרת ב | כך הצדיקים] כ, כך הם . . ן, יכול כך הצדיקים פא'גי, יכול אף . . ת, יכול אף הצדיקים כן דא'ת | תמן] רבנין דתמן אמרין ו | 2 מינה] פונתי, מיניה דא, מניה ח | מנין] וגת, מאנין דפאי, כלים ח | או] ד'וגת, אי דפחא | ארז פח, ארז זה א' | כך] פ, כך הם דת, יכול כך הם וא', יכול אף ג (יכול אף הצדיקים כן א²) | הצדיקים] פ, ~ אתמהא דוא, אין עושין פירות ג | צדיק — יפרח] הא'גב, צדיק כתמר ו, כתמר יפרח פ, יפרח דא'ת | 3 *פסולת דפאכתי] פוסלת ל, פסולות ג | תמרין ו | לולבים] וא'י, ~ין הב, ולולבים דא², ~ין ת | להלל] ~ ולהודות כ | חריות (וחריות כ) | לסיכוך] פוגתעי, לסכוך דאב | *סיבים דוא'תע] סיווים א', סירבים ל, סיבאי ג, סיב ח, סיכין י | 4 כנסיות] ו, כנסיות דהאבי, ~ין פ, כנסנה ת | לכיבוד] ח, לכבוד א', לכבר נ', לכבדה כ, לכברה דפא'ת | קורות] ח, קוריה י | לקרות] פוחא'גבי, להקרות דא'ת | בהן פא'גב | את הבית | כך] ~ הם דואבי, הן פגת | מהן פוג | 5 מהן פוג | מהן וג, ומהן פ (וכן בסמוך) | תלמוד] גמרא ת | הגדה פות | ... דא'תי, אי מה לפא'ב אי מה ג | תמרה וארז] הא'גבתי (שם) תמרה זו וארז דפא², תמרה וארז אילו ן, תמרת זו י | כל מי שעולה בי (שם), כל העולה י | *לראשן דוחא²] לראשם י (שם), על ראשן ת, לראשו לפגב, לראשה י | 6 ואין] פ, ואינו דואגכתי (שם), אם אינו י | את לי י | והוא ח | שבא פגבי | להזדווג] ד'פג, להזדווג דאתי (שם), להיזדווג וי, לזווג כ | בישראל ג, עם ישראל י (שם), להן (להם כ) לישראל וכ | כופו ליטול י | 7 שכן] פוחבי (שם) שכן שהרי דא'ת, שכן הוא שכן י | שמשכת] שנשבה י (שם) | אחד] וג, אחת דפאתי | הוא וכל ביתו י | 8 וגו'] נגעים גדולים ן, גדולים וגו' דא² | בתן ו | ברתן] ור², ברותן ג, בראתן שחין פ | ר'] רבן פוע | 9 מצאתי עי, מצאנו ח | בציפורי פגע, בצפורי א'בי | אמר] א'ת, ואמר דפוא²גבעי | עשרים וארבעה] חב, עשרין . . ג, כ"ד דפואתעי | מיני ח | שחינין ו, שיחונין א' | ואין לך] פוהגבתעי, ואין א', ואין לך קשה דא² |

ב"ר הנדפס, ובבמ"ר דפ"ר והי"ו א"ר תנחומא מעשה וכו' שהיתה עומדת בעמדה (ובמ"כ הגיה בחמתן) והיו מרכיבין אותה ולא עשת פירות אמר להם דקלי תמרה היא רואה וכו' והיא מתאוה וכו' והביאו ממנה והרכיבו אותה מיד עשתה פירות כל כך תאותן וצפויין של צדיקים הקב"ה וכו': 1 אין עושין ממנה כלים. כלומ' בארץ ישראל ור"ה אמר תמן בבבל עבדין מינה מן התמרה כלים (וכתיבת מנין כמו לעיל צד 384) ובבבל היו הדקלים מצויין הרבה ועי' פסחים פ"ח א' ועיי' לעף שם צד 80, ובמדרש תהלים שם אי מה התמרה הזו אינן עושין ממנה כלים אף ישראל כך ת"ל כארז בלבנון ישגה אמר ר' תנחומא שאלתי אותה לרב הונא ואמר לי ראינות בבבל והיו עושין ממנה כלים ושלחנות ומטות ועי' בבמ"ר שם: 2 או מה הארז. במדרש תהלים שם אי מה ארז אינו עושה פירות אף ישראל כן ת"ל צדיק כתמר יפרח מה התמר עושה פירות כך ישראל עושין פירות, ובבמ"ר אי מה הארז הזה וכו' כך הצדיקים אין עושין פירות ת"ל צדיק וכו' מה התמרה וכו' כך הצדיקים עושין פירות שנ' אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו: 3 חריות לסיכוך וכו'. הריות של דקל לסיכוך סיבים[1]) לחבלים כנסינים לכיבוד ושפעת קורות של דקל לקרות בהם בתים לעשות מהן תקרה לבתים כך ישראל וכו', וכנסינים בכי"ל וכי"ו כלה"כ אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסיניו (שה"ש ז' ט'), וכיבוד לשון מכבדין את הבית (ברכות פ"ח כ"ד) ועדיפא נ' זו מהגי' לכברה, ושפעת קורות כמו שפעת קוריים לעיל צד 180 ועיי"ש במ"י, והיריות בכי"ל בחירק ועי' במ"י לעיל צד 335 בדיה היתה וכו', ובערוך ע' סב ג' איתא חריות לסיכוך סיבים וכו' ועיי"ש ופלאנצענגאמען צד 118 וצד 119, ובמדרש ד' שאלוניקו העיר רי"ג לזה המאמר ח ר י ו ת וכו' פירוש ענפי הדקלים נקראים כן כשהם בלא עלין שאז מסככי' בהם ובארץ מצרים נוהגים כן ס י ב י ם בראשי הדקלים צומחין בהם כמו חומין ארוגין ומהם עושין החבלים במצרים ש פ ע ת קורות וכו' פי' הקורות היקרות והכבדות והעבות נקראת בלשון המדרש שפעת וכו', ובבמ"ר דפ"ר והי"ו שם ד"א מה תמרה זו אין בה פסולת אלא תמרים לאכילת לולבי' להילול חריות לסיכוך סיחים (וצ"ל סיבים) לחבלים כנסנים לכברה שפעת קורות לקרות בהן את הבית כך הם ישראל אין בהם וכו' אלא מהם בעלי מקרא מהם בעלי משנה וכל ענין מהם בעלי מצות מהם בעלי צדקות ועי' במ"כ, ובמדרש תהלים שם ד"א מה התמרה הזאת יש בה לולבין להלל וקורות לסוכה ואפילו הסיב שלה הולך לחיזוק ועצה להדליק כך ישראל אינם חסרים צדיקים ישרים בני תורה ואפי' העמי הארצות שבהן וכו', ובבמ"ר הועתק גם מאמר זה ועיי"ש: 5 ומה תמרה וכו'. בכי"ל אי מה וכו' והגהתי ועה"ג, ובבמ"ר שם מה תמרה וארז וכו' כך כל מי שהוא בא ומזדווג לישראל וכו', והלשון שהוא נוטל את שלו וכו' כמו לעיל צד 15 שעתידה ליטול את שלה מתחת ידו וצד 80 ועתיד ליתן את שלו מתחת ידיהם וצד 248 כדי שיטלו שלהם וכו': 8 ברתן. מין צרעת[2]), וכמו שמפרש בלק"ט עפ"י המאמר שלפנינו נגעים גדולים זו מכת ראתן מיני צרעת הוא, וכן למטה שמענו בפרעה שלקה בצרעת וכו'

[1]) Fasern. [2]) Schwärende (ulzerierende) Lepra oder Lupus.

מכולם שהאשה רעה לו אלא רותן בלבד ובו לקה פרעה הרשע. ואת ביתו אמר ר' אחא אפילו קורות ביתו לקו, והכל אומרים על דבר שרי [אשת אברם]. אמר ר' ברכיה על דשלטיסן למקרב למסנה דמטרונה, וכל אותו הלילה היתה שרה שטוחה על פניה ואומרת רבון כל העולמים אברהם יצא באבטחה ואני יצאתי באמנה אברהם חוץ לסירה ואני נתונה בסירה אתמהא אמר לה הקב"ה כל מה שאני עושה בשבילך אני עושה, והכל אומרים על דבר שרי [אשת אברם]. אמר ר' ברכיה על דטולמיסן למקרב למסנה דמטרונא. אמר ר' לוי כל אותו הלילה היה המלאך עומד ומגלב בידו, אין אמרת ליה מחי מחי, אין אמרת ליה שבוק שביק, וכל כך למה שהיתה אומרת לו אשת איש

2 לקמן פנ"ב, פנסומא מ"ב לך לך סי' ס', פנסומא שם סי' ס':

1 שהאשה רעה לו דחא²ר] שאשה רעה לו פ, שהאשה קשה לו ת, רע לתשמיש ע, שהתשמיש קשה לו י, שהתשמיש . . לו שהאשה קשה לו ו, שאין האשה רעה לו לגב | רותן] ג, רתן ו, ראתן דפהאבתע' הרשע] והא'גבעי, ל' דפא'ת | ואת ביתו] פחא'גבי, וכל ביתו ו, ל' דפאת | ... והכל] פוא'גבי. ~ היו דא'ת | *אומרים א'ין] אומרין דא'כת א ל | **אשת אברם] ... ל | על] פיא'גבערי עלו דא'תרי | דטולמיכן] ו, דיטולמיסן פ, דטולמסין כ, דטולמיסן ע, דטולימיסין א', דטולמיסון ג, דטולמוסין דא'רי', דטולומוסין ת | 3 למסנה] ג, למסנא פובר', למסאנא דתעי, למסאנה ר | דמטרונה] פא'ג ...נא דוא'תע, דמטרוניתא ו, דמטרונתא כ | אותה והאגתי | *ואומרת] וא ל | רבון העולמים דפ'אגב רבונו של עולם תי | 4 באבטחה] חג בהבטחה דפובתעי, בהבטחה לשמך הגדול א'. . למען שמך הגדול והנורא א' | באמונה וא'גבע | אברהם] פוחא'כערי ~ יצא דא'ת | נתונה] פהא'גע ~ דוא'כתי בסירה] הגכעי, לסירה א', בתוך הסירה דוא'ת, בתוך סירה פ | אתמהא] וא'ג, ל' דפא'כת | 5 אומרים דא'י] אומרין גת, אומרי' ד'א', א' ל | *אשת אברם דוא'גבתי] ... א' ... לפ | אמר . . . דמטרונא] אמר . . דטולמיכן (דיטולמיכן פ, דטולמסין כ, דטולמיסון ג) למקרב (לגבה למסנה ג, למיסנה ו) למסנא (דמטרונה גב) דמטרונא פוגב, ל' דאתי | 6 אותה א'גתי | המלאך] פוחא'גבי, מלאך דא'ע | ומגלבה ו בידו (בידוי ו)] פוחא'גכי, ~ הוה אמר לה דא', הות אמרה ליה מחי והוא מחי אמ' לה ת | 7 אי הא'כ, ואי י | הוה אמרה י | ליה] פא'גי, ל' וחת, ל' דא'כ | מחי מחי] פוהגכ, מחי הוה מחי י, . . הוה מחייה א', מחי מחינא דא'ת | ואין ג, אי א', ואי הכי | אמרה כי | ליה] פא'גי, לי וחת, ל' דא'כ | שבוק] והא'גתי, שביק פכ, לישבוק דא' | *שביק פ] שבוק לוהג, שבק כ, הוה שביק א', שביקנא דא'ת

ועי' במאמר החי' ר"י פרייס על בעלי רתן במ"ע דויטשע צייטשריפט פיר כירורגיע חלק נ"ט צד 621, ומלת רתן (רותן ראתן) לא נתפרשה עוד בבירור: 1 שהאשה רעה לו. כן הגהתי ובערוך ע' ראתי הגי' ואין לך מכולן רע לתשמיש אלא ראתן וכו' ועת"נ, ובתוספתא שם אמר רבן שמעון בן גמליאל מצאתי זקן אחד ממוכי שחין בציפורי ואמ' לי עשרים וארבעה מיני מוכת שחין הן בכולן שהאשה רעה לו אלא לבעלי ראתן בלבד, ובירוש' כתובות שם תני אמר רבן וכו' פגע בי זקן אחד מוכה שחין מציפורן אמר לי כ"ד מיני שחין הן ואין לך קשה מכולם ושהאשה רעה לו אלא ראתן רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן ובו לקה פרעה הרשע הה"ד וינגע י"י את פרעה נגעים גדולים ואת ביתו וגו', ובויי"ר שם ומנין שלקה בצרעת שני' וינגע י"י את פרעה א"ר שמעון בן גמליאל פעם אחת הייתי מהלך בדרך מטבריא לצפורי מצאני זקן אחד ואמר לי כ"ד מיני שחין הן ואין לך קשה לתשמיש המטה חוץ מבעלי ראתן בלבד א"ר פדת ובו לקה פרעה וכו' תניא א"ר יוסי שח לי זקן אחד מאנשי ירושלם כ"ד מיני שחין הם וכלן אמרו חכמים תשמיש המטה קשה להן ובעלי ראתן קשה מכלן וכו' ועי' בבבלי כתובות שם: 2 והכל אומרים וכו'. גר' שדרשו הלשון על דבר שלא נאמר על אודות או בעבור או בגלל כדאיתא בתנחומא ודרשו על דבר על דיבורן של הבריות שהיו הכל אומרים ועוד כמשמעו על דבר שרי ויתורא דקרא אשת אברם דורש ר"ב על דטולמיכן וכו' שהעיז ליגע במגעל של אשת איש חשוב, ועוד הדרש על דבר שרה וכו' על דיבורה ותפלתה כל אותו הלילה היתה שרה שטוחה על פניה ואומרת רבון כל העולמים אברהם יצא באבטחה שהבטחת אותו ואני יצאתי באמנה אברהם חוץ לסירה להפישה ואני וכו' אמר לה הקב"ה וכו' והכל אומרים וכו', ור"ל דורש על דבר שרי וכו' עפ"י דיבורה עם המלאך כל אותו הלילה היה המלאך עומד ומגלב בידו אם אמרה לו הך היה מכה אם אמרה לו חדל מהכות היה חדל וכל כך למה וכו', ומולמיכן ל י[1]) ומסנה (מסנא) בלא"ר נעל מנעל ותרג ועד שרוך נעל (בראשית י"ד כ"ג) ועד ערקת מסנא, ות"נ מסנה (מסנא) מסאנא כמו לעיל צד 384 וצד 388 מנין מאנין, ואבטחה באל"ף כמו ארכבה לעיל צד 387, ואמנה כמו לעיל צד 293 מחוסר אמנה היה, והגי' באמנה איתא גם בדפי"ר ודי"ו וכי"ם וכי"א ב' וכי"ת ועי' בעמת"ל ע' אמנה, ומגלב פי' שוט רצועה ועי' בתוספות הה פלייששער בעמת"ר ח"ב צד 567, ובערוך הועתק מאלו המאמרים בע' דטולמים ועי' סר ח' וע' מגלב ועי"ש ... הענין נסדר גם לקמן סוף פנ"ב לפ' כי עצר עצר י"י וכו' על דבר שרה אשת אברהם והגי' שם בכי"ל ו... על דבר שרה וגו' א"ר ברכיה על דטוליסכן למקרב למסנא דמטרונא כל אותו הלילה היתה שרה שטוחה ... אברהם יצא בהבטחה וכו' בשבילך אני עושה והכל א' על דבר שרה א"ר לוי וכו' היה מלאך עומד ו... והיה מתייעץ בשרה אם אמרת ליה מחה הוא מחה ואם אמרת ליה שבוק הוה שביק כל כך למה וכו' ר' אל... וכו' שמענו בפרעה וכו' מנין ליתן את האמור לזה לזה ואת האמור לזה לזה ת"ל על דבר שרה ... ובמאמר וכל אותו הלילה היתה שרה שטוחה וכו' איתא כאן א"ר ברכיה על וכו' גם בכי"ם ו... ועת"נ, וסגנון הלמד שמענו וכו' מנין ליתן את האמור כאן להלן וכו' עי' גם לעיל צד 184 וצד ... צד 298, ולשון האגדה בתנחומא מ"ב לך לך שם אף היא אמרה רבש"ע אברהם בא עמך בהבטחה מפני שאמרת לו ואברכה מברכיך ולא הייתי יודעת כלום אלא כיון שאמר לי שאמרת לו לך לך האמנתי ... מאבי ומאמי ומבעלי יבא רשע זה ויתעולל כי עשה למען שמך הגדול ולמען בטחוננו בדבריך אמר לה הקב"ה חייך אין דבר רע נוגע בך שנ' לא יאנה לצדיק כל און וכו' ופרעה וביתו אעשה בהן דוגמא דכתיב וינגע ה' את פרעה

[1]) ἐτόλμησεν.

אני ולא היה פורש, ר' לעזר ותני לה בשם ר' אליעזר בן יעקב שמענו בפרעה שלקה בצרעת ואבימלך בעיצור, מנין ליתן את האמור כן להלן ואת האמור להלן כאן תלמוד לומר על דבר על דבר גזירה שוה:

יג, ב) ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב ההיד ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל (תהלים קה לז):

ג) וילך למסעיו במסעות שהלך בהם חזר, אמר ר' לעזר הלך לפרוע הקפותיו:

ה) וגם ללוט ההולך את אברם וגו' ארבעה דברים טובים היה לוט חשוב לאברהם וילך אתו לוט (בראשית יב ד), וגם ללוט וגו', וגם את לוט אחיו ורכושו השיב (שם יד טז), [ויהי בשחת אלהים וגו' ויזכר אלהים את אברהם] וישלח את לוט מתוך ההפכה (שם יט כט). ובנגדן היו בניו צריכין לפרוע לנו טובות, ולא דיין שלא פרעו טובות אלא רעות ההיד וישלח מלאכים אל בלעם וגו' ועתה לכה נא ארה לי וגו' (במדבר כב ה ו), ויאסף אליו את בני 25b
עמון ועמלק וגו' (שופטים ג יג), [ויהי אחרי כן באו בני מואב ובני עמון וגו' (דה"ב כ א)], והדין

1 ילקוט ר ס ס, לעיל צד 386 : 6 ילקוט שם, ערכין ס ז ב': 7 ילקוט רמח ע', ילק' שופטים ר' מ"ג, ילק' מכירי ת"ש כ"י, ליבה רבתי פ' ידו פרש (ס' י):

1 אליעזר דפאגכת, אליעזר ו | תני כ | 2 ובאבימלך ו, ואבימלך שלקה פחי | בעצירה כ | כאן להלן הא'כי, של זה בזה דפוא'ת | ואת — כאן] הא'כי. ואת . . כן נ, ואת האמור של זה בזה ו, ושל זה בזה דפא'ת | על — דבר] וחגב, על דבר שרי אשת אברם פ, על דבר שרה (שרי א², שרי אשת אברם ת) על דבר על דבר דא'ת, על דבר י | 8 גזירה שוה] ו, גזרה . . ח, ג"ש א', לגזירה (לגזרה פ) שוה דפא²גבי | במקנה — ובזהב דואתי] וגו' ל | ובזהב נ | ואין — כושל] פא¹גב, וגו' דא² | 6 אלעזר פע, . . בר' בר כ, כן (נ) מנחם דוא²גב, . . ב"מ א' | אקפותיו פוכ | 7 ארבעה] פוחא¹כתי (שופטים) מ, ד' דא²י | היה לוט חשוב] פת, היה חשוב לוט ו, . . לוט חושב כ, היה מחשב א', היה לו ללוט לחשוב י', היה לו . . לחשב י (שם), היו ללוט חשוב ד¹, היו ללוט דא²ת, חשב אבינו אברהם מ | לאברהם] פי', לאברם ד¹, לאברהם אבינו הא'כי (שם), על אבינו אברהם ו, בעבור אברם דא², . . אברהם ת, ללוט מ | 8 וילך] וילך אברם וגו' ~ ד', וילך אברם (אברהם א') כאשר דבר אליו יי' ~ פא'כי | וגו'] ההולך (התלך ו) את אברם דפוא'כתי | וגם — כן] וישב את כל הרכוש וגם . . השיב א'ת, וישב . . הרכוש וגם את לוט אחיו ורכושו פי, וישב . . הרכוש וגם את לוט דוא²י (שם), וישב את כל הרכוש גכ | 9 *ויהי — וגו' ויזכר (ויזכור א²) — אברהם דא²] ויהי . . אלהים את ערי הככר ויזכר (ויזכור י) . . אברהם כתי, ויהי . . הככר וגו' א', ויהי . . ערי וכו' ו, לי ל | מתוך ההפכה] א'כ, מתוך וגו' דא², לי ותי | 10 בניו] בני לוט כי (שם) מ, לי י | לפרוע] להשיב מ | לנו] לבניו י | ולא] פוא¹גבים, לא דא²ת | די כ | פרעו] פא'י (שם), ~ לנו דוא²גכתמ, להם י | אלא ~ פרעו לנו ו, פרעו י (שם), שפרעו א¹ | ד' רעות א¹ | 11 וגו'] בן בעור וגו' דפאג | וגו'] את העם דא² | 12 וגו' וילך ויך את ישראל וירשו את עיר התמרים דא²גת, ויך . . התמרים פ | *ויהי — וגו' פ] ויהי . . מואב וגו' ר¹, ויהי . . ובני עמון ועמהם מן העמונים (מהעמונים ו) על יהושפט דוא²גת, ואחרי כן באו אליו מואב ובני עמון ו, ויהי אחרי כן באו בני עמון ל°, לי ל | והדין] וא¹י, ועוד כתי' דא²ת, וזה שני ה, ההיד גכ, לי י (שם) מ |

. . . ביתו על דבר שרי באותה שעה ירד מלאך מן השמים ושרביט בידו בא פרעה לשלוף מנעלה היה מכהו בידו בא ליגע בבגדיה היה מכה אותו והיה המלאך נמלך בשרה על כל מכה ומכה אם אמרה שילקה היה לוקה וכו' שנ' על דבר שרי וכו' שלא נאמר על עסק ולא על אודות ולא בעבור ולא בגלל אלא על דבר שרי שאם אמרה שילקה הוא לוקה ואם לאו לא היה לוקה א"ר יהודה הלוי ב"ר שלום לא הפסיק הקב"ה לרשע לעסוק עם . . . אמרו רבותינו בא לשלוף מנעלה מיד באתה עליו צרעת ואף איפרכין שלו לקו עמו ואף השרים ואף העבדים . . . ואף הכתלים לקו עמו שנ' וינגע וכו' ואת ביתו למה על דבר שרי אשת אברם וגו' ועי' גם בתנחומא . . . שפגעו לקרב למטה כמו לשלוף מנעלה במדרשי תנחומא, ובירוש' כתובות שם לפנינו בשיבוש א"ר . . . לפגע בבמה דמטרונא ועי' גם במ"כ: 4 ההיד ויוציאם וכו'. עי' לעיל צד 386: 6 במסעות שהלך . . . מתורגם בתרגום היוני¹), ובלק"ט הועתק ר ב י א ו מ ר במסעות שהלך בהם חזר וצ"ע: אמר ר' לעזר. וכן בערך ע' קף א' א"ר אלעזר הלך לפרוע הקפותיו ופי' לפרוע מה שנטל באשראי ובאמנה, ובמד' . . . העתיק א"ר אלעזר הלך לפרוע להקב"ה מה שנטל באשראי וכו', ובלק"ט הגי' א"ר אלעזר ב"ר מנחם הלך . . . ועה ג ובמ"י לעיל צד 359 בד"ה אמר ר' אבה, ובערכין שם מנין שלא ישנה אדם באכסניא שלו וכו' ר' יוסי ברי' הנינא אמר מהכא וילך למסעיו וכו': 7 היה לוט חשוב וכו'. באיכ"ר מ"ב הגי' ארבעה דברים טובים היה חושב אברהם אבינו על לוט וכו' ובאבי"ר דפ"ר והיו ארבעה וכו' חשב אברהם ללוט וכו' ועת"ג: 10 וישלח מלאכים וכו'. מדבר בבלק מלך מואב: 11 ויאסף אליו וכו'. מדבר בעגלון מלך מואב: 12 ויהי אחרי כן באו וכו'. כן השלמתי, ובכ"י הושמט זה הפסוק והושלם בגוי שיטי במ"ס ויהי אחרי כן באו בני עמון ועת"ג: והדין ידו פרש צר. וכמו שנדרש באיכ"ר מ"ב שם ידו פרש צר אלו עמונים ומואבים על כל מחמדיה זו התורה וכו' את מוצא בשעה שנכנסו גוים להיכל נכנסו עמהם עמונים ומואבים והיו הכל רצים לבוז כסף וזהב ועמונים ומואבים רצים לבוז ספר תורה כדי לעקור לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' וכו' וכן ביבמות מ"ז ב' מאי דכתיב ידו פרש צר על כל מחמדיה זה עמון ומואב וכו' ועיי"ש. ובפי' ב"ר כ"י ל"ג כאן זה הפסוק ידו פרש וכו' וכן ל"ג לעיל וילך אתו וכו' ומפרש שם וגם ללוט טובה אחת וישב את כל הרכוש טובה שניה וכו' ויזכור הרי טובה שלישית (כ"ה בפי'

¹) καὶ ἐπορεύθη ὅθεν ἦλθεν.

ידו פרש צר על כל מחמדיה (איכה א י), ונכתבה חטיא שלהם בד' מקומות לא יבא עמוני ומואבי וגו' [על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וגו'] (דברים כג ד ה) כי לא קדמו את בני ישראל בלחם ובמים וגו' (נחמיה יג ב), עמי זכור נא מה יעץ בלק וגו' (מיכה ו ה). עמדו ד' נביאים וחתמו גזר דינם, אילו הן ישעיה וירמיה יחזקאל וצפניה. ישעיה אמר משא מואב וגו' (ישעיה טו א), ירמיה אמר והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה וגו' (ירמיה מט ב) יחזקאל אמר לבני קדם לבני עמון וגו' ובמואב אעשה שפטים וגו' (יחזקאל כה י יא) צפניה אמר כי מואב כסדום תהיה ובני עמון כעמורה וגו' (צפניה ב ט):

היה צאן ובקר ואהלים ר' טוביה בר' יצחק אמר שני אהלים רות המואביה ונעמה העמונית, דכוותה קום קח את אשתך ואת שתי בנותיך הנמצאות (בראשית יט טו)

8 ילקוט רות ת', ילק' מכירי תהלים פ"ט סי' ל"ט, לקמן פ"נ, ועי' יבמות ס"ג ע"ב ע"ז ע"א, בבא קמא ל"ח ב':

1 מחמדיה] ~ אשר צויתה לא יבאו בקהל לך פ | ונכתבה] פואגכי, ונכתב דחא[1]ת | חטיא] גם, חטייה פן, ~ייא כ, חטאה י, חטא דאתי (שם), חט ח | בד'] ד'א[1]תי. בארבעה פיא[1]גבמ. בארבע ד' שם | 2 *ומואבי וגו' פא[1]] ומואבי בקהל יי' וגכ, ומואבי דא[2]תי, וגו' ל | *על דבר — וגו'] על.. ובמים דגב, על.. קדמו וגו' א[2], על.. קדמו אתכם א[1]י (שם), על.. קדמו פוי, ל' ל | *כי — וגו'] וכי לא קידמו (וכן לא קדמו ג) את בני.. ובמים וג, כי לא קדמו בני.. ובמים י (שם), וכי לא קדמו אתכם בלחם ובמים וגו' ל, ל' דפאכתים | 3 עמי] פואגבתים, וכתי' ~ דא[2] | זכור] א[1]י, זכר דפיא[1]גבתם' בלק וגו'] פ בלק מלך מואב כת, .. מואב וגו' א[1], .. מואב ומה ענה וגו' דא[2], .. ענה אותו בלי' בן בע' ג, למען דעת צדקות ה' ו, כי לא קדמו ישראל בלחם וישכור עליך את בלעם לקלל י | 4 ועמדו י, וכנגדן עמדו וא[1] | ארבעה פוגכתי (שם) | וירמיהו א[1], ירמיה הא[2]גי (שם) | יחזקאל וצפניה] ו, ויחזקאל וצפניה פא[1]ב יחזקאל צפניה הגי (שם), צפניה ויחזקאל דא[2]ת | 5 וגו'] כי בליל שודד ער מואב פוי, כי.. מואב נדמה א[1], כי.. נדמה כי בליל שודד קיר מואב נדמה דת | וירמיה י | והשמעתי] לכן הנה ימים באים נאם (נאום ד) יי' ~ דא[2]ת, הנה.. נאם יי' ~ פוא[1]גכי | וגו'] וא[2], והיתה לתל שממה א[1], ..ובנותיה באש תצתנה וירש (וירשו ת) ישראל את יורשיו אמר יי' דגת | 6 ויחזקאל י | ובני קדם י | לבני] וגכי (שם), על בני דא[2]ת, ולבני פא[1], ובני י | וגו'] ונתתיה למורשה וגו' פ, ונתתיה (נתתיה י) למורשה למען לא תזכר (יזכר חא[1]י) בני עמון בגוים דחאתי | וגו'] א, וידעו כי אני יי' דגת | 7 כי]לכן חי אני נאם (נאום ד) ה' צבאות (יי' אלהים צבאות דת, יי' אלהים פג) אלהי (אל ו) ישראל ~ דפוגת, לכן.. נאום יי' אלהים צבאות ~ א[2], לכן.. נאם יי' אלהים ~ כ, לכן כה אמר יי' צבאות ~ י | וגו'] ממשק חרול ומכרה מלח ושממה עד עולם פן, ממשק.. עולם שארית עמי יבזום ויתר גוים ינחלום ג | 8 בר'] וגכ, בר דפאתם | ** ונעמה] ונעמי ל | 9 ודכוותה וגו' (דכוותה — ונעמה ל' פם) | *הנמצאות וחי] וגו' לדא[2] |

ב"ר כי"א, ובכי"ם נשתבש מובה שניה) אלא שפרעו ג' רעות (בכי"ם אלא רעות שלשה פרעו וכו') וישלח מלאכים לכה נא ארה לי ויאסוף אליו בני עמון ויהי אחרי כן באו בני מואב וגו', ובאיכ"ר פ"ב הגי' וכנגדן היו צריכים בניו של לוט לפרוע טובות לבניו של אברהם והם לא עשו כן ולא דיים שלא פרעו טובות אלא רעות דכתיב בבלק וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור וגו' ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה וכתיב וילכו זקני מואב וזקני מדין ובאיכ"ר דפ"ר וד"ו הגי' וכך היו צריכין לפרוע להם טובות אלא שעשו להם רעות הלא הוא דכתיב וישלח מלאכים וגו' ועתה לכה נא ארה לי וגו' וילכו זקני מואב וזקני מדין וגו' ויאסף אליו את בני עמון וגו', ובמ"ב הגיה שם עפ"י הגי' בב"ר כאן וכן הוסיפו אחריו הפ' ויהי אחרי כן באו בני מואב ובני עמון וכו' והדין ידו פרש צר וגו': 1 חטיא שלהם. שסכרו את בלעם, וחטיא כמו לעיל צד 351 מחיטייה שהוציאו וכו' ועיי"ש במ"י, והשלכתי הפ' לא יבוא עמוני ומואבי וגו' על דבר וכו' בלחם ובמים וגו' וס"ד ואשר שכר עליך את בלעם וכו' וכן הגהתי הפ' כי לא קדמו את בני ישראל בלחם ובמים וגו' וס"ד וישכר עליו את בלעם וכו', ופסוק זה שבנחמיה שם הובא גם בכי"ו וכי"ג ובילקום כאן ושופטים שם ועח"נ וגו' שצריך להוסיף עוד ויקם בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל וישלח ויקרא לבלעם בן בעור לקלל אתכם (יהושע כ"ד ט'), ובדפוסי' ובכ"י שציינתי ובילק' מכירי הובאו רק שני מקומות לא יבא עמוני וכו' עמי זכר נא וכו' ועי' במ"כ (וכתיבת זכור בכי"ל עי' במ"י לעיל צד 33 בדיה דובים), ובאיכ"ר דפ"ר וד"ו הגי' וכנגדן נכתבה חטייא שלהם בארבעה מקומות לא יבוא עמוני ומואבי וגו' על דבר אשר לא קדמו וכו' עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב וגו' והדין ידו פרש צר וגו' ובא"א כתב שם נ"א על דבר אשר לא קדמו וכו' ויקם בלק בן צפור וילחם בישראל כי לא קדמו את בני ישראל וכו' עמי זכר נא ע"כ ואינו מביא פסוק ידו פרש צר וגו' וצ"ל והדין עמו ודוק (ועדיפא הגהתו שם מהגהתו כאן לב"ר ד"ו שצ"ל עוד כי לא קדמו ישראל בלחם והדין ידו פרש צר), ובמו כן מחק במ"כ באיכ"ר והדין ידו וכו' והגיה כי לא קדמו וכו' וישלח ויקרא לבלעם וכן הדפיסו אחריו, ובאיכ"ר ס"ב הגי' משובשת וכתב הקב"ה חטאתם בארבעה מקומות לא יבוא עמוני על דבר אשר לא קדמו וכו' ויקם בלק בן צפור וילחם בישראל וכתיב ויאסוף אליו את כל בני עמון וכו' ויהי אחרי כן באו וכו' והדין ידו פרש צר: 4 עמדו וכו'. באיכ"ר וכנגדן עמדו וכו' ישעיה ירמיה יחזקאל וצפניה וכו' ועח"נ: 6 לבני עמון. במקרא כתוב על בני עמון ועח"נ: 8 ונעמה העמונית. אמו של רחבעם ועי' מ"א י"ד כ"א, וטעם הדרש כמו שמפרש במדרש אגדה הוצ' רש"ב ואהלים רות המואביה ונעמה העמונית אשר יצאו ממנו ואין אהלים אלא נשים שנ' מנשים באהל תבורך: 9 דכוותה קום וכו'. וכן נסדר לקמן פ"נ קום קח וכו' ר' טוביה בר' יצחק אמר שתי מציאות רות המואביה וכו' ושם הגי' כן גם בדפוסי' וכאן גי' הדפוסי' משובשת ועח"נ, ובכי"ם וילק' [illegible] דכוותה וכו', וכן ליתא בגוף הספר בכי א א' וכי"ת והושלם בגליון בכי"א א' ודכוותה קום קח וכו' [illegible] טוביה אמ' ב' מציאות רות וכו' ונעמי העמונית ובכי"ת ודכותיה קום קח וכו' הנמצאות [illegible]

ר' טוביה אמר שתי מציאות רות ונעמה, אמר ר' יצחק מצאתי דוד עבדי (תהלים פט כא) איכן מצאתיו בסדום :

ז) ויהי ריב בין רעי מקנה אברם ובין רעי מקנה לוט ר' ברכיה בשם ר' יודה בהמתו של אברהם היתה יוצאה זמומה ושל לוט לא היתה יוצאה זמומה. אמרו להם רעי אברהם הותר הגזל, אמרו להם רעי לוט כך אמר הקב"ה לאברהם לזרעך אתן את הארץ הזאת (בראשית יב ז) ואברהם פרדה עקרה הוא אינו מוליד ולוט יורשו ומדידהון אכלין אמר להם הקב"ה כך אמרתי לו לזרעך נתתי את הארץ הזאת (שם טו יח) אימתי לכשיעקרו ז' עממים מתוכה והכנעני והפריזי אז יושב בארץ וגו' עד עכשיו מתבקש להם זכות בארץ :

ח) ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני ובינך וגו' ר' עזריה משי' ר' יודה ו

1 ילקוט כאן כ', פסיקתא רבתי פ"ג (ע' ג') : 6 לעיל לג 361, לקמן פ"נ : 8 לעיל לד 379 : 9 ילקוט שם, פסי"ר שם (י' ט'):

1 ר' טוביה אמר — מציאות] ר' טובית בר' יצחק (ר' . . בר' יצחק א' ג) שתי מציאות וג, דרש ר' טוביה שתי מציאות ח, שתי מציאות י, ר' יוסי בר יצחק אמ' שתי מציאות א², ר' טוביה בר' יצחק אמר ב' אוהלים ר' יוסי בר' יצחק אמר שתי מציאות ד | רות המואבית ונעמה העמונית דוחא'ני | 2 מצאתי אתו ן, מצאתי אותו הבם, מצאו ג | 3 רועי דפכתי (בכל המאמר) | *מקנה לוט דוא²גכתי] וגו' לא' | ר' יהודה (יודה ת, יודן ו) בר' סימון דפוא'גכת | 4 אברהם] פא'ת, . . אבינו א'גבי, אבינו אברהם דו | זמומה חסומה א' | ובהמתו של לוט דואגכתי, ובהמת לוט פ | זמומה] חסומה א'¹ | אמרו] פוהא'גבי, היו אומרי' דא'ת (וכן בסמוך) | הותר ג | 6 הוא] פוחג, ל' דאתי | אינו] ו, ואינו דפהא²תי, ואין א'ג | מוליד] ~ למחר (ולמחר פח) הוא מת דפוהאגת, למחר מת י | ולוט] ~ בן אחיו | ומדידהון אכלין] ואין אכלין (אוכלין ו) מדידהון (מן דידהון וג) אינון (הינון וג) אכלין דוא²גת, ואם אכלין (ואי אוכלין י) מן דידהון אכלין פי, ואין אוכלין מדידכון אלא מדידהון הן אוכלין א', ואין אנו אוכלין משלהן אלא משלנו ה | כך] אני י | לו ל' וא²גתי | 7 נתתי] אתן וגי | את — הזאת ל' דא'ת | אימת א' | כשיעקרו א' | שבעה פהאבת, שבעת וג | עממין א'י | 8 עד עכשיו] עד עתה א', עדיין י | 9 *אל נא — ובינך וגו' דא²] אל . . ובינך ו, וגו' ל | משם ו, משום פ, בשם דא'גכת | ר' יהודה פ, ר' יהודה בר' (ב"ר ת) סימון דוא²גכת |

רות וגו' ונעמה העמונית, וביבמות ס"ג א' איתא וא"ר אלעזר מאי דכתיב ונברכו בך כל משפחות האדמה אמר ליה הקב"ה לאברהם שתי ברכות טובות יש לי להבריך בך רות המואביה ונעמה העמונית, ושם ע"ז א' דרש רבא מאי דכתיב פתחת למוסרי אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע שני מוסרות שהיו עלי פתחתם רות המואביה ונעמה העמונית וגו' מאי דכתיב רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אלי לא נאמר אלא אלינו מלמד שהיה רחבעם יושב בחיקו של דוד אמר לו עלי ועליך נאמרו שתי מקראות הללו וכו' מאי דכתיב אז אמרתי הנה באתי במגילת ספר כתוב עלי אמר דוד אני אמרתי עתה באתי ולא ידעתי שבמגילת ספר כתוב עלי התם כתיב הנמצאות הכא כתיב מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו, ובב"ק שם אמר לו הקב"ה וכו' שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהן רות המואביה ונעמה העמונית וכו' : 1 איכן מצאתיו וכו'. שבעבורו מלט הקב"ה את לוט ושתי בנותיו מתוך ההפכה, והמאמר א"ר יצחק וכו' נסדר גם לקמן פ"נ וע"י"ע לעיל צד 269 וצד 373 : 4 יוצאה זמומה. חסומה כדי שלא תרעה בשדות אחרים, וכן לקמן פנ"ט ויקח העבד וכו' מגמלי אדניו וכו' גמלין של אבינו אברהם היו ניכרים בכל מקום שהיו יוצאים זמומים וש"כ ויפתח הגמלים התיר זממיהם וע"י"ע לקמן פע"ה זממו אל תפק וכו' עשה לו זמם וכו' : הותר הגזל. בתמיה : 5 כך אמר הקב"ה לאברהם. ביציאה השנייה כשהלך אתו לוט וע"י במ"י לעיל צד 369 : 6 פרדה עקרה. וכן לעיל צד 354 אמרו אברהם זה פרדה עקרת הוא אינו מוליד וכו' ולקמן פנ"ג משתה גדול משתה גדולים עוג וכל גדולים היו שם אמרו לעוג לא הייתה אומר לאברהם פרדה עקרה הוא וכו' : לזרעך נתתי וכו'. וכ"ה בדפוסי' וכי"ם וכי א ב' וכי"כ וכי"ת ומביא זה הפסוק שנאמר בברית בין הבתרים משום שכתוב שם ואת החתי ואת הפריזי וכו' והדורש כאן אימתי לכשיעקרו ז' עממים ומ"ש את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמני דרשו לקמן סוף פמ"ד כך עלה בדעתו של הקב"ה שמנחיל לישראל עשרת עממים ולא נתן להם אלא שבעה וכו' וע"י ש', וברית בין הבתרים היתה ביציאה ראשונה של א"א וע"י לעיל צד 371 ובמ"י שם בד"ה לזרעך נתתי : 8 עד עכשיו מתבקש וכו'. וכן לעיל צד 379 ויעבר אברם וכו' והכנעני אז בארץ עד עכשיו נתבקש להם זכות בארץ וע"י ש במ"י, ובלקי"ט גורס ומפרש ר' ברכיה בש"ר יהודה ב"ר סימון אומר בהמתו של אברהם אבינו היתה יוצאת זמומה מפני הגזל ושל לוט וכו' היו אומרים רועי אברם וכי הותר הגזל אמרו רועי לוט אברם וכו' ואינו מוליד למחר הוא מת ולוט בן אחיו יורשו והן אוכלין משלו אמר הקב"ה אני אמרתי לאברהם לזרעך אתן את הארץ הזאת אימתי כשיעקרו שבעת עממין מתוכה לכך נאמר והכנעני וכו' וע"ה"נ, וכפי האגדה שלפנינו מתורגם גם בתרי"י א' וב' וע"י"ש, ובפסי"ר שם ג' ולמה היו מדיינים אילו אם אילו אלא כשאדם צדיק אף בני ביתו כמותו צדיקים וכו' וכשאדם רשע אף בני ביתו כמותו רשעים בהמותיו של אברהם היו הרועים מוציאים אותם זמומים שלא יגזלו לבריות ובהמותיו של לוט לא היו הרועים זוממים אותן התחילו רועים של אברהם מדיינין עם רועים של לוט וכו' למה אתם משיאים ללוט שם רע ומוציאים בהמתו שלא זמומה אמרו להם רועים של לוט אנו הם שאנו צריכים למחות בידכם וכו' שאתם יודעים שסוף בהמתו של אברהם לחזור ללוט מפני שאינו מוליד אין אתם זנין אותה כראוי מפני שאתם יודעים שאין לאברהם בן ולמחר הוא מת ולוט יורשו אתם עושים עצמיכם צדיקים מבהמותיו של אחר ביותר וכו' לא כך אמר הקב"ה לאברהם לזרעך אתן וכו' הרי למחר הוא מת בלא בנים ולוט שהוא בן אחיו יורשו וכו' לתפך שעיי הדברים הללו היו מדיינים א"ר יהודה בר סימון קרא סופו של פסוק והכנעני והפריזי אז יושב בארץ וכו' וע"י"ש : 9 ויאמר אברם. בכי"ג מתחלת כאן פרשה בפ"ע ומסומנת פרשה מ"ב ואותו המספר נכפל שם לפרשה שלאחריה ויהי בימי אמרפל וכו' : ר' עזריה וכו'. בלקי"ט הגי' ר' עזריה בשם ר' יהודה ב"ר סימון אומר כשם שהיה ריב בין רועי לוט לרועי אברם כך היה ריב וכו' וע"ה"נ, ובפסי"ר שם א"ר עזריה כשם שהיתה תחרות בין הרועים כך היתה תחרות בין אברם ללוט מנין שכן כתיב אל נא תהי מריבה ביני

כשם שהיה ריב בין רעי אברהם לרעי לוט כך היה ריב בין אברהם ללוט ויאמר אברם אל לוט אל נא וגו׳:

כי אנשים אחים אנחנו וכי אחיו היה, אלא שהיה קלסתר פניו דומה לו:

ט) הלא כל הארץ לפניך הפרד נא אמר ר׳ חלבו הבדל נא אין כת׳ אלא הפרד נא מה הפרדה זו אינה קולטת זרע כך אי איפשר לאותו האיש להתערב בזרע אברהם:

אם השמאל ואימנה [ואם הימין ואשמאילה] אמר ליה אם את לשמאלה אנא לדרומה, אין אנא לדרומה אנת לשמאלא, בין כך וכך אנא לדרומ׳, אמר ר׳ יוחנן לב׳ בני אדם שהיו להם שני כראים אחד שלחיטים ואחד שלשעורים, אמר ליה אם חיטיא דידי שעריא דידך, אם שעריא דידך חיטיא דידי, מן כל אתר חיטיא דידי, אמר ר׳ חננא בר יצחק ואשמאלה אין כת׳ אלא ואשמאילה מן כל אתר אנא משמאל לההוא גברא:

י) וישא לוט את עיניו וגו׳ אמר ר׳ נחמן בר חנן כל מי שלהוט אחר בולמוס העריות ז סוף שמאכילים אותו מבשרו, אמר ר׳ יוסי בר חנינה כל הפסוק הזה לשון ערוה הוא וישא לוט

3 ילקוט שם: 4 ילקוט שם, פסיקתא רבתי שם: 6 ילקוט שם, מדרש קהלת פ׳ לג פסוק (י׳ ב׳): 11 ילקוט שם, לקמן פנ״א, תנחומא וירא סי׳ י״ב: 12 נזיר כ״ג א׳, הוריות י׳ ב׳, פסיקתא רבתי שם, אגדת בראשית פכ״ה:

1 בין רעי לוט לרעי אברהם ג, בין רועי אברם (אברהם וא[2]) ובין רועי לוט דוא[2]כתי, בין הרועים פ, בין רועיהם א[1] | אברהם] ואב, אברם דתי, לוט ג | ולוט וא[1], ובין לוט י, לאברם ג | ויאמר] ההיד ~ | וגו׳] תהי מריבה ביני וביניך וגבתי, . . וביניך וגו׳ דא | 3 *כי — אנחנו פוהא[1]גי] ל׳ לדא[2] | אחיו היה] וא[2]כ, אחים היו דפהא[1]תי | קלסתור וג, קלוסתר ת | פנים ת | 4 *הפרד נא פו] הפרד נא מעלי דאגכת, וגו׳ ל | נא ל׳ ו | *כת׳] א׳ ל, כתיי א[1], כת׳ (כן ו) כאן דפוהא[1]גכתי | נא ל׳ דא[2]תי | 5 מה] כשם ו שהפרדה ו | הזו דפוא[2]גכי, הזאת א[1]ת | *אי דפאגכתי] ל׳ לו | לאותו האיש] לזרעו שלאותו האיש ת, ללוט א[1] | בזרע] א[1], בזרעו של דפוא[2]גכתי | 6 *ואם — ואשמאילה דואכ[2]ת] ל׳ לפא[1]ג | אם] אין וג | לשמאלא ואכי | ואנא פא[1]כר | לדרומא וא[1]גכרי | 7 אין] וג, אם א[1], ואם דא[2]תי, או פכ | אנא] את פג | לדרומא וא[1]גכר[2]י | את דוא[2]תי, ואת כר[2], ואנא פג | לשמאלה גב | בין — לדרמ׳] מן כל אתר אנא לדרומא גכר[3]י, מן . . לדרומא אנא ו, ל׳ דפאת | יונתן ש | לב׳] ד[1]א[2], לשני דפוגכתי, משל לב׳ א[1] | שהיה פא[1]י[1] | 8 שני] פוא[1]גכתר[2], ב׳ ד[1]א[2], שתי דר[1], ל׳ י | כריים פוגר[2], כרים א[1], כורים דא[2]כתר[1], כורייםי[1] | חיטים] ו, ־ין ג, חטים דפאכתי | אין וא | חיטיא] וגי, חטיא כ, חטייא דפאתש | שעריא] ג, ־יה י, ־ייא וש, שערי דאת, ושעריא פ | אם] י, אי א[1], ואם דגתש, ואין ו, או פ | שעריה י, ־ייא ו, שערי את | 9 חיטיא] גי, ־ייא א[1], חטיא א[2]כ, חטייא תש, חטי ד, והיטיא ו, וחטייא פ | 10 מכל אתר פכ, מכל מקום שי (מן כל . . ל׳ אג) | חיטיא] וי[1], חטיא פכ, ־ייא דתש | אמר] א, כך אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה ~ דפוגכת | חיננא כ, חנינא אג, ־נה ת | אין כת׳ (כן ו) כאן | **אלא] ל׳ ל | 10 משמאל] פוכי[1], משמאיל דא[2]ש, מסמל א[1] | לההוא גברא] ללוט א[1] 11 וגו׳] וירא את כל ככר הירדן דא[2]גת | ר׳] פוא[1], רב דא[2]גכ | נחמי׳ א[1] | בר׳ כ | חנין דפוא[2]כת, יצחק ג | כל — שלהוט] אם להוט אדם ו | העריות] וה, של עריות דפאגכתרי | 12 בר׳] וג, בר דפאכת | הוא ל׳ ח | וישא — עיניו] פוהא[1]גכ, וישא לוט ת, ל׳ דא[2] |

וביניך וגו׳: 3 קלסתר פניו. תואר[1]) פניו ועי׳ באגה״א ח״ב צד 344: 4 אמר ר׳ חלבו. בפסי״ר שם הבדל נא מעלי אין כתיב כאן אלא הפרד א״ר חלבו כשם שהפרדה הזו אינה קולטת ומקבלת עובר כך אין זרעי מתערב בזרעך: 7 אין אנא לדרומה וכו׳. ודרשו ואם הימין ואשמאילה אשמאיל אותך אנת לשמאלא ואשמאילה לפי זה הדרש בהוראת פועל יוצא וכדאמר ר״ח בר יצחק ואשמאלת אין כת׳ אלא ואשמאילה, ואולי דייקו ג״כ מ״ש ואימנה בצרי ולא בפתח (כמו מימינים בדה״א י״ב ב׳) ואשמאילה בפתח ועי׳ ביפ״ת, ומביא מאמר ר״י משל לב׳ בני אדם שהיו להם שני צבורים אחד של חטים וכו׳ א״ל אם החטים שלי השעורים שלך אם השעורים שלך החטים שלי מכל מקום החטים שלי, וכראיים הוא מספר זוגי מן כרי, ובלקי״ט גורס ומפרש אם השמאל וכו׳ לא אמר ואשמאלה אלא ואשמאילה מן כל אתר אנא משמאול לההוא גברא כלו׳ אשמאילה אותך שתהא אתה לצד שמאלי כאדם שאומר לחבירו אם אתה שעורים ואני חטים ואם אני חטים אתה שעורים בין כך ובין כך אני חטים כך אמר לו א״א ללוט אם תשמאל ואימנה אני שאהא בדרום שהוא בנגב ארץ ישראל ואם הימין ואשמאילה אותך בצפון וכו׳, ובמדרש קהלת נסדר המאמר לפ׳ לב חכם לימינו וגו׳ ותני׳ שם אמר אמר ר׳ חנינא בר פפא לשני בני אדם שהיו להם שני כורין אחד של חטים וכו׳ אמר אחד מהן לחברו אם את של שעורים אני של חטים אם אני של חטים את של שעורים כל עיקר אני נוטל של חטים כך אמר אברהם ללוט אם השמאל וכו׳ אמר ר׳ חיננה בר׳ יצחק אשמאלה אב״ב אלא אשמאילה אפילו את מתצף אנא משמאיל לך: 11 אחר בולמוס וכו׳. אחר תאות הזנות, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש לנכון בולמוס[2]) רעב כאדם שאוכל ואינו שבע כך הוא אינו שבע מזנות ובר׳ סוף שמאכילין אותו מבשרו סוף שנכשל בקרובתו שאסורה לו התורה, ובמוס״ע ע׳ בולמוס פי׳ בל״י והו׳ פוגת נפש מפני רעב וכו׳ ונעתקה מלה זו לחושק חזק של דברים אחרים, והמאמר נסדר גם לקמן פנ״א לפ׳ ותהרין שתי בנות לוט ושם הגי׳ בכי״ל אמר רב נחמן בר חנן כל מי שלהוט אחר וכו׳ של עריות וכו׳ ועת״נ. ובתנחומא וירא שם ראה לוט שהיו אנשי סדום שטופין בזמה בחר בסדום להיות עושה כמעשיהן מנין שכן הוא אומר להם לאנשי סדום הנה נא לי שתי בנות וכו׳ אמר רב נחמן מנין שכל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עברה סוף מאכילין אותו מבשרו מלוט וכו׳: 12 כל הפסוק הזה. בנזיר שם א״ר יוחנן כל הפסוק הזה על שם עבירה נאמר וישא לוט

[1]) χαραχτήρ. [2]) βούλιμος.

את עיניו היך מה דאת אמר ותשא אשת ארוניו את עיניה (בראשית לט ז), וירא את כל ככר הירדן וגו' היך דאת אמר כי בעד אשה זונה עד ככר לחם (משלי ו כו), כי כלה משקה וגו' היך דאת אמר והשקה את האשה (במדבר ה כד), לפני שחת ייי את סדם היך דאת אמר והיה אם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה וגו' (בראשית לח ט):

כגן ייי כא־ץ מצרים כגן ייי לאילנות כארץ מצרים לזרעים:

יא—יג) ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן וגו' אמר ר' יוסי בן זימרא כאינש דבחר פרנה דאימיה:

ויסע לוט מקדם הסיע עצמו מקדמונו שלעולם, אי אפשי לא באברהם ולא באלוהו:

ויפרדו איש מעל אחיו. אברם ישב בארץ כנען וגו' ר' א' אין לך בכרכים רע מסדום, כשאדם רע קורים אותו סדומי. ואין לך בעממים קשה מאמורי. כשאדם קשה קורים אותו אמורי, אמר ר' איסי אין לך בכרכים יפה מסדום שחיזר לוט בכל ערי הככר ולא מצא כסדום, ואילו היו החשובים שבהם ואנשי סדום רעים וחטאים, רעים אילו לאילו, חטאים בגילוי עריות, לייי בעבודה זרה, מאד בשפיכות דמים:

6 ילקוט שם, ספרי עקב פי' ל"ח: 6 ילקוט שם: 8 ילקוט שם, ועי' לעיל צד 366: 9 ילקוט שם, תוספתא סנה' פי"ג (ה"ח): 12 סנהדרין פ"י מ"ג, תוספתא סנהדרין פי"ג, ירוש' סנהדרין פ"י (כ"ט ג'), סנהדרין ק"ט א', אדר"נ נו"ח פי"ב ופל"ו, תנחומא פ"ג וירא סי' ס', תנחומא שם סי' ז', אגדת בראשית שם, סדר אליהו רבה פל"א:

1 *את עיניה פא'ב] את עיניה וגו' דא', את . . אל יוסף וחג, וגו' ל, לי ת | וירא] ~ וירא אתה שכם בן חמור ל', כמה דתימ' וירא אותה . . חמור ח | 2 וגו'] כי כולה משקה דא' | כלה] פוא'גב, כולה דא'תי | 3 האשה] ~ את מי המרים דאב | את סדם ל' דוהאגבי | 6 כגן—כגן] וגבי, כגן דפאת | 6 *את כל — וגו] את ככר . . וגו' ל, את כל ככר הירדן א'גבי, לי דפוא'ת | בן] פוא'ב, בר דא'ת | כאינש] ובע, כאנש פגי, כאיניש דאת | דבחיר ו, דבייר גר' | 7 פרנה] ו, פרנא פב, פורנה דא'גר', פורנא א'ער' | דאמיה א'ר', לאמיה ו | 8 הסיע עצמו] נסע א' | מן קדמונו פ | אי] פג, אמר ~ דאתי | איפשי] אגב, אפשי דפי | באברהם] פוא'גבתי, באברם דא' | 9 אברם — וגו'] אברם ישב בארץ כנען פוא'גבי, אברם ישב דא', ולוט ישב בערי הככר ויאהל עד סדום ת, ויאהל . . סדום ח | א'] אומר | אין לך רע שבכרכים אלא סדום ו | 10 הרע כשאדם ו | קוראין פכ | סודמי ו | קשה בעממים פי | הרע כשאדם ו | קורין ואגתי, הן קורין ד, קוראין פב | אותו] לו פא' | 11 איסי] ח, אסי פא'גר, יוסי דא'בת, אייבו ו | יפה בכרכים ו | שחיזר] גבת, שחזר דפארי, שהרי חזר ו | בכל] על כל | מצא] ~ מקום יפה דפחא'גבתי, מקום נאה ר, יפה וא' | מסדום א'י | היו] הן פגבר', לי א' | 12 חשובים ו, החשובין ל', החשובים ג | וחטאים] פ ~ לייי מאד דוא'גת | אלו ואלו י, מרעים אלו לאלו א' | 13 בעבודה] זו עבודה ג |

ותשא אשת אדוניו את עיניה את עיניו כי היא יפרה בעיני וירא וירא אותה שכם בן חמור את כל ככר הירדן כי בעד אשה וכו' כי כלה משקה אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושיקויי וכו' וכ"ה בהוריות ועיי"ש, ובכי"ל נוסף ביני שיטי למלת וירא הפ' וירא אתה שכם וכו' וכן בכי"ת הגי' וירא כמה דתימ' וירא איתה וכו', ובילקוט הועתק מנזיר שם א"ר יוחנן וכו' ומב"ר ד"א כי כלה משקה כד"א והשקה את האשה לפני שחת וכו', ובספ"ר שם ויצא לוט את עיניו שנתן עיניו בזנות כמה שנאמר ותשא אשת וכו' את כל הככר כדכתב כי בעד אשה וכו' כי כלה משקה שהיו כולן זונות וראויות להיבדק כסוטות כך דרש ר"ש בן יוחי, ובאג"ב גריס לה כתנא והגי' שם וישא לוט וכו' אין וישא אלא שנתאוה לזנות שנ' ותשא אשת וכו' וירא את כל ככר וגו' כי בעד אשה וכו' כי כלה משקה ותשקינה וגו' שמתחילה היה מתאוה לזנות לפיכך אמר אברהם הפרד נא מעלי וכו' (ובכי"ל נשתרבבו הפסוקים וכתוב בש"ס כי כלה משקה היך דאת אמר והיה אם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה וגו' כי כלה מש' וגו' היך דאת אמ' והשקה את האשה לפני שחת ייי את סדם): 6 כגן ייי לאילנות וכו'. בספרי שם: 6 כאיניש דבחר וכו'. מפרש בפי' ב"ר כ"י כאדם שבוחר כתובת אמו כלך לוט היה להוט אחר הזנות כמו שבאה לו בירושה כזה שהוא רודף אחר ירושתו מכתובת אמו, וריב"ז דורש מ"ש ויבחר לו לוט וכו', ופרנה כמו לעיל צד 163 פרנה רב עליו וכו', ובערוך ע' פרן ה' הגי' כאיניש דבחר פורנא וכו' ופי' שם ענין זנות: ל אי איפשי. אמר אי איפשי אין חפצי לא באברהם ולא באלוהו, ודרשו ויסע לוט מקדם כמו שדורש ר' לעזר בר"ש לעיל פל"ח ויהי בנסעם מקדם היסיעו עצמן מקדמונו של עולם אמרו אי איפשינו וכו', ובלק"ט מפרש נסע מקדמונו של עולם זה אברהם שהיה ראש אמנה אמר אי אפשי לא באברהם ולא באלהיו: 9 בארץ כנען וגו' ד ולוט ישב בערי הככר ויאהל עד סדם ועת"ג: אין לך וכו'. בתוספתא שם וכן היה ר' יוסי אומר אין לך מן הכרכין רע יותר מן הסודמי שכל זמן שאדם רע קורין אותו סודמי ואין לך בכל העממין קשה יותר מן האמורי שכל זמן שאדם קשה קורין אותו אמורי ר' נהוראי אומר אין לך בכל הכרכין יותר מתון מן הסודמי שכן מצינו שחזר לו לוט על כל המקומות ולא מצא מתוגה כסדום שנ' אברם ישב בארץ כנען ולוט ישב בערי הככר, ובגי' המדרש כאן גם ר' יוסי שם אחד הוא עם ר' איסי ר' אסי וכן הועתק בלק"ט מב"ר אמר ר' אסי וכו' ועת"ג ובמ"י לעיל צד 192: 11 ואילו היו החשובים. אנשי סדום היו החשובים והטובים שבכל ערי הככר ובוא וראה מה נאמר בהם ואנשי סדום וכו' ומפרש רעים אילו לאילו חטאים בג"ע וכו', וכן בתנחומא פ"ב ובאג"ב שם רעים זה לזה וחטאים בג"ע לה' בע"ז מאד בש"ד, ובמשנה סנהדרין שם רעים בעוה"ז וחטאים לעוה"ב (ועי' בד"ס), ובתוספתא ובירוש' סנהדרין שם רעים וחטאים בעוה"ז לייי מאד בעוה"ב (לעתי' לבוא) ד"א רעים איש על חבירו (אילו לאילו) וחטאים בג"ע לייי בע"ז מאד בש"ד, ובת"א מתורגם בישין בממונהון וחיבין בגויתהון ועי' סנהדרין ק"ט א' ובתרי"א ועי' ע' באדר"נ ובא"ר שם, ולמלת החשובים נמצא בגליון כי"ל ס"א החסוכין ועי' בח"נ לעיל צד 262:

ח יד—טו) וי״י אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו ר׳ יודה אמר כעס היה לאבינו אברהם בשעה שפרש לוט בן אחיו מעמו. אמר הקב״ה לכל הוא מדביק וללוט בן אחיו אינו מדביק אתמהא, ר׳ נחמיה אמר כעס היה לאבינו אברהם בשעה שהיה לוט בן אחיו מהלך עמו. אמר הקב״ה אני אמרתי לו לזרעך נתתי את הארץ הזאת (בראשית טו יח) והוא מדביק את לוט עימו אם כן ילך ויביא לו שני פריצטקים ההיד גרש לץ (משלי כב י) זה לוט. ויצא מדון (שם שם) ויהי ריב בין רעי מקנה אברם וגו׳. וישבות דין וקלון (שם שם) ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה, אוהב טהור לב חן שפתיו רעהו מלך (שם שם יא) וי״י אמר אל אברם וגו׳ כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה וגו׳:

ט טז) ושמתי את זרעך כעפר הארץ מה עפר הארץ מסוף העולם ועד סופו אף בניך מסוף העולם ועד סופו, ומה עפר הארץ אינו מתברך אלא במים אף בניך אין מתברכין אלא

1 ילקוט כאן עי׳ ע״ס, ילק׳ מכירי משלי כ״ב י׳, ועי׳ תנחומא מ״ב וילא סי׳ כ״ח, תנחומא שם סי׳ י׳, פסיקתא רבתי שם: 5 ילק׳ משלי כ׳ מסק״ס: 9 ילקוט כ׳ ע״ס, ילק׳ ישעיה כ׳ סל״ז (תצ״ה), ילק׳ מכירי ישעיה כ״ח כ״ג, לקמן פס״ט:

1 *אחרי — מעמו וא^{1}גבי] אחרי הפרד לוט פ, אחרי וגו׳ ל, וגו׳ דא^{2} | ר׳ יהודה א^{2}, ר׳ יודה ור׳ נחמיה ר׳ יודה ן, ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ר׳ יהודה א^{1}גם | אמר] פוא^{1}תי, אומר דא^{2}ם | כעס] ~ גדול א^{1} | 2 לאברהם אבינו א^{2}ני, לאברהם פא^{1}כר, הב״ה מאברהם ם | בשעה ל׳ פא^{1}ים | שפירש דפוא^{2}גבתם, כשפירש א^{1}י | לוט ל׳ כי | בן אחיו ל׳ וא^{1}ם | מעמו י | הקב״ה ל׳ ם | לכל] לאחרים ם | הוא ל׳ א^{1} | מדביק] ות, מדבק ארי, מידבק דגכ, מדבקן ם | וללוט בן אחיו (ולוט א^{1}, ולבן אחיו כ) אינו מדבק פא^{1}גבתי, וללוט אחיו (ללוט בן אחיו ם) אינו מידבק דא^{2}ם, וללוט אינו מדביק שהוא בן אחיו ן | 3 אתמהא] פוגכ, ל׳ דאת | ור׳ א^{1} | אומר פתים | כעס] ~ גדול א^{1} | לאבינו אברהם] ן, לאברהם אבינו כ, לאברהם פ, על אברהם אבינו ג, על אברהם א^{1}, לו להקב״ה דא^{2}ת, לו מהקב״ה י, מהב״ה לאברהם ם | בשעה ל׳ א^{1} | שהיה — מהלך] כר^{1}ם, שהיה (כשהיה א^{1}) לוט מהלך פא^{1}י, שהיה מהלך לוט דא^{2}ת | עמו] פוא^{1}גבר^{1}ים, עם אברהם אבינו דא^{2}, עם אברהם ת | 4 אני] כך פוא^{1}גברים | לו ל׳ כת | אתן ר^{2}ם | *את — הזאת דפוא^{1}גבתר^{1}ים] וגו׳ ל | מדבק פגברים | עמו לוט א^{1}, ללוט בן אחיו ר^{1}. את לוט בן אחיו פוגכם את.. אחיו כדי לירשו דא^{2}תי | 5 ילך ויביא] יביא א^{1}ר^{2}ם | לו ל׳ פא^{1}כער^{2} | שני] ב׳ א^{1}ר^{2}, ל׳ ע | פרצוטקים פ, פרצטקין וגע, פרסטיקין ם, פרצתקין א^{1}ר^{2}, פרסתקין כר^{1}, פרסתקין (פרסתיקין ת) מן השוק ויורישם את שלו כמו שהוא רוצה בן (בבן ת) אחיו דא^{2}ת | גרש] גרש לץ ויצא מדון ~ דא^{2}תים, גרש.. מדון וישבות דין וקלון ~ פו | זה לוט ל׳ גכ | ויהי — וגו׳ ל׳ גכ | 6 ויאמר] מיד ~ א^{1}ר | *אל — מריבה וגי] אל.. מריבה וגו׳ דא^{2}, אל.. מריבה ביני ובינך כת, וגו׳ ל | 7 טהור] וא^{1}ם, טהר דפא^{2}גת | *חן — מלך פוא^{1}גבם] וגו׳ ל, חן.. מלך הקב״ה אוהב כל מי שהוא טהר לב ומי שיש לו חן בשפתיו מלך הוא רעהו זה אברהם שהיה תמים וטהר לבב (לב ת) ונעשה אוהבו של מקום (שלמלך ת) שנ׳ זרע אברהם אוהבי ולפי שהיה לו חן בשפתיו שנ׳ ודבר גבורות וחין ערכו נעשה לו הקב״ה כריע שמתוך אהבה שאהבו אמר לו לזרעך נתתי את הארץ הזאת דא^{2}ת | וגו׳] אחרי הפרד לוט דא^{2}, אחרי.. לוט מעמו וגבת | 8 *אשר — וגו׳ דא^{2}] אשר.. אתננה גכת, וגו׳ ל | 9 *כעפר הארץ דוהאגבתים] וגו׳ ל | אף] ם, כך דפוהאגבתי | בניך] פוהא^{1}גבים ~ יהיו מפוזרים דא^{2}ת | 10 כה הא^{1}כי (ישעיה) ם | *הארץ ל׳ דפוהא^{1}גבתים] ל׳ לא^{1} | אינו] אין י, ל׳ א^{1}ם | אלא ל׳ א^{1}ם | אף בניך אין] ם, כך בניך אין וגבי, כך.. אינן פ, כך.. אינם י (שם), כך אין בניך ח, אף ישראל אינן דא^{2}, כך ישראל אינם ת, כך בניך א^{1} | אלא ל׳ א^{1} |

1 כעס היה לאבינו וכו׳. כלו׳ כעס היה להקב״ה על א״א וכן במאמר ר׳ נחמיה ועח״נ: 2 הוא מדביק. מקרב, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש לכל הוא מדבק לקרב תחת כנפי השכינה: 4 אני אמרתי לו. בברית בין הבתרים ועי׳ לעיל צד 392 ובמ״י שם בד״ה לזרעך נתתי וכו׳, ובמד׳ הגדול הועתק מאמר אחר ר׳ פנחס אומ׳ כשפירש לוט היה אברהם מיצר ואומר כך אמר הקב״ה לזרעך את כל הארץ הזאת שמא למשפחתו הוא נותנה ואני ריתקתיו לכך חזר לו הדבור אחרי הפרד לוט מעמו: והוא מדביק. בפי׳ ב״ר כ״ט גורס ומפרש והוא מדבק ללוט בן אחיו כדי ליורשו אם כן הוא עושה ילך כמו כך ויביא לו שני פרסתקין שני אסופין גרועין (בפי׳ ב״ר כ״א א״כ הוא עושה יביא ב פרצטקין ב׳ אסופי׳ גרועי׳) מן השוק ויורישם משלו כמו שהוא רוצה בן (את בן אחיו) ההי״ד גרש וכו׳, ומפירוש זה ניתוסף בדפוסי׳ וכי״א ב׳ וכי״ת כדי לירשו וכן מן השוק ויורישם וכו׳, ובערוך ע׳ פרצטק הגי׳ א״כ ילך ויביא פרצטקין ועי״ע לעף אצל קרויס צד 494: 7 טהור לב. וכן הכתיב במקרא שם ועי׳ במ״י לעיל צד 33 בד״ה על בפותי וכו׳ ובד״ה דוכים, ודורש אוהב טהור לב הקב״ה אהב את אברהם שהיה טהר לב וחן שפתיו לפי שאמר אל לוט אל נא תהי מריבה וכו׳ רעהו מלך הקב״ה נעשה לו כריע ואמר לו כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם, ובפי׳ ב״ר כי״ט גורס ומפרש הקב״ה אוהב טהר לב ומי שיש לו חן בשפתיו מלך הוא רעהו זה אברהם (בפי׳ ב״ר כי״א כמו אבר׳) שהיה תמים וטהר לב ונעשה אוהבו של מקום שנ׳ זרע אברהם אוהבי וביתר שלימות בפי׳ הנדפס אוהב טהר לב וכו׳ הקב״ה אוהב כל מי שהוא טהר לב ומי שיש לו וכו׳ מלך הוא רעהו כמו אברהם שהיה תמים וכו׳ שנ׳ זרע אברהם אוהבי ולפי שהיה לו חן בשפתותיו שנ׳ ודבר גבורות וחין ערכו נעשה לו הקב״ה כריע שמתוך אהבה שהיה אוהבו אמר לו לזרעך אתן את כל הארץ הזאת, וכל זה הפירוש ניתוסף ג׳ כ בנוסחא המאוחרת בדפוסי׳ וכי״א ב׳ וכי״ת: 9 מה עפר הארץ וכו׳. וכן בלק״ט מה עפר וכו׳ כך בניך מסוף העולם ועד סופו ועח״נ, וצ״ע מה שהועתק במד׳ הגדול ושמתי את זרעך וכו׳ כשם שאין אדם יכול לכייף את עפר הארץ כך

בזכות תורה שמשולה במים. ומה עפר הארץ מבלה את כלי מתכות והוא קיים לעולם כך ישראל קיימים ואומות העולם בטלים. ומה עפר הארץ עשוי דייש כך בניך עשויים דייש למלכות הה"ד ושמתיה ביד מוגיך (ישעיה נא כג) אילו דמסגיין אפילו כן לטבתיך משקשקין ליך מן חובך היך ראת אמר כרביבים תמוגגנה (תהלים סה יא) אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה (ישעיה שם שם) מה היו עושים להם, מרביצים אותם בפלטיות ומעבירים רידים עליהם, ר' עזריה משם ר' אחא הא

1 מכילתא בשלח פרשתא ד' ס"א (שמות כ"ו כ ג). מכילתא דרשב"י שם, ספרי עקב פי' מ"ח, תנחומא ז' ח', שיר השירים רבה פ' כי טובים (א' ג'), ובמדבר רבה סדר כי תשא (ב ז סי' ג'), תנחומא תבא סי' ג', מדרש תהלים פ"א סי' י"ח: 2 פסיקתא רבתי פי' ס (פ"ס ג'), במדבר רבה ב"ב סי' י"ג:

1 בזכות תורה] ג, בזכות התורה דפוחאבים, בתורת ת | שמשולה] שנמשלה | למים א'בים, במים שני (למים הה"ד א') הוי כל צמא לכו למים א'ת | מה חא'כי (שם) | הארץ] פוחבים, לי דאגתי (שם) | מבלה פא'גבים | את לי פחא'ים | כלי מתכת ג, כל כלי מתכות ו, כל מיני מתכות מ, כל מתכות שבעולם א' | והוא קיימת י (שם) | כך ישראל אומות (כל אומות דא') העולם בטלים (והן פא') והם (קיימין פ) קיימים דפוחאי', כך אומות.. בטלים והם קיימים ג, כך בניך אומות.. והם קיימים לעולם י (שם), כך בניך קיימים הם לעולם כ, אף בניך מבלין כל אומות העולם והן קיימין לעולם מ, כך ישראל כל מכחישי ד"י בטלים והן קיימין ת | 2 מה הא כי (שם) הארץ] פוחגבים לי דאתע | עשוי פוהא'בתעים] עשויה לד, עשוי א' | דייש לדפוחאגעי] דיש בעי (שם) מ דוש לכ"ת לי ל | כך] פוהא'גבעים אף דא'ת | בניך] ישראל א'ת | עשוי א' | דיש כתעי (שם) מ | למלכות] פבם, למלכיות דוחאגתעי | 3 מוגיך (מוגייך וכי, מוגיך וגו' דא')] פא'געי, ~ מה הוא (מהו ד'תמ) מוגיך דא'תמ, מהוא (מהו כ) מתייך וכ | אילו] פג, אלו א'כעמ, אילין ור"י, אלין דא'ר', לי ת | דמסגיין] פוג, דמסגיין ביך כ, דמסגיין לך י', דמגיין ביך י (שם), דמסוגין יתיך מ, דמסגיין מתתך ע, דמגיגין מתתיך ר', דמגיין מחתיך ר', דמסיגין מכתיך ר', דמסיגין מתתיך (מכתיך א') דמלחלחין מכתיך דא'ת | אפילו כך ו, ואפילו כן י, אעפ"י כן עת, אפילו הן ש, אף כאן א'ר', ואפילו הכי ח | לטבתיך] פגרי', לטובתיך דא', לטובתך וא'כעמת, לטובתנו ח | משקשקין דפוא'כתער'] משקשין ל, מקשקשין דא'געריים, שמקשקשין ח | לך מן חוביך י, לך מחוביך א'י (שם), לנו מן חובותינו ח | 4 אשר — ונעבורה] ותשימי (ותשים ר') כארץ גויך (לארץ גוך ר') וכחוץ לעוברים ר | 5 להם] בהם י (שם), בהן כ, לי פי | היו מרביצים חי (שם), היו מרביצין געד | להן ע | בפלטיות] וא'עם, בפלטריות דא'כתרי (שם), בפלטראות י | רידים א'ר'] רדים דר'ת, רודים ח, רודין כע, דידים ל, דדים נ, דרין י (שם), רירין פ, רירם ו, רירין רירין מ, ורדין י | משם] ד', משם דו, משום פכ, בשם אגי (שם) מ | הא סימן טב] ות, והא.. טב י, הא.. טב לישראל מ, הא סימן טוב פא'כי (שם), סימן הא סימן טב ד |

אין זרעך מתייאשין, ולקמן פס"ט נסדר לפ' והיה זרעך כעפר הארץ (בראשית כ"ח י"ד) ג"כ כל המאמר מן מה עפר הארץ אינו מתברך וכו' עד סופו: 1 שמשולה במים. לקמן שם הגי' בכי"ל אלא בזכות התורה שנמשלה במים וכו' וכן כאן גם ברפ"ר וד"ו הגי' שנמשלה במים ולעיל צד 17 בזכות התשובה שנמשלה וכו' ועיי"ש בפי', ובלקיט הגי' בתורה שנמשלה למים ועת"ג. ובכי"א א' ובי"ת נוסף הה"ד (שני) הוי כל צמא לכו למים, ובמכילתא שם איתא ולא מצאו מים וכו' דורשי רשומות אמרו לא מצאו דברי תורה שנמשלו למים ומנין שנמשלו למים שני הוי כל צמא וכו' ובמכילתא דרשב"י שם דורשי וכו' אמרו אלו דברי תורת שנמשלה במים וכו', ובספרי שם דרשו שימות שונות שנמשלו ד"ת למים ליין לשמן ודבש ועיי"ש, ובשהש"ר שם נמשלו דברי תורת במים ביין בשמן בדבש וחלב וכו' וכן בד"ר שם רבנן אמ' בחמשה דברים נמשלה התורה במים וביין ובדבש ובחלב ובשמן וכו' ועי"ע בתענית ובתנחומא כי תבא ובמדרש תהלים שם: כך ישראל קיימים וכו'. לקמן פס"ט הגי' בכי"ל מה עפר ארץ מבלה את כלי מתכות וכו' כך בניך מבלים את כל אומות העולם והן קיימין לעולם וכן בילק' מכירי אף בניך מבלין כל אומות העולם וכו' ועת"ג, ואולי הועתק בילק' מכירי מן פס"ט: 2 עשוי דייש. שהכל הולכים ודשים בו, ולקמן שם הגי' עשוי דיש כך בניך עשויין דיש למלכיות, ובערוך הש' ע' מג הגי' דייש ובשהש"ר דיש, ובפס"ר שם הדרש מושלם בעפר מושלם בחול מושלם בכוכבים בעוה"ז משולים בעפר מה עפר דייש עשה לכל באי עולם כך ישראל עשויים דייש לכל באי עולם כי איבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש וכו', ובבמ"ר שם בעוה"ז משולים וכו' מה עפר הארץ עשוי דייש וכו' כך ישראל עשויים דייש לאומות העולם שנ' כי אבדם מלך ארם וכו', וכאן נדרש הה"ד ושמתיה וכו' אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה (וס"ד ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעברים) מה היו עושים להם מרביצים אותם וכו', ודרשו תחלה ריש הפסוק ושמתיה וכו' מוגיך אילו דמסגיין שממסמסין אותך אפילו כן לטבתך מקשקשין וכו' לטובתך מדיהין וממרקין אותך מחטאתיך הד"א לטובה ברביבים וכו', ומוגיך לפי הדרש מפעל מוג כמו תמוגגנה ובלא"ר מגי מגא, והגי' דממגיין איתא גם בכי"פ וכי"ו וכי"ג, ובכי"כ ג' עוד ביך ובילק' לך, ובילק' מכירי הגי' דמסוגין יתיך, ולקמן פס"ט הגי' בכי"ל מהו מוגיך אילו דמסגיין מתתך (והוגה מתתיך), וכן בערוך שם אלו דמסגיין מתתך, ובדפ"ר וד"ו הגי' כאן דמסגין מתתך דמלחלחין מכתיך, וזו גי' מאוחרת ועת"ג וניתוסף בה הפירוש דמלחלחין מכתיך, ופירוש זה נובע ג"כ מפי' ב"ר, ונשתבש בכי"מ אלין דמסיגין מכתיך ומתלהלין מכתיך ובפי' ב"ר כי"א אילין דמגיגין מתתיך מלהלחין מכותיך, וצ"ל שם דמסיגין מתתיך מלהלחין מכתיך, ובפי' הנדפס בדפ"ר נשתבש דמגיין מתתיך כ"א ומלחלחין מכתיך, והגהתי משקשקין וכ"ה בכי"ל לקמן פס"ט ובערוך ע' כג (ובכ"י אחר שם מקשקשין) וע' שק ג' וכן לעיל צד 126 כאשה הזו שהיא מקשקשת וכו' ועי' גם שם בת"ג, ובפי' ב"ר כי"פ ובי"א כפרש לנכון משקשקין לך (מקשקשין ליך) מתוביך מדיהין אותך מחטאתיך, ובדפוסי' לקמן פס"ט ניתוספו פירושים שונים במאמר זה מהו מוגיך אילין דמסגיין מתתיך ומייסרין אותיך ומתישין את כחיך אפילו כן לטובתיך מקשקשין וממריקין לך (כ"ה בד"ו) מן חוביך וכו': 5 בפלטיות. ברחובות ועי' לעיל צד 211 ועד 284: רידים. מחרישות וכן בפי' כ"י רידים (רדים) מחרישה, ובפי' ב"ר כי"א נוסף בגליון ת"י והוא

סימן טב מה פלטיה זו מבלה את העוברים ואת השבים והיא קיימת לעולם כך בניך מבלים את כל אומות העולם והם קיימים לעולם :

יז) קום התהלך בארץ וגו' תני הילך בשדה בין לארכה בין לרחבה קנה עד מקום שהילך כדברי ר' ליעזר שהיה ר' ליעזר אומר קנה הילוך, וחכמים אומרים לא קנה עד שיהלך, אמר ר' יעקב טעמי' דר' ליעזר קום התהלך בארץ :

פרשה מא (מב)

יד א) ויהי בימי אמרפל וגו' . ר' יהושע בשם ר' לוי פתח חרב פתחו רשעים וגו' (תהל' לז יד) מעשה א

3 ילקוט ר' ע"ח, תוספתא בבא בתרא פ"ב, ירוש' קידושין פ"א ה"ג ד' ס' ג', בבא בתרא ק' א', מדרש שוחר טוב לתהלים (ד' ז'): || 6 ילקוט ר' ע"ג, ילק' מכירי תהלים ל"ז סי' כ', אדר"נ נו"א פ"ו נו"ב פי"ג, תנחומא ס"ב לך לך סי' י', פדר"א פ"א פ"ב :

פלטיה] וגמ. ־יא פהא[1]כי ־ייה דא[2]ת | מבלה פגבים | העוברים והשבים מ, עוברים ושבים א[1] | לעולם ל' כתי | בניך] ישראל א[1] | מבלים י, מבלין פגבמ | את כל] את פהגמי, כל א[1], ל' כי (שם) | אומות העולם] ד[1]פוא[1]גבי[1] (שם), האומות העולם דא[2], האומות י[1], המלכיות מ, מבחישי השם ת | 3 וגו'] לארכה פ, ולרחבה ונכשי, ל' דאת | תנא כ | הולך וא[2]גב | בין לרחבה] לארכה ולרחבה א[1] | שהילך] ג, שהלך דפאכתשי, שהולך ו | 4 כדברי ר' ליעזר] כדברי ר' אליעזר דפוא[2]גתש, ל' א[1]י | שהיה ר' אליעזר אומר דפוא[2]גתשי, א"ר יעקב בר זבדי בש"ר אלעזר א[1] | הילוך קנה דפא[2], הילוך קונה וא[1]ת, הילך קנה גי | עד שיהלך] וג, עד שהולך כ, עד מקום שהילך א[1], אלא עד מקום שהילך פ, עד שיהלך לארכה ולרחבה דא[1]ת, עד שיחזיק ל[1]ש, עד שהחזיק י | ר' יעקב] ~ בן זבדי דואכ, בר זבדי גתש | 6 טעמיה דגת, טעמא פכיש | אליעזר דפוא[2]גתיש, אלעזר א[1]כ | קום] מהכא ~ וש, משום דכתי' ~ א[1] | התהלך בארץ לארכה ולרחבה גכיש, התהלך פ || 6 וגו'] פ, מלך שנער דוהגכת | ר' יהושע דסכנין (דסיכנין ג) בשם . . פתח דוגתמ, ר' יהושע אמ' א[1], משום ר' יהושע אמרו א[2] | 7 וגו'] דרכו קשתם פ, וגו' חרבם תבא (תבוא ד[1]) בלבם וגו' ד, חרבם תבוא בלבם א[1]ת, ודרכו קשתם להפיל עני ואביון (ואביון לטבח ישרי דרך ג) חרבם תבא בלבם וקשתותם תשברנה וג |

תורים (מ"א י"ט י"ט) והוא ורדי ועי' גם בערוך ע' רד ס', ושם הגי' ומעבירין רודין, ובכי"ל נשתבש כאן דירים ולקמן פס"ט לידים (ובגליון שם רודים), ובדפוסי' שם כרים, והגהתי ירידים ועח"נ: 3 תני הילך וכו'. בתוספתא שם הילך בה בין לאורכה בין לרוחבה הרי זה קנה מקום הילוכו דברי ר' אליעזר וחכמים אומ' אין הילוך קונה (ובח"נ שם ל"ג מקום וכו' דברי וכו' וחכמים וכו' קונה) הילכו בה שנים בין לאורכה בין לרוחבה (ובח"נ ל"ג בין וכו' לרוחבה) זה קנה מקום הילוכו וזה קנה מקום הילוכו דברי ר' אליעזר וחכמים אומ' שניהם לא קנו עד שעה שיחזיקו, ובסוגיא בירוש' קידושין שם ג"ם ד' ודלא כר' לעזר דר' לעזר אמר הילך קנה (ושם כ' ג' ולא כר' ליעזר דר' ליעזר אומר הילוך קונה) דתני הילך בשדה לאורכה ולרחב' קנה עד מקום שהילך דברי ר"א (ר' אליעזר) וחכמים אומרים לא קנה עד שעה שיחזיק (עד שיחזיק) הכל מודין במוכר שביל לחבירו כיון שהילך בו קנייו מה טעמא קום התהלך בארץ לאורכה ולרחבה וכו' ועי' גם במדרש רות (ושם הגי' בדפ"ר וד"ו וחכמים אומרים לא קנה, ובמ"כ הגיה עד שיחזיק) ובב"ב שם דתניא הלך בה לארכה ולרחבה קנה מקום הילוכו דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים אין הילוך מועיל כלום עד שיחזיק אמר ר' אלעזר מ"ט דר' אליעזר דכתיב קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה וכו' ורבנן התם משום חביבותא דאברהם וכו', ובברייתא שלפנינו הגי' גם בכי"ו וכי"ג וחכמים אומרים לא קנה עד שיהלך, ויש לפרש בדוחק עד שיהלך עד מקום שהילך דר' אליעזר דס"ל הילוך קונה אומר קנה עד מקום שהילך וחכמים דס"ל הילוך אינו קונה אומרים לא קנה עד מקום שהילך, ובכי"א א' הגי' כן עד מקום שהילך, ובגליון כי"ל נסמן בכתב אחר ס"א עד שיחזיק, וגי' מעולה זו מסכמת עם הגי' בירוש' קידושין שם כ' ג', וכן הגי' בפירוש השני שבפי' ב"ר הנדפס ושם גורס ומפרש קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה תני בברייתא הקונה שדה והולך בה הילך בשדה בין לארכה בין לרחבה קנה עד מקום שהלך כדברי ר' אליעזר שהיה ר' אליעזר אומר הולך בשדה קנה מקום הילוכו וחכמים אומרי' עד שיחזיק אמר ר' יעקב בר זבדי טעמא דר' אליעזר מהכא קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה הלך בה וקנאה בהלוך אלמא קנה עד מקום שהלך ובבבא בתרי' מפרש ולרבנן התם משום חביבותא דאברהם וכו', ובילקוט שם הועתק ג"כ מב"ר כאן קום התהלך וכו' תני הילך בשדה בין לארכה וכו' קנה עד מקום שהלך שהיה ר' אליעזר אומר הילך קנה וחכמים אומרים לא קנה עד שהחזיק מאי טעמא דר' אליעזר קום התהלך וכו' (ואח"כ הועתק שם מב"ב ורבנן אמרי משום חביבותיה וכו' וכן גפרדו המאמרים בילקוט ד"ו), וגי' מוטעת בדפוסי' וכי"א ב' וכי"ת לא קנה עד שיהלך לארכה ולרחבה, ולפי גי' זו פלוגתא דר"א וחכמים דר"א ס"ל הילך בשדה בין לארכה בין לרחבה קנה וכו' וחכמים אומרים לא קנה עד שיהלך לארכה ולרחבה, וכבר הקשה ביפ"ת מאי סייעתיה דר' יעקב מקרא לר"א דבפי' דההוא קרא פליגי וכתב אבל אין להש לזה דהא ודאי משבשתא היא ומביא שם לשון הברייתא בב"ב שהעתקתי ועיי"ש :

פרשה מא. וכ"ה פמ"א בכי"ס וכי"ו וכי"א ב', ובדפוסי' וכי"ג וכי"ב וכי"ת פמ"ב, ובכי"א א' פל"ב, ובמקרא כאן פרשה פתוחה, ועי' מ"ש בפי' לעיל צד 381 ריש פ"ט וצד 356 בר"ה ויגגע וכו': 6 מעשה בר' ליעזר. וכ"ה בכי"ס וכי"ו וכי"א א' וב' וכי"ג בר' אליעזר, ובדפוסי' ובילקוט ובילק' מכירי ובכי"ב וכי"ת המאוחרים מעשה בר' אליעזר בן הורקנוס, ונוסחאות אחרות מאותו הסיפור עי' באדר"נ נו"א ונו"ב שם ובתנחומא מ"ב לך לך סי' י' ועי"ע בבית עקד האגדות מחברת א' צד 14, ועם הנוסחא באדר"נ נו"ב מסכמת הנוסחא שנסדרה בראש פדר"א וייחסו זה המדרש על שם התחלתו לר' אליעזר בן הורקנוס ועי' גם גדי"ש צד 277, ובתנחומא מ"ב שם איתא ג"כ באיזו ענין היה ר' אליעזר דורש וכו' אמרו רבותינו בזה הענין ויהי בימי אמרפל פתח ר' אליעזר בן הורקנוס זש"ה חרבם תבא בלבם וכו' ועיי"ש, ובפדר"א פ"ג איתא ר' אליעזר בן הורקנוס פתח מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו וכו':

בר׳ ליעזר שהיו אחיו חורשים במישור והוא חורש בהר, נפלה פרתו ונשברה, לטובתו
נשברה פרתו. ברח והלך אצל רבן יוחנן בן זכיי והיה אוכל קוזות אדמה עד שעשה פיו
ריח רע. הלכו ואמרו לרבן יוחנן בן זכיי ריח פיו שלר׳ אליעזר קשה, אמר לו כשם
שהבאיש ריח פיך על התורה כך יהיה ריח תלמודך הולך מסוף העולם ועד סופו. לאחר ימים עלה
6 אביו לנדותו מנכסיו ומצאו יושב ודורש וגדולי מדינה יושבין לפניו. בן ציצית הכסת ונקדימון בן
גוריון ובן כלבה שבוע. והיה דורש את הפסוק הזה חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם זה אמרפל וחביריו,
להפיל עני ואביון (שם שם) זה לוט, לטבוח ישרי דרך (שם שם) זה אברהם, חרבם תבוא בלבם
(שם שם טו) ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם וגו׳ (בראשית יד טו), אמר לו אביו לא עליתי
בני אלא לנדותך מנכסיי, עכשיו הרי כל נכסיי נתונים לך במתנה. אמר הרי עלי הם חרם, אלא שווה

8 פר׳ ניסן נ״ו ס׳, סיכה רנפי מ״נ פי היו לניה (ה׳ ה׳), מדרש קהלת פ׳ טובה חכמה (ז׳ י״ט):

1 אליעזר פואג, אליעזר בן הורקנוס דכתים | שהיו — במישור] שהיו . . חורשין בבקעת ם, ל׳ א | והוא היה פי, שהיה א | נפלה פרתו] גב, ונפלה . . דפואתם, ל״י | ונשברה] ~ רגלה א׳, רגל פרתו י | ולטובתו נשברה פרתו פגב, ונשברה לטובתו י, אמר (אמר לו ד) לטובתי נשברה פרתי דות, ואפ׳ לטובתה נשברה רגל פרתו א׳ | 2 ברח ל׳ אם | והלך] גים, הלך א׳, והלך לו דפוכת, הלך לו א׳ | רבן] ר׳ א׳כ | קוזות א׳, קוזויות ת, קורזיות פ | 2 שנעשה פיו א׳ת, שהיה בפיו י | 3 **אליעזר] אלעזר ל | קשה] פואנכים, ~ לו דת | לו] להם ו | 4 שהבאשת י | פיו ו | לתורה א׳ | יהיה] יהא פא׳, ל׳ א״י | ריח פיך כ, ריחו ו | יהא הולך י | 5 **מנכסיו] בנכסיו ל | מצאו ו, ומצאו שהיה י, והיה א² | דורש] ~ בבית המדרש ם | וכל גדולי י | המדינה ואבי, המשנה פ | יושבין ל׳ א | בן ל׳ י | ציצית] ונכם, ציצת דפאתי | הכסף וג | ונקדימון דפא׳כתם, נקודימון ו, ניקדומון ג, נקדימון א² | 6 גריון כ | ובן] בן וא², ל׳ נ | כלבה] ו, כלבא דפאכתים, וכלבא נ | והיה דורש] א, ומצאו יושב ודורש דפנכתים | זה הפסוק] הפסוק הזה דפונכתים, הפסוק א², ל׳ א¹ | ודרכו קשתם] פא׳נכי, וגו׳ ד, ל׳ וא²ת | וחביריו ל׳ א | 7 ואביון ל׳ פו | בלבם] ~ וקשתותם (וקשתתם פ) תשברנה פוחכ | 8 בני לא עליתי פם. . . לכן ו. . . לכאן דנת, בני עליתי א. . . לכאן כ, לא עליתי לכאן י | אלא ל׳ אכ | מנכסיי] ונ, מנכסי דפאכתים | עכשיו] ועכשו פ, עתה א, ל׳ ים | הרי לך י | כל נכסיי] ונ, כל נכסי דפא²כת, כולן י, הם א׳ם | לך] לך עכשיו כולם ם, ל׳ י | במתנה] ואי, מתנה דא², ל׳ נכתם | הריני בהם נ | עלי הם] הם עלי דא׳כ, הן עלי וא׳י, עלי פנ, הם תם | חרם עלי תם | אלא] פואנכי׳ם, ואיני אלא ד, ואין לי ת | שווה] נ, שוה דונכתי, שוה אני פ, ששוה א², שאשוה ם, שאני א¹ |

1 והוא חורש בהר. שקשה לחרוש שם ונפלה פרתו ונשברת רגלה ולטובתו נשברה שברח והלך אצל ריב״ז ללמוד תורה, ובאדר״נ ובפדר״א איתא והוא היה חורש במרשין ועי׳ לעיל צד 227: 2 קוזות אדמה. רגבי אדמה, וכן במעשר שני פ״ה מ״א כרם רבעי מציינין אותו בקוזזות אדמה ועי׳ בערוך ע׳ קוז, ולמ״ש שם ובלעז בולו עי׳ גם במ״י לעיל צד 121 בד ה בולין וכו׳, ובאדר״נ נו״א שם כשהוא הולך בדרך ראה אבן הרימה ונטלה ונתנה לתוך פיו וי״א גללי הבקר היה ועי׳ בתנחומא ס״ב שם: 4 כך יהיה ריח תלמודך. בכי״ל הושלמה מלת ריח ביני שיטי, ובאדר״נ נו״א שם א״ל כשם שיצא לך ריח רע מפיך כך יצא לך שם טוב בתורה, ושם בנו״ב כשם שעלה ריח פיך לפני כך תהא משנת פיך יוצאה מסוף העולם ועד סופו, ובפדר״א כשם שעלה וכו׳ כך יעלה ריח חקי תורה מפיך לשמים וכו׳: לאחר ימים וכו׳. באדר״נ נו״א שמע עליו הורקנוס אביו שהיה לומד תורה אצל רבן יוחנן בן זכאי אמר אלך ואדיר אליעזר בני מנכסי אמרו אותו היום ריב״ז יושב ודורש בירושלים וכל גדולי ישראל יושבין לפניו וכו׳, ושם בנו״ב ובפדר״א אמרו בניו של הורקנוס לאביהם לך (לך לירושלם) ונדה את (את בנך) אליעזר מנכסיך עלה לירושלים לנדותו מנכסיו (ועלה לירושלם לנדותו) ומצא שם יום טוב לריב״ז וכל (והיו כל) גדולי המדינה מסובין (סועדין) אצלו וכו׳, ובתנחומא ס״ב עשה לפני רבן יוחנן בן זכאי שנה ושתים ושלש שנים וכו׳ והיו אחיו של ר׳ אליעזר אומרים לאביהם ראה אליעזר בנך מה עשה הניחך והלך לו לירושלים אוכל פסומות וכו׳ אנחנו נתננו נפשינו עליך ולא הנחנוך והוא לא בא לראות בצרתך ועכשיו אם שמע שאירע לך דבר הוא עתיד לבא אלינו ולחלוק עמנו באותה שעה אמר להם בכך וכך אינו יורש מנכסי כלום וכו׳: 5 בן ציצית הכסת. וכ״ת בפדר״א בן ציצית הכסת ומפרש שם ולמה נקרא שמו בן ציצת הכסת שהיה כוכב למעלה מגדולי ירושלם, אכן באדר״נ נו״ב הגי׳ ציצת הכסף וכו׳ ולמה נקרא שמו בן ציצת הכסף אלא שהיה כיסב למעלה מכל גדולי המדינה, וגם בכי״ו וכי״ג הגי׳ כאן בן ציצית הכסף, ובאדר״נ נו״א שם בן ציצית הכסת וכו׳ ולמה נקרא שמו ציצית הכסת שהיה מוסב על מטה של כסף בראש כל גדולי ישראל, ונראה שצ״ל גם שם הכסף בב׳ הפעמים, וכן הובא בפי׳ ב״ר כי״מ באבות דר׳ נתן מפרש ציצית הכסף לפי שהיה מיסב על מטות זהב וכסף נקרא ציצית הכסף ועי׳ גם בפי׳ ב״ר הנדפס, והשם ניקודימון מל״י[1]), ובאדר״נ נו״א דרשו ולמה נקרא שמו נקדימון בן גוריון מפני שנקדה לו חמה בעבורו וכו׳ ולמה נקרא שמו כלבא שבוע שכל הנכנס לביתו רעב ככלב היה יוצא מביתו שבע וכו׳, וכן בגיטין שם הוו בה הנהו תלתא עתירי נקדימון בן גוריון ובן כלבא שבוע ובן ציצית הכסת נקדימון בן גוריון שנקדה לו חמה בעבורו בן כלבא שבוע שכל הנכנס לביתו כשהוא רעב ככלב יוצא כשהוא שבע, ושם בן ציצית הכסת שהיתה ציצתו נגררת על גבי כסתות איכא דאמרי שהיתה כסתו מוטלת בין גדולי רומי ועי׳ בפירש״י שם והיו בירושלים ג׳ עשירים וכו׳ בן ציצת הכסת ובן כלבא שבוע ונקדימון בן גריון וכו׳ בן ציצת הכסת שהיו ציציותיו נגררים על גבי כרים וכסתות וכו׳, ובאיכ״ר דפ״ר הד״ו נשתבש והוון בירושלם ארבעה בולייטין בן ציצת ובן גוריון ובן נקדימון ובן כלבא שבוע, וכן במדרש קהלת שם כדפ״ר הד״ו שם ארבעה בולייטין היו בירושלם בן ציצת הכסת ונקדימון ובן גוריון ובן כלבא שבוע: 9 אלא שווה בה. אהיה שוה בנכסים לאחי ועה״נ, ובאדר״נ נו״ב שם א״ל מוטל אני עד שאני שוה לכל אחד בהם, ובפדר״א

[1]) *Ναόδημος*.

כם לאחיי [ד״א חרב פתחו רשעים זה אמרפל וחביריו ויהי בימי אמרפל]:

ר׳ שמואל פתח גם זו רעה חולה כל עומת שבא כן ילך (קהלת ה טו) אמר ר׳ שמואל ב
כמה דאתא בחלישין כן הוא אזיל בחלישין אמר ר׳ אבין כשם שפתח בארבע מלכיות כך חותם בארבע
מלכיות, את כדר לעמר מלך עילם ותדעל מלך גוים ואמרפל מלך שנער ואריוך מלך
אלסר (בראשית יד ט) כך חותם בארבע מלכיות מלכות בבל ומלכות מדי ומלכות יון ומלכות אדום.
ר׳ פינחס אמר משום ר׳ אבון והמה לא ידעו מחשבות יי׳ ולא הבינו עצתו כי קבצם כעמיר
גרנה (מיכה ד יב) למה כל אלה חברו (בראשית יד ג) כדי שיבואו ויפלו ביד אברהם ויהי בימי אמרפל וגו׳:

ויהי בימי אמרפל ר׳ תנחומה בשם ר׳ חייה רבה ר׳ ברכיה בשם ר׳ אליעזר זה מדרש עלה ג

1 תנחומא ת״ב לך לך סי׳ ז׳, תנחומא שם סי׳ ז׳: 2 ילקוט ר׳ ע״ג, תנחומא שם סי׳ ז׳, מדרש קהלת ה׳ וגם זו (ה׳ ט״ו): 6 ילק׳ מיכה ר׳ תקנ״ב, ילק׳ מכירי ת״ע כ״י: 8 ילק׳ רות ר׳ תקל״ו, ילק׳ לספר ר׳ תתנע״ד, ויקרא רבה פי׳ א׳ סי׳ ז׳, מדרש רות פתיחתא, מדרש לספר ת״א, במדבר רבה פר״ב סי׳ ה׳ פ״י סי׳ ס׳, תנחומא שמיני סי׳ ס׳, פסיקתא רבתי ס״ה (י״ט ב׳) ת״ז (כ״ז ב׳), מגילה י׳ ב׳:

1 כם] כהם ות, ל׳ פכ | לאחיי] ו, לאחי דא׳גבים, כאחי פא[2]ת | *ד״א — רשעים וא[1]] ד״א חרב פתחו ת, ד״א.. פתחו רשעים ודרכו ד, ד״א.. ודרכו קשתם גב, ד״א חרב פ, ל׳ ל | *זה — אמרפל וחביריו דא׳כת] זה.. וחבריו ג, זה אמרפל מלך שנער וחביריו ו, זה אמרפל פ, ל׳ ל | *ויהי — אמרפל דות] ויהי.. אמרפל מלך שנער א׳ב, שנ׳ ויהי.. שנער ג, ל׳ לפ | 2 שמואל] ע, ~ בר שילת דגת, בר הילת פוכ, בר חולת א | גם] ד׳פאגבי, וגם דוע | *כל עומת — ילך דוא׳גבע] כל עמת.. ילך פא[1] וגו ל | שמואל] פע ~ בר שילת דכ, בר חילת ו, בר חולת א, בר נחמני ג | 3 דאתי א[1], דאתת פ | בחלוטן כ, בחליטו גר[1], בחלוטין ע, בחילהן ו | כך וא׳כעי | הוא ל׳ פאת | אזל וא[2]גע | *בחליטין דפאתי] בחליטן לכ, בחליטו גר[1], בחלוטין ע, בחילהן ו | אבין] פהאגכער[1], אבון דת, אבא ו | שפתח] ~ העולם וא | בארבע] פוגכתעי, כדי דא (וכן בסמוך) | חותם] א[1], חתם א[2], התום ע, אינו חותם אלא דפוגכתי | 4 את] פתח כד׳ ~ פ | כדר לעומר דתי, כדרלעומר פוא[2]ג, כדרלעומר א[1]כ | *ותדעל — אלסר דפוגכת] וגו׳ לא[2]
5 כן א[2], וכן א[1] | חותם] א[1], חתם א[2], אינו חותם אלא דפוגכתי | בארבע] וגכתי, כד׳ דפא | מלכיות] ~ שעתידין לשעבד בבניו פ | שלבבל כ | מלכות אגכ, (וכן בסמוך) | מדיי ג, שלמדי כ | יון | אדום] עשו ת | 6 פינחס] פנחס ו | אמר — אבון] בש״ר איבו אמ׳ א, בשם ר׳ אבהו מ, בשם (משום פ) ר׳ אבין אייבו ד, איבו פת, אבהו גכ) פתח דפוגכת | המה ד׳פגכי (מיכה) מ, והם א, הם ו | 7 חברו] א, ~ אל עמק השדים דפוגכתימ | שיבואו ויפלו] שיפלו א | 8 ויהי] ד״א ~ דת | ר׳ תנחומא בשם ר׳ חייא.. אליעזר גכ, ר׳ תנחומא בשם ר׳ חייה רבה בר ברכיה.. אליעזר ו, ר׳.. בשם ר׳ חייא רבה ור׳ ברכיה.. ר׳ אליעזר ת) אליעזר דת, ר׳.. בשם ר׳ חייא ר׳ ברכיה.. אליעזר י, ר׳ תנחומא אמ׳ פ, א״ר תנחום א[1], ר׳ תנחומא א[2], אמ׳ ר׳ יונתן ח | זה מדרש] פוהאגכ, זה המדרש דת, מדרש זה י |

שם א״ל והרי אני איני שוה כאחד מהם: 1 ד״א חרב פתחו וכו׳. בכי״ל ליתא, והשלמתי המאמר הסוגר להסמיך הפתיחה לפ׳ ויהי בימי אמרפל ועה״נ, אכן יש לפקפק בזה הסיום שאין מדרכי פתיחות כאלו לדרוש במאמר הסוגר מה שנדרש כבר בתוך הפתיחה, וצריך לפרש שר״י בש״ר לוי השתמש בכל הסיפור ובהדרש של ר׳ אליעזר חרב פתחו וכו׳ זה אמרפל וכו׳ לפתיחה לפרשה שלפנינו ועי׳ גם באגה״א ח״ב צד 392, ובסגנון זה הדרש גם מאמר ר״י בש״ר לוי לעיל צד 215 חרב פתחו וכו׳ זה קין להפיל עני וכו׳ זה הבל וכו׳, ובאלו הדרשות השתמשו בתנחומא מ״ב ותנחומא לך לך סי׳ ז׳, ושם איתא כך פתח ר׳ תנחומא בר אבא חרב פתחו וכו׳ חרב פתחו רשעים זה קין וכו׳ ד״א חרב פתחו רשעים זה הנון בן נחש וכו׳ ד״א חרבם תבא בלבם (ד״א חרב פתחו רשעים) אלו ארבעה מלכים אמרפל וחבריו שעד עכשיו (שעדיין) לא היתה מלחמה בעולם ובאו (באו אלו) ופתחו בחרב וכו׳: 2 ר׳ שמואל פתח. וכ״ה בערוך ע׳ חלט ב׳ ר״ש פתח וכו׳ בלי שם אביו (ועי׳ במ״י לעיל צד 390 בד״ה אמר ר׳ לעזר) ואינו מוכח איזה ר׳ שמואל בעל הפתיחה, והוא מביא בענין הפתיחה מאמר ר׳ אבין כשם וכו׳, ובמדרש קהלת המאמר סתמי וגם זו רעה וכו׳ כן ילך הא היך מה דאתא בחליטין כן ייזיל ליה בחליטין וכו׳, וכהגי׳ ר׳ שמואל בר שילת מפרש בפי׳ ב״ר כ״י״מ ר׳ אבין פליג על ר׳ שמואל ב״ר שילת וכו׳ ויש לפקפק בגי׳ זו ועה״נ וכו׳ לא הובא שם אמורא זה עוד במדרשים ועי׳ באגה״א ח״ג צד 621: גם זו. במקרא כתוב וגם ועה״נ ובמ״י לעיל צד 129 בד״ה ראיתי וכו׳: 3 כמה דאתא בחליטין. תרג׳ לבבות (ש״ב י״ג ו׳ ח׳) חליטתא ועי׳ בערוך שם, ומשמע פי׳ המאמר כמו שכתב במ״כ כשם שהאדם בא לעולם רך וחלש וצריך למאכלים דקים כן לעת זקנתו נעשה רך וחלש וצריך למיני חלוטין ומאכלים דקים, ובפי׳ ב״ר כי״מ גורס ומפרש כשם שהוא בא בחליטו בחטיפה שחטפו ויכו את כל שדה העמלקי וגם את האמורי ואף כל רכוש סדום ועמורה ואת לוט ואת רכושו [לקחו] והלכו להם כן ילך הוא אזיל בחליטו בחטיפה שבא אברהם והציל את כל השביה וחטפה מידם ועי׳ גם בפי׳ הנדפס: כשם שפתח וכו׳. כשם שבאו ארבעה מלכים על אברהם כך עתידין ארבע מלכיות לחזור לבניו ולהשתעבד בהם (מפי׳ ב״ר כי״מ), וכן דרשו לקמן פמ״ד והנה אימה חשכה וכו׳ בארבע מלכיות ועיי״ש, וכהגי׳ כשם שפתח העולם בבי״ו וכי״א א׳ וכ׳ מפרש בלקיט כשם שבתחלת העולם התחלו ד׳ מלכיות כך בחיתומו של עולם ד׳ מלכיות בתחלה אמרפל וכו׳ ובסוף העולם ד׳ מלכיות בבל ומדי ויון ואדום וכו׳, ובדרש שפתח בד׳ מלכיות הובא לנכון הפסוק בראשית י״ד ט׳ (ולא הפ׳ ויהי בימי אמרפל וכו׳) כמו שהיה המאורע ובארבע עשרה שנה בא כדרלעמר והמלכים אשר אתו וכו׳ ויצא מלך סדם ומלך עמרה וכו׳ ויערכו אתם מלחמה וכו׳ את כדרלעמר מלך עילם וכו׳ ויקחו את כל רכש סדם וכו׳ ויקחו את לוט וכו׳ וישמע אברהם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו וכו׳, ובתיבת כדר לעמר בכי״ל בשתי תיבות וכן למטה בפי׳ ד׳ ובפי׳ ו׳, וכ״ה בדפ״ר ודי״ו ובילקוט ועי׳ במנחת שי ובמח״ו צד 656 ובתנ״ך הוצ׳ גינצבורג: 6 ר׳ פינחס אמר וכו׳. כ״ה בכי״ל וג״ל שכן הגי׳ הנכונה, ולפי׳ הגי׳ ר׳ פנחס וכו׳ פתח וכו׳ שתי פתיחות כאן וחסר הסיום לפתיחה הראשונה: 8 ר׳ תנחומא וכו׳. כל האגדה הארוכה עם כל המאמרים שלפנינו בפי׳ ג׳ נסדרה גם בוי״ר פי״א ובפתיחתא במדרש רות ובמדרש אסתר, ובוי״ר הגי׳ בדפ״ר וד״ו

בידינו מן הגולה כל מקום שנ׳ ויהי בימי צרה. אמר ר׳ שמואל בר נחמן חמשה ויהי בימי הם ויהי בימי אמרפל. עשו מלחמה. לאוהבו של מלך שהיה שרוי במדינה ובשבילו עלת המלך נוקק למדינה. כיון שבאו ברברים ליזווג לו אמרו אוי לנו שאין המלך נוקק למדינה כמו שהוא למוד הה״ד

1 מן הגולה] מא׳נבי, מהגולה דוא״ת | כל] אבי, בכל דפונת | בימי ל׳ פו | צרה היא א׳, לשון צרה היא ם | אמר ר׳ . . נחמני א״י, ר׳ . . בר נחמ׳ משום ר׳ יונתן אמ׳ ם | חמשה ויהי—הם] חמשה הם כי, . . הן ם, וחמשה הם ו ג, . . הן דהת, והי הן א׳, והם חמשה א׳ | 2 עשו] ומה צרה היתה שם ~ דפונ, מה . . שם ~ האי | לאוהבו] פואכשי, משל ~ דת | שרוי] דר א | עלת — נוקק] כ, עלת . . ונזקק פג, היה המלך נוקק אשי, נוקק המלך דת | 3 כיון] כי, וכיון דפונתש, עד א׳, לי א׳ | *שבאו דפוא׳נכשי] שבא לת, באו א׳ | ברברים] א׳, ״יים פא׳נ, הברברים כ, ״יים י, בדברים דתש, ״יים ו | ליזווג] ג, להזדוג ם, להיזווג ו, להזדווג א׳, להזווג א׳, ונזדווגו ישי, ליזקק דת | אמרו — לנו] התחילו הכל צווחין וי לנו כ, התחילו . . וי י | נוקק עוד י (אסתר) | כמו שהוא למוד] א׳נר, כמו שהיה ליטור ו, כמו שהיה נהוג א׳, מעתה י, כמו שהוא היה נוקק לה בראשונה כ, כמו שהוא למוד להזקק לה בראשונה התחילו הכל צווחין וי וי ם, כמו שהוא למוד אם נהרוג את אוהבו ך כמו . . אם נהרג אוהבו ת | הה״ד וישובו] כך העולם לא נברא אלא בזכות אברהם כיון שבאו כשדים ונזדווגו לו התחילו הכל צווחין ווי ~ י (רות), כך . . אלא בשביל אברהם כיון . . כשדיים . . צווחין ווי ~ י (אסתר), כך . . אלא בזכותו של אברהם אבינו כיון . . כשדים ונזדווגו . . צווחין

ר׳ תנחומא ור׳ חייא אמרין לה ור׳ ברכיה בשם ר׳ אליעזר המודעי המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה בכל מקום שנאמר ויהי בימי אינו אלא צרה אמר ר׳ שמואל בר נחמן וחמשה הן (ובילק׳ מכירי ישעיה ד א׳ הועתק מויק״ר ר׳ תנחומא וכו׳ אמרין לה ור׳ ברכיה בשם ר׳ אליעזר המודעי המדרש הזה וכו׳ כל מקום שנאמר ויהי צרה הוא ר׳ ישמעאל בר נחמן בשם ר׳ נתן המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה כל מקום שנאמ׳ ויהי צרה הוא ר׳ ישמעאל בר נחמן המדרש הזה עלה בידנו מן הגולה כל מקום שנאמ׳ ויהי בימי צרה הוא אמ״ר ישמעאל בר נחמן וחמשה בימי הן) ויהי בימי אמרפל וכו׳ ויהי בימי אחז וכו׳ ויתי בימי יהויקים וכו׳ ויהי בימי אחשורוש וכו׳ ויהי בימי שפוט השופטים וכו׳. ובמדרש רות הגי׳ ר׳ תנחומא אמר ליה ר׳ חייא רבה ור׳ ברכיה בר׳ אליעזר (כ״ה בדפו״ר וד״ו והוגה במ״כ) המדרש הזה עלה וכו׳ כל מקום שנאמר ויהי צרה ר׳ חייא רבה כל מקום שנאמר ויהי משמש צרה ושמחה וכו׳ ר׳ שמואל אמר חמשה בימי הם ויהי בימי אמרפל וכו׳ ויהי בימי אחז וכו׳ ויהי בימי יהויקים וכו׳ ויהי בימי אחשורוש וכו׳ ויהי בימי שפוט השופטים וכו׳, ובמדרש אסתר הגי׳ ר׳ תנחומא ור׳ ברכיה ור׳ חייא רבה בשם ר׳ אליעזר אמרין המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא צרה ור׳ שמואל בר נחמן בשם ר׳ יונתן אמר מדרש זה עלה בידינו כל מקום שנאמר ויהי בימי אינו אלא צרה אמר ר׳ שמואל בר נחמן וחמשה הן ויהי בימי אמרפל וכו׳ ויהי בימי שפט השופטים וכו׳ ויהי בימי אחז וכו׳ ויהי בימי יהויקים וכו׳ ויהי בימי אחשורוש וכו׳, ובבמ״ר פי״ג הועתקו המאמרים מן אמר ר׳ שמעון בר אבא בשם ר׳ יוחנן וכו׳ אתא ר׳ שמואל בר נחמן ועבדה פלגא וכו׳ ועוד שם פ״י הועתק ממגילת שם אמר ר׳ לוי כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער וכו׳, ובתנחומא שמיני שם ר׳ תנחומא ור׳ חייא רבה ור׳ ברכיה בשם ר׳ אליעזר אמר כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צרה ר׳ שמואל בר נחמני בשם ר׳ נתן המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה כל מקום שנאמר ויהי בימי לשון צרה וחמשה הם ויהי בימי אמרפל וכו׳ ויהי בימי אחז וכו׳ ויהי בימי יהויקים וכו׳ ויהי בימי אחשורוש וכו׳ ויהי בימי שפוט השופטים וכו׳ ועי׳ השינויים וההוספות שם. ובסגנון אחר בפס״ר פ״ה אמר ר׳ חייא בר׳ אבא בשם ר׳ יוחנן המדרש הזה עלה בידינו מבבל כל מקום שכתוב ויהי אין צרה כיוצא בה אמר ר׳ שמעון בר׳ אבא בשם ר׳ יוחנן משמש זו וזו בכל מקום שנכתב ויהי בימי אין צרה כיוצא בה ויהי בימי אחשורוש יש צרה גדולה מזו ויהי בימי שפוט השופטים יש צרה גדולה מזו ובן כולם ובכל מקום ויהי אין שמחה כיוצא בה ויהי אור יש שמחה גדולה מזו ויהי ביום השמיני וכו׳ וכאן ויהי ביום כלת משה יש שמחה גדולה מזו את כוצא אמר ר׳ שמואל בן נחמן בכל מקום שכתב ויהי אין צרה כיוצא בה וכל מקום שכתב והיה אין שמחה כיוצא בה וכו׳, ועוד שם בפ״ז א״ר שמעון בר אבא בשם ר׳ יוחנן כל מקום שכתב ויהי יש בו שמחה ויש בו צרה ואימתי שהקריבו הנשיאים וכו׳, ובבבלי במגילה שם אמר ר׳ לוי ואיתימא ר׳ יונתן דבר זה מסורת בידינו מאנשי כנסת הגדולה כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער ויהי בימי שפוט השופטים וכו׳ ויהי כי החל וכו׳ והכתיב ויהי ביום השמיני וכו׳ אמר רב אשי כל ויהי איכא הכי ואיכא הכי ויהי בימי אינו אלא לשון צער חמשה ויהי בימי הוו ויהי בימי אחשורוש ויהי בימי שפוט השופטים ויהי בימי אמרפל ויהי בימי אחז ויהי בימי יהויקים, ושם נסמכו מאמרי ר׳ לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו אמוץ ואמציה אחים הוו וכו׳ דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מקום ארון אינו מן המדה וכו׳ ועי׳ בר״ס ויומא כ״א א׳ וב״ב צ״ט א׳, ובסגנון זה גם בירוש׳ ר״ה פ״ב נ״ח ב׳ ולמה קיבלן רבן גמליאל שכן מסורת בידו מאבותיו פעמים מהלך וכו׳ ובמדרש הגדול עמוד 609 דורשי אגדות אומרין מסורת היא בידן שבאותו הפרק שיצא יוסף מבית האסורים מת יצחק וכו׳, וכהסגנון שלפנינו עלה בידנו מן הגולה גם בירוש׳ מגילה פ״א ע״א ב׳ שעלה בידם מאשור וכו׳ ושם ר״ה פ״א נ״ו ד׳ שמות חדשים עלו בידם מבבל וכו׳ את שמות המלאכים עלו בידן מבבל וכו׳ ועי׳ לקמן פמ״ח, והסגנון מאמר וכו׳ משום רבותינו שבגולה עי׳ במאמר שהעתקתי בסי׳ לעיל צד 373 בתנחומא מ״ב חיי שרה ועיי״ע במ״ע האנגלי חלק כ׳ צד 575 ובאגדית ח״א צד 192 ובאגה״א ח״א צד 589, ובילקוט ר׳ ע״ב קיטע כל האגדה ורמז כדכתי׳ בריש מגילת אסתר ועי׳ גם מאמר רשב״ג והמשה הן וכו׳ לעיל צד 274: 2 עשו מלחמה. כלו׳ מה צרה היתה שם עשו וכו׳. ובזה הסגנון בכי״ל גם ויהי בימי אחז ארם מקדם וכו׳ ויהי בימי יהויקים ראיתי וכו׳ ויהי בימי שפט השופטים ויהי רעב וכו׳ ויהי בימי אחשורוש וכו׳ ויבקש המן וכו׳, והגי׳ מה (ומה) צרה היתה שם איתא גם בויי״ר ומדרש רות ומדרש אסתר, ובתנחומא מה צער היה שם, וכל הכבות במאמר רשב״נ בסגנון אחד שמביא תחלה המשל להדרש ומסיים התחילו הכל צווחי׳ וכו׳ (ורק בהדרש ויהי בימי שפט וכו׳ מסיים כך אוי לדור וכו׳), ובענין המשלים במאמרי רשב״נ עי׳ ציעגלער קעניגסגלייכניססע צד 203 צד 424 צד 127 וצד 147: 3 נוקק למדינה. עושה להם טובה ונושא להם פנים בשבילו: כמו שהוא למוד. כלו׳ אם יהרגו הברברים[1]) את אוהבו, ובן הלשון ממועט הה״ד וישובו וכו׳ ומפרש

[1]) βάρβαρος.

וישובו ויבאו אל עין משפט וגו' (בראשית יד ז) אמר ר' אחא לא באו ליזווג אלא לתוך גלגל עינו שלעולם. עין שעשת מידת הדין בעולם הן מבקשין לסמיתה. היא קדש ושם שם אמר ר' אחא הוא כתב הוא שקידש שמו שלהקב"ה בכבשן האש, וכיון שבאו ברבריים לזווג לו התחילו הכל צווחים ווי ויהי בימי אמרפל: ויהי בימי אחז (ישעיה ז א), ארם מקדם ופלשתים מאחור (שם ט יא). לבן מלכים שנזדווג לו פידגוגו להמיתו אמר אם אהרגו איתו עכשיו אני מתחייב מיתה למלך אלא הריני מושך יונקתו ממנו ומעצמו ימות, כך אמר אחז אם אין גדיים אין תיישים אם אין תיישים אין צאן אם אין צאן אין רועה אם אין רועה אין עולם, כך היה סבור בדעתו אם אין קטנים אין גדולים אם אין גדולים אין תלמידים אם אין תלמידים אין חכמים אם אין חכמים אין זקנים אם

לקמן צד 412: 3 עי' לעיל צד 319 צד 364 צד 367 צד 370 וצד 382: 5 ירוש' סנהדרין פ"י כ"ח ג':

ווי ~ כ, כך כל העולם.. אלא בזכות אברהם וכיון שבאו להזדווג לו כשדים צווחו הכל וי וי שנ' ויהי בימי אמרפל ומנין שבאו כשדים על דעת כן להזדווג לאברהם שנ' וישובו פ | 1 וגו'] היא קדש דפאגתי, לי ו | **אתא] אבא ל | לא לי א² | **באו] בא ל | *ליזדווג ג] לזווג ל, להזדויג פ, להיזדווג ו, להיזווג ד¹, להזדווג דאכתשי | אלא לי א² | 2 **עולם] אדם ל | שעשת] פוא, שעשתה דתי | הן] היו י, הם היו כ | 3 כתב] ו, כתוב כ, כתיי דא, כת' גת | כיון י (רות) | ברבריים] א¹, ברברים גב, בדברים דת, ־יום ו, כשדים פי | להזדויג] פ, להיזדווג וג, להזדווג דא¹כתי (אסתר), ונזדווגו י (רות) | 4 צווחין פב | וי פ, ווי ווי ת | **ויהי] לי ל | 4 ארם] ~ מה צרה היתה שם ~ דפואגי (אסתר), ומה.. שם חתי (רות) 5 לבן] פוא²גכי, משל ~ דא¹ת | מלך א² | שנזדויג פ, שנזדוג כ | פידגוגו] ג, פדגוגו דוא²כתי | אם] עכשיו ~ ת | הורגו אני וגב, אני הורגו דפא¹־י, אהרגנו א² | עכשיו] עתה א², לי פת | אני מתחייב] פא¹גב, אני מחוייב י (אסתר), אתחייב דא²תי (רות) | מיתה] הריגה ת | 6 למלך לי א² | אלא לי כי | אמשוך א² | יונקתו] פואגבי, מינקתו דת | ומעצמו ימות] א², ומעצמו הוא מת דפא¹גבתי (אסתר) ומעצמו מת י (רות), והוא מת מעצמו ו | תיישים] ד¹ואגי, תישים דפ (וכן בסמוך) | ואם פוא¹גת | 7 ואם פוא¹כי (אסתר) | ואם וא¹כי | בדעתו] ת, ~ לומר דפא¹גי, לאמר וב | 8 אין גדולים] וכי (רות) לי דפאגתי (אסתר) | אם אין גדולים] כ, ואם אין.. ו, לי דפאגתי | אין תלמידים לי י (רות) | ואם פוא¹כי (וכן בסמוך) |

בגי' הילקוט ובכי"ם וכי"כ ועי' בפי' ב"ר, ובוי"ר הגי' משל לאוהבו של מלך שנכנס למדינה בשבילו היה המלך נזקק במדינה באו ברברייס ונזדווגו לו וכיון שבאו ונזדווגו לו אמרו הכל ווי שאין המלך נזקק למדינה כמו שהיה כך אברהם אוהבו של הקב"ה היה וכתיב בו ונברכו בך ובשבילו היה הקב"ה נזקק לכל העולם כולו באו כשדיים ונזדווגו לו אמרו ווי שאין הקב"ה נזקק בעולמו כמות שהיה הה"ד וישובו וכו' אמר ר' חייא לא ביקשו להזדווג אלא לתוך וכו' אמר ר' אחא הוא כתיב וכו' כיון שבאו המלכים ונזדווגו לו התחילו צווחין ווי ווי ויהי בימי וכו' ועי' גם במדרש רות וסדרים אסתר ותנחומא שם, ובכי"ל נשתבש אמר ר' אבא לא בא וכו' והגהתי א"ר אחא לא באו וכו' כגי' שאר הספרים וכן צ"ל בוי"ר א"ר אחא לא ביקשו וכו' וכן הועתק בילק' מכירי שם ועי"ע לקמן צד 401, ובערוך ע' הוא הועתק וישובו וכו' אל עין משפט אל עין שנעשית מדת הדין בקשו לסמותה היא קדש אמר ר' אחא הוא כתיב הוא שקידש וכו' כיון שראו הכל כן התחילו צווחין ווי וצ"ע: 2 שלעולם. בכי"ל נשתבש שלאדם והוגה בינ"י שימי שלעולם: 4 ארם מקדם וכו'. בוי"ר שם הגי' בדפ"ר וד"ו מה צרה היתה שם ארם וכו' משל למלך שמסר את בנו לפדגוג והיה פדגוג שונא אותו אמר אם אני הורג אותו עכשיו נמצאתי מתחייב ראשי למלך (בילק' מכירי שם ונמצאתי מתחייב למלך, ושם ת' מ"ז אתחייב מיתה) אלא הריני מושך את יונקתו (מיניקתו) ממנו והוא מת מאליו כך אמר אחז אם וכו' אין עולם כך אמר אחז אם אין קטנים אין תלמידים אם אין תלמידים וכו' אם אין חכמים אין תורה אם אין תורה אין בתי כנסיות ובתי מדרשות אם אין בתי כנסיות ובתי מדרשות אין הקב"ה משרה שכינתו בעולם (ועי' בפי' ב"ר) מה עשה עמד ונעל בתי כנסיות ובתי מדרשות הה"ד צור תעודה וכו' ר' הונא בשם ר' אליעזר אמר למה נקרא שמו אחז וכו' ר' יעקב בשם ר' אחא אמר שמעית לה מן הדא (ר' יעקב בר בעיי שמע לה מן הדין קרא) וחכיתי וכו' המסתיר פניו וגו' אין לך שעה קשה וכאותה שעה שנאמר בה (שכתוב) ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא מאותו שעה וקויתי לו כי לא וכו' מפי זרעו ומה הועיל לו (ומה הועיל) הנה אנכי וכו' אשר נתן לי י"י וכי ילדיו וכו' אלא מכאן לתלמידו של אדם שנקרא בנו כיון שראו הכל שאחז וכו' התחילו הכל צווחין ווי ווי בימי אחז וכו', ובמדרש אסתר בדפ"ר וד"ו ומה צרה וכו' למלך שמסר וכו' אם אני הורגו אני מתחייב מיתה למלך וכו' מושך מיניקתו והוא מת מאליו כך אמר אחז אם וכו' אין עולם מתקיים כך היה אחז סבור ואומר אם אין קטנים אין גדולים אם אין גדולים אין תלמידים אם אין תלמידים וכו' אם אין חכמים אין זקנים אם אין זקנים אין תורה אם אין תורה אין בתי כנסיות ומדרשות אם אין בתי וכו' אין וכו' שכינתו בעולם מה עשה עמד ונעל כל בתי וכו' שלא להתעסק בתורה הה"ד צור וכו' ר' חונא בשם וכו' ר' יעקב בר בא בשם ר' אחא שמר לה סן הדין קרא דכתיב וחכיתי וכו' אין לך שעה שהיתה קשה לישראל כאותה שעה שנאמר בה ואנכי וכו' ומאותה וכו' קויתי לו וכתיב כי לא וכו' ומה את מועיל הנה אנכי וכו' אשר נתן לי ה' לאותות ולמופתים בישראל וכי ילדיו וכו' אלא מכאן שתלמידו של אדם נקרא בנו וכיון שראו הכל שאחז וכו' התחילו אומרים ווי וכו', ובמדרש רות בדפ"ר וד"ו מה צרה וכו' לבן מלכים שנזדמן לו פדגוג אחד להמיתו אמר אותו פדגוג אם אני ממיתו הריני חייב למלכות וכו' מושך מינקתו ומעצמו הוא מת כך אמר אחז אם אין גדיים אין צאן אם וכו' אין רועה כך אחז היה סבור בדעתו לומר אם אין קטנים אין גדולים אם אין גדולים אין תלמידים ואם אין תלמידים אין חכמים אם אין חכמים אין בתי כנסיות ומדרשות כביכול אין הקב"ה משרה שכינתו על העולם אלא הריני אוחז בתי כנסיות ובתי מדרשות ועליהם הכתוב אומר צר וכו' ר' חנינא אמר למה נקרא וכו' ר' יעקב בשם ר' אבין אמר ישעיה וחכיתי וכו' אין לך שעה קשה כאותה שעה ואנכי הסתר אסתיר פני בעוה"ז ומאותה שעה וקויתי לו שאמר כי לא וכו' מה הועיל לו הנה וכו' וכי ילדיו היו והלא תלמידיו היו וכיון שאחז וכו' התחילו צווחין ווי הוי ויהי וכו', ואלו המאמרים נסדרו גם בירוש' סנהדרין פ"י והגי' שם ר' הונית בשם ר' לעזר למה נקרא שמו אחז שאחז בבתי כניסיות ובבתי

אין זקנים אין נביאים אם אין נביאים אין הקב"ה משרה שכינתו עליהם ההיד צור תעודה חתום תורה בלימודי (שם ־ טז). ר' הונייה בשם ר' לעזר למה נקרא שמו אחז שאחז בתי כניסיות ובתי מדרשות, ר' יעקב בשם ר' אחא אמר ישעיה וחיכיתי לייי המסתיר פניו מבית יעקב וקיויתי לו (שם שם יז) אין לך שעה קשה כאותה שעה שכתוב בה ואנכי הסתר אסתיר פני וגו' (דברים לא יח) ומאותה שעה קיויתי לו שאמר לי כי לא תשכח מפי זרעו (שם שם כא). ומה הועיל לו הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ייי לאותות ולמופתים (ישעיה שם יח). וכי ילדיו היו והלא תלמידיו היו, אלא מלמד שהיו חביבין עליו והיה קורא אותן בניו. וכיון שאחז בתי כניסיות ובתי מדרשות התחילו הכל צווחין ווי ויהי בימי אחז: ויהי בימי יהויקים (ירמיה א ג), ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו (שם ד כג) למלך ששלח פרוסטגמא שלו למדינה, מה עשו לה בני המדינה. נטלוה וקרעוה ושרפוה באש. ויהי כקרא יהודי שלש דלתות [וארבעה] יקרעה בתער הסופר והשלך אל

2 מדרש תהלים נ' פי' י', סדר עולם רבה פכ"ב: 6 ילק' מכירי ישעיה ח' ס"ו, פסקי ופתק פי' ל"ד, סנהדרין י"ט ב':
10 ירוש' מ"ק פ"ג ה"ג נ', מ"ק כ"ו א':

1 אם אין הנביאים ד | אין הקב"ה] אין רוח הקדש ואין הקב"ה י (אסתר), אין רוח הקדש ואין בתי כנסיות ובתי מדרשות ואין הקב"ה י (רות), אין . . הקדש ואם אין בתי . . מדרשות אין הקב"ה כ | עליהם] בעולם י, בעולמו עליהם כ | 2 הוניא דכתי (אסתר), הונייא ג, הונא פו, חנינא י (רות), נחוניא א | *בשם ר' פואי] בשם חד ר' לכ, בשם ג, ב"ר ת, בר ד | אלעזר דפאגכתי, אליעזר ו | בבתי גכ, בפתחות של בתי א' | ובבתי גכ | 3 יעקב] י, ~ בר אבין פוני, בר אבא דת, בשם ר' אבא כ | בשם ר' אחא] מייתי לה מן הכא פ | וקיויתי לו] וקויתי לו כ, ל' דפוגתי | 4 קשה] ~ בעולם פ, באומ' כ | כאותה א' | שעה ל' י (אסתר) | שכתוב] ד'א', שכתב פ, שכת' דוגכת | בה ל' י (אסתר) | וגו] א, ביום ההוא גכ, בעת ההיא דפת, ל' וי | 5 כאותה י (אסתר) | השעה ג | וקיויתי ו, וקויתי א' | שנאמר א'י (רות) | לי ל' | ומה הועיל י (אסתר), ומה מועיל לו ג, היה ו | 6 *ייי—ולמופתים דפגתי (אסתר)] ייי א', ייי וגו א', ייי לאותות ו . . . ולמופתים בישראל כ, ל' ל | אלא—בניו ל' אג | 7 מלמד—חביבין] שחביבין פ | והיה—בניו] והית . . בניו ו, והיה קורא אותם ילדיו י, וקורא אותם (אותן כ) ילדיו פכ, כבניו והיה קורא אותן ילדיו מ, כבניו דת | כיון א' | בבתי גכ | ובתי מדרשות] ובבתי . . גכ, ל' י (אסתר) | 8 צווחין פ | וויי ו, וי פ, ווי ווי ת | ראיתי] פ, ומה צרה היתה שם ~ דוחכת, כת . . שם אני (אסתר) | ־ ובהו ד'א' | ־ ובהו] פ'א'גבעי' בשל ~ דא'ת | *פרוסטגמא] פריסטיגמא לא'ר', פרסטיגמא ע', פרוסטגמא ר', פרוסטגמא וער', פרוסטגמא דפב, פרוסטגמין ג, פרוזטגמא ת, פרוזוגמא י (רות) | למדינה] פ'אגבי במדינה דתע | לה ל' ואגבי (רות) | נטלוה] ע נטלו איתה דפא'גתי | וקרעוה] א'גע וקרעו איתה דפוא'בי | 10 ושרפוה] פא', ושרפו אותה דוא'גתי | באש] באש אמרו אוי לנו כשירגיש המלך בדברים הללו פ, ווי לנו כי הרגיש המלך . . הללו כ | כקרוא ד'י | שלש] ג' ד' | *וארבעה] וארבע ו, וארבע וגו' י (רות), וארבעה תלת ארבע (וארבע גכ) פסיקן פגכ, וארבעה (וד' ד') תלת ארבע פסוקי ד, וארבעה תלת ארבעה פסוקים י (אסתר), וארבעה וד' פסוקי א', וארבע ארבעה פסוקים ת, וארבעה דלתות פסיקו א' | יקרעה] וא', יקרענה פג, ויקרע א', כיון שהגיע לפסוק (לפסוק זה ת) היו צריה לראש קרעיה דת, כיון . . לפסוק הזה היו . . לראש מיד ויקרעה כ, כיון . . לפסוק היו . . מיד יקרענה י | *והשלך אל האש י (אסתר)]

מדרשות למה היה אחז דומה למלך שהיה לו בן ומסרו לפידגוג והיה מבקש להורגו אמר אם אני הורגו אני מתחייב מיתה אלא הרי אני מושך את מניקתו ממנו ומעצמו הוא מת כך אמר אחז אם אין גדיים וכו' אם אין רועה אין עולם אם אין עולם כביכול כך היה אחז סבור בדעתו לומר אם אין קטנים אין גדולים אם אין גדולים אין חכמים אם אין חכמים אין נביאים אם אין נביאים אין רוח הקדש אם אין רוח הקדש אין בתי כניסיות ובתי מדרשות כביכול אין הקב"ה משרה שכינתו על ישראל ר' יעקב בר אביי בשם ר' אחא מייתי לה כן הדא וחיכיתי וכו' מבית יעקב וקויתי לו אין לך שעה קשה בעולם כאותה שעה שאמר לו הקב"ה למשה ואנכי וכו' פני ביום ההוא כאותה השעה וקויתי לו שאמר לו בסיני כי לא תשכח וכו' ומה את מועיל הנה אנכי וכו' אשר נתן לו ייי וכי ילדיו היו וכו' אלא מלמד שהיו חביבין עליו והיה קורא אותם בני, וכתיבת פידגוג ביו"ד כמו לעיל צד 1 ועיי"ש במ"י, והגי' יונקתו כאן בכי"ל ושאר כ"י חוץ מכ"ת וכן בילקוט בשני המקומות ומשמע שפי' יניקתו וכמו שהגי' בתנחומא הריני מושך מחייתו ממנו והוא מת כאליו כך אמר אחז וכו', ושם מסיים זה המאמר מה עשה עבר על כל בתי כנסיות ובתי מדרשות וסגר אותם וזש"ת צור תעודה חתום תורה בלימודי וכשראו כך התחילו הכל צווחין ווי שיתחרב העולם כשבטלו התורה זו היה בימי אחז, ודרשו הפ' צור תעודת וכו' על אחז שהיה קושר התעודה וחותם התורה לסותמה שלא תמצא בישראל ומה הועיל לו לאחז הנה אנכי וכו' ועי' בפירש"י ישעית ח' י"ח, ובמדרש תהלים שם איתא ולמה נקרא שמו אחז שאחז אותו מלהביא טיבה לעולם ד"א שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות מלעסוק בתורה, ובסא"ז שם בימי אחז מלך יהודה היו עסוקים דברי תורה וכו' עמד וחתם את התורה וגזר על ישראל שלא יתעסקו בה שנ' צור תעודת חתום תורה וכו': 6 והלא תלמידיו היו. מן מלת היו עד קורא אותן בניו הושלם בכי"ל בגליון בדיו דיהה בכתב הספר, ובספרי שם הדרש לבניך אלו תלמידיך וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמידים קרוים בנים וכו' ועי' סנהדרין שם: 9 פרוסטיגמא. דת וגזרה[1], ובכי"ל איתא פריסטיגמא והגהתי פרוסטיגמא וכ"ה בערוך ע' פרוסטיגמא בראש הערך וכן בסמוך סימון ביו"ד: 10 כקרא יהודי. במקרא כתוב כקרוא, וכאן איתא כקרוא רק במדרש הפ"ר ובילקוט בשני המקומות: וארבעה.

[1]) πρόσταγμα.

האש (שם לו כג). כיון שראו כך התחילו הכל צווחין ווי ויהי בימי יהויקים: ויהי בימי
שפט השופטים (רות א א) ויהי רעב וגו' (שם שם). למדינה שהייבת ליפס למלך שלח המלך גביי
טימיון לגבותה, מה עשו לו בני המדינה, נטלוהו והכוהו וגבוהו. אמרו אוי לנו כשירגיש המלך, מה
שביקש לעשות לנו עשינו לו. כך אוי לדור ששפט את שופטיו ויהי בימי שפט השופטים: 26a

2 עי' פסיקתא פכ"ח (קצ"ב ב'), ויקרא רבה פ"ל סי' ז', תנחומא מ"ב אמור סי' ל', תנחומא שם סי' כ"ג, מ דרש קהלת פ' לך אכול (ס' ז'): 4 ב"ב ט"ו ב':

והשלך על האש י (רות), והשלך אל תוך האש א[2], והשלך על האש אשר על האח וא[1]כ, והשלך אל האש .. על האח וגו' פ, והשלך אל (על ת) האש עד תום כל המגילה (המגלה ת) על האש אשר על האח דת; וגו' ל | 1 שראו כך] ו, שראו הכל כך כ, שראו הכל כן דפאגת | התחילו] היו כ, ל' י (רות) | הכל] כולן ו, ל' פא[2]גבתי (שם) | צווחין פכ, צווחו י (שם) | ווי ו, וי פ, ווי ווי ת | *ויהי דפוא[1]גבת] ל' לא[1] | 2 שפט ויהי] פ, ומה צרה היתה שם דהכתי (רות), מה .. שם ואני (אסתר) | למדינה] משל ~ א[1] | שחייבת] ע, שהיתה (שהייתה ו) חייבת דפואגבתי | ליפס ת, פס ו | *שלח] שילח ל | גביין] ד[1]וג, גבאי דפאבתעי | טימיון] פ ממיון וא[1]גכעי, טימון ד[1], ממון ד, ממון ת | *לגבותה דפוא[1]גבתעי] לגבות א[2], ליגדלתה ל | ומה י (אסתר) | לו ל' וא[2]גבי | נטלוהו] א[2], נטלו אותו דפא[1]גבתרי (אסתר), עמדו עליו ו, ל' י (רות) והכוהו] פוא[2], והכו אותו דא[1]גבתרי (אסתר), הכו אותו י (רות) | וגבוהו] וגבו אותו פוא[1]כי, והגבו אותו א[2]גר[2], ל' דת | אמרו] פואגבי, ואחר כך ~ דת | המלך] ~ בדברים הללו דפוא[1]גבתי, באלה הדברים א[2] | 4 כך (כן א[1])] פואג, כך בימי שפוט השופטים היה אדם (אדם אחד ת) מישראל עובד עבודה זרה (ע"ז ד[1]ת) והיה הדיין מבקש להעביר עליו מדת (מידת ד[1]) הדין והיה הוא בא ומלוה את הדיין אמר מה שבקש (שביקש ת) לעשות לי עשיתי לו אמרו דת, כך בימי .. אדם מישראל .. מבקש לעבור עליו הדין והיה .. ומלקה את .. מה שבקש לעשות עשיתי לו כ, בימי .. היה אחד מישראל עובד ע"ז היה הדיין מבקש להעביר עליו הדין היה .. ומלקה את .. מה שבקש לעשות לי עשיתי לו וי[1] (אסתר). בימי .. אחד .. עבודה זרה והדיין מבקש לעבור עליו את הדין היה .. ומלקה את .. מה .. לעשות לי עשיתי לו צווחו כלם ווי וי[1] (רות) | לדור] ואני (רות), לו ~ דפכתי (אסתר) | ששפט] ששופט דת, ששפטו וא[1]גי, שישפטו פא[2] | את ל' פ | שופטיו] ת, שופטיהם דפיאי (רות) שפטיהם ג, שופטיו כיון שראו כך הכל צווחין ווי כ, שופטיהם כיון שראו כך התחילו הכל צווחין ווי י (אסתר) | שפט] ג, שפוט דוא[1]כת | השופטים] כ, השופטים וגו' א[1], השופטים (השפטים ג) ויהי רעב בארץ דוגת |

כן השלמתי וכמו שהוא במקרא (וסוף הפסיק שם והשלך אל האש אשר אל האח עד תום כל המגלה על האש אשר על האח, ובח"ג נשתבש), והפי' דלתות פסוקים ליתא גם בכי"ו ובילק' רות, וכהגי' תלת ארבע פסיקן איתא גם בירוש' מ"ק שם על שריפת התורה מניין ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה מהו שלש דלתות וארבעה תלת ארבע פסיקן וכו' ועי' בבבלי מ"ק שם, והגי' כיון שהגיע לפסוק וכו' איתא כאן רק בדפוסי' ובי"ת ובילקוט ועח"נ, ובירוש' מ"ק שם כיון שהגיע לפסוק החמישי כי י"י הוגה על רוב פשעיה מיד יקרעה בתער הסופר וגו', ובמדרש רות הגי' בדפ"ר וד"ו ויהי בימי יהויקים מה צרה היתה שם ראיתי וכו' למלך ששלח פרוסטיגמא שלו למדינה מה עשו לו בני המדינה נטלו אותה וקרעוה ושרפוה באש הה"ד ויהי כקרא וכו' שלש דלתות וארבעה תלתא ד' פסוקי יקרעה וכו' אל האש אשר על האח עד תם כל המגילה על האש אשר על האח כיון שראו כן התחילו צווחין ווי הוי ויהי בימי וכו', ובסגנון אחר בווי"ר והגי' שם בדפ"ר וד"ו ויהי וכו' מה צרה וכו' ראיתי וכו' משל לכתבין של מלך שנכנסו למדינה וכל מדינה ומדינה שהיו כתבין מגיעין היו בני המדינה עומדין על רגליהון ופורעי' את ראשיהם וקוראי' אותם באימה ביראה ברתת בזיע וכיון שנכנסו למדינתו של מלך עמדו וקרעו אותן ושרפו אותן הה"ד ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וארבע (וארבע') וגו' וכיון שהגיעו לפסוק החמישי היו צריה לראש יקרעה בתער הסופר והשלך על האש אשר אל האח כיון שראו כן התחילו צווחין ווי ויהי וכו' ועי' גם במדרש אסתר ובתנחומא שם: 2 שחייבת ליפס. פס[1]) למלך שלח וכו' גביי טימיון גבאי ממונה על אוצר של מלך (ועי' בערוך ע' ממון) לגבותה מה עשו וכו' נטלוהו וכו' וגבוהו ענשו אותו כממון אמרו וכו' מה שביקש לעשות לנו לגבות ממון ממנו עשינו לו כך אוי לדור וכו' ודורש ויהי בימי שפט השופטים ששפטו את השופטים (וכן בב"ב שם וא"ר יוחנן מאי דכתיב ויהי בימי שפוט השופטים דור ששופט את שופטיו וכו' ועיי"ע מדרש רות ריש פ"א), והגי' כך (כן) אוי (אוי לו) לדור וכו' איתא גם בכי"פ וכי"ו וכי"א א' וכי"ג, ובפי' ב"ר כי"ם וכי"א מפרש ויהי בימי שפוט השופטים מה היו עושים כשהיה אחד מהם (כשהיה אדם) עושה דבר שאינו הגון מוליכין אותו אצל הדיין מה שהדיין היה רוצה לעשות לנשפט הוא (הנשפט) עושה לדיין אמר להם הקב"ה אתם מאבדין את שופטיכם חייכם אני מעמיד עליכם שופט שאי אתם יכולין לעמוד בפניו ואי זה זה מכת רעב שנקרא שופט שנאמר בשלחי את חצי הרעב הרעים בהם אשר היו למשחית אף כי ארבעת שפטי הרעים (יחזקאל ה' ט"ז וי"ד כ"א), ונראה שמפרש כן עפ"י הגי' שבווי"ר, ושם לשון המאמר ויהי בימי שפוט השופטים מה צרה היתה שם ויהי רעב בארץ משל למדינת שהיתה חייבת ליפס למלך ושלח המלך גבאי ממיון לגבות מה עשו בני המדינה עמדו ותלו אותו וגבו אותו אמרו ווי כשירגיש המלך בדברים הללו מה ששלוהו של מלך מבקש לעשות לנו עשינו לו כך כשהיה אחד מישראל עושה דבר שלא כהוגן היו מוליכין אותו אצל הדיין מה שהדיין צריך לעשות לנשפט היה הנשפט עושה לדיין אמר להם הקב"ה אתם מבזין את שופטיכם הנני מביא עליכם דבר שאי אתם יכולין לעמוד בו ואי זה זה רעב ויהי רעב בארץ ועי' גם במדרש אסתר, ובמדרש רות הגי' בדפ"ר וד"ו ויהי וכו' מה צרה וכו' ויהי רעב בארץ למדינה שהיתה חייבת ליפסי למלך מה עשה המלך שלח ממיאון לגבותה מה עשו בני המדינה נטלו אותו והלקוהו וגבו אותו אמרו מה שהיה מבקש לנו עשינו לו כך בימי שפוט השופטים היה אדם מישראל עובד ע"ז והיה הדיין מבקש לעשות בו דין והיה הוא בא ומלקה הדיין ואמר מה דבעא מעבד לי עבדית ליה אוי לדור ששופטיו נשפטין הוי ויהי בימי שפט השפטים ועת ג, ובסגנון אחר המאמר בתנחומא שמיני ועיי"ש, והמשל למדינה שחייבת וכו' הובא בענין אחר גם בפסקא ולקחתם לכם בפסיקתא פכ"ח ובוי"ר פ"ל ובתנחומא ס"ב ותנחומא אמור ועי' ע במדרש קהלת שם ובערוך ע' פס ג', ובתיבת

[1]) λοιπάς.

ויהי בימי אחשורוש (אסתר א א). ויבקש המן להשמיד וגו' (שם ג ו), למלך שהיה לו כרם ונזדווגו לו ג' שונאים הראשון התחיל מקטף בעוללות השני מגנב באשכולות השלישי מעקר בגפנים, כך פרעה כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו (שמות א כב). נבוכדנצר החרש והמסגר אלף (מ"ב כד טז). ר' ברכיה בשם ר' יהודה החרש אלף והמסגר אלף. רבנין אמ' כולם אלף. המן ביקש לעקור כל הביצה להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים וגו' (אסתר ג יג). כיון שראו

1 ילקוט נהרים ס״ מ׳ ת׳. סנהדרין ס״ט ע״ב, בבפ״ר ס׳ כנס היה (ת׳ י״ח), ועי׳ קול שלם ס׳ כ״ה, פסקי הלוש ס׳ כנ״ת, גיטין פ״ח ע׳, סנהדרין ל״ח ת׳, פנתוטא נח סי׳ ג׳:

1 אחשורוש | ויבקש — וגו') להשמיד להרוג ולאבד ס, ומה צרה היתה שם להשמיד להרוג (להרג ב ולאבד דבתי (רות), מה . . שם . . להרוג (להרג נ) ולאבד ני (אסתר), מה . . ולאבד וגו' א¹, ומה . . לאבד את כל היהודים ת | למלך] פוגבי, משל למלך דא¹, לאח א², משל לאדם ת | כרם] פואנבי, ~ אחד דת | 2 *ונזדווגו] ונזדווגו דואנבי (אסתר), ונזדווגו ם, ונזדווג ל, ונזדווג י (רות), נזדווג ת | *לו דואנבתי] ל' לם | שלשה פואנבתי (רות) | שונאין ו | הראשון] הא' א¹, א' א², אחד י (רות) | התחיל] ואנבתי (אסתר), מתחיל דם, ל' י (רות) | מקטף ות, לקטף ב | בעוללות ו | השני פואנת, והשני כי (רות) והב' די (אסתר) | השלישי] נת, והשלישי פבי (רות), הג' א², והג' דא¹י (אסתר) | 3 כך] ~ אמ' א¹ | פרעה] ~ הרשע ו, התחיל מקטף בעוללות ב, הרשע התחיל . . בעוללות י (רות), הרשע מקטף בעוללות י (אסתר) | **הילוד] הילד ל | *היאורה תשליכוהו דואנבתי] היא' וגו' ל | נבוכד נצר דת, ונבוכדנצר פג, נבוכדנאצר א², ונבוכד נאצר א¹, נבוכדנאצר (ונבוכדנצר ב) הרשע התחיל מגנב באשכלות כי | 4 **אלף] ל' ל | ר' ברכיה בשם ר' יהודה] ו, ר' . . בשם ר' [. .] נ, ר' . . בשם ר' יודה (יהודה א) אמ' פא, ורבנן אמרין כולהון אלף ר' ברכיה בשם ר' יהודה ורבנן ר' ברכיה בשם ר' יהודה אמ' כ, ל' דת | החרש — והמסגר אלף] פואנגב, ל' דת | כולן ת, כולהם ו, כולהון פב, הכל א, שניהם ג | אלף] ~ המן הרשע התחיל לשרש בגפנים ר' ברכיה בשם ר' יהודה אמ' אלו הגליוטים ורבנן אמרין אלו התברין כ | המן] ~ הרשע כי | 5 ביקש] התחיל כי (רות) | לעקור] לשרש כי | את כל הביצה א¹, את . . הביצה כולה פג, את . . הגינה כולה ו, הגפן כלה ד, . . כולה ת, את הגפנים י (אסתר), בגפנים כי (רות) | *ולאבד — וגו' ד] ולאבד . . היהודים פג, ולאבד ע"ד ביום אחד ו, ולאבד א²בתי, וגו' לא¹ | *כיון — כך א²י] וכיון (כיון כ) שראו הכל כן דגבת, וכיון . . הכל כך א¹, וכיון שראו וכו' ם, ל' ל |

סימון בי"ד כמו לעיל צד 15 ועיי"ש ופרוטמינגמא לעיל צד 402, ובפי' ב"ר כי"א גורס ומפרש והגבו אותו ותעביטוהו זהו קנס, ובפי' השני בפי' ב"ר הנדפס פי' הגבו אותו העניטוהו קנס תרגום וענשו אותו (דברים כ"ב י"ט) ויגבון פיניה: 1 ויהי בימי וכו'. בווי"ר פי"א בדפ"ר ודיו הגי' ויהי בימי אחשורוש מה צרה היתה שם שנגזר להשמיד להרוג ולאבד משל למלך שהיה לו כרם ונזדווגו לו שלשה שונאין התחיל אחד מקטף בעוללות ואחד התחיל לגנב באשכלות ואחר מעקר בגפנים פרעה התחיל מקטף בעוללות הדהי דכתיב כל הבן הילוד נבוכדנצר הרשע (בד"ו נבוכד נצר) התחיל מגנב באשכלות הדהי דכתיב החרש והמסגר אלף ר' ברכיה בשם ר' יהודה ורבנן ר' ברכיה בשם ר' יהודה אמר חרש אלף ומסגר אלף ורבנן אמרין זה וזה אלף ר' יהודה בר' סימון אמר אלו תלמידי חכמים ר' שמואל בר רב יצחק אמר אלו הבולטין (בד"ו הבוליוטוס) ורבנן אמרי אלו היועצי' המן הרשע התחיל לעקר בגפנים ביקש לקעקע ביצתן של ישראל בעא למזבן בכל ביעתא הה"ד להשמיד להרוג ולאבד וכיון שראו הכל אחשורוש מוכר והמן לוקח התחילו הכל צווחין ווי ווי ויהי בימי אחשורוש, ובמדרש רות ויהי וכו' מה צרה היתה שם להרוג ולאבד את כל היהודים למלך וכו' ונזדווגו לו ג' (בדפ"ר שלשה) שונאים האחד התחיל מקטף וכו' והשני מוגב וכו' והשלישי בקש לעקור את כל הגפנים כך פרעה הרשע התחיל מקטף וכו' נבוכד נצר הרשע התחיל מוגב וכו' שנאמר החרש והמסגר אלף ר' ברכיה בשם ר' יהודה אמר החרש אלף וכו' ר' יונתן אמר כולן אלף ר' שמואל אמר אלו הבליוטין ר' יהודה בר' סימון אמר אלו תלמידי חכמים המן הרשע בקש לעקור את כל הביצה אמר זבין בביעתה להשמיד וכו' וכיון שראו כן התחילו צווחין ווי הוי ויהי וכו', ובמדרש אסתר ויהי וכו' מה צרה וכו' להשמיד להרוג ולאבד למלך שנכנס בכרם ונזדווגו לו וכו' הראשון התחיל מקטף וכו' השני התחיל מוגב וכו' והשלישי התחיל עוקר בגפנים כך פרעה הרשע וכו' נבוכד נצר שתיק עצמות התחיל וכו' החרש והמסגר אלף ר' ברכיה בשם ר' יהודה החרש אלף וכו' ורבנין אמרי החרש והמסגר אלף ר' יודה בר' סימון אמר אלו תלמידי חכמים ור' שמואל בר ר' יצחק אמר אלו הבליוטין המן הרשע שתיק מתיק התחיל עוקר בגפנים הה"ד להשמיד וכו' בקש לקעקע ביצתן של ישראל בעא דיזבון בכל ביתא וכיון שראו הכל כן התחילו צווחין וכו', ובאיתו הסגנון ובשינויים שונים בכת"כ כך פרעה התחיל וכו' ונבוכדנצר הרשע התחיל וכו' החרש והמסגר אלף (ורבנן אמרין כולהון אלף) ר' ברכיה בשם ר' יהודה ורבנן ר' ברכיה בשם ר' יהודה אמ' החרש והמסגר אלף רבנן אמרין כולהון אלף (המן הרשע התחיל לשרש בגפנים) ר' ברכיה בשם ר' יהודה אמ' אילו הגליוטים ורבנן אמרין אלו התברין המן הרשע התחיל לשרש בגפנים כיון שראו הכל כן וכו' ועי' גם גי' הילקוט, ובירוש' נדרים שם ג' החרש והמסגר אלף וכו' ר' ברכיה בשם ר' חלבו ורבנין ר' ברכיה אמר החרש אלף והמסגר אלף ורבנין אמרין כולהון אלף ר' ברכיה בשם ר' חלבו אמר אילו החבירים ורבנין אמרין אילו הבולווטין וע' גם בירוש' סנהדרין שם, ובשהש"ר שם בדפ"ר וד"ו החרש והמסגר אלף ורבנן אמרי זה וזה אלף, ובכ"י שם דרשו החרש והמסגר אלף חרש שאחד מדבר והכל שותקין מסגר שהכל יושבין לפניו ולמידין ממנו וכו' ועי' בספרי ובגיטין ובסנהדרין ובתנחומא נח שם, ובתנחומא שמיני שם מפרש המשל למלך שהיה לו כרם וכו' המלך הוא מלך מלכי המלכים הקב"ה הכרם שלו הוא ישראל שנא' כי כרם ה' צבאות בית ישראל, ועוד שם החרש והמסגר מהו אלו שמתפללין תפלת חרש בלחש וצוחין בתפלתן לכל אוה"ה המסגר שכל אויה באין במסגר מלפניהם וכו' ועיי"ש, ובמדרש דפ"ר איתא כאן נבוכדנצר, ובד"ו נבוכד נצר בשתי תיבות ועת"כ כאן ולעיל צד 346 וצד 378 ועי"ע במתיו צד 320 ובס' חסידים ד' ברלין צד 482 ובתנ"ך הוצ' גינצבורג דניאל א' א' י"ת ב' א', ובכל הספרים כאן החרש והמסגר, ובמקרא כתוב והחרש ועי' בכ"י לעיל צד 129 בד"ה ראיתי וכו', ובדפ"ר וד"ו הוספם מאמר ר"ב בשם ר' יהודה, ובמ"כ הוגה ר' ברכיה

כך התחילו הכל צווחין ווי ויהי בימי אחשורוש: ר' שמעון משם ר' יוחנן (אמר) כל מקום שנ' ויהי משמש צרה ושמחה, אם צרה אין כיוצא בה, אם שמחה אין כיוצא בה. אתא ר' שמואל בן נחמן ועבדה פלגו, בכל מקום שנ' ויהי צרה והיה שמחה, מתיבין ליה והכת' ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור (בראשית א ג), אמר להם עוד אינה שמחה שלא זכה העולם להשתמש באותו האור, אמר ר' יודה אותה האורה שנבראת ביום ראשון היה אדם מביט בה מסוף העולם ועד סופו, כיון שצפה הקב"ה ברשעים גנזה לצדיקים הה"ד ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום (משלי ד יח), מתיבין ליה והכת' ויהי ערב ויהי בקר [יום אחד] (בראשית א ה), אמר להם עוד אינה שמחה שכל מה שנברא ביום ראשון עתידין להיבלות כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה (ישעיה נא ו), מתיבין ליה והכת' ויהי ערב ויהי בקר יום שיני (בראשית א ח) יום שלישי יום רביעי וגו', אמר להם עוד אינה שמחה שכל מה שנברא בששת ימי בראשית

8 ילק' ירמיה ר' תמ"ז: 4 עי' לעיל לד 21 וצ"כ: 5 עי' לעיל לד 88 ולד 108, פסיקתא רבתי פב ג (קי"מ ט'), ספרי כנה סל"ס, חגיגה י"ב ע': 10 לעיל לד 95:

1 התחילו — צווחין] א'י (אסתר), התחילו צווחין ג, . . צווחים דות, היו צוחין ב, צווחו א'² (רות) | *ווי דאבי] וויי ו, ווי ווי ת, ל' לג | אחשורוש | שמעון] ~ בר (ברבי ו) אבא דפוגכת | משם ד, משום פבת, בשם וג | אמר ל' דוגת | כל] וא'ג, בכל דפבת | 2 אין] פא'² ~ צרה דוגבת | אם] א'ג, ואם דפובת | אין] א' ~ שמחה דפוגבת | בר דפוא²גבתי | 3 נחמני א'² | ועבדה] פא'²ג, עבדה וב, ועבדא א'ת, ועבד ד פלגו] ואגב, פלגא דת, פלג פ | כל א'² | ויהי] פואגבי, ~ משמש דת | מיתיבין א'², אתיבון ו, התיבין ת | והא כת' פג | ויאמר — יהי אור] ואגבי, ל' דפת | 4 אמר להם] אגבת, אמר להן פו, ל' ד | עוד] עדיין ו, אף א'², ל' ב | אינה] ב, היא ~ דפואגתי | שמחה] פואגבי, ~ שלימה דת | באותה האורה דובת, . . אורה פאי | 5 דאמר א'²ב | ר' יהודה (יודה ת) ברי' (בר דא, בי"ר ת) סימון דפואגבת | אורה פא'¹ב | ראשון] וא'²ת, הראשון דפא'¹גב, הא' ד¹ | 6 ברשעים] בדורות הרשעים א'², בדור המבול ובדור הפלגה דפוא'¹גת, בדור אנוש ובדור הפלגה ובדור המבול ב | לצדיקים] ~ לעתיד לבא דפא', . . לבוא וגבת | *הולך — היום דפוגבת] וגו' לא' | 7 מיתיבין א'², אתיבון ו | ליה ל' א'² | והא כת' פ | *יום אחד פואגב] ל' לדתי | 8 להן ג | *עוד דפאגבת] עדיין ו, ל' ל | אינה] היא ~ פואגבי | שמחה] ~ שלימה ד | הראשון ובי, אחד א'¹ | עתיד גבי | להיבלות] ג, להבלות י, להתבלות ואב, לבלות ד, לכלות ת | 9 *והארץ — תבלה דוגבת] וגו' לא | מתיבין] איגב, מיתיבין א'², אתיבון דות | ליה ל' א'² והכת' ל' ו | שני ואגבת, ב' ד | 10 יום — וגו'] יום שלישי יום רביעי יום חמישי יום הששי ות, יום שלישי . . יום חמשי יום ששי ג, יום ג' יום ד' יום ה' יום הששי א'², יום ג' . . יום הו' ד¹, יום ג . . יום ו' ד, ויום ג' ויום ד ויום ה' ויום ו' א'¹, שלישי רביעי חמישי ששי י | עוד אינה] עוד היא אינה אנבי, היא עוד אינה ו | שמחה] ואגבי שמחה שלימה ת, שלימה ד | מה ל' ת | שנברא' ד¹, שנבראת וג, שנבראו פת, שברא י | לששת ו |

אמר התרש אלף וכו', ופי' לעקור כל הביצה לעקור כל השורש וכן לקעקע ביצתן בוי"ר ובמדרש אסתר ועי' ב... ע' ביצה: 3 ועבדה פלגו. ודרשה לחצאין, ובוי"ר פי"א הגי' שמעון בר אבא (כ"ה בדפ"ר וד"ו) בשם ר' יוחנן ... כל מקום וכו' אם צרה אין צרה כיוצא בה אם שמחה אין שמחה כיוצא בה אתא ר' ישמעאל (וצ"ל שמואל) עבדה פלגא כל מקום שנ' ויהי אין שמחה והיה אין צרה, ובמדרש רות שמעון בר רבי אבא אמר בשם ר' יוחנן כל מקום שנאמר [ויהי משמש] צרה ושמחה אם צרה אין צרה כמותה אם שמחה אין שמחה כמותה בעולם אתא ר' שמואל בר נחמני ועבדא פלגא בכ"מ שנ' ויהי צרה והיה שמחה, ובמדרש אסתר שמעון בר בא בשם ר' יונתן (וצ"ל ר' יוחנן) אמר כ"מ שנ' ויהי משמש וכו' אם צרה אין צרה כיוצא בה וכו' אתא ר' שמואל בר נחמן ועבדה פלגו כל מקום שנ' ויהי משמש צרה וכל מקום שנ' והיה שמחה, ובבמ"ר פי"ג אמר ר' שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן כ"מ שנ' ויהי משמש וכו' אם צרה אין צרה כיוצא בה וכו' אתא רשב"נ ועבדה פלגא בכל מקום שנ' ויהי צרה והיה שמחה ועי' במ"י לעיל צד 400, ובתנחומא שמיני ר' שמעון בר אבא בשם ר"י אמר כל מקום שנ' ויהי משמש צרה ומשמש שמחה ואם צרה אין צרה כיוצא בה ואם שמחה אין שמחה כיוצא בה אבל כל והיה שמחה וגר' שצ"ל שם ועי' בעין יוסף: 4 שלא זכה העולם וכו'. כדתני לעיל צד 21 אורה שנבראת בששת ימי בראשית וכו' גנוזה לצדיקים לעתיד לבוא וכו', ומביא כאמר ר' יודה אותה האורה וכו', ובבמ"ר הגי' ... ליה הכתוב ויאמר אלהים יהי אור וכו' אמר להם אף היא אינה שמחה שלא זכה העולם להשתמש באותה ... דאמר ר' יהודה בר' סימון אותה אורה שברא הקב"ה ביום הראשון היה אדם צופה ומביט בה מסוף העולם ועד ... וכיון שראה הקב"ה דור אנוש ודור המבול ודור הפלגה עמד וגנזה והתקינה לצדיקים לעיל שנ' ואורח לצדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום, ובוי"ר שם אתיבון ויאמר וכו' אמר להן אף היא וכו' לפי שלא זכה וכו' באותו האור דא"ר יהודה בר סימון אור שברא וכו' ביום ראשון אדם צופה ומביט בה וכו' כיון שראה הקב"ה מעשה דור אנוש ומעשה דור המבול שהן מקולקלי' עמד וגנזו מהן הה"ד דכתי' וימנע מרשעים אורם והיכן גנזו בגן עדן ש... אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, ובמדרש אסתר אתיבון והא כתיב ויאמר וכו' אמר לון אף היא וכו' שלא זכה וכו' לאותה אורה אמר ריב"ס אורה שנבראת וכו' היה אדם צופה ומביט וכו' וכיון שצפה הקב"ה בדור אנוש ובדור ... ובדור הפלגה שהן עתידין לחטוא לפניו עמד וגנזו מהם הה"ד וימנע וכו' והיכן גנזו בג"ע הה"ד אור זרוע וכו' ... רות והא כתיב ויאמר וכו' אמר להם אף היא אינה אורה של שמחה שלא זכה וכו' באותה אורה שאיתה ... שנבראת ביום ראשון אדם צופה מהעולם ועד סופו (כ"ה בדפ"ר וד"ו) וכיון שראה שעתידין רשעים לצאת ... ואנשי המבול ודור הפלגה ובאנשי סדום לקחה הה"ד וימנע וכו' וגנזו לצדיקים לעיל שנ' אור זרוע וכו' ... שם השיבו חכמים ויאמר וכו' הרי שמחה אמר להם אף היא אינה של שמחה לפי שלא זכה וכו' ...

צריכין עשייה כגון החרדל צריך למתק החיטים צריכין להיטחן, מתיבין ליה והכת׳ ויהי ייי את יוסף (שם לט ב). אמר להם עוד אינה שמחה שנזדווגה לו אותה הדוב, מתיבין ליה והכת׳ ויהי ביום השמיני (ויקרא ט א), אמר להם [עוד אינה שמחה שבו ביום] מתו נדב ואביהוא, והכת׳ ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן (במדבר ז א), אמר עוד אינה שמחה שנגנז בבניין הבית, והא כת׳ ויהי ייי את יהושע וגו׳ (יהושע ו כז), אמר עוד אינה שמחה שצריך לקרוע

4 תוספתא סוטה פי״ג, סוטה מ׳ ח׳:

1 צריך ג | כגון] כמו א׳, ל׳ פ | התרדל — להיטחן] התרדל (חרדל כי) צריך למתק החיטין צריכות (חטים צריך כ, חטין צריך י) להטחן גכי, חרדל (התרדל ו) צריך למתק תורמוסין צריכין למתק (וכן תרמוסין פ) החטים (חטים פ) צריכין (צריכות ו) להטחן פוא׳, חרדל . . למתק תרמוס צריך למתק חטים צריכין ליטחן א׳, התרדל . . למתוק (למיתוק ת) החטים צריכים להטחן התורמוסין צריכין (התורמוסים צריכים ת) ליטחן דת | אתיבון ות, אמרי א׳ | והכת] והא כי כת׳ פ, ל׳ ות | ׳את יוסף ל״דא׳י] את יוסף וגו׳ פ, את . . ויהי איש מצליח וא׳גכ, . . . פ | איתן] היא . . פ׳א׳כ׳ | שמחה] פוא׳גכ . . שליטה דת | שנזדוגה] פג שנזדווגה דוא׳כתי, שנרה א׳ | כו א׳ | אותה דוב ת, אותה הרובת פ, את הרוב א׳, אותה זונה והשא אשת אדוניו י | מתיבין ליה] אתיבת . . ו, התיבון . . ת, ל׳ א׳ (כתיבין — אביהוא ל׳ פא׳) | 3 והכת׳ ל׳ ו | השמיני] א׳י, ~ קרא משה דגכת, . . לאהרן ולבניו ולזקני ישראל ו | ״עוד — שבו ביום י) עוד היא אינה . . שבו ביום גכ, עוד היא . . שבו א׳, עדיין היא . . שבו ביום ו, עוד אינה שמחה שלימה דת, ל׳ ל | מתו] א׳גכי, מת ו, שמתו דת | והכת׳] א׳, מתיבין ליה והכת׳ א׳י, . . והא כת׳ דפג, אתיבון ליה ות | 4 להקים . . המשכן] וכ, להקים פ, ל׳ דא׳גתי | אמר] אמר להם דוא׳גכ, ל׳ א׳ (וכן בפסוק) | עוד — שמחה] עוד היא . . שמחה אנכי, אף היא . . שמחה ו, ל׳ פ | שנגנז] פא, שנגנז המשכן י, . . משכן כ, שנגנזה דת, שנגנו ו, שיגנזו ג | בבניין ו, בבנין דפאגכתי | הבית] בית המקדש ו | 5 והא כת׳] פ, והכתי׳ א׳, כתיבין ליה והא כת׳ ג, . . והכת׳ דא׳י, אתיבון והכת׳ ת, אתיבון ליה ו | עוד — שמחה] עוד היא . . שמחה וא׳ג, אף היא . . שמחה א׳י, ל׳ פ | שצריך ו,

שכך א״ר יהודה בר סימון א״ר שברא הקב״ה ביום הראשון היה אדם צופה ומביט מסוף וכו׳ כיון שראה הקב״ה מעשה דור אנוש והור המבול עמד וגנזו מהם ושיה וימנע וכו׳ והיכן גנזו בג״ע לצדיקים שנ׳ אור זרוע וכו׳, ובפסי״ר פ״ה השיבו את רשב״ג אמרו לו והרי כתב ויהי אור מה צרה יש בזו אמר להן שאורו עתיד ליגנז מפני המאורות, ומאמר ריב״ס נסדר גם לעיל צד 88 וצד 108 בנוסחת הדפוסי׳ ובפסי״ר פכ״ג ובשמו״ר פל״ה ועיי״ע במ״י לעיל צד 21 בר ה הגי׳ אורה וכו׳: 1 כגון החרדל וכו׳. לעיל צד 95 הגי׳ כגון החרדל צריך למתק התורמוס צריך למתק החטים וכו׳ ועח״נ, ובוי״ר שם בדפ״ר ודי״ו אתיבון ויהי ערב וגו׳ אמר להן אף היא אינה שמחה שכל מה וכו׳ עתיד לבלות הדהי דכתי׳ כי שמים וכו׳ איתיבון ויתי ערב וכו׳ יום שני שלישי רביעי חמישי שישי אמר להן אף היא אינה שמחה שכל מה וכו׳ החיטין צריכין לטחן החרדל צריך למתק ותורמוסין צריכי׳ להמתיק, ובמדרש רות מיתיבין ליה והכתיב ויהי וכו׳ יום אחד אמר להם אף היא אינה שמחה שעתידין שמים להבלות שנ׳ כי שמים כעשן נמלחו מתיבין ליה והא כתיב ויהי ערב וכו׳ יום שני ושלישי ורביעי וחמישי וששי אמר להם אף היא אינה שמחה שכל מה וכו׳ כגון ההרדל צריך להמתיקו התרמוסין צריכין לימתק החטים צריכין ליטחן, ובמדרש אסתר אתיבון ויהי וכו׳ יום אחד אמר לון אף הדא אינה שמחה שכל מה וכו׳ הן עתידין להבלות הה״ד כי שמים וכו׳ והארץ כבגד תבלה איתיבון והכתיב יום שני יום שלישי עד יום הששי אמר לון אף (בדפ״ר אוף) הדא וכו׳ שכל מה שנברא וכו׳ צריכה עשייה שאינן נעשין עשייה שליבה כגון החטים צריכין לתחן והחרדל והתרמוסין צריכין להמתק, ובבמ״ר התיבון ליה ויהי וכו׳ יום אחד אמר להם אף היא אינה שמחה שכל מה וכו׳ עתיד להבלות שנ׳ כי שמים וכו׳ התיבון ליה כל ימי ששת ימי בראשית אמר להם אף הם אינם שמחה שכל מה וכו׳ צריכים עשייה כגון החרדל צריך למתק והתרמוסין צריכין לשלוק והחטים צריכי׳ ליטחן, ובתנחומא שם השיבוהו עוד אומר ויהי ערב וכו׳ יום אחד אמר להם אף הוא באותו יום אינה של שמחה שכל מעשה יום ראשון עתידין לבלות שנ׳ כי שמים וכו׳ השיבוהו והרי יום שני ויום שלישי ויום רביעי ויום חמישי ויום הששי אמר להם אף הם אינם של שמחה שכל מעשה ימי בראשית צריכים עשייה אחרת כגון חטים צריכים לטחון החרדל צריך להמתיק התורמוס צריך להמתיק, ובפסי״ר פ״ה ל״ג לה ועי׳ פסי״ר פכ״ג (קמ ז ב): 2 אותה הדוב. אשת פוטיפר, ודוב גם ל״ג וכן לקמן פפ״ט ופפ״ו לדוב שהיתה משכלת וכו ועח״נ, ובוי״ר אתיבון ויהי וכו׳ ויהי איש מצליח אמר להן אף היא אינה שמחה שמתוך כן נזדמנה לו אותה רשעה, ובבמ״ר התיבון ליה והכת׳ ויהי וכו׳ א״ל אף היא כו׳ שמתגרת בו את הדוב, ובמדרש אסתר אתיבון ויהי וכו׳ אמר לון אף הדא וכו׳ שמתוך כך נתגרתה אותה הדוב, ובמדרש רות והא כתיב ויהי וכו׳ אמר אף היא וכו׳ דכתיב כי שמו אותי בבור, ובתנחומא השיבוהו ויהי וכו׳ א״ל אף היא אינה של שמחה שמתוך כך נזדמנה לו אותו הדוב וכו׳ שנאמר בפסוק אחר וכו׳ ותשא אשת אדוניו וגו׳, ובפסי״ר פ ח ל״ג לה: 3 והכתיב ביום השמיני. במגילה י׳ ב׳ והכתיב וכו׳ ותניא אותו היום היתה שמחה לפני הקב״ה כיום שנבראו בו שמים וארץ וכו׳ הא שכיב נדב ואביהוא ועיי״ש, ובוי״ר שם אתיבון ויהי וכו׳ א״ל אף היא אינה שמחה שבאותו היום מתו נדב וכו׳, ובבמ״ר והכתיב ויהי וכו׳ קרא משה א״ל אף היא וכו׳ שבו ביום וכו׳ ועיי״ש, ובמדרש רות והא כתיב ויהי וכו׳ א״ל אף היא וכו׳ שבו מתו וכו׳ ועיי״ש, ובמדרש אסתר איתיבון ויהי וכו׳ קרא משה לאהרן ולבניו אמר לון אף איננו טוב שבאותו היום מתו וכו׳ ובכו להם כל ישראל וכו׳. ובפסי״ר אמרו לו והרי כתב ויהי וכו׳ מה צרה יש בזו אמר להן שנדב ואביהו עתידים למות, ובתנחומא ל״ג לה וכן ליתא בכ״ם וכי״א א׳: 4 שנגנז בבניין הבית. בבנין בית המקדש וכדאיתא בתוספתא שם משנבנה בית הראשון נגנז אהל מועד וכו׳ ועי׳ סוטה שם, וכן בפסי״ר שם אמרו לו והרי כתב ויהי ביום כלות אמר להן מפני שעתיד לגנז מפני בית המקדש. ובוי״ר אתיבון ויהי ביום וכו׳ אמר להן אף היא אינה שמחה שבו ביום שנבנה בנינו של בית נגנז, ובבמ״ר הגי׳ בדפ״ר וד״ו ויהי ביום וכו׳ אמר להם וכו׳ שנגנז בבית הבית וצ״ל בבנין הבית ועיי״ש בחי׳ הרש״ש, ובמדרש אסתר איתיבון ויהי ביום וכו׳ אמר לון אף הדא וכו׳ שנגנז בו בנינו של עולם וצ״ל בבנינו וכו׳, וגי׳ אחרת במד׳ רות והא כתיב ויהי ביום וכו׳ אמר להם אף היא וכו׳ שבו נגנז בנין בית המקדש שנ׳ ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וצ״ע, ובתנחומא ל״ג לה: 5 שצריך לקרוע שמלותיו. כדכתיב אחריו וימעלו בני ישראל מעל וכו׳ ויכו

שמלותיו. והא כתי׳ ויהי כי ישב המלך בביתו וגו׳ (ש״ב ז א) בא נתן ואמר לו רק אתה לא תבנה הבית (מ״א ח יט). אמ׳ ליה אמרנן דידן אמור דידך, אמר להון והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם (זכריה יד ח), והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו׳ (ישעיה כז יג). והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר וגו׳ (שם ז כא) והיה ביום ההוא יוסיף יי׳ שנית (שם יא יא). והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים (יואל ד יח), מתיבין ליה והכתי׳ והיה כאשר נלכדה ירושלם (ירמיה לח כח). אמר להן עוד היא שמחה שבו ביום נטלו ישראל איפכי על עוונותיהם דאמר ר׳ שמואל בר נחמן איפכי גדולה נטלו ישראל על עוונותיהם ביום שחרב בית המקדש תם עונך בת ציון וגו׳ (איכה ד כב): ג

2 ע׳ לקמן פ״ע: 7 איכה רבתי פ״ב פ׳ תם עונך (ד׳ כ״ב):

שנצרך כ, שהוצרך י, צרך פ | 1 שמלותיו] א[2]ג, את שמלותיו וא[1], בגדיו דת, שמלותיו שאותו (שבאותו י) היום נהרג יאיר בן מנשה פ׳, שמלותיו שבאותו היום . . בן מנשה שהיה שקול כרובה שלסנהדרין הה״ד ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש שלשים וששה אין כת׳ כאן אלא כשלשים וששה איש מכאן שהיה כחצי סנהדרין כ | *והא כת׳ פ] והכתי׳ א[2], מתיבין לית ותכת׳ דא[1]נת, מתיבין ליה י, אתיבון ליה ו, ל׳ ל | וגו] ויי׳ הניח לו כ, . . לו וגו׳ דפ, . . לו מסביב ג, . . לו מסביב מכל אויביו ו, ל׳ א[2]תי | בא — לו] בא נתן הנביא וא׳ לו פ, אף היא אינה שמחה שנא׳ א[2], אמר להם (להן כ) עוד (עוד היא וא[1]ת, אף היא כ, היא ג) אינה שמחה (שמחה שלימה ד) שבא נתן ואמר לו דוא[1]גכת, אמר . . אף היא . . נתן הנביא ואמר י | **רק אתה לא] לא אתה ל | 2 הבית) א[2]גכת, בית לשמי דא[1], את הבית לשמי ו, וגו פ, ל׳ י | אמרנן] פג, אמרינן וא׳, אמרן דת | אמור את דידך פ | להון] פאג, להם דו, להן:כת | והיה] פות, והכת׳ ~ דא[2]כ, והא כת׳ ~ א[1]ג | מירושלם] א, מירושלים כת, וגו׳ דפ | והיה — עסים] והית ביום ההוא יחיה . . יוסיף . . יטפו . . יתקע . . דפוא[1]גכי, והיה ביום ההוא יחית . . יטפו . . יוסיף . . יתקע . . א[2], ותיה ביום ההוא יחיה . . יטפו . . יתקע . . ת | 5 מיתיבין א[2], אתיבון ות | והכת׳] והא כת׳ פא׳, ל׳ ו | ירושלים גכת | עוד היא] זו א[3] | 6 שמחה] ~ היית ו, היתה א[1], שם כ | איפכי] ת, אפכי ע, אפוכי כ, אופכי דפ, אפופסין א[2], אפופכי ג, אפיפוכין ר[1], איפופסין ר[2], אפופוכין י, איפופוסין ר[3] | עוונותיהם | 7 דאמר — המקדש ל׳ פ | נחמני א[2]עי | אפכי ע, אפוכי גכ, אופכי ד, אפופסין א[1], איפופוכין י | ביום שחרב] כשחרב א[2] | ל׳ וגו] לא יוסיף להגלותך פי״גבי

מהם אנשי העי כשלשים וששת איש וכו׳ ויקרע יהושע שמלותיו וכו׳, ובמגילה שם ויהי ה׳ את יהושע ויעלו בני ישראל וכו׳, ובבמ״ר והכת׳ ויהי יי׳ את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ אף היא אינה שמחה שבו ביום קרע שמלותיו שנ׳ ויקרע וכו׳, ובמדרש רות והא כתיב ויהי כתיות יהושע א״ל אף היא וכו׳ שבו קרע יהושע שמלותיו שנ׳ ויקרע וכו׳ וק״ק הלשון כאן שצריך לקרוע וכו׳ ולא קאמר שקרע וכו׳ ועי׳ ביפ״ת, וגי׳ כי״כ מסכמת עם הגי׳ במדרש אסתר איתיבון ויהי ה׳ את יהושע אמר לון אינה שמחה שבו ביום נהרג יאיר שהיה שקול כרובה של סנהדרין הה״ד ויכו מהם וכו׳ כשלשים וששה איש שלשים וששה אנשים אכ״כ אלא כשלשים וששה איש זה יאיר ששקול כרובה של סנהדרין מה כתיב שם ויקרע יהושע שמלותיו ועי׳ גם גי׳ כי״פ, ובוי״ר שם אתיבון ויהי וכו׳ א״ל אף היא אינה שמחה שנהרג יאיר ששקול כרובה וכו׳ שנ׳ ויכו וכו׳ שלשים וששה אכ״כ אלא כשלשים וששה איש א״ר יודן זה יאיר בן מנשה ששקול כרובה של סנהדרין. ובתנחומא שם השיבוהו ויהי וכו׳ ויהי שמעו וכו׳ א״ל אף היא אינה של שמחה שבאותו הפרק נפל יאיר בן מנשה ששקול כנגד רובן של וכו׳ שנ׳ ויכו וכו׳ כשלשים וששה איש ואמר מר זה יאיר בן מנשה ששקול כרובן של סנהדרין ועי׳ ב״ב קכ״א ב׳ וסנהדרין מ״ד א׳, ובפסי״ר ל״ג לה׳:
1 רק אתה לא. כן הגהתי כגי׳ שאר הספרים והוא הפסוק במ״א שם, ולשון הפסוק באותו ענין בש״ב (ז ה) האתה תבנה לי בית לשמי, וכן במדרש רות והא כתיב ויהי כי ישב וכו׳ א״ל אף היא אינה שמחה שבו בא נתן הנביא ואמר לו רק אתה לא תבנה הבית ועח״נ, ובוי״ר איתא לפני זה המאמר עוד אתיבון ויהי דוד לכל דרכיו משכיל ויי׳ עמו (ש״א י״ח י״ד) אמר להן אף היא אינה שמחה שכתוב בו ויהי שאול עוין את דוד (שם ט׳) ועי׳ גם במגילה ובמדרש אסתר ובתנחומא שם, ובבמ״ר נוסף עוד והכת׳ ויהי הוא המקריב ועי׳ ש׳, ובפסי״ר ל״ג לה׳: 2 אמ׳ ליה וכו׳. אמרו לו לרשב״נ אמרנו מה שיש לנו להשיב על שיטתך שבכל מקום שנ׳ ויהי משמש צרה אמור אתה ראייתך שבכל מקום שנ׳ והיה משמש שמחה אמר להם והיה ביום ההוא וכו׳ ועי׳ גם לקמן פ״ע לפ׳ ושבתי בשלום וכו׳ אמר לו הקב״ה ליעקב אתה אמרת והיה יי׳ לי לאלהים חייך כל טובות וברכות שאני נותן לבניך איני נותנן אלא בלשון הזה והיה ביום ההוא יצאו וכו׳ והיה ביום ההוא יחיה וכו׳ והיה ביום ההוא יוסיף וכו׳ והיה ביום ההוא יטפו וכו׳ והיה ביום ההוא יתקע וכו׳: 6 איפכי. בערוך ע׳ אפכי הגי׳ אפכי ופי׳ שם בל״י קורין להנחה אפכי כלומ׳ מוחל להם עונותיהם, ובמוסף שם פי׳ בל״י[1]) ורומי׳ שטר פרעון כמו שובר וכן מעם הגי׳ אפופסין[2]) וכמו שמפרש בפי׳ ב״ר כי״א איפופסין פרעון בל״י, ובסגנון מאמר זה איתא גם באיכ״ר ס״ב שם א״ר ישמעאל (וצ״ל שמואל) בר נחמן טובת היתה מגילת קינות וכו׳ שבה נטלו ישראל אפוכי על עונותיהם ביום שחרב בית המקדש הה״ד תם עונך וכו׳, ובוי״ר הגי׳ כדפ״ר וד״ו אמרין ליה אמרינן דילן אמור דילך [א״ל] והיה ביום ההוא יטפו וכו׳ והיה ביום ההוא יחיה וכו׳ והיה ביום ההוא יצאו מים חיים וגו׳ והיה כעין שתול על פלגי מים והיה שארית יעקב בגוים מתיבין ליה וכו׳ והיה כאשר נלכדה ירושלם אמר להן אף היא אינה צרה שבו ביום נטלו וכו׳ איפופסין וכו׳ דאמר ר׳ ישמעאל בר רב נחמן איפופסין שלימה נטלו וכו׳ ביום וכו׳ הה״ד תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך, ובמדרש אסתר אמרין ליה אמרינן דילן אמור את דילך אמר להם כתיב והיה ביום ההוא יטפו וכו׳ יצאו וכו׳ יחיה וכו׳ והיה שארית יעקב וכו׳ והיה ביום ההוא יתקע וכו׳ והיה כעין שתול וכו׳ התיבון ליה והיה כאשר וכו׳ אמר לון אף ההיא אינה צרה אלא שמחה שבו ביום נולד מנחם ונטלו ישראל אפוכי וכו׳ דאמר ר׳ שמואל אפוכי גדולת וכו׳ בשעה שחרב וכו׳ הה״ד תם וכו׳, ובמדרש רות אמרי ליה אמרינן אנן דידן אמור את דידך אמר להם והיה ביום ההוא יטפו וכו׳ יצאו וכו׳ יוסיף וכו׳ יחיה וכו׳ יתקע

[1]) ἀποχή. [2]) ἀπόφασις.

ד ויהי בימי אמרפל שלשה שמות נקראו לו כוש נמרד ואמרפל, כוש שהיה כושי וודיי, נמרד שהמריד את העולם, אמרפל אמר אמרה אפלה דאמר ואפלי בעלמא דאמר ואפלי באברהם, דאמר והפיל אברהם לכבשן, ואריוך מלך אלסר אמר ר' יוסי ממליחיא כניין הנינן אלסרין לשם

1 ילקוט כ' כ"ג. ש' מונק נ"נ ח', תנחומא לך לך סי' ו', פסיקתא רבתי פל"ג (קנ"ח א): 2 לעיל צד 227 וצד 240, ובמים כ"ד ג', תנחום י"ג ח': 3 ט' לעיל צד 364 צד 367 צד 382:

1 שלשה] שונת, ג' ד'א'. של"ש דהא'כי | נמרוד סאנכתי. ונמרד ו. ונמרוד ד | אמרפל א | כושי ג | וודיי] ווראי הי'. ודאי דפא. ל' וגב | 2 נמרוד | שהמריד (שעשה א²) מרד בעולם | אמ'] שהיה פ'הא'גר'י. שהיתה דת. שהיה לו א'כ | אמרה אפלה] ח. אמרת אפלה ע. אימרת אפילה פו. אימרה ואפילה ג. אימרה אפילא כ. אמרתו אפלה א'ר'. אמירתו (אמרתו ת) אפלה ר². אמירתו אפילה דתריו. אמרה אל אפלה א' | דאמר אפילו ו. דאמרי ואפלי דפהתרי. דאמרי ואפילו י. דאמרי כ. דאפיל א'. ד"א דאמ' ואפילו א² (דאמר — בעלמא ל' ג) | דאמרי ואפלי דפהגת. דאמרי ואפילי י. דאמרי ואפי' כ. ואפיל וא', ואפלי ר'. ד"א אמרפל שאמ' ואפילי א² | 3 דאמר והפיל אברהם] שאמר (דאמר כ) לאברהם לירד והנב. שאמר לו לירד י. לירד פ. שאמר שירד דת. שאמ' ליה רד א'. שנאמ' לאברהם פול א' | לכבשן (בכבשן א²) האש | אריוך א² | ממליחייה ג. ממליחיא א². ממלתייה דכ. ממלהיא א'. ־ייא ת. ממלותייה פו | מנין אנכ. מניין הא ש. מנין מעות פ. תמן דת | תניא א' | אלסרין] פגש. אלסרון כ. אלסרין אומרין (?) ו. אליסרין א², אלסר א'. איסרין דת | לשום כ |

וגו' והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם מיתיבין ליה והא כתיב והיה כאשר וגו' אמר להם אף היא אינה צרה אלא שמחה שבו ביום נטלו ישראל אפיכין שלימה על עונותיהם ביום שחרב בית המקדש. ובבמ"ר אמרי ליה אמרינן דידן אמור את וגו' א"ל כל מקום שני והית שמחה והיה ביום ההוא ימשי וכו' יצאו וכו יוסיף וכו' יהיה וכו' והית הנשאר בציון והכתיב והיה כאשר וכו' א"ל אף היא אינה צרה אלא שמחה שבו ביום נוטל מנחם ובו ביום נטלו ישראל אפוכי וכו' דאמר ר' שמואל בר נחמן אפוכי שלימה נטלו וכו' ביום שחרב וכו' תם וכו', ובתנחומא שם אמרו לו הרי אמרנו את שלנו אמור אתה את שלך כי והיה שמחה א"ל והית ביום ההוא יטפו ההרים עסיס שהוא ביטות המשית והוא שמחת גדולה לישראל וכן והית ביום ההוא יחיה וכו' וכן והיה וכו' יצאו וכו' וכן והיה בעין שתול וכן והיה שארית וכו' אמרו לו והרי כתיב והיה כאשר וכו' אמר להם אף היא אינה של צרה שבאותו היום נטלו ישראל אפופסין על עונותיהם שכך כתיב תם וכו', ובפסי"ר הגי' רק אמרו לו והרי כתב והיה כאשר וכו' אמר להן אין שמחה כיוצא בה שלא נתן הנביא אפוכי לישראל אלא הוא כמו שכתב תם וכו' והשאר ליג שם, וגר' שמסדרי המדרשים השתמשו בכל הענין באגדה שהיתה כבר סדורה לפניהם:
1 כושי וודיי. כפשוטו שהיה בנו של כוש ואין צריך לדרשו כמו השמות נמרוד ואמרפל (ועי' במ"י לעיל צד 142 בד"ה זהב וכו') ונקרא ג"כ כוש כאביו ועי' לעיל צד 346 ובמ"י שם בד"ה ביטה וכו'. וכן מפרש בית"ת והעיר שם וליכא למימר דכוש בן חם גופיה הוא נמרוד דא"כ שהיה כוש ודאי מיבעי ליה לא כושי ועוד מאי וכוש ילד את נמרוד (ובפי' מהרזו נדחק לפרש שנמרוד הוא כוש ועיי"ש) ומדכתיב ותהי ראשית ממלכתו וכו' בארץ שנער ואמרפל מלך שנער משמע דהוא אמרפל וכו'. ודרשו כאן נמרד לשון מרד שהמריד את העולם ועי' לעיל צד 227 וצד 240 ובמ"י צד 347 בד"ה מן העיצה וכו' וצד 357 בד"ה מצרים אמר וכו', והשם אמרפל דרשו נוטריקון לפי הגי' שלפנינו אמר אמרה[1]) אפלה כלו' גזר גזרת אפילה. ולפי דעת בעל הערוך בע' איספרון הוראת אמרה[2]) כמו מורון לעיל פ"ו וגורס ומפרש מורון בלי חסך (ועי' במ"י צד 53 בד"ה אחד וכו') וכן בכ"ר אמרפל לשון חושך אמרה אפילה כמו חושך ואופל. ועפ"י הדרש שלפנינו נמרוד שהמריד וכו' אמרפל אמ' אמרה וכו' מפרש בלק"ט ולמה נקרא שמו אמרפל שהמריד והאפיל העולם, והמלות דאמר ואפלי וכו' עד באברהם הושלמו בכ"ל בגליון כגר' בכתב הספר בדיו דיהה (וכתוב שם בב' הפעמים דאמר ולא דאמרי וגם לא דאמ'), ואפשר שאינן מעיקר הספר (וכן לא הועתקו בערוך שם, וגם בכי"ג ל"ג דא' ואפלי בעלמא) או שהן דרש אחר בלי סימן ד"א, (ועי' במ"י לעיל צד 353 בד"ה ר' לעזר וכו'), וכן דרש אחר דאמר והפיל אברהם וכו' ועי' גם בחי' הרד"ל, ובפי' ב"ר כ"י גורס ומפרש אמירתו אפילה שגוזר גזירות רעות דאמרי ואפלי בעלמא שמיתק בבריות כדאמרי צד את חבריות בפיהם (לעיל צד 345) ואפלי באברהם שיתק שהשליכו בכבשן האש, ובפי' הנדפס מוכיח שאין אפלי אלא שתוק כדאמרינן הד הוה מפלי בבני ירושלם, ובמ"כ פי' הגי' דאמרי הכעים ועיי"ש, ובתנחומא לך לך שם ההיד ויהי בימי אמרפל ומי היה זה נמרוד וכו' שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש, ובעירובין שם אמרפל רב ושמואל חד אמר נמרוד שמו ולמה נקרא שמו אמרפל שאמר והפיל לא"א וכו' וחד אמר אמרפל שמו ולמה נקרא שמו נמרוד שהמריד את כל העולם כולו וכו' ועי' במ"י לעיל צד 361. ובפס"ר שם אמרפל שנזדווג לאברהם התחילה להשליכו לתוך כבשן האש וכו' ובתרי"א והוה ביומי אמרפל הוא נמרוד דאמר למירמי אברם לנורא וכו' ועי' גם בעצאלד דיא באבילאניש־אסיריישען קיילאינשריפטען וכו' צד 54 : 3 ואריוך. כ"ה בכל הספרים חוץ מכ"א כ', ובמקרא כתוב אריוך: ממליחייא. כן הושלם בכי"ל בינו שיטי בכתב הספר בדיו דיהה ועי' ניבויער געאגראפיע צד 269 ואנת"א ח"ג צד 724, והגי' שלפנינו מנין הנינן אלסרין גר' הגי' העיקרית ועי' גם בה"נ, והוי אינו דורש שם המטבע איסרין אלא שם הפירות אלסרין שאין כיוצא בהן בארץ ישראל ושנו בתוספתא מעשר ראשון פ"ב ה"ג איזהו שום בעל [בכי] וכו' בצל של רכפא וכו' כגון אילו וכו' לפי שכיוצא בהן בארץ ישראל אבל האילסרין הפרסקין וכו' לפי שיש בהם כיוצא בהם בא"י וכו' וצ"ל כהגי' בירוש' דמאי ריש פ"ב אבל האלצרין והאפרסקין וכו' על ידי שאין כיוצא בהן בא"י וכו' ועיי"ש בפי' הגיון אריה לידידי ר"א שווארץ (צד 336), ועוד בתוספתא שם ריש פ"א האילסרין הפרסקין וכו' כי שיעשו קליפה וכו' ובירוש' מעשרות פ"א מ"ח ד' באלצרין ובאפרסקין וכו' משיעשו וכו'. ומעב המאמר מניין תנינן בתוספתא אלסרין כלו' למה נקראו אלסרין ודריש לשם אלסר שנקראו כן על שם ארץ אלסר ועי' גם לקמן פמ"ה מניין תנינן נשא אשה וכו' כן הכא מקין וכו' ובתוספתא יבמות פ"ח. והוראת אלסרין[3]) עי' פלאנצענגאמען צד 48, וגם בפי' ב"ר הנדפס בדפ"ר הגי' מניין הא תנינן אלסרין וכו' אלא שפירש שם מטבע שאנו קורין איסרין לשון אלסר וכו', ובכי"פ נוסף במעות הפי' מנין מעות, והגי' איסרין איתא רק בדפוסי' ובית"ת המאוחר, והוחק הוא שיקראו איסרין לשם אלסר:

[1]) אֲמָרָה. [2]) ἀμαυρός. [3]) Haselnuss.

אלסר, כדרלעמר מלך עילם ותדעל מלך גוים אמר ר' לוי אתר הוא תמן מצטווח ברומי ונטלו אדם אחד והמליכוהו עליהן, אמר ר' יוחנן ותדעל היה שמו. ד"א ויהי בימי אמרפל מלך שנער זו בבל. אריוך מלך אלסר זו יוון. כדר לעמר מלך עילם זו מדי. ותדעל מלך גוים זו מלכות הרשעה שהיא מכתבת טירוניה מכל אומות העולם. אמר ר' אלעזר בר אבינא אם ראית מלכיות מתגרות אילו באילו צפה לרגליו שלמלך המשיח, תדע לך שכן בימי אברהם על ידי שנתגרו 26b מלכיות אילו באילו באת גדולה לאברהם:

ב) עשו מלחמה את ברע וגו' ר' מאיר היה דורש שמות, ברע שהיה בן רע, ברשע שהיה ה

4 לקמן פ"ע ופצ"ס, סיר השירים רבה פי' קול דודי (ב' ח'), פסיקתא רבתי פט"ו (ע"א ב'), אגדת שיר השירים לר 42 (מדרש זוטא לר 37), אגדת בראשית פ"מ: 7 ילקוט פס, תנחומא לך לך סי' ח', ועי' ירוש' ר"ה פ"ג כ"ע ס', יומא פ"ג ב', תנחומא מ"ב נשא סי' ל"ג, תנחומא פס סי' כ"ח, מדרש רות פ' ופס הלים (ח' ב'):

1 כדר לעומר דגת, כדרלעמר פוא, כדרלעומר ד¹כ | תמן] ~ ברומי ל°ש | **מצטווח דאבש] מצטוח ו, מצטווה גת, מצטוה פ, מצתווח ל, ל' י | ברומי] ברומא פ, ברומאי אגכ, מרומאי ו, גוים ל°ש | 2 אדם ל' ו | *והמליכוהו וא²] והמליכו אותו דפא¹גבתי, והמליכו ל | יוחנן] יצחק פ | היה ל' פוא¹י | ד"א] רב אמר ו | 3 זה י אריוך] א², ואריוך דפוא¹גבת | זו] פאגבת, זה דוי | יון דפואתי מדי ב, מדיי ג | כדר לעומר דגתי כדרלעמר פוא, כדרלעומר כ | זו] פאבת, זה דוגי | מדיי ו, יון גב | **ותדעל ל | 4 הרשעה] ד¹פוא¹ הרשעה הזו גכ, הרשעה הזאת ח, אדום ד, עשו ת | שמכתבת א²י, שהיתה מכתבת כ, שכותבת ע | טירוניא דאגבתע, טורינייה ו, טירונה פ, תירוניאה י | אומות שבעולם כ, האומות עי | בר] ג, בר דואבת, בן פ | 5 אלו עם אלו א²כ, זו בזו וחגת | *לרגליו פוחגתי] ברגליו ל, לרגלו ד, ל' כ | של—המשיח] וחא של משיח דפגתי, למשיח כ | לך] פוחאגי, ל' דכת | שכן] פוחא²גב, שכן שהרי דת, שכן מצינו י שכך היה א¹ | בימי אברהם] באברהם א² | 6 מלכיות] פוא¹גבתי, המלכיות ד, ל' א² | *אילו באילו וג] אלו באלו דא¹בתי, אילו לאילו ל, אלו עם אלו א² | באת] וא¹גי, באתה פח, באה דא²כת | °גדולה] הגאולה ד | 7 *את—וגו' ד] את ברע מלך סדום ואת ברשע מלך עמורה וא¹, וגו' ל | ר' מאיר — שמות] י, ר'.. שמות ר' יהושע בן קרחה היה דורש שמות דא¹גת, ר' מאיר אומר ודורש ר' יהושע בן קרחא היה שמות כ, ר' מאיר היה דורש שמות וכן ר' יהושע בן קרחה פ, ר"מ ור'.. בן קרחה היו דורשין א² | שהיה ל' א¹י | בן] בו כ | שהיה] פוא¹גכת, שהוא ד, ל' א²י |

1 כדר לעמר. וכן בת"א הוצ' ר"א ברלינר כדר־לעמר ועח"נ ולעיל צד 399: אתר הוא וכו'. מקום הוא שם נקרא גוים (ברומי) וכו'. ובת"א מתורגם מלך גוים מלכא דעממי ועי' בתר"י א', ובהוראה זו מתורגם גוים גם בתרגום היוני[1]), ור"ל מפרש גוים שהוא שם מקום ומפרש ג"כ למה נקרא שמו גוים נטלו אדם אחד וכו' ואמר ר"י אדם זה היה תדעל שמו, וכן פירוש המאמרים בפירש"י עה"ת מלך גוים מקום יש ששמו גוים על שם שנתקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל, ומשמע שרש"י ז"ל לא גרס ברומי וכן העיר בעל א"א ברומי יתר, ומן הנמנע שר"ל יפרש גוים שנזכר אצל שנער ועילם שיהא מקום ברומי (כמו שהגי' בפי' ב"ר הנדפס וכמו שהוגה בכי"ל אתר הוא תמן ברומי מצטווח גוים) או מצטווח ברומי שנקרא גוים ברומי כלו' במלכות או בלשון רומי, וגרי' שפי' תמן בבבל כהוראתו המורגלת כלו' בארץ הקדם ומלת ברומי הוא פי' גליון זר שניתוסף בפנים הספר ועי' לקמן סע"ו מאמר ר"ל אתר הוא וכו' ובח"נ שם, וכן זרה הגי' אמר ר' יוחנן והדעל וכו כאלו בא ר' יוחנן לפרש מאמר ר' לוי, ועדיפא גי' כ"ם א"ר יצחק ועי' באגה"א ח"ב צד 210 ועיי"ע בעער דאס לעבען אבראהאמס צד 132: 3 זו בבל. וכן לעיל צד 846 שנער זה (זו) בבל ועיי"ש במ"י: זו יוון. וכן כתיבת יוון בכי"ל לעיל צד 16 צד 147 וצד 399 בשני ווי"ן, וגם בלק"ט הועתק אלסר זו יון וכו' עילם זה מדי, ואעפ"י שבכל מקום מקדים מלכות מדי למלכות יון שינו כאן סדר הד' מלכיות לדרוש עילם זו מדי כדכתיב בדניאל ח' ב ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה וכו', ואולי דרשו ג"כ אלסר לשון נופל על לשון אלס[2]) זו יון ובכי"ג וכי"ב הגי' אלסר זו מדיי (מדי) וכו' עילם זה (זו) יון ועי' גם ברמבין ובפי' רבינו בחיי (ובד' ווילנא שינו בפנים ובמ"כ אנטיוכס במקום יון), ובכי"ל נוסף בדרש ד"א וכו' מלת כדרלעמר בין שיטי בכתב הספר בדיו דיהה ואינו ניכר בבירור אם כתוב בשתי תיבות או בתיבה אחת, ובדרש הקודם ולמטה כי' ו' איתא בבירור כדר לעמר: 4 טירוניה. פקודת אנשי צבא למלחמה[3]), ודרשו ותדעל מלך גוים זו מלכות רומי שמכתבת וכו' ולוקחת אנשי צבא מכל אומות העולם, וכן הדרש לקמן פ"ע ונאספו שמה כל העדרים זו מלכות הרשעה שמכתבת טירוניה מכל אומות וכו' (ובאגדת שה"ש שם ונאספו וכו' שהייתה מכתבת טרוניא מכל לשון), ולקמן פפ"ח ובסל העליון מכל מאכל וגו' זו מלכות הרשעה שמכתבת טירוניה מכל האומות (כ"ה בכי"ל), ובשהש"ר שם בדפי"ר היאך אנו נגאלין ולא כבר נשבע הקב"ה שהוא משעבדנו בע' אומות והוא משיבן וכו' ולא עוד אלא שהמלכות הרשעה הזאת מכתבת טירנייה מכל העולם מכל אומה ואומה כותי אחד בא ומשעבד בכם כגון שנשתעבדה בהם כל אומתי ובאילו נשתעבדתם בשבעים אומות וכו' ועי' בפסי"ר שם. ובאג"ב שם משל למי שהיה מכתיב טירוניא בא אחד להכתיב לו את בנו אמר לו ראה לבני מה בחור מה גבור ובעל קומה וכו' מדדו ונמצא קטן ונפסל וכו' ועי' לקמן פס"ח סי' י"א, והלשון מכתבת טירוניה כסגנון ל"ר ול"י ועי' במו"ע ע' טרן ב' ובמאמר ר"י פערלעס במ"ח חלק ל"ז צד 116, ובערוך שם פי' טירוניא באילו המאמרים בב"ר וכן באין לעסק טירונין בילמדנו ריש כי תשא ענין מס הוא ואולי כוון למ"י[4]) ועי' גם במ"ע צייטשריפט פיר אססיריאלאגיע חלק כ"ב צד 207: אם ראיתה. בלק"ט הגי' א"ר אליעזר בר אבונא אם ראית וכו' מתגרות זו בזו צפה לרגליו של מלך המשיח תדע לך שעי"י שנתגרו וכו' אלו בא גאולה לאברהם אבינו ועח"נ: 7 ר' מאיר וכו'. וכן הועתק בלק"ט ר' מאיר היה דורש שמות ברע שהוא בן רע ברשע שהוא בן רשע שנאב שהיה שואב וכו', ובירוש' ר"ה שם עשה לך שרף לא פירש אמר משה עיקרה לא נחש הוא לפיכך ויעש משה נחש נחושת (ועי' במ"י לעיל צד 280) מיכן היה ר"מ דורש שמות חד בר נש הוה

[1]) ἐθνῶν. [2]) Ἑλλάς. [3]) tironia. [4]) τελωνία.

בן רשע. שנאב שהיה שואב ממון. שמאבר שהיה פורח ומביא ממון בלע שנתבלעו דיוריה:

ג׳) כל אלה חברו אל עמק השדים ג׳ שמות נקראו לו עמק השדים עמק שוה עמק סיכות, שדים שהיה מגדל סרנין, שעשוי שדים שדים, שמניק את בניו כשדים, עמק שוה ר׳ ברכיה ור׳ חלבו בשם ר׳ שמואל בן נחמן ששם השוו כל אומות העולם וקצצו ארזים ועשו לו בימה גדולה והושיבוהו למעלה ממנה והיו מקלסין לפניו ואומרים שמענו אדני נשיא אלהים אתה בתוכינו במבחר וגו׳ (בראשית כג ו) אמרו לו מלך אתה עלינו אלוה אתה עלינו, אמר להם אל יחסר העולם מלכו ואל יחסר אלוהו, סוכות שהוא מסוכך באילנות. אמר ר׳ תנחומ׳ גפן ותאנה

2 ילקוט כאן, סנהדרין לך לך שם: 4 לקמן פנ״ב פכ״ח, מדרש קהלת ס׳ טוב ילד (ד׳ י״ג), תנחומא מ״ב בהעלותך סי׳ י״ז, תנחומא שם סי׳ ט׳, במדבר רבה פט״ו סי׳ י״ד: 7 פסיקתא פכ״ט (קפ״ז ב׳):

1 בן] בו כ | שהיה ל׳ א² | שואב ממון] שונא לאב א, שונא אב ד״א שנאב שהיה שואב ממון כ | שמאבר] פא׳נת, ושמאבר דוא׳כי, שמאבר שמאבר ע | היה א² | בלע] ומלך בלע פ... היא צוער וא׳נ... היא ... דא׳כת | שנתבלעו פ | 2 ג] ד׳ א׳ע של׳שה פ׳תגבת של׳ש ד׳ | ועמק שוה פכ | ועשק פכ | 3 שדים] עמק שדים פתגתע, עמק השדים דא׳כי | שהיה מגדל] עשי, שהוא.. דפוחא׳גת, שמגדל א², עמק שהוא מגדל כ | סרנין] א׳גע׳ש, סרנים ד׳וחי, את הסרנין פ, שרנין א², סרינין ע, סרנון כ, סרנים דת | שהיה עשוי ע, שהוא עשוי פוחא׳נ, שהוא עשה א², ד״א שהוא עשוי דתי | שדים שדים] פוחאנכע, שדים ו, שדים שדים תלמים דת | שמניק] ע, שהוא מניק פוהא׳גכי, ד״א שהוא.. דא׳ת | כשדיים פג | 4 ר׳ חלבו ו | *בשם דפוא׳גבת] ל׳ ל | בר רב כ | בר דפוגת, השוו וא׳געשי | האומות שבעולם כ | *וקצצו] וקיצצו ד | לו] לאברהם פת, ל׳ וכ | 6 והושיבוהו] א׳עי, והושיבו אותו דפכ, והשיבו אותו גת, ותושיבו לאברהם אבינו ו | ממנה ל׳ פגבשי | והיו מקלסין ל׳ א² | לפניו] אותו חגי, ל׳ א׳כ | *ואומרים דית] ואומרין א׳ג, ואומרי׳ ע, ואומ׳ לפניו כ, ואמרו לו א², וא׳ ל | 6 מלך אתה] מלוך א² | עלינו] נכ, ~ נשיא אתה (את דפ) עלינו דפוא׳תי, נשיא אלהים אתה נשיא את עלינו א², אלוה אתה עלינו ח | אלוה אתה עלינו] א׳ונכת, אלוה את.. דפ, אלהים אתה.. ו, נשיא אתה.. ח, ל׳ א² | עולם כ | ואלן אל וא׳כי, ל׳ פ | 7 יחסר] ו, ~ העולם דאגתי, עולם כ, ל׳ פ | אלוה גכ, ואלוהו פ | סוכות] ע, עמק ~ דפואגכתי | שהיה מסוכך עי, שמסוכך א² | תאנה א׳ג |

שמיה כידור אמר להון ר׳מ וכו׳ בר נש ביש הוא וכו׳ ועי׳ יומא שם, וכתני׳ ר״מ וכו׳ ריב״ק היה דורש שמות איתא גם במדרש רות שם ר״מ היה דורש שמות ריב״ק היה דורש שמות ושם האיש אלימלך שהיה אומר אלי תבא מלכות וכו׳ ובמדרשי תנחומא נשא שם ר״מ וריב״ק היו דורשין את השמות אלישמע אלי שמע וכו׳ ועת״נ, ובכי״ו נשתבש ר״מ היה דורש שמות שנאב שהיה שואב ממון ברשע שהיה בן רע ריב״ק היה דורש שמות ברע שהיה בו רע ברשע שהיה בן רשע שנאב שהיה שואב וכו׳. ומעם הדרש שמאבר שם אבר שהיה פורח וכו׳ ועי׳ בערוך ע׳ שמאבר, ובתנחומא לך לך שם גורס כמאמר סתמי עשו מלחמה את ברע שהיה רע לשמים ולבריות ברשע שנעשה רשע שנאב שהיה שונא לאב שבשמים שמאבר שאמר אעלה באבר על במתי עב וכו׳ ועי׳ ג׳ כ״א א׳ וב׳ וכ״ב, ובתרי״ו א׳ מתורגם עבדו קרבא עם ברע דעובדוי בביש וכו׳ ועם ברשע דעובדוי ברשיעא וכו׳ שנאב דאפילו לאבוי הוה סני וכו׳ ושמאבר דמהבל אבריה ליזניה וכו׳ ומלכא דקרתא דבלעת דיירהא וכו׳. וחדרש בלע שנתבלעו דיוריה מפמע שנתבלעו בהפיכת סדום וקשה שהרי כתיב ויאמר אליו הנה נשאתי פניך וכו׳ לבלתי הפכי את העיר וכו׳ (בראשית י״ט כ״א), ואגדה אצל הירונימוס בפירושו לבראשית שם ולפ׳ עד צער עגלת שלשיה (ישעיה ט״ו ה׳) שעיר צער נתבלעה עי׳ רעש שלישי אחר זמן הפיכת סדום ועי׳ בעער שם צד 136 ומ״ח חלק מ״ג צד 494: 2 עמק שוה. לקמן פסוק י׳ כתי׳ ועמק השדים בארת בארת חמר וינסו מלך סדם ועמרה ויפלו שמה וכו׳ ובפ׳ י״ז ויצא מלך סדם לקראתו וכו׳ אל עמק שוה וכו׳ ודרשו שעמק שוה הוא עמק השדים. ובדרש עמק סוכות כוונו לפ׳ אדירים דבר בקדשו אעלזה אחלקה שכם ועמק סכות אמדד (תהלים ס׳ ח׳) וכמו שנדרש בפסיקתא שם ומהו אלהים דבר וכו׳ זה אבינו אברהם וכו׳ ומהו ועמק סוכות וכו׳ ועי׳ למטה, ודרשו שדים בתמורת שין שמאלית וכמו ך (ועי׳ במ״י לעיל צד 28) לשון סרן שהיה מגדל סרנין[1]) וכמו כן תרגם אקילס ועי׳ לעף פלאנצענגאמען צד 73 ובמ״ע צייטשריפט פיר אסיריאלאגיע חלק כ״ג צד 286. ובערוך הש׳ ע׳ עמק א׳ הגי׳ עפ״י כ״י אחד סרינין, ובשפ״ע ג״כ סרנין, ודרש אחר (בלי סימן ד״א) שעשוי שדים כלו׳ שדות שדות, וכן בפירש״י עה״ת עמק השדים כך שמו על שם שהיה בו שדות הרבה וכו׳, ובפי׳ ב״ר כ״י גורס ומפרש ד״א שהיה (שהוא) עשוי שדים שדים תלמים הלמים כד״א על תלמי שדי (הושע י״ב) לעשות מהרישה וזריעה, ובדפוסי׳ וכ״ת נוסף תלמים, וכן ת״א אל עמק השדים למישר חקליא, ובתרי׳ א׳ וב׳ מתורגם למישר פרדסיא. וכעין זה תרגם גם תיאודוטיון ועי׳ במ״ח שם צד 495. ועוד דרש אחר בתמורת שין שמאלית ושין ימנית שמניק את בניו כשדים, ובמד׳ הגדול צד 214 הועתק שהוא (שהיה) מגדל סנדין ושעשוי (שעשוי) שדים ושמניק (שמניק) את בניו כשדים[2]) ועיי״ש צד 790, ובתנחומא לך לך שם רק הדרש שהיתה מניקה אותן כשם ששדים מניקין את התינוק: 3 ר׳ ברכיה וכו׳. וכן נסדר המאמר לקמן סוף פמ״ב לפ׳ אל עמק שוה וכו׳ ועיי״ש, ובכ״ל חסר כאן מלת בשם והשלמתיה, והמלות למעלה ממנה הושלמו בכ״ל בין השיטין, וכ״ה גם בדפוסי׳ וכי״ו וכי״א א׳ וכ״ת ובערוך שם, ורשב״ג דורש נשיא אלהים אתה וכו׳ ביחס הנסדר נשיא אתה אלהים אתה אמרו לו מלך אתה עלינו אלוה אתה עלינו, ובכי״ל וכן בכי״ג וכי״ב ליג נשיא אתה עלינו, ולקמן פנ״ח נסדר קצת המאמר לפ׳ נשיא אלהים אתה וכו׳ ועיי״ש, ובמדרש קהלת שם בדרש טוב ילד מסכן זה אברהם וכו׳ הועתק כה הוא אל עמק שוה ששם השוו וקצצו ארזים וכו׳ והושיבוהו עליה למעלה והיו מקלסין ואומ׳ שמענו וכו׳ בתוכנו, ובתנחומא מ״ב בהעלתך שם הגי׳ אמר ר׳ ברכיה הכהן ברבי בשם ר׳ חלבו כתיב אל עמק שוה וכו׳ מהו עמק שוה שהושוו הכל ונמלו עצה וקצצו ארזים ועשו כסא והושיבו אותו עליהם מלך, והמאמר סתמי בתנחומא ובבמ״ר שם: 7 שהוא מסוכך וכו׳. בפסיקתא שם ומהו ועמק סוכות אמדד זו סוכתה של סדום שהיתה מסובבת שבעה אילנות שהיה מסובבים זו על

1) Eiche. 2) כַּשְׁדָיִם.

ורימון אגוז ושקד ותפוח ופרסיק: הוא ים המלח אמר ר' אייבו לא היה שם ים אלא צורות היאור נתבקעו ונעשו ים הה"ד בצורות יאורים בקע (איוב כח י):

ד ה) שתים עשרה שנה וגו' ר' יוסי ור' שמעון בן גמליאל ר' יוסי א' שתים עשרה ו ושלש עשרה הרי כ"ה, ר' שמעון א' כולם י"ג היו, ומה אני מקיים ובארבע עשרה, למרדן:
ובארבע עשרה שנה בא כדר לעמר בעל הקורה טוען בעוביה:
והמלכים אשר אתו וגו' בעשתרות קרנים בעשתרתה דקרנא:
ואת הזוזים בהם זיוותניה דבהון, ואת האימים בשוה קרייתים תרתיין נינוה אינון:

1 ילקוט כס: 3 ילקוט כס, ועי' סדר עולם פ"ח, מגמ י"ם ל': 5 ילקוט כס, ועי' נכנוס ס"ד ל': 6 ילקוט כס, 7 ילקוט כס:

1 רמון א2 | שקד א'ג | ותפוח] א'כ, תפיח דפוחא2גתי | ופרסיק] פחגב, ופרסק דוא1תי, פרסק א2 איבו פאכת | ים] פוחאגבי, ל' דת | צורות היאור] פוא1י, צורת היאור א2גר, צורות היאורים ר3, צנרות (צנורות כ) היאור חכ, צנורת היאורים דת | 2 נתבקע ונעשה ים המלח א2 | ביקע דא1 | 3 וגו'] עבדו וגו' דא1, עבדו את (כדרלעומר ג, כדר לעומר י) כדרלעמר וחגי | ר' — גמליאל ל' פא2 | ורבן וגב אומר דפואכתי, אמ' ח | שתים עשרה] פוחא2גכת, י"ב ד1א1י, שנים עשר ד | 4 וי"ג ד1א1י, כ ה] ד1פאי עשרים וחמש והג, . . והמשה דכ, חמש ועשרים ת | רבן שמעון בן גמליאל אומר וכי, רשבג"א פ, ורשב"ג אומ' ת, ארשב"ג דאג | כלם חא1, כולן א2ת, כולהם ן, כלהם י, כלהן פ, כולהון דגכר | י"ג] אתר, שלש עשרה ג, י"ג שנה ד1י, שלש עשרה שנה דפוחכ | הוון ג, הוויין ר1, הויאן ר2 | ומה] פחא2כי, מה דוא1גתש | אני מקיים] אני מקיים רבן שמע' בן גמלי' אומ' פ, מקיים רבן . . גמליאל וגי, מקיים רשב"ג דאכתש | ובארבע עשרה] פ, ובארבע (בארבע ג) עשרה שנה והא2גכי, ובשלש עשרה (ובי"ג ד1) שנה דת | למרדן] א2, בארבע עשרה שנה ~ י, אלא בארבע עשרה ~ גש, אלא בי"ד ~ ד1, אלא בארבע עשר ~ ד, אלא בארבע עשרה (ובארבע עשרה ת, י"ד ח) שנה ~ פוחא1כת | 5 ובארבע עשרה] ובי"ד כדר לעומר דגתי, כדרלעמר פוא, כדרלעומר ד1כ | הקורה] פחאנכתר, קורה די | טוען] טעין ד בעביה פא1כר1 | 6 וגו'] ויכו את רפאים דות | בעשתרתה] פוג, ־תא א2, בעשתרת' ד1, בעשתרות דת, בעשתרה י1, בעשתרא א1 | דקרנה ן, דקרנתא א1, קרנה י1 | 7 זיוותנייה ון, זיוותניא ע, זיו תניא כ, ית (וית ת) זיוותניא פתי, ית זותניא א2, . . זותנייא א1, . . זיוותנה ד | די בהון א1 | קריתים | תרתיין] ו, תרתין דפאגתר1י | נינוה] וגכ, נינוי פ, קדיין דתר, קריין שוין א1, ל' י |

גב זו וזו על גב זו גפן האנה ורימון ופרסק ושקדים תמול ואגוז כפק ואנא ותמרים על גביהן וכו' יש מין איה שהיא מגביה עצמו עשרים וחמשה מילין למעלה וכו' אמר הקב"ה כל מי שמקיים מצות סוכה בעוה"ז אני נותן לו חלק ממנה לעתיד לבא שלא יהיה העוף יכול להסתכל בה שנאמר נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה, ולזה המאמר כוון בפי' ב"ר כ"י שכתב שהוא מסוכך באילנות ואילו הן שבעה מיני אילנות שהיו שם זה למעלה מזה ומפרש במדרש (כ"ה בכי"ט) שאין לך שביל ושביל בסדום שלא היו בה שבעה מיני אילנות זה למעלה מזה עד שכל השביל היה מסוכך לקיים מה שנאמר נתיב לא ידעו עיט וכו' (ובפי' ב"ר כ"א ובפי' הנדפס הגי' במדרש הרנינו ועי' בהערות רש"ב בפסיקתא פכ"ט הערה א' כ"ט ונ"ח ובמבוא לפסיקתא צד 18 ומ"ש רמא"ש לפסייר ריש פל"ה ור"א עפשטיין במ"ע מאגאצין חלק י"ד צד 11 ובהחוקר ח"א צד 68), ובפסיקתא המאמר משובש, ובילקוט אמור ר' תרנ"ג הועתק מפסיקתא מהו עמק סוכות זו סוכתה של סדום שהיתה מסוכבת בשבעה אילנות שהן מסוכבות זו על גב זו גפן תאינה ורימון ופרסק ושקדים ואגוז ותמרים על גביהם, וברוקח הלכות סוכה סי' רי"ט במאמר שמתחיל שם במדרש וסוכה תהיה וכו' הגי' שהיתה מסוככת בשבעה אלנות זה על זה גפן תאנה ורימון פרסק קריסטמלין ואגוז ותמרים על גביהן, ופרסיק מל"י[1]) וקריסטמלי' עי' פלאנצענגאמען צד 209:
1 לא היה שם ים. בזמן שחברו כל אלה אל עמק השדים אלא צורות היאור נתבקעו בהפיכת סדום ונעשו ים הה"ד בצורות וכו' ובפסוק שלפניו כת' בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים ועי' לקמן פנ"א הדרש ויהפך את הערים וכו' חמשת הכרכים הללו היו יושבות על צור אחד שלח מלאך ידו והפכן הה"ד בחלמיש וכו', וגכונה הגי' צורות וכלשה"כ שם וכ"ה בלק"ט א"ר אייבו לא היה שם ים אלא צורות היאור נתבקעו ונעשה ים. ובפי' ב"ר כ"י גורס ומפרש צורת היאור סלעים, ובפי' הנדפס בדפ"ר צורות היאורים ועח"נ, ובפירש"י עה"ת מפרש הוא ים המלח לאחר זמן וכו' שנתבקעו הצורים סביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו, ובת"א מתורגם הוא אתר ימא דמלחא ועיי"ע בתר"י א': 4 כולם י"ג היו. ומפרש ושלש עשרה שנה מרדו בשלש עשרה וכן מתורגם בתרגום היוני ובתר"י א', וכשטת ר' יוסי מתורגם בת"א ועי' בס"ע ושבת שם, ולדבריו צריך לפרש ובארבע עשרה שנה בא וכו למרדן, ואולי ג"כ פי' הגי' שלפנינו ומה אני מקיים כלו' לדברי ר"י, וגי' הספרים מה מקיים רשב"ג וכו' קשה לפרשה ועי' בפי' ב"ר ובמ"כ, והגהות שונות לזה המאמר ביפ"ת ובחי' הרד"ל ובפי' מהרז"ו ועיי"ש: 5 בא כדר לעמר. ואח"כ והמלכים אשר אתו בעל הקורה וכו' שהוא היה בעל המעשה כדכתי' ושלש עשרה שנה עבדו את כדרלעמר וכו', והמשל כמו בברכות שם מכאן לבעל הקורה שיכנס בעביה של קורה: 6 בעשתרתה דקרנא. והשם רפאים אינו נדרש כאן ועי' לעיל צד 253, ובת"א ותר"י א' מתירגם ומחו ית גיבריא דבעשתרות קרנים, ובתר"י ב' וקטילו ית זיבריא דבעשתרות וכו': 7 זיוותניה דבהון. בעלי זיו שבהם כלו' ברפאים, וכן בתר"י ב' זיוותניא דבהון ועי' בערוך ע' זיו, ותרגמו בהם כמו בהם[2]) וכן מתורגם בתרג' היוני ותרג' הסורי, ובת"א ותר"י א' מתורגם וית תקיפיא דבהמתא: ואת האימים וכו'. בת"א ותר"י א' וית אימתני דבשוה קריתים וכן לעיל צד 253 אימים שאימתן נופלת על הכל: תרתין נינוה אינון. כ"ה בכי ל, וגר' שנשתבש נינוה מן שוה והרשו שוה קריתים שתי עירות היו או כמוכות זו לזו שמן שוה ובטעם הגי' תרתין קריין אינון או כתרגם קריתים קרתא דתרין שוקהא

[1]) *Περσικόν*, Pfirsichbaum. [2]) בְּהֶם

ו) ואת החרי אליותריפוליס, ולמה קורא אותה אליותריפולים שבררו אותה ויצאת להם לחירות בדור הפלגה:

עד איל פארן אשר על המדבר על מישרייא דפארן:

ז) וישבו ויבואו אל עין משפט היא קדש [אמר ר' אחא לא באו ליזווג אלא לתוך גלגל עינו שלעולם. עין שעשה מידת הדין בעולם הן מבקשין לסמותה. היא קדש אמר ר' אחא הוא כתב הוא שקידש שמו שלהקב"ה בכבשן האש]:

ויכו את כל שדה העמלקי עדיין לא עמד עמלק ואת אמ' ויכו את כל שדה העמלקי. אלא מגיד מראשית אחרית (ישעיה מו י):

וגם את האמרי היושב בחצצון תמר בעין גדי דתמרייה:

ח ט) ויצא מלך סדום וגו' ארבעה מלכים את החמשה ארבעה מלכים עשו מלחמה כנגד חמשה ויכלו להם]:

י) ועמק השדים בארות חמר בירון מסקן חמר:

1 ילקוט שם: 3 ילקוט שם: 4 ילקוט שם, לעיל לד 401, תנחומא לך לך סי' ח': 7 ילקוט שם, תנחומא שם: 9 ילקוט שם: 10 ילקוט שם: 12 ילקוט שם:

1 אליותרופוליס ע, אליותירפוליס כ, אליות ירופיליס פ, זו אליותר פוליס ו¹, אליו ותרופילים ו, אליותרי א³, זה מיפוליי ש, אלו פרים ליס נ, אילנות מטריפולין א¹, מטרופילי ר¹, זו מטרופלים ד, זו מטרופליא ת | למה א³ | קורא אותה] ע, הוא קורא..דנת, קורא פ, קראת א², היא קרויה ו, הוא קורא אותן א¹, ל' כ | אליותריפולים] כ, אליותרופולים ע, אליות ירופילים פ, אליו ותרופילים ו, אליותרי א², מרופילין נ, אילנות וממריפולין א¹, תורי דת | סבררו א¹ | *ויצאת דפוא²גבהר¹] ויצאה א¹י, ויצא ל, ויצאו ע | 3 מישריא ח, ייה ו, משריא דנ, מישרא א¹בתי, מישרי א³, מישר פ | פארן פא² | 4 *אמר — האש] אמר ר' אחא (אבא פ) לא.. ליזווג (להזווג פת, להזדווג ו, לזווג כ) אלא בתוך (לתוך ת) גלגל.. עין (עין משפט ת) שעשת (שעשתה דת).. הן (היו כ) מבקשין (מבקשים דו) לסמותה (לסמותת אתמהא דכת) היא קדש אמר.. הוא כת' (הוא כתי' אמ' ר' אחא ו, אמ' ר' אחא כ) הוא שקידש (שקדש דכ).. האש דפובת, א"ר אחא.. להזדווג.. לתוך.. שעשתת.. מבקשין לסמותה אתמהא היא..הוא כתיב.. שקידש.. בכבשן נ, אמר.. לא באו אלא לזווג לתיך..לסמותת ח, א"ר אחא הוא כתי' הוא שקדש..האש א¹. לא באו להזווג אלא לתוך.. עולם בקשו לסמותה וכו' י, ל' ל | 7 עמד] פוהאבי, נולד דת, בא נ | אמר נ, אמרת דא²כת, אומר וא¹ | 9 דתמרייא פר¹, דתמריא הא²גבת | 10 *ויצא — החמשה] ויצא מלך סדום וגו' (ומלך עמורה ת, ומלך עמרה ומלך אדמה ומלך צביים ומלך בלע היא צע' ו) את כדרלעמר (כדר לעומר מלך עילם ת) ארבעה.. חחמשה פות, ויצא.. עמורה את כדרלעמר וגו' א¹, ויצא.. עמורה את כדר לעומר (כדרלעומר ד¹) מלך עילם וגו' ד, ויצא.. ומלך עמ' ומלך אדמ' ומלך צבי' את כדרלעומר מלך עילם נ, ארבעה.. את החמשה י, ל' ל | *ארבעה (ד' ד) מלכים — להם דוהא¹גבת] עשו.. להם פ, עשו מלחמה ד' כנגד ה' ויוכלו להם א², ויכלו להם י, ל' ל | 12 בירון בירוון] והא¹ב, בירואן בירואן פג, ביראן ביראן י, בירין בירין א², ברין ברין דת | **מסקן] מסקין ל | חימר וב, חמרא פר |

ונו' בתרי"י א' במדבר ל"ב, אבן תימה שגם בכי"ו וכי"ג וכי"כ הגי' בשוה ונו' תרתיין (תרתין) נינות אינון שבכיים בשוה ונו' תרתין ניגוי ונו' וצע"ג שיהא שיבוש כזה נופל לעינים בחמשה כ"י ואף בכ"י הישנים והמעולים. ואולי כוונו לעיר נינוה או נוה בבשן בסביבות עשתרות קרנים ועי' שירער ח"ב צד 18 ואגה"א ח"ג צד 600, ובתרי"י ב' כתורגם וית אמתניא אלין דשריין דבנוה קרתא: 1 ואת החרי. דרשו החרי לשון תורים הירות זו אליותריפוליס¹) שהוראתה בלי"י עיר החירות ואמרו למה קורא אותה וכו' שבררו אותה ויצאה להם לחירות כבר בדור הפלגה, וכן האגדה אצל הירונימוס בפירושו לעובדיה שישבו החרים לפנים באליותריפולים ונקראת על שמם, ומשום הדרש החרי לשון הירות הובא שם העיר בלי"י (ונמצא רק כאן במדרשי חז"ל לפי הגי' הנכונה שלפנינו ובערוך ע' אליותרופולים ועיי"ש), והיא בית גוברין בדרומה של יהודה ועי' לקמן פס"ז בדרש ויאמר לעשו הנה משמני הארץ וכו' ומטל השמים מעל זו בית גברין וכו' ובמאמר שהועתק ממדרש אבכיר בילק' וישלח ר' קל"ג עד אבוא אל אדוני שעירה זה בית גוברין, והאדומים באו בגבול עיר אליותריפוליס כשהוגלו ממושבם ע"י הנוומים ועי' במאמר ר"צ גרעץ במ"ח חלק כ"ה צד ד ושם ח"ב צד 110 ועיי"ש בערך מלין צד 49 ובמ"ח חלק מ"ג צד 512 ונייבויער צד 122 ושירער ח"א צד 662: 3 מישרייא דפארן. בת"א ותרי"י א' מישר פארן, ובאלני ממרי (ר"ג י"ח י"ד י"ג י"ח א') מתורגם בת"א במישרי ממרא, וכן לממה פי' ח' באלני וכו' לדברי ר"י במישרי ממרא: 4 אמר ר' אחא. בכי"ל הושמט כל המאמר והשלמתיו כמו לעיל צד 401 ועת"נ, ובתנחומא שם וישובו ויבואו אל עין משפט יתברך שמו של הקב"ה שכתוב בו מגיד מראשית אחרית על ידי שעתיד משה ליטול משפטו בקדש על ידי המים לפיכך נקרא מקדם עין משפט ועי' בתרי"י א': 7 עדיין לא עמד וכו. וכן לעיל צד 142 עדיין לא עמד חוילה ואת אמר וכו' אלא מגיד וכו' וצד 143 עדיין לא עמד אשור וכו' אלא מגיד וכו', וברש"י עה"ת עדיין לא נולד עמלק וכן ברמב"ן בשם ב"ר ועת"נ, ובתנחומא שם ויכו את כל שדה העמלקי לכמה דורות נולד עמלק: 9 בעין גדי. וכן בת"א ותרי"י א' דיתיב בעין גדי, ומקרא מלא הוא בדה"ב כ' ב' בחצצון תמר היא עין גדי ועי' ברש"י עה"ת, וכאן נוסף בעין גדי דתמרייה ובתרגומים ליתא: 10 ויצא וכו'. בכי"ל הושמט זה המאמר והשלמתיו ועת"נ, והניקו סוף הפסוק ארבעה מלכים וכו': 12 בארות וכו'. בכי"ל כתוב בגוף הספר רק ועמק השדים וגו', ובגליון הושלם בכתב הספר בדיו דיהה בארות חמר בירון מסקין חמר, והגהתי

¹) Ἐλευθερόπολις.

[וינוסו מלך סדום ועמורה וגו] ר' יהודה א' ויפלו שמה אילו האוכלסים והנשארים הרה נסו אילו המלכים, רבי נחמיה א' ויפלו שמה אילו המלכים והנשארים הרה נסו אילו האוכלוסין, על דעתיה דרי' יהודה ניחא, על דעתיה דרי' נחמיה ר' עזריה ר' יונתן בשם ר' יצחק בשעה שירד אבינו אברהם לכבשן האש וניצל יש מאומות שהיו מאמינים. ויש שלא היו מאמינים. כיון שירד מלך סדום בחמר וניצל התחילו מאמינים באברהם למפרע:

יא) ויקחו את כל רכוש סדום ועמרה וגו' ר' יהודה אמר לא [זה] עבודה ואת כל אכלם, אמר ר' נחמיה אילו כותבות:

יב) ויקחו את לוט ואת רכשו וגו' כך עשו ללוט נתנוהו בסירה ונטלוהו עמהם. כל כך למה והוא יושב בסדם לקיים מה שנאמ' הולך את חכמים יחכם וגו' (משלי י"ג כ):

יג) ויבא הפליט ויגד וגו' ר' שמעון בן לקיש בשם בר קפרא הוא עוג, ולמה נקרא שמו עוג שבא ומצא אברהם יושב ועוסק במצות עוגות. הוא לא נתכוון לשמים אלא אמר אברהם זה קיניון הוא, עכשיו אני אומר לו נשבה לוט והוא יוצא למלחמה ונהרג ואני נוטל את שרי. אמר לו הקב"ה חייך שכר פסיעותיך אתה נוטל שאתה מאריך ימים בעולם. ועל שחשבת להרוג את

1 ילקוט כס: 4 עי' לעיל לד 401 ולד 408 וש"נ: 6 ילקוט כס: 8 ילקוט כס: 10 ילקוט כס, דנרים רבה קדר דנרים (פ"א סי' כ"ס), ועי' סנחומא מ"ב סקס סי' כ"ס, סנחומא כס סי' כ"ה, נמדבר רבה פי"ט סי' ל"ג, נדה ס"א ס', פדר"א פכ"ז:

1 *וינוסו — וגו' פ] וינוסו.. ועמורה ויפלו שמה דא[1]גתי, וינוכו.. שמה וה' ה' נסו ו, ל' ל | ר' יהודה] פ, ר' יהודה ור' נחמיה (נחמיא א[2]) ~ דואגכתש | אומר דפותאי, אמ' גבתש | אילו ל' א[2] האוכלסים] א[1], האוכלוסין דפגש, ~ים י, האכלוכין א[2]תב, המלכים ו | 2 אילו ל' א[2] | המלכים] האוכלכין ו רבי] ר' פואגבשי, ור' דת | נחמיא א[2] | אומר פיתאי, אמר דכתש | אילו ל' א[2] | המלכים] האוכלוסין ו אילו ל' א[2]י | 3 האוכלוסין] י, האוכלוסי' ד[1], ~ים דא[1]ג, האוכלסין ת, האכלסין פב, המלכים ו | דעת ר' ה, דעת דר' א[2] (וכן בסמוך) | יהודה] נחמיה ו | על] וגו', ועל דפתאבת | נחמיה] גב, ~ לא ניחא א[2]י, מי ניחא א[1], קשיא דת, היאך ויצא פ | ר' עזריה ל' גב | ר] ו, ור' דפת, בש"ר א[1] | יונתן] פ, ~ בן חגי ד, בר (בר' ג) חגיי וג, בר הגאי כת, בר חגא א[2] | 4 בשעה] אף על דעת ר' נחמית (דר' נחמיא א[2]) ניחא שבשעה א | אבינו אברהם] וכי, אברהם אבינו דא[1]ג, אברהם פא[2]ת | לכבשן דפיאגתי, לתוך כבשן כ | וניצל] פא[2]בי' וניצול דוא[1]גת | מאומות] ג, כהאומות א[2], מאומות העולם דפיתא[1]כת | שהיו מאמינין כ, שמאמינין פג | ויש] ~ כהם חאבי, מאומות ג, מאומות העולם ו | שאין מאמינין פ, שאינן מאמינים ו, שלא האמינו א[2] | 5 כיון] א[2]י, וכיון דפוא[1]גכת | *בחמר ג] לחמר דפוא[1]כתי לחומר א' ל' ל | וניצל] פאב, וניצול דוגת, ונוצל י[1] | למפרע] לשעבר י | 6 וגו'], ואת כל אכלם דו, ל' א[1]גכת | יהודה] ו, יהודה דפאגכת | אמר] וא[1]ב, אומר דפגת | *לא זה ה ג] לא ל, לאיי זה א[1]. זה ר[2]. זו דא[1]תר[1] ל' פ | עבודה ג, עבורה ד[1] | ואת — אכלם] פא[1]גב, ואת אמר ואת.. אכלם ו, ל' דת | 7 ר' (ור' ת) נחמיה אומר פוגכת, ר' נחמיה (נחמיא א[1]) אמר דא[1] | הכותבות דפא[1]גבתשי, הכתובות וא[2] | 8 נתנוהו] א[2]ע נתנו אותו דא[1]גבתרי, ...אתו ו | בסירה] פאבתער[1]י, בסירא דוג | ונטלו אותו דפא[1]גבתי.. אתו ו, והוליכוהו א[2] | 9 בסדום | וכל פא[2]גב | וגו'] א[1]י, ורועה (רעה ג) כסילים ירוע דחגת, ל' פוא[2]כ | 10 משום ג | הוא עוג] ע, ~ הוא (והוא כ) הפליט פא[1]גב, הוא (והוא א[1]) פליט דוא[1]תי 11 שהוא בא פ | אברהם] פגבי, את אברהם דא[2]תע, את.. אבינו א[1], איתו ו | יושב] שהיה יושב כ, ל' וא[1]י | עוסק א[1]י, ועסוק ח, עסוק ו | בעוגות א[2], במצות עוגות ודורש פ | והוא פוחא[2]כי | נתכוון] וא[1]כתי, נתכוין פג, נתכון דא[2] | לשם שמים | 12 קונתון ד[1], קנוון ח, קנאי פי, קוביון א[2]כ | עכשיו] א[1]ג, עכשו פי, ועכשיו דת, ועכשו כ, עתה א[2] | שנשבה י | לוט] א[2], בן אחיך דגת, בן אחיו י, לוט בן אחיך פא[1]... בן אחיו ו, ... בן הרן אחיך כ | והוא יצא א[1], ויצא א[2] | שרי] כ, שרי (שרה וא) אשתו דפואגתי | 13 אתה נוטל] תטול א[2] | שתאריך א[2], ומאריך ו | שחשבת להרוג] שחשדת א[1] |

מסקן כגי' שאר הספרים, ופי' מסקן חמר מעלות חמר שנובע מתוך הבארות ועי' במ"י לעיל צד 262 ודיללמאנן מהדורא ו' צד 240, ובת"א מתורג' בירין בירין כסקא חימרא (ובת"א הוצ' ברלינר בירין מסקן חימרא ועיי"ש ח"ב צד 6), ובתרי"י א' בירין בירין מליין חימרא, ובתר"י ב' ברוון בירוון מליא (מליין) חמר: 3 על דעתיה דרי' יהודה. דאמר והנשארים הרה נסו אילו המלכים ניחא שהרי כתיב ויצא מלך סדם לקראתו וכו' ועל דעתיה דר"נ דאמר ויפלו שמה אילו המלכים מפרש ר' עזריה וכו' בש"ר יצחק שירד מלך סדום בחמר וניצל, והתיבות על דעתיה וכו' עד דר' נחמיה הושמטו בכי"ל ביני שיטי בכתב דיהה, ואוכלסים אוכלוסין עי' לעיל צד 37 וצד 370: 6 לא זה עבודה. הוספתי מלת זה עפ"י גי' כי"ו וכי"ג, ור"י מתמה לא זה עבודה ומרחה שלקחו את כל אכלם ור"נ משיב ואת כל אכלם אילו כותבות תמרים יבשים ואין זה עבודה שלקחו אותם וגם הם דברים חשובים ועי' לקמן פמ"ג משלח זה לזה כותבות ודוריות וכן סיף פס"ה והיה זה משלח לזה כותבות וזה לזה דוריות, וגי' הדפוסי' זו עבודה קשה לפרשה וכן כתב במ"כ בקשתי ולא מצאתי פירושו, וגם גי' דפ"ר זו עיבורה קשה ואין לפרשה מלא"ר בהוראת דגן וכו', ובלק"ט ובילקוט הועתק רק ואת כל אכלם אלו הכותבות: 8 נתנוהו בסירה. וכ"ה בערוך ע' סר ח' וכמו לעיל צד 389 ואני נתונה בסירה: 9 יחכם וגו'. וכ"ד ורעה כסילים ירוע ועה"נ: 10 היא עוג. וכ"ה בערוך ע' עג ב' הוא עוג ולמה נקרא וכו' ועת"נ: 12 קוניון. קנאי ועי' בערוך ע' קן ד', וקוניון בוי"ו כמו לעיל

הצדיק אתה רואה אלף אלפים מבניו ואתריתך ליפול ביד בניו ויאמר ייי אל משה אל תירא 26c אותו כי בידך וגו' (במדבר כא לד):

ויגד לאברם העברי ר' יהודה א' כל העולם מעבר אחד והוא מעבר אחד, ר' נחמיה א' שהוא בא מעבר, ורבנין אמ' שהוא מעבר הנהר, שמשיח בלשון עברי:

והוא שכן באלני ממרא וגו' ר' יהודה אמר במישרי ממרא, ר' נחמיה אמר בפלטין דממרא, על דעתיה דר' יהודה אתרא דשמיה ממרא, על דעתיה דר' נחמיה גברא דשמיה ממרא: ולמה נקרא שמו ממרא, ר' עזריה בשם ר' יודה שהימרה פנים באברהם, בשעה שאמר הקב"ה

3 ילקוט ר' כ"ג, שביקשת רבתי פל"ג (קי"ג ס'): 6 ילקוט שם: 7 תנחומא וירא סי' ג', תנחם גרלפים פי"ס:

1 הצדיק] פחאתי, הצדיקים דוגב | אתה] הייך שאתה דוגבתי... שאת פא | אלף] ~ אלפי א' | אלפים] חי, ~ וריבי (ורבי פב) רבבות דפא'גבת | מבניו] פי, מבני בניו דוחאנת | ואתריתך ליפול] ובסוף ליפול א', ואין סופו של אותו האיש ליפול אלא דפוא'גבתי | ביד בניו] בידם פואגבי, בידן דת | אל משה] ד'פואגבי, אלי דת | 3 ר' יהודה (יודה ו)] פ, ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן ~ דבת, ר'.. נחמיה (נחמיא א') ורבנין ~ וא'ג | אומר דפוחנגתעי, אמר א'ב | העולם] ובע, ~ כולו דא'גתי, כלו פ | והוא מעבר אחר וא'עי | ור' ני | נחמיא א' | אומר פא'תי, אמר דוב | 4 בא לי | מעבר] מורע עבר והוא מעבר הנהר א', מבני בניו של עבר דפוא'גבתי | שמשיח] א', שהוא משיח פוחא'גבי, ושהוא.. דת, ומסיח ע | 5 שכן באלני] פג, שוכן באלוני דואכתי | ר' יהודה (יודה ו)] פ, ר' יהודה (יודה ו) ור' נחמיה (נחמיא א') ~ דואגבת | אומר פוחא | במישרי] וחא'ב, במישרי א'ג, במשריא ד, במישרא ת, במישרא פי | ממרא] וא'ב, דממרא דפחא'גתי | ר'] פואגבי, ור' דת | אומר פואנת | 6 על דעת ח | דר' יודה [ד]אמ' במישרי ממרא ו | אתרא הוא דפחא'גבתי, אתר הוא וא' | ועל דעתיה פואנתי, ועל דעת ח | דר' נחמיה דאמר פלטין דממרא ו | גברא] ~ הוא | 7 **שמו] לי ל | ר' יהודה (יודה ו) בר' סימון פוגב,.. בשם ר' סימון דת | לאברהם גר | שבשעה ו | שאמר] ~ לו פג, ליה י |

צד 163 קונתנית ועיי"ש: 2 כי בידך וגו'. בדב"ר שם ד"א ויאמר ייי אל משה וכו' כי בידך אתגנו אין כתיב כאן אלא כי בידך נתתי אותו אמר לו הקב"ה כבר פסקתי דינו מיבות אברהם כיצד בשעת שנשבה לוט בן אחיו בא עוג ובישר את אברהם שנ' ויבא הפליט אמר ר"ש לקיש משום בר קפרא פליט היה שמו ולמה נקרא שמו עוג שבא ומצא את אברהם עסוק במצות בעוגות הפסח ולא בא לשום שמים אלא לשם נויה של שרה אמר בלבו הריני מבשר אותו והגדוד הורגו ונוטל אני את שרה אשתו אמר לו הקב"ה אי רשע כך אמרת חייך שאני נותן לך שכר רגליך ומאריך לך שנים ומה שחשבת בלבך הריני הורג אברהם ונוטל את שרה ביד בני בניה עתיד אותו האיש ליפול וכו' (ומשם הועתק בילק' תהלים ר' תתפ"ג אמר ר"ש בן לקיש משום ב"ק פליט היה שמו ולמה וכו' בעוגות הפסח, ובילקוט שם נובעים המאמרים במדרש תהלים קל"ו סי' י"ב ועי' בהערות ר"ש באבער שם דף רס"ו א' ודף רנ"ד א'), ובתנחומא מ"ב חקת שם א"ל אל תירא אותו שלא עמד בעולם גבור קשה ממנו שנ' כי רק עוג מלך הבשן וגו' והוא נשאר מהגבורים שהרגו אמרפל וחביריו שנ' ויכו את רפאים וגו' וזה הפסולת שלהם וכו' שנ' ויבא הפליט וגו' וכוונתו היה לזה שיצא אברהם ויהרג נתן לו הקב"ה שכר רגליו וחיה כל אותן שנים עד שנפל ביד בניו וכו' ועי' בתנחומא ובבמ"ר שם, ובמדרש אגדה הוצ' רש"ב ויבא הפליט זה היה עוג מלך הבשן ולמה נקרא שמו פליט שהיה קטן שבכולם וכן הוא אומר פליטי הגוים והוא לא נתכוין לטובה וכו', ובמדרש אחר על פרשת דברים בלקוטים הוצ' רש"ב צד 27 ויצא עוג כיון שראה אותו נתיירא אמר לא לחנם פלט זה מן אותן הגבורים מיבות אברהם ועד עכשיו שנ' ויבא הפליט זה היה עוג וכו', ובנדה שם ויבא הפליט וכו' וא"ר יוחנן זה עוג שפלט מדור המבול ועי' זבחים קי"ג ב' ועוד עוג מלך הבשן היכא קאי וכו', ובפדר"א פכ"ג ונמחו כל היקום שבארץ וכו' חוץ מנח וכו' וחוץ מעוג מלך הבשן שישב לו על עץ א' מן הסולמות של התיבה ונשבע לנח ולבניו שיהיה להם עבד עולם מה עשה נח נקב חור אחד בתיבה והיה מושיט לו מזונו בכל יום ויום ונשאר גם הוא שנ' כי רק עוג מלך הבשן וכו' ועי' בתרי"א לפסוק שלפנינו ודברים ג' י"א, ובפירש"י עה"ת הובא בשם מדרש ב"ר זה עוג שפלט מדור המבול וזהו מיתר הרפאים שנ' הנפילים היו בארץ וגו' ומתכוין שיהרג אברהם וישא את שרה וצע"ג, ואולי כוון רש"י ז"ל לסוף המאמר ומתכוין וכו' הוא בב"ר, וכן הורכב במדרש הגדול מאמר ר' יוחנן זה עוג שפלט מדור המבול עם המאמר שלפנינו ולמה נקרא שמו עוג שבא ומצא את אבינו אברהם יושב ועוסק וכו', ואגדה אחרת בפדר"א פכ"ז בא מיכאל והגיד לאברהם שנ' ויבא הפליט ויגד לאברם העברי מיכאל שרו של עולם הוא מגיד שנ' ובעל כנפים יגיד דבר למה נקרא שמו פליט לפי שבשעה שהפיל הקב"ה את סמאל ובת שרו ממקום קדושתן אחז בכנפו של מיכאל להורידו ולהפילו ופלטו הקב"ה מידו לפיכך נקרא שמו פליט וכו', וכן נוסף בגליון כי"א א' ד"א זה מיכאל שנפלט מידי סמאל וגו' ועי' במ"י לעיל צד 171 וצד 247 ועיי"ע גרינבוים נייע בייטרעגע וכו' צד 80: 3 כל העולם וכו'. ומפרש בפסי"ר שם בדרש אהבת צדק זה אברהם וכו' שבשעה שראה הקב"ה כל אותם הדורות שהיו עוברים ואברהם עמד ופירש מהם ולא השוה להם וכו' ונתחכם מאיליו ועבד הקב"ה לכך כתב בו ויגד לאברם העברי מהו העברי שכל העולם כולו לעבר אחד והוא היה לעבר אחד והיה אוהב להקב"ה ועובדו לכך קורא אותו הקב"ה עברי וכו', ובלקי"ט הועתק כל העולם כולו וכו' מעבר אחד, ובערוך ע' עבר ג' כל העולם מעבר וכו' והוא מעבר אחר. ובערוך שם קיטע והשמיט מאמר ר"נ, ובמדרש הגדול העתיק מערוך והשמיט ג"כ מאמר ר"נ, אבן הגי' שם והוא מעבר אחד וכו': 4 שהוא בא מעבר. שהוא מורע עבר, ובלקי"ט הועתק כגי' הספרים ר"נ אומר לפי שהיה מבני בניו של עבר: שהוא מעבר הנהר. וכמ"ש ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר (יהושע כ"ד ג), ועוד דרשו העברי שמשיח שמדבר בלשון עברי, וכ"ה במה"ג שמשיח, ובערוך שם ומסיח ועי' לעיל צד 114 כאילו מסיחין (משיחין) עם הבריות, ובפירש"י עה"ת ובלק"ט לא הועתק הדרש שמשיח וכו': 5 במישרי ממרא. וכן בת"א ועי' ברמב"ן, ובתרי"א בחזוי ממרא, ור"נ אמר בפלטין וכו' ואפשר שמפרש אלנים כמו אילים ביחזקאל ט"ו י' וצ"ע, ולדברי ר"י ממרא שם מקום ולדברי ר"נ ממרא שם איש, וכדכתיב ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם ועי' בלק"ט: 7 שהימרה פנים וכו'. שבעת כנגדו ואמר לו איבן וכו' וזה הדבר לא השמע לו,

לאברהם למול הלך ונמלך בג' אוהביו, אמר לו ענר כבר אתה בן מאה שנה ואת מצער עצמך, אמר לו אשכל מה את הולך ומסיים עצמך בין שונאיך, אמר לו ממרא איכן לא עמד לך, בכבשן האש וברעבון ובמלכים, וזה הדבר לא תשמע לו. אמר לו הקב"ה אתה נתתה לו עצה טובה למול. הייך איני נגלה עליו אלא בפלטין שלך ההד"ד וירא אליו יי' באלני ממרא (בראשית יח א):

פרשה מב (מג)

יד יד) וישמע אברם כי נשבה אחיו משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח[5] א
ביי' (תהלים קיב ז) ומצא את לבבו נאמן לפניך וגו' (נחמיה ט ח). סמוך לבו לא יירא (תהלים שם ח) אל תירא אברם וגו' (בראשית טו א), עד אשר יראה בצריו (תהלים שם שם) ויחלק עליהם לילה וגו':

וישמע אברם וגו' ההד"ד אוטם אזנו משמע דמים (ישעיה לג טו): ב

5 ילקוט כ' ע"ב, ילק' תהלים כ' תתע"ה, ילק' מכירי תהלים קי"ב סי' י"ה:

1 *לאברהם דפוחאגת] ל' לכי | לימול חא' | הלך ל' ו | בג'] בשלשת פוחגכ | כבר ל' וא[2] אתה — שנה] חא[2]כ, את בן מאת (ק' א[1]) שנה פוא[1], את בן מאה ג, בן ק' (מאה ת) שנה אתה דת | ואתה (ואת פגכ) הולך ומצער דפוגכת, ואתה (ואת י) הולך ומצטער א'י, ותלך ותצטער א[2] | עצמך] פוא[2]בי, את עצמך דגת, בעצמך א[1] | 2 ומסיים] פחא[1], ומסים ו, ומסייף דת, וממיים א[2], ומכרס כי, ומכרים ג | עצמך] פוא[2]כי, את ~ דא'גת | *שונאיך וא'כי] שונאך לדגת, שנאיך פ | איכן] גכ, היכן פא[1], ל' דוחתי | ולא עמד לך א[1], ולא (לא חכ) עמד לך אלהיך פוחגכי, אלהיך שעמד לך דת | 3 וברעבון (בריעבון ג, ברעבון אבא'י) ובמלכים אגכי, ברעבון במלכים פו. ובמלכים וברעבון דת | וזה הדבר] והדבר הזה (ולדבר הזה ו) שאמר (שהוא אומר י) לך למול דפגכי, והדבר.. שאמר.. לימול ת, והדבר.. להמול א[1] ל' א[2] | אין אתה (אין את פוא[1]י, אי את ג) שומע דפוא[1]גכתי, ולא תשמעו א[2] | לו ל' י | **ילו] ל' ל | טובה] ג, ל' דפואכתי | למול] לימול א'ת, ל' י | 4 איני] פוהא[2]י, שאיני דגת, אני א'כ | אלא] לא בפלטין של ענר ולא בפלטין של אשכול ~ דוחאת, לא.. אשכל ~ פגכי | באלני] פוג, באלוני אכתי, באילוני ד | **ממרא] וגו' ל || 5 משמועה] כת' ~ פגכם | לא יירא] ~ זה אברהם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים וגו' פ, זה.. ירא אלהים אתה י, זה אברהם שנ' עתה (כי עתה ם).. אתה א[2]ם, וגו' משמועה רעה לא יירא זה.. שנא' כי עתה.. אתה א[1], נכון לבו בטוח בי"י סמוך לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו משמועה רעת לא יירא זה אברהם כי עתה (עתה ו, שנ' כי עתה גת, שנ' בו כי עתה כ) ידעתי.. אתה דוגכת | נכון — בי"י] נכון לבו זה אברהם ם | 6 וגו'] הוא ועבדיו ויכם כי | 9 משמע] ו, משמוע דפאגכת |

ובפי' ב"ר כ"י גורס ומפרש המרה פנים לאברהם החליפו לענין טוב שלא אמר לאברהם מה שאמרו לו חביריו אלא אמר לו למול: 2 ומסיים עצמך. ומציין עצמך באות ברית להיות מצויין בין שונאיך, והגי' ומכיים איתא גם בכי"פ וכי"ת וכי"א א' ובמו לעיל צד 10 וסיימו אותן וכו' ולקמן פמ"ד כך היו אבר' ושם מסוייטים בעולם וכו ועי' בעמת"ל ח"ג צד 469, ובדפ"ר וד"ו הגי' ומסייף (וכ"ה בד' קראקא א' וגם במ"כ שם ומסייף כו' לשון סיף וקין וכו'), ובכי"א ב' הגי' וממיים ונכמן שם בגליון גר' ומכים את עצמך ואית דגרסי ומיימם בלשון מכי כלו' ברפא, ובמ"כ הביא בשם הרא"ם הגי' וממאים וכו', וסגנון האגדה בתנחומא וירא שם באלוני ממרא ולמה באלוני ממרא יתברך שמו של הקב"ה שאינו מקפח שכר של בריה שלשה אוהבים היו לו לאברהם ענר אשכול וממרא וכיון שאמר לו הקב"ה שימול הלך לקחת מהם עצה הלך אצל ענר אמר כך וכך אמר לי הקב"ה א"ל ענר בעל מום רוצה אתה לעשותך שיהיו קרוביהן של המלכים שהרגת באין והורגין אותך ואין אתה יכול לברוח מפניהם הניחו והלך אצל אשכול א"ל כך וכך אמר לי הקב"ת א"ל אשכול אתה זקן אם אתה תמול יצא ממך דם הרבת ולא תוכל לסבול ותמות הניחו והלך לו אצל ממרא א"ל כך וכך אמר לי הקב"ה מת תיעצני א"ל ממרא בדבר הזה אתה מבקש עצה הלא הוא שהצילך מכבשן האש ועשה לך כל הנסים והצילך מן המלכים ואלולי כחו וגבורתו היו הורגין אותך והציל רמ"ח אברים שבך ומקצת אבר אחד אתה מבקש עצה עשה כמצותו אמר הקב"ה יתברך אתה שנתת עצה שימול איני נגלה אליו אלא בתחומך התי"ד וירא וכו', ובאג"ב שם ומה ראה להגלות לו באלוני ממרא אלא יתברך שמו וכו' וכיון שאמר הקב"ה לאברהם מול את עצמך נטל מהם עצה אמר ענר בעל מום הוא מבקש לעשותך עם אדם יציר כמו לא שמר אמונה ועמך הוא משמר אמונה הניחו והלך לו אצל אשכול ואמר לו כך אף הוא אין אתה יודע מכורם הוא מבקש לעשותך בעולם שיהיו קרוביהן של מלכים באין עליך ומכרסין אותך ואין אתה יכול לברוח מהן הניחו והלך אצל ממרא וכו' ועיי"ש: 3 וברעבון. כ"ה בכי"ל ועי' במ"י לעיל צד 241, ונכונה הגי' בכבשן האש ובריעבון ובמלכים וכ"ה לקמן ריש פמ"ח גם בדפוסי' ויטנך תסעדני בכבשן האש ברעבון ובמלכים ועח"נ:

פרשה מב. וכ"ה פמ"ב בכי"פ ובכי"ו וכי"א ב', ובדפוסי' וכי"ג וכי"כ וכי"ת פמ"ג, ובכי"א א' פ"מ ועי' במ"י לעיל ריש פמ"א, ובמקרא אין כאן פרשה פתוחה או סתומה אכן יש כאן הפסק ענין שמתחיל לספר במאורע של א"א שירד למלחמת המלכים וניצל: 5 משמועה רעה לא יירא. זה אברהם ששמע כי נשבה אחיו ולא ירא מפני המלכים אלא וירק את חניכיו וכו', ובכי"ל ל"ג זה אברהם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים וכו' ונדחקו לפרש זה הפסוק כאן, וגם בפי' ב"ר כ"י מפרש משמועה רעה לא יירא דכתיב וישמע אברהם כי נשבה אחיו ול"ג כי עתה ידעתי וכו': 9 הת"ד אוטם אזנו וכו'. שלא רצה לשמוע שנשפך דם אחיו אלא הלך ועזר לו ועי' בפי' ב"ר, ובזה

וירק את חניכיו וגו' ר' יהודה א' הן הוריקו פנים כנגד אברהם, אמרו חמשה מלכים לא יכלו להם ואנו יכולין לעמוד בהן, ר' נחמיה אמר הוריק פנים כנגדן אמר אצא ואפול על קידוש שמו שלהקב"ה, ר' אבא בר זבדא אמר בכלי זין הוריקן היך דאת אמר והרק חנית וסגור לקראת רודפי אמור לנפשי ישועתך אני (תהלים לה ג), ר' שמעון בן לקיש אמר באבנים טובות ומרגליות הוריקן היך ואת אמ' בירקרק חרוץ (שם סח יד), ר' לוי אמר בפרשת שוטרים הריקן היך דאת אמר מי האיש הירא ורך הלבב (דברים כ ח):

ילידי ביתו בעלי חניכתו שמם אברם כשמו:

שמנה עשר ושלוש מאות ר' שמעון בן לקיש אמר אליעזר לבדו היה, מניין אליעזר שי"ח:

1 ילקוט שם, תנחומא מ"ג לך לך כי ס"ז, תנחומא לך לך שם סי' י"ג, אגדת בראשית פי ג: 4 נדרים ל"ב א': 7 ילקוט שם: 8 ילקוט שם, לקמן פג ד, פסיקתא ס' השמל (פ' א), פסיקתא רבתי שם (ל"ח ג'), ויקרא רבה פכ"ם סי' ד', נדרים ול"ב פזות פרה כ"ט, נזרים שם, מדרש תהלים קי' סי' ד, תנחומא מ"ג לך לך שם, תנחומא לך לך שם, אגדת בראשית שם, פדר"א פכ"ז, במדבר רבה פי"ח סי' כ"ח:

1 וירק] כי נשבה אחיו וכי אחיו היה אלא שהיה קלסתר (אלא שהיה קלסתור ו, אלא קלסתר ג') פניו דומה (היה דומה ג') לו ~ פוהא'גכי, כדלעיל א' | ר' יהודה] פ, ר' יהודה ור' נחמיה (נחמיא א') ~ דואגכת | אומר דפוהאגי, אמר כת | הן ל' ו | הוריקו פא'ת | פניהם כלפי אברהם א' | חמשה] והא'גכתי, ה דא' | 2 יכלו] ~ לעמיד דואגתי, לעמד פב | להם] בהם (כהן א') | ור' ת | נחמיא א' | אומר פותי | הריק א, אברהם הוריק דוהגב.. הריק פת | קדושת הא'גב | 3 שמו של הקב"ה] והאי, שמו של מקום דגבת, השם פ | ר' אבא] אגבי, ר' אבה ו, אבא דפת | בר] פואגכי, בן דת | זיין פאגכתי הריקן פ | 4 אמור — אני ל' | ר' — אמר] א'ג, ריש לקיש אמר פוא'עי, א"ר שמעון בן לקיש דת | 5 הריקן פא בירקרק] ע, ואברותיה ~ דפואגבתי | פוטרים א', שפטים א' | הריקן] פא, הוריקן דגבתי | 6 הלבב] ~ ילך וישוב לביתו ד | 7 ילידי ביתו] פוהאע, חניכיו ילידי ביתו גבי, חניכיו דת | בעלי חניכתו ל' א' | ששמם פ | אברהם פובי | 8 אמר] בשם (אמ' בשם פא') בר קפרא דפאגי, בשם.. קפרא אמ' ת | שי"ח] י"ח (שמנה עשר נ, שמונה עשר ת) ושלש מאות דגת, בגמ' שי"ח א, הכי הוי חי, ל' פ |

המנגון הדרש לקמן פג ג וירע הדבר מאד בעיני אברהם ההיד ועוצם עיניו מראות ברע, וריש הפסוק בישעיה שם הולך צדקות ודובר מישרים וכו' נדרש ג"כ באברהם לקמן פמ"ח: 1 וירק וכו'. בכ"י שציינתי ובילקוט נמצא לפני מאמר זה עוד הדרש כי נשבה אחיו וכי אחיו היה אלא וכו', וכן מפרש כאן בלק"ט כי נשבה אחיו שהיה דומה לו, ובכי"ל ובדפוסי' וכי"ת נסדר הדרש רק לפסוק כי אנשים אחים וכו' לעיל צד 393, ובכי"א ב' קיטע והכו כדלעיל: הן הוריקו וכו'. ר"י ור"נ דרשו וירק לשון ירק הוריק ר"י אמר וירק את חניכיו גרם לחוריק פני חניכיו הן הוריקו פנים כנגד אברהם שהיו אומרים בפנים כעוסית חמשה מלכים לא יכלו להם וכו' ור"נ אמר וירק את חניכיו הוריק פנים כנגד חניכיו אמר אצא ואפול וכו'. ולדברי ר"י ור"נ ניתוספו דברי האמוראים ור' אבא ב"ז וריש"ל דרשי וירק את חניכיו הוריקן עמאן צוהבין ראב"ז אמר בכלי זין הוריקן הד"א והרק חנית וכו' אמור לנפשי וכו' וריש"ל אמר באבנים טובות ומרגליות הוריקן הד"א בירקרק חרוץ שפי' במראה ירק כזהב ור' לוי דריש וירק לשון ריק בפרשת שוטרים הריקן הד"א מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו, ומדוייקת הגי' כאן הריקן וכן כתב בית"ת לגי' הדפוסי' הוריקן ואי הוה גרסינן הכא הריקן הייתי מפרש לשון ריקות שע"י זה חזרו כלם ולא נשאר לו רק אליעזר כדבסמוך, ובתנחומא מ"ב לך לך שם ג' לה מתמא וירק את חניכיו מהו וירק וכו' שנטל כסף וזהב ותפה אותן כו אמר להם אתם יודעים שאנו יוצאים למלחמה ולהציל נפשות אנו הולכים אל תתנו עיניכם בממון אם בשביל כסף וזהב הרי בפניכם שנ' וירק וכו' אין וירק אלא שחיפה אותן בכסף וזהב שנ' כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ ד"א וירק וכו' אין וירק אלא שהוריקן בדברים כמו שכתוב בתורה מי האיש הירא וכו' כך עשה אברהם אמר להם וכו' מי שיש בידו עבירות וירא ממעשיו אל יצא עמנו כששמעו כל כך כל מי שהיה יודע בלבו שחטא היה מתירא ולא היה יוצא וחזרו להם ולא נשאר עמו כי אם אליעזר בלבד וכו', ועדיפא הגי' בתנחומא שם וירק וכו' שנטל כסף וזהב וכו' ואין וירק אלא זהב כד"א ואברותיה בירקרק חרוץ ד"א וירק מלמד שהריקן בדבריו אמר להן מי האיש הירא וכו' כיון שאמר להן כך הריקן אחד אחד ראשון ראשון ולא נשתייר וכו', וגם באג"ב הגי' ד"א וירק שהריקן וכו' ועיי"ש ועי"ע במדרש הגדול צד 217 ושם הגי' ר' יהודה אומ' הריקן בדברים אמר להן למלחמה אתם יוצאין וכו' ור' נחמיה אומ' הוציא אברהם כסף וזהב וכו' וצ"ע, ובנדרים שם ג' וירק וכו' רב אמר שהוריקן בתורה ושמואל אמר שהוריקן בזהב, ובערוך ע' רק ה' גרס שם רב ושמואל חד אמר שהריקן וכו' וחד אמר שהריקן וכו' ועי' גם בר"נ שם שהוריקן בתורה וכו' לשון אתר הריקן מן התורה מלשון והבור רק וכו' ועיי"ע בתוספות סוכה ל"א ב' בד"ה הירוק וכו': 7 בעלי חניכתו. ילידי ביתו מדייק שאין לפרש את חניכיו וכו' נעריו שהנכן למצות או למלחמה (וכמו שמתורגם בתרי"א את עולימוי דהניך לקרבא וכו') אלא חניכיו ילידי ביתו בעלי חניכתו שנקראו על שמו שמם אברם וכו' ועי' גיטין פ"ט כ"ה כתב הניכתו וכו' וגיטין פ"ח א' ת"ר. הניכת אבות וכו' ועי"ע בתוספות יום טוב גיטין פ"ט שם: 8 ר' שמעון בן לקיש וכו'. והוא אומר בשם בר קפרא כגי' שאר הספרים שציינתי (ובכי"ו וכי"ב הושמט כל המאמר), וכן בכי"ל לקמן פמ"ד ר"ש בן לקיש אמר בשם ב"ק בן משק ביתי בר ביתי הוא דמשק אליעזר שעל ידיו רדפתי מלכים עד דמשק ואליעזר היה שמו שנ' וירק וכו' מניין אליעזר שי"ח, ובפ' העומר בפסיקתא שם וירק וכו' ר"ל בשם ב"ק אמר אליעזר לבדו היה שהוא עולה כך בגימטריא, ובפסי"ר שם ר"ש בן לקיש בשם ב"ק אומר אליעזר לבדו היה בגימטריא שמנה עשר ושלש מאות, ובוי"ר שם בדפ"ר הד"ו ריש לקיש אמר בשם בר קפרא אליעזר לבדו היה שמו של אליעזר י"ח ושלש מאות, וכבר הדרש בברייתא דל"ב מדות שם גימטריא מנין שדורשין גימטריא באגדה אם להחשבון הרי הוא אומר שמנה עשר ושלש מאות דעולה למנין אליעזר, ובמדרש תהלים מ"ב שם אפשר אברהם בשמונה עשר ושלש מאות גלחם בנגד כולם אמר ר' יוחנן בנו של ר' יוסי בן קיסמא עבדו אליעזר היה עמו ולא יותר אליעזר בגימטריא שי"ח ומי עשה כל המלחמות האלה וכו', ובמדרש תהלים שנדפס מכבר הגי' אפשר וכו'

וירדף עד דן עבודה זרה מכה מלפניה ומכה מלאחריה, מכה מלפניה וירדף עד דן, מלאחריה מדן נשמע נחרת סוסיו (ירמיה ח טז) :

טו) ויחלק עליהם לילה וגו׳ ר׳ בנימן בן יפת מש׳ ר׳ יוחנן הלילה נחלק מאליו, ורבנין ג אמ׳ יוצרו חלקו. אמ׳ הקב״ה אברהם פעל עימי בחצות אף אני פועל עם בניו בחצות הלילה, ואימתי במצרים שנ׳ ויהי בחצי הלילה (שמות יב כט), אמר ר׳ תנחומא אית דמפקין לישנא אחרינא אמר הקב״ה אב״הם יצא בחצות אף אני יוצא עם בניו בחצות לילה שנ׳ כה אמר יי׳ כחצות הלילה וגו׳ (שם יא ד) :

1 ילקוט שם, תנחומא מ״ב לך לך סי׳ י״ז, תנחומא שם סי׳ י״ג, אגדת בראשית שם, סנהדרין צ״ו א׳, פדר״א שם, ועי׳ תוספתא סוטה פ״י (פ״ח), סוטה י״ז ב׳: 3 ילקוט שם, מכילתא בא מס׳ דפסחא פי״ג, פסיקתא פ׳ ויהי בחצי (ס״ג ב׳), פסיקתא רבתי שם (ס״ו ב׳) והוספה פ״ב (קל״ז ב׳), תנחומא מ״ב שם סי׳ י״ח, תנחומא שם סי׳ ט׳, אגדת בראשית שם, שמות רבה פי״ח סי׳ א׳, פדר״א שם :

1 עבודה זרה] ו, ע״ז פחא^{1}וי, ע״ז היה א^{2}, שם ע״ז היא דת | מכה] פוהאב, ומכה דת | לפניה פח | ומכה מלאחריה] אב, ומכה לאחרית פ, .. מאחריה ות, .. אחריה ח, ומאחריה ד | מכה ל׳ ו | לפניה פחי | 2 מאחריה ו, ומאחריה פ, מכה מלאחריה א^{2}, .. לאחריה י, .. מאחריה כ, ומכה מלאחריה א^{1}ג, .. מאחריה דת | 3 בנימין פוכת | בר | משם דו, משום פת, בשם א^{1}גב | יוחנן] וחאבת, יונתן דפג | מאיליו דפא^{1}ב | 4 אברהם] פוא^{2}י, אביהם דא^{1}גבת | בחצות הלילה וחגב, .. לילה פ, בחצי הלילה דאתי | אני אפעל א^{2} | בחצות] וחא^{1}י, בחצי דפא^{2}גת | לילה ו | 5 אית דאמר בלישנא אחרינא י, אית דמהפכין לישנא ו, אית דמפקין נ״א כ | 6 אביהם] אברהם וי | בחצות (כחצות י) הלילה פא^{1}י, .. לילה ו, בחצי הלילה דגכת | יוצא] פוא^{1}גכי, אצא דת | עם בניו] עמהם א^{1}כ, ל׳ פי | בחצות] וא^{1}, כחצות י, בחצי דפכת | לילה] הלילה פא^{1}גבת, ל׳ י | 7 וגו׳] אני יוצא ד, .. בתוך מצרים וא^{1}תי |

אמר ר׳ יוחנן בנו של ר׳ יוסי והלא לא היה עמו אלא עבדו אליעזר שכן עולה חשבונו וכו׳, ואולי צ״ל שם א״ר יוחנן בשם ר׳ יוסי וכמו שאיתא לעיל צד 372 בח״ג ר׳ יוסי (הגלילי) במקום ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי ור׳ יוחנן כוון ג״כ לברייתא דל״ב מדות של ר״א בנו של ריה״ג ועי׳ במ״י לעיל צד 272 ובאגה״ת ח״ב צד 511, ובנדרים שם שמנה עשר ושלש מאות א״ר אמי בר אבא אליעזר כנגד כולם איכא דאמרי אליעזר הוא דחושבניה הכי הוי, ובתנחומא מ״ב לך לך בהמשך מאמר הסתמי שהעתקתי לעיל ולא נשאר עמו כי אם אליעזר בלבד וכו׳ אמר הקב״ה וכו׳ חייך שאני ניתן בו כח של שלש מאות ושמונה עשר שנ׳ וירק וכו׳ מנין סיפור אליעזר בגימטריא שלש מאות ושמונה עשר, ובתנחומא שם ולא נשתייר עמו אלא אליעזר מנין אתה למד א׳ אחד ל׳ שלשים י׳ עשרת ע׳ שבעים ז׳ שבעה ר׳ מאתים הרי שמונה עשר ושלש מאות מה כתיב אחריו וירדף עד דן ולא כתיב וירדפו, ובאג״ב שם כיון ששמעו כך כל אותן האנשים וכו׳ וחזרו להן כולן ולא נשתייר עם אברהם אלא אליעזר בלבד שהיה כשר אמר הקב״ה לאברהם הוא ילך עמך שאני נותן בו כח של שלש מאות ושמונה עשר וכו׳ וכן את מוצא אליעזר בגימט׳ שלש מאות ושמונה עשר, ובפדר״א שם לקח אברהם את ג׳ תלמידיו ואת אליעזר עבדו עמו ורדף אחריהם עד דן וכו׳ ושם הניח תלמידיו וכו׳ ולקח אליעזר עבדו עמו מנין אותיות שמו שי״ח וכו׳, ובתר״י א׳ ולא צבו למהלכת עמיה ובחר מינהון ית אליעזר בר נמרוד דהוה מתיל בגבורתא בכלהון תלת מאה ותמניסר וכו׳ ועוד בבמ״ר שם שמונת עשר ושלש מאות הוא אליעזר, ופירש״י עה״ת מפרש חניכיו חנכו כתיב זה אליעזר שחנכו למצות וכו׳ שמנה עשר וגו׳ רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה והוא מנין וכו׳, והדרש חנכו כת׳ ליתא לפנינו ובשאר מקומות ועין במנחת שי, ושם העיר ג״כ שלא מצא חניכיו כי אם בשני יודי״ן וכתב עוד וטרחתי לבקש בפי׳ רש״י הקדמוני בכ״י וכו׳ ובאחד מהם מצאתי בלשון הזה חניכיו בעלי חניכתו ושמם אברם כשמו לפי שהיו גרים וזהו ממדרש רבה וכו׳ ובספרים אחרים כ״י כתוב חניכיו שחינך למצות וכו׳ ועיי״ש, אכן גם בלק״ט איתא וירק את חניכיו תניכו כתיב ומפרש שם זה אליעזר ששמו עולה למנין וכו׳ ועוד שם וירק וכו׳ יש אם למקרא דכתיב ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם (והוא כשטת פדר״א לקח וכו׳ ג׳ תלמידיו וכו׳) ועיי״ש בהערות רש״ב: 1 מכה מלפניה. שתשש כחו של א״א ולא רדף רק עד דן עד אותו מקום שעתיד ירבעם להעמיד שם ע״ז ומכה מלאחריה שאחרי שנתבטלה כבר כת׳ מדן נשמע וכו׳, ובתנחומא מ״ב שם וירדף עד דן אמרו רבותינו מה ראה לרדף עד דן אלא שני דברים מכים לפניהם ולאחריהם ואלו הן ע״ז והנוטע ערב שביעית וכו׳ כך ע״ז מכה לפנית ולאחריה שעד עכשיו לא עמד ירבעם בן נבט שעשה ע״ז ראה איתה אברהם שנ׳ וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בדן (מ״א י״ב כ״ט) וכיון שהגיע אברהם עד אותו מקום תשש כחו ולא רדף שנ׳ וירדף עד דן שרגן והייבם שנ׳ וירדפם עד חובה וכו׳ ועי׳ בתנחומא ובאג״ב שם. ובתנחומא מביים ויכם וירדפם עד הובה חזרנו על כל המקומות ולא מצינו שום מקום ששמו חובה ללמדך שדן נקרא חובה מראש על תעגל שעתידה לעמוד שם (ובמדרש הגדול הועתק אמר ר׳ אבהו חיזרנו וכו׳ ועיי״ש), וכן בתר״י א׳ עד דאידכר חובא דעתיד למהוי בדן, ובסנהדרין שם וירדף עד דן א״ר יוחנן כיון שבא אותו צדיק עד דן תשש כחו ראה בני בניו שעתידין לעבוד ע״ז בדן שנ׳ וישם וכו׳ ואף אותו רשע לא נתגבר עד שהגיע לדן שנ׳ מדן נשמע וכו׳ ועי׳ בד״ס, ובפדר״א שם עד דן הוא פמיאס וכו׳ ושם נתעכב הצדיק ששם נאמר לו אברהם תהא יודע שבני בניך עתידין לעבוד ע״ז שנ׳ וישם וכו׳: 3 ר׳ בנימן. וכ״ח בנימן ברפ״ר ודיו ובכי״א א׳ וב׳ וכייג ועי׳ לעיל צד 264 ובמ״י שם וצד 306 וצד 838 בח״ג, ובמכילתא שם דרשו ויהי בחצי הלילת יוצרו חלקו למת נאמר לפי שנאמר וכו׳ כחצות הלילה וכו׳ וכי אפשר לבו״ד לעמוד על חציה של לילה אלא א״כ יוצרו חלקו ר׳ יהודה בן בתירה אומר היודע שעותיו ועתותיו הוא חלקו וכו׳, ובסגנון שלפנינו המאמרים בפסיקתא שם ר׳ בניסן בר יפת בש״ר יוחנן אמר הלילה נחלק מאליו ויוצרו חלקו (וצ״ל ורבנין אמ׳ יוצרו חלקו) כגון הכא את אמר ויהי בחצי הלילה ולהלן הוא אומר ויחלק עליהם לילה א״ר תנחומא אביכם יצא עמי בחצות ואני יוצא עם בניו בחצות אמר הקב״ה אביכם יצא עמי מאמש עד חצות ואני יוצא עם בניו מחצות עד הבקר, ובפסי״ר שם ומי חלקו ר׳ בניסן בר יפת בשם ר׳ יוחנן הלילה נחלק מאליו ורבנן אמרי יוצרו חלקו הכד״א ויהי בחצי וכו׳ ולהלן את אמר ויחלק וכו׳ א״ר תנחומא אביכם יצא בחצות ואני יוצא וכו׳ בחצות ורבנן אומרים אמר הקב״ה אביכם יצא עמי מאמש ועד חצות וכו׳ ועי׳ בתוספת פ״ב שם, ובתנחומא מ״ב לך לך סי׳ י״א נר׳

ויכם וירדפם וכי יש אדם רודף הרוגים, אמר ר׳ פינחס רדופיו של אבינו אברהם הרוגים היו שנ׳ כי אתה אשר הכית רדפו (תהלים סט כו): ההי״ד מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו (ישעית מא ב) תי עולמים שהיה מאיר לו. בכל מקום שהיה הולך, אמר ר׳ ברכיה מול צדק היה מאיר לו, אמר ר׳ ראובן צדקה היתה צווחת ואומרת אם אין אברהם עושה אותי אין מי שיעשה אותי: ההי״ד יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו (שם שם) ר׳ יהודה ור׳ נחמיה חד אמר אברהם היה משליך עליהם עפר ונעשה חרבות, קש ונעשה חצים, ותרנה אמר יתן עפר אין כת׳ אלא כעפר הן היו משליכין חרבות על אברהם והן נעשות עפר, חיצים ונעשות קש: ההי״ד ירדפם יעבר שלום (שם שם ג) ר׳ לוי ור׳ אלעזר בשם ר׳ יוסי 264a

1 ילקוט שם, ותקלח רנה פ״ט פר ד׳: 2 ילק׳ ישעית ר׳ ת״ם (מ״ו), ילק׳ תכירי ישעית מ״א ב׳, מדרש תהלים שם סי׳ ס׳ ב׳: 4 תנחומא ת״ג שם פר ר״ס, תנחומא שם פר ס״ו, סנהדרין ק״ח ב׳, תענית כ״א א׳: 5 ילקוט שם, ילק׳ יהושע ר כ״ג, ילק׳ ישעיה ר׳ ת״ג (סע ב), ילק׳ מכירי שם מ״א ג׳, פסיקתא רבתי תוספת ס״ג (ק״ו ב׳), מדרש תהלים שם סי׳ ג׳, תנחומא ת״ג שם פר י״ז:

1 יש לך אדם י | שרודף א² | רדופיו] פהא׳ג, רודפיו דא²בתי | אברהם אבינו אחי. אברהם פ | 2 היו] פאגבי, ל׳ דות | *צדק . . לרגלו דוהא׳גבתי] וגר לפ, ל׳ א² | 3 חי] פחני, צדיק ~ ו. כי היא זה שהעיר לבם (לבן ת) של מורחיים שיבאו (שיבואו ת) ויפלו ביד אברהם צדק יקראהו לרגלו ~ דת, מי . . בלבן . . ויפלו . . צדק . . לרגלו צדיק ~ כ, מי הוא שהעיר בלבם של אורחיים שיבאו . . צדק . . לרגלו צדיק ~ י (ישעיה), מי העיר לבן של מורחים שיבאו . . צדק . . לרגלו צדיק ~ מ, מי העיר לבן . . מורחיים ליפול ביד אברהם אבי׳ הצדיק ~ א¹, מי העיר לבן . . מורחיים ליפול . . אברהם הצדיק צדק ~ א² | עולמים] ג׳, העולמים דפוהא׳בתמ, העולם א² | שהאיר א, היה מאיר פ׳חי | שהלך א | מול צדק] צדק ~ ח | 4 האיר א | צותת גמ | *עושה אותי ובשים] שעושה אותי נ, עושה אותו לפ, עושה א², ל׳ דא׳ת | אין ל׳ פאבש | שיעשה] נים, יעשה דואבש, עושה פ | 5 *אותי דפא׳גבתשמ], אותו לא² | *יתן — קשתו א׳] וגר ל, ל׳ דפוגבתמ | 6 יודה ו | נחמיא א² | חד] חד מנהון פוא׳בימ, חד מינהון נ, ר׳ יהודה דחת | אומר ד | ^C אברהם] אברם ד | השליך א² | **עליהם] ל׳ ל | ונעשה] א², והוא נעשה דפוא׳נתי | והוא נעשה נים | ותרנה אמר] אמר ליה (לו נ) חבריה פואנים, אמ׳ ליה חברייא כ, ור׳ נחמיה אמר ד, ר׳ נחמיה אומ׳ ת | 7 אין כת׳ כאן פאגבים, אין . . כן ו, לא נאמר דת | כעפר] פוהאגבי(שם)מ, בעפר דתי | הן השליכו א² | אברהם אבינו א¹ב | והן נעשות] פום, ונעשות י, והן נעשין נ, והם נעשים י (שם), ונעשין ד, יים ת, ונעשה א² | 8 ונעשות] ו, והן נעשות דא¹, ונעשין פ׳ ייב ת, והן נעשין גם, והם נעשים י (שם), ונעשו י, ונעש ה א² | יעבר] פג, יעבור דואכתים | ור׳ אלעזר] פא׳בי (יהושע) י (ישעיה) מ, ור׳ לעזר נ, ור׳ אליעזר ו, ל׳ דת | בשם] בר י (ישעיה) | ר׳ יוסי] ~ בן זימרא בי (שם) מ, . . זימרה ו, . . זמרא פנתי (יהושע), בר זימרא ד |

הגי׳ משובשת ויחלק וכו׳ רבנין אמרין הלילה נחלק מאליו אמר ר׳ בנימין בן יפת בשם ר׳ יוחנן הקב״ה שהוא יודע עתותיו וכו׳ הוא חלקו אמר לו הקב״ה אתה עשית עמי מאמש עד חצי הלילה וכו׳ חייך אני עושה עם בניך בחצות עד הבקר וכו׳ ועיי״ש בהערות רש״ב ובתנחומא לך לך שם. ובאג״ב שם ויחלק וכו׳ הקב״ה בשביל אברהם שנ׳ ויהי בחצי הלילה וכו׳, ובתנחומא מ״ב שם סי׳ י״ז ויחלק וכו׳ בשביל הקב״ה נחלק לילה עם אברהם שנ׳ ויחלק עליהם, ובשמו״ר שם מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים שעשה עצה עם אברהם בשביל הדבר הזה אימתי כשבאו המלכים ורדף אותם אמר לו הקב״ה דייך עד חצי הלילה בא ונחלוק הלילה אני ואתה שנ׳ ויחלק וכו׳, וכן בתר״י א׳ ואתפליג להום לילא בארחא פלגותא אגחן עם מלכיא ופלגותא אצטנעא למימחי בוכריא במצרים וכו׳, ובפדר״א שם שמואל הקטן אומר שם נחלק לו הלילה היא הלילה שתיתה מקדם וכו׳ היא הלילה שהכה בה אברהם את המלכים שנ׳ ויחלק וכו׳ ועל זה נאמר ויהי בחצי הלילה וגו׳: 1 וכי יש אדם וכו׳. בלקי״ם מפרש ויכם וירדפם היה ראוי לומר וירדפם ויכם אלא ויכם ואח״כ וירדפם א״ר פנחס רודפיו של אברהם אבינו הרוגים היו, ונכונה הגי׳ רדופיו ועת״כ, ובויו״ר שם אמר ר׳ יצחק וכי יש לך אדם רודף הרוגים דכתיב ויכם וירדפם וכו׳ אלא מלמד שהקב״ה הורג ואברהם רודף, ונכררו כאן המאמרים על הפסוקים בישעיה שנדרשו באברהם וכל מאמר מתחיל במלת ההי״ד (ועי׳ לעיל צד 370 ובמ״י שם בד״ה ההי״ד עמך וכו׳) ודרשו מי העיר קרי ביה האיר מי האיר לאברהם שיבא ממזרח מארם נהרים ועי׳ לעיל צד 16 ובמ״י שם בד״ה מי העיר וכו׳, והשלמתי הפ׳ צדק יקראהו לרגלו ודרשו, צ ד ק צדיק חי עולמים שהיה (היה) מאיר לו בכל מקום וכו׳, ותמגנון צדיק חי עולמים כמו לעיל צד 3, ור״ב דורש מי העיר מי האיר ממזרח צדק וכו׳ מזל צדק היה מאיר לו ועי׳ שבת קנ״ו א׳ אמר אברהם לפני הקב״ה וכו׳ א״ל צא וכו׳ מאי דעתיך דקאי צדק במערב מהדרנא ומוקמינא ליה במזרח והיינו דכתיב מי העיר ממזרח צדק וכו׳ ועיי״ע לעיל צד 77, ור׳ ראובן דורש צדק יקראהו לרגלו צדקה היתה צווחת ואומרת וכו׳, ובה שניתוסף בדפוסי׳ ובילק׳ ישעית ובילק׳ מכירי ובכ״י המאוחרים בדרש מי העיר וכו׳ מי הוא זה שהעיר לבם של מורחיים וכו׳ ליתא בכי״ל וכן ליג בכי״ם וכ״ו וכי״ח וכי״ג ובילקוט כאן, ובמדרש תהלים שם זש״ה כי העיר וכו׳ א״ר ראובן ישינים היו אומות העולם מלבא תחת כנפי השכינה ומי העירן לבא להסות תחת כנפיו אברהם שנ׳ מי העיר וכו׳ ד״א צדק יקראהו וכו׳ צדיקו של עולם מלוה אותו אימתי כשבא לעשות מלחמה עם אמרפל וחביריו: 5 יתן כעפר וכו׳. השלמתי סוף הפסוק שעליו סובב הדרש ר״י ור״נ חד אמר וכו׳, ובמדרש תהלים מ״ב שם יתן כעפר חרבו מהו כעפר חרבו ר״י ור״נ ר״י אמר אברהם היה נוטל עפר וזורק על אויביו והיה עושה חרבות ונוטל קש וזורק ונעשת קשת וחצים אמר לו ר״נ אם כן עקרת את המקרא כי נאמר עפר וקש אלא כעפר כקש אלא היה זורק חרבות והן נעשין כעפר והיה זורק חיצים והן נעשים כקש, ומעם חרבו להברי ר״נ חרבו של שונא וכן קשתו, ובמדרש תהלים שנדפס מכבר הגי׳ אלא כעפר כקש מהו כקש שהיה זורק אמרפל חרבות ונעשים כעפר זרק חצים ונעשים כקש, ובדברי ר״י הדרש במאמר סתמי

פסיעותיו שלאברהם היו ג' מילין, ר' יהודה בר' סימון אמר מיל שנ' ארח ברגליו לא יבא (שם שם). ר' נחמיה בשם ר' אביאי לא נתאבקו רגליהן אלא כזה שהוא הולך מביתו לבית הכנסת:

טז) וישב את כל הרכוש וגו' [וגם את הנשים ואת העם] אמר ר' יודן אנשים ונשים החזירו וטף לא החזירו, עמדו ונתגיירו וגזו ערות אבותיהם הה"ד והבאתי רעי גוים (יחזקאל ז כד) מי הם רעי גוים, ר' יודה אמר אילו אנשי סדום ואנשי סדום רעים וחטאים וגו' (בראשית יג יג):

יז) ויצא מלך סדום לקראתו ר' אבא בר כהנא אמר התחיל מכשכש לו כזנבו, אמר לו מה אתה ירדת לכבשן האש וניצלתה, אף אני ירדתי לחמר וניצלתי:

אל עמק שוה הוא עמק המלך ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' שמואל בן נחמן ששם השוו כל האומות ואמרו לאברהם תהי מלך עלינו, אמר להם אל יחסר העולם מלכו ואלוהו:

8 ילקוט ר' ע"ג, ועי' נדרים ל"ב ס': 6 ילקוט שם: 8 ילקוט שם, לעיל לך 410 וש"נ:

1 פסיעתו מ | אברהם] פ, אברהם אבינו ואתים, אבינו אברהם דגב | היו ל' א'ים | ג'] ד^{1}א^{2}י, שלשת פוא'גבי (ישעי') מ, שלשה תר, שלשד יודה] ות, יהודה פא'גבים יודן ד בר ר' י' אומר י' שם מיל ארח ן יבוא וא^{2}ת | 2 נחמיא א^{2}| אביא ג, אביי א^{1}, אביו א^{2}, אבא פ, אבהו דתי, איבו כי (שם), אייבו י (יהושע), אבין ן רגליו ותי (ישעיה), רגליו כשרדף את המלכים י (יהושע) | שהולך א^{2}כי (ישעיה) | 3 אמר ר' יודן] פואגבי, ר' יודן אמר דת | 4 החזירו] פחאגבי, החזיר ר, השיבו ן, השיב דת | טף א^{2} | החזירו] פוהאגבי, תחזיר דתר | *ונתגיירו ל^{0}דוהתרי] נתגיירו פג, ותימידו ל, ותימרו כ, ל' א | וגזזו פ, וגזון ג, וגזוו ן, וגזרו דתר^{2}, וגדרו חר^{1}, ומירקו א (וגזו — אבותיהם ל' י) | *ערות דפאגבתר] את ערות ח, עדות ל, עיירות ן | אביהם אכש | רעי] פואגבי, רועי דתר | גוים] ~ וירשו את בתיהם פ, וירשו . . בתיהם וגו' א^{2}, וירשו . . בתיהם והשבתי גאון זרים א^{1} | מי — גוים] ומי . . גוים ג, מי . . רועי גוים דת, ל' פואי | 5 יהודה (יודה ן) בר' (בר פא^{2}) סימון דפואגכת | אמר ל' ד | רעים — וגו'] רעים פחי, רעים וחטאים את, . . והטאים ליי' וכ, . . וחטאים ליי' מאד ג, ל' ד | 6 *לקראתו פכי] לקראתו וגו' דת, לקראתו אחרי שובו א^{1}ג, וגו' ל | *'אבא] ל' ל | מכשכש] פוא^{2}גב, לכשכש י, לקשקש דתר, מנכש א^{1} | לו ל' ר^{1}י | 7 וניצלתה] ג, וניצלת א^{2}ת, ונצלת פא^{1}כ, וניצולתה ן, וניצולת ד, ונוצלתה י^{1}, ונוצלת ח | לחומר וא^{2} | וניצלתי] אנתי, ונצלתי פכ, וניצולתי דן | 8 *הוא — המלך וא^{1}גכ] הוא עמק וגו' ל, ל' דא^{2}תי | ור'] ר' ן | חלבו] פוא^{1}גב, חנינא ד, חנינה ת | *ר' — נחמן] ר' שמואל בר נחמן דפוגכת, רשב"נ א^{1}, ר' ישמעאל ל | 9 הושוו וא^{2}גי | האומות] אומות י, העולם א^{1}, אומות העולם דפוא^{2}גת | ואמרו — ואלוהו] וקצצו ארזים (ארז ד) ועשו (ועשו לו א^{1}) בימה גדולה והושיבו איתו למעלה ממנה (והושיבו . . הימנה ג, והושיבו אותו בתוכה למעלה דת) והיו מקלסי' לפניו ואומרי' לו (מקלסין . . ואומרים א^{1}, מקלסין ואומרין לפניו ג, מקלסין אותו לפניו ואומ' כ) שמענו ארוני

בתנחומא מ"ב שם והיה אברהם אבינו נוטל עפר וזורקו עליהם ונעשים חצים וקשתות ונוטל קש וזורק עליהם ונעשה חרבות ורמחים (וצ"ל נוטל עפר וכו' ונעשה חרבות ונוטל קש וכו' ונעשה חצים וקשתות ועיי"ש בהערות רש"ב) שנ' מי העיר ממזרח צדק וגו' זה אברהם שנ' אחריו ירדפם יעבר שלום וכו', ובתנחומא שם והיה אברהם נוטל עפר וזורק עליהן ונעשו חצים וקשתות ורמחים שנ' יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו ירדפם וכו', וכן בסנהדרין שם אייתי הקב"ה לאברהם וכו' והוה שדינן עפרא והוו חרבי גילי והוו גירי שנאמר וכו' מי העיר ממזרח צדק וכו' יתן לפניו גוים וכו' יתן כעפר חרבו וכו' ועי' בתענית שם: 1 פסיעותיו של אברהם וכו'. שקפצת לו הדרך וכמו שדרשו לקמן פנ"ם תרעשתה ארץ בימי אברהם, וטעם הדרש ג' מילין כתב האב"א נוטריקון שלום הוא שלש מלין, וריב"ס אמר מיל שנ' ארח וכו' ופירוש נוסף בילק' יהושע שם ארח ברגליו לא יבא מי שעל למפרע מיל ס"ת ובפי' ב"ר מפרש שאין ארח פחות ממיל ועי' גם כתי' הה"ד לא נרמיה בשם ר' אביאי אמר לא נתאבקו וכו' שני' זו משובשת, ואולי צ"ל ר' נחוניא (חוניא, הונא) בשם ר' ביבי או בש"ר איבו ועי' באגה"א ח"ג צד 64 וצד 272 ובפסי"ר שם הגי' וירדפם עד חובת וכו' א"ר לוי ר' אלעזר בשם ר' יוסי בן זימרא ג' מילין היו פסיעותיו של אברהם ור' יהודה בר' סימון אמר מיל א' א"ר וחוניא בשם ר' וחוניא ב"ר בנייה אפילו אבק לא עלה על רגלו של אחד מאוכלוסיו של אברהם באותה השעה שנ' ירדפם וכו' ארח ברגליו לא יבא וכו', ובמדרש תהלים מ"ב שם ירדפם וכו' ארח ברגליו לא יבא מצאו לרדוף אחריו וקפצה הארץ לפניו יש אומרים שלשה מילין היתה פסיעתו של אברהם ויש אומרים שנים אבל כשבא לא קפצה הארץ לפניו הוי ארח ברגליו לא יבא ר' חונא הכהן בר אבין בשם ר' ביבי אמר אפילו כתינוק שהוא הולך מביתו ורגליו מתלכלכות בעפר אפילו כך לא נתלכלכו רגליו של אברהם הוי ארח ברגליו וכו', ובמד' תהלים שנדפס מכבר הגי' מהו אורח ברגליו לא יבא כשבא לרדוף אחריהם נקפצה לו הארץ לפניו וי"א שלשה מלין וכו' ר' יהודה הכהן בר אבין וכו' תינוק הולך בביתו רגליו מתלכלכות וכו' אפילו כן לא וכו', ובתנחומא מ"ב שם כי' י"ז איתא אמרו באותה המלחמה היתה פסיעתו של אברהם אבינו ארבעה מילין והיה רץ עד שהרג כל המלכים: 4 וטף לא החזירו. שלא נאמר וגם את הנשים ואת הטף: ונתגיירו. כן הגהתי ועח"ג, ובכי"ל כתוב בגוף הספר ותימידו, ובכי"כ ותימרו, ואולי הגי' העקרית ונתימרו ועי' ישעיה ס"א ו' וירמיה ב' י"א: 5 וגזרו ערות וכו'. בכי"ל איתא עדות והגהתי, ובדפ"ר ודי"ו תגי' וגזרו ערות וכו', ובמ"כ הגיה וגדרו ועח"ג, וטעם הגי' וגזו וגזזו וגזרו כמו ומירקו בכ"י א' וב' מירקו ערות אבותיהם פרצותם וקלונם, וביפ"ת פי' וגזרו ערות וכו' שמלו ערותם שהביאום במסורת הברית וכו', ובגנון המאמר קשה ובילקוט לא הועתק: 6 הה"ד והבאתי וכו'. הבאתי אותם תחת כנפי השכינה, והורש רעי הגוים בני אנשי סדום שהיו רעים וחטאים והם גזו ערות אבותיהם: 7 מכשכש לו. בפי' ב"ר כיים גורס ומפרש התחיל מקשקש לו התחיל להחניף לו על שנצח אויביו במלחמה, ובפי' הנדפס התחיל להתגייס כנגדו וכו' ועי' בעמת"ל ע' כשכש: 8 ר' ברכיה וכו'. המאמר נסדר כבר לעיל צד 410 וכאן המאמר בכי"ל בלשון קצרה והגהתי בשם ר' שמואל בן נחמן כמו לעיל שם, ובכי"ם וכי"א ב' ובילקוט קיטעו ועח"ג:

פרשה מג

יד יח) ומלכי צדק מלך שלם וגו׳ ובת צור במנחה פניך יחלו עשירי וגו׳ (תהלים מה יג) ובת צור זה אברהם שהיצר למלכים ושהיצרו לו מלכים במנחה פניך יחלו, ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין וגו׳:

ומלכי צדק המקום הזה מצדיק את יושביו: ומלכי צדק, אדני צדק (יהושע י א), נקרית ירושלם צדק צדק ילין בה (ישעיה א כא):

מלך שלם ר׳ יצחק הבבלי אמר שנולד מהול:

הוציא לחם ויין ר׳ שמואל בר נחמן הלכות כהונה מסר לו, לחם זה לחם הפנים ויין

1 ילקוט ר׳ ע״ד, ילק׳ תהלים ר׳ תש״ג, ילק׳ מכירי תהלים מ״ח סי׳ כ״ג: 4 ילקוט ר׳ ע״ד: 6 ילקוט שם, ועי׳ לעיל צד 246 וש״נ: 7 ילקוט שם, ועי׳ לקמן פמ״ו וש״נ, נדרים ל״ב ב׳, ויקרא רבה פכ״ה סי׳ ו׳, פדר״א פ״ח:

וגו׳ (אדני וגו׳ ת, אדני נשיא אלהים אתה בתוכנו ן׳, אדוני . . בתוכנו ב) אמרו לו מלך אתה עלינו נשיא אתה עלינו (מלך את . . נשיא את עלינו דת, מלך את עלינו א׳) אלוה (אלהים ן ב) את (אתה ב) עלינו אמר להם אל יחסר העולם (לעולם ב) מלכו (את מלכו נ ב) ואל יחסר (ואל יחסר העולם א׳, אל . . העולם ן׳, . . העולם את ג׳, אל . . לעולם את ב) אלוהו דוא׳גכת, וקצצו ארזים ועשו בימה גדולה והושיבו אברהם ו כ ו׳ פ, וקצצו ארזים ותהיבוהו עליה וכו׳ י, וכו׳ לעיל א׳² ‖ 1 ובת] ואג׳בי. כתיב ~ פא׳מ. הח״ד ~ דת | 2 ובת צור זה אברהם — ויין וגו׳] לי׳ דת | שהיצר] א׳, שהציר י (תהלים), בן שהיצר פ, בן שהציר בי, בין שהציר ג׳, בן היצור א׳² | מלכים י (שם) | והצירו י (שם), בן שהיצרו וא׳, בן שהצרו פ, בן שהצירו י, ובן שהצירו ב, בין שהיצירו ג׳, בן הצור שהצרו א׳² | יחלו] א׳י, ~ עשירי עם פא׳גב | 3 ומלכי — וגו׳] ג׳. ומלכי . . ויין ובי (שם) מ, ומלכי . . שלם א׳י | 4 ומלכי צדק] אני, ומלכי צדק מלך שלם דפת (ומלכי — בה לי׳ ן) | המקום הזה] המקום פא׳², לי׳ י | מצדק פא | ומלכי צדק] פגב, מלכי צדק דא׳²תי, ומלכי צרק מלך שלם א׳ | אדוני צדק תי, אדוני צדק מלך ירושלם א׳ | נקראת ירושלם צדק פחא׳גי׳, צדק נקראת ירושלם ד, צדק נקראת ירושלים צדק ת, ירושלם נקראת צדק א׳² | 6 הבבלי לי׳ פא׳ | אמר] פואב, אומר דגת | נולד מהול ב, שנולד כשהוא מהול ן | 7 ויין] פוחאגבי, ~ והוא כהן לאל עליון דת | ר׳ שמואל בר נחמן (נחמני א׳²) אמר פאב, ר׳ . . בר נחמן ורבנין ר׳ שמואל בר נחמן אמר ן׳, ר׳ . . בר נחמן ורבנן ר׳ שמואל אמר דת | כהונה] וא׳²ב, ~ גדולה דפחא׳גתי | מסר] י, גילה פגב, גלה דואת |

פרשה מג. ובית פמ״ג בכי״ם וכי״ו וכי״א ב׳, ובכי״ג וכי״כ פמ״ד, ובכי״א א׳ פמ״א (וכן הוזכר במנות״ם כי׳ קכ״ת מאמר מזו הפרשה בספר פמ״א), ובדפוסי׳ וכי״ת אין כאן תחלת פרשה (ושם נעדר גם בפתיחת הדרש ובת צור זה אברהם וכו׳) ועי׳ בס״י לעיל ריש פ״מ וריש פמ״ב: 1 זה אברהם. וכן דרשו באברהם לעיל צד 365 הפ׳ כוח המזמור שמעי בת וכו׳ ויתאו המלך וכו׳ וצד 368 הפ׳ אהבת צדק וכו׳ ולקמן פמ ה הפ בנות מלכים ביקרותיך וכו׳ ובפנ״ם יפיפית מבני אדם וכו׳ ועי׳ תנחומא כ״ב לך לך סי׳ כ״ב על מי אמרו בני קרח המזמור הזה על אברהם וכו׳, ודרשו כאן ובת צור לשון צרה זה אברהם שהיצר למלכים ושהיצרו לו וכו׳, ובילק מכירי שם הושמט ובת צור זה וכו׳ כמו בדפוסי׳ וכי״ת והועתק שם ומלכי צדק מלך שלם וגו׳ כתיב ובת צור במנחה פניך יחלו וגו׳ ומלכי צדק מלך שלם וגו׳: 4 מצדיק את יושביו. מפרש בפי׳ ב״ר כ״י כל אדם היושב (העומד) לשם בירושלים המקום הזה עושה אותו צדיק ומגופיה דקרא נפקא, ודרש אחר (בלי סימן ד״א) ומלכי צדק וכו׳ נקרית ירושלם וכו׳, וכן מפרש בלק״ט ד״א ומלכי צדק אדני צדק ירושלים נקרא צדק שנ׳ צדק ילין בה, וברמב״ן הגי׳ נקראת ירושלם צדק ועת״נ, ואין לחבר המאמרים המקום וכו׳ מצדיק וכו׳ ומלכי צדק וכו׳ דאין לפרש מצדיק גם את אדני צדק שהיה צדיק, וכן אין נר׳ לפרש מצדיק את יושביו וכו׳ עפ״י מאמרם בפסיקתא פ״ח (נ״ה ב׳ ועי׳ בנ״ם ובשהש״ר א׳ מ׳) מימיו לא לן אדם בירושלים ובידו עון כיצד תמיד של שחר מכפר על עונות שנעשו בלילה ותמיד של בין הערבים מכפר על עונות שנעשו ביום וכו׳ שנ׳ צדק ילין בה ועי׳ גם ביפ״ת ובמ״כ, ובכי״ל הושמט מן ומלכי צדק המקום וכו׳ עד שנולד מהול הוציא לחם ויין והושלם בגליון בכתב הספר בדיו דיהה: 6 שנולד מהול. דורש שלם שלם בלי מום כמו תמים שנאמר באברהם ועי׳ לקמן ריש פמ״ו. ומלכי צדק לפי האגדה הוא שם בן נח וכן באדר״נ נו״א פ״ב אף שם יצא מהול שנ׳ ומלכי צדק מלך שלם ועי׳ לעיל צד 246 ובמ״י שם בד״ה ושנולד מהול ועיי״ע לקמן פמ״ד סי׳ ז׳ ובוי״ר פכ״ה ובבמ״ר פי״ד סי׳ ח׳, והאגדה הובאה גם בפירש״י עה״ת ובלק״ט וברמב״ן וברד״ק ובמדרש אגדה הוצ׳ רש״ב ועיי״ש וכן נמצאה אצל אפרם הסורי והירונימוס ועי׳ במ״ח חלק מ״ג צד 496, ובס׳ פוגיא צד 840 העתיק מב״ר (ר״ל מב״ר לרמה״ד) ומלכי צדק וכו׳ זה שם בן נח ומה ת״ל הוציא להם ויין ר׳ שמואל בר נחמן אמר הלכות כהנה מסר לו והיה מקריב לחם ויין לחב״ה שנ׳ והוא כהן לאל עליון מלך שלם המקום מצדיק יושביו ד״א הוציא לחם זו לחם פנים ויין אלו הנסכים רבנן אמרו תורה גלת לו שנ׳ לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי ד״א מלכי צדק זש״ה נשבע יי׳ ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק ואיזה מלך צדיק ונושע מלך המשיח וכו׳ ועי׳ ביזשועות משיחו ח״ב עיין רביעי פ״ב ועיי״ע בעער דאס לעבען אבראהאמס צד 142, שענקעל ביבעלליעקסי׳ ח״ד צד 169: 7 ר׳ שמואל בר נחמן. בכי״ל נעדר כאן מלת אמר וכן בפסוק במאמר ראב״כ ועי׳ בס״י לעיל צד 63: הלכות כהונה וכו׳. לקמן פמ״ו ר׳ ישמעאל א׳ אברהם כהן גדול היה שנ׳ נשבע יי׳ ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק ופג״ה סי׳ ו׳ אברהם אמר הנני וכו׳ זכה לכהונת נשבע וכו׳ על דברתי וכו׳ ושם סי׳ ז׳ והעלהו שם לעולה וכו׳ אמר לפניו רבון כל העולמים וכי יש

אילו הנסכים, רבנין אמ׳ תורה גילה לו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי (משלי ט ה): והוא כהן לאל עליון ר׳ אבא בר כהנא כל יין שכתוב בתורה עושה רושם חוץ מזה. אמר ר׳ לוי אף זה לא יצאנו ידו שמשם קרח לו ועבדום וענו אותם וגו׳ (בראשית טו יג):

יט) ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ ממי קניין ר׳ אבא : אמר כאנש דאמר פלן עינויי יאיאן סעריה יאיי. אמר ר׳ יצחק אברהם היה מקבל את העוברים ואת השבים ומשהיו אוכלין ושותין היה אמר להון [בריכו. אמ׳ ליה מה נאמר. אמר להון] בריך אל עולם שאכלנו משלו, אמר לו הקב״ה אני לא היה שמי ניכר בבירויותי והיכרתה אותו בביריותי מעלה אני עליך כאילו אתה שותף עימי בבריית העולם [הה״ד ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ]:

4 ילקוט פס: 6 לקמן פמ״ט ופר״ד ופ״נ:

1 נסכים כ | לכון] להם ~ פוחג | *ושתו—מסכתי דאכתי] ושתו וגו׳ פ. ויין ושתו ביין מסכתי והג, ל׳ ל
2 ר׳ אבא בר כתנא אמר פב, ר׳ . . בר כהנא ור׳ לוי ר׳ אבא בר כהנא אמר דוגת, ר׳ . . בר כהנא ור״ל ר
אבא אמר א[1] | שכתוב בתורה] שבתורה פא[2]ב | נעשה ר | ר׳ לוי אמר פא[1] | 3 ידו] וב, מידו דאתי,
ל׳ פר | קרח] וגב, קרא דפאתרי | לו] פואנבר, עליו דתי | וגו] ג, ארבע מאות שנה דפא׳ת,
ל׳ וא[2]בי | 4 *אברם — וארץ דא׳כת] אברם . . קנה . . וארץ ג, וגו׳ ל | מאי י, קנאן דאתי, קנאין פג
קנויין ו | ר׳ אבא בר כהנא גב, ר׳ . . כהנא ור׳ יצחק ר׳ אבא בר כהנא ו, ר׳ אבא בר כהנא (ר׳ אבא בשם
רב כהנא ד, ר׳ אבא בש״ר אבא בר כתנא ת) ור׳ יצחק ר׳ אבא דאת | 5 אמר ל׳ ו | כאנש] פגב,
כאינש וי, כאיניש דאת | עינוי פא[1], עייניי (עינוי ?) ו. עינוהי דגבת | יאיאן] פו. יאיין א. יאין ג.
יאי דכתי | סעריה] וגב. שעריה דפאתי | יאי דפוא[1]גבתי, לא יאיין א[2] | ר׳ יצחק אמר ות.
אברהם] פוחאנכי, ל׳ דת | קבל עובר ושב א[2] | 6 כשהיו א[2], ומשהן פ | הוה — להון] חא[1]י, הוה .
לון ו. היה אומר להם דפת, אמר להם כ. . להן ג | *בריכו חבי] ברכו דפא׳ת, ברכו את י״י ג,
נברך א[2], ל׳ ל | *אמ׳ — נאמר] אמרין (ואמרין א[1]ג, והן אמרין ח) ליה . נאמר והא׳גב, ואמרין . . נימר י, ואמרין
. . נימא א[2]. והן אומרים לו (והן אומרין לו ת, ואומ׳ ליה פ) מה נאמר דפת, ל׳ ל | *אמר להון חא׳י] ואמר
(והוא אמר ג) להון פג, והוה אמ׳ להון ב, ואמ׳ לון ו, והוא אומר להם (להן ת) אמרו דת | 7 לא היה ניכר
שמי וג, לא היה שמי נזכר כ | בבירויותי] א[2], בבריותי הא׳בי, בבריותיו ג, לבריותי דפת, בעולמי ו |
והיכרתה אותו אתה ג, והכרתה אותו אתה פ, והכרת (והכרתה ח) אותי דהאתי, והיכרתני ו, והזכרת אתה כ
*בביריותי א[2]] בבריותי דחא׳ב, בבריותיו וג, לבריותי פי, ל׳ ל | 8 שותף] עושה פ | בבירית העולם א[2]. בברייתו
(בבריתו ו) של עולם דפוחא׳נבתי | **הה״ד] ל׳ ל | *ויברכהו — וארץ פו] ויברכהו וגו׳ קונה . . וארץ א[1],
ויברכהו ויאמר א[2], ברוך אברם . . קנה . . וארץ ג, ברוך . . קונה . . וארץ כ, ברוך . . עליון וגו׳ חי, ברוך
אברם וגו׳ ל°, קונה שמים וארץ דת, ל׳ ל |

קרבן בלא כהן אמר לו הקב״ה כבר מניתיך שתהא כהן הה״ד נשבע וכו׳, ובנדרים שם א״ר זכריה משום ר׳ ישמעאל ביקש הקב״ה להוציא כהונה משם שנ׳ והוא כהן לאל עליון כיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום הוציאה מאברהם שנ׳ ויברכהו ויאמר ברוך אברם וכו׳ וברוך אל עליון אמר לו אברהם וכי מקדימין ברכת עבד לברכת קונו מיד נתנה לאברהם שנ׳ נאם ה׳ לאדני וכו׳ ובתריה כתיב נשבע וכו׳ אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק על דיבורו של מלכי צדק וכו׳ ועי׳ בוי״ר שם, ובפדר״א שם נח מסר לשם וכו׳ ונקרא כהן וכי שם בן נח כהן היה אלא ע״י שהיה בכור והיה משרת ביום ובלילה לפיכך נקרא כהן שנ׳ ומלכי צדק מלך שלם וגו׳ ושם מסר לאברהם וכו׳ ונקרא כהן שנ נשבע וכו׳ ומנין שמסר שם לאברהם שנ׳ על דברתי מלכי צדק וכו׳: 1 תורה גילה לו. ולעיל צד 366 דרשו קטנת שער הוא קטן היה מסגל מצוות ומע״ט וכו׳ ועי׳ ש במ״י בד״ה שאיחה לנו וכו׳: 2 כל יין וכו. כל שתיית יין שכתובה בתורה כגון בנת בלוט ובבני אהרן עושה רושם שבכולן בא קלקלה על ידו חוץ מזה שהוציא לאברהם מלכי צדק שהיה כהן לאל עליון, ור״ל אמר אף זה לא יצאנו מידו שמשם כלו מיד אחר זה המאורע גילה לו ועבדום וענו אותם וגו׳ כדכתיב בפרשה הסמוכה אחר הדברים האלה היה דבר י״י אל אברם במחזה וכו׳ והקב״ה אמר לו ידע תדע כי גר יהיה זרעך וכו׳ ועבדום וכו׳, והגי׳ קרח לו מקויימת גם ע״י כ״ו וכ״ג וכי״כ, והוראת קרח כמו בל״ס גילה סירכם (כן כתב לי ידידי רא״ח לע״ף), ובנדרים ל״ב א׳ איתא מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים מפני שעשה אנגרייא בתלמידי חכמים וכו׳ ור׳ יוחנן אמר שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה שנאמר תן לי הנפש וכו׳ וכתב ביפ״ת שיתכן דס״ל לר׳ לוי שע״י שמחת היין התנדב לתפיק רצון מלך סדום: 4 ממי קניין. בתמיה שהלשון קונה משמע קונה מאחר (ובכי״ל כתוב קניין והגהה א׳ ביני שימי ועיחינ) והל״ל עושה שמים וכו׳ או בורא שמים וכו׳ ורק כאן ובפסוק כ״ב כתוב קונה שמים וארץ, וראב״ע מפרש קונה שאינו לשון קנין אלא לשון עשיה ותקון וי״ל שמדייק נ״ב שלא הזכיר מלכי צדק את השם כמו שאמר אברהם הרימותי ידי אל י״י אל עליון קונה וכו׳ והוא דומה לאדם שאומר פלוני שינו נאות שערו נאה כי כן יתאר את הקב״ה בלי להזכיר את שמו באמרו קונה שמים וכו׳ מי שעשה ותקן שמים וארץ ביופים ובהדרם, ור׳ יצחק דורש קונה קונה ממש ואברהם היא הקונה שמים וארץ לפי שהיה מקבל את העוברים ואת השבים וכו׳ והודיע שמו של הקב״ה לבריות מעלה עליו הכתוב כאילו קנה שמים וארץ ונעשה שותף עם הקב״ה (ובלק״ט מפרש ע״פ שני המאמרים שלפנינו קונה שמים וארץ לשון עושה ד״א קונה שמים וארץ זה אברהם שהקנה שמים וארץ בפי כל הבריות שהודיע להם ייחודו של עולם), וכן מעם הדרש שעל אברהם נאמר קונה שמים וארץ בתנחומא מ״ב בחר פי׳ ג׳ כיון שראה הקב״ה היאך חיבב אברהם את המצות התחיל מקנה לו העליונים והתחתונים שנ׳ ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וכו׳ ובמדרש משלי פי״ט וכן בציגו

כי ויברך אל עליון אשר מגן צריך ר' הונא אמר שהיפך מגנון שלך על צריך, ר' יודן אמר כמה מגניות עשיתי להביאם תחת ידיך, אוהבים היו זה לזה, משלח זה לזה כותבות ודוריות, והימרדתים אילו לאילו כדי שיפלו תחת ידיך:

ויתן לו מעשר מכל ר' יהודה בשם ר' נהוראי מכוח אותה הברכה אכלו שלש יתידות גדולות בעולם, אברהם יצחק ויעקב. באברהם כת' וי"י ברך את אברהם בכל (בראשית כד א) בזכות ויתן לו מעשר מכל. ביצחק כת' ואוכל מכל (שם כז לג) בזכות ויתן לו מעשר מכל. ביעקב כת' כי חנני אלהים וכי יש לי כל (שם לג יא) בזכות ויתן לו מעשר מכל: מאיכן זכו ישראל בברכת כהנים, ר' יהודה אמר מאברהם כה יהיה זרעך (שם טו ה) כה תברכו את בני ישראל (במדבר ו כג), ר' נחמיה אמר מיצחק שנ' ואני והנער נלכה עד כה (בראשית כב ה) לפיכך אמר

1 ילקוט שם, תנחומא מ"ג לך לך סי' י"ט, תנחומא שם סי' ט"ו: 4 ילקוט שם: 6 סוטה ח' ל', פסיקתא רבתי ז"ח (קמ"ו ב'):

1 *אשר — צריך ל"אע] אשר . . צריך בידך ו', אשר . . בידיך דנבת, ל' ל | הונא ח, חוניא א' | שהפך א'גבר | מגנין כ, מגנגון התיש, מגנבין א² | 2 מגניות] ואנבע, מגניאות י, מגנגיות ת, מגנגאות ד, מגינות פ | עשיתי] ~ עמך פ | זה משלח לזה (משלח לזה ג, משלח ו, זה משליח לזה א', משלחין זה לזה כ) כותבות פוא'גב, זה משלח לזה כתבים דת, משלחין כתבים זה לזה י | 3 ודוריות] וזה משלח לזה דוריות ג, וזה . . לזה דריות כ, וזה משלח דוריאות פ, וזה משליח לזה דרות א', וזה דורונות ו, וזה משלח לזה דורונות דת, משלחים דורונות זה לזה י | והמרדתי אותם דפא'גת, . . אותן וכ, והמרדתי י | אילו לאילו] ג, אילו באילו ו, אלו באלו פא'כי, אלו על אלו דת | כדי שיבואו (שיבאו) פ) ויפלו | 4 יהודה (יודן פג, יודה ת) בר' (בר דו, בר רבי י) סימון דפוא'גבתי | בשם ר' נהוראי] בשם ר' יוסי ברי (בר וכ) נהוראי פוכ, בשם ר' יוסי בר נהוריי ג, בש"ר יוסי בן זימרא א', ל' דתי | מכוח] ות, מכח דפחא'גבי, בזכות א' | הברכה] והגב, ברכה דפאתי | אכלו] זכו א² | שלש] ג' ד¹ | יתידות וכ, יתרות פ | 6 באברהם כת'] אברהם וא³ | 6 ביצחק כת'] יצחק ו | ביעקב כת'] יעקב ו | 7 °זכו] זכה ד | 8 לברכת | ר' יהודה (יודן ו)] פ, ר' יהודה ור' נחמיה ורבנין ~ וא'ג, ר' . . ור' נחמיה (נחמיא א²) ורבנן ~ דא²כת | אומ' פא² | מאברהם — זרעך] מיעקב כה תאמר לבית יעקב ו | 9 נחמיא א² | אומ' א²ג | לפיכך — הקב"ה] לפי' הב"ה אמ' א', לפיכך אמר המקום דב, ל' פוא²גת |

באברהם שהלך בתום וכו' וזכה לקנות שמים וארץ שנ' ברוך אברם וכו' קונה שמים וארץ שמים שזכו בניו להנחיל את התורה שנתנה מן השמים וארץ שזכו בניו לפרות ולרבות כעפר הארץ וכו', ובבמ"ר פי"ב סי' י"א אברהם הפריש מעשר תחלה שנ' ויתן לו מעשר מכל והקנה לו הקב"ה שמים וארץ ולמה בירכו שיקנה לו האלהים שמים וארץ לזרעותיו וכו', ורבו הפירושים במאמר ראב"כ כאנש דאמר וכו', ורבינו בחיי גורס כהדין דאמר פלניא עינותי יאי שערוהי לא יאי ועי' בפירושו, ונכונה הגי' לפנינו עינוי יאין והוא תואר לי"ג לרבות, ובמאמר אברהם היה מקבל וכו' הוסמם בכי"ל מן בריכו עד אמר להון ותשלמתי ועת"ג, ומאמר זה איתא גם לקמן פמ"ט וסוף פנ"ד ועי' ש, ופי' והיכרתה אותו עשית שהכירו את שמי, וכן בספרי כי תצא פי' רי"ז יכיר יכירנו לאחרים: 1 שהיפך וכו'. דרשו אשר מגן וכו' מלי מגנון¹) מגנגון²) שהוראתו גם כלי מלחמה או תחבולה ומלאכת ערמנות ור"ה אמר שהיפך וכו' שהכין כלי מלחמה שלך על צריך, והלשון שהיפך וכו' כמו במאמר שהועתק מילמדנו והיה עקב וכו' בערוך ע' מגנגון הפך הקב"ה עליו מגנגון וכו' או פירושו כאן כמו שנדרש בתנחומא פי"ב שם מהו אשר מגן צריך מגינה עשה הקב"ה והפיל אותם לפניך והיה א"א נוטל עפר וזורקו עליהם ונעשים חצים וכו' ובתנחומא שם מהו מגן מגנגא עשה הקב"ה ומסרן בידך והיה אברהם נוטל עפר וזורק עליהן ונעשו חצים וקשתות ורמחים וכו' ועי' בפי' לעיל צד 419, ור"י אמר כמה מגניות עשיתי להביאם וכו' אוהבים היו המלכים זה לזה משלחין זה לזה כותבות תמרים (ועי' בפי' לעיל צד 413) ודוריות³) מתנות והימרדתים אילו לאילו וכו', והגי' מגנון שלך איתא גם בדפ"ר וד"ו ובכי"פ וכי"ו וכי"א א' וכי"ג ובערוך ע' מגנון, ושם הועתק מפס"ת מגנון עשו לו וכו' ס"א מגנון ובכי"ל הגי' שם מגנון ועיי"ש ועיי"ע בעמת"ל ח"ג צד 19 וצד 148 וקרויס צד 342, ובפי' ב"ר כ"י מפרש שהפך מגנון (מגנגון) שלך על צריך כלומר המגנון הולך ומתגלגל מה שלמעלה למטה וכמו כן הפכתי צריך שהיו למעלה למטה ואתה למעלה מגנון פוליאה בלע"ז, ובלק"ט גורס רב הונא אמר שהיפך מגינן שלו על צריך, ועפ"י מאמר ר"י מפרש שם ד"א מגן צריך מכסך (וצ"ל ממכך) המלכים כדי למוסרם בידיך: 4 בשם ר' נוהראי. נר' שהגי' הנכונה בשם ר' יוסי בר נהוראי וריב"ס אומר בשמו כמו בפסיקתא פ"ט (ע"ו ב') ועי' גם בוי"ר פכ"ז סי' ה' ובמדרש קהלת פ' מה שהיה (ג' ט"ו), אבן באותו מאמר שהועתק מפסיקתא בתנחומא מ"ב אמור סי' י"ב ובתנחומא שם סי' מ' הגי' ריב"ס בשם ר' נהוראי ועת"ג ולעיל צד 86 ובאגה"א ח"ג צד 697, ובכי"ת שדרכו לקטע שמות האמוראים הגי' ג"כ ר' יוסי אמר מכח וכו', ובכי"א ב' איתא בגוף הספר ר' יהודה אומ' וכו' ובגליון הושלם עפ"י שתי גרסאות בר' סימון בש"ר יוסי בן זימרא בר' נהוראי, וכתיבת מכוח בוי"ו כמו לעיל צד 115 בכוחו וצד 387 מנוח ועיי"ש במ"י: שלש יתידות וכו'. האבות שהם עמודי עולם וכדאיתא בשהש"ר פ' זאת קומתך (ז' ה') הדא היא דברייתא משתבעין ואמרין בכאן דאקים עלמא על תלתא עמודים אית דאמרי אברהם יצחק ויעקב אינון וכו' ובמדרש תהלים א' סי' ט"ו על כאן קאים עלמא על שלשה עמודים אית דאמרי אברהם וכו' ועי' ירוש' ברכות פ"ד ז' ד' אשרי אדם שזכו לו אבותיו אשרי אדם שיש לו יתד במי להתלות בה וכו' ולקמן פס"ב מיד נתגרו בהם יתידות הארץ: 5 באברהם כת' וכו'. בסוטה שם והוסכו ככל יקפצון באברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל ועי' בפירש"י שם, ובפס"ר שם א"ר סימון בר' יודה בי"ר סימון בשם ר' יוסי בן ר' אילעאי אף אבותיכם לא ברכתי אותם אלא בזכות המעשרות ואברהם זקן וכו' וה' ברך את אברהם בכל וכן ביצחק ואוכל מכל וכן ביעקב וכי יש לי כל וכו', ושם במאמר הקודם אברהם הפריש מעשר ראשון ויתן לו מעשר מכל יצחק הפריש תרומה גדולה ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא

¹) μάγανον. ²) μάγγανον. ³) δωρεά.

הקב״ה כה תברכו את בני ישראל, רבנין אמ׳ מיעקב שנ׳ כה תאמר לבית יעקב (שמות יט ג) וכנגדו כה תברכו את בני ישראל: אימתי אני מגדל את בניך ככוכבים, ר׳ אלעזר ור׳ יוסי בר׳ חנינא חד אמר כשאגלה עליהם בכה כה תאמר לבית יעקב, וחד אמר כשאגלה על מנהיגיהם בכה כה אמר ײ׳ בני בכורי ישראל (שם ד כב):

כא כב) ויאמר מלך סדום אל אברם וגו׳ ויאמר אברם אל מלך סדום הרימותי וגו׳ ט ר׳ יהודה אמר עשאן תרומה היך דאת אמר והרמותם ממנו תרומת ײ׳ (במדבר יח כו). ר׳ נחמיה אמר עשאן שבועה היאך דאת אמר וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע (דניאל יב ז), ורבנין אמ׳ עשאן שירה היך דאת אמר אלהי אבי וארוממנהו (שמות טו ב) ר׳ ברכיה בשם ר׳ אלעזר אמר משה בלשון שאמר אבא שירה הרימותי בו בלשון אני אומר שירה אלהי אבי וארוממנהו:

כג) אם מחוט ועד שרוך נעל [אמר ר׳ אבא בר ממל אמר לו הקב״ה אתה אמרת אם מחוט] חייך שאני נותן לבניך מצוות ציצית היך דאת אמר ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת (במדבר טו לח) ומתרגמינן חוטא דתכלתא, ועד שרוך נעל חייך שאני נותן לבניך מצות יבמה היך דאת אמר וחלצה נעלו מעל רגלו וגו׳ (דברים כה ט), ד״א אם מחוט זה המשכן שהוא מצוייר בתכלת וארגמן וגו׳, ועד שרוך נעל אילו עורות תחשים,

2 במדבר רבה פ״ב סי׳ י״ב: 5 ילקוט ר׳ ע״ח: 7 תנחומא מ״ב לך לך סי׳ י״ז, תנחומא שם סי׳ י״ג, אגדת בראשית פי״ג: 10 ילקוט ר׳ ע״ו, תנחומא מ״ב שם, תנחומא שם, אגדת בראשית שם, סוטה י״ז א׳, חולין פ״ט ב׳: 14 פסיקתא רבתי פל״ג (קנ״ד ב׳):

1 כה — ישראל ל׳ א^{2}גת | מיעקב — יעקב] מאברהם כה יהיה זרעך ו | 2 *וכנגדו דא^{1}ת] וכנגדן לג, ל׳ פוא^{3} | כה — ישראל ל׳ וא^{2} | אמתי ו, ואימתי ח | אגדל א^{2} | את ל׳ פכ | *ככוכבים דוהא^{1}כת] בכוכבים לפ | אלעזר] ואגב, אליעזר דפת | בר פוא, בי״ר ת | 3 חד] וחא^{2}, חד מנהון פא^{2}ג, ר׳ אלעזר ד, ר׳ אליעזר ת | כשאני מגלה א^{1}, משאגלה א^{2} | עליהם] להם את | כת ל׳ הא | וחד] וחא^{2}ב, ואחרן פ, וחרינא א^{1}ג, ור׳ יוסי בר׳ חנינא ד, . . בי״ר חנינה ת | מנהיגיהם] חא^{1}, יתן א^{2}, מנהיגם דגת, מנהיגכם פב | 4 כה ל׳ א^{2} | 5 *הרימותי וגו׳ ג] הרימותי ידי פ, . . ידי וגו׳ ד, . . ידי אל ײ׳ וחא^{2}ת, וגו׳ ל | 6 ר׳ יהודה (יודן ו)] פ, ר׳ יהודה (יודן ו) ור׳ נחמיה ורבנין ~ וא^{1}ג, ר׳ יהודה . . ורבנן ~ דכת | אומר פגי | *היך דאת אמר ו] תמ״ד ל^{0}, היך מד״א ד, כד״א פאבי, כמד״א ת, ל׳ ל | *והרמותם (והרמתם ל^{0}א^{1}) ממנו . . ײ׳ ל^{0}דפאתי] והרמותם ממנו כ, ל׳ ל | ר׳] פאגבי, ור׳ דת | נחמיא א^{2} | 7 אומר פי | וישבע] פ, ~ בחי העולם דוא^{1}גכי | 8 ר׳ ברכיה] ~ ור׳ חלבו גב, ור׳ חלבו ור׳ אמי דפא^{1}ת | אליעזר ת | 9 אבא] אבינו אברהם ת | הרימותי] ~ ידי אל ײ׳ דפאגבת | *שירה דפאגבת] ל׳ ל | *וארוממנהו דפא^{2}גבת] וארוממנו ל | 10 *אמר — ממל דפואגת] אמר אבא . . ממל ו, אמר ר׳ אבא כ, ל׳ ל | *אמר לו (ליה א^{2}) הקב״ה — מחוט דפוא^{2}גתי] אמר לו (אמר ליה א^{1}, אמר ח) . . מחוט ועד שרוך נעל חא^{1}כ, ל׳ ל | 11 חייך — לבניך] אני אתן לך א^{2} | מצוות] תכלת כ | *ונתנו דפ^{1}אגת] ל׳ לכי | 12 ומתרגמינן — דתכלתא] ומתרגמי׳ . . דתכילתא ת, ומתרגמינן . . דתכלא י, חוטא דתכילתא ג, ל׳ ו | *ועד — נעל דאכת] עד . . נעל לוחג, אתה אמרת נעל י | חייך ל׳ א^{2} | *שאני — לבניך דוחגכתי] שאני נותן להם א^{1}, אני נותן ל, אני אתן א^{2} | 13 ד״א] רב אחא ו | 14 שהיה א^{1}י | ובארגמן ח | וגו׳] ותולעת (ובתולעת וח) שני (השני ח) ובשש והגבי ל׳ דאת | עד ו | תחשים] פחגב, התחשים דות תחש א^{1} |

בשנה ההיא מאה שערים וכו׳ ומעשר שני [הפריש יעקב] מנין וכו׳ וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך, ובפסיקתא פי״א (צ״ח א׳) הגי׳ אבות הראשונים הפרישו תרומות ומעשרות אברהם הפריש תרומה גדולה הרימותי ידי אל ה׳ ואין הרמה אלא תרומה והרמותם ממנו תרומת ה׳ יצחק הפריש מעשר שני ויזרע יצחק וכו׳ יעקב הפריש מעשר ראשון הה״ד וכל אשר תתן לי וכו׳ ועי׳ תנחומא מ״ב ראה סי׳ י״ב ותנחומא שם סי׳ י״ד ולקמן פס״ד, ובפדר״א פכ״ז ר׳ יהושע בן קרחה אומר אברהם התחיל ראשון לעשר בעולם לקח את כל מעשר סדום ועמורה וכל מעשר לוט בן אחיו ונתנה לשם בן נח שנ׳ ויתן לו מעשר מכל וכו׳: 2 אימתי אני מגדל וכו׳. גם במאמר זה דרשו הפ׳ כה יהיה זרעך שנ׳ באברהם וריש״א דקרא ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וספר הכוכבים וכו׳ ודרשו כה יהיה זרעך גם לענין גדולה ורוממות ועי׳ לקמן פס״ד תעלהו למעלה מכיפת הרקיע וכו׳, ובבמ״ר שם את מוצא אברהם שנתברך בכוכבים שנ׳ הבט נא השמימה וספור הכוכבים וכו׳ ברכתו של אברהם באתה בימי משה וכו ועיי״ש: 6 עשאן תרומה. הפריש מהן תרומה וכמו שדרשו בפיסקא עשר תעשר במאמר שהעתקתי אברהם הפריש תרומה גדולה הרימותי וכו׳ וכן מפרש ביפ״ת עפ״י הפסיקתא וכתב שם וה״ם דקרא כבר הרימותי ממנו תרומה והיינו קודם הפרשת מעשר וכו׳ וזה לבד הוא שחסרתי מהרכוש כי לעצמי לא לקחתי מחוט ועד שרוך נעל וכו׳ ואל יקשה בעיניך ליׂשנא דעשאן דפירושו עשה בהן דע״כ עשאן שירת פי׳ עשה בהן שירה ור״נ ורבנן לא ס״ל הכי דא״כ הל״ל למי נתן תרומתו כדפירש במעשר, וגם בפי׳ ב״ר כי״ם מפרש הרימותי תרומה הפרשתי לכהן והשאר קח לך ובפי׳ ב״ר כי״א תרומה מפרשת לכהן וכו׳, וכדברי ר״נ עשאן שבועה כלו׳ עשה בהן שבועה מתורגם גם בתר״י א׳ ארימית ידי בשבועה וכו׳ וכן בתנחומא מ״ב לך לך שם מיד נשבע אברהם שנ׳ ויאמר וכו׳ הרימותי ידי וגו׳ ואין הרמה אלא שבועה שנ׳ וירם ימינו וכו׳ ועי׳ גם בתנחומא ובאג״ב שם ועיי״ע ברש״י עה״ת וברמב״ן: 10 אמר ר׳ אבא וכו׳. בכי״ל הושמט תחלת המאמר והשלמתי ועת״ג, ובלק״ט הגי׳ אמר ר׳ אבא בר אמי אמר לו הקב״ה וכו׳ ועיי״ש בהערות רש״ב: 12 ומתרגמינן. וכן בת״א שם חוטא דתכלתא: 14 בתכלת וארגמן וגו׳. כלו׳ בתוספ׳

ד"א אם מחוט אילו הקרבנות היך דתנינן חוט שלסיקרא חוגרו באמצע. ועד שרוך נעל אילו פעמי רגלים היך דאת אמר מה יפו פעמיך בנעלים (שה"ש ז ב):

כד) בלעדי רק אשר אכלו וגו׳ ההד״ ויען כל איש רע ובליעל מהאנשים אשר הלכו עם דוד ויאמרו יען אשר לא הלכו עמנו לא נתן להם מהשלל וגו׳ ויאמר דוד לא תעשון כן אחי וגו׳ כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחק (ש"א ל כב-כה) אמר ר׳ יהודה והלאה אין כת׳ כאן אלא ומעלה ממי למד מאברהם זקינו שאמר בלעדי רק אשר אכלו וגו׳:

פרשה מד

א ב׳ א׳ אחר הדברים האלה היה דבר יי׳ אל אברם במחזה וגו׳ האל תמים דרכו אמרת יי׳ צרופה (ש"ב כב לא) אם דרכו תמים הוא על אחת כמה וכמה, רב אמר לא נתנו המצוות

1 סוטה פ"ג מ"ח, זבחים ר"נ ח׳: 8 ילקוט בס. ילק׳ שמואל כ׳ קת"ח: | 8 ילק׳ שמואל כ׳ קמ"א, ילק׳ מכירי תהלים י"ח סי׳ ס"ח, תנחומא מ"ג שמיני סי׳ י"ג, תנחומא שם סי׳ ח׳, מדרש תהלים מ"ג י"ח סי׳ כ"ה: 9 ויקרא רבה פי"ג, תנחומא מ"ג תזריע סי׳ ז׳, תנחומא שם סי׳ ה׳, מדרש שמואל פ"ד:

1 ד"א] ר׳ אמ׳ א¹, רב אחא ן. איבא דאמ׳ ב | אילו] זה ג | קרבנות ת | כהדא דתנינן פוא²גב, כהדא דתנן ה. כההיא דתנן דה | חוט] פוהאגב, והוט דת | באמצע] ~ להבדיל בין דמים (הדמים פ) העליונים לדמים התחתונים דפואנתי | 4 *עם דוד — יחדיו יחלוקו] עם.. יחד יחלוקו פ עם (את ד¹) דוד ויאמרו.. לא הלכו עמי (עמנו ד¹ת) לא.. מהשלל אשר הצלנו כי אם איש את אשתו ואת בניו וינהגו (וינהגום ת) וילכו ויאמר אחי את אשר נתן יי׳ לנו וישמור אותנו ויתן את הגדוד הבא עלינו בידינו ומי ישמע לכם לדבר הזה כי כחלק.. יחדיו יחלוקו דת, עם.. לא הלכו עמנו לא.. מהשלל אשר.. וינהגו.. ויאמר דוד לא את אשר.. יחדו יחלקו ג, עם דוד ויאמר.. לא תעשון כן ומי ישמע.. הכלים ב, עם דוד ויאמר.. כן אחי אחרי אשר.. וישמור אותנו ומי ישמע לכם לדבר הזה י, עם דוד ויאמרו.. לא הלכו עמי וגו׳ א¹, ע׳ וגו׳ ל | 6 *וישימה פא¹גבי] וישימת דוד לדותי (שמואל) | יודן | אין כתוב כן ן, לא נאמר ב | 7 מאברהם זקינו] מאברהם י (שם), מזקינו ג | שאמר] שנאמר א¹ב, ל׳ ן || 8 האל] כת׳ ~ פאגב | 9 *אמרת — צרופה א] אמרת.. צרופה מגן היא כו׳ פ, אמרת.. מגן הוא לכל החוסים בו דוג, וגו׳ ל, ל׳ בי (שמואל) | דרכו תמים] גבי (שם) מ, תמים דרכו אר, דרכיו תמימים דת | על — וכמה] לכ"ש מ | רב אמר] ר׳ אמר ן, אמרת ה׳ צרופה אמר רבא י (שם) | ניתנו אג | המצות |

תכלת וארגמן ותולעת שני ושש וע׳ תח"ג, ופי׳ זה המשכן כלה"כ ואת המשכן תעשה עשר יריעות שש משזר ותכלת וארגמן וכו׳ (שמות כ"ו א׳), ועד שרוך נעל אילו עורות תחשים כמו שנדרש בספר״ר פל"ג ואנעלך תחש (יחזקאל ט"ז י׳) אילו עורות המשכן וכו׳ ועשית מכסה לאהל עורות אילים מאדמים ומכסה עורות תחשים וכו׳. ושם ואלבישך רקמה זה מעשה המשכן שהיה מרוקם שכן כתב ויעש פרוכת תכלת וארגמן וכו׳ מעשה רוקם וע׳י"ש בהערות רמא"ש: 1 ד"א אם מחוט. בכי״א כ׳ נשתבש ר׳ אמ׳, ובכי״ו רב אחא וכן בכי״ו לעיל רב אחא אם מחוט זה המשכן וכו׳ ובר"ש שם ד רב אחא תמים דרכו זה אברהם וכו׳ וע׳ במ"י לעיל צד 210 בד"ה ד"א הלא וכו׳: היך דתנינן. במדות שם והוט של סקרא חוגרו באמצע להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים ועת"ג ובזבחים ובנ"ש. ובתנחומא מ"ב לך לך שם לשון המאמרים אמר הקב"ה אתה אמרת אם מחוט חייך שאני נותן לבניך מזבח שחוט של סיקרא מקיפו כשם ששנו רבותינו ד"א אני נותן לבניך מצוה של חוט שנאמר ועשו להם ציצית ועד שרוך נעל אני נותן לבניך מצות הנעל שנ׳ וחלצה נעלו וכו׳ ד"א אמרת אם מחוט ועד שרוך נעל אני משבח לבניך שנ׳ מה יפו פעמיך בנעלים וכו׳ וע׳י"ש. ובתנחומא שם אמר וכו׳ אתה אמרת אם מחוט אני מטהר את בניך במזבח שתהא מוקפת בחוט של סיקרא כמו ששנינו המזבח היתה מוקפת בחוט של סיקרא ועוד בשכר שאמרת אם מחוט אני אתן לבניך מצות חוטין של פתיל תכלת אמרת עד שרוך נעל אני נותן לבניך מצות יבמה וחליצה וחלצה נעלו וכו׳ וע׳ באג"ב שם. ובסוטה שם דרש רבא בשכר שאמר אברהם אבינו אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לב׳ מצות חוט של תכלת ורצועה של תפלין וכו׳ וע׳י"ע במנוה"ם סי׳ קב"ה ובמדרש הגדול לפ׳ אם מחוט: 8 אשר אכלו וגו׳. דרשו ס"ד והלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכול וממרא וכו׳ ועוד ענר אשכול וממרא הם יקחו את חלקם אעפ"י שלא הלכו במלחמה וישבו על הכלים וע׳ ברש"י עה"ת ובלק"ט, והשלמתי הפסוקים מש"א שם כ"ב עד כ"ד עפ"י כ"י והגהתי יחדיו יחלוקו, והגי׳ יען אשר לא הלכו עמנו איתא גם בדפ"ר ובכ"ג וכ"ת, וכ"ה בתרגום היוני ותרגום הסורי, ולפנינו במקרא שם לא הלכו עמי וע׳ בתנ"ך הוצ׳ גינצבורג, והגהתי וישימה לחק וע׳ת"ג: 6 אמר ר׳ יהודה. וכ"ה בלק"ט:

פרשה מד. בכי א א׳ מס"ב (וכן הובאו במנוה"מ סי׳ קל"ח מאמרים מזו הפרשה במספר מס"ב וע׳ במ"י לעיל צד 420 בריש מס"ג), ובכ"ג וכ"ב מס"ה (וכן הובא בשבלי הלקט דף צ"ז א׳ מאמר מזו הפרשה סי׳ י"מ במספר מס"ה), ובמקרא כאן פרשה פתוחה: 9 אם דרכו תמים. נר׳ שדייקו שהל"ל דרך אל תמים אמרת יי׳ צרופה ושינה הכתוב האל תמים דרכו להפסיק התיבות ודרשו האל אעפ"כ שהוא תמים אם דרכו תמים, ובדרש אמרת יי׳ וכו׳ הובא המאמר רב אמר וכו׳, ובמאמר הסוגר נר׳ שדרשו האל תמים דרכו עם מי שדרכו תמים זה אברהם וכו׳ ותמימותו שנמצא לבבו נאמן לפני הקב"ה וע׳ גם לעיל צד 415 ריש מס"ב, ובילקוט בשני המקומות הגי׳ זה אברהם (דכתיב) התהלך לפני והיה תמים, ובמדרש תהלים מ"ב שם ג׳ האל תמים דרכו אמר רב לא נתן הקב"ה את המצות אלא לצרף בהן את ישראל שנ׳ אמרת ה׳ צרופה ד"א האל תמים דרכו אם דרכו של אל

אלא לצרף את הבריות בהם. וכי מה איכפת לו להקב״ה מי ששוחט מן הצואר ומי ששוחט מן העורף, הוי לצרוף את הבריות, ד״א תמים דרכו זה אברהם דכת׳ ומצאת את לבבו נאמן וגו׳ (נחמיה ט ח), אמרת ייי צרופה שצרפו הקב״ה בכבשן האש, מגן הוא לכל החוסים בו (ש״ב שם שם) אל תירא אברם אנכי מגן וגו׳ :

ב חכם ירא וסר מרע (משלי יד טז) [חכם את וסר מרע, ירא, אל תירא אברם] : אל תהי חכם בעיניך ירא את ייי (שם ג ז) אל תהי חכם במה שאתה רואה בעיניך, תאמר שאני מוליד או שאין אני מוליד, ירא את ייי, אל תירא אברם אנכי מגן לך:

[ר׳ אבין בשם ר׳ חנינא פתח רשע עושה פעולת שקר וזורע צדקה שכר אמת (שם יא יח) רשע עושה פעולת שקר זה נמרוד שהיו פעולותיו שלשקר, וזורע צדקה זה אברהם

2 ילקוט כ׳ ע״ו: 3 לעיל לד 364 ולד 413 וש״נ: 5 ילק׳ מכירי משלי י״ד ט״ז, תנחומא ת״ב לך לך סי׳ י״ט, תנחומא שם סי׳ ט״ו: 6 ילק׳ משלי כ׳ תתקל״ב, ילק׳ מכירי משלי שם: 8 ילקוט כ׳ ע״ו, ילק׳ משלי כ׳ תתקמ״ז, תנחומא ת״ב שם סי׳ ט״ו, תנחומא שם סי׳ י״ב, אגדת בראשית פי״ג:

1 לצרוף] ב, לצרף דפואגתי (שם) | בהם את הבריות גת, בהן את . . דפואב, בהן הבריות י (שם) | איכפת ג | לו להקב״ה] ד׳פוא, ליה . . דגכת, לן י (שם) | מי שהוא שוחט פאי (שם), למי ששוחט ד, למי שהוא שוחט וג, בין מי שהוא . . ב, לשוחט ת | ומי ששוחט] ו, ומי שהוא שוחט פאי (שם), למי שהוא . . ב, או מי ששוחט ד, או ת | 2 הוי] הוי לא נתנו (ניתנו א) המצות אלא דפאת, הוי אומר לא נתנו (ניתנו וג) . . אלא וגי (שם) | לצרף א^{2}, לצרוף בהן ל^{0}גב, לצרף בהן פו. . . בהם דא^{1}תי (שם) | את ל׳ א^{1} | הבריות | ד״א] רב אחא ו | תמים] פואגבי (שם), האל ~ דתים | ומצאת — וגו׳] התהלך לפני והית תמים י | 3 הקב״ה ל׳ כם | **האש] ל׳ ל | 4 *אנכי מגן וגו׳ פו] אנכי מגן לך דוא^{2}גתים, אנכי וגו׳ ל, וגו׳ א^{1}, ל׳ כ | 5 חכם] פיא^{2}גב, כתי׳ ~ ם, ד״א אחר הדברים וגו׳ (הדברים האלה ת) כתי׳ ~ דת | מרע] א^{2}ם, ~ וכסיל מתעבר ובוטח דפוגבת | *חכם — אברם ל^{0}] חכם ירא וסר מרע זה אבר׳ אל תירא אברם אנכי מגן לך ג, חכם ירא זה אברהם אל תירא אברם ת, חכם ירא אל תירא אברם ד, חכם ירא אל . . אברם אנכי מגן לך ו, חכם ירא וסר מרע אל . . אברם וגו׳ פ, ירא אל . . אברם א^{2}, אל תירא אברם כ, ל׳ לם | 6 אל תהי . . ייי] ו, אל תהי . . ייי וסור מרע דגתי, אל . . בעיניך א, ל׳ כ | אל] אמר הקב״ה לאברהם ~ י | חכם] ואגמ, ~ בעיניך דפכתי | כמו ת | בעיניך ל׳ פ | 7 או] תאמר דא^{2}גכתים, ותאמר פ | שאיני א^{1}י | ירא את ייי ל׳ פו | 8 *אבין ל^{0}פואגכי (משלי)] אבון דת | *רשע עושה — שקר — אמת ו] רשע ירא׳ . . אמת ל^{0}, רשע עושה . . שקר דת, ל׳ פאגכ | 9 **עושה] יראת ל^{0} | *נמרוד] ~ הרשע ו | *שהיו — של שקר ל^{0}וא^{1}כי] שהיו . . על שקר דגת, שאין פעולותיו אלא לשקר פ, שפעל שקר א^{2} | *צדקה דוא^{1}גכתי] ~ שכר אמת ל^{0}פא^{2} |

תמים אתה על אחת כמה וכמה וכי מה איכפת לו להקב״ה אם אדם שוחט מן הגרגרת או מן הוושט ואוכל (ועיי״ש בהערות רש״ב הגי׳ שוחט מן הקנה או מן הזנב והגי׳ שוחט מן הקנה או מן העורף) אמר ר׳ ברכיה בשם ר׳ יעקב לא תאכלו כל נבלה וכו׳ ד״א האל תמים דרכו באברהם אבינו הכתוב מדבר שראה הקב״ה שמתגורר אחריו ובחר בו ואמר לו אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים (ועיי״ש גם הגי׳ ד״א האל וכו׳ זה אברהם שנ׳ התהלך וכו׳) אמרת י״י צרופה שצרפו בעשר נסיונות וכו׳ (ועי׳ במ״י לעיל צד 361 וצד 370) מגן הוא לכל החוסים בו שנ׳ אנכי מגן לך וכו׳, ובוי״ר שם ד״א זאת הבהמה הה״ד כל אמרת אלוה צרופה (משלי ל׳ ה׳) רב אמר לא נתנו המצות לישראל אלא לצרף בהן את הבריות וכל כך למה שנ׳ מגן הוא וכו׳, ובמדרש שמואל שם מצרף לכסף וכו׳ (משלי י״ז ג׳) אמר רבא (ובכ״י גם שם הגי׳ אמר רב ועת״נ) לא ניתנו מצות אלא לצרוף בהן את ישראל מה הצורף הזה וכו׳, והמאמר כתמי בתנחומא מ״ב שמיני שם זאת החיה אשר תאכלו וכו׳ האל תמים דרכו וגו׳ כי כל דרכיו של הקב״ה תמימות הן וכי מה איכפת להקב״ה בין שוחט בהמה ואוכל אותה לנוחר בהמה ואוכל אותה כלום מועילו או מזיקו או מה איכפת לי בין אוכל טמאות לאוכל טהרות אלא אם חכמת חכמת לך וכו׳ הא לא ניתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות שנ׳ אמרת ה׳ צרופה למה שהוא מגן עליך מגן הוא לכל החוסים בו וכו׳ ועי׳ בתנחומא שמיני שם, ובתנחומא מ״ב תזריע שם איתא שהשיב ר׳ עקיבא את טורנוסרופוס הרשע על שאלתו הואיל הוא חפץ במילה למה אינו יוצא מהול ממעי אמו א״ל וכו׳ לפי שלא נתן הקב״ה לישראל את המצות אלא כדי לצרף בהן לכך אמר דוד כל אמרת אלוה צרופה וגו׳ ובתנחומא תזריע שם א״ל ר״ע וכו׳ ומה שאתה אומר למה אינו יוצא מהול לפי שלא נתן הקב״ה את המצות לישראל אלא לצרף אותם בהם וכו׳ ועי׳ לעיל צד 92 וצד 94 ובאגה״ת ה״א צד 293, ובמ נ ח״ג פכ״ו הועתק וכי מה איכפת לו להקב״ה בין מי שהוא שוחט מן הצואר למי שהוא שוחט מן העורף הוי אומר לא נתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות שנ׳ אמרת וכו׳ ועת״נ ועיי״ע בפתיחת רה״ג לפירושו על סדר טהרות, וכתיבת בירויות בכי״ל כמו לעיל פעמים רבות: 5 חכם את וסר וכו׳ כן הישלב בכי״ל בינו שיטי בכתב הוטה לכתב הספר ואולי צריך למחוק מלת את ומעם הדרש כמו בתנחומא לך לך שם אל תירא אברם זש״ה אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה וכן כתיב חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח אל תהי קורא אלא חכם וסר מרע ירא זה אברהם שנאמר לו אל תירא ממי היה מתירא משם בן נח וכו׳ ועי׳ למטה צד 429 (ובתנחומא מ״ב שם הגי׳ וכן כתיב חכם ירא וסר מרע כי הוא זה אברהם וכו׳), ובגוף הספר בכי״ל וכן בילק׳ מכירי שם הובא רק ראש הפסוק שדרשותו באברהם והשער קיטעא, ובכי״ג וכי״ת הגי׳ חכם וכו׳ זה אברהם ומסיים אל תירא וכו׳ וכן כיום הפתיחת הקצרה בספרים שציינתי ועי׳ הפתיחה לעיל ריש פ ת ובמ״י שם, ובכי״א א׳ הושמטה כל הפתיחה, ובפי׳ ב״ר כי״ם וכי״א גורס ומפרש חכם ירא זה אברהם שהיה ירא שאין אומרים לו לאדם אל תירא אלא למי שהוא ירא (אלא לאותו שמתיירא), ובפי׳ ב״ר הנדפס חסר כל הפירוש מסוף פמ״ג עד סוף פמ״ז: 7 או שאין אני וכו׳. עי׳ למטה צד 484 המזל דוחקני ואומר אברם אינו מוליד וכו׳: 8 ר׳ אבין וכו׳. הפתיחה זו כתובה בכי״ל בכתב אחר בגליון ונשתבש שם רשע

ושמרו דרך ייי לעשות צדקה ומשפט (בראשית יח יט), שכר אמת. אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד]:

ג ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אהבי אשר החזקתיך מקצות הארץ (ישעיה מא ח ט), ממקצותיה ומתחתותיה, ומאציליה קראתיך (שם שם) ממפולשים שבה ויגנתיך. בחרתיך ולא מאסתיך (שם שם) בחרתיך באברם ולא מאסתיך באברהם. אל תירא כי אתך אני אל תשתע כי אני אלהיך (שם שם י) אמר ר׳ הושעיא בשעה שאמר יצחק ליעקב גשה נא ואמשך (בראשית כז כא) נשפכו מים על שוקיו ורפה לבו כשעוה וזימן לו הקב״ה שני מלאכים אחד מימינו ואחד משמאלו והיו אוחזים אותו במרפקו כדי שלא יפול הוא דהוה אמר ליה אל תשתע לא תשוע כי אני אלהיך, אמצתיך אף עזרתיך אף תמכתיך בימין וגו׳.

ד הן יבושו ויכלמו כל הנחרים בך (ישעיה שם יא) אילו שהן שוטנים בך, יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך (שם שם) אילו שעושין עימך מריבה. תבקשם ולא תמצאם אנשי מצותיך (שם שם יב) אילו שעושין עימך מצות. כי אני אלהיך מחזיק ימינך האומר לך אל תירא (שם שם יג)

8 ילק׳ מכירי ישעיה מ״א ס׳ – ר״ג: 6 ילק׳ ישעיה ר׳ פ״ג (פס״ם), לקמן פס״ה, תנחומא מ״ג תולדות סי׳ ס״ו:

1 *ושמרו ל°וא²ין שני ~ דפא׳גכת | *אל — מאד וא׳נ] אל . . מגן לך וגו׳ פ. אל . . מגן לך ל°. אל תירא אברם וגו׳ ד, אל . . אברם תי (שם), שכרך הרבה מאד א²י | 8 *ואתה ישראל פג] ועתה ישראל וא׳כמ. ואתת ישראל כה ייי אלהיך שואל ל, ד״א אל תירא אברם התי״ד ואתה ישראל ד | 4 *ממקצותיה] ממקצותיא דתע, ממיקצותיא ו, ממקצותניא מ, ממקצותותייה ל, ״יא ג, ממקצותותיה ד׳, ממקצותתיה א׳ | ממפולשין פ | ויגנתיך] וא׳ע ומגתיך גכמ קראתיך ומגתיך א׳ . . ומגתיך דת | באברם] וא²גכ. באברהם דפתמ | אל תירא] פ׳אגכמ ~ אברם דת | 6 אתך] עמך א׳מ | אושעיא א¹, ״יה מ ברכיה פ | 7 נשפכו על שוקיו מים א¹, נפלו מים על שוקיו א², נשפכו מים על ברכיו מ, כמים נשפכו כל עצמותיו ו | ורפה לבו] א², והיה לבו רפה דפוא׳גכתים | וזימן פו | 8 בי ד׳א׳ | אחד] מיכאל ו | בימינו וא² | ואחד] וגבריאל ו | משמאלו א³ | אותו ל׳ נתערמ | במרפיקו י, במפרקתו מ | כדי ל׳ גכמ | הוא דהוא אמ׳ ליה גמ, הוא דאמ׳ לית כ, הוא דא״ל א׳, הי״ה דאמר ליה ו, התי״ד דת, והוא בעצמו אמר ליה י | 9 תשתע] וכעם, ~ כי אני אלהיך דפאג | לא] אל פגע | תשוע] תשות ו | כי — אלהיך ל׳ | אמצתיך] ~ במיכאל י | עזרתיך] ~ בגבריאל י | 10 *כל הנחרים בך פוא²גכתים] כל הנחרים ל. וגו׳ ד | שהן שמנין בך מ, הן שונאים י | *יהיו דפואגתים] ותיו לכ | 11 *אנשי ריבך דא׳גת] אנשי ריבך וכים. וגו׳ ל | שהן עושין דפ׳א׳גכמ. שהיו עושין א׳ | מריבה עימך ג . . עמך וא׳י | *אנשי מצותך ו׳] אנשי מצותך פא׳גכמ ל׳ לדא׳ת | 12 שעושין] פא², שהן עושין דגכמ, הם שעושים י | מצות עימך ג, . . עמך פו |

יוא׳ והגהתי ועת״נ, וכגנון הפתיחה בתנחומא מ״ב שם וש״ה רשע עושה פעולת שקר זה נמרוד הרשע שהיה עושה צלמים ומטעת את בני האדם שנמשלה ע״ז בשקר וזורע צדקה שכר אמת זה אברהם אבינו שזרע צדקה והית מאכיל העוברים והשבים וכו׳ א״ל הקב״ה חייך שכר אמת יש לך שנ׳ אל תירא וגו׳, והוספת דברים בתנחומא שם ועי׳ בהערות רש״ב: 4 ממקצותמיה. כן הגהתי ועי׳ לעיל צד 277 ובערוך ממקצותיא: ממפולשים. בפי׳ ב״ר כ״י מפרש ומאצילה קראתיך אלו הגדולים כמו ויאצל מן הרוח, וגר׳ שרשו ומאציליה כמו ואל אצילי בני ישראל (שמות כ״ד י״א) ועי׳ בפירש״י ובראב״ע שם ובפירש״י ורד״ק ישעית שם, ובמרע ע׳ מפולש פי׳ ממפולשים ממפורסמים ועי׳ גם בעמת״ל ע׳ פלש ועי״ע במ״ע דמ״ג חלק מ״ה צד 704: 5 בחרתיך באברם. כלה״כ אשר בחרת באברם (נחמיה ט׳ ד) ולא מאסתיך באברהם כשהיה כבר זקן ועי׳ בפי׳ מהרז״ו: 6 כי אתך אני. וכ״ת בדפ״ר וד״ו ובכ״ם וכ״ו וכ״א א׳ וכ״ג וכ״ת ובילק׳ ישעיה, ובמקרא כתוב כי עמך אני: אמר ר׳ הושעיא. וכ״ה בכי״ל לקמן פס״ת, ובדפוס׳ שם המאמר כתמי, ובילק׳ ישעיה שם הועתק מכאן עד התי״ד והיו עמים משרפות סיד וכו׳ מפריסה זו שלפנינו, ובטעות נסמן בגליון בילקוט ד׳ מפר״א ב״ר פס״ת, ותציון ליתא בילקוט ד״ו: 7 נשפכו מים על שוקיו. מן הפחד, וכן כומה מ״ד ב׳ ומים שותתין לו על ברכיו: 8 והיו אוחזים אותו וכו׳. זה במרפקו באציל יד ימינו וזה באציל יד שמאלו, ויפרת הגי׳ בלק״ם ס׳ תולדות ומחזיקים אותו בשני מרפיקיו וכו׳, ותרג׳ על כל אצילי ידי (יחזקאל י״ג י״ח) על כל מרפקי ידין, ובערוך ע׳ מרפק פי׳ שתי ועי׳ בר״ש באהלות פ״א מ״ח בד״ה מרפק ובתוספות שבת צ״ב א׳ בד״ה במרפקו ובעמת״ל ע׳ מרפק: 9 לא תשוע. דורש אל תשתע לשון שעוה, ובערוך ע׳ שעה הגי׳ אל תשתע אל תשוע ועת״נ, ומאמר ר׳ הושעיא עיקרו לקמן פס״ה והובא כאן בהמשך דרש הפ׳ אל תירא וכו׳ אל תשתע וכו׳ שנדרש לפניו באברהם, וכגנון המאמר בתנחומא מ״ב תולדות אמר ר׳ יהושע (ועי׳ בהי״נ לעיל צד 1 וצד 115) כיון שאמר גשה נא הרתית גופו והיה שוחח כשעוה הזו מה עשה הקב״ה אמר לשני המלאכים וסייעו לגבריאל ולמיכאל למיכאל מימינו ולגבריאל משמאלו והוא בכבודו יתברך שמו תומך בו מאחוריו ואמר לו יעקב למה אתה מתיירא וגופך שוחה עליך וכו׳ אל תירא כי אתך עני ואל ישוח גופך שאני עמך ואל תשתע כי אני אלהיך אמצתיך במיכאל ואף עזרתיך בגבריאל ואף תמכתיך בימין צדקי מיד א״ל הקול קול יעקב וכו׳, ועם זה מסכמת הגי׳ כאן בכי״ו זימן לו הקב״ה שני מלאכים מיכאל בימינו וגבריאל משמאלו וכו׳ אל תשתע לא תשות וכו׳ ותגי׳ בילק׳ ישעיה אמצתיך במיכאל עזרתיך בגבריאל וכו׳: 12 מצות. בכי״ל נקוד[1]) ומצות במקרא רק בישעיה שם, ולקמן גם בפ״נ מצות גדולה עמדת על המלת וכו׳ ועי״ע בעמת״ל ע׳ מצות, והפתיחה ואתה ישראל וכו׳ כיומת הנכון הוא האומר לך אל תירא אל תירא אברם וגו׳, והמאמר ר׳ לוי אמר תרתין וכו׳ נ״ל שנסדר כאן שלא במקומו, ובכ״ת הועתק אחר המאמר היה דבר ייי אל אברם במחזה וגו׳ עשרה לשונות וכו׳ (למטה סי׳ ו׳)

1) מָצוֹת

27b אל תירא אברם וגו׳: ר׳ לוי אמר תרתין רבנין אמ׳ חדא, ר׳ לוי אמר מפני שהיה אברהם מתפחד ואומר תאמר אותן האוכלוסין שהרגתי שהיה בהם צדיק או ירא שמים, משל לתבן שהיה עובר לפני פרדסיו שלמלך, ראה חבילות שלקוצים וירד ונטלם, והציץ וראה אותו, והתחיל מטמן מפניו, אמר לו מפני מה אתה מיטמן, פועלים הייתי צריך שיקושו אותה, עכשיו שקששתה אתה בוא וטול שכרך, כך אמר הקב״ה לאברהם אותם האוכלוסין שהרגת קוצים כסוחים היו ההיד [והיו עמים משרפות שיד] קוצים כסוחים וגו׳ (ישעיה לג יב), ר׳ לוי אמר חורי לפי שהיה אברהם מתפחד ואומר תאמר אותן המלכים שהרגתי שבניהם מכנסין אוכלוסין ובאין ועושין עימי מלחמה, אמר לו הקב״ה אל תירא אברם אנכי מגן לך מה המגן מקבלת כל הרמחים ועומדת אף אתה אני עומד

1 ילקוט ר׳ ע״ו, ילק׳ ישעיה שם, ילק׳ מכירי ישעיה שם, תנחומא ט״ג לך לך סי׳ י״ג, תנחומא שם סי׳ י׳, מדרש תהלים ק״י סי׳ ד׳, פדר״א פכ״ז:

1 וגו׳] אנכי מגן לך דוא^{1}ים, ל׳ פא^{1}גכת | ר׳ לוי — חדא] ר׳ לוי ורבנן ר׳ לוי . . ורבנן . . חדא כ, ל׳ פ | תרתיין ן, תרתי מ | מפני] לפי | אברהם] פמ, . . אבינו אגכתי (ישעי׳), אבינו אברהם די | מפחד א^{2} | 2 ואומר ל׳ י (שם) | תאמר] שמא פ | אותן] באותן פ, ל׳ גי | האוכלוסין] י, אוכלוסין פא^{1}י (שם), אוכלסין דח, אכלוסין א^{1}כת, אכלסין מ, האוכלוסים אילו ג | **שהרגתי] שהרגום ל | היה פחי, שמא היה א^{2}מ, יש י (שם) | צדיק] פא^{2} ~ אחד דוהא^{1}גבתמי | או ירא] פוחאגכימ, ויירא דת | שמים] ~ אחד | משל ל וא^{2} | לתבן] פוחא^{1}גבי (שם). לאחד דא^{2}תמי | 3 פרדסין] חא^{1}, פרדסו דתים, פרדיסו גב, פרדס פא^{2}. פרדסין ן | וראה י (שם) | חבילה דפואגבתימ. . . אחת חי (שם) | ירד ח | ונטלה | והציץ] הא^{1}ב, והיציץ ג, הציץ פי (שם), והציץ (הציץ וא^{2}מ) המלך דוא^{2}תימ, והציץ במלך ל^{0} | וראה אותו] וראה אותו המלך א^{1}, וראת את המלך י (שם), ל׳ י | והתחיל] פחאגבי, התחיל דות, והיה מ | מיטמן א^{1}ג, מטמין חמ, ליטמן י^{1} (שם), מומן א^{2}, מיטמר י | מלפניו א^{2} | א״ל המלך י (שם) | 4 מפני ל׳ א^{2}י | מיטמן] א^{1}ג, מטמן פו, מוטן א^{2}, מיטמר י, מטמן (מטמין) מ, מפני דתמ, מטמין עצמך מפני י (שם) | צריך] נוטל א, צריך שהשכיר י (שם) | שיקישו חג, שיקששו כ, שיקוששו י (שם) מ, שיקשקשו י, לקששה ן, וקוששין א | אותה] אותו י (שם), אותן א^{2}, ל׳ ן | ועכשו מ, ואתה עכשיו ג, . . עכשו ב, עתה א^{2}, ואחר י (שם) | שקששת אתה א^{1}, אתה קששתה ן, שקששתה (שקוששת מ, שקישקשת י) אותה דפגתימ, שקששת אותו מעצמך י (שם) | 5 א״ל י | לאברהם אבינו גי (שם), לאבינו אברהם ן | כל אותן גי (שם) | האוכלוסין] ג, אוכלוסין דא^{1}תי, אוכלסין ן, אוכלסי ד, אכלוסין פא^{2}בם | **כסוחים] ל׳ ל | היו] הם י (שם) | *והיו — שיד ן] והיו . . סיד דפחאגבתים, ל׳ ל | 6 חורי] וא^{1}גב, אוחרי דת, אחורי י^{1}, אחרי א^{2}מ | אברהם] פא^{2}מ. . . אבינו א^{1}גב, אבינו אברהם דותי | מפחד א^{2} | 7 ואומר ל׳ פ | תאמר] שמא פ, ל׳ ת | שאותן המלכים ג, שהמלכים כ, אותן האכלוסין פ, אותן אכלוסין מ, שאותן אוכלסין ן | *שבניהם דהא^{2}ימ] שבניהן גב, בניהן פ, שבניה ל, שבניהם ל^{0}א^{1}ת | מכניסין פ, ־ים ח, מתכנסין א^{1} | אוכלוסין] אכלוסין תמ, ־ים א^{2}, חיילות ח, ל׳ וא^{1} | ובאין] ובאין עלי פו, ל׳ י | לעשות עמי א^{2}, ועושין פב | 8 אברם] פוחאגבמ, ל׳ דתי | המגן הזו פג, מגן הזו ן, . . זו חא^{1}, המגן הזה דתמ, מגן הזה כ, . . זה א^{2}י | מקבלת — ועומדת] אפילו כל (כמה כ) החרבות (חרבות פח) באות (באין פא^{1}בם) עלית (עליו ימ) היא (והיא פח, הוא ימ) עומדת (עומד ימ) כנגדן דפחא^{1}גבתים, אפילו כל החרבות באין עליה היא . . כנגדם ן, אפי׳ כל החרבות באות עליה היא עומדת כנגדן ואינה מתיראה מהם א^{2} | אף — עימך] כך את אפילו (כך אתה אפילו ת, אף אתה . . חי, כך פ) כל אומות העולם (כל האומות י) מתכנסין (מתכנסין ובאין י) עליך נלחם אני (אני נלחם פחג, אנכי נלחם א^{1}, אתה נלחם י) כנגדן דפחא^{1}גתי, כך אפילו כל

ומתחיל שם אל תירא אברם אנכי מגן לך ר׳ לוי אמר וכו׳: 1 תרתין. שתי שיטין ועי׳ במ״י לעיל צד 187: ר׳ לוי אמר וכו׳. בלק״ט הועתק ר״ל אומר לפי שהיה אברהם אבינו מתפחד שמא באותן האוכלוסין שהרגתי היה בהם צדיק אחד וכו׳ ועי׳ גם בשכל טוב הוצ׳ ריש״ב צד 6, ובתנחומא מ״ב שם המאמר אמר ר׳ יצחק כך היה אומר לבי הוגה מרה ולענה שמא אלו שהרגתי היה בהם צדיקים א״ל הקב״ה מזה אל תירא קוצים היו ואין לך עליהם עון אלא שכר שנ׳ אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד, ובתנחומא שם א״ר יצחק היה בלבו הוגה לענה מרה שמא הללו שהרגתי וכו׳ א״ל הקב״ה הללו שהרגת קוצים בערת מלפני ואין לך עון בדבר הזה אלא שכר אתה נוטל עליהם שכרך הרבה מאד מכאן ולהבא ועי׳ בעמת״ל ע׳ קוץ ובאגה״א ח״ב צד 241 ובמדרש תהלים שם אמר ר׳ אלעזר בן פדת בשם ר׳ יוסי בן זימרא כיון שהרג אברהם כל האוכלסין הללו נוקפה (וצ״ל נקפו) לבו אמר אפשר שלא היה ביניהם צדיק אמר לו הקב״ה לא ברגליך לכלוך עון אורח ברגליו לא יבא וכו׳, ובפדר״א שם והיה אברהם מתפחד ואמר איפשר שהרגתי כל אלו האכלוסין ולא נמצא בהם צדיק א״ל אל תירא אברם ועל זה אמר אורח ברגליו לא יבא לא בא ברגלך לכלוך בדבר זה וכו׳: 2 לתבן. וכן היתה הגי׳ לפני בעל פי׳ ב״ר ומפרש בכי״ם ובכי״א תבן מוכר תבן, ובכי״ם נקוד[1]) ועי׳ במ״י לעיל צד 387 בד״ה עומדת וכו׳: 3 והציץ. כלו׳ המלך וראה אותו ועת״ג: מטמן. מבנין התפעל וכן בפסוק מיטמן ועת״ג: 4 שיקושו אותה. לפי הגי׳ שלפנינו עובר לפני פרדסיו וכו׳ ראה חבילות וכו׳ ונטלם וכו׳ קשה הגי׳ ויקושו אותה, ובילקוט כאן הגי׳ שיקשקשו ובילק׳ ישעיה אותו ופי׳ שיעדרו את הפרדס ועי׳ במ״ב ובערוך השי׳ ע׳ קשקש: 5 והיו עמים וכו׳. כן השלמתי עפ״י כי״ו, ובשאר הספרים והיו וכו׳ סיד ועי׳ במ״י לעיל צד 28: 6 חורי. שיטה אחרת ועי׳ לעיל צד 42 וצד 98 ובוי״ר פ״ב סי׳ ו׳ רשב״נ אמר תרתין שיטין וכו׳ רשב״נ אמר שיטה אחרת וכו׳ ועוד שם פל״ד סי׳ ח׳: 7 שבניהם מכנסין וכו׳. עי׳ בתר״י א׳ וב׳: 8 המגן מקבלת. וכן מגן כאן ל״ג בכי״ם ובכי״ו

[1]) תֶּבֶן.

עימך. רבנין אמ׳ לפי שהיה אברהם מתפחד ואומר ירדתי לכבשן האש וניצלתי. לריעבון ולמלחמה וניצלתי, תאמר שקיבלתי שכרי בעולם הזה ואין לי כלום לעתיד לבוא. אמר לו הקב״ה אל תירא אברם אנכי מגן לך, כל מה שעשיתי עימך בעולם הזה חנם עשיתי, ולעתיד לבוא שכרך הרבה מאד היך דאת אמר מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך וגו׳ (תהלים לא כ):

ה׳ [אחר הדברים האלה] ר׳ יודן ור׳ הונא תריהון בשם ר׳ יוסי ר׳ יודן אמר בכל מקום שנ׳ אחרי סמוך אחר מופלג, ר׳ הונא אמר בכל מקום שנ׳ אחר סמוך אחרי מופלג: אחרי הדברים האלה הירהורי דברים היו שם, מי הרהר, אברהם הרהר, אמר לפני הקב״ה רבון העולמים כרתה ברית עם נח שאינך מכלה את בניו. עמדתי וסיגלתי מצות ומעשים טובים יותר ממנו ודחתה בריתי

1 פי׳ לעיל לג 413 ולג 426: 5 ילקוט ר׳ פ״ו, ילק׳ יהושע רמז ח׳, מובא לפתר פ״ה: 6 ילקוט כי ע״ו, לקמן פרשׁ פרה פצ״ו, פ״ל הפירוש כנה פ׳ לפבל הכסר (ח׳ י״ד):

.. העולם מתכנסין עליך אני לוחם כנגדם ו, כך אפילו .. העולם באין עליך אני נלחם כם א², כך אפילו .. העולם מתכנסין אני עומד כנגדן ולוחם עמהן מ | 1 אמ׳] אמרין פי, אמרי חכ, אמ׳ (אמרי אתמ) הרא דואתם, אמרי הרא רבנ׳ אמרי ג | אברהם] פא׳ם, .. אבינו א׳נכת, אבינו אברהם דוי | ⁰⁰מתפחד (מפחד א³)] לי ל | ⁰⁰ואומר (ואמ׳ פ)] א׳ ל | ירדתי] תאמר ~ מ | ונצלתי דפא׳כם, ונצלתי וחני, לי א³ | לריעבון] לרעבון פ, לריעבון (לרעבון חי) ונוצלתי וחני, לרעבון ונצלתי כם, ולרעבון וניצלתי א³; לי דא׳ת | ולמלחמה] עשיתי (ועשיתי א³) מלחמה עם מלכים פוא׳ב, עשיתי (ועשיתי ח) .. עם המלכים חא׳ים, למלחמת (למלחמות ח) המלכים ד׳ת, ירדתי למלחמת המלכים ד, לי נ | 2 וניצלתי] א׳ת, ונצלתי דפא׳כם, ונוצלתי וחי, לי נ | תאמר] שמא כ | שקבלתי חאתימ, שנתקבלתי דפו, שהתקבלתי נ, נטלתי כ | ואין] ולא יש א³ | לעולם הבא ימ | 3 אברם] והא³נכ, לי דפתימ | אנכי מגן לך] אנכי .. לך שכרך הרבה מאד ת, לי פ | מגן לך כל — עשיתי] מגן לך כל .. עשיתי עמך ו, מגן עשיתי עמך בעוה״ז הי; כל מה שעשיתי עמך בעוה״ז חנם עשיתי פ, וכל (כל גמ) שעשיתי עמך (לך מ) בעוה״ז חנם עשיתי עמך דנתמ, וכל מה שעשיתי עמך הנם עשיתי עמך א² | אבל לעתיד לבוא ו, אבל שכרך מתוקן לעתיד לבוא דת, אבל שכרך מתוקן (מותקן נכ) לבא א׳נכי, אבל שכרך מקוים לעתיד לבא פ, אבל שכרך תלוי הוא ומתוקן לעתיד א², אבל לעוה״ב שכרך מותקן מ | 5 ר׳ יודן — ר׳ יוסי לי פא² | ורב הונא ו | תריהון] וג׳ תרויהון דא׳כתי | יוסי] ~ בן זימרת ו, .. זימרא דא׳נ, .. זמרא כתי | ר׳ יודן בשם ר׳ יוסי בן זימרה ו, ר׳ יודן ור׳ אבא אמרי א² | כל א׳כרי | 6 אחר מופלג אחרי סמוך א׳, אחר סמוך אחרי מופלג כת | ר׳ הונא] א׳נכי, ור׳ .. דתי (יהשע), ורב .. פח, ר׳ הונא בשם ר׳ יוסי בן זימרה ו, ר׳ הונא .. זימרא א² | כל ר״י (בכל — מופלג לי א²) | אחרי סמוך אחר מופלג ת | 7 הירהורי] הג, הרהורי פאכי, הירהור ו, אחר הרהורי ד, .. הרהור ת׳ | היו] פוהאנכי, שהיו דת | לפני הקב״ה] לפניו פ | רבונו של עולם פאי | כרת דא׳ | 8 את נח פ | שאין את (אתה הא׳י) מכלה פוהא׳ני, שאין מכלה אתה כ | בניו] העולם י | עמדתי אני ו | מעשים טובים ומצות ו | ודחת א׳י, ודחה ו |

ובי״ת וכי״א א׳ וכי״ג, ומשובשת הגי׳ המגן הזה וכו׳ עליה היא עומדת וכו׳ ועח״נ, ובמקרא מגן ל״ג בט״א י׳ י״ז ובדה״ב כ׳ כ״ז: 1 רבנין אמ׳ וכו׳. בתנחומא מ״ב שם אתה מוצא אברהם היה מהרהר א״ר מדת הדין מה היה אומר אמר ר׳ לוי כסבורה לי שקיבלתי שכרי בעוה״ז שעזרני הקב״ה במלכים והצילני מכבשן האש א״ל הקב״ה כיון שהרהרת אחרי וכו׳ ועי׳ בתנחומא שם ובתרי״י א׳ וב׳: לריעבון. עי׳ לעיל צד 415 ובמ״י שם וצד 241: 3 מגן לך מגן לך. דורש מגן כלא״ר מגן ובדמפרש חנם עשיתי וכו׳ ועי׳ בעמת״ר ועמת״ל עי׳ מגן מגנא. ובכי״ל תשלכו בוני שיטי תתבות אברם אנכי מגן לך וכו׳ עד ולעתיד לבוא, ובגר׳ הושלם כן בכתב הספר. ושם נקוד מגי׳ לך מגן¹) לך, וגם בכי״ה נקוד אנכי מגן לך מגן²) עשיתי עמך וכו׳ ועח״נ: 5 ר׳ יודן וכו׳. במדרש אבתר שם בדפ״ר ודי״ז הגי׳ אחר הדברים האלה כשוך וכו׳ אמ׳ ר׳ איבו בשם ר׳ יוסי בן זימרא כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג ורבנן משום ר׳ יוסי בן זימרא כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג (וצ״ל שם בנאמר אחר). ובים״ת מפרש כאן אחרי סמוך לענין של מעלה ואחר מופלג מענין של מעלה דאל״כ מאי שנא דבחד דוכתא כתיב אחרי ובחד דוכתא כתיב אחר ולאו בכל אחר ואחרי קאמר דהא אשכחן טובא אחרי ואחר משני המינים בהכרת ואחרי כן יצאו ואחרי כן קבר אברהם ואחרי כן יצא אחיו וזולתם סמוך אחרי מותי אחרי מות שני בני אהרן וזולתם מופלג וג״כ שנתים אחר המבול מופלג אחר תעבירו ואחר נגש יוסף אחר האסף סמוך אלא באחרי הדברים האלה ואחר הדברים האלה הא דקא עסקי׳ וכו׳ ועיי״ש, ובפי׳ כ״ר כי״ם כפרש ר׳ יודן אמר כל מקום וכו׳ אחר מופלג נחלק ממה שאמר למעלה ר׳ הונא אמר כל מקום שנ׳ אחר סמוך ממה שמדבר למעלה מדבר בפסוק, ועי׳ בפירש״י עה״ת, ומופלג בהוראת רחוק עי׳ בפירש״י סוטה ל״ג ב׳ בד״ה אחרי דרך וכו׳ כלומר רחוק כמזרחו של ירדן ומצינו בבראשית רבה כל מקום שנאמר אחרי מופלג, וכן בפירש״י דברים י״א ל׳ אחרי אחר העברת הירדן הרבה והלאה למרחוק וזהו לשון אחרי כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא, וברש״י עה״ת כ״י ברעסלוי נמצאה הוספה בסוף פ׳ חיי שרה הופלא בני המעתיק אגדת בר׳ רב׳ שפרש המורה כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג שאחרי זה סמוך הוא שבהר המוריה הוגד לו הנה ילדה מלכה וכו׳ ועי׳ במאמרי על פירוש ב״ר בספר תפארת ישראל צד VIII: 7 הירהורי דברים וכו׳. וכן לקמן פנ״ה בדרש ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה וכו׳ ופנ״ז בדרש ויהי אחרי הדברים האלה ויגד לאברהם וכו׳ הרהורי דברים היו שם מי הירהר וכו׳ ועיי״ש, ובפפ״ז בדרש ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת וכו׳ הירהורי דברים היו שם מי הירהר יוסף וכו׳: 8 וסיגלתי. וקניתי מצות ומע״ט ועי׳ במ״י לעיל צד 70 וצד 72: ודחתה. בכי״ל נקוד ודחתה³) בדיו דיהה:

¹) מָגֵן ²) מָגֵן ³) וְדָהַתָה

לבריתו, תאמר שאחר עומד ומסגל מצוות ומעשים טובים יתר ממני, תדחה בריתי לבריתו, אמר לו הקב״ה מנות לא העמדתי מגינים שלצדיקים אבל ממך אני מעמיד מגינים שלצדיקים, ולא עוד אלא כשעה שיהיו בניך באים לידי עבירות ומעשים רעים אני רואה צדיק אחד בהן שיכול לומר למידת הדין דיי, אני נוטלו ומכפרו עליהן:

ו היה דבר ייי אל אברם במחזה וגו׳ עשרה לשונות נקראת, נבואה חזון הטפה דיבור אמירה ציווי משא משל מליצה חידה, ואי זה הוא קשה שבכולם, ר׳ לעזר א׳ חזון שנ׳ חזות קשה (ישעיה כא ב), ר׳ יוחנן אמר דיבור שנ׳ דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות וגו׳ (בראשית מב ל) רבנין אמ׳ משא שנ׳ כמשא כבד (תהלים לח ה), גדול כוח אברהם שנידבר עימו בחזון ובריבור:

ז אל תירא אברם ממי נתיירא, ר׳ ברכיה אמר משם נתיירא ההי״ד ראו איים

6 ילקוט שם, שיר השירים רבה פ׳ כמעט (ג׳ ד׳), אדר״נ נו״א פל״ד נו״ב פל״ז, אגדת בראשית פי״ד: 7 עי׳ פסקי׳ בהעלתך פי׳ ל״ע. מכות י״א א׳: 8 ויקרא רבה פ״א סי׳ ד׳, פדר״א פכ״ח: 9 ילקוט שם, ילק׳ ישעיה כ׳ שי״ג (מא״ש), ילק׳ מכירי ישעיה מ״א ה׳—ז׳, תנחומא מ״ב לך לך סי׳ י״ט, תנחומא שם סי׳ ט״ו:

1 לבריתו] את בריתו וח | מצות | ומעשים טובים ל׳ ג | יתר] ג, יותר דוחא׳תי | *ממני דפחא׳נתי] ממנו לן | ותדחה בריתו ת, ודוחה בריתו ן, ובריתו דוחה א[2], מפני מה תדחה בריתי א[1] | את בריתי וח, לבריתו א׳ | 2 מנח | לא העמדתי] ~ כמנו ג | מגנים א׳גבר[2] | אבל ממך — צדיקים] ממך . . צדיקים י, אלא ממך העמדתי . . צדיקים ן, אבל ממך אני מעמיד מגנים . . צדיקים א׳ב, ל׳ ג | 3 בשעה שיהו ן, כשיהיו ג ואני פ | בהן] שבהם פהא[1]גב, שבהם (שבהן ת) ומכריעו עליהם דת, שדיי ן, ל׳ א[2]י | שהוא יכול | 4 די גתי | אני ל׳ וא[2] | ומכפרו] פ, ומכפר דוא׳תי, ומכריעו ר, ומכריע א׳ג | 5 עשר א׳י[1], י׳ ד[1], בעשרה ת | לשונות] שמות א[2] | נקראת נבואת ן, נקראת (נקרא א׳) בלשון נבואה ואלו הן א | נבואה חזון] חזון נבואה ן, חזון א[1] | 6 ציווי] פ, צווי דאתי, ציוי ד[1]ון, צוי כ | משא ל׳ א | חידה] ~ נבואה חי | ואיזה היא פ, ואיזו (ואי זו א׳כי) היא דא[2]גכתי, ואיזו וא[1] | מכלן י[1] | אליעזר דפוהגכי[1], אליעזר א׳ת אומר דפהא׳תי, אמר וכ | 7 דיבור] ~ קשה ה | אדוני דא | 8 משא] ~ כשמועו פ, כשמועה ג, כמשמעו דתי, כמשמעה וא׳ | כוחו של ד[1]ן, כחו של דפאבתי, שמו של חג | אברהם אבינו כ שנידבר] גת, שנדבר דפוא׳תי, שדבר א[2]כ | בחזון ובדבור כ, בדבור (בדיבור א) ובחזון פא׳, בדבור (בדיבור ד[1]) ובחזון שנ׳ היה דבר י״י אל אברם במחזה ך, בדיבור (בדבור ת) . . שנ׳ היה . . במחזה לאמר גת, בדיבור ובחיזיון אחר הדברים האלה היה . . במחזה לאמר ן | 9 נתירא א׳תי (ישעיה) מ (וכן בסמוך) |

2 מנות. כ״ה בכי״ל וכן בסמוך גדול כ ו ח ועי׳ לעיל צד 337 ובמ״י שם, ובפי׳ ב״ר כי״ם וכי״א מפרש מנח לא העמדתי מגינם (מגנים) של צדיקים כלומר לא אמרתי לנח אנכי מגן לך כמו שאמרתי לך, וכן מפרש בלק״ט א״ל הקב״ה אל תירא אברם אנכי מגן לך ממך העמדתי מגינים של צדיקים ולא העמדתי וכו׳ מנח, והמלות אבל ממך וכו׳ עד מגינים של צדיקים הושלמו בכי״ל בין שיטי בכתב הספר בדיו דיהה ועת״נ: 4 ומכפרו עליהן. בפי׳ ב״ר כ״י גורס ומפרש ו מ כ ר י ע ו עליהם ומכריעו (ומכריע) צדקי של צדיק על אותן שעשו עבירות אע״פ שהרבו לפשוע וכו׳ ועי׳ בת״נ ובשכל טוב, וכל המאמר נסדר בשהש״ר בדרש אשכל הכפר וכו׳ ודרשו שם בכרמי עין גדי בזכות התנאים שהתניתי לאברהם אביכם בין הבתרים שנ׳ ביום ההוא כרת וכו׳ מדבר הכתוב באברהם שנ׳ אחר הדברים האלה היה דבר ה׳ וכו׳ ר׳ ל ו י ב ש ם ר׳ ח מ ה אמר הרהורי דברים היו שם מי הרהר אברהם הרהר ואמר וכו׳ רבש״ע כרתה ברית עם נח שאין את מכלה זרעו מן העולם ועמדתי אני וסגלתי מעשים טובים לפניך ודחת בריתי לבריתו שמא יעמוד אדם אחר ויסגול מצוות ומע״ט יותר ממני וידחה בריתו לבריתי א״ל הקב״ה א ל ת י ר א א נ כ י מ ג ן ל ך מנח לא העמדתי מגינים וצדיקים וממך אני מעמיד מגינים וצדיקים ולא עוד אלא שבניך באים וכו׳ אני רואה איזה הוא אדם גדול שבהן שיכול לומר וכו׳ ואני נוטלו ו מ מ ש כ נ ו בעדם שנ׳ אשכל איש שהכל בו מקרא ומשנה תלמוד וכו׳ הכפר שמכפר עונותיהם של ישראל בכרמי עין גדי אני נוטלו וממשכנו בעדם: 5 נקראת. כלו׳ הנבואה, ובכי״ו הגי׳ עשרה וכו׳ נקראת נבואה חזון נ ב ו א ה הטפה וכו׳, ובכי״ת ובילקוט נוסף בסוף חידה נבואה, ובלק״ט הועתק עשרה לשונות נקראת נבואה חזון נבואה הטפה וכו׳ צווי משל ומליצה חידה משא וכו׳ ומסיים שם גדול כח אברהם שנדבר עמו בדבור ובחזון ועת״נ, וכל המאמר גם בשהש״ר פ׳ כמעט וכו׳ והגי׳ שם כדפ״ר ודי״ו בעשר לשונות נקראת הנבואה חזון נבואה הטפה דיבור אמירה צווי משא משל מליצה אי זה קשה מכלן ר׳ אליעזר אומר חזון קשה שנ׳ חזות קשה הוגד לי ר׳ יוחנן אמר דיבור. קשה שנ׳ דבר האיש וכו׳ רבנין אמ׳ משא קשה כמשמעו כמשא כבד וכו׳, וגם באדר״נ נו״ב שם עשרה שמות נקראת נבואה משא משל מליצה חידה הטפה צווי דיבור אמירה חזון נבואה, ובאדר״נ נו״א שם עשרה שמות נקרא ר ו ח ה ק ו ד ש אלו הן משל מליצה חידה דיבור אמירה ת פ א ר ת ציווי משא נבואה חזיון, ובאג״ב שם בעשרה לשונות דברה הנבואה אמירה דיבור ה ג ד ה חידה משל מליצה נבואה משא הטפה וחזון ואין את מוצא קשה מכולן אלא חזון וכו׳ וכשנגלה הקב״ה על אברהם בחזון נגלה עליו היה מתירא לומר שנגלה עליו בדבר קשה שנ׳ אחר הדברים האלה וגו׳ במחזה לאמור וכו׳, ובסגנון אחר במד׳ הגדול תניא בעשרה לשונות נקראת נבואה ראייה שנ׳ היש בזה הרואה צפייה שנ׳ צופה נתתיך משל שנ׳ משלי שלמה מליצה שנ׳ מליצה רש״י רוח הקדש שנ׳ ורוח קדשך אל תקח ממני נבואה שנ׳ נביא אקים להם חזון שנ׳ חזון ישעיהו וכו׳ משא שנ׳ המשא אשר חזה חבקוק [הטפה שנ׳ ולא תטיף על בית ישחק] חידה שנ׳ בן אדם חוד חידה ועיי״ש צד 701: 7 דבור שנ׳ דבר וכו. בספרי שם אין דבר בכל מקום אלא לשון קשה וכן הוא אומר דבר האיש אתנו קשות וידבר העם באלהים ובמשה וכו׳ ועי׳ במכות שם: 8 בחזון ובדיבור. בוי״ר שם בדפ״ר ודי״ו אז דברתי בחזון להסידך וגו׳ מדבר באברהם שנידבר עמו בדיבור ובחזון ההי״ד אחר הדברים האלה היה דבר י״י אל אברם במחזה וכו׳, ובפדר״א שם נסיון השביעי אחר הדברים הא״ה היה דבר ייי אל אברם במחזה וכו׳ לכל הנביאים היה נראה בחזון הלילה ולאברהם בחזון ובמראה וכו׳: 9 משם נתיירא.

ויראו (ישעיה מא ה) מה איים הללו מסויימים בים כך היו אברהם ושם מסויימים בעולם. ויראו זה נתיירא מזה וזה נתיירא מזה. זה נתיירא מזה תאמר שיש בלבו עלי שהרגתי את בניו, וזה נתיירא מזה תאמר שיש בלבו עלי שהעמדתי רשעים. קצות הארץ (שם שם) זה שרוי בקיצו שלעולם וזה שרוי בקיצו שלעולם. קרבו ויאתיון (שם שם) זה קרב אצל זה וזה קרב אצל זה. איש את רעהו יעזרו (שם שם ו) זה עוזר את זה וזה עוזר את זה. זה עוזר את זה בברכות ויברכהו ויאמר ברוך אברם וגו׳ (בראשית יד יט). וזה עוזר את זה במתנות ויתן לו מעשר מכל (שם שם כ). ויחזק חרש (ישעיה מא ז) זה שם שעשה את התיבה את צורף (שם שם) זה אברהם שצרפו הקב״ה בכבשן האש. מחליק פטיש את הלם פעם (שם שם) שהחליק פטישו והלם כל באי העולם בפעם אחת. אומר לדבק טוב הוא (שם שם) אילו אומות העולם שאומרים מוטב לידבק באלוהו שלאברהם ולא בעבודה זרה שלנמרוד. ויחזקהו במסמרים (שם שם) חיזק אברהם את שם במצוות ובמעשים טובים לא ימוט (שם שם) אברהם:

7 לעיל צד 425:

1 היו] היה א׳נתי׳, ר׳ פ׳ום | *אברהם דפואנבתי (שם)] אברם לי, אברהם אבינו מ | 2 מתירא ו | מתירא ו | *זה נתיירא מזה א׳נ] זה נתירא מזה י (שם), זה נתיירא ל, זה נתירא ם, אברהם נתיירא י, ל׳ דפא׳ת | תאמר] א׳ני, לאמר תאמר פ, לאמר (לומר מ) שמא תאמר דם, לומר תאמ׳ שמא ת, לומ׳ א׳ | יש מ | שהרגתי] על ~ ני (שם) מ | את ל׳ י | וזה] ושם י | *נתיירא דפא׳ני] נתירא א׳תי (שם) ט, ירא ל | ׳׳ מזה ל׳ ים | תאמר] וני, לאמר תאמר א׳כ, לומר שמא תאמר ד, לומ׳ תאמ׳ שמא ת, לומר פא׳ם | יש מ | שהעמדתי] על ~ י (שם) | בקיצו] נ, בקציו וא׳י׳ (שם), בקצוו ם, בקיצו דפ, בקצו א׳י (וכן בסמוך) | 4 *זה — וזה — זה דפואנבתי (שם) מ] זה קרב זה אל זה ל, קרבו זה לזה י | 6 יעזורו | זה — וזה עוזר את זה ל׳ וא׳ים | את זה] את זה (לזה דת) בברכות דפא׳נכת | את זה] את זה (לזה דת) במתנות דפא׳נכת | עזר וא׳י | את זה] וא׳נכים, לזה דת | *ויברכהו — וגו׳ א׳ין] ויברכהו.. אברם פת, ויברכהו.. אברם לאל עליון וגו׳ ד, שנ׳ ויברכהו.. עליון נ, שנ׳.. עליון וגו׳ י (שם), שנ׳.. עליון קונה כ, שנ׳ ויברכהו ויאמר ל׳, ל׳ לו | 6 עזר וא׳י | את זה] ואנכים, לזה דת, עמו פ | *ויתן — מכל דפואבתי] שנ׳ ויתן מעשר ד׳ נ׳ (שם) מ ל׳ ל | ויחזק חרש דוא׳תי] ויחזק.. את צורף לפא׳נ, ויחזק.. צורף ויחזק חרש כ ויחזק.. צורף הרש מ | 7 שם] פואני, נח דכתמ | שעשה] שהיה חרש ועשה י (שם) | *שצרפו דפואנבתים] שצורפו ל, שנצרף י (שם) | הקב״ה ל׳ י (שם) | 8 בתוך כבשן י (שם) | הלם] ונת, הולם דפא׳כים | את פטישו ת, פטישו של עולם כ | *והלם דפ׳אנבתים] והיהם ל, והלם ל׳, הלם ל׳ | כל] פואבים, את כל דתי (שם), לכל ל״נ | עולם ל״פאבים | פעם אחת ד׳ואנכים, בדרך אחת למקום דת, לדרך אחר למקום פ | 9 אילו] שהיו מ, שיהיו א׳ | *שאומרים י (שם)] שאומ׳ לפ, שהן אומרין דא׳נת,.. אומרים י, שהיו אומרים ו, אומרים א׳, אומרין מ | לידבק] וא׳ים, לדבק פ, להדבק דא׳ת, נידבק נ | באלוהו פ, באלהי א׳, באלהיו י | של ל׳ א׳ | 10 ולא] וא׳, ~ לידבק ים, נדבק דפא׳נכת | בעבודה זרה] באלוהו מ | *במסמרים דפא׳תי] ~ לא ימוט לא׳נכי (שם) מ, ולא ימוט ו | ויחזק פואנבים, החזיק דת | במצות | 11 *ובמעשים טובים פונכי (שם) מ] ובמעשים.. דאתי, ל׳ ל | לא] פנכם, ולא דואתי | אברהם] זה ~ כ |

משם בן נח. ובכ״ל וכ״פ נקוד משם[1]), ובתנחומא מ״ב שם אשרי אדם מפחד תמיד וכו׳ חכם ירא וכו׳ מי הוא זה אברהם וממי היה מתירא מן שם שהרג את בניו את כדרלעמר מלך עילם ושלשה בניו שנ׳ בני שם עילם ואשור וכו׳ והיה מתירא לומר הרגתי בניו של צדיק ועכשיו הוא מקללני ואני מת מה עשה יצא לקראתו שם לרצותו שנ׳ ומלכי צדק מלך שלם אמר הקב״ה הייך איני מקללך אלא מברכך שנ׳ ויברכהו ויאמר ברוך אברם וגו׳ א״ל בשביל שהרגת את בני אני מברכך וכו׳ ועי׳ בהערות רש״ב ובתנחומא שם ועיי״ע במ״י לעיל צד 420 בד״ה שנולד מהול: 3 בקיצו. בפי׳ ב״ר כ״ם וכ״א גורס בקצו (בקיצו) ועח״נ ומפרש אברהם שרוי בקצו (בקיצו) של עולם בעבר הירדן ושם שרוי בקיצו של עולם זה ירושלים שנאמר בה ואבואה מלון קיצו: 7 זה שם. שעשה עם נח את התיבה, והגי׳ זה נח אינה כאן כן הענין: שצרפו. בכ״ל כתוב שצורפו והגהתי ועח״נ, וכן לעיל צד 425 שצרפו הקב״ה וכו׳ ועי׳ גם במ״א לעיל צד 33 בד״ה דוכים: 8 שהחליק פטישו. מפרש בפי׳ ב״ר כ״י מחליק פטיש ביושר העולם בפטישו ובתוכחתו: והלם. כן הגהתי ועח״נ, ובכ״ל כתוב בגוף הספר והלחם, ובין שיטי הוגה ה על ח, ובגליון כתוב „ס״א והלם ס״א הלם לכל באי עולם, [בפ]עם אחת פי׳ הדריך כל באי עולם לדרוך בדרך אחת אחר יראתו של הק׳, פעם פסיעה כמו מה יפו פעמיך״. והגי׳ בדרך אחת הוא פי׳ בפעם אחת ועי׳ גם בכ״כ ובירו׳ פסח ובת׳ הרש״ש, ובדפ״ר הגי׳ פעם אחת, וכל המאמר מובא ומפרש בפירש״י ישעיה שם וז״ל ומ״א בבראשית רבה דורש כל הענין במלכי צדק ואברהם ראו איים אותה מלחמת וייראו שם נתיירא מאברהם פן יאמר לו העמדת רשעים אלו בעולם ואברהם נתיירא משם לפי שהרג את בני עילם שהם משם איים כשם שאיי הים מסויימין בעולם כך אברהם ושם היו מסויימין בעולם איש את רעהו יעזורו זה עוזר את זה בברכות ברוך אברם וזה עוזר את זה במתנות ויתן לו מעשר מכל ויחזק חרש זה שם שהיה נפח לעשות מסמרות ובריחים לתבה את צורף זה אברהם שהוא צורף את הבריות לקרבן אל השכינה את הולם פעם זה אברהם שהלם כל המלכים האלה פעם אחת אומר לדבק טוב הוא לידבק באלוה של זה ויחזקהו שם לאברהם להיות דבק בהקב״ה ולא ימוט, וכן בפירש״י סוכה נ״ב ב׳ וכהן צדק היא שם בן נח ונקרא חרש ויחזק חרש את צורף ובב״ר מפרש ליה במלכי צדק שבא לקראת אברהם וברכו וחיזקו וקראו חרש על שם בנין התיבה שבנה עם אביו. ובמדרש אגדה הוצ׳ רש״ב

[1] משם.

ב) ויאמר אברם ייי אלהים מה תתן לי אמר ר' יונתן ג' הן שנאמר בהן שאל. ואילו ה הן שלמה אחז ומלך המשיח, שלמה שאל מה אתן לך (מ"א ג ה) אחז שאל לך אות (ישעיה ז יא), מלך המשיח שאל ממני וגו' (תהלים ב ח), ר' ברכיה ור' אחי בשם ר' שמואל בר נחמן אנו מביאין עוד שנים מן האגדה, אברהם ויעקב, אברהם מה תתן לי, אינו אומר מה תתן לי אלא שאמר לו שאל, יעקב אמר וכל אשר תתן לי (בראשית כח כב) ואינו אומר וכל אשר תתן לי אלא שאמר לו שאל, ר' יודן ור' אייבו משי' ר' יוחנן שני בני אדם אמרו דבר אחד, אברהם ודוד, ט אברהם אמר ייי אלהים, אמר לפניו רבון כל העולם אם אני עתיד להעמיד בנים ולהכעיסך מוטב לי ואנכי הולך ערירי, דוד אמר חקרני אל ודע לבבי בחנני ודע סרעפי (תהלים קלט כג) דע הפורשים ממני, וראה אם דרך עצב בי ונחני בדרך עולם (שם שם כד) [אמר לפניו רבון כל העולם] אם אני עתיד להעמיד בנים להכעיסך מוטב לי שתנחני בדרך עולם:

ובן משק ביתי וגו' ר' לעזר בשם ר' יוסי בן זימרא בן משק ביתי זה לוט שנפשו שוקקת עליו לירשני, הוא דמשק אליעזר שבשבילו רדפתי מלכים עד דמשק ועזרני אל, ר' שמעון בן לקיש (אמר) בשם בר קפרא בן משק ביתי בר ביתי הוא דמשק אליעזר שעל

1 ילקוט ר' ע"ו, ילק' מלכים ר' קע"ג, מדרש תהלים ב' סי' י' כ"א סי' ד', אדר"נ נו"ב פמ"ג: 6 ילקוט ר' ע"ו ילק' תהלים ר' תתפ"ס, ילק' מכירי תהלים קל"ט סי' מ"ג: 11 ילקוט ר' ע"ו:

1 יוחנן ו | שלשה פוחנגכתי | להן ו, להם חי (מלכים) | 2 ואחז | שלמה] ואי[1], בשלמה כת' פנכי (שם), שלמה דכת' דת, .. כתיב י | שאל] בגבעון נראה ייי אל (את פ) שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים ~ דפ, בגבעון . . נראה ייי אל . . ויאמר ייי ג, בגבעון נראה ייי אל (אלהים על ו) שלומו . . ויאמר לו ~ ד[1]וכ, בגבעון . . ויאמר אליו ~ י, בגבעון . . ויאמר א'ת | אחז] ו, אחז כת' בו פ, אחז . . ביה ג, אחז דכתי' ביה א[1], באחז כת' כי (שם), אחז דכת' דת, .. כתיב י | 3 מלך המשיח] ו, מלך . . כת' ביה פג, מלך . . דכתיב ביה ד, במלך . . כת' כי (שם), מלך . . כתיב י, ובמשיח כתי' א[2] | ר' ברכיה ר' אחי וג, ר' אחי י (שם) | בר נחמן] פוגכ, בר נחמני י, ל' דת | אנו מביאין] מוסיף י (שם) | 4 שנים] ~ יותר ח | האגדה] פוהנגכי, ההגדה דתי (שם), אגדה א[1] | אברהם כת' ביה פא'גי, אברהם דכתיב ביה ד, באברהם כת' י (שם), באברהם כת' ביה כ, אברהם דכת' ת | ואינו ו, אין פ | 5 *שאמר דוכתי] שאומר י (שם), שא' פא'י, מי שאומר ג, אמ' ל | יעקב אמר] ביעקב י (שם) | ואינו] ו, אינו דפא'גכתי (שם) | וכל . . לי] וא'ג, אשר תתן לי פי (שם), כן דת | 6 שאומר י (שם), מי שאומר ג | איבו פא'גכתמ | מש'] ד[1], משם ד, משום ת, בשם פוא'גכי (שם) מ | יונתן ג, נתן י (שם) | שני] פוהא'גכתי, ב' דמ | ודויד ו | 7 אמר] פוגכי (שם) מ, כת' ביה דת | אלהים] פוא'ג, ~ מה תתן לי דכתי (שם) מ | ריבון העולמים ו, רבה"ע מ, רבונו של עולם דגכי, רבש"ע פא'תי (שם) | עתיד אני דפוא'גתימ, את עתיד כ | להעמיד לי כ, להוליד חי | להכעיסך המ, שיכעיסוך כ | 8 ואנכי הולך] שאלך כ | דויד ו, ודוד י | בחנני — סרעפי] פגכ, ודע שרעפי י (שם), וגו' א[1], ל' דותים | דע — ממני] ודע . . ממני פוא'כ, ל' גי (שם) | 9 *ונחני — עולם דפוגתי] וגו' א[1], ל' לכמ | *אמר — העולם] אמר לפניו ריבון העולמים ו, אמר . . רבה"ע מ, אמר . . רבונו של עולם דגכי, אמר . . רבש"ע א'תי (שם), ל' ל | 10 אני עתיד] ימ, עתיד אני דוא'גכת | להעמיד] להוליד חי | להכעיסך] כ, ולהכעיסך הנתי, להעציבך מ, ולהעציבך דוא' | ונחני דוא'גתימ | 11 לעזר] ג, אלעזר דוא'תי | בשם . . זימרא] א'ג, בשם . . זימרה ו, בשם . . זמרא י, ל' דת | **זה] הוא ל | 12 שוקקת] וא'גכ, שוקקה דת, ל' ח | עלי חגכי | לירשני] וגכת. ליורשני דהי | **הוא] והוא ל | שבשבילו] שאמר אברהם בשבילו ו | מלכים] ארבעת ~ א' | אל] פחא'גכי, האל דת | 13 אמר ל' ג | בייתי א', בייתיה ו | דמשק] פוהא'גכי ל' דת

ויחזק חרש זה שם בן נח שהיה עושה בתיבה עם אביו את צורף זה אברהם שצרף אותו הקב"ה בכבשן האש מחליק פטיש זה אברהם שהחליק פטישו והלם את המלכים בפעם אחת וכו': 1 ויאמר אברם. בכי"א ב' חסר מכאן עד למטה קרוב לסוף סי' י"ב: ייי אלהים. וכן כתיבת השם אדני לקמן בסי' י ד ויאמר ייי אלהים בפה ארע וכו' ולעיל צד 245 ומתח ייי אלהים וכו': אמר ר' יונתן. בילק' מלכים שם נרשם לנכון בדפ"ר ב"ר, ובד"ו וד' ספר"א נסמן בגליון בשבוש סדר עולם, ובמדרש תהלים ב' סי' י' הגי' א"ר יוחנן שלשה צדיקים (בני אדם) אמר להם הקב"ה שאל ואלו הן שלמה ואחז ומלך המשיח שלמה בגבעון נראה ה' וכו' שאל מה אתן לך אחז שאל לך וכו' ולמה נקרא שמו אחז וכו' מלך המשיח דכתיב שאל ממני וכו' א"ר שמואל בר נחמני למדנו עוד שנים מן האגדה וכו' אברהם שנ' ייי אלהים מה תתן לי מכלל שאמר לו שאל יעקב וכו' מכלל שאמר לו שאל וכו', ושם כ"א סי' ד המאמר מקוטע, ובמדרש הגדול העתיק ושינה המאמרים שלפנינו ר' יונתן אומ' שלשה הן שאמ' להן הקב"ה שאלו ר' אחי אומ' ארבעה אברהם ושלמה אחז והמלך המשיח אברהם מנין שנ' ויאמר ה' אלהים מה תתן לי אינו אומ' מה תתן לי אלא שאמ' שאל שלמה מנין וכו', ובאדר"נ שם הגי' ארבעה אלו נאמר להם שאל אברהם נאמר לו שאל שנאמר וכו' אין אדם אומר מה תתן לי אלא אם כן נאמר לו שאל שלמה נאמר לו וכו' אחז נאמר לו וכו' משיח נאמר לו וכו': 8 סרעפי. במקרא כתוב שרעפי ועי' במ"י לעיל צד 28, וגר' שדורש סרעפי מלשון ותרבינה סרעפתיו (יחזקאל ל"א ה') שפי' סעיפיו הצומחים ממנו ועי' גם ביפ"ת: 9 אמר לפניו וכו'. כן השלמתי, ובלק"ט הועתק אמר לפניו רבש"ע אם עתיד אני וכו' להעציבך וכו' מוטב לי ונחני וכו' ועי' בת"ג ובשכל טוב: 11 שנפשו שוקקת. דורש משק לשון שקק שנפשו תאותו מוטלת עליו לירשני וכמו שאמר אברהם והנה בן ביתי יורש אותי, ובמדרש אגדת חוצ' רש"ב מפרש שהוא משתוקק לירש אותי: 13 בר ביתי. וכן מתורגם בתרי"א ב' בן משק ביתי בר ביתי:

ירין רדפתי מלכים עד דמשק ואליעזר היה שמו שני וירק את חניכיו [ילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות] (בראשית יד יד) מניין אליעזר שי״ח:

י ג) ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע אמר ר׳ שמואל בר יצחק המזל דוחקני ואומר אברם אינו מוליד, אמר לו הקב״ה הן כדבריך, אברם ושרי אין מולידים, אברהם ושרה מולידים:

יא ד) והנה דבר יי׳ אליו וגו׳ ר׳ יודן ור׳ לעזר בשם ר׳ יוסי יי׳ אליו דבר יי׳ אליו והנה דבר יי׳ אליו מלאך אחר מלאך מלאך אחר מלאך דיבור אחר דיבור דיבור אחר דיבור אני ושלישת מלאכיי נגלים עליך ואומרים לך לוט ליטה לא ירת לאברהם. ר׳ הונא ור׳ לעזר בשם ר׳ יוסי כתיב והנה יי׳ בא ודבריו עימו:

יב ה) ויוצא אותו החוצה ר׳ יהושע בשם ר׳ לוי וכי מחוץ לעולם הוציאו שאמר ויוצא אותו החוצה, אלא חוי ליה שקקי שמיא היך דאת אמר עד לא עשה ארץ וחוצות (משלי ח כו), ר׳ יודה בר סימון בשם ר׳ יוחנן (אמר) העלהו למעלה מכיפת הרקיע הוא דאמר ליה הבט [נא השמימה

1 לעיל צד 416: 3 ילקוט ר׳ ע״ו. שבת קנ״ו ע׳, נדרים ל״ב א, תנחומא שופטים סי׳ י״א, פסיקתא רבתי פמ״ג (קפ״ט ע׳), שמות רבה פל״ח סי׳ ו, במדבר רבה פ״ב סי׳ י״ג, אגדת בראשית פל ז ועי׳ לעיל צד 425: 5 ילקוט שם: 9 ילקוט שם: 11 ילק׳ ירמיה כ רצ״ה. לקמן פמ״ח, תנחומא הי׳ רבה סי׳ ו׳, שמות רבה שם, במדבר רבה שם, תנ״ב שם:

1 ידין] והגב׳ ידו דפא׳תי | דמשק] ~ וגזרני אל י | *ילידי — מאות דהכ] ילידי . . שמונה . . מאות ת, ילידי . . שמונה . . מאות וגו׳ א׳, שמונת . . ושלש מאות פ, שי״ח י. ל׳ ל | 2 מניין — שי״ח] מנין אליעזר פ, ובניין אליעזר הכי הוי י, כנין אליעזר הוי י״ח וג׳ מאית ד, מנין . . ושלש מאות הוו ת, חשוב מנין . . הוו שי״ח א׳, תחשוב אליעזר ויעלה מניינו שמנה עשר ושלש מאות ה, אם תחשב שם אליעזר הוה שמנה עשר ושלש מאות ג. ל׳ כ | 3 *זרע דוהא׳ג׳] וגו ל | ר׳] פ׳הא׳גבי, רב דת | בר] א׳י, ~ רב דפונכת | המזל] אמר ~ ה | ואומר] ~ לי | 4 *אינו] איני ל, אין את דפא׳גתי, אין (אי כ) אתה וכ | אין וג, כך ה, יהי י | כדבריך] פא׳כ, כדבריך דוגתי | אברהם — ושרה מולידים] אברם לא (אינו י) מוליד אברהם מוליד שרי לא ילדה שרה ילדה חי, אברם אינו . . מוליד שרי אשתך וג׳ שרי אינה יולדת אבל שרה יולדת פ, אברם אינו (לא א׳) . . אברהם (אבל אברהם נ) מוליד שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה שרי לא (אינה כ) ילדה שרה ילדה א׳גב, אברם לא (אינו ת) . . אברהם מוליד שרי . . לא תקרא שמה שרי (את שמה שרי כי שרה שמה ת) שרי לא תלד שרה תלד דת, אברם אינו . . אברהם מוליד ולא יקרא עוד את שמך אברם והית שמך אברהם שרי אשתך . . את שמה שרי כי שרה שמה שרי לא ילדה שרה ילדה ו | 5 אלעזר דא׳גבת | יוסי] ~ בן זימרא גב׳, . . זימרה ו, . . זמרא ת, בר זימרא ד | 6 מלאך אחר מלאך אחר מלאך פ, מלאך אחר מלאך דוהא׳כתי | דיבור אחר דיבור אחר דיבור פ דיבור אחר דיבור והא׳ג, דבור אחר דבור דכתי | ושלישת] פוא׳גבי׳, ושלשה ת, וג׳ ד׳, ושלש ד | מלאכיי] וג, מלאכי פבי׳, ־ים דא׳ת | 7 אליך פ | ליטה] פוג, ליטא דכתי, לייטא א׳ר׳ | ירת] פא׳ג, ירית דכתרי | לאברם א׳ב, אברהם י | ר׳ ו | אליעזר | יוסי] ~ בן זימרא גב׳, . . זמרא פ, . . זימרה ו, בר זימרי ד׳, . . זמרא ת | והנה הג, הנה כ, והנה דבר וא׳, והנה דבר יי׳ אליו והנה דת | 8 ודברו] וגב, ודיבורו ה, ודבר דא׳ת | עמו | 9 יהושע] ~ דסכנין דפוא׳כת, דסיכנין ג | הוציאו] הביאו י | שאמר] כ, שאמר הכתוב דפהא׳גתי, דאת אי׳ ו | *אותו החוצה דפא׳גבתי] ל׳ לו | 10 הוי] פח, הווי וג, אחוי דא׳כתעי | שקקי] פוהא׳גבע, שיקקי דת, שקקיה י | דשמיא פבע, דרקיעא ו | 11 יודה] ו, יהודה דפא׳גב | בר׳ סימון] פגב, בר׳ . . ו, בי״ם א׳, ל׳ דת | העלהו] ו, העלה אותו דפהא׳גבת | הוא — ליה] הי״ה ו | **נא השמימה] ל׳ ל |

1 ואליעזר היה שמו. ולא כדדרים ר׳ לעזר בשם ריב״ז עורני אל, והדרש שני וירק וכו׳ שמנה עשר וכו׳ מניין אליעזר שי״ח עי׳ לעיל צד 416 ובמ״י שם: 3 המזל וכו׳. אברהם אמר המזל דוחקני ואומר וכו׳, וגי׳ שרשב״י הורש יתורא שכבר כת׳ ויאמר אברם וכו׳ ואנכי הולך ערירי וכו׳ ומדייק ג״כ לשון הכתוב הן לי וכו׳ שמשמע שאברהם אמר כי תלוי הדבר שאיני מוליד המזל גורם לי, ומרוויקת הגי׳ שלפנינו אברם ושרי אין מולידים וכו׳ כלו׳ לא יולידו זה מזה ואברהם ושרה יולידו ועי׳ ברמב״ן, ובפס״ר שם ואת מוצא אברהם מה כתיב בו עקב אשר שמע וכו׳ ולא עוד אלא שהיה רואה במזל שאינו מוליד שנ׳ ואנכי הולך ערירי אמר הקב״ה ויפה אתה מסתכל אלא הייך אברם אינו מוליד ומה אני עושה לך אני מחליף את שמך ואתה מוליד שנ׳ לא יקרא עוד שמך וכו׳ וכן שרי אינה יולדת שנ׳ ותהי שרי עקרה אבל שרה יולדת וכו׳ ועי׳ למטה לפ׳ ויוצא אותו וכו׳: 5 יי׳ אליו וכו׳. מפרש בפי׳ ב״ר כי״מ וכי״א ויאמר יי׳ היה לו לכתוב הוסיף וכתב והנה ועוד תוסיף דבר והוסיף דבר יי׳ אליו (והוסיף וכתב אליו) אלו ג׳ מלאכים דכתיב והנה שלשה אנשים. ובלק״ט הגי׳ כגי׳ רוב הספרים מלאך אחר מלאך דבור אחר דבור, והורש והנה דבר יי׳ אליו לאמר לא יירשך זה אומרים לך לוט ליטה וכו׳ לוט המקולל לא יירש את אברהם, ור׳ לעזר בשם ריב״ז דורש גם לעיל צד 481 בן משק ביתי הוא לוט שנפשו שוקקת עליו לירשני: 7 ר׳ הונא וכו׳. עי׳ לעיל צד 428 ר׳ יודן ור״ה תריהון בשם ר׳ יוסי [בן זימרא] ר׳ יודן אמר וכו׳ ר׳ הונא אמר וכו׳, וכאן אמר ר״ה שכך דרש ר׳ לעזר בשם ריב״ז כתיב והנה הקב״ה נגלה לו עתה ודברו עמו: 10 חוי ליה וכו׳. הראה לו שווקי השמים, וכן שקקיה לעיל צד 164 וצד 155 ובירוש׳ ברכות פ״ט י״ג ג׳ חכים אנא בשקקי שמיא וכו׳ ועי׳ בערוך ע׳ שק ד׳, ותמי מבגין הכבד כמו בירוש׳ כלאים פ״ז ל״א א׳ חד בר נש תוי כלעיה לר׳ לעזר, ובמדרש הגדול מפרש ר׳ לוי אומ׳ הראהו גיהוג הכוכבים והמזלות וכל זווות שברקיע וכי מחוץ לעולם הוציאו אלא שהראהו חדרי שמים שנקראו חוצות שנ׳ עד לא עשה ארץ וחוצות, ובעקידה שער ל״א הגי׳ אחוי ליה שקקי שמייא וכו׳ העלהו וכו׳ אין הבט אלא וכו׳ ועיי״ש: 11 ר׳ יודה וכו׳. לקמן פמ״ח הגי׳

אין הבטן אלא מלמעלה למטה, רבנין אמ' נביא אתה ואין את אסטרולוגוס שנ' ועתה השב אשת
האיש כי נביא הוא (בראשית כ ז): בימי ירמיהו בקשו ישראל לבוא לידי מידה זו ולא הניחם
הקב"ה ההיד כה אמר יי' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו וגו' (ירמיה י ב)
כבר אברהם אביכם ביקש לבוא לזו המידה ולא הנחתיו: אמר ר' לוי עד סנדלא בריגלך דרום כובה,

4 פסיקתא פ"א (ל"ט ב'):

1 *אין הבט ד'א'ג] ואין הבט פ'תי, אין הבטה ד'כ'תי (ירמיה), אינו אומר ו, לי ל | למטה] ~ כדכתיי (כד"א ז) הביטה ענני יי' אלהי ק'י, שנאמר הבט משמים וראה י (שם), אמ' ר' שמואל בר יצחק המזל דחקני וכו' כ', אר"ש בר יצחק המזל דוחקני ואומר אברם אינו מוליד וכו' כדלעיל א', שנ' הבט משמים א"ר שמע' בר רב יצחק המזל דוחקני אברם וכו' פ', א"ר שמע' בר רב יצחק המזל דוחקני ואמ' לי אברם אין את מוליד אמ' לו הקב"ה אין כדברך אברהם אינו מוליד אברהם מוליד שרי אשתי לא תק' שרי לא ילדה שרה ילדת נ', אמר ר' שמעון בן רב יצחק המזל דוחק אותי ואומר לי אברם אין את מוליד אמר לו הקב"ה כדבריך אברם אינו . . מוליד שרי לא ילדה שרה ילדה ה"ה ולא יקרא עוד שמך אברם והיה שמך אברהם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה.וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן ו | אין את ו, ולא פ | איסטרולוגוס ו'ת', אסטרולגוס ו', אסטרוגולוס ד', אסטרוגלוס א' | 2 ירמיהו] פ'ג'בי, ירמיה ד'וא'תי (שם) | לידי — זו] למדת איסטרוגוליא ו' (שם) | הניחם] ו' (שם), הניחן ו'ג', הניח להם ד'פא'תי | 3 תלמידו א'כי | *ומאותות — וגו' ד'] ומאותות . . תחתו כי יחתו הגוים (סהם ו) מהמה ו'נ', מאותות חשמים וגו' פ, וגו' ל | 4 כבר בקש אברהם אביכם י (שם) | *לזו המירה] בזו המירה ל, למרה זו כ'י (שם), לידי מירה (מדה ד'א'תי) זו ד'פא'גתי, לידי מידה חזאת ו | הנחתיו] ת', הנחתי אותו ד'ג'בי (שם), הנחתי לו פ'וא'י' | סנדלא] פ'חא'ג'ב', דסנדלא ד'תי, דסנדלך ר'י (שם) | בריגלך] ו', ברגלך ד'פא'גתר'י | דרוך י (שם), כבוש ת | כובה] ו'ח', כובא ד'כ'תי, כוכבא פ'י (שם), כואבה א' |

בכי"ל ר' יורה בר' סימון ר' חנן בשם ר' יוחנן העלה אותו וכו' ועי' לעיל צד 166. ובכי"ל נשמט כאן מן הבט עד הבט והשלמתי ועת"נ, ולקמן שם איתא בכי"ל אינו הבט אלא וכו' ואולי צ"ל בשני המקומות אינו אומר הבט אל מלמעלה למטה, וכ"ה בסדר' הגדול, ולפי גי' כ"ם וכי"ו וכי"א א' וכי"ג וכי"ב נסדר גם כאן מאמר רשב"י המזל דוחקני וכו' ועת"נ ויהית מעם הוא דאמר ליה הבט וכו' אלא מלמעלה וכו' הרי אתה למעלה מן המזל וכדאיתא בתנחומא חיי שרה שם ר' יהודא בר סימון ורבי חנן בשם ר' יוחנן אמ"י העלהו למעלה וכו' שנ' ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט וכו' אין אומרין הבט אלא וכו' א"ל הקב"ה מי שתחת המזל מתירא הימנו אתה שאתה עליו וכו', ובתנחומא שופטים שם ד"א כי הגוים האלה וכו' ואתה לא כן מדבר באברהם שהיה רואה באיצטרולוגין שהיה המזל אומר לו שאין אברם ולא שרי מולידין מה עשה להם הקב"ה א"ר יהודה בר' סימון בשם ר' חנין כתיב ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה העלה אותו למעלה מכפת הרקיע ואין חוצה אלא רקיע שנ' עד לא עשה ארץ וחוצות וכן הוא אומר הן אראלים צעקו חוצה א"ל הקב"ה מה שאמרת הנה בן ביתי יורש אותי לא כן הדבר כי אם אשר יצא ממעיך וכו' א"ל אתה אומר לי שאני מוליד א"ל הקב"ה צא מן המדה אברם אינו מוליד אברהם מוליד שרי אינה מולדת שרה מולדת ויוצא אותו החוצה א"ל הרי אתה למעלה מן המזל כי גדול ממי לא אתה שאתה למעלה ממנו הבט נא השמימה שא נא עיניך השמימה אבי"כ אלא הבט כאדם שהוא מביט מלמעלה למטה וכן הוא אומר הביטה ענני ה' אלהי ויאמר לו כה יהיה זרעך מיד והאמין בה' אמר להם משה מה אברהם הניח את המזל ולא היה עוסק בו וכו', ובאג"ב שם ומה ראה לומר ה' אלהים מה תתן לי אלא מתחילה היה אברהם אסתרולוגין והיה רואה במזלות שאינו מוליד לא הוא ולא שרה אף כל האסטרולוגין היו רואין כך התחיל אומר להקב"ה רבש"ע אי אפשר לי שאני מוליד שאף הכל אומרים כך ולא האמנתי עד שראיתי אף אני במזל אמר לו הקב"ה אל תסתכל עוד בדברים הללו צא לך מן המדה הזו שנ' ויוצא אותו החוצה וגו' וכה אמרו לך הכל אברם אינו מוליד ושרי אינה יולדת שנ' ושרי אשת אברם וכו' איממתי אתם מולידין ולא יקרא עוד וכו' ועי"ע שם פב"ח, ובשמו"ר שם בשעה שאמר הקב"ה לאברהם לך לך מארצך וכו' אמר לפני הקב"ה רבש"ע מה הנאה יש לי בכל הברכות הללו והריני הולך מן העולם בלא בנים א"ל הקב"ה לאברהם כבר אתה יודע שאין אתה מוליד אמר לפניו רבש"ע כך אני רואה במזל שלי שאיני מוליד אמר לו מן המזל אתה מתיירא חייך כשם שאי אפשר לאדם למנות את הכוכבים כך אי אפשר למנות בניך אמר ר' יהודה בר' סימון בשם ר' חנין באותה שעה העלה הקב"ה את אברהם למעלה מכיפת הרקיע ואמר לו הבט נא השמימה וספור וכו' ועי' בבמ"ר פ"ב ושם הגי' א"ר יהודה בר' סימון אמר ר' חנין אמר ר' יוחנן מלמד שהעלהו הקב"ה למעלה וכו' ואמר לו מן אותו המזל שאתה רואה שאין אתה עתיד להוליד ממנו אני מראה לך שאתה מוליד שנ' ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא וכו' אמר ר' שמואל בר' יצחק איני אומר הבט אלא שהוא נתון למעלה וכו, ובשבת שם ואף רב סבר אין מזל לישראל דאמר רב יהודה אמר רב מניין שאין מזל לישראל שנ' ויוצא אותו החוצה אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע בן ביתי יורש אותי וכו' נסתכלתי באיצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד בן אמר ליה צא מאיצטגנינות שלך שאין מזל לישראל וכו', ובנדרים שם הסתכלתי במזל שלי וכו', ועי"ע יומא כ"ח ב' שאני אברהם דאיצטגנינות גדולה היתה בלבו וכו' וב"ב ט"ז ב' איצטגנינות היתה בלבו של אברהם אבינו שכל מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו:
1 אסטרלוגוס. חוזה בכוכבים ועי' לעיל צד 7, וכפי זה המאמר נביא אתה ואין את אסטרולוגוס ומאמרם בשבת שם צא מאיצטגנינות שלך וכו' פותר גם פילון חס' ויאמר וכו' לך לך מארצך וכו' שהקב"ה אמר לאברהם שיעזוב את האסטרולוגיא של הכשדים ועי' בספרי פילון ח"ב הוצ' ווענדלאנד צד 303 וח"ד הוצ' כהן צד 18, ובילקוט השמים שמות האומרים והעתיק ויוצא אותו החוצה צא מאסטגנינות (כ"ח בילקוט רפ"ר וד"ו) שלך נביא אתה וכו' והוא הוספת עפ"י שבת שם: 2 לידי מידה זו. למידת אסטרולוגיא שיהיו מאמינים שהכל תלוי בכוכבים ומזלות ועי' חגי' בילק' ירמיה: 4 עד סנדלא. בעוד שהסנדל ברגלך דרוס את הקוץ ומשל הוא בלא"ר (ובדפ"ר וד"ו הגי' ג"כ דרוס ולא דריס כמו שאיתא במקצת דפוסים), ובפסיקתא שם נשתבש המשל עד דסנדלא ברגלך כבוש כוסת ועיי"ש בהערות רש"ב, ובכי"ל נוסף כ על מלת כובה והוא הגהה כפי הגי' כוכבא ועת"נ, וכן כתב ביפ"ת

מי שנתן למטה מים מתירא מים, אבל אתה שאתה למעלה מים דיישם: ר' יודן בשם ר' לעזר שלשה דברים מבטלים את הגזירה ואילו הן תפילה וצדקה ותשובה, ושלשתן בפסוק אחד ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליו ויתפללו (דה"ב ז יד) הרי תפילה, ויבקשו פני (שם שם) הרי צדקה היך דאת אמר אני בצדק אחזה פניך (תהלים יז טו). וישובו מדרכם הרעה (דה"ב שם) הרי תשובה ואחרכך אסלח לעונם (שם שם). ר' הונא בשם ר' יוסף אף שינוי השם ומעשה טוב, שינוי השם מאברהם ושרה, מעשה טוב מאנשי נינוה שני וירא האלהים את מעשיהם כי שבו

1 יתבי' סנהדרין פ"ב ס"ח ג', יתב' סנהדרין פ"י כ"ח ג', ר"ה השנה פ"ז ג', פסיקתא פ"ל (קנ"א א'), פסיקתא רבתי תוספת פ"ד (ר' ב'), מדרש קהלת פ' כי נרג (ה' ר) וגו' ביום טובה (ז יד), מדרש קהלת מ"ב פ' כי נרג וגו' ביום טובה (מדרש צבא לד 108 וגד 113), מנחומא מ"ג נח סי' י"ב, תנחומא בס פי' ח':

1 כל מי ובי. וכל מי דפא'נת | שנתון] י (שם). שהוא נתון דנכתי, שהיה נתון א', שהוא פו | מתיירא] פונב, מתירא י, הוא מתיירא ד, הוא מתירא ת, נתירא א | את שאת פ, את שאת (אחת שאתה חת) נתון דנהתי, לא את שאת נתון א', אהת נתון י (שם) | דישם נכ, דושם חתי, דורסם ו, לא תירא מהם פ | אלעזר (אליעזר ו) | 2 ג' ד'ת | את הגזירה] גזירות רעות | התפלה והצדקה והתשובה פוחא'נכ | ושלשתן] פ, ~ נאמרו דא'כת, נאמר ו, הם ח | 3 עליו] ד'פנכ, עליהם דוא'ת | ויתפללו] ויתפללו ויבקשו פני וישובו איש מדרכו הרעה ~ ח | הרי] חכ, זו דפנת, הרי זה א' | הרי] זו פונ, הרי זו כ, הרי זה א' | 4 וישובו איש מדרכו הרעה והא'נכ, וישובו . . מדרכו פ | הרי] זו דפונת, הרי זו חא' | 5 ואח"כ אמי ת | אסלח] ד'פחא'נכ, ואסלח דות | לעונם] לעונם וארפא את ארצם ד'פוחא'נ, להטאתם וארפא . . ארצם דת | הונא נ | בשם ר'] פוא'נכ, בר' ד, בייר ת | יוסי פחא'נכ | השם] שם ד | ומעשת הטוב פ, ומעשי' טובים א' | 6 שם חנ | ושרה] ולא יקרא וגו' פ, ולא (דכתי' ולא נ) יקרא עוד שמך (את שמך נ) אברם דנת, ולא . . עוד שמך אברם וגו' א', ולא . . עוד שמך אברם והיה שמך אברהם ו | 'מעשה טוב דות] מעשה ל, ומעשה טוב הנכ, . . הטוב פ, מעשים טובים א' | אלהים | "את — וגו' ד] את מעשיהם וגו' פא', את . . כי שבו מדרכם הרעה נכת, וגו' ל |

מ"ג דרום כובבא: 1 למטה מהם. כתמזולות: דויישם. לשון דישה ודריסה ועי' לעיל צד 896, ודיישם מבנין הכבד, והגי' דושם כלה"כ קומי ודושי (מיכה ד' י"ג): 2 ויכנעו וכו'. להי"כ בדה"ב שם ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו ויבקשו פני וישובו מדרכיהם הרעים ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם, והפסוק נשתבש בב"ר כאן בכל הספרים. והשיבוש אשר נקרא שמי עליו איתא גם בדפ"ר ושלפה כ"י, והשיבוש לעונם גם בדפ"ר ובהמשה כ"י, והשיבוש מדרכם הרעה גם בדפוסי' וכ"ית ונשתבש כן עפ"י הפסוק יונה ג' כי שבו מדרכם הרעה, ועפ"י הפסוק שם שם ח' או ירמיה ל"ו ז' נשתבש בששה כ"י וישובו איש מדרכו הרעה, וגם בלק"ט הועתק בשיבוש וישובו מדרכם וכו' ואסלח לעונם (ועי' בכ"י לעיל צד 36 בד"ה בשביל וכו') ושם הגי' התפלה והתשובה וכו' מבטלין גזרות רעות וכו' ר' הגנא בשם ר' יוסף (ר' חונא בש"ר יוסי) אומר אף שינוי השם וכו' שינוי השם מאברהם ולא יקרא עוד את שמך אברם וכו', ודורש ואסלח וכו ואחר כך אסלח וכו'. וכהגי' שלפנינו איתא גם בשכל טוב צד 7 שינוי שם מאברהם ושרה, וכל המאמרים שלפנינו נסדרו גם בפסיקתא בפ' ביום השמיני עצרת בפתיחה ביום טובה וכו' ונסמכו שם למאמר ראב"כ אם נזדווג לך יום טוב עשה אותו מיד וכו' ואם נזדווג לך יום רע ראה איך לעשות תשובה ולהנצל ממנו, והגי' שם ר' יודן בש"ר אלעזר אמר שלשה הן שמבטלין את הגזירה ואלו הן התפילה והתשובה והצדקה ושלשתן בפסוק אחד ויכנעו עמי וכו' שמי עליהם ויתפללו וכו' וישובו מדרכיהם הרעים וכו' ואסלח לחטאתם וארפא וכו' ויתפללו זו תפלה ויבקשו וכו' זו צדקה וישובו מדרכיהם זו תשובה אם עשו כן מה כתיב תמן ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם וארפא וכו' ר' הונא בש"ר יצחק (ובשני כ"י שם ר' יוסי) אמר אף שינוי השם ושינוי מעשה שינוי השם מאבינו אברהם ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם אברם אינו מוליד אברהם מוליד ודכוותיה שרי אשתך לא תקרא וכו שרי לא ילדה שרה ילדה שינוי מעשה מאנשי נינוה וירא אלהים וכו' ויש אומרים אף שינוי מקום מאבינו אברהם ויאמר וכו לך לך מארצך והדר ואעשך לגוי גדול ר' מנא אומר אף התענית דכתיב יענך וכו' אמר רבא בר חמא בר גוריון (ובכ"י כרמולי שם רבה בר מחסיא אמר רב חמא) בשם רב יפה תענית לחלום כאש לנעורת ר"ב חסדא אמר ובו ביום ור' יוסף אמר אפילו בשבת, וכ"ה בשינויים מעטים בפ' ביום השמיני בפסי"ר הוספה פ"ד ועיי"ש ועי"ע בביה"מ ח"ד צד 138, ומפסיקתא הועתק כני' במדרש קהלת פ' ביום טובה וכו' אם נזדמן לך יום טוב תהא עושה אותו מיד וביום רעה וכו' אמר ר' יודן בשם ר' אלעזר שלשה דברים מבטלין גזירות רעות וכו' תפלה וצדקה ותשובה ושלשתן בפסוק אחד וכו, וישובו מדרכיהם הרעים זו תשובה ואח"כ ואני אשמע מן השמים וגו' ר' מנא אמ' אף התענית דכתי' יענך ה' ביום צרה לכה גם את זה לעומת זה וכו', והמאמרים האחרים לא הובאו שם ועי' במד' קהלת מ"ב פ' ביום וכו', ובירוש' תעניות נסדר רק המאמר הראשון וג' שם א"ר לעזר ג' דברים מבטלין את הגזירה קשה ואילו הן תפילה וצדקה ותשובה ושלשתן בפסוק אחד ויכנעו וכו' שמי עליהם ויתפללו זו תפילה ויבקשו פני זו צדקה וכו' וישובו מדרכיהם הרעים זו תשובה אם עשו כן מה כתיב תמן ואני אשמע וכו', ובירוש' סנהדרין שם בפ' וכי מה עשה מנשה וכו' בימים ההם חלה חזקיהו וכו' אמר ליה חבית דאנא מקים בר רשיע וכו' א"ל סב ברתי וכו' א"ל לא לך אנא שמע איני קופץ אלא למה שאמר לי זקיני שאמר לי אם ראית חלומו' קשים או חזיונות קשים קפוץ לג' דברי' ואת ניצול ואילו הן לתפילה ולצדקה ולתשובה ושלשתן בפסוק אחד וכו' וישובו מדרכיהם הרעים זו תשובה אם עשו כן מה כתיב תמן וכו' ועיי"ש, ומירוש' סנהדרין שם ומהמאמרים שלפנינו ובפסיקתא נובעים המאמרים במדרש קהלת פ' כי ברוב הלומות וכו' ועיי"ש, ובמד' קהלת מ"ב פ' כי ברוב וכו' הגי' ר' אמי אמר אף התענית ר' אחא אמר אף שנוי השם ושינוי מעשה ושינוי מקום. ונכונה הגי' לפנינו ובירושלמי ובמדרש קהלת תפילה וצדקה והתשובה כמו שדרשו מפ' ויכנעו וכו', ובתנחומא מ"ב נח שם איתא ומה רפואתו של יצר הרע תשובה אמר ר' יהודה בר שלום בשם ר' אליעזר שלשה דברים מבטלין גזירה קשה אילו הן תפילה תשובה צדקה אמר ר' הונא בר' יוסי אף שינוי השם ומעשים טובים לפיכך היה הקב"ה מקוה לדור המבול שמא יעשו תשובה וכו', ובתנחומא שם דאמר וכו' בשם ר' אלעזר וכו' תשובה ותפלה וצדקה וכו' וכן נסדר בתפלת ונתנה תקף

וגו' (יונה ג י), ויש א' אף שינוי מקום שנ' ויאמר ייי אל אברם לך לך (בראשית יב א), ר' מנא אמר אף תענית שני' יענך ייי ביום צרה (תהלים כ ב), רבא בר מחסיא ורב חמא בר גוריא בשם רב יפה תענית לחלום כאש בנעורת, אמר רב יוסף ובו ביום ואפילו בשבת:

ו ז) והאמין ביי' וגו' ויאמר אליו אני ייי אשר הוצאתיך מאור כשדים וגו' ר' ליעזר בן יעקב מיכאל ירד והציל את אברהם מן הכבשן רבנין אמ' הקב"ה הצילו הה"ד ויאמר אליו אני ייי אשר הוצאתיך, ואימתי ירד מיכאל, בחנניה מישאל ועזריה:

ח) ויאמר ייי אלהים במה אדע וגו' ר' חמא בר חנינה אמר לא כקורא תיגר אלא אמר יד לו באי זה זכות, אמר לו בכפרות שאתן לבניך:

2 מנח י"א ס', תענית י"ב ב': 4 פסחים קי"ח ס', שמות רבה פי"ח סי' ה', דברים רבה סדר ואתחנן (פ"ב סי' כ"ט), ש"ר השירים רבה פ' עד שהמלך (א' י"ב), תנחומא מ"ב תצוה סי' ח', תנחומא שם סי' י"ב, מדרש תהלים קי"ז סי' ג', ועי' לעיל צד 319 צד 361 צד 364 צד 367 צד 401 צד 408: 7 ילקוט ר' ע"ז, ועי' מגילה ל"א ב', תענית כ"ז ב', נדרים ל"ב א', שמות רבה פ"ה סי' כ"ב, תנחומא מ"ב קדשים סי' י"ג, תנחומא שם סי' י"ב:

1 א'] אימ' ד[1]פכת, אומרי' ד, אומר ו, | 2 מנא] פו, מונא דגכת | תענית] פ, התענית דוא[1]גכת רבה ג | מחסיה נ | ור' חמא דפא[1]כת, ורבי . . נ, ר' . . ו | בר גוריא] פואגכת, בן גוריון ד | 3 *רב דפוחגת] רבי ל, ר' א[1] | התענית ו | לנעורת ג | ואמ' ח | רב יוסף] פחא[1]גכ, ר' . . דות | ובו ביום] ובלבד ביומו ג, ובלבד בן יומו חא | ר' (ור' פ) יוסי אומ' ואפילו (אפילו פא) בשבת פחאג | 4 ותאמין — וגו'] ותאמין ביי' פ, והאמין . . ויחשבה לו צדקה וא[1]גכ, ל' דא[2]ת | *מאור — וגו' ד] מאור כשדים פחגכת, וגו' ל ל' וא[2] | ר' אליעזר בן (בר א[2]) יעקב פא, ר' אליעזר בן יעקב ורבנין (ורבנן דכת) ר' אליעזר בן יעקב דונכת 5 מיכאל] אומר ~ פות, אמר ~ דאגכת | והציל את אברהם] פוחא[1]גכ, לחציל את . . א[2], והצילו דת | מכבשן האש | הצילו] ירד והציל את אברהם ח | 6 *ייי — הוצאתיך פוא[2]] ייי . . הוצאתיך מאור כשדים דא[1]גכת, ל' ל | ואמתי ג, אימתי א[2], אמתי ו | מיכאל] גבריאל א[2] | לחנניה פא[2]כ | 7 וגו'] כי אירשנה א[1]גכ | חמא] פחאגכי, חייא דתר | בר] פאנכר[2]י, בר' דר[1], בי"ר ת | לא] וכי א[1] | קרא א[2] | תיגר] ד[1]פגכת, תגר דארי | אמר לו] אמר א[2], כאומר י, ל' פכ | 8 באי זה] הא[1]ר[2], באיזה א[2]כר[1], באי זו ד, באיזו פגת | כפרות כ, בקרבנות ג | שאני נותן |

ותשובה ותפלה וצדקה ועי' גם באגת"א ח"ב צד י"ג, ובבבלי ר"ה שם איתא וא"ר יצחק ד' דברים מקרעין גזר דינו של אדם אלו הן צדקה צעקה שינוי השם ושינוי מעשה צדקה דכתיב וצדקה תציל ממות צעקת דכתיב ויצעקו אל ה' בצר להם וכו' שינוי השם דכתיב שרי אשתך לא תקרא את שמה וכו' וכתיב וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן שינוי מעשה דכתיב וירא האלהים וכו' ויי"א אף שינוי מקום דכתיב ויאמר וכו' לך לך מארצך והדר ואעשך לגוי גדול, ובשבת ובתענית שם ואמר רבא (רבה) בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב יפה תענית לחלום כאש לנעורת אמר רב חסדא בו ביום ואמר רב יוסף אפילו (ואפילו) בשבת וכו' ועי' בד"ס שבת שם הגירסא בנעורת ובתענית שם הגי' אמר רב חסדא ואיתימא רב יוסף ובו ביום ואפילו בשבת והגי' אמר רב חסדא ובו ביום ואפילו בשבת, ועוד צ"ע אם סוף המאמר רבא בר מחסיא וכו' עד ואפילו בשבת ניתוסף מן הבבלי בב"ר כאן ובפסיקתא ובמדרש קהלת פ' כי ברוב וכו' ועי' בירוש' קידושין פ"ג ס"ד ד' חד בר נש אתא לגבית דרב וכו' א"ל רב חמא בר גוריא וכו' ועי"ע בהערות רמא"ש בפסי"ר בהוספה שם: 4 אשר הוצאתיך וגו'. בדרש זה הפסוק נתיסדה האגדה המפורסמת שהושלך א"א לכבשן האש וניצל, והאגדה הוזכרה כבר פעמים רבות בב"ר והיבא באריכות בסוף פל"ח ועי' במ"י לעיל צד 361 צד 366 צד 370, ופלוגתא דראב"י ורבנין איתא גם בשהש"ר פ' עד שהמלך במסבו והגי' שם ר' אליעזר בן יעקב ורבנן ר' אליעזר אומר עד שמלך מלכי המלכים הקב"ה במסבו ברקיע כבר ירד מיכאל השר הגדול מן השמים והציל את אברהם אבינו מכבשן האש ורבנן אמרי הקב"ה ירד והצילו שנ' אני ה' אלהיך אשר הוצאתיך מאור כשדים ואימתי ירד מיכאל בימי חנניה מישאל ועזריה, ובפסחים שם בשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו לתוך כבשן האש אמר גבריאל לפני הקב"ה רבש"ע ארד ואצנן ואציל את הצדיק מכבשן האש אמר לו הקב"ה אני יחיד בעולמי והוא יחיד בעולמו נאה ליחיד להציל את היחיד ולפי שהקב"ה אינו מקפח שכר כל בריה אמר תזכה ותציל שלשה מבני בניו וכו' וכן במדרש תהלים שם כיון שהושלך אברהם לכבשן האש בא גבריאל ורצה להצילו אמר הקב"ה אני יחיד בעולמי וכו' נאה ליחיד להציל ליחיד שנ' אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים אף על פי כן איני מקפח שכרך עתידין לירד שלשה צדיקים לתוך כבשן האש לקדש את שמי ואתה יורד ומצילן וכו' ועי' גם בפדר"א פל"ג ונטלו לחנניה מישאל ועזריה וכו' וירד גבריאל והצילן מכבשן האש וכו', ובתנחומא מ"ב תצוה שם בשעה שהושלך א"א לכבשן האש היו המלאכים מריבין זה עם זה מיכאל אומר אני ארד ואציל אותו וגבריאל אמר אני ארד ואציל אותו אמר הקב"ה אני איד בכבודי ובעצמי שנ' אני ה' אשר הוצאתיך וכו' אמר להן לבני בניו אתם מצילין כיון שירדו חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש ירד המלאך והצילן וכו' ועי' בתנחומא שם, ובשמו"ר שם מיכאל וגבריאל וכו' תנאין עשת עמהם הקב"ה אימתי כשבקש לירד להציל אברהם מכבשן האש אמרו מיכאל וגבריאל לפניו אנו יורדין להציל אותו אמר להם אלו ירד לשם אחד מכם לכבשן אתם הייתם מצילין אותו אלא לשמי ירד ואני יורד ומצילו שנ' אני ייי אשר הוצאתיך וכו' אלא אתן לכם זמן אימתי תרדו וכו' אתה מיכאל על מתנה אשור ואתה גבריאל על מתנה כשדים כיון שירד גבריאל להציל לחנניה מישאל ועזריה וכו', ובדב"ר שם אמרו מלאכי חשרת לפני הקב"ה נתפס אברהם בן ביתך וכו' הרי הוא עומד לפני אמרפל וכו' אמר להם אני מתקיים עליו הושלך לכבשן האש ירד הקב"ה והצילו מנין שנ' ויאמר אליו אני ייי אשר הוצאתיך מאור כשדים, ובכי"ל נעדר מלת אמר במאמר ר' ליעזר בן יעקב ועי' בסיי לעיל צד 420: 7 ר' חמא וכו'. וכ"ה בלק"ט ר' חמא ב"ר חנינא אומר לא קרא לו תגר אלא אמר לו באיזה זכות א"ל בכפרות שאני נותן וכו', ובפי' ב"ר כי"מ וכי"א גורס ומפרש ר' חייא בר' (בר) חנינא וכו' וכי ערבות היה שואל (שואלו) אלא אמר לו באיזה (באי זה) זכות, ובמדרש הגדול עמ' 288 גורס ומפרש אמ' רב חמא בר חנינה לא כקורא

ט י' ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש וגו' הראה לו שלשה מיני פרים ושלשה מיני שעירים וג' מיני אלים. ג' מיני פרים פר יום הכפורים ופר הבא על כל המצוות ועגלה ערופה. ג' מיני שעירים שעירי רגלים שעירי ראשי חדשים ושעירה שליחיד. ג' מיני אלים אשם וודאי אשם תלוי וכבשה שליחיד. ותר וגוזל תור ובר יון. ויקח לו את כל

1 ילקוט שם:

1 *עגלה — וגו' א'] עגלת משולשת ועז משולשת וב', עגלת משולשת דנת, וגו' ל | הראהו א', הראה לו הקב"ה ו | 2 שלשה] ושלשה פוחנבת, ג' דא' | ושלשה] פוחכבת, וגו' ד, שלשה נ, ג' א' | וג' — אלים] ושלשת . . אלים ת, ושלשת . . אלים כ, שלשה . . אלים נ, ד' פוא' | שלשה פוחנבתי | של יום ח | 3 המצות | ג'] א', שלשה ו, וג' דא', ושלשה פגבת | שעירי רגלים] פוהאנבי, שעיר . . דת | ושעירי פוחנבי, ושעיר את | ראש חדש ת | ושעירת יחיד פי | 4 ג'] א', שלשה פו, וג' דא', ושלשה גבת | אילים פו | וודאי] נ, וודיי ו, ודאי דפאבתי | אשם] א'נ', ואשם דפואבתי | ותור | תור] ותור פב, שפנינה ו | ובר יון] כ, ובר יונין פחא, ובר יונה דו, ובן יונה ת, ובני יונה י |

תיגר אלא אמ' באיזה זכות אירשנה ויאמר אליו קחה לי עגלה וכו' אמ' בכפרות שאני נותן לבניך. ועוד שם עמ' 284 ד"א במה אדע כי אירשנה עליו אמ' שלמה ברוב דבריו (כ"ח שם) לא יחדל פשע כיון שאמר לו הקב"ה לתת לך את הארץ הזאת לרשתה הרהר בלבו ואמר כיצד אירשנה ולא האמין בדבריו שלהקב"ה אלא אמ' במה אדע כי אירשנה מלמד שקרא תיגר השיבו הקב"ה ידוע תדע ונגזר על בניו להשתעבד בארבע מלכיות שנ' קחה לי עגלה וכו' ועי' תנחומא קדשים שם ונדרים שם ובהערות רשו"ם במת"ג שם ועיי"ע במ"ת חלק מ"ג צד 498 על פירוש זה הפסוק אצל אריגינס ואפרם הסורי והירונימוס, ופי' בכפרות שאתן וכו' בקרבנות שמכפרין עליהן וכן מונה ג' מיני פרים ושעירים ואילים שבאים לכפרה, ובמגילת שם א"ר אמי אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר וכו' ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע שמא ח"ו ישראל חוטאים לפניך ואתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה אמר לו לאו אמר לפניו רבש"ע במה אדע אמר לו קחה לי עגלה וכו' ופירש"י שם כלומר הקרבנות יכפרו עליהן ועי' בר"כ ובתענית שם, ובמדרש אגדה הוצ' רש"ב אמר לו באיזה זכות יזכו בני לירש את הארץ השיבו הקב"ה בזכות הקרבנות ועי' למטה סי' כ"א המאמר ד' דברים הראה לו וכו' ובמ"י שם: 2 שלשה מיני וכו'. וכן מתורגם משלשת בת"א בשם מספר תלתא, ובתרי"י א' בשם תואר ברת תלת שנין ועי' גם ברמב"ן: אלים. וכ"ה כאן ובפסוק ברס"ר ודיו ובכי"ג וכי"ת, ובפסוק גם בכי"א א' וב' וכי"כ אלים, ורק בכי"ם וכי"ו בפסוק אילים וצ"ע: ופר הבא וכו'. וכ"ה בלק"ט ובמד' הגדול ופר הבא על כל המצות (המצוות), והוא פר העלם דבר כמו שמפרש ברש"י עה"ת פר יום הכפורים ופר העלם דבר של צבור ועגלה ערופה וכדכתיב ואם כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה וכו' והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת וכו' (ויקרא ד' י"ג י"ד) וגם בפי' ב"ר כ"י הובאו פסוקים אלו ועי' גם ברא"ם ושם כתב אבל פרי מוספי ראשי חדשים והמועדים ופר עולת נדבה ופר שלמים לא קא חשיב דקרבנות דכפרה בעינן כמשמעה שאמר לו אברהם להקב"ה הודיעני באי זה זכות יתקיימו בני בארץ א"ל הקב"ה בזכות הקרבנות פירוש בכפרותיהן שאני נותן לבניך שהן מתכפרין על ידן וכו' וקרבנות דכפרה אינן אלא החטאות לא העולות וכו', ומ"ש אלא החטאות לאו דוקא דכונה ג"כ עגלה ערופה שכתוב בה כפר לעמך ישראל וכן מונה אשמות אשם וודאי וכו', ובפרשה וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה וכו' (במדבר ט"ו כ"ב) מדבר הכתוב בע"ז ושם כת' ועשו כל העדה פר בן בקר אחד לעולה וכו' ושעיר עזים אחד לחטאת ועי' ספרי שלח פי' קי"א והוריות ח' א', אכן ביפ"ת פי' הבא על כל המצות כדכתיב וכי תשגו ולא תעשו וכו' והעיר עוד ופר העלם דבר של צבור לא חשיב דכמין פר הבא על המצות הוא וכו' ורש"י בחומש כתב פר העלם דבר ולא כתב פר הבא על המצות והיינו הא דהך מינא נינהו וכו' ועיי"ש, ובמדרש אגדה הוצ' רש"ב מפרש ועגלה משולשת זה פר של יום הכפורים ופר הקהל של שאר המצות ופר ע"ז, ואינו מונה עגלה ערופה וצ"ע: 3 שעירי רגלים וכו'. וכ"ה בלק"ט ובמד' הגדול שעירי רגלים ושעירי (שעירי) ראשי חדשים וכו', ובר"ח כתיב ושעיר עזים אחד לחטאת וכו' (במדבר כ"ח ט"ו) וכן ברגלים ושעיר חטאת אחד לכפר וכו' שעיר עזים אחד לכפר וכו' ושעיר עזים אחד חטאת לכפר וכו' שעיר עזים אחד חטאת וכו' ושעיר חטאת אחד וכו'. וברש"י עה"ת כתב ועז משולשת רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעיר חטאת יחיד ועי' ביפ"ת: ושעירה של יחיד. דכתיב ואם נפש אחת תחטא בשגגה וכו' והביא קרבנו שעירת עזים וכו' (ויקרא ד' כ"ז כ"ח), ובמדרש אגדה לא הובא שעירה של יחיד. ומפרש שם ג' שעירים שעיר של יום הכפורים ושעיר של ראש השנה ושעיר של ע"ז: 4 אשם וודאי וכו'. בפי' ב"ר כ"י מפרש אשם ודאי כגון אשם נזיר אשם מצורע אשם גזלות אשם שפחה חרופה אשם מעילה אשם נזיר דכתיב (במדבר ו' י"ב) והזיר לי"י את ימי נזרו [והביא כבש בן שנתו לאשם] אשם מצורע שנאמר (ויקרא י"ד כ"ד) ולקח הכהן את כבש האשם אשם מעילות שנאמר (שם ה' ט"ו) נפש כי תמעול מעל וכו' [אשם גזלות שם שם כ"ה ואת אשמו יביא לי"י איל תמים וכו'] אשם שפחה חרופה שנאמר (שם י"ט כ') ואיש כי ישכב את אשה וכו' והיא שפחה נחרפת לאיש (ושם שם כ"א) והביא את אשמו לי"י [אל פתח אהל מועד איל אשם] כל אשמות הללו אשם ודאי הן (בפי' ב"ר כ"א אשמות ודאיות הם) מביאין אותן לכהן ומקריב מהן דם ואימורין והנותר נאכל לזכרי כהונה וכו' אשם תלוי כגון שהיו לפניו שתי חתיכות אחת של חלב ואחת של שומן ואינו יודע איזו מהן אכל וכו' (ועי' זבחים פ"ה כריתות פ"ד מ"א) וכבשה של יחיד דכתיב (ויקרא ד' ל"ב) ואם כבש יביא קרבנו [לחטאת] נקבה תמימה יביאנה. ובמדרש אגדה מפרש ואיל משולש זה שלש אלים שהיו ישראל מקריבים איל אשם לטועה בקדש ואיל אשם לטועה בפקדון ואיל נזיר, וכבשה של יחיד לא הוזכר שם: תור ובר יון. בכי"ל הושלם כן בינו שיטי בכתב הספר בדיו דיהה, וכן מתורגם וגוזל בתרי"י ב' ובר יון ובתרי"י א' ותסילא ברוון, ובכי"ו הגי' שפנינה ובר יונה וכ"ה בת"א ושפנינא ובר יונה, ודרשו ותר וגוזל תור ובן יונה שבאים לחטאת כדכתיב בקרבן עולה ויורד ואם לא תגיע ידו די שה והביא את אשמו אשר חטא שתי תרים או שני בני יונה לי"י אחד לחטאת ואחד לעלה (ויקרא ה' ז) וכן במצורע ואם דל הוא וכו' ולקח כבש אחד אשם וכו' ושתי תרים או שני בני יונה וכו' והיה אחד חטאת והאחד עלה (שם י"ד כ"א כ"ב) וביולדת ובן יונה או תר לחטאת (שם י"ב ו') ואם לא תמצא ידה וכו' ולקחה שתי תרים או שני בני יונה אחד לעלה ואחד לחטאת (שם שם ח'), ובפירש"י עה"ת ג"כ הגי' הנבונה

אלה וגו' ר' שמעון בן יוחי א' כל הכפרות הראה הקב"ה לאברהם. עשירית האיפה לא הראה לו, רבנין אמ' אף עשירית האיפה הראה לו נאמר כאן את כל אלה ונאמר להלן והבאתה את המנחה אשר יעשה מאלה (ויקרא ב ח), ואת הציפור לא בתר הראה לו הקב"ה שמבדילים בעולת העוף ואין מבדילים בחטאת העוף: ד"א קחה לי עגלה משולשת זו בבל שמעמדת שלשה נבוכדנצר ואויל מרודך ובלשצר, ועז משולשת זו מדי שמעמדת שלשה כורש ודריוש ואחשורוש, ואיל משולש זו יוון, ר' לעזר ור' יוחנן ר' לעזר א' כל הרוחות כיבשה ורוח מזרחית לא כיבשה, אמר ליה ר' יוחנן והכתי' ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו (דניאל ח ד), והוא דעתיה דלא אמר מזרחה, ותור וגוזל זו ארום תור הוא אלא גוזלני, ויקח לו את כל אלה וגו' ר' יהודה א' שרי אומות העולם הראה לו, ר' נחמיה א' שרי ישראל

1 ויקלא כנס פ"נ סי' נ': 3 זנחים ס"ו מ"ד ומ"ה, חולין כ"א נ': 4 פדר"א פכ"ח:

1 ר' — יוחי] פ, רשב"י א[2], ר' שמעון בן יוחי (יוחיי ן, יוחאי כ) ורבנין (ורבנן דכ) ר' שמעון בן (יוחיי ן, יוחאי כ) יוחי דוגב, רשב"י ורבנין (ורבנ' ד[1], ורבנן ת) רשב"י ד'א'ת | אומר (אמ' א[2]) הכפרות] ~ כלן י | הקב"ה לאברהם] א[2], . . לאברהם אבינו ח, . . לאבינו אברהם ן, לו הקב"ה לאברהם פא[1], לו . . לאברהם אבינו כ, לו דתי (הראה לו הקב"ה כל הכפרות לאברהם אבינו ג) | עשירית] ותי, ועשירית דפא'כת אבל עשירית א[2] | 2 את] פאגכי, ויקח לו ~ הות | והבאת | 3 אשר — מאלה ל'פא'גכ אשר. . מאלה ליי' דוא'תי, וגו' ל | הקב"ה ל' וא[2]תי | 4 שמעמדת] פוי, שהיא מעמדת האגכ, שהעמידה דת שלשה] פהא'גי, ג' א[2], ג' (שלשה ת) מלכים דת | 5 נבוכד נצר א'גתי, נבוכדנאצר א[2] | ובלטשצר פו מדיי ן | שמעמדת] פוי, שהיא מעמדת הא[1]גכ, שהיא מעמידה דת, שהעמידה א[1] | שלשה] פוהגכי, ג' א[2], ג' מלכים דת | ואחשורוש (ואחשורש גת) | 6 זה פג | יוון] וג, יון דפהאכתי | ר' — יוחנן] ר' אלעזר ור' יוחנן דואגת, ל' פ | אלעזר | אומ' פא[1], אמר דוא[1]גת | כיבשה] פותא'כ, כבשה א[2], כבשו בני יון דת, כבשו י | רוח א[2] | כיבשה] פוב, כבשה חא, כבשו דתי | 7 **ראיתי] ראית ל | 8 יעמדו] ~ לפניו ועשה כרצונו והגדיל ד[1]פא'ג, לפניו ואין מציל מידו ועשה . . ותגדיל דת | והוא דעתיה] א[2], והיא . . חגב, ועל דעתיה פ, הוא דעתיה דר' אלעזר ת, הוא (והוא א[1], היא י) דעתיה דר' אליעזר דא'י | מזרחה] י, מזרחית דפאגכת | זה גי | היא פוג, אינו הוא א[1], אינו היא א[1] | גוזלני] פוהא'כר[1], גזלני ר[2], גוזלנא א[1], שגזלן הוא דתי[1] | 9 ויקח] פוהאגכי, ד"א ~ דת | ר' יהודה (יודה ן)] ר' יהודה (יודה ן) ור' נחמיה ~ דוגתי | אומר פותי, אמר דגכ | ר'] וכ, ור' דפאגת | אומר פו, אמר דאכת |

תור ובן יונה ולא תורים ובני יונה כדאיתא באיזה כ"י וכן כתב הרא"ם תור ובן יונה גרסינן ול"ג תורים ובני יונה דהא תור אחד בלבד ובן יונה אחד בלבד הוא החטאת שהוא לכפרה אבל התור השני ובן יונה השני לעולה הן באין ואינן לכפרה וכו' ועיי"ש וביפ"ת, אכן בלק"ט ובמד' הגדול ג"כ הגי' ותור (ותר) וגוזל תורים ובני יונה, וכ"ה במדרש אגדה ומפרש שם תורים ובני יונה שמביא עני שנ' והביא את אשמו לה', ועוד שם ויבתר אותם בתוך לפי שהקרבנות היו מנתחים אותם לנתחים: 1 לא הראה לו. אע"ג דיש עשירית האיפה שבאה ג"כ לכפרה כדכתיב במנחת חוטא ואם לא תשיג ידו וכו' והביא את קרבנו אשר חטא עשירית האיפה סלת לחטאת וכו' (ויקרא ה' י"א), ורבנין אמ' אף עשירית האיפה וכו' נאמר כאן ויקח לו את כל אלה ונאמר להלן במנחת נדבה והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה וכו' ואין מנחה פחותה מעשרון ועי' מנחות פ"ט א' ובפירש"י ויקרא ב' א', ובוי"ר שם הגי' שהוספת רבנין אמרי כל הכפרות הראה לו הקב"ה לאברהם אבינו ע"ה חוץ מעשירית האיפה ורשב"י אומר אף עשירית האיפה הראה לו הקב"ה לאברהם אבינו נאמר כאן אלה ונאמר להלן אלה כה אלה האמור כאן עשירית האיפה אף אלה האמור להלן עשירית האיפה: 3 ואת הציפור. התור ובר יון שהוא רמז לחטאת העוף לא בתר והראה לו שאין מבדילים בחטאת העוף אבל מבדילים בעולת העוף ועי' זבחים ס"ו שם וחולין שם, ובלת העוף אחר כלת בעולת הושלכה בבי"ל ביני שיטי: 6 ואיל משולש וכו'. וכדאמר ר' לעזר שכיבשת יון שלש רוחות ומה שא"ל ר"י ראיתי וכו' וכל חיות לא יעמדו וכו' אינה קושית ופסוק זה עיקר ראייתו של ר' לעזר דאמר תכתוב ימה וצפונה וכו' ולא אמר מזרחה, ומעם וכל חיות וכו' בג' הרוחות. ובדניאל שם פסוק כ' כ"א מפורש האיל אשר ראית וכו מלכי מדי ופרס ותצפיר השעיר מלך יון וכו' וקשה הדרש שלפנינו ועז וכו' זו מדי ואיל וכו' זו יון ועי' במפרשי המדרש, ובמדרש אגדת הוצ' רש"ב הובא ד"א קחה לי עגלה וכו' זו בבל שהעמידה ג' מלכים על ישראל נבוכדנצר ואויל מרודך ובלשאצר וכשם שעגלה אוהבת לדוש כך מלכות בבל אוהבת לדוש את ישראל שנ' מדושתי ובן גרני ועז משולשת זה יון שכתב בה וצפיר העזים וכו' והעמידה שלשה מלכים אלכסנדרוס מוקדון וגסקלגס ואנטיגינוס ואיל משולש זו מדי שנ' והאיל אשר ראית וכו' והעמידה שלשת מלכים על ישראל כורש ואחשורוש ודריוש בן אחשורוש ותור זו אדום שכן כתיב ורב תבואות בכח שור וגוזל אלו ישראל שנ' כנפי יונה נחפה בכסף ולמה נקרא גוזל שאלו ד' מלכיות גוזלין את ישראל ויבתר אותם בתוך כדי להכחישם ויתן איש בתרו שאין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלוא נימא וכו', וגר' שבעל מדרש אגדה הרכיב המאמר שלפנינו עם האגדה בפדר"א פכ"ח, ושם איתא ר' עקיבא אומר (ובמדרש הגדול הועתק ר' אליעזר אומר) הראה הקב"ה לאברהם אבינו בין הבתרים מלכיות מושלין ואובדין (במה"ג ארבע מלכיות ומשלן ואבדן) שנ' ויאמר אליו קחה לי עגלה משולשת זו מלכות רביעית שהיא מלכות ארם (כלו' אדום) שהיא כעגלה רשה (במה"ג זו מלכות בבל שהיא עגלה ודשה) ועז משולשת זו מלכות יון שנ' וצפיר העזים הגדיל עד מאד ואיל משולש זו מלכות מדי ופרס ותור אלו בני ישמעאל לא נאמר תור זה בלשון תורה (במה"ג אשורית) אלא בלשון ארמית וכו' וגוזל אלו ישראל שנמשלו כגוזל שנ' יונתי בחגוי הסלע וכו' אחת היא יונתי תמתי וכו' ועי' גם בלק"ט ובשכל טוב: 8 זו אדום. וכ"ה גם בדס"ר וד"ו, ובילקוט דפ"ר ג"כ הגי' זה אדום וכן למטה בסי' י"ז זו אדום, ובד"ו וד' פפר"א שינו הגי' זה (זו) מלכות רביעית, ודרשו וגוזל שהוא שם תואר לתור והיינו בהוראת שוללת תור הוא הצפור אלא גוזלני

הראה לו. על דעתיה דר׳ יודה קתדרין דדין כל קבל קתדרין דדין. על דעתיה דר׳ נחמיה ששם היתה סנהדרין גדולה שלישראל יושבת ותותכת דיניהן שלישראל. ואת הציפור לא בתר ר׳ אבא בר כהנא בשם ר׳ לוי הראה לו הקב״ה כל מי שמעמיד פנים בגל הגל שוטפו וכל מי שאינו מעמיד פנים בגל אין הגל שוטפו:

טז יא) וירד העיט על הפגרים וגו׳ אמר ר׳ אסי נסב אברהם מכושה והוה מכש להון ולא הוו מתכשין ואפעלפיכן וישב אתם אברם בתשובה. אמר ר׳ עזריה לכשיעשו בניך פגרים בלא גידים ובלא עצמות זכותך עומדת להם:

יז יב) ויהי השמש לבוא וגו׳ ר׳ יהושע דסיכנין בשם ר׳ לוי תחילת מפולת שינה, דמך ליה ולא לעי באוריתא דמך ליה ולא עבד עבירה. רב אמר שלש תרדימות הן, תרדימת שינה

3 בר׳ ינמוס קכ״ח ס׳: 6 ילקוט ר׳ ע״ז: 8 ילקוט שם, לעיל לד 166:

1 על דעת ר׳ ח | יהודה דהאגכתעי | דין ג | כל קבל] ואב, כל קביל פחגע״, קבל ע°, לקבל דרי, לקביל ת | קתדרין ל׳ ע | דין ג | ועל דעתיה דר׳ פגי, ועל דעת ר׳ ח | 2 היתה סנהדרין] פוחא׳גכ, היתת סנהדרי י, היו סנהדרי דת | יושבת ל׳ ו | ותותכת] פחא׳גבי, תותכת וא², וחיתכת דת | הצפור | 3 שמעמיד] כ, שהוא מעמיד דפואגתי | **פנים] בפנים ל (וכן בפסוק) | כל ו | **מי] ל׳ ל | 6 *על — וגו׳] על הפגרים דואגבת, על . . וישב אותם אברם חי, וגו׳ ל | איסי ו | נסיב ח, הוה נסיב א, נשא ע, נטל ג | [illegible] דפאגבתי [illegible] והאגבע [illegible] דפא²נתי | הוו וא² ו *הוו ואבתעי] הוון חג, היו ל | מתכשין] והגבע, מכתשין דאע°-², מיכתשין ת, מתכתשין פי, מכתישין ר², מתכנשין ע° | ואף על פי כן י, ואעפ״כ פ, אף . . כן ג, אעפ״כ ד׳א²ב | 7 ובלא עצמות] והאגבי, ועצמות דפת | 8 וגו] ותרדמה נפלה על אברם וגב | *תחילת וג] תחלת דפאי, תחלה לת | מפלות י׳, מפלת א׳ | דמך] פואגי, דמיך דת | 9 לא י¹ | באורייתא פוי | דמך ליה] פוא²ג, דמיך ליה דתי, ל׳ א¹ | לא י¹ | עבד] וא¹, עביד דפא²גת, לעי י | עבירא ת, עבידתא פ, עובדא א, עבודה ג, בעבידתא י |

שהוא אוכל מן הגזלות ומן החמסין ועי׳ ויו״ר פי״ג סי׳ ד׳ וכן בנמשל מלכות אדום יש בה סימני טהרת אלא שגוזלת וחומסת ועי׳ לעיל סוף פ״ס ובויו״ר פי״ג סי׳ ה׳, ותגי׳ גוזלני מקויימת עפ״י הכ״י שציינתי, ומשקלו כמו שפכני קיתני והגכחם ובתיבת גוזלני בוי״ו כמו גוזלן ועי׳ בערוך הש׳ ע׳ גזל ולעיל צד 163 סוקרנית קונתנית איסכנית וצד 216 הוצרנין, ובמדרש הגדול מוסיף ותיר וגוזל זה אדום ויש״ם ע א ל שהן גוזלנין והמסכנין:
1 קתדרין וכו׳. עיין דרוי מפרש ויקח לו וכו׳ ויבתר אותם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו קתדרין[1]) כסא של שר זה נגד כסא של שר זה וע״ד דר״נ ויבתר וכו׳ ששם היתה סנהדרין גדולה וכו׳ יושבת והותכת וכו׳ וכדאיתא בסנהדרין פ״ד סי״ג סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה כדי שיהו רואין זה את זה וכו׳ ובוי״ר רי״ש פ״ד מקום המשפט וכו׳ מקום שסנהדרי גדולה יושבת והותכת דיניהם של ישראל שמה הרשע וכו׳ ויבאו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך ששם חותכים את ההלכה וכו׳ ועי׳ גם במדרש קהלת פ׳ ועוד ראותי וכו׳, ובערוך ע׳ קתדרת הגי׳ בכ״י ב״ר קתדרין דדין קבל דדין, ובדפ״ע כ ל קביל וכו׳, וללא צורך הגיה בערוך הש׳ לקבל ועי׳ בעפת״ר ח״ב צד 341:
2 ואת הציפור וכו׳. בפי׳ ב״ר כ״י מפרש לא בתר לא היה בתרו לקראת רעהו כמו שהאומות מתגרות זו בזו כלומר שאין ישראל מתגרה בהן, וטעם המאמר כל מי שמעמיד פנים בגל וכו׳ כמו ביבמות שם בעובדא דר״ע וכל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי וכו׳ ועי׳ במ״כ, ובפירש״י עה״ת מפרש לפי הענין ואת הצפור לא בתר רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם, ובלק״ט מפרש ואת הצפור וכו׳ אלו ישראל דכתיב אל תתן לחית נפש תורך: 6 אמר ר׳ אסי. נר׳ שהוא ו י ש ב לשון שבב בתוראת הכה רצן (וכן שבת פ״ז א׳ ויושב משה דברים שמשבבין וכו׳ ועי׳ בעפתיל ע׳ שבב ובאנה״א ח״ב צד 16) ולשון שוב נסב וכו׳ לקח אברהם מכוש והכה אותם כלו׳ העופות הדורסים שירדו על הפגרים ולא היו כובים, והקב״ה הראה לו שאומות העולם ירדו על ישראל לעשות אותם פגרים מתים ולא בחיל ולא בכח יהיו מנצחין אבל אח״כ יחזרו בתשובה וישב אותם אברם וכו׳ וכדמפרש בלק״ט וישב אותם וכו׳ שהחזירם בתשובה דכתיב כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד, ואולי השתמש ר׳ אסי בסגנון המאמר באיזה תרגום כמו שמתורגם וישב וכו׳ בתרג׳ הסורי ומכש הוא וכו׳, ור׳ עזריה פותר ג״כ הפסוק באומות העולם וישראל והורס וישב אותם וכו׳ הראה לו הקב״ה לא״א לכשיעשו בניך ע״י אומות העולם פגרים בלא גידים וכו׳ זכותך עומדת להם, וכפי זו האגדה מתורגם בתרי״ א׳ ונחתו אומיא הינון מדמיין לעופא מסאבא למיבוז נכסיהון דישראל והות זכותיה דאברהם מגנא עליהון ובתרי״ ב׳ וכו׳ נחת וכו׳ והדין עופא מסאבא אלין אינון מלכותא דארעא וכו׳ ויהי כד יהיין עיצין עיצין ביש על בני ישראל וכו׳, והאגדה נמצא׳ גם אצל הירונימוס ועי׳ במ״ה שם צד 499, ואגדה אחרת בפדר״א שם ירד העיט עליהם לפרדן ולאבדן ואין העיט אלא בן דוד שנמשל לעיט שנ׳ העיט צבוע נחלתי לי כצאת השמש היה אברהם יושב ומניף עליהם בסודרו כדי שלא ימשול בהם העיט עד שבא הערב וכו׳ ועי׳ בפירש״י עה״ת ובלק״ט ובמדרש הגדול, ושם הגי׳ נשא אברם מכישה והוה מכיש להון והוו מתכתשין (ושם עמוד 792 מתכשין), והגי׳ מכושה איתא גם במדרש דפ״ר וד״ו ועי׳ בערוך ע׳ מכש (ושם הגי׳ בדפ״ר נשא אברהם וכו׳) ובעפתיל ע׳ מכוש מכושה, ומכש הוא בינוני אפעל מן נכש ומתכשין מבנין אתפעל, ובכ״ל הגי׳ והיה מכש וכו׳ ולא היו וכו׳ וכן בדפוסי׳ ולא היו וכו׳ והגהתי והוה מכש וכו׳ ולא הוו וכו׳ ועת״נ, ובתיבת ואפעלפיכן בתיבה אחת עי׳ גם לעיל צד 246, ובתיבת א ת ם כמו א ת ו לעיל פעמים שונות: 8 ר׳ יהושע דסיכנין וכו׳. מאמרים אלו נסדרו לעיל פי״ז לס׳ ויפל יי׳ אלהים תרדמה ועיי״ש, והמאמרים בשלימותם גם כאן בדפוסי׳ וכ״ם וכי״ו וכ״א ב׳ וכי ג וכ״ת וילקוט, ובכ״ל הועתק כאן רק עד אמר שלש וכו׳ תרדימת פרמטא והשלמתי כמו לעיל שם, ובכ״א א׳ קיטע ר׳ יהושע אמ׳ תחלת מפלה שינה דמך ליה לא לעי באוריתא ולא עבד עובדא וכו׳ כדלעיל ר׳ הגי׳ בר יצחק אמ׳ שלש וכו׳ ועת״נ. ובכי״כ איתא ר׳ יהושע דסכנין בשם רב אמ׳ שלש

[1]) καθέδριον.

תרדימת נבואה תרדימת מרטמא, [תרדימת שינה ויפל ייי אלהים תרדמה על האדם ויישן (בראשית כו יב), תרדימת נבואה ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם תרדימת מרטמא אין רואה [ואין יודע] ואין מקיין כי כלם ישינים כי תרדימת ייי נפלה עליהם (ש״א כו יב), רבנין אמ׳ אף תרדימה שלשטית דכת׳ כי נסך ייי עליהם רוח תרדמה וגו׳ (ישעיה כט י), ר׳ הננא בר יצחק אמר שליש נובלות הן, נובלת מיתה שינה, נובלת נביאה חלום, נובלת העולם הבא שבת ר׳ אבין מוסיף עוד תרתין, נובלת אורה שלמעלה גלגל חמה, נובלת חכמה שלמעלן תורה]:

והנה אימה חשיכה גדולה וגו׳ אימה זו בבל דכת׳ באדין נבוכדנצר איתמלי חימה (דניאל ג יט), חשיכה זו מדי שהחשיכה עיני ישראל בצום ותענית, גדולה זו יוון, ר׳ סימון

7 ילקוט כאן, מכילתא יתרו מס׳ דבחדש פ״ט, ויקרא רבה פי״ג סי׳ ה׳, שמות רבה פנ״א סי׳ ז׳, מדרש תהלים כ״ב סי׳ ח׳, פדר״א פכ״ח:

1 תרדימת נבואה] א[2], ותרדמת . . דפגת | תרדימת] א[3], ותרדמת דפוגת | מרטמא] פג, מרטמה ח, מרמיטא ד[1]א[2]ר, מרמיטה דת, מורמיטא ו | *תרדימת שינה — תורה] תרדימת שינה ויפל (דכת׳ ויפל פ, שנ׳ ויפל ג) . . תרדמה על האדם ויישן (תרדמה . . ויישן דוי, תרדמה וגו׳ פ, תרדימה א[2]) תרדמת נבואה (ותרדמת נבואה י) ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם (ויהי . . לבא . . אברם ד, שנ׳ ויהי . . לבא . . אברם ג, דכת׳ ויהי . . לבא ותרדמה נפלה פ, ותרדמה נפלה על אברם תי) תרדימת (ותרדימת דפתי) מרטמא (מרטמ׳ ג, מרמיטא ד[1]א[2], מרמיטה דת, מורמיטא ו) אין רואה ואין יודע (ואין . . יודע י[1], שנ׳ אין . . יודע פ, דכתיב אין . . יודע ג, שנ׳ ואין . . יודע דת, שנ׳ אין יודע ואין רואה ד[1]) ואין מקיין . . עליהם רבנין (ורבנין גי, ורבנן דפת) אמ׳ אף תרדמה (אף תרדמת ותי, ותרדמת פ) של שטות כי נסך (דכת׳ כי נסך דפ, שנ׳ כי נסך א[2]גתי) ייי עליהם (וי״י עליהם ד[1]א[2]גי עליכם דת) רוח תרדמה וגו׳ (תרדמה פא[1]גתי, תרדמ׳ ויעצם את עיניהם ו) ר׳ חנינא בר יצחק אמר (ר׳ חנינת בר . . אמ׳ פג, ר׳ חנינא ברבי . . אמר י, ר׳ חננא בר יצחק א[2], ר׳ חננא ו) שליש (ג׳ א[3]) נובלות (ניבלות ו) הן נובלת (ניבלת ו, נובלות גתי) מיתה . . נובלת (ניבלת ו, נובלות גתי) נבואת . . נובלת (ונובלת פ, ניבלת ו, נובלות גתי) העולם . . ר׳ אבין מוסיף (מוסיף בה א[2]) תרתין (תריין ו) נובלת (ניבלת ו, נובלות פגתי) אורה של מעלה (שלמעלן וג) גלגל . . נובלת (ניבלת ו, נובלות פגתי) חכמת של מעלן (מעלה דפותי) תורה דפוא[2]גתי, ר׳ דנ׳ בר יצחק אמ׳ שלש נובלותיהן נובלת מיתת שינה נובלת נבואת חלום נובלת ע״ה שבת ר׳ אבין מוסיף אורת של מעלה תורה והנה איכה איכת גלגל חמת נובלת חכמה שלמעלן תורת א[1], וכו׳ כמו שכתוב לעיל בפרשת בראשית ח, ל׳ ל | 7 וגו׳] נופלת עליו דתכ | נבוכד נצר ד, נבוכדנאצר כ, נבוכד נאצר א[2]י | איתמלי] ד[1]וא[2]ג, אתמלי פי, היתמלי דת, התמלי חא[1]כ | ה חימא א[2], חמה פוא[1]בי[1], חמא ת | עיני] א[1], עיניהם של דפוא[2]גבתי | ובתענית] ותענית ב ל׳ א | יוון] ג, יון דפוחאבתי | ר׳ סימון] פ, ר׳ סימון ורבנין ~ וא[1]ג, ר׳ סימון ורבנן ~ דא[2]כת |

תרדמות הן וכו׳ ושאר קיטעא: 1 תרדימת מרטמא אין וכו׳. לעיל שם איתא מרטמה, והגהתי כאן כמו בתחלת המאמר, ובשכל טוב השמיט המלה מרטמ׳ וכתב ותרדמת לשון רואה ואינו רואה ועיי״ש: 7 איתמלי וכו׳. במקרא כתוב התמלי חמא ועח״נ. ומקור המאמר במכילתא יתרו ושם הגי׳ הראהו ארבע מלכיות שהן עתידין לשעבד את בניו שנ׳ ויהי השמש לבא וכו׳ והנה אימה וכו׳ אימה זו מלכות בבל חשכה זו מלכות מדי גדולה זו מלכות יון נופלת זו מלכות רביעית רומי חייבתא ויש מחליפין בדבר נופלת זו מלכות בבל דכתיב נפלה בבל גדולה זו מלכות מדי שנ׳ גדל המלך אחשורוש חשכה זו מלכות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בתענית אימה זו מלכות רביעית שנ׳ דחילא ואמתני ותקיפא יתירא (ועיי״ש בהערות רמא״ש), וכאן נוסף ר׳ סימון אמר וכו׳ היתה מעמדת קי״ב דוכסים (ועי׳ לעיל צד 34) וק״ב איפרכין (ועי׳ לעיל צד 64) וק״ב איספרטלטין[1]) רבנין אמ׳ וכו׳, ובווי״ר הדרש במאמר ר׳ שמואל בר נחמן כל הנביאים ראו המלכיות בעיסוקן וכו׳, והגי׳ שם בדפ״ר וד״ו אברהם ראה המלכיות בעיסוקן והנה אימה זו בבל על שם נבוכדנצר (בד״ו נבוכד נצר) התמלי חמה חשיכה זו מדי שהחשיכה בגזרותיה את ישראל שנ׳ להשמיד להרוג ולאבד גדולה זו יון אמר ר׳ נחמן מלמד שהיתה מלכות יון מעמדת מאה ושבעים ואחד אפרכין מאה ועשרים ושבעת אסטרטליטין ורבנין אמרו ס׳ וששה ור׳ ברכיה ור׳ חנין על חדא דרבנין המוליכך במדבר הגדול והנורא וגו׳ ועקרב מה עקרב זה משרצת ששים ששים כך היתה מלכות יון מעמדת ששים ששים נופלת זו אדום על שם מקול נפלם וכו׳ ויש אומרים איכה זו אדום על שם דחילא ואימתני חשיכה זו יון גדולה זו מדי על שם גדל המלך אחשורוש נופלת זו בבל על שם נפלת בבל, ובלישנא קמא הדרש בשמו״ר. ושם הגי׳ בדפ״ר וד״ו וכן לאברהם אבינו הראה הקב״ה התורת וכו׳ (ועי׳ למטה פי׳ כ״א) ומלכיות מנין שנ׳ איום ונורא הוא ממנו משפטו ושאתו יצא (וצ״ל שנ׳ והנה אימה וכו׳ אימה זו בבל שנ׳ איום ונורא וכו׳) חשכת זו מדי שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרותיה גדולת זו יון שנ׳ וצפיר העזים הגדיל עד מאד וכו׳ נופלת עליו זו אדום שנ׳ מקול נפלם רעשה הארץ, ובלישנא בתרא בפדר״א שם אימה זו מלכות רביעית דכתי׳ בה דחילי ואימתני ותקיפא חשכה זו מלכות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל מכל מצות שבתורה גדולה זו מלכות מדי ופרס שגדלה למכור את ישראל בהנם נופלת זו מלכות בבל שבידם נפלה עטרת ישראל, ועוד שם עליו אלו בני ישמעאל וכו׳, ועל פי שתי הלשונות במדרש תהלים שם א״ר שמעון בר אבא א״ר יוחנן הראת הקב״ה לאברהם תורת וכו׳ מלכיות מנין שנ׳ והנה אימה חשיכה וכו׳ אימה זו בבל חשיכה זו יון גדולה זו מדי נופלת עליו זו אדום וכו׳, ובווי״ר לא הוזכרו דוכסים, וכן ליתא בכי״א א׳ וב׳ ובמנותי״מ כי׳ קל״ח, ושם הובא המאמר כפרשה שלפנינו בספר פס״ב (ועי׳ במ״י לעיל צד 424 בריש הפרשה) ותגי׳ שם זו בבל דכתיב באדין נבוכד נצר התמלי חמה חשכה זו מדי שהחשיכה עיני ישראל בצום גדולה זו יון ר׳ סימון ורבנן ר׳ סימון אומר מלכות יון היתה מעמדת ס״ה אפרכוין ומאה איצטרוגלין רבנן אמרי׳ ששים ששים וכו׳, ובבי״ל כתוב בגי׳ הטעמים ק״ב וכן איתא

[1]) στρατηλάτης.

אמר מלכות יון היתה מעמדת ק״כ רוכסים וק״כ איפרכין וק״כ איסטרטלטין, ורבנין אמ׳ ששים ששים דכת׳ נרשים שיש המה... מה עקרב זו יולדת ששים כך העמידה מלכות יון ששים. נופלת עליו זו אדום דכתי׳ מקול נפלם רעשה הארץ (ירמיה מט כא), ויש שמחליפין נופלת זו בבל דכתי׳ נפלה נפלה בבל (ישעיה כא ט). גדולה זו מדיי דכתי׳ גדל המלך אחשורוש (אסתר ג א), חשיכה זו יון שהחשיכה עיני ישראל בגזירותיה, אימה זו אדום דכת׳ דחילה ואימתני (דניאל ז ז):

יח יג) ויאמר לאברם ידוע תדע ידוע שאני מפזרן תדע שאני מכנסן, ידוע שאני ממשכנן תדע שאני פורקן, [ידוע שאני משעבדן תדע שאני גואלן]:

כי גר יהיה זרעך וגו׳ משתראה לך זרע לארבע מאות שנה, אמר ר׳ יודן גירות עבדות עינוי בארץ לא להם לארבע מאות שנה לאספטיה שלהם:

2 פסיקתא פ״י (ד״ה נ׳), שמ״ר רבה פ״א פי׳ ז׳: 6 ילקוט ר׳ ע״ז: 8 ילקוט שם, סדר עולם פ״ג, פדר״א פמ״ח, ועי׳ מכילתא בא פי״ד, מכילתא דרשב״י בשמות י״ב מ׳ פ״ת, פ״ע פ״ח. ברייתא דל״ב מדות מדה ל״ב, תנחומא בא סי׳ ט׳ בפתה כ״ח פר״ח פי׳ י״ח, נתמנר רבה פי״ד פי׳ י״ח: פסיקתא פ׳ החדש (מ״ו נ׳), פסיקתא רבתי שם (ע״ח ס׳), ש״ר השירים רבה פ׳ כד ביצוה (נ׳ י״ח):

1 אמר פא״נ | מלכות — מעמרת] מלכות יון היתה מעמדת פהאנב, מלכות יון מעמדת ו, שהיא מעמדת י, ל׳ דת | ק״כ חין] ק״כ ל, מאה ועשרים דפונבת, ל׳ א | רוכסים] רוכסין וכי, דוכוסין פ, ל׳ א | ״וק״כ ה] ק״כ עי, וק״כ ל, ק״כ ע׳, מאה (ומאה כ) ועשרים דפוא²נבת, קכ״א א׳ | איפרכין] וחנעי, איפרכין פב, איפרטון ד, איפרכסין א׳, איפספין א² | ״וק״כ חע] וק״ב לע׳, ק״כ א¹, מאה (ומאה כ) ועשרים דפונבת, ק״ו א² | ״איספרטלטין] איספרטלטין ל, איסטרטילטין נ, אסטרטליטין דע, איסטרטליטין פח, איסטרטולין ו, איסטרוטולוטין ד׳, אסטרדיוטין י׳ | ששים א, מששים ששים דפנתי, ששים כ | 2 ועקרב] פאנבי, ~ נחש זו בבל שרף זו מדי עקרב זו יון דת | מה עקרב (העקרב נ) זו (הוו פ, זה ד, הוה נב) יולדת דפנבתי, כעקרב שיולדת א¹, עקרב היא יולדת א² | ששים א², סים י, כששים ששים פ, לששים ששים דת, מששים נב, ששים וא¹ | כך . . מלכות יון דנת, כך (אף כ) מלכות יון העמידה פב, כך . . מעמדת י, כך העמידה יון א¹, אף יון ילדת ו | ששים א¹, סים י, מששים ששים דפבת, מששים נ, ששים ו | 3 זה אדום ח, זה עשו ת | נפלה ד׳פונבי, מפלתה א | ויש מחליפין ות, וי״א א², רי״א א¹ | 4 דכת׳] פנבי, ~ בת דת | מדיי] ו, מדי דפאנבתי | גדל] י, אחר הדברים האלה דפואנבת | 6 יון | ״שהחשיכה] שהחשיך ל | עיניהם של | בגזרותיה (בגזרות י, בצום ובגזרות כ)] ~ שהיתה אומרת לישראל (שהיתה אומרת להם ת, שהיתה אומרת פ, שהיו אומרים י) כתבו על קרן השור שאין לכם (שאין להם נ, אין להם ו) חלק באלהי ישראל דפונבתי | דחילה] פ, דחילא וחאנבי, וארו חיוא רביעא דחילא ד׳ת | ואימתני ותקיפא יתירה פ, ואימתני . . יתירא דכת | 6 ״ידוע תדע פואנבי] ידוע . . כי גר יהיה זרעך דת, וגו׳ ל | שאפזרם א | שאני מכנסן] שאקבצם א² | ״״ידוע] ידע ל (ידוע — פורקן ל׳ י) | 7 שאפרקן א² | ״ידוע — גואלן דפונבי] ידוע שאשעבדם תדע שאגאלם א², ל׳ ל | 8 וגו׳] בארץ לא להם דוהנבת, ל׳ פאי | משתראה] פוחאבי, משנראה נר², משיראה דר¹, משיראה ת | לארבע — שנה] פהא²נב, לד׳ מאות א¹, ארבע מאות שנה י, ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ו, ל׳ דת | יודן] יוחנן א | גירות (גרות נ, גוררת פ) עבדות עיניי] פונב, גירות . . ענוי ע, גירות (גרות י) . . וענו כי, גזירת עינוי א¹, גירות ל׳דתר¹, גרות ר² | 9 לארבע — שנה] לת׳ שנה בע, ארבע מאות שנה וי, ל׳ ל׳דפאנבת | לאספטיה שלהם] נ, לאספטיא שלהן עי, לאספטיא שלהם פא׳ב, לאיספטליא שלהם ו, עבדות עינוי (ענוי ת) לאספטיא שלהם דת, ועב[דום] וענו אות[ם] אספטילי[?] ל׳ |

בערוך ע׳ אספיטילוס בשם ב״ר ק״כ איפרכין וק״כ אסטרטליטין והגהתי. וכן בלק״ט מאה ועשרים רוכסין מאה ועשרים איפרכין ועתי״נ: 2 דכתיב נחש וכו׳. בפי׳ ב״ר כ״י ממרים ואסרינן נחש זו בבל שרף זו מדי ועקרב זו יון, ובדפוסי׳ וכ״ית נוסף כן נחש זו בבל וכו׳ וכ״ה במנוחים שם, ולפנינו ליתא ועתי״נ, וכן ליתא בויו״ר בדפו״ר וד״ו (ובד׳ קראקא א׳ נוסף שם ע״פ״י הגהת בעל מ״כ נחש זה בבל שרף זה מדי עקרב זה יון): מה עקרב. וכן בפסיקתא שם עקרבא ילדה שיתין, ובשמו״ר פ״א איתא שהרי עקרב שהיא מן השרצים יולדת שבעים ועי׳ לעיוואהן צאאלאגיע וכו׳ צד 299. ובכ״ים נוסף כאן פירוש זה מה עקרב הזו יולדת מששים ששים ואין סווק מהם אלא אחד כך מלכות יון העמידה מששים ששים ולא היה מששין אלא אחד: 6 בגזירותיה. בכי״ל ל״ג כאן שהיתה אומרת לישראל כתבו על קרן השור וכו׳ וכן ליתא במכילתא ובוי״ר שם בשטה אברהם ראה וכו׳ ועי׳ לעיל צד 16 וצד 147: 7 ידוע שאני משעבדן. בכי״ל הסר סוף המאמר והשלמתיו, וכ״ה בלק״ט, ורבינו בחיי בכיים תדע שאני גואלן ומפרקן, ובמנוחים שם הגי׳ ידוע שאפזרם תדע שאקבצם ידוע שאני ממשכנן תדע שאפרק׳ ידוע שאשעבדם הדע שאגאלם ועתי״נ ובמ״י לעיל צד 87 בד״ה וקידשו וכו׳: 8 לארבע מאות שנה. כ״ה בכי״ל ועוד בהמשת כ״י, ובכי״א א׳ לד׳ מאות, וטעם הדרש כי גר יהיה וכו׳ משתראה לך זרע לארבע מאות שנה במשך הזמן מלידת יצחק עד סוף ת׳ שנה יהיו בגירות ועבדות ועינוי, ואין ארבע מאות שנה דבוק עם ועבדום וענו אותם אלא כרם המקרא כי גר יהיה זרעך ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ודרשהו כדאמר ר׳ יודן גירות עבדות עינוי בארץ לא להם לארבע מאות שנה לאספטיה[1]) שלהם עד סוף ת׳ שנת כפי הזמן שקצוב להם, ובדוייקת הגי׳ לארבע מאות שנה שלא היה גירות עבדות ועינוי ת׳ שנים רצופות אלא לגירות יחשבו גם הימים אחר לידת יצחק שגר אברהם בארץ פלשתים ויצחק בגרר והשנים שעשה יעקב בחרן (ועי׳ ברש״י ורד״ק ולקמן סוף פנ״ד ובמכילתא דרשב״י שמות י״ב מ׳), וגר׳ שרי״ו מחלק ג״כ בין עבדות לעינוי וכן הבין בעל לק״ט שכתב

[1]) spatium.

יד טו) [וגם את הגוי וגו'] אמר ר' חלבו וגו' וגם את הגוי אשר יעבדו וגו' גם הוא גם מ
מצרים וארבע מלכיות אשר יעבידוך: דן אנכי ר' אלעזר בשם ר' יוסי בשתי אותיות הללו הבטיח

1 ילקוט שם, שיר השירים רבה שם: 2 דברים רבה סדר דברים (צ"א סי' י"א), מדר"ג נו"ח פי"ג, תנחומא וילך סי' ד', אגדת שיר השירים צד 4 (מדרש זוטא צד 3):

1 *וגם — וגו'] וגם . . גוי אשר יעבודו דן אנכי דהכת, וגם א². ל' לפוא'ג | אמר ר' חלבו] פואגכר, ל' דת | וגוי וגם את הגוי] פג, וגם את הגוי וא¹, היה לו לומר גם מאי וגם דת, ל' א²כ | אשר — וגו'] אשר יעבדו דן אנכי ג, וגו' פ, ל' דואת | גם הוא גם — מלכיות] חג, גם וגם מצרים וארבע מלכיות ן, גם מצרי' וארבע מלכיות פ, הוא מצרים וד' מלכיות א¹, מצרים וד' מלכיות א², אלא גם הוא מצרים וגם לרבות ארבעה (ד' ד¹, ארבע ת) מלכיות דת, גם לרבות ד' מלכיות י | 2 אשר יעבידוך] אשר יעבדו התא'ג, אשר יעבודו דפת, ל' א²כי | בשם ר' יוסי] בשם ר' . . יוסי בן זימרא גכ, . . בן זמרא פ, . . בר זימרה ן, . . בר זמרא דת, ל' א | אותות כ, תיבות ן |

א"ר יודן שלשה הן גירות עבדות עינוי, ובמנוה"מ שם הגי' כי גר יהיה זרעך משתראה לך זרע ול"ג לארבע וכו' ועת"ג, ולשון הדרש בס"ע פ"ג (הוצ' ראטנער) נאמר לא"א בין הבתרים ידע תדע כי גר יהיה זרעך וגו' ואי זה זרע זה יצחק שנ' כי ביצחק יקרא לך זרע וביצחק הוא אומר ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם ואבינו יעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה וגו' הרי קי"ן נשתיירו שם רי"ו שנים וכו' או יכול כל ד' מאות שנה היו ישראל במצרים והלא קהת מיורדי מצרים היה וכתיב ושני חיי קהת קל"ג שנה וכו' ושני חיי עמרם וכו' הרי ש"ג שנים אלא מה ת"ל ועבדום וענו אותם ת' שנה ללמדך שכל זמן שזרעך בארץ לא להם ת' שנה ועבדום אלו ימי השעבוד וענו אותם אלו ימי העינוי וכלם ת' שנה וכו', ובפדר"א שם ר' אלעזר בן עזריה אומר לא ישבו ישראל במצרים אלא רד"ו שנים וכו' וכאן הוא אומר ועבדום וכו' ארבע מאות שנה א"ל ר' אלעזר בן ערך לא אמר הקב"ה לאברהם אלא משעה שהיה לו זרע שנ' כי גר יהיה זרעך וכתיב כי ביצחק יקרא לך זרע ומשנולד יצחק ועד שיצאו ישראל ממצרים ת' שנה וכו', וכהגי' שלפנינו הועתק בערך ע' אכספטיה אמר ר' יודן גירות עבדות עינוי בארץ לא להם לת' שנה לאכספטיה שלהן, ובמנוה"מ שם א"ר יוחנן גירות עבדות בארץ לא להם ת' שנים לאכספטיה שלהם, והגי' גירות עבדות עינוי בארץ לא להם מקויימת גם על פי הב"י שציינתי, וגי' אחרת שקשה לפרשה הגי' שברפוסי' וכיית המאוחר אמר ר"י גירות בארץ לא להם עבדות עינוי (ענוי) לאכספטיא שלהם, וכפי גי' זו הוגה בגליון כי"ל (שנתחך קצתי) בדיו דיהה גירות באר[ץ] לא להם ועב[דום] וענו אית[ם] אכספטילי[?] ועי' גי' כי"ו לאיכספליא שלהם, ומאמר ר' יודן נסדר גם בפתיחה קול דודי וכו' לס' החודש, והגי' בפסיקתא בכ"י אקספורד א"ר יודן עבדות וגירות בארץ לא להם ארבע מאות שנה אפילו על איכסיפלית שלהם, ובפס"ר אמר וכו' עבדות וגרות בארץ וכו' ארבע וכו' אפילו של איכספלי' שלהם (כ"ה בפס"ר ד' פראג, ובהוצ' רמא"ש איכספלים) ובערוך ע' פלטיא עבדות וגירות בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ד' מאות שנה אפי' על פלטיא שלהם ס"א אכפלטיא, ובפסיקתא כ"י כרמולי ובילק' שה"ש ר' תתקפ"ו במאמר שהועתק מפסיקתא ליתא א"ר יודן וכו' וכן ליתא בשהש"ר פ' קול דודי (ב' ח'), ושם פ' עד שיפוח (ב' י"ז) איתא ר' יודן אמר גירות ועבדות ועינוי בארץ לא להם אפילו באיכספלייה שלהם, ונוסחאות שונות בב"ר ובפסיקתא וכן הועתקו בערוך בערכים שונים, ואכספטיה מלה זרה בודדת ולא נמצאת רק במאמר ר"י כאן, ובפי' ב"ר כי"ט מפרש לאכספטיא שלהם להשלמת חשבון ארבע מאות שנה (ומשם נובע הפי' בגליון הילקוט להשלמת חשבונם, והפי' אחר שם ווי"א שם עיר הוא פי' הערוך בע' אספטיה ועיי"ע קרויס צד 87), וכבר העירותי במ"י לעיל צד 369 שלפי שיטת הס"ע והברייתא דל"ב מדות היה אברהם בן ע' שנה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים ביציאתו הראשונה מחרן וכן ק' שנה היה אברהם בהולד לו את יצחק נמצא מברית בין הבתרים עד לידת יצחק ל' שנה ומלידת יצחק עד יציאת מצרים ת' שנה ובולם ת"ל שנה, וכן נדרש במכילתא בא פי"ד ומושב בני ישראל וגו' כתוב אחד אומר שלשים שנה וארבע מאות שנה וכתוב אחר אומר ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה כיצד יתקיימו שני מקראות הללו שלשים שנה עד שלא נולד יצחק נגזרה גזרה בין הבתרים וכו (ועי' במכילתא דרשב"י שמות י"ב מ' מ"א ותנחומא בא שם ושמו"ר ובמד"ר שם). ועוד במכילתא שם ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובארץ כנען ובארץ גושן ל' שנה וד' מאות שנה וזה אחד מן הדברים שכתבו לתלמי המלך וכו', וגם טעם זה השינוי להוציא הכתוב מפשוטו שעשו ת"ל שנה במצרים ועי' פירש"י מגילה ט' א', וכן לקמן פס"ג סי' ג' אברהם נקרא ישראל ר' נתן אמר מילתא עמיקתא היא ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובארץ כנען ובארץ גושן וכו' (וכמו כן לשון השינוי בתנחומא שמות סי' כ"ב במצרים ובארץ גושן ובארץ כנען, ולפנינו השינוי בתרגום היוני בארץ מצרים ובארץ כנען, ובב"א שם אשר ישבו בארץ מצרים ובארץ כנען הם ואבותיהם וכו' ועי' השינויים בזה השינוי במגילה שם ובירוש' מגילה פ"א ע' ד' ובתנחומא מ"ב שמות סי' י"ט ובאדר"נ נו"ב פל"ז ובמס' ספר תורה פ"א ה"ט ובמס' סופרים הוצ' ר"י מיללער פ"א ה"ט ובהערות שם צד 15), וגם יוסיפון לרומיים בקדמוניות ב' ט"ו ב' כתב שיצאו בני ישראל ממצרים בשנת ת"ל לביאת אברהם לארץ כנען (ומוסיף ובשנת רט"ו לירידת יעקב למצרים) ועי' גם באגרת אל הגלתיים ג' י"ז, ואפרם הסורי כתב לפ' ומושב בני ישראל וכו' ומותבהון דיתבו במצרין ארבע מאא ותלתין שנין הנא דין מניינא לא מן מעלה דיעקוב תתחשביוהי אלא מן יומא דאקים אלהא קימא עם אברהם, ובפדר"א שם איתא עוד א"ל ריב"ז והלא כתיב ומושב בני ישראל וכו' א"ל רד"ו שנה ישבו ישראל במצרים ות' שנים עד שלא בא יעקב למצרים נולדו לו ב' שבטים ליוסף מנשה ואפרים וכו' הרי רמ"ו שנה ימים ולילות הרי ת"ל שנה שדלג את הקץ בזכות אבות וכו' ועליהם הכתוב אומר קול דודי הנה זה בא מדלג וכו', אבן לפי אגדה זו אין צורך להדרש שת"ל שנים נמנים מברית בין הבתרים ות' שנים מלידת יצחק, וכן משמע ממאמר ר' יהודה בפסיקתא שם (מ"ז א') קול דודי הנה זה בא זה משה בשעה שאמר לישראל בחודש הזה אתם נגאלין אמרו לו וכו' היאך אנו נגאלים לא כך אמר הקב"ה לא"א ועבדום וכו' ארבע מאות שנה והלא אין בידינו אלא מאתים ועשר שנה אמר להם הואיל והוא חפץ לגאול אתכם אינו מביט בחשבונותיכם אלא מדלג על ההרים על הקצים ומקפץ על הגבעות על החשבונות ועל העיבורין וכו' ועי' בפירושי התורה לפ' כי גר וכו' ולפ' ומושב בני ישראל וכו' ובמדרש הגדול עמ' 237 ובשבלי הלקט סי' רי"ח (צ"ה ב') בפי' ברוך שומר הבטחתו וכו' שהקב"ה מחשב לעשות את הקץ וכו' ועיי"ע במאור עינים פל"ה ובס' דאס לעבען אבראהאמס צד 118: 1 וגוי וכו'. היה לו לומר וגוי מאי וגם את הגוי שהוא לשון רבוי, והדרש ר"ת וגם את הגוי גם הוא גם מצרים וכו' כשם שגזרתי על זרעך כן אשפוט מצרים וד' מלכיות להפרע מהם, ובמנוה"מ שם הועתק א"ר חלבו וגם את הגוי גם הוא מצרים וגם לרבות ארבעה מלכיות, ובשהש"ר פ' עד שיפוח הגי' ר' חלבו אמר הגוי וגם את הגוי מצרים וארבע מלכיות ועת"ג: 2 יעבידוך. כ"ה בכי"ל, ואם הגי' נכונה מפרש ר"ת אשר יעבדו אשר יעבדו בם, וכן מתורגם בת"א דיפלחון בהון ובפסוק שלפניו ועבדום ויפלחון בהון ועי' גם ברד"ק: בשתי אותיות

הקב״ה לאבינו שגואל את בניו ושמא עשו תשובה גואלן בשבעים ושתים אותיות. אמר ר׳ יודן מלבוא לקחת לו גוי מקרב גוי עד מוראים גדולים (דברים ד לד) את מוצא ע״ב אותיות (של הקב״ה). ואם יאמר לך אדם ע״ה הם. צא מהם גוי שיני שאינו מן המיניין, ר׳ אבין אמר בשמו גאלן ששמו שלהקב״ה ע״ב אותיות:

ב* ואחרי כן יצאו ברכוש גדול אמר ר׳ אחא אחר אין כת׳ כן אלא אחרי משאביא עליהן עשר מכות אח״כך יצאו ברכוש גדול. אמר לו אף אני בשיעבוד, אמר לו ואתה תבוא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה. אמר ר׳ שמעון בן לקיש שלשה הם שני בהם בשיבה טובה. אברהם הוא שווה לו, דוד הוא שווה לו, גדעון לא שווה לו, למה, ויעש אתו גדעון לאפוד (שופטים ח כז) לעבודה זרה:

1 פסיקתא (פס נ״ב ב׳), פסיקתא רבתי פס (ס״ו ב׳), ויקרא רבה פכ״ג סי׳ ג׳, ש״ר השירים רבה פ׳ כתהנה (ג׳ ב׳): 6 ילקוט שם: 8 ילקוט שם, ילק׳ שופטים ר׳ סי״ד, לקמן פס״ג:

1 לאבינו] לאברהם פ, לאבינו אברהם דונת, לאברהם אבינו א״כ, את אברהם אבינו חא״י | שהוא גואל דפוגכתי, שיגאל א | ושמא] פוחגכי׳, ושאם דת, אבל א | עשו] כי׳, יעשו דפוחגת, לכשיעשו א | יגאלם א׳, גאלן י, ונואלן ה, אגאלם א׳ | בע״ב ד״אתי | אותות ו | אמר] פוחאב, דאמר דתי | 2 מלבא פאבי | מקרב גוי לי פואי | ובמוראים י | את מוצא לי וא | ע״ב] ד״א׳י, שבעים ושתים דפוכת | אותיות של הקב״ה] אותות הן ו, אותיות אי | 3 אם ג | ע״ה] ד״אי, שבעים וחמשה דפוגכ, שבעים וחמש ת | צא] ג, הוציא א׳, אמור לו צא דפוחכתי, אמור לו א׳ | מהם לי חא׳ | שאינו] אינו א׳, שאינו מלה פוהא׳גכי | 4 גואלן פואגכ, גואלם ת | ע״ב] ד״אתי, שבעים ושתים דפוגכ | אותות הן ו | 5 אחר] ד״א׳גכי, ואחר א׳, אחרי כן ד, ואחרי כן יצאו ת, לי ו | כתוב ד, כתי׳ אגי | כן] ו, כאן דאגכתי | ואחרי א׳ | שמשאביא ו | 6 אחר כך ג, לאחר כך י, ולאחר כך ד, אחר כן ו, ולאחר כן כ, אחרי כן ה, ואחרי כן א׳, ולאחרי כן ת | יצאו] ואחרי כן ~ וכ | לו] לפניו כ | תבוא] ד״ואגת, תבא דפא׳כי | 7 *תקבר — טובה פוהא׳י] וגו׳ ד, לי לא״ת | שלשה] פוחגכתי, ג׳ דא | *שני בהם דכתי (שופטים)] שני בהן פואג, שכתוב בהם ה, . . בהן י, שוים ל | 8 הוא שוה פגכ, היא שוה דת, ושוה א׳י (שם), שוה א׳, השוה ו | הוא שוה פגכ, שוה דת, ושוה א׳י (שם) | ולא פוא׳י | שוה דפאגכתי, השוה ו | למה] שני ג | 9 לעבודה זרה] וג, לע״ז דפאכתי |

וכו׳. בדל״ת וגרן הגמ׳ת הקב״ה וכו׳ ושמא עשו תשובה גואלן בע״ב אותיות וזכו לעשות תשובה ונגאלו בע״ב אותיות וכדאמר ר׳ יודן שבפסוק המדבר בגאולתן או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמת וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר עשה לכם ה׳ אלהיכם במצרים וכו׳ (דברים שם) את מוצא מן מלת לבוא עד גדלים ע״ב אותיות של הקב״ה וכו׳, וכן הגי׳ של הקב״ה במאמר ר״י גם בדפוסי׳ וכי״ם וכי״ג וכי״כ וכי״ת ובמנוה״מ שם, ובכי״ו וכי״א א׳ וב׳ ובילקוט ולק״ט ושבלי הלקט (שם צ״ו א׳) ל״ג של הקב״ה וכן הוגה בפי״כ. וגם בכי״ל נרשמו בדיו דיהה קוים על שתי תיבות אלו כנראה לרמז שהן מיותרות וכן לי״ג של הקב״ת במאמר ר״י בפסיקתא ופס״ר ובוי״ר ובכ״ר ובשה״ש ר׳ פ׳ כשושנה וכו׳ וכן נ״ל עיקר, ור׳ אבין אומר שע״ב אותיות אלו בפ׳ או הנסה אלהים לבוא וכו׳ הם כנגד ע״ב אותיות בשמו של הקב״ה ובשמו גואלן כדמפרש גם בשבלי הלקט וע״ש, והשם של ע״ב אותיות לא נתפרש במדרשים ולפי הגי׳ העיקרית לא נזכר שהוא יוצא מפסוק או הנסה וכו׳, ובשהש״ר שם הגי׳ ששמו של הקב״ה שבעים ושנים שמות הן וע״י ברש״י סוכה מ״ה א׳ בד״ה אני וכו׳ ובלק״ט שמות י״ד כ״א ובראב״ע שמות י״ד יט ולג כ״א ובספר רזיאל ד׳ ווינצאק צד 41 ובאגרת ר׳ אברהם אבולעפיא שהו״ל ר״א יעלליעק בס׳ פילאזאפיע אונד קאבבאלא מחברת א׳ צד 25 ובהערה כ״ז שם צד 46 ועיי״ע צונץ זינאג׳ פאעזיע צד 146 שואב וואקאבולער ובו׳ צד 80 וצד 64 ובי״ת הלק כ׳ צד 131, ובאגדת שה״ש שם איתא רבי אומר מי שהפליא לבנים מה שקיים לאבות שאומר כי גר יהי׳ זרעך וגו׳ בשתי אותיות קיים לו שהוא גואלם וב״שב עים גאלם שני בססות באותות ובמופתים ובמלחמה וגו׳ כנגד שבעים וכו׳ וצ״ע וע׳ בילק׳ שה״ש ר׳ תתקי״ם, ואגדה אחרת באדר״נ שם אמור מעט ועשה הרבה אף הקב״ה וכו׳ שנ׳ ויאמר וכו׳ וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי וכו׳ לא אמר אלא בדלי״ת ונרן אבל באחרונה כשפרע הקב״ה משונאיהם של ישראל לא פרע אלא בשבעים ושתים אותיות שנ׳ או הנסה וכו׳ ובמוראים גדולים הא למדת כשנפרע משונאיהם של ישראל לא נפרע אלא בשבעים ושתים אותיות וכו׳, וכ״ה בתנחומא וירא ושם הגי׳ לא אמר לו אלא בדל״ת ונרן לסוף נפרע מהן בע״ב אותיות שנ׳ או הנסה וכו׳ לקחת לו גוי וגו׳ א״ר יודן מלבא לקחת לו גוי עד מוראים גדולים ע״ב אותיות הוא (וגם שם לי״ג ע״ב אותיות של הקב״ה). ופירוש זר בלק״ט למאמר ר״א בשם ר״י אשר יעבודו דן אנכי הבטיחן הקב״ה בשתי אותיות התחלת דם ולבסוף נגע לכך נאמר דן אנכי וע״ב אותיות הבטיחן וכו׳, ומפרש דן נוטריקון דם נגע וע״י שמו״ר פמ״ו סי׳ כ״ז דן אנכי מהו דן מכת בכורות שנקרא נגע וכו׳, ובדוייקת בתיבת כלבוא כמו שהוא במקרא לבוא מלא והוייו במספר ע״ב אותיות וע״י בסנחת שי דברים ד׳ ל״ד, ובכל הספרים חוץ מילקוט כתיב כאן עד מוראים וכו׳ וכ״ה בפסיקתא ובוי״ר ושהש״ר, ובפס״ר ובמוראים. ואינה כמוגנת הגי׳ בדב״ר א״ר אלעאי וכו׳ א״ר יודן מלבוא לקחת לו גוי עד סוף הפסוק ע״ב אותיות. ובפסיקתא איתא א״ר יודן בשמו גאלן וכו׳ אבן בכ״י אקספרד המעולה גם שם הגי׳ א״ר אבין. ובכי״ו הגי׳ כאן ג׳ פעמים אותות וע״י במ״י לעיל צד 375 בד״ה אותותיך: 5 ואחרי כן. בכי״ל כתוב ואחריכן וכן בסמוך אחרכך בתיבה אחת כמו לעיל צד 435 ואפילפיכן וע״י במ״י לעיל צד 110, וריא הורש שנוסף י׳ כנגד עשר מכות: 7 שני בהם וכו׳. בכי״ל איתא כאן שוים בשיבה טובה והגהתי ש״נ׳ בהם בשיבה וכו׳ וכ״ת גם בכי״ל לקמן פס״ב, ושם הגי׳ אברהם ושוה לו דוד השוה לו גדעון ולא שוה לו וכו׳ ועתי״ג. ובשיבה טובה נאמר באברהם בפסוק זה ובראשית כ״ה ח, ובדוד כת׳ וימת בשיבה טובה (דה״א כ״ט כ״ח) ובגדעון כת׳ וימת גדעון בן יואש בשיבה טובה (שופטים ח׳ ל״ב). ובשכל טוב צד 8 הועתק אברהם והיא שוה לו דוד והיא שוה לו גדעון ולא שוה לו וכו׳:

כא יז) ויהי השמש באה ועלטה היה אמיטתה הוות:

והנה תנור עשן ולפיד אש שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן (א') ד' דברים הראה לו גיהנם ומלכיות ומתן תורה ובית המקדש, אמר לו כל זמן שבניך עסוקים באילו שתים ניצולין מאילו שתים, פרשו משתים הם נידונין באילו שתים. אמר לו במה אתה רוצה שירדו בניך בגיהנם או במלכיות, ר' חנגא בר פפא אמר אברהם בירר לו את המלכיות, ר' יודן ור' אידי ור' חמא ברי חנינא אברהם בירר לו גיהנם והקב"ה ברר לו את המלכיות הה"ד אם לא כי צורם מכרם (דברים ל"ב ל) זה אברהם וי"י הסגירם (שם שם) מלמד שהסכים הקב"ה לדבריו, ר' הונא בשם ר' אחא כך היה אברהם

1 ילקוט כאן: 2 ילקוט שם, ילק' תהלים ר' תתל"ז, מכילתא יתרו מס' דבחדש פ"ט, שמות רבה פרשה ס"י ז', תנחומא מ"ב פקודי סי' ה', הנחומא שם סי' ס', פסיקתא פ' החדש (מ"ב ג'), פסיקתא רבתי שם (ס"ו ס'), מדרש תהלים ע"ב ל"ט סי' ג' מ' סי' ד' נ"ב סי' ח':

1 באה דפאגבתי] לבוא לן | *היה דפא[1]גבתי] ל' לא[2] | אמיטתה] ו אמיטתא דגבתי, הות דפוגתי, חות כ | 2 *ולפיד אש פוגבתי] ולפיד ד, וגו' ל | ר' שמעון א[2]תי | אבא] ווה ו | א'] אמר דפא[1]כתי, אומר י (תהלים), ל' וא[2] | ד'] ד'א[1]י, ארבעה דפוחגבתי (שם) | 3 גיהנם וא[2]גבי, גהינם דפא[1], גהנם ת | ומתן ל' י (שם) | כל זמן] בזמן י (שם) | יהיו עסוקים א[2], יהו עוסקין י | באילו שתים] בשתים דפואגבתי, בב' י (שם) | ניצולין] א, הן ניצולין פוגי, הם (הן ת) ניצולים דת | משתים דפואגבתי, מב' ועתידה תורה ליבטל ובית המקדש ליחרב י (שם) | 4 פרשו — שתים ל' י (שם) | פרשו] פוכ, פירשו דאגתי | מב' א[1] | הם ל' א[1] | נידונין] נדרין ל[0]ג, נדרים ח, נידרין פ | בשתים דפוחא[2]גכת, בב' א[1], בשתים ועתיד בית המקדש ליחרב וקרבנות ליבטל י | במה תרצה א | בגיהנם פוגכי, בגהינם ד, בגהנם ת, לגיהנם א[2], לגהינם א[1] | 5 הנגה ג, הינגא כ, הנינא א[1], ינה ת, הנניא י | בירר] א[1], ברר דפוכתי | ר' חמה ו | בר'] ג, בר דפואכתי | 6 חנינא (הנינה גת)] ~ א' פ, אמ' ג, אמר ד[1], אמרי כת, אמרו ד, זקן אחד משם [..] ו, אמ' זקן אחד משם ר' א[2], משום זקן אחד ר' אמ' א[1] | אברהם — גיהנם] אברהם.. גיהנם פג, אברהם ברר (ברר לו כ) גהינם דכ, אברהם ברר לו גהנם ת, ל' ואי | הקב"ה אי, הקדוש ברוך הוא ו | בירר פג | **לו] ל' ל | את ל' פא[2] | מלכיות פ | 7 מלמד ל' ואי (שם) | הסכים י (שם) | לדברו] א, לדבריו דפגכתי, על ידו י (שם) | משום כ | ר' אחא] ~ אמר פא[1]י, א' ג | כך] פגבי, כך אמר ד, ל' וא | היה אברהם] פגבעי, היה אבינו אברהם ד, אברהם היה ו, אברהם אבינו היה ת |

1 אמיטתה הוות. משמע שמפרש כן עפ"י איזה תרגום, וכן תרג' ערפל אמיטתא בת"א ותרי"א דברים ד' י"א ועיי"ע בעמת"ר ע' אמיטתא, ובפסוק שלפנינו מתורג' עלטה עמומה בתרגום שמרגי הוצ' ברולל, ובת"א ותרי ב' קבלא ובתרי"א חומטא: 2 שמעון בר אבא. כ"ה בכי"ל ובדפוסי' וברוב כ"י וילק' תהלים, ורק בכי"א ב' ובכ"ת וילקוט כאן הגי' ר' שמעון וכו' וכ"ה לעיל צד 73 וצד 352, ובירושלמי לרוב שמעון בר בא (ווא אבא) בלא כינוי רב או רבי לפי שלא נסמך ועי' בכמבה"י קכ"ז כ', ובשכל טוב שם הועתק ר' שמעון בשם וכו' ד' דברים הראה לו קרבנות וגלות ומתן תורה וגיהנם וכו' כל זמן שבניך עסוקים בשתים בתורה וקרבנות נצולין משתים מלכיות וגיהנם פירשו משתים וכו' ועי' גם בלק"ט, והאגדה שנאמרה כאן בשם ר' יוחנן וכן האגדה במאמר ריב"ל אף קריעת ים סוף וכו' נמצאה גם במכילתא יתרו, ושם הגי' רבי נתן אומר מנין אתה אומר שהראה המקום לאברהם אבינו גיהנם ומתן תורה וקריעת ים סוף שנ' ויהי השמש לבא ועלטה היה והנה תנור זה גיהנם שנ' ותנור לו בירושלם ולפיד אש זה מתן תורה שנ' וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים בין הגזרים האלה זה קריעת ים סוף שנ' לגוזר ים סוף לגזרים הראהו בית המקדש וסדר קרבנות שנ' קחה לי עגלה משולשת וגו' הראהו ארבע מלכיות שהן עתידין לשעבד את בניו שנ' ויהי השמש לבא וכו' והנה אימה וכו' ועי' בס"י לעיל צד 439), והמאמר כתוב בשמויר שם משכן העדות מהו העדות זו תורה שהם יגעים בה אמר האלהים בזכות התורה ובזכות הקרבנות אני מציל אתכם מגיהנם וכן לאברהם אבינו הראה הקב"ה התורה והקרבנות [וגיהנם] ומלכיות שנ' והנה תנור עשן וכו' והקרבנות מנין דכתיב עגלה משולשת וכו' ומלכיות מנין שנ' איום ונורא וכו' (ועי' במ"י שם), ואח"כ ג' שם אמר הקב"ה כל ימים שיהו בניך עסוקים בתורה ובקרבנות הם ניצולים מהם אלא עתידין בניך לבטל הקרבנות במה אתה מבקש שישתעבדו בניך בגהינם או במלכיות א"ר הנגא בר פפא אברהם בירר לו המלכיות ומנין שנא' אם לא כי צורם מכרם זה אברהם שנ' הביטו אל צור חוצבתם וי"י הסגירם שהסכים הקב"ה אחריו אמר ר' הונא בשם ר' אחא וזקן אחד בשם ר' (כ"ה ברפ"ר ודי"ו וצ"ל) עמד לו אברהם תמה ולא היה יודע מה שיברור לו עד שאמר לו הקב"ה שיבורר את המלכיות שנ' הרכבת אנוש לראשנו (באנו באש) שעבדתנו במלכיות [באנו] באש ובמים זו גהינם הציו אש וחציו ברד ותוציאנו לרויה וכו', ובתנחומא מ"ב פקודי שם הגי' מהו העדות וכו' אמר להם הקב"ה בזכות התורה וכו' אפילו אברהם אביהם הראה לו הקב"ה התורה והקרבנות וגיהנם ומלכיות תורה ולפיד אש וכו' וקרבנות וכו' גיהנם תנור עשן מלכיות והנה אימה חשכה גדולה אמר לו הקב"ה כל זמן שבניך מתעסקין הם בשתים הם ניצולים משתים כל זמן שמתעסקין בתורה וכו' ועתיד בית המקדש ליחרב והקרבנות בטלין אלא מה אתה אומר שישתעבדו וכו' או במלכיות אברהם בירר את המלכיות א"ל רבש"ע ישתעבדו במלכיות ולא ירד אחד מהם לגיהנם שנ' כי לא וכו' ואין צורם אלא אברהם שנ' הביטו וכו' וה' הסגירם שהסכים עמו הקב"ה אמר ר' חנינא היה עומד אברהם ותמיה ולא היה יודע מה לברור אמר לו הקב"ה חתוך את הדבר באותה שעת רמז לו הקב"ה לברור את המלכיות הוי אלה פקודי משכן העדות וכו', וצ"ל שם ר' ה בר פפא אמר אברהם בירר וכו' וכ"ה בתנחומא פקודי ועיי"ש, ובמנות"מ שם הועתק מב"ר שמעון בר אבא בשם וכו' כל זמן שבניך עוסקים בשתים ניצולים משתים פירשו וכו' א"ל במה תתרצה שידונו בניך במלכיות או בגיהנם ר' חיננא בר פפא וכו' ר' יודן ור' מאיר אמר רב אחא בר חנינא זקן א' משום ר"מ אומר הקב"ה בירר לו המלכיות ההי"ד אם לא כי צורם וכו' הסגירם שהסכים לדבריו ר' הונא בשם רב אחא אמר היה אברהם תמה כל היום כלו במה אברר גיהנם או מלכיות וכו' ע"כ. והמאמרים שלפנינו נסדרו בסגנון אחר קצת בפסיקתא פ' החדש בפתיחה רבות עשית וכו' בפיסה ראשונה

יושב ותמה כל היום א' במה אברר, אמר לו הקב"ה קטוע הדא מגנייה מן כדו ביום ההוא כרת ייי וגו', באנו למחלוקת ר' חננא בר פפא ור' יודן ור' אידי ור' חמא ברי חנינה, ר' חננא בר פפא אמר אברהם בירר לו את המלכיות, ר' יודן ור' אידי ור' חמא ברי חני' אמר משום זקן אחד משם ר' הקב"ה ברר לו את המלכיות הה"ד הרכבת אנוש לראשנו (תהלים סו יב) הרכבת אומייא לראשנו כבאנו באש ובמים (שם שם): ר' יהושע א אף קריעת ים סוף הראה לו דכת' אשר עבר בין הגזרים האלה היך דאת אמר לגוזר ים סוף לגזרים (תהלים קלו יג):

כב יח) ביום ההוא כרת ייי את אברם וגו' ר' יודן רבן יוחנן בן זכיי ור' עקיבה חד אמר

1 יושב ל' א | ותמה ותמה א | כל] ואעי (שם), ~ אותו דפגבתי | א'] אמר דפוכת, ואי' ג, ל' אכעי | אברר (אברור א', אבור כ, אבחר א') ע ~ בגיהינם (בגיהנם ד'פא'ני, בגהינם ן, בגהנם ת) או במלכיות דפא'נתי, במלכיות או בגהינם כ, גיהנם קשה מלכיות קשין א' | אמר לו הקב"ה] פואנכעי, ~ אברהם דת | קטוע] פג, קטע דואכתערי, קטוע ע' | הדא] הדא פ, חד ע, הדין דואכתריי, הדיא ד', הוא ג | מגנייה] מגנפיא דא', מגניא פג, מגיטא תר', מגנפים ר', מיליא ן, מלניא י, מלכיא י' (שם), ממביא ע | מן כדו] מן לכך ן, מלכך ברור לך את המלכיות י', מן כדו מן דאת (כדו את כ) בעי א'כ | ביום] שנאמ' ~ א | 2 וגו'] את אברם פן, את.. ברית א, את אברם (אברהם י) ברית לאמר גי (שם), ברית לאמר כ, את אברם ברית לאמר מהו לאמר ל'ת, ברית.. מהו לאמר ד | ר' חננא — ברי חנינה] ר' חנינא (חננא ג) . . . בר חנינא דג, ר' חננא (חנינה ת) בר פפא ות, ל' פאי (שם) | 3ר' חננא — אמר א'ג] ר' חנינא.. אמר ד' (שם), ר' חננא אמ' ל, ר' חמא בר פפא אמ' פ, דאמ' ות | 3 בירר] פיא'גי (שם), ברר דת | לו ל' וי (שם) | את ל' פא' | ר' יודן — המלכיות] ר' יודן . . . ור' חמא ברי חנינא אמרו משום זקן משם ר' הקב"ה בירר לו את המלכיות ג, ר' יודן . . . ור' חמא בר חנינא אמר משום זקן אחד הקדוש ברוך הוא בירר . . המלכיות י (שם), ר' יודן אמ' הב"ה בירר (בירר לו א') המלכיות א, ל' דפ'ת | 4 לראשנו] ~ באנו באש ובמים חכ | הרכבת — לראשנו] הרכבת אומיא לראשנו ח, הרכבת.. לראשינו א'גב, הירכבת.. לרשינו י (שם), ארכבת.. לראשינו ן, ארכבת . . לראשינו א', ארכבת.. לרישינן י, אומיא לראשנו פ, ל' דת | 5 כבאנו] ה, באנו באש ובמים כבאנו פן, באנו דא'גבתי, כבואינו א' | ר' יהושע] ~ בן לוי | אמר דואנכתי | אף ל' א | 7 רבן] ורבן ל, ר ן, ור' דפגכ | זכיי] וג, זכאי דפב |

לדיה בר פפא כל נפלאות ומחשבות שחשבת כדי שיקבל א"א את המלכיות אלינו בשבילנו כדי שנעמוד בעולם, ושם ג' שמעון בר אבא בשי"ר יוחנן אמר ד' דברים וכו' תורה וקרבנות גיהנם ומלכיות תורה שנ' ולאי"ר אש וכו' אמר לו הקב"ה אברהם כל זמן שבניך מתעסקים בשתים וכו' ועתיד בתמיך ליחרב וקרבנות ליבטל וכו' ר' חנינא בר פפא אמר אברהם בירר לו את המלכיות מ"מ וכו' צורם מברם ואין צורם אלא אברהם אבינו כדכתיב הביטו אל צור וכו' וה' הסגירם שהסגים הקב"ה עמו ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר כל אותו היום היה א"א יושב ותמה בלבו ואומר איזה מהם אברור לגיהנם או למלכיות זו קשה וזו קשה א"ל הקב"ה אברהם עד מתי אתה יושב ותמה בלבך פסק מילגיא מן לבך (ובכי"א שם הגי' מלכי או מלכיא, ובערוך הס' ע' קטע הועתק מפסיקתא פסק הדא מיליא מן לבך, ובשפס"ע שם פסק הדא וכו) הה"ד ביום ההוא כרת וכו' לאמר מהו לאמר ר' חיננא בר פפא אמר אברהם בירר לו את המלכיות באנו למחלוקת ר' יודן ור' אידי ור' חמא בר חנינא וזקן אחד בשם רבי הקב"ה בירר וכו' מ"מ הרכבת אנוש לראשנו הרכבת או"ה על ראשינו כאלו באנו באש ובמים, ופסקא דהחודש נמצאת כולה בשינוים מעטים גם בפסי"ר ושם ג' פסוק הדא מלכי לבך וכו' הרכבת אנוש וכו' ארכבתא אומיא על רשינן באנו באש וכו', ובמד' הגדול עמ' 240 הועתק פסוק הדא מילא מלבך וכו' הרכבת וכו' ארכיבת אומיא על רישנא כבאנו וכו', וממפסיקתא נובע גם המאמר במדרש תהלים מ' סי' ד' רבות עשית וכו' א"ר חנינא בר פפא נפלאות ומחשבות שחשבת וכו' כדי שנעמוד בעוה"ז ונירש חיי עולם הבא ר' יודן ור' אידי ור' חמא בר חנינא בשם זקן אחד שאמר בשם רבי לא היה אברהם יודע שיברר לו את המלכיות אלא הקב"ה בירר לו וכו' אמר ר' ברכיה היה אברהם יושב ודומם כל אותו היום אמר לו הקב"ה עד מתי אתה יושב ודומם קטע הדא מילתא (וגי' אחרת שם הדא מיליא) וברור לך את המלכיות התחיל הקב"ה חותך את הדבר שנ' ביום ההוא כרת וכו' ועיי"ש ליח סי' ב' וג"ב סי' ח. ובמגנון שלפנינו צריך לפרש שהסיוע הה"ד אם לא כי צורם וכו' מוסב על מאמר רחב"פ אברהם בירר וכו ואולי צ"ל כן ועי' גם במ"כ. והסיוע לדברי ר' יודן וכו' הוא הפסוק הרכבת אנוש וכו' כדאיתא לעיל, ובמאמר זה הראשון ר' יודן וכו' נעדרי' בכי"ל מלת אמ' (ועי' במ"פ לעיל צד 435 ועדיפא הגי' ר' חמא, וגר' שגם כאן היתה הגי' שלימה ר' יודן וכו' משום זקן אחד וכו' וגי' זו נשתבשה בכי"ו וכי"א א' וב' ובמנחה"ם, ובמאמר ר"ה בשי"ר אתא נ"ל שהגי' בכי"ל מגנייה[1]) היא גי' העקרית ופי' קטוע וכו' קטע מעכשיו זו המחשבה והברירה הה"ד ביום ההוא כרת וכו' שבאותו היום נחתך הדבר (ותרג' כרת קטע בתרי"ו ב' במדבר י"ג כ"ג ובתרי"י א' וב' דברים י"ט ה' והציווי קטוע כמו תבוע לקמן פס"ה סי' ה'), וכן מפורש המאמר בתנחומא מ"ב א"ל הקב"ה תתוך את הדבר וכו' ובמד' תהלים התחיל הקב"ה חותך וכו', ובאנו למחלוקת וכו' לדברי רחב"פ אברהם בירר לו את המלכיות ולדברי ר' יודן וכו' הקב"ה בירר לו וכו', ולפנינו בכי"ל ובכי' שציינתי וילק' תהלים ליג לאמר מהו לאמר (ואיתא רק בדפוסי' וכי"ת המאוחר, ובכי"ל הוגה כן בינו שיטי בדיו דיהה) והדרש הזה הוא כנוסחת הפסיקתא ושעם הדרש מהו לאמר לאמר לאברהם שיברר לו את המלכיות וכשפטת רחב"פ (ועי' כפרי נשא סי' ב'), ולכן נכונת שם הגי' מהו לאמר רחב"פ אמר אברהם בירר לו וכו' ואח"כ ג' באנו למחלוקת ר' יודן וכו' שלפי שטה זו בירר לו הקב"ה את המלכיות, ומשובשת הגי' בכי"פ וכי"ו ובדפוסי' ובי"ת המאמר מקוטע, והס' הרכבת אנוש וכו' מפורש עפ"י איזה תרגום הרכבת (ארכבת) אומייא (אומיא) וכו' כלו' המלכיות: 7 רבן יוחנן וכו'. כן הגהתי רבן וכמו שהגי' בכי"ו ר' יודן ר' יוחנן וכו' כלו' ר' יודן אמר שריב"ז ור"ע נחלקו חד אמר וכו' וכמו בסמוך ר' ברכיה אמר ר' לעזר וריב"ח חד אמר וכו' ומלת אמר נעדרת ועי' גם לעיל צד 175 ר' יודן בשם ריב"ז ר' ברכייהו בשם ר"ע וכו'. ובמקרא נר' הלשון ביום ההוא

[1]) μελετή, Überdenken.

העולם הזה גילה לו העולם הבא לא גילה לו וחרנה אמר הזה והבא גילה לו, ר׳ ברכיה אמר ר׳ לעזר ור׳ יוסי ברי׳ חנינה חד אמר עד היום ההוא גילה לו וחרנה אמר ומן היום ההוא גילה לו:

לזרעך נתתי את הארץ וגו׳ רב הונא ור׳ דוסתי בשם ר׳ שמואל בן נחמן אף מאמרו שלהקב״ה מעשה שני לזרעך נתתי אתן אין כתוב אלא נתתי, ר׳ יודן בשם ר׳ אבא יאמרו גאולי ייי אשר הוא גואלם אין כתי׳ אלא אשר גאלם (תהלים קז ב). אמר ר׳ אבין כי פודה ייי את יעקב אין כתי׳ אלא כי פדה (ירמיה לא י), רבנין אמ׳ אשרקה להם ואקבצם כי אפדם אין כתי׳ אלא כי פדיתים (זכריה י ח), אמר ר׳ יהושע ויברא ייי אין כתי׳ אלא וברא (ישעיה ד ה) כבר היא ברויה ומתקנה:

28b יט—כא) [את הקיני ואת הקניזי וגו] ר׳ דוסתי בשם ר׳ שמואל בן נחמן לפי שאינו כן מזכיר כאן החוי לפיכך הוא מביא רפאים תחתיהם ר׳ חלבו בשם ר׳ אבא בשם ר׳ יוחנן כך עלה

2 עי׳ פנסומא מ״ב פיי פרה סי׳ ו׳: 3 ילקוט כ׳ מ״ח, ילק׳ מכירי ישעיה ד׳ ס׳, מדרש תהלים ק״ז סי׳ נ׳: 9 ילקוט שם, ירוש׳ שביעית פ״ו ל״ו ב׳, ירוש׳ קידושין פ״א ס״א ד׳, בבא בתרא נ״ו א׳:

1 גלה דת | העולם — לו] והעולם . . לו פגב, אבל העולם . . לא גלה לו דת, ל׳ א | וחרינא גת, ואוחרנא ד, וחד פחאב | הזה והבא] העולם הזה והעולם הבא פחאגב, אחד העולם . . ואחד העולם הבא ד, את העולם . . ואת העוה״ב ת | גלה ד, הראה ת | ר׳ ברכיה — ומן — לו ל׳ א | אמר ל׳ גב | ר׳ אלעזר דג, בשם ר׳ אלעזר כ | 2 בר׳] נכ, בר דת | ההוא] ג, הזה דפבת | גלה דת | וחרנה] ו, וחרינא ג, ואחרינא כ, ואוחרנא ד, וחד פת | ומן] מן פ, עד דגת | גלה דת, לא גילה ג | 3 רב הונא] וגבי״מ, ר׳ . . דפאת | ורב מ דוסתאי דכתים, דוסמי ו, דוסמאי ג, דוסא פ | בן] ו, בר דפגתים, בר׳ כ | נחמני י | מאמר ג, כמאמרו פ 4 מעשה] גילת (גלה א׳) לו א | שני — אלא נתתי ל׳ א | נתתי ל׳ פוג | אתן] פבים, אתן את הארץ הזאת דוגתי | אין כתיב (כתוב מ, כת׳ פגבת) כאן דפגבתימ, אין כת כן ו | נתתי] פגתים, לזרעך נתתי ב לזרעך . . את הארץ הזאת ו, נתתי . . הזאת ד | *יודן דפוכתמ] ל׳ ל | אבא ~ בר כהנא דפוגבתמ *יאמרו ל׳ דפוגכתים] ל׳ ל | 5 הוא ל׳ פבים | אין כתיב (כתוב מ, כת׳ ב) כאן פחבי, אין כת׳ כן וג, לא נאמר דת אבין] פוחא²גב, אבון דת, יידן א¹מ | 6 אין כתיב (כתוב מ כת פאת) כאן דפאתימ, אין כת׳ כן וג (וכן בסמוך) | פדה] פי, ~ ייי את יעקב דוא²גתמ | 7 יהושע ת, יהושע בן לוי פואג, אבהו במ ויברא ייי] פא²גב, ~ על כל מכון (על מכון ים) הר ציון דותים | וברא] ~ ייי ואבתים. . . על כל מכון ג 8 הוא א | *ברויה דפגת] ברואה ים, ברייה ל, בריאה וב, ברוי א². בראוי א¹ | ומתקנה] וג, ומותקנה כ, ומתוקנת דפתמ, ומיתקנא י, ומתוקן א | 9 דוסתאי דפאבת, דוסמאי ג | בן] ו, בר דפגבת שאין י | 10 **כאן (כן ו)] הנה ל | חוי ד¹א²י, חיוי כ, חיווי ו, חיוויי ג, את החוי ת | לכך א | הוא ל׳ כ בשם ר׳ אבא] בשם . . בר כהנא פב, שמעון בר ווה ו | עלה] את, עלת דוג, עלתה פחבי |

כרת וכו׳ מיותר דבל המאורע המסופר בזו הפרשה היה ביום שכרת הקב״ה עם אברהם את ברית בין הבתרים ודרשוהו לענין עוה״ז ועוה״ב וכדמפרשי אמוראי פלוגתא דתנאי חד אמר עד היום ההוא וכו׳ וחרנה אמר ומן היום ההוא וכו׳, ועמוק המאמר ופירושו חן לפי הגי׳ שלפנינו והן לפי הגי׳ חד אמר עד הזה וכו׳ ואוחרנא אמר עד היום ההוא וכו׳ ועי׳ במפרשי המדרש, ובתנחומא מ״ב שם איתא בא בימים מהו בא בימים ר׳ יוחנן אמר בוילון של העולם הזה ור׳ אלעזר אמר בעולם הזה ובעולם הבא לכך נאמר בא בימים אמר לו לזרעך נתתי את הארץ הזאת וגו׳ הראה לו מה שבעולם הזה ומה שבעולם הבא לכך נאמר בא בימים וכו׳ ועי׳ באגה״א ח״ב צד 67, ובלק״ט כתב עפ״י זה המאמר שלפנינו ביום ההוא וכו׳ מה ת״ל ההוא מלמד שגילה לו העולם הבא, ומוסיף שם וכה״א ואמר ביום ההיא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו: 8 רב הונא. וב״ה עוד בפרשה כ״י ובילקוט דפ״ר וד״ו וילק׳ מכירי, ועדיפא הגי׳ ר׳ הונא, ובמדרש תהלים מ״ב שם ג׳ ד״א יאמרו וכו׳ אשר גאלנו היה לו לומר או אמרו גאולי ה׳ אשר גאלם (ובמ׳ תהלים שנדפס מכבר איתא עוד או יאמרו גאולי ה׳ אשר יגאלם) אמר ר׳ יהודה בר שלום יפה הוא אומר למה שמאמרו של הקב״ה מעשה הוא (ושם נוסף אמר רבי הונא בשם רבי דוסתאי בשם רבי שמואל בר נחמן וממקום אחר את למד שמאמרו של הקב״ה מעשה הוא) וממי אתה למד מאברהם מה כתיב ביום ההוא כרת וכו׳ אתן אינו אומר אלא נתתי וכי בנים היו לו לאברהם כבר והלא עד עכשיו לא הוליד אלא מאמרו של הקב״ה הוא מעשה אמר הקב״ה אמרתי דבר הרי מעשה נעשה אף כאן אומר גאולי ה׳ שכבר גאלם: 9 שאינו מזכיר כאן החוי. שנמנה במספר ז׳ עממים ועי׳ דברים ז׳ א׳, ולא נתפרש הטעם למה מביא רפאים ואינו מזכיר החוי, וכן כתב בעל א״א תימה דאם גזר חוי למה מביא רפאים תחתיהם: 10 ר׳ חלבו וכו׳. בירוש׳ שביעית וקידושין שם ג׳ והמיבך והרכך מאבותיך וכו׳ מה מקיים וכו׳ מאבותיך אתר לה לעתיד לבוא דאמר ר׳ חלבו שמעון בר בא בשם ר׳ יוחנן אבותיך ירשו ארץ של שבעת (ארץ ז׳) עממים ואתם עתידין לירש ארץ של עשר עממים תלת חורנייתא (אחרנייתי׳) אילין אינון את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני ר׳ יודה אמר ערביא שלמייא נבטיית (שבלאי שבייה נבטייה) ר׳ שמעון אומר אסיא ואספמיא ודמשק (אביא ואספמית ודרמשק) ר׳ ליעזר בן יעקב אומר אסייא וקרתיגני ותורקי רבי איבר (ר׳ אז׳) אדום ומואב וראשית בני עמון מאבותיך אבותיך אילים שנגאלו וכו׳, ובגי׳ הירושלמי הגי׳ בכי״ו ר׳ חלבו שמעון בר ווה בשי״ר יוחנן, ובשכל טוב נשתבש ר׳ חלבו ור׳ שמעיה בר אבא בשם ר׳ יוחנן אמרו כך עלה בדעתו של הקב״ה להנחיל עשרת עממין לישראל אולם כדי לנכות בם הנית כהם וכו׳, ועשרת עממין הן המנויים במקרא את הקיני וכו׳ ואת החתי וכו׳ ואת האמרי וכו׳ ואינו מירמן בירושלמי ובב״ר כאן לפי הגי׳ שלפנינו וכן אינו מורם שבעת עממים שנתן להם, ועם גי׳ הירושלמי מסכים גם הלשון היינון תלת וכו׳ והוספתי את הקיני וכו׳ כמו שהוגה גם בכי״ל בינו שיטי ועת״נ, ואותן שלש ארצות האחרות מפרש רבי ערוויית[1]) שלמייה נובייה[2]) וגר׳ שרבי

[1]) 'Ἀραβία. [2]) Ναβαταία.

בריתי שלהקב״ה שנוחיל לישראל עשרה עממים ולא נתן להם אלא שבעה. היינון הלת אחרניתא [את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני] ר׳ א׳ ערוייה שלמייה נוטייה. ר׳ שמעון בן יוחי א׳ דרמסקוס ואסיא ואספמיא. ר׳ ליעזר בן יעקב א׳ אסיא ותרקי וקרטגינא. רבנין אמ׳ אדום ומואב וראשית בני עמון הם שלשה שלא נתן להם בעולם הזה שנ׳ כי לא אתן לך מארצם וגו׳ (דברים ב ה).

1 הקב״ה] פוהאגב, מקום דתי | שהוא מנחיל פוחגבי, שינחיל א, להנחיל להם דת | את ישראל נ | עשרה א[1], ארץ עשרת פוב, את ארץ עשרת חג, ארץ י׳ ד[1], ארין עשרת דת | עממים (עממין א[2])] וא׳~ את הקני ואת הקניזי ואת הקדמוני הינון תלתא ואת (אינון תלתא ואחרנייתא ואת י) החתי ואת הפריזי ואת הרפאים ואת האמירי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת היבוסי הרי עשרת חי[1]. (ולא נתן להם אלא שבעה) את הקני ואת הקנזי ואת הקדמוני הינון תלהא ואדרניתא ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים ואת האמרי . . ואת היבוסי הרי עשרה כ, את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמוני (ולא נתן להם אלא שבעה) הלין תלהא ואחרניתא את החוי (וצ״ל החתי) ואת הפריזי . . את האמורי ואת הכנעני והגרגשי והיבוסי הרי עשרת פ. (ולא נתן להם אלא שבעת) את הקני ואת הקנזי ואת הקדמוני והינון תלתא את החתי ואת הפריזי ואת הרפאים ואת האמורי . . ואת הגרגשי ואת היבוסי נ, את הקיני (הקני ת) ואת הקניזי ואת הקדמוני דת | ולא — אלא שבעה] פו, ולא . . שבע א[2], ולמה נתן להם שבעה חגב, ולמה . . אלו השבעה י[1], ולא נתן להם אלא שבעה (ו׳ ד[1]) את החתי ואת הפריזי (הפרזי ת) ואת הרפאים את האמורי ואת הכנעני ואת הגרגשי היבוסי הרי שבעה (ו׳ ד[1]) ולמה נתן להם שבעה (ו׳ ד[1]) פירושן (פירשן ת) לעיל דת | היינון — אחרניתא] ואיילינון הינון תלתיי הורנייהא ו, ואילין אינון א, ואלת הם (ואילו הן נ, ואלה י[1]) השלשה (שלשה פ) שלא (לא כי[1]) נתן להם פגבי[1], ואיזה (ואי זה ד׳ח) הם השלשת (הגי׳ ד) שלא נתן (ניתן ד) להם דחת | 2 *את — הקדמוני ל[0]] את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמני ו, (גרגשי) הקיני הקניזי והקדמוני א, ל׳ לפחגכתי | ר׳ א] ר׳ אומ׳ ד׳חכת, רבי אומר די, ל׳ פואג | *ערוייה] ערויה חג, ערביה פ, ערביא דכתי, עדוייה ל, ערוה א | שלמיה] שלמיא פוהא׳נ, שלמיא א׳בתי | נוטייא ת, נוטיה פח, גיוטייה כ, נטייה ו, נטייא י | אומר דפתי, אמ׳ האגב | 3 דרמסקוס] ותנבעי[1], דרמוסקוס ד | ואסיא] פוהאגבת, ואסייא ד, ועסיא י, אסיא ע | ואספמיא] פכתעי, ייא ד, ואיספמיא נ, ואספני ו, ואספניא א[2], וספיא א[1] | אליעזר דפוא[2]גבת, אלעזר א׳ | אומר א[2]בתי, אמר דפחא׳נ | עסיא י | *ותרקי דפוהא[2]נ] והרקי ל, ותורקי ת, ותירקי כ, ומרקי י, ומרקיא א[1] | וקרטאגיני ו, וקרתגניא כ, וקראטיגנא א[1], וקרטניא י[1] | 4 הם — ועמונים וגו׳ ל׳ וא | שלשה] ח, השלשה פגבתי הגי׳ ד | שנ׳—וגו׳] שנ׳ . . וגו׳ ובמואב כת׳ אל תצר את מואב קיני מעשו קניזי וקדמוני מאדום ומעמון ל[0], שנ׳ . . לך מארצם ירושה עד מדרך כף רגל (עד מדרך וגו׳ שנ׳ פ) כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר ובמואב כת׳ אל . . את מואב ואל תתגר בם מלחמה (את מואב וגו׳ נ) קיני מעשו קניזי וקדמוני (קנזי וקדמני נ) מאדר (ממואב נ) ומעמון פנ, שנ׳ כי לא אתן לך מארצו ירושה ובמואב כתיב אל תצר את מואב קני הוא עשו קניזי וקדמוני עמון ומואב י[1], אדום כמה שנ׳ כי . . לך מארצו ירושה כי . . הר שעיר ובמואב כת׳ אל . . את מואב קיני מעשו קניזי וקדמוני ממואב ומעמון כ, אדום שנ׳ כי . . לך מארצו ירושה כי . . הר שעיר ובמואב כת׳ . . את מואב ואל תתגר בם מלחמה קנז הוא מעשו קיני (קני ת) וקדמוני הוא (הם ת) מאדום ומעמון דת, בעמון כתי׳ כי . . מארצם עד מדרך כף רגל וכו׳ ובאדום כתי׳ . . ובמואב כתי׳ . . קני הוא מעשו קנזי וקדמני הוא מעמון ומואב ח |

מפרש את הקיני וכו׳ ואת הקדמוני שהן ארצות בני קדם וע״ל מושבי הנוודים ויהודם להערבים עי׳ שענקעל ביבעל-לעקסי׳ (במאמר הה׳ נעלדעקע) ח״ד צד 269 ושירער ח״א צד 728, ועל שלמייה עי׳ אייטינג נאבאטעאישע אינשריפטען צד 28, והשב״י מפרש דרמסקוס[1]) ואסיא[2]) ואספמיא[3]), ואסיא ג״כ שם מדינה ועי׳ לעיל צד 344 וכן פי׳ דרמסקוס גבול דמשק ואספמיא גבול אספיא ועי׳ בערך מלין צד 154 ובמ״ח הלק ל״ם צד 61, ור״ל בן יעקב מפרש אסיא ותרקי[4]) וקרטגינא[5]), והגי׳ ר׳ א׳ (רבי אומר) איתא גם בדפוסי׳ וילקוט ושלשת כ״י, ובתוספתא כ״י ל״ג רבי אומר המאמר הראשון שם כתוב, ובשכל טוב איתא את הקיני זה שלמאי ואת הקניזי ערביי ואת הקדמוני נוטי (וצ״ל נוטי) דברי ר״י ומשמע שהועתק כן עפ״י גי׳ הירושלמי ר׳ יודה אומר ומפרש קיני שלמאי כמו שגרס בירוש׳ קידושין שלמאי וכו׳ ושם צ״ל שלמאי, וגם בת״א מתורגם הקיני שלמאי ובתר״י א׳ שלמיא, אבן בשכל טוב והכמים אומרים אדום ומואב וראשית בני עמלק, (צ״ל עמון), והוא כגי׳ הב״ר רבנין אמ׳ אדום וכו׳, ומהשינויים בירושלמי עוד כדר התשבות בדברי ר״ש ובדברי ר״א בן יעקב ועי׳ גם באגה״ת ח״ב צד 40, ובבבלי ב״ב שם ג׳ לאפוקי קיני קניזי וקדמוני תניא ר׳ מאיר אומר נפתוחא ערבאה ושלמאה ר׳ יהודה אומר הר שעיר עמון ומואב ר׳ שמעון אומר ערדיסקים אסיא ואספמיא ועי׳ בד״ס ושם נסמן עפ״י שני כ״י הגי׳ אספיא, ובס״ר כאן הועתק דרמסקוס אסיא ואספמיא בערוך ע׳ אסיא וע׳ אספמיא. והלשון לפנינו ובירושלמי אדום ומואב וראשית בני עמון כלה״ב בדניאל י״ב מ״א: 4 כי לא אתן לך וגו׳. כ״ה לך בכל הספרים, ובמקרא שם כתוב כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר, והפסוק נשתבש עפ״י הפ׳ אל תצר את מואב ואל התגר בם מלחמה כי לא אתן לך מארצו ירשה וכו׳, ובהגי׳ שלפנינו הובא רק הפסוק שנאמר בעשו שהוא הראשון משלשה עממים אלו, ולא הובאו הפסוקים שנאמרו במואב ובעמון דברים שם מ׳ וי״ט, וגם בדפוסי׳ ובכ״מ וכ״י ג וכ״ב וכ״ת וילקוט ל״ג ובעמון כת׳, ובכ״ת גורס כן ומביא ראש הפסוק שנ׳ בעשו כי לא אתן לך מארצם עד מדרך וכו׳. ובגליון כ״ל נוסף ובמואב כת׳ אל תצר את מואב, ועוד נוסף שם קיני מעשו קניזי וקדמוני מאדום ומעמון, וגי׳ זו מסכמת עם גי׳ כ״ס, ובדפ״ר ודו הגי׳ קנז הוא מעשו קיני וכו׳ מאדום ומעמון ועה״ג, ובמ״כ הגיה קניזי הוא מעשו קיני וכו׳ מעמון וממואב וכן הדפיסו אחריו, ונר׳ שזהו הוספה מאיהרת ולא הועתק בר״שי ע״ת ובלק״ט. וכן ליתא בירושלמי בשני המקומות ושם לא הובא גם הפ׳ כי לא אתן וכו׳. ובכ״ו ובכ״א א׳ וב׳ הגי׳ רק רבנין אמ׳ אדום ומואב וראשית בני עמון אמר ר׳ יצחק וכו׳ :

1) Δαμασκός. 2) Ἀσία. 3) Ἀπάμεια. 4) Θράκη. 5) Καρθαγένη (Karthago).

אבל ליִמוֹת המשיח יהזרו ויהיו לישראל כדי לקיים מאמרו שלהקב״ה. אבל עכשיו שבעה נתן להם שני שבעה גוים רבים ועצומים וגו׳ (שם ז א). אמר ר׳ יצחק הוירתא רעיא בעשרה ואימרתה ולא בחד, כל אלין את הקיני ואת הקניזי וגו׳ ועדיין ושרי אשת אברם לא ילדה לו אתמהא:

פרשה מה

טז א) ושרי אשת אברם [לא ילדה לו] וגו׳ אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה (משלי לא י) מהו מכרה ר׳ אבא בר כהנא אמר עיבורה היך דאת אמר מכורותיך ומולדותיך (יחזקאל טז ג), אברם היה גדול מנהור שנה ונהור היה גדול מהרן שנה, גדול שתי שנים, שנה לעיבורה שלמלכה ושנה לעיבורה שליסכה, והרן מוליד לשש ואברם אינו מוליד ושרי אשת אברם לא ילדה לו:

[לא ילדה לו] ר׳ יהודה א׳ לו לאברם לא ילדה אבל אילו נשאת לאחר ילדה, ר׳ נחמיה אמר לא לו ולא לאחר, מה מקיים ר׳ נחמיה לא ילדה [לו], אלא לו ולה דרוש לא ילדה לה שרי לו אברם:

ולה שפחה מצרית שפחת מלוג היית והיה חייב במזונותיה ולא היה רשאי למוכירה, בעון קומי ר׳ שמעון בן לקיש מהו דתנינן עבדי מלוג, אמר להון מה דאת מליג מליג, אמר ר׳ שמעון

4 ילקוט כ׳ ע״ס, ילק׳ משלי כ׳ תתקס״ד, ילק׳ מכירי משלי ל״ס י׳: 6 לעיל לד 364 וש״נ: 10 ילקוט כ׳ ע״ס: 12 ילקוט שם, פדר״א פכ״ו: ירוש׳ יבמות פ״ז ה׳ א׳: 13 יבמות פ״ו מ״ס: ילק׳ תהלים כ׳ תש״נ, ילק׳ מכירי תהלים מ״ה קי׳ י״ס:

1 של הקב״ה] ~ שני אדום ומואב משלות ידם ובני עמון משמי׳ ל^{0}, אדום ומואב . . משמעתם י | 2 *ועצומים דפחגבתי] ועצמים ל | הזירתה וג | רעייה וג | ואימרתה] ג, ואיסרתא דפובתי, ואמרתא א | לא כי | 3 אלין] ג, אילין פואב, אירין (אילן י^{1}) אמר הקב״ה לאברהם דידיב ליה דתי ; ועדין | אתמהא] פואגב ל׳ דת || 4 *לא — וגו׳ ד] לא ילדה לו פנכתי, וגו׳ ל, ל׳ וא | אשת] כת׳ ~ פא^{1}גב | *ורחוק — מכרה אבתי] וגו׳ ורחוק מכרה ד, רחוק . . מכרה וג, וגומ׳ ל | 5 מהו] מה הוא ו, ל׳ גב | *ר׳ אבא — עיבורה דפאגת] ר׳ אבא . . עיבורא ל, עיבורה כדברי ר׳ . . בר כהנא ו, עיבורה מ, מכירה כ | 6 אברהם פאתי | היה ל׳ פאכ | נחור י | היה ל׳ פואבי | גדל א^{2} | מן הרן ו | גדול] גדל וא, אברם גדול מהרן י, נמצא אברם (אברהם פ) גדול מהרן דפת, והרן גדול ד^{1} | 7 שנה] חד א^{2}, ל׳ ד^{1}א^{1} | יסכה] שרה ו | הרן י | לשש] פואגבי, ~ שנים דת | ואברהם פא^{2}גב | *ושרי — לו דפוא^{2}גבתי] ושרי אשת אברם וגו׳ א^{1}, ל׳ ל | 9 ר׳ יהודה (יודן ו)] פ, ר׳ יהודה (יודן ו) ור׳ נחמיה (נהמיא א^{2}) ~ דואגבת | אומר והאי, אמר דגב | לו לאברהם פ, לו וי, לאברהם גכ | אבל] הא א^{1}, ל׳ וכי | *אילו ד^{1}פוא^{1}ג] אלו דא^{2}כי, אם הת, לא ל | נישאת נ, היתה נישאת ח | ר׳] פואגבי, ור׳ דת | נחמיא א^{1} | 10 אומר א^{2}י | מה — ר׳ נחמיה] פו, ומה . . י, מה . . ר׳ נחמיה אמ׳ ג, ומה אני מקיים כ, ומה דכתיב דת | *לו דוגבת] ל׳ לפ | אלא] פגי, ל׳ דת | דרוש] פ, ל׳ דגתי | *לא — אברם ל^{0}ג] לא ילדה שרה לו אברם ל, ילדה שרי לו אברם פ, ל׳ דתי | 12 מצרית] חאבי, ~ ושמה הגר דפוג | שפחת] נכסי א | היית] ג, הייתה ו, היתה דפאבתעי | והוא א | רשיי וג | למוכרה] וחאגתע, למכרה דפבי | 13 קמי א^{1} | מהוא ו, מאי ג | דתנינן] פוא^{1}גבע, דתנן א^{2}, דתני׳ ד^{1}, דתנא דת, דתניא י | עבדי ל׳ י | לון ואג | מה דאת] פע, מה דאית א^{1}, כמה דאת אמר וי, כמה דאתמר ג, כמה דתימר ד | מליג מליג] גע, מלוג מלוג דפוא^{2}כתי |

2 חוירתא וכו׳. משל הוא החוירה המטאה היא רועת בעשרה ילדים והכבשה המהורה ולא באחד וכן כל אילו את הקיני ואת הקניזי וגו׳ הם עשרה ועדיין ושרי אשת אברם לא ילדה אף אחד, ואתמהא כאן מלת הפלאה ועי׳ לעיל צד 177 וצד 202, ואלין בכי״ל כמו לעיל צד 45 צד 95 וצד 265:

פרשה מה. בכי״א א׳ מב״ג, ובכי״ג וכי״כ מס״ו, ובמקרא כאן פרשה כתומה: 7 ואברם אינו מוליד. בתמיה, אלא ושרי אשת אברם לא ילדה וכו׳, והמאמר אברם היה גדול וכו׳ נסדר כבר לעיל צד 364 ועיי״ש במ״י, ושם מסיים ואברם אינו מוליד אתמהא ותהי שרי עקרה וכו׳: 9 לא ילדה לו. כן הוספתי וכן הושלם בכי״ל ביני שיטי: 10 לו ולה דרוש. לא ילדה לו ולה שפחה וכו׳ לא ילדה לה שרי מצדה לו אברם מצדו, ובדפוסי וכיית הגי׳ רק לו ולה וע׳תי״נ, וכגנון אחר בכי״א ב׳ מקויים ר׳ יהודה אומ׳ ולא ילדת אלא לו, ובכי״א א׳ מקויים ר׳ יהודה אומ׳ לו ולא ילדה לו, ובכי״ו מסובב סוף המאמר: 12 ולה שפחה וכו׳. ואב״ב ולו שפחה וכו׳ והורש שפחת מלוג היית וכו׳ ולא היה רשאי למוכרה, וכן בלק״ט ולה שפחה מצרית לה ולא לו. שלא היה רשות לאברהם בה לפי שפחת מלוג הייתה והיה חייב במזונותיה ולא היה וכו׳, ולפרש שפחת מלוג מביא המאמר בעון וכו׳ מהו דתנינן עבדי מלוג אמר להון וכו׳. ולשון המשנה ביבמות שם אלמנת לכהן גדול וכו׳ הכניסה לו עבדי מלוג ועבדי צאן ברזל עבדי מלוג לא יאכלו בתרומה וכו׳ ואלו הן עבדי מלוג אם מתו מתו לה ואם הותירו הותירו לה אעפ״י שהוא חייב במזונותן וכו׳, ובסוגיא דירוש׳ יבמות שם ג׳ ר׳ חייה בר אד׳ בעי קומי ר׳ מ נ׳ מהו עבדי מלוג איל כמה דאת אמ׳ מליג מליג ועי׳ בערוך ע׳ מלג. ובפדר״א שם נכיון החמשי שנלקחה שרה אשת:

בן יוחי הגר בת פרעה היתה, כיון שראה פרעה מעשים שנעשו לשרה בביתו נטל בתו ונתן לה, אמר מוטב תהא בתי שפחה בבית זה ולא מטרונה בבית אחר ההיד ולה שפחת מצרית ושמה הגר אמר הא אגריך. אף אבימלך כיון שראה ניסים שנעשו לשרה בביתו נטל בתו ונתן לה [אמר מוטב תהא בתי שפחה בבית זה ולא מטרונה בבית אחר] ההיד בנות מלכים בקרותיך (תהלים מה י) [בנותן שלמלכים] נצבה שגל לימינך בכתם אופיר (שם שם) זו שרי:

ב ב) ותאמר שרי אל אברם הנה נא עצרני וגו' אמרה יודעת אני מאיכן היא מכתי, לא כשם שאומרין קבוע היא צריכה מיומם היא צריכה הנה נא עצרני ייי מלדת:

ואולי אבנה ממנה תני כל מי שאינו לו בן כאילו הוא מת כאילו הרוס, כאילו מת ותאמר אל יעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי (בראשית ל א) הרוס אולי אבנה ממנה ואין בונין אלא ההרוס:

6 ילקוט ר' פ"ס: 8 ילקוט שם, ועי' לקמן פס"ג:

1 בת] אע, בתו של דפוגבתים | הייתה ו, היית ג | כיון] אבים, וכיון דפונתעי (תהלים) | לשרה] לה י (שם) | בביתו לי פא' | *נטל — לה] נטל . . ונתנה לה פוע, נטל . . ונתנה לו דאנתי (שם) ם, נטל ונתן לה ל, נטל ונתנה לו כ, נתן לה בתו י | 2 תהא] נעי (שם), שתהא דפואתים | בתי לי א"ם | בביתו כ | *זה דא'תי] הזה פוחא', זו לם, שלוה כ | ולא] ~ תהא וכעי | מטרונה] פואנעם, ינא חי, ינית כ, גבירה דת | אחרת ם | 3 אמר] ע, לי דפוחאנבתים | ואף פ | כיון שראה] כשראה ו | הניסים א, מעשים טובים פ | בביתו לי פא' | נטל . . ונתנה לה פ, נטל . . ונתנה לו דאנבתם, נטל . . ונתנה שפחה לשרה, נתן לה בתו לשפחה י | *אמר — אחר] אמר . . שתהא בתי שפחה (שתהא שפחה ו) בבית זה (הזה פו) ולא מטרונה (ולא תהא מטרונא י) בבית אחר פוא'ני, מוטב לי . . בבית זה ולא מטרונה . . אחר כ, אמר מוטב שתהא בתי . . בבית הזה ולא גבירה בבית (אחר ד') אחרת דת, לי ל | 5 *בנותן של מלכים לפחב] בנותם . . א', בנותיהן . . א', בנותיהם . . י, בנות . . ו, בנותן של מלכין נ, לי לדתם | זו שרי] חנב, זו שרה ואים, לי דפת | 6 אני] אנא ד | *היא לדפותי] היתה כ, אני ל, לי א | לא — שאומרין] לא . . שהם אומי פ, לא . . שהן אומרין כ, לא כשהם אומרי' א', לא כשהן אומרים א', לא כשם שהיו אומרים (אומרי' ד', אומרין ת) לי דת, לא כשם שהוא אומר ו, לי י | 7 קבוע (קמיע ל) היא צריכה מיומם *היא (הוא ל) צריכה] קבוע הוא אלא צריכה היא מיומם פ, קבוע היא צריכה מחמם יתא צרכת ו, קמיע היא (היה כ) צריכה מייםם (מוסים כ, מסיים א') היא צריכה אב, קמיע היא . . היומם (חיומם ד'ת) היא צריכה דת, מייסים היא צריכה ע, קמיע היא צריכה ע', לא מפני כשפים ולא מפני קמיע שאני צריכה י | 7 הנה נא עצרני] פ, אלא הנה . . דוכת, אלא עצרני אי | 8 תני] תניא כ, לי א | בנים י | כאילו — הרוס לי א | הוא לי וכי | כילו נ | הרוס] פונכי, הוא ~ דת | מת] הוא ~ ת | ותאמר — יעקב] מן רחל שני ח | 9 ואם — אנכי] פאנבתי, וגו' ד | הרוס] כאילו ~ וג, כאלו ~ דפאבי, כאלו הוא ~ ת |

לפרעה לאשה וכו' ר' יהושע בן קרחה אומר מאהבתו אותה פרעה כתב לה בשטר כתובה כל ממונו בין בכסף בין זהב וכו' וכתב לה את ארץ גשן לאחוזה וכו' וכתב לה את הגר בתו מפלגשו לשפחה וכו' ועי"ע בתרי"א א', וגם אצל אפרים המורי האגדה שפרעה נתן את הגר לשרה ועי' בסיח חלק י"ז צד 65 ועי"ע גרינבוים גייע בייר פרעגע וכו' צד 102: 1 בת פרעה היתה. בשכל טוב הועתק מצרית ארמב"י בתו של פרעה היתה וכיון שראתה מעשיה של שרה אמרה מוטב להיות שפחת שרה מבת פרעה וכו', ובלקיט כתב מבית פרעה נתנות לה: 2 ולא מטרונה. בפירש"י עה"ת גורס או מפרש אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר ועח"ג: 3 הא אגריך. דורש הגר נוטריקון ושמה הגר אמר לה פרעה לשרה הא אגריך הנה שכרך שאתן לך את בתי לשפחה, וגם בערוך ע' הגר הגי' אמר הא וכו', וכן במדרש אגדה הוצ' רש"ב ושמת הגר פרעה נתן בתו לשרי שפחה בעת שלקחה ולכך נקראת הגר כך אמר לשרי הא אגריך: 4 אמר מוטב וכו'. בכי"ל חסר מכאן עד בבית אחר, והשלמתי החסרון כמו במאמר שלפניו. והתיבות בנותן שלמלכים הושלמו בכי"ל בין שיטי בכתב הספר בדיו דיהה והגי' מקויימת עפ"י הספרים שציינתי ומעם הגי' שדרשו בנות מלכים תרתי משמע בת פרעה ובת אבימלך ועי' גם בתי' רד"ל, ופסוקים מתהלים מזמור מ"ה נדרשו באברהם גם לעיל צד 365 וצד 368: 6 מאיכן היא מכתי. לא כשם וכו' אלא הנה נא עצרני ויי וכו', ובכי"ל כתוב בגוף הספר אני מכתי והוגה היא בין שיטי ועח"ג, והגי' מכתי איתא בכ"א וילקוט ובמדרש דפ"ר ודי"ו, ובד' קראקא א' לא נדפסה המלה בבירור, ונשתבש בד' קראקא ב' מכבתי וכן בדפוסי' אחרים: 7 קבוע וכו'. בכי"ל כתוב קבוע היא צריכה — מיומם — היא צריכה, ועל מלת קבוע הוגה בין שיטי בכתב אחר קמיע, ומלת מיומם ג"כ בכתב אחר וכתוב כנ' על הגרד וכן נסמנו הקוים על הגרד, ואי אפשר לברר הגי' העיקרית ולפרשה, ומלת קבוע כמו בכי"ל בגוף הספר איתא גם בכי"פ וכי"ו, ומן הנמנע שבאילו ג' כ"י היפנים והמעולים משאר כ"י יהיה נשתבש קבוע ממלת קמיע, וכן קשה לפרש מלת מיומם המקויימת גם ע"י כי"פ, ובערוך דפ"ר ע' מיימים הועתק ובפרש מיימים היא צריכה פ"א קמיע היא צריכה כלומ' רפואה מלשון מתי ומכי, ומובה שהיו לפני בעל הערוך בב"ר שתי גירסאות שונות בספרים שונים הגי' האחת מיימים היא צריכה והגי' האחרת קמיע היא צריכה (ובשדפ"ע הודפס פ"י קמיע היא צריכה, וגבון בערוך דפ"ר פ"א קמיע וכו' בדפספים כלומ' רפואה וכו' וזהו פירושו לתגי' מיימים), וכבר היתה הגי' העיקרית זות לפני בעל לקיט שמפרש אמרה שרה יודעת אני מאיכן הוא מכתי לא מפני כשפים ולא מפני קמיע שאני צריכה אלא הנה נא וכו', וכן בילקוט לא מפני כשפים ולא מפני קמיע וכו', ובעקידה שער י"ז הועתק אמרה וכו' מהיכן מכתי לא כשהם אומרים קמיע היא צריכה, ומפרש שם יורו שהסבה שהפי' עצרה באופן שלא יועיל לה לא לחש ולא קמיע וכו', ובכי"ג חסר כל המאמר, ובכי"ל אפשר לקרות גם מיומס בסמ"ך, ורחוק לשער שפי' מיומס כאן כלי"ס מיסבא שהוראתו ג"כ בנאף (כמו שכתב לי ידידי רא"ח לעף) ולפרש שהיו אומרין על אותה הצדקת בנאף היא צריכה וצע"ג, ועי"ע מיומם בכי"ו לעיל צד 264, ואולי כשם וכו' משל הוא שהיו אומרין כן על עקרה: 8 תני כל מי וכו'. בלקיט בא נא אר

ויישמע אברם לקול שרי ר' יוסי אומר לקול רוח הקדש הד"ד ועתה שמע לקול דברי ייי (ש"א טו א) :

ג) ותקח שרי אשת אברם וגו' לקחתה בדברים, אמרה לה אשרייך שאת מידבקת בגוף קדוש : ג
מקין עשר שנים לשבת אברם וגו' ר' אמי בשם ריש לקיש מניין תנינן נשא אשה ושהה עימה עשר שנים ולא ילדה אינו רשיי ליבטל מן הכא מקין עשר שנים. הרא אמרה ישיבתו בחוצה לארץ אינה עולה מן המיניין :

ותתן אתה לאברם וגו' ולא לאחר. לאשה ולא לפילגש :

ד) ויבא אל הגר ותהר ר' לוי בר חיתא אמר מביאה הראשונה עיברה, אמר ר' אלעזר ד
28c לעולם אין האשה מתעברת מביאה הראשונה, איתיבון ליה והכת' ותהרין שתי בנות לוט מאביהן (בראשית יט לו), אמר ר' תנחומא שלטו בעצמן והוציאו עירותן ועיברו כמביאה שנייה :

1 ילקוט שם : 3 ילקוט שם : 4 יבמות פ"ו מ"ו, תוספתא יבמות פ"ח, ירוש' יבמות פ"ו ז' ג', יבמות ס"ד ס' : 7 ילקוט שם : 8 ילקוט שם : לקמן סנ"ח, פסיקתא רבתי פמ"ב (קע"ז ס'), יבמות ל"ד ס' ב' :

1 אומר] ואנכת, אמר דח | רוח הקדש שבה י | היך מה דאת אמר ד, כמה דאת אמר וח, כד"א פבתי, התה"ד א², שנאמ' א¹ | 3 וגו'] את הגר י, את הגר המצרית פ, את . . המצרית שפחתה דגכת, ל' וא *לקחתה דפואתי] לקחה ל, לקחת כ | אשרייך] וג, אשריך דאבי | שאת מדבקת פוגי¹, שאת מידבקת ב, שתדבק א | לגוף קדוש כזה א¹, לגוף הקדוש (קדוש ב) הזה דפוא²גבתי | 4 לשבת — וגו] לשבת אברם בארץ כנען דכת, לשבת אברם ג, לשבת וגו' פ, ל' א | מנין להא דתנינן כ, מכאן תנינן א¹, מכאן דתנינ' א², תנן תנינן ו | 5 ושהא וג | עמה דוגבת, בהדה א | רשיי] וג, רשאי דאכת | ליבטל (לבטל א¹כ)] וכ, ~ מפריה (מן פרית ג) ורביה חאג, מפרית ורביה אלא יוציא וישא אשה אחרת דת | מן הכא] וחג, מהכא דאכת | שנים] א. ~ לשבת אברם גכ, לשבת . . בארץ כנען דות | 6 ישיבתו] פחג, ישיבת ואכ, אין (שאין ת) ישיבת דת | *בחוצה לארץ פ] חוצה לארץ דוא¹בת, חוץ לארץ א², של חו"ל ח, אל הארץ לג | *אינה עולה והא¹ג] אינו עולה לא², אינו עולה לו פ, אין עולה כ, עולה דת | 7 ותתן — וגו'] ותתן אותה לאברם אישה דפוא¹ת, אישה לו לאישה הגב. לו לאישה א² | לא לאחר ו, לו ולא לאחר ל¹הגב | לאשה] לו ~ ל° | לפלגש אתי. לפילגש לעצמו פ | 8 חיתה פ, חייתא דגת, חויתא כ, חייה ו | הראשונה ו, ראשונת דפגכתי (וכן בסמוך) | עיברה] פוכ, עברה י¹, עיבירה ג, נתעברה דת | 9 איתיבון ליה] כ, אתיבון ליה י, התיבון ליה ג, איתיבון חא¹, אתיבון ו, מתיבי פ, ל' דת | והכת' ל' וא¹ | 10 תנחום א¹י, יוחנן פ | עירותן דפאתי, ערוותן ו, ערוות ג, ערותן לחוץ כ, עדותן ח | ועיברו] פוחא, ועיבירו ג, ונתעברו דתי |

שפחתי אולי אבנה ממנה כל מי שאין לו בן כאילו מת כאילו הרוס כאילו מת שני הבת וכו' כאילו הרוס שני' אולי וכו' ועי' גם בפירש"י עה"ת, ובמדרש אגדה הוצ' רש"ב כל מי שאין לו בנים קרוי הרוס ועת"נ, ובמדרש הגדול כל השרוי בלא בן כאילו ביתו הרוס. ולקמן פע"א ארבעה חשיבין כמת סומא וכו' ומי שאין לו בנים וכו' ועיי"ש, ומן ואין בונין וכו' עד סוף המאמר שלאחריו וישמע אברם וכו' הושלם בכי"ל בשורה שלמה באותיות קטנות בדיו דיהה, והשורה מסיימת הס"ד ועתה שמ' לק' ד' ו' : 1 לקול רוח הקודש. בפירש"י עה"ת מפרש לקול שרי לרוח הקודש שבה. ובלק"ט לקול רוח הקדש זה הוא שאמרנו וכו' יסכה זו שרה והמה נקרא שמה יסכה שסכתה ברוח הקדש וכו' ועי' במ"י לעיל צד 364, ובשכל טוב ברוח הקודש היתה מדברת שלא יבטל מפריה ורביה וכו' : 3 לקחתה בדברים. וכן הדרש לעיל צד 147 ויקח וכו' פיתה אותו המד"א קחו עמכם דברים ועיי"ש במ"י. ומידבקת מבנין התפעל ועי' לעיל צד 161. ובלק"ט אמרה לה אשריך שאת מתדבקת לגוף הקדוש הזה, ובפירש"י עה"ת לקחתה וכו' אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה ועת"נ, ובמדרש אגדה הוצ' רש"ב מפרש לקחתה בדברים וכו' לפי שלא היתה רוצית לקחתו מפני שהוא זקן : 4 אינו רשיי ליבטל. מפריה ורביה וכו' נוסף בכ"י שציינתי, וברפוסי וכי"ת נוסף עוד אלא יוציא וישא אשה אחרת. והגי' שלפנינו ובכי"ו וכי"ב כלשון המשנה ביבמות שם, וכן הועתק בלק"ט נשא אשה וכו' אינו רשאי לבטל, ובכי"ם קמע נשא אשה ושהה עשר שנים וכו', ובירוש' יבמות שם ג' ר' אמי בשם ר"ש בן לקיש טעמא דהן תני מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען צא שנים שעשה בחו"ל, ולשון התוספתא שם נשא אשה וכו' אינו רשאי ליבטל א"א יוציא ויתן כתובתה שמא לא זכה ליבנות הימנה ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען ולפי הרכינו למדנו שאין ישיבת חוצה לארץ עולה להן מן המנין, ובברייתא בבבלי יבמות שם שמא לא זכה להבנות ממנה אע"פ שאין ראיה לדבר וכו' מקץ עשר שנים ללמדך שאין ישיבת חו"ל עולה לו וכו', וגי' שבהעתקת הגי' הרה אמרה ישיבתו וכו' שתכתוב לשבת אברם וכו' מגיד רק שאין ישיבת חו"ל עולה לו לאברהם מן המנין, וברש"י עה"ת פי' הטעם לפי שלא נאמר ואעשך לגוי גדול עד שיבא לא"י ועי' ברמב"ן ובראב"ע, ובכי"ל נשתבש הרה אמ' ישיבתו אל הארץ וכו' והגהתי כגי' כי"ם ועת"נ : 7 ותתן אתה וכו'. כ"ה בכי"ל אתה ועי' לעיל צד 262 ובמ"י שם, ובלק"ט הגי' ותתן אותה וכו' לו ולא לאחר וכו' ועת"נ : 8 מביאה הראשונה וכו'. דורש ויבא וכו' ותהר כיון שבא אליה מיד נתעברה ועי' בלק"ט וכבר המאמר לפנינו עיבר בבנין פיעל בהוראה הרה כמו בבנין נתפעל ועי' בת"נ ובעמתיל ע' עבר : אמר ר' אלעזר וכו'. וכן נסדר לקמן פנ"א לפ' ותהרין וכו' אמר ר' לעזר לעולם וכו' מביאה ראשונה והכת' ותהרין וכו' אמר וכו' והוציאו עירותן ועיברו וכו' ועי' גם שם בה ג, ועירותן בשני המקומות בכי"ל כמו ערותן והיו"ד במקום סגול וכן עיליונים לעיל פעמים שונות ובאימצע לעיל צד 130, ובערוך ע' עד ג' הועתק מפנ"א ותהרין וכו' א"ר תנחומא שלטו וכו' והוציאו עדותן וכו' ועוד מפ"ם לפי שבנות גוים משמרות עצמן ממקים עדותן וכו' ופי' עדותן היינו בתולים (ועי' גם בתוספות לפ' ותהרין וכו') ושם הגי' ממקים עירותן גם בכי"ל, וכאן הגי' עירותן רק בכי"ו ועת"נ ואין צריך להגיה כו' ובבפסי"ר שם היו בנות לוט וכו' ומשקות אביהן וכו' ומתעברות הימני וכו' א"ר אלעזר אע"פ שאין דרך האשה לעבר מן בעילה ראשונה א"א אלו שלטו בעצמן

אמר ר' חנינא בן פזי הקוצים הללו אינן לא ניכושים ולא נזרעין, מאליהן הן מתמרין ועולין, והחטה הזו כמה צער וכמה יגיעה עד שלא תעלה: ולמה נתעקרו אמהות ר' לוי (אמר) בשם ר' שילא ר' חלבו משם ר' יוחנן שהקב"ה מתאוה לתפילתן ולשיחתן יונתי בחגוי הסלע (שה"ש ב יד) למה עיקרתי אתכם בשביל הראיני את מראיך השמיעני את קולך (שם שם). ר' עזריה משם ר' חנינא כדי שתהיינה מתפרקות על בעליהן בנוייהן, ר' הונא ר' ירמיה בשם ר' חייה בר אבא כדי

1 ילקוט שם, ילק' שה"ש רמז תתקפ"ו: 2 שה"ש השירים רבה פ' יונתי (ב' י"ד), תנחומא תולדות סי' ט', ועי' ינמות ס"ד ס', תלק ס' נ': 5 תנחומא רלא פר ו':

1 חנינה ג, חנא ח, חנניה ו | בן פזי] בן בזוי י, בן פפא א'ג' (שה"ש), לע | הקצאונים ח, הקצאונין ג, הקיצונין ע', הקוצנים ו, הקוצים ל'אבתי, הקוצין דער, קוצים פ | אינן ל' ואתי (שם) | ניכושים] ו, ין הע, ניכושי י', נכושים א', ין פ, מתכנשין ת, מתכנשין ד, נתרשים י (שם) | ולא נתרשי ולא נזרעין י | מאליהם ו, מאליהן כ, ומאליהן עי, אלא מאליהן ת, אלא מאליהן ח, אלא ג | מתמרין ועולין] פחאבע, מתמרים ועולים ו, מתמרין מאליהן ועולין ג, מתמרות ועולות י (שם), יוצאים ומתמרין ועולי' ד', .. ומתמרים ועולים דת, .. ומתרומי' ועולין י' | 2 והחטה הזו פגב, החטה הזו וא, החטה הזאת י (שם), תחטה ר, החטים הללו ת, החטים הללו ד, והחטים ח | צער] יגע ח | כמה וב | יגיעה] א, יגע דפונכתי', צער ח | שלא תעלה] ד'פוהא'גב, שלא יעלו דת, שתעלת י, שלא תעלה בה י (שם) | נעקרו א' | אמהות] א'כ', אימהות פוא', האמהות דחתי, האימהות ג | אמר ל' דפות | 3 שילא (שילת ו) דכפר (תמרת ד') ... דפוכתי (שם) ... וגב ... דפ ... אבהו נ' (שם) | בשם דפוגבתי (שם) | שהיה הקב"ה פ, מפני שהקב"ה י | מתאוה] מתאוה לשמוע ו, ל' י (שם) | לתפילתן] תפלתן א', לתפלתן של צדיקים א'כ', תפלתן של צדיקין ו, ל' י (שם) | ולשיחתן] ג, ושיחתן ג, ומתאוה לשיחתן א', מתאוה לשיחתן דכתי, מתאוות לשיחתן פי (שם), ל' א' | 4 לכה (מפני מה י)] פאי, יונתי ~ כ, יונתי בחגוי ~ דת, בחגוי הסלע ~ ו, א ~ ח | עיקרתי] וג, עקרתי ~ בשביל שהייתי מתאוה לשמוע שיחתן כ | משום דע', בשם פני (שם) | 5 חנגא] ח, חנינא ע, חננא (חננה ג, חיננא כ, הנינא ו, חנינה פ) בר פפא פונכי, בר פפא דת | שתהיינה ע] שתהינה ל, שיהיו דפחכתי (שם), שיהו ואגי | מתפרקות ל"חגע] מתפרקות ל, מתפרקות גד"י (שם), מתרפקות פאברי', מתרפקות דת | בנוייהן] פע, בנויין דחתי, בנאיין ו, בנאיין ג | הונא ג | ר' ירמיה] וג, ור'.. פכ, בש"ר.. א, ל' דתי (שם) | אבא] ווה ו |

ועיברו מן בעילה ראשונה, ובשכל טוב גורס ומפרש ויבא אל הגר ותהר מיד מביאה ראשונה אע"ג דאמר ר"י בן זכאי אין אשה מתעברת מביאה ראשונה מפני שאין דלתות מתפתחות כל כך עד ביאה שניה ה"מ בצניעות אבל בפרוצות אתי מביאה ראשונה שכן אתה מוצא בבנות לוט וכו' וא"ר תנחום שלטו בעצמן והוציאו ערותן להטותן בביאה ראשונה כמביאה שניה, וביבמות ל"ד א' המאמר כתמי אין אשה מתעברת בביאה ראשונה ושם ל"ד ב' שאין וכו' מביאת ראשונה: 1 הקיצאונים. כ"ה בכ"י בגוף הספר, ובגליון שם נכתב כ"א הקוצים. והגי' והקיצאונים מקויימת גם עפ"י כ"ת וכ"ג, וגר' שהוראתה מיני קוצים, ובערוך ע' קן ד' הגי' א"ר חנינא הקיצונין (כ"ה בשד"ע, ובערוך הש' הודפס הקוצין עפ"י עיקרי התלמוד) הללו אינן לא ניכושין ולא נזרעין ומאליהן הן וכו ופי' שם הקוצין הללו אין אדם חופר הקרקע שלהן ולא זורען ומאליהן נצמחין כך הגר אבל שרה כחטה הזו וכו'. ובמדרש הגדול גורס ומפרש א"ר חנינה הקיצונין הללו לא ניכושין ולא נזרעין אלא מאליהן הן מתמרין ועולין אבל שרה אמנו כחטה שהיא צריכה חרישה וזריעה ונכוש וניכוש ואחר כך היא מצמחת לכך נאמ' ויבא אל הגר ותהר, ובפי' ב"ר כ"י כפרש הקוצין הללו כלו' הגר שהיתה כקוץ נגד שרה היתה נזרעת מיד והחטה כלו' ושרה כמה צער היה לה. ובלקוט כתב עפ"י זה המאמר בוא וראה הקוצים (אכן בכ"י פלאר' שם הגי' הקוצין) הללו מעצמן מתמרים ועולין אבל החטה כמה צער וכמה יגיעה עד שתעלה ועה"נ. ובדפ"ר ודו"ו הגי' לא מתכנשין וכו' וכמה יגע (ועי' בה"נ גם לעיל צד 85) וכו'. ובא"א הגיה מתכנשין, וכן במ"כ מתכנשין גר' לשון ניכוש ועידור (ועי' לעיל צד 371) וכן הדפיסו אחריו. ועוד הגיה במ"כ ומאליהן וכו' וכמה יגיע וכו', ובילק' שה"ש מסיים כמה צער וכמה יגע עד שלא תעלה בה את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני ושרי אשת אברם לא ילדה לו: 2 נתעקרו אבהות. בשרה כת' ותהי שרי עקרה וכו' ברבקה כי עקרה היא (בראשית כ"ה כ"א) וברחל ורחל עקרה (שם כ"ט ל"א) ובלאה דרשו לקמן ריש פע"א וירא יי' כי שנואה לאה וגו' כי שומע וכו' ואת אבירו לא בזה אילו העקרות וכו' תדע לך שכן לאה וכו' כוכך יי' לכל הנופלים אילו עקרות וכו' תדע לך שכן לאה וכו'. והמאמרים שלפנינו נכרה גם בשה"ש פ' יונתי וכו' והגי' שם כדפ"ר וד"ו ר' עזריה בשם ר' חנגיה בר פפא אמר מפני מה נתעקרו אמהות כדי שלא יהיו מתרפקות על בעליהן בנויין ר' הונא ור' ירמיה בשם וכו' מפני מה נתעקרו אמהות כדי שיצאו רוב שנים וכו' ר' חוניי בשם ר' מאיר מפני מה נתעקרו אמהות כדי שיהנו בעליהן בנויין שבזמן שהאשה מקבלת הריון היא מתכערת ומתעזבת תדע לך שהוא כן שכן שנים שהיתה אמנו עקרה היתה יושבת בתוך ביתה ככלה בתוך חופתה כיון שעיברה נשתנה זיוה הה"ד א בעצב תלדי בנים ר' לוי בשם ר' שילא דכפר תמרתא ור' חלבו בשם וכו' מפני מה נתעקרו אמהות בשביל שהיה הקב"ה מתאוה לשמוע שיחתן אמר להם יונתי אומר לכן ומפני מה העקרתי אתכן שהייתי תאוה לשמוע שיחתכן הה"ד כי קולך ערב ומראך נאוה, ובתנחומא תולדות שם אברהם אשתו עקרה ולמה נתעקרו האמהות א"ר לוי בשם ר' שילא דכפר תמרתא ור' חלבו בשם וכו' שהיה הקב"ה מתאוה לתפלתם אמר הקב"ה עשירות הן נאות אם אני נותן להם בנים אינן מתפללות לפני וכו', וביבמות שם א"ר יצחק מפני מה היו אבותינו עקורים מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים וכו' ועיי"ע חולין שם: 4 למה עיקרתי אתכם. כלו' אמר הקב"ה למה וכו', הדרשו בחגוי הסלע שהן כסלע שאינו עושה פירות ועי' ביפ"ת: 5 שתהיינה מתפרקות. נשענות על בעליהן בגעגועים ועי' בערוך ע' פרקד. ובכ"י כתוב מתפקדות והרי"ש תלוי ממעל. והגי' מתפרקדות איתא גם בכ"ת וכ"ג וכן בערוך ע' פרקד, וגר' שגם כן הוראת הגי' מתרפקות ובלה"ב מתרפקת על דודה (שה"ש ח' ה'), ובפי' ב"ר כ"י

שיצאו רוב שנים בלא שעבוד, ר׳ הונא ר׳ אידי ר׳ אבין בשם ר׳ מאיר כדי שידהנו בעליהן מהן שכל זמן שהאשה מקבלת עוברים היא מיתכארת ומיתאוכת שכל צ׳ שנה שלא ילדה שרה היתה ככלה בחופה: ובאות מטרונות לשאול בשלומה. ושרה אומרת להן צאו ושאלו בשלום עלובה זו, והיתה הגר אומרת להן שרי גברתי אין סתרה כגלויה. נראת צדקת ואינה. אלו היתה צדקת ראו כמה שנים לא עיברה, ואני בלילה אחד עיברתי, והיתה שרה אומרת עם דא אנה משגחא מיסב ומיתן, הלווי עם מרה:

ה ה) ותאמר שרי אל אברם חמסי וגו׳ ר׳ יודן בשם ר׳ יודה הומסני את דבריין, למה שאתה שומע ביזוני ושותק: ר׳ ברכיה בשם ר׳ אבא יבעי דיני גבך. לשני בני אדם שהיו חבושים

1 סדר״ג נר״ח פ״ס: 7 ילקוט ר׳ פ״ס:

1 שנים] פוחאנברי (שם), השנים דתי | בלא] מן י (שם) | שעבוד] פאנבתרי, שיעבוד דוח, השעבוד י (שם) | ר׳ אידי] וג, ור׳ אידי פי (שם), ל׳ דת | *ר׳ אבין וג] בר׳ אבין ל, ור׳ אבין פי (שם), ור׳ אבון דת | שייהנו] ו, שיהנו דפא׳נתי | מהן בעליהן א׳י | 2 עוברים] וכ, ־ין דפא׳נתי, עוברת ח | היא ל׳ א׳י (שם) | מתכארת וחג, מתכערת דכתי, מתכאבת א׳ | ומיתאוכת] ומתאוכת ג, מתאוכה א׳, ומיתעובת ד׳, ומתעובת דכת, ומתועבת י, ומתעבת י (שם). ומתבזת ח ל׳ פוא׳ | כל א | צ] ד׳י, תשעים דפיחאגתי (שם) ל׳ כ | השנים כ | 3 ככלה היתה א׳ | בחופה] א, בתוך חופתה דפוכתי, לתוך חופתה ג | והיו מטרונות באות י (שם), והיו מטרוניות.. דפאגבתי למישאל ו, ושואלות א׳י (שם) | בשלומה] אי, שלומה ח בשלומה פ) של שרה דפוגכת | ושרה] והיתה שרה דואכ, והיתה פתי (שם), והיא י | להן] פוכת, להם די | צאו ל׳ פוא׳ | שאלו פ, אל תשאלו א | בשלום של י, בשלומה של דפוהאכתי (שם) | עלובה זו] פאכי, עלובה הזו ח, עלובה דת, הגר ו | 4 היתה הגר א׳, והגר היתה ו, והיתת ת, והגר י, להן פואכת] להם לדי | שרי ל׳ כ | נראית פהא׳תי | ואינה] ~ צדקת | אלו] א׳כי, אילו דפו, ואלו א׳ | ראו] ראה ו, ל׳ כ | כמה שנים] ~ היתה עם אברם ח | 5 לא] וא׳כי, שלא דפא׳ת, ולא ח עיברה] וא׳כ, עברה פ, נתעברה דהא׳תי | ללילה פות, לילה א׳כ | אחד] ו, אחת דפחאכתי עיברתי] פוכ, נתעברתי דהאתי | והיתה שרה] פחאכ, היתה שרי ו, היתה דת, ושרי י | עם דא אנא (על דא אנא ג, על הא עם דא אנא ר׳, מה דאנא ו) משגחא והאנכר׳י, עם דא אני משגחת פ, עם דא אנא דת | מכב ומתן כ | 6 הלואי מיכב ומיתן דפגת, הלואי.. ומתן ח, הלווי מסב ומתן כ, הלואי ניסב (נסיב י) וניתן אי, הלוי נסב ונתן ו | 7 וגו׳] עליך | יודה] יהודה (יודה ת, יודן ו) ברי (ביר׳ גת, בר ד, בר רבי י) סימון דפוגבתי | הומסני א׳ע | את] ד׳פוהאני, אתה דכע אותך ת | בדבריין] בדברים דפוגבתעי ל׳ א | למה ל׳ א | 8 שאת שומע פי, ששומע את ו, שתשמע א (שומע בזיוני את ג) | בזיוני פוהאכי, בקלוני דת | ותשתוק א | אבא] ~ בר כהנא דפוגבתי | יבעי] פוחא׳געי, בעי דת, אי בעי א׳ לשני] וא׳גבע, משל ~ דהא׳תי | שהיו] פוהאנכי, ל׳ דתע |

מפרש מתחברות על בעליהן שכן בלשון ערבי קורין להבר רפקא ובגליון כי״א ב׳ פי׳ מתרפקות מתחבבות, וכדפ״ר ודי״ו הגי׳ מתדפקות ועת״נ, ובכי״ל כתוב כדי שתהיינה וכו׳ על בעליהן במראיהן והגה בכתב הספר בנויהן: 1 בלא שעבוד. מורח ועמל וצער גידול בנים ועי׳ לעיל צד 190 ובמ״כ לשהש״ר שם, ובתנחומא ויצא שם הגי׳ למה נתעקרו האמהות ר׳ הונא בשם ר׳ חייא בר אבא אמר כדי שיצאו השנים בלא שעבוד: 2 מיתכארת. וכן באורים באל״ף לעיל 384 ובאור בת״נ לעיל צד 09: וצד 341, ובכי״ל גם ומיתאובת באל״ף ועת״נ ולא מצאתי דוגמתו, ובאדר״נ שם איתא בזמן שהאשה מתעברת פניה מכוערות ומוריקות כל ג׳ הדשים הראשונים: 3 ובאות מטרונות וכו׳. זה המשך הדרש לס״ד ותקל גברתה בעיניה ועי׳ ברש״י עה״ת ושם הובא מראה עצמה כאילו היא צדקת ואינה צדקת וכו׳ ואני נתעברתי וכו׳, ובלק״ט ותרא כי הרתה ותקל וכו׳ כיצד היו מטרוניות באות לשאול בשלומה של שרה והיתה הגר אומרת להם וכו׳ נראית צדיקת ואינה צדיקת וכו׳ ראו וכו׳ לא עיברה ואני לילה אחת עיברתי, ובשכל טוב כיצד וכו׳ לשאול בשלום שרה והיתה שרה אומרת צאו וראו בשלומה של עלובה וכו׳ נראה צדקת ואינה צדקת ראו כמה שנים שלא נתעברה ואני בלילה אחת נתעברתי: 4 אין סתרה כגלויה. אין תוכה כברה וכ״ה במדרש אגדה הוצ׳ רש״ב: 5 עם דא אנא וכו׳. עם עלובה זו אני אשגיח ליסא וליתן בתמיה הלווי אסא ואתן עם אדוניה כ״ד ותאמר שרי אל אברם חמסי וכו׳ ועי׳ גם במ״כ, ובלק״ט והיתה שרה אומרת עם דא אנא מיסב ומיתן הלואי ניסב וניתן עם מרה וכו׳ ועת״נ, ובשכל טוב מסיבה שרה וכו׳ אני משגחת בדברים הללו ומדיינת עליה עם אדוניה, ובכי״ל וא נ ה כמו לעיל צד 13 ועיי״ש במ״י: 7 חומסני את וכו׳. אמרה שרה חמסי עליך חמס עשוי לי ומוטל עליך שאתה חומסני בדברים כלו׳ דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק ועי׳ ברש״י עה״ת, ור״י בשם ריב״ס דורש חמסי כאן שהוא חמס דברים (ועי׳ לעיל צד 280) וכן הורש ר ב בשם ראב״כ חמסי עליך אמרה שרה יבעי וכו יתבקש דיני אצלך שאמרת ואנכי הולך וכו׳ ולא אמרת הולכים אנו עירירים, ומביא המשל לשני בני אדם שהיו וכו׳ אמר האחד למלך תבוע דיקי[1]) דין ומשפט שלי שיוציאו אותי מבית אסורים אמר המלך אפיקותיה הוציאוהו א״ל חברו לזה שדבר עם המלך יתבקש דיני אצלך אילו אמרת למלך תבע הדין שלנו כמו שהוציאך כן היה מוציאני ועתה שאמרת תבע הדין שלי אותך הוציא ואותי לא הוציא כך אילו אמרת וכו׳ כמו שנתן לך זרע כן היה נותן לי ועתה שאמרת ואנכי וכו׳ לך נתן ולי לא נתן, ובענין המשל עי׳ ציעגלער קעניגסגלייכניסע צד 116, והכגנון יבעי דיני כמו לעיל צד 216, והכגנון תבוע דיקי כמו לעיל צד 73 שהיא תובעת דיקוות וצד 78 לתבוע דיקין ועי׳ גם צד 218 ובערוך ע׳ הסם ב׳ וע׳ דקין, והציווי תבוע בלא״ר כמו קטוע לעיל צד 444, וכתיבת בדברין בכי״ל בנו״ן כמו לעיל צד 49 הצדיקין וצד 217 דיברו הכתובין, ואפיקותיה עם הכנוי תיה כמו לעיל צד 125 ושמותיה וכו׳ ותקלותיה וכו׳ ועיי״ש במ״י, והמאמר הועתק ומפורש

[1]) δίκη.

בבית האסורים נמצא המלך עובר. אמר ליה חד הבוע דיקי דידי. אמר אסיקיתיה. אמר ליה חבריה יבעי דיני נבך. אילו אמרת תבוע דיקי דידן כמה דאסקך כן אסקי. וכדו דאמרת תבוע דיקי דידי לך אסיק ולי לא אסיק. כך אילו אמרת הולכים אנו ערירים כמה דיהב לך כן יהב לי. וכדו דאמרת ואנכי הולך ערירי (בראשית טו ב) לך יהב ולי לא יהב: לשני בני אדם שהלכו לילוות זרע מן המלך אמר ליה חד אישאל לי זרע. אמר יהבון ליה. אמר ליה חבריה יבעי דיני נבך. אילו אמרת אישאל לן זרע כמה דיהב לך כן יהב לי [וכדו דאמרת אישאל לי זרע לך יהב ולי לא יהב. כך אילו אמרת הן לנו לא נתת זרע כמה דיהב לך כן יהב לי] וכדו דאמרת הן לי לא נתת זרע (שם שם ג) לך יהב לי לא יהב: ר׳ מנחמה בשם ר׳ אבון חיסמה פניו. ורבנין אמ׳ ארבע מידות נאמרו בנשים גרגרניות צייתניות עצלניות קנאות. גרגרניות ותקח מפריו (שם ג ו). צייתניות ושרה שומעת (שם יח י).

8 דגרים כנה פור כי כלא (פ״ו סי׳ י״ט) ומי׳ לעיל לד 162 : 9 עי׳ מהרום פ״ו מים:

1 תאסורין כי, האיסורין ו, חיסורין פ | וא׳ לו חד פ, אמר חד מנתון א׳ למלך אדני ו | תבוע] פתאנער, תבע דובתעי׳ דיקי] פוהאינע, דיקין ד״י, דיקין דא״כתר׳ דיוקן ר׳ | אמר] אמ׳ המלך ו וא׳ מלכא פ לי תנ | אסקיניה פאי, אסקיה דוב, אסקיה תנ | ואמ׳ פ | 2 יבעין] אית לי א׳ | נבך] קוסך פ | ואילו פ, ראלו א | תבע א׳ת, יבעי מלכא ו | דיקי] והא׳נ, דיקיון ד״י, דקיון דא׳כת | דאסיק יתך א, דאסקתיה ח, דאסקך ו | כן] כך פהא׳, לי י | אסקי] פהנב, אסקני דת, הוה מסיק יתי א, הוה מסקי לי י, אסיקו יתי ו | עכשיו שאמרת י | תבוע] תבע וכת, לי י | דיקי] פוהנ, דיקיון י, דקיון דכת | 8 אסקי פ | ידי] פהאנב, לי דותי | אסקי פ, כך לי פהאנב כן ד, כך אמרה שרה ני כך אמרה לו ת, לי ל אנו הולכים ערירים פוכ, ואנו.. דנתי, אנחנו.. ח, ערירים אנו הולכים א׳ | דיהיב כי | כן] כך ח, לי א׳ | יהיב א׳כת | אמרת א | 4 ואנכי] פא׳נתי, אנכי דוא׳ | יהב] פוהאני׳, יהיב דב (וכן בסמוך) | לי וי | יהבין וא׳נב, נישל ~ דפהאתי | ילוית] ו לוית דב, לוית פאנתי׳ | ליה דהכת] לי פוא׳ לי ל | חד] פוהאנכי, לי דת | אשאל] פוהאב, אשאיל י, תשאיל דת (וכן בסמוך) | אמר המלך ו | יהבון] תאנת, הבון וי, ויהבון ד | ואמ׳ כ | איבעי א׳ | דאלו כת | 6 לן] פוהאנבי, לנו דת | זרע לי א | דיהב] פהאני, דיהיב דכת, דיהבין ו | כן] כך ת, לי וא׳ | יהב] פהא׳נב, יתיב א׳, הוה יהיב דת, הוה יהב י, היו יהיבין ו | *וכדו — יהב לין] וכדו.. כך אלו אמרת.. יהב לי כ, וכדו דאמרת אשאל לי לך יהב ולי לא יהב ח, כדו דאמרת הב לי לך יהב לי לא יהב כך אילו אמרת הן (לא) לנו לא נתתה זרע כמה דיהב לך הוה יהיבין לי ו, עכשיו דאמרת אשאיל לי לך יהב לי לא יהב הכא נמי אלו אמרת הן לנו לא נתת זרע כמת דיהיב לך הוה יהיב לי י, הכא נמי.. לא נתת (נתתה ת) זרע.. הוה (כן הות ת) יהיב לי דת, לי לפאנ | 7 אמרת א׳ | נתתה ד׳נת | לי יהב] פוא׳נב יהיב דתי (וכן בסמוך) | ור׳ פנב | מנחמה] וג׳, מנחמא א׳כע, נחמיה דא׳תי | אבין פוא׳נבע, מנחם א׳ | חיסמה] וא׳כע, חימסא דפתי, חימסת א׳נ, חממת ר | פניו] פואנכער, בפניו די | רבנין א׳, ורבנן כ | ארבע] ד׳ א | נאמרו לי וא׳כ | 9 גורגרניות ד״י צייתניות דפוחת, ציתניות א׳נב (וכן בסמוך) | עצילות ו, עצלות ח | קנאות] ד׳פא׳ב, קנאיות חא׳נ, קניות ו, קנאניות ד | ותקח] כתוה ~ דת | מפריו ותאכל | צוותניות ד׳ |

בלק מ ועיי״ש, וגם שם ובשכל טוב הגי׳ שאתה שומע בזיוני וכו׳ ועת״ג: 5 אשאל לי וכו׳. השאל לי זרע אמר המלך תנו לו אמר וכו׳ אילו אמרת השאל לנו וכו׳, ובכי״ל כתוב לילות ונוסף עוד וי״ו ביני שיטין בכתב הספר, וכן וכדו דאמרת אשאל וכו׳ עד וכדו דאמרת הן וכו׳ ליתא שם וכן ליתא בכי״מ ובכי״א א׳ וכ׳ וכי״נ והשלמתי המאמר ועת״נ: 8 חיסמה פניו. רי״מ בשם ר א אינו דורש חמסי עליך חמס דברים אלא שאמרה חמסי עליך ונפלה עליו והיכתה פניו, ולזה הדרש נסמכו המאמרים ורבנין אמ׳ וכו׳ ריב״נ אמר וכו׳ איסטטניות ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך, והוראת איסטטנית מתקוממת מורדת, וכן הדרש במאמר שהועתק בערוך ע׳ חמס בילמדנו ותדבר מרים וכו׳ אסטטינות שנאמר ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך מהו חמסי שחיטטה אותו וחימסה פניו כנמיה (ומשם נובע גם תפי׳ בילקוט חימסא שהיטטה אותו כנמייה), ובערוך דפ״ר ע׳ אסטסיאנית הועתק בב״ר וכו׳ ר׳ יהושע בר נחמני א׳ אף אסטסיאנות וכו׳ ובהגדת ילמדנו בפסוק ותצא דינה ובפ׳ ותדבר מרים יש ספרי׳ שכת׳ בהן כטיסיאנות וע״ע בערוך ע׳ פרס ב׳, ובע׳ נמיה הועתק מב״ר חמסה פניה כנמיה וגר׳ שבעל הערוך כוון גם שם למאמר הילמדנו ועי׳ גם במ״כ, ובמד׳ הגדול הורכבו המאמרים מב״ר ומילמדנו בערוך ע׳ חמס והועתק שם רב מנחמה בשם ר׳ אבון שחטטה אותו וחמסה אותו כנמייה, ובכי״ק שם וחמסה פניו: ארבע מידות וכו׳. בדב״ר נסדרו פניו מאלו המאמרים בשינוי שמות האומרים והגי׳ שם בדי״ו ר׳ לוי אמר ארבע מדות בנשים ואלו הן גרגרניות וצוותניות וקנאיות ועצלניות גרגרניות מניין מתוה דכתיב וכו׳ צוותניות מניין דכתיב ושרה שומעת פתח האהל שהיתה מצותה על המלאך קנאיות מניין שנ׳ ותקנא וכו׳ עצלניות מניין דכתיב מהרי וכו׳ רבנן אמרי עוד שתים איסטטיניות ופטמניות מניין ותאמר שרי וכו׳ ופטמות מנין דכתי׳ ותדבר מרים, ואח״כ ג׳ שם ד״א ותדבר מרים אמר ר׳ יהושע דסיכני׳ כשבא הקב״ה לבראת את חוה מן אדם היה מתבונן מהיכן לבראת אותה וכו׳ אמר הקב״ה לא אברא אותה מן העין שלא תהא עינה רמת ולא מן האזן שלא תהא צוותנית ולא מן הפה שלא תהא דברנית ולא מן היד שלא תהא גונבת ולא מן הרגל שלא תהא פרדניתא וכו׳ ועיי״ש ולעיל צד 162 וצד 163 ובת״נ ומ״י שם, ובמידה הראשונה שנאמרה בנשים כאן איתא גם בטהרות שם שהנשים גרגרניות הן, ומלת איסטטניות אסטטניות (איסטטיניות אסטסיאנית אסטסינות כטיסיאנות) נר׳ שהיא מלשון יוני [1]) ובמשקל פעלן כמו דברניות עצלניות פרכניות ועי׳ גם לעג אצל קרויס צד 81 :

[1]) στάσις, στασιώτης.

עצלות מהרי שלש סאים (שם שם ו). קנאות ותקנא רחל (שם ל׳ א). ר׳ יהושע בר נחמיה אמר אף איסטטניות ודברניות, איסטטניות ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך, דברניות ותדבר מרים ואהרן וגו׳ (במדבר יב א) ר׳ לוי אמר אף גנבות ופרסניות, גנבות ותגנוב רחל את וגו׳ (בראשית לא יט), פרסניות ותצא דינה (שם לד א):

ישפט יי׳ ביני ובינך ר׳ תנחומ׳ מש׳ ר׳ חייה רבא ר׳ ברכיה מש׳ ר׳ אלעזר כל מי שהרתיק אחר מידת הדין לא יצא שפוי מתחת ידיה, ראויה היתה שרה להגיע לשני אברהם ועל ידי שאמרה ישפט יי׳ ביני ובינך נמנעו מחייה מ״ח שנה: אמר ר׳ הושעיא בינך כת׳ כבר כת׳ ויבא אל הגר ותהר, מה תלמוד לומר הנך הרה, אלא מלמד שנכנסה בה עין רעה והפילה עוברה, אמר ר׳ חנינה אילו אלישע הנביא אמ׳ כך ברוח הקודש דיי׳:

5 עי׳ לעיל הפנה פ״ז כ׳, ננא קמא ל״ג א׳: 7 ילקוט שם:

1 עצלות] ות, עצלניות דפאבת | קנאות] קנאות פא׳ב, קנאיות ד׳חא¹, קנאניות ד׳ יהושע] פיחאגבע יהודה ד, נחמיה ת | בר׳ ג, בן ות | נחמני א²ע, יהודה ת | 2 איסטטניות] חי, אסטטניות וא׳גבת, אוסט׳ ד, אסטסיאנות ע | ודברנית ע | אסטטניות ואגבת | דברניות] פואגב, ודברניות דת | 3 גנבות] גנביות פוהאגבת, ל׳ ד | ופרסניות] חב, ופרדניות ג, פרדגיות פו, ומרדניות א, ויצאניות ת, ל׳ ד גנביות | 4 פרסניות] חב, פרדגיות פוג, מרדניות א, יוצאניות ד, יצאניות ת | 5 ישפט — ובינך] פחג, ישפוט.. ובינך ב, ישפט (ישפוט א׳).. ובינך וא׳, ל׳ דת | תנחומה ו, ימא פא²בת, תנחום א¹ | מש׳] ו, בשם דפגבת (וכן בסמוך) | חייה רבת ו, חייא רבה דפגת, חייא בר אבא כ | ר׳] וגב, ור׳ דפת אלעזר] פוהגב, חייא דת | 6 תחת ה | ידה ו | לשניו של דוח, לשנותיו של פת, שניה לשל כ 7 ישפט] פוג, ישפוט דאבת | ביני *ובינך פג] ביני ובי׳ ל, ביני ובינך דובת, ל׳ א | נמנע פא²גב מחייה] כחיה ד | מ״ח] ארבעים ושמנה ח.. ושמונים פ, שלשים ושמונה דו, ושמנה גב, ל״ח את שנים ח | אמר ר׳ הושעיא] חב, אמר.. הושעיה ו, א״ר אושעיא א, א״ר יהושע ג, ל׳ דפתי | בינך כת׳] פוגב, ובינך כת׳ ח, בנך (ובנך א²) כתי׳ אר, ל׳ דתי׳ | כבר] פוהאגבי, ל׳ דת | 8 מה] פב, ומה דוחאגתי | הרה] י, ~ וילדת בן פוגת, אלא ל׳ אב | שנכנסה בה] פואי, שנכנס בה ב, שנכנסה לה ג, שהכניסה בה שרה דחת | הרע א²בי | 9 עוברה] פוחאגבי, ~ אמר ר׳ יוחנן ביני ובינך ובנך כתי׳ דת | חנין י | אלישע] ישעיה פ | הנביא ל׳ פבת | אמר ח, אמרה דגבתי | כך] כן דחאבת, ל גי | הקודש רוחת] הקדש פאגי, קודש ל | דיי] פוג, די האי, דיו א²ב, דיי ודי ת׳ אלא שזכתה לדבר עמה (עם ת) המלאך דת |

5 ביני ובינך. כ״ה ובינך בכי״ל וכ״י שציינתי וכמו שאמר ר׳ הושעיא בינך כת׳: 6 שהרתיק וכו׳. שדפק אחר מידת הדין לעוררה לא יצא שפוי חלק כלו׳ שלם בלי פגע מתחת ידיה, וטעם המאמר כמו בב״ק שם אמר רב חנן המוסר דין על חבירו הוא נענש תחילה שנ׳ ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך וכתיב ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה וכו׳ ועי׳ ברי״ה שם, והוראת הרתיק דפק כמו בירוש׳ ברכות ד״ו פ״א ב׳ ד׳ והרתיק על פתחו של מלך וכו׳ ועי׳ בעמת״ל ובערוך הש׳ ע׳ רתק ובחי׳ הרד״ל, ורבינו בחיי גורס כי שהרתיע אחר וכו׳ מתחת ידה: 7 מ״ח שנה. שני חיי אברהם היו קע״ה שנה ושני חיי שרה קכ״ז שנה וראויה היתה וכו׳ הרי נמנעו מחייה מ״ח שנה, וכן הגי׳ הנכונה בכי״ת ארבעים ושמונה שנים ובבחיי ראויה היתה וכו׳ להגיע לשנותיו של אברהם ועי׳ שאמרה וכו׳ נמנע מחייה מ״ח שנים, והגי׳ שלשים ושמונה שנה איתא גם בלק״ט ועח״נ ובפי׳ מהרזו: בינך כת׳. וקרי ביה בנך הבן שלך שהיא הרה ממך, ודורש כבר כת׳ לעיל פסוק ד׳ ויבא וכו׳ ותהר מה ת״ל עוד לקמן פסוק י״א הנך הרה אלא מלמד וכו׳ והפילה עוברה, וכן גורס ומפרש בלק״ט בינך כתיב כלומר הבן שלך וכו׳, והגי׳ א״ר הושעיא (הושעיה אושעיא יהושע) איתא בכי״ל ושפת כ״י והגי׳ בינך (ובינך) כת׳ בכי״ל ובחמשה כ״י, (ועי״ע בהערות ר״י מיללער בפס׳ סופרים צד 87). ולפי המסורה כתוב בשאר מקומות במקרא ובינך וכאן ובינך מלא בתרי יודי״ן ונקוד על יו״ד בתראה ועי׳ במנחת שי, והוא חד מן עשר נקודות שבתורה שנמנו במסכת סופרים פ״ו וגמני ונדרשו בספרי בהעלתך פי׳ ס״ט ובאדר״נ נו״א פל״ד נו״ב פל״ז בבמדב״ר פ״ג כי׳ י״ג ובמדרש משלי מ״ב סכ״ו ועי״ע בערוך ע׳ נקד ג׳, והדרש בספרי שם ישפט וכו׳ שלא אמרה לו אלא על הגר בלבד וי״א על המטילי׳ מריבה בינו ובינה וכ״ה בבמדב״ר ובאדר״נ נו״א ועיי״ש, ובאדר״נ נו״ב הנקיד עליה שלא אמרה לו אלא כנגד הגר ובמדרש משלי ישפוט וכו׳ יו״ד שבינך נקוד מלמד ששרה אמנו אומרת תחזור הגר לשפחותה ואברהם אבינו היה אומר לאחר שעשינו אותה גבירה אנו חוזרין ומשעבדין אותה חלול שם שמים בדבר אם כן יכריע המקום על דברי ועל דבריך וכו׳ ועי׳ בפסוק לפ׳ ויאמר אבים וכו׳, ולפי הגי׳ שלפנינו כת׳ כאן ובינך וע״כ לא הוזכר כלל שנקוד על יו״ד, ושאר נקודות שבספר בראשית נדרשו במקומן לקמן פס״ח פנ״א פע״ח ופפ״ד, וברש״י עה״ת מפרש ביני ובינך כל בינך (ובינך) שבמקרא חסר וזה מלא קרי ביה ובניך שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עוברה הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה והלא כבר הרתה וכו׳, ומשמע שרש״י גורס בב״ר ביניך כת׳ ומפרש קרי ביה בניך הנו״ן בצרי והכ״ף בשוא ולהגר אמרה כן ועי׳ בריא״ם וכיפ״ת. וכן בשכ״ט ישפט ה׳ ביני וביניך מלא י׳ שנתנה שרה עין הרע בעיבורה הראשון והפילה. ובכי״א א׳ וב׳ הגי׳ א״ר אושעיא ובנך (בנך) כתי׳ ובפי׳ ב״ר כ״י בנך כתי׳ שלא אמרה שרה אלא כנגד בנה של הגר, ובבחיי ד״ו הועתק אמר ר׳ הושעיה ביני וביניך כתיב כבר כתוב ויבא אל הגר ותהר וכו׳ ומה ת״ל הנך הרה ויולדת בן אלא מלמד שהכניסה בה עין הרע והפילה וכו׳ ומסיים שם אבל לפי שמצינו וביניך מלא ויש בו שני יודי״ן יש לדרוש שהפכה פניה כלפי הגר ולה אמרה ישפוט ה׳ ביני וביניך כלו׳ העובר שביך וזה טעם שהכניסה בה עין הרע, ובדפוסי׳ וכי״ת המאמר מסורס והגי׳ שם א״ר יוחנן וכו׳ ובנך כתיב: 9 אמר ר׳ חנינה. נר׳ שהמאמר מוסב על הפ׳ ויאמר לה מלאך יי׳ הנך הרה וילדת בן וכו׳ ור״ח דורש אילו אמר לה כך נביא ברוח הקדש כאלישע שאמר לשונמית למועד הזה וכו׳ את חבקת

ו) ויאמר אברם אל שרי הנה שפחתך בידך וגו׳ א׳ אנפת לי לא בטובתה לא ו
ברעתה, כת׳ לא תתעמר בה תחת אשר עיניתה (דברים כא יד) וזו מאחר שציערנו אתה אנו
משעבדים אתה איכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה כת׳ ותענה שרי ותברח. וכת׳ לעם נכרי
לא ימשל למכרה בבגדו בה (שמות כא ח) וזו מאחר שעשינו אותה גבירה נעשה אתה שפחה
איכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה כת׳ ותענה שרי ותברח וגו׳. ר׳ אבא א׳ מנעתה מתשמיש
המיטה. ר׳ ברכיה אמר מטחה סקירוסין על פניה. ר׳ ברכיה בשם ר׳ אבא דליים וכנריות נתנה למרחץ:
ז) וימצאה מלאך ייי וגו׳ [בדרך שור] באורחא דחילצה: ז

1 ילקוט פס: 7 ילקוט פס:

1 הנה . . בידך תנ׳ י, הנה . . בידך (בידיך כ) עשי לה הטוב בעיניך וגב׳, עשי לה הטוב (כטוב ת) בעיניך דת, עשי . . כטוב בעיניך תג׳ א׳ | א] ג, אמ׳ כ, אמר ח, אמרת ו, אמ׳ לו ד, אמרת לו תי׳, לי פא | איכפת ו, מה אכפת כ, מה איכפת דתנתי, לא איכפת פא | ולא ברעתה | 2 כת׳] אמ׳ לה ~ פ | וזו] ודא י, לי כ | אחר א׳ת, ומאחר כ | שציערנו אתה] ג, שציערנו אותה דוכת, שצערנו . . פי, שציערנות ר׳, שציערתה (שצערתה א׳) בשנויה א | 3 משעבדים] וי, יין פחג, משתעבדים ת, יין ד | אותה פותני, מה דת | איכפת] פח, אכפת וג, לא איכפת די, מה איכפת לי׳ . . . אכפת כ, לי ת | ילי לי׳רפותבי, לה ג, לי לת | לא — ברעתה לי ת | כת׳ — ותברח לי | וכת׳] כת׳ דגכתי, אמ׳ לה כת׳ פ | 4 שעשינו י, נעשה אותה י, אנו עושין אתה ג, אנו . . אותה דפת, אנו . . כמנה כ, נעשנה א׳ | 5 איכפת] פח, אכפת ג, לא איכפת לי דאבתי | ייי] ר׳ ל׳ | כת] פוג, לי דאבתי | ותענה] פאכ ותעניה דוגתי | אבא] ~ בר כהנא דיגכתי, בר אבינא פא | אמר | י׳ מטחה ע] מטחה דותי נפחתה לע׳ ג, הפחתה לי, קפחתה י, מפחתה א | סקירוסין ע׳ סקורדיקין ע׳, סקורדקיה ע, בקורדקייסין ל׳ דרי, בקורדקיסין ת, בקורדקסין פא׳ר׳, בקורדיסקין ח, בקורדקין וגב׳, בקורדיקין י | אבא בר כהנא דפוגכתי | דלויים פ, דלוים כ, דליין י, כלים י (נ״א) | וכנריות] וכנגריות חע, ובינגריות ג, ובגורות ע׳, ובנגרי׳ י׳ (נ״א), ובנגריות דות, ובנודות פ, ובנגריות אר׳, אגדיות ר׳, ובנדלריאות י | נתנה] ע, נשאת ע׳, נתנה לה לי׳פותאנבי׳, הוליכה לה דת | במרחץ פ | 7 באורחא] ג באירתא דפא׳נתעי | דחילצה ד׳ דחולצה ותג, דחולצאי א׳ דחלוצה א׳י יצא ע, דחלשה ד, יצא ת, דלוחצא פ |

כן (מ״ב ד׳ ב״ו) דיי והגר זכתה שדיבר עמה המלאך, ובדפוסי׳ וכי״ת נוסף כן אלא שזכתה וכו׳ וזה פירוש נוסף וליתא גם בבתיי. והגי׳ שם א״ר חנינא אילו וכו׳ אמרה כן ברוח הקדש דיי ועת״ג: 1 א׳ אנפת וכו׳. אמר אברהם התכרת לי שלא אעשה לה טובה לפי שאמרת ואקל בעיניה וכו׳ ושלא אעשה לה רעה שאשתעבד בה או שאמכרנה לשפחה כת׳ לא תתעמר בה וכו׳ וזו מאחר שציערנו אותה אנו משעבדים איתה בתמיה איכפת לי וכו׳ ומה עשתה שרה כת׳ ותענה שרי ותברח ועוד כת׳ לעם נכרי לא ימשל למכרה וכו׳ וזו מאחר שעשינו אותה גבירה שנתת אותה לי לאשה נעשה אותה שפחה בתמיה איכפת לי וכו׳ ומה עשתה שרה כת׳ ותענה וכו׳, ובידי משה הובא מהנהובא כ״י כלמר שאמרת לו נחזירנה לשפחה ואברהם אמר אפשר מאחר שעשינו אותה גבירה אנו חוזרין ומשעבדין בה, ודוגמתו המאמר שהעתקתי לעיל ממדרש משלי, ובלק״ט מפרש אמר אסור להשתעבד בה וכו׳ ועיי״ש. ובפי׳ ב״ר כ״מ מפרש שציערנה בבתולים, וגרי׳ שמרוייחת הגי׳ בכי״ל בשלש הפעמים אכפת (איכפת) בלי מלת לא או מ ה ועת״ג, ובכי״א א׳ נוסף פירוש לא בטובתה ולא ברעתה לא בטובתה מפני ואקל בעיניה ולא ברעתה כתי׳ לא תתעמר וכו׳, ושם הגי׳ אחר שציעריה בשנויה וכן בכי״א ב׳ שציערתה בשנוית ובגליון שם פי׳ בבתולים, וכתובת א ת ה בכי״ל ג׳ פעמים כמו ותתן אתה וכו׳ לעיל צד 944 ועיי״ש במ״י. ולשון קצר בכי״ל בסוף שני המאמרים כת׳ ותענה שרי וכו׳: 5 ר׳ אבא. בלק״ט הגי׳ ר׳ אבא בר ביזנא ועת״ג, ודורש ותענה וכו׳ שמנעתה מתשמיש המטה שמניעת תשמיש נקראת עינוי וכדאיתא ביומא ע״ז א׳ תשמיש המטת דאיקרי עינוי מנא לן דכתיב אם תענה את בנותי וכו׳ אם תענה מתשמיש וכו׳, וכן נוסף פירוש בכי״ב מנעתה וכו׳ ממה דתימ׳ אם תענה את בנותי ואם תקח נשים מכאן שנקרא עינוי: 6 מטחה וכו׳. זרקה מנעלים על פניה, והגי׳ סקורדסין איתא בכי״ל בגוף הספר, ובערוך ע׳ סקורדק בשם פס״ע סקורדקין (ובערוך הש׳ סקורדקיה), וגר׳ שצ״ל סקורדסקין[1], והגהתי מ פ ח ה כמו שהגי׳ בערוך הש׳ שם ובכי״ל הגי׳ נפחתה והוגה ת מעל, והגי׳ נפחתה איתא גם בכי״ג ובפס״ע וצ״ע, ועוד הגה בכי״ל בינו שיטי בדיו דיהה בקורדקייסין, ובפי׳ ב״ר כי״מ וכי״א גורס ובפרש מפחתה בקורדקייסין (בקורדקסין) הכתה אותה במנעלים ועת״ג וקרויס צד 619, ובילקוט הגי׳ קפחתה ובשכל טוב בקפחת בקרדוקות וכו׳ ועי׳ לעיל צד 227 וצד 246 קופיח (קופח) על ראשו וכו׳ ועיי״ע במאמר ידידי ראי״ת לעף במ״ע צייטשריפט פיר אסיריאלגיע חלק כ״ג צד 280: דליים וכו׳. דליים ששואבים בו מים במרחץ הדליים קבוץ מן דלי, והגי׳ ו כ נ ר י ו ת איתא גם בכי״ח ובערוך הש׳ ע׳ כנר, ובכי״ג ובינריות, ובערוך דפ״ר ובגורות, וכן בכ״א בילקוט דפ״ר כלים וכנורו׳ (ושם ליתא הפי׳ מכוה שנוסף בגליון בילקוט ד״ו) ובעמת״ל ח״ב צד 859 פי׳ ברוחק כנורה כחצלת של קנים או של גמי. ועדיפא הגי׳ ו ב נ ר י ו ת[2]) כמפחות שמשתמשין בהן במרחץ, וכן בירוש׳ ב״ק פ״ז ו׳ א׳ כן דבר לי הדא מילתא אנא נסיב ברגייתא, ובפי׳ ב״ר כ״מ גורס ומפרש דליים ופנדיות דלי לשאוב מים ופנדיות מעפורת שמעפסין כשיוצאין מן המרחץ, ובמדרש דפ״ר ור״ו הגי׳ ובנריות, וכן בדפוסים ישנים אחרים, ושם גם בם כ ובנריות גם הוא מין כלי וכו׳, וכד׳ שמעטסין ור׳ וואריפא שינו הגי׳ ופנדיות, וכד׳ ווילנא גם במ״כ ופנדיות: נתנה למרחץ. נתנה לה שרה להוליך למרחץ וכן מפרש במדרש אגדת הוצ׳ רש״ב שהטריחתה להוליך הכלים אחריה למרחץ: 7 באורחא דחילצה. בתר״י ב׳ מתורגם שור חלוצה, וכן אל מדבר שור (שמות ט״ו כ״ב) בתר״י א׳ למדברא דחלוצא ובתר״י ב׳ אורחא דחלוצא ועי׳ בערוך ע׳ חלץ ב׳, ובד״ו הגי׳ באירחא דחלשה ובמ״כ הגיה עפ״י תרג׳ ירושלמי דחלוצה וכן הדפיסו אחריו:

[1]) scordisci. [2]) βανάριον.

ח) ויאמר הגר שפחת שרי וגו׳ מתלה אמ׳ אין אמר לך חד אדניך דחמר לא תהיימן, תריין עתד לך פרובי. כך אברהם אמר הנה שפחתך בידך. המלאך אמר הגר שפחת שרי וגו׳ ותאמר מפני שרי גברתי אנכי ברחת:

ט י) ויאמר לה מלאך יי׳ שובי אל גברתך וגו׳ ויאמר לה מלאך יי׳ הרבה ארבה כמה מלאכים ניזדווגו לה, ר׳ חמא בר׳ חנינא אמר חמשה, בכל מקום שנאמר אמירה מלאך. רבנין אמ׳ ארבעה בכל מקום שני מלאך. אמר ר׳ חייא בוא וראה כמה בין ראשונים לאחרונים, מה מנוח אמר לאשתו מות נמות כי אלהים ראינו (שופטים יג כב) והגר שפחה ורואה חמשה מלאכים ואינה מתייראה מהם, אמר ר׳ אחא ציפרנן שלאבות ולא כריסן שלבנים. אמר ר׳ יצחק צופייה הליכות ביתה (משלי לא כז) בני ביתו שלאברהם צופים היו והיתה רגילה להם:

יא) ויאמר לה מלאך יי׳ הנך הרה וגו׳ אמר ר׳ יצחק שלשה הם שנקראו בשמם עד שלא נוצרו, יצחק ושלמה ויאשיהו. [ביצחק מהו אומר אבל שרה אשתך יולדת לך בן וקראת את

1 ילקוט שם, נבא קמא ל״ב ב׳: 4 ילקוט שם, ילק׳ משלי ר׳ תתקס״ד, לקמן פנ״ה, שמות רבה פ״ב סי׳ ס״ז: 6 ילק׳ שופטים רמז ל״ח, משלי ל״א כ״ז: 8 יומא ע׳ ב׳: 10 מכילתא בא פט״ז, ירוש׳ ברכות פ״א ה״ח, פדר״א פל״ב:

1 מתלה] וג, כתלא דפאבתערי | אמר דוגבע, אמרין ת | אין] פואנגבע, אם דתי | יאמר ת | אחד א¹ | אדניך] פא²גב, אודניך עי, אודניך א¹׳ אוניך דר, אונייך ת, אודנין ו | דחמר] ~ אית לך ו | *תהיימן] תהימן י, תהוי מן כ, תהיינון א, תהייסן ל, תהיי מן ג, תהוי מן פ, תהמיין ע, תיהוש דת, תתוב מן ר | 2 תרין אכתרי | *עתד ו] עתיד ת, עתר לפגכע, עתיר ד, עביד י, אמרין אר | פרובי] א¹ע, פרוכי דתע°ר, פירוכי פכ, פידוכי ג, פרומי י | אברהם] פואנגבי, אברם דת | אומ׳ פ | אומ׳ פא 5 ניזדווגו] ד¹, נזדווגו דאנתי, נזדוגו פכ, נזדמנו ו | חמא] פוהאנגבי, יוסי דת | בר׳] ד׳גב, בר דוהאתי, בשם ר׳ פ | חנין י | ה׳ ד׳א²י | כל נכי | מלאך] ~ הוא א¹י | רבנין — מלאך ל׳ אנכי (משלי) | 6 ר׳ ד¹ | חייה בר ווה ן, חייא בר אבא אי (שם), הנינה פ | בא פא׳גכתעים | מה י (שם) ם, כמה כח י, כמה קשה פ | הראשונים פאת, אחרונים י | לאחרונים] לראשונים י | מה כנוח] אע, מנוח כה ן, מנוח דפגכתים | 7 אומר וא³ | לאשתו ל׳ ע | שפחה] ע, שפחת שרי דפוכתים.. שרה ג, ל׳ א רואה דוגתי, ראתה פא׳כעם | חמשה] ה׳ ד׳א, כמה גי (שם), ל׳ ע | מלאכים] פוהאגכתי (שם) ם, המלאכים ע, מלאכים בזה (זה ת) אחר זה דתי | ואינה] פוחגי, ולא דאבתעי (שם) ם | 8 מתייראה] פי, נתייראה דא²ת, נתיראה ד׳א¹כעי (שם) ם, יראה ו | אחא] פוהאכעם, חייא דתי, הונא ג | ציפורנן ג, צפורנן והא׳כי, צפורן ם | צופיה | 9 אברהם] פותא²גכם, אבינו אברהם דת, אברהם אבינו א¹י להם] פהא׳גם, כהם וא²כי (שם), יראות כהם דתי | 10 *יצחק דפוא³גבת] ל׳ לא¹ | ג׳ ד׳א | בשמם] ו, בשמם לפני הקב״ה דפת, בשמם לפני המקום כ, לפני המקום שמות א¹, לפני המקום א³ | שלא נוצרו] ~ ואילו הן פגב, ואלו הן דוא׳ת, אלו הן א¹ | 11 שלמה א | יאשיהו א | *ביצחק מהו (מהוא ן) אומר פותג] ביצחק כתי׳ דבת, יצחק דכתי׳ א¹ | *אבל — יצחק חבת] אבל..וקראת פ אבל — בן וגו׳ ד, אבל.. בן ן וקראת — יצחק א¹

1 אין אמר וכו׳. אם יאמר לך אדם אחד אזניך של חמור הן לא תאמין ואם יאמרו לך שנים כן הכן לך פרובי¹) רסן כך אברהם אמר הנה שפחתך וכו׳ המלאך אמר הגר שפחת וכו׳ והיא בעצמה אמרה מפני שרי גברתי וכו׳, והגהתי עפ״י כ״י ת ת י י מ י ן והיא אפעל מן אמן, ות״א ולא תאמין (דברים כ״ח ס״ו) ולא תהימן ועי׳ בעמת״ר ועמת״ל ע׳ הימין, וגם בילקוט הגי׳ תהימן בה״א וכן בכ״כ וכי״א א׳ וב׳ ונשתבש שם, ובכי״ל הגי׳ ותהיימן ונקוד שם²), וכן בחיית בכי״ג וכי״ם ובערוך ע׳ עתר ועח״ג, ובמעריך ע׳ אורן מקיים הגי׳ לא תהמיין ועיי״ש; ועוד הגהתי עפ״י כ״י ע ת ד, וכן גי׳ כ״י במעריך שם, ובכי״ת עתיד בדלית, ובירוש׳ ב״ב פ״ב י״ג ב׳ ועתד ליה תכריכין ועי׳ עמת״ל ע׳ עתד, ובכי״ל הגי׳ עתר בריי״ש וכן בערוך שם ובכי״ם וכי״ג וכי״כ, ובדפ״ר וד״ו עתיר, ובאיזה דפוסי׳ עתיד, ובילקוט הגי׳ עביד וכן הוגה באיזה דפוסים, וגם מלת פ ר ו ב י נשתבשה ברוב הספרים, והמאמר דוגמתו בב״ק שם מנא הא מילתא דאמור רבנן חבוך קרייך חמרא אוכפא לגביך כוש (ובילקוט שם הועתק כב״ק מנא וכו׳ דאמרי אינשי וכו׳ אוכפא כוש לגביך) וכו׳ דכתיב ויאמר הגר שפחת שרי וכו׳ ותאמר מפני שרי גברתי וכו׳: 5 שנאמר אמירה מלאך. מלאך אחר היה שנזדווג לה, ולרחב״ג גם בפ׳ ח׳ שנאמר בו רק אמירה ויאמר הגר שפחת שרי וכו׳ מלאך הוא, וג׳ פעמים בפ׳ מ׳ י׳ י״א כת׳ ויאמר לה מלאך וכו׳ ועוד בפ׳ ז וימצאה מלאך וכו׳ הרי חמשה, ולרבנין ארבעה בכל מקום שני מלאך, ונכונה הגי׳ ר׳ ח מ א בר׳ חנינא וכן לקמן פע״ה גם בדפוסי׳ א״ר חמא ב״ת הגר שפחת שרה היתה ונזדמנו לה חמשה מלאכים וכו׳, ונשמטו גם בשמו״ר שם הגר המצרית ה׳ מלאכים שלחת אצלה, והמאמר רבנין אמ׳ ארבעה וכו׳ ל״ג בכי״א א׳ וב׳ וכי״ג וכי״כ ובילק׳ משלי שם וכן לא הועתק בלק״ט, והגי׳ שם כמה וכו׳ רב חמא ב״ר חנינא אמר חמשה בכל מקום שנאמר אמירה מלאך בוא וראה מה בין הראשונים לאחרונים מנוח אמר וכו׳ והגר שפחת שרה חמשה וכו׳ ראתה ואינה מתיראה מהם, ובשכל טוב וקיי״ל כרב חמא בר חנינא דאמר חמשה וכו׳ ולא כרבנן דאמרי ארבעה שהרי ר׳ חייא בר אבא מפרש טעמא דר׳ חמא בר׳ חנינא דאמר ר׳ חייא ב ר א ב א בוא וראה מה בין ראשונים לאחרונים שהרי הגר ראתה חמשה מלאכים יחד ולא נתייראה וכו׳ ומנוח ראה אחד ואמר מות נמות וכו׳, ובמדרש הגדול הועתק כ ה מנוח אומ׳ מות נמות וכו׳ והגר ראתה חמשה מלאכים ולא נתיראה וכו׳ ועי׳ בערוך ע׳ צפורן: 8 אמר ר׳ אחא. וכן במה״ג אמר רב אחא צפרנן וכו׳ ובשכל טוב ואמר רב אחא וכו׳, ובלק״ט א״ר ח י י א צפרנם של אבות וכו׳ ועח״ג, וביומא שם א״ר י ו ח נ ן טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים: 9 רגילה להם. למלאכים לראות בהם ועח״ג: 11 ביצחק וכו׳. בכי״ל חסר מכאן עד ביאשיהו וכו׳ יאשיהו שמו והשלמתי ועח״ג, והמאמר מקורו

¹) φορβειά. ²) תְּהַיְּמַן.

שמו יצחק (בראשית יז יט), בשלמה מהו אומר הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה והניחותי לו מכל אויביו מסביב כי שלמה יהיה שמו (דה״א כב ט), ביאשיהו מהו אומר ויקרא על המזבח בדבר ייי ויאמר מזבח מזבח כה אמר ייי הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו (מ״א יג ב), וי״א אומרים אף ישמעאל באומות הנך הרה ויולדת בן וקראת שמו ישמעאל:

יב והוא יהיה פרא אדם ר׳ יוחנן ור״ש לקיש ר׳ יוחנן אמר שהכל גדלים ביישוב והוא גדל במדבר, ר״ש לקיש אמר פרא אדם ודיי שהכל בזוים ממון והוא בוזז נפשות:

ידו בכל ויד כל בו ידו ויד כלבו שוות, מה כלבו אוכל נבלות אף הוא אוכל נבלות, אמר ר׳ אלעזר אימתי ידו בכל ויד כל בו לכשיבוא הוא שכתוב בו וכל די דיירין בני אנשא חוות ברא ועוף שמיא וגו׳ (דניאל ב לח) ההיד לקדר ולממלכות חצור אשר הכה נבוכדנצר (ירמיה מט כח) נבוכדראצר כת׳ שעצרן במדבר והרגן:

על פני כל אחיו ישכון הכא את אמר ישכון ולהלן את אמר נפל (בראשית כה יח) אלא

6 ילקוט ר׳ פ״פ: 7 ילקוט שם: 11 ילקוט שם, לקמן סוף פס״ב:

1 *בשלמה מהו (מהוא ו, מה הוא דת) אומר דותגכת] בשלמה כתי׳ א¹, שלמה דכתיב פ | *הנה — שמו ג] הנה . . שמו ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו ו, הנה . . מכל אויביו שלמה . . שמו דת, הנה . . והניחותי וגו׳ פ, הנה בן נולד לך (בן נולד כ) ושלמה יהיה שמו א׳כ | 2 *ביאשיהו מהו (מהוא ו) אומר פותגב] ביאשיהו כתיב דת, . . נאמ׳ א¹ | *ויקרא — שמו דת] הנה . . שמו נכ | 4 *אומרים ד] אומ׳ ד׳פות, או׳ לגב | באומות] ~ העולם פא¹ | *הנך — שמו ישמעאל פוגת] הנך . . את שמו ישמעאל ד, הנך הרה וגו׳ ל, וקראת שמו (את שמו א׳כ) ישמעאל אב | 6 שהכל] פותאבי, ~ יהיו דת | ביישוב פא² | והוא] פותאבי, ~ יהיה דת | 6 ודיין] ו, וודאי דג, ודאי אתי, ל׳ פב | 7 כל בו] פותגי, ~ קרי ביה כלבו דת | ידו — שוות] ובי, ידו . . שות ג, יד כלבו שוות ח, שוות פ, הוא והכלב שוים דת (ידו ויד כלבו — ויד כל בו ל׳ א) | כלבו] פותגבי, הכלב דת | 8 איכתי] פתגב, אמתי וי¹, מתי דת | לכשיבוא] ונת, לכשיבא דפ, כשיבוא א², כשיבא א׳כי | הוא] אותו דפתאגי, אתו ו, ל׳ ת | שכתב א¹ | וכל] ד׳פוגי, ובכל דא², כל תב | דיירין] וכתי, דירין פא², דאירין ד׳א¹, דיארין ג, דארין ד | אנשא] וכתי, אינשא דפאג | חות ג, חיות פוה, וחיות דתי (חוות — וגו׳ ל׳ אב) | 9 וגו׳] יהב ביד והשלטך בכולהון דוהתי | **חצור] ל׳ ל | נבוכדנצר] ע, נבוכד׳ ו, נבוכד נצר א¹, נבוכדנאצר א² נבוכד נצר (נבוכדנצ׳ ד¹, נבוכדנאצר כ, נבוכד נאצר ני) מלך בבל דגכתי | 10 נבוכדראצר כת׳] ע, נבוכד ראצור (נבוכדראצ׳ ד¹, נבוכד ראצר ת, נבוכדרצר ע°, נבוכד נאצר כ) כת׳ דכתע°, ראצור כת׳ פ, נאצור כתיי ח׳ נצור כת׳ ג, ל׳ אי | שעצרן] פותגכעי, שאצרן דת, שעוברין א | 11 ועל א² | ישכן] פגב, ישכון דואתי | הכא — ישכן] הכא . . ישכון דותי, הכא הוא או׳ ישכן א², הכא אמ׳ ישכון א¹, ל׳ ג | ולהלן — אמר] הגי, ולהלן הוא אומ׳ וא, והתם כתי׳ דת | נפל] על פני כל אחיו ~ י |

במכילתא בא והגי׳ שם וג׳ הם שנקראו מפי הקב״ה יצחק ושלמה ויאשיה יצחק מהו אומר אבל שרה וכו׳ וקראת שמו יצחק בשלמה מהו אומר כי שלמה וכו׳ ביאשיהו מהו אומר הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וגו׳ וי״ש אומרים אף ישמעאל בגוים מצינו שמותיהן של צדיקים ומעשיהם גלויים למקום עד שלא נוצרו וכו׳, ובירוש׳ ברכות שם איתא ד׳ נקראו עד שלא נולדו ואילו הן יצחק וישמעאל יאשיהו ושלמה יצחק וקראת את שמו יצחק ישמעאל דכתיב וקראת את שמו ישמעאל יאשיהו הנה בן נולד וכו׳ שלמה כי שלמה יהיה שמו, ובפדר״א שם ששת נקראו בשמותן עד שלא נולדו ואלו הן יצחק וישמעאל ומשה רבינו ושלמה ויאשיהו ושמו של משיחנו וכו׳ ועיי״ש:
6 ר״י ור״ש לקיש. ר״י מפרש פרא אדם אדם דומה לפרא שגדל במדברות שהכל וכו׳ והוא גדל במדבר וכדכתי׳ ויהי במדבר (בראש׳ כ״א כ״א), ור״ל מפרש פרא אדם ודיי רודף אחר בני אדם שהכל וכו׳ והוא בוזז נפשות ועמ״כ ועמתיל ע׳ פרא ב׳: 7 ויד כלבו. דורש ויד כל בו קרי בית כלבו כמו שנוסף בדפוסי׳ וכי״ת ועי׳ במ״י לעיל צד 16 בד״ה מי העיר וכו׳: 8 אימתי וכו׳. אימתי יתקיים ויד כל בו לכשיבוא נבוכדנצר שכתוב בו ובכל די וכו׳ ההיד לקדר וכו׳ וקדר מבני ישמעאל, וכן מפרש בשכל טוב וכל די דארין וכו׳ לפיכך נקרא כל והיתה ידו בבני ישמעאל וש״ה לקדר וכו׳, והגי׳ ובכל די וכו׳ איתא גם בדפ״ר ובכ״י שציינתי, ובדניאל שם ובכל, ושם הכתיב דארין והקרי דיירין (ובתנ״ך הוצ׳ גינצבורג נסמן דירין קרי ועתי״נ), והובא כאן דיירין לפי הקרי, וכן כתוב בכי״ל חוות כמו שהמלה נקראת במסמא הוייו ועי׳ מ״ש במ״י לעיל צד 8 בד״ה והוא גלי, ובפסוק בירמיה שם לקדר וכו׳ הובא כאן נבוכדנצר כמו שהשם מורגל בקריאתו (וכ״ה בערוך ע׳ נבוכדנצר, ובדי״ו וכי״ת נבוכד נצר בשתי תיבות ועי׳ גם בתי״נ לעיל צד 846 צד 378 צד 404 צד 487 וצד 439) ודורש נבוכדראצר כת׳ כלו׳ בסוף המלה כתוב אצר ודורש כמו עצר שעצרן כגרן ועכבן במדבר והרגן, וגם בערוך הש׳ הגי׳ לקדר וכו׳ נבוכדנצר נבוכדראצר [כת׳] שעצרן וכו׳, ולפנינו במקרא שם הכתיב נבוכדראצור והקרי נבוכדראצר, ובתנ״ך הוצ׳ גינצבורג נסמן בכ״א נבוכדראצר כתיב וקרי ועיי״ש, ובשכל טוב הועתק אשר הכה נבוכדנצר מלך בבל שעצרן וכו׳, וכן ל״ג נבוכדראצר כת׳ בכי״א א׳ ב׳ ובילקוט, ובכי״א א׳ וב׳ ליתא גם הדרש שעצרן, והגי׳ שם שעוברין, והגי׳ שאצרן איתא רק בדפוסי׳ וכי״ת ועתי״נ: 11 על פני. כ״ה בכל הספרים חוץ מכי״א ב׳, ובמקרא כתוב ועל פני וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 129 בד״ה ראיתי וכו׳: ולהלן. בסוף פרשת ואלה תלדת ישמעאל וכו׳ את אמר ישכנו מתחלה וכו׳ על פני כל אחיו נפל, והמאמר נסדר גם לזה הפסוק לקמן סוף פס״ב, ושם הגי׳ בכי״ל עד שלא פשט ידו בבית המקדש ישכון כיון שפשט ידו בבית המקדש נפל, והגהתי גם כאן כיון ש פ ש ט ועתי״נ, ולא פי׳ אימתי פשט ידו בביהמ״ק. וע׳ שכיונו לפסוקי המקרא בתהלים מזמור פ״ג אהלי אדום וישמעאלים וכו׳ אשר אמרו נירשה לנו את נאות אלהים וכו׳ וביש׳ ב״א ג׳ משא בערב תלינו ביער בערב אורחות דדנים וכו׳ ועי׳ בספרי האזינו

כל הימים שהיה אברהם קיים ישכון וכיון שמת נפל, עד שלא פשט ידו במקדש ישכון כיון שפשט ידו במקדש נפל, בעולם הזה ישכון בעולם הבא נפל:

יג) ותקרא שם ייי הדבר אליה ר׳ יודה ר׳ יוחנן בשם ר׳ אלעזר בר׳ שמעון מעולם לא נזקק הקב״ה לשוח עם אשה אלא עם אותה צדקת והיא על ידי עילא, ר׳ אבא (אמר) בשם ר׳ בירי׳ כמה כירכורים כירכר בשביל לשיח עמה ויאמר לא כי צחקת (בראשית יח טו), והכת׳ ותקרא שם ייי הדובר אליה ר׳ יהושע בר׳ נחמיה בשם ר׳ אידי על ידי מלאך, והכת׳ ויאמר ייי לה (שם כה כג) [ר׳ לוי בשם חמא בר׳ חנינא על ידי מלאך], ר׳ לעזר אמר על ידי שם:

אתה אל ראי אמר ר׳ אייבו אתה הרואה בעלבון העלובים:

כי אמרה הגם הלם ראיתי אחרי ראי אמרה לא דיי שנזקקתי לדיבר אלא למלכות הוך

3 ילקוט רמז פ׳, לכ״ל לד 188 וש״נ: 8 ילקוט שם: 9 ילקוט שם, ועי׳ לקמן פנ״ס, אתים קי״ב ס׳, תנחומא שמות סי׳ י״ט, שמות רבה פ״ב סי׳ ו׳:

1 הימים] פא׳בי, ימים וא²ג, זמן דת | שהיה—קיים] פגב, שהיה אברהם אבינו (אבינו אברהם ות) קיים דותי, שחי אברהם א | ישכן פא׳גכ | וכיון שמת] פתא², כיון שמת א׳גבי, וכשמת דת, וכיון שנסתלק ו | ידיו נת בבית המקדש | ישכן פוב | *כיון שפשט דפגכת] וכיון . . ח, כיון שפושט ל, משפשט וא׳י, ומשפשט א² | 2 ידיו וג | בבית המקדש | ישכן פגב | ובעה״ב א׳, ולעולם הבא פ, אבל לעולם הבא חב, אבל לעתיד לבוא ד׳וגת, אבל . . לבא ד | 3 הדובר דפוא²כת | אליה] ~ אתה אל ראי דת, על ידי מלאך י | ר׳ יהודה בר׳ (בר רבי י, בר דפ) סימון דפוגכתי | ר׳ יוחנן] פו, ור׳ דגכתי | בר׳ שמעון] ד׳וב, בר רבי . . י, בי״ר . . ת, בר . . ד, בשם ר׳ שמע׳ ג, ל׳ פ | 4 לשוח] וב, לשיח פא׳י, להשיח דת, לדבר א²ג | **אותה] ל׳ ל | צדקת] פא׳ב, הצדקת דוגתי | והוא] אף הוא ו אף היא פא׳גב ואף היא דתי | עילא] פיא׳ עירה דגבת עלה י׳ | אבא] ~ בר כהנא פוא׳גבי | אמר ל׳ דפוכת | 5 *בירוי פג] בירי תי, בירוי ל, כירי ד, ברכיה א¹ | כמה] ~ דברים וכמה פגבי | בשביל] כדי א׳ג, ל׳ ו | לשיח] א׳בי, לשוח וג, להשיח דפת | והא כת׳ וג | 6 בר׳] ד׳וגב, בר רבי י, בר דפת | נחמן פ | בשם ר׳ אידי] פגבי¹, בש׳ ר׳ אחי ו, ל׳ דת | *והכת׳ ויאמר—שם] והכת׳ ויאמר . . לה (לה שני גוים בבטנך ג) ר׳ לוי בשם ר׳ הנינא (חניג׳ ד¹, חנינה וג) בר (בר׳ ד׳ו, בר רבי י, בשם ר׳ כ) חמא אמר על ידו מלאך ר׳ אלעזר בשם ר׳ יוסי בן זמרא אמר (זימר׳ אמ׳ גב, זימרא אמ׳ ד¹, זימרה ו, זמרא י) על ידי שם דוגבי, והכתיב . . לה שני גוים בבטנך ר׳ לוי בש״ר חנינה בר חמא אמ׳ . . ר׳ אלעזר . . בר זמרא ע״י שם בן נת ת, ר׳ לעזר אמ׳ על ידי שם והכת׳ ויאמר י״י לה על ידי שם ל, ר׳ אלעזר בשם ר׳ יוסי בן זמרא על ידי שם פ, ר׳ אלעז׳ אומ׳ ע״י שם בן נת א¹ | 8 איבו פכת, אבא א¹ | אתה] א, ~ הוא דפוגכתי | בעלבונם י, בעלבונן וגב | עלובים א¹, ־ין א², של עלובים פוגבי, . . עלובין דת | 9 הלם] פותגת, הלום דאבי | ראי] פוי, רואי דתגבת | אמרה ל׳ פ | די חי, דיי לי ג | לדיבר] ותג, לדיבור ד׳פת, לדבור די |

פי׳ שכ״ב ובמ״י לעיל צד 344 בדיה וכתוב וכו׳, ווירדי רב״ז באכער כתב לי שיתכן שכוונו לארימס מלך הנוטים שבא להלחם עם אריסטובולוס והביא את בית המקדש במצור כמו שמסופר בקדמוניות י״ד ב׳ א׳, ואולי כוונו לרוכוס דערבייא שהיה בתיל אספסיינוס בירושלים ועי׳ באיכ״ר פ׳ היו צרית וכו׳, ומן הנמנע למצוא במאמר שלפנינו ראיה שחיבור מדרש ב״ר הוא מאוחר ולפרש כיון שפשט ידו בבית המקדש בזמן ממשלת הערביים שכבשו את ירושלים ובנו בית תפלה למחמריים על מקום ביהמ״ק (עי׳ מייבוים דיא עלטעסטען פאזען וכו׳ צד 43), ובכל המקומות בב״ר שנדרשו הפסוקים בארבע מלכיות (לעיל צד 16 צד 147 צד 399 צד 409 צד 437 צד 439) לא הוזכר ישמעאל כלל ועי׳ באיכ״ר פ׳ נשקד וכו׳ בבל וכשדים מדי ופרס יון ומקדון אדום וישמעאל (ובאיכ״ר מ״ב הגי׳ אדום ושעיר) ובמדרש תהלים ו׳ סי׳ ב׳ ד״א על השמינית על ארבע גליות שהן שמונה מלכיות (על ארבע מלכיות שהם שמונה) ואדום היא השמינית וכו׳ בבל כשדים מדי פרס יון ומקדון ישמעאל ואדום (ובילק׳ תהלים ר׳ תרל״ד הגי׳ אדום ושעיר), ובפדר״א שנתחברו בזמן ממשלת הערביים איתא בפכ״ח במאמר הראה הקב״ה לא״א בין הבתרים מלכיות וכו׳ ותור אלו בני ישמעאל, ושם בדרש אימה זו מלכות רביעית וכו׳ נוסף עליו אלו בני ישמעאל וכו׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 437 וצד 439 ונדר״פ צד 275: 4 עם אותה צדקת. עם שרה, וכל המאמר נסדר כבר לעיל צד 188 ועיי״ש במ״י, ובכי״ל נשתבש גם כאן כירוי והגהתי בירוי, ועוד מסורס ומשובש כאן בכי״ל והכת׳ ותקרא וכו׳ ר׳ יהושע וכו׳ בשם ר׳ אידי על ידי מלאך ר׳ לעזר אמ׳ על ידי שם והכת׳ ויאמר י״י לה על ידי שם והגהתי והכת׳ ותקרא וכו׳ על ידי מלאך והכת׳ ויאמר י״י לת ר׳ לוי בשם ר׳ חמא בר׳ חנינא על ידי מלאך ר׳ לעזר אמר על ידי שם ועת״נ, ומשובשת הגי׳ ר׳ לוי בשם ר׳ חניני׳ בר (בר׳) חמא ועי׳ גם לקמן פס״ת ופס״ג, ור׳ לוי בשם ר׳ חמא ב״ח עי׳ גם לעיל צד 67 צד 90 צד 96 ועיי״ע באגה״א ח״א צד 8 ות״ב צד 300, ובכי״א ב׳ המאמר מקוטע מעולם לא נזקק הב״ה לדבר עם אשה וכו׳ בפסוק אל האשה אמר: 8 הרואה. מפרש אל ראי אלוה הראיה הרואה בעלבון העלובים ועי׳ ברש״י עה״ת, ובלק״ט הגי׳ הרואה בעלבונן של עלובים ועת״נ: 9 לדיבר. וכן לעיל צד 328 זכה הוא ובניו לדיבר, והוא מלים והדבר אין בהם (ירמיה ה׳ י״ג) ועי׳ באכער דיא עקסעגעטישע טערמינאלאגיע דער יודישען טראדיטיאנסליטעראטור ח״א צד 19, ודרשו כי אמרה הגם הלם אמרה לא דיי וכו׳ אלא למלכות היך דאת אמר כי הביאותני וכו׳ (וכן לקמן פנ״ה משה אמר וכו׳ אל תקרב הלם וכו׳ אין הלם אלא מלכות וכו׳ כי הביאותני וכו׳ ועי׳ בזבחים ובתנחומא ובשבו״ר שם ובתנחומא מ״ב שמות סי׳ מ״ז הערה פ״ג) ראיתי אחרי ראי לא די שנזקקתי עם גברתי כלו׳ לראית אלא ביני לבין עצמי, ופעם ראיתי אחרי ראי ראיתי המלאכים במדבר אחרי רואי אותם בבית גברתי ובראמרינן לעיל צד 466 בני ביתו של אברהם צופים היו והיתה רגילה להם ועי׳ ברש״י עה״ת, והגי׳ שלפנינו איתא גם בכ״י שציינתי, ובדפוסי׳ וכי״ת

ראת אמר כי הביאותני עד הלם (ש״ב ז י״ח), לא דיי שנזקקתי עם נכרתי אלא ביני לבין עצמי. אמר ר׳ שמואל למטרונה שאמר לה המלך עברי לפני. עברה לפניו והיתה מתמכת על ישפחתה וציפצפת פנית, ראתה שפחתה והיא לא ראתה:

פרשה מו

א יז א) ויהי אברם בן תשעים וגו׳ כענבים במדבר מצאתי ישראל כביכורה בתאינה בראשיתה ראיתי אבותיכם (הושע ט י) ר׳ יודן אמר התאנה זו בתחילה אורים אותה אחת אחת ואחרכך שתים שתים ואחרכך שלש שלש עד שאורים בסלים ובמגרפות, כך בתחלה אחד היה אברהם, ואחרכך אברהם ויצחק, ואחרכך אברהם יצחק ויעקב עד ובני ישראל פרו וישרצו וירבו וגו׳ (שמות א ז). אמר ר׳ יודן מה תאינה זו אין לה פסולת אלא עוקצה בלבד העבר אותה ובטל המום. כך אמר הקב״ה לאברהם אין בך פסולת אלא ערלה הזו העבר אותה ובטל המום התהלך לפני והיה תמים:

4 ילקוט רמז פ׳, ילק׳ הושע ר׳ תקכ״ס: 9 תנחומא ע״נ לך לך סי׳ כ״ס:

1 הלם] פונת, הלום דו | לא] פוחאני, ראיתי אחרי רואי לא דיי שנזקקתי עם גברתי (גבירתי ת) לראות המלאך אלא שאפילו גברתי (אפילו גבירתי ת) שהיתה עמי לא ראתה (נ״א ד¹) ד״א ~ דת | די חי | שנזקקתי עם גבירתי פנת | עם גברתי שנזקקתי א¹ | 2 שמואל] א¹, ~ בר נחמן דפוחא׳גבת | למטרונה] פוא׳גב, משל למטרונה דהא׳ת. . למטרונא י | לפניי ן | ועברה פוב, כיון שעברה א¹ | *וציפצפת] וצומצבת ל, וצמצפת ן, וציפצם ד¹, וציפצפה דפג, וצמצמה אבתעדי | 3 ראתה — ראתה] וראתה . . ראתה הא¹, וראת . . ראת גע, וראת . . ראתה א², וראתה . . ראתהו פ, ולא ראתת המלך (את המלך ת) ותשפחה ראתה דהתדי | 4 כענבים] כת ~ א׳כ | *כביכורה בתאינה (כבכורת בתאנה כי¹) בראשיתה — אבותיכם גכי] כבכורה.. בראשיתה וגו׳ ד, וגו׳ ל | 5 אמר ר׳ יודן | זו] נ, הזו דפוא׳כתי, הזאת א²י (הושע) | אורין פא׳י | 6 אחת אחת] אתת י (שם) | אחר כך ן, ואחר ח | שתים שתים] כתי, שתים דפא׳י (שם), ב׳ א², שנים שנים ן | אחר כך ן, ואחר ח | *שלש שלש פוכת] שלש לחני, ג׳ ד׳א, שלשה ד, | שאורין י, שאורים אותה דונת, שאורין אותה פא׳י (שם), שאורין אותם ע | ומגרפות א¹, ומגריפות ע, ובגרופיות ן | 7 אברהם] חא׳י, ~ וירש (וירש ן) את הארץ דפוגכת | ואחר כך שנים דפנתי, ואחר שנים ת, אחר כך שנים שנים ן, ואחר כך שתים י (שם) | ואחר כך י, אחר כך ן, ואחר כך שלשה גבת, ואחר שלשה ח, ואחר כך שלש פי (שם), ואחר כך שלשה (ג׳ ד¹) עד ד | עד] פותאני, ואח״כ דת | ובני — וגו׳] שפרו וישרצו א | 8 כה לי גי (שם) | תאנה זו א¹, . . זאת א², התאנה הזו דפוגכתי | לה] בה אי | בלבד ל׳ א | העבר אותה — המום] אתי, העבר אותו. . המום דוגב, לי י (שם) | 9 כך — הזו] כך . . הערלה הזו וח, כך . . ערלה זו א¹, כך . . הערלה ד, כך . . הערלה ד¹, כך . . אין לך . . הערלה הזו נ, כך . . אין בך מום . . הערלה ת, כך לא היה פסולת באברהם אלא הערלה בלבד אמר לו הקב״ה י (שם), כך התהלך לפני והיה תמים אין בך פסולת אלא הערלה י | התהלך — תמים ל׳ י |

ג׳ תהלת ראיתי אחרי רואי לא דיי שנזקקתי עם גברתי (גבירתי) לראות המלאך אלא שאפילו גברתי (אפילו גבירתי) שהיתה עמי לא ראתה, ואח״כ ג׳ שם בדפ״ר נ״א לא דיי וכו׳ אלא ביני לעצמי, ובדיו ובכ״ית ד״א לא דיי וכו׳, וגר׳ שהתבות „לראות המלאך אלא שאפילו גברתי שהיתה עמי לא ראתה“ הן פירוש לתבות „לא דיי שנזקקתי עם גברתי“ בגי׳ העקרית. ודייקו אחרי ראי שהיא לבדה ראתה המלאכים בבית אברהם ושרה לא ראתה ועל זה אמר רשב״נ משל למטרונה וכו׳ ושרה לא ראתה כפני שצמצמה פנית בצניעותה ויראה מהבים אל המלאכים והגר השפחה ראתה, ומפי׳ ב״ר כ״י משמע שגורס כגי׳ הדפוסי׳ שמפרש שם ראיתי אחרי רואי לא די שנזקקתי עם גברתי לראות המלאך שאפילו גברתי שהיתה עמי לא ראתה ומדיוקא דקרא נפקא דאמר אחרי רואי (בפי׳ ב״ר כ״א דאמ׳ אחרי רואי שים שלא ראתה גברתה עמה היה לו לומ׳ ראיתי אחרי רואנו ומדקאמ׳ אחרי רואי ולא אחרי רואנו) שמע מינה שלא ראתה אלא היא לבדה ודומה למטרונה שראתה המלך וצמצמה פניה ובעטה את עצמה ברוב בושת וכבשה פניה ולא ראתה המלך והשפחה ראתה שהעיזה פניה בתרגום ירושלמי (בתרי׳ בי׳ בראשית ל״ח ט״ו) כי כבשה פניה ארי (ולפניט שם אהוב) צמצמת אפהא, ואולי נובע מזה הפירוש הנוסחא הראשונה בדפוסי׳ ועי׳ במ״י לעיל צד 126 צד 201 צד 371 צד 395, וגם בערוך ע׳ צמצם מפרש צמצמה כסתה, ושם הגי׳ וצמצמה פנית וראת שפחתה והיא לא ראת ועת״נ:

פרשה מו. בכי״א א׳ סמ״ד, ובכי״ג וכי״כ סמ״ז, ובמקרא כאן פרשה כתומה: 5 אורים. מלקטים, וארה כמ״ש אריתי מורי (שה״ש ה׳ א׳) ואולי גם הראה אותה (ישעיה כ״ח ד׳) כמו האורה אותה. ובדרז״ל נאמר ארה אצל תאנים ועי׳ בערוך ע׳ אר ב׳ וע׳ מגרה, ותאנים אין לקיטתן כאחת ועי׳ לעיל צד 100 ובמ״י שם בד״ה כמלקטי תאנים וכו׳ ועי״ע שבת פ״ח א׳ ובנ״ש. ולקמן פנ״ג דרשו ג״כ כי תאנה וכו׳ זה אברהם היך דאת אמר כביכורות בתאינת בראשיתה ראיתי אבותיכם וכו׳: 6 ואחרכך. כ״ת בכ״ול ועי׳ לעיל צד 442: אחד היה וכו׳. כלהי״כ ביחזקאל ל״ג כ״ד ועי׳ לעיל צד 278 וצד 854: 9 כך אמר וכו׳. וכן כגנון סוף מאמר ר׳ לוי למטת סי׳ ד׳, ובתנחומא

ב [ויהי אברם בן תשעים ותשע שנים וגו׳] לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים (קהלת ג א) זמן היה לו לאברהם שנתנה לו המילה בעצם היום הזה נימול אברהם (בראשית יז כו), וזמן היה שתמול לבניו במדבר כי מולים היו כל העם היוצאים וכל העם הילודים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא מלו (יהושע ה ה): ימול בן מ״ח בשעה שהכיר את בוראו, אלא שלא תנעול דלת בפני גרים, ימול בן פ״ה בשעה שנידבר עמו בין הבתרים, אלא כדי שיצא יצחק מטיפה קדושה, ימול בן פ״ו בשעה שנולד ישמעאל, אמר ר׳ שמעון בן לקיש קינמון אני מעמיד בעולם,

1 ילקוט כאן פ׳, ילק׳ יהושע ר׳ ט״ז, ילק׳ קהלת ר׳ תתקס״ח, פסיקתא פי״ב (ק״ב ב׳), מדרש קהלת פ׳ לכל זמן (ג׳ א׳), מדרש קהלת מ״ב שם (מדרש זוטא צד 96) ועי׳ לעיל צד 315: 4 לעיל צד 274 וש״נ: 5 מכילתא משפטים פס׳ דנזיקין פי״ח, מסכת גרים פ״ד, תנחומא מ״ב לך לך סי׳ כ״ד, תנחומא שם סי׳ י״ז:

1 לכל] כתיב ~ א׳ | 2 לו לאברהם אבינו ג׳, לאבינו אברהם ן, לאברהם אבינו א | שנתנה] י (יהושע) שניתנה פואגי (קהלת), אמתי שנתנה י׳, אימתי שניתנה דת, אימתי נתנה כ | המילה] כי, המלה פ, מילה דואגת | אברהם] פואגבי, ~ וישמעאל בנו דת | 3 שתמול — במדבר] ר, לו שתמול.. במדבר פ. שתמיל מבניו במדבר ן, שתמול לבניו במדבר ג, שתמול לבניו לימול א׳. שתמול לבניו י (יהושע). שתימול לבניו י׳ (קהלת), שימולו בניו י, לאברהם אבי׳ שימול אותם במדבר א², להם (לו ת) לבניו שנמולו (שנימולו ת, שימולו כ) שתי (ב׳ ד׳, שני כ) פעמים אחד (א׳ ד׳, אחת בת) במצרים ואחד (וא׳ ד׳, ואחת בת) במדבר דבת | וכל — לא מלו ן] וכ״ה הי׳ במ׳ בר׳ בצ׳ לא מל׳ ל⁰, ממצרים וגו׳ ל, ממצרים א׳ת, וגו׳ א², ל׳ דגכי | 4 ימול] חא, וימול דתי, וימל גב, וימל אברהם פ | בן מ״ח (ארבעים ושמנה פג, ארבעים ושמונה ות) שנה דפותאגי, בן מ״ח שנה ת | בשעה שהכיר] פחאבי (קהלת), היה בשעה שהכיר ג׳, הי׳ אברהם בשעה שהכיר ן, היה כשהכיר דת | לבוראו י | 5 תנעול] כי (שם), יגעול פא׳, לנעול דותגתדי, ינעלו א² | גרים] פאגבדי, הגרים דותת | ימול] פאי, חמול חי (שם), וימל גב, ואם תאמר היה לו לימול דת, נימול ן | בן שמונים וחמשת (פ׳ וה׳ ד׳, פ״ה ת, שמנים וחמש פן, שמנים וחמ׳ ג) שנה דפוגת, בן ע״ה י, בן שבעים וחמש ת, בן ע״ה (שבעים וחמש כ) שנה אב | בשעה שנדבר דפא²גתי, בשעת שדיבר א¹, בשעה שדבר כ, שנדבר י (שם), היה אבינו אברהם בשעה שנדבר ן | **עמו] ל׳ ל | הב״ה בין הבתרים א¹ | 6 קדושה] טהורה י (שם), כשרה וקדושה ר² | ימול] אי, ויפול דפתגתי (שם), וימל כ, נימול ן | בן פ״ו] א², בן שמנים ושש כ, בן פ״ו (שמונים ושש ות, שמנים ושש ג) שנה פותא¹ג, בן שמונים וששה (פ׳ וו׳ ד׳, שמונים ושש ת) שנים דת | בשעת] היה אברהם ן | אמר ר׳ שמעון בן לוי י (שם), אמר הקב״ה י | כקנמון י | בעולם מעמיד א¹ |

מ״ב שם ד״א כבכורה בתאנה מה התאנה הזו אין בה פסולת של כלום שכל האוכלים יש בהן פסולת ואדם משליך מהן אבל התאנה אין אדם משליך ממנה כלום כך אמר הקב״ה לאברהם שלם אתה ואין בך חסר של פסול אלא הערלה הסר אותה והיה תמים שנ׳ התהלך לפני והיה תמים: 1 ויהי אברם בן וכו׳. כן הוספתי, וכזה המאמר שמתחיל כבנגון הפתיחות (ועי׳ לעיל צד 41 צד 179 צד 338) דרשו למה נצטוה א״א על המילה בזמן שהיה בן צ״ט שנה ויפול בן מ״ח וכו׳ בן פ״ה וכו׳ בן פ״ו וכו׳, ודרשו ויאמר אליו אני אל שדי וכו׳ אמר לו הקב״ה אברהם דייך וכו׳, ובדרש זה וכן בכל הדרשות דיו לעולמי וכו׳ ודייה לערלה וכו׳ דייך שאני אלהיך דייך שאני פטרונך וכו׳ דיו לעולמי שאני וכו׳ נדרש השם שדי נוטריקון לשון דיי וכן במאמר ר״נ בשם ר׳ אחא וכו׳, ובמאמר דאב״י נדרש שדי לשון כדיי, ומתחלת התורת ועד כאן לא הוזכר השם שדי ועי׳ ברמב״ן לזה הפסוק: 3 שתמול לבניו במדבר. וכ״ה בפי׳ ביר כ״י ומפרש שם בכ״מ שתבטל המילה במדבר, ותכונת גם גי׳ כ״ו שתמול מבניו במדבר ועח״נ, ועם הגי׳ זמן היה להם לבניו שנמולו שתי פעמים א׳ במצרים וא׳ במדבר וכו׳ מסכמת הגי׳ במדרש קהלת וזמן היה לבניו וכו׳ שימולו בשני מקומות אחת במדבר וכו׳, ובמ׳ קהלת מ״ב שם וזמן היה לו שיפרע ממנו בשני מקומות אחד במצרים וכו׳, ובפסיקתא הגי׳ וזמן היה שתמול מבניו שתי פעמים אחד במצרים וכו׳ (ובילק׳ יתרו סוף ר׳ רע״ב הועתק מפסיקתא שתמול לבניו ב׳ פעמים וכו׳) ועי׳ למטה פי׳ ו׳ ולקמן פמ״ז פי׳ ג׳: 4 בשעה שהכיר וכו׳. כדברי ר׳ יוחנן ור׳ חנינא לעיל צד 274 בן מ״ח שנה הכיר אברהם את בוראו ועי׳ בכ״י שם וצד 278 (ושם בד״ה הוא תחילתו וכו׳ צריך לתקן וא״כ פ״ל לר״י בן מ״ח היה וכו׳): שלא תנעול דלת. במכילתא שם חביבין הגרים שלא מל אברהם אבינו אלא בן תשעים ותשע שנים שאלו מל בן עשרים שנה או בן שלשים לא היה גר יכול להתגייר אלא פחות מבן שלשים לפיכך גלגל המקום עמו עד שהגיע לתשעים ותשע שנים שלא לנעול דלת בפני הגרים הבאים וליתן שכר ימים ושנים וכו׳ (ובילק׳ משפטים ר׳ שמ״ט הועתק לא היה גר יכול להתגייר מבן ל׳ ומעלה וכו׳. ובמס׳ גרים שם לא היה גר שמתגייר מן כ׳ שנה ומעלה או בן ל׳ שנה ומעלה וכו׳), ובתנחומא מ״ב שם למה מל בן תשעים ותשע ללמד לגרים שאם בקש גר להתגייר שלא יאמר זקן אני מעכשיו איני מתגייר ילמד מאברהם שמל בן תשעים ותשע וכו׳ ועי׳ בתנחומא שם, ובעקידה שער י״ז הגי׳ שלא ינעול דלת בפני גרים ועח״נ: 5 ימול בן פ״ה. לעת זקנותו בשעה שנדבר עמו בין הבתרים, וגי׳ אחרת בילקוט כאן וילק׳ קהלת בן ע״ה שנה ועח״נ, וכן הגי׳ בעקידה שם ימול בן ע״ה שנה בשעת שדבר עמו וכו׳, ושטת הס״ע שאברהם היה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן ע׳ שנה ועי׳ במ״י לעיל צד 369 ובמ״י שם צד 370 וצד 441, ובתנחומא מ״ב חיי שרה סי׳ ו׳ כהו בכל עד שהוא בין הבתרים בישרו שהוא נותן לו בן אחר חמשים ושתים שנה כיצד ר׳ יוחנן ור׳ חנינא אומרים בן מ״ח שנה הכיר אברהם את בוראו באותה שעה בישרו שהוא נותן לו בן אחר נ״ב שנה וכו׳ ועי׳ גם בהערות רד״ב ראבנער לס״ע פ״א הערה כ״ד: כדי שיצא יצחק וכו׳. ולכן לא נצטווה למול עד אחר לידת ישמעאל ופריך ימול בן פ״ו בשעה שנולד ישמעאל כדכתיב ואברם בן שמנים ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל וכו׳: 6 קינמון אני מעמיד. אמר הקב״ה קינמון אני מעמיד בעולם מה קינמון הזה וכו׳ הוא עושה פירות כך היה אברהם שצריך לו מטבל יצרו מטבלה תאותו. ותקב״ה צוהו למול כשהיה בן צ״ט שנה והמילה כעין העידור ויטב בשיבתו ויעשה פרי, ובפי׳ ב״ר כ״י הגי׳

מה קינמון הזה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פירות כך ישצרר דמו משבטל יצרו משבטלה תאותו: אמר אם חביבה המילה למה לא ניתנה לאדם הראשון. אמר לו הקב״ה אברהם דייך אני ואתה בעולם. אם אינך מקבל עליך למול דיי לעולמי עד כאן ודייה לערלה עד כאן ודייה למילה שתהא עגומה עד כאן. אמר עד שלא מלתי היו באים ומזדווגים לי. תאמר משמלתי באים ומזדווגים לי. אמר לו הקב״ה אברהם דייך שאני אלהיך דייך שאני פטרונך. ולא לך לעצמך אלא דיי לעולמי שאני אלוהו דיו לעולמי שאני פטרונו: ר׳ נתן בשם ר׳ אחא ר׳ ברכיה בשם ר׳ יצחק אני אל שדי אני הוא שאמרתי לעולם דיי [ואילמלא שאמרתי לעולמי דיי] עד עכשיו היו מותחים

2 פי׳ לעיל צד 94: 2 תנחומא מ״ב לך לך סי׳ כ״ד כ״ה, תנחומא שם סי׳ י״ט: 3 תנחומא מ״ב לך לך סי׳ כ״ה: 6 ילקוט ר׳ פ״ח, לעיל צד 37 וש״נ:

1 ומה פג | הקנמון וי (שם) | הזה] זה פאי, לי כ | מעדרו ומזבלו כ | כך] ~ אברהם י, דכי כילת א | שצרר] פת, שצרור ו, משצרר ל״גב, משנצרר דא׳תרי, לי א׳ | דמו לי א² | ׳משבטל דוגתי] משביטל פאי, כי שביטל ח, מה שבטל ל, שבטל א², ובטל כ | 2 משבטלה תאוותו] וג, משבטלה (משביטלה ח) תאותו פחא׳תרי, משביטלה תאוותו משנקשר דמו ד, מילה שביטל תאותו א² | חביבה] א, ~ היא דפ״גבתרי | למה] פאגבי, מפני מה דות | לו לי א׳ | אברהם] פותבי, לאברהם דת, לי אג | 3 דייך] ~ אברהם א | ואם אין את (אם אין את ו, ואם אין אתה תי, ואין את ג, ואין אתה כ) מקבל דפ״גבת, ואם לא תקבל א | עליך לי את | למול] פוגבי, ליטול דת, המילה א | דייו ג, דיי פוב | לעולם כ | דייה ו, דיי כ | לעורלה] ג, לערלה דפואבתי | דייה ו, דיי כ | 4 אמר] ~ אברהם ל° | ומזוגין פ | שמשמלתי וב, משאמול ח | באים] ו, הן באים דת, הן באין פגב, שהם באין י, אין באים ל°, שיבואו א | 5 ומזרוגין פ, ויודווגו א | אברהם לי ואגבתי | דייך — אלהיך] א׳גת, דייך . . אלהיך ד, דייך . . אלהך פ, לי א׳י | דייך — פטרונך] ופטרונך פ | לעצמך] לבדך י | 6 דיו — אלוהו] דיו — אלהיו ת, דיו לעולם . . אלוהו י, לי א² | דיו — לעולמי] דיו (דיי כ) לעולם פכ, לי וי | רב ו | בשם ר׳ אחא] פוגב, ור׳ אחא דת | ר׳ ברכיה] פוג, ור׳ . . דכת | 7 הוא לי והא² | אמרתי א² | לעולם די א, לעולמי די י, לעולם דיי ולשמים (לשמים ג) דיי ולארץ דיי פג, לעולם די לשמים די לארץ די ח, לעולם דיי לשמים ולארץ דיי כ, לעולמי ולשמים די ולארץ דיי ד, לעולמי לשמים ולארץ די ת, לשמים דיי ולארץ דיי ו | ׳ואילמלא — דיי ל°] אם לא אמרתי לעולם די א², אם . . אמרתי לו דיי א׳, שאילולי שאמרתי לעולם די ולשמים ולארץ דיי פ, שאילולי שאמרתי (אמרתי ג) לשמים (לשמים דיי ג) ולארץ דיי וג, ואלולי שאמרתי לשמים די ולארץ די ח, שאלמלא שאמרתי לשמים וארץ די י, שאלולי שאמרתי להם די דת, לילב | עד עכשיו] עד עתה א, לי וג | מותחין פאגבי, מתותים ח, נמתחי׳ ד, ־ים ו, ־ין ת |

מ ש : צ ר ר דמו ועת״ג (וכן שבת ק״ז ב׳ ותולין מ״ו ב׳ נצרר הדם וכו׳) ומפרש שם משנקשר דמו כלומר בזקנותו בשעה שדמו אינו חי כל כך וכו׳, ומזה הפירוש נוסף בדפוסי׳ משנקשר דמו (ועי׳ במ״י לעיל צד 467 בד״ה לדיבר), וכבר העיר בא״א משנקשר דמו יתר, והגי׳ כך דמי מילה משבטל איתא גם בעקידה שם: 2 אמר אם וכו׳. אמר אברהם לפני הקב״ה אם חביבה המילה למה לא ניתנה לאדה״ר, ובסגנון זה שאל גם פילוסופוס אחד את ר׳ הושעיה ועי׳ לעיל צד 94 ובמ״י שם: אמר לו הקב״ה. אני אל שדי דייך אני ואתה בעולם והדורות שלפניך לא היו ראויים שתנתן להם המילה ואם אינך מקבל עליך למול דיו לעולמי עד כאן ויהיה תהו. ובבתיי הועתק אם לא תקבל את המילה וכו׳ ועת״ג, והמאמר כפירוש עפ״י אגדת שהועתקה במדרש הגדול עמ׳ 247 וס״ה זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור אשר כרת את אברהם וכו׳ לחק לישראל ברית עולם כמה חמורה מילה דתאני דבי ר׳ אליעזר מיום שברא הקב״ה את העולם גזר עליו שיתקיים אלף דור בלא מילה (ועי׳ לעיל צד 263 ובמ״י שם) כיון שבאו דור המבול והשחיתו מעשיהן איבדן לאחר עשרה דורות שוב באו דור הפלגה וקלקלו יותר מן הראשונים ובלבלן וכיון שבא אברהם אבינו וראה אותו הקב״ה שהוא הולך בתמימות וכו׳ אמ׳ לוה ראוי שתנתן על ידו מצות מילה מיד נגלה עליו הקב״ה ואמ׳ לו אני אל שדי אמ׳ לו אם מקבל אתה עליך ברית מילה מוטב ואם לאו אני אומר לעולם די ויחזור לתוהו ובהו הדא היא דאמור רבנן אלמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ שנ׳ אם לא בריתי יומם ולילה וכו׳ (ועי׳ שבת קל״ז ב׳ ונדרים ל״ב א׳, ושם ל״א ב׳ במשנה גדולה מילה שאילמלא היא לא ברא הקב״ה את עולמו שנ׳ וכו׳ אם לא בריתי וכו׳), ובתנחומא מ״ב שם סי׳ כ״ד א״ל הקב״ה משבראתי את עולמי הייתי מתגלגל בעשרים דור עד שתבא ותימול את המילה ועכשיו אם אין אתה מקבל דיי לעולם עד כאן ואני מחזירו לתהו ובהו ואין צריך לי עוד לעולם לכך אמ׳ אני אל שדי דיי העולם ואם אתה מקבל עליך דיי לעולם אני ואתה ועי׳ בתנחומא שם: 3 ודייה לעורלה וכו׳. דרש אחר אל שדי שאמר דייה לערלה שהיתה נוהגת עד כאן ודייה למילה שתהא עגומה כתעצבת עד כאן, ועגומה מל״ם עגמה נפשי (איוב ל׳ כ״ה) ועי׳ בעפת״ל ע׳ עגם, ובתנחומא מ״ב שם סי׳ כ״ה ויאמר אליו אני אל שדי דיה הערלה עד עכשיו היתה הערלה נוהגת אבל המילה היתה נצפנת דיו לעולם שאני אלהיו, ובכי״ל וכי״ג כתיב לעורלה בווי״ו כמו העורלה בדפ״ר וכי״ג לעיל סוף סי׳ א׳, וכן שם המסכת עורלה בתוספתא כ״י ערפורט ועי׳ במ״י לעיל צד 33 בד״ה דוכים: 4 באים ומזדווגים לי. במלחמת המלכים (וכן לעיל צד 401 וכיון שבאו ברברים להזדווג לו וכו׳) תאמר משמלתי באים וכו׳, ובכי״ל הוגה בינו שומי א י ן כלו׳ אין באים ומזדווגים לי בתמיה אמר לו הקב״ה אני אל שדי דייך שאני אלהיך דייך שאני פטרונך[1]) המגין בעדך ולא לך לעצמך וכו׳ ועי׳ בערוך ע׳ פטר ד׳, ובפירש״י עה״ת מפרש עפ״י המאמרים שלפנינו אני אל שדי אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה לפטרון וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו כך די שלו והכל לפי הענין: 6 ר׳ נתן וכו׳. זה המאמר נסדר כבר לעיל צד 37 ועיי״ש (ובמ״י שם צריך לתקן ולקסן פס״ו הגי׳ בכי״ל ר׳ נתן וכו׳ ר׳ ברכיה בש״ר יצחק), וכאן הוגה

[1]) πάτρων.

השמים והארץ והולכים: תני משו׳ ר׳ אליעזר בן יעקב אני הוא שאין העולם ומלואו כדיי כאלהיתי, תרגם עקילס אקסיוס ואיקנוס:

[התהלך לפני והיה תמים] אמר ר׳ לוי למטרונה שאמר לה המלך עברי לפני ועבירה ד לפניו ונתכרכמו פניה, אמרה אם תאמר שנימצא בי פסולת, אמר לה המלך אין בך פסולת אלא ציפורן אצבע קטנה שלך גדולה קימעה, העבירי אותו ובטל המום. כך אמר הקב״ה לאברהם אין בך פסולת אלא הערלה הזו, העבר אותה ובטל המום התהלך לפני והיה תמים:

ב) ואתנה בריתי וגו׳ ר׳ הונא בשם בר קפרא ישב אברהם ודן בגזירה שוה נאמ׳ כאן ערלה ונאמ׳ ערלה באילן, מה ערלה שנאמ׳ באילן מקום שעושה פירות אף ערלה שנ׳ באדם מקום שעושה פירות, אמר ליה ר׳ חנינה וכי כבר נתנו גזירות שוות לאברהם אתמהא, אלא ואתנה

3 ילקוט שם: 5 לעיל לד 458: 7 ילקוט שם, תוספתא שבת פט״ו (פט״ז), שבת קל״ח ח׳, ויקרא רבה פכ״ה סי׳ ו׳, תנחומא ת״ב לך סי׳ כ״ו, תנחומא שם סי׳ י״ז י״ח:

1 השמים והארץ ל׳ | והולכין עד שיחיו המתים ג | תני] פוא, תאני ג, תניא דכת משום דפגכת, משם ן, בשם א | אליעזר] ואגת, אלעזר דפב | כדיי] כ, כדי דפא׳גי, כדאי א²ת באלהותי] א¹, באלהותו פוא²כ, לאלהותי דתי, לאלהותו ג | 2 תירגם ג | אבכיום פואר, אכסיום דכת, אקיום ע, אקיוס ע°. אביום ג | ואקנוס פבע, ואיקנוס ן, ואנקוס ר¹, ואנקום דת, ואנקיום ג, ואנקינוס א¹ר² 8 למטרונא י, משל למטרונה א¹, . . למטרונא ח | °לה] ל׳ ד | 4 ואמרה ח | אם ל׳ | שנמצא דפוא¹גבת, שמצא א²י | פסולת] מום י | **בך (ביך י)] לך ל | פסולת] מום ן | 5 צפורן | אצבע] וגכ, של אצבע די, שלך של אצבע פ, אצבעך א | שלך] כתי, שליך דוג, ל׳ פא | גדל א² | קימעה] פא², קימעא דא¹גת, קמעא כי, קימאת ן | אותה א¹בי | המום] ~ ממך א | לאברהם] פבתי, לאברהם אבינו ד, לאבינו אברהם ן | 6 פסולת] מותר ת | הזו] וחג, הזאת דת, בלבד י, ל׳ פב | 7 וגו׳] ביני ובינך פא², ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד גב, ביני ובינך . . במאוד מאוד ן, ביני וביניך א¹, ביני וביניך וגו׳ ד | °ר׳ הונא רב . . ד | משום פ | בגזרה שוה פ, בג״ש א¹, גזירה (גזרה י) שוה דוגבתי, ג״ש א² | נאמר (נאמ׳ א¹, נאמר כ) ערלה באדם ונאמ׳ (ונאמר כ) ערלה באילן וא¹כ, נאמרת (נאמר חי, נאמ׳ א²) ערלה באילן ונאמרה ערלה (ונאמר ערלה י, ונאמ׳ ערלה הא², וערלה פ) באדם דפהא²גתי | 8 שנאמ׳] וא¹, שנאמרה דפג, האמורה כי | במקום חג, אל מקום פוא², אינו אלא כמקום א¹ | שעושה] כ, שהוא עושה דפואגת, שעושין י (וכן בסמוך) | אף] כך פ | שנאמ׳ וא, שנאמרה דפת, האמורה גבי | כמקום פחג, אל מקום ן, ממקום א², אינו אלא ממקום א¹ | 9 ליה] לו גת, ל׳ פו | חנינא (חניני׳ ד¹, חנינה פגת, הנניה י¹) בן (בר דפת) פזי דפוא²גבתי, חנינא בר פפא א¹ | כבר] פוהאגבי, ל׳ דת | ניתנו הא²גת | גזירות — לאברהם] לאדם הראשון קלין וחמורין וגזירות שוות כ | אלא] פוחג, ~ רמז רמז לו א¹ב, רמז רמזה לו דתי |

בכי״ל ביני שיטי ואילמלא שאמרתי וכו׳ וליתא בגוף הספר, והגי׳ בכי״ג היו מותחין והולכין עד שיחיו המתים וכן בתנחומא ס״ב שם ד״א אני אל שדי אמר ר׳ אבהו כיון שברא הקב״ה את עולמו ברא את השמים ואת הארץ ואמר להם שיהיו נמתחים והולכים שנ׳ וימתחם וכו׳ אילולי שאמר להם די היו נמתחים והולכים עד שיחיו המתים אמר לו הקב״ה לאברהם אני הוא שאמרתי לעולמי די כך אומר לערלה די, ובתנחומא מ״ב בראשית סי׳ י״א אמר ר׳ אחא דיבר הקב״ה לשמים שיבראו והיו נמתחין והולכין שאלמלא שאמר להם די היו נמתחין והולכין עד שיחיו המתים, ושם מקץ סי׳ מ״ז ואל שדי יתן לכם רחמים זש״ה אשרי הגבר וכו׳ זה היה יעקב שאמר לבניו אל שדי אל יאמר ליסורי דייכם וכו׳ ד״א ואל שדי אמר ר׳ אחא השמים הללו וכו׳ והארץ וכו׳ כיון שאמר להם הקב״ה שיבראו היו נמתחים והולכים א״ר אחא אילולי שאמר להם הקב״ה די היו נמתחים והולכים עד שיחיו וכו׳ אמר יעקב מי שאמר לשמים וארץ דייכם הוא יאמר ליסורי דייכם ואל שדי, ובתנחומא מקץ סי׳ י׳ מי שאמר לשמים וארץ די יאמר ליסורי די וכו׳ ועי׳ לקמן ריש פצ״ב: 1 שאין העולם וכו׳. נ״ל לפרש זה המאמר הקשה אני הוא שאין העולם ומלואו כדיי באלהותי שאין להם שום ערך בערך אלהותי וזהו שתרגם עקילס שדי בלשון הראשון אקסיוס¹), ובלשון השני תרגם איקנוס²) כפי הדרש שדי לשון דיי ועי׳ מ״ש מהרז״פ בספרו איבער דען אייגפלוס וכו׳ צד 28 ור״ם לערנער בספרו על ב״ר צד 67, ונלאו המפרשים בפירוש זה המאמר ודוחק גם הפירוש במאור עינים פס״ה אין העולם ומלואו כדאי לאלהותי כלומר שהנמצאים כולם יחדיו אין בהם די להתקיים כמוני וכו׳ ועיי״ש וגי׳ הערוך עי׳ בע׳ אקיום וכתב שם תרג׳ עקילס וכו׳ וכן לועזין בל״י, ועל העתקת שדי אצל השבעים ועקילס עי׳ דיללמאנן צד 259 ועי״ע במאמר ר״ש קרויס בס׳ תהלה למשה צד 152, ובכי״ל כתיב כאן ג״כ עקילס, ועי׳ שגגת המעתיק הערותי. בס״י לעיל צד 10 שבאן כתוב בכי״ל אקילס באל״ף, ואקסיוס נקוד³) בכי״ל: 4 ונתכרכמו. וכן נתכרכמו לעיל צד 185 וצד 306, והמשל הועתק בערוך ע׳ כרם ה׳: 5 קימעה. לעיל צד 71 וצד 111 וצד 170 הגי׳ בכי״ל קימאה ועי׳ גם שם בת״נ, וכמו כן גביאה וגביעה ועי׳ עמת״ל ח״א צד 309 וברלינער בייטרעגע צור העברי׳ גראממאטיק וכו׳ צד 16: העבירי אותו. וכ״ה אותו בדפוסי׳ וכי״ם וכי״ו וכי״ג וכי״א ב׳ וכי״ת ועת״נ: 7 נאמ׳ כאן ערלה. באותה פרשה ונמלתם את בשר ערלתכם וכו׳ וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו וכו׳ ונאמ׳ ערלה באילן וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו וכו׳ (ויקרא י״ט כ״ג) מה ערלה שנאמ׳ באילן וכו׳. ובשבת שם איתא שמואל וקרנא הוו יתבי וכו׳ א״ל שמואל לקרנא גברא רבה קאתי ממערבא וכו׳ זיל תהי ליה אקנקניה אזל אשכחיה לרב א״ל מניין שאין כותבין תפילין וכו׳ מניין לדם וכו׳ מניין למילה שבאותו מקום נאמר כאן ערלתו ונאמר להלן ערלתו מה להלן דבר שעושה פרי אף כאן דבר שעושה פרי אימא לבו דכתיב ומלתם את ערלת לבבכם (דברים י׳ ט״ז) אימא אזנו דכתיב הנה ערלה אזנם דנין ערלתו תמה מערלתו תמה ואין דנין ערלתו תמה מערלת שאינה תמה א״ל מאי

¹) ἄξιος. ²) ἱκανός. ³) אַקְסִיוֹם.

בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד מן וארבה אותך במאד מאד. ואתנה בריתי ביני ובינך: ר׳ ישמעאל ור׳ עקיבה ר׳ ישמעאל א׳ אברהם כהן גדול היה שנ׳ נשבע ייי ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק (תהלים קי ד) ונאמ׳ להלן ונמלתם את בשר ערלתכם (בראשית יז יא), אם ימול מן האוזן אינו כשר להקריב. מן הפה אינו כשר להקריב, מן הלב אינו כשר להקריב. מאיכן [ימול ויהא] כשר להקריב. הוי אומר זו ערלת הגוף. ר׳ עקיבה אמר ארבע ערלות הן נאמ׳ ערלה באוזן שנאמ׳ הנה ערלה אזנם (ירמיה ו י) ונאמ׳ ערלה בפה הן אני ערל שפתים (שמות ו ל) ונאמ׳ ערלה בלב וכל בית ישראל ערלי לב (ירמיה ט כה) ונאמ׳ לו

2 ילקוט כאן. ילק׳ תהלים רמז תתס״ט, ויקרא רבה כה, תנחומא כאן סי׳ ט״ז, אדר״נ פל״ו:

1 ובינך] כב, וביניך דא׳תי׳ | *מן וארבה — ובינך ל׳ן מאי וארבה.. ובינך ל, מות הפסוק ירע ת, ואתנה בריתי ביני וביניך במקום שהוא פרה ורבה ד, ואתנה.. וביניך.. במקום שהוא פרה ורבה ת, במקום שהיה פרה ורבה ב, במקום שהיה.. ורבה ואתנה בריתי ונאמ׳ לו ומלתם את בשר ערלתכם א׳, ואתנה בריתי ו, ל׳ פו״ני | 2 ר׳ — עקיבה ל׳ פ | אומר דפאת, אמר וכי | 8 על—צדק] פני, על.. צדק תני א׳, וגו׳ ד, ל׳ ובתי (תהלים) | להלן] ל׳ ו | ונמלתם (שם) ומלתם לואג | 4 אם ימול] פוא׳ג, מהיכן ימול א׳ב מהיכן ימול אם ימול דת, אמר אם ימול י. אמר אם אמול י (שם) | האזן פא׳בי | אינו י (שם); אינו י (שם) | 5 אינו י (שם) *ימול ויהא ל׳פאנבת] ימול ויהיה די (שם), ל׳ ל | זה פי, את א׳ג | אמר] א׳, אומר דפא׳תי, ל׳ וג | 6 ארבע] פתנתי, ד דא׳י (שם), שלש ר, ג׳ א׳ | נאמ׳ ערלה] נאמרה.. דנתרי, נאמר.. רי, ל׳ פ | שנאמ] פא׳ג, ל׳ דוא׳תי | *הנה דפא׳נתרי] והנה ל׳ו, ל׳ ל | ונאמ׳ ערלה] נאמרה ערלה דרי, ונאמר.. י, נאמרה.. ג, נאמר.. י (שם), ל׳ פ | בפה—שפתים] בלב שנ׳ וכל בית ישראל ערלי לב פ | 7 ונאמ׳ ערלה] ונאמר׳ ערלה די, ונאמר.. דנרי׳, נאמ׳.. ג, נאמר.. י (שם), ל׳ פ | בלב — לב] בפה שנ׳ ואני ערל שפתים פ | ונאמ׳ לו] פואני, ונאמר ערלה בגוף וערל זכר ~ דת |

שמך וכו׳ כתנאי מנין למילה שבאיתי מקום נאמר כאן ערלתו ונאמר להלן ערלתו מה להלן דבר שעושה פרי אף כאן דבר שעושה פרי דברי ר׳ יאשיה ר׳ נתן (ועי׳ בר״ס הגי׳ ר׳ יונתן) אומר אינו צריך הרי הוא אומר וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו מקום שניכר בין זכרות לנקבות ועי׳ למטה תרגם וערל זכר וכי יש ערל נקבה וכו׳. ובתוספתא שם ואמר ר׳ יוסי מנין למילה שהיא במקום פרי שנאמר וערלתם ערלתו את פריו ואומר ערל (וערל) זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו מקום שהולד ניכר אם זכר אם נקבה משם מלין אותו ועיי״ש בפי׳ מנחת בכורים. וכל המאמרים שלפנינו נסדרו גם בוי״ר ב וכי תבאו אל הארץ ונטעתם וכו׳ והגי׳ שם בדפ״ר ורי״ו רב הונא בר קפרא אמר ישב אברהם אבינו ודרש נאמרה ערל (וצ״ל ערלה) באילן ונאמרה באדם מה ערלה שנאמרה באילן מקום שהוא עושה פירות אף וכו׳ א״ר חנין בן פזי וכי כבר היה אברהם אבינו יודע קולין וחמורין וגזירות שוות אלא רמזה לו ואתנה בריתי ביני וביניך ותו׳ מקום שהוא פרה ורבה, ולפנינו בב״ר כאן הגי׳ בכי״ל וכן בכ״מ וכי״ו וכי״ת וכי״ג אלא ואתנה וכו׳ ול״ג רמז רמז (רמזה) לו וכן ל״ג באלו הכי׳ ובילקוט במקום שהוא פרה ורבה ועח״נ, ואולי שינו הגי׳ בדפוסי׳ וכ״י המאוחרים עפ״י הגי׳ שבוי״ר, ובכי״ל כתוב בגוף הספר אלא ואתנה וכו׳ מאי וארבה אותך וכו׳ ואתנה בריתי ביני וביניך, וביני שיטי הוגה בדיו דיהה כנר׳ בכתב הספר מן וארבה וכו׳ כלו׳ מן וארבה וכו׳ מאותו מקום אתנה בריתי וכו׳. ובעל כי״ת גורס או מפרש אלא ואתנה וכו׳ וארבה אותך במאד מאד כוה הפסוק ירע, ולהגי׳ וביניך בדפ״ר ורי״ו וחכ״י שציינתי עי׳ במנחת שי, וכגנון המאמרים בתנחומא ס״ב שם ואתנה בריתי ביני וביניך אמר ר׳ חנינא בן פזי לא היה יודע אברהם מהיכן לימול רמז לו הקב״ה ואמר מהיכן לימול וארבה אותך ממקום שאתה פרה ורבה בר קפרא אומר קל וחומר דרש אברהם ומה אילנות מהיכן חייבין בערלה ממקום שהן עושין פרי אף אני ממקום שאני עושה פרי אני צריך לימול ועי׳ בתנחומא שם סי׳ י״ז והיה יושב אברהם ותמה היאך ימול כיון שאמר לו הקב״ה ואתנה בריתי ביני וביניך מה כתיב אחריו ויפל אברהם על פניו כיון שנפל על פניו רמז הקב״ה לאותו מקום ועקצו עקרב ונמצא מהול וכו׳: 2 ר׳ ישמעאל וכו׳. בוי״ר שם נסדר תחלה מאמר אחר ח״ל תני ר׳ ישמעאל בקש הקב״ה להוציא משם כהונה משום שנאמר ומלכי צדק מלך שלם כיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום אמר לו אברהם וכי מקדימין ברכת עבד לברכת האדון הוציאה הקב״ה ממנו ונתנה לאברהם שנא׳ נאם יי׳ לאדוני וכתי׳ בתריה נשבע יי׳ ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק על דבורו של מלכי צדק הח״ד בחוך אברם לאל עליון וכו׳, והמאמר נובע מנדרים ל״ב ב׳, וכן טעם מאמר ר״י אברהם כהן גדול היה שנ׳ נשבע וכו׳ אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק, ומלכי צדק הוא שם בן נח ועי׳ לעיל צד 420 ובמ״י שם בד״ת שנולד וכו׳ וגר״ת הלכות כהונה וכו׳ ובמ״י צד 197 בד״ה ובהם היו: 4 מן האוזן. דכתיב בית הנה ערלה אזנם כדאיתא במאמר ר״ע וכן מן הפה וכו׳ מן הלב וכו׳, ושני המאמרים בנגון אחד, אלא ר״י שאמר אברהם כהן גדול היה וכו׳ דורש אם ימול מן האוזן וכו׳ מן הפה וכו׳ מן הלב אינו כשר להקריב (כדכתיב כל איש אשר בו מום וכו׳ לא יגש להקריב וכו׳ ועי׳ בת״כ אמור פרק ג׳ ובבכורות פ״ו מ״א ומ״ד פ״ז מ״א) מאיכן ימול ויהא כשר להקריב, ור״ע שאמר ארבע ערלות הן כלו׳ ערלה שנאמ׳ כאן וערלה שנאמ׳ באוזן ובפה ובלב (ובגי׳ המשובשת בדפוסי׳ וכי״ת נוסף עוד ונאמר ערלה בגוף וערל זכר) תאמ׳ לו התהלך לפני והיה תמים דורש אם ימול מן האוזן וכו׳ אינו תמים מאיכן ימול ויהא תמים (ובכי״ל הסר כן אם ימול וכו׳ עד ויהא תמים ועח״נ), ועל מה שאמרו אם ימול מן הלב כתב ביפ״ת ויש מתמיהים היכי הוה אפשר למול מן הלב וכו׳ ואיך יתכן שיצוה ה׳ לסכנת נפשות וכו׳ ושמא מן הלב לא מלבו ממש אלא כנגד לבו וכו׳, ומהרז״ו פי׳ וכ״ש מן הלב אגב שזכר כל הערלות זכר ג״כ ערלת הלב וכו׳, ובשכל טוב העתיק במאמר ר״ע רק תחילתו ד׳ ערלות הן ערלת האוזן וכו׳ ואח״כ כתב שם והיה אברהם יושב ותמה ואמר אם אמול מן האוזן הריני בעל מום ואם מן הפה הריני בעל מום ואם מן הלב הריני מת ולא היה מבין ערלת הגוף עד שפי׳ לו הקב״ה, וביפ״ת העיר עוד על הפסוק שהובא כאן וכל בית ישראל וכו׳ קשה דלא נקט ומלתם ערלת לבבכם דמדאורייתא. ופסוק זה הובא בשבת שם, ובוי״ר שם הגי׳ ר״י

התהלך לפני והיה תמים [אם ימול מן האוזן אינו תמים, מן הפה אינו תמים, מן הלב אינו תמים, מאיכן ימול ויהא תמים] הוי אומר זו ערלת הגוף. [נקדה אמר] ובן שמנת ימים ימול 96b: לכם כל זכר (בראשית יז יב) אם ימול מן האוזן אינו שומע, מן הפה אינו מדבר, מן הלב אינו חושב, מאיכן ימול ויהיה יכול לחשוב, זו ערלת הגוף. אמר ר' תנחום' מסתברא הדא דנקדה. וערל זכר (שם שם יד) וכי יש ערל נקבה, אלא ממקום שהוא ניכר אם זכר הוא אם נקבה היא משם מוהלים אתו:

ג) ויפל אברם על פניו וגו' ר' פינחס בשם ר' לוי שני פעמים נפל אברהם על פניו, ו

9 ילקוט כ' ס"ח, לקמן פמ"ז:

1 *אם — אינו תמים דוגתי] אם . . מן האזן אינו תם מן הפה אינו תם מן הלב אינו תם א[1], אם . . מן האזן אינו תם מהפת אינו מהלב כך א[2], אמ' אם . . מן האוזן אינו שומע מן הפה אינו מדבר מן הלב אינו תמים ח, ל' לו (שם) | 2 *מאיכן — תמים ל[0]] כאיכן . . והיה תמים ח, מהיכן . . ויהיה תמים ר"ו (שם), ומהיכן (ומאיכן ו) ימול ויהיה (ויהא א[2]י) תמים דא[2]ונר[2]י, מהיכן . . ויהא תם א[1], ל' ל | *זו דוחאנגתרי] זה לר[2]ו | *נקדה אמר] נקדא אמר ח, נקרא נ, מקרא אמר דו, בן נגר אומ' ת, בר קפרא אמ' כ, ר' יצחק אומ' א[2], ל' ל | 3 זכר] וכ' ~ לדורותיכם דגת | אם ימול] מהיכן ימול כ, ל' ו | האזן א'כ | אינו יכול לדבר י | אינו יכול לחשוב י, אינו מחשב נכ | 4 ומאיכן ו, ומהיכן נ | ויהא אגת | יכול לחשוב] מחשב נ | זו (זה י)] הוי אומר ~ והאנגבתי | אמר ר' תנחום י, . . ר' תנחום מאין ימול א[1] | מיסתברא דו | הדה וא[2] | דנקדא ח, דנקרא פוא[2]נ, דקרא א[1], קרא י, מקרא דת, דבר קפרא כ | ערל זכר פוא[2], דכתי' וערל זכר ח, דכתיב וערל זכר אשר לא ימול נ, דכת' וערל זכר אשר לא ימול ר' יודן בשם ר' יצחק תני לה בשם ר' יוסי בן חלפתא וערל זכר כ | וכי יש ערל] וערל א[2] 6 [0]נקבה] נקיבה ד | אם—הוא] פג, אם זכר דוא[2]כתי, שהוא נקבה א[1] | אם—היא] פא[2], אם נקבה וגתי אם נקבה ד, ואם נקיבת כ, או זכר א[1] | משם מוהלין אתו נ, . . מוהלים אותו דו, . . מוהלין אותו ת, . . מלין אותו כי, משם מלין פ, משם מוהלין מאותו מקום א[2], משום אותו מקום א[1] | 7 ויפל] פוגבת, ויפול דאי | וגו'] וידבר אתו אלהים ונ, וידבר . . אלהים לאמר דכת | שני] פוחא'ר[2]י, שתי דגבתר[1], ב' א[1] | נפל אברהם] פוחאנגברי, כתיב (כת' ח) באברהם נפילה דת |

ור"ע ר"י אומר אברהם כהן גדול היה התה"ד נשבע וכו' וכתי' ומלתם (כ"ה בדפ"ר וד"ו ועת"צ) את בשר ערלתכם ומהיכן ימול אם ימול מן האוזן עדיין אינו כשר להקריב אם ימול מן הלב עדיין אינו כשר להקריב אם ימול מן הפה עדיין אינו כשר להקריב. מהיכן ימול וכו' הוי אומר זו מצות הגוף ר"ע אומר ד' ערלות הן נאמר ערלה באוזן הנה ערלה אזנם ערלה בפה שנ' ואני ערל וכו' נאמר בלב שנ' וכל בית ישראל ערלי לב (ושם ל"ג ג"כ ונאמ' ערלה בגוף וכו') וכתיב התהלך לפני וכו' מהיכן יכול אם ימול מן האוזן עדיין אינו תמים אם ימול מן הפה עדיין אינו תמים, מהיכן ימול והיית תמים הוי אומר זו ערלת הגוף, ובפדר"א שם איתא ר' זעירא אומר חמש ערלות בעולם ארבע באדם ואחת באילן ארבע באדם מנין ערלת האוזן שנ' הנה ערלה וכו' ערלת שפתים שנ' ואני ערל וכו' ערלת הלב שנ' ומלתם את ערלת לבבכם ערלת בשר מנין שנ' וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ואומר כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב וערלת הלב אינה מנחת לעשות רצון בורא וכו' אחת באילן שנ' כי תבאו וכו' ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו ר' זריקא אומר אין עץ האמור כאן אלא עץ הגפן אם אינן כורתין את עץ ערלתו כל הפירות שהוא עושה ערלות קשופין וכו ואם כורתין עץ ערלת כל פירות שהוא עושה טובים ומראה וכו כך אבינו אברהם עד שלא ניטול הפרי שעשה לא היה טוב במעשיו וכו' ובשניטול הפרי שעשה היה טוב במעשיו וכו'. ומשם נוסף כנר' בתנחומא לך לך סי' ט"ז חמש ערלות הן ארבע באדם ואחד באילן וכו' ערלת האזן וכו' ערלת הלב דכתיב ומלתם את ערלת לבבכם ערלת לשון דכתיב ערל שפתים ערלת בשר דכתיב ומלתם את בשר ערלתכם וכו' ועיי"ש ובתנחומא מ"ב שם סי' כ"ג: 2 נקדה אמר. כן הוספתי וכמו שהגי' בכי"ל אמר ר' תנחומ' מסתברא הדא דנקדה, והוא דורש ובן שמנת ימים וכו' אם ימול וכו' אינו שומע וכו' אינו מדבר וכו' אינו חושב וכו' ורק הגימול יתגוק בכלי השמועה והדיבור והמחשבה ועוד כת' כל זכר לדורותיכם ואיך יתכן שהקב"ה יצוה מצוה כזו לכל הדורות ואמר ר"ת מסתברא דרשה זו דנקדה, ואח"כ מתחיל דיבור בפ"ע וערל זכר וכו' ממקום שהוא ניכר וכו' (ועי' בי"ת ובפי' מהרז"ו ועי"ע במ"כ בוי"ר שם) וזהו הדרש שהעתקתי מתוספתא שם. ואומר ערל זכר וכו' מקום שהוולד ניכר וכו' ומבריותא בשבת שם ר' נתן אומר וכו' וערל זכר וכו' מקום שניכר וכו', והדרש נסדר גם למטה בסוף הפרשה וערל זכר ר' תנוי בשם ר' יצחק ר' ברכיה בשם ר' יצחק וכי יש ערל נקבה וכו', אבל בכי"ת הגי' מסתברא הדא דנקרא דכתי' וערל זכר וכו' וכן בכי"ג ובמ"כ דכת' וערל וכו' ועי' גם בעקידת שער י"ח ובפי' משנת דר' אליעזר לב"ר כאן, ובוי"ר שם הגי' נגדא אמר כתו' ובן שמנת ימים מהיכן ימול אם מן האוזן עדיין אינו שומע אם מן הפה עדיין אינו מדבר אם מן הלב עדיין אינו יכול לחשב מהיכן ימול והיה שומע ומדבר ומחשב הוי אומר זו ערלת הגוף אמר ר' תנחומא מסתברא דנגדא וערל זכר אשר לא ימול ר' יודן בשם ר' יצחק ור' ברכיה בשם ר' יצחק ותנו לה בשם ר' יוסי בן חלפתא וערל זכר וכי יש ערל נקבה אלא ממקום שרואין אותו ויודעין אם זכר הוא אם נקבה משם מולין אותו, ובכי"כ המאמר הגי' ג"כ כאן בב"ר ר' יודן בשם ר' יצחק תני לה בשם ר' יוסי בן חלפתא, וכן לעיל במאמר ותב"ש קלין והטורין וצורות שוות, וג' שגי' אלו טבעת מוי"ה, ובהגי' נקדה (נקדא) נשתבש נקרא מקרא קרא ועת"ג, ובשכל טוב השמיט כל המאמר ובן שמנת ימים וכו' והעתיק אמר ר"ת מסתברא להדא קרא וערל זכר וכי יש ערל נקבה וכו', ובמ"כ הגיה נגדא אמר כמו בוי"ר. וכ"ה ת נגדא אמר כתיב וכן וכו': 7 שני פעמים נפל. דכתיב בפרשת מילה כאן ולקמן פסוק י"ז ויפל אברהם על פניו וכו' וכנגד כן ניטלה מילת מבניו ב' פעמים, ובפי' ב"ר כי"מ מפרש כנגד כן שלא הודה אברהם להקב"ה בכבר פנים יפות בשעה שאמר לו הקב"ה ואתנה בריתי (בפי' ב"ר כי"א בשעה שא"ל הקב"ה לאברהם ואתה את

כנגד כן ניטלה מילה מבניו אחת במדבר ואחת במצרים. במצרים בא משה ומלן, במדבר בא יהושע ומלן:

ד) אני הנה בריתי אתך וגו' דלמא ר' אבא ור' ברכיה ור' אבא בר כהנא ור' שמואל בר אמי הוו יתבין מקשין מנין נוטריקון מן התורה, מן הכא והיית לאב הם דהוה חסר ראש:

1 ועי' לעיל צד 469, עפרי בהעלתך פי' ס"ו, תנחומא פ"ג מתים סי' ז' בהעלתך סי' יי"ג, תנחומא משפטים פי' ה' בהעלתך סי' ח', שמות רבה פי"ט סי' ח' פי"ש פי' ה', במדבר רבה פ"ג סי' ו' פי"ט סי' נ' פפיו סי' יי"ג, פיר הפירים רבה ז' כד בהעלך (ס' יי"ג) וב הנה מבמי (נ' ז') עזרא מב"ב, סדר אליהו רבה פכ"ג ומג"ד: 4 נריתא דל"ב מדות מדה לי, תוספתא ברכות פ"א, ברכות יי"ג א', שבת ק"ה א'

1 כנגד כן] פאג"ר', כנגדן דת, וכנגדן וחב | הסילה הר | מבניו (לבניו ב) פותאנב"ר', ~ פתי (פני ר"י) מעמים דתר"י | אחת] פוהגבת, א' ד', אחד דרי, חד א' | במדבר] פוגר', במצרים ל"דחאבתר"י | ואחת] פוהגבת, וא' ד', ואחד הדי, וחד א | במצרים] פוגר', במדבר ל"דחאבתר"י | במצרים דוחאגבתי] במדבר ר, ל' לפ | מלן משה א, בא משה ונמלת ב, בא יהושע ומלן ר | במדבר] במצרים ר | מלן יהושע א, בא יהושע ונמלה ב, בא משה ומלן ר | 3 דלמא] דילמא פוב, דלמת נר, ל' דהאת | ר' אבא ל' א | ר' ברכיה וא | ור' אבא בר כהנא] פואגב, ל' דת | אמי רבי שמואל בר אמי ו | 4 הוו] פבת, הוון דג, הוין א | יתבין ל' א | מקשין] וא, מקשיין גב, ומקשין דפת | נוטריקון ג, לנוטריקון ח | מן הכא] וחג, מהכא פאר, שנא' דה, ל' ב | והיית דפחאגב] ותיתת לו | לאב הם גב] לאביהם ל, לאב המון לאב (אב א?) הם חא', לאב המון גוים לאב הם דת, לאב המון . . לאבהם פ | דהוא פאג | דהו] פאגב, הסיר דות | ראש] ו, ר"ש דא"ג, רי"ש א"ת, ר' פ |

בריתי תשמור) פיר ויפיל אברהם על פניו כאדם שמודה בעל כרחו ושתק כנגד כך נטלה המילה מבניו וכו':
1 אחת במדבר. כדכתיב וכל העם הילודים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא מלו (יהושע ה' ה') ועי' לעיל צד 469 ואחת במצרים כמו שדרשו בספרי שם ישראל עבדו ע"ז ולוים לא עבדו ע"ז וכו' כי מולים היו כל העם היוצאים (שם שם) ישראל לא היו מולים ומי היה שבטו של לוי שנ' ובריתך ינצורו. ובתנחומא ס"ב בהעלתך שם שבשעה שהיו ישראל במצרים מאסו את התורה ואת המילה והיו כולם עובדי ע"ז וכו' אבל שבטו של לוי כולם היו צדיקים והיו עושים את התורה שנ' כי שמרו אמרתך זו התורה ובריתך ינצורו זו המילה וכו' ועי' בתנחומא בהעלתך שם ובבמ"ר פ"ג ופט"ו, ובשהש"ר פ' הנה מטתו וכו' איתא כולם אחוזי חרב מלומדי מלחמה איש חרבו על ירכו שבשעה שאמר להם משה כך אמר אלי הקב"ה סינטומוס (כ"ה בדפ"ר ודיו) כל ערל לא יאכל בו מיד כל אחד ואחד נתח (וצ"ל נתן) חרבו על ירכו ומל עצמו כי מלן ר' ברכיה אמר משה היה מוהל ואהרן פורע ויהושע משקת ויש אומרים יהושע היה מוהל ואהרן פורע ומשה היה משקה ההיד בעת ההיא אמר ה' אל יהושע עשה לך חרבות צורים ושוב מול את בני ישראל שנית ולמה שנית מכאן שמלן כראשונה וכו' ועיי"ש בפ' עד שהמלך וכו', ובאותו המאמר בבמ"ר פי"א הגי' ר' ברכיה הגי לה בשם ר' שמעון בן יוחאי משה מוהל ואהרן פורע וכו', ובשמו"ר פי"ט זאת חקת הפסח א"ר שמעון בן חלפתא כיון שיצאו ישראל ממצרים אמר הקב"ה למשה הזהר לישראל על מצות הפסח כל בן נכר וכו' כיון שראו ישראל שמבל לערלים לאכול בפסח עמדו כל ישראל לשעה קלה ומלו כל עבדיהם ובניהם וכו' שנ' וילכו ויעשו בני ישראל משל למלך וכו' אמר להם אם אין חותמו של אביהם בבשרכם לא תטעמו ממנו מיד כל הנולד במצרים נמולו לשעה קלה עליהם נאמר אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח ורבותינו אמרו לא בקשו ישראל למול במצרים אלא כלם במלו המילה במצרים חוץ משבטו של לוי וכו' למה כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו במצרים והיה הקב"ה מבקש לגאלן ולא היה להם זכות מה עשה הקב"ה קרא למשה ואמר לו לך ומהול אותם ויש אומרים שם היה יהושע שמל אותם שנ' ושוב מול את בני ישראל שנית והרבה מהן לא היו מקבלים עליהם למול אמר הקב"ה שיעשו הפסח וכיון שעשה משה את הפסח גזר הקב"ה לארבע רוחות העולם וכו' היה אומר הקב"ה אם אין אתם נימולין אין אתם אוכלין וכו' מיד נתנו עצמן ומלו ונתערב דם הפסח בדם מילה וכו' ובתנחומא מ"ב שמות סי' ז' בה' בגדו כי בנים זרים ילדו שהיו מולידים ולא מלים. ובתנחומא שמות סי' ה' שהיו מולידין ולא מלין ללמדך כשמת יוסף הפרו ברית מילה אמרו נהיה במצרים וכו' ועי' בשמו"ר פ"א. ובפסדר"א שם מכאן אתה למד שבני יעקב היו נימולין ומלו לבניהם והנחילום לחוק עולם עד שעמד פרעה וגזר עליהם גזירות קשות ומנע מהם ברית מילה וביום שיצאו ישראל ממצרים נמולו כלם מגדול עד קטן שנ' כי מלים היו כל העם היוצאים וכו' ומענוי הדרך לא מלו בני ישראל שנ' כי לא מלו אותם בדרך ר' ישמעאל אומר וכי ערלים שמעו קולו של הקב"ה על הר סיני ונתן להם את התורה אלא חס ושלום נימולין היו אלא שלא היה יתן פריעה וכל מי שמל ולא פרע את המילה כאלו לא מל וכשבאו ישראל לארץ ישראל אמר הקב"ה ליהושע אי אתה יודע שאין ישראל נמולין כתקנן חזור ומול אותם פעם שניה שנ' מול את בני ישראל שנית וכו' ועי' יבמות ע"א ב', ובבמ"ר פכ"ג כשעמדו אבותינו על הר סיני וכו' נתקבצו וישבו שהיו כולם אגודה אחת כרתו ברית שיעשו גמילות חסדים זה עם זה וישמרו בלבבם ברית אברהם יצחק ויעקב וכו' כאיזה צד עבדו ישראל את אבינו שבשמים במצרים וכו' והיו ישראל מלין את בניהם במצרים וכו' ועיי"ש שם סוף פכ"ג וריש פכ"ד ומכילתא בא ריש פ"ה, ובמדרש הגדול גורס ומפרש כנגד כן נטלה מילה בבניו שני פעמים אחת במצרים ואחת בגלגל במצרים בא משה ומלן דכתיב כי מלים היו כל העם היוצאים בגלגל בא יהושע ומלן הדא היא ויעש לו יהושע חרבות צורים וימל את בני ישראל ואומר שוב מול את בני ישראל שנית מכלל שמלו ראשונה, ואולי צריך לפרש במאמר שלפנינו במצרים ניטלה מילה מבניו ובא משה ומלן במדבר ניטלה וכו' ובא יהושע ומלן: 3 דלמא. מעשה וסיפור ועי' לעיל צד 48 וצד 330: ור' אבא בר כהנא. כ"ה בכי"ל וכ"י שציינתי, ונשמט בדפוסי' וכי"ת המאוחר ועי' גם באגה"א צד 745: 4 מנין וכו'. שדורשין תיבות המקרא נוטריקון[1]) כלר בצירופין ואין חוששין לאיזה אותיות התיבה שאינן נדרשין כן הכא והית שמך אברהם כי אב המון גוים וכו' שנדרש אברהם אב הם אעפ"י שחסר רי"ש של אברהם בצירופין אב הם, ובברייתא דל"ב מדות שם נוטריקון מנין שדורשין נוטריקון באגדה ת"ל אברהם אב המון גוים וכו' ועיי"ש, ובתוספתא ברכות שם הדרש לא יקרא וכו' והית שמך אברהם בתחילה הרי אתה אב על ארם ועכשיו הרי אתה אב לכל באי העולם שנ' כי אב המון גוים וכו' ועי' ברכות שם ובפירש"י

[1]) νοταρικόν.

ה ה) ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם בר קפרא אמר כל מי שקורא לאברהם אברם עובר בעשה, אמר ר' לוי בעשה ולא תעשה, ולא יקרא עוד את שמך אברם בלא תעשה, והיה שמך אברהם בעשה, והרי אנשי כנסת הגדולה קראוהו אברם אשר בחרת באברם (נחמיה ט ז), שניה היא שעד שהוא אברם בחרת בו, דכוותה הקורא לשרה שרי עובר בעשה, אלא הוא שנצטוה עליה, דכוותה הקורא לישראל יעקב עובר בעשה, תני לא שיעקר שם יעקב אלא ישראל עיקר ויעקב טפל, ר' זבידא בשם ר' אחא מכל מקום יעקב שמך אלא כי אם ישראל יהיה שמך (בראשית לה י) יעקב עיקר וישראל טפילה:

1 לקמן פע"ס, ירוש' ברכות פ"א ה' ד', בבלי ברכות י"ג א': 5 ילקוט ר' פ"א, תוספתא שם, מכילתא בא פט"ז, ירושלמי שם (ד' א'), ברכות י"ג ב':

1 *את דפגת] ל' לואב | שקורא] א, שהוא קורא דפוגכת | בעשה] פוג, בעשה שנ' והיה שמך אברהם כ, בלא תעשה דאת | 2 אמר ר' לוין] ואג, ר' לוי אמר דפכת | בלאו ועשה כ | *ולא—שמך אברם בלא תעשה דג] ולא . . שמך בלא תעשה ל, שנ' ולא יקרא בלא תעשה ן, שנ' ולא יקרא עוד שמך אברם כ, ולא . . עוד שמך אברם עובר בלא תעשה א', בלא תעשה ולא יקרא עוד את שמך אברם פ, בלא תעשה ולא יקרא שמך עוד א², והיה שמך אברם בעשה ת | 3 והיה—בעשה] והיה . . עשה א', בעשה והיה שמך אברהם פא³, ולא יקרא עוד שמך אברם בלא תעשה ת, ל' כ | קראוהו] א, קראו אותו דפוגכת | אשר] פ, אתה הוא יי' האלהים ~ וב, שנ' אתה . . האלהים ~ דא²גת | באברם] ואכ, ~ והוצאתו מאור כשדים ושמת (ושמתה ג) שמו אברהם דגת | 4 שניה] א²ר², שנייה וא'גכר', דלמא שניה דת, שבח פ | הוא פא'כ | עד שהוא פא | בחרת | בון אותו כ | דכותה א²ן, ודכותה פ, דכותיה ת (דכוותה — עלית ל' וא') | 5 °הוא ל' ד | שנאמ' עליה ת, אינו קורא שנא' ויאמר יי' אל אברהם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה א² | דכותה א²כ, ודכותה פ, דכותיה ת, ודכוותיה א' | *תני ל°דפאגבתי] ל' לכ *שיעקר ל°גבי] שייעקר ת, שיעקו' ד', שיעקב ד, שיעקר לוא', שנעקר פא² | שם יעקב] פואגבי, ~ ממקומו דת | 6 אלא] ~ כי אם ישראל יהיה שמך | טפילה דוג, טפלה פאי, טפילה לו כת | זבדא דפת, זבדית ן, זכריה אגבי | יעקב שמך] פוג, שמך יעקב דא'ת, יעקב יהיה שמך כ, יעקב שמו י | אלא — שמך] פוגבי, כי . . שמך א', כי אם ישראל דת | 7 טפילה] כ, מוסף עליו דו, מוסיף עליו נתי, מוסיף לו פ, טפלה מוסיף עליו א |

עהית, ובשבת שם איתא א"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זימרא מנין ללשון נוטריקון מן התורה שנאמר כי א"ב המון גוים נתתיך אב נתתיך לאומות בחור נתתיך באומות (המון) חביב נתתיך באומות מלך נתתיך לאומות ותיק נתתיך באומות נאמן נתתיך לאומות וכו' ועי' בד"ס, ושם הוראת לשון נוטריקון ראשי תיבות, וההי"א של חמון נדרש חביב בתמורת ה"א וחי"ת ועי' כמ"י לעיל צד 109 וצד 278: 2 עובר בעשה. כן הגי' הנכונת וכ"ה בירוש' ברכות ולקמן פע"ת גם בדפוסי', ולשון הירושלמי שם בר קפרא אמר הקורא לאברהם אברם עובר בעשה ר' לוי אמר בעשה ולא תעשה ולא יקרא עוד את שמך אברהם הרי בלא תעשה והיה שמך אברהם הרי בעשה התיבון הרי אנשי כנסת הגדולה קראו אותו וכו' שנייא היא שעד שהוא אברם בחרת בו ודכוותה הקורא לשרה וכו' בעשה הוא נצטוה עליה ודכותה הקורא לישראל יעקב עובר בעשה שיני ניתוסף לו הראשון לא נעקר ממנו ולמה נשתנה שמו של אברהם וכו', ובבבלי ברכות שם הגי' לפנינו תני בר קפרא כל הקורא וכו' עובר בעשה שנ' והית שמך אברהם ר' אליעזר אומר עובר בלאו שנ' ולא יקרא עוד שמך אברם אלא מעתה הקורא לשרה שרי הכי נמי התם קודשא בריך הוא אמר לאברהם שרי אשתך וכו' אלא מעתה הקורא ליעקב יעקב הכי נמי שאני התם דהדר אהדריה קרא וכו' מתיב ר' יוסף בר אבין וכו' אתה הוא האלהים אשר בחרת באברם א"ל התם נביא הוא דקא מסדר לשבחיה דרחמנא מאי דהוה מעיקרא, ובמדרש הגדול הועתק מבבלי ברכות ד ר ש בר קפרא וכו' עובר ב ל א ו שנ' ולא יקרא וכו' ר' אליעזר אומר עובר ב ע ש ה שנ' והיה שמך אברהם וכו' ועי' בד"ס: 4 שניה היא. וכן שניה שנייה בכ"י שציינתי ובפי' ב"ר כ"י, ובירושלמי שם שנייא והוא כמו שאני בסגנון הבבלי, ובכי"ל גם לקמן פע"ח הגי' שניה ועיי"ש בח"נ, ובדפוסי' הגי' כאן דלמא שנית ולקמן פע"ח סיפור הוא מספר ואומר שעד שהוא אברם וכו', ובלק"ט כאן סיפור הוא כלומר היה אברם שמו וקראת שמו אברהם, ולכאורה משמע שפי' דלמא בגי' הדפוסים כמו לעיל דלמא ר' אבא וכו' אכן בכל המקומות בב"ר נשמטת מלה זרה זו בגי' הדפוסי' וגם נמצאה בכ"י רק לפני הסיפורים ולא באמצע המאמרים, והגי' סיפור הוא ור' שהוא פירוש שנית היא לפי הענין וכן מפרש בפי' ב"ר כ"י לקמן פע"ח שנייה (שניא) היא כלומר הא לא קשיא המקרא מספר והולך שעד שהוא אברם וכו', ופירוש זר בפי' כ"י כאן שנייה (שניה) סיפור דברים בעלמא הוא שנייה כמו ושננתם לבניך: דכוותה וכו'. בתמיה וכן בסמוך: 6 תני לא שיעקר. בכי"ל הושלם ת נ י בגליון, ושם היה כתוב ש ע י ק ר והוגה ש י ע ק ר ושתי ההגהות כתובות בדיו דיהה כגו' בכתב הספר, וכן בכי"ל לקמן פע"ת תני לא שיעקר וכו', ובתוספתא שם אמרו לו לא שתיעקר יציאת מצרים מהם וכו' כיוצא בו לא יקרא שמך עוד יעקוב כי אם ישראל יהיה שמך לא שיעקר שם יעקב הימנו אלא יעקב מוסיף על ישראל ישראל עיקר ויעקב טפל וכו' כיוצא בו שרה אשתך וכו' בתחילה הרי היא וכו' כיוצא בו לא יקרא עוד את שמך אברם וכו' בתחילה הרי וכו', ובירושלמי שם אמרו לו וכו' וכן הוא או' לא יקרא שמך עוד יעקב וכו' אמרו לא שיעקר שם יעקב (ובירוש' ברכות ד' מגנצא לא שיעקר שם ממקומו) אלא יעקב מוסף על ישראל ישראל עיקר ויעקב טפל וכן הוא אומר אל תזכרו וכו', ובברכות שם כיוצא בו וכו' לא יקרא שמך עוד יעקב וכו' לא שיעקר יעקב ממקומו אלא ישראל עיקר ויעקב טפל לו וכו' ועת"נ, ובמכילתא שם כיוצא בו דרש ולא יקרא עוד שמך אברם עבר שם הראשון ונתקיים השני כיוצא בו דרש שרי אשתך עבר שם הראשון נתקיים השני כיוצא בו דרש לא יקרא שמך עוד יעקב וגו' הראשון נתקיים השני נתוסף לו וכו': 6 ר' זבידא. לקמן פע"ת הגי' בכי"ל ובדפוסי' ר' זכרית ועת"נ:

ט ח) ונתתי לך ולזרעך אחריך וגו' ר' יודן אמר חמש, ר' יודן אמר אם מקבלין בניך אלהותי אני הווה להם לאלוה פטרון ואם לאו איני הוה להם לאלוה פטרון, אם נכנסין בניך לארץ מקבלין (עליהם) אלהותי ואם לאו אין מקבלין אלהותי, אם מקבלין את המילה הן מקבלין אלהותי ואם לאו אין מקבלין אלהותי, אם מקבלין בניך את המילה יכנסו לארץ ואם לאו אין נכנסין לארץ.
5 ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' אבין בר' יוסי כתי' וזה הדבר אשר מל יהושע (יהושע ה ד) דבר אמר להם יהושע ומלן, אמר להם ומה אתם סבורין שאתם נכנסין לארץ ערלים, כך אמר הקב"ה לאברהם ונתתי לך ולזרעך אחריך וגו' על מנת ואתה את בריתי תשמר:

1 ילקוט ר' פ"ג: 5 ילק' יהושע ר' ט"ו:

1 ולזרעך] ולזרעך ל | וגו'] את ארץ מגוריך דפגב. את.. מגוריך וגו' והייתי להם לאלהים ח, לי א' | חמש] אילו חמש ו. שלש א'ר', ג' ר' | ר' יודן אמר] ו, א"ר יודן אמ' הב"ה לאברהם א', א"ר יודן אמ'.. לאברם אברם א', לי דפגבתי | יקבלו א | 2 אלהותי] אלהות ל | הווה] ואג, הוה חא', היא פ, אהיה דבתר, אהי י' | להן ו, להון י | לאלהים חבי | פטרון] פוא"ב, לפטרון י, ופטרון ה, ולפטרון דת, לי א'ר | ואם לו | איני הוה] ח, איני (אין אני ב) הווה וא'גב, לא (איני פ) אהיה דפת לא אהוי י', אני אהא א' | להן ו, להון י | לאלוה דפוהא'גת] לאלה ל, אלוה ב, אלהים י', לי א' | פטרון] פואגב, לפטרון י, ופטרון דה, ולפטרון ת | אם נכנסין — ואם לאו — אלהותי] אם נכנסין בניך לארץ (נכנסין לארץ בניך כ, נכנסים בניך בארץ א', נכנסין לארץ א') מקבלין (הן מקבלין חי, יקבלו א) אלהותי ואם לאו אין (אינם ח, אינן א) מקבלין אלהותי חאגבי', אם נכנסין.. לארץ הן מקבלין (הם מקבלים ת) אלהותי ואם לאו אינם (אינן ת) מקבלין דת, אם מקבלין בניך אלהותי הן נכנסין לארץ ואם לאו אין נכנסין לארץ ו, לי פ | 3 אם מקבלין את המילה — ואם לאו — אלהותי] אם מקבלין בניך את המילה הם מקבלים אלהותי ואם לאו אינם מקבלים אלהותי ח, לי דפואגבתי | 4 אם מקבלין (מקיימין ל') בניך את המילה — ואם לאו — לארץ] אם מקיימין (מקיימים ח) בניך את המילה הן (הם הג) נכנסין לארץ ואם לא אין (אינם ח, אינן ג, אין אתם ו) נכנסין לארץ והגב, אם יקיימו בניך המילה (את המילה א') יכנסו לארץ ישראל ואם לאו אינם נכנסים (אינן נכנסין א') לארץ ישראל א, אם מקבלין בניך את המילה ומקבלין אלהותי הן נכנסין לארץ ואם לאו אין נכנסין לארץ אם מקבלין את המילה מקבלין אלהותי ואם לאו אין מקבלין אלהותי פ, אם מקיימין בניך את המילה הן נכנסין לארץ ואם לאו אין נכנסין לארץ אם מקיימין בניך את המילה אהוי להם לאלוה לפטרון ואם לאו לא אהוי לפטרון שאם מקבלין בניך את המילה הם מקבלין אלהותי ואם לאו אין מקבלין אלהותי י', אם מקיימין בניך את המילה הן נכנסי' (נכנסין ת) לארץ ואם לאו אין נכנסי' (נכנסין ת) לארץ אם מקבלים (מקבלי' ד', מקבל ת) בניך את השבת הם נכנסים (הם נכנסי' ד', הן נכנסין ת) לארץ ואם לאו אינן (אין ת) נכנסין דת | 5 ר' חלבו ג | אבין] ונבי (יהושע), ר' אבון דת, לי פ | בר'] בי"ר ת, בר ר' י (שם), לי פ | דבר] מה דבר א', לי א' | אמר — יהושע] א' להן פ, אמר להון י, לי א' | 6 ומלן לי א | אמר להם] אמ' להם יהושע א', אמר להון.. פ, אמר לישראל ח, לי א'גב | מה דפוגתרי, ומי מה א'כ, אי א' | שתכנסו את | ערלים לארץ פ, לארץ (לארץ ישראל א') בלא מילה א | לאברהם] פוא'בי, ~ אבינו דגת | 7 וגו'] את ארץ מגוריך כת | תשמור דפוכתי (שם),.. אתה וזרעך אחריך י, תשמור מיד מלן א', תשמור מלן א' |

1 אמר חמש. אמר חמש שמין (ועי' במ"י לעיל צד 187 וצד 427) בדרש הכתובים והקימותי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך וגו' להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך וגו' והייתי להם לאלהים, ומשמע שר"י דורש שיטה אחת והקימותי וגו' להיות לך לאלהים וגו' והייתי להם לאלהים אם מקבלין בניך אלהותי אני אהיה להם לאלוה פטרון המגין בעדם (ועי' לעיל צד 460) ואם לאו וכו', ושיטה אחרת ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ וכו' והייתי להם לאלהים אם נכנסין בניך לארץ מקבלין עליהם אלהותי ואם לאו וכו' (ובכי"ל נשמט אות ב על מלת נכנסין ואות א על מלת מקבלין וגר' שהאותיות נשמטו להגיה כפי הגי' שבכי"ו אם מקבלין בניך אלהותי הן נכנסין לארץ וכו' וכן בכי"פ בשיטה המורכבת עם השיטה הרביעית שלפנינו אם מקבלין בניך את המילה ומקבלין אלהותי הן נכנסין לארץ וכו') ושיטה אחרת והקימותי את בריתי וכו' והייתי להם לאלהים אם מקבלין את המילה הן מקבלין אלהותי ואם לאו וכו' (ושיטה זו איתא גם בכי"ח. וכן בכי"פ בסוף המאמר, ובילק' בסוף המאמר הגי' אם מקיימין בניך את המילה אהוי להם לאלוה לפטרון וכו' שאם מקבלין את המילה הם מקבלין אלהותי ואם לאו וכו'), ועוד שיטה אחרת והקימותי את בריתי וכו' ונתתי וכו' לך את ארץ מגוריך וכו' אם מקבלין בניך את המילה יכנסו לארץ ואם לאו וכו' (ובגליון כי"ל כתוב מקיימין כגר' להגיה אם מקיימין בניך את המילה יכנסו לארץ ואם לאו וכו' ועת"ג), ושיטה השישית ליתא במאמר ר"י, ואולי צ"ל במקום השיטה השנית שתי שיטות אם נכנסין בניך לארץ מקבלין עליהם אלהותי ואם לאו וכו' אם מקבלין בניך אלהותי הן נכנסין לארץ ואם לאו וכו' או צ"ל במקום השיטה השלישית שלפנינו עפ"י גי' הילקוט אם מקיימין בניך את המילה אהיה להם לאלוה ולפטרון ואם לאו וכו' אם מקבלין בניך את המילה הם מקבלין אלהותי ואם לאו וכו', הגי' בכי"ח מסכמת עם הגי' שלפנינו בכי"ל, ובכל הספרים חוץ מכי"א א' ופי' ב"ר כ"י מתחיל המאמר ר' יודן אמר חמש (אילו חמש), ובדפוסי' וכי"ו ובכי"א א' וב' ובי"ג ובי"ב ובי"ת ליתא השיטה אם מקבלין את המילה הן מקבלין אלהותי וכו', ורק בכי"א א' הגי' ר' יודן אומ' של"ש, ועוד הגי' בפי' ב"ר כי"מ וכי"א ר"י אמר שלש (ג') ומפרש שם בהרחבת דברים השיטות אם מקבלין בניך אלהותי אני אהיה להם לאלהים וכו' אם נכנסו (נכנסין) בניך לארץ הן מקבלין אלהותי וכו' אם מקיימין (מקבלין) בניך את המילה הן נכנסין לארץ, ובדפוסי' ובכי"ת ניתוספה לאלו ג' השטות עוד אם מקבלי' בניך את השבת הם נכנסי' לארץ וכו', וזו הוספה זרה וליתא בכי"ל ושאר כ"י וילקוט, ולשיטה אם מקבלין בניך את המילה יכנסו לארץ וכו' נסמך מאמר ר' ברכיה וכו' אמר להם ומה אתם סבורין שאתם נכנסין לארץ ערלים וכו': 5 בש"ר אבין בר' יוסי. כגר' לא הוזכר אמורא זה במקום אחר, וכן הוזכר

ט) ואתה את בריתי תשמר ר' הונא אמר רב ור' יוחנן רב אמר ואתה אתה מיכן למהול שיהא מוהל, ר' יוחנן אמר המל ימול מיכן למוהל שיהא מהול, תני ישראל ערל אינו מוהל קל וחומר גוי ערל:

יא) ונמלתם את בשר ערלתכם כנומי היא תלויה בגוף, ומעשה במונבז וזוימוס בני תלמי המלך שהיו יושבין וקורין בספר בראשית, כיון שהגיעו לפסוק הזה ונמלתם הפך זה פניו לכותל והתחיל בוכה וזה פניו לכותל והתחיל בוכה הלך זה מל עצמו וזה מל עצמו, לאחר ימים היו יושבין וקורין בספר בראשית וכיון שהגיעו לפסוק ונמלתם אמר אחד לחבירו אילך אחי, אמר ליה

1 ילקוט כ' פ"ג, ע"ז כ"ז ס', מנחות מ"ב ס', יבמ' ענה פ"ט י"ז ס', יבמ' ינמות פ"ם ס' ד', דברים כנה קדל כי ת"ו (פ"ו פי' ס') : 4 ילקוט כס :

1 תשמור דאת | ר' הונא אמר—ור' יוחנן] ו, ר' הונא אמר . . ור' יוחנן ג, ר' הונא ור' יוחנן דפת | רב] וחג, ר' הונא דתי | אומר דת | ואתה] ~ את בריתי תשמ' ל°, את . . תשמור פא¹ | אתה] ני, ל' דפוחא'כת | מכאן פאבתי | 2 למהול שיהא מוהל] וח, למוהל . . מהול דפאגכתי | ר' יוחנן] פוחני, ור' . . דתי ר"א א² | אמר] אומ' ת, ל' א² | המול | מיכן — מהול] מכאן . . מהול א²תי, מיכן שיהא מהול ג, מיכן (מכאן ח) למהול שיהא מוהל וח, ל' פ | תני] פואיג, תניא דא²ת, תנא כ | 4 כנמי אי²גכ, גמי פ, כנוטי הזה י | *היא תלויה דוחאגכת] היא היא תלויה ל, שהיא תלויה י, תלויה היא פ | בגוף] בבשרכם פ | מעשה פואי | במונבז] פוחאגכי, ~ המלך דת | ובזוימוס ן, ובזוטוס א¹, ובזוטוס דפתי, וביזוטוס כ, ובויטוס א², וביווטוס ג, וביזוגיוס ה | בני] פחגב, בניו של דוא²תי | 5 יושבין קורין א¹, קורין וא² | ספר כ | **שהגיעו] שהגיע ל | הזה] זה פוא¹תי, ל' א²ג | ונמלתם] ~ את בשר ערלתכם | 6 התחיל ובוכה ב, והיה בוכה ן, ובכה א | וזה] פי, ~ הפך דוחאגכת | **לכותל] ל' ל | והיה בוכה ן, ובוכה ב, ובכה א | הלך זה ומל את עצמו (ומל עצמו כ) וזה מל (וזה הלך ומל א²ג, והלך זה ומל וא¹) את עצמו פוחאגכ, הלכו זה וזה ומלו עצמן י, הלכו שניהם וגימולו ד, הלכו . . ונמולו ת | היו קורין א | 7 ספר כ | וכיון שהגיעו] פוחב, כיון . . דגתי, וכשהגיעו א² | לפסוק] ת, לפסוק (בפסוק י) זה פוחא²גכי, . . הזה ד | ונמלתם] א², ונמלתם את בשר ערלתכם דוחגכת, ל' פי | אילך] אנכר², אי לך דחתר¹י, אוי לך ו | אמר ליה] וחבירו אמ' אילך אחי ~ א |

האמורא אבין בר יהודה כנר' רק פעם אחת (בפסיקתא פ"כ ק"ב ב') ועי' גם באגת"א ח"ג צד 759 : 1 רב ור' יוחנן. וכ"ה בכי"ו וכי"ג, והגי' רב אמר ואתה וכו' איתא גם בכי"ח, ולפי הגי' שלפנינו אמר רב ו א ת ה אתה כלו' כיוצא בך שהוא מהול מיכן למהול שיהא מוהל ור' יוחנן אמר המל ימול כלו' קרי בית המל בקטן המל ימול יהא נמול מיכן למוהל שיהא מהול ועי' למטה סי' י"ב, ובכי"כ נשתבש ר' הונא בשם רב ור' יוחנן ור' הונא אמ' ואתת מכאן למוהל שיהא מהול, ובכי"א א' א"ר חנא רבה א"ר יוחנן אמ' רב ואתה את בריתי תשמור מכאן למוהל שיהא מהול, וגם בלק"ט נשתבש ויאמר וכו' ואתה את בריתי תשמור א"ר יוחנן אמר רב מיכן למוהל שיהא מהול, ומפרש שם כי שהוא בן ברית פרט למי שאינו מהול. ובע"ז שם דתניא ר' יהודה הנשיא אומר מנין למילה בעכו"ם שהיא פסולת ת"ל ואתה את בריתי תשמור וכו' איתמר מנין למילה בעכו"ם שהיא פסולה דרו בר פפא משמיה ד ר ב אמר ואתה את בריתי תשמור ור' י ו ח נ ן המול ימול (ועי' ילקוט ר' פ"א) מאי בינייהו וכו' איכא בינייהו ישראל שמתו אחיו מחמת מילה ולא מלוהו וכו'. ובמנחות שם דאיתמר מנין וכו' דרו בר פפא משמיה דרב אמר ואתה את בריתי וכו' ר' יוחנן אמר המול ימול המל ימול (ושם פירש"י ואתה את בריתי תשמור לנימול כמותך אני מוסרו המול ימול קרי ביה המל ימול ועי"ע בפירש"י ע"ז שם), ובירוש' שבת שם ר ב א מ ר ה מ ו ל י מ ו ל מיכן לנולד כשהוא מהול וכו' המל ימול מיכן לישראל ערל שלא ימול ואין צ"ל גוי ערל א"ר ל ו י כתיב ו א ת ה א ת ב ר י ת י ת ש מ ר כל שכיוצא בך וכו' וע' גם בירוש' יבמות שם, וכן בדב"ר שם ר' ל ו י אמר המול ימול מכאן למוהל צריך שיהיה מהול וכו' : 4 כנומי. מכה[1]) ועי' פריים ביבליש-תלמודישע מעדיצין צד 223, ובכמוך איתא בכי"ל עלת נ מ י וכן בערוך ע' גם ד' עלתה נמי ומח"ג, ומלת ונמלתם איתא רק כאן במקרא, והיליל ומלתם כמו ומלתם את ערלת לבבכם (דברים י' ט"ז) ודרשו ונמלתם ונמי מלתם, וכן מפרש בפי' ב ר כ"י כנומי וכו' מינמלתם נפקא. ועל המעשה במונבז וזוימוס עי' בסיפור האריך בקדמוניות ספר כ' פ"ב עד פ"ד שהועתק גם במאור עינים פנ"ב (ד' ווילנא צד 483) ועי"ע גרעץ קורות היהודים ח"ג מהדורא ה' צד 403 וצד 786 ברילל יאהרבוכער ת"א צד 66 שירער געשיכטע ח"ג צד 119. וכבר העיר בעל מ"ע (שם צד 440) שנמצא הפרשים בין הספור בקדמוניות שם ובין האגדה שלפנינו וכתב כי בשני אופני הספור אל מקום אחד הכל הולך. ובפרט העיר שוכרון ת ל מ י בענין זה יש בו תימה. אכן כאגדת חז"ל כאן נמנה גם בעקמאן דמר יעקב פ"ב (תוצ' ברמולי צד 18) תלמי המלך אצל מונבז המלך בתוך עשרה מלכים שנתגיירו (ועי' ברילל שם צד 74) ובפי שמסופר בקדמוניות שם היו מונבז וזוימוס[2]) בניו של מונבז הראשון מלך חדייב (ועי' לעיל צד 344) ואשתו הילני המלכה וזוימוס מלך אחרי אביו ואחריו מלך מונבז אחיו הגדול (והוא מונבז המלך שהוזכר עם אמו הילני ביומא פ"ג מ"ו ובתוספתא שם פ"ב ועי"ע נזיר פ"ג מ"ו תוספתא פאה פ"ד וירוש' פאה פ"א ט"ו ב' וב"ב י"א א' תוספתא סוכה פ"א וירוש' סוכה פ"א נ"א ד' וסוכה ב' ב' תוספתא מגילה פ"ד מנחות ל"ב ב' נדה י"ז א'), ולדברי יוסיפון לרומיים בקדמוניות שם פ"ב סי' ד' לא מל זוימוס את עצמו בחיי אביו אלא אחרי מות אביו כשבתו על כסא מלכותו וכשראה את אמו נפשה דבקה במצות ה' והוא אשר לבו נטה כבר לדת יהודית התעורר לקיים מצות מילה כאשר בא אליו יהודי אחד גלילי חרד במצות אלהים ושמו אלעזר ומצאו קורא בספר תורת משה ומיכירו בפניו ואמר לו עד מתי תשא חרפת ערלתך וכששמע זוימוס את דבריו לא אחר לעשות כאשר צוהו ויקרא זה הופא ויפל את בשר ערלתו ומיד גלה את הדבר לאמו. ומונבז יותר קרוביו נתיתרו בראותם כי זוימוס גדל שמו בכל הארץ ועי' בקדמוניות שם פ"ד סי' א' : 7 אילך. אוי לך, ואילך כאן ובפסוק בתיבה אחת גם בכ"י שציינתי, וכן בקהלת ד' י' ואילו (ועי' בתנ"ך הוצ' גינצבורג), ושם י' ט"ז אי-לך, ואי בתוראת אוי גם

[1]) νομή. [2]) Ἰζάτης.

את אילך אתי ולא לי. גילו את הדבר לה. כיון שהרגישה אמה הלכה ואמרה לאביהם בניך עלת נמי
בבשרם וגזר הרופא שימולו, אמר וימולו, מה פרע לו הקב״ה, אמר ר׳ פינחס בשעה שיצא למלחמה
עשו לו סיעה פיספון וירד מלאך והצילו:

יא יב) ובן שמנת ימים ימול וגו׳ תני הלוקח עובר שפחתו שלגוי ר׳ יוחנן אמר ימול
לשמונה ותני ר׳ חמא בר׳ יוסי אמר ימול לחי ותני שמואל כן, מה דאמר שמואל לבן או לבת
(ויק״א יב ו) לבן מכל מקום לבת מכל מקום:

יב יג) המל ימול מילה ופריעה וציצין, המל ימול מיכן למוהל שיהא מהול, המל

4 ילקוט שם, שכם קל״ס ס׳ ג׳: 7 ילקוט שם, ירוש׳ שבת שם, ירוש׳ יבמות שם, דברים רבה שם, יבמות ע״א ב׳:
לעיל צד 467 ושינ: תוספתא שבת פט״ו (ט״ז), מכלת הוריש פ״א, שכם קל״ד ג׳:

1 אילך] פאגב, אי לך דהי, אני לך ות | אתי] פ, לׄ דואגבתי | ולא לי] ולא אי לי ח, ולא אוי לי ו, לי לא
אי דת, אנא לא אילי גב, אבל אני לא אי לי י, אני אילך א, לׄ פ | כיון לׄ א | הרגישה א | אמם] פאע, אמם
נתם י, בתן אימם ב, בתן איתן דוג, . . אמן ת | לאביהן דובת | בניך לׄ ו | עלתה חע | נמי] א׳גבע,
נמי דהתי, גימי ו, גמיא פ | 2 בבשרן שלבניך ו | אמר] ע, ~ לה דפוחאגכתי | וימולו] פוחא׳עי,
ימולו דא׳גכת | אמר ר׳ פינחס לׄ א | בשעה שיצא] כשיצא א | 3 עשת א | סיעה] פוחא׳גבע, סיעה
של דתרי, לׄ א² | פיכסון] וח, פספון דכתעד׳י, פוספון א², פיספון א¹, פספון ר², אפיספון פ | המלאך וי,
מלך פא׳ | 4 תני] פואגתרי, תניא ד, לׄ כ | עובר] בן א² | גוים ת, נכרי ר | *אמר דפאבתרי]
אימ׳ ו, א׳ נ, לׄ ל | 5 לשמנה ג, לשמנת ימים ב | שמונת דפות | *ותני] ותאני ד | חמא] חייא א² |
בר׳ יסא ו, בר דוסא א¹, בן דוסא א² | אמר] וב, א׳ נ, לׄ דפאתר | נימול ר¹ | לשמונה דפואתר,
לשמנה נ, לשמנה ימים כ | *כן דואגכתר] כן ל, לׄ פ | מה — שמואל] מה דמר שמואל ו, מן (מאן כר¹)
דאמר שמואל גכר¹, דאמר א¹, לׄ פא² | לבן] דכת׳ ~ לׄ | 6 לבן מכל — מקום] ונכי, לבן . . או לבת
(ולבת א¹) מכל מקום פא, לבן מכל מקום ר, מכל מקום דת | 7 המול | המל — מהול] המול . . מכאן
(מיכן ד) למוהל . . מהול דפכתי, המול מיכן למהול . . מוהל וח, לׄ א | המול |

ביבמות ס״ג מ״ז ועדיות פ״ד מ״ט, וכן בסגנון הירושלמי ועי׳ בעמת״ל ע׳ אי ה׳: 2 מה פרע לו. לאביהם,
ולדברי יוסיפון שם פ״ד הציל הקב״ה את זויטוס בשעת שיצא למלחמה כי סרני ארץ חדייב בגדו בו בשמעם כי
נתיהדו מונבז אחיו וקרוביו וכתבו תחלה בסתר ובמעל אל מלך ערב וכסף רב התנדבו לו אם יבא להלחם בו והוא
נגף לפני זויטוס ובחר לו כר המות ועוד כתבו אל מלך הפרתים אשר נענה אליהם ויבקש מזימות ויבא בחיל
גדול לערוך אתו מלחמת ויקרא זויטוס צום ובכי ויתנפל ארצה ויתחנן אל ה׳ שיהיה בעזרו ויצילהו מכף אויביו
וישמע ה׳ את תפלתו ובלילה ההוא באה אגרת אל מלך הפרתים לאמר כי נפל חיל גדול בגבולו וישב אל ארצו
בלתי הוציא חפצו למעשהו וזויטוס נמלט בתשועת ה׳, ובענין זה אמרו כאן ירד מלאך והצילו, וקשה לפרש מלת
פיכסון ועי׳ בערוך ע׳ ספס, ולדעת ידידי ראי״ת לעק נשתבש פיכסון מן פיספון[1]), ופי׳ סיעה סיעת של אויבים: 4 תני
וכו׳. לשון התוספתא תני הלוקח וכו׳ ר׳ יוחנן אמר וכו׳ קשה, ובשבת שם ג׳ אמר ר׳ אסי כל שאמו טמאה לידה נימול
לשמנה וכל שאין אמו טמאה לידה אין נימול לשמנה שנ׳ אשה כי תזריע וילדה זכר וגו׳ וביום השמיני ימול בשר ערלתו
וכו׳ כתנאי יש יליד בית שנימול לאחד ויש יליד בית שנימול לשמנה יש מקנת כסף שנימול לאחד ויש מקנת כסף
שנימול לשמנה וכו׳ כיצד לקח שפחה מעוברת ואח״כ ילדה זהו מקנת כסף הנימול לשמנה לקח שפחה וולדה
עמה זו מקנת כסף שנימול לאחד וכו׳ לקח שפחה ונתעברה אצלו וילדה זהו יליד בית הנימול לשמנה ר׳ חמא
אומר ילדה ואח״כ הטבילה זהו יליד בית שנימול לאחד הטבילה ואח״כ ילדה זהו יליד בית הנימול לשמנת וכו׳
כשלמא לר׳ חמא משכחת לה יליד בית נימול לא׳ יליד בית נימול לח׳ וכו׳ מקנת כסף נימול לשמנה כגון שלקח
שפחה מעוברת והטבילה ואח״כ ילדה מקנת כסף נימול לאחד כגון שלקח זו שפחה וזה עוברה אלא לת״ק וכו׳
יליד בית נימול לאחד היכי משכחת לה א״ר ירמיה בלוקח שפחת לעוברה הניחא למ״ד קנין פירות לאו כקנין
הגוף דמי וכו׳ ועי׳ ברי״ם ורש״י ותוספות שם, וקשה ליישב המאמר שלפנינו עפ״י הסוגיא דגמרא שם ובירושלמי
לא נמצא מאמר זה ועי׳ ביפ״ת ופי׳ מהרז״ו, ובלק״ט גורס ומפרש תני הלוקח ב״ר שפחתו של עובד כוכבים ר׳
יוחנן אמר שימול לשמנה דהא כתיב כל זכר אפי׳ בן שפחה, ובפי׳ ב״ר כ״י ט ובי״א מפרש מאן (מה) דאמר
שמואל כלומר מעמא דשמואל כתבא לבן או לבת לבן מכל מקום מהאי קרא מפיק (קא מפיק) שמואל מעמא
דאמר נימול לח׳ ובמלאת (דכתיב ובמלאת) ימי טהרה לבן אי לבת כלומר שאפילו בן שפחה (שפחתו) יליד בית
הוא ויהיה (יהיה) נימול לח׳ שיהיה לו דין מאשה כי תזריע זכר שנימול לשמונה שהכתוב כלל (נימול לשמונה
שכתב כללו) באותו דין עצמו למילה כלומר אפילו אותו (כלומ׳ אותו) העובר שלקח משפחתו של נכרי אעפ״י
שהוא בן מבת גויה יהיה נימול לשמונה דלא גרע מיליד בית דכללו הכתוב לאותן הכתובין (דכלל לאותן הכתוב)
למעלה שנימול לשמונה וכתיב (דכתיב) ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת ע״כ, ובגליון כ״יל נמצא לבן מכל מקום
הפי׳ אפילו הוא עובר שפחתו שלגוי ימול אותו לח׳ כשם שנימול יליד ביתו לשמונה, ועוד לבת מכל מקום הפי׳
לשבר שבועים בנדתה אפילו שפחתו: 7 המל ימול. בכי״ל כתוב כאן בג׳ הפעמים המ״ל וכן לעיל צד 467, ורק
למטה בסוף הפרשה כתיב גם בכי״ל הה״ד המו״ל ימול כמו שאיתא לפנינו במקרא, ובשכל טוב כתב לפסוק י׳
זאת בריתי וכו׳ המול לכם וכו׳ המל חסר ו׳ ולפסוק שלפנינו כתב המל ימול גם זה המל חסר ו׳ לדרוש כן,
ובמנחת שי הע״ר לזה הפסוק בתיקון ס״ת ישן כתוב המול ימול ס״א המל על שם המדרש המל ימול ואין המסורת
מוכיח וכו׳ ועי״ש ובמ״י לעיל צד 467 בד״ה רב וכו׳, ודרשו רבוי הלשון המל ימול מילה ופריעה מילה וציצין,
ובירוש׳ שבת שם המול ימול מיכן לשני מילות אחת למילה ואחת לפריעה אחת למילה ואחת לציצים עד כדון
כר׳ עקיבה דו אמר לשונות ריבויין הן כר׳ ישמעאל דו אמר לשונות כפולות הן התורה דברה (ריבתה) כדרכת הלוך
הלכת וכו׳ מנן ליה א״ר יודן בן פזי אז אמרה חתן דמים למולות מיכן לשני מילות אחת למילה ואחת לפריעה
אחת למילה ואחת לציצים ועי׳ בקי״ע שם ובירוש׳ יבמות שם, ובדב״ר שם אל תהי קורא בו אלא שתי מילות

[1]) σεπτόν, septum, Verhau.

ימול להביא את שנולד מהול, תני ר׳ שמעון בן אלעזר אומר לא נחלקו בית שמי ובית הלל על נולד מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית [מפני שהיא ערלה כבושה, על מה נחלקו על גר שנתגייר מהול שבית שמי אומרים צריך להטיף ממנו דם ברית ובית הלל אומרים אינו צריך, ר׳ אלעזר בנו של ר׳ אלעזר הקפר אומר לא נחלקו בית שמי ובית הלל על זה ועל זה שצריך להטיף ממנו דם ברית], על מה נחלקו על שנולד מהול וחל שמיני שלו להיות בשבת שבית שמי אומרים צריך להטיף ממנו דם ברית ובית הלל אומרים אינו צריך, ר׳ יצחק בר נחמן בשם ר׳ הושעיא הלכה כדברי התלמיד :

1 שנולד] הנולד וה | *אומר דפותי] א׳ ל, ל׳ אגכ | דבית וג | שמאי דתי | ודבית וג | 2 נולד] ו, הנולד י, שנולד דפאגכת | כשהוא מהול פו | שצריך] פוא׳כי, שהוא צריך דא²ת | *מפני שהיא — כבושה דפותי] מפני שהוא . . כבושה ג, מפני שהערלה כבושה א², שהיא ערלה כבושה ל⁰, ל׳ ל | *על מה — ר׳ אלעזר — דם ברית] על (ועל דגתי) מה נחלקו (נחלקו ב״ש וב״ה פ) על גר (על מי פגכ) שנתגייר מהול (כשהוא מהול י) שבית שמי (שבית שמאי דפתי, שב״ש כ, דב״ש א¹) אומרים (אומ׳ ד¹פוכת, או׳ ג) צריך (שהוא צריך דת, אינו צריך ו) להטיף ממנו דם ברית ובית הלל (וב״ה א¹כת) אומרים (אומ׳ דפכ, או׳ וג) אינו צריך (צריך להטיף ממנו דם ברית ו) ר׳ אלעזר בנו של ר׳ אלעזר הקפר (ר׳ אליעזר . . ר׳ אלעזר הקפר ג¹, ר׳ אלעזר . . ר׳ אליעזר הקפר פ, ר׳ אלעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי ד, ר׳ אליעזר . . הגלילי ת, ר׳ אלעזר א¹) אומר לא נחלקו בית שמי ובית הלל (לא . . בית שמאי ובית הלל י, בית שמאי ובית הלל לא נחלקו דפ, ב״ש וב״ת לא נחלקו א¹כת) על זה ועל זה (על זה וזה ד, לא על זה ועל זה ג) שצריך (שהוא צריך דפגת) להטיף ממנו דם ברית דפוא¹גכתי, ועל מה נחלקו על גר מהול דב״ש אומ׳ צריך להטיף ממנו דם ברית וב״ה אומ׳ אינו צריך א², ל׳ ל | 5 על] א¹גכ, ועל דפותי (על — אינו צריך ל׳ א²) | שנולד] א¹י, מי שנולד פגכת, מה שנולד ד | וחל] ותי, שחל א¹גכ, וכשחל ד | שמיני] וא¹גכת, יום שמיני די, יום ח׳ ד¹ | בית פא¹י שמאי דפי | *אומרים די] אומרין ת, אומ׳ ד¹פ, או׳ וגכ, א׳ ל | צריך — ברית] מחללין עליו את השבת פ | 6 *אומרים דין] אומרין פ, אומ, ד¹ת, או׳ וג, א׳ ל | אינו צריך להטיף ממנו דם ברית ו, אין מחללין פ | ר׳ נחמן כ | אושעיה א¹ |

מילה ופריעה ר׳ לוי אמר וכו׳ אמר ר׳ יודן בן פזי מה כתיב בצפורה אשת משה אז אמרה חתן דמים וגו׳ למולה אין כתיב כאן אלא למולות שתי מילות מכאן למילה ומכאן לפריעה, ובבבלי יבמות שם איתא אמר רבה בר יצחק אמר רב לא ניתנה פריעת מילה לאברהם אבינו שנ׳ בעת ההיא אמר ה׳ אל יהושע עשה לך חרבות צורים וכו׳ שוב וכו׳ לפריעה וכו׳ ועי׳ בס״י לעיל 464. והדרש מיכן למוהל וכו׳ כדאמר ר׳ יוחנן לעיל צד 467 ועי׳ במ״י שם : 1 להביא את שנולד וכו׳. בירוש׳ שבת ויבמות שם רב אמר המול ימול מיכן לנולד כשהוא מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית המול ימול מיכן לישראל ערל שלא ימול וכו׳ תני ישראל מל את הכותי וכו׳ המשוך לא ימול וכו׳ (ועי׳ למטה בסי׳ י״ג) והמשוך ושנולד מהול וגר שנתגייר כשהוא מהול (בירוש׳ יבמות והמושך והנולד מהול והמל עד שלא נתגייר) צריך להטיף ממנו דם ברית תני אמר ר׳ שמעון (תני ר״ש) בן אלעזר לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על הנולד (שנולד) מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית שהיא (מפני שהיא) ערלה כבושה על מה נחלקו על שנתגייר (גר שנתגייר מהול) שבית שמאי אומר שצריך להטיף ממנו דם ברית ובית הלל אומרים אינו (אין) צריך להטיף ממנו דם ברית ר׳ יצחק בר נחמן בשם ר׳ הושעיה הלכה כדברי התלמיד, ובתוספתא שבת שם המשוך צריך שימול וכו׳ מי שנולד מהול וגר שנתגייר מהול ותינוק שעבר זמנו וכו׳ אמר ר׳ שמעון בן אלעזר לא נחלקו ב״ש וב״ת על מי שנולד מהול שצריך לחטיף ממנו דם ברית מפני שהיא ערלה כבושה על מת נחלקו על גר שנתגייר כשהוא מהול שב״ש אומ׳ צריך להטיף ממנו דם ברית ובית הלל אומ׳ אין צריך (ועי׳ הנוסחא בתוספתא הוצ׳ רמ״צ), ובספרא שם ערלתו ערלתו וודאי דוחה את השבת ואין הספק דוחה את השבת ערלתו ערלתו וודאי וכו׳ ואין אנדרוגינוס דוחה את השבת ר׳ יהודה אומר אנדרוגינוס דוחה עליו את השבת וכו׳ ערלתו ודאי דוחת את השבת ואין שנולד מהול דוחה את השבת שבית שמאי אומרים צריך להטיף ממנו דם ברית ובית הלל אומרים אינו צריך אמר ר׳ שמעון בן אלעזר לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על שנולד מהול שהוא צריך לחטיף ממנו דם ברית מפני שהיא ערלה כבושה על מת נחלקו על גר שנתגייר מהול שבית שמאי אומרים צריך לחטיף וכו׳ ובית הלל אומרים אינו צריך, וכן בשבת שם תנו רבנן ערלתו ערלתו ודאי דוחה את השבת ולא ספק וכו׳ ולא אנדרוגינוס וכו׳ ר׳ יהודה אומר אנדרוגינוס וכו׳ ערלתו ודאי וכו׳ ולא נולד כשהוא מהול וכו׳ שב״ש אומרים צריך וכו׳ א״ר שמעון בן אלעזר לא נחלקו ב״ש וב״ת על נולד כשהוא מהול שצריך כו׳ על מת נחלקו על גר שנתגייר מהול שב״ש אומרים צריך להטיף וכו׳ וב״ה א״צ להטיף ממנו דם ברית (ועי׳ ירוש׳ יבמות שם מ׳ א׳), ועוד בסוגיא דבבלי שם דתניא ר׳ אליעזר הקפר אומר לא נחלקו ב״ש וב״ה על נולד כשהוא מהול שצריך להטיף וכו׳ על מה נחלקו לחלל עליו את השבת ב״ש אומרים מחללין עליו את השבת וב״ה אומרים אין מחללין עליו את השבת. ובכגנון אחר זו הברייתא לפנינו במאמר ר״א בנו של ר״א הקפר (הכי״ל נלקת כאן בחסר ונשמט בו מן על נחלקו וכו׳ עד על מה נחלקו וכו׳ והגהתי עפ״י הכ״י שציינתי והילקוט, ועי״ע בהג״מ הלכ׳ מילה פ״א, ובדפוסי׳ ובכי״ת המאוחר איתא בשיבוש ר״א בנו של ר׳ יוסי הגלילי), וסגנון זה גר׳ מוכח שר״א בנו של ר״א הקפר קאי ארשב״א ותרוייהו קיימי את״ק דאמר בספרא (ובברייתא בשבת שם) ערלתו ודאי דוחה את השבת ואין שנולד מהול וכו׳ שב״ש אומרים וכו׳. ורבו הפירושים והגירסאות בסוגיא דבבלי ועי׳ ברי״ף ומפרשיו ובראש ובתוספות שם בד״ה מכלל וכו׳, וריב״ג בש״ר הושעיא אמר על ר״א בנו של ר״א הקפר הלכה כדברי התלמיד, ובירושלמי שלפנינו חסר המאמר ר״א בנו של ר״א הקפר וכו׳ ועי׳ בספר האשכול ח״ב סי׳ ל״ח ועי״ע בפי׳ מהרז״ו וביפת עינים בשבת שם. ובדביר שם הלכה תינוק שנולד כשהוא מהול מה שיהא מותר למול אותו כך שנו חכמים תינוק שנולד מהול צריך להטיף ממנו דם ברית מפני בריתו של אברהם ומנין אתה למד מן התורה שנ׳ המול ימול וכו׳ :

יג יד) וערל זכר ר׳ חגיי בשם ר׳ יצחק ר׳ ברכיה בשם ר׳ יצחק וכי יש ערל נקבה, אלא ממקום שניכר אם זכר אם נקבה משם מוהלים אתו :

את בריתי הפר זה המשוך, תני המשוך צריך לימול, ר׳ יודה אומר לא ימול מפני שהיא ערלה כבושה, אמרו לפני ר׳ יהודה והלא הרבה היו בימי בן כוזבה ולכולם בנים חוזרים ומוהלים ההיד המול ימול אפילו ד׳ וה׳ פעמים את בריתי הפר זה המשוך :

פרשה מז

א יז טו) ויאמר אלהים אל אברהם שרי אשתך וגו׳ אשת חיל עטרת בעלה (משלי יב ד) אמר ר׳ אחא בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בבעלה. רבנין אמ׳ מרתה דבעלה. בכל מקום האיש גוזר ברם הכא כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה (בראשית כא יב) :

1 ילקוט כם, לעיל לד 468, תוספתא שם, שבת ק״ח ס׳, ויקרא רבה פכ״ט סי׳ ר : 3 ילקוט שם, תוספתא שם, ירוש׳ שבת שם, ירוש׳ יבמות שם, יבמות ע״ב ס׳ : || 6 ילקוט ר׳ פ״ג, ילק׳ משלי ר׳ תתקמ״ז, לקמן פנ״ג :

1 חגיי] ו, חגי דפאינת, חגאי כ | בשם ר׳ יצחק] פוגב, ל׳ דאית | ר׳ ברכיה — יצחק] ונב, ור׳ ברכיה . . יצחק פ, ל׳ דאית | 2 במקום ו, מקום א² | שניכר] א, שהוא ניכר דפונבתי | אם זכר הוא ונ, אם הוא זכר א¹ | אם נקבה הוא כ, אם . . היא א², ואם . . היא ו, אם הוא נקבת א¹ | משם] פואני, שם כ, ל׳ דת | מוהלין אנ, מלין פי, מולין ת | אותו | 3 המושך פואי, המושך בעורלתו א² | תניא א | המושך ו | צריך] פוחאנבי, אינו צריך דת | יהודה | **אומר] א׳ ל | לא ימול] פוחאנבי, ימול דת | מפני שהיא — כבושה] מפני שהוא . . כבושת נ, מפני שהוא סכנה פ, שלא יבוא לידי סכנה ל׳ | 4 **הרבה] כמה ל | היו] תית אינב, היו כך י, מלו פ | מימי כ, פמי נ | בן] בר ת, ל׳ ח | כוזבה] פוה, כוזבא א׳, כוזיבא דאיתי׳ | ולכולם — ומוהלים] לכולהון (בני חוזרי׳ ומולי׳ ד¹) בנין חוזרין ומולין ד, לכולהם בנים חוזרין ומולים נ, לכולתון בנים וחוזרין ומלין פ, לכלהון (לכלהן א¹) חוזרין ומלין א, לכלהון חזרין ומולין ת, והולידו כלם בנים נימולים וחוזרים ומולים ח, וכלם באים וחוזרין ומלין י¹, ובולם היו חוזרים ומולים ו, שהיה להם בנים וחוזרים נמולים כ, וחזרו ומלו וחיו ולכולם בנים ל׳ | 5 ד׳ וה׳] פא, ד׳ ה׳ ד, ארבעה (ארבע י) וחמשה וחנבתי | המושך ו || 6 אלהים] יי׳ אי | אל אברהם] פוגב, ל׳ דאית | וגו׳] לא תקרא את שמה שרי י, לא . . שרי כי שרה שמה ונב | אשת] ואי, כת׳ ~ דנבת, א״ר אחא כתיב ~ פ | 7 *אמר ר׳ אחא דואינכתי] ל׳ ל | **בעלה] ל׳ ל | **נתעטר] מתעטר ל | **נתעטרה] נתעטרת ל | ורב פ | *אמ׳ ו] אמרין אינכי, אמרי דת, א׳ ל°, ל׳ ל | מרתה] פואנבר², מרתא דתרי׳ | *דבעלה פברי׳] דבועלה ל, רבו עלה ו, לבועלה נ, לבעלת דתרי², של בעלת א | כל פו |

1 ר׳ חגיי וכו׳. בלקי״ט הגי׳ א״ר חגי בשם ר׳ יצחק וכי יש וכו׳ אלא ממקום שהוא ניכר אם זכר אם נקבה משם וכו׳, ובמדרש הגדול ר׳ חגאי בשם ר׳ יודן וכי יש וכו׳ אלא ממקום שהוא ניכר אם זכר אם נקבה משם מולין וכו׳, ובמ״ר שם ר׳ יודן בשם ר׳ יצחק ור׳ ברכיה בשם ר׳ יצחק ותנו לה בשם ר׳ יוסי בן חלפתא וערל זכר וכי יש וכו׳ אלא ממקום שרואין אותו ויודעין אם זכר הוא אם נקבה משם מולין וכו׳ ועי׳ בפי׳ לעיל צד 462 וצד 468, ובכי״ל כתוב מוהלים אתו כמו לעיל פעמים שונות : 3 זה המשוך. המושך עורלתו, ובפי׳ ב״ר כי״א גורס או מפרש כן, ובפ׳ ב״ר כי״ם המושך בערלתו ועח״נ, ובירוש׳ פאה פ״א מ״ז ב׳ המפר ברית זה שהוא מושך לו ערלה : צריך לימול. כדמסיק הה״ד המול ימול אפילו וכו׳ את בריתי הפר זה המשוך, ובתוספתא שם המשוך צריך שימול (בתוספתא הוצ׳ רמש״צ צריך למול) ר׳ יהודה אומר משוך לא ימול (אומר אינו צריך למול אם המשיך) מפני שהוא מסוכן אמרו לו הרבה מלו בימי בן כוזיבא (כוזבא) והיו להם בנים ולא מתו שנ׳ המול ימול אפילו מאה פעמים ואומר את בריתי הפר לרבות את המשוך, וכן ביבמות שם כיתיבי משוך צריך שימול וכו׳ ר׳ יהודה אומר לא ימול מפני שסכנה היא לו אמרו לו והלא הרבה מלו בימי בן כוזיבא והולידו בנים ובנות שנ׳ המול ימול אפילו מאה פעמים ואומר וכו׳ לרבות את המשוך, ובפרש״ם מאי ואומר וכי תימא האי המול ימול לרבות ציצין המעכבים את המילה ת״ש את בריתי הפר לרבות וכו׳, ובירוש׳ שבת ויבמות שם (מ׳ א׳) המשוך לא ימול שלא יבוא לידי סכנה דברי ר׳ יודה אמר לו ר׳ יוסי הרבה משוכין היו בימי בן כוזיבא (כוזבא) וכולן מלו וחיו והולידו בנים ובנות, וגי׳ משובשת כדפוסי׳ וכיית המשוך אינו צריך וכו׳ ר׳ יהודה אומר ימול וכו׳ ועי׳ גם בפי״ב, ובכי״ל נמחקו התיבות מפני שהיא ערלה כבושה והוגה בינ׳ שימי שלא יבוא לידי סכנה, ועוד הוגה וחזרו ומלו וחיו וגרי׳ שהוגה כן עפ״י לשון הירושלמי, והגי׳ מפני שהיא ערלה כבושה מפורשת בפי׳ ב״ר כ״י כלו׳ אעפ״י שהיא כבושה ומכוסה שמשך העור עליה מכל מקום מילה היא, והגי׳ בכי״פ מפני שהיא סכנה משובשת עפ״י הבבלי, וקשה קצת הגי׳ שלפנינו ולכולם בנים חוזרים ומוהלים ועח״נ, ובענין המעשה הרבה היו בימי בן כוזבה וכו׳ עי׳ גרעץ קורות היהודים ח״ד מהדורא ד׳ צד 78 :

פרשה מז. בכי״א א׳ פמ״ה, ובכי״ב פמ״ת (ובכי״ג נר׳ שהיה נסמן פמ״ח והוגה פמ״ז ועי׳ בפי׳ לעיל ריש פמ״ו), ובמקרא כאן פרשה פתוחה, ובדפ״ר הוכפל המספר פמ״ו כפרשה שלפניה וכן הולך ומונה במספר חסר אחת עד פנ״ז : 7 אמר ר׳ אחא. כן הוספתי כמו שאיתא בשאר הספרים שציינתי. ועוד הגהתי בעלה נתעטר וכו׳ לא נתעטרה וכו׳ מרתה דבעלה וכו׳ וכן בכי״ל לקמן פנ״ב והיא בעולת בעל אמר ר׳ אחא בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בבעלה רבנין אמ׳ מרתא דבעלה וכו׳, ובעקידה שער י״ח הועתק בעלה מתעטר בה והיא אינה מתעטרת, וכאן מדייק ר׳ אחא שרי אשתך שהיא שרי לא תקרא וכו׳ ודורש אשתך

[לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה] אמר ר׳ יהושע בן קרחה יוד שנטל הקב״ה משרי היה טס ופורח לפני הקב״ה. אמר לפניו רבון כל העולמים בשביל שאני קטן מכל האותיות הוצאתני משם הצדקת. אמר לו הקב״ה לשעבר הייתה בשמה שלנקבה ובסוף האותיות. עכשיו אני נותנך בשם זכר ובראש האותיות ויקרא משה להושע בן נון יהושע (במדבר יג טז). אמר ר׳ מנא לשעבר היתה שרי לעמה, עכשיו היא שרה לכל באי העולם: ה

1 ילקוט שם, ילק׳ משלי שם, ירוש׳ סנהדרין פ״ב ה׳ ו׳, ויקרא רבה פי״ט סי׳ ב׳, שיר השירים רבה פ׳ לשנו כתם (ה׳ י״א), תנחומא קרח סי׳ י״ב, במדבר רבה פי״ח סי׳ כ״א, שמות רבה פ״ו סי׳ א׳ : 5 תוספתא ברכות פ״א, ברכות י״ג א׳ :

1 יוד] ד׳ו, יו״ד דפהאנכתי | 2 משרי] ח, ~ נחלק (נחלק לשנים פב) חציו לשרה וחציו לאברהם אמר ר׳ שמעון בן יוחאי (אמר . . בן יוחי וג, ר׳ שמע׳ בן יוחי אמ׳ פ, אמ׳ רש״ב אלעזר ת) יו״ד (יוד ד׳ו) שנטל הקב״ה (משרה ת) משרי דפונכתי, חציה לשרה (חציו לאברהם א¹) וחציה לאברהם (וחציו לשרה א¹) ארשב״י יו״ד . . משרי א | טס ופורח] פורח א², מפרח א² | לפני] סביב י | הקב״ה] ב, כסאו (כסא ת) של הקב״ה דפהגתי, כסא הכבוד ו, האל א | רבון (ריבון ג) העולמים דנ, רבונו של עולם א, רבון העולם פוהכתי | בשביל שאני] על שאני ו, מפני שהייתי ני (משלי) | קטן] א, קטנן ו, קטנה דפגבתי | מכל האותיות] מכל אותיות נ, מאותיות פ, שבאותיות דתי, של אותיות ובי (שם), לי א | 3 לפיכך הוצאתני ג, נטלתני והוצאתני ו | משמה של צדקת פוא²גבי, . . של צדקת הזאת ח, . . של צדקת זו א¹, . . של אותה הצדקת י (שם), משרה הצדקת ד, מן הצדקת שרה ת | לו] ד׳ונת, ליה י (שם). לה דפא¹ | הקב״ה לי ני (שם) | לשעבר לי ני (שם) | *הייתה] היתה לכ, היית דפאגתי¹ (שם), הייתה (היית י) נתון וי | בשם נקבה י, בנקבה א | ובסוף אותיות א¹י, ובסופן (ובסוף נ, בסוף א²) של אותיות דפוא²גבת | עכשו (עתה א¹) אתנך א, עכשו תהיה נתון וי | 4 בשם] י, בשמו של דפואנתי (שם) | ובראש אותיות א¹, ובראשן (ובראש נ, וראשן פ, ובראשון ו) של אותיות דפוגבת | מני י, מונא פאב | 5 היית גת | °שרי] שרה ד | לעצמה ות | ועכשיו נ, ועכשו וי | היא לי פי | עולם פאב |

אשתך שאתה תתפאר בה ועליה נאמר אשת חיל עטרת בעלה וכו׳ וכן דרשו לעיל ריש פמ״ה ושרי אשת אברם וכו׳ אשת חיל כי ימצא וכו׳, ורבנין אמ׳ מרתה דבעלה גבירת של בעלה בכל מקום וכו׳, והפרדתי זו הפתיחה מהמאמרים שלאחריה שנסדרו לדרש לא תקרא את שמה שרי וכו׳, ונמצאו פתיחות מקוטעות כמו זו שלפנינו בלי סיום הנכון שהוא פסוק הראשון בפרשה שדורש בה ועי׳ לעיל צד 55 צד 86 צד 170 וצד 268, ובפי׳ ב״ר כי״ם וכי״א הורכבו המאמרים ומפרש שם בעלה נתעטר בה וכו׳ שמאותה יו״ד (שמאות היו״ד) של שרה חלקה המקום ועשה בה שתי הי״א (ועשאה שני היהי״ן) אחת לשרה ואחת שהוסיף (שניתוספה לאברהם) נמצא שאברהם נתעטר מסנה והיא לא נתעטרה בו שממנו לא ניתוסף לה כלום (ובמ״ב הביא פירוש זה מפירש״י לקמן פנ״ב, וכבר העירותי במ״י לעיל צד 425 שבפי׳ ב״ר הנדפס חסר כל הפירוש מסוף פמ״ג עד סוף פמ״ז ועי״ע במ״י לקמן פנ״ב), וכן הבין בעל שבל טוב שכתב וסמך ליה אשת החן (כ״ה שם) עטרת בעלה שלקח הקב״ה יו״ד משרי וחלקה לשתים ונתן חציה לשם שרה והציה הנשארת קירב לשם בעלה, וכוונו למאמר ריב״ק כפי גי׳ רוב הספרים אמר ריב״ק יו״ד שנטל הקב״ה משרי נחלק (נחלק לשנים) חציו לשרה והציו לאברהם אמר רשב״י יו״ד שנטל הקב״ה משרי היה טס ופורח וכו׳, ויוכל היות שנשמט בכי״ל וכי״ת מן יוד שנטל וכו׳ עד יוד שנטל וכו׳, אכן נ״ל שהגי׳ שלפנינו היא הגי׳ הנכונה וריב״ק הוא בעל המאמר יוד שנטל וכו׳ היה טס ופורח וכו׳ וכ״ה בויק״ר שם בסגנון אחר קצת אמר ר׳ יהושע בן קרח׳ יו״ד של שרה עלת׳ ונשתטחה לפני הקב״ה אמרה לפניו רבש״ע עקרתני משמה של אותה צדקת אמר לה הקב״ה צא לשעבר היית בשמה של נקבה בסופה של תיבה אבל עכשיו הריני נותנך בשמו של זכר בראשה של תיבה הה״ד ויקרא משה וכו׳, ושם קדמו המאמרים תני ר׳ שמעון ספר משנה תורה עלה ונשתטח לפני הקב״ה אמר לפניו רבש״ע עקרני שלמה ועשאני פלסטר (כ״ה בדפ״ר וד״ו) שכל דייתיקי וכו׳ ר׳ הונא בשם ר׳ אחא אמר יו״ד שנטל הקב״ה משמה של שרת חלקו לשנים חציו לאברהם והציו לשרה, ובשהש״ר שם ר׳ יהושע בן קרחה אמר יו״ד שבשרי עלה ונשתטח לפני הקב״ה ואמר וכו׳ עקרתני משמה של צדקת זו אשת צדיק זה אברהם אבינו וקראת שמה שרה אמר לו הקב״ה לך מתחילה היית בסופן של אותיות ובשם נקבה עכשיו אני נותנך בשמו של זכר ובראשון של אותיות בצדיק שבעולמי הה״ד ויקרא משה וכו׳, ושם קדם המאמר ר׳ שמעון בן יוחאי אומר ספר משנה תורה עלה ונשתטח וכו׳ ועיי״ש, ובירוש׳ סנהדרין שם איתא תני ר״ש בן יוחי עלת ספר משנה תורה וכו׳ ר׳ הונא בשם ר׳ אחא יו״ד שנטל הקב״ה מאמינו שרה ניתן חציו על שרה והציו על אברהם תני ר׳ הושעי׳ עלה יו״ד ונשתטח לפני הקב״ה ואמר רבון העולמים עקרתני מן הצדקת הזאת אמר לו הקב״ת צא לשעבר היית נתון בשם נקיבה ובסוף תיבה חייך שאני נותנך בשם זכר ובראש תיבת הה״ד ויקרא משה וכו׳, ובמאמר הנוסף בתנחומא קרח שם מנצפ״ך האותיות וכו׳ איתא שרי פליגי בה תרי אמוראי חד אמר נחלק היו״ד לשנים ה׳ לאברהם וה׳ לשרה וחד אמר יו״ד שנטל משרה קרא תגר עד שבא יהושע והוסיף לו יו״ד שנ׳ ויקרא משה וכו׳ וכן בבמ״ר שם אשת חיל עטרת וכו׳ זו שרה שרי היתה שמה פליגי בה תרי אמוראי הד אמר נחלק וכו׳, ובשמו״ר שם אמרו רבותינו באותה שעה עלתה יו״ד שבירבה וכו׳ ומנין שבטל אות מן התורה והזר להורה שנ׳ שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה והיכן הזר ויקרא משה וכו׳ ועי׳ גם באגה״ת ח״ב צד 316, ומנעתי מלהגיה הגי׳ שלפנינו בכי״ל עפ״י גי׳ הספרים אע״פ שגם בלק״ט הועתק א״ר יהושע בן קרחה יו״ד שנטל הקב״ה מן שרי נחלק חציו לשרה וחציו לאברהם א״ר מנא וכו ועוד שם ויו״ד שנטל משרי זכה להיות בראש שם יהושע דכתיב ויקרא משה וכו׳ ועי״ע במדרש אגדה הוצ׳ רש״ב: 5 שרי לעמה. וכ״ה גם בדפ״ר וד״ו לשעבר היתה שרה לעמה עכשיו היא שרה לכל באי וכו׳ ובלק״ט לשעבר היתה שרה לעמה עכשיו לכל באי העולם, ובתוספתא שם בתחילה הרי היא שרה על עמה עכשיו הרי היא שרה על אומות העולם וכו׳ ובת״כ שם הגי׳ בתחילה היא שרי על עמה עכשיו היתה שרה על כל באי עולם וכו׳ ועוד הגי׳ בתחילה היא שרי לאומה (וצ״ל לאומתה) עכשיו היתה שרה לכל האומות העולם (וצ״ל שם), ובברכות שם בתחלה נעשית שרי לאומתה ולבסוף נעשית שרה לכל העולם כולו ושם פירש״י שרי לשון יחיד משמע שרתי, ובמדרש ד׳ קראקא א׳ נדפס לשעבר היתה שרה לעצמה עכשיו היא שרה וכו׳ ובד׳ ווילנא לשעבר וכו׳ לעצמה

מז וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן וברכתיה וגו׳ ר׳ יהודה א׳ וברכתי אותה ב
ליתן לה בן וברכתיה לברכה בחלב. אמר ליה ר׳ נחמיה וכי כבר נתבשרה בחלב. אלא מלמד שהחזירה
הקב״ה לנערותה. ר׳ אבהו בשם ר׳ יוסי ברי חנינה נותן אני יראתה על כל אומות העולם דלא יהוון
צווחין לה עקרתא. ר׳ יודן בשם ר״ש לקיש עיקר מיטרין לא היה לה וגלף לה הקב״ה עיקר מיטרין:
ומלכי עמים ממנה יהיו אמר ר׳ חמא ברי חנינה מיכן דרש אברהם והחזיר את קטורה:
יז ויפל אברהם על פניו וגו׳ [ר׳ פינחס בשם ר׳ לוי שני פעמים נפל אברהם על פניו. ג
כנגד כן ניטלה מילה מבניו אחת במדבר ואחת במצרים. במצרים בא משה ומלן. במדבר בא
יהושע ומלן]:

1 ילקוט ר׳ פ״ב, לקמן פר״ג, פסיקתא רבתי פמ״ב (קע״ז b): 4 לקמן פס״ג, מדרש רות פ״ז, ועי׳ ינמות ס״ד ב׳: 6 ילקוט שם: 6 ילקוט שם, לעיל לד 468:

1 *תם — וגו׳] וגם . . . בן דתא׳גכת, וגו׳ ל, ל׳ פי | ר׳ יהודה] פ, ר׳ יהודה ור׳ נחמיה (נחמיא א׳) ~ דאנכת | אומר דפחאתי, אמר וגכ | 2 לתת פ | לברכת בחלב] פוא׳גבי, לברכת החלב דת, בחלב חא׳ | ליה] פגתי, לו דכ | נחמיא א׳ | כבר ל׳ ו | נתבקרת ו | בחלב] פוחאנכ, ~ והלא עדיין לא נתעברה דת | **מלמד שהחזירה] החזירה ל | 3 בנערותיה ו, ליומי נערותה דפאכת, ליומי נערותיה ג׳ | בר א׳תי | חנין י | יהון כ, יהו א, ליהוון ת | 4 צווחין] כונין לה וצווחין דאכת, . . וצווחין פ, . . וצבחין ו, וקורין י, . . ואמרין ג | עקרתה א׳ג | *עיקר דפואבתעי] עקר ג, עיקרי ע, ל׳ ל | מטרין אתי׳ | היה] פוגבעי, הוה דאת | *וגלף דפוא׳גבתעי] וגלב א׳, וגלת ל | עיקרי ע | מטרין ד׳אתי׳ מטרין פג | 5 ומלכי] ותגב, מלכי דאתי | *ברי דוגכ] בר לת | קטורה] א׳, את ~ דוגבת | 6 ויפל] פוג, ויפול דא׳בתי | *ר׳ פינחס — ומלן] ר׳ פנחס בשם ר׳ לוי (ר׳ פינחס . . ר׳ לוי כ, ר׳ לוי אמר ח) שני . . פניו וכנגד כן (וכנגדן וי) ניטלה (נטלת י) מילה מבניו שני פעמים אחת (אחד י) במצרים ואחת (ואחר י) במדבר במצרים בא משה ומלן (ונטלה ומלן כ) במדבר . . ומלן וחבי, ר׳ פנחס . . לוי שני׳ . . פניו וכנגד כן ניטלה מבניו שתי פעמי׳ אחת במצרי׳ ואחת במדבר בא משה ומלן במצרי׳ בא יהושע ומלן במדבר נ, ר׳ פנחס בש׳ ר׳ לוי אמ׳ ב׳ פעמ׳ נפל אברהם על פניו וכולי ל׳, ר׳ פנחס בשם ר׳ לוי א׳ שני פעמים נפל אברהם וכו׳ פ, שתי פעמים נפל

עכשיו תהא היא שרה וכו׳ ועי׳ גם בחי״נ: 2 לברכה בחלב. שיהיה לה להניק את בנה שאעפ״י שתלד אפשר שיהיה הנס רק ללידה ולא לחלב כשאר יולדות ועי׳ ביפ״ת, והגי׳ לברכה בחלב איתא לקמן פנ״ג סי׳ ה׳ גם בדפוסי׳, ובכי״ת וכי״א ב׳ הגי׳ כאן וברכתיה בחלב וכ״ה בלקיט ומפרש שם וברכתיה בחלב להניק בני מלכים שלא היו מאמינים בנס הזה וצמקו דדי נשיהן והביאו בניהן לשרה להניקם לכך נאמר וברכתיה בחלב וכן בפירש״י עה״ת וברכתיה בהנקת שרים כשנצרכה לכך ביום משתה של יצחק שהיו מרננין עליהם וכו׳ ומסיים שם ב״ר רמזו במקצת (ועיי״ע לקמן פנ״ג סי׳ מ׳), ולפי זה הפירוש יש לפרש בדוחק בדברי ר״נ כמו שמפרש בפי׳ ב״ר כ״י וכי כבר נתבשרה בחלב היה לו לבשרה תחלה על בנה, ובדפוסי׳ ובכי״ת נוסף לפרש והלא עדיין לא נתעברה, וזו הוספה זרה וליתא גם בדפוסי׳ לקמן פנ״ג סי׳ ה׳, ולנכון הקשה ביפ״ת דלמה לא יבשר בעתיד שהחלב שיבא אחרי העבור וכו׳, ואולי עיקר פלוגתא דר״י ור״נ לפי׳ ויי׳ פקד וכו׳ כמו שנסדר בפנ״ג שם ר׳ יהודה אמר ויי׳ פקד את שרה כאשר אמר ויתן לה בן ויעש י״י לשרה כאשר דבר לברכה בחלב א״ל ר׳ נחמיה וכי כבר (כן שם הגי׳ הנכונה) נתבשרה בחלב אלא מלמד שהחזירה הקב״ה ליומי נערותה ר׳ אבהו וכו׳ ר׳ יודן וכו׳, ומפרש שם בפי׳ ב״ר א״ל ר׳ נחמיה וכי כבר נתבשרה בחלב שאמרת כאשר דבר והיכן דבר לה בכך אלא מהו כאשר דבר אלא מלמד שהחזירה הקב״ה ליומי נערותה כאשר דבר והיכן דבר אלא מתוך דברית שאמרה אחרי בלותי היתה לי עדנה מכלל שבכך נתבשרה שעתיד הקב״ה להחזירה ליומי נערותה ועל כך השיבה הקב״ה תיפלא מי״י דבר ע״כ, ובמסי״ר שם ד״א וה׳ פקד ר׳ יהודה אומר פקד את שרה בבנים ויעש ה׳ לשרה כאשר דבר בחלב ר׳ נחמיה אומר וה׳ פקד את שרה בבן מהו ויעש ה׳ לשרה כאשר דבר שהחזירה לנערותה וכו׳: 3 נותן אני. אמר הקב״ה נותן אני יראתה וכו׳ (ועי׳ במ״י לעיל צד 469 בד״ה קינמון וכו׳) שלא יהיו קורין לה עקרה, וגרי׳ שר״א בשם ריב״ח דורש וברכתיה והיתה לגוים וכו׳ שתהא יראתה על כל אומות העולם ועס״כ. ולקמן שם הגי׳ בכי״ל ג״כ דלא יהוון צווחין לה וכו׳ ועחי״נ: 4 עיקר מיטרין. רחם בלי״י[1]) ועי׳ פריים ביבליש־תלמודישע סעריצין צד 186, ובכי״ל נשמט כאן מלת עיקר ואיתא בכי״ל לקמן שם, וכאן נשתבש בכי״ל וגלת לה וכו׳ ולקמן שם וגילה לה וכו׳, ולנכון גם בכי״ל לקמן פס״ג במאמר ר׳ יודן בשם ר׳ שמעון בן לקיש שנסדר לפ׳ ויעתר יצחק וכו׳ כי עקרה וכו׳ וגלף לה וכו, וכן הועתק בערוך ע׳ גלף ב׳ עיקר מיטרין לא היה לה וגלף וכו׳ ובע׳ מטר עיקרי מיטרין לא היה לה וגלף וכו׳ עיקרי מיטרין, ועוד תמאמר במדרש רות פ״ז ויקח בועז את רות ותהי לו לאשה א״ר שמעון בן לקיש עיקר מוטרין לא היה לה וגלף לה הקב״ה עיקר מוטרין ועיי״ע תנחומא מ״ב ויצא סי׳ מ״ו, וגלף שהוראתו הקק נר׳ שהוא נרדף עם גלב ואין צריך לפרשו כלי״י ועת״נ ועיי״ע לעף אצל קרויס צד 178, ובפסי״ר שם איתא ר״ש בן לקיש אומר וה׳ פקד את שרה בבנים ויעש ה׳ לשרה כאשר דבר שלא היה לה מטרין ועשה לה מטרין וביבמות שם שיה אמנו אילונית היתה שנאמר ותהי שרי עקרה אין לה ולד אפילו בית ולד אין לה, והוראת מיטרין והם טעם הדרש במאמר הפסיקתא פ׳ זכור (כ״ג א׳) ומה המא המא על אמו וכו׳ ר׳ יהודה אמר אם כשהוא יוצא ממעי אמו התך מיטרין שלה שלא תלד הה״ד על רדפו וכו׳ ושחת רחמיו ועי׳ בפסי״ר פי״ב (מ״ח א׳ מ״ט ב׳) ותנחומא מ״ב תצא סי׳ ד׳ ותנחומא שם סי׳ ד׳: 5 ומלכי עמים. כ״ה בכי״ל ובכא׳ שציינתי, ובמקרא כתוב מלכי ועי׳ בתגיך הוצ׳ גינצבורג, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש מכאן דריש אברהם והחזיר את קטורה דאמר אברהם מדפני בדיבוריה ואמר ממנה יהיו מכלל שאילו מלכי עמים יצאו ממנה אבל שאר בנים יצאו ממני ולכך החזיר את קטורה שאם לא תאמר כן שממנה יהיו אינו משמע כן לא היה לו לכתוב ממנה יהיו אלא ומלכי עמים ולישתוק ובקאריך קרא שמע מינה לדרשא ע״כ ועיי״ע בחי׳ רש״ש, והדרש קטורה זו הגר עי׳ לקמן פס״א: 6 ר׳ פינחס וכו׳. בכי״ל נשמט כל המאמר, ובגליון שם נוסף ר׳ פנחס בש׳ ר׳ לוי אמ׳ ב׳ פעמ׳ נפל אברהם על

[1]) μήτρα.

ויאמר בלבו הלבן מאה וגו׳ ר׳ יודן אמר הלבן מאה שנה יולד למה ששרה הבת תשעים שנה תלד, האיש אינו מזקין והאשה מזקנת: אי זו היא הזיקנה, אמר ר׳ שמעון בן לקיש כל שקורין אותה אימא פלנית ואינה מקפדת:

יח) ויאמר אברהם אל האלהים לו ישמעאל וגו׳ ר׳ יהודה בשם ר׳ יודן לאוהבו שלמלך שהיה המלך מעלה בו אנונה, אמר לו המלך אני מבקש ליכפול אנונה שלך, אמר ליה לא תמלי רוחי קרור, הלוויי קרמייתא לא תמנע, כך לו ישמעאל יחיה וגו׳:

יט כ) ויאמר אלהים אבל שרה אשתך וגו׳ ולישמעאל שמעתיך וגו׳ ר׳ יוחנן בשם ר׳ יהושע בן חנניה כן בן האמה למד מבן הגבירה הנה ברכתי אתו זה יצחק והפריתי אתו זה

1 ילקוט שם: 2 יבמ׳ נדם ס״ט מ״ע ב׳, נדה ס׳ ס׳: 4 ילקוט שם: 7 ילקוט שם:

אברהם על פניו (שתי נפילות נפל אברהם ת) וכנגדן ניטלה מילה מבניו ב׳ פעמים (ניטלה מילה מבניו א¹, שתי פעמים ניטלת מילה מבניו ת) אחת (א׳ ד¹, אחד ד) במצרים ואחת (וא׳ ד¹, ואחד ד) במדבר במצרים בא משה ומלן במדבר . . ומלן דא׳ת, ל׳ לא² | 1 ר׳ יודן אמר הלבן — מזקנת] הלבן . . ששרה בת תשעים . . מזקנת ו¹, ר׳ אלעזר א׳ הלבן . . יוליד למה ששרת הבת תשעים . . מזקנת ג, ר׳ יודן בש״ר אליעזר אמ׳ (אומר א¹) הלבן . . יולד למה ואם שרה הבת תשעים . . מזקנת א, ר׳ יודן ור׳ עזרית ר׳ יודן אמר (ר׳ יודן אמ׳ פ) הלבן מאה שנה יולד ר׳ עזרית אמ׳ (ר׳ אליעזר אומ׳ פ) הלבן מאה (ק׳ ל°) שנה יולד (יוליד ל°ו) למה ששרה הבת תשעים שנה תלד (הבת תשעים תלד ו, חבת וגו׳ פ) האיש . . מזקנת ל°פו, ר׳ יודן ור׳ עזריה ר׳ יודן אמר (אומ׳ ת) הלבן מאת שנה יולד למה ששרה הבת תשעים (צ׳ ד¹) שנה תלד האיש . . מזקנת ר׳ עזרית אמר אף לזאת לא נצרך שהרי שרת בת תשעים שנה ולא חזקינה דת, האיש . . מזקנת כ | 2 איזו היא פג׳, איזו ת | הזיקנה] ו, חזקינה פ, הזקנה ג ב, זקינת ד, זקנה אתי | אמר — לקיש] א׳ג, אמ׳ רשב״ל א², אמ׳ ריש לקיש פוכ, ל׳ דת | 3 שקוראין פא׳כ, שקורא י | לה פ | אימה פלנית כ, איכא (איסה א², אמה פ) פלונית פאתי, פלנית זקינה ו, פלנית ג | 4 ויאמר — האלהים] פוחאגכ, ל׳ דתי | וגו׳] יחיה לפניך דוחאגכתי | ר׳ — יודן] ע, ר׳ יודן בשם ר׳ יהודה (יודן ו) בר׳ (בר דא¹, בייר ת) סימון דפואגכת | לאוהבו] פוא²גכי, משל ~ דחא׳תע | בו] א׳כ, לו דחא׳געי, עליו ת, ל׳ פ | אנונא געי, אנינה ו, אנינא א, באנונא פ | מבקש לכפול דפוגכתעי¹, מכפיל א | אנונא שלך געי, לך אנינה (אנינא א²) שלך וא², לך אנינא א¹ | לו פו | לא] אל י | 6 תימלי פא¹, תמלא ת | רוח י | קדור] קריר דפגכתרי¹, קרירי אר², קשר ח, ל׳ ו | הלואי אכתי | קדמיית פחג, קדמתא י, קמיתא א | *תמנע דפואגכתי] תמניע לח, תמנע מני י | 7 אבל ל׳ דת | בן חנניה] גב, בר׳ חנינא פא², בר . . דא¹, בר חנינה ת | 8 כן] כאן פואגכר¹י, ל׳ דתר¹ | האמה] פואנבי, הגבירה דתר | הגבירה] פואנכי, האמה דתר², השפחה ר¹ |

פניו וכו ל י, והשלמתי המאמר כמו שהוא לעיל צד 468 וצד 464 ועיי״ש בח״נ ובמ״י: 1 ויאמר בלבו. בכי״ל הושלם בגליון ויאמר וכו׳ עד מא׳ וגו׳: למה ששרה וכו׳. וזה היה טעם תמיהתו ולא תמה שיולד לבן מאה שהרי האיש אינו מזקין ורק האשה מזקנת, וכהגי׳ שלפנינו הועתק גם בילקוט (בתשמטת שם האומר) רק המאמר הלבן מאה שנה יולד למה ששרת בת תשעים שנה תלד האיש וכו׳ וכן בלק״ט ויאמר בלבו וכו׳ על שהיה מתמה ואמר הלבן מאה שנה יולד משום ואם שרת בת תשעים תלד כי האיש אינו מזקין מלהוליד ואשה מזקנת, ובכי״ג שם בעל המאמר ר׳ אלעזר, ובכי״א א׳ וב׳ ר׳ יודן בש״ר אליעזר, ובכי״ל נוסף ביני שיטי בראש המאמר ר׳ יודן ור׳ עזריה, ואחר המלות ר׳ יודן אמר הלבן מאת שנה יולד נוסף ר׳ עזריה אמ׳ הלבן ק׳ שנה יוליד (וצ״ל יולד), ווה הגהה כפי הגי׳ בכי״פ (ושם בשבוש ר׳ אליעזר אומ׳) ובכי״ו, ולפי זו הגי׳ שני מאמרים כאן ר׳ יודן אמר הלבן מאה שנת יולד כלו׳ גם על זה היתה תמיהתו כמו שתמה ואם שרת הבת וכו׳ ור׳ עזריה אמר הלבן וכו׳ למה ששרה וכו׳, ובדפוסי׳ וכי״ת הגי׳ במאמר ר״י כמו בכי״ל בגוף הספר ונוסף בסגנון זר שם ר׳ עזריה אמר אף לזאת לא נצרך שהרי וכו׳ ועח״נ: 2 הזיקנה. וכ״ה בכי״ו וגר׳ שהיו״ד במקום שוא כמו לעיל צד 114 לא ציטיתו וכו׳ ועי׳ בס״י שם, ומלת אימא הושלמה בכי״ל ביני שיטי בכתב הספר, ובירוש׳ נדה שם אי זו היא זקינה ר׳ שמעון בן לקיש אומר כל שקורין אותה אמה ואינה מקפדת, ובנדה שם היכי דמי סמוך לזקנתה אמר רב יהודה כל שחברותיה אומרות עלית זקנה היא ור׳ שמעון אומר כל שקורין לה אמא אמא ואינה בושה ר׳ זירא ור׳ שמואל בר רב יצחק חד אמר כל שאינה מקפדת וחד אמר כל שאינה בושה וכו׳ ועיי״ש במסורת הש״ס, ובדפוסי׳ וכי״ת נשמטו שם האומר: 4 ר׳ יהודה בשם ר׳ יודן. וכ״ת בערוך ע׳ אנונא, ושם פי׳ אנונא [1] פירנוס ועי׳ וקש ביימרעגע ח״א צד 15, וענין המשל עי׳ ציעגלער קעניגסגלייכניססע צד 168, ובילקוט דפ״ר נדפס אני מבקש לכפו׳, ובילקוט ד״ו וד׳ ספר״א הדפיסו בטעות לכפור: 5 לא תמלי רוחי קרור. כ״ת בכי״ל, ואינו נר׳ להגיה כגי׳ הספרים לא תמלי רוחי קריר (קרירי), וסגנון זה אין לו ריע בדרד״ל, ובפי׳ ב״ר כ״י מפרש קריר (קרירי) כמו מים קרים (ועי׳ משלי כ״ה כ״ה), ובמ״כ נדחק לפרש קריר לשון קורת רוח לא תקרר רוחי כ״כ מלא וגדוש וכו׳, ובעפמ״ל ח״ד צד 898 פי׳ קריר תקות מע״ל, ובשכל טוב כתב עפ״י זה המאמר לא תמלא קדים וכו׳ (ועי׳ איוב ט״ו ב׳), ווידידי ראי״ח לעף שער פי׳ לפרש קדור כלשון סקרדינא שנמצא פעם אחת בס׳ כורי ומפורש על ידי בר עלי ובר בהלול משדלנא מטעינא במלוהי כלומר הבטחת מע״ל: 6 הלוהי קרמייתא. אנונת הראשונה לא תמנע ממני: 8 כן בן האמה וכו׳. כן הגי׳ הישרה וכ״ת בילקוט וכ״י שציינתי במאמר ר׳ יוחנן וכו׳ כאן בן האמה למד מבן הגבירה וכו׳ ובמאמר ראב״כ וכו׳ כאן בן הגבירה למד מבן האמה וכו׳ וכן בפירש״י עה״ת א״ר אבא מכאן למד ק״ו בן הגבירה מבן האמה כתיב כי הנה ברכתי אותו וכו׳ זה ישמעאל וק״ו ואת בריתי אקים את יצחק ועי׳ גם במ״כ, וכגי׳ המהופכת בדפוסי׳ וכ״ת הגי׳ גם בפי׳ ב״ר כ״י ומפרש שם ברוחק, ונכונה

[1] ἀννῶνα.

יצחק והרביתי אתו זה יצחק ולישמעאל כבר שמעתיך על ידי מלאך, ר' אבא בר כהנא משם ר' בירי כן בן הגבירה למד מבן האמה הנה ברכתי אתו זה ישמעאל והפריתי אתו זה ישמעאל והרביתי אתו זה ישמעאל קול ותומר ואת בריתי אקים את יצחק, אמר ר' יצחק כת' כל אלה שבטי ישראל שנים עשר (בראשית מט כח) זו גבירה, וישמעאל אינו מעמיד שנים עשר, אלא אותן נשיאים היך דאת אמר נשיאים ורוח וגשם וגו' (משלי כה יד), אבל אלה מטות היך דאת אמר שבועות מטות אומר סלה (חבקוק ג ט):

באו ואת בריתי אקים את יצחק [אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת] ר' הונא בשם ר' אידי אותה שנה מעוברת היתה:

כבי ויכל לדבר אתו תני הנפטר מחבירו בין גדול בין קטן צריך ליטול ממנו רשות, ממי נלמוד מאברהם. פעם אחת היה אברהם מדבר עם הקב"ה באו מלאכי השרת לדבר עמו אמר להם ניפטר מן השכינה שהיא גדולה מכם ואחרכן אדבר עמכם, כיון שדיבר עם הקב"ה כל צרכו אמר לפניו רבון כל העולמים צורך להבר. אמר לו איפטר לשלום ויעל אלהים מעל אברהם:

8 ילקוט שם, ילק' חבקוק ר' תקס"ד, תנחומא מ"ב ויחי סי' ט"ז, תנחומא שם סי' ט"ז, ועי' פיר השירים רבה פ' הנה מטתו (ג' ז'): 7 ילקוט ר' פ"ג, רלא הפנה י"ט ח': 9 ילקוט שם, תנחומא וילך סי' ה', מסכת דרך ארץ פ"ד ופ"ה:

1 שמעתי (שימעתי ו) אותו | משום ג, בשם דואכתי | 2 °בירייו והנ] בירי תר"ו, בירוי ל, כירי ד | כן] ג, כאן דוהאכתי | הגבירה] הגבירה | האמה] והאנכי, האמה דתר | והאנכי, הגבירה דתר | 3 קל ותומר והגבתרי, קין דפא | ואת] ליצחק דכתיי בית ~ ח | אמר — כת'] אמר ר' יצחק פב, ר' יצחק פתח א, שנים עשר נשיאים יוליד כתיב י | 4 °שנים עשר] י"ב ד | זו גבירה] וא', זה . . גכ, זה בן הגבירה פ, בני גבירה א'ר', בני הגבירה ר', אלו בני גבירה ד' אלו. . הגבירה ת, ל' י | אלא] אמר ר' אלעזר ו' (חבקוק) | 6 א"ה] אילו דונ. אלו פא'בתי, כל אלו א' | ל' תונה ג | שנה] אנתרי, השנה דפ"ב | 9 תניא א' | הניפטר ו | פמ] פוא'כתי קמן דא'ג | 10 נלמוד] את למד פואגי, אתה . . הת | 11 ניפטר] נת, נפטר דוא, נפטר אני ב, איפטר פ | משכינה פג, מן הכ"ה א², מהכ"ה א', שהוא גדול א | מכם] ~ תהילה וג, תחלה דפאבתי | ואחר כך פוגבי, ואח"כ א, אחר כך ד, אח"כ ת | אני מדבר | שנדבר | עם הקב"ה ל' י | צורכו וא, צרכיו י | 12 רבון העולמים דג, רבונו של עולם ובי, רבש"ע פאת צורך] פר', צריך אני דואבתי | דבר פ לדבר למלאכים י | איפטר] גב, אפטר אר, היפטר ו, הפטר דפתי | לשלום] ות, בשלום דפאנבי | ויעל] ההיד ~ י |

גם הגי' בכי"ל ולישמעאל כבר שמעתיך על ידי מלאך כלו' במה שאמר הקב"ה להגר הרבה ארבה את זרעך וכו' (בראשית ט"ז י'), ודורש שמעתיך שימעתיך בבנין הכבד וכן הדרש לעיל צד 177 וישמעו וישמיעו ועי' במ"י לעיל צד 28 בד"ה הודעתו וצד 381 בד"ה צלו, וכתיבת אתו בכל המאמר כמו לעיל צד 470 ועי' במ"י לעיל צד 26, והגהתי ר' בירוי ועי' לעיל צד 188 ובמ"י שם: 3 קול ותומר. כ"ה בכי"ל קול בוי"ו ככתיבתו העיקרית וכן כתוב קול בכל הספרא בשני כ"י, ובירוש' יבמות פ"ח ה' ד' איתא ר' פעמים קולי חומרין ועי' מ"ש ידידי ר"א שווארץ בספר דער הערמענייטישע זיללאגיסמוס וכו' צד 8 וצד 10 ועיי"ע במ"י לעיל צד 462, ומפרש ואת בריתי אקים את יצחק כדאמר ר' יצחק כת' כל אלה וכו' זו גבירה כלו' זו גדולתה של גבירה וישמעאל אינו מעמיד שנים עשר כתמיה והלא כתיב באותו הפסוק ולישמעאל וכו' שנים עשר נשיאים יוליד אלא אותן שנים עשר שמעמיד ישמעאל נשיאים הן ענגים שהולכים וכלים הד"א נשיאים ורוח וכו' אבל אלה בני הגבירה הן שבטי ישראל שנים עשר שבטים ומטות שיש להם קיום לעולם הד"א שבועות מטות אומר סלה, וכן הובנו המאמרים בלק"ט ואת בריתי אקים את יצחק דכתיב כל אלה שבטי וכו' אבל ישמעאל שנים עשר נשיאים כגון נשאים ורוח וכו', ובפי' ב"ר כ"י מפרש קל והומר ליצחק שהוא בן הגבירה שנתברך בכל אלו וביותר והוא שאמר הכתוב כל אלה שבטי וכו' ומקשה מהו קל והומר וכו' וכי ישמעאל אינו מעמיד שנים עשר נשיאים וכו' אלא אותם של ישמעאל נשיאים דבר העובר אבל אלו של יצחק מטות דבר שיש לו משען ודבר קבוע וכו'. ובשהש"ר שם הדרש הנה מטתו הנה ממותיו ושבטיו הסד"א שבועות מטות, ולפי גי' הילקוט שנים עשר נשיאים יוליד כתיב כל אלה וכו' משמע שמאמר ר"י הוא דבור בפ"ע, והגי' זו גבירה איתא גם בכי"ו וכי"א ב', ובכי"ג וכי"כ זה גבירה ועת"ג, ובתנחומא מ"ב ויחי שם הדרש כל אלה שבטי ישראל שנים עשר אלו השבטים אבל להלן בישמעאל שנים עשר נשיאים יוליד אבל השבטים על סדרו של עולם הוא כמהלך היום י"ב שעות הלילה י"ב שעות השנה י"ב חדשים המזלות י"ב וכו' ועי' גם בתנחומא שם: 8 מעוברת היתה. בברייתא בר"ה שם בפסח נולד יצחק וכו' ובסוגיא, דגמרא שם בניסן וכו' מנלן כדכתיב למועד אשוב אליך (ופירש"י שם ליו"ט הבא ראשון ולשרה בן וכו') אימת קאי אילימא בפסח וקאמר ליה בעצרת בחמשין יומין מי קא ילדה אלא דקאי בעצרת וקאמר ליה בתשרי אכתי בחמשה ירחי מי קא ילדה אלא דקאי בחג וקאמר ליה בניסן אכתי בשיתא ירחי מי קא ילדה תנא אותה שנה מעוברת היתה וכו', ובפסדר"א פכ"ט איתא שביום הכפורים נמול אברהם וכו'. ובב"מ פ"ו ב' כחום היום וכו' אותו היום יום שלישי של מילה של אברהם היה וכו', אבן לפי שיטת המדרש לקמן פמ"ח סי' י"ב באו המלאכים אל אברהם בפסח, ובפסוק משמע שהיה באותו היום שנדבר הקב"ה עם אברהם ואמר לו ואת בריתי וכו' למועד הזה בשנה האחרת וכן איתא בפ"ע פ"ה במ"ו בניסן באו המלאכים אצל אברהם אבינו לבשרו ובאותו הפרק לשנה הבאה נולד אבינו יצחק וכו' ועי' גם במכילתא פס' דפסחא פי"ד ובתנחומא בא סי' ט' ובתוספות ר"ה שם בד"ה אלא דקאי בחג וכו' וא"כ לא היה צריך לדרוש כאן בב"ר שאותה השנה מעוברת היתה כמו שהעיר בפי' מהרז"ו ועיי"ש, ובחזקוני מפרש זה המאמר במועד למועד הוי שנה אחת והוא קורא אותה שנה אחרת מפני חדש העיבור שנתוסף בה: 12 צורך לדבר. צורך יש לי לדבר כלו' עם המלאכים אמר לו הקב"ה איפטר ממך לשלום, ודרשו ויעל אלהים מעל אברהם שהוא נטל רשות מאברהם. והגי' איפטר (אפטר) איתא גם בכי"ג וכי"כ וכי"א א' וב' ובפי' ב"ר כ"י ושם מפרש אמר הקב"ה לאברהם אפטר ממך בשלום מכאן לגדול הנפטר מקטן צריך ליטול הימנו רשות, ובתנחומא וירא נדרש הפ' וילך יי' כאשר

אמר ריש לקיש האבות הן הן המרכבה [ויעל אלהים מעל אברהם] ויעל מעליו אלהים (בראשית לה יג) והנה ייי נצב עליו ויאמר (שם כח יג):

ז כג׳ ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו. אמר ר׳ איבו בשעה שמל אברהם את ילידי ביתו העמידן גבעה ערלות וזרחה עליהם חמה והתליעו ועלה ריחן לפני הקב״ה כקטרת סמים, אמר הקב״ה בשעה שיהו בני באין לידי אחירות מעשים אני נזכר להם אותו הריח ומתמלא עליהם רחמים:

ח כד כה׳ ואברהם בן תשעים ותשע וגו׳ וישמעאל בנו וגו׳ הכא אמ׳ בשר ערלתו. ולהלן אמ׳ את בשר ערלתו אלא אברהם על ידי שנתמעך על ידי אשה בשר ערלתו. ישמעאל שלא נתמעך על ידי אשה את בשר ערלתו:

1 לקמן פס״ט ופנ״ב: 3 ילקוט שם, ש״ר השירים רבה פ׳ עד שיפוח (ד׳ ו), תנחומא מ״ג סי׳ ד׳, תנחומא שם סי׳ ג׳, לגדם גללפים פ״ט: 7 ילקוט שם:

1 *ויעל— אברהם דפוהאגב] ל׳ לו | 2 והנה—ויאמר] א׳, והנה.. עליו דפוהא²גבת, ל״י | 3 *ואת— ביתו דפוגבת] וגו׳ ל, ל׳ אי | איבו פאת | 4 את] א²י, אותן דו, אותם ת, כל אותן ג, את ישמעאל בני ואת ה, ל׳ פא¹ | הערלות ו | בקטרת] ובי, כקטורת דגת, כקטורת של א׳, כמו קטרת א¹ | 5 סמים] ~ ובעולה (ועילה ו) שהיא (שהוא ד) כליל לאישים דפוהאגבתי | שיהו] וא, שיהיו דפבת | בניו י, בניו של זה דפוהאגבת | באין לידי] עוברין א² | אחרים מעשים ג, מעשים רעים ומידות אחרות ו, אהידות מעשים טובים פ, מעשים רעים י, עברות (עבירות ת) ומעשים רעים כת, עבירות ולידי מעשים רעים ד, עבירות הא זוכר להם א, נזכר ב | אותו הריח] לאותו הריח ב, הריח הזה דת | 6 רחמים] פוהאגבי, ~ וברחם עליהם דת | 7 ואברהם . . ותשע שנה (שנה בהמולו ב) וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה פגב, ואברהם בן צ״ט שנה בהמולו את בשר ערלתו וישמעאל בנו בן י״ג שנה בהמולו בשר ערלתו י, ואברהם בן תשעים ותשע ש׳ בהמ׳ א׳ בש׳ ערל׳ וישמעא׳ בנו בן שלש עש׳ ש׳ ב׳ א׳ ב׳ ערל׳ ו, ואברהם בן תשעים (צ׳ ד¹) ותשע וגו׳ ד, ואברהם . . ותשע שנה בהמולו בשר ערלתו את | אמ] את אמר דוא²גבת, איתמר פא¹, אתמר י¹ | 8 אמ׳] את אמר דפוא²גי, הוא אומ׳ ת, ל׳ א¹ | אלא ל׳ א¹ | אברהם אבי׳ ת | על ידי ל׳ ת | שנתמעך] ~ בתשמיש ב | בשר ערלתו] פוהגבי, כתי׳ בשר ערלתו דת, לא כתי׳ את א¹ | וישמעאל ו, אבל ישמעאל פא¹גבי | 9 שלא] על ידי ~ ו | את] פהגבי, כתי׳ את דא¹, כת׳ בו את ת, אמ׳ את א² |

כלה לדבר אל אברהם וכו׳ ושם איתא א״ר ברכיה בנוהג שבעולם שני בני אדם עומדין ומסיחין בקשו להתפרש זה כזה הקטן נוטל רשות מן הגדול והקב״ה כשדבר עם אברהם ובקש להתפרש ממנו כביכול היא נוטל רשות בן אברהם שנ׳ וילך ה׳ איכתי כאשר כלה לדבר וכו׳ ועי׳ גם במסכת דרך ארץ שם: 1 אמר ריש לקיש וכו׳. המאמר נסדר גם לקמן פס״ט לפ׳ והנה י״י נצב עליו ופפ״ב לפ׳ ויער מעליו אלהים, ובדפוסי׳ נשמט המאמר בפסים, והפלכתי כאן ויעל אלהים וכו׳ ועת״נ: 4 העמידן. אותן הערלות לגבעה, והלשון גבעת ערלות כלה״ב ביהושע ה׳ ג׳ וימל את בני ישראל אל גבעת הערלות, ובלק״ט הועתק ר׳ אבהו אמר בשעה שמל אברהם אבינו את כל ילידי ביתו העמידן גבעה של ערלות וכו׳, ומעם הדרים בשעה וכו׳ וזרחה עליהם חמה וכו׳ ועלה ריחן וכו׳ כמו שנדרש בשהש״ר שם עד שיפוח היום ר׳ אבהו ור׳ לוי חד אמר בשעה שמל אברהם אבינו את עצמו ובניו ובני ביתו עשה ערלותיהן גבעה וזרחת עליהן החמה והתליעו ועלה ריחן לפני הקב״ה כריח קטרת הסמים וכריח קומין הלבונה שעל גבי האישים ואמר הקב״ה לכשיבאו בניו של זה לידי עבירות ומעשים רעים אני נזכר להם זה הריח ואתמלא רחמים עליהם והופך להם מדת הדין למדת רחמים מה מעם אלך לי אל הר המור ר׳ לוי אמר בשעה שמל יהושע את בני ישראל העמיד להם ערלותיהם גבעה וזרחה עליהם חמה וכו׳ ועלה ריחן וכו׳ כריח קטרת סמים וכריח קומין של לבונה שעל גבי האישים באותת שעה אמר הקב״ה וכו׳ מה מעם אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה וכו׳, ובתנחומא מ״ב שם א״ר אחא בא וראה כח שנתן הקב״ה באברהם שביום אחד מל עצמו ולידי ביתו וישמעאל בנו והיה הדם משפשף ראת כמה היו ילידי ביתו שכתיב וירק את חניכיו ילודי ביתו שמנה עשר ושלש מאות ואם ילידי ביתו כך היו מקנת כספו על אחת כמה וכמה וכולם מל אותם ביום אחד שנ׳ בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו וכל אנשי ביתו וגו׳ נמולו אתו ונטל אברהם את כל הערלות שמל ועשה אותם גבעה בתוך ביתו והיה נהר של דם יוצא מתוך ביתו וקרא הקב״ה את המלאכים ואמר להם באו ונבקר את החולה אמרו לפניו רבש״ע מה אנוש וכו׳ ואתה הולך במקום המטונפת במקום של דם ושל שקץ אמר להם כך אמרתם חייכם ערב עלי ריח של אותו דם כמור ולבונה אם אין אתם הולכים הרי אני הולך לעצמי וכן שלמה אמר עד שיפוח היום וגו׳ אל גבעת הערלות זה אברהם שנ׳ וירא אליו ה׳ וגו׳ כחום היום שהרתית הקב״ה אותו היום (ובכ״י רומי שם הגי׳ וכך אמר שלמה עד שיפוח היום שהרתיח הקב״ה היום שנ׳ כחום היום אל גבעת הערלות זה ביתו של אברהם) ד״א וכו׳ אל גבעת הערלות שמל את הערלות ועשאן גבעה וכו׳ ועי׳ בתנחומא ובאג״ב שם, ובפדר״א פכ״ט אמר הקב״ה ליהושע וכו׳ וקבץ כל הערלות עד שעשה אותם כגבעה שנ׳ וימל וכו׳ אל גבעת הערלות וכו׳, ובשהש״ר בדפ״ר ור״ו ס׳ עד שהמלך וכו׳ וס׳ הנה מטתו וכו׳ סתו אל גבעת הערלות א״ר לוי מכאן שעשו אותה גבעה בערלה ועי׳ ויק״ר פכ״ה סי׳ ד׳ בס״ר פי״א סי׳ ג׳ ובמדרש קהלת פ׳ תן חלק וכו׳: כקטרת סמים. בשאר הספרים איתא עוד וכעולה שהיא כליל לאישים ועת״נ, וכן הועתק בשבלי הלקט הלכות מילה סי׳ ד׳ אמר ר׳ איבו בשעה וכו׳ העמידן גבעת הערלות וכו׳ כקטרת הסמים וכעולה שכולה לאישים, ובכ״י ליתא, ובשהש״ר הגי׳ כריח קטרת הסמים וכריח קומין הלבונה וכו׳ וצ״ע: 5 אחירות מעשים כ״ה בכ״י והגי׳ מקויימת קצת עם י גי׳ כ״מ וכי״ג, ואולי הגי׳ העיקרית עבירות מעשים כמו שכתב לי ידידי רא ח לעף. והגי׳ לידי עברות ומעשים רעים כהגי׳ בשהש״ר, ובשבה״ל הגי׳ בשעה שיהיו בניו של זה באין לידי עבירות אני נזכר וכו׳ ומתמלא עליהן רחמים ועת״נ: 7 הכא אמ׳. בפסוק כ״ד כתוב ואברהם בן וכו׳ בהמלו בשר ערלתו ולהלן בפסוק כ״ה כתוב וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה בהמלו את בשר ערלתו ודרשו אברהם על ידי שנתמעך וכו׳ ומפ״ש בפירקי

ט כו) בעצם היום הזה וגו' אמר ר' ברכיה לא בסתר דברתי (ישעיה מח יז) אלא אמר הקב"ה אילו מל אברהם בלילה עכשיו יהיו כל דורו אומרים כך לא היינו יודעים בו, אילו היינו יודעים לא היו מניחים אותו למול, אלא בעצם היום הזה ודנשה ליה ימליל:

נמול אברהם אמר ר' אבא הרגיש ונצטער כדי שיכפול לו הקב"ה שכרו, אמר ר' לוי מל אברהם אין כת' אלא נמול בדק עצמו ומצא עצמו מהול. אמר ר' ברכיה בההיא עונתא אקיל ר' אבא בר כהנא לר' לוי, אמר ליה כזבנה שקרא הרגיש והצטער כדי שיכפול לו הקב"ה שכרו:

י כז) וכל אנשי ביתו יליד בית ומקנת כסף וגו' תני הולכים ליריד של גוים בתולו שלמועד ליקח מהם בתים שדות וכרמים ועבדים ושפחות, ר' אמי בשם ר' שמעון בן לקיש לא סוף

1 ילקוט שם, ילק' ישעיה כ' סב"ח (סס"ג), שיר השירים רבה שם, וצי' לעיל לד 294: 4 ילקוט ר' ס"נ, שיר השירים רבה שם, תנחומא לך לך סי' י"ז: 7 ילקוט שם, תוספתא ע"ז א ח, ירוש' ע"ז פ"א ל"ט ח' ג', ע"ז י"ג ח' ב', מדתין ס"ו ס', מ"ק י' ב':

1 וגו'] נמול אברהם פגבתי, נימול . . דוהא | לא] פוא"ב, ~ כראש דא"נתי | 2 עכשיו] וג, עכשו] פהאבי', ל' דתי (ישעיה) | יהיו פוהא"ב, יהו ג', היו דתי (שם) | דורו] פואנבי, בני ~ דחת | *אומרים דא"] אומרין א"ב, אומרי' ד', אומ' פוגתי', א' ל | כך] כך וכך י', כן וכן י (שם), כך מכך פכר, בכך וכך דת, ל' הא | לא — בו] וי (שם), לא . . יודעין בו גב, שלא . . יודעים בו י', לא היינו יודעין פ, לא . . יודעי' א', ל' דהאית | ואילו נ, ואלו י (שם), שאלו כ | 3 יודעין פא"י', יודעים (יודעין הא"גב) בו והא"נבי (שם), רואים אותו דת | למול] וא"גבי (שם), לימול דפהאיתי' | אלא] לכך י (שם), ל' ו | ודגשה א', ורגישה ע, ודרגישה י, ודרגשת א', דרגשה ד', דרגיש כת, ורגשה פהג, רגשו ו | *ליה דהאגבתעי] לה ל', להם פו | ימליל] ע, ימלל דפהאגבתי, ומיללו ו | 4 ר' אבא בר כהנא דפיאגבת | והצטער הא"ג | *שיכפול דפואנבתי] שיכפל ל, שיכפיל ח | לו ל' פב | שכרו] את ~ ב | 5 אברהם ל' א | אין כת' כן ן, אין כת' כאן דפאגתי | נימול דא, נמול אברהם וגי | עצמו] פוהאגי, את ~ דת | ומצא עצמו] ומצאו א', ונמצא ותי | עונתא] א"רי', ענתה פוא"ג, עונתא י, עיתא תרי', שיתא ד | אקיל] אריק ליה ן | 6 ואמ' ן | כזבנא שקרא וא', כזבנא שקרנא פא"ג, כזבנא שקרנא את י, שקרנא כזבנא את דת | הרגיש] פואג, אלא ~ דתי | והצטער] אג, ונצטער דפותי | לו] ואתי, ל' דג | 7 *יליד — וגו'] יליד . . כסף דפת, יליד בית ומק' כס' מ' ב' ג' נמ' את' ן, יליד בית וגו' י, יליד בית א"נכ, וגו' ל | תני] פוגבתי, תני' ד', תניא א | הולכין פואנבי, ההולכים דת | ליורד א"ב | בתולו של מועד] בחלו שלגוים כ, ל' וו' | 8 ולוקחים נ, ולוקחין י | עבדים וג

עה"ת באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך על ידי תשמיש אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך ערלה ולפרוע המילה לכך נאמר בו את: 1 לא בסתר וכו'. כ"ה לח"כ ישעיה מ"ה י"ט, ולפי הגי' לא כראש בסתר וכו' הוא הפסוק ישעיה מ"ח ט"ז, ובילק' ישעיה ר' שכ"ג עד ר' שכ"ה נסדרו אגדות לישעיה מ"ה, ותיבת שנה שם הגי' לא מראש בסתר וכו' וכן הועתק שם מאמר ממ"ק ט"ז ב' עם הפסוק לא מראש וכו', והמאמר אילו מל אברהם בלילה וכו' הוא בכגון מאמר ר' יוחנן שנסדר לעיל צד 294 אם נכנס נח בתיבה בלילה וכו' ודגשה ליה ימליל, ובכי"ל כתוב כאן ודגשה והרי"ש מוגה ועי' בס"י לעיל שם. ודוגמאות לזה המשל בלא ר' גם במכילתא בשלח פס' ד' ס"ו עבור לפני העם ודגיישה ליה ימלל, ובמכילתא דרשב"י שמות י"ז ה' הרגשא ליה ימליל, ובשהש"ר לשון המאמר אמר ר' ברכיה אילו מל אברהם את עצמו בלילה היה דורו אומר אילו ראינוהו לא הנחנוהו אלא וכו' ודגשת לה (כ"ה בדפ"ר וד"ו) ימלל, ובלק"ט מפרש הדרש בעצם היום הזה בעיצומו של יום כדי להרגיש כל העולם שלא יאמרו בלילה נימול ואם היינו יודעים וכו' ועי' גם בתנחומא שם, ובמדרש הגדול גורס ומפרש א"ר ברכיה לא בסתר דברתי אמר הקב"ה אלו וכו' עכשיו היו כל אנשי בני דורו אומרין אלו היינו יודעין לא היו מניחין אותו ליפול לכך נאמר בעצם היום בתקפו של יום, והמאמר נסדר שם לפי ויקח אברהם וכו' וימל את בשר ערלתם בעצם היום הזה ועי' גם בפירושי עה"ת, והגי' כך מכך מפרש בפי' ב"ר כ"י כלו' כך שכרו של אברהם מכך שמל את עצמו ועי' גם בהיג לעיל שם ובספרי האזינו פי' של"ז ובמ"ע שם, ובכי"ל כתוב לה ונקוד בצרי ועי' גם בס"י לעיל צד 51 צד 153 וצד 205: 5 בההיא עונתא. בשעה ההיא גינה וזלזל ראב"כ לר"ל שאינו דורש הפסוק כהוגן וא"ל כזבן שקרן כך צריך לדרוש נמול וכו' הרגיש והצטער וכו', ונכונה הגי' שקרא ועי' עמת"ר ע' שקרא, ור' ברכיה אמר בההיא עונתא וכו' לפי שהיה ראב"כ אוהבו ומוקירו של ר' לוי, ובירוש' סוף הוריות מסופר ראב"כ אזל וכו' אשכח ר' לוי יתיב דריש איש אשר יתן לו האלהים וכו' קם ראב"כ ונשקיה בראשיה וכו' ועי' במדרש קהלת ו' איש אשר וכו' ובחי' הרד"ל כאן, ובשהש"ר שם המאמר מקוטע ר' אבהו בר כהנא ור' לוי ר' אבהו אומר הרגיש ונצטער כדי שיכפול לו הקב"ה שכר, וחסרו שם דברי ר"ל, ובלק"ט נשתבש אמר ראב"כ הרגיש ונצטער וכו' א"ר לוי מל אין כתוב אלא נמול א"ר ברכיה בהתיא שעתא אקיל שבדק עצמו ונמצא מהול, וכן בשיבוש בשכל טוב היה לומר מל אברהם ומה ת"ל נימול א"ר לוי הרגיש ונצטער וכו': 7 תני וכו'. בכי"ו וילקוט דפ"ר ל"ג בחולו של מועד וכן גר' עיקר, ובשכל טוב הועתק תני הלך ליריד של גוים ולקח מהם וכו' ועבדות ושפחות ר' אבי בשם ר"ל לא סוף [דבר] עבדים הוא לוקח אלא עבדים ערלים וכו', וגם בפ"ת כתב ל"ג בחולו שי"ב דמשום לתא דע"א כיתניא בתוספתא, ולשון התוספתא ע"ז שם הולכין ליריד של גוים ומתרפאין מהן ריפוי ממון אבל לא ריפוי נפשות ואין לוקחין (וצ"ל ולוקחין) מהם בתים שדות וכרמים עבדים ושפחות (ובתוספתא שנדפ' עם הרי"ף תגי' בתים וכו' בהמה עבדים ושפחות) מפני שהוא כמציל מידם וכותב ומעלה בערכאים (בערכים) וכו', והגי' בחולו של מועד איתא בכי"ל וכי"פ וכי"ג וכי"א א' וב' וכי"ת ובדפוסי', ואולי נוסף כן באילו הספרים משום דתני בזה הענין גם בתוספתא מועד קטן פ"ב (פ"א) לוקחין מן הגוים בתים שדות וכרמים בהמה עבדים ושפחות מפני שהוא כמציל וכו'. ובסוגיא דירוש' ע"ז שם ל"ט א' והתני הולכין ליריד ולוקחין משם עבדים ושפחות ר"ל לא סוף דבר עבדים ישראל אלא אפילו גוים מפני שמקרבן תחת כנפי השכינה וכו', ושם ל"ט ג'

דבר עבדים [מהולים] אלא אפילו ערלים מפני שמכניסן תחת כנפי השכינה. ר׳ יהושע בן לוי בעה קומי ריש לקיש אמר לו מהו ליקח מן הגוי עבדים ערלים. אמר לו אימתי את שואלני ביום טוב, תני אפילו בשבת, תני חזקיה עד רדתה דברים כ כ׳ אפילו בשבת שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת: שלשה ירודים הן, ירוד עזה ירוד עכו וירוד בטנן, ואין לך מחוור מכולם אלא ירוד בטנן:

1 ירוש׳ מ״ק פ״ב פ״א ב׳: 3 עי׳ תוספתא עירובין פ״ד (פ״ג), ספרי שופטים פי׳ ר״ד, ירוש׳ שבת פ״א ד׳ ב׳, שבת י״ט א׳: סדר עולם פי״א, תנחומא ע״ב במדבר סי׳ ט׳, נשא סי׳ ל״א מסעי סי׳ ד׳, תנחומא במדבר סי׳ ט׳ נשא סי׳ כ״ח מסעי סי׳ ה׳, במדבר רבה פ״ב סי׳ ט׳ פי״ד סי׳ א׳ פכ״ג סי׳ ו׳: 4 ירוש׳ ע״ז פ״א ל״ט ד׳:

1 *מהולים ל°א¹כ] מהולין א², שהן מולין פ, שהן לו ג, מהולי׳ (מהולין ת) הן לו דת, הראוים לו ו, מהולים הוא לוקח י, לי ל | הערלים ו, עבדים ערלים אי | שהוא מכניסן דפוגכתי | השכינה] שמים וגכ | בעא דאנת, בעי פו | 2 קומי ריש לקיש] פוכ, קומי ר׳ שמע׳ בן לקיש ג, קומי רשב״ל א², קומית דריש לקיש דת, קמיה דרשב״ל א¹ | *מן — ערלים פו] מן . . ערילים ג, מן . . ערלים עבדים ל, מן הגוים עבדים ערלים כ, עבדים ערלים מן הגוי א, עבדים . . מן הגוים דת | אמתי ו | תשאלני א¹, תשאליני ו, תשאילני כ, תשאיליני א² | ביום טוב] בחול פ | תני] פואג, תנא דת | 3 ואפילו ג | בשבת] ו, ~ וכן הקונה חצר בארץ ישראל (בארין ישראל חצר כ) אמ׳ לו (אומ׳ לו ס, אומר כ) הרי הוא עלי לסתר בכך וכך משום דחביבה ארץ ישראל ויש לו רשות לומר כך וכך הלוקח עבדים (עבדים ערלים פב, עבדים ערילים ג) מן (הגוי גכ) הגוים ל°פגכ, וכן הקונה חצר . . א״ל (אומ׳ לו א²) הרי עלי למחר . . משם דחביבה (דחביבא א¹) . . ויש לו . . לומ׳ כך וכך א, וכן הקונה חצר . . א״ל (אמ׳ לו ת) הרי למחר . . משום דחביבה . . יש לו . . לומר כך דת | תני — בשבת] תני . . ואפילו בשבת ג, דתני . . ואפי׳ בשבת א¹, ל׳ ו | מצאינו ו | 4 ג׳ ד¹א | ירודין פ, ירודים ד¹ו, ־ין ג | יריד וג | יריד ג, ויריד ו | ירוד דאכת, ויריד ו, יריד ג | בימנן ו, במנן אכ | אלא] יותר א¹ | יריד וגר, מירוד א¹ | בטנם ר¹, בטונן אכר² |

עיר שיש בה ע״ז וכו׳ הא תוכה אסור מפני שיש בת צלם אחד יהא תוכה אסור ריש לקיש אמר ביריד שנו וכו׳ והתני הולכין ליריד ולוקחין משם עבדים ושפחות ובהמה ר״ל אמר לא סוף דבר עבדים ישראל אלא אפילו עבדים גוים שמקרבן תחת כנפי שכינה והתני לקח משם כסות תשרף בהמה תעקר מעות יוליכם לים המלח גיתא כסות וכו׳ בהמה תיעקר והתני הולכין ליריד ולוקחין מהן עבדים ושפחות ובהמה ר״ש ב״ל אמר לא סוף דבר עבדים ישראל אלא אפילו עבדים גוים שמקרבן תחת כנפות שמים (ועי׳ בח״נ) תיפתר ישראל ישראל וכו׳, ובסוגיא דבבלי ע״ז י״ג א׳ והא תניא הולכין ליריד של עכו״ם ולוקחין מהם בהמה עבדים ושפחות בתים ושדות וכרמים וכותב ומעלה בערכאות שלהן מפני שהוא כמציל מידם וכו׳ ושם י״ג ב׳ קתני לוקחין מהן בהמה עבדים ושפחות עבד ישראל או דילמא אפי׳ עבד עכו״ם וכו׳ כי אתא רבין אמר ר׳ שמעון בן לקיש אפילו עבד עכו״ם מפני שמכניסו תחת כנפי השכינה וכו׳ בהמה מאי מכניס תחת כנפי השכינה איכא אלא משום מעוטייהו וכו׳ ועי׳ גם בעירובין ומ״ק שם, ובכי״ל כתוב ההולכים ונמחק הי״א הראשון, ומלת מהולים הוספ׳ בינו שיטי בכתב הופה לכתב הספר ועת״ג, והלשון לא סוף דבר שהוראתו לא בלבד גם לעיל צד 138 צד 352 וצד 376:
1 ר׳ יהושע בן לוי וכו׳. משנה במ״ק פ״ב אין לוקחין בתים עבדים וכו׳ אלא לצורך המועד וכו׳, ובירוש׳ מ״ק שם ר׳ יהושע בן לוי שאל לרשב״ל מהו ליקח בתים מן הגוי א״ל אימת ר׳ שאל בשבת תני בשבת מותר כיצד הוא עושה מראה לו כיסין של דינרין והגוי חותם ומעלה לארכיים שכן מצאנו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת דכתיב כה תעשה ששת ימים וכתיב וביום השביעי תסובו את העיר שבע פעמים וכתיב עד רדתה אפילו בשבת, ואפשר שטעם הגי׳ כאן מהו ליקח מן הגוי עבדים וכו׳ לפי שהמאמרים נסדרו כאן לפ׳ ומקנת כסף מאת בן נכר וכו׳, וכהגי׳ בכי״ל בגוף הספר גם הגי׳ בכי״ו וכן הועתק בשכל טוב רק ר׳ יודא בשם ר״ל (וצ״ל ר׳ יהושע בן לוי) בעא קומי ר״ל מהו ליקח מן הגוי לעבדים (וצ״ל עבדים) ערלים אמר לו אימת תשאלני ביו״ט או אפי׳ בשבת א״ל אפי׳ בשבת, והמאמר שנוסף בגליון כי״ל ומסכים עם הגי׳ בכי״ם וכי״ג וכי״ב ומקוטע בדפוסי׳ ובכי״א א׳ וב׳ וכי״ת וכן הקונה חצר בארץ ישראל וכו׳ משום דחביבה ארץ ישראל וכו׳ נ״ל שאינו מעיקר הב״ר, ובתי׳ הרד״ל העיר שהתיבות משום דחביבה וכו׳ הן פי׳ וגליון ואינו לשון הב״ר, וברייתא בבבלי גיטין ח׳ א׳ (תוספתא כלים ב״ק פ״א) בשלשה דרכים שוותה סוריא לא״י וכו׳ והקונה שדה בסוריא כקונה בפרוארי ירושלים וכו׳ ובגמרא שם למאי הילכתא אמר רב ששת לומר שכותבין עליו אונו ואפילו בשבת בשבת ס״ד כדאמר רבא אומר לעכו״ם ועושה הכא נמי אומר לעכו״ם ועושה ואף על גב דאמירה לעכו״ם שבות משום ישוב ארץ ישראל לא גזור רבנן ועי״ע ב״ק פ׳ ב׳, ובכי״ו ל״ג גם תני חזקיה עד רדתה אפילו בשבת, ובירוש׳ מ״ק שם רק וכתיב עד רדתה וכו׳ וכן בירוש׳ שבת אין מקיפין על עיר של גוים פחות משלשה ימים קודם לשבת הדא דתימר במלחמת הרשות אבל במלחמת חובה אפילו בשבת שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת דכתיב כה תעשה וכו׳ וכתיב וביום השביעי וכו׳ וכתיב עד רדתה אפילו בשבת, ובתוספתא עירובין שם אין צרין על עיר של גוים פחות משלשה ימים קודם שבת ואם התחילו אפילו בשבת אין מפסיקין וכן היה שמאי הזקן דורש עד רדתה אפילו בשבת (ובתוספתא הוצ׳ רמש״צ הגי׳ וכן היה הילל וכו׳), וכן בברייתא בבבלי שבת שם אין צרין וכו׳ וכן היה שמאי אומר עד רדתה אפילו בשבת (ועי׳ בדק״ס שם הגי׳ וכך היה שמאי דורש), ובספרי שופטים פי׳ ר״ג ואין צרים על עיר וכו׳ ואם הקיפום ואירעה שבת להיות אין השבת מפסקת מלחמה זו א׳ מג׳ דברים שדרש שמאי הזקן וכו׳, ושם פי׳ ר״ד עד רדתה אפילו בשבת, ובס״ע שם איתא ר׳ יוסי אומר יום השבת היתה מלחמתה של יריחו וכו׳ ובתנחומא ס״ב נשא שם אפרים מעוז ראשי אם יאמר לך אדם למה חילל יהושע את השבת ביריחו אמור לו על פי הגבורה עשה שנ׳ ויאמר ה׳ אל יהושע ראה נתתי בידך את יריחו וכתיב וסבותם את העיר וגו׳ (ושם בשלשה כ״י הגי׳ וסימן שהיתה שבת אמר ר׳ יוסי בר חלפתא שנאמר וסבותם וגו׳) כה תעשה ששת ימים וכו׳ וביום השביעי וכו׳ וסימן שהיתה שבת שאין לעולם שבעת ימים בלא שבת וכו׳, ובתנחומא מ״ב מסעי שם כה תעשה ששת ימים וכו׳ ללמדך שבשבת נכבשת יריחו ודבר זה עשה יהושע מדעתו והסכים הקב״ה על ידו וכו׳ ועי׳ בתנחומא נשא ומסעי שם ובמ״ר פי״ד ופכ״ג ובס״ע תוצ׳ ראטנער שם הערה כ״ה וכ״ו: 4 שלשה ירודים וכו׳. כ״ה בכי״ל וכן בסמוך ד׳ פעמים ירוד בווין וכ״ת גם בד״ו ובכי״ם וכי״א א׳ וב׳ וכי״ב וכי״ת ועי״ע בח״נ בתוספתא ע״ז פ״א

אמר אברהם עד שלא מלתי היו העוברים והשבים באים אצלי תאמר משמלתי אין באים אצלי, אמר לו הקב״ה עד שלא מלתה היו בני אדם ערלים באים אצלך, עכשיו אני בכבודי נגלה עליך הה״ד וירא אליו יי׳ :

1 ילקוט שם. לקח. שכ״ט :

1 העוברין ג. עוברים פ, ־ין א׳ | והשבין ג. והשבים פ א׳ ב׳ | משמלתי תאמר ו | אינן ד ת, שאין וי, הן א׳ ב׳. שהן ג. שהם פ | 2 היו באים י | ערל ג. פלוגים ו | באים לי י | נגלה] פ ה א׳ ב׳. ניגלה ו, בא ונגלה ד ת | 3 וייו וא׳ ~ באלוני (באלני פ) ממרא ד פ ת׳, באלוני . . והוא יושב כ |

הוצ׳ רמש״ע צד 460, ובירוש׳ עי״ז שם איתא ר׳ יוסי בי ר׳ בון אבא בר בר חנה בשם ר׳ יוחנן לא אמרו א״א כגון ירידה של בוטנה ותני כן ג׳ ירידין הן ירי׳ עזה ירי׳ עכו ירידה של בוטנה (כ״ה בירושלמי ד״ו) והמיוחד שבכולן יריד בוטנה כלו׳ שכם הוא וראי לשם עיין וע׳ בספרי משה. ויריד בטנן (בוטנה) לא נתפרש עוד בביאור וע׳ כ״ם ר׳ לעיין בס׳ הערכתי חלק ס״ג צד 197 ורבין באבער בספרו צייטשריפט פיר דיא אלטטעסטאמענטליכע וויססענשאפט חלק כ״ם צד 161 וצד 221 וראה לעת שם צד 216 והת קרויס שם צד 294, ועל מיכן של איתי הירודים עי׳ לעיל שם צד 192 וקרויס ארכעאלאגיע ח״ב צד 366 וצד 690 : 1 עד שלא מלתי וכו׳ עי׳ לעיל צד 460 ולקמן פס״ח סי׳ מ׳, ובכ״י ו הגי׳ כאן אמר לו הקב״ה עד שלא מלתה היו בני אדם פלוגים באין אצלך וכו׳ ולקמן פס״ח הגי׳ שם עד שלא מלתה היו בני אדם בורגים באין וכו׳, ובכ״י ת שם בני אדם פורגים וכו׳, ובמד׳ הגדול ריש פ׳ וירא עמ׳ 262 הועתק אמר אברהם עד שלא מלתי היו העוברין והשבין וכו׳ תאמר משמלתי אינן באין אמר לו הקב״ה עד שלא מלתה היו בני פלגים באין אצלך וכו׳ וע׳ בתפלפת הערוך צד 7 וצ״ע. ובלק״ט ריש פ׳ וירא הובא עד שלא מלת היו בני אדם פחותין וכו׳ וכן בשכ״ט סוף פ׳ לך לך, ובכ״מ הדרש נסמכה פרשה זו לפרשה שלאחריה וע׳ גם לעיל סוף פמ״ד, ובכ״י א׳ כתוב בסוף הפרשה כאן השלמת פרשת לך לך, ובכ״י כ סליק סידרא וע׳ בס״י לעיל סוף פכ״ט וסוף פל״ח :

ראשי תיבות.

אי' — איתא.
א"א — אות אמת.
אגה"א — אגדת האמוראים הירושלמיים לרב"ז באכער.
אגה"ת — אגדת התנאים להנ"ל.
אדר"נ — אבות דר' נתן.
איכ"ר — איכה רבתי.
א"צ — אין צריך.
ביה"מ — בית המדרש.
במ"ר, במד"ר — במדבר רבה.
ב"ס — בן סירא.
ב"ר — בראשית רבא.
ב"ש — ברוך שאמר.
ג' — גורס, גרים.
גד"פ — גאטטעסדיענסטליכע פארטרעגע.
גי' — גירסא.
ד' — דפוס.
ד"א — דבר אחר.
הדו"ד — דור דור ודורשיו.
ד"ה — דיבור המתחיל.
דה"מ — דרכי המשנה.
ד"ו — דפוס ויניציאה.
דל"א — דקדוק לשון ארמי.
דמ"ג — דייטשע מארגענלענדישע געזעללשאפט.
ד"ס — דקדוקי סופרים.
דפ"ר — דפוס ראשון.
ד' פפד"א — דפוס פרנקפורט דאדר.
ד' פפד"מ — דפוס פרנקפורט דמיין.
ד"ר, דב"ר — דברים רבה.
וי"ר — ויקרא רבה.
ז"א — זרע אפרים.
תו"י — חברות ויתרות.
ח"נ — חילופי נוסחאות.
ילק' — ילקוט.
י"מ, ידי"מ — ידי משה.
י"מ, יפ"מ — יפה מראה.
יפ"ת — יפה תואר (במדרש ד' פיורדא תנ"ב).
ירוש' — ירושלמי.
כ"י — כתב יד.
כי"א א' — כ"י אקספרד קו' 147.

כי"א ב' — כ"י אקספרד קו' 2335.
כי"ג — כ"י שטוטטגארט.
כי"ו — כ"י וואטיקאנא.
כי"ז — דפים אחדים מהגניזה באלקאהרה שהובאו לאקספרד.
כי"ח — כ"י מדרש חכמים.
כי"ט — כ"י האחים טריעסטי.
כי"ל — כ"י לונדון קובץ Add. 27169.
כי"מ — כ"י מינכען.
כי"נ — כ"י לונדון קו' 16406.
כי"פ — כ"י פאריס.
כי"ת — כ"י תימני.
לאר"מ, לא"ר — לשון ארמי.
ל"י — לשון יוני.
ל"מ — לשון מקרא.
ל"ס — לשון סורי.
לק"ט — לקח טוב.
ל"ר — ל' רומי.
מ' — מדרש.
מ"ב — מהדורת ר"ש באבער.
מבה"י — מבוא הירושלמי.
מה"ג — מדרש הגדול.
מהרז"ו — מוהר"ר זאב וואלף איינהארן.
מהרז"ף — מורי ורבי מוהר"ר זכריה פראנקעל ז"ל.
מהרש"ס — מוהר"ר שלמה סיריליאו.
מו"ע — מוסף הערוך.
מח"ו — מחזור ויטרי.
מ"י — מנחת יהודה.
מ"כ — מתנות כהונה.
מ"נ — מורה נבוכים.
מנוה"מ — מנורת המאור.
מ"ע — מכתב עתי.
מ"ש — מנחת שי, מדרש שמואל. מה שכתוב, מה שכתבתי.
ס' — ספר.
ס"א — ספר אחר.
סא"ר — סדר אליהו רבה בסדר אליהו רבה וס' אליהו זוטא (תנא דבי אליהו) הוצאת ר"מ איש שלום.

ס"ד — סיפא דקרא.
סה"ד — סדר הדורות.
ס"ע — סדר עולם.
ס"ר — סדר רבה.
ע' — ערך.
עה"ש — ערך השלם.
עה"ת — על התורה.
עח"נ — עיין חילופי נוסחאות.
עי"ע — עיין עוד.
עמת"ל — ערך מלין תלמודי לר' יעקב לעווי.
עמת"ר — ערך מלין תרגומי להנ"ל.
פ' — פרשה, פרק, פסוק.
פדר"א — פרקי דר' אליעזר.
פי' — פיסקא, פירוש.
פסי"ר — פסיקתא רבתי הוצאת ר"מ איש שלום.
קו' — קונטרס, קובץ.
ק"ע — קרבן העדה.
ר' — רמז.
רגמ"ה — רבינו גרשום מאור הגולה.
רד"ל — ר' דוד לוריא.
רה"ג — רב האי גאון.
רי"ג — ר' יהודה גדליה.
רמא"ש — ר' מאיר איש שלום.
רמ"ה — ר' משה הדרשן.
רמש"ש — ר' משה שטיינשניידער.
רס"ג — רב סעדיה גאון.
ר"ש — רבינו שמשון.
רש"ב — ר' שלמה באבער.
רשז"ש — ר' שניאור זלמן שעכטער.
רש"ש — ר' שמואל שטראשון.
שבה"ל — שבלי הלקט.
שד"ל — שמואל דוד לוצאטו.
שו"ת — שאלות ותשובות.
שמ"ר, שמו"ר — שמות רבה.
ת"א — תרגום אנקלוס.
תו"כ — תורת כהנים.
תר"י א' — תרגום ירושלמי א' (תרגום יונתן).
תר"י ב' — תרגום ירושלמי ב' (תרגום ירושלמי).
תשוה"ג — תשובות הגאונים.

מ"ח	=	Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums
מ"ע האנגלי	=	Jewish Quarterly Review
מ"ע הצרפתי	=	Revue des Études Juives
ענציקלאפעדיא	=	The Jewish Encyclopedia